

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTATE

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XLIX.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUETIÆ PARISIORUM-VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

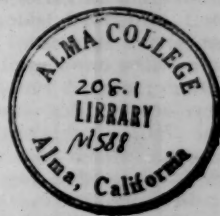
SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

VOLUMINIS SECUNDI

PARS PRIOR.

VERNEUNT 18 TOMI 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAN,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1859

8124

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Homiliæ XXI de Statuis ad populum Antiochenum habitæ.	Col. 15
Catecheses II ad illuminandos.	223
Homiliæ III de imbecillitate diaboli.	243
Homiliæ IX de Pœnitentia.	277
Sermones panegyrici in Solemnitates.	351

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequendis S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latine novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

Præfatio

IN VIGINTI ET UNAM HOMILIAS

AD POPULUM ANTIOCHENUM DE STATUIS.

Inter ea quæ Joannis Chrysostomi tempore acciderunt, nihil memorabilius illa Antiochenorum seditione, qua, dejectis Theodosii Imperatoris et Flacillæ ejus uxoris statuis, iisdemque per urbem raptatis, Theodosium ita exacerbarunt, ut de urbe delenda sit cogitatum. Hæc fuit Chrysostomo nostro ad concionandi facultatem exercendam ampla materies. Antiochenis quippe inter spem et metum fluctuantibus, dum repentini casus novam inexpectatamque quotidie vel sperandi, vel timendi causam offerrent, imparatus fere semper Chrysostomus, prout res sese dabant, stylum vertere coactus, ex tempore illas admiratione certe dignas homilias pronuntiabat: modo ut in calamitate versantem populum consolaretur; modo ut fractos periculi magnitudine animos confirmaret; tum præcipue ut occasione imminentium malorum Antiochenos ad vitia corrigenda, eluendaque crimina, quæ tantam Dei iram accenderant, monitorum frequentia deduceret: qui certe conatus Chrysostomo cessit ex voto, ut ille alicubi fatetur.

Tantæ vero seditionis causa fuit, teste Zosimo, nimia tributorum, quæ quotidie nova excogitabantur, exactio, sive pro celebritate quinti initi ab Arcadio anni, ex quo Augustus promulgatus fuerat, et decimi anni Theodosii Imperatoris qui anno 388 incipiebat, sive pro apparatu belli contra Maximum tyrannum, sive pro ambabus aliisque etiam publicis necessitatibus. Tributi onere perculsi Antiocheni cives Præfectum adeunt, ii scilicet qui urbanioris notæ erant, et lacrymantes vectigal indictum nimium queruntur: Dei opem implorant. Deindeque circumforaneorum et exterorum hominum ex infima plebe turba, commotis animis, in facinora erumpunt: primo in publico balneo omnia sus deque ponunt; hinc Præfecti domum adeunt, cancellos januasque invadunt; vixque coerciti alio furorem convertunt, depictasque Imperatorum tabellas lapidibus impetunt, sedant et labefactant; ipsosque Augustos maledictis et conviciis onerant: demum Imperatoris Theodosii Flacillæque ejus uxoris jam defunctæ statuas dejiciunt, et per vicos urbis raptant; jamque plura inferre damna cœperant, cum immissa a Præfecto sagittariorum manu coerciti sunt. Sic extincta seditione, furori timor successit, atque imminentis pœnæ expectatio onerosi impositi vectigalis oblivionem induxit. Quid inde sit consequutum infra narrabitur in recensione Homiliarum. Jam de anno seditionis, quo hæ sunt habitæ homiliæ, aliquid dicendum.

Missa Sozomeni et Theodoretæ narratione, ex quibus post bellum contra Maximum hæc seditio et conciones secundum illam habitæ statuendæ essent: ex notis temporis longe certioribus, ante bellum contra Maximum hæc accidisse jam probarunt viri docti et pluribus asseruit Tillemontius in nota 27 ad Vitam Theodosii Imperatoris. Validissimum porro adversus priorem illam sententiam eruitur argumentum ex ipsis Chrysostomi verbis, qui homilia decima sexta, numero 2, testificatur hunc annum secundum esse ex quo concionari cœperat: cœpit autem cum primum presbyter ordinatus fuit anno vertente 385, vel ineunte 386. Quamobrem vel in annum 388 hæ conciones conferendæ sunt, aut potius in 387. Pro priore sententia stat Baronius, et post eum Petavius et Henricus Valesius, qui ideo in annum 388 eas conjiciunt, quia illo anno incipiebat decimus imperii Theodosii, ad cujus celebritatem inductum fuit tributum supra memoratum: quod autem ex Libanio affertur ad illam tuendam sententiam, intricatum omnino est, et ad utramvis sententiam potest detorqueri. Certiorem porro his omnibus notam eruiamus ex eo, quod Theodosius Imperator certissime Constantinopoli esset per hiemem et Quadragesimam anni 387, quo etiam anno seditionem contigisse oportet: nam tempore seditionis etiam Constantinopoli certissime debebat; contra autem anno sequenti hac ipsa tempestate Thessalonica Imperator versabatur. Quod vero contra affertur ex celebratione anni decimi Theodosii, qui anno 388 incipiebat, illud, inquam, nihili est, cum certum sit ex Fastis Idatii et Marcellini, ipsum anni decimi Imperii sui celebritatem uno anno prævenisse, ut cum filio suo Arcadio, qui annum quintum Imperii in 387 inibat, una decimum celebraret, quemadmodum et Maximianus Herculus, cum annum decimum octavum tantum Imperii ageret, una cum Diocletiano, qui vigesimum agebat, vigesimum celebravit. De hac re autem pluribus in Vita sancti Joannis Chrysostomi.

Alia vero non minor oboritur difficultas, de qua jam in Monito ad homilias contra Ju-

dæos actum est: nimirum in concione quadam contra Judæos, mense Septembri anni 386 habita, Chrysostomus objurgans Antiochenorum Christianorum bene multos, qui cum Judæis, sive tempore a Judæis observato jejunabant, et pascha celebrabant: *Ecce namque, inquit, primus dies Azymorum hoc anno in Dominicam diem incidit, et omnino necesse est ut tota hebdomada jejunemus. et cum passio præterierit, et crux advenerit, et resurrectio, nos adhuc jejunantes maneamus. Et sæpenumero istud accidit, ut post crucem, post resurrectionem, hebdomada nondum absoluta, jejunium observemus.* Ex his porro dictis liquet Christianos illos, qui in jejunio servando et in paschate celebrando judaizabant, aliquando jejunavisse cum alii Christiani pascha celebrarent, aliquando secus: jejunabant scilicet in die resurrectionis, quando Judæi tardius quam cæteri Christianorum pascha celebrabant; non jejunabant vero, quando Judæi citius quam Christiani idem festum agebant. In concione vero Chrysostomi supra memorata et mense circiter Septembri anni 386 habita, agitur haud dubie de Quadragesima et de Paschate anni 387. Eo autem anno, secundum tabulas paschales, incidebat pascha in 23 Aprilis, nempe quam tardissime potest occurrere: quomodo ergo poterant judaizantes illi Christiani hoc anno in paschate jejunare, et pascha tardius celebrare, cum pascha non possit tardius occurrere quam 23 Aprilis, qua die cæteri Christiani non judaizantes hoc anno pascha celebrabant, si quidem tabulis paschalibus standum fuerit? Ingens sane difficultas, sed quæ tamen, ipso fatente Tillemontio, notas temporis quibus homiliam illam contra Judæos in mensem Septembrem anni 386 conferimus, non possit evertere. Etenim, ut diximus in eodem Monito in Homiliis contra Judæos, utrum semper Antiocheni invariabili lege Alexandrinorum circa pascha Domini calculum sequuti sint, id sane non usque adeo nobis compertum est: atque etiamsi semper sequuti sint, an affirmare possumus numquam errorem in calculum incidisse? Certe fatetur viri calculorum paschalium peritissimi, quos adii, errorem interdum in calculis hujusmodi contingere, nec multis abhinc annis contigisse, neque tutum semper esse notas paschales alijs quibuscumque temporum notis anteposere.

Tillemontius tamen, qui difficultatem hujusmodi in notis ad Vitam Chrysostomi, ubi agitur de Homiliis contra Judæos, animadvertit et excussit, nullam ejus mentionem fecit in notis ad Vitam Theodosii Imperatoris: ubi homiliis hasce Chrysostomi ad populum Antiochenum ita ordinat ac si pascha, ut ferunt paschales tabulæ, incidit in vigesimam quintam Aprilis; primam igitur homiliam paulo ante seditionem locat; seditionem vero vigesima sexta Februarii, decem diebus ante Quadragesimam, quæ Antiochiæ incipiebat feria secunda Quinquagesimæ nostræ, illo anno in 8 Martii cadente. Secundam homiliam vel feriam quinta vel sabbato ante Quadragesimam 6 Martii, octavo post seditionem die. Tertiam Dominica sequente 7 Martii, vel circiter. Quartam feriam secunda sequente 8 Martii. Quintam feriam tertia 9 Martii. Sextam feriam quarta circiter, seu 10 Martii. Septimam feriam quinta 11 Martii. Octavam feriam sexta 12 Martii. Nonam feriam secunda hebdomadis secundæ Quadragesimæ 15 Martii. Decimam paucis elapsis postea diebus. Undecimam utpote transpositam, feriam secundam quartæ hebdomadis Quadragesimæ 29 Martii. Duodecimam feriam tertiam sequente 30 Martii. Decimam tertiam feriam quartam sequente 31 Martii. Decimam quartam paulo post eam quæ decima octava numeratur, quæque habita fuit Dominica quinta Quadragesimæ 5 Aprilis. Decimam quintam sabbato secundæ hebdomadis Quadragesimæ, seu 20 Martii. Decimam sextam Dominica tertia Quadragesimæ 21 Martii. Decimam septimam circa finem hebdomadis quartæ Quadragesimæ. Decimam octavam Dominica quinta Aprilis vel circiter. Decimam nonam post decimam quartam 11 circiter Aprilis. Vigessimam die paschatis 25 Aprilis. Vigessimam primam eodem circiter tempore quo vigesimam secundam sequentem, quæ habita est feria sexta post Dominicam Passionis 16 Aprilis. Sic perturbatum harumce homiliarum ordinem summa accuratatione restituere conatur Tillemontius: cui ut in multis adstipulamur, in aliis repugnare cogimur. Ordinem porro homiliarum qualem ille statuit hic uno conspectu repræsentamus.

TILLEM.	EDIT. FRONT.	TILLEM.	EDIT. FRONT.
1.	Prima.	12.	Decima sexta.
2.	Secunda.	13.	Undecima.
3.	Tertia.	14.	Duodecima.
4.	Quarta.	15.	Decima tertia.
5.	Quinta.	16.	Decima septima.
6.	Sexta.	17.	Decima octava.
7.	Septima.	18.	Decima quarta.
8.	Octava.	19.	Decima nona.
9.	Nona.	20.	Vigesima secunda.
10.	Decima.	21.	Vigesima prima.
11.	Decima quinta.	22.	Vigesima.

Antequam vero de singulis homiliis disseramus, ac de cujusque tum ordine tum argumento pauca dicamus, e re fuerit annotare, ex titulo homiliæ quæ olim vigesima secunda, jam vero vigesima numeratur, qui titulus in notis Frontonis et in Mss. nostris habet, hanc homiliam pronuntiata fuisse decem diebus ante pascha, itemque ex his verbis ante finem ho-

milliæ, *Jam quadraginta dies præterierunt*, probe Tillemontium inferre Quadragesimam apud Antiochenos cœpisse feria secunda post Quinquagesimam, septemque hebdomadibus apud illos totam Quadragesimam persolvi, jureque hanc homiliam ille in feriam sextam Quadragesimæ confert : erat quippe illa dies et Quadragesima ab inchoato jejunio, et decima ante pascha. Hinc pro asserto habemus Quadragesimam, quæ aliquot in Ecclesiis variis limitibus circumscribebatur, per septem hebdomadas Antiochiæ observatam fuisse.

Cum porro, memoratis supra de causis, paschales tabulas hodiernas, quæ pascha anni 387 in diem 25 Aprilis conferunt, suspectas habeamus saltem pro Ecclesiæ Antiochenæ usu, neque exploratum nobis sit qua die Antiocheni hoc anno 387 pascha celebraverint, a die mensis in recensione homiliarum commemorando abstinemus, satisque habebimus indicasse, quando id licebit, qua die hebdomadis homiliæ dictæ fuerint.

Prima itaque homilia habita est paucis ante seditionem Antiochenam diebus, ut ex his secundæ homiliæ, num. 3, verbis eruitur: *Longam nuper apud charitatem vestram concionem extendi... et laborum mercedem accepi...* Quæ vero merces erat? Civitatis blasphematores punire, et castigare Deum contumelia afficientes, et furiosos cohibere. Hæc proculdubio spectant ad primam homiliam, eamque longissimam, de sanctorum ærumnis, deque Dei providentia erga electos suos, qui in hac vita cruciantur, ubi demum hæc observatu certe digna profert : *Sed postquam de blasphemia nobis verba facta nunc sunt, unam a vobis omnibus petere volo retributionem pro concione hac atque sermone, ut in civitate blasphemantes mihi castigetis; si quempiam in bivio et foro in Deum blasphemantem audieris, accede, increpa: et si verbera infligere oporteat, ne recuses: ipsius faciem alapa percute, contere os ipsius, percussione manum tuam sanctifica.* Qui sane corrigendi modus non esset ad usum hodiernum accommodatus.

Secundam homiliam confert Tillemontius vel in feriam quintam, vel in sabbatum ante Quadragesimam: tutius vero dicatur his circiter diebus habitam fuisse, septem exactis, ut ipse Chrysostomus ait, a seditione diebus: quibus se tacuisse dicit, quod ingenti calamitate, et periculi mole consternati Antiocheni, non essent audiendis concionibus idonei; ob neglectam porro fratrum blasphemantium emendationem hæc mala divinitus dicit immissa, quorum postquam imaginem eleganter descripsit, de divitiis, de divitiarum usu, deque eleemosyna et de paupertate pluribus concionatus, orationem claudit.

Tertia homilia secundam a vestigio sequitur; illam vero habitam putamus cum Tillemontio Dominica Quinquagesimæ, ut hodierno more loquamur. Agitur de profectu Flaviani Antiocheni episcopi Constantinopolin ad Imperatorem placandum, et rei bene gerendæ spe populum consolatur Chrysostomus: pluribus deinde commonstrat jejunii, nisi a vitiis abstinetur, utilitatem esse nullam: postquam vero de detractone vitanda pauca dixerat, calamitatem præsentem deplorat, et intolerantius sævitum esse narrat: *Hi quidem ferro, inquit, illi igne, quidam bestiis traditi perierunt, non viri tantum, sed et pueri: nec ætatis immaturitas, nec populi tumultus, nec quod furore diabolico perciti quidam hæc fecerint, nec quod exactio intolerabilis esset, non paupertas, non quod commune peccatum fuerit, non quod promiserint numquam se amplius talia ausuros, non aliud quidpiam ipsos eripuit: sed absque venia ad barathrum adducebantur, militibus armatis utrimque ipsos agentibus et observantibus ne quis reos eriperet; et sequebantur matres, procul quidem filios conspicientes abstractos, sed de calamitate conqueri non audentes. Affectum enim vincebat formido, et naturam superabat metus.* Hæc omnia illata sunt Antiochenis mala a Præfectis seu magistratibus, antequam Theodosius de seditione quidpiam audisset, ut ait ibidem Chrysostomus. Orationem porro claudit monens ut a detractone, ab inimicitiiis et a juramentis abstineant.

Homilia quarta, feria secunda, quæ erat initium Quadragesimæ, ut videtur habita, bona ex calamitate parta describit, mutatos dicit, et a pristinis moribus reductos Antiochenos. In fine verò ea ipsa monita, quæ in præcedenti se dedisse commemorat, iterum repetit; nimirum de vitandis detractationibus, inimicitiiis et juramentis. Ait vero num. 6 se per hanc hebdomadem de juramentis dicturum esse.

Homilia quinta die sequenti, ut initio dicit Chrysostomus, id est feria tertia, pronuntiata est. In ea ærumnosa de more Antiochenos consolatur Chrysostomus, et ad mortis despectum cohortatur. Et in fine de juramentis vitandis agit num. 7, ac præcedentium sequentiumque homiliarum aliquem indicat ordinem his verbis: *Primum igitur ei persuadeamus, ut a juramentorum fuga mutationem incipiat, etsi enim et nudius tertius de hac vobis loquutus sum materia, neque tamen hodie desistam, neque cras, neque perendie, eadem monere.*

Homilia sexta, feria quarta primæ hebdomadis habita, consolationem afflictis impertit, bonam rerum mutationem sperare jubet: moras nuntiis, qui seditionem Antiochenam Imperatori narraturi erant, a Deo immissas dicit, et inde spem bonam auditoribus affert, et de venia a Flaviano episcopo impetranda fiduciam habere jubet: ac postquam de morte non timenda disseruit, adversus juramenta pro more loquitur.

Homilia septima die sequenti, ut multis ex notis liquidum est, habita: *Etenim quintam diem, inquit Chrysostomus, agimus vestram consolantes charitatem.* Quinta porro dies hæc numeratur incipiendo a Dominica, ita ut de quinta hebdomadis die loquatur. Agitur hic de primis Geneseos verbis, *In principio fecit Deus cælum et terram*, diciturque Deum non modo cum castigat, sed etiam cum benefacit bonum esse, et a juramentis vitandis clauditur oratio.

Homiliam octavam putat Tillemontius die septimam homiliam sequente, id est feriam sextam

dictam fuisse. Verum reclamat Chrysostomus, qui testificatur initio se *nuper*, non *heri*, in illud : *In principio fecit Deus cælum et terram*, verba fecisse, quod haud dubie ad homiliam septimam pertinet. Itaque est illa in sabbatum conferenda, quod etiam nobis suadent hæc verba statim post initium, *Ad finem nobis devenit hebdomas*. Argumentum homiliæ ducit ab his verbis : *Deambulabat Deus in paradiso in meridie*. Hinc pavidos formidolososque semper esse impios, pios autem fiducia plenos dicit. Demum pro consuetudine de juramentis vitandis agit, sextumque jam diem ait esse quo de servanda hujusmodi lege admonet.

Homiliam nonam in feriam secundam secundæ hebdomadis Quadragesimæ probabiliter conjicit Tillemontius. Hac de re vero nulla comparet nota qua aut certum aut verisimile quidpiam statuamus. Habita autem fuit hæc concio post silentium unius vel plurium dierum, ut initio diserte ait Chrysostomus : contra quam opinatur Tillemontius, qui cum octavam in feriam sextam conjiciat, et nonam in feriam secundam hebdomadis sequentis, ait in Vita Chrysostomi, art. 15, interpositas sabbati et Dominicæ dies fuisse haud dubie Chrysostomi concionibus insignitas, quæ conciones jam amissæ fuerint. Populum autem Antiochenum laudat initio Chrysostomus, quod monitis suis obtemperantes de abigenda juramentorum consuetudine curarent. In hæc item verba, *Cæli enarrant gloriam Dei*, multa dicit, et Dei providentiam in rerum naturalium ordine atque concentu prædicat : demumque claudit orationem monendo ut a juramentis absteineatur.

Homilia decima non die nonam insequente habita fuit, licet idem prosequatur argumentum, ut voce *nuper* indicatur. Auditoribus autem gratulatur Chrysostomus quod monitis suis obtemperaverint. Longe præstare ait verbum Dei audire quam jejunare : probat deinde mundum sine Dei providentia stare non posse. Desinitque demum cohortando ut a juramentis absteineatur.

Homiliam undecimam putat Tillemontius habitam fuisse post eam quæ decima quinta inscribitur infra, necnon post sequentem decimam sextam : hoc autem ratiocinio utitur ille : In ea, inquit, homilia, de periculis et ærunnis quibus jam functa civitas Antiochena erat, agit, quæ post adventum Hellebichi et Cæsarii accidisse videntur. Ille autem adventus Hellebichi et Cæsarii in decimæ septimæ homiliæ titulo, longe post undecimam, de qua nunc agimus, memoratur. Hoc sultus argumento Tillemontius, non modo decimam quintam, sed etiam decimam sextam ante undecimam locandam esse putat. At, præterquam quod omnes prorsus Manuscripti eundem quem Editi ordinem servant, ea omnia quæ tunc temporis acciderunt pericula, terrores, minas, non sat accurate novimus, ut ex hujusmodi ratiocinio aliquid in ordine mutandum censeamus. Multa dixit Chrysostomus, forteque multo plura tacuit. Quamobrem donec quid certius emergat, prisco ordini standum putamus. In hac igitur homilia principio gratias agit Chrysostomus, quod civitas ab immissis terrore respiraverit ; ex injectis quippe suspicionibus perterriti quam plurimi aufugerant ; hoc calamitatis et terroris tempore aliquot diebus tacuit Chrysostomus, ut ipse ait. Hanc vero homiliam conjicit Tillemontius in feriam secundam quartæ hebdomadis Quadragesimæ, et quidem optime, ut ad homiliam decimam tertiam dicemus. Agitur præcipue in hac homilia de Dei sapientia in hominis constitutione, et in fine de vitando juramento.

Duodecimam item et decimam tertiam, post decimam quintam et decimam sextam eadem qua supra de causa rejicit Tillemontius. At nescio quo pacto intelligat illud in hac homilia duodecima n. 2 : *Tribus igitur præteritis diebus unum cognitionis Dei modum quærebamus, ipsumque in finem deduximus, interpretantes, quomodo Cæli enarrant gloriam Dei : et quale sit Pauli dictum*. Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur : et demonstravimus quomodo a creatura mundi, et quomodo per cælum et terram et mare Creator glorificetur. Hodie vero, etc. Hic seriem trium homiliarum clare affert Chrysostomus, quo ordine habitæ fuerant ante duodecimam : nempe nonæ, decimæ et undecimæ. In nona num. 2 argumentum orationis ponit hoc Pauli dictum, *Invisibilia ipsius*, etc., et illud Psalmorum, *Cæli enarrant gloriam Dei* : in decima item num. 2 se hoc ipsum argumentum persequi declarat : in undecima quoque num. 2 se eidem argumento insistere testificatur. Annon Chrysostomi dictis vim infert Tillemontius, cum decimam inter et undecimam vult interseri decimam quintam et decimam sextam ? Id autem ille subdubitando tantum proponit in nota 29 ad Theodosium Imperatorem n. 10, 11 et seqq., fateturque eum, quem nos statuimus, ordinem clare a Chrysostomo indicari, sed nescio quo pacto ab eodem ipso ordine postea discedat. Cæterum cum dicit Chrysostomus, *tribus præteritis diebus*, non intelligitur de tribus diebus consequentibus, sed de tribus postremis diebus, quibus ante concionatus erat. In hac item homilia 12, quæ habita fuit feria tertia quartæ hebdomadis, eidem insistit hypothesi, de sapientia Dei in mundi officio ; postea agit de jure naturali, cujus cognitionem Deus homini indidit, deque juramento vitando.

Decimam tertiam homiliam dixit postridie duodecimam. Principioque gratias agit Deo de mutata rerum facie, sublatoque metu, qui tantus fuerat, ut civitatis, inquit, *major pars præ timore et comminatione illa ad desertam et fauces montium et occulta locorum transmigraverit*. Hinc de multis ad tribunal adductis, de horribili habita verberum et flagellorum questione, de aliis ad supplicium raptatis, de matre et sorore ejusdam, de quo intus judicabatur, ad vestibulum in pulvere volutatis. Hæc pathetice describit Chrysostomus, quæ paucis ante diebus, scilicet antequam undecimam concionem haberet, gesta fuerant. Cæterum quod initio habet Chrysostomus : *Qualem feriam quartam præteritam vidimus, et qualem præsentem vido-*

mus (a) ? Quo declaratur quarta feria habitam homiliam fuisse, et quidem quartæ hebdomadis Quadragesimæ, aut fortasse tertiæ, secundum alium numerandi modum. A multis quippe jam sæculis Græci primam jejuniorum Dominicam et hebdomadam vocant eam, quam nos primam Quadragesimæ vocamus. Hic vero de nomine tantum est questio. Hujus autem hebdomadis quarta die habitam homiliam, et ex serie homiliarum et ex Chrysostomi silentio aliquot dierum inter homilias decimam et undecimam palam esse videtur. In hac porro homilia, præmissis bene multis de calamitate illa Antiochena, ad pristinum de hominis opificio argumentum descendit, et cohortando de more ad juramenta vitanda, orationem claudit.

Decimam quartam Tillemontius locandam putat post decimam octavam, hac permotus ratione: Initio ait Chrysostomus: *Non parum civitatem nobis heri diabolus perturbavit, sed et Deus nos iterum non parum consolatus est.* Hæc verba, inquit, adventum Hellebichi, et nuntium jam Constantinopoli advenisse significant. Verum hæc hariolando dicuntur. Quot suspiciones et terrores immissos putas Antiochenis dum animi penderent, et quorsum tam infausta res evasura esset ignorarent? De iis vero terroribus rumoribusque ratiocinari quomodo possumus, qui eorum haud dubie maximam partem ignoramus, et si qua novimus, ita obscure percipimus, ut vix inde quampiam temporis notam expiscari possimus. Hæc homilia ferme tota est de vitando juramento.

Decimam quintam homiliam vult Tillemontius habitam fuisse inter decimam et undecimam, tum ob causas supra ad undecimam memoratas, quia Chrysostomus initio sic habet: *Oportebat et hodie, et superiore sabbato, de jejunio movere sermonem.* Ubi superiore, quasi esset primo, de primo sabbato Quadragesimæ, subdubitando tamen, intelligit; sed nos, ut et Bernardus Brixianus, de superiore, sive de præcedente intelligimus: atque nullam aliam interponi posse homiliam inter decimam et undecimam jam superius probavimus. Occasione metus, quo affecti Constantinopolitani erant, multa dicit de bono timoris, et in fine contra jurandi ab aliisque juramentum exigendi consuetudinem concionatur.

Decima sexta tunc habita fuit, cum sparso quodam falso futuræ populationis rumore, omnes de fuga deliberabant. Hanc etiam loco movere conatur Tillemontius, et inter decimam et undecimam locare, quod tamen, ut ad duodecimam diximus, admitti nequit. His porro nititur Chrysostomi verbis Tillemontius: n. 6 ait S. doctor, *Secundam jejunii septimanam præterimus.* Duas ergo jejunii hebdomadas tantum præterisse infert, atque ideo hanc loco movendam esse statuit Tillemontius, qui illam putat habitam Dominica tertia Quadragesimæ, pro prima Dominica numerando eam quæ primam jejunii diem præcedebat, quam Quinquagesimæ Dominicam vocamus. Quid vero si tunc temporis Antiochiæ prima Dominica Quadragesimæ vocabatur ea quæ, more hodierno, intra jejunium prima occurrit? nam jejunium incipiebat feria secunda post Quinquagesimam, ut nunc incipit feria quarta, poterantque illam hebdomadam Antiocheni non numerare pro prima Quadragesimæ, ut nos non numeramus: illoque modo una hebdomade tardius hæc homilia habita fuerit, Dominica scilicet tertia hodierno more sumpta. Sed tunc etiam magna superesset difficultas: nam hæc homilia decimam tertiam et sequentes præcessisset. Certe hæc omnia salebris sunt plena, ut ipse fatetur Tillemontius, qui non semel aliquam amplexus sententiam ab ea desistere cogitur. Usus fortasse et tractatio diuturna aliquam in re tam obscura afferent notitiam, qua possimus in Vita Chrysostomi in fine operum adornanda hæc accuratius et clarius statuere. Quapropter rem dubiam relinquere consulto statuimus. Id unum tantum contendimus, non posse hanc homiliam inter decimam et undecimam locari, memoratis supra de causis. Præmissis quibusdam de timiditate Antiochenorum deque juramento vitando, argumentum homiliæ mutuatur Chrysostomus ex his Pauli verbis: *Paulus victus Jesu Christi, et Timotheus frater, Paulumque gloriosorem ex vinculis demonstrat, quam ex virtute miraculorum.*

Decima septima habita est postquam Ellebichus seu Hellebichus, Magister militum, et Cæsarius, Magister, ab Imperatore missi perquisitum de seditione, Antiochiam advenerant. Hellebichus hic, Magister equitum peditumve, alibi memoratus occurrit, et justitiæ clementiæque laude celebris erat: Cæsarius etiam, Magister officiorum alibi dictus, pari gaudebat probitatis fama. Pronuntiata autem fuit hæc homilia cum Antiocheni pene a metu liberi essent. *Innumera*, ait num. 1 Chrysostomus, *expectavimus mala, omnium facultates direptum iri, habitacula cum habitantibus comburenda, civitatem medio tollendam ex orbe, et ipsius reliquias omnes perituras, aratrum ipsius terram suscepturam: sed ecce hæc omnia intra expectationem tantum steterunt, et in opus non processerunt.* Sub hæc narratur quomodo monachi ex montibus Antiochiam descenderint, ut iudices placarent, dum interim philosophi omnes Græci urbem desererent; quo pacto etiam sacerdotes in gratiam populi strenue rem gesserint. Pœnas ab Imperatore demum irrogatas leves tolerabilesque ait, neque dolendum si orchestram et balnea occluserit, ac Metropoleos dignitatem ab urbe Antiochia sustulerit. Veram Antiochiæ dignitatem esse, quod in ea discipuli Christi primum Christiani sint vocati; quod Antiocheni sanctis Jerosolymitanis fame laborantibus opem tulerint. Non magnitudinem, sed pietatem urbes exornare. In fine vero ait, alios adhuc in carcere degere, alios in exilium mittendos esse. Hanc homiliam Tillemontius confert in hebdomadam quartam Quadragesimæ post feriam quartam; sed ex conjectura tantum.

Decima octava homilia post dimidium jejunii dicta fuit, ut ait initio Chrysostomus. Pu-

(a) Bernardus Brixianus habet: *Omne præteritum vidimus quadriduum, et ovale nunc videmus præsens.* Vox autem græca *quadrada*, quam traducit per, *quatrinduum*, stylo ecclesiastico, a tempore namque Clementis Alexandrini, significat feriam quartam hebdomadis.

tat vero Tillemontius eam in Dominicam quintam Quadragesimæ probabiliter conjici posse. Agitur porro de vera jejunandi ratione, de divitiarum contemptu, de tristitia secundum Deum, etc.

Decima nona homilia habita est, ut titulus habet, *Dominica servata*. Apud Cappadoces *servatam* Ascensionem Domini ait Allatius, Libro de Dominicis et hebdomadibus Græcorum, qui ibidem addit Dominicam *servatæ* esse quintam post pascha, eam scilicet quæ præcedit ascensionem Domini. Savilius autem ait esse Dominicam in albis, nescio unde id expiscatus. At non dubium videtur, esse illam aliquam ex Dominicis postremis Quadragesimæ, seu, ut putat Tillemontius, Dominicam Passionis, cui ego potius adstipuler. Chrysostomus, qui aliquanto tempore morbo detentus fuerat, postquam de festo Martyrum quod Antiochiæ celebratum fuerat, et de adventu rusticorum quædam præmisit, contra iuramenta de more loquitur, eorumque perniciem multis commonstrat exemplis.

Hactenus in homiliarum numero et ordine Savilii et Frontonis Duçæi editiones sequi sumus. Deinceps vero secus. Nam vigesima sequens in prius Editis est procul dubio vigesima prima et ultima de Statuis. Vigesima autem prima est catechesis, quam post alteram catechesin quæ prima inscribatur, secundam posuimus, ut dicimus in Monito, in fine homiliarum de Statuis, et in fronte catechesium posito: hæc quippe catechesis extra seriem homiliarum de Statuis omnino ponenda erat. Homilia autem in prius Editis vigesima secunda est sine dubio vigesima, quæ habita fuit decem diebus ante pascha. Itaque hoc ordine procedimus.

Vigesima

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

OPERA OMNIA.

HOMILIÆ XXI DE STATUIS

AD POPULUM ANTIOCHENUM HABITÆ.

HOMILIA PRIMA, ANTIOCHIÆ HABITA IN PALÆA SEU VETERI ECCLESIA, CUM ADHUC PRESBYTER ESSET, IN ILLUD APOSTOLI: VINO MODICO UTERE PROPTER STOMACHUM TUUM ET FREQUENTES INFIRMITATES TUAS (1. Tim. 5. 23).

1. Audistis apostolicam vocem, tubam cœlestem, lyram spiritualem? Etenim tamquam tuba terribile

canens et bellicum, hostes quidem consternat, lapsos autem suorum erigit animos, et multa implens fidu-

(a) Novem codices contulimus, quinque nempe Regios et quatuor Colbertinos: prætereaquæ Frontonis Duçæi et Savilii lectiones consulimus. Colbertinus unus numero 2715 hoc titulum habet: *Chrysostomi Homilia habita Antiochiæ*

in palæa ecclesia, cum adhuc presbyter esset, in illud apostoli: « vino modico utere propter stomachum tuum, » etc., et in eos qui iustorum afflictionibus peccatorumque felicitatis scandalizantur, et adversus eos qui audent blasphemare

Vigesima homilia hæc habet in titulo, secundum codices a Frontone Ducæo memoratos, similiterque in aliquot nostris, et nominatim in Reg. 1971 : *Dicta est decem diebus ante sanctam et vivificam Domini Jesu Christi resurrectionem ex mortuis*. Hoc utique optime quadrat ad dictum illud Chrysostomi paulo ante finem homiliæ : *Quadraginta dies præterierunt*. Habita ergo fuerat hæc concio feria sexta post Dominicam, quam Passionis vocamus. Hæc quippe dies erat quadragesima, incipiendo a feria secunda post Quinquagesimam, quæ erat initium Quadragesimæ : erat item decima ante pascha, ipsum pascha annumerando. Est autem hæc homilia ferme tota contra simultatem et injuriarum memoriam, et in fine pro more solito contra juramenta.

Vigesima prima homilia, quæ est ultima de Statuis, ipso die resurrectionis Domini habita videtur, ex iis quæ sub initium dicuntur, et post reditum Flaviani episcopi ; cujus profectus ad Imperatorem, oratio ad eundem pro salute civitatis suæ, responsio item Imperatoris lenitatis plena, qua veniam civibus concessit, hæc, inquam, omnia per totam concionem referuntur a Chrysostomo. Ad usque autem reditum Flaviani inter spem et metum fluctuabant Antiocheni, qui quotidianis rumoribus terrebantur, ut ait Chrysostomus paulo post initium.

Interpretatio Latina est Bernardi Brixiani, una excepta homilia, nempe vigesima, quam interpretatus est Petrus Nannius ; utriusque autem interpretationes multis in locis castigavimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ ΟΜΙΛΙΑΙ ΚΑ'

ΕΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΛΕΧΘΕΙΣΑΙ.

Ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ, πρεσβυτέρου αὐτοῦ ὑπάρχοντος, ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ, εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Ἀποστόλου, Οἶνον ὀλίγω χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

[1'] α'. Ἦκούσατε τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς, τῆς σάλπιγγος τῆς ἐκ τῶν οὐρανῶν, τῆς λύρας τῆς πνευματικῆς ; Καὶ

γάρως σάλπιγξ φοβερὸν ἤχουσα καὶ πολέμικόν, καταπλήττει τε τοὺς ἐχθρούς, καὶ διανίστησι τῶν οἰκείων τὰ πεπτω-

* Colbertinus cod. numero 2713 hunc titulum habet : Τοῦ Χρυσοστόμου ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ πρεσβυτέρου αὐτοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ εἰς τὸ ρητὸν τοῦ ἀποστολικόν, « Οἶνον ὀλίγω χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου, » καὶ τὰ ἑξῆς ; καὶ πρὸς τοὺς σκανδαλισζομένους ἐπὶ ταῖς δυσημερίαις τῶν

δικαίων καὶ ταῖς τῶν ἀμαρτωλῶν εὐημερίαις, καὶ κατὰ τῶν τομῶντων βλασφημείν. Ex hoc titulo verba ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ sumpsimus.

* Duo codd. καταπλήττει μὲν τοὺς ἐχθρούς, διανίστησι δέ,

* Paginas intellige editionis Benedictinæ.

κότα φρονήματα, καὶ πολλοῦ θάρρους ἐμπλήσας ἀκαταγωνίστους ποιεῖ τῷ διαβόλῳ τοὺς προσέχοντας· καὶ ὡς λύρα πάλιν μετὰ πολλῆς τῆς ψυχαγωγίας τέρπουσα, κοιμίζει τὸν ἀτόπουν λογισμόν τὰ πάθη, καὶ πολλὴν ἡμῖν μετ' ἡδονῆς ἐνίησι τὴν ὥφελισιν. Ἡκούσατε τοίνυν σήμερον περὶ πολλῶν καὶ ἀναγκαίων πραγμάτων διαλεγομένου τῷ Τιμοθέῳ; Καὶ γὰρ περὶ χειροτονιῶν πρὸς αὐτὸν ἐπέστελλον· εἰπὼν· *Χείρας ταχέως μὴ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἀμαρτίας ἀλλοτριῶς*· καὶ τὸν ἀφόρητον τῆς τοιαύτης παρανομίας παρέστηκεν κίνδυνον, δείξας ὅτι τῶν ἐτέρους πεπλημελημένων ἕτεροι τὴν τιμωρίαν ὑποτίθενται μετ' αὐτὸν ἐκείνων, ὅτι τὴν ἐξουσίαν διὰ τὴν χειροτονίαν τῇ πονηρίᾳ παρέχονται. Εἴτα πάλιν φησὶν· *Οἶνον ὀλίγω* [2] *χρῶδιὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Καὶ περὶ τῆς τῶν οἰκετῶν ὑποταγῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν φιλαργύρων μανίας, καὶ περὶ τῆς τῶν πλουτούντων ἀπονοίας, καὶ περὶ πολλῶν ἡμῖν ἐτέρων διελέχθη σήμερον. Ἐπεὶ οὖν ἅπαντα ἐπελθεῖν ἀδύνατον, τί βούλεσθε τῶν εἰρημένων προχειρισάμενοι πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἰπόμεν; Καθάπερ γὰρ ἐν λειμῶνι πολλὰ καὶ ποικίλα ὀρῶ τῆς ἀναγνώσεως τὰ ἄνθη, καὶ πολλὴν μὲν τὴν ῥοδοντάν, πολλὰ δὲ τὰ ἴα, καὶ οὐκ ἐλάττω τὰ κρίνα, ἀλλὰ ποικίλον πανταχοῦ καὶ θύψιλ' τοῦ πνεύματος διεσπριμένον τὸν καρπὸν, καὶ πολλὰ τὴν εὐδοίαν· μᾶλλον δὲ οὐχὶ λειμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παράδεισός ἐστι τῶν θείων Γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις· οὐ γὰρ εὐδοίαν φιλήν ἔχει ταῦτα τὰ ἄνθη· μόνον, ἀλλὰ καὶ καρπὸν ψυχὴν τρέφειν δυνάμενον. Τί τοίνυν βούλεσθε τῶν εἰρημένων εἰς μέσον ἀγάγμεν σήμερον; βούλεσθε ὁδοκαὶ πάντων εὐτελέστερον εἶναι, καὶ τοὺς τυχοῦσιν εὐσύνοπτον, τοῦτο μεταχειρισόμεθα νῦν; Ἔμοιγε δοκεῖ, καὶ ὁμῖν εὖ οἶδ' ὅτι συνδόξει. Τί ποτ' οὖν ἐστι τὸ τῶν ἄλλων εὐκολώτερον; τί δὲ ἕτερον, ἀλλ' ἢ ὁ καὶ τῷ τυχόντι δοκεῖ ῥάδιον εἶναι, καὶ εὐσύνοπτον εἰπεῖν; Ποῖον δὲ τοῦτο; *Οἶνον ὀλίγω χρῶδιὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Φέρε οὖν πᾶσαν τὴν διάλεξιν εἰς ταύτην τὴν ῥῆσιν καταναλώσωμεν.

Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο οὐ φιλοτιμία ἐνεκεν, οὐδὲ τῆς ἐν τῷ λέγειν δυνάμεως παρασχεῖν ἐπίδειξιν· ἀποδυόμενοι (οὐ γὰρ ἡμέτερα τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἅπερ ἂν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐμπνεύση χάρις), ἀλλ' ἵνα τοὺς ῥεθυμωτέρους τῶν ἀκραστῶν διεγείρωμεν, καὶ πείσωμεν πόσος τῶν Γραφῶν ὁ θησαυρὸς, καὶ ὡς οὐκ ἀσφαλὲς τὸ παρατρέχειν οὐδὲ ἀκινδύνον. Εἰ γὰρ ἡ φιλή ῥῆσις αὕτη καὶ εὐσύνοπτος, καὶ μὴδὲν ἔχουσαν ἀναγκαίαν δοκοῦσα τοῖς πολλοῖς, φανεῖη πολλοῦ πλούτου παραχούσα προφάσεις ἡμῖν καὶ ἀφορμὰς φιλοσοφίας τῆς ἀνωτάτω, πολλῷ μᾶλλον ἐκείνα, τὰ καὶ αὐτὸθεν τὴν οἰκείαν εὐπορίαν ἐπιδεικνύμενα, μυρίων ἐμπλήσει θησαυρῶν τοὺς προσέχοντας. Μὴ τοίνυν μηδὲ τὰ νομιζόμενα εἶναι φιλά τῶν Γραφῶν νοήματα παρατρέχουσαν· τῆς γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐστὶ καὶ ταῦτα· Πνεύματος δὲ χάρις οὐδέποτε ἐστὶ μικρὰ καὶ εὐτελής, ἀλλὰ μεγάλη καὶ θαυμασία καὶ τῆς τοῦ δωδωκῆτος ἀξία μεγαλοδωρίας¹. Μὴ τοίνυν παρέρχως ἀκούσωμεν, ἐπεὶ καὶ οἱ τὴν μεταλλικὴν ἔχοντες γῆν, ἐπειδὴν εἰς τὸ χωνευτήριον αὐτὴν ἐμβάλωσιν, οὐχὶ τὰς μάζας τοῦ χρυσοῦ μόνον ἀναιροῦνται, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ ψήγματα μετὰ πολλῆς συλλέγουσι τῆς ἀκριβείας. Ἐπεὶ

οὖν καὶ ἡμεῖς χρυσίον ἐφόμεν ἀπὸ τῶν μετάλλων ἀνελάμενοι τῶν ἀποθολικῶν, οὐκ εἰς χωνευτήριον ἐμβάλλοντες, ἀλλ' εἰς τὴν διάνοιαν τῆς ὑμετέρας ψυχῆς καθιέντες², οὐχὶ φλόγα ἀνακαίνοντες, ἀλλὰ τὸ πῦρ τοῦ πνεύματος ἀνάγοντες, μετὰ ἀκριβείας μεγάλης καὶ τὰ μικρὰ ψήγματα ἀναλεγόμεθα. Εἰ γὰρ καὶ βραχεῖα ἡ ῥῆσις, ἀλλὰ πολλὴ ἡ δύναμις· ἐπεὶ καὶ οἱ μαργαρίται οὐκ ἐν τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ, ἀλλ' ἐν τῷ κάλλει τῆς φύσεως τὴν οἰκείαν εὐπορίαν³ ἔχουσιν· οὕτω καὶ τῶν θείων Γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις. Ἡ μὲν γὰρ ἐξωθεν παιδεύσεις [3] πολὺν ἀνελίττουσα λήρην καὶ πολλὴν καταχέουσα τῶν ἀκραστῶν φλωρίαν, καναὶς τοὺς ἀκραστὰς ἀποπέμπτει⁴ ἡ γερὰ, καὶ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε μικρὸν καρπωσαμένους καλόν· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν διὰ μικρῶν ῥημάτων πᾶσι τοῖς προσέχουσι φιλοσοφίαν ἐντίθησι· καὶ ἀρχαῖ ῥῆμα πολλάκις ἐν λαβόντας ἐντεθεῖεν, πάσης τῆς ζωῆς ἔχριν ἐφόδον.

β'. Ἐπεὶ οὖν τοσοῦτος ὁ πλούτος, διεγείρωμεν ἑαυτοὺς, καὶ νηφούσης τῇ διανοίᾳ τὰ λεγόμενα ὑποδεξώμεθα· καὶ γὰρ πρὸς πολὺ βάθος τὸν λόγον καθεῖναι παρασχευάζομαι. Πολλοὶς γὰρ καὶ παρέλκειν ἔδοξεν ἡ παραίνεσις αὕτη, καὶ περιττὴ τις εἶναι· καὶ τοιαῦτα λέγουσι ῥήματα· Οὐκ ἔδυνάτο ἀρ' ἑαυτοῦ συνιδεῖν ὁ Τιμόθεος ὅτιναι κεχρησθαι⁵ εἶναι, ἀλλ' ἀνέμενε παρὰ τοῦ διδασκαλίου μαθεῖν; Εἴτα ὁ διδάσκαλος οὐ μόνον ἐπέταξεν, ἀλλὰ καὶ γράμμασιν ἐναπέθετο, καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ, τῇ πρὸς αὐτὸν ἐγκολάφας ἐπιστολῇ· καὶ οὐκ ἠρῳθρίασεν ὑπὲρ τοιούτων ἐπιστεῖλαι δημοσίᾳ γράφων τῷ μαθητῇ; Ἰνα οὖν μάθῃς, ὅτι οὐ μόνον οὐ παρέλκει ἡ παραίνεσις, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖα καὶ χρησιμωτάτη γέγονε, καὶ οὐχὶ Παύλου ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, οὐ τὸ λεχθῆναι μόνον λέγω, ἀλλὰ καὶ τὸ γράμμασιν ἐντεθῆναι, καὶ πᾶσι τοῖς γίνεσθαι μέλλουσι διὰ τῆς ἐπιστολῆς παραδοθῆναι ταύτης, ἐπ' αὐτὴν βαδιοῦμαι λοιπὸν τὴν ἀπόδειξιν. Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ ἕτερον τοῦτο οὐκ ἔλαττον διαποροῦσι τινες, ζητοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς τίνας ἐνεκεν συνεχώρησεν ὁ θεὸς ἄνδρα τοσαύτην ἔχοντα παρρησίαν, οὐ τὰ ὅσα καὶ τὰ λείψανα δαίμονας ἀπῆλauen, ἀρρώστια τοσαύτη περιπασεῖν· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐνόσει, ἀλλ' αἰεὶ, καὶ διηκεῖς, καὶ ἐπαλλήλοισι καὶ συνεχέσιν ἀρρώστιας, καὶ οὐδὲ μικρὸν αὐτῷ παρεχούσας ἀναπνεῖν. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Παύλου ῥημάτων· οὐ γὰρ⁶ εἶπε, διὰ τὴν ἀσθένειαν, ἀλλὰ *διὰ τὰς ἀσθενείας*, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς *ἀσθενείας*, ἀλλὰ τὸ συνεχὲς αὐτῶν δηλῶν ἔλεγε, *τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Ἀκούετωσαν οὖτοι μακρὰ παραδοθέντες νόσῳ δυσανασχετοῦσι καὶ ἀπαγορευομένοις. Οὐ τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ζητούμενον μόνον, ὅτι ἅγιος ὢν ἐνόσει, καὶ οὕτως ἐνόσει συνεχῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ κοινὰ τῆς οἰκουμένης ἦν ἐμπειστευμένους πράγματα. Εἰ μὲν γὰρ εἰς ἐκείνων ἦν τῶν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἀνακωρηχότων, καὶ τῶν ἐπὶ τῇ ἔρημῃ καλῶς ἡντῆσμένων, καὶ τῶν ἀπράγμων τοῦτον ἀνηρημένων βίον, οὐκ ἦν οὕτως ἄπορον τὸ ζητούμενον· τὸ δὲ εἰς μέσον προβεβλημένον, καὶ τοσοῦτων Ἑκκλησιῶν ἐγγεχειρισμένον φροντίδας, καὶ πόλεις ὁλοκληροῦς καὶ ἔθνη καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν μετὰ τοσαύτης διέποντα προθυμίας τε καὶ σπουδῆς, τῇ τῆς ἀρρωστίας ἀνάγκῃ παραδοθῆναι, τοῦτο ἐστὶ τὸ μάλιστα

^a Savil. et quidam mss. ἐπέστελλον, Morel. et alii ἐπέστελλον.
^b Διὰ deest in duobus mss.

^c Duo mss. ἔχει τὰ ἄνθη.

^d Savil. et tres mss. ἐπίδειξιν, Morel. et alii ἀπόδειξιν.

^e Sic rescriptum e Savilio, postulante sensu, pro καὶ ἵνα τοὺς. Edit. i. — Infra Savil. et maxima pars codicum καὶ ὡς οὐκ, Morel. vero καὶ οὐκ.

^f Tres manuscriptorum μεγαλοδωρίας, et sic Savil. in marg. Infra haec, ἐπειδὴν εἰς τὸ χωνευτήριον αὐτὴν ἐμβάλωσιν, desunt in edit. Morel., sed habentur in Savil. et in omnibus penes mss.

^g Unus cod. et Savil. in marg. καταθέντες.

^h Alii εὐπορίαν καὶ εὐπρέπειαν.

ⁱ Alii παραπέμπτει.

^j Alii ὁ Τιμόθεος ὅτι οἶνον κεχρησθαι δεῖ.

^k Alii γραμμάτων, οὐ γὰρ. Infra Bernardus Brizianus legat μακρὰ παραδοθέντες νόσῳ. Savil., Morel. et alii μακρὰ; utraque lectio quadrare potest, sed praestat μακρὰ.

cia eos, qui mentem adhibent, diabolo inexpugnabiles reddit; et tamquam lyra rursum multa cum jucunditate delectans, absurdarum morbos cogitationum sopit, ac multam cum voluptate nobis affert utilitatem. Audi tis igitur hodie de multis et necessariis rebus Timotheo disserentem? Etenim de ordinationibus ad ipsum scripsit, dicens: *Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis* (1. Tim. 5. 22): et intolerabile talis prævaricationis periculum exposuit, demonstrans quod malorum ab aliis perpetratorum supplicium alii cum illis ipsis sustinebunt, quia per ordinationem improbitati conferunt potestatem. Mox rursus inquit: *Vino modico utere propter stomachum tuum, et frequenter tuas infirmitates* (Ibid. v. 23). Et de servorum subiectione, et de avarorum insania, et de divitum arrogantia, et de multis aliis nobis hodie disseruit. Cum igitur omnia percurrere non possumus, quid vultis commemoratis proponentes charitati vestræ dicamus? Velut enim in prato multos et varios video lectionis flores et amplum rosarium, multas vero violas, nec pauciora lilia; sed et varium ubique et copiosum spiritus fructum disseminatum, et multam odoris suavitatem: imo vero non tantummodo pratum, verum paradisus est divinarum lectio Scripturarum: non enim fragrantiam solum nudam habent ejus flores, sed et fructum, qui animam nutrire possit. Quid igitur de dictis in medium vultis agamus hodie? vultis quod omnium villissimum esse videtur, et quibusque intellectu facillimum, hoc in præsentem tractemus? Mihi nempe placet, sed et vobis, hoc bene novi, pariter placebit. Quid vero tandem est aliis facilius? quid autem aliud quam quod et cuilibet facile et dictu compendiosum esse videtur? Quale quidem istud? *Modico vino utere propter stomachum tuum, et crebras ægritudines tuas*. Eia igitur omnem orationem in hanc impendamus dictionem.

Scripturæ sacræ vel minimæ sententiæ pretiosæ sunt. — Hoc autem facimus non ambitionis gratia, neque in dicendo facultatis ostentationem exhibere studentes: non enim quæ dicuntur nostra sunt, sed quæ Spiritus gratia afflaverit: sed ut auditores vel seniores excitemus, et quantus sit Scripturarum thesaurus, et quod neque liberum sit neque tutum eas prætercurrere, persuadeamus. Si enim tenuis hæc et compendiosa dictio, et quæ nihil necessarium multis habere videtur, multarum causam divitiarum et altissimæ philosophiæ occasionem nobis præbere visa fuerit; multo magis illa, quæ et ex se domesticam ostendant copiam, infinitis thesauris animadvertentes implebunt. Igitur nec illas quidem, quæ tennes esse putantur, Scripturarum sententias prætercurramus. Nam et ipsæ de Spiritus gratia sunt: Spiritus autem gratia

numquam parva et vilis, sed magna et mirabilis, et dantis munificentia digna. Ne igitur otiose audiamus, quoniam qui metallorum terram excoquant, postquam in caminum ipsam injecerint, non tantum auri massas tollunt, sed et parvas bracteolas multa cum sedulitate colligunt. Quoniam igitur et nos aurum ex apostolicis haustum metallis excoquimus, non in fornacem jacentes, sed in animæ vestræ cogitationes immittentes, non flammam accendentes, sed ignem spiritus excitantes; parvas etiam micas magna diligentia colligamus. Licet enim breve sit verbum, multa tamen est virtus; quoniam et gemmæ non in corporis mole, sed in naturæ pulchritudine suum pretium¹ habent, sic et divinarum Scripturarum lectio. Externa quippe doctrina multas jactans nugas, et multam infundens auditoribus futilitatem, eos vacuis remittit manibus, nullum neque magnum neque parvum lucratos emolumentum. Spiritus vero gratia non hujusmodi, sed in contrarium omnino per modica verba omnibus advertentibus philosophiam affert: et multis sæpe verbum unum sufficit hinc excerptisse, ut totius vitæ viaticum habeant.

2. Quoniam igitur tanta adest copia, nos ipsos excitemus, et vigili mente quæ dicuntur suscipiamus: ad magnam enim profunditatem sermonem demittere paro. Multis enim etiam superflua et superabundans esse hæc admonitio quodammodo videtur, iique talia dicunt verba: Non per seipsum poterat Timotheus conjicere, quia re uti oporteret², verum a præceptore discere expectabat? Quid quod præceptor non tantum imperavit, sed et litteris inseruit, tamquam aræ columnæ, datæ ad ipsum epistolæ insculpens; nec erubuit hujusmodi res scripturæ mandare et ad discipulum publice legendas mittere? Ut igitur discas quid non tantum non redundet admonitio, sed necessaria et utilissima sit; et non a Paulo, sed a Spiritus gratia factum sit, ut hoc non modo diceretur, sed etiam litteris traderetur et ad omnes posteros per hanc epistolam deveniret: ad ipsam mox probationem veniemus. Ad hæc enim de alia quoque re non minus dubitant quidam intra se querentes, quia de causa permisit Deus virum tantam habentem potestatem, cujus ossa et reliquæ dæmones expellerent, in tantam ægritudinem incidere. Non enim leviter agrotabat, sed continue, sed alternis et jugibus infirmitatibus, nec minimum quidem ipsum respirare indulgentibus. Unde hoc manifestum? Ex ipsis Pauli verbis. Non enim dixit: Propter ægritudinem, sed *Propter ægritudines*: neque simpliciter, Propter infirmitates, sed ipsarum continuationem significans dicebat, *Frequentes tuas infirmitates*. Audiant qui diuturno traditi languori, ægre ferunt et animo concidunt. Non solum autem hoc est quod queritur, quod cum esset sanctus, agrotabat, et sic frequenter agrotabat, sed etiam quod publica mundi negotia ipsi erant credita. Si enim unus esset illorum, qui in montium vertices socesce-

Hunc præterea titulum habet Savilius sine discrimine. Ex his porro verbis hæc titulo nostro inserenda duximus, in *Pulchra* seu veteri ecclesia. Palæa seu vetus, vocabatur pars Antiochiæ urbis ad Orontem fluvium sita: in qua erat ecclesia Palæa item dicta, etiamque Apostolica, quia ab apostolis fundata. Vide quæ hæc de re diximus in Edit. Athanasii, p. 771.

¹ Alii: Pretium et decus.

² Alii: Timotheus conjicere quod vino uti oportet.

hujusmodi negotiis alienam vitam elegerunt, non esset tam dubium quod quaeritur : in medium vero provectum, et tot Ecclesiarum curas habentem creditas, et urbes totas et gentes et totum terrarum orbem tanta cum sedulitate et studio administrantem, infirmitatis necessitati traditum esse, hoc est quod maxime non animadvertentem omnino in stuporem agere potest. Etsi enim non propter se, saltem propter alios ipsum valere oportebat. Imperator erat optimus : bellum ab eo gerebatur non contra infideles tantum, sed et contra demones et contra ipsum diabolum : multa cum vehementia hostes omnes imminebant, dissipantes exercitum et in captivitatem trahentes ; hic vero infinitos ad veritatem reducere poterat, et agrotabat. Etsi enim, inquit, nullum præterea damnum ex hac infirmitate rebus inferretur, ea ipsa sola fideles pigriores et torpidiores reddere poterat. Nam si milites ducem suum lecto detentum cernentes, segniores fiunt et ad pugnam tardiores ; multo magis par erat et fideles, præceptorem post tot signa operum intuentes continue agrotantem et corporis morbo laborantem, humanum quiddam esse perpassos. Nec vero hæc tantum, sed et aliud quiddam dubitantes quaerunt, qua de causa rursus neque se ipse, neque ipsius præceptor ita confectum curavit : sed mortuos quidem suscitabant, et demones expellebant, et mortem facile vincebant, unum vero corpus agrotum non instaurabant : et qui in alienis corporibus et viventes et mortui tantam exhibere virtutem, stomachum lapsum non relevabant : et quod majus est, non venter nec erubescit Paulus post tot et talia signa quæ vel nudo præstitit verbo, Timotheo scribere, ut confugiat ad vini medelam. Non quod vinum bibere turpe sit : absit, hæc sunt enim hæreticorum præcepta ; sed quod dedecus esse non putaret, non posse absque illius auxilio unum laborans membrum erigere. Verumenimvero tantum abfuit ut de hoc erubesceret, ut et omnibus posteris hoc fecerit manifestum. Videtis in quantam sermonem egimus profunditatem ? quomodo quod parvum esse videtur, innumeris questionibus scaturit ? Eia igitur et solutionem afferamus. Idcirco enim ad imum descendimus, ut mentem vestram excitantes, in tuto sensus collocemus.

3. Concedatis autem mihi, quæso, priusquam his questionibus solutionem afferam, aliquid de Timothei virtute et cura Pauli dicere. Quid enim illo fuit amantius, qui tanto absens intervallo et tot circumventus negotiis, pro stomachi sanitatis discipuli tantam providentiam gerebat, et cum sedulitate de morbi correctione scribebat ?

Timothei virtus. — Timothei vero virtuti quid æquale ? Sic delicias aspernabatur, et lautam mensam deridebat, ut in morbum ex victus asperitate et nimio caderet jejunio. Quod enim natura talis non esset, sed jejunio et aquæ potu stomachi vim prostrasset, ipsum Paulum diligenter hoc manifestantem audite. Non enim simpliciter dixit : Vino modico utere : sed cum prius dixisset, *Noli adhuc aquam bibere* (1. Tim. 5. 23), tunc bibendi vini consilium attulit. Illud autem

adhuc, verbum est significantis, quod eousque aquam bibebat, et propterea imbecillis sit. Quis non admiretur ipsius philosophiam et diligentiam ? Ipsos attigerat cælos, ad virtutis culmen pervenerat : et hæc ipsi præceptor attestatur sic dicens : *Misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus et fidelis in Domino* (1. Cor. 4. 17). Quando autem Paulus ipsum vocat filium, et filium dilectum et fidelem, hæc verba omnem ipsius virtutem demonstrare sufficiunt. Sanctorum enim judicia nec ad gratiam nec ad inimicitiam fiunt, sed ab omni sunt præsumpta opinione libera. Non fuisset tam beatus Timotheus, si Pauli filius a natura fuisset, quam nunc est admirabilis : quoniam secundum carnem nihil ad ipsum attinens, per cognationem quæ est secundum religionem, in ipsius se adoptionem induxit, cum sedulitate disciplinæ illius characteres in omnibus servans. Sicut enim vitulus tauro conjugatus, sic jugum cum illo trahebat ubique terrarum, et nihilo propter ætatem deficiebat, sed studium, ut cum præceptoris laboribus contenderet, præstabat. Et horum testis rursus ipse Paulus sic dicens : *Nemo ipsum contemnat ; opus enim Domini operatur, sicut et ego* (1. Cor. 16. 10. 11). Vidisti ut omnino æquale studium ipsi attestetur ? Mox ne hæc ad gratiam dicere videatur, ipsos auditores filii virtutis testes facit, sic inquires : *Probationem autem ipsius nostis, quod tamquam patri filius, sic mecum servivit in evangelio : experientiam vos cepistis virtutis ipsius et probatæ animæ* (Philipp. 2. 22). Verumtamen cum ad tantam officiorum altitudinem ascendisset, neque sic confidebat, sed in anxietate animi erat et in timore : ideoque cum instantia jejunabat, neque illud passus est quod multi, qui decem tantum vel viginti menses jejunio se tradentes repente omnia dissolvunt. Sed ille nihil tale passus est, neque tale quidpiam intra seipsum dixit : Quid mihi deinceps opus est jejunio ? victor evasi, cupiditates superavi, corpus meum mortificavi, demones terrui, diabolum depuli, mortuos resuscitavi, leprosos mundavi, contrariis potestatibus terribilis sum : quid ego amplius jejunio indigeo et hujusmodi cautela ?

Sancti quanto majoribus affluunt meritis, tanto magis timent. — Nihil tale dixit aut cogitavit : sed quanto magis innumeris affluebat meritis, tanto magis timebat et tremebat : et hanc a præceptore philosophiam discebat. Etenim ille in tertium raptus cælum, et in paradisu delatus, et auditis ineffabilibus verbis, et mysteriorum factus talium particeps, cum orbem totum percurrisset tamquam alis quibusdam fultus, ad Corinthios scribens dicebat : *Vereor ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar* (1. Cor. 9. 27). Si vero Paulus post talia et tot officia timet, qui dicere potuit : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. 6. 14) ; multo magis nos timere oportet, et tanto magis quanto majora fuerimus operati. Tunc enim diabolus sævior efficitur, tunc magis effertur, cum viderit nos diligentia vitam nostram disponentes ; cum viderit virtutis onera composita, et magnos acervos, tunc gravius inferre naufragium studet. Vilis

πάντων Ικανὸν θορυβῆσαι τὸν μὴ προσέχοντα. Εἰ γὰρ καὶ μὴ δι' ἑαυτὸν, διὰ γοῦν τοὺς ἄλλους ὑγιαίνειν αὐτὸν ἔχρην. Στρατηγὸς ἦν ἀριστος· πολλοὺς αὐτῷ συγκεκρι-
τητο, φησὶν, οὐχὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους μόνον, ἀλλὰ καὶ
πρὸς τοὺς δαίμονας, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν διάβολον· μετὰ
πολλῆς τῆς σφοδρότητος οἱ πολέμοι πάντες ἐπέκειντο, δια-
σπῶντες [4] τὸ στρατόπεδον, καὶ αἰχμαλωτίζοντες· οὗτος
δ' ἠδύνατο μυρίους ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιναγαγεῖν, καὶ
ἡσθένει. Εἰ γὰρ καὶ μηδμία, φησὶν, ἐτέρα βλάβη τοῖς
πράγμασιν ἀπὸ τῆς ἀβρώστιας ἐγένετο, τοῦτο μόνον
Ικανὸν ἦν τοὺς πιστοὺς ὀκνηροτέρους καὶ ῥαθυμότερους
ποιῆσαι. Εἰ γὰρ στρατιώται τὸν στρατηγὸν τὸν ἑαυτῶν
ὀρώντες τῇ κλίνῃ προσεδεδεμένον, ὀκνηρότεροι γίνονται
καὶ πρὸς τὴν μάχην ῥαθυμότεροι· πολλῷ μᾶλλον εἰκὸς
ἦν, καὶ τοὺς πιστοὺς τότε τὸν διδάσκαλον ὀρώντας τὸν
τοσαῦτα σημεῖα ἐργασάμενον συνεχῶς ἀβρώστουντα, καὶ
τὸ σῶμα κάμνοντα, ἀνθρώπινόν τι παθεῖν. Οὐ ταῦτα
δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τι οἱ διαπορούντες ἡ ζήτοῦσι·
τίνας γὰρ ἔνεκεν πάλιν οὗτος αὐτὸς ἑαυτὸν, οὕτε ὁ διδά-
σκαλος αὐτοῦ οὕτω διακείμενον ἐθεράπευσεν; ἀλλὰ νε-
κροὺς μὲν ἤγειραν, καὶ δαίμονας ἀπῆλκυνον, καὶ θανά-
του μετὰ περιουσίᾳ ἐκράτουν, σῶμα δὲ ἐν ἡσθενησὶ οὐ
διώρθωσαν, ἀλλ' ἐν ἄλλοις σώμασι καὶ ζῶντες καὶ
τετελευτηκότες τοσαύτην ἐπιδεδειγμένοι δύναμιν, σῶ-
μαχον καταπεσόντα οὐκ ἀνέστησαν· καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι
οὐκ αἰσχύνεται Παῦλος οὐδὲ ἐρυθρίῃ μετὰ τοσαῦτα καὶ
τῆλικαῦτα σημεῖα, ἀ καὶ διὰ φιλοῦ ῥήματα ἐπεδείκνυτο,
Τιμοθέῳ γράφων ἐπὶ τὴν ἀπὸ τῆς οἰνοποσίας καταφυ-
γεῖν θεραπείαν. Οὐχ ὅτι τὸ πίνειν οἶνον αἰσχρὸν, μὴ γέ-
νοιτο· αἰρετικῶν γὰρ ταῦτα παραγγέλματα· ἀλλ' ὅτι
οὐκ ἐνόμιζεν αἰσχύνην εἶναι τὸ μὴ δύνασθαι χωρὶς τῆς
ἐκείνου βοηθείας διορθώσασθαι νενοσῆκος ἐν μέλει. Ἄλλ' ὅμως
τοσοῦτον ἀπέσχεεν αἰσχυνθῆναι ἐπὶ τοῦτω, ὅτι καὶ
τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι ὄηλον αὐτὸ ἐποίησεν. Ἰδετε πρὸς
πόσον βάθος κατηγάγομεν τὸν λόγον; πῶς δ' τὸ δοκοῦν
μικρὸν εἶναι, μυρίων γέμει ζητημάτων; Φέρε οὐν καὶ τὴν
λύσιν ἐπαγάγωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο πρὸς πολὺ βάθος κατέ-
βημεν; ἵνα διεγεραντες ὑμῶν τὴν διάνοιαν, ἐν ἀσφα-
λεῖ δ' τὰ νοήματα ἀποθώμεθα.

γ. Συγχωρήσατε δέ μοι, πρὶν ἢ τὴν λύσιν τοῖς ζητήμασι
τούτοις ἐπαγαγεῖν, εἰπεῖν τι περὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ Τιμο-
θέου, καὶ τῆς τοῦ Παύλου κηδεμονίας. Τί γὰρ ἐκείνου
φιλοστοργότερον· γέγονεν, ὅς ἐκ τοσοῦτου διαστήματος
ὦν καὶ τοσοῦτος κυκλοῦμενος πράγμασιν, ὑπὲρ τῆς
υἱείας τοῦ στομάχου τοῦ μαθητοῦ τοσαύτην ἐποίητο
πρόνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριβείας ἐπέστελλεν ὑπὲρ τῆς τοῦ
νοσήματος διορθώσεως; Τί δὲ τῆς ἀρετῆς ἴσον τῆς
Τιμοθέου; Οὕτως ὑπερέωρα ἡ τρυφῆς, καὶ κατέγχετο
πολυτελοῦς τραπεζῆς, ὥς καὶ εἰς ἀσθένειαν ἐμπεσεῖν ἐκ
τῆς· ἄγαν σκληραγωγίᾳ καὶ ἐπιτεταμένης νηστείας.
Ὅτι γὰρ οὐ φύσει τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ὑπὸ νηστείας καὶ
ὕδρωποσίας τοῦ στομάχου κατέβαλε τὴν ἰσχύν, αὐτοῦ
τοῦ Παύλου μετ' ἀκριβείας τούτω δηλοῦντος ἀκούσατε. Οὐ
γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Οἶμω ὀλίγω χρῶ· ἀλλὰ πρότερον εἰ-
πὼν, *Μηκέτι, ὑδροπῶται*, τότε τὴν τῆς οἰνοποσίας προσ-

έθηκε συμβουλὴν. Τὸ δὲ, *μηκέτι*, δηλοῦντος ἦν, ὅτι
μέχρι τότε ὑδροπῶται, καὶ διὰ τοῦτο γέγονεν ἀσθενής.
Τίς οὖν οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τὴν φιλοστορίαν αὐτοῦ καὶ τὴν
ἀκριβείαν; Αὐτῶν ἐπελάβετο τῶν οὐρανῶν, καὶ πρὸς τὸ
τῆς ἀρετῆς ἄκρον ἤλασσε· καὶ ταῦτα ὁ διδάσκαλος [5]
αὐτῷ μαρτυρεῖ οὕτω λέγων· *Ἐπεμψά ὑμῖν Τιμόθεον*,
ὃς ἐστὶ τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ.
Ὅταν δὲ Παῦλος αὐτὸν καλεῖ τέκνον καὶ τέκνον πιστὸν
καὶ ἀγαπητὸν, ἀρκεῖ τὰ ῥήματα ταῦτα ἅπασαν αὐτοῦ
δειξαι τὴν ἀρετὴν. Αἱ γὰρ τῶν ἁγίων κρίσεις οὐ πρὸς
χάριν, οὐδὲ πρὸς ἀπέχθειαν γίνονται, ἀλλὰ πάσης εἰσὶν
ἀπηλλαγμένοι προλήψεως. Οὐκ ἦν οὕτω ἡ ζῆλωτος ὁ
Τιμόθεος, εἰ Παῦλος τέκνον ἦν φύσει, ὥς ἐστι θαυμα-
στὸς νῦν, ὅτι κατὰ σάρκα μὴδὲν αὐτῷ προσήκων, διὰ τῆς
κατὰ τὴν εὐλάβειαν συγγενείας εἰς τὴν υἱοθεσίαν εἰσ-
ήγαγεν ἑαυτὸν τὴν ἐκείνου, μετὰ ἀκριβείας τοὺς χαρακτή-
ρας τῆς ἐκείνου φιλοστορίας διασώζων ἐν ἅπασι. Καθ-
άπερ γὰρ μίσχος ταύρῳ συμβεβλημένος, οὕτω τὸν ζυ-
γὸν εἴλκε μετ' αὐτοῦ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, καὶ οὐ-
δὲν ἡλαττοῦτο διὰ τὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ἡ προθυμία ἀμιλ-
λάσθαι τοῖς τοῦ διδασκάλου πόνους αὐτὸν παρεσκεύαζε.
Καὶ τούτων πάλιν μαρτύρας αὐτοῦ ὁ Παῦλος, οὕτω λέγων·
Μηδεὶς οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ· τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου
ἐργάζεται, ὥς καὶ γὰρ. Εἶδες πῶς ἀπαράλλακτον αὐτῷ
μαρτυρεῖ σπουδὴν; Εἶτα ἵνα μὴ νομισθῇ χάριτι ταῦτα λέ-
γειν, αὐτοὺς τοὺς ἀκρατὰς ποιεῖται μάρτυρας τῆς τοῦ
παίδος ἀρετῆς, οὕτω λέγων· *Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ*
γινώσκετε, ὅτι ὥς πατέρα τέκνον, οὕτω οὖν ἐμοὶ
*ἐδοῦλευσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· πείραν ὑμεῖς εἰλή-
φατε τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ τῆς δοκίμου ψυχῆς*.
Ἄλλ' ὅμως πρὸς τοσοῦτον ὕψος κατορθωμάτων ἀνελθὼν,
οὐδὲ οὕτως ἐθαῖρει, ἀλλ' ἐναγώνιος ἦν καὶ περιεισῆς· διδ-
καὶ μετ' ἀκριβείας ἐνήστευε, καὶ οὐκ ἔπαθε τοῦτο τὸ
τῶν πολλῶν, οἱ δέκα μόνον, ἢ καὶ εἰκοσι μῆνας νη-
στεῖα παρεσχόχτες αὐτοῦς, εὐθὺς ἅπαντα καταλύου-
σιν. Ἄλλ' ἐκείνος οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθεν, οὐδὲ εἰπέ τι
τοιοῦτον πρὸς αὐτόν· τί μοι νηστείας χρεῖα λοιπόν; πε-
ριγενόμεν, ἐκράτησα τῶν ἐπιθυμιῶν, ἐνέκρωσά μου τὸ
σῶμα, δαίμονας ἐρόδῃσα, τὸν διάβολον ἀπῆλκασα, νεκροὺς
ἀνέστησα, λεπρούς ἐκάθῃσα, ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμε-
σιν εἰμι φοβερός· τί μοι νηστείας δεῖ λειπνῶν, καὶ τῆς ἐν-
τεῦθεν ἀσφαλείας;

Οὐδὲν τοιοῦτον οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ὅση μυ-
ρίων ἔγχε κατορθωμάτων, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐδεδείε καὶ
ἐτρεμε· καὶ ταύτην παρὰ τοῦ διδασκάλου τὴν φιλοσο-
φίαν ἐμάνθανε. Καὶ γὰρ ἐκείνος εἰς τρίτον ἀρπαγείας οὐ-
ρανὸν, καὶ εἰς παράδεισον ἀπενεχθεὶς, καὶ ἀκούσας ῥή-
ματα ἀβήρτα, καὶ μυστηρίων κοινωνήσας τοιούτων, καὶ
τὴν οἰκουμένην ἅπαντα ἐπιδραμὼν καθάπερ τις ὑπόπτε-
ρος, Κορινθίους ἐπιστέλλων εἶπε· *Φοδοῦμαι μὴ πως*
ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένομαι. Εἰ δὲ Παῦ-
λος φοβεῖται ἰ μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατορθώματα,
ὁ δυνηθεὶς εἰπεῖν, ὅτι *Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται*, καὶ γὰρ
τῷ κόσμῳ, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς δεδοικέναι χρῆ, καὶ το-
σοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ περ ἂν ὦμεν πολλὰ συνειληγότες κα-
τορθώματα. Καὶ γὰρ ὁ διάβολος ἀγριώτερος τότε γίνεσθαι,
τότε ἐκθηριοῦται πλέον, ὅταν ἴδῃ μετ' ἐπιμελείας ἡμᾶς
τὸν ἑαυτῶν οἰκονομοῦντας βίον· ὅταν ἴδῃ τὰ φορεῖα τῆς
ἀρετῆς συγκαίμενα, καὶ πολλὴν ὄντα τὸν δγκον, τότε σπου-
δάζει χαλεπώτερον ἐργάσασθαι τὸ ναυάγιον. Ὁ μὲν γὰρ

* Sic Savil. et omnes fere mss. Editi ἔγένετο.

† Alii et Savil. ἕτερον τι πρὸς τοῖς ἐρημνοῖς οἱ διαπορούντες. Paulo post Savil. et aliquot mss. διδασκαλὸς αὐτὸν οὕτω, non male. Morel. et alii διδασκαλὸς αὐτοῦ οὕτω.

‡ Savil. et aliquot mss. ταῦτα τὰ π. Sed articulus omittitur in aliis, et quidem elegantius (imo minus Græce), ni fallor.

§ Alii καὶ πῶς.

¶ Savil. addit ταμεῖον.

‡ Alii τίς γὰρ... φιλοστοργότερος.

† Savil. et alii quidam mss. ὁ; οὕτως ἑώρα. Infra alii ἄλλ' ἑρὶ τῆς νηστείας. Paulo post Morel. et aliquot mss. ἐρῶντος ἀκούσατε, Savil. et alii δηλοῦντος ὅτι ἀκούσατε.

§ Savil. et alii ἐπελάβετο, Morel. ὑπελάβετο.

¶ Unus οὐκ ἦν γὰρ οὕτω.

‡ Alii ὡς πατὴρ τέκνον.

§ Alii ἐροῖσθαι.

εὐτέλης καὶ ἀπερρίμμενος, καὶ ὑποσκαλισθῇ καὶ καταπέση, οὐ τοσαύτην τῇ κοινῇ φέρει τὴν βλάβην· ὁ δὲ ὡς περ ἐν ὕμνῳ τινὶ τῇ τῆς ἀρετῆς [6] κορυφῇ μετὰ πολλῆς τῆς περιφανείας ἑστώς, καὶ πᾶσι ὄηλος καὶ γινώριμος ὢν, καὶ παρὰ πάντων θαυμαζόμενος, ὅταν ἐπιηρασθεὶς καταπέση, μεγάλῃν τὴν πτώσιν καὶ τὴν ζημίαν ἐργάζεται· οὐχ ὅτι μόνον ἐξ ὕψους κατέπεσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλοὺς βῆθιμοτέρους ἐποίησε τῶν πρὸς αὐτὸν βλέπόντων. Καὶ καθάπερ ἐν σώματι· μέλους μὲν ἐτέρου διασφαρέντος, οὐ πολλὴ ἡ βλάβη, τῶν δὲ ὀφθαλμῶν πηρωθέντων ἢ τῆς κεφαλῆς παραβλαβείσης, ὅλον τὸ σῶμα ἄχρηστον ἔγινεταί· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων καὶ μεγάλα κατορθωκότων ἔστιν εἰπεῖν· ὅταν ἐκείνοι σθεσθῶσιν, ὅταν κηλιδῇ τὰ προστρίψωνται, ὁλόκληρον καὶ ἀφόρητον τῷ λοιπῷ σώματι τὴν βλάβην φέρουσι.

δ'. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ὁ Τιμόθεος εἰδὼς, πανταχόθεν ἐαυτὸν ἠσφαλίζετο· ἦδει γὰρ ὅτι χαλεπὸν ἡ νεότης, ὅτι εὐρίπιστον, εὐεξαπάτητον, ἐνόμισεν, καὶ σφοδρότερον δέεται· τοῦ χαλινοῦ· πυρὰ γὰρ τίς ἐστι τῶν ἔξωθεν ἐπιλαμθανομένην ἅπαντων, ῥαδίως ἐκκαυμένη καὶ ταχέως. Διὰ τοῦτο πανταχόθεν αὐτὴν ἐφραττεν ὥστε συνεσθῆλαι, καὶ τὴν ὀλὸγα ταύτην παντὶ τρώπῳ μαρναίνειν ἐσπούδαζε, καὶ τὸν ἵππον δυσχάλιον ὄντα καὶ δυσήνιον μετὰ πολλῆς ἡγχε τῆς σφοδρότητος, ἔως ὅτε αὐτὸς τὰ σκιρτήματα περιόκουσεν, ἔως εὐήνιον ἐποίησε, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐξουσίας ταῖς χερσὶ τοῦ ἡνιοχοῦντος αὐτὸν παρέδωκε λογισμοῦ. Ἀσθενείτω, φησὶ, τὸ σῶμα, καὶ μὴ ἀσθενείτω ἡ ψυχὴ, χαλινούσθῃ ἡ σὰρξ, καὶ μὴ ἐμποδιζέσθῃ ὁ πρὸς τὸν οὐρανὸν τῆς ψυχῆς ὁδός. Μετὰ δὲ τούτων κακείνο μάλιστα ἂν τις αὐτὸν ἀγάσαιοτο, ὅτι καὶ ἐξησθηνηκώς οὕτως, καὶ τοσαύτη παλαιὴν ἀβρώστια, τῶν κατὰ Θεὸν οὐκ ἡμέλει πραγμάτων, ἀλλὰ τῶν ὑγιαίνοντων καὶ σφριγώντων τὰ σώματα μάλλον πανταχοῦ περιέπτατο, νῦν μὲν εἰς Ἑφσον, νῦν δὲ εἰς Κόρινθον, ἐν Μακεδονίᾳ πολλὰ καὶ, ἐν Ἰταλίᾳ, πανταχοῦ τῆς γῆς, πανταχοῦ τῆς θαλάττης μετὰ τοῦ διδασκάλου φαινόμενος, καὶ κοινωνῶν ἐν πᾶσι τῶν ἀγώνων αὐτῷ, καὶ τῶν ἐπαλλήλων κινδύνων καὶ τῆν φιλοσοφίαν τῆς ψυχῆς οὐκ ἤλεγεν ἡ τοῦ σώματος ἀβρώστια· τοιοῦτός ἐστιν ὁ κατὰ Θεὸν ζῆλος, οὕτω κοῦφον ἐργάζεται τὸ πτερόν. Ὡς περ γὰρ τοῖς τὰ σώματα ἔχουσιν εὐεκοῦντα καὶ ὑγιᾶ, κέρδος οὐδὲν ἔσται τῆς εὐεξίας, ἐὰν ἡ ψυχὴ καταβεβλημένη ᾖ καὶ ῥάθυμος καὶ νωθὴς, οὕτω τοῖς ἐξησθηνημένοις οὐδὲν ἔσται βλάβος ἀπὸ τῆς ἀβρώστιας, ἐὰν ἡ ψυχὴ γενναία ᾖ καὶ διεγρηγμένη. Δοκεῖ μὲν οὖν τισιν ἡ παραίνεσις αὕτη καὶ συμβουλὴ ἐξουσίαν διδόναι πρὸς ἀδυστέραν οἰνοποσίαν· τὸ δὲ οὐ τοιοῦτόν ἐστιν· ἀλλ' εἰ τις μετ' ἀκριβείας ἐξετάσῃ τὴν ῥῆσιν αὐτῇν, νηστείας μάλλον ἐστὶ τὸ πρᾶγμα παραίνεσις. Ἐννόησον γὰρ πῶς οὐκ ἐξ ἀρχῆς, οὐδὲ ἐκ προοιμίων τοῦτο συνεβούλευσεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ὅτε εἶδεν καταβεβλημένην τὴν ἰσχὺν ἅπασαν, τότε συνεβούλευσε· καὶ οὐδὲ τότε ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ προδιορισμοῦ τινος. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Οἶνω χρῶ, ἀλλ', Οἶνω ὀλίγῳ· οὐκ ἐπειδὴ Τιμόθεος ταύτης εἶδετο τῆς παραίνεσεως καὶ τῆς συμβουλῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς δεόμεθα. Διὰ τοῦτο ἐπιστέλλων ἐκείνῳ, μέτρα καὶ ὅρους ἡμῖν τίθησι τῆς οἰνοποσίας, τοσοῦτον καλεῖται πίνειν, ὅσον διορθοῦν [7] ἀσθένειαν, ὅσον ὑγίαν παρέχειν τῷ σώματι, ἀλλὰ ἂ μὴ νόσον ἐτέραν. Τῆς γὰρ

ὕδροποσίας τῆς ἀφάτου οὐκ ἐλάττονα, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλεονα καὶ χαλεπώτερα ἡ ἀμετρος οἰνοποσία τίχεται νοσήματα καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ, τὸν πόλεμον τῶν παθῶν, καὶ τὸν χειμῶνα τῶν ἀτόπων λογισμῶν ἐπιστάγουσα τῇ διανοίᾳ, καὶ τοῦ σώματος τὴν ἰσχὺν χαυνούταν καὶ πλαδωρότεραν ἐργαζομένη. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ τῆς γῆς φύσις ἐνοχληθεῖσα τῇ τῶν ὕδατων πλεονεξίᾳ συνεχῶς διαλύεται, ὡς ἡ τοῦ σώματος δύναμις χαυνούται καὶ διαρρεῖ καὶ ἐξίτηλος γίνεται συνεχῶς οἰνοποσίας ἐπαντλουμένη. Φεύγωμεν τοίνυν τὰς ἀμετρίας ἐκατέρωθεν, καὶ ὁ τῆς ὑγείας ἐπιμελώμεθα τὸ σῶμα, καὶ τὰ σκιρτήματα αὐτοῦ περικόπτωμεν. Οἶνος γὰρ ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, οὐχ ἵνα μεθύωμεν, ἀλλ' ἵνα νήφωμεν, ἵνα εὐφραινώμεθα, οὐχ ἵνα ἀλγῶμεν. Οἶνος γὰρ εὐφραίνει, φησὶ, καρδίαν ἀνθρώπου· σὺ δὲ αὐτὸν ἀθυμίας ὑπόθεσιν ποιεῖς· καὶ γὰρ βαρύθυμοι οἱ μεθύοντες μετ' ὑπερβολῆς, σκότου πολλοῦ κατασκαδαννύμενοι τῶν λογισμῶν. Φάρμακόν ἐστιν ἄριστον, ὅταν τὴν συμμετρίαν ἔχη ἄριστον. Τοῦτο καὶ πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἡμῖν χρῆσιμον τὸ χωρίον, τοὺς διαβάλλοντας τοῦ Θεοῦ τὴν κτίσιν· εἰ γὰρ ἦν τῶν κεκωλυμένων, οὐκ ἂν ἐπέτρεψεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν εἶπεν οἶνω κεχρησθαι. Οὐ πρὸς αἰρετικούς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν, οἱ ἐπ' αὐτοῖς τινὰς ὑπὸ μέθης ὁ ἀσχημονοῦντας, ἀφέντες κακίζειν ἐκείνους, τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντα καρπὸν διαβάλλουσι, λέγοντες, Μὴ ἔστω οἶνος. Λέγωμεν τοίνυν πρὸς αὐτοὺς, Μὴ ἔστω μέθη· οἶνος γὰρ ἔργον Θεοῦ, μέθη δὲ ἔργον διαβόλου· οὐχ ὁ οἶνος ποιεῖ τὴν μέθην, ἀλλ' ἡ ἀσωτία ποιεῖ τὴν μέθην· μὴ διάβαλλε τοῦ Θεοῦ τὸ δημιουργήμα, ἀλλὰ κατηγόρει τῆς τοῦ συνδούλου μανίας. Σὺ δὲ ἀφείς τὸν ἁμαρτάνοντα κολλάειν καὶ διορθοῦσθαι, τὸν εὐεργετοῦντα ὑβρίζεις;

ε'. Ὅταν τοίνυν ἀκούσωμέν τινων ταῦτα λεγόντων, ἐπιστομίζωμεν αὐτούς· οὐ γὰρ ἡ χρῆσις, ἀλλ' ἡ ἀμετρία τὴν μέθην ποιεῖ, μέθην, τὴν κακῶν ῥίζαν ἀπάντων. Οἶνος ἐδόθη, ἵνα σώματος ἀσθένειαν διορθώσῃται, οὐχ ἵνα ψυχῆς ἰσχὺν καταβάλῃ, ἵνα σαρκὸς ἀβρώστιαν ἀνέλῃ, οὐχ ἵνα ψυχῆς ὑγίαν λυμᾶνται. Μὴ τοίνυν ἀμέτρως κεχρημένος τῇ τοῦ Θεοῦ δωρεᾷ πάρεχε λαβὰς τοῖς ἀνοήτοις καὶ ἀναιδεστέροις τῶν ἀνθρώπων. Τί γὰρ ἐλεεινότερον μέθης; νεκρὸς ἐστὶν ἐμψυχός ὁ μεθύων· δαίμων ἐστὶν αὐθαίρετος, νόσημα συγγνώμην οὐκ ἔχον, πτῶμα ἀπολογίας ἐστερμένην, κοινὴ τοῦ γένους ἡμῶν ἀσχημοσύνη. Οὐ γὰρ ἐν συνουσίαις ἰ μόνον ἄχρηστος ὁ μεθύων, οὐδ' ἐν ἰδιωτικοῖς καὶ δημοσίοις πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ψιλῇ θεωρίᾳ πάντων ἐστὶν ἀηδέστερος, δυσωδίας πνέων· ἐρυγαὶ καὶ χαυμῆσεις, καὶ αἱ φωναὶ τῶν μεθύοντων ἀτερπεῖς καὶ ἀηδεῖς, βδελυγμίας ἐσχάτης πληροῦσαι τοὺς ὁρῶντας καὶ συγγινόμενους· καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν, ὅτι τὸν οὐρανὸν ἄδαιον ποιεῖ τοῖς μεθύουσι τοῦτο τὸ νόσημα, καὶ τῶν αἰώνων ἀγαθῶν οὐκ ἀφίησιν ἐπιτυχεῖν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐνταῦθα ἀσχημοσύνης καὶ ἐκεῖ κολάσις ἀφόρητος τοῖς τὰ τοιαῦτα νοσούντας ἀναμένει. Περικόψωμεν τοίνυν τὴν πονηρὰν ταύτην συνήθειαν, καὶ ἀκούσωμεν Παύλου λέγοντος, Οἶνω ὀλίγῳ χρῶ· [8] καὶ γὰρ αὐτὸν τὸν ὀλίγον διὰ τὴν ἀσθένειαν ἐπέτρεψεν· ὡς εἰ μὴ ἦν ἀσθενεὶς διανοχλούσα, οὐκ ἂν

* Quidam τοίνυν, παρακαλῶ, τὰς ἀμαρτίας ἐκατέρωθεν, ἀπακητοί, καί.

† Alii κατασκαδαννύμενοι τὸν λογισμῶν.

‡ Alii οἱ ἐπ' αὐτοῖς τινὰς ὑπὸ μέθης, alii οἱ ἐπειδὴν ἰδούσι τινὰς ἀπὸ μέθης. Mox quidam κακίζειν ἐκείνους καὶ ἐνεδίδειν, μάλλον δὲ ταναίζειν. Ibid. unus εἶπε μὴ ἔστω οἶνος... εἶπε μὴ ἔστω μέθη. Paulo post quidam ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀμετρία ποιεῖ.

§ Αὐτοὺς adjectiv. Savil., nosque recepimus. Erit.

¶ Alii ἐν συνουσίᾳ.

^a Tres mss. σῶμα λοιπὸν ἄχρηστον. Infra unus ὅταν γὰρ ἐκείνους σθεσθ. Paulo post ὅτι εὐρίπιστον, ὅτι εὐεξα... ὅτι, etc. Mox quidam ἐπιλαμβ. ἀπάντων ῥαδίως, καὶ ἐκκαυμένην ταχέως.

^b Alii ἐμποδιζέσθω, alii συμποδιζέσθω.

^c Alii τοσοῦτόν ἐστιν. Infra pauci ἐὰν ἡ ψυχὴ καταβλημένη.

^d Alii σῶματι μόνον, ἀλλὰ.

enim et abjectus etiamsi supplantatus fuerit et ceciderit, non tantam communi vitæ cladem infert: in alta vero quadam tamquam virtutis specula cum multa claritate constitutus, et qui omnibus manifestus et cognitus sit, et ab omnibus in admiratione habeatur, quando tentatus ceciderit, magnam ruinam et jacturam facit: non tantum quoniam ex alto cecidit, sed quoniam et alios multos in ipsum respicientes segniores reddidit. Et sicut in corpore, alio quidem membro corrupto, non magnum damnum: oculis autem excæcatis, vel capite graviter læso, totum corpus inutile redditur: sic et in sanctis et magna emeritis dicendum est: quando illi extincti fuerint, cum maculam quampiam admiserint, totum et reliquum corpus intolerabile detrimentum patitur.

4. Hæc igitur omnia nota habens Timotheus, undique se muniebat: sciebat quod difficilis res est juvenis, quod jactabilis, deceptu facilis, labilis est, et vehementiori indiget fræno: pyra enim quædam est exteriora apprehendens omnia, facileque ac celeriter succendens¹. Idcirco ipsam undique obstruebat, ut compesceret, et hanc flammam omni modo extinguere studebat: atque equum effrænem et vix habentis parentem multa cum vehementia angebat, donec ipsius lascivias circumcideret, donec obedientem redderet, et traderet magna cum potestate rationis ipsum ducentis imperio. Infirmetur, inquit, corpus, et non infirmetur animus: refrænetur caro, et animæ ad cælum cursus non impediatur. Ad hæc autem et illud maxime quisque in ipso mirari posset, quod tali laborans infirmitate, et tanta cum ægitudine, Dei negotia non negligebat, sed amplius quam valentes et corpore vigentes circumquaque volitabat, jam Ephesum, jam Corinthum, in Macedonia sæpe, in Italia, ubique terrarum, ubique marium cum præceptore apparens; omnibus in certaminibus et continuis periculis cum ipso communicabat; nec animi philosophiam prostravit corporis imbecillitas: tantum valet in Deum zelus, tam leves efficit alas. Sicut enim corpora habentibus pingua et valida nullum erit valetudinis emolumentum, si animus dejectus fuerit, segnis et tardus: sic et confectis nullum erit ex imbecillitate nocumentum, si animus generosus et expectefactus fuerit. Videtur autem quibusdam hæc admonitio et consilium liberioris vini potus potestatem indulgere: at non ita est. Sed si quis dictionem hanc diligenter exquirat, de sobrietate magis est admonitio. Cogita enim quomodo non a principio neque ab exordiis hoc consilium Paulus dederit, sed postquam vidit omnem virtutem dejectam, tunc consuluit: neque hoc simpliciter, sed cum præfinitione quadam: non enim simpliciter dixit, Vino utere, sed, *Vino modico*: non quod hac admonitione et consilio Timotheus egeret, sed quod nos indigeamus. Idcirco ad illum scribens, nobis bibendi vini mensuram et terminos statuit; tantum bibere jubens, quantum valetudinis adjuvet, quantum corpori sanitatem præ-

beat, et non alterum morbum: non pauciores enim quam immoderatus aquæ potus, sed multo plures et difficiliore animi et corporis morbos immodica vini parit potatio, passionum bellum, absurdarum cogitationum procellam in mentem inducens, et corporis vim molliorem et solubiliorem efficiens. Non enim ita terræ natura vexata aquarum superabundantia continue dissolvitur, ut corporis vis mollescit et diffluit et dissipatur, vini potu continuo ingurgitata. Fugiamus igitur utrinque intemperantiam² tum corporis valetudinem curando, tum ipsius lascivias recidendo. Vinum enim a Deo datum est, non ut inebriemur, sed ut sobrii simus: ut delectemur, non ut doleamus. Vinum enim *lætificat*, inquit David, *cor hominis* (Psal. 103. 15): tu vero ipsum tristitiæ materiam facis. Etenim animo gravato sunt supra modum ebrii, tenebris multis menti offusis. Medicina optima est, quando commensurationem habet optimam. Illic locus et contra hæreticos utilis est, Dei creaturam accusantes: si enim de vetitis esset, non permisisset Paulus, non vino utendum dixisset. Non solum autem contra hæreticos, sed et contra fratrum nostrorum simpliciores, qui postquam aliquos præ ebrietate se deturpantes viderint, illos vituperare omittentes³, fructum a Deo datum calumniantur, dicentes, Non sit vinum. Ipsi itaque dicamus, Non sit ebrietas. Vinum enim Dei, ebrietas diaboli opus est; non vinum ebrietatem facit, sed intemperantia ebrietatem facit: ne Dei creaturam accuses, sed conservi insaniam argue. Tu vero peccantem punire et corrigere omittens, benefactorem afflicis contumelia?

5. *Vini moderatus usus permittitur*. — Cum igitur quosdam hæc dicentes audierimus, obmutescere faciamus: non enim usus, sed immoderatio ebrietatem facit: ebrietatem, inquam, malorum omnium radicem. Vinum datum est, ut languidum corpus erigat, non ut animæ robur opprimat: ut carnis imbecillitatem tollat, non ut animi sanitatem exterminet. Noli igitur, immoderate Dei munere utens, stultis et imprudentioribus hominibus occasiones præbere. Quid enim ebrietate miserabilius? mortuus est animatus, ebrius: dæmon est voluntarius: morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium. Non enim in conventibus tantum inutilis ebrius, aut in privatis et publicis negotiis, sed etiam solo est aspectu omnium gravissimus, fœtores exhalans teterrimos: eructationes et oscitationes, et voces ebriorum insuaves atque molestæ eos, qui spectant et simul sunt, extrema abominatione implent: et quod malorum caput est, cælum ebriis inaccessum hic morbus efficit, nec æterna bona assequi permittit, sed præter vitæ hujus opprobrium, et illic tali morbo laborantes pœna manet intoleranda. Ilanc igitur improbam consuetudinem recidamus, et Paulum audiamus dicentem, *Vino modico utere*: ipsum etenim modicum propter infirmitatem permisit: quod

¹ Quidam: Fugiamus igitur, obsecro, peccata utrinque, charissimè, etc.

² Quidam: Vituperare et animadvertere eos omittentes, minimeque super ipsos dolendi memores.

³ Quidam: Apprehendens omnia faciliter et celeriter succendens.

ma imbecillitas vexasset, neque modicum admittere discipulum coegisset. Oportet enim nobis traditos cibos et potus temporibus et necessitatibus semper metiri, et nullatenus necessitatem excedere, neque imprudenter et temere quid facere oportet. Sed postquam Pauli curam et Timothei virtutem didicimus, eia deinceps ad ipsam questionum solutionem ducatur oratio. Quænam igitur quærentur? Iterum enim dicere necessarium est, ut solutio manifestior efficiatur. Qua de causa sanctum talem, tanta tractantem negotia, in morbum Deus incidere permisit, et neque ipse, neque præceptor ægritudinem curare potuerunt, sed bibendi vini auxilio opus habuerunt? Et quærita quidem hæc erant: oportet autem ipsam inferre solutionem, ut non tantum si qui in morbum et ægritudinem talem, sed et quicumque in pauperiem inciderint et famem, et vincula, et tormenta, et tentationes, et calumnias, cæteraque præsentis vitæ incommoda, sancti etiam magui et admirabiles viri, ex rebus hodie dicendis idoneam et manifestissimam in illis quoque defensionem contra accusare volentes invenire possint. Multos enim audivistis talia quærentes: Quid tandem ille modestus et mansuetus homo ab alio quodam impio et improbo per singulos dies in iudicium trahitur, et innumeras patitur molestias, et Deus permittit? quare alter accusatus, injuste mortuus est? Ille submersus est, inquit, alius præcipitatus: et multos possemus referre sanctos et nostris et majorum nostrorum temporibus, qui multas sustinuerunt tribulationes, differentes et varias. Ut igitur horum omnium rationem videamus, et neque ipsi perturbemur, neque alios scandalizatos negligamus, nunc dicendis diligentissime attendamus.

6. *Causæ variæ cur Deus sanctos mala perpeti sinat.* — Variæ enim et omnimodæ sanctorum afflictionis causas numero octo charitati vestre dicere possum. Idcirco omnes cum diligentia animum adhibete, scientes quod nulla deinceps nobis venia et excusatio dabitur, si de contingentibus scandalizemur, quippe qui cum sint tam multæ rationes, tamquam nulla sit, ita tumultuemur et perturbemur. Itaque prima quidem est quod ne facile in arrogantiam propter meritum et miraculorum magnitudinem tollantur, ipsos Deus sinat affligi. Secunda, ne cæteri majorem habeant de ipsis opinionem, quam humana patitur natura, et ipsos deos, non autem homines esse arbitrentur. Tertia, ut et Dei virtus appareat per ægrotantes et compeditos, exsuperans et vincens, ac prædicationem augens. Quarta, ut ipsorum patientia manifestior fiat, non propter mercedem hominum Deo servientium, sed et tantam exhibentium gratitudinem, ut et post tot mala sincera in ipsum benevolentia ostendatur. Quinta, ut de resurrectione cogitemus: cum enim virum justum et multa plenum virtute, innumera passum mala, et sic hinc digressum videris, vel invitus de futuro ibi iudicio cogites oportet. Si enim pro se homo laborantes sine præmiis et retributione abire non permittit: multo magis eos, qui tantum laboraverunt, numquam incoronatos remanere Deus doceretur. Si autem ipsos laborum snorum

retributione privare nolit, omnino necesse est quoddam aliud tempus esse post præsentium finem, quo præsentis vitæ laborum retributiones recipiant. Sexta, ut omnes in res adversas incidentes, sufficientem consolationem et mitigationem habeant, in eos respicientes, et malorum quæ ipsis accidere memores. Septima, ne quando exhortamur vos ad illorum virtutem, et cuique dicimus, imitare Paulum, imitare Petrum, propter gestorum sublimitatem alterius ipsos nature participes fuisse cogitantes, ad imitationem torpeat. Octava, ut quando beatos vel miseros censere oportet, discamus quos beatos, quos miseros et ærumnosos putare debeamus. Igitur hæc quidem sunt causæ: sed oportet eas omnes ex Scripturis confirmare, et diligenter demonstrare omnia supra dicta non humanarum cogitationum inventa, sed divinarum Scripturarum sententias esse. Sic enim et oratio erit nobis fide dignior, et melius animis vestris insidebit. Quod tribulatio quidem conferat hoc sanctis, ut modesti sint et humiles, nec inflentur ex gestis et signis, et propter hoc ipsam evenire Deus permittat, prophetam David et Paulum eadem dicentes audiamus. Ille quidem dicit: *Bonum mihi, Domine, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas (Psal. 118. 71)*: hic autem præfatus, *Raptus sum in tertium cælum, et in paradysum elatus*; subintulit, *Et ne revelationum magnitudo extollat me, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanæ, ut me colaphizet (2. Cor. 12. 2. 4. 7)*. Quid hoc apertius? Ne extollar, inquit, propter hoc permisit Deus angelos satanæ colaphizare me. Angelos autem satanæ, non demones aliquos dicit, sed homines diabolo ministrantes, infideles tyrannos, gentiles, qui assidue ipsi molesti erant, ipsumque vexabant. Quod autem dicit huiusmodi est: Poterat, inquit, Deus continere persecutiones et ærumnas assiduas; sed quoniam in tertium raptus fui cælum, et in paradysum delatus, ne harum magnitudine revelationum extollar et altum sapiam, permisit persecutiones has, et angelo satanæ per persecutiones et tribulationes me colaphizare, ne extollar. Etsi enim sancti et admirabiles sint Paulus et Petrus, et omnes quicumque tales, tamen homines sunt, et multæ cautionis, ne facile extollantur, indigent, et maxime omnium sancti: nihil enim sic in arrogantiam extollere consuevit, ut meritum plena conscientia, et anima cum fiducia vivens. Ne quid igitur tale illi patiantur, tentationes et tribulationes esse concessit, quæ possent ipsos corripere ipsisque persuadere, ut in omnibus moderate agerent.

7. Quod autem ad demonstrandam Dei virtutem hoc magnopere conferat, et hoc ab eodem apostolo disce, qui prius hoc dixerat. Ne enim dicas, quod infideles putant, Deum talia permittentem debilem esse, nec suos periculis eripere posse, quod ipsos affligi continue sinat: hoc considera, quomodo per hæc demonstravit Paulus, non tantum quæ fierent ipsius imbecillitatem non arguere, sed amplius potentiam omnibus ostentare. Cum enim dixisset: *Datus est mihi stimulus carnis, angelus satanæ, ut me colaphizet*; et his

ἡνάγκαζε τὸν μαθητὴν οὐδὲ τὸν ὀλίγον προσιεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἀναγκαίως ἡμῖν παραδοθέντα α ὅσα καὶ ποτὶ τοῖς καιροῖς καὶ ταῖς χρείαις δεῖ μερεῖν δεῖ, καὶ μηδαμοῦ τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνειν, μηδὲ ἀπλῶς καὶ εἰχὴ τι ποιεῖν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν τοῦ Παύλου κηδεμονίαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐμάθομεν τὴν Τιμοθέου, φέρε λοιπὸν ἐπ' αὐτὴν τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τίνα οὖν εἰσι τὰ ζητούμενα; ἀναγκαῖον γὰρ πάλιν εἰπεῖν ἵνα σαφεστέρα ἢ λύσις γένηται· τίνος οὖν ἔνεκεν ἅγιον τοιοῦτον καὶ τσαῦτα οἰκονομοῦντα πράγματα, εἰς ἀρρώστιαν συν-εχώρησεν ὁ Θεὸς ἐμπεσεῖν, καὶ οὕτε αὐτὸς, οὕτε ὁ διδάσκαλος ἰσχυρὸς τὸ νόημα διορθώσασθαι, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐδεήθησαν βοήθειας; Καὶ τὰ μὲν ζητούμενα ταῦτα ἦν. Δεῖ δὲ αὐτὴν ἐπαγαγεῖν τὴν λύσιν, ὡς μὴ μόνον εἰ τινες νόσῳ καὶ ἀρρώστεια τοιαύτῃ περιπέσοιεν, ἀλλὰ καὶ εἰ τινες πενίᾳ, καὶ λιμῇ^β, καὶ δαίμονι, καὶ βασάνοις, καὶ ἐπιθρῖαις, καὶ συκοφαντίαις, καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν παρόντα βίον δεινοῖς, ἅγιοι καὶ μεγάλοι καὶ θαυμαστοί, καὶ ἐπ' ἐκείνων ἀπὸ τῶν σήμερον ῥηθισμένων ἀκριβῆ καὶ σαφεστάτην δυνήθηται εὐρεῖσθαι τὴν ἀπολογίαν πρὸς τοὺς ἐγκαλεῖν βουλομένους. Καὶ γὰρ ἡκούσατε πολλῶν τοιαύτα ζητούμενα. Τί δὴ ποτε ὁ δεῖνα μέτριος ὢν καὶ ἐπιεικὴς ἄνθρωπος ὧφ' ἐτέρου παρανόμου τινὸς καὶ πονηροῦ καθ' ἐκάστην ἡμέραν εἰς δικαστήριον ἔλκεται, καὶ μυρία πάσχει δεινὰ, καὶ ὁ Θεὸς συγχωρεῖ; τίνος οὖν ἔνεκεν ἕτερος συκοφαντηθεὶς ἀπέθανεν ἀδικῶς; Ὁ δεῖνα κατεποντίσθη, φησὶν, ἄλλος κατεκρημνίσθη· καὶ πολλοὺς ἂν ἔχοιμεν ἁγίους εἰπεῖν, καὶ ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων πολλὰς ὑπομείναντας· ὀλίφεις διαφόρους καὶ ποικίλους. Ἰνα οὖν ἀπάντων τούτων τὸν λόγον ἰδῶμεν, καὶ μήτε αὐτοὶ θορυβώμεθα, μήτε ἐτέρους σκανδαλιζομένους περιορώμεν, μετ' ἀκριθείας ἀπάσης τοῖς λεχθήσεσθαι μέλλουσι νῦν προσέχωμεν.

ζ'. Τῆς γὰρ τῶν ἁγίων κακώσεως τῆς ποικίλης καὶ παντοδαπῆς ὅκτων ἀριθμῶν αἰτίας ἔγω πρὸς τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην εἰπεῖν. Διὸ συντείναντέ μοι ἑαυτοὺς μετὰ ἀκριθείας ἅπαντες, εἰδότες ὡς οὐδεμία λοιπὴν ἔσται ἡμῖν συγγνώμη καὶ ἀπολογία σκανδαλιζομένοις ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν, εἰ γὰρ τοσοῦτον προφάσεων οὐσῶν, ὡς μηδεμιάς οὕσης οὕτω μέλλοιμεν θορυβεῖσθαι καὶ ταράττεσθαι. Πρώτῃ μὲν οὖν δ, διὰ τὸ μὴ ταχέως ἀφρεσθαι εἰς ἀπόνειαν τῷ μεγέθει τῶν κατωρθωμάτων καὶ τῶν θαυμάτων, ἀφίστην αὐτοὺς ὁ Θεὸς κακοῦσθαι. Δευτέρα, ἵνα μὴ μείζονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως περὶ αὐτὸν ὑπόνοιαν ἔχωσιν ἕτεροι, καὶ θεοὺς, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπους νομίσωσιν αὐτοὺς εἶναι. Τρίτῃ, ἵνα ἡ τοῦ Θεοῦ φαίνεται δύναμις διὰ τῶν ἐξασθενούντων καὶ διὰ τῶν δεσπομένων κρατούσα καὶ περιγινόμενη, καὶ τὸ κήρυγμα αὐξοῦσα. Τετάρτῃ, ἵνα αὐτὸν ἐκείνων ἡ ὑπομονὴ φανερωτέρα γένηται, οὐκ ἐπὶ μισθῷ τῷ Θεῷ δουλεύοντων, ἀλλὰ καὶ τσαυτὴν ἐπιδεικνυμένων εὐγνωμοσύνην, ὡς καὶ μετὰ [9] τσαῦτα κακὰ τὴν ἀκραίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι εὐνοίαν. Πέμπτῃ, ἵνα περὶ ἀναστάσεως φιλοσοφώμεν· ὅταν γὰρ ἰδῇς ἄνδρα δίκαιον καὶ πολλῆς γέμοντα ἀρετῆς μυρία παθόντα δεινὰ, καὶ οὕτως ἀπελθόντα ἐντεῦθεν, καὶ ἄκων ἀναγκασθῇ πᾶντως ἐννοῆσαι τι περὶ τῆς ἐκεῖ κρίσεως. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν κάμνοντας οὐκ ἀφίσαι^ε χωρὶς

^α Savil. et aliquot mss. παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντα.

^β Sic Savil. et omnes pene mss. Morel. καὶ λιμῇ. Infra quidam σαφειστάτην δυνήθησαν εὐρεῖσθαι. Paulo post Savil. et aliqui καὶ γὰρ ἀκούω.

^γ Aliquot mss. πολλὰς ὑποστάτας.

^δ Alii πρῶτον μὲν, et infra δεύτερον, et consequenter τρίτον, τέταρτον, πέμπτον, ἕκτον, ἑβδόμον, ὀγδόον.

^ε Morel. οὐκ ἀφίσαι, Savil. οὐκ ἀφίσαι.

μισθῶν καὶ ἀμοιβῆς ἀπελθεῖν, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς τοὺς τσαῦτα πεπονηκότας οὐκ ἂν ἔλοιτό ποτε ἀστεφανώτους ἀφεῖναι· εἰ δὲ οὐκ ἂν ἔλοιτο τῆς τῶν πόνων αὐτῶν ἀμοιβῆς αὐτοὺς ἀποστερεῖσθαι ποτε, ἀνάγκη καιρὸν εἶναι τινα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν τελευτὴν, καθ' ὃν ἀπολήφονται τὰς ἀμοιβὰς τῶν ἐντεῦθεν πόνων. Ἐκτῇ, ἵνα πάντες οἱ περιπίπτοντες τοῖς δεινοῖς ἱκανῶν ἔχωσι παράκλησιν καὶ παραμυθίαν, εἰς ἐκείνους ἀφορῶντες, καὶ τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς μεμνημένοι κακῶν. Ἑβδόμῃ, ἵνα ὅταν παρακαλῶμεν ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐκείνων ἀρετὴν, καὶ πρὸς ἕκαστον ὑμῶν λέγωμεν, ἐπὶ μίμησιν Παύλου, καὶ ζήλῶν ^ε Πέτρον, μὴ νομίζοντες διὰ τὴν τῶν κατωρθωμάτων ὑπερβολὴν ἐτέρας αὐτοὺς μετῃσχυκέναι φύσεως, ἀποκνήσχη πρὸς τὴν μίμησιν. Ὅγδοῃ, ἵνα ὅταν δέη μακαρίζειν καὶ ταλανίζειν, μάθωμεν τίνας μὲν χρὴ μακαρίους ἡγεῖσθαι, τίνας δὲ ἀθλίους καὶ ταλαιπώρους. Καὶ αἱ μὲν αἰτίαι αὗται· δεῖ δὲ αὐτὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν πιστώσασθαι πάσας, καὶ δεῖξαι μετὰ ἀκριθείας, ὡς οὐκ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐπινόια, ἀλλὰ τῶν Γραφῶν ἔστιν ἀπόφασις τὰ εἰρημένα ἅπαντα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ λόγος ἡμῖν αξιοπιστοτέρους ἔσται, καὶ μᾶλλον ἐγκαλεῖται ταῖς ὑμέτεραις ψυχαῖς. Ὅτι μὲν οὖν εἰς τὸ μετριάξαι καὶ ταπεινοφρονεῖν, καὶ τὸ μὴ φουσᾶσθαι ἐκ τῶν σιμείων καὶ τῶν κατωρθωμάτων, συμβάλλεται τοῖς ἁγίοις ἡ κάκωσις, καὶ διὰ τοῦτο συνεχώρησεν αὐτὴν ὁ Θεὸς γενέσθαι, καὶ τοῦ προφήτου Δαυὶδ, καὶ τοῦ Παύλου τὰ αὐτὰ λεγόντων ἀκούσωμεν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ φησιν· Ἀγαθὴ μοι, Κύριε, ὅτι ἐταπεινώσας με, ὥπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου· οὕτως δὲ εἰπὼν, ὅτι Ἠρπάγην εἰς τρίτον οὐρανόν, καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθην, ἐπήγαγε λέγων, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ^ε τῇ σαρκί, ἄγγελος σταῖρ ἵνα με κολυγίῃ. Τί τοῦτο σαφέστερον; Ἰνα μὴ ὑπεραίρωμαι, φησὶ, διὰ τοῦτο συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀγγέλους τοῦ σατανᾶ κολαφίζειν με· ἀγγέλους δὲ τοῦ σατανᾶ οὐχὶ δαίμονας λέγει τινὰς, ἀλλὰ ἀνθρώπους τοὺς ὑπηρετούμενους τῷ διαβόλῳ, τοὺς ἀπίστους, τοὺς τυράννους, τοὺς Ἕλληνας, οἱ συνεχῶς αὐτὸν ἐβλήθη, καὶ συνεχῶς ἤλαυνον· ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἡ δύνατα, φησὶν, ὁ Θεὸς καταστella τοὺς διωγμούς, καὶ τὰς θλίψεις τὰς ἐπαλλήλους· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡρπάγην εἰς τρίτον οὐρανόν καὶ ἀπηνέχθην εἰς τὸν παράδεισον, ἵνα μὴ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων τούτων ἐπαρῶ καὶ μέγα φρονήσω, συνεχώρησε τοὺς διωγμούς τούτους, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ σατανᾶ ἀφῆκε κολαφίζειν με διὰ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν θλίψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. Εἰ γὰρ καὶ ἅγιοι καὶ θαυμαστοὶ οἱ περὶ Παῦλον καὶ Πέτρον, καὶ πάντες ὅσοι τοιοῦτοι, ὥσπερ οὖν καὶ εἰσιν, ἀλλ' ἀνθρωποὶ εἰσι, καὶ δέονται πολλῆς γὰρ τῆς ασφαλείας, εἰς τὸ μὴ βρδείας ἐπαίρεσθαι· καὶ μάλιστα [10] πάντων οἱ ἅγιοι. Οὐδὲν γὰρ οὕτως εἰς ἀπόνειαν ἀφρεῖν εἴωθεν, ὡς συνειδὸς γέμον κατωρθωμάτων, καὶ ψυχὴ μετὰ παρρησίας ζωῆς. Ἰνα οὖν μηδὲν τοιοῦτον πάσχωσιν ἐκεῖνοι, τοὺς πειρασμούς καὶ τὰς θλίψεις συνεχώρησεν εἶναι, δυναμείας αὐτοὺς καταστella καὶ πείθειν μετριάξαι ἐν ἅπασιν.

ζ'. Ὅτι δὲ καὶ εἰς τὸ δειχθῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύιν τὰ μεγάλα τοῦτο αὐτὸ συντελεῖ, καὶ τοῦτο ἀκούσον παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀποστόλου, τοῦτο πρότερον εἰρηκότος. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃς, ὅτι οἱ ἅπιοι νομίζουσι, τὸν Θεὸν τὸν ταῦτα συγχωροῦντα ἀσθενῆ τινα εἶναι, καὶ μὴ δυνάμενον ἐξερπάσαι τῶν κινδύνων τοὺς ἑαυτοῦ, συγχωρεῖν αὐτοὺς κακοῦσθαι συνεχῶς. Καὶ τοῦτο σκόπει, πῶς διὰ τούτων

^ε Savil. et alii ἀποστ., πάντως ἂν... εἶναι ἕτερον α.

^ε Alii ζήλῶν Παῦλον, καὶ ζήλῶν.

ἀπέδειξεν ὁ Παῦλος, δεικνύς, ὅτι οὐ μόνον ἀσθένειαν αὐτοῦ οὐ κατηγορεῖ τὰ γινόμενα, ἀλλὰ καὶ μείζονος αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπιδεικνύται πᾶσιν· εἰπὼν γάρ, ὅτι *Ἐδόθη μοι σκόλοψ^α τῇ σαρκί, ἄγγελος σατάν, ἵνα με κολάσῃ^ς καὶ τοὺς ἐπαλλήλους πειρασμοὺς διὰ τούτου θλώσας, ἐπήγαγεν· Ὑπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ἐπέ μοι· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.* Τότε μου δείκνυται ἡ δύναμις, φησὶν, ὅταν ὑμεῖς ἐν ἀσθενείᾳ ᾗτε· καὶ δι' ὑμῶν τῶν δοκούντων ἀσθενεῖν ὁ τοῦ κηρύγματος αὐξάνεται λόγος, καὶ πανταχοῦ κατασπείρεται. Ὅτε γοῦν εἰς τὸ δεσμοκτήριον μυρίας λαβὼν πληγὰς εἰσπενέχθη, τὸν δεσμοφύλακα ἐδόξεν· ἐν τῷ ὕλῳ ἦσαν οἱ πόδες, ἐν τῇ ἀλύσει αἱ χεῖρες, καὶ τὸ δεσμοκτήριον ἐσείετο κατὰ μέσσην τὴν νύκτα, ὑμνούστων αὐτῶν.

Ὅρξ πῶς ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ἀσθενείᾳ ἐτελειοῦτο; Εἰ ἦν λελυμένος ὁ Παῦλος, καὶ ἔσειεν· ἐκεῖνο τὸ οἰκημα, οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστὸν τὸ γινόμενον. Διὰ τοῦτο, φησὶ, μένε δεδεμένος, καὶ σαλευσθέντες οἱ τοῖχοι πάντοθεν, καὶ λυεσθῶσαν οἱ δεσμοὶ, ἵνα μείζονος ἡ δύναμις μου φαίνεται διὰ σοῦ τοῦ κατεχομένου καὶ συμπεποτισμένου, τῶν δεδεμένων λυομένων ἀπάντων. Τοῦτο οὖν αὐτὸ καὶ τὸν δεσμοφύλακα ἐξέπληξε τότε, ὅτι μετὰ τοσαύτης κατεχόμενος ἀνάγκης, δι' εὐχῆς μόνης ἴσχυσε μὲν τινάζει τὰ θεμέλια, ἀναπετάσαι δὲ τὰς θύρας τοῦ δεσμοκτηρίου, καὶ λῦσαι τοὺς δεδεμένους ἅπαντας. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Πέτρου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ ἀποστόλων ἴδοι τις ἂν συμβαῖνον τοῦτο συνεχῶς, καὶ τοὺς διωγμοὺς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀεὶ ἐπανθούσαν, καὶ ταῖς θλίψεσι παραφανομένην, καὶ οὕτω τὴν δύναμιν αὐτοῦ κηρύττουσαν. Διόπερ ἔλεγεν, *Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.* Ὅτι δὲ καὶ μείζονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πολλοὶ πολλὰκις ἐμελλόν ὑποπτεύειν περὶ αὐτῶν, εἰ μὴ τοσαῦτα πάσχοντες ἔωρον, ἀκούσαν πῶς αὐτὸ δέδοικεν ὁ Παῦλος. *Ἐὰν γὰρ καὶ θελήσω, φησὶ, καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· φειδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογισθῇ ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τὸ ἐξ ἐμοῦ. Τί δὲ ἐστὶν ὃ λέγει;* Ἐθύναν, φησὶ, πολλῶν μείζονα θαύματα εἰπεῖν, ἀλλ' οὐ βούλομαι, μήποτε [11] τὸ μέγεθος τῶν σημείων μείζονα περὶ ἐμοῦ τοῖς ἀνθρώποις ὑπόνοιαν παραστήσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὸν Πέτρον, ἔπειθ' ὅτι τὸν χωλὸν ὥρῳσαν, καὶ πάντες ἦσαν κεχηγνότες πρὸς αὐτοὺς, καταστέλλοντες αὐτοὺς, καὶ πείθοντες ὡς οὐδὲν παρ' ἐαυτῶν, οὐδὲ οἰκοθεν ἐπεδείξαντο, λέγουσι· *Τί ἡμῖν ἀντιζήτε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;* Καὶ πάλιν ἐν Αὐστρίοις οὐ μόνον ἦσαν ἐκπεπληγμένοι, ἀλλὰ καὶ ταύρους στεφανώσαντες ἤνεγκαν, καὶ ὕσαι ἐπεχειροῦν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ. Ὅρα διαβόλου κακουργίαν· δι' ὧν ὁ Κύριος ἐσπούδαζε τὴν ἀσέβειαν ἐκκαθαῖραι τῆς οἰκουμένης, διὰ τούτων αὐτὴν ἐκεῖνος εἰσαγαγεῖν ἐσπούδαζε, πάλιν πείθων ἀνθρώπους θεοὺς νομίζειν, ὃ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἐποίησε. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἐστὶν, ὃ τῆς εἰδωλολατρείας τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν εἰσήγαγε. Πολλοὶ γὰρ καὶ πόλειους οἰκοδομήσαντες, καὶ τρόπαια στήσαντες, καὶ πόλεις οἰκοδομήσαντες, καὶ ἑτέρα τινα τοιαῦτα τοῖς τότε^β εὐεργετήσαντες, θεοὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐνομισθῆσαν, καὶ ναοὶ ἐτιμῆσαν καὶ βωμοί, καὶ πᾶς ὁ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν κατάλογος ἀπὸ τούτων σύγκειται τῶν ἀνθρώπων.

Ἴνα οὖν μὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων τοῦτο γένηται, συνεχῶς ῥησεν αὐτοὺς ἐλαύνεσθαι συνεχῶς, μαστίζεσθαι, ἀρρω-

στίας περιπίπτειν, ἵνα ἡ τῆς σωματικῆς ἀρρώστίας ὑπερβολὴ^ε καὶ τῶν πειρασμῶν τὸ πλῆθος πείσῃ τοὺς παρόντας (τότε, ὅτι καὶ ἄνθρωποι ἦσαν οἱ τὰ τοιαῦτα θαυματούργουντες, καὶ οὐδὲν παρ' ἐαυτῶν εἰσέφερον, ἀλλὰ γυνή^ς ἡ χάρις δι' ἐκείνων πάντα εἰργάζετο. Εἰ γὰρ τοὺς μικρὰ καὶ ἐτελῇ πεποικηκότες θεοὺς ἐνόμισαν, πολλῶ μᾶλλον, εἰ μὴδὲν ἔπασχον ἀνθρώπινον, τούτους ὑπόπτευσαν ἂν, τοιαῦτα ἐργασαμένους, οἳ οὐδεὶς οὐδέποτε οὐκ εἶδεν, οὐδὲ ἤκουσεν. Ὅπου γὰρ μαστιζομένους αὐτῶν, κρημνιζομένους, δεσμομενῶν^δ, ἐλαυνόμενων, καθ' ἐκάστην κινδυνευόντων ἡμέραν, ὅμως κατέπεσον τινες εἰς τὴν ἀσθεῖα ταύτην ὑπόνοιαν, πολλῶ μᾶλλον, εἰ μὴδὲν ἔπασχον ἀνθρώπινον, τοῦτο ἂν ὑποπτεύθησαν.

Ἡ· Τρίτῃ μὲν οὖν ἐστὶν αὕτῃ ἡ τῆς κακώσεως αἰτία· τετάρτῃ δὲ, τὸ μὴ νομίζεσθαι τοὺς ἁγίους ἐπ' ἐλπίδι τῆς παρουσίας εὐπραγίας τὸν Θεὸν θεραπεύειν. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἐν ἀσελγείᾳ ζώντων παρὰ πολλῶν ἐγκαλούμενοι πολλάκι, καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς καλούμενοι πόνους, καὶ τῶν ἁγίων ἐγκωμιαζομένων ἀκούοντες ἐπὶ τῇ τῶν δεινῶν εὐφυχίᾳ, ἀπὸ τούτων διαβάλλειν αὐτοὺς ἐπιχειροῦσι· καὶ οὐκ ἄνθρωποι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὁ διάβολος αὐτὸ τοῦτο ὑπόπτευσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἰωβ πολλὴν περιεδέδλωτο πλοῦτον, καὶ πολλῆς ἀπῆλauen εὐπορίας, ὀνειδιζόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτὸν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος, οὐδὲν ἔχων εἰπεῖν, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν καθ' ἐαυτὸν ἀπολογῆσασθαι ἐγκλημάτων, οὐδὲ ταῖς ἀρεταῖς ἐπισκῆψαι τοῦ δικαίου, πρὸς ταύτην εὐθὺς καταφεύγει τὴν ἀπολογίαν, οὕτω λέγων· *Μὴ δωρεὰν Ἰωβ σέβεται σε; περιεφραγὰς τὰ ἔσχα αὐτοῦ καὶ τὰ ἔξω.* Ἐπὶ μισθῷ, φησὶν, ἐστὶν ἐκεῖνος ἐνάρτετος, τοσαύτης εὐπορίας ἀπολαύων. Τί οὖν ὁ Θεός; Βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἐπὶ [12] μισθῷ θεραπεύουσιν αὐτὸν· οἱ ἅγιοι, περιεπλεον αὐτοῦ τὴν εὐπορίαν ἅπασαν, καὶ πενίᾳ παρέδωκε, καὶ νοστήματα χαλεπῶ περιπέσειν συνεχώρησεν. Εἴτα ἐλέγχων αὐτὸν ὡς εἰχὴ ταῦτα ὑποπτεύσαντα, φησὶν, ὅτι *Ἐτι ἔχειαι ἀκακίας· σὺ δὲ εἰπας διακεκήνης τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἀπολέσαι.* Τοῖς γὰρ ἁγίοις ἀρκεῖ τοῦτο εἰς ἀμοιβὴν καὶ ἀντιδοσιν, τὸ θεραπεύειν τὸν Θεόν· ἐπεὶ καὶ τῷ φίλῳ τούτῳ ἀρκεῖ εἰς ἀμοιβὴν τὸ φιλεῖν τὸν ἐρώμενον τὸν ἑαυτοῦ, καὶ πλέον οὐδὲν ἐπιζητεῖ, οὐδὲ ἡγεῖται τι μείζον εἶναι τούτου. Εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπου^ς τοῦτο, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὅπερ οὐκ καὶ ὁ Θεὸς δεῖξαι βουλόμενος, πλέον ὢν ἦεν τὸν πλοῦτον ἀπᾶντα περιεδέδλωκεν. Ἐκείνος μὲν γὰρ φησὶν· *Ἐξαπόστειλον τὴν χειρὰ σου, καὶ ἀψαι αὐτοῦ· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ, Σοὶ αὐτὸν παραδίδωμι, φησὶν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγώνων οἱ σφριγώντες τὰ σώματα καὶ εὐεχτούντες τῶν ἀθλητῶν οὐχ οὕτως φαίνονται, ἐπειδὴ τὸ διάδρομον ἐλαίῳ πάντοθεν ἱμάτιον ὡς περιεδελημένοι, ἀλλ' ὅταν αὐτὸ ρίψαντες γυμνοὶ πρὸς τὰ σκάμματα ἔλκωνται, τότε μάλιστα τοὺς θεατὰς τῇ τῶν μελῶν ἀναλογίᾳ πάντοθεν ἐκπλήττουσιν, οὐδεὶς αὐτὴν ἐπισκιάσαι δυναμένου λοιπόν· οὕτω καὶ ὁ Ἰωβ, ἥνικα μὲν ἦν τὸν πλοῦτον ἀπᾶντα περιεδέδλωμένος ἐκεῖνον, οὐκ ἦν κατάδρηλος τοῖς πολλοῖς· ὅστις ἦν· ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν, καθάπερ ἱμάτιον ἀποδυάμενος ὁ ἀθλητῆς, ἐβρίψα, καὶ πρὸς τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας γυμνὸς εἰσῆλθεν, οὕτω γυμνωθεὶς τοὺς θεατὰς ἐξέπληξεν ἅπαντας, ὡς καὶ αὐτὸ τὸν ἀγγέλιον θέατρον ἐπὶ τῇ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καρτερίᾳ μέγα ἀνακακραγέειν^ς, καὶ κροτῆσαι τὸν*

^ε Alii σωματικῆς ἀσθενείας ὑπερβολή. Mox quidam πείσῃ τοὺς δρώντας.

^δ Alii δεσμομενῶν.

^ε Sic Savil. et aliquot mss. recte, pro ther. αὐτῶ. Edit. f Savil. et alii ἐπ' ἀνθρώπων.

^ς Alii τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαρότητι μέγα ἀνακραγέειν. Mox Savil. et alii ἐκείνον. Ὅπερ γὰρ ἐξ ὧν εἶπεν.

^α Alii καὶ ἐσείετο.

^β Alii τοὺς τότε.

frequentes tentationes demonstrasset, intulit : *Propter quod ter Dominum rogaui, ut a me discederet; et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea; nam virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 8. 9). Tunc mea, inquit, potentia demonstratur, quando vos in infirmitate estis, et per vos qui videmini esse debiles, prædicationis verbum augetur, et ubique dispergitur. Quando igitur in carcerem, innumeris susceptis verberibus, deductus fuit, carceris custodem vinxit (Act. 16) : in ligno erant pedes, in catenis manus, et carcer sub mediam noctem quatiebatur, ipsis Deum laudantibus.

Dei potentia magis demonstratur in ærumnis sanctorum. — Cernis quomodo ipsius virtus in infirmitate perficiebatur? Si fuisset solutus Paulus, et illud habitaculum concussisset, non fuisset tam mirandum quod fiebat. Idcirco, inquit, remane victus, et commoveantur parietes undique, et solvantur vinculi : ut magis virtus mea evidens sit, dum per te constrictum et colligatum omnes vinculi solvantur. Hoc ipsum igitur et carceris custodem tunc percussit, quod cum tanta teneretur necessitate, per orationem solam potuit fundamenta quidem quassare, fores vero carceris aperire, et omnes victos solvere. Non hic autem solum, sed etiam in Petro, et in ipso Paulo, et aliis quoque apostolis videre quispiam posset hoc jugiter evenire, et in persecutionibus Dei gratiam efflorescere, apparere in tribulationibus, et sic virtutem suam prædicare. Idcirco dicebat : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Quod autem et humana natura majora multi sæpius de ipsis suspicaturi erant, nisi talia patientes vidissent, audi quomodo timuit Paulus. *Nam et si voluero*, inquit, *gloriari, non ero insipiens : parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audiat aliquid ex me* (2. Cor. 12. 6). Quid autem est quod dicit? Poteram, inquit, multo majora dicere miracula, sed nolo, ne forte signorum magnitudo majorem de me hominibus suspicionem inducat. Propterea et Petrus postquam claudum erexit, et omnes ipsum admirabantur, ut cohiberet eos ipsisque persuaderet se nihil ex virtute propria exhibuisse, dicit : *Quid nos intuemini tamquam propria virtute vel pietate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12)? Et rursus Iystris non solum erant obstupefacti, sed et tauros coronatos duxerunt, et Paulo et Barnabæ immolare aggrediebantur (Act. 14. 12). Vide diaboli malitiam : per quos Dominus ex mundo impietatem expurgare studebat, per hos ipsam ille inducere studebat, rursus persuadens, ut deos homines esse putarent : quod et prioribus fecit temporibus : et hoc maxime est quod idololatriæ principium et radicem introduxit. Multi enim qui bella bene gesserant, erexerant tropæa, urbes ædificaverant, et aliis hujusmodi demeruerant sui temporis homines, dii a multis existimati sunt, et templis et aris honorati, et omnis gentilium deorum numerus ex hominibus istis conflatus est.

Cur Deus sanctos pelli et cruciari permiserit. — Ne igitur hoc et in sanctis fieret, permisit ipsos Deus continue pelli, flagellari, in varios incidere morbos :

ut nimia corporis imbecillitas, et tentationum turba præsentibus persuaderet, homines esse eos, qui talia ederent miracula, nihilque de suo afferre, sed nudam gratiam per illos omnia operari. Si enim parva et vilia operatos, deos putaverunt, multo magis si nihil passi fuissent humanum, hos suspicati fuissent, qui talia fecerint, qualia nemo umquam neque vidit neque audivit. Si enim cum ipsi flagellarentur, præcipitarentur, ligarentur, pellerentur, periclitarentur quotidie, tamen in hanc impiam opinionem quidam ceciderunt : multo magis si nihil humanum passi fuissent, hujusmodi fuissent existimati.

8. Igitur hæc quidem tertia afflictionis causa : quarta vero, ne sancti propter præsentis felicitatis spem Deum colere putentur. Etenim multi in lascivia viventium a multis sæpius accusati, et ad virtutis vocati labores, et sanctos de hilaris molestiarum tolerantia laudari audientes, ex his ipsos accusare aggrediuntur : et non homines tantum, sed et ipse diabolus hoc ipsum suspicatus est. Quoniam enim multis erat circumdatus divitiis Job, et multa potiebatur opulentia, exprobratus a Deo propter ipsum malus ille demon, cum nihil haberet quod diceret, neque quo de suis excusaretur criminibus, neque quod justis virtutibus impiugeret, ad hanc statim confugit defensionem, dicens : *Numquid gratis Job colit te? circumvallasti interiora et exteriora ejus* (Job 1. 9. 10); propter mercedem, inquit, ille virtutem sequitur, tanta fruens opulentia. Quid, igitur fecit Deus? Ut demonstraret sanctos non mercedis causa ipsam colere, omnem ipsius substantiam abstulit, paupertati tradidit, et in gravem morbum incidere permisit. Mox illum redarguens tamquam temere talia suspicatum, inquit : *Adhuc innocentiam retinet : tu vero commovisti me ut frustra ipsius substantiam perderem* (Job 2. 3). Sanctis enim hoc in remunerationem et retributionem sufficit, Deum venerari : quoniam et amanti hoc in retributionem sufficit, se amantem amare, et nihil amplius requirit, nec quidam hoc majus esse putat. Si vero erga hominem hoc, multo magis erga Deum : quod ut demonstraret Deus, plura quam diabolus petierat, concessit. Ille inquit : *Mitte manum tuam, et tange ipsum* (Job 2. 5) : Deus autem non ita, sed, Tibi ipsum, inquit, trado (Ib. v. 6). Quemadmodum enim in exterioribus certaminibus corpore vigentes, et bonæ habitudinis athletæ, non sic apparent, cum vestimentum undique oleo madidum fuerint induti, sed quando illo abjecto nudi in stadium feruntur, tunc maxime spectatores membrorum proportionem penitus obstupesciunt, cum nihil ipsam amplius obumbrare possit : sic et Job, quando omnibus quidem illis divitiis circumfusus erat, quis esset, non multis manifestum erat; postquam vero ipsas velut vestimentum athleta abiecit, et ad pietatis certamina nudus intravit, sic spoliatus spectatores omnes percussit, ut et ipsum angelorum theatrum super animi ejus tolerantia vehementer acclamaret, et victori illi applauderet. Quod enim superius jam

¹ Alii : *Super animi ejus puritate, etc.*

dixi, non ita hominibus apparebat illis omnibus divitiis circumamictus, ut quando illis tamquam pallium projectis nudus exsiliit, in medio orbe, tamquam theatro: et omnes bonam ipsius animi habitudinem admirati sunt: non solum autem ex rerum jactura suspiciebatur, sed etiam ex patientiæ lucta circa ægritudinem.

Cur Deus Jobi corpus in potestatem diaboli tradiderit. — Sicut enim ante dixi, non illum ipse percussit Deus, ne rursum diabolus diceret: Pepercisti, et non tantam, quantam oportebat, intulisti tentationem: sed ipsi tradidit diabolo et gregum perditionem et carnis potestatem. Confido de certatore, inquit, idcirco non prohibeo ipsi quæcumque velis inferre certamina. Sed quemadmodum spectati palæstritæ, et arte et corporis robore tidentes, non recti adversariis ut plurimum, congregiuntur, neque de pari, sed seipsos illis medios apprehendendos præbent, ut illustriorem victoriam referant: sic et Deus medium tradidit sanctum diabolo apprehendendum, ut cum post tantam conflictus prærogativam superarit, soloque prostraverit, clarior corona reddatur. Aurum est probatum: pro lubio proba, ut placet examina, sordes in ipso non invenies. Non aliorum vero nobis tantum fortitudinem demonstrat: sed et aliam magnam offert consolationem. Quid enim inquit Christus? *Beati eritis, cum maledixerint vobis homines et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum verbum adversum vos mentientes propter me: gaudete et exultate, quoniam merces vestra magna est in caelis: sic enim fecerunt prophetis patres eorum* (Matth. 5. 11. 12). Et rursum Paulus Macedonas consolari volens: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quoniam eandem passi estis a contri-
bulibus vestris, quemadmodum et illi a Judæis* (1. Thess. 2. 14). Et Hebræos rursum ita consolatur, recensens justos omnes in fornacibus, in lacubus, in solitudinibus, in montibus, in speluncis, in fame, in angustia degentes (Hebr. 11. 36 — 38): molestiarum enim communicatio quamdam lapsis affert consolationem. Quod autem et de resurrectione quoque hoc ipsum sermones inducat, audi eundem Paulum dicentem: *Si secundum hominem cum feris pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt* (1. Cor. 15. 32)? Et iterum: *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus* (Ib. v. 19). Innumera patimur mala in presenti vita, inquit: si igitur non speratur altera vita, quid nobis esse possit miserabilius?

9. *Res nostræ sunt hujus vitæ limitibus circumscriptæ.* — Unde manifestum est non esse res nostras hujus ævi limitibus circumscriptas. Et hoc liquet ex tentationibus: numquam enim Deus pateretur tot et talia passos mala, et præsentem vitam omnem in tentationibus et infinitis degentes periculis, multo majoribus non remunerari meritis. Si vero id pati non potest, certum quod meliorem et illustriorem paravit alteram vitam, in qua pietatis pugiles coronare et laudare toto debet orbe spectante. Itaque cum videris

justum angustari, affligi, in imbecillitate, pauperie, et innumeris aliis ærumnis præsentem vitam claudere, dic intra te ipsum: Nisi resurrectio esset et judicium, numquam Deus tanta propter se mala passum, nullo politum bono hinc migrare permisisset: unde patet, ipsum alteram eis vitam præsentem jucundiores, et multo meliorem parare. Nisi enim hoc esset, numquam sivisset improbos quidem multos per hanc vitam gaudere, justorum vero multos in plurimis ærumnis versari: sed quoniam præparatum est sæculum aliud, in quo secundum meritum, huic quidem improbitatis, illi vero virtutis præmia reddere debet: ideo sinit hunc quidem affligi, illum vero deliciis diffuere. Verum et aliam ex Scripturis causam afferre conabor. Qualis vero hæc est? Ne dicamus nos ad eandem virtutem invitati, alterius naturæ participes illos fuisse, aut homines non fuisse. Idcirco quidam de magno loquens Helia, sic inquit: *Helias homo erat in passionibus similis nobis* (Jacob. 5. 17). Vides quod a passionum communione demonstrat ipsum hominem esse ut nos? Et iterum: *Etenim ego homo sum in patiendobis similis* (Sapient. 7. 4). Et hoc naturæ communionem spondet. Ut autem discas eum hic docere quos oporteat putare beatos, id inde clarum est: cum enim audieris Paulum dicentem, *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphizamur, et instabiles sumus, et laboramus* (1. Cor. 4. 11); et, *Quem diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem suscipit* (Hebr. 12. 6); certum est nos, non eos qui in quiete degunt, sed eos qui propter Deum affliguntur et vexantur, quique virtutem pietatemque colunt laudaturos et æmulaturos esse. Sic et Propheta dicit: *Dextera ipsorum dextera iniquitatis, filia eorum compositæ, circumornatæ, ut similitudo templi. Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud: oves eorum fetosæ, abundantes in egressibus suis, boves eorum crassæ. Non est ruina maceriarum, neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt* (Psal. 143. 11-15). Tu vero Propheta quid dicis? *Beatus, inquit, populus, cujus Dominus Deus ejus* (Ib. v. 15). Non pecuniis affluentem, sed pietate ornatum, hunc ego beatum puto, inquit, etsi innumera patiat mala. Si vero oportet et nonam dicere causam, illud addere possemus, quod probatioribus tribulatio faciat tribulatos. *Tribulatio enim patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem spem, spes vero non confundit* (Rom. 5. 3-5). Vides quod ex tribulatione probatio futurorum spem nobis afferat, et in tentationibus manere, de futuris bene sperare faciat? Itaque non temere dicebam, has tribulationes resurrectionis spem nobis designare, et vexatos meliores efficere. Quemadmodum enim, inquit, in fornace aurum examinatur, sic et homo acceptus in humiliationis camino (Eccli. 2. 5). Possumus et decimam dicere causam. Qualem vero hanc? Quam et jam sæpius dixi superius, quod si aliquas habeamus maculas, et hic eas deponemus. Et hoc patriarcha declarans ad divitem dicebat: *quoniam Lazarus recepit sua mala, unde consolationem accipit* (Luc. 16. 25).

στανίτην ἔκεινον. Ὡςπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐχ οὕτως ἐφαίνετο τοῖς ἀνθρώποις πάντα τὸν πλοῦτον περιβεβλημένος ἔκεινον, ὡς ὅτε καθάπερ ἱμάτιον βέβας αὐτὸν, γυμνὸς ἐδείχθη, ὥςπερ ἐν θεάτρῳ α, μέση τῇ οἰκουμένῃ, καὶ πάντες αὐτοῦ τὴν εὐεξίαν τῆς ψυχῆς ἐξεπλάγησαν· οὐκ ἀπὸ τῆς γυμνώσεως δὲ μόνον ἐδείκνυτο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πάλης καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀρρωστίαν ὑπομονῆς.

Ὡςπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐκ αὐτὸς αὐτὸν ἐπάταξεν ὁ Θεός, ἵνα μὴ πάλιν ὁ διάβολος λέγῃ, ὅτι ἐφείσω, καὶ οὐχ ὅσον ἔδει, τοσοῦτον ἐπηγάγες πειρασμόν· ἀλλ' αὐτῷ παρέδωκε τῷ διαβόλῳ καὶ τὴν τὴν ὁρμησίαν ἀπόλειαν, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς ἐξουσίαν. Θάρβῳ τῷ ἀθλητῇ, φησί· διὰ τοῦτο οὐ καλῶς προσάγαγεν αὐτῷ ὅσα ἀν θέλης παλαίσματα. Ἄλλα καθάπερ οἱ δοκίμοι τῶν παλαιστῶν καὶ τῇ τέχνῃ καὶ τῇ βίῃ τοῦ σώματος θάρρειν ἔχοντες, οὐκ ὁρβοὶ συμπλέκονται τοῖς ἀνταγωνισταῖς πολλάκις, οὐδὲ ἐξ ἰσῆς, ἀλλὰ μέσους ἑαυτοὺς παρέχουσι β κατασχεῖν ἐκείνους, ὥστε λαμπροτέραν ποιήσασθαι τὴν νίκην· οὕτω καὶ ὁ Θεός μέσον ἔδωκε τῷ διαβόλῳ κατασχεῖν τὸν ἅγιον, ἵνα ὅταν αὐτοῦ μετὰ τὴν τοσαύτην τῆς συμβολῆς πλεονεξίαν κρατήσῃ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτείνῃ, λαμπρότερος ὁ στέφανος γένηται. Χρυσὸν ἐστὶ δοκίμιον· ὡς βούλει δοκίμασον, ὡς βούλει βασάνισον, οὐχ εὐρήσεις ἐν αὐτῷ κηλίδα. Οὐ τὴν ἐτέρων δὲ ἡμῖν ἀνδρείαν δείκνυσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέραν παραμυθίαν· κομίζει πολλήν. Τί γάρ φησιν ὁ Χριστός; Μακάριοι [15] ἔστε, ὅταν ἐνδείξωσιν ὑμᾶς ἄνθρωποι, καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσιν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι, ἔνεκεν ἐμοῦ α· χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω γὰρ ἐποιοῦν καὶ τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος βουλόμενος παραμυθίσασθαι τοὺς Μακεδόνας, Ὑμεῖς γάρ, φησί, μιμηταὶ ἐγενήθητε ἀδελφοὶ τῶν Ἑκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐρῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπέθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ ἀκαίρινοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Καὶ Ἑβραίους πάλιν οὕτω παρακαλεῖ, καταλέγων τοὺς δικαίους ἅπαντας τοὺς ἐν καμίνοις, τοὺς ἐν λάκκοις, τοὺς ἐν ἐρήμοις, τοὺς ἐν ὄρεσι, τοὺς ἐν σπηλαίοις, τοὺς ἐν λιμῷ, τοὺς ἐν στενοχωρίᾳ διάγοντας· ἡ γὰρ κοινωνία τῶν παθῶν φέρει τινὰ παραμυθίαν τοῖς ἐκπεπτωκόσιν. Ὅτι δὲ καὶ τοὺς περὶ ἀναστάσεως πάλιν τοῦτο εἰσάγει λόγους, ἀκούσων αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος· Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθνηρομάχησα ἐν Ἑφέσῳ, εἰ μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Καὶ πάλιν, Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἡλικιωτέροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. Μυρία πάσχοντες θείνῃ κατὰ τὸν παρόντα βίον, φησὶν· εἰ τοίνυν οὐκ ἔστιν ἐλπίσαι ἐτέραν ζωῆν, τί γένοιντο ἂν ἡμῶν ἀθλιώτερον;

θ. Ὅθεν ὅλῳν, ὅτι οὐ μέχρη τοῦ παρόντος ἔστηκε τὰ ἡμέτερα· καὶ τοῦτο ὅλῳν ἀπὸ τῶν πειρασμῶν γίνεται. Οὐ γὰρ ἂν ποτε ἀνάσχοιτο ὁ Θεός τοὺς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα πέπονθότας κακὰ, καὶ τὸν παρόντα βίον ἅπαντα ἐν πειρασμοῖς καὶ μυρίοις διάγοντας κινδύνους, μὴ πολλῶν μεΐζονσι ἀμείψασθαι δωρεᾶς· εἰ δὲ οὐκ ἀνάσχοιτο, εὐδὴλον ὅτι βελτίω τινὰ καὶ λαμπροτέραν ἡτοίμασεν ἐτέραν ζωὴν, καθ' ἣν μέλλει τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀθλητὰς στεφανοῦν καὶ ἀνακηρύττειν, τῆς οἰκουμένης ὁρώσης ἀπά-

σης. Ὡςπερ ὅταν ἴδῃς δικαίον στενοχωρούμενον, κακούμενον, ἐν ἀρρωστίᾳ καὶ πενίᾳ καὶ μυρίοις ἐτέροις θείνοις τὸν παρόντα βίον καταλύσαντα, εἰπερ πρὸς αὐτὸν, ὅτι εἰ μὴ ἀνάστασις ἦν καὶ κρίσις, οὐκ ἂν ὁ Θεός τὸν τοσαῦτα δι' αὐτὸν πεπονθότα κακὰ ἀφῆκε μηδενὸς ἀπολαύσαντα ἀγαθοῦ ἀπελθεῖν ἐντεῦθεν· ὅθεν ὅλῳν, ὅτι ἐτέραν αὐτοῖς ἡτοίμασε ζωὴν ἥδιον τῆς παρούσης καὶ ἀνεκτοτέραν πολλῶν. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, τῶν μὲν πονηρῶν εἴασσε πολλοὺς τρυφᾶν κατὰ τὸν παρόντα βίον, τῶν δὲ δικαίων πολλοὺς ἐν μυρίοις ἡφίει κακοῖς· ἀλλ' ἐπειδὴ παρέσχευασται αἰὼν ἑτερος, ἐν ᾧ κατ' ἀξίαν ἐκάστω, τῷ μὲν τῆς πονηρίας, τῷ δὲ τῆς ἀρετῆς ἀποδιδόναί μελλεῖ, διὰ τοῦτο ἀνέχεται τὸν μὲν κακούμενον, τὸν δὲ τρυφῶντα ὀρών. Καὶ τὴν ἐτέραν δὲ αἰτίαν ἀπὸ τῶν Γραφῶν παραστήσαι πειράσομαι. Ποία δὲ ἦν αὕτη; Τὸ μὴ λέγειν ἡμᾶς εἰς τὴν αὐτὴν ἀρετὴν παρακαλούμενους, ὅτι ἐκεῖνοι φύσεως ἐτέρας μετείχον, ἢ οὐκ ἦσαν ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο τις περὶ τοῦ μεγάλου διαλεγόμενος Ἠλίου ε, οὕτω πῶς φησιν, Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν. Ὅρῃς ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν παθῶν κοινωνίας δείκνυσιν αὐτὸν ἄνθρωπον ὄντα καθ' ἡμᾶς. Καὶ πάλιν· Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπος εἰμι ὁμοιοπαθὴς ὑμῖν· καὶ τοῦτο τὴν κοινωνίαν ἐγγυᾶται τῆς φύσεως. Ἵνα δὲ μάθῃς, ὅτι καὶ μακαρίζειν ἡμᾶς, οὐς χρῆ [14] μακαρίζειν, τοῦτο παιδεύει, ὅλῳν ἐκείθεν. Ὅταν γὰρ ἰ ακούσῃς Παῦλον λέγοντος, ὅτι Ἀχρὶ τῆς ἁρτί ὥρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφίζομεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν· καὶ ὅτι Ὁρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται, εὐδὴλον ὅτι οὐχὶ τοὺς ἀνέσους ἀπολαύοντας, ἀλλὰ τοὺς στενοχωρούμενους διὰ τὸν Θεόν, τοὺς θλιβομένους, τοὺτους ἐπαινεσόμεθα, καὶ ζηλώσομεν τοὺς ἐν ἀρετῇ ζῶντας, τοὺς εὐσεβείας ἐπιμελουμένους. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης φησὶν· Ἡ δεξιὰ αὐτῶν δεξιὰ ἀδικίας, αἱ θυγατέρες αὐτῶν κεκαλλωτισμέναι, περικεκοσμημέναι ὡς ὁμοίωμα ναοῦ. Τὰ ταμῆα αὐτῶν πλήρη, ἐξερρυγόμενα ἐκ τούτου εἰς τοῦτο· τὰ πρόβατα αὐτῶν πολύντοκα, πληθύνοντα ἐν ταῖς ἐξόδοις αὐτῶν, οἱ βόες αὐτῶν παχεῖς. Οὐκ ἔστι κατάπτωμα γραμμῶν, οὐδὲ διέξοδος, οὐδὲ κρανυτὴ ἐν ταῖς πλυταίαις αὐτῶν. Ἐμακάρισαν τὸν λαόν, ᾧ ταῦτα ἐστίν. Σὺ δὲ τί φῆς, ὦ προφήτα; Μακάριος, φησὶν, ὁ λαός, οὗ Κύριος ὁ Θεός αὐτοῦ· οὐ τὸν ἐν χρήματι πλουτοῦντα, ἀλλὰ τὸν εὐσεβεῖα κομῶντα, τοῦτον γὰρ μακαρίζω, φησί, καὶ μυρία πάσχη θείνα. Εἰ δὲ χρῆ καὶ ἐννάτην αἰτίαν εἰπεῖν, ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι δοκιμωτέρους ποιεῖ τοὺς θλιβομένους ἢ θλίψεις· Ἡ γὰρ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταίσχυνει. Ὅρῃς ὅτι ἡ ἐκ τῆς θλίψεως δοκιμὴ τὴν περὶ τῶν μελλόντων ἡμῶν ἐλπίδα ἐντίθησι, καὶ τὸ μένειν ἐν πειρασμοῖς εὐελπίδας ποιεῖ περὶ τῶν μελλόντων εἶναι; Ὡςπερ οὐ μάτην ἔλεγον, ὅτι αἱ θλίψεις αὐταὶ τὰς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν ἐλπίδας υπογράφουσι, καὶ βελτίους ἐργάζονται τοὺς βασανιζομένους· ὥςπερ γὰρ, φησὶν, ἐν καμίνῳ δοκιμάζεται χρυσός, οὕτως ἄνθρωπος δεκτὸς ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως. Ἔστι δὲ καὶ δεκάτη αἰτία εἰπεῖν. Ποίαν δὲ ταύτην; Ἦν καὶ πολλάκις εἰπὼν ἦδη πρότερον, ὅτι εἰ τινες κηλίδας ἔχομεν, καὶ ταύτας ἐνταῦθα ἀποτιθέμεθα. Καὶ τοῦτο πρὸς τὸν πλοῦσιον ὁ πατριάρχης δηλῶν ἔλεγεν, ὅτι Ἀδάμαρος ἀπέλαθεν αὐτοῦ τὰ κακὰ, ὅθεν β παρακαλεῖ-

^a Aliquot mss. καθάπερ ἐν θεάτρῳ. Ibidem Savil. et quidam mss. κατεπλάγησαν. Infra quidam ὅπερ γ. ἐφθην.

^b Alii παρεχόμενοι. Paulo post quidam mss. τῆς συντονίας πλεονάζει.

^c Alii ἐτέροις παραμυθίαν.

^d Hæc, ἔνεκεν ἐμοῦ, addidimus, Savillum et N. T. secuti.

EDIT.

^e Savil. et aliqui codd. Ἠλίας.

^f Unus ὅλῳν ἐκείθεν· « Ἡδέουσα οὖν καυχῶμαι ἐν τοῖς ἀσθενείαις καὶ ταῖς θλίψεσιν. » Ὅταν γάρ.

^g Savil. et alii τὰ κακὰ, καὶ ἐνταῦθα. Moral. τὰ κακὰ, ὅθεν ἐνταῦθα. Infra quidam mss. ὅπερ γὰρ ἡ θλίψις ἐπιτείνεται.

ται. Καὶ πρὸς ταύτῃ πάλιν ἐτέραν εὐρήσομεν. Ποίαν δὲ ταύτην; Τὸ τοὺς στεφάνους ἡμῖν καὶ τὰ βραβεῖα πλεονάζειν· ὅση γὰρ αἱ θλίψεις ἐπιτείνονται, τοσούτω καὶ αἱ ἀμοιβαὶ αὐξάνονται, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλέον· Οὐ γὰρ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, φησὶ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Τοσαύτας τοίνυν αἰτίας ἔχοντες εἰπεῖν τῆς τῶν ἁγίων κακώσεως, μὴ δυσχεραίνωμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, μηδὲ ἀπορῶμεν, μηδὲ θορυβώμεθα*, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν παιδαγωγῶμεν ψυχὰς, καὶ ἐτέρους ταῦτα διδάσκωμεν· καὶ ἰδὼς ἄνθρωπον ἐν ἀρετῇ ζῶντα, φιλοσοφίας ἐπιλημμένον, ἀρέσκοντα Θεῷ, εἴτα μυρία πάσχοντα δεῖν, μὴ σκανδαλισθῆς, ἀγαπητέ· καὶ ἰδὼς τινὰ πνευματικοῖς ἐπιτιθέμενον πράγμασι, καὶ μέλλοντά τι χρήσιμον ἄνουν, εἴτα ὑποσκελίζομενον, μὴ θορυβηθῆς. Καὶ γὰρ οἶδα πολλοὺς πολλάκις τοῦτο ζητούντας· Ὁ δεῖνα, φησὶν, εἰς μαρτύριον ἀπεδήμησε πένθσι χρήματα διακομίζων, καὶ ναυαγίῳ περιέπεσε, καὶ πέντα ἀπώλεσεν· ἕτερος πάλιν [15] αὐτὸ τοῦτο ποιῶν λήστασις περιέτυχε, καὶ μόλις τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν διέσωσε, γυμνὸς ἀναχωρήσας ἐκείθεν. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι ἐπ' οὐδενὶ τούτων ἀσχάλλειν χρή. Εἰ γὰρ καὶ ναυαγίῳ περιέπεσεν, ἀλλ' ἔχει τὸν καρπὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπρητισμένον· τὰ γὰρ ἑαυτοῦ πάντα ἐπλήρωσε, συνέλαβε τὰ χρήματα, ἀπέθετο, λαβὼν ἀπ' αὐτοῦ, τῆς ἀποδημίας ἤψατο, τὸ δὲ ναυαγίον λοιπὸν οὐ τῆς αὐτοῦ γνώμης γέγονεν. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν ὁ Θεὸς τοῦτο συνέχωρησεν; Ἰνα τοῦτον ἐργάσθῃται δοκιμὸν· Ἀλλ' οἱ πένητες, φησὶν, ἀπεστερήθησαν τῶν χρημάτων. Οὐχ οὕτω σὺ προνοεῖς τῶν πενήτων, ὥς ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεός· εἰ γὰρ καὶ τούτων ἀπεστερήθησαν, ἀλλ' ἐτέρωθεν δύναται πλεονα παρασχεῖν αὐτοῖς εὐπορίας ἀφορμήν.

Γ'. Μὴ τοίνυν ἀπαυτῶμεν αὐτὸν εὐθύναν τῶν γινομένων, ἀλλὰ δοξάζωμεν ἐν ἅπασιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ συγχωρεῖ τὰ τοιαῦτα γίνεσθαι πολλάκις, ἀλλὰ μετὰ τοῦ μὴ περιδεῖν τοὺς μέλλοντας ἀπολαύειν τῆς ἐκ τῶν χρημάτων τούτων παραμυθίας, ἀλλ' ἐτέραν δ' αὐτοῖς ἀντὶ τούτων παρασχεῖν ἀφορμὴν διατροφῆς, καὶ τὸν ὑπομεινάντα τὸ ναυάγιον δοκιμώτερον ποιεῖ, καὶ πλεονα αὐτῷ προξενεῖ τὸν μισθόν· τοῦ γὰρ ἐλεημοσύνην δοῦναι τὸ τοιοῦτο περιπεσόντα πράγμασιν εὐχαριστῆσαι τῷ Θεῷ, πολλῶν μερίζον ἐστιν.

Οὐ γὰρ ἄν δι' ἐλεημοσύνην δῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἄπερ ἂν παρ' ἐτέρων ἀφαιρηθέντες ἐνέγκωμεν γενναίως, καὶ ταῦτα πολλὴν ἡμῖν φέρει τὸν καρπόν. Καὶ ἴνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο ἐκείνου μερίζον ἐστιν, ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων τῷ Ἰῶβ τοῦτο ποιήσω φανερόν. Ἐκεῖνος ἦν ἰκα· τὰ χρήματα ἐκέκτητο, τὴν οἰκίαν ἠνέψξε τοῖς πένθσι, τὰ ὄντα πάντα ἐξεδίδου· ἀλλ' οὐκ ἦν οὕτω λαμπρὸς, ἦν ἰκα τὴν οἰκίαν ἠνέψξε τὴν ἑαυτοῦ τοῖς πένθσι, ὥς ὅτε αὐτὴν ἀκούσας καταπεσοῦσαν, οὐκ ἀπεδυσπέτησεν· οὐκ ἦν οὕτω λαμπρὸς, ὅτε ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν προβάτων τοὺς γυμνοὺς περιέβαλεν, ὥς ἦν λαμπρὸς καὶ εὐδόκιμος, ὅτε ἀκούσας ὅτι πῦρ κατέπεσε, καὶ τὰ θρέμματα πάντα ἀνήλωσεν, εὐχαρίστησε. Τότε φιλόανθρωπος ἦν, νῦν ἐγένετο φιλόσοφος· τότε ἤλειπε τοὺς πένθτας· νῦν δὲ εὐχαρίστει τῷ Δεσπότη, καὶ οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτόν· Τί

ποτε τοῦτο ἐστὶ; τὰ ποίμνια ἀνῆλθαι, ἀφ' ὧν ἐτρέφοντο μυριοὶ πένθτας· καὶ εἰ ἀνάξιος ἤμην ἐγὼ ἀπολαύειν εὐπορίας ταύτης, διὰ τοῦν τοὺς μετέχοντας ἔδει φείσασθαι. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενοήσεν, ἀλλ' ἦδεν τὸν Θεὸν πρὸς τὸ συμμέτρον ἅπαντα οἰκονομοῦντα. Καὶ ἴνα μάθῃς, ὅτι μερίζον ὑστερον ἔδωκε τὴν πληγὴν τῷ διαβόλῳ, ὅτε ἀφαιρηθεὶς ὑποχάρισται, ἢ ὅτε κεκτημένος ἤλειπε, κατανόησον, ὅτι ὅτε ἐκέκτητο, καὶ ὡς ποίμνιον ἴτινα ἔσχεον εἰπεῖν ὁ διάβολος, εἰ καὶ ψευδῆ, ἀλλ' ὅμως ἔσχεον εἰπεῖν, ὅτι Μὴ δωρεὰν Ἰῶβ σέβεται σε; Ἐπειδὴ δὲ πάντα ἔλαβε, καὶ πάντων αὐτὸν ἐγύμνωσεν, ὁ δὲ τὴν αὐτὴν εὐνοίαν πρὸς τὸν Θεὸν διετήρησε, τότε λοιπὸν ἐνεφάργη τὸ ἀναίσχυντον στόμα, καὶ οὐδὲν οὐκέτι ἔσχεον εἰπεῖν· λαμπρότερος γὰρ ἀπὸ τῶν προτέρων [16] ὁ δίκαιος ἦν. Τοῦ γὰρ ἐν πλούτῳ ζῶντα ποιεῖν ἐλεημοσύνην, τὸ πάντα ἀφαρπαγέντα γενναίως ἐνεγκεῖν καὶ μετ' εὐχαριστίας πολλῶν μερίζον ἐστίν, καθάπερ οὖν ἐπὶ τούτου δέδεικται τοῦ δικαίου· τότε πολλὴ ἡ φιλοφροσύνη πρὸς τοὺς συνδούλους ἦν, νῦν μέγα τὸ φίλετρον πρὸς τὸν Δεσπότην ἐδείκνυτο. Τούτων δὲ οὐχ ἀπλῶς ἐκτείνω τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ πολλάκις ἐλεημοσύνας ποιοῦντες, χήρας διατρέφοντες, τὴν οὐσίαν διηρηπάθησαν ἅπασαν, ἔτεροι γινομένου τινὸς ἐμπρησμοῦ πάντα ἀπώλεσαν, ἄλλοι ναυαγίῳ περιέπεσαν, ἄλλοι συκοφάνταις καὶ τοιαύταις τισὶν ἐπηρεαίσι μετὰ πολλὰς ἐλεημοσύνας εἰς πένιαν κατηνέχθησαν ἐσχάτην, καὶ ἀρρωστίαν καὶ νόσον, καὶ παρ' οὐδενὸς οὐδεμιᾶς ἀπῆλθον βοηθείας· Ἰνα οὖν μὴ λέγωμεν, ὁ πολλοὶ πολλάκις λέγουσιν, Οὐδεὶς οὐδὲν οἶδεν, ἱκανὰ τὰ εἰρημένα ἅπαντα τὸν τοιοῦτον θόρυβον ἐκβαλεῖν. Ὁ δεῖνα τοσαύτας ποιῶν ἐλεημοσύνας, φησὶ, πάντα ἀπώλεσε. Καὶ τί τοῦτο ὅτι πάντα ἀπώλεσεν; Ἄν γὰρ ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας εὐχαριστήσῃ ταύτης, πολλῶν μερίζον παρὰ Θεοῦ ἐπισπάσεται τὴν εὐνοίαν, καὶ οὐ διπλάσινα, καθάπερ ὁ Ἰῶβ, ἀλλ' ἑκατοντάπλασινα ἀπολήψεται κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Εἰ δὲ ἐνταῦθα πάσχει κακῶς, αὐτὸ δὴ τοῦτο μερίζον αὐτῷ προξενεῖ τὸν ἐκεῖ ἠσυχρόν τὸ φέρειν γενναίως ἅπαντα· ἐπὶ γὰρ πλείονα αὐτὸν καλῶν σκάμματα καὶ παλαίσματα μερίζον, ἀπὸ τῆς εὐπορίας εἰς πένιαν ἀφῆκεν ἐμπυσεῖν ὁ Θεός. Πῦρ ἐπελθὼν πολλάκις κατηνέλωσεν σου τὴν οἰκίαν, καὶ τὴν οὐσίαν ἑδαπάνησεν ἅπασαν; Ἀναμνήσθητι τῶν τῷ Ἰῶβ συμβεβηκότων, εὐχαρίστησον τῷ Δεσπότη τῷ δυναμένῳ κυλύσαι, καὶ μὴ κυλύσαντι, καὶ τοσοῦτον λήψῃ μισθόν, ὅσον εἰ πάντα ἐκεῖνα εἰς τὰς τῶν πενήτων ἀπέθου χεῖρας. Ἀλλ' ἐν πενίᾳ διάγεις καὶ λιμῶ, καὶ μυριοῖς κινδύνους. Ἀναμνήσθητι τοῦ Λαζάρου τοῦ καὶ νόσῳ καὶ πενίᾳ καὶ ἐρημίᾳ καὶ μυριοῖς τοιοῦτοις ἐτέροις πυκτεύοντος, καὶ ταῦτα μετὰ ἀρετῆν τοσαύτην· ἀναμνήσθητι τῶν ἀποσταλῶν, οἳ ἐν λιμῶ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι διήγον, τῶν προφητῶν, τῶν πατριαρχῶν, τῶν δικαίων, καὶ πάντας αὐτοὺς εὐρήσεις ἐκείνους οἳ τῶν πλουτούντων, οὐδὲ τῶν τρυφούντων, ἀλλὰ τῶν πεν-

† Savil. κεκτημένος τὸν πλοῦτον ἤλειπε· σκόπει ἐντεῦθεν, ὅτι ἐκέκτητο, καὶ πλάσασθαι τὴν καὶ ὑποψίαν.

‡ Ἄλλ' ἐγνομένου. Mox aliquot mss. περιέπεσαν.

§ Savil. ἀπῆλθον εὐνοίας. Ibidem ὁ πολλοὶ πολλάκις λέγοντι, οὐδεὶς οὐδὲν οἶδεν. Haec loquendi forma cum duplici negatione, quae tamen non vim affirmandi, sed negandi habet, etiam alibi passim observatur apud Chrysostomum et alios Sic in Homil. de S. Pelagia, ubi sic legitur: οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τοῦτο εἶπεν, ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν τοιοῦτον εἰργάσατο. Infra, καὶ δὲ τοῦτο ὅτι πάντα ἀπώλεσεν; haec desunt in Morel. Sed in Savil. et in aliquot mss. legitur, atque optime quadrat ad sensum. Paulo post duo ἐπισπάσεται τὴν ἀντιμισθίαν, καὶ οὐ μόνον διπλ. Mox κατὰ τὴν μελλ. Ἄλλ' καὶ τὴν μελλ. Paulo post Savil. et aliquot mss. προξενεῖ τὸν ἐκεῖ ἠσυχρόν. Morel. προξενεῖ ἠσυχρόν.

* Savil. μηδὲ θορυβώμεθα, μηδὲ ἀποδυρόμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτοί. Infra εἰς μαρτύριον, in martyrium, seu in ecclesiam martyrum. Hoc item nomine appellabatur templum Salvatoris Hierosolymis. Vide notam Frontonis Ducae, hujusce voluminis II parte II, col. 828.

† Savil. et aliquot mss. καρπὸν τῆς ἐλεημοσύνης ἀπρητ. Morel. καρπὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπρητ. Infra quidam λαβὼν ἀπεί.

‡ Ἄλλ' ἐδοκιμώτερον. Infra duo mss. εὐπορίας καὶ διοικήσεως ἐρ.

§ Ἄλλ' ἐκατοντάπλασι, καὶ ἐτέρων.

* Unus ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἦν ἰκα.

Et præter hanc aliam rursus invenimus. Qualem? Ut coronæ et præmia nobis augeantur: quantum enim tribulationes intenduntur, tantum et retributiones ampliantur, imo vero et multo plus: *Non enim condignæ sunt passionēs huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (Rom. 8. 18)*. Tot igitur causas habentes de sanctorum afflictione dicendas, ne in tentationibus indignemur, ne angustiemur, ne perturbemur, sed et ipsi nostros instruamus animos, et alios hæc doceamus. Et si videris hominem in virtute viventem, philosophiam sectantem, placentem Deo, postea innumera patientem mala, ne scandalizeris, dilecte: et si videris aliquem spiritualibus vacantem operibus, et aliquid utile expediturum, postea supplantatum, ne perturberis. Etenim novi multos sapius talia quærentes: Ille, inquit, ad martyrium (a) peregrinatus, pauperibus pecunias perferens, in naufragium incidit, et amisit omnia: alter rursus idem faciens, in latrones incidit, et vix animam suam servavit, nudus inde discedens. Quid igitur dicemus? Quod horum nullo tristari oporteat. Etsi enim naufragium fecit, habet tamen iustitiæ fructum perfectum: sua enim omnia implevit, collegit pecunias, deposuit, cum recepisset, abibat, peregrinationem attigerat: naufragium vero de reliquo non de ipsius fuit sententia. Sed quare hoc Deus permisit? Ut hunc spectatum exhiberet. Ad pauperes, inquit, privati sunt pecuniis. Non tanta pauperibus cura tu provides, quanta qui fecit eos Deus: etsi enim his privati sunt, tamen aliunde potest maiorem opum occasionem ipsis præbere.

10. Ne igitur gestorum rationes ab eo repetamus, sed in omnibus eum glorificemus: non enim imprudenter et temere talia sæpe fieri permittit, sed cum ex his pecuniis consolationem habituros non despicit, verum ipsis aliam pro his alimentum occasionem præbeat, etiam naufragium passum probatiorem efficit, maioremque ipsi parat mercedem: multo enim majus est, quam eleemosynam dare, quod talibus obrutus negotiis Deo gratias agat.

Fructum ex patientia perinde atque ex eleemosyna metimur.—Non enim tantum quæ per eleemosynam damus, sed et ea, quibus ab aliis spoliari fortiter ferimus, multum nobis fructum afferunt. Et ut discas hoc illo majus esse, ex iis quæ Job contigerunt, hoc faciam manifestum. Ille quando pecunias possedit, aperuit domum pauperibus, et omnia quæ habebat elargiebatur: sed non erat tam illustris, quando pauperibus domum aperuit, quam cum ipsam cecidisse audiens non inique tulit. Non erat tam illustris, quando ex ovium tonsura nudos vestivit, quam fuit clarus et spectatus, cum audiens ignem cecidisse, et greges omnes consumpsisse, gratias egit. Tunc humanus fuerat, nunc fuit hilosophilus: tunc pauperum miserabatur, nunc Domino gratias agebat. Nec intra se dixit, Quid tandem hoc est? greges consumpti sunt, quibus innumeri pauperes alebantur: etsi ego indignus eram hac re-

rum frui copia, saltem propter earum consortes parcendum erat. Sed nihil horum vel dixit vel cogitavit: norat enim Deum omnia utiliter dispensantem. Et ut scias eum gravius postea vulnus intulisse diabolo, cum spoliatus gratias egit, quam cum possidens miseraretur, adverte quod quando possidebat, suspicionem quamdam habuit diabolus: etsi falsam, habuit tamen unde diceret: *Num gratis te colit Job (Job. 1. 9)?* Postquam vero omnia abstulit, et ipsum omnibus spoliavit, et tamen eandem is erga Deum benevolentiam servavit, tunc demum obstructum est os impudens, et nihil amplius quod diceret habebat: nam splendidior quam prius erat justus ille vir. Omnibus enim privatum, generose et cum gratiarum actione ferre multo majus est, quam in divitiis degentem facere eleemosynam, sicut et in hoc justo demonstratum est. Tunc multa in consertos fuit benignitas, nunc magnus in Dominum amor exhibebatur. Hunc vero non temere sermonem extendo; sed quoniam multi sæpius qui eleemosynas erogarent, viduas alerent, omni substantia dispoliati sunt: alii incendio omnia amiserunt, alii in naufragia inciderunt, alii calumniis, et talibus quibusvis injuriis post multas eleemosynas in extremam redacti sunt pauperiem et infirmitatem et ægritudinem, et a nemine ullum adepti sunt auxilium. Ne igitur dicamus, quod sæpe multi dicunt, *Nemo quidquam scit (a)*, sufficiunt omnia supra dicta ad talem expellendam trepidationem. Ille, inquit, tot faciens eleemosynas omnia perdidit. Ecquid illud est, omnia perdidit? Si pro hac gratias egerit jactura, multo maiorem a Deo benevolentiam hauriet: nec duplum sicut Job, sed centuplum in vita æterna recipiet. Si vero hic malum patitur, hoc ipsum maiorem illic thesaurum ipsi præbebit, quod generose omnia ferat: ad majores enim ipsum inde vocans exercitationes et luctas, de copia in penuriam incidere Deus permisit. Ignis ingruens sæpius domum tuam absumpsit, et totam substantiam populus est? Reminiscere eorum quæ Job acciderunt: age gratias Domino, qui prohibere poterat, et non prohibuit: et tantam recipies mercedem, quantam si omnia illa in pauperum manus reposuisses. Sed in pauperie degis, et fame et infinitis periculis? Recordare Lazari, cum inopia et orbitate et innumeris aliis pugnantis molestiis, et hæc post virtutem tantam: recordare apostolorum, qui et in fame et in siti et

(a) Hæc, ut ex Chrysostomi verbis arguitur, tunc adagii more ferebantur: ac licet Græca duplicem negationem expriment, negative tamen sunt efferenda, *nemo quidquam scit*; dicebaturque ab imperitis rerum divinarum, qui cum viderent eos, qui bonis operibus incumbunt, ærumnis, calamitatibus, calumniis, ægreditibus impeti, se nihil in rerum humanarum administratione capere vel cognoscere profitebantur. Simile dictum occurrit apud Euripidis Iphigeniam in Tauris:

Πάντα γὰρ τὰ τῶν θεῶν
εἰς ἀφανὲς ἔρπει, κούδεν οἷδ' οὐδὲν κακόν.
Ἢ γὰρ τύχη παρήγαγ' εἰς τὸ δυσμαχέειν.

*Omnia quæ deos spectant
In occulto reptant, et nemo quidquam novit mali.
Fortuna quippe in hanc intelligendi difficultatem perduxit.*

(a) Ad martyrium, seu ad ecclesiam martyrum. Hoc item nomine appellabatur templum Salvatoris Jerosolymis.

in nuditate debebant, prophetarum, patriarcharum, justorum : et omnes ipsos invenies non de divitibus, non de gaudentibus, sed de egentibus, tribulatis, et angustatis esse.

11. Hæc apud teipsum colligens, Domino gratias age, quod te hujus fecit sortis, non exosus, sed et valde diligens : nam et illos tot gravia pati non permisisset, nisi vehementer amasset, quoniam clariores ipsos per hæc mala reddebat. Nullum gratiarum actioni par bonum ; quemadmodum blasphemia pejus nihil. Ne admiremur, quod spiritualibus instantes multa patiuntur adversa. Ut enim latrones, non ubi fœnum et paleæ et calamus, sed ubi aurum et argentum, ibi fodiunt et assidue vigilant : sic et diabolus iis maxime instat, qui spiritualia attingunt negotia ; ibi multæ insidiæ, ubi virtus : illic invidia, ubi elemosyna. Sed est nobis telum maximum, quod omnes tales machinas repellere valeat, ut per hæc omnia Deo gratias agamus. Abel, dic mihi, nonne de primitiis Deo sacrificans, fraterna cecidit manu (*Gen. 4*) ? sed tamen Deus permisit, non eum pœosus qui se honoravit, sed valde diligens : et præter speciosissimi illius sacrificii coronam, alteram etiam ipsi per martyrium præbens. Moses cuidam injuria affecto opulari voluit, et mori periclitatus est, et patria excidit (*Exod. 2*), Deusque permisit, ut sanctorum patientiam discas. Si enim præcii nihil nos passuros mali, sic spiritualia attigissemus negotia, nihil magnum facere visi essemus, tale securitatis pignus habentes : nunc vero hinc maxime admirabiles sunt qui talia faciunt, quod et pericula et damna, et mortes, et infinita prævidentes mala, tamen hujusmodi officiis non absistant, neque timorum¹ expectationibus segniores facti sint. Sicut igitur tres pueri dicebant : *Est Deus in cælo potens eripere nos : et si non, notum sit tibi, rex, quod diis tuis non servimus, et auream imaginem, quam erexisti, non adoramus* (*Dan. 3. 17. 18*) : et tu igitur quando quid boni secundum Deum operari debes, multa prospice pericula, multa damna, multas mortes ; et ne mireris, neque perturberis, si hæc accidunt. *Fili, inquit, accedens ad servitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem* (*Eccli. 2. 1*). Nemo nempe pugnare decernens, absque vulneribus coronam reportare exspectat. Et tu igitur, charissime, cum diabolo totis viribus pugnare aggressus, ne vitam securam et deliciis plenam sequaris. Non enim hic tibi retributiones et promissiones, sed in futuro sæculo omnia præclara Deus promisit. Cum igitur vel ipse bonum feceris, et contraria receperis, vel alium hoc videris patientem, gaude et lætare : majoris enim tibi retributionis materia est. Ne concidas, neque solvas animi studium, neque signor fias, sed potius insta cum majori alacritate. Quoniam et apostoli cum prædicabant, etsi flagellarentur, lapidarentur, carceres continue habitarent, non solum post periculorum liberationem, sed et in ipsis

periculis cum majore alacritate veritatis præconium enuntiabant. Et videre est Paulum in ipso carcere, in ipsis catenis instruementem, initiantem, et in foro judiciali rursum idem facientem, et in naufragio et in tempestate, et in periculis innumeris. Tu quoque sanctos isios æmulare, et a bonis operibus, dum potes, ne excidas¹ : et licet millies interpellantem te diabolus videris, nusquam absistas. Tu quidem pecunias perferens, forte naufragium fecisti ; Paulus autem omnibus pecuniis pretiosius verbum ferens, Romam abibat, et in naufragium incidit, et infinita subiit incommoda. Et hoc ipse declaravit dicens : *Sæpius volumus venire ad vos, sed impeditiv nos satanas* (*1. Thess. 2. 18*) : et Deus permisit, ex superabundanti suam demonstrans virtutem et ostendens, quod infinita faciente diabolo et prohibente, nihil ex hoc prædicatione minuebatur, aut interrompebatur. Idcirco in omnibus Paulus Deo gratias agebat, sciens quod probatorem per hæc se Deus reddebat : et studii sui vehementiam in omnibus exhibebat, nullo horum impedimentorum cohibitus. Quoties igitur frustrati fuerimus, toties spiritualia opera aggrediamur : neque dicamus, quare Deus impedimenta permisit ? propter hoc enim permisit, ut studium tuum multo magis demonstres, et multum amorem. Amantis enim maxime est, numquam ab iis, quæ amato complacent, absistere. Mollis enim et ignavus ex primo statim impetu concidet ; vehemens autem et excitatus, etsi millies interpelletur, tanto magis divinis rebus instabit, quantum in se est omnia implens, et in omnibus gratias agens : hoc et nos faciamus. Magnus thesaurus gratiarum actio, magnæ divitiæ, inconsumptum bonum, armatura fortis : sicut et blasphemia præsentem jacturam intendit, et plura quam quæ perdidimus, insuper perire facit. Perdidisti pecunias ? si gratias quidem egeris, animam lucratus es, et majores nactus es divitias, quia Dei benevolentiam tibi ampliorem conciliasti ; si vero blasphemaveris, insuper et salutem tuam amisisti, neque illas recuperasti, et quam habuisti animam, hanc quoque occidisti.

12. *Præcipit ut blasphemi corripiantur et vapulent.* — Sed postquam de blasphemia nobis verba nunc facta sunt, unam a vobis omnibus petere volo retributionem pro concione hac atque sermone : ut in civitate blasphemantes mihi castigetis. Si quempiam in bivio et foro Deo blasphemantem egeris, animam increpa : et si verbera infligere oporteat, ne recuses : ipsius faciem alapa percute, contere os ipsius, percussione manum tuam sanctifica. Et si ulli accusaverint, et si in judicium traxerint, sequere : et si pœnas iudex pro tribunali reposcerit, dicam libertate, quod angelorum Regem blasphemaverit. Si enim regem terræ blasphemantes puniri oportet, multo magis illum contumelia afficientes. Commune erimen est, publica injuria, cuique accusare volenti licet. Discant

¹ Uous habet : *Neque timendorum*. Alter : *Neque mortuum*.

¹ Duo Mss. et Savil., *In bonis operibus persevera quantum spiraveris*.

μένων, τῶν θλιβομένων καὶ στενωχωρουμένων ὄντας.
 ια'. Ταῦτα παρὰ σεαυτῶν λίγων, εὐχαρίστησον τῷ Θεσπό-
 τη, ὅτι σε τῆς μοίρας ταύτης ἐποίησεν, οὐχὶ μισῶν, ἀλλὰ
 καὶ σφόδρα φιλῶν, ἐπεὶ κακέινους οὐκ ἤφειε τοσαῦτα
 πάσχειν δεινά, εἰ μὴ ἂν καὶ σφόδρα ἐφίλει, ὅτι λαμπρο-
 τέρους * αὐτοὺς διὰ τῶν κακῶν τούτων εἰργάζετο. Οὐδὲν
 εὐχαριστίας ἴσον ἀγαθόν, ὥσπερ βλασφημίας χεῖρον οὐ-
 δέν. [17] μὴ θαυμάσωμεν, ὅτι πνευματικούς ἐπιτιθέμενοι
 πράγμασι πολλὰ πάσχομεν δεινά. "Ὅσπερ γὰρ οἱ λησται
 οὐκ ἔνθα χόρτος καὶ ἄγρυρα καὶ καλάμη, ἀλλ' ἔνθα χρυ-
 σίον καὶ ἀργύριον, ἐκεῖ διορύττουσι, καὶ συνεχῶς ἀγρυ-
 πνοῦσιν· οὕτω καὶ ὁ διάβολος τοῖς μάλιστα ἐπιτί-
 θεται τοῖς πνευματικῶν ἀποτομείοις πραγμάτων. Ἐκεῖ
 πολλαὶ αἱ ἐπιβουλαὶ, ἔνθα ἀρετῇ· ἐκεῖ φθόνος ἔνθα
 ἐλεημοσύνη. Ἄλλ' ἔστιν ἡμῖν ἐν ὅπλιν μέγιστον ὁ πάσας
 ἱκανὸν τὰς τοιαύτας μηχανὰς ἀποκρούσασθαι, τὸ διὰ
 πάντων τούτων εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ. Ὁ Ἀβελ, εἰπέ μοι,
 οὐχὶ τῶν πρωτείων τῷ Θεῷ ἀπαρξάμενος, ὑπὸ ἀδελφικῆς
 ἐπείσε χειρός; ἀλλ' ὅμως ὁ Θεὸς συνεχώρησεν, οὐχὶ μισῶν
 τὸν τιμήσαντα, ἀλλὰ καὶ σφόδρα φιλῶν, καὶ πρὸς τῷ
 τῆς καλλίστης ἐκείνης θυσίας στεφάνῳ καὶ ἑτερον αὐτῷ
 τὸν ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου παρέχον στέφανον. Ὁ Μωϋσῆς
 ἠθέλησεν ἀδικουμένην βοηθῆσαι τινι καὶ περὶ τὸν ἰσά-
 των ἐκινδύνευσεν καὶ τῆς πατρίδος ἐξέπεσε· καὶ ὁ Θεὸς
 συνεχώρησεν, ἵνα μάθης τῶν ἁγίων τὴν ὑπομονήν. Εἰ
 γὰρ προεβότας ὡς οὐδὲν πεισόμεθα ὁ δεινόν, οὕτως ἡπό-
 μεθα τῶν πνευματικῶν πραγμάτων, οὐδὲν μέγα ἂν ἐδό-
 ξαμεν ποιεῖν, ἐνέχυρον τῆς ἀσφαλείας ἔχοντες τοιοῦτον
 νυνὶ δὲ ἐντεῦθεν μάλιστα ἂν εἴεν θαυμαστοὶ οἱ τὰ
 τοιαῦτα πράττοντες, ὅτι καὶ κινδύνους καὶ ζημίας καὶ
 θανάτους καὶ μυρία κακὰ προσρῶμενοι, ὅμως τῶν τοιού-
 των οὐκ ἀφίσταντο κατορθωμάτων, οὐδὲ ὀκνηρότεροι
 ἐγίνοντο ταῖς τῶν φόβων προσδοκίαις c. Καθάπερ οὖν οἱ
 τρεῖς παῖδες ἔλεγον· "Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ δυνατὸς
 ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς· καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι,
 βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ
 εἰκόνι τῇ χρυσεῇ ἣ ἔστησας οὐ προσκυνοῦμεν· καὶ
 σὺ τοῖνυν, ὅταν μέλλῃς τί ποτε ἐργάζεσθαι τῶν κατὰ
 Θεόν, πολλοὺς προόρα κινδύνους, πολλὰς ζημίας, πολ-
 λούς θανάτους· καὶ μὴ ξενίζου, μηδ' ὀρθοῦ συμβαινόν-
 των τούτων. Τέκνον γὰρ, φησὶν, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν
 τῷ Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν.
 Οὐδεὶς τοῖνυν πικτεῦεν αἰρούμενος χωρὶς τραυμάτων
 προσδοκᾷ στέφανον ἀναδείξασθαι. Καὶ σὺ τοῖνυν, ἀγα-
 πητέ, πρὸς τὸν διάβολον παγκρατιάσεις καταδεξάμενος,
 μὴ τὸν ἀκίνδυνον καὶ τρυφῆς γέμοντα δίωκε βίον· οὐ
 γὰρ ἐνταυθὰ σοι τὰς ἀμοιβὰς καὶ τὰς ὑποσχέσεις, ἀλλ'
 εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἅπαντα ὑπέσχετο ὁ Θεὸς τὰ
 λαμπρά. Ὅταν οὖν ᾗ αὐτός τι ποιήσας ἀγαθόν, τὰ ἐναν-
 τία ἀπολάβῃς, ἢ ἑτερον τοῦτο πάσχοντα ἰδῇς, εὐφραίνου
 καὶ χαίρε· μείζονος γὰρ ἀμοιβῆς ὑπόθεσις τὸ πρᾶγμα
 σοι γίνεται· οὐ μὴ καταπέτης d, μηδὲ καταλύσις τῆς
 προθυμίας, μηδὲ ὀκνηρότερος γένῃ, ἀλλὰ μέλλον ἐπιτί-
 θεο μετὰ πλείονος τῆς προθυμίας. Ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστο-
 λοι ἡνίκα ἐκέρυττον, μαστιζόμενοι, λιθαζόμενοι, δεσμο-
 τήρια συνεχῶς οἰκούντες, οὐ μόνον μετὰ τῶν τῶν κιν-
 δύνων ἀπαλλαγῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κινδύνοις
 μετὰ μείζονος τῆς προθυμίας τὸ τῆς ἀληθείας κατήγ-

γελλον κήρυγμα. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν Παῦλον ἐν αὐτῷ τῷ
 δεσμοτηρίῳ, ἐν αὐταῖς ταῖς ἀλύσει καταρχοῦντα, μυσ-
 αγωῦντα, καὶ ἐν δικαστηρίῳ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο
 ποιοῦντα, καὶ ἐν ναυαγίῳ, καὶ ἐν χειμῶνι, [18] καὶ ἐν μυ-
 ρίοις κινδύνοις. Καὶ σὺ τοῦτους ζήλωσιν τοὺς ἁγίους, καὶ
 τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἕως ἂν δύναιο, μὴ ἐκπέσης· κἂν μυ-
 ριάκις ἰδῇς διακόπτοντά σε τὸν διάβολον, μηδέποτε ἀπο-
 στῇς. Σὺ μὲν γὰρ χρήματα διακορίζων, ἴσως ναυαγίῳ
 περιέπεσες· ὁ δὲ Παῦλος, ὁ πάντων χρημάτων τιμώ-
 τερον ἦν, τὸν λόγον βαστάζων εἰς τὴν Ῥώμην ἄπῃει, καὶ
 ναυαγίῳ περιέπεσε, καὶ μυρία ὑπέστη δεινά. Καὶ τοῦτο
 αὐτὸς ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι Πολλὰκις ἠθέλησαμεν ἐλ-
 θεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμῖς ὁ Σατανᾶς. Καὶ
 ὁ Θεὸς συνεχώρησεν, ἐκ περιουσίας τὴν αὐτοῦ δύναμιν
 δηλῶν, καὶ δεικνύς ὅτι καὶ μυρία ποιοῦντος τοῦ διαβόλου
 καὶ κωλύοντος, οὐδὲν ταύτη τὰ τοῦ κηρύγματος ἥλατ-
 τοῦτο· καὶ διεκόπτετο. Διὰ τοῦτο ἐν ἅπασιν ὁ Παῦλος
 ἡγαρίσται τῷ Θεῷ, εἰδὼς ὅτι εὐδοκιμώτερον αὐτὸν διὰ
 τούτων εἰργάζετο, καὶ τῆς προθυμίας αὐτοῦ τὸν σφοδρὸν
 ἐν ἅπασιν ἐδείκνυνεν, οὐδενὶ τούτων τὸν κωλύματι ἐγ-
 κοπτόμενος. Ὅσάκις οὖν ἂν ἀποτύχωμεν, τοσαυτάκις
 ἀπώμεθα τῶν πνευματικῶν ἔργων, καὶ μὴ λέγωμεν,
 τίνας ἐνεκεν συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τὰ κωλύματα; διὰ
 τοῦτο γὰρ συνεχώρησεν, ἵνα σοὺ τὴν προθυμίαν τοῖς
 πολλοῖς δειξῇ μέλλον καὶ τὸ πολλὸ φίλτρον· φιλοῦντος·
 γὰρ μάλιστα τοῦτο ἐστὶ, τὸ μηδέποτε ἀφίστασθαι τῶν
 τῷ φιλομένῳ δοκούντων. Ὁ μὲν γὰρ χαῖνος καὶ ῥάθυ-
 μος ἐκ πρώτης εὐθέως ἀναπεσείται τῆς προσβολῆς· ὁ
 δὲ σφοδρὸς καὶ διεγερμένος, κἂν μυριάκις ἐγκοπῇται,
 τοσούτῳ μειζόνως ἐπιθήσεται τοῖς κατὰ Θεὸν πράγμασι,
 τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα πληρῶν, καὶ ἐν ἅπασιν εὐχα-
 ριστῶν. Τοῦτο δὴ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν. Μέγας θησαυρὸς
 ἡ εὐχαριστία, μέγας πλοῦτος, ἀνάλωτον ἀγαθόν, ὅπλου
 ἰσχυρόν· ὥσπερ οὖν ἡ βλασφημία τὴν οὖσαν ἐπιτείνει
 ζημίαν, καὶ ὡς ἀπώλεσαμεν πλείονα προσπολεῖσαι ποιεῖ.
 Ἀπώλεσας χρήματα; ἂν μὲν εὐχαριστήσῃς, ἐκέρδανας
 τὴν ψυχὴν καὶ μείζονα ἐκτίσῃς τὸν πλοῦτον, τοῦ Θεοῦ
 πλείω τὴν εὐνοίαν ἐπισπασάμενος· ἂν βλασφημήσῃς,
 προσπαύλεσας· καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν σπουδαίαν, καὶ οὐδὲ
 ἐκεῖνα ἀνεκτίσῃς, καὶ ἦν εἶχες ψυχὴν, καὶ ταύτην κατ-
 έθυσας.

ιβ'. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ βλασφημίας ἡμῖν ὁ λόγος ἐγένετο
 νῦν, μίαν ὁμᾶς ἅπαντας αἰτήσαι βουλομαι χάριν ἀντὶ
 τῆς δημηγορίας ταύτης, καὶ τῆς διαλέξεως, ἵνα μοι τοὺς
 ἐν τῇ πόλει βλασφημοῦντας σωφρονίσῃτε. Κἂν ἀκούσης
 τινὸς ἐν ἀμφόβῳ, ἢ ἐν ἀγορᾷ μέσῃ βλασφημοῦντος τὸν
 Θεόν, πρόσελθε, ἐπιτίμησον, κἂν πληγὰς ἐπιθεῖναι δέῃ,
 μὴ παραιτήσῃ· ῥάπισον αὐτοῦ τὴν ὀψιν, σύντριψον τὸ
 στόμα, ἀγιάσον σου τὴν χεῖρα διὰ τῆς πληγῆς, κἂν ἐγ-
 καλῶσι τινες, κἂν εἰς δικαστήριον ἔλκωσιν, ἀκολούθη-
 σον· κἂν ἐπὶ τοῦ βήματος εὐθὺς ὁ δικαστὴς ἀπαίτησῃ,
 εἰπὲ μετὰ παρρησίας, ὅτι τὸν βασιλεῖα τῶν ἀγγέλων ἐβλασ-
 φήμησεν. Εἰ γὰρ τὸν ἐπὶ γῆς βασιλεῖα τοὺς βλασφημοῦ-
 ντας κολάζεσθαι χρὴ, πολλῷ μέλλον τοὺς ἐκείνων ὑβρίζον-
 τας. Κοινόν ἐστι τὸ ἐγκλημα, δημόσιον τὸ ἀδίκημα, ἐξ-
 ἐστιν ἐκάστῳ τῶν βουλομένων κατηγορεῖν· μανθανέτω-
 σαν καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, [19] ὅτι σωτήρ ἐστι τῆς
 πόλεως· οἱ Χριστιανοὶ, καὶ κηδεμόνες καὶ προσταῖται καὶ
 διδάσκαλοι, καὶ μανθανέτωσαν αὐτὸ τοῦτο οἱ ἀκόλαστοι

* Savilius et alii quidam codices οὐχὶ μισῶν ἤφειε... δεινά· ἀλλ' ἐπειδὴ σφόδρα ἐφίλει, λαμπροτέρους. Infra aliquot manu- scripti ὥσπερ οὖν βλασφημίας.

b Alii πεισόμενοι.

c Unus habet ταῖς τῶν φοβερῶν προσδοκίαις, aliter ταῖς τῶν φόβων.

d Unus γίνεταί, μὴ δὲ καταπέτης, alius γένεταί, μὴ κατ.

* Duo mss. et Savil. ἀγαθῶν ἔργων ἀντέχου ἕως ἂν ἐκπέσῃς, κἂν. Infra plurimi mss. περιέπεσας.

f Aliquot mss. κηρύγματος ἕλκωτον διακίσσεται. Mox aliqui ὅτι δοκιμώτερον.

g Savil. et alius φίλτρον τὸ περὶ αὐτόν· φιλοῦντος.

καὶ ἐξοστραχισμένοι, ὅτι καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους φοβέσθαι αὐτοὺς ἤρη, ἵνα καὶ ἔλυνται ποτε φέγγασθαι τι τοιοῦτον, ἀλλήλους πανταχοῦ περιβλέπωνται, καὶ τὰς σκιάς τρέμωσιν, αγωνιῶντες μήπου ὁ Χριστιανὸς ἀκούσας ἐπιπηδήσῃ, καὶ κολάσῃ σφοδρότερον. Οὐκ ἤκουσας τί Ἰωάννης ἐποίησε; Τύραννον εἶδεν ἄνθρωπον γάμων ἀνατρέποντα νόμους, καὶ μετὰ παρρησίας ἐν μέσῳ τῆς ἀγορᾶς φησιν· Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου. Ἐγὼ δέ σε οὐκ ἐπὶ τύραννον ἤγαγον, οὐδὲ δικαστὴν, οὐδὲ ὑπὲρ γάμων παρανομούμενον, οὐδὲ ὑπὲρ συνδουλῶν ὑβριζομένον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην παροινίας, τὸν ὁμότιμον ἀξιῶ σωφρονίζειν. Ἀρὰ γε εἰ ἔλεγον σοι, ὅτι τοὺς βασιλεῖς ἢ τοὺς δικαστὰς παρανομούντας κόλαζε καὶ διόρθου, οὐκ ἂν με μαίνεσθαι ἔφη; Καίτοι γε Ἰωάννης τοῦτο ἐποίησεν· οὕτως οὐδὲ τοῦτο μείζον ἡμῶν. Νῦν δὲ καὶ τὸν ὁμόδουλον, καὶ τὸν ὁμότιμον διόρθωσον, καὶ ἀποθανεῖν βέη, σωφρονίζῃ τὸν ἀδελφὸν μὴ ἀποκνήσῃς, μαρτύριόν σοι τοῦτό ἐστι· ἔπει καὶ Ἰωάννης μάρτυς ἦν. Καίτοι γε οὐ θῆσαι ἐκελεύσθη, οὐδὲ προσκυνῆσαι ἰδῶλον, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἱερῶν νόμων ὑβριζομένων τὴν κεφαλὴν ἀπέθετο· καὶ σὺ τοῖνυν ἀγώνισαι μέχρι θανάτου ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ σοῦ. Καὶ μὴ μοι λέγε τὸ ψυχρὸν τοῦτο ῥήμα. Τί δέ μοι μέλει; οὐδὲν κοινὸν ἔχω πρὸς αὐτόν. Πρὸς τὸν διάβολον οὐδὲν ἔχομεν κοινὸν μόνον, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἅπαντας πολλὰ ἔχομεν κοινά. Τῆς γὰρ φύσεως ἡμῖν τῆς αὐτῆς μετέχουσι, τὴν αὐτὴν γῆν οἰκοῦσι, καὶ ταῖς αὐταῖς τρέφονται τροφαῖς, τὸν αὐτὸν ἔχουσι Δεσπότην, τοὺς αὐτοὺς ἐδίδξαντο νόμους, ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἡμῖν παρακαλοῦνται ἀγαθὰ. Μὴ τοῖνυν λέγωμεν ὡς οὐδὲν ἡμῖν κοινὸν πρὸς αὐτούς· σατανικὴ γὰρ αὕτη ἡ φωνή, διαβολικὴ ἢ ἀπανθρωπία· μὴ τοῖνυν ταῦτα

λέγωμεν, ἀλλὰ τὴν πρόπουσαν ἀδελφοῖς κηδεμονίαν ἐπιδειξιώμεθα. Ἐγὼ δὲ τοῦτο μετὰ πάσης ὑπισχυνοῦμαι ἀκριβείας, καὶ ἐγγυῶμαι πάντιν ὑμῖν, ὅτι εἰ ὑμεῖς βουληθῆτε πάντες οἱ παρόντες ἐνταῦθα διανεῖμασθαι τὴν σωτηρίαν τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, ταχέως ἡμῖν ἅπασα διορθοῦται. Καίτοι γε τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς πόλεως ἐνταῦθα ἐστίν, ἐλάχιστον κατὰ τὸ πλῆθος, τὸ δὲ κεφάλαιον κατὰ τὴν εὐσέβειαν. Διανεμώμεθα τοῖνυν τὴν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν σωτηρίαν· ἀρκεῖ εἰς ἄνθρωπος ζήλω πεπυρωμένος ἐλόκληρον διορθώσασθαι δῆμον. Ὅταν δὲ μὴ εἰς, μηδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ τοσοῦτον ᾗ τὸ πλῆθος τὸ θυνάμενον τῆς τὴν ἡμετέρας ἐπιμελείας ἀψασθαι, οὐδαμῶθεν ἐτέρωθεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν βραθυμίαν, καὶ οὐ παρὰ τὴν ἀσθένειαν οἱ πλείους ἀπόλλυνται καὶ καταπίπτουσι. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον, εἰ μὲν μάχην ἴδοιμεν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, προσεῖναι, καὶ καταλλάττειν τοὺς μαχομένους· τί δὲ λέγω μάχην; εἰ καταπεσόντα ἴδωμεν θνόν, πάντες χεῖρα ὀρέγειν καὶ συνδιανιστῆν σπεύδομεν· τῶν δὲ ἀδελφῶν ἀπολλυμένων ἀμελεῖν; Ὅνος ἐστὶν ὁ βλάσφημος, καὶ θυμοῦ φορτίον οὐκ ἐνεγκὼν, κατέπεσε· πρόσελθε, καὶ διανόστησον καὶ διὰ ῥημάτων, καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ δι' ἐπεικεῖας καὶ σφοδρότητος [20] ποικίλον ἔστω τὸ φάρμακον. Ἄν οὕτω τὰ κατ' αὐτοὺς οἰκονομώμεν, καὶ τῆς τῶν πλησίων ἀντιλαμβανώμεθα σωτηρίας, ταχέως καὶ καίνοις αὐτοῖς τοῖς τῆς διορθώσεως ἀπολαύσουσι πῶθεν οἰόμεθα καὶ ἐπείραστοι καὶ ὁ πάντων ἐστὶ μείζον, τὴν ἀποκειμένην ἀπολαύσομεν ἀγαθῶν, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Hae et ἐπείραστοι desunt in Morel.; sed habentur in Savil. et in plurimis codicibus.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ,

Λεχθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐν τῇ παλαιᾷ λεγομένῃ ἐκκλησίᾳ, ἔντος αὐτοῦ πρεσβυτέρου, περὶ τῆς συμβάσεως συμφορᾶς ἐν τῇ πόλει, ἐπὶ τῇ διαξίᾳ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀνδριάντων τοῦ Θεοδοσίου τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τοῦ μεγάλου· καὶ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀποστόλου, Τοῖς πλουσίοις παράγγελλε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι μὴ ὑψηλοφρονεῖν· καὶ κατὰ πλεονεξίας.

α'. Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω; δακρύων ὁ παρὼν καιρὸς, οὐχὶ ῥημάτων· θρήνων, οὐχὶ λόγων· εὐχῆς, οὐ δημηγορίας· τοιοῦτον τῶν τετολημμένων τὸ μέγεθος, οὕτως ἀνίατον τὸ ἔλκος, οὕτω μέγα τὸ τραῦμα, καὶ πάσης ἰατρείας μείζον, καὶ τῆς ἀνωθεν δεόμενον βοήθειας. Οὕτω μὲν ὁ Ἰωδ ἅπαντα ἀποβαλὼν, ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο, καὶ ἀκούσαντες ^b οἱ φίλοι παρεγένοντο, καὶ ἰδόντες αὐτὸν πόρρωθεν, τὰ ἱμάτια διέβρῃξαν, καὶ σποδὸν κατεπάσαντο, καὶ μέγα ἀνέμωξαν. Νῦν τοῦτο τὰς πόλεις ἅπασας τὰς κύκλῳ ποιῆσαι ἐχρῆν, καὶ πρὸς τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν ἰλθεῖν, καὶ θρηνῆσαι τὰ γεγενημένα μετὰ συμπαθείας ἀπάσης. Ἐκεῖνος ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο τότε, αὕτη ἐν μεγάλῃ παγίδι κάθηται νῦν. Καθάπερ γὰρ τότε ὁ διάβολος εἰς τὰ ποίμνια καὶ τὰ βουκόλια, καὶ πᾶσαν ὥρχησάτο τοῦ δικαίου τὴν οὐσίαν· οὕτω νῦν εἰς τὴν πόλιν ἅπασαν ἐδάκχευσεν. Ἄλλ' ὁ Θεὸς καὶ τότε καὶ νῦν συνεχώρησε· τότε μὲν, ἵνα τὸν δίκαιον λαμπρότερον ποιῇ τῷ μεγέθει τῶν πειρασμῶν, νῦν δὲ, ἵνα ἡμᾶς σωφρονεστέρους ἐργάζεται τῇ τῆς θλίψεως ταύτης

ὑπερβολῇ. Δότε μοι θρηνησάντα τὰ παρόντα. Ἐσιγήσαμεν ἡμέρας ἑπτὰ, καθάπερ οἱ φίλοι τοῦ Ἰωδ· δότε μοι στόμα διδραὶ σήμερον, καὶ τὴν κοινήν ταύτην ὀδύρασθαι συμφοράν. Τίς ἡμῖν ἐδάσκησεν ^a, ἀγαπητοί; τίς ἡμῖν ἐφθόνησε; πῶθεν ἡ τοσαύτη γέγονε μεταβολή; Οὐδὲν τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας σεμνότερον ἦν· οὐδὲν γέγονε ἑλεεινότερον νῦν. Δῆμος εὐτακτος οὕτω καὶ ἡμέρος, καὶ καθάπερ ἵππος χειροῦθης καὶ τιθασὸς, ἀεὶ ταῖς τῶν ἀρχόντων εἰκὼν χειρὶν, ἐξαίφνης τοσοῦτον ἡμῖν ἀπεσκήρτησε νῦν, ὡς τοσαῦτα ἐργάσασθαι κακὰ, ἃ μηδὲ εἰπεῖν θέμις. Ὀδύρομαι καὶ θρηνῶ νῦν, οὐ διὰ τὸ μέγεθος τῆς προσδοκωμένης ἀπειλῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς γεγενημένης μανίας. Εἰ γὰρ μὴ παροξυνθεὶς βασιλεὺς, μηδὲ ὀργισθεὶς, μηδὲ κολάσειε καὶ τιμωρήσαστο [21] πῶς ὄσομεν, εἰπέ μοι, τὴν αἰσχύνην τὴν ἀπὸ τῶν γεγενημένων; Διακόπτεται μοι τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος τῷ θρήνῳ· μόλις ἰσχύω διδραὶ στόμα, καὶ ἀνοῖξαι χεῖλη, καὶ κινήσαι γλῶτταν, καὶ ῥήματα προέσθαι· οὕτω καθάπερ χαλινὸς ὁ τῆς ἀθυμίας δγκος ἀποστρέφει μοι· τὴν γλῶτταν, καὶ τὸν ῥημάτων ἐπιλαμβάνεται. Οὐδὲν τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας πρότερον μακαριώτερον ἦν, οὐδὲν

^a Sic Savil. et quidam mss., recte. In Morel. haec desunt, περὶ τῆς συμβάσεως συμφορᾶς ἐν τῇ πόλει.

^b Savil. et unus dicitur μὲν οὖν ὁ Ἰωδ. ἐκάθητο, ἀκούσαντες. Infra idem νῦν δὲ τοῦτο.

^c Αἰὶς τῇ οὐσίᾳ.

^d Savil. et quidam mss. τίς ἡμῖν ἐδάσκησεν, ἀγ.; τίς ἡμῖν ἐφθόνησε; Alii ἡμᾶς bis.

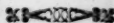
^e Savil. et alii ἀποστρέφει μοι. Mox aliqui μὴ τῆς κηρύττει.

et Judæi et gentiles, Christianos esse civitatis conservatores, et curatores, et præsidēs, et magistros: et idem discant dissoluti et perversi, timendos sibi esse Dei servos, ut et si quid tale loqui unquam aggrediantur, sese undique circumspiciant et umbras timeant, anxii ne forte Christianus audiens insiliat, et vehementius puniat. Non audisti quid Joannes fecerit? Tyrannum vidit hominem nuptiarum leges subvertentem, et cum fiducia in medio foro dicit: *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui (Marc. 6. 18)*. Ego autem non ad tyrannum te duxi, neque ad judicem, neque pro nuptiis illegitimis, neque pro conservis contumelia affectis, sed pro furore in Dominum, æqualem ut castiges deponco. Nonne si tibi dixissem, reges vel iudices prævaricantes puni vel corrige, me insanire dixisses? Et tamen Joannes hoc fecit: adeo non est id supra nos. Nunc vero saltem conservum, vel æqualem corrige, et si mori opus sit, castigare fratrem i.e. torpeas: martyrium tibi hoc est, quoniam et Joannes martyr fuit. Non sacrificare jussus fuit, neque idolum adorare, sed pro sacris legibus temeratis caput deposuit: et tu igitur pro veritate usque ad mortem contendere, et Deus pugnabit pro te. Nec mihi illud dicas frigidum verbum, Quid mihi curæ est? cum ipso commune habeo nihil. Cum diabolo solo commune nihil habemus, cum omnibus autem hominibus multa habemus communia. Ejusdem enim nobiscum naturæ participes sunt, eandem habitant terram, iisdemque aluntur nutrimentis, eundem habent Dominum, eandem ceperunt leges, ad eadem nobiscum

bona invitantur. Ne igitur dicamus nos nihil commune cum ipsis habere: satanica est ista vox, diabolica inhumanitas. Ne igitur hæc dicamus, sed congruam fratribus curam exhibeamus. Ego autem hoc cum omni polliceor accuracione, et vobis omnibus spondeo: quod si vos omnes hic præsentēs civium salutem curare volueritis, brevi tota nobis civitas corrigetur: tametsi minima ejus pars hic est, multitudinem minima, sed pietate summa. Dispensemus igitur salutem fratrum nostrorum; sufficit unus homo fidei zelo succensus ad totum corrigendum populum. Cum vero non unus tantum, neque duo vel tres, sed tanta sit multitudo, quæ negligentium curam possit attingere, non aliunde, quam per torporem vestrum, nec per infirmitatem plures pereunt et labuntur. Annon absurdum, si pugnam quidem in foro videamus, eo accedere et pugnautes conciliare: quid vero dico pugnam? si asinum cecidisse viderimus, omnes manum porrigere, et pariter erigere: fratrum vero periculis curam habere nullam? Asinus est blasphemus; iracundiæ pondus non ferens, cecidit: accede, erige verbis, factis, lenitate, vehementia, varia sit medicina. Quod si nostra sic disponamus, et proximorum salutem suscipiamus, cito et illis ipsis correctionem admittentibus desiderabiles erimus et amabiles, et quod omnibus majus est, repositis fruamur bonis, quæ nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri et Sancto Spiritui gloria, potestas, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA SECUNDA,

ANTIOCHIÆ HABITA IN ECCLESIA DICTA VETERI, CUM IPSE PRESBYTER ESSET, DE CALAMITATE, QUÆ URBI ACCIDIT PRO TUMULTU SUBVERSIONIS IMAGINUM THEODOSII MAGNI IMPERATORIS PII, ET IN DICTUM APOSTOLI, DIVITIBUS HUIUS SÆCULI PRÆCIPE NON SUBLIME SAPERE (1. Tim. 6. 17): ET CONTRA AVARITIAM.

1. Quid dicam, aut quid loquar? lacrymarum præsens tempus, non verborum: luctuum, non sermonum: precatōnis, non concionis. Tanta patratōrum e-i magnitudo, tam immedicabile vulnus, tam vasta plaga, et orani medicamine major, et superno indigens auxilio. Sic enim et Job omnibus amissis in limo sedebat (Job 2. 8), et audiente amici accesserunt, ipsumque procul conspicatū disciderunt vestimenta, et sibi cinerem insperserunt, et vehementer ingemuerunt. Idem nunc facere vicinas omnes civitates oportebat, ad urbem nostram venire, et quæ acciderant cum omni commiseratione deslere. Ille in stercore tunc sedebat, hæc in magno laqueo nunc considet. Sicut enim tunc diabolus in greges et armenta, et omnem iusti substantiam insiliit: sic nunc in omnem civitatem debacchatus est. Sed Deus et tunc et nunc permisit: tunc quidem, ut justum clariorem redderet tentationum magnitudine; nunc vero, ut nos modestiores æternæ huius magnitudine reddat. Date mihi,

ut præsentia luceam. Tacuimus dies septem, sicut et amici Job (Job 2. 13): concedite hodie ut os aperiam, et hanc communem luceam calamitatem. Quis nobis invidit, charissim? quis in nos livore commotus est? unde tanta facta est mutatio? Nihil fuerat nostra civitate venerabilis: nihil nunc est miserabilis. Populus tam compositus et mansuetus, velut equus tractabilis et placidus semper accersentium manibus cedens, repente tantum nunc nobis resiliit, ut tot mala fecerit, quot neque dicere fas. Lamentor et lugeo nunc, non propter expectatæ comminationis magnitudinem, sed propter nimiam patratōrum insaniam. Licet enim non irritaretur Imperator, neque puniret et castigaret, quomodo, dic mihi, scelerum ignominiam ferremus? Luctu interciditur mihi doctrinæ sermo, vix os reserare valeo et labia aperire, linguam movere et emittere verba: sic tamquam frenum doloris vis impedit linguam meam, et verba intercipit. Nihil civitate nostra prius erat beatius; nihil

nunc injucundius. Quemadmodum apes bombizantes alveare, sic forum per singulos dies cives circumvolabant, et omnes de hac nos multitudine beatos vocabant.

Antiochenorum calamitas post dejectas statuas. — Sed ecce nunc hoc alveare solitarium redditum est : quemadmodum enim apes illas furus, sic has apes timor fugavit : imo potius quod de Jerusalem propheta lugens dixit, hoc et nos ad præsens tempus dicemus, *Facta est nobis civitas ut terebinthus abjectis foliis, et tanquam hortus aquam non habens (Isai. 1. 30).* Quemadmodum enim hortus deficiente irrigatione foliis privatus et fructibus nudas arbores exhibet : talis et civitas nobis facta est. Supremo enim destituta auxilio, solitaria remansit, omulbus fere habitatoribus nudata. Nihil patria dulcius, sed nunc nihil amarius factum est. Omnes terram quæ se tulit tamquam laqueum fugiunt, deserunt tamquam barathrum, tamquam ab igne resiliunt. Et sicut domo igne correpta non tantum domum habitantes, sed et omnes proximi cum multa se recipiunt festinatione, nudum corpus servare studentes : sic et nunc dum regia ira tamquam flamma quædam superne expectatur, priusquam sensim progrediens ad ipsos perveniat ignis, quilibet prius exire, et nudum corpus servare festinat : et ænigma nunc facta est miseria nostra : sine hostibus fuga, sine pugna transmigratio, et sine urbis excidio captivitas : non vidimus barbaricum ignem, neque hostium vultus spectavimus, et ea quæ capti patimur. Nunc omnes discunt calamitates nostras : nostros enim exsules suscipientes, ab illis civitatis cladem audiunt.

2. Sed non super hoc confundor, nec erubescor : omnes intelligent civitatis pericula, ut matri condolentes, communem ab omni terra ad Deum vocem extollant, et unanimiter communem omnium matrem et altricem a cælorum Rege deposcant. Prius concussa est nobis urbs, nunc ipsæ habitatorum animæ quatuntur : tunc domorum fundamenta quatiebantur, nunc ipsa cujusque cordis ima commoventur, et quotidie ante oculos nostros omnes mortem aspiciamus, in continuo vivimus timore, et Cain poenam sustinemus, olim carcerem habitantibus miserabilis affecti, et obsessione inusitata quadam et nova obsessi, et quam cogitatum est graviore. Etenim illi quidem qui ab hostibus hoc patiuntur intra muros tantum concluduntur : nobis vero forum quoque inaccessum, et in domo quisque sua inclusus est : ac sicut obsessis tutum non est muros transgredi, hostibus exterius circumidentibus, sic neque multis urbem habitantium tutum domo exire, nec in medio apparere, propter eos qui undique tum sotes tum insontes venantur, et ex medio rapiunt foro, et in iudicium quoquo modo ac temere trahunt. Propterea liberi cum servis suis compediti intus sedent, quis comprehensus fuit, quis abductus, quis punitus hodie, quomodo et quæ ratione, sollicitè quærentes, et curiose sciscitantes, a quibus talia secure discere possunt : et omni morte miserabiliorem degunt vitam, alienasque lamentari miseras quotidie coacti, et pro salute sua tremantes,

et mortuis nihil melius habentes, quod dudum timore igitur sint. Si quis vero qui extra timorem et angustiam hanc sit, in forum procedere voluerit, tam tristi aspectu statim in domum suam retrahitur, vix unum forte vel duos cernens inclinatos, et cum multa incedentes tristitia, ubi ante paucos dies fluviorum cursus multitudo superabat, sed nunc nobis omnes illi expulsi sunt. Et sicut cum ex sylva multæ passim exciduntur arbores, ingratus redditur aspectus, tamquam capitis multa calvitia habentis : sic et urbis solum, hominibus ablatis, et paucis passim apparentibus, ingratum nunc factum est, et multam cernentibus tristitiæ caliginem offundit. Non tantum vero terra, sed et ipsa aeris natura, et solarium radiorum circulus nunc mihi mœrere et obtusior lucere videtur : non elementis naturam mutantibus, sed nostris oculis, qui tristitiæ nube turbati sunt, non valentibus pure neque cum eodem affectu radiorum lumen suscipere. Hoc est quod olim propheta lugebat dicens : *Occidet ipsis sol in meridie, et obtenebrabitur dies (Amos 8. 9).* Illoc autem dicebat, non quod astrum occultaretur, nec quod dies evanesceret, sed quod mœrentes ne quidem in meridie propter doloris caliginem lucem cernere possent : quod et nunc factum est : et quocumque quis respexerit, sive in terram, sive in parietes, sive in urbis columnas, sive in proximos, noctem et obscuritatem profundam cernere videtur : sic omnia multæ plena sunt tristitiæ. Silentium ubique horrore plenum et solitudo, et desiderabilis ille multitudinis tumultus extinctus est : tamquam omnibus terram subeuntibus, ita nunc civitatem taciturnitas continet, saxi omnes similes sunt, et tamquam quodam lingue vinculo calamitate colibiti, profundissimum retinent silentium, quantum si hostes ingruissent, et omnes simul igne et ferro absumpsissent. Nunc dicendi tempus est : *Mittite ad lamentatrices, et veniant : et ad eas, quæ sapientes sunt, et vociferentur (Jer. 9. 17).* Deducant oculi vestri lacrymas, et palpebræ vestræ defluant aquis. Colles, sumite planctum, et montes, luctum. Creaturam omnem in malorum nostrorum miserationem vocemus. Civitas tam magna, et orientalium caput, e medio tolli terrarum orbe periclitatur : nunc quæ multos habebat filios, repente sine filiis facta est, et qui auxilietur, nemo. Læsus enim est qui non habet parem ullum super terram : Imperator enim est, fastigium et caput omnium super terram hominum. Propterea ad supernum Regem confugiamus, illum in auxilium invocemus ; nisi supernam assequamur gratiam, nulla commissorum reparatio relinquitur.

3. Voluissem hic concionem solvere : nolunt enim gementium animi longos extendere sermones ; sed sicut nubes quædam densa, et sub solarem radium currens, omnem retrorsum splendorem avertit : sic et tristitiæ nebula, cum ante animum nostrum steterit, non sinit facilem esse orationis cursum, sed suffocat, et cum multa vi intus reprimat. Et hoc non dicentibus tantum, sed et audientibus accedit ; sicut enim ab animo dicentis non concedit ipsam cum fa-

ἀτερπέστερον γέγονε νῦν. Καθάπερ μέλιττα· κηρίον βομβούσαι, οὕτω τὴν ἀγορὰν περιπίπταντο καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἱ τὴν πόλιν οἰκούντες ^a, καὶ πάντες ἡμᾶς ἐπὶ τῷ πληθὲι τοῦτ' πρότερον ἐμακάριζον.

Ἄλλ' ἰδοὺ νῦν τὸ κηρίον τοῦτο γέγονεν ἔρημον· καθάπερ γὰρ τὰς μελίττας ἐκείνας καπνὸς, οὕτω τὰς μελίττας ταύτας φόβος ἀπῆλασε· μᾶλλον δὲ καὶ ὁ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ θρηνῶν ὁ προφήτης ἔλεγε, τοῦτο καὶ ἡμεῖς εἰς καιρὸν ἐροῦμεν νῦν· *Ἐγενήθη ἡμῖν ἡ πόλις, ὡς τερέβινθος ἀποβεβλήκυια τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων*. Καθάπερ γὰρ παράδεισος τῆς ἀρδείας ἐπιλιπούσης, ἔρημα τῶν φύλλων καὶ γυμνὰ τῶν καρπῶν τὰ δένδρα δείκνυσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡ πόλις ἡμῶν γέγονε νῦν· τῆς γὰρ ἀνωθεν βοθείας ἐγκαταλιπούσης αὐτὴν, ἔσθηκεν ἔρημος, γυμνὴ τῶν οἰκητόρων γενομένη σχεδὸν ἀπάντων. Οὐδὲν πατρίδος γλυκύτερον, ἀλλ' οὐδὲν πικρότερον νῦν γέγονε· πάντες τὴν ἐνεγκοῦσαν ὥσπερ παγίδα φύγουσιν, ὥσπερ βράβαρον ἐγκαταλιμπάνουσιν ^b, ὥσπερ πυρᾶς ἀποπηδῶσι· καὶ καθάπερ οἰκίας ἀποτομένης οὐχ οἱ τὴν οἰκίαν οἰκούντες μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ πλησίον μετὰ πολλῆς ἀποπηδῶσι τῆς σπουδῆς, γυμνὸν τὸ σῶμα διασωῶσαι σπουδάζοντες· οὕτω δὴ καὶ νῦν τῆς βασιλικῆς ὀργῆς καθάπερ πυρᾶς τινος ἀνωθεν ἤξειν προσδοκωμένης, πρὶν ἐπ' αὐτοὺς ὀδῶ βαδίζον ἔλθῃ τὸ πῦρ, ἕκαστος ἐπείγεται προξελεῖν, καὶ γυμνὸν διασωῶσαι τὸ σῶμα· καὶ γέγονεν ἡμῶν αἰνίγμα νῦν ἡ συμφορὰ. Χωρὶς πολεμίων φυγῇ, χωρὶς μάχης μεταστάσει, χωρὶς ἀλώσεως αἰχμαλωσία· οὐκ εἴδομεν βαρβαρικὸν πῦρ, οὐδὲ πολεμίων ὄψιν ἐθεασάμεθα, καὶ τὰ τῶν δαλωκῶτων πάσχομεν. Πάντες νῦν τὰς ἡμετέρας μανθάνουσι συμφορὰς· τοὺς γὰρ ἡμετέρους ὑποδεχόμενοι φυγάδας παρ' ἐκείνων τὴν τῆς πόλεως μανθάνουσι πληγὴν.

β'. Ἄλλ' οὐκ αἰσχύνομαι ἐπὶ τοῦτ', οὐδὲ ἐρυθριῶ. Μανθανέτωσαν ἅπαντες τὰ τῆς πόλεως πάθη, ἵνα συναλγίσαντες τῇ μητέρι, κοινὴν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπάσης ἀνενέγκωσι τῷ Θεῷ φωνῇ, καὶ ὁμοθυμαδὸν τὴν κοινὴν ἀπάντων μητέρα καὶ τροφὴν παρὰ τοῦ τῶν οὐρανῶν ἐξαίτησονται βασιλέως. Ἐπεὶ οὖν πρὶν ἡμῖν ἡ πόλις, ἀλλὰ νῦν αὐταὶ σαλεύονται τῶν οἰκητόρων ^c αἱ ψυχαί· τότε ἐσείσο τὰ θεμέλια τῶν οἰκημάτων, νῦν δὲ αὐτὰ δονεῖται τὰ θεμέλια τῆς ἐκείνου καρδίας, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον πάντες βλέπομεν, καὶ φόβος συζῶμεν διηνεκεῖ, καὶ τὴν τοῦ Καὶν ὑπομένομεν τιμωρίαν ἐλαυνότερον τῶν ποτὲ τὸ δεσποτικὸν οἰκοντῶν διακείμενοι, καὶ πολιορκίαν πολιορκούμενοι ξένῃν τινὰ καὶ καινὴν, καὶ τῆς νενομισμένης ^d δεινότεραν. [22] Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν πολεμίων τοῦτο πάσχοντες, ἔσω τεχνῶν ἀποκλείονται μόνον, ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀγορὰ ἄθρατος γέγονε, καὶ τοὶς τοίχοις ἕκαστος τῆς οἰκίας ἐναποκέλεισται τῆς αὐτοῦ. Καὶ καθάπερ τοὺς πολιορκουμένους οὐκ ἀσφαλὲς ὑπερβῆναι τὸ τεῖχος, τῶν πολεμίων ἔξω περικαθημένων· οὕτω· οὐδὲ πολλοὶς τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἀσφαλὲς ἐξελεῖν, οὐδὲ ἐν τῷ μέσῳ φανῆναι, διὰ τοὺς πάντοθεν θηρευστέους ἀναιτήλους καὶ αἰτίους ^e, καὶ ἐκ μέσης ἀρπάζοντας τῆς ἀγορᾶς, καὶ πρὸς τὸ δικαστήριον ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυγεν ἔλκοντας. Διὰ τοῦτο ἐλεύθεροι μετὰ τῶν οἰκετῶν τῶν αὐτῶν ἔνδον συμπεποδισμένοι κῶπνται, τίς συνελήφθη, τίς ἀπήχθη, τίς ἐκολάσθη σήμερον· πῶς καὶ τίνι τρόπῳ· μεριμνῶντες καὶ περιεργα-

ζόμενοι παρ' ὧν τὰ τοιαῦτα δυνατόν μανθάνειν ἀσφαλῶς, καὶ θανάτου παντὸς ἐλαυνότερον ζῶσι βίον, τὰς τε ἀλλοτριὰς ὀδύρεσθαι συμφορὰς ἀναγκάζόμενοι καθ' ἡμέραν, καὶ ὑπὲρ τῆς αὐτῶν τρέμεντος σιωπρίας, καὶ νεκρῶν οὐδὲν ἄμεινον διακείμενοι τῇ πάλαι τεθνάναι τῷ δέει. Εἰ δέ τις καὶ τοῦ φόβου τοῦτου καὶ τῆς ἀγωνίας ἐκτὸς ὧν ἐβελήσειεν εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν, ὑπὸ τῆς βίβως τῆς ἀτερποῦς εὐθέως εἰς τὴν οἰκίαν εἰσελεύεται τὴν αὐτοῦ, ἕνα που καὶ δύο μόλις ὀρῶν συγκακυφότας, καὶ μετὰ πολλῆς βαδίζοντας τῆς κατηφείας, ἐνθα πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ποταμῶν βέύματα τὸ πλῆθος ἀπέκρυπτεν, ἀλλὰ νῦν ἀπηλάθησαν ἡμῖν πάντες ἐκεῖνοι. Καὶ καθάπερ δρυμοῦ συμφύτου πολλῶν πανταχόθεν ἐκκοπέντων δένδρων, ἀτερπῆς ἡ ὄψις γίνεται, ἡ καθάπερ κεφαλῆς φαλακρώματα ἔχουσης πολλὰ, οὕτω δὴ καὶ τὸ τῆς πόλεως ἔδαφος, τῶν ἀνθρώπων ἐλαττωθέντων, καὶ ὀλίγων σποράδην φαινομένων, ἀτερπὲς γέγονε νῦν, καὶ πολλὴν τῶν ὀρώντων καταχέει τῆς ἀθυμίας τὴν ἀγλύν. Οὐ τὸ ἔδαφος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὕτη τοῦ ἀέρος ἡ φύσις, καὶ αὐτὸς τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ὁ κύκλος συγγάζειν μοι δοκεῖ νῦν, καὶ ἀμαυρότερος φαίνεσθαι, οὐ τῶν στοιχείων τὴν φύσιν μεταβαλλόντων, ἀλλὰ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν τῷ τεθλωσθαι τῆς ἀθυμίας τὴν νύφει, μὴ δυναμένῳ καθαρῶς μὴδὲ μετὰ τῆς αὐτῆς διαθέσεως τὸ παρὰ τῶν ἀκτίνων δέχεσθαι φῶς. Τοῦτό ἐστιν ὁ πάλαι ὁ προφήτης ἐβήρει λέγων· *Δύσεται αὐτοῖς ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἡ ἡμέρα*. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς τοῦ ἀστρου κρυπτομένου, οὐδὲ ὡς τῆς ἡμέρας ἀφανιζομένης, ἀλλ' ὡς τῶν ἀθυμούντων οὐδὲ ἐν μεσημβρίᾳ δυναμένων ὄρεν τὸ φῶς διὰ τὸν ἀπὸ τῆς ὀδύνης ζόφον· ὁ δὲ καὶ νῦν γέγονε· καὶ ὅπουπερ ἂν ἴδῃ τις, καὶ εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ εἰς τοὺς τοίχους, καὶ εἰς τοὺς κίονας τῆς πόλεως, καὶ εἰς τοὺς πλησίον, νόκτα ὄρεν δοκεῖ καὶ ζόφον βαθύν· οὕτω πάντα πολλῆς γέμει τῆς κατηφείας. Σιγὴ πανταχοῦ φρίκης γέμουσα καὶ ἔρημία, καὶ ὁ ποθεῖνδός ἐκείνος τοῦ πληθους ἐσθεταὶ ὀδυρδός, καὶ καθάπερ ἀπάντων εἰς τὴν γῆν καταδύντων ^f, οὕτως ἀφωρία τὴν πόλιν κατέχει νῦν, καὶ τοῖς λίθοις ἐοίκασιν ἅπαντες, καὶ ὥσπερ τινὲς γλωττοπέδη τῇ συμφορᾷ κατεχόμενοι βαρυτάτην κατέχουσιν ἡσυχίαν, καὶ τοσαύτην, ὥσπερ ἂν εἰ πολεμίων ἐπελθόντων καὶ πάντας ὁμοῦ πυρὶ καὶ σιδήρῳ ὁλοκαυτάντων ἐγένετο. Εὐκαιρον νῦν εἰπεῖν· *Ἀποστείλατε πρὸς τὰς θρηνοῦσας, [23] καὶ ἐλθέτωσαν. καὶ πρὸς τὰς σοφὰς, καὶ φθεγξάσθωσαν*. ῥέτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ ὁμῶν ὕδωρ, καὶ τὰ βλέφαρα ὑμῶν καταγέτω δάκρυα· οἱ βουνοὶ, λάβετε κοπετὸν, καὶ τὰ ὄρη, θρήνον. Καλέσωμεν τὴν κτίσιν ἅπασαν εἰς συμπάθειαν τῶν ἡμετέρων κακῶν. Πόλις οὕτω μεγάλη καὶ τῶν ὑπὸ τὴν ἑω κειμένων ἡ κεφαλὴ, ἐκ μέσης ἀναρπασθῆναι κινδυνεύει τῆς οἰκουμένης· νῦν ἡ πολυπεία ἀπαιεῖ ἐξαίφνης γεγέννηται, καὶ ὁ βοηθήσων οὐδεὶς. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ ὀδύρσις ὁμότιμόν τινα ἔχων ἐπὶ τῆς γῆς· βασιλεὺς γάρ ἐστι κορυφὴ καὶ κεφαλὴ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων ἀπάντων. Διὰ τοῦτο δὴ πρὸς τὸν ἄνω καταφεύγωμεν βασιλεῖ· ἐκεῖνον καλέσωμεν εἰς βοήθειαν· εἰ μὴ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσομεν ^g εὐνοίας, οὐδεμία λείπεται τοῖς γεγεννημένοις παραιμυθία.

γ'. Ἐβούλομην ἐνταῦθα καταλύσαι τὸν λόγον οὐ γὰρ ἐθέλουσι τῶν ὀδυρμένων αἱ ψυχαὶ μακροὺς ἀποτελεῖν λόγους· ἀλλ' ὥσπερ νεφέλη τις πυκνὴ γενομένη, καὶ τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα ὑπεκράμωσα ^h, ἀποστρέφεα

^a Sic e Savil. et aliquot mss. correximus; paulo post μάλλον δὲ adjecimus ex eodem Savilio. Edit.

^b Alii ἀπολιμπάνουσιν.

^c Alii τῶν οἰκούντων.

^d Alii καὶ πολλῶν τῆς νεκ. Infra quidam ἐναποκλείεται.

^e Sic Savil. et alii, in Morel. καὶ αἰτίους deest.

^f Alii καταδύντων. Infra Savil. et unus βαρυτάτην περιέχουσι.

^g Alii ἂν μὴ... ἀπολαύσωμεν.

^h Savil. et quidam mss. ὑπεκράμωσα.

consilium dedit, non increpuit, non correxit proximorum peccatores inordinatos; idcirco absque misericordia in illas intolerabiles pœnas mittebatur. Sed si non antea, nunc saltem spero vos huic emendationi advigilatos, et Deum contumelia affectum non neglecturos. Possunt enim quæ acciderunt, licet momento nemine, vel insensatis deinceps, ut propriam asserant salutem, persuadere. Nobis vero jam hora est, solitam vobis ut a Paulo mensam apponamus, lectionemque hodiernam promamus, et in medio omnibus proponamus. Quid igitur est hodie lectum? *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere* (1. Tim. 6. 17). Qui dixit, *Divitibus hujus sæculi*, demonstravit et alios futuri sæculi divites esse: qualis ille Lazarus erat, in præsentem quidem vita pauper, in futura vero dives: non auro et argento et ulla tali corruptibili et marcescibili materia affluens, sed arcanis illis bonis¹, quæ *Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (1. Cor. 2. 9).

Veræ divitiæ quæ? — Hæ namque veræ divitiæ et opulentia, quando et immarcescibilia sunt bona, et nullam capiunt mutationem. At non talis erat ille contemptor dives, sed omnium pauperrimus factus est. Post hæc igitur stillam obtinere quærens, nec ipsius factus est compos: in tam extremam devenerat paupertatem. Idcirco præsentis sæculi divites appellavit, ut discas quod cum vita præsentis opulentia dissolvitur: non procedit ulterius, non simul migrat cum possessoribus migrantibus, sed ipsos sapius et ante finem deserit: quod et ipsum demonstrat dicens, *Neque sperare in incerto divitiarum* (1. Tim. 6. 17): nihil enim tam infidum, quam divitiæ: quod cum sæpe dixerim, dicere non cessabo, quod fugitivus est et ingratus servus fidem non habens, vel si innumera ipsi vincula injicias, sic quoque cum ipsis vinculis aufugit. Sæpius igitur pessulis et foribus ipsum possessores concluserunt, servorum adhibita custodia: ille vero servis subornatis cum ipsis fugit custodibus, tamquam catenam eos trahens, et nihil profuit custodia. Quid hoc infidelius? quid vero iis, qui circa hunc studium collocant, miserabilius? quando rem tam labilem omni studio colligere aggrediuntur, nec prophetam audiunt dicentem, *Væ iis qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur* (Psal. 48. 7). Dic quare, *Væ? Thesaurizat, inquit, et ignorat, cui congregabit ea* (Psal. 53. 7): quoniam labor quidem certus, fructus vero incertus. Sæpius inimicis laboras, et ærumnis conficis: sæpius post mortem tuam ad eos qui te affererunt injuria, et innumeris circumvenerunt insidiis, hereditas veniens, tibi quidem peccata, possessionem vero aliis præbuit.

5. Jam illud inquirere dignum est, quare non dixit, *Divitibus præsentis sæculi præcipe non ditiſcere, præcipe depauperari, præcipe quæ habent exhaurire*: sed dixit, *Præcipe non sublime sapere*? Novit quod divitiarum radix et materia sit superbia: et si quis modice vivere scierit, non multam earum curam aget. Qua

¹ Unus Codex et Savil. in marg., *arcanis et ineffabilibus bonis*.

enim, dic mihi, de causa multos circumducis servos, parasitos, adulatorem, et reliquam omnem pompam? Non utilitatis causa, sed arrogantie solius, ut ex his venerabilior aliis hominibus esse videaris. Præterea novit non prohibitas esse divitias, si quis in necessitatem ipsis usus fuerit. Sicut enim dixi, non mala res vinum, sed mala ebrietas: ita non mala res divitiæ, sed mala avaritia, mala cupiditas. Aliud avarus, et aliud dives: avarus non est dives, avarus multis indiget, indigens autem multis numquam dives esse possit. Avarus custos est, non dominus pecuniarum; servus, non possessor: facilius enim alicui ex propriis carnibus, quam ex defosso auro communicaret. Velut enim jussus nihil de repositis tangere, sic cum omni diligentia ea servat et detinet, a suis tantum alienis abstinens: et certe sunt aliena. Quæ enim aliis erogare numquam pateretur, neque in egenos distribuere, etiam si infinitas sustineret pœnas: quomodo hæc esse propria putare posset? Quomodo vero eorum habet possessionem, quorum nec usum, nec fructum cum libertate habet? Ad hæc vero non omnibus omnia Paulus imperare consuevit, sed et audientium imbecillitati se attemperat, sicut et Christus fecit. Etenim illi diviti ad se accedenti, et de vita loquenti, non dixit: *Vade, vende omnia quæ habes*; sed hoc prætermittens, de aliis ipsum mandatis instruit. Deinde postquam ille ipsum invitavit, inquit: *Quid adhuc mihi deest* (Matth. 19. 20)? neque tum simpliciter dixit, *Vende omnia quæ habes*; sed, *Si vis perfectus esse, vende quæ habes* (Ib. v. 21): hoc in tuo pono arbitrio, te electionis dominum constituo, non in necessitate traho. Propterea et Paulus nihil de paupertate divitibus loquebatur, sed de humilitate, tum propter audientium imbecillitatem, tum quia optime sciebat, si modeste agerent, et a superbia alieni essent, brevi futuros a studio divitiarum liberos. Præterea non altum sapere admonens, et modum, quo non altum sapere possint, demonstravit. Quis vero hic est? Si divitiarum naturam animadvertenterent, quam incertæ sint et infidæ: quapropter intulit, *Neque sperare in divitiarum incerto*. Dives est, non qui multa possidet, sed qui multa largitur: dives erat Abraham, sed non avarus: non enim hujus domum considerabat, nec illius substantiam curiose scrutabatur; sed egrediens explorabat, num alicubi hospes, num alicubi pauper, ut paupertatem resarciret, ut peregrinum exciperet: non auro tectum linivit, sed apud quercum illam tabernaculum figens, foliorum umbra contentus erat: et tam splendidum ipsi erat diversorium, ut nec angelos apud ipsum manere puderet; non enim quærebant domus splendorem, sed animi virtutem. Hunc et nos imitemur, charissimi, et quæ habemus, in pauperes impendamus. Rudi modo paratum erat ibi tabernaculum, sed regis aulis splendidius fuit.

Hospitalitatis laus et præmium — Nullus unquam rex angelos suscepit: hic vero sub quercu sedens illa, cellamque figens, hoc honore dignus habitus est, non propter domus vilitatem honoratus, sed propter animi

τοῖς τραπεζίταις ^a οὐ κατέβαλε, τούτέστιν, οὐ παρέσεν, οὐ συνεβούλευσεν, οὐκ ἐπέτιμήσεν, οὐ διώρθωσε τοὺς πλησίον ἀκοσμοῦντας τῶν πονηρῶν διὰ τοῦτο χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης εἰς τὰς ἀφορήτους ἐπέμπετο κολάσεις ἐκείνας. Ἄλλ' ὅτι μὲν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν ταύτην ἐργάσαθε τὴν διόρθωσιν, καὶ τὸν Θεὸν ὑβρίζοντα οὐ περιόψεσθε, σφόδρα πεπίστευκα. Ἰκανὰ γὰρ τὰ συμβεβηκότα, εἰ καὶ μηδεὶς ὁ πραινῶν ἦν, καὶ τοὺς σφόδρα ἀναίσθητους διακειμένους πείσαι λοιπὸν τῆς οἰκείας ἐπιλαβέσθαι ^b σωτηρίας. Ἡμῖν δὲ ὥρα λοιπὸν τὴν εἰλωθῆσαν ὑμῖν ἀπὸ τοῦ Παύλου παραθεῖναι τράπεζαν, τὴν σήμερον ἀναγνωσθεῖσαν ῥῆσιν προχειρισμένων, καὶ εἰ μέσον καταθεμένων ἅπασιν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ σήμερον ἀναγνωσθῆναι; *Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν*. Εἰπὼν, *Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*, ἐδίδεκε καὶ ἐτέρους ἔντας πλουσίους τοὺς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος^c οἷος ἐκεῖνος ὁ Λάζαρος ἦν, κατὰ μὲν τὸν παρόντα βίον πένης, κατὰ δὲ τὸν μέλλοντα πλούσιος, οὐ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τοιαύτην τινὶ φθαρτῇ καὶ ἐπικλήρῃ πλουτῶν ὤλη. [26] ἀλλὰ τοῖς ἀπορήτοις ἐκεῖνος ἐᾶ ἀγαθός, ἃ *Μήτε οὐθαλμὸς εἶδῃ, μήτε οὐδ' ἦκουσιν, μήτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέδῃ*.

Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς πλούτος καὶ εὐπορία, ὅταν καὶ ἀκέραια ἦ τὰ καλὰ, καὶ μηδεμίαν δέχεται μεταβολήν. Ἄλλ' οὐχ ὁ παριδὼν ^d αὐτὸν πλούσιος τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντων πενέστερος ἐγένετο. Μετὰ ταῦτα γοῦν σταγόνος ἀξιώσας ἐπιτυχεῖν, οὕτε αὐτῆς ἐγένετο κύριος· οὕτω πρὸς ἐσχάτην ἐληλάκει πενίαν. Διὰ τοῦτο πλουσίους τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐκάλει, ἵνα μάθῃς, ὅτι μετὰ τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ ἡ εὐπορία συγκαταλύεται· οὐ πρόεισι περαιτέρω, οὐδὲ συμμεθίσταται ἀποδομῶσι τοῖς ἔχουσιν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτοὺς καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς ἀφίησιν ὅπερ οὖν ^e καὶ αὐτὸ δηλῶν ἔλεγε, *Μηδὲ ἡλπιέσθαι ἐπὶ πλούτου ἀδηλόγητι*. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπιστον, ὥς ὁ πλούτος, ὃ πολλάκις εἶπον, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι δραπέτης ἐστὶν ἀγνώμων, οἰκείτης πιστὸν οὐκ ἔχων, καὶ μωρίας αὐτῷ περιβάλλης πέδας, οὗτος καὶ τὰς πέδας αὐτὰς ἐπισυρόμενος ἀπεισι. Πολλάκις γοῖν μοχλοῖς καὶ θύραις ἀπέκλεισαν αὐτὸν οἱ κεκτημένους, οἰκτίας περιστήσαντες φυλάκας· ὃ δὲ τοὺς οἰκτίας αὐτοὺς ἀναιτίσας, μετ' αὐτὸν ἀπέδρα τῶν φυλαττόντων, καθάπερ ἄλυσιν τοὺς τηροῦντας ἐπισυρόμενος, καὶ πλέον οὐδὲν ἀπὸ τῆς φυλάκης ἐγένετο ταῦτης. Τί τοῦτο γένοιτ' ἂν ἀπιστότερον; εἰ δὲ τὸν περὶ αὐτὸν ἐσπουδακῶτων ἔλεινότερον; ὅταν πρᾶγμα οὕτω σαθρὸν καὶ εὐμετάπτωτον πάσῃ σπουδῇ συλλέγειν ἐπιχειρῶσι, καὶ μὴ ἀκούσι τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ὅθα οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῷ πλῆθει τοῦ πλούτου αὐτῶν καυχώμενοι*. Εἰπέ, τίνας ἐνεκεν οὐαί; *Θησανρίζει, ψοῖ, καὶ οὐ γινώσκει τίτιν συνάξει αὐτὰ*· ὅτι ὁ μὲν πόνος δηλός, ἡ δὲ ἀπόλαυσις ἀδελός. Πολλάκις ἐχθροὶ κάμνεις, καὶ ταλαιπωρεῖς· πολλάκις μετὰ τὴν σὴν τελευτὴν εἰς τοὺς ἡδικοχῶτας καὶ μωρίας τοὶ ἐπιδοκίμασαντα, ὁ κλήρος ἐλθὼν, σοὶ μὲν τὰ ἀμαρτήματα, τὴν δὲ ἀπόλαυσιν παρέσχεν ἐτέρους.

ε'. Ἄλλ' ἄξιον ἐκεῖνο ἐξετάσαι, τίνας ἐνεκεν οὐκ εἶπε, *Τοῖς δὲ πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε μὴ πλουτεῖν, παράγγελλε πένεσθαι, παράγγελλε τὰ θντα κενοῦν, ἀλλὰ Παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν*. Οἶδεν ὅτι^f τοῦ πλού-

του ρίζα καὶ ὑπόθεσις ἐστὶν ἡ ἀπόνοια, καὶ εἶδῃ τις μετριάζειν, οὐ πολλὴν περὶ τὸ πρᾶγμα ποιήσεται σπουδὴν. Τίνας γὰρ ἐνεκεν, εἰπέ μοι, τοὺς πολλοὺς οἰκτίας περιάγεις, τοὺς παρασίτους, τοὺς κόλακας, τὴν ἄλλην ἅπασαν φαντασίαν; Οὐ χρεῖας ἐνεκεν, ἀλλ' ἀπονοίας μόνης, ἵνα ἀπὸ τούτων σεμνότερος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἶναι δοκῇ. Ἄλλως δὲ οἶδεν οὐ κακωλυμένον τὸν πλούτον, ἔαν τις αὐτῷ εἰς δέον κεκρημένος ἦ. Ὅπερ γὰρ εἶπον, οὐ κακὸν ὁ οἶνος, ἀλλὰ κακὸν ἡ μέθη· οὕτως οὐ κακὸν ὁ πλούτος, ἀλλὰ κακὸν ἡ πλεονεξία, κακὸν ἡ φιλαργυρία. Ἐτερον φιλάργυρος, καὶ ἕτερον πλούσιος· ὁ φιλάργυρος οὐκ ἐστὶ πλούσιος, ὁ φιλάργυρος πολλὸν δεῖται· ὁ δὲ πολλὸν δεόμενος οὐκ ἂν εὐπορήσει ποτε ^g. Ὁ φιλάργυρος φύλαξ, οὐ δεσπότης ἐστὶ τῶν χρημάτων, δούλος, οὐ κύριος [27] εὐκολώτερον γὰρ τῶν αὐτοῦ σρακῶν μεταδοῖν τινὶ τῇ τοῦ κατωρυγμένου χρυσίου. Καὶ καθάπερ τινὲς ἐπιτάττοντος καὶ καλεῦντος μηδενὸς ἄφασθαι τῶν ἀποκειμένων· οὕτω μετὰ πάσῃ ἀκριβείας αὐτὸ τηρεῖ καὶ κατέχει καθάπερ ἄλλοτριον ἀπεχόμενος τῶν οἰκείων ^h. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ δόγματι· ἃ γὰρ εἰς ἐτέρους ἐκβάλλεις οὐκ ἂν ἐλθοι, οὐδὲ τοῖς δεομένοις διανεῖμαι, καὶ νῦν οὐκ ὑπὸσταί τιμωρίας, πῶς ἂν δύναται ταῦτα ἴδια νομίζειν εἶναι; Πῶς δὲ ἔχει τὴν κτῆσιν, ὣν τὴν χρῆσιν οὐκ ἔχει μετὰ ἀδείας, οὐδὲ τὴν ἀπόλαυσιν; Πρὸς δὲ τούτοις οὐ πᾶσι πάντα ἐπιτάττειν ὁ Παῦλος εἰσὼθεν, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἀκούοντων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνει, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος τῷ πλουσίῳ προσελθόντι, καὶ περὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ διαλεγόμενῳ οὐκ εἶπεν, Ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ' ἄφεις τοῦτο, περὶ ἐτέρων αὐτῷ ἐντολῶν διελέγετο· εἴτα ἐπειδὴ ἐκεῖνος αὐτὸν προεκάλεσάτο, καὶ φησιν· Τί ἐτι μοι λείπει; οὐδὲ τότε ἀπλῶς εἶπεν, Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ', *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα*· ἐπὶ τῇ σῇ τίθῃ γινώσκῃ, ὅτι κύριον ποιῶ τῆς προαιρέσεωςⁱ, οὐκ εἰς ἀνάγκην ἄγω. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος οὐδὲν περὶ πενίας τοῖς πλουτοῦσι διελέγετο, ἀλλὰ περὶ ταπεινοφροσύνης, διὰ τὴν τὴν ἀσθενείαν τῶν ἀκούοντων, καὶ τὸ σφόδρα εἰδέναι, ὅτι τὸ μετριάζειν καὶ ἀπονοίας ἀπηλλάχθαι ποιήσει ταχέως αὐτοὺς καὶ τῆς περὶ τοῦ πλουτεῖν ἀπαλλαγῆναι σπουδῆς. Εἴτα παραίνεσας μὴ ὑψηλοφρονεῖν, ἐδίδαξε^j καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν δυνήσονται μὴ ὑψηλοφρονεῖν. Τίς δὲ οὗτος ἐστίν; Εἰ τοῦ πλούτου τὴν εὐσιν καταμάθοιεν, ὡς ἀδελφὸς τίς ἐστὶ καὶ ἀπιστος, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· *Μηδὲ ἡλπιέσθαι ἐπὶ πλούτου ἀδηλόγητι*. Πλούσιός ἐστιν οὐχ ὁ πολλὰ κεκτημένος, ἀλλ' ὁ πολλὰ διδοὺς· πλούσιος ἦν ὁ Ἀβραάμ, ἀλλ' οὐ φιλάργυρος· οὐ γὰρ περιεσκόπει τὴν τοῦ δεινὸς οἰκίαν, οὐδὲ περιεργάζετο τὴν τοῦ δεινὸς οὐσίαν· ἀλλ' ἐξῆλιν περιεσκόπει μὴ πού ξένος, μὴ πού πένης, ὥστε διορθῶσαι τὴν πενίαν, ὥστε ὑποδέξασθαι τὸν ὀδίτην. Οὐ χρυσὸν τὸν δροφον ῥηλαίειν, ἀλλὰ παρὰ τὴν δρὺν ἐκείνην τὴν καλύβην πηξάμενος, τῇ τῶν φύλλων ῥηκεῖτο σκιά· καὶ οὕτω λαμπρὸν ἦν αὐτῷ τὸ καταγώνιον, ὡς μηδὲ καταγώνιους ἐπαίσχυνθησαν τὴν παρ' ἐκείνῃ μονήν· οὐ γὰρ λαμπρότητα οἰκίας ἐπέζητουν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴν. Τοῦτον δὲ καὶ ἡμεῖς μιμησόμεθα, ἀγαπητοί, καὶ τὰ θντα εἰς τοὺς δεομένους ἀναλίσκωμεν. Ἐσχεδιασμένον ἦν ἐκεῖνο τὸ καταγώνιον, ἀλλὰ τῶν βασιλικῶν αὐλῶν λαμπρότερον ἦν.

Βασιλεὺς οὐδεὶς οὐδέποτε ἀγγέλου ὑπέδεξάτο, ὁ δὲ ὑπὸ

^a Savil. et alii ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας.

^b Savil. ἀντιλαβέσθαι, alius ἀντιλαμβάνεσθαι.

^c Unus codex et Savil. in marg. ἀπ. καὶ ἀνεκδιηγήτοις ἐκεῖνος.

^d Alii περιδόν. Infra Savil. et alius οὐδὲ ταύτης ἐγένετο.

^e Savil. et alius τελευτῆς ἐγκατέλειπεν· ὅπερ οὖν.

^f Alii οἶδεν ἀκριβῶς· ὅτι. Mox Savil. καὶ εἶδῃ τις, melius quam Morel. καὶ ᾄδει τις.

^g Savil. et alii οὐκ ἂν εὐπορὸς εἴη ποτὲ.

^h Alii τῶν ἰσίων. Infra alii ὑποστή.

ⁱ Sic maxima pars mss. Savil. autem et Morel. τῆς αἰρέσεως.

^j Omnes ἐδίδασκε, praeter Morel. qui habet ἐδίδε.

τὴν δρὺν καθήμενος ἐκείνην καὶ καλύβην πηξάμενος ἡμίωθη τῆς τιμῆς ταύτης, οὐ διὰ τὴν εὐτέλειαν τῆς οἰκίας τιμηθεὶς, ἀλλὰ διὰ τὴν πολυτέλειαν τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἐναποκεῖμενον πλοῦτον αὐτῆς ταύτης ἀπολαύσας τῆς δωρεᾶς. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον μὴ τὰς οἰκίας καλλωπίζωμεν, ἀλλὰ πρὸς τῆς οἰκίας τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν. Πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸν μαρμάρους μὲν περιβάλλειν τοὺς τοίχους εἰκὴ καὶ μάτην, τὸν δὲ Χριστὸν γυμνὸν περιερχόμενον περιορᾶν; Τί σοι τῆς οἰκίας ὄφελος, ἄνθρωπε; μὴ γὰρ λαβὼν αὐτὴν ἀπελεύσῃ; [28] Οὐ ταύτην λαβὼν ἀπελεύσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ἀπελεύσῃ πάντως λαβὼν. Ἰδοὺ τοιοῦτος κίνδυνος κατέλαβε νῦν· παραστήτωσαν ἡμῖν αἱ οἰκίαι, λυσάτωσαν ἡμῖν τὸν ἐπητηγμένον κίνδυνον· ἀλλ' οὐ δύνησονται. Καὶ μάρτυρες ὑμεῖς οἱ καταλιμπάνοντες αὐτὰς ἐρήμους, καὶ πρὸς τὴν ἐρημίαν ἀποτηδύντες, καθάπερ παγίδας καὶ δίκτυα δεδοικότες. Βοηθεῖτε τὰ χρήματα νῦν· ἀλλ' οὐκ ἔχει καιρὸν. Εἰ δὲ ἐνθα ἀνθρώπου ὀργή, χρημάτων ἐλέγχμας δύναμις, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ ἀδεκάστου δικαστηρίου τοῦτο γενήσεται. Εἰ ἀνθρώπος ἐστὶν ὁ παροξυνόμενος καὶ ἀγανακτῶν, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς τὸ χρυσίον ὠφελεῖ νῦν, πολλῶ μᾶλλον ὀργιζόμενον τοῦ θεοῦ τοῦ μὴ δεομένου χρημάτων, ἀσθενήσκει πάντως τοῦ χρυσοῦ ἡ δύναμις. Οἰκίας οἰκοδομούμεθα, ἵνα οἰκώμεν, οὐχ ἵνα φιλοτιμώμεθα. Τὸ μείζων τῆς χρείας, περιττὸν τῆς χρείας ἐστὶ καὶ ἀχρηστον. Ὑπόθεσις ὑπόθεσις τοῦ ποδὸς μερίζον· ἀλλ' οὐκ ἀνέστη· ἐμποδίζει γὰρ σοι πρὸς τὴν βάδισιν· οὕτω καὶ οἰκία μείζων τῆς χρείας ἐμποδίζει πρὸς τὴν εἰς οὐρανούς ἀποδημίαν. Βούλει λαμπρὰ καὶ μεγάλας οἰκοδομεῖν οἰκίας; οὐ κωλύω, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ γῆς· οἰκοδομῆσεν σκηνὰς ἐν οὐρανοῖς, ἵνα καὶ ἐτέρους ὑποδείξασθαι δυνηθῇ, σκηνὰς οὐδέποτε καταλυόμενας. Τί μέμνης περὶ τὰ φεύγοντα, καὶ τὰ ἐνθάδε μένοντα; Οὐδὲν σφαλιωτέρον πλοῦτου, σήμερον μετὰ σοῦ, καὶ αὔριον κατὰ σοῦ, τοὺς τῶν βασιλέων ὀφθαλμοὺς ὀπλίζει πάντοθεν· πολέμους ἐστὶν ὁμόσκηνοι, ἐχθρὸς σύνοικος· καὶ μάρτυρες ὑμεῖς οἱ κεκτημένοι, οἱ παντὶ τρόπῳ κατορύττοντες αὐτὴν καὶ ἀποκρύπτοντες· ἐπεὶ καὶ νῦν τὸν κίνδυνον ἀπορητότερον ἡμῖν ὁ πλοῦτος ποιεῖ. Ὅρξ γοῦν τοὺς μὲν πένητας εὐζύνους καὶ ἀποελευμένους, καὶ πρὸς ἅπαντα παρειασμένους· τοὺς δὲ πλουσίους πολλὴν ἔχοντας δυσκολίαν, καὶ περιούνας, καὶ ζητοῦντας τοῦ τοῦ χρυσοῦ κατορύξωσι, ζητοῦντας τίνα κατὰθειντο. Τί ζητεῖς, ἄνθρωπε, τοὺς ὁμοδούλους; ἔστηκεν ὁ Χριστὸς ἔτοιμος ὑποδείξασθαι, καὶ τηρησά σοι τὰς παρακαταθήκας, οὐχὶ τηρησά δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλεονάσαι, καὶ μετὰ πολλῆς ἀποδοῦναι τῆς προσθήκης· ἐκ τῆς ἐκείνου χειρὸς οὐδεὶς ἀρπάξει. Οὐ τηρεῖ δὲ μόνον τὰς παρακαταθήκας, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου λύει σοι τοὺς κινδύνους. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οἱ δεξάμενοι τὰς παρακαταθήκας χάριν ἡμῖν δεδωκέναι νομίζουσι, φυλάττοντες ἅπερ ἔλαβον· ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τούναντίον· οὐ γὰρ δεδωκέναι χάριν, ἀλλ' εἰληφέναι χάριν, ὅταν δέξηται σου τὰς παρακαταθήκας, φῆσιν, καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς ταύτης, ἣν περὶ τὰ χρήματα ἐπιδείκνυται τὸ σὰ, οὐκ ἀπαιτεῖ σε μισθόν, ἀλλὰ δίδωσί σοι μισθόν.

ς'. Ἄρα τίνος ἀνεψήμενάπολογίας ἄξιοι, τίνος δὲ συγγνώμης, ὅταν παρατρέχοντες τὸν καὶ φυλάξαι δυνάμενον, καὶ χάριν ὑπὲρ τῆς φυλακῆς εἰδότα, καὶ μισθοὺς ἀπέρρηκτους καὶ μεγάλους ἀποδίδοντα ἀντὶ τῆς φυλακῆς ταύτης τοῖς κατὰ τὴν φυλακὴν ταύτην ἀσθενοῦσιν ἄν-

θρώποις, καὶ χάριν ἡμῖν δίδοναι νομίζουσι, καὶ μόνον αὐτὰ τὰ διδόμενα ἀποδιδόνουσιν ὑστερον, ἐκείνοις τὰ ἡμέτερα ἐγγχειρίζωμεν; Ξίνος εἰ καὶ παρεπιδῆμος τῶν ἐνταῦθα; πατρίδα ἔχεις ἐν οὐρανοῖς, πάντα ἐκεῖ μετὰδεις. [29] ἵνα καὶ πρὸς τῆς ἀπολαύσεως ἐνταῦθα ἀπολαύσης τῆς ἀμοιβῆς. Ὁ γὰρ χρησταῖς συντρεφόμενος ἐλπίσι καὶ περὶ τῶν μελλόντων θαρρῶν, ἐντεῦθεν ἦσθ τῆς βασιλείας ἐγεύσατο. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ψυχὴ εἴωθεν ἀνακτασθαι καὶ ἀμείνω ποιεῖν, ὥς ἡ χρηστὴ τῶν μελλόντων ἐλπίς, ἐὰν ἐκεῖ μεταθῇ τὸν πλοῦτον, καὶ τῆς ψυχῆς ἐπιμελήσῃ τῆς σεαυτοῦ μετὰ σχολῆς τῆς προσηκούσης. Οἱ μὲν γὰρ ἅπαντες τὴν σπουδὴν εἰς τὸν καλλωπισμὸν κενοῦντες τῆς ἐαυτῶν οἰκίας, ἐν τοῖς ἔξω πλουτοῦντες, ἀμελοῦσι τὸν ἐνδον, ἐρημον καὶ αὐχμῶσαν καὶ ἀραχνίων γέμουσαν περιορῶντες· τὴν ἐαυτῶν ψυχὴν· ἂν δὲ τὸν ἔξωθεν ἀμελήσαντες, εἰς τὴν ἐαυτῶν διάνοιαν τὴν προθυμίαν καταναλώσωσιν ἅπανσαν, πανταχόθεν αὐτὴν καλλωπίζοντες, καταγώγιον ἔσται τῷ Χριστῷ τῶν τοιούτων ἀνθρώπων ἡ ψυχὴ· τοῦ δὲ τὸν Χριστὸν ἔχοντος ἔνοικον, τί γένει· ἂν μακαριώτερον πώποτε; Βούλει πλουτεῖν; ἔχε φίλον τὸν Θεόν, καὶ πάντως εὐποράτερος ἔσθ. Βούλει πλουτεῖν; μὴ μέγα φρόνει· τοῦτο οὐ πρὸς τὰ μελλόντα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ παρόντα ἐπιτήδειον· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιφθονον, ὥς ἄνθρωπος πλουτῶν· ὅταν δὲ καὶ ἀπόνοια προσῇ, διπλοῦς ὁ κρημνὸς γίνεται, χαλεπώτερος παρὰ πάντων ὁ πόλεμος. Ἄν δὲ μετριάξῃ ἐλπίδα, ὑποτέμνῃ τὴν ταπεινοφροσύνην τῆς βασιλείας τὴν τυραννίδα, καὶ μετὰ ἀσφαλείας ἔχεις ἅπερ ἂν ἔχῃς. Τοιαύτη γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ φύσις, οὐ πρὸς τὰ μελλόντα ἡμᾶς ὠφελεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν ἦσθ δίδωσι τὰς ἀμοιβὰς. Μὴ τοῖνον μέγα φρονῶμεν ἐπὶ τῷ πλούτῳ, ἀλλὰ μὴδὲ ἐφ' ἐτέρῳ μὴδεν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ὁ μέγα φρονῶν οἴχεται καὶ ἀπόλωλε, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς σαρκικοῖς. Ἐνοήσωμεν ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀναλογισώμεθα ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα, μάθωμεν τίνες ἐσμέν, καὶ ἀρκεῖ τοῦτο εἰς πάσης ταπεινοφροσύνης ἡμῖν ὑπόθεσιν. Μὴ μοι λέγε, ὅτι Τόσων καὶ τόσων ἐτῶν προσόδους ἀποκειμένας ἔχω, χρυσοῦ τάλαντα μυρία, κέρδη καθ' ἑκάστην προσγιγνόμενα τὴν ἡμέραν.

Ὅσα ἂν εἴπῃς, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην ἐρεῖς· πολλάκις ἐν ὥρᾳ μῆ, καὶ βασιλεῖα καιροῦ ῥοπή, καθάπερ ἀνέμου προσπεσόντος· ἄνωθεν κόνις εὐρίπιστος, οὕτω ταῦτα πάντα ἐκφυσᾶται τῆς οἰκίας. Καὶ τούτων πλήρης μὲν ὁ βίος ἡμῖν τῶν παραδειγμάτων, πλήρεις δὲ αἱ Γραφαὶ τῶν διδαγμάτων· ὁ σήμερον πλούσιος, αὔριον πένης. Διὸ καὶ πολλάκις ἐγγέλασα διαθήκας ἀναγινώσκων λεγούσας· Ὁ δεῖνα μὲν ἔχεται τὴν δεσποτείαν τῶν ἄγρων, ἡ τῆς οἰκίας, τὴν δὲ χρῆσιν ἄλλος· πάντες γὰρ τὴν χρῆσιν ἔχομεν, τὴν δεσποτείαν δὲ οὐδεὶς. Κἂν γὰρ παρὰ πᾶσαν ἡμῖν τὴν ζωὴν παραμένην ἡμεῖς μὴ μεταβολὴν ὁ πλοῦτος δεχόμενος, καὶ ἐκόντες καὶ ἄκοντες ἐν τῇ τελευτῇ παραχωρήσωμεν ἐτέροις, τὴν χρῆσιν αὐτοῦ καρπωσάμενοι μόνον, τῆς δεσποτείας δὲ γυμνοὶ καὶ ἐρημοὶ πρὸς ἐκείνην ἀποθημούντες τὴν ζωὴν. Ὅθεν ὅλως, ὅτι ἐκείνοι μόνον τὴν δεσποτείαν ἔχουσιν, οἱ καὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ καταφρονήσαντες, καὶ τῆς ἀπικαύσεως καταγελᾶσαντες. Ὁ γὰρ τὰ θῶτα βίβας, καὶ τοῖς πένησιν αὐτὰ δίδους, ἐχρήσατο τὸ εἶδος τοῖς οὖσι, καὶ τὴν δεσποτείαν αὐτῶν ἔχων ἀπῆλθεν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ τῆς κτήσεως ἐκπίπτων ἐκείνης, [30] ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ πάντα ἀπολαμβάνων τῷ καιρῷ, καὶ πολλῶ πλείονα ἐκείνων, ὅταν αὐτὸν μάλιστα δέηται τῆς προστασίας ἐν τῇ τῆς

^a Οὐ ταύτην λ. ἀπὸ. Hæc, in Savilio expressa, ut quæ sententia partes optime connectant, adjecimus. Edit.

^b Alii παρακαταθίσκοντες

^c Morel. περιορῶντες, Savil. et alii περιορῶσι.

^d Alii ὑποτέμνεις.

^e Savil. et quidam mss. διαδούς.

ornatum et divitias in ipso repositas hoc munere potitus. Et nos igitur ne domos ornemus, sed potius quam domum animam nostram. Quomodo enim non turpe, marmoribus parietes frustra et temere contegere, Christum vero nudum circumeuntem negligere? quæ tibi domus utilitas, homo? numquid enim ipsam tecum ducens abibis? Non hanc tecum ferens abibis, animam vero omnino ferens migrabis. Ecce nunc tale nos excepit periculum: assistant nobis domus, solvant periculum nobis imminens; sed non poterunt. Vos ipsi mihi testes estis, desertas eas derelinquentes, et ad solitudinem exsistentes, tamquam laqueos et retia eas timentes. Oritur nunc divitiæ; sed opportunitatem non habent. Quod si ubi hominis ira, pecuniarum vis superatur, multo magis in divino et implacabili iudicio hoc fiet. Si homo est qui exacerbat, et argre fert, et nihil nobis nunc aurum prodest: multo magis irascente Deo, qui pecuniis non indiget, auri potentia penitus evanesceat. Domos ædificamus, ut habitemus, non ut superbiamus. Quod necessitatem excedit, superfluum est et inutile. Calceare calcem pede majorem, sed non tolerabis; te enim ad gressum impedit: sic et domus necessitate major, in cælos transitum impedit. Vis magnas et splendidas domos ædificare? non prohibeo, sed non super terram: ædifica tabernacula in cælis, ut et alios excipere possis, tabernacula numquam deficientia. Quid insanis circa fugientia, et hic manentia? Nihil divitiis fallacius: hodie tecum, et cras contra te, invidorum oculos armant undique: hostes sunt contubernales, inimici domestici: et vos possidentes testes, qui omni modo ipsas infoditis et absconditis: quoniam et nunc nobis periculum intolerabilis divitiæ faciunt. Nam cernis pauperes quidem succinotos et expeditos ad omnia paratos; divites autem multam habentes difficultatem, et circumeuntes, et quærentes ubi aurum infodiant, quærentes apud quem deponant. Quid queris, homo, conservos? Christus stat ad suscipiendum paratus, et ad deposita tibi servanda, nec tantum servanda, sed etiam multiplicanda, et cum multo sænore reddenda: ex illius manu nemo eripit. Non servat autem tantum deposita, sed etiam super his, securum depositorem facit. In hominibus enim qui deposita suscipiunt, gratiam se nobis prestare putant, si custodiant quæ susceperunt; in Christo autem contrarium: non enim gratiam prestitisse, se accepisse se dicit, cum deposita suscepit tua: et pro ipsa custodia, quam circa pecunias tuas exhibet, non a te mercedem repetit, sed ipse tibi dat mercedem.

6. *Eleemosynæ fructus.* — Qua igitur sumus excusatione digni, qua venia, quando et custodire valentem, et pro custodia gratias habentem, et arcana et magna præmia pro hac custodia reddentem præmittentes, hominibus circa huiusmodi custodiam debilibus, et gratiam nobis conferre se putantibus, et sola ipsa quæ dantur postea reddentibus, nostra tradimus? Hospes es hic et peregrinus? patriam habes in cælis: illuc omnia trans mitte, ut et antequam fuaris, hic retributionem capias. Qui enim bona spe

alitur, et de futuris confidit, hic jam regnum gustavit. Nihil enim tantum animam reparare consuevit, et meliorem facere, quam bona futurorum spes, si eo transmittens divitias animæ tuæ curam cum otio congruenti egeris. Nam qui studium omne in domus suæ ornatum impendunt, in exterioribus divites, interiora negligunt, ac desertam, squalentem et araneis plenam animam suam despiciunt: si vero exteriora negligentes circa mentem suam omne studium impenderint, undique ipsam ornantes, tabernaculum Christo erit talium hominum anima: Christum autem habente inhabitatorem, quid unquam felicius esse posset? Vis ditari? amicum habeas Deum; et omnium ditissimus eris. Vis ditari? ne altum sapias. Ille non ad futura tantum, sed etiam ad præsentia utile. Nihil enim tam invidiosum, quam homo dives: cum vero superbia accesserit, duplex paratur præcipitium, difficilior ab omnibus bellum. Si vero modeste vivere scieris, succidis humilitate invidiæ tyrannidem, et cum securitate habes quæcumque habes. Talis enim est virtutis natura, non ad futura nos tantum adjuvat, sed et hic iam retributiones præbet. Ne igitur in divitiis altum sapiamus, sed nec in ulla alia re. Si enim in spiritualibus altum sapiens labitur et perit, multo magis in carnalibus. Cogitemus naturam nostram, peccata recenseamus, discamus qui simus, et hoc nobis ad omnis humilitatis materiam sufficit. Ne dicas mihi: Tot et tot annorum proventus repositos habeo, auri talenta innumera, lucra per singulos adaucta dies.

Divitiæ quam fluxæ. — Quancumque dixeris, omnia temere dices et incassum: sæpe una hora et brevi temporis momento, velut vento superne irruente jactabilis pulvis, sic hæc omnia ex domo exsufflantur. Et horum nobis exemplorum vita plena, plenæ vero Scripturæ documentorum: hodie dives, cras pauper. Idcirco sæpius risi testamenta legens dicentia: Ille quidem habeat agrorum vel domus dominium, usum vero alius: omnes enim usum habemus, dominium autem nemo. Etsi enim nobis per omnem permaneant vitam nullam facientes divitiæ mutationem, velimus nolimus, in fine aliis cedemus, ipsarum usu solo recepto, dominio autem nudi et orbati ad illam vitam migrantes. Unde manifestum est, illos solos dominium habere, qui et ipsarum usum contempserunt, et fructum deriserunt. Qui enim facultatibus abjectis, ipsas pauperibus erogant, prout oportebat facultatibus usus est, et ipsorum dominium habens obiit, neque in ipsa morte illa exiciens possessione, sed omnia illo recipiens tempore, et illis multo plura, quando in die iudicii illorum præsidio maxime egebit, et quando a nobis omnibus factorum rationes repetentur. Itaque si quis vult divitiarum et possessionem et usum et dominium habere, omnibus facultatibus suis se expediat: quoniam hoc si non faciat, in morte ab ipsis omnino separabitur: multoties vero et ante finem cum periculis et infinitis malis ipsas amittit. Nec hoc solum malum est, quod mutatio sit repente universa, sed quod impræmeditatus ad paupertatis tolerantiam dives deducitur. Sed

non talis pauper: non enim auro confidit et argento, inanimatorum materiis, sed Deo omnia copiose praebenti. Itaque dives magis in incerto quam pauper constitutus est, cum frequentes et continuas mutationes recipiat. Quid vero illud est, *Qui praestat nobis abunde omnia ad fruendum* (1. Tim. 6. 17)? Omnia cum largitate dat Deus, quae sunt multo magis quam pecuniae necessaria, ut aerem, aquam, ignem, solem, omnia talia. Non licet dicere quod magis radiis dives, minus vero pauper fruatur: non licet dicere, quod copiosiore aerem quam pauper respiret dives, sed omnia paria et communia proposita sunt. Quare igitur majora quidem et magis necessaria, et vitam nostram continentia, communia Deus fecit; minora vero et viliora non sunt communia, pecuniae nimirum? qua de causa? Ut vita nostra conservetur, et virtutis stadia habeamus. Si enim non essent necessaria haec communia, forte divites, solita usi avaritia, pauperes suffocassent: si enim in divitiis hoc faciunt, multo magis in illis fecissent. Rursum si et pecuniae communes essent, et similiter omnibus propositae, eleemosynae occasio sublata esset, et charitatis opportunitas.

7. Ut igitur secure vivamus, communes factae sunt nobis vitae causae; rursum, ut habeamus coronarum et laudum occasionem, non communes factae sunt pecuniae, ut avaritiam exosi, et iustitiam sectantes, nostra indigentibus erogantes, aliquid peccatorum nostrorum remedium per viam hanc capiamus. Divitem te fecit Deus, quid te ipsum pauperem facis? Divitem te fecit, ut egenis auxiliaberis, ut peccata tua solvas per liberalitatem aliis exhibitam: dedit tibi pecunias, non ut in mortem tuam claudas, sed ut in salutem tuam effundas. Propterea et ipsarum possessionem incertam et non stabilem fecit, ut per hoc insaniae circa ipsas intentionem dissolveret. Si enim qui nunc possident, qui de ipsis confidere non valent, quinimo multas ex hac re nascentes insidias cernunt, sic circa illarum desiderium succeduntur: si et hoc additum esset, ut stabiles et minime caducae forent, qui pepercissent? a quo abstinuissent? a qua vidua? a quibus pupillis? a quibus pauperibus? Ne igitur magnum putemus bonum esse divitias: magnum enim bonum, non possidere pecunias, sed Dei timorem et reverentiam possidere. Ecce nunc si quis esset justus, et apud Deum fiduciae habens multum, etsi omnium hominum pauperrimus esset, praesentia mala solvere posset; satis enim esset tantum in caelum manus extendere, et Deum invocare, et haec nebula praeteriret. Aurum vero tantum repositum luto omni ad impendentium malorum solutionem inutilius est: nec in hoc tantum periculo, sed et si morbus comprehenderit, sive mors, sive aliud quid ejusmodi, redarguitur pecuniarum vis impotens, et nullam valens de proprio consolationem in adversis afferre. Unum est quo paupertatem divitiarum superare videntur, quotidianis diffuere deliciis, et multa in conviviis repleri voluptate. Hoc tamen et in pauperum mensa contingere videtur, et hos majori quam omnes divites voluptate frui. Et ne miremini, neve incredi-

bile puteis, quod dictum est: ex ipsa enim rerum demonstratione hoc vobis faciam manifestum. Nostis quippe omnes, et hoc confitemini, quod voluptatem in conviviis non ferculorum natura, sed convivantium dispositio facere consuevit: puta, cum fame quis mensam attingens, omni obsonio et condimento, et innumeris ciborum illecebris jucundiores escas gustabit, etsi omnium vilissima sit: necessitatem vero et esuriam praeveniens, quod divites faciunt, si etiam placentias invenerit appositae, non sentiet voluptatem, ipsius appetitu non excitato. Et ut discas hoc ita se habere, testes quidem et vos omnes; audiamus autem et Scripturam hoc ipsum dicentem: *Anima saturata favis illudit, animae autem egenti etiam amara dulcia videntur* (Prov. 27. 7). Et certe quid favis dulcius et melle? Sed non jucundum, inquit, non esurienti. Quid vero amarum injucundius? sed dulcia sunt in pauperie constitutis. Quod autem pauperes cum necessitate et esurie ad cibum veniant, divites vero eam non expectent, hoc quique manifestum est: unde legitimam et sinceram voluptatem non capiunt. Nec in cibis tantum, sed et in potu idem accidere videre licet: et sicut illic esuries supra escarum naturam voluptatem inducit, sic et hic sitis jucundissimum potum facere consuevit, etsi pura sit aqua quae bibatur. Et hoc ipsum Propheta demonstrans, dicebat: *Et de petra melle saturavit eos* (Psal. 80. 17). Atqui hoc nusquam in Scriptura lectum est, quod mel de petra Moses eduxerit, sed ubique fluvios, et aquas, et frigida fluentia. Quid igitur tandem est quod dicitur? neque enim Scriptura mentitur. Postquam enim sitientes et indigentia defatigati in frigidiores aquas inciderunt, ex potu voluptatem asserere volens, mel aquam appellavit, non tanquam mutata in mel natura, sed bibentium dispositione fluentia melle jucundiora faciente. Didicisti, quo modo et potum suavem sitientium affectio reddere consuevit? Multi igitur pauperes saepe laborantes et defatigati, et siti ardentes, cum dicta voluptate talia libavere fluentia: divites vero vinum suave, et floris odorem, et omnem virtutem habens, quae in vino optari possit, haurientes, non eandem sentire delectationem.

8. Hoc et in somno fieri videas. Non enim molle stratum, neque deargentatus lectus, neque quies in conclavi facta, neque aliud hujusmodi quidpiam somnum dulcem et proclivem facere solet, sicut laborare et lassari, et vehementer somno indigentes et dormitantes reclinari: et hoc quidem testatur etiam rerum experientia: testatur autem et ante rerum experientiam Scripturarum sententia. Deliciis enim inutritus Salomon idem demonstrare volens, dicebat: *Jucundus somnus servo, sive parum, sive multum comedat* (Ecc. 5. 11). Cur igitur addit, *Sive parum, sive multum comedat*? Ambo haec vigiliam inducere solent, indigentia et crapula: illa quidem corpus¹ arefaciens, et palpebras corneas reddens, nec claudi permittens:

¹ sic juxta Savil. m. B., pro, corpus, legitur, spiritum.

κρίσεως ἡμέρα, καὶ ὅταν τῶν πεπραγμένων τὰς εὐθύνας ἀπαιτώμεθα πάντες. Ὅσα εἰ τις θέλοι καὶ τὴν κτήσιν αὐτῶν καὶ τὴν γῆσιν ἔχειν καὶ τὴν δεσποτείαν, ἀπαλλαττέσθω τῶν ὄντων ἀπάντων· ὥς ὅ γε μὴ τοῦτο ποιῶν, τῇ τελευτῇ μὲν αὐτῶν ἀποστήσεται πάντως, πολ- λάκις δὲ καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς μετὰ κινδύνων καὶ μυ- ρίων αὐτὰ ἀποβαλεῖται κακῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ὅτι μεταβολὴ γίνεται ἀθρόως, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀμελέτητος πρὸς τὴν τῆς πενίας ὑπομονὴν ὁ πλούσιος ἔρχεται· ἀλλ' οὐχ ὁ πέννης τοιοῦτος· οὐ γὰρ χρυσὴν καὶ ἀργυρίῳ τεθάρβηκεν ἀψύχους ὕλαις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ παρέχοντι πάντα πλουσίως· ὥστε ὁ πλούσιος ἐν ἀδήλῳ μᾶλλον ἔστικεν ἢ ὁ πέννης. πυκνάς καὶ ἐπαλλήλους δε- χόμενος τὰς μεταβολάς. Τί δέ ἐστι, τῷ παρέχοντι ἡμῖν τὰ πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν^α; Πάντα μετὰ δαφιλίας δίδωσιν ὁ Θεός, τὰ πολλὰ τῶν χρημάτων ἀναγκαϊότερα, ὅσον τὸν ἀέρα, τὸ ὕδωρ, τὸ πῦρ, τὸν ἥλιον, ἅπαντα τὰ τοιαῦτα. Οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι πλεόνους ἀπολαύει τῆς ἀκτίως ὁ πλούσιος, ἐλάττωτος δὲ ὁ πέννης· οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι δαφιλέστερον ἀέρα ἀνα- πνέει τοῦ πέννητος ὁ πλουτῶν· ἀλλὰ πάντα ἴσα καὶ κοινὰ πρόκειται. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰ μὲν μείζονα καὶ ἀναγ- καϊότερα καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν συνέχοντα κοινὰ παροίη- κεν ὁ Θεός, τὰ δὲ ἐλάττωνα καὶ ἐλαττέστερα οὐκ ἐστὶ κοινὰ^β, τὰ χρήματα λέγω; τίνος οὖν ἔνεκεν; Ἵνα συγκαροτῇται ἡμῶν ἡ ζῆσις, καὶ ἀρετῆς ἔχωμεν σκάμμα- τα. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἦν τὰ ἀναγκαῖα ταῦτα κοινὰ, ἴσως ἂν οἱ πλουτοῦντες, τῇ εἰσουλῇ κεχρημένοι πλεονεξίᾳ, τοὺς πενομένους ἀπέπνιξαν ἂν· εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο ποιοῦσι, πολλὰ μᾶλλον ἐπ' ἐκείνῳ τοῦτο ἂν ἐποίησαν· πάλιν εἰ καὶ τὰ χρήματα ἦν κοινὰ, καὶ πᾶ- σιν ὁμοίως προῦκατο, ἐλεημοσύνης ἀνθρώπο πρόφασις, καὶ φιλοφροσύνης ἀφορμή.

ζ'. Ἵνα οὖν ἀδεῶς ζῶμεν, κοινὰ γέγονεν ἡμῖν τὰ τῆς ζωῆς αἰτία· πάλιν, ἵνα ἔχωμεν στεφάνων καὶ εὐδοκί- μῆσεων ἀφορμήν, οὐ κοινὰ γέγονε τὰ χρήματα, ἵνα πλεονεξίσαν μισοῦντες, καὶ δικαιοσύνην διώκοντες, καὶ τὰ ὄντα τοῖς δεομένοις προίεμενοι, παραμυθίαν τινα διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τῶν οὐκ εἰς λαμβάνωμεν ἀμάρτη- ματων. Πλούσιόν σε ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ σαυτὸν ποιεῖς πέννης; Πλούσιόν σε ἐποίησεν, ἵνα τοῖς δεομένοις βοη- θῇς, ἵνα τὰ ἀμάρτηματα λύσῃς τὰ σαυτοῦ διὰ τῆς εἰς ἐτέρους δαφιλίας· δέδωκε σὺ χρήματα, οὐχ ἵνα κατα- κλείσῃς ἐπ' ὀλέθρῳ τῷ σφί, ἀλλ' ἵνα ἐκχέρῃς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ σφί. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν κτήσιν αὐτῶν ἀδελφὸν ἐποίησας καὶ οὐ μόνον, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῆς περὶ αὐτὰ μα- νίας καταλύσῃ τὸν τόνον. Εἰ γὰρ νῦν οὐκ ἔχοντες θαρρύνει οἱ κεκτημένοι περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ δρῶντες ἐκ τοῦ πράγματος τικτομένας ἐπιβουλὰς, οὕτως ἐκκαίονται περὶ τὸν ἐκείνων πόθον, εἰ καὶ τοῦτο προσῇν τῷ πλουτῶν τὸ βέβαιον καὶ ἀδιάπτωτον, τίνος ἂν ἐφέισαντο; τίνος ἂν ἀπ- έσχοντο; ποίας χήρας, ποίων ὀρφανῶν, ποίων πενήτων; [31] Μὴ τοίνυν μέγα νομίζωμεν ἀγαθὸν εἶναι πλουτῶν· μέγα γὰρ ἀγαθόν, οὐ τὸ κεκτησθαι χρήματα, ἀλλὰ τὸ κεκτη- σθαι φόβον Θεοῦ καὶ πᾶσαν εὐλάβειαν. Ἴδου νῦν εἰ τις δίκαιος ἦν καὶ παρρησίαν πολλὴν ἔχων πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἰ πάντων ἀνθρώπων πνεύστερος ἦν, ἤρκει λύσαι τὰ παρόντα δεινὰ· ἤρκει γὰρ μόνον τὰς χεῖρας ἔκτειναι εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ καλέσαι τὸν Θεόν, καὶ τὸ νέφος τοῦτο παρῆλθεν ἂν. Χρυσὸν δὲ τοσοῦτον ἀπώκεται, καὶ πηλοῦ παντός ἐστιν ἀγρηστότερον πρὸς τὴν λύσιν τῶν ἐπιχει- μένων κακῶν· οὐκ ἐν τούτῳ δὲ τῷ κινδύνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ νόσος καταλάβῃ, καὶ θάνατος, καὶ ἄλλο τι τῶν τοιού- των, ἐλέγχεται τῶν χρημάτων ἡ δύναμις ἀπορομένη,

καὶ μηδεμίαν ἔχουσα παραμυθίαν τοῖς συμβαίνουσιν ὀ- κοθεν ἐπιδείξασθαι. Ἐν ἐστὶν ὁ δοκεῖ τῆς πενίας πλεον- εκτεῖν ὁ πλούτος, τὸ τρυφᾶν καθ' ἡμέραν, καὶ πολλῆς ἐμπορεῖσθαι ἐν τοῖς συμποσίοις τῆς ἡδονῆς. Τοῦτο μέντοι καὶ ἐπὶ τῆς τῶν πενήτων τραπέζης συμβαίνει ἔστιν ἰδεῖν, καὶ μείζονος τοῦτους ἀπολαύοντας ἡδονῆς τῶν πλουτοῦντων ἀπάντων. Καὶ μὴ θαυμάσητε, μηδὲ πα- ράδοξον εἶναι νομίσητε τὸ λεγόμενον· ἐγὼ γὰρ ἐξ αὐτῆς ὑμῖν τοῦτο τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως ποιήσω δη- λον. Ἵστε γὰρ δῆπου τοῦτο καὶ συνομολογεῖτε πάντες, ὅτι τὴν ἡδονὴν ἐν ταῖς ἐστιάσεσιν οὐχ ἡ φύσις τῶν ἰδε- σμάτων, ἀλλ' ἡ διάθεσις τῶν ἐστιωμένων ποιεῖν εἰσθεῖν· ὅσον εἰ λέγω· μετὰ τοῦ πεινῆν τις ἀπτόμενος τραπέ- ζης, παντός βίου καὶ ἡδυστάτου καὶ μυρίων κάρυκευ- μάτων ἡδὸν ἀψεται τῆς τροφῆς, καὶ ἀπάντων εὐτελε- στέρα ἦ· ὁ δὲ μὴ τὴν χρεῖαν ἀναμένων, μηδὲ ὑπομένων πεινῆσαι πρῶτον, ὅπερ οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσι, καὶ τότε ἐπὶ τὴν τράπεζαν ἰλθεῖν, καὶ συνομολογεῖται εὐρὴ καίμε- νους, οὐκ αἰσθήσεται τῆς ἡδονῆς, τῆς ὀρέξεως αὐτῇ μὴ διετηγεμένης. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, μάρτυρες μὲν καὶ ὑμεῖς πάντες· ἀκούσω- μεν δὲ καὶ τῆς Γραφῆς αὐτὸ τοῦτο λεγούσης· Ψυχὴ γὰρ ἐμπεπλησμένη, φησί, κηρίοις ἐμπαίεται, ψυχὴ δὲ ἐνδεδεῖ καὶ τὰ πικρὰ γλυκερὰ φαίνεται. Καίτοι τί κη- ρίου καὶ μέλιτος γλυκυτέρον γένοιτο^α; ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἡδὺ τῷ μὴ πεινῶντι, φησί· τί δὲ τῶν πικρῶν ἀγδίστε- ρον; ἀλλ' ἐστὶ γλυκέα τοῖς ἐν ἐνδείᾳ καθεστῶκοσιν. Ὅτι δὲ οἱ πέννητες μετὰ τῆς χρεῖας καὶ τοῦ πεινῆν ἐπὶ τὸ πρᾶγμα ἔρχονται, οἱ δὲ πλουτοῦντες οὐκ ἀναμένουσι τοῦτο, πανεὶ που δῆλον ἐστὶν· εἴδεν οὐδὲ γνησίαν καὶ εἰ- λικρινὴν καρποῦνται τὴν ἡδονήν. Οὐκ ἐπὶ τῶν ἰδεσμάτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ποτῶν τοῦτο αὐτὸ συμβαίνει ἴσοι τις ἂν· καὶ ὥσπερ ἐκεῖ τὸ πεινῆν πρὸ τῆς τῶν ἰδε- σμάτων φύσεως ἡδονὴν ἐργάζεται· οὕτως καὶ ἐνταῦθα τὸ διψῆν ἡδιστον ποιεῖν εἰσθεῖς τὸ ποτὴν, καὶ ὕδωρ ἦ τὸ πινόμενον μόνον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁ προφήτης ἐμφανῶν ἔλεγεν· Ἐκ πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτοὺς. Καίτοι τοῦτ' οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς ἀνέγνωμεν, ὅτι μέλι ἐκ πέτρας ἐξήγαγεν ὁ Μωσῆς, ἀλλὰ πανταχοῦ ποταμούς καὶ ὕδατα καὶ ψυχρὰ νάματα. Τί ποί' οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; οὐδὲ γὰρ ψεύδεται ἡ Γραφή· ἐπειδὴ γὰρ διψῶντες καὶ κατα- πονούμενοι^δ τῇ ἐνδείᾳ, ψυχροτέρους προσέπιπτον τοῖς νάμασι, τὴν ἡδονὴν τὴν ἐκ τοῦ ποτοῦ παραστήσει βου- λόμενος, μέλι τὸ ὕδωρ ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς τῆς φύσεως με- ταβληθείσης εἰς μέλι, ἀλλ' ὡς τῆς διαθέσεως [32] μέλι- τοις ἡδὺν ποιοῦσιν ἐκεῖνα τὰ νάματα. Ἐμαθες πῶς καὶ ποτὴν ἡδὺ ποιεῖν εἰσθεῖν ἡ τῶν διψῶντων διάθεσις; Πολ- λοὶ γοῦν πολλάκις πέννητες κάμνοντες, καὶ ταλαιπωρη- θέντες, καὶ τῷ δίψει καταπλεγέντες^ε, μετὰ τῆς εἰρημέ- νης ἡδονῆς τῶν τοιοῦτων μετῴσαν ναμάτων· οἱ δὲ πλου- τοῦντες οἶνον ἡδύν, καὶ ἀνθοσχῶν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν ἔχοντα τὴν ἐν οἶνῳ λαβόντες, οὐκ ἤσθοντο τῆς αὐτῆς εὐφροσύνης.

η'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ ὕπνου γινόμενον ἴσοι τις ἂν. Οὐ γὰρ ἀπαλὴ στρωμνὴ, οὐδὲ ἀργυρένδετος κλίνη, οὐδὲ ἡσυχία κατὰ τὸ δωματίον γινόμενη, οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιού- των οὐδὲν τὸν ὕπνον γλυκύνει καὶ προσῆν ποιεῖν εἰσθεῖν, ὡς τὸ ποιεῖσθαι καὶ κάμειν καὶ δεομένους ὕπνου σφό- δρα καὶ νυστάζοντας κατακλίνεσθαι· καὶ τοῦτο αὐτὸ μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ τῶν πραγμάτων πείρα, μαρτυρεῖ δὲ καὶ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων πείρας καὶ ἡ τῶν Γραφῶν ἀπόφασις. Ὁ γὰρ τῇ τρυφῇ συναναστραφεὶς Σολομὼν αὐ- τὸ τοῦτο δηλώσει βουλόμενος ἔλεγεν· Ἦδὺς θνατὸς τῷ δοῦ- λῳ, ἂν τε ὀλίγον ἂν τε πολὺ σάγγη. Τίνος ἔνεκεν προσ- ῖθῃκεν, Ἄν' τε ὀλίγον, ἂν τε πολὺ σάγγη; Ἀμφοτέρω

^α Εἰς ἀπόλαυσιν deest in Savil. et in aliquot mss.

^β Savil. et quidam mss. οὐκ ἐστὶ κοινὰ. Morel. et alii οὐκ- ἐστὶ κοινὰ. Mox Savil. τίνος οὖν ἔνεκεν; Mor. τίνος ἔν;

^ε Savil. εἰργάζετο.

^δ Savil. et quidam mss. καταπλεγέντες.

^ε Savil. et quidam mss. καταπλεγέντες, et inf. τὴν ἐν οἶνῳ.

hæc vero anhelitum angens, et elidens, et multos inferens dolores; sed tanta est laborum medicina, ut etiamsi hæc ambo adsint, servus dormire possit. Quia enim servi tota die ubique circumcursant, dominis suis ministrantes, vapulantes, laborantes, et ne minimum quidem respirantes, sufficientem lassitudinem et laborum illorum retributionem capiunt, in dormiendo voluptatem. Et hoc Dei benignitate factum est, ut non auro et argento, sed labore, et ærumna, et necessitate et omni disciplina voluptates emi valeant. At non ita divites: sed stratis molliibus jacentes, multoties totam noctem ducunt insomnem, et multa machinantes tali non fruuntur voluptate. Pauper autem ex diurnis laboribus surgens, defatigata habens membra, priusquam recubuerit, integrum et suavem et legitimum somnum suscipit, non exigam et hanc justorum laborum capiens mercedem. Cum igitur cum majori voluptate pauper et dormiat et bibat et comedat, qua gratia erunt amplius divitiæ dignæ, quam videbantur supra paupertatem prærogativam habere, hæc etiam privatæ? Propterea et ab initio Deus homini laborem alligavit, non puniens neque ipsum castigans, sed corrigens ac docens. Quando illaboriosam vitam debebat Adam, paradiso exiit: quando laboriosam et ærumnosam Paulus agebat vitam, ac dicebat, *In labore et ærumna* (2 Cor. 11. 27) *nocte et die operans* (1. Thess. 6. 9), tunc in paradysum raptus est, et tertium in cælum ascendit. Ne igitur laborem respuamus, nec operationem vituperemus. Etenim ante cælorum regnum hic maximum capimus præmium, ex ipsa voluptatem sumentes: non autem voluptatem tantum, sed et, quod multo voluptate majus est, purissimam sanitatem. Divites enim præter insuavitatem multæ aggritudines invadunt; pauperes autem a medicorum manibus immunes sunt. Si vero nonnumquam et in aggritudinem incidant, brevi seipsos instaurant, molitæ omni liberi, et corpora robusta habentes.

Paupertas sapienter ferentibus magna possessio. —

Magna possessio paupertas sapienter ipsam ferentibus, thesaurus qui nequeat auferri, baculus firmissimus, damni expers possessio, diversorium ab insidiis tutum. At opprimitur, inquit, pauper; sed majores insidias dives patitur. Contemnitur pauper et contumeliis afficitur; sed diviti invidetur. Non tam expugnabilis est pauper quam dives, infinitas undique et diabolo et insidiatoribus occasiones præbens, omnium servus propter multam rerum abundantiam: in multorum indigentia constitutus, et multis adulari cogitur, et cum multa illiberalitate servire; pauper autem si philosophari sciat, neque ab ipso diabolo expugnari potest. Job igitur et ante hoc cum fortis esset, postquam omnia amisit, tunc factus est fortior, et egregiam contra diabolum victoriam reportavit. Præterea vero nec injuriam pati pauper potest, si philosophari scierit. Quod enim dixi de voluptate, quod ea non in ciborum apparatu, sed in comedentium sit affectu posita: hoc et de contumelia dico, quod contumelia non ab inferentium sententia, sed a patientium affectu constituitur vel destruitur. Verbi gratia, multa quis-

piam in te fanda atque nefanda convicia dixit? si contumelias deriseris, si verba non acceperis, et vulnere superior sis, contumeliam non es passus. Et quemadmodum si corpus adamantinum haberemus, etsi innumeris undique telis peteremur, non tamen vulnera reciperemus: non enim a manu tela torquente, sed a corporibus patientibus vulnera sunt: sic et hic, non a petulantium insania, sed a patientium imbecillitate injuriæ et contumeliæ constituuntur. Si enim philosophari sciamus, nec contumelia affici possumus, nec quidquam grave pati. Aliquis injuriam intulit, non sensisti nec doluisti? non es injuriam passus, sed et magis percussisti, quam percussus es. Cum enim qui contumeliam intulit, plagam suam ad patientium animam non pervenientem viderit, ipse majorem in modum roditur: et tacentibus iis, qui contumeliam patiuntur, sponte contumellarum plaga contra mittentem conversa inferitur.

9. In omnibus igitur philosophemur, dilectissimi, et nihil nos inopia lædere poterit: quin et maxime adjuvabit et clariores reddet, et omnibus divitiis copiosiores. Quid enim, dic mihi, Helia pauperius? Sed propterea omnes divites vincebat, quoniam sic pauper cum esset, ipsam paupertatem ex mentis opulentia elegit. Quoniam enim omnem pecuniarum copiam animi sui magnitudine esse putavit inferiorem, nec philosophia sua dignam: ideo tantam pauperiem amplexatus est. Quod si magna præsentia putasset, non solam meloten possiderisset; sed ita vitæ vanitatem condemnasset, et tamquam lutum projectum aurum omne despexit, ut præter amictum illum nihil amplius possideret. Idcirco rex paupere indigebat, et verbis nihil plus quam meloten habentis inhiabat, qui tantum habebat auri: adeo splendidior purpura erat melote, et regalibus aulis justis spelunca. Propterea et in cælum ascendens, nihil aliud quam meloten discipulo reliquit (4. Reg. 2). Cum hac, inquit, cum diabolo pugnavi, et tu contra illum hanc armaturam capies. Validum enim telum inopia, inexpugnabile habitaculum, et turris inconcussa. Tamquam maximam hereditatem Elisæus meloten suscepit: etenim vere maxima fuit hæreditas, omni auro¹ pretiosior. Et erat posthac duplex Helias ille, ita ut sursum Helias, et deorsum Helias esset. Novi vos justum illum beatum putare, singulosque cupere eum ipsum esse. Quid igitur, si vobis demonstravero quod aliud illo multo majus omnes sacris mysteriis imbuti receperimus?

Locus insignis de S. Eucharistiæ veritate. — Helias nempe meloten discipulo reliquit; Filius autem Dei ascendens, suam nobis carnem reliquit; sed Helias quidem exutus, Christus autem et nobis reliquit, et ipsam habens ascendit. Ne igitur animo concidamus, neque lamentemur, neque temporum difficultatem timeamus. Qui enim sanguinem suum pro omnibus effundere non recusavit, et carnem suam, et rursus ipsum sanguinem nobis communicavit, quid pro salute nostra facere recusabit? Hæc igitur spe fidentes ipsum continue rogemus, et precibus supplicationibusque

¹ Alii: *et lapide pretioso.*

vacemus, et reliquæ virtutis cum omni diligentia curam habeamus, ut et instans fugiamus periculum, et futura assequamur bona : quibus nos omnes dignos

censeri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum Spiritu Sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

IN PROFECTIONEM EPISCOPI FLAVIANI, PRO CIVITATE AD IMPERATOREM LEGATIONEM OBEUNTIS : ET QUODNAM VERUM SIT JEJUNIUM : ET QUOD DETRAHERE QUAM HUMANUM CORPUS COMEDERE PEJUS SIT : ET DE JUGULATIS PROPTER SEDITIONEM : ET ADVERSUS EOS QUI QUEREBANTUR, NULLOS INNOXIOS CAPTOS ESSE¹.

OMILIA III.

1. *Flavianus Imperatorem placaturus Constantino-polim petierat.* — Quando ad sedem hanc derelictam et magistro vacuam respicio, gaudeo simul et lacrymo : lacrymo quidem, quod præsentem non video patrem ; gaudeo autem quod pro salute nostra profectus, abiit tantum populum a furore Imperatoris erepturus. Hoc et vobis ornamentum est, et illi corona ; ornamentum vobis, quod talem sitis sortiti patrem ; et illi corona, quod circa filios tam benignus sit, et a Christo dictum per opera confirmaverit. Audiens enim illud, *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus* (Joan. 10. 11), abiit pro nobis omnibus, animam suam positurus, etsi multa erant quæ ipsum abire prohiberent, et manere cogerent : primo ætas ad ultimam provecta senectutem, postea corporis imbecillitas, et anni tempus, et sanctæ celebritatis necessitas, ad hæc unica soror in extremo constituta spiritu. Sed tamen et consanguinitatem despexit, et senectutem, et imbecillitatem, et temporis difficultatem, et itineris asperitatem : et omnibus vos vestramque salutem præponens, hæc omnia vincula dirupit, et ceu juvenis fertur senex, nunc alatus animi magnitudine factus. Si enim Christus, inquit, scipsum pro nobis dedit, qua essemus nos excusatione et venia digni, tanti custodiam populi creditam habentes, et non eligentes omnia et facere et pati pro creditorum nobis securitate ? Si enim patriarcha, inquit, Jacob pecudibus præpositus, oves irrationales pascens, et homini rationem redditurus, noctes ducebat insomnes, et æstum, gelu, omnemque aeris intemperiem ferebat, ut nulla illarum pecudum periret (Gen. 29) : multo magis nos non irrationalibus, sed spiritualibus ovibus præpositos, et non homini, sed Deo præfecturæ hujus rationem reddituros, ad nihil torpere et tergiversari oportet eorum, quæ gregem juvare possint. Sed quanto melior grex iste grege illo, et brutis quidem homines, hominibus vero Deus : tanto majus et nos vehementiusque studium et diligentiam exhibere oportet. Novit ille plane, non pro una sibi nunc civitate negotium esse, sed pro Oriente toto. Civitatum enim sub Oriente positarum caput et mater est civitas

nostra : propterea omne periculum subiit, et nihil illum hic retinere potuit. Ideoque bonas fore spei opportunitates spero : non enim tantam sedulitatem et curam Deus despiciet, neque servum suum infectis rebus redire permittet. Novi quod tantum coram positus, et religiosum Imperatorem conspicatus, ex aspectu solo statim iram comprimere poterit. Sanctorum enim non tantum verba, sed et ipsi vultus spirituali gratia pleni sunt. Hic vero et multa sapientia plenus est, et cum divinarum legum sit peritus, ad ipsum dicet, quod et Moses ad Deum : *Si dimittis quidem ipsis peccatum, dimitte ; si non autem, et me occide cum ipsis* (Exod. 32. 31. 32). Talia enim sanctorum viscera ; cum filiis mortem quam sine ipsis vitam dulciorem esse putant. Adjiciet a tempore patrociniū, et sacrum pascha proponet, commemorabitque tempus, quo orbi terrarum toti Christus peccata remisit ; Dominum imitari exhortabitur, et parabolas illius decem millium talentorum et centum denariorum ipsum commonebit. Novi patris nostri fiduciam, non dubitabit ipsum per hanc similitudinem terrere et dicere : *Vide ne forte et tu illo die audias : Serve nequam, omne debitum illud dimisi tibi, quoniam rogasti me ; oportebat et te dimittere conservis tuis* (Matth. 18. 32. 33). Tibi ipsi magis quam illi prodes, in paucorum dimissione peccatorum, majorum oblivionem recipiens. Adde prædictis et orationem illam, quam qui sacris ipsum initiavere mysteriis, orantem dicere docuerunt : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12). Ad hæc docebit, non commune civitatis fuisse peccatum, sed hominum quorundam externorum et advenarum, nihil cum ratione facientium, sed cum audacia et omni scelere : nec justum esse pro paucorum temeritate tantam diripi civitatem, et eos, qui nihil injuste fecerunt, penas luere. Alioquin etsi omnes peccassent, dignas dedissent penas, tot diebus timore consumpti, et per singulos mori dies expectantes, pulsi, exulantes, reis miserabilibus viventibus, sanguinem in manibus gestantes, et de vita sua non confidentes. Hæc tibi pena sufficiat : ne ulterius ira procedas : mitem tibi supernum Judicem per humanitatem in conservos redde : cogita urbis magnitudinem, et quod non de una, vel de duabus, vel tribus, vel decem animabus nunc nobis est consideratio, sed de millibus et infinitis, de totius orbis capite. Hæc est civitas, in qua primum appellati Christiani : honora Christum, reverere eam, quæ prima nomen hoc omnibus deci-

¹ Titulus in Savill. et in quibusdam Mss. habet : *In profactionem quam suscepit episcopus antiochenus flavianus, pro civitate ad imperatorem Theodosium legationem obiens, injuriarum in status causa ; et quod, apud Deum, regie dignitati prævaleat sacerdotium ; et quid sit verum jejuniū, quamque ob causam Nivivæ ipsa bruta animalia jejunare curaverim ; et quod detrahere quam humanum corpus comedere pejus sit ; et potremo de jugulatis.... cetera ut supra.*

στεινοί· τίμησον τὸν Χριστὸν, αἰδέσθῃ τὴν [37] πρώτην ἀνακτιρῶσαν τὸ ποδινὸν τοῦτο καὶ γλυκὺ πᾶσιν ὄνομα· ἀποστῶν ἐκείνῃ γέγονε καταγύγιον, δικαίων ἐνδιαίτημα. Νῦν τοῦτο πρῶτον καὶ μόνον τὸ τόλμημα γέγονε εἰς τοὺς κρατοῦντας, καὶ μαρτυρεῖ τῷ τῆς πόλεως ἡθεὶ πᾶ· ὁ παρελθὼν χρόνος. Εἰ μὲν γὰρ συνεχῶς ἐστασιάζον, ἔδει καταγινώσκειν τῆς πονηρίας· εἰ δὲ ἀπαξ τοῦ παντός· τοῦτο συνέβη χρόνου, εὐδελον ὅτι οὐ τοῦ τῆς πόλεως ἡθους τὸ ἀμάρτημα, ἀλλὰ τῶν ἀπλῶς καὶ εἰκῇ προσφθαρέντων αὐτῇ τὸ παρανόμημα γέγονε τοῦτο.

Ταῦτα ὁ ἱερεὺς ἐρεῖ, καὶ πλείονα τούτων μετὰ πλείονος τῆς παρόρησίας· ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀκούσεται· κακείνους φιλόφθονος, καὶ οὗτος πιστός· ὥστε ἀμφοτέρωθεν χρηστὰς ἔχομεν τὰς ἐλπίδας. Μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς πίστεως· τοῦ διδασκάλου, καὶ πρὸ τῆς φιλοφροσύνης τοῦ βασιλέως, τῷ ἐλαίῳ θαρρόμεν τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ἱκετευομένου τοῦ βασιλέως, καὶ ἱκετευόντος τοῦ ἱερέως, αὐτὸς παραστήσεται μέσος, τοῦ βασιλέως μαλάσσειν τὴν καρδίαν, τοῦ ἱερέως διαγείρων τὴν γλῶσσαν, εὐδοκῶν τοῦτο τὰ ῥήματα, παρασκευάζων ἐκείνους τὴν διάνοιαν ὑποδείξασθαι τὰ λεγόμενα, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς συγγνώμης ἐπινεύσαι ταῖς δεήσεσι. Καὶ γὰρ τῷ Χριστῷ ποδινότερα πασῶν ἢ πόλις ἡ ἡμετέρα, καὶ διὰ τὴν τῶν προγόνων καὶ διὰ τὴν ἡμῶν αὐτῶν ἀρετήν. Καὶ καθάπερ ὁ Πέτρος ἐν τοῖς ἀποστόλοις πρῶτος ἐκίρυσεν τὸν Χριστὸν· οὕτως ἐν ταῖς πόλεσι, καθάπερ ἐφθῆν εἰπὼν, αὕτη πρώτη, ὥσπερ στέφανον τινα θαυμαστὸν, τὴν τῶν Χριστιανῶν ἀνεδύνατον προσηγορίαν. Εἰ δὲ ἐνθα δίκαιοι δέκα μόνον ἦσαν, ὑπέσχετο ὁ Θεὸς σώζειν τοὺς ἐνοικοῦντας ἅπαντας· ἐνθα οὐ δέκα καὶ εἰκοσιν, οὐδὲ δις τοσούτοι μόνον, ἀλλὰ πολλῶν πλείους οἱ τὸν Θεὸν εἰσι θεραπεύοντες μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, πῶς οὐ χρήτὰ χρηστὰ προσδοκῶν, καὶ θαρρεῖν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἡμῶν ἀπάντων ζωῆς; Ἦκουσα λεγόντων πολλῶν, ὅτι Ἀπειλή βασιλέως ὁμοία θυμῷ λέοντος, καὶ καταπιπτόντων καὶ ὀδυνωμένων. Τί οὖν ἂν εἴπωμεν πρὸς ἐκείνους; Ὅτι ὁ εἰπὼν, Λύκοι καὶ ἄρνες ἅμα βορσκηθήσονται, καὶ ἀρδαλις συναπαυόμεναι ἐρίσω, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυντα, δυνήσεται καὶ τὸν λέοντα τοῦτον ποιῆσαι πρόβατον ἡμερῶν. Παρακαλῶμεν τοῖνον αὐτὸν, καὶ διαπρεσβεύωμεθα πρὸς αὐτὸν, καὶ καταστείλει πάντως τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς ἐπιχειμένης ἡμᾶς ἀγωνίας ἀπαλλάξει πάσῃ. Ὁ πατήρ ἐκεῖ πρεσβεύεται, ἡμεῖς ἐντεῦθεν πρεσβεύωμεθα πρὸς τὸν οὐρανὸν βασιλέα, βοηθῶμεν αὐτῷ ταῖς εὐχαῖς. Μέγα τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας δύναται, ἂν μετ' ὀδυνωμένης ψυχῆς, ἂν μετὰ συντετριμμένης καρδίας τὰς εὐχὰς ἀνεγέκωμεν. Οὐκ ἔστι διαβῆναι πέλαγος, οὐκ ἔστι μακρὰν ἀποδημίαν στεῖλαισθαι· ἕκαστος καὶ ἐκάστη, καὶ εἰς Ἐκκλησίαν ἀπαντῶντες, καὶ οἴκοι μένοντες, καλῶμεν μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὸν Θεόν, καὶ πάντως ἐπινεύσαι ταῖς δεήσεσι.

Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ὅτι σφόδρα βούλεται ἡμᾶς δεῖ πρὸς αὐτὸν καταφεύγειν, καὶ ἐν ἅπασιν αὐτοῦ δεῖσθαι, καὶ μηδὲν χωρὶς αὐτοῦ ποιεῖν ἢ λέγειν. Ἀνθρώποι [38] μὲν γὰρ, ὅταν συνεχῶς αὐτοὺς ἐνοχλῶμεν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων β· πραγμάτων, νερῶσι καὶ ἀναδύνονται, καὶ ἀθῶος πρὸς ἡμᾶς ἔχουσιν· ὁ δὲ Θεὸς τούναντίον ἅπαν, οὐχ ὅταν αὐτῷ συνεχῶς ἐντυγχάνωμεν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, ἀλλ' ὅταν μὴ τοῦτο ποῖωμεν, τότε μάλιστα ἀγανακτεῖ. Ἀκούσον γοῦν τί τοῖς Ἰουδαίοις ἐγκαλεῖ, λέγων· Ἐποίησατε βουλήν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, καὶ οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου. Τοιοῦτο γὰρ τῶν φιλοῦντων τὸ ἔθος· πάντα τὰ τῶν φιλούμενων πράγματα δι' αὐτῶν ἀνέσθαι βούλονται, καὶ μηδὲν χωρὶς αὐτῶν ἐκείνους ἢ ποιεῖν, ἢ λέγειν· Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεός, οὐκ

ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλλοῦ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐγκαλῶν ἔλεγεν· Ἐθαρίλευσαν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ ἤρξαν, καὶ οὐκ ἐγνώρισαν μοι. Μὴ τοίνυν ὀκνῶμεν συνεχῶς πρὸς αὐτὸν καταφεύγειν, καὶ ἔπερ ἂν ᾗ δεινόν, πάντως λήφεται τὴν προσήκουσαν λύσιν. Ἐφώδησεν ἄνθρωπος; δράμε πρὸς τὸν ἄνω Δεσπότην, καὶ οὐδὲν πείσῃ δεινόν. Οὕτως οἱ παλαιοὶ τὰς συμφορὰς ἔλυνον, οὐκ ἄνδρες δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Ἐγένετό τις Ἑβραία γυνή, Ἐσθήρ ἦν τὸ ὄνομα αὐτῆς· αὕτη ἡ Ἐσθήρ ὢλον τῶν Ἰουδαίων τὸν δῆμον πανωλεθρία παραδίδεσθαι μέλλοντα, τοῦτω τῷ τρόπῳ δ' ἐξήρπασεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς πᾶντας ἀρδὸν ἀναιρέσθαι τοὺς Ἰουδαίους ἐκέλευσε, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ πρὸς τὴν ὀργὴν ἐκείνην στήναι δυνάμενος, ἀποδυσάμενη τὴν φαιδρότεραν στολήν ἡ γυνή, καὶ σάκκον περιβαλλομένη, καὶ σποδὸν ὑποστρωσαμένη, παρεκάλει τὸν φιλόφθονον Θεὸν συνεισελθεῖν αὐτῇ πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τοιαῦτα προσευχομένη πρὸς αὐτὸν ῥήματα ἔλεγε· *Καρίτωσον, Κύριε, τὰ ῥήματά μου, δὸς λόγον εὐρυθυμον εἰς τὸ στόμα μου*. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ διδασκάλου παρακαλῶμεν νῦν ἡμεῖς τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ γυνὴ ὑπὲρ Ἰουδαίων παρακαλοῦσα, βαρβαρικὸν ἰσχυρὸς καταστείλει θυμὸν, πολλῷ μᾶλλον ὁ διδάσκαλος ὁ ἡμέτερος ὑπὲρ τοιαύτης πόλεως καὶ μετὰ τοσαύτης Ἐκκλησίας δέόμενος, τὸν πρῶτον καὶ ἡμερωτέρων βασιλέα τοῦτον πείσαι δυνήσεται. Εἰ γὰρ τὰς εἰς Θεὸν ἀμαρτίας λύειν ἔλαθεν ἐξουσίαν, πολλῷ μᾶλλον τὰς εἰς ἄνθρωπον γενομένας ἀνελεῖν καὶ ἀφανίσαι δυνήσεται. Ἀρχὼν ἐστὶ καὶ οὗτος, καὶ ἄρχων ἐκείνου σεμνότερος. Καὶ γὰρ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν κεφαλὴν οἱ ἱεροὶ νόμοι ταῖς τοῦτου φέροντες χερσὶν ὑπέταξαν· καὶ ὅταν τι δεοί γενέσθαι χρῆσθαι ἄνωθεν, ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν ἱερέα, οὐχ ὁ ἱερεὺς πρὸς τὸν βασιλέα καταφεύγειν εἴωθεν. Ἐχει καὶ οὗτος θώρακα τὸν τῆς δικαιοσύνης, ἔχει καὶ ζώνην τὴν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἔχει καὶ ὑποδήματα πολλῷ σεμνότερα τὰ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἔχει καὶ μάχαιραν, οὐ τὴν ἀπὸ σιδήρου, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πνεύματος· ἔχει καὶ στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κείμενον. Λαμπρότερα αὕτη ἡ παντευχία, σεμνότερα τὰ ὅπλα, μέζων ἡ παρόρησία, πλείων ἡ ἰσχύς. Ὡστε καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχῆς ὄγκου, καὶ ἀπὸ τῆς οικείας μεγαλοφυχίας, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἀπὸ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, μετὰ πολλῆς τῆς παρόρησίας, μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως διαλέγεται τῷ βασιλεῖ.

Μὴ τοίνυν ἀπογινώσκωμεν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίας, ἀλλὰ δέόμεθα, παρακαλῶμεν, ἱκετεύωμεν, πρεσβεύωμεθα πρὸς τὸν ἄνω βασιλέα μετὰ πολλῶν δακρύων· [39] ἔχομεν καὶ τὴν νηστείαν ταύτην σύμμαχον καὶ τῆς καλῆς ταύτης συνεφαπτομένην ἡμῖν πρεσβεΐας. Καθάπερ οὖν χειμῶνος παρελθόντος, καὶ θέρους φανέντος, ἔλκει μὲν πρὸς τὸ πέλαγος τὸ πλοῖον ὁ ναύτης, ἀποσμήχει δὲ ὁ στρατιώτης τὰ ὅπλα, καὶ παρασκευάζει τὸν ἱππὸν εἰς πόλεμον, καὶ γεωργὸς ἀκονεῖ δρέπανον, καὶ ὀδοιπόρος θαρρύν ἀποδημίας ἄπτεται μακρὰς, καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀθλητῆς ἀποδύεται καὶ γυμνοῦται· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς, καθάπερ θέρους πνευματικοῦ τινος τῆς νηστείας φανείσης, καὶ ὡς στρατιῶται τὰ ὅπλα ἀποσμήκωμεν, καὶ ὡς γεωργοὶ τὴν δρεπάνην ἀκονήσωμεν, καὶ ὡς κυβερνήται πρὸς τὰ κύματα τῶν ἀτόπων ἐπιθυμῶν τοὺς λογισμοὺς ἀντιτάξωμεν, καὶ ὡς ὁδοῖται τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀποδημίας ἀφώμεθα, καὶ ὡς ἀθληταὶ πρὸς τοὺς

c Tres mss. ἐκείνους μηδὲ ποιεῖν, μηδὲ λέγειν.

d Duo mss. τούτων τὸν τρόπον.

e Sic Savil. et duo mss. magis Græce quam Monif. σάκκον περιβ. Edit. e. — Paulo post quatuor mss. et Savil. Θεὸν συνεῖσελθεῖν. Alii συνελεῖν.

f Sic Savil. et tres mss. rectius quam vulg. αὐτός. Edit. e. — Ibid. post σεμνότερος quidam addunt καὶ τιμωτέρος. Paulo post Savil. et quique mss. ἔχει καὶ οὗτος. Alii ἔχ. γὰρ οὗτος.

a Duo mss. καὶ οὗτος χρηστός.

b Alii πρὸς τῶν ἡμετέρων πρ.

dehabile et dulce prædicavit : apostolorum illa fuit tabernaculum, habitaculum justorum. Nunc hoc primum et solum in principes facinus patratum est, et civitatis mores omne præteritum tempus testatur. Si enim continue seditiones moveret, improbitaltem condemnare oporteret ; si vero semel hoc omni tempore accidit, certum est quod non civitatis morum est peccatum, sed eorum qui impudenter et temere in civitatem irruperunt, ista insania fuit.

2. Hæc sacerdos et plura his cum majori dicet fiducia : hæc Imperator audiet : et ille humanus, et hic fidelis, unde utrimque bonam habemus spem. Plus autem, quam magistri fidei atque Imperatoris humanitati, Dei misericordiæ fidimus : nam et rogato Imperatori, et roganti sacerdoti ipse medius assistet, Imperatoris cor emolliens, sacerdotis linguam excitans, hujus verba secundans, illius mentem præparans, ut indulgenter dicta suscipiat et petitionibus annuat. Etenim civitatum omnium nostra Christo charissima, tum propter progenitorum, tum propter vestram virtutem : et sicut Petrus inter apostolos primus Christum prædicavit, sic inter civitates, sicut jam dixi, hæc prima tamquam coronam admirabilem Christianorum tulit appellationem. Si vero ubi decem tantum justii essent, omnes habitantes Deus salvos se facturum promisit (*Gen. 18. 32*) : ubi non decem et viginti, neque bis totidem solum, sed multo plures sunt Deum cum omni diligentia colentes, quomodo non oportet bona sperare, et de communi nostra omnium salute confidere ? Audivi multos dicentes, *Minæ regis leonis iræ similes* (*Prov. 19. 12*), et animo concidentes et lamentantes. Quid igitur adversus illos dicemus ? Qui dixit : *Lupi et agni simul pascentur, et pardus cum hædo quiescet, et leo tanquam bos paleas comedet* (*Isai. 11. 6. 7*) : et hunc leonem reddere ovem poterit mansuetam. Supplicemus igitur ipsi, et ad ipsum legationes mittamus, et Imperatoris animum penitus corripiet, et ab omni nos instanti angustia liberabit. Pater illic legationem obit, nos hinc ad cælorum regem mittamus legationem, ipsum precibus adjuvemus. Multum Ecclesiæ communio potest, si anima dolente, si corde contrito preces emittamus. Non opus est mare transire, non opus est longam subire peregrinationem : singuli ac singulæ et ad ecclesiam occurrentes, et domi manentes multo Deum studio invocemus, et omnino supplicationibus annuet.

Deus vehementer cupit ut homines ad ipsum confugiant. — Unde hoc manifestum ? Quod vehementer cupiat nos ad ipsum semper confugere, in omnibus ipsum deprecari, et nihil absque ipso vel facere vel dicere. Homines enim, quando ipsis assidue negotium facimus pro rebus nostris, torpent et tergiversantur, et ægre ferunt ; Deus autem prorsus in contrarium ; non cum ipsi continue occurrimus pro rebus nostris, sed cum non hoc facimus, tunc maxime indignatur. Audi igitur quid Judæis objiciat, dicens : *Fecistis consilium, et non per me ; et pacta, et non per spiritum meum* (*Isai. 50. 1*). Talis enim amantium

consuetudo : omnia adamantium negotia per se fieri volunt, et sine se illos neque facere quidquam, neque dicere. Propterea et Deus non hic tantum, sed et alibi idem rursus exprobrans dicebat : *Regnaverunt, et non per me : imperaverunt, et non significaverunt mihi* (*Os. 8. 4*). Ne igitur torpeamus continue ad ipsum confugere, et quod grave fuerit, omnino remedium conveniens accipiet. Terruit homo ? curre ad supernum Dominum, et nil grave patieris : sic antiqui calamitates avertébant, non tantum viri, sed et mulieres. Fuit quædam mulier Hebræa, Esther nomine : hæc Esther universum Judæorum populum interneccione delendum sic eripuit. Postquam Persarum rex omnes passim Judæos interimi jussit, cum nullus esset qui contra iram illius obsistere posset, splendidiorum vestitum exuta mulier, et sacco amicta, et cinere substrato, divinæ clementiæ supplicabat, ut secum ad regem ingrederetur, et hæc precabatur : *Grata, Domine, fac verba mea, et da sermonem ornatum in os meum* (*Esth. 4. 13*). Hæc et pro magistro nos nunc Deum oremus. Si enim mulier pro Judæis supplicans barbaricum cohibere furorem potuit : multo magis doctor noster pro tanta civitate, et cum tanta Ecclesia supplicans, benignissimum et mitissimum hunc Imperatorem flectere poterit. Si enim peccata in Deum solvendi potestatem accepit, multo magis in hominem patrata destruere et delere poterit. Princeps est hic quoque, et quidem illo honoratio¹ : etenim ipsum regium caput sacræ leges ferentes hujus manibus subjecerunt : et quando aliquid boni cœlitus requiritur, rex ad sacerdotem, non sacerdos ad regem confugere solitus est. Habet hic quoque justitiæ lorica, habet et cingulum veritatis, habet et calceamenta multo honestiora ab evangelio pacis : habet et gladium, non ex ferro, sed spiritus : habet et coronam capiti impositam. Splendidior hæc armatura, pretiosiora hæc arma, major fiducia, major vis. Itaque et pro principatus magnitudine, et propria magnanimitate, et ante reliqua omnia, pro firma in Deum spe, cum multa fiducia et prudentia Imperatorem alloquetur.

3. Ne igitur de salute nostra desperemus, sed supplicemus, precemur, petamus, oremus, ad supernum Regem multis cum lacrymis legationem mittamus : habemus et jejuniū hoc cooperans, in hac pulchra legatione nobis adhærens. Sicut itaque præterita hieme, et æstate apparente, nauta navim in mare deducit, miles arma deterget, equumque ad bellum parat, agricola acuit falcem, viator fiduciæ plenus longum iter aggreditur, et ad certamina pugil exspoliatur, seque denudat : sic et nos jejuniū tamquam æstate quadam spiritali apparente, et arma tamquam milites abstergamus, falcem acuumus tamquam agricolæ, et tamquam nautæ contra absurdarum cupiditatum fluctus cogitationes opponamus, et ceu viatores ad cælum iter instituamus, et quasi pugiles ad certamina spoliemur ; fidelis enim et agricola, et gubernator, et miles, et athleta, et viator est. Idcirco Paulus quoque

¹ Post, honoratio, quidam addunt, et magis reverendus.

dicit : *Non est nobis lucta adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus et potestates : induite igitur armaturam Dei (Ephes. 6. 12).* Vidisti athletam ? vidisti militem ? Si athleta es, nudum in certamen te descendere oportet ; si miles, armatum ad pugnam consistere necesse est : quomodo igitur hæc utraque simul esse possint, et nudum esse, et non nudum : et indutum, et non indutum ? Quo tandem mod. ? ego dicam. Exue vitæ negotia, et athleta factus es : induue arma spiritualia, et factus es miles. Te ipsum vitæ curis denuda ; luctæ enim tempus est : arma spiritus induue ; bellum enim nobis contra dæmones conflatum est grave. Propterea et nudum esse oportet, ut nullam diabolo nobiscum luctanti ansam præbeamus, et undique armari, ut nusquam letalem plagam accipiamus. Excole animam tuam, et spinas excide : semina verbum pietatis, pulchras philosophiæ plantas insere, et cum multa diligentia repastina, et agricola factus es, tibi que dicit Paulus : *Laborantem agricolam oportet primum fructus percipere* (2. Tim. 2. 6). Hanc et ipse artem tractabat : idcirco Corinthiis scribens dicebat : *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit* (1. Cor. 3. 6). Acue falcem tuam, quam per crapulam hebetasti, acue per jejunium, aggredere iter in cælum ferens, asperam et angustam viam attinge et ambula. Quomodo autem poteris et attingere et ambulare ? Castigans corpus tuum, et in servitutem redigens : ubi enim via angusta, magnum impedimentum est carnis ex crapula obesitas. Absurdas undas concupiscentiarum reprime, repelle improbarum hiemem cogitationum, serva navigium, multam ostende peritiam, et factus es gubernator¹.

Horum autem omnium nobis materia jejunium et magister est, jejunium autem dico non hoc vulgare, sed accuratum jejunium : non tantum ciborum abstinentiam, sed et peccatorum : non enim jejunii natura jejunantes erueri valet, nisi congrua cum lege fiat. Etenim athleta, inquit, *Non coronatur, nisi legitime certaverit* (2. Tim. 2. 5). Ne igitur inter jejunii laborem a jejunii corona excidamus, discamus qualiter et quomodo hujusmodi negotium tractare debeamus : quoniam et Phariseus ille jejunavit, sed post jejunium illud descendit inanis, et jejunii fructibus vacuus : publicanus non jejunavit, et Phariseum jejunantem præcessit non jejunans (Luc. 18. 10-14), ut discas quod jejunii utilitas nulla, nisi et reliqua omnia consequantur.

Jejunii utilitas nulla, nisi a vitiis abstineamus. — Jejunaverunt Ninivite, et Dei misericordiam elicerunt : jejunaverunt et Judæi, et nihil profecerunt, sed culpæ abierunt. Quia igitur tantum jejunii periculum est nescientibus quomodo jejunare oportet, jejunii leges discamus, ne in incertum curramus, ne aerem verberemus, ne pugnantes cum umbra dimicemus. Medicina est jejunium, sed medicina licet millies utilis sit, per utentis imperitiam inutilis sæpe fit ; nam nosse oportet et tempus quo ipsam adhibere opus

sit, et ipsius medicamenti quantitatem et corporis temperiem, et regionis naturam, et anni tempus, et congruum victum, et multa alia : quorum si quodlibet prætermisum fuerit, reliquis omnibus, quæ dicta sunt, nocebit. Si autem ubi corpori mederi oportet, tanta nobis opus est diligentia : multo magis cum animam curemus, et cogitationibus medeamur, omnia scrutari, et cum omni sedulitate considerare necesse est.

4. Videamus igitur quomodo Ninivite jejunaverunt, et quomodo ab illa liberati sunt ira. *Homines, et jumenta, et oves, et boves ne pascantur* (Jon. 3. 7), inquit. Quid dicis ? dic mihi ; et bruta jejunant, et equi : et multi sacco vestiuntur ? Etiam, inquit : sicut enim, divite aliquo mortuo, non servos solos et ancillas, sed et equos necessarii sacco amicientes, et agasonibus tradentes ad sepulcrum sequi jubent, calamitatis magnitudinem ostentantes, et omnes ad misericordiam allicientes : sic et civitate illa de extremis periclitante, et brutam naturam sacco circumtexerunt et jejunii jugo subjecerunt. Non licet brutis sermone Dei iram discere, discant fame, quod a Deo infligatur plaga : etenim si dirueretur, inquit, civitas, non tantum nostri inhabitantium, sed et horum una esset communis sepultura. Quæ igitur pœnæ partem habitura sunt, ea jejunii quoque partem capiant. Et aliud quiddam tunc fecerunt, quod et prophetæ faciunt : etenim illi cum flagellum aliquod intolerabile de cælis ferri viderint, atque puniendos sine fiducia esse, confusione plenos, neque venia neque excusatione ulla dignos, nec habeant quid faciant, nec unde condemnatis præbeant patrocinium, ad bruta confugiant, et illorum mortem deplorantes, ex his supplicationem faciunt, miserabilem et luctuosam ipsorum perniciem proponentes. Cum igitur fames olim Judæos comprehendisset, et multa regionem siccitas premeret, et omnia consumerentur : unus prophetarum dicebat : *Resilientur juvenecæ apud præsepia sua, flevissent arma boum, quoniam non erant pascua : omnia jumenta terræ respexerunt ad te, quoniam exsiccatae sunt emissiones aquarum* (Joel. 1. 17) ; alter ex siccitate nata mala lugens, rursus sic fere dicit : *Cervæ in agro pepererunt et dereliquerunt, quoniam non erat herba ; onagri in saltibus substituerunt, attraxerunt ventum sicut draco : defecerunt ipsorum oculi, quoniam non erat fœnum* (Jer. 14. 5). Propterea et hodie Joel dicentem audistis : *Egrediatur sponsus e cubiculo suo, et sponsa e thalamo suo, congregate infantes sugentes ubera* (Joel 2. 16). Qua de causa, dic mihi, imminutam ætatem ad supplicationem vocat ? Nonne certum est quod¹ propter eandem ipsam causam ? Quoniam enim omnes viri ætate perfecti exacerbaverunt Deum, et ad iracundiam concitaverunt, Ætas, inquit, peccatorum expers irato supplicet. Sed ut dicebam, videamus quid tandem sit, quod inevitabilem illam iram solverit : num jejunium solum et saccus ? Nequaquam, sed totius vitæ mutatio. Unde hoc manifestum ? Ab ipsis prophetis verbis.

¹ Unus : in stadium.

² Aliquot MSS., Gubernator optimus.

¹ Juxta Savilium addidimus : Nonne certum est quod.

ἀγῶνας ἀποδυσώμεθα. Ὁ γὰρ πιστὸς καὶ γεωργός, καὶ κυβερνήτης, καὶ στρατιώτης, καὶ ἀθλητής, καὶ ὁδοιπόρος ἐστίν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος φησὶν· *Ὁὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας· ἐνδυσάμεθε οὖν τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ.* Εἶδες τὸν ἀθλητὴν; Εἶδες τὸν στρατιώτην; Εἰ ἀθλητὴς εἶ, γυμνὸν εἰς τὸν ἀγῶνα^α εἰσελθεῖν σε δεῖ· εἰ στρατιώτης εἶ, καθοπλισμένον σε ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἐστάναι χρή. Πῶς οὖν ἀμφοτέρω ταῦτα εἶναι δυνατόν, καὶ γυμνὸν εἶναι· καὶ οὐ γυμνὸν, καὶ ἐνδεδυμένον καὶ οὐκ ἐνδεδυμένον; Πῶς; ἐγὼ λέγω. Ἀποδύσαι τὰ βιωτικά πράγματα, καὶ γέγονας ἀθλητὴς· ἐνδύσαι τὰ ὅπλα τὰ πνευματικά, καὶ γέγονας στρατιώτης· γύμνωσον σαυτὸν τῶν βιωτικῶν φροντίδων· πάλιν γὰρ ἐστὶν ὁ καιρὸς· ἐνδύσαι τὰ πνευματικά ὅπλα· πόλεμος γὰρ ἡμῖν πρὸς δαίμονας συγκακρότητα χαλεπός. Διὰ τοῦτο καὶ γυμνὸν εἶναι χρή, ὥστε μηδεμίαν λαβὴν τῷ διαβόλῳ παρασχεῖν· παλαίοντι πρὸς ἡμᾶς, καὶ καθοπλίζεσθαι· μέντοι, ὥστε μηδαμθεν καιρίαν δέξασθαι πληγὴν. Γεώργησόν σου τὴν ψυχὴν, καὶ τὰς ἀκάνθας ἔκτεμε, σπείρον τὴν λόγον τῆς εὐσεβείας, τὰ καλὰ τῆς φιλοσοφίας· φύτευσον φυτὰ, καὶ μετὰ πολλῆς θεραπείας τῆς ἐπιμελείας, καὶ γέγονας γεωργός, καὶ ἐρεῖ πρὸς σὲ ὁ Παῦλος· *Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν.* Ταύτην καὶ αὐτὸς μετῆι τὴν τέχνην· διὰ τοῦτο Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔλεγεν· *Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ὁ δὲ Θεὸς ᾠήσῃσεν.* Ἀκονήσόν σου τὴν δρεπάνην, ἥν ἡμεῖς διὰ τῆς ἀδελφείας, ἀκόνησον δὲ διὰ τῆς νηστείας· ἄψαι τῆς ὁδοπορίας τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν φερούσης, τῆς τεθλιμμένης καὶ στενῆς ἄψαι, καὶ ὀδεύσον. Πῶς δὲ δυνήσῃ καὶ ἀψασθαι, καὶ ὀδεύσαι; Ὑπωπιάζων σου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶν· ἐνθα γὰρ ὁδοὺ στενοχωρία, μέγα κώλυμα ἢ ἐκ τῆς ἀδελφείας πολυσαρξία. Κατάστειλον τὰ κύματα τῶν ἀτόπων ἐπιθυμιῶν, ἀποκρούσαι τὸν χειμῶνα τῶν πονηρῶν λογισμῶν, διάσωσον τὸ σκάφος, πολλὴν ἐπιδείξειαι τὴν ἐμπειρίαν, καὶ γέγονας κυβερνήτης^β. Πάντων δὲ τούτων ὑπόθεσις ἡμῖν ἡ νηστεία καὶ διδάσκαλος ἐστὶν· νηστείαν δὲ οὐ ταύτην λέγω τὴν τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ νηστείαν, οὐ τὴν τῶν βρωμάτων ἀπογὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων· οὐ γὰρ ἀρκεῖ τῆς νηστείας ἡ φύσις ἐξελέσθαι τοὺς [40] μετιόντας, ἐὰν μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος γένηται νόμος. Καὶ γὰρ ἀθλητὴς, φησὶν, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ *ρομίμως* ἀθλήσῃ. Ἵνα οὖν μὴ πόνον ὑπομεινάντες νηστείας ἐκπέσωμεν τοῦ στεφάνου τῆς νηστείας, μάθωμεν πῶς καὶ τίνα τρόπον τὸ πρᾶγμα μετεῖναι χρή. Ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος ἐκείνους ἐνήστευσεν, ἀλλὰ μετὰ τὴν νηστείαν ἐκείνην κατῆλθεν ἐρημος καὶ κενὸς τῶν ἀπὸ τῆς νηστείας καρπῶν· ὁ τελώνης οὐκ ἐνήστευσε, καὶ ἐμπροσθεν γέγονεν ἐκνῶνον τοῦ νηστεύσαντος ὁ μὴ νηστεύσας, ἵνα μάθῃς δεῖ νηστείας ὀφελος οὐδὲν, ἀν μὴ καὶ τὰ λοιπὰ ἔπηται πάντα.

Ἐνήστευσαν οἱ Νινευῖται, καὶ ἐπισπάσαντο τὴν τοῦ Θεοῦ ἐβνοίαν· ἐνήστευσαν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πλεόν οὐδὲν ἐπράξαν, ἀλλὰ καὶ κατηγορηθέντες ἀπῆλθον. Ἐπεὶ οὖν τοσοῦτος ὁ κίνδυνος τῆς νηστείας τοῖς οὐκ εἰδόνιν ὅπως χρή νηστεύειν, μάθωμεν τῆς νηστείας τοὺς νόμους. Ἵνα μὴ τρέχωμεν ἀδόλως, μηδὲ ἀέρα δέρωμεν, μηδὲ σκιαμαζώμεν πνευματούς. Φάρμακον ἐστὶν ἡ νηστεία, ἀλλὰ τὸ φάρμακον, κἂν μυριάκις ὀφείλωμεν ἢ, πολλάκις ἀχρηστον γίνεται διὰ τὴν ἀπειρίαν τοῦ χρωμένου. Καὶ

γὰρ καὶ καιρὸν εἰδέναι χρή καθ' ὃν δεῖ τοῦτο ἐπιτιθέσθαι, καὶ ποσότητα αὐτοῦ τοῦ φαρμάκου, καὶ σώματος κρᾶσιν τῇ δεχομένῃ, καὶ χώρας φύσιν, καὶ ὥραν ἔτους, καὶ δαιταν κατάλληλον, καὶ πολλὰ ἕτερα· ὧν ὅπερ ἂν παροφθῇ, τοῖς ἄλλοις λυμναίνεται πᾶσι τοῖς εἰρημένους. Εἰ δὲ ἐνθα σῶμα θεραπεύειν δεῖ, τοσαύτης ἡμῖν ἀκριβείας χρεια, πολλῶ μᾶλλον ὅταν ψυχῆς ἐπιμελώμεθα καὶ λογισμοὺς θεραπεύωμεν, πάντα διερευνᾶσθαι καὶ σκοπεῖν ἀναγκαῖον μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης.

Ἴδωμεν τοίνυν πῶς ἐνήστευσαν οἱ Νινευῖται, καὶ πῶς τῆς ὁργῆς ἀπηλλάγησαν ἐκείνης. *Οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὰ κτήνη, καὶ τὰ πρόβατα, καὶ οἱ βόες μὴ γεμίσθωσαν, φησί. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; καὶ τὰ ἄλογα νηστεύει; καὶ ἵπποι, καὶ ἡμίονοι σάκκῳ περιβάλλονται; Ναι, φησί. Καθάπερ γὰρ εὐτόρου τινὸς τελευτήσαντος, οὐκ οἰκέτας μόνον, οὐδὲ θεραπαινίδας, ἀλλὰ καὶ ἵππους οἱ προσήκοντες σάκκῳ περιβάλλοντες, καὶ τοῖς ἵπποκόμοις αὐτοὺς ἐγχειρίζαντες, ἀκολουθεῖν ἐπὶ τὸ μνημα κελεύουσι, τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ἐπιδεικνύμενοι, καὶ πρὸς ἑλεον ἅπαντας ἐπισκώμενοι· οὕτω δὲ καὶ τῆς πόλεως ἐκείνης ἀπόλλυσθαι μελλούσης, καὶ τὴν ἄλογον φύσιν σάκκῳ περιέβαλον, καὶ ζυγῷ νηστείας ὑπέβαλον. Οὐκ ἔστι τὰ ἄλογα, φησί, λόγῳ μαθεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ὁργὴν, μανθανέτωσαν λιμῷ^γ, ὅτι θεόφλατος ἡ πληγὴ· καὶ γὰρ εἰ κατενεχθείη, φησὶν, ἡ πόλις, οὐχ ἡμῶν μόνον τῶν ἐνοικούντων, ἀλλὰ καὶ τούτων εἶς ἔσται τάφος κοινός. Τὰ τοίνυν μέλλοντα κοινωνεῖν τῆς κολάσεως κοινωνεῖτω καὶ τῆς νηστείας. Καὶ ἕτερον δὲ τι κατεσκεύαζον ἐντεῦθεν, ὃ καὶ οἱ προφῆται ποιοῦσι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐπειδὴν ἴδωσι πληγὴν τινα ἀφόρητον ἐκ τῶν οὐρανῶν φερομένην, εἰτα τοὺς κολάζεσθαι μέλλοντας ἀπαρβήσιστάς; ὄντας, αἰσχύνῃς γέμοντας, οὐδεμιὰς συγγνώμης οὐδὲ ἀπολογίας ὄντας ἀξίους, οὐκ ἔχοντες ὃ τι πράξουσιν, οὐδὲ ὅθεν πορίσονται τοῖς κατακρυβεῖσιν ἀπολογίαν, ἐπὶ τὰ ἄλογα καταφεύγουσι, καὶ τὸν ἐκείνων ἐκτραγυθεύοντες θάνατον, ἀπὸ τούτων ποιοῦνται τὴν ἱκετηρίαν, τὴν ἑλεεινὴν αὐτῶν καὶ πολυθρήνητον [41] ἀπόλειαν προβαλλόμενοι. Λιμοῦ τοίνυν ποτὲ καταλαβόντος τοὺς Ἰουδαίους, καὶ πολλοὺ τὴν χώραν αὐχμῷ κατέχοτος, καὶ πάντων δαπανωμένων, ὁ μὲν τῶν προφητῶν ἔλεγεν· *Ἐσκίρτησαν θαμνῶντες ἐπὶ ταῖς φάτναις αὐτῶν, ἐκλυσαν βοσκόμενοι βοῶν, ὅτι οὐχ ὑπῆρχε ρομὴ· πάντα τὰ κτήνη τοῦ πεδίου ἀνέβλεψαν πρὸς σὲ, ὅτι ἐξηράνθησαν ἀφ' ἑσέως ὕδατες· ὁ δὲ τὰ ἐκ τῆς ἀβροχίας θρηγῶν κακὰ, πάλιν οὕτως πῶς ἔλεγεν·* *Ἐλαζοι ἐν ἀνθρώποις ἔτεκον, καὶ ἐγκατέλειπον, ὅτι οὐκ ἦν βοτάνη· θάνατοι ἔστησαν ἐπὶ ράπαις, ἐκλυσαν ἀνεσόντες ὡς δράκοντες· ἐξέλειπον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ ἦν χόρτος.* Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον ἡκούσατε τοῦ ἰωὴλ λέγοντος· *Ἐξέλθετω νυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ ὁ ὄμιξος ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς, συναγάγετε ρήπια θηλάζοντα μαστούς.* Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, τὴν ὥραν ἡλικίαν καλεῖ^δ πρὸς ἱκετηρίαν; οὐκ εὐδοκίαν, ἀλλ' ὅτι διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν; Ἐπειδὴ γὰρ οἱ εἰς ἀνδρας τελοῦντες ἅπαντες παρώξυναν καὶ παρώργισαν τὸν Θεόν, ἢ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπειρος ἡλικία, φησί, παρακαλεῖτω τὸν ὀργιζόμενον^ε. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, ἴδωμεν τί ποτὲ ἐστὶ τὸ λύσαν τὴν ἀπαράτητον ἐκείνην ὁργὴν. Ἀρα ἡ νηστεία μόνον^ς, καὶ ὁ σάκκος; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ἀλλ' ἡ παντὸς τοῦ βίου μεταβολή. Πόθεν τοῦτο ὅλον; Ἀπ' αὐτῶν τῶν προφητικῶν ῥημάτων· Ὁ γὰρ περὶ τῆς ὁργῆς τοῦ Θεοῦ διαλεχθεὶς καὶ τῆς ἐκείνων νηστείας, αὐτὸς οὗτος τῆς τε καταλλαγῆς λέγων, καὶ τῆς καταλλαγῆς τὴν αἰτίαν διδάσκων, οὕτως πῶς φησὶ·*

^α Unus εἰς τὸ στάδιον.

^β Alii τὸν κοσμητικὸν φροντ.

^γ Savil. et tres mss. καθοπλίζεσθαι. Unus καθοπλίσαι.

^δ Quidam καὶ διοδεύσαι. Ibid. quidam ὑποπιάζων.

^ε Aliquot mss. κυβερνήτης ἄριστος.

^ζ Savil. et quatuor mss. μανθανέτωσαν διὰ τοῦ λιμοῦ.

^ς Alii καλεῖ.

^η Haec, οὐκ εὐδοκίαν ὅτι, e Savilio addidimus. Edit.

^θ Savil. et tres mss. τὸν ὀργιζόμενον.

^ι Alii μόνον.

Και εἶδε τὰ ἔργα αὐτῶν ὁ Θεός. Ἔργα ποῖα; ὅτι ἐνέστρευσαν; ὅτι σάκκων περιεβάλλοντο; Οὐδὲν τούτων, ἀλλὰ πάντα ταῦτα σιγήσας ἐπήγαγεν· Ὅτι ἀπέστρεψεν ἕκαστος ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ τῶν ποτηρῶν, καὶ μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ ἣ ἐλάλησε ποιῆσαι αὐτοῖς ὁ Κύριος. Ὅρξ· ὅτι οὐχ ἡ νηστεία ἐξήρπασε τοῦ κινδύνου, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ τοῦ βίου τὸν Θεὸν κατέστησεν ὡς τοῖς βαρβάρους καὶ εὐμενῇ;

Ταῦτα εἶπον. οὐχ ἵνα νηστεῖαν ἀτιμάζωμεν, ἀλλ' ἵνα νηστεῖαν τιμῶμεν· τιμὴ γὰρ νηστείας, οὐχὶ σιτῶν ἀποχή, ἀλλ' ἀμαρτημάτων ἀναχώρησις, ὡς ὅ γε τῇ τῶν βρωμάτων ἀποχῇ μόνον ὀρίζων τὴν νηστεῖαν, οὗτός ἐστιν ὁ μάλιστα ἀτιμάζων αὐτήν. Νηστεύεις; δεῖξόν μοι διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν. Ποίων ἔργων, φησὶν; Ἐὰν ἴθης πένητα, ἐλέησον· ἐὰν ἴθης ἐχθρὸν, καταλλάγηθι· ἐὰν ἴθης φίλον εὐδοκίμουνα, μὴ βασκίῃης· ἐὰν ἴθης γυναῖκα εὐμορφον, ὑπέρβηθι· Μὴ γὰρ δὴ στόμα νηστευέτω μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμοί, καὶ ἀκοή, καὶ πόδες, καὶ χεῖρες, καὶ πάντα τὰ τοῦ σώματος ἡμῶν μέλη· νηστεύεωσαν χεῖρες, ἀρπαγῇ; καὶ πλεονεξίας καθαρεύουσαι· νηστεύεωσαν πόδες, ὁρῶν τὸν ἐπὶ τὰ παράνομα θέατρα ἀφιστάμενοι· νηστεύεωσαν ὀφθαλμοί, παιδεύμενοι μηδέποτε ὄφασιν εὐμόρφοις ἐπιπηδῆν, μηδὲ ἀλλότρια περιεργάζεσθαι· καλλίη. Τροφὴ γὰρ ὀφθαλμῶν, θεωρεῖ· ἀλλὰ ἂν μὲν παράνομος ἦ καὶ κεκωλυμένη, λυμάλνεται τῇ νηστείᾳ, καὶ πᾶσαν ἀνατρέπει τῆς ψυχῆς τὴν σωτηρίαν· ἂν δὲ ἔννομος καὶ ἀσφαλὴς, κοσμεῖ τὴν νηστεῖαν. Καὶ γὰρ τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἴη, ἐπὶ μὲν βρωμάτων καὶ τῆς συγκεχωρημένης ἀφίστασθαι τροφῆς διὰ τὴν νηστεῖαν, ἐπὶ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς κεκωλυμένης ἀπτεσθαι. [42] Οὐκ ἐσθίεις κρέα; μὴ φάγῃς ἀκολασίαν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Νηστευέτω καὶ ἀκοή· νηστεία δὲ ἀκοῆς μὴ δέχεσθαι κακηγορίας καὶ διαβολάς· Ἀκοήν γὰρ μάταιαν μὴ παραδέξῃ, φησί.

Νηστευέτω καὶ στόμα ἀπὸ ῥημάτων αἰσχροῦν καὶ λοιδορίας. Τί γὰρ ὀφελος ὅταν μὲν ὀρνίθων καὶ ἰχθύων ἀπεχώμεθα, τοὺς δὲ ἀδελφούς δάκνωμεν καὶ κατεσθίωμεν; Ὁ κακηγορῶν ἀδελφικὰ κρέα ἐφαγεν, τὴν σάρκα ἢ τοῦ πλησίον ἔφακε. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἐφόβησεν εἰπὼν· Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλάπτετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Οὐκ ἐνέπηξας τῇ σαρκὶ τοὺς ὀδόντας, ἀλλ' ἐνέπηξας τῇ ψυχῇ τὴν κακηγορίαν, τὴν ποτηρὰν ὑπόληψιν ἐκρωσας, μυρία εἰργάσω κακὰ καὶ σαυτὸν καὶ ἐκείνον καὶ ἐτέρους πλείοντας· καὶ γὰρ τὸν ἀκούσαντα χεῖρωνα εἰργάσω, διαβάλλων τὸν πλησίον. Ἄν τε γὰρ ἀμαρτωλὸς ἦ, ῥάθυμος ὁ γίνεταί, κοινωνὸν εὐρῶν τῆς ἀμαρτίας· ἂν τε δίκαιος ἦ, εἰς ἀπόνοιαν αἴρεται, καὶ φουδάται ἐκ τῆς ἐτέρων ἀμαρτίας, μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ φαντάζεσθαι προαγόμενος. Μετὰ τούτων τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐβλάψας· οὐ γὰρ δὴ τὸν ἡμαρτηκῶτα διαβάλλουσιν ἅπαντες οἱ ἀκούοντες, ἀλλὰ τὰ ὀνειδῶν τῷ Χριστιανῶν ἔθνη· ὅθεν ὁ πρόσεβεται· οὐδὲ ἐστὶν ἀκούσαι ἀπίστων λεγόντων, ὅτι ὁ δεῖνα πόρνος ἐστὶ καὶ ἀκόλαστος. ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πεπλημμεληκότος, τοὺς Χριστιανούς ἅπαντας διαβάλλουσι. Πρὸς τοὺς τοῦ Θεοῦ τὴν ὁδὸν βλασφημισθαι παρεσκεύασας· ὥστε γὰρ εὐδοκίμου των ἡμῶν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δοξάζεται, οὕτως ἀμαρτανόντων βλασφημείται καὶ ὀβριζέται. Τέταρτον, τὸν κακῶς ἀκούσαντα κατήσχυνας, καὶ ἀναισχυντότερον ταύτῃ πεποίηκας, ἐχθρὸν καὶ πολέμιον κατὰ στήσας. Πέμ-

πτον, ἑαυτὸν ὑπεύθυνον κολάσαι καὶ τιμωρίᾳ πεποίηκας, πράγματα τὰ μὴδὲν σαυτῷ προσήκοντα πλέξας. Μὴ γάρ μοι τοῦτο λεγέτω τις, ὅτι τότε κακηγορῶ, ἐπειδὴν φευδῇ εἶπω· ἐὰν δὲ ἀληθεύω, οὐκέτι. Κἀν ἀληθεύων εἴπης κακῶς, καὶ τοῦτο ἐγκλημα· καὶ γὰρ ὁ Φαρισαῖος ἐκείνος τὸν τελώνην εἶπε κακῶς ἀληθεύων, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν αὐτοῦ τοῦτο πρόσβη. Εἶπε γὰρ μοι, τελώνης ἦν ὁ τελώνης καὶ ἀμαρτωλός; Παντί που ὅλον ὅτι τελώνης· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ αὐτὸν ἐκάκισεν ὁ Φαρισαῖος, ἀπῆλθεν ἅπαντα ἀπολέσας. Βούλει διορθῶσαι τὸν ἀδελφόν; ἔακρυσον, εὖσαι τῷ Θεῷ, κατ' ἰδίαν λαβὼν παραίνεσον, συμβούλευσον, παρακάλεσον. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν· Μήπως ἐλθόντα με, φησὶ, ταπεινώσῃ ὁ Θεός, καὶ περτήσω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκῶτων, καὶ μὴ μετανοήσαντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ ἢ ἐπραξαν. Δείξον ἀγάπην περὶ τὸν ἡμαρτηκῶτα· πείσον αὐτὸν ὅτι κηδόμενος καὶ φροντίζων, οὐκ ἐκπομπεύσαι βουλόμενος, περὶ ὁ τῆς ἀμαρτίας αὐτὸν ὑπομιμνήσκεις· κάτασχε πόδας, καταφίλησον, μὴ ἐπαισχυνθῇς, εἰ γε ἀληθῶς λατρεύσαι βούλει. Ταῦτα καὶ λατρεῖ ποιοῦσι πολλοί· δυσαρέστως γὰρ ἔχοντας τοὺς κἀμνοντας καταφιλοῦντες, παρακαλοῦντες ἀναπειθουσι [43] σωτήριον δέξασθαι φάρμακον· οὕτω καὶ σὺ ποίησον· τῇ ἱερᾷ δειξὼν τὸ ἔλκος, τοῦτό ἐστι κηδόμενον, τοῦτο προνοοῦντος, τοῦτο φροντίζοντος. Οὐ τοῖς κακῶς δὲ μόνον λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκούουσι κακῶς λεγόμενους ἐτέρους παραινῶ τὰς ἀκοὰς ἀποφράττειν, καὶ τὸν προφήτην μιμεῖσθαι τὸν λέγοντα· Τὸν καταλαλοῦντα λάθρι τὸν ἀληθινόν αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίδωκον. Εἶπε πρὸς τὸν πλησίον· Ἐχεις ἐπαινεῖσαι τίνα καὶ ἔγκωμιάσαι; ἀνοίγῃ τὰς ἀκοὰς, ἵνα δέξωμαι τὰ μύρα· ἂν δὲ κακῶς ἐθέλῃς εἰπεῖν, ἀποφράττω τὴν εἰσοδὸν τοῖς ῥήμασιν· οὐ γὰρ ἀνέχομαι κόπρον καὶ βέρβορον δέχεσθαι. Τί μοι τὸ κέρδος ἐκ τοῦ μαθεῖν ὅτι κονηρός ὁ δεῖνα; μέγιστον μὲν οὖν ἀπὸ τούτου βλάβος καὶ ἐσχάτης ζημίας. Εἶπε πρὸς αὐτὸν· Μεριμνήσωμεν τὰ ἡμέτερα, πῶς τῶν πεπλημμελημένων ἡμῖν εὐθύνας δώμεν, καὶ τὴν περιεργίαν ταύτην καὶ τὴν πολυπραγμοσύνην εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν ἐπιειξώμεθα. Ποῖαν ἐξομεν ἀπολογία, τίνα συγγνώμην, ὅταν τὰ ἡμέτερα μὲν μηδὲ εἰς νοῦν λαμβάνωμεν, τὰ δὲ ἀλλότρια οὕτω πολυπραγμωνώμεν; Καὶ ὥστε εἰς οἰκίαν παρακύψαι, καὶ τὰ ἐνδον κατασκοπεῖν· παρὶντα, αἰσχρὸν καὶ πολλῆς αἰσχύνης γέμον· οὕτω καὶ βίον ἀλλότριον περιεργάζεσθαι, ἀνελευθερίας ἐσχάτην. Τὸ δὲ τοῦτο καταγελαστότερον, ὅτι τοιοῦτον ἐχόντες βίον, καὶ τὸν οἰκίαν ἀμελοῦντες, ἐπειδὴν εἰπωσὶ τί τῶν ἀπορρήτων, παρακαλοῦσι τὸν ἀκούσαντα, καὶ ὀρκουσι μηδὲν λοιπὸν εἰπεῖν ἑτέρῳ, αὐτόθεν δηλοῦντες ὅτι πρῆγμα ἄξιον κατηγορίας ἐποίησαν. Εἰ γὰρ ἐκείνων μηδὲν εἰπεῖν ἑτέρῳ παρακαλεῖς, πολλῶ μᾶλλον σὲ πρότερον τοῦτο ταῦτα εἰπεῖν οὐκ ἐχρῆν. Κατεῖχες ἐν ἀσφαλείᾳ τὸν λόγον· ὅτε αὐτὸν προέδωκας, τότε τῆς σωτηρίας αὐτοῦ φροντίζεις; εἰ βούλῃ μὴ ἐξενεχθῆναι εἰς ἕτερον, μηδὲ αὐτὸς εἴπης· ὅτε δὲ ἑτέρῳ προέδωκας τοῦ λόγου τὴν φυλακὴν, περιττὰ ποιεῖς καὶ ἀνόνητα παραγγέλλων, καὶ ὀρκῶν ὑπὲρ τῆς τῶν εἰρημένων φυλακῆς. Ἄλλ' ἡδὺ τὴν κακηγορεῖν; ἡδὺ μὲν οὖν τὸ μὴ λέγειν κακῶς. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν κακῶς, ἐναγώνιος λοιπὸν ἐστίν, ὑποπτεῖται τε καὶ δέδοικε, καὶ μετανοεῖ, καὶ κατεσθίει τὴν ἐκ τοῦ γλώτταν, δεδοικώς καὶ τρέμων, μὴ ποτε εἰς ἐτέρους ἐξενεχθῆν τὸ ῥῆμα μέγαν ἐπαγάγῃ τὸν κίνδυνον, καὶ περιττὴν ἐχθραν καὶ ἀνόνητον ἐργάσθαι τοῖς εἰρηκόσιν· ὁ δὲ παρ' ἑαυτοῦ κατ-

^a Tres mss. τὴν νηστεῖαν.

^b Alii τὴν δὲ σάρκα, alii τὴν γὰρ σάρκα.

^c Savil. et unus ῥαθυμότερος.

^d Sic legere visum est cum Savillio, pro vulg. τὸ Χρ. ἔθνος· Edit.

^e In aliis perio deest.

^f Savil. et duo mss. κατασκοπεῖται. Morel. et alii σκοπεῖται.

De Dei ira loquutus et illorum jejuniis, idem conciliationem et conciliationis causam dicens, sic inquit, *Et vidit Deus opera ipsorum (Jonæ 3. 10)*. Qualia opera? quod jejunaverunt? quod saccum induerunt? Nihil horum, sed hæc omnia tacens intulit: *Quoniam conversus est quisque a viis suis malis, et poenituit Dominum mali, quod ipsis se facturum dixerat (Ib.)*. Cernis quod non jejunium periculo eripuit, sed vitæ mutatio Deum barbaris placatum et benevolum reddidit?

Jejunii vera ratio: — Hæc dixi, non ut jejunium contemnamus, sed ut jejunium honoremus: honor enim jejunii non ciborum abstinencia, sed peccatorum fuga. Ita ut qui ciborum abstinencia tantum jejunium definiat, is maxime ipsum vituperet. Jejunas? demonstra mihi per ipsa opera. Qualia, inquis, opera? Si pauperem videris, miserere: si inimicum videris, conciliare: si amicis laudabiliter agentem videris, ne invideas: si mulierem videris speciosam, prætereas. Non enim os tantum jejunet, sed et oculus, et auditus, et pedes, et manus, et omnia corporis nostri membra jejunent. Jejunent manus a rapina et avaritia munda: jejunent pedes ad illicita spectacula cursum reprimentes: jejunent oculi discentes numquam formosis obtutibus insillire, nec alienas curiose pulchritudines spectare. Cibus enim oculorum spectatio: sed si illegitima sit et prohibita, jejunio nocet, et omnem animæ salutem subvertit: si vero legitima et concessa, ornat jejunium. Etenim absurdissimum esset, cibum sumendo etiam a concessa abstinere esca per jejunium, oculis autem utendo etiam prohibitam attingere. Non comedis carnes? neque lasciviam per oculos haurias. Jejunet et auris: aurium autem jejunium detractiones et calumnias non suscipere. *Auditum enim vanum non suscipies (Exod. 23. 1)*, inquit.

5. Jejunet quoque os a verbis turpibus et convicio. Quæ enim utilitas cum avibus quidem et piscibus abstinemus, fratres vero mordeamus et comedamus? Detrahens fraternas carnes comedit, proximi carnem momordit: propterea et Paulus terruit, dicens: *Si autem vos invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini (Gal. 5. 15)*. Non infixisti dentes carni, sed animæ maledictum, improbam suspicionem indixisti, vulnerasti, innumeris affecisti malis et te ipsum, et illum, et alios plures: etenim audientem pejorem fecisti, proximum calumnians: sive enim peccator sit, tum segnior fit, peccati communicatorem nactus: sive justus sit, in arrogantiam tollitur, et inflatur ex aliorum peccato, magna de seipso sentire persuasus. Insuper communem Ecclesiæ statum læsisti: non enim omnes audientes peccatorem solum accusant, sed opprobria Christianorum genti infliguntur: nec audias infideles dicere, illum fornicatorem esse et dissolutum, sed pro eo qui peccavit, Christianos omnes calumniis insectari. Ad hæc Dei gloriam blasphemari fecisti: sicut enim nobis laudabiliter viventibus Dei nomen glorificatur, sic peccantibus blasphematur et contumelia afficitur. Quartum, male audientem pudore affecisti, et sic impudentiorem reddidisti, inimicum et

hostem faciens. Quintum, te ipsum poenæ et castigationis reum fecisti, negotia ad te nihil attentitia texens. Ne quis enim hoc mihi dicat, Tunc detraho, cum falsa dico; si autem vera dico, minime. Nam licet vera loquens male dixeris, et hoc est crimen: etenim Pharisæus ille publicano veridicus maledixit (*Luc. 18. 11*), sed tamen hoc ipsi nihil profuit. Nonne, quæso, publicanus erat publicanus et peccator? Cuique certum est quod publicanus erat; sed quoniam ipsum vituperavit Pharisæus, abiit omnibus amissis. Vis fratrem corrigere? Lacryma, ora Deum, seorsum apprehensum admone, consule, exhortare: sic et Paulus faciebat: *Ne iterum cum venero, inquit, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia quam gesserunt (2. Cor. 12. 21)*. Declara charitatem erga peccatorem: persuade ipsi, quod consulens et curans, non traducere volens, peccati ipsum commonefacis: comprehende pedes, osculare, ne erubescas, si modo vere mederi vis.

Confessio. — Hæc et medici faciunt sæpius, qui difficiles agrotos habent; deosculantes, rogantes persuadent salutarem sumere medicinam: ita tu quoque fac, sacerdoti vulnus manifesta: hoc est curantis, hoc providentis, hoc consulentis. Non solos autem maledicos, sed et aliis detrahi audientes admoneo aures obstruere, et prophetam imitari dicentem: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequabar (Psal. 100. 5)*. Dic proximo, Habes aliquem, quem laudes et commendes? aures aperio, ut unguentia suscipiam; si vero male velis dicere, verbis ingressum obturo: non epim stercus et cœnum accipere sustineo. Quod mihi lyerum, si didicero, illum esse improbum? imo maximum nocumentum ex hoc, et extrema jactura. Loquere ad ipsum: Caremus nostra, quomodo peccatorum rationem reddamus, et curiositatem hanc et operosam indagationem circa vitam nostram exhibeamus. Quam enim habebimus excusationem, quam veniam, cum nostra ne in mentem quidem veniant, aliena vero curiose scrutemur? Sicut in domum se inclinare, et interiora considerare prætereunti turpe est, et multa ignominia plenum: sic et circa alienam vitam satagere illiberalitatis extremæ est. Hoc vero ridiculum magis est, quod talem habentes vitam, et res suas negligentes, cum aliquid arcanum dixerint, rogant audientem et adjurant, ne cuiquam alteri dicat, hinc declarantes, se rem reprehensione dignam commisisse. Si enim illum, ut nemini dicat, rogas, multo magis te priorem huic dicere non oportebat. In tuto sermonem habebas: postquam ipsum prodidisti, tunc salutem ipsius curas; si non vis offerri ad alterum neque ipse dicas; postquam vero alteri prodidisti sermonis custodiam, superflua facis et inutilia, admoneas et obtestans pro dictorum custodia. Sed jucundum detrahere? imo jucundum non detrahere. Qui detrahit enim deinceps anxius est, suspicatur et timet, et eum poenitet, et linguam suam mordet, timens ei tremiscens, ne forte aliis enuntiatur verbum magnum sibi periculum afferat, et superfluum et inutilem inimi-

citiam illis, qui dixere, operetur : qui seipsum vero continet, in securitate plurima cum multa vivet voluptate.

Detractio vitanda. — Audisti sermonem ? inquit, *moriatur in te : confide, non te diumpet* (Eccli. 19. 10). Quid est, *Moriatur in te* ? Exstingue ipsum, defodito, nec exire, neque penitus moveri permittas ; sed maxime stude, nec alios quidem male dicentes tolerare. Quod si quando et susceperis, infodito, interime dictum, oblivioni trade, ut iis qui non audierint similis fias, et cum multa pace et securitate presentem transigas vitam. Si delatores didicerint, quod ipsos magis quam accusatos aversemur, et ipsi tandem ab hac mala consuetudine desistent, et peccatum corrigent, et laudabunt posthac, et nos ipsos quasi suos servatores et benefactores predicabunt. Sicut enim benedicere et laudare amicitiae, sic et maledicere et calumniari inimicitiae et odii et injuriarum principium est, atque infinitarum discordiarum materia. Non aliunde nostra negliguntur, quam quod aliena satagimus curioseque scrutamur : non enim vacat homini maledico, et alienos exquirenti mores, propriam quandoque vitam curare : studio enim omni in alienorum curiositatem impenso, necesse est omnia ejus tenere et negligenter jacere. Etenim bene nobiscum agi putandum est, si omne otium in propriorum curam peccatorum et judicium impendentes proficere possimus : cum vero semper aliena cures, quando de tuis sollicitus eris malis ?

6. Fugiamus igitur, dilecti, fugiamus detractioes, docti id esse totum diaboli barathrum et insidiarum ejus latibulum. Ut enim nostra negligamus, et graves nobis reatus constituamus, in hanc nos consuetudinem diabolus duxit ; imo vero non id ibi solum inest mali, quod tunc rationem dabimus eorum quae diximus, sed etiam quod peccata nostra sic graviora faciemus, omni nos excusatione privantes : qui enim acerbe aliena exquirat, in delictis suis nullam umquam veniam nanciscetur. Non enim tantum a peccatorum nostrorum natura, sed et ex judicio de aliis nostro sententiam Deus profert : idcirco admonuit dicens : *Nolite judicare, ne judicemini* (Matth. 7. 1) : non enim quale fuit peccatum, tale illic in futurum apparebit ; sed quamdam magnam et inevitabilem additionem a judicio in conversum facto accipiet. Sicut enim humanus et mitis et clemens majorem peccatorum gravitatem succidit : ita acerbus et crudelis et implacabilis magnum propriis pondus peccatis apponit. Eliminemus igitur omnem ex ore nostro detractioem, scientes quod etsi cinerem comedamus, nulla nobis asperae vitae hujus utilitas erit, nisi a detractioe abstineamus : non enim quae intrant coinquinant hominem, sed quae exeunt ex ore (Matth. 15. 17. 18). Si quis te praetereunte stercus commoveat, nonne, quaeso, illum convicio et contumelia afficias ? Hoc fac et erga detractores. Non enim sic commotum stercus illum factorem suspicientium cerebri membranam percussit, sicut aliena peccata excussa, et vita impura patefacta, audientium animos contristare et perturbare

solent. Abstineamus igitur a detractioe, turpiloquio, blasphemia, et neque proximo, neque Deo maledicamus : multi enim obtractatorum eo furoris lapsi sunt, ut a conservis in Deum linguam suam revocaverint. Quantum vero sit hoc malum, ex rebus nunc nos urgentibus discite. Ecce enim homo injuriam passus est, et omnes timemus et tremimus, et qui intulerunt injuriam, et qui de nulla hujusmodi re sibi sunt conscii, Deus autem per singulos dies injuria afficitur : quid dico per singulos dies ? imo vero per singulas horas, a divitibus, a pauperibus, a quietis, ab afflictis, a calumniantibus, a calumniam ferentibus, neque ullus usquam id curat. Ideo conservum violari permisit, ut ex periculo per contumeliam exorto discas Domini benignitatem. Atqui hoc nunc primum factum est, et solum ; nec tamen propter hoc nos ullam assequuturos esse veniam vel excusationem expectamus ; Deum vero quotidie irritamus, et nullam facimus conversionem, et adhuc cum omni longanimitate sustinet. Vidisti quanta Domini sit clementia ? Et in hac quidem praevaricatione qui peccaverunt, capti sunt, et in carcerem detrusi, poenasque dederunt ; sed tamen adhuc timemus : necdum enim facta laesus audivit, neque sententiam enuntiavit, et omnes tremimus ; Deus vero quotidie contumelias in se factas audit, et nemo convertitur, licet ille sit tam clemens et mitis. Illi peccatum dicere sufficit, et crimen solvitur ; in hominibus vero contrarium penitus, cum peccatores confessi fuerint, tunc magis puniuntur : quod quidem et nunc factum est.

Præsentis calamitatis descriptio. — Nam hi quidem ferro, illi vero igni, quidam autem bestiis traditi perierunt, non viri tantum, sed et pueri : nec ætatis immaturitas, nec populi tumultus, nec quod furore diabolico perciti quidam hæc fecerint, nec quod exactio intolerabilis esset, non paupertas, non quod commune peccatum fuerit, non quod promiserint, numquam se amplius talia ausuros, non aliud quidquam omnino ipsos eripuit ; sed absque omni venia ad barathrum abducebantur, militibus armatis utrumque ipsos agentibus et observantibus, ne quis reos eriperet : et sequebantur matres, procul quidem filios conspicientes abstractos, calamitatem autem conqueri non audentes ; affectum enim vincebat formido, et naturam superabat metus. Et sicut naufragos a terra contuentes homines dolent quidem, accedere autem et submersos eripere non valent : ita quidem et hic, tamquam undis quibusdam, militum timore prohibita matres, non tantum accedere, et ipsos a damnatione erueri non audebant, sed et timebant deplorare. An hinc Dei misericordiam conjicitis quam ineffabilis sit ? quam infinita ? quomodo omnem transcendat orationem ? Hic quidem is, qui laesus est, et ejusdem naturæ, et semel ex omni tempore hoc passus est, et non coram, neque præsens, et cernens, et audiens, et tamen nemo reorum veniam assequutus est : de Deo autem nihil horum dicere licet : etenim tantum est Dei et hominis discrimen ; quantum nemo verbis posset exprimere : quotidie contumelia afficitur præ-

έχουν, ἐν ἀσφαλείᾳ πολλῇ μετὰ πολλῆς βιώσεται τῆς ἡδονῆς.

Ἦκουσας λόγον, φησὶν· ἐναποθανέτω σοι· θάρσει, οὐ μὴ σε ῥήξει. Τί ἐστίν, Ἐναποθανέτω σοι; Σβέστον αὐτὸν, κατάχωσον, μὴ συγχωρήσης ἐξελεῖν, μὴδὲ κινήσῃναι τὸ παράπαν· ἀλλὰ μάλιστα μὲν οὖν σπουδάζε μὴδὲ ἀνέχεσθαι τῶν λεγόντων ἐτέρους κακῶς. Ἄν δ' ἄρα ποτε καὶ δέξῃ, κατάχωσον, ἀπόκτεινον τὸ λεχθέν, λήθῃ παράδος, ἵνα τοῖς μὴ ἀκηκοῦσιν ὅμοιος γένῃ, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀσφαλείας τὸν παρόντα δι-ἀγῃς βίον. Ἄν μάθωσιν οἱ κατήγοροι, ὅτι τὴν διαβαλλο-μένων μάλλον ἡμεῖς αὐτοὺς ἀποστεργόμεθα, παύσονται καὶ αὐτοὶ ποτε τῆς πονηρᾶς συνήθειας ταύτης, καὶ διορ-θώσονται τὸ ἀμάρτημα, καὶ ἐπαινέσονται μετὰ ταῦτα, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς σωτήρας αὐτῶν γενομένους καὶ εὐεργέ-τας ἀνακηρύξουσιν. Ὅσπερ γὰρ τὸ καλῶς λέγειν καὶ ἐγκωμιάζειν ἀρχὴ φιλίας ἐστίν, οὕτω τὸ κακῶς λέγειν καὶ διαβάλλειν [44] ἐχθρας, καὶ ἀπεχθείας, καὶ τῶν μυρίων πολέμων ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις γέγονεν. Οὐδαμῶθεν γὰρ ἐτέρωθεν ἡμέληται τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ τὰ ἀλλό-τρια πολυπραγμονεῖν καὶ περιεργάζεσθαι· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπον κακηγοροῦντα, καὶ τοὺς ἀλλοτρίους πολυπρα-γμονοῦντα βίους, τῆς ἰδίας ἐπιμεληθῆναι ποτε ζωῆς. Τῆς γὰρ σπουδῆς ἀπάσης αὐτῷ εἰς τὴν ἐτέρων πολυπραγμο-σύνην ἀναλισκομένης, ἀνάγκη τὰ αὐτοῦ πάντα ἀπλῶς κείσθαι καὶ ἡμελημένως. Καὶ γὰρ ἀγαπήτων τὴν πᾶσαν σχολὴν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων καὶ τὴν κρίσιν ἀναλίσκοντα, δυνήθηται τι ποιῆσαι πλεόν· ὅταν δὲ διαπαντὸς τὰ ἀλλότρια φροντίζῃς, πότε τῶν σὺν ἐπιμελήσῃ κακῶν;

Φύγωμεν τοίνυν, ἀγαπητοί, φύγωμεν τὰς κακηγορίας. μαθόντες ὡς διαβολικόν ἐστὶν ὅλον τὸ βάραθρον, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῆς ἐκείνου αὐτῇ ἢ ἐνέδρα. Ἴνα γὰρ καὶ τῶν ἡμετέρων ἀμελήσωμεν, καὶ χαλεπωτέρας ἑαυτοῖς κατα-στήσωμεν τὰς εὐθύνas, εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν συνήθειαν ὁ διάβολος ἤγαγε· μάλλον δὲ, οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χα-λεπὸν, ὅτι λόγον δώσομεν, ὣν εἰρήκαμεν τότε, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα ἀμαρτήματα χαλεπωτέρα ταύτῃ ποιῆ-σομεν, πάσης ἑαυτοὺς ἀποστερούντες ἀπολογίας. Ὁ γὰρ πικρῶς τὰ ἀλλότρια ἐξετάζων, ἐν τοῖς καδ' ἑαυτὸν πλημ-μελήμασιν οὐδεμιᾶς ἀπολαύσεται συγγνώμης ποτέ. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πεπλημμελημένων ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς σῆς περὶ ἐτέρων οἷσαι τὴν ψῆφον ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο παρήνεσε λέγων· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε· οὐ γὰρ οἷον γέγονε τὸ ἀμάρτημα, τοιοῦ-τον ἐκεῖ φανεῖται λοιπὸν, ἀλλὰ πολλὴν τινα καὶ ἀπαραί-τητον προσθήκην λήφεται ἀπὸ τῆς εἰς τὸν σύνδουλόν σου παρὰ σοῦ γεγεννημένης κρίσεως. Ὅσπερ γὰρ ὁ φιλάν-θρωπος, καὶ ἡμερος, καὶ συγγνωμονικὸς ὑποτέμνεται τὸν πλείονα τῶν ἀμαρτημάτων ὄγκον· οὕτως ὁ πικρὸς, καὶ ὠμὸς, καὶ ἀπαραίτητος πολὺ τοῖς οἰκείοις ἀμαρτήμασι προστίθῃσι μέγεθος. Ἐξορίσωμεν τοίνυν ἀπὸ τοῦ στόμα-τος ἡμῶν κακηγορίαν ἅπασαν, εἰδότες ὅτι κἂν τέφραν ἐσθίωμεν, οὐδὲν ὀφελος ἡμῖν τῆς σκληραγωγίας ταύτης, ἂν κακηγορίας μὴ ἀποσχωμέθα. Οὐ γὰρ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα ἀπὸ τοῦ στό-ματος. Εἰ τις ἀνακινήσει βόρβορον σοῦ παριόντος, εἰπέ μοι, οὐ λοιδορεῖς, καὶ ὀδριῶνεις τὸν τοῦτο ποιούντα; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν κακηγόρων^β ποίησον. Οὐ γὰρ οὕτως ἀνα-κινούμενος βόρβορος πλήττει τὴν μήνιγγα τῶν τὴν δυσ-ωδίαν δεχομένων ἐκείνην, ὡς ἀμαρτήματα ἀλλότρια ἀνα-

κινούμενα, καὶ βίος ἀκαθάρτος ἐκκαλυπτόμενος λυπεῖ τῶν ἀκουόντων τὴν ψυχὴν καὶ ἐξίστησιν. Ἀπεχώμεθα τοίνυν κακηγορίας, αἰσχρολογίας, βλασφημίας, καὶ μήτε τὸν πλησίον, μήτε τὸν Θεὸν λέγωμεν κακῶς. Πολλοὶ γὰρ εἰς τοῦτο μανίας ἐξώκειλαν τῶν κακηγόρων, ὡς ἀπὸ τῶν σκιδούλων ἐπὶ τὸν Δεσπότην ἀναστήσαι τὴν γλῶτταν τὴν ἑαυτῶν. Ὅσον δὲ τοῦτο ἐστὶ κακὸν, ἀπὸ τῶν κατεχόντων νῦν ἡμᾶς μάνθανε πραγμάτων. Ἰδοὺ γοῦν ἄνθρωπος ὀδρι-σθῇ, καὶ πάντες δεδοικαμεν καὶ τρέμομεν, οἱ τε ὀδριζότες οἱ τε μὴδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες τοιοῦτον· ὁ δὲ Θεὸς καδ' ἐκάστην ἡμέραν ὀδριῶνται· τί λέγω καδ' ἐκάστην ἡμέραν; καδ' ἐκάστην μὲν [45] οὖν ὥραν, παρὰ πλουτούντων, παρὰ πενήτων, παρὰ τῶν ἐν ἀνέσει, παρὰ τῶν ἐν θλί-ψει, παρὰ τῶν ἐπιπρεαζόντων, παρὰ τῶν ἐπιπρεαζομένων, καὶ οὐδεὶς οὐδαμῶς λόγος. Διὰ τοῦτο συνεχώρησεν ὀδρι-σθῆναι τὸν ὁμόδουλόν, ἵνα ἀπὸ τοῦ κινδύνου τοῦ διὰ τὴν ὀδριν γενομένου ταύτην τοῦ Δεσπότης τὴν φιланθρωπίαν μάθῃς. Καίτοι τοῦτο νῦν πρῶτον καὶ μόνον γέγονεν, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ διὰ τοῦτο προσδοκῶμεν ἀπολαύσεσθαι συγ-γνώμης τινὸς οὐδὲ ἀπολογίας· τὸν δὲ Θεὸν καδ' ἐκάστην παροργίζομεν τὴν ἡμέραν, καὶ οὐδεμίαν ποιούμεθα τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ ἐτι φέρεται μετὰ μακροθυμίας ἀπάσης. Εἶδες πόσῃ ἡ φιланθρωπία τοῦ Δεσπότης; Καίτοι γε ἐπὶ τῆς παρανομίας ταύτης οἱ πεπλημμεληκότες ἐάλωσαν, καὶ εἰς δεσμοτήριον ἐνέπεσον, καὶ δίκην ἔδωκαν, ἀλλ' ὅμως ἐτι δεδοικαμεν· καὶ γὰρ οὕτω ἤκουσε τὰ γεγε-νημένα ὁ ὀδρισθεὶς, οὐδὲ ψῆφον ἐξήνεγκε, καὶ πάντες τρέμομεν· ὁ δὲ Θεὸς καδ' ἐκάστην ἀκούει τὴν ἡμέραν τὰς εἰς αὐτὸν γινόμενάς ὀδριαι, καὶ οὐδεὶς ἐπιστρέφε-ται, καὶ ταῦτα οὕτως δυεὶς ἡμέρας καὶ φιланθρωπῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀρκεῖ τὸ ἀμάρτημα μόνον εἰ-πεῖν, καὶ λῦσαι τὸ ἐγκλημα· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων τοῦ-ναντίον ἅπαν· ὅταν ὁμολογήσωσιν οἱ ἡμαρτηκότες, τότε μειζόνως κολάζονται· ὁ δὲ καὶ νῦν γέγονε.

Καὶ οἱ μὲν σιδήρῳ, οἱ δὲ πυρὶ, οἱ δὲ θηρίοις παρα-δοθέντες ἀπώλοντο, οὐκ ἄνδρες δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ παῖ-δες. Καὶ οὐ τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον, οὐχ ἡ τοῦ δῆμου ῥύμη, οὐ τὸ μανίᾳ δαιμόνιον ἐμπελησθέντας· ταῦτα ποιῆσαι, οὐχ ἡ δοκοῦσα ἀπαίτησις ἀφόρητος εἶναι, οὐ πενία, οὐ τὸ κοινῇ μετὰ πάντων ἄμαρτην, οὐ τὸ ὑποσχεσθαι μη-δέποτε τοιαῦτα τολμήσειν λοιπὸν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως ἐξέλειπε· ἀλλὰ συγγνώμης χωρὶς ἀπάσης ἐπὶ τὸ βάραθρον ἀπήγοντο, στρατιωτῶν ἐνόπλων ἐκατέρωθεν αὐτοὺς περιαγόντων^α καὶ παρατηρούντων, μὴ τις ἐξαρ-πάσῃ τοὺς καταδικούς· καὶ παρηκολούθουν μητέρες πόρρωθεν μὲν ὁρῶσαι τοὺς παῖδας ἀποτεμνομένους, ὀδύ-ρεσθαι δὲ τὴν συμφορὰν οὐ τολμῶσαι· ἐνέκα γὰρ τὸ πά-θος ὁ φόβος, καὶ τῆς φύσεως ἐκράτει τὸ δέος. Καὶ καθά-περ οἱ τοὺς ναυαγούντας ἀπὸ γῆς ὀρῶντες ἄνθρωποι, ὀδυνῶνται μὲν, προσελθεῖν δὲ καὶ ἐξελεῖσθαι τοὺς κατα-ποντιζομένους οὐκ ἔχουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, καθάπερ ὑπὸ κυμάτων τινῶν τῷ φέθῳ τῶν στρα-τιωτῶν ἀνειργόμεναι αἱ μητέρες, οὐ μόνον προσελθεῖν καὶ ἐξελεῖσθαι τῆς καταδίκης αὐτοὺς οὐκ ἐτόλμωσαν, ἀλλὰ καὶ διακρύσαι ἐβόισαν. Ἄρα στοχαζέσθε ἐνταῦθεν τοῦ Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν, πῶς ἄφατος, πῶς ἀπειρος, πῶς ἅπαντα ὑπερβαίνει λόγον; Ἐνταῦθα μὲν γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ ὀδρισθεὶς, καὶ ἀπαξ τοῦ παντὸς χρέ-νου τοῦτο πέπονθε, καὶ οὐ κατ' ἐξῆς οὐδὲ παρὼν καὶ ὀρῶν καὶ ἀκούων, καὶ ὅμως οὐδεὶς ἔτυχε συγγνώμης τῶν τετολμηκότων· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν τούτων ἐστὶν εἰπεῖν. Καὶ γὰρ τοσοῦτόν ἐστι τὸ μέσον ἀνθρώπου καὶ

^α Allii φύγωμεν his.

^β Allii ἐπὶ τῶν κακηγόρων, alii κατηγόρων, notat Monlf. in textu legens ἐπὶ τῷ κατηγόρῳ, minus recte. Edit.

^γ Tres mss. ἐμπελησθέντας.

^δ Allii-προαγόντων, alii ἀγόντων.

Θεοῦ, ὅσον οὐδὲ λόγος παραστήσαι δύνησεται, καὶ καθ' ἐκάστην ὑδρίζεται τὴν ἡμέραν παρὼν, καὶ ὄρων, καὶ ἀκούων, καὶ οὐτε σκηπτὸν ἀφήκειν, οὐτε τὴν θάλατταν τῇ γῇ ἐπιβραμεῖν ἐκέλευσε καὶ καταποντίζαι πάντας, οὐτε τῇ γῇ διαστήναι, καὶ δέξασθαι πάντας τοὺς ὑβρικῶτας προσέταξεν, ἀλλ' ἀνέχεται, καὶ μακροθυμεῖ, [46] καὶ συγγνώσεται ἐπαγγέλλεται τοῖς ὑβρικόσιν, ἂν μετανοήσωσι μόνον καὶ ὑπόσχωνται μηκέτι ταῦτα ποιεῖν. Ἀληθῶς « εὐκαιρον νῦν ἀνακηρύττειν. *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου; ἀκουστικὴ ποιήσει πᾶσας τὰς αἰρέσεις αὐτοῦ; Πόσοι τοῦ Θεοῦ τὰς εἰκόνας οὐχὶ κατήνεγκαν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατεπάτησαν; ὅταν γὰρ ἄρχῃς τὸν ὑπεύθυνον, ὅταν ἀποδύῃς, ὅταν ἔλκῃς, τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα καταπατεῖς. Ἀκούσον γοῦν τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι ἄνθρωπος οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτειν τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· καὶ πάλιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.* Ἄν δὲ λέγῃς, ὅτι οὐχὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ τῷ Θεῷ, καὶ τί τοῦτο; Οὐδὲ γὰρ ὁ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντος τῆς αὐτῆς οὐσίας ἦν τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ὅμως δίκην ἔδωκαν οἱ τοιμήσαντες· ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἰσὶ τῷ Θεῷ οἱ ἄνθρωποι, ὥσπερ οὖν οὐδέ εἰσιν, ἀλλ' ὅμως εἰκὼν ἐκλήθησαν, καὶ διὰ τὴν προσγορίαν ἔδει τιμῇ ἀπολαύειν αὐτοὺς· εὐ δὲ ὑπὲρ ὀλίγου χρυσίου καταπατεῖς, ἄρχεις, σῦρεις, καὶ οὐδεμίαν οὐδέπω δίκην ἔδωκας τήμερον.*

Γένοιτο μὲν οὖν τινα χρηστὴν καὶ δεξιὰν γενέσθαι μεταβολὴν. Ἐκεῖνο μέντοι προλέγω καὶ διαμαρτύρομαι, ὅτι κἂν τοῦτο παρέλθῃ τὸ νέφος, ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένουμεν βῆθυσ, πάλιν πολλῶν χαλεπώτερα πεισόμεθα τῶν νῦν προσδοκωμένων· ἐπεὶ καὶ νῦν οὐχ οὕτω δέδοικα τοῦ βασιλέως τὴν ὀργὴν, ὥς τὴν ὑμέτεραν δέδοικα βῆθυσιν. Οὐ γὰρ δὴ τὸ λιτανεύσαι δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας ἀρκεῖ εἰς ἀπολογίαν ἡμῖν, ἀλλ' ὁλοκλήρου δεῖ τοῦ βίου ποιήσασθαι τὴν μεταβολὴν, καὶ τῆς πονηρίας ἀποστάντας μένειν ἐπὶ τῆς ἀρετῆς διηνεκῶς. Καθάπερ γὰρ οἱ νοσοῦντες, ἂν μὴ διαπαντὸς εὐτακτῶσιν, οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς μέχρι τριῶν ἡ τεσσαρῶν ἡμερῶν φιλοσοφίας· οὕτω καὶ οἱ ἁμαρτάνοντες, ἂν μὴ διαπαντὸς σωφρονώσιν, οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται πλεον ἀπὸ τῆς διορθώσεως τῶν δύο καὶ τριῶν ἡμερῶν. Ὅσπερ γὰρ, φησὶν, ὁ βαπτισόμενος, εἴτα ἐν τῷ βορβόρῳ μολυνόμενος πάλιν, οὐδὲν ὑπερίσταν· οὕτως ὁ τρεῖς ἡμέρας μετανοήσας, καὶ πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανελθὼν, οὐδὲν ἐργάσαστο πλεον.

Μὴ τοίνυν ὅπερ ἀεὶ ποιοῦμεν, τοῦτο καὶ νῦν ποιήσωμεν· καὶ γὰρ σεισμῶν πολλάκις καταλαβόντων καὶ λιμοῦ καὶ αὐχμοῦ, τρεῖς καὶ τέσσαρας ἡμέρας σωφρονισθέντες καὶ ἐπεικαστέροι γενόμενοι, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανήλθομεν· διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα γηγένται. Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένουμεν εὐλαβείας, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιεικίαν διατηρήσωμεν, ἵνα μὴ πάλιν ἐτέρας δεσθῶμεν πληγῆς. Μὴ γὰρ οὐκ ἡδύνατο κωλύσαι τὰ γεγενημένα ὁ Θεός; Ἄλλ' ἀφήκειν, ἵνα τοὺς καταφρονούντας αὐτοῦ ἐν τῷ τοῦ συνδούλου φόβῳ σωφρονεστέροισι ἐργάσθαι. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι πολλοὶ τῶν αἰτίων διέφυγον, πολλοὶ δὲ τῶν ἀνατιῶν ἐνέπεσον· καὶ γὰρ τοῦτο πολλῶν πολλὰκις ἀκούω λεγόντων, οὐκ ἐπὶ τῆς παρουσίας στάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐτέραις [47] πολλὰκις τοιαύταις περιστάσεσι. Τί οὖν ἀν εἰποῖς πρὸς τοὺς τὰ τοιαῦτα λέγοντας; Ὅτι

εἰ καὶ τῆς παρουσίας στάσεως ἀναίτιος ἦν ὁ ἄλοος, ἀλλ' ἐτέραν ἁμαρτίαν ἐργάσατό ποτε χαλεπώτεραν, εἴτα μὴ μεταβαλλόμενος, ἐν τῇ παρουσίᾳ δίκην ἔδωκε. Καὶ γὰρ ἴσθες τῷ Θεῷ τοῦτο ποιεῖν· ὅταν ἁμαρτάνωμεν, οὐκ εὐθέως ἐπεξέρχεται « τοῖς πλημμελήμασιν, ἀλλ' ἀνῆσι, διδοὺς ἡμῖν προθεσμίαν μετανοίας, ὥστε διορθώσασθαι καὶ μεταβαλεῖσθαι· ἂν δὲ διὰ τὸ μὴ δοῦναι δίκην, νομίσαντες καὶ τὸ ἁμάρτημα ἐξηλείφθαι, καταφρονήσωμεν, ἔνθα οὐχ ὑπονοοῦμεν, ἐκεῖ μετὰ ταῦτα ἀλωσόμεθα πάντως. Τοῦτο δὲ γίνεται, ἵνα ὅταν ἁμαρτάνωμεν, καὶ μὴ κολασθῶμεν, μὴ θαρσύνωμεν, ἂν μὴ μεταβαλόμεθα, εἰδότες ὅτι ἔνθα οὐ προσδοκῶμεν, ἐμπεσόμεθα πάντως. Ὡς τε, ἂν ἁμαρτήσῃς, καὶ μὴ κολασθῇς, μὴ καταφρονήσῃς, ἀγαπήτέ· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο μειζρόνως φοβήθητι, εἰδὼς ὅτι κοῦρον τῷ Θεῷ, ὅταν θέλῃ, ἀνταποδοῦναι πάλιν. Διὰ τοῦτο γὰρ τότε σε οὐκ ἐκόλασεν, ἵνα λάβῃς προθεσμίαν μετανοίας. Μὴ τοίνυν λέγωμεν, ὅτι ἀναίτιος ὢν ἐνέπεσον ὁ δεῖνα, ἕτερος δὲ αἰτίας ὢν διέφυγεν· ὅ τε γὰρ ἀναίτιος ἐμπεσόν, ὥσπερ ἔφην, ἐτέραν ἁμαρτημάτων ἔδωκε δίκην, ὅ τε νῦν « διαφυγόν, ἂν μὴ μεταβάλῃται, εἰς ἐτέραν ἀλώσεται παγίδα. Ἄν οὕτω διακείσώμεθα, οὐδέποτε τῶν οικείων ἁμαρτημάτων ἐπιλησόμεθα, ἀλλ' ἀεὶ δεδοικότες, τρέμοντες, μὴ ποτε ὑπόσχωμεν δίκην, ἀναμνησθώμεθα ταχέως αὐτῶν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἁμαρτίας ἀναμνησκείναι εἰσὼν, ὥς τιμωρία καὶ κόλασις· καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπέδοντο ἐκεῖνοι τὸν δίκαιον, καὶ ἔτη τρία καὶ δέκα παρήλθεν, ὑποπτεύοντες κολάζεσθαι, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων δεδοικότες, ἀνεμνήσθησαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· *Ναί, ἐν ἁμαρτίαις γὰρ ἔσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν τοῦ Ἰωσήφ.* Ὅρξ· πῶς ὁ φόβος ἀνεμνήσεν αὐτοὺς τῆς πλημμελείας ἐκείνης; Καὶ ὅτε μὲν ἡμάρτανον, οὐκ ἠσθάνοντο· ὅτε δὲ κολάζεσθαι προσεδόκησαν, τότε ἀνεμνήσθησαν.

Ταῦτ' οὖν εἰδότες ἅπαντα, ποιησώμεθα τοῦ βίου μεταβολὴν καὶ διορθώσιν, καὶ πρὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς ἐπιεικείας ἀγωνίας ὑπὲρ εὐλαβείας καὶ ἀρετῆς φροντισώμεν. Καὶ τέως τρεῖς ἐντολὰς ὑμῖν παρακαταθέσθαι βούλομαι, ἵνα μοι ταύτας ἐπὶ τῆς νηστείας κατορθώσῃς· τὸ μηδένα κακῶς λέγειν, τὸ μηδένα ἐχθρὸν ἔχειν, τὸ καθόλου πᾶσαν ἐκ τοῦ στόματος ἀπελάσαι τὴν πονηρὰν τῶν ὀρκων συνήθειαν. Καὶ καθάπερ ἐπειδὴν χρυσίον ἐπιβλήθην ἀκούσωμεν, ἀπὼν οἰκᾶς ἕκαστος, καὶ τὴν γυναῖκα καλέσας καὶ τὰ τέκνα· καὶ τοὺς οἰκέτας, σκοπεῖ μετ' ἐκείνων καὶ βουλευεται, πῶθεν τὴν εἰσφορὰν καταβάλῃ ταύτην· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐντολῶν ποιήσωμεν τοῦτων τῶν πνευματικῶν. Ἀναχωρήσας οἰκᾶς ἕκαστος· καλεῖται τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παῖδια, καὶ λεγέτω ὅτι εἰσφορὰ ἐπιβλήθη πνευματικὴ τήμερον, εἰσφορὰ δὲ ἥ ἐσται τῆς λύσεως τῶν δεινῶν τούτων καὶ ἀπαλλαγῇ, εἰσφορὰ οὐχὶ πέντης τῶν καταβάλοντας, ἀλλὰ πλουσιωτέρους ποιοῦσα, [48] ὥστε μηδένα ἐχθρὸν ἔχειν, μηδένα κακῶς λέγειν, μηδὲ ὀμνύναι καθόλου. Σκοπήσωμεν, φροντισώμεν, βουλευσώμεθα, ὅπως ἐκληρώσωμεν τὰς ἐντολὰς ταύτας· πᾶσαν εἰσενεγκώμεθα σπουδὴν, ἀλλήλους ὑπομνήσωμεν, ἀλλήλους διορθώσωμεθα, ἵνα μὴ ὀφειλοντες ἀπέλθωμεν ἐκεῖ, εἴτα δέσμενοι δανείσασθαι παρ' ἐτέσων, μὴ τὸ τῶν παρθένων πάθωμεν τῶν μωρῶν, καὶ τῆς ἀθανάτου σωτηρίας ἐκπίσωμεν. Ἄν οὕτω τὸν ἑαυτοῦ βυθιζώμεν βίον, ἐντεῦθεν ὑμῖν ἐγγυώμαι καὶ ὑπισχνώμαι, ὅτι καὶ « τῆς παρουσίας συμφορὰς ἔσται τις λύσις,

« Sic tres mss. Editi vero ὑπεξέρχεται.

« Alii ἁμαρτίας.

« Alii ὅ τε δὲ νῦν.

« Savil. et quidam alii καὶ τὰ παῖδια.

« Savil. et plurimi mss. ὡς καὶ, Morel. et alii ὅτι καὶ.

« Savil. et unus eukipron νῦν ἀνακαγγεῖν (s forte rectius. Edit. s). Infra ὅταν ἔλκῃς, ὅταν καταβάλῃς, τοῦ θ.

« Savil. et Morel. αἰτίων, alii ἀπαιτίων, quae lectiones ambae optime quadrant. Ibid. alii ἐνέπεσαν.

sens et videns et audiens, et neque fulmen immisit, neque mare jussit terram inundare et omnes submergere, neque terram hiare, et temeratores absorbere mandavit, sed tolerat, et longanimiter agit, et veniam se daturum promittit contumeliæ auctoribus, si tantum poenitentiam agant, et se non amplius hæc facturos polliceantur. Vere nunc exclamandi tempus: *Quis loquetur potentias Domini? auditas faciet omnes laudes ejus (Psal. 105. 2)?* Quod Dei imagines non tantum dejecerunt, sed etiam conculcaverunt? cum enim reum angas, cum dispolies, cum trahas, cum dejicias, Dei imaginem conculcas. Audi certe Paulum dicentem quod homo non debet operire caput, imago enim et gloria Dei est (1. Cor. 11. 7): et rursus ipsum Deum dicentem: *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 26)*. Si vero dicas, non esse ejusdem substantiæ hominem atque Deum, quid tum? Neque enim æs statuæ ejusdem est atque Imperator substantiæ, sed tamen hanc ausi lædere pœnas dederunt: sic et in hominibus, etsi non ejusdem cum Deo substantiæ sunt homines, sicut neque revera sunt, tamen imago vocati sunt, et propter appellationem ipsos honorem recipere oportebat. Tu vero propter paululum auri conculcas, angis, trahis, et nullam adhuc pœnam dedisti.

7. Contingat igitur hodie quamdam bonam et dexteram fieri mutationem. Illud certe vobis prædico, et contester, quod etsi hæc præterierit nubes, nos autem in eodem manserimus torpore, rursus multo his, quæ in præsentiarum expectantur, pejora patiemur: quoniam et nunc non tantum Imperatoris iram, quantum segnitiei vestram timeo. Non enim duobus aut tribus diebus supplicasse nobis ad defensionem sufficit, sed totius vitæ mutationem fieri oportet, et a malitia desistentes in virtute permanere continue. Sicut enim ægrolantes, nisi semper ordinate vixerint, nulla ipsis disciplinæ per tres aut quatuor dies servatæ utilitas: sic et peccantes nisi semper sobrii sint, nihil proderit ipsis duorum vel trium dierum correctio. Ut enim, dicitur, lotus postea in luto rursus inquinatus, nihil profecit: sic per tres dies agens poenitentiam, et rursus ad priora revertens, nihil lucratus est.

Terræ motus frequentes Antiochiæ. — Ne igitur quod semper facimus, hoc et nunc faciamus. Etenim terræmotibus sæpius comprehendentibus, et fame et siccitate, tribus vel quatuor diebus moderati et mansuetiores facti, rursus ad priora redivimus, proptereaque hæc acciderunt. Sed si non prius, nunc saltem in eadem permaneamus pietate, et eandem mansuetudinem servemus, ne rursus altero indigeamus flagello. Annon poterat Deus ea, quæ acciderunt, prohibere? Sed permisit, ut se contemntes per conservi metum modestiores efficeret. Non mihi quis dicat, quod multi solum effugerunt, multi vero insontium pœnam subierunt: etenim hoc dicentes multos sæpius audio, non in præsentem tantum seditione, sed, et in aliis multis hujusmodi negotiis. Quid igitur Lala objicientibus dicendum? Quod etsi in

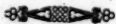
præsenti seditione insons erat is qui captus est, tamen aliud peccatum aliquando gravius commisit, deinde non mutatus, nunc pœnas dedit. Etenim hoc facere Deus consuevit: cum peccaverimus, non statim peccata ulciscitur, sed remittit, dans nobis poenitentiae tempus, ut corrigamur et mutemur; si vero quod non pœnas dederimus, peccatum deletum esse existimantes, contempserimus, ubi non putamus, ibi post hæc omnino capiemur. Hoc autem fit, ut cum peccaverimus, et non fuerimus puniti, non confidamus, nisi fuerimus mutati, scientes quod ubi non putamus omnino cademus. Itaque si peccaveris, et punitus non fueris, ne contemnas, dilecte; sed propter hoc ipsum magis time, sciens quod facile Deo est, quando velit, iterum retribuere. Ideo enim tunc te non punivit, ut habeas poenitentiae tempus. Ne igitur dicamus, quod crimine carens ille ceciderit, alter vero facinoris auctor effugerit. Innocens etenim punitus, ut ante dixi, aliorum peccatorum pœnas luit: et qui nunc effugit, nisi mutatus fuerit, in alio capietur laqueo. Si sic dispositi simus, numquam propriorum obliviscemur peccatorum, sed semper timentes, tremantes, ne quando subeamus iudicium, cito ipsorum recordabimur. Nihil enim sic peccata in memoriam revocare consuevit, ut pœna et castigatio: et hoc manifestum ex fratribus Joseph. Cum enim illi justum vendidissent, et tredecim anni præterissent, puniri metuentes, et de vita timentes, peccati recordati sunt, et inter se dicebant: *Certe: in peccatis enim sumus propter fratrem nostrum Joseph (Gen. 42. 21)*. Vides quomodo timor ille ipsos peccati sui commonefecit? Et quando peccabant quidem non sentiebant: quando vero puniri metuebant, tunc recordati sunt.

Moralis exhortatio. — Hæc igitur omnia scientes, vitam mutare velimus et corrigere, et ante instantis angustiae liberationem de religione et virtute cogitemus. Et interim tria vobis mandata commendare volo, ut hæc mihi in jejuniis præstetis: nemini detrahatis, inimicum habeatis neminem, et omnem prorsus ex ore malam juramentorum consuetudinem expellatis. Et sicut cum aurum imperatum audierimus, abiens quisque domum et uxorem vocans, et filios, et servos, considerat cum illis et consulat unde tributum illud eroget: sic et in mandatis his spiritualibus faciamus. Domum quisque regressus, uxorem et filios vocet et dicat: Tributum spirituale hodie impositum est, tributum, inquam, per quod erit quædam horum malorum solutio et liberatio, tributum, quod conferentes non pauperes, sed ditiores facit, ut neminem inimicum habeamus, detrahamus nemini, nec omnino juremus. Consideremus, curam agamus, consulamus, quomodo hæc impleamus mandata; omne impendamus studium, nos alter alterum commoneamus, alter alterum corrigamus, ut non debitores abeamus illuc, deinde mutuari ab aliis coacti, illud quod virgines fatuæ patiamur, et immortalis salutis excidamus. Si sic nostræ instituamus vitæ rationem. hinc vobis spondeo et polliceor, quod et præsentis:

calamitatis aliqua solutio dabitur, et istorum malorum liberatio : et quod omnibus majus est, futurorum fructus bonorum. Oportebat quidem omnem vobis mandare virtutem, sed hunc esse correctionis optimum modum puto, ut per partes legem acceptam impleamus, et tum ad alias pergamus. Sicut enim agro proposito, agricola paulatim fodiens, sic ad finem venit : sic et nos si legem hanc nobis ponamus, ut per Quadragesimam presentem hæc tria mandata diligenter exerceamus, procul dubio cum bonæ con-

suetudinis custodiam prudenter exhibuerimus, cum majore facilitate et ad reliqua veniemus, et ad ipsum disciplinæ verticem pervenientes, tum presentem vitam bona cum spe transigemus, tum et in futura cum multa Christo fiducia assistemus et arcanis fruemur bonis : quæ nos assequi detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria Patri una cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

EXHORTATIO AD POPULUM DE PATIENTIA ET TOLERANTIA, AB EXEMPLIS JOB ET TRIUM PUERORUM.
ET DE ABSTINENTIA A JURAMENTIS.

HOMILIA QUARTA.

1. Benedictus Deus, qui dolentes animas vestras consolatus est, et vacillantes mentes confirmavit : quod enim congruum ceperitis consolationem, per studium hoc et audiendi promptitudinem demonstratis. Non enim datur, animam dolentem et tristitiæ nube pressam posse quæ dicuntur cum promptitudine audire ; vos autem video cum multa benevolentia et acri studio nobis attendentes omnibus tristibus excussis, et audiendi desiderio instantem angustiam repulisse. Propterea Deo vobiscum gratias ago, quod philosophiam vestram miseria non vicerit, nec vigorem vestrum timor remisit, nec alacritatem vestram exstinxerit tribulatio, nec labefecerit zelum vestrum periculi magnitudo, nec superaverit amorem in Deum hominum timor, nec studium vestrum temporis iniquitas dejecerit : non tantum non dejecit, sed et confirmavit : non tantum non remisit, sed et intendit : non tantum non exstinxit, sed et amplius accendit. Evacuatum quidem forum est, sed ecclesia repleta (a) : illud luctus materia, hæc gaudii et lætitiæ spiritualis occasio. Cum igitur in forum te contuleris, dilecte, et solitudinem conspicuas ingemueris, confuge ad matrem, et statim te propiorum filiorum multitudine consolabitur, et perfectum ostendet tibi fratrum chorum, et omnem tristitiam repellat. In urbe quidem viros cernere desideramus tamquam deserta habitantes ; in ecclesiam vero confugientes multitudine comprimimur. Et quemadmodum mari æstuante, et multis procellis furente, ad portum confugere timor omnes cogit : sic et nunc fori procellæ et civitatis hiems omnes in ecclesiam undique compellunt, et charitatis vinculo membra inter se constringunt. Gratias agamus igitur et propter hæc Deo, quod tantum ex tribulatione carpsimus emolumentum, quod tantam ex tentatione utilitatem cepimus. Nisi tentatio, nec corona : nisi certamina, nec præmia : nisi stadia, nec honores : nisi tribulatio, nec remissio : nisi hyems, hiems¹, nec æstas. Et hoc non in hominibus tantum, sed in seminibus quoque ipsis intueri licet. Et in his enim multam quidem pluviam, multam vero nubium

collisionem, multam denique glaciem fieri oportet, si vernans spica exsurgere debet ; ubi vero sementis tempus, tempus et pluviae. Postquam igitur et nunc ingruit hiems, hiems animarum, non aeris : seramus et nos in hac hieme, ut in æstate metamus : seminemus lacrymas, ut exultationem metamus. Non meus hic sermo, prophetica denuntiatio est : *Qui seminant in lacrymis, inquit, in exultatione metent (Psal. 125. 5)*. Non sic semina demissus imber germinare et crescere facit, ut pietatis semen excitat et vernare facit ex lacrymis ruens imber : hic animam deterget, irrigat mentem, doctrinæ germen brevi progredi facit. propterea et profundum sulcum proscindere necessarium : etenim et hoc propheta admonuit ita dicens : *Novate vobis novalia, et nolite seminare in spinis (Jer. 4. 3)*. Quemadmodum igitur qui aratrum immitit inferne terram sulcat, tutam seminibus custodiam parans, ne facta in superficie remaneant, sed in ipsos terræ sinus condantur, et in tuto radices figant : sic et nos facere necessarium, et tamquam aratro tribulatione utentes, cordis profundum scindere : hoc enim et alius propheta admonet, dicens : *Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra (Joel 2. 13)*. Corda igitur scindamus, ut si qua mala herba, et dolosa cogitatio nobis inest, radicibus eam vellamus, et puras pietatis seminibus terras exhibeamus. Nisi enim nunc renovemus, nisi nunc seminemus, nisi nunc fundamus lacrymas, cum adest tribulatio et jejunium, quando umquam in compunctionem veniemus ? num quando remissio et deliciae fuerint ? Sed hoc fieri non potest : remissio enim et deliciae in segnitie inducere consueverunt, sicut tribulatio ad studium revocare, et mentem exterius circa multa vagantem et occupatam ad sese convertere. Ne igitur de hac tristitia doleamus, sed Deo gratias agamus : multum enim ex tribulatione lucrum. Nam et cum agricola semina cum multo labore collecta seminaverit, ut adveniat imber, exoptat : et ignarus quispiam omnia quæ sunt cernens, admirabitur, forteque apud seipsum dicet : Quid hic homo tandem facit ? collecta dissipat, nec dissipat tantum, sed et terræ cum multa cura commiscet, ne facile colligi possint ; nec commiscet tantum terræ, sed et optat vehementem pluviam, ut

¹ Vocem, *hiems*, repetitam hic et infra juxta Savil. inseruimus.

(a) In calamitate Antiocheni ad ecclesiam confugiebant

καὶ τῶν δεινῶν τούτων ἀπαλλαγὴ καὶ τὸ δὴ πάντων μετ-
 ζον, τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἡ ἀπολαυσίς. Ἐδεῖ μὲν γὰρ
 ὑμῖν ὁλόκληρον ἐγγεiriζειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ τοῦτον ἀρι-
 στον ἡγοῦμαι^α τρόπον διορθώσεως, τὸ κατὰ μέρος λαμ-
 βάνοντας τοὺς νόμους κατορθοῦν, καὶ τότε ἐπὶ τοὺς ἄλ-
 λους ἵναί. Καθὰπερ γὰρ ἀρούρας προκειμένης, ὁ γη-
 πόνος κατὰ μέρος διασκάπτων ἅπασαν, οὕτως ἐπὶ τὸ
 τέλος ἔρχεται· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐὰν νόμον ἑαυτοῖς τοῦτον
 θῶμεν, ὥστε κατὰ τὴν παρούσαν Τεσσαρακοστὴν ταύτας
 μετὰ ἀκριβείας κατορθώσαι τὰς τρεῖς ἐντολάς, πάντως
 πρὸς τῷ σὺν ἀσφαλεῖ τῆς καλῆς^β συνθηλαίας παραδοῦ-

^α Savil. et quidam alii ἀριστον εἶναι ἡγοῦμαι.

Παράκλησις πρὸς τὸν λαὸν περὶ καρτερίας καὶ ὑπομονῆς ἐκ παραδειγμάτων τοῦ τε Ἰωβ καὶ τῶν τριῶν
 παιδῶν· καὶ περὶ τῆς τῶν ἔργων ἀποχῆς.

Ὁμιλία δ^α.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ παρακαλέσας τὰς ὀδυρμένης
 θυμὸν ψυχὰς, ὁ στηρίξας δοκονάμενος ὑμῶν τὰς διανοίας·
 ὅτι γὰρ ἱκανὴν ἐδέξατο παρακλήσιν, διὰ τῆς σπουδῆς
 ταύτης ἐδείξατε, καὶ διὰ τῆς περὶ τὴν ἀκρόασιν προθυ-
 μίας. Οὐ γὰρ ἔστι ψυχὴν ὀδυρμένην καὶ νέφει κατεγο-
 μένην ἀθυμίας δυνήθηνα μετὰ προθυμίας ἀκοῦσαι τι
 τῶν λεγομένων· ὑμᾶς δὲ ὅρῳ μετὰ πολλῆς τῆς εὐνοίας
 καὶ σφοδρᾶς τῆς σπουδῆς ἡμῖν προσέχοντας, καὶ πάντα
 ἀποτιναξαμένους τὰ λυπηρά, καὶ τῷ τῆς ἀκρόάσεως
 ἔρωτι παρωσαμένους τὴν ἐπικειμένην ὀδύνην. Διὰ τοῦτο
 εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μεθ' ὑμῶν, ὅτι οὐκ ἤγχεεν ὑμῶν τὴν
 φιλοσοφίαν ἢ συμφορὰ, οὐδὲ ἐξέλυσεν ὑμῶν τὸν τόνον ὁ
 φόβος, οὐδὲ ἐσθεσεν ὑμῶν τὴν προθυμίαν ἡ θλίψις, οὐδὲ
 ἐμάρανεν ὑμῶν τὸν ζῆλον ὁ κίνδυνος, οὐδὲ ἐνίκησε τὸν
 περὶ Θεὸν πόθον ὁ τῶν ἀνθρώπων φόβος, οὐδὲ [49] κατ-
 ἔβαλεν ὑμῶν τὴν σπουδὴν ἢ τοῦ καιροῦ δυσκολία· καὶ οὐ
 μόνον οὐ κατέβαλεν, ἀλλὰ καὶ ἐπέβρωσεν· οὐ μόνον οὐκ
 ἐξέλυσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπέτεινεν· οὐ μόνον οὐκ ἐσθεσεν,
 ἀλλὰ καὶ ἀνῆψε πλέον. Κεκένωται μὲν ἡ ἀγορὰ, ἡ δὲ ἐκ-
 κλησία πεπλήρωται· ἐκείνη τραγωδίας ὑπόθεσις, αὕτη
 χαρὰς καὶ εὐφροσύνης πνευματικῆς ἀφορμή. Ὅταν οὖν
 ἐμβάλῃς εἰς τὴν ἀγορὰν, ἀγαπητὲ, καὶ τὴν ἐρημίαν θεα-
 σάμενος^β στενάξῃς, κατάφυγε πρὸς τὴν μητέρα, καὶ
 παραμυθίσεται σε εὐθὺς τῷ πληθεῖ τῶν οἰκίων τέκνων,
 καὶ δεῖξαι σοι τῶν ἀδελφῶν ἀπηρτισμένον τὸν χορὸν, καὶ
 πᾶσαν ἀποκροῦσεται σου τὴν ἀθυμίαν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς
 πόλεως ἐπιθυμοῦμεν ἄνδρας ἰδεῖν, καθὰπερ οἱ τὰς ἐρή-
 μους οἰκοῦντες· εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν καταφεύγοντες,
 ὑπὸ τοῦ πληθους στενωπορούμεθα· καὶ καθὰπερ τῆς θα-
 λάττης στασιαζούσης καὶ πολλῷ τῷ χειμῶνι μαινομένης,
 εἰς τὸν λιμένα καταφεύγειν ἀναγκάζει ὁ φόβος ἐξωθεν
 ἅπαντας· οὕτω καὶ νῦν τὰ τῆς ἀγορᾶς κύματα, καὶ ὁ
 τῆς πόλεως χειμῶν, πάντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν συναλαύ-
 νει πάντοθεν, καὶ τῷ συνδίσμῳ τῆς ἀγάπης σφίγγει μετ'
 ἀλλήλων τὰ μέλη. Εὐχαριστοῦμεν τοῖνυν καὶ διὰ ταῦτα
 τῷ Θεῷ, ὅτι τοσοῦτον ἀπὸ τῆς θλίψεως ἐκαρπωσάμεθα
 κέρδος, ὅτι τοσαύτην ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ τὴν ὠφέλειαν
 ἐλάβομεν. Ἐὰν μὴ πειρασμός, οὐδὲ στέφανος· ἐὰν μὴ
 παλαίσματα, οὐδὲ βραβεῖα· ἐὰν μὴ σκάμματα, οὐδὲ τι-
 μαί· ἐὰν μὴ θλίψις, οὐδὲ ἀνεσις· ἐὰν μὴ χειμῶν, οὐδὲ
 θέρος· καὶ τοῦτο οὐκ ἐπ' ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ'
 αὐτῶν τῶν σπερμάτων ἐστιν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ πολλὴν
 μὲν τὸν ὑετὸν, πολλὴν δὲ τῶν νεφῶν τὴν συνδρομήν, πο-
 λὺν δὲ γενέσθαι δεῖ τὸν κρυμνὸν, εἰ μέλλοι κορυμνὸς ὁ στάχυς
 ἀνίστασθαι· ὅπου δὲ σφόδρα καιρός, καὶ ὑετοῦ καιρός.

^α Savil ἀνδριάντων τεσσάρτη.

^β Unus καὶ ταύτην ἐρημίαν θεασάμενος. Infra quatuor mss.,
 καὶ δεῖξαι σοι τῶν ἀδελφῶν ἀπηρτισμένον. In aliis τῶν ἀδελ-
 φῶν deest

καὶ τὴν φυλακὴν, μετὰ πλείονος τῆς εὐκολίας καὶ ἐπι-
 τὰς λοιπὰς ἤξομεν, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐλθόντες τῆς φιλο-
 σοφίας τὴν κορυφὴν, καὶ τὸν παρόντα βίον μετὰ χρη-
 στῆς τῆς ἐλπίδος καρπωσόμεθα^α, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι
 μετὰ πολλῆς παραστησόμεθα παρρησίας τῷ Χριστῷ,
 καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀπολαύσομεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο
 πάντας ἡμᾶς ἀξιοῦσθαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυ-
 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ᾧ
 τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^β Hæc est lectio Savilii, quam admisisimus, repudiata Monif.
 scriptura, nempe: πάντως καὶ τῇ τῆς καλῆς. Edit.

^α Savil. μετὰ χρηστῆς βιωσόμεθα τῆς ἐλπίδος. Mox idem πα-
 τας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν.

Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν ἐφέστηκε χειμῶν, χειμῶν^α εὐφυῶν,
 οὐκ ἄερος, σπείρωμεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ χειμῶνι τοῦτῃ.
 Ἰνα ἐν τῷ θέρει θερίσωμεν· σπείρωμεν δάκρυα, ἵνα θε-
 ρίσωμεν ἀγαλλίαςιν. Οὐκ ἔμβος οὗτος ὁ λόγος· προφητι-
 κὸν ἔστι τὸ παράγγελμα· Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσι,
 φησὶ, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσιν. Οὐχ οὕτω τὰ σπέρματα
 καταφερόμενος ὑετός θάλλειν ποιεῖ καὶ ἀρῆσθαι, ὥς τὴν
 τῆς εὐσεβείας σπόρον ἀνίστηται καὶ παρασκευάζει κορυμ-
 νὸν ὁ ἐκ τῶν δακρύων καταφερόμενος ὑετός· οὗτος ἀποσμή-
 χει ψυχὴν, ἄρδει διάνοιαν, προκλύει^α ταχέως ποιεῖ τῆς δι-
 ασκαλίας τὴν βλάστησιν· διὰ τοῦτο καὶ αὐλακα βαθεῖαν
 ἀνατεμεῖν ἀναγκαῖον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ὁ προφήτης παρ-
 ῆνεσεν, οὕτως εἰπὼν· Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώματι, καὶ
 μὴ σπείρετε ἐπ' ἀκάνθαις. Καθὰπερ οὖν ὁ τὸ ἄροτρον
 ἐμβάλων, κάτωθεν τὴν γῆν ἀναβρίγγουσιν, ἀσφαλῆ τοῖς
 σπέρμασι προπαρασκευάζων τὴν φυλακὴν, ὥστε μὴ κατε-
 ενεχθέντα ἄνω κεῖσθαι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἀλλ' εἰς αὐτὰς
 τῆς γῆς παραπεμφθῆναι τὰς λαγόνας, καὶ ἐν ἀσφαλεῖ
 καταθεσθαι τὰς ρίζας· οὕτω καὶ ἡμᾶς ἀναγκαῖον ποιεῖν,
 καὶ καθὰπερ ἀρότρον τῇ θλίψει καταχρησαμένους ἀναβ-
 ρῆσαι τῆς καρδίας τὸ βάθος. Τοῦτο γὰρ καὶ ἕτερος προ-
 φῆτης παραινέει λέγων, Διαβρίξαιτε τὰς καρδίας ὑμῶν,
 καὶ μὴ τὰ ὀφθαλμοὺς ὑμῶν. Διαβρίξωμεν τοῖνυν τὰς καρ-
 δίας, ἵνα εἰ τις πονηρὰ βουλήν καὶ λογισμὸν δολέας
 ἐστὶν ἐν ἡμῖν, πρὸρρήξωμεν αὐτὸν ἀνασπάσωμεν, καὶ καθα-
 ρὰς τοῖς τῆς [50] εὐσεβείας σπέρμασι παράσχωμεν τὰς
 ἀρούρας. Ἐὰν γὰρ μὴ νῦν νεώσωμεν, ἐὰν μὴ νῦν σπεί-
 ρωμεν, ἐὰν μὴ νῦν δακρύσωμεν, ὅτε θλίψις καὶ νηστεία,
 πότε ἄλλοτε ἔξομεν εἰς κατανύξιν; ὅταν ἀνεσις ᾖ καὶ
 τρυφή; Ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον· ἡ γὰρ ἀνεσις καὶ ἡ
 τρυφή εἰς βλάβουσαν ἐνάγειν εἴωθεν, ὥσπερ ἡ θλίψις
 πρὸς^α σπουδὴν ἐπανάγει, καὶ πεπληνημένην ἐξω καὶ
 περὶ πολλὰ τὴν διάνοιαν κεχρηνοῖαν πρὸς ἑαυτὴν ἐπι-
 στρέφει. Μὴ τοῖνυν ἀλγῶμεν ὑπὲρ τῆς ἀθυμίας ταύτης,
 ἀλλὰ καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ· πολὺ γὰρ ἀπὸ τῆς θλί-
 ψews τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ ὁ γεωργὸς ἐπειδὴν σπείρῃ τὰ
 μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου συλλεγόντα σπέρματα, χειμῶνα
 γενέσθαι εὐχεται· καὶ ὁ μὲν ἰδιώτης θεωρῶν τὰ γινόμενα
 ἅπαντα θαυμάσεται, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἴσως εἰρεῖ· Τί ποτε
 ὁ ἄνθρωπος οὗτος ποιεῖ; τὰ συλλεγόντα σκορπίζει καὶ
 οὐχὶ σκορπίζει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναμίγνυσσι μετὰ πολλῆς
 τῆς ἀκριβείας τῇ γῇ, ὥστε αὐτὰ μὴδὲ συλλέξαι δυνήθη-
 ναι βρόδους· καὶ οὐκ ἀναμίγνυσσι μόνον τῇ γῇ, ἀλλὰ καὶ
 εὐχεται γενέσθαι σφοδρὸν τὸν ὑετὸν, ὥστε κατασπαῇ-
 ναι τὰ καταβληθέντα ἅπαντα, καὶ γενέσθαι πηλὸν. Καὶ

^α Bis χειμῶν nobis repetitum est e Savillio. Edit.

^β Savil. et tres mss. προκλύει, non male.

^γ Sic Savil. et maxima pars mss. Morei. vero εἰς σπουδὴν.

θοροῦσθαι βλέπων βροντὰς καταβρόχηνυμένας, καὶ ἀστρα-
πὰς καταφερομένας· ὁ δὲ γηπόνος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ χαίρει
καὶ ἀγάλλεται χειμῶνα ὀρών· οὐ γὰρ τὰ παρόντα βλέπει,
ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ἀντιμένει· οὐ πρὸς τὰς βροντὰς ὀρᾷ,
ἀλλὰ τὰ δράγματα ἀναλογίζεται· οὐ τὰ σηπόμενα σπέρ-
ματα, ἀλλὰ τοὺς κομῶντας στάχους· οὐ τὸν φορτικὸν ὕε-
τὸν, ἀλλὰ τὸν ἡδιστον τῆς ἄλλω κονιορτόν. Οὕτω δὴ καὶ
ἡμεῖς· μὴ τὴν θλίψιν ὀρώμεν τὴν παρούσαν, μηδὲ τὴν ἐδύ-
νην, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτῆς γινομένην ὠφέλειαν, τὸν ἐξ αὐ-
τῆς τικτόμενον καρπὸν· ἀναμείνωμεν τῆς ἄλλω τὰ δρά-
γματα· καὶ γὰρ ἔαν νήφωμεν, πολὺν ἀπὸ τοῦ καιροῦ
τοῦτου δυνησόμεθα συναγαγεῖν τὸν καρπὸν, καὶ πληρω-
σαι τὰ ταμεία τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας· ἂν νήφωμεν,
οὐ μόνον οὐδὲν πεισόμεθα ἀπὸ τῆς θλίψεως ταύτης δι-
νὸν, ἀλλὰ καὶ μυρία καρπωσόμεθα ἀγαθὰ· ἂν δὲ ῥαθυ-
μῶμεν, καὶ ἡ ἀνεσις ἡμᾶς ἀπολεῖ· τὸν μὲν γὰρ μὴ προσ-
έχοντα ἐκάτερα βλέπτει, τὸν δὲ μετὰ ἀκριβοῦς ζῶντα
ἀμφοτέρω ὠφελεῖ. Καὶ καθάπερ τὸ χρυσίον, κἂν ὕδασιν
ὀμιλήσῃ, τὴν οἰκίαν εὐπρέπεια ἐπιδείκνυται, κἂν εἰς
χλωμεντήριον ἐμπέσῃ, φαειρότερον γίνεται· πάλιν ὁ δὲ πη-
λὸς καὶ ὁ χόρτος, κἂν ὕδασιν ἀναμιχθεὶς τύχῃ, ὁ μὲν δια-
λύεται, ὁ δὲ στήπεται· κἂν εἰς πῦρ ἐμπέσῃ, ὁ μὲν φρύ-
γεται, ὁ δὲ κατακαίεται· οὕτω δὴ καὶ ὁ δίκαιος, καὶ ὁ
ἀμαρτωλὸς· ὁ μὲν γὰρ, κἂν ἀνέσσεως ἀπολαύῃ, μένει λαμ-
πρὸς, καθάπερ τὸ χρυσίον περιχλωρόμενον ὕδατι· κἂν εἰς
πειρασμὸν ἐμπέσῃ, φαειρότερος γίνεται, καθάπερ τὸ
χρυσίον βασανιζόμενον ὑπὸ τοῦ πυρὸς· ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς,
κἂν ἀνέσσεως τύχῃ, διαλύεται καὶ καταστῆται, καθά-
περ ὁ χόρτος καὶ ὁ πηλὸς ἐμὴλὼν ὕδατι· κἂν πειρασμὸν
ὕπομεινῃ, κατακαίεται καὶ ἀπόλλυται, καθάπερ ὁ χόρτος
καὶ πηλὸς ὑπὸ τοῦ πυρὸς.

Μὴ τοίνυν ἀλῶμεν ἐπὶ τοῖς παροῦσι δεινοῖς· ἔαν γὰρ
ἀμαρτίας ἔχης, ἀφανίζονται καὶ κατακαίονται ῥάβδῳ·
ὑπὸ τῆς θλίψεως· ἔαν δὲ ἀρετὴν ἔχης, λαμπρόνῃ καὶ φαι-
δρύνῃ ὡς αὐτῆς· ἔαν γὰρ ἀγρυπνῇς διηνεκῶς [51] καὶ
νήφῃς, ἀντίτερος ἔσῃ βλάβης ἀπάσης. Οὐ γὰρ ἡ τῶν
πειρασμῶν φύσις, ἀλλ' ἡ τῶν πειραζομένων ῥαθυμία τὰ
πτώματα ἐργάζεσθαι πέφυκεν. Ὡς εἰ βούλει τρυφᾷν
καὶ ἀνέσσεως ἀπολαύειν καὶ ἡδονῆς, μὴ ζῆται ἡδονὴν
μήτε ἀνεσιν, ἀλλὰ ζῆται ψυχὴν ὑπομονῆς γέμουσαν καὶ
καρτερίαν ἐπιδείξασθαι δυναμένην· ὥς ἔαν μὴ τοῦτο
ἔχης, οὐχὶ πειρασμὸς σε ἐλέγξει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνεσις
σε ἀπολεῖ καὶ καταβαλεῖ μεζόνως. Ὅτι γὰρ οὐχ ἡ τῶν
δεινῶν ὡς προσβολὴ, ἀλλ' ἡ τῆς ἡμετέρας διανοίας ῥαθυμία
ἀντρέπει τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, ἀκουσον τί φησιν ὁ Χρι-
στός· Πᾶς ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους,
καὶ ποιεῖ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις
ψυχοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ
κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν
οἱ ἀνεμοὶ, καὶ προσεῖρβήσαν τῇ οἰκίᾳ ἐκεῖνῃ. καὶ οὐκ
ἔτεσε· τεδεικνύτω γὰρ ἐπὶ τῆς πέτρας· καὶ πάλιν·
Ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ οὐ ποιεῖ
αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ψυχοδόμησεν
αὐτοῦ τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν ψάμμον, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ,
καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ
προσεῖρβήσαν τῇ οἰκίᾳ ἐκεῖνῃ. καὶ κατέπεσε, καὶ ἦν
ἡ πτώσις αὐτῆς μεγάλη. Ὅρᾳς ὅτι οὐχ αἱ τῶν πειρα-
σμῶν προσβολαί, ἀλλ' ἡ τῶν οἰκοδομούντων ἀνοία τὴν
πτῶσιν ἐποίησεν· Καὶ γὰρ ἔχει βροχὴ, καὶ ἐνταῦθα βροχὴ·
κάκει ποταμοὶ, καὶ ἐνταῦθα ποταμοὶ· κάκει πνευμάτων
προσβολαί, καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ τοῦτο· κάκεινος ψυχο-

δόμησε, καὶ οὗτος ψυχοδόμησε· καὶ ἡ αὐτὴ οἰκοδομή, καὶ
οἱ αὐτοὶ πειρασμοί· ἀλλ' οὐ τὸ αὐτὸ τέλος, ἐπειδὴ οὐχ ὁ
αὐτὸς θεμέλιος. Οὐ γὰρ τὸν πειρασμῶν ἡ φύσις, ἀλλὰ
τοῦ οἰκοδομήσαντος ἡ ἀνοία τὴν πτῶσιν ἐποίησεν· ἐπεὶ
ἔδει καὶ τὴν ἐπὶ τῆς πέτρας οἰκοδομηθεῖσαν καταπεσεῖν
οἰκίαν, νῦν δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθεν. Ἀλλὰ μὴ περὶ οἰ-
κίας εἰρησθαι ταῦτα νομίζετε· περὶ γὰρ ψυχῆς ἔστιν ὁ
λόγος, τὴν τῶν θείων λόγων ἀκρόασιν διὰ τῶν ἔργων ἐπι-
δεικνυμένης ἢ διακροζομένης. Οὕτως ψυχοδόμησεν ἑαυτοῦ
τὴν ψυχὴν ὁ Ἰωβ· κατέβη ἡ βροχὴ, πῦρ γὰρ ἔπασεν ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγε πάντα τὰ ποίμνια· ἦλθον οἱ
ποταμοὶ, οἱ πυκνοὶ καὶ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι τῶν συμ-
φορῶν ἀγγέλοι, ὁ μὲν τῶν αἰπολίων, ὁ δὲ τῶν καμήλων,
ὁ δὲ τῶν παίδων λέγων τὴν ἀπώλειαν· ἐπνευσαν οἱ ἀνε-
μοὶ, τὰ πικρὰ τῆς γυναικὸς ῥήματα· Ἐλθὼν γάρ τι, φησὶ,
ῥῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελεῖται· καὶ οὐκ ἔπασεν ἡ οἰκία,
οὐχ ὑπεσκελισθὲν ἡ ψυχὴ, οὐκ ἐβλασφήμησεν ὁ δίκαιος,
ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπαρίσθησεν οὕτως εἰπών· Ὁ Κύριος ἔδω-
κεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, ὥς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω
καὶ ἐγένετο. Ὅρᾳς ὅτι οὐχὶ τῶν πειρασμῶν ἡ φύσις,
ἀλλ' ἡ τῶν ῥαθυμούντων ὀλιγωρία τὴν πτῶσιν ποιεῖν
εἴθετο· ὥς τὸν γε ἰσχυρὸν καὶ ἰσχυρότερον ἡ θλίψις ἐρ-
γάζεται. Τίς ταῦτά φησιν; Ὁ ἐν τῇ θλίψει τραφεὶς,
μακάριος Παῦλος, οὕτω λέγων· Ἡ θλίψις ὑπομονὴν
κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ
ἐλπίδα. Καὶ καθάπερ τὰ ἰσχυρὰ τῶν δένδρων ἡ τῶν ἀνέ-
μων ῥύμη προστίπτουσα καὶ πάντοθεν ῥιπίζουσα οὐκ
ἀνασπᾷ, ἀλλὰ στεφρότερα καὶ ἰσχυρότερα ταῖς προσβο-
λαῖς ταύταις κατασκευάζει· οὕτω καὶ ψυχὴν ἁγίαν, καὶ
εὐλαβεῖα συζῶσαν, [52] αἱ τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγαί
καὶ τῶν θλίψεων οὐχ ὑποσκελίζουσιν, ἀλλὰ πρὸς πλείονα
ὑπομονὴν ἀλείφουσιν, καθάπερ καὶ τὸν μακάριον Ἰωβ λαμ-
πρότερον ἐποίησαν· καὶ σεμνότερον. Νῦν μὲν οὖν ἀν-
θρώπος ἡμῖν ὀργίζεται, ἀνθρώπος ὁμοιοπαθὴς καὶ ὁμό-
ψυχος, καὶ δεδοικίμεν· τότε δὲ ἐκείνῳ δαίμων πονηρὸς
καὶ ἄγριος ἦν ὁ ὀργιζόμενος, καὶ οὐχ ἀπλῶς ὀργίζετο,
ἀλλὰ πάντα ἐκίνει τὰ μηχανήματα, καὶ πᾶσαν προσήγεν
μαγανείαν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἤλεγξε τοῦ δικαίου τὴν ἀν-
δρείαν. Καὶ οὗτος μὲν ἀνθρώπος ὢν, νῦν μὲν ὀργίζεται,
νῦν δὲ καταλλάττεται, καὶ ὁμοῦς ἀποτενθήκαμεν τῷ δέει·
τότε δὲ διάβολος ἦν ὁ πολεμῶν· ὁ μὴδέποτε καταλλα-
τόμενος τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, ἀλλὰ πόλεμον ἀσπον-
δον καὶ μάχην ἀκήρυκτον πρὸς τὸ γένος ἡμῶν ἀράμενος·
ἀλλ' ὁμοῦς κατεγέλασεν αὐτοῦ τῶν βελῶν ὁ δίκαιος. Τίνα
οὖν ἂν ἔχοιμεν ἀπολογίαν, ἢ ποίαν συγγνώμην, οὕτως
ἀνθρώπινον πειρασμὸν οὐ φέροντες οἱ τοσαῦτα φιλοσο-
φούντες ἐν τῇ χάριτι, τοῦ πρὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς Πα-
λαιῆς Διαθήκης οὕτω τὸν ἀφόρητον πόλεμον ἐκείνον
ἐνεγκόντος γενναίως;

Ταῦτα οὖν αἱ διαλεγόμεθα, ἀγαπητοί, πρὸς ἀλλήλους,
καὶ διὰ τούτων ἑαυτοὺς παρακαλῶμεν τῶν λόγων. Καὶ
γὰρ ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ τὸ συνεδρὸς τὸ ὑμέτερον, ὅσον
ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ τούτου τὸ κέρδος ἐσχηκαμεν· ὁ ἀκό-
λαστος σῶφρων ἐγένετο νῦν, ὁ θρασὺς ἐπεισιεστέρος, ὁ
ῥάθυμος σπουδαῖος, οἱ μηδέποτε ἐκκλησίαν ἰδόντες,
ἀλλ' ἐν θεάτροις προσεδρεύοντες, ἐν ἐκκλησίᾳ διημε-
ρεῖουσιν νῦν. Διὰ ταῦτα οὖν ἀλαεῖς, εἰπέ μοι, ὅτι σε σπου-
δαῖον τῷ φόβῳ ἐποίησεν ὁ Θεός· ὅτι σε τῇ θλίψει πρὸς
αἰσθησιν τῆς σεαυτοῦ σωτηρίας ἤγαγεν· Ἀλλ' ὀδυῖται

^a Sic Savil. et plurimi mss. Morel. vero ἐποίησεν, ἔδει γὰρ
τῶν.

^c Alii καὶ φαειρότερον.

^f Haec, ὁ πολεμῶν, aberant, sed e Savilio recepmus. For.

^g Locum in Morel. corruptum, sic efferunt Savil. et aliiq. mss.

^a Morel. et Savil. in marg. ἀνέσσεως τύχοι.

^b Sic Savil. et aliiq. mss. recte. Morel. τῶν ἡδονῶν.

^c Savil. κατέπεσε.

projecta omnia marcescant, et lutum fiant. Et turbatur cernens erumpere fulmina et coruscationes deferri; agricola vero non ita, sed lætatur et gaudet tempestatem cernens: non enim præsentia respicit, sed futura spectat: non respicit ad fulmina, sed manipulos computat; non marcescentia semina, sed vernantes spicas; non gravem imbrem, sed jucundissimum areæ pulverem. Iudem et nos non præsentem spectamus tribulationem, aut dolorem, sed orientem ex ipsa utilitatem, ex ipsa nascentem fructum: expectemus areæ manipulos: si etenim vigilemus, multum ex hoc tempore fructum congregare, et mentis nostræ penum implere poterimus: si vigilemus, non tantum nihil grave ex hac patiemur tribulatione, sed et innumera bona capiemus; sin vero torpeamus, remissio nos perdet. Non advertentem enim utraque lædunt, cum sedulitate vero viventi utraque prosunt. Et sicut aurum etsi aquis immoretur, propriam præfert speciem: sive in conflatorium ceciderit, splendidius rursus apparet; lutum autem et fœnum, sive aquis immisceri accidat, hoc quidem marcescit, illud vero dissolvitur: sive in ignem ceciderit, hoc quidem frigitur, illud autem comburitur: sic certe et justus et peccator: ille quidem sive remissione fruatur, manet splendidus, sicut aurum aquæ immersum: sive in tentationem ceciderit, splendidior fit, sicut aurum igne examinatum; peccator vero sive remissionem nanciscatur, dissolvitur et marcescit, sicut fœnum et lutum aquæ immorans: sive tentationem sustineat, comburitur, et perditur, sicut lutum et fœnum ab igne.

2. *Ærumnarum fructus.* — igitur conficiamur præsentibus malis: si enim in peccatis sis, ea destruantur et comburantur facile per tribulationem: si vero virtute sis præditus, illustraris et splendescis per ipsam: si continue vigiles et sobrius sis, eris omni damno superior. Non enim tentationum natura, sed tentatorum segnitie ruinas efficere solet. Itaque si vis gaudere, et remissione et voluptate potiri, neque voluptatem, neque remissionem quæras; sed animam patientia plenam quære, et tolerantiam exhibere valentem: quod si hoc non habeas, non tantum tentatio te superabit, sed et remissio perdet, et magis dejiciet. Quod enim non gravium incursus casuum, sed mentis nostræ torpor salutem nostram subvertat, audi quid dicat Christus: *Quicumque audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro prudenti, qui ædificavit domum suam super petram, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit: fundata enim erat super petram: et rursus: Omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina ejus magna (Matth. 7. 24-27).* Vides quod non tentationum inflictus, sed ædificantium stultitia ruinam fecerit? Etenim illic pluvia, et hic pluvia: et illic flumina, et hic flumina: illic ventorum incursus, et hic idem: ille ædificavit, et hic ædificavit: eadem

ædificatio, et eadem tentationes, sed non idem finis, quoniam non idem fundamentum; non enim tentationum natura, sed ædificantis imprudentia ruinam fecit: alioqui oportuisset et domum supra petram ædificatam cadere; nunc vero nihil tale passa est. Sed ne de domo hæc dicta esse putetis: de anima enim sermo est divinorum verborum auditum per opera demonstrante, vel repellente. Sic animam suam Job ædificavit: descendit pluvia, ignis enim de cælo cecidit, et omnes greges absumpsit (Job 1. 16-19): venerunt flumina, frequentes nempe, continui, et sibi succedentes calamitatum nuntii: hic quidem gregum, ille vero camelorum, ille rursus filiorum interitum dicens: flaverunt venti, amara uxoris verba: *Dic, inquit, verbum contra Dominum, et morere (Job 2. 9)*: et non cecidit domus, non est supplantata anima, non blasphemavit justus: sed et gratias egit, sic dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est (Job 1. 21).* Vides quod non tentationum natura, sed torpentium ignavia ruinam facere soleat? nam sortem virum tribulatio fortiolem reddit. Quis hoc ait? In tribulatione nutritus beatus Paulus ita dicens: *Tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem (Rom. 5. 3. 4).* Et sicut firmas arbores ventorum impetus irruens et undique jactans non evellit, sed solidiores et firmiores his incursibus reddit: sic et animam sanctam et pie viventem tentationum incursus et tribulationum, non supplantant, atque etiam ad majorem patientiam incitant: sicut et beatus Job splendidiorum et venerabiliorem reddiderunt. Nunc igitur nobis quidem homo irascitur, et homo iisdem passionibus obnoxius, similique anima præditus, et timuimus; tunc autem ille dæmon malignus et ferus erat iratus, nec simpliciter irascebatur, sed omnes movebat artes, omniæque adhibebat versutiam, et nec ita quidem justis fortitudinem superavit. Et hic quidem cum homo sit, nunc irascitur, nunc conciliatur, et tamen timore mortui sumus. Tunc vero diabolus erat impugnans, qui numquam hominum naturæ conciliatur, sed bellum sine fœdere, et pugnam sine induciis generi nostro indixit, et tamen ipsius sagittas justus derisit. Quam igitur nos excusationem, vel qualem veniam habere possumus, humanam tentationem non ferentes, qui tantopere in gratia philosophamur, cum ille ante gratiam, et in veteri Testamento illud tam intolérable bellum generose tulerit?

Bona mutatio ex calamitate paria. — Ille igitur, dilecti, semper inter nos disseramus, et per hos sermones nos ipsos exhortemur. Etenim vos testes, conscientiaque vestra, quantum ex hac tentatione utilitatis habuerimus. Dissolutus enim modestus factus est, serox humanior, segnis studiosus: qui numquam ecclesiam viderant, sed totos in theatris exgebant dies, nunc in ecclesia tota die morantur. Propterea igitur doles, quod te probum timore Deus reddidit? quod te per tribulationem ad tuam salutem

sensum perduxit? Sed torquetur conscientia tua? sed quotidie percellitur mens tua mortem expectans et minas maximas? At hinc quoque nobis magna ad virtutem accessio erit, crescente nobis per angustiam religione. Potest enim Deus omnia gravia hac ipsa die solvere, sed donec nos purgatos videat, donec videat factam conversionem, et poenitentiam firmam et inconcussam, non dissolvit tribulationem. Etenim aurifex donec aurum bene purgatum viderit, de conflatorio non extrahit: sic et Deus non abducit hanc nubem, donec nos penitus emendaverit. Qui enim tentationem permisit, ipse novit et tentationis solvendae tempus. Et sicut citharædus neque nervum intendit, ut non abruptat, neque remittit ultra modum, ne harmoniae concentum lædat: sic et Deus agit, neque in remissione continua, nec in longa tribulatione nostram constituit animam, secundum suam prudentiam utrumque faciens: non sinit enim nos continua potiri remissione, ne segniōres flamus; non sinit autem rursum in continua esse tribulatione, ne concidamus, neve desperemus.

3. Ipsi igitur adversitatis finiendae tempus relinquamus, nos vero tantum precemur, nos in sanctitate vivamus. Opus enim nostrum ad virtutem mutari, Dei vero opus, malis urgentibus finem imponere. Etenim ipse magis, quam tu qui tentaris, hoc incendium extinguere vult, sed salutem tuam expectat. Sicut igitur ex remissione tribulatio facta est, sic ex tribulatione remissionem expectare convenit. Neque enim semper hiems, neque semper aestas, neque semper procella, neque semper tranquillitas, non semper nox, neque semper dies: sic neque semper tribulatio, sed erit et remissio, si tantum in tribulatione Deo gratias semper agamus. Nam tres in fornacem pueri coniecti sunt: et nec ita religionis oblitii sunt, nec ipsos terribili flamma, sed lis, qui in cubiculo sederent, et nihil grave paterentur, studiosius, igne licet circumdati, sacras illas preces emittebant. Ideo murus ipsis factus est ignis, et vestis flamma, et fons fornax: et ligatos acceptos solutos reddidit, mortalia suscepit corpora, et tamquam immortalibus abstinuit; non agnovit naturam, sed pietati reverentiam exhibuit: vinxit pedes tyrannus, et ignis vim pedes vinxerunt. O rem admirabilem! vinctos solvit flamma, et ipsa de reliquo a vinctis vincta est: mutavit enim rerum naturam adolescentulorum pietas; imo vero non naturam mutavit, sed quod erat mirabilius, permanentis naturae vim repressit: non enim ignem exstinxit, sed ardentem inefficacem reddidit: et quod est mirabile ac stupendum, non in sanctis tantum corporibus hoc factum est, sed et in vestimentis ipsorum et calceamentis: et sicut in apostolis, vestimenta Pauli agritudines et daemones pellebant, et Petri umbra mortem fugabat: sic etiam hic puerorum calceamenta ignis virtutem exstinxerunt. Nescio quomodo dicam: miraculum omnem verborum narrationem transcendit. Nam vis erat exstincta, et non exstincta: cum enim circa sanctorum illorum corpora versabatur, erat exstincta: cum vero vincula dirumpere oportuit, non erat ex-

stincta: compedes igitur dirupit, et talos non tetigit. Vidisti quanta propinquitas? Neque vi sua privatus est ignis, neque ultra vincula procedere ausus fuit. Vinxit tyrannus, et flamma resolvit, ut et barbari crudelitatem discas, et elementi obedientiam. Qua vero causa in ignem missurus eos ligavit? Ut miraculum fieret majus, ut mirabilis signum, ne putares esse oculorum errorem ea quae videbantur: nisi enim ignis ille ignis fuisset, vincula non absumpsisset, non exterius sedentes milites, quod multo magis fuit, rapuisset: nunc autem exterioribus quidem vim, interioribus vero obedientiam exhibuit. Tu vero mihi considera ubique, quomodo diabolus per quae Dei servos impugnat, per hæc propriam vim destruat, non volens quidem, sed Dei sapientia et providentia illius armis et artibus in ipsis caput utente: quod quidem et hic factum est. Diabolus enim illic tunc tyranno se insinuans, neque ferro sanctorum capita abscindi permisit, neque bestiis tradi, neque ullo alio tali modo puniri: sed in ignem injici suasit, ut neque reliquiae illorum sanctorum remanerent, ipsis corporibus consumptis, et ipsorum cinere cum sarmen- torum cinere commixto: Deus autem hoc ipso ad impietatis destructionem usus est, et eo modo quem ego mox dicam.

Ignis apud Persas deus putatur. — Deus apud Persas ignis esse putatur, ipsumque multo cultu venerantur etiam nunc barbari regionem illam habitantes. Volens igitur Deus radicitus impietatis materiam auferre, concessit huiusmodi poenae modum, ut prae oculis omnium ipsum colentium, servis suis victoriam conferret: per ipsa opera ipsis persuadere volens, quod gentilium dii non Deum tantum, sed et Dei servos timeant.

4. Et considera victoriæ coronam per contraria tex- tam, et factos tropæi testes ipsos inimicos. *Misit enim, inquit, Nabuchodonosor rex ad congregandum omnes magistratus, et duces, et præsides, principes et tyrannos, et in potestatibus consultos, et omnes regionum præfectos, ut venirent ad novæ dedicationem statuae, et congregati sunt omnes (Dan. 3 2).* Inimicus theatrum parat, ac spectatores cogit, stadium proponit, ipse spectaculum convocat, et theatrum non vulgare hominum, non privatorum, sed omnium honoratorum et omnium magistratum, ut et testimonium apud multos fide dignum fiat. Venerant ad aliud vocati spectaculum, et alia conspiciat, omnes abierunt. Venerunt statuum adoraturi, et statuum quidem deriserunt; abierunt vero Dei potentiam admirati per signa in pueris exhibita. Et vide ubi stadium hoc statuerat: non in urbe, nec in ullo agro, sed plani et nudi campi hoc orbis theatrum suscipiunt: in campo enim Deira extra civitatem effligens erexit, et præco pertransiens clamabat: *Vobis dicitur, gentes, tribus, populi, lingua, quacunque hora audieritis vocem tubæ, fistulæ, et citharæ, sambucæque, et psalterii, et symphoniarum et omnis generis musicorum, cadentes adorete statuam auream (vere enim eadem erat simulacrum adorare): et quicumque non ca- diens adoraverit, in eadem hora projicietur in caninum*

σου τὸ συνείδος· ἀλλὰ τιτρώσκειται σου καὶ ἑκάστην ἡμέραν ἢ διάνοια θάνατον προσδοκῶσα, καὶ ἀπειλὴν με- γίστην· Ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν ἡμῖν πολλὴ πρὸς ἀρετὴν ἐπίδοσις ἔσται, ἐπειτεινομένης ἡμῖν τῆς εὐλαθείας διὰ τῆς ἀγωνίας. Δυνατὸς μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἅπαντα λύσαι σήμερον τὰ δεινὰ· ἀλλ' ἕως ἂν ᾖ ἡ καθαρθέντας ἡμᾶς, ἕως ἂν ᾖ ἡ γενομένην ἐπιστροφὴν, καὶ μετάνοιαν παγίαν καὶ ἀσει- στον, οὐ καταλύει τὴν θλίψιν. Καὶ γὰρ ὁ χρυσοκόμος, ἕως ἂν ᾖ ἡ χρυσίου καλῶς ἐκκαθαρθέν, οὐκ ἀνασπᾷ τοῦ χωνευτηρίου· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς οὐ παράγει τοῦτο τὸ νέ- φος, ἕως ἂν ἡμᾶς σωφρονίσῃ καλῶς. Ὁ γὰρ συγχωρή- σας τὸν πειρασμὸν, αὐτὸς οἶδε καὶ τὸν καιρὸν τῆς λύσεως τοῦ πειρασμοῦ. Οὕτω καὶ ὁ κιθαριστὴς οὐτε ἐπιτείνει τὴν νευρὰν, ἵνα μὴ διαρρήξῃ, οὕτε χαλκὸν πέρα τοῦ μέ- τρου, ἵνα μὴ λυμῇνηται τὴν συμφωνίαν τῆς ἀρμονίας· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ, οὐτε ἐν ἀνέσει διηγεκεῖ, οὐτε ἐν θλίψει μακρὰ τὴν ἡμετέραν καθίστησι ψυχὴν, κατὰ τὴν αὐτοῦ σύνεσιν ἀμφοτέρω ταῦτα ποιῶν. Οὐκ ἀφίησι μὲν γὰρ διηγεκοὺς ἀνέσεως ἀπολαύειν, ἵνα μὴ γενώμεθα βρ- θυμότεροι· οὐκ ἀφίησι δὲ ἐν θλίψει συνεχεῖ εἶναι πάλιν, ἵνα μὴ καταπέσωμεν μηδὲ ἀπαγορεύσωμεν.

γ'. Αὐτῷ τοίνυν παραχωρῶμεν τὸν καιρὸν τῆς ἀπαλλα- γῆς τῶν δεινῶν, ἡμεῖς δὲ εὐχόμεθα μόνον, ἡμεῖς ἐν εὐ- λαθείᾳ ζήσωμεν. Ἡμῶν μὲν γὰρ ἔργον τὸ [53] μεταβα- λίσθαι πρὸς ἀρετὴν, τοῦ Θεοῦ δὲ ἔργον τὸ λύσαι τὰ δεινὰ· καὶ γὰρ σοὺ τοῦ πειραζομένου μᾶλλον αὐτὸς βούλεται σθένει τὴν πυρὰν ταύτην, ἀλλ' ἀναμένει σου τὴν σωτη- ρίαν· Ὅσπερ οὖν ἐξ ἀνέσεως ἐγένετο θλίψις, οὕτω καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀνεστὶν χρὴ προσδοκῆν. Οὐδὲ γὰρ αἰ χει- μῶν οὐδὲ αἰ θέρος, οὐκ αἰ κύματα οὐδὲ αἰ γαλήνη, οὐκ αἰ νύξ οὐδὲ αἰ ἡμέρα· οὕτως οὐδὲ αἰ θλίψις, ἀλλ' ἔσται καὶ ἀνεσις, μόνον ἔαν ἐν τῇ θλίψει διαπαντὸς εὐ- χαριστῶμεν τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ οἱ τρεῖς παῖδες εἰς κάμι- νον ἐνεβλήθησαν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπελάθοντο τῆς εὐλα-θείας, οὐδὲ ἐφόβησαν αὐτοὺς ἡ φλόξ, ἀλλὰ τῶν ἐν θαλάμῳ καθήμενων, καὶ μηδὲν πασχόντων δεινῶν, σπουδαίω-τερον τῷ πυρὶ κυκλούμενοι, τὰς ἱερὰς ἐκείνας ἀνέπεμπον εὐχάς. Διὰ τοῦτο τείχους αὐτοὺς ἐγένετο τὸ πῦρ, καὶ σολὴ ἡ φλόξ, καὶ πηγὴ ἡ κάμιнос, καὶ δεδεμένους λα-βοῦσα λελυμένους ἀπέδωκεν· ἔλαβε θνητὰ σώματα, καὶ ὡς θανάτων ἀπέσχετο· οὐκ ἔργον αὐτῇ φύσιν, ἀλλ' ἡδέ-σθη τὴν εὐλάβειαν· ἔδωκε τοὺς πόδας ὁ τύραννος, καὶ ἔδωκεν οἱ πόδες τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν. Ὡς παραδόξου πρᾶγματος! τοὺς δεδεμένους ἔλυσεν ἡ φλόξ, καὶ αὐτὴ λοιπὸν ὑπὸ τῶν δεδεμένων ἐδέδετο· μετέβαλε γὰρ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν τῶν νεανίσκων ἡ εὐλάβεια, μᾶ-λλον δὲ οὐ τὴν φύσιν μετέβαλεν, ἀλλ' ὁ πολλῷ θαυμαστό-τερον ἦν, μενούσης τῆς φύσεως τὴν ἐνέργειαν ἔστησεν. Οὐ γὰρ ἔσβησε τὸ πῦρ, ἀλλὰ καιόμενον ἀργὸν ἐποίησε· καὶ τὸ δὴ θαυμάσιον καὶ παράδοξον, οὐκ ἐπὶ τῶν σω-μάτων τοῦτον τῶν ἁγίων ἐγένετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἱματίων αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποδημάτων· καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, τὰ ἱμάτια Παύλου νοσήματα καὶ δαίμονας ἤλαυνε, καὶ αἱ σκιάς Πέτρου θάνατον ἐφυγά-δευον· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα τῶν παιδῶν τούτων τὰ ὑποδήματα τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν ἔσβησαν. Οὐκ οἶδα πῶς εἶπω· τὸ γὰρ θαῦμα πᾶσαν ὑπερβαίνει λόγου δι-ήγησιν. Καὶ γὰρ ἔσβεστο ἡ ἐνέργεια, καὶ οὐκ ἔσβεστο· ὅτε μὲν γὰρ τοῖς σώμασιν ὠμίλει τῶν ἁγίων ἐκείνων, ἔσβεστο· ὅτε δὲ τὰ δεσμὰ διαρρήξαι ἔδει, οὐκ ἔσβεστο· τὰ γούνα δεσμὰ διέρρηξε, καὶ τῶν ἀστραγάλων οὐκ ἔψατο.

Εἶδες πόση ἡ ἐγγύτης; Καὶ οὐκ ἠπατήθη τὸ πῦρ, οὐδὲ ἐνδοτέρω τῶν δεσμῶν προελθεῖν ἐτόλμησεν. Ἐδῆσεν ὁ τύραννος, καὶ ἔλυσεν ἡ φλόξ, ἡ μάστις καὶ τοῦ βαρβάρου τὴν ὠμότητα καὶ τοῦ στοιχείου τὴν ὑπακοήν. Τίνος δὲ ἐνεκεν ἔδωκεν, εἰς πῦρ ἐμβαλεῖν μέλλων; Ἴνα τὸ θαῦμα μείζον γένηται, ἵνα παραδοξότερον τὸ σημείον, ἵνα μὴ νο-μίστης ὀφθαλμῶν ἀπάτην εἶναι τὰ ὁρώμενα. Εἰ γὰρ μὴ πῦρ ἦν ἐκεῖνα τὸ πῦρ, οὐκ ἂν τὰ δεσμὰ κατέφαγεν· καὶ ὁ πολλῷ μείζον ἦν, οὐκ ἂν τοὺς ἐξωθεν στρατιώτας καθήμενους ἤρπασεν· νῦν δὲ, ἐν μὲν τοῖς ἐξω τὴν δύνα-μιν ἐπεδείξατο, ἐν δὲ τοῖς ἐξω τὴν ὑπακοήν εἰδείξε. Σὺ δέ μοι σκόπει πανταχοῦ, πῶς ὁ διάβολος δι' ὧν πολεμεῖ τοῖς τοῦ Θεοῦ δούλοις, διὰ τούτων τὴν οἰκταὴν δύναμιν καθαιρεῖ, οὐχ ἐκὼν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σοφοῦ καὶ εὐμη-χάνου τοῖς ὅπλοις τοῖς ἐκείνου καὶ ταῖς μεθοδεῖαις κατὰ τῆς [54] ἐκείνου κεχρημένου κεφαλῆς. Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. Ὁ μὲν γὰρ διάβολος ἐμπνεύσας τῷ τυράννῳ τότε ἐκείνῳ, οὐτε σιδήρῳ τὰς τῶν ἁγίων ἀποτιμηθῆναι κεφα-λὰς ἀφήκεν, οὐτε θηρίοις παραδοθῆναι, οὐτε ἄλλῳ τινι τοιοῦτῳ τρόπῳ κολασθῆναι· ἀλλ' εἰς τὸ πῦρ ἐμβλήθηται, ἵνα μηδὲ τὰ λείψανα μείνῃ τῶν ἁγίων ἐκείνων, τῶν σω-μάτων αὐτοὺς ἀφανισθέντων, καὶ τῆς τέφρας αὐτῶν τῇ τέφρᾳ τῶν κληματίδων ἀναμειγίσκῃ. Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δὴ τοῦτῳ πρὸς ἀναίρεσιν τῆς ἀσεθείας ἐχρήσατο, καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω.

Θεὸς παρὰ τοῖς Πέρσαις εἶναι νομίζεται τὸ πῦρ, καὶ τιμῶσιν αὐτὸ μετὰ πολλῆς τῆς θεραπείας οἱ βάρβαροι οἱ τὴν χώραν ἐκείνην οἰκοῦντες ἔτι καὶ νῦν. Βουλόμενος τοίνυν ὁ Θεὸς πρὸς ῥύξιν ἀνελθεῖν τῆς ἀσεθείας τὴν ὑπό-θεσιν, συνεχώρησεν αὐτῷ τῷ τρόπῳ τῆς κολάσεως ταύ-της, ἵνα κατ' ὀφθαλμούς τῶν θεραπευόντων αὐτὸ πάντων τοῖς αὐτοῦ δούλοις τὰ νικητήρια δῶ, διὰ τῶν ἔργων αὐ-τῶν πείσας αὐτοὺς, ὅτι οἱ τῶν Ἑλλήνων θεοὶ οὐχὶ τὸν Θεὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους δεδοίκασι.

δ'. Καὶ σκόπει διὰ τῶν ἐναντίων πλεκόμενον τῆς νίκης τὸν στέφανον, καὶ μάρτυρας τοῦ τροπαίου γενομένους αὐ-τοὺς τοὺς ἐχθρούς. Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶ, Ναβουχοδονό-σορ ὁ βασιλεὺς συναγαγεῖν πάντας τοὺς ὑπάτους, καὶ στρατηγοὺς, καὶ τοπάρχας, ἡγουμένους, καὶ τυράν-τους, καὶ τοὺς ἐπ' ἐξουσιῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀρχοντας τῶν χωρῶν ἔλθειν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς εἰ-κόνης· καὶ συνήχθησαν πάντες. Ὁ ἐχθρὸς συνάγει τὸ θέατρον, καὶ αὐτὸς συγκερτεῖ τοὺς θεατὰς· αὐτὸς τὰ σκάμματα τίθησι, καὶ θέατρον οὐ τῶν τυχόντων ἀνθρώ-πων, οὐκ ἰδιωτῶν τινων, ἀλλὰ τῶν ἐντίμων καὶ πάντων τῶν ἐν ἀρχαῖς, ἵνα καὶ ἡ μαρτυρία ἀξιόπιστος γένηται παρὰ τοῖς πολλοῖς. Ἦλθον ἐφ' ἐτέρεα κληθέντες ὑποθέ-σει, καὶ ἕτερα θεασάμενοι πάντες ἀπῆλθον. Ἦλθον προσ-κυνησάντες τὴν εἰκόνα, καὶ τῆς μὲν εἰκόνης καταγελά-σαντες, ἐκπλαγέντες δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, διὰ τῶν εἰς τοὺς παῖδας τούτους γενομένων σημείων, ἀπῆλθον. Καὶ ὅρα ποῦ τὸ στάδιον ἀνεῳγει τοῦτο· οὐκ ἐν πόλει, οὐδὲ ἐν χώρᾳ τινι, ἀλλ' ὑπὲρ καὶ φιλά πεδία δέχεται τοῦτο τῆς οἰκουμένης τὸ θέατρον. Ἐν γὰρ πεδίῳ Δαυὶδ, τῆς πόλεως ἔξω, τὴν εἰκόνα ἔστησε, καὶ ὁ κήρυξ παρελ-θὼν ἔβόα· Ὑμῖν λέγεται, ἔθνη, φυλαί, λαοί, γλώσσαι, ἐν ᾗ ἂν ὦρα ἀκούσῃτε τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, σύριγγος τε καὶ κιθάρας, παμφόνης τε καὶ ψαλτη-ρίου, καὶ συμφωνίας, καὶ σαγνὰς γέροντος μουσικῶν, πεσόντες προσκυνήσατε τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ (ὅτις γὰρ πεσεῖν ἦν τὸ προσκυνῆσαι τὸ εἰδωλόν), καὶ ὁς ἐάν μὴ προσκυνήσῃ πεισῶν, ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθή-σεται· εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τὴν καυμένην.

^a Savil. οὐκ ἔργον, Morel. ἔργον, omissa negatione

^b Alii καὶ ἡ σκιά· ἐφυγάδεν.

^c Alii ἐμπνεύσει, minus recte.

Εἶδες πῶς χαλεπὰ τὰ παλαισμάτα γίνεται, καὶ ὅσαι τῆς ἐπιβουλῆς αἱ ἀνάγκαι, καὶ πῶς βαθὺ τὸ βάραθρον, καὶ κρημνὸς ἐκατέρωθεν; Ἀλλὰ μὴ δίσσης· ὅσπερ ἂν αὐξήσῃ τὰ μηχανήματα ὁ ἐχθρὸς, τοσοῦτον μᾶλλον δείκνυσιν τῶν παιδῶν τὴν ἀνδρείαν. Διὰ γὰρ τοῦτο συμφωνία μουσικῶν τοσοῦτων, διὰ τοῦτο ἡ κάμινος ἡ καιομένη, ἵνα καὶ ἥδονῃ καὶ φόβος πολιορκῇ τὰς τῶν παρόντων ψυχάς. Πικρὸς τίς ἐστὶ τῶν παρόντων καὶ [55] δυσέκδοτος; μαλαττεύω, φησὶν, αὐτὸν γοητεύουσα τῆς παναρμονίου μουσικῆς ἡ μελωδία. Ἀλλ' ἀνώτερος ταύτης γίνεται τῆς ἐπιβουλῆς; φοβεῖται καὶ καταπληττέται τῆς φλογὸς ἡ ὄψις. Καὶ ἦν φόβος καὶ ἥδονῃ, ἡ μὲν διὰ τῶν ὤτων, ὁ δὲ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπαισῶν τῇ ψυχῇ· ἀλλὰ τὸ γενναῖον τῶν νεανίσκων ἐκείνων οὐδὲν τούτων ἤλεγξεν· ἀλλ' ὥσπερ εἰς τὸ πῦρ ἐμπέσόντες ἐκράτησαν τῆς φλογὸς, οὕτω πάσης ἐπιθυμίας καὶ ἀγωνίας κατεγέλασαν. Πάντα γὰρ ταῦτα δι' ἐκείνους ὁ διάβολος προπαρεσκεύασεν· οὐ γὰρ περὶ τῶν ὑπηκόων ἡμφισθῆται, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐθαῤῥει, ὅτι οὐδεὶς ἀντιπαραστέλλει τῷ νόμῳ τοῦ βασιλέως· ἐπειδὴ δὲ ἅπαντες ἔπεσον καὶ ἡττήθησαν, τότε εἰς μέσον οἱ παῖδες ἄγονται μόνοι, ἵνα καὶ ταύτῃ ἡ νίκη λαμπροτέρα γένηται, ἐν τοσοῦτῃ πλήθει νικούντων καὶ ἀνακηρυττομένων αὐτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἦν οὕτω θαυμαστόν, εἰ μηδενὸς ὑποσκελισθέντος οὕτοι παρελθόντες ἠνδρίσαντο πρῶτοι. Τὸ δὲ μέγιστον καὶ παράδοξον, ὅτι τῶν πεπτωκότων τὸ πλῆθος οὐκ ἐφόβησεν αὐτοὺς, οὐδὲ ἐξέλυσε, οὐδὲ εἶπον πρὸς ἑαυτοὺς τι τοιοῦτον, ὃ πολλοὶ πολλάκις λέγειν εἰκόθασιν· Εἰ μὲν γὰρ πρῶτοι καὶ μόνοι προσκυνεῖν ἡμεῖς ἐμέλλομεν τὴν εἰκόνα ^β, ἐγκλήμα τὸ γινόμενον ἦν· εἰ δὲ μετὰ τοσοῦτων μυριάδων τοῦτο ποιοῦμεν, τίς οὐ δώσει συγγνώμην; τίς ἀπολογίας οὐκ ἀξιώσει; Ἀλλ' οὐδὲν οὕτε εἶπον, οὕτε ἐνενόησάν τι τοιοῦτον ἐκεῖνοι, τὰ πτώματα τῶν τοσοῦτων ἰδόντες τυράννων. Σὺ δέ μοι σκόπει καὶ τῶν διαβαλλόντων αὐτοὺς τὴν κακουργίαν, πῶς καὶ κακοήθως αὐτῶν καὶ πικρῶς κατηγοροῦσαν ἐκείνοι. Εἰσὶ γὰρ, φησὶν, ἄνδρες Ἰουδαῖοι, οὗς κατέστησας ἐπὶ τὰ ἔργα τῆς χώρας Βαβυλωνός· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐμνημόνευσαν τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τῆς τιμῆς ἀνέμνησαν, ἵνα ἐκκαύσωσι τὴν τοῦ βασιλέως ὀργὴν, μονονοχὶ λέγοντες, ὅτι τοὺς δούλους, τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς ἀπολίδας, ἄρχοντας ἡμῶν ἐποίησας· οἱ δὲ καὶ τὴν τοσαύτην τιμὴν ὑδρίζουσι, καὶ παροινοῦσιν εἰς τὸν τετιμηκότα. Διὰ τοῦτο λέγουσιν· Οἱ Ἰουδαῖοι, οὗς κατέστησας ἐπὶ τὰ ἔργα τῆς χώρας Βαβυλωνός, οὐχ ὑπὸ κακῶν τῶν δόγματι σου, καὶ τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύουσι. Μέγιστος ἔπαινος ἡ κατηγορία, καὶ τὰ ἐγκλήματα ἐγκώμια γίνεται, καὶ ἡ μαρτυρία ἀνύποπτος, τῶν ἐχθρῶν αὐτὴν παρεχομένων. Ἦ' οὖν ὁ βασιλεὺς; Ἐκέλευσεν εἰς μέσον ἀχθῆναι αὐτοὺς ὥστε πάντοθεν αὐτοὺς φοβῆσαι. Ἀλλ' οὐδὲν ἐκείνους ἐξέπληξεν, οὐχ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως, οὐ τὸ μόνους ἐν μέσῳ τοσοῦτων ἀπειληθῆαι, οὐ τὸ πῦρ ὀρώμενον, οὐχ αἱ σάλπιγγες ἡχοῦσαι, οὐ πάντες εἰς αὐτοὺς πῦρ βλέποντες, ἀλλὰ πάντων τούτων καταγελάσαντες, ὡς εἰς ψυχρὰν πηγὴν ὕδατων ἐμπίπτειν μέλλοντες, ἐπὶ τὴν κάμινον εἰσῆσαν ^ε, τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀφιέντες φωνὴν, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσεῇ ἣ ἔστησας οὐ προσκυνοῦμεν. Καὶ ταύτην οὐχ ἀπλῶς ἐκίνησα τὴν ἱστορίαν, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ θυμὸς ἡ βασιλικὸς, καὶ ἐπιβουλὴ στρατιωτῶν, καὶ φθόνος ἐχθρῶν, καὶ αἰχμαλωσία, καὶ ἐρημία,

^a Alibi σκληρὸς τίς.

^β Unus τῇ εἰκόνι. Mox duo mss. μυριάδων καὶ λαῶν ἀπειλῶν.

^ε Sic Savil. et aliquot mss. Morel. vero ἦσαν.

καὶ πῦρ, καὶ κάμινος, καὶ μυρία δεινὰ, τὸν δίκαιον οὐδὲν ἐλέγξει οὐδὲ φοβῆσαι δυνήσεται. Εἰ γὰρ, ἔνθα ἀσέβῃ; ἦν ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἐξεπλάγησαν οἱ νεανίσκοι τὸν τοῦ τυράννου θυμὸν [56], πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς θαῤῥεῖν χρή, φιλόανθρωπον καὶ ἡμερον ἔχοντα βασιλέα, καὶ χάριν εἰδέναι τῷ Θεῷ τῆς θλίψεως ταύτης, ἀπὸ τῶν εἰρημένων μαθόντας, ὅτι αἱ θλίψεις λαμπροτέρους ποιοῦσι, καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις, τοὺς εἰδότας αὐτὰς φέρειν γενναίως. Καὶ γὰρ, εἰ μὴ ἐγένοντο οὗτοι δοῦλοι, οὐκ ἂν ἔγνωμεν αὐτῶν τὴν ἐλευθερίαν· εἰ μὴ αἰχμάλωτοι ἐγένοντο, οὐκ ἂν αὐτῶν ἐμάθομεν τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς· εἰ μὴ τῆς κάτω πατρίδος ἐξέπεσον ^δ, οὐκ ἂν ἔγνωμεν τῆς ἀνω πολιτείας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν· εἰ μὴ ὠρίσθη αὐτοῖς ὁ ἐν τῇ γῇ βασιλεὺς, οὐκ ἂν ἐμάθομεν τὴν εὐνοίαν, ἣν εἶχε περὶ αὐτοὺς ὁ ἐπουράνιος βασιλεὺς.

^ε. Καὶ σὺ τοῖνυν ἐὰν ἔχῃς ἐκεῖνον εὐμενῇ, καὶ εἰς κάμινον ἐμπίσης, μὴ ἀπογνῶς· ὥσπερ ἂν ὀργίζῃται, καὶ ἐν παραδείσῳ ἦς, μὴ θαρρήσῃς. Καὶ γὰρ ἐν παραδείσῳ ἦν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἐπειδὴ Θεὸν παρώργισεν, οὐδὲν ὠφέλησεν ὁ παράδεισος· ἐν καμίνῳ ἦσαν οὗτοι, καὶ ἐπειδὴ ἐδοκίμησαν, οὐδὲν ἔδωκεν ἡ κάμινος· ἐν παραδείσῳ ἦν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἐπειδὴ ῥάθυμος ἦν, ὑπεσκελίσθη· ἐν κοπρίᾳ ἐκάθθη ὁ Ἰὼβ, καὶ ἐπειδὴ ἐνηφεν, ἐκράτει. Καίτοι πόσῳ βελτίων παράδεισος κοπρίας! ἀλλ' οὐδὲν ὠφέλησεν ἡ ἀρετὴ τοῦ χωρίου τὸν ἐνοκούντα, ἐπειδὴ προῦδωκεν αὐτὸν ἐκεῖνος· ὥσπερ οὖν οὐδὲν ἔδωκεν ἡ εὐτέλεια τοῦ τόπου τὸν ἀρετῇ πάντοθεν τετελιγμένον. Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν τὴν ψυχὴν ἀσφαλισώμεθα τὴν ἡμετέραν· καὶ γὰρ ζημία χρημάτων ἐπὶ, καὶ θάνατος, τὴν δὲ εὐσέβειαν μηδεὶς ἡμᾶς ἀφέληται, μακαριώτεροι πάντων ἐσμέν. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐπέταξεν· εἰπὼν· Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος τὸ λοιπὸν προέταξε ἅπαν σῶμα, ὥστε διασῶσαι τὴν κεφαλὴν· οὕτω καὶ σὺ, καὶ χρήματα, καὶ σῶμα, καὶ τὴν παρούσαν ζωὴν, καὶ πάντα προέσθαι δέη, ὥστε διατηρῆσαι τὴν εὐσέβειαν, μὴ ἀθύρει. Ἄν γὰρ ἐκείνην ἐχὼν ἀπέλθῃς, πάντα σοι μετὰ πλείονος ἀποδώσει τῆς λαμπρότητος ὁ Θεός, καὶ τὸ σῶμα μετὰ μείζονος δόξης ἀναστήσει πάλιν, καὶ ἀντὶ χρημάτων τὰ ἀγαθὰ τὰ πᾶσαν ὑπερβαίνοντα λόγῳ δύνανται. Οὐχὶ γυμνὸς ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθθη ὁ Ἰὼβ, μυρίων θανάτων χαλεπωτέραν ὑπομένων ζωὴν; Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν εὐσέβειαν οὐκ ἀπέβαλε, πάντα μετὰ πλείονος αὐτῷ ἐπανέλαβε τῆς περιουσίας τὰ πρότερα, σώματος ὑγεία καὶ κάλλος, τῶν παιδῶν ὁ χορὸς ἅπας, τὰ κτήματα, καὶ τὸ δὴ μείζον ἀπάντων, ὁ λαμπρὸς τῆς ὑπομονῆς στέφανος. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν δένδρων γίνεται, καὶ τὸν καρπὸν τις ἀφέληται μετὰ τῶν φύλλων, καὶ τοὺς κλάδους πάντας ἐκκόψῃ, τῆς ῥίζης μενούσης, ὀλόκληρον καὶ μετὰ πλείονος ἀνίσταται τῆς εὐπρεπείας τὸ δένδρον· οὕτω δὴ καὶ ἐπ' ἡμῶν, ἐὰν ἡ ῥίζα μὲν τῆς εὐσεβείας, καὶ ὁ πλοῦτος ἀφαιρεθῇ, καὶ τὸ σῶμα διαφθαρῇ, πάντα πάλιν μετὰ μείζονος ἡμῖν ἐπίνεισι τῆς δόξης. Πᾶσαν τοῖνυν μέριμναν τῆς ψυχῆς ἐκβαλόντες καὶ φροντίδα περιτήνῃ, πρὸς ἑαυτοὺς ἐπανέλθωμεν, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν καλωπίσωμεν τῷ κόσμῳ τῆς ἀρετῆς, ὅπλα δικαιοσύνης, ἀλλὰ μὴ ὅπλα ἁμαρτίας τὰ μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευάζοντες· καὶ πρῶτον ἀπάντων τὴν [57] γλῶτταν παιδεύσωμεν εἶναι δίκαιον τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος, πάντα ἰδὼν καὶ πονηρίαν ἐκ τοῦ στόματος ἐκβάλλοντες, καὶ ῥημάτων ἀσυχρῶν μελέτην. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐσμέν

^δ Quinque mss. ἐξέπεσαν.

^ε Unus προστάξεν. Mox quidam mss. ἄς ὁ ὄφεις.

ignis ardentem (*Dan. 3. 4-6*). Vidisti quam difficileia certamina parata sint, et quot insidiarum necessitates, quam profunda vorago, et præcipitum utrimque? Sed ne timueris: quanto magis machinamenta inimicus auxerit, tanto magis puerorum fortitudinem demonstrat. Ideo enim tot musicorum concentus, ideo caminus ardens, ut et voluptas et timor assistentium animas obsideret. Asper adstantium quispiam est, et rigidus? Molliat ipsum, inquit, delectans omnisonæ musicæ melodia. Sed his insidiis superior est? terreat et percellat flammæ aspectus. Et erat timor et voluptas, hæc per aures, ille per oculos animæ subrepens. Veruntamen adolescentulorum illorum generositatem horum nihil superavit; sed sicut in ignem projecti flammam vicerunt, sic omnem concupiscentiam et anxietatem deriserunt. Hæc enim omnia propter ipsos diabolus præparaverat: non enim de subditis dubitabat, sed potius multum confidebat, nullum regis legi repugnaturum esse: postquam vero ceciderunt omnes, et victi sunt, tunc in medium pueri soli aguntur, ut sic quoque victoria fiat clarior, cum in tanta multitudine ipsi vincant, et victores renuntientur: neque enim tam mirabile fuisset, si nullo supplantato, primi viriliter egissent. Hoc autem maximum et mirabile est, quod cadentium multitudo ipsos non terruit, non solvit. Non intra se tale quid dixerunt, quod multi sæpe dicere consueverunt: Si primi nos imaginem adoraremus, id peccatum esset; si vero cum tot millibus hoc faciamus, quis veniam non dabit? quis excusatione dignos non censebit? Sed nihil illi tale aut dixerunt, aut cogitaverunt, tot tyrannorum lapsus intuiti. Tu vero mihi et calumniantium ipsos malignitatem considera, et quam improbe et acerbe ipsos accusaverint. Sunt, inquit, viri Judæi, quos constituisti super opera regionis Babylonis (*Dan. 3. 12*). Non enim solum gentem commemorarunt, sed et honorem in memoriam revocaverunt, ut regis iram accenderent, tantum non dicentes: Servos, civitate carentes, captivos principes nostros fecisti; hi vero et tantum honorem contumelia afficiunt, et in eum qui se honoravit, insolenter agunt. Ideo dicunt, *Judæi quos constituisti super opera regionis Babylonis, non paruerunt decreto tuo, et diis tuis non serviunt.* (*Ibid.*) Maxima laus accusatio, et crimina laudes fiunt, et testimonium indubitatum inimicis ipsum perhibentibus. Quid igitur rex? Jussit ipsos in medium agi, ut ipsos undique terreret. Sed nihil illos consternavit, non regis furor, non quod soli in tantæ turbæ medio derelicti essent, non ignis spectatus, non canentes tubæ, non omnes ipsos ardentibus oculis intuentes, sed hæc illi omnia deridentes, tamquam in frigidum aquarum fontem mittendi, in fornacem ingressi sunt, beatam illam emittentes vocem: *Diis tuis non servimus, et statuam auream, quam erexisti, non adoramus.* (*Dan. 3. 18*). Hanc non temere recitavi historiam, sed ut discatis, quod licet furor instet regius, etsi militum insidiæ, etsi inimicorum invidia, etsi captivitas, etsi orbitas, etsi ignis, etsi fornax, etsi innumera alia, justum nihil superare aut terrere poterit. Si enim ubi impius erat

rex, non formidaverunt adolescentuli tyranni furorem, multo magis nos confidere oportet, humanum et mitem habentes Imperatorem, et de hac tribulatione Deo gratias agere, ex prædictis doctos, ærumnis nos clariores effici et apud Deum, et apud homines, si ipsas generose ferre sciamus. Etenim nisi servi fuissent hi, ipsorum libertatem non cognovissemus: nisi captivi fuissent, non eorum animi nobilitatem didicissemus: nisi inferiori patria excidissent, non cognovissemus supernæ civitatis esse ipsorum virtutem: nisi terrenus rex ipsis fuisset iratus, non audissemus benevolentiam, quam cœlestis Rex erga ipsos gerebat.

5. Et tu igitur si illum benevolam habeas, licet in fornacem cadas, ne desperes: sicut si succenseat, licet in paradiso sis, ne confidas. Etenim in paradiso erat Adam, et postquam Deum irritavit, nihil profuit paradisos: in fornace erant isti, et postquam se bene gesserunt, nihil obfuit fornax. In paradiso erat Adam, et quia signis erat, supplantatus fuit: fimo insidebat Job, et quia vigilabat, superavit. Atqui quanto paradisos est fimo melior? sed nihil loci virtus inhabitanti profuit, postquam seipsum ille prodidit: sicut nec loci villitas virtute undique munitum læsit. Et nos igitur animam nostram muniamus: sive enim pecuniarum mulcta imminet, sive mors, pietatem vero auferat nemo, sumus omnibus beatiores. Hoc et Christus mandavit dicens: *Estote igitur prudentes sicut serpentes* (*Math. 10. 16*). Sicut enim ille reliquum objicit corpus, ut caput servet, sic et tu: sive pecunias, sive corpus, sive præsentem vitam, sive omnia amittere oporteat, ut pietatem conserves, noli tristari. Si enim illam habens migraveris, omnia tibi cum majori Deus claritate retribuet, et corpus cum majori rursus gloria restituet, et pro pecuniis bona quæ nulla verborum vi possunt exprimi. Nonne in fimo nudus sedebat Job, innumeris mortibus gravio-rem sustinens vitam? Sed quia pietatem non abiecit, omnia cum majori copia rediere priora, corporis sanitas et species, omnis filiorum cœtus, possessiones omnes, et quod omnium maximum, splendida patientiæ corona. Sicut enim in arboribus accidit, ut si quis fructum cum foliis auferat, et ramos omnes amputet, radice manente, tota cum majori etiam ornatu arbor resurgat: sic quidem et in nobis, si pietatis radix permaneat, etsi divitiæ auferantur, et corpus corumpatur, omnia rursus nobis cum majori gloria redeunt. Omnem igitur animæ sollicitudinem et superfluum curam abjicientes, ad nos ipsos redeamus, corpus et animam ornemus virtutis ornamento, justitiæ arma, sed non arma peccati; corporis nostri membra exhibentes: et ante omnia linguam ut si spiritualis gratiæ ministra instituamus, omne virus et malignitatem ex ore projicientes et turpium verborum meditationem. Etenim in nostra potestate est, unumquodque membrorum nostrorum sive malitiæ, sive justitiæ instrumentum facere. Audi igitur quomodo linguam, hi quidem peccati, illi vero justitiæ arma fecerunt. *Lingua ipsorum gladius acutus* (*Psal. 56. 5*). Alter

vero quidam de sua dicit lingua : *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis* (Psal. 44. 2). Illa cædem operata est, hæc divinam legem scribebat : propterea illa quidem gladius, calamus autem hæc erat, non secundum propriam naturam, sed secundum utentium electionem. Linguae enim natura et hujus et illius una erat, operatio autem non una. Et de ore rursus idem cernere licet : etenim hi quidem habebant os sanie et improbitate plenum ; propterea incusando dicebat : *Os ipsorum maledictione et amaritudine plenum est* (Psal. 43. 3) : ipsius vero non tale, sed *Os meum*, inquit, *loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam* (Psal. 48. 4). Alii vero rursus manus habebant iniquitatis plenas, et hos accusans rursus dicebat : *In manibus ipsorum iniquitates, et dextra eorum repleta est muneribus* (Psal. 25. 10). Ipse vero manus nihil aliud facere, quam in cælum erigi, assuetas habebat ; idcirco et de his dicebat : *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (Psal. 140. 2). In corde quoque licet idem videre ; quorundam enim cor vanum est, hujus autem verum ; propterea de illis dicit : *Cor eorum vanum est* (Psal. 5. 10) ; de suo autem, *Eructavit cor meum verbum bonum* (Psal. 44. 2). Et de auditu rursus idem videre licet. Alii namque bestiarum auditum habebant imitem et implacabilem, et ipsos vituperans sic dicebat : *Sicut aspidis surdæ, et obturantis aures suas* (Psal. 57. 5) : ipsius autem auditus divinorum erat verborum receptaculum, et hoc ipsum manifestavit, dicens : *Inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam* (Psal. 48. 5).

6. *Moralis exhortatio.* — Hæc igitur scientes, nos undique virtute muniamus, et sic Dei iram repellamus : et corporis nostri membra justitiæ arma faciamus, et oculos, manus, pedes, cor, linguam et omne corpus nostrum ut soli virtuti utile sit instituamus : et illorum trium¹ recordemur, de quibus ad vestram charitatem verba feci, rogans ut inimicum haberetis neminem, neque cuiquam eorum qui vos tristitia affecerint, maledicatis, et improbam juramentorum consuetudinem ex ore vestro ejiciatis. Et te duobus quidem mandatis in alio tempore disseremus : per hanc vero hebdomadam totam de juramentis vobis dicemus, a faciliiori mandato initium facientes : nec enim labor ullus est juramentorum consuetudinem vincere, si

¹ Sav. et unus codex : *legum*.

velimus vel parum impendere studii, nos invicem commonefacientes, admonentes, observantes, rationem et pœnas ab iis, qui obliiti fuerint, repentes. Quæ enim, quæso, ciborum abstinentiæ utilitas, nisi improbas animi consuetudines expellamus ? Ecce hodie totam jejunii diem exegimus, et mensam in vespera apponemus, non hesternæ similem, sed immutatam et honestiorem. Numquid igitur quis nostrum dicere valet, se vitam suam hodie sicut et mensam mutasse, se improbam consuetudinem sicut et escam convertisse ? Equidem non puto. Quæ igitur nobis jejunii utilitas ? Ideo exhortor, et exhortari non desinam, ut unumquodque mandatum sigillatim assumens, duos vel tres dies ad ipsum implendum impendatis. Et sicut quidam sunt inter se ciborum abstinencia æmules, et mirabilem contentionem facientes : et hi quidem integros duos dies transigunt jejuni, hi vero non vini tantum et olei, sed et omnis ferculi usum a sua mensa rejicientes, pane et aqua utentes dumtaxat, Quadragesimam omnem expediunt : sic et nos mutuo contendamus, ut juramentorum frequentiam tollamus : hoc enim omni jejuniis utilius, hoc omni vitæ asperitate fructuosius : et studium quod circa ciborum abstinenciam habemus, hoc circa juramentorum abstinenciam exhibeamus : quoniam extremæ dementiae crimen subimus, prohibita quidem contemnentes, circa indifferentia vero omne studium adhibentes : comedere enim non est inhibendum, jurare vero prohibitum est ; nos autem a concessis abstinentes, prohibita audemus. Propterea charitatem vestram exhortor, ut aliquam faciatis mutationem, et hinc principium nobis ostendatis. Si enim cum tanto præsens jejunium studio transegerimus, hæc quidem hebdomade, ut ne omnino juremus, efficientes, sequenti vero iram exstinguentes, ulteriori autem detractionem radicibus destruentes, et post ipsam alia rursus plura corrigentes ; ita sensim progredientes, paulatim ad ipsum virtutis culmen veniemus, præsens fugiemus periculum, Deum placatum reddemus : et multitudo rursus ad nos et ad urbem regredietur : tunc fuga lapsos docebimus, non locorum munimini, nec refugio et recessui, sed animi pietati et morum virtuti salutis nostræ spem committere. Atque ita fiet, ut et hujus vitæ et illius futuræ bonæ assequamur, quibus nos omnes dignos fieri detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria una cum sancto Spiritu nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ITIDEM EXHORTATIO AD POPULUM DE GENEROSE PERENDIS IMMINENTIBUS MINIS, CUM HABEAT SATIS MULTA EXEMPLA EX IIS QUÆ EVENERE ET JOB ET NINIVITIS : QUOD NON OPORTEAT TIMERE MORTEM, SED PECCATUM : QUID SIT MALE MORI ; ET DE JURAMENTIS OMNI STUDIO FUGIENDIS : ET IN TERRÆ MOTUM.

ROMILIA V.

4. *Trium puerorum et Babylonice fornacis enarratio aliquatenus, ut videtur, vestram heri charitatem*

consolata fuit, insuper autem et de Job exemplum¹, et finis omni throno regio venerabilior. Ex throni nam-

¹ Quidam post, *Job exemplum*, adiungunt : *Et vulnera justii.*

καὶ πονηρίας καὶ δικαιοσύνης ὄργανον ἕκαστον τῶν ἡμετέρων ποιῆσαι μελῶν. Ἀκούσον γοῦν πῶς τὴν γλῶτταν οἱ μὲν ἀμαρτίας, οἱ δὲ δικαιοσύνης ἐποίησαν ὅπλον. Ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα. Ἐτερος δὲ τίς φησι, περὶ τῆς αὐτοῦ γλώσσης. Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως δευγράφου. Ἐκείνη φόνον ἐργάσατο, αὕτη νόμον ἔγραψε θεῖον· διὰ τοῦτο μάχαιρα μὲν ἔκεινη, κάλαμος δὲ ἦν αὕτη, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τῶν χρωμένων. Ἡ μὲν γὰρ φύσις τῆς γλώττης καὶ ταύτης κάκεινης ἦν μία, ἡ δὲ ἐργασία οὐ μία. Καὶ περὶ τοῦ στόματος δὲ πάλιν ὁμοίως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔστιν ἰδεῖν· οἱ μὲν γὰρ εἰχον τὸ στόμα σπηιδόνος γέμον καὶ πονηρίας· διὰ τοῦτο ὁ κατηγορῶν ἔλεγε· Τὸ στόμα αὐτῶν ἀρεῶς καὶ πικρίας γέμει· τὸ δὲ αὐτοῦ οὐ τοιοῦτον, ἀλλὰ, Τὸ στόμα μου λαλεῖ σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσις. Ἐτεροι δὲ πάλιν χεῖρας εἶχον ἀνομίας ἐμπειλημένας, καὶ τούτων κατηγορῶν πάλιν ἔλεγεν· Ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν αἱ ἀνομίαι, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν ἐκλήσθη δόρων· αὐτοὺς δὲ χεῖρας εἶχεν οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνατίθενται μεμελετηχυλῶς· διὸ καὶ περὶ τούτων ἔλεγεν· Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς καρδίας τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἔστιν ἰδεῖν· τῶν μὲν γὰρ ἡ καρδία ματαία ἦν, τούτου δὲ ἀληθές· διὸ καὶ περὶ ἐκείνων φησὶν Ἡ καρδία αὐτῶν ματαία· περὶ δὲ τῆς αὐτοῦ· Ἐξηρείετο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Καὶ ἐπὶ ἀκοῆς δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἴδοι τις ἂν· οἱ μὲν γὰρ εἶχον θηρίων ἀκοὴν ἀμελικτον καὶ ἀσύγγνωστον, καὶ κακίζων αὐτοὺς οὕτως ἔλεγεν· Ὁσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς· ἡ δὲ αὐτοῦ ἀκοὴ δοχεῖον τῶν θείων ῥημάτων ἦν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἐδήλωσεν εἰπὼν Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημα μου.

Γ'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, πάντοθεν ἑαυτοὺς ἀρετῇ τειχίσωμεν, καὶ οὕτως ἀποκρουσόμεθα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν· καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ὅπλα δικαιοσύνης ποιήσωμεν, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ στόμα, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ καρδίαν, καὶ γλῶτταν, καὶ πᾶν τὸ σῶμα ἡμῶν παιδεύωμεν ἀρετῇ χρήσιμον εἶναι μόνῃ. Καὶ τῶν τριῶν δὲ ἐκείνων ἡ μνημονεύσωμεν, περὶ ὧν πρὸς τὴν ὑμετέραν διελέχθη ἀγάπην, παρακαλῶν μὴδὲν ἔχειν ἐχθρὸν, μὴδὲ κακῶς λέγειν τινὰ τῶν λελυπηκότων ὡμᾶς, καὶ τὴν πονηρίαν τῶν ὀρκων ἐκβαλεῖν ἀπὸ τοῦ στόματος ὡμῶν συνήθειαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν δυοῖν ἐντολῶν ἐν ἐτέρῳ καιρῷ διαλεξόμεθα, τὴν δὲ παρούσαν ἐβδομάδα ἅπασαν περὶ τῶν ὀρκων ὑμῖν ἐροῦμεν, ἀπὸ τῆς εὐκολοτέρας ἐντολῆς ποιοῦμενοι τὴν ἀρχήν. Οὐδὲ γὰρ πόνος τις περιγενέσθαι τῆς τῶν ὀρκων συνηθείας, ἐὰν θελήσωμεν

^a Sic Savil. et omnes fere mss. Morel καὶ περὶ τῆς.

^b Savil. et unus codex τῶν τριῶν δὲ νόμων ἐκείνων.

μικρὰν γοῦν εἰσενεγκεῖν σπουδὴν, ἀλλήλους ὑπομνησκόντες, νοουθετοῦντες, τηροῦντες, δίκην ἀπαίτουντες καὶ εὐθύνας [58] τοὺς ἐπιλανθανομένους. Τί γὰρ ὄφελος ἡμῖν τῆς τῶν βρωμάτων ἀποχῆς, ἐὰν μὴ τὰς πονηρίας τῆς ψυχῆς συνηθείας ἐξελάσωμεν; Ἰδοὺ, τὴν ἡμέραν ἄσπιτοι διετελέσαμεν σήμερον ἅπασαν, καὶ τράπεζαν ἐν ἐσπέρᾳ παραστησόμεθα οὐχ ὁμοίαν τῇ χθесινῇ τραπέζῃ, ἀλλ' ἐνηλλαγμένην καὶ σεμνοτέραν. Ἀρ' οὖν ἔχει τις εἰπεῖν ἡμῶν, ὅτι καὶ τὸν βίον αὐτοῦ τὸν σήμερον ἐνήλλαξε, καθάπερ καὶ τὴν τράπεζαν; ὅτι καὶ τὴν πονηρίαν μετέβαλε συνήθειαν, καθάπερ καὶ τὴν τροφήν; Οὐκ ἔγωγε, οἰμαι. Τί οὖν ὄφελος ἡμῖν τῆς νηστείας; Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, καὶ παρακαλῶ οὐ παύσομαι, ὥστε ἐκάστην ἐντολὴν ἀπολαβόντας καθ' ἑαυτὴν, δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν κατόρθωσιν αὐτῆς ἀναλίσκειν· καὶ καθάπερ εἰσὶ τινες οἱ πρὸς ἀλλήλους φιλοτιμούμενοι τῇ τῶν σιτίων ἀποχῇ, καὶ θαυμαστὴν ἀμίλλαν ποιοῦμενοι· καὶ οἱ μὲν ὀλοκλήρους ἡμέρας δύο διατελοῦσιν ἄσπιτοι, οἱ δὲ οὐκ οἶνον μόνον, οὐδὲ ἐλαίου, ἀλλὰ παντὸς ἐδέσματος χρῆσιν τῆς αὐτῶν ἐκβάλλοντες τραπέζης, ἀρτυ καὶ ὕδατι χρώμενοι μόνον, τὴν Τεσσαρακοστὴν διανύουσιν ἅπασαν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ἀμιλλώμεθα πρὸς ἀλλήλους, ὥστε τῶν ὀρκων τὰς νηφάδας ἀνελεῖν. Τοῦτο γὰρ πάσης νηστείας χρησιμώτερον, τοῦτο πάσης σκληραγωγίας ἐπικερδέστερον, καὶ τὴν σπουδὴν, ἣν περὶ τὴν ἀποχὴν τῶν σιτίων ποιοῦμεθα, ταύτην περὶ τὴν ἀποχὴν τῶν ὀρκων ἐπιδειξώμεθα, ἐπεὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας ὑποστησόμεθα ἐγκλημα, τῶν μὲν κεκωλυμένων καταφρονούντες, περὶ δὲ τὰ ἀδιάφορα πᾶσαν κινούντες σπουδὴν. Τὸ μὲν γὰρ φαγεῖν οὐ κεκωλύται, τὸ δὲ ὀμόσαι κεκωλύται· ἡμεῖς δὲ τῶν συγκεχωρημένων ἀποστάντες, τῶν κεκωλυμένων κατατολμώμεν. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ποιήσασθαι τινα μεταβολὴν, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐπιδείξασθαι. Ἄν γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς σπουδῆς τὴν παρούσαν διενύσωμεν νηστείαν, τῇ μὲν ἐδομάδι ταύτῃ τὸ μὴδ' ὅλως ὀμνύειν κατορθώσαντες, τῇ δὲ ἐποῦσῃ τὴν ὀργὴν σέσαντες, τῇ δὲ μετ' ἐκείνην τὴν κατηγορίαν πρόρριζον ἀνελόντες, καὶ τῇ μετὰ ταύτην ἑτέρα πάλιν πλείονα διορθώσαντες· οὕτως ὁδῷ προβαίνοντες κατὰ μικρὸν ἐπ' αὐτὴν ἤξομεν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν, καὶ τὸν παρόντα διαφευξόμεθα κίνδυνον, καὶ τὸν Θεὸν ὡς καταστήσωμεν, καὶ τὸ πλῆθος ἐπὶ τὴν πύλιν ἡμῖν ἐπανήξει πάλιν, καὶ τοὺς δραπετεῦσαντας νῦν παιδεύσωμεν, μὴ τόπων ἀσφαλεία, μὴδὲ ἀποφυγὴ καὶ ἀναχωρήσις, ἀλλ' εὐλαδεία ψυχῆς, καὶ τρόπων ἀρετῇ τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἐγγχειρίζειν τῆς ἡμετέρας. Καὶ οὕτω καὶ τῶν ἐνταῦθα, καὶ τῶν ἐκεῖ ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοῦσθαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπῶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[59] Ἔτι παρὰ κλησίαν πρὸς τὸν λαόν περὶ τοῦ φέρειν γερναίως τὴν ἐπιτεμμένην ἀπειλήν, ἔχοντα ἡ παραδείγματα ἐκ τῶν συμβάντων τῷ τε Ἰωβ καὶ τοῖς Νινευταῖς· καὶ ὅτι οὐ χρὴ δεδιέναι τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἀμαρτίαν· καὶ τί τὸ κακῶς ἀποθανεῖν· καὶ περὶ τοῦ μετὰ πάσης σπουδῆς φεῦγειν τοὺς ὀρκους· καὶ εἰς τὸν σεισμόν.

Ὁμιλία ε'.

α'. Τῶν τριῶν παιδῶν καὶ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου ἡ διήγησις οὐ μετρίως ὥς εἴκοι παρεκάλεσεν ὡμῶν τὴν ἀγάπην χθές· ἔτι δὲ καὶ τὸ παρὰ δειγμα τὸ κατὰ τὸν

Ἰωβ δ, καὶ ἡ κοπρία ἡ παντὸς θρόνου βασιλικῆς σεμνοτέρα. Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ θρόνου ἰδεῖν βασιλικὸν οὐδὲν ἔσται τοῖς θεοιμένοις τὸ κέρδος, ἀλλὰ πρόσκαιρος μόνον· τέρψις, ὅνσιν οὐδεμίαν ἔχουσα· ἀπὸ δὲ τοῦ τῆν

^b Post Ἰωβ quidam mss. habent καὶ τὰ τραύματα τοῦ δεκαίου. Infra quidam mss. τέρψις καὶ φθαρτὴ, ὄνησις.

^c Sic recte Savil. Abrebat μόνον. Edit.

^a Savil. ἔχουσα.

κοπρίαν ἰδεῖν τοῦ Ἰωβ πᾶσάν τις δέξεται ὠφέλειαν, καὶ φιλοσοφίαν πολλήν, καὶ παράκλησιν εἰς ὑπομονῆς λόγον. Διὰ τοῦτο πολλοὶ νῦν μακρὰν τινα καὶ διαπόνειον ἀποδημίαν στέλλονται ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν Ἀραβίαν τρέχοντες, ἵνα τὴν κοπρίαν ἐκείνην ἴδωσι, καὶ θεασάμενοι καταφιλήσωσι τὴν γῆν τὴν τὰ σκάμματα τοῦ στεφανίτου δεξαμένην ἐκείνου, καὶ τὸ χρυσοῦ παντὸς τιμιώτερον αἷμα. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἐστὶν ἀλουργὶς λαμπρά, ὥς τὸ σῶμα ἐκεῖνο τότε ἀπέστειλθεν, οὐκ ἄλλοτρίῳ, ἀλλ' οἰκείῳ βαπτιζόμενον αἱματι. Καὶ τὰ τραύματα δὲ ἐκεῖνα ἀπάντων λίθων ἦν τιμιώτερα. Μαργαριτῶν μὲν γὰρ φύσις οὐδὲν τὸν βίον ὠφελεῖ τὸν ἡμέτερον, οὐδὲ χρεῖαν τινὰ πληροῖ τοῖς ἔχουσιν ἀναγκαίαν· τὰ δὲ τραύματα ἐκεῖνα πάσης ἀθυμίας ἐστὶ παράκλησις. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἐκὼν ἀποδόλῃ τις υἱὸν γνήσιον καὶ μονογενῆ, δείξον αὐτῷ μυρίους μαργαρίτας, καὶ οὐ παραμυθῇ τὸ πάθος, οὐδὲ θεραπεύσεις τὴν οἰδύνην· ἀναμνήσας δὲ αὐτὸν τῶν τραυμάτων τοῦ Ἰωβ, ῥηδίως δυνήσῃ θεραπεύσαι, οὕτω λέγων· Τί πενθεῖς^α, ἄνθρωπε; σὺ μὲν τέκνον ἀπέβαλες ἐν, ὁ δὲ μακάριος ἐκείνος μετὰ τὸ τῶν παίδων ὀδύκλιρον ἀφαίρεισθαι τὸν χορὸν καὶ αὐτῇ τῇ σαρκὶ τὴν πληγὴν ἐδέξατο, καὶ γυμνὸς ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο ἰχθῶρι πάντοθεν καταβρέμενος, κατὰ μικρὸν αὐτῷ τῆς σαρκὸς δαπανωμένης, ὁ δίκαιος, ὁ ἀληθινός, ὁ θεοσεβής, ὁ ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, ὁ καὶ Θεὸν μάρτυρα τῆς ἀρετῆς ἔχων. Ἄν γὰρ ταῦτα εἴπῃς τὰ ῥήματα, πᾶσαν ἔσθεις τοῦ πενθοῦντος τὴν ἀθυμίαν, καὶ πᾶσαν ἀνέλεις τὴν οἰδύνην, καὶ γίνεται οὕτω χρησιμώτερα μαργαριτῶν τὰ τραύματα τοῦ δικαίου. Ὑπογράψατε τοῖνυν ἑαυτοῖς τὸν ἀληθινὸν καὶ ὑμεῖς, καὶ νομίζετε βλέπειν τὴν κοπρίαν ἐκείνην, καὶ αὐτὸν ἐν μέσῳ καθήμενον^β τῆς κοπρίας, τὸν ἀνδριάντα τὸν χρυσοῦν, τὸν διάλιθον, τὸν πῶς εἶπω οὐκ οἶδα· οὐδὲ γὰρ ἔχω τιμᾶν οὕτως ὕλην εὐρείην, ὥς δυνήσθαι τὸ ἡμαρμένον ἐκεῖνο σῶμα παραβαλεῖν· οὕτω καὶ πάσης [60] ὕλης τιμαλφεστάτης ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τῆς σαρκὸς ἐκείνης ἢ φύσις ἦν τιμιώτερα, καὶ τὰ τραύματα τὸν ἥλιακὸν ἀκτίων φαυρότερα· αὗται μὲν γὰρ τὰς τοῦ σώματος καταυγάζουσιν βύβας, ἐκεῖνα δὲ τῆς διανοίας ἡμῶν φωτίζει τὰ ὅμματα, ἐκεῖνα καθάπαξ τὸν διάβολον ἀπετύφλωσε. Διὰ τοῦν τοῦτο, μετὰ τὴν πληγὴν ἐκείνην ἀπεπῆδησε, καὶ οὐκ ἐφάνη λοιπόν. Σὺ δὲ μοι κέντευσεν, ἀγαπητέ, μάνθανε τὸ τῆς θλίψεως κέρδος πόσον ἐστίν. Ἡνίκα^γ μὲν γὰρ ἐπιλούτεις καὶ ἀνέσεως ἀπῆλθεν ὁ δίκαιος διαβάλλειν ἔσχεν αὐτὸν, ψευδῶς μὲν, ἔσχε δ' οὖν ὁμῶς εἰπεῖν· *Μὴ δωρεὰν δέσεται σε ὁ Ἰωβ*; Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν ἐγύμνωσε καὶ ἐποίησε πένητα, οὐδὲ γρυῖαι λοιπὸν ἐτόλμησε· καὶ ὅτε μὲν πλούσιος ἦν, ὑπὸ γινετο παλαῖν αὐτῷ, καὶ ὅσοι καλῶν ἡπείλει· ἐπειδὴ δὲ πένητα ἐργάσατο, καὶ πάντων ἀπεστέρησε, καὶ εἰς ἐσχάτην οἰδύνην ἐνέβαλε, τότε^δ ἀπεπῆδησε· καὶ ὅτε μὲν ὑγιὲς αὐτοῦ τὸ σῶμα ἦν, τὰς χεῖρας ἀντήρην, ὅτε δὲ αὐτοῦ κατέκοψε τὴν σάρκα, τότε ἐφυγεν ἡττηθείς.

Εἶδες πόσον πενία πλούτου, καὶ ἀβυσσὸς καὶ νόσος· ὑγείας, καὶ πειρασμὸς ἀνέσεως βέλτιον τοῖς νήφουσιν ἐστὶ καὶ χρησιμώτερον, καὶ λαμπροτέρους καὶ εὐτονωτέρους τοὺς ἀθλοῦντας ποιεῖ; Τίς εἶδε, τίς ἤκουσεν οὕτω θαυμαστά παλαιάσματα; Οἱ τῶν ἐξωθεν ἀγώνων πύκται,

ἐπειδὴν κατακόψωσι τὰς κεφαλὰς τῶν ἀντιπάλων, τότε νικῶσι καὶ στεφανοῦνται· οὗτος δὲ, ὅτε κατέκοψε τὸ σῶμα τοῦ δικαίου, παντοδαποῖς ἔλκεσιν αὐτὸ διατρήσας, καὶ ἀσθενέστερον ἐποίησε, τότε ἐνίκηθη καὶ ἀνεχώρησε· καὶ ἐπειδὴ διώρυξεν αὐτοῦ πάντοθεν τὰς πλευράς, αὐτῷ μὲν πλέον οὐδὲν ἐγένετο, τὸν γὰρ ἐναποκαίμενον θησαυρὸν οὐκ ἀπεσύλησεν, ἡμῖν δὲ φανερώτερον αὐτὸν ἐποίησε, καὶ διὰ τῆς διωρυγῆς ἐκείνης ἔδωκεν ἅπασιν εἰς τὸ ἔνδον βλέπειν, καὶ καταμανθάνειν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον ἅπαντα· καὶ ὅτε κρατεῖν προσεδόκησε, τότε μετ' αἰσχύνῃ πολλῇς ἀνεχώρησε, καὶ οὐδεμίαν οὐκέτι φωνὴν ἀφῆκε. Τί γέγονεν, ὦ διάβολε; τίνας ἔνεκεν ἀναχωρεῖς; οὐκ ἐγένετο πάντα ὅσα ἠθέλησας; οὐκ ἀνέλεις αὐτοῦ τὰ ποίμνια, τὰ βοσκώλια, τὰς ἀγέλας τῶν ἵππων, τῶν ἡμίονων; οὐχὶ καὶ τὸν χορὸν τῶν παιδῶν ἀπώλεσας, καὶ τὴν σάρκα κατέκοψας ἅπασαν; τίνας ἔνεκεν ἀνεχώρησας; Ὅτι ἐγένετο μὲν πάντα, ὅσα ἠθέλησας, ψῆσιν· ὁ δὲ γενέσθαι μάλιστα ἐβουλόμην, καὶ δι' ὃ πάντα ἐκεῖνα ἐποίησα, τοῦτο οὐκ ἐγένετο· οὐδὲ γὰρ ἐβλασφήμησε· διὰ γὰρ τοῦτο πάντα^δ ἐκεῖνα ἐποίησεν, φησὶν, ἵνα τοῦτο ἐξέλθῃ. Τοῦτου δὲ μὴ γενομένου, οὐδὲν μοι πλέον ἀπὸ τῆς ζημίας τῶν χρημάτων ἐγένετο, καὶ τῆς τῶν παιδῶν ἀπωλείας, καὶ τῆς τοῦ σώματος πληγῆς, ἀλλὰ τούναντιον ἤπερ ἐβουλόμην ἐξέβη, λαμπρότερον ἐποίησα τὸν ἐχθρὸν, καὶ φαυρότερον ἐργασάμην. Ἐγὼνός ὅσον τῆς θλίψεως τὸ κέρδος, ἀγαπητέ; Καλὸν μὲν γὰρ τὸ σῶμα καὶ ὑγιαίνειν ἦν, πολλῷ δὲ σεμνότερον γέγονε κατατμηθὲν ὑπὸ τῶν τραυμάτων ἐκείνων· ἐπεὶ καὶ ἔρια καλὰ μὲν καὶ πρὸ τῆς βαφῆς, ἐπειδὴν δὲ ἀλουργὰ^ε γένηται, ἄφατον προσλαμβάνει τὸ κάλλος, καὶ πολλὴν τὴν εὐπρέπειαν. Εἰ δὲ μὴ ἀπέδυσεν αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐγνώμεν τοῦ στεφανίτου τὴν εὐεξίαν· εἰ μὴ διέτρησεν αὐτοῦ τὸ [61] σῶμα ταῖς ὠτειλαῖς, οὐκ ἂν ἀντέλαμψαν ἐνδοθεν αἱ ἀκτίνες· εἰ μὴ ἐκάθισεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κοπρίας, οὐκ ἂν ἐγνώμεν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον. Οὐδὲ γὰρ οὕτω λαμπρὸς ἐπὶ θρόνου καθήμενος βασιλεὺς, ὥς ἐκεῖνος ἐπὶ τῆς κοπρίας τότε καθήμενος ἐπίσημος ἦν καὶ περιφανής· μετὰ μὲν γὰρ τὸν βασιλικὸν θρόνον θάνατος, μετὰ δὲ τὴν κοπρίαν ἐκείνην οὐρανῶν βασιλεία.

β'. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀναλογιζόμενοι ἀνεγέκωμεν ἐκ τῆς κατεχούσης ἀθυμίας ἡμᾶς. Καὶ γὰρ ταύτας ὁμῶν παρατίθωμι τὰς ἱστορίας, οὐχ ἵνα ἐπαινῇτε τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἵνα μιμήσῃσθε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ὑπομονὴν τῶν γενναίων ἐκείνων ἀνδρῶν, ἵνα διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν μάθῃτε, ὅτι οὐδὲν δεῖνόν τῶν ἀνθρωπίνων δεινῶν, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία μόνον, οὐ πενία, οὐ νόσος, οὐχ ὕβρις, οὐκ ἐπείρεα, οὐκ ἀτιμία, οὐ τὸ πάντων δοκοῦν ἐσχάτον εἶναι τῶν κακῶν ὁ θάνατος. Ὅνόματα γὰρ ταῦτά ἐστι μόνον τοῖς φιλοσοφοῦσι, συμφορῶν ὀνόματα, πραγμάτων ἔρημα· ἡ δ' ἀληθὴς συμφορὰ τὸ προσκρούσαι Θεῷ, καὶ ποιῆσαι τι τῶν μὴ δοκούντων αὐτῷ. Τί γὰρ ἔχει δεῖνόν ὁ θάνατος, εἰπέ μοι; ὅτι σε ταχυτέρον ἐπὶ τὸν εὖδον λιμένα παραπέμπτει καὶ τὴν ἀτάραχον ἐκείνην ζωὴν; καὶ γὰρ ἀνθρώπος μὴ ἀποκτείνῃ, αὐτὸς τῆς φύσεως ὁ νόμος ἐπελθὼν, οὐ διαλύσει τὸ σῶμα ἀπὸ τῆς ψυχῆς; καὶ γὰρ μὴ νῦν γένηται τοῦτο, ἔσται μικρὸν ὑπερτον, ὃ νῦν δεδοίκαμεν. Καὶ ταῦτα λέγω οὐ προσδοκῶν τι δεῖνόν, οὐδὲ λυπηρόν· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ ὅπερ πῶν δεδοικότες τὸν θάνατον αἰσχυρόμενος. Τοσαῦτα προσδοκῶν, εἰπέ μοι, ἀγαθὰ, ἃ μῆτε ὀφθαλμοὶ εἶδεν, μῆτε οὖς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίαν

^α Alii τί θρηνηεῖς.

^β Quidam manuscripti ἐν μέσῳ τῇ κοπρίᾳ καθήμενον. Infra αἱ ἡμαρμένον ἐκεῖνο καὶ τίμον σῶμα.

^γ Quidam mss. οἰδύνην ἤγαγεν, τότε.

^δ Addidimus πάντα ε Savillo. Edit.

^ε Codex unus ἀλουργίς.

que regii aspectu nullum erit spectantibus lucrum, sed temporalis dumtaxat delectatio, nullam habens utilitatem : ex fimo Job autem viso, omnem quis capiet utilitatem, et disciplinam multam, et exhortationem ad patientiæ rationem. Itaque multi nunc longam et transmarinam peregrinationem a terræ finibus in Arabiam suscipiunt, ut fimum illum cernant, et conspiciat terram deosculentur, quæ illius victoris certamina et cruorem omni auro pretiosiores suscepit (a). Neque enim tantum radiaret purpura, quantum illud corpus tunc resplendebat, non alieno, sed proprio tinctum sanguine. Ulcera vero illa gemmis omnibus erant chariora. Margaritarum enim natura nihil vitæ nostræ prodest, nec ullum usum habentibus necessarium explet : ulcera vero illa sunt omnis tristitiæ consolatio. Et ut discas hoc verum esse, si quis filium charissimum et unigenitum amittat, ostende infinitas ipsi gemmas, et non consolaberis dolorem, neque angorem lenies : si autem Jobi vulnera ei in memoriam revoces, facile mederi poteris, sic dicens : Quid luges, homo ? tu quidem filium unum amisisti ; beatus autem ille, cum omnis filiorum cœtus ablati fuisset, in ipsa quoque carne plagam accepit, et nudus in fimo sedebat, undique sanie diffuens, dum paulatim ipsius caro consumeretur, justus, verax, in Deum pius, omni mala re abstinens, Deum virtutis testem habens. Si enim hæc verba dixeris, omnem lugentis tristitiam exstinxeris, et omnem dolorem sustuleris : et sic justis vulnera margaritis utiliora sunt. Imaginamini igitur et vos athletam illum, et existimate vos cernere fimum illum, et ipsum in medio stercoris sedentem : statuam auream, gemmatam, qualem dicere non novi : neque enim tam pretiosam valeo materiam invenire, ut illi cruentato corpori comparari possit. Sic omni materia pretiosissima carnis illius natura erat multo venerabilior, et ulcera solaribus radiis splendidiore : hi enim corporis oculos illuminant ; illa vero mentis nostræ oculos illustrent, illa diabolum penitus excaverunt. Propterea namque post illam plagam resiliit, nec deinceps apparuit. Tu vero, dilecte, et hinc discas tribulationis lucrum quantum est. Enim quando dives erat, et otio fruebatur justus, unde accusaret ipsum habuit, mendaciter quidem ; verum habuit unde diceret, *Num te gratis colit Job* (Job 1. 9) ? Postquam vero ipsum spoliavit, et fecit pauperem, ne hiscere quidem amplius ausus est : et cum dives quidem esset, cum ipso pugnare parabat, et supplantare minabatur ; postquam vero pauperem fecit omniaque abstulit et in extremum dolorem induxit, tunc resiliit : et quando sanum quidem ipsius erat corpus, manus apponebat ; ut vero ipsius carnem vulneribus implevit, tunc aufugit victus.

Ærumnas qui patienter ferunt, clariiores evadunt. — Vi disti quanto paupertas divitiis, imbecillitas et ægrotudo sanitate, tentatio quiete melior vigilantibus et utilio. sit et clariiores fortioresque pugnantes faciat ? Quis vidit, quis audivit tam mirabiles pugnas ? Profanorum

(a) Multi in Arabiam ibant ut fimum Job viderent.

certaminum pugiles, cum adversariorum capita vulnerarint, tunc victores sunt, et coronantur : hic vero cum justus corpus vulnerasset, omnimodis replens ulceribus, et imbecillius fecisset, tunc victus est et retrocessit : et postquam ipsius latera undique confodit, ipse quidem nihil profecit : repositum enim thesaurum non abstulit : nobis autem ipsum clariorem reddidit, et per illam confossionem, ut omnes hominem interiorem aspicerent, fecit, et omnes ipsius divitias discerent : et cum vincere speravit, tunc multa cum ignominia recessit, et nullam amplius vocem emisit. Quid actum est, diabole ? quare refugis ? Nonne facta sunt quæcumque volebas ? non interemisti ipsius ovilia, armenta, equorum greges et mulorum ? non filiorum cœtum perdidisti, et carnem omnem vulnerasti ? quare recessisti ? Quoniam facta quidem sunt omnia, quæ volui, inquit, quod vero fieri maxime volebam, et propter quod omnia feci, hoc factum non est : neque enim blasphemavit : propter hoc enim omnia illa faciebam, inquit, ut hoc procederet. Hoc non facto nihil lucrifeci ex pecuniarum jactura, et filiorum interitu, et corporis plaga, sed contrarium, quam volebam, evenit, splendidiorem reddidi inimicum, et clariorem effeci. Cognovisti, quantum sit tribulationis lucrum, charissime ? Pulchrum quidem et integrum corpus fuerat, multo vero venerabilius factum est, illis vulneribus perfossum : quoniam et lanæ pulchræ quidem, et antequam tingantur ; postquam vero purpureæ factæ fuerint, ineffabilem sumunt pulchritudinem multumque decorem. Nisi vero ipsum exspoliasset, bonam victoris habitudinem non cognovissemus : nisi ipsius corpus plagis perforasset, radii intrinsecus non reluxissent : nisi ipsum in fimo constituisset, ipsius divitias non cognovissemus. Neque enim tam splendidus in solio rex sedens, quam insignis erat ille et illustris in fimo : etenim post regium quidem solium mors, post fimum autem illum cælorum regnum.

2. *Auditorum applausus rejicit Chrysostomus.* — Hæc igitur omnia ratiocinantes, ex opprimente tristitia nos relevemus. Has etenim vobis historias appono, non ut dicta laudetis, sed ut virtutem imitemini et patientiam generosorum hujusmodi virorum : ut per ipsa discatis opera, quod humanorum nullum sit grave malorum, nisi peccatum ; non paupertas, non ægrotudo, non contumelia, non calumnia, non ignominia, non mors quæ omnium malorum extremum esse videtur. Hæc enim calamitatum nomina, philosophantibus sunt tantum nomina rebus carentia ; vera autem calamitas, Deum offendere, et eorum quæ ipsi non placent, aliquid facere. Quid enim, quæso, grave mors habet ? num quod te celerius ad tranquillum portum et pacatam illam transmittit vitam ? quamvis enim homo non occidat, ipsa naturæ lex irreprens nonne corpus ab anima resolvet ? licet enim hoc nunc minime fiat, erit paulo post, quod nunc timemus. Et hæc dico, non grave quid exspectans aut triste, absit, sed erubescens mortem timentium causa. Tot exspectans bona quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9), dic mihi, ad

fruendum differt et negligis et torpes? nec tantum torpes, sed et times et horres? Et quomodo non tibi turpe propter mortem dolere, cum Paulus propter præsentem genuerit vitam, et Romanis scribens dixerit: *Creatura congeniascit, et nos ipsi spiritus primitias habentes geminus* (Rom. 8. 22. 23)? Et hæc dicebat non condemnans præsentia, sed futura desiderans. Gustavi, ait, gratiam, et moram non fero: spiritus primitias habeo, et ad integrum festino: ascendi in tertium cælum, vidi gloriam illam ineffabilem, vidi regiam splendidem, didici quibus hic immorans bonis caream, propterea gemo. Dic etenim mihi, si quis te in regias duxisset aulas, et de parietibus aurum undique fulgens, et omnem alium ornatum tibi demonstrasset; postea te inde in pauperis casam induxisset, et post breve tempus in regias reducturum illas, et perennem ibi mansionem se tibi daturum esse promississet: numquid non deberes affici desiderio, et vel ipsos paucos dies agre ferre? Hoc quoque de cælis et de terra cogites, et ingemisce cum Paulo, non propter mortem, sed propter præsentem vitam. At da mihi, inquis, ut Paulo similis flam, et numquam mortem timebo. Et quid te Paulo similem fieri prohibet? nonne pauper erat ille? nonne tentiorum sutor? nonne idiota? Si enim dives fuisset ac nobilis, habuissent forte pauperes ad ipsius imitationem vocati paupertatem suam obtinendi causam; nunc autem phorum nihil dicere potes: etenim operarius homo erat, et quotidianis pascabatur laboribus. Et tu quidem ab initio pietatem a parentibus suscepisti, a prima ætate sacris es litteris innutritus; ille vero et blasphemus fuit, et persequutor, et contumeliosus, et Ecclesiam vastavit; sed tamen ita subito mutatus est, ut omnes studio et fervore superaverit, et clamat dicens, *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 1). Ille Dominum imitatus est, tu conservum non imitaris, tu, qui a principio in pietate educatus es, eum, qui postea per mutationem ad fidem accessit? Non nosti, quod qui in peccatis sunt, etsi vivunt, mortui sunt? qui vero in iustitia sunt, etsi mortui sunt, vivunt? Nec meus hic sermo; sententia est Christi Marthæ¹ dicentis: *Omnis qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet* (Joan. 11. 25). Num enim fabulæ sunt dogmata nostra? Si Christianus es, Christo crede: si Christo credis, per opera mihi fidem demonstra. Quomodo vero per opera fidem demonstrabis? Si mortem contempnas. Et in hoc enim ab infidelibus differimus.

Mors non timenda in vitam futuram sperantibus. — Etenim illi quidem merito timent mortem, resurrectionis enim spem non habent; tu vero meliori pergens via, et de futurorum spe philosophari valens, qua dignus es venia, de resurrectione quidem confidens, ita vero mortem timens ut ii qui non credunt resurrectioni? Sed mortem, inquit, non timeo: neque mori, sed male mori, et capite truncari. Igitur Joannes male mortuus est? fuit enim obtruncatus. Igitur Stephanus male mortuus est? fuit enim lapi-

¹ Anni, Mariæ.

datus; et martyres cuncti misere secundum vos obiere, quoniam igne aut ferro vitam finierunt: et hi quidem in mare, hi vero in præcipitium, hi autem in dentes bestiarum incidentes, sic mortui sunt. Non hoc est male mori, mi homo, violenta morte finiri, sed in peccatis mori. Audi namque Prophetam de hoc ipso philosophantem et dicentem: *Mors peccatorum pessima* (Psal. 35. 22). Non dixit, mors violenta pessima, sed quid? *Mors peccatorum pessima*. Juste sane; postquam enim hinc migraverint, poena intolerabilis, tormenta sempiterna, vermis virulentus, ignis inextinguibilis, tenebræ exteriores, vincula insolubilia, dentium stridor, tribulatio et angustia, et æterna damnatio.

5. Cum igitur talia maneant peccatores mala, quæ possit esse utilitas, sive domi, sive in lecto vitam finiant? sicut contra justis nullum damnum esse possit, quod ense vel igne præsentem vitam claudant, cum ad immortalia migrare bona debeant. Vere *Mors peccatorum pessima*. Talis erat divitis illius mors, qui Lazarum despexerat, qui domi et in lecto et necessariis assistentibus vita per propriam soluta mortem defunctus torrebatur, ne parvam quidem consolationem ex præsentis vitæ prosperitate nancisci valens. At non ita Lazarus; verum in ipso pavimento canibus adstantibus et ulcera lingentibus violentam mortem passus; quid enim fame difficilius esse possit? digressus illinc æternis potitus est bonis, in Abraham sinu gaudens. Quid igitur ipsam læsit violentem mori? quid vero diviti profuit morte non violenta mori?

Mors injusta minus timenda, quam justa. — At non violentem, inquit, sed injuste mori timemus: et quod ausi nihil eorum de quibus in suspicionem vocamur, cum sontibus pariter puniamur. Quid ais, quæso? injuste mori times? an juste velles? Et quis tam miser et ærumnoso, ut cum injuste mori imminet, malit juste mori? Si enim mortem metuere oportet, juste nobis ingruentem timere convenit: quoniam injuste quidem mortuus, per hoc ipsum cum sanctis omnibus communicat. Apud Deum enim probatorum et illustrium plures injustam sustinere mortem, et ante omnes Abel: non enim in fratrem peccans, nec Cain læso, sed quoniam Deum honorabat, ideo jugulatus est (Gen. 4). Deus autem permisit, numquid ipsum amans, an odio habens? certum est quod amans, ut clariorem ipsi coronam faceret ex injustissima cæde. Vides neque violentam, neque injustam mortem esse metuendam, sed mortem in peccatis? Abel injuste mortuus est, Cain vixit gemens et tremens; uter igitur, dic mihi, beator fuit, qui cum iustitia requieverat, an qui peccatis vivebat? qui mortuus est injuste, an qui juste puniebatur? Vultis charitati vestræ dicam, unde timemus mortem? Non vulnerat nos regni amor, non nos futurorum amor accendit: alioquin præsentia despiceremus omnia, sicut beatus Paulus. Ad hæc non timemus gehennam, ideo mortem timeamus: supplicii illius intolerabilem gravitatem non novimus, propterea pro peccato mortem timeamus: quod si ille animam nostram timor occupasset, iste subrepere non potuisset. Et hoc non procul, sed ex

ἀνθρώπου ἀνέβη, ἀναδύη πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν^α, καὶ ἁμελείς καὶ ὀκνεῖς; καὶ οὐκ ὀκνεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ δέδοικας καὶ φρίτεις; Καὶ πῶς οὐκ αἰσχροὶ, ὅτι σὺ διὰ θάνατον ὀδυνάσαι, Παῦλος δὲ διὰ τὴν παρούσαν ἔστανε ζωὴν; καὶ Ῥωμαίοις γράφων ἔλεγεν, ὅτι Καὶ ἡ κτίσις συστενάζει, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες στενάζομεν. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν οὐχὶ τῶν παρόντων καταγινώσκων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ποθῶν. Ἐγευσάμην, φησὶ, τῆς χάριτος, καὶ οὐ στέγω τὴν ἀναβολὴν τὴν ἀπαρχὴν ἔχω τοῦ πνεύματος, καὶ πρὸς τὸ πᾶν ἐπαίγομαι· ἀνέβην εἰς τρίτον οὐρανόν, εἶδον τὴν δόξαν ἀκείνην τὴν ἁρμόζον, εἶδον τὰ βασίλεια τὰ λαμπρά, ἔμαθον τίνων ἀπεστέργμαι διατρίβων ἐνταῦθα, καὶ διὰ ταῦτα στενάζω. Εἰπέ γάρ μοι, εἴ τίς σε εἰς βασιλικὰς εἰσήγαγεν αὐλὰς, καὶ χρυσὸν ἔδειξε, πάντοθεν ἀπὸ τῶν τοίων ἀστράπτουσαν, καὶ τὴν ἄλλην εὐπρέπειαν ἅπαναν, εἰτά σε ἐκεῖθεν εἰς καλύδην πένητος εἰσήγαγε, καὶ μετὰ χρόνον βραχὺν ὑπέσχετο εἰς τὰ βασίλεια ἐπαναβεῖν^β ἐκεῖνα, καὶ διηνεκῇ δώσειν ἐκεῖ μόνῃ· ἄρα οὐκ ἔμελλες ἀλύειν, καὶ δυσανασχετεῖν, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ὀλίγας ἡμέρας; Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανῶν λογίζου, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ στένε μετὰ Παύλου, μὴ διὰ τὸν θάνατον, ἀλλὰ διὰ τὴν παρούσαν ζωὴν. Καὶ δὲς μοι κατὰ Παῦλον γενέσθαι, φησὶ, καὶ οὐδέποτε φοβηθῆσμαι θάνατον. Καὶ τί τὸ κωλύον κατὰ Παῦλον γενέσθαι σε, ἄνθρωπε; οὐχὶ πένης ἦν ἐκεῖνος; οὐχὶ σκηνοποιός; οὐκ ἰδιώτης; Εἰ μὲν γὰρ πλούσιος ἦν καὶ [62] εὐγενής, εἶχον ἰσως οἱ πένητες πρὸς τὸν αὐτὸν καλοῦμενοι ζῆλον, τὴν ἑαυτὸν προσβάλλεσθαι πενίαν· νυνὶ δὲ οὐδὲν τούτων ἔχεις εἰπεῖν· καὶ γὰρ χειροτέχνης ὁ ἄνθρωπος ἦν, καὶ ἐκ τῶν καθημερινῶν ἀπετρέφετο πόνων· καὶ σὺ μὲν ἐξ ἀρχῆς τὴν εὐσέβειαν διεδέξω παρὰ πατέρων, καὶ ἐκ πρώτης ἡλικίας τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν ἐνετρέφης· ἐκεῖνος δὲ καὶ βλάσφημος γέγονε, καὶ διώκτης, καὶ ὀβριστής, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπόρθησεν, ἀλλ' ὅμως οὕτως ἄθροον μετεβάλετο, ὥς ἅπαντας ὑπερβαλέσθαι τῇ τῆς προθυμίας σφοδρότητι, καὶ βοᾷ λέγων· *Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κατὰ Χριστοῦ*. Ἐκείνους τὸν Δεσπότην ἐμμήσατο, σὺ δὲ τὸν σύνδουλόν σου μιμῇ, ὁ δὲ ἀρχὴς ἐν εὐσεβείᾳ τραφεῖς· τὸν ὑστερον ἐκ μεταβολῆς προσελθόντα τῇ πίστει; Οὐκ οἶσθα, ὅτι οἱ ἐν ἁμαρτίαις ὄντες, κἂν ζῶσιν, ἀπέθανον· οἱ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ζῶντες, κἂν ἀποθάνωσι, ζῶσι; Καὶ οὐκ ἐμὸς οὗτος ὁ λόγος· ἀπόφασις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Μάρθαν λέγοντος· *Πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται*. Μὴ γὰρ μῦθος ἐστὶ τὰ ἡμέτερα; Εἰ Χριστιανὸς εἶ, πίστευε τῷ Χριστῷ· εἰ πιστεύεις τῷ Χριστῷ, διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξον μοι τὴν πίστιν. Πῶς δὲ ἐπιδείξῃ διὰ τῶν ἔργων τὴν πίστιν; Ἐὰν καταφρονῇς θανάτου. Καὶ γὰρ καὶ ταύτῃ διεστῆκαμεν τῶν ἀπίστων.

Ἐκείνῳ μὲν γὰρ καλῶς φοβούνται τὸν θάνατον, ἀναστάσεως γὰρ ἐλπίδα οὐκ ἔχουσι· σὺ δὲ ὁ πρὸς βελτίονα ὁδεύων ὁδόν, καὶ περὶ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐκεῖ φιλοσοφεῖν ἔχων, ποίαν ἂν ἔχῃς συγγνώμην, περὶ ἀναστάσεως μὲν θαρρῶν, ὁμοίως δὲ τοῖς ἀπιστοῦσι τῇ ἀναστάσει τὸν θάνατον δεδοικώς; Ἄλλ' οὐ τὸν θάνατον δέδοικα, φησὶν, οὐδὲ τὸ ἀποθάνειν, ἀλλὰ τὸ κακῶς ἀποθάνειν, τὸ ἀποτριβῆναι τὴν κεφαλὴν. Οὐκοῦν ὁ Ἰωάννης κακῶς ἀπέθανεν; ἀπετμήθη γὰρ· οὐκοῦν ὁ Στέφανος κακῶς ἀ-

έθανε; κατελεύσθη γὰρ· καὶ μάρτυρες οἱ δὲ πάντες ἀθλίως τὸ κατ' ὅμας ἐτελεύτησαν· ἐπειδὴ οἱ μὲν ἐν πυρὶ, οἱ δὲ σιδήρῳ τὸν βίον κατέλυσαν· καὶ οἱ μὲν εἰς πύλας, οἱ δὲ εἰς κρημνὸν, οἱ βέ εἰς ὁδόντας ἐμπεσόντες θηρίων, οὕτως ἀπέθανον. Οὐ τοῦτο ἐστὶ τὸ κακῶς ἀποθάνειν, ἄνθρωπε, τὸ βιαίῳ τελευτῆσαι θανάτῳ, ἀλλὰ τὸ ἐν ἁμαρτίαις ἀποθάνειν. Ἀκουσον γοῦν τοῦ προφήτου περὶ αὐτῶν τούτων φιλοσοφούντος καὶ λέγοντος· *Θάνατος ἁμαρτωλῶν πονηρὸς· οὐκ εἴτε· θάνατος βίαιος πονηρὸς· ἀλλὰ τί; Θάνατος ἁμαρτωλῶν πονηρὸς. Δικαίως· μετὰ γὰρ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν κόλασις ἀφόρητος, τιμωρίαι ἀθάνατοι, ὁ σκόληξ ὁ λοβόλος, τὸ πῦρ τὸ ἀσβεστόν, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὰ δεσμά τὰ ἄλυτα, ὁ τῶν ὀδόντων βρυγμὸς, ἡ ὀλίφης, ἡ στενοχωρία, καὶ ἡ αἰώνιος δίκη*.

γ'. Ὅταν οὖν τοιαῦτα τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀναμένη κακὰ, εἴ γένοιτο· ἂν αὐτοῖς ὄφελος, κἂν οἴκοι, κἂν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν κλίνης καταλύσῃσι τὴν ζωὴν; ὥστε οὖν τοῖς δικαίοις οὐδὲν ἂν γένοιτο βλάβος ἐκ τούτου· εἴποι καὶ σιδήρῳ καὶ πυρὶ τὴν παρούσαν ἀποθεῖναι ζωὴν, ὅταν πρὸς τὰ ἀθάνατα μέλλουσιν ἀποδημεῖν ἀγαθὰ. Ἀληθὺς *θάνατος ἁμαρτωλῶν πονηρὸς*. Τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ πλουτοῦ θάνατος ἐκείνου τοῦ τὸν Λάζαρον ὑπεριδόντος, ὃς οἴκοι καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ τῶν ἐπιτηδείων παρόντων οἰκείᾳ τελευτῇ καταλύσας τὸν [63] βίον, ἀπελθὼν ἐκεῖ ἀπετηγανίζετο, οὐδὲ μικρὰν παραμυθίαν ἐκ τῆς κατὰ τὸν παρόντα βίον εὐημερίας εὐρεῖν δυνήθεις ἐκεῖ. Ἄλλ' οὐχ ὁ Λάζαρος οὕτως· ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους τῶν κυνῶν παρόντων καὶ λειχομένων τὰ τραύματα, βίαιον θάνατον ὑποστάς, (τί γὰρ λιμὸν γένοιτο· ἂν ὀδυνώτερον;) ἀπελθὼν ἐκεῖ τῶν αἰωνίων ἀπῆλαυσεν ἀγαθῶν, ἐντροφῶν τοῖς κλῖποις τοῦ Ἀδράμ. Τί τοῖνον παρέβλαψεν αὐτὸν τὸ βιαίως ἀποθάνειν; τί δὲ τὸν πλούσιον ὥνησε τὸ μὴ βιαίως ἀποθάνειν;

Ἄλλ' οὐ τὸ βιαίως, φησὶν, ἀλλὰ τὸ ἀδίκως ἀποθάνειν δεδοίκαμεν, καὶ τὸ μηδὲν τετολμηκότας, ὧν ὑποπτεῖνόμεθα, τοῖς ἐαλωκόσι κολασθῆναι παραπλησίως. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; τὸ ἀδίκως ἀποθάνειν δέδοικας; ἀλλὰ δικαίως ἐδοῦλον; Καὶ τίς οὕτως ἀδίκος καὶ ταλαίπωρος, ὥς παρὸν ἀδίκως ἀποθάνειν, δικαίως ἐλίσθαι μάλλον; Εἰ γὰρ θάνατον δεδοικέναι χρή, τὸν δικαίως ἡμῖν ἐπὶ τὸν θάνατον δεδοικέναι χρή, ὡς ὁ γε ἀδίκως ἀποθανὼν κατ' αὐτὸ τοῦτο κοινώνει τοῖς ἁγίοις ἅπασιν. Οἱ γὰρ πλείους τῶν εὐδοκιμώτεων παρὰ τῷ Θεῷ καὶ λαμπρότεων, ἀδικον ὑπέστησαν τελευτῇ, καὶ πρῶτος ὁ Ἀβελ· οὐ γὰρ δὴ πλημμελήσας εἰς τὸν ἀδελφόν, οὐδὲ λυπήσας τι τὸν Κάιν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν Θεὸν ἐτίμησε, διὰ τοῦτο ἐσφάγη· ὁ δὲ Θεὸς συνεχώρησεν, ἄρα φιλῶν αὐτὸν ἡ μισῶν; εὐὸν ὅτι φιλῶν, καὶ λαμπρότερον αὐτῷ τὸν στέφανον ποιῆσαι βουλόμενος ἀπὸ τῆς ἀδικωτάτης σφαγῆς. Ὁρᾷς ὅτι οὐ τὸ βιαίως ἀποθάνειν, οὐτε τὸ ἀδίκως ἀποθάνειν δεδοικέναι χρή, ἀλλὰ τὸ ἐν ἁμαρτίαις ἀποθάνειν; Ὁ Ἀβελ ἀπέθανεν ἀδίκως, ὁ Κάιν ἐξ ἑτέρου καὶ τρέμων· τίς οὖν, εἰπέ μοι, μακαριώτερος ἦν, ὁ μετὰ δικαιοσύνης ἀναπαυσάμενος, ἢ ὁ ἐν ἁμαρτίαις ζῶν; ὁ ἀδίκως ἀποθανὼν, ἢ ὁ δικαίως κολαζόμενος; Βούλεσθε εἰπω πρὸς τὴν ὑμέτεραν γάπη, πῶθεν δεδοίκαμεν θάνατον; Οὐκ ἔτρωσεν ἡμᾶς βασιλείας ἔρω, οὐδὲ ἀνήψεν ἡμᾶς ὁ τῶν μελλόντων πόθος, ἐπεὶ πάντων ἂν ὑπερείδομεν τῶν παρόντων, καθάπερ ὁ μακάριος Παῦλος. Καὶ πρὸς τοῦτους πάλιν οὐ φοβούμεθα γέννα, διὰ τοῦτο φοβούμεθα θάνατον· οὐκ ἴσμεν τῆς ἐκεῖ κολάσεως τὸ ἀφόρητον, διὰ τοῦτο τελευτῇ ἀντὶ ἁμαρτίας δεδοίκαμεν· ὡς εἰ ἐκεῖνος κατεῖχε τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὁ φόβος, οὐδὲ ἐπιτελεῖν οὕτως

^α Unus habet ἀπόδυσιν. Mox εἰ ante σὺ deest in aliquot mss.

^β Sic Savil. melius quam vulg. ἀπάειν. Edit.

^γ Alii ἐντραφεῖς, et mox ἐν δικαιοσύνῃ ὄντες. Paulo post alii πρὸς τὴν Μαρίαν, alii πρὸς τὴν Μάρθαν.

ἡδύνατο. Καὶ τοῦτο οὐ πόρρωθέν ποθεν, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν συμβεβηκότων ἡμῖν ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις πειράσσομαι ποιῆσαι φανερόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε παρὰ βασιλείως τὰ γράμματα τὴν εἰσφορὰν ταύτην τὴν ἀφόρητον εἶναι δοκοῦσαν κελεύοντα καταθεῖναι, πάντες ἐκτασίαζον, πάντες ἐπιλονεῖσκουν, ἐδυσχέρανον, ἡγανάκτουσαν, πρὸς ἀλλήλους ἀπαντῶντες ἔλεγον· Ἄβιωτος ἡμῖν ὁ βίος, ἀνετράπη ἡ πόλις, οὐδεὶς ὑποστήναι δυνησεται τῆς εἰσφορᾶς ταύτης τὸ μέγεθος· καὶ ἡσυχάλλον πάντες ὡς περὶ τῶν ἐσχάτων αὐτῶν κινδυνεύοντες. Μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴ συνέβη τὰ τολημθέντα, καὶ τινες μαρτοὶ καὶ παμμίαροι τοὺς νόμους καταπατήσαντες, τοὺς ἀνδριάντας καθέλιον, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων πᾶσιν ἐπεκρέμασαν κίνδυνον, καὶ νῦν περὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς δεδοίκαμεν παροφύαντες τὸν βασιλέα· οὐκ ἔτι λοιπὸν ἡμᾶς ἡ τῶν χρημάτων δάκνει ζημία, ἀλλ' ἔτερα ἀντ' ἐκείνων [64] πάντων ἀκούω λεγόντων· Λαβέτω τὴν οὐσίαν ὁ βασιλεὺς, ἀποστησόμεθα καὶ τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν οὐσιῶν ὡς ἀγαπητῶς, μόνον ἂν τὸ σῶμα γυμνὸν τις ἡμῖν ὑπόσχηται διασώζειν. Ὡς περὶ οὖν πρὶν ἢ τὸν τοῦ θανάτου φόβον ἡμῖν ἐπιστῆναι, ἔδρακεν ἡμᾶς ἡ ζημία τῶν χρημάτων, ἐπειδὴ δὲ ἐτολήθη τὰ παράνομα ταῦτα τολημήματα, ὁ τοῦ θανάτου φόβος ἐπεισελθὼν τὴν ὁδὴν τῆς ζημίας ἀπώθησεν· οὕτως εἰ ὁ τῆς γέννης φόβος κατεῖχεν ἡμῶν τὰς ψυχὰς, οὐκ ἂν ὁ τοῦ θανάτου φόβος κατέσχευε· ἀλλ' ὥς περ ἐπὶ τῶν σωμάτων, ὅταν δύο ἡμᾶς κατάσχωσιν ὁδῶναι, ἡ δυνατωτέρα τὴν καταδεστέραν ὁ ἀποκρούειν εἴσθην· οὕτω καὶ νῦν ἐγένετο ἂν· εἰ τὸ τῆς μελλούσης κολάσεως δέος ἔμενεν ἐπὶ τῆς ψυχῆς, πάντα ἀνθρώπων ἀπέκρυψε φόβον. Ὡς εἰ τις σπουδάζει διὰ παντός μεμνησθαι γέννης, πάσης καταγέλασται τελευτῆς· καὶ τοῦτο οὐ τῆς παρούσης αὐτὸν ἀπαλλάξει μόνον ἀγωνίας, ἀλλὰ κακείνης ἐξαιρήσεται τῆς φλογός. Ὁ γὰρ διὰ παντός γένναν δεδοικώς, οὐδέποτε εἰς τὸ τῆς γέννης ἐμπεσεῖται πῦρ, τῷ διηνεκεῖ τοῦτ' ὑποφρονίζόμενος φόβῳ. Δότε μοι πρὸς ὑμᾶς εὐκαίρως εἰπεῖν νῦν· Ἄδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιύζεσθε.

Καὶ γὰρ παιδικὸν φιδοῦμεθα φόβον θάνατον δεδοικότες, ἀμαρτίαν δὲ μὴ δεδοικότες. Καὶ γὰρ τὰ παιδία τὰ μικρὰ προσωπεῖα μὲν δέδοικε, πῦρ δ' οὐ δέδοικεν· ἀλλ' ἐὰν βασταζόμενα τύχῃ παρὰ λυχνίαν λύχονον ἔχουσιν, ἀπερισκέπτως τὴν χεῖρα ἐπαφίησι τῇ λυχνίᾳ καὶ τῇ φλογί· καὶ τὸ μὲν εὐκαταφρόνητον φρίττει προσωπεῖον, τὸ δ' ἀληθῶς φοβερόν οὐ δέδοικε πῦρ· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς θάνατον μὲν δεδοίκαμεν, ὅπερ ἐστὶν εὐκαταφρόνητον προσωπεῖον, ἀμαρτίαν δ' οὐ δέδοικαμεν, ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς φοβερόν, καὶ πυρὸς δίκην κατεσθίει τὸ συνειδός. Καὶ ταῦτα οὐκ ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνοίας ἡμῶν συμβαίνειν εἴσθην· ὡς ἐὰν λογίζωμεθα, τί ποτ' ἔστι θάνατος, οὐδέποτε αὐτὸν δείσομεν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ θάνατος; Ὅπερ ἐστὶν ἱμάτιον ἀποδύσασθαι· καθάπερ γὰρ ἱμάτιον, τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ περιέχεται, καὶ τοῦτο πρὸς βραχὺ διὰ τῆς τελευτῆς ἀποθέμενοι λαμπρότερον ἀποληψόμεθα πάλιν. Τί ποτ' ἐστὶ θάνατος; Ἀποθήμια πρόσκαιρος, ὕπνος μακρότερος τοῦ συνήθους· ὥστε εἰ δέδοικας θάνατον, φοβοῦ καὶ ὕπνον· εἰ διὰ τοὺς τελευτῶντας ἀλγεῖς, ἀλγισσον καὶ διὰ τοὺς ἐσθιοντάς καὶ διὰ τοὺς πίνοντας· ὥς περ γὰρ τοῦτο φυσικόν, οὕτω κακείνο. Μὴ λυπεῖτω

σε τὰ τῆς φύσεως, λυπεῖτω σε μᾶλλον τὰ τῆς πονηρίας προαιρέσεως, μὴδὲ τὸν τελευτῶντα πενήθησεν, ἀλλὰ πένθησον τὸν ἐν ἀμαρτίαις ζῶντα.

Β. Βούλει εἰπω καὶ ἑτέραν αἰτίαν, δι' ἣν τὸν θάνατον δεδοίκαμεν; Οὐ ζῶμεν μετ' ἀκριβείας, οὐκ ἔχομεν συνειδὸς ἀγαθόν· ὡς εἰ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἡμᾶς ἂν ἐφόβησεν, οὐ θάνατος, οὐ λιμὸς, οὐ ζημία χρημάτων, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν. Τὸν γὰρ ἐν ἀρετῇ ζῶντα οὐδὲν τοιούτων παραβάλαται δυνήσεται, οὐδ' ἀφελῆσθαι τὴν ἐνδοῦ ἡδονήν· τὸν γὰρ χρησταῖς συντεφερόμενον ἐλπίσιν οὐδὲν εἰς ἀθυμίαν ἐμβαλεῖν δύνησεται. Τί γὰρ ἐργασαίτο τις τοιοῦτο, δι' ὃ τὸν γενναῖον ἄνδρα παρασκευάσει [65] λυπεῖσθαι; Χρήματ' ἀφαιρήσεται; ἀλλ' ἔχει πλοῦτον τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἀλλὰ τῆς πατρίδος ἐκβαλεῖ; ἀλλ' εἰς τὴν ἄνω πόλιν σταλεῖ. Ἀλλὰ δεσμὰ περιθῆσει; ἀλλ' ἔχει τὸ συνειδὸς λελυμένον, καὶ τῆς ἐξωθεν ἀλυσέως οὐκ αἰσθάνεται. Ἀλλ' ἀναίρησιν τὸ σῶμα; ἀλλ' ἀναστήσεται πάλιν· καὶ καθάπερ ὁ σκιῶν πικτεῦον καὶ τὸν ἀέρα δέρον οὐδένα πληῖσαι δυνήσεται, οὕτως ὁ τῷ δικαίῳ πολεμῶν σκιαμαχεῖ μόνον, καὶ τὴν αὐτοῦ καταλύει δύναμιν, εἰς ἐκείνον δὲ οὐδεμίαν πληγὴν ἐναπερείσσει δυνήσεται. Δός μοι τοίνυν παρρησίαν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ εἰ βούλει, σήμερόν με κατάσφαζον, καὶ χάριν εἰσομαί σοι τῆς σφαγῆς, ὅτι με ταχέως εἰς ἐκεῖνα πέμπεις τὰ ἀγαθὰ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ μάλιστα καὶ ἡμεῖς· ὀρηνούμεν, φησὶν, ὅτι τῷ πληθεῖ τῶν ἀμαρτιῶν κωλυόμενοι, τῆς ἐκεί βασιλείας οὐκ ἐπιτευξόμεθα. Οὐκ οὖν ἀφελὲς τὸ θρηνεῖν τὸν θάνατον, θρηνεῖν τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα αὐτὰς καταλύσῃς. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἡ λύπη γεγέννηται, οὐχ ἵνα ἐπὶ ζημίᾳ χρημάτων, οὐχ ἵνα ἐπὶ θανάτῳ, οὐδ' ἵνα ἐπ' ἄλλῳ τινὶ τῶν τοιούτων ἀλγῶνται, ἀλλ' ἵνα εἰς τὴν ἀμαρτημάτων ἀναίρησιν αὐτῇ καταχρώμεθα. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἐκ παραδείγματος ὅμην αὐτὸ ποιῶ φανερόν. Τὰ φάρμακα τὰ λατρικὰ δι' ἐκεῖνα γεγέννηται τὰ πάθη· μόνον ἄπερ ἀνελεῖν δύναται, οὐ δὲ ἐκεῖνα τὰ μηδὲν ὠφελοῦμενα παρ' αὐτῶν. Οὐόν τι λέγω· ἔτι γὰρ σαφέστερον ποιῆσαι βούλομαι τὸν λόγον· τὸ φάρμακον τὸ δυνάμενον ὀφθαλμοὺς νοσοῦντας ὠφελεῖν μόνον, ἕτερον δὲ πάθος μηδὲν, διὰ τὴν τῶν ὀφθαλμῶν νόσον δικαίως ἂν τις εἴποι γεγενῆσθαι μόνον, οὐ διὰ στόμαχον, οὐ διὰ χεῖρας, οὐδὲ δι' ἑτέρον τι μέλος. Μεταγάγωμεν τοίνυν τὸν λόγον ἐπὶ τὴν λύπην, καὶ εὐρήσομεν, ὅτι τῶν ἄλλων μὲν οὐδὲν τῶν συμβαινόντων ἡμῖν ὠφελεῖ, ἀμαρτίαν δὲ διορθοῦται μόνον, εὐδὸλον ὅτι διὰ τὴν ταύτης ἀναίρησιν γεγέννηται μόνον. Ἐπείλθωμεν τοίνυν ἕκαστον τῶν συμπεπνόντων ἡμῖν δεινῶν, καὶ ἐπαγάγωμεν τὴν ἀθυμίαν, καὶ ἴδωμεν τί κέρδος ἀπὸ ταύτης γίνεται. Ἐζημιώθη τις χρήματα; ἐλυπήθη, οὐ διώρωσε τὴν ζημίαν. Ἀπέβαλε τις υἱόν; ἡλγησεν, οὐκ ἀνέστησεν τὸν νεκρόν, οὐδὲ τὸν ἀπελθόντα ὠφέλησεν. Ἐμαστιγώθη τις, ἐβράπισθη, ὑβρίσθη; ἐλυπήθη, τὴν ὑβρίν οὐκ ἀνεκαλέσαστο. Ἀρρώστια τις περιέπεσε, καὶ νόσφ' ἡλπευώθη; ἡθύμησε, τὴν νόσον οὐκ ἀνέλεν, ἀλλὰ καὶ ἡλπευώτερον ἐποίησεν. Ὁρᾷς ἐπ' οὐδὲν τοῦτον ὠφελοῦσάν τι τὴν λύπην; Ἡμαρτέ τις, ἐλυπήθη; τὴν ἀμαρτίαν ἐξηφάνισεν, ἔλυσεν τὸ πλημμέλημα. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Κυρίου· περὶ γὰρ τινος ἡμαρτηκός διαλεγόμενος ἔλεγε· Δι' ἀμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτόν, καὶ εἶδον ὅτι ἐλυπήθη, καὶ ἐπορεύθη στυγνός, καὶ ἱασάμην τὰς

* Savil. et alii quosdā mss. ἀβιωτός ἡμῖν, Morel. et alii ἀβιωτός ἡμῶν.

ἢ Καὶ τὸν οἰκῶν quidam mss. Paulo post quidam mss. ὥς περ ὅν ἐν ταῦτα πρὶν ἢ τὸν περὶ τοῦ θανάτου.

* Alii ὑποδεδεστέραν.

δ Savil. στελεῖ. Morel. τελεῖ, duo mss. ἀποστέλλει.

* Savil. τοῦτο γὰρ ἐστὶ μάλιστα, τοῦτο ἐστὶν ὃ καὶ ἡμεῖς.

† Alii τὰ πάθηματα.

domesticis, et ex iis quæ nobis acciderunt his diebus, manifestum facere conabor. Postquam enim ab Imperatore datae sunt litteræ tributum hoc, quod intolerabile esse videbatur, conferre iubentes, omnes tumultuabantur, omnes contendebant, ægre ferebant, indignabantur, inter se occurrentes dicebant: Haud vitalis nobis vita, subversa civitas est, hujus tributum magnitudinem sustinere poterit nemo: et omnes agebantur, tanquam de extremis ipsis periclitantes. Mox vero postquam perpetrata acciderunt, et quidam nefarii et sceleratissimi, legibus conculcatis, statuas dejecerunt, et mortis periculum omnibus imposuerunt, et jam de ipsa vita timemus, exacerbatum Imperatorem; non nos amplius pecuniarum jactura mordet, sed alia pro illis omnes audio dicentes: Capiat et substantiam Imperator, et agris et suppellectilibus libenter carebimus, dumtaxat corpus saluum fore quis sponteatur. Sicut itaque priusquam nobis mortis timor immineret, nos pecuniarum multa cruciabat; postquam vero nefanda perpetrata sunt, mortis timor succedens, multæ dolorem expulit: sic et si gehennæ timor comprehendisset animas nostras, non mortis timor occupasset; sed quemadmodum in corporibus, quando nos duo dolores opprimerint, inferiorem potentior abscondere consuevit: sic et nunc factum esset; si futuri supplicii timor in anima remansisset, omnem timorem humanum obscurasset. Itaque si quis gehennæ semper meminisse laboret, mortem deridebit, et non præsentium tantum angustia liberabitur, sed et ab illa flamma eripietur. Qui enim gehennam continue timet, numquam in gehennæ ignem decidet, hoc assiduo castigatus metu. Concedite nunc, ut opportune vobis dicam: *Frates, ne pueri efficiamini sensibus, sed malitia infantes sitis* (1. Cor. 14. 20).

Mors cur despicienda. — Etenim puerilem timemus pavorem, mortem timentes, peccatum autem non timentes. Pueri enim parvi larvas timent, ignem non timent; sed si ad lucernam fumen habentem portari contingat, inconsiderate manum immittunt lucernæ et flammæ: dum contemnendam larvam horrescunt, vere timendum ignem non timent; sic quidem et nos timemus mortem, quæ est larva contemptu digna, peccatum vero non timemus, quod est vere timendum, et ignis more conscientiam devorat. Et hæc non ex rerum natura, sed ex ignorantia nobis accidere consueverunt: quod si cogitemus, quid tandem sit mors, numquam ipsam timebimus. Quid igitur tandem mors est? Idipsum quod vestimentum exuere. Tamquam vestimentum enim corpus animæ circumdatum est, et hoc ad breve tempus per mortem depositum, clarius iterum resumemus. Quid tandem mors est? Peregrinatio ad tempus, somnus consueto longior. Itaque si mortem times, time et somnum: si propter morientes angeris, et propter comedentes, et propter bibentes angere: sicut enim hoc naturale, sic et illud. Ne te naturalia contristent, contristent te potius quæ sunt ex mala voluntate: neque morientem luge, sed in peccatis viventem.

4. Vis commemorem et aliam causam, propter

PATROL. GR. XLIX.

quam mortem timemus? Non vivimus cum diligentia, non habemus conscientiam puram: quod si hoc esset, nihil nos mors terrisset, non fames, non pecuniarum jactura, non aliud quid ejusmodi. In virtute enim viventem horum nihil lædere poterit, nec interna privare voluptate: bonæ enim innutritum spei nihil in tristitiam dejicere poterit. Quid enim quispiam facere possit, quo fortem virum in tristitiam eonjiciat? Auferet pecunias? sed habet in cælis divitias. Patria ejiciet? sed in supernam civitatem mittet. Vincula injiciet? sed habet conscientiam solutam, et exteriorem non sentit catenam. At interficiet corpus? sed iterum resurget: et sicut qui cum umbra pugnat, et aerem verberat, percutere poterit neminem: sic et qui cum justo pugnat, cum umbra tantum pugnat, et vires suas dissolvit, nullam illi plagam valens infligere. Itaque da mihi de cælorum regno confidere, et si vis hodie me jugula: cædis gratiam tibi habebo, quod me celeriter ad illa bona transmittas. Hoc est maxime quod et nos lugemus¹, inquit, quod peccatorum multitudine prohibiti, regnum illud non assequemur. Igitur mortem lugere omitens, luge peccata, ut ipsa deas. Propter hoc enim tristitia facta est, non ut ob jacturam pecuniarum, non ob mortem, nec ob ullam aliam rem talem doleamus, sed ut ipsa ad delenda utamur peccata; et quod hoc verum sit, exemplo facio manifestum. Remedia medicinalia propter illos tantum morbos facta sunt, quos tollere queunt, non propter illos, quos nihil adjuvare possunt. Puta: adhuc enim manifestiorem volo sermonem reddere: medicamentum oculos affectos tantum juvare valens, nullum vero alium morbum, propter oculorum ægritudinem tantum factum esse dicere quis posset: non propter stomachum, neque propter manus, neque propter ullum aliud inembrum. Transferamus igitur orationem ad tristitiam, et inveniemus, quod in nullo eorum, quæ nobis accidunt, nos adjuvet, peccatum vero solum corrigat: certum igitur eam ad illud tantum auferendum concessam esse. Percurramus ingruentium nobis malorum quodlibet, et tristitiam superadducamus, et videamus quid ex hac fiat utilitatis. Muletatus est quispiam pecuniis? tristatus est, multam non emendavit. Filium amisit? doluit, mortuum non resuscitavit, nec defuncto profuit. Flagellatus est quis, alapis casus, contumeliosi affectus? doluit, non resarcivit contumeliam. In morbum quis incidit, et ægritudinem gravissimam? doluit, ægritudinem non sustulit, sed et difficiliorem reddidit. Vides horum nulli prodesse tristitiam? Peccavit quis, tristatus est? peccatum delevit, dissolvit debitum. Unde hoc manifestum? Ex Domini sententia: de quodam enim prævaricato loquens, dicebat: *Propter peccatum paulisper ipsum contristavit, et vidi quod tristatus est, et incessit mæstus, et ipsius vias correxi* (Isai. 57. 17. 18). Propterea et Paulus dicit: *Quæ enim secundum Deum tristitia est, penitentiam in salutem stabilem operatur* (2. Cor. 7. 10).

¹ Sav. : Hoc est enim maxime, hoc est quod et nos lugemus.

Igitur postquam manifeste oratio demonstravit, neque pecuniarum mulctam, neque contumeliam, neque calumniam, neque flagella, neque morbum, neque mortem, neque aliud hujusmodi resarcire tristitiam posse, sed solum delere peccatum, et ad hoc destruendum valere: certum est quod propter hanc solam causam facta sit. Ne amplius igitur pecuniarum jacturam doleamus, sed cum peccamus tantum doleamus; multa enim hic ex tristitia utilitas. Mulctatus es? ne doleas; neque enim proderit. Peccasti? dole, utile namque est; et Dei prudentiam et sapientiam considera. Duo hæc nobis peperit peccatum, tristitiam et mortem: *Quicumque enim die comedes, Inquit, morte morieris (Gen. 2. 17)*; et ad mulierem, *In doloribus paries filios (Gen. 3. 16)*; et per hæc utraque peccatum sustulit, et a filiis matrem deleri curavit. Quod enim cum tristitia mors peccatum destruat, manifestum quidem et ex martyribus: manifestum item ex iis, quæ dixit Paulus ad peccatores, sic inquit: *Ideo multi in vobis infirmi et imbecilles, et dormiunt multi (1. Cor. 11. 30)*, quia vos peccatis, inquit, morimini, ut morte peccata solvantur. Intulit igitur dicens, *Si enim nos ipsos judicaremus, non utique judicaremur: dum judicamur autem a Domino, corripimur, ut non cum mundo damnemur (1b. v. 31. 32)*. Et sicut vermis ex ligno nascitur, et illud rodit, et tinea lanam comedit, suam ab ipsa originem habens: sic et tristitia et mors de peccato natae sunt, et peccatum absumunt. Igitur ne timeamus mortem, sed peccatum timeamus duntaxat, et propter illud doleamus. Et hæc dico non grave quidquam expectans, absit, sed timentes vos sic semper affici volens, et Christi legem per opera implere: *Si quis enim non tollit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus, inquit (Math. 10. 38)*. Hoc autem dicebat, non ut lignum humeris feramus, sed ut mortem semper ante oculos habeamus, sicut et Paulus quotidie moriebatur (1. Cor. 15. 31), et mortem deridebat, præsentemque vitam contemnebat. Es enim miles, semper in acie constitutus; miles vero mortem timens, numquam strenue se geret: sic igitur neque Christianus homo pericula timens, magnum quid et admirabile exhibebit, imo facile expugnabilis erit; intrepidus contra et magnanimus, inexpugnatus manet et invictus. Sicut igitur pueri tres, ignem non timentes, ignem effugerunt: sic et nos, si mortem non timeamus, mortem effugiemus. Ignem vero minime timeverunt: non enim est crimen incendi; sed peccatum timerunt: crimen enim est impietatem sequi. Hos et nos imitemur, et omnes illis similes: et ne pericula timeamus, et effugiemus pericula.

5. *Non sum equidem propheta, neque filius prophetae (Amos 7. 14)*; futurum tamen manifeste scio, et magna et clara voce proclamo, quod si mutemur, et aliquam animæ nostræ curam agamus, et ab improbitate abstinamus, nihil molestum ingruet et triste: atque hoc manifeste novi ex Dei clementia, et ex his quæ in viros, et civitates, et gentes, et populos integros fecit. Etenim Ninivitarum civitati minatus

est¹, et dixit: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur (Jon. 3. 4)*. Quid igitur, dic mihi? Ninive subversa est, et urbs destructa fuit? Contra prorsus accidit, et surrexit, et clarior facta est, et tantum tempus præteritum ipsius gloriam non destruxit, sed omnes eam celebramus adhuc quoque, et nunc admiramur: quoniam portus quidam optimus ex illo tempore peccantibus omnibus exstitit, in desperationem cadere non permittens, sed omnes ad poenitentiam vocans, et per ea quæ fecit, et per quæ Dei providentiam est assequuta, persuadens numquam de propria salute desperare, sed vitam gerentes bonam, et optimam spem proponentes, de fine tamquam poenitus bono futuro confidere. Quis enim non excitetur illorum exemplum audiens, licet omnium sit ignavisimus? Elegit itaque Deus prophetiam potius suam irritam cadere, quam civitatem corruere: imo vero neque prophetia cecidit. Si enim hominibus in eadem malitia permanentibus non in opus sententia processisset, posset quis forte dicta criminari: quod vero mutatis ipsis, et a malitia desistentibus, etiam Deus ab ira destiterit, quis amplius prophetiam carpere poterit, et dicta mendacii condemnare? Etenim legem, quam ab initio Deus cunctis hominibus posuit per prophetam loquens, hanc et tunc conservavit. Quam autem legem? *Ad summam loquar, inquit, ad gentem et regnum, ut eradicem, et suffodiam, et perdam: et erit, si poenitentiam egerint malitiæ, me quoque poenitebit ira, quam loquutus fueram facere illis (Jerem. 18. 7. 8)*. Hanc igitur legem custodiens poenitentes salvavit, et a vitio discedentes ab ira liberavit. Noverat barbarorum virtutem, et ideo prophetam urgebat: sic et tunc agitabatur civitas audita voce prophetica, sed in nullo læsa est, quin a timore adjuncta. Timor enim ille salutem peperit, comminationis periculo liberavit, subversionis sententia subversionem cohibuit. O novam rem et admirabilem! denuntiatio mortem minans vitam peperit. Sententia postquam lata fuit, tunc invalida facta est, contra quam apud sæculares iudices: apud hos enim in medium prolata, rata sit sententia; apud Deum contra, proferri sententiam eam invalidam facit: nisi enim prolata fuisset, non utique peccatores audissent; si vero non audissent, neque egissent poenitentiam, neque poenam repulissent, nec fuissent illa mirabili salute potiti. Quomodo enim non mirabilis, cum iudex sententiam tulerit, rei vero per poenitentiam sententiam solverint? non enim urbem fugerunt, sicut nos nunc, sed manentes, ipsam nutantem firmarunt. Laqueus erat, et munimen ipsam reddiderunt: vorago erat et præcipitium, et tutelæ turrim fecerunt. Audierunt quod ædificia corruent, neque fugerunt ædificia, sed peccata fugerunt: non discesserunt quisque de domo sua, sicut nunc nos, sed discessit quisque a via sua mala. Num enim, inquit, muri iram pepe-

¹ Sav. et quidam Mss.: *Urbem minatus est subvertere et dixit: Adhuc tres dies*. Sic semper lectum est in LXX interpretibus vel a primis Ecclesiæ sæculis, τρεῖς, pro, τρεῖς σάββατα.

ὁδοῦς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔφη· *Ἡ δὲ κατὰ θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται.* Οὐκοῦν ἐπειδὴ σαφὲς ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι οὕτως ζημίαν χρημάτων^α οὐδ' ὕβριν, οὐτ' ἐπὴρειαν, οὐτε μάλιστα, οὐτ' ἀρρώστιαν, οὐτε θάνατον, οὐτ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐπενεχθεῖσα λύπη διορθῶσαι δύναται^β ἂν, [66] ἀλλ' ἁμαρτίαν ἀφανίσαι μόνην, καὶ ταύτης ἐστὶν ἀναιρετική, εὐδὴλον ὅτι διὰ ταύτην ἐγένετο μόνην. Μηκέτι οὖν ἐπὶ ζημίᾳ χρημάτων ἀλγῶμεν, ἀλλ' ὅταν ἁμαρτάνωμεν, ἀλγῶμεν μόνον. Πολλὴ γὰρ τὸ κέρδος ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς λύπης. Ἐζημιώθη; μὴ ἀθυμήσῃς· οὐδὲ γὰρ ὠφελήσεις. Ἡμαρτες; λυπηθῇτι, ὀφελος γάρ· καὶ σκόπει σύνεσιν Θεοῦ καὶ σοφίαν. Δύο ταῦτα ἔτεκεν ἡμῖν ἡ ἁμαρτία, λύπην καὶ θάνατον. *Ἡ γὰρ ἂν ἡμέρα σάββη, φησί, θανάτῳ ἀποθνήσκει* καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα, *Ἐν λύπῃς τέξῃ τέκνα.* Καὶ δι' ἀμφοτέρων τούτων τὴν ἁμαρτίαν ἀνέβλε, καὶ ὑπὸ τῶν τέκνων τὴν μητέρα ἀπολέσθαι παρεσκεύασεν. Ὅτι γὰρ μετὰ τῆς λύπης καὶ θανάτου ἁμαρτίαν ἀναιρεῖ, ὅλον μὲν καὶ ἀπὸ τῶν μαρτύρων, ὅλον δὲ καὶ ἐξ ὧν ὁ Παῦλος εἶπε πρὸς ἁμαρτάνοντας, οὕτω λέγων· *Διὰ τοῦτο ἐν ὅμιλιν πολλοὶ καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί*^α· ἐπειδὴ ἁμαρτάνετε, φησί, τελευταῖτε, ὥστε τῇ τελευταίᾳ τὰ ἁμαρτήματα διαλύσασθαι. Ἐπήγαγε γοῖν λέγων· *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα, κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθώμεν.* Καὶ καθάπερ ὁ σκόληξ ἀπὸ τοῦ ξύλου^β τίκτεται, καὶ κατεσθίει τὸ ξύλον, καὶ σὴς κατεσθίει τὸ ἐριον, παρ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχων· οὕτω λύπη καὶ θάνατος ἐτέχθησαν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατέφαγον τὴν ἁμαρτίαν. Μὴ τοίνυν φοβώμεθα θάνατον, ἀλλὰ φοβώμεθα ἁμαρτίαν μόνον, καὶ δι' ἐκείνην ἀλγῶμεν. Καὶ ταῦτα λέγω οὐ δεινόν τι προσδοκῶν, μὴ γένῃσι, ἀλλὰ φοβουμένους ὑμᾶς οὕτως· ἀεὶ διακείσθαι θέλων, καὶ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον ἐπὶ τῶν ἔργων πληροῦν· *Ἐὰν γὰρ τις μὴ ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσῃ μοι, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἔμοῦ ἀξίος.* Τοῦτο δ' ἔλεγεν οὐχ ἵνα ἐξύλον βαστάζωμεν ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀλλ' ἵνα τὸν θάνατον ἀεὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχωμεν, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος καθ' ἡμέραν ἀπέθνησκε, καὶ κατεγέλα τῆς τελευταίης, καὶ τοῦ παρόντος ὑπεριώρα βίου. Καὶ γὰρ στρατιώτης εἶ, καὶ διηνεχθῇς ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἑστηκας· στρατιώτης δὲ θάνατον δεδοικώς, οὐδὲν οὐδέποτε^β ἐργάσεται^β γενναῖον· ὥστε οὖν οὐδὲ Χριστιανὸς ἄνθρωπος κινδύνους φοβούμενος ἐργάσεται^β τι μέγα καὶ θαυμαστὸν, ἀλλὰ πρὸς τούτους καὶ εὐχερίτως ἔσται· ἀλλ' οὐχ ὁ τολμητῆς καὶ μεγάλῳφρων, ἀλλ' ἀνάκωτος μένει· καὶ ἀκαταγώνιστος. Καθάπερ οὖν οἱ παῖδες οἱ τρεῖς μὴ φοβηθέντες τὸ πῦρ, ἐφυγον τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἂν μὴ φοβηθῶμεν θάνατον, διαφευσθῶμεθα θάνατον. Οὐκ ἐφοβήθησαν δὲ τὸ πῦρ, οὐ γὰρ ἐγκλήμα τὸ καίηται· ἀλλὰ ἐφοβήθησαν τὴν ἁμαρτίαν, ἐγκλήμα γὰρ τὸ ἀσεβῆσαι. Τούτους καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν καὶ τοὺς κατ' ἐκείνους ἅπαντας, καὶ μὴ φοβώμεθα κινδύνους, καὶ διαφευσθῶμεθα κινδύνους.

ε'. *Οὐκ εἰμὶ μὲν γὰρ προφήτης, οὐδ' υἱὸς προφήτου,* τὸ μέντοι μέλλον μετ' ἀκριβείας ἐπίσταμαι, καὶ μεγάλη καὶ λαμπρὰ βούτῃ φωνῇ, ὅτι εἰ μεταβαλλοίμεθα, καὶ τινα ἐπιμέλειαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ποιησώμεθα, καὶ τῆς πονηρίας ἀποστάντες, οὐδὲν ἀηδὲς ἔσται καὶ λυπηρόν. Καὶ τοῦτο οἶδα σαφῶς ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ [67] φιλ-

ανθρωπίας καὶ ἀφ' ὧν καὶ εἰς ἄνδρας καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ δήμους ὁλοκλήρους ἐποίησε. Καὶ γὰρ καὶ τῇ Νινευὶ τῶν ἡπειλήσε πόλει, καὶ εἶπεν· *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι^α, καὶ Νινεὺς καταστραφῇσεται.* Τὶ οὖν, εἰπέ μοι; κατεστράφη ἡ Νινεὺς, καὶ ἀνεστράφη ἡ πόλις; Τούναντίον μὲν οὖν ἅπαν, καὶ ἀνέστη, καὶ λαμπροτέρα γέγονε, καὶ χρόνος τοσοῦτος διελθὼν τὴν δόξαν αὐτῆς οὐκ ἠφάνισεν, ἀλλὰ φάντες αὐτὴν ᾄδομεν ἔτι, καὶ νῦν θαυμάζομεν, ὅτι λίμην τις ἀριστος ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἅπασι γέγονεν, οὐκ ἀφείσα εἰς ἀπογνώσιν ἐμπεσεῖν, ἀλλὰ καλοῦσα ἅπαντας εἰς μετάνοιαν, καὶ δι' ὧν ἔπραξε, καὶ δι' ὧν ἀπήλυσεν τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, πείθουσα μηδέποτε τῆς οἰκείας ἀπογινώσκειν σωτηρίας, ἀλλὰ βίον ἀριστον ἐπιδεικνυμένους, καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα προβαλλομένων θαρρύνει περὶ τοῦ τέλους ὡς ἐσομένου πάντως χρηστοῦ. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀνασταίῃ, τὸ κατ' ἐκείνους παράδειγμα ἀκούων, ἂν πάντων νωθρότατος εἴη; Ἐλπετο γοῦν τὴν ἑαυτοῦ πρόβρῃσιν διαπασεῖν ὁ Θεός, καὶ μὴ διαπασεῖν τὴν πόλιν· μάλλον δὲ οὐδὲ προφητεία διέπεσεν. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς αὐτῆς πονηρίας τῶν ἀνθρώπων μενόντων οὐκ ἐξέβη εἰς ἔργον τὰ τῆς ἀποφάσεως, εἴχεν ἴσως ἂν τις ἐγκυκαλεῖν τοῖς ἐρημνέουσιν· εἰ δὲ μεταβαλομένων αὐτῶν, καὶ τῆς αἰτίας ἀποστάντων, ἀπέστη καὶ τῆς ὀργῆς ὁ Θεός, τίς δυνήσεται λοιπὸν ἐπιλαβέσθαι τῆς προφητείας, καὶ καταγνώων ψεύδος τῶν ἐρημνέων; Καὶ γὰρ τὸν νόμον, ὃν ἐξ ἀρχῆς ἔθηκεν ὁ Θεός διὰ τοῦ προφήτου πᾶσιν ἀνθρώποις διαλεγόμενος, τούτων καὶ τότε διετήρησε. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ νόμος; *Πέρας λαλήσω, φησί, ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν τοῦ ἐκρίθῃν αὐτοῦ, καὶ κατασκάπτειν καὶ ἀπολλύειν· καὶ ἔσται· ἐὰν μετανοήσωσιν ἀπὸ τῆς κακίας, μετανοήσω κατὰ ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ἢ ἐλάλησα ποιήσαι αὐτοῖς.* Τοῦτο· τοίνυν φυλάττων τὸν νόμον, μεταβαλομένους ἔσωσε, καὶ ἀποστάντας τῆς κακίας ἀπήλλαξε τῆς ὀργῆς. Ἥδει τῶν βαρβάρων τὴν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο τὸν προφήτην κατήπειγεν· οὕτω καὶ τότε ἔδονετο ἡ πόλις, τῆς προφητικῆς ἀκούουσα φωνῆς, ἀλλ' οὐδὲν παρῆλθε, ἀλλὰ καὶ ὠφελήθη παρὰ τοῦ φόβου. Ὁ γὰρ φόβος ἐκείνους τὴν σωτηρίαν ἔτεκεν· ἡ ἀπειλὴ τὸν κίνδυνον ἔλυσεν· ἡ τῆς καταστροφῆς ἀπόφασις τὴν καταστροφὴν ἔστησεν. Ὁ καινοῦ καὶ παραδόξου πράγματος· ἀπόφασις θάνατον ἀπειλοῦσα, ζωὴν ἔτεκεν. Ἀπόφασις μετὰ τὸ ἐξενεχθῆναι, ἀλλὰ ἄκυρος γέγονεν ἀπεναντίας τοῖς ἐξωθεν δικάζουσιν· ἐπὶ μὲν γὰρ τούτων τὸ προσνεχθῆναι τὴν ψῆφον εἰς μέσον κυρίαν ποιεῖ τὴν ψῆφον γενέσθαι, ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τούναντίον τὸ προσνεχθῆναι τὴν ψῆφον, οὐτὸς ἔστι τὸ ποιῆσαν αὐτὴν ἄκυρον. Εἰ γὰρ μὴ προσηχθῇ, οὐκ ἂν ἤκουσαν οἱ ἁμαρτηκότες· εἰ δὲ μὴ ἤκουσαν, οὐκ ἂν ἀπεκρούσαντο τὴν τιμωρίαν, οὐκ ἂν ἀπήλυσαν τῆς παραδόξου σωτηρίας ἐκείνης. Πῶς γὰρ οὐ παράδοξος, ὅταν ὁ μὲν δικαστὴς ἀποφαίνεται, οἱ δὲ κατάδοκον τὴν ἀπόφασιν λῴσι δια τῆς μετανοίας; οὐ γὰρ ἐφυγον τὴν πόλιν καθάπερ καὶ ἡμεῖς νῦν, ἀλλὰ μένοντες ἔστησαν. Παγίς ἦν, καὶ τείχος αὐτὴν ἐποίησαν· βάραθρον ἦν καὶ κρημνός, καὶ πύργον αὐτὴν [68] ἀσφαλείας κατεσκεύασαν. Ἦκουσαν ὅτι πασιεῖται τὰ οἰκοδομήματα, καὶ οὐκ ἐφυγον τὰ οἰκοδομήματα, ἀλλ' ἐφυγον τὰ ἁμαρτήματα· οὐκ ἀπέστησαν ἕκαστος ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ καθάπερ ἡμεῖς νῦν, ἀλλ' ἀπέστησαν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρίας. Μὴ γὰρ οἱ τοῖχοι, φησί, τὴν ὀργὴν ἔτεκον; ἡμεῖς αἰτίαι τοῦ τραύματος, ἡμεῖς τὸ φάρμακον κατασκευάζομεν. Διὰ τοῦτο οὐ τόπων

^α Savil. et aliquid ὑπὸ τοῦ ξύλου.

^β Unus δεδοικώς, οὐδέποτε τι ἐργάσεται. Paulo post tres mss. φοβούμενος ἐπιδοκίμαται τι μέγα.

^α Savil. et quidam mss. ἡπειλήσε πόλιν καταστρέφειν, καὶ εἶπεν... ἔτι τρεῖς ἡμέραι.

ἐναλλαγαῖς, ἀλλὰ τρόπων μεταβολῇ τὴν σωτηρίαν ἐπί-
στεισαν.

ζ'. Ταῦτα οἱ βάρβαροι, καὶ οὐκ αἰσχυρόμεθα οὐδὲ ἐγκα-
λυπτόμεθα, ἐκείνων τρόπους μεταβαλόντων, ἡμεῖς τό-
πους ἀμείδοντες, καὶ μεθύνων ἀνθρώπων ἔργα ποιούν-
τες, καὶ τὰς οὐσίας ὑπεκτιθέμεντες· Ὁ Δεσπότης ἡμῖν
ὀργίζεται, καὶ ἡμεῖς ἀφέντες καταλῦσαι τὴν ὀργὴν, τὰ
τῆς οἰκίας^α περιστρέφομεν καὶ περιερχόμεθα, ζητούντες
ποῦ καταθώμεθα τὴν οὐσίαν, δέον ζητεῖν ποῦ τὴν ψυχὴν
παρκαταθώμεθα· μᾶλλον δὲ οὐδὲ χρὴ ζητεῖν, ἀλλ' ἀρε-
τῇ καὶ ὀρθότητι βίου τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς ἐγχειρίζειν.
Οὐδὲ γὰρ εἰ πρὸς οἰκίαν ὀργιζομένων καὶ ἀγανακτούν-
των ἡμῶν, τὸ πρὸς τὴν ὀργὴν ἀπολογήσασθαι ἀφίς
ἐκείνος εἰς τὸν οἰκίσκον τὸν ἑαυτοῦ καταθῶν, τὰ ἱμάτια
καὶ τὰ ἐπιπλά πάντα συναγαγὼν καὶ καταδήσας, περὶ
φυγῆς ἐδουλεύετο, πρῶτος ἂν ἐνέγκαιμεν τὴν καταφρό-
νησιν ταύτην. Πausώμεθα τοίνυν τῆς ἀκαίρου ταύτης
σπουδῆς, καὶ εἰπωμεν ἕκαστος πρὸς τὸν Θεόν· *Ποῦ πο-
ρευθῶ ἀπὸ τοῦ πνευμάτων σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσ-
ώπου σου τοῦ φύγῃ; Μιμησώμεθα τὴν τῶν βαρβάρων
φιλοσοφίαν· ἐκείνοι ἐπ' ἀδήλοις μετενόησαν· οὐ γὰρ
εἶχεν ἡ ἀπόρασις τοῦτο, ὅτι Ἐὰν ἐπιστρέψῃτε, καὶ μετα-
νοήσῃτε, στήσω τὴν πόλιν, ἀλλ' ἀπλῶς· Ἐτι τρεῖς
ἡμέραι, καὶ Νινεὺς καταστραφίσεται. Τί οὖν ἐκείνοι;
Τίς οἶδεν εἰ μετανοήσει ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς κακίας ἧς
ἐλάλησε ποιῆσαι ἡμῖν; Τίς οἶδεν; Οὐκ ἴσασι τὸ τέλος
τοῦ πράγματος, καὶ οὐκ ἀμελοῦσι τῆς μετανοίας· οὐκ
ἐπίστανται τῇ· τοῦ Θεοῦ φιλοanthρωπίας τὸν τρόπον, καὶ
ἐπ' ἀδήλοις μεταβάλλονται· οὐδὲ γὰρ εἶχον πρὸς ἐτέρους
Νινευίτας ἰδεῖν μετανοήσαντας καὶ σωθέντας, οὐδὲ ἀν-
έγνωσαν προφήτας, οὐδὲ ἤκουσαν πατριάρχων, οὐκ ἀπ-
ήλκυσαν συμβουλῆς, οὐ μετέσπον παραινέσεως, οὐδὲ ἦσαν
πεισιχώτες ἑαυτοῦς, ὅτι πάντως ἐξιλώσονται τὸν Θεὸν
τῇ μετανοίᾳ· οὐδὲ γὰρ εἶχε τοῦτο ἡ ἀπειλή· ἀλλ' ἀμφ-
έβαλλον καὶ ἡμισίστηνον περὶ τούτου, καὶ ὁμως με-
τενόησαν μετ' ἀκριθείας ἀπάσης. Τίς οὖν ἔσται λόγος ἡμῖν,
ὅταν οἱ μὲν περὶ τοῦ τέλους θαρρεῖν οὐκ ἔχοντες, τοσαύ-
την ἐπιδειξιμὸν^β φαίνονται τὴν μεταβολὴν. σὺ δὲ ὁ
θαρρεῖν ἔχων περὶ τῆς φιλοanthρωπίας τοῦ Θεοῦ καὶ πολλὰ
πολλάκις ἐνέχυρα λαβὼν αὐτοῦ τῆς κηδεμονίας, καὶ προ-
φητῶν καὶ ἀποστόλων ἀκούσας, καὶ δι' αὐτῶν παιδευθεὶς
τῶν πραγμάτων, μὴδὲ πρὸς τὸ αὐτὸ τῆς ἀρετῆς ἐκείνοις
μέτρον φθάσαι· φιλονεικήσῃς; Μεγάλη μὲν οὖν καὶ ἡ τῶν
ἀνθρώπων τούτων ἀρετὴ, πολλῷ δὲ μέλῳ τῇ τοῦ Θεοῦ φι-
λοanthρωπία, καὶ ταύτην ἀπ' αὐτοῦ τοῦ μεγέθους τῆς ἀπει-
λῆς ἔστιν ἰδεῖν. Δὲ [69] γὰρ τοῦτο οὐ προσέθηκε τῇ ἀπο-
φάσει, ὅτι Ἐὰν δὲ μετανοήσῃτε, φείσομαι, ἵνα ἀδιόριστον
ἐμβαλὼν τὴν ψῆφον, αὐξήσῃ τὸν φόβον, καὶ τὸν φόβον αὐ-
ξήσας, ταχύτερον πρὸς τὴν μετάνοιαν συνωθήσῃ. Καὶ ὁ μὲν
προφήτης αἰσχύνεται, τὸ μέλλον προσιδὼς, καὶ στοχαζό-
μενος ὡς ἀτέλεστα μενεῖ τὰ εἰρημένα· ὁ δὲ Θεὸς οὐκ
αἰσχύνεται, ἀλλ' ἐν μόνον ζητεῖ, τὴν τῶν ἀνθρώπων σω-
τηρίαν, καὶ τὸν οἰκίστην τὸν ἑαυτοῦ διορθοῦσαι. Ἐπει-
δὴ γὰρ εἰς τὸ πλοῖον εἰσῆλθεν ἐκεῖνος, διήγειρεν εὐθέως
τὴν θάλατταν, ἵνα μάθῃς, ὅτι ὅπου ἁμαρτία, ἐκεῖ χει-
μῶν, ὅπου παρακοή, ἐκεῖ κλυδωνίων· καὶ ἐσαλεύετο μὲν
ἡ πόλις διὰ τὰ ἁμαρτήματα τῶν Νινευιτῶν, ἐσαλεύετο
δὲ τὸ πλοῖον διὰ τὴν παρακοὴν τοῦ προφήτου. Ἐκείνοι
μὲν οὖν τὸν Ἰωνᾶν εἰς τὸ πέλαγος ἔρριψαν, καὶ ἔστη
τὸ πλοῖον· ἡμεῖς δὲ τὴν ἁμαρτίαν καταπονέωμεν, καὶ*

στήσεται πάντως ἡ πόλις. Ὡστε τῆς φυγῆς οὐδὲν ὄφελος
ἡμῖν· οὐδὲ γὰρ ἐκείνον ὠφέλησεν ἡ φυγὴ· τούναντιον
μὲν οὖν καὶ κατέβλαψεν. Ἐφυγε γοῦν τὴν γῆν, καὶ οὐκ
ἔφυγε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ· ἔφυγε τὴν γῆν, καὶ τὸν χει-
μῶνα εἰσῆγαγεν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ οὐ μόνον αὐτὸς
οὐδὲν ἀπώνατο τῆς φυγῆς ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπο-
δεξαμένους αὐτὸν εἰς ἔσχατον ἐνέβαλε κίνδυνον· καὶ ὅτε
μὲν ἐπὶ τοῦ πλοίου καθήμενος ἐπλεῖ, καὶ ναῦται καὶ
κυβερνήται παρήσαν, καὶ ἅπανα τῆς νῆος ἡ κατασκευὴ
περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευσεν· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ πέλα-
γος καταποντισθεὶς, καὶ τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς τιμωρίας
ἀποθέμενος, εἰς τὸ ἀτερμάτιστον κατηνέχθη πλοῖον, τὴν
γαστέρα φημί τοῦ κήτους, πολλῆς ἀπήλαυσε τῆς ἀδείας·
ἵνα μάθῃς, ὅτι ὥσπερ τὸν ἐν ἁμαρτίᾳ ζῶντα οὐδὲ πλοῖον
ὠφελεῖ, οὕτω τὸν τὴν ἁμαρτίαν ἀποθέμενον οὐδὲ θά-
λαττα ἀπώλυσιν, οὐδὲ θηρία διαφθεῖρει. Ἐλαβε γοῦν
αὐτὸν τὰ κύματα, καὶ οὐκ ἀπέπνιξεν· ἔλαβε τὸ κῆτος,
καὶ οὐκ ἀνείλεν· ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶον, καὶ τὸ στοιχεῖον σώαν
τῷ Θεῷ τὴν παρακαταθήκην ἀπέδωκε, καὶ διὰ πάντων
ἐμάνθανε φιλόanthρωπος καὶ ἡμερος εἶναι ὁ προφήτης, καὶ
μῆτε ναυτὸν ἀνοήτων, μῆτε κυμάτων ἀγρίων, μῆτε
θηρίων ὠμότερος εἶναι. Καὶ γὰρ οἱ ναῦται οὐκ ἐκ πρῶ-
της εὐθέως, ἀλλὰ μετὰ πολλὴν αὐτὸν ἀνάγκην προῦδου-
καν, καὶ ἡ θάλαττα δὲ καὶ τὸ θηρίον μετὰ πολλῆς τῆς
εὐνοίας ἐφύλαξαν, τοῦ Θεοῦ πάντα ταῦτα οἰκονομοῦν-
τος. Ἐπανήλθε τοίνυν, ἐκέρυεν, ἤπελυσεν, ἔπεισεν,
ἔσωσεν, ἐφόθησε, διώρθωσεν, ἔστησεν ἐξ ἑνὸς καὶ πρῶ-
του κηρύγματος. Οὐ γὰρ ἐδέχθη πολλῶν ἡμερῶν οὐδὲ
συνεχοῦς συμβουλῆς, ἀλλὰ τὰ φίλα ἐκεῖνα εἰπὼν ῥήματα
πάντας εἰς μετάνοιαν ἔγαγε. Διὰ τοῦτο αὐτὸν οὐκ εὐ-
θέως ἐκ τοῦ πλοίου εἰς τὴν πόλιν χειραγωγῶσιν ὁ Θεός,
ἀλλὰ παρέδωκεν οἱ ναῦται τῇ θαλάττῃ, ἡ θάλαττα τῷ
κῆτει, τὸ κῆτος τῷ Θεῷ, ὁ Θεὸς τοῖς Νινευίταις, καὶ διὰ
μακρᾶς τῆς περιόδου^δ τὸν φυγάδα ἐπανήγαγεν, ἵνα πάν-
τας παιδεύσῃ, ὅτι Θεοῦ χεῖρας φυγεῖν ἀμήχανον, ὅτι
ὅπουπερ ἂν τις ἀφίκηται, τὴν ἁμαρτίαν ἐπισυρόμενος,
μυρία ὑποστήσεται τὰ δεινὰ, καὶ τῶν ἀνθρώπων μηδεὶς
παρῇ, αὐτὴ πανταχόθεν ἡ κτίσις ἀντιστήσεται μετὰ πολ-
λῆς αὐτῷ τῆς σφοδρότητος. Μὴ τοίνυν τῇ φυγῇ τὴν σω-
τηρίαν ἡμῶν ὑγχειρίσωμεν, ἀλλὰ τῇ τοῦ τρόπου μεταβο-
λῇ. [70] Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ μένεις ἐν τῇ πόλει, διὰ τοῦτο παρ-
οῦνται ὁ Θεός, ἵνα φύγῃς; Ἐπειδὴ ἡμαρτες, διὰ τοῦτο
ἀγανακτεῖ. Οὐκοῦν τὴν ἁμαρτίαν ἀπόθου, καὶ ὅθεν ἡ αἰ-
τία τῷ τραύματι, ἐκείθεν ἀνάστηλον τοῦ κακοῦ τὴν πη-
γὴν· τὰ γὰρ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις θεραπεύειν καὶ ἱατρῶν
παῖδες κελεύουσιν. Ἐξ ἀθηφαγίας οὖν ἐτέχθη πυρετός;
ἀσιτία μεθοδεύουσι τὸ νόσημα. Ἐξ ἀθυμίας ἡρῳοστήσε-
τις; εὐθυμίαν τοῦτω φάρμακον ἐπιτήδειον εἶναι φασιν.
Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς νοσημάτων ποιεῖν χρὴ.
Ῥαθυμία τὴν ὀργὴν ἡγείρε; σπουδὴ ταύτην ἀποκρου-
σώμεθα, καὶ πολλὴν ἐπιδειξιμὸν τὴν μεταβολὴν. Ἐγο-
μεν βοηθὸν μεγίστην καὶ σύμμαχον τὴν νηστείαν, καὶ
μετὰ τῆς νηστείας τὴν ἐπικαιμένην ἀγωνίαν καὶ τὸν τοῦ
κινδύνου φόβον. Ἐπιθώμεθα τοίνυν τῇ ψυχῇ νῦν εἰς και-
ρὸν· καὶ γὰρ εὐκλῶς αὐτὴν δυνησόμεθα πείσαι πάντα
ὅσα ἂν θέλωμεν. Ὁ γὰρ περιδεὴς καὶ τρέμων καὶ τρυ-
φῆς ἀπάσης ἀππλλαγμένος, καὶ φόβῳ συζῶν, εὐκλῶς
δύναιται φιλοσοφεῖν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τὰ
τῆς ἀρετῆς ὑποδέχεσθαι σπέρματα.

ζ'. Πείσωμεν τοίνυν αὐτὴν ἀπὸ τῆς τῶν ὄρκων φυγῆς
πρώτην τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον ποιήσασθαι μεταβολὴν· εἰ γὰρ
καὶ χθὲς καὶ πρὶ ἐκείνης περὶ ταύτης ὑμῖν διελέχθην

^α Savil. et plurimi mss. τὰ ἐπὶ τῆς οἰκίας.

^β Savil. et omnes fere mss. ἐπιδειξιμόν. Morel. ἐπιδεικνύ-
μενος.

^γ Sic Savil. et mss. plurimi, Morel. vero μέτρον ὡς ἐν. In-
fra quidam mss. ἐκβαλὼν τὴν ψῆφον.

^δ Ἄλλι μακρᾶς τῆς μεθόδου.

rerunt? nos vulneris auctores, nos medicamentum præparemus. Propterea non locorum permutationibus, sed morum conversioni salutem crediderunt.

6. Hæc barbari: et nos non confundimur, neque nos abscondimus, quando, illis mores convertentibus, nos loca permutamus, et ebriorum hominum opera facimus, substantiamque nostram exponimus? Dominus nobis irascitur, et nos iram solvere omitentes, quæ in domo sunt circumferimus, et circumus quærentes, ubi substantiam deponamus, cum esset opus querere, ubi animam deponeremus: imo vero nec oportet querere, sed virtutis et vitæ rectitudine ipsi securitatem præbere. Neque enim si servo irascentibus nobis et indignantibus, ille adversus iram se excusare omitens, in cellulam suam descendens, vestimenta et omnes colligens sarcinulas et colligans, de fuga meditaretur, hunc ipsius contemptum facile ferremus. Desistamus igitur ab hoc importuno studio, et dicamus quisque ad Deum: *Quo ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam (Psalm. 138. 7)?* Barbarorum philosophiam imitemur: illi in incertis poenitentiam egerunt: non enim hoc habebat sententia: Si convertamini et poenitentiam agatis, civitatem firmabo; sed simpliciter, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur.* Quid igitur illi? *Quis novit an poenitebit Deum mali, quod loquutus est facere nobis (Jon. 3. 4. 9)?* Quis novit? Nesciunt rei finem, nec poenitentiam negligunt: nesciunt Dei benignitatis consuetudinem, et in incertis mutantur: nec enim habebant alios Ninivitas ad quos respicerent poenitentia acta servatos, nec prophetas legerant, nec patriarchas audierant, nec usi sunt consilio, non admonitionem nacti sunt, neque sibi persuaserant, omnino Deum poenitentia placandum esse. Neque enim hoc habebat comminatio, sed dubitabant hærebantque, et tamen cum omni diligentia poenitentiam egerunt. Quæ igitur ratio nobis erit, cum illi quidem, nec unde de fine confiderent habentes, tantam exhibeant mutationem: tu vero qui de divina benignitate confidere potes, et qui multa sæpius pignora cepisti ejus circa te curæ, et prophetas et apostolos audisti, et per ipsas res instructus es, nec ad eandem cum ipsis mensuram virtutis pervenire contendas? Magna igitur horum hominum virtus; multo autem major Dei clementia, et hanc ex ipsa minarum magnitudine conspiciere licet. Ob hoc enim sententiæ non addidit: Si vero poenitentiam egeritis, parcam, ut indefinitam inferens sententiam, metum augeret, ac metu aucto celerius ad poenitentiam compelleret. Et propheta quidem erubescit futurum sciens et conjectans, quod infecta manebunt dicta; Deus autem non erubescit, sed unum dumtaxat, hominum scilicet salutem, querit, et servum suum emendat. Postquam enim navigium ille ingressus est, statim excitavit mare, ut discas quod ubi peccatum, ibi procella, ubi inobedientia, ibi fluctuatio: et quatiēbatur quidem civitas propter peccata Ninivitarum, quatiēbatur autem et navigium propter prophetæ inobedientiam. Illi igitur Jonam in mare dejecerunt, et stetit navigium: nos quoque peccata

submergamus, et civitas omnino stabit. Itaque fugæ nulla nobis utilitas, sicut nec illum fuga quicquam adjuvit, quinimo et læsit: fugiebat ergo terram, et Dei iram non effugiebat. Fugiebat terram, et in mare tempestatem induxit: nec tantum nullum ex fuga bonum nactus est, sed etiam eos qui se susceperunt, in extremum periculum adduxit, et quando navigans in navigio sedebat, et nautæ et gubernatores aderant, omnisque nauticus apparatus, de extremis periclitabatur: postquam autem in mare projectus, et peccatum per supplicium deponens, in immensum deductus est navigium, celi scilicet ventrem, multa potiebatur libertate, ut discas, sicut in peccatis viventi neque navigium prodest, sic peccato exutum neque mare perdere, neque bestias devorare. Ipsum igitur undæ susceperunt, nec suffocaverunt: cetus suscepit, et non interemit; verum et animal, et elementum incolume depositum Deo reddiderunt; et per omnia instituebatur propheta, ut esset mansuetus et humanus, et neque stultis nautis, neque feris undis, neque bestiis crudelior esset. Etenim nautæ non in principio statim, sed post multam necessitatem ipsum prodiderunt; mare vero et bestia cum multa benevolentia custodierunt, Deo hæc omnia dispensante. Rediit igitur, prædicavit, minatus est, persuasit, salvavit, terruit, correxit, et una primaque prædicatione firmavit: neque enim multorum dierum indiguit, neque continui consilii, sed nuda illa loquutus verba, omnes in poenitentiam deduxit. Ideo ipsum non statim de navigio Deus ad urbem duxit, sed nautæ mari tradiderunt, mare ceto, cetus Deo, Deus Ninivitis, et per longum circuitum profugum restituit, ut omnes doceat, Dei manus effugere impossibile esse. Nam quocumque quis proficiscatur, peccatum pertrahens, infinita suslinebit detrimenta: et si hominum nemo adsit, ipsa undecumque creatura cum multa illi resistet vehementia. Ne igitur fugæ salutem nostram credamus, sed morum mutationi. Num enim quia in civitate manes, propterea Deus irritatur, ut fugias? Quoniam peccasti, propterea indignatur. Igitur peccatum depone, et unde vulnere causa, inde mali fontem reprime: contraria enim contrariis curare et medici jubent. Ex crapula ergo nata est febris? inedia morbum corrigunt. Ex tristitia quis infirmatus est? lætitiæ huic aptam medicinam esse dicunt. Sic et in animæ aegritudinibus facere oportet. Iram torpor excitavit? industria hanc repellamus, multamque præ nobis feramus mutationem. Jejunium habemus auxiliatorem, et commillionem maximum, et præter jejunium instantem angustiam et periculi timorem. Instemus igitur animæ hoc tempore: etenim ipsi omnia quæcumque voluerimus, facile persuadere poterimus. Pavidus enim et tremens, et a deliciis omnibus expeditus, atque in timore vivens, facile philosophari potest, et cum multa alacritate virtutis semina suscipere.

7. *Juramenta vitanda.* — Primum igitur ei persuadeamus, ut a juramentorum fuga mutationem incipiat: etsi enim heri et nudius tertius de hac vobis

loquutus sum materia, neque tamen hodie desistam, neque cras, neque perendie eadem monere. Et quid dico crastinam aut tertiam diem? Donec vos correctos videam, non abistam: si enim legem prævaricantes non erubescunt, multo magis nos jubentes ne prævaricemini, de frequenti admonitione non erubescere par est. De iisdem enim continue commonefacere, non dicentis, sed audientium est crimen, diuturna super simplicibus et facilibus præceptis indigentium disciplina. Quid enim facilius quam non jurare? Consuetudinis tantum opus est: non est corporis labor, non est pecuniarum impendium. Vis discere quomodo vitium superari possit? quomodo ab improba consuetudine liberari liceat? Ego te quemdam docebo modum, quem si tenueris, superabis omnino. Cum videris teipsum, vel alium quemque, vel servum, vel filium, vel uxorem hoc malo captos, et continue commonefactos, neque correctos, jube non cœnatos cubare, et hanc tibi et illis damnationem impone, damnationem non damnum, sed lucrum ferentem. Talia enim sunt spiritualia: et lucrum ferunt, et celerrimam correctionem: lingua enim assidue cruciata, vel nemine commonente sufficientem capit admonitionem a siti compressa, a fame angustata; et licet omnium simus stolidissimi, tota die hujus tormenti magnitudine commoniti, alio consilio et admonitione non indigebimus. Laudastis dicta, verum et factis laudem demonstrate. Quod enim aliqui hujus coercionis emolumentum? Si quotidie puerulus ad scholam pergat, postea nil discat, num ad excusationem sufficiat nobis, ipsum illuc quotidie pergere? non hoc ipsum maximum ducemus crimen, quod per singulos dies illuc pergens, hoc frustra faciat? Hoc et in nobis ipsis cogitemus, et intra nos ipsos dicamus: Tantum temporis ad ecclesiam occurrentes, terribilissima fruentes synaxi, ipsaque multum lucrum habente, si tales rursum discedamus, quales advenimus, nullum defectum nostrorum corrigentes, quæ nobis erit hujus profectionis utilitas? Etenim multa non propter se fiunt, sed propter ea quæ ex ipsis eveniunt. Quale illud est: seminans non ideo seminat, ut tantum seminet, sed ut et metat: quod nisi hoc fieret, et damnum sementis pateretur, seminibus incassum putrefactis. Mercator non propter hoc navigat, ut tantum naviget, sed ut peregrinando auctiorem faciat rem: quod nisi hoc adsit, et damnum accidet extremum, et damnosa mercatorum peregrinatio. Hoc idem et in nobis ipsis ratiocinemur: etenim et nos in ecclesiam convenimus, non propter hoc ipsum solum, ut hic immoremur, sed ut aliquid magnum et spirituale lucrati discedamus. Si igitur inanes et nihil adepti abeamus, condemnationem nobis hoc studium accerset. Quod ne fiat, utque tantum damnum evitemus, abeuntis hinc, inter sese amici cum filiis patres, cum servis domini, meditamini, et laborate quomodo imperatum expeditis, ut postquam iterum reversi fueritis, et de iisdem nos suadentes audieritis, non pudore afficiamini, mordente vos conscientia, sed gaudeatis, et lætemini ad-

monitionis majorem vobis partem expletam conspicientes. Ilæc non tantum hic philosophemur: non enim hæc momentanea admonitio totum eradicare potest, verum et domi vir ab uxore hæc audiat, et uxor a conjugē: et æmulatio quædam fiat omnibus ad hujus legis impletionem pervenire studentibus, et qui prius impleverit deficienti exprobet, ut ipsum magis excitet: qui deficit, et nondum implevit, prævenientem spectet, et ad ipsum celeriter pervenire contendat. Si hæc meditemur, si hæc curemus, brevi nobis et alia prospere negotia diriguntur. Tu quæ Dei sunt meditare, et ipse tuis providebit. Nec mihi dicas: Quid vero, si quis jurandi necessitatem nobis imponat? quid si non credat? Sane vero, ubi lex violanda, necessitatis meminisse non oportet. Una est enim inevitabilis necessitas, Deum non offendere. Verumtamen interim illud præsta, superflua recide juramenta, temere et sine necessitate, domi, cum amicis, cum servis prolata: si hæc sustuleris, in illis mei nihil amplius indigebis: ipsum enim os in hoc exercitatum, ut jurandi frequentiam timeat et fugiat, neque si quis millies coegerit, in illam amplius cadere consuetudinem admittet. Sed ut nunc multo labore et infinita interturbatione, terrentes, minantes, admonentes, consulentes, vix potuimus in aliam ipsum consuetudinem transmutare: sic et tunc quidem, licet infinitam quis inferat necessitatem, hanc transgredi legem non poterit persuadere; sed sicut venenum quodpiam numquam gustare quis vellet, etiam instante necessitate, sic neque juramenta admittere. Hoc autem si fiat, vobis solamen erit, et hortamentum ad reliquas virtutis partes attingendas. Qui enim nihil præstitit, torpescit et cito concidit animo, qui vero sibi conscius est, quod vel unum expleverit mandatum, ex hoc bene sperare doctus, majori cum studio ad reliqua procedet: postea aliud capiens, ad aliud celeriter venit, nec prius desistet, quam ad ipsum culmen perveniat. Si enim in pecuniis quanto quis plures comparaverit, tanto plures cupit: multo magis in officiis spiritualibus hoc contingere videas. Propterea festino et urgeo, ut res principium capiat, et in animis vestris virtutis fundamentum jaciatur, et precamur et supplicamus, ut non tantum hora præsentis horum situs verborum memores, verum et domi, et in foro, et ubicumque commoremur. Utinam mihi dari posset, ut vobiscum conversarer! non hoc longo mihi sermone fuisset opus: nunc vero cum hoc non liceat, vos me absente verborum memores estote meorum, et ad mensam sedentes ingredi me putate, et adstare, et omnia quæ nunc vobis hic dico, insonare: et ubicumque vobis de me habebitur sermo, præ omnibus hujus mementote mandati, et hanc mihi amoris in vos mei retributionem reddite: si hoc vos implese videro, totum recepi, dignam laborum cepi mercedem. Ut igitur et nos reddatis promptiores, et vos bonæ spei efficiamini, et majorem ad reliqua mandata facilitatem paretis, multo hanc legem studio in animis vestris reponite, et tunc admonitionis utilitatem sciatis. Quoniam et aureum vestimen-

τῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' οὐδὲ σήμερον ἀποστήσομαι, οὐδὲ τὴν ἐπιούσαν, οὐδὲ τὴν μετ' ἐκείνην τὰ αὐτὰ^α συμβουλεύω. Καὶ τί λέγω τὴν αὐρίον, καὶ τὴν μετ' ἐκείνην; "Εὖς ἂν ὑμᾶς ἴδω κατορθούντας^α, οὐκ ἀφέξομαι. Εἰ γὰρ οἱ παραβαίνοντες τὸν νόμον οὐκ αἰσχύνονται, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς τοὺς κελεύοντάς μὴ παραβαίνειν, οὐκ ἄξιον αἰσχύνεσθαι τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινέσεως. Τὸ γὰρ συνεχῶς περὶ τῶν αὐτῶν ὑπομιμνήσκειν, οὐ τοῦ λέγοντος, ἀλλὰ τῶν ἀκουόντων ἐστὶν ἔγκλημα διηνεκοῦς δεομένων διδασκαλίας ὑπὲρ ψυχῶν καὶ εὐκατορθώτων πραγμάτων. Τί γὰρ εὐκολώτερον τοῦ μὴ ὁμνῦναι; Συνηθείας ἐστὶ τὸ κατόρθωμα μόνον, οὐκ ἐστὶ πόνος σώματος, οὐκ ἐστὶ δαπάνη χρημάτων. Βούλει μαθεῖν πῶς δυνατὸν περιγενέσθαι τοῦ νοσήματος; πῶς δυνατόν ἀπαλλαγῆναι τῆς πονηρᾶς συνηθείας; Ἐγὼ σε διδάξω τρόπον τινά, ὃν ἂν ποιήσης, περιέσθαι πάντως. Ὅταν ἴδῃς ἢ σαυτὸν ἢ ἑτερόν τινα ἢ τῶν οἰκετῶν ἢ τῶν παιδῶν ἢ τὴν γυναῖκα ἀλόντας τῷ κακῷ τούτῳ, καὶ συνεχῶς ὑπομνησθέντας καὶ οὐ διορθωθέντας, κέλευσον μὴ δειπνήσαντας καθυθῆναι, καὶ ταύτην καὶ σαυτῷ κακένοις τὴν καταδίκην ἐπίθες, καταδίκην οὐχὶ ζημίαν, ἀλλὰ κέρδος φέρουσιν. Τοιαῦτα γὰρ τὰ πνευματικὰ καὶ κέρδος φέρει, καὶ ταχίστην τὴν διόρθωσιν. Ἡ γὰρ γλώσσα βατα-νιζομένη διηνεκῶς, καὶ μηδενὸς ὑπομιμνήσκοντος ἰκα-νὴ λαμβάνει παράκλησιν, ὑπὸ τοῦ δόλους κατατεινομένη, ὑπὸ τῆς πείνης ἀγχομένη^α καὶ ἀπάντων ὤμεν ἀναισθη-τότεροι, διὰ πάσης ἡμέρας τῷ μεγέθει τῆς βασάνου ταύτης ὑπομιμνησόμενοι, οὐ δεησόμεθα συμβουλῆς ἐτέρας καὶ παραινέσεως. Ἐπληρέσατε τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ὁμῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων δεῖξατε τὸν ἔπαινον. Ἐπεὶ τί τὸ κέρδος τῆς ἐνταῦθα συλλογῆς; Εἰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸ παιδίον εἰς διδασκαλεῖον βαδίζει, εἰτα μὴδὲν μαθηθῆναι πλέον, ἄρα ἀρκέσει εἰς ἀπολογίαν ἡμῖν τὸ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐκεῖ βαδίζειν αὐτό; οὐκ αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μέγιστον ποιησόμεθα ἔγκλημα, [71] ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐκεῖ βαδίζειν, μάτην τοῦτο ποιεῖ; Τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν λογιζόμεθα, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς λέγωμεν. Χρόνον τοσοῦτον εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντώντες, συνάξουσ ἀπολαύοντες φρικωδεστάτης καὶ πολλῆς τῆς κέρ-δος ἐχούσης, ἂν τοιοῦτοί πάλιν ἀπέλωμεν, οἷοι παρ-εγενόμεθα, μὴδὲν τῶν ἡμετέρων κατορθώσαντες ἐλαττω-μένων, τί τὸ ὄφελος ἐστὶ ἡμῖν τῆς ἐνταῦθα ἀφίξεως; Καὶ γὰρ τὰ πολλὰ τῶν πραγμάτων οὐ δι' αὐτὰ γίνεται, ἀλλὰ διὰ τὰ συμβαίνοντα ἐξ αὐτῶν. Οὐκ οὐκ τὸ λέγω. Ὁ σπείρων οὐ διὰ τοῦτο σπείρει, ἵνα σπείρῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ θερίσῃ, ὡς εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο, καὶ ζημίαν ὁ σπέρων οἶσει, τῶν σπερμάτων κατασπαρμένων εἰκὴ καὶ μάτην. Ὁ ἔμπορος οὐ διὰ τοῦτο πλεῖ, ἵνα πλῇ^β μόνον, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἀποδημίας πλείω ποιήσῃ τὴν οὐσίαν, ὡς εἰ μὴ τοῦτο προγένοιτο, καὶ ζημία συμ-θῆσεται ἐσχάτη, καὶ ἐπιδιαβῆς ἡ τῶν ἐμπορῶν ἀποδη-μία. Τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν λογιζόμεθα καὶ γὰρ ἡμεῖς εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντῶμεν, οὐ δι' αὐτὸ τοῦτο μόνον ἵνα ἐνταῦθα διατρίβωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν κερδάναντες μέγα καὶ πνευματικὸν κέρδος ἀπέλωμεν. Ἄν τοίνυν κενοὶ καὶ μὴδὲν λαβόντες ἀπίωμεν, καὶ κατάκρισις ἡ σπουδὴ γίνεται. Ὅπως ἂν τοῦτο μὴ γένηται καὶ ζημία ἐσχάτη^γ, ἀπόντες ἐνταύθῃ μετ' ἄλλῃλων οἱ φίλοι, μετὰ τῶν τέκνων οἱ πατέρες, μετὰ τῶν οἰκετῶν οἱ δεσποταί, με-λετᾶτε καὶ γυμνάζεσθε ὅπως τὸ ἐπιταχθὲν ἀνύσσητε, ἵνα

ἐπειδὴ ἐπανελθῆτε πάλιν, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν ἀκούσητε συμβουλευόντων ἡμῶν, μὴ καταίσχυνησθε τοῦ συνεδῶ-τος ὑμῶν ἐπιλαβανόμενοι, ἀλλὰ χαίρητε καὶ εὐφραί-νησθε συνορῶντες τὸ πλέον τῆς παραινέσεως ὑμῖν κα-τορθωθέν. Ταῦτα μὴ μόνον ἐνταῦθα φιλοσοφούμεν^α οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ πᾶν ἢ πρόσκαιρος αὕτη παραινέσις ἐξ-ελεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀνὴρ παρὰ γυναῖκα; ταῦτα ἀκούετω, καὶ γυνὴ παρ' ἀνδρὸς, καὶ ἀμειλλὰ τις γινέσθω σπουδάζοντων ἀπάντων προλαβεῖν εἰς τὴν τοῦ νόμου τούτου συμπλήρωσιν, καὶ ὁ προλαβὼν καὶ κατορθώ-σας ὀνειδίζεται τῷ λειπομένῳ, ἵνα αὐτὸν τοῖς σώμα-μασι διεγείρῃ πλὴν ὁ ὑστερήσας καὶ μηδέπω κατ-ωρθωκῶς; βλεπέτω τὸν προλαβόντα, καὶ φιλονεικίῃτω φθᾶσαι πρὸς ἐκεῖνον ταχέως. Ἐὰν ταῦτα βουλευόμεθα, ἐὰν ταῦτα μεριμνῶμεν, ταχέως ἂν ἡμῖν καὶ τὰ ἄλλα κατευσθῇσεται πράγματα. Σὺ μερίμνησον τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸς προνοήσεται τῶν σῶν. Καὶ μὴ μοι λέγε. Τί δὲ, ἐὰν ἀνάγκη ὄρκων τις ἡμῖν ἐπιθῇ; τί δὲ, ἐὰν μὴ πιστεῖ; Μάλιστα μὲν γὰρ, ὅπου παραβαίνεται νόμος, ἀνάγκης μεμνησθαι οὐ χρὴ. Μία γὰρ ἐστὶν ἀνάγκη ἀπαρ-αίτητος, τὸ μὴ προσκρούσαι Θεῷ. Πλὴν ἀλλὰ ἐκεῖνι λέγω, τέως τοὺς περιττοὺς περίκοφον ὄρκους, τοὺς ἀπλῶς καὶ χωρὶς ἀνάγκης, τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκίας, τοὺς ἐπὶ τῶν φίλων, τοὺς ἐπὶ τῶν οἰκετῶν· ἂν τούτους ἀν-έλῃς, ἐν ἐκείνοις οὐδὲν ἐμοῦ δεήσει λοιπόν· αὐτὸ γὰρ τὸ στόμα μελετήσαν δεδοικέναι καὶ φεύγειν τὰς πολυουρίας, οὐδ' ἂν μυριάκις τις ἀναγκάσῃ, καταδέξεται λοιπὸν εἰς ἐκείνην ἐμπεσεῖν τὴν συνήθειαν. Ἄλλ' ὥσπερ νῦν μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ μυρίας τῆς ἐνοχλήσεως φοβοῦν-τες, ἀπειλοῦντες, παραινούντες, συμβουλεύοντες, μόλις [72] ἰσχύσαμεν εἰς ἑτέραν αὐτὴ μεταθεῖναι συνήθειαν· οὕτω δὲ καὶ τότε, καὶ μυρίαν ἀνάγκην ἐπαθῇ τις, οὐ δυνήσεται πείσαι τοῦτον παρασπάλειν τὸν νόμον· ἀλλ' ὥσπερ δηλητηρίου τινὸς οὐκ ἂν ἐλοιτὶ ποτε οὐδὲ ἀνάγ-κης ἐπικειμένης ἀπογεύσασθαι τις, οὕτως οὐδὲ ὄρκαν προέσθαι. Τοῦτο δὲ ὑμῖν κατορθωθὲν παράκλησις ἐστὶ καὶ προτροπὴ, πρὸς τὸ καὶ τῶν λοιπῶν τῆς ἀρετῆς ἐφάψασθαι μερῶν. Ὁ μὲν γὰρ μὴδὲν κατωρθωκῶς ὄλως, ῥαθυμεῖ καὶ ἀναπίπτει ταχέως· ὁ δὲ συνειδῶς ἑαυτῷ ὅτι μίαν γοῦν τινα ἐντολὴν ἐπλήρωσεν, εὐελ-πὶς ἀπὸ ταύτης γενόμενος, μετὰ πλείονος σπουδῆς ἐπὶ τὰς λοιπὰς βαδίζειται πάλιν, εἰτα ἑτέραν προσλαβὼν, ἐφ' ἑτέραν ἤξει ταχέως, καὶ οὐ πρότερον ἀποστήσεται, ἔως ἂν ἐπ' αὐτὴν ἔλθῃ τὴν κεφαλὴν^δ. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν χρημάτων, ὅσπερ ἂν τις πλείονα περιδάλῃται, τοσοῦτω πλείονων ἐφίεται, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν κατορθωμά-των τῶν πνευματικῶν τοῦτο συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν. Διὰ τοῦτο σπεύδω καὶ ἐπιγίνομαι ἀρχὴν τὸ πρῶμα λαβεῖν, καὶ προσέμιον τῆς ἀρετῆς καταβαλεῖν ἐν ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς, καὶ δέδεσθαι καὶ ἀντιβολοῦμεν^ε τούτων τῶν ρη-μάτων μὴ κατὰ τὴν παρούσαν ὥραν μεμνησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ὅπου-περ ἂν διατρίβητε. Εἴθε μοι δυνατόν ἦν ὑμῖν συγγενέ-σθαι, καὶ οὐκ ἂν μοι τῆς μακρᾶς ταύτης ἐδέξου μα-κρογγορίας· νῦν δ' ἐπειδὴ τοῦτο οὐκ ἔνι, ἀντ' ἐμοῦ τῶν ἡμῶν μέμνησθε ρημάτων, καὶ ἐπὶ τραπέζης καθήμενοι ἐπισπεινάτε με νομίζετε καὶ παρεστάναι, καὶ ταῦτα ἐννοεῖν ἅπερ ὑμῖν ἐνταῦθα λέγω νῦν. Καὶ ὅπουπερ ἂν περὶ ἐμοῦ λόγος ὑμῖν γένηται, ἀντὶ πάντων ταύτης μέ-μνησθε τῆς ἐντολῆς, καὶ ταύτην μοι τῆς περὶ ὑμᾶς ἀγάπης ἀπόδοτε τὴν ἀμοιβήν. Ἐὰν ἴδω κατορθώσαντας ὑμᾶς, τὸ πᾶν ἀπελθῶ, ἰκανὴν τῶν πόνων ἀπεδεξάμην^ε τὴν ἀν-τίδοσιν. Ἴνα οὖν καὶ ἡμᾶς προθυμότερους ποιήσῃτε, καὶ ὑμεῖς εὐέλπιδες γένησθε, καὶ πλείονα ταῖς λοιπαῖς ἐντο-λαῖς πρὸς τὸ κατορθοῦσθαι παρασκευάσῃτε τὴν εὐκολίαν, μετὰ πολλῆς τούτων τὸν νόμον τῆς σπουδῆς ἐν ταῖς ὑμε-τέραις ἐναπόθεσθε^ε ψυχᾶς, καὶ τότε εἴσεσθε τῆς παρι-

^α Sic Savil. rectius quam Montf. ταῦτα. Edit.

^β Alii κατορθώσαντας.

^γ Savil. et dco mss. πλεῖ.

^δ Savil. καὶ ζημία συμβῆ ἐσχάτη. Morel. καὶ ζημία ἐσχάτη, unus codex καὶ ζημία γίνετο^ε ἀν ἐσχάτη.

^ε Savil. τὴν κορυφήν.

^ε Alii δέονται καὶ ἀντιβολῶ.

^ε Alii ἐδεξάμην.

^ε Sic Savil. et quidam mss. Editum erat ἀπόθεσθε. Edit.

νέσεως τὴν ὠφέλειαν. Ἐπεὶ καὶ ἱμάτιον χρυσοῦν καλὸν μὲν ἔστι καὶ ὀρώμενον, πολλῶν δὲ πλεονάζειν φαίνεται περιεχόμενον ἡμῶν τῷ σώματι· οὕτω καὶ αἱ τοῦ Θεοῦ ἐντολαὶ καλὰ μὲν εἰσὶ καὶ ἐπαινούμεναι, πολλῶν δὲ καλλίους φαίνονται κατορθούμεναι. Νῦν μὲν γὰρ ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπή τὰ λεγόμενα ἐπαινεῖτε, ἐὰν δὲ κατορθώσητε, διὰ πάσης τῆς ἡμέρας, καὶ διὰ πάντος τοῦ χρόνου, καὶ ἡμᾶς καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς ἐπαινεσέσθε· καὶ οὐ τοῦτό ἐστι τὸ

μέγα, ὅτι ἀλλήλους ἐπαινεσέμεθα, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἀποδέξεται, καὶ οὐκ ἀποδέχεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμείβεται ταῖς μεγάλαις ἐκείνας καὶ ἀπορρήτοις δωρεαῖς, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοῦναι, χάριτι * καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. et quidam mss. ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι.

[75] Ὅτι χρησίμος ὁ τῶν ἀρχόντων φόβος, καὶ διήγησις τῶν κατὰ τὴν ὁδὸν συμβάντων τοῖς τὴν ἀγγελίαν τῆς στάσεως τῷ βασιλεῖ ἀναφέρονσι, καὶ ὅτι ὁ ἀδίκως τι πάσχων καὶ εὐχαριστῶν τῷ συγχωροῦντι Θεῷ, ἴσος ἐστὶ τοῦ διὰ τὸν Θεὸν τὰ αὐτὰ πάσχοντος· καὶ τὰ παραδείγματα αὐτῶν ἐκ τῶν τριῶν παιδῶν καὶ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου, καὶ περὶ τῆς τῶν ἔρκων ἀποχῆς.

Ὁμιλία ε'.

α'. Πολλὰς μὲν ἀνηλώσαμεν ἡμέρας παρακαλοῦντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἀποστησόμεθα τῆς ὁποθέσεως ταύτης, ἀλλ' ἕως ἀν μὲν τὸ ἔλκος τῆς ἀθυμίας, καὶ τὸ φάρμακον τῆς παραμυθίας ἐπιθήσμεν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν τοῦ σώματος τραυμάτων οὐ παύονται ἐπαντλοῦντες ἱατρῶν παῖδες, ἕως ἂν ἴδωσι λῆξαν τὸ πάθος, πολλῶν μάλιστα ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο ποιεῖν χρή. Καὶ γὰρ ἔλκος ψυχῆς· ἡ ἀθυμία, καὶ δεῖ συνεῶς αὐτὴν ἐπαντελεῖν προσήκει ῥήμασιν. Οὐδὲ γὰρ οὕτως οἰδήμα σαρκὸς χαλκῶν εἰσθε θερμῶν ὑδάτων φύσις, ὡς ψυχῆς πάθος καταστῆλαιν πέφυκε παρακλητικῶν λόγων δύναμις· οὐ χρεῖα σπογγίας ἐνταῦθα, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἱατρῶν, ἀλλ' ἀντὶ σπύγγου τὴν γλῶτταν μεταχειρισόμεθα· οὐ χρεῖα πυρὸς ἐνταῦθα, ἵνα θερμαίνωμεν ὑδάτα, ἀλλ' ἀντὶ πυρὸς τῇ τοῦ Πνεύματος χρησόμεθα χάριτι. Φέρε οὖν καὶ τήμερον τὸ αὐτὸ τοῦτο πράξμεν. Εἰ γὰρ μὴ ἡμεῖς ὑμᾶς παρακαλέσωμεν, πῶθεν ἐτέρωθεν παρακλησιν δέξεσθε; Δικαστὰ φοβοῦσιν· οὐκοῦν ἱερεῖς παρακαλεῖσθαι ἀρχόντες ἀπειλοῦσιν· οὐκοῦν ἡ Ἐκκλησία παραμυθεῖσθαι. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν παιδίων τῶν μικρῶν οὕτω γίνεται διδασκαλοὶ τὰ παιδία φοβοῦσι καὶ τύπτουσι, καὶ δεδακρυμένα πρὸς τὰς μητέρας παραπέμπουσιν· αἱ δὲ μητέρες ὑποδεξάμεναι τοὺς κόλποις τοῖς καυτῶν κατέχουσιν καὶ περισφίγγουσιν*, καὶ τὰ δάκρυα καταψήσασιν· καταφιλοῦσι, καὶ τὴν ὀδυνωμένην αὐτῶν ἀνακτῶνται ψυχὴν, πείθουσαι δι' ὧν λέγουσιν, ὅτι χρησίμος ὁ τῶν διδασκάλων αὐτοῖς φόβος.

Ἐπεὶ οὖν καὶ ὑμᾶς ἐφόβησαν ἀρχόντες, καὶ ἀναγωνίους ἐποίησαν, ἡ Ἐκκλησία, ἡ κοινὴ πάντων ἡμῶν μήτηρ, τοὺς κόλπους ἀπλώσασα, καὶ ὑπταῖς ὑποδεξαμένη χερσὶ, καθ' ἑκάστην παρακαλεῖ τὴν ἡμέραν, λέγουσα, ὅτι χρησίμος καὶ ὁ τῶν ἀρχόντων φόβος ἐστὶ, καὶ ὅτι χρησίμη καὶ ἡ ἐντεῦθεν παράκλησις. Ἐκείνων μὲν γὰρ ὁ φόβος οὐκ ἀφίσχιν ὑπὸ τῆς ῥαθυμίας ἐκλύεσθαι· ταύτης δὲ ἡ παράκλησις οὐκ ἀφίσχιν α' ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καταπίπτειν· καὶ δι' ἀμφοτέρων ὁ Θεὸς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν οἰκονομεῖ. Καὶ γὰρ τοὺς ἀρχοντας αὐτὸς ὥπλισεν, ἵνα φοβῶσι τοὺς ἀσελγαίνοντας· καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτὸς ἐχειροτόνησεν, ἵνα παρακαλῶσι τοὺς ὀδυνωμένους· καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω, μετὰ τῶν Γραφῶν, καὶ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ πείρα διδάσκει. Εἰ γὰρ ὁ ἀρχόντων δυνάστης, καὶ στρατιωτῶν ζώντων ἐν ὅπλοις, μανία ἀνθρώπων εὐαριθμήτων, μεγάλων καὶ ἐπηλύδων, ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπή τοσαύτην ἡμῖν ἀνῆψε πυρὰν, καὶ χειμῶνα τοσοῦτον [76] ἤγειρε, καὶ περὶ ναυαγίας δεδοικέναι ἐποίησεν ἅπαντας· εἰ καθόλου τῶν ἀρχόντων ὁ φόβος ἀνήρητο, ποῦ οὐκ ἂν

ἦλθον οὗτοι μανίας; Ἄρα οὐκ ἂν ἐκ βάθρων ἡμῖν τὴν πόλιν ἀνέτρεψαν, καὶ πάντα ἄνω καὶ κάτω ποιήσαντες, αὐτὰς ἂν ἡμῶν ἀφελοντο τὰς ψυχάς; Ἐὰν γὰρ τὰ δικαστήρια ἀνέλῃς, πᾶσαν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνείλες τὴν εὐταξίαν· καὶ ὥσπερ νῆος τὸν κυβερνήτην ἐὰν ἀποστήσῃς, κατεπόντισας τὸ σκάφος, καὶ τὸν στρατηγὸν ἀναπαγάγῃς τοῦ στρατοπέδου, δεδεμένους τοῖς πολεμίοις παρέδωκας τοὺς στρατιώτας· οὕτω τῶν πόλεων τοὺς ἀρχοντας ἂν ἀνέλῃς, θηρίων ἀλόγων ἀλοχώτερον βιωσόμεθα βίον, δάκνοντες ἀλλήλους καὶ κατεσθίνοντες, τὸν πένεστερον ὁ πλούσιος, τὸν ἀσθενέστερον ὁ δυνατώτερος, τὸν ἐπεικέστερον ὁ θρασύτερος. Ἀλλὰ νῦν τούτων οὐδὲν ἐστὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ· οἱ μὲν γὰρ εὐλαβεῖς συζῶντες οὐδὲν δέονται τῆς τούτων παιδαγωγίας· δικαίῳ γὰρ νόμῳ οὐ κεῖται, φησὶν. Οἱ δὲ πολλοὶ πρὸς κακίαν βλέποντες, εἰ μὴ τὸν ἀπὸ τούτων φόβον εἶχον αὐτοῖς ἐπιχειρῶντες, μυρίων ἂν κακῶν τὰς πόλεις ἐνέπλησαν, ἅπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος συνιδὼν ἔλεγεν· Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, καὶ αἱ οὐσαί ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταταγμέναι εἰσὶν. Ὅπερ γὰρ εἰσιν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ξύλων αἱ ἱμαντίσεις, τοῦτο καὶ οἱ ἀρχόντες ἐν ταῖς πόλεσιν· καὶ καθάπερ ἂν ἐκείνας ἀνέλῃς, διαλυθέντες οἱ τοῖχοι συμπίπτουσιν ἀλλήλους αὐτόματοι· οὕτω τῆς οἰκουμένης ἂν ἀφέλῃς τοὺς ἀρχοντας καὶ τὸν ἐκ τούτων φόβον, καὶ οἰκίαι καὶ πόλεις καὶ ἔθνη μετὰ πολλῆς ἀλλήλοις συμπεσοῦνται τῆς ἀδείας, οὐδενὸς ὄντος τοῦ κατέχοντος καὶ ἀνακρουομένου, καὶ τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως ἀναπειθόντος ἡσυχάζειν.

Μὴ τοίνυν ἀλγῶμεν, ἀγαπητοί, διὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων φόβον, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστῶμεν τῷ Θεῷ, ὅτι τὴν ῥαθυμίαν ἡμῶν ἀνέστειλε, καὶ σπουδαιότερους εἰργάσατο. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, γέγονε βλάβος ἀπὸ τῆς φροντίδος ταύτης, καὶ τῆς μερίμνης; ὅτι σεμνότεροι γεγόναμεν καὶ ἐπεικέστεροι; ὅτι σπουδαιότεροι καὶ προσεκτικώτεροι; ὅτι μεθύοντα καὶ ᾄδοντα πορνικὰ ἄσματα οὐδένα βλέπομεν; ἀλλ' ὅτι λιταὶ διηνεκεῖς, καὶ δάκρυα, καὶ εὐχαί; ὅτι γέλωτες ἀκαίρους καὶ αἰσχρὰ ῥήματα, καὶ διάχυσιν ἄπασα ἀπελήλαται, καὶ γυναῖκα εὐσχημόνα καὶ ἐλευθέραν ἡ πόλις ἡμῖν ὁ ἅπασα μιμνῆται νῦν; διὰ ταῦτα ἀλγείς, εἰπέ μοι; διὰ ταῦτα μὲν οὖν χαίρειν δίκαιον καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι τοσαύτην βλακείαν ὀλίγων ἡμερῶν φόβῳ ὁ κατέλυσε. Ναί, φησὶν, ἀλλ' εἰ μὲν μέχρι φόβου μόνον ἐκινδυνεύομεν, ἱκανῶς ἂν ἐκαρπωσάμεθα τὴν ὠφέλειαν· νυνὶ δὲ δεδοικαμεν μὴ περαιτέρω προέλθῃ τὸ δεινόν, καὶ περὶ τῶν ἐσχατῶν κινδυνεύωμεν ἅπαντες. Ἀλλὰ μὴ δέισιτε, Παῦλος ὑμᾶς παραμυθεῖται λέγων, ὅτι Πιστὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἂν δώσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ τὸ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν

* Sic Savil. et maxima pars codicum. Morel. περιβάλλουσι.

* Savil. οὐ συγχωρεῖ.

* Aliquot mss. ἡ πείρα βοᾷ· εἰ γάρ.

* Alii ἡμῶν.

* Alii φόβος.

tum ex se pulchrum videtur, multo pulchrius autem nobis videbitur nostro circumpositum corpori; sic et Dei mandata pulchra quidem sunt, etiam cum laudantur; multo autem pulchriora, cum et expleantur, apparent. Etenim nunc brevi temporis momento dicta nostra laudatis; si vero res impleatis, per omnem diem, et per omne tempus, et nos et vos ipsos lauda-

bitis. Nec hoc est magnum, quod invicem nos laudabimus, sed quod et Deus nos suscipiet: nec tantum suscipiet, sed et magnis illis remunerabitur et ineffabilibus donis: quæ nos omnes assequi contingat, gratia Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

QUOD UTILIS EST MAGISTRATUUM TIMOR, ET NARRATIO EORUM, QUÆ PER VIAM ACCIDERUNT IIS QUI NUNTIIUM SEDITIONIS IMPERATORI AFFEREbant: ET QUOD QUI INDIGNA PATITUR ET GRATIAS AGIT PERMITTENTI DEO, PAR SIT EI QUI TALIA PROPTER DEUM PATITUR. EXEMPLA RURSUM A TRIBUS PUERIS ET FORNACE BABYLONICA: ET DE ABSTINENTIA A JURAMENTIS.

HOMILIA VI.

1. Multos quidem impendimus dies charitatem vestram consolantes: non propterea tamen ab hac desistemus materia; sed donec tristitiæ vulnus remanserit, consolationis medicamentum imponemus. Si enim corporis vulnera curare non desinunt medici, donec desivisse dolorem viderint: multo magis hoc in anima fieri convenit. Etenim animæ vulnus est tristitia, et ipsam continue lenibus fovere verbis oportet: nec enim ita carnis tumorem calidarum solet aquarum natura remittere, ut animæ æstus consolantium copia sermonum sedare consuevit. Non hic opus spongia, sicut medicis, sed pro spongia linguam tractabimus: non hic opus igne, quo aquas calefaciamus, sed pro igne Spiritus gratia utemur. Age igitur et hodie hoc ipsum faciamus. Nisi enim nos consolationem vobis attulerimus, unde solamen abunde capietis? Iudices terrent, ideo sacerdotes consolentur: magistratus minantur, ideo Ecclesia confirmet. Etenim hoc in parvulis evenit; præceptores terrent, et verberant, et lacrymantes ad matres remittunt: matres vero sinu suscipientes continent et circumplectuntur, et lacrymas detergentes osculantur, et dolentem ipsorum animam relevant, verbis persuadentes, ipsius utilem esse præceptorum metum.

Magistratum timor utilis. — Quoniam igitur et vos terruerunt magistratus, et anxios reddiderunt, Ecclesia communis omnium mater nostra sinus aperiens, et supinis suscipiens manibus quotidie consolatur, dicens utilem esse magistratum metum, utilem etiam hinc profectam consolationem. Illorum enim metus non sinit nos torpore dissolvi; hujus autem consolatio sub tristitia succumbere non permittit: et per utraque Deus salutem nostram disponit. Nam et magistratus ipse armavit, ut lascivientes terreat: et sacerdotes ipse elegit, ut dolentes consolentur: et hæc utraque post Scripturas, ipsa etiam rerum experientia docet¹. Si enim cum non deessent magistratus, et milites in armis præsto essent, furor paucorum hominum promiscuorum et advenarum brevi temporis momento tantum nobis incendium fecit, et tantam excitavit procellam, et de naufragio cunctos metuere

compulit: si magistratum metus omnino sublatus fuisset, ad quid furoris isti non venissent? nonne a fundamentis hanc nobis urbem evertissent, et omnia confundentes, ipsas demum animas nostras abstulissent? Si enim judicialia sustuleris tribunalia, omnem vitæ nostræ ordinem sustuleris: et sicut si gubernatorem a navi separaveris, scapham submeriseris, et si ducem ab exercitu abduxeris, victos hostibus tradideris milites: ita si magistratus de civitatibus abstuleris, seris irrationabilibus magis irrationabilem degemus vitam, inter nos mordentes et nos devorantes, pauperiorem dives, infirmiorum potentior, mansuetiorem audacior. Sed horum nihil nunc est per Dei gratiam: in religione enim viventes nihil opus horum habent correctione: *Justo enim lex non est posita*, inquit (1. Tim. 4. 9). Multi vero ad vitium spectantes, nisi hunc imminentem timorem haberent, infinitis utique malis civitates implescent, quæ Paulus quoque cognoscens dicebat: *Non enim est potestas, nisi a Deo: et quæ sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt* (Rom. 13. 4). Quod enim in domibus faciunt lignorum contignationes, hoc magistratus in civitatibus: et sicut si illas sustuleris, dissoluti parietes per sese corruunt: ita si ex mundo magistratus tollas et horum metum, et domus et civitates et gentes cum multa inter se licentia corruent, nemine existente qui contineat et repellat, et pœnæ timore eos quiescere persuadeat.

Erumnarum utilitas. — Ne igitur doleamus, dilecti, propter magistratum metum; verum et Deo gratias agamus quod torporem nostrum corripuerit, et nos diligentiores effecerit. Quod enim, quorsu, damnum factum est ex cura et sollicitudine ista? quod honestiores facti simus et mansuetiores? quod diligentiores et attentiores? quod ebrium et meretricia canentem cantica videamus neminem? quod supplicationes continue, et lacrymæ et preces? quod risus importunus, et turpia verba, et omnis lascivia expulsa sit, et mulierem modestam et liberam civitas nostra tota nunc imitetur? propter hæc doles? Quin gaudere propter hæc et Deo gratias agere magis oportet, quod tantam molliem paucorum dierum formidine resolverit. Non nego, inquit; sed si ad metum usque tantum periclitaremur, satis essemus utilitatis lucrati:

¹ Aliquot Mss.: *Experientia clamat.*

nunc vero timemus ne ulterius malum procedat, et de ultimis periclitemur omnes. Sed ne timeatis, Paulus vos consolatur dicens: *Fidelis est Deus, qui non sinet vos tentari plus quam potestis, sed faciet et cum tentatione proventum, ut possitis sufferre* (1. Cor. 40. 13). Ipse enim dixit, *Non te dimittam, neque te derelinquam* (Hebr. 13. 5; Deut. 31. 6; Jos. 1. 5). Si enim rebus ipsis castigare vellet, et malorum experientia, non tot diebus nos timori tradidisset: cum enim punire noluerit, terret; quoniam si puniturus esset, timor esset superfluus, superflua minæ. Nunc vero innumeris mortibus graviores vitam sustinimus, tot diebus trepidantes et tremantes, et ipsas umbras reformidantes, atque ipsius Cain poenam luentes, et e medio somno præ continua anxietate exsistentes, ita ut si etiam Deum irritassemus, nunc tantam passi poenam, reddidissemus propitium. Etsi enim non dignum peccato supplicium dedimus, Dei tamen clementiæ sufficit.

2. *Nuntii seditionis Antiochenæ in via moras trahere coguntur.* — Non tantum autem ex hoc, sed etiam ex aliis multis confidere oportet: non enim modica nobis bonæ spei pignora jam Deus dedit. Et quod est omnium primum, qui malum attulere nuntium, hinc velut alati digressi, et dudum ad castra se perventuros esse putantes, circa medium adhuc iter morantur; tot obstacula et impedimenta ipsis acciderunt, et equos dimittentes, nunc vehicula agunt: unde necesse est eos illic tardius perventuros esse. Postquam enim antistitem nostrum et communem patrem Deus hinc suscitavit, et persuasit abire, et obire legationem hanc, mox illos circa medium itineris consequutus est, ne prævenientes ignem succenderent, et in reliquum correctionem doctori inutilem redderent, regiis auribus inflammatis. Quod enim non sine Deo factum sit hoc impedimentum, inde manifestum: homines totum tempus in talibus peregrinationibus impendentes, et hoc officium habentes, equos continue agendi, nunc ab ipsa equitatione contriti defecerunt, et quæ nunc accidere, Jonæ rebus contraria facta sunt (Jonæ 1). Illum enim urgebat Deus abire notentem, hos volentes vetuit. O novum et admirabile negotium! ille subversionem prædicare volebat, et invictum eum excitavit: hi cum celeritate subversionem annuntiare festinant, et invitos ipsos rursus prohibuit. Qua tandem de causa? Quoniam hic quidem celeritas damnum, illic vero celeritas lucrum ferebat: ideo et illum per cetum festinare fecit, et hos per equos impedit. Vides Dei sapientiam? per quæ quisque quod exspectabat se expediturum speravit, per hæc quisque impeditus est. Per navigium ille se evasurum putavit, et navigium illi vinculum factum est: isti per equos ocysus se Imperatorem visuros speraverunt, et equi fuerunt impedimento: imo vero non equi, sicut nec illi navigium, sed Dei providentia ubique omnia propria dispensans sapientia. Et considera providentiæ modum, quomodo et terruit et consolatus est. Ipso enim die quo omnia illa patrata sunt facinora, ipsos quidem exire, tamquam omnia quæ acci-

derant Imperatori nuntiattiros permittens, exeundi celeritate omnes perterritit; postquam vero abierunt, et duos trese dies contriverunt, cum jam inanem esse antistitis nostri protectionem putabamus, utpote qui posterior esset futurus: tunc metum dissolvit, et nos consolatus est, illos, sicut dixi, media detinens via, efficiensque ut li qui illinc ad nos proficiscebantur, illorum per viam ærumnas nobis annuntiarent, ut parumper respirarem: quod et factum est, et magnam anxietatum partem deposuimus. His auditis, horum auctorem adoravimus Deum, qui patre quovis diligentius omnes res nostras nunc disposuit, invisibili quidem vi improbos istos cohibens nuntios, et tantum non dicens, Quid festinatis? quidve prope-ratis civitatem talem subvertere volentes? num bona regi nuntia affertis? Manete istic, donec servum meum tamquam medicum optimum prævenire, et vestrum prævertere cursum faciam. Si vero nascente prævaricationis ulcere, tanta providentia exhibitæ est: multo magis post conversionem, post poenitentiam, post tantum timorem, post lacrymas et preces, majorem libertatem consequemur. Jonas enim congrue pellebatur, ut ad poenitentiam induceret; vos vero jam exhibuistis poenitentiam et magnam conversionem, ideoque consolatione deinceps est opus, non nuntio minas ferente. Propterea communem et hinc patrem suscitavit, et quidem cum multa essent quæ prohiberent; si vero non pepercisset salutem nostræ, non illi persuasisset, sed et volentem exire vetuisset.

3. *Theodosii in Paschate clementia.* — Tertium quidpiam suppetit dicendum, quod fiduciam vobis pariat, præsens nempe solemnitas, quam et infideles fere omnes reverentur, et hic ipse religiosus Imperator sic suspexit et honoravit, ut omnes ante se cum pietate imperantes superaverit. Talibus namque diebus cum epistolam ad solemnitatis honorem misisset, omnes fere carcerem habitantes dimisit. Et hanc epistolam admissus antistes noster coram Imperatore leget, et propriarum legum commonefaciet, et d'cet ad ipsum: Tu teipsum exhortare, et tui recordare: domesticum habes humanitatis exemplum: justam noluisti cædem committere, et injustam patrare sustinebis? convictos et condemnatos festivitatis reverentia dimisisti, et insontes nihilque ausos condemnabis, præsertim solemnitate præsentem? Nequaquam, Imperator. Tu hanc epistolam civitatibus omnibus mittens, aiebas: Utinam et defunctos resuscitare possem. Hæc opus habemus humanitate, his nunc egemus verbis¹. Non tam claros facit reges hostes vincere, quam animum et iram superare: illic enim armorum et militum opus geritur, hic vero tuum solius simpliciter tropæum, et habes neminem, qui tecum sapientiæ gloriam partiat. Superasti tumultum barbaricum, supera et animam regum: discant omnes infideles, quod Christi timor omnem potentiam refrenare possit. Glorifica Dominum tuum, conservis peccata dimittens, ut ipse quoque te magis glorificet, ut benignum tibi et tra-

¹ Alii, si vero non consulisset.

² Alii: Illorum nunc verborum locus.

ἐκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερνεγκεῖν. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν· Οὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω. Εἰ γὰρ δι' ἔργων ἐδοῦλετο κολάσαι καὶ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἡμερῶν παρέδωκεν ἡμᾶς φόβῳ· ἔσαν γὰρ μὴ βούληται κολάζειν, φοβεῖ· ἐπεὶ εἰ μέλλοι [75] κολάζειν, περιττὸς ὁ φόβος, περιττὴ ἡ ἀπειλή· νῦν δὲ μυρίων χαλεπωτέραν θανάτων ὑπέστημεν ζωὴν, ἐν τοσαύταις ἡμέραις δεδοικότες καὶ τρέμοντες, καὶ τὰς σκιὰς αὐτῆς ὑποπτεύοντες, καὶ τὴν τοῦ Καὶν τίνοντες δίχην, καὶ ἡμέσου τῶν ὑπῶν ἀναπνέδωτες· ἀπὸ τῆς διηνεκοῦς ἀγνῶτας· ὥστε εἰ καὶ παρωγίσασμεν τὸν Θεόν, ἐξελειωσάμεθα νῦν τοσαύτην ὑπομείναντες τὴν τιμωρίαν. Καὶ γὰρ εἰ καὶ μὴ τῶν ἀμαρτημάτων ἀξίαν ἐδόκαμεν· ἀ· δίχην, ἀλλ' ἀρκοῦσαν τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπείᾳ.

β'. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν πολλὰ χόθεν θαρρῶν χρῆ· οὐδὲ γὰρ ὀλίγα ἡμῖν ἐνέχυρα τῶν χρηστῶν ἐλπίδων ἔδωκεν ὁ Θεὸς ᾗδῃ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπάντων οἱ τὴν πονηρὰν κομίζοντες ἀγγελίαν, ἐξεληθόντες ἐντεῦθεν καθάπερ τινὲς ὑπόπτεροι καὶ πάλαι καταλήψεσθαι προσδοκῆσαντες τὸ στρατόπεδον, κατὰ μέσσην ἔτι διατρέβουσι τὴν ὁδόν· τοσαῦτα αὐτοῖς κυλύματα καὶ ἐμποδία γέγονε, καὶ τοὺς ἵππους ἀφέντες ὀχήματα ἐλαύνουσι νῦν, ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα βραδυτέραν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν ἐκείσε ἀφίξιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν ἱερέα τὸν ἡμέτερον καὶ κοινὸν πατέρα ἀνέστησεν ὁ Θεὸς ἐντεῦθεν, καὶ ἔπεισεν ἀπελθεῖν, καὶ τῆς προσεβίας συνεγράψασθαι ταύτης, κατέσχε λοιπὸν ἐκείνους κατὰ μέσσην τὴν ὁδόν, ἵνα μὴ φθάσαντες τὸ πῦρ ἀνάρψωσι, καὶ τῷ διδασκάλῳ λοιπὸν ἀνόντην ποιήσωσι τὴν διόρθωσιν, τὰς βασιλικὰς ἐμπρήσαντες ἀκοάς. "Οτι γὰρ οὐκ ἄνευ Θεοῦ τὸ κύκλωμα γέγονε, ὅλην ἐκείθεν· Ἀνθρωποὶ τὸν ἅπαντα χρόνον τοιαύταις συντραφέντες ἀποδημίαις, καὶ τοῦτο β' ἔργον ἔχοντες ἵππους ἐλαύνειν διηνεκῶς, νῦν ὅτ' αὐτῆς τῆς ἱππασίας συντριβέντες ὑπέρησαν, καὶ γέγονεν ἀπ' ἐναντίας τοῖς τοῦ Ἰωνᾶ τράγμασι τὰ συμβάντα νῦν. Ἐκείνον μὲν γὰρ μὴ βουλόμενον ἀπελθεῖν ἡπείγει· τούτους δὲ βουλομένους ἀπελθεῖν ἐκώλυσε. "Οι καινοὶ καὶ παραδόξου πράγματος! ἐκεῖνος οὐκ ἐδοῦλετο κηρύττειν κατὰ στραφὴν, καὶ ἀκοντα αὐτὸν ἀνέστησεν· οὗτοι μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους σπεύδουσιν ἀπαγγεῖλαι κατὰ στραφὴν, καὶ ἀκοντας αὐτοὺς πάλιν ἐκώλυσε. Τί δὴ ποτε; "Οτι ἐνταῦθα μὲν τὸ τάχος βλάβος, ἐκεῖ δὲ τὸ τάχος κέρδος ἔφερε· διὰ τοῦτο κακείνων ἡπείζει διὰ τοῦ κήτους, καὶ διὰ τῶν ἱππῶν τούτους συνεπόδισεν. "Ορξ· Θεοῦ σοφίαν; διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὧν ἕκαστος ἥλπισεν ἀνύειν τὸ προκαίμενον ε, διὰ τούτων συνεπόδισθησαν ἕκαστος. Ἐκεῖνος διὰ τοῦ πλοίου προσεδόκητε πτήσασθαι, καὶ τὸ πλοῖον αὐτῷ δεσμὸς ἐγένετο· διὰ τῶν ἱππῶν οὗτοι προσεδόκησαν ταχύτερον βῆσθαι τὸν βασιλέα, καὶ οἱ ἱπποὶ γεγόναν κύκλωμα· μᾶλλον δὲ οὐχ οἱ ἱπποὶ, ὥστε οὐκ οὐδ' ἐκείνῳ τὸ πλοῖον, ἀλλ' ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ πανταχοῦ πάντα μετὰ τῆς οικείας οἰκονομοῦσας σοφίας. Καὶ σκόπει κηδεμονίαν, πῶς καὶ ἐφόβησε καὶ παρεκάλεσε. Παρὰ μὲν γὰρ αὐτὴν τὴν ἡμέραν, ὅτε τὰ παράνομα ἐπολήθησαν ἐκείνῃ, ἀφελὲς αὐτοὺς ἐξεληθὲν ὡς ἀπαγγελοῦντας τῷ βασιλεῖ τὰ συμβεβηκότα ἅπαντα, τῷ τάχει τῆς ἐξόδου πάντας ἐφόβησεν· ἐπειδὴ δὲ ἀπῆλθον, καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνῆλθον ἡμέρας, καὶ λοιπὸν ματαίαν εἶναι ἐνομιζόμενον τοῦ ἱερέως τοῦ ἡμετέρου τὴν ἀποδημίαν, [76] ὡς ὑπερέβριζεν μέλλοντος, τότε τὸν

φόβον ἐξέλυσε καὶ παρεμυθήσατο, ἐκείνους τε, ὥστε περ ἔφην, κατὰ μέσσην κατασχὼν τὴν ὁδόν, καὶ τοὺς ἐκείθεν ἀφικνουμένους πρὸς ἡμᾶς διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ τὰ ἐκείνων πάθῃ πᾶσιν ἡμῖν ἀναγγεῖλαι παρασκευάσας, ἵνα μικρὸν ἀναπνεύσωμεν ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο, καὶ πολὺ τῆς ἀγωνίας ἀπεθέμεθα μέρος. Ταῦτα ἀκούσαντες, τὸν ταῦτα ποιήσαντα προσεκυνήσαμεν Θεὸν ὡς πατέρων πάντων φιλοστοργότερον· καὶ νῦν τὰ καθ' ἡμᾶς διέθεκεν ἅπαντα, ἀοράτῳ τινὶ δυνάμει τοὺς πονηροὺς τούτους κατασχὼν ἀγγέλους, καὶ μονονουχὶ λέγων· Τί σπεύδετε; τί δὲ ἐπείγεσθε πόλιν τοιαύτην καταποντίζειν μέλλοντες; μὴ γὰρ εὐαγγέλια κομίζετε τῷ βασιλεῖ; Μένετε αὐτοῦ, ἕως οὗ τὸν ὁ θεράποντα τὸν ἐμὸν, καθάπερ λατρὸν ἀριστον, παρασκευάσω φθάσαι καὶ τὸν ὑμέτερον προκαταλαβεῖν δρόμον. Εἰ δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ τῆς παρανομίας ἔλκουσ τοσαύτη πρόνοια γέγονε, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν, μετὰ τὴν μετάνοιαν, μετὰ τὸν τοσοῦτον φόβον, μετὰ τὸ δάκρυα καὶ τὰς εὐχὰς πλείονος ἀπολαυσόμεθα τῆς ἀδείας. "Ο μὲν γὰρ Ἰωνᾶς εἰκότως συνηλαύνειτο, ἵνα εἰς μετάνοιαν ἐμβάλῃ, ὅμως δὲ ᾗδῃ τὴν μετάνοιαν ἐπεδείξασθε καὶ πολλὴν τὴν ἐπιστροφὴν· διὰ καὶ παρακλήσεως δεῖ λοιπὸν, οὐκ ἀγγελίας ἀπειλὴν ἐχούσης. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν κοινὸν ἐντεῦθεν ἀνέστησε πατέρα, καίτοι πολλῶν ὄντων τῶν καλυόντων· εἰ δὲ μὴ ἐφειδέτο τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, οὐκ ἂν ἐκείνων ἔπεισεν, ἀλλὰ καὶ βουλόμενον ἐξελεῖν ἐκώλυτεν ἄν.

γ'. Ἐχω τι καὶ τρίτον εἰπεῖν δυνάμενον ὑμᾶς πείσαι θαρρῶν, τὴν παρούσαν ἑορτὴν, ἣν καὶ ἄπιστοι αἰδοῦνται σχεδὸν πάντες, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ θεοφιλὴς βασιλεὺς οὕτως ᾗδέσθῃ καὶ ἐτίμησεν, ὡς ἅπαντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ μετ' εὐσεβείας κρατήσαντας ὑπερβαλέσθαι βασιλέας. Ἐν ταύταις γοῦν ταῖς ἡμέραις πέμψας ἐπιστολὴν εἰς τιμὴν τῆς ἑορτῆς, τοὺς τὸ δεσποτῆριον οἰκοῦντας σχεδὸν ἀφῆκεν ἅπαντας· καὶ ταύτην ὁ ἱερεὺς ὁ ἡμέτερος, εἰσελθὼν ἀναγνώσκει τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τῶν οἰκείων αὐτὸν ἀναμνήσει νόμον, καὶ ἔρει πρὸς αὐτὸν, ὅτι· Σὺ σαυτὸν παρακάλεσον, καὶ τὰ σαυτοῦ μέμνησο· οἰκοθεν ἔχεις τὸ παράδειγμα τῆς φιλανθρωπίας· δίκαιον οὐχ εἶλον ποιεῖσαι φόνον, καὶ ἀδίκον ὑπομνεῖς ἐργασάσθαι; τοὺς ἐληλεγεμένους καὶ καταδικασθέντας τὴν ἑορτὴν αἰδεσθεὶς ἀφῆκας, καὶ τοὺς ἀνευθύνους καὶ μηδὲν τετολημῆκτας κατακρινεῖς, εἰπέ μοι, καὶ ταῦτα τῆς ἑορτῆς παρουσίας; Μηδαμῶς, βασιλεῦ. Σὺ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης διαλεγόμενος ταῖς πόλεσι πάταις ἔλεγες· Εἴθε μοι δυνατόν ἦν καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναστήσαι. Ταύτης δεόμεθα τῆς φιλανθρωπίας, τούτων δεόμεθα τῶν ρημάτων νῦν. Οὐχ οὕτω τὸ κρατῆσαι πολεμίων λαμπροὺς ποιεῖ τοὺς βασιλεύοντας, ὡς τὸ κρατῆσαι θυμοῦ καὶ ὀργῆς· ἐκεῖ μὲν γὰρ τῶν ὀπλῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν τὸ κατόρθωμα γίνεται, ἐνταῦθα δὲ γυμνὸν σὸν ἐστὶ τὸ τρόπαιον, καὶ οὐδένα ἔχεις τὸν μεριζόμενον μετὰ σοῦ τὴν τῆς φιλοσοφίας δόξαν. Ἐκράτησας πολέμου βαρβαρικοῦ, κράτησον καὶ θυμοῦ βασιλικοῦ· μαθέσθαι οἱ ἄπιστοι πάντες ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ φόβος πᾶσαν ἐξουσίαν δύναται χαλινῶν. [77] δόξα σὸν σου τὸν Δεσπότην, τοῖς συνδούλοις ἀφελὲς τὰ ἀμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτὸς σε δοξάσῃ μεζύνων, ἵνα ἡμερὸν σοι κατὰ τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν δείξῃ τὸ δῆμα καὶ γαληνὸν, ταύτης μεμνημένος σου τῆς φιλανθρωπίας. Ταῦτα καὶ πλείονα τούτων ἔρει, καὶ πάντως ἡμᾶς ἐξαιρήσεται

^a Sic Savil. Vulg. ἀποκ. Edit.

^b Savil. ἔδοξεν.

^b Alii χρόνον τῆς ζωῆς αὐτῶν τοιαῦτα, καὶ τοῦτο μόνοις. Mox quibdam ἔργον, et infra τούτους δὲ ἐπισημαίνοντες ἀπ.

^c Sav. τὸ προσδοκώμενον, et sic legisse videtur interpret. Ed.

^d Alii ἕως ἂν τὸν.

^e Alii ei δὲ μὴ ἐκῆτο τῆς.

^f Savil. et magna pars mss. τοὺς ἀπελθόντας ἀναστ. Mox alii τούτων καιρὸς τῶν ρημάτων νῦν.

τῆς ὀργῆς. Οὐκ εἰς τὸ πείσαι δὲ μόνον τὸν βασιλέα με-
γίστην παρὰ τῆς νηστείας ταύτης ἡμῖν ἡ σύμμαχία, ἀλλὰ
καὶ εἰς τὸ γενναίως ἐνεργεῖν τὰ συμβαίνοντα· καὶ γὰρ
παράκλησιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τούτου καρ-
πούμεθα. Αὐτὸ γὰρ τὸ καθ' ἑκάστην ἡμέραν συλλέγε-
σθαι, καὶ τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἀκροάσεως ἀπολαύειν,
καὶ ἀλλήλους βλέπειν, καὶ πρὸς ἀλλήλους ὀδύρεσθαι,
καὶ εὐχόμενους καὶ εὐλογίας δεχομένους, οὕτως οἶκαδε
ἀπιέναι, τὸ πλέον ἡμῖν ὑποτάσσεται τῆς ὀδύνης. Μὴ
τοῖνον καταπέσωμεν, μηδὲ προδῶμεν ἑαυτοὺς ὑπὸ τῆς
ἀγωνίας, ἀλλὰ μένωμεν τὰ χρηστὰ προσδοκῶντες, καὶ
προσέχωμεν τοῖς ῥηθῆσθαι μέλλουσι. Καὶ γὰρ βούλο-
μαι σήμερον περὶ ὑπεροφίας θανάτου διαλεχθῆναι^α· πά-
λιν. Εἶπον γὰρ ὅτι τὸν θάνατον δεδοίκαμεν, οὐκ
ἐπειδὴ φοβερός ἐστιν ἑκείνος, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐθ' ὁ τῆς βα-
σιλείας ἡμᾶς ἔρωσ' ἀνῆψεν, οὔτε ὁ τῆς γεννῆς φόβος κατέ-
σχευεν, καὶ πρὸς τοὺς τοῖς, ὅτι τὸ συνειδὸς οὐκ ἔχομεν
ἀγαθόν. Βούλειθε καὶ τετάρτην εἴπω αἰτίαν τῆς ἀκαίρου
ταύτης ἀγωνίας οὐκ ἐλάττωσα, τῶν προτέρων ἀληθεστέ-
ραν; Οὐ ζῶμεν μετὰ τῆς προστηκούσης τοῖς Χριστιανοῖς
σκληραγωγίας, ἀλλὰ τὸν ὕγρον τοῦτον καὶ διαλελυμένον
καὶ χαῦνον ἐξηλώσαμεν βίον διὸ καὶ εἰκότως τοῖς παρ-
οῦσιν ἐμφιλοχоруόμεν πρᾶγμασιν.

Ὡς εἰ γε ἐν νηστείαις καὶ παννυχίσιν καὶ εὐτελείᾳ
διαίτησιν τὴν ζωὴν διτηρῶμεν ταύτην, τὰς ἐπιθυμίας ἡμῶν
ἐκκόπτοντες τὰς ἀτόπους, τὰς ἡδονὰς κωλύοντες, τοὺς
ἰδρωτάς τῆς ἀρετῆς ὑπομένοντες, κατὰ τὸν Παύλου λό-
γον^α· ὑποπιέζοντες τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγούμενοι, τῆς
σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιούμενοι· εἰς ἐπιθυμίας, τὴν στε-
νὴν καὶ τεδιωμένην ὁδὸν ὀδύοντες, ταχέως ἂν τῶν
μελλόντων ἐπιθυμήσαμεν, τῶν παρόντων πόνων ἀπαλ-
λαγῆναι σπεύδοντες. Καὶ οἱ οὐ ψευδὲς ὁ λόγος ὁ ἡμέτε-
ρος, ἀνάθεθι πρὸς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, καὶ κατὰ-
μαθε τοὺς ἐκεῖ μοναχοὺς, τοὺς ἐν σάκκῃ, τοὺς ἐν
δεσποῖς, τοὺς ἐν νηστείαις, τοὺς ἐν σκότῃ κατακε-
κλεισμένους, καὶ ὄψει πάντας αὐτοὺς τῆς τελευτῆς ἐπι-
θυμούοντας, καὶ ἀνάπαυσιν τὸ πρᾶγμα καλοῦντας. Καθά-
περ γὰρ ὁ πυκτεύων ἐπείγεται τοῦ σταδίου ἐξελθεῖν,
ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν τραυμάτων· καὶ ὁ ἀθλητὴς ἀναστῇαι
τὸ θέατρον ἐπιθυμεῖ, ἵνα ἐλευθερωθῇ τῶν πόνων· οὕτω
καὶ ὁ ἐν σκληρῷ καὶ τραχυτάτῃ βίῳ ζῶν μετ' ἀρετῆς,
ἐπιθυμεῖ τῆς τελευτῆς, ἵνα καὶ τῶν πόνων ἀπαλλαγῇ
τῶν παρόντων, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀποκειμένων ἔχη στεφά-
νων θαρρεῖν πρὸς τὸν εὐδιον καταπλεύσας λιμένα, καὶ
ἐκεῖ μεταστὰς, ἔνθα λοιπὸν οὐκ ἐστὶν ὑποπεσεῖσαι ναυ-
άγιον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐπίπονον φύσει καὶ μοχθη-
ρὸν τὸν βίον ἡμῶν κατεσκεύασεν, ἵνα ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα
συνωθούμενοι θλίψεως, ἐπιθυμίαν τῶν μελλόντων λάβω-
μεν. Εἰ γὰρ νῦν τοσοῦτον ὄντων τῶν λυπηρῶν, καὶ κιν-
δύνων, καὶ φόβων καὶ φροντίδων πάντοθεν ἡμᾶς περι-
στοιχιζόμενοι, οὕτως ἐμφιλοχоруόμεν τῇ παρουσίᾳ
ζωῇ, [78] εἰ μὴδὲν τοῦτον ἦν, ἀλλ' ἄλυπός τις καὶ ἀτα-
λαίπωρος ὁ βίος ἡμῖν ἄπας ἐγένετο, πότε ἂν ἐπιθυμή-
σαμεν τῶν μελλόντων;

Β'. Οὕτω καὶ Ἰουδαίους ἐποίησεν ὁ Θεός· καὶ γὰρ ἐκεῖ-
νους βουλόμενος εἰς ἐπιθυμίαν ἐμβαλεῖν τῆς ἐπανάδου,
καὶ πείσαι μεταστῆναι τὴν Αἴγυπτον, συνεχώρησε τῷ πληρῷ
καὶ τῇ πλινθείᾳ ταλαιπωρεῖσθαι, ἵνα τῷ μεγέθει τῶν
πόνων καὶ τῆς ταλαιπωρίας ἐκείνης ἀγχώμενοι βοηθῶσι
πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς ἐπανάδου. Εἰ γὰρ δὴ τούτων
γενομένων ἐξεληθόντες πάλιν ἐμμένοντο τῆς Αἰγύπτου,

καὶ τῆς χαλεπῆς δουλείας καὶ πρὸς τὴν προτέραν τυραν-
νίδα ὑποστρέφειν ἠπειλόντο, εἰ μὴ τοιοῦτον ἐπειράθη-
σαν τῶν βαρβάρων, πότε ἂν ἀφεῖναι τὴν ἀλλοτρίαν
ἠθέλησαν; Ἰνα οὖν καὶ ἡμεῖς μὴ τῇ τῇ προσηλωμένοι
καὶ πρὸς τὰ παρόντα κετηνότες ἀλγῶμεν, καὶ ἐπιλαν-
θανώμεθα τῶν μελλόντων, μοχθηρὸν ἡμῖν τὸν βίον
ἐποίησεν ὁ Θεός. Μὴ τοῖνον περιεχόμεθα^β πέρα τοῦ
δέοντος τῆς παρουσίας ζωῆς. Τί γὰρ ὕψελος ἡμῖν; ποῖον
δὲ κέρδος ἐκ τοῦ προσηλωσθαι μεθ' ὑπερβολῆς τῇ τοῦ
παρόντος βίου ἐπιθυμίᾳ; Βούλει μαθεῖν διὰ τί καλὸν ἡ
παρούσα ζωὴ; Ὅτι τῆς μελλούσης ζωῆς ἡμῖν ὑπόδειξις
γίνεται καὶ ἀφορμὴ, καὶ σκάμμα καὶ στάδιον τῶν ἐκεῖ
στεφάνων ἐστίν· ὥς εἰ μὴ τοῦτο παράσχοι ἡμῖν, μυ-
ρίων θανάτων ἐστὶν ἐλεεινότερα. Εἰ γὰρ μὴ μέλλομεν
ζῶντες ἀρέσκειν Θεῷ, βέλτιον ἀποθανεῖν^γ. Τί γὰρ τὸ
πλέον; τί τὸ περιττόν; Οὐχὶ τὸν αὐτὸν ἥλιον καὶ τὴν
αὐτὴν σελήνην καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὀρώμεν; οὐχὶ τὸν
αὐτὸν χειμῶνα; οὐχὶ τὸ αὐτὸ θέρος; οὐχὶ τὰ αὐτὰ πρά-
γματα; Τί τὸ γεγονός; αὐτὸ τὸ γενησόμενον. Τί
τὸ πεποιμένον; αὐτὸ τὸ ποιηθόμενον. Μὴ τοῖνον
μήτε τοὺς ζῶντας ἀπλῶς μακαρίζωμεν, μήτε τοὺς
ἀποθνήσκοντας θρηνώμεν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐν ἀμαρτίαις
ὄντας, κἀν ζωῇ^δ, κἀν τετελευτηκότας ὄντας, ὀδύρω-
μεθα· τοὺς δὲ ἐν δικαιοσύνῃ μακαρίζωμεν πάλιν, ὅπου-
περ ἂν τύχωσιν ὄντες. Σὺ μὲν οὖν ἵνα δέδοικας θάνατον,
καὶ θρηνέῃς· ὁ Παῦλος δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνή-
σκων οὐ μόνον οὐκ ἐδάκρυε διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρε
καὶ ἡγάλλετο. Εἶθε καγὼ διὰ τὸν Θεὸν ἐκινδύνευον, φησὶ,
καὶ οὐκ ἂν ἐφρόντισα. Ἀλλὰ μὴδὲ νῦν καταπέσεις· οὐδὲ
γὰρ μόνον ὁ διὰ τὸν Θεὸν τι πάσχειν εὐδοκίμει, ἀλλὰ
καὶ ὁ ἀδίκως τι πάσχειν, καὶ φέρων γενναίως, καὶ εὐ-
χαριστῶν τῷ συγχωροῦντι Θεῷ, οὐκ ἐλάττων τοῦ διὰ τὸν
Θεὸν ταῦτα πάσχοντος ἐστίν. Ἐπεὶ καὶ ὁ μακάριος Ἰωβ
τὰς πολλὰς καὶ ἀφορήτους ἐκείνας πληγὰς ἐδέξατο, τοῦ
διαβόλου μάτην καὶ εἰκὴ καὶ ἀπλῶς ἐπιβουλεύοντος, ἀλλ'
ὅμως ἐπειδὴ γενναίως ἠνεγκε, καὶ ὑψαρίστησε τῷ ταῦτα
συγχωροῦντι Θεῷ, ὁλόκληρον τὸν στέφανον ἀνεδέησεν.

Μὴ τοῖνον λυποῦ διὰ τὸν θάνατον· φύσεως γὰρ ἐστὶ
λυποῦ δι' ἀμαρτίαν· προαιρέσεως γὰρ τὸ ἐγκλημα. Εἰ
δὲ λυγὴ διὰ τοὺς ἀποθανόντας, διαίγει καὶ διὰ τοὺς γε-
νωμένους· ὥςπερ γὰρ τοῦτο φύσεως, οὕτω κακείνη φύ-
σεως. Ἄν τοῖνον ἀπειλήσῃ τις θάνατον, εἰπὲ πρὸς αὐ-
τόν· Ἐπαυδεύθην παρὰ τοῦ Χριστοῦ μὴ φοβεῖσθαι ἀπὸ
τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυνάμενον
ἀποκτεῖναι. [79] Ἄν ἀπειλή δήμευσιν οὐσίας, εἰπὲ πρὸς
αὐτόν· Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου,
γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι· Οὐδὲν εἰσπνέγκαμεν εἰς
τὸν κόσμον τοῦτον, δηλὸν ὅτι οὐδὲ ἐξενεργεῖν τι
δυστησόμεθα· κἀν μὴ σὺ λάβῃς, θάνατος ἐπελθὼν
λήψεται· κἀν μὴ σὺ σφάξῃς, ὁ τῆς φύσεως ἐπελ-
θὼν νόμος ὅσει τι τὴν τελευτῇ. Μὴδὲν τοῖνον φοβώμεθα
τῶν ἀπὸ τῆς φύσεως ἡμῖν ἐπαγομένων, ἀλλ' ἐκείνα τὰ
ἐκ πονηρᾶς ἡμῖν ἐγγινόμενα προαιρέσεως· ἐκείνα γὰρ
ἡμῖν τίκτει τὴν κόλασιν. Τοῦτο δὲ λογίζόμεθα διηγετικῶς
ἐπὶ τῶν συμβαινόντων ἡμῖν ἀδοκίμως, ὅτι οὐ διορθώ-
σομεν αὐτὰ ἀλγούντες, καὶ παύσομεθα ἀλγούντες· κἀ-
κεῖνο μετὰ τούτου πάλιν, ὅτι ἐὰν πάθωμεν τι δεινὸν
κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀδίκως, διαλύομεν πολλὰ τῶν
ἀμαρτημάτων. Διὸ μέγα ἀγαθὸν ἐνταῦθα ἀπολαβεῖν
ἀμαρτήματα, καὶ μὴ ἐκεῖ· καὶ γὰρ ὁ πλοῦσιος οὐδὲν ἐν-
ταῦθα δεινὸν ἀπέλαβε, καὶ διὰ τοῦτο ἐκεῖ ἀπστηγανίζετο.

^α Sic Savil. melius quam vulg. διαλεχθώμεν. Edit.

^β Alii κατὰ τὸν Παῦλον. Ibid. Savil. ὑποπιέζοντες.

^γ Alii ἐχόμεθα.

^δ Savil. et quidam alii ἀπελθεῖν.

^ε Alii κἀν ζῶντας.

quillum oculum in iudicii die clementiæ tuæ recordatus exhibeat. Hæc et his plura dicit, et nos ab ira penitus eripiet. Non tantum autem ad Imperatori persuadendum maximum ex hoc jejuniis nobis est auxilium, sed etiam ad casus generose ferendos : etenim consolationem non minimam ex hoc tempore capimus. Per singulos enim dies congregari, et divinarum auditu Scripturarum frui, et invicem nos conspiciere et lamentari, et orantes, ac benedictionem accipientes, sic domum abire, id doloris plurimum nobis aufert. Ne igitur corruiamus, neque nos ipsos præ anxietate prodamus, sed maneamus expectantes bona, et dicendis mentem adhibeamus : etenim volo et hodie de mortis contemptu iterum disserere¹. Dixi vobis heri, nos mortem timere, non quidem quia terribilis est, sed quoniam neque cælestis regni amor nos succendit, neque gehennæ timor nos occupavit : et ad hæc, quoniam conscientiam non habemus bonam. Vultis et quartam hujus importunæ anxietatis causam commemorare, non minus superioribus veram? Non vivimus in asperitate Christianis congrua, sed facilem hanc et solutam et mollem amamus vitam : idcirco verisimiliter et præsentibus oblectamur rebus.

Ex maceratione cælestium desiderium nascitur. — Quod si utique in jejuniis et pernoctationibus et victus tenuitate, hanc vitam transigeremus, cupiditates nostras præcidentes absurdas, voluptates arcenes, sudores virtutis sustinentes, secundum Paulum corpus castigantes et in servitute redigentes (1 Cor. 9. 27), carnis providentiam ad desideria non facientes, angustiam et confragosam tenentes viam, cito futura concupisceremus, præsentibus liberari laboribus festinantes. Et quod non falsus sit sermo noster, ad montium vertices ascende, considera illic morantes monachos in sacco, in vinculis, in jejuniis, in tenebris conclusos, et omnes videbis mortem exoptantes, et rem illam requiem appellantes. Sicut enim castibus pugnaus stadio exire festinat, ut vulneribus liberetur, et athleta spectatores exsurgere concupiscit, ut laboribus absolva- tur : sic et qui in rigida et aspera vita cum virtute vivit, finem desiderat, ut præsentibus eripiat laboribus, et pro repositis valeat coronis confidere, ad tranquillum navigans portum, et illo transmigrans, ubi non est amplius timendum naufragium. Propterea Deus natura laboriosam et gravem nobis vitam paravit, ut præsentibus tribulatione compulsi, futurorum desiderium capiamus. Si enim cum sint tot tristitia, et pericula et timores, et curæ nos undique circum-euntes, tam libenter præsentem immoramur vitam : si nihil horum esset, et absque tristitia et ærumnis tota foret vita nostra, quando unquam futura desideraremus?

4. Sic et Judæis Deus fecit. Volens enim et illos in reditus cupiditatem inducere, et ut Ægyptum odissent persuadere, permisit eos lateritio opere et luto laborare (Exod. 1. 14), ut laborum et ærumnæ illius magnitudine cruciati, ad Deum reversionis causa clama-

rent. Si enim egressi, quamvis hæc accidissent, Ægypti iterum meminerunt et pristinae servitutis, et ad gravem tyrannidem redire festinabant (Exod. 16. 3) : nisi tales fuissent experti barbaros, quando unquam alienam dimittere terram voluissent? Ne igitur et nos terræ affixi, et præsentibus inhiantes torpeamus, et futurorum obliviscamur, vitam nobis fecit Deus laboriosam. Non igitur ultra quam est opus præsentem vitam amplectamur. Quæ nobis utilitas? quod vero emolumentum ex nimia præsentis vite cupiditate? Vis discere quare bonum sit præsens vita? Quia futura nobis vitæ materia efficitur, et occasio et stadium est pro coronis illic adipiscendis : quod nisi hoc nobis præberet, innumeris mortibus esset miserabilior. Nisi enim viventes Deo simus placituri, melius est obire. Quid enim est amplius? quid reliquum? non eundem solem et eandem lunam quotidie cernimus? non eandem hiemem, et non eandem æstatem? non eadem negotia? *Quid est quod fuit? id quod erit. Quid est quod est factum? ipsum quod futurum est* (Eccles. 1. 9). Ne igitur beatos putemus viventes, neque morientes lugeamus; sed in peccatis constitutos, sive viventes, sive mortuos deprecemur; in justitia vero ubicunque sint, beatos existimemus. Tu quidem unam mortem formidas et luges; at Paulus per singulos dies moriens, non tantum non lacrymabat, sed et lætabatur et exultabat. Utinam et ego propter Deum periclitarer, inquit, et nihil curarem. Sed neque nunc consterneris : non enim tantum qui propter Deum patitur, laudem meretur; sed et qui injuste quidquam patitur, et generose fert, et Deo permittenti gratias agit, alio hæc propter Deum patiente non est inferior. Quoniam et beatus Job multas et intolerabiles illas plagas a diabolo frustra et temere et sine causa insidiantie excepit; sed tamen quoniam generose tulit, et Deo hæc permittenti gratias egit, integram reportavit coronam.

Mors non timenda. — Ne igitur propter mortem tristeris, naturæ enim est : tristere propter peccatum, voluntatis enim est culpa. Si vero propter defunctos tristaris, et propter nascentes dole : sicut enim hoc est naturæ, sic et illud. Si quis igitur mortem minetur, dic ipsi : Institutus sum a Christo non illos timere, qui corpus interimunt, animam vero occidere nequeunt (Math. 10. 28). Si rei familiaris publicationem minetur, responde : *Nudus exivi de utero matris meæ, et nudus revertar illuc* (Job 1. 21) : *Nihil in hunc mundum intulimus; palam est quod nec exportare quidquam poterimus* (1. Tim. 6. 7) : et si tu non jugulaveris, naturæ lex finem afferet. Nihil igitur eorum timeamus, quæ nobis natura afferuntur, sed illa quæ ex mala nobis proveniunt voluntate : illa enim nobis pœnam pariunt : hocque egitemus continue in iis quæ nobis inexpectata accidunt, quod non corrigemus illa dolentes, et dolere desinemus : et præter hoc illud quoque, nos si quid injuste in præsentem patimur vitam, multa peccata dissolvere. Idcirco magnum bonum est hic luere peccata, et non illic : etenim dives ille grave nihil recepit, et propterea illic torquebatur. Et quod

¹ Morel., omisiss multis... sed de mortis contemptu disseramus (ἀλλὰ περὶ ὑπερφίας θανάτου διαλεχθῶμεν).

hoc esset in causa ne ulla illic frueretur consolatione, audi quid dicat Abraham : *Fili, recepisti bona tua : propterea cruciaris* (Luc. 16. 25). Quod autem ideo Lazaro bona data sint, quia hic cum virtute infinitas passus erat molestias, patriarcham et hoc dicentem audi. Cum enim dixisset diviti : *Recepisti bona tua* : intulit, *Et Lazarus mala, et propterea consolationem capit*. Sicut enim in virtute viventes et tribulati duplex a Deo habent emolumentum : sic et in vitio vivens et deliciis fruens duplicem habebit pœnam. Rursum dico non fugientes accusans : *Animam enim humiliatam ne perturbes* (Eccli. 4. 3), inquit ; non increpare volens, ægrotaans enim consolationis indiget : sed corrigere studens : ne fuga salutem nostram petamus ; sed fugiamus peccata, et a via mala recedamus. Si hæc fugerimus, etiamsi inter innumeros fuerimus milites, non o nos lædere poterit ; si hæc non fugerimus, etsi ad ipsum montium verticem ascenderimus, hostes et illic reperiemus innumerabiles. Recorderis igitur iterum illorum trium puerorum, qui erant intra fornacem, et nihil grave patiebantur : et eorum qui ipsos injecerant et extra fornacem manebant, quotquot circumstabant, omnes consumpti sunt. Quid hoc mirabilius ? Quos continebat ignis, exsolvit : quos non continebat, rapuit : ut discas non locum, sed morum qualitatem salutem et pœnam asferre : interiores effugerunt, exteriores absumpti sunt. Eadem corpora et his quæ illis, sed non iidem sensus : propterea nec eadem passiones. Fœnum enim etsi circumjacet extra, celeriter accenditur : sicut contra aurum, licet intus maneat, magis splendet.

5. Ubi nunc sunt qui dicunt, Capiat omnia Imperator, et corpus nostrum det liberum ? Quid tandem sit, esse corpore liberum, discant. Non enim immunitas a supplicio corpus facit liberum, sed in justitia continue vivere. Illorum igitur puerorum corpora libera erant, etiam fornaci tradita : peccati enim servitutem jam pridem deposuerant. Etenim hæc sola est libertas, non supplicium effugere, nec grave nihil pati. Tu vero fornacem audiens, recordare fluviorum ignis die illo tremendo. Sicut enim hic hos quidem rapuit ignis, illos autem reveritus est : sic et in illis erit fluviis : et si quis habeat ligna, fœnum et stipulam, is ignem accendit : si vero quis habet aurum et argentum, fit splendidior. Ilanc igitur materiam congregemus, et præsentia generose feramus, scientes quod ab illa poena præsens nos tribulatio liberavit, si philosophari sciamus, et hic meliores efficiet, nec nos tantum, sed et eos sæpe, qui nos cruciant, si vigilemus ; tanta vis est hujus philosophiæ quod et in tyranno tunc factum est. Postquam enim vidit nihil grave passus, audi quomodo mutatus est : *Servi Dei altissimi, exite, inquit, et venite*. Annon paulo ante dicebas, *Et quis est deus qui vos ex manibus meis eripere possit* (Dan. 3. 93. 15) ? Quid factum est ? unde mutatio ? exterius positos absumptos vidisti ; et interius stantes vocas ? unde tibi evenit talia meditari ? Vidisti quanta regi mutatio facta est ? quando nondum ipsos tenuerat, blasphemabat ; postquam vero in ignem ipsos conjecit, philosophabatur. Propterea et Deus

permisit omnia fieri, quæcumque tyrannus voluit, ut demonstraret a se custoditos offendere posse neminem : et quod in Job fecit, hoc et hic operatus est. Etenim illic permisit diabolum omnem suam potentiam ostendere : et postquam omnes hausit sagittas, et nullus insidiarum modus reliquus factus est, tunc e stadio pugilem eduxit, ut clara et indubitata fieret victoria : et hic hoc ipsum fecit. Voluit ipsorum urbem evertere, et non prohibuit : voluit captivos ducere, et non impedivit : voluit ligare, concessit : in fornacem injicere, permisit : flammam ultra modum succendere, et hoc permisit : et quando nihil reliquum fuerat, sed omnem vim suam tyrannus exhauserat, tunc suam Deus virtutem demonstravit et puerorum patientiam. Vides ideo Deum usque in finem tribulationes permisisse, ut insidiantibus et circumventorum philosophiam, et suam demonstraret providentiam ? Quæ utraque et ille tunc discens clamabat : *Servi Dei altissimi, exite, et venite huc*. Tu vero mihi considera puerorum magnanimitatem : neque enim ante vocem exsilierunt, ne quis putaret ipsos ignem timuisse : neque vocati intus manserunt, ne ambitiosi esse et contentiosi viderentur. Postquam didicisti, inquit, ejus sumus servi, postquam Dominum nostrum agnovisti, tunc eximus, præsentibus omnibus, futuri divinæ potentiæ præcones. Imo vero non ipsi tantum, sed et hostis propria voce et lingua et per litteras omnibus tum pugilum constantiam, tum agonethetæ virtutem prædicabat. Et sicut præcones athletas victores in medio theatro pronuntiantes, ipsorum quoque civitates dicunt, Ille de tali civitate : ita et hic, civitatis loco, ipsorum Dominum prædicavit, *Sedrach, Misach, et Abdenago, servi Dei altissimi, exite, et venite huc*. Quid actum est, quod ipsos Dei servos vocas ? nonne tui erant servi ? Sed regnum, inquit, meum dissolverunt, superbiam meam conculcaverunt, verum per opera suum demonstrare Dominum. Si hominum fuissent servi, non expavisset ignis, non cessisset flamma : hominum enim servos creatura revereri et honorare non novit. Propterea rursus inquit : *Benedictus Deus Sedrach, Misach, et Abdenago* (Dan. 3. 93). Tu autem mihi contemplare quomodo primum remuneratorem prædicat : *Benedictus Deus qui misit angelum suum, et eruit pueros suos* (Ibid.). Hoc potentiæ Dei : dic et athletarum virtutem : *Quoniam confiderunt in eo, et verbum regis immutaverunt, et tradiderunt corpora sua, ne servirent diis alienis* (Ibid.). Sed quid virtuti par esse posset ? Antea quando dixerunt, *Diis tuis non servimus* (Ib. v. 18), fornace sævius accensus est : postquam vero per ipsa opera hoc ostenderunt, non tantum non indignatus est, sed laudavit et admiratus est, quod sibi non obedissent. Tantum virtus bonum, ut et ipsos hostes habeat admiratores et laudatores. Illi pugnauerunt, superaverunt, et ipse victus gratias agebat, quod non ipsos terruisset flammæ aspectus, sed spes in Dominum consolata esset, et Dominum orbis terrarum ex tribus pueris vocat, non ipsius imperium fine ullo concludens, sed quod instar orbis terrarum pueri tres essent : propterea tot ty-

Καὶ ὅτι τοῦτο ἦν αἷτιον τοῦ μηδεμιᾶς αὐτὸν ἀπολαύσαι παραμυθίας, ἀκούσων τί φησιν ὁ Ἀβραάμ· *Τέκνον, ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου, διὰ τοῦτο ὀδυνᾷσαι*· ὅτι δὲ καὶ τῷ Λαζάρῳ τὰ ἀγαθὰ μετὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὸ μυρία ἐνταῦθα παθεῖν δεῖν προσέξηνες, τοῦ πατριάρχου καὶ ταῦτα λέγοντος ἀκούσων. Εἰπὼν γὰρ τῷ πλουσίῳ, *Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου*, ἐπήγαγεν, ὅτι *Καὶ ὁ Λαζάρος τὰ κακὰ*· καὶ διὰ τοῦτο παρακαλεῖται. Ὡς γὰρ οἱ ἐν ἀρετῇ ζῶντες καὶ θλιβόμενοι διπλοῦν τὸ κέρδος^α παρὰ τοῦ Θεοῦ λαμβάνουσιν, οὕτως ὁ ἐν κακίᾳ ζῶν καὶ τρυφῶν διπλὴν ἔξει τὴν κόλασιν. Πάλιν λέγω οὐχὶ τῶν φευγόντων κατηγορῶν (Ψυχὴν γὰρ *τεταπεινωμένην μὴ προσταρᾶν*, φησὶν), οὐδὲ ἐπιτιμῆσαι βουλόμενος (ὁ γὰρ νοσῶν παρακλήσεως δεῖται), ἀλλὰ διορθῶσαι σπουδάζων, μὴ τῇ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐγχειρίζωμεν, ἀλλὰ φύγωμεν ἁμαρτίας, ἀποστῶμεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας. Ἐὰν ταύτας φύγωμεν, καὶ μεταξὺ μυρίων ὦμεν στρατιωτῶν, οὐδεὶς ἡμᾶς πληγῆται· ἐὰν ταύτας μὴ φύγωμεν, καὶ εἰς αὐτὴν τῶν ὁρέων τὴν κορυφὴν ἀναβῶμεν, πολεμίους ἐκεῖ εὐρήσομεν μυρίους. Ἀναμνήσθητι γοῦν τῶν τριῶν παίδων ἐκείνων πάλιν, οἱ ἐνδὸν ἦσαν ἐν τῇ καμίνῳ, καὶ οὐδὲν ἔπαθον δεινόν· καὶ τῶν ἐμβολόντων αὐτοὺς ἐξῶθεν τῆς καμίνου, ὅσοι περιεκάθηοντο, πάντες ἑδωκέναι ἦσαν. Τί τοῦτο παραδοξότερον; Οὗς κατεῖχεν ἔλυσεν τὸ πῦρ, καὶ οὗς οὐ κατεῖχεν ἥρπασεν· ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχὶ τόπος, ἀλλὰ τρόπος σωτηρίαν φέρει καὶ κόλασιν, οἱ ἐνδὸν διέφυγον, οἱ ἔξω διεφθάρσαν. Τὰ αὐτὰ σώματα κακείνοισ καὶ τοῦτοις, ἀλλ' οὐ τὰ αὐτὰ φρονήματα· διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ αὐτὰ πάθη. Καὶ γὰρ ὁ χόρτος καὶ ἐξω περικέηται, ταχέως ἀνάπτειται· ὥς περ οὖν τὸ χρυσίον καὶ ἐνδὸν μένει, μειζρώως φαιδρύνεται.

ε'. Πού νυν εἰσιν οἱ λέγοντες· Πάντα λαβέτω ὁ βασιλεὺς, καὶ τὸ σῶμα ἡμῖν ἐλευθέρων ὅτι; Τί ποτὲ ἐστὶ, σῶμα ἐλευθέρων εἶναι, μαθησάντων. Οὐ γὰρ τὸ μὴ κολάζεσθαι τοῦτο ἐλευθέρων ποιεῖ σῶμα, ἀλλὰ τὸ ζῆν ἐν δικαιοσύνῃ διηνεκῶς. Τοῦτων γοῦν τῶν παίδων τὰ σώματα ἐλευθέρᾳ ἦν καὶ καμίνῳ παραδοθέντα· τὴν γὰρ τῆς ἁμαρτίας δουλείαν ἀπέθεντο πάλαι· καὶ γὰρ τοῦτό ἐστιν ἐλευθερία μόνον, οὐ τὸ μὴ κολάζεσθαι, μηδὲ πάσχειν τι δεινόν^β. Σὺ δὲ εἰδὼς [80] τὴν καμίνον, ἀναμνήσθητι τῶν τοῦ πυρὸς ποταμῶν, τῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν φοβεράν ἐκείνην. Καθὰ περ γὰρ ἐνταῦθα τοὺς μὲν ἥρπασε, τοὺς δὲ ἠδέσθη τὸ πῦρ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ποταμῶν ἐκείνων ἔσται· καὶ μὲν τις ἔχη χόρτον, ξύλα, καλάμην, ἀνάπτει τὸ πῦρ· ἂν δέ τις ἔχη χρυσόν, ἄργυρον, φαιδρότερος γίνεται. Ταύτην τοίνυν τὴν ὕλην συναγάγωμεν, καὶ τὰ παρόντα φέρωμεν γενναίως, εἰδότες ὅτι καὶ ἐκείνης ἡμᾶς τῆς κολάσεως ἡ παρούσα ἀπαλλάξει θλίψις, ἐὰν εἰδῶμεν φιλοσοφεῖν, καὶ ἐνταῦθα βελτίους ἐργάσεται, οὐχ ἡμᾶς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμβολόντας ἡμᾶς πολλὰκις, ἐὰν νήφωμεν· τοσαύτη τῆς φιλοσοφίας ἡ περιουσία· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τυράννου τότε γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε μὴδὲν παθόντας δεινόν, ἀκούσων πῶς μεταβάλετο· *Οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε καὶ δεῦτε*, φησὶν. Οὐ πρὸ μικροῦ ἔλεγες^γ, *Καὶ τίς ἐστὶ θεός, ὃς δυνήσεται ἐξελεῖσθαι ὡμὰς ἐκ τῶν χειρῶν μου*; Τί γέγονε; πόθεν ἡ μεταβολή; τοὺς ἔξω διαφθάροντας εἶδες, καὶ τοὺς ἐνδὸν καλεῖς; πόθεν ἐπὶ πᾶσι σοι τοιαῦτα φιλοσοφεῖν; Εἶδες πόση μεταβολὴ τῷ βασιλεῖ γέγονεν; ὅτε οὕτω

αὐτῶν ἐκράτησεν, ἐδωκέναι· ἐπειδὴ δὲ αὐτοὺς ἐνέβαλεν εἰς τὸ πῦρ, ἐφιλοσόφη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς συν-εχώρησε πάντα γενέσθαι, ὅσα ὁ τυράννος ἠθέλησεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι τοὺς ὑπ' αὐτοῦ φυλαττομένους οὐδεὶς παρα-θλάψαι δυνήσεται· καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωὺ ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα εἰργάσατο. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀφῆκε τὸν διάβολον πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπιδείξασθαι, καὶ ὅτε ἐκέ-νωσε τὰ βέλη πάντα, καὶ οὐδεὶς ἐπιβουλῆς ὑπέλε-λειπτο^δ τρόπος, τότε ἀνεδίβασεν ἐκ τοῦ σκάμματος τὸν ἄθλητήν, ἵνα λαμπρὰ καὶ ἀναμφισβήτητος ἡ νίκη γένηται· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐποίησεν. Ἐβουλήθη τὴν πόλιν αὐτῶν κατασκάψαι, καὶ οὐκ ἐκώλυσεν· ἐβουλήθη λαβεῖν αἰχμαλώτους, καὶ οὐκ ἐνεπόδισεν· ἐβουλήθη δῆσαι, συνεχώρησεν· εἰς τὴν κάμινον ἐμβαλεῖν, ἐπέτρεψεν· ἀνάψαι τὴν φλόγα πέρα τοῦ μέτρου, καὶ τοῦτο ἀφῆκε· καὶ ὅτε οὐδὲν ὑπε-ελέλειπτο λοιπὸν, ἀλλὰ πᾶσαν ἐκένωσεν αὐτοῦ τὴν ἰσχύιν ὁ τυράννος, τότε εἶδει τὴν αὐτοῦ δύναμιν ὁ Θεός, καὶ τὴν τῶν παίδων ὑπομονήν. Ὅρξας ὅτι διὰ τοῦτο συνεχώρησεν ὁ Θεὸς μέχρι·^ε τέλους τὰς θλίψεις, ἵνα δείξῃ τοῖς ἐπιβουλεύουσιν καὶ τὴν τῶν ἐπιβουλευσμένων φιλοσοφίαν, καὶ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν; Ἀπερ ἁμφοτέρᾳ κακείνος τότε μαθὼν ἐβόα· *Οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε καὶ δεῦτε*. Σὺ δέ μοι σκόπει τῶν παίδων με-γαλοψυχίαν· οὐτε γὰρ πρὸ τῆς φωνῆς ἐξεπήδησαν, ἵνα μὴ νομίσῃ τις αὐτοὺς φοβηθῆσθαι^ς τὸ πῦρ, οὐτε κλη-θέντες ἐνδὸν ἔμειναν, ἵνα μὴ φιλότιμοι τινες εἶναι καὶ φιλόνοικοι δόξωσιν. Ὅτε ἔμαθες, φασὶ, τίνος ἐσμέν δοῦλοι, ὅτε τὸν Δεσπότην ἡμῶν ἐπέγνως, τότε ἐξερχόμεθα, κήρυ-κες ἐσόμενοι τοῖς παρούσιν ἅπασι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πολέμιος οἰκείᾳ φωνῇ καὶ διὰ τῆς γλώττης, καὶ διὰ τῆς ἐπιστολῆς πᾶσιν ἀνεκήρυττε, καὶ τὴν τῶν ἀθλητῶν ἐνστασιν, καὶ τὴν τοῦ ἀγωνοθέτου ἰσχύιν. Καὶ καθὰ περ οἱ κήρυκες τοὺς ἀθλητὰς νικῶντας ἀναγορεύουσιν· ἔν μέρῳ τῷ θεάτρῳ, καὶ [81] τὰς πόλεις αὐτῶν λέγουσιν· Ὁ δεινὰ τῆς πόλεως· οὕτω καὶ οὗτος ἀντὶ τῆς πόλεως τὸν Δεσπότην αὐτῶν ἀνεκήρυττε^η, *Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε καὶ δεῦτε*. Τί γέγονε, ὅτι δούλους αὐτοὺς καλεῖς τοῦ Θεοῦ; οὐχὶ σὺ ἦσαν δοῦλοι; Ἀλλὰ κατέλυσάν μου τὴν βασιλείαν, φησὶ, κατ-επάτησάν μου τὸν τύπον, εἶδειν διὰ τῶν ἐργῶν τὸν ἀληθῆ Δεσπότην αὐτῶν. Εἰ ἀνθρώπων ἦσαν δοῦλοι, οὐκ ἂν αὐ-τοὺς ἐφοβήθῃ τὸ πῦρ, οὐκ ἂν παρεχώρησεν ἡ φλόξ· ἀν-θρώπων γὰρ δούλους ἡ κτίσις οὐκ οἶδεν αἰδεῖσθαι καὶ τιμᾶν. Διὰ τοῦτο πάλιν, φησὶν, *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τοῦ Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ*. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πρῶτον ἀνακηρύττει τὸν ἀγωνοθέτην· *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὃς ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξέλετο τοὺς παῖδας αὐτοῦ*. Τοῦτο τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· εἰπεῖ καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν ἀθλητῶν· *Ὅτι ἐπεποιθείσαν ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἠλλοίωσαν τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως, καὶ παρέδωκαν τὰ σώματα αὐτῶν, ὅπως μὴ λατρεύσωσι θεοῖς ἄλλοις*. Ἄρα τί γένει^ι ἂν ἀρετῆς ἴσον; Πρὸ τούτου, ὅτε εἶπον, *Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύμεν*, τῆς καμίνου χαλεπώτερον ἐξεκάη· νῦν δὲ ἐπειδὴ διὰ τῶν ἐργῶν αὐτῶν τοῦτο ἐπαίδευσαν, οὐ μόνον οὐκ ἠγανάκτη-σεν, ἀλλὰ καὶ ἐπήνεσε καὶ ἑθαύμασεν, ὅτι αὐτοῦ παρ-ήκουσαν. Τοσοῦτον ἀρετῇ καλὸν, ὅτι καὶ αὐτοὺς τοὺς πο-λεμίους^ι ἔχει θαυμαστάς καὶ ἐπαινέτας. Ἐκείνοι ἠγωνί-

^α Alii διπλοῦν ἔχουσι τὸ κέρδος.

^β Savil. et quidam mss. τι τῶν δεινῶν. Mox alii τοῦ ποταμοῦ τοῦ πυρὸς τοῦ, alii τὸν ποταμὸν τοῦ πυρὸς τόν. Infra duo ἀνά-πτει τὴν φλόγα, ἂν.

^γ Savil. et alii quos mss. πρὸ βραχέος ἔλεγες.

^δ Alii ὑπελείφθη. Paulo post οὕτω δὲ deest in quibusdam mss.

^ε Alii ὑπομονήν, διὰ γὰρ τοῦτο συγχωρεῖ μέχρι.

^ς Alii φοβηθῆσθαι.

^η Quidam mss. ἀναγορεύοντας.

^ι Non pauci mss. ἀνεκήρυξε.

^ι Alii πολεμοῦντας.

αντο καὶ ἐνίκησαν, καὶ ὁ ἡγεθηὶς εὐχαρίστησεν, ὅτι οὐκ ἐφρόθησεν αὐτοὺς ἡ τῆς φιλοῦς ὄψις, ἀλλὰ παρεκάλεσεν αὐτοὺς ἡ εἰς τὸν Δεσπότην ἐλπίς, καὶ τὸν τῆς λικουμένης Θεοῦ ἀπὸ τῶν τριῶν παίδων καλεῖ, οὐχὶ περιλείψων αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς οἰκουμένης ἀντάξιοι ἦσαν οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἐπαίει τοὺς καταφρονήσαντας αὐτοῦ, καὶ τυράννους τοσούτους καὶ βασιλεῖς καὶ ὑπάρχους παραδραμῶν τοὺς τεισθέντας αὐτῷ, τρεῖς αἰχμαλώτους καὶ δούλους τοὺς καταγελάσαντας αὐτοῦ τῆς τυραννίδος ἐθαύμασεν. Οὐ γὰρ φιλονεκούντες, ἀλλὰ φιλοσοφούντες ταῦτα ἐπρα-
σαν*, οὐδὲ δι' ἀπόνοιαν, ἀλλὰ δι' εὐσέβειαν· οὐκ ἀλα-
νεῖα φουσηθέντες, ἀλλὰ ζήλῳ πυρωθέντες. Καὶ γὰρ λέγα ἀγαθὸν ἐλπίζει εἰς Θεόν· ὅπερ οὖν καὶ ὁ βάρβαρος ἔγνω, καὶ ὅλῳ ὅτι ἐνταῦθεν διέφυγον τὸν ἐπικείμε-
νον κίνδυνον ἀνεβόησαν· Ὅτι ἐπεποιθέσαν· ἐπ' αὐτῷ.

ς'. Ταῦτα δὲ λέγω νῦν, καὶ τὰς ἱστορίας ἐκλέγω πάσας, ἵνα αἱς πειρασμοὶ καὶ θλίψεις, καὶ βασιλείων ὄργαι, καὶ πειθουλαί, ἵνα μηδὲν φοβώμεθα, ἀλλ' ἡ τὸ προσκρούσαι θεῷ μόνον. Καὶ γὰρ καὶ τότε ἡ κἀμίνος ἐκαίετο, ἐκείνοι δὲ ταύτης μὲν κατεγέλασαν, τὴν δὲ ἁμαρτίαν ἐδείσαν. Ἦδειςαν γὰρ ὅτι καέντες μὲν οὐδὲν πείσονται δεινόν, σκεθῆσαντες δὲ τὰ ἔσχατα ὑποστήσονται.

Ἡ γὰρ μεγίστη ὁ κολάσις τὸ ἁμαρτάνειν, καὶ μὴ κο-
λῶμεθα· ὥσπερ οὖν ἡ μεγίστη τιμὴ καὶ ἀνεσις τὸ μετὰ
ἀρετῆς ζῆν, καὶ οὐ κολάζεσθαι· αἱ μὲν γὰρ ἁμαρτίαι δι-
στύψιν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν·
Ὅχι αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διστύψιν· ἀνὰ μέσον ὑμῶν
καὶ ἐμοῦ· αἱ κολάσεις δὲ συνάγουσιν ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν·
ὁ δὲ γὰρ ἡμῖν [82], φησὶν, εἰρήνην, ὅτι πάντα ἀπέδω-
κες ἡμῖν. Ἐὰν τραυμά τις ἔχη, εἰ δεδοικέναι ἄξιον, τὴν
σηπεδόνα, ἢ τὴν τομὴν τοῦ ἱατροῦ· τὸ σιδήριον, ἢ τὴν
κομὴν τοῦ ἑλκους· Ἡ ἁμαρτία σηπεδὼν ἐστίν, ἡ κολάσις
σιδήριον ἱατρικόν· ὥσπερ οὖν ὁ σηπεδόνα ἔχων, καὶ μὴ
πέμνηται, ἀρρωστεῖ, καὶ τότε μᾶλλον ἐστὶν ἐν κακοῖς,
ὅταν μὴ τέμνηται· οὕτω καὶ ὁ ἁμαρτάνων, καὶ μὴ κο-
λάζεται, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος, καὶ τότε μάλιστα
ἀθλιος, ὅταν μὴ κολάζεται, μηδὲ πάσχῃ μηδὲν δεινόν.
Καὶ καθάπερ οἱ σπλῆνα καὶ ὕδρον ἔχοντες, ὅταν τρι-
πέζης ἀπολαύσῃσι δαψύλους, καὶ ψυχροποσίας, καὶ πο-
λυτελῶν ἐδεσμάτων, καὶ καρυκευμάτων, τότε μάλιστα
πάντων εἰσὶν ἔλαυνότεροι, τῇ τρυφῇ τὸ νόσημα αὐξάνοντες·
ὅν δ' ἄγχυνται λιμῷ καὶ δίψει κατὰ τοὺς ἱατρικοὺς νό-
μους, ἐλπὶδα τίνα ζωτηρίας ἔχουσιν· οὕτω καὶ οἱ ζῶν-
τες ἐν πορνείᾳ, ἂν μὲν κολάζωνται, χρηστὰς ἔχουσιν ἐλ-
πίδας, ἂν δὲ μετὰ τῇς πορνείας, ἀδείας καὶ τρυφῆς ἀπο-
λαύωσι, τῶν ἐν ὑδέρῳ γαστριζομένων σφόδρα ἔλαυνό-
τεροι ἂν εἴεν, καὶ τοσούτῳ πλέον, ὅση ψυχὴ σώματός
ἐστι βελτίων. Ἐὰν τοίνυν ἰδῇς τινὰς ἐν τοιαύταις ὄντας
ἁμαρτίαις, καὶ τοὺς μὲν λιμῷ παλαιόντας διηνεκεῖ καὶ
μυρίους κακοῖς, τοὺς δὲ μεθύοντας καὶ γαστριζομένους
καὶ τρυφώντας, τοὺς τὰ δεινὰ πάσχοντας μακάριζε μάλ-
λον. Καὶ γὰρ τῆς ἡδυπαθείας ἡ φλόξ^δ ταῖς συμφοραῖς
ὑποτέμνεται ταύταις, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσιν ψῆφον
καὶ τὸ φοβερόν ἐκείνῳ δικαστήριον οὐ μικρὰν λαβόντες
ἀπέρχονται παραμυθίαν, καὶ τὰ πολλὰ τῶν ἁμαρτημά-
των δι' ὧν ἐπαθον δεινῶν ἐνταῦθα διαλύσαντες ἄπεισιν.

Ἀλλὰ τῆς μὲν παρακλήσεως ἑλπίς· ὥρα δὲ λοιπὸν ἡμῖν
διαβῆναι ἐπὶ τὴν παραίνεσιν τῆς τῶν ὅρκων φυγῆς, καὶ
τὴν δοκοῦσαν εἶναι παραμυθίαν τοῖς ὀμνύουσιν ἀνελεῖν

* Alii ταῦτα ἐπραττον. Paulo post alii ἐλπίς ἡ εἰς Θεόν.

δ Savit. et alii quidam μεγάλῃ.

ε Alii εἰρήνην· πάντα γὰρ ἀπέδωκε.

δ Quidam mss. καὶ γὰρ τῆς ἀσπελίας ἡ φλόξ. Infra καὶ ante
τὰ πολλὰ, et infra ἀπεισιν desunt in aliquot mss.

τὴν ψυχρὰν καὶ ἀνόντην. Καὶ γὰρ ἐπαίδαν αὐτοὺς ἐγκα-
λῶμεν, ἐτέρους ἡμῖν προβάλλονται αὐτὸ τοῦτο ποιούν-
τας, καὶ λέγουσιν· Ὁ δεινὰ καὶ ὁ δεινὰ ὀμνύουσιν. Εἴπω-
μεν τοίνυν πρὸς αὐτοὺς· Ἄλλ' ὁ δεινὰ οὐκ ὀμνύουσιν· ὁ δὲ
Θεὸς ἀπὸ τῶν κατωρθωκότων σοὶ φέρει τὴν ψῆφον. Οἱ
μὲν γὰρ ἁμαρτάνοντες· τοὺς ἁμαρτάνοντας οὐκ ὠφε-
λοῦσι τῇ κοινωνίᾳ τῶν παραπτωμάτων· οἱ δὲ κατορ-
θούντες τοὺς ἁμαρτάνοντας καταδικάζουσι. Καὶ γὰρ οἱ
μὴ θρέψαντες τὸν Χριστὸν μηδὲ ποτίσαντες ἦσαν πολλοί,
ἀλλ' οὐδὲν ἀλλήλους ὠφέλησαν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ αἱ παρ-
θένοι αἱ πάντες οὐκ ἔσχον τινὰ συγγνώμην παρ' ἀλλήλων,
ἀλλ' ὑπὸ τῶν κατωρθωκότων καὶ οὗτοι κἀκεῖναι κατα-
δικασθέντες ἐκολάζοντο. Ἀπαλλαγέντες τοίνυν τῆς ψυ-
χρᾶς ταύτης ψυχαγωγίας, μὴ τοὺς πίπτοντας βλέπωμεν,
ἀλλὰ τοὺς κατορθοῦντας, καὶ σπουδάζωμεν μνημόσυνον
τῆς παρούσης νηστείας λαβόντες ἀπελθεῖν. Καὶ καθάπερ
ἱμάτιον πολλὰκις κεκτημένοι^ε, ἡ οἰκέτην ἢ σκεῦος τί-
μιον, ἀναμνησκόμεθα τῶν καιρῶν, καὶ πρὸς ἀλλήλους
λέγομεν· Τὸν οἰκέτην τὸν δεινὰ τῆδε ἐκτισάμεν τῇ ὁρ-
τῇ, τὸ ἱμάτιον τὸδε ἐπιδάμεν τῆδε τῷ καιρῷ· οὕτω δὲ
καὶ τὸν νόμον τοῦτον ἂν κατορθώσωμεν, ἐροῦμεν ὅτι Τὸν
ὅρκον τῆδε κατώρθωσα τῇ Τεσσαρακοστῇ· ἕως γὰρ τότε
ὄμνουν, καὶ ψιλῆς ἀκούσας παραινέσεως ἀπεσχημένῃ [83]
τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλὰ δυσκατόρθωτον ἡ συνήθεια. Οἶδα
κατὰ, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιβόηται εἰς ἑτέραν ὁμᾶς συν-
ήθειαν ἐμβαλεῖν, χρηστὴν καὶ κέρδος ἔχουσαν. Ὅταν γὰρ
εἴπῃς, ὅτι Δυσκόλως ἀφίσταμαι τῆς συνήθειας, δι' αὐτὸ
τοῦτο σπουδάζον ἀποστήναι, σαφὺς εἰδὼς, ὅτι ἐὰν ἐτέ-
ραν σαυτῷ ποιήσῃ συνήθειαν τὴν τοῦ μὴ ὀμνύειν, οὐ-
δενὸς δέσῃ πόνου λοιπόν. Τί δυσκολώτερον, μὴ ὀμνύ-
ναι, ἢ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἄσιτον εἶναι, καὶ ὑδροποσίᾳ
καὶ εὐτελεῖ ταριχεύεσθαι διαίτῃ; Εὐδελον ὅτι τοῦτο ἐκεί-
νου· ἀλλ' ὁμοῦ οὕτως ἐστὶν ἡ συνήθεια δυνατόν πρᾶγμα
καὶ εὐκόλον, ὥστε παραγενομένης τῆς νηστείας, καὶ
μυρία τις παρακαλῇ, καὶ μυρία τις ἀγῇ καὶ βιάζεται,
ὥστε μετασχεῖν οἰνοποσίας ἢ ἑτέρου τινὸς τῶν μὴ νου-
μισμένων ἐν νηστείᾳ ἀπογεύεσθαι^ε, πάντα ἂν ἔλοιτο
παθεῖν τις, ἢ τῆς κεκλυμένης ἀφασθαι τροφῆς· καὶ
ταῦτα ἡδυνά πρὸς τὴν τράπεζαν ἔχοντες, ἀλλ' ὁμοῦ διὰ
τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότης συνήθειαν φέρομεν πάντα γεν-
ναίως ταλαιπωρούμενοι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὁρκων
ἔσται· καὶ καθάπερ νῦν, καὶ μυρίαν ἀνάγκην τις ἐπιθῇ,
μένει· κατέχων τὴν συνήθειαν· οὕτω καὶ τότε, καὶ μυ-
ρία τις παρακαλῇ, οὐκ ἀποστήσῃ τῆς συνήθειας.

ς'. Ἀπὸ τῶν τοίνυν οἰκoi, διαλέγου ταῦτα τοῖς κατὰ τὴν
οἰκίαν ἅπασιν· καὶ καθάπερ πολλοὶ πολλὰκις ἐκ λειμῶ-
νος ἀναχωροῦντες, ῥόδον ἢ ἰον ἢ τι τῶν τοιούτων ἀνήν-
τα λαβόντες, καὶ τοὺς δακτύλους περιφέροντες ἀναχωροῦ-
σιν· ἔτεροι δὲ πάλιν ἐκ παραδείσου οἰκαδε ἀπιδόντες,
κλάδους δένδρων καρποὺς ἔχοντας ἐπισκομίζονται· ἄλλοι
πάλιν ἀπὸ δειπνῶν πολυτελῶν λείψανα τῆς τραπέζης
τοῖς ἑαυτῶν ἐπιτηδείοις φέρουσιν· οὕτω δὲ καὶ οἱ ἐν-
τεῦθεν ἀπὸ τῶν ἀπένεγκε παραίνεσιν τῇ γυναικί, τοῖς
παιδίοις, τοῖς ἐπιτηδείοις ἅπασιν. Αὕτη γὰρ καὶ λειμῶ-
νος, καὶ παραδείσος, καὶ τραπέζης χρησιμωτέρα ἐστὶν ἡ
συμβουλὴ· ταῦτα οὐδέποτε τὰ ῥόδα μαραινόμενα, οὗτοι
οὐδέποτε καταρβένουσιν οἱ καρποὶ, ταῦτα οὐδέποτε τὰ
ἐδέσματα σῆπεται· ἀπ' ἐκείνων πρόσκαιρος ἡ τέρψις,
ἀπὸ δὲ τούτων διηνεκὴς ἡ ὠφέλεια· οὐ μετὰ τὸ κατορ-
θῶσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κατορθοῦσθαι.
Ἐννόησον γὰρ ὅλον ἐστὶ πάντα τὰ ἄλλα ἀφέντας, τὰ δη-
μόσια, τὰ ἰδιωτικά, περὶ τῶν θεῶν διαλέγεσθαι νόμον
διαπαντὸς, καὶ ἐπὶ τραπέζης, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν ταῖς
ἁλλαις συνουσίαις. Ἄν τούτοις· ἡ σχολάζωμεν, οὐδὲν ἐροῦ-

* Alii ἁμαρτάνοντες.

ε Alii πολλὰκις κτησάμενοι.

ε Alii ἐν νηστείᾳ ἀπογεύεσθαι. Paulo post quidam mss. ταῦτα
οὐκ ἀνέως πρὸς τὴν τράπεζαν ἔχοντες, ὁμοῦ. Mox iidem τοῦτο
εἰ καὶ ἐπὶ.

δ Alii περιεστρόφοντες. Mox aliqui ἐκ παραδείσου.

ε Savit. et alii quidam ἂν ἐν τούτοις.

rannos, reges et principes prætermittens qui sibi paruerant, tres captivos et servos, qui tyrannidem suam contempserant, admiratus est. Non enim contendentes, sed philosophantes hæc agebant, neque per arrogantiam, sed per religionem : non superbia inflati, sed zelo igniti. Magnum etenim bonum in Deum sperare : quod quidem et barbarus animadvertit, et demonstrans eos inde imminens effugisse periculum, proclamavit : *Quoniam confiderunt in eo.*

6. Hæc autem nunc dico, et omnes excerpto historias, in quibus tentationes et ærumnæ, et regum iræ et insidiæ sunt, ut nihil timeamus, nisi tantummodo Deum offendere. Etenim et tunc fornax accensa erat; illi vero hanc quidem contempserunt, peccatum autem timuerunt : noverant enim se incensos quidem nihil grave passuros esse, impie vero agentes, extrema subituros.

Peccatum ipsum magnum supplicium. — Magnum enim supplicium peccare, etiam si non puniamur : sicut et maximus honor, maxima tranquillitas cum virtute vivere, etiamsi puniamur. Peccata enim nos a Deo separant, sicut et ipse dicit : *Nonne peccata vestra separant inter vos et me (Isai. 59. 2)?* poenæ vero nos ad Deum perducunt : inquit enim, *Da nobis pacem, omnia enim retribuisti nobis (Isai. 26. 12).* Si quis vulnus habeat, quid timere oportet, saniem, an medici sectionem? ferrum, an ulceris depastionem? Peccatum sanies est : poena ferrum medicinale. Sicut igitur qui saniem habet, etsi non secetur, male habet : et cum non secatur, tunc est in majoribus malis : ita qui peccat, etsi non puniatur, omnium est miserimus : et tunc maxime miser, cum non punitur, et grave nihil patitur. Et sicut splene et intercute laborantes, cum larga fruuntur mensa, et frigida potione, et delicatis sapidisque ferculis, tunc præcipue omnium sunt miserrimi, deliciis morbum augentes : si vero siti et fame secundum medicorum leges crucientur, aliquam salutis spem habent : sic et in iniquitate viventes, si puniantur quidem, bonam spem habent, si vero cum iniquitate licentia et deliciis fruuntur, hydropse laborantibus simul et crapulantibus sunt multo miserrimos, et tanto magis, quanto corpore melior est anima. Si aliquos igitur in iisdem esse peccatis videris, et hos quidem fame continua, et innumeris malis laborantes, hos vero ebriosos, gaudentes, et crapulantes, eos qui gravia patiantur beatiores puta. Etenim delectationis flamma his ærumnis interciditur, et apud futurum iudicium et terribile tribunal illud non parum consolationis capientes migrant, quia multa peccata vite huius ærumnis expiarunt.

Adversus juramenta pro more loquitur. — Sed consolationis satis : jam nobis deinceps tempus est ad fugiendorum monitionem juramentorum transeundi, et tollendi excusationem, quæ jurantibus esse videtur, frigidam et inutilem. Etenim cum ipsos accusamus, alios nobis idem facientes obijciunt, et dicunt : Ille et ille jurant. Dicamus igitur ipsis : Sed ille non jurat, Deus autem eorum qui recte egerunt, comparisonem inter judicandum profert : nam peccatores eos qui

peccant delictorum communicatione non juvant, qui vero recte vivunt, peccatores condemnant. Etenim qui Christum non cibaverant, neque potaverant (*Math. 23. 35*), multi erant : sed nihil sibi invicem profuerunt : sicut neque virgines quinque altera ab altera ullam invenerunt veniam, sed præ iis, qui recte se gesserunt, et hæc et illi condemnati et puniti sunt. Ab hac igitur frigida excusatione liberati, ne lapsos respiciamus, sed recte se gerentes, et studeamus præsentis jejunii monumentum referre. Et sicut sæpenumero vestimentum adepti, vel servum, vel vas pretiosum, temporis reminiscimur, et mutuo dicimus : Servum illum tali sollemnitate emi, vestimentum hoc tali comparavi tempore : ita quoque si legem hanc impleverimus, dicemus : Juramentum hac correxi Quadragesima; hactenus enim jurabam, et sola admonitione audita, peccato abstinui. Sed res est correctu difficilis consuetudo. Novi et ego, et propterea festino vos in aliam consuetudinem bonam et lucrum habentem inducere. Cum enim dixeris, difficile a consuetudine desisto, propterea desistere labora, certo sciens, quod si tibi aliam non jurandi consuetudinem indixeris, nullius laboris amplius indigebis. Quid difficilius, non jurare, an per totum diem inedia pati et aquæ potu et tenui victu siccari? Certum est hoc illo gravius esse; sed tamen consuetudo res est tam facilis et expedita, ut adveniente jejuniis, etsi milles quis exhortetur, et cogat vinum delibare, vel aliud quid jejunii lege non concessum gustare, omnia quis mallet pati, quam prohibitum sumere nutrimentum : et hoc cum non illibenter erga mensam affecti simus, tamen propter consuetudinem ex conscientia omnia generose ferimus laborando. Hoc nimirum et in juramenti erit : et sicut nunc, si quis etiam maximam necessitatem imponat, permanes consuetudinem servans : sic et tunc, si quis etiam milles exhortetur, a consuetudine non abistes.

7. Domum igitur profectus, omnibus hæc domesticis loquere : et sicut sæpe multi ex prato recedentes, rosam vel violam vel quempiam talium florum capiunt, et digitis circumferentes recedunt : alii vero ex viridario domum abeuntes, arborum ramos fructus habentes reportant : alii rursum a lautis cœnis, mensæ reliquias necessariis suis referunt : sic utique et tu hinc recedens, admonitionem reporta filiis, uxori, necessariis omnibus. Hæc enim admonitio, et prato, et viridario, et mensa utilior est : hæc nunquam rosæ marcescunt, hi nunquam defluunt fructus, hæc nunquam fercula corrumpuntur : et ex illis quidem temporalis delectatio, ex his vero continua utilitas, non tantum postquam adimpleta fuerint, sed etiam dum adimplentur. Cogita enim quale est, reliquis omnibus omissis publicis et privatis, de divinis semper legibus disserere, et ad mensam, et in foro, et in aliis conventiculis. Si his vacemus, nihil dicemus periculosum, nihil noxium, nec inviti peccabimus; sed et imminente tristitia sermocinationi de his vacantes, animam liberare poterimus, missa cura illa,

σαντο καὶ ἐνίκησαν, καὶ ὁ ἡττηθεὶς εὐχαρίστησεν, ὅτι οὐκ ἐφόβησεν αὐτοὺς ἡ τῆς φλογὸς ὄψις, ἀλλὰ παρεκάλεσεν αὐτοὺς ἢ εἰς τὸν δεσπότην ἐλπίς, καὶ τὸν τῆς οἰκουμένης Θεὸν ἀπὸ τῶν τριῶν παίδων καλεῖ, οὐχὶ περικλείων αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς οἰκουμένης ἀντάξιοι ἦσαν οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἐπαινεῖ τοὺς καταφρονήσαντας αὐτοῦ, καὶ τυράννους τοσούτους καὶ βασιλεῖς καὶ ὑπάρχους παραδραμῶν τοὺς πεισθέντας αὐτῷ, τρεῖς αἰχμαλώτους καὶ δούλους τοὺς καταγελάσαντας αὐτοῦ τῆς τυραννίδος ἐθαύμασεν. Οὐ γὰρ φιλονεικοῦντες, ἀλλὰ φιλοσοφοῦντες ταῦτα ἐπραξαν^α, οὐδὲ δι' ἀπόνοιαν, ἀλλὰ δι' εὐσείδειαν· οὐκ ἀλαζονεῖα φουστῆντες, ἀλλὰ ζήλῳ πυρωθέντες. Καὶ γὰρ μέγα ἀγαθὸν ἐλπίζει εἰς Θεόν· ὅπου οὖν καὶ ὁ βάρβαρος ἔγνω, καὶ ὅλον ὅτι ἐνταῦθεν διέφυγον τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον ἀνεδόγησαν· ὅτι ἐπεποιθεῖσαν ἐπ' αὐτῷ.

ς'. Ταῦτα δὲ λέγω νῦν, καὶ τὰς ἱστορίας ἐκλέγω πάσας, ἐν αἷς πειρασμοὶ καὶ θλίψεις, καὶ βασιλέων ὄργαι, καὶ ἐπιβουλαί, ἵνα μὴδὲν φοβώμεθα, ἀλλ' ἡ τὸ προσκρούσαι Θεῷ μόνον. Καὶ γὰρ καὶ τότε ἡ κἀμίνος ἐκαίετο, ἐκείνῳ δὲ ταύτης μὴν κατεγέλασαν, τὴν δὲ ἁμαρτίαν ἔδεισαν. Ἦδεισαν γὰρ ὅτι καέντες μὲν οὐδὲν πείσονται δεινόν, ἀσέβησαντες δὲ τὰ ἔσχατα ὑποστήσονται.

Ἡ γὰρ μεγίστη ἡ κολασὶς τὸ ἁμαρτάνειν, κἂν μὴ κολαζώμεθα· ὥσπερ οὖν ἡ μεγίστη τιμὴ καὶ ἀνεσις τὸ μετὰ ἀρετῆς ζῆν, κἂν κολαζώμεθα· αἱ μὲν γὰρ ἁμαρτίαι διιστῶσιν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν· *Οὐχὶ αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διιστῶσιν ἄνδρά μέσον ὑμῶν καὶ ἐμοῦ*; αἱ κολάσεις δὲ συνάγουσιν ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν· *Δὸς γὰρ ἡμῖν [82], φησὶν, εἰρήνην, ὅτι πάντα ἀπέδωκας ἡ ἡμῖν*. Ἐάν τραυμά τις ἐξη, τὶ δεδοκέναι ἄξιον, τὴν σηπεδόνα, ἢ τὴν τομὴν τοῦ ἱατροῦ; τὸ σιδήριον, ἢ τὴν νομὴν τοῦ ἑλκους; Ἡ ἁμαρτία σηπεδὼν ἐστίν, ἡ κολασὶς σιδήριον ἱατρικόν· ὥσπερ οὖν ὁ σηπεδόνα ἔχων, κἂν μὴ τέμνηται, ἀρρώσκει, καὶ τότε μᾶλλον ἐστὶν ἐν κακοῖς, ὅταν μὴ τέμνηται· οὕτω καὶ ὁ ἁμαρτάνων, κἂν μὴ κολάζηται, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος, καὶ τότε μάλιστα ἀθλιος, ὅταν μὴ κολάζηται, μὴδὲ πάσχῃ μὴδὲν δεινόν. Καὶ καθάπερ οἱ σπλῆνα καὶ ὕδρον ἔχοντες, ὅταν τραπέζης ἀπολαύσῃσι δαιμόνους, καὶ ψυχοποσίας, καὶ πολυτελῶν ἐδεσμάτων, καὶ καρυκευμάτων, τότε μάλιστα πάντων εἰσὶν ἑλεεινότεροι, τῇ τρυφῇ τὸ νόσημα ζῶντες· ἂν δ' ἀγχωταὶ λιμῷ καὶ δίψει κατὰ τοὺς ἱατρικοὺς νόμους, ἐλπὶδα τινὰ σωτηρίας ἔχουσιν· οὕτω καὶ οἱ ζῶντες ἐν πονηρίᾳ, ἂν μὲν κολάζωνται, χρηστὰς ἔχουσιν ἐλπίδας, ἂν δὲ μετὰ τῆς πονηρίας, ἀδείας καὶ τρυφῆς ἀπολαύωσι, τῶν ἐν ὑδέρῳ γαστριζομένων σφόδρα ἑλεεινότεροι ἂν εἴεν, καὶ τοσούτῳ πλέον, ὅση ψυχὴ σώματός ἐστι βελτίων. Ἐάν τοίνυν ἰδῇς τινὰς ἐν τοιαύταις ὄντας ἁμαρτίαις, καὶ τοὺς μὲν λιμῷ πικαλόντας διηνεκεῖ καὶ μυρίοις κακοῖς, τοὺς δὲ μεθύοντας καὶ γαστριζομένους καὶ τρυφώντας, τοὺς τὰ δεινὰ πάσχοντας μακάριζε μᾶλλον. Καὶ γὰρ τῆς ἡδυπαθείας ἡ φλόξ^δ ταῖς συμφοραῖς ὑποτέμνεται ταύταις, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσιν ψῆφον καὶ τὸ φοβερόν ἐκείνῳ δικαστήριον οὐ μικρὰ λαβόντες ἀπέρχονται παραμυθίαν, καὶ τὰ πολλὰ τῶν ἁμαρτημάτων δι' ὧν ἔπαθον δεινῶν ἐνταῦθα διαλύσαντες ἄπεισιν.

Ἀλλὰ τῆς μὲν παρακλήσεως ἄλις· ὥρα δὲ λοιπὸν ἡμῖν διαβῆναι ἐπὶ τὴν παραινέσιν τῆς τῶν ὅρκων φυγῆς, καὶ τὴν δοκοῦσαν εἶναι παραμυθίαν τοῖς ὁμνύουσιν ἀνελεῖν

τὴν ψυχρὰν καὶ ἀνόντην. Καὶ γὰρ ἐπαιδὼν αὐτοὺς ἐγκαλῶμεν, ἐτέρους ἡμῖν προβάλλονται αὐτὸ τοῦτο ποιούντας, καὶ λέγουσιν· Ὁ δεινὰ καὶ ὁ δεινὰ ὁμνύουσιν. Εἴπωμεν τοίνυν πρὸς αὐτούς· Ἀλλ' ὁ δεινὰ οὐκ ὁμνύουσιν· ὁ δὲ Θεὸς ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων σοὶ φέρει τὴν ψῆφον. Οἱ μὲν γὰρ ἁμαρτάνοντες· τοὺς ἁμαρτάνοντας οὐκ ὠφελοῦσι τῇ κοινωνίᾳ τῶν παραπτωμάτων· οἱ δὲ κατορθοῦντες τοὺς ἁμαρτάνοντας καταδικάζουσι. Καὶ γὰρ οἱ μὴ θρέψαντες τὸν Χριστὸν μὴδὲ ποτίσαντες ἦσαν πολλοί, ἀλλ' οὐδὲν ἀλλήλους ὠφέλησαν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ αἱ παρθένοι αἱ πάντε οὐκ ἔσχον τινὰ συγγνώμην παρ' ἀλλήλων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κατορθωμάτων καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι καταδικασθέντες ἐκολάζοντο. Ἀπαλλαγέντες τοίνυν τῆς ψυχρᾶς ταύτης ψυχαγωγίας, μὴ τοὺς πίπτοντας βλέπωμεν, ἀλλὰ τοὺς κατορθοῦντας, καὶ σπουδάζωμεν μνημόσυνον τῆς παρούσης νηστείας λαβόντες ἀπαλθεῖν. Καὶ καθάπερ ἱμάτιον πολλάκις κεκτημένοι^ε, ἡ οἰκῆτῃ ἢ σκευὸς τίμιον, ἀναμνησκόμεθα τῶν καιρῶν, καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγομεν· Τὸν οἰκῆτην τὸν δεινὰ τῆδε ἐκτισάμεν τῇ ὁρτῇ, τὸ ἱμάτιον τὸδε ἐπιδάμεν τῷδε τῷ καιρῷ· οὕτω δὲ καὶ τὸν νόμον τοῦτον ἂν κατορθώσωμεν, ἐροῦμεν ὅτι Τὸν ὅρκον τῆδε κατῴρθωσα τῇ Τεσσαρακοστῇ· ἕως γὰρ τότε ὁμνύον, καὶ φωνὰς ἀκούσας παραινέσεως ἀπεσγόμεν [83] τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλὰ δυσκατόρθωτον ἡ συνήθεια. Οἶδα κἀγὼ, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιείκομαι εἰς ἑτέραν ὁμᾶς συνήθειαν ἐμβαλεῖν, χρηστὴν καὶ κέρδους ἔχουσαν. Ὅταν γὰρ εἴπῃς, ὅτι Δυσκόλως ἀφίσταμαι τῆς συνηθείας, δι' αὐτὸ τοῦτο σπουδάζον ἀποστῆναι, σαφῶς εἶδῳ, ὅτι ἐάν ἐτέραν σαυτῷ ποιήσῃς συνήθειαν τὴν τοῦ μὴ ὁμνύειν, οὐδενὸς δέησῃ πόνου λοιπόν. Τί δυσκολώτερον, μὴ ὁμνύναι, ἢ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἄσιτον εἶναι, καὶ ὕδροποσίᾳ καὶ εὐτελεῖ ταριχεύεσθαι διαίτῃ; Εὐδελον ὅτι τοῦτο ἐκείνου· ἀλλ' ὁμῶς οὕτως ἐστὶν ἡ συνήθεια δυνατόν πρᾶγμα καὶ εὐκόλον, ὥστε παραγενομένης τῆς νηστείας, κἂν μυρία τις παρακαλῇ, κἂν μυρία τις ἀγῇ καὶ βιάζηται, ὥστε μετασθῇν οἰνοποσίᾳ ἢ ἐτέρῳ τινὸς τῶν μὴ νουνομιμένων ἐν νηστείᾳ ἀπογεύεσθαι^ε, πάντα ἂν ἔλοιτο παθεῖν τις, ἢ τῆς κεκλυμένης ἀφασθαί τρυφῆς· καὶ ταῦτα ἡδέως πρὸς τὴν τράπεζαν ἔχοντες, ἀλλ' ὁμῶς διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότος συνήθειαν φέρομεν πάντα γενναίως ταλαιπωρούμενοι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὅρκων ἔσται· καὶ καὶ ἁπὸ νῦν, κἂν μυρίαν ἀνάγκην τις ἐπιθῇ, μένειν κατέχων τὴν συνήθειαν· οὕτω καὶ τότε, κἂν μυρία τις παρακαλῇ, οὐκ ἀποστήσῃ τῆς συνηθείας.

ζ'. Ἀπὸν τοίνυν ὁμοῖον, διαλέγω ταῦτα τοῖς κατὰ τὴν οἰκίαν ἅπασιν· καὶ καθάπερ πολλοὶ πολλάκις ἐκ λειμῶνος ἀναχωροῦντες, ῥόδον ἢ ἰὼν ἢ τι τῶν τοιούτων ἀνήλθοντες, καὶ τοῖς δακτυλίοις περιφρονέτες ἀναχωροῦσιν· ἕτεροι δὲ πάλιν ἐκ παραδείσων οἰκαδε ἀπίνοντες, κλάδους δένδρων καρποὺς ἔχοντας ἐπιχομίζονται· ἄλλοι πάλιν ἀπὸ δειπνῶν πολυτελῶν λείψανα τῆς τραπέζης τοῖς ἑαυτῶν ἐπιτηδείοις φέρουσιν· οὕτω δὲ καὶ σὺ ἐνταῦθεν ἀπών, ἀπένεργε παραινέσιν τῇ γυναικί, τοῖς παιδίοις, τοῖς ἐπιτηδείοις ἅπασιν. Αὕτη γὰρ καὶ λειμῶνος, καὶ παραδείσου, καὶ τραπέζης χρησιμωτέρα ἐστὶν ἡ συμβουλὴ· ταῦτα οὐδέποτε τὰ ῥόδα μαραινόνται, οὗτοι οὐδέποτε καταβρέθουσιν οἱ καρποί, ταῦτα οὐδέποτε τὰ ἐδεσμάτα σπένται· ἀπ' ἐκείνων πρόσκαιρος ἡ τέρψις, ἀπὸ δὲ τούτων διηνεκῆς ἡ ὠφέλεια· οὐ μετὰ τὸ κατορθωθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κατορθοῦσθαι. Ἐννόησον γὰρ οἷόν ἐστι πάντα τὰ ἄλλα ἀφέντας, τὰ δημόσια, τὰ ἰδιωτικά, περὶ τῶν θεῶν διαλέγεσθαι νόμον διαπαντός, καὶ ἐπὶ τραπέζης, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν ταῖς ἁλλαῖς συνουσίαις. Ἄν τούτοις ἡ κολαζώμεν, οὐδὲν ἐροῦ.

^α Ἄλλι ἁμαρτάνοντες.

^β Ἄλλι πολλὰς κτησόμενοι.

^γ Ἄλλι ἐν νηστείᾳ ἀπογεύεσθαι. Paulo post quidam mss. αὐτὰ οὐκ ἀπὸ τῶν πρὸς τὴν τράπεζαν ἔχοντες, ὁμῶς. Mox iidem τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ.

^δ Ἄλλι περιστρίβοντες. Mox aliqui ἐκ παραδείσου.

^ε Savil. et alii quidam ἐν τῷ τοῦτο.

^α Ἄλλι ταῦτα ἐπραττον. Paulo post alii ἐλπίς ἢ εἰς Θεόν.

^β Savil. et alii quidam μεγάλῃ.

^γ Ἄλλι ἐλπίσιν· πάντα γὰρ ἀπὸ.

^δ Quidam mss. καὶ γὰρ τῆς ἀσπερίσεως ἢ φλόξ. Infra καὶ ante τὰ πολλὰ, et infra ἀπείσιν desunt in aliquot mss.

rannos, reges et principes prætermittens qui sibi paruerant, tres captivos et servos, qui tyrannidem suam contemperant, admiratus est. Non enim contendentes, sed philosophantes hæc agebant, neque per arrogantiam, sed per religionem: non superbia inflati, sed zelo igniti. Magnum etenim bonum in Deum sperare: quod quidem et barbarus animadvertit, et demonstrans eos inde imminens effugisse periculum, proclamavit: *Quoniam confiderunt in eo.*

6. Hæc autem nunc dico, et omnes exerceo historias, in quibus tentationes et ærumnæ, et regum iræ et insidiæ sunt, ut nihil timeamus, nisi tantummodo Deum offendere. Etenim et tunc fornax accensa erat; illi vero hanc quidem contemperunt, peccatum autem timuerunt: noverant enim se incensos quidem nihil grave passuros esse, impie vero agentes, extrema subituros.

Peccatum ipsum magnum supplicium. — Magnum enim supplicium peccare, etiam si non puniamur: sicut et maximus honor, maxima tranquillitas cum virtute vivere, etiamsi puniamur. Peccata enim nos a Deo separant, sicut et ipse dicit: *Nonne peccata vestra separant inter vos et me (Isai. 59. 2)?* pœnæ vero nos ad Deum perducunt: inquit enim, *Da nobis pacem, omnia enim retribuisti nobis (Isai. 26. 12).* Si quis vulnus habeat, quid timere oportet, saniem, an medici sectionem? ferrum, an ulceris depastionem? Peccatum sanies est: pœna ferrum medicinale. Sicut igitur qui saniem habet, etsi non secetur, male habet: et cum non secatur, tunc est in majoribus malis: ita qui peccat, etsi non puniatur, omnium est miserrimus: et tunc maxime miser, cum non punitur, et grave nihil patitur. Et sicut splene et intercute laborantes, cum larga fruuntur mensa, et frigida potione, et delicatis sapidisque ferculis, tunc præcipue omnium sunt miserrimi, deliciis morbum augentes: si vero siti et fame secundum medicorum leges crucientur, aliquam salutis spem habent: sic et in iniquitate viventes, si puniantur quidem, bonam spem habent, si vero cum iniquitate licentia et deliciis fruuntur, hydropse laborantibus simul et crapulantibus sunt multo miserrimes, et tanto magis, quanto corpore melior est anima. Si aliquos igitur in iisdem esse peccatis videris, et hos quidem fame continua, et innumeris malis laborantes, hos vero ebriosos, gaudentes, et crapulantes, eos qui gravia patiantur beatores puta. Etenim delectationis flamma his ærumnis interciditur, et apud futurum iudicium et terribile tribunal illud non parum consolationis capientes migrant, quia multa peccata vitæ hujus ærumnis expiuntur.

Adversus juramenta pro more loquitur. — Sed consolationis satis: jam nobis deinceps tempus est ad fugiendorum monitionem juramentorum transeundi, et tollendi excusationem, quæ jurantibus esse videtur, frigidam et inutilem. Etenim cum ipsos accusamus, alios nobis idem facientes obijciunt, et dicunt: Ille et ille jurant. Dicamus igitur ipsis: Sed ille non jurat, Deus autem eorum qui recte egerunt, comparisonem inter judicandum profert: nam peccatores eos qui

peccant delictorum communicatione non juvant, qui vero recte vivunt, peccatores condemnant. Etenim qui Christum non cibaverant, neque potaverant (*Matth. 25. 35*), multi erant: sed nihil sibi invicem profuerunt: sicut neque virgines quinque altera ab altera ullam invenerunt veniam, sed præ iis, qui recte se gesserunt, et hæc et illi condemnati et puniti sunt. Ab hac igitur frigida excusatione liberati, ne lapsos respiciamus, sed recte se gerentes, et studeamus præsentis jejunii monumentum referre. Et sicut sæpenumero vestimentum adepti, vel servum, vel vas pretiosum, temporis reminiscimur, et mutuo dicimus: Servum illum tali sollemnitate emi, vestimentum hoc tali comparavi tempore: ita quoque si legem hanc impleverimus, dicemus: Juramentum hac correxi Quadragesima; hactenus enim jurabam, et sola admonitione audita, peccato abstinui. Sed res est correctu difficilis consuetudo. Novi et ego, et propterea festino vos in aliam consuetudinem bonam et lucrum habentem inducere. Cum enim dixeris, difficile a consuetudine desisto, propterea desistere labora, certo sciens, quod si tibi aliam non jurandi consuetudinem indixeris, nullius laboris amplius indigebis. Quid difficilius, non jurare, an per totum diem inediam pati et aquæ potu et tenui victu siccari? Certum est hoc illo gravius esse; sed tamen consuetudo res est tam facilis et expedita, ut adveniente jejunio, etsi milles quis exhortetur, et cogat vinum delibare, vel aliud quid jejunii lege non concessum gustare, omnia quis mallet pati, quam prohibitum sumere nutrimentum: et hoc cum non illibenter erga mensam affecti simus, tamen propter consuetudinem ex conscientia omnia generosè ferimos laborando. Hoc nimirum et in juramenti erit: et sicut nunc, si quis etiam maximam necessitatem imponat, permanens consuetudinem servans: sic et tunc, si quis etiam milles exhortetur, a consuetudine non absistes.

7. Domum igitur profectus, omnibus hæc domesticis loquere: et sicut sæpe multi ex prato recedentes, rosam vel violam vel quempiam talium florum capiunt, et digitis circumferentes recedunt: alii vero ex viridario domum abeuntes, arborum ramos fructus habentes reportant: alii rursus a lautis cœnis, mensæ reliquias necessariis suis referant: sic utique et tu hinc recedens, admonitionem reporta filiis, uxori, necessariis omnibus. Hæc enim admonitio, et prato, et viridario, et mensa utilior est: hæc numquam rosæ marcescunt, hi numquam defluunt fructus, hæc numquam fercula corrumpuntur: et ex illis quidem temporalis delectatio, ex his vero continua utilitas, non tantum postquam adimpleta fuerint, sed etiam dum adimplentur. Cogita enim quale est, reliquis omnibus omissis publicis et privatis, de divinis semper legibus disserere, et ad mensam, et in foro, et in aliis conventiculis. Si his vacemus, nihil dicemus periculosum, nihil noxium, nec inviti peccabimus; sed et imminente tristitia sermocinationi de his vacantes, animam liberare poterimus, missa cura illa,

qua solliciti mutuo sciscitabamur : Numquid gesta Imperator audivit? an irritatus est? quid vero sententiæ pronuntiavit? numquid ipsum quispiam exoravit? numquid vero feret ipse tam magnam et populosam funditus civitatem perdere? Hæc quidem et omnia talia in Deum projicientes, ipsius tantum mandata curemus : sic enim et illa omnia dissolvemus ; et si vel decem tantum in nobis recte egerint, brevi illi decem viginti fient ; viginti quinquaginta , quinquaginta centum, centum mille, mille tota civitas. Et sicut decem accensis lucernis omnem domum lumine facile quis implere poterit : sic et in officiis spiritualibus, si decem soli recte egerint, pyram per totam civitatem incendemus habentem lumen, et securitatem nobis afferentem. Non enim sic flammæ natura in materiam delapsa vicina semper ligna incendit, sicut virtutis zelus in paucas lapsus animas, sensim procedendo omnem implere civitatem poterit. Date itaque mihi ut de vobis glorier, et in præsentī vita, et in futuro die, quo talenta habentes credita introducentur : sufficiens mihi laborum merces vestra claritas, et si vos cum pietate viventes videro, totum recepi. Facite

igitur quod et heri admonui, et hodie dicam, nec dicens quiescam : contra jurantes mulctam definientes, mulctam lucrum, non damnum habentem : præparamini jam tamquam nobis profectus probationem daturi. Conabor etenim apud quemque vestrum longum protrahere sermonem dimissa hac concione, ut in verborum longitudine emendatos inveniam¹ : et si quem jurantem videro, omnibus emendatis ipsum declarare, ut increpantes, arguentes, corrigentes, brevi ipsum mala liberemus consuetudine. Melius est etenim hic exprobratum corrigi, quam die illa palam, præsentē toto mundo, confundi atque puniri, peccatis nostris sub omnium aspectu revelatis. Sed absit, ut quisquam ex hac honesta concione talia patiens illic appareat, verum sanctorum patrum precibus peccata corrigentes omnia, multumque virtutis fructum exhibentes, cum multa hinc fiducia migremus, gratia et et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria una cum sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

¹ savil. addit, et non emendatos.

QUOD TRISTITIÆ AFFECTUS TANTUM AD PECCATI DESTRUCTIONEM SIT UTILIS : ET SUPER ILLUD, IN PRINCIPIO FECIT DEUS CÆLUM ET TERRAM, ET QUOD MAXIMA CONSOLATIONIS MATERIA CREATIONIS APPARATUS : ET SUPER ILLUD, ADAM, UBI ES? ET DE NON JURANDO¹.

HOMLIA VII.

1. Multa quidem et de multis heri apud vestram disserui charitates : de multis vero si omnia vobis retinere haud est facile, illud omnium maxime vos meminisse rogo, quod tristitiam nobis Deus non ob aliud indiderit, nisi propter solum peccatum, et hoc per ipsam rerum experientiam manifestaverit. In pecuniarum enim mulcta, et morte, et ægritudine, et aliis nobis ingruentibus molestiis dolentes et mœrentes, non tantum nullam consolationem capimus, verum et molestias augemus ; in peccatis vero si doleamus et contristemur, peccati magnitudinem minnimus, et quod erat magnum, reddimus parvum ; sæpe vero et funditus ipsum totum delemus. Hoc mihi assidue recordamini, ut ob peccatum tantum doleatis, nullam autem ob rem præterea : et præter hoc illud quoque, quod mortem et tristitiam in vitam nostram peccatum inferens, ab his ambobus vicissim destruitur : quod quidem ipsum manifestius et antea demonstravimus. Nihil igitur sic timeamus, ut peccatum et prævaricationem. Ne timeamus poenam, et poenam effugiemus : sicut et tres illi pueri non timuerunt fornacem, et fornacem effugerunt : tales esse decet Dei servos. Si enim in veteri Testamento educati, quando nondum mors

erat mortificata, nec aeræ portæ contractæ, nec vectes ferræi contriti, tam generosam contra mortem audaciam præ se tulere : quam nos habebimus excusationem, aut quam veniam, tantam nacti gratiam, et neque pares illis virtutis gradus nunc assequuti, cum mors nomen solum sit re privatum? Nihil enim aliud mors est, quam somnus, et migratio, et translatio, et requies, et tranquillitas portus, et perturbationis liberatio, et a vitæ curis absolutio. Sed hic consolationis sermonem solvamus : etenim quintam diem agimus vestram consolantes charitatem, et jam molesti videmur. Attentis enim dicta sufficiunt, pusillanimitas autem, etiamsi dictis plura addamus, nihil profuerit. Tempus vero nobis jam ad Scripturarum expositionem convertere doctrinam : quemadmodum enim si nihil de hac ærumna loquuti essemus, crudelitatis et inhumanitatis nos aliquis condemnasset : sic si semper de ipsa disseramus, pusillanimitatis jure nos condemnaret. Corda igitur vestra Deo commendantes, qui in mente vestra loqui potest, et omnem ex pectore tristitiam expellere, consuetam doctrinam nunc attingamus, maxime quando omnis Scripturæ expositio exhortatio est et consolatio. Itaque etsi a consolando absistere videmur, rursus per Scripturarum expositionem in eandem materiam incidimus. Quod enim mentem adhibentibus tota Scriptura consolatio sit, jam nunc vobis palam faciam. Non enim Scripturarum historiam circumsiens, quosdam consolatorios sermones quarere conabor ; sed ut apertiore promissionis demonstrationem præbeam, hodie lectum tractabo librum : et si libet, ipsius principium et præcæmium,

¹ Titulum sic efferunt Sav. et duo codices : *Ejusdem commemorative rerum jam ab ipso antea dictarum consequenter : quod peccatum solum, postquam mortem et tristitiam in vitam introduxit, per illas ipsas rursus aufertur ; et super illud : « In principio fecit Deus.... terram ; » et quod Deus, non modo honorificans nos et benefaciens nobis, sed etiam castigans, æque sit bonus ; et de abstinencia juramenti.*

μεν ἐπικινδύνουν, οὐδὲ σφαλερόν, οὐδ' ἄκοντες ἀμαρτη-
σόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀθυμίας ἐν τῇ περὶ
τούτων διαλέξει σχολάζοντες, τὴν ψυχὴν ὑπεξαγαγείν
δυνήσόμεθα, ἀντὶ τῆς φροντίδος. ἥς φροντίζομεν πρὸς
ἐλλήλους ἀεὶ λέγοντες· Ἄρα ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς τὰ γε-
γεννημένα; ἄρα παρωξύνθη; τί δὲ ἐψηφίσαστο; ἄρα παρ-
εκάλεσε τὶς αὐτόν; τί δὲ, αὐτὸς ἀνέξεται πόλιν οὕτω καὶ
μεγάλῃν καὶ πολυάνθρωπον ἀφανίσαι τέλεον; Ταῦτα μὲν
καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ῥίψαντες, τὰ παρ'
αὐτοῦ προστεταγμένα μερινύμεν μόνον· οὕτω γὰρ κά-
κεινα διαλυσόμεθα^a [84] πάντα, κὰν δέκα ἐν ἡμῖν κατ-
ορθώσωσι μόνον, ταχέως εἰκοσιν οἱ δέκα γενήσονται, οἱ
εἰκοσι πεντήκοντα, οἱ πεντήκοντα ἑκατὸν, οἱ ἑκατὸν χί-
λιοι, οἱ χίλιοι πᾶσα ἡ πόλις. Καὶ καθάπερ δέκα ἀφθέν-
των λύκων, ῥαδίως τὴν οἰκίαν ἅπασαν ἐμπληῖσαι δυνή-
σεται τις τοῦ φρυγῆ^ς· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κατωρθώμα-
των τῶν πνευματικῶν, ἂν δέκα κατορθώσωσι μόνον,
πυρὶν ὁλόκληρον εἰς τὴν πόλιν ἀνάφομεν φῶς ἔχουσαν,
καὶ ἀσφάλειαν ἡμῖν κομίζουσαν. Οὐ γὰρ οὕτω τῆς φλο-
γῆς ἡ φύσις εἰς ὕλην ἐμπεσοῦσα, τὴν ἐγγιζόντων ἀεὶ ἔσ-
λων ἄπεται, ὡς ἀρετῆς ζῆλος, εἰς ψυχᾶς ὀλίγας ἐμπε-
σοῦν, ὁδῷ προβαίνων πᾶσαν ἐμπληῖσαι τὴν πόλιν δυνή-
σεται. Δότε τοίνυν ἐμοὶ καυχῆσασθαι ἐφ' ὑμῖν, καὶ κατὰ
τὸν παρόντα βίον, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν, ὅταν
οἱ τὰ τάλαντα βέπιστευθέντες εἰσάγονται· ἀρχὸν ἐμοὶ

^a Savil. et aliquot mss. διαλυσόμεθα, Mor. et alii διαλύσει.

μισθὸς τῶν πόνων ἡ ὑμετέρα εὐδοκίμῃσι, κὰν ἴδω ὑμᾶς
μετ' εὐσεβείας^b ζῶντας, τὸ πᾶν ἀπειλήφα. Ποιήσατε
τοίνυν, ὃ καὶ χθὲς παρήνευσε τε καὶ σήμερον ἐρῶ, καὶ
λέγων οὐ παύσομαι· καταδίκη κατὰ τὴν ὁμνούντων ὀρί-
σαντες, καταδίκη κέρδος ἔχουσαν, οὐ ζημίαν, παρα-
σκευάσαθε λοιπὸν ὡς δοκίμην ἡμῖν δίδοντες τοῦ κατ-
ορθώματος. Καὶ γὰρ πειράσομαι πρὸς ἕκαστον ὑμῶν
μακρὸν ἀποτείνει λόγον τοῦ συλλόγου τούτου διαλυθέν-
τος, ἵνα ἐν τῷ μήκει τῶν λεγομένων εὐρω τοὺς κατωρθω-
κότας· κὰν ἴδω τινὰ ὁμνούντα, ἅπασιν αὐτὸν τοῖς κατ-
ορθωκόσι ποιήσω φανερόν, ἵνα ἐπιτιμῶντες, ἐλέγχοντες,
διορθοῦντες, ταχέως αὐτὴν τῆς πονηρᾶς ἀπαλλάξωμεν
συνηθείας. Καὶ γὰρ βέλτιον ἐνταῦθα ὀνειδισθέντα διορ-
θώσασθαι, ἢ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην κοινή τῆς οἰκου-
μένης ἀπάσης παρούσης ἀσχημονεῖν καὶ κολάζεσθαι,
τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῖν ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ἐκκαλυπτο-
μένων ὀφθαλμοῖς. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τοῦ καλοῦ τούτου
συλλόγου φανῇναι τὴν ἐκεῖ ταῦτα πᾶσχοντα, ἀλλ' εὐ-
χαίς τῶν ἁγίων πατέρων ἅπαντα τὰ ἀμαρτήματα διορ-
θώσμενοι, καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς καρπὸν πολλὸν ἐπιδειξά-
μενοι, μετὰ πολλῆς ἐντενθείας ἀπέλθοιμεν παρῆρσις,
χάριτι καὶ φιланθρωπῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Alii εὐσεβείας.

^c Addit Savil. καὶ τοὺς μὴ κατωρθωκότας.

* Ὅτι τὸ τῆς λύπης πάθος εἰς ἀμαρτίας ἀναιρέσιν μόνον χρήσιμον· καὶ εἰς τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ οἱ μερίσσης παρακλήσεως ὑπόθεσις ἡ τῆς δημιουργίας κατασκευή· ἐ-
φ' αὐτῇ περὶ τοῦ, Ἀδάμ, πῶς εἶ; καὶ περὶ τοῦ μὴ ὁμνέειν.

Ὁμιλία ζ.

α'. Πολλὰ μὲν καὶ περὶ πολλῶν χθὲς πρὸς τὴν ὑμετέραν
διελέχθη ἀγάπην, ἀπὸ δὲ τῶν πολλῶν εἰ μὴ πάντα κατ-
έχειν ὑμῖν δυνατὸν, ἐκείνο μάλιστα πάντων ὑμᾶς διαμη-
μονεῦσαι δέομαι, ὅτι τὴν λύπην ἡμῖν ὁ Θεός δι' οὐδὲν
ἕτερον ἐνόησεν, ἀλλ' ἢ δι' ἀμαρτίαν μόνην, καὶ τοῦτο
ἐδῆλωσε δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς [85] πείρας. Ἐπὶ
μὲν γὰρ ζημίᾳ χρημάτων, καὶ ἀρρώστειᾳ, καὶ θανάτῳ,
καὶ τοῖς ἄλλοις· αὗτος συμπέπτουσι ἡμῖν δεινοῖς ἀλγού-
ντες καὶ ἀθυμοῦντες, οὐ μόνον οὐδεμίαν ἀπὸ τῆς λύπης
καρπούμεθα παραμυθίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτείνουμεν τὰ δεινὰ·
ἐπὶ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων ἂν ἀλγῶμεν καὶ λυπηθῶμεν,
ὑποτεμόμεθα τῆς ἀμαρτίας τὸν ἔγκον, καὶ μικρὰν τὴν
μεγάλῃν ποιούμεν, πολλάκις δὲ καὶ τέλεον αὐτὴν ἐξαλεί-
φομεν ἅπασαν. Τοῦτο δὲ μοι μέμνησθε διηνεκῶς, ἵνα ἐφ'
ἀμαρτίᾳ μόνον ἀλγῆτε, ἐφ' ἑτέρῳ δὲ μηδενί· καὶ μετὰ
τούτων^b κάκεινο πάλιν, ὅτι θάνατον καὶ λύπην ἡ ἀμαρτία
εἰς τὸν βίον ἡμῶν εἰσενεγκοῦσα, ὅπ' ἀμφοτέρων τούτων
ἀναιρεῖται πάλιν. ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ σαφέστερον πρῶτον
ἀπεδείξαμεν. Μηδὲν οὖν οὕτω φοβώμεθα ὡς τὸ ἀμαρ-
τάνειν καὶ πλημμελεῖν· μὴ φοβώμεθα κόλασιν, καὶ δια-
φρεξόμεθα κόλασιν· καθάπερ οὖν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες
οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν κάμινον, καὶ διεφυγον τὴν κάμινον·
τοιούτους εἶναι χρὴ τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους. Εἰ γὰρ οἱ ἐν
τῇ Παλαιᾷ τραφέντες, ὅτε οὕτω ἐνενέκρωτο θάνατος,
οὕτε αἱ χαλκαὶ πύλαι συνεκλάσθησαν, οὕτε οἱ μο-
χλοὶ οἱ σιδηροὶ συνετριβήσαν^c, οὕτω γενναίως κατ-

* Titulum sic efferunt Savil. et duo codices· Τοῦ αὐτοῦ
ὁποῖον τῶν ἡδὲ αὐτῷ προλεχθέντων ἀκολουθῶν· ὅτι θάνατον
καὶ λύπην ἡ ἀμαρτία μόνη εἰς τὸν βίον εἰσενεγκοῦσα, ὅπ' αὐτῶν
τούτων ἀναιρεῖται πάλιν, καὶ εἰς τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός
τον οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ οἱ δὲ οὗτος οὐχὶ τιμῶν μόνον
ἡμᾶς, οὐδὲ εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ κολάζων ὁμοίως ἐστὶν ἀγαθός·
καὶ περὶ τῆς τῶν ὀντων ἀποχρῆς.

^a Alii τοῖς λοιποῖς.

^b Savil. et quidam mss. μετὰ τοῦτο.

^c Alii συνεκλάσθησαν. Infra quidam συγγνώμην τοιαύτης.

ετόλμησαν τῆς τελευταῖς, τίνα ἔξομεν ἀπολογίαν ἡμεῖς,
ἢ ποίαν συγγνώμην, τοσαύτης ἀπολαύσαντες τῆς χάρι-
τος, καὶ μηδὲ πρὸς τὰ αὐτὰ φθόνους ἐκείνοις μέ-
τρα τῆς ἀρετῆς νῦν, ὅτε ὄνομα μόνον ἐστὶν ὁ θάνατος
πράγματος ἔρημον; Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐστὶν ὁ θάνατος,
ἀλλ' ἢ ὕπνος, καὶ ἀπρημία, καὶ μετὰστασις, καὶ ἀνό-
παυσις, καὶ λιμὴν εὐδίας, καὶ ταραχῆς ἀπαλλαγὴ, καὶ
βιωτικῶν ἐλευθερία φροντίδων. Ἀλλὰ τῆς μὲν παρα-
κλήσεως ἐνταῦθα καταλύσωμεν τὸν λόγον· καὶ γὰρ πέμ-
πτην ἡμέραν ἔχομεν παρακαλοῦντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην,
καὶ λοιπὸν καὶ ἐνοχλεῖν δοκοῦμεν. Τοῖς μὲν γὰρ προσ-
έχουσιν ἀρκεῖ καὶ τὰ εἰρημένα, τοῖς δὲ μικροφύχοις,
κὰν πλείονα τῶν εἰρημένων προσθῶμεν, οὐδὲν ἔσται
πλέον. Ὡρα δὲ λοιπὸν ἡμῖν ἐπὶ τὴν τῶν Γραφῶν ἐξήγησιν
τρέψαι τὴν διδασκαλίαν. Ὡς περὶ γὰρ, εἰ μὴδὲν περὶ τῆς
συμφορᾶς ταύτης διελέχθημεν, ὁμότητα ἂν τις ἡμῶν
κατέγνω καὶ ἀπανθρωπίαν· οὕτως ἂν διαπαντός περὶ
αὐτῆς διαλεγώμεθα, μικροφυλίαν ἂν τις ἡμῶν κατα-
γνοίη δικαίως. Παραθέμενοι τοίνυν ὑμῶν τὰς καρδίας
τῷ Θεῷ τῷ δυνάμει λαλῆσαι εἰς τὴν διάνοιαν ὑμῶν,
καὶ πᾶσαν ἐνδοθεν ἀπελάσαι λύπην, τῆς ἐιωθείας αὐτοῦ^d
διδασκαλίας ἀψώμεθα νῦν, καὶ μάλιστα ὅπου καὶ πᾶσα
Γραφῆς ἐξήγησις παράκλησις ἐστὶ καὶ παραμυθία. Ὡς τε
κὰν δοκῶμεν ἀρτίστασθαι τοῦ παρακαλεῖν, πάλιν εἰς τὴν
αὐτὴν ἐμπίπτουμεν ὑπόθεσιν διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ἐξ-
ηγήσεως· ὅτι γὰρ πᾶσα Γραφὴ παράκλησις ἐστὶ τοῖς
προσέχουσιν, ἀπόθεν ὑμῖν τοῦτο ποιήσω φανερόν. Οὐ
γὰρ δὴ περιελθὼν τῶν Γραφῶν τὰς ἱστορίας πειράσομαι
ζητῆσαι παραμυθητικούς τινας λόγους· ἀλλ' ὥστε σα-
φεστέραν τῆς ὑποσχέσεως ἀπόδειξιν παρασχεῖν, τὸ
σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθὲν μεταχειριούμαι· βιβλίον, καὶ
εἰ δοκεῖ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὸ προῖκον, ὃ δοκεῖ μά-
λιστα μηδὲ ἔχνος ἐμφαίνειν [86] παραμυθίας, ἀλλὰ καὶ

^d Pronomen αὐτοῖς nobis dedit Savilius. Edit.

* Alii μεταχειριούμεθα. Infra Sav. et alii ἡλλοτριώσθαι λ.

καθόλου παρακλητικῶν ἀλλοτριεῖσθαι λόγων, εἰς μέσον προθεῖς, ὃ λέγω ποιῶ φανερόν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ προοίμιον; Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἄορατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἄρα μὴ δοκεῖ τισὶν ὁμῶν παρακλησὶν ἔχειν ἀθυρίας τὰ εἰρημένα; οὐχ ἱστορίας διήγησις ἐστὶ καὶ δημιουργίας διδασκαλία;

3. Βούλεσθε οὖν ἐπιδείξω τὴν ἐγκεχυρμένην τῇ ῥήσει ταύτῃ παράκλησιν; Διανάστητε τοῖνον, καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχετε τοῖς ῥηθήσεσθαι μέλλουσιν. Ὅταν γὰρ ἀκούσῃς, ὅτι τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὸν αἆρα, τὰ ὕδατα, τοὺς ἀστέρας τοὺς πολλοὺς, τοὺς δύο πρωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὰ φυτὰ, τὰ τετράποδα, τὰ νηκτὰ, τὰ πετόμενα ζῶα, πάντα ἀπλῶς τὰ ὁρώμενα διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν σωτηρίαν καὶ τιμὴν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐχ ἱκανὴν εὐθέως λαμβάνεις παράκλησιν, καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ μεγίστην δέχῃ ταύτην ἀπόδειξιν, ὅταν ἐννοήσῃς, ὅτι τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κόσμον, οὕτω καλῶν, καὶ μέγαν, καὶ θαυμαστὸν διὰ σὲ τὸν βραχὺν εἰς μέσον παρήγαγεν; Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, μὴ ἀπλῶς παραδράμῃς τὴν εἰρημένην, ἀλλ' ἐπελθε τῇ διανοίᾳ τὸ εὖρος τῆς γῆς, καὶ ἀναλόγισαι πῶς ἡμῖν πολυτελεῖ καὶ βασιλῇ τράπεζαν ἀνέχε, καὶ πολλὴν πολλαχόθεν παρέσχεεν ἡμῖν εὐφροσύνην· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, ὅτι οὐ πόνων ἀμοιβὴν ἔδωκεν, οὐδὲ κατορθωμάτων ἀντίδοσιν τὸν τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κόσμον, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἡμᾶς ἔπλασε, καὶ τῇ βασιλείᾳ ταύτῃ τὸ γένος ἡμῶν ἐτίμησε. Ποιήσωμεν γὰρ ἄνθρωπον, φησί, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν. Τί ἐστὶ, Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν; Τῆς ἀρχῆς εἰκόνα φησὶ, καὶ ὥσπερ οὐδεὶς ἀνώτερος Θεοῦ ἐν οὐρανῷ, οὕτω μηδεὶς ἔστω ἀνώτερος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν μὲν οὖν τούτῳ καὶ πρώτῳ τετίμηκε, τῷ κατ' εἰκόνα αὐτὸν ποιῆσαι· δευτέρῳ δὲ τῷ μὴ πόνων ἀμοιβὴν ἡμῖν παρασχέιν τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ γυμνὴν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας ποιῆσαι τὴν χάριν· τρίτῳ τῷ φυσικῇ ἡμῖν χαρίσασθαι αὐτήν. Τῶν γὰρ ἀρχῶν αἱ μὲν εἰσὶ φυσικαί, αἱ δὲ χειροτονηταί· φυσικαὶ μὲν, ὡς ἡ τοῦ λέοντος ἐπὶ τῶν τετραπόδων, ὡς ἐπὶ τῶν ὀρνίθων ἡ τοῦ αἰετοῦ· χειροτονηταὶ δὲ ὡς ἡ τοῦ βασιλέως τοῦ κατ' ἡμᾶς· οὗτος γὰρ οὐχὶ φύσει κρατεῖ τῶν ὁμοούλων· διὰ καὶ ἀποβάλλει πολλάκις τὴν ἀρχὴν. Τοιαῦτα γὰρ τὰ μὴ φύσει προσόντα· ῥάδιαν δέχεται τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν μετέπειτα· ὁ δὲ λέων οὐχ οὕτως, ἀλλὰ φύσει κρατεῖ τῶν τετραπόδων, ὥσπερ οὖν καὶ τῶν ὀρνίθων ὁ αἰετός. Ἀεὶ γοῦν τῷ γένει συγκεκληρωταὶ τὸ τῆς βασιλείας εἶδος, καὶ οὐδένα ἂν τις ἴδοι λέοντά ποτε τὴν ἀρχὴν ἀποβαλόντα ταύτην. Τοιαύτην καὶ ἡμῖν τὴν βασιλείαν ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἔχαριστο, καὶ πᾶσιν ἡμᾶς ἐπέσχετο· καὶ οὐ τούτῳ μόνον ἐτίμησεν ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τοῦ χωρίου τῇ προεδρίᾳ ἐξαίρετον οἰκητήριον ἀποτάξας ἡμῖν τὸν παράδεισον, καὶ λόγον δοῦς καὶ ψυχὴν ἀθάνατον χαρισάμενος.

[87] Ἀλλὰ μὴ εἴπω ταῦτα· ἐγὼ γάρ τοσαύτην περιουσίαν εἶναι φημι τῇ τοῦ Θεοῦ φιλεμονίᾳ, ὡς μὴ μόνον ἀπ' ὧν ἐτίμησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧν ἐκόλασεν, ὁμοίως ἡμᾶς δύνασθαι τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ δεικνύσαι καὶ τὴν φιλανθρωπίαν. Καὶ τοῦτο μάλιστα πάντων ὁμᾶς παρακάλω μετὰ ἀκριβείας εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς οὐχὶ τιμῶν μόνον, οὐδὲ εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ κολάων, καὶ τιμωρούμενος ὁμοίως ἐστὶν ἀγαθός· κἂν πρὸς Ἑλλήνας, κἂν πρὸς αἰρετικούς ἀγῶνες ἡμῖν καὶ μάχαι κινῶνται περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος, μὴ μόνον ἀπ' ὧν ἐτίμησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧν ἐτιμωρήσατο, ἐπιδείκνυ-

μεν αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα. Εἰ γὰρ τιμῶν μόνον ἐστὶν ἀγαθός, κολάων δὲ οὐκ ἐστὶν ἀγαθός, ἐξ ἡμισείας ἂ ἀγαθὸς ἂν εἴη· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο· μὴ γένοιτο. Ἐπὶ ἀνθρώπων μὲν γὰρ εἰκὸς τοῦτο συμβαίνειν, ἐπειδὴ θυμῷ καὶ πάθει τὰς τιμωρίας ἐπάγουσιν· ὁ δὲ Θεὸς ἀπαθὴς ὢν, κἂν εὐεργετῇ, κἂν κολάζῃ, ὁμοίως ἐστὶν ἀγαθός, καὶ τῆς βασιλείας οὐκ ἔλαττον ἢ τῆς γεέννης ἀπειλὴ δεικνυσὶν αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα· καὶ πῶς; ἐγὼ λέγω. Εἰ μὴ γέενναν ἡπειλήσεν, εἰ μὴ κόλασιν ἡτοίμασεν, οὐκ ἂν πολλοὶ τῆς βασιλείας ἐπέτυχον. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ τῶν ἀγαθῶν ὑπόσχεσις πρὸς ἀρετὴν ἐκκαλεῖται τοὺς πολλοὺς, ὡς ἡ τῶν κακῶν ἀπειλὴ τῷ φόβῳ συνωθεῖ, καὶ διανίστησι πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν. Ὡστε εἰ καὶ ἐναντίον γέεννα τῇ βασιλείᾳ^β τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ πρὸς ἐν ἐκάτερον βλέπει τέλος, τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν· ἐκείνη μὲν ἐπισπωμένη πρὸς αὐτήν, αὕτη δὲ συνωθοῦσα πρὸς ἐκείνην, καὶ τῷ φόβῳ διορθουμένη τοὺς ἀμελέστερον διακειμένους.

γ. Τοῦτον δὲ οὐκ ἀπλῶς μὴκύνω τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλάκις λιμῶν καὶ αὐχμῶν γιγνομένων, καὶ πολέμων, καὶ ὀργῆς βασιλικῆς ἐμπιπτούσης, καὶ ἐτέρων τινῶν τοιούτων ἀδοκῆτων πραγμάτων, πολλοὶ τοὺς ἀφελεστέρους ἀπατώντες λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἄξια ταῦτα τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Ἴν' οὖν μὴ παραλογίζώμεθα, ἀλλ' ἴδωμεν ἀκριβῶς, ὅτι κἂν λιμὸν, κἂν πόλεμον, κἂν ἄλλο τι οὐκ ἐπαγάγῃ δεινόν, ἀπὸ φιλανθρωπίας τοῦτο ποιεῖ καὶ πολλῆς τῆς κηδεμονίας, ἡναγκάσθην ἐνδιατρίψαι τοῦτῳ τῷ λόγῳ. Ἐπεὶ καὶ οἱ πατέρες, οἱ μάλιστα πάντων τὰ ἔκγονα φιλοῦντες, καὶ τραπέζης εἰργουσι, καὶ πληγὰς ἐπάγουσι, καὶ ἀτιμία κολάζουσι, καὶ ἐτέροις μυρίοις τοιούτοις ἀσελγαίνοντας διορθοῦνται τοὺς παιδας· ἀλλ' ὁμοῦ πατέρες εἰσὶν, οὐχὶ τιμῶντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ποιοῦντες, καὶ τότε μάλιστα πατέρες, ὅταν τοιαῦτα ποίωσιν. Εἰ δὲ ἄνθρωποι, θυμῷ καὶ ὀργῇ πολλάκις τοῦ συμπεριόχοντος ἐκφερόμενοι, οὐκ ὠμότης καὶ ἀπανθρωπία, ἀλλὰ κηδεμονία καὶ φιλοστοργία νομίζονται κολάζειν οὓς φιλοῦσι, πολλῷ μᾶλλον περὶ τοῦ Θεοῦ οὕτω διακισθῆναι χρή, τοῦ πᾶσαν πατρικὴν φιλοστοργίαν ὑπερβαίνοντος τῇ τῆς οἰκείας ἀγαθότητος ὑπερβολῇ. Καὶ ἴνα μὴ νομίσῃς, ὅτι στοχασμός ἐστὶ τὰ εἰρημένα, φέρε ἐπ' αὐτὴν Γραφὴν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡπατήθη καὶ παρελογίσθη παρὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ὁ ἀνθρώπος, ἴδωμεν πῶς ἁμαρτίαν αὐτῷ τοιαύτην ἁμαρτάνει τότε ἐχρήσατο ὁ Θεός. Ἄρα ἡφάνισεν αὐτὸν παντελῶς; καίτοι γε ὁ τοῦ δικαιίου λόγος τοῦτο ἀπήτει^γ, τὸν οὐδὲν μὲν [88] ἀγαθὸν ἐπιδειξάμενον, τοσαύτης δὲ ἀπολαύσαντα τῆς εὐνοίας, εἰτα ἐκ προοιμίων ἀποσκιρτήσαντα, ἀρθῆναι ἐκ τοῦ μέσου καὶ ἀφανισθῆναι τέλειον. Ἀλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο ὁ Θεός, οὐδὲ ἐβδελύξατο καὶ ἀπεστράφη τὸν οὕτως ἀγνώμονα περὶ τὸν εὐεργέτην γενόμενον, ἀλλ' ἔργεται πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς ἄρρωστον ἱατρός. Καὶ μὴ παραδράμῃς ἀπλῶς τὸ εἰρημένον, ἀγαπητέ, ἀλλ' ἐννόησον ἡλίκοι τὸ μήτε ἀγγελὸν πέμψαι, μήτε ἀρχάγγελον, μήτε ἄλλον τινὰ τῶν συνδουλῶν τῶν ἐκείνων, ἀλλ' αὐτὸν τὸν δεσπότην καταθῆναι πρὸς τὸν παραπεπτωκότα, καὶ κείμενον ἀναστήσαι, καὶ μόνον πρὸς μόνον, καθάπερ φίλον πρὸς φίλον κακῶς πράττοντα, καὶ ἐν πολλῇ καταστάτῃ δυσημερίᾳ παραγενέσθαι. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἐκ πολλῆς κηδεμονίας ἐποίησε, καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα, ἃ πρὸς αὐτὸν εἶπε, δεικνυσὶν αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν φιλοστοργίαν. Καὶ τί λέγω

^α Savil. et quidam mss. κολάων δὲ οὐκ ἐστὶ, ἐξ ἡμισείας.

^β Savil. et quidam mss. τῆς βασιλείας. Mox iidem πρὸς ἐν ἐκείνην.

^γ Savil. et quidam mss. ἀπαίτει.

quod maxime videtur neque consolationis vestigium demonstrare, sed a consolatoriis penitus verbis alienum esse, in medium proponens, quod dico manifestum faciam. Quod tandem est hoc procemium? *In principio fecit Deus cælum et terram: terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super faciem abyssi (Gen. 1. 1. 2).* Numquid hæc aliquibus e vobis videntur tristitiæ consolationem habere? nonne historiarum narratio est, et de creatione doctrina?

2. Vultis igitur demonstrare consolationem in hac dictione absconditam? Exsurgite igitur, et cum diligentia advertite quæ dicenda sunt. Cum enim audieris, quod cælum, terram, mare, aerem, aquas, stellæ multas, duo luminaria magna, plantas, quadrupedes, natatilia et volatilia animalia, omniaque generaliter quæ videntur, propter te tuamque salutem et honorem Deus creaverit, nonne magnam capis consolationem, et maximam dilectionis Dei demonstrationem hanc suscipis, cum cogitaveris, quod tantum et talem mundum, tam pulchrum et magnum et admirabilem propter te pusillum in medium protulerit? Cum igitur audieris, *In principio fecit Deus cælum et terram*, ne simpliciter dictum prætercurras, sed terræ magnitudinem mente percurre, et reputa quam lautam nobis et opimam produxit mensam, et multam passim nobis delectationem præbuit: et quod quidem est maximum, in nullorum laborum retributionem dedit, nec in meritorum premium tantum et talem mundum; sed pariter nos finxit, et hoc regno genus nostrum honoravit: inquit enim, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 26).* Quid est, *Ad imaginem et similitudinem nostram*? Principatus imaginem dixit, ut sicut nullus in cælo est Deo superior, sic super terram nullus sit homine superior. Uno enim hoc et primo honoravit, quod ad imaginem suam eum fecerit: secundo, quod non laborum premium nobis imperium præbuerit, sed solam exhibuerit benignitatis suæ gratiam: tercio autem quod naturale nobis illud elargitus sit. Imperia enim aut naturalia sunt, aut electione fiunt; naturalia sunt, ut leonis in quadrupedes, et in aves aquilæ; electione fiunt, sicut nostri Imperatoris. Ille enim non natura conservis imperat, ideo sæpe imperium amittit. Talia enim sunt, quæ non nature inhaerent, ut facile admittant mutationem. At non ita leo, sed natura quadrupedibus dominatur, sicut iidem et alitibus aquila. Semper igitur cum genere conjuncta est regni species, nec ullum quis videt leonem unquam hunc amittentem principatum. Tale nobis imperium Deus a principio largitus est, et nos omnibus præposuit: nec hoc solo naturam nostram decoravit, sed et ipsa loci præstantia, egregium nobis habitaculum designans paradisum, et rationem dans, et animam largiens immortalem.

Deus non tantum cum benefecit, sed etiam cum castigat, bonus est. — Sed non hæc dicam: ego enim tantam Dei dilectionis superabundantiam esse dico, ut non tantum ex iis quibus nos honoravit, sed et quibus castigavit, similiter possimus demonstrare

ipsius bonitatem et benignitatem. Et hoc maxime omnium vos cum diligentia considerare cohortor, Deum non tantum cum honorat et benefacit, sed et cum castigat et punit, similiter esse bonam: et sive contra gentiles, sive contra hæreticos nobis certamina moveantur, et pugnae de Dei benignitate, non tantum ex quibus nos honoravit, sed et ex quibus nos punivit, ipsius bonitatem demonstrabimus. Si enim honorans tantum bonus esset, puniens vero non esset, ex dimidio bonus esset; sed non ita est, absit. In hominibus quidem hoc evenire verisimile est, quoniam cum furore et ex affectu poenas inferunt; Deus autem eum nullis sit affectibus obnoxius, sive benefaciat, sive puniat, similiter est bonus: nec regno minus gehennæ comminatio ipsius bonitatem demonstrat: et quo pacto id fiat, ego dicam. Nisi gehennam minatus fuisset, nisi poenam præparasset, non multi regnum assequi potuissent. Non enim ita bonorum promissio ad virtutem multos evocat, ut malorum intentatio timore compellit, et ad animæ curam excitat. Itaque etsi cælorum regno gehenna contraria est, ad unum tamen ambo finem respiciunt, hominum salutem: illud quidem ad se alliciens, hæc autem ad illud compellens, et negligentiores timore corrigens.

3. Hunc autem non incassum sermonem protraho; sed quoniam sæpe fame et siccitatibus venientibus, et bellis, et ira regia irruente, et aliis istiusmodi inexpectatis rebus, multi simpliciores decipiunt dicendo, non digna hæc esse Dei providentia. Ne igitur decipiamur, sed certo sciamus, quod sive famem, sive bellum, sive aliud quodcumque molestum inducat, ex benignitate et multa dilectione hoc efficiat, huic sermoni coactus sum immorari. Nam et patres omnium maxime filios amantes et mensa prohibent, et flagella infligunt, et affligit ignominia, et aliis infinitis talibus lascivientes pueros corrigunt: sed tamen patres sunt, non tantum dum honorant, sed et dum hæc faciunt, et tunc maxime patres, cum hæc faciunt. Si autem homines, qui furore et ira sæpe ab utili declinant, non crudelitate et inhumanitate, sed cura et charitate, quos amant, punire putantur: multo magis de Deo sic sentire oportet, qui bonitatis suæ cumulo omnem excedit paternam charitatem. Et ne credas hæc per conjecturam esse dicta, age ad ipsam Scripturam sermone revertamur. Postquam enim homo ab improbo demone deceptus et allectus est, videamus quomodo ipsum tale operatum crimen Deus tractavit. Numquid ipsum omnino perdidit? et quidem iustitiæ ratio hoc exigebat, nihil quidem boni operatum, tantam vero benevolentiam assequutum, mox a primordiis lascivientem de medio tolli, et funditus deleri. Sed non fecit hoc Deus, nec abominatus est, nec eum aversatus, qui se tam ingratum in benefactorem exhibuit, sed ad ipsum venit, sicut ad ægrotum medicus. Et noli oscitanter dictum prætercurrere, charissime, sed cogita quale est, nec angelum, nec archangelum, nec ullum alium illius conservorum misisse, sed ipsummet Dominum ad collapsum descendisse, jacentem relevasse, et solum ad solum tamquam ad amicum infor-

tunatum et in magna constitutum adversitate accessisse. Quod enim ex multa hoccharitate fecerit, et ipsa verba, quæ ad ipsum dixit, ipsius ineffabilem amorem demonstrant. Et quid opus est, ut omnia verba dicam? prima profecto dictio statim ipsius amorem demonstravit. Non enim dixit, sicut par erat injuriam passum dicere: O scelerate et scelestissime, tali mea benevolentia potius, tanto decoratus regno, omnibus terrestribus nullo tuo merito præhabitus, et meæ curæ pignora per opera et veram providentiæ probationem assequutus, improbum dæmonem et pestiferum tuæ salutis inimicum, Domino et tutore, cui crederes, digniorem duxisti? quid ille tale tua causa præstitit, quale ego? nonne cælum propter te creavi? terram, mare, solem, lunam, et stellas omnes? non enim ulli angeli hujus creature indigebant, sed propter te et requiem tuam, talem et tantum feci mundum: et tu nuda verba, et promissionem falsam, et pollicitationem fraude plenam, collata operibus ipsis beneficentia et providentia, fide digniorem esse ratus, te ipsum illi tradidisti, measque leges conculcasti?

Dei erga primum hominem clementia. — Hæc enim et his plura læsum par erat dicere: sed non ita Deus, verum omnino contra. A prima enim voce ipsum statim erexit, ac jacentem, atque timentem et trementem confidere fecit, prior cum vocans ipse: quinimo non tantum prior vocans, sed etiam ex suo ipsum nomine appellans, et dicens: *Adam ubi es* (Gen. 3. 9)? amorem suum, et multam circa ipsum curam ostendit. Jam enim omnes nostis hoc esse legitimæ amicitiae indicium. Sic facere consueverunt qui mortuos revocant, frequenter ipsorum nomina versantes: sicut vicissim qui odio habent, et inimice erga quospiam affecti sunt, nec nomina eorum qui se læsere, ferunt commemorare. Ideo Saut nullam quidem injuriam passus, multas vero et magnas injurias in David machinatus, postquam ipsum aversabatur et oderat, nec illius appellationem commemorare sustinebat, sed considentibus omnibus postquam non venisse vidit, quid inquit? Non dixit, ubi est David? sed, *Ubi est filius Jesse* (1. Reg. 20, 27)? a patre ipsum vocans. Et iterum Judæi de Christo idem faciunt: quoniam enim ipsum aversabantur et oderant, non dixerunt, Ubi est Christus, sed, *Ubi est ille* (Joan. 7. 11)?

4. Sed Deus et in hoc demonstrare volens, quod nec peccatum amorem extinxerit, nec inobedientia suam in ipsum benevolentiam sustulerit, sed adhuc provinceat et curam gerat lapsi, inquit: *Adam ubi es?* non ignorans ubi degeret, sed quoniam iis qui peccaverunt os consutum est, peccato linguam avertente, et conscientia ipsam cohibente, stupidi que illi remanent, silentio tamquam quodam vinculo coerciti. Volens itaque Deus ipsum ad fiduciam et libertatem loquendi provocare, et in eorum quæ admiserat purificationem inducere, ut aliqua frueretur venia, ipsum prior ipse vocavit, anxietatis multum appellatione recidens, et expellens timorem, osque vocando aperiens. Ideoque dicebat, *Adam ubi es?* Alibi te reliqui, inquit, et alibi nunc invenio: reliqui te in fiducia et gloria,

nunc autem invenio in confusione et silentio. Et considera curam Dei: non Evam vocavit, non vocavit serpentem, sed qui omnium levissime peccaverat, hunc ad judicium primum accersit, ut ab eo incipiens, qui aliqua poterat venia potiri, etiam in eam quæ multum peccaverat, mitiorem ferat sententiam. Et judices quidem conservos suos, et ejusdem secum naturæ participes, per seipsos examinari non sustinent, sed ministrorum quempiam sibi medium proponentes, interrogationes illum suas ad reum proferre jubent, et per ipsum quæcumque velint, dicunt et audiunt, dum reos examinant; Deus autem mediatore nullo ad hominem opus habuit, sed ipse per seipsum judicat, et consolatur. Nec hoc tantum est admirabile, sed etiam quod commissa corrigat. Judices enim cum latrones ceperint et sacrilegos, non quomodo ipsos reddant meliores considerant, sed quomodo ab ipsis peccatorum pœnas exigant; Deus autem contra, cum aliquem ceperit peccatorem, non considerat quomodo sumat supplicium, sed quomodo ipsum corrigat, et meliorem faciat et in futurum inexpugnabilem. Itaque et judex pariter, et medicus, et magister est Deus: etenim tamquam judex examinat, et tamquam medicus corrigit, et tamquam magister docet, prævaricatos in omnem disciplinam inducens. Si vero unum et breve verbum tantam Dei curam demonstravit, quid si totam vobis litem legeremus, et integra explicaremus monumenta? Cernis quomodo tota Scriptura consolatio est et exhortatio? Et hoc quidem congruo tempore dicemus: ante hæc autem necessarium est dicere, quando liber hic edictus fuit: non enim in principio, non statim post Adam hæc scripta sunt, sed post multas generationes: et operæ pretium est querere, cur post multas generationes, et cur tandem Judæis dumtaxat, et non omnibus hominibus? cur Hebraica lingua, cur in deserto Sina? Neque enim simpliciter locum Apostolus prætereuntem, sed et in hoc magnam nobis contemplationem demonstrat, sic dicens: *Hæc enim duo Testamentasunt, unum a monte Sina in servitutem generans* (Gal. 4. 24).

5. *Consuetudo ad juramenta vitanda exhortatio.* — Quin et alia plura querere necessarium esset; sed video tempus nobis non permittere ut sermonem tanto pelago commitamus: ideo his in congruum tempus dilatis, iterum de jurandi abstinentia vobis disseremus, et rogabimus charitatem vestram, ut multo circa hanc rem studio utatur. Quomodo enim non absurdum, servum quidem non audere dominum nominatim et sine honoris præfatione appellare, angelorum vero Dominum temere et contemptim ubique jactare? et si Evangelium quidem capere oporteat manibus lotis, et cum multa reverentia et religione tremens et timentis sumis, Evangelii vero Dominum temere lingua passim versas? Vis discere quomodo ipsum appellant supernæ Virtutes, cum quanto tremore, quanto horrore, quanta admiratione? *Vidi Dominum sedentem*, inquit, *in throno alto et elevato, et Seraphim stabant circa ipsum, et clamabant alter ad alterum, et di-*

τὰ βήματα ἅπαντα; ἡ πρώτη μὲν οὖν βῆσις εὐθείως αὐτοῦ τὸ φίλτρον ἐνέφηνεν. Οὐ γὰρ εἶπε, καθάπερ εἰκός· ἢν ὑβρισμένον εἰπεῖν· Ὡ μισαί, καὶ παμμίαιρα, τοιαύτης ἀπολαύσας εὐνοίας παρ' ἐμοῦ, τοσαύτη τιμηθεὶς βασιλεῖς, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς προτιμηθεὶς ἁπάντων ἀντ' οὐδενὸς κατορθώματος, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐνέχυρα λαθὼν τῆς ἐμῆς κηδεμονίας, καὶ τῆς προνοίας ἀπόδειξιν ἀληθῆ, πονηρὸν δαίμονα καὶ λυμῶνα καὶ τῆς σῆς ἐχθρὸν σωτηρίας. ἀξιοπιστότερον ἐποίησας ἂν τοῦ δεσπότης καὶ κηδεμόνος; τί σοι τοιοῦτον ἐκεῖνος ἔδειξεν οἷον ἐγώ; οὐχὶ τὸν οὐρανὸν ἐποίησα διὰ σέ; τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὰ ἄστρα πάντα; οὐ γὰρ δῆπου τῶν ἀγγέλων τινὲς ταύτης ἐδόσαντο τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ διὰ σέ καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τὴν σὴν τὸν τοιοῦτον καὶ τηλικούτον ἐποίησα κόσμον· καὶ φίλὰ βήματα, καὶ ὑπόσχεσιν ψευδῆ, καὶ ἐπαγγελίαν ἀπάτης γέμουσαν, τῆς διὰ τῶν ἔργων εὐεργεσίας τε καὶ προνοίας ἀξιοπιστοτέραν νομίσας εἶναι, ἐκείνῳ σαυτὸν ἔδωκας, καὶ τοὺς ἐμοὺς κατεπάτησας νόμους;

Ταῦτα γὰρ καὶ πλεονα τούτων τὸν ὑβρισμένον εἰκό; ἢν εἰπεῖν· ἀλλ' οὐχ ὁ Θεὸς οὕτως, ἀλλὰ τὸνναντίον ἅπαν. Ἀπὸ γὰρ τῆς πρώτης φωνῆς εὐθείως αὐτὸν ἀνέστησε κείμενον, καὶ δεδοικέντα καὶ τρέμοντα θαρρῆν παρ-εκεύασε πρῶτος· αὐτὸν καλέσας αὐτός· μᾶλλον δὲ οὐ τῷ καλέσαι πρῶτος, ἀλλὰ καὶ τῷ προσεῖπεῖν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ προσηγορίας καὶ εἰπεῖν· Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; ἔδειξεν αὐτοῦ τὸ φίλτρον, καὶ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν. Ἰστε γὰρ δῆπου πάντες, ὅτι φιλείας γνησία; ἐστὶ τοῦτο τεκμήριον· οὕτω καὶ οἱ ἀνακαλοῦντες τοὺς τιτελευτηκότας εἰκόθαι ποιεῖν, συνεχῶς τὰ δνόματα αὐτῶν περιστρέφοντες, ὡς οἱ γε μισούντες καὶ ἀπεχθῶς πρὸς τινὰς ἔχοντες, οὐδὲ τὰ δνόματα ἀναμνησθῆναι τῶν λελυπηκότων ἀνέχονται. Ὁ γοῦν Σαούλ ἀδικηθεὶς μὲν οὐδὲν, πολλὰ δὲ καὶ μεγάλα τὸν Δαυὶδ ἀδικήσας, ἐπειδὴ αὐτὸν ἀπεστρέφετο καὶ ἐμίσει, οὐδὲ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ ἀναμνησθῆναι ἀνέχετο, ἀλλὰ συγκαθημένων ἀπάντων, ἐπειδὴ παραγινόμενον οὐκ εἶδεν, τί φησιν; Οὐκ εἶπε, Ποῦ ἐστι Δαβὶδ; ἀλλὰ, Ποῦ ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰεσσαί; ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτὸν καλέσας. Καὶ [89] πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν· ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν ἀπεστρέφοντο καὶ ἐμίσουν, οὐκ εἶπον, Ποῦ ἐστιν ὁ Χριστός; ἀλλὰ, Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος;

θ. Ἀλλ' ὁ Θεός· κἀν τούτῳ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τὸ φίλτρον οὐκ ἐσθεσεν ἡ ἁμαρτία, οὐδὲ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν ἀνέεικεν ἡ παρακοή, ἀλλ' ἐτι προνοεῖ καὶ κηδεταὶ ἡ τοῦ περιπεπωκότος, φησὶν· Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; οὐκ ἀγνοῶν ὅπου διέτριβεν, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἔρραπται τὸ στόμα, τῆς ἁμαρτίας ἀποστρεφούσης τὴν γλῶσσαν, καὶ τοῦ συνειδότος αὐτῆς ἐπιλαμβανομένου, καὶ μένουσιν ἀγαναεῖς οἱ τοιοῦτοι, ὥσπερ τινὶ δεσμῷ τῇ σιγῇ κατεχόμενοι. Βουλόμενος ὁ Θεός· εἰς παρῆρσιν αὐτὸν ἐκκαλέσασθαι διαλέξαις^α, καὶ δοῦναι θαρρῆν, καὶ εἰς ἀπολογία ὧν ἡμαρτεν ἐμβάλειν, ἵνα τινὸς ἀπολαύσῃ συγγνώμης, πρότερος αὐτὸς αὐτὸν ἐκάλεσε, τὸ πολὺ τῆς ἀγωνίας ὑποτεμνόμενος τῇ προσηγορίᾳ, καὶ τὸν φόβον ἀπελαύνων, καὶ τὸ στόμα διὰ ταύτης ἀνοίγων τῆς κλήσεως. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; Ἐτέρωθι κατέλιπόν σε, φησὶ, καὶ ἐτέρωθι νῦν εὐρίσκω· κατέλιπόν σε ἐν παρῆρσι καὶ ὁδῷ, καὶ εὐρίσκω νῦν ἐν ἀτιμίᾳ καὶ σιγῇ. Καὶ σκόπει Θεοῦ κηδεμονίαν· οὐκ ἐκάλεσε

τὴν Εὐάν, οὐκ ἐκάλεσε τὸν ὄφιν, ἀλλὰ τὸν ἁπάντων κούφοτερον ἡμαρτηκότα, τοῦτον εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγει πρότερον, ἵνα ἀπὸ τοῦ δυναμένου συγγνώμης ἀπολαύσαι τινος ἀρξάμενος, ἡμερτέραν ἐνέγκῃ τὴν ψῆφον καὶ πρὸς τὴν μεγάλην ἐξημαρτούσαν. Καὶ δικασταὶ μὲν οὖν τοὺς συνδούλους τοὺς ἑαυτῶν καὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς κοινωνούντας φύσεως οὐκ ἀνέχονται δι' ἑαυτῶν ἐξετάζειν, ἀλλὰ μέσον τινὰ τῶν διακονουμένων αὐτοὺς προβαλλόμενοι, τὰς ἑαυτῶν ἐρωτήσεις ἐκείνων παρασκευάζουσι διαδιδάξαι πρὸς τὸν κατὰδικον, καὶ δι' αὐτοῦ λέγουσι καὶ ἀκούουσιν ἅπερ ἂν ἐθέλωσιν, ἐπειδὴ τοὺς ἡμαρτηκότας ἐξετάζουσιν· ὁ δὲ Θεός οὐκ ἐδεῖθῃ μεσίτου τινὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ δικάζει καὶ παραμυθεῖται. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ διορθοῦται τὰ πλημμελήματα. Δικασταὶ μὲν γὰρ ἐπειδὴ λάθωσι ληστές καὶ τυμβωρύχοι, οὐχ ὅπως αὐτοὺς ἐργάσονται βελτίους σκοποῦσιν, ἀλλ' ὅπως αὐτοὺς ἀπαιτήσωσι τῶν ἡμαρτημένων δίκην· ὁ δὲ Θεός τὸνναντίον ἅπαν· ἐπειδὴ τινὰ λάθῃ ἡμαρτηκότα, οὐχ ὅπως ἀπαιτήσῃ δίκην σκοπεῖ, ἀλλ' ὅπως αὐτὸν διορθώσῃ, καὶ βελτίῳ ποιήσῃ, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀχειρωτῶν. Ὅστε ὁμοῦ καὶ δικαστὴς, καὶ ἱατρός, καὶ διδάσκαλός ἐστιν ὁ Θεός· καὶ γὰρ ὡς δικαστὴς ἐξετάζει, καὶ ὡς ἱατρός διορθοῦται, καὶ ὡς διδάσκαλος παιδεύει τοὺς ἡμαρτηκότας εἰς πᾶσαν ἐνάγων φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ ἐν βῆμα φιλὸν καὶ βραχὺ τοσαύτην ἐνεδείξατο τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν, τί εἰ πᾶσαν ταύτην ἀναγνώμην ὑμῖν τὴν δίκην, καὶ ὁλόκληρα ἀναπτύξωμεν τὰ ὑπομνήματα; Ὅρξ· πῶς πᾶσα Γραφὴ παράκλησις ἐστὶ καὶ παραμυθία; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἐροῦμεν· πρὸ δὲ τούτων ἀναγκαῖον εἰπεῖν, πότε τὸ βελλὸν ἐδόθη τοῦτο· οὐ γὰρ δὴ ἐν ἀρχῇ^α, οὐδὲ εὐθὺς τοῦ Ἀδὰμ γενομένου ταῦτα ἐγάρφατο, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς ὑστερον γενεάς· καὶ ἄξιον ζητῆσαι τίνος ἕνεκεν μετὰ πολλὰς ὑστεροι γενεάς, καὶ τί δῆποτε Ἰουδαίους μόνον, [90] καὶ οὐχὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ τί δῆποτε τῇ Ἑβραϊῷ γλώσσῃ, καὶ τίνος ἕνεκεν ἐπὶ τῆς ἐρήμου Σινᾶ; Οὐδὲ γὰρ τὸν τόπον ἀπλῶς ὁ Ἀπόστολος παρατρέχει· ἀλλὰ κἀντεῦθεν μεγάλην ἡμῖν παραδείκνυσαι θεωρίαν, οὕτω λέγων· Αὐταὶ γάρ εἰσι δύο διαθήκαι, μία μὲν ἀπὸ δρυὸς Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα.

ε'. Καὶ ἕτερα δὲ πλεῖω τούτων ἀναγκαῖον ζητῆσαι· ἀλλ' ὁρῶ τὸν καιρὸν ἡμῖν οὐκ ἐπιτρέποντα πρὸς τοιοῦτον ὁφεῖναι τὸν λόγον πέλαγος· εἴθεπε ταῦτα τῷ προσήκοντι καιρῷ ταμειουσάμενοι, πάλιν περὶ τῆς τῶν ὅρκων ἀπαλλαγῆς ὑμῖν διαλέξομεθα, καὶ παρακαλέσομεν ὑμῶν τὴν ἀγάπην. πολλὴ περὶ τὸ πρᾶγμα τοῦτο χρήσασθαι τῇ σπουδῇ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον οἰκτέτην μὲν μὴ τολμᾶν ἐξ ὀνόματος τὸν δεσπότην τὸν ἑαυτοῦ καλεῖν, μὴδὲ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχ· τὸν δὲ τῶν ἀγγέλων δεσπότην ἀπλῶς καὶ μετὰ πολλῆς τῆς καταφρονήσεως πανταχοῦ περιφέρειν; κἀν μὲν Εὐαγγέλιον κατασχέιν δὴ, τὰς χεῖρας ἀπονιψάμενος, μετὰ πολλῆς τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς εὐλαβείας φρίττων καὶ δεδοικὸς κατέχει· τὸν δὲ τοῦ Εὐαγγελίου δεσπότην ἀπλῶς ἐπὶ τῆς γλώττης πανταχοῦ περιφέρει; Βούλει μαθεῖν πῶς αὐτὸν καλοῦσιν αἱ ἀνω δυνάμεις, μεθ' ὅσης φρίκης, μεθ' ὅσης ἐκπλήξεως, μεθ' ὅσου θαύματος; Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον, φησὶν, ἐπὶ θρόνῳ ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, καὶ ἐκέκραγον

^α Savil. et alii quidam ἐποῦσῳ.

^β Alii ἀλλὰ προνοῶν καὶ κηδεόμενος.

^γ Savil. di. cetero sensu, διὰ τῆς διαλέξεως.

^α Savil. et aliquot mss. τοῦτο· οὐδὲ γὰρ ἐν ἀρχῇ.

^β Savil. παραμύνησι, Morel. παραδείκνυσαι, quidam mss. παροίγησι.

ἑτερος πρὸς τὸν ἕτερον· καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος σαβαώθ· πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Εἶδες μεθ' ὅσου φόβου, μεθ' ὅσης φρίκης καλοῦσι δοξολογεῖσθαι καὶ ὑμνοῦσαι; Σὺ δὲ ἐν εὐχαίς μὲν καὶ ἱκετηρίαις μετὰ πολλῆς αὐτὸν καλεῖς τῆς βαθυμίας, ὅτε φρίττειν ἔδει, καὶ ἐγρηγορέναι, καὶ νῆφειν· ἐν ὅροις δὲ ὅτε οὐδ' ὅλως τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ὄνομα παράγειν ἐγρήν, ποικίλους τινὰς καὶ ἐπαλλήλους ὅρκους συνείρεις. Καὶ ποία συγγνώμη, τίς δὲ ἡμῖν ἔσται ἀπολογία, κἂν μυριάκις συνήθειαν προβαλλώμεθα; Λέγεται τις τῶν ἔξωθεν ῥητόρων ὑπὸ τίνος συνηθείας ἀλόγου τὸν δεξιὸν συνεχῶς ὤμον κινεῖν βαδίζων, ἀλλ' ὁμοῦ περιεγένητο τῆς συνηθείας, καὶ μαχαίρας ἀκονήσας ἐκατέρωθεν ἐπέθηκε τοῖς ὤμοις, ὥστε τῷ φόβῳ τῆς τομῆς σωφρονίσαι τὸ μέλος ἀκαίρως κινούμενον· τοῦτο καὶ σὺ ποιήσων ἐπὶ τῆς γλώττης, καὶ ἀντὶ μαχαίρας ἐπίθεος αὐτῇ τὸν φόβον τῆς τοῦ Θεοῦ κολάσεως, καὶ περίσῃ πάντως. Ἀμήχανον γάρ, ἀμήχανον μεριμνῶντας καὶ σπουδάζοντας καὶ ἔργον τοῦτο ποιούμενους ἡτηθηναί ποτε. Ἐπαινέετε νῦν τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ὅταν κατορθώσητε, μειζόνως ἐπαινέσεσθε, οὐχ ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡμᾶς αὐτοὺς, καὶ μετὰ πλείονος τῆς ἡδονῆς ἀκούσεσθε

τῶν λεγομένων, καὶ μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδότος καλέσετε τὸν Θεόν, ὃς οὕτως σου φέρεται, ὡς εἰπεῖν· Μηδὲ κατὰ τῆς κεφαλῆς σου ὁμόςῃς· σὺ δὲ οὕτως αὐτοῦ καταφρονεῖς, ὡς καὶ κατὰ τῆς αὐτοῦ δόξης ὁμνῶναι. Καὶ τί πάθω, φησί, πρὸς τοὺς ἀνάγκην ἐπάγοντας; Ποῖαν ἀνάγκην, ἀνθρώπε; Μαθέτωσαν ἅπαντες, ὅτι πάντα αἰρέσει παθεῖν, ἢ τὸν τοῦ Θεοῦ παραδῆναι νόμον, [91] καὶ ἀποστήσονται τῆς ἀνάγκης. Ὅτι γὰρ οὐχ ὁρκος ἀξιώπιστον ποιεῖ, ἀλλὰ βίου μαρτυρία καὶ πολιτείας ἀκρίβεια, καὶ ὑπόληψις ἀγαθῆ, πολλοὶ πολλάκις διεβράγῃσαν ὁμνῶντες, καὶ οὐδένα ἐπείσαν, ἔτεροι δὲ ἐπινεύσαντες μόνον, ἀξιοπιστότερον τῶν τοσαῦτα ὁμιολότων ἐφάνησαν. Ταῦτ' οὖν εἰδότες ἅπαντα, καὶ τὴν κειμένην τοῖς τε ὁμνῶνσι τοῖς τε ἐπιπορκοῦσι κόλασιν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν βλέποντες, ἀποστῶμεν τῆς πονηρᾶς συνηθείας, ἵν' ἐντεῦθεν καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ βαδίζοντες κατορθώματα, τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοῦσθαι, χάριτι καὶ φιλοφρονείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Savil. καὶ τί ποιήσω.

Προτροπὴ εἰς ἀρετὴν· καὶ εἰς τὸ, Περιπάτει ὁ Θεὸς τὸ δειλινὸν ἐν τῷ παραδείσῳ· καὶ περὶ τοῦ φεύγειν τοὺς ὄρκους.

Ὀμιλία η'.

α'. Ἐγνωτε πρῶτον πῶς πᾶσα Γραφὴ παράκλησιν φέρει καὶ παραμυθίαν, κἂν ἱστορίας διήγησις ᾖ· καὶ γὰρ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἱστορίας ἐξήγησις ᾖ, ἀλλ' ἔδειξεν ὁ λόγος πολλῆς γέμουσαν παραμυθίας τὴν ῥῆσιν· οἶον, ὅτι διπλὴν τράπεζαν ὁ Θεὸς ἐποίησε, γῆν καὶ θάλατταν ὁμοῦ προθεῖς, καὶ φωστῆρας διπλοῦς, ἥλιον καὶ σελήνην, ἀνάψας ἄνωθεν, καὶ διπλοῦ ὁρόμου καιρὸν, ἡμέραν καὶ νύκτα ἐργασάμενος, καὶ τὴν μὲν εἰς ἐργασίαν, τὴν δὲ εἰς ἀνάπαυσιν. Οὗ γὰρ ἐλάττονα τῆς ἡμέρας ἡμῖν εἰσφέρει λειτουργίαν ἡ νύξ· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν δένδρων εἶπον, ὅτι τῶν ἐγκάρπων τὰ ἀκαρπα ἐφάμιλλον παρέχεται χρεῖαν, οὐκ ἀναγκάζοντο ἡμᾶς τῶν ἡμέρων ἀπτεσθαι δένδρων εἰς τὰς οἰκοδομάς· καὶ τῶν ἡμέρων ζῶων οὐκ ἐλάττονα παρέχεται χρεῖαν ἡμῖν τὰ θῆρια καὶ ἀνήμερα, καὶ τῷ φόβῳ πρὸς τὰς πόλεις ἡμᾶς συνελαύνοντα, καὶ προσεκτικωτέρους ποιοῦντα, καὶ συσφίγγοντα πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῶν μὲν τὴν δύναμιν ἐγγυμνάζοντα, τῶν δὲ τὰ νοσήματα λύοντα (πολλὰ γὰρ ἐξ ἐκείνων τὰ φάρμακα κατασκευάζουσιν ἱατρῶν παῖδες), καὶ τῆς παλαιᾶς ἡμᾶς ἀμαρτίας ἀναμνησκοντα. Ὅταν γὰρ ἀκούουσιν, ὅτι ἔσται ὁ φόβος ὁμῶν καὶ ὁ τρόμος ἐπὶ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς, εἰτα τὴν τιμὴν ἀκρωτηριασθεῖσαν ἰδὼ ταύτην, ἀναμνησκόμεθα τῆς ἀμαρτίας, ἢ καὶ τὸν φόβον ἡμῶν ἐξέλυσε, καὶ τὴν ἀρχὴν ὑπετέμετο, καὶ γίνομαι βελτίων καὶ σωφρονέστερος, μαθὼν τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἡμῖν γεγεννημένην ἡμελίαν. Ὅσπερ οὖν, ὅπερ ἔφην, οὗ τὸ τυχεῖν εἰς τὸν βίον ἡμῖν συντελεῖ ταῦτά τε τὰ εἰρημένα καὶ ἑτερα πλείω τούτων, ἅπερ ὁ ποιήσας οἶδε Θεός· οὕτω ἐῖ καὶ ἡ νύξ οὐκ ἐλάττονα τῆς ἡμέρας εἰσφέρει χρῆσιν, ἀνάπαυσις οὕσα πόνων, καὶ φάρμακον οὕσα νοσημάτων.

Πολλάκις γοῦν ἱατροὶ πολλὰ πραγματευσάμενοι, καὶ μύρια κατασκευάσαντες φάρμακα, οὐκ ἴσχυσαν ἀπαλλάξαι [92] τῆς ἀρρώστιας τὸν κάμνοντα· ὕπνος δὲ αὐτόματος ἐπελθὼν, τὸ πᾶν ἔλυσε νόσημα, καὶ τῶν μυρίων ἐκείνων ἀπήλλαξε πόνων· οὐ παθὼν δὲ σωματικῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχικῶν νοσημάτων ἐστὶ φάρμακον ἡ νύξ ἀναπαύουσα τὰς ὀδυνημένας ψυχάς. Πολλάκις γοῦν τις ἀπέβαλεν υἱόν, καὶ μυρίων μυρία παρακαλούντων οὐκ ἠνέσχετο τῶν ὀρήνων ἀποστῆναι καὶ τῆς οἰμωγῆς· νυκτὴς δὲ ἐπελθοῦσης, εἶξε τῇ τυραννίδι τοῦ ὕπνου ἡττηθεῖς, καὶ τὰ βλέφαρα κατεκόμισε, καὶ μικρὰν τινα τῶν καθημερινῶν κακῶν παραμυθίαν ἔλαβε. Φέρε δὲ λοιπὸν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἱωμεν, ἀφ' ἧς καὶ ταῦτα εἰρήκαμεν. Καὶ γὰρ εὖ οἶδα ὅτι πρὸς ταύτην κεχρήατε πάντες, καὶ ἕκαστος ὡμῶν ὠδίνει μαθεῖν τίνος ἔνεκεν οὐκ ἐξ ἀρχῆς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' οὐδὲ νῦν ὁρῶ τὸν καιρὸν ὅντα τῆς ἐξηγήσεως ταύτης. Τί δὴ ποτε; Ἠρὸς τὸ τέλος ἡμῖν ἡ ἐδομας ἀπήντησε, καὶ δέδοικα τῆς ὑποθέσεως ἀψασθαι, εἰτα εὐθέως ἐγκόψαι τὴν διδασκαλίαν. Πολλὴν γὰρ ἐφεξῆς ἡμερῶν ἡμῖν ἡ ὑπόθεσις δεῖται καὶ συνεχούς τῆς μνήμης· διὸ πάλιν αὐτὴν ἀναβαλόμεθα. Ἀλλὰ μὴ δυσχεράνητε, μετὰ τόκου πάντως ὡμῖν ἀποδώσομεν τὸ χρέος· οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν ἡμεῖς καταβάλλουσι συμφέρε· τέως δὲ τὸ χρεὶς παραλειφθὲν ἐροῦμεν νῦν. Τί δὲ τὸ χρεὶς παραλειφθὲν ἦν; Περιπάτει, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν. Τί λέγεις, εἰπέ μοι, Περιπάτει ὁ Θεός; Οὐ περιπάτει ὁ Θεός· πῶς γὰρ ὁ πανταχοῦ παρὼν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν; ἀλλὰ τοιαύτην αἰσθησὶν ἐνέβηκε τῷ Ἀδὰμ, ἵν' αὐτὸν συστελῇ, ἵνα μὴ διακεχυμένος ᾖ, ἵνα τὸ φυγεῖν καὶ κρυβῆναι μέρος τι τῆς ἀπολογίας προβάλλεται ^a καὶ πρὸ τῶν βημάτων αὐ-

^a Savil. et quidam mss. ἐγγυμνῶν. Mox quidam mss. ἔφην, καὶ τὰ τυχεῖν εἰς τὸν βίον ἡμῶν συντελεῖ.

^b Savil. et duo mss. μεθ' ἡμερῶν.

^c Savil. καὶ ὡμῖν καὶ ἡμῖν.

^d Alii et Savil. προκαταβάλλεται.

rebant : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth : plena omnis terra gloria ejus (Isai. 6. 1-3). Vidisti cum quanto timore, quanto horrore nominant eum glorificantes et laudantes? Tu vero in precibus quidem et supplicationibus cum multo invocās ipsum torpore, quando horrescere oportebat, et vigilare, et sobrium esse : in jurando vero, cum neo omnino adducere admirabile nomen oportebat, varia quædam et alia super alia connectis juramenta. Et qualis venia, quæ vero nobis erit excusatio, licet millies consuetudinem objiciamus? Dicitur quod quidam externorum oratorum (a) præ quadam stulta consuetudine dexterum eundo bumerum assidue movebat, sed tamen consuetudinem vicit, et gladios acutos utrimque humeris imposuit, ut vulneris timore membrum inepte se movens corrigeret : hoc et tu linguæ facias, et ipsi pro gladio divinæ pænæ timorem impone, et omnino superabis. Impossibile enim, impossibile, inquam, est meditantes et studentes et opus hoc facientes umquam superari. Dicta nunc laudatis, sed cum correcti fueritis, magis laudabitis,

(a) Demosthenes.

non tantum nos, sed et vos ipsos, et cum majore voluptate audietis quæ dicentur, et cum pura conscientia Deum invocabitis, qui tantum tibi pareit, ut dicat, *Neque per caput tuum jurabis* (Matth. 5. 36); tu vero sic ipsum contemnis, ut et per ipsius gloriam jures. Et quid faciam, inquiet aliquis, adversus eos, qui necessitatem inducunt? Qualem necessitatem, o homo? Discant omnes te omnia malle pati, quam Dei legem transgredi, et ab inferenda necessitate desistent. Quod enim non juramentum fide dignum hominem faciat, sed vitæ testimonium, et conversationis integritas, et mens bona, sæpe multi jurantes disrupti sunt, et non persuaserunt; alii vero annuentes tantum, multo juratis fide digniores apparuerunt. Hæc igitur omnia scientes, et pœnam jurantibus et pejerantibus statuiam ante oculos ponentes, improba consuetudine abistamus, ut hinc et ad reliqua gradientes virtutis opera, consequamur bona futura : quæ nos omnes assequi detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri una cum Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD VIRTUTEM EXHORTATIO, ET IN ILLUD GENESIS, DEAMBULABAT DEUS IN MERIDIE IN PARADISO (Gen. 3. 8), ET DE FUGIENDIS JURAMENTIS.

HOMILIA VIII.

‡. Audistis nuper, quomodo omnis Scriptura consolationem afferat et refrigerium, licet historica sit narratio. Etenim illud : *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1), historiæ expositio erat : sed demonstravit oratio et multa plenam consolatione dictionem esse : quale est, quod duplicem Deus mensam fecerit, terram et mare simul ponens : et luminaria gemina, solem et lunam superne accendens : et duplicis cursus tempus, diem et noctem operatus : illum quidem in operationem, hanc in requiem.

Noctis utilitas. — Non enim minus ministerium, quam dies nobis nox affert; sed sicut in arboribus dixi, quod fructuosis infructuosæ æmulam præbeant utilitatem, facientes ne cogamur ad ædificia domesticas arbores attingere : et mansuefactis animalibus non minorem nobis utilitatem sylvestria et immitia afferunt, quæ timore sui nos in urbes compellunt, reddunt cautiores, et nos mutuo constringunt, atque horum quidem exercent virtutem, illorum vero morbos solvunt; multa enim ex iis medicamenta medici faciunt; antiqui item nos peccati commonent. Cum enim audiero, *Timor vester erit super omnes bestias terræ* (Gen. 9. 2), et postea honorem hunc sublatum videro, peccati reminiscar, quod et timorem nostri dissolvit, et principatum imminuit, et efficiat melior et prudentior, damnum ex peccato nobis illatum contemplatur. Sicut igitur, quod et antea dixi, ad vitam nobis omnia conferunt hæc quæ dicta sunt, et alia his plura, quæ qui fecit Deus, ipse novit : ita quidem et nox non minorem, quam dies, usum

affert, cum laborum sit requies, et morborum medicina. Sæpe enim medici multa operati, et infinita medicamina moliti, a morbo ægrum liberare non potuerunt; somnus autem sponte adveniens, omnem solvit ægritudinem, et infinitis illis laboribus liberavit : nec morbis tantum corporis, sed et animæ nox est medicina, dolentes animas sedans. Sæpe quispiam postquam filium amisit, innumeris illi consolationes afferentibus, a fletibus et gemitu desistere non valuit; nocte vero superveniente, somni cessit imperio superatus, palpebras ad somnum composuit, et exiguum quampiam diurnorum cepit malorum consolationem. Age vero jam ad materiam eamus unde processit oratio. Nam probe novi vos huic omnes inhiare, et quemque discere exoptare qua de causa non ab initio editus sit hic liber : sed neque nunc expositionis hujus esse tempus video. Quid ita tandem? Ad finem nobis hæc devenit hebdomas, et materiam attingere metuo, deinde statim expositionem intercepturus. Multis enim diebus opus habet hoc argumentum, ejusque mentio frequenter habenda : ideo rursum ipsum differamus. Sed ne ægre feratis, cum scenore vobis omnino debitum reddemus : sic enim et nobis qui persolvimus expedit : nunc autem interim dicemus quod heri relictum fuit. Quid autem heri relictum fuit? *Deambulabat, inquit, Deus in paradiso in meridie* (Gen. 3. 8). Quid ais, *Deambulabat Deus*? Non deambulabat : quomodo enim ubique præsens et omnia implens? sed in Adam talem sensum posuit, ut se ipsum corripere, ne dissolutus esset, ut fugiendo et

¹ In Sav. leg. : Et vobis et nobis.

latendo aliquam excusationis partem prætenderet, vel ante ipsa verba. Sicut qui in iudicium adducendi sunt, commissorum poenas subituri, squalidi, sordentes, tristes, contempti iudicantibus apparent, ut ex habitu ipsos ad humanitatem et veniam et misericordiam trahant: sic et in Adam factum est. Oportebat enim demissum in iudicium hoc trahi; propterea prævenit ipsum Deus, et corripuit. Sed quod aliquis deambulare sentit: unde vero cogitavit quod Deus deambulare? Talis est peccantium consuetudo: omnia suspecta habent, umbras tremunt, omnem strepitum timent, quemque putant contra se venire. Multos igitur sæpe conspicati ad aliud ministerium currentes, ad se venire cogitaverunt peccatores: et aliis alia inter se disserentibus, peccati sibi ipsis consilii putant illos de se sermocinari.

2. Talis enim res peccatum est, nullo prodit arguente, nullo condemnat accusante, pavidum facit et timidum peccatorem, sicut iustitia contrarium. Audi igitur quomodo et hujus pavorem, et illius libertatem Scriptura designavit: *Fugit impius nemine persequente* (Prov. 28. 1), inquit. Quomodo persequente nemine fugit? Intus habet agentem conscientie accusatorem, et hunc ubique circumfert: et sicut seipsum non potest fugere, sic nec eum qui intus ipsum agitat; sed quocumque abeat, flagellatur; et vulnus habet immedicabile. At non talis justus; sed qualis, audi: *Iustus tamquam leo*, inquit, *confidit* (Ibid.). Talis erat Helias: vidit igitur regem ad se venientem: et dicente illo, *Ut quid pervertis Israel? Non ego perverti Israel*, inquit, *sed tu et domus patris tui* (3. Reg. 18. 17. 18). Vere justus ut leo confidit: sicut enim leo in regem tamquam in vilem catellum insurrexit; tametsi purpuram habebat ille, sed hic meloten habebat, indumentum purpura illa venerabilius.

Elisæus duplex Elias secundum interpretationem Chrysostomi. — Purpura enim illa famem peperit gravem; melote autem hæc calamitates discussit, hæc Jordanem divisit; hæc Elisæum duplicem Eliam fecit (4. Reg. 2. 8. 9). O quanta sanctorum virtus! non sola ipsorum verba et corpora, sed et ipsa indumenta creaturæ omni perpetuo sunt venerabilia. Hujus melote Jordanem divisit: calcementa trium puerorum ignem conculcaverunt: Elisæi lignum aquas mutavit, et ut ferrum in superficie portarent effecit: Mosis virga mare Rubrum divisit, petram scidit: Pauli vestimenta languores expulerunt: umbra Petri mortem fugavit.

Martyrum favilla demones expellit. — Sanctorum martyrum favilla malignos expellit demones. Propterea cum fiducia omnia faciunt, sicut et Elias: non enim spectabat diadema, et exteriorem regis splendorem; sed animam pannosam, squalentem, sordidam, et omni reo miserie affectat respiciens, et ipsum intus captivum esse, ac vitiorum servum, ipsius principatum contempsit: etenim tamquam in scena, sed non in veritate re-

gem sibi cernere videbatur. Quæ enim exterioris opulentiæ utilitas, cum intus est tanta pauperies? quæ vero paupertatis noxa, cum intus tantæ repositæ sunt divitiæ? Talis erat leo et beatus Paulus: carcerem enim ingressus, solo clamore omnia fundamenta concussit, vincula rosit (Act. 16. 26), non dentibus, sed verbis: propterea non leones ipsos tantum, sed et aliud quid leonibus majus oportet appellare. Leo enim in reia sæpe lapsus capitur, sancti vero cum ligantur, hinc fortiores fiunt: sicut et hic beatus in carcere tunc fecit, solvens compeditos, parietes concutiens, carceris custodem alligans et pietatis verbo capiens. Leo clamat, et omnes bestias fugat; sanctus clamat, et demones undique expellit. Leonis arma, jubarum horror, unguium mucro, et dentes acuti: arma iusti, philosophia, temperantia, patientia, presentium contemptus omnium. Hæc arma quisquis habet, non homines tantum improbos, sed et ipsas adversarias potestates deridebit. Stude igitur, o homo, secundum Deum vivere, et nemo te umquam superabit; sed etiam si omnium vilissimus esse videaris, omnium eris potentissimus; sicut si animi virtutem neglexeris, etiam si omnium sis potentissimus, omnibus insidiantibus eris facile expugnabilis. Et hoc quidem dicta demonstraverunt exempla; si vis autem, et per opera te docere conabor, vim justorum inexpugnabilem, et facilem peccatorum captivitatem. Audi igitur quomodo hæc ambo propheta insinnavit: *Non sic impii, non sic, sed tamquam pulvis, quem proficit ventus a facie terræ* (Psal. 1. 4). Sicut enim ille ventorum incursibus facile projiciendus propositus est: sic et peccator ab omni tentatione subvertitur. Cum enim ipse sibi repugnet, et hanc pugnam passim circumferat; quæ ipsi spes salutis domi prodito, et continuum hostem conscientiam secum trahenti? Sed non talis justus. Qualis ergo? Audi ipsum Prophetam dicentem: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion* (Psal. 124). Quid tandem est, *sicut mons Sion? Non commovebitur in æternum* (Ibid.), inquit. Quæcumque enim adhibueris machinamenta, quæcumque jaculaveris tela montem demoliri volens, illum quidem numquam superabis: qui enim poteris? machinamenta vero solves omnia, etiam tuam destrues fortitudinem. Talis est et justus: quæcumque vulnera exceperit, ipse quidem grave patitur nihil, sed insidiantium vim dissolvit, nec vero mortalium modo, sed ipsorum quoque demonum. Audisti namque sæpius, quot diabolus machinamenta Job adhibuerit, nec solum tamen illum montem non conquassavit, sed et enervatus recessit, sagittis ipsis contractis, et machinamentis inutilibus ex illo indictu redditus.

3. Hæc itaque scientes, vitam curemus nostram: neque circa pecunias studeamus, quæ pereunt: neque circa gloriam, quæ exstinguitur: non circa corpus, quod senescit, non circa pulchritudinem, quæ marcescit, non circa delicias, quæ defluunt; sed

¹ sic Savil. et omnes pene Mss. Morel.: *Ligna Elisæi.* infra duo Mss.: *sanctorum et egregie victorum martyrum.*

¹ sic Savil. et maxima pars Mss. recte. Morel., *decoris.*

των. Καθάπερ γὰρ οἱ μέλλοντες εἰς δικαστήριον εἰσ-
 ἄγεσθαι, καὶ εὐθύνας τῶν πεπλημμελημένων ὑπέχειν, αὐ-
 γήωντες, ρυπνόντες, στυγνοί, κατεσταλμένοι τοῖς δικά-
 ζουσι φαίνονται, ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος αὐτοῦς εἰς
 φιλανθρωπίαν ἐπισπάσασθαι καὶ ἔλεον καὶ συγγνώμην.
 οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ γέγονε. Καὶ γὰρ ἔδει κατεσταλ-
 μένον εἰς τὸ δικαστήριον εἰσαχθῆναι τοῦτο· διὰ τοῦτο
 προλαβὼν ὁ Θεὸς, αὐτὸν συνέστειλεν. Ἄλλ' ὅτι μὲν τις
 περιπάτει ἥσθετο· πόθεν δὲ ἐνόμισεν ὅτι ὁ Θεὸς πε-
 ριπάτει; Τοιοῦτον τῶν ἁμαρτανόντων τὸ ἔθος ἐστὶ·
 πάντα ὑποπεύουσι, τὰς σκιάς τρέμουσι, πάντα φόβον
 δεδοίκασι, καὶ ἕκαστον ἐπ' αὐτοὺς βαδίζειν νομίζουσι.
 Πολλοὺς γοῦν πολλὰκις ἰδόντες ἐφ' ἑτέραν τρέχοντας
 διακονίαν, ἐνόμισαν ἐπ' αὐτοὺς ἦκειν οἱ ἁμαρτανόντες^α,
 καὶ ἄλλων ἄλλα πρὸς ἀλλήλους διαλεγόμενον, οἱ συνει-
 θύτες ἑαυτοῖς ἁμαρτίαν, περὶ αὐτῶν ἐκείνους διαλέγε-
 σθαι νομίζουσι.

β'. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἁμαρτία· οὐδενὸς ἐλέγχοντος προδὶ-
 ῶσιν, οὐδενὸς κατηγοροῦντος καταδικάζει, καὶ φοφοδεῖ
 ποιεῖ καὶ δεῖλιν τὸν ἡμαρτηκότα· ὥσπερ οὖν ἡ δικαιοσύνη
 τὴν ἐναντίον. Ἀκουσον γοῦν πῶς καὶ τούτου τὴν δειλίαν,
 κἀκεῖνον τὴν παρῆρσίαν ἐπέγραψεν ἡ Γραφή· Φεύγει ὁ
 ἀσεβὴς, φησὶν, οὐδενὸς διώκοντος. Πῶς οὐδενὸς διώκο-
 ντος φεύγει; Ἐνδον ἔχει^β τὸν ἐλαύνοντα, τὸν τοῦ συνειδότος
 κατηγοροῦν, καὶ τοῦτον πανταχοῦ περιφέρει· καὶ καθάπερ
 ἑαυτὸν οὐκ ἂν δυνθῇ φεύγειν, οὕτως οὐδὲ τὸν ἐνδοθεν
 αὐτὸν ἐλαύνοντα, ἀλλ' ὅπουπερ ἂν ἀπῆι, μαστίζεται
 [93] καὶ τραῦμα ἀνίσταται ἔχει· ἀλλ' οὐχ ὁ δίκαιος τοιοῦ-
 τος, ἀλλ' ὁποῖος, ἄκουε· Ἄδικος ὡς λέων πέποιθε.
 Τοιοῦτος ἦν ὁ Ἥλιος· εἶδε γοῦν τὸν βασιλέα πρὸς αὐτὸν
 ἐρχόμενον, καὶ εἰπόντος ἐκείνου, Ἰνα τί διαστρέφεις
 τὸν Ἰσραήλ; Οὐκ ἐγὼ διαστρέφω, φησὶν, ἀλλὰ σὺ
 καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς σου. Ἀληθῶς δίκαιος ὡς λέων
 πέποιθε. Καθάπερ γὰρ λέων κυνίδιον τινὸς εὐτελοῦς κατ-
 ἐπ' ἀνέστη τοῦ βασιλέως· καίτοι πορφυρίδα εἶχεν ἐκεῖ-
 νος, ἀλλ' εἶχε μηλωτὴν οὗτος, ἱμάτιον τῆς πορφυρίδος
 ἐκείνης σεμνότερον.

Ἡ μὲν γὰρ πορφυρίς ἐκείνη τὸν λιμὸν ἔτεκε τὸν χα-
 λεπὸν, ἡ μηλωτὴ δὲ αὕτη τὰ δεινὰ ἔλυσε· αὕτη τὸν
 Ἰορδάνην ἔσχισε, αὕτη τὸν Ἐλισσαῖον διπλοῦν Ἥλιον
 ἐποίησεν. Ὡς πόση τῶν ἁγίων ἡ ἀρετὴ! οὐχὶ τὰ ῥήματα
 αὐτῶν μόνα, οὐδὲ τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἱμάτια
 τῇ κτίσει πάση πάντοτε ἐστὶν αἰδέσιμα. Ἡ μηλωτὴ τοῦ-
 του τὸν Ἰορδάνην ἔσχισε, τὰ ὑποδήματα τῶν τριῶν παλ-
 δων τὸ πῦρ κατεπάτησαν, τὸ ὅλον^γ τοῦ Ἐλισσαίου τὰ
 ὕδατα μετέβαλε, καὶ σιδήριον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν βα-
 στάζειν ἐποίησεν· ἡ ῥάβδος Μωϋσέως τὴν Ἐρυθρὰν
 ἔσχισε θάλασσαν, τὴν πέτραν ἐρρήξε, τὰ ἱμάτια Παύλου
 νοσήματα ἦλθεν, ἡ σκιά Πέτρου θάνατον ἐφυγάδευσεν.
 Ἡ τέφρα τῶν ἁγίων μαρτύρων πονηροὺς ἀπελαύνει
 δαίμονας. Διὰ τοῦτο μετ' ἐξουσίας ἅπαντα πράττουσι,
 καθάπερ καὶ ὁ Ἥλιος· οὐ γὰρ δὴ ἑώρα τὸ διάδημα καὶ
 τὴν ἐξωθεν φαντασίαν τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἑώρα τὴν ψυ-
 χὴν ῥάκιν περιβεβλημένην, αὐχμῶσαν, ρυτίδαν, καὶ
 καταδίκων παντὸς ἀδολώτερον διακειμένην· καὶ ἰδὼν
 αὐτὸν αἰχμάλωτον καὶ δοῦλον ὄντα τὸν παθῶν, κατεφρό-
 νησεν αὐτὸς τῆς ἀρχῆς. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς σκηπῆς,
 ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐδόκει βασιλεὺς βλέπειν. Τί

γὰρ ὄφελος τῆς ἐξωθεν εὐπορίας^δ, ὅταν ἐνδον πενία το-
 σαύτῃ ᾗ; τί δὲ βλάβος τῆς ἐξωθεν πενίας, ὅταν ἐνδον
 τοσοῦτος ἀποκῆται πλοῦτος; Τοιοῦτος ἦν λέων καὶ ὁ
 μακάριος Παῦλος· εἰσελθὼν γὰρ εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ
 βοησας μόνον, τὰ θεμέλια πάντα ἔσεισε, τὰ δεσμὰ κατ-
 ἔφαγεν, οὐκ ὁδοῦσι χρησάμενος, ἀλλὰ ῥήμασι· διόπερ
 οὐχὶ λέοντας αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτερόν τι πλεον
 λεόντων χρὴ καλεῖν. Ὁ μὲν γὰρ λέων εἰς δίκτυα πολ-
 λάκις ἐμπεσὼν ἀλίσκεται· οἱ δὲ ἅγιοι δεθέντες, τότε
 ἰσχυρότεροι γίνονται· καθάπερ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἐπὶ
 τοῦ δεσμωτηρίου τότε ἐποίησε, τοὺς δεσμώτας λύσας,
 τοὺς τοίχους σπείσας, τὸν δεσμοφύλακα δῆσας, καὶ τῷ
 τῆς εὐσεβείας χειρωσάμενος λόγῳ. Ὁ λέων φθέγγεται,
 καὶ τὰ θηρία φυγαδεύει πάντα· ὁ ἅγιος φθέγγεται, καὶ
 τοὺς δαίμονας ἀπελαύνει πάντοθεν· ὅπλα τοῦ λέοντος
 κόμη τριχῶν, ὀνόων ἀκμή, καὶ ὀδόντες ἠκονημένοι·
 ὅπλα δικαίου φιλοσοφία, καρτερία, ὑπομονή, ὑπεροφία
 τῶν παρόντων ἀπάντων. Ταῦτα τὰ ὅπλα τις ἔχων, οὐκ
 ἀνθρώπων μόνον πονηρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν καταγελάσε-
 ται τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Φρόντισον τοίνυν τῆς
 κατὰ Θεὸν ζωῆς, ἀνθρώπε, καὶ οὐδεὶς περιέσεται σοῦ
 ποτε, ἀλλὰ καὶ ἀπάντων εὐτελέστερος εἶναι δοξῇς, πάν-
 των δυνατώτερος ἔσθ' ὥσπερ ἂν ἀμελήσῃς τῆς κατὰ
 ψυχὴν ἀρετῆς, καὶ ἀπάντων δυνατώτερος ᾗς, εὐχείρω-
 τος ἔσθ' τοῖς ἐπιβουλεύουσιν ἅπασι. [94] Καὶ τοῦτο εἰδὲς
 μὲν τὰ εἰρημένα παραδείγματα· εἰ δὲ βούλει καὶ δι'
 ἔργων σε διδάξαι πειράσσομαι τῶν δικαίων τὸ ἀκαταγέ-
 νιστον καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν τὸ εὐχείρωτον. Ἀκουσον γοῦν
 πῶς ἀμφοτέρα ταῦτα ὁ προφήτης ἠνέκατο· Οὐχ οὕτως
 οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, φησὶν, ἀλλ' ἡ ὥσει χροῦς, ὃν
 ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Καθάπερ
 γὰρ ἐκεῖνος ταῖς τῶν ἀνέμων ἐμβολαῖς πρόκειται ῥαβδὸς
 ἀναρρίπιζόμενος, οὕτω δὴ καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς ὑπὸ παντὸς
 πειρασμοῦ περιτρέπεται. Ὅταν γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ πο-
 λεμῇ, καὶ τὴν μάχην πανταχοῦ περιφέρει, ποῖα αὐτῷ
 σωτηρίας ἐλπίς οἴκοθεν προδοσόμενῃ, καὶ διηνεκῇ πολέ-
 μιον περιάγοντι τὸ συνέδος; Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος τοιοῦ-
 τος, ἀλλὰ ποταπὸς· Ἀκουσον τοῦ αὐτοῦ προφήτου λέ-
 γοντος· Οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κύριον ὡς ὄρος Σιών. Τί
 ποτ' οὖν ἐστίν, Ὡς ὄρος Σιών; Οὐ σαλευθήσεται εἰς
 τὸν αἰῶνα, φησὶ. Καὶ γὰρ ὅσα ἂν προσενέγκῃς ὁ μηχανή-
 ματα, ὅσα ἂν ἀκοντίσῃς βέλη, ὅρος καταστρέψαι βου-
 λόμενος, ἐκείνου μὲν οὐδέποτε περίσθ' (πῶς γὰρ;), τὰ
 δὲ μηχανήματα διαλύσεις ἅπαντα, καὶ τὴν σεαυτοῦ κα-
 ταλύσεις ἰσχύν. Τοιοῦτός ἐστι καὶ ὁ δίκαιος· ὅσας ἂν
 δέξῃται πληγὰς, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐπαθε δεῖν, τὸν δὲ ἐπι-
 βουλεύοντων καταλύει τὴν δύναμιν, οὐκ ἀνθρώπων δὲ
 μόνον, ἀλλὰ καὶ δαιμονίων αὐτῶν. Ἦκουσας γοῦν πολ-
 λάκις πόσα προσήγαγε μηχανήματα τῷ Ἰωβ ὁ διάβολος.
 καὶ οὐ μόνον οὐ κατέειπεν ἐκεῖνο τὸ ὄρος, ἀλλὰ καὶ
 ἐκλυθεὶς ἀνεχώρησε, τὸν βελὼν αὐτοῦ κατακλασθέντων,
 καὶ τῶν μηχανημάτων γενομένων ἀχρήστων ἀπὸ τῆς
 προσβολῆς ἐκείνης.

γ'. Ταῦτα οὖν ἐπιστάμενοι, τῆς ζωῆς ἐπιμελώμεθα τῆς
 ἡμετέρας, καὶ μήτε περὶ χρήματα σπουδάζομεν τὰ
 ἀπολλύμενα, μήτε περὶ δόξαν τὴν σβεσνυμένην, μήτε
 περὶ τὸ σῶμα τὸ γηράσκον, μήτε περὶ κάλλος τὸ μαραι-
 νόμενον, μήτε περὶ τρυφὴν τὴν διαρρέουσαν, ἀλλὰ περὶ
 ψυχὴν ἅπασαν ἀναλώσωμεν^ε τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ ταύ-

^α Alii οἱ ἁμαρτάνοντες.

^β Aliquot mss. φεύγει· ἐπειδὴ ἐνδοθεν ἔχει. Infra Savil. δυν-
 θεῖ φεύγει. Paulo post Savil. et quidam alii ὅπουπερ ἂν ἀπῆι.

^γ Sic Savil. et omnes pene mss. Morel. τὰ ὅλα. Ibid. Sa-
 vil. ὑπὲρ τῆς ἐπιφάνειας. Morel. ὑπὲρ τῆς ἐπιφάνειας. Infra duo
 mss. ἁγίων καὶ καλλινίκων μετὰ.

^δ Sic Savil. et maxima pars mss. recte. Morel. εὐπορείας.

^ε Alii προσαγάγεις. Mox quidam mss. ὄρος κατασκάψαι βου-
 λόμενος.

^ζ Savil. et aliquot mss. ἀναλίσκωμεν, Morel. et alii ἀναλώ-
 σωμεν. Infra Savil. καὶ ἡ μὲν τοῦ σώματος θερμότης, καὶ ψαρ-

την παντὶ θεραπεύσωμεν τρόπον. Σώματα μὲν γὰρ θεραπεύσαι νενοσηκότα οὐ παντὶ βῆδιον, ψυχὴν δὲ ἀρρωστοῦσαν ἰάσασθαι βῆδιον πᾶσι· καὶ ἡ μὲν τοῦ σώματος ἀρρωστία καὶ φαρμάκων δεῖται, καὶ ἀργυρίου πρὸς θεραπείαν· ἡ δὲ τῆς ψυχῆς θεραπεία εὐνομίας καὶ ἀδάπανος· καὶ τῆς μὲν σαρκὸς ἡ φύσις μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου τῶν ἐνοχλούντων ἀπλλάττεται τραυμάτων· καὶ γὰρ σιδήριον ἐπαγαγεῖν ἀναγκαῖον πολλάκις, καὶ πικρὰ φάρμακα· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλ' ἀρκεῖ θελήσαι καὶ βουληθῆναι μόνον, καὶ πάντα κατάρθωται. Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον γέγονεν· ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ μὲν τῆς τοῦ σώματος ἀρρωστίας οὐ πολλὴ γένοιτ' ἂν ἡ βλάβη (κἂν γὰρ μὴ νοσήσωμεν, ἐπελθὼν ὁ θάνατος αὐτὸν φθερεῖ καὶ καταλύσει πάντως), τὸ δὲ πᾶν ἐν τῇ τῆς ψυχῆς ἡμῶν^a ὕψει κείται, τοῦ πολλῷ χρησιμωτέρου καὶ ἀναγκαιοτέρου βῆδιον ἐποίησε καὶ ἀδάπανον καὶ ἀνώδυνον τὴν θεραπείαν. Τίνα οὖν ἔξομεν ἀπολογίαν, ποῖαν δὲ συγγνώμην, ὅταν σώματος μὲν νοσοῦντος, ἐνθα καὶ ἀργυρίον ἐστι καταβαλεῖν, καὶ ἱατροὺς παρακαλέσαι, καὶ ὀδύνην ὑπομείναι πολλήν, τοσαύτην ποιούμεθα [95] πρόνοιαν, καὶ ταῦτα οὐ πολλὰς ἡμῖν^b τῆς βλάβης ἀπὸ τῆς ἀρρωστίας· γινόμενης ἐκείνης· ψυχῆς δὲ καταφρονῶμεν, καὶ ταῦτα μῆτε ἀργυρίου καταβάλλειν μέλλοντες, μῆτε ἐτέρους διανοήσιν, μῆτε ὀδύνας ὑφίστασθαι, ἀλλὰ χωρὶς τούτων ἀπάντων διὰ τοῦ προεῖσθαι καὶ βουληθῆναι μόνον, πᾶσαν αὐτῆς δυνάμειν ποιήσασθαι τὴν διόρθωσιν, καὶ ἀκριδῶς εἰδότες, ὡς εἰ μὴ τοῦτο ποιήσαιμεν, τὴν ἐσχάτην ὑποστησόμεθα δίκην, καὶ τὰς ἀπαιτήτους κολάσεις καὶ τιμωρίας· εἰπέ γάρ μοι, εἴ τις ὑπέσχετο παιδεύσαι σε τέχνην ἱατρικὴν ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπή χωρὶς ἀργυρίου καὶ πόνου, οὐκ ἂν εὐεργέτην ἐνόμισας; οὐκ ἂν καταδέξω καὶ ποιῇται καὶ παθεῖν ἅπαντα ἅπερ ἐκέλευσεν ὁ ταῦτα ἐπαγγειλάμενος; Ἰδοὺ νῦν ἔξεστι χωρὶς πόνων οὐχὶ σωματικῶν, ἀλλὰ τῶν τῆς ψυχῆς τραυμάτων τὰ φάρμακα εὐρεῖν, καὶ χωρὶς ὀδύνης τινὸς εἰς ὕψαιον αὐτὴν ἐπαναγαγεῖν. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν. Ποία γὰρ ὀδύνη, εἰπέ μοι, ὀργὴν ἀφείναι τῷ λελυπηκότι; Ὀδύνη μὲν οὖν ἐστὶ τὸ μνησικακεῖν, καὶ μὴ καταλλάττεσθαι. Ποῖος πόνος εὐδασθαι καὶ αἰτῆσαι μυρία ἀγαθὰ παρὰ τοῦ προθύμως διδόντος Θεοῦ; ποῖος πόνος μὴ κακῶς εἰπεῖν μηδένα; ποῖα δυσκολία ἀπαλλαγῆναι φθόνου καὶ βασκανίας; ποῖος μόχθος ἀγαπᾶν τὸν πλησίον; ποῖα τάλαιπωρία μὴ φθέγγεσθαι αἰσχροῖς ῥήματι, μὴδὲ λοιδορεῖσθαι, μὴδὲ ὑβρίειν; ποῖος κάματος μὴ ὀμνῦναι; πάλιν γὰρ ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἤξω παραινέσιν. Πόνος μὲν οὖν μέγιστος τὸ ὁμῶσαι· πολλάκις^c γοῦν ὑπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς κατεχόμενοι διωμοσάμεθα μὴδέποτε διαλλάττεσθαι· τοῖς λελυπηκόσιν, εἰτα τῆς ὀργῆς σβεσθείσης, καὶ τοῦ θυμοῦ χαλασθέντος, βουληθέντες καταλλαγῆναι, καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης κατεχόμενοι τῶν ὀρκων, ἡγήσαμεν ὥσπερ τινὶ παγίδι κατεχόμενοι, καὶ δεσμοῖς ἀλύτοις συνδεμένοι. Ὅπερ καὶ ὁ διὰβολος εἰδὼς, καὶ ἀκριδῶς ἐπιστάμενος ὅτι πῦρ ἐστὶν ὁ θυμὸς, καὶ βῆδιός σβέννεται, καὶ τοῦ θυμοῦ σβεσθέντος, καταλλαγὴ γίνεται καὶ φιλία, βουλόμενος τὸ πῦρ τοῦτο μὲνιν ἀσβεστον, ὅρκῳ πολλὰς ἡμᾶς κατέδησεν, ἵνα, κἂν ἡ ὀργὴ λήξῃ, ἡ ἀνάγκη τοῦ ὅρκου μένουσα δια-

τηρῇ τὴν πυρὰν ἐν ἡμῖν, καὶ δυοῖν θάτερον γένεται, ἡ καταλλαγέντες ἐπιπορξήσωμεν, ἡ μὴ καταλλαγέντες τοῖς τῆς μνησικακίας ἐπιτιμίοις ὑπευθύνους ἑαυτοὺς καταστήσωμεν.

δ'. Ταῦτα οὖν εἰδότες φεύγωμεν τοὺς ὀρκους, καὶ μελετᾶτω τὸ στόμα ἡμῶν λέγειν συνεχῶς· *Πιστευσοῦ*· καὶ ἔσται τοῦτο πάσης εὐλαθείας ὑπόθεσις ἡμῖν. Γλῶττα γὰρ παιδευθεῖσα τοῦτο λέγειν τὸ ἐν ᾧ ῥῆμα, αἰσθύνεται καὶ ἐρυθριᾷ ῥήματα ἐξενεγκεῖν αἰσχροῖς καὶ ἄτοπα· κἂν ἀπὸ συνηθείας προαχθῇ ποτε, πολλοὺς ἔχουσα τοὺς κατηγόρους ἀνασταλέσεται. Ὅταν γὰρ τις ἴδῃ τὸν μὴ ὀμνῦντα αἰσχροῖς φθειγμένον, ἐπεμῆσεται· βῆδιός αὐτῷ καὶ καταγέλασται, καὶ καυμῶδων ἔρεῖ· Σὺ ὁ τὸ, *Πιστευσοῦ*, ἐπὶ πᾶσι λέγων, οὐκ ἀνέχῃ ὅρκον προέσθαι, καὶ ῥήμασιν αἰσχροῖς καταισχύνεις σου τὴν γλῶτταν; Ὄστε καὶ ἄκοντες, ὑπὸ τῶν παρόντων συνελανόμενοι, πρὸς εὐλάβειαν ἐπανήξομεν. Τί οὖν, ἐὰν ἀνάγκη, φησὶν, ὁμῶσαι; Ὅπου νόμου παράδοσις [96] ἐστίν, ἐὰν ἀνάγκη. Καὶ δυνατόν, φησὶ, καθόλου μὴ ὀμνῦναι; Τί λέγεις; ὁ Θεὸς ἐκέλευσε, καὶ τολμᾷς ἐρωτῆσαι εἰ δυνατόν φυλάξαι τὸν νόμον; Ἀδύνατον μὲν οὖν τὸ μὴ φυλάξαι· καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν παρόντων ὑμᾶς πείσαι βούλομαι, ὅτι οὐ τὸ μὴ ὀμνῦναι, ἀλλὰ τὸ ὀμνῦναι ἀδύνατον. Ἰδοὺ γοῦν χριστοῖς ἐκελευσθήσαν εἰσενεγκεῖν οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες δοκοῦν τὴν τῶν πολλῶν υπερβαίνειν δύναμιν, καὶ, τὸ πλεονεῖσιν ἤνεκται, καὶ τῶν ἀπαιτούντων ἔστιν ἀκοῦσαι λεγόντων· Τί μέλλεις, ἄνθρωπε; εἰ δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀναβάλλῃς ἡμᾶς; μὴ γὰρ δυνατόν ἐκφυγεῖν; βασιλέως νόμος ἐστὶ μελλήσεως οὐκ ἀνεχόμενος. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; βασιλεὺς ἐκέλευσε χρήματα εἰσενεγκεῖν, καὶ ἀδύνατον μὴ εἰσενεγκεῖν· ὁ Θεὸς ἐκέλευσε φεύγειν τοὺς ὀρκους, καὶ λέγεις ὅτι ἀδύνατον φεύγειν τοὺς ὀρκους; Ἐκτὴν ἔγω ταύτην ἡμέραν περὶ ταύτης ὑμῖν παραινῶν τῆς ἐντολῆς· λοιπὸν ὑμῖν συντάξασθαι βούλομαι· ὡς ἀφιστάμενος. ἵνα ἀσφαλίζῃσθε. Οὐκ ἔτι ἀπολογία τις ὑμῖν ἐστίν, οἷα συγγνώμῃ· μάλιστα μὲν γὰρ εἰ καὶ μηδὲν εἴρητο, παρ' ὧν αὐτῶν ἔδει διορθωθῆναι τοῦτο· οὐδὲ γὰρ ποικίλον ἐστίν, οὔδὲ πολλῆς δεόμενον κατασκευῆς. Ὅταν δὲ καὶ τοσαύτης ἦτε παραινέσεως καὶ συμβουλῆς ἀπελευσάντες, τίνα ἀπολογίαν εἰπεῖν ἔξετε ἐγκαλούμενοι, καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος ἐστῶτες τοῦ φοβεροῦ, καὶ εὐθύνας ἀπαιτούμενοι τῆς παρανομίας ταύτης; Οὐκ ἔστιν οὐδεμίαν εἰπεῖν ἀπολογίαν, ἀλλ' ἀνάγκη, ἡ κατορθώσαντας ἀπελθεῖν, ἡ μὴ κατορθώσαντας κολάζεσθαι, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομένειν δίκην. Ταῦτα οὖν ἐνοήσαντες ἅπαντα^c, καὶ μετὰ πολλῆς ἐντεῦθεν ἀναχωρήσαντες τῆς φροντίδος, ἀλλήλους παρακαλέυθε τὰ ἐν τοσαύταις ἡμέραις εἰρημένα μετὰ πάσης τηρησαι τῆς φυλακῆς ἐπὶ τῆς διανοίας τῆς ὑμετέρας, ἵνα καὶ ἡμῶν σιγῶντων ἀλλήλους παιδεύοντες, οἰκοδομοῦντες, παρακαλοῦντες, πολλὴν ἐπιδείξησθε τῇ ἐπίδοσιν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἅπαντας ἐκπληρώσαντες νόμους, ἀπολαύσητε τῶν αἰωνίων στεφάνων, ὧν γένοιστε πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Savil. et quidam mss. ἡμῖν. Morel. et alii ἡμῶν.

^b Savil. et alii οὐ μεγάλης ἡμῖν.

^c Ita Morel. et Savil. recte, ut videtur: aliquot autem mss.

διαλέσθαι.

^d "Evdeest in quibusdam mss. Infra Sav. ὑπὸ συνῆθ. πρ. πάλιν.

^e Alii ἅπαντες.

circa animam omnem curam impendamus, et hanc omni modo curemus. Corpora quippe languentia non omnibus curare facile est, animam vero laborantem est cuique medicari facillimum: et corporis quidem curatio, et medicamentum et argenti indiget, animæ vero facile parabilis et impendio carens: carnis natura multo cum labore ab infestantibus liberatur vulneribus: etenim ferrum sæpe et amara medicamina adhibere necessarium est; in anima vero nihil est tale, sed tantum velle et cupere sufficit, et omnia correcta sunt. Et hoc fuit opus Dei providentiæ: quoniam enim ex corporis infirmitate non multum fieri nocuum potest: nam etiam si non ægrotemus, mors superveniens ipsum corrumpet, et omnino dissolvit: totum vero nobis in animi sanitate situm est: multo utilioris et magis necessariæ partis curationem fecit facilem et impendio et dolore carentem. Quam igitur excusationem habebimus? quam autem veniam, cum corporis quidem, ubi argentum erogatur, et medici accersuntur, et multus dolor sustinetur, tantam geramus curam, præcipue cum non magnum sit nobis damnum ex illius ægritudinæ; animam vero contemnamus, et hoc cum nec argentum erogare, nec alios perturbare, neque dolores sustinere debeamus; sed absque his omnibus proposito solum et voluntate omnem ipsius correctionem facere possimus: et optime sciamus nos, nisi hoc fecerimus, extremam subituros penam, et inevitabilia tormenta atque supplicia? Dic namque mihi, si quis artem medicinæ brevi temporis momento absque argento et labore se docturum te polliceretur, non ipsum putares benefactorem? nonne subires omnia facere et pati, quæcumque hæc pollicens jussisset? Ecce nunc sine laboribus licet, non corporis, sed animæ vulnerum invenire remedia, et eam absque dolore ullo ad sanitatem reducere: ne igitur negligamus. Quis enim, dic mihi, dolor, iram contristanti remittere? Dolor quidem est injurias meminisse, et non conciliari. Quis labor orare, et a Deo prompte præbente, innumera bona petere? quis labor detrudere nemini? quæ difficultas ab invidia et livore liberari? quæ molestia proximum diligere? quæ ærumna non turpia verba loqui, non convicium, non injuriam inferre? quæ fatigatio non jurare? rursum enim ad eandem deveniam admonitionem. Imo labor maximus jurare; sæpius enim ira et furore detenti, nos infestantium cuiquam non reconciliatos juravimus, postea ira extincta et furore sedato, reconciliari volentes, et juramentorum necessitate coerciti, dolumus tamquam laqueo quodam detenti et vinculis insolubilibus irretiti. Quod et diabolus novit, et quia plane novit iram esse ignem, et facile extinguui, et extincta ira reconciliationem et amicitiam sequi, cupiens ignem hunc inextinguibilem manere, juramento nos sæpius irretivit, ut et si ira desiverit, juramenti necessitas manens, ardorem in

nobis conservet, et duorum fiat alterum, vel reconciliati pejeremus, vel non reconciliati, odii culpæ nosmet reos constituamus.

4. *Moralis exhortatio ad juramenta vitanda.* --

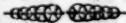
Hæc igitur scientes, juramenta fugiamus et assidue meditetur os nostrum dicere, *Crede*: et hoc erit nobis totius pietatis argumentum. Lingua enim verbum hoc unum ¹ dicere docta, confunditur et erubescit turpia et absurda verba proferre: et si rursus a consuetudine retrahatur, multos habens accusatores corripitur. Cum enim quis non jurantem turpia viderit verba proferentem, insultabit facile, deridebit, et carpens dicit: Tu qui in omnibus dicis, *Crede*, juramentum proferre non audens, quomodo turpibus linguam tuam sermonibus contaminas? Itaque et inviti a præsentibus compulsi, ad pietatem redibimus. Quid igitur si Jurandi necessitas sit? inquit aliquis. Ubi est legis prævaricatio, non est necessitas. Et possibile est penitus, inquit, non jurare? Quid ais? Deus jussit, et audes interrogare, an legem custodire sit possibile? Imo impossibile non custodire, et hoc per præsentia vobis persuadere volo quod non impossibile sit non jurare, sed jurare. Ecce enim jussi sunt urbem habitantes, quod multorum vires excedere videtur, aurum erogare, et major pars jam collata est, atque exactores audire licet, dicentes: Quid tardas homo? quid vero nos de die in diem differs? non enim effugere potes: lex Imperatoris est, quæ moram non patitur. Quid quæso dicis? Imperator jussit pecunias pendi, et ut non pendas, fieri non potest; Deus juramenta fugere jussit, et dicis, Non possumus fugere juramenta? Sextus hic dies est quod de hoc vos præcepto admoneo: in futurum vobiscum pacisci volo, tamquam desistens, ut caveatis. Non amplius vobis erit excusatio neque venia, maxime cum etiamsi a nobis dictum fuisset nihil, a vobis ipsis hoc corrigi debuerit: nec enim varium est, et multa præparatione indigens. Cum vero tantum sitis nacti admonitionis et consilii, quam habebitis excusationem accusati, pro tribunali constituti tremendo, cum pænæ prævaricatoris hujus a vobis exigentur? Nullam asserre licebit excusationem, sed necesse erit vel emendatos abire, vel non emendatos puniri, et extremum subire supplicium. Hæc igitur omnia cogitantes ², cum multa hinc cura digressi, quæ tot diebus dicta sunt omni custodia in mente vestra conservare inter vos exhortamini: quo vel nobis tacentibus alter alterum docentes, ædificantes, exhortantes, multum demonstretis profectum, et omnes reliquas leges implentes, æternis fruamini coronis: quas contingat nos omnes assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria simulque sancto Spiritui, in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Vox, *unum* deest in quibusdam Mss.

² Alii: *Hæc igitur omnes cogitantes.*

LAUDATIO EORUM QUI JURANDI CONSUETUDINEM DEPOSUERANT : ET QUOD NEMO SUPERSTITIONE TENERI DEBET, NE POST REFECTIONEM DIVINOS IN ECCLESIA SERMONES AUDIAT : QUARE POST MULTUM TEMPUS DIVINÆ SUNT TRADITÆ SCRIPTURÆ : ET IN ILLUD, CÆLI ENARRANT GLORIAM DEI (*Psal.* 18, 2) : MUNDI NATURALIS DESCRIPTIO : ET IN FINE, DE NON JURANDO.

HOMILIA IX.

1. Et nuper ad vos, et nunc ad vos verba facio : utinam vero et semper vobiscum, imo potius semper vobiscum, etsi non corporis præsentia, saltem charitatis vi : nec enim mihi est alia vita, nisi vos et salutis vestræ cura. Sicut enim colonus nihil aliud curat præter semina et segetes, et nauta undas et portus : sic et qui loquitur, auditores curat, et illorum profectum, sicut et ego nunc¹. Ideo et omnes vos in mente mea circumfero, nec vero hic tantum, sed et domi. Etsi enim multus est populus, et brevis cordis mei mensura, sed lata est charitas, et *Non in nobis angustiamini* (2. Cor. 6, 12) : sequentia vero non addam ; neque enim nos apud vos angustiamur. Unde hoc manifestum ? Novi multos referentes, Mandatum fecimus leges nobismet ponentes², et jurantibus pœnas definiētes, et legem transgredientibus pœnam inferentes, pœnam vobis congruam, quod est maxima charitatis indicium. Non enim me pudet talia satagere : quoniam in hoc curiositatis nihil est, sed providentiæ hæc est sollicitudo. Si enim medico non est opprobrium de ægroto sciscitari, neque nobis crimen de vestra semper inquirere salute. Sic enim moniti quid vobis quidem expeditum sit, quid vero relictum, congrua cum disciplina reliqua afferemus remedia.

Auditores a juramentis cito emendati. — Hæc igitur curiose scrutati cognovimus, et Deo gratias egimus, quod non in petris seminavimus, nec in spinas misimus semina, neque multo tempore multaque dilatione indiguimus, ut segetes meteremus. Propterea vos in corde meo assidue gero, propterea non sentio docendi laborem, auditorum lucro revelatus. Hæc enim merces nos reparare potest et relevare et alacres promptosque facere ad omnem pro vobis laborem sustinendum. Quoniam igitur multa vos grati animi signa dedistis, ago jam et nos debitum erogemus, quod nuper promiséramus : licet non videam præsentem esse illos omnes, qui, cum promissionem feci, huc venerant. Quæ tandem huiusmodi causa ? quid ipsos a nostra repulit mensa ? Qui corporalem attigit mensam, ut videtur, indignum esse putavit, post corporis nutrimentum ad divinorum auditionem eloquiorum venire. Sed non recte in hoc sentiunt : neque enim, si hoc esset absurdum, multos et longos impendisset sermones Christus post illam mysticam cenam : non utique si hoc incongruum esset, refecta sæpius in deserto multitudine etiam sermones ipsis post mensam communicasset. Si enim fas est aliquid etiam præter opinionem dicere, tunc profecto utilissimum est divinis eloquiis aures

accommodare. Cum enim tibi persuaseris, post cibum et potum et ad synaxim convenire necesse esse, omnino vel invitum multam geres sobrietatis curam, et neque in ebrietatem neque in crapulam umquam deducis : cura enim et expectatio in ecclesia conveniendi cum honesta mensura cibum et potum sumere docet, ne ingressus et fratribus commixtus, postea vinum redolens, et immodeste eructans, ab omnibus præsentibus deridearis. Hæc non vobis nunc præsentibus, sed iis qui absunt dico, ut hæc per vos discant. Non enim comedere audiendi obstaculum præbet, sed torpere ; tu vero crimen esse putans non jejunare, in aliud incurris crimen, multo majus et gravius, quod sacræ hujus mensæ non particeps efficiaris, et quod corpus tuum alens, animam fame consumas : et quam excusationem habebis ? In jejunio quippe corporis imbecillitatem prætereundum fortasse poteris, in audiendo autem quid tandem dicere posses ? non enim corporis infirmitas divinorum prohibet eloquiorum participem fieri. Si enim dixissem : Nemo pransus aliis misceatur, post cibum audiat nemo, aliquam habuisses veniam ; nunc vero cum vos trahamus, et alliciamus, et ad nos vocemus, quam resiliētes excusationem habebitis ? Etenim non idoneus auditor ille esset, non qui comedisset aut bibisset, sed qui verbis non attenderet, oscitans et dissolutus, qui corpus hic habens, mente alio vagaretur ; hic etiamsi jejunet, ad audiendum inutilis est : excitatus contra et vigilans, mente jure attendens, sive comederit sive biberit, nobis erit omnium aptissimus auditor. In exteriorum enim judiciis et consiliis congrue lex ista prævaluit : nec enim norunt philosophari, ideo non comedunt ut nutriantur, sed ut disrumpantur : sæpe enim supra satietatem bibunt : propterea seipsos rerum administrationi ineptos reddentes, vespere et meridie a se natu et judiciis abstinēt. Hic autem non ita, absit sed qui comedit, jejuno animi modestia erit æqualis : non enim ut ventrem disrumpat aut rationem obnebre, comedit et bibit, sed ut corpus debilitatum reparat.

2. Sed hæc pro admonitione satis ; jam vero tempus est ad argumentum transeundi, licet refugiat et torpeat circa doctrinam hanc cogitatio nostra propter eos, qui non venerunt. Et sicut pia mater mensam apponens, omnibus filiis non præsentibus, dolet et gemit : hoc et ego nunc patior, et fratrum nostrorum absentiam cogitans, a solutione retrahor promissorum ; sed vos potestis hunc ejicere torporem. Si enim polliceamini mihi vos omnia ad illos cum diligentia relaturos, nos vobis omnia prompte erogabimus : sic enim illis erit absentiae consolatio, vestræ charitatis doctri-

¹ Aliquot Mss. : *Sicut igitur et ego.*

² Quidam : *Legem nobis invicem ponentes.*

Ἐταίρος τῶν κατωρθωκότων τὸ μὴ ὀμνύειν· καὶ οὐκ ὀφείλει τις διακρίνεσθαι μετὰ ἐστίασιν ἀκροάσθαι θείων λόγων ἐν ἐκκλησίᾳ· καὶ διὰ τὶ μετὰ χρόνον πολλὸν ἐδόθησαν αἱ αἱγια Γραφαί· καὶ εἰς τὸ, Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται ὧς ἔστι Θεοῦ· καὶ φυσιολογία κόσμου, καὶ πρὸς τῷ τέλει, περὶ τοῦ μὴ ὀμνύειν.

Ὁμιλία θ.

α'. Καὶ πρῶτον πρὸς ὑμᾶς. καὶ νῦν πρὸς ὑμᾶς λέγω· εἴθε δὲ καὶ αἰ μεθ' ὑμῶν, μᾶλλον δὲ καὶ αἰ μεθ' ὑμῶν, εἰ καὶ ἡ σῶματος παρουσίᾳ, ἀλλ' ἀγάπης δυνάμει· οὐδὲ γὰρ ἑτεροί μοι βίος τίς ἐστιν, ἀλλ' ἡ ὑμεῖς καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ἡ φροντίς. Ὅσπερ [97] γὰρ ὁ γεωργὸς οὐδὲν ἕτερον μεριμνᾷ, ἀλλ' ἡ τὰ σπέρματα καὶ τὰ λήϊα, καὶ ὁ κυβερνήτης τὰ κύματα καὶ τοὺς λιμένας· οὕτω καὶ ὁ λέγων τοὺς ἀκούοντας καὶ τὴν ἐκείνων προκοπὴν, καθάπερ καὶ ἐγὼ β νῦν. Διὸ καὶ πάντας ὑμᾶς ἐπὶ τῆς διανοίας· περιτρέπω τῆς ἑαυτοῦ, οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ οἰκοί. Εἰ γὰρ καὶ πολλὸς ὁ δῆμος, καὶ βραχὺ τῆς ἡμῶν καρδίας τὸ μέτρον, ἀλλ' εὐρεῖα ἡ ἀγάπη, καὶ Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· τὸ δὲ ἐξῆς οὐκ ἐστὶ λοιπὸν ἐρῶν· οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς στενοχωροῦμεθα παρ' ὑμῖν. Πόθεν τοῦτο ἔρῳ; Ἐγνων πολλῶν ἀπαγγειλάντων, ὅτι τὸ ἐπιταχθὲν ἐποίησαμεν, νόμους ἀλλήλους θέντες*, καὶ καταδικὰς ὀρίσαντες τοῖς ὀμνύουσι. καὶ τιμωρίας ἐπαγαγόντες τοῖς τὸν νόμον παραβαίνουσι, τιμωρίαν τὴν ὑμῖν πρέπουσαν, ὅπερ μερίστης ἀγάπης τεκμήριον. Οὐδὲ γὰρ αἰσχύνομαι πολυπραγμονῶν ταῦτα, ἐπειδὴ μὴ περιεργίας ἐστὶν, ἀλλὰ κηδεμονίας αὐτῇ ἡ φιλοπραγμοσύνη. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν θνητὸς τῷ ἱατρῷ πυνθάνεσθαι περὶ τοῦ κάμνοντος, οὐδὲ ἡμῖν ἔγκλημα περὶ τῆς ὑμετέρας ἐξετάζειν σωτηρίας αἰ· οὕτω γὰρ μαθόντες τὶ μὲν ὑμῖν ἀπῆρτισται, τί δὲ ἐλλείπειται, μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιστήμης τὰ λοιπὰ ἐπιθήσομεν φάρμακα.

Ἐγνωμεν τοίνυν ταῦτα περιεργαζάμενοι, καὶ ἡγορησίσταμεν τῷ Θεῷ, ὅτι οὐκ εἰς πέτρας ἐσπείραμεν, οὐδὲ εἰς ἀκάθαρτα κατεβάλομεν τὰ σπέρματα, οὐδὲ πολλοῦ χρόνου καὶ πολλῆς ἐδεήθημεν ἀναβολῆς, ὥστε θερίσει τὰ λήϊα. Διὰ ταῦτα ὑμᾶς ἐπὶ τῆς καρδίας ἔχω συνεχῶς τῆς ἑαυτοῦ, διὰ ταῦτα οὐκ αἰσθάνομαι τοῦ πόνου τῆς διδασκαλίας, τῷ τῆς ἀκροάσεως κοινωζόμενος κέρδει. Ἰκανὸς γὰρ ἡμᾶς οὗτος ὁ μισθὸς ἀνακτήσασθαι καὶ περῶσαι καὶ μεταρσίους ποιῆσαι. καὶ πείσαι πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ὑπομένειν πόνον. Ἐπεὶ οὖν πολλὴν τὴν εὐγνωμοσύνην ὑμεῖς ἐπεδείξασθε, φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς τὸ χρέος καταβάλλωμεν τὸ λοιπὸν, ὅπερ ὑπεσχόμεθα πρῶτον· καίτοι γε ὡς ὁρῶ παρόντας ἅπαντας τοὺς ἡνίκα^α ἐποιούμην τὴν ὑπείσχεσιν παραγενομένους ἐνταῦθα. Τί ποτε ἄρα τὸ αἴτιον; τί τῆς ὑμετέρας τραπέζης αὐτοὺς ἀπεσόδισεν; Ὁ τραπέζης, ὡς ἔοικε, μετασφύρι αἰσθητῆς, ἐνόμισεν ἀνάζειν εἶναι μετὰ τροφῇ αἰσθητῇ ἐπὶ θείων λόγων ἀκρόασιν ἔλθεῖν· ἀλλ' οὐ δικαίως τοῦτο νομίζουσιν· οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ τοῦτο ἦν ἄποπον, τοὺς μακροὺς καὶ πολλοὺς ἀνῆλθον ὁ Χριστὸς λόγους μετὰ τὸ δεῖπνον ἐκείνο τὸ μυστικόν· οὐκ ἂν, εἰ τοῦτο ἀπρεπὲς ἦν, ἐστίασας πολλάκις τὸ πλῆθος ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καὶ λόγων αὐτοῖς μεταδίδωκεν ἂν μετὰ τὴν τράπεζαν. Εἰ γὰρ χρὴ τὶ καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, τότε μὲν οὖν χρησιμωτάτη ἡ τῶν θείων λόγων ἀκρόασις. Ὅταν γὰρ ἦς σαυτὸν πεπεικὼς, ὅτι

^α Non sicut videtur locus, quem sic recte velim: εἴθε δὲ καὶ αἰ (scilicet ὑμῖν λέγομαι), μᾶλλον δὲ καὶ αἰ μεθ' ὑμῶν εἴην, καί... Εἰπὲ.

^β Aliquot mss. καθάπερ οὖν καὶ ἐγὼ.

^γ Αἱ νόμους ἑαυτοῖς θέντες.

^δ Savil. ὁρῶ παρόντας ὑμῶν τοὺς ἡνίκα

μετὰ τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν ἀνάγκη καὶ πρὸς σύναξιν ἀπαντῆσαι, πάντως καὶ ἄκων πολλάκις ἐπιμελήσῃ τῆς σωφροσύνης, καὶ οὕτε εἰς μέθην, οὕτε εἰς ἀδηφάγαν κατενεχθῆσθαι ποτὲ ἢ γὰρ φροντίς καὶ ἡ προσδοκία τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀφίξεως παιδεύει μετὰ τῆς προσηκούσης εὐκοσμίας, καὶ τροφῆς καὶ ποτοῦ μεταλαμβάνειν, ἵνα μὴ εἰσελθὼν καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἀναμιχθεῖς, εἴτα ἀποπνέων οἶνον καὶ ἔρευρόμενος ἀτάκτως, καταγέασθῃς παρὰ τῶν παρόντων ἀπάντων. Ταῦτα οὐ πρὸς ὑμᾶς λέγω νῦν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας ὑμῶν, ἵνα δι' ὑμῶν ταῦτα μάθωσιν ε. Οὐ γὰρ [98] τὸ φαγεῖν κάλυμμα ἀκροάσεως, ἀλλὰ τὸ βαθυμεῖν· σὺ δὲ κατάγνωσιν εἶναι νομίζων τὸ μὴ νηστεῦσαι, καὶ ἕτερον προστίθεις ἔγκλημα πολλῶν μεζῶν καὶ χαλεπώτερον, τὸ μὴ τῆς ἱερᾶς ταύτης μετασχεῖν τραπέζης, καὶ ὀρέσας σου τὸ σῶμα, κατατίκεις λιμῶ τὴν ψυχὴν· καὶ ποῖαν ἐξείας ἀπολογίαν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς νηστείας ἰσως ἔχεις σῶματος ἀσθένειαν προβαλέσθαι· ἐπὶ δὲ ἀκροάσεως τί ἂν ἔχοις εἰπεῖν; οὐ γὰρ δὴ σῶματος ἀσθένεια κοιλύει τῶν θείων λόγων μετασχεῖν^ε. Εἰ μὲν γὰρ ἔλεγον· Μηδεὶς ἡριστικῶς συμμιγέσθω, μηδεὶς φαγὼν ἀκροάσθω, εἰχὲς τινα συγγνώμην νομῖ δὲ ὅταν ἡμεῖς ἔλκομεν, καὶ ἐπισπώμεθα, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καλῶμεν, ποῖαν ἐξετε ἀπολογίαν ἀποπηδῶντες; Καὶ γὰρ ἀνεπιτήδεος ὁ ἀκρατὴς ἐκείνος ἂν γένοιτο, οὐχ ὁ φαγὼν καὶ πινὼν, ἀλλ' ὁ μὴ προσέχων τοῖς λεγομένοις, ὁ χασμώμενος καὶ ἐκκελυμένος^ε, καὶ τὸ μὲν σῶμα ἐνταῦθα ἔχων, τὴν δὲ διάνοιαν ἀλλαχθῶ πλανωμένην· οὗτος κἂν νηστεύῃ, πρὸς ἀκράσιαν ἐστὶν ἀχρηστος· ὁ μὲν τοι διεγχερμένος καὶ νήφων καὶ συντείνων ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν, κἂν φαγὼν καὶ πεπικνῶς ἦ. πάντων ἐπιτηδεύματος ἀκρατὴς ἂν ἡμῖν γένοιτο. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων καὶ βουλευτηρίων εἰκότως ὁ νόμος οὗτος ἐκράτησεν· οὐδὲ γὰρ ἴσασι φιλοσοφεῖν· διὸ οὐδὲ ἐσθλοῖσι ὥστε τραπέζην, ἀλλ' ὥστε διαβράχην· πίνουσι γὰρ ὑπὲρ κόρον πολλάκις· διὰ τοῦτο ἑαυτοὺς ἀχρηστους πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν καθιστῶντες, καὶ δικαστήρια καὶ βουλευτήρια ἀποκλείουσι διελθῆς καὶ μεσημβρίας. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὁ φαγὼν καὶ νηστεύων κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς σωφροσύνην ἐφάμιλλος ἔσται· οὐ γὰρ ὥστε διαβράχην^ε τὴν γαστέρα, οὐδὲ ὥστε σκοτῶσαι τὸν λογισμὸν ἐσθλῆς καὶ πίνει, ἀλλ' ὥστε τὸ σῶμα ἡσθενηκὸς ἀνακτήσασθαι.

β'. Ἀλλὰ τῆς μὲν παραινέσεως ταύτης ἄλλος, ὥρα δὲ λοιπὴν τῆς υποθέσεως ἀψάσθαι· καίτοι γε ἀναδύεται καὶ ὀκνεῖ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἡμῖν ὁ λογισμὸς διὰ τοὺς μὴ παραγενομένους. Καὶ καθάπερ μήτηρ φιλόστοργος τράπεζαν ἔχουσα παραθεῖναι, τὸν παῖδον μὴ παρόντων ἀπάντων ἀλγεῖ καὶ ὀδυνᾷται· τοῦτο δὴ καγὼ πάσχω νῦν, καὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ὑμετέρων ἐννοῶν τὴν ἀπουσίαν, ἀναδύομαι πρὸς τὴν ἔκτισιν· ἀλλ' ὑμεῖς κύριοι τὸν ἔκνον τοῦτον ἐκβαλεῖτε. Εἰ γὰρ ὑπόσχισθέ μοι μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα πρὸς ἐκείνους διαπορθμεύειν,

^ε Αἱ μὴ μεθάνωσιν.

^ε Αἱ μετέχουσιν, αἱ μετασχεῖν.

^ε Αἱ ἐκκελυμένοις.

^ε Αἱ διαβράχην.

μετὰ προθυμίας· ἡμεῖς ἅπαντα καταβαλοῦμεν ὑμῖν· οὕτω γὰρ ἐκείνοις τε ἔσται τῆς ἀπουσίας παραμυθία τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἢ διδασκαλία, ὑμεῖς τε προσεκτικώτερον ἡμῶν ἀκούσεσθε, εἰδότες ὅτι καὶ πρὸς ἑτέρους ὑμῖν ἀπαιγεῖται ταῦτα ἀνάγκη. Ἦνα οὖν σαφέστερος ἡμῖν ὁ λόγος γένηται, ἀνωθεν ἀναλαβόντες αὐτὸν εἰπωμεν.

Ἐξήτοῦμεν τοίνυν πρῶτον τίνος ἔνεκεν μετὰ ἔτη τοσαῦτα ἐδόθησαν αἱ Γραφαί· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Νῶε, καὶ τοῦ Ἀδραάμ, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως ἐδόθη τοῦτο τὸ βιβλίον· καὶ πολλῶν ἀκούω λεγόντων, ὅτι, εἰ χρήσιμον ἦν, ἐξ ἀρχῆς ἔδει δοθῆναι· εἰ δὲ ἄχρηστον ἦν, οὐδὲ μετὰ ταῦτα δοθῆναι ἔχρη. Ἄλλ' ἑωλὸς οὗτος ὁ λογισμός· οὐ γὰρ διὰ πάντως, εἰ τι χρήσιμον μετὰ ταῦτα, ἐξ ἀρχῆς ὀφείλει δίδοσθαι· οὐδὲ εἰ τι παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐδόθη, [99] τοῦτο πάντως ὀφείλει καὶ μετὰ ταῦτα μένειν. Ἐπεὶ καὶ τὸ γὰλὰ χρήσιμον, ἀλλ' οὐ διηνεκῶς δίδοται, ἀλλὰ παισὶν οὖσιν ἡμῖν δίδοται μόνον· καὶ ἡ στερεὰ τροφή χρήσιμος, ἀλλ' οὐδεὶς ἡμῖν ἐν ἀρχῇ μεταδίδωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐπειδὴν τὴν παιδικὴν ἐξέλθωμεν ἡλικίαν· πάλιν τὸ θέρος χρήσιμον, ἀλλ' οὐ διαπαντὸς φαίνεται· καὶ ὁ χειμὼν ἐπιτήδειος, ἀλλὰ καὶ οὗτος ὑπεξίσταται. Τί οὖν; αἱ Γραφαί, φησὶν, οὐκ εἰσι χρήσιμοι; Χρησιμώταται μὲν οὐ καὶ ἀναγκαῖσταται. Τίνος οὖν ἔνεκεν, φησὶν, ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν οὐκ ἐδόθησαν; Ὅτι οὐ διὰ γραμμάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων, ἠδούλετο παιδεύειν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν ὁ Θεός. Τί ποτὲ ἐστὶ διὰ πραγμάτων; Διὰ τῆς κτίσεως αὐτῆς. Εἰς τοῦτο γοῦν τὸ κεφάλαιον ἐμπροσθεν ὁ Ἀπόστολος, καὶ πρὸς Ἑλλήνας ἀπεινόμενος τοὺς λέγοντας, ὅτι Οὐκ ἐμάθομεν ἐξ ἀρχῆς παρὰ τῶν Γραφῶν θεογονίαν, ὅρα πῶς ἀπελογήσατο. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ἀποκαλύπτεται ὁργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, ἐπειδὴ εἰδὲν ἀντίθεσιν ἀντιπίπτουσιν αὐτῷ, καὶ πολλοὺς ἀντερωτῶντας ὅ, ὅτι Καὶ πόθεν ᾔδεισαν Ἑλλήνες τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ; ἐπήγαγε λέγων. Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστι ἐν αὐτοῖς. Καὶ πῶς φανερόν ἐστι ἐν αὐτοῖς; πῶς δὲ ἠδύναντο εἰδέναι Θεόν, καὶ τίς ἐδειξεν; εἰπέ. Ὁ γὰρ Θεὸς ἐφανέρωσεν αὐτοῖς, φησί. Ποῶν τῶν τῶν; ποῶν προφήτην πέμψας; τίνα εὐαγγελιστήν; ποῶν διδάσκαλον, εἰ αἱ Γραφαὶ μὴδένα ἦσαν; Τὰ γὰρ ἄδρατα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, ἡ τε αἰδὶς αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὴν κτίσιν εἰς μέσον προέθηκε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων, ἵνα ἀπὸ τῶν ἔργων τὸν δημιουργὸν στοχάζωνται· ὅπερ οὐ καὶ ἑτέρος εἰλεγεν· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοῦ τῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν καθοράται. Εἶδες τὸ μέγεθος; θαύμασον τὴν δύναμιν τοῦ ποιήσαντος. Εἶδες τὸ κάλλος; ἐκπλάγηθι τὴν σοφίαν τοῦ κοσμησαντος· ὅπερ οὐ καὶ ὁ προφήτης ἐμφαίνων εἰλεγεν· Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἡὼς, εἰπέ μοι, διηγούνται; φωνὴν οὐκ ἔχουσι, στόμα οὐ κέκτηνται, γλῶττα παρ' αὐτοῖς οὐκ ἐστὶ, πῶς οὖν διηγούνται; Διὰ τῆς ὁφείας αὐτῆς· ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸ κάλλος, τὸ μέγεθος, τὸ ὕψος, τὴν θέσιν, τὸ σχῆμα, τὸ πρὸς τοσοῦτον χρόνον διαρκῆς, ὥσπερ φωνῆς ἀκούων, καὶ διδασκόμενος διὰ τῆς ὁφείας, προσκυνεῖς τὸν ποιήσαντα σῶμα καλὸν οὕτω καὶ παράδοξον. Σιγῇ δ' οὐρανός, ἀλλ' ἡ ὁφεία αὐτοῦ φωνὴν σάλπιγγος λαμπροτέραν ἀφίησι, δι' ὀφθαλμῶν ἡμᾶς, οὐ δι' ἄκοῃς παιδεύουσα· καὶ γὰρ πέφυκεν αὕτη ἐκείνης ἡ αἰσθησις καὶ πιστοτέρα εἶναι καὶ

σαφέστερα. Εἰ μὲν γὰρ διὰ βιβλίων ἐπαίδευσε^c καὶ διὰ γραμμάτων, ὁ μὲν εἰδὼς γράμματα ἔμαθεν ἂν τὰ ἐγγεγραμμένα, ὁ δὲ οὐκ εἰδὼς ἀπῆλθεν ἂν μὴδὲν ἐκείθεν ὠφελήθης, εἰ μὴ τῆς ἐνῆγγεν ἑτέρος· καὶ ὁ μὲν εὐπόρος ἐπρίετο ἂν τὸ βιβλίον, ὁ δὲ πένης οὐκ ἂν ἴσχυσε κτήσασθαι· πάλιν ὁ μὲν τὴν φωνὴν ἐκείνην εἰδὼς τὴν διὰ τῶν γραμμάτων σημαιομένην ἔγνω [100] ἂν τὰ ἐγχειμένα, ὁ δὲ Σκύθης, καὶ ὁ βάρβαρος, καὶ ὁ Ἰνδός, καὶ ὁ Αἰγύπτιος, καὶ πάντες οἱ τῆς γλῶττης ἐκείνης ἀπαισθημένοι^d ἀπῆλθον ἂν μὴδὲν μαθόντες· ἐπὶ δὲ τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἐστὶ τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ Σκύθης, καὶ βάρβαρος, καὶ Ἰνδός, καὶ Αἰγύπτιος, καὶ πᾶς ἀνθρώπος ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζων ταύτης ἀκούσεται τῆς φωνῆς· οὐ γὰρ δι' ὧτων, ἀλλὰ καὶ δι' ὀφείας εἰς τὴν διάνοιαν ἐμπίπτει τὴν ἡμετέραν. Ἡ δὲ τῶν ὁρωμένων ἀντιλήψις μία τίς ἐστὶ, καὶ οὐ διάφορος, καθάπερ ἡ τῶν γλωσσῶν εἰς τοῦτο καὶ ἰδιώτης καὶ σοφὸς δυνήσεται τὸ βιβλίον ὁμοίως ἰδεῖν, καὶ πένης καὶ πλούσιος, καὶ ὅπουπερ ἂν τις ἀφίκηται, ἀναδιδέει εἰς τὸν οὐρανὸν ἀρκούσαν λήψεται διδασκαλίαν ἀπὸ τῆς θεωρίας· ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης αἰνιττόμενος καὶ δεικνύς, ὅτι φωνὴν ἢ κτίσις ἀφίησι καὶ βαρβάρους καὶ Ἑλλησι καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἀνθρώποις εὐσύντοπον, οὕτως εἰλεγεν· Οὐκ εἰσι λαλῶντες οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἐστὶν ἔθνος, οὐδὲ γλῶττα, φησὶν, ἡ μὴ δυναμένη συνίναί τῆς φωνῆς ταύτης· ἀλλὰ τοιοῦτος αὐτῶν ἐστὶν ὁ φθόγγος, ὥστε δύνασθαι ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων ἀκούεσθαι, καὶ οὐχὶ τοῦ οὐρανοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός. Καὶ πῶς τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός; οὗτος μὲν γὰρ καὶ διὰ τοῦ κάλλους, καὶ διὰ τοῦ μεγέθους, καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκπλήττει τοὺς θεατὰς, καὶ πρὸς τὸ θαῦμα τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸν παραπέμπει, ἡ δὲ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ τί τοιοῦτον ἂν ἔχοιεν ἡμῖν ἐπιδείξασθαι; Τοιοῦτον μὲν οὐδὲν, ἑτέρα δὲ οὐκ ἔλαττονα τούτων, τὸν ρυθμὸν, τὴν τάξιν τὴν μετ' ἀκριβείας ἀπάσης. Ὅταν γὰρ ἐνοήσης πῶς τὸν ἐνιαυτὸν ἅπαντα διενεῖμαντο, καὶ καθάπερ ἐν ζυγῷ καὶ πλάστῳ τοῦ παντός διαστήματος τὸ μῆκος διεῖλαντο, ἐκπλαγήσῃ τὸν τάξαντα. Καθάπερ γὰρ τινες ἀδεῖφαι τὸν πατρίων διανεμώμεναι κληρὸν μετὰ πολλῆς τῆς ἀγάπης, οὐδὲ τὸ τυχὸν ἀλλήλαις ἐπηρεάζουσαι· οὕτω δὲ καὶ ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ μετὰ ἀκριβείας πάσης τὸν ἐνιαυτὸν ἐν ἰσομοιρίᾳ τοσαύτῃ διενεῖμαντο, καὶ τοὺς οἰκείους διατηροῦσιν ὅρους, καὶ οὐδέποτε ἑτέρα τὴν ἑτέραν ἐξώθησεν· οὐδέποτε οὖν ἐν χειμῶνι μακρὰ γέγονεν ἡ ἡμέρα, ὥσπερ οὐδέποτε ἐν θέρει μακρὰ γέγονεν ἡ νύξ, τοσοῦτων παρελθουσῶν γενεῶν· ἀλλ' ἐν τοσοῦτῳ διαστήματι καὶ μῆκει, οὐδὲ ἀκαριαῖον, οὐχὶ ἡμιώριον, οὐδὲ βίπην ὀφθαλμοῦ ἢ ἑτέρα τὴν ἑτέραν ἐπλεονέκτησε.

γ'. Διὰ ταῦτα καὶ ὁ ψαλμῶδης ἐκπλαγεῖς αὐτὸν τὴν ἰσότητά, ἐβόα λέγων· Νῦξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν.

Ἄν ταῦτα εἰδῇς φιλοσοφεῖν, θαυμάσεις τὸν οὕτω παρὰ τὴν ἀρχὴν τάξαντα τοὺς ἀκινήτους τούτους ὅρους. Ἀκούετωσαν τούτων οἱ πλεονέκται καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιέμενοι χρημάτων, καὶ μιμεῖσθωσαν ἡμέρας καὶ νυκτὸς τὴν ἰσότητα· ἀκούετωσαν ὁ πεφυστημένοι^f καὶ μεγαλοφρονῶντες, καὶ μὴ βουλόμενοι τῶν πρωτείων ἑτέροις παραχωρεῖν. Ἡ ἡμέρα τῇ νυκτὶ παραχωρεῖ, καὶ οὐκ ἐπιδαίνει τοῖς ἀλλοτρίοις ὅροις· οὐ δὲ αἰετὶς τιμῆς ἀπολαύων οὐκ ἀνέχῃ τοῖς ἀδελφοῖς μεταδοῦναι ταύτης; Καὶ σκόπει

^a Savil. καὶ εἰ χρήσιμοι, τίνος ἔνεκεν, et ita interpretes. Edit.
^b Savil. et quidam alii ἀντερωτῶντας. Infra. iidem ὁ γὰρ Θεὸς ἰδεῖται αὐτοῖς, φησί.

^c Savil. et quidam mss. ἐπαίδευσε.

^d Alii non pauci ἀπαισθηθέντες.

^e Savil. ἐπηρεάζουσιν.

^f Alii οἱ πεφυστημένοι.

na: vosque nos attentius audietis, scientes ad alios vobis hæc referre necessarium esse. Ut igitur manifestior nobis oratio fiat, a superioribus ipsam repetentes dicamus.

Cur Scriptura non tempore Adam neque Noe vel Abraham data sit. — Nuper itaque quærebamus, qua de causa post tot annos editæ sunt Scripturæ: non enim Adam neque Noe et Abraham tempore, sed Moysis, liber hic traditus est; et multos audio dicentes, quod si utilis erat, ab initio datum esse oportebat: si vero inutilis erat, neque postea oportebat dari. Sed vana hæc ratio: non enim omnino, si quid postea utile est futurum, ab initio tradi debet: neque si quid a principio datum est, hoc omnino debet et postea manere. Quoniam et lac utile, nec tamen semper, sed pueris tantum nobis datur: et solidum nutrimentum utile, sed nemo nobis ipsum in principio tradit, sed postquam puerilem fuerimus ætatem egres- si. Rursum æstas utilis, sed non semper apparet: et hyems comoda, sed et hæc transit. Quid igitur, dicet aliquis, Scripturæ non sunt utiles? Utilissimæ sane, et admodum necessarie. Et si utiles, inquit, qua de causa non sunt traditæ nobis ab initio? Quia non per litteras, sed per res Deus naturam humanam docere volebat. Quid tandem est, per res? Per ipsam creaturam. In hanc enim sententiam incidens Apostolus, et in gentiles intendens, dicentes, Non ab initio Dei cognitionem ex Scripturis didicimus, vide quomodo respondit. Cum enim dixisset, *Revelabitur ira Dei de celo super omnem impietatem et iniquitatem hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent* (Rom. 1. 18), et vidisset objectionem sibi occurrentem, et multos contra quærentes, unde gentiles Dei veritatem cognovissent, intulit dicens: *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis* (ib. v. 19). Et quomodo inanifestum est in illis? quomodo vero Deum nosse poterant? quis ostendit? dic. *Deus enim illis manifestavit*¹, inquit. Quo pacto? quem prophetam mittens, quem evangelistam? quem doctorem, si Scripturæ nondum erant? *Invisibilia enim ipsius*, inquit, *a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiternæque virtus ejus et divinitas* (ib. v. 20). Quod autem dicit, tale est: Ante omnium oculos creaturam in medio proposuit, ut ex operibus creatorem con- jiciant: quod quidem et alius dicebat: *Ex magnitudine enim et pulchritudine creaturarum proportionabiliter ipsarum auctor consideratur* (Sap. 13. 5). Vidisti magnitudinem? considera potentiam Conditoris cum admiratione. Vidisti pulchritudinem? sapientiam exor- natoris obstupesce, quod et Propheta demonstrans dicebat: *Celi enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 2). Quomodo igitur, quæso, narrant? vocem non habent, os non possident, non est ipsis lingua: quomodo igitur narrant? Per ipsum aspectum. Cum enim videris pulchritudinem, magnitudinem, celsitudinem, situm, formam per tantum temporis permanere, tamquam vocem addens, et per aspectum dicens, adoras eum

qui tam pulchrum et admirabile corpus creavit. Tacet cælum, sed ipsius aspectus vocem tuba clariorem emittit, per oculos, non per aures nos docens: hic enim sensus a natura est illo certior et manifestior. Si enim per libros docuisset et litteras, litterarum quidem peritus scripta didicisset, illiteratus vero nihil inde adjutus abiisset, si quis alius non induxisset: dives librum emisset, pauper emere non potuisset: rursum qui sciret vocem illam per litteras significatam, intus posita nosset; Scythia vero et Barbarus, et Indus et Ægyptius, et omnes lingua carentes illa, nihil edocti abiissent. Hoc autem de cælo dicere non licet, sed et Scythia et Barbarus, et Indus et Ægyptius, et omnis homo super terram incedens, hanc vocem audiet: non enim per aures, sed per oculos in mentem inci- dit nostram. Visibilem autem participatio eadem est, neque differens sicut linguarum: in hunc pariter li- brum et idiota et sapiens intueri poterant, et pauper et dives, et quocumque quis venerit, in cælum respi- ciens, sufficientem capiet doctrinam ex aspectu: quod quidem et ipse Propheta innuens et demonstrans, quod vocem creatura et barbaris emittat et Græcis, et omnibus in universum hominibus intellectu facilem, dicebat: *Non sunt loquelas neque sermones, quorum non audiantur voces eorum* (Psal. 18. 4). Quod autem dicit, tale est: Non est gens neque lingua quæ hanc vocem intelligere non possit; sed talis est ipsorum vox, ut ab omnibus hominibus audiri possit: nec cæli tantum, sed et diei et noctis. Et quomodo diei et noctis? illud enim et per pulchritudinem, et per ma- gnitudinem, et per alia omnia spectatores percellit, et in ipsius Creatoris admirationem traducit; dies vero et nox quid nobis ostentare possent? Hujusmodi quidem nihil, sed alia his non inferiora: convenien- tiam, ordinem eum omni diligentia servatum. Cum enim cogitaveris, quomodo totum per annum distri- buuntur, et tamquam in libra et bilance totius spatii longitudinem diviserunt: eum qui ordinavit admi- raberis. Velut enim sorores quædam paternam hereditatem partitæ cum charitate multa, nullo modo inter se calumniantes, sic et dies et nox cum omni diligen- tia annum æqualitate tanta distribuunt, et proprios conservant fines, nec unquam alteram altera pellit. Numquam igitur hieme dies fuit longa, sicut nec uni- quam æstate longa fuit nox, tot præteritis generatio- nibus, sed in eodem intervallo et longitudine neque modicum nec dimidium horam nec oculi nictum altera quam altera plus habuit.

3. *Dei sapientia in rerum naturalium ordine.* — Pro- pterea et Psalmista istorum æqualitatem admiratus, clamabat dicens: *Nox nocti indicat scientiam* (Psal. 18. 3). Si hæc philosophari scias, sic admiraberis eum, qui ab initio hos immobiles terminos statuit. Audiant hæc avari et aliena concupiscentes, et diei noctisque æqualitatem imitentur. Audiant infirmi et alta sapientes, et nolentes primas partes aliis conce- dere. Dies nocti cedit nec alienos fines invadit; tu vero semper honore fruens iratribus hunc communicare non dignaris? Et considera mihi legislatoris sapien-

¹ scilicet et quidam alii: *Deus enim illis monstravit.*

tiam. In hyeme longam noctem esse jussit, quando molliora semina et magis frigescere indigentia, nec calidiorem radium tolerant: postquam vero aucta fuerint, una cum ipsis crescit rursum dies, et tunc fit longior, quando jam viget fructus. Hoc vero non seminibus tantum, sed etiam corporibus opportunum. Quoniam hyeme nauta, gubernator et viator, miles et agricola multum domi sedent, gelu constricti, et otii tempus est in hyeme, plus temporis in noctes impendi Deus constituit, ne diei longitudo superflua sit, nihil hominibus facere valentibus. Quis anni partium ordinem dicere possit? quomodo et hæ tamquam virgines quardam in gyro saltantes, cum multa ratione sibi mutuo succedunt, et paulatim sine strepitu ad contrarias medice transire non cessant? Propterea nec ab hyeme nos excipit æstas, nec ab ipsa statim hyems, sed medium ver interpositum est, ita ut sensim et paulatim succedentibus densata corpora nostra æstati sine tristitia adducat: quoniam enim subitaneæ in contrarium mutationes nocivum et morbum pariunt extremum, dispensavit Deus ab hyeme quidem ver nos excipere, a vere pro æstate, ab æstate autumnum, et sic hyemi transmittere: itaque innocuæ et procedentes paulatim mutationes ex contrariis anni tempestatibus per medias nobis adveniunt. Quis igitur tam miser et ærumnosus, qui cælum quidem cernens, cernens vero mare et terram, tempestatum anni temperiem tam diligenter moderatam, et inconcussam diei et noctis ordinem, hæc sponte fieri putet, nec adoret eum, qui hæc omnia cum sapientia congrua disposuit? Habeo quod dicam et his majus: non enim magnitudo tantum et pulchritudo, sed et ipse creationis modus omnium conditorem demonstrat. Quoniam enim condenti et creanti omnia ab initio non aderamus, neque, si adfuissemus, quomodo fiebant scire poteramus, invisibili virtute cuncta componente, ipsum creationis modum optimum nobis magistrum esse fecit, supernaturali consequentia componens omnia quæ fiebant. Forte quod dixi obscurius est: igitur necesse hoc rursum manifestius dicere. Omnes utique fateantur nature consequentiam esse, ut aqua super terram sed non terra ab aquis feratur. Terra quippe cum sit densa, dura et non cedens, atque solida, facile potest aquarum naturam sustinere; aqua vero cum liquida sit et mollis, teneraque et diffuens, et omnibus cedens occurrentibus, nullum corpus unquam sustinere valeret, etiamsi levissimum sit: nam sæpe lapillo incidenti parvo cedit et refugit, ipsumque ad profundum transmittit. Cum videris igitur non lapillum parvum, sed terram omnem super aquas ferri, neque submergi, admirare potentiam supra naturam hæc mirabiliter operantem. Et unde hoc manifestum, quod terra super aquas feratur? Propheta hoc dicit: *Ipsæ super maria fundavit eam et super flumina præparavit eam* (Psalm. 23. 2); et rursum, *Qui fundavit terram super aquas* (Psalm. 135. 6). Quid dicis? lapillum exiguum aqua in superficie ferre non potest, et terram tantam gerit, et montes, et colles, et urbes, et plantas, et homines,

et bruta, et non submergitur? Et quid dico, non submergitur; quomodo inferius circumstante sibi aqua tanto tempore non est dissoluta, nec lutum omnia facta sunt? Si enim lignorum natura parum temporis aquis immorata corrumpitur et dissolvitur; quid dico lignorum natura? quid ferro validius esse possit? sed et hoc sæpe mollescit, cum semper in aquis manet, et merito: quippe et ipsum a terra substantiam habet. Propterea multi fugitivorum servorum postquam compedes et catenas pertrahentes fugerunt, ad rivos aquarum venientes et vinctos aquis pedes immittebant, et sic mollius ferrum facientes, facile lapide percutientes diffingunt. Igitur ferrum quidem mollescit, ligna putrescunt, et lapides corrumpuntur ab aquarum natura; terræ vero magnitudo tanto tempore aquis imposita, non est submersa, nec dissoluta, nec perditâ.

4. Et quis hæc non obstupescat et admiretur, nec cum fiducia dicat, non esse naturæ opera, sed Providentiæ naturam excedentis? Ideo quidam dicit: *Qui suspendit terram super nihilo* (Job 26. 7); alius vero quidam: *In manu ipsius fines terræ* (Psalm. 94. 4). Item, *Super maria fundavit eam* (Psalm. 23. 2). Et hæc quidem contraria esse videntur, nullam tamen habent consonantiam. Qui enim dixit, *Super maria fundavit eam*, idem dixit atque is qui ait quod super nihilo terram suspenderit: super aquas enim consistere æquale est ac super nihilo suspendi. Ubi igitur suspensa et statuta est? Audi eundem dicentem: *In manu ipsius fines terræ*. Non quod manus habeat Deus, sed ut discas, ipsius potentiam omnibus providentem esse, quæ terræ corpus continet et portat. Si dictis non credis, his quæ vides crede: et in alio quippe elemento hanc mirabilem operationem invenire licet. Ignis enim natura alta petit, et in sublime semper salit, et a natura ut exsiliat, habet: et licet infinita cogant et urgeant, ad inferiora deferri non patitur. Nonnumquam enim faciem accensam capientes, et in caput inclinantes, ignis impetum inferius ferri non cogimus: sed et sic in superiora recurrit, et in sublime inferne festinat; in sole vero totum contrarium Deus fecit: ipsius enim radios ad terram convertit, et lucem fecit inferius vergere; tantum non dicens ipsi per figuram, Inferius prospice, et hominibus luce: propter illos enim factus es. Et lucernæ quidem flamma hoc pati non potest; sidus vero tam magnum et admirabile ad inferiora vergit et ad terram respicit, contra quam ignis, propter ejus qui jussit potentiam. Vis et aliud tale commemorari? Dorsa cœli hujus nobis conspicui aquæ undique comprehendunt, et neque defluunt neque excedunt: licet non talis sit aquarum natura, sed in concava quidem facile concurrant; cum autem sit corpus convexum, undique defluunt, et neque modica earum pars in tali posset loco subsistere. Sed ecce hoc miraculum in cœlis factum est, et hoc ipsum rursum iusinuans Propheta, dicebat: *Laudate Dominum, aquæ, quæ super cœlos estis* (Psalm. 148. 4). Et neque aqua solem exstinxit, neque sol tanto subitus vadens tempore,

μοι νομοθέτου σοφίαν. Ἐν χειμῶνι μακρὰν ἔταξεν εἶναι τὴν νύκτα, ὅτε ἀπαλώτερα τὰ σπέρματα καὶ καταψύχονται [101] δέοντα μᾶλλον, καὶ θερμότερα οὐκ ἀνέχεται τῆς ἀκτίδος· ἐπειδὴν δὲ αὐθιγῇ, συναύξεται πάλιν αὐτοῖς ἡ ἡμέρα, καὶ τότε γίνεται μακροτέρα, ὅταν ὁ καρπὸς ἀκμάζῃ λοιπόν. Οὐ τοῖς σπέρμασι δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοῖς σώμασιν ἐπιτῆδειον. Ἐπειδὴν γὰρ τοῦ χειμῶνος καὶ ναύτης, καὶ κυβερνήτης, καὶ ὀδοιπόρος, καὶ στρατιώτης, καὶ γεωργὸς τὰ πολλὰ οἴκοι κἀθιγναι τῷ κρυμῷ συνδεσμένοι, καὶ ἀργίας καιρὸς ὁ τοῦ χειμῶνος ἐστίν, τὸ πλεον τοῦ χρόνου εἰς νύκτα ἀναλίσκασθαι ἐποίησεν ὁ Θεός, ἵνα μὴ περιττὸν ἢ τῆς ἡμέρας τὸ μήκος, οὐδὲν δυναμένων ποιεῖν τῶν ἀνθρώπων. Τί ἂν τις εἴποι τῶν ὥρων τὴν εὐταξίαν; πῶς καὶ αὗται καθάπερ παρθέναι τινὲς χορεύουσαι ἐν κύκλῳ μετὰ πολλῆς τῆς εὐταξίας ἀλλήλας διαδέχονται, καὶ κατὰ μικρὸν καὶ ἀποφῆτι πρὸς τὰς ἐναντίας αἱ μέσαι διαδιδάσκουσαι οὐ παύονται; Διὰ τοῦτο οὕτε ἀπὸ χειμῶνος ἡμᾶς διαδέχεται θέρος, οὕτε ἐκεῖθεν χειμὼν εὐθέως, ἀλλὰ μέσον παρεμβέβηται τὸ ἔαρ, ὥστε ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν διαδεχομένῳ ἡμῶν, πεπυκνωμένα τὰ σώματα ἀλύτως προσάγειν τῷ θερεί. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ ἀθρόαι πρὸς τὸ ἐναντίον μεταβολαὶ νόσον καὶ βλάβην τίκτουσιν τὴν ἐσχάτην, ψυχοδόμηται ὁ Θεὸς ἀπὸ μὲν τοῦ χειμῶνος ἡμᾶς τὸ ἔαρ διαδέχεσθαι, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔαρος τὸ θέρος, ἀπὸ δὲ τοῦ θέρους τὸ μετόπωρον, καὶ οὕτω τῷ χειμῶνι παραπέμπειν, ὥστε ἀβλαβεῖς καὶ κατὰ μικρὸν τὰς μεταβολὰς τὰς ἐκ τῶν ἐναντίων ὥρων διὰ τῶν μέσων ἡμῶν ἐγγίνεσθαι. Τίς οὖν οὕτως ἄθλιος καὶ ταλαίπωρος, ὃς ὥρων μὲν οὐρανὸν, ὥρων δὲ θάλατταν καὶ γῆν, ὥρων δὲ τοσαύτην ὥρων εὐκρασίαν οὕτως ἀκριβῆ, καὶ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἀδιάπτωτον τάξιν, νομίζειν αὐτομάτως ταῦτα γενέσθαι, ἀλλὰ μὴ προσκυνεῖν τὸν ἅπαντα ταῦτα μετὰ σοφίας τῆς προσηκούσης διαταξάμενον; Ἐχῶ τι καὶ πλεον τούτων εἰπεῖν· οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸ μέγεθος καὶ κάλλος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς δημιουργίας ἐμφαίνει τὸν συγκροτοῦντα τὰ πάντα Θεόν. Ἐπειδὴ γὰρ κτίζοντι καὶ δημιουργοῦντι πάντα παρὰ τὴν ἀρχὴν οὐ παρήμην, οὐδὲ ἐκ παρήμην, εἶδομεν ἀν πῶς ἐγένετο, τῆς ἀοράτου δυνάμεως αὐτὰ κατασκευαζούσης, αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας ἡμῶν ἄριστον ἐποίησεν ἐγγενέσθαι διδάσκαλον, ὡς πρὸς φύσεως ἀκολουθίαν συνθεῖς ἅπαντα ἐὰ γενόμενα. Τὰχα ἀπαφίστατον ἐστὶν ὅπου εἶπον· οὐκ οὖν ἀνάγκη σαφέστερον τοῦτο πάλιν εἰπεῖν. Πάντες ἂν ὁμολογήσαιεν, ὅτι φύσεώς ἐστιν ἀκολουθία τὸ ὕδωρ ὑπὲρ τὴν γῆν φέρεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὕδατων· ἡ μὲν γὰρ γῆ πυκνὴ τις οὖσα καὶ σκληρὰ καὶ ἀντίτυπος καὶ συνεχὴς, ῥαδίως δύναται στέγειν τῶν ὕδατων τὴν φύσιν· τὸ δὲ ὕδωρ ῥυτὸν ὃν καὶ χαῦνον, μαλακὸν τε καὶ διαρρέον, καὶ τοῖς ἐμπέπουσιν εἶκον ἅπασιν, οὐδὲν ἂν δυνηθεὶ σῶμα στέγειν, κἂν σφόδρα κουφότατον ἢ· πολ- λάκις γοῦν ψηφίδος μικρᾶς ἐμπροσθὺς εἴξε, καὶ παρεγώρυσσε, καὶ πρὸς τὸ βάθος αὐτὴν παρέπιμψεν. Ὅταν οὖν ὁδὸς οὐχὶ ψηφίδα μικράν, ἀλλὰ τὴν γῆν ἅπασαν ὑπεράνω τῶν ὕδατων φερομένην καὶ μὴ καταποντιζομένην, θαύμασον τὴν δύναμιν τὴν ὑπὲρ φύσιν ταῦτα θαυματουργοῦσαν. Καὶ πόθεν τοῦτο ὅλην, ὅτι ἡ γῆ ὑπεράνω τῶν ὕδατων φέρεται; Ὁ προφήτης τοῦτό φησιν, οὕτω λέγων· Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν [102] ἠτοίμασεν αὐτήν. Καὶ πάλιν, Τῷ θεμελίωσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὕδατων. Τί λέγεις; ψηφίδα μικράν ὕδωρ ἐπὶ τῶν κτύων οὐκ ἂν δυνηθεὶ βαστάσαι, καὶ γῆν τοσαύτην φέρει, καὶ ὄρη, καὶ βουνούς, καὶ πόλεις, καὶ φυτὰ, καὶ ἀνθρώπους, καὶ ἄλογα, καὶ οὐ καταποντίζεται; τί λέγω, οὐ καταποντίζεται; πῶς κάτω-

θεν ὁμιλοῦντος αὐτῇ τοῦ ὕδατος τοσοῦτον χρόνον οὐ διελύθη καὶ πηλὸς γέγονε τὸ πᾶν; Εἰ γὰρ ὕδων αὐτοῖς ὕδασι βραχὺν ἐνδιαιτρίψασα χρόνον σῆπεται καὶ διαλύεται καὶ τί λέγω ὕδων φύσις, τί σιδήρου γένειον; ἂν εὐτόνωρον; ἀλλὰ καὶ οὗτος χαυνούται πολλάκις, ὅταν διαπαντὸς ἐν ὕδατι μένῃ· καὶ μάλα εἰκότως· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀπὸ γῆς ἔχει τὴν ὑπαρξίν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ τῶν θραπταυνόντων οικιστῶν, ἐπειδὴν τὰς πέδας καὶ τὰς ἀλθροὺς ἐπισυρόμενοι φύγωσι, παρὰ ῥύακας ὕδατων ἐλθόντες, καὶ δεδεμένους ἐναποθέμενοι τοὺς πόδας τοῖς ὕδασι, καὶ χαυνότερον ταύτῃ ποιήσαντες τὸν σιδηρον, ῥαδίως λίθω παίοντες διακλῶσιν. Εἴτα σιδηρὸς μὲν χαυνούται, καὶ ὕλα σῆπεται, καὶ λίθου φθείρονται; ὅπῃ τῆς δὲ τῶν ὕδατων φύσεως, γῆς δὲ ὅγκος τοσοῦτος ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπικείμενος τοῖς ὕδασι, οὕτε καταποντίσθῃ, οὕτε διελύθῃ καὶ ἀπώλετο.

δ. Καὶ τίς οὐκ ἀνεκπλαγῇ ταῦτα καὶ θαυμάσει, καὶ θαρρῶν ἂν εἴποι, οὐχὶ φύσεως εἶναι ἔργα, ἀλλὰ τῆς ὑπὲρ φύσιν Προνοίας; Διὰ ταῦτα τίς φησιν· Ὁ κρεμνίσας τὴν γῆν ἐκ' οὐδενός· ἄλλος δὲ τις, Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ κέρατα τῆς γῆς· καὶ, ὅτι Ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐναντία ταῦτα εἶναι, πολλὴν δὲ ἔχει τὴν συμφωνίαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι Ἐπὶ τῶν ὕδατων ἐθεμελίωσεν αὐτήν, ταυτὸν εἶπε τῷ εἰρηκῆτι, ὅτι ἐκ' οὐδενός αὐτὴν ἐκρέμασε· τὸ γὰρ ἐπὶ ὕδατων ἐστάναι ἴσον ἐστὶ τοῦ κρέμασθαι ἐκ' οὐδενός. Ποῦ οὖν κρέματα καὶ ἐστῆκεν; Ἀκουσον τοῦ αὐτοῦ λέγοντος· Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ κέρατα τῆς γῆς· οὐχ ὅτι χεῖρας ἔχει ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἡ προνοοῦσα πάντων, αὕτη ἐστὶν ἡ συγκρατοῦσα καὶ διαστασιάζουσα τὸ σῶμα τῆς γῆς. Ἄλλ' οὐ πείθῃ τοῖς εἰρηκμένοις; Πίστευσον τοῖς ὁρωμένοις· καὶ γὰρ καὶ ἐπ' ἐτέρου στοιχείου τὴν θαυματουργίαν ταύτην ἐστὶν εὐρεῖν. Τοῦ γὰρ πυρὸς ἡ φύσις ἀναφερῆς τίς ἐστι καὶ πρὸς τὸ ὕψος ἀεὶ πηδᾶν καὶ ἀλλασθαι πέφυκε, κἂν μυρία βιάσθῃ καὶ καταναγκάσθῃ, οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο τῆς κάτω φορδῆς. Πολλάκις γοῦν βῆλα καιομένην· λαβόντες, καὶ κατὰ κεφαλῆς κλιναντες τοῦ πυρὸς τὴν ὁρμὴν οὐκ ἠναγκάσαμεν κάτω νεῦσαι. ἀλλὰ καὶ οὕτως ἄνω τρέχει, καὶ πρὸς τὸ ὕψος ἐπείγεται κάτωθεν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἡλίου τοῦναντίον ἅπαν ἐποίησεν ὁ Θεός· τὰς γὰρ ἀκτίνας αὐτοῦ πρὸς τὴν γῆν ἔστρεψε, καὶ τὸ φῶς κάτω νεύειν ἐποίησε, μονονοχὶ λέγων αὐτῇ διὰ τοῦ σχήματος· Κάτω βλέπε, ψησὶ, καὶ τῶς ἀνθρώποις φαίνε· διὰ γὰρ ἐκείνους ἐγένου. Καὶ λύχνου μὲν φῶδες οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο τοῦτο παθεῖν, ἄστρον δὲ οὕτω μέγα καὶ θαυμαστὸν κάτω νεύει, καὶ πρὸς τὴν γῆν βλέπει ἀπεναντίας τῷ πυρὶ, διὰ τὴν τοῦ [103] καλεῖσθαι δυνάμιν. Βούλει καὶ ἔτερον εἶπω τοιοῦτον; Τὰ νῦτα τοῦ οὐρανοῦ τοῦ φαινομένου ὕδατα περιλαμβάνει πάντοθεν, καὶ οὐ καταρρεῖ, οὐδὲ ἐξίσταται, καίτοι γε οὐκ ἐστὶ τοιαύτη τῶν ὕδατων ἡ φύσις· ἀλλ' εἰς μὲν τὰ κοίλα συντρέχει ῥαδίως· ἐπειδὴν δὲ κεκυρωμένον ἢ σῶμα, διολισθαίνει πάντοθεν, καὶ οὐκ ἂν αὐτοῦ οὐδὲ μικρὸν σταίῃ μέρος ἐπὶ τοῦ τοιούτου σχήματος. Ἄλλ' ἰδοὺ τὸ παράδοξον τοῦτο γέγονεν ἐπὶ τῶν οὐρανῶν· καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ὁ προφήτης αἰνιττοῦμενος λέγει· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, τὰ ὕδατα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Καὶ οὕτε τὸ ὕδωρ τὸν ἥλιον ἐσσεσεν, οὕτε ὁ ἥλιος ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον βαδίζων κάτωθεν τὸ ἐπικεί-

* Savil. ἡ γὰρ εἰ.

b Alii ἀπὸ τῆς.

c Alii ὑπερθαυμάσει.

d Quidam mss. ἡ συγκρατοῦσα πάντων, καὶ διαστασιάζουσα.

Max quidam πελάσθῃ τοῖς ὁρωμένοις.

e Aliquot mss. βῆλα καιομένην καὶ cum Mor. βῆλα καιομένην.

μενον ἀνεξήρανεν ὕδωρ. Βούλει σε πάλιν εἰς τὴν γῆν καταγάγωμεν, καὶ τὸ θαῦμα ἐπιδείξωμεν; Οὐχ ὅρξαι παυμένη τὴν θάλατταν, τὴν κυμάτων γέμουσαν καὶ πνευμάτων βιαιών; ἀλλ' αὕτη ἡ θάλαττα ἡ εὐρύχωρος καὶ μεγάλη καὶ μαινομένη ἀσθενεῖ ψάμμῳ τειχίζεται. Καὶ σκόπεε θεοῦ σοφίαν· οὐκ ἀφῆκεν αὐτὴν ἡσυχάζειν οὐδὲ ἡρεμεῖν, ἵνα μὴ τῆς φύσεως αὐτῆς εἶναι νομίσῃς τὴν αὐταξίαν, ἀλλ' ἔνθεν μένουσα βοᾷ, καὶ ταραττέται, καὶ μεγάλη ἔχει, καὶ τὰ κύματα πρὸς ὕψος διανίστησιν ἀφαινον ἑπειδὴν δὲ ἔλθῃ πρὸς τοὺς αἰγιαλοὺς, καὶ τὴν ψάμμον ὡθῇ, διαλυθεῖσα πρὸς ἐαυτὴν πάλιν ἐπάνεισι, δι' ἀμφοτέρων σε τούτων διδάσκουσα, ὅτι οὐχὶ φύσεως ἔργον ἐστὶ τὸ μένειν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκειῶν ὁρῶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ κατέχοντος αὐτὴν δυνάμεως. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἀσθενὲς τὸ τειχίον ἐποίησε, καὶ οὐ ξύλα καὶ λίθους οὐδὲ ὄρη τοῖς αἰγιαλοῖς περιέβαλε τούτοις, ἵνα μὴ τούτοις λογισμὸς τοῦ στοιχείου τὴν εὐταξίαν. Τοῦτο γοῦν καὶ αὐτὸς ποτε τοῖς Ἰουδαίοις ἐνεδείκων ἔλεγεν· Ἐμὲ οὐ φοβηθήσεσθε τὸν τάξαντα ἄμμον ὄριον ἐπὶ θαλάσσης, καὶ οὐχ ἀπερρήσεται; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι μέγαν καὶ θαυμαστὸν τὸν κόσμον ἐποίησεν, οὐδ' ὅτι ὑπὲρ φύσεως ἀκολουθεῖν αὐτὸν συνέτηξεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐξ ἑναντίων αὐτὸν συνέστησε, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ξηροῦ καὶ ὕγρου, πυρὸς καὶ ὕδατος, τῆς καὶ ἀέρος· καὶ τὰ ἐναντία ταῦτα στοιχεῖα, ἀπ' ὧν τότε τὸ πᾶν συνέστηκεν, ἀλλήλους μαχόμενα ὑπ' ἀλλήλων οὐκ ἀνηλώθη, οὐ τὸ πῦρ ἐπέδραμε καὶ ἀνήψεν ἅπαντα, οὐ τὸ ὕδωρ ἐπέλθον ἐπέκλυσε τὴν οἰκουμένην. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν σωματικῶν τῶν ἡμετέρων ταῦτα γίνεται, καὶ χολῆς αὐξανόμενης τίκεται πυρετός, καὶ τῷ παντὶ ζῶνι λυμναίνεται· καὶ φλέγματος πλεονάζοντος πολλὰ νοσήματα φύεται, καὶ διασφίρει τὸ ζῶον. Ἐπὶ δὲ τοῦδε τοῦ παντός οὐδὲν τούτων συνέβη, ἀλλ' ἕκαστον μένει καθάπερ τινὶ χαλινῷ καὶ δεσμῷ τῷ βουλήματι τοῦ ποιήσαντος τοὺς οὐρανούς· διαφυλάττον ὁρῶς, καὶ ἡ μάχη τούτων εἰρήνης αἰτία γίνεται τῷ παντί. Ταῦτα οὐχὶ καὶ τυφλῷ ὄντι, καὶ τοῖς σφόδρα ἀνόητοις εὐνόησι, ὅτι ἐκ προνοίας τινὸς γέγονε καὶ συγκατατίθει· ἤ; Τίς γὰρ οὕτως ἀφρων καὶ ἀναίσθητος, ὅς ὁρῶν τοσοῦτον σωματικὸν ὄγκον, τοσοῦτον κάλλος, τοσαύτην σύνθεσιν, τοσούτων στοιχείων μάχην [104] διηγεῖται καὶ ἐναντίωσιν, καὶ διαμονήν, μὴ λογισαθῆναι πρὸς ἐαυτὸν καὶ εἰπεῖν, ὅτι εἰ μὴ πρόνοιά τις ἦν ἡ τὸν ὄγκον τῶν σωματικῶν διακρατοῦσα, καὶ μὴ συγχωροῦσα τὸ πᾶν διαπασεῖν, οὐκ ἂν ἔμεινε, οὐκ ἂν διήρκεσε; Τοσαύτη μὲν ὥρων εὐταξία, τοσαύτη δὲ ἡμέρας καὶ νυκτὸς συμφωνία, τοσοῦτων δὲ ἀλόγων ζώων γένη, καὶ φυτῶν, καὶ σπερμάτων, καὶ βοτανῶν ὁδῷ βαδίζει, καὶ οὐδὲν εἰς τὴν παρούσαν ἡμέραν οὔτε διέπесεν, οὔτε ἀνηλώθη καθάπαξ.

ε'. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἕτερα β' τοῦτον πλείονα καὶ βαθύτερα ἦν εἰπεῖν, καὶ περὶ αὐτῆς φιλοσοφῆσαι τῆς κτίσεως· ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιφυσανέεινα ταμειουσάμενοι, σπουδάζομεν τὰ εἰρημένα μετὰ ἀκριβείας κατασχεῖν, καὶ εἰς ἑτέρους ἐξενεγκεῖν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι τὴν ἀκοήν ὁμῶν ἐξένισε τῶν νοημάτων τὸ βάθος, ἀλλ' ἔαν ὀλίγον νήψαμεν, καὶ ἐν τούτοις ἐθίσωμεν ἑαυτοὺς, καὶ ἑτέροις ῥαδίως ἐδόμμεθα διδάσκαλοι. Τίως δὲ ἐκεῖνον πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἀναγκαῖον εἰπεῖν· Ὅσπερ ἐδόξασεν ἡμᾶς ὁ θεὸς διὰ τῆς τοσαύτης δημιουργίας, οὕτω δοξάζομεν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς διὰ τῆς πολιτείας τῆς καθαρᾶς. Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, φαινόμενοι μόνον· καὶ ἡμεῖς τοῖς διηγησόμεθα δόξαν θεοῦ, μὴ λέγοντες

μόνον, ἀλλὰ καὶ σιγῶντες, καὶ τῇ τοῦ βίου λαμπρότητι πάντας ἐκπλήττοντες. *Λαμπρότω γὰρ, φησὶν, ὁμῶν τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥπως ἴδωσιν ὁμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὁμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ὅταν γὰρ ὁ ἅγιος ἴδῃ σὲ τὸν πιστὸν κατεσταλμένον, σωφρονούντα, κόσμιον ὄντα, ἐκπλαγῆσαι καὶ ἐρεῖ· Ἀληθῶς μέγας ὁ τῶν Χριστιανῶν θεός, οὓς κατέστητεν ἄνθρώπους, οὓς ἐξ ὧν ἐποίησεν, ἀγγέλους αὐτοὺς ἐξ ἀνθρώπων εἰργάσατο. Ἀν ὁρίσῃ τις, οὐ λοιδοροῦνται· ἂν τυπήσῃ τις, οὐκ ἀγανακτοῦσιν· ἂν ἀδικήσῃ τις, ὑπερεύχονται τοῦ λελυπηκότος· ἐχθρὸν οὐκ ἔχουσι, μνησικακεῖν οὐκ ἐπίστανται, φλυαρεῖν οὐκ ἴσασιν, οὐκ ἔμαθον ψεύδεσθαι, ἐπορκαῖν οὐκ ἀνέχονται, μάλλον δὲ οὐδὲ ὁμνύειν· ἀλλὰ τὴν γλῶτταν ἐκτεμῆθαι ἂν ἔλοιτο πρότερον, ἢ ὅρκον τινὰ ἀπὸ τοῦ στόματος προέσθαι. Ταῦτα δῶμεν αὐτοῖς περὶ ἡμῶν λέγειν, καὶ τὴν πονηρὰν τῶν ὁρκῶν συνήθειαν ἀπελάσωμεν, καὶ τοσαύτην δῶμεν τῷ θεῷ τιμὴν, ὅσην τοῖς ἱματίοις ἡμῶν τοῖς πολυτελεστέροις. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον ἱμάτιον μὲν ἔχοντας τῶν λοιπῶν βέλτερον μὴ ἀνέχεσθαι συνεχῶς αὐτῷ καταχρᾶσθαι, τὸ δὲ τοῦ θεοῦ ὄνομα πανταχοῦ περιστέρειν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε; Μὴ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ οὕτω καταφρονῶμεν ἡμῶν τῆς σωτηρίας ἀλλὰ τὴν σπουδὴν ἦν ἐξ ἀρχῆς ἐποιήσαμεθα· περὶ τὴν ἐντολὴν ταύτην, εἰς τέλος ἀγάγωμεν. Καὶ γὰρ ἐγὼ διὰ τοῦτο συνεχῶς ποιῶμαι τὴν παρακλήσιν τὴν περὶ τῶν ὁρκῶν, οὐκ ἐπειδὴ κατέγνω ὁμῶν ῥαθυμίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πλεον κατωρθωθὲν ὑμῖν εἶδον, καὶ στεῦδα καὶ ἐπιβόμαι τὸ πᾶν ἀπαρτισθῆναι καὶ τέλος λαβεῖν. Οὕτω καὶ οἱ θεῖοι ποιοῦσι, τοὺς ἐγγὺς ὄντας τῶν βραβείων διεγείρουσι μάλλον. Μὴ τοῖνυν ἀποκαίωμεν μηδὲ ἡμεῖς, καὶ γὰρ ἐγγὺς ἐστὴν καμὲν τοῦ παντός κατωρθώματος, καὶ ἡ δυσκολία παρὰ τὴν ἀρχὴν ἦν. [105] Ὅτε δὲ τὸ πλεον τῆς συνηθείας ὑπερμεθῇ νῦν, καὶ μὲλλον ὑπολείπεται λοιπὸν, οὐδὲ πόνου χρεῖα τινὸς, ἀλλὰ μικρὰς παρατηρήσεις, καὶ βραχείας τινὸς ἀκριβείας δεόμεθα, ἵνα αὐτοὶ κατωρθώσαντες καὶ ἑτέροις γενόμεθα διδάσκαλοι, καὶ μετὰ πατρῷας τὸ ἱερὸν ἴδωμεν Πάσχα, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς διπλασίονα καὶ τριπλασίονα τῆς εὐδοκίας καρπωσόμεθα τὴν εὐφροσύνην. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ τῶν πόνων ἡμᾶς ἀπαλλαγῆναι καὶ τῶν ἰσχυρῶν τῆς νηστείας εὐφραίνει, ὥς τὸ μετὰ κατωρθώματος καὶ στεφάνου λαμπροῦ εἰς τὴν ἱερὰν ἐκείνην ἑορτὴν ἀπαντήσαι, στεφάνου μηδέποτε μαραινόμενον. Ὅσπερ δὲ ταχύτεραν γενέσθαι τὴν διόρθωσιν, τοῦτο ποιήσον δὲ λέγω· Γράψον ἐπὶ τὸν τοίχον τῆς οἰκίας σου, καὶ ἐπὶ τὸν τοίχον τῆς καρδίας σου τὴν δρεπάνην τὴν πετομένην ἐκείνην, καὶ ταύτην ἐπὶ τῆς ἀρᾶς πέτεσθαι νόμιζε, καὶ συνεχῶς αὐτὴν ἀναλογίζου· καὶ ἔτερον ὁμνύοντα ἴδῃ, ἐπίσχε, κώλυσε, καὶ τῶν οὐκ ἐκείνων ἐπιμελήθητι τῶν σῶν. Ἀν γὰρ τοῦτο σκοπήσωμεν, ὥπως μὴ μόνον αὐτοὶ κατωρθώσασιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις εἰς τοῦτο ἐναγάγοιμεν, ταχέως αὐτοὶ πρὸς τὸ πέρας ἔξομεν· οἱ γὰρ ἑτέροις παιδεύειν καταδεξάμενοι, ἐρρυθρίασμεν καὶ αἰσχυνόμεθα ἃ τοῖς ἄλλοις ἐπιτάττομεν, ταῦτα ἑλλιμπάνοντες αὐτοὶ φανῆναι. Οὐδὲ χρεῖα πλείονων λόγων· πολλὰ γὰρ καὶ τὰ πρῶην εἰρημένα, καὶ ταῦτα δὲ ὑπομνήσεως χάριν μόνως ἐρίεται. Ὁ δὲ θεός, ὁ μάλλον ἡμῶν τῶν ἡμετέρων φειδόμενος ψυχῶν, καὶ ἐν τούτῳ καὶ ἐν παντί καταρτίσειεν ἡμᾶς· ἀγαθῷ, ἵνα πληρώσαντες πάντα καρπὸν δικαιοσύνης,

* Ἄλλ' ἐποιήσαμεθα.

δ Savil. et quidem mss. σκοπῶμεν. Infra lidem ἐναγάγοιμεν (sicut nos pro vulg. ἀγάγοιμεν).

* Savil. ἐπομνήσεως μόνως ἐρικται.

* Ὅπως καὶ σύγκριται. Infra Savil. τοιαύτην στοιχείων μάχην.

superpositam aquam exsiccat. Vis te in terram iterum reducamus, et quod mireris ostendamus? Non cernis hoc mare undis, et violentis flatibus plenum? sed hoc mare spatiosum et magnum, et furens, infirma continetur arena. Et considera Dei sapientiam: non permisit ipsum quiescere, neque manere sedatum, ne id esse naturæ ipsius ordinem existimes, sed intra terminos manens clamat, turbatur, vehementer resonat, et inenarrabilem in altitudinem fluctus excitat; cum autem ad littus et arenam pervenerit, dissolutum rursus ad seipsum revertitur, per hæc utraque te docens, quod non naturæ opus est ipsum intra proprios fines manere, sed virtutis ejus, qui ipsum cohibet. Propterea enim infirmum ipsius murum fecit, non ligna, non lapides, non montes his littoribus circumposuit, ut non his elementum in ordinem cogi putes. Hoc igitur et ipse aliquando Judæis improperans dicebat: *Me non timebitis, qui arenam mari terminum constitui, et non transcendet* (Jer. 5. 22)? Non autem hoc solum, o homo, est admirabile, quod magnum et mirabilem fecerit hunc mundum, quod supra naturæ consequentiam ipsum compegerit, sed quod etiam ex contrariis ipsum constituerit, calido et frigido, sicco et humido, igne et aqua, terra et aere: et contraria hæc elementa, ex iis quibus hoc totum consistit, inter se pugnantis, a sese non sunt consumpta: non ignis supervenit et ascendit omnia, non aqua superveniens orbem submersit. Sed in corporibus quidem nostris hæc fiunt, et bile crescente nascitur febris, et totum animal lædit: et pituita superabundante plurimi nascuntur morbi, et animal corumpunt. In hoc autem universo nihil horum accidit, sed unumquodque manet, tamquam quodam freno et vinculo, Conditoris voluntate proprios custodiens terminos, et horum pugna mundo toti pacis sit causa. Annon hæc et cæco sunt manifesta, et valde imprudentibus intelligibilia, quod providentia quæpiam facta sint et contineantur? Quis enim tam stultus est et stupidus, qui tantam molem cernens, tantam pulchritudinem, tantam compositionem, talium continuam elementorum pugnam et contrarietatem, et perseverantiam, non intra seipsum ratiocinetur, et dicat: Nisi providentia quædam esset corporum magnitudinem cohibens, nec permittens totum dissilire, nec permanere, nec durare potuisset? Tantus anni tempestatum ordo, tanta noctis et diei convenientia, tot irrationalium genera animalium, plantarum, seminum et herbarum tenorem suum servant, et nihil in præsentem diem neque intercidit, neque penitus consumptum est.

5. Non hæc vero tantum, sed et alia multo his plura et profundiora dici poterant, et de ipsa disseri creatura; sed in crastinum illa differentes, dicta diligenter retinere et in alios efferre studeamus. Et scio quidem sententiarum profunditatem auribus vestris inusitatam esse, sed si parumper vigilemus, et his nos ipsos assuefaciamus, etiam aliis erimus facile doctores. Interim vero illud charitati vestræ necessarium est dicere: sicut nos glorificavit Deus per tantam

creaturam, ita nos quoque per puram ipsum conversationem glorificemus. *Celi enarrant gloriam Dei* (Psalm. 18. 2), dum apparent solum: et nos igitur Dei gloriam enarremus, non dicentes tantum, sed et tacentes, et vitæ claritate omnes in admirationem adducentes: *Luceat enim, ait, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui est in caelis* (Matth. 5. 16). Cum enim viderit infidelis te fidelem compositum, modestum, ornatum esse, mirabitur et dicet: Vere magnus Christianorum Deus: quales constituit homines, quales e quibus fecit! angelos ex hominibus ipsos reddidit. Si quis contumeliam fecerit, non conviciantur: si quis percusserit, non ægre ferunt: si quis injuriam intulerit, pro iis qui se læserint, orant: inimicum non habent, iram servare non norunt, nugari nesciunt, mendri non didicerunt, pejerare non sustinent, imo nec jurare, sed linguam excidi mallent, quam ullum ex ore juramentum emittere. Hæc illis præbeamus de nobis dicenda, et improbam juramentorum consuetudinem expellamus: et vel tantum Deo tribuamus honoris, quantum vestimentis nostris pretiosioribus. Quomodo enim non absurdum est, vestimentum quidem habentes reliquis nectus, ipso frequenter aluti non sustinere, Dei vero nomen ubique temere, et ut occurrit, distrahere? Igitur precor et supplico, ne sic salutem contemnamus nostram, sed studium, quod ab initio circa mandatum istud adhibebamus, dedecamus ad finem. Propterea ego continuam de juramentis exhortationem facio, non quod torporum vestrum condemnem, sed quod majorem partem a vobis correctam videam: et studeo festinoque totum perfectum esse, et finem accipere. Sic et spectatores faciunt, qui brevius proximos magis excitant. Nec nos igitur lassemur: sumus enim prope totius correctionis finem, et circa principium erat difficultas. Quando vero consuetudinis plurimum nunc est recisum, et modicum superest: jam nec ullo labore opus est, sed modica observatione; et brevi diligentia egemus, ut ipsi correcti aliis doctores simus, et cum fiducia sacrum pascha videamus, et cum multa voluptate duplicem et triplicem consuetam capiamus letitiam. Non enim tantum nos jejunii laboribus et sudoribus liberatos esse delectat, quantum cum merito et splendida corona sacræ illi solemnitati occurrere, corona nunquam marcescente. Ut autem celerior fiat emendatio, hoc fac quod dico: scribe in pariete domus tuæ, et in cordis tui pariete falcem illam volantem, et hanc ad maledictionem volare puta (Zach. 5. 4-5): et assidue ipsam recogita, sive aliam jurantem videas, cohibe, veta, et curam tuorum gere servorum. Si enim hoc consideremus, quomodo non tantum ipsi recte nos geramus, sed et alios in hoc inducamus, celeriter ipsi ad finem veniemus. Alios enim corrigere aggredientes, erubescimus et confundimur, quæ aliis mandamus, hæc ipsi omittentes. Nec pluribus est opus sermonibus: multa enim prius sunt commemorata, et hæc renovandæ memoriæ tantum causa dicta sunt. Deus vero qui magis quam nos nos:is pareit animis,

et in hoc et in omni nos bono perfectos faciat, ut omnem justitiæ fructum assequi, colorum regno digni censeamur, gratia et benignitate Domini nostri

Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria simulque sancto Spiritui, in sæcula sæculorum. Amen.

LAUS EORUM QUI POST CIBUM AD AUDIENDUM VENERANT, ET NATURALIS MUNDI ENARRATIO, ITEM CONTRA GENTILES CREATURAM UT DEUM COLENTES, ET DE VITANDO JURAMENTO.

HOMILIA X.

1. Gaudeo, et gratulor omnibus vobis, quod admonitionem nostram, quam pro non jejnantibus et propterea absentibus nuper feci, re præstitistis. Arbitror enim multos jam pransos hodie adesse et pulchram hanc nobis implere concionem: et hoc conjicio eo, quod amplius nobis theatrum factum sit et major audientium conventus. Non frustra, ut videtur, multos de ipsis sermones nuper impendimus, vestram exhortantes charitatem, ipsos ad matrem trahere, et iis persuadere quod liceat et post corporis nutrimentum spiritualis escæ participatione non fraudari. Quando vero, queso, vos, dilecti, melius fecistis? an præterita synaxi, quando post mensam ad somnum convertebamini, an nunc cum post mensam ad divinas leges audiendas convenistis? quando in foro commorabamini, et consessuum nihil boni habentium participes eratis, an nunc quando cum fratribus vestris statis et propheticos sermones auditis? Non est ignominia comedere, dilecti, sed sumpto cibo domi remanere et hac sacra solemnitate privari. Domini enim manens otiosior eris et segnior: huc autem veniens, omnem somnum et torporem excuties, nec torporem vero tantum, sed et tristitiam omnem deponens, facillior et lætior in omnibus eris casibus. Et quid opus est plura dicere? Sta tantum prope jejnantem, et ipsius statim odoris suavitatem senties. Nam qui jejunat, unguentum est spirituale, et per oculos et per linguam et per omnia bonam animæ dispositionem exhibens. Hæc non ut pransos accusem dixi, sed ut jejunii lucrum demonstrarem.

Præstat verbum Dei audire quam jejunare. — Jejunium vero non ciborum abstinentiam tantum dico, sed et peccatorum fugam magis quam illam: quoniam et convivatus, et huc cum modestia profectus congrua, non multo a jejunante vincitur: sicut vicissim jejunans nec cum studio et diligentia iis quæ dicuntur attendens, nihil ex hoc jejuniio magnum lucrabitur. Comedens enim et concionis sanctæ congruo studio participem se faciens, nihil comedente et absente multo melior est: non enim tantum nos inedia adjuvare poterit, quantum prodest et bonum affert, spirituali disciplinæ interesse. Ubinam hæc audies, quæ hic philosopharis? Si in forum iveris, rixæ ibi et pugnæ: si in curiam, civilium rerum cura: si domum, privatarum sollicitudo undique affligit: si in fori conventicula et consessus, omnia illic terrena et corruptibilia: vel enim de venalibus, vel de tributis, vel de lauta mensa, vel de agrorum venditione, vel de aliis contractibus, vel de testamentis, vel de hæ-

reditatibus, vel de aliis talibus a cunctis eo convenientibus sermones habentur. Et si in ipsam veneris regiam, et illic rursum omnes disserentes audies de pecuniis, de potentia, de gloria, quæ hic honoratur; spirituale vero nihil: hic vero contrarium totum, de iis quæ in cælo sunt rebus, de anima, de vita nostra, et quare facti sumus, et quare hic tantum temporis commoramur, et ad quæ hinc migramus, et quid post hæc nos suscipiet, et quam ob causam nobis corpus est luteum, et quæ mortis natura, quid tandem est præsens vita et quæ futura: nihil prorsus terrenum, sed omnes de spiritualibus sermones nobis habentur; et magna salutis nostræ viatica capientes, hinc ita cum bona spe migrabimus.

2. Quoniam igitur non temere semina jecimus, sed sicut vos exhortatus fueram, omnes qui ex vobis defecerant, venati estis: age et nos vobis gratiam rependamus et pauca vobis prius dictorum in memoriam revocantes, reliqua quoque reddamus. Quæ igitur prius sunt dicta? Querebamus qualiter et quomodo ante Scripturarum donum res nostras Deus disposuit: et dicebamus, quod per creaturam docuerit genus nostrum, cælum extendens et in medium proponens, maximum librum idiotis et sapientibus, pauperibus et divitibus, Scythis et Barbaris, et omnibus generaliter terram habitantibus utilem, librum¹ multo majorem eorum qui docentur multitudine. Multa etiam de nocte et die, et horum ordine, et de convenientia ab ipsis cum diligentia servata disseruimus: multa et de tempestatum anni numero, earumque æqualitate. Sicut enim dies nocte ne dimidia quidem hora plus habet per totum annum, sic et hæc inter se ex æquo dies omnes distribuerunt: et quod prius dicebam, non magnitudo creaturæ et pulchritudo tantum creatorem demonstrat, sed et ipse coagmentationis modus, et quod super naturalem consequentiam sit modus creationis. Naturæ nempe consequentia erat, aquam super terram ferri: nunc vero contrarium videmus, terram ab aqua ferri. Naturæ erat consequentia, ignem ad superiora currere: nunc vero contrarium videmus, inferius terram versus conversos solis radios, et aquas super cælos esse, et non consumi; solem subitus currentem non exstingui ab aquis, nec humiditatem illam absorbere. Ad hæc diximus, ex quatuor elementis hoc totum consistere inter se contrariis et pugnantibus, et alterum alterum non consumere, licet alterum ab altero natura sua consumi debeat. Unde manifestum, quod virtus quedam invisibilis hæc cobi-

¹ Vocem, *librum*, hic interposuimus Savillum secuti.

καταξιώμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ
φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ

καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι,
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐπαυρος τῶν μετὰ τὴν ἐστίασιν ἀπνητηκῶτων εἰς τὴν ἀκρόασιν· καὶ φυσιολογία κόσμου· καὶ κατὰ τῶν
θεοποιούντων τὴν κτίσιν· καὶ περὶ τοῦ μὴ ὁμῶν.

Ὁμιλία ε'.

α'. Χαίρω καὶ συχαίρω πᾶσιν^α ὑμῖν, ὅτι τὴν παραίνεσιν
ἡμῶν, ἣν ὑπερ τῶν μὴ νηστεούντων καὶ διὰ τοῦτο ἀπο-
λιμπανομένων ἐποιήσαμεθα πρῶτον, εἰς ἔργον ὑμεῖς ἐξ-
ηνέκατε. Καὶ γὰρ πολλοὺς οἶμαι τῶν ἡριστηκῶτων
παρεῖναι τήμερον, καὶ τὸν καλὸν ἡμῖν σύλλογον τοῦτον
πληροῦν· καὶ τοῦτο στοχάζομαι ἐκ τοῦ λαμπρότερον
ἡμῖν τὸ θέατρον γενέσθαι καὶ πλείω τῶν ἀκροωμένων
τὴν συνοδόν. Οὐ μάτην, ὥς δοικε, τοὺς πολλοὺς περὶ
αὐτῶν πρῶτον ἀνῆλῶσαν λόγους, τὴν ὑμετέραν ἀγά-
πην παρακαλοῦντες ἔλκειν πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦς,
καὶ πείθειν, ὥς ἔξεστι καὶ μετὰ τροφὴν σωματικὴν καὶ
τροφῆς μετασχεῖν πνευματικῆς. Πότε γάρ, εἰπέ μοι,
βέλτιον πεποιήκατε, ἀγαπητοί; τῇ παρελθούσῃ συνάξει,
ὅτε μετὰ τὴν τράπεζαν ἐπὶ ὑπνόν ἐτρέπεσθε, ἢ νῦν, ὅτε
μετὰ τὴν τράπεζαν πρὸς [106] τὴν ἀκρόασιν τῶν
θειῶν ἀπνητήκατε νόμων; ὅτε ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς διετρί-
βετε, καὶ συνεδρίων μετείχετε οὐδὲν ἔχοντων χρηστὸν,
ἢ νῦν, ὅτε μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἐστήκατε τῶν ὑμετέρων,
καὶ προφητικῶν ἀκούετε λόγων; Οὐκ ἔστιν αἰσχρὴν τὸ
φαγεῖν, ἀγαπητοί, ἀλλὰ τί; Τὸ φαγόντα^β μένειν οἶκοι
καὶ ὑστερεῖν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐορτῆς. Οἶκοι μὲν γὰρ
μένον ἀργότερος ἔση καὶ νοθέστερος, ἐνταῦθα δὲ ἐλθὼν
πάντα ὑπνόν καὶ πᾶσαν βῆθυσιν ἀποτινάξεις^γ. οὐ
βῆθυσιν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀθυμίαν ἄπασαν ἀποθέ-
μενος, ῥάων καὶ εὐθυμότερος ἐν ἅπασιν ἔση τοῖς συμ-
πίπτουσιν πράγμασι. Καὶ τί χρὴ τὰ ἄλλα λέγειν; Σεῖθι
μόνον ἐγγὺς τοῦ νηστεύοντος, καὶ μετέλαβες αὐτοῦ εὐ-
θέως τῆς εὐωδίας· μύρον γάρ ἐστιν ὁ νηστεύων πνευ-
ματικόν, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ διὰ τῆς γλώττης
καὶ διὰ πάντων ἐμφαίνων τὴν τῆς ψυχῆς εὐταξίαν. Ταῦτα
οὐχὶ κατηγορῶν τῶν ἡριστηκῶτων εἶπον, ἀλλ' ἵνα δεῖξω
τῆς νηστείας τὸ κέρδος.

Νηστείαν δὲ οὐ τὴν ἀποχὴν λέγω τῶν βρωμάτων μό-
νον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ταύτης τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἀπο-
χὴν· ἐπεὶ καὶ ὁ ἐστίαθες, καὶ ἐνταῦθα μετὰ τῆς προσ-
ηκούσης παραγενόμενος σωπροσύνῃς, οὐ πολὺ τοῦ νη-
στεύοντος ἀπολιμπάνεται, ὥσπερ οὖν ὁ νηστεύσας καὶ
μὴ μετὰ σπουδῆς καὶ ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις προσ-
έχων, οὐδὲν ἀπὸ τῆς νηστείας καρπώσεται μέγα. Ὁ γὰρ
ἐσθίων καὶ συνάξας ἁγίας κοινωνῶν μετὰ τῆς προσ-
ηκούσης σπουδῆς, τοῦ μηδὲν ἐσθίνοντος καὶ ἀπολιμπανο-
μένου πολὺ βελτίων ἐστίν· οὐδὲν γὰρ τοιοῦτο τὸ μὴ
φαγεῖν ἡμᾶς ὠφελεῖσαι δύνησεται, ὅσα ὠφελεῖ καὶ
δίδωσιν ἀγαθὰ τὸ πνευματικῆς μετασχεῖν^δ διδασκα-
λίας. Ποῦ γὰρ ἐτέρωθι ταῦτα ἀκούσθαι ἄπερ ἐνταῦθα
φιλοσοφεῖς; Ἄν εἰς δικαστήριον ἀπέλθῃς, ἀμφισβητή-
σεις ἐκεῖ καὶ μάχαι· ἂν εἰς βουλευτήριον, ἢ τῶν πολι-
τικῶν πραγμάτων φροντίς· ἂν εἰς οἰκίαν, τῶν ἰδιωτικῶν
ἢ μέριμνα καταστρέχει πάντοθεν· ἂν εἰς συλλόγους καὶ
συνέδρια τῆς ἀγορᾶς, πάντα κάκει γήινα καὶ φθαρτά·

ἢ γὰρ περὶ τῶν ὠνίων, ἢ περὶ τῶν εἰσφορῶν, ἢ περὶ
τραπέζης πολυτελοῦς, ἢ περὶ χωρίων πράσεως, ἢ περὶ
συμβολαίων ἐτέρων, ἢ περὶ διαθηκῶν, ἢ περὶ κληρονο-
μιῶν, ἢ περὶ ἐτέρων τινῶν τοιούτων ἅπαντες τοῖς ἐκεῖ
συλλεγομένοις οἱ λόγοι γίνονται. Κἂν εἰς αὐτάς δὲ εἰσ-
έλθῃς τὰς βασιλικὰς αὐλὰς, καὶ ἐκεῖ πάλιν τὰ αὐτὰ
ἀκοῦσθαι διαλεγόμενων ἁπάντων περὶ χρημάτων, περὶ
δυναστείας, περὶ δόξης τῆς ἐνταῦθα τιμωμένης, πνευ-
ματικὸν δὲ οὐδὲν· ἐνταῦθα δὲ τοῦναντίον ἅπαν, περὶ τοῦ
οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ πραγμάτων, περὶ ψυχῆς,
περὶ ζωῆς τῆς ἡμετέρας, καὶ τίνος ἔνεκεν γεγόναμεν, καὶ
διὰ τί τοσοῦτον διατρίβομεν ἐνταῦθα χρόνον, καὶ ἐπὶ τίσιν
ἀποδημοῦμεν ἐνταῦθεν, καὶ τί μετὰ ταῦτα ἡμᾶς διαδέ-
ξεται, καὶ τίνος ἔνεκεν τὸ σῶμα ἡμῖν πῆλινον, καὶ τίς
ἡ τοῦ θανάτου φύσις, καὶ τί ποτὲ ἐστὶν ἡ παρούσα ζωὴ,
καὶ τίς ἡ μέλλουσα, καὶ οὐδὲν ἀπλῶς γήινον, ἀλλὰ πάν-
τες περὶ πνευματικῶν ἡμῖν οἱ λόγοι γίνονται· καὶ μα-
γάλα τῆς σωτηρίας ἡμῶν λαβόντες ἐφ' ὁδία, οὕτως ἐντεῦ-
θεν ἀπελευσόμεθα μετὰ χρηστῆς τῆς ἐλπίδος.

β'. Ἐπειδὴ οὐκ εἰκὴ τὰ σπέρματα κατέβαλομεν, ἀλλ'
ὥσπερ ὕμῃς παρεκάλεσα πάντας ἐθρεύσατε [107] τοὺς
ἀπολειφθέντας ὕμιν, φέρε καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς ἀμεμῶμεθα,
καὶ μικρὰ τῶν πρότερον εἰρημένων ὕμῃς ἀναμνήσαντες,
τὰ λειπόμενα ἀποδῶμεν πάλιν. Τίνα οὖν ἦν τὰ πρῶτον
Γραφῶν δόσεως τὰ καθ' ἡμᾶς ψυχονόμησεν ὁ θεός, καὶ
ἐλέγομεν, ὅτι διὰ τῆς κτίσεως ἐπαλδύσεν ἡμῶν τὸ γένος,
οὐρανὸν ἐκτείνας καὶ εἰς τὸ μέσον προέβη, βιβλίον μέ-
γιστον, καὶ ἰδιώταις καὶ σοφοῖς, καὶ πένησι καὶ πλουσίοις,
καὶ Σκῦθαις καὶ βαρβάροις, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς τὴν
γῆν οἰκοῦσι χρησίμους, βιβλίον^ε πολὺ μείζον τοῦ πλη-
θους τῶν διδασκομένων ἐν. Πολλὰ καὶ περὶ νυκτὸς καὶ
ἡμέρας, καὶ τῆς τούτων εὐταξίας, καὶ τοῦ ρυθμοῦ τοῦ
μετὰ ἀκριβείας ὑπ' αὐτῶν φυλαττομένου διελέχθημεν·
πολλὰ καὶ περὶ τοῦ χοροῦ τῶν ὠρῶν τοῦ ἔτους, καὶ τῆς
τούτων ἰσότητος. Καθάπερ γάρ ἡ ἡμέρα τῆς νυκτὸς
οὐδὲ ἡμῶν κλεονεκτεῖ κατὰ πάντα τὸν ἐνιαυτόν·
οὕτω καὶ αὐταὶ πρὸς ἀλλήλας ἐξ ἰσῆς τὰς ἡμέρας
διενείμαντο πάσας. Ἄλλ' ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν εἶαγον,
ὅτι οὐ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῆς κτίσεως δεικνύσι
τὸν δημιουργόν^ς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς
συμπέξεως, καὶ τὸ ὑπερ φύσεως ἀκολουθίαν εἶναι τῆς
δημιουργίας τὸν τρόπον. Φύσεως μὲν γὰρ ἀκολουθία ἦν,
τὸ ὕδωρ ὑπερ τὴν γῆν φέρεσθαι· νῦν δὲ τοῦναντίον ὁρῶμεν,
τὴν γῆν ὑπὸ τῶν ὕδατων βασταζομένην. Φύσεως
ἦν ἀκολουθία, τὸ πῦρ ἄνω τρέχειν· νῦν δὲ τὸ ἐναντίον βλε-
πομεν κάτω πρὸς τὴν γῆν τετραμμένας τοῦ ἡλίου τὰς
ἀκτῖνας, καὶ τὰ ὕδατα ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ὄντα, καὶ
οὐ διολισθαίνοντα, καὶ τὸν ἥλιον κάτωθεν τρέχοντα, καὶ
οὐδὲ σθενύμενον ὑπὸ τῶν ὕδατων, οὕτε ἀφανίζοντα τὴν
νοτιὰ ἐκείνην. Πρὸς τοῦτους εἰρήκαμεν, ὅτι ἐκ τετάρων
στοιχείων τὸδε τὸ πᾶν συνέστηκεν ἐναντίον ἀλλήλοις;
καὶ μαχομένων, καὶ θάτερον τὸ ἕτερον οὐ κατηνάλωκε,

^α Coislinianus unus habet χαίρω καὶ συχορεῖν πᾶσιν.

^β Savil. et quidam alii εἰς τὴν ἀκρόασιν.

^γ Savil. ἀλλὰ τὸ φαγόντα.

^δ Savil. et quidam alii ἀποτινάξῃ.

^ε Vox βιβλίον ex Savillio accessit. Edit.

^ς Savil. et quidam mss., δημιουργήσαντα.

καίτοιγε ἀλλήλων ὄντα ἀναλωτικά. Ὅθεν ὁ ἄλλος, ὅτι δύναμις τις ἄδρατος αὐτὰ χαλινοί, καὶ δεσμὸς γίνεται ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις. Τοῦτω πλέον ἐνδιατρίβει σήμερον βούλωμαι τῷ λόγῳ· ἀλλὰ διανέστητε, καὶ προσέχετε μετ' ἀκριβείας ἡμῖν. Ὅποτε δὲ σαφέστερον γενέσθαι τὸ θαῦμα, ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου τὴν διδασκαλίαν τὴν περὶ τούτων ποιήσομαι. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον τὸ βραχὺ τοῦτο καὶ μικρὸν ἐκ τεττάρων συν-έστηκε ἡ στοιχείων, θερμοῦ μὲν τοῦ αἵματος, ξηροῦ δὲ τῆς χολῆς τῆς ξανθῆς· καὶ ὕγρου μὲν τοῦ φλέγματος, ψυχροῦ δὲ τῆς μελαίνης χολῆς. Καὶ μή τις ἀλλότριον ἡμῶν εἶναι νομίζεται τοῦτον τὸν λόγον. Ὁ γὰρ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ ὅπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Οὕτω καὶ Παῦλος γεωργικῶν ἡψατο θεωρημάτων, περὶ ἀναστάσεως ἡμῖν διαλεγόμενος, καὶ φησιν· Ἀφρον, σὺ δ' σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται ἢ, ἔαν μὴ ἀποθάνῃ. Εἰ δὲ ὁ μακάριος ἐκεῖνος τοὺς τῆς γεωργίας ἐκίνει λόγους, οὐδὲ ἡμῖν μέμφοιτό τις λατρικῶν ἀπομύνοις νοσημάτων· περὶ γὰρ δημιουργίας Θεοῦ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος· καὶ ἀναγκαῖα γένοιτο ἂν ἡμῖν αὕτη τῶν νοσημάτων ἡ ὑπόθεσις. Ὅπερ οὖν ἐφθην εἰπὼν, ἐκ τεττάρων ἡμῖν στοιχείων τοῦτο τὸ σῶμα συνέστηκε, καὶ τὸ ἔτερον στασιάζει μέχρι παντός, θάνατος ἀπὸ τῆς στάσεως γίνεται ταύτης· [108] οἷον τῆς χολῆς πλεοναυτοσύνης, τίχεται· πυρετὸς, καὶ ἐπικρατήσῃ πέρα τοῦ μέτρου, ταχίστην ἐπάγει τὴν τελευτήν· πάλιν τοῦ ψυχροῦ πλεονάζοντος, πρέσει; καὶ τρόμος καὶ ἀποπληξία καὶ μυρία ἕτερα νοσήματα τίχεται· καὶ ὅλος ἐκάστη νοσημάτων ἰδέα ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν στοιχείων γίνεται τούτων, ὅταν τὸ ἔτερον τοὺς οἰκίους ὑπερβάν ὅρους κατὰ τῶν λοιπῶν τυραννῇ, καὶ τὴν συμμετρίαν λυμήνηται πᾶσαν.

Ἐρώτησαν τοίνυν τὸν λέγοντα αὐτόματα εἶναι τὰ πάντα, καὶ ἀπ' ἐαυτῶν συνεστάναι. Εἰ τὸ βραχὺ τοῦτο σῶμα καὶ μικρὸν, καὶ φαρμάκων ἀπολαῦσιν καὶ λατρικῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς διοικούσης αὐτὸ ψυχῆς ἔνδον, καὶ φιλοσοφίας πολλῆς, καὶ μυρίων ἑτέρων βοηθημάτων, οὐκ ἰσχύει διαπαντὸς ἐν εὐταξίᾳ μένειν, ἀλλ' ἀπόλλυται καὶ διαφθείρεται πολλᾶκις, ἐν αὐτῷ παραχρῆς γενομένης· πῶς ἂν ὁ τοσούτος κόσμος τοσούτους ὄγκους σωμάτων ἔχων, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν συγκείμενος στοιχείων, εἰ μὴ πολλῆς ἀπῆλαυσε προνοίας, ἔμεινεν ἂν ἐπὶ τοσούτον χρόνον ἀτάραχος; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, τὸ μὲν προνοίας ἀπολαῦσιν ἡμῶν σῶμα καὶ τῆς ἐξουθεν καὶ τῆς ἐνδοθεν, μάλιστα διαρκεῖν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν· τὸν δὲ τοσούτον κόσμον, μηδεμίαν ἀπολαύοντα προνοίας, ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη μηδὲν τοιοῦτον παθεῖν, οἷον τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον. Πῶς γὰρ οὐδὲ ἐν τῶν στοιχείων τούτων, εἰπέ μοι, τοὺς οἰκίους ὑπερβῆθ' ὅρους, καὶ τὰ λοιπὰ κατηνάλωνεν ἅπαντα; τίς δὲ αὐτὰ συνήγαγεν ἀπ' ἀρχῆς; τίς ἔδοξε, τίς ἐχαλίψατο, τίς ἐπὶ τοσούτον διακρατεῖ χρόνον; Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἀπλοῦν καὶ μοναγεῖδες ἦν τοῦ κόσμου τὸ σῶμα, οὐχ οὕτως ἀδύνατον ἦν τὸ λεγόμενον· ὅταν δὲ μάχῃ τοσαύτη τῶν στοιχείων ἐξ ἀρχῆς ἦ, τίς οὕτως ἀνόητος ὥς ἐνοήσῃ, ὅτι χωρὶς τοῦ συνάγοντος συνῆλθε ταῦτα αὐτόματα, καὶ συνελθόντα ἔμεινεν; Εἰ γὰρ ἡμεῖς οὐχὶ φύσει, ἀλλὰ προαιρείσει πρὸς ἀλλήλους ἐχθροδῶς ἔχοντες οὐκ ἂν αὐτόματοι συμβαλόμεν, ἕως ἂν ἐχθροὶ μένωμεν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔχωμεν· ἀφ' ὧς, ἀλλ' ἑτέρου δεόμεθα τοῦ συνάγοντος ἡμᾶς, καὶ μετὰ τὸ συναγαγεῖν ἐπισφίγγοντες, καὶ πείθοντες μένειν ἐπὶ τῆς καταλλαγῆς, καὶ μὴ πά-

λιν ἀποπλεῖν· πῶς ἂν τὰ μήτε λογισμοῦ μήτε αἰσθήσεως τινος μετέχοντα στοιχεῖα, καὶ φύσει πολέμια ἀλλήλοις ὄντα καὶ ἐχθρὰ συνῆλθε καὶ συνέβη, καὶ μετ' ἀλλήλων ἔμεινεν, εἰ μὴ δύναμις τις ἦν ἄρρητος, ἡ καὶ συνάγουσα, καὶ μετὰ τὸ συναγαγεῖν διαπαντὸς μετὰ τοῦ δεσμοῦ τούτου κατέχουσα;

γ'. Οὐχ ὁρᾷς πῶς τοῦτο τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἀποστάσης διαρρεῖ, καὶ μαραινεται, καὶ ἀπόλλυται, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν ἔκαστον τῶν στοιχείων ἐπανερχεται λῆξιν; Τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦδε ἐγένετο ἂν τοῦ κόσμου, εἰ κατέλιπεν αὐτὸν ἔρημον τῆς οἰκείας προνοίας ἡ διαπαντὸς αὐτὸν κυβερνῶσα δύναμις. Εἰ γὰρ πλοῖον ἄνευ κυβερνήτου οὐ συνίσταται, ἀλλὰ καταποντίζεται εὐκλείας, ὁ κόσμος πῶς ἂν συνέστη ἐπὶ τοσούτον χρόνον μηδεὶς αὐτὸν κυβερνῶντος; Καὶ ἵνα μηδὲν εἴπω πλέον, νόμισον εἶναι πλοῖον τὸν κόσμον, [109] τρώπιν ὑποκείμεναι τὴν γῆν, ἰστία τὸν οὐρανὸν, ἐπιβάτας τοὺς ἀνθρώπους, πῆλαγος τὴν οὐρανὸν ἡ θάλασσα· πῶς οὖν ἐπὶ τοσούτου χρόνου ἡ ναυάγιον οὐκ ἐγένετο; ἔατον γοῦν πλοῖον μίαν ἡμέραν χωρὶς κυβερνήτου καὶ ναυτῶν, καὶ ὅφει καταποντίζομενον εὐθέως· ἀλλ' ὁ κόσμος οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθε πεντακισχίλια καὶ πολλὰ πλείονα λοιπὸν ἔτη ἔχων. Καὶ εἰ λέγω πλοῖον; καλύβην μικρὰν ἐπὶ ἡζυγῶς τις ἐν ταῖς ἀμπέλοις, καὶ τοῦ καρποῦ συναυρεθέντος ἡ ἀφῆκεν ἔρημον, καὶ οὐδὲ δύνε πολλᾶκις ἡμέρας διαμένει, ἀλλὰ διαλύεται καὶ καταπίπτει ταχέως. Εἴτα καλέσθῃ μὲν οὐκ ἂν σταῇ χωρὶς τοῦ προνοούντος, δημιουργήμα δὲ τοσούτον οὕτω καλὸν καὶ θαυμαστὸν, καὶ νόμοι νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ ὥρων ἐνηλλαγμένα χορεῖται, καὶ φύσεως ὁρμός ποικίλος τις καὶ παντοδαπὸς ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ, καὶ ἀέρι, καὶ οὐρανῷ, καὶ φυτοῖς, καὶ ζώοις πεπομένους, νηχομένους, βαδίζοντας, ἔρποντας, καὶ ἐν τῷ πάντων ἐκείνων κυριατέρῳ τῶν ἀνθρώπων γένει, πῶς ἂν διέμεινεν ἐπὶ τοσούτον ἀδιάπτωτος χρόνον χωρὶς προνοίας τινός; Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων ἐπελθέ μοι τοὺς λειμῶνας τῷ λόγῳ, τοὺς παραδείσους, τὰ γένη τῶν ἀνθῶν, τὰς βοτάνας ἀπάσας, τὰς χελιας αὐτῶν, τὴν εὐωδίαν, τὰ σχήματα, τὴν θέσιν, τὰ ὄνματα μόνον τὰ δένδρα τὰ ἔγκαρπα, τὰ ἀκαρπα· τῶν μετὰ τῶν τὴν φύσιν τῶν ζώων τῶν ἐν θαλάττῃ, τῶν ἐν τῇ γῇ, τῶν νηκτῶν, τῶν ἀεροπόρων· τὰ ὄρη, τὰς νάπας, τοὺς ὄρους, τὸν κατὰ λειμῶνα, τὸν ἀνω λειμῶνα (καὶ γὰρ ἐν τῇ γῇ λειμῶν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ λειμῶν), τὰ ποικίλα τῶν ἀστρων ἀνθῆ, κατὰ ῥόδα, ἀνω ἱρίαι. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ὀρνίθων σοὶ δεῖξω λειμῶνα; κατὰ μαθε τοῦ ταῦ· τὸ σῶμα τὸ ποικίλον καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνον βαφὴν, τοὺς πορφυρίζοντα; στρουθοῦς. Ἐννόησάν μοι τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ πόσον ἔχει χροῖον καὶ οὐκ ἡμαρῶν, ἀλλ' ὥσπερ σήμερον κατασκευασθῆς, οὕτως ἔστιν ἀποστειλῶν καὶ λαμπρός· τῆς γῆς τὴν δύναμιν, πῶς οὐκ ἐτόνησεν αὐτῆς ἡ γαστήρ τοσούτον τίκτουσα χρόνον. Ἐνόησάν μοι τὰς πηγὰς πῶς ἀναβλύζουσι, καὶ οὐκ ἐπέλιπον ἐξ οὗ γεγενῆσθαι διηγεῖσθαι βρούσαι καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα πᾶσαν· ἐνόησάν μοι τὴν θάλατταν, πόσους δεχομένη ποταμούς οὐκ ὑπερβῆ τὸ μέτρον. Ἀλλὰ μέχρι τίνος διώκομεν ἀκρίχητα; Ἀξίον ἐφ' ἐκάστη τῶν εἰρημένων λέγειν· Ὡς ἀμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ἀλλὰ τίς ὁ σοφὸς τῶν ἀπίστων λόγος, ὅταν ἅπαντα ταῦτα διελθώμεν πρὸς αὐτοὺς, τὸ μέγεθος, τὸ κάλλος τῆς κτίσεως, τὴν θαυμάσιαν, τὴν ἀπρόβλεπτον τὴν ἐν ἅπασιν; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα ἐστὶν ἐγκλημα, φησὶν, ὅτι οὕτω

^a Savil. et quidam mss. σὺγκραται.

^b Savil. et aliquot mss. οὐ ζωογονεῖται. Mor. οὐ ζωοποιεῖται.

^c Savil. et aliquot mss. λυμηνήναι ἅπαντα.

^d Savil. et idem. mss. παρέβη.

^e Savil. ἔχομεν.

^f Lectionem Savilli, ἀποστάσης, reddidit Interpres. Eor.

^g Quidam mss. ἐπὶ τοσούτον χρόνον.

^h Savil. ἀρρέντος.

ⁱ Savil. et quidam mss. ἀρρέντος.

heat, et vinculum sit Dei voluntas. Huic hodie sermone amplius immorari volo, sed expergiscimini, et diligenter nobis attendite. Ut autem miraculum fiat manifestius a corpore nostro demonstrationem horum faciam. Etenim corpus nostrum breve hoc et parvum e quatuor compositum est elementis, calido quidem, sanguine; siccum vero, bile, flava; humido, pituita; frigido, atra bile. Et nemo incongruum hunc putet esse sermonem: *Spiritualis nempe omnia dijudicat, ipse vero a nemine dijudicatur* (1. Cor. 2. 15). Sic et Paulus agriculturæ rationes tetigit, de resurrectione nobis disserens: *Stulte, inquit, tu quod semina non vivificatur, nisi moriatur* (1. Cor. 15. 36). Si vero beatus ille de agricultura sermonem habebat, ne nos quispiam accuset si medicinalem disciplinam attingamus: de Dei enim creatione nunc nobis oratio, et necessarium nobis est hujus disciplinæ argumentum. Quod igitur ante dixi, ex quatuor his elementis corpus nobis compositum est, et si pars a toto dissideat, ex hoc dissidio mors efficitur: ut puta, bile superabundante producit febris, et si ultra mensuram prævaleat, finem affert celerrimum: rursum frigido superabundante, paralysis et tremores et apoplexie et innumeri morbi pariuntur, et omnino quæque ægritudinum forma ab horum elementorum superabundantia nascitur, quando unum ex ipsis proprios excedens terminos, contra alia insurgit, et omnem lædit symmetriam.

Mundus sine Dei providentia stare nequit.—Interroga igitur dicentem, quod per se nata omnia, per se subsistant. Si breve hoc et modicum corpus medicaminibus, et medicinali scientia utens, animâ interius ipsum disponente ac multa philosophia et innumerabilibus aliis auxiliis, non semper in bono statu permanere valet, sed perit et corrumpitur sæpius, turbatione in ipso facta: quomodo tantus mundus, tantas habens corporum moles et ex iisdem compositus elementis, nisi multa providentia frueretur, tanto tempore imperturbatus manere potuisset? Nec enim cum ratione fieri posset, ut providentiam quodam habens interius et exterius nostrum corpus, vix ad sui conservationem sufficeret; tantus vero mundus nulla fruens providentia per tot annos nil tale pateretur quale corpus nostrum. Quomodo enim nullum horum elementum, quæso, proprios transcendit terminos, nec reliqua omnia consumpsit? quis vero ipsa ab initio conjunxit? quis devinxit? quis frenavit? quis neque in tantum tempus continet? Si enim simplex et uniforme fuisset mundi corpus, non tam impossibile fuisset quod dicitur; quando autem tanta elementorum pugna fuit ab initio, quis tam demens, ut putet sine cogente hæc per se convenisse, et conjuncta mansisse? Si enim nos non natura, sed voluntate male mutuo affecti sponte non convenimus, donec manemus inimici et offenso ab invicem animo dissidemus; sed altero indigemus qui nos jungat, et postquam conjunxerit, constringat et in pace manere persuadeat, neque rursum resitire: quo modo elementa neque ratione neque sensu ullo prædita, ac sibi per naturam inimica et adversantia, convenissent et

congressa fuissent, et alterum cum altero potuissent; permanere, nisi potentia quædam esset ineffabilis, quæ congregaret, et congregata semper hoc vinculo cohereret?

3. Non cernis quomodo corpus hoc anima avolante defluit et tabescit, et perditur, et in suam quodque elementorum revertitur sortem? Hoc ipsum profecto et in hoc fieret mundo, si virtus perpetuo gubernans ipsum reliquisset propria destitutum providentia. Si enim navigium sine gubernatore non persisteret, sed facile submergeretur: quomodo tantum temporaria subsisteret mundus gubernante nemine? Et ne quid plus dicam, navigium mundum esse puta, carinam suppositam terram, velum celum, vectores homines, mare subjectam abyssum: quomodo igitur tanto naufragium tempore non est factum? Dimitte enim navigium per diem unum absque gubernatore et nautis, et statim submersum vides; sed mundus tale nihil passus est, quinque millia et multo plus jam habens annorum. Et quid dico navigium? casulam aliquis parvam in vineis compegit, et fructu ablato desertam relinquit, et neque duos sæpe dies permanet, sed solvitur et brevi cadit. Igitur togurium quidem absque providente non staret; creatura vero tanta, tam pulchra, tam mirabilis, et leges noctis et diei, alternarumque horarum choreæ, et naturæ cursus varius et omnimodus in terra, in mari, aere, coelo, et plantis, et animalibus volantibus, natatilibus, gradientibus, serpentibus, et in hominum genere omnibus illis digniore, tantum temporis absque aliqua providentia stabilis permansisset? Præterea mente mihi præta percurrere, hortos, florum genera, herbas omnes, et earum usus, suaveolentiam, figuras, situm, nomina tantum, arbores fructuosas et infructuosas, metallorum naturam, animalium terrestrium, marinorum, natatiliū, per aerem meatuum, montes, saltus, lucos, inferius pratum, superius pratum, est enim in terra pratum, et in coelo pratum, siderum vari flores, inferius rosæ, superius iris. Vis et in avibus tibi pratum demonstrem? considera pavonis corpus varium, et omnem excedens tincturam, purpurantesque aviculas. Cogita mihi cæli pulchritudinem, quantum temporis agit, nec offuscatum est, sed velut hodie fabricatum, ita est nitens et splendidum: terræ uterus tantum tempus pariens, quomodo non hebetavit virtutem suam. Cogita mihi fontes, quomodo scaturiunt, et non defecerunt ex quo facti sunt, jugiter manantes diebus et noctibus: cogita mare, quot flumina suscipiens mensuram non excessit. Sed quousque incomprehensibilia sectamur? In memoratorum singulis dicere par est: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine: omnia in sapientia fecisti* (Psalm. 103. 24). Sed quid ad hæc solent infideles dicere, quoties ipsis commemoramus magnitudinem mundi, ornatum, abundantiam, copiam in omnibus? Hoc ipsum, inquit, maxima criminis est causa, quod tam pulchrum et magnum fecit Deus mundum: nisi enim magnum et pulchrum fecisset, non ipsum deum fecissemus; nunc vero magnitudine perculti, et ipsius pulchritudinem admirati, ipsum deum esse putavimus. Sed vanus est

καίτοιγε ἀλλήλων ὄντα ἀναλωτικά. Ὅθεν ὁλον, ὅτι δύναμις τις ἀόρατος αὐτὰ χαλινῶι, καὶ δεσμὸς γίνεται ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις. Τούτῳ πλέον ἐνδιατρίψαι σήμερον βούλωμαι τῷ λόγῳ· ἀλλὰ διανόστητε, καὶ προσέχετε μετ' ἀκριθείας ἡμῖν. Ὡστε δὲ σαφέστερον γενέσθαι τὸ θαῦμα, ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου τὴν διδασκαλίαν τὴν περὶ τούτων ποιήσομαι. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον τὸ βραχὺ τοῦτο καὶ μικρὸν ἐκ τεττάρων συνέστηκε· στοιχείων, θερμοῦ μὲν τοῦ αἵματος, ξηροῦ δὲ τῆς χολῆς· τῆς ξανθῆς· καὶ ὕγρου μὲν τοῦ φλέγματος, ψυχροῦ δὲ τῆς μελαίνης χολῆς. Καὶ μὴ τις ἀλλότριον ἡμῶν εἶναι νομίζεται τοῦτον τὸν λόγον· Ὁ γὰρ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ οὐ· οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Οὕτω καὶ Παῦλος γεωργικῶν ἤφατο θεωρημάτων, περὶ ἀναστάσεως ἡμῖν διαλεγόμενος, καὶ φησιν· Ἄρρον, σὺ δ' οὐ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἔ, ἔ, ἀν μὴ ὑποδῶνῃ. Εἰ δὲ ὁ μακάριος ἐκεῖνος τοὺς τῆς γεωργίας ἐκίνει λόγους, οὐδὲ ἡμῖν μέμφοιτο τὴν ἱατρικῶν ἀπομύνοις νοσημάτων· περὶ γὰρ δημιουργίας Θεοῦ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος· καὶ ἀναγκαῖα γένοιτ' ἂν ἡμῖν αὕτη τῶν νοσημάτων ἡ ὑπόθεσις. Ὅπερ οὖν ἐφθην εἰπὼν, ἐκ τεττάρων ἡμῖν στοιχείων τοῦτο τὸ σῶμα συνέστηκε, καὶ τὸ ἔτερον στοιχείον μέχρι παντός, θάνατος ἀπὸ τῆς στάσεως γίνεται ταύτης· [108] οἷον τῆς χολῆς πλεονάζουσης, τίττεται πυρετός, καὶ ἐπικρατήσῃ πέρα τοῦ μέτρου, ταχίστην ἐπάγει τὴν τελευτήν· πάλιν τοῦ ψυχροῦ πλεονάζοντος, πρέσει; καὶ τρέμοι καὶ ἀποπληξίαι καὶ μυρία ἕτερα νοσήματα τίττεται· καὶ ὅλως ἐκάστη νοσημάτων ἰδέα ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν στοιχείων γίνεται τούτων, ὅταν τὸ ἔτερον τοὺς οἰκείους ὑπερβάν ὅρους κατὰ τὴν λοιπὴν τυραννίῃ, καὶ τὴν συμμετρίαν λυμήνῃται πᾶσαν·

Ἐρώτησαν τοῦτον τὸν λέγοντα ἀτόματα εἶναι τὰ πάντα, καὶ ἀφ' ἐκτῶν συνεστάναι. Εἰ τὸ βραχὺ τοῦτο σῶμα καὶ μικρόν, καὶ φαρμάκων ἀπολαῖον καὶ ἱατρικῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ ψυχῆς ἔνδον, καὶ φιλοσοφίας πολλῆς, καὶ μυρίων ἑτέρων βοηθημάτων, οὐκ ἰσχύει διαπαντός ἐν εὐταξίᾳ μένειν, ἀλλ' ἀπόλλυται καὶ διασφίρεται πολλάκις, ἐν αὐτῷ ταραχῆς γενομένης· πῶς ἂν ὁ τοσούτος κόσμος τοσούτους ὄγκους σωματίων ἔχων, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν συγκαίμενος στοιχείων, εἰ μὴ πολλῆς ἀπλήλασε προνοίας, ἔμεινεν ἂν ἐπὶ τοσούτον χρόνον ἀτάραχος; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, τὸ μὲν προνοίας ἀπολαῖον ἡμῶν σῶμα καὶ τῆς ἔξωθεν καὶ τῆς ἐνδοθεν, μόλις διακρίνῃ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν· τὸν δὲ τοσούτον κόσμον, μηδεμίαν ἀπολαύοντα προνοίας, ἐπὶ τσαῦτα ἔτη μὴδὲν τοιοῦτον παθεῖν, οἷον τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον. Πῶς γὰρ οὐδὲ ἐν τῶν στοιχείων τούτων, εἰπέ μοι, τοὺς οἰκείους ὑπερβῆθ' ὅρους, καὶ τὰ λοιπὰ κατηνάλωσεν ἅπαντα; τίς δὲ αὐτὰ συνήγαγεν ἀπ' ἀρχῆς; τίς ἔδοξε, τίς ἐχαλίνωσε, τίς ἐπὶ τοσούτον διακρατεῖ χρόνον; Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἀπλοῦν καὶ μονοειδὲς ἦν τοῦ κόσμου τὸ σῶμα, οὐχ οὕτως ἀδύνατον ἦν τὸ λεγόμενον· ὅταν δὲ μάχῃ τοσαύτη τῶν στοιχείων ἐξ ἀρχῆς ἦ, τίς οὕτως ἀνόητος ὡς ἐνοήσαι, ὅτι χωρὶς τοῦ συναγόντος συνῆλθε ταῦτα αὐτόματα, καὶ συνελθόντα ἔμεινεν; Εἰ γὰρ ἡμεῖς οὐχὶ φύσει, ἀλλὰ προαιρέσει πρὸς ἀλλήλους ἐχθροῦς ἔχοντες οὐκ ἂν αὐτόματοι συμβαίμεν, ἕως ἂν ἐχθροὶ μένωνμεν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔχωμεν· ἀπὸ δὲ, ἀλλ' ἑτέρου δέμαθα τοῦ συναγόντος ἡμᾶς, καὶ μετὰ τὸ συναγαγεῖν ἐπισφίγγοντες, καὶ περὶθοντες μένεν ἐπὶ τῆς καταλαχῆς, καὶ μὴ πά-

λιν ἀποπηδῶν· πῶς ἂν τὰ μήτε λογισμοῦ μήτε αἰσθησιῶς τίνος μετέχοντα στοιχεῖα, καὶ φύσει πολέμια ἀλλήλοις ὄντα καὶ ἐχθρὰ συνῆλθε καὶ συνέβη, καὶ μετ' ἀλλήλων ἔμεινεν, εἰ μὴ δύναμις τις ἦν ἀρρήτος, ἡ καὶ συνάγουσα, καὶ μετὰ τὸ συναγαγεῖν διαπαντός μετὰ τοῦ δεσμοῦ τούτου κατέγουσα;

γ'. Οὐχ ὁρᾷς πῶς τοῦτο τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ποσότης διαβρεῖ, καὶ μαραίνεται, καὶ ἀπόλλυται, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν ἑκαστον τῶν στοιχείων ἐπανερχεται λήξιν; Τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦδε ἐγένετο ἂν τοῦ κόσμου, εἰ κατέλειπεν αὐτὸν ἔρημον τῆς οἰκείας προνοίας ἡ διαπαντός αὐτὸν κυβερνῶσα δύναμις. Εἰ γὰρ πλοῖον ἄνευ κυβερνήτου οὐ συνίσταται, ἀλλὰ καταποντίζεται εὐκόλως, ὁ κόσμος πῶς ἂν συνέστη ἐπὶ τοσούτον χρόνον μηδεὶς αὐτὸν κυβερνῶντος; Καὶ ἵνα μὴδὲν εἴπω πλέον, νόμισον εἶναι πλοῖον τὸν κόσμον, [109] τρώπιν ὑποκεισθαι τὴν γῆν, ἱστία τὸν οὐρανὸν, ἐπιβάτας τοὺς ἀνθρώπους, πέλλας τὴν ὑποκειμένην ἄβυσσον· πῶς οὖν ἐπὶ τοσούτου χρόνου ἢ ναυαγίον οὐκ ἐγένετο; ἔασον γοῦν πλοῖον μίαν ἡμέραν χωρὶς κυβερνήτου καὶ ναυτῶν, καὶ ὅφει καταποντιζόμενον εὐθέως· ἀλλ' ὁ κόσμος οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθε πεντακισχίλια καὶ πολλὰ πλεονα λοιπὸν ἔτη ἔχων. Καὶ εἰ λέγω πλοῖον; καλύσθην μικρὰν ἐπιέξατο τις ἐν ταῖς ἀμπέλαις, καὶ τοῦ καρποῦ συναρθεύοντος· ἡ ἀφῆκεν ἔρημον, καὶ οὐδὲ δύο πολλάκις ἡμέρας διαμένει, ἀλλὰ διαλύεται καὶ καταπίπτει ταχέως. Εἴτα καλύσθην μὲν οὐκ ἂν σταθῇ χωρὶς τοῦ προνοούντος, δημιουργήμα δὲ τοσούτου οὕτω καλὸν καὶ θαυμαστὸν, καὶ νόμοι νυκτός καὶ ἡμέρας, καὶ ὥρων ἐνηλλαγμένοι χορεῖται, καὶ φύσεως ὁρόμος ποικίλος τις καὶ παντοδαπὸς ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ, καὶ ἄερι, καὶ οὐρανῷ, καὶ φυτοῖς, καὶ ζώοις πετομένοις, νηχομένοις, βαδίζουσιν, ἔρπουσι, καὶ ἐν τῷ πάντων ἐκείνων κυριωτέρῳ τῶν ἀνθρώπων γένει, πῶς ἂν διέμεινεν ἐπὶ τοσούτον ἀδιάπτωτος χρόνον χωρὶς προνοίας τινός; Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων ἐπελθέ μοι τοὺς λειμῶνας τῷ λόγῳ, τοὺς παραδείσους, τὰ γένη τῶν ἀνθῶν, τὰς βοτάνας ἀπάσας, τὰς χρεῖας αὐτῶν, τὴν εὐδελαν, τὰ σχήματα, τὴν θέσιν, τὰ ὀνόματα μόνον τὰ δένδρα τὰ ἔγκαρπα, τὰ ἄκαρπα· τῶν μετάλλων τὴν φύσιν· τῶν ζώων τῶν ἐν θαλάττῃ, τῶν ἐν γῇ, τῶν νηκτῶν, τῶν ἀεροπόρων· τὰ ὄρη, τὰς νάπας, τοὺς θρυμνοὺς, τὸν κάτω λειμῶνα, τὸν ἄνω λειμῶνα (καὶ γὰρ ἐν γῇ γῆ λειμῶν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ λειμῶν), τὰ ποικίλα τῶν ἀστρων ἀνθῶν, κάτω βότα, ἄνω ἱρις. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ἐρριθῶν σοι δεῖξω λειμῶνα; κατὰμαθε τοῦ ταῦ· τὸ σῶμα τὸ ποικίλον καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνον βαφὴν, τοὺς πορφυρίζοντας στρουθοῦς. Ἐνόησόν μοι τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ πόσον ἔχει χρόνον καὶ οὐκ ἡμαυρώθη, ἀλλ' ὥσπερ σήμερον κατασκευασθείς, οὕτως ἔστιν ἀποστειλῶν καὶ λαμπρός· τῆς γῆς τὴν δύναμιν, πῶς οὐκ ἠτόνησεν αὐτῆς ἡ γαστήρ τοσούτον τίττουςα χρόνον. Ἐνόησόν μοι τὰς πηγὰς πῶς ἀναβλύζουσι, καὶ οὐκ ἐπέλιπον ἐξ οὗ γεγόνاسι θινηκεῖς βρύουσαι καὶ ἡμέρας καὶ νύκτα πᾶσαν· ἐνόησόν μοι τὴν θάλατταν, πόσους δεχομένη ποταμοὺς οὐκ ὑπερέβη τὸ μέτρον. Ἀλλὰ μέχρι τίνος διώκομεν ἀκίχητα; Ἀξίον ἐφ' ἐκάστῳ τῶν εἰρημένων λέγειν· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ἀλλὰ τίς ὁ σοφὸς τῶν ἀπίστων λόγος, ὅταν ἅπαντα ταῦτα διέλθωμεν πρὸς αὐτοὺς, τὸ μέγεθος, τὸ κάλλος τῆς κτίσεως, τὴν θαψίλειαν, τὴν ἀρθρότητα τὴν ἐν ἅπασιν; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα ἐστὶν ἐγκλημα, φησὶν, ὅτι οὕτω

^a Savil. et quidam mss. σύχεται.

^b Savil. et aliquot mss. οὐ ζωογονεῖται. Mor. οὐ ζωοποιεῖται.

^c Savil. et aliquot mss. λυμήνῃται ἅπαντα.

^d Savil. et lidem. mss. παρέβη.

^e Savil. ἔχομεν.

^f Lectionem Savilli, ἀποστάσης, reddidit Interpres. Edit.

^g Quidam mss. ἐπὶ τοσούτον χρόνον.

^h Savil. ἀρθέτως.

ⁱ Savil. et quidam mss.

beat, et vinulum sit Dei voluntas. Huic hodie sermoni amplius immorari volo, sed expurgismini, et diligenter nobis attendite. Ut autem miraculum fiat manifestius a corpore nostro demonstrationem horum faciam. Etenim corpus nostrum breve hoc et parvum e quatuor compositum est elementis, calido quidem, sanguine; sicco vero, bile, flava; humido, pituita; frigido, atra bile. Et nemo incongruum hunc putet esse sermonem: *Spiritualia nempe omnia dijudicat, ipse vero a nemine dijudicatur* (1. Cor. 2. 15). Sic et Paulus agriculturæ rationes tetigit, de resurrectione nobis disserens: *Stulte, inquit, tu quod seminas non vivificatur, nisi moriatur* (1. Cor. 15. 36). Si vero beatus ille de agricultura sermonem habebat, ne nos quispiam accuset si medicinalem disciplinam attingamus: de Dei enim creatione nunc nobis oratio, et necessarium nobis est hujus disciplinæ argumentum. Quod igitur ante dixi, ex quatuor his elementis corpus nobis compositum est, et si pars a toto dissideat, ex hoc dissidio mors efficitur: ut puta, bile superabundante produciatur febris, et si ultra mensuram prævaleat, finem affert celerrimum: rursum frigido superabundante, paralysis et tremores et apoplexie et innumeri morbi pariuntur, et omnino quæque agritudinum forma ab horum elementorum superabundantia nascitur, quando unum ex ipsis proprios excedens terminos, contra alia insurgit, et omnem lœdit symmetriam.

Mundus sine Dei providentia stare nequit.—Interroga igitur dicentem, quod per se nata omnia, per se subsistant. Si breve hoc et modicum corpus medicaminibus, et medicinali scientia utens, anima interius ipsum disponente ac multa philosophia et innumerabilibus aliis auxiliis, non semper in bono statu permanere valet, sed perit et corrumpitur sæpius, turbatione in ipso facta: quomodo tantus mundus, tantas habens corporum moles et ex liisdem compositus elementis, nisi multa providentia fruatur, tanto tempore imperturbatus manere potuisset? Nec enim cum ratione fieri posset, ut providentiam quidem habens interius et exterius nostrum corpus, vix ad sui conservationem sufficeret; tantus vero mundus nulla fruens providentia per tot annos nil tale pateretur quale corpus nostrum. Quomodo enim nullum horum elementum, quæso, proprios transcendit terminos, nec reliqua omnia consumpsit? quis vero ipsa ab initio conjunxit? quis devinxit? quis frenavit? quis usque in tantum tempus continet? Si enim simplex et uniforme fuisset mundi corpus, non tam impossibile fuisset quod dicitur; quando autem tanta elementorum pugna fuit ab initio, quis tam demens, ut putet sine cogente hæc per se convenisse, et conjuncta mansisse? Si enim nos non natura, sed voluntate male mutuo affecti sponte non convenimus, donec manemus inimici et offenso ab invicem animo dissidemus; sed altero indigemus qui nos conjungat, et postquam conjunxerit, constringat et in pace manere persua-deat, neque rursum resili-re: quo modo elementa neque ratione neque sensu ullo prædita, ac sibi per naturam inimica et adversantia, convenissent et

congressa fuissent, et alterum cum altero potuissent permanere, nisi potentia quadam esset ineffabilis, quæ congregaret, et congregata semper hoc vinculo cohiberet?

3. Non cernis quomodo corpus hoc anima avolante defluit et tabescit, et perditur, et in suam quodque elementorum revertitur sortem? Hoc ipsum profecto et in hoc fieret mundo, si virtus perpetuo gubernans ipsum reliquisset propria destitutum providentia. Si enim navigium sine gubernatore non persisteret, sed facile submergeretur: quomodo tantum temporaria subsisteret mundus gubernante nemine? Et ne quid plus dicam, navigium mundum esse puta, earinam suppositam terram, velum celum, vectores homines, mare subjectam abyssum: quomodo igitur tanto naufragium tempore non est factum? Dimitte enim navigium per diem unum absque gubernatore et nautis, et statim submersum videbis; sed mundus tale nihil passus est, quinque millia et multo plus jam habens annorum. Et quid dico navigium? casulam aliquis parvam in vineis compegit, et fructu ablato desertam reliquit, et neque duos sæpe dies permanet, sed solvitur et brevi cadit. Igitur tugurium quidem absque providente non staret; creatura vero tanta, tam pulchra, tam mirabilis, et leges noctis et diei, alternarumque horarum choreæ, et naturæ cursus varius et omnimodus in terra, in mari, aere, celo, et plantis, et animalibus volantibus, natatilibus, gradientibus, serpentibus, et in hominum genere omnibus illis digniore, tantum temporis absque aliqua providentia stabilis permansisset? Præterea mente mihi præta percur-re, hortos, florum genera, herbas omnes, et earum usus, suavitentiam, figuras, situm, nomina tantum, arbores fructuosas et infructuosas, metallorum naturam, animalium terrestrium, marinorum, natatili-um, per acrem meantium, montes, saltus, lucos, inferius pratum, superius pratum, est enim in terra pratum, et in celo pratum, siderum varii flores, inferius rosæ, superius iris. Vis et in avibus tibi pratum demonstrem? considera pavonis corpus varium, et omnem excedens tincturam, purpurantesque aviculas. Cogita mihi cœli pulchritudinem, quantum temporis agit, nec offuscatum est, sed velut hodie fabricatum, ita est nitens et splendidum: terræ uterum tantum tempus pariens, quomodo non hebetavit virtutem suam. Cogita mihi fontes, quomodo scaturiunt, et non defecerunt ex quo facti sunt, jugiter manantes diebus et noctibus: cogita mare, quot flumina susci-piens mensuram non excessit. Sed quousque incomprehensibilia sectamur? In memoratorum singulis dicere par est: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine: omnia in sapientia fecisti* (Psalm. 103. 24). Sed quid ad hæc solent infideles dicere, quoties ipsis commemoramus magnitudinem mundi, ornatum, abundantiam, copiam in omnibus? Hoc ipsum, inquirunt, maxima criminis est causa, quod tam pulchrum et magnum fecit Deus mundum: nisi enim magnum et pulchrum fecisset, non ipsum deum fecissemus; nunc vero magnitudine perculsi, et ipsius pulchritudinem admirati, ipsum deum esse putavimus. Sed vanus est

hic sermo : quod enim neque magnitudo nec ornatus impietatis sit causa, sed illorum ignorantia, nos nil tale passi declaramus. Qua enim de causa nos ipsi divinos honores non decrevimus? nonne iisdem oculis ipsum aspicimus? nonne eadem ex creatione percipimus quæ illi? nonne eandem animam habemus? nonne idem corpus possidemus? nonne eandem calcamus tellurem? quo modo pulchritudo et magnitudo nos eadem cum illis sentire non persuasit? Nec hinc vero tantum hoc palam erit, sed et aliunde. Quod enim non propter pulchritudinem ipsum consecraverint, sed ob propriam stultitiam, dicant simiam qua de causa adoraverunt, crocodilum, canem, animalium vilissima? Vere *Evanuerunt in cogitationibus suis, et obtenebratum est insipiens cor eorum : dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt (Rom. 1. 21. 22)*. Verumtamen non ex his tantum respondebimus, sed et aliud quid amplius dicemus.

4. Hæc enim Deus olim prævidens, et hanc ipsis ansam secundum sapientiam suam sustulit : propterea non tantum mirabilem et magnum fecit mundum, sed et corruptibilem et marcescibilem, et ipsius imbecillitatis multas inseruit demonstrationes : et quod in apostolis fecit, hoc et in toto mundo. Quid autem in apostolis fecit? Quoniam signa multa faciebant, et miracula magna et mirabilia, ipsos tamen sæpe flagellari permisit, pelli, carcerem habitare, corporis morbos subire, in continuis esse tribulationibus, ne signorum magnitudo deos ipsos apud homines putari faceret; propterea, tantam largitus gratiam, corpus esse mortale permisit, multis vero valetudinarium; nec ipsorum infirmitatem mutavit, ut naturam insinuaret. Nec meus hic sermo, sed ipsius Pauli sic dicentis : *Si enim gloriari voluero, non ero insipiens; parco autem, ne quis in me putet supra quod videt, vel audit aliquid ex me (2. Cor. 12. 6)*; et rursum : *Habemus autem thesaurum hunc in vas fictilibus (2. Cor. 4. 7)*. Quid autem est, *In vas fictilibus*? In corpore hoc, inquit, mortali et corruptibili. Sicut enim testa ex luto et igne fit : sic profecto et corpus sanctorum illorum, cum sit luteum et spiritualis ignis efficaciam susceperit, testa factum est. Et qua de causa hoc factum est, et thesaurum talem, et gratiarum copiam mortali et corruptibili intulit corpori? *Ut superabundantia virtutis sit a Deo, et non a nobis (Ibid.)*. Cum enim videris apostolos mortuos quidem suscitantes, ipsos vero ægrotantes, nec infirmitate se liberare valentes, manifeste scies, mortui resurrectionem non ex virtute suscitantis, sed Spiritus operatione factam esse. Quod enim frequenter ægrotarent, audi quid de Timotheo dicat Apostolus : *Vino modico utere propter stomachum et frequentes infirmitates tuas (1. Tim. 5. 23)*; et rursum de alio : *Trophimum autem reliqui Mileti infirmum (2. Tim. 4. 20)*. Et Philippensibus scribens dicebat : *Epaphroditus ægrotavit prope mortem (Philipp. 2. 27)*. Si enim et cum hæc essent, ipsos deos esse putabant, et sacrificare parabant, dicentes : *Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos (Act. 14. 10)*, si hæc non

^a Sic Savil. et Morel. Quinque Mss., Epaphras.

accidissent, ad quid impietatis, miraculis conspectis, tunc non processissent? Sicut igitur hic propter signorum magnitudinem et naturam eorum in infirmitate esse permisit, et frequentes permisit tentationes, ne putarentur esse dii : sic et in creatura mundi quiddam his simile fecit : etenim pulchram ipsam et magnam fecit, et rursum corruptibilem constituit. Et hæc utraque Scripturæ docent : hic quidem cælorum pulchritudinem narrans, sic inquit : *Cæli enarrant gloriam Dei (Psal. 18. 2)* : et rursum : *Qui constituit cælum velut cameram, et extendit ipsum quasi tabernaculum in terra (Isai. 40. 22)*; et rursum : *Qui continet circuitum cæli (Eccli. 43. 13)*. Alter vero demonstrans, etsi pulchrum et magnum, tamen corruptibile esse, sic inquit : *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli : ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent; et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur (Psal. 101. 26. 27)*. Et iterum de sole inquit idem David : *Tamquam sponsus procedens de thalamo suo : exultavit ut gigas ad currendam viam (Psal. 18. 6)*. Vidisti, quomodo sideris pulchritudinem simul et magnitudinem tibi ante oculos posuit? Sicut enim ex thalamo quodam sponsus apparens, sic et sol sub auroram radios mittit, et tamquam quodam croceo velo cælum ornans, et roseas faciens nubes, et sine offensa currens totum diem, nullo cursum obstaculo interruptit. Vidisti igitur ipsius pulchritudinem? vidisti magnitudinem? vide et imbecillitatis ejus demonstrationem. Etenim et hoc demonstrans sapiens quidam dicebat : *Quid lucidius sole? et hic deficit (Eccli. 17. 30)*. Nec ex hoc tantum ipsius imbecillitatem videre datur, sed etiam in nubium concursibus. Nube igitur sæpius subtilis corrente, radios immittens, et nubem discindere conatus, non prævaluit, cum esset nubes crassior, nec ipsi cedere vellet. Sed semina, inquit, nutrit : atqui non ipse nutrit solus, sed et terræ indiget à roris, et pluviarum atque ventorum, et bonæ tempestatum anni distributionis; nisi hæc omnia concurrerint, superfluous fit solis usus.

Dei solius proprium non indigere. — Hoc vero Dei non est, ad ea facienda quæ vult, aliis indigere : Dei enim maxime proprium, non indigere. Ipse enim non sic e terra semina protulit, sed tantum jussit, et omnia germinaverunt. Et rursum ut discas, non elementorum naturam, sed ipsius mandatum omnia facere, ipsaque elementa, quæ non erant, producere, Judæis nullius ope manna demisit : *Panem*, inquit, *cæli dedit eis (Psal. 77. 24)*. Et quid dico solem ad fructuum vegetationem mutationemque aliis indigere elementis, cum et multis ad sui constitutionem egeat, nec ipse sibi sufficere possit? Quippe ut vadat, cælo indiget, tanquam pavimento quodam supposito : et ut luceat, aeris puritate et tenuitate. Quod si hic præter modum densetur, ille lucem suam ostendere non po-

^a Hic secuti sumus Savilium. Apud Morel. et Montefale sic habet hic locus mutilatus : *Et quid dico quod ad fructuum vegetationem aliis indiget elementis? ad propriam constitutionem non sufficeret ipse sibi.*

καλὸν καὶ μέγαν τὸν κόσμον ἐποίησεν ὁ Θεός· εἰ μὴ γὰρ αὐτὸν καλὸν καὶ μέγαν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐκ ἂν αὐτὸν ἐθεοποίησαμεν· νῦν δὲ ἐκπλαγέντες αὐτοῦ τὸ μέγεθος, καὶ θαυμάσαντες αὐτοῦ τὸ κάλλος, ἐνομίσαμεν αὐτὸν εἶναι θεόν. Ἄλλ' ὥσως οὗτος ὁ λόγος ἐστίν. Ὅτι γὰρ οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὸ κάλλος τῆς ἀσθελείας αἰτιον, ἀλλ' ἡ ἐκείνων ἀνοία, δείκνυμεν ἡμῖς οἱ μὴδὲν τοιοῦτον παθόντες ποτέ. Τίνος γὰρ ἔνεκεν αὐτὸν οὐκ ἐθεοποίησαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτὸν [110] βλέπομεν; οὐ τὰ αὐτὰ τῆς κτίσεως ἀπολαύομεν ἅπας καὶ ἐκεῖνοι; οὐ τὴν αὐτὴν ψυχὴν κεκτήμεθα; οὐ τὸ αὐτὸ σῶμα ἔχομεν, οὐ τὴν αὐτὴν πατοῦμεν γῆν; πῶς ἡμᾶς οὐκ ἔπεισε τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τὰ αὐτὰ νοῆσαι ἐκεῖνους; Οὐκ ἐνταῦθεν δὲ τοῦτο ἐστὶν ὁ λόγος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτί· ὡλεν. Ὅτι γὰρ οὐ διὰ τὸ κάλλος αὐτὸν ἐθεοποίησαν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀνοίαν, τὴν πῖθον τίνος ἔνεκεν προτεκύνθησαν, τὸν κροκόδειλον, τὸν κύνα, τὰ εὐτελέστατα τῶν ζώων; Ὅντως Ἐματιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀνύστατος αὐτῶν καρδία· φάσκοντες γὰρ εἶναι σοφοὶ ἐμυώθησαν. Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τούτων ἀπολογησόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτερόν τι πλέον ἐροῦμεν.

δ. Ταῦτα γὰρ ἄνωθεν ὁ Θεὸς προειδώς, καὶ ταύτην αὐτῶν ἀνέλεε τὴν πρόφασιν κατὰ τὴν αὐτοῦ σοφίαν· διὰ τοῦτο οὐ μόνον θαυμαστὸν καὶ μέγαν τὸν κόσμον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ φθαρτὸν καὶ ἐπικνηρον, καὶ τῆς ἀσθελείας αὐτοῦ πολλὰ δείγματα ἐγκατέθετο, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου παντός. Τί δὲ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐποίησεν; Ἐπειδὴ πολλὰ σημεῖα καὶ θαύματα ἐποίησεν^α καὶ μεγάλα καὶ παράδοξα, εἶπεν αὐτοῖς συνεχῶς μαστιγέσθαι, ἐλαύνεσθαι, δεσμοτῆριον οἰκεῖν, ἀσθενεῖαις περιπέπτειν σωματικαῖς, ἐν διηνεκείνῃ εἶναι θλίψεσιν, ἵνα μὴ τῶν σημείων τὸ μέγεθος θεοῦ αὐτοῖς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις νομιζεσθαι ποιήσῃ· διὰ τοῦτο, τοσαύτην δούλῃ χάριν, τὸ σῶμα ἀφήκεν εἶναι θνητὸν, πολλοῖς δὲ καὶ ἐπίνοσον, καὶ οὐ μετέβαλεν αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν, ἵνα ἐγγυήσῃται τὴν φύσιν. Καὶ οὐκ ἐμὸς οὗτος ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου οὕτως λέγοντος· Ἐὰν γὰρ καὶ θαλίῃς κενήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· φειδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογισθῇται ὑπὲρ ὃ βλέπει, ἢ ἀκούει· τί ἐξ ἐμοῦ· καὶ πάλιν· Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀσφρακίνοις σκεύεσι. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν ὀσφρακίνοις σκεύεσιν; Ἐν τῷ σώματι τοῦτῃ, φησὶ, τῷ θνητῷ καὶ ἐπικτήρῳ. Καθάπερ γὰρ τὸ ὀσφρακὶν^β ἐκ πυλῶν καὶ πυρὸς γίνεται, οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα τῶν ἁγίων ἐκείνων πῆλινον ὄν, καὶ τοῦ πνευματικοῦ πυρὸς δεξάμενον τὴν ἐνέργειαν, γέγονεν ὀσφρακὶν. Καὶ τίνος ἔνεκεν τοῦτο γηγένῃται, καὶ θησαυρὸν τοσούτου καὶ χαρισμάτων θαφίλειαν θνητοῦ καὶ φθαρτοῦ σώματι ἐναπέθετο; Ἴνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυναμείως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς ἀποστόλους νεκροὺς μὲν ἀνιστάντας, αὐτοῖς δὲ ἀσθενούντας καὶ μὴ δυναμένους ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀρρώστιας, εἶπεν σαφῶς ὅτι ἡ τοῦ νεκροῦ ἀνάστασις οὐ τῆς δυναμείως τοῦ ἀναστήσαντος, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας τῆς τοῦ Πνεύματος γέγονεν. Ὅτι γὰρ ἡρώδης συνελθὼς, ἄκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος περὶ Τιμοθέου· Οἴγω ἄλλῃ γὰρ χρὴ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενεῖας· καὶ πάλιν περὶ ἑτέρου· Τρόφιμον δὲ ἀπέλειπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενούντα· καὶ Φιλιππησίους ἐπιστελλὼν εἶπεν, ὅτι Ἐπαρρόδιτος^γ ἡσθένησε πα-

ραπισίσιον θανάτῳ. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ὄντων θεοῦ αὐτοῦ εἶναι ἐνόμισαν, καὶ θύειν ἐπεχείρησαν, λέγοντες, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέθησαν πρὸς ἡμᾶς, [111] εἰ μὴ ταῦτα ἐγένετο, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέστησαν ἀσθελείας, τὰ θαύματα τότε ὄρωντες; Ὅσπερ οὖν ἐνταῦθα διὰ τὸ μέγεθος τῶν σημείων καὶ τὴν φύσιν ἀφήκεν ἐν ἀσθενείᾳ μένειν, καὶ τοὺς ἐπαλλήλους συνεχώρησε πειρασμούς, ἵνα μὴ νομισθῶσιν εἶναι θεοὶ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως παραπλήσιόν τι τοῦτο ἐποίησε. Καὶ γὰρ καλὴν αὐτὴν καὶ μεγάλην, καὶ φθαρτὴν πάλιν κατεσκεύασε. Καὶ ἀμύστερα ταῦτα αἱ Γραφαὶ φιλοσοφούν· ὁ μὲν γὰρ τὸ κάλλος τῶν οὐρανῶν διηγούμενος, οὕτω φησὶν· Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ· καὶ πάλιν· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὥσει καμάραι, καὶ διατείας αὐτὸν ὡς σκητὴν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάλιν· Ὁ κατέχωρ τὸν γῆρον τοῦ οὐρανοῦ. Ἐτερος δὲ δείκνυσι ὅτι εἰ καὶ καλὸς καὶ μέγας, ἀλλὰ φθαρτός ἐστιν, οὕτω φησὶ· Κατ' ἀρχὰς σὺ, Κύριε, τὴν γῆν δεδεμμένωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντα ὡς ἡμάτιον παλαιώθησονται, καὶ ὥσει περιβάλλαιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ ἡλίου φησὶν ὁ Δαυὶδ, ὅτι Ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ· ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν, εἶδες τὸ κάλλος τοῦ ἀστρου καὶ τὸ μέγεθος πῶς σοι παρέστησε; Καθάπερ γὰρ ἐκ παστάδος^δ τίνος νυμφίος φανεῖς, οὕτως ὁ ἥλιος ὑπὸ τὴν ἑω τὰς ἀκτῖνας ἀφίησι, καὶ ὥσπερ τινὶ κροκωτῷ παραπετάσματος τὸν οὐρανὸν καλλωπίζων, καὶ βοδοειδεῖς ποτῶν τὰς νεφέλας, καὶ ἀνεμωδίστως τρέχων πᾶσαν τὴν ἡμέραν, οὐδὲν διακρίπεται πρὸς τὸν δρόμον καλύπτει. Εἶδες τοίνυν τὸ κάλλος αὐτοῦ, εἶδες αὐτοῦ τὸ μέγεθος; βλέπει καὶ τῆς ἀσθελείας αὐτοῦ τὸ δείγμα. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο δηλῶν σοφός τις εἶπεν· Τί φωτεινότερον ἡλίου; φησὶ, καὶ τοῦτο ἐκλείπει. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον αὐτοῦ τὴν ἀσθένειαν ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν νεφελῶν συνδρομαῖς. Νέφους γοῦν ὑποδραμόντος πολλάκις τὰς ἀκτῖνας ἀφίει, καὶ φιλονεικήσας διαβρῆξαι τὸ νέφος οὐκ ἴσχυσε, παρυτέρας τῆς νεφέλης οὕσης καὶ οὐκ ἀνασχομένης αὐτῷ διασχεῖν. Ἄλλα τὰ σπέρματα τρέφει, φησὶ· καὶ μὴν οὐκ αὐτὸς τρέφει μόνος, ἀλλὰ καὶ γῆς· δέεται, καὶ δρόσου, καὶ ὑετῶν, καὶ ἀνέμων, καὶ τῆς τῶν ὥρων εὐμοιρίας· κἂν μὴ ταῦτα ἅπαντα συνδρόμη, περιττὴ ἡ τοῦ ἡλίου γίνεται χρεῖα.

Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἴη Θεοῦ, τὸ δεῖσθαι ἐτέρων πρὸς ἅπαν ἂν βούληται ποιεῖν· Θεοῦ γὰρ ἴδιον μάλιστα τὸ ἀνευθεῖς. Αὐτὸς γοῦν οὐχ οὕτω τὰ σπέρματα ἐξήγαγεν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐκέλευσε μόνον, καὶ πάντα ἐβλάστησε. Καὶ πάλιν, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἡ τῶν στοιχείων φύσις, ἀλλὰ τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ πάντα ποιεῖ, αὐτὰ τε τὰ στοιχεῖα οὐκ ὄντα παρήγαγε, καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, οὐδεὶς δεσθεῖς, τὸ μάννα κατήγαγεν· Ἄρτον γὰρ, φησὶν, οὐρανὸν ἔδωκεν αὐτοῖς. Καὶ τί λέγω, πρὸς τὴν τῶν καρπῶν ἀκμὴν ὅτι ἐτέρων δεῖται στοιχείων πρὸς τὴν αὐτῶν σύστασιν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς πολλῶν χρῆζει πρὸς σύστασιν, καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς ἀρκέσειεν ἑαυτῷ^ε; Καὶ γὰρ ἵνα βαδίσῃ, τοῦ οὐρανοῦ δεῖται καθάπερ ἐδάφους τινὸς ὑποκειμένου, καὶ ἵνα φαίνηται, τῆς τοῦ ἀέρος καθαρότητος καὶ λεπτότητος, ὥστε ἂν πυκνωθῇ πέτρα τοῦ μέτρου καὶ οὗτος, οὐκ ἴσχυει δεῖξαι τὸ [112] αὐτοῦ φῶς ἐκεῖνος,

^α Savil. et quidam alii θεοποιούμεν.

^β Savil. καὶ τέρατα ποιοῦν.

^γ Savil. ὀσφρακίνων.

^δ Sic Savil. et Morel. Quinque mss. Ἐπαρρῶς. Infra quidam

^ε Aliquot mss. ἐκ παστοῦ.

^ς Alii τῶν νεφῶν.

^ζ Sic Savil. et interpretes. Montf., multis prætermissis: Καὶ τί λέγω... ὅτι ἔ. δ. στοιχείων; πρὸς τὴν αὐτοῦ σύστασιν οὐκ ἂν αὐτὸς ἀρκέσειεν ἑαυτῷ. Εἴρη.

καὶ ἵνα μὴ πᾶσιν ἀφόρητος ᾖ, μηδὲ κατακαύσῃ πάντα, ψυχρότης δέεται πάλιν καὶ δρόσου. Ὅταν οὖν καὶ περιγίνηται αὐτοῦ στοιχεῖα ἑτέρα, καὶ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ διορθῶται (περιγίνεται μὲν ὡς νεφέλαι καὶ τοῖχοι, καὶ ἄλλα τινὰ σώματα ἀποκρύπτοντα αὐτοῦ τὸ φῶς· διορθοῦται δὲ αὐτοῦ τὴν ἀμετρίαν ὡς δρόσοι, καὶ πηγαι, καὶ ψυχρότης ἀέρος), πῶς ἂν οὗτος εἴη θεός; Τὸν γὰρ θεὸν ἀνευδὲς εἶναι χρὴ, καὶ μηδενὸς δεῖσθαι, καὶ πᾶσιν ἀπάντων αἰτιον εἶναι τῶν καλῶν, καὶ παρὰ μηδενὸς κωλύεσθαι· καθάπερ οὖν καὶ περὶ τοῦ θεοῦ φησιν ὁ Παῦλος καὶ ὁ προφήτης Ἠσαΐας, ὁ μὲν οὕτω λέγων ἐκ προσώπου αὐτοῦ· Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος· καὶ πάλιν θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ θεὸς πόρρωθεν· καὶ πάλιν ὁ Δαυὶδ· Εἶπα τῷ Κυρίῳ· Κύριός μου εἰ σὺ, ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖσιν ἔχεις. Ὁ δὲ Παῦλος τὸ ἀνευδὲς αὐτοῦ δηλῶν, καὶ δεικνύς ὅτι ἀμφοτέρω ταῦτα μάλιστα ἐστὶ θεοῦ, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι, καὶ πᾶσιν αὐτὸν ἅπαντα χορηγεῖν, οὕτω πῶς φησιν· Ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, οὐ προσδεδμενός τινος αὐτός, διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοήν, καὶ τὰ πάντα.

ε'. Ἐνθὺν μὲν οὐχὶ καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα ἐπελθεῖν, τὸν οὐρανόν, τὸν αἶρα, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, καὶ δεῖξαι αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν, καὶ πῶς ἕκαστον τοῦ πλησίον δέεται, καὶ τούτου χωρὶς ἀπόλλυται καὶ διαφθείρεται. Καὶ γὰρ καὶ ἡ γῆ, ἔαν ἀπολίπωσιν αὐτὴν αἱ πηγαι καὶ ἡ παρὰ τῆς θαλάττης καὶ τῶν ποταμῶν ἐνσπεριρομένη νοτὶς, καταρρυγέτω ταχέως ἀπόλλυται· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ στοιχεῖα ἄλλων δέεται, καὶ ἄθρ ἡλίου, ὥσπερ ἥλιος ἄερος· ἀλλ' ἵνα μὴ μακρότερον ποιῶμεν τὸν λόγον, ἐκ τῶν εἰρημένων ἱκανὰς τοῖς βουλομένοις ἀφορμὰς δόντας ἀρκεσθῶμεθα. Εἰ γὰρ ὁ πάσης τῆς κτίσεως θαυμαστότερος ἥλιος οὕτως ἐκείνῃ ὧν καὶ ἐνδεὴς ὤφθη, πολλῶ μᾶλλον τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη· ὅπερ οὖν εἶπον τοῖς φιλοπόνους ἐκεῖνα δοὺς ἀναλέγεσθαι^α, αὐτὸς ἀπὸ τῶν Γραφῶν ὑμῖν διαλέξομαι πάλιν, δεικνύς ὅτι οὐχ ὁ ἥλιος μόνος, ἀλλὰ καὶ ἅπας φθαρτός ἐστιν οὗτος ὁ κόσμος. Ὅταν γὰρ ἄλλῃλων ἀναλυτικὰ τὰ στοιχεῖα ᾖ, καὶ καλὰ ζῇ μὲν τοῦ ἡλίου τὴν δύναμιν ψυχρότης ἐπιγινομένη πλέον, ἀναλίσκη δὲ ταύτην τὸ θερμὸν πάλιν ἐπικρατήσαν, καὶ τὰς ἐναντίας ποιότητάς τε καὶ διαθέσεις ἐν ἀλλήλοις ποιεῖ καὶ πάσῃ τὰ στοιχεῖα, εὐδην δὲ μεγάλῃς φθορᾷ ταῦτα ἀπόδειξις, καὶ τοῦ σώμα εἶναι πάντα τὰ ὀρώμενα. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς ἀφελείας τῆς ἡμετέρας ὑψηλότερος ὁ λόγος οὗτος, φέρε ἐπὶ τὴν γλυκεῖαν ὑμᾶς τῶν Γραφῶν ἀγαγόντες πηγήν, τὴν ἀκοὴν ὑμῶν ἀναπαύσωμεν. Οὐ γὰρ δὴ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς κατὰ μέρος ὑμῖν ἐροῦμεν, ἀλλὰ περὶ πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως τοῦτο αὐτὸ τὸν Ἀπόστολον ἡμῖν ἀποφαινόμενον δείξομεν, καὶ λέγοντα σαφῶς οὕτως, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις φθορᾷ δουλεύει νῦν, καὶ διὰ τὸ δουλεύει, καὶ πότε αὐτῆς ἀπαλλαγῆσεται, καὶ εἰς ποίαν μεταβήσεται λήξιν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Οὐκ [113] ἀξία τὰ παθήματα τοῦ νῦν κυροῦ πρός τὴν μέλλουσάν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς, ἐπήγαγεν· Ἡ γὰρ ἀποκαταδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν νῦν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαύτητι ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Φθαρτὴ, φησίν, ἡ κτίσις ἐγένετο· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Τῇ ματαύτητι ὑπετάγη· φθαρτὴ δὲ ἐγένετο τοῦ θεοῦ κελεύ-

σαντος οὕτως. Ἐκέλευσε δὲ ὁ θεὸς οὕτω διὰ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον· ἐπειδὴ γὰρ φθαρτὸν ἡμελλε τρέφειν ἀνθρώπον, καὶ αὐτὴν τοιαύτην εἶναι ἐχρήν· οὐ γὰρ δὴ φθαρτὰ σώματα ἡμελλεν ἀφάρτων ἐνδιδιδόσθαι κτίσει. Ἄλλ' ὅμως οὐ μένει τοιαύτη, φησίν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς· εἰτα δηλῶν πότε τοῦτο ἔσται καὶ διὰ τίνος, ἐπήγαγεν· Εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ. Ὅταν γὰρ ἀναστῶμεν, φησὶ, καὶ ἀφάρτα λάβωμεν σώματα, τότε καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς κτίσεως ἀπάσης ἀφάρτων ἔσται καὶ ἀκήρατον. Ὅταν οὖν ἰδῃς ἥλιον ἀνίσχοντα, θαύμασον τὸν Δημιουργά· ὅταν ἰδῇς αὐτὸν κρυπτόμενον καὶ ἀφανιζόμενον, κάμαθε τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν, καὶ μὴ προσκυνήσῃς αὐτὸν ὡς θεόν. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ μόνον τῇ φύσει τῶν στοιχείων δείγμα τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἐγκατέθετο ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῦ δοῦλοις ἀνθρώποις ὁσιν ἐπιτάξει αὐτοῖς ἐκέλευσεν, ἵνα κἂν ἀπὸ τῆς βίσεως μὴ γνωρίσῃς αὐτῶν τὴν δουλείαν, ἀπὸ τῶν ἐπιταττόντων μάθῃς, ὅτι σύνδουλό σοι ἐστὶ ταῦτα ἅπαντα. Ὁ γοῦν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ φησὶ· Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαθαῶν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγμα Αἰλῶν^δ. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης Ἠσαΐας ἀναποδοῖαι αὐτὸν ἐπὶ τοῦ βασιλείου Ἐζεκίου πεποίηκε, καὶ Μωσῆς ἰέρι καὶ θαλάττῃ καὶ γῇ καὶ πέτραις ἐπέταξεν· Ἐλισσαῖος ὁδάτων φύσιν μετέβαλεν, οἱ τρεῖς παῖδες πυρὸς περιεγένοντο. Ὅρᾳς πῶς ἑκατέρωθεν ἡμῶν προεβόσεν ὁ θεός, διὰ μὲν τοῦ κάλλους τῶν στοιχείων εἰς τὴν αὐτοῦ θεογνωσίαν ἡμᾶς ἄγων, διὰ δὲ τῆς ἀσθενείας οὐκ ἀφίεις εἰς τὴν ἐκείνων καταπεσεῖν λατρείαν;

ς'. Ὑπὲρ δὴ τούτων ἀπάντων δεξάσωμεν αὐτὸν τὸν κηδεμόνα ἡμῶν, μὴ διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ πολιτείαν ἀρίστην ἐπιδειξώμεθα, τὴν τ' ἄλλην καὶ τὴν περὶ τοὺς ὅρκους ἐγκράτειαν λέγω. Οὐ γὰρ δὴ πᾶν ἁμάρτημα τὴν αὐτὴν φέρει κόλασιν, ἀλλὰ τὰ εὐκατόρθωτα μέλζονα ἡμῖν ἐπάγει τὴν τιμωρίαν· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Σολομὼν ἀνιπτόμενος ἔλεγεν· Οὐ δαυμαστόν, ἔαν δὴ τις κλέπτῃ· κλέπτει γὰρ ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐμπλήσῃ πεινώσαν· ὁ δὲ μοιχὸς δι' ἐνδειαν φρενῶν ἀπώλειαν τῇ εὐνοῦ ψυχῇ περιποιεῖται. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Δεινὸν μὲν καὶ ὁ κλέπτῃς, ἀλλ' οὐχ οὕτω δεινὸν ὡς ὁ μοιχὸς· ἐκείνος μὲν γὰρ εἰ καὶ ψυχρὰν αἰτίαν, ἀλλ' ὅμως ἔχει προβαλέσθαι τὴν ἀπὸ τῆς πνίας ἀνάγκην· οὗτος δὲ, οὐδεμιᾶς ἀνάγκης αὐτὸν βιάζομένης, ὑπὸ ἀνοίας μόνῃς εἰς τὸ βάραθρον καταπίπτει τῆς ἀμαρτίας. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ὁμνούντων ἔστιν εἰπεῖν· οὐδὲ γὰρ οὕτοί τινα πρόφασις ἔχουσι προβαλέσθαι, ἀλλὰ καταφρόνησιν [114] μόνον. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι ἐπ' ἀχθῆς εἶναι δοκῶ λοιπὸν καὶ φορητὸς, τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινέσεως δοκῶν ἐνοχλεῖν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀφίσταμαι, ἵνα κἂν τὴν ἀναισχυντίαν αἰδεσθόντες τὴν ἐμὴν, ἀποστήτε τῆς πονηρίας τῶν ὁρκῶν συνθηθείας. Εἰ γὰρ ὁ δικαστὴς ἐκείνος ὁ ἀπηνῆς καὶ ὠμός, χήρας ἐνόχλησιν αἰδεσθεὶς τὸν τρόπον μετέβαλε, πολλῶ μᾶλλον ὑμεῖς τοῦτο ἐργάσασθε, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ παρακαλῶν ὑμᾶς μὴ ὑπὲρ ἐαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας τοῦτο ποιῇ· σωτηρίας· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ οὐκ ἂν ἀρνησάμην τοῦτο ποιεῖν· τὰ γὰρ ὑμέτερα ἀγαθὰ ἐμαυτοῦ νομίζω εἶναι κατορθώματα. Ἐβούλομην δὲ ὑμᾶς, ὥσπερ ἐγὼ νῦν πονῶ καὶ κόπτομαι περὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας,

^α Morel. ἄλλων δέεται. Savil. ἀλλήλων δέεται. Infra Savil. θαυμασιώτερος.

^β Aliquot mss. δοὺς ἐπιλέξασθαι.

^γ Alii ὁ κτίσις ἀναπαύσωμεν.

^δ Morel. Αἰλῶν, unus codex Αἰλῶμ. Savil. Ἐλῶμ, et in marg. Ἐλῶμ.

^ε Quikdam mss. ποιοῦτο. Infra Savil. et quidam mss. κόπτομαι.

test : et ne omnibus sit intolerabilis, neque cuncta comburat, frigiditate rursus eget ac rore. Cum ipsum igitur reliqua vincant elementa, et ipsius impotentiam emendent : vincunt quidem, sicut nubes, et muri, et alia quædam corpora ipsius lucem abscondentia : corrigunt autem ipsius intemperantiam, sicut rores, et fontes, et aeris frigiditas, quomodo hic Deus esse potest ? Deum enim non indigere necessarium est, et nulla re opus habere, et omnium omnibus bonorum esse auctorem, et a nemine prohiberi, sicut scilicet de Deo ait Paulus et propheta Jeremias, hic quidem ex ipsius persona, dicens : *Cælum et terram ego impleo, ait Dominus (Jer. 23. 24)* ; et rorsum : *Deus appropinquans ego sum, et non Deus a longe (1b. v. 23)* ; et rursus David : *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non egres (Psal. 15. 2)*. Paulus autem ipsius copiam nullius indigentem demonstrans, et ostendens hæc ambo maxime Dei esse, nullo indigere, et omnibus omnia subministrare, sic inquit : *Deus qui fecit cælum et terram et mare, nullius indigens, ipse vitam omnibus præbens, et spiritum, et omnia (Act. 17. 24. 25)*.

5. Licebat quidem et alia percurrere elementa, cælum, aerem, terram, mare, et ipsorum imbecillitatem demonstrare, et quomodo proximo quodque indiget, et sine hoc perit et corrumpitur. Etenim terra, si deficiant eam fontes, et humiditas tum a mari tum a fluviis infusa, tota brevi disperdetur : et reliqua vero elementa altero alterum indigent, et aer sole, sicut sol aere : sed ne prolixiorum faciamus sermonem, ex dictis multas volentibus occasiones dedisse satis fuerit. Si enim omni creatura sol admirabilior tam imbecillis et inops esse jam apparet, multo magis alie mundi partes : quod eo dixi, ut laboriosis illa præberem colligenda : ipse de Scripturis iterum vobis disseram, demonstrans, non solem tantum, sed et totum mundum corruptibilem esse. Cum enim elementa sese mutuo consumant, et solis quidem potentiam superveniens major frigiditas castiget, hæc autem vicissim calor invalescens consumat, et contrarias qualitates et dispositiones alterum in altero faciant et patiantur elementa : certum est hæc magnæ corruptionis argumentum præbere, et corpus esse quæcumque videntur. Sed quoniam tenuitate nostra aliorum hic est sermo, age ad dulcem vos Scripturarum fontem agentes, aures vestras mulceamus. Non enim de cælo et terra singillatim vobis dicemus, sed de omni pariter creatura hoc ipsum vobis demonstrantem Apostolum ostendemus, sicque manifeste dicentem, quod omnis creatura corruptioni nunc serviat, et quare serviat, et quando mutabitur, et in qualem transibit conditionem. Postquam enim dixit : *Non sunt condignæ passionibus præsentis temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis*, intulit : *Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Vanitas enim creatura subjecta est, non sponte, sed propter eum, qui subiecit eam in spe (Rom. 8. 18. 19. 20)*. Quod autem dicit, huiusmodi est : corruptibilis creatura facta est : hoc enim est, *Vanitati subjecta*

est : corruptibilis autem facta est, Deo sic iubente ; jussit autem sic Deus propter genus nostrum : quia enim hominem nutrire debebat corruptibilem, et ipsa talis esse debebat : non enim corruptibilia corpora decebat in incorruptibili degere creatura. Sed, inquit, non tamen talis remanet, sed *Et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis (Rom. 8. 21)* : deinde demonstrans quando hoc erit, et per quos, intulit : *In libertatem gloriæ filiorum Dei*. Cum enim resurrexerimus, inquit, et incorrupta sumpserimus corpora, tunc et cæli corpus et terræ, et mundi totius incorruptum erit, et immarcescibile. Cum igitur solent videris exorientem, creatorem admirare ; quando ipsum se celantem et evanescentem videris, naturæ imbecillitatem discas, nec ipsum ut Deum adores. Idcirco enim non ex hoc solo elementorum naturæ imbecillitatis demonstrationem Deus inseruit, sed et hominibus servis suis, ut eis imperarent, mandavit, ut si nec ex aspectu ipsorum servitutem cognoscas, ab imperantibus discas, omnia conserva tua esse. Ideo Jesus Nave dicit : *Stet sol contra Gabaon, et luna contra vallem Ailon (Jos. 10. 12)*. Et iterum propheta Isaias ipsum in contrarium retrogredi fecit sub Ezechia rege (*Isai. 38. 8*), et Moses quoque aeri et mari et terræ et petris imperavit : Elisæus aquarum naturam mutavit (*4. Reg. 5*), tres pueri ignem vicerunt. Vides quomodo utrumque nobis Deus providit, per elementorum quidem pulchritudinem nos in divinitatis suæ cognitionem inducens, per infirmitatem vero non permittens in illorum cadere adorationem ?

6. *Moralis exhortatio ad juramenta vitanda.* — Super iis ergo omnibus ipsum nostri gubernatorem glorificemus, nec per verba tantum, sed etiam per opera, et conversationem optimam exhibeamus, et circa alia et circa abstinentiam a juramentis. Non enim omne peccatum eandem exigit poenam, sed correctu facilia majorem afferunt : quod scilicet et Salomon innuens dicebat : *Non mirum, si quis depræhensus fuerit furans ; furatur enim, ut animum suum impleat esurientem ; adulter vero propter inopiam mentis, perditionem animæ suæ acquirit (Prov. 6. 30. 32)*. Quod autem dicit, tale est : gravis quidem res etiam fur, sed non tam gravis, quam adulter : ille enim etsi frivolam causam habet, tamen ex pauperie necessitate prætereundum potest : hic vero nulla ipsum cogente necessitate prædementia sola in peccati voraginem corrui. Hoc et de jurantibus dicere licet : nec enim isti ullum habent quem præmittant prætextum, sed contemptum solum. Et novi quidem me gravem esse videri et onerosum, atque admonitionis jugitate molestum esse ; verumtamen non desino, ut vel meam reveriti impudentiam improba juramentorum consuetudine abastatis. Si enim iudex ille immitis et severus, viduæ vexationem veritus, mores mutavit (*Luc. 18. 2. sqq.*) : multo magis hoc vos faciatis, et maxime cum supplicans vobis non pro me ipso, sed pro salute vestra hoc faciam : imo vero et pro mei ipsius salute hoc facere non negaverim : vestra enim bona puto mea esse merita. Vellem autem, sicut ego nunc laboro et fatigor pro

salute vestra, sic et vos animæ vestræ curam gerere: sic plane hoc tantum negotium finem acciperet. Et quid opus est multa dicere? si enim gehenna non esset, nec pœna contumacibus, neque merces obedientibus, ego autem ad vos accedens, in gratiæ parte petissem, nonne annuere debuissetis? non petitionem concedere, tam levem petenti gratiam? Cum vero Deus ipsam petens, propter vos dantes, non propter seipsum percipientem hoc faciat: quis tam ingratus, quis tam miser, et ærumnosus, ut benefi-

cium petenti Deo non impendat, et maxime cum ipse qui impendit, sit beneficio potiturus? Hæc igitur cogitantes, et ad vos hinc recedentes, omnia repetitio dicta, et eos qui id non observant omnibus modis corrigit, ut propriorum et alienorum retributionem meritorum recipiamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria simul et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

GRATIARUM ACTIO AD DEUM OB LIBERATIONEM A MALIS EX SEDITIONE EXPECTATIS, ET EORUM QUE TUNC ACCIDERUNT COMMEMORATIO: INSUPER VERO ET CONTRA EOS QUI CONFUS NOSTRUM CALUMNIANTUR, ET IN UNIVERSUM DE HOMINIS CREATIONE, ET SUB FINEM DE VITANDO JURAMENTO.

✠ < CO > ✠

OMILIA XI.

1. Cum præteritam tempestatem et præsentem cogito tranquillitatem, non desino dicere: Benedictus Deus qui facit omnia, et ipsa transmutat; qui fecit lucem de tenebris (*Amos. 5. 8. et Job. 37. 15*), qui deducit ad portas inferi et reducit (*1. Reg. 2. 6*), qui castigat et non occidit (*2. Cor. 6. 9*); et hoc vos assidue dicere volo, nec desistere. Si enim ipse nobis operibus benefecit, qua nos venia digni esse possemus, ne verbis quidem ipsum remunerantes? Propterea exhortor vos numquam cessare ipsi gratias agere. Si enim pro primis grati fuerimus, certum quod et aliis majoribus potiemur. Dicamus igitur continue: Benedictus Deus, qui et nobis dedit solitam cum fiducia vobis mensam apponere, et vobis præbuit secure nostros audire sermones: benedictus Deus, quoniam non amplius exteriora fugientes pericula, sed audire optantes huc concurrimus, non amplius cum anxietate et tremore et sollicitudine inter nos convenimus, sed cum fiducia omnem excutientes timorem, quo per superiores dies fluctuantibus in medio mari, et naufragium per singulas horas expectantibus nihilo melius nos habebamus, infinitis tota die rumoribus pulsati, perturbati et undique circumacti, et singulis satagentes diebus, et curiose sciscitantes, Quis venit e castris, quid vero veniens nuntiavit? numquid verum an falsum quod dicitur? et noctes sine somno transigentes, et civitatem respicientes cum lacrymis tamquam mox perituram. Propterea et nos superiores hos dies tacuimus, quoniam civitas nostra omnis erat exhausta, omnes in solitudines transmigraverant, et residui tristiæ nube caligaverant¹. Anima enim semel tristitia repleta, nihil audire est idonea. Propterea et amici Job accedentes, domus illius tragœdiam cernentes, necnon justum in stercore sedentem, et ulceribus plenum, vestimenta sua disciderunt, ingemueruntque, et cum silentio illi assederunt (*Job. 2. 11.-13*), significantes quod nihil a principio tam dolentibus opportunum, quam requies et silentium: erat enim consolatione major tristitia. Propterea et

Judæi luto et operi lateritio alligati (*Exod. 5. 19-21*), Mosem ad se venisse cernentes, iis quæ dicebantur attendere non poterant præ pusillanimitate et tribulatione, quam patiebantur. Et quid mirum, si homines quidam pusillanimes hoc passi sunt, cum et Christi discipulos in hunc morbum cecidisse inveniamus? Post illam namque mysticam cœnam quande ipsos assumptos Christus seorsum alloquebatur, ab initio quidem ipsum interrogabant discipuli, quo vadis? ut vero dixit illis mala ipsos paulo post exceptura, bella, persecutiones, inimicitias ab omnibus, flagella, carceres, judicia, abductiones, velut onere ponderosissimo, dictorum formidine et futurorum tristitia pressus tunc ipsorum animus, postea stupidus remansit: ideo consternatos cernens ipsos Christus, hoc ipsum exprobrans dicebat: *Vado ad Patrem meum, et nemo e vobis me interrogat: Quo vadis? sed quoniam hæc loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum* (*Joan. 16. 5. 6*). Propterea nos quoque tacuimus præterito tempore, præsentem opportunitatem expectantes. Si enim is qui aliquem rogaturus est, etsi rationi consentanea propositurus, temporis tamen occasionem expectat, ut sedatum et bene affectum eum inveniat, qui petitionem daturus est, ut temporis auxilium nactus beneficium obtineat: multo magis orantem tempus querere commodum oportet, ut apud bene affectum auditorem et omni cura liberatum ac tristitia, verba faciat: quod profecto et nos nunc fecimus.

2. Nunc igitur postquam tristitiam excussistis, prius dictorum memoriam renovare volumus, ut sermo vobis fiat manifestior: quod enim et in mundi creatione diximus, quod non pulchrum tantum et mirabilem et magnum Deus fecerit ipsum, sed etiam infirmum et corruptibilem, et horum rursus multas inservierit demonstrationes, utraque ad utilitatem nostram dispensans; et per pulchritudinem quidem in conditoris admirationem nos inducens, per infirmitatem vero a colenda nos abducens creatura: hoc et in corpore nostro videre est evenisse: etenim de hoc quoque querunt et veritatis inimicorum et nostrorum multi, quæ de causa hoc corruptibile et mortale factum sit.

¹ Apud Montef. legebatur: Turpati erant.

οὕτω καὶ ὁμᾶς φροντίζειν τῆς ὑμετέρας ψυχῆς, καὶ πάντως ἂν τέλος εἰσαθε τοῦτ' ἐπὶ κατορθώμα. Καὶ τί χρὴ τὰ πολλὰ λέγειν; εἰ γὰρ μηδὲ γένενα ἦν μηδὲ κόλασις παρακούσιν, μηδὲ μισθὸς ὑπακούουσιν, ἐγὼ δὲ προσελθὼν ὑμῖν τοῦτο ἐν χάριτος ἤγησα μέρει, ἄρα οὐκ ἂν ἐπενεύσατε; οὐκ ἂν ἐδώκατε τὴν αἴτησιν, κούφην οὕτως αἰτοῦντι χάριν; Ὅταν δὲ ὁ Θεὸς αὐτὴν αἰτῶν ἦ δι' ὁμᾶς τοὺς διδόντας, οὐ δι' ἑαυτὸν τὸν λαμβάνοντα, τίς οὕτως ἀγνώμων, τίς οὕτως ἄθλιος καὶ ταλαίπωρος, ὡς Θεῷ

χάριν αἰτοῦντι μὴ δοῦναι, καὶ μάλιστα ὅταν αὐτὸς ἀπολαύειν μέλλῃ τῆς χάριτος ὁ δίδους; Ταῦτ' οὖν ἐνοήσαντες, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀναχωρήσαντες ἐντεῦθεν, λέγετε τὰ εἰρημένα ἅπαντα, καὶ τοὺς μὴ προσέχοντας παντὶ διορθοῦτε τρόπον, ἵνα καὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν ἀλλοτρίων κατορθωμάτων τὴν ἀμοιβὴν ἀπολάβωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἐκ τῆς στάσεως προσδοκηθέντων κακῶν, καὶ ἀνάμνησις τῶν τότε συμβάντων· ἔτι δὲ καὶ κατὰ τῶν τὸ σῶμα ἡμῶν διαβυλλόντων, καὶ δι' ὅλου περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς· καὶ πρὸς τῷ τέλει περὶ τοῦ κατορθώσαι τὸ μὴ ὀμνύνειν.

Ὁμιλία ιδ'.

α'. Ἐπειδὴν ἐνοήσω τὸν παρελθόντα χειμῶνα καὶ τὴν παροῦσαν γαλήνην, οὐ παύομαι λέγων· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν πάντα, καὶ μετασκευάζων αὐτά· ὁ ποιήσας φῶς ἐκ σκότους, ὁ κατὰγων εἰς πύλας ἄβου καὶ ἀνάγων, ὁ παιδεύων καὶ μὴ θανατῶν, καὶ τοῦτο καὶ ὁμᾶς λέγειν βούλομαι διηγεῖσθαι, καὶ μὴ διαλιμπάνειν· εἰ γὰρ αὐτὸς τοῖς ἔργοις ἡμᾶς εὐηργέτησε, τίνας ἂν εἴμεν ἄξιοι συγγνώμης ἡμεῖς, μηδὲ λόγοις αὐτὸν ἀμειδόμενοι; Διὸ παρακαλῶ μηδέποτε διαλιμπάνειν εὐχαριστοῦντας αὐτῷ· ἂν γὰρ περὶ τὰ πρῶτα γενώμεθα εὐγνώμονες, εὐδελον ἔτι καὶ ἐτέρων μειζρόνων ἀπολαύσομεν. Λέγωμεν τοίνυν διηγεῖσθαι· Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ καὶ ἡμῖν δοὺς μετὰ ἀδείας τὴν εἰσβολὴν ὑμῖν παραθεῖναι τράπεζαν, καὶ ὑμῖν παρασχῶν μετὰ τοῦ θαρβεῖν τῶν ἡμετέρων ἀκροάσθαι λόγων· εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι οὐκέτι τὸν ἔξωθεν φεύγοντας κίνδυνον, [115] ἀλλ' ἀκροάσεως ἐπιθυμοῦντες, ἐνταῦθα συντρέχομεν, οὐκέτι μετὰ ἀγωνίας καὶ τρόμου καὶ φροντίδος· ἀλλήλους συγγινόμεθα, ἀλλὰ μετὰ ἀδείας πολλῆς ἅπαν ἀποτιναξάμενοι τὸ δέος· ὡς τὰς γε ἔμπροσθεν ἡμέρας τῶν κλυδωνιζομένων ἐν μέσῳ πελάγει, καὶ ναυάγριον καθ' ἑκάστην προσδοκούντων τὴν ὥραν, οὐδὲν ἄμεινον διεκείμεθα, μυρίαίς δι' ὅλης ἡμέρας σοδοῦμενοι φήμαις, ταραττόμενοι καὶ δονοῦμενοι πάντοθεν, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν περιεργαζόμενοι καὶ πολυπραγμονοῦντες, τίς ἀφίεται ἐκ τοῦ στρατοπέδου; τί δὲ ἐλθὼν ἀπήγγειλε, καὶ πότερον ἀληθὲς ἢ ψευδὲς τὸ λεγόμενον; καὶ νύκτας ἄπνους διατελοῦντες, καὶ τὴν πόλιν ὀρῶντες καὶ δακρύοντες ὡς αὐτίκα ἀπολούμενην. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὰς ἔμπροσθεν ταύτας ἐσιγήσαμεν ἡμέρας, διὰ τὸ κεκυνῶσθαι τὴν πόλιν ἡμῶν ἅπασαν, καὶ πρὸς τὰς ἐρημίας μετακίσθαι· πάντας, καὶ διὰ τὸ τοὺς ὑπολειφθέντας ἐσκοτισθαι τῷ νέφει τῆς ἀθυμίας. Ψυχὴ γὰρ ἅπας ἀθυμίας πλησθεῖσα, πρὸς πᾶσαν ἀκρόασιν ἐστὶν ἀνεπιτήδευτος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τοῦ Ἰωβ φίλοι παραγενόμενοι, καὶ τὴν τραγωδίαν τῆς οἰκίας ἐκείνης ἰδόντες, καὶ τὸν δίκαιον ἐπὶ τῆς κοπρίας καθήμενον καὶ ἠλωμένον, διέβροχζάν τε τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἀνῳμώξαν, καὶ σιγῇ παρεκάθητο, δηλοῦντες ὅτι οὐδὲν οὕτως ἐπιτήδειον παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῖς ὀδυνωμένοις ὡς ἡσυχία καὶ σιγή· καὶ γὰρ ἦν μείζων παραμυθίας τὸ πάθος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ἰουδαῖοι

τῷ πληρῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ προσδεδεμένοι, Μωσέα παραγενόμενον ἰδόντες, οὐκ ἐδύναντο τοῖς λεγομένοις προσέχειν ἀπὸ τῆς οἰγοφυχίας καὶ τῆς θλίψεως αὐτῶν. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ μικρόφυχοι τινες ἄνθρωποι τοῦτο ἔπαθον, ὅπου καὶ τοὺς μαθητὰς εὐρίσκομεν τοῦτω περιπεσόντας τῷ πάθει; Μετὰ γὰρ τὸ μυστικὸν ἐκεῖνο δειπνόν, ἐπειδὴ λαβὼν αὐτοὺς ὁ Χριστὸς κατ' ἰδίαν διελέγετο, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν συνεχῶς αὐτὸν ἠρώτων οἱ μαθηταί· Πού ὀπάγεις; ἐπειδὴ δὲ εἶπεν αὐτοῖς τὰ μικρὸν ὕστερον αὐτοὺς διαδεξόμενα κακὰ, τοὺς πολέμους, τὰς ἐπαναστάσεις, τὰς ἀπεχθείας τὰς παρὰ πάντων, τὰς μάστιγας, τὰ δεισμητήρια, τὰ δικαστήρια, τὰς ἀπαγωγὰς, ὥσπερ τινὶ φορτῇ βαρυτάτῃ τῷ φόβῳ τῶν ἐρημνῶν καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἀθυμίᾳ πιεζομένη τότε αὐτῶν ἡ ψυχὴ, ἀγανὲς λοιπὸν ἔμεινε. Διὸ συγχυθέντας ὁ αὐτοὺς ἰδὼν ὁ Χριστὸς, αὐτὸ τοῦτο ἐνεειδίζων ἔλαγε· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἔρωτᾷ με· Πού ὀπάγεις; ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη κεκλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐσιγήσαμεν τὸν παρελθόντα χρόνον, τὸν παρόντα καιρὸν ἀναμνόντες. Εἰ γὰρ ὁ μέλλων δεῖσθαι τίνος, κἂν εὐλόγα μέλλῃ πρῶτείνειν, ἐπιτηδεύοντα ἀναμένει καιροῦ, ὅπως ἡμέρῃ καὶ εὐ διακειμένῳ τῷ μέλλοντι δίδοναι τὴν αἴτησιν προσέλθοι, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ λαβὼν συμμαχίαν ἐπιτύχοι τῆς χάριτος, πολλῷ μᾶλλον τὸν λέγοντα καιρὸν ἐπιτήδειον ζητεῖν χρὴ, ὅπως εὐ διακειμένῳ τῷ ἀκροατῇ καὶ πάσις ἀπηλλαγμένῳ φροντίδος καὶ ἀθυμίας προσαγᾶτῃ τοὺς λόγους· ὃ δὲ καὶ ἡμεῖς πεποιθήκαμεν.

[116] β'. Νῦν γοῦν ἐπειδὴ τὴν ἀθυμίαν ἀπειναῖσθε, καὶ τῶν πρ.τέρων ὁμᾶς ἀναμνησαί βουλόμεθα, ὥστε σαφέστερον ὑμῖν γενέσθαι τὸν λόγον· ὃ γὰρ περὶ τῆς κτίσεως εἰρήκαμεν, ὅτι οὐχὶ καλὴν μόνον καὶ θαυμαστὴν καὶ μετὰ γαλήνης αὐτὴν ἐποίησεν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἀσθενῇ καὶ φθαρτῇ, καὶ τοῦτον αὐτῶν πάλιν πολλὰ ἐγκατέθηκε δείγματα, ἀμφοτέρω πρὸς τὸν χρῆσμον ἡμῖν οἰκονομῶν, καὶ διὰ μὲν τοῦ κάλλους εἰς τὸ θαῦμα τοῦ πεποιηκότος ἐνάγων, διὰ δὲ τῆς ἀσθενείας τοῦ σέβασθαι τὴν κτίσιν ἡμᾶς ἀπάγων· τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου ἐστὶν ἰδεῖν γεγεννημένον. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τούτου πολλοὶ ζητοῦσι τῶν τε τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν τῶν τε σὺν ἡμῖν τεταγμένων, τίνος ἕνεκεν φθαρτὴν καὶ ἐπίκνηρον γέγονεν.

^a Sic rescribendum fuit, ut grammaticae et sensui consulatur. Morel. et Montf. μεταφράσθαι. Alii, inter quos Savil. μετακίσθαι ἅπαντας. Ibid. Savil. et alii ἀπολειφθέντας ἐσκοτῶσθαι

τῷ νέφει. (Savilianum ἐσκοτῶσθαι recipere visum est.) Ror

^b Tres mss. διὸ συσχεθέντας.

Ἑλλήνων δὲ πολλοὶ καὶ αἰρετικῶν οὐδὲ γεγενῆσθαι αὐτὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ φασιν· ἀνάξιον γὰρ αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας εἶναι λέγουσι, ῥύπους καὶ ἰδρώτας καὶ δάκρυα καὶ πόνοους καὶ ταραχὰς καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος ἐπιόντας ἅπαντα. Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ περὶ τούτων γίνηται λόγος, πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ἂν εἰποιμι· Μὴ μοι τὸν ἄνθρωπον λέγε τούτον τὸν προσκεκρυμμένον, τὸν ἡτοιμαμένον, τὸν καταδικασθέντα· ἀλλ' εἰ βούλει μαθεῖν ὅποιον ἐξ ἀρχῆς ἦμιν ὁ σῶμα ἐπλασεν ὁ Θεός, ἐπὶ τὸν παρὰ ῥάδισον ἐλθωμεν, καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἄνθρωπον ἴδωμεν. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ σῶμα ἐκεῖνο φθαρτὸν καὶ ἐπίκνηρον ἦν, ἀλλ' ὥσπερ τις χρυσὸς ἀνδρείας ἀπὸ χινοῦ ἐπὶ πρὸς ἐλθὼν ἄρτι καὶ λαμπρὸν ἀποστῆλθαι, οὕτως πάσης φθορᾶς ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἀπήλλακτο, καὶ οὐτε πόνοος ἠνώγει, οὐτε ἰδρώς ἐλμαίνετο, οὐ φρόντιδες ἐπεβόλευον, οὐκ ἀθυμαὶ ἐπολιόρχουν, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐλύπει παθῶν· ἐπειδὴ δὲ σωφρόνους τὴν εὐημερίαν οὐκ ἤνεγκεν, ἀλλ' ἐξύδριεν εἰς τὸν εὐεργέτην, καὶ τὸν ἀπατεῶνα δαίμονα τοῦ κηδεμόνος Θεοῦ καὶ τιμήσαντος αὐτὸν ἐνόμισεν ἀξιοπιστότερον εἶναι, καὶ θεὸς γενέσθαι προσεδόκησε, καὶ μείζονα τῆς οικείας ἀξίας ἔλαβεν ἔννοιαν, τότε δὴ, τότε καὶ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν σωφρονίζων αὐτὸν ὁ Θεός, φθαρτὸν τε ἐποίησε καὶ θνητὸν, καὶ ταῖς πολλαῖς ταύταις κατέδραεν ἀνάγκαις, οὐχ ἡμισὺν, οὐδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλὰ κηδόμενος, καὶ τὴν πονηρὰν καὶ ὀλέθριον ἐκείνην ἀπόνοιον ἐκ προοιμίου κωλύων, καὶ περαιτέρω προσελθεῖν οὐκ ἔβη, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας διδάσκων αὐτὸν, ὅτι θνητός ἐστὶ καὶ ἐπίκνηρος, καὶ ταύτῃ πελώριον μηδέποτε τοιαῦτα φαντάζεσθαι καὶ ὀνειροπολεῖν· καὶ γὰρ εἶπεν ὁ διάβολος· Ἔσθεθε ὡς θεοί. Πρόβριζον οὖν ταύτην ἀνασπάσαι βουλόμενος τὴν ἔννοιαν, πολυπαθὲς αὐτοῦ καὶ ταραχῶδες τὸ σῶμα πεποίηκε, δι' αὐτῆς τῆς φύσεως παιδεύων αὐτὸν, μηδέποτε τοιαύτην λαθεῖν ἔννοιαν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, μάλιστα μὲν καὶ ἐκ τῶν ἐπ' ἐκείνου γεγεννημένων ὀρίλον· μετὰ γὰρ τὴν προσδοκίαν ἐκείνην ταύτῃ κατεδικάσθη τῇ τιμωρίᾳ. Καὶ σκόπει μοι Θεοῦ συνέσει· οὐκ ἄρτι καὶ αὐτὸν πρῶτον ἀποθανεῖν, ἀλλὰ τὸν υἱὸν τὸν ἐκεῖνον συνεχώρησε τοῦτο παθεῖν, ἵνα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἴδῃ τὸ σῶμα σηπόμενον καὶ φθειρόμενον, μεγάλῃ ἀπὸ τῆς θύφους ταύτης δέξηται [117] φιλοσοφίας διδασκαλίαν, καὶ μάθη τὴν γέγονε, καὶ σωφρονισθεὶς καλῶς, οὕτως ἐνεστέθεν ἀπὸ τῆς θῆρας.

Μάλιστα μὲν οὖν, ὅπερ ἔφη, καὶ ἐκ τῶν ἥδη γεγεννημένων τοῦτο ὅλλον, οὐκ ἔλαττον δὲ καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ῥηθησομένων ἐσται φανερόν. Εἰ γὰρ ἀνάγκη τοιαύτη τοῦ σώματος ἐνδεεζόμενον, καὶ πάντων ἀποθησκοίντων καὶ φθειρομένων καὶ σηπόμενων ἐν ταῖς ἀπάντων ὁ θύφει καὶ διαλελυμένων εἰς κόνιν, καὶ τῶν ἐξωθεν φιλοσόφων εἶνα καὶ τοῦτον ποιησαμένον συμπληρωτικὸν ὄρον τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους (ἔρωτηθέντες γὰρ, τί ποτε ἀνθρωπικός ἐστι, ὡς λογικὸν θνητὸν εἶπον)· εἰ τοίνυν πάντων ταῦτα ὁμοιοποιούτων ἐτόλμησαν ἐκ τούτων ἀπαθανάτισαι πᾶν ἐν ταῖς τῶν πολλῶν ὑπολήψεις, καὶ τῆς θύφους μαρτυρούσης τὸν θάνατον, ἐφιλονεύσαν ἀναρῶνται θεοί, καὶ ἐτιμήθησαν οὕτως· εἰ μὴ προχώρησεν ὁ θάνατος διδάσκων ἅπαντας τὸ τῆς φύσεως ἐπίκνηρον καὶ φθαρτὸν, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέβησαν ἀσεβείας πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων; Ἀκούσον τοίνυν τί φησιν ὁ προφήτης περὶ τίνος βαρβάρου βασιλέως τοιαύτην μανέντος μανίαν·

* Αἱ ἡμῶν.

β Αἱ ἐπὶ ταῖς ἀκ. Paulo post Morel. εἶνα καὶ τοῦτον ποιησαμένον. Savil. in textu εἶνα καὶ τούτων ποιησαμένον, tres mss. Sav. in marg. εἶνα καὶ τὸν αὐτὸν ποιησαμένον.

Ἐπὶ τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω, φησὶ, τὸν θρόνον μου, καὶ ἔσομαι ὁμοῖος τῷ Υἱῷ ἱσθῶ. Εἶτα καταγελῶν αὐτοῦ, καὶ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ δολῶν, φησὶν· Ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατακλινυμῶ· σὺ σκώληξ. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἀνθρώπος τοιαύτην ἀναμένον τελευταίαν, τοιαῦτα φαντάζεσθαι ἐτόλμησας; Καὶ περὶ ἐτέρου πάλιν τοῦ βασιλέως, λέγω τῶν Τυρίων, τοιαῦτα κατασκευάζοντος καὶ βουλομένου νομίζεσθαι Θεοῦ, φησὶ· Σὺ δὲ οὐκ εἶ θεός, ἀλλ' ἄνθρωπος, καὶ οἱ κατακεκοιμημένοι σε τοῦτο ἐροῦσιν. Ὅστε ἀνοθεν καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἀναιρῶν τῆς εἰδωλολατρίας τὴν ὑπόθεσιν, τοιοῦτον ἡμῖν τὸ σῶμα ἐποίησεν ὁ Θεός. Καὶ τί θαυμάζεις εἰ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτο γέγονεν, ὅπου γε καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἰδεῖν τοιοῦτόν τι γεγεννημένον; Θνητὴν μὲν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφῆκεν ἀθάνατον εἶναι· λήθη δὲ καὶ ἀγνοία καὶ ἀθυμία καὶ φροντίσιν ὑπεύθυνον αὐτὴν κατεσκεύασε· καὶ τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα μὴ πρὸς τὴν οἰκίαν εὐγένειαν ἰδοῦσα, μείζονα τῆς οικείας ἀξίας ἔννοιαν λάβῃ. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ὄντων ἐτόλμησάν τινες εἰπεῖν, ὅτι τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· εἰ καὶ τούτων ἀπήλλακτο τῶν παθῶν, ποῦ οὐκ ἂν ἦλθον οὗτοι μανίας; Πλὴν ἀλλ' ὅπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ἔλεγον, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος λέγω, ὅτι ὁμοίως δι' ἀμφοτέρω ταῦτα θαυμάζω τὸν Θεόν, καὶ ὅτι φθαρτὸν αὐτὸ ἐποίησε, καὶ ὅτι ἐν τῇ φθορᾷ τὴν οἰκίαν ἰσχύον ἐπεδείξατο καὶ σοφίαν. Ὅτι μὲν γὰρ βελτίονος αὐτὸ ἰσχυρὸς ποιῆσαι ὕλης, ἔδειξεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τε σώματος καὶ τοῦ ἥλιας. Ὁ γὰρ ἐκείνα τοιαῦτα ποιήσας, καὶ τοῦτο τοιοῦτον ποιῆσαι, εἶπερ ἐθέλησεν, ἴσχυσεν ἂν· ἀλλ' ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας ἐστὶν ἡ προεξηρημένη πρόφασις. Οὐ μὴν τοῦτο ὑποτέμνεται τοῦ δημιουργοῦ τὸ θαῦμα, ἀλλὰ καὶ ἐπιτείνει πλεον. Τὸ γὰρ εὐτελὲς τῆς οὐσίας τοῦτο μάλιστα δείκνυσιν τῆς τέχνης τὸ εὐπορον καὶ εὐμήχανον, ὅτι ἐν πληρῇ καὶ τέφρᾳ τοσαύτην ἐνέθηκεν ἄρμονίαν, καὶ τοιαύτας αἰσθησεις οὕτω ποικίλας καὶ παντοδαπάς καὶ τοιαῦτα δυναμένας φιλοσοφεῖν.

[118] γ. Ὅστε ὅσπερ ἂν κατηγορήσῃ τοῦ τῆς οὐσίας εὐτελοῦς, τοσοῦτον μᾶλλον θαύμασον τὸ μεγαλεῖον τῆς τέχνης. Ἐπεὶ καὶ ἀνδριαντοποιὸν οὐχ οὕτω θαυμάζω τὸν ἀπὸ χρυσοῦ καλὸν ἀνδριάντα ποιοῦντα, ὡς τὸν ἀπὸ πηλοῦ τοῦ διαπίπτοντος τῇ τῆς τέχνης εὐπορίᾳ δυνάμενον κάλλος ἐπιδείξει· πλάσσει· θαυμαστὸν καὶ ἀμήχανον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ καὶ συντελεῖ τίς ἡ ὕλη τῇ πλάττοντι, ἐν ταῦθα δὲ, γυμνῇ τῆς τέχνης ἐστὶν ἡ ἐπιδείξις.

Σὺ δὲ εἰ βούλει μαθεῖν πόση τοῦ δημιουργήσαντος ἡμᾶς ἐστὶν ἡ σοφία, ἐννόησον τί γίνεται ἀπὸ πηλοῦ· τί δὲ ἕτερον ἀλλ' ἢ πλίνθος; καὶ κέραμος; Ἀλλ' ὁμοῖος ἴσχυσεν ὁ ἀριστοτέχνης ὁ Θεός ἀπὸ τῆς ὕλης ἐξ ἧς γίνεται κέραμος καὶ πλίνθος μόνον, ὀφθαλμῶν οὕτω ποιῆσαι καλὸν, ὡς ἅπαντας εκπλήττει τοὺς ὁρῶντας, καὶ τοσαύτην ἐνθεῖναι τοῦτ' δυνάμιν, ἧς ἀέρος τοσοῦτον ὕψος καθορᾶν, καὶ μικρὰς κόρης ἀντιλήφει τοσαῦτα περιλαμβάνειν σώματα, καὶ ὄρη, καὶ νάπας, καὶ βουνούς, καὶ πελάγη, καὶ οὐρανὸν δι' ἐκείνης τῆς μικρᾶς. Μὴ τοίνυν εἴπῃς μοι τὰ δάκρυα καὶ τὰς λήμᾶς· τοῦτο γὰρ διὰ τὴν σὴν ἁμαρτίαν γέγονεν· ἀλλ' ἐννόησον αὐτοῦ τὸ κάλλος, καὶ τὴν δυνάμιν τὴν ὀπτικὴν, καὶ πῶς τοσοῦτον ἐπιὼν ἀέρος μήκος οὐ κάμνει καὶ ταραχίται, ἀλλὰ πόδες μὲν ὀλίγον προελθόντες πονοῦσι καὶ ἐκλύονται, ὀρθαλμοὶ δὲ ὀδεύων τοσοῦτο μὲν ὕψος,

* Savil. et plurimi mss. τὸ κατάλυμα. Morel. et pauciores τὸ κατακλινυμῶ.

δ Αἱ ἐργασθεῖσαι.

ε Sic Savil. et ms. Morel. ὁ τεχνίτης.

Contra Manichæos loquitur. — Gentilium vero et hæreticorum multi ne factum quidem a Deo dicunt : indignum enim Dei creatione esse putant, sordes, et sudores, et lacrymas, et labores, et ærumnas, et alia corporis omnia percurrentes. Ego autem, postquam de his cæptus est sermo, primum quidem illud dicere possem : Ne mihi proponas hominem hunc prævaricatum, honore privatum, damnatum ; sed si vis discere, quale nobis ab initio Deus finxerit corpus, in paradisum eamus, et ab initio factum hominem videamus. Non enim sic erat corpus illud corruptibile et mortale, sed tamquam aurea statua de fornace progressa recenter et splendide fulgens, sic omni tali corruptione illud corpus absolutum erat : et neque labor vexabat, neque sudor nocebat, nec curæ insidiabantur, non obsidebant tristitiæ, nec aliud quidquam quod læderet, patiebatur ; postquam vero non moderate felicitatem tulit, sed benefactorem homo contumelia affecit, et fallacem putavit daemonem esse, gubernatorem Deo, qui se in honore constituerat, fide digniorem, et deus fieri speravit, et maiorem propria dignitate concepit opinionem : tunc profecto, tunc et per ipsa Deus opera ipsum erudiens corruptibilem et mortalem reddidit, et his multis obvinxit necessitatibus, non perosus, neque aversatus, sed consulens et improbam pestilentemque illam ab initio nascentem superbiam prohibens, nec ulterius procedere permittens, sed per ipsam rerum experientiam monens eum, quod mortalis et corruptibilis esset, et ita persuadens, ut nunquam talia cogitaret, aut somniaret : etenim diabolus dixerat : *Eritis velut dii* (Gen. 3. 5). Hanc igitur volens sententiam radicitus evellere, morbosum ipsius et ærumnosum corpus effecit, per ipsam docens naturam, ne unquam talem conciperet cogitationem. Et quod hoc sit verum, maxime quidem et ex gestis circa ipsum est manifestum : post illam enim expectationem hac damnatus est poena. Et considera mihi Dei prudentiam : non ipsum mori primum permisit, sed hoc ejus filium pati, ut ante oculos tabescens corpus intuitus et marcescens, magnam ex hoc aspectu philosophiæ disciplinam caperet, et disceret quid actum esset, atque ita bene correctus hinc disceretur.

Definitio hominis secundum philosophos. — Maxime igitur, quod dixi, et ex jam gestis hoc manifestum est : nec minus vero et ex aliis post hæc dicendis apertum erit. Si enim tali corporis necessitate nos vinciente, et omnibus morientibus corruptionemque patientibus et marcescentibus ante omnium oculos, et solutis in pulverem, et philosophis unam hanc hominum generis completivam definitionem facientibus : interrogati namque quid tandem sit homo, animal rationale, mortale, dicunt : si igitur omnibus hæc contentibus, ausi sunt quidam se immortales facere apud multorum opiniones, et oculis mortem testificantibus, ut dii prædicari contenderint, et ut dii culti sunt : nisi prodidiisset mors naturæ mortalitatem om-

nes docens et corruptibilitatem, ad quid impietatis non prorupissent hominum plurimi ? Audi itaque quid dicat propheta de quodam barbaro rege tali furore capto : *Super astra Dei exultabo solum meum, et ero similis Altissimo* (Isai. 14. 13. 14). Ipsam vero deridens, et mortem ejus declarans, inquit : *Subter te sternerent putredinem, et operimentum tuum erit vermis* (Ibid. v. 11). Quod autem dicit, tale est : Homo tu-lem expectans finem, talia cogitare ausus es ? Et de alio iterum, regem dico Tyriorum, similia parantem, et deum se haberi volentem : *Tu vero, inquit, non es deus, sed homo, et te pungentes hoc dicent* (Ezech. 28. 9). Itaque a primordiis superbiæ et idololatriæ materiam penitus suferens, Deus tale nobis corpus paravit. Et quid miraris, si in corpore hoc factum est, cum et in anima videre liceat tale quid gestum ? Mortalem nempe Deus non fecit, sed immortalem esse permisit ; oblivioni autem et ignorantiae et tristitiæ et curis obnoxiam ipsam reddidit : et hoc fecit, ne ad propriam generositatem respiciens, maiorem propria dignitate opinionem concipiat. Si enim, cum hæc ita sint, quidam dicere sunt ausi, eam substantiæ Dei esse, si ab iis esset absoluta passionibus, ad quid furoris isti non processissent ? Verumtamen quod de creatione mundi dicebam, hoc et de corpore dico, me similiter propter hæc utraque Deum admirari, et quod corruptibile ipsum fecerit, et quod in corruptione propriam virtutem et sapientiam demonstraverit. Quod enim melioris ipsius materiæ facere posset, ostendit ex cœlesti corpore et solari. Qui enim illa fecit talia, et hoc tale facere, si voluisset, potuisset ; sed infirmitatis causa est ea, quam supra diximus. Non tamen hoc mirabilem vim Creatoris deterit, sed etiam amplius intendit : materiæ enim vilitas magis demonstrat artis copiam et facultatem, quoniam in luto et favilla tantam posuit harmoniam, et tales sensus tam varios et omnimodos et tantum philosophari valentes.

3. Itaque quanto magis substantiæ tenuitatem accusas, tanto magis Dei artis magnitudinem admirare. Quoniam et statuarium admiror, non tam ex auro pulchram facientem statuum, quam ex luto dilabente mirabilem et inexcogitabilem signentem pulchritudinem artis facultate exhibere valentem. Illic enim fingenti materia quoque confert, hic nuda est artis ostentatio.

Dei sapientia in oculorum constitutione. — Tu vero si discere vis, quanta sit ejus, qui nos creavit, sapientia, cogita quid ex luto fiat : quid autem aliud quam later et testa ? Verumtamen optimus artifex Deus ex materia unde fit testa et later dumtaxat, oculum tam pulchrum efficere potuit, ut omnes, qui cernunt, stupeant, et tantam huic vim inserere, ut aeris immanem altitudinem spectet, et exiguae pupillæ adjutorio tot corpora comprehendat, et montes, et saltus, et colles, et maria, et cælum. Ne mihi dicas igitur lacrymas et lippitudines : hoc enim propter peccatum tuum factum est ; sed cogita ipsius pulchritudinem et videndi virtutem, et quo modo tantam aeris longitudinem per-

⁴ Tres Mss. et Sav. in marg. : *Unam et eandem.*

currens, non laborat, neque fatigatur; sed pedes quidem paululum progressi fatiscunt et lassantur, oculus vero tantam altitudinem permeans, tantamque latitudinem, nullam sentit infirmitatem. Quoniam enim omnium membrorum hoc est nobis maxime necessarium, ipsum labore premi non permisit, ita ut expeditum ipsius ministerium, et liberum nobis esset. Quis vero omnem membri hujus virtutem sermone disserere posset? Et quid de pupilla videndique facultate dico? Si enim quod omnium vilissimum esse videtur membrorum, oculi palpebras exquisieris tantummodo, et in his multam Dei creatoris sapientiam videbis. Sicut enim in spiciis aristæ tamquam quædam prætenta spicula aves repellunt, non sinentes fructui insidere, et stipulam infirmiorum diffingere: sic profecto et in oculis, velut quædam aristæ et spicula prætenta sunt palpebrarum pili, pulverem et festucas et omnia vexantia extrinsecus repellentes ab oculis, nec palpebras infestari sinentes. Videas autem et alteram sapientiam in superciliis hac non inferiorem. Quis enim ipsum situm non obstupescat? quoniam neque ultra mensuram promissæ sunt, ita ut oculos obtenebrent, neque quam opus est interius resident; sed velut domus suggrunda, sic superne eminent, sudorem capite defluentem suscipientes, nec oculos lædere permittentes. Propterea quidem et pili ipsis innati sunt, densitate defluentia coercentes, et multa cum diligentia protegentes, afferentesque multam oculis formositatem. Nec hoc tantum quis admirari posset, sed et aliud non minus quam hoc. Qua enim de causa, queso, capitis quidem capilli crescunt et detondentur, superciliorum vero minime? neque enim hoc nobis tenere et casu factum est, sed ne se demittentes oculos obtenebrarent, quod decrepiti senes patiuntur. Quis autem posset sapientiam omnem per cerebrum demonstratam commemorare? Primo quidem ipsum molle fecit, quoniam sensibus fontes omnibus ministrat: postea ne propter propriam lædatur naturam, ipsum ossibus undique munivit: rursus ne ossium asperitate attritum vexetur, membranam mediam obtendit, nec unam solam, sed et alteram, unam quidem calvarie inferius subtendens, alteram vero superne cerebri carni circumvolvens, et est illa hac durior. Hoc autem fecit tum propter commemoratam causam, tum ut illatas capiti plagas non primum excipiat cerebrum, sed præoccurrentes hujusmodi membranæ ictibus nocumentum omne dissolvant, et illæsum ipsum conservent. Quin et quod non continuetur et unum sit os ipsum obtegens, sed multas ex multis partibus habeat suturas, multæ rursus securitatis ipsi causa est. Et vaporum enim ipsum continentium facilis per suturas, illas exterius fieri potest respiratio, ita ut non suffocetur: et si plaga aliunde inferatur, non ubique fit nocumentum. Si enim solum et continuum os esset, in unam partem delata plaga totum læsisset; nunc autem cum in multa divisum sit, hoc fieri non posset. Etsi enim unam partem vulnerari accidat, os secus illam partem situm læditur solum, reliqua vero cuncta rema-

nent illæsa, plagæ continuitate ex ossium divisione sublata, nec in proximam extendi valente. Propterea ex multis ipsius tegumen ossibus Deus composuit: et sicut domum aliquis ædificans, tectum et tegulas superponit: sic supra caput Deus ossa locavit et capillos fecit germinare, ut pro quibusdam galeris capiti essent. Hoc ipsum profecto et in corde fecit. Quoniam enim cor membrorum nostrorum principalissimum est, et totius vitæ nostræ firmitas est ipsi tradita, et ipso quomodocumque percusso mors accidit, solidis et duris ossibus hoc undique circummunivit, et pectoris prominentiis et tergi scapulis ipsum posterius muniens: et quod in cerebri membranis fecit, et in hoc idem factum est. Ad hoc enim ne frequenter saliens, et in ira hujusmodique motibus palpitans, ossium asperitati circumstantium infligens conteratur et doleat, multas et ibi membranas subtendit, et pulmonem supposuit, velut molle quoddam stratum ipsius saltibus apponens, ut impone erumpens ex hoc nihil noxium patiatur. Et quid dico de cerebro et corde, cum utique si quis vel de ipsis unguibus investiget multam et in his Dei sapientiam videat apparentem, tum ex ipsorum forma, tum ex substantia et situ? Licebat dicere, quare et magnitudine impares nobis digiti sint, et multa alia his plura; sed sufficienter ex dictis attendere volentibus creatoris nostri sapientia Dei refulget: propterea partem hanc laboriosis relinquens exquirendam cum diligentia ad aliam converterat oppositionem.

4. *Homo animalibus omnibus præstat, quomodo.* — Multi namque præter dicta et illud opponunt: quid tandem si brutorum rex est homo, et robore et agilitate et celeritate multa ipsum superant animalia? etenim homine velocior equus et tolerantior bos, et levior aquila, et fortior leo. Quid igitur ad hæc dicere possumus? Quod et hinc maxime Dei sapientiam cognoscimus, et honorem quo nos decoravit. Velocior quippe equus est homine, sed ad peregrinationis velocitatem equo commodior homo. Equus nempe, quamvis omnium velocissimus et fortissimus sit, vix ducenta stadia uno die curret; homo autem multos ex successione equos ad currum jungens et duo stadiorum millia expedire poterit. Itaque quod illi velocitas, huic ratio et ars cum majori tribuit superabundantia: et tam veloces quidem pedes homo non habet quam ille, habet vero pedes illius non minus quam suos sibi ministrantes. Brutorum enim nullum animal aliud ad usum suum subjugare poterit, homo autem omnia aggreditur, et per variam artem a Deo sibi traditam, ad usum sibi maxime convenientem animalium quodque subigit. Si vero tam fortes hominum pedes quam equorum fuissent; ad alia fuissent inutiles, ad locorum difficultates et montium vertices et arborum ascensiones: ungula enim ad talia gressus impedire solet. Itaque etsi molliores ipsorum pedes, tamen pluribus opportuni sunt utilitatibus, et nihil ex infirmitate læduntur, equi virtute sibi serviente, et per gressus varietate præcellunt. Rursus est aquile levior ala, sed est nihi

τοσούτου δὲ εὖρος, οὐδεμίαν αἰσθάνεται ἀρρώστιας. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἀπάντων μελῶν ἡμῖν ἀναγκαιότερόν ἐστι τοῦτο, οὐκ ἀφήκεν αὐτὸ πιέζεσθαι καμᾶτω, ὥστε ἀνεμποδιστὸν ἡμῖν αὐτοῦ τὴν διακονίαν εἶναι καὶ ἀκόλυτον. Μᾶλλον δὲ ποῖος λόγος παραστῆσαι δυνήσεται τοῦ μέλους τούτου τὴν ἀρετὴν ἅπασαν; καὶ τί λέγω περὶ κόρης καὶ τῆς ὀπτικῆς δυνάμεως; Ἐάν γάρ, ὃ πάντων εὐτελέστερον εἶναι δοκεῖ τῶν μελῶν, τοῦ ὀφθαλμοῦ τὰς βλεφαρίδας ἐξετάσης μόνον, καὶ ἐν ταύταις πολλὴν βῆσει τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀσταχύνων οἱ ἀνθρώποις ὥστερ τινα δόρατα προβεβλημένοι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποσοδοῦσιν, οὐκ ἐπιτρέποντες ἐγκαθίστασθαι τῷ καρπῷ καὶ διακλῖν τὴν καλὰ μὲν ἀσθενεστέραν οὖσαν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν, ὥστερ τινὲς ἀνθρώποις καὶ δόρατα προβέβληται αἱ τῶν βλεφάρων τρίχες, κόνιν καὶ κάρφη^β καὶ πάντα τὰ διενεχλόντα ἐξωθεν ἀποκρούμεναι τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ οὐκ ἔως αἱ ἐνοχλεῖσθαι τὰ βλέφαρα. Ἴδοις ἂν καὶ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἑτέραν σοφίαν οὐκ ἐλάττωτα ταύτης. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τὴν θέσιν αὐτῶν; ὅτι οὕτε πέρα τοῦ μέτρου προβέβληται, ὥστε ἐπισκοπεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς, οὕτε ἐνδοτέρω τοῦ δέοντος ὑφίστανουσιν· ἀλλ' ὥστερ οἰκίας γείσος, οὕτως ἐξέχουσιν ἀνωθεν, τὸν ἐκ τῆς κεφαλῆς κατιόντα ἰδρώτα δεχόμεναι, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς λυτεῖν οὐκ ἔωσαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τρίχες αὐταῖς εἰσιν ἐμπεφυκυῖαι, τῇ διαστυτῇ τὰ καταρρέοντα ἐπέχουσai, καὶ μετὰ πολλῆς στέγουσαι τῆς ἀκριθείας, καὶ πολλὴν ταῖς βῆσει τὴν εὐμορφίαν παρέχουσai. Οὗ τοῦτο δὲ μόνον ἂν τις θαυμάσειεν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἐλάττω τοῦτου. Τίνος γὰρ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, αἱ μὲν τῆς κεφαλῆς αὐθύνται τρίχες καὶ ἀποκαίρονται, αἱ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν οὐκ ἔτι; [119] οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν ἡμῖν γέγονεν, ἀλλ' ὥστε μὴ χαλωμένας ἐπισκοπεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅπερ οἱ πρό; βαθὺ γῆρας ἐλθόντες πάσχουσι. Τίς δ' ἂν δυνήσεται τὴν διὰ τοῦ ἐγκεφάλου δεικνυμένην σοφίαν ἅπασαν διελεῖν; Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτὸν ἀπαλὸν ἐποίησεν, ἐπειδὴ ταῖς αἰσθήσεσιν ἀπάσαις αὐτὸς χορηγεῖ τὰς πηγὰς· εἴτα ἵνα μὴ παρὰ τὴν οἰκίαν παραβλάπτῃται φύσιν, ὁποῦ αὐτὸν πάντοθεν ἐπετελῇ· πάλιν ἵνα μὴ τῇ σκληρότητι τῶν ὀστέων παρατριβόμενος ἐνοχλῇται, ὑμένα μέσον ἐπέτεινεν, οὐκ ἕνα μόνον, ἀλλὰ καὶ δεύτερον, τὸν μὲν ὑποτεινὰς τῷ βρέγματι κάτωθεν, τὸν δὲ ἄνωθεν περιβαλὼν τῇ τοῦ ἐγκεφάλου σαρκί· καὶ ἔστιν ἐκεῖνος τοῦτου σκληρότερος. Τοῦτο δὲ ἐποίησε διὰ τὴν εἰρημνίαν αἰτίαν, καὶ ἵνα τὰς φερόμενάς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πληγὰς μὴ πρῶτος ὁ ἐγκεφαλὸς δέχεται, ἀλλὰ προαπαντῶσαι αἱ μὴνιγγες αὐταὶ ταῖς βολαῖς τὴν βλάβην διαλύωσιν ἅπασαν, καὶ ἀνεπηρέαστον αὐτὸν διατηρῶσι. Καὶ τὸ μὴ συνεχές τε καὶ ἐν εἶναι τὸ καλύπτειν αὐτὸν ὁστούν, ἀλλὰ πολλὰς πανταχόθεν ἔχειν ραφὰς, πολλὰς ἀσφαλείας αὐτῷ πάλιν ὑπόθεσις γίνεται. Τῶν τε γὰρ συνεχόντων αὐτὸν ἀμύνει εἰς τὸ ἐξω βλάβη γίνεσθαι· ἂν ἀναπνοὴ διὰ τῶν ραφῶν ἐκείνων, ὥστε αὐτὸν μὴ συμπνέσθαι· πληγὴ τε εἰ τις ἐπενεχθείη ποθεν, οὐχ ὀλοσχερὴς γίνεται ἡ βλάβη. Εἰ μὲν γὰρ ἐν καὶ συνεχὲς ἦν τὸ ὁστούν, καὶ εἰς ἐν μέρος κατενεχθείσα ἡ πληγὴ τὸ πᾶν ἐλυμῆναιτο· τῷ δὲ εἰς πολλὰ διαιρεῖσθαι νῦν, οὐκ ἂν γένοιτο τοῦτο. Εἰ γὰρ καὶ συμβαίη τρωθῆναι μέρος ἐν, τὸ κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ὁστούν καίμενον παροβλάπτεται μόνον, τὰ δὲ λοιπὰ ἀσινῇ μένει πάντα, τοῦ συνεχοῦς τῆς πληγῆς διασκοπτομένου τῇ τῶν ὀστέων διει-

ρέσει, καὶ οὐκ ἰσχύοντος εἰς τὰ παρακείμενα ἐκταθῆναι. Διὰ τοῦτο ἐκ πολλῶν αὐτοῦ τὴν σκέπη ὀστέων συνέθηκεν ὁ Θεός, καὶ καθάπερ οἰκίαν τις οἰκοδομῶν, στέγην καὶ κεραμίδας ἀνωθεν ἐπιτίθησιν· οὕτω καὶ τὰ ὁστά ταῦτα ἐπέθηκεν ἀνωθεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὁ Θεός, καὶ τρίχας βλαστάνειν παρεσκεύασεν, ὥστε ἀντὶ πηλημάτων τινῶν εἶναι τῇ κεφαλῇ. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς καρδίας ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ κυριώτατον ἐστὶ τῶν ἐν ἡμῖν μελῶν ἡ καρδία, καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀπάσης αὕτη τὸ κύρος ἐγκαίρεισται, καὶ τὸ τυχὸν πληγείσης αὐτῆς θάνατος γίνεται, στεγανοὺς καὶ σκληροὺς ὀστοῖς καὶ ταύτην πανταχόθεν περιέφραξε, ταῖς τοῦ θώρακος προβολαῖς καὶ ταῖς ὀμοπλάταις ὅπισθεν τειχίσας αὐτήν· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν μνηνίγγων ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ ταύτης ἐργάσατο. Ὅστε γὰρ μὴ συνεχὴς ἀλλομένην αὐτὴν καὶ πηδῶσαν ἐν τοῖς θυμοῖς καὶ ταῖς τοιαύταις ὁρμαῖς καὶ τῇ σκληρότητι τῶν ὀστέων ἐγκρούσαν τῶν περιφραττόντων αὐτὴν παρατριβέσθαι καὶ ὀδυνοῦσθαι, ὑμένας τε ὑπέτεινεν ἐκεῖ πολλοὺς, καὶ τὸν πνεύμονα ὑπέθηκεν ὥστερ ἀπαλὸν στρώμα τοῖς ἄλμασιν αὐτῆς παραθεῖς, ἵνα ἀλύτως ἐρρηγνυμένη τούτῳ, μὴδὲν ἀπὸ τῆς πάσχῃ. Καὶ τί λέγω περὶ ἐγκεφάλου καὶ καρδίας, ὅπου γε εἰ τις καὶ περὶ τῶν ὀνύχων αὐτῶν ζητήσῃ, πολλὴν καὶ ἐν τοῦτοις βῆσει τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ διαδεικνυμένην, καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τῆς οὐσίας, καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως. Ἐνὶ δὲ εἰπεῖν καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ ἰσόμετροι^δ πάντες ἡμῖν εἰσιν οἱ δάκτυλοι, καὶ πολλὰ ἕτερα τούτων [120] πλείονα· ἀλλ' ἀρκούντως καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων τοῖς; ἐθέλουσι προσέχειν ἡ σοφία τοῦ δημιουργήσαντος ἡμᾶς διαλάμπει Θεοῦ· διόπερ ἀφαις τοῦτο τὸ μέρος τοῖς φιλοπόνοις ἐξεργάσασθαι μετὰ ἀκριθείας, ἐφ' ἑτέραν ἀντίθεσιν τρέφομαι.

δ. Καὶ γὰρ πολλοὶ μετὰ τῶν εἰρημένων κακῶν ἀντιλέγουσι· Τί δῆποτε, εἰ βασιλεὺς τῶν ἀλόγων ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ῥώμη καὶ δξύτητι καὶ τάχει πολλὰ τῶν ζώων αὐτοῦ πλεονεκτηί^ε; καὶ γὰρ ταχύτερον ἵππος ἀνθρώπου, καὶ τλητικώτερον βῦς, καὶ κευρότερον ἀετὸς, καὶ ἰσχυρότερον λέων. Τί οὖν ἂν εἰπομένην πρὸς ταῦτα; Ὅτι καὶ ἐντεῦθεν μάλιστα εἰσόμεθα τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν τιμὴν. ἢν ἡμᾶς ἐτίμησε. Ταχύτερον μὲν γὰρ ἵππος ἀνθρώπου, ἀλλ' εἰς ἀποδημίαν τάχος; ἐπιτηδείτερον ἀνθρώπου ἵππου· ἵππος μὲν γὰρ, καὶ πάντων δξύτατος καὶ ἀκραιμώτατος ἦ, μόλις διακοστίους δραμεῖται τῆς ἡμέρας σταδίου· ἄνθρωπος δὲ ὑποζεύξας ἵππους ἐκ διαδοχῆς πολλοὺς, καὶ διαχιλίους δυνήσεται σταδίους διανύσαι. Ὅστε ὅπερ ἐκείνῳ τὸ τάχος, τούτῳ ὁ λογισμὸς καὶ ἡ τέχνη παρέσχε μετὰ πλείονος τῆς ὑπερβολῆς· οὐκ ἔχει μὲν γὰρ πόδας ἰσχυροὺς^ε ὁ ἄνθρωπος, ὥστερ ἐκεῖνος, ἔχει δὲ τοὺς ἐκείνου τῶν ἑαυτοῦ οὐκ ἐλάττω αὐτῷ διακονομένους. Τῶν μὲν γὰρ ἀλόγων οὐδὲ ἐν ζώων ἕτερον πρὸς τὴν ἑαυτοῦ χρεῖαν ὑποζεύξει δύναται, ὃ δὲ ἄνθρωπος πάντα ἔπεισι, καὶ διὰ τῆς ποικίλης τέχνης τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθείσης αὐτῷ, πρὸς τὴν μάλιστα προσήκουσαν αὐτῷ οἰκονομίαν ἕκαστον ὑπάγει τῶν ζώων. Εἰ δὲ ἦσαν οὕτως ἰσχυροὶ οἱ πόδες τῶν ἀνθρώπων ὡς οἱ τῶν ἵππων, πρὸς ἕτερα ἂν ἐγένοντο ἀχρηστοί, πρὸς δυσχωρίας, πρὸς ἀκρωρείας, πρὸς ἀναβάσεις δένδρων· ἡ γὰρ ὅλη ταῖς πρὸς τὰ τοιαῦτα βαδίσεσιν ἐμποδίζειν εἴωθεν. Ὅστε εἰ καὶ ἀπαλύτεροι οἱ πόδες αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς πλείους ἐπιτηδείτεροι χρεῖας, καὶ οὕτε διὰ τὴν ἀσθενείαν τι βλάπτονται, τῆς τοῦ ἵπ-

^α Quidam mss. περὶ κόρης ὀφθαλμοῦ καὶ τῆς.

^β Alii κάρφος.

^γ Alii ἐπετελεῖν. Infra Savil. et alii ὑμένα μέσον ὑπέτεινεν

^δ Alii ἰσόμενοι.

^ε Sic Savil. et plurimi mss. Morel. vero ζῶων αὐτὸν πλεον.

^ζ Savil. et alii quidam ἰσχυρότερος.

που δυνάμεως διακονουμένης, καὶ παρὰ τὴν ποικιλίαν τῆς βαθείας πλεονεκτοῦσι. Πάλιν ἐστὶ περὶ τῶ ἀετῶ κοῦφον, ἀλλ' ἐστὶν ἐμὸς λογισμὸς καὶ τέχνη δι' ἧς δύναμαι πάντα τὰ ἱπτάμενα ζῶα κατενεγκεῖν καὶ χειρώσασθαι. Εἰ δὲ βούλει καὶ τὸ ἐμὸν περὶ τὸν ἰδεῖν, ἔχω πολλῶν κορυφώτερον ἐκείνου, οὐ μέχρι δέκα σταδίων καὶ εἰκοσι, οὐδὲ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἀνιπτάμενον τὸν οὐρανὸν, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ ἄνω, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος. Τὰ ἄλλα πάλιν ἐν τῷ σώματι τὰ ὅπλα ἔχει, οἷον ὁ βοῦς τὰ κέρατα, τοὺς δόοντας ὁ ὄς ὁ ἄγριος, τοὺς θνυχας ὁ λέων· ἐμὸι δὲ οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ σώματος τὰ ὅπλα κατέθετο ὁ Θεός, ἀλλ' ἔξω τοῦ σώματος, δεικνύς ὅτι ἡμερον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οὐκ αἰ μοι τούτων τῶν ὅπλων καιρὸς· καὶ γὰρ πολλάκις μὲν αὐτὰ ἀποτίθημι, πολλάκις δὲ μεταχειρίζομαι. Ἰν' οὖν ἐλευθερὸς ὦ καὶ ἀπολευμένος, καὶ μὴ διηνεκῶς ἀναγκάζωμαι βαστάζειν τὰ ὅπλα, ἐποίησεν αὐτὰ κεχωρισμένα τῆς φύσεως εἶναι τῆς ἐμῆς. Οὐ γὰρ μόνον τῷ ψυχῇ ἔχειν λογικὴν κρατούμεν τῶν ἀλόγων, ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι πλεονεκτοῦμεν αὐτῶν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῇ τῆς ψυχῆς εὐγενείᾳ συμβαίνει κατεσκευάσεν ὁ Θεός, καὶ [121] τοῖς ἐπιτάγμασιν αὐτῆς ἐπιτήθειον· καὶ γὰρ τὸ σῶμα τοιοῦτον οὐκ ἁπλῶς ἐποίησεν, ἀλλ' οἷον εἰκὼς εἶναι λογικῇ ψυχῇ διακονούμενον· ὡς εἰ μὴ τοιοῦτον ἦν, σφόδρα ἄν ἐνεποδίσθησαν αἱ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαι· καὶ τοῦτο δὴλον ἐκ τῶν νοσημάτων. Εἰ γὰρ μικρὸν τι παρὰ τραπεζὴ τῆς οἰκείας καταστάσεως αὐτῆς τῆς· σαρκὸς ἢ ἀκρίσθησι, πολλὰ τὸν ἐνεργεῖν τῆς ψυχῆς ἐμποδίζονται· οἷον τὸ λέγει, εἰ θερμότερος ἢ ψυχρότερος ὁ ἐγκέφαλος γένοιτο. Ὡστε πολλὴν καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος ἐστὶν ἰδεῖν τὴν κηδεμονίαν τοῦ Θεοῦ. οὐχ ὅτι μόνον ἐξ ἀρχῆς αὐτὸ βέλτιον ἐποίησε τοῦ νῦν ὄντος, οὐδ' ὅτι καὶ νῦν πρὸς τὸ χρήσιμον αὐτὸ μετεσκεύασεν, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς πολλῶν μείζονα ἀναστήσει δόξαν πάλιν. Εἰ δὲ καὶ ἐτέρωθεν θέλεις μαθεῖν ὅσην περὶ τὸ σῶμα ὁ Θεός· ἐπεδείξατο σοφίαν, ἔρω τοῦτο ὁ μάλιστα πάντων ὁ Παῦλος ἐκληπτότερος φαίνεται συνεχῶς. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Τὰ μέλη πλεονεκτεῖν ἄλλῃων πεποίηκεν, οὐκ ἐν ταῖς αὐτοῖς, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν κάλλει, τὰ δὲ ἰσχυρῶς κρατεῖν παρεσκεύασεν· οἷον καλὸς ὁ ὀφθαλμὸς, ἀλλ' ἰσχυρότεροι οἱ πόδες· τιμὴ ἢ κεφαλὴ, ἀλλ' οὐ δύναται εἰπεῖν τοῖς ποσίν· Χρεῖαν ὁμῶν οὐκ ἔχω. Καὶ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ἐστὶν ἰδεῖν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ βίου παντός. Ὁ γοῦν βασιλεὺς τῶν ὑπηκόων δεῖται, οἱ ὑπηκοοὶ τοῦ βασιλέως, ὥσπερ ἡ κεφαλὴ τῶν ποδῶν. Καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀλόγων τὰ μὲν ἐστὶν ἰσχυρότερα, τὰ δὲ εὐπρεπέστερα, καὶ τὰ μὲν ἡμᾶς τέρπει, τὰ δὲ τρέφει, τὰ δὲ περιβάλλει· οἷον τέρπει μὲν ὁ ταῦς^α, τρέφουσι δὲ θρισκεῖς καὶ ἔες, περιβάλλουσι δὲ πρόβατα καὶ αἰγες, συμπονεῖ δὲ βοῦς καὶ ὄνος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα θεοῦτων μὲν οὐδὲν παρέχει, γυμνάζει δὲ ἡμῶν τὴν δύναμιν, ὡς τὰ ἄγρια θηρία τῶν κυνηγετῶν αὔξει τὴν ἰσχύϊν, καὶ τῷ φόβῳ παιδεύει τὸ γένος ἡμῶν, καὶ προσεκτικώτερον ποιεῖ, καὶ πρὸς θεραπείαν δὲ ἡμῶν οὐκ ὀλίγην φάρμακον ἀπὸ τῶν οἰκείων εἰσάγει σωματίων. Ὡστε ὅταν εἴπῃ σοὶ τις· Πῶς ἄρχων εἰ τῶν ἀλόγων φοβούμενος λέοντα; εἰπὲ πρὸς αὐτόν, ὅτι Παρὰ τὴν ἀρχὴν οὐχ οὕτω τὰ πράγματα διέκειτο, ὅτε εὐδοκίμουν παρὰ τῷ Θεῷ, ὅτε ἐν παραδείσῳ διέτριβον· ἀλλ' ἐπειδὴ προσέκρουσα τῷ Δεσπότη, ὑπεύθυνος ἐγενόμην τοῖς δούλοις· καὶ οὐδὲ νῦν ὀλοχερῶς, ἀλλ' ἔγω τινὰ τέρην δι' ἧς κρατῶ τῶν θηρίων. Οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν οἰκίων γίνεται τῶν μεγάλων, ὅτε οἱ υἱοὶ, καὶ εὐγενεῖς ὧν, ὡς δὲ ἀτελεῖς, πολλοὺς τῶν δούλων

^a Savil. et quatuor mss. ταῶν.

δεδοικισιν· ὅταν δὲ καὶ προσκεκρουχότας ὧσιν, ἐπιτείνεταί· ἄλλῃον ἢ ἄγωνία. Ταῦτα καὶ περὶ ὄρεων^b καὶ σκορπίων καὶ ἐχιδνῶν ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἡμῶν ἐστι φοβερά.

ε'. Οὐκ ἐπὶ τοῦ σώματος δὲ τοῦ ἡμετέρου μόνον, οὐδὲ ἐπὶ τῶν βίων τῶν διαφόρων, οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἀλόγων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ δένδρων ἐστὶν ἰδεῖν τὴν ποικιλίαν ταύτην· καὶ τὸ πάντων εὐτελέστερον ἰδοὶ τις ἂν κατὰ τοῦ μείζονος ἔχον ὑπεροχὴν, καὶ οὐ πάντα ἐν ἅπασιν ὄντα, ἵνα πάντα ἡμῶν ἀναγκαῖα ἦ, καὶ τοῦ Δεσπότης τὴν ποικιλίαν σοφίαν ἴδωμεν. Μὴ τοῖνον κατηγορεῖ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν φθορὰν τοῦ σώματος, ἀλλὰ διὰ [122] τοῦτο μᾶλλον αὐτὸν προσκύνει, καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς κηδεμονίας αὐτὸν θαύμαζε· τῆς σοφίας μὲν, ὅτι ἴσχυσεν ἐν οὕτω φθορᾷ σώματι τοσαύτην ἐπιδείξασθαι ἁρμονίαν· τῆς κηδεμονίας δὲ, ὅτι διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ὠφέλειαν φθορὴν αὐτὸ ἐποίησεν, ἵνα αὐτῆς κατασταλῇ τὸ φύσιμα, καὶ τὴν ἀπόνοιαν καθέλῃ^c. Τί οὖν οὐκ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸ τοιοῦτον ἐποίησε ὁ Θεός, φησὶν; Ἀπολογούμενός σοι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ μονονοῦχ^d λέγων διὰ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, ὅτι Ἐγὼ μὲν σε ἐπὶ μείζονα ἐκάλουν τιμῇ, σὺ δὲ σαυτὸν ἀνάστην κατέστησας· τῆς δωρεᾶς, ἐκπεσὼν τοῦ παραδείσου· πλὴν ἀλλ' οὐδὲ οὕτω περιόφθαλ^e σε, ἀλλὰ διορθώσωμαί σου τὸ ἀμάρτημα, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν σε ἀνάξω. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο σε ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀφήκα^d στήσθαι καὶ διατρίβεισθαι, ἵνα ἐν τῷ πλήθει τοῦ χρόνου μόνιμός σοι γέννηται τῆς ταπεινοφροσύνης ἢ διδασκαλίας, καὶ μηδέποτε τὴν προτέραν ἔνοιαν ἀναλάβῃς. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, καὶ τῆς κηδεμονίας αὐτὸν ἀμειψόμεθα ἀμοιβήν· ἡμᾶς ὠφελοῦσαν πάλιν, καὶ τῆς ἐντολῆς, ὑπὲρ ἧς συχνῶς ὁμῖν διαλέγομαι, πολλὴν ποιησώμεθα τὴν σπουδὴν. Οὐδὲ γὰρ ἀποστήσομαι ἕως ἂν κατορθώσητε, ἐπειδὴ τὸ ζητούμενον ἡμῖν οὐ τοῦτο ἐστίν, ἢ ὀλίγας εἰπεῖν, ἢ πολλάκις, ἀλλὰ μέχρι τότε λέγειν, ἕως ἂν ὁμᾶς πείσωμεν. Πρὸς μὲν οὖν Ἰουδαίους ὁ Θεός ἐλεγε διὰ τοῦ προφήτου· *Εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, ἵνα τί μοι νηστεύετε; πρὸς ὁμᾶς δὲ εἶπ' δι' ἡμῶν· Εἰ εἰς ὄρκους καὶ ἐπιτοχίας νηστεύετε, ἵνα τί νηστεύετε; Πῶς γὰρ τὸ Πάσχα ὀφείμεθα τὸ ἱερὸν; πῶς τὴν θυσίαν δεξόμεθα τὴν ἁγίαν; πῶς τῶν θαυμαστῶν κοινωνήσωμεν μυστηρίων διὰ τῆς γλώττης, δι' ἧς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ κατεπατήταμεν, διὰ τῆς γλώττης, δι' ἧς τὴν ψυχὴν ἐμολύναμεν; Εἰ γὰρ πορφυρίδα τις βασιλικὴν οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο χερσὶ διέξασθαι μεμιασμέναις, πῶς σῶμα Δεσποτικὸν δεξόμεθα ἀκαθάρτην γενομένην γλώττη; Ὅ μὲν γὰρ ὄρκος τοῦ Πονηροῦ, ἢ δὲ θυσία τοῦ Δεσπότη. Τίς οὖν κοινωρία φωτὶ πρὸς σκότος, ἢ τίς συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν; Ὅτι μὲν οὖν ἐσπουδάκατε ταύτης ἀπαλλαγῆναι τῆς παρανομίας, οἶδα σαφῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ καθ' αὐτὸν ἔκατος οὐκ ἂν εὐκόλως αὐτὸ κατορθώσετε, ποιησώμεθα φραγτρίαν καὶ συμπορίας, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν συμποσιῶν οἱ πένητες ποιοῦσιν, ἐπειδὴ αὐτῶν ἕκαστος ἐστὶ ἄνωγ ὀλόκληρος γενέσθαι μὴ δύνηται, συναλθόντες ἅπαντες ἐξ ἐράνου τὴν εὐωχίαν εἰσφέρουσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν· ἐπειδὴ καθ' αὐτοὺς ἔσμεν ῥάθυμοι, συμπορίας ποιήσαντες ἀλλήλους παρεγγυώμεν εἰσφέρειν συμβουλήν, καὶ παραγγέλιαν, καὶ παράκλησιν, καὶ ἐπιτίμησιν, καὶ ὑπόμνησιν, καὶ ἀπειλήν, ἵνα ἐκ τῆς ἐκάστου σπουδῆς ἅπαντες κατορθώ-*

^b Sic Morel. et quatuor mss. Savil. ei alii καὶ ἐπὶ ὄρεων.

^c Savil. καθέλῃ, alii quous mss. καταθλίβῃ. Mox idem ἀντίον κατεσκεύασας.

^d Alii habent elansa pro ἀφήκα. Ibid. quidam mss. χρόνον νέμος σοι γέννηται. Mox alii ἔνοιαν λάβῃς.

ratio et ars, per quam possum omnia volentia detrahere animalia et capere. Si vero vis et aliam meam videre: habeo illa multo leviorē, non usque ad stadia decem, vel viginti, nec usque ad cælum, sed super ipsum cælum evolantem et super cælum cœli superius, ubi est Christus in dextra Dei sedens. Bruta rursus in corpore gerunt arma: puta hos cornua, dentes aper, ungues leo; mihi vero non in corporis natura Deus arma reposuit, sed extra corpus, demonstrans quod animal mite sit homo, et quod non mihi semper horum tempus armorum: etenim frequenter quidem ipsa depono, nonnunquam autem manibus sumo. Ut igitur liber et absolutus sim, ne semper gestare cogar arma, a natura mea separata fecit ipsa Deus. Non enim tantum, quia naturam habemus rationalem, bruta superamus, sed et corpore ipsis præstamus: et hoc enim animæ generositati conveniens, et mandatis ejus idoneum Deus præparavit: etenim corpus tale non temere fecit, sed quale decet esse rationali naturæ ministrans: quod nisi tale esset, vehementer impeditæ fuissent animæ operationes; et hoc ex ægritudinibus manifestum. Si enim modicum quid a propria constitutione averatur ipse carnis status, multæ ex animæ operationibus impediuntur, puta si calidius vel frigidius cerebrum fiat. Itaque et ex corpore multam Dei providentiam cernere licet, non tantum quoniam ab initio ipsum melius, quam nunc est, Deus fecit, sed quoniam et ad gloriam multo majorem rursus resuscitabit. Si vero et aliunde discere vis, quantam Deus sapientiam circa corpus demonstraverit, dicam hoc, quod omnium maxime Paulus admirari assidue videtur. Quid autem hoc est? Membra alterum alteri præstare fecit, non in iisdem, sed hæc quidem pulchritudine prævalere statuit, illa vero robore: puta, pulcher oculus, sed fortiores pedes: pretiosum caput sed dicere non potest pedibus, vobis opus non habeo (1. Cor. 12. 21). Hoc et in brutis cernere licet, hoc et in tota pariter vita. Rex igitur subditis opus habet, subditi rege, sicut caput pedibus. Et rursus in brutis hæc quidem sunt fortiora, hæc autem speciosiora; hæc nos delectant, hæc autem amiciunt: puta delectat pavo, nutriunt gallinæ ac sues; oves autem vestiunt et capræ, collaborant bos et asinus. Sunt autem et alia, quæ horum quidem nihil præbent, exercent autem virtutem nostram, ut feræ venatorum augment fortitudinem et timore genus nostrum erudiunt, et cautius reddunt, nec modicum ad medicinam tributum nobis de propriis conferunt membris. Itaque cum tibi quis dixerit, quomodo brutorum es dominus, qui times leonem? responde ab initio non ita se res habuisse, quando apud Deum in existimatione erant homines, quando in paradiso morabantur; sed postquam Dominum offendi, servis factus sum obnoxius, non tamen omnino, sed habeo aliquam artem per quam feras superem. Sic et in domibus magnis usu venit, ut filii, quamvis nobiles sint, dum parum valent auctoritate, servorum multos formident; cum autem et peccaverint, multo magis anxietas intenda-

tur. Hæc et de serpentibus et scorpiis et viperis licet dicere, quod propter peccatum nobis sint terribiles.

5. Nec vero tantum in corpore nostro conditionibusque variis, et in brutis, verum et in arboribus varietatem hanc spectare licet, et omnium vilissimam sæpe videas majorem superare, nec omnia in singulis esse, ut omnia nobis sint necessaria, et variam Domini noverimus sapientiam. Noli igitur Deum propter corporis corruptionem accusare, sed propter hoc magis ipsum adora, et sapientiam et providentiam ipsius admirare: sapientiam quidem, quoniam in tam corruptibili corpore tantam potuit harmoniam exhibere; providentiam vero, quoniam ipsum corruptibile ad animæ fecit utilitatem, ut ipsius tumorem comprimit, et superbiam castiget. Quare igitur non ab initio ipsum tale fecit Deus, inquit aliquis? Excusans se tibi per ipsa opera, et tantum non dicens per eventum: Ego quidem te ad majorem vocabam honorem, tu vero te ipsum monere indignum reddidisti, paradiso excidens; verumtamen neque sic te despiciam, sed peccatum tuum corrigens in cælum reducam. Etenim propterea te tabescere et corrumpi tantum temporis perdisti, ut in temporis prolixitate stabilis tibi fiat humilitatis disciplina, et nunquam priorem resumās mentem. Pro his omnibus igitur gratias agamus benigno Deo, et pro tali cura gratiam rependamus, quæ nobis etiam sit utilis: et mandati, de quo vobis sæpius disserui, studium habeamus maximum. Neque enim desistam, donec illud expedieritis: quoniam hoc non queritur a nobis, patrisne an multis utamur admonitionibus, sed ut eo usque moneamur, donec vobis persuaserimus. Judæis quidem Deus per prophetam dicebat: Si autem iudicia et contentiones jejunatis, ut quid jejunatis (Isai. 58. 4. 5)? Per nos vero vobis dicet, Si ad iuramenta et perjuriam jejunatis, ut quid jejunatis? Quomodo enim sacrum videbimus pascha? quomodo sanctum suscipiemus sacrificium? quomodo mirabilibus communicabimus mysteriis lingua illa qua Dei legem conculcaverimus, lingua illa, qua animam contaminaverimus? Si nemo namque purpuram regalem manibus accipere iniquitatis auderet, quomodo Doctricum corpus lingua polluta suscipiemus? Juramentum enim maligni, sacrificium vero Domini. Quæ igitur communicatio luci ad tenebras, vel quæ convenientia Christo ad Belial (2. Cor. 6. 14. 15)? Quod igitur hæc liberati impietate studueritis, manifeste scio; sed quoniam per seipsum non facile quisque illud expedire potest, faciamus sodalitia et classes: et quod in convivii pauperes faciunt, quoniam non potest quisque solus convivium exhibere perfectum, convenientes omnes ex symbolo convivium conferunt: hoc et nos faciamus, quando per nos ipsos torpidi sumus, divisus inter nos curis ex pacto statuentes conferre consilium, monitionem, exhortationem, increpationem, minas, ut ex singulorum studio omnes recte agamus. Quoniam enim proximorum res acutius videmus quam

* Quilam Mass: *regula*, loco, *stabilis*.

nostras, non alios custodiamus, et nostri illis custodiam mandemus, et hoc pulchrum faciamus certamen, ut ita turpem hanc consuetudinem superantes, cum fiducia ad hanc sanctam veniamus solemnitatem, et sancti participes simus sacrificii cum beata

spe, et conscientia bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria una cum Sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

ADHUC AD DEUM GRATIARUM ACTIO PRO ACCEPTA VENIA COMMISSORUM CONTRA IMPERATOREM :
ET NATURALIS DE MUNDO SERMOCINATIO : ET QUOD HOMINEM CREANS DEUS LEGEM IPSI NATURALEM INDIDERIT : ET DE JURAMENTO OMNI DILIGENTIA VITANDO.

~~REMONO~~

DOMILIA XII.

1. Et heri dixi, Benedictus Deus, et hodie hoc ipsum rursus dicam. Etsi enim gravia præterierunt, tamen gravium memoria ne prætereat, non ut doleamus, sed ut gratias agamus. Si enim malorum memoria manserit, malorum experientia numquam urgebit. Quid enim experientia opus est, cum memoria nos corrigit? Sicut igitur submergi nos Deus non permisit præsentibus procellis, sic neque nos ipsos illis sublati solvi sinamus. Consolatus est nos tunc morerentes, gratias ipsi nunc lætantes agamus: consolatus est suspirantes, neque deseruit: igitur neque nos ipsos prospere agentes prodamus, in torporem declinantes: nam scriptum est: *Recordare temporis famis in die satiatis* (Eccli. 18. 25). Recordemur itaque temporum tentationis et nos in die remissionis; quin et in peccatis hoc ipsum faciamus. Et si peccaveris, et tibi peccata Deus remiserit, veniam quidem suscipe, et gratias age; peccati vero ne obliviscere, non ut te ipsum cogitatione consumas, sed ut animam doceas non lascivire, neque rursus in eadem relabi. Sic et Paulus fecit: cum enim dixisset: *Fidelem me existimavit, ponens in ministerio*, intulit: *Qui prius blasphemus fui et persequutor, et contumeliosus* (1. Tim. 1. 12. 13). Traducatur, inquit, vita servi, ut appareat humanitas domini. Etsi enim peccatorum veniam accepi, non tamen ejicio peccatorum memoriam. Nec solum Domini hoc benignitatem demonstrabat, sed et illum clariorem faciebat. Cum enim didiceris, quis prius fuerit, tunc ipsum magis admiraberis: et cum videris ex quo quis factus fuerit, tunc ipsum magis commendabis: et si nullum peccaveris, mutatus inde bonam spem habebis: nam præter dicta, et in desperatione positos exemplum allicit et exurgere facit. Quod quidem et in civitate nostra erit: omnia enim quæ contigerunt, et virtutem vestram demonstrant, qui per poenitentiam tantum iræ depellere potueritis; et Dei clementiam prædicant, qui ob modicam conversionem, tantam nubem imminentem abstulit: in desperatione quoque positos omnes excitat, discentes ex rebus nostris eum, qui ad sublimia et ad Dei auxilium respiciat, quamvis infiniti undique fluctus obstreperant, submergi non posse. Quis enim vidit, quis audivit umquam nostris casibus similia? quotidie civitatem nostram cum suis habitatoribus funditus tollendam esse suspicabamur: sed cum diabolus navigium submergere sperabat, tunc puram reddidit Deus tranquillitatem. Ne igitur obliviscamur magnitudinis malorum, ut beneficiorum a Deo colla-

torum magnitudinem recordemur: etenim qui morborum naturam nescit, medici artem numquam sciet. Hæc et pueris nostris dicamus, et in mille mittamus generationes, et omnes discant, quomodo diabolus et civitatis solum delere studuerit, et quomodo ipsam Deus lapsam et jacentem rursus erigere potuerit, neque ullum pati damnum concesserit, ad hoc et timorem sustulerit, et repulerit cum multa celeritate periculum. Etenim hebdomada præterita facultates diripi omnes expectabamus, et milites nobis immitti, et infinita alia mala suspicabamur; sed ecce illa omnia præterierunt, tamquam nubes, et velut umbra præteriens, et sola calamitatum expectatione puniti sumus; imo vero nec puniti sumus, sed correcti et meliores facti, quia Deus Imperatoris cor emollivit. Dicamus igitur semper et quotidie: Benedictus Deus, et cum majori studio synaxi vacemus, et curramus ad ecclesiam, unde utilitatem tantam accepimus. Scitis enim ab initio quo confugeritis, quo concurreritis, unde facta sit nobis salus. Teneamus igitur sacram ancoram, et sicut in tempore periculorum nos non prodidit, sic neque nos ipsam in tempore remissionis relinquamus; sed cum cura maneamus, et quotidie faciamus conventus precesque, divinaque audiamus eloquia: et quod impendebamus otium satagentes et curiose sciscitantes, e castris profectos circumcurrentes, pro instantibus malis curam gerentes, hoc totum divinas leges audiendo impendamus, non autem in importunas et inutiles exercitationes, ne rursus in illius negotii necessitatem nos ipsos redigamus.

2. Tribus igitur præteritis diebus unum cognitionis Dei modum querebamus, ipsumque in finem deduximus, interpretantes, quomodo *Cæli narrant gloriam Dei* (Psal. 18. 2): et quale tandem sit Pauli dictum, *Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* (Rom. 1. 20): et demonstravimus, quomodo a creatura mundi, et quomodo per cælum et terram et mare Creator glorificatur. Hodie vero paulisper in hanc rursus philosophati materiam, ad alium transibimus sermonem: non enim tantum fecit mundum, sed etiam ut factus operaretur, effecit: neque totum immobilem dimittens, neque totum jubens moveri, sed cælum quidem immotum permansit, sicut propheta inquit: *Qui statuit cælum tamquam testudinem, et extendit ipsum tamquam tentorium super terram* (Isai. 40. 22): sol vero cum reliquis sideribus quotidie currit: et rursus terra fixa est, aquæ vero semper moventur: nec aquæ tantum, sed et nubes, et imbres frequentes et successivi tempore proprio

σωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῶν πλησίων δεξιότερον βλέπομεν ἢ τὰ ἡμέτερα, ἡμεῖς ἐτέρους φυλάττωμεν, καὶ τὴν ἡμετέραν φυλακὴν ἐπιτρέψωμεν ἐκείνοις, καὶ τὴν καλὴν διμύλλαν ταύτην ποιησώμεθα, ἵνα οὕτω περιγεγόμενοι τῆς πονηρᾶς ταύτης συνθηλαίᾳ, [125] μετὰ παύσεως ἐπὶ

τὴν ἀγίαν ταύτην ἔλωμεν ἑορτὴν, καὶ τῆς ἀγίας μετέσχωμεν θυσίας μετὰ χρηστῆς ἐλπίδος, καὶ συνειδότος ἀγαθοῦ, χάριτι καὶ φιланθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἔτι εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἡμαρτημάτων εἰς τὸν βασιλεῖα καὶ φυσιο-
λογία περὶ τῆς κτίσεως· καὶ ὅτι ποιήσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον νόμον φυσικὸν ἐγκατέθηκεν αὐτῷ· καὶ
περὶ τοῦ πάσης σπουδῇ ἀπέχεσθαι τῶν ὁρῶν.

Ὁμιλία ιβ'.

α'. Καὶ χθὲς εἶπον, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ σήμερον τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐρῶ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ δεινὰ παρῆλθεν, ἀλλ' ἡ μνήμη τῶν δεινῶν μὴ παρερχέσθω, οὐχ ἵνα ἀλγῶμεν, ἀλλ' ἵνα εὐχαριστῶμεν. Ἐν γὰρ ἡ μνήμη τῶν δεινῶν μνήμη· ἡ πείρα τῶν δεινῶν οὐδέποτε ἐπιστήσεται. Τί γὰρ δεῖ τῆς πείρας, τῆς μνήμης ἡμᾶς σωφρονίζούσης; Ὡς περ οὖν οὐκ ἀφῆκεν ἡμᾶς ὁ Θεός καταποντισθῆναι παρόντων τῶν λυπηρῶν, οὕτω μὴ ἀφῶμεν ἑαυτοὺς ἐκλυθῆναι παρελθόντων ἐκείνων. Παρεκάλειεν ἡμᾶς ἀθυροῦντας τότε, εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ χαίροντες νῦν· παρεμυθίζοντες ὀδυνομένους καὶ οὐ προέδωκε, μὴ τοῖνυν μὴδὲ ἡμεῖς ἑαυτοὺς εὐθυνομένους προδῶμεν, εἰς ῥαθυμίαν ἐκκλίνοντες. Μνησθητι γὰρ καιρὸν λιμοῦ, φρεσίν, ἐν ἡμέρᾳ πλησμονῆς. Μνησθώμεν οὖν καιρὸν ἡμαρτημάτων δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶμεν. Κἂν ἀμάρτης καὶ συγχώρησι σοὶ τὴν ἁμαρτίαν ὁ Θεός, τὴν μὲν συγχώρησιν δέξαι καὶ εὐχαρίστησον, τῆς δὲ ἁμαρτίας μὴ ἐπιλάθῃ, οὐχ ἵνα σαυτὸν κατατρυχῇ τῷ λογισμῷ, ἀλλ' ἵνα τὴν ψυχὴν παιδεύσῃ καὶ σιμῇ μὴδὲ περιπίπτειν πάλιν τοῖς αὐτοῖς. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν· εἰπὼν γὰρ ὅτι, *πιστόν με ἠγήσατο θέμενος εἰς διακονίαν*, ἐπήγαγε, *τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον καὶ διώκην καὶ ὀβριστήν*. Ἐκπομπεύσθω, φησὶν, ὁ βίος τοῦ οἰκτοῦ, ἵνα φανῇ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότου. Εἰ γὰρ καὶ συγχώρησιν ἔλαβον τῶν ἡμαρτημάτων, ἀλλὰ τὴν μνήμην οὐκ ἐκβάλλω τῶν ἡμαρτημάτων. Οὐ τοῦ Δεσπότου δὲ τὴν φιλανθρωπίαν ἰδεῖναι τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ λαμπρότερον ἐποίησι. Ὅταν γὰρ μάθῃς τίς ἦν ἔμπροσθεν, τότε αὐτὸν θαυμάσεις πλέον· καὶ ὅταν ἴδῃς ἐκ τίνος τίς ἐγένετο, τότε αὐτὸν ἀποδέξῃ μεζίζονω· κἂν μεγάλη ἦς ἡμαρτηκώς, χρηστὰς ἔξεις ἐντεῦθεν τὰς ἐλπίδας μεταβαλλόμενος· πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένοις, καὶ τοὺς ἐν ἀπογνώσει τὸ ὑποδείγμα τοῦτο παρακαλεῖ καὶ ἀνίστασθαι ποιεῖ. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς πόλεως ἔσται τῆς ἡμετέρας· τὰ γὰρ συμβάντα ἅπαντα τὴν τε ἀρετὴν ὁμῶν δείκνυσσι, δυνηθέντων διὰ τῆς μετανόας τοσαύτην ἐργὴν ἀποκρούσασθαι, τὴν τε τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν κηρύττει, ἐξ ὁλγῆς τῆς ἐπιστροφῆς τοσοῦτον παρενέγκαντος νέφος, τοὺς τε ἐν ἀπογνώσει πάντας ἀνίστησι μαθόντας ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὅτι τὸν [124] ἄνω καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ βλέποντα ῥοπὴν, κἂν μυρία περιστῇ παντὶ ἀχόθεν κύματα, καταποντισθῆναι οὐκ ἐνι. Τίς γὰρ εἶδε, τίς ἤκουσεν ποτε τὰ ἡμέτερα πάθῃ; ἐκ βάθρων αὐτῶν καθ' ἑκάστην προσδοκῶμεν ἡμέραν ἀναπαυθῆσθαι τὴν πόλιν ἡμῖν μετὰ τῶν ἐνοικοῦντων· ἀλλ' ὅτε ἤλπιζε καταποντίζεσθαι τὸ σκάφος ὁ διάβολος, τότε καθαρὰ γαλήνην ἐποίησεν ὁ Θεός. Μὴ τοῖνυν ἐπιλανθανώμεθα τοῦ μεγέθους τῶν δεινῶν, ἵνα μνημονεύωμεν τοῦ μεγέθους τῶν εὐεργεσιῶν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένων· καὶ γὰρ ὁ μὴ εὐδὸς τοῦ νοστήματος τὴν φύσιν, οὐκ εἴσεται

τοῦ ἱατροῦ τὴν τέχνην. Ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς παῖδας λέγωμεν τοὺς ἡμετέρους, καὶ εἰς μυρία παραπέμψωμεν γενεάς, ἵνα μάθουσιν ἅπαντες πῶς ἐσπούδασεν ὁ διάβολος καὶ τὸ ἔδαφος ἀφανίσαι τῆς πόλεως, καὶ πῶς ἴσχυσεν ὁ Θεός πεπτωκυῖαν αὐτὴν καὶ καίμενην ἐπ' ὕψεσι στήσαι πάλιν, καὶ μὴδὲ τὴν τυχοῦσαν συγχωρῆσαι γενέσθαι βλάβην, ἀλλὰ καὶ τὸν φόβον ἀνείλε, καὶ τὸν κίνδυνον ἀπεκρούσατο μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους. Καὶ γὰρ τῇ παρελθούσῃ ἑβδομάδι τὰς οὐσίας δημεύσθαι προσδοκῶμεν ἅπαντες, καὶ στρατιώτας ἡμῖν ἐπαφίσθαι, καὶ μυρία ἕτερα ὠνευροπολοῦμεν δεινὰ· ἀλλ' ἰδοὺ πάντα ἐκεῖνα παρῆλθεν, ὥς περ νέφος καὶ ὥς περ σκία παρατρέχουσα, καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῶν δεινῶν ἐκολάσθημεν μόνον· μάλλον δὲ οὐκ ἐκολάσθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐπαιδεύθημεν καὶ βελτίους γεγόναμεν, τοῦ Θεοῦ τὴν καρδίαν τοῦ βασιλεῖος μαλάξαντες. Λέγωμεν τοῖνυν διαπαντὸς καὶ καθ' ἡμέραν, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ μετὰ πλείονος σπουδῆς τῇ συνάξει προσέχωμεν, καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τρέχωμεν, ὅθεν ἐκαρπώσασθε τὴν ὠφέλειαν. Ἰστε γὰρ ἐν ἀρχῇ ποῦ κατεφύγετε, ποῦ συνεδράματε, πόθεν ἡμῖν ἡ σωτηρία ἔγγονεν. Ἐχώμεθα τοῖνυν τῆς ἱερᾶς ἀγκύρας, καὶ καθάπερ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κινδύνων ἡμᾶς οὐ προέδωκεν, οὕτω μὴδὲ ἡμεῖς αὐτὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνέσεως καταλίπωμεν, ἀλλὰ μένωμεν μετὰ ἀκριθείας, καὶ τὰς συνάξεις καὶ τὰς εὐχὰς καὶ τὴν τῶν θείων λογίων ἀκρόασιν ποιῶμεθα καθ' ἡμέραν, καὶ τὴν σχολὴν ἣν ἀνηλίσκαμεν περιεργαζόμενοι, πολυπραγμονοῦντες, τοὺς ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου περιτρέχοντες, σπουδάζοντες ὑπὲρ τῶν ἐπιμειμένων κακῶν, ταύτην ἀναλώσωμεν ἅπαντα εἰς τὴν τῶν θείων νόμων ἀκρόασιν, ἀλλὰ μὴ εἰς ἀκαίρους καὶ ἀνόνητους διατριβάς, ἵνα μὴ πάλιν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀσχολίας ἐκείνης ἑαυτοὺς καταστήσωμεν.

β'. Ἐν μὲν οὖν ταῖς παρελθούσαις τρισὶν ἡμέραις ἐνα θεωρησίας ἐξητάσαμεν τρόπον, καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτὸν ἡγάγομεν, ἐρμηνεύοντες πῶς *οἱ οὐρανοὶ διεγούονται τὴν δόξαν Θεοῦ*, καὶ τί ποτὲ ἔστι τὸ παρὰ τοῦ Παύλου λεγόμενον, *ὅτι τὰ ὁράματα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται*, καὶ ἰδεῖν μυνεν πῶς ἀπὸ κτίσεως κόσμου, καὶ πῶς δι' οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης ὁ Δημιουργὸς δοξάζεται. Τήμερον δὲ ὀλίγα πάλιν εἰς αὐτὴν ταύτην φιλοσοφῆσαντες τὴν ὑπόθεσιν, ἐφ' ἑτέρον βασιούμεθα λόγον· οὐ γὰρ μόνον ἐποίησεν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ γενομένην ἐργάσασθαι παρεσκεύασεν, οὐτε πᾶσαν ἀκίνητον ἀφελς, οὐτε πᾶσαν κινεῖσθαι καλεῦσας· ἀλλ' οὐρανὸς μὲν ἀκίνητος ἔστηκε, καθάπερ ὁ προφήτης [125] φησὶν, *Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὥσπερ καμάρων, καὶ διατείνας αὐτὸν ὥσπερ σκηνὴν ἐπὶ τῆς γῆς*· ὁ δὲ ἥλιος μετὰ τῶν ἄστρων τῶν λοιπῶν καθ' ἑκάστην τρέχει τὴν ἡμέραν· καὶ γῆ πάλιν κέπηγε, τὰ δὲ ὕδατα βαδίζει διαπαντός· οὐχ ὕδατα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ νεφέλαι καὶ ὄμβροι συνεχεῖς καὶ ἐπὶ ἀλλήλοις κατὰ τὴν οἰκίαν ἀποδιδόμενοι καιροῦ· καὶ μία μὲν ἡ τῶν ὁρῶν

φύσις, διάφορα δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν γινόμενα. *· καὶ γὰρ ἐν θμπελῶν γίνεται οἶνος ὁ ὑπότος, καὶ ἔλαιον ἐν ἐλαίᾳ, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ φυτοῖς πρὸς τοὺς αὐτῶν μεθίσταται χυμοὺς. Καὶ μίᾳ δὲ τῆς γῆς ἡ γαστήρ καὶ διαφόρους φέρει καρπούς· καὶ μίᾳ μὲν ἡ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος θερμὴ καὶ διαφόρους ἅπαντα πεπαίνει, τὰ μὲν βραδύτερον, τὰ δὲ ταχύτερον πρὸς ἀκμὴν ἀγούσα. Τίς οὐκ ἂν ταῦτα ἐκπλαγείη καὶ θαυμάσει; μᾶλλον δὲ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι προκλήρη αὐτὴν καὶ διάφορον κατεσκεύασεν, ἀλλ' ὅτι καὶ κοινὴν αὐτὴν προσέθηκεν ἅπασι, καὶ πλουσίοις καὶ πένησι, καὶ ἁμαρτωλοῖς καὶ δικαίοις. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν, ὅτι *Τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους*· καὶ μυρίων αὐτῆς ζώων ἐμπλήσας, καὶ φυσικὰ τοῖς ζώοις ἐνθεὶς ἦθη, τὰ μὲν μιμεῖσθαι, τὰ δὲ φεύγειν ἐκέλευσεν. Οἶόν τι λέγω· φιλόπονον ἐστὶν ὁ μύρμηξ, καὶ ἐπίπονον ποιεῖται τὴν ἐργασίαν· ἂν τοίνυν προσέχης, μεγίστην παρὰ τοῦ ζώου δέξῃ παραίνεσιν, ὥστε μὴ καταμαλακίεσθαι μηδὲ φεύγειν ἰδρύτας καὶ πόλους. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ τὸν ὀκνηρὸν πρὸς ἐκεῖνον ἐπέμψε λέγουσα· *Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὀκνηρὲ, καὶ ζητήσωσιν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γένου ἑκείνου σοφώτερος*. Οὐ βούλει, φησὶ, παρὰ τῶν Γραφῶν *β* μαθεῖν ὅτι καλὸν τὸ ἐργάζεσθαι, καὶ ὅτι ὁ μὴ ἐργαζόμενος οὐδὲ ἐσθίειν ὀφείλει; οὐ βούλει παρὰ τῶν διδασκάλων ἀκοῦσαι τοῦτο; παιδεύθῃτι παρὰ τῶν ἀλόγων. Οὕτω καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις ποιούμεν, πολλάκις τοὺς μαζόντας καὶ ἐντιμωτέρους εἶναι δοκοῦντας, ἐπειδὴν ἁμάρτανται, παιδῖος νήφουσι προσέχειν παρακαλεσόμεθα λέγοντες· *Βλέπε τὸν * μικρότερόν σου πῶς ἐστὶ σπουδαῖος καὶ διεγχευμένος*.

Καὶ σὺ τοίνυν παρὰ τοῦ ζώου τοῦτου μεγίστην λάβε φιλοπονίαν παραίνεσιν, καὶ θαύμασόν σου τὸν Δεσπότην, μὴ ἐπειδὴ ἥλιον ἐποίησε μόνον καὶ οὐρανὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ μύρμηκα ἐποίησεν· εἰ γὰρ καὶ βραχὺ τὸ ζῶον, ἀλλὰ τοῦ μεγέθους τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ πολλὴν ἔχει τὴν ἀπόδειξιν. Ἐνόησον γοῦν πῶς ἐστὶ συνετὸν, καὶ θαύμασον, πῶς ἴσχυται ὁ Θεὸς ἐν οὕτω βραχεὶ σῶματι τοσαύτην ἐγκρατεῖναι ἐργασίαν ἐπιθυμίαν ἀδιάπτωτον. Καὶ ἀπὸ τοῦτου μὲν τὸ φιλόπονον, ἀπὸ δὲ τῆς μελιτῆς καὶ τὸ φιλόκαλον καὶ τὸ φιλόπονον μάθανε καὶ τὸ φιλόκληρον. Καὶ γὰρ ἐκεῖνον οὐχ ἑαυτῇ μᾶλλον ἢ ἡμῖν ποιεῖ καὶ τάλαιπωρεῖται καθ' ἐκάστην ἡμέραν· ὁ μάλιστα ἴδιον Χριστιανῷ, τὸ μὴ τὰ ἑαυτοῦ ζητεῖν, ἀλλὰ τὰ τῶν ἐτέρων. Ὅπερ οὖν ἐκεῖνη πάντα περιπίπτει τοῖς λειμῶνας, ἵνα ἐτοίμην ἐτέρῳ παρασκευάσῃ τράπεζαν· οὕτω καὶ σὺ ποιήσον, ἄνθρωπε, κἂν χρήματα συλλέγῃς, εἰς ἑτέρους δαπάνησον, κἂν λόγους διδασκαλίας ἔχῃς, μὴ κατορύξῃς, ἀλλὰ πρόβας [126] εἰς μέσον τοῖς δεομένοις, κἂν ἕτερον ἔχῃς πλεονέκτημα, γένου χρήσιμος τοῖς δεομένοις τῶν σὺν ἀπολαύειν πόνον. Οὐχ ὀρᾷς ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα τῶν ἄλλων ἐστὶν ἐντιμωτέρα ζώων ἡ μελίττα, οὐκ ἐπειδὴ ποιεῖ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἑτέροις ποιεῖ; ἐπεὶ καὶ ὁ ἀράχνης ποιεῖ καὶ τάλαιπωρεῖται καὶ λεπτὰ διατείνει κατὰ τοὺς τοίχους ὑφάσματα πᾶσαν γυναικῶς σοφίαν ὑπερβάλλοντα, ἀλλ' ἐστὶν ἄξιμον τὸ ζῶον, ἐπειδὴ τὸ ἔργον ἡμῖν οὐδαμῶν χρησίμου. Τοιοῦτοί εἰσι οἱ ἑαυτοῖς κάμνοντες καὶ τάλαιπωροῦμενοι. Μίμησαι τῆς περισσευῆς τὸ ἀκέραιον, μίμησαι τοῦ θνους, τὸ φιλοδέσποτον καὶ τοῦ βοῦς, μίμησαι τῶν ὀρνίθων, τὸ ἀμέριμον· ἐστὶ

γὰρ, ἐστὶ μεγάλη ἀπὸ τῶν ἀλόγων καρπώσασθαι εἰς ἡθῶν διόρθωσιν. Ἀπὸ τούτων καὶ ὁ Χριστὸς ἡμῖν διαλέγεται τῶν ζώων· *Γίνεσθε γὰρ ὁρνοίμοι*, φησὶν, *ὡς οἱ ὄρνεοι, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περισσευαί*. Καὶ πάλιν· *Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, οὗτοι οὐ σπεῖρει οὐδὲ θερίζει, καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτὰ*. Καὶ ὁ προφήτης δὲ ἐντρέπων τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους, οὕτω πῶς φησὶν· *Ἔγνων βούς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν σάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνων*. Καὶ πάλιν, *Τρυφῶν καὶ χαλιδὼν ἀγροῦ, στρουθία, ἔγνωσαν καιροὺς εἰσόδου αὐτῶν, ὁ δὲ λαὸς μου οὐκ ἔγνων τὰ κρίματα Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ*. Ἀπὸ μὲν τούτων καὶ τῶν τοιοῦτων ζώων μάθανε κατορθοῦν ἀρετὴν, ἀπὸ δὲ τῶν ἐναντίων παιδεύου φαύλει κακίαν. Ὅπερ γὰρ φιλόκαλον ἡ μελίττα, οὕτως ὀλέθριον ἡ ἀσπίς· ἀποστράφηθι τοίνυν τὴν κακίαν, ἵνα μὴ ἀκούσης· *Ἰός ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν*. Ἀναίσχυτον πάλιν ὁ κύων· μίσσησον καὶ ταύτην τὴν πονηρίαν. Δολερὸν καὶ πανούργον ἡ ἀλώπηξ· μὴ ζηλώσης· τὸ νόσημα· ἀλλὰ καθάπερ ἡ μελίττα τοῖς λειμῶσιν ἐφιπταμένη οὐ πάντα ἐκλέγει, ἀλλὰ τὰ χρήσιμα λαβοῦσα, τὰ λοιπὰ ἀφίησιν, οὕτω καὶ σὺ ποιήσον· τῶν ἀλόγων ἐπελθὼν τὸ γένος, εἴ τι χρήσιμον, παρ' ἐκείνων λάμβανε· καὶ ἅπερ ἔχουσιν ἐν τῇ φύσει πλεονεκτήματα, ταῦτα σὺ διὰ τῆς προαιρέσεως κατόρθωσον· καὶ γὰρ καὶ ταύτη παρὰ τοῦ Θεοῦ τετίμηται, ὅτι· τὰ φυσικὰ αὐτῶν πλεονεκτήματα ἐκ προαιρέσεώς σοι παρέσχε κατορθοῦν, ἵνα καὶ βραβεῖα λάβῃς. Ἐκεῖνοις γὰρ οὐκ ἐκ προαιρέσεως καὶ λόγου τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως μόνως. Οἶόν τι λέγω· ἡ μελίττα μελιτοουργεῖ οὐ λόγῳ μαθοῦσα τοῦτο καὶ λογιζομένη, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φύσεως παιδευθεῖσα· ἐπεὶ εἰ μὴ φυσικὸν ἦν τὸ ἔργον, μηδὲ τῷ γένει συγκεκλήρωτο, ἔδει πάντως τινὰς ἐξ αὐτῶν ἀπείρους εἶναι τῆς τέχνης· νῦν δὲ ἐξ οὗ γέγονεν ὁ κόσμος μέχρι τῆς παρουσίας ἡμέρας, οὐδεὶς εἶδεν μελιττὰς ἡσυχαζούσας καὶ μὴ μελιτοουργούσας. Τοιαῦτα γὰρ τὰ φυσικὰ κοινὰ τοῦ παντός γένους ἐστὶ· τὰ δὲ ἐκ προαιρέσεως οὐκ ἐστὶ κοινὰ· πόνου γὰρ δεῖται πρὸς τὸ κατορθωθῆναι.

γ'. Πάντα τοίνυν τὰ κάλλιστα λαθὼν περιβαλοῦ· καὶ γὰρ βασιλεὺς εἰ τῶν ἀλόγων· οἱ δὲ βασιλεῖς, εἴ τι κάλλιστόν ἐστιν ἐν τοῖς ὑπηκόοις, εἴτε χρυσὸς, εἴτε ἄργυρος, εἴτε λίθοι τίμιοι, εἴτε ἱμάτια πολυτελῆ, ταῦτα μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοὶ κέκτηνται· καὶ θαυμάζε σου τὸν Δεσπότην ἀπὸ τῆς κτίσεως. Εἰ δέ τί σε ὑπερβαίνει τῶν ὀρνομένων, καὶ τὸν λόγον οὐ δύνασαι εὐρεῖν, καὶ διὰ τοῦτο δόξασον τὸν ποιήσαντα, ὅτι ὑπερβαίνει σου τὴν κατάληψιν ἡ σοφία τῶν [127] γινόμενων. Μὴ λέγε· Διὰ τί τοῦτο; εἰς τί τοῦτο; ἕκαστον γὰρ χρησίμὸν ἐστὶν, εἰ καὶ τὸν λόγον ἀγνοοῦμεν ἡμεῖς. Ὅπερ οὖν ἂν εἰς ἱατροῖον εἰσέλθῃς, καὶ ἴδῃς ἐργαλεῖα πολλὰ προκειμένα, θαυμάζεις τὴν ποιικίαν τῶν ὀργάνων, καίτοι γε τὰς χρεῖας αὐτῶν οὐκ εἰδώς· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως ποιήσον, κἂν ἴδῃς πολλὰ τῶν ζώων καὶ τῶν βοτανῶν καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων ὧν τὰς χρεῖας οὐκ οἶδας. Θαύμασον αὐτῶν τὴν ποιικίαν, καὶ εκπλάγῃθι καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἀριστοτέχνην Θεόν, ὅτι οὔτε σοι πάντα ὅληα ἐποίησεν, οὔτε πάντα ἀφῆκεν ὁδῶν. Οὐκ ἀφῆκε μὲν γὰρ πάντα ὁδῶν, ἵνα μὴ ἀπρόνοητα εἶναι λέγῃς τὰ θνῶτα· οὐκ ἀφῆκε δὲ σοι πάντα γινώριμα εἶναι, ἵνα μὴ τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως εἰς ἀπὸνείων σε ἐπάρῃ. Οὕτω γοῦν καὶ τὸν πρῶτον ἄν

* Sic Savil. et omnes pene mss. Morel. vero γινόμενα. Mox tres mss. πρὸς τοῖς ἐκείνων καθίσταται γμοῖς, καὶ μία.

† Savil. et quidam mss. ἐπὶ τὴν Γραφίαν.

‡ Alii ὅρα τὸν.

redditi : et una quidem imbrum est natura , diversa vero quæ ex ipsis sunt : etenim in vite vinum fit pluvia , oleum in glea , et in aliis plantis in illarum humores mutantur . Et unus quidem est terræ venter , sed differentes profert fructus : unus solaris splendoris est calor , sed differenter omnia maturat , hæc quidem tardius , hæc vero citius ad consummationem deducens . Quis hæc non obstupescat et admiretur ? imo vero non hoc solum est admirabile , quod varium ipsum et differentem fabricaverit , sed etiam quod ipsum omnibus communem proposuerit , et divitibus et pauperibus , et peccatoribus et iustis . Quod utique et Christus dicebat : *Solem suum oriri facit super bonos et super malos , et pluit super justos et injustos* (Matth. 5. 45) : et infinitis ipsum animalibus implens , et naturales brutis inserens mores , hos quidem imitari , hos vero fugere nos iussit . Verbi gratia : industria est formica , et laboriosum facit opus . Si igitur attendas , maximam ab hoc animali capies admonitionem , ut non emolliaris , neve fugias labores et sudores : propterea et Scriptura torpentem ad illam mittit dicens : *Vade ad formicam , o piger , et imitare vias ejus , et esto illa sapientior* (Prov. 6. 6) . Non vis , inquit , ex Scripturis discere quod bonum sit operari , et quod non operans neque manducare debeat ? non vis a doctoribus hoc audire ? discere a brutis . Sic et in domibus sæpe facimus : majores , et qui videntur esse præstantiores , cum peccaverint , puerulis solertibus attendere exhortamur , dicentes : Respice minorem te , quam es industrius et solers .

A minimis animalibus eruditur homo . — Et tu igitur ab hoc animali maximam cape sedulitatis exhortationem : et Dominum tuum admirare , non quod solem fecerit tantum et cælum , sed quod etiam formicam fecit . Etsi enim exiguum animal , habet tamen sapientiæ Dei magnitudinis multam demonstrationem . Considera igitur quam sit prudens , et admirare , quomodo potuit Deus in tam brevi corpore tantam jugis inserere operationis cupiditatem . Ab hac quidem laboris studium , ab ape vero munditiam et solertiam discere et charitatem . Etenim illa non magis sibi ipsi quam nobis laborat , et quotidie fatigatur : quod maxime Christiano proprium est , non sua querere , sed quæ sunt aliorum . Sicut igitur illa circumvolat omnia præta , ut promptam alteri præparet mensam : sic et tu fac , homo , sive pecunias congreges , in alios expende : sive doctrinæ verba habeas , ne defodias , sed apponas indigentibus in medium : sive aliud peculiare habeas , utilis esto illis , qui laborum tuorum fructu egent . Non cernis , propterea animalium gloriosissimum esse apem , non quia laborat , sed quia aliis laborat ? quoniam et aranea laborat , et fatigatur , et teneas per parietes extendit texturas , omnem mulieris sapientiam excedentes , sed est ignobile animal , quoniam opus ejus nobis nullatenus est utile : tales sunt sibi laborantes et se defatigantes . Imitare columbæ simplicitatem , sectare asini et bovis in dominum dilectionem , imitare avium securitatem : multum enim lucrari licet a brutis ad morum correctionem . Ex his

Christus quoque nos animalibus instruit : nam ait : *Estote prudentes sicut serpentes : et simplices sicut columbæ* (Matth. 10. 16) . Et rursum : *Respicite volatilia cæli , quæ non serunt neque metunt , et Pater vester cælestis pascit ea* (Matth. 6. 26) . Et propheta , pulcherrime ingratos Judæos , sic inquit : *Agnovit bos possessorem suum et asinus præceptum domini sui : Israel autem me non agnovit* (Isai. 4. 3) . Et rursum : *Turtur et hirundo agri , avicular , cognoverunt tempore ingressus sui ; populus vero meus non cognovit iudicia Domini Dei sui* (Jer. 8. 7) . Ab his et a similibus animalibus discere virtutem exercere , a contrariis verovitiis fugere . Sicut enim benefica apis , sic perniciosa aspis : malitiam igitur ejus averseris , ne audias : *Venenum aspidum sub labiis eorum* (Paul. 130. 4) . Impudens rursus canis , odio quoque habeas hanc improbitatem : dolosa et fraudulenta vulpes , ne vitium imiteris : sed sicut apis partis supervolans , non omnia legit , sed utilibus sumptis reliqua omittit : ita tu quoque facias brutorum genus percurrere : si quid inest utile ab illis sume , et quas habent a natura prerogativas , has tu per liberum exprime arbitrium : et per hoc enim a Deo honoratus es , quod naturales brutorum prerogativas per liberum arbitrium tibi exsequi concessit , ut promissa consequaris . Illis enim non ex electione et ratione bona opera , sed a sola natura . Verbi gratia : apis mellificat , non ratione ad hoc sciendum inducta , sed a natura instituta : quoniam si esset opus non naturale , neque toti generi attributum , oporteret omnino ex ipsis aliquas artis inexpertas esse : nunc vero ex quo factus est mundus , usque in præsentem diem nemo vidit apes cessantes et non mellificantes . Talia enim naturalia toti generi communia sunt : quæ vero ex libero arbitrio , non sunt communia : labore enim indigent ut bene succedant .

3. *Nihil in mundo inutile , etsi secus nobis videatur .* — Omnia igitur optima capiens circumamiciaris : etenim irrationalium rex es ; reges autem , si quid est in subditis optimum , sive aurum , sive argentum , sive lapides pretiosi , sive sumptuosa vestimenta , hæc cum superabundantia ipsi possident ; et ex creatura Dominum tuum admirare . Si quid vero te excedit visibilibus , et rationem invenire non potes , ideo Creatorem glorifica , quia mentem tuam ipsius opificiorum sapientia excedit . Ne dicas , Quare hoc ? ad quid hoc ? nam : unumquodque utile est , etsi nos rationem ignoramus . Sicut enim si in medicis officinam ingrediaris et multa proposita videas instrumenta , varietatem instrumentorum admiraris , licet ipsorum nescias usus : sic et in creatura facias , et si videris multa animalium et herbarum et plantarum et aliarum rerum , quarum utilitates nescias , admirare ipsarum varietatem , stupe etiam ipsarum creatorem optimumque opificem Deum : quoniam nec omnia tibi nota fecit , nec omnia incognita . Non fecit quippe omnia incognita , ne dicas esse mundum sine providentia : non permisit vero tibi cognita esse omnia , ne cognitionis magnitudo te in superbiam extollat . Sic quippe et primum hominem improbus demon

ille præcipitavit, per majoris scientiæ spem, eam quam habebat auferens: Propterea et sapiens quidam admonet, dicens: *Fortiora te ne quæras, et profundiora te ne scruteris: quæ mandata sunt tibi, hæc cognita* (Eccl. 3. 21. 22): ipsius enim operum plura in secretis sunt; et rursum, *Majora hominum prudentia demonstrata sunt tibi* (Ib. v. 23). Hoc autem dixit consolans inærentem et dolentem, quod non omnia norit: etenim et ea, inquit, quæ nosse datum est, multum prudentiam tuam transgrediuntur: neque enim ex te invenisti, sed a Deo doctus. Contentus igitur esto datis divitiis, et ne rēplius inquiras, sed pro iis, quæ accepisti, gratias ago: noli indignari pro iis, quæ non accepisti, et pro iis, quæ nosti, glorifica, ne scandalizeris propter ea quæ non nosti: ambo enim Deus utiliter fecit, et hæc quidem revelavit, illa vero abscondit tuæ consulens salutem. Unus quippe, quod dixi, Dei cognoscendi modus per creationem, multos valens dies absumere. Ut enim non solius hominis cum diligentia formationem percurramus, cum diligentia dico nobis possibili, non illa vera diligentia: nam etsi multas factorum rationes diximus, sunt tamen et aliæ plures arcane quas qui fecit, novit Deus; non enim omnes ipsi scimus: ut igitur omnem hominis formationem cum diligentia percurramus, et in unoquoque membro sapientiam inveniamus, et nervorum, venarum, arteriarum distributionem, situm, aliorumque omnium formationem consideremus, nec annus integer nobis ad hanc expositionem sufficiet. Ideo istum hic sermonem finientes, et laboriosis studiosisque ex dictis præbentes et alias creationis partes percurrendi modum, ad aliam sermonem hypothesim vertamus, ipsam quoque Dei providentiæ demonstrativam. Quæ igitur est secunda hypothesis? Ab initio Deus hominem formans, legem ipsi naturalem indidit. Et quid tandem est lex naturalis? Conscientiam nobis expressit, et a natura inditam esse voluit bonorum et contrariorum scientiam. Non enim opus habemus discere, quod malum sit fornicatio, et bonum continentia, sed ab initio hoc scimus. Et ut discas nos ab initio hoc scire, legislator leges postea ferens, et dicens: *Non occides* (Ex. 20. 15): non intulit, Malum enim cædes: sed simpliciter: *Non occides*, inquit: prohibuit enim peccatum dumtaxat, non docuit. Quare igitur qui dixit, *Non occides*, non addidit, Quia malum cædes? Quoniam prius conscientia nos hoc docuit, et tamquam scientibus et intelligentibus ita loquitur. Cum igitur de alio loquitur mandato, non nobis per conscientiam noto, non tantum prohibet, sed et causam apponit. De sabbato itaque legem ferens, et dicens: *Septima die non facies opus* (Ibid. v. 10): subjunxit causam quoque cessationis: qualem vero? *Quia in die septima requievit Deus ab omnibus operibus suis quæ cæperat facere*: et rursum: *Quoniam servus fuisti in terra Ægypti* (Deut. 24. 18). Quare igitur, dic mihi, in sabbato quidem causam adjecit, in cæde vero nihil tale fecit? Quoniam hoc quidem mandatum non de primariis erat, nec per conscientiam nobis exquisitis, sed particulare quod-

dam et temporaneum: propterea post hæc solutum est: necessaria vero, et vitam nostram continentia, illa sunt: *Non occides, non furaberis, non mæcha-beris* (Exod. 20. 13-15): et ideo nullatenus hic causam ponit, nec doctrinam adducit, sed sola opus esse putat prohibitionem.

4. *Juris naturalis cognitio indita homini.* — Nec inde tantum, sed et aliunde vobis demonstrare conabor, quomodo a natura institutus erat homo ad virtutis cognitionem. Primum Adam admisit peccatum, et post peccatum statim se occultavit? si aliquid mali se perpetrasset non noverat, qua de causa se occultavit? Neque enim erant litteræ, non lex, non Moses: unde igitur novit peccatum, ut se absconderet? Nec tantum se celat, sed et accusatus in alium conatur transferre causam, dicens: *Mulier quam dedisti mihi, ipsa dedit mihi de ligno, et comedi* (Gen. 3. 12). Et illa rursus in alium crimen transfert, serpentem scilicet. Ac vide sapientiam Dei: cum enim Adam dixisset: *Vocem tuam audivi, et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me* (Ib. v. 10): Deus non statim factum redarguit, neque dixit: Quare enim de ligno comedisti? sed quomodo? *Quis enim indicavit tibi quod nudus esses nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti* (Ibid. v. 11)? Neque tacuit, nec aperte ipsum redarguit: non enim tacuit, ut ipsum ad peccati confessionem evocaret; nec vero manifeste redarguit, ne totum Dei esset, et ille privatus remaneret venia, quæ nobis ex confessione nascitur. Propterea non dixit manifeste causam, unde cognitio¹ nata esset, sed sub interrogationis forma sermonem profert, ut illi aditum ad confessionem relinqueret. Rursum in Cain et Abel idem videre licet. Primum quidem primitias Deo ferebant laborum suorum. Non enim a peccato tantum, sed etiam a virtute demonstramus, hominem utriusque scientia præditum fuisse. Quod igitur homo peccatum esse malum jam sciret, demonstravit Adam; quod autem virtutem esse bonum etiam sciret, rursum Abel manifestavit. Non enim ab ullo doctus, neque lege de primitiis hæc disserente audita, sed a sua conscientia doctus, sacrificium illud obtulit. Propterea non descendo ad posteros, sed circa priores homines versor, quando nondum litteræ, neque lex, neque prophete et iudices, sed solus Adam cum filiis erat, ut discas in natura bonorum et contrariorum scientiam prius fuisse repositam. Unde enim didicit Abel, quod bonum esset offerre, quod bonum Deum venerari, et in omnibus gratias agere? Quid igitur, an Cain non obtulit? Obtulit quidem et ipse, sed non similiter. Et hinc vero rursum conscientia cognitio apparet: quoniam enim ei, qui honoratus fuerat, invidens, de cæde deliberabat, dolosam celebrat sententiam: et quid inquit? *Age, egrediamur in campum* (Gen. 4. 8). Alia figura, charitatis enim simulatio: sententia alia, fratricidi enim deliberatio. Et nisi malum consilium putabat, quare

¹ Sic Morel et quidam Mss. Savil. et quidam alii, unde nudatio.

θρῶπον ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος ἐξετραχίλισεν, ἐλπίδι μελίκηνος γνώσεως καὶ τῆς οὐσῆς ἀποστερήσας. Διὰ τοῦτο καὶ σοφὸς τις παραινεῖ λέγων· Ἰσχυρότερα σου μὴ ζῆται, καὶ βοηθέτερα σου μὴ ἐρεῖνα· ἀ προσετέθη σοι, ταῦτα διαροῦ· τὰ γὰρ πλεονα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν ἀποκρύφοις· καὶ πάλιν, Πλεονα συνέσεως ἀνθρώπων ἀπαδείχθη σοι. Τοῦτο δὲ εἶπε παραμυθούμενος τὸν ἀσφαλλόντα καὶ ἀλύοντα, ἐπειδὴ μὴ πάντα οἶδεν. Καὶ γὰρ αὐτὰ, φησὶν, ἀπερ' ἐπετράπης εἰδέναι, σφόδρα ὑπερβαίνει σου τὴν σύνεσιν· οὐδὲ γὰρ οἴκοθεν εὔρες, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ διδαχθεῖς. Ἀρχοῦ τοίνυν τῶν δοθέντων πλούτῳ, καὶ μὴ πλεόν ἐπιζῆται, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἐλαβες εὐχαρίστει, μὴ ἀγανάκτει ὑπὲρ ὧν οὐκ ἐλαβες, καὶ ὑπὲρ ὧν οἶδας δόξαζε, μὴ σκανδαλίζου δι' ἃ οὐκ οἶδας· ἀμφοτέρα γὰρ χρησίμως ὁ Θεὸς ἐποίησε, καὶ τὰ μὲν ἀπεκάλυψε^α, τὰ δὲ ἀπέκλειψε, τῆς σῆς προνοῶν σωτηρίας. Εἰς μὲν οὖν, ὅπερ ἐφη, τρόπος θεογνωσίας ὁ διὰ τῆς κτίσεως, πολλὰς δυνάμενος ἡμέρας ἀναλῶσαι. Ἵνα γὰρ μὴ μόνου τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἀκρίθειαν τὴν διατύπωσιν ἐπέλωμεν, κατ' ἀκρίθειαν δὲ λέγω τὴν ἡμῖν δυνατὴν, οὗ τὴν δυνατὴν ἀκρίθειαν· εἰ γὰρ καὶ πολλοὺς εἰρηχάμεν τῶν γενομένων λόγους, ἀλλ' εἰσὶ καὶ ἕτεροι πλείους ἀπόρρητοι, οὓς ὁ ποιήσας οἶδε Θεός· οὐ γὰρ δὴ πάντας ἴσμεν αὐτοί· ἵν' οὖν ἅπασαν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ ἀκρίθειαν τὴν διάπλασιν ἐπέλωμεν καὶ τὴν ἐν ἐκάστῳ μέλει σοφίαν εὖρωμεν, τῶν νεύρων, τῶν φλεβῶν, τῶν ἀρτηριῶν τὴν διανομήν, τὴν θέσιν, τὴν διάπλασιν τῶν ἄλλων ἀπάντων, οὐδὲ ἐνιαυτὸς ὁλόκληρος ἡμῖν ἀρκέσειεν ἂν πρὸς τὴν ἐξήγησιν ταύτην. Διόπερ τοῦτον ἐνταῦθα καταλύσαντες τὸν λόγον, καὶ τοῖς φιλοπόνοις καὶ φιλομαθεῖσι παρασχόντες ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κτίσεως ἐπελθεῖν μέρη, ἐφ' ἐτέραν ὑπόθεσιν τὸν λόγον τρέψωμεν, ἐνδεικτικὴν καὶ αὐτὴν οὔσαν τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ δευτέρα ὑπόθεσις; Ἐξ ἀρχῆς πλάττων ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, νόμον αὐτῷ φυσικὸν ἐγκατέθηκε^β. Καὶ τί ποτὲ ἐστὶν νόμος φυσικός; Τὸ συνεῖδός ἡμῖν διήρθρωσε, καὶ αὐτοδίδακτον [128] ἐποίησε τὴν γνώσιν τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιοῦτων· οὐ γὰρ δεόμεθα μαθεῖν ὅτι κακὸν ἢ πορνεία, καὶ καλὸν ἢ σωφροσύνη, ἀλλ' ἴσμεν ἐξ ἀρχῆς τοῦτο. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἴσμεν, ὁ νομοθέτης νόμους διδούς ὑστερον, καὶ εἰπὼν, Οὐ φονεύσεις, οὐκ ἐπηγάγε, Κακὸν γὰρ ὁ φόνος, ἀλλ' ἀπλῶς, Οὐ φονεύσεις, εἶπεν· ἀπηγόρευσε γὰρ τὴν ἀμαρτίαν, οὐκ ἐδίδαξε. Τίνος οὖν ἔνεκεν εἰπὼν, Οὐ φονεύσεις, οὐ προσέθηκεν, Ὅτι κακὸν ὁ φόνος; Ἐπειδὴ προλαβὼν τὸ συνεῖδός ἡμᾶς ἐπαίδευσε τοῦτο, καὶ ὡς εἰδὸς καὶ ἐπισταμένους οὕτω διαλέγεται. Ὅταν γοῦν περὶ ἐτέρας ἐντολῆς λέγῃ τῆς οὐ γνωρίμης ἡμῖν ἀπὸ τοῦ συνεῖδός γενομένης, οὐκ ἀπαγορεύει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν προστίθισι. Περὶ σαββάτου γοῦν νομοθετῶν καὶ λέγων, Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ οὐ ποιήσεις ἔργον, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπηγάγε τῆς ἀργίας· ποῖαν δὲ ταύτην; Ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὡς ἡρξάτο ποιῆσαι· καὶ πάλιν, Ὅτι οἰκέτης ἦσθα ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. Τίνος οὖν ἔνεκεν, εἰπέ μοι, ἐπὶ μὲν τοῦ σαββάτου τὴν αἰτίαν προσέθηκεν, ἐπὶ δὲ τοῦ φόνου οὐδὲν τοιοῦτον ἐποίησεν; Ἐπειδὴ αὐτὴ μὲν ἡ ἐντολὴ οὗ τῶν προηγουμένων ἦν, οὐδὲ τῶν ἐκ τοῦ συνεῖδός ἡμῖν ἡκριτωμένων, ἀλλὰ μερικὴ τις καὶ πρόσκαιρος, διὰ τοῦτο καὶ κατελύθη μετὰ ταῦτα· αἱ δὲ ἀναγκασαὶ καὶ συνέχουσαι

τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, ἐκεῖναί εἰσιν· Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ κλέψεις. Διόπερ οὐδαμοῦ αἰτίαν ἐνταῦθα τίθησιν, οὐδὲ διδασκαλίαν εἰσάγει, ἀλλ' ἀρκεῖται φιλητῇ τῇ ἀπαγορεύσει.

δ. Οὐκ ἐντεῦθεν δέ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ὁμῖν δεῖξαι πειράσομαι πῶς αὐτοδίδακτος ἦν ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς γνώσιν. Ἡμαρτεν ὁ Ἀδὰμ τὴν ἀμαρτίαν τὴν πρώτην, καὶ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν εὐθὺς ἐκρύπτετο· εἰ δὲ μὴ ᾔδει κακὸν τι ἐργασάμενος, τίνος ἔνεκεν ἐκρύπτετο; Οὐδὲ γὰρ γράμματα ἦν, οὐ νόμος, οὐ Μωσῆς· πόθεν οὖν ἔγνω τὴν ἀμαρτίαν καὶ κρύπτεται; Καὶ οὐ κρύπτεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλούμενος, ἐφ' ἑτερον πειράται μετατιθέναι τὴν αἰτίαν^ε, λέγων· Ἡ γυνὴ ἦν ἐδωκάς μοι, αὐτὴ ἐδωκέ μοι ἐκ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφαγον· κακείνη πάλιν ἐφ' ἑτερον μετὰγει τὸ ἐγκλημα, τὸν ὄφιν. Καὶ ὅρα Θεοῦ σοφίαν· εἰπόντος γὰρ τοῦ Ἀδὰμ, ὅτι ἤκουσα τῆς φωνῆς σου καὶ ἐφοβήθην, ὅτι γυμνός εἰμι καὶ ἐκρύβην, οὐκ ἤλεγξεν εὐθὺς ὁ Θεὸς τὸ γεγονός, οὐδὲ εἶπε· Διὰ τί γὰρ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου; ἀλλὰ πῶς; Τίς σοι ἀνήγγειλε, φησὶν, ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὐ ἐντεταλέμην σοι τοῦτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; Οὕτως εἰσέγησεν, οὕτως φανερώς αὐτὸν ἤλεγξεν· οὐκ εἰσέγησε μὲν, ἵνα αὐτὸν ἐκκαλέσθαι πρὸς ὁμολογίαν τῆς ἀμαρτίας· οὐκ ἤλεγξε δὲ φανερώς, ἵνα μὴ αὐτοῦ τὸ πᾶν γένηται, κακείνος ἔρημος εἴη τῆς ἀπὸ τῆς ἐξομολογήσεως γενομένης συγγνώμης ἡμῖν. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε φανερώς τὴν αἰτίαν ἀφ' ἧς γνώσις^δ γέγονεν, ἀλλ' ἐν ἐρωτήσεως τάξει προάγει τὸν λόγον, ἐκεῖνῳ καταλιμπάνων εἰς ἐξομολόγησιν ἐλθεῖν. Πάλιν ἐπὶ τοῦ Κάιν καὶ τοῦ Ἀβελ [129] τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐστὶν ἰδεῖν. Πρώτον μὲν γὰρ ἀπῆρξαντο τῷ Θεῷ τῶν οικειῶν πόνων. Μὴ γὰρ δὴ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς δεῖξωμεν, ὅτι ἀμφοτέρων ἦν ἐπιστημονικὸς ὁ ἄνθρωπος. Ὅτι μὲν οὖν ᾔδει τὴν ἀμαρτίαν κακὸν ὅν ὁ ἄνθρωπος, ἴδειεν ὁ Ἀδὰμ· ὅτι δὲ καὶ τὴν ἀρετὴν ἡπίστατο καλὸν ὅν, ἔδῃλυσεν πάλιν ὁ Ἀβελ. Οὐ γὰρ παρὰ τίνος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγόμενου τότε ἀκούσας, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνεῖδός τοῦ διδασκῆσαι τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. Διὰ τοῦτο οὐ καταφέρει κατὰ τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν προτέρων αὐτὸν ἀνθρώπων γυμνάξω, ὅτε οὕτω γράμματα, οὕτε νόμος, οὕτε προφῆται καὶ δικασταί, ἀλλὰ μόνος ὁ Ἀδὰμ μετὰ τῶν παιδῶν ἦν, ἵνα μάθῃς ὅτι ἐν τῇ φύσει προαπέκειτο τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιοῦτων ἡ γνώσις. Πόθεν γὰρ ἔμαθεν ὅτι καλὸν τὸ προσφέρειν ὁ Ἀβελ, ὅτι καλὸν τὸ τιμᾶν τὸν Θεὸν καὶ εὐχαριστεῖν ἐν ἁπασί; Τί οὖν; ὁ Κάιν, φησὶν, οὐ προσήνεγκε; Προσήνεγκε μὲν καὶ οὗτος, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Κάντεῦθεν δὲ πάλιν ἡ τοῦ συνεῖδός φαίνεται γνώσις· ἐπειδὴ γὰρ τῷ τιμηθέντι βασκῆναι περὶ σφαγῆς ἐβουλεύετο, κρύπτει τὴν δολερὰν γνώμην. Καὶ τί φησι; Δεῦρο, ἐξέλωμεν εἰς τὸ πεδῖον. Ἐτερον τὸ σχῆμα, φιλοφροσύνης γὰρ ἡ ὑπόκρισις· καὶ τὸ φρόνημα ἕτερον, ἀδελφοκτονίας γὰρ ἡ γνώμη. Καίτοι εἰ μὴ κακὸν ᾔδει τὸ βούλημα, τίνος ἔνεκεν

^ε Sic Savil. et omnes pene mss., alique ita legit interpretes. Morel. vero τὴν ἀμαρτίαν.

^δ Savil. et quidam mss. ἀφ' ἧς ἡ γυμνωσις. Morel. et alii ἀφ' ἧς ἡ γνώσις.

^α Savil. et quidam alii ἐπεκάλυψε.

^β Alii ἐγκατέθετο.

αὐτὸ συνέσχεαζε· Καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν φόνον, πάλιν ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *Ποῦ ἄδελφός σου; φησὶν· Ὅσα ὁδὸν μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἶμι ἐγώ; Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀρνείται; οὐκ εὐδῆλον ὅτι καταγινώσκων σφόδρα ἑαυτοῦ; Ὅσπερ γὰρ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἐκρύβη, οὕτω καὶ οὗτος ἀρνείται· καὶ μετὰ τὸν ἐλεγχον πάλιν φησί· *Μεῖζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀρνηθῆναι με.* Ἀλλ' ὁ Ἕλλην οὐκ ἀνέχεται τούτων. Φέρε οὖν καὶ πρὸς ἐκεῖνον διαλεχθῶμεν, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς κρίσεως ἐποιήσαμεν, οὐκ ἀπὸ τῶν Γραφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λογισμῶν τοὺς πρὸς ἐκεῖνους κινήσαντες ἀγῶνας, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ συνειδότης ποιῶμεν νῦν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον ὁ Παῦλος ἐκίνησε πρὸς ἐκεῖνους ἀγωνιζόμενος. Τί ποτε οὖν ἐστὶν ὁ λέγουσιν; Οὐκ ἐστὶν ἡμῖν αὐτοδιδάκτος νόμος ἐν τῇ συνειδήσει, φησί, κείμενος, οὐδὲ τῇ φύσει τοῦτο ἐγκατεθήκεν ὁ Θεός. Πόθεν οὖν, εἰπέ μοι, πόθεν περὶ γάμων, περὶ φόνων, περὶ διαθηκῶν, περὶ παρακαταθηκῶν, περὶ τοῦ μὴ πλεονεκτεῖν ἀλλήλους, περὶ μυρίων ἑτέρων νόμων ἔγραψαν οἱ παρ' αὐτοῖς νομοθέται; Οὗτοι μὲν γὰρ οἱ νῦν ἴσως παρὰ τῶν πρώτων ἔμαθον, καὶ ἐκεῖνοι παρὰ τῶν προτέρων, καὶ παρὰ τῶν ἄνω πάλιν οὗτοι· οἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρώτοι παρ' αὐτοῖς νόμους ὄντες, παρὰ τίνος ἔμαθον; οὐκ εὐδῆλον ὅτι παρὰ τοῦ συνειδότης; οὐ γὰρ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν ὅτι Μωϋσεὶ συνεγένοντο, ὅτι προφητῶν ἤκουσαν· πῶς γὰρ Ἕλληνες ὄντες; Ἀλλ' εὐδῆλον ὅτι ἀπὸ τοῦ νόμου ὃν ἔθηκεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν πλάττων, ἀπὸ τούτου καὶ νόμους ἔθηκεν, καὶ τέχνας εὗροντο, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ γὰρ καὶ αἱ τέχνη· οὕτω συνέστησαν τῶν ἐξ ἀρχῆς αὐτοδιδάκτως ἐπ' αὐτὰς ἐλθόντων· οὕτω καὶ δικαστήρια γέγονε, οὕτω καὶ κολάσεις ὠρίσθησαν, ὅπερ οὖν καὶ ὁ [130] Παῦλος φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀντιλέγειν ἔμελλον, καὶ λέγειν ὅτι, Πῶς κρίνει ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πρὸ Μωϋσεώς; οὐ νομοθέτην ἐπεμψεν, οὐ νόμον εἰσήγαγεν, οὐ προφήτην ἀπέστειλεν, οὐκ ἀπόστολον, οὐκ εὐαγγελιστὴν· πῶς οὖν εὐθύνει ἀπαίτεῖ; βουλόμενος ὁ Παῦλος δειξάι, ὅτι αὐτοδιδάκτων εἶχον νόμον, καὶ τὰ πρακτέα σαφῶς ἥδσαν, ὁκοῦσαν πῶς φησιν· *Ὅταν γὰρ ἔθνη, τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, κρίνῃ τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὕτω νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοὺς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν.* Πῶς χωρὶς γραμμάτων; Συμμεταγυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κωλυγορεύων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· *Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἤμαρτον, διὰ νόμου κρινθήσονται.* Τί ἐστὶν, Ἀνόμως ἀπολοῦνται; Οὐχὶ τοῦ νόμου κατηγοροῦντος, ἀλλὰ τῶν λογισμῶν καὶ τοῦ συνειδότης. Εἰ δὲ μὴ εἶχον νόμον τὸν τοῦ συνειδότης, οὐδὲ ἀπολέσθαι αὐτοὺς ἀμαρτάνοντας ἔδει· πῶς γὰρ, εἰ ἀνόμως ἤμαρτον; Ἀλλ' ἀνόμως ὅταν εἴπῃ, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐκ εἶχον νόμον, ἀλλ' ὅτι οὐκ εἶχον νόμον γραπτὸν, τὸν δὲ τῆς φύσεως νόμον εἶχον. Καὶ πάλιν· *Δόξα δὲ, καὶ τιμὴ· καὶ εἰρήνη πάντι τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν.* Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ καὶ Ἑλλήνι.*

Ταῦτα δὲ ἔλεγε περὶ τῶν ἄνω χρόνων διαλεγόμενος τῶν πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ Ἕλληνα ἐνταῦθα καλεῖ οὐ τὸν εἰδωλωτάτην, ἀλλὰ τὸν προσκυνοῦντα μὲν τὸν θεὸν μόνον, οὐκ ἐνδεχόμενον δὲ τῇ τῶν Ἰουδαίων παρατηρήσεων ἀνάγκῃ, σαδδατισμοῖς λέγου

καὶ περιτομῇ καὶ καθαρισμοῖς διαφόροις, ἀλλὰ φιλοσοφίαν καὶ εὐσεβείαν ἵπασαν ἐπιδεικνύμενον. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ διαλεγόμενος φησὶ· *Θυμὸς καὶ ὀργή, βίβης καὶ στενοχωρία ἐπὶ πάντων ψυχῶν ἀνθρώπου κυτεραιζομένου τὸ κακόν, Ἰουδαίον τε πρώτον, καὶ Ἕλληνα.* Πάλιν ἐνταῦθα Ἕλληνα καλεῖ τὸν ἀπηλλαγμένον τῆς παρατηρήσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς. Εἰ τοίνυν μήτε νόμου ἤκουσε, μήτε μετὰ Ἰουδαίων ἀνεστράφη, πῶς ἔσται αὐτῷ θυμὸς καὶ ὀργή καὶ βίβης ἐργαζομένων τὸ κακόν; Ἐπειδὴ συνεδὸς εἶχεν ἔκδον ἐνηχοῦν αὐτῷ, καὶ διδάσκον καὶ παιδεύον ἅπαντα. Πόθεν δὴλον τοῦτο· Ἀφ' ὧν ἐτέρους ἀμαρτάνοντας ἐκόλασεν, ἀφ' ὧν νόμους ἔθηκεν, ἀφ' ὧν τὰ δικαστήρια ἐκάθισε. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε περὶ τῶν ἐν κακίᾳ ζώντων· *Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσιν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνδοκοῦσι αὐτοῖς πράσσουσι.* Καὶ πόθεν ἥδισαν, φησὶν, ὅτι θέλημα Θεοῦ ἐστὶ τοὺς ἐν πονηρίᾳ ζώντας θανάτῳ κολάζεσθαι; πόθεν; Ἐξ ὧν ἐτέρους ἐδικάζον ἀμαρτάνοντας. Εἰ γὰρ μὴ νομίσεις κακὸν εἶναι τὸν φόνον, ἐπειδὴν λάθης ἀνδροφόνον, ὅπῃ τῇ σφ' ψήφῳ μὴ κολάσῃ· εἰ μὴ νομίσεις κακὸν εἶναι τὸ μοιχεῖν, ἐπειδὴν ἐμπέση μοιχὸς, ἄφες αὐτὸν τῆς τιμωρίας. [131] Εἰ δὲ ἐν τοῖς ἐτέροις ἀμαρτήμασι καὶ νόμους γράφεις, καὶ τιμωρίας ὀρίζεις, καὶ ἀκριβὲς εἰ δικαστῆς; πόταν ἂν σοί τις ἀπολογῶν ἐν οἷς αὐτὸς ἀμαρτάνει, λέγων ἀγνοεῖν τὰ πρακτέα; Ἐμοίχευσας, καὶ οὐ κάκεινος. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐκεῖνον μὲν κολάζεις, αὐτὸν δὲ συγγνώμης ἄξιός; Εἰ γὰρ μὴ ἥδεις κακὸν εἶναι τὴν μοιχείαν, οὐδὲ ἕτερον τιμωρεῖσθαι ἔδει· εἰ δὲ ἔτερον μὲν κολάζεις, οὐ δὲ νομίσεις διαφεύγειν τὴν κολασιν, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τῶν αὐτῶν ἀμαρτημάτων μὴ τὰς αὐτὰς δίδόναι δίκας; Τοῦτο γοῦν αὐτὸ ἐγκαλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὡς ἀνθρώπου, ὁ κρίνων τοὺς ἐὰν τοιαῦτα πράσσοντες καὶ ποῦν αὐτὰ, ὅτι οὐ ἐκμεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;* Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι· ἀπὸ γὰρ τῆς ψήφου, φησὶν, ἥς ἤνεγκας καθ' ἑτέρου, ἀπὸ ταύτης σοι κρίνει ὁ Θεός· τότε· οὐ γὰρ δῆπου· σὺ μὲν δίκαιος, ὁ δὲ Θεός· ἀδίκος. Εἰ γὰρ σὺ οὐ περιόρξῃ ἕτερον ἀδικούμενον, πῶς ὁ Θεός περιόρξεται; εἰ σὺ διορθοῖς τὰ ἐτέρων ἀμαρτημάτων, πῶς ὁ Θεός σὺ διορθώσεται σε; Εἰ δὲ οὐ παρὰ πόδας ἐπάγει σοι τὴν τιμωρίαν, μὴ θάρρει διὰ τοῦτο, ἀλλὰ φοβῶ μείζωνος. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε λέγων· *Ἦ τοῦ πλάτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἀγει;* Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνέχεται, φησὶν, οὐχ ἵνα χεῖρων γένη, ἀλλ' ἵνα μετανοήσῃ· εἰ δὲ μὴ βούλει, κολάσεις μείζονος ἐφόδιον ἢ μακροθυμία σοι γίνεται ἀμετανοήτῳ μένοντι. Καὶ τοῦτο γοῦν αὐτὸ δηλῶν ἔλεγε· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.* Ἐπεὶ οὖν ἐκάστη κατὰ τὰ ἔργα ἀποδίδωσι, καὶ νόμον διὰ τοῦτο φυσικὸν ἡμῖν ἐνέθηκε, καὶ γραπτὸν ὑστερον ἔδωκεν, ἵνα εὐθύναι ἀπαίτησιν τῶν ἀμαρτημάτων; καὶ ἵνα καταρθούμεντες στεφανώσῃ μετὰ πολλῆς οὖν τῆς σπουδῆς, καὶ ὥσπερ εἰς δικαστήριον ἀπαντήσεσθαι μέλλοντες φοβερῶν; καὶ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν, εἰδόντες

* Alii καὶ συνδοκοῦσι. Infra θανάτῳ ante κολάζεσθαι quidam mss. non habent, nec ipse habet nisi in margine Savii.

b Alii κακὸν ἐν τὴν μοιχ.

ipsum occubabat, et post commissam necem rursum a Deo interrogatus, *Ubi est Abel frater tuus?* inquit, *Nescio: numquid custos fratris mei sum ego (Gen. 4. v. 9):* Quare enim negat? nonne patet quod condemnaret seipsum vehementer? Sicut enim ipsius pater se absconderat, ita et hic negat: et post interrogationem iterum inquit, *Major est causa mea, quam ut dimitatur mihi (Ib. v. 13).* Sed gentilis hæc non fert. Age igitur et ad illum loquamur, et quod in creatione fecimus, non Scripturis tantum, sed etiam rationibus certamina contra illos moventes, hoc et circa conscientiam nunc faciamus. Etenim et Paulus hoc movit argumentum adversus illos pugnans. Quid tandem est quod dicunt? Non est nobis per se lex in conscientia posita, nec eam naturæ Deus inseruit. Unde igitur, unde, inquam, de nuptiis, de cædibus, de testamentis, de depositis, de proximis non opprimendis, de infinitis aliis leges apud eos scripserunt legislatores? Hi quippe præsentibus forte a majoribus natu didicerunt, et illi a prioribus, et rursum a superioribus isti: qui vero ab initio et primi apud eos leges tulerunt, a quo didicerunt? annon utique a conscientia? Neque enim dicere possent, quod cum Mose fuerint, quod prophetas audierint: quomodo enim qui gentiles erant? Sed patet eos a lege, quam hominem fingens Deus ab initio ipsi posuit, ab hac et leges posuisse suas, et artes invenisse, aliaque omnia: etenim et artes sic constitutæ sunt, cum prisci illi suoapte ingenio ad illas accessere. Sic et judicia, sic et pœnæ definitæ sunt: quod nempe et Paulus dicit. Quia enim et gentiliū multi contradicturi erant, et dicturi: Quomodo Deus homines qui fuerunt ante Moysen judicabit? non misit legislatorem, non legem tulit, non prophetam paravit, non apostolum, non evangelistam: quomodo ab ipsis pœnas exigit? volens Paulus demonstrare, quod a natura docti legem haberent, et agenda manifeste scirent, audi quid inquit: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt: ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Quomodo sine litteris? Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die qua judicabit Deus occulta hominum, secundum evangelium meum per Jesum Christum (Rom. 2. 14-16): et iterum: Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt: et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur (Ibid. v. 12).* Quid est, *Sine lege peribunt?* Non lege accusante, sed conscientia et cogitationibus. Si vero legem non habuissent conscientiam, nec ipsos perire peccantes oportebat: quomodo enim, si sine lege peccaverunt? Sed cum *sine lege* dicit, non dicit non habuisse legem, sed non habuisse legem scriptam, naturæ vero legem habuisse. Et rursum: *Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum, Judæo primum, et Græco (Ibid. v. 10).*

5. Hæc autem dicebat de superioribus loquens temporibus, quæ ante Christi adventum fuerunt. Et Græcum hic vocat non idololatram, sed Deum quidem

solum adorantem, Judaicarum vero observationum necessitati non deditum, sabbatismis dico, et circumcissioni, et variis purificationibus; sed sapientiam et pietatem omnem exhibentem. Et rursum de eodem disserens inquit: *Ira et indignatio, tribulatio et angustia super omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum et Græci (Rom. 2. 9).* Rursum hic Græcum vocat, observatione Judaica liberatum. Si itaque neque legem audivit, neque cum Judæis conversatus est, quomodo erit ipsi ira et indignatio et tribulatio malum operanti? Quoniam intus conscientiam habeat increpantem et docentem et erudientem in omnibus. Unde hoc manifestum? Ex iis in quibus alios castigavit peccantes, leges tulit, judicia constituit. Hoc igitur declarans Paulus, de viventibus in vitio dicebat: *Qui cum justitiam Dei cognovissent, quoniam qui talia agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt, sed etiam consentiunt¹. facientibus (Rom. 1. 32).* Et unde scierunt voluntatem Dei esse, ut qui in improbitate vivunt puniantur? unde? Ex iis in quibus alios judicabant peccantes. Si enim malum esse non putes cædem, cum homicidam ceperis, sententia tua non punies: nisi malum esse putes adulterare, cum incidit adulter, libera ipsum a pœna. Si vero et in aliorum peccatis leges scribis, et pœnas definis, et severus es iudex: quam habere possis excusationem, in quibus ipse peccas, dicens te agenda ignorare? Mœchati estis et tu et ille. Quare illum quidem punis, te vero veniam dignum censens? Si enim malum nesciebas esse adulterium, neutram paniri oportebat: si vero alterum quidem punias, te vero pœnam effugere existimes, quomodo rationi consentaneum videri poterit eorumdem criminum reos non easdem pendere pœnas? Hoc igitur ipsum accusans Paulus dicebat: *Existimas autem hoc, o homo, qui judicas eos qui talia agunt, et facias ea, quia tu effugas iudicium Dei (Rom. 2. 3).* Non est ita, non est: ex iudicio enim quod in alium protulisti, ex hoc te Deus tunc judicabit: non enim profecto tu quidem justus, Deus autem injustus. Si enim non despicias alium injuria affectum, quomodo Deus despiciet? si tu corrigis aliorum peccata, quomodo te Deus non corriget? Si vero non tibi statim pœnam infert, ne ob hoc confidas, sed time magis. Sic et Paulus jussit dicens: *An divitiis bonitatis ejus et potentie et longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas Dei ad penitentiam te adducit (Rom. 2. 4)?* Propterea enim tolerat, non ut pejus fias, sed ut penitentiam agas; si vero non vis, majoris materia ultionis tibi est Dei longanimitas sine penitentia permanenti. Et hoc quippe declarans dicebat: *Secundum autem duritiam tuam et impenitentem cor, thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus (Rom. 2. 5. 6).* Quoniam igitur cuique secundum opera reddit, et legem propterea nobis naturalem indidit, et scriptam postmodum dedit, ut pœnas exigeret peccatorum, et recte agentes coronet: multo itaque studio tanquam ad

¹ Alii, assentiunt. Infra vocat, puniuntur, sav. addit in margine, morte.

tremendum converturi iudicium, actiones nostras dispenseamus, scientes quod nullam assequemur veniam, si post naturalem et scriptam legem et doctrinam tantam et admonitionem assiduam salutem nostram negligamus.

6. *Iterum de juramentis.* — Volo itaque rursum de juramentis vobis loqui, erubesco autem. Mihi quidem grave non est die nocteque eadem vobis dicere; sed timeo ne postquam vos his multis diebus admonuero, multum torporem vestrum damnabilem ostendam, qui in negotio tam facili continua egeatis admonitione. Nec tantum erubesco, sed et timeo vobis. Assidua namque doctrina advertentibus salutaris quidem et utilis, torpentibus vero damnosa et periculosa. Etenim quanto quis sæpius audierit, tanto majorem ultionem attrahet, non faciens quæ dicuntur. Hoc igitur et Judæis impropere dicebat Deus: *Misi prophetas meos exurgens diluculo, et emittens, neque sic exaudistis (Jer. 25. 4.).* Nos nempe ex multa sollicitudine hoc facimus, sed timemus ne in die illa tremenda obsit vobis omnibus hæc admonitio et hoc consilium. Cum enim et bonum opus sit facile, et qui assidue commonefaciat non desit, quid poterimus in excusationem dicere? vel quæ nos ratio ab ultione eripiet? Die nempe mihi, si argentum abs te mutuum dari contingat, annon semper debitori occurrens ipsum mutui commonefacis? Hoc et nunc fac, et quisque putet argentum sibi proximum debere, hujus scilicet mandati expletionem, et occurrens solutionis ipsum commoneat, sciens non parvum nobis repositum esse periculum, fratrum curam non agentibus. Propterea et ego eadem dicere non desisto: timeo enim, ne illa die audiam: *Improbe serve et segnis, oportebat te erogare argentum meum nummulariis (Matth. 25. 26. 27).* Ecce erogavi, non semel, neque bis, sed sæpius; vestrum vero reliquum est scæus reddere: usura vero est audita monitionis per opera exhibitio: etenim dominica sunt,

quæ mutuo dantur. Ne igitur negligenter suscipiamus, sed cum diligentia depositum contineamus, ut cum multa negotiatione ipsum illo die reddamus. Nisi enim et alios in idem officium induxeris, audies vocem illam, quam audivit qui talentum defodit. At vobis ne eveniat hanc audire, sed aliam vocem quam ei, qui negotiatus erat, reddidit Christus, dicens: *Euge, serve bone et fidelis, quoniam super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam (Matth. 25. 21).* Hanc autem audiemus vocem, si idem quod ille studium exhibuerimus; idem vero studium præstabimus, si hoc, quod dico, fecerimus. Cum adhuc fervens est auditus in vobis, egressi exhortamini inter vos: et sicut disjungimini quisque cum salutatione, sic cum admonitione quisque domum recedat, et dicat proximo: Considera et recordare, quomodo mandatum custodias: et omnino superabimus. Cum enim et amici te dimiserint cum tali consilio, et domum profectum rursum eadem uxor admoneat, et, cum soli estis, oratio nostra vos contineat, celeriter hanc consuetudinem improbam expellemus. Novi quidem vos admirari quare tantum de hoc mandato studium faciam; verum adimplete mandatum, et tunc dicam. Interim quippe illud dico, legem esse divinam hoc mandatum, et ipsum transgredi non esse tutum; si autem impletum videro, et aliam vobis causam commemorabo hac non minorem, ut discatis, me jure pro hac lege studium exhibere. Restat vero jam per supplicationem sermonem absolvere. Unanimitè igitur omnes dicamus: Deus volens tam mortem peccatoris, quam ut convertatur et vivat, et hanc et alias leges omnes nos exsequutos dignare sic assistere tribunali Christi tui, ut fiduciam multam assequuti, in regnum perveniamus ad gloriam tuam: quoniam te decet gloria, una cum unigenito Filio tuo et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

GRATIARUM ACTIO ADHUC AD DEUM DE MUTATIONE TRISTIUM: ET COMMÉMORATIO EORUM, QUI PROPTER SEDITIONEM RAPTATI, POENAS LUERANT. SIMILITER RURSUS EXPOSITIO DE HOMINIS CREATIONE, ET QUOD LEGEM ACCEPERIT NATURALEM: ET DE JURANDI CONSUETUDINE RADICITUS TOLLENDÆ¹.

HOMILIA XIII.

1. Ab eodem principio et iisdem procemiis, quibus heri et nudius tertius cepi, et hodie incipiam: dicam et nunc: Benedictus Deus. Qualem præteritam vidimus feriam quartam, et qualem nunc videmus præsentem? quanta in illo obscuritas tunc erat? quanta nunc in præsentem tranquillitas? Eodem die tremendum in civitate tribunal illud et omnium corda concussit, et nocte fecit diem nihilo esse meliorem, non radiis extinctis, sed tristitia et timore oculos offuscantibus vestros. Ut igitur et nos majorem capiamus voluptatem, pauca eorum quæ tunc acciderunt, commemo-

rare volo. Et vobis enim et posteris omnibus utilem horum esse video narrationem: quoniam et de naufragio servatis jucundum est fluctuum meminisse et tempestatis et ventorum, postquam in portum navigarint; et morbo detentis pergratum est post ægritudinem febres, per quas pene ad mortem venerunt, aliis narrare. Cum enim gravia præterierint, voluptatem habet eorum commemoratio, anima non amplius formidante, sed majorem capiente delectationem. Præteritorum enim memoria malorum, præsentem tranquillitatem accuratius gustandam exhibet.

Consternatio Antiochenorum in perquisitione de statutis eversis. — Postquam enim civitatis major pars præ timore et comminatione illa ad desertia et faucibus montium et occulta locorum transmigravit, metu

¹ Savil., *acceperit naturalem per cognitionem agendorum et non agendorum; et de jurandi consuetudine tollende.*

τας ὡς μηδεμιὰς ἀπολαύσομεν συγγνώμης, εἰ μετὰ φυσικὸν καὶ γραπτὸν νόμον, καὶ διδασκαλίαν τοσαύτην, καὶ συνεγὴ παραίνεσιν, τῆς ἡμετέρας ἀμελήσασμεν σωτηρίας.

ζ'. Βούλομαι οὖν πάλιν περὶ τῶν ὅρκων ὑμῖν διαλεχθῆναι, αἰσγύνομαι δέ. Ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐπαχθὲς καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ τὰ αὐτὰ πρὸς ὑμᾶς λέγειν, δέδοικα δὲ μὴ τὰς πολλὰς ταύτας ἡμέρας ὑμῖν παρακολουθήσας, πολλὴν ὑμῶν καταγνῶν ἡ βραθυμίαν περὶ πράγματος οὕτως εὐκόλου διηνεκούς δεομένων ὑπομνήσεως. Οὐκ αἰσγύνομαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δέδοικα περὶ ὑμῶν· ἡ γὰρ συνεχὴς διδασκαλία τοῖς μὲν προσέχουσι σωτηρίων καὶ χρησίμων, τοῖς δὲ βραθυμοῖσι βλαβερὸν καὶ ἐπικίνδυνον. Καὶ γὰρ ὅσῳ περ ἂν τις πλεονάκις ἀκούσῃ, τοσοῦτω μᾶλλον ἐπισπᾶται τὴν κόλαιν μὴ ποιῶν τὰ λεγόμενα. Τοῦτο γοῦν καὶ Ἰουδαίους ὀνειδίζων ἔλεγεν ὁ Θεός· Ἀπέστειλα τοὺς προφήτας μου ὀρθρίζων, καὶ ἀποστέλλων, καὶ οὐδὲ οὕτως εἰσῆκουσάτε. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀπὸ πολλῆς κηδεμονίας τοῦτο ποιοῦμεν, δεδοίκαμεν δὲ ἢ μὴ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν ἀντικαταστήσῃ πᾶσιν ὑμῖν ἡ παραίνεσις αὕτη [133] καὶ ἡ συμβουλὴ. Ὅταν γὰρ καὶ τὸ κατάρθωμα εὐκόλον ᾖ, καὶ ὁ συνεπὴς ὑπομνήσκων μὴ διαλιμπάνῃ, ποῖαν ἔξομεν ἀπολογίαν εἰπεῖν; ἢ τίς ἡμᾶς ἐξιγρήσεται τῆς κολάσεως λόγος; Εἰπέ γάρ μοι, ἂν ἀργύριον σοι χρεωστούμενον τύχη, οὐκ αἰεὶ συντυγχάνων τῷ ὀφείλοντι ἀναμνηστικῶς αὐτὸν τοῦ δανείζματος; Τοῦτο καὶ σὺ ποίησον, καὶ ἕκαστος νομίζεται τὸν πλησίον ἀργύριον ὀφείλειν αὐτῷ, τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης, καὶ ἀπαντῶν ὑπὲρ τῆς ἐκτίσεως αὐτὸν ἀναμνησκέτω, εἰδὼς ὡς οὐ μικρὸς ἡμῖν ἀπόκειται κίνδυνος τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἐπιμελουμένων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ τὰ αὐτὰ λέγων οὐ παύομαι· δέδοικα γὰρ μήποτε κατ' ἐκείνην ἀκούσω τὴν ἡμέραν· Πονηρὴ δοῦλε καὶ ἀκηρὴ, ἔδει σε καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπέζας. Ἰδοὺ γοῦν κατεβαλὼν οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ πολλάκις· ὑμῶν ἔστι λοιπὸν τὸν τόκον ἐπιδείξασθαι· τόκος δὲ ἀκροάσεως, ἡ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξις· καὶ γὰρ

* Αἱ κατανύσσομαι
b Αἱ δέδοικα δέ.

Δεσποτικὰ τὰ καταβαλλόμενα. Μὴ τοίνυν παρ' ἔργου ὑποδεξώμεθα, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας κατέχομεν τὴν παρακαταθήκην, ἵνα μετὰ πολλῆς τῆς ἐργασίας αὐτὴν ἀποδῶμεν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἐάν γὰρ μὴ καὶ ἐτέρους εἰς τὸ αὐτὸ ἐναγάγῃς κατάρθωμα, ἀκούσῃ τῆς φωνῆς ἐκείνης ἥς ἤκουσεν ὁ τάλαντον κατορύξας. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο ταύτης, ἀλλὰ τῆς ἄλλης ὑμᾶς ἀκοῦσαι φωνῆς ἣν πρὸς τὸν ἐργασάμενον ἀφήκε λέγων ὁ Χριστός· Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὅλῳ ἡς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Ταύτης δὲ ἀκουσόμεθα τῆς φωνῆς, ἂν τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ σπουδῇ ἐπιδειξώμεθα· τὴν αὐτὴν δὲ ἐπιδειξόμεθα σπουδῇ, ἐάν τοῦτο δὲ λέγω ποιήσωμεν. Ἐτι θερμῆς οὕσης τῆς ἀκροάσεως ἐν ὑμῖν, ἐξελθόντες παρακαλεῦσθε ἀλλήλους, καὶ καθάπερ ἕκαστος μετὰ προσγγορίας διαλύεσθε, οὕτω μετὰ παραγγελίας ἕκαστος οἴκαδε ἀναχωρεῖτω, καὶ τῷ πλησίον λεγέτω· Σκοπεῖ καὶ μέμνησο ὅπως φυλάξῃς τὴν ἐντολήν, καὶ πάντως περιεσόμεθα. Ὅταν γὰρ φίλοι παραπέμπτωσι μετὰ τοιαύτης συμβουλῆς, καὶ οἱ καὶ γενόμενον ἡ γυνὴ πάλιν τὰ αὐτὰ ἀναμνησκῇ, καὶ μόνους ὄντας ὁ λόγος ὁ ἡμέτερος κατέχη, ταχέως ἀποκρουσόμεθα τὴν πονηρὰν συνήθειαν ταύτην. Οἷδα μὲν ὅτι θαυμάζετε τίνας ἔνεκεν τοσαύτην ὑπὲρ τῆς ἐντολῆς ταύτης ποιοῦμαι σπουδῇ· κατορθώσατε δὲ τὸ ἐπιταχθῆναι, καὶ τότε ἐρῶ. Τέως μὲν γὰρ ἐκεῖνο λέγω, ὅτι νόμος ἔστι θεῖος τὸ ἐπίταγμα τοῦτο, καὶ παραβῆναι αὐτὸν οὐκ ἀσφαλές· ἐάν δὲ ἴσω κατ' ὁρθωθῆναι, καὶ ἐτέραν ὑμῖν αἰτίαν ἐρῶ οὐκ ἐλάττω ταύτης, ἵνα μάθῃτε ὅτι δικαίως τοσαύτην ὑπὲρ τοῦ νόμου τοῦτου ποιοῦμαι ἡ σπουδῇ· ὥρα δὲ λοιπὸν εἰς εὐχὴν καταλύσαι τὸν λόγον. Κοινῇ τοίνυν πάντες εἰπώμεν· Ὁ Θεὸς ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν καὶ ζῆναι, καὶ τοῦτον καὶ τοὺς λοιποὺς νόμους ἀπαντας καταξίωσον ἡμᾶς ἐξανύσαντας, οὕτω παραστήναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ σου, ἵνα παρρησίας πολλῆς ἀπολαύσαντες, τῆς βασιλείας ἐπιτύχωμεν εἰς δόξαν σὴν, ὅτι σοὶ πρέπει δόξα, ἅμα τῷ μονογενεῖ σου Παιδί καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Αἱ καὶ ὥσπερ ἕκαστος
d Αἱ πεποιήμαι.

[133] Εὐχαριστία ἔτι πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν σκυνθρωπῶν· καὶ ἀνάμνησις τῶν διὰ τὴν στάσιν διασπέρντων καὶ τιμωρηθέντων· ὁμοίως δὲ πάλιν ἐξήγησις περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημογραφίας, καὶ ὅτι φυσικὸν νόμον ἔδεδετο· καὶ περὶ τοῦ τελείως κατορθῶσαι τὸ μὴ ὀμνῆναι.

Ὁμιλία ιγ'.

α'. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς καὶ τῶν αὐτῶν προοιμίων, ὧν ἔθεθ' καὶ πρὸ ἐκείνης ἡρξάμην, καὶ σήμερον ἀρξομαι· ἐρῶ καὶ νῦν· Εὐλογητὸς ὁ Θεός. Ὅταν τὴν παρελθούσαν εἰδόμεν τεράδια, καὶ ὅταν τὴν παρούσαν ὀρώμεν νῦν; πόσος ἐν ἐκείνῃ ζῆφος τότε ἦν; πόση κατὰ τὴν παρούσαν γαλήνη νῦν; Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο γέγονεν ἐν τῇ πόλει δικαστήριον, καὶ τὰς καρδίας ἀπάντων διέσεισε, καὶ νυκτὸς οὐδὲν ἀμεινον διακείσθαι ἐποίησε τὴν ἡμέραν, οὐ τῆς ἀκτίνας οὐρανοεισῆς, ἀλλὰ τῆς ἀθυμίας καὶ τοῦ φόβου πηρωσάντων ὑμῶν τοὺς ὀφθαλμούς. Ἰν' οὖν καὶ ἡμεῖς πλείονα καρπωσώμεθα τὴν ἡδονήν, μικρὰ τῶν τότε συμβάντων διηγήσασθαι βούλομαι. Καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν καὶ τοῖς ἐρηγησμένοις ἀπασιν χρησίμην ὁρῶ τὴν τοῦτον διήγησιν οὖσαν· ἐπεὶ καὶ τοῖς

* Savil. ἔδεδετο διὰ τῆς γνώσεως τῶν πρακτικῶν, καὶ τῶν οὐ πρακτικῶν, καὶ περὶ τοῦ κατορθῶσαι τὸ μὴ ὀμνῆναι.

ἐκ ναυαγίου διασωθεῖσιν ἡδὺ τῶν κυμάτων μεμνησθαι καὶ τῆς ζάλης καὶ τῶν ἀνέμων, ἐπειδὴν εἰς λιμένα καταπλεύσασιν· καὶ τοῖς ἀρρώστῳ περιπεσοῦσι πονητῶν μετὰ τὴν ἀρρώστιαν τοὺς πυρετοὺς, δι' οὓς παρὰ μικρὸν ἦλθον ἀποθανεῖν, διηγείσθαι πρὸς ἐτέρους. Ὅταν γὰρ παρέλθῃ τὰ δεινὰ, ἡδονὴν ἔχει τῶν δεινῶν ἡ διήγησις, τῆς ψυχῆς οὐκ ἐτι δεδοικίας, ἀλλὰ καὶ μείζονα καρπομένης τὴν εὐφροσύνην. Ἡ γὰρ τῶν παρελθόντων κακῶν μνήμη αἰετὴν ἐνεστήσαν εὐημερίαν ἀκριβέστερον ὁρᾶσθαι ποιεῖ.

Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν πλεον τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀπειλῆς ἐκείνης πρὸς τὰς ἐρήμους καὶ τὰς φάραγγας καὶ τοὺς λανθάνοντας μετῴκιστο τόπους, τοῦ φόβου πάντοθεν αὐτοὺς συναυλόντος, καὶ κεναὶ μὲν ἦσαν γυναικῶν αἱ οἰκίαι, κενὴ δὲ ἀνδρῶν ἡ ἀγορὰ, μόλις δὲ δύο ἢ τρεῖς βαδίζοντες ἐν τῷ μέσῳ μετ' ἀλλήλων ἐφαίνοντο, καὶ αὐτοὶ οὕτοι καθάπερ ἐμφυχοὶ νε-

κρὸς περιόντες· ἀπῆειμεν^α εἰς τὸ δικαστήριον τὸ τέλος
θόμενοι τῶν γινόμενων, καὶ ἰδόντες ἐκεῖ τῆς πόλεως τὰ
λείψανα συνειλεγμένα, μάλιστα πάντων ἐθαυμάσαμεν
ἐκεῖνο, ὅτι πληθους ὄντος περὶ τὰς θύρας, ὡς οὐδενὸς
παρόντος, βαυυτάτη ἦν ἡ σιγή, πάντων εἰς ἀλλήλους
βλεπόντων, καὶ μήτε ἐρῆσθαι τὸν παρεστῶτα, μήτε ἀκού-
σαι τι παρ' ἐκείνου τολμῶντός τινος. Τὸν γὰρ πλῆσιον
ὕποπτευσεν ἕκαστος, διὰ τὸ πολλοὺς ἦδη παρ' ἐλπίδα πᾶ-
σαν ἐκ μέσης ἀναρπασθέντας τῆς ἀγορᾶς, ἔνδον κατέ-
χεσθαι· καὶ πάντες κοινῇ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐβλέπομεν,
καὶ τὰς χεῖρας ἀνετείνομεν σιγῇ τὴν ἀνωθεν ἐκδεχόμε-
νοι βοῆν, καὶ θεὸν παρακαλοῦντες παραστήναι τε τοῖς
δικαζομένοις, καὶ μαλᾶσαι τὰς τῶν δικαζόντων καρδίας,
καὶ ποιῆσαι ἡμερον γενέσθαι τὴν ψῆφον. Καὶ καθάπερ
οἱ τοὺς ναυαγούντας ἀπὸ τῆς γῆς βλέποντες, προσελθεῖν
μὲν καὶ χεῖρα ὀρέξαι καὶ διορθῶσαι [134] τὴν συμφο-
ρὰν οὐκ ἔχουσι, τοῖς κύμασι διειργόμενοι, ἔξωθεν δὲ ἀπὸ
τῶν αἰγιαλῶν τὰς χεῖρας ἀνατείνοντες, καὶ δακρύοντες,
τὸν θεὸν παρακαλοῦσι παραστήναι τοῖς κλυδωνιζομένοις·
οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάντες σιγῇ καὶ κατὰ διάνοιαν ἐκά-
λουν τὸν θεόν, ἀξιοῦντες τοῖς ἐν τῷ δικαστηρίῳ, καθά-
περ ἐν κύμασιν ἀνείλημμένοι, χεῖρα ὀρέξαι, καὶ μὴ
συγκωρῆσαι καταποντισθῆναι τὸ σκάφος, μηδὲ εἰς ναυά-
γιον πάντας καταλῦσαι τὸν δικαζόντων τὴν κρίσιν. Καὶ
ταῦτα μὲν ἦν πρὸ τῶν θυρῶν· ἐπειδὴ δὲ ἐνδοτέρω τῆς
αὔλης εἰσέστημεν, πάλιν εἰδομεν ἑτέρα φοβερώτερα τού-
των, στρατιώτας καθωπλισμένους ξίφει καὶ ροπάλοις,
καὶ πολλὴν τοῖς ἔνδον β' δικάζουσι τὴν ἡσυχίαν παρέχον-
τας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ προσήκοντες ἅπαντες ἐκείνοις, καὶ
γυναῖκες, καὶ μητέρες, καὶ θυγατέρες, καὶ πατέρες εἰ-
στήκεισαν πρὸ τῶν τοῦ δικαστηρίου θυρῶν, ὥστε, εἰ
τινα συμβαίη τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπενεχθῆναι, μηδένα τῇ
ὅλῃ τῆς συμφορᾶς ἐμπρησθέντα θόρυβόν τινα ποιῆσαι
καὶ ταραχῇ, πόρρωθεν ἐφθόδου οἱ στρατιῶται πάντας,
προκαταλαμβάνοντες· αὐτῶν τῷ δέει τὴν διάνοιαν.

Τὸ δὲ πάντων ἐλπεινότερον, μήτηρ μία καὶ ἀδελφὴ τῶν
ἔνδον κρινομένων τινος, πρὸς αὐτὰ τῶν δικαζόντων ἐκά-
θητο τὰ πρόθυρα, κυλινδούμεναι περὶ τὸ ἔδαφος, καὶ
κοινὸν οὖται θέατρον τοῖς περιστάσειν ἅπασι, συγκαλυ-
πτόμεναι τὰς ὕψεις, καὶ τοσοῦτον αἰσχυρόμεναι μόνον,
ὅσον ἐπέτρεπεν ἡ τῆς συμφορᾶς ἀνάγκη· καὶ οὕτως θερα-
πείας αὐταῖς παρῆν, οὕτως γείτων, οὕτως φίλη, οὐκ ἄλλη
τις τῶν ἐπιτηδεύων, ἀλλὰ μόναι μετὰ εὐτελῶν ἱματίων
ἐν μέσῳ τοσοῦτον ἀπειλημένηαι στρατιωτῶν, χαμαὶ
συρόμεναι περὶ τὰς θύρας αὐτάς, τῶν ἔνδον δικαζομέ-
νων ἐλπεινότερα ἔπασχον, τῆς τῶν δημίων ἀκούουσαι φω-
νῆς, τοῦ κτύπου τῶν μαστιγῶν, τοῦ θρήνου τῶν μαστι-
ζομένων, τῆς φοβερᾶς τῶν δικαζόντων ἀπειλῆς, καὶ καθ'
ἕκαστον τὸν παιομένην χαλεπωτέρας ἐκείνων δ' ὀπόμε-
νον ὁδύνας αὐταί. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ταῖς ἐτέρω μαρτυ-
ριαῖς ἐκινδύνευετο ἡ τῶν ἐγκλημάτων ἀπόδειξις, εἰ ποτὲ
τινος ἦσθοντο μαστιζομένου, ὥστε εἰπεῖν τοὺς ὑπευθύ-
νους, καὶ ὁλολύζοντας, εἰς τὸν οὐρανὸν βλέπουσαι τὸν
θεὸν παρεκάλουν δοῦναι τινα ἰσχυρὴν καὶ ὑπομονὴν ἐκεί-
νῃ, ὥστε μὴ τῶν αὐτοῖς προσηκόντων τὴν σωτηρίαν ἐν
ταῖς ἐτέρω ἀσθενείαις προδοθῆναι, τὴν δριμύτητα ἀπὸ
τῶν πληγῶν ὁδύνην μὴ δυναμένην ἐνεγκεῖν· καὶ ταυτὸν
πάνιν ὁλον ἐπὶ τὸν χειμαζόμενον συνέβαινε. Καθάπερ

γὰρ ἐκείνοι, εἰ ποτε κύματος ἰδοῖεν ἐμβολὴν πόρρωθεν
κορυφουμένην καὶ κατὰ μικρὸν αὐθόρμην καὶ μέλλουσαν
βαπτίζειν τὸ σκάφος, καὶ πρὶν ἢ πλησίον γενέσθαι τοῦ
πλοίου προαποτεθῆναι τῷ δέει· οὕτω δὴ κἀκεῖναι, εἰ
ποτε φωνῶν καὶ ὁλολυγμῶν ἦσθοντο φερομένων, δεδοί-
κυλαι μὴ πρὸς τὰς βασάνους ἀπαγορεύσαντες οἱ κατα-
μαρτυρεῖν ἀναγκαζόμενοι, κατεῖπονσιν τινος τῶν αὐτοῖς
ἐπιτηδεύων, μυρίους πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἑώρων θανά-
τους. Καὶ ἦν ἰδεῖν ἔνδον βασάνους, ἔξω βασάνους· ἐκεί-
νους μὲν γὰρ οἱ δῆμιοι, ταύτας δὲ ἐδασάνειεν ἡ τῆς φύ-
σεως τυραννὶς καὶ ἡ τῶν σπλάγγων συμπάθεια· καὶ ἦν
ἔνδον θρήνος, ἔξω θρήνος· ἔνδον τῶν ὑπευθύνων, ἔξω
τῶν αὐτοῖς [135] προσηκόντων. Μᾶλλον δὲ οὐχ οὗτοι μόνον,
ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δικάζοντες ἐθρήνουν κατὰ διάνοιαν,
καὶ χαλεπώτερα πάντων ἔπασχον, οὕτω πικρὰ
τραγῳδία ἀναγκαζόμενοι τότε ὑπηρετεῖν.

β'. Ἐγὼ δὲ παρακαθήμενος καὶ ταῦτα βλέπων, ὅτι γυ-
ναῖκες καὶ παρθένοι θαλασσομέναι νῦν κοινὸν ἐγένοντο
θέατρον ἅπασι, καὶ αἱ ἐπὶ στρωμνῇς ἀπαλῆς κατακλι-
νόμεναι, τὸ ἔδαφος ἀντὶ στρωμνῆς ἔχουσι, καὶ αἱ τοσαύ-
της ἀπολαύουσαι θεραπείας θεραπευομένην, εὐνοῦχων, τῆς
ἀλλης ἀπάσης φαντασίας, νῦν ἀπάντων ἐκείνων ἔρημοι
πρὸς τοὺς ἀπάντων σύρονται πόδας, ἕκαστον παρακαλοῦσαι
συνεῖσενγκεῖν τι τῶν εἰς αὐτὸν ἡκόντων τοῖς κρινομένοις,
καὶ κοινὸν παρὰ πάντων ἑλέου τινὰ ἔρανον γενέσθαι, ἐφθεγ-
ξάμεν ἐκεῖνο τὸ τοῦ Σολομῶντος, *Ματαιότης ματαιο-
τήτων, τὰ πάντα ματαιότης*. Ἐίδον γὰρ τοῦτο τε αὐτὸ,
καὶ ἕτερον λόγιον δι' αὐτὸν τῶν ἔργων ἐκβαίνον, τὸ λέγον,
ὅτι, *Πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξη-
ράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε*. Καὶ γὰρ
πλοῦτος τότε, καὶ εὐγένεια, καὶ περιφάνεια, καὶ φίλων
προστασία, καὶ συγγένεια, καὶ πάντα ἡλέγχετο τὰ βιω-
τικὰ, τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς παρανομίας τῆς γεγεννημένης
τὴν συμμαχίαν ἅπασαν τρεψαμένης ταύτην. Καὶ καθά-
περ μήτηρ στρουθίαν, τῶν νεοττῶν ἀφαιρεθέντων, ἐλθοῦ-
σα καὶ τὴν καλὴν εὐροῦσα κενὴν, ἐξελεσθαι μὲν οὐ
δύναται τοὺς ἄλντας αὐτῆς νεοττοῦς, περιπταμένη δὲ
τοῦ θηρατοῦ τὰς χεῖρας, αὐτῷ τούτῳ τὴν ὁδὴν ἀνδεί-
κνυται· οὕτω δὴ καὶ αἱ γυναῖκες ἐποιοῦν τότε ἐκεῖναι,
ἀναρπασθέντων αὐταῖς ἐκ τῆς οἰκίας τῶν παίδων, καὶ
ἔνδον ἀπειλημένων, ὥσπερ ἐν δικτύῳ τινὶ καὶ παγίδι,
προσελθεῖν μὲν καὶ ἐξελεσθαι τοὺς ἄλντας οὐκ ἴσχουν,
τῷ δὲ περὶ τὰς θύρας αὐτάς κλινθεῖσθαι, καὶ θρηγεῖν,
καὶ ὁλοφύρεσθαι, καὶ τῶν θηρευσάντων πειρᾶσθαι γενέ-
σθαι ἐγγύς, τὴν ὁδὴν ἐδείκνυν. Ταῦτα δὲ τότε ὁρῶν, εἰς
νοῦν ἐβαλόμην· ὅτι φοβερὸν ἐκεῖνο δικαστήριον, καὶ πρὸς
ἐμαυτὸν εἶπον· Εἰ νῦν ἀνθρώπων δικαζόντων, οὐ μήτηρ,
οὐκ ἀδελφῇ, οὐ πατρί, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς, καίτοι γε ἀνεύ-
θυνοι τῶν τολμηθέντων ὄντες, οὐκ ἰσχύουσιν ἐξελεσθαι
τοὺς κρινομένους, τίς ἐν τῷ φοβερῷ τοῦ Χριστοῦ δικα-
στηρίῳ παραστήσεται κρινόμενος ἡμῖν; τίς τολμήσει
ῥῆξαι φωνῇ; τίς ἐξελεσθαι τοὺς ἀπαγομένους ἐπὶ τὰς
ἀφορήτους ἐκείνας κολάσεις; Καίτοι πρῶτος τῆς πόλεως
ἦσαν οἱ τότε δικαζόμενοι, καὶ αὐτὸ τῆς εὐγενείας τὸ
κεφάλαιον. Ἀλλ' ὅμως ἡγάπων, εἰ τις δὴ πάντα ἀπο-
βαλοῦσιν, εἰ δέοι, καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῇ τῆς παρού-
σης ἀπολαύειν ζωῆς. Τῆς ἡμέρας δὲ λοιπὸν πρὸς τὸ
τέλος ἐπιειγομένης, καὶ βαυυτάτης γενομένης ἐσπέρας,
καὶ τοῦ τέλους τῆς ψῆφου προσδοκώμενον ἐν μέλῳ
πάντες ἦσαν ἄγωνες, καὶ τὸν θεὸν ἡξίουν μέλλουσιν τινα
καὶ ἀναβολὴν γενέσθαι, καὶ τῇ ψυχῇ τῶν δικαζόντων
ἐμβαλεῖν εἰς τὴν τοῦ βασιλέως γνώμην ἀνενεγκεῖν τῶν

^a Sie placuit legere cum Sav., in praeterito a themate ἀπει-
μα, non ut Morel. et Montf., ἀπείμα quod ad verbi inusitati
ἀπείμα praesens tempus pertineret. Edit.

^b Savil. et quidam mss. τοῖς ἔνδοθεν.

^c Idem πάντας προκατὰ. Morel. πάντων. πρ.

^d Morel. et Montf. τῶν παιομένων. Pronomen habet Savil.
et legit interpres Edit.

^e Savil. et quidam mss. εἰς νοῦν ἐβαλόμην. Morel. et alii εἰς
νοῦν ἐλαβόμην.

ipsos undique cogente : et vacua mulieribus erant domus , vacuum viris forum , vix autem duo vel tres euntes in medio simul videbantur , et ipsi tamquam animati mortui circumeuntes ; abibamus in forum iudiciale gestorum finem visuri : et collectas civitatis reliquias cernentes , illud omnium maxime admirati fuimus , quod multitudine circa fores morante , tamquam præsente nemine , silentium erat profundissimum , omnibus inter sese respicientibus , et nemine assistentem interrogare , aut quidquam audire ab illo audente. Proximum enim quisque suspectum habebat : quoniam multi jam præter omnem spem ex medio rapti foro intus coercebantur : et omnes pariter in cælum aspicebamus , et manus extendebamus , cum silentio superoe subsidium expectantes , et Deo supplicantes , ut iudicandis adesset , et iudicantium corda muleret , et mitem faceret sententiam. Et sicut qui naufragos a torva ventis , accedere quidem , et manum porrigere , vel ærumnam relevare non possunt , cum undis arceantur : extrinsecus autem ab ipsis littoribus manus extendentes , et lacrymantes , Deum orant ut assistat fluctuantibus : ita et hic tacite omnes mente Deum invocabant , petentes , ut ad tribunal velut in fluctus adductis manum porrigeret , nec sineret navigium submergi , nec in extremum naufragium iudicantium solveret iudicium. Et hæc quidem erant pro foribus : postquam vero interiorē aulam introivimus , rursus alia his terribiliora vidimus , milites armatos ensibus et clavis , et multam interius iudicantibus quietem præstantes. Quoniam enim necessarii illorum omnes , et uxores , et matres , et filiae , et patres ante fori januam constituerant , ut si eveniret quempiam ad mortem duci , nemo ærumnæ spectaculo accensus , tumultum eturbationem ullam faceret , omnes proci arcebant milites , ipsorum mentem pavore præoccupantes.

Miserabile spectaculum. — Quod autem omnium maxime miserabile , mater et soror cuiusdam , qui intus iudicabatur , ad ipsa iudicantium vestibula jacebant , se humi sternentes , et commune omnibus factæ circumstantibus spectaculum , oculos vela , et tantum dumtaxat erubescens , quantum calamitatis necessitas permittebat : neque aderat ipsis ancilla , non vicina , non amica , non ulla necessariorum alia , sed sola vili amictu in medio tot milium posita , per humum se trahentes circa ipsas fores , iis , qui intus iudicabantur , graviora patiebantur , carissimum vocem audientes , verberum sonitum , vapulantium luctum , tremendas iudicantium minas , et dum singuli flagellarentur , gravioribus quam illi doloribus hæc conficiebantur. Quoniam enim in aliorum testimoniis de criminum declaratione periclitabatur , sicuti quempiam flagellari , ut reos diceret , sentiebant , et ululare , in cælum respicientes Deum orabant ut illi fortitudinem et tolerantiam daret , ne necessariorum suorum salus proderetur per aliorum , acrem verberum dolorem ferre non valentium , infirmitatem : et tale quid rursum , quale fluctuantibus solet , accidebat. Sicut enim

illi , si quando undæ impetum videant eminus insurgentem , paulatim crescentem et navem submergere minantem , etiam priusquam ipsi propior fiat , præ timore ceu mortui sunt : sic et illæ si quando voces et ululatus audiebant emitti , veritate ne in tormentis fatiscerent qui testimonium dicere cogebantur , contra necessariorum aliquem dicerent , infinitas ante oculos mortes videbant. Et erat cernere intus tormenta , extra tormenta : illos nempe carnifices , has vero naturæ torquebat imperium et viscerum compassio : intus luctus , foris luctus : intus reorum , foris necessariorum. Imo vero non ipsi tantum , sed et ipsi iudices corde lugebant , et omnibus graviora patiebantur , tam acerbe calamitati ministrare coacti.

2. Ego autem assidens et hæc cernens , quod mulieres et virgines , thalamis assuetæ , nunc commune cunctis spectaculum factæ essent , et molli assuetæ strato , terram pro strato nunc haberent , et nuper tantum nactæ obsequium ancillarum , eunuchorum et reliquæ omnis pompæ , nunc omnibus illis privatis ad omnium pedes prosternerentur , singulos orantes ut aliquid iudicandis pro facultate sua in auxilium conferrent , et simul omnes aliquid misericordiæ reus tribuerent , illud dixi Salomonis : *Vanitas vanitatum , et omnia vanitas* (Eccl. 1. 2. 7). Videbam enim et hoc ipsum , et aliud oraculum ipsis rebus completum , nempe , *Omnis gloria hominis tanquam flos feni : siccatus est fenum , et cecidit flos* (Isai. 40. 6. 7). Etenim divitiæ tunc et nobilitas , claritas , et amicorum patrocinium , et cognatio , et omnia vitæ adjuvamenta nihili erant , peccato et iniquitate commissa omnem hanc opem subvertente : et sicut avicularum mater pullis sublati veniens , et nidum inanem comperiens , suos quidem pullos captos eripere non potest , venatoris autem manus circumvolans , per hoc ipsum dolorem suum demonstrat : sic et illæ mulieres tunc faciebant , raptis sibi domo filiis , et interius tamquam in rete quoddam vel laqueum arreptis , accedere quidem et eripere captos non poterant : sed circa fores ipsas se volutando , lugendo , gemendo , et spiculatoribus propinquare tentando dolorem monstrabant. Hæc equidem tunc aspiciens , in illius tremendi iudicii cogitationem veni , et intra me dicebam : Si nunc ab hominibus iudicantibus non mater , non soror , non pater , non alius quispiam , licet a perpetratis immunis , reos eripere potest , quis in tremendo Christi iudicio nobis adstabit iudicandis ? quis in vocem erumpere audebit ? quis abductos ad intolerabiles illas poenas eripere valebit ? Atqui civitatis primates , qui tunc iudicabantur , erant , et ipsum nobilitatis caput . Attamen læti fuissent , si quis eis concessisset , ut amittentes omnia , et , si oporteret , ipsam libertatem , præsentī vitæ potirentur . Die vero jam exacto , profundissimoque facto vespere , cum iudicii finis expectaretur , in maiori erant omnes anxietate , et a Deo petebant dilationem aliquam et prorogationem fieri , et iudicantium animo immiti , ut ad Imperatoris sententiam referrent exquisitorum cognitio-

¹ Sic Savil. Morel. et Montefalc. , pro , *quam illi* , legerunt , *quam flagellati*.

nem : fore enim fortassis aliquod bonum ex hac dilatione. Et communes a populo supplicationes ad benignas Dei aures mittebantur, ut servaret reliquias civitatis, nec ipsam a fundamentis penitus everti sineret. Nec videre licebat quemquam non hæc cum lacrymis clamantem : verumtamen nihil eorum iudices interius causas audientes tunc inflexit : sed unum solum respiciebant, ut diligens commissorum quæstio fieret, et postremo catenis ipsis injectis in carcerem per medium forum agebant, homines equos domi alentes, bravia proponere solitos, aliaque innumera valentes clariora numerare officia : bona publicabant, et in omnium foribus signacula cernere licebat. Et horum uxores paterna domo ejectæ, singule illud uxoris Job per opera implebant : domum ex domo et locum ex loco circumibant, diversorii indigentes : nec enim hoc ipsum erat ipsis facile reperire, unoquoque timente et tremante quempiam reorum necessariorum suscipere et curæ habere.

Calamitas ad virtutem ducit. — Verumtamen tot illa passi, omnibus his contenti erant, quoniam vita non exciderant præsentī : et neque pecuniarum multa, neque ignominia, neque tanta traductio, neque quodcumque aliud hujusmodi ipsos mordebat. Calamitatis enim magnitudo, et majora his patiendi expectatio, eorum animos philosophari tantum effecit : et tunc discebant, quam facilis sit nobis virtus, proclivis et expedita, et quod per nostrum dumtaxat neglectum laboriosa res esse videatur. Hi enim qui paulo ante modicarum multarum pecuniarum non æque tulerunt, majore pressi formidine, cum omnia sua amisissent, ac si thesaurum invenissent, sic se habebant, quoniam animam non perdiderant. Itaque si futuræ sensus gehennæ nos teneret, et intolerabiles illas cogitaremus poenas, etiamsi rem et animam et corpus Dei legibus tradidissemus, non doleremus, scientes quod majora lucrabimur, a futuris malis liberationem. Forte cor vestrum non parum dictorum deploratio mollivit ; sed ne feratis ægre : etenim quoniam subtiliores sum aggressurus sententias, et mollioris indigeo mentis, hoc feci de industria : ut narrationis timore mens vestra omni torpore excusso, ab omnibus exurgens vitæ curis, multa cum facilitate in animæ profundum dicendorum virtutem demittat.

3. Satis igitur et prius nobis sermo demonstravit, quod naturalis nobis sit insita lex bonorum et contrariorum : ut autem manifestior nobis fiat demonstratio, in eadem et hodie sermonum materia iterum desudabimus. Nam quod ab initio Deus hominem fingens, utraque dignoscentem fecerit ipsum, demonstrant omnes homines : cum peccamus enim etiam subditos veremur ; et sæpe dominus scortum adiens, postea servorum quempiam modestiorum intuitus erubuit, et ab hac improba via recessit. Rursum cum alii nos nominibus vitia nostra indicantibus compellant, contumeliam id esse dicimus : et si ægre feramus, in iudicium eos qui id fecerunt trahimus. Ita scimus, quid vitium, quid virtus sit.

Leges charitatis erga proximum. — Hoc quippe ipsum et Christus declarans, et demonstrans se nihil novum, aut nostram transcendens naturam sancire, sed id, quod a principio conscientie indiderat nostræ, post multas illas beatitudines ita dicebat : *Quæ vultis ut faciant vobis homines, hæc et vos facite ipsis* (Matth. 7. 12). Non opus est multis sermonibus, inquit, neque prolixis legibus, nec varia doctrina : voluntas tua sit lex. Vis beneficia capere ? confer beneficium alteri. Vis misericordiam consequi ? miscrere proximi. Vis laudari ? lauda alium. Vis amari ? ama. Vis primas habere ? concede illas prius alteri. Tu sis iudex, tu sis vitæ tuæ legislator. Et rursum : *Quod odisti, alii ne facias* (Tob. 4. 16). Per hoc quidem a malo fugam inducit, per illud autem virtutis operationem. *Quod odisti, alii ne facias.* Odisti contumeliam pati ? ne alium afficias contumelia. Odisti invidiam pati ? neque tu alteri inideas. Olio habes falli ? neque tu fallas alium. Et vero in omnibus generatim si hæc duo verba retineamus, alia disciplina non indigebimus. Virtutis enim cognitionem indidit animæ nostræ, actionem vero et emendationem voluntati nostræ concessit. Fortassis obscurum est quod dicitur : igitur id ipsum manifestius reddere conabor. Ut sciamus quod bonum sit temperantia, non opus habemus verbis, neque doctrina : nam in natura cognitionem hanc habemus, nec opus est cum laboribus aut fatigationibus circumire et quærere an bonum sit temperantia et utile : sed communi sententia omnes hoc confitemur, et nemo dubitat de virtute. Sic et alterum malum esse putamus, et neque hic laboribus et disciplina nobis est opus, ut peccati hujus malitia noscatur, sed omnes in hujusmodi sententiis sumus per nos ipsos docti, et virtutem, licet ipsam nos obeamus, commendamus : sicut vicissim vitium, licet operemur, odimus. Et hoc fuit maximum Dei beneficium, ut conscientiam quidem nostram et voluntatem, et jam ante actionem virtuti applicaret, infestam autem redderet improbitati. Sicut igitur dixi, horum quidem amborum cognitio omnium hominum conscientie insita est, nec ullo indigemus præceptore ad hæc discenda ; emendatio vero laboribus, voluntati et studio data est. Quare tandem ? Quoniam si totum naturæ tribuisset, sine coronis et præmiis fuisset : et sicut bruta virtutum quas habent a natura, mercedem aut laudem capere non debent, sic neque nos, si horum aliquid habuissemus. Naturæ enim munera non habentium, sed datoris sunt laus et commendatio. Ideo igitur non totum naturæ permisit : ac rursum voluntatem totum pondus suscipere non concessit, et cognitionis, et emendationis, ne a virtutis laboribus abhorreret ; sed dictat quidem ipsi conscientia quæ sunt agenda, ad operationem vero ipsa de suo labore affert. Et quod bonum quidem sit moderate vivere, sine labore novimus : naturalis enim est cognitio ; temperantiam vero non possumus exercere, nisi laborantes, et cupiditatem refrænantes, multumque subeuntes laboris. Non enim hoc quoque nobis adest a natura, sicut cognitio, sed

ἐξητασμένων τὴν γνώσιν· ἔσεσθαι γάρ τι ἴσως χρηστὸν ἀπὸ τῆς ὑπερθέσεως ταύτης. Καὶ κοινὰ παρὰ τοῦ δήμου λικταὶ πρὸς τὸν φιλόφρονον Θεὸν ἀνεπέμποντο, τὰ λείψανα σώσαι τῆς πόλεως, καὶ μὴ περιθεῖν τέλος ἐκ βάθρων ἀνασπαυμένην αὐτήν. Καὶ οὐκ ἦν ἰδεῖν οὐδένα ἀδακρυτὴ ταῦτα βοῶντα· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων τοὺς δικάζοντας· ἔνδον ἀκούοντας [136] ἐπέκαμπτε τότε, ἀλλ' ἐν μόνον ἐσχόπουν, ὅπως ἀκριβὲς γένηται ἡ τῶν τοιμηθέντων ἐξέτασις· καὶ τέλος ἀλύσεις αὐτοῖς περιθέντες^a, καὶ σιδήρῳ δῆσαντες, ἐπὶ τὸ δεσμητήριον ἔπιμπον διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς, ἀνθρώπους ἱπποτρόφους, ἀγωνοθέτας, ἑτέρας μυρίας λαμπροτέρας ἔχοντας ἀριθμεῖν λειτουργίας, καὶ τὰς οὐσίας ἐδήμευον, καὶ σήμαντρα ἐν ταῖς θύραις ἀπάντων ἦν ἰδεῖν. Καὶ αἱ γυναῖκες αἱ τούτων τῆς πατρῴας ἐκβαλλόμεναι οἰκίας, ἐκάστη ἐκεῖνο τὸ τῆς γυναικὸς τοῦ ἰὼς διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρου· οἰκίαν γὰρ ἐξ οἰκίας καὶ τόπον ἐκ τόπου περιτρίχοντο καταγωγίου δεόμεναι. Καὶ γὰρ οὐδὲ τούτο αὐτὰς εὐκολον ἦν, ἐκάστου δεδοκίχτος· καὶ τρέμοντος τὴν προσκόντων τινὰ τῶν ὑπευθύνων ὑποδέξασθαι καὶ θεραπεύσαι.

γ'. Ἀλλ' ὅμως τοσούτων γενομένων, ἔσπερον πᾶσι τοῦτο· οἱ παθόντες, ἐπειδὴ τῆς παρουσίας οὐκ ἐξέπεσαν ζωῆς· καὶ οὐτε ζημία χρημάτων, οὐτε ἀτιμία, οὐτε ἡ τοσαύτη πομπή, οὐτε ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν αὐτοὺς ἔδρακεν. Τὸ γὰρ τῆς συμφορᾶς μέγεθος, καὶ τὸ, μείζονα προσδοκῆσαντας· τούτων, ταῦτα ὑπομείναι, φιλοσοφεῖν παρσκευάζει τὴν ψυχὴν. Καὶ τότε ἐμάνθανον πῶς εὐκολον ἡμῖν ἡ ἀρετὴ, ῥᾶδιόν τε καὶ εὐκατόρθωτον, καὶ ἐπὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν ὀλιγωρίαν μόνον ἐπίπονος εἶναι δοκεῖ. Οὗτοι γὰρ οἱ πρὸ τούτου χρημάτων ὀλίγων ζημίαν οὐκ ἐνεγκόντες πρᾶως, ἐπειδὴ φόβῳ κατεσχέθησαν μείζονι, πάντα τὰ θνῦτα ἀποβαλόντες, ὡς θησαυρὸν εὐρηκότας διέκρινον, ἐπὶ τὴν ψυχὴν^b οὐκ ἀπέβαλον. Ὅστες εἰ καὶ τῆς μελλούσης γεέννης εἶχεν ἡμᾶς αἰσθησις, καὶ τὰς ἀφορήτους ἐκείνας ἐνενοοῦμεν κυλάσεις, εἰ καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐπεδύκαμεν ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων, οὐκ ἂν ἡγήσασιν, εἰδότες ὅτι μείζονα κερδανοῦμεν τὴν τῶν μελλόντων δεινῶν ἀπαλλαγὴν. Τάχα ἱκανῶς ὑμῶν κατεμάλαξε τὴν καρδίαν ἡ τραγῳδία τῶν εἰρημένων, ἀλλὰ μὴ δυσχεράνῃτε. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ μέλλω λεπτοτέρων κατατολμῶν νοσημάτων, καὶ ἀπαυτοτέρας δέομαι διανοίας, ἐπίτηδες τοῦτο ἐποίησα, ὥστε τῷ φόβῳ τοῦ διηγῆματος τὴν διάνοιαν ὑμῶν πᾶσαν ἀποτιναξαμένην^c ῥαθυμίαν, καὶ τῶν βωτικῶν ἀπαναστάσαν ἀπάντων, μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας πρὸς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς παραπέμψαι τὴν λεγόμενὴν τὴν δύναμιν.

γ'. Ἰκανῶς μὲν οὖν καὶ πρόην ἡμῖν ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι φυσικὸς ἡμῖν ἔγκειται νόμος τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιούτων· ἵνα δὲ ἐκ περιουσίας ἡμῖν ἡ ἀποδείξις γένηται, τῇ αὐτῇ καὶ σήμερον ἐπαγωνιούμεθα πάλιν ὑποθέσει τῶν λόγων. Ὅτι γὰρ ἐξ ἀρχῆς^d τὸν ἄνθρωπον πλάττων ὁ Θεός· ἀμφοτέρων αὐτὸν ἐπιστημονικὸν ἐποίησε, δηλοῦσι πάντες ἄνθρωποι· τοὺς γοῦν ὑπευθύνους ἡμῖν αἰσχυρόμεθα ἁμαρτάνοντας ἅπαντες, καὶ πολλὰς δεσπότης πρὸς πόρνην γυναῖκα βαδίζων, εἰτα τῶν ἐπιεικεστέρων τινὰ οἰκετῶν ἰδὼν, ἐρυθρίαντας ἀνεχώρησε τῆς ἀτόπου ταύτης ὁδοῦ. Πάλιν λοιδορούμενοι παρ' ἐτέρων τὰ τῆς πονηρίας ὀνόματα, ὕβριν τὸ πρᾶγμα εἶναι φαμεν· καὶ κακῶς πάσχωμεν^e, εἰς δικαστήριον ἔλκομεν τοὺς

^a Savil et aliquot mss. ἐποθέντες, Morel. et alii περιθέντες.

^b Savil. et quidam alii ἐπὶ τὴν ψυχὴν.

^c Sic alii, inquit Montf., rectius quam ipse ἀποτιναξαμένην.

Εἰσι.

^d Savil. et alii quod ὅτι γὰρ ἐξ ἀρχῆς, Mor. et alii ὅτι ἐξ ἀρχῆς.

^e Alii πάθωμεν.

ποιήσαντας. Οὕτως ἴσμεν τί μὲν κακία, τί δὲ ἀρετή.

Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἐμφαίνειν [137] καὶ δεικνύς, ὅτι οὐδὲν ξένον οὐδὲ ὑπερβαῖνον ἡμῶν τὴν φύσιν νομοθετεῖ, ἀλλ' ὁ πάλας προλαβὼν ἐγκατεθήκει ἡμῶν τῇ συνειδήσει, μετὰ τοὺς πολλοὺς ἐκείνους μακαρισμοὺς οὕτω· ἔλεγεν· Ἄ θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, ταῦτα καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὐ χρεῖα πολλῶν λόγων, φησὶν, οὐδὲ μακροτέρων νόμων, οὐδὲ διδασκαλίας ποικίλης· τὸ θέλημά σου γενέσθω νόμος. Θέλεις εὐεργετηθῆσαι· εὐεργέτησον ἕτερον. Θέλεις ἐλεεῖσθαι· ἐλέησον τὸν πλησίον. Θέλεις ἐπαινεῖσθαι· ἐπαινεσον ἕτερον. Θέλεις ἀγαπᾶσθαι· φιλήσον. Θέλεις τῶν πρωτείων ἀπολαύειν, παραχώρησον ἑτέρῳ πρότερον τοῦτον. Σὺ γενοὺ δικαστῆς, σὺ γενοὺ νομοθέτης τῆς σαυτοῦ ζωῆς. Καὶ πάλιν· Ὁ μισεῖς, ἀλλ' ἢ μὴ ποιήσης. Διὰ μὲν τούτου τῆς κακίας εἰσάγει τὴν ἀπαλλαγὴν, διὰ δὲ τοῦ προτέρου τῆς ἀρετῆς τὴν ἐργασίαν. Ὁ μισεῖς, ἀλλ' ἢ μὴ ποιήσης. Μισεῖς ὀδρίζεσθαι· μὴ ὀδρίσῃς ἕτερον. Μισεῖς βασκαίνεσθαι· μὴδὲ σὺ φθονήσης ἑτέρῳ. Μισεῖς ἀπατάσθαι· μὴδὲ σὺ ἀπατήσῃς ἄλλον. Καὶ ἐπὶ πάντων δὲ ἀπλῶς, ἂν τὰ διὰ ῥήματα ταῦτα κατέχωμεν, οὐ δεησόμεθα διδασκαλίας ἑτέρας. Τῆς γὰρ ἀρετῆς τὴν μὲν γνώσιν ἐνέθηκεν ἡμῶν τῇ φύσει, τὴν δὲ πρᾶξιν καὶ τὴν διόρθωσιν ἐπέτρεψεν ἡμῶν τῇ προαιρέσει. Τάχα ἀσαφὲς τὸ λεγόμενον· οὐκοῦν πειράσομαι σαφέστερον αὐτὸ ποιῆσαι πάλιν. Ὅστες εἰδέναι ὅτι καλὸν τὸ σωφρονεῖν, οὐ δεόμεθα λόγων, οὐδὲ διδασκαλίας· ἔχομεν γὰρ ἐν τῇ φύσει τὴν γνώσιν αὐτοῖ^f, καὶ οὐ χρεῖα πόνων οὐδὲ χαμάτων, ὥστε περιελθεῖν καὶ ζητῆσαι εἰ καλὸν ἡ σωφροσύνη καὶ χρησίμων, ἀλλὰ κοινῇ γνώμῃ πάντες ὁμολογοῦμεν τοῦτο, καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀρετῆς. Οὕτω καὶ τὴν μοιχείαν κακὸν εἶναι νομίζομεν, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα πόνων ἡμῖν δεῖ καὶ μαθήσεως, ὥστε γνῶναι τὴν τῆς ἁμαρτίας ταύτης κακίαν· ἀλλὰ πάντες ἐν ταῖς τοιαύταις ψήφοις ἐσμὲν αὐτοδίδακτοι, καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ μὴ μετρίωμεν αὐτήν, ἐπαινοῦμεν, ὥσπερ οὖν τὴν κακίαν, καὶ ἐργαζώμεθα, μισοῦμεν. Καὶ τοῦτο Θεοῦ κατόρθωμα γέγονε μέγιστον, ὥστε τὸ συνειδὲς ἡμῶν καὶ τὴν προαιρέσιν τῶς καὶ πρὸς τῆς πράξεως οἰκειῶσαι· μὲν τῇ ἀρετῇ, ἐκπολεμῶσαι δὲ τῇ πονηρίᾳ. Ὅσπερ οὖν ἔφη, ἡ μὲν γνώσις ἐκατέρων τούτων ἔγκειται τῇ συνειδήσει πάντων ἀνθρώπων, καὶ οὐ δεόμεθα διδασκαλῶν τινὸς πρὸς τὸ, ταῦτα μαθεῖν· ἡ δὲ διόρθωσις λοιπὴν προαιρέσει καὶ σπουδῇ καὶ πόνους ἔγκειται. Τί δὴ ποτε; Ὅτι εἰ τὸ πᾶν τῆς φύσεως ἐποίησεν, ἄσπερᾶντοι καὶ χωρὶς βραβεῶν ἀπῆλθομεν ἂν· καὶ ὥσπερ τὰ ἄλογα τῶν πλεονεκτῆματων ὧν ἔχει κατὰ φύσιν, οὐκ ἂν λάβοι μισθὸν οὐδὲ ἐπαινον· οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ἀπελαύσαμεν ἂν τινος τούτων. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως πλεονεκτῆματα οὐ τῶν ἐχόντων, ἀλλὰ τοῦ δεδοκίχτος ἐστὶν ἐπαινος καὶ ἐγκώμιον. Τῇ μὲν οὖν φύσει τὸ πᾶν οὐκ ἐπέτρεψε διὰ τοῦτο· πάλιν τὴν προαίρεσιν ὁλόκληρον ἀναδέξασθαι τὸ φορτίον οὐκ εἴασε, καὶ τὸ τῆς γνώσεως, καὶ τὸ τῆς διορθώσεως, ἵνα μὴ πρὸς τὸν πόνον ἀπαγορεύσῃ τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' ὑπαγορεύει μὲν αὐτῇ τὸ [138] συνειδὲς τὰ πρακτέα, πρὸς δὲ τὴν ἐργασίαν αὐτὴ τοὺς παρ' ἑαυτῆς εἰσφέρει πόνους. Καὶ ὅτι μὲν καλὸν τὸ σωφρονεῖν μὴδὲν χαμόντες ἐπιστάμεθα· τῆς φύσεως γὰρ ἡ γνώσις· σωφροσύνην δὲ οὐκ ἂν δυνηθείμεν κατορθῶσαι μὴ χαμόντες μὴδὲ τὴν ἐπιθυμίαν χαλινώσαντες καὶ πολλὴν ὑποστάντες πόνον. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶ ἐκ φύσεως ἡμῖν πρόσσεσι, καθάπερ

^f Alii αὐτῶν, alii αὐτοῦ.

^g Savil. et quidam οἰκειώσασθαι.

ἡ γνώσις, ἀλλὰ δεῖται προθυμίας καὶ σπουδῆς. Οὐ ταύτην δὲ μόνον ἐπεκοῦφισεν ἡμῖν τὸ βάρος, ἀλλὰ καὶ ἐτέρω τρόπῳ πάλιν, καὶ αὐτῶν τῶν κατορθωμάτων ἕνια φυσικὰ ἀφελῆς εἶναι ἐν ἡμῖν. Καὶ γὰρ τὸ συναγανακτεῖν τοῖς ὑβρίζουσιν φυσικὸν ἅπαντες ἔχομεν (εὐθέως οὖν τοῖς ἐπηρεάζουσιν ἔχθροί γινόμεθα, κἂν μὴδὲν ὦμεν αὐτοὶ πεπονηότες), καὶ τὸ συνήδεσθαι τοῖς ἀντιλήψεως καὶ βοηθείας ἀπολαύουσι, καὶ τὸ κατακλᾶσθαι ἐπὶ ταῖς ἐτέρων συμφοραῖς καὶ τῇ φιλοστοργίᾳ τῇ πρὸς ἀλλήλους. Κἂν γὰρ πραγμάτων περιστάσεις δοκῶσι μικροψυχίαν τινὰ εἰσάγειν, ἀλλ' ὅμως ἔχομεν κοινὸν πρὸς ἀλλήλους φίλτρον. Καὶ τοῦτο τις σοφὸς ἀνιττόμενος· ἔλεγε· *Πάν ὥσ' ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησιότιον αὐτοῦ*.

δ. Πολλοὺς δὲ καὶ ἐτέρους μετὰ τοῦ συνειδότης ἐπέστησεν ἡμῖν διδασκάλους ὁ Θεός· καὶ γὰρ πατέρας τοῖς υἱοῖς, καὶ δεσπότας τοῖς δούλοις, καὶ ἄνδρας ταῖς γυναίξιν, καὶ διδασκάλους τοῖς μαθηταῖς, καὶ νομοθέτας καὶ δικαστάς τοῖς ἀρχομένοις, καὶ φίλους τοῖς φίλοις. Πολυάκις δὲ καὶ παρ' ἔχθρῶν ἐκερδάναντες οὐκ ἔλαττον ἢ παρὰ φίλων· ὅταν γὰρ ἡμῖν ἐνειδίξωσι τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἀκοντάς εἰς διόρθωσιν αὐτῶν διεγείρουν. Τοσούτους δὲ ἡμῖν διδασκάλους ἐπέστησεν, ἵνα εὐκολοὶ ἡμῖν ἢ τοῦ λυσιτελοῦντος εὐρεσίς τε καὶ διόρθωσις γένηται, τοῦ πληθους τῶν πρὸς αὐτὸ συνελαυνόντων ἡμᾶς οὐκ ἀφίεντο ἐκπασεῖν τὸν συμπερόντων ἡμῖν. Κἂν γὰρ τῶν γεγεννηκότων καταφρονήσωμεν, τοὺς ἀρχοντας δεδοικότες ἐπεικίστεροι πάντως ἐσόμεθα· κἂν ἐκείνους διαπτύσωμεν ἁμαρτάνοντες, τὴν τοῦ συνειδότης οὐδέποτε βυνησόμεθα διαφυγεῖν ἐπιτίμησιν· κἂν ταύτην ἀτιμάσωμεν καὶ διακρουσώμεθα, τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ὑπόληψιν δεδοικότες ἀμείνους ἐσόμεθα· κἂν πρὸς ταύτην ἀναισχυνησώμεν, ὁ τῶν νόμων ἐγκείμενος ἁ φρόσιος καὶ ἀκοντάς ἡμᾶς σωφρονίσει βυνησεται, καὶ νέους μὲν ὄντας διδάσκαλοι καὶ πατέρες, αὐξηθέντας δὲ οἱ νομοθεταὶ καὶ ἀρχοντας παραλαβόντες βυμίζουσιν· οἱ τε οἰκῆται, ὅτε βραθυμότερον διακείμενοι μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ τὴν παρὰ τῶν δεσποτῶν ἀνάγκην εἰς σωφροσύνην ἔχουσι, καὶ αἱ γυναῖκες τοὺς ἄνδρας· καὶ πολλὰ πανταχόθεν ἡμῶν τῷ γένει τὰ τεῖχια πρὸς τὸ μὴ βλάβειν εἰς κακίαν ἐξολισθήσαι καὶ κατατεσεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις ἁπῆται, καὶ νόσοι καὶ περιστάσεις πραγμάτων ἡμᾶς παιδεύουσι· καὶ γὰρ καὶ πένια κατέχει, καὶ ζημία σωφρονίζει, καὶ κίνδυνος καταστέλλει, καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα. Οὐ φοβείσῃς κατῆρ; οὐδὲ διδάσκαλος; οὐκ ἀρχων; οὐ νομοθέτης; οὐ δικαστής; οὐκ ἐντρέπεις σε φίλος; οὐ δάκνει σε ἔχθρος; οὐ σωφρονίζει δεσπότης; οὐ διδάσκει ἀνὴρ; οὐ διορθοῦται σε τὸ συνειδός; Ἀλλ' ἀβρωστίᾳ πολλὰκις ἐπελθοῦσα σωματικὴ τὸ πᾶν κατῴρωσε, καὶ ζημία δὲ τὸν θρασύτερον ἐποίησεν ἐπεικίστερον· [139] καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι οὐχ ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις συμπίπτοντα τὰ δεινὰ μεγάλα ἡμᾶς ὠφελεῖν εἴωθε· καὶ αὐτοὶ μὲν μὴδὲν τι παθόντες, ἐτέρους δὲ κολαζομένους ἰδόντες οὐκ ἔλαττον ἐκείνων ἐσωφρονίσθημεν.

Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν κατορθωμάτων συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν· ὥσπερ γὰρ κολαζομένων τῶν κακῶν ἕτεροι βελτίους γίνονται· οὕτως τῶν ἀγαθῶν τι κατορθούντων, πολλοὶ εἰς τὸν ἴσον ἐνάγονται ζῆλον· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ὀρκων συνέθι φυγῆς. Πολλοὶ γὰρ ἐτέρους ἰδόντες τὴν πονηρὰν ἀποβήμεναι τῶν ὀρκων συνήθειαν, ἐμιμήσαντο τὴν σπουδὴν, καὶ περιεγένοντο τῆς ἁμαρτίας· διὸ καὶ ἡμεῖς προθυμότερον τῆς αὐτῆς ἀπτόμεθα πάλιν παρ-

^a Savil. et magna pars mss. ἐπεικίστερος. Morel. ἐγκείμενος.

^b Alii τῶν πονηρῶν. Mox alii πολλοὶ πρὸς τὸν ἴσον.

αινέσω. Μὴ γὰρ μοι λέγεται τις, ὅτι πολλοὶ κατῴρωσαν· οὐ τοῦτο ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' ἵνα πάντες. Ἔως δ' ἂν μὴ τοῦτο ἴδω, οὐ δύναμαι ἀναπνεῦσαι. Ὁ ποιμὴν ἐκείνος ἑκατὸν πρόβατα εἶχε, καὶ ἐνὸς πλανηθέντος, οὐκ ἐλάμβανεν αἰσθησιν τῆς σωτηρίας τῶν ἐνενηκοντα ἐννέα, ἕως ἂν τὸ ἀπολωλὸς εὑρεῖ καὶ τῇ ποιμνῇ πάλιν ἀπέδωκεν. Οὐχ ὁρᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτο γινόμενον; ἐὰν γὰρ τὸν θνητὰ μόνον προσπταίναντες ἀναστρέψωμεν, ὅλον τῷ μέλει συναλγεῖ τὸ σῶμα. Μὴ τοίνυν τοῦτο εἴπης, ὡς ὀλίγοι τινὲς ὑπελείφθησαν οἱ μὴ κατορθωκότες, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει ὅτι οὗτοι οἱ ὀλίγοι μὴ διορθωθέντες πολλοὺς διαφθείρουν ἐτέρους. Καὶ γὰρ εἰς ἣν ὁ πεπονημένος παρὰ Κορινθίους, καὶ ὅμως οὕτως· ἔστανεν ὁ Παῦλος ὡς ὀλης τῆς πόλεως ἀπολωλυίας. Καὶ μάλα εἰκότως· ᾗδει γὰρ ὅτι μὴ σωφρονισθέντος ἐκείνου ταχέως τὸ νόημα βαδίζον ὁδῷ καὶ τοὺς ἄλλους ἐπιδραμεῖται· πάντας. Εἶδον πρῶην ἐν τῇ δικαστηρίῳ δεδεμένους καὶ ἀπαγομένους διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς τοὺς περιφανεῖς ἐκείνους ἄνδρας, καὶ τινων θαυμάζοντων διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὑβρεως, οὐδὲν χρὴ θαυμάζειν, ἔτεροι ἔλεγον· ἐνθα γὰρ ἂν ἦ καθοσίωσις, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελει. Οὐχὺν πολλῷ μᾶλλον ἐνθα ἂν ἀσέβεια ἦ, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελει.

ε'. Ταῦτα οὖν ἐννοοῦντες διαναστήσωμεν ἑαυτοὺς· ἐὰν γὰρ μὴ τὴν παρ' ὁμῶν σπουδὴν ὑμεῖς εἰσενέγκητε, περιττὰ τὰ παρ' ἡμῶν ἅπαντα. Τί δήποτε; Ὅτι οὐχ ὥσπερ αἱ λοιπαὶ τέχναι, οὕτως καὶ ἡ διδασκαλικὴ ἐστὶ δύναμις. Ὁ μὲν γὰρ ἀργυροκόπος οἶον ἂν χαλκεύσῃ τὸ σκεῦος καὶ ἀπόθῃται, τοιοῦτον ἐλθὼν τῇ ἐπιούσῃ πάλιν εὐρήσει· καὶ ὁ χαλκοτύπος, καὶ ὁ λιθοδόξος, καὶ τῶν δημιουργῶν ἕκαστος οἶον ἂν ἀφῇ τὸ οἰκεῖον ἔργον, τοιοῦτον ἀπολήψεται πάλιν· ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τούταντων ἁπάν· οὐ γὰρ ἀψυχα σκευή, ἀλλὰ ψυχὰς χαλκεύομεν λογικάς. Διὰ τοῦτο οὐ τοιοῦτους ὑμᾶς εὐρίσκομεν οἷους καταλιμπάνομεν, ἀλλ' ἐπειδὴν λαβόντες μετὰ πολλοῦ καμάτου διαπλάσωμεν, διορθώσωμεν, θερμότερους ἐργασώμεθα, ἐξελλόντας ὑμᾶς ἡ τῶν πραγμάτων περιστάσεις πανταχόθεν περιστοιχισμένη διαστρέψει πάλιν, καὶ πλεονα παρέχει τὴν δυσκολίαν ἡμῖν. Διὰ τοῦτο δεομαι καὶ ἀντιβολῶ χεῖρα ὀρέξαι, καὶ ὅσην ἐνταῦθα ποιούσῃ τὴν σπουδὴν πρὸς τὴν διόρθωσιν τὴν ὑμετέραν, τοσαύτην ἀπελθόντες ἐντεῦθεν ἐπιδείκνυθε περὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ὑμετέραν φροντίδα. Εἴθε μὲν γὰρ δυνατόν ἦν ὑπὲρ ὁμῶν ἐμὲ κατορθοῦν, καὶ τὰ ἐπαθλα ὑμᾶς λαμβάνειν [140] τῶν κατορθωμάτων, καὶ οὐκ ἂν τοσούτον ἠνώχλησα. Ἀλλὰ ἐπὶ πάθω; τοῦτο ἀμήχανον· ἐκάστῳ γὰρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀποδίδεται. Ὅσπερ οὖν μήτηρ ὁρῶσα τὸ παιδίον πυρέττον, παρεστῶσα ἀχίχρμην καὶ καιομένην, θρηνοῦσα πολλάκις εἶπε πρὸς τὸ νοσοῦν παιδίον, Εἴθε μοι δυνατόν ἦν, τέκνον, τὸν πυρετὸν ἀναδέξασθαι τὸν σὺν, καὶ ἐπ' ἐμαυτὴν ἐλκύσαι τὴν φλόγα· οὕτω δὴ καὶ ἐγὼ λέγω νῦν· Εἴθε δυνατόν ἦν ἐμὲ πονήσαντα ὑπὲρ ὁμῶν κατορθώσαι πάντων· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ τῶν αὐτῶν πραττομένων ἕκαστον ἀνάγκη δοῦναι τὰς εὐθύνas, καὶ οὐκ ἂν ἴδοι τις ἕτερον ὑπὲρ ἐτέρου κολαζομένον. Διὰ τοῦτο ὀδυνώμαι καὶ θρηγῶ, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ὁμῖν ἐκείνην ἐγκαλούμενοι οὐ δυνήσομαι παραστήναι· μάλιστα μὲν γὰρ οὐδὲ παρῆρσία μοι πρὸς τὸν Θεόν ἐστὶ τοσαύτη. Εἰ δὲ καὶ παρῆρσίαν εἶχον, οὐκ εἰμὶ Μωσῆος ἀγνότερος, οὐδὲ Σαμουὴλ δικαιοτέρος, οὐς ἐπὶ τοσού-

^a Sav. et maxima pars mss. κατορθωκότες, Mor. κατορθώσαντες.

opus habet sedulitate et studio. Nec solum ita nobis pondus levavit, sed et alio modo rursus ipsorum meritorum quædam naturalia nobis esse sinens. Etenim una cum iis qui contumeliam patiuntur, indignari, naturale omnes habemus (statim quippe infestantibus efficiuntur inimici, licet ipsi nihil sinus passi), et gratulari defensione et auxilio potentibus, et in alienis calamitatibus affligi, et charitate mutua delectari. Etsi enim rerum casus simultatem quamdam inducere videantur, habemus tamen communem inter nos amorem. Et hoc quidam sapiens innuens dicebat : *Omne animal amat sibi simile, et homo proximum suum* (Eccl. 13. 19).

4. Multos autem et alios præter conscientiam præceptores nobis Deus præposuit : etenim patres filiis, et dominos servis, et viros uxoribus, et doctores discipulis, et legislatores et iudices subditis, et amicos amicis. Sæpe vero et ab inimicis non minus lucramur, quam ab amicis : cum enim nobis peccata exprobraverint, etiam invitos in ipsorum correctionem excitant. Tot autem doctores nobis præposuit, ut facilis nobis utilitatis inventio et reparatio fieret, multitudine ad id compellentium non permittente nos ab iis, quæ nobis expediunt, excidere. Etenim si parentes contemnamus, magistratus tinentes, erimus omnino mitiores : et si illos in peccatis despiciamus, numquam conscientie increpationem effugere possumus : et si hanc aspernemur et repellamus, multorum opinionem timentes, meliores erimus ; si ad hanc non erubescamus, insitus legum timor vel invitos nos castigare poterit : et eos qui juvenes sunt, magistri et patres, adultos vero legislatores et principes in curam suam sumentes componunt : servique segnius se habentes et a supradictis et a dominis necessitatem modestie servandæ habent, et mulieres a viris ; et multi undique generi nostro muri sunt, ne facile in vitium dilabamur et cadamus. Ad hæc autem omnia et ægritudines et negotiorum pressuræ nos docent : etenim et paupertas cohibet, et multa castigat, et periculum corripit, et multa alia huiusmodi. Non terret te pater ? nec magister ? non princeps ? non legislator ? non iudex ? non te confundit amicus ? non te mordet inimicus ? non castigat dominus ? non docet maritus ? non corrigit conscientia ? Sed corporalis ægritudo superveniens sæpe omnia corripit, et multa audacem fecit humaniorem : quodque profecto majus est, non tantum nobis, sed et aliis accidentia mala magnopere nos adjuvare consueverunt : et ipsi grave nil passi, alios vero puniri conspicati, non minus illis castigati sumus.

Adversus juramenta. — Hoc et in benefactis quis videat evenire : sicut enim dum puniuntur mali, alii meliores efficiuntur : sic bonis bene se gerentibus, multi ad similem zelum inducuntur : quod et in juramentorum fuga contigit. Multi enim alios intuiti malam deposuisse jurandi consuetudinem, studium imitati sunt, peccatumque vicerunt : propterea et nos promptius iterum eandem tangimus admonitionem.

Nemo enim mihi dicat, Multi correcti sunt : hoc non est quod queritur, sed ut omnes. Donec hoc videro, respirare non possum. Pastor ille centum oves habebat, et una amissa, non sensit de nonaginta novem salute delectationem, donec perditam invenit et gregi restituit (Matth. 18. 12. 13). Non cernis et in corpore hoc fieri ? si enim vel unguem solum offendentem subvertimus, totum corpus membro condolet. Ne igitur dicas, Pauci quidam relictæ sunt, qui non sunt correcti ; sed illud considera, quod isti pauci non correcti multos corrumpant alios. Etenim et apud Corinthios unus erat fornicatus, et tamen ita gemebat Paulus, tamquam tota perdita civitate (1. Cor. 5) : et merito ; sciebat enim, illo non correcto, vitium serpens et alios omnes invasurum esse. Vidi nuper in iudicio vinctos et per medium forum abducos illos illustres viros : et quibusdam contumeliæ excessum admirantibus, nihil admirari oportet, dicebant alii : ubi enim damnatio, dignitas nihil prodest. Nonne igitur multo magis, ubi sit impietas, nihil dignitas adjuvat ?

5. Hæc igitur cogitantes, nos ipsos excitemus : nisi enim studium adhibueritis vos, a nobis omnia aguntur superflua. Quid ita tandem ? Quoniam non sicut reliquæ artes, ita est magisterium. Argentarius enim faber quaecumque vas excuderit et reposuerit, tale postridie reversus iterum inveniet : et ararius et marmorarius et artificum quisque quale proprium opus dimiserit, tale rursum recipiet. Circa nos vero non ita, sed contrarium omnino : non enim inanimata vasa, sed animas eudimus rationales. Ideo non tales vos invenimus, quales relinquimus, sed postquam susceptos multo labore reformaverimus et correxerimus, et effecerimus ferventiores, egressos negotiorum circumstantia vos undique circumcurrens rursum pervertit, et maiorem nobis præbet difficultatem. Idcirco supplico et oro, manum porrigatis, et quantum ego hic ad correctionem vestram studium facio, tantum vos hinc digressi circa salutem vestram curæ demonstratis. Utinam posset fieri, ut ego pro vobis bene mererer, et meritorum bravia vos cape-retis ; nec tantum vos vexassem. Sed quid faciam ? hoc impossibile est : cuique enim secundum opera sua retribuet. Sicut igitur mater filium febricitantem cernens, dolenti et ardenti assistens, lugens ægro-tanti dicit filio : Utinam, fili, febrem ego suscipere possem, et in me flammam attrahere : sic profecto et ego nunc dico : Utinam possibile esset me pro vobis laborantem omnibus recte agere ; sed non licet hoc, non licet, sed quemque necesse est a se commissorum rationem reddere : neque videre est alium pro alio puniri. Propterea doleo et lugeo, quin vobis die illo accusatis assistere non potero, maxime cum neque mihi fiducia apud Deum sit tanta ; si vero et fiduciam haberem, non sum Mose sanctor, neque Samuele iustior, quos virtutem tantam assequutos dixit non¹ posse quid Judæos adjuvare, quod nimio torpori

¹ Alii, non permisit, pro, dixit non. Et ita verit Bernardus Brixianus.

seipsos illi dedissent (*Jerem. 15, 1*). Quoniam igitur ex propriis operibus punimur et salvamur, studeamus, quæso, cum aliis omnibus et hoc explere mandatum, ut cum bona spe hinc abeuntes promissa bona asse-

quamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

POPOLO OMNI AB ANGSTIA LIBERATO ET CONSTITUTO IN FIDUCIA, QUIDAM RURSUM CIVITATEM CONFLICTIS RUMORIBUS TREMENDIS TURBAVERUNT, ET CONVICTI SUNT; DE HOC Igitur HABITA EST HOMILIA, ET DE JURAMENTORUM ABSTINENTIA ADMONITIO ADDITA; IDEOQUE DE JONATHA ET SAULE ET JEPHTHE HISTORIA PRODUCTA EST, ET DEMONSTRATUM, QUOD EX UNO JURAMENTO NASCUNTUR PERJURIA¹.

HOMILIA XIV.

1. Non parum civitatem nobis heri diabolus perturbavit, sed et Deus nos iterum non parum consolatus est, ita ut quisque nostrum opportune dicere possit illud propheticum: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ latificaverunt animam meam* (*Psal. 93, 19*). Nec tantum consolando, sed et perturbari permittendo, providentiam nobis suam Deus exhibuit. Quod enim numquam dicere destitit, hoc et hodie dicam, non modo ærumnarum solutionem, sed et harum permissionem ex Dei benevolentia esse. Cum enim nos ad torporem declinantes videt, et ab ipsius familiaritate resilientes, ac spiritualium nullam rationem habentes, paulum nos derelinquit, ut ita castigati, ad ipsum studiosius redamus. Et quid admiraris, si circa nos torpentes hoc facit, quippe cum Paulus et in se et in discipulis suis hanc tentationum causam esse dixerit? Etenim ad Corinthios secundam mittens epistolam, sic dicebat: *Nolo vos ignorare, fratres, de tribulatione facta nobis in Asia, quod supra modum gravati sumus supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere; sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus* (*2. Cor. 1. 8, 9*): quasi diceret, Tam magna nobis, inquit, incubuere pericula, ut vivere abominaremur, nec amplius speraremus ullam fore bonam mutationem, nec nisi mortem expectandum esset: hoc enim illud est, *Ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus*; sed tamen post tantam desperationem tepulit Deus procellam, et nubem abegit, nosque ex ipsis mortis faucibus eripuit. Mox demonstrans, quod concedere ut in tantum incideremus periculum, multæ erat providentiæ opus, ex tentationibus lucrum etiam parum memorat; hoc autem erat, assidue ad ipsum respicere, sed nil magnum sapere neque extolli. Propterea cum dixisset, *Ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus*, et causam intulit. Quæ vero hæc est causa? *Ut non simus fidentes in nobis, inquit, sed in Deo, qui suscitavit mortuos* (*2. Cor. 1. 9*). Dormitantes enim nos et delapsos expergefaceri solet et excitare, et religiosiores facere tentationum natura. Cum igitur videris, dilecte, tentationem nunc quidem extinctam, rursum autem accensam, ne animo concidas neu refugas; sed bonam spem te-

neas, illud intra teipsum ratiocinans, quod non perisus nec aversatus nos Deus inimicorum manibus tradat, sed studiosiores et sibi magis familiares facere volens. Ne igitur animum despondeamus, nec mutationem in melius desperemus, sed celerrimam speremus fore tranquillitatem, et omnium quibus agitamur tumultuum finem in Deum projicientes, rursum consuetam attingamus, solitamque in medium doctrinam producamus¹: rursus enim vobis de eadem materia dicere volo, ut de mente vestra improba jurandi consuetudo radicitus evellatur.

Iterum contra juramenta. — Idcirco necesse rursum ad eandem confugere supplicationem. Etenim antea vos rogavi, ut Joannis caput abscissum adhuc calido cruore destillans sumentes, sic domum quisque suam redeatis, et putetis ante oculos habere ipsum vocem emittentem et dicentem: *Odio habete jugulatorem meum juramentum*. Quod increpatio non fecit, hoc fecit juramentum: quod ira non potuit tyrannica, hoc perjuri necessitas effecit. Sane quando omnibus publice audientibus arguebatur, increpationem generose tulit tyrannus; quod vero se in juramentorum necessitatem adegit, tunc illud beatum caput abscidit. Hoc ipsum igitur et nunc peto, et petere non desistam, ut quocumque abierimus, hoc gestantes caput abeamus, et omnibus ostendamus clamans et juramenta vituperans. Quamvis namque valde simus ignavi et negligentes, capitis illius oculos intuiti, terribiliter nos respicientes, et minantes jurantibus, freno omni vehementius per timorem hujusmodi repressi, cohibere et avertere facile poterimus linguam a jurandi præcipitio. Nec enim hoc solum habet mali juramentum, quod et temeratum et servatum juratos pœnæ faciat obnoxios, quod in nullo peccatorum alio accidere quispiam videt; sed et aliud non minus isto malum. Quid autem hoc est? Quod neque volentibus, neque studentibus sæpius possibile sit bene jurare. Primo quia frequenter jurans, et volens et invitus, et nesciens et sciens, et serio et joco, et ab ira sæpe elatus et a multis aliis, omnino pejerabit. Et his contradicet nemo: usque adeo planum et manifestum est, quod multum jurantem, perjurum esse necessa-

¹ Savil. hanc item in margine titulum adfert: *Exhortatio de abstinentia juramenti, et quod frequenter jurantem frequentius etiam perjurare necesse est.*

¹ Sav. post, *projicientes*, sic habet: *maneamus pro omnibus gratiam agentes; et hoc quidem ipsi facientes nunquam desinatis; ego vero consuetam attingam iterum solitamque in medium doctrinam producām.*

τον ἀρετῆς ἤκοντας οὐκ ἔφη ἂν δύνασθαι τι τοὺς Ἰουδαίους ὠφελῆσαι, διὰ τὸ πολλῇ ῥαθυμίᾳ αὐτοὺς ἐκείνους ἐκδοθῆναι. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐργῶν κολαζόμεθα καὶ σωζόμεθα, σπουδάζωμεν, παρακαλῶ, μετὰ

* Alii οὐκ ἔφηκε, et ita videtur legisse Bernardus Brixianus, qui verterat, non permisit.

* Τοῦ δήμου παντὸς ἀφθεόντος τῆς ἀγωνίας καὶ θαρσήσαντος, τινὲς πάλιν τὴν πόλιν ἐτάραξαν φοβερὰς πλάττοντες φήμας, καὶ ἠλέγχθησαν· εἰς τοῦτο τε οὗν ἡ ὁμιλία εἰρηται, καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν ὅρκων παραίνεσιν· διὸ καὶ ἡ κατὰ τὸν Ἰωάννου καὶ τὸν Σαούλ ἱστορία καὶ τὸν Ἰεφθά παρήχηθη, καὶ ἐδειχθῇ πόσαι ἐξ ἐνδὸς ὅρκου γίνονται ἐπιπορκίαι.

Ὁμιλία ιδ'.

α'. Οὐκ ὡς ἔτυχε τὴν πόλιν ἡμῖν ὁ διάβολος χθὲς ἐθορύθησεν, ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς ἡμᾶς οὐκ ὡς ἔτυχε παρεκάλεσε πάλιν, ὥστε καὶ ἡμῶν ἕκαστον εὐκαίρως εἰπεῖν ἐκείνῳ τὸ προφητικόν· Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ παρακλήσεις σου εὐφρανται τὴν ψυχὴν μου. Οὐ τῷ παρακαλεῖσαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ συγχωρῆσαι ὁρρυθθῆναι, τὴν κηδεμονίαν ὁ θεὸς ἡμῖν ἐπεδείξατο τὴν αὐτοῦ. Ὅπερ γὰρ λέγων οὐδέποτε ἐπαυσάμην, τοῦτο καὶ τήμερον ἐρῶ, ὅτι οὐκ ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ συγχώρησις τούτων ἀπὸ τῆς εὐνοίας γίνεται τοῦ θεοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ πρὸς ῥαθυμίαν ἡμᾶς ἐκκλίνοντας, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως ἀποπρῶντας, καὶ τῶν πνευματικῶν οὐδένα ποιουμένους λόγον, ἐγκαταλιμπάνει μικρὸν, ἵνα ταύτῃ σωφρονισθέντες σπουδαιότερον πρὸς αὐτὸν ἐπανέλθωμεν. Καὶ τί θαυμάζει, εἰ ἐφ' ἡμῶν τὸν ῥαθυμῶν τοῦτο ποιεῖ, ὅπου καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν· ἀλλ' αὐτοὶ ἐν αὐτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν· ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· οὕτω μεγάλοι, φησὶν, ἡμῖν ἐπηωρήθησαν ὁ κίνδυνος, ὥς ἀπαγορεύσαι τοῦ ζῆν, καὶ μηκέτι λοιπὸν ἐλπίσαι χρηστὴν τινα ἔσεσθαι μεταβολὴν, ἀλλ' ἡ θάνατον ἀναμένειν πάντως· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, αὐτοὶ ἐν αὐτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν· ἀλλ' ὅμως μετὰ τὴν τοσαύτην ἀπὸ γυναικῶν ἐλυσεν ὁ θεὸς τὸν θάνατον τῶν πολλῶν ἡμᾶς ἤρπασεν. Εἴτα δεικνύς ὅτι καὶ τὸ συγχωρῆσαι μέχρι τοσούτου κατενεχθῆναι, κηδεμονίας ἦν πολλῆς, τὸ γινόμενον ἀπὸ τῶν πειρασμῶν διηγείται κέρδος· τοῦτο δὲ ἦν τὸ συνεχῶς πρὸς αὐτὸν βλέπειν, ἀλλὰ μὴ μέγα φρονεῖν μηδὲ ἐπαίρεσθαι. Διὰ τοῦτο εἰπὼν ὅτι, αὐτοὶ ἐν αὐτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπέγαγε. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ αἰτία αὕτη; Ἰνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' αὐτοῖς, φησὶν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ ἰσοποιούντι τοὺς νεκρούς. Νυστάζοντας γὰρ ἡμᾶς καὶ καταπίπτοντας ἀφυπνίζειν εἰώθε τῶν πειρασμῶν ἡ φύσις, καὶ διεγείρειν καὶ εὐλαβεστέρους ποιεῖν. Ὅταν οὖν ἴδῃ, ἀγαπητέ, πειρασμὸν νῦν μὲν σθεσθέντα, νῦν δὲ ἐγερθέντα πάλιν, μὴ καταπέσεις μηδὲ ἀπαγορεύσεις, ἀλλὰ χρηστὰς ἔχε

τῶν ἄλλων ἀπάντων καὶ ταύτην ἐκπληρῶσαι τὴν ἐντολὴν, ἵνα μετὰ χρηστῆς ἐλπίδος ἐντεῦθεν ἀπελθόντες, τύχωμεν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τὰς ἐλπίδας, ἐκείνῳ πρὸς αὐτὸν λογιζόμενος, ὅτι οὐχ ἰμισὺν οὐδὲ ἀποστρεφόμενος ἡμᾶς ὁ θεὸς παραδίδωσι ταῖς χερσὶ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ σπουδαιότερους καὶ οἰκειότερους αὐτῷ κατασκευάσαι βουλόμενος. Μὴ τοίνυν ἀπαγορεύσωμεν μηδὲ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀπογνῶμὴν μεταβολὴν, ἀλλὰ ταχίστην προσδοκῶμεν ἔσεσθαι γαλήνην, καὶ τὸ τέλος ἀπάντων τῶν κατεχόντων ἡμᾶς ὁρρυθῶν ρίψαντες ἐπὶ τὸν θεόν, αὐτοὶ τῶν συνήθων ἀπώμεθα πάλιν, καὶ τὴν εἰωθυῖαν διδασκαλίαν εἰς μέσον ἀγάγωμεν. Πάλιν γὰρ ὑμῖν περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διαλεχθῆναι βούλομαι, ὥστε πρόβριζον ἀπὸ τῆς διανοίας ὑμῶν ἀνασπάσαι ἃ τὴν πονηρὰν τῶν ὅρκων συνήθειαν.

Διὸ περ ἀνάγκη πάλιν ἐπὶ τὴν αὐτὴν καταφυγεῖν ἱστορίαν. Καὶ γὰρ παρεκάλεσα πρῶτῃ ὑμᾶς τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου λαβόντας ἀποτετμημένην, καὶ θερμοῦ τοῦ αἵματος ἐτι ἀποστάζουσας, οὕτως ἀπελθεῖν οἰκίας ἕκαστον, καὶ νομίζειν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὄρεν αὐτὴν φωνὴν ἀφιεῖσαν καὶ λέγουσαν· Μισήσατέ μου τὸν σφαγέα τὸν ὅρκον. Ὅπερ ἐλεγχος οὐκ ἐποίησε, τοῦτο ὅρκος ἐποίησεν· ὅπερ θυμὸς τυραννικὸς οὐκ ἴσχυσε, τοῦτο εὐορκίας· ἀνάγκη παρεσκεύασε. Καὶ ὅτε μὲν ἠλέγχετο δημοσίᾳ πάντων ἀκούοντων, ἤνεγκε γενναίως τὴν ἐπιτίμησιν ὁ τύραννος, ὅτε δὲ εἰς ὅρκων ἀνάγκην αὐτὸν ἐνέβαλε, τότε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀπέτεμε κεφαλὴν. Τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ νῦν παρακαλῶ, καὶ παρακαλῶ οὐ παύομαι, ὥστε ὅπου περ ἂν ἀπίωμεν, ταύτην βαστάζοντας τὴν κεφαλὴν ἀπέναι, καὶ πᾶσιν αὐτὴν ἐπιδεικνύναι βούσαν καὶ τῶν ὅρκων κατηγοροῦσαν. Κἂν γὰρ σφόδρα ὦμεν ῥαθυμοὶ καὶ ὀλιγωροὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς κεφαλῆς ἐκείνης [142] ὀρώντες φοβερὸν εἰς ἡμᾶς· βλέποντας καὶ ἀπειλοῦντας ὁμνύουσι, χαλινοῦ παντὸς εὐσιμώτερον τῷ φόβῳ τοῦτο σωφρονισθέντες, ἀγχείν καὶ ἀποστρέφειν δυνήσμεθα ῥαδίως τὴν γλῶτταν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοὺς ὅρκους ὁρμῆς. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον τὸ δεινὸν ἔχει ὁ ὅρκος, ὅτι καὶ παραδαινόμενος καὶ φυλαττόμενος κολάζει τοὺς ἀλίσκομένους, ὅπερ ἐν οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων συμβαίνειν ἴδοι τις ἄν· ἀλλὰ καὶ ἔτερον οὐκ ἔλαττον τούτου κακόν. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ; Τὸ μηδὲ βουλομένοις μηδὲ σπουδάζουσι δυνατόν εἶναι εὐορκῆσαι πολλάκις. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ διηνεχὺς ὁμνὸς, καὶ ἐκὼν καὶ ἄκων, καὶ ἀγνοῶν καὶ εἰδὼς, καὶ σπουδάζων καὶ παίζων, καὶ ὑπὸ θυμοῦ πολλάκις ἐκφερόμενος καὶ ὑπὸ ἐτέρων πολλῶν, ἐπιπορκῆσει πάντως. Καὶ πρὸς ταῦτα οὐδεὶς ἀντρεῖ· οὕτως ἐστὶν ὁμολογημένον καὶ ὄφλον, ὅτι τὸν πολυόρκον ἀνάγκη καὶ ἐπιόρκον εἶναι. Δεύτερον δὲ, ὅτι κἂν μὴ συναρπασθεῖς μηδὲ ἄκων μηδὲ ἀγνοῶν τοῦτο πάθῃ, ὑπ' αὐτῆς τοῦ πρά-

* Savil. hunc item in margine titulum addit: Παραίνεσις περὶ τῆς τῶν ὅρκων ἀποχῆς, καὶ ὅτι τὸν πολλάκις ὁμνύοντα, πολλάκις καὶ ἐπιπορκεῖν ἀνάγκη. Infra initio alii πόλιν ἡμῶν.

* Mor. ἐπαυωρήθησαν. Savil. ἐπηωρήθησαν. Unus ἐπεραιώθησαν.

* Savil. in margine: ... Θεὸν, μένοντες ὑπὲρ πάντων εὐχαριστοῦντες· καὶ τοῦτο μὲν αὐτοὶ ποιοῦντες μηδέποτε ἀποστήτε, ἐγὼ δὲ τῶν συνήθων ἀφωμαιν.... εἰς μέσον ἀγάγω.

* Alii ἀποσπάσαι.

* Sav. et aliquot mss. εὐορκίας. Mor. et alii ἐπιπορκίας.

γματος τῆς φύσεως, καὶ εἰδὼς καὶ ἐκὼν, ἀναγκασθῆσθαι ἐπιπορκεῖναι πάντως. Πολλὰκις γοῦν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀρτοποιουμένων ἡμῶν, καὶ τῶν οἰκετῶν τινας διαμαρτάνουσας, ὥμοσε μαστιγῶσεν ἢ γυνή· εἶτα ἀνέωμοσεν ὁ ἀνὴρ, τὰ ἐναντία ἐπιφίλονεικῶν καὶ οὐκ ἐκτρέπων α·. Ἐνταῦθα καὶ ὅτε ἂν ποιήσωσιν, ἀνάγκη πάντως ἐπιπορκεῖναι συστήναι· οὐδὲ γὰρ βουλομένοις αὐτοῖς οὐδὲ σπουδάζουσι φυλάττειν τὸν ὄρκον λοιπὸν· ἀλλ' ὅπερ ἂν γένηται, θάτερος· αὐτῶν ἐπιπορκεῖ ἀλώσεται· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέροι πάντως· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ παράδοξον. Ὁ ὁμοσῶν μαστιγῶσιν τὸν οἰκετὴν ἢ τὴν θεραπαινίδα, εἶτα κωλυθεὶς, αὐτὸς τε ἐπιπορκεῖ μὴ ποιήσας ὅπερ ὥμοσε, καὶ τῇ κωλύσαντι πάλιν καὶ διακώδωνται τὴν εὐορκίαν τὸ ἐγκλημα τῆς ἐπιπορκίας περιέστησεν. Οὐ γὰρ οἱ ἐπιπορκοῦντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐτέροις τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐπιστῶντες ὑπεύθυνοι τῶν αὐτῶν ἐγκλημάτων εἰσίν. Οὐκ ἐν οἰκίαις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἴσοι εἰναι τὸ τοῦτο γινόμενον, καὶ ἐν ταῖς μάχαις μάλιστα, ὅταν πρὸς ἀλλήλους πνευμαίνοντες ἀντομύνωσιν, ὁ μὲν τυπῇσιν, ὁ δὲ μὴ τυπῇσθαι· ὁ μὲν ἀραιρήσιν ἐδ' ἱμάτιον, ὁ δὲ οὐκ ἐπιτρέψει· ὁ μὲν ἀπειρήσιν τὸ ἀργύριον, ὁ δὲ οὐκ ἀποδώσιν· καὶ πολλὰ δὲ ἑτέρα ἐναντία τοιαῦτα φιλονεικοῦντες ὁρῶμεν. Καὶ ἐν ἐργαστηρίοις δὲ καὶ διδασκαλείοις ἴσοι τις ἂν τοῦτο συμβαῖνον. Πολλὰκις γοῦν τεχνίτης διωμόσαστο τῷ μαθητῇ μὴ πρότερον αὐτὸν ἀφῆσιν φαγεῖν καὶ πίνειν, ἕως ἂν τὸ δοθὲν ἔργον ἅπαν ἀνύσῃ. Τοῦτο δὲ καὶ παιδαγωγὸς πολλὰκις πρὸς νέον, καὶ πρὸς θερράπαιναν ἐποίησε δέσποιναν, καὶ ἀνάγκη τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης, καὶ τοῦ ἔργου μὴ πληρωθέντος, ἢ λιμὴ διαφθορῆναι τοὺς οὐκ ἀνύσαντας, ἢ ἐπιπορκεῖναι τοὺς ὁμόσαντας πάντως. Ὁ γὰρ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος, ὁ τοῖς ἀγαθοῖς ἐπεδρεῦων αἰεὶ τοῖς ἡμετέροις, παρεστὼς καὶ ἀκούων τῆς ἀνάγκης τῶν ὀρκῶν, εἰς ῥαθυμίαν τοὺς ὑπευθύνους ἐμβάλλει, ἢ ἑτέραν δυσκολίαν ἐργάζεται, ὥστε μὴ πληρωθέντος τοῦ ἔργου, καὶ πληγὰς καὶ ὕβρεις καὶ ἐπιπορκίας καὶ μυρία ἑτέρα γενέσθαι δεῖν. [143] Καθάπερ γὰρ παῖδες σχολίου μακρὸν καὶ διεφθαρμένον ἔλκοντες ἀπεναντίας ἀλλήλων^β μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης, ὑπτιοὶ πάντες πίπτουσι τοῦ σχολίου μέσου διαβρῆγέντος, καὶ οἱ μὲν τὰς κεφαλὰς, οἱ δὲ ἐτέραν τι τοῦ σώματος τυκρῶσκονται μέρος· οὕτω δὲ καὶ ὁ ἀνομιάνωντας ἀλλήλους ἀπεναντίας, τοῦ ὅρκου διαβρῆγέντος ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀνάγκης, εἰς τὸ τῆς ἐπιπορκίας ἀμφοτέροι καταπίπτουσι βάραθρον, οἱ μὲν αὐτῷ τῷ ἐπιπορκεῖν, οἱ δὲ τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιπορκίας παρασχέιν ἐτέροις.

β. Καὶ ἵνα μὴ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ τῶν ἐν ταῖς ἀγοραῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν γινόμενων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν Γραφῶν γένηται ὁ λόγος, ἱστορίαν ὁμῶν παλαιὰν τινα διηγῆσθαι μοι τοῖς εἰρημίοις συμβαίνουσιν. Ἐπὶ δὲ τῶν πολεμίων τοῖς ἰουδαίοις, καὶ τοῦ Ἰωνάθαν (υἱὸς δὲ οὗτος ἦν τοῦ Σαούλ) τοὺς μὲν κατακλύψαντος, τοὺς δὲ εἰς φυγὴν ἐμβάλλοντος, ὑποβλήμενος ὁ Σαούλ ὁ τοῦτο πατὴρ μείζωνος κατὰ τῶν ὀυλοφθέντων τὸ στρατόπεδον διεγείρει, καὶ ποιῆσαι μὴ πρότερον ἀποστήναι, ἕως ἂν πάντας χειρώσῃται, τοῦναντίον ἡπερ ἠθέλησεν ἐπραξεν, ὁμοσας ἕως ἐσπέρας μηδὲνα φαγεῖν ἄρτον, ἕως ἐκδικήσῃ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἄρα τί τοῦτο γένοιτο· ἂν ἀνοητότερον; Πιπτοντὶ γὰρ καὶ κατὰσκοπέντας ὁ στρατιώτας ὀφελίων διανα-

παῦσαι καὶ νεαρωτέρους ἐπαφείναι τοῖς πολεμίοις, τῶν πολεμίων αὐτῶν χαλεπώτερον κατεργάσαστο διὰ τῆς ἀνάγκης τοῦ ὅρκου, λιμὴ παραδούς αὐτοὺς χαλεπωτάτην Σφαλερὸν μὲν οὖν τὸ καὶ περὶ αὐτοῦ τινα ὁμῶναι· πολλὰ γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιστάσεως βιαζόμεθα· τὸ δὲ καὶ τὴν ἐτέρον γνώμην τῇ τῶν οἰκείων ὀρκῶν ἀνάγκῃ καταδῆσαι πολλῷ σφαλερώτερον, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ περὶ ἐνὸς καὶ δύο καὶ τριῶν, ἀλλὰ περὶ πλήθους ἀπείρου τις ὁμῶν· ὅπερ ὁ Σαούλ τότε ἐποίησεν ἀπειροσκέπτως, καὶ οὕτως ἐπὶ εἰκὸς ἦν ἐν οὕτως ἀπειρῷ δῆμῳ ἕνα γοῦν τινα παραβῆναι τὸν ὄρκον ἐνενοήσεν, οὕτως ἐν στρατιῷ καὶ στρατιῷται πολεμιοῦντες πολλὴ φιλοσοφία ἀφεστήκασιν, καὶ γαστρὸς ὁ κρατεῖν οὐκ ἐπίστανται, καὶ μάλιστα ὅταν πολλὸς ὁ κάματος ᾖ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα παριδὼν ἐκεῖνος, ὡς περὶ ἐνὸς οἰκέτου μόνον ὁρῶν, ἐν εὐκόλῳ ἡδύνατο κατασχέιν, οὕτως περὶ παντός ἐλογίσαστο τοῦ στρατοπέδου. Διὰ τοι τοῦτο τοσαύτην ἦνοιξε τῷ διαβόλῳ θύραν, ὡς μὴ μόνον δύο καὶ τρεῖς καὶ τέτταρας, ἀλλὰ πολλῷ πλείους ἀπὸ τοῦ ὅρκου τούτου ἐν βραχεὶ καιρῷ πλέσαι ἐπιπορκίας. Ὡς περὶ γὰρ ὅταν μὴδ' ὅλως ὁμώσωμεν, ἅπασαν αὐτῷ τὴν εἰσοδὸν ἀποφράττομεν· οὕτως ἐὰν ἕνα ὄρκον προῦμεθα μόνον, πολλὴν αὐτῷ παρέχουσαν ἐξουσίαν συνδέναι μυρία ἐπιπορκίας. Καὶ καθάπερ οἱ τὰς σειρὰς πλέκοντες, ἂν μὲν ἔχωσι τὸν κατέχοντα αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν, μετὰ ἀκριθείας ἅπασαν ἐργάζονται τὴν πλοκὴν· ἂν δὲ μὴδὲς ὁ τοῦτο ποιῶν ᾖ, οὐδ' ἐπιχειρήσας δύναται· ἂν τὴν ἀρχὴν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ διάβολος τὰς σειρὰς τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῶν πλέκων, ἂν μὴ λάθῃ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας, οὐδὲ ἐπιχειρήσας δύναται· ἂν δὲ ἀρχὴν ποιήσωμεθα μόνον, ὥς περ χειρὶ τῇ γλώττῃ τὸν ὄρκον ἡμῶν κατεχόντων, μετὰ πολλῆς λοιπὴν τῆς ἀδείας τὴν πονηρὰν αὐτοῦ τέχνην ἐπιδείκνυται, [144] ἐξ ἐνὸς ὅρκου μυρία συντελεῖς καὶ πλέκων ἐπιπορκίας· ὁ δὲ καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ Σαούλ ἐποίησεν οὕτως. Ὅρα γοῦν εὐθέως οἷα γίνεται τῷ ὀρκῳ τούτῳ παγίς. Ἀρυμῶνα ὁ παρῆι τὸ στρατόπεδον μελισσῶνα ἔχοντα, καὶ ὁ μελιστῶν κατὰ πρόσωπον τοῦ ἀγροῦ^δ, καὶ εἰσὶλθεν ὁ λαὸς εἰς τὸν μελισσῶνα, καὶ διεπορεύετο λαλῶν. Εἶδες οἷον τὸ βάραθρον; τράπεζα ἐσχεδιασμένη, ἵνα καὶ τὸ εὐκόλον τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ τὸ ἡδὺ τῆς τροφῆς, καὶ ἡ τοῦ λήσεσθαι ἐλπίς εἰς τὴν παράδασιν αὐτοὺς προκαλέσται τὸν ὄρκον. Ὅτε γὰρ λιμὸς, ὁ τε κάματος καὶ ὁ καιρὸς (Πᾶσα γὰρ ἡ γῆ, φησὶν, ἡρίστα) τότε ὄθουν ἐπὶ τὴν παρανομίαν. Καὶ ἡ τῶν κηρίων δὲ ὄψις ἐξῆθεν αὐτοῖς προκαλεῖτο ἐκλύουσαν τὴν εὐνοίαν· τὸ τε γὰρ ἡδὺ καὶ εὐπαράσκευον^ε τῆς τραπέζης, καὶ τὸ δυσπρόσιτον τῆς κλοπῆς, ἱκανὰ πᾶσαν ἦν δελεάζει τὴν φιλοσοφίαν. Εἰ γὰρ κρῖα ἦν, ἅπερ εἶπεν καὶ ὀπίθην εἶδει, οὐκ ἂν οὕτως αὐτῶν ἐγοήτευσεν τὴν ψυχὴν, ἐν τῇ μαγειρεύειν αὐτὰ καὶ πρὸς τροφὴν παρασκευάζειν μελλόντων, καὶ βραδυνόντων, καὶ καραδοκούντων^ς ἀλώσεσθαι· νυνὶ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἦν, ἀλλὰ μέλι μόνον, ἔνθα πραγματείας μὲν οὐδεμιᾶς εἶδει τοιαύτης, ἥρκει δὲ ἀκρῶ τῷ δακτύλῳ βάψαντα μετασχεῖν τῆς τραπέζης καὶ λαθεῖν. Ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνοι κατέχον τῆς ἐπιθυμίας, καὶ οὐκ εἰπον πρὸς αὐτούς· Τί δὲ ἡμῖν μέλει; μὴ γὰρ ὅτι ἡμῶν τις ὁμόσαστο^ς τοῦτο; ἐκεῖνος δώσει δίσην τῶν ἀπειροσκέπτων ὀρκῶν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ὤμνῃ; Ἀλλ' οὐδὲν τοῦ-

^δ Sav. et quidam alii καὶ πολλὴ ἀφροσύνη γαστρός.

^ε Αἰλί δρυμῶν.

^ς Sic e LXX interp. restitukmus. Legebatue λαοῦ. Edit.

^ε Sav. ἐπαράσκευον.

^ς Sav. in locum προσδοκούντων. Forte legendum προσδοκῶντων. Edit.

^ι Αἰλί διωμόσαστο.

rium sit. Secundo, etsi non raptus, aut invitus aut ignorans hoc patiat, ab ipsa rei natura, et voluntarius et sciens omnino pejerare cogetur. Sæpius enim domi nobis prandentibus, et servorum aliquo peccante, se illum flagellaturam uxor juravit, mox vir contrarium juravit, et restitit, nec permisit¹. Hic quidquid fecerint, necesse est omnino perjurium constitui: nec enim volentibus ipsis et studentibus jam est possibile custodire juramentum; sed quidquid accidat, ipsorum alter perjurii reus fiet, vel potius ambo, hoc scilicet modo, quem dicam: hoc enim est admirabile. Juratus se flagellaturum servum vel ancillulam, postea prohibitus, et ipse pejeravit, quoniam non fecit quod juravit: et prohibentem ac juramenti veritatem impediens perjurii crimine alligavit. Non enim pejerantes tantum, sed aliis quoque necessitatem hanc afferentes, eorundem rei sunt criminum: nec domi tantum, sed et in publico hæc quispiam fieri videat, et in pugnis maxime, quando inter se pugnantes contraria jurant: hic quidem verberaturum, ille vero non verberatum iri: hic pallium se ablaturum, ille non permissurum: hic argentum se repetiturum, ille vero se non redditurum: et multa alia contententes jurant hujusmodi. Hoc vero et in officinis et scholis quispiam evenire videat. Sæpius quippe artifex discipulum comedere et bibere non prius se permissurum esse juravit, quam totum opus inunctum expedierit. Hoc autem et pædagogus sæpe in puerum et in ancillam domina fecit: et necesse est superveniente vespere, et opere non impleto, vel fame non expedites absumi, vel juratos omnino pejerare. Malignus enim daemon ille bonis semper nostris insidians adstat, et juramentorum necessitatem audiens, in torporem obnoxios impellit, vel aliam molitur difficultatem, ut non impleto opere et plagæ et contumeliæ et perjuria et infinita alia mala fiant. Sicut enim pueri funiculum longum et corruptum ex contrario inter se trahentes cum multo impetu supini omnes cadunt funiculo per medium disrupto, et hi quidem capite, illi vero alia corporis parte feriuntur: sic et inter se contraria jurantes, juramento propter necessitatem disrupto, in perjurii barathrum utrique cadunt, hi quidem pejerando, illi vero perjurii causam aliis præbendo.

2. Ex Saülis historia juramentorum perniciem ostendit. — Et ut hoc non tantum ex iis quæ quotidie in domibus et plateis fiunt, sed etiam ex ipsis Scripturis sit manifestum, antiquam vobis quamdam narrabo historiam dictis convenientem. Hostes aliquando Judæos cum invasissent, eosque Jonathas aggressus esset (hic autem erat Saülis filius), et hos quidem trucidasset, illos vero in fugam convertisset: volens Saül hujus pater amplius contra reliquos exercitum excitare, et facere ne prius absisteret, quam omnes oppressisset, contrarium quam voluit, fecit: juratus neminem usque ad vesperam panem comesturum usque ad hostium ultionem suorum. Quid nempe hæc

re stultius fieri posset? Fatigatos enim, et labore multo pressos milites cum refocillare debuisset, et fortiores hostibus immittere, hostibus ipsis gravius eos habuit, per juramenti necessitatem fami gravissimæ ipsos tradens (1. Reg. 14. 24. et seq.): periculosum quippe de seipso quæpiam jurare; sæpius enim a rerum circumstantia cogimur; aliorum autem sententiam juramentorum suorum necessitate comprehendere, multo periculosius, et maxime cum non de uno, aut duobus vel tribus, sed de multitudine quis infinita juret: sicut tunc Saül inconsiderate fecit, neque cogitavit verisimiliter ex tanto numero unum saltem juramentum transgressurum esse, neque consideravit milites et milites pugnantes, et multum a philosophia alienos ventrem vincere non posse, et maxime cum labor sit plurimus. Sed hæc omnia ille despiciens, tanquam de uno tantum servo jurans, quem facile cohibere posset, sic de omni rationatus est exercitu. Et ideo tantum diabolo adiuturum aperuit, ut non modo duo et tria et quatuor, sed et multo plura hoc ex juramento brevi tempore perjuria texeret. Sicut enim cum nihil omnino juramus, omnes ipsi aditus obstruimus: ita si unum duntaxat juramentum emisimus, ipsi magnam infinita componendi perjuria potestatem præbemus. Et sicut ii qui catenas complicant, si eum qui caput tenet habeant, facile et diligenter totam expellant nodorum seriem: si vero qui faciat hoc adsit nemo, nec initium aggredi possunt: eodem modo diabolus quoque peccatorum nostrorum catenas necens, nisi a lingua nostra principium ducat, nec aggredi quidem possit; si vero nos principium duntaxat fecerimus, lingua quasi mann, juramentum nobis retinentibus, cum multa jam licentia malignam artem suam exercet, ex uno juramento innumera componens et texens perjuria: quod profecto et nunc in Saule hic effecit. Aspic nempe qualis hoc juramento laqueus exoritur. Sylvam præteribat exercitus apiarium habentem, et illud ante faciem agri¹, et ingressus est populus ad apiarium, et transibat loquens. Vidisti quantum barathrum? Mensa extemporanea, ut et accedendi facilitas, et nutrimenti suavis, et latendi spes in juramentorum transgressionem ipsos alliceret. Nam fames et labor et tempus (Omnis enim, inquit, terra prandebat) (1. Reg. 14. 25) tunc ad prævaricationem impellebant. Favoram aspectus quoque animi vigorem solvens, extrinsecas ipsos invitabat. Mensæ enim tum jucunditas, tum facilis apparatus, et deprehendendi furti difficultas omnem philosophiam fallere poterant. Si nempe carnes fuissent, quas elixare vel torrere oporteret, non tantum ipsorum animos alexissent, cum in ipsis coquendis et ad escam præparandis cunctari et tardare oporteret, in re deprehendi expectantes: nunc vero nil erat tale, sed mel solum, ubi labore nullo opus erat; sufficiebat autem summum digitum intingentem ex mensa capere. Verumtamen illi cupiditatem continuerunt, nec intra se dixerunt, Quid

¹ Savil. et plurimi Manuscripti, *Contrarium juravit et restitit contendens et non permittens.*

¹ Sic plurimi Mss. Montef., *populi, pro, agri.*

nobis curæ est? numquid nostrum quisquam hoc juravit? ille inconsiderati pœnas dabit juramenti. Quare namque jurabat? At nihil ejusmodi cogitarunt, sed cum multa transibant reverentia: et cum tot essent, quæ ipsos allicerent, disciplinam servabant, *Et transibat populus loquens* (1. Reg. 14. 26). Quid est, *Loquens*? Dolorem verbis consolantes inter sese loquebantur.

3. Quid igitur, postquam omnis populus disciplinam servavit, num nihil amplius actum est, sed servatum est juramentum? Nec ita quidem servatum est, sed temeratum. Qualiter autem, et quomodo, statim audietis, ut et omnem diaboli artem ad discatis. *Jonathas enim, qui non audierat patrem suum jurantem, extendit summitatem sceptri, quod habebat in manu sua, et intinxit in favum mellis, et convertit manum suam in os suum, et respexerunt oculi ejus* (1. Reg. 14. 27). Vide quem ad perjurium impulit, non unum militum, sed ipsum jurati filium: nec enim perjurium patrare tantum volebat, verum et filii cædem componebat, et hoc antea moliebatur, et naturam ipsam contra seipsam dividere festinabat: et quod olim in Jephthæ fecerat (*Judic. 11. 39*), hoc et postea se facturum sperabat. Etenim ille Deo pollicitus se primum sibi occurrurum post belli victoriam jugulaturum, in filiae necem cecidit; filioli enim primam sibi occurrentem immolavit, et Deus non prohibuit.

Jephthæ exemplo juramenti damnum ostenditur. — Et novi quidem infidelium multos crudelitatem et inhumanitatem nobis impropere propter hoc sacrificium; ego vero multæ providentiæ et clementiæ demonstrationem permissionem in hoc sacrificio factam esse dicerem, et quod generis nostri curam gerens, cædem illam non prohibuerit. Si enim post votum et promissionem illam sacrificium prohibuisset, multi etiam post Jephthæ Deum sperantes non suscepturum, multa vovissent hujusmodi vota, et sensim progredientes in filiorum cædem incidissent: nunc vero illud opere permittens impleri, posteros omnes prohibuit. Et quod hoc sit verum, postquam Jephthæ filioli fuit jugulata, ut sempiternæ memoriæ calamitas esset, neu malum oblivioni traderetur, apud Judæos lex est lata, virgines illo tempore convenientes quadraginta diebus commissam cædem deplorare, ut luctu cordis memoriam renovantes, posteros omnes prudentiores faciant, et discant illi in mente Dei non fuisse, ut hoc fieret: neque enim lugere et plorare virgines permisisset. Et quod non conjectura sit quod dicitur, finis demonstravit. Post illud enim sacrificium nemo tale Deo votum vovit; propterea hoc non prohibuit: quod autem ipse de Isaac mandaverat, ipse vetuit, per ambo demonstrans se non gaudere hujusmodi sacrificiis. Sed malignus daemon et nunc talem tragœdiam patrare contendebat, ideoque Jonathan ad prævaricationem impulit. Si quis enim militum prævaricatus legem fuisset, non magnum id malum ipsi videbatur; nunc autem malis insaturabilis humanis, nec umquam nostris

expletus miseriis, nihil strenuum se facere putabat, si cædem moliretur simplicem: sed nisi filii morte regis dexteram pollueret, fecisse nihil se magnum arbitrabatur. Et quid dico filii cædem? excogitavit enim sceleratus ille et hac rursus execrabiliorum moliri cædem? Si enim sciens peccasset, et jugulatus fuisset, filii cædes tantum id erat: nunc autem ex ignorantia prævaricatus (nec enim audivit juramenta), deinde interfectus, duplicem patri dolorem effecisset: filium enim, et filium qui nihil peccaverat, immolaturus erat. Sed jam ad historice reliqua eundem est. Postquam enim comedit, *Respexerunt oculi ipsius*, inquit. Multam et hinc regis accusat stultitiam, declarans milites cunctos fere famem obcæcasse, et multam ipsorum oculis infudisse caliginem. Postea conspiciatus quidam militum, ait: *Adjurans adjuravit pater tuus populum, dicens: Maledictus vir qui comederit panem hodie: et defecit populus. Et dixit Jonathas: Dissolvit pater meus terram* (1. Reg. 14. 28. 29). Quid est, *Dissolvit*? Perdidit, corripuit omnes. Temerato igitur jurejurando omnes tacebant, et reum nemo in medium agere audebat. Non modicum autem et hoc aliud crimen factum est; non enim solum pejerant, sed et conscii et obtegentes criminibus communicant.

4. Verum reliqua videamus. *Et inquit Saul: Descendamus post alienigenas, et diripiamus eos: et dixit sacerdos, Accedamus huc ad Deum* (Ibid. v. 36). Antiquitus enim Deus dux erat bellorum, et absque illius sententia numquam attingere pugnam ausi fuissent, et bellum ipsis pietatis materia fiebat. Nec enim ex corporis infirmitate, sed propter peccata vincebantur, si quando victi sunt: nec potentia et fortitudine, sed superna benevolentia vincebant, quodcumque vincebant: et victoria et clades exercitatio ipsis et virtutis instructio erat: nec ipsis tantum, sed etiam ipsos oppugnantibus. Etenim hoc ipsis manifestum erat, quod non armorum natura, sed bellantium vita et meritis cum Judæis bellum decernebatur. Hoc itaque scientes Madianæi, et cognoscentes gentem illam inexpugnabilem esse, et in machinis quidem et armis expugnari non posse, peccato vero tantum ipsos capere facile esse, virgines speciosas ornantes et ante castra statuentes, ad lasciviam milites provocabant, per fornicationem Dei auxilium auferre studentes: quod quidem et evenit. Postquam enim in peccatum inciderunt, omnibus facti sunt expugnabiles: et quos arma et equi et milites et tot machinamenta capere non potuerunt, hos peccati natura victos hostibus tradidit: clypei quidem et hastæ et sagittæ omnes frustra erant; vultus autem forma et animi lascivia hos expugnavit, alioqui strenuos. Propterea admonet quidam dicens: *Ne discas pulchritudinem alienam, et ne occurras mulieri fornicanti* (Eccli. 9. 8. 3). *Mel enim distillat a labiis mulieris fornicantis, quod ad tempus impinguat guttur tuum, postmodum autem amarius felle ipsum invenies, et acutius gladio accipiti* (Prov. 5. 3. 4).

¹ Alii, *sapiens quidam dicens*. Infra alii: *Quæ ad tempus, pro, quod ad tempus.*

των ἐνενόησαν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς εὐλαβείας παρήσαν, καὶ τοσοῦτον μετὰ τῶν δελεαζόντων αὐτοὺς, ἐφίλοσόν, *Καὶ διεπορεύετο ὁ λαὸς λαλῶν*. Τί ἐστι, *λαλῶν*; Τὴν ἐβόην διὰ τῶν ῥημάτων παραμυθούμενοι διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους.

γ'. Τί οὖν, ἐπειδὴ ὁ λαὸς ἐφίλοσόφησεν ἅπας, ἄρα οὐδὲν ἐγένετο πλεον, ἀλλὰ ἐφυλάχθη ὁ ὅρκος; Οὐδὲ οὕτω μὲν οὖν ἐφυλάχθη, ἀλλὰ παρεβάθη. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Αὐτίκα ἀκούσεσθε, ἵνα καὶ τὴν τοῦ διαβόλου τέχνην καταμάθητε πᾶσαν. Ὁ γὰρ *Ἰωνάθαν οὐκ ἀκούσας ἐν τῷ ὀρκίζειν τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἐξέτεινε τὸ ἄκρον τοῦ σκήπτρου αὐτοῦ τοῦ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐδάπτυσεν εἰς τὸ κηρίον τοῦ μέλιτος, καὶ ἐπέστρεψε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀνέβλεψαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ*. Ὅρα τίνα πρὸς τὴν ἐπιπορίαν ὥθησεν, οὐχ ἕνα τῶν στρατιωτῶν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ ἡμωμοκτότος· οὐ γὰρ ἐπιπορίαν ἐργάσασθαι ἐβούλετο μόνον, ἀλλὰ καὶ παιδοκτονίαν συνετίθει, καὶ τοῦτο κατεσκεύαζε πόρρωθεν, καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν καθ' αὐτῆς σχίσαι ἤπειγτο, καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἰεφθάε ποτὲ ἐποίησε, τοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα ποιήσειεν ἡλίπαις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὑποσχόμενος τῷ Θεῷ τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντα αὐτῷ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πολέμου νίκην κατασφάζειν, εἰς παιδοκτονίαν ἐνέπεσε· τὸ θυγάτριον γὰρ πρῶτον ἀπαντήσαν αὐτῷ κατέβησε, καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἐκώλυσε.

Καὶ αἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀπίστων ὁμότητα ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν καὶ ἀπανθρωπίαν διὰ τὴν [145] θυσίαν ταύτην· ἐγὼ δὲ πολλὰς κηδεμονίας καὶ φιλανθρωπίας δείγματα τὴν συγχώρησιν τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ ταύτῃ γεγεννημένην αἰποῖμι ἂν εἶναι, καὶ ὅτι τοῦ γένους ἡμῶν κηδόμενος οὐκ ἐκώλυσε ἐκείνην τὴν σφαγὴν. Εἰ γὰρ μετὰ τὴν εὐχὴν ἐκείνην καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τὴν θυσίαν ἐκώλυσε, πολλοὶ καὶ μετὰ τὸν Ἰεφθάε προσδοκῶντες μὴ δέξασθαι τὸν Θεόν, πολλὰς ἂν τοιαύτας ἠξέσαντο εὐχάς, καὶ ὁδῷ προβαίνοντες εἰς παιδοκτονίαν ἐξέβησαν ἂν· νυνὶ δὲ ἀφείλε αὐτὴν πληρωθῆναι ἔργῳ, τοὺς μετὰ ταῦτα πάντας ἐκώλυσε. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, μετὰ τὸ σφαγῆναι τὸ θυγάτριον τοῦ Ἰεφθάε, ὥστε αἰμυνητὸν εἶναι τὴν συμφορὰν, καὶ μὴ λήθῃ παραδοθῆναι τὸ πάθος, ἐγένετο νόμος παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, συνερχομένης τὰς παρθένους κατὰ τὸν καιρὸν ἡμεῖρας τεσσαράκοντα πενθεῖν τὴν γεγεννημένην σφαγῇ, ἵνα τῷ θρήνῳ τῆς θυσίας τὴν μνημὴν ἀνανεοῦμενοι, τοὺς μετὰ ταῦτα σωφρονεστέρους ποιῶσιν ἅπαντας, καὶ μάθωσιν ὡς οὐ κατὰ γνώμην Θεοῦ ἐγένετο τοῦτο· οὐδὲ γὰρ ἂν θρηνεῖν καὶ ὀδυρεσθαι τὰς παρθένους ἀφῆκε. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ λεγόμενον, τὸ τέλος ἔδειξε. Μετὰ γὰρ τὴν θυσίαν ἐκείνην οὐδεὶς τοιαύτην εὐχὴν ἠξέσας τῷ Θεῷ διὰ τοῦτο ταύτην μὲν οὐκ ἐκώλυσε, ἦν δὲ αὐτὸς ἐπέταξε διεκώλυσε, τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰσαὰκ, δι' ἀμφοτέρων δεικνύς ὡς οὐ χαίρει ταῖς τοιαύταις θυσίαις. Ἄλλ' ὁ πονηρὸς δαίμων ἐφίλονε καὶ νῦν τοιαύτην τραγῳδίαν ἐργάσασθαι· διὰ τοῦτο τὸν Ἰωνάθαν ἐπὶ τὴν παράβασιν ὥθησεν. Εἰ μὲν γὰρ τις τῶν στρατιωτῶν παρέθῃ τὸν νόμον, οὐδὲν αὐτῷ μέγα δόκει εἶναι κακὸν τὸ γινόμενον, νυνὶ δὲ ἀχόρεστος ὢν τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν, καὶ οὐδέποτε ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐμπιπλάμενος συμφορῶν, οὐδὲν νεανικὸν ἡγεῖτο ποιεῖν, εἰ φόνον ἐργάσασαιτο φίλον· ἀλλ' εἰ μὴ καὶ παιδοκτονίαν τὴν δεξιᾶν τοῦ βασιλέως μολύνειν, οὐδὲν μέγα πεποιημένα ἐνόμιζε. Καὶ τί λέγω παιδοκτονίαν; ἐπενόησε γὰρ ὁ

μιαρὸς ἐκεῖνος καὶ τοῦτο πάλιν ἐναγέστερον φόνον εὐρεῖν. Εἰ μὲν γὰρ εἰδὺς ἡμαρτε καὶ ἐσφάγη, παιδοκτονία μόνον τὸ γινόμενον ἦν· νυνὶ δὲ ἐξ ἀγνοίας ἁμαρτῶν (οὐδὲ γὰρ ἤκουσε τῶν ὁρκῶν), εἰτα ἀναιρεθεὶς, διπλοῦν ἂν ἐποίησε τῷ πατρὶ τὸ ἄλγος· καὶ γὰρ παῖδα, καὶ παῖδα οὐδὲν ἁμαρτῶντα, καταθύειν ἔμελλεν. Ἄλλ' ἐπὶ τὰ ἐχόμενα τῆς ἱστορίας πορευτέον λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφαγεν, *Ἀνέβλεψαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ*, φησί. Πολλὴν καὶ ἐνταῦθα τοῦ βασιλέως κατηγορεῖ τὴν ἀνοίαν, δεικνύς ὅτι σχεδὸν ὁ λιμὸς ἐπήρωσε τοὺς στρατιώτας ἅπαντας, καὶ πολλὴν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν κατέχευε τὴν ἀγλίον. Εἰτα ἰδὼν τις, φησί, τῶν στρατιωτῶν λέγει· Ὅρκισας ὤρκισεν ὁ πατήρ σου τὸν λαόν λέγων· Ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος ὃς φάγεται ἄρτον σήμερον· καὶ ἐξελεύθη ὁ λαός. Καὶ εἶπεν Ἰωνάθαν· Ἀπῆλλαχεν ὁ πατήρ μου τὴν γῆν. Τί ἐστιν, Ἀπῆλλαχεν; Ἀπόλεσε, διέφθειρεν ἅπαντας. Παραβαθέντος τοίνυν τοῦ ὅρκου πάντες εἰσίν, καὶ οὐδεὶς τὸν ὑπεύθυνον εἰς μέσον ἀγαγεῖν ἐτόλμα· οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο ἐγκλημα λοιπὸν ἐγένετο· οὐ γὰρ οἱ ἐπιπορκοῦντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες μὲν, περιστέλλοντες δὲ, κοινωνοῦσι τῶν ἐγκλημάτων.

[146] δ'. Πλὴν ἀλλ' ἴδωμεν τὰ ἐξῆς. Καὶ εἶπε Σαούλ· *Καταβώμεν ὅλως τῶν ἀλλοτρίων καὶ διαρπάσωμεν αὐτούς. Καὶ εἶπεν ὁ Ἰερεὺ· Προσέλωμεν ἐνταῦθα πρὸς τὸν Θεόν*. Τὸ γὰρ παλαιὸν ὁ Θεὸς ἐστρατήγει τῶν πολέμων, καὶ χωρὶς τῆς ἐκείνου γνώμης οὐδέποτε ἐτόλμων ἄπυσθαι μάχης, καὶ ὁ πόλεμος αὐτοῖς εὐσεβείας ὑπόθεσις ἐγένετο. Οὔτε γὰρ ἐξ ἀσθενείας σώματος, ἀλλ' ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἠττήντο, εἰ ποτε καὶ ἠττήθησαν, οὔτε ἀπὸ δυνάμεως καὶ ἀνδρείας, ἀλλ' ἀπὸ εὐνοίας τῆς ἀνωθεν ἐκράτους, ὅποτε καὶ ἐκράτου. Καὶ ἡ εὐνοία καὶ ἡ ἥττα γυμνάσιον αὐτοῖς· καὶ διδασκάλιον ἀρετῆς ἦν, οὐκ αὐτοῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολεμοῦσιν αὐτοῖς· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοις τοῦτο κατάδηλον ἦν, ὅτι οὐ τῇ φύσει τῶν ὀπλῶν ὁ πρὸς Ἰουδαίους ἐκρίνετο πόλεμος, ἀλλὰ τῷ βίῳ τῶν πολεμούντων καὶ τοῖς κατορθώμασι. Τοῦτο γοῦν ποτε συνιδόντες οἱ Μαδιθηναῖοι, καὶ γνόντες ὡς ἀκαταμάχητόν ἐστι τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, καὶ μηχανήμασι μὲν καὶ ὀπλοῖς ἀμήχανον αὐτὸ καταγωνίσασθαι, ἁμαρτία δὲ μόνον δυνατόν αὐτοὺς εἶναι, παρθένους καλλωπίσαντες εὐμόρφους καὶ στήσαντες ἐπὶ τῆς παρατάξεως, εἰς ἀσέλγειαν ἐξεκαλοῦντο τοὺς στρατιώτας, διὰ τῆς πορνείας ἀποστῆσαι τοῦ Θεοῦ τὴν συμμαχίαν σπουάζοντες· ὅπερ δὴ καὶ συνέβη. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνέπεσον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, εὐχείρωτοι πᾶσιν ἐγένοντο, καὶ οὐς ὀπλα καὶ ἱπποὶ καὶ στρατιώται καὶ τοσαῦτα μηχανήματα εἶναι οὐκ ἴσχυσαν, τοῦτος ἁμαρτίας φύσις δεδομένους τοῖς πολεμίοις παρέδωκε· καὶ ἀσπίδες μὲν καὶ δόρατα καὶ βέλη πάντα ἡλέγητο, ὕψις δὲ εὐμορφία καὶ ψυχῆς ἀκολασία τοὺς γενναίους χειρώσατο τούτους. Διὰ τοῦτο παραινεῖ τις λέγων· *Μὴ καταμάρνασθε κάλλος ἀλλότριον, καὶ μὴ ὑπάρντα γυναικὶ ἐταιριζομένην*. Μὲν γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ὃ πρὸς καιρὸν ἀπαιτεῖ σὸν φάρυγγα, οὐτερον δὲ πικρότερον χολῆς εὐρήσεις, καὶ ἡκορμημένον μάλλον μαχαίρας διστόμου.

* Sav. et quidam alii γεγεννημένην, Mor. γινού.

δ Sav. et quatuor alii ὡς οὐ κατὰ γνώμην τῷ Θεῷ ἦν γενέσθαι τοῦτο.

ε Allii ἐπενόησε.

δ Allii ἀλλ' ἀπὸ ἁμαρτίας.

* Allii κατέπεσον.

† Quidam τὴν σὸς λέγων, Sav. et Mor. τις λέγων. Iuxta aliqui ἢ πρὸς καιρὸν.

Πόρην γὰρ φιλεῖν οὐκ ἐπίσταται, ἀλλ' ἐπιβουλεύει μόνον· ὅν ἔχει αὐτῆς τὸ φίλημα, καὶ φάρμακον δηλήτηριον τὸ σόμα. Εἰ δὲ οὐ φαίνεται εὐθέως, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀποφεύγειν αὐτὴν δεῖ, ὅτι περιστάσει τὸν βλεθρον, καὶ τὸν θάνατον ἐγκερμαζόμενον ἔχει, καὶ οὐδὲ ἀφίησιν ἐκ προοιμίων γενέσθαι κατὰ δόλον. Ὅτι εἰ τις ἡδονὴν διώκει, καὶ εὐθυμίας γέμοντα βίον, τὰς τῶν πορνευομένων γυναικῶν φεύγεται συνουσίας· πολέμιον γὰρ μυρίων καὶ θορύβων τὰς τῶν ἑραστῶν πληροῦσι ψυχὰς, μάχας αὐτοῖς καὶ φιλονεικίας κινεῖν οὐσι διηνεκεῖς διὰ ῥημάτων, διὰ πραγμάτων ἀπάντων. Καὶ καθάπερ οἱ τῶν ἐχθρῶν πολεμικώτατοι, οὕτω δὴ καὶ αὗται πάντα ποιοῦσι καὶ πραγματεύονται, ὥστε καὶ αἰσχύνῃ καὶ πενία καὶ τοῖς ἐσχάτοις αὐτοῦς περιβαλεῖν κακοῖς. Καὶ ὅν τρόπον οἱ θηραταὶ τὰ δίκτυα ἀναπετάσαντες, τὰ θῆρια τῶν ζώων ἐμβάλλειν ἐπιχειροῦσιν, ὥστε αὐτὰ κατασφάζει· οὕτω δὴ καὶ αὗται, ἐπειδὴν τὰ πτερὰ τῆς ἀσελγείας πάντοθεν ἀναπετάσῃσι δι' ὀφθαλμῶν καὶ σχημάτων καὶ ῥημάτων, εἴτα τοὺς ἑαυτῶν ἑραστὰς ἐμβάλλουσι καὶ καταδῶσιν, ὅ ἄνθρωποι ἀρίσταται, ἕως ἂν αὐτῶν καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα ἐκπίωσιν, ἐπεμβαίνουσαι μετὰ ταῦτα καὶ κομψοῦσαι αὐτῶν τὴν θνῆσιν, καὶ πολὺν αὐτῶν καταχεῖναι τὸν γέλωτα. Οὐδὲ γὰρ ἐλθεῖναι λοιπὸν [147] ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος, ἀλλὰ γελάσθαι καὶ σκύπτεσθαι, ὅταν γυναικὸς, καὶ γυναικὸς πόρνης ἀλογώτερος φαίνεται. Διὰ τοῦτο παραινέει πάλιν ὁ σοφὸς· ἐκεῖνος λέγων· Πῖνε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγείων καὶ ἀπὸ σῶν φρεσίνων πηγῆς· καὶ πάλιν· Ἐλπίος φίλης καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ὀμιλεῖται σοι· περὶ γυναικὸς τῆς νόμου γάρμου συνοικουμένης τοιαῦτα λέγων· Τί καταλιμπάνεις τὴν βοήθην, καὶ πρὸς τὴν ἐπιβουλήν τρέχεις; τί τὴν κοινωνὴν ἀποστρέφῃ τοῦ βίου, καὶ τὴν ἀνατρέπουσάν σου τὴν ζωὴν θεραπεύεις; Αὕτη σοῦ μέλος ἐστὶ καὶ σῶμα, ἐκείνη δὲ ἕξις ἐστὶν ἡ κωνημένη. Δὲ, ἀγαπήτοι, φεύγετε τὴν πορνείαν, καὶ διὰ τὰ παρόντα κακὰ, καὶ διὰ τὴν μέλλουσαν κόλασιν. Τάχα δοκοῦμεν τῆς ὑποθέσεως ἐκπεπωκέναι, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἐκπεσεῖν· οὐ γὰρ ἀπλῶς ὁμῖν ἱστορίας ἀναγνῶναι βουλόμεθα, ἀλλ' ὥστε ἕκαστον τῶν ἐνοχλούντων ὑμῖν διορθώσασθαι· πάλιν· διὰ τοῦτο καὶ συνεχεῖς ποιοῦμεθα τὰς ἐντροπὰς, παντοδαπὴν κατεσκευάζοντες ὑμῖν τὸν λόγον, ἐπειδὴ καὶ παντοδαπὰ νοσήματα ἐν δῆμῳ τοσούτῳ εἶναι εἰδὼς, καὶ οὐχ ἔν ἕλκος θεραπεύειν πρόκειται μόνον, ἀλλὰ πολλὰ καὶ διάφορα, διὰ τοῦτο καὶ ποικίλον εἶναι χρὴ τῆς διδασκαλίας τὸ φάρμακον. Ἐπανίμμεν τοίνυν ὅθεν ἐξέβημεν ταῦτα εἰπεῖν. Καὶ εἶπε· ὁ ἱερεὺς· Προσέλθωμεν πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἐπηρώτησε Σαοὺλ τὸν Θεόν· Εἰ καταβῶ ὀπίσω τῶν ἀλλοφύλων, καὶ εἰ παραδώσεις αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς μου; Καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὁ Κύριος. Ὅρα πραότητα καὶ ἐπιεικείαν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ· οὐ γὰρ σκηπτὸν ἀπῆκεν, οὐδὲ τὴν γῆν ἐσεισεν, ἀλλ' ὁ φίλοι πρὸς φίλους ποιοῦσιν, ἐπειδὴν ὕβρισθῶσι, τοῦτο πρὸς τὸν δούλον ὁ Δεσπότης ἐποίησε· παρεσιώπησε μόνον, διὰ τῆς σιγῆς φβεγγάμενος καὶ πᾶσαν ἐνδεικνύμενος αὐτῷ τὴν ὀργήν. Συνεῖδε τοῦτο ὁ Σαοὺλ, καὶ εἶπε, φησί· Προσάγαγετε τὰς θυλάκας τοῦ λαοῦ, καὶ ᾤοντο, καὶ ἴδετε ἐν τίνι γέγονεν ἡ ἁμαρτία αὐτῆς σήμερον, ὅτι ζῇ Κύριος ὁ σώσας τὸν Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν ἀποκριθῇ κατὰ Ἰωρδάνην τοῦ υἱοῦ μου, θανάτῳ ἀποθανεῖται. Εἶδες πρόπεισαν; Ἰδὼν τὸν πρότερον ὅρκον παραβαθέντα, οὐδὲ

οὕτω σωφρονίζεται, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον προστίθεται πάλιν. Καὶ σκόπει διαδόλου κακούργιον. Ἐπειδὴ γὰρ συνεῖδεν ὅτι πολλάκις ὁ παῖς φωραθείς καὶ εἰς μέσον ἐνεχθείς, ἀπὸ τῆς βδυσσῆς αὐτῆς εὐθέως τὸν πατέρα τραῦναι δύναται καὶ μαλᾶσαι τὸν τοῦ βασιλέως θυμὸν, δευτέρων πάλιν ὅρκων ἀνάγκη προκατέλαβεν αὐτοῦ τὴν γνώμην, διπλῶ τινι δεσμῷ κατέχων αὐτόν, καὶ οὐκ ἀφίεις τῆς οἰκείας γενέσθαι γνώμης κύριον, ἀλλὰ πανταχόθεν αὐτὸν ὠθῶν εἰς τὴν παράνομον ἐκείνην σφαγὴν. Καὶ οὕτω τοῦ ἡμαρτηκότος φανέντος τὴν κρίσιν πεποιήται, καὶ τὸν ἄλωνα οὐκ εἰδὼς ἀπεψήγατο, καὶ ὁ πατήρ ἐγένετο δῆμιος, καὶ πρὸ τῆς ἐξετάσεως τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον ἐξήνεγκε. Τί τοῦτο γένοιτ' ἂν ἀλογώτερον; ε'. Ταῦτα τοίνυν εἰπόντος τοῦ Σαοὺλ, μᾶλλον ἐδεικνεν ὁ δῆμιος, καὶ πάντες ἦσαν ἐν τρόμῳ καὶ φόβῳ πολλῷ· ὁ δὲ διάβολος ἔχειρε πάντας ἐν ἀγωνίᾳ [148] καταστήσας. Ὁ γὰρ ἦν ὁ ἀποκρινόμενος, φησὶν, ἐκ παντός τοῦ λαοῦ. Καὶ εἶπε Σαοὺλ· Ὑμεῖς ἐσεσθε εἰς δουλείαν, καὶ ἐγὼ καὶ Ἰωρδάνην ὁ υἱός μου εἰς δουλείαν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτον ἐστὶν· Οὐδὲν ἔτερον σπουδάσετε, φησὶν, ἀλλ' ἡ τοῖς πολεμίοις ὕμᾶς παραδούμαι καὶ δούλους ἀνέ' ἐλευθέρων ποιῆσαι, τὸν Θεὸν κατ' ὕμῶν παροξύναντες, τῷ μὴ δίδοναι τὸν ὑπεύθυνον. Ὅρα δὲ καὶ ἄλλην ἀπὸ τοῦ ὅρκου γινομένην ἐναντιώσιν. Δέον γὰρ, εἴπερ ἐβούλετο τὸν αἴτιον εὐρεῖν, μηδὲν ἀπειλήσαι τοιοῦτο, μηδὲ ὅρκῳ καταδῆσαι τὴν τιμωρίαν, ἔν' ἄδεστεροι γινόμενοι προχειρότερον εἰς μέσον ἀγάγῃσι τὸν ὑπεύθυνον· ὁ δὲ ὑπὸ θυμοῦ καὶ μανίας πολλῆς καὶ τῆς προτέρας ἀλογίας, πάλιν τούναντίον ἡπερ βούλεται ποιεῖ. Τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; Κλήρω τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεψε, καὶ κατακληροῦνται ὁ Σαοὺλ καὶ Ἰωρδάνην. Καὶ εἶπε Σαοὺλ· Βάλετε κλήρον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ Ἰωρδάνην καὶ βάλλουσι κλήρον, καὶ κατακληροῦνται Ἰωρδάνην. Καὶ εἶπε Σαοὺλ πρὸς Ἰωρδάνην· Ἀπάγγειλόν μοι τί ἐποίησας. Καὶ ἀπήγγειλεν αὐτῷ Ἰωρδάνην λέγων· Γενεσάμενος ἐγενεσάμην ἐν ἀνῶ τῷ σκήπτρῳ ἐν τῇ χειρὶ μου μικρὸν ἐκ τοῦ μέλιτος· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποθνήσκω. Τίνα οὐκ ἂν ἐπέκαμψε, τίνα οὐκ ἂν εἰς οἶκτον ἦνεγκε ταῦτα τὰ ῥήματα; Ἐνὸς ἡνῶν ὅσον χιμῶνα λοιπὸν ὁ Σαοὺλ ὑπέλαβεν, τὸν σπλάγγνων αὐτοῦ διακοιτομένων, καὶ ἐκατέρωθεν βαρυτάτου κρημνοῦ φαινομένου· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἐσωφρονίζετο, ἀλλὰ τί φησι; Τάδε ποιῆσαι μοι ὁ Θεός, καὶ τάδε προσβείη, ὅτι θανάτῳ ἀποθανῇ σήμερον. Ἰδοὺ τρίτος ὅρκος πάλιν, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς τρίτος, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς τοῦ καιροῦ στενωχερίας· οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι Ἀποθανῇ, ἀλλὰ, Σήμερον. Ἥπειρε γὰρ, ἡπειρεν ὁ διάβολος συνωδῶν καὶ συνελαύνων αὐτὸν εἰς τὴν παράνομον ταύτην σφαγὴν. Διόπερ οὐκ ἀφίησιν οὐδὲ προθεσμίαν δοῦναι τῇ ψήφῳ, ἵνα μηδεμίαν ἀπὸ τῆς μελλήσεως διόρθωσις γένηται τοῦ κακοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ λαὸς πρὸς Σαοὺλ· Τάδε ποιῆσαι ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ τάδε προσβείη, εἰ θανάτῳ θανατωθήσεται ὁ ποιήσας τὴν σωτηρίαν τὴν μεγάλην τῷ Ἰσραὴλ. Ζῇ Κύριος, εἰ πεσεῖται τῆς τριχὸς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, ὅτι ἔλεον Θεοῦ ἐποίησεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Ἰδοὺ καὶ ὁ δῆμος δεῦτερον ὥμοσε, καὶ ἀνῶμοσε τῷ βασιλεῖ. Νῦν ἀναμνησθητέ μοι τοῦ καλωδίου τοῦ παρὰ τῶν παιδῶν ἐλκομένου, καὶ διαβήγγυνμένου καὶ τοὺς ἔλκοντας ῥίπτοντος ὑπὲρος. Ὁμοσεν ὁ Σαοὺλ, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ

ἢ Alii uno verbo ἐναγωνίους.

ἢ Mor. κατακληροῦνται, alii κατακληροῦται. Infra mss. plurimi ἀνὰ μέσον ἐμοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον Ἰωρδάνην.

ἢ Ita Say. et maxima pars mss. Mor. vero μικρὸν μέλι.

* Mor. ἀλλ' ὥστε ἕκαστον διορθώσασθαι. Sav. ἀλλ' ἕκαστον διορθῶσαι. Mox alii καὶ συνεχῶς, alii καὶ συνεχεῖς.

Meretricum mores. — Meretrix enim amare nescit, sed insidiatur tantum; venenum habet ipsius osculum, et toxicum perniciosum os. Si vero non statim apparet, ideo magis ipsam fugere oportet, quoniam obtegit perniciem et mortem habet celatam, nec a primordiis manifestam apparere permittit. Itaque si quis voluptatem sectatur et vitam lætitiæ plenam, fornicantium consortia mulierum fugiat: bellis enim innumeris et tumultibus amatorum animos implet, continuas ipsis pugnas contentionesque concitantes per verba, per opera omnia: et sicut hostium inimicissimi, sic profecto et hæc omnia faciunt et negotiantur ad hoc, ut ipsi in ignominiam et pauperatē extremæque mala incidant. Et quemadmodum venatores retibus extensis sylvestria animalia immittēte aggrediuntur, ut ipsa jugulent: ita et hæc postquam lascivix pennas undique extēderint per oculos et habitus et verba, postea suos injiciunt amatores et colligant, non prius absistentes, quam et ipsorum cruorem eliberint, insultantes postmodum, et ipsorum stultitiam carpentes, et multum de ipsis risum fundentes. Neque enim ut misericordiam inveniat dignus est hujusmodi, sed ut derideatur et mordeatur, cum muliere, et muliere meretrice stolidior appareat. Propterea rursus nos admonet sapiens ille cum dicit: *Bibe aquas de oasis tuis et de tuorum pulcra fonte*: et rursus, *Cervus amicitie et pulvis tuarum gratiarum conversetur tecum* (Prov. 5. 15. et sqq.): de uxore per nuptiarum legem cohabitante talia dicens: Quid derelinquis aljutricem, et ad insidiatricem curris? quid vitæ sociam aversaris, et eam, quæ vitam tuam subvertit sectaris? Hæc membrum tuum et corpus est; illa gladius acutus. Propterea, dilecti, fugite fornicationem et propter præsentia mala, et propter penam futuram. Forte argumento excidisse videmur, sed hoc non est excidere; non enim historias vobis simpliciter legere volumus, sed nequitiarum vos instantium quamque corrigere: ideo frequentes vobis immittimus correptiones, varium vobis sermonem construētes, quia varias ægritudines in tanto populo esse verisimile est: nec unum solum curare vulnus nobis propositum est, sed multa et varia: idcirco varium etiam esse doctrinæ medicamentum oportet. Redeamus igitur eo, unde digressi sumus, ut hæc diceremus. *Et dixit sacerdos: Accedamus ad Deum. Et Deum Saül interrogavit: An descendam post alienigenas, et trades ipsos in manus meas? Et non respondit ei in die illa Dominus* (1. Reg. 14. 36. 37). Respice benignitatem et mansuetudinem clementissimi Dei. Non enim fulmen immisit, neque terram concussit; sed quod in amicos amici faciunt, quando contumeliis affecti fuerint, hoc et in servum Dominus fecit: tacuit tantum, per silentium loquens et omnem ipsi demonstrans indignationem. Cognovit hoc Saül, *Et dixit: Adducite omnes tribus populi, et cognoscite: et videte in quo factum est hodie peccatum hoc, quoniam vivit Dominus, qui salvum fecit Israel: quod si responderit contra Jonathan filium meum, morte morietur* (1. Reg. 14. 38). Vidisti temeritatem? intuitus temeritatem

prius juramentum, neque sic castigatur, sed et secundum adjicit rursus. Et considera diaboli malignitatem¹. Quoniam enim cognoscebat, quod sapius puer deprehensus et in medium productus, ex ipso aspectu statim patrem mitigare et regis iram mollire poterat, secundorum rursus juramentorum necessitate ipsius sententiam præoccupavit, duplici quodam vinculo cohibens ipsum, nec permittens propriæ fieri sententiæ dominum, sed undique in illam cædem iniquam impellens, et nondum comperto qui peccasset, judicium fecit, et reum nesciens, lata damnavit sententia: et pater factus est filii carnifex, et ante examen damnationis protulit sententiam. Quid hoc irrationabilius fieri posset?

5. Hæc igitur illo dicente magis timuit populus, et omnes erant in tremore et timore multo: diabolus autem lætabatur, cum omnes anxios reddidisset². *Non enim erat qui responderet*, inquit, *ex toto populo: et dixit Saül, Vos eritis in servitutem, et ego et filius meus Jonathan in servitutem* (1. Reg. v. 39. 40). Quod autem dicit, tale est: Nihil aliud, inquit, studetis, quam hostibus vos tradere, et pro liberis servos facere, Deum contra vos instigantes, reum non tradendo. Respice autem et aliam ex juramento conflata contrarietatem. Cum enim opus esset, si auctorem invenire volebat, nihil tale minari, nec juramento ultionem obligare, et audacioris faciei reum promptius in medium agere; ille rursus ex ira et furore multo et priori stultitia contra, quam vult, iterum facit. Quid opus est multa dicere? Sorti negotium concessit, et sorte examinantur Saül et Jonathan. *Et dixit Saül: Jacite sortem inter me et Jonathan; et jaciunt sortem, et capitur Jonathan. Et dixit Saül ad Jonathan: Annuntia mihi, quid fecisti? Et annuntiavit ipsi Jonathan, dicens: Custans gustavi in summitate sceptri, quod habebam in manu mea, parum mellis³ et en ego morior* (1. Reg. 14. 42. 43). Quem non flexissent, quem non in misericordiam egissent hæc verba? Considera quantum procellæ deinde Saül sustinuit, cum ipsius viscera dirumperentur, et utrumque profundissimum appareret præcipitium; sed tamen nec ita correctus est: sed quid ait? *Hæc faciat mihi Deus, et hæc adjiciat, quoniam morte morieris hodie* (Ib. v. 44). Ecce tertium rursus juramentum, nec simpliciter tertium, sed etiam cum multa temporis angustia. Non enim simpliciter dixit, *Morieris: sed Hodie*. Festinabat enim diabolus ipsum in hanc impiam agere eadem et impellere. Propterea nec sententiæ statum diem adhibere permittit, ne qua ex mora mali fiat correctio. Et dixit populus ad Saül: *Hæc faciat nobis Deus, et hæc adjiciat, si morte morietur, qui fecit salutem magnam Israel. Vivit Dominus, si cadet capillus de capite ejus in terram, quia misericordiam Dei fecit in die hac* (Ibid. v. 45). Ecce et populus secundum juravit, et regi contrarium juravit. Nunc mihi reminiscimini funiculum a puerulis tractum, et disruptum, et tra-

¹ Sententia imperfecta videtur Montefalconio cum minime assentimus. Cæterum omnia exemplaria sic habent.

² Alii uno verbo, *lætabatur omnibus anxius*.

³ Ita sav. et maxima pars MSS. Morel vero: *Erigitum mel*.

hentes supinos projicientem. Juravit Saül non semel, neque bis, sed et sæpius: contraria juravit populus, et jam contendebat. Necesse jam omnino juramentum acindi: nam hos omnes vere jurasse est impossibile.

Juramentorum damna multa. — Nec mihi rei eventum dicas, sed cogita, quot mala nascebantur, et tragædiam et tyrannidem venturis per Absalom similes hinc diabolus struebat. Si enim voluisset rex resistere et ad juramentum procedere, totus restitisset populus, et tyrannis crudelissima facta fuisset: et rursus si voluisset filius propriæ consulens salutis seipsum exercitui dedere, parricida statim exstisset. Vides et tyrannidem, et filii cædem, et parricidium et bellum civile, et pugnam, et jugulationes, et cruores, et infinita cadavera ex uno patrato juramento. Si namque bellum fieri accidisset, et Saül forsitan et Jonathas jugulatus fuisset, et multi militum fuissent trucidati: et nulli sic juramentum bene cessisset. Itaque ne consideres hoc, quod non ita factum sit; sed illud considera, quod rei natura hæc fieri coge-
bat: populus autem vicit. Age igitur numeremus commissæ perjurie. Temeratum est primum Saûlis juramentum a filio: secundum rursus, et tertium ipsius Saûlis de filii cæde: et visus est populus vere jurasse; sed si quis diligenter rem examinet, et hi rursus omnes perjurii criminibus obnoxii facti sunt. Ipsius enim Jonathæ patrem pejerare coegerunt, patri filium non dedit. Vides quot homines tum volentes, tum invitos perjurio obnoxios unum fecit juramentum? quot mala molitum est, quot cædes patravit!

6. Equidem sermonem incipiens promisi me demonstraturum in contrariis juramenti omnino perjurium nasci, historia vero progressa multo plus quam conabar demonstravit: non enim unum et duos et tres homines, sed populum, non unum et tria, sed multo plura juramenta temerata exhibuit. Licebat et aliam narrare historiam, et ex illa demonstrare gravio-
rem hac et majorem calamitatem unum fecisse juramentum. Etenim civitatum et mulierum et puerulorum captivitate, et incendio, et barbarorum invasione, et sanctorum pollutione, et innumeris aliis gravioribus malis Judæos affecit unum omnes jusjurandum. Sed in longum sermonem protendi video: propterea historiam hujus narrationem hic absolvens, cum Joannis capite Jonathæ cædem, et perniciem generalem totius populi licet non admissam, de juramentorum tamen necessitate provenientem, inter vos commemorare exhortor, et domi, et in foro, et apud conjuges, et apud amicos, et apud vicinos, et apud omnes generaliter hujus rei curam gerere: nec putare idoneam esse nobis defensionem, si consuetudinem prætendamus. Quod enim excusatio hæc sit et prætextus, nec consuetudinis, sed torporis sit culpa, ab his quæ jam evenere, vobis persuadere conabor.

Imperator Antiochenos balneis interdixerat in pœnam. Civitatis balnea Imperator obstruxit, et lavari jussit neminem, et legem transgredi est ausus nemo, aut factum incusare, aut consuetudinem præfendere:

verum et qui sæpe sunt in aegritudine viri, mulieres, pueri et senes, et multæ partus doloribus recenter liberatæ mulieres, et omnes necessario tale remedium petentes, velint nolint mandatum hoc ferunt, et neque morbum corporis, neque consuetudinis tyrannidem, neque aliis peccantibus se puniri, nec aliud talium quidquam prætendunt: sed hujusmodi grate excipiunt ultionem, quia majora expectant mala, et quotidie precantur hactenus regium furorem sistere. Vides quod ubi est timor, facile solvatur consuetudo, etiamsi valde diuturna sit et necessaria? Atqui non lavari grave. Etsi enim centies philosophemur, corporis natura arguitur, nihil ab animi philosophia in propriam valetudinem adjuvari: non jurare vero valde facile, et nullum affert nocumentum, non corporibus, non animis, sed etiam multum emolumenti, magnam utilitatem, multam opulentiam. Quomodo igitur non absurdum Imperatore jubente, vel difficillima sustinere, Deo vero statuente id quod neque grave sit, neque difficile, verum perquam facile et commodum, contemnere et deridere et consuetudinem prætere-
dere? Ne, quæso, ne in tantum salutem nostram contemnamus, sed timeamus Deum, sicut hominem timeamus. Novi vos exhorruisse talibus auditis; sed horrore dignum est ne tantum quidem Deo, quantum hominibus honorem attribuire; sed imperatoria decreta diligenter observantes, divina et de cælis delapsa conculcare, et supervacaneum esse putare circa hoc studium. Quam excusatio nobis erit reliqua? quæ vero venia, quando post tantam admonitionem in iisdem permanemus? Etenim nascente miseria hæc, quæ civitatem detinet, hanc incepti admonitionem: et illa quidem jam debet finire, nos vero nondum unum explevimus mandatum. Quomodo igitur malorum nos detinentium petemus solutionem, cum nec unum obire mandatum potuerimus? quomodo vero bonam expectabimus mutationem? quomodo autem orabimus? qua lingua Deum invocabimus? Si enim legem exsequamur, multam capiemus voluptatem, Imperatore civitati conciliato; si vero in peccato manserimus, pudor et opprobrium undique nobis erit: quoniam cum Deus periculum solverit, nos in eodem mansimus torpore. Utinam mihi liceret frequenter jurantium animas exuere, et ipsarum oculis subjicere vulnera et cicatrices quas quotidie capiunt a juramenti: nec admonitionis aut consilii indigeremus: quoniam vulnerum aspectus omni sermone potentius huic improbæ consuetudini etiam plurimum adhaerentes a malitia abducere posset. Verumtamen minus oculis, cogitationi quidem certe ipsorum animæ dedecus subjicere, et ipsam tabefactam et corruptam ostendere licet. Sicut enim, inquit, *servus qui continus flagellatur, de cicatrice non mundabitur: sic jurans, et Deum semper nominans, a peccato non innocens fiet*¹ (Eccli. 23. 41). Impossibile enim, impossibile os juramento assuefactum, non frequenter pejerare. Propterea supplico omnibus, ut perniciosam hanc et im-

¹ Savil. et aliquot Mss., *impunitus erit.*

δεις, ἀλλὰ καὶ πολλὰκις· ἀντίωσεν ὁ λαὸς, καὶ ἀνέτεινεν. Ἀνάγκη λοιπὸν διαβραχῆναι πάντως τὸν ὄρκον· πάντας γὰρ εὐορκῆσαι τούτους ἀδύνατον.

Καὶ μὴ μοι τὴν ἐκδοσιν τοῦ πράγματος εἴπης, ἀλλ' ἐννόησον ὅσα ἐτίκτετο κακὰ, καὶ πῶς τὴν τοῦ Ἀβέσσα-λῶμ τραγωδίαν καὶ τυραννίδα ἐντεῦθεν κατασκευάζεν ὁ διάβολος. Εἰ γὰρ ἐθέλησεν ὁ βασιλεὺς ἀντιτείνειν καὶ ἐπεξελθεῖν τῷ ὄρκῳ, πᾶς ὁ δῆμος ἂν ἀντέστη, καὶ τυραννὶς ἂν ἐγένετο χαλεπωτάτη· πάλιν εἰ ἐθέλησεν ὁ παῖς τῆς οἰκείας φειδόμενος σωτηρίας δοῦναι ἑαυτὸν τῷ στρατοπέδῳ, πατροκτόνος ἂν εὐθέως ἐγένετο. Ὁρᾷ καὶ τυραννίδα καὶ παιδοκτονίαν, καὶ πατροκτονίαν, καὶ πόλεμον ἐμφύλιον, καὶ μάχην, καὶ σφαγὰς, καὶ αἵματα, καὶ μυρίους νεκροὺς ἄφ' ἑνὸς ὄρκου [149] γενομένους; Εἰ γὰρ συνέβη γενέσθαι πόλεμον, καὶ ὁ Σαοὺλ ἂν ἐσφάγη καὶ Ἰωνάθαν, Ἰσῶς καὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν κατεκόπησαν ἂν, καὶ οὐδ' ἂν οὕτω τὰ αὐτῆς εὐορκίας προσχώρησεν. Ὡς τὸ μὴ τοῦτο ἴδῃς, ὅτι οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἐκείνο σκόπει, ὅτι ἡ τοῦ πράγματος φύσις ταῦτα ἠνάγκαζε γενέσθαι· ὁ δὲ λαὸς ἐκράτησε. Φέρε τοίνυν ἀριθμησόμεν τὰς γεγενημένας ἐπιπορκίας. Παρεβάθη πρότερον ὁ ὄρκος τοῦ Σαοὺλ ὑπὸ τοῦ πατρὸς^α, δεύτερος καὶ τρίτος πάλιν ὁ αὐτοῦ τοῦ Σαοὺλ ὁ περὶ τῆς σφαγῆς τοῦ παιδός· καὶ ἔδοξεν ὁ λαὸς εὐορκεῖν· ἀλλ' ἐάν τις ἀκριβῶς ἐξετάσῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ οὗτοι πάλιν τοῖς τῆς ἐπιπορκίας ἐγκλήμασιν ὑπεύθινοι πάντες ἐγένοντο. Τὸν γὰρ πατέρα αὐτοῦ τοῦ Ἰωνάθαν ἐπιπορκῆσαι ἠνάγκασαν, οὐκ ἐκδόντες τῇ πατρὶ τὸν υἱόν. Ὁρᾷ εἰς ὄρκος ὅσους ἀνθρώπους ὑπέβαλεν ἐπιπορκίᾳ, καὶ ἐκόντας καὶ ἄκοντας; ὅσα κακὰ εἰργάσατο; ὅσας σφαγὰς ἐποίησεν;

ς'. Ἐγὼ μὲν οὖν ὑπεσπόμενον ἀρχόμενος τοῦ λόγου δείξω ἐν ταῖς ἀνωμοσίαις πάντως ἐπιπορκίαν γινόμενῃν, ἣ δὲ ἱστορία προοῖσα πολλὴν πλὴν ἥπερ παρεσκευασμένη ἀπέδειξεν· οὐ γὰρ ἓνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνθρώπους, ἀλλὰ δῆμον, οὐχ ἓνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ὄρκους, ἀλλὰ πολλὰς πλείους παραβαθέντας ἀπέφηνεν. Ἐνῆν καὶ ἑτάραν ἱστορίαν εἰπεῖν καὶ δεῖξαι καὶ ἐξ ἐκείνης χαλεπωτέραν ταύτης καὶ μείζονα συμφορὰν ἐργασάμενον ὄρκον ἓνα. Καὶ γὰρ πόλεμον καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν αἰχμαλωσίαν, καὶ πυρπόλησιν, καὶ βαρβάρων ἐφοδόν, καὶ ἀγίων μολυσμὸν, καὶ μυρία ἑτέρα χαλεπωτέρα τοὺς Ἰουδαίους ἅπαντας εἰς ὄρκος διεθήκεν. Ἀλλ' ὁρῶ πρὸς μὴκος τὸν λόγον ἐκτείνωμενον· διὰ τοῦτο ἐνταῦθα τῆς ἱστορίας ταύτης τὴν διήγησιν καταλύσας, μετὰ τῆς Ἰωάννου κεφαλῆς καὶ τὴν τοῦ Ἰωνάθαν σφαγὴν, καὶ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ δῆμου παντός, τὴν οὐ γενομένην μὲν, συμβῆσαν δὲ ὅμως ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν ὄρκων, πρὸς ἀλλήλους λέγειν παρακαλῶ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ πρὸς γυναῖκας, καὶ πρὸς φίλους, καὶ πρὸς γείτονας, καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ἀπλῶς ὑπὲρ τοῦ πράγματος τούτου ποιεῖσθαι σπουδὴν, καὶ μὴ νομίζειν ἀρκοῦσαν ἡμῖν ἀπολογίαν εἶναι, εἰ συνήθειαν προβαλοῖμεθα. Ὅτι γὰρ σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις, καὶ οὐ συνήθειας, ἀλλὰ βριθμίας ἐστὶν ἡ παρανομία, ἀπὸ τῶν ἥδη συμβάντων ὅμῃ πεῖσαι πείρασται.

Ἀπέκλεισε τὰ βαλανεῖα τῆς πόλεως ὁ βασιλεὺς, καὶ μὴδὲνα λούσασθαι ἐκέλευσε, καὶ οὐδεὶς ἐτόλμησε παραθεῖναι τὸν νόμον, οὐδὲ αἰτιάσασθαι τὸ γεγενημένον, οὐδὲ

συνήθειαν προβαλέσθαι· ἀλλὰ καὶ ἐν ἀρρώστῳ ὄντες πολλὰκις, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ παῖδες καὶ γέροντες, καὶ ὄδῳ ἄρτι παυσάμεναι πολλὰς γυναῖκας, καὶ ἀναγκαῖως ἅπαντας τὸ φάρμακον τοῦτο ἐπιζητοῦντες, φέρουσι καὶ ἐκόντες καὶ ἄκοντες τὸ ἐπιτάγμα, καὶ οὕτως ἀσθένειαν σώματος προβάλλονται, οὕτως συνήθειας τυραννίδα, οὕτως τὸ ἐτέρων ἀμαρτανόντων αὐτοὶ κολάζεσθαι, οὕτως ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδὲν, ἀλλὰ στέργουσι τὴν τιμωρίαν ταύτην διὰ τὸ μείζονα προσδοκῆσαι κακὰ, καὶ καθ' ἐκάστην εἰχονται [150] τὴν ἡμέραν μέχρι τούτου στήναι τὴν βασιλικὴν ὀργήν. Ὁρᾷ ὅτι ἐνθα φόβος, εὐκόλως λύεται συνήθεια, κἂν σφόδρα χρονία τις ᾗ καὶ ἀναγκαῖα; Καίτοι τὸ μὴ λούσασθαι χαλεπὸν. Κἂν γὰρ μυριάκις^δ φιλοσοφῶμεν, ἡ τοῦ σώματος φύσις ἐλέγχεται οὐδὲν ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν φιλοσοφίας εἰς τὴν οἰκίαν ὕγιαν ὤφελουμένη· τὸ δὲ μὴ ὀμνύειν σφόδρα βῆθιον, καὶ οὐδεμίαν οἶσι βλάβην, οὐ τοῖς σώμασιν, οὐ ταῖς ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸ κέρδος, μεγάλην τὴν ἀσφάλειαν, πολλὴν τὴν εὐπορίαν. Πῶς οὖν οὐκ ἀποπον, βασιλεὺς μὲν ἐπιτάττοντος καὶ τὰ χαλεπώτατα φέρειν, Θεοῦ δὲ νομοθετοῦντος οὐδὲν χαλεπὸν οὐδὲ δύσκολον, ἀλλὰ βῆθιον σφόδρα καὶ εὐκολον, καταφρονεῖν καὶ καταγελᾶν, καὶ συνήθειαν προβάλλεσθαι; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ μέχρι τούτου τῆς ἑαυτῶν καταφρονώμεν σωτηρίας, ἀλλὰ φοβηθῶμεν τὸν Θεόν, ὡς φοβούμεθα ἄνθρωπον. Οἶδα ὅτι ἐφρίξατε τοῦτο ἀκούοντες, ἀλλὰ φρικτὴς ἄξιον τὸ μὴδὲ τὸσαύτην ἀπενέμειν τῷ Θεῷ τιμὴν, ἀλλὰ τοὺς βασιλικούς νόμους μετὰ ἀκριβείας φυλάττοντας, τοὺς θεοὺς καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάοντας καταπατεῖν, καὶ πάρεργον εἶναι νομίζειν τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν. Ποία γὰρ ἡμῖν ἀπολογία λοιπὸν ἔσται; τίς δὲ συγγνώμη, ὅταν μετὰ τὸσαύτην παραίνεσιν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένωμεν; Καὶ γὰρ ἀρξαμένης τῆς συμφορᾶς ταύτης τῆς τὴν πόλιν κατεχούσης ἡρξάμεν τῆς παραίνεσεως ταύτης· καὶ ἡ μὲν μέλλει λύεσθαι λοιπὸν, ἡμεῖς δὲ οὐδέπω μίαν ἐντολὴν κατωρθώσαμεν. Πῶς οὖν αἰτήσομεν ἀπαλλαγὴν τῶν κατεχόντων ἡμᾶς δεινῶν, μίαν ἐντολὴν ἀνύσαι μὴ δυνηθέντες; πῶς δὲ προσδοκῶμεν τὴν χρηστὴν μεταβολήν; πῶς δὲ εὐδόμεθα; ποῖα δὲ γλύττη τὸν Θεόν καλέσομεν; Ἄν μὲν γὰρ ἀνύσωμεν τὸν νόμον, πολλὴν καρποσώμεθα τὴν ἡδονήν, τοῦ βασιλεὺς τῆ πόλεως καταλλαγέντος· ἂν δὲ μείνωμεν ἐπὶ τῆς παρανομίας, αἰσχύνῃ καὶ θνείδος ἡμῖν ἔσται πάντοθεν, ὅτι, τοῦ Θεοῦ λύσαντος τὸν κίνδυνον, ἡμεῖς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐμείναμεν βριθμίας. Εἶπε μοι δυνατὸν ἦν τὰς ψυχὰς ἀποδοῦσαι τῶν πολυόρκων, καὶ θῆσιν ὑποβαλεῖν αὐτῶν τὰ τραύματα καὶ τοὺς μώλωπας, οὓς ἀπὸ τῶν ὄρκων καθ' ἐκάστην λαμβάνουσι τὴν ἡμέραν· καὶ οὐκ ἂν ἐδεσθῆμεν παραινέσεως ἢ συμβουλῆς, τῆς τῶν τραυμάτων θύφως ἀρκοῦσης λόγου παντός δυνατώτερον καὶ τοὺς σφόδρα ἐπιχειμένους τῇ πονηρᾷ ταύτῃ συνήθειᾳ τῆς πονηρίας ἀπαγαγεῖν. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ μὴ ταῖς θύφει δυνατὸν, τῇ λογισμῷ δυνατὸν αὐτῶν ὑποβαλεῖν τῆς ψυχῆς τὸ αἶσχος, καὶ δεῖξαι σεσηπῆσαν αὐτὴν καὶ διεφθαρμένην. Ὡς γὰρ, φησὶν, οἰκέτης ἐταζόμενος ἐνδελεχῶς ἀπὸ μώλωπος οὐ καθαρῶς θήσεται, οὕτως ὁ ὀμνύων καὶ ἐρομᾶζων τὸν Θεόν διαπαντός, ἀπὸ ἀμαρτίας οὐ καθαρῶς θήσεται^ε. Ἀμήχανον γὰρ, ἀμήχανον, στόμα μεμελετηχὸς ὀμνύναι, μὴ συνεχῶς ἐπιπορκεῖν. Διὸ δὴ παρακαλῶ πάντας τὴν ὁλβίον

^α Sav. et plurimi mss. καὶ οὐδ' ἂν οὕτω τὰ, et hanc lectionem sequitur interpres; Mor. vero καὶ οὐδὲν οὕτω τὰ.

^β Alii ὑπὸ τοῦ πατρὸς.

^γ Alii ἀπέφηνεν, alii ὑπέφηνεν.

^δ Sav. et aliquot mss. μυριάκις, Mor. πολλὰκις.

^ε Sav. ἀπαλλάξει.

^ς Sav. et aliquot mss. οὐκ ἀδωδωθήσεται.

ταύτην καὶ πονηρὰν συνθήειαν ἀποθεμένους τῆς ψυχῆς, ἔτερον στέφανον ἀναδίστασθαι. Καὶ ὡς περ πανταχοῦ περὶ τῆς πόλεως φέβουσι τῆς ἡμετέρας, ὅτι πρώτη τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀπασῶν τὸ [151] Χριστιανῶν ὄνομα ἀνεῖδαστο^α, οὕτω δότε πᾶσι λέγειν, ὅτι μόνῃ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀπασῶν Ἀντιόχεια τοὺς ὄρκους τῶν οἰκείων ὕρων ἀπήλασε. Μᾶλλον δέ, ἂν τοῦτο γένηται, οὐκ αὐτὴ διεφανωθήσεται μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας εἰς τὸν αὐτὸν ἐνάξει ζῆλον· καὶ καθάπερ τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν ὡς περ ἐκ τινος πηγῆς ἐντεῦθεν ἀρξάμενον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπέκλυσεν, οὕτω δὴ καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τὴν βίξαν καὶ τὴν ἀρορμὴν ἐντεῦθεν λαθόν,

^α Sav. et quidam mss. ἀνεῖδαστο.

πάντας τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας ἀνθρώπους μαθητῆς ὑμετέρους ἐργάζεται, ὥστε διπλοῦν ὕμν καὶ τριπλοῦν γενέσθαι τὸν μισθόν, καὶ ὑπὲρ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων διδασκαλίας. Τοῦτο διαδήματος ὕμν παντός ἐσται λαμπρότερον, τοῦτο μητρόπολιν ὕμν ποιήσει τὴν πόλιν, οὐκ ἐν τῇ γῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανῶν· τοῦτο καὶ κατ' ἐκείνην ἡμῶν προστήσεται τὴν ἡμέραν, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν οἶσε στέφανον· οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^β Alii ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἔτι εἰς τὴν συμφορὰν τῆς πόλεως Ἀντιόχειας, καὶ ὅτι χρησίμῳ πανταχοῦ φόβος, καὶ ὅτι πένθος γέλωτος λυσιτέλεστον, καὶ εἰς τὴν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν· Ἐπίγνωνθι ὅτι ἐν μέσῳ παγίων διαβαίνεις· καὶ ὅτι τοῦ φοβεῖν τὸ ὀρκίζει χεῖρον.

Ὁμιλία ιε'.

α'. Ἐδεῖ καὶ τήμερον καὶ τῷ προτέρῳ σαββάτῳ τὸν περὶ νηστείας κινήσαι λόγον, καὶ μηδεὶς ἀκαίρῳ εἶναι νομίζετω τὸ λεχθέν. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῆς νηστείας οὐδὲν δεῖ συμβουλῆς καὶ παραινέσεως εἰς τοῦτο, αὐτῆς τῶν ἡμερῶν τῆς παρουσίας καὶ τοὺς σφόδρα ἀναπεινωτότας διεγειρούσης πρὸς τὸν τῆς νηστείας ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσέλαι τε εἰς νηστείαν μέλλοντες, καθάπερ πολιορκία τινὶ μακρᾷ παραδίδοσθαι μελλούσης τῆς γαστρὸς, ἀδωφαγίαν καὶ μέθην προλαβόντες ἀποτίθενται, ἐξίνοντες τε πάλιν, ὡς περ ἐκ τινος μακροῦ λιμοῦ καὶ χαλεποῦ δεσμωνηρίου τῆς νηστείας ἀπαλλαγέντες, μετὰ πολλῆς τῆς ἀπειροκαλίας ἐπὶ τὰς τραπέζας τρέχουσι, καθάπερ σπουδάζοντες τὴν ἐκ τῆς νηστείας γενομένην αὐτοῖς ὠφέλειαν τῇ τῆς ἀδωφαγίας ἀμετρίᾳ καταλύσαι πάλιν, ἀναγκαῖον ἦν καὶ τότε καὶ νῦν τοὺς περὶ ἐγκρατείας κινήσαι λόγους.

Ἄλλ' ὁμως οὔτε πρώην εἰρήχαμέν τι τοιοῦτον, οὔτε νῦν ἐροῦμεν· ὁ γὰρ τῆς ἐπικειμένης συμφορᾶς φόβος ἀντὶ πάσης παραινέσεως καὶ συμβουλῆς ἀρκεῖ τὰς ἀπάντων σωφρονίαις ψυχάς. Τίς γὰρ οὕτως ἄλλως καὶ ταλαίπωρος, ὅς ἐν τοσοῦτῳ χειμῶνι μεθεῖν; τίς οὕτως ἀναίθρητος, ὡς τῆς πόλεως οὕτω σάλευομένης, καὶ ναυαγίας τοιαύτης ἀπειλούμενης, μὴ νήφειν καὶ ἐργηγορέναι, καὶ πάσης συμβουλῆς καὶ παραινέσεως ἀκριθέστερον ἀπὸ τῆς ἀγωνίας διορθοῦσθαι ταύτης; Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐργάσασθαι δυνήσεται λόγος, ὅσον [152] ἐργάζεται φόβος· καὶ τοῦτο αὐτὸ ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων νῦν δυνατόν ἀποδείξει. Πόσους γοῦν ἀνηλώσαμεν λόγους, πολλοὺς αὖ τῶν ῥαθύμων παραινούντες, καὶ συμβουλευόντες τὰ θέατρα ἀφεῖναι, καὶ τὰς ἐκείθεν ἀκολασίας; καὶ οὐκ ἠνέσχοντο, ἀλλ' αἰ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπὶ τὰς παρανόμους τῶν ὀρχουμένων συνέτρεχον θεωρίας, καὶ σὺλλογον διαβολικῶν ἀντικαθίστασαν τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῖς ἐνταῦθα ψαλμωδίαις ἀντήχουν αἱ ἐκείθεν κραυγαὶ μετὰ πολλῆς φερόμεναι τῆς σφοδρότητος· ἀλλ' ἰδοὺ νῦν σιγῶν τῶν ἡμῶν, καὶ οὐδὲν περὶ τούτου λεγόντων, αὐτόμαται τὴν ὀρχήστραν ἐφραξαν^β, καὶ ὁ ἱππόδρομος ἄδατος γέγονε· καὶ πρὸ τούτου μὲν πολλοὶ τῶν ἡμετέρων πρὸς ἐκείνους ἔτρεχον, νυνὶ δὲ πάντες ἐκείθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν

κατέφυγον, καὶ τὸν ἡμέτερον ἅπαντες ἐνυμνοῦσι Θεόν.

Ὅρξες πόσον ἀπὸ τοῦ φόβου τὸ χέρος ἐγένετο; Εἰ μὴ καλὸν ἦν ὁ φόβος, οὐκ ἂν πατέρες παιδαγωγοὺς τοῖς παισὶν ἐπέστησαν, οὐκ ἂν οἱ νομοθέται ταῖς πόλεσιν ἀρχοντας. Τί γενένης χαλεπώτερον; ἀλλ' οὐδὲν τοῦ ταύτης χρησιμώτερον φόβου· ὁ γὰρ τῆς γενένης φόβος τὸν τῆς βασιλείας ἡμῶν κομίζει στέφανον. Ἐνθα φόβος ἐστίν, οὐκ ἐστὶ φόβος· ἐνθα φόβος ἐστὶ, χρημάτων ἕως οὐκ ἐνοχλεῖ· ἐνθα φόβος ἐστίν, ἔσσεσθαι θυμὸς, ἐπιθυμία κατέσταται πονηρὰ, ἅπαν ἀλόγιστον ἐξώρισται πάθος· καὶ καθάπερ ἐν οἰκίᾳ στρατιωτοῦ διηνεκὸς ὥπλισμένον οὐ ληστής, οὐ τοιχωρύχος, οὐκ ἄλλος τις τῶν τὰ τοιαῦτα κακουργούντων τολμήσει φανῆναι πλησίον, οὕτω καὶ φόβου τὰς ἡμετέρας κατέχοντος ψυχὰς, οὐδὲν τῶν ἀνελευθέρων παθῶν ἐπισέρχεται βρῆξις ἡμῶν· ἀλλὰ πάντα δραπετεύει καὶ φυγαδεύεται τῇ τυραννίδι τοῦ φόβου πάνθε· ἐξελαυνόμενα. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶν ὁ καρπούμεθα ἀπὸ τοῦ φόβου, ἀλλὰ καὶ ἕτερον πολλῷ τούτου μεῖζον. Οὐ γὰρ δὴ τὰ πονηρὰ ἡμῶν ἀπελαύνει πάθος μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν εἰσάγει μετὰ πολλῆς εὐκολίας τὴν ἀρετὴν. Ἐνθα φόβος ἐστίν, ἐκεῖ καὶ ἐλεημοσύνης σπουδὴ, καὶ εὐχῆς ἐπίτασις, καὶ δάκρυα θερμὰ καὶ ἐπάλληλα, καὶ στεναγμοὶ πολλὴν ἔχοντες τὴν κατάνυξιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω κατεσθίει μὲν ἁμαρτήματα, ἀρετὴν δὲ αὐξέσθαι ποιεῖ καὶ θάλλειν, ὡς διηνεκῆς φόβου φύσις· διὰ τοῦτο τὸν μὴ συζῶντα φόβῳ ἀδύνατον κατορθοῦσθαι· ὡς περ οὖν τὸν ἐν φόβῳ ζῶντα ἀδύνατον διαμαρτεῖν. Μὴ τοῖνον ἀλγῶμεν, ἀγαπητοί, μὴ δὲ καταπίπτωμεν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ θλάφει, ἀλλὰ θαυμάσωμεν τὸ εὐμήχανον τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Αἱ γὰρ πρὸς ἐπὶ τὴν πόλιν τῶν ἡμῶν καταβαλεῖν, διὰ τούτων αὐτὴν ὁ Θεὸς ἀνέστησέ τε καὶ ἀνώρθωσεν· ὁ μὲν γὰρ διάβολος ἐνέπνευσέ τισι παρανόμοις ἀνθρώποις, καὶ εἰς τοὺς τῶν βασιλέων ὑβρίσαν ἀνδριάντας^γ, ἵνα καὶ αὐτὸς τῆς πόλεως ἀφανισθῇ τὸ ἔδαφος· ὁ δὲ Θεὸς αὐτῶν δὴ τοῦτων τῶν γεγενημένων πρὸς σωφρονισμόν ἡμῶν πλεῖον ἀπεχρήσατο, τῷ φόβῳ τῆς προσδοκωμένης ἀπειλῆς πᾶσαν ἐκβαλὼν ῥαθυμίαν· καὶ γέγονε τούναντίον, ἥπερ ὁ δαίμων ἠθέλησε, δι' ὃν αὐτὸς κατεσκεύασεν. Ἡ γὰρ πόλις ἡμῶν καθ' ἐκαστὴν ἐκκαθαίρεται τὴν ἡμέραν, καὶ στενωποὶ καὶ ἄμφοδες καὶ

^α Alii πολλοῖς, alii πολλούς.

^β Alii ἐφραξαν, alii ἐνέφραξαν, vel ἀνέφραξαν.

^γ Alii ἀμήχανον κατορθώσαι.

^δ Ita Sav. et magna pars mss. In Mor. ὁ Θεὸς ἀνέστ.

^ε Sav. (bene) εἰς αὐτοὺς· τ. β. ὑβρίσαι ἀνδριάντας.

probam consuetudinem deponentes ex anima, aliam coronam reportetis. Et sicut ubique de civitate nostra cantant, quod prima omnium in orbe terrarum Christianorum nomen induit¹: sic facite ut omnes dicant solam omnium in mundo Antiochiam propriis iuramenta finibus expulisse. Imo vero si hoc fiat, non tantum ipsa coronabitur, verum etiam alias in eundem zelum rediget. Et sicut Christianorum nomen, velut ex quodam fonte hinc incipiens, totum mundum inundavit: sic profecto et meritum hoc radicem et occa-

¹ Sav. et quidam Mss., *nomen sibi adscripsit*.

sionem hinc capiens, omnes terram habitantes discipulos vestros efficiet, ut duplex vobis et triplex fiat merces, et de propriis meritis, et de aliorum doctrina. Hoc diademate quolibet vobis erit splendidius: hoc metropolim vobis civitatem faciet non in terra tantum, verum et in caelis: hoc et nobis die illa patrocina-bitur, et iustitia coronam nobis afferet: quam ut omnes assequamur, detur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, simul et sancto Spiritui, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

ITIDEM IN CALAMITATEM CIVITATIS ANTIOCHIAE, UTILEM UBIQUE TimoreM ESSE LUCTUMQUE RISU UTILIOREM, ET IN ILLUD DICTUM, AGNOSCE QUOD IN MEDIO LAQUEORUM PERTRANSIS (*Eccli. 9. 20*), ET QUOD PEJUS JURARE, QUAM OCCIDERE.

HOMILIA XV.

1. Oportebat et hodie et superiore sabbato de jejuniis facere sermonem: intempestivum hoc dictum esse cogitet nemo. Nam in diebus quidem jejunii consilio nihil opus est et admonitione, ipsa dierum praesentia etiam negligentissimos ad jejunii certamen excitante; sed quoniam hominum multi jejunium aggressuri, tamquam longae cuidam obsessioni tradendus sit venter, crapulae et ebrietati praecoccupantes indulgent: rursusque egressi tanquam ex longa quadam esurie, et gravi jejunii carcere soluti, cum multo dedecore ad mensas currunt, ceu studentes sibi ortam ex jejuniis utilitatem crapulae excessu rursus perdere; operae pretium fuit et tunc, et nunc de temperantia instituere sermonem.

Calamitas virtutis magistra. — Verumtamen neque prius quidquam hujusmodi diximus, neque nunc dicemus: instantis enim calamitatis timor pro omni admonitione et consilio cunctorum animas moderari valet. Quis enim tam miser et ærumnosus, ut in tanta tempestate inebrietur? quis tam insensatus, ut civitate sic fluctuante, et naufragio tali imminente non sobrius sit et vigilet, et hac anxietate non diligentius, quam omni consilio et admonitione corrigatur? Non enim tantum efficere poterit sermo, quantum timor operatur: et hoc ipsum ex iis, quae nunc acciderunt, demonstrare facile est. Quot namque sermones impendimus, torpidorum multos admonentes, et consulentes ut theatra et illine provenientes lascivias dimitterent? et non abstinebant, sed semper usque ad hanc diem ad illicita saltantium spectacula concurrabant, diabolicam concionem adversus Dei ecclesiam plenitudinem constituiebant, et hujus loci psalmodiis clamores inde cum multa sublatis vehementia obstrepabant. Sed ecce nunc tacentibus nobis et nihil de hoc dicentibus, sponte orchestram obstruxerunt, et circus inaccessibilis factus est. Antehac nostrorum multi ad illos currebant; nunc autem illinc omnes ad ecclesiam confugerunt, et nostrum omnes laudant Deum.

Gehenna timor regni coronam affert. — Vides quan-

tum ex timore lucri factum est? Nisi bonus esset timor, filiis patres paedagogos non praeponerent, non legislatores civitatibus ullos magistratus. Quid gehenna gravius? sed hujus metu nil utilius: gehennae namque timor regni nobis affert coronam. Ubi timor est, livor non est: ubi timor est, pecuniarum amor non vexat: ubi timor est, extinctus furor est, cupiditas improba correctae, omnis irrationabilis passio exterminata. Et sicut in domo stante milite semper armato, non latro, non fur, non alius quis talia mala patrantium apparere propius audebit: sic et metu animas nostras occupante, illiberalium nulla perturbationum facile nobis subrepat, sed omnes fugiunt, et pelluntur, timoris imperio undique exactae. Nec hoc solum est quod ex timore lucramur, verum et aliud hoc multo majus. Non enim improbas tantum nostras expellit passiones, sed et omnem cum multa facilitate virtutem inducit. Ubi timor est, ibi et eleemosynae studium, et orationis intentio, et lacrymarum ferventes et continuæ, et gemitus multam habentes compunctionem. Nihil enim tantum peccata consumit, virtutemque crescere facit et germinare, quantum assidui timoris natura. Propterea qui non vivit in timore, recte illum agere non est possibile: sicut vicissim cum timore viventem est impossibile peccare. Ne igitur doleamus, dilecti, neque animum despondeamus ob praesentem tribulationem, sed solertem Dei sapientiam admiremur. Unde namque civitatem nostram diabolus se eversurum speravit, Deus¹ inde restituit ipsam et correxuit. Diabolus nempe quibusdam impiis hominibus inspiravit, ut Imperatorum statuas injuriis afficerent, quo et ipsum urbis solum destrueretur; Deus autem hoc ipso facto ad majorem nostram correctionem usus est, expectatae comminationis timore omnem extrudens torporem: et factum est contra quam daemon volebat, ex iis quae ipse struxerat. Civitas enim quotidie nobis expurgatur, et angiporti et bivia et plateae liberatae meretriciis

¹ Ita Sav. et maxima pars Mss. In Morel. vero deest, *Deus*.

et lubricis sunt cantibus : et quocumque respexerit aliquis, supplicationes et benedictiones et lacrymæ pro risu soluto, et verba philosophiam habentia pro verbis turpibus : et ecclesia facta nobis est civitas tota, officinis clausis, omnibus in his publicis supplicationibus diem totum agentibus, et Deum una communique voce cum multa invocantibus alacritate. Quis hæc sermo umquam expedire potuisset ? quæ admonitio ? quod consilium ? quanta temporis longitudo ?

2. Propterea Deo gratias agamus, non moleste feramus, nec indignemur. Quod enim bonum sit timor, et memorata demonstraverunt : audi vero et Salomonem de hoc ita philosophantem, Salomonem, inquam, omnibus innutritum deliciis, et multa potum libertate. Quid igitur inquit ille ? *Melius est ire in domum luctus quam in domum convivii* (Eccl. 7. 3) (a). Quid est, quæso, quod ais ? Ubi luctus, et lacrymæ, et gemitus, et dolor, et tristitia tanta, melius illinc abscedere, quam ubi choreæ, et cymbala, et risus, et deliciae, et crapula, et ebrietas ? Etiam, ait¹. Verum, qua de causa, quæso, et quapropter ? Quoniam illinc quidem petulantia, hinc vero modestia nascitur : et si quis ad opulentioris abeat convivium, non amplius cum eadem lætitia domum revertetur, sed tristis quidem ad uxorem redibit, tristis autem et de sua mensa participabit, et molestus servis et filiis et omnibus erit domesticis, ex aliorum copia suam diligentius paupertatem considerans. Nec hoc solum est grave, sed id etiam quod sæpe vocanti se ad convivium invidet ; et nihil penitus boni gratique sumens domum revertitur. Circa lugentes vero nihil tale dici potest, sed multa ibi philosophia, multa modestia. Simul enim ac quispiam domus mortuum habentis vestibulum ascenderit, mortuum intuitus mutam, jacentem, et uxorem crines vellentem, lacerantem genas, et brachia secantem, corripitur, tristatur, et considentium quisque ad proximum nil aliud loquitur, quam quod nil sumus, et malitia nostra sit ineffabilis. Quid his verbis sapientius esse possit, cum et naturæ vilitatem agnoscamus, et nostram accusamus improbitatem, et nihil esse præsentia cogitemus : aliis quidem verbis, sententia tamen eadem Salomonis illa loquentes mirabilia et multæ plena philosophiæ, *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (Eccl. 1. 2). Lugentium domum ingressus, statim lacrymis defunctum prosequitur, etiamsi sit inimicus. Vidisti quanto melior hæc quam illa domus ? Ille enim, etiamsi amicus sit, invidet ; hic autem, etiamsi inimicus sit, lacrymatur : quod omnium maxime Deus exquirat, ut non insultemus iis, qui nos contristavere. Non hæc autem sola possunt hinc bona

¹ Hæc, etiam ait, in solo Morel. desunt.

(a) In has voces, *quam in domum convivii*, hoc dederunt monitum editores Veneti, p. 153. B. 6 : « Ut verba sanctæ paginæ, prout hic a D. Chrysostomo referuntur, fideliter vertamus, vox *risus* substituenda est voci *convivii* : quamvis tum Vulgata, tum Septuaginta cum hebraico consentiant ; quodque mirum magis videatur, ipse Chrysostomus sensum lectionis hebraicæ, in iis quæ sequuntur, respexit, et paulo inferius (col. 136, l. 11) eundem locum Salomonis denuo proferens, legit, cum septuaginta Interpretibus, *convivii*, non, *risus*. »

excerpi, verum et alia his non minora. Etenim peccatorum quisque suorum reminiscitur, tremendi tribunalis et poenarum illarum et iudicii, ac licet sit infinita ab aliis passus mala, et domi tristitias habeat, ipsorum omnium medela capta, ita revertitur. Cogitans enim et se et eos omnes, qui superbia tument, idipsum brevi passuros esse, et transitoria cuncta præsentia esse, sive suavia sint sive tristitia, tristitiam et invidiam omnem deponens, et levem reddens animam, et relevatus, sic domum revertetur : et hinc mansuetior erit in omnes, et humanior, benignior, et sapientior, futurorum timore ipsius animam subingresso et omnes spinas absumente. Et hæc omnia cognoscens ille dicebat, *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii* (Eccl. 7. 3). Illinc torpor, hinc anxietas nascitur : illinc contemptus, hinc timor ad omnem nos virtutem deducens¹. Nisi bonum esset timor, non multos impendisset Christus sermones et longos, de poena et supplicio illic futuris loquens. Timor nil aliud est, quam murus et munimentum, et turris inexpugnabilis : etenim multa nobis munitione opus est ; quia multæ sunt undique insidiæ, sicut ipse Salomon rursus sic admonens dicebat : *Agnosce quod in medio laqueorum transis, et super propugnaculum urbis ambulas* (Eccl. 9. 20). Papæ, quot bonorum plenum est hoc verbum, nec minus quam superius !

In mundo plena omnia laqueis. — Ipsum igitur in mente quisque nostra scribamus, et semper in memoria circumferamus, et non facile peccabimus. Inscribebamur prius ipsum cum omni diligentia discentes. Non enim dixit : Aspice quod in medio laqueorum pertransis, sed, *Agnosce*. Et quare dixit, *Agnosce* ? Obumbratus est, inquit, laqueus : hoc enim laqueus est, quando non aperte mors apparet, neque manifesta clades, sed undique obiecta adjacet : propterea dixit, *Agnosce*. Multa tibi opus est consideratione, et diligenti scrutatione : sicut enim pueri terra laqueos, sic diabolus vite voluptatibus peccata circumtexit. Sed agnosce perscrutans diligenter : et si lucrum occurrerit, ne lucrum aspicias solum, sed scrutare diligenter, ne forte mors et peccatum intra lucrum sit absconditum : et si videris, refuge. Rursus cum delectatio et voluptas occurrerit, ne voluptatem solum respicias, sed ne forte iniquitas aliqua in voluptatis profundo obumbrata sit, diligenter considera, et si inveneris, resilito. Sive consulat quispiam, sive aduleatur, sive obsequatur, sive honores polliceatur, sive quodcumque aliud ; omnia cum diligentia examine-mus, et undique consideremus, ne forte damnum aliquod, ne forte periculum aliquod ex consilio, vel honore, vel obsequio nobis eveniat, et ne celeriter et inconsiderate accurramus. Si enim unus tantum et duo laquei forent, facilis esset custodia ; nunc autem ipsorum multitudinem ostendere volens Salomon, quomodo dicit audias : *Agnosce quod in medio laqueorum pertransis*. Non dixit, *Juxta laqueos pertransis*,

¹ Alii : *Hinc timor, timor ad omnem, etc.*

² Alii, *urbium*.

ἀγοραῖ τῶν πορνικῶν καὶ διακεκλασμένων ἀπὸ ἀλλήλων
ἡμάτων, καὶ δουποτῶν ἂν τις ἴδῃ, λιταί [153] καὶ εὐφημίας
καὶ δάκρυα ἀντὶ γέλωτος ἀτάκτου, καὶ ῥήματα φιλοσο-
φίας ἔχοντα ἀντὶ ῥημάτων αἰσχρῶν, καὶ ἐκκλησίαι γέγο-
νεν ἡμῖν ἡ πόλις ἅπασα, τῶν ἐργαστηρίων ἀποκεκλεισμέ-
νων, καὶ πάντων ἐν ταῖς πανδήμοις ταύταις διημερεύον-
των λιταῖς, καὶ τὸν Θεὸν μὴ καὶ κοινῇ φωνῇ * μετὰ
πολλῆς καλούντων τῆς προθυμίας. Ποῖος ταῦτα λόγος
ἀνύσαι ποτὲ ἴσχυσε; ποῖα παραίνεις; τίς συμβουλή;
πόσον χρόνου μήκος;

β'. Διὰ ταῦτα εὐχαριστοῦμεν, καὶ μὴ ἀποδυσπετώμεν μὴδὲ
δυσχεραίνωμεν. Ὅτι γὰρ καλὸν ὁ φόβος, ἐδίδασκε μὲν καὶ
τὰ εἰρημένα ἄκουσον δὲ καὶ Σολομῶντος περὶ αὐτοῦ φι-
λοσοφούντος οὕτως, Σολομῶντος τοῦ πάσης συντραφέντος
τρυφῇ καὶ πολλῆς ἀπολαύσαντος ἀδείας. Τί οὖν ἐκεῖνός
φησιν; Ἀγαθὸν πορευθῆναι εἰς οἶκον πένθους, ἢ πο-
ρευθῆναι εἰς οἶκον γέλωτος. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; Ὅπου
θρήνος, καὶ δάκρυα, καὶ οἰμωγαί, καὶ δόνη, καὶ ἀθυμία
τοσαύτη, βέλτεον ἀπελθεῖν μᾶλλον, ἢ ὅπου χορεῖται, καὶ
κῶμῳαία, καὶ γέλως, καὶ τρυφή, καὶ ἀδωφάγια, καὶ μέθη;
Ναί, φησὶ β'. Τίνος ἐνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ διὰ τί; Ὅτι
ἐκεῖθεν μὲν παροίνα, ἐντεῦθεν δὲ σωφροσύνη τίττεται
καὶ ἀπέλθῃ τις εἰς εὐπορωτέρου συμπίστοιν, οὐκέτι μετὰ
τῆς αὐτῆς ἡδονῆς ὄψεται τὴν οἰκίαν, ἀλλ' ἀπὸ μὲν πρὸς
τὴν γυναῖκα ἐπανήξει, ἀπὸ μὲν τῆς ἑαυτοῦ μεθέξει
τραπέζης, καὶ δυσάρεστος καὶ τοῖς οἰκέταις καὶ τοῖς
παιδίοις καὶ πᾶσιν ἔσται τοῖς κατὰ τὴν οἰκίαν, ἀπὸ τῆς
ἐτέρων εὐπορίας ἀκριβέστερον κατιδὼν τὴν ἑαυτοῦ πε-
νίαν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ
βασκαίνει πολλὰς τῶν καλέσαντι αὐτὸν πρὸς τὴν εὐ-
φροσύνην καὶ ὅλως οὐδὲν ἀγαθὸν λαβὼν οἴκαδ' ἐπανήξει.
Ἐπὶ δὲ τῶν πενθόντων οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν εἰπεῖν,
ἀλλὰ πολλὴ μὲν ἡ φιλοσοφία, πολλὴ δὲ ἡ σωφροσύνη ε'.
Ἄμα γὰρ ἂν τις ἐπιβῇ τῶν προθύρων τῆς οἰκίας τῆς νε-
κρὸν ἐχούσης, καὶ τὸν τετελευτηκότα ἴδῃ ἄφρων καίμε-
νον, καὶ τὴν γυναῖκα τὰς τρίχας ἐλλοῦσαν, τὰς παρειὰς
καταβαίνουσας, τοὺς βραχίονας καταπέμνουσας, κατα-
στέλλεται, σκυθρωπάζει, καὶ τῶν συγκαθημένων ἕκαστος
πρὸς τὸν πλησίον οὐδὲν ἑτερον φέγγεται· ἀλλ' ἦ, ὅτι Οὐ-
δὲν ἔσμεν, καὶ ἡ κακία ἡμῶν ἄφατος. Τί τούτων φιλοσο-
φώτερον τῶν ῥημάτων γένοιτο; ἂν, ὅταν καὶ τῆς φύσεως
τὴν εὐτέλειαν ἐπιγινώσκωμεν, καὶ τὴν πονηρίαν διαβάλ-
λωμεν, καὶ μὴδὲν εἶναι τὰ παρόντα νομίζωμεν, ἐτέροις
μὲν ῥήμασι, γινώσκῃ δὲ τῇ αὐτῇ τὰ τοῦ Σολομῶντος
φωγγόμενοι ἐκεῖνα τὰ θαυμαστά καὶ πολλῆς φιλοσοφίας
γέμοντα, ὅτι *Ματαιότης ματαιότητων, καὶ τὰ πάντα
ματαιότης*; Ὅ εἰς οἶκον πενθόντων εἰσελθὼν, εὐθέως
δακρύει τὸν ἀπελθόντα, καὶ ἐχθρὸς ἦ. Εἶδες πόσον βελ-
τίων αὐτῇ ἐκείνης ἡ οἰκία; Ἐκεῖ μὲν γὰρ, καὶ φίλος ἦ,
φθονεῖ· ἐνταῦθα δὲ, καὶ ἐχθρὸς ἦ, δακρύει· τοῦτο, ὃ μά-
λιστα πάντων ὁ Θεὸς ἐπιζητεῖ, τὸ μὴ ἐφθῆσθαι τοῖς λε-
λυπηκόσιν. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον ἔστιν ἐκεῖθεν καρπώσασθαι
τὰ καλὰ, ἀλλὰ καὶ ἕτερα τοῦτον οὐκ ἐλάττω. Καὶ γὰρ
ἀναμνησκαται [154] τῶν ἀμαρτημάτων ἕκαστος τῶν
ἑαυτοῦ, καὶ τοῦ δικαστηρίου τοῦ φοβεροῦ, καὶ τῶν εὐθυ-
νῶν ἐκείνων, καὶ τῆς κρίσεως, καὶ ἡ μυρία κακὰ πεπον-
τός παρ' ἐτέρων, καὶ λύπας κατὰ τὴν οἰκίαν ἔχων,
πάντων αὐτῶν λαβὼν τὸ φάρμακον οὕτως ἐπάνεισιν. Ἐν-

νόησας γὰρ, ὅτι μικρὸν ὕστερον καὶ αὐτὸς παύεται τοῦτο,
καὶ πάντες δὲ οἱ μεγάλα φῶσυντες, καὶ οἱ πρόσκαιρα τὰ
παρόντα ἅπαντα, καὶ χρηστὰ ἦ, καὶ λυπηρὰ, ἀθυμίαν
καὶ βασκανίαν ἅπασαν ἀποθέμενος, καὶ κούφην ποιήσας
τὴν ψυχὴν, καὶ περρωθεὶς, οὕτως οἴκαδ' ἀναστρέφει·
καὶ ἐντεῦθεν ἡμερώτερος ἔσται πᾶσι λοιπὸν, ἐπεικίστε-
ρος καὶ προσγνέστερος καὶ φιλοφώτερος, τοῦ φόβου
τῶν μελλόντων ἐπείσεσθόντος αὐτοῦ τῇ ψυχῇ, καὶ τὰς
ἀκάνθας δαπανήσαντος ἀπάσας. Καὶ ταῦτα πάντα ἐκεῖ-
νος συνιδὼν ἔλεγεν ὅτι, Ἀγαθὸν πορευθῆναι εἰς οἶκον
πένθους, ἢ πορευθῆναι εἰς οἶκον πότου· ἐκεῖθεν βα-
θυμία, ἐντεῦθεν ἀγωνία γίνεται· ἐκεῖθεν καταφρόνησις,
ἐντεῦθεν φόβος, ὁ πρὸς ἅπασαν ἡμᾶς παιδαγωγῶν
ἀρετὴν. Εἰ μὴ καλὸν ἦν ὁ φόβος, οὐκ ἂν τοὺς πολλοὺς καὶ
μακροὺς ἀνήλωσε λόγους ὁ Χριστὸς περὶ τῆς ἐκεῖ κολά-
σεως καὶ τιμωρίας διαλεγόμενος. Ὁ φόβος οὐδὲν ἕτερον
ἐστίν, ἢ τείχος καὶ ἀσφάλεια, καὶ πύργος ἀκαταγώνιστος·
καὶ γὰρ πολλῆς ἡμῖν ἀσφαλείας δεῖ, διὰ τὸ πολλὰς εἶναι
πανταχοῦ τὰς ἐνέδρας· καθάπερ αὐτὸς οὕτως πάλιν πα-
ραινῶν ὁ Σολομὼν ἔλεγεν· Ἐπίγνωνθι, ὅτι ἐν μέσῳ πα-
ρίδω διαιτῶν καὶ ἐπὶ ἐπαλξέων πόδεως * περιπα-
τεῖς. Βαβαὶ πόσων γέμει τοῦτο τὸ ῥῆμα ἀγαθῶν, καὶ
οὐκ ἐλαττον ἢ τὸ πρότερον!

Ἐγγράφωμεν τοίνυν ἕκαστος ἐπὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ τῆς
ἡμετέρας, καὶ περιφέρωμεν ἐπὶ τῆς μνήμης δεῖ, καὶ οὐχ
ἀμαρτησόμεθα ταχέως. Ἐγγράφωμεν πρότερον αὐτὸ
μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης μαθόντες· οὐ γὰρ εἶπε, βλέπε,
ὅτι ἐν μέσῳ παρίδω διαβαίνεις, ἀλλ', Ἐπίγνωνθι. Καὶ
τίνος ἐνεκεν εἶπεν, Ἐπίγνωνθι; Συνεσχίσταται, φησὶν, ἡ
παγίς· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ παγίς, ὅταν μὴ φανερός ὁ ἐλε-
θρος φαίνεται, μὴδὲ δῆλός ἡ βλάβη, ἀλλὰ πανταχοῦ
περισταλμένη παρακίχεται· διὰ τοῦτο φησιν, Ἐπίγνωνθι·
πολλῆς σοὶ δεῖ τῆς κατανοήσεως καὶ ἀκριβοῦς τῆς ἐρεῦ-
νης. Ὅσπερ γὰρ τὰ παιδία τῇ τῇ τὴν παγίδα, οὕτως ὁ
διάβολος τὰς ἀμαρτίας ταῖς βιωτικαῖς περιστείλει ἡδο-
ναῖς· ἀλλ' ἐπίγνωνθι διερευνῶμενος ἀκριβῶς, καὶ ἂν ἐμ-
πέση κέρδος, μὴ τὸ κέρδος ἴδῃς μόνον, ἀλλ' ἐρευνήσον
ἀκριβῶς, μὴ που θάνατος καὶ ἀμαρτία εἰς τὸ κέρδος ἐν-
δον ἐγκέχυται· καὶ ἴδῃς, ἀπόφυγε. Πάλιν, ὅταν τέρεξ;
καὶ ἡδονὴ παρεμπέση, μὴ τὴν ἡδονὴν ἴδῃς μόνον, ἀλλὰ
μὴ που παρανομία τις ἐν τῷ βάθει τῆς ἡδονῆς συ-
εσχίσταται, μετὰ ἀκριβείας ἐξέτασεν, καὶ εὐρησέ, ἀπο-
τρίβησον· καὶ συμβουλεύει τις, καὶ κολακίζει, καὶ θερα-
πεύει· καὶ τιμὰς ἐπαγγέλλεται, καὶ ὅτιον ἕτερον, πάντα
ἐξετάζωμεν μετὰ ἀκριβείας, καὶ περισκοπῶμεν πάντο-
θεν μὴ ποῦ τις βλάβη, μὴ ποῦ τις κίνδυνος ἀπὸ τῆς συμ-
βουλῆς, ἢ τῆς τιμῆς, ἢ τῆς θεραπείας ἡμῖν ἐγγίνονται,
καὶ μὴ ταχέως καὶ ἀπιστοκῆπως ἐπιτρέχωμεν. Εἰ μὲν
γὰρ μία καὶ δύο μόνον ἦσαν αἱ παγίδες, εὐκολὸς ἦν ἡ
φυλακὴ· νῦν δὲ τὸ πλῆθος αὐτῶν ἐνδείχασθαι βουλούμενος
ὁ Σολομὼν, ἄκουσον πῶς [155] φησιν· Ἐπίγνωνθι, ὅτι
ἐν μέσῳ παρίδω διαβαίνεις· οὐκ εἶπεν, ὅτι Παρὰ πα-
γίδας διαβαίνεις, ἀλλ', Ἐν μέσῳ παρίδω. Ἐκατέρωθεν
ἡμῖν τὰ βάραθρα, ἐκατέρωθεν οἱ ὅλοι. Ἐνέβαλέ τις εἰς
ἀγορὰν, εἶδεν ἐχθρὸν, ἐφλέγμαεν ἀπὸ τῆς ὄψεως μόνος·
εἶδε φίλον εὐδοκίμουνα, ἐδάσκηεν· εἶδε πένητα, κατ-
εφρόνησε καὶ ὑπερίδεν· εἶδε πλούσιον, καὶ ἐφθόνησεν·
εἶδε τινα ἐπηρεαζόμενον, ἀπεδυσπέτησεν· εἶδε τινα
ἐπηρεαζόμενον, ἐδυσχέρανεν· εἶδε γυναῖκα εὐμορφον, ἐάλω.
Εἶδες πόσαι αἱ παγίδες, ἀγαπητέ; Διὰ τοῦτο φησιν·

* Sic e Sav. restituiimus. Vulg. ἐν τῇ μὴ κοινῇ φωνῇ. Emt.

b Hec, καί, φησὶ, in solo Mor. desunt.

c Sav. et nulli mss. σωφροσύνη, Mor. σωφροσύνη. Paulo post Sav. ἅμα γὰρ τις... ἴδῃ ἀφρων, alii ἴδων ἀφρων. («Rece-
dimus ἴδῃ pro vulg. εἶδεν. Emt.»)

d Alii repetunt φόβος, φόβος πρὸς ἀπ.

* Alii πόλεως.

f Alii ἀκουσον τί φησιν.

Ἐπιγνώθι, ὅτι ἐν μέσῳ παρίδων διαβαίνεις. Καὶ ἐν οἰκίᾳ παγίδος, καὶ ἐπὶ τραπέζης παγίδος, καὶ ἐπὶ συλλόγων παγίδος. Πολλάκις ἀπερισκέπτως τις μεταξὺ φίλων θαρρῶν ἐφθέγγετο τι τῶν οὐκ ὀφειλόντων ἐξενεχθῆναι ῥημάτων, καὶ κίνδυνον ἤνεγκε τοσούτον, ὥστε ἀλόκληρον ἀνατρέψαι τὴν οἰκίαν.

γ'. Πανταχόθεν τοίνυν διερευνώμεθα τὰ πράγματα μετὰ ἀκριβείας. Πολλάκις καὶ γυνὴ γέγονε παγὶς τοῖς μὴ προσέχουσι, πολλάκις παιδίον, πολλάκις φίλοι, πολλάκις γείτονες. Καὶ τίνας ἔνεκεν τοσαῦται παγίδες, φησὶν; Ἵνα μὴ κάτωθεν πετώμεθα, ἀλλὰ τὰ ἄνω ζητῶμεν. Καὶ γὰρ τὰ πετεινὰ, ἕως ἂν τὸν ὑψηλὸν ἀέρα τέμνῃ, οὐ ταχέως ἀλίσκεται· οὕτω καὶ σὺ, ἕως ἂν πρὸς τὰ ἄνω βλέπῃς, οὔτε ὑπὸ παγίδος, οὔτε ὑφ' ἐτέρας τινὸς ἀλώσῃ ῥαδίως ἐπιθουλής. Ἐξουτὸς ἐστὶν ὁ διάβολος· γενοὺ τοίνυν τῶν ἐκείνου καλὰ μὲν ὑψηλότερος. Ὁ πρὸς τὸ ὕψος ἀναβάς οὐκέτι οὐδὲν θαυμάσεται τῶν βιωτικῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὥσπερ, ἐπειδὴν εἰς τὴν κορυφὴν ἀναβράμωμεν τῶν ὀρνῶν, μικρὰ καὶ ἡ πόλις ἡμῖν εἶναι δοκεῖ καὶ τὰ τεῖχη, καὶ μυρμηκῶν δίκην ἐπὶ τῇς γῆς οἱ ἄνδρες ἡμῖν βαδίζοντες φαίνονται· οὕτως ἐπειδὴν ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν ἔννοian τῆς φιλοσοφίας ἀνέλθῃς, οὐδὲν σε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκπλήξαι δύνησεται, ἀλλὰ μικρὰ πάντα φανέεται, καὶ πλοῦτος, καὶ δόξα, καὶ δυναστεία, καὶ τιμὴ καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἔσται, ὅταν τὰ ἐν οὐρανοῖς βλέπῃς· καθάπερ οὖν καὶ Παῦλος μικρὰ πάντα ἐφαίνετο, καὶ νεκρῶν ἀχρηστότερα τὰ λαμπρὰ τοῦ παρόντος βίου. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδὼ λέγων· Ἔμοι κόσμος ἐσταύρωται· διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν παρῆναι λέγων· Τὰ ἄνω φρονεῖτε. Ἄνω; ποῖα λέγεις, εἰπέ μοι; ὅπου ἡλιος, ὅπου σελήνη; Οὐχί, φησὶν. Ἀλλὰ ποῦ; ὅπου ἄγγελοι, ὅπου ἀρχάγγελοι, ὅπου τὰ χερουδὶμ καὶ τὰ σεραφίμ; Οὐχί, φησὶν. Ἀλλὰ ποῦ; Ὅπου ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιῇ τοῦ Θεοῦ καθήμενος. Πειθώμεθα τοίνυν, καὶ ἐκεῖνον διηνεκῶς λογιζώμεθα, ὅτι καθάπερ τῷ στρουθίῳ ὄφελος οὐδὲν τῶν πετρῶν ὑπὸ τῆς παγίδος ἀλόντι, ἀλλ' εἰκὴ καὶ μάτην πετερύσσεται· οὕτω καὶ σὺ τῶν λογισμῶν οὐδὲν ὄφελος, ἔάν κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας ἀλῇς, ἀλλ' ὅσα ἂν σκιρτήσης, ἐάλως. Διὰ τοῦτο περὰ τοῖς στρουθίοις, ἵνα ἐκφύγῃ τὰς παγίδας· διὰ τοῦτο λογισμοὶ τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα ἐκφύγῃσι τὰ ἁμαρτήματα. Τίνα οὖν ἔχομεν συγγνώμην, τίνα δὲ ἀπολογίαν, ὅταν τῶν ἀλόγων ὤμην ἀνοητότεροι;

Ὁ μὲν γὰρ στρουθὸς ἀπαξ ἀλούς ὑπὸ παγίδος, εἴτα διαφυγὼν, καὶ ἑλαφός δὲ εἰς δίκτυον· ἐμπεσοῦσα καὶ διαδρᾶσα, δυσκόλως ἀλώσονται πάλιν τοῖς αὐτοῖς· ἐκάστῳ γὰρ ἡ πέτρα διδάσκαλος ἀσφαλείας [156] γίνεται. Ἡμεῖς δὲ πολλάκις τοῖς αὐτοῖς ἀλόντες, τοῖς αὐτοῖς περιπίπτομεν, καὶ οὐδὲ τῶν ἀλόγων τὸ προνοητικὸν καὶ μεμεριμνημένον οἱ λόγῳ τιμηθέντες μιμούμεθα. Ποσάκις οὖν ἰδόντες γυναῖκα, μυρία ἐπάθομεν δεινὰ οἰκᾶς ἀναχωρήσαντες, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν δεξάμενοι, καὶ ἐπὶ πολλαῖς ὁδυνθέντες ἡμέραις, ἀλλ' ὅμως οὐ σωφρονιζόμεθα, ἀλλὰ μόλις τὸ πρότερον θεραπεύσαντες ἑλκος, πάλιν τοῖς αὐτοῖς περιπίπτομεν, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀλίσκομεθα, καὶ διὰ βραχείαν ἡδονὴν ὀφείως, διηνεκῇ τινα καὶ χρόνιον ὑπομένομεν ὁδύνην. Ἀλλ' ἔάν μάλῃ μὲν

* Ἄλλι εἰς δίκτυα.

συνεχῶς ταύτην ἐπιλέγειν ἑαυτοῖς τὴν ῥῆσιν, πάντα ἀποστησόμεθα τῶν δεινῶν· παγὶς μεγίστη κάλλος γυναικός· μᾶλλον δὲ οὐχὶ κάλλος γυναικός, ἀλλ' ἡ ἀκάλωστος ὕψις· μὴ γὰρ δὴ τὰ πράγματα διαβάλλωμεν, ἀλλ' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν ῥαθυμίαν· μὴδὲ λέγωμεν, Μὴ ἔστωσαν γυναῖκες, ἀλλὰ Μὴ ἔστωσαν μοιχεῖα· μὴδὲ λέγωμεν, Μὴ ἔστω κάλλος, ἀλλὰ Μὴ ἔστω πορνεία· μὴδὲ λέγωμεν, Μὴ ἔστω κοιλία, ἀλλὰ Μὴ ἔστω ἀθηφαγία· οὐ γὰρ ἡ κοιλία τὴν ἀθηφαγίαν ποιεῖ, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ῥαθυμία. Μὴ λέγωμεν διὰ τὸ φαγεῖν καὶ πειεῖν πάντα τὰ κακά· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὴν ῥαθυμίαν καὶ τὴν ἀπληστίαν τὴν ἡμετέραν. Οὐκ ἔφαγε γοῦν οὐδὲ ἐπιεν ὁ διάβολος, καὶ κατέπεσεν· ἔφαγε καὶ ἐπιεν ὁ Παῦλος, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνῆλθε. Πόσων ἀκούω λεγόντων, Μὴ ἔστω πένια! Ἐπιστομιζώμεν τοίνυν τοὺς τὰ τοιαῦτα λέγειν δυσχεραίνοντας· βλασφημία γὰρ τὸ τὰ τοιαῦτα λέγειν ἐστί. Λέγωμεν τοίνυν πρὸς αὐτούς· Μὴ ἔστω μικροψυχία· πένια γὰρ μυρία εἰς τὸν βίον ἡμῶν εἰσέγαγεν ἀγαθὰ, καὶ χωρὶς πενίας ὁ πλοῦτος ἀχρηστός. Μὴ τοίνυν μήτε τοῦτον μήτε ἐκείνην διαβάλλωμεν· πένια γὰρ καὶ πλοῦτος ὅπλα ἐστὶ πρὸς ἀρετὴν ἐκάτερα φέροντα, ἂν ἐθέλωμεν. Ὅσπερ οὖν ὁ γενναῖος στρατιώτης, οἷον ἂν ὅπλον λάβῃ, τὴν οἰκίαν ἀρετῇ ἐπιδείκνυνται· οὕτως ὁ ἄνθρωπος καὶ δειλὸς ὑφ' ἐκατέρων ἐμποδίζεται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἀναμνήσθητί μοι τοῦ Ἰωβ, ὃς ὁμοῦ καὶ πλοῦσιος καὶ πένης γέγονε, καὶ ἐκάτερα τὰ ὅπλα μετεχειρίσατο, καὶ ἐν ἐκατέρῳ ἐκράτησε. Καὶ ὅτε μὲν πλοῦσιος ἦν, ἔλεγεν· Ἡ θύρα μου παντὶ ἐλθόντι ἠνέμωτο· ὅτε δὲ πένης γέγονεν, ἔλεγεν· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὥς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο. Ὅτε πλοῦσιος ἦν, πολλὴν τὴν φιλοξενίαν, ὅτε πένης γέγονε, πολλὴν τὴν ὑπομονὴν ἐπεδείξατο. Καὶ σὺ τοίνυν πλοῦσιος εἰ; πολλὴν ἐπιδείκνυστο τὴν ἐλεημοσύνην. Πένης γέγονας; πολλὴν τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονήν. Οὔτε γὰρ πλοῦτος κακὸν, οὔτε πένια ἀπλῶς· ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τῶν χρωμένων ἐκάτερα ταῦτα γίνεται.

δ'. Παιδεύσωμεν τοίνυν ἑαυτοὺς μὴ τοιαύτας περὶ τῶν πραγμάτων ἔχειν τὰς κρίσεις, μὴδὲ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τὴν πονηρὰν τῶν ἀνθρώπων διαβάλλειν. Τὸν μικρόψυχον οὐδὲ ὁ πλοῦτος ὠφελῆσαι δύναται· τὸν μεγαλόψυχον οὐδὲ ἡ πένια καταδράπτει ποτέ.

Ἐπιγνώμεν τοίνυν τὰς παγίδας, καὶ πόρρωθεν αὐτῶν βαδίζωμεν· ἐπιγνώμεν τοὺς κρημνοὺς, καὶ μὴδὲ ἐγγὺς γινώμεθα. Τοῦτο ἀσφαλείας ἡμῖν ἐστί [157] μεγίστης ὑπόθεσις, τὸ μὴ τὰ ἁμαρτήματα φεύγειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδιάφορα μὲν εἶναι δοκοῦντα, πρὸς δὲ τὰς ἁμαρτίας ἡμᾶς ὑποσκελίζοντα. Οἶόν τι λέγω· Τὸ γελᾶν καὶ ἀστεία λέγειν οὐ δοκεῖ μὲν ὠμολογημένον ἁμάρτημα εἶναι, ἀγνοεῖ δὲ εἰς ὠμολογημένον ἁμάρτημα· πολλάκις γοῦν ἀπὸ γέλωτος αἰσχροὶ ῥήματα τίκτεται, ἀπὸ ῥημάτων αἰσχροῦν πράξεις αἰσχροτέραι· πολλάκις ἀπὸ ῥημάτων καὶ γέλωτος λοιδορία καὶ ὕβρις, ἀπὸ λοιδορίας καὶ ὕβριος πληγαὶ καὶ τραύματα, ἀπὸ τραυμάτων καὶ πληγῶν σφαγαὶ καὶ φόνοι. Ἄν τοίνυν μέλλῃς περὶ σεαυτοῦ καλῶς βουλευέσθαι, οὐχὶ τὰ αἰσχροὶ ῥήματα μόνον, οὐδὲ τὰ αἰσχροὶ πράγματα, οὐδὲ τὰς πληγὰς καὶ τὰ τραύματα καὶ τοὺς φόνους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἄκαIRON γέλωτα

sed, *In medio laqueorum*. Utrumque nobis voragine, utrimque doli. Processit quispiam in forum, vidit inimicum, exarsit ex aspectu solo: vidit amicum laudem consequentem, invidit: vidit pauperem, contempsit, et despexit: divitem, et invidit: quempiam vidit affectum injuria, et ægre tulit: quempiam vidit infestatem, et indignatus est: vidit speciosam mulierem, captus est. Viden' quot laquei? Ideo dicit, *Agnosce quod in medio laqueorum transis*. Et domi laquei, et in mensa laquei, et in concionibus laquei. Sæpius inconsiderate quis inter amicos confidens, loquutus est aliquid verborum quæ proferri non debent, et tale pertulit periculum, ut totam domum subverteret.

3. Undique igitur res cum diligentia perscrutemur. Et uxor sæpe non advertentibus laqueus est facta, sæpe filii, sæpe amici, vicini sæpe. Et qua de re tot laquei? Ne deorsum volemus, sed superiora queramus. Etenim volatilia donec altum aerem secant, non facile capiuntur: ita tu donec ad superiora respexeris, nec laqueo nec ullis facile capieris insidiis. Auceps est diabolus: sis igitur ipsius calamis sublimior. Qui ascendit in altum, non amplius ullam rerum admirabitur humanarum, sed sicut postquam in montium verticem ascenderimus, parva nobis et urbs et mœnia apparent, et formicarum more nobis viri super terram ire videntur: sic postquam ad celsam philosophiæ cogitationem ascenderis, nihil terrenorum te percellere poterit, sed parva videbuntur omnia, et divitiæ, et gloria, et potentia, et honor, et si quid aliud hujusmodi, cum cælestia respicias: sicut scilicet et Paulo parva omnia videbantur, et mortuis inutiliora ea, quæ in præsentii vita sunt splendida. Propterea clamabat, dicens: *Mihi mundus crucifixus est* (Gal. 6. 14); ideo et nos admonebat his verbis: *Quæ sursum sunt sapite* (Coloss. 3. 2). *Quæ sursum sunt?* qualia dicis, dic mihi? ubi sol, ubi luna? Non, inquit. Sed ubi? ubi angeli, ubi archangeli, ubi Cherubim et Seraphim? Non, inquit. Sed ubi? *Ubi Christus est in dextera Dei sedens* (Ibid. v. 1). Pareamus igitur, et illud assidue ratiocinemur, quod, sicut aviculæ laqueo captæ alarum utilitas nulla, sed frustra et incassum alas concutit: ita tibi nulla ratiocinationum utilitas, si ab improba penitus cupiditate captus sis, sed quantumeumque resiliaris, capto es. Ideo alæ sunt aviculis, ut effugiant laqueos: ideo ratiocinationes hominibus, ut peccata fugiant. Quam igitur veniam habebimus, quam vero defensionem, cum brutis simus dementiores?

Experientia cautela magistra. — Avicula namque semel capta laqueo, mox elapsa, et cervus in rete decidens et effugiens, iisdem iterum difficile capiuntur: nam cuique sit experientia cautela magistra. Nos sæpius iisdem capti, in eadem cadimus: neque brutorum providentiam et sollicitudinem nos ratione decorati imitatur. Quoties quippe mulierem conspicati, innumera passi sumus gravia, domum concepta reversi cupiditate, et multis diebus dolore confecti? Verumtamen non corrigimur, sed vix priore curato vulnere, rursus in eadem labimur, et ab iisdem ex-

pugnamur, et propter brevem visum voluptatem diuturnum quemdam et continuum dolorem sustinemus. Sed si frequenter nobis hoc repetere dictum didicerimus, omnibus malis abstinemus. Laqueus maximus mulieris forma: imo vero non mulieris forma, sed lascivus aspectus. Non enim res calumniemur, sed nos et nostrum torporem; neque dicamus: Ne sint mulieres, sed, Ne sint adulteria: neque dicamus, Ne sit pulchritudo, sed, Ne sit fornicatio: neque dicamus, Ne sit venter, sed, Non sit crapula: non enim venter crapulam facit, sed negligentia nostra. Non dicamus, Quia comeditur et bibitur, omnia hinc mala: non enim propter hoc, sed propter torporem et ingluviem nostram. Non comedit quippe nec bibit diabolus, et cecidit: comedit et bibit Paulus, et in cælum ascendit. Quot dicentes audio, Non sit paupertas? Obmutescere faciamus igitur eos, qui talia ægre ferunt: blasphemia enim est talia dicere. Dicamus igitur ipsis, Non sit pusillanimitas: paupertas enim innumera vitæ bona intulit nostræ, et sine paupertate inutiles sunt divitiæ. Ne calumniemur itaque nec has, nec illam: paupertas enim et divitiæ sunt arma, ad virtutem utraque ferentia, si velimus. Sicut igitur generosus miles, quodcumque ferrum capiat, propriam virtutem ostendit: sic imbellis et ignavus ab omnibus impeditur. Et ut discas hoc verum esse, illius mihi Job recordare, qui simul et dives et pauper factus est, et utraque arma tractavit, et in utrisque vicit. Et quando dives quidem erat, dicebat: *Janua mea omni venienti fuit aperta* (Job 31. 32); quando vero pauper factus est, dicebat: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est* (Job 1. 21). Dum fuit dives, multam hospitalitatem, cum factus est pauper, multam patientiam exhibuit. Et tu igitur si dives es, multam demonstra eleemosynam: si pauper factus es, patientiæ multum et tolerantia. Neque enim divitiæ malum, nec paupertas simpliciter, sed iuxta voluntatem utentium hæc utraque sunt.

4. Nos igitur ipsos instituiamus, ut non talia de rebus feramus iudicia, neque Dei opera, sed improbam hominum voluntatem accusemus. Neque pusillanimum divitiæ possunt adjuvare, nec magnanimo pauperies unquam nocet.

Occasiones vitandæ. — Agnoscamus igitur laqueos, et ab ipsis procul eamus: agnoscamus precipitia, nec appropinquemus. Hoc maxime securitatis nobis erit occasio, non tantum peccata fugere, verum et quæ videntur indifferentia quidem esse, sed ad peccata nos supplantant. Exempli causa ridere, et jocosa dicere verba, non manifestum quidem peccatum esse videtur, sed in manifestum crimen inducit: nempe sæpius ex risu turpia nascuntur verba, a turpibus verbis actiones turpiores. Sæpius ex verbis et risu convicia et contumeliæ; de convicio et contumelia plagæ et vulnera, de vulneribus et plagis cædes et homicidia. Si tibi igitur bene consulturus es, non turpia tantum verba, neque turpia tantum facta, neque plagas et vulnera et homicidia, verum et ipsum intempestivum risum et verba fugies scurrilia, quoniam

subsequentium malorum radix talia esse solent. Propterea Paulus inquit : *Stultiloquium et scurrillitas ne prodeat ex ore vestro* (Ephes. 5. 3). Etsi namque per se parvum ipsum esse videtur, magnorum tamen malorum causa nobis efficitur. Rursum deliciis vacare non videtur quidem esse crimen manifestum et expressum; attamen multa nobis parit mala, ebrietatem, furorem, avaritiam, rapinas. Sumptuosus enim et lautus, et ministeria ventri ministrans intolerabilia, furari saepe cogitur et aliena rapere et opprimere et violare. Si delicias itaque fugias, et avaritiæ et rapinæ et ebrietatis et innumerabilium malorum sustulisti materiam, iniquitatis radicem a principio rescans. Propterea et Paulus dicebat : *Quæ in deliciis est vidua, vivens mortua est* (1. Tim. 5. 6). In theatra rursum ascendere, et equorum certamina spectare, et aleas tractare non videtur multis peccatum esse manifestum, sed infinita vitæ mala solet inferre. Et enim in theatris immoratio fornicationem, petulantiam, et omnem incontinentiam peperit : et circensium spectaculum pugnas, convicia, vulnera, contumelias, juges inimicitias adduxit : et circa aleas studium, blasphemias, jacturas, iras, convicia, infinitaque alia his graviora saepe produxit. Ne tantum itaque peccata fugiamus, verum et ea quidem quæ indifferentia videntur, sed paulatim in hæc peccata nos pertrahent. Nam qui juxta præcipitulum ambulat, quamvis non decidat, tremat, et sæpenumero ab ipso subversus tremore decedit : ita et qui non procul peccata fugit, sed secus ipsa vadit, cum timore vivet, et in ipsa labetur sæpius. Nam qui alienas curiose spectat formas, quamvis non mœchetur, tamen concupivit, et secundum Christi sententiam factus est adulter (Matth. 5. 28); sæpius autem ab ipsa concupiscentia et in peccatum re ipsa defertur. Nos igitur ipsos procul a peccatis retineamus. Vis temperans esse? ne tantum fugias adulterium, sed etiam petulantem aspectum. Vis a verbis turpibus abesse? ne verba tantum turpia fugias, verum et risum solum, et omnem concupiscentiam. Vis cædibus esse procul? fuge convicia quoque. Vis ab ebrietate separari? fuge delicias et lautas mensas, et radicitus vitium extirpa. Magnus laqueus est linguæ petulantia, et freno admodum indigens. Propterea et quidam inquit : *Laqueus fortis viro propria labia, et capitur verbis oris proprii* (Prov. 6. 2).

5. *Iterum contra juramenta.* — Supra cætera igitur cuncta membra hanc moderemur, hanc refrenemus, et convicia contumeliasque ac turpiloquia et maledicta ex ore pellamus, et malam juramentorum consuetudinem : rursum enim nos ad eandem admonitionem sermo deduxit. Et quidem heri cum vestra charitate constitui, me non amplius de hoc mandato dicturum : quoniam omnibus superioribus diebus de illo sufficienter dissertum est : sed quid faciam? Donec vos correctos videam, non possum a consilio dando abstinere¹ : quoniam et Paulus qui Galatis

¹ Savil. et plurimi Mss., non sustineo... abstinere. Morel., non pkacet... abstinere.

dicat, *Deinceps labores mihi nemo præbeat* (Galat. 6. 17), rursum ipsis apparet congressus et loquutus. Hujusmodi sunt paterna viscera, etsi recessuros a patres esse dicant, non abstant, donec correctos viderint filios suos. Audistis prophetam de juramento hodie nobis loquentem? *Respezi oculis meis, et vidi, inquit, et ecce falsus volans longitudinis cubitorum viginti, et latitudinis cubitorum decem. Et dixit ad me, Quid tu vides? et dixi, Video falcem volantem longitudinis cubitorum viginti, et latitudinis cubitorum decem. Et ingredietur domum, inquit, jurantis nomine meo, et destruet in medio, et suffodiet lapides et ligna* (Zach. 5. 1-4). Quid tandem est dictum? et qua de causa in specie falcis, et falcis volantis jurantes sequens poena videtur? Ut ultionem inevitabilem esse, et supplicium declinari non posse videas. Ensem enim volantem forsitan aliquis effugere poterit : falcem autem in collum delapsam et pro funiculo faciam, nemo fugere potest : cum autem et alæ adsint, quæ salutis ulterius spes? Qua vero de causa lapides et ligna jurantis dissolvit? Ut ruina aliis correctio fiat. Quia enim jurantem mortuum terra condi necesse est, domus dissoluta et in ruinam versa prætereuntibus omnibus et cernentibus admonitio erit, ut non eadem andeant, ne eadem patiantur, illaque defuncti crimen semper arguet. Non ita pungit ensis, sicut juramenti natura : non sic occidit gladius, sicut juramenti plaga. Juratus etsi vivere videatur, jam mortuus est, et vulnus excepit : et sicut qui restem capit, priusquam civitate egrediatur, et ad præcipitulum veniat, et tortorem videat imminentem, mortuus est, simul ac prætorii januas egressus est : sic et juratus. Hæc reputemus, et ne fratres adjuremus. Quid facis, homo? super mensam adjuras sacram, et ubi Christum positus est immolatus, illic fratrem tuum immolas? Latrones quidem in viis mactant : tu vero coram matre filium immolas sceleratius, quam Cain, patrum homicidium? Ille nempe fratrem suum in deserto et præsentī morte mactavit : tu vero fratrem tuum immolas in medio ecclesiæ, idque morte futura immortalis. Num enim propterea facta est ecclesia, ut juremus? Propterea facta est, ut oremus. Num enim ideo mensa posita est, ut adjuremus? Ideo posita est, ut peccata solvamus, non ut alligemus.

Juramenta Evangeliorum contactu. — Tu vero si nihil aliud, saltem librum ipsum reverere, quem in juramentum porrigis : et Evangelium, quod intra manus capiens jurare jubes, explica, et audiens quid ibi Christus de juramentis disserat, horresce et desiste. Quid igitur illic de juramentis inquit? *Ego autem dico vobis omnino non jurare* (Matth. 5. 34). Tu vero legem jurare prohibentem, in juramentum ponis? O contumeliam, o insaniam! idem enim facis, ac si quis legislatorem interficere prohibentem, ipsum cædis sibi socium esse jubeat. Non ita gemo et deploro quospiam in viis jugulatos audiens, sicut gemo et lacrymis prosequor et horresco, cum video quempiam prope mensam hanc venientem, et manus imponentem, et Evangelii contactis jurantem. De pecuniis,

καὶ αὐτὰ τὰ ἀστεία ἀποφεύξῃ ῥήματα, ἐπειδὴ τῶν μετὰ ταῦτα κακῶν ῥίζα ταῦτα ἐγένετο. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος φησὶ· *Μωρολογία καὶ εὐτραπέλεια μὴ ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ στόματος ὁμῶν*. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μικρὸν εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ μεγάλων ἡμῖν κακῶν αἰτιον γίνεταί. Πάλιν τὸ τρυφᾶν οὐ δοκεῖ μὲν ἔγκλημα εἶναι φανερόν καὶ ὠμολογημένον, μέγала δὲ ἡμῖν τίκεται κακὰ, μέθην, παροινίαν, πλεονεξίαν, ἀρπαγὰς. Ὁ γὰρ βαπτανηρὸς καὶ πολυτελής, καὶ λειτουργίας τῇ γαστρὶ λειτουργῶν ἀφορήτους, καὶ κλέπτειν ἀναγκάζεται πολλάκις, καὶ τὰ ἐτέρων ἀρπάζειν, καὶ πλεονεκτεῖν, καὶ βιάζεσθαι. Ἄν τοίνυν φύγῃς τὸ τρυφᾶν, καὶ πλεονεξίαν καὶ ἀρπαγῆς καὶ μέθης καὶ μυριῶν κακῶν τὴν ὑπόθεσιν ἀνέλεις, πόρρωθεν τὴν ῥίζαν ἐκτεμῶν τῆς πονηρίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι *Ἡ σπαταλώσα χίρα ζωσα τέθνηκε*. Τὸ εἰς τὰ θέατρα ἀναβαίνειν πάλιν, καὶ ἱππων ἀμύλλας θεωρεῖν, καὶ κυβεύειν, οὐ δοκεῖ πλημμέλημα τοῖς πολλοῖς ὠμολογημένον εἶναι, μυρία δὲ εἰς τὸν βίον εἰσάγει κακὰ. Καὶ γὰρ ἡ ἐν τοῖς θεάτροις διατριβὴ πορνείαν, ἀκολασίαν, καὶ πᾶσαν ἀσέλγειαν^α ἔτεκε, καὶ ἡ τῆς ἀμύλλης τῶν ἱππων θεωρία μάχας, λοιδορίας, πληγὰς, ὕβρεις, ἀπεχθελίας διηνεκεῖς ἐπήγαγε· καὶ ἡ περὶ τὸ κυβεύειν σπουδὴ βλασφημίας, ζημίας, ὀργὰς, λοιδορίας, καὶ μυρία ἕτερα τούτων δεινότερα πολλάκις εἰργάσατο. Μὴ τοίνυν τὰ ἀμαρτήματα φεύγμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ δοκούντα μὲν ἀδιάφορα εἶναι, κατὰ μικρὸν δὲ ἡμᾶς εἰς τὰς πλημμελείας ἀγόντα ταῦτα. Καὶ γὰρ ὁ παρὰ κρημνὸν βαδίζων, κἂν μὴ καταπέσῃ, τρέμει, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τρόμου περιτραπέις κατέπεσεν· οὕτω καὶ ὁ μὴ πόρρωθεν φεύγων τὰς ἀμαρτίας, ἀλλ' ἐγγὺς αὐτῶν βαδίζων, μετὰ ῥόδου βιώσεται, καὶ πολλάκις εἰς αὐτὰς ἐμπесεῖται. Καὶ γὰρ ὁ τὰ ἀλλότρια περιεργαζόμενος κἀλλή, κἂν μὴ μοιχεύσῃ, τέως ἐπεθύμησε, καὶ γέγονε κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Χριστοῦ μοιχός· πολλάκις δὲ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς πείρας ἀμαρτίαν καταφέρεται. Πόρρωθεν τοίνυν ἑαυτοὺς ἀναστελλόμεν τῶν ἀμαρτημάτων. Βούλει σωφρονεῖν; μὴ φύγῃς μοιχεῖαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκόλαστον ὕβιν. Βούλει ῥημάτων αἰσῶν εἶναι μακράν; μὴ τὰ αἰσχρὰ ῥήματα φύγῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ γέλωτα ἀτακτον, καὶ ἐπιθυμίαν ἅπασαν. Βούλει φόνων εἶναι πόρρω; φεύγε λοιδορίας. Βούλει μέθης [158] ἀφίστασθαι; φεύγε τρυφὰς καὶ τὰς πολυτελεῖς τραπέζας, καὶ πρόβριζον τὴν κακίαν ἀνάσπασην. Μεγάλη γὰρ γλώσσης ἀκολασία καὶ πολλοῦ δεομένη τοῦ χαλινοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τίς φησι· *Πυρὶς ἰσχυρὰ ἀνδρὶ τὰ ἴδια χεῖλη, καὶ ἀλλοσκεταὶ ῥήμασιν ἰδίου στόματος*.

ε'. Πρὸ τῶν ἄλλων τοίνυν ἀπάντων μελῶν ταύτην σωφρονίσωμεν, ταύτην χαλινώσωμεν, καὶ λοιδορίας καὶ ὕβρεις καὶ αἰσχρολογίας καὶ κακηγορίας ἀπὸ τοῦ στόματος ἐξελάσωμεν, καὶ τὴν πονηρὰν τῶν ὀρκίων συνήθειαν· πάλιν γὰρ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν αὐτὴν παραινέσιν ὁ λόγος ἤγαγε. Καίτοι περ ἐστέρας συνεταξάμεν ὁμῶν τῇ ἀγάπῃ, ὥς οὐκέτι γὰρ τῆς ἐντολῆς ταύτης ἐρῶ, διὰ τὸ πᾶσας τὰς ἐμπροσθεν ἡμέρας ἀρκοῦντως περὶ αὐτῆς διειλέσθαι· ἀλλὰ τί πάθω; Ἔως ἂν ἴδω κατορθώσαντας, οὐ στέγω· τῆς συμβουλῆς ἀποσχέσθαι· ἐπεὶ καὶ Παῦλος Γαλάταις λέγων, *τοὺ λοιποὺ κόσμου μοι μηδεὶς παρεχέτω*, πάλιν αὐτοῖς φαίνεται συγγνωμόμενος καὶ διαλεχθεὶς. Τοιαῦτα τὰ σπλάγχνα τὰ πατρικὰ, κἂν εἰπωσιν ἀφίστασθαι, οὐκ ἀφίστανται, ἕως ἂν ἴδωσι σωφρο-

νισθέντας αὐτῶν τοὺς παῖδας. Ἠκούσατε τοῦ προφήτου σήμερον περὶ τῶν ὀρκίων ἡμῖν διαλεγόμενου; *Ἐπέβλεψα τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ εἶδον, φησὶ, καὶ ἰδοὺ δρέπανον πετόμενον μήκους πηχῶν εἰκοσι, καὶ πλάτους πηχῶν δέκα, καὶ εἶπε πρὸς με· Τί σὺ βλέπεις; Καὶ εἶπον· Ὁρῶ δρέπανον πετόμενον μήκους πηχῶν εἰκοσι, καὶ πλάτους δέκα πηχῶν· καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὸν οἶκον, φησὶ, τοῦ ὀμνύοντος τῷ ὀνόματι μου, καὶ καταλύσει ἐν τῷ μέσῳ, καὶ κατασκάψει τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα. Τί ποτὲ ἐστὶ τὸ εἰρημένον, καὶ τίνας ἐνεκεν ἐν τάξει δρεπάνης ἡ τοῖς ὀμνύουσιν ἐπομένη· τιμωρία φαίνεται, καὶ δρεπάνης πετομένης; Ἴνα τὸ ἀφυκτον τῆς δίκης καὶ τὸ ἀδιεξέδευτον τῆς κολάσεως ἴδῃς. Ξίφος μὲν γὰρ πετόμενον ἴσως τις διαδραῖναι δυνήσεται, δρεπάνην δὲ εἰς τὸν τράχηλον ἐμπεσοῦσαν καὶ ἀντὶ σχοινίου γενομένην, οὐδεὶς ἂν διαφύγῃ· ὅταν δὲ καὶ περὰ προσῇ, ποῖα λοιπὸν σωτηρίας ἐλπίς; Τίνας δὲ ἐνεκεν τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα καταλύει τοῦ ὀμνύοντος; Ἴνα τοῖς ἄλλοις σωφρονισμὸς τὸ πάθος γένηται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν ὀμνύοντα ἀποθανόντα ἀνάγκη τῇ γῇ κρύπτεσθαι, ἡ οἰκία καταλυθεῖσα καὶ χῶμα γενομένη τοῖς παριούσιν ἅπασι καὶ βλέπουσι παραινέσεται διὰ τῆς ὕψεως, μὴ τὰ αὐτὰ τολμᾶν, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ πάθωσι, καὶ κατήγορος ἔσται τῆς τοῦ τετελευτηκότος ἀμαρτίας διηνεκῆς. Οὐχ οὕτω κεντεῖ ξίφος, ὥς ἔρκου φύσις· οὐχ οὕτως ἀναρεῖ μάχαιρα, ὥς ἔρκου πληγὴ. Ὁ ὁμόςας, κἂν δοκῇ ζῆν, ἤδη τετελεύτηκε, καὶ τὴν πληγὴν ἐδέξατο· καὶ καθάπερ ὁ τὸ σπαρτίον λαβὼν, καὶ πρὶν ἢ τὴν πόλιν ἐξελεῖν, καὶ ἐπὶ τὸ βάραθρον ἐλθεῖν, καὶ ὅμιον ἰδεῖν ἐπιστάμενον, τέθνηκεν ἅμα τῷ τὰς θύρας ἐξελεῖν τοῦ δικαστηρίου, οὕτω καὶ ὁ ὁμόςας. Ταῦτα λογίζομεθα, καὶ μὴ ὀρκίζομεν τοὺς ἀδελφούς. Τί ποιεῖ, ἄνθρωπε; ἐπὶ τραπέζης ὀρκίζεις ἱερᾶς, καὶ ἔνθα ὁ Χριστὸς κεῖται τεθυμένος, ἐκεῖ τὸν ἀδελφὸν καταθύεις τὸν σὸν; Καὶ οἱ μὲν λησταὶ ἐπὶ τῶν ὁδῶν ἔθουσι, σὺ δὲ ἐμπροσθεν τῆς [159] μητέρος τὸν υἱὸν καταθύεις ἐναγέστερον τοῦ Κἀν ἐργαζόμενος φόνον; Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔθυσσε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐρημίας, καὶ τὸν παρόντα θάνατον· σὺ δὲ θύεις τὸν ἀδελφὸν ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸν μέλλοντα θάνατον τὸν ἀθάνατον. Μὴ γὰρ ἐκκλησία διὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα ὀμνύωμεν; Διὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα εὐχόμεθα. Μὴ γὰρ τράπεζα διὰ τοῦτο ἔστηκεν, ἵνα ὀρκίζομεν; Διὰ τοῦτο ἔστηκεν, ἵνα τὰ ἀμαρτήματα λύωμεν, οὐχ ἵνα δεσμώμεν.*

Σὺ δὲ εἰ μὴδὲν ἕτερον, αὐτὸ γοῦν τὸ βιβλίον αἰδέσθητι· ὁ προτείνεις εἰς ὄρκον, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ μετὰ χεῖρας λαμβάνων κελεύεις ὀμνύναι, ἀνάπτυσθον, καὶ ἀκούσας τί περὶ ὀρκίων ὁ Χριστὸς ἐκεῖ διαλέγεται, φρίξον, καὶ ἀποστηθι. Τί οὖν ἐκεῖ περὶ ὀρκίων φησὶν; *Ἐγὼ δὲ λέγω ὅμιον, μὴ ὁμόσαι ὅλως*· σὺ δὲ τὸν νόμον τὸν κωλύοντα ὀμνύναι, τοῦτον ὄρκον ποιεῖς; Ὡς τῆς ὕβρεως! Ὡς τῆς παροινίας! ταῦτα γὰρ ποιεῖς, ὥσπερ ἂν εἴ τις τὸν νομοθέτην τὸν κωλύοντα φωνεῖται, αὐτὸν σύμμαχον κελεύει γενέσθαι πρὸς τὴν σφαγὴν. Οὐχ οὕτω στένω καὶ δακρύω σφαζομένους ἀκούων τινὰς ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὥς στένω καὶ δακρύω καὶ φρίττω, ἐπειδὴ ἴδω τινὰ πλησίον τῆς τραπέζης ταύτης ἔλθοντα, καὶ τὰς χεῖρας θέντα, καὶ τῶν Εὐαγγελίων ἀφάμενον καὶ ὀμνύοντα. Περὶ χρημάτων ἀμφιβάλλεις, εἰπέ μοι, καὶ ψυχὴν ἀναιρεῖς; εἰ τοσοῦτον κερδαίνεις, ὅσον ζημιόεις καὶ τὴν ψυχὴν σου, καὶ τὸν πλη-

^α Αἱμὴ παρόντων.

^β Sav. et quidam alii πορνείας, ἀκολασίας, ἀσελγείας.

^γ Sav. et plurimi mss. οὐ στέγω, Mor. οὐ στέργω.

^δ Sav. et quidam alii πάχεων, bis.

^ε Sav. ἐπαγομένη.

^ς Αἱμὴ ἐπὶ τὴν ὁδόν.

^ζ Αἱμὴ ὡς τῆς παραινέσεως.

σόν; Εἰ μὲν πιστεύεις, ὅτι ἀληθὲς ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, μὴ ἐπαγάγῃς τοῦ ὅρκου τὴν ἀνάγκην· εἰ δὲ οἶδας, ὅτι ψεύδεται, μὴ ἀναγκάσῃς ἐπιπορεύειν. Ἄλλ' ἵνα πληροφορηθῶ, φησὶν. Ὅταν μὲν οὖν μὴ ὀρκίσῃς, τότε ἱκανὴν δέξῃ πληροφορίαν. Νῦν μὲν γὰρ ἀναχωρήσας οἴκαδε κατεσθίῃ διηλεκτῶς ὑπὸ τοῦ συνειδότος ταῦτα λογιζόμενος, ἄρα μὴ μάτην ὤρκωσα; ἄρα μὴ ἐπικύρησεν; ἄρα μὴ ἐγὼ τῆς ἀμαρτίας ἐγενόμην αἷτιος; Ἄν δὲ μὴ ὀρκώσῃς, ἀναχωρήσας οἴκαδε πολλὴν δέξῃ παραμυθίαν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, καὶ λέγων· Εὐλόγητός ὁ Θεός, ὅτι κατέσχον ἐμαυτὸν, καὶ οὐχ ὤρκωσα εἰκὴ οὐδὲ μάτην. Οἰμωζέτω τὸ χυρσίον, ἀπολλύσθω τὰ χρήματα, ὥστε πληροφορίαν ἡμῖν τοῦτο ἐντίθῃσι μάλιστα, τὸ μὴ παραδῆναι τὸν νόμον, μηδὲ ἕτερον ἀναγκάσαι τοῦτο ποιῆσαι. Ἐννόησαι διὰ τίνα οὐχ ὤρκωσας, καὶ ἀρκέσει σοὶ τοῦτο εἰς παραμυθίαν καὶ παράκλησιν. Πολλὰκις γοῦν μάχης γινομένης ὑβρίζοντες φέρομεν γενναίως, καὶ πρὸς τὸν ὑβρίζοντα λέγομεν· Τί σοι ποιήσω; ὁ δεινὰ με κωλύει*, ὁ προστάτης ὁ οὐδ', ἐκείνός μου κατέχει τὰς χεῖρας· καὶ ἀρκεῖ τοῦτο ἡμῖν εἰς παραμυθίαν. Οὕτω καὶ σὺ, ἐπειδὴν μέλλῃς τινὰ ὀρκίζειν, ἐπίσχες σαντὸν καὶ κώλυσον, καὶ εἰπὲ πρὸς τὸν μέλλοντα ὁμνῦναι· Τί σοι ποιήσω; ὁ Θεός ἐκέλευσε μὴ ὀρκίζειν· ἐκείνός με κατέχει νῦν. Ἀρκεῖ τοῦτο καὶ εἰς τιμὴν τοῦ νομοθετήσαντος, καὶ εἰς ἀσφάλειαν σὴν, καὶ εἰς φόβον τοῦ μέλλοντος ὁμνῦναι. Ὅταν γὰρ ἐκείνους ἴδῃ, ὅτι ὀρκῶσαι ἐτέρους οὕτω δεδοίκαμεν, πολλῷ μᾶλλον αὐτοὺς ὁμῶσαι προπετῶς φοβηθήσεται· ἂν

* Sic nos cum Sav.; Monf. εὐδοκῶσεν. Edit.

† Sav. et quidam alii ἡμᾶς ἐπιτιγοῖν. Cætera quæ orationem claudunt, multum variant in codicibus pro libriorum libito, qui hæc suo quisque more concinnant.

τοῦτο τὸ ῥῆμα φθέγγῃ, μετὰ πολλῆς οἰκταδὲ ἀναχωρήσεις τῆς πληροφορίας. Ἀκούσον [160] γοῦν τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἐντολαῖς, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀκούσῃ σου ἐν ταῖς προσευχαῖς. Τοῦτο τὸ ῥῆμα ἐγγραφεῖται· ἄνω, καὶ παραστέθεται σοὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, καὶ πολλὰς ἀμαρτίας διαλύσεται. Καὶ τοῦτο μὴ ἐπὶ τοῦ ὅρκου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων λογιζόμεθα, καὶ ὅταν μέλωμεν τι διὰ Θεὸν ποιεῖν ἀγαθόν, εἰτα φέρῃ ζημίαν τινὰ, μὴ τὴν ζημίαν τὴν ἐκ τοῦ πράγματος βλέπωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος, ὃ καρπωσόμεθα ἐκ τοῦ διὰ τὸν Θεὸν ποιῆσαι. Οὐδὲν τι λέγω· Ὑβρίσῃ σέ τις; φέρε γενναίως· οἴσεις δὲ γενναίως, ἂν μὴ τὴν ὑβρίν ἐννοήσῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ καλεούντος φέρειν, καὶ οἴση πρῶως. Ἐδωκας ἐλεημοσύνην; μὴ τὴν δαπάνην ἐννοεῖς, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόσδοον τὴν ἀπὸ τῆς δαπάνης. Ἐζημιώθης χρήματα; εὐχαρίστησον, καὶ μὴ τὴν ὀδύνην τὴν ἀπὸ τῆς ζημίας ἴδῃς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος τὸ ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς ρυθμιζώμεν, οὐδὲν ἡμᾶς λυπήσει τῶν ἐμπιπτόντων δεινῶν, ἀλλὰ καὶ κερδανόμεν ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν, καὶ ζημία πλούτου, καὶ λύπη ἡδονῆς καὶ εὐφροσύνης, καὶ ὑβρίσι τιμῆς ἥδων ἔσται καὶ ποθεινότερα, καὶ τὰ ἐναντία πάντα εἰς κέρδος ἡμῖν ἀποδίδεται· καὶ ἐνταῦθα πολλῆς ἀπολαυσόμεθα τῆς γαλήνης, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτευξόμεθα· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοθῆναι^β, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Φημισθίσεις εἰς τὸν ἀρχοντα πραιδας, καὶ πάντων περὶ φυγῆς βουλευομένων, τοῦ ἀρχοντος * εἰσελθόντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ παρακαλέσαντος, ἐλέγχῃ ἢ παρούσα ὁμιλία· καὶ περὶ τοῦ μὴ ὁμνῆσαι· καὶ εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Ἀποστόλου, Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁμιλία ις'.

α'. Τὸν ἀρχόντα μὲν ἐπῆνεσα τῆς κηδεμονίας, ὅτι τεθορυβημένην τὴν πόλιν ἰδὼν καὶ πάντας περὶ φυγῆς βουλευομένους, εἰσελθὼν παρεκάλεσέ τε ὁμᾶς καὶ εἰς χρηστὰς ἤγαγεν ἱλιπιδας· ὑπὲρ ὧν δὲ ἡσγύνθη καὶ ἡρυθρίασα, ὅτι τῆς ἐξωθεν ἐδεήθητε παρακλήσεως μετὰ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς λόγους ἐκείνους. Ἠξάμην διαστήναι μοι τὴν γῆν καὶ καταδύναι, ὅτε ἤκουον αὐτοῦ πρὸς ὁμᾶς διαλεγόμενου, καὶ νῦν μὲν παραμυθουμένου^β, νῦν δὲ αἰτιωμένου τὴν ἀκαιρον ταύτην καὶ ἄλογον δευλίαν. Οὐ γὰρ ὁμᾶς παρ' ἐκείνου διδάσκεισθαι ἔδει, ἀλλ' ὁμᾶς τοῖς ἀπίστοις ἅπασιν γίνεσθαι διδασκάλους. Οὐ γὰρ δικάζεσθαι παρὰ τοῖς ἀπίστοις ὁ Παῦλος ἐπέτρεψε· σὺ δὲ διδασκάλων τῶν ἐξωθεν ἐδεήθης μετὰ τὴν τοσαύτην τῶν πατέρων παραίνεσιν, καὶ δραπετῇ καὶ μαστιγῇ· τινὲς πόλιν τοσαύτην ἀνεπτέρωσαν καὶ εἰς φυγὴν ἐνέβαλον. Ποίοις ὀφθαλμοῖς ἀντιβλέψομεν λοιπὸν τοὺς [161] ἀπίστους*, οὕτω φοροῦντες ὅντας καὶ δεῖλοι; ποῖα γλώττη πρὸς αὐτοὺς διαλεξόμεθα, καὶ πείσομεν θαρρῆν ὑπὲρ

* Sav. et quidam alii τοῦ κόμητος. Vide notam Frontonis Ducei ad calcem hujus tomi.

† Alii παρακαλουμένου.

‡ Alii τοῖς ἀπίστοις. Infra quidam δειλότεροι ὑπὲρ τῆς ἀγωγῆς.

τῶν ἐπιόντων δεινῶν, λαγωῦ παντὸς δειλότεροι διὰ τῆς ἀγωνίας γενόμενοι ταύτης; Καὶ τί πάθωμεν, φησὶν; Ἀνθρωποι γὰρ ἔσμεν. Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο οὐ χρὴ θορυβεῖσθαι, ἐπειδὴ ἄνθρωποι ἔσμεν, καὶ οὐκ ἄλογα. Ἐκεῖνα ἀπὸ φόβου καὶ κρύπτων ἅπαντα σοδεῖται· οὐ γὰρ ἔχει λογισμὸν τὸν δυνάμενον ἀποκρούσασθαι τὸ δέος· σὺ δὲ λόγῳ καὶ λογισμῷ τετιμημένος, πῶς εἰς τὴν ἐκείνων καταπίπτεις δυσγένειαν; Εἰσηλθέ τις, ἀπηγγείλει ἐφοδὸν στρατιωτῶν; μὴ θορυβεθῇς, ἀλλ' ἀφελὲς αὐτὸν, κλῖνον τὰ γόνατα, τὸν δεσπότην σου παρακάλεσον, στέναξον πικρὸν, καὶ ἀποκρούσεται τὸ δεινόν. Σὺ μὲν στρατιωτῶν ἐφοδὸν ἀκούσας οὐκ ἀληθῇ, καὶ τῆς ζωῆς ἐκινδύνευσας ἀπορῥάγῃναι τῆς παρούσης· ὁ δὲ μακάριος Ἰδοὺ ἐκείνους ἐπαλλήλων ἀγγέλων ἐρχομένων, καὶ τὰ δεινὰ ἀπαγγελλόντων ἀκούων, καὶ προσθέντων τὴν ἀφόρητον τῶν παίδων ἀπώλειαν, οὐκ ἀνψώμεν, οὐκ ἐστέναξεν, ἀλλ' ἐπὶ προσευχῇ ἐτρέπετο, καὶ ὑπαρίσκει τῷ δεσπότη. Τοῦτον καὶ σὺ μίμησαι· καὶ ὅταν ἰδῇς τις ἀπαγγεῖλη ὅτι στρατιώται τὴν πόλιν ἐκύκλωσαν καὶ τὰς οὐσίας διαρπάξουσιν μέλλουσι, πρὸς τὸν δεσπότην σου κατὰφυγε, καὶ εἰπέ· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο· ὥς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἰη τὸ δογμα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας.

curso, dubitas, et animam occidis? quid tantum lucraris, quantum animam tuam et proximum lædis? Si enim credis quod verax sit homo, ne juramenti necessitatem adducas; si vero nosti quod mentietur, ne pejerare cogas. Sed ut mihi plena fides fieret, instandum erat, inquit: imo tunc tibi rata fides fiet, cum jurare eum non coegeris. Nunc enim domum regressus, a conscientia assidue roderis, hæc reputans: Numquid non frustra adjuravi? numquid non pejeravi? numquid non ego sui causa peccati? Si vero non adjuraveris, domum regressus multam capies consolationem, agens Deo gratias, et dicens: Benedictus Deus, quoniam me ipsum continui, neque adjuravi frustra, nec temere. Deploretur aurum, pereant pecuniæ, ut hoc nobis maxime plenam fidem faciat, legem non præterisse, nec alterum coegisse, ut hoc faceret. Cogita propter quæ non adjurasti, et hoc tibi sufficiet in refrigerium et consolationem. Sæpius namque pogna conflata contumeliam patientes generose ferimus, et contumeliam inferenti dicimus, Quid tibi faciam? ille me retinet¹ patronus tuus; ille meas cohibet manus. Et hoc nobis ad consolationem sufficit. Ita tu quoque cum quempiam adjuraturus es, teipsum contine, prohibe, et dic juraturo: Quid tibi faciam? Deus jussit non adjurare, ille me nunc continet. Sufficit hoc et ad honorem legislatoris, et ad securitatem tuam, et ad juraturi timorem. Cum enim ille viderit quod sic alios adjurare vereamur, multo magis ipse facile jurare formidabit. Si hoc verbum

dixeris, cum multa domum securitatis plenitudine redibis. Audi ergo Deum in mandatis, et ipse exaudiat te in orationibus. Hoc verbum in cælo acriter, et in judicii die tibi sistetur, et multa dissolvit peccata. Nec hoc tantum in juramento, verum et in omnibus negotiis cogitemus: et cum debemus aliquid facere boni propter Deum, quod mox aliquid inferat damni, non solum ex negotio damnum spectemus, sed etiam lucrum, quod capiemus propter Deum faciendo. Puta, affecit te quispiam contumelia? fer generose: feres autem generose, si non contumeliam cogitaveris tantum, sed etiam ferre jubentis dignitatem, et mansuete feres. Eleemosynam dedisti? ne impensam cogites tantum, verum et proventum ex impensa. Muletatus es pecuniis? gratias age, nec tantum jacturæ dolorem spectes, verum et lucrum ex gratiarum actione. Si sic nos componamus, nullum accidentium nos gravium contristabit, sed ex iis quæ videntur esse tristitia, lucrabimur: et damnum divitiis, tristitia voluptate et delectatione, contumelia honore jucundior erit et desiderabilior, et omnia contraria in lucrum nobis provenient, et hic multa fruemur tranquillitate, et illic regnum cælorum assequemur: quo nos omnes dignos fieri¹ detur, gratia et elementia Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri una cum sancto Spiritu gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Sic habet Sav. Apud Montef. vero legitur, vituperat, pro, retinet.

¹ Savil. et quidam alii, quod nos obtinere. Cætera quæ orationem claudunt, multum variant in Codicibus pro librorum libito, qui hæc suo quisque more concinnant.

NUNTIATA AD PRÆFECTUM¹ POPULATIONE, ET OMNIBUS DE FUGA CONSULTANTIBUS, CUM IN-
TRASSET PRÆFECTUS IN ECCLESIAM ET CONSOLATUS FUISSET, HABITA EST PRÆSENS HOMILIA:
ET DE VITANDO JURAMENTO, ET IN ILLUD APOSTOLI DICTUM: PAULUS VINCTUS JESU CHRISTI
(*Philem.* 1).

HOMILIA XVI.

1. Præfetti quidem providentiam laudavi, quoniam tumultuantem conspicatus civitatem, et omnes de fuga deliberantes, ingressus, vos consolatus est et in bonam spem adduxit; pro vobis autem rubore pudoreque affectus sum, quod exterioris post multos prolixosque sermones illos consolationis indigueritis. Optavi terram mihi dehiscere et immergi, quando ipsum vobis loquentem audiebam, et intempestivam hanc et irratiabilem timiditatem modo consolantem, modo culpantem. Non enim vos ab illo doceri oportebat, sed infidelibus vos præceptores omnibus fieri. Nec enim apud infideles judicari Paulus permisit (1. Cor. 6. 1); tu vero post tantam patrum admonitionem externis indignisti præceptoribus, et fugitivi et verberones quidam rursus civitatem tantam excitaverunt, et in fugam conjecerunt. Quibus oculis amplius infideles respiciemus, tam pavidum cum sinus et timidi? Qua lingua ipsos alloquemur, et pro ingruentibus malis

¹ Savil. et quidam alii, comitem.

confidere persuadebimus, omni lepore timidiore per hanc facti anxietatem? Et quid faceremus, inquit? Homines enim sumus. At propter hoc ipsum perturbari non oportet, quia homines sumus, et non bruta. Illa fragoribus et stridoribus omnia terrentur: non enim habent rationem, quæ timorem repellere possit; tu vero ratione et consilio decoratus, quomodo in illorum segnitie cadis? Ingressus est quidam, militum incursionem nuntiavit? ne turberis, sed ipsum dimitte, genua flecte, Dominum tuum roga, geme amare, et adversitatem repellet. Tu quidem audita militum incursione non vera, præsentī vita abrupti periclitatus es; beatus vero Job ille continuis venientibus nuntiis, et gravia nuntiantibus, et adjicientibus intolerabilem filiorum perditionem, non ejulavit, non gemuit, sed ad orationem conversus est, et Domino gratias agebat. Hunc et tu imitare; cum veniens quispiam nuntiaverit milites urbem circumdedisse, et bona direpturos esse, ad Dominum tuum confuge, et dic: Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino

placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum in secula (Job 1. 21). Illum non teruit malorum experientia, te vero solus terret auditus? Quanam dignus aestimatione, qui, etiam contra mortem audenter ire jussi, a falso rumore adeo percellimur? Qui turbatur, et timorem qui non est colligit et perturbationem non apparentem: qui vero est animo sedato et tranquillo, etiam eum qui est dissolvit. Non vides naucleros, ut insaniente mari, nobilibus transcurrentibus, fulminibus elisis, omnibus in navigio tumultuantibus, ad gubernacula sedent ipsi sine trepidatione et metu, et arti suæ vacant, ut imminenti procellam repellant? Hos et tu imitare, et sacram capiens ancoram, in Deum spem, inconcussus permane et immutabilis. Quicumque audit sermones meos hos, inquit, et non facit ipsos, assimilabitur homini stulto, qui edificavit domum suam super arenam, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et erat ruina ipsius magna (Matth. 7. 26. 27). Vides quod stultitiæ est cadere et subverti? Imo vero nos neque stulto illi similes facti sumus, verum et illo miserius cecidimus: illius nempe domus post flumina, post delatum imbrem, post illapsos ventos cecidit; nos vero non pluviis ingruentibus, non fluminibus irrumpentibus, non ventis irruentibus, ante malorum experientiam, ex auditu solo subversi sumus, et omnia quæ philosophabamur effudimus. Qualem mihi mentem putatis nunc esse? quomodo pudore suffundi? quomodo deprimi? quomodo erubescere? Nisi multa a patribus vi compulsus fuisset, neque surrexissem, neque loquutus fuisset dolore obtenebratus ex pusillanimitate vestra, sed neque nunc in meipsum redire possum: sic animum mihi indignatio et tristitia obsidet. Quis enim non ægre ferret, quis non succenderet, quando post tantam doctrinam gentilibus opus habuistis doctoribus, qui hortarentur et monerent, ut præsentem generose timorem ferretis? Orate igitur dari nobis verbum in apertione oris nostri, ut hanc tristitiam excutere possimus, et paulum mentem excitare. Etenim pudor de pusillanimitate vestra animum valde nostrum dejecit.

2. Multa nuper ad charitatem vestram loquutus sum, et de laqueis nobis undique positis, et de timore et tristitia, et de luctu et voluptate, et de falce in jurantium domos volante; ex iis igitur omnibus sane multis, illa mihi maxime reminiscimini quæ de volante falce dicta sunt (Zach. 5. 1), in jurantis domum divertente, lapides et ligna subruente, et omnia consumentem. Et cum hoc illud quoque observate, quod extremæ dementiæ sit Evangelium sumentes jurare, et legem jurare prohibentem juramentum fieri: et quod melius sit pecuniis mulctari, quam proximis juramentum offerre: quoniam hoc est non modicus in Deum honor. Cum enim Deo dixeris, Propter te non adjuravi illum, qui erat furatus et male fecerat: pro hoc honore magnam tibi reddet gratiam et in præsentem tempore et in futuro. Hæc et aliis dicite, et ipsi observate. Scio quod hic reverentiores sumus, et omnem improbam deponimus consuetudinem; sed

quod quaeritur, hoc est, non ut hic tantum philosophemur, sed ut pietatem hinc capientes extra servemus, ubi maxime ipsius indigemus. Etenim aquantes non tantum apud fontem habent vasa repleta, domum autem abeuntes evacuant; sed illic ipsa maxime cum cautela reponunt, ne subvertantur et labor fiat inanis: hos etiam nos imitemur, accurateque, domum profecti, dicta servemus. Quod si hic maneatis satiiati, domum vero redeatis inanes, vasa mentis vestræ admonitione vacua referentes, nulla vobis ex hac repletionem erit utilitas. Ne mihi in palæstra demonstres athletam, sed in certamine: ne mihi religionem instructionis tempore, sed actionis exhibeas. Laudas nunc quæ dicuntur: cum juratum veneris, omnium ipsorum tunc recordare. Si hanc legem expedieritis, ad alia quoque majora disciplinam promovebo. Ecce secundus hic annus est, ex quo vestræ dissero charitati (a), et neque centum Scripturarum versus vobis enarrare potui. Causa vero, quoniam a nobis discere opus habetis, quæ domi et per vos explere potestis, et orationis major pars nobis in morales impenditur sermones. Hæc vero sic fieri non oportebat, sed morum quidem cura a vobis ipsis gerenda; Scripturarum vero sensus et speculationes nobis permittebantur erant. Si autem et a nobis audire erat opus, uno plus die non decebat. Nec enim varium quiddam, et inventu difficile, quod dicitur est, nec ullius indigens præparationis. Cum enim Deus denunciaverit, argutationibus non est opus. Deus dixit, *Ne juraveris*: noli causas amplius a me requirere. Lex est regia: qui tulit ipsam, et ipsius rationem novit: nisi fuisset utile, non prohibuisset, non vetasset. Reges ferunt leges, nec omnes sæpe utiliter: homines enim sunt, nec sicut Deus utile possunt invenire; verumtamen paremus: sive uxores ducamus, sive testamenta faciamus, sive servos emere debeamus, sive domos, sive agros, sive quodlibet aliud facere, non ex propria facimus hæc sententia, sed quomodocumque jusserint illi; nec ut res nostræ pro sententia nostra disponantur, penitus domini sumus, sed illorum ubique sententiis servimus, et si quid præterquam quod illis videtur facimus, invalidum et inutile redditur. Itaque hominum quidem legibus tantum attribuimus honorem; Dei vero leges ita, quas, conculcavimus? et quali hæc digna defensione? quali venia? Dixit, *Ne juraveris*: ne contrariam ipsius legi legem per opera feras, ut cum securitate cuncta facias et dicas.

3. Sed de his quidem satis; age de iis, quæ hodie lecta sunt, una vobis apposita sententia, sermonem terminemus. *Paulus victus Jesu Christi*, inquit, *et Timotheus frater (Philem. 1)*. Magnifica Pauli appellatio, non principatus et honoris nomen, sed vincula et catenæ: vere magnifica; tametsi splendidum ipsum multa alia faciunt, in cælum rapi tertium, in paradysum deferri, verba audire ineffabilia; tamen horum nihil posuit, sed pro omnibus catenam: hæc enim magis quam illa illustrem ipsum reddebat et splendidi-

(a) Annus hic erat secundus prædicationis Chrysostomi.

Ἐκείνου οὐκ ἐφόβησεν ἡ πείρα τῶν πραγμάτων, σὲ καὶ ἡ ἀκοὴ μὴν πτοεῖ; Καὶ τίνος ἀνείμμεν ἀξιοὶ λόγου, οἱ καὶ θανάτου κατατολμῶν χελευθέντες, καὶ ὑπὸ φήμης ψευδοῦς οὕτω πεποιμένοι; 'Ο θορυβόμενος καὶ τὸν οὐκ ὄντα φόβον συνίστησι καὶ ταραχὴν τὴν μὴ φαινομένην α· ὁ δὲ ἐν καταστάσει καὶ γαλήνῃ ψυχῆς ὢν καὶ τὸν ὄντα διαλύει. Οὐχ ὄρξας τοὺς κυβερνήτας, ὅτι τῆς θαλάσσης μαινομένης, νεφῶν συντρεχόντων β, βροντῶν καταβῆρηνυμένων, πάντων τῶν ἐπὶ τοῦ πλοίου θορυβουμένων, ἐπὶ τῶν οἰκίων αὐτοὶ κάθονται, χωρὶς θορύβου καὶ ταραχῆς τῇ τέχνῃ τῇ ἑαυτὸν προσέχοντες, καὶ σκοποῦντες, ὅπως τὸν ἐπὶ ὄντα διακρούσονται χειμῶνα; Τούτους καὶ σὺ μίμησαι, καὶ τῆς ἱερᾶς ἀγκύρας ἐπιλαβόμενος, τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος, ἀσειστος μένει καὶ ἀπερίτρεπτος. Πᾶς ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, φησί, καὶ οὐ ποιεῖ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ὡκοδόμησεν αὐτοῦ τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν ἄμμορ, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἤλθοι οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσεβῆρξαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ κατέπεσε, καὶ ἦν ἡ πτώσις αὐτῆς μεγάλη. Ὅρξας ὅτι ἀνοίας ἐστὶ τὸ προκαταπίπτειν καὶ περιτρέπεσθαι; Μᾶλλον δὲ ἡμεῖς οὐδὲ κατὰ τὸν μωρὸν ἐκείνον ἐγενόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐκείνου ἀδελιώτερον κατεπέσομεν. Ἐκείνου μὲν γὰρ ἡ οἰκία μετὰ ποταμούς, μετὰ τὸ κατενεχθῆναι τὸν ὕετον, μετὰ τὸ προσπεσεῖν τοὺς ἀνέμους κατέπεσεν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀνέμων ἐνεχθέντων, οὐ ποταμῶν προσρηξάντων, οὐ πνευματίων προσβαλόντων, πρὸ τῆς πείρας τῶν δεινῶν ἀπὸ τῆς ἀκοῆς μόνῃς περιετράπημεν, καὶ πάντα, ἅπερ ἐφιλοσοφοῦμεν, ἐξεχάμεν. Ποίαν οὐρανὸν μοι [162] τὴν διάνοιαν εἶναι νῦν; πῶς ἐγκαλύπτεσθαι; πῶς καταδύεσθαι; πῶς ἐρυθριῆν; Εἰ μὴ πολλὴν παρὰ τῶν πατέρων ὑπέστην ἀνάγκην, οὐδ' ἂν ἀνέστην, οὐδ' ἂν διελέχθην ὑπὸ τῆς ἀθυμίας σκοτωθεὶς τῆς ἐπὶ τῇ μικροψυχίᾳ τῇ ὑμετέρᾳ· ἀλλ' οὐδὲ νῦν δεδύνημαι εἰς ἑμαυτὸν ἐπανελθεῖν· οὕτω μοι θυμὸς καὶ ἀθυμία πολιορκεῖ τὴν ψυχὴν. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀγανακτήσειε, τίς οὐκ ἂν δυσχεράνειεν, ὅταν μετὰ τοσαύτην διδασκαλίαν, Ἐλλήνων δέησθε διδασκάλων εἰς τὸ παρακληθῆναι καὶ πεισθῆναι γενναίως ἐνεργεῖν τὸν παρόντα φόβον; Εὐξασθε τοῖνυν δοθῆναι λόγον ἡμῖν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ἡμῶν, δυνηθῆναι τε τὴν ἀθυμίαν ἡμᾶς ἀποτινάξασθαι ταύτην καὶ μικρὸν ἀναστῆναι. Καὶ γὰρ σφόδρα κατέβαλεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ἡ ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας μικροψυχίας αἰσχύνῃ.

β'. Πολλὰ πρῶτον διελέχθην πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην καὶ περὶ παγίδων τῶν πανταχόθεν ἡμῖν κειμένων, καὶ περὶ φόβου καὶ ἀθυμίας, καὶ περὶ πένθους καὶ ἡδονῆς, καὶ περὶ τῆς δρεπάνης τῆς ἐπὶ τὰς οἰκίας τῶν ὁμνούντων πετομένης· ἀπὸ τῶν πολλῶν δὲ μάλιστα τούτων ἀπάντων ἐκείνα διαμνημονεύσατέ μοι τὰ περὶ τῆς δρεπάνης εἰρημένα τῆς πετομένης, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁμνούντος καταλύοντες, καὶ τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα κατασκαπούσης καὶ διαπανώσης ἅπαντα. Καὶ μετὰ τούτου κάκεινο φυλάττετε, ὅτι τῆς ἐσχάτης ἀνοίας ἐστὶν, Εὐαγγέλιον λαμβάνοντας ὁμνύειν, καὶ τὸν νόμον τὸν κυλούοντα ὁμνύειν, τοῦτον ὅρκον ποιεῖσθαι· καὶ ὅτι βέλτιον ζημιουθῆναι χρήματα, ἢ τοὺς πλησίον ὅρκον ἐπαγαγεῖν· ὅτι ἱκανὴ τοῦτο εἰς τὸν Θεὸν γίνεται τιμὴ. Ὅταν γὰρ εἴπῃς τῷ Θεῷ, ὅτι διὰ σὲ οὐκ ὥρνωσα τὸν δαῖνα τὸν κεκοφῶτα καὶ κακοεργήσαντα, ἀντὶ ταύτης σοὶ τῆς τιμῆς πολλὴν καὶ κατὰ παρὸν ε· καὶ μετὰ ταῦτα ἀποδώσει τὴν

ἀμοιβήν. Ταῦτα καὶ πρὸς ἐτέρους λέγετε, καὶ αὐτοὶ διαφυλάττετε. Οἶδα ὅτι ἐνταῦθα εὐλαβέστεροι γινόμεθα, καὶ πᾶσαν πονηρὰν συνήθειαν ἀποτιθέμεθα· ἀλλὰ τὸ ζητούμενον τοῦτό ἐστιν, ἵνα μὴ ἐνταῦθα φιλοσοφώμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἔξω τὴν εὐλάβειαν ταύτην λαβόντες ἀπέλωμεν, ὅπου μάλιστα αὐτῆς δεόμεθα. Καὶ γὰρ οἱ ὕδρευόμενοι οὐ παρὰ τὴν κρήνην μόνον ἔχουσι πεπληρωμένα τὰ ἀγγεῖα, οἵκοι δὲ ἀπελθόντες κενοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖ μάλιστα αὐτὰ μετὰ ἀσφαλείας ἀποτίθενται, ὥστε μὴ περιτραπῆναι καὶ μάταιον γενέσθαι τὸν πόνον. Τούτους καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, καὶ οἵκοι γενόμενοι τηρώμεν μετὰ ἀκριβείας τὰ εἰρημένα· ὡς ἂν ἐνταῦθα μὲν ἦτε πεπληρωμένοι, οἵκοι δὲ ἀναχωρήτε κενοί, τὰ ἀγγεῖα τῆς διανοίας ὑμῶν ἔργμα τῆς ἀκροάσεως ἔχοντες, οὐδὲν ἔσται ἐκ τῆς ἐνταῦθα πληρώσεως ὑμῖν ὄφελος. Μὴ μοι δείξῃς ἐν τῇ παλαιστρᾷ τὸν ἀθλητὴν, ἀλλ' ἐν τῷ σκάμματι· μὴ μοι τὴν εὐλάβειαν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀκροάσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πράξεως. Ἐπαίνεις τὰ λεγόμενα νῦν· ὅταν σε δέῃ ὁμοσαι, πάντων αὐτῶν ἀναμνήσῃς τότε. Ἄν ταχέως τοῦτον κατορθώσῃς τὸν νόμον, καὶ ἐφ' ἑτέρα μείζονα τὴν διδασκαλίαν προάξῃς. Ἰδοὺ δευτέρον ἔτος ἔχω τοῦτο πρὸς τὴν ὑμετέραν διαλεγόμενος ἀγάπην, καὶ οὐδὲ ἐκατόν στίχους τῶν Γραφῶν ὑμῖν ἰσχυρὰ ἐξηγήσασθαι· τὸ δὲ αἷτιον, ὅτι παρ' ἡμῶν θέεσθε μανθάνειν, ἅπερ οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν δύνασθε κατορθοῦν· καὶ τὸ πλέον ἡμῖν τῆς παραινήσεως εἰς τὸν ἠθικώτερον ἀναλίσκεται λόγον. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐχρῆν οὕτω γίνεσθαι· [163] ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν τρόπων ἐπιμέλειαν οἴκοθεν ὑμᾶς καὶ παρ' ἑαυτῶν παιδεύεσθαι, τῶν Γραφῶν δὲ τὰ νοήματα καὶ τὰς θεωρίας ἡμῖν ἐπιτρέπτειν. Εἰ δὲ καὶ ἐχρῆν καὶ παρ' ἡμῶν ὑμᾶς ἀκοῦσαι, πλέον μίς ἡμέρας οὐκ ἔδει· οὐδὲ γὰρ ποικίλον τι καὶ δυσμερές ἐστι τὸ λεγόμενον, οὐδὲ κατασκευῆς δεόμενόν τινος. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποφαινηται, σοφισμῶν οὐκ ἐστὶ καιρὸς. Ὁ Θεὸς εἶπε· Μὴ ὁμολογῇ· μὴ ἀπατεῖ με λοιπὸν εὐθύνας. Νόμος ἐστὶ βασιλικός· ὁ Θεὸς αὐτὸν οἶδε τὸν λόγον τοῦ νόμου· εἰ μὴ συμφέρον ἦν, οὐκ ἂν ἐκώλυσε, οὐκ ἂν ἀπηγόρευσε. Βασιλεῖς εἰσφέρουσι νόμους, καὶ οὐχ ἅπαντας συμφερόντως πολλάκις· ἀνθρώποι γὰρ εἰσι καὶ οὐκ ἂν δύναντο τὸ χρῆσιμον οὕτως εὐρεῖν, ὥσπερ ὁ Θεός, ἀλλ' ὅμως οὕτω πειθόμεθα· κἂν γυναικάς· ἀγόμεθα, κἂν διαθήκας ποιῶμεν, κἂν οἰκέτας ἀνέσθαι μέλλωμεν, κἂν οἰκίας, κἂν ἄγρους, κἂν ὅσιον ἑτερον ποιεῖν, οὐκ οἰκεία γνώμη ταῦτα πράττουμεν, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐκείνοι διατάξωσι, καὶ τὰ ἡμῶν αὐτῶν διαθέσθαι κατὰ γνώμην τὴν ἡμετέραν οὐκ ἔσμεν κύριοι καθόλου· ἀλλὰ πολλοῦ τοῖς ἐκείνων δουλεύομεν γνώμῃς, κἂν ποιησώμεν τι παρὰ τὸ δοκοῦν ἐκείνοις, ἄκυρον καὶ ἀχρηστον γίνεται. Εἴτα τοῖς μὲν τῶν ἀνθρώπων νόμοις τοσαύτην ἀπονέμομεν τιμὴν, τοὺς δὲ τοῦ Θεοῦ νόμους οὕτω καταπατήσομεν, εἰπέ μοι; καὶ πόλας ταῦτα ἀπολογίας ἀξία; πόλας συγγνώμης; Εἶπε· Μὴ ὁμολογῇ· μὴ ἀντινομοθετήσῃς αὐτῷ διὰ τῶν πραγμάτων, ἵνα μετὰ ἀσφαλείας ἅπαντα καὶ ποιῇς καὶ λέγῃς.

γ'. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλος φέρει δὲ μίαν ῥῆσιν ἐκ τῶν σήμερον ἀναγνωσθέντων παραθέντες ὑμῖν, καταπαύσωμεν τὸν λόγον· Παῦλος δόρυμος Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησί, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Μέγας ὁ τοῦ Παύλου χρηματισμός, οὐκ ἀρχῆς καὶ τιμῆς ὄνομα, ἀλλὰ δεσπότης καὶ ἀλύσεις· ἀληθῶς μέγας· καίτοι πολλὰ αὐτὸν ἑτέρα λαμπρὸν ποιεῖ, τὸ εἰς οὐρανὸν ἀρπαγῆναι τρίτον, τὸ εἰς παράδεισον ἀπενεχθῆναι, τὸ ἀκούειν ἀρρήτα ῥήματα· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐθῆκεν, ἀλλ' ἀντὶ πάντων τὴν αἰ-

* Sav. addit ἐπάγει.

• Sic Sav. et maxima pars mss. Mor. διατρεχόντων.

• Savil. κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα.

σιν· αὕτη γὰρ αὐτὸν ἐκείνων ἐπιφανέστερον ἐποίησε καὶ λαμπρότερον. Τί δήποτε; Ὅτι ἐκεῖνα μὲν τῆς τοῦ Δεσπότητος φιλάνθρωπίας ἐστὶ χαρίσματα, ταῦτα δὲ τῆς καρτερίας τοῦ δούλου, καὶ τῆς ὑπομονῆς δειγμάτων· ἔθος δὲ τοῖς φιλοῦσιν ἐπ' ἐκείνοις μάλλον φρονεῖν, ἐφ' οἷς ἂν πάσχωσιν ὑπὲρ τῶν φιλουμένων, ἢ ἐφ' οἷς ἂν εὐεργετῶνται παρ' αὐτῶν. Οὐχ οὕτω βασιλεῖς ἐπὶ τῷ διαδῆματι ἐναθρόνυνται, ὥς ἐκεῖνος ἐπὶ τοῖς δεσμοῖς ἐκαλλυπίζετο· καὶ μάλα εἰκότως. Διάδημα μὲν γὰρ κόσμον μόνον φέρει τῇ στεφανουμένη κεφαλῇ, ἢ δὲ ἄλλοις καὶ κόσμον πολλῶν μείζονα καὶ ἀσφάλειαν. Ὁ στέφανος ὁ βασιλικὸς πολλὰκις προῦδωκε τὴν περιχειμένην αὐτὸν κεφαλὴν, καὶ μυρίους ἐπιθούλους ἐπισπάσατο, καὶ εἰς τυραννίδος ἐπιθυμίαν ἐκάλεσε· καὶ ἐν πολέμοις δὲ οὕτως ἐστὶν ἐπισφαλὴς ὁ κόσμος οὗτος, ὥς κρύπτεσθαι αὐτὸν καὶ ἀποτίθεσθαι. Οἱ γοῦν βασιλεῖς ἐν πολέμοις τὸ σχῆμα ἀμειβόμενοι, οὕτως ἑαυτοὺς τοῖς πολεμοῦσιν ἀναμειγνύουσιν· τοσαύτη ἡ προδοσία ἀπὸ τοῦ στεφάνου γίνεται. Ἡ δὲ ἄλλοις οὐδὲν τοιοῦτον προξενεῖ τοῖς ἔχουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀντιπάλω ἀπαν· ὅταν πόλεμος ᾖ καὶ [164] παράταξις πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις, προβαλλόμενος αὐτὴν ὁ περικείμενος ἀποκρούεται τὰς ἐκείνων ἐφόδους. Καὶ τῶν μὲν ἀρχόντων τῶν ἔξωθεν πολλοὶ οὐχ ἡνίκα ἂν ἀρχωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἂν παραλυθῶσι τῆς ἀρχῆς, περιφέρουσιν αὐτῆς τὸ ὄνομα.

Ὁ δὲ ναὶ ἐξ ὑπᾶτων λέγοντες, ὁ δὲ ναὶ ἐξ ὑπάρχων· οὗτος δὲ ἀντὶ πάντων τούτων, *Παῦλος δεσμός*, φησὶ· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ αἱ ἀρχαὶ οὐ πάντως εἰσὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀποδείξεις· χρημάτων γὰρ εἰσιν ὠνηταί, καὶ φίλων κολακείας δέονται· αὕτη δὲ ἡ ἀρχὴ ἡ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς κατὰ ψυχὴν φιλοσοφίας ἐστὶν ἐνδειγμα^α, καὶ τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν πόθου τεκμήριον μέγιστον· καὶ ἐκεῖνα μὲν ἀποπηδῶσι ταχέως, αὕτη δὲ οὐκ ἔχει τὸν διαδεξιόμενον ἡ ἀρχή. Ἰδοὺ γοῦν ἐξ ἐκεῖνου μέχρι νῦν πόσος διατέγων χρόνος, καὶ λαμπρότερον τὸ ὄνομα τοῦ δεσμίου γέγονε τούτου· καὶ ὑπατοὶ μὲν ἅπαντες, ὅσοι γεγονάσιν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις, σεσφίγγονται καὶ οὐδὲ ἐκ προσηγορίας εἰσὶ γινώριμοι τοῖς πολλοῖς· τὸ δὲ τοῦ δεσμίου τούτου ὄνομα τοῦ μακαρίου Παύλου πολὺ μὲν ἐνταῦθα, πολὺ δὲ ἐν τῇ βαρβάρων χώρῃ. πολὺ δὲ παρὰ Σκύθαις καὶ Ἰνδοῖς, καὶ πρὸς αὐτὰ τῆς οἰκουμένης ἑλλοθῆς τὰ πέρι, ταύτης ἀκούσῃ τῆς προσηγορίας, καὶ ὅπου περ ἂν τις ἀφίκηται, Παῦλον πανταχοῦ ἐν τοῖς ἀπάντων στόμασι περιφερόμενον εἰσεται. Καὶ τί θαυμάσιον, εἰ ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ, ὅπου γε καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς πολὺ τὸ ὄνομα Παύλου παρὰ τοῖς ἀγγέλοις, παρὰ τοῖς ἀρχαγγέλοις καὶ ταῖς ἀνω δυνάμεσι καὶ τῷ τούτων βασιλεῖ Θεῷ; Καὶ ποταπὰ ἦν ἐκεῖνα, φησὶ, τὰ δεσμὰ, ὅτι τοσαύτην ἤνεγκε τῷ δεδεμένῳ τὴν δόξαν; οὐκ ἀπὸ σιδήρου κατεσκευάστο; Ἀπὸ σιδήρου μὲν κατεσκευάστο, ἀλλὰ πολλὴν εἶχεν ἐπαναθούσαν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, ἐπεὶ διὰ τὸν Χριστὸν αὐτὰ περιέκειτο. Ὁ τοῦ θαύματος! οἱ δοῦλοι ἐδέθησαν, ὁ Δεσπότης ἐσταυρώθη, καὶ τὸ κήρυγμα καθ' ἑκάστην αὐξάνει τὴν ἡμέραν, καὶ διὰ πραγμάτων, δι' ὧν ἐνομιζέτο κωλύεσθαι, διὰ τούτων ἀνῆφθη· καὶ σταυρὸς, καὶ δεσμὰ, ἀπερ' ἐδόκει βδελύγμα εἶναι, ταῦτα νῦν σωτηρίας σύμβολα γέγονε, καὶ παντὸς χρυσοῦ τὸ σιδήριον ἐκεῖνο ἡμῖν τιμώτερον ἦν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αἰτίαν ταύτην καὶ τὴν ὑπόθεσιν ε·. Ἄλλ' ὁρῶ τι καὶ ζήτημα τιμωμένον

ἡμῖν ἐντεῦθεν· καὶ προσέχετε μετὰ ἀκριθείας, καὶ τὸ ζητούμενον ἐρῶ, καὶ τὴν λύσιν προσθήσω. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ ζητούμενον; Εἰσελθὼν οὗτος ὁ Παῦλος ποτε πρὸς τὸν Φῆστον, καὶ διαλεγόμενος αὐτῷ, καὶ ἀπολογούμενος περὶ τῶν ἐγκλημάτων ὧν ἐπήγαγον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ λέγων πῶς εἶδε τὸν Ἰησοῦν, πῶς ἤκουσε τῆς μακαρίας ἐκείνης φωνῆς, πῶς διὰ πηρώσεως ἀνέβλεψε, πῶς ἔπαισε καὶ ἀνέστη, πῶς εἰσῆλθεν αἰχμάλωτος εἰς Δαμασκὸν χωρὶς δεσμῶν δεδεμένος, καὶ περὶ προφητῶν καὶ νόμου διαλεχθεὶς, καὶ δεῖξας ὅτι καὶ ἐκεῖνος προσέειπεν ταῦτα ἅπαντα, εἶλε τὸν δικάζοντα, καὶ σχεδὸν ἔπεισε πρὸς ἑαυτὸν μεταστῆναι.

δ·. Τοιαῦτα γὰρ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί· ἐπειδὴν εἰς [165] κινδύνους ἐμπέσωσιν, οὐχ ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν κινδύνων σκοποῦσιν, ἀλλ' ὅπως τοὺς ἐμβολόντας θηρεύσαιεν, ἅπαντα πράττουσι· καθάπερ οὖν καὶ τότε ἐγένετο· εἰσῆλθεν ἀπολογησόμενος, καὶ τὸν δικαστὴν λαβὼν ἀπῆγε. Καὶ ταῦτα αὐτὸς ὁ δικαστὴς ἐμαρτύρησε λέγων· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι. Τοῦτο καὶ σήμερον γενέσθαι ἐχρῆν, καὶ τὸν ἀρχοντα τοῦτον θαυμάσαι ὡμὴν τὴν μεγαλοφυλίαν ε, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἡσυχίαν ἅπαντα, καὶ ἐκ τῆς καταστάσεως ὡμὴν διδασκαλίαν λαβόντα ἀπελθεῖν, θαυμάσαι τὸν σύλλογον, ἐκαινέσαι τὸ συνέδριον, μαθεῖν καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅσον τὸ μέσον Ἑλλήνων τε καὶ Χριστιανῶν. Ἄλλ', ὅπερ ἔλεγον, ἐπειδὴ αὐτὸν εἶλεν ὁ Παῦλος, καὶ ἐκεῖνος εἶπεν, Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι, ἀπεκρίνατο ὁ Παῦλος οὕτως· *Εὐξαίμην ἂν ἔγωγε, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, οὐ μόνον σὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου γενέσθαι Χριστιανούς* ἄνευ τῶν δεσμῶν τούτων. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; Ὅταν μὲν Ἐφεσίοις γράψῃς, λέγεις· *Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δεσμός ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατεῖσθαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε*· καὶ ὅταν πρὸς Τιμόθεον διαλέγῃ· *Ἐν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος*· καὶ ὅταν πρὸς Φιλήμονα πάλιν· *Παῦλος δεσμός* Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ὅταν Ἰουδαίοις συνδικάζῃ, λέγεις· *Ἔνεκα τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἄλλοις ταύτην περικείμεναι* καὶ Φιλιππησίοις γράφων ἔλεγε· *Ὅστε τοὺς κλειόμενος τῶν ἀδελφῶν, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾷ ἀφρόδως τὸν λόγον λαλεῖν*· πανταχοῦ τὴν ἄλλοις περιφέρει, πανταχοῦ τὰ δεσμὰ προβάλλει, καὶ καυχᾶται ἐπὶ τῷ πράγματι· εἰς δικαστήριον δὲ ἐλθὼν προέδωκε τὴν φιλοσοφίαν, ὅτε μάλιστα παρρησιάζεσθαι ἔδει, καὶ τῷ δικαστῇ λέγεις· *Εὐξαίμην ἂν σε γενέσθαι Χριστιανὸν* ἄνευ τῶν δεσμῶν τούτων· Καὶ μὴν εἰ καλὰ τὰ δεσμὰ, καὶ οὕτω καλὰ, ὥστε παρέχειν καὶ ἐτέροις θαρρῆναι εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας λόγον (σὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἐφθονεῖς εἰπὼν, ὅτι οἱ κλειόμενος τῶν ἀδελφῶν πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου τὸν λόγον ἐλάλουν ἀφρόδως), τίνας ἔνεκεν ἐπὶ τοῦ δικαστοῦ οὐκ ἐγκαλλυπίζῃ τῷ πράγματι, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ποιεῖς; Ἄρα οὐ δοκεῖ ζήτημα εἶναι τὸ λεγόμενον; Ἀλλὰ ταχέως ἐπάγω τὴν λύσιν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀγωνίας οὐδὲ δειλίας ὁ Παῦλος τοῦτο τοποίησεν, ἀλλ' ἀπὸ σοφίας πολλῆς· καὶ συνέσεως πνευματικῆς· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Πρὸς Ἑλλήνα διελέγετο καὶ ἀπιστον, καὶ οὐκ εἰδὸτα τὰ ἡμέτερα. Οὐκ ἐβούλετο τοῖνυν αὐτὸν ἀπὸ τῶν φορτικῶν ἀναγαγεῖν, ἀλλ'

^ε Quosdam supplevimus omnia apud Montf., qui habet tantum παρὰ τὴν ὑπόθεσιν. Ερπ.

^δ Alii et Sav. εἰς κινδύνον.

^ε Alii, inter quos Savill., καὶ τὸν ἀρχοντα τούτων εἰσελθόντα πρὸς ὑμᾶς αἰδουμένον τὴν μεγαλοφυλίαν.

^ζ Quidam φιλοσοφίας πολλῆς. Infra quidam alii ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον.

^α Alii ἐστὶ δειγμα, alii ἐστὶν ἐνδειγμα.

^β Alii βελύγμα.

dum. Cur tandem? Quoniam illa quidem Domini benignitatis sunt gratuita dona, hæc vero servi tolerantiae atque patientiae indicia; consuetudo autem amantibus est, illis magis affici quæ pro amatis patiantur, quam iis, quæ ab ipsis beneficia referunt. Non ita rex diademate gloriatur, ut ille vinculis delectabatur: et merito. Diadema nempe solum coronato capiti ornatum affert, catena vero et ornatum multo majorem, et tutelam. Corona sæpe regia caput se circumdatum prodidit, innumeros allexit insidiatores, atque in tyrannidis concupiscentiam invitavit; et in bellis hic ornatus est adeo periculosus, ut ipsum deponant et abscondant. In præliis nonnumquam reges habitum commutantes, ita manus cum certantibus conserunt: tanta ex corona oritur proditio. Catena vero nihil hujusmodi gerentibus affert, sed omne contrarium: cum pugna sit et acies contra demones, et adversarias potestates, præterdens ipsam qui ea circumdatus est, illorum repellit incursus. Et magistratum quidem externorum multi non tantum dum imperant, verum et cum excesserint magistratu, ipsius nomen circumferunt.

Vincula Pauli ubique prædicantur. — Ille exconsul, dicitur, ille ex præfectus; hic vero pro iis omnibus, *Paulus victus*, inquit, et admodum congruenter. Illi namque magistratus non penitus sunt animi virtutis demonstrationes: pecuniis enim sunt venales, et amicorum indigent assentationibus; hic autem ex vinculis magistratus est animi disciplinæ indicium, et ardentis in Christum desiderii signum maximum. Et illi quidem brevi refugiant, hic vero magistratus nullum habet successorem. Aspice namque quantum ab illo nunc usque temporis est, et splendidius hujus victi nomen redditum est: ac consules quidem omnes, quicumque superioribus fuere temporibus, silentio traditi sunt, et nec ipso quidem nomine vulgo sunt cogniti; hujus autem victi beati Pauli nomen multum quidem hic, multum autem in barbarorum regione multum apud Scythas et Indos, et si ad ipsos terrarum orbis terminos venias, hanc audies appellationem, et quocumque quispiam pervenerit, Paulum ubique in omnium ore circumferri no-cet. Et quid mirum, si in terra marique, quippe cum et in cælis multum Pauli nomen apud angelos, apud archangelos, et supernas virtutes, et harum regem Deum? Et qualia, inquit, erant illa vincula, quoniam tantum victo gloriæ tulerunt? nonne e ferro fabricata erant? E ferro quidem fabricata, sed multam habebant Spiritus gratiam efflorescentem: quoniam propter Christum ipsis circumdatus fuerat. O miraculum! servi victi sunt, Dominus crucifixus, et prædicatio quotidie crescit: et per quæ putabatur opera prohiberi, per hæc accensa est: et crux, et vincula, quæ esse videbantur abominatio, nunc salutis signa sunt facta, et quolibet auro ferrum illud nobis pretiosius erat, non propter naturam propriam, sed propter causam hanc et argumentum¹. Sed video quæstionem

hinc nobis quamdam orientem: et si diligenter attendatis, et quæstionem dicam, et solutionem apponam. Quid igitur tandem est quod quæritur? Ingressus aliquando hic Paulus ad Festum, et ipsum alloquens, ac purgans se de criminibus, quibus urgebatur a Judæis, et dicens, quomodo Jesum vidit, quomodo beatam vocem illam audivit, quomodo per execrationem ad lucem pervenit, quomodo cecidit et surrexit, quomodo ingressus est Damascum captivus absque vinculis compeditus, ac de prophetis deque lege loquens, et ostendens illos hæc omnia prædixisse, judicantem cepit, et fere ad seipsum transire persuasit.

4. Tales enim sanctorum sunt animæ: cum in pericula ceciderint, non quomodo periculis liberentur, considerant, sed quo persequentes lucrentur omnia faciunt: sicut et tunc factum est: se defensurus intravit, et capto iudice discessit. Et hæc ipse iudex testatus est, dicens: *In modico me persuades Christianum fieri* (Act. 26. 28). Hoc et hodie fieri decebat, et præfectum hunc vestram admirari magnanimitatem¹, philosophiam, perfectamque quietem, et ex ordine vestro disciplinam capere, et sic abire, concionem admirari, laudare concessum, et ex ipsis rebus discere, quantum inter gentiles et Christianos discriminis sit. Sed ut ad id redeam quod dicebam, postquam ipsum cepit Paulus, et ille dixit: *In modico me persuades Christianum fieri*, Paulus ita respondit: *Optarem utique ego et in modico et in multo, non solum te, sed etiam omnes audientes me fieri Christianos absque vinculis his* (Act. 26. 29). Quid dicis, o Paule? Ephesii nempe scribens, dicis: *Rogo igitur vos ego victus in Domino, digne ambulare vocatione qua vocati estis* (Ephes. 4. 1). Et ad Timotheum loquens, *In quo male patior usque ad vincula, tamquam malefactor* (2. Tim. 2. 9), et ad Philemonem rursum, *Paulus victus Jesu Christi* (Philem. 1): et cum Judæis disceptans, dicis: *Propter spem Israel hæc catena circumdatus sum* (Act. 28. 20). Et Philippensibus scribens dicebas: *Ita ut plures fratrum, freti vinculis meis, abundantius auderent intrepide verbum loqui* (Philipp. 1. 14). Ubique catenam circumfers, ubique vincula proponis, et hujusmodi gloriaris negotio; in iudicium autem veniens philosophiam prodidisti, cum maxime libere te gerere decebat, et iudici dicis: *Optarem utique te fieri Christianum absque vinculis his* (Act. 26. 29)? Nempe si bona vincula, et ita bona ut aliis quoque fiduciam ad sermonem pro religione præbeant (etenim hoc ipsum prius dixisti, *Multi fratrum freti vinculis meis verbum loquebantur intrepide*) (Philipp. 1. 14); quare coram iudice non hac re gloriaris, sed contrarium facis? Annon videtur esse quæstio quod dicitur? Sed celerrimam solutionem offero. Non enim anxietate vel timiditate Paulus hoc faciebat, sed ex sapientia multa et spirituali providentia: quo vero pacto, ego dicam. Gentilem alloquebatur et infidelem, nec nostra scientem. Notebat igitur ipsum per gravia inducere, sed quod dicebat:

¹ Montef. sic legit, omissis quibusdam: *Pretiosius erat propter hoc argumentum.*

¹ Savil. et alii, *illorum præfectum venientem ad vos venerari magnanimitatem.*

Factus sum carentibus lege, tamquam sine lege (1. Cor. 9. 21) : hoc et hic faciebat. Si vincula audierit, inquit, et tribulationes, statim refugiet, cum vinculorum virtutem non norit. Fiat prius fidelis et prædicationem gustet, et tunc ipse quoque ad hæc vincula curret. Audivi Dominum meum dicentem : *Nemo immittit commissuram panini rudis super vestimentum vetus, quoniam tollit plenitudinem ipsius et pejor fit scissura : neque mittunt vinum novum in utres veteres, quoniam dirumpuntur utres* (Matth. 9. 16. 17; Marc. 2. 21. 22; Luc. 5. 36. 37). Anima hujus est vestimentum vetus, et uter antiquus; non est renovatus fide, non Spiritus gratia recens redditus est, debilis adhuc est et terrenus, mundana sapit, et ad mundanam vanitatem stupet, gloriam amat præsentem. Si a primordiis statim audierit, quod factus Christianus, victus mox fiet, et catena circumdabitur, confusus et erubescens à prædicatione resiliat. Propterea dicit : *Absque vinculis his, non ipse vincula recusans, absit ! sed illius condescendens infirmitati, quoniam ipse sic illa diligit et amplectitur, ut ambitiosa mulier monilia sua.*

Non de patris miraculis, sed de ærumnis gloriatur Paulus.—Unde hoc manifestum? *Gaudeo in passionibus meis*, inquit, *et suppleo defectus tribulationum Christi in carne mea* (Col. 1. 24). Et iterum : *Quoniam vobis donatum est a Christo non tantum in ipsum credere, verum et pro ipso pati* (Philipp. 1. 29). Et iterum : *Non tantum autem, sed et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3). Si gaudet igitur et gloriatur, et id vocat donum gratuitum, certum quod propter hanc causam ad judicem loquens hæc dicebat : quoniam et alias rursus in necessitatem delapsus gloriandi, hoc ipsum demonstrat, dicens : *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, in necessitatibus, in contumeliis, in persecutionibus, in angustiis, ut inhabitet in me virtus Christi* (2. Cor. 12. 9. 10). Et iterum : *Si gloriari oportet, in infirmitate mea gloriabor* (2. Cor. 11. 30). Et alibi seipsum aliis comparans, et per comparisonem nobis excellentiam demonstrans, sic inquit : *Ministri Christi sunt, ut minus sapiens loquor, plus ego* (Ibid. v. 23). Et excessum demonstrare volens, non quod mortuos resuscitaverit, dæmonesve expulerit, neque mandaverit leprosos, aliudve quid hujusmodi fecerit, dixit : sed quid? Quod innumeras passus sit molestias : cum enim dixisset, *Plus ego*, intulit tentationum multitudinem : *In plagis supra modum, in moribus frequenter, in carceribus abundantius, a Judæis quinquies quadragenas una minus accepi, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus, ter naufragium feci, nocte ac die in profundo maris fui* (Ibid. v. 23-25) : et reliqua omnia. Sic ubique gloriatur in tribulationibus Paulus, et ea re mirum in modum sese ornat, ac jure merito. Nam hoc est quod maxime Christi virtutem demonstrat, quoniam per talia vicerunt apostoli, per vincula, tribulationes, flagella et extrema mala. Nam hæc duo Christus denuntiavit, tribulationem et remissionem, labores et coronas, sudores et retributiones, suavia et tristitia; sed tristitia quidem vitæ dedit præsentem, suavia vero in futurum distulit, pariter demonstrans

se homines non decipere, atque ipsum ærumnarum pondus ordine quodam minuere satagens. Qui decipit enim, suavia prius proponit, et mox infert tristitia. Quale est: plagarii puerulos sæpe parvos prædantes et furantes, non plagas et verbera, neque aliud hujusmodi pollicentur, sed placentas et bellaria, et alia talia quibus puerilis gaudere consuevit ætas, præterdunt, ut his illi allecti, et libertatem suam prodentes, in extremum periculum delabantur. Avium vero pisciumque venatores, ita quæ venantur alliciunt, consuetam capiendis et jucundam prius escam præbentes, et sic laqueum contingentes. Itaque decipientium maxime opus hoc est, prius suavia proponere, quo mox inferant tristitia; providentium autem et diligentium omnino contrarium. Patres itaque plagariis contrarium faciunt; cum ad ludum pueros literarium mittunt, pædagogos proponunt, flagella minantur, timorem incutunt : et cum priorem sic ætatem transegerint, tunc ipsis in habitu virili constitutis honores, potentiasque et delicias, et omnes divitias suas tradunt.

5. Sic Deus quoque fecit, non plagiariorum, sed patrum more qui curam gerunt : prius res adversas et tristes immisit tamquam pædagogis et præceptoribus præsentem tradens tribulationem, quo per hæc correcti et moderati, postquam tolerantiam omnem, omnemque disciplinam didicerimus, mox ad perfectam ætatem ducti, cælorum regnum hereditate consequamur : sed prius idoneos reddit ad dandam dispensationem divitiarum, et postmodum ipsas præbebit divitias. Nisi enim hoc fecisset, divitiarum erogatio non donum, sed ultio fuisset et pœna. Sicut enim puer insipiens et prodigus paternam suscipiens hereditatem, ab hac ipsa præcipitatur, prudentiam non habens pecuniarum dispensationi parem; si vero prudens sit, probus, temperans, et modestus in necessaria dispensans paterna bona, splendidior ita fit et illustrior : sic et in nobis est necesse evenire. Cum spirituales prudentiam acceperimus, cum in virum perfectum omnes, in ætatis mensuram pervenerimus, tunc nobis tradit omnia quæ pollicitus est; nunc vero tamquam pueros parvos docet cum exhortatione et consolatione. Nec hoc solum est emolumentum ex præmissis tribulationibus, verum et aliud illo non inferius. Qui enim prius erat in deliciis, mox post delicias ultionem expectans, neque presentibus fruitur deliciis propter futurarum molestiarum expectationem; qui vero prius erat in tristibus, deinde post hæc suavis potiturus, etiam præsentibus propter futurorum spem bonorum contemnit. Non igitur tutelæ tantum causa nostræ, verum et voluptatis et consolationis priora statuit esse molesta, ut futurorum spe relevati nullum præsentium capiamus sensum. Et hoc ipsum Paulus significans dicebat : *Momentanea levitas tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum pondus gloriæ nobis operatur, non considerantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur* (2. Cor. 4. 17. 18). Levem appellavit tribulationem, non propter propriam gravium naturam, sed propter futurorum expectationem bonorum. Sicut enim mercator non

ὡς περ ἔλεγεν, Ἐγενόμην τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐπραττεν. Ἀν ἀκούσῃ δεσμὰ, φησὶ, καὶ θλίψεις, εὐθέως ἀποπηδᾷ· οὐκ οἶδε τῶν δεσμῶν τὴν δύναμιν· γενέσθω πρότερον πιστὸς, γευσάσθω τοῦ κηρύγματος, καὶ τότε καὶ αὐτὸς ἐπιδραμεῖται τοῖς δεσμοῖς τούτοις. Ἦκουσα τοῦ δεσπότου μου λέγοντος, ὅτι οὐδεὶς ἐπιβάλλει ἐπὶ δόλῳ ἀρκούντος ἀγγέλου ἐπὶ ἡματίῳ παλαῶν, ἐπεὶ αἶρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, καὶ χεῖρον τὸ σχίσμα γίνεται· οὐδὲ βάλλουσιν ὄνον νέον εἰς ἀσκούς παλαιούς, ἐπεὶ ῥήγνυνται οἱ ἀσκοί. Ἡ ψυχὴ ἡ τοῦτο ἡματίον ἐστὶ παλαιόν, καὶ ἀσκὸς παλαιός· οὐκ ἀνεκείνηται τῇ πίστει, οὐκ ἀνεκείνηται τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι, ἀσθενὴς ἐστὶν ἐπὶ καὶ γήϊνος, [166] βιωτικὰ φρονεῖ, καὶ πρὸς τὴν κοσμικὴν φαντασίαν ἐπτόχεται, δόξης ἐρᾷ τῆς παρουσίας. Ἀν ἐκ προομιῶν εὐθέως ἀκούσῃ, ὅτι γεγόμενος Χριστιανὸς δεσμώτης εὐθέως γινέσθαι καὶ ἄλλοις περιχέεται, αἰσχυνομένη καὶ ἐρυθρίσας ἀποπηδᾷ τοῦ κηρύγματος· διὰ τοῦτο φησιν, Ἄνευ τῶν δεσμῶν τούτων, οὐκ αὐτὰ τὰ δεσμὰ παραιτούμενος, μὴ γένοιτο ἄλλῃ· ἐκείνου τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων, ἐπεὶ αὐτὸς οὕτως αὐτὸ φιλεῖ καὶ ἀσπάζεταιται, ὡς γυνὴ φιλόκοσμος τὰ χρυσία ἢ τὰ ἑαυτῆς.

Πόθεν τοῦτο ἔδον; Χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου, φησὶ, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου. Καὶ πάλιν· Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῦναι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. Καὶ πάλιν· Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ναυχόμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν. Εἰ τοίνυν χαίρει καὶ καυχᾶται, καὶ χάρισμα τὸ πρῶγμα καλεῖ, εὐδελόν ὅτι διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην πρὸς τὸν δικαστὴν ὁ διαλεγόμενος ταῦτα ἔλεγεν· ἐπεὶ καὶ εἰς ἀνάγκην ἀλλαχοῦ πάλιν ἐμπεσὼν τοῦ καυχῆσθαι, τοῦτο αὐτὸ ἐνδείκνυται λέγων· Ἦδιστα οὖν ναυχήσομαι, φησὶν, ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἐν ἀνάγκῃ, ἐν ὕδρεσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις, ἐν ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι. Καὶ ἀλλαχοῦ συγχρίνων ἑαυτὸν ἐτέροις, καὶ τὴν κατὰ σύγχρισιν ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐνδείκνυμενος, οὕτως οἷός φησι· Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι· παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. Καὶ δεῖξαι βουλόμενος τὴν ὑπεροχὴν, οὐχ ὅτι νεκροὺς ἀνέστησεν, οὐδ' ὅτι βαίμονας ἀπήλασεν, οὐδ' ὅτι λεπρούς ἐκαθάρισεν, οὐδ' ὅτι ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐποίησεν, εἶπεν, ἀλλὰ τί; Ὅτι τὰ μυρία ἔπαθε δεινὰ. Εἰπὼν γοῦν, ὅτι Ὑπὲρ ἐγώ, ἐπήγαγε τῶν πειρασμῶν τὸ πλῆθος οὕτως λέγων· Ἐν πληγαῖς ὑπερβαλόντως, ἐν θανάτοις πολλῶν, ἐν στυλακαῖς περισσotέρως· ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον, τρίς ἐρράβδισθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην· τρίς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ θυτῷ πεποίηκα, καὶ τὰ λοιπὰ ἅπαντα. Οὕτως πανταχοῦ καυχᾶται ἐν ταῖς θλίψεσιν ὁ Παῦλος, καὶ ἐγκαλλυπίζεται τῷ πράγματι μεθ' ὑπερβολῆς· καὶ μάλα εἰκότως. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ μάλιστα τὴν δύναμιν ἐνδείκνυται τοῦ Χριστοῦ, ὅτι διὰ τοιούτων ἐκράτησαν οἱ ἀπόστολοι, διὰ δεσμῶν καὶ θλίψεων καὶ μαστιγῶν καὶ τῶν ἐσχάτων κακῶν. Δύο γὰρ ταῦτα ὁ Χριστὸς ἐπηγγέλατο, θλίψιν καὶ ἀνέναντον, πόνους καὶ στεφάνους, ἰερῶτας καὶ ἀμοιβάς, χρηστὰ καὶ λυπηρὰ· ἀλλὰ τὰ μὲν λυπηρὰ κατὰ τὸν παρόντα βίον δέδωκε, τὰ δὲ χρηστὰ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα· ἐταμίευστο, ὅμοι τε δεικνύς, ὅτι οὐκ ἀπατᾷ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ αὐτὸ τῶν δεινῶν

τὸ φορτικὸν ὑποτιμνέσθαι τῇ τάξει βουλόμενος. Ὁ μὲν γὰρ ἀπατῶν τὰ χρηστὰ προτείνεται πρότερον, καὶ ὕστερον ἐπάγει τὰ λυπηρὰ. Οἷόν τι λέγω· Ἀνδραποδίσταί πολλαῖς παιδία μικρὰ συλῶντες καὶ κλέπτοντες, οὐ πληγὰς καὶ μάστιγας, οὐδ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ὑποχνοῦνται, ἀλλὰ πλακοῦντας καὶ τραγήματα καὶ ἑτέρα τοιαῦτα, οἷς ἡ παιδικὴ χαίρειν εἰσθεν ἡλικία, προτείνουσιν, ἵνα τοῦτοις ἐκεῖνα δελεασθέντες, καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀποδόμενα εἰς κίνδυνον ἐμπόσῃ τὸν ἐσχατον. [167] Καὶ ὀρνίθων δὲ καὶ ἰχθύων οἱ θηρεύονται· οὕτως τὸ θηρευόμενα δελεάζουσι, τὴν συνήθη τροφήν καὶ καθ' ἥδονην τοῖς ἀγρευομένοις οὕσαν πρότερον προτείνοντας, καὶ τὴν παγίδα ταύτην περιστέλλοντες. Ὅτε ἀπατῶντων μάλιστα τοῦτο ἔργον ἐστὶ, πρότερον τὰ χρηστὰ προτείνεσθαι, εἰτα ὕστερον ἐπάγειν τὰ λυπηρὰ, κηδομένων δὲ καὶ φροντισόντων τὸν αὐτὸν ἅπαν. Οἱ γοῦν πατέρες ἀπεναντίας τοῖς ἀνδραποδισταῖς ποιοῦσιν· ὅταν εἰς διδασκαλεῖον πέμπουσιν τὰ παιδία, παιδαγωγοὺς ἐπιστάτας, πληγὰς ἀπειλοῦσι, φόβον ἐπιτειγίζουσι, καὶ ἐπειδὴ τὴν προτέραν ἡλικίαν οὕτως ἀγάγῃ, τότε ἐν ἔξει γενομένοις αὐτοῖς τιμὰς καὶ θυμαστείας καὶ τρυφὴν καὶ τὸν αὐτῶν πλοῦτον ἅπαντα ἐγχειρίζουσιν.

ε'. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν, οὐ κατὰ τοὺς ἀνδραποδιστάς, ἀλλὰ κατὰ τοὺς πατέρας τοὺς κηδομένους· πρότερον εἰς τὰ λυπηρὰ ἐνέβαλε, καθάπερ παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους τῇ παρούσῃ θλίψει παραδίδους, ἵνα διὰ τούτων παιδευθέντες, σωφρονισθέντες, ὑπομονὴν ἁπάσιν ἐπιδειξάμενοι, φιλοσοφίαν ἁπάσαν μαθόντες, εἰτα ἐν ἔξει γενομένοις τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν· πρότερον ἐπιτηδεύουσιν κατεσκεύασαι πρὸς τὴν οἰκονομίαν τοῦ διδομένου πλοῦτου, καὶ τότε αὐτὸν ἐγχειρίζει τὸν πλοῦτον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐποίησεν, ἡ τοῦ πλοῦτου δόσις, οὐ δωρεὰ, ἀλλὰ κώλασις ἦν καὶ τιμωρία. Καθάπερ γὰρ παῖς ἀνόητος καὶ ἀσωτος τὸν πατρός κλήρον διαδεξάμενος ὑπ' αὐτοῦ τοῦτο κατακληρονομίζεται, φρονήσιν οὐκ ἔχων ἀρκοῦσαν πρὸς τὴν τῶν χρημάτων οἰκονομίαν· εἰ δὲ συνετὸς γένοιτο, καὶ ἐπιεικής, καὶ σώφρων, καὶ μέτριος, εἰς δέον οἰκονομῶν τὰ πατρῷα, λαμπρότερος ταύτῃ καὶ περὶ αὐτοῦ γίνεται· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν ἀνάγκη συμβαίνειν. Ἐπειδὴν σύνεστι πνευματικὴν δεξιόμεθα, ἐπειδὴν εἰς ἀνδρὰ τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας καταντήσωμεν οἱ πάντες, τότε ἡμῖν ἐγχειρίζει πάντα, ἅπερ ὑπέσχετο· νυνὶ δὲ καθάπερ παιδία μικρὰ παιδεύει μετὰ παρακλήσεως καὶ παραμυθίας. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ κέρδος ἀπὸ τοῦ τὰς θλίψεων προλαβεῖν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου. Ὁ μὲν γὰρ πρότερον τρυφῶν, εἰτα μετὰ τὴν τρυφὴν κώλασιν προσδοκῶν, οὐδὲ τῆς παρούσης τρυφῆς αἰσθάνεται, διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐπαγομένων δεινῶν· ὁ δὲ πρότερον ὢν ἐν λυπηροῖς, εἰτα μετὰ ταῦτα μέλλων ἀπολαύσεσθαι χρησίων, καὶ τῶν παρόντων ὑπεροχῇ δυσχερῶν, διὰ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων χρησίων. Οὐ τοίνυν ἀσφαλείας ἐνεκεν μόνον τῆς ἡμετέρας, ἀλλὰ καὶ ἥδονῆς καὶ παραμυθίας πρότερα ἔταξεν εἶναι τὰ δεινὰ, ἵνα ταῖς ἐλπίσι τῶν μελλόντων κουφίζόμενοι, μηδεμίαν τῶν παρόντων λάδωμεν αἰσθησιν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁ Παῦλος δεικνύς καὶ ἐμφαίνων, ἔλεγεν, Ἐν τῷ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης καταργησεται ἡμῖν, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Ἐλαφρὰν τὴν θλίψιν ἐκάλεσεν, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν τῶν δεινῶν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προσδοκίαν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Καθάπερ γὰρ ὁ

^a Sic Savil. rectius quam vulg. χρύσεια. Edit.

^b Savil. τὸν Φύστον.

^c In aliis aἰῶνα deest.

^d Quatuor mss. οἱ θηραταί.

ἐμπορος οὐκ αἰσθάνεται τῆς κατὰ τὴν ναυτιλίαν τλαι-
πωρίας, τῇ τῶν φορτίων ἐλπίδι κουφισόμενος, καὶ ὁ
πυκτεῶν γενναίως φέρει τὰ τραύματα τῆς κεφαλῆς,
πρὸς τὸν στέφανον ἀποβλέπων [168] οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς
πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀτενίζοντες
ἀγαθὰ, ὅσα ἂν ἐπιφέρηται θεινὰ, πάντα γενναίως ὀσο-
μεν τῇ χρηστέῃ τῶν μελλόντων ἐλπίδι νευρούμενοι. Ταύ-
την τοίνυν λαβόντες τὴν ῥῆσιν ἀπέλωμεν· εἰ γὰρ καὶ
ψυχὴ καὶ βραχεία, ἀλλὰ πολλὴν ἔχει φιλοσοφίας διδασκα-
λίαν. Ὁ ἐν ὁδῷ καὶ θλίψει, ἀρκοῦσαν ἔχει παράκλη-
σιν· ὁ ἐν τρυφῇ καὶ πολυτελείᾳ, μέγαν σωφρονισμόν.
Ὅταν γὰρ ἐπὶ τῆς τραπέζης καταλείμενος ἀναμνησθῇ
τῆς ῥήσεως ταύτης, ἀποπηδήσεις ταχέως τῆς μέθης καὶ
τῆς ἀδωφαιτίας, μαθὼν διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὅτι ἐν-
αγωνίους ἡμᾶς εἶναι χρή· καὶ πρὸς ταῦτα ἐρεῖ· Παῦλος
ἐν δεσμοῖς καὶ δεσμοτηρίοις, ἐγὼ δὲ ἐν μέθῃ καὶ πολυ-
τελεῖ τραπέζῃ· καὶ ποίας τεύχομαι συγγνώμης; Τοῦτο
καὶ γυναιξὶν ἐπιτρεῖται τὸ ῥῆμα· αἱ γὰρ φιλόκομοι καὶ
πολυτελεῖς, καὶ χρυσὸν ἑαυτὰς καταδεσμοῦ-
σαι, τῆς ἀλύσεως ταύτης ἀναμνησθεῖσαι, μισήσουσιν, εὖ
οἶδ' ἐτι, καὶ βδελύσσονται τὸν κόσμον ἐκείνον, καὶ πρὸς
ταῦτα δραμόνται τὰ δεσμά. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ πολλῶν
κακῶν αἰτία γέγονε πολλάκις, καὶ μυρίους πολέμους εἰς
τὴν οἰκίαν συνήγαγε^β, καὶ φθόνους καὶ βασκαρίας καὶ
μίσους ἔτεκε· ταῦτα δὲ τῆς οἰκουμένης τὰς ἀμαρτίας
ἔλυσαι, καὶ δαίμονας ἐφόβησε, καὶ διάβολον ἐφυγάδευσεν.
Μετὰ τούτων ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ διατρίβων τὸν δεσμοφύ-
λακα ἐπέισε, μετὰ τούτων τὸν Ἀγρίππαν ἐπισπάσαστο^ε,
μετὰ τούτων πολλοὺς μαθητὰς κατεσκέυασεν ὁ Παῦλος.
Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· Ἐν ᾧ κακοπαθὼ μέχρι δεσμῶν,
ὡς κακοῦργος, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται.
Καθάπερ γὰρ ἀκτίνα δῆσαι οὐ δυνατόν οὐδὲ συγκλείσαι
ἐν οἰκίᾳ, οὕτως οὐδὲ τοῦ κηρύγματος τὸν λόγον. Καὶ
πολλῶ πλέον ὁ διδάσκαλος ἐδέετο, καὶ ὁ λόγος ἐπέτετο·
ἐκείνος τὸ δεσμοτηρίον φυκεῖ, καὶ ἡ διδασκαλία πτερω-
θεῖσα πανταχόσε τῆς οἰκουμένης ἔτρεχε.

ζ'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες μὴ προκαταπίπτωμεν ἐπὶ τοῖς
δεινοῖς, ἀλλὰ μᾶλλον τότε δυνατώτεροι γινώμεθα, τότε
ἰσχυρότεροι· Ἡ γὰρ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται.
Μὴ ἀλγόμεν ἐπὶ ταῖς ἐπαγομέναις συμφοραῖς, ἀλλ' ἐν
ἡπασιν εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ. Δευτέραν ἐβδομάδα τῆς
νηστείας παρήλθομεν, ἀλλὰ μὴ τοῦτο σκοπῶμεν· οὐ γὰρ
τοῦτό ἐστι παρελθεῖν νηστείαν, ἂν τὸν χρόνον παρέλ-
θωμεν. Τοῦτο λογισώμεθα, εἰ σπουδαιότεροι γεγόναμεν,
εἰ διαρθρωσάμεν τι τῶν ἡμετέρων ἐλαττωμάτων, εἰ τὰ
ἀμαρτήματα ἀπενιψάμεθα. Ἔθος ἅπασιν ἐρωτᾷν κατὰ
τὴν Τεσσαρακοστὴν, πῶς ἐκαστος ἐβδομάδας ἐνήστευσε·
καὶ ἔστιν ἀκοῦσαι λεγόντων τῶν μὲν, ὅτι δύο, τῶν δὲ,
ὅτι τρεῖς, τῶν δὲ, ὅτι πάσας ἐνήστευσαν τὰς ἐβδομάδας.
Καί τι τὸ κέρδος, ἂν ἔρημοι κατορθωμάτων παρέλθω-
μεν τὴν νηστείαν; Ἐὰν ἕτερος λέγῃ, ὅτι Πᾶσαν ἐνή-
στευσα τὴν τεσσαρακοστὴν, οὐ εἰπέ, ὅτι Ἐχθρὸν εἶχον,
καὶ κατηλλάγην· ἔθος εἶχον κακηγορεῖν, καὶ ἐπαυσάμην·
ἔθος εἶχον θμύναι, καὶ ἔλυσα τὸ πονηρὸν ἔθος. Οὐδὲν
ὑφελος τοῖς ἐμπορίοις, ἂν πολλὴ [169] μῆκος πελάγους
παρὰδράμωσιν, ἀλλ' ἂν μετὰ φορτίων πλέωσι καὶ πολ-
λῆς τῆς ἐμπορίας· οὐδὲν ὑφελος τῆς νηστείας ἡμῖν, ἂν
παρέλθωμεν αὐτὴν ἀπλῶς καὶ εἰκῇ καὶ μάτῃ. Ἄν τὴν
τῶν βρωμάτων νηστεύωμεν νηστείαν, παρελθουσὼν τῶν
τεσσαράκοντα ἡμερῶν παρέρχεται καὶ ἡ νηστεία· ἂν

δὲ ἀμαρτημάτων ἀπεχώμεθα, καὶ τῆς νηστείας παρελ-
θούσης ταύτης, ἐκείνῃ πάλιν μένει, καὶ διηνεχῆς ἔσται
ἐντεῦθεν ἡμῖν ἡ ὠφέλεια, καὶ πρὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐ-
ρανῶν οὐ μικρὰς ἡμῖν ἐνταῦθα ἀποδώσει τὰς ἀμοιβὰς·
ὥσπερ γὰρ ὁ ζῶν ἐν πονηρίᾳ, καὶ πρὸ τῆς γέννης κο-
λάζεται τῷ συνεδῶτι κεντούμενος· οὕτως ὁ πλουτῶν ἐν
κατορθώμασι, καὶ πρὸ τῆς βασιλείας χαρὰς μεγίστης
ἀπολαύσεται, χρησταῖς ἐντρεφόμενος ἐλπίσι. Διὰ τοῦτο
ὁ Χριστὸς φησὶ· Πάλιν θύομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεσθε,
καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς λαμβάνει. Βραχὺ τὸ ῥῆ-
μα, ἀλλὰ πολλὴν ἔχει παραμυθίαν. Τί ποτ' οὖν ἐστι,
τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς λαμβάνει; Χρήματα ἂν ἔχης,
πολλοὶ δύνανται σοὺ τὴν χαρὰν τὴν ἀπὸ τοῦ πλούτου
λαβεῖν, καὶ κλέπτῃς διορύττων τοίχον, καὶ οἰκέτης ἀφαι-
ρούμενος τὰ ἐμπιστευόμενα, καὶ βασιλεὺς δημεύων, καὶ
βάσκανος ἀνθρωπος ἐπηρεάζων. Δυναστείαν ἂν ἔχης,
πολλοὶ δύνανται σοὺ λαβεῖν τὴν ἀπὸ ταύτης χαρὰν· ὅταν
γὰρ παραλυθῇ τὰ τῆς ἀρχῆς, παραλυθῇ καὶ^δ καὶ τὰ
τῆς ἡδονῆς· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀρχῇ πολλὰ συμπίπτουσι
πράγματα, δυσκολίαν ἔχοντα καὶ φροντίδας, ὑποτέμνε-
ται σοὺ τὴν εὐθυμίαν. Ἰσχυὸν σώματος ἂν ἔχης, νόστος
ἐπελθούσα κατέλυσεν τὴν ἀπὸ ταύτης χαρὰν· κállος ἂν
ἔχης καὶ ὤραν, γῆρας ἐπελθὼν ἐμάρανε καὶ ἀφελίετο
τὴν χαρὰν· τραπέζης ἂν ἀπολαύσης πολυτελοῦς, ἐσπέρας
καταλαβούσης, κατελύθη καὶ ἡ τῆς εὐχίας χαρὰ·
ἐκαστον γὰρ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων εὐεπηρεάστον
ἐστι, καὶ μόνιμον ἡμῖν οὐκ ἰσχύει παρασχεῖν τὴν ἡδονήν·
ἡ δὲ εὐσέβεια καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν ἀρετὴ τοῦναντίον ἅπαν.
Ἐλεημοσύνην ἂν ποιῇς, οὐδεὶς ἀφελείν δύναται τὸ
κατόρθωμα, καὶ στρατόπεδα, ἂν βασιλεῖς, καὶ μυρίοι
συκοφάνται, καὶ ἐπίβουλοι· πάντοθεν ἐπιθῶνται, τὸ εἰς
τὸν οὐρανὸν ἀποτεθὲν κτήμα ἀφελέσθαι οὐ δύνανται· ἀλλὰ
μένει διηνεχῆς ἡ χαρὰ. Ἐσκόρπισε γὰρ, φησὶν, ἔδωκε
τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶ-
να· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐν γὰρ τοῖς τῶν οὐρανῶν ἀπό-
κειται ταμείοις, ὅπου οὐ κλέπτῃς διορύττει, οὐ ληστῆς
λαμβάνει, οὐ σὺς κατεσθίει. Εὐχὰς ἂν εὐξῇ συνεχεῖς
καὶ ἔκτενεῖς, τὸν καρπὸν τὸν ἀπὸ τούτων οὐδεὶς συλῆσαι
δυνήσεται· καὶ γὰρ οὗτος ὁ καρπὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐρ-
ρίζεται, πάσης ἐπηρείας ἀπηλλαγμένος, καὶ μένων
ἀχείρωτος. Ἐὰν κακῶς παθὼν εὐεργετήσῃ, ἂν κακῶς
ἀκούσας φιλοσοφήσῃ, ἂν λοιδορηθεὶς εὐλόγησῃ, ταῦτα
τὰ κατόρθωματα μένει διηνεχῶς, καὶ τὴν ἐκ τούτων
χαρὰν οὐδεὶς λαμβάνει· ἀλλ' ὁσάκις ἂν αὐτῶν ὑπομνη-
σθῇ^ε. χαίρεις καὶ εὐφραίνῃ, καὶ πολλὴν καρποῦσαι
τὴν ἡδονήν. Οὕτω δὲ καὶ τὸ φεύγειν ὄρκον ἂν κατορ-
θώσωμεν, καὶ πείσωμεν τὴν γλῶτταν τὴν ἡμετέραν
ἀπέχεσθαι τῆς ὀλεθρίου συνθηκῆς ταύτης, τὸ μὲν κα-
τόρθωμα ἔσται ἐν βραχεῖ καιρῷ, ἡ δὲ εὐφροσύνη τοῦ
κατορθώματος διηνεχῶς καὶ ἀδιαιρέτως. Λοιπὸν ὑμᾶς·
καὶ ἐτέρων διδασκάλους [170] εἰναί, καὶ καθηγητὰς,
καὶ φίλους τοὺς πλησίον, καὶ τοὺς οἰκέτας δὲ τοὺς συν-
δούλους, καὶ νέους τοὺς ὁμηλικίας λαμβάνειν καὶ παι-
δεύειν καὶ ἐνάγειν. Ἄρα εἰ τίς σοι χρύσινον ἓνα καθ'
ἐκαστον διορθούμενον ἄνθρωπον ἐπηγγέλατο, οὐ πάσαν
ἂν ἐποιήσω σπουδὴν, καὶ διημέρευες προσεδρεύων, πεί-
θων, παρακαλῶν; Νῦν δὲ οὐχ ἓνα χρύσινον, οὐδὲ δέκα,
οὐδὲ εἰκοσι, καὶ ἑκατὸν, καὶ χίλους, οὐδὲ γῆν ὀλόκληρον
ὑπισχενέται σοὶ τῶν πόνων τούτων ἀμοιβὴν ὁ Θεός· ἀλλ'

^α Αἱ καὶ χρυσίον.^β Αἱ εἰσήγαγε.^ε Quidam mss. τὸν Φῶτον ἐπισπάσαστο, male.^δ Αἱ παραλύεται καί.^ε Αἱ ἂν τούτων ἀναμνησθῇ. Paulo post iidem καρποῦσαι τὴν εὐφροσύνην.

sensit navigationis laborem, lucrorum spe relevatus et pugil generose fert capitis vulnera, coronam respiciens : ita profecto nos quoque in cælum et cælestia intendentes bona, quæcumque inferantur gravia, generose cuncta feremus, bona futurorum spe roborati. Hac itaque accepta sententia abeamus : quamvis namque simplex et brevis sit, multam tamen habet philosophiæ doctrinam. Qui in dolore et tribulatione est, idoneam habet consolationem, qui in deliciis et luxuria, magnam moderationis exhortationem. Cum enim ad mensam discumbens, sententiæ hujus memineris, statim ab ebrietate crapulaque resilies, discedens ex hac sententia, quod anxios nos esse conveniat, et intra te ipsum dices : Paulus in vinculis et carceribus, ego vero in ebrietate et lauta mensa : et quam assequar veniam? Hoc et in mulieribus opportunitum dictum. Ambitiøsæ enim et sumptuosæ, et auro undique se circumligantes catenæ hujus reminscentes odio habebunt, ut existimo, et abominabuntur ornatum illum, et ad hæc vincula current. Illa namque ornamenta multorum causæ malorum fuerunt, et innumera bella intra domum contraxerunt, et livores pepererunt et invidiæ et odium ; hæc vero peccata mundi solverunt, et terruerunt dæmonas, et diabolus fugaverunt. Dum his in carcere degens custodi persuasit, cum his Agrippam attraxit, cum his multos Paulus discipulos acquisivit, propterea dicebat : *In quo male patior usque ad vincula, tanquam malefactor, sed Dei verbum non est vincitum* (2. Tim. 2, 9). Sicut enim radium vincire possibile non est, nec domi concludere : sic neque prædicationis verbum. Et quod multo amplius est, doctor vincitus erat, et verbum volabat : ille carcerem habitabat ; et doctrina alata passim in orbe terrarum currebat.

6. *Moralis exhortatio ad emendationem.* — Hæc igitur scientes, ne succumbamus in rebus adversis, sed potius tunc potentiores efficiamur, tunc fortiores : *Tribulatio enim patientiam operatur* (Rom. 5. 3). Ne doleamus in calamitatibus quæ inferuntur, sed in omnibus Deo gratias agamus. Secundam jejunii septimanam expeditimus, sed non hoc consideremus : non enim hoc est expeditisse jejunium, si tempus præterierimus, sed si transegerimus cum recte factis. Hoc nobiscum reputemus, si studiosiores facti sumus, si defectum aliquem nostrum correximus, si abluimus crimina. Consuetudinem omnes habent per quadragesimam interrogandi, quot quisque septimanas quadragesimæ jejunavit : et dicentes audire licet, hos quidem quod duas, hos vero quod tres, illos autem quod omnes jejunaverint septimanas. Et quod lucrum, si recte factis carentes, jejunium transegerimus? Si alius dicat, Totam jejunavi Quadragesimam, tu dic, Inimicum habebam, et conciliatus sum : habebam detrahendi consuetudinem, et destitui jurandi tenebar usu, et mos improbus mihi correctus est. Nulla mercatoribus utilitas, si magnam maris longitudinem percurrerint, sed si cum rerum copia et multo mercimonio navigaverint : nulla jejunii nobis utilitas, si infru-

¹ Alii, in domum induxerunt.

ctuose ipsum tempus et temere prætereamus. Si ciborum jejunium jejunemus, præteritis quadraginta diebus præterit et jejunium ; si vero peccatis abstinemus, et transactio jejunio illud remanet, et continua erit hinc nobis utilitas, atque ante regnum cælorum non parvas nobis hic reddet retributiones. Sicut enim qui in nequitia vivit, et ante gehennam punitur, conscientia stimulatus : sic qui meritis abundat et ante regnum magna fructur lætitia, se bona spe pascens. Idcirco Christus inquit : *Iterum videbo vos, et gaudebitis, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis* (Joan. 16. 22). Breve verbum, sed multam habet consolationem. Quidnam tandem est, *Nemo gaudium vestrum tolles?* Pecunias si habeas, multi tuum ex divitiis gaudium auferre possunt, et fur parietem perfodiens, et credita subripiens servus, et Imperator in fiscum redigens, et invidus homo calumnians. Si potentiam habeas, multi possunt tuum ex hoc gaudium tollere. Cum enim principatus finierit, voluptas quoque finiet : quin et in ipso principatu multæ res accidentes, difficultates habentes et curas, lætitiā tuam diminuunt. Si corporis robor habeas, morbus superveniens dissolvit inde ortam lætitiā : si pulchritudinem habeas et speciem, senectus superveniens tabefecit, et gaudium abstulit : si mensa fruaris lauta, vespere occupante soluta est convivii lætitia. Rerum enim qualibet mundanarum infestari facile potest, nec stabilem nobis voluptatem affert, pietas autem et animi virtus contra. Eleemosynam si feceris, meritum auferre potest nemo : sive exercitus, sive reges, sive infiniti calumniatores et insidiatores instant undique, in cælis repositam possessionem auferre non possunt, sed perennæ permanet gaudium. *Dispersit enim, inquit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum* (Psal. 111. 9). Nec immerito : in cælorum enim cellariis reposita sunt, ubi fur non perfodit, latro non tollit, tinea non consumit (Matth. 6. 20). Si preces fuderis continuas et intentas, earum fructum auferre poterit nemo : hic etenim fructus in cælo radicatus est, ab omni calumnia liber, et permanens inexpugnabilis. Si male passus benefeceris, si maledictis lacessitus patienter tuleris, si conviciis affectus benedixeris : hæc merita perpetuo manent, et ortam ex his lætitiā auferet nemo, sed quotiescumque ipsorum recordatus fueris, gaudes et letaris et multa frueris voluptate. Sic profecto et fugere juramentum si prævaleamus, et ab hac consuetudine perniciose abstinere lingue nostræ studeamus, meriti quidem labor brevi absolvetur, lætitia vero meriti jugiter erit et indesinenter. Cæterum vos et aliorum præceptores esse oportet et duces, et amicos proximi, servos autem conservi, et juvenes cœvos suscipere, instituere et inducere debent. Nonne si quis tibi aureum unum pro singulis hominibus correctis promississet, omne studium adhibuisses, et assiduus adstitisses persuadens et exhortans? Nunc vero non aureum unum, neque decem, neque viginti, vel centum, vel mille, neque totam Deus terram tibi pollicetur in horum laborum retributionem, sed quod omne toto majus est, hoc tibi præbet, cælorum regnum :

nec hoc solum, verum et aliud præter hoc. Quale vero hoc? *Qui educit pretiosum a vili, sicut os meum erit* (Jer. 15. 19), inquit. Quid huic posset esse par ad honoris et securitatis rationem? Quæ vero nobis excusatio et venia post tantam promissionem proximorum salutem negligentibus esse valeat? Tu vero si cæcū quidem in voraginem decidentem videris, manum porrigis, et indignum esse putas, pereuntem despicere; videns autem quotidie omnes præcipitari fratres in improbi juramentorum consuetudinem, nec verbum audes proferre? Sed dixisti semel, et non audivit: dic igitur bis et ter, et toties, donec persuaseris. Nobis quotidie loquitur Deus, et non audimus, nec alloqui desistit: hanc tu quoque curam imitare circa proximum. Propterea conjuncti inter nos sumus, et

urbes habitamus et in ecclesiis congregamur, ut alter alterius onera portemus, ut alter alterius peccata corrigamus. Et sicut multi eandem officinam habitantes homines differenter quidem negotiantur, omnia vero in commune reponunt: sic profecto et nos agamus. Quæcumque bona quisque conferre potest proximo, ne pigeat eum, neque differat; sed fiat negotiatio quædam, et talis collatio spiritualis, ut in commune omnia deponentes, et multas adepti divitias, et magnum consequuti thesaurum, communiter omnes regnum assequamur cælorum, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, simul et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN MAGISTRATUS AB IMPERATORE THEODOSIO MISSOS, ELLEBICHUM MAGISTRUM MILITUM, ET CÆSARIUM MAGISTRUM (a), AD PRÆVARICATORUM INQUISITIONEM PROPTER STATUARUM SUBVERSIONEM.

BOMILIA XVII.

3. Opportune omnes hodie simul concinuimus, *Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus* (Psal. 71. 18). Etenim miranda et opinionem excellentia facta sunt negotia: urbem totam et populum tantum jam submergendum, et sub undas agendum et perdendum funditus statim, uno temporis momento ab omni naufragio liberavit. Gratias igitur agamus, non tantum quoniam tempestatem sedavit, sed etiam quoniam ipsam fieri permisit: non tantum quoniam naufragio nos liberavit, sed etiam quod in tantam nos angustiam cadere permisit, et extremum periculum nobis imminere. Sic et Paulus in omnibus jussit gratias agere. Cum vero dicit: *In omnibus gratias agile* (1. Thess. 5. 18): hoc significat, non tantum in gravium solutione, verum et in gravium tempore: nam *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (Rom. 8. 28). Gratias ipsi agamus propter tentationum absolutionem, et harum nunquam obliviscamur: orationibus vacemus, supplicationibus continuis, pietati multæ. Cum a principio gravis horum malorum pyra fuerit accensa, dicebam non esse doctrinæ tempus, sed orationum: hoc profecto et nunc postquam extincta est^a dico, nunc magis tempus orationum esse, quam prius: nunc maxime lacrymarum tempus et compunctionis et animæ anxietatis multique studii et cautelæ. Tunc nempe ipsa tribulationum natura vel invitos nos corripiebat et modestos faciebat, et ad majorem agebat reverentiam; nunc autem, ablato freno et nube præterita, timendum ne ad torporem declinemus, ne cognovis reddamur rursus ex remissione, ne de nobis quoque quispiam dicat: *Cum occideret eos, tunc*

quærebant eum, et revertebantur, et diluculo veniebant ad Deum (Psal. 77. 34). Ideo Moses Judeos admonerat dicens: *Postquam comederis et biberis, et fueris repletus, recordare Domini Dei tui* (Deut. 6. 12. 13). Nunc sincerum propositum vestrum videbitur, si in eadem manseritis pietate: tunc quippe multi timori et malorum illationi studium vestrum attribuebant nunc vero purum erit meritum vestrum, si in eodem studio permaneat. Quoniam et puerulus si dum ab aliquo agitur pædago terribili, cum modestia vivit et mansuetudine, nihil est mirandum, sed pædago timori pueri modestiam attribuunt omnes; cum vero deposita necessitate ille in eadem manserit honestate, tunc et quam habuit in priore ætate modestiam, ipsi omnes adscribunt. Hoc et nos utique faciamus, in eadem manentes reverentia, ut et prioris studii laudem multam a Deo capiamus. Innumera expectavimus mala, omnium substantias direptum iri, habitacula cum habitantibus comburenda, civitatem medio tollendam ex orbe, et ipsius reliquias omnes perituras, aratrum ipsius terram suscepturam; sed ecce hæc omnia intra expectationem tantum steterunt, et in opus non processerunt. Nec hoc solum est mirandum, quod tantum periculi Deus abstulit, sed etiam quoniam magnis nos affecit beneficiis, et civitatem nostram ornavit, nosque per hanc tentationem et calamitatem probatiores effecit. Quo vero pacto, ego dicam.

Monachi ex montibus Antiochiam descendunt, ut civitati veniam impetrent. — Nam quando ab Imperatore missi ad commissorum inquisitionem tremendum illud constituere iudicium, omnesque ad scelorum poenas vocabant et varia mortis omnibus erat expectatio, tunc vertices montium habitantes monachi, propriam exhibuere philosophiam. Namque tot annis in cavernis suis conclusi, nemine advocante, suadente nemine, postquam nubem tantam civitatem circumstantem viderunt, tabernacula speluncasque suas derelinquentes, undique confluerunt, velut angeli quidam de cælo

^a Apud Sav. legitur, *tentationum*, pro, *gravium*.

(a) Brix. omittit nomen Cæsarii magistri quod addimus e Græcis Codd. quibus adstipulatur Theodoret. Magistrum autem officiorum hunc fuisse intellige qui et absolute magister appellatur, licet alii essent Magistri scriniorum, epistoliarum et libellorum Cæcorum. Ad Magistrum officiorum discrimina palatii pertinebat, et officii, id est, ministerii præerat.

δ τοῦ κόσμου παντὸς μεῖζόν ἐστι, τοῦτο σοὶ δίδωσι, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔκτερον πρὸς τοῦτο. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὁ ἐξάτωρ *τίμιον* ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου δοται, φησί· εἰ τούτου γένοιτ' ἂν ἴσον εἰς τιμῆς λόγον καὶ ἀσφαλείας; Ποῖα δ' ἡμῖν ἀπολογία καὶ συγγνώμη μετὰ τὴν τοσαύτην ὑπόσχεσιν τῆς τῶν πλησίων ἀμελοῦσι σωτηρίας; Σὺ δ' ἂν μὲν εἰς βάραθρον ἰδῇς καταπίπτοντα τυφλὸν, χεῖρα ὀρέγεις, καὶ νομίζεις ἀνάξιον εἶναι τὸ περιδεῖν ἀπολλύμενον· ὁρῶν δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν κατακρημνιζομένους πάντας τοὺς ἀδελφοὺς εἰς τὴν πονηρὰν τῶν ὅρκων συνήθειαν, οὐδὲ ἄ ῥημα προέσθαι τομῆς; Ἄλλ' εἰπας ἀπαξ, καὶ οὐκ ἤκουσεν· οὐκοῦν εἰπὲ καὶ δις, καὶ τρίς, καὶ τοσαυτάκις, ἕως ἂν πείσῃς. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὁ Θεὸς ἡμῖν διαλέγεται, καὶ οὐκ ἀκούομεν, καὶ οὐκ ἀφίσταται διελεγόμενος· ταύτην καὶ σὺ μέμνηται τὴν κηδεμονίαν

* Alii οὐδὲ δέκα χρυσοῦς, οὐδέ.

περὶ τὸν πλησίον. Διὰ τοῦτο μετ' ἀλλήλων ἐσμεν, καὶ πόλεις οἰκοῦμεν, καὶ ἐν ἐκκλησίαις συναγόμεθα, ἵνα τὰ ἀλλήλων βάρη βαστάζωμεν, ἵνα τὰ ἀλλήλων ἀμαρτήματα διορθώμεθα. Καὶ καθάπερ ἐργαστήριον ἐν οἰκούντες ἀνθρωποὶ διαφόρως μὲν ἐμπορεύονται, πάντα δὲ εἰς τὸ κοινὸν ἀποτίθενται· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν. Ἄπερ ἂν ἕκαστος ἀγαθὰ δύναται εἰσφέρειν τῷ πλησίον, μὴ ὀκνεῖτω, μηδὲ ἀναδυσθεῖω, ἀλλὰ γινέσθω πραγματεία τις καὶ ἀντίδοσις τοιαύτη· πνευματικῇ, ἵνα εἰς τὸ κοινὸν ἅπαντα καταθέμενοι, καὶ πολὺν κτησάμενοι πλοῦτον, καὶ μέγαν ποιήσαντες τὸν θησαυρὸν, κοινῇ πάντες τύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Alii ἀντίδοσις αὐτῇ.

Εἰς τοὺς ἀρχοντας τοὺς παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου ἀποσταλέντας, Ἑλλέδχοι στρατηλάειν καὶ Καισάριον μάγιστρον, εἰς τὴν τῶν πεπλημμεληκότων ἐξέτασιν διὰ τὴν τῶν ἀνδριάντων καταστροφὴν.

Ὁμιλία ιζ'.

α'. Εἰς καιρὸν ὑπεψήλαμεν ἅπαντες κοινῇ τήμερον· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος*. Καὶ γὰρ θαυμαστά καὶ παράδοξα γέγονε πράγματα· πόλιν ὁλόκληρον καὶ ἄνθρωπον τοσοῦτον καταποντίζεσθαι μέλλοντα καὶ ὑποδρόχιον γίνεσθαι [171] καὶ ἀπολλύεσθαι τέλειον ἄνθρωπον, ἐν μιᾷ καιροῦ βοῇ τῆς ναυαγίας ἀπάσης ἀπῆλλαξεν. Εὐχαριστήσωμεν τοίνυν, μὴ μόνον, ὅτι τὸν χειμῶνα ἔλυσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ γενέσθαι αὐτὸν συνεχώρησε· μὴ μόνον ὅτι τῆς ναυαγίας ἡμᾶς ἀπῆλλαξεν, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς τοσαύτην ἀγωνίαν καταπεσεῖν ἀφῆκε, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμῖν ἐπικραμασθῆναι κίνδυνον. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσεν ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν. Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε*, τοῦτο λέγει, μὴ μόνον ἐν τῇ λύσει τῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν δεινῶν. Τοῖς γὰρ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ διὰ τὴν λύσιν τῶν πειρασμῶν, καὶ μὴ ἐπιλαθώμεθα τούτων ποτὲ εὐχαῖς προσέχωμεν, ἱκετηρίαις συνεχέσιν, εὐλαβείᾳ πολλῇ. Ὅτε παρὰ τὴν ἀρχὴν ἡ χαλεπὴ τῶν κακῶν τούτων ἀνήφθη πυρὰ, ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἔστι καιρὸς διδασκαλίας, ἀλλὰ καιρὸς εὐχῶν· τοῦτο δὲ καὶ νῦν, ἐπειδὴ ἐσέσθη, λέγω, ὅτι νῦν μάλιστα καιρὸς εὐχῶν ἢ πρότερον, νῦν μάλιστα καιρὸς δακρύων καὶ κατανύξεως καὶ ψυχῆς πεπονημένης καὶ πολλῆς σπουδῆς καὶ πολλῆς ἀσφαλείας. Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ τῶν θλίψεων ἡ φύσις ἀσφαλῆς ἡμᾶς συνέσπελλε καὶ σωφρονεῖν παρεσκεύαζε, καὶ πρὸς πλείονα ἤγαγεν εὐλάβειαν· νῦν δὲ ἀφαιρεθέντος τοῦ χαλινοῦ, καὶ τοῦ νέφους παρελθόντος, θέος, μὴ πρὸς βῆρυθμιν ἀποκλίνωμεν, μὴ χουνότεροι γενώμεθα πάλιν ὑπὸ τῆς ἀνέσεως, μὴ καὶ περὶ ἡμῶν εἴπῃ τις· *Ὅτε ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, τότε ἐξεζήτουν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεψον, καὶ ὠρθίζον πρὸς τὸν Θεόν*. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσῆς Ἰουδαίους παρήγει λέγων· *Φαγὼν καὶ πίνων καὶ ἐμπλησθεὶς μνήσθητι Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*.

* Savil. et quidam mss. ὑπεψήλαμεν.

* Sav. τῶν πειρασμῶν.

Νῦν ὡμῶν ἡ εὐγνωμοσύνη φανερύεται, ἂν ἐπὶ τῆς εὐλαβείας μένητε τῆς αὐτῆς· τότε μὲν γὰρ πολλοὶ τῷ φόβῳ καὶ τῇ τῶν δεινῶν ἐπαγωγῇ τὴν σπουδὴν ὡμῶν ἐλογίζοντο· νῦν δὲ καθαρὸν ὡμῶν ἔσται τὸ κατόρθωμα, ἂν μείνητε τὴν αὐτὴν διατηροῦντες σπουδὴν. Ἐπει καὶ παιδίον, ἕως μὲν ἂν ὑπὸ παιδαγωγοῦ τιнос ἀγῆται φοβεροῦ, καὶ μετὰ σωφροσύνης καὶ ἐπεικειᾶς ζῇ, θαυμαστὸν οὐδέν, ἀλλὰ τῷ τοῦ παιδαγωγοῦ φόβῳ τὴν σωφροσύνην τοῦ νέου λογίζονται πάντες· ὅταν δὲ ἀποθήμενος τὴν ἐκείθεν ἀνάγκην, ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένῃ σεμνότητος, τότε καὶ τὴν ἐπὶ τῆς προτέρας ἡλικίας σωφροσύνην αὐτῷ πάντες λογίζονται. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν· ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένῃ εὐλαβείᾳ, ἵνα καὶ τῆς προτέρας σπουδῆς πολὺν τὸν ἔπαινον παρὰ τοῦ Θεοῦ καρπωσώμεθα. Μυρία προσεδόκησαμεν δεινὰ, τὰς οὐσίας ἐπαπαγγέσθαι πάντων, τὰ οἰκήματα ἐμπρησθήσεσθαι μετὰ τῶν οἰκούντων, τὴν πόλιν ἐκ μέσης ἀναρπασθήσεσθαι τῆς οἰκουμένης, καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἀπολεισθαι ἅπαντα, ἄστρον αὐτῆς τὸ ἔδαφος ὀξέσθαι· ἀλλ' ἰδοὺ ταῦτα πάντα ἐπὶ τῆς προσδοκίας ἔστη μόνον καὶ εἰς ἔργον οὐκ ἐξῆλθε. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι τοσοῦτον κίνδυνον ἔλυσεν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ μεγάλα ἡμᾶς εὐηργέτησε, καὶ τὴν πόλιν ἡμῶν ἐκόσμησε, καὶ διὰ [172] τοῦ πειρασμοῦ τούτου καὶ τῆς συμφορᾶς δοκιμωτέρους ἐργάσατο· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω.

Ὅτε οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντες ἐπὶ τὴν τῶν γεγεννημένων ἐξέτασιν, τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο συνεκρότησαν δικαστήριον, καὶ πάντας ἐπὶ τὰς εὐθύνas τῶν τετολημμένων ἐκάλουν, καὶ θανάτων διαφόρων προσδοκία πᾶσιν ἦν, τότε οἱ τὰς ἀκρωρείας τῶν ὁρῶν κατοικοῦντες μοναχοὶ τὴν οἰκίαν ἐπέδειξαν το φιλοσοφίαν. Ἐτεσι γὰρ τοσοῦτοις ἐν ταῖς αὐτῶν καλύβαις συγκεκλεισμένοι, οὐδενὸς περὶ αὐτῶν εἰδόν τὴν πόλιν· περιεσπῶμεν, καταλιπόντες αὐτῶν τὰς σκηνὰς καὶ τὰ σπήλαια, πάντοθεν συν-

* Savil. et quidam mss. φοβεροῦ, καὶ σωφρονῆ, καὶ μετὰ ἐπεικειᾶς ζῇ.

* Alii ποιῶμεν.

* Alii τῇ πόλει.

ἐβρέυσαν, καθ' ἅπερ ἐξ οὐρανοῦ τινες ἀγγελοι παραγενόμενοι· καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν πόλιν ἐοικυῖαν οὐρανῷ τότε, πανταχοῦ τῶν ἁγίων ἐκείνων φαινομένων, καὶ ἀπὸ τῆς ὕψους μόνον παρακαλούντων τοὺς ὀδυνώμενους, καὶ πρὸς πᾶσαν ὑπεροφίαν συμφορᾶς ἀγόντων. Τίς γὰρ ἰδὼν ἐκείνους οὐκ ἂν κατεγέλασε θανάτου; οὐκ ἂν ὑπερέβη ζωῆς; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἦν τὸ θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ἀρχουσιν αὐτοῖς προσελθόντες μετὰ παρρησίας διελέχθησαν ὑπὲρ τῶν ὑπευθύνων, καὶ τὸ αἷμα παρσχευάσαντο πάντας ἔχειν, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀποθέσθαι, ὥστε τοὺς ἄλλοντας τῶν προσδοκωμένων ἐξαρπάσαι δεινῶν, καὶ οὐκ ἐφρσαν ἀποστήσασθαι πρότερον, ἕως ἂν ἡ φείσωνται τοῦ δήμου τῆς πόλεως οἱ δικάζοντες, ἡ κοινὴ μετὰ τῶν ὑπευθύνων· αὐτοὺς πρὸς βασιλεῖα πέμψωσι. Θεοφίλης γάρ ἐστι, φησὶν, ὁ κρατὺν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, πιστὸς, ἐν εὐσεβείᾳ ζῶν· ἡμεῖς οὖν αὐτὸν καταλλάξομεν πάντως· οὐκ ἐπιτρέψομεν ὑμῖν οὐδὲ συγχωρήσομεν αἰμάξαι ξίφος, οὐδὲ ἀποτεμεῖν κεφαλὴν. Εἰ δὲ μὴ ἀνάσχοιθε, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν ἀποθανούμεθα πάντως. Δεινὰ μὲν τὰ τετολημμένα καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' οὐχ ὑπερβαίνει τὴν τοῦ βασιλέως φιλάνθρωπίαν ἡ τῶν γεγεννημένων παρανομία. Λέγεται τις ἐξ αὐτῶν καὶ ἔτερον ῥῆμα γέμον φιλοσοφίας εἰπεῖν, ὅτι οἱ μὲν ἀνδριάντες οἱ κατενεχθέντες ἀνέστησαν πάλιν, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀπέλαβον σχῆμα, καὶ τὸ γεγεννημένον διόρθωσιν ἔσχε ταχίστην· ὑμεῖς δὲ ἂν τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα ἀποκτείνετε, πῶς δυνήσεσθε πάλιν ἀνακαλέσασθαι τὸ πεπλημμελημένον; πῶς ἀναστήσαι τοὺς ἀπολλυμένους, καὶ τὰς ψυχὰς τοῖς σώμασιν ἀποδοῦναι; Πολλὰ καὶ περὶ κρίσεως αὐτοῖς διελέχθησαν.

β'. Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγεῖται, τίς οὐκ ἂν θαυμάσειε τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἀνδρῶν; Εἰ γὰρ μία τῶν ὑπευθύνων μήτηρ γυμνάσασα τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς πολιὰς δαΐσασα, τοῦ μέλλοντος δικάζειν κατασχοῦσα τὸν ἵππον ἀπὸ τοῦ χαλινῶ, καὶ παρατρέχουσα διὰ τῆς ἀγορᾶς οὕτως· εἰς τὸ δικαστήριον συνεισῆλθε, πάντες ἐξεπλάγημεν, πάντες ἐθαυμάσαμεν τὴν φιλοσοφίαν, τὴν μεγαλοφυλίαν· πῶς οὐχὶ μᾶλλον τοὺτους ἐκπλήττεσθαι χρή; Ἐκείνη μὲν γὰρ εἰ καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ τοῦ παιδός, οὐδὲν θαυμαστόν· μεγάλη γὰρ ἡ τῆς φύσεως τυραννὶς, καὶ ἔμματος ἡ τῶν ὀδυνῶν ἀνάγκη· οὗτοι δὲ οὓς οὐκ ἐγέννησαν οὐδὲ ἐθρέψαν, μᾶλλον δὲ οὓς οὐκ εἶδον, ὧν οὐκ ἤκουσαν, οὓς οὐδέποτε συνεγένοντο, οὓς ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐγνώρισαν μόνως, οὕτως ἐφίλησαν ὥς, [173] εἰ καὶ μυρίας εἶχον ψυχὰς, ἐλέσθαι πᾶσας ὑπὲρ τῆς τούτων ἐπιδοῦναι σωτηρίας. Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπης, ὅτι οὐκ ἐσφάγησαν οὐδὲ ἐξέχεαν τὸ αἷμα, ἀλλ' ὅτι τοσαύτη πρὸς τοὺς δικάζοντας ἐχρήσαντο παρρησίᾳ, ὅση μόνους τοὺς ἀπεγνωκότας τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς χρήσασθαι εἰκὸς ἦν, καὶ μετὰ τοιαύτης γνώμης ἀπὸ τῶν ὄρων ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἐδραμον. Οὐδὲ γὰρ, εἰ μὴ πρότερον ἐαυτοὺς πρὸς πᾶσαν παρσχευάσαν σφαγῇ, οὐκ ἂν οὕτως ἰσχύσαν πρὸς τοὺς δικάζοντας ἐλευθεροστομῆσαι τότε καὶ τοσαύτην ἐπιδείξασθαι μεγαλοφυλίαν. Καθ' ἃρ διημέρευον πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ δικαστηρίου καθήμενοι, τοὺς ἀπάγεσθαι μέλλοντας ἐξαρπάσαι τῶν δημίων παρσχευασμένοι.

Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ τοὺς τριβῶνας ἀναβεβημένοι, καὶ βαθύ γένειον δεικνύντες, καὶ ῥόπαλα τῇ δεξιᾷ φέροντες, οἱ τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι, τὰ κυνικὰ καθάρματα, οἱ τῶν ἐπιτραπέζιων κυνῶν ἀθλιώτερον διακαίμενοι, καὶ γαστρός

ἐνεκεν πάντα ποιοῦντες; Πάντες κατέλιπον τότε τὴν πόλιν, πάντες ἀπεπλήθησαν, εἰς τὰ σπήλαια κατεκρύβησαν^β, μὲν οὖν δὲ οἱ διὰ τῶν ἔργων ἀληθῶς τὴν φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενοι, καθάπερ οὐδενὸς δεινοῦ τὴν πόλιν κατελιφθότες, οὕτως ἀδεῶς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐφάνησαν. Καὶ οἱ μὲν τὰς πόλεις οἰκούντες πρὸς τὰ ὄρη καὶ τὰς ἐρημίας ἀπέπησαν, οἱ δὲ τῆς ἐρήμου πολῖται εἰς τὴν πόλιν εἰσῆλθασαν, δεικνύντες διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν, ὅπερ ἐν ταῖς ἐμπροσθεν ἡμέραις οὐ διέλιπον λέγων, ὅτι τὸν μετὰ τῆς ἀρετῆς ζῶντα οὐδὲ κάμινός τι βλάψαι δυνήσεται. Τοσοῦτον ἐστὶ φιλοσοφία ψυχῆς πάντων ὑψηλότερα γινόμενη, καὶ τῶν χρηστῶν καὶ τῶν λυπηρῶν ἀπάντων· οὗτε γὰρ ἐν ἐκείνοις χανοῦται, οὗτε ὑπὸ τούτων καταστέλλεται καὶ ταπεινοῦται, ἀλλὰ μένει διὰ πάντων ἰσῆ, τὴν οἰκίαν ἰσῆν καὶ δύναιμιν ἐπιδεικνυμένην. Τίνα γὰρ οὐκ ἤλεγξεν ἡ τοῦ παρόντος καιροῦ δυσκολία; Οἱ τὰ πρῶτα πολιτευσάμενοι παρ' ἡμῖν, οἱ ἐν δυναστείαις ὄντες, οἱ πλοῦτον ἄφατον περιεβλήμενοι, οἱ πολλὴν πρὸς βασιλεῖα παρρησίαν ἔχοντες, τὰς οἰκίας ἀφέντες ἐρήμους ἄπαντες, ὑπὲρ τῆς ἐαυτῶν ἐβουλεύοντο σωτηρίας, καὶ φιλία πᾶσα καὶ συγγένεια τότε ἠλέγχτο, καὶ οὓς πάλαι ἤδεσαν, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συμφορᾶς τούτους ἀγνοεῖν ἐβούλοντο, καὶ ἀγνοεῖσθαι παρ' ἐκείνων ᾔσχοντο· οἱ δὲ μοναχοί, ἀνθρωποὶ πένητες; ἱματίου πλέον οὐδὲν ἔχοντες εὐτελοῦς, ἐν ἀγροικίᾳ βεβιωκότες, οὐδένας εἶναι δοκοῦντες ἐμπροσθεν, ὄρεσι καὶ νάπαις ὁμιλοῦντες, καθάπερ τινὲς λέοντες, μετὰ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ φρονήματος, πάντων δεδοκίτων καὶ κατεπτηγμένων, εἰς τὸ μέσον στάντες τὸ δεινὸν ἔλυσαν, οὐκ ἐν πολλαῖς ἡμέραις, ἀλλ' ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή. Καὶ καθάπερ οἱ γενναῖοι τῶν ἀριστέρων οὐ συμπλακέντες τοῖς ἐναντίοις, ἀλλὰ καὶ φανέντες ἐπὶ τῆς παρατάξεως μόνον, καὶ βοηθῶντες τρέπονται τοὺς ἀντιπάλους· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ κατέβησαν, καὶ διελέχθησαν, καὶ τὴν συμφορὰν ἔλυσαν, καὶ πρὸς τὰ οἰκία ἀνέδραμον καταγύγια. Τοσοῦτον ἐστὶν ἡ παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῖς ἀνθρώποις εἰσενεχθεῖσα φιλοσοφία. Καὶ τί λέγω περὶ τῶν πλουτούντων καὶ τῶν ἐν δυναστείαις ὄντων; ὅπου καὶ αὐτοὶ οἱ δικάζειν λαβόντες ἐξουσίαν, οἱ τὰς ἀνωτάτω διέποντες [174] ἀρχάς, παρ' αὐτῶν τούτων παρακαλούμενοι τῶν μοναχῶν μετὰ συγγνώμης ποιήσασθαι τὴν ψήφον, οὐκ ἐφρσαν εἶναι κύριοι τοῦ τέλους· σφαλερὸν γὰρ εἶναι καὶ ἐπικινδύνον οὐχ ὑβρίζειν μόνον εἰς τὸν βασιλεῖα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑβριζόμενους λαβόντας τιμωρίας ἀφείναι χωρὶς. Ἀλλ' οὗτοι πάντων ἐγένοντο κυριώτεροι, καὶ τῇ μεγαλοφυλίᾳ καὶ τῇ καρτερίᾳ προσεδρεύοντες ἐδυσώπησαν, ἦν οὐκ ἔλαβον παρὰ τοῦ βασιλέως ἐξουσίαν, ταύτην ἐπιδείξασθαι καὶ ἰσχύσαν, τῶν ὑπευθύνων γενομένων φανερῶν, πείσαν τοὺς δικάζοντας μὴ τὴν καταδικάζουσαν ἐξενεγκεῖν ψήφον, ἀλλ' εἰς τὴν βασιλέως γνώμην ἀναβαλέσθαι τὸ τέλος, καὶ ὑπέσχοντο πείσειν ἐκείνους πάντως δοῦναι συγγνώμην τοῖς εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκόσι, καὶ τῆς ἀποδότης ἤπιοντο. Ἀλλ' οἱ δικάζοντες αἰδεσθέντες αὐτῶν τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὸ ὑψηλὸν καταπλαγέντες φρόνημα, οὐ συνεχώρησαν στελεάζειν ταύτην τὴν μακρὰν ὁδὸν, ἀλλ' εἰ φωνὰς αὐτῶν λάβοιεν μόνον^δ ἐν τοῖς γράμμασιν, ἀπελεύσασθαι καὶ βασιλεῖα δυσωπήσειν ἀφείναι τὴν ὀργὴν ἅπασαν, ὃ δὴ καὶ προσδοκῶμεν ἔσσεσθαι. Καὶ γὰρ τῆς δίκης λεγομένης, εἰσελθόντες πολλῆς ἐφθέγγαντο φιλοσοφίας ῥήματα, καὶ διὰ τῶν γραμμάτων παρεκά-

^β Αἱ οἱ ἀπεκρύβησαν.

^γ Αἱ οἱ ἔργους ἑκάστοις ὑπὲρ τῆς ἐαυτοῦ.

^δ Αἱ οἱ ἄλλ' ἢ φωνὰς αὐτῶν λαβεῖν μόνον.

profecti : et erat cernere tunc civitatem similem redditam caelo, cum ubique occurrerent illi sancti vel ex aspectu solo dolore pressos consolantes, et ad omnem calamitatis contemptum inducentes. Quis enim illos conspicatus, mortem non derisisset, non despexisset vitam? Nec hoc solum erat mirabile, sed quod ad principes ipsos accedentes cum fiducia loquebantur pro reis et omnes sanguinem effundere parati erant, et capita deponere, ut captos ab expectatis tribulationibus eriperent : et dixerunt se non prius recessuros, quam iudices parcerent civitatis populo, vel se simul cum reis ad Imperatorem legatos mitterent. Religiosus est, inquit, qui nostro orbi dominatur, fidelis, cum pietate vivens : nos igitur ipsum omnino reconciliabimus, non permittemus vobis, neque concedemus ense polluere, nec ullius abscindere caput. Si vero non abstinatis, et nos cum ipsis omnino moriemur. Gravia quidem patrata sunt, et nos confitemur, sed Imperatoris humanitatem non excedit gestorum iniquitas. Dicitur quidam ipsorum aliud verbum philosophiæ plenum dixisse (a) : Statuæ quidem defectæ rursum erectæ fuerunt, et propriam receperunt formam, et facinus correctionem habuit celerrimam; si autem vos Dei imaginem occideritis, quomodo rursum poteritis peremptum revocare? quomodo perditos resuscitare, et animas corporibus reddere? Multa et de iudicio ipsis disserere.

2. Quis non obstupesceret? quis non virorum sapientiam admiraretur? Nam si quidam reorum mater nudato capite et canis ostensis, iudicaturi equum fræno apprehendens, et per forum prætercurrens, sic ad iudicium simul ingressa est : omnes obstupefacti sumus, omnes admirati pietatem et magnanimitatem : quomodo non magis ad hos obstupescere oportet? Illa enim etiam si mortua esset pro filio, nihil mirandum : magna enim naturæ vis, et inexpugnabilis viscerum necessitas : hi vero quos non genuerunt nec educarunt, imo vero quos non noverunt, quorum nomen non audierunt, quibuscum numquam conversati sunt, quos ex sola noverunt calamitatem, in tantam amaverunt, ut etiam si infinitas habuissent animas, omnes pro illorum salute tradere vellent. Neque mihi dicas hoc quod non jugulati sint, nec sanguinem effuderint : sed quod tanta contra iudices usi sint libertate, quanta solos de salute sua desperatos uti verisimile fuit : et tali cum sententia de montibus ad tribunal cucurrerint. Nec enim nisi prius se neci cui libet præparassent, tam libere potuissent iudices alloqui, et tantam tunc exhibere magnanimitatem : etenim ante prætorii januas totos dies agebant sedentes, abducendos de carnificum manibus eripere parati.

Omnes philosophi urbem in calamitate deseruerunt. — Ubi nunc sunt pallia gestantes, et profundam ostentantes barbam, et baculos dextra ferentes, externorum philosophi, cynica piacula, submensalibus canibus inferiores, ventrisque causa cuncta facientes? Omnes

tunc civitatem deseruerunt, resillerunt omnes, in cavernas conditi sunt; soli vero qui per opera vere philosophiam exhibent, ac si nullum civitatem malum comprehendisset, sic intrepide in foro apparuerunt. Et urbem quidem habitantes, ad montes et deserta avolaverunt; eremi vero incolæ in urbem ingressi sunt, per ipsa demonstrantes opera sua, quod superioribus diebus non destiti dicere, nempe cum virtute viventem neque fornacem quidquam lædere posse : tanto est animæ sapientia omnibus sublimior, et superioribus et tristibus cunctis : nec enim in illis mollescit, nec his contrahitur et humiliatur, sed per omnia manet æqualis, propriam fortitudinem et vim exhibens. Quem enim non superasset præsentis temporis difficultas? Proceres nostræ reipublicæ in potestatibus existentes, divitias immensas sortiti, qui multam apud Imperatorem fiduciam habebant, domos deserentes orbas, omnes de propria salute consultabant : et amicitia omnis et cognatio tunc superabatur, et quos olim noverant, in tempore calamitatis hos ignorare et ab aliis ignorari optabant. Monachi vero, homines pauperes, veste villi plus nihil habentes, viventes in rusticitate, nulli esse apparentes, in montibus et saltibus versantes, velut quidam leones, magno et alto sensu præditi, omnibus pavefactis et trepidantibus in medio consistentes, malum dissolverunt non multis diebus, sed brevi temporis momento. Et sicut generosi bellatores non tantum adversarios complexi, sed etiam visi tantum in acie et vociferati adversarios fugant : sic et hi die una et descenderunt, et disseruerunt, et solverunt calamitatem, et ad propria reversi sunt tabernacula. Tanti est philosophia a Christo in genus humanum introducta. Et quid dico de divitibus et in potestate constitutis, cum et hi qui iudicandi potestatem assequuti erant, summos gerentes magistratus, ab his ipsis rogati monachis, ut cum venia sententiam ferrent, eventus se dominos esse negaverint; haud tutum enim, sed periculosum esse, non tantum injuriam inferre Imperatori, sed etiam eos qui contumeliæ rei convicti sint, impunitos dimittere? Sed hi omnibus facere potentiores, et animi magnitudine et tolerantia assidentes supplicarunt, ut quam ab Imperatore non acceperant potestatem, hanc exhiberent : et deprehensis iis qui rei essent, iudicibus persuadere potuerunt, ne damnationis sententiam efferrent, sed ad Imperatoris nutum eos rejicerent, et promiserunt se illi persuasuros, et effecturos ut omnino veniam daret iis, qui in se peccaverant, et peregrinationem aggressi sunt. Sed iudices ipsorum sapientiam reveriti, et sensus altitudine perculsi, hanc eos longam obire viam non permisere, sed si duntaxat ipsorum voces haberent in scriptis, se cum literis discessuros, et Imperatorem exoratorios, ut omnem iram dimitteret, sponponderunt : quod et fore expectamus. Etenim cum sententia diceretur, ingressi multæ sapientiæ verba dixere, ac per literas Imperatori supplicaverunt, et iudicii fecere mentionem, et se sua deposituros esse capita dixerunt, nisi hoc fieret. Et post has sumptas in literis voces iudi-

^a Fortasse rectius sic instauraretur phrasid : *Nam si, cum quædam, etc.*

(a) Hic agitur de Macedonio monacho

ces abierunt, quod omni corona splendidius nostram civitatem exornabit. Et quæ sunt hic nunc gesta, audiet Imperator, audiet et magna civitas, audiet et totus orbis, quod tales Antiochenorum urbem habitent monachi, ut apostolicam exhibeant fiduciam: et literis nunc lectis, in castris omnes ipsorum magnanimitatem admirabuntur, omnes civitatem nostram beatam vocabunt, et malam repellemus famam: scientque omnes, gesta non civitatem inhabitantium fuisse, sed hominum externorum et perditorum: et idonea civitatis morum demonstratio monachorum erit testimonium. Ne igitur tristemur, dilecti, sed spe bona instructi simus. Si enim apud homines libertas tantum molestiæ prohibere potuit, apud Deum ipsum fiducia quid non operabitur? Hæc etiam gentilibus dicamus, cum de philosophis nobiscum disputare audebunt. Ex præsentibus patet priora quoque fuisse falsa apud illos: ex his manifestum est, et apud nos vera fuisse priora de Joanne, Petro et Paulo et omnibus aliis. Quoniam enim in illorum pietatem successerunt, propterea et eorum fiduciam exhibuerunt: quoniam, iisdem legibus educati sunt, ideo et ipsorum virtutem sunt imitati. Harque non est opus nobis literis ad apostolicam virtutem demonstrandam, rebus ipsis clamantibus, et discipulis magistros representantibus: non nobis sermonibus opus est ad gentilium nugas manifestandas, et philosophorum ipsorum pusillanimitatem, rebus ipsis clamantibus, tam præsentibus, quam præteritis, quod omnia apud ipsos fabulæ, et scena, et hypocrisis. Nec monachi tantum, verum et sacerdotes eandem præstiterunt animi magnitudinem, nostramque salutem dispensarunt. Et alius quidem in castra se contulit, omnia dilectioni vestræ postponens, et ipse paratus: nisi Imperatori persuaderet, mori; alii vero hic remanentes, et eadem quæ monachi exhibentes, propriis manibus iudices continentes, non sinebant ingredi¹, priusquam de iudicii fine promitterent: et cum renuentes quidem videbant, multa fiducia et ipsi vicissim utebantur. Ut autem annentes viderunt, pedes et genua complexi et manus exosculati, utramque virtutem superabundanter exhibere, libertatem et mansuetudinem. Quod enim non superbiæ esset fiducia, exosculando genua et pedes amplectendo maxime demonstraverunt: rursum quod humilitas illa non esset assentatio, neque servilitas quædam, nec ex illiberali sententia profecta, quæ præmissa ipsorum fiduciæ fuerunt, testificata sunt. Neque hæc sola de tentatione bona lucrati sumus, verum et multam modestiam, ac mansuetudinem, et civitas nobis repente monasterium facta est. Non sic illam quis ornasset, si aureas in foro statuas erexisset, sicut nunc clara et illustris est, quæ bonas virtutis statuas protulit, et proprias exhibuit divitias.

Pænæ ab Imperatore Antiochenis inflictae. Metropolis dignitas translata ad Laodiceos. — At quæ ab Imperatore profecta sunt contrastant: sed nec illa profecto gravia, verum et ipsa multum attulerunt emolumenti.

¹ Apud Sav. et alios habetur: *continebant, non sin-*
tebant, etc.

Quid enim molesti, dic mihi, factum est? quod orchestra obstruxerit, quod circum inaccessibilem fecerit, quod nequitiae fontes excluserit et obruerit? Utinam nec concederetur umquam hos aperiri. Hinc nequitiae radices in civitate germinaverunt, hinc sunt qui moribus ipsius crimen afferunt, suas voces saltantibus vendentes, et tribus obolis suam illis salutem prodentes, confundentes omnia. Propterea tristaris, carissime? Imo ideo et gaudere et lætari oportet et gratias Imperatori agere: quoniam ipsius ultio correctio fuit, et poena eruditio, et ira doctrina. An quia balnea nobis occlusa sunt? Sed hoc non intolerabile, vel invitos, lubricam et mollem et dissolutam degentes vitam ad philosophiam reduci. An quod civitatis abstulit dignitatem, nec amplius ipsam metropolim appellari permisit (a)? Sed quid facere oportebat? laudare commissam, et gratias agere? Et quis ipsum non accusasset, quod non vel specie¹ indignationem manifestasset? Non cernis patres multa huiusmodi in filios suos facere? aversantur, et mensa prohibent. Hoc quoque Imperator fecit, tales imponens ultiones, nullum quidem habentes damnum, multam vero correctionem afferentes. Cogita quæ expectavimus, et quæ facta sunt, et tunc maxime sciemus Dei gratiam.

Antiochiæ vera dignitas. — Doles quod civitatis dignitas ablata sit? disce quid tandem sit civitatis dignitas, et tunc manifeste scies, quod si habitatores ipsam non prodiderint, auferre poterit alius nemo civitatis dignitatem. Non quod metropolis sit, neque quod prædita sit magnitudine et ornatu ædificiorum, neque quod multas habeat columnas, et latas porticus, et deambulationes, neque quod ante alias civitates prædicetur; sed inhabitantium virtus et pietas, hæc est dignitas, et ornatus, et tutela civitatis, ita ut si hoc desit, omnium sit vilissima, licet infinitum ab Imperatoribus consequatur honorem. Vis civitatis tuæ dignitatem discere? vis gentilia ipsius ornamenta nosse? dicam sedulo, non ut discas tantum, verum ut et imiteris. Quæ tandem est civitatis nostræ dignitas? *Contigit primum Antiochiæ discipulos appellari Christianos* (Act. 11. 26): hoc autem civitatum quæ sunt in mundo cunctarum habet nulla, nec ipsa Romuli civitas: propterea contra omnem terrarum orbem oculos erigere potest: quoniam erga Christum amoris ignem habet, propter fiduciam, propter virtutem illam. Vis et aliam civitatis audire dignitatem et laudem? Fames olim difficillima futura erat, et Antiochiam habitantes statuerunt, prout quisque abundabat, ad sanctos Jerosolymam habitantes aliquid mittere (*Ibid.* v. 28. 29). Ecce et secundam dignitatem, in fame caritatem. Non contraxit ipsos tempus, nec seniores reddidit calamitatis expectatio; sed quando alii aliena colligunt, tunc illi sua emittebant;

¹ Quidam alii, verbo, pro. specie.

(a) Translata nimirum fuerunt iura et privilegia metropoleos ad Laodiceam, ut refert Theodoretus, l. 5, c. 19: « Privilegia civitati ademit, ubique vicinæ prinatum tribuit, putans hoc illi maximo dolori futurum. Invidebat enim jam olim Antiochiæ Laodicea. » Vide t. I. vitam Chrysostomi nostram, ad annum 387.

λεσαν τὸν βασιλέα, καὶ τῆς κρίσεως ἀνέμνησαν, καὶ τὰς αὐτῶν ἔφρασαν ὑποθήσιν κεφαλὰς, εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο. Καὶ ταύτας οἱ δικάζοντες διὰ γραμμάτων λαβόντες τὰς φωνάς, ἀπῆλθον, ὃ παντὸς στεφάνου λαμπρότερον τὴν ἡμετέραν κοσμήσει πόλιν. Καὶ νῦν τὰ ἐνταῦθα γεγενημένα ἀκούσεται μὲν βασιλεὺς, ἀκούσεται δὲ καὶ ἡ μεγάλη πόλις, ἀκούσεται δὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη, ὅτι τοιοῦτοι τὴν Ἀντιοχείων πόλιν οἰκοῦσι μοναχοί, ὡς ἀποστολικὴν ἐπιδείξασθαι παρῆρσιν· καὶ τῶν γραμμάτων νῦν ἀναγιγνωσκόμενων ἐν τῇ στρατοπέδῳ, πάντες αὐτῶν θαυμάσονται τὴν μεγαλοψυχίαν, πάντες τὴν πόλιν ἡμῶν μακαριοῦσι, καὶ τὴν πονηρὰν ἀποκρουσόμεθα δόξαν· καὶ εἰσονται πάντες, ὡς τὰ γεγενημένα οὐ τῶν ἐνοικούντων τὴν πόλιν ἦν, ἀλλ' ἀνθρώπων ξένων καὶ διεσπαρμένων, καὶ ὅτι ἰκανὴ τοῦ τῆς πόλεως ἥθους ἀπόδειξις ἡ τῶν μοναχῶν ἔσται μαρτυρία. Μὴ τοίνυν ἀλῶμεν, ἀγαπητοί, ἀλλὰ χρηστάς προσδοκῶμεν ἐλπίδας. Εἰ γὰρ ἡ πρὸς ἀνθρώπους παρῆρσιν τοσούτον ἴσχυσε κωλύσαι δεινόν, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῶν παρῆρσιν τί οὐκ ἐργάζεται; Ταῦτα καὶ πρὸς Ἑλλήνας λέγωμεν, ὅταν τολμῶσιν ὑπὲρ φιλοσόφων ἡμῖν διαλέγεσθαι. Ἀπὸ τῶν νῦν εὐδηλον, ὅτι καὶ τὰ πρότερα ἦν ψευδὴ τὰ παρ' ἐκείνοις· ἀπὸ τούτων δὴλον, ὅτι καὶ τὰ πρότερα ἦν ἀληθὴ τὰ παρ' ἡμῖν, τὰ περὶ Ἰωάννου καὶ Παύλου καὶ Πέτρου καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἐκείνων εὐσέβειαν διεδέξαντο, διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτῶν παρῆρσιν ἐπεδείξαντο· ἐπειδὴ τοῖς αὐτοῖς νόμοις ἐτράφησαν, διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν ἐζήλωσαν. Ὡστε οὐ χρεῖα γραμμάτων ἡμῖν ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τὴν ἀποστολικὴν ἀρετὴν, τῶν πραγμάτων αὐτῶν βιώντων, καὶ τὴν μαθητῶν τοὺς διδασκάλους ἐνδεικνύντων· οὐ χρεῖα λόγων ἡμῖν, ὥστε τὸν τῶν Ἑλλήνων δεῖξαι λῆρον καὶ τὴν τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων μικροψυχίαν, τῶν πραγμάτων αὐτῶν βιώντων τῶν [175] νῦν καὶ τῶν προτέρων, ὡς ἅπαντα τὰ παρ' αὐτοῖς μῦθος καὶ σκητὴ καὶ ὑπόκρισις. Οὐχ οἱ μοναχοὶ δὲ μόνον ἀλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς τὴν αὐτὴν ἐπεδείξαντο μεγαλοψυχίαν, καὶ τὴν ἡμετέραν διανείμαντο σωτηρίαν. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὸ στρατόπεδον ἀπῆρε, πάντα δεύτερα θέμενος τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, καὶ αὐτὸς ἔτοιμος ὢν, εἰ μὴ πείσειε τὸν βασιλέα, ἀποθανεῖν· οὗτοι δὲ ἐνταῦθα μέιναντες, καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς μοναχοῖς ἐπιδείξαντες, ταῖς οἰκείαις χερσὶ τοὺς δικάζοντας κατέχοντες οὐκ ἐπέτρεπον· εἰσελθεῖν, πρὶν ἢ περὶ τοῦ τέλους ὑποσχέσθαι τῆς δίκης· καὶ ἡνίκα μὲν ὥρων ἀνανεώοντας, πολλῇ τῇ παρῆρσιν καὶ αὐτοὶ ἡ πάλιν ἐκέχρητο· ἐπειδὴ δὲ εἶδον ἐπινεύσαντας, ποδῶν ἀψάμενοι καὶ γονάτων, καὶ χεῖρας καταφιλήσαντες, ἑκατέραν τὴν ἀρετὴν μεθ' ὑπερβολῆς ἐπεδείξαντο, τὴν τε ἐλευθερίαν, τὴν τε ἐπιείκειαν. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἦν θρασυτήτος ἡ παρῆρσιν, τῇ καταφιλήσει γόνата καὶ ποδῶν ἀψασθαι μάλιστα εἶδειξαν· πάλιν ὅτι ταῦτα κολακεία οὐκ ἦν, οὐδὲ δουλοπρέπεια τις, οὐδὲ ἐξ ἀνελευθεροῦ γνώμης ἐγένετο, τὰ φθάσαντα ἐμαρτύρησεν αὐτῶν τὴν παρῆρσιν. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ τὰ καλά ἐκαρπωσάμεθα, ἀλλὰ καὶ πολλὴν σωφροσύνην, πολλὴν ἐπιείκειαν· καὶ μοναστήριον ἡμῖν ἡ πόλις ἐξαίφνης ἐγένετο. Οὐκ ἂν τις αὐτὴν οὕτως ἐκόσμησεν, εἰ χρυσοὺς ἀνδριάντας ἀνέστησεν· ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ὡς νῦν ἴσθι λαμπρὰ καὶ περιφανὴς τοὺς καλοὺς τῆς ἀρετῆς ἀνδριάντας παρασχομένη, καὶ τὸν οἰκεῖον ἐπιδείξασα πόλιν.

Ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως λυπεῖ· ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖνα

^a Alit et Savil. κατέχον, οὐκ ἐπιτρέποντες.

^b Savil. et quidam alii καὶ οὗτοι.

^c Alit ἴσθισεν.

μὲν οὖν φορτικὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ πολὺ τὸ κέρδος ἦνεγκε. Τί γὰρ ἐπαχθές, εἰπέ μοι, τῶν γενομένων; ὅτι τὴν ὀρχήστραν ἀνέφραξεν, ὅτι τὸν ἱππόδρομον ἄβατον ἐποίησεν, ὅτι τὰς τῆς πονηρίας πηγὰς ἀπέκλεισε καὶ κατέχωσε; Μὴδὲ ἀνοιχθῆναι μὲν οὖν εἴη ταῦτα ποτε. Ἐντεῦθεν αἱ ρίζαι τῆς πονηρίας ἐδλάσθησαν τῇ πόλει, ἐντεῦθεν οἱ τὸ ἥθος αὐτῆς διαβάλλοντες εἰσιν, οἱ τὰς αὐτῶν φωνὰς τοῖς ὀρχουμένοις κωλύοντες, καὶ τριῶν ὁβολῶν τὴν αὐτῶν προπίνοντες· ἐκείνοις σωτηρίαν, οἱ πάντα ἄνω καὶ κάτω κινούντες. Διὰ ταῦτα ἀσάλλεις, ἀγαπητέ; Διὰ ταῦτα μὲν οὖν καὶ χαίρειν χρῆ, καὶ εὐφραίνεσθαι, καὶ χάριτας ὁμολογεῖν τῇ βασιλεῖ, ὅτι ἡ κλίσμα αὐτοῦ διόρθωσις γέγονε, καὶ ἡ τιμωρία παιδαγωγική· καὶ ἡ ὀργὴ διδασκαλία. Ἀλλ' ὅτι τὰ βαλάντια ἡμῖν ἀπὸ κέκλειται; Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀφόρητον, καὶ ἄκοντας τοὺς τὸν ἀδρὸν καὶ χαῦνον· καὶ διαλελυμένον βίον ζῶντας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐπαναγαγεῖν. Ἀλλ' ὅτι τὸ τῆς πόλεως ἀφείλε ἀξίωμα, καὶ οὐκέτι καλεῖσθαι αὐτὴν μητρόπολιν εἴσεν; Ἀλλὰ τί ποιῆσαι ἐχρῆν; ἐπαινεῖσαι τὰ γεγενημένα, καὶ χάριν ὁμολογεῖσαι; Καὶ τίς οὐκ ἂν αὐτὸν ἐμέμψατο, ὅτι οὐδὲ μέχρι στήματος ἐπεδείξατο τὴν ἀγανάκτησιν; Οὐχ ὁρᾷς τοὺς πατέρας, ὅτι πολλὰ τοιαῦτα ποιοῦσιν εἰς τοὺς υἱοὺς τοὺς αὐτῶν; ἀποστρέφονται, καὶ τραπέζης εἰργουσι. Τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε τοιαύτας ἐπιθεῖς τιμωρίας, βλάβην μὲν οὐδεμίαν ἐχούσας, πολλὴν δὲ φερούσας τὴν [176] διόρθωσιν. Ἐννόησον τίνα προσεδόκησαμεν, καὶ τίνα γέγονε, καὶ τότε μάλιστα εἰσόμεθα τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν.

Ἀλλεῖς ὅτι τὸ τῆς πόλεως ἀξίωμα ἀψήρηται; μάθε τί ποτὲ ἐστὶ τῆς πόλεως ἀξίωμα, καὶ τότε εἰση σαφώς, ὅτι ἂν οἱ οἰκούντες αὐτὴ μὴ προδῶσιν, οὐδεὶς ἕτερος ἀφελέσθαι δυνήσεται ἀξίωμα πόλεως. Οὐ τὸ ἡ μητρόπολιν εἶναι, οὐδὲ τὸ μέγεθος ἔχειν καὶ κάλλος οἰκοδομημάτων, οὐδὲ τὸ πολλοὺς κίονας, καὶ στοὰς εὐρείας καὶ περιπάτους, οὐδὲ τὸ πρὸ τῶν ἄλλων ἀναγορεύεσθαι πόλεων, ἀλλ' ἡ τῶν ἐνοικούντων ἀρετὴ καὶ εὐσέβεια, τοῦτο καὶ ἀξίωμα καὶ κόσμος καὶ ἀσφάλεια πόλεως, ὡς ἂν μὴ τοῦτο ἦ, πάντων ἐστὶν εὐτελεστέρα, κἂν μυρίας παρὰ βασιλέων ἡ ἀπολαυτὴ τιμῆς. Βούλει μαθεῖν σου τῆς πόλεως τὸ ἀξίωμα; βούλει τὰ πάτρια αὐτῆς εἰδέναι; Ἐγὼ ταῦτα μετὰ ἀκριβείας ἐρῶ, οὐχ ἵνα μάθῃς μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσῃς. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τῆς παρ' ἡμῖν πόλεως τὸ ἀξίωμα; Ἐγένετο πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χρηματίζειν Χριστιανοὺς. Τοῦτο δὲ οὐδερμία τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔχει πόλεων, οὐδ' αὐτὴ ἡ Ρωμύλου πόλις· διὰ τοῦτο πρὸς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην ἀντιβλέψαι δύναται, διὰ τὸ φίλτρον τὸ περὶ τὸν Χριστὸν, διὰ τὴν παρῆρσιν, διὰ τὴν ἀνδρείαν ἐκείνην. Βούλει καὶ ἕτερον ἀκούσαι τῆς πόλεως ἀξίωμα καὶ ἐγκώμιον; Λιμὸς ποτε χαλεπώτατος ἐμελλεν ἔσσεσθαι, καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἀντιοχείᾳ ὤρσαν, καθὼς ἠμπορεῖτό τις, τέμψαι πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλήμοις. Ἰδοὺ καὶ δευτέρον ἀξίωμα, ἡ ἐν λιμῷ φιλοφροσύνη. Οὐ συνέσταλιν αὐτοὺς ὁ καιρὸς, οὐδὲ ἀκηροτέρους ἐποίησεν ἡ τῆς συμφορᾶς προσδοκία· ἀλλ' ὅτε πάντες τὰ ἐτέρων συλλέγουσι, τότε αὐτοὶ τὰ αὐτῶν

^d Alit προδιδόντες.

^e Alit τὸν ὑγρὸν καὶ χαῦνον.

^f Savil. ἀγαγεῖν.

^g Quidam alii μέχρι στήματος ἐκ. τινά.

^h Alit δυνήσεται. Ἀξίωμα τοῖνυν πόλεως, οὐ τὸ.

ⁱ Alit et Morel. παρὰ βασιλέως. Paulio post alii βούλει τὸ παρῶν.

^j Alit τότε ἐκείνοι. Infra alii Ἰουδαίους ἐκιστάγοντες παρατήρησις.

πρότερον, οὐχὶ τοῖς παροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω καθημένοις. Εἶδες πιστὴν περὶ τὸν Θεὸν, καὶ ἀγάπην τὴν περὶ τὸν πλησὶν; Βούλει καὶ ἕτερον μαθεῖν τῆς πόλεως ταύτης ἀξίωμα; Κατῆλθόν τινες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς Ἀντιόχειαν ἐπιβολούντες τὸ κήρυγμα, καὶ Ἰουδαίως παρεισάγοντες παρατηρήσεις· οὐκ ἤνεγκαν σιγῇ τὴν καινοτομίαν ἐκεῖνοι, οὐδὲ ἡσύχασαν· ἀλλὰ συνελθόντες καὶ ἐκκλησίαν ποιήσαντες, εἰς Ἱερουσόλυμα ἐπεμφάν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καὶ παρεσκεύασαν τοὺς ἀποστόλους καθαρὰ δόγματα, πάσης Ἰουδαϊκῆς ἀπηλλαγμένα ἀσθενείας, πανταχοῦ διαπέμψασθαι τῆς οἰκουμένης. Τοῦτο πόλεως ἀξίωμα, τοῦτο προεδρία, τοῦτο μητρόπολιν αὐτὴν ποιεῖ, οὐκ ἐν τῇ γῇ, ἀλλ' ἐν τῷ οὐρανῷ· ὡς αἱ γε ἄλλαι πᾶσαι τιμαὶ φθαρταὶ καὶ ἐπίκηροι, καὶ τῷ παρόντι συγκαταλύονται βίω, πολλάκις δὲ καὶ πρὸ τοῦ παρόντος βίου τέλος λαμβάνουσι, καθάπερ οὖν καὶ νῦν ἔλαβον. Ἔμοι πόλις μὴ ἔχουσα πολιτάς θεοφιλεῖς πάσης κώμης ἐστὶν εὐτελεστέρα, καὶ σπηλαίου παντὸς ἀτιμωτέρα. Καὶ τί λέγω περὶ πόλεως; Ἰνα γὰρ μάθης ἀκριβῶς, ὅτι ἀρετὴ μόνη κοσμεῖ τοὺς ἐνοικοῦντας, οὐδὲν σοι λέγω περὶ πόλεως, ἀλλ' ὅ πάσης πόλεως ἐστὶ σεμνότερον, τὸν τοῦ Θεοῦ ναὸν τὸν ἐν Ἱερουσόλυμοις εἰς μέσον ἐνεγκὼν τοῦτο ἀποδείξει πειράσομαι. Οὗτος γὰρ ὁ ναὸς, ἐν ᾧ θυσίαι καὶ εὐχαὶ καὶ λατρεῖται, ἐνθα τὰ Ἅγια τῶν ἀγίων, καὶ τὰ χερουθίμ, καὶ [177] ἡ διαθήκη, καὶ ἡ στάμνος ἡ χρυσή, τὰ μέγιστα σύμβολα τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας τῆς περὶ τὸ γένος ἐκεῖνο, ἐνθα χρησμοὶ ἄνωθεν συνεχεῖς ἐφέροντο, ἐνθα προφῆται ἐνθεοὶ ἐγένοντο, ἐνθα οὐκ ἀνθρωπίνης τέχνης, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἡ διατύπωσις ἔργον ἐγίνετο, ἐνθα πολλῶ πάντοθεν οἱ τοιοῦτοι κατελάμποντο χρυσίω, καὶ πρὸς πᾶσαν ὑπερβολὴν καὶ ὕλης πολυτέλεια καὶ τέχνης ἀκρίβεια συνελθούσαι μόνον τοιοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς ἔδειξαν ναὸν τότε· μᾶλλον δὲ οὐ τέχνης ἀκρίβεια μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεοῦ σοφία τῆς οἰκοδομῆς συνεψήφιστο ἐκεῖνης. Οὐ γὰρ οἰκοθεν, οὐδὲ παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ πάντα μαθὼν ὁ Σολομὼν*, καὶ τὴν ὑπογραφὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατενεγκὼν, οὕτως αὐτὸν διεγράφε καὶ ἀνέστησεν. Ἄλλ' ὅμως ὁ καλὸς οὗτος καὶ θαυμαστός ναὸς καὶ ἅγιος, τῶν χρωμένων αὐτῷ διασφαρέντων, ὅπως ἡτιμώθη καὶ κατεφρονήθη, καὶ γέγονε βέβηλος, ὡς πρὸ γε τῆς ἀλώσεως σπήλαιον αὐτὸν καλεῖσθαι ληστών, καὶ σπήλαιον ὑαίνης· μετὰ δὲ ταῦτα βαρβαρικάς καὶ ἀκαθάρτους καὶ βεβήλους παραδοθῆναι χερσὶ. Βούλει καὶ περὶ πόλεων ὅ τὸ αὐτὸ τοῦτο μαθεῖν; Τί τῶν ἐν Βοδόμοις πόλεων λαμπρότερον ἦν; καὶ γὰρ οἰκίαι καὶ οἰκοδομήματα λαμπρά, καὶ τεῖχη παρ' αὐτοῖς ἦν, καὶ χώρα λιπαρὰ καὶ εὐγείας, καὶ τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ προσοικυῖα· ἡ δὲ καλύβη τοῦ Ἀβραάμ εὐτελής καὶ μικρά, καὶ οὐδεμίαν ἔχουσα ἀσφάλειαν· ἀλλὰ πόλεμον ποτὲ γενομένου βαρβαρικῶς, τὰς μὲν πόλεις τὰς τευχῆρεις κατέσκαψάν τε καὶ εἶλον οἱ βάρβαροι, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας λαβόντες αἰμαλιότους ἀπῆλθον, τὸν δὲ τῆς ἐρήμου πόλιν τῷ Ἀβραάμ οὐκ ἤνεγκαν ἐπιελθόντα· καὶ μάλα εἰκότως· τῆς γὰρ ἀπὸ τοῦ πληθους καὶ τῶν τευχῶν ἀσφαλείας πολλῶ μεῖζονα εἶχε δύναμιν, τὴν εὐσέβειαν. Εἰ Χριστιανὸς εἶ, πόλιν οὐκ ἔχεις ἐπὶ τῆς γῆς· τῆς πόλεως ἡμῶν τεχνίτης καὶ δημιουργός ἐστιν ὁ Θεός· κἂν ἅπασαν λάβωμεν τὴν οἰκουμένην, ξένοι καὶ παρεπίδη-

μοὶ πάσης ἐσμέν. Εἰς τὸν οὐρανὸν ἐνεγράφημεν, ἐκεῖ πολιτευόμεθα· μὴ κατὰ τὰ παιδία τὰ μικρὰ τῶν μεγάλων ὑπερορῶντες, τὰ μικρὰ θαυμάζωμεν.

Οὐ μέγεθος πόλεως, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴ κόσμος ἐστὶ καὶ ἀσφάλεια. Εἰ δὲ ἀξίωμα εἶναι νομίζεις πόλεως, ἐνόησον πόσοι πορνοκόποι, πόσοι μαλακοὶ καὶ διεφθαρμένοι καὶ μυρίων γέμοντες κακῶν κοινονοῦσιν σοὶ τῆς ἀξίας ταύτης, καὶ καταφρόνησόν ποτε τῆς τιμῆς ταύτης. Ἄλλ' οὐκ ἐκείνη τοιαύτη· καὶ γὰρ ἀδύνατόν ἐστιν αὐτῆς μετασχεῖν τὸν μὴ πᾶσαν ἐπιδειξάμενον ἀρετὴν. Μὴ τοῖνυν ἀνόητο γινώμεθα, ἀλλὰ τότε ἀλγῶμεν, ὅταν τὸ ἀξίωμα ἡμῶν τῆς ψυχῆς ἀφέλῃται τις, ὅταν ἀμαρτίαν ἐργασώμεθα, ὅταν τῷ κοινῷ πάντων Δεσπότη προσκρούσωμεν· ὡς τὰ γε νῦν γεγενημένα οὐ μόνον οὐδὲν παραδίδάσκει τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐὰν νήφωμεν, καὶ ὠφελῇσαι τὰ μέγιστα. Καὶ γὰρ γυναικὶ νῦν ἔοικεν ἡμῖν ἡ πόλις εὐσχήμονι καὶ ἐλευθέρῳ καὶ σώφρονι· ὁ φόβος ἐπιεικεστέραν αὐτὴν καὶ σεμνότεραν ἐποίησε, καὶ τῶν μιαιῶν ἐκείνων τῶν τὰ γεγενημένα τοιμησάντων ἀπῆλλαξε. Μὴ τοῖνυν [178] γυναικῶδες θρηνῶμεν θρήνους· καὶ γὰρ ἤκουσα πολλῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν λεγόντων· Οὐαὶ σοι, Ἀντιόχεια! τί σοι γέγονε; πῶς ἡτιμώθη; καὶ ἀκούσας κατεγέλασα τῆς παιδικῆς τῶν ταῦτα λεγόντων διανοίας. Οὐ γὰρ νῦν ταῦτα λέγειν χρὴ· ἀλλ' ὅταν ἴδῃς ὀρχουμένους, μεθύοντας, ἄδοντας, βλασφημοῦντας, ὀμνύοντας, ἐπιπορευόμενους, ψευδομένους, τότε ταύτην ἐπίλεγε τὴν ῥῆσιν· Οὐαὶ σοι πόλις! τί σοι γέγονεν; ἐὰν δὲ ἴδῃς τὴν ἀγορὰν ὀλίγους ἔχουσιν ἄνδρας ἐπεικεῖς καὶ σώφρονας καὶ μετρίους, μακάριζε τὴν πόλιν ἐκείνην. Οὐδὲν γὰρ ἡ ὀλιγότης αὐτὴν παραδίδάσκει ποτὲ δυνήσεται, τῆς ἀρετῆς προσούσης, ὥσπερ οὖν τὸ πλῆθος οὐδὲν ὠφελῇσαι ποτὲ, κακίας ὁσσης. Ἐὰν ἡ ὀλιγοδότης τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, φησὶν, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. Οὐδὲν με τὸ πλῆθος δυσωπήσαι δυνήσεται, φησὶν· οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν· ἐταλάνισε πόλεις· οὐ δὲ ὀλιγότητα, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι μητροπόλεις· καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ πάλιν δι' αὐτὸ τοῦτο ἐταλάνισεν οὕτω λέγων· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους προσεαὐτῇ. Τί γὰρ μοι τὸ πλῆθος ὠφέλιμον; εἰπέ μοι, ἂν μετὰ κακίας ἡ πολιτευόμενον; Τοῦναντίον μὲν οὖν καὶ βλάβος ἀπὸ τοῦτου γίνεται. Νῦν οὖν τὰ γεγενημένα κακὰ τί ἄλλο εἰργάσατο; οὐχ ἡ βάρβυμία, καὶ ἡ ὀλιγωρία, καὶ ἡ μοχθηρία τῶν ἐνοικοῦντων; μὴ τι τὸ ἀξίωμα τὴν πόλιν ὠφέλησε, μὴ τι τὸ μέγεθος τῆς οἰκοδομῆς, μὴ τι τὸ μητρόπολιν αὐτὴν εἶναι; Εἰ δὲ παρὰ βασιλεῖ τῷ ἐπὶ τῆς γῆς οὐδὲν αὐτῆς τοῦτο ἀμαρτούσης προέστη, ἀλλὰ πάντα ἐκεῖνα ἀφῆρηται, πολλῶ μᾶλλον παρὰ τῷ Δεσπότη τῶν ἀγγέλων οὐδὲν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα προστίθεται τοῦτο· οὐδὲν γὰρ ἡμᾶς ὠφελῇσαι δυνήσεται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, τὸ μητρόπολιν οἰκεῖν, καὶ στοὰς ἔχουσιν εὐρείας καὶ τὰ ἄλλα ἀξιώματα τὰ τοιαῦτα. Καὶ τί λέγω κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην; εἰς γὰρ τὴν παρόντα βίον τί σε ὠφελῇσαι δυνήσεται τὸ μητρόπολιν εἶναι σου τὴν πόλιν; ἄρα οἰκίαν τις κακῶς διακειμένην ἀπὸ τοῦτου διώρθωσεν, ἢ πρόσδοδόν τινα ἔσχεν, ἢ ἀπὸ τῆς ἀξίας ταύτης ἀθυμίαν ἀπεκρούσατο, ἢ σώματος ἀβρωσίαν ἔλυσεν, ἢ κακίαν ψυχῆς ἀπέθετο; Μὴ παίζωμεν, ἀγαπητοί, μηδὲ πρὸς τὰς τῶν πολλῶν ὑπολήψεις

* Alii δὲ Μωϋσῆς, male.

ῥ Sic Savil, et maxima pars mss. Morel. et pauci alii περὶ κτίσεως.

ε Savil. et multi mss. ἀνοητῶν ὡμεν.

δ Ἐδοξε deest in quibusdam manuscriptis.

nec presentibus tantum, verum et longe sedentibus. Vidisti fidem in Deum, et caritatem in proximum? Vis et aliam civitatis hujus discere dignitatem? Descenderunt quidam ex Judæa Antiochiam, perturbantes prædicationem, et Judaicas inducentes observationes (Act. 15. 1). Non tacite tulerunt illi innovationem, nec acquieverunt, sed convenientes et ecclesiam facientes, Jerosolymam Paulum miserunt et Barnabam, et effecerunt ut apostoli dogmata a Judaica infirmitate pura quovis terrarum mitterent. Hæc civitatis dignitas, hæc præstantia, hoc ipsam facit metropolim, non in terra, sed in cælo. Itaque omnes alii honores corruptibiles sunt et caduci et cum præsentī vita solvuntur; frequenter autem et ante præsentem vitam finem habent: sicut et nunc utique habuerunt. Mihi civitas non habens pios cives omni villa villior est, et quacumque spelunca ignobilior. Et quid dico de civitate? Ut enim diligenter discas virtutem solam cives ornare, nihil tibi de civitate dico, sed quod est omni civitate venerabilius, Jerosolymitanum Dei templum in medium afferens, hoc demonstrare conabor. Hoc enim templum, in quo sacrificia et orationes et cultus, ubi sancta sanctorum, et Cherubim, et Testamentum, et urna aurea, magna indicia divinæ circa genus illud providentiæ: ubi oracula superne continua ferebantur, ubi prophetæ divino afflabantur numine: ubi non humanæ artis, sed divinæ sapientiæ typus erat; ubi multo parietes undique fulgebant auro, et supra omnem modum materiam pretiosissimam species, tum artis diligentia conjunctæ solum super terram templum hujusmodi tunc fuisse demonstraverunt: imo vero non artis tantum diligentia, verum et Dei sapientia simul illud ornavit ædificium. Non enim ex proprio nutu, nec a semetipso, sed a Deo cuncta Salomō¹ discens et descriptionem cælitus referens, sic ipsum designavit, et erexit (3. Reg. 6). Verumtamen templum tam pulchrum, et mirabile, et sanctum, utentibus ipso perditis, tantæ ignominie habitum est, sicque contemptum et profanum redditum, ut ante capivitatem quidem spelunca vocaretur latronum (Matth. 21. 13), et spelæum hyænæ; post hæc vero barbaricis et immundis et profanis manibus traditum sit. Vis et de civitate hoc idem discere? Quid Sodomis et conjunctis civitatibus fuit præclarius? Etenim domus et ædificia splendida, et parietes pulcherrimi apud ipsos erant, et regio pinguis et fertilis, et paradiso Dei assimilata; cella vero Abrahami vilis et parva, et nullum habens munimen: sed exorto quandoque bello barbarico, urbes quidem mœnibus munitas suffoderunt et ceperunt barbari, et incolæ captivos abducentes abierunt: solitudinis autem civem Abraham ingruentem non tulerunt. Nec immerito; multitudinis enim et murorum munimine multo majorem vim habebat, pietatem scilicet. Si Christianus es, civitatem non habes super terram. Civitatis nostræ opifex et architectus est Deus: licet omnem capiamus orbem, hospites et peregrini totus sumus. In cælum adscripti

¹ Alii, Moyses; male

sumus, illic conversamur: non puerorum more parvorum magna contemnentes, parva adquiremur.

Non magnitudo, sed pietas civitates exornat. — Non civitatis magnitudo, sed animi virtus ornamentum est et munimentum. Si vero civitatis quoque dignitatem esse putaveris magnitudinem, cogita quot lenones, quot molles et perditī, et innumeris pleni malis dignitati huic communicant, et tandem hunc contemna honorem. Sed non ille talis est: non enim ipsius partem capere licet illi, qui non omnem exhibeat virtutem. Ne igitur stultī fiamus, sed tunc doleamus, cum quis animæ nostræ dignitatem abstulerit, cum peccatum fuerimus operati, cum communem omnium Dominum offenderimus: siquidem quæ nunc patrata sunt, non tantum nihil lædent civitatem, sed si sobrii simus, et maxime adjuvabunt. Etenim nunc civitas nostra mulieri formosæ, et liberæ, et modestæ similis esse videtur. Timor ipsam fecit mansuetiorem et honestiorem, et a sceleratis illis, qui hæc nefanda sunt ausi facinora, liberavit. Ne igitur muliebri plerumque luctu: etenim multos per forum dicentes audivi: Væ tibi, Antiochia, quid tibi factum est? quomodo es honore privata? et cum audissem, puerilem talia dicentium mentem derisi. Non enim hæc nunc oportet dicere, sed cum saltantes videris, potantes, blasphemantes, jurantes, pejerantes, mentientes, tunc his utere verbis: Væ tibi, civitas, quid tibi factum est? si vero forum videris paucos habens viros mansuetos et modestos et moderatos, civitatem illam voca beatam. Nihil enim ipsam paucitas lædere poterit, cum non desit virtus: sicut contra, nihil unquam proderit multitudo, cum adsit malitia. Si fuerit numerus filiorum Israel, inquit, velut arena maris, reliquæ salvabuntur (Isai. 40. 22; Rom. 9. 27). Nihil me multitudo poterit exorare, inquit. Sic et Christus fecit, vocavit civitates miseras, non propter paucitatem, neque quoniam non essent metropoles: et Jerusalem rursus propter hoc ipsum miseram dixit, sic inquit: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt* (Matth. 23. 37). Quam enim mihi confert utilitatem multitudo, dic mihi, si vitiose vivat? Quin e contrario et damnum ex hoc nascitur. Quid enim aliud nunc illata mala fecit? nonne torpor et contemptus, et inhabitantium improbitas? numquid dignitas civitati profuit? numquid ædificii magnitudo? numquid quia metropolis? Si vero apud regem terræ nihil ipsi prævaricate hoc profuit, sed illa cuncta sublata sunt: multo magis apud angelorum Dominum nihil ipsi proderit dignitas ista: nihil enim nos illo die poterit adjuvare, quod metropolim habitemus, porticus latas habentem et alias hujusmodi dignitates. Et quid dico illum diem? quid vel ad præsentem vitam prodesse poterit, civitatem esse tibi metropolim? numquid ex hoc domum quisquam male dispositam correxit, vel ex hac ullum dignitate proventum habuit, vel tristitiam repulit, vel corporis ægritudinem, vel animi vitium deposuit? Ne ludamus, dilecti, nec ad vulgi opiniones respiciamus, sed discamus quæ tandem sit civitatis di-

gnitas, quid quod civitatem reddat metropolim. Nec hæc dico, quod desperem civitatem hanc formam priorem resumpturam, et in propria futuram præsentia; humanus enim et pius est Imperator: vos autem volo, etiam si reddita fuerit, non altum ob hoc sapere, neque gloriari, nec ex his civitatem nobis magnifice efferre. Cum vis civitatis laudem efferre, ne mihi Daphnen suburbanam dicas, nec altitudinem cupressorum et multitudinem, nec aquarum fontes, nec multos homines civitatem habitare, nec usque ad profundissimam vesperam cum multa libertate in foro versari, nec venalium rerum copiam habere, sensibilia hæc omnia cum sint et usque ad præsentem permanent vitam; sed si dicere possis virtutem, mansuetudinem, eleemosynam, nocturnas vigiliis, orationes, modestiam, animi sapientiam, ex istis civitatem commenda. Hæc si et eremum habitantibus adsint, omni civitate splendidiorem ipsam faciunt, et contra civitatem omnium vilissimam, si hæc illius non adsint civibus. Hoc non in civitate tantum verum et in hominibus faciamus. Si hominem videris corpulentum, in habitudinem multam progressum, altæ staturæ et alios corporis proceritate superantem, ne admireris, donec animum ejus didiceris. Ne ab exteriori pulchritudine, sed a mentis ornatu omnes beatos censeamus. Parvus erat David, et brevis statura (1 Reg. 17), veruntamen brevis ille et parvus, et armis nudus omnibus, exercitum tantum et carneam turrin illam uno prostravit ictu, non hastam jaculatus, neque sagittam mittens, nec ense stringens, sed totum modico lapidis jactu perficiens: ideo quidam admonet dicens: *Ne laudaveris hominem in specie ejus, nec abomineris virum in aspectu ejus: parva inter volatilia apes, et initium dulcoris ipsius fructus* (Eccli. 11. 2. 3). Hoc et de civitatibus et hominibus dicamus, et inter nos philosophemur, ac Deo gratias habeamus

assidue et de præsentibus et de præteritis, et simul ipsum rogemus cum omni contentione, ut et carcerem habitantes, et in exsilium transportandi, illi quidem dimittantur, hi vero revertantur. Membra nostra sunt et illi nobiscum fluctuati sunt, nobiscum procellam sustinuerunt: rogemus igitur benignitatem divinam, ut nobiscum tranquillitatem assequantur. Nemo dicat: Quæ vero mihi cura est amplius? liberatus sum ipse periculo, pereat ille, moriatur alter. Ne Deum exacerbemus per hanc aspersionem; sed tamquam ipsi simus in adversis, sic doleamus, sic Deum cum sedulitate precemur, illud Pauli dictum implentes: *Cum vinctis tamquam simul vincti, cum male habentibus tamquam et ipsi simul in corpore* (Hebr. 13. 3), et *flentes cum flentibus, humilibus consentientes* (Rom. 12. 15. 16). Hoc et nobis ipsis maxime proderit: nihil enim sic Deum delectare consuevit, sicut cum multa alacritate pro membris nostris dolemus, Oremus igitur ipsum simul et pro præsentibus et pro futuris, ut et ab illa nos poena liberet. Præsentia enim qualiacumque sint, tolerabilia sunt, et finem habent; illa vero tormenta immortalia et inevitabilia. Præter consolationem vero studeamus et ipsi non amplius talibus labi peccatis, scientes nos ultra veniam non assequuturos. Simul igitur ante Deum procedamus omnes, et dum hic sumus, et domum profecti dicamus: Justus es, Domine, in omnibus quæ fecisti nobis (Dan. 3. 27): quoniam in vero judicio induxisti, quæcumque induxisti. Si peccata nostra obstiterint nobis, fac nobis propter nomen tuum, et ne concedas amplius talium nos molestiarum experientiam capere. *Nec nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo* (Matth. 6. 13): quoniam tuum est regnum et potentia, et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN PRÆDICTUM SEDITIONIS ARGUMENTUM, DE JEJUNIO, ET IN APOSTOLICUM DICTUM, GAUDETE IN DOMINO SEMPER (Philip. 4. 4).

HOMILIA XVIII.

1. Multos vidi gaudentes, et inter se dicentes: Vincimus, superavimus, jejunii dimidium profligatum est. Tales autem hortor non propterea gaudere, quia profligatum sit jejunii dimidium, sed illud considerare, si peccatorum sit profligatum dimidium; et tunc exultare: hoc enim voluptate dignum, hoc est quod queritur, et propter quod facta sunt omnia, ut defectus nostros corrigamus, ne tales exeamus de jejunio, quales jejuniū ingressi sumus, sed abluti, et omni mala consuetudine deposita, sic sacram agamus solemnitatem. Si hoc de-est, non tantum nulla nobis erit utilitas, verum et maximum ex consummato jejunio damnum. Ne igitur lætemur, quod jejunii prolixitatem expeditimus: nihil enim magnum hoc est; sed

lætemur, quando cum bonis operibus ipsum exegerimus, ut etiam ipso transacto, fructus ipsius effulgeat. Etenim hyemis lucrum tunc maxime demonstratur, cum illa præterierit: namque vernantes segetes, et foliis ac fructu affluentes arbores per ipsum aspectum clamant utilitatem sibi ex hyeme factam. Hoc et in nobis pariter fiat. Etenim pluvis continuis et crebris in hyeme per jejunii tempus potiti sumus, continuam haurientes doctrinam, et semina suscepimus spiritualia, et deliciarum spinas abscidimus. Perseveremus igitur, quæ suscepimus cum diligentia servantes, ut et jejunio præterito jejunii saturiati fructus: et per bona quæ de jejunio cepimus, etiam ipsius jejunii recordemur. Si nos igitur sic comparemus, adveniens jejuniū cum voluptate suscipimus denuo. Multos etenim video se ita pusillanimitate habentes, ut in

βλέπωμεν, ἀλλὰ μάθωμεν, τί ποτέ ἐστι πόλις ἀξίωμα, τί ποτέ ἐστι τὸ ποιοῦν πόλιν μητρόπολιν. Ταῦτα λέγω προσδοκῶν μὲν πάλιν ἀπολήψεσθαι καὶ τοῦτο τὴν πόλιν τὸ σχῆμα, καὶ ἐπὶ τῆς οἰκείας φανήσεσθαι προσεδρίας· καὶ γὰρ φιλόανθρωπος ὁ βασιλεὺς καὶ θεοφιλὴς· βούλομαι δὲ ὑμᾶς, εἰ καὶ ἀποδοθεῖη, μὴ μέγα ἐπὶ τούτῳ φρονεῖν μηδὲ ἐγκαλλυπίζεσθαι, μηδὲ ἐκ τούτων τὴν πόλιν ἡμῖν σεμνύνειν. Ὅταν ἐθέλης τῆς πόλεως εἰπεῖν ἐγκώμιον, μὴ μοι τὴν δάφνην εἴπῃς τὸ προάστειον, μηδὲ τὸ πληθὸς καὶ μῆκος τῶν κυπαρίσσω, μηδὲ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, μηδὲ τὸ πολλοὺς τὴν πόλιν οἰκεῖν ἀνθρώπους, μηδὲ τὸ μέχρι βαθυτάτης ἐσπέρας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς διατρίβειν μετὰ ἀδείας πολλῆς, μηδὲ τῶν [179] ὀνίων τὴν ἀφθονίαν· αἰσθητὰ ἅπαντα ταῦτα, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μένοντα βίου· ἀλλ' ἐὰν ἔχῃς εἰπεῖν ἀρετὴν, ἐπιείκειαν, ἐλεημοσύνην, παννυχίδας, εὐχὰς, σωφροσύνην, φιλοσοφίαν ψυχῆς, ἀπὸ τούτων κόσμει τὴν πόλιν. Ταῦτα καὶ τοῖς τὴν ἔρημον οἰκοῦσι προσόντα πάσης πόλεως λαμπροτέραν αὐτὴν ποιεῖ· καὶ πάλιν πάντων εὐτελεστέραν, ἂν μὴ παρῇ ταῦτα τοῖς ἐκείνης πολιταῖς. Τοῦτο μὴ ἐπὶ πόλεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων ποιήσωμεν^α. Ἐὰν ἴδῃς ἄνθρωπον πολυσαρκοῦντα, εἰς εὐεξίαν πολλὴν ἐκδεσθικότα, ὑψηλὸν καὶ τοὺς ἄλλους ὑπερβαίνοντα τῷ μῆκει τοῦ σώματος, μὴ θαυμάσης, ἕως ἂν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν καταμάθῃς. Μὴ ἀπὸ τῆς ἐξωθεν εὐμορφίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν διάνοιαν κάλλους μακαρίζωμεν ἅπαντας. Μικρὸς^β ἦν ὁ Δαυὶδ καὶ βραχύς τῷ σώματι^β, ἀλλ' ὅμως ὁ βραχύς ἐκεῖνος καὶ μικρὸς, καὶ τῶν ὀπίων γεγυμνωμένος ἁπάντων, στρατόπεδον τοσοῦτον καὶ τὸν σαρκικὸν ἐκεῖνον πύργον ἀπὸ μιᾶς κατήνεγκε πηγῆς, οὐκ ἀκοντίσας δόρυ, οὐδὲ βέλος ἀφελῆς, οὐδὲ ξίφος γυμνώσας, ἀλλὰ μικρὰ βολή^γ τὸ πᾶν ἐργασάμενος. Διὰ τοῦτο καὶ τις παραινέει λέγων· *Μὴ ἁπαιδέσης ἄνθρωπον ἐν κἀλλει αὐτοῦ, μηδὲ βδελύξῃ ἄνδρα ἐν ὁράσει αὐτοῦ· μικρὰ ἐν πετεινοῖς ἡ μέλισσα, καὶ ἀρχὴ γλυκαρμῶν ὁ καρπὸς αὐτῆς*. Τοῦτο καὶ ἐπὶ πόλεως

^α Alii ποιήσωμεν.

^β Alii τὸ σῶμα.

^γ Savil. et plurimi mss. μικρὰ βῶλον, alii μικρὰ βολῆ. Paulo post alii μὴ ἁπαιδέσης ἄνδρα.

καὶ ἀνδρῶν λέγωμεν, καὶ πρὸς ἀλλήλους φιλοσοφῶμεν, καὶ τῷ Θεῷ χάριν ἔχωμεν διηνεκῶς καὶ ὑπὲρ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν παρελθόντων, καὶ παρακαλῶμεν αὐτὸν κοινῇ μετὰ ἐκτενείας πάσης, ὥστε καὶ τοὺς τὸ βεσμωτήριον οἰκοῦντας, καὶ τοὺς εἰς τὴν ἀλλοτρίαν μετοικίζεσθαι μέλλοντας, τοὺς μὲν ἀφεθῆναι, τοὺς δὲ ἐπανελθεῖν. Μέλῃ ἡμῶν εἰσι κἀκεῖνοι, μεθ' ἡμῶν ἐκλυδωνίσθησαν, μεθ' ἡμῶν τὸν χειμῶνα ὑπέστησαν· παρακαλῶμεν τοῖνυν τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν μεθ' ἡμῶν αὐτοὺς ἀπολαῦσαι τῆς γαλήνης. Μὴ λεγέτω τις· Τί δέ μοι μέλει λοιπόν; ἀπηλλάγην τοῦ κινδύνου, ἀπολλύσθω ὁ δεῖνα, διαφθειρέσθω ἕτερος. Μὴ παροξύνωμεν τὸν Θεὸν διὰ τῆς ὑπεροψίας ταύτης, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ ὄντες ἐν τοῖς δεινοῖς, οὕτως ὀδυνώμεθα, οὕτω τὸν Θεὸν μετὰ ἐκτενείας παρακαλῶμεν, ἐκείνο τὸ Παῦλου πληροῦντες· *ῤητόν· Τοῖς δεσμοῖς ὡς συνδεδεμένοι, τοῖς κακουχομένοις ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι, καὶ κἀλόντες μετὰ κἀλόντων, τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι*. Τοῦτο καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ὠφελήσει τὰ μέγιστα· οὐδὲν γὰρ οὕτω τὸν Θεὸν εὐφραίνειν εἴωθεν, ὡς τὸ μετὰ πολλῆς προθυμίας ἀλγῆν ὑπὲρ τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων. Παρακαλῶμεν τοῖνυν αὐτὸν κοινῇ καὶ ὑπὲρ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων, ὥστε κἀκεῖνης ἡμᾶς ἐξαρκάσαι τῆς κολάσεως. Τὰ μὲν γὰρ παρόντα ὅσα ἂν ἡ, φορητὰ τέ ἐστι καὶ τέλος ἔχει· τὰ δὲ ἐκεῖ βασανιστήρια ἀθάνατά τε καὶ ἀφυστα. Μετὰ δὲ τῆς παρακλήσεως καὶ αὐτοὶ σπουδάζωμεν, μηκέτι τοιοῦτοις περιπίπτειν ἁμαρτήμασι, εἰδότες ὅτι λοιπὸν οὐδὲ συγγνώμης ἀπολαῦσαι δυνήσόμεθα. Κοινῇ τοῖνυν τῷ Θεῷ προσπίπτωμεν ἅπαντες, καὶ ἐνταῦθα ὄντες, καὶ κατὰ τοὺς οἴκους γινόμενοι, λέγωμεν· Δίκαιος εἰ, Κύριε, ἐπὶ πᾶσι οἷς ἐποίησας ἡμῖν, ὅτι ἐν ἀληθινῇ κρίσει ἐπήγαγες, ὅσα ἐπήγαγες. Εἰ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν [180] ἀντίστησαν ἡμῖν, ποίησον ἡμῖν ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, καὶ μὴ συγχωρήσης μηκέτι τοιοῦτων δεινῶν παῖραν λαβεῖν, *Μηδὲ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*, ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν προσημνην ὑπόθεσιν τῆς στάσεως, περὶ νηστείας, καὶ εἰς τὸ ῥητόν τοῦ Ἀποστόλου, Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε^α.

Ὁμιλία ιη'.

α'. Πολλοὺς εἶδον χαίροντας, καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγοντας· Ἐνίκησαμεν, ἐκρατήσαμεν, ἔδαπανήθη τῆς νηστείας τὸ ἥμισυ. Τοὺς δὲ τοιοῦτους παρακαλῶ, μὴ διὰ τοῦτο χαίρειν, ὅτι ἔδαπανήθη τῆς νηστείας τὸ ἥμισυ, ἀλλ' ἐκεῖνο σκοπεῖν, εἰ τῶν ἁμαρτημάτων ἔδαπανήθη τὸ ἥμισυ, καὶ τότε ἀγάλλεσθαι· τοῦτο γὰρ ἡδονῆς ἀξίον, τοῦτο ἐστὶ τὸ ζητούμενον καὶ δι' ὃ πάντα γίνεται, ἵνα τὰ ἐλαττωμένα ἡμῶν διορθώσωμεν, ἵνα μὴ τοιοῦτοι ἐξέλθωμεν ἀπὸ νηστείας, οἳ ἐισήλθομεν εἰς νηστείαν, ἀλλ' ἀπονησάμενοι καὶ πάντα ἀποθέμενοι τὰ τῆς πονηρᾶς συνηθείας, οὕτω τὴν ἱερὰν ἀγάγωμεν ἑορτὴν· ὡς ἂν μὴ τοῦτο ἦ, οὐ μόνον οὐδὲν ἡμῖν ἔσται κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάβος μέγιστον τῆς νηστείας δαπανηθείσης. Μὴ τοῖνυν χαίρωμεν, ὅτι διηγύσαμεν τῆς νηστείας τὸ μῆκος (τοῦτο

^α Savil. hunc effert titulum· Ὁμιλία λεγθεῖσα εἰς τὴν μέσον τῶν νηστειῶν, καὶ εἰς τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν τοῦ λέγον, «Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε», καὶ περὶ τῆς προσημνης ἐν τῇ πόλει στάσεως.

γὰρ οὐδὲν μέγα ἐστίν), ἀλλὰ χίρωμεν, ὅταν μετὰ κατερθωμάτων αὐτὸ διανύσωμεν, ἵνα καὶ ἀπελθούσης ταύτης, ὁ ταύτης διαλάμπῃ καρπός. Καὶ γὰρ τοῦ χειμῶνος τὸ κέρδος τότε μάλιστα δείκνυται^β, ὅταν ἐκεῖνος παρελθῇ· καὶ γὰρ κομῶντα τὰ λῆϊα, καὶ φύλλους καὶ καρπῶν τὰ δένδρα βρῶντα διὰ τῆς ὥρας βοᾶ τὴν ἐκ τοῦ χειμῶνος γενομένην ὠφέλειαν αὐτοῖς. Τοῦτο δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν γενέσθω. Καὶ γὰρ ὕετον συνεχῶν καὶ ἐπαλλήλων ἀπελαύσαμεν ἐν τῷ χειμῶνι κατὰ τὸν τῆς νηστείας καιρὸν διηνεκοὺς μετασχόντες διδασκαλίας, καὶ σπέρματα ἐδεξάμεθα πνευματικὰ, καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς τρυφῆς ἀπέπεμμεν. Μένωμεν τοῖνυν ἅπῃ ὑπεδεξάμεθα τηροῦντες μετὰ ἀκριβείας, ἵνα καὶ τῆς νηστείας ἀπελθούσης ὁ τῆς νηστείας βρῶν καρπός, καὶ διὰ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐκαρπώσαμεθα ἀπὸ τῆς νηστείας, καὶ αὐτῆς μνημενύωμεν τῆς νηστείας. Ἐὰν οὕτως ἐαυτοὺς παρασκευά-

^β Savil. et alii quol mss. καὶ γὰρ τοῦ χειμῶνος ἀπελθόντος, μένει τὸ τοῦ χειμῶνος κέρδος, καὶ τότε μάλιστα δείκνυται.

σωμεν, προσιοῦσαν αὐτὴν μεθ' ἡδονῆς δεξόμεθα πάλιν. Καὶ γὰρ οὕτως ὥρῳ πολλοὺς μικροφύχως ἔχοντας, ὡς ἐν τῷ παρόντι περὶ τῆς μελλούσης μεριμνῶν τεσσαρακοστῆς, καὶ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων, ὅτι μετὰ τὴν τῆς νηστείας ἀπαλλαγὴν οὐκ αἰσθάνονται τῆς ἡδονῆς τῆς ἐκ τῆς ἀνέσεως διὰ τὴν φροντίδα τοῦ μέλλοντος ἐνιαυτοῦ. Τί ἂν γένοιτο τοῦτου μικροφυχότερον, εἰπέ μοι; Τί δὲ τὸ αἴτιον τοῦτου ἐστίν; Ὅτι νηστείας παραγενομένης αὐχὸς ὅπως τὰ κατὰ ψυχὴν εὖ διατεθεῖται σπουδάζομεν, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν σιτίων ἀποχῇ μόνον αὐτὴν ὀρίζομεθα.

Ὡς εἰ μέγα τι εἰς τὴν τῶν τρόπων διόρθωσιν ἀπ' αὐτῆς ἐκαρπώσαμεθα, κἂν ὑξάμεθα καθ' ἑκάστην ἡμέραν παραγίνεσθαι τὴν [181] νηστείαν, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων αἰσθῆσιν λαμβάνοντες τὴν κατορθωμάτων αὐτῆς, καὶ οὐκ ἂν ποτε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς ἐξεβάλομεν, οὐκ ἂν προσδοκούμενης αὐτῆς ἔγενόμεθα κατηφεῖς καὶ ἐναγώνιοι. Τὸν γὰρ κατὰ διάνοιαν εὖ διακείμενον καὶ τῆς ψυχῆς ἐπιμελούμενον τῆς ἑαυτοῦ, οὐδὲν ὅλως τῶν θνῶν ὀλιψαί δυνήσεται, ἀλλ' ἀπολαύσεται καθαρὰς ἡδονῆς καὶ διηνεκούς· καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἤκουσατε τοῦ Παύλου σήμερον παραινοῦντος ἡμῖν καὶ λέγοντος· *Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε, πάλιν ὥρῳ, χαίρετε*. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι πολλοὶς ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ τὸ λεγόμενον· πῶς γὰρ οἶόν τε, φησὶν, ἄνθρωπον θῆτα χαίρειν διηνεκῶς; τὸ μὲν γὰρ χαίρειν οὐ δύσκολον, τὸ δὲ διηνεκῶς χαίρειν, τοῦτο καὶ ἀδύνατον εἶναι μοι δοκεῖ, ἴσως εἴποι ἂν τις· πολλοὶ γὰρ ἀθυμίας ἡμᾶς ἀνάγκαι περιστοιχίζονται. Ἡ γὰρ παιδὰ τις ἀπέβαλεν, ἢ γυναῖκα, ἢ φίλον γνήσιον, παντὶς συγγενεὺς ἀναγκαίστερον, ἢ ζῆμιαν ὑπέστη χρημάτων, ἢ νόσῳ περιέπεσεν, ἢ περίστασιν πραγμάτων ὑπέμεινεν ἑτέραν, ἢ παρ' ἀξίαν ὕβρισθῆις ἤλγησεν, ἢ λιμὸς, ἢ λοιμὸς, ἢ εἰσπραξίς ἀφόρητος, ἢ τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν πράγματα· μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν φθάνοιμεν ἅπαντα καταλέγοντες, ὅσα καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ λυπεῖν ἡμᾶς εἰσὼν. Πῶς οὖν δυνατόν, φησὶ, πάντοτε χαίρειν; Δυνατὸν μὲν οὖν, ἀνθρώπε· καὶ εἰ μὴ δυνατόν ἦν, οὐκ ἂν ὁ Παῦλος παρήγεσεν, οὐδ' ἂν συνεβούλευσεν ἀνθρώπος πνευματικῆς ἀπολαύων σοφίας. Καὶ διὰ τοῦτο συνεχῶς ὑμῖν ἔλεγον, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι ἂ μὴδαμῶς μὴδὲ παρ' ἑτέρῳ· τίνι ἐστὶ μαθεῖν, ταῦτα ἐνταῦθα ὑμῖν ἔξεστι φιλοσοφεῖν. Ἡδονῆς μὲν γὰρ καὶ τοῦ χαίρειν ἐπιθυμοῦσιν ἅπαντες, καὶ διὰ τοῦτο πάντα ποιοῦσι καὶ λέγουσι καὶ πραγματεύονται. Καὶ γὰρ ἐμπορος διὰ τοῦτο πλεῖ, ἵνα χρήματα συναγάγῃ· χρήματα δὲ συνάγει, ἵνα ἔχων ἀποκείμενα χαίρῃ· καὶ ὁ στρατευόμενος διὰ τοῦτο στρατεύεται, καὶ ὁ γεωργὸς διὰ τοῦτο γεωργεῖ, καὶ τέχνην ἑκαστος διὰ τοῦτο μέτεισι, καὶ ἀρχὴς οἱ ἐρῶντες διὰ τοῦτο ἐρῶσιν, ἵνα δόξης ἀπολαύσῃ, δόξης δὲ ἀπολαύειν βούλονται, ἵνα χαίρῃσι· καὶ πρᾶγμα ἑκαστος πρὸς τοῦτο ἰδοὶ τις ἂν ἐπιγιγνόμενος· ἡμῖν τὸ τέλος, καὶ πρὸς τοῦτο ἑκαστος βλέπων διὰ πολλῶν τῶν μέσων ἐπ' αὐτὸ σπεύδει βαδίζειν.

Εὐθυμίας μὲν, ὅπερ ἔφη, ἐρῶσι πάντες, ἐπιτυχεῖν δὲ οὐχ ἅπαντες δύνανται· οὐ γὰρ ἴσασι τὴν ἐκεῖ φέρουσαν ὁδόν· ἀλλὰ πολλοὶ νομίζουσιν, ὅτι τὸ πλουτεῖν αἴτιον τοῦτου γίνεται. Εἰ δὲ τοῦτο αἴτιον ἦν, οὐδεὶς ἂν τῶν χρήματα κεκτημένων ἠθύνετο ποτε· νῦν δὲ πολλοὶ τῶν πλουτούντων ἀβέλους εἶναι τὸν βίον νομίζουσι, καὶ θανάτους μυρίους εὐχονται, ἐπειδὴ δυστημερίας τινὸς ἀσθύνονται, καὶ οἱ σφόδρα ἀθυμοῦντες, οὗτοι μάλιστα

πάντων εἰσὶ. Μὴ γάρ μοι τὰς τραπέζας αὐτῶν ἴδῃς, μὴδὲ τοὺς κόλακας αὐτῶν καὶ τοὺς παρασίτους, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτῶν γινόμενα^α πράγματα, τὰς ἐπιηρείας, τὰς συκοφαντίας, τοὺς κινδύνους, τὰς ἀγωνίας, καὶ ὁ τοῦτου πολλῷ χαλεπώτερον, ὅτι καὶ ἀμελέτητοι πρὸς ταύτας [182] ἐρχόμενοι τὰς μεταβολὰς, φιλοσοφεῖν οὐκ ἐπίστανται, οὐδὲ γενναίως τὰ συμπίπτοντα φέρειν. Διόπερ οὐδὲ τοιαῦτα αὐτοῖς φαίνεται τὰ δεινὰ, οἷάπερ ἐστὶ τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ τὰ κοῦφα ἀφόρητα λοιπὸν εἶναι δοκεῖ. Ὡςπερ οὖν ἐπὶ τῶν πένητων τούναντίον γίνεται, καὶ τὰ ἀνῆκεστα φορητὰ φαίνεται, ὡς τὰ πολλὰ τοιαῦτα αὐτοῖς μεμελετηκόσιν· οὐδὲ γὰρ οὕτως· ἢ τῶν πραγμάτων φύσις, ὡς ἡ τῶν πασχόντων διάθεσις, καὶ μεγάλα καὶ μικρὰ ποιεῖ φαίνεσθαι τὰ ἐπιόντα ἡμῖν κακὰ. Καὶ ἵνα μὴ πόρρωθεν ἀγάγω τὰ παραδείγματα ἐκατέρων τούτων, ἀπὸ τῶν συμβάντων ἡμῖν διαλέξομαι. Ἰδοὺ γοῦν οἱ μὲν πένητες διέφυγον ἅπαντες, καὶ ὁ δῆμος ἀπῆλκεται τοῦ κινδύνου, καὶ ἀδείας ἀπολαύουσι καθαρὰς· οἱ δὲ τὰ τῆς πόλεως πρᾶττοντες πράγματα, ἱπποτρόφοι καὶ ἀγωνοθέται, καὶ τὰ ἄλλα λειτουργήσαντες^β, οὗτοι τὸ δεσποτήριον οἰκοῦσι νῦν καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων δεδοικασί, καὶ τῶν ἅπασι τετολημμένων αὐτοὶ τὰς εὐθύνas ὑπέχουσι, καὶ φόβῳ συζῶσι διηνεκεῖ, καὶ πάντων ἀθλιώτερον ἐκείνοι διάκεινται νῦν, οὐ διὰ τὸ μέγεθος τῶν κινδύνων, ἀλλὰ διὰ τὸ τρυφῇ τὸν ἐμπροσθεν χρόνον συνεζηκέναι.

β'. Πολλοὶ γοῦν παρ' ἡμῶν παρακαλούμενοι, καὶ γενναίως φέρειν συμβουλευόμενοι τὰ δεινὰ, τοῦτο ἔλεγον, ὅτι οὐδὲν οὐδέποτε τοιοῦτον ἐμελετήσαμεν, οὐδὲ ἐπιστάμεθα τοιαῦτα φιλοσοφεῖν· διὰ τοῦτο πολλῆς δέσμεθα τῆς παρακλήσεως. Ἄλλοι πάλιν νομίζουσιν, ὅτι τὸ ὑγιαίνειν, τοῦτο ἐστὶν αἴτιον ἡδονῆς· οὐκ ἐστὶ δέ. Πολλοὶ γοῦν τῶν ὑγιαίνοντων καὶ αὐτοὶ μυριάκις ἠξάντο ἀποθανεῖν, τὰς ἐπαγομένας αὐτοῖς οὐκ ἐνεγκόντες ἐπιηρείας. Ἄλλοι πάλιν τὸ δόξης ἀπολαύειν, καὶ δυναστείας ἐπιελθῆναι, καὶ διέπειν ἀρχὰς καὶ παρὰ πολλῶν κολακεύεσθαι, διηνεκοὺς χαρὰς ποιητικὸν εἶναι φασιν· οὐκ ἐστὶ δὲ οὐδὲ τοῦτο. Καὶ τί λέγω τὰς ἄλλας ἀρχὰς; Κἂν γὰρ ἐπ' αὐτὴν ἀναβῶμεν τῷ λόγῳ τὴν βασιλείαν, καὶ τὸν ἐν ἐκείνῃ ζῶντα, πολλὰς εὐρήσόμεν περιεστοιχιζομένων ἀθυμίας, καὶ τοσοῦτ' πλείους ἔχοντα λύπης ἀνάγκας, ὅση καὶ μείζονα περιέβληται πραγμάτων ὄγκον. Καὶ τί χρὴ λέγειν πολέμους καὶ μάχας καὶ τὰς παρὰ τῶν βαρβάρων ἐπαναστάσεις; πολλὰκις αὐτοὺς τοὺς ἔνδον στρεφομένους δέδοικε. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν βασιλευσάντων τὰς πολεμικὰς διαφυγόντες χεῖρας, τὰς τῶν σωματοφυλάκων οὐ διέφυγον ἐπιβουλὰς. Τοσαῦται δὲ τοῖς βασιλεύουσιν ἀθυμίας ἀνάγκαι, ὅσα τῇ θαλάττῃ τὰ κύματα. Εἰ δὲ βασιλεῖα οὐκ ἂν ἄλυπον ἐργάσατο βίον, τί ἕτερον δυνήσεται κατορθῶσαι τοῦτο; Τῶν μὲν βιωτικῶν οὐδέν· τὸ δὲ Παύλου ῥῆμα μόνον, τὸ βραχὺ τοῦτο καὶ ψῆλον, αὐτὸ ἡμῖν τούτων ἀνοίξει τὸν θησαυρόν. Οὐ γὰρ πολλὴν δεῖ λόγων, οὐδὲ μακρὰς τῆς περιόδου, ἀλλ' ἐὰν ἐνηοσώμεν μόνον τὸ εἰρημεῖν, εὐρήσόμεν τὴν ὁδὸν τὴν ἐπὶ τοῦτο φέρουσαν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, *Χαίρετε πάντοτε*, ἀλλὰ προσέθηκε τὴν αἰτίαν τῆς διηνεκοῦς ἡδονῆς, *Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε*, εἰπὼν· ὅ ἐν Κυρίῳ χαίρων, οὐδὲν τῶν συμπεπτόντων τῆς ἡδονῆς ταύτης ἐκπεσεῖν δύναται. Ὡς γὰρ ἄλλα πάντα, ἐφ' οἷς χαίρομεν, τρεπτά [183] τέ ἐστι καὶ εὐμετάπτητα, καὶ

^α Savil. ἐπελδοσῆς, alii perperam παραλδοσῆς. Edit.

^β Alii παρ' ἑτέρων τινῶν, alii παρ' ἑτέρῳ τινί.

^γ Alii ἐπεχόμενον. Paulo post aliquot manuscriptori μὲν οὖν ἐπερ ἔφην ἐρῶσιν ἅπαντες.

^α Alii ταῖς ὁδοῖς.

^β Alii φαίνεται, τῷ πολλῷ τοιαῦτα ἐμπροσθεν αὐτοὺς μεμελετηκέναι. Οὐ γὰρ οὕτως. Infra alii ἀγάγω τὸ παράδειγμα.

^γ Alii καὶ τὰς ἄλλας λειτουργίας λειτουργήσαντες.

presenti de futura solliciti sint Quadragesima, multosque dicentes audivi, se post jejunii liberationem non sentire voluptatem ex remissione propter futuri anni sollicitudinem. Quid his, quæso, magis esse posset pusillanimitas? Quæ vero hejæ causa? Quod adveniente jejunio non quomodo bene disponatur anima studeamus, sed in sola ciborum abstinence ipsam definiamus.

Jejunium quo pacto prosit. — Itaque si multum in morum correctione ab ipso lucraremur, quotidie jejunium adesse optaremus, per ipsa opera ejus meritum sensum capientes, nec umquam ipsius desiderium ejiceremus, numquam ipsum expectantes tristites fieremus et anxii. Mente quippe bene dispositum, et animæ suæ curam habentem nulla res contristare poterit, sed is pura continuaque fruatur voluptate. Quod hoc sit verum, hodie Paulum audistis nos admonentem et dicentem: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete* (Philipp. 4. 4). Scimus multis videri non posse fieri quoddam dictum est. Quomodo namque fieri potest, inquit, ut qui homo est, semper gaudeat? Gaudere namque non difficile, perpetuo autem gaudere, impossibile mihi esse videtur, dicet fortasse aliquis: multæ enim nos tristitiæ necessario circumfuerant. Vel enim filium quis amisit, vel uxorem, vel amicum sincerum, magis quam ullus consanguineus necessarium, vel pecuniarum jacturam fecit, vel in agridudinem incidit, vel aliarum rerum sustinuit damnum, vel præter dignitatem contumeliam passus indoluit: vel fames, vel pestis, vel exactio quæ ferri non potest, vel familiaria negotia: quinimo numquam omnia recensere possemus. quæcumque et privatim et publice nos mœrore afficere consueverunt. Quomodo igitur, inquit, possibile semper gaudere? Possibile admodum, o homo: et si possibile non esset, non admonuisset Paulus, nec consuluisset, cum homo spirituali esset præditus sapientia. Idcirco frequenter hoc vobis dicebam et dicere non desinam: quæ nullatenus ab alio quoquam disci possunt, hæc vobis licet hic philosophari. Voluptatem enim quærant, et gaudere cupiunt omnes, et propter hoc omnia faciunt et dicunt et negotiantur. Etenim mercator ideo navigat, ut pecunias congreget; congregat autem pecunias, ut habens repositas gaudeat: et qui militat, ideo militat, et agricola ideo terram colit, et artem quisque suam propterea tractat: et dominationis cupidi ideo cupiunt, ut gloria fruantur; gloria vero frui volunt, ut gaudeant: et negotium quodque ad hunc finem nobis tendere quis viderit: et ad hunc quisque respiciens, per multa media ad ipsum ire festinat.

Divitiæ lætitiæ non pariunt. — Lætitia quippe, quod dixi, amant omnes, assequi vero non omnes possunt: nesciunt enim viam eo tendentem; sed multi putant quod divitiis affluere hujus sit causa. Si hæc autem causa fuisset, nemo pecunias possidentium umquam fuisset dolore pressus; nunc vero divitum multi vitam non vitalem esse putant, et innumeras mortes exoptant, cum aliquam adversitatem

senserint, et hi maxime omnium dolent. Ne mihi quippe mensas ipsorum respexeris, nec assentatores et parasitos, sed res ex ipsis orientes, infestationes et calumnias, pericula, anxietates, et quod his longe molestius est, quod impræmeditati ad has devoluti mutationes, philosophari nesciant, et casus generoso ferre. Ideo non ea videntur ipsis gravia, quæ talia per naturam sunt, verum et levia ipsis intolerabilia esse videntur: sicut vicissim in pauperibus contrarium accidit; et illa tolerari posse videntur quæ intolerabilia sunt: quippe qui multa talia prius meditati fuerint. Non enim tam rerum natura, quam patientium dispositio, magna vel parva videri facit incumbentia nobis mala. Et ne horum exempla amborum longius accersam, de iis quæ nobis acciderunt, disseram. Ecce enim pauperes quidem omnes evaserunt, populus periculo liberatus est, et pura potitur securitate: qui autem rempublicam tractabant, et equos domi alebant, bravia in certaminibus proponebant, et alia administrabant, ipsi carcerem nunc habitant, de extremis timent, et ab omnibus patratorem soli dant pœnas, et in continuo metu vivunt, omnibusque nunc miseres sunt, non propter periculorum magnitudinem, sed quia præteritum tempus in deliciis egerunt.

2. Multi namque cum eos hortaremur et moneremus, ut generose res adversas ferrent, dicebant: Nil umquam tale meditati sumus, nec talia philosophari novimus: propterea magna indigemus consolatione. Alii rursus putant bonam veletudinem esse voluptatis causam; non est autem: multi namque bene valentes, et ipsi millies mori optaverunt, illatas sibi non ferentes injurias. Alii rursus gloria potiri, et imperio insignitum esse, et magistratus administrare, et a multis adulationibus demulceri, perpetuæ lætitiæ causam esse dicunt; sed nec istud est. Et quid loquor de aliis magistratibus? Etsi enim ad ipsum imperium mente ascendamus, in illo quoque viventem multis circumventum molesti s inveniemus: et tanto plures tristitiæ necessitates habentem, quanto majore quoque rerum fastu circumdatus est. Et quid opus et bella pugnasque commemorare, et barbarorum insultus? ipsos sæpe timet, qui secum domi conversantur. Etenim regum multi hostilibus elapsi manibus, corporis sui custodum insidias non effugerunt. Tot vero regibus tristitiæ necessitates sunt, quot mari undæ. Cum igitur nec regnum vitam sine tristitia reddere possit, quid aliud hoc præstare poterit? Humanorum quidem nihil, sed solum Pauli breve istud et exile verbum nobis hunc aperiet thesaurum. Non enim multis opus est sermonibus, nec longo circuitu; sed si solum dictum cogitemus, viam ad hoc ferentem inveniemus: nec enim simpliciter dixit: *Gaudete semper*, sed addidit continuæ voluptatis causam, cum dixit: *Gaudete in Domino semper* (Philipp. 4. 4). In Domino gaudens, ex accidente nullo voluptate hæc excidere potest. Alia nempe cuncta, in quibus gaudeamus, mutabilia sunt, volubilia, et facile vertuntur: nec hoc solum habent molestum, sed etiam quod ma-

nentia non tantam nobis afferunt voluptatem, ut ex aliis nascentem tristitiam repellant et obumbrent: Dei vero timor hæc habet utraque; stabilis est immotusque, et tantam emittit lætitiā, ut nullus nos aliorum sensus malorum capiat. Qui Deum enim, sicut oportet, timet et in ipso confidit, voluptatis radicem lucratus est, et omnem habet lætitiæ fontem: et sicut in mare decidens immensum scintilla parva facile deletur: sic quantacumque Deum timenti incidant, velut in vastum lætitiæ pelagus incidentia exstinguuntur atque perduntur. Et revera hoc est maxime mirabile, quod cum adsint quæ contristare solent, ipse gaudens permaneat. Si nihil enim triste adesset, non esset ipsi magnum semper posse gaudere; multis autem incumbentibus, quæ in tristitiam impellant, omnibus esse superiorem et in mediis tristibus lætari, hoc est admirabile. Et sicut tres pueros non arsisse miraretur nemo, si procul a Babyloica stetissent fornace: quod enim omnes consternavit, hoc est, quod in igne tantum temporis versati, minus læsi sunt egressi, quam qui versati non fuerant: sic et in sanctis dicere licet, quod si nulla ipsis institisset tentatio, ipsos perpetuo gavisos esse non admiraremur. Stupore autem dignum, et supra naturam humanam hoc est, quod infinitis undique undis circumdati, tranquillitate pura fruentibus melius affecti sint.

Vir fidelis continua fruitur voluptate. — Quod igitur nullam exteriorem vitam gaudium continuum habentem invenire liceat, ex dictis patet; quod autem fidelis non possit non continua frui voluptate, rursus et hoc ipsum demonstrare conabor, non ut discatis tantum, sed etiam ut hanc tristitia carentem vitam sectemini. Sit enim aliquis nihil in se dammandum habens, sed bona fretus conscientia, ad futura anhelans et expectans illam beatam spem: quid hunc, quæso, in tristitiam poterit inducere? Nonne omnibus rebus intolerabilior mors esse videtur? sed huius expectatio non tantum ipsum non contristat, verum et potius delectat: novit enim mortis præsentiam laborum esse liberationem, et cursum ad coronas et bravia pro pietate et virtute pugnantis reposita. Sed filiorum immatura mors? verum et hoc generose fert, et dicit Jobi verba: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino visum est, ita et factum est: sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 1. 21). Si vero mors et filiorum jactura contristare non potest, multo minus pecuniarum jactura, et contumeliæ accusationes et calumniæ tam magnum et generosum animum tangere possent, neque corporis dolor: quoniam et apostoli flagellabantur quidem, sed non dolebant. Magna quidem sunt et hæc, sed multo majus est, quod non tantum non dolebant, verum et ipsa flagella majoris materiam faciebant voluptatis, et revertebantur a facie concilii gaudentes, quod digni fuerant habiti pro nomine Christi contumeliam pati (Act. 5. 41). Contumelia et convicio quis talem affect? sed a Christo gaudere institutus est in contumeliis. *Gaudete enim, inquit, et exultate, cum dixerint omne malum verbum contra vos mentientes, propter*

me, quoniam merces vestra multa est in cælis (Matth. 5. 11. 12). Sed in morbum incidit? verum audivit alium admonentem et dicentem: *In morbo et paupertate in ipso confidas: quoniam sicut in igne probatur aurum, sic homines acceptabiles in fornace humiliationis* (Eccli. 2. 4. 5). Cum igitur neque mors, neque pecuniarum jactura, neque corporis ægritudo, neque ignominia, neque conviciū, neque quidpiam aliud huiusmodi ipsum contristare possit verum et magis delectet, quam umquam tristitiæ materiam habeat? Quid igitur, inquit, sancti non dolebant? non audis Paulum dicentem: *Tristitia mihi magna est, et indesinens dolor cordi meo* (Rom. 9. 2)? Hoc ipsum nempe admirabile est, quod tristitia lucrum, et voluptatem ex luctu ferebat. Sicut enim flagella non dolores, sed lætitiā, sic rursus et tristitia magnas illas comparabat coronas. Et hoc est admirabile, quod mundi non tristitia tantum, verum et lætitia damnum habet extremum: in spiritualibus vero contrarium totum, non lætitia tantum, verum et tristitia multum habet bonorum thesaurum. Verbi gratia: gaudet quis in mundo sæpe inimicum laborantem videns, et per hanc lætitiā multam sibi attrahit pœnam: dolet rursus quis alius fratrem lapsum videns, et per hanc tristitiā multam sibi apud Deum benevolentiam comparat.

Tristitia secundum Deum multo melior est humana lætitia. — Cernis quomodo secundum Deum tristitia mundi lætitia melior sit et utilior? Sic et Paulus tristabatur propter eos, qui peccarent et Deo non crederent, et ex hac tristitia multam sibi repositam habebat mercedem. Ut autem manifestius quod dico faciam, et discatis, licet præter opinionem sit dictum, tamen verum esse, et luctum sæpe solere dolentes animas reparare, et conscientiam gravatam relevare: multæ sæpius mulieres desideratissimis amissis filiis, si prohibeantur quidem flere, lugere et conqueri, disrumpuntur et pereunt; si vero mœrentium omnia fecerint, relevantur et consolationem accipiunt. Et quid mirandum, si in mulieribus hoc fit, quando etiam ipsum prophetam hoc patientem videre quis possit? Ideo frequenter dicebat: *Sinite me, amare lugebo: nolite contendere, ut consolemini super contritione filia generis mei* (Isai. 22. 4). Itaque sæpe tristitia affert consolationem; si autem in mundo hoc fit multo magis in rebus spiritualibus. Propterea dicit: *Secundum Deum autem tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur* (2. Cor. 7. 10). Et hoc quidem obscurum esse videtur; quod autem dicit est huiusmodi: Si de pecuniis tristatus fueris, nihil profecisti: si in ægritudine, nihil lucratus es, verum et magis teipsum contrivisti.

3. Et ego quidem multos audivi post talem experientiam se accusantes, et ad seipsos dicentes: Quæ utilitas, quod dolui? nec pecunias recuperavi, et me ipsum læsi. Si vero de peccato tristeris, hoc delecti, et maximam lucratus es voluptatem. Si de fratribus lapsis contristeris, teipsum hortatus es et consolatus, et illos rursus recuperasti: quod si nihil et ipsis

¹ Sic Savil. ta B., lucro, pro, luctu.

ἀλλοιοῦται βραδίως· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔχει τὸ θεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ μένοντα οὐ παρέχει τοσαύτην ἡμῖν τὴν ἡδονήν, ὡς τὴν ἐκ τῶν ἄλλων ἡμῖν ἐπιγινωσκόμενην ἀθυμίαν διακρούεσθαι^α καὶ συσκιάζειν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀμφοτέρω ταῦτα ἔχει, βέβαιός τε ἐστὶ καὶ ἀκίνητος, καὶ τοσαύτην βρῦει χαρὰν, ὡς μηδεμίαν ἡμᾶς ἀσθησὶν τῶν ἄλλων λαμβάνειν θεινῶν. Ὁ γὰρ τὸν Θεὸν, ὡς χρῆ, φοβούμενος, καὶ ἐπ' αὐτῷ θαρρῶν, τὴν ῥίζαν ἐκαρπώσατο τῆς ἡδονῆς, καὶ πᾶσαν τῆς εὐθυμίας ἔχει τὴν πηγὴν. Καὶ καθάπερ εἰς πέλαιος ἀπειρον σπινθήρ μικρὸς ἐμπροσθὺν ἀφανίζεται βραδίως, οὕτως ὅσαπερ ἂν προσπέσῃ τῷ φοβούμενῳ τὸν Θεόν, καθάπερ εἰς πέλαιος ἀχανὲς εὐθυμίας ἐμπιπτόντα κατασβέννυται καὶ ἀπόλλυται. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν μάλιστα τοῦτό ἐστιν, ὅτι τῶν λυπούμενων παρόντων μένει χαίρων αὐτός. Εἰ μὲν γὰρ μηδὲν ἦν τὸ λυποῦν, οὐκ ἦν αὐτῷ μέγα τὸ δύνασθαι διηνεκῶς χαίρειν· τὸ δὲ πολλῶν ἐπιχειμένων τῶν εἰς ἀθυμίαν ἐμβιβαζόντων^β ἀνώτερον εἶναι ἀπάντων, καὶ ἐν μέσοις τοῖς λυποῦσι εὐφραίνεσθαι, τοῦτό ἐστι τὸ παράδοξον. Καὶ καθάπερ τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς οὐδεὶς ἂν ἐθαύμασε μὴ κατακαέντας, εἰ πόρρω τῆς Βαβυλωνίας ἦσαν καμίνου (τὸ γὰρ ἐκπλήξαν ἅπαντας τοῦτό ἐστιν, ὅτι τῇ πυρὶ τοσοῦτον ὀμλήσαντες χρόνον, τῶν οὐχ ἀπὸ κηλῶν ἐξέβησαν ἀλυπότεροι)^γ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι εἰ μηδὲς αὐτοῖς ἐπήγετο πειρασμός, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐθαυμάσαμεν διηνεκῶς χαίροντας· τὸ δὲ ἐκπλήξεως ἄξιον καὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ὑπερβαῖν τοῦτό ἐστιν, ὅτι μυρίοις κυκλούμενοι κύμασι πάντοθεν, τῶν γαλήνης καθαρᾷ ἀπολαύοντων βῆρον διάκεινται.

Ὅτι μὲν οὖν οὐδένα βίον τῶν ἐξωθεν εὐρεῖν δυνατόν εὐθυμίᾳ συγκεκληρωμένον διηνεκῶς^δ, ὅλον ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ τὸν πιστὸν ἀμήχανον μὴ διηνεκῶς ἀπολαύειν ἡδονῆς, καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἀποδείξαι πειράζομαι, οὐχ ἵνα μάθῃτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσητε τὸν ἄλυστον τοῦτον βίον. Ἐστω γάρ τις μὴδὲν ἑαυτοῦ κατεγνωκώς, ἀλλ' ἀγαθῷ συνειδότι συντρεφόμενος, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα κεχηρῶς, καὶ τὰς ἀγαθὰς ἐκείνας ἀναμένων ἐλπιδας, τὸ τοῦτον, εἰπέ μοι, εἰς ἀθυμίαν ἐμβαλεῖν δυνήσεται; Οὐ πάντων ἀφορητότατον ὁ θάνατος εἶναι δοκεῖ; ἀλλ' ἡ τοῦτου προσδοκία οὐ μόνον αὐτὸν οὐ λυπεῖ, ἀλλὰ καὶ εὐφραίνει μερίζοντας· οἶδε γὰρ ὅτι ἡ τοῦ θανάτου παρουσία πόνον ἐστὶν ἀπαλλαγὴν καὶ δρόμον; ἐπὶ τοὺς στεφάνους καὶ τὰ βραβεῖα τὰ ἀποκειμένα τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς ἀγωνισαμένοις. Ἀλλὰ παίδων ἄωρος τελευτή; ἀλλὰ καὶ τοῦτο φέρει γενναίως, καὶ εἰς τὰ τοῦ ἰώδῃ ῥήματα· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγέρετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἰ δὲ θάνατος καὶ παίδων ἀποβολὴ λυπεῖν οὐ δύναται, πολλῶν μᾶλλον ζημία χρημάτων, καὶ ἀτιμίας, καὶ κατηγορίας, καὶ διαβολῆς τῆς οὕτω μεγάλης καὶ γενναίας ψυχῆς οὐκ ἂν ποτε ἄφατον, οὐδὲ ὀδύνῃ σώματος· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐμαστιγοῦντο μὲν, οὐκ ἠθύμουν δέ. [184] Μέγα μὲν οὖν καὶ τοῦτο· τὸ δὲ πολλῶν μεζιων, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἠθύμουν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς μάλιστα ὑπόθεσιν ἐποιούντο μεζιῶνος ἡδονῆς, καὶ ὑπέσχεον ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι. Ὑβρισεῖ τις καὶ ἐλοιδύρησε τὸν τοιοῦτον; ἀλλ' ἐπαίδεισθ' ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ χαίρειν ἐπὶ ταῖς ὕβρεσι.

^α Aliquot mss. ἀθυμίαν ἀποκρούεσθαι.

^β Alii ἐμβαλόντων.

^γ Morel. et quidam mss. διηνεκῶς, alii διηνεκῆ.

Χαίρετε γάρ, φησί, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅταν εἰπωσι πᾶν ποτηρὸν ῥῆμα καθ' ὧν ψευδόμενοι ἐνεκὲν ἑμοῦ, ὅτι ὁ μισθὸς ὧν πολλὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἀλλὰ νόσφ' περιέπεσεν; ἀλλ' ἤκουσεν ἑτέρον παραινουντος καὶ λέγοντος· Ἐν νόσφ' καὶ περὶ ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς γίνου, ὅτι ὥσπερ ἐν πυρὶ δοκιμάζεται χρυσός, οὕτως ἄνθρωποι δοκτοὶ ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως. Ὅταν οὖν μήτε θάνατος, μήτε ζημία χρημάτων, μήτε νόσος σώματος, μήτε ἀτιμία, μήτε λοιδορία, μήτε ἄλλο τι τῶν τοιούτων μὴδὲν λυπῆσαι αὐτὸν δύνηται, ἀλλὰ καὶ εὐφραίνῃ μᾶλλον, ποίαν ἀθυμίας ὑπόθεσιν ἔξει ποτέ; Τί οὖν, οὐκ ἠθύμουν οἱ ἅγιοι, φησίν; οὐκ ἀκούεις Παύλου λέγοντος, Λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιέλπιτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἡ λύπη κέρδος καὶ ἡδονὴν τὴν ἐκ τοῦ πένθους^δ ἔφερεν. Ὅσπερ γὰρ αἱ μαστιγες οὐκ ὀδύνας, ἀλλὰ χαρὰν, οὕτως καὶ ἡ λύπη πάλιν τοὺς μεγάλους ἐκείνους προεξέειν στεφάνους. Καὶ τὸ παράδοξον τοῦτό ἐστιν, ὅτι τοῦ κόσμου μὲν οὐχ ἡ ἀθυμία μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ χαρὰ ζημίαν ἔχει τὴν ἐσχάτην· ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν τοῦναντίον ἅπαν, οὐχ ἡ χαρὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀθυμία πολλὴν ἔχει τῶν ἀγαθῶν τὸν θησαυρὸν· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Χαίρει τις ἐν τῷ κόσμῳ πολλὰκις ἐχθρὸν δυσημεροῦντα ἰδὼν, καὶ διὰ τῆς χαρᾶς ταύτης πολλὴν ἐπισπᾶται ἑαυτῷ τὴν κόλασιν· ἀλγεῖ τις πάλιν ἑτερος τὸν ἀδελφὸν πεπόντα ἰδὼν, καὶ διὰ τῆς ἀθυμίας ταύτης πολλὴν ἑαυτῷ παρὰ τῷ Θεῷ προξενεῖ τὴν εὐνοίαν.

Ὅρξες πῶς ἡ κατὰ Θεὸν λύπη τῆς τοῦ κόσμου χαρᾶς βελτίων καὶ χρησιμωτέρα; Οὕτω καὶ Παῦλος ἐλυπεῖτο διὰ τοὺς ἁμαρτάνοντας, διὰ τοὺς ἀπιστούντας τῷ Θεῷ, καὶ τῆς λύπης ταύτης πολλὴν εἶχεν ἀποκείμενον αὐτῷ τὸν μισθόν. Ἴνα δὲ σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, καὶ μάθῃτε, ὡς, εἰ καὶ παράδοξον τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ὅμως ἐστὶν ἀληθές, καὶ οἶδεν ὁ θρηῖνος πολλὰκις ἀνακτεῖσθαι τὰς ὀδυνώμενας ψυχὰς, καὶ κουρίζειν συνειδὸς βεβαρημένον, πολλὰι πολλὰκις γυναῖκες ἀποβαλοῦσαι παῖδας ποθεινοτάτους, ἂν μὲν κυλιθῶσι δακρύσαι καὶ θρηνῆσαι καὶ ὀλοφύρασθαι, διαβρῆγγυνται καὶ ἀπόλλυνται· ἂν δὲ τὰ τῶν ἀθυμούντων ποιήσωσιν ἅπαντα, κουφίζονται καὶ παραμυθίαν λαμβάνουσι. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ γυναικῶν τοῦτο συμβαίνει, ὅπου γε καὶ αὐτὸν τὸν προφήτην ἰδοὶ τις ἂν τοῦτο πάσχοντα; Διὰ τοῦτο συνεχῶς ἔλεγεν· Ἀφετέ με, πικρῶς κλαύσομαι· μὴ κατισχύσητε παρακαλοῦντες ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου. Ὡστε ἐστὶ πολλὰκις λύπη παραμυθίαν φέρουσα· εἰ δὲ ἐπὶ τοῦ κόσμου τοῦτο, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἡ δὲ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμετάβλητον^ε κατεργάζεται. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῦτο ἀσάφες εἶναι· [185] ὁ δὲ λέγει τοιοῦτον ἐστίν· Ἄν λυπηθῇς ἐπὶ χρήμασιν, οὐδὲν ὠφέλησας· ἂν λυπηθῇς ἐπὶ νοσήματι, οὐδὲν ἐκέρδανας, ἀλλὰ καὶ ἐπέτριψας σαυτὸν^ς μᾶλλον.

γ'. Καὶ πολλῶν ἐγὼ γε ἤκουσα μετὰ τὴν τοιαύτην πείραν αἰτωμένων καὶ πρὸς ἑαυτοὺς λεγόντων· Τί τὸ ὄφελος, ὅτι ἤλγησα; οὕτως χρήματα ἀνεκτησάμην, καὶ ἑμαυτὸν ἐβλάψα. Ἄν δὲ λυπηθῇς ἐφ' ἁμαρτίᾳ, γαύτην τε ἐξήλειψας καὶ ἐκαρπώσω μεγίστην ἡδονήν· ἂν λυπηθῇς ἐπὶ τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς πεπτωκόσι, σαυτὸν τε παρεκάλεσας καὶ παρεμυθίσω, κακείνους ἀνεκτήσω

^δ Sic Savil. Vulg. ἐκ τοῦ κέρδους. Edit.

^ε Sic Savil. et alii, recte. Editum erat τοῦτου. Edit.

^ς Savil. et alii σωτηρίαν ἀμετάβλητον, et sic legitur in quibusdam Epistolarum Pauli exemplaribus.

^ς Recte Savil. σαυτὸν. Legebatur αὐτό. Edit.

πάλιν· κἄν μὲν ὠφελήσῃς αὐτοὺς, μεγίστην ἔχεις ἀντίδοσιν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο τὸ λυπεῖσθαι ἐπὶ τοῖς πεπτωκόσι, κἄν μὲν ὠφελῶμεν, μεγίστην ἡμῖν τὴν ἀμοιβὴν φέρει, ἀκουσὼν τοῦ Ἰεζεκιὴλ λέγοντος, μάλλον δὲ τοῦ Θεοῦ δι' ἐκεῖνου λαλοῦντος· ἐπειδὴ γὰρ ἐπεμψέ τινας κατασκάψαι τὴν πόλιν, καὶ σιδήρῳ καὶ πυρὶ δαπανῆσαι τὰ οἰκοδομήματα ἅπαντα μετὰ τῶν ἐνοικούντων αὐτῶν, κελεύει τινὲς λέγων οὕτως· Ἄδρ. τὸ σημεῖον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν ἀνδρῶν τῶν στεναζόντων καὶ κατοθυμώμεν. Καὶ τοῖς ἐτέροις κελεύσας, καὶ εἰπὼν, ὅτι Ἀπὸ τῶν ἁγίων μου ἀρξασθε, ἐπήγαγε λέγων, Ἐπὶ δὲ οὗς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἀψήσῃς αὐτῶν. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Ὅτι εἰ καὶ μὲν ὠφελούσιν, ἀλλ' ὅμως στένουσι τὰ γινόμενα καὶ ὀλοφύρονται. Καὶ ἐτέροις δὲ ἐγκαλεῖσθαι λέγων πάλιν, ὅτι τρυφῶντες καὶ γαστριζόμενοι, καὶ πολλὰς ἀπολαύοντες ἀδείας, ἰδόντες τοὺς Ἰουδαίους εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαγομένους, οὐκ ἤλγησαν, οὐκ ἐκοινωνήσαν τῆς ἀθυμίας· καὶ ἐγκαλῶν αὐτοῖς φησιν, Οὐκ ἐπασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ. Ἰωσήφ. τὸν λαὸν καλῶν ἅπαντα· καὶ πάλιν, Οὐκ ἐξῆλθε κατοικοῦσα Αἰγύπτου, κόψασθαι οἶκον ἐχόμενον αὐτῆς. Κἄν γὰρ δικαίως κολάζονται, βούλεται συναλγεῖν ἡμᾶς, ἀλλὰ μὴ χαίρειν μὴδὲ ἐφῆσθαι. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ὁ κολάζων οὐ χαίρων τοῦτο ποιῶ, οὐδὲ ἥδομαι αὐτῶν ἐπὶ τῇ τιμωρίᾳ (οὗ γὰρ θελήσει θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀμωρτωλοῦ), δεῖ καὶ σὲ τὸν δεσπότην μιμεῖσθαι, καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἀλγεῖν, ὅτι δικαίως κολάσεως ὑπόθεσιν παρέσχε καὶ πρόφασιν. Ὡστε κἄν λυπηταί τις κατὰ Θεὸν, μεγάλην ἐντεῦθεν καρποῦται ὠφέλειαν. Ὅταν οὖν οἱ μαστιζόμενοι τὸν μαστιζόντων εἰσι μακαριώτεροι, καὶ οἱ θλιβόμενοι παρ' ἡμῖν τῶν ἐν ἀνάσει παρὰ τοῖς ἐξωθεν, καὶ οἱ ἀθυμούντες τῶν ἡδομένων, τίς ἐστὶ λοιπὸν ὀλιψὴς ἡμῖν, ἀφορμὴ; Διὰ τοῦτο οὐδένα χρὴ μακαρίζειν, ἀλλ' ἢ τὸν κατὰ Θεὸν ζῶντα μόνον. Τούτους καὶ ἡ Γραφὴ μακαρίζει μόνους· Μακάριος γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· Μακάριος ὃς ἂν παιδεύσῃ. Κύριε, καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάσχει αὐτόν· Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ· Μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ· Μακάριοι ὁ λαός, οὗ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ· Μακάριοι, οὗ οὐ κατέγνω ἡ ψυχὴ αὐτοῦ· Μακάριος ἄνθρωπος, ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. Καὶ ὁ Χριστὸς πάλιν οὕτως· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, μακάριοι οἱ ταπεινοί, μακάριοι οἱ πραεῖς, [186] μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, μακάριοι οἱ διωγόμενοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Ὅρξες πῶς πανταχοῦ οὐδένα τῶν πλουτούντων, οὐ τῶν ἐν εὐγενείᾳ, οὐ τῶν δόξης ἀπολαύοντων μακαρίζουσιν οἱ θεοὶ νόμοι, ἀλλὰ τὸν ἀρετῆς ἐπιλημμένον; Τὸ γὰρ ζητούμενον, πάντων ὧν ἂν ποιῶμεν ἢ πάσχουμεν, ὑπόθεσιν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, κἄν ταύτην προκαταβάλῃς τὴν βίαν, οὐκ ἀνεῖσι μόνον, οὐδὲ τιμὰ, καὶ δόξα, καὶ θεραπεία, ἀλλὰ καὶ ἐπήρειαι, καὶ συκοφανταίαι, καὶ ὕβρεις, καὶ ἀτιμίαι, καὶ βάσανοι, καὶ πάντα ἀπλῶς ἡδονῆς· οἱ βλαστῆσαι καρποῦς. Καὶ καθάπερ τῶν δένδρων αἱ βίβαι αὐταὶ μὲν εἰσι πικραὶ, ἡδίστους δὲ ἡμῖν τοὺς καρποὺς φέρουσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡ κατὰ Θεὸν λύπη πολλὴν ἡμῖν οἶσει τὴν ἡδονήν. Ἰσασιν, ὅσοι πολλάκις μετ' ὀδύνης ἠδύνατο καὶ δάκρυα ἐξέεσαν, πόσῃν ἔχαρ-

^a Savil. et quidam alii ἠρῶν ὠφελον, ἀλλ' ὅμως ἔστανον τὰ γινόμενα καὶ ὀλοφύροντο. Καὶ ἐτέροις δὲ ἐνεκαλεῖται.

^b Alii οὐ χαίρω τοῦτο ποιῶν.

^c Plerique mss. ut edimus. Savil. autem et Morel. οὐ Κύριος; ὁ Θεὸς βοήθης αὐτοῦ.

πώσαντο τὴν εὐφροσύνην, πῶς ἐξεκάθησαν τὸ συνειδός, πῶς μετὰ χρηστῆς ἀνέστησαν ἐλπίδος. Ὅπερ γὰρ δεῖ λέγω, οὐχ ἡ τῶν πραγμάτων φύσις, ἀλλ' ἡ διάνοια ἡ ἡμετέρα λυπεῖν ἡμᾶς εἴωθε καὶ εὐφραίνειν. Ἄν τοῖνυν ταύτην κατασχευάσωμεν, οἷαν εἶναι χρὴ, πάσης εὐθυμίας ἐνέχυρον ἐξομεν· καὶ καθάπερ τὸ τῶμα οὐχ οὕτως ἡ τῶν ἀέρων φύσις οὐδὲ αἱ ἐξωθεν προσβολαί, ὡς ἡ οἰκία κατασκευὴ καὶ βλάπτει καὶ ὠφελεῖ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς· καὶ πολλῷ πλείον. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ φύσεώς ἐστιν ἀνάγκη, ἐκεῖ δὲ τὸ πᾶν ἐπὶ τῇ προαιρέσει καίεται. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος μυρία ὑπομείνας δεινὰ, ναυάγια, πολέμους, ἐπαναστάσεις, ἐπιβουλὰς, ληστῶν ἐφόδους, καὶ ὅσα οὐδὲ ἀπαριθμήσασθαι ἐν τῷ λόγῳ, καὶ καθημερινούς θανάτους ἀποθυήσκων, οὐ μόνον οὐκ ἤλγει οὐδὲ ἰδυοχέραινε, ἀλλὰ καὶ ἔκαυχῃτο καὶ χαίρει, καὶ λέγει· Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μου, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου· καὶ πάλιν· Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν· ἡ δὲ καύχησις ἡδονῆς ἐστὶν ἐπίτασις.

δ. Ἄν τοῖνυν εὐθυμία· ἐπιθυμία, μὴ χρήματα, μὴ σώματος ὑγίαιαν, μὴ δόξαν, μὴ δυναστείαν, μὴ τρυφήν, μὴ τραπέζας πολυτελεῖς, μὴ σπρικῶν ἱματίων περιβολὰς, μὴ πολυτελεῖς ἀγροὺς, μὴ οἰκίας λαμπράς καὶ περιφανεῖς, μὴδὲ ἄλλο τι τῶν τοιοῦτων διώκε μὴδὲν· ἀλλὰ φιλοσοφίαν μέγαλθε τὴν κατὰ Θεὸν, καὶ ἀρετῆς ἐπιλαβοῦ· καὶ οὐδὲν σε οὐ τῶν ὄντων, οὐ τῶν ἐλπιζομένων λυπηταί· δυνήσεται· τί λέγει λυπηταί; προσθήκη μὲν οὖν ἡδονῆς σοι· γενήσεται τὰ τοὺς ἀλλοίους λυπούντα· καὶ γὰρ μαστίγιες, καὶ θάνατος, καὶ ζημίαι, καὶ κακῆγοραί, καὶ τὸ κακὸς πάσχειν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὅταν διὰ τὸν Θεὸν ἡμῖν ἐπάγῃται, καὶ ταύτην ἐχῇ τὴν βίαν, πολλὴν ἡμῖν εἰς τὴν ψυχὴν εἰσάγει τὴν ἡδονήν.

Οὐδεὶς γὰρ ἡμᾶς ἀλλοίους ποιῆσαι δυνήσεται, ἐὰν μὴ ἑαυτοὺς ποιήσωμεν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ μακαρίους, ἐὰν μὴ ἑαυτοὺς ἐργασώμεθα, μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὗτος μόνος ἐστὶ μακάριος, ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, οὐκ ἀπὸ τῶν παρελθόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἡμῖν συμβάντων [187] τοῦτο ὅμιν ἀποδείξω νῦν. Ἐκινδύνευσεν ἡμῖν ἡ πόλις ἀφανισθῆναι πᾶσα, καὶ τῶν μὲν πλουτούντων καὶ περιφανῶν καὶ ἐπιστήμων ἀνδρῶν οὐδεὶς ἐτόλμησεν ἐν τῷ μέσῳ φανῆναι, ἀλλὰ πάντες ἔφυγον καὶ ἀπεπήδων· οἱ δὲ τὸν Θεὸν φοβούμενοι, οἱ ἐν μοναστηρίοις διατριβόντες, οὗτοι μετὰ πολλῆς τῆς παρήρησίας καταδραμόντες· πάντα ἔλυσαν, καὶ τοσοῦτον ἀπέσχον αὐτοὺς φοβῆσαι καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐμβαλεῖν τὰ συμβάντα δεινὰ καὶ αἱ προσδοκώμεναι ἀπειλαί, ὅτι πόρρω καθήμενοι τῆς συμφορᾶς καὶ οὐδὲν κοινὸν ἔχοντες, ἐκόντες ἑαυτοὺς ἐβρίμην εἰς μέσσην τὴν πυρὰν, καὶ πάντας ἐξέλειπον, καὶ ὁ πᾶσι δοκεῖ φοβερὸν εἶναι καὶ φρικτὸς, ὁ θάνατος, τοῦτο οὗτοι μετὰ πάσης ἀνεδέξαντο τῆς προθυμίας· καὶ μετὰ πλείονος ἔτρεχον ἐπὶ τὸ πρᾶγμα ἡδονῆς, ἢ ἐπ' ἀρχῆς ἑτεροὶ καὶ τιμὰς· ἥδοναν γὰρ ἐν μεγίστῃ τοῦτο ἀρχὴ καὶ τιμὴ, καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἔδειξαν, ὅτι οὗτος μόνος μακάριος ἐστὶν ὁ φιλοσοφίας ἐπιλημμένος τῆς ἀνω, καὶ μεταβολὴν οὐδεμίαν δέχεται, οὐδὲ δυσημερίαν ὑπομένει τινὰ, ἀλλὰ διηκεκὼς εὐημερίας ἀπολαύει, καὶ πάντων καταγελαῖ τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν. Νῦν γοῦν οἱ μὲν ἐν δυνατείαις ἀθυμῶντες πολλῇ

^d Alii πάσης εὐνοίας

profueris, maximam habes mercedem. Et ut discas, quod de lapsis tristari, etsi nihil prosumus, maximam nobis retributionem asserit, audi Ezechielem dicentem, imo vere Deum per ipsum loquentem. Postquam enim misit quosdam ad subvertendum urbem, et ferro et igni consumendum aedificia omnia cum habitatoribus ipsis, imperat cuidam sic dicens: *Da signum in facie virorum gementium et dolentium* (Ezech. 9. 4). Et cum aliis imperasset, et dixisset: *A sanctis meis incipite*: intulit dicens: *Supra quos autem est signum, ne ipsos tangite* (ib. v. 6). Qua, dic mihi, causa? Quoniam etsi nihil prosunt, tamen gemunt quæ geruntur et deplorant. Et alios rursus accusat, dicens: Ventri et deliciis vacantes, et multa potientes libertate, videntes Iudeos in captivitatem deduci, non doluerunt, non participes fuere tristitiæ: et ipsos accusans ait: *Nihil passi sunt in contritione* Joseph (Amos. 6. 6), Joseph appellans populum omnem. Et rursum: *Non exiit quæ habitat Ænan, plangere domum suæ coniunctionis* (Mich. 1. 11). Quamvis enim iuste puniantur, vult Deus nos condolere, non autem gaudere et insultare. Si enim, ait, ego puniens non laus hoc facio, nec in ipsorum ultione delector (*Non enim voluntate volo mortem peccatoris* [Ezech. 18. 25]); oportet et te Dominum imitari, et propterea lugere, quoniam peccator iustæ ultionis materiam præbuit et occasionem. Itaque si quis etiam secundum Deum tristetur, magnam inde sumit utilitatem. Cum igitur beatiore sint flagellati flagellantibus, et qui apud nos affliguntur, exteris positus in remissione, et dolentes gaudentibus: quæ nobis amplius erit tribulationis occasio? Propterea beatum haberi convenit neminem, nisi secundum Deum viventem solum. Hos quoque solos Scriptura beatos vocat: inquit enim: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum* (Psal. 1. 1): *Beatus quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum*: *Beati immaculati in via*: *Beati omnes qui confidunt in eo*: *Beatus populus cuius Dominus Deus ejus* (Psal. 95. 12. et 118. 1. et 2. 13. et 32. 12): *Beatus quem non condemnavit anima ejus* (Eccli. 44. 2): *Beatus vir, qui timet Dominum* (Psal. 111. 1). Et rursum sic Christus: *Beati qui lugent, beati humiles, beati mites, beati pacifici, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam* (Math. 5. 3-10). Vides quomodo nullibi divitum quemquam, non generosum, non gloria potitum beatificant divinæ leges, sed virtutem tantum assequutum? Quod queritur enim, in omnibus, quæ facimus vel patimur, Dei timorem esse convenit, et si hanc præmittas radicem, non remissio tantum, nec honores, neque gloria atque ministeria, verum et infestationes et calumniæ, et contumeliæ, et ignominie, et tormenta, et omnia generaliter voluptatis fructus tibi germinabunt. Et sicut arborum radices, ipsæ quidem sunt amaræ, jucundissimos autem nobis fructus ferunt: sic profecto et secundum Deum tristitia multam nobis afferet voluptatem. Norunt quicumque sæpe cum do-

¹ Sic maxima pars Mss. Savil. autem et Morel., *cujus Dominus adjutor ejus*.

lore oraverunt et lacrymas effuderunt, quantam sint lucrati lætitiā, quomodo conscientiam expurgarint, quomodo exsurrexerint cum bona spe: quod enim semper dico, non rerum natura, sed mens nostra nos contristare vel lætificare consuevit. Si igitur hanc talem reddamus, qualem esse decet, omnis lætitiæ pignus habebimus: et sicut corpus non tantum aeris natura aut exteriores incursus, quantum propria dispositio et lædit et adjuvat: sic et in anima, et multo magis. Hic etenim naturæ est necessitas, illic vero totum in voluntate situm est. Propterea Paulus innumera passus mala, naufragia, bella, persecutiones, insidias, latronum incursus, et quæcumque nec oratione numerare licet, et quotidie moriens, non tantum non dolebat nec indignabatur, verum et gloriabatur et gaudebat, dicebatque: *Nunc gaudeo in passionibus meis, et suppleo defectus tribulationum Christi in carne mea* (Coloss. 1. 24). Et iterum: *Non tantum autem, verum et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3). Gloriatio vero voluptatis est intentio.

4. Si lætitiā itaque cupis, non pecunias, non corporis sanitatem, non gloriam, non potentiam, non delicias, non lautas mensas, non sericarum vestium amictus quæras: non pretiosos agros domosve splendidas et illustres, aut aliud hujusmodi quidquam sectare; sed philosophiam, quæ est secundum Deum, exerce, apprehende virtutem, et nil eorum quæ sunt aut expectantur, te poterit contristare: quid dico contristare? imo accessio tibi voluptatis erunt quæ alios contristant: etenim flagella, mortes, mulctæ, accusationes, ærumnæ, et omnia talia, cum propter Deum nobis inferantur, et hanc habeant radicem, multam nobis in animam infucent voluptatem.

Nemo nos miseros facit nisi nos ipsi.—Nos enim miseros facere poterit nemo, nisi nos ipsos faciamus: sicut scilicet neque beatos, nisi nos efficiamus, post Dei gratiam. Utque discatis eum solum esse beatum, qui timet Dominum: non ex præteritis, verum ex iis, quæ contigerunt nobis, hoc vobis nunc demonstrabo. Periculum fuit, ne urbs nobis tota deleteretur, et divitum quidem, illustrium insigniumque virorum in medio apparere ausus est nemo, sed fugerunt omnes et recesserunt: qui vero Deum timebant, commorantes in monasteriis, hi multa cum fiducia accurrentes, omnia solverunt: et tantum absult ut accidentia mala et expectatae comminationes ipsos terrent et in anxietatem injicerent, ut longe a calamitate sedentes et nihil habentes commune, sponte seipsos in medium mitterent incendium, et omnes eriperent: et quod omnibus terribile et horrendum esse videtur, mortem ipsi cum omni alacritate expectaverunt, et cum majori ad eam voluptate eucurrerunt, quam ad magistratus alii et honores. Norant enim, magnum esse hunc magistratum et honorem, et per ipsa demonstrant opera, quod hic solus est beatus, qui philosophiam apprehendit ex sursum, et mutationem nullam suscipit, nec ullam sustinet adversitatem, sed continua tranquillitate fruitur, et omnia deridet, quæ videntur esse tristitia. Nunc enim qui sunt in primis ma-

gistratibus, tristitia multa tenentur, carcerem habitantes, catenis obstricti, quotidie mori expectantes; hi vero purissima fruuntur voluptate, etiam si quid grave pati accidat: et quæ aliis terribilia esse videntur, hæc ipsis sunt desiderabilia: norunt enim ad quid currunt, et quis finis, postquam hinc discesserint, suscipiet: et cum tanto viventis studio, et mortem deridentes, pro aliis tamen dolent, et ex hoc vicissim magnam capiunt utilitatem. Studeamus igitur animæ nostræ curam habere, et inexpectatorem nihil nos poterit contristare; et pro carceratis Deum oremus, ut eos ab imminente ipsis liberet calamitate. Poterat nempe totum simul solvere malum, et ne tenues quidem dimittere reliquias; sed ne rursus ad priorem revertamur torporem, sensim et paulatim horum torrentem malorum remittere curavit, in eadem nos retinens pietate. Et quod hoc sit verum, quodque multi ad priorem redissent torporem, si brevi cuncta soluta fuissent, inde manifestum est: adhuc calamitatis reliquæ remanent, et adhuc Imperatoris est incerta sententia, et omnes qui civitatis negotia administrabant sunt in vinculis; multi tamen civitatem nobiscum habitantium lavandi cupiditate ad fluvium currunt, innumeris illic se conviciis mordentes, luxuriantes, lascivientes, saltantes, feminas pertrahentes. Quia igitur illi venia digni? qua excusatione? imo vero qua non sunt poena et ultione digni? Civitatis caput in carcere, membra nostra in exilio, incerta de his sententia: et tu dic, quæso, saltas et ludis et rides? Dicit aliquis: Non illoti manere ferimus. O impudentem sententiam, o mechanicam et perditam! quot menses, dic, rogo, fuerunt? quot anni? nondum viginti dies balneis exclusus egisti, et tamquam totum illotus transegeris annum, sic moeres et indignaris? Siccine, quæso, fuisti cum militum in-

cursum, cum per singulos mori dies expectabas, quando in deserta fugiebas et ad montium currebas vertices? Si quis tibi tunc totum annum illotum manere proposuisset, ut ab instanti liberareris anxietate, nonne prompte suscepisses atque tulisses? Cum igitur illi, qui absque omni damno hæc solvit, Deo gratias agere conveniat, lascivis rursus et contumeliam facis, et quoniam metus transivit, ad maiorem iterum torporem rediisti? Sic te tetigerunt mala, ut appetas et balnea? licet enim balnea permitterentur, non poterat morientium calamitas, etiam eis qui in his non essent miseris, persuadere, ut omnium obliviscerentur deliciarum? De anima periculum est, et tu balnearum recordaris, et deliciis vis vacare? Contemnis qui nunc effugisti? Vide ne majoris poenæ tibi necessitatem circumponas, et ablatas rursus minas cum majori attrahas discrimine, et idem patiaris, quod de dæmonibus¹ inquit Christus. Postquam enim egressus fuerit spiritus immundus, inquit, et postea invenerit domum vacantem et scopis mundatam, septem alios spiritus nequiores se iterum assumens, revertitur in animam, et sunt posteriora ejus pejora prioribus (Luc. 11. 24-26). Timeamus igitur et nos, ne a prioribus liberati, inertia subrepente, prioribus pejora subeamus. Novi vos ab hac alienos stultitia; verum et incomposite ambulantes cohæbet, punite, castigat; ut semper gaudeatis², sicut Paulus imperavit, ut et propriorum hic meritum et aliorum curæ multam et hic et in futura vita capiamus mercedem, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri simul et sancto Spiritui gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Savil. et quidam Mss., de dæmoniacis.

² Apud alios: *Ut semper gaudeamus.*

DOMINICA SERVATÆ (a) AD HOMINES AGROS COLENTES, ET DE VITANDO JURAMENTO.

HOMILIA XIX.

1. Epulis sanctorum martyrum excepti estis his præteritis diebus: spirituali celebritate repleti exultastis honestis exultationibus: vidistis aperta latera et ilia concisa, cruorem undique defluentem, infinitas tormentorum species: humanam vidistis naturam supernaturalia præstantem, et coronas sanguine contextas: pulchram saltastis choream, in omnem partem civitatis hoc honesto duce vos circumagente. Sed nos et invitos infirmitas domi manere cogeabat. Tamen etsi solemnitati non interfuimus, de voluptate participavimus: etsi de concione fructum non cepimus, vobiscum tamen lætitiā communem habuimus. Talis est enim caritatis vis: non fruentes pariter cum fruentibus gaudere facit, communia proxi-

imorum bona putare persuadens. Propterea et domi sedens gaudebam vobiscum, et morbo nondum solutus surrexi et cucurri ad vos, ut desiderabiles facies vestras intuerer, et præsentis festivitatis particeps fierem. Festivitatem enim maximam esse puto præsentem diem, propter fratrum præsentiam nostrorum, qui urbem nobis hodie adornaverunt et ecclesiam honestarunt. Populus lingua¹ quidem nobis diversus (b), fide vero consonus: populus in tranquillitate vivens, vitam habens modestam et venerabilem. Apud hos enim virgo non iniquitatis spectacula, non equorum certamina, neque meritoria mulieres, nec reliquus urbis tumultus sed omne luxuriæ genus eliminatum est; nulla vero ubique modestia floret. Id vero est in causa, quod laboriosa sit ipsis vita, et virtutis scholam atque modestiæ habeant terræ culturam, artem tractantes, quam ante reliquas omnes

(a) Erat autem *Servata* dies Ascensionis, ut ait Simeon Allatus; *Dominica* vero *Servata* Dominica quinta post Pascha. Quod vero id difficultate non vacet, pluribus ea de re disseruimus in Monito. Certe hic alia prorsus Dominica indicari videtur.

¹ Sav. et alii voci, *lingua*, addunt, *propria*. — *infra*, nec reliqua urbis dissolutio.

(b) Agri Antiocheni rustici Syriace loquebantur.

κατέχονται, τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντες, ἀλύσεις περι-
δεδημένοι, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθανεῖσθαι
προσδοκῶντες· οὗτοι δὲ καθαρωτάτης ἀπολαύουσιν
ἡδονῆς, καὶν συμβαίη τι παθεῖν δεῖνόν, καὶ ἂ τοῖς ἄλλοις
εἶναι δοκεῖ φοδερὰ, ταῦτα τοῖς ἐστὶ ποθεινὰ· Ἰσασι
γὰρ ἐπὶ τί τρέχουσι, καὶ ποῖα λήξῃς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν
ἀποδημίαν διαδέξεται. Καὶ τοσαύτη συζῶντες ἀκρι-
θεῖξ, καὶ θανάτου καταγελῶντες, ὅμως ὑπὲρ τῶν ἄλ-
λων ἀλγοῦσι, καὶ ἀπὸ τούτου μεγίστην πάλιν ὠφέλειαν
καρποῦνται. Σπουδάζωμεν τοῖνον τῆς ψυχῆς ἐπιμε-
λεῖσθαι τῆς ἡμετέρας, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς τῶν ἀδοκῆτων
λυπησάι δυνατόν· καὶ ὑπὲρ τῶν ἐμπεδημένων τὸν
θεὸν παρακαλῶμεν, ὥστε αὐτοὺς ἀπαλλάξαι τῆς ἐπι-
καιμένης αὐτοῖς συμφορᾶς. Ἡδύνατο μὲν γὰρ ὁ Θεὸς
ἀθρόον λύσαι τὸ δεῖνόν, καὶ μηδὲ μικρὰ ἀρεῖναι λει-
ψανα· ἀλλ' ἵνα μὴ πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανελ-
θωμεν ῥαθυμίαν, ἥρεμα καὶ κατὰ μικρὸν τὸν χειμάρ-
ρον τῶν κακῶν τούτων χαλᾶν παρεσκεύασε, κατέχων
ἡμᾶς ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐλαθείας. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν
ἀληθές, καὶ πολλοὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπανῆλθον ἂν
ῥαθυμίαν, εἰ συντόμως ἐλύθη τὸ πᾶν, ὅθλον ἐκεῖθεν·
Ἐτι τὰ λείψανα μένει τῆς συμφορᾶς, καὶ ἐτι τοῦ βασι-
λέως ἀδελφός ἐστιν ἡ γνώμη, καὶ οἱ τὰ τῆς πόλεως
ἀγοντες πράγματα ἀπαντὲς εἰσιν ἐν δεσμοῖς, καὶ πολ-
λοὶ τῶν τὴν πόλιν ἡμῖν οἰκοῦντων τῇ τοῦ λούεσθαι
ἐπιθυμίᾳ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τρέχουσι, μυρία κωμω-
δοῦντες ἐκεῖ, ἀσελγαίνοντες, σκιρτῶντες, χορεύοντες,
γυναικας ἐπισυρρόμενοι. Ἄρα τίνας ἂν εἴεν ἐκεῖνοι
συγγνώμης ἄξιοι, ποίας ἀπολογίας; μᾶλλον δὲ ποίας
οὐκ ἂν εἴεν ἄξιοι κολάσεως καὶ τιμωρίας; Ἡ κεφαλὴ
τῆς πόλεως ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, τὰ μέλη ἡμῶν ἐν
ἐξορίᾳ, ἀδελφός ἡ περὶ τούτων ψήφος, καὶ σὺ χορεύεις,
εἰπέ μοι, καὶ παίζεις καὶ γελᾷς; Οὐ γὰρ φέρομεν τὴν
ἀλousίαν, φησὶν. Ὡς τῆς ἀναισχύντου γνώμης! Ὡς τῆς
βαναύσου καὶ διεφθαρμένης! πόσοι γεγόνασιν, εἰπέ
μοι, μήνες; πόσοι ἐνιαυτοί; οὕτω εἰκοσιν ἡμέρας
ἔχεις τὴν βαλανεῖον ἀποκλεισθεὶς, καὶ ὡς ἐνιαυτὸν
ἔχων ὀλόκληρον ἐν ἀλousίᾳ, [188] οὕτως ἀλύεις καὶ

^a Savil. et quidam mss. δεσχεραίνεις. Τοιοῦτος ἦσθα. Infra
idem τῶν ὁρίων ἀνέτρεχε.

δεσχεραίνεις; Οὕτως ἦσθα· εἰπέ μοι, ὅτε στρατιωτῶν
προσεδόκησας ἐφοδόν, ὅτε καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν
ἡμέραν ἀποθανεῖσθαι, ὅτε εἰς τὰς ἐρήμους ἐρευνες,
καὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐτρεχες; Εἰ τίς σοι τότε
προέτεινεν ἐνιαυτὸν ὀλόκληρον ἐν ἀλousίᾳ μέιναι, ὥστε
ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐπικαιμένης ἀγωνίας, οὐκ ἂν ἐτοι-
μως κατεδέξω καὶ ὑπέμεινας; Δέον οὖν εὐχαριστεῖν
τῷ χωρὶς πάσης ζημίας λύσαντι ταῦτα Θεῷ, σκιρτᾶς
πάλιν καὶ ἐξυθρίεις, καὶ ἐπειδὴ παρήλθεν ὁ φόβος,
πρὸς μείζονα πάλιν ἐπανῆλθες ῥαθυμίαν; Οὕτω σου
κατήφιστο τὰ δεῖνὰ, ὡς καὶ βαλανεῖον ἐπιθυμῆσαι; εἰ
γὰρ ἀνείτο τὰ βαλανεῖα, οὐκ ἦν ἱκανὴ τῶν ἐτι κατε-
χομένων ἡ συμφορὰ, καὶ τοὺς οὐκ ὄντας ἐν τοῖς δεινοῖς
τούτοις πεῖσαι πάσης ἐπιλαθέσθαι τρυφῆς; Περὶ ψυχῆς
ὁ κίνδυνός ἐστι, καὶ σὺ βαλανεῖον μέμνησαι, καὶ τρυ-
φᾷ βούλει; Καταφρονεῖς ὅτι διέφυγες νῦν; ὅρα μὴ
μείζονος κολάσεως σαυτῷ περιπτώσῃ ἀνάγκη, καὶ
πάλιν ἀπελθοῦσαν καλέσῃς μετὰ πλειονος τῆς περιου-
σίας τὴν ἀπειλήν, καὶ πάθος ταυτὸν, δὲ περὶ τῶν δαι-
μόνων ἡ φησὶν ὁ Χριστός· ἐπειδὴ γὰρ ἐξέλθῃ τὸ
πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, φησὶν, εἶπα εὖρη τὸν οἶκον
σχολάζοντα καὶ σεσπαρμένον, ἐπὶ ἑτέρα πνεύματα
πονηρότερα ἐαυτοῦ πάλιν λαθὼν ἐπιστρέφεται τῇ ψυχῇ,
καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα αὐτοῦ χεῖρωνα τῶν πρώτων.
Φοδῆθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, μὴ τῶν προτέρων ἀπαλα-
γνέντες, μείζονα τῶν προτέρων ἐπισπασώμεθα· διὰ τῆς
μετὰ ταῦτα ῥαθυμίας. Οἶδα, ὅτι ὑμεῖς ταύτης καθαροὶ
ἐστε τῆς ἀτοπίας· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκοσμοῦντας κατε-
χέτε, κολάζετε, σωφρονίζετε, ἵνα πάντοτε χαίρωμεν.^d
καθὼς ὁ Παῦλος προσέταξεν, ὅπως καὶ τῶν οικείων
κατορθωμάτων καὶ τῆς ἐτέρων προνοίας πολλὴν καὶ
ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν καρπωσώμεθα
τὴν ἀμύθητον, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν
καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Savil. et quidam mss. περὶ τῶν δαιμονούντων.

^c Sic recte Savil. Editum fuerat, satis male, ἐκασπώ-
μεθα. Edit.

^d Alii χαίρητε.

Τῇ Κυριακῇ τῆς ἐπισωζομένης^a πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς χώρας· καὶ περὶ τοῦ μὴ ὀμνέειν.

Ὁμιλία ιθ'.

α'. Κατετρυφήσατε τῶν ἁγίων μαρτύρων ἐν ταῖς ἐμ-
προσθεν ταῖς ἡμέραις· ἐνεφορήθητε τῆς πνευματικῆς
ἐορτῆς· ἐσκιρτήσατε τὰ καλὰ σκιρτήματα· εἴδετε
πλευρὰς ἡνευγμένας, καὶ λαγόνας καταμνηθείσας,
αἶμα καταβρόον πάντοθεν, μυρία βασανιστηρίων εἶδῃ·
εἴδετε φύσιν ἀνθρωπίνην τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐπιδεικνυμέ-
νην, καὶ στεφάνους ἐξ αἵματος πλεκομένου· ἐχορεύ-
σατε χορείαν καλὴν, πανταχοῦ τῆς πόλεως τοῦ καλοῦ
τούτου περιάγοντος ὑμᾶς στρατιῶν· ἀλλ' ἡμᾶς [189]
ἡ ἀσθένεια καὶ ἄκοντας οἶκοι μένειν κατηγνάχαε. Πλὴν
εἰ καὶ μὴ μετέσχομεν τῆς ἐορτῆς, μετέσχομεν τῆς
ἡδονῆς· εἰ καὶ μὴ τῆς πανηγύρεως ἀπηλαύσαμεν, ἀλλ'
ἐκοινωνήσαμεν τῆς εὐφροσύνης ὑμῖν. Τοιαύτη γὰρ ἡ
τῆς ἀγάπης δύναμις· τοὺς οὐκ ἀπολαύοντας τῶν ἀπο-
λαυόντων ἐξ ἴσης ποιεῖ χαίρειν. κοινὰ τὰ τῶν πλησίων

ἀγαθὰ πείθουσα νομίζειν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ κα-
τήμενος ἔχαιρον μεθ' ὁμῶν, καὶ τῆς ἀρρώστιας μοι μη-
δέπω λυθείσης ἀπάσης, ἀνέστην καὶ ἔδραμον πρὸς ὑμᾶς,
ὥστε τὰ ποθεῖνὰ πρόσωπα ὁμῶν ἰδεῖν καὶ τῆς παρού-
σης ἐορτῆς μετασχεῖν. Ἐορτὴν γὰρ μεγίστην εἶναι νο-
μίζω τὴν παρούσαν ἡμέραν, διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν παρ-
ουσίαν τῶν ἡμετέρων, οἱ τὴν πόλιν ἡμῖν ἐκαλλώπι-
σαν τήμερον καὶ τὴν ἡ ἐκκλησίαν ἐκόσμησαν. Λαὸς
κατὰ μὲν τὴν γλῶτταν ἡμῖν ἐνηλλαγμένος, κατὰ δὲ
τὴν πίστιν ἡμῖν συμφωνῶν, λαὸς ἀπραγμοσύνη συζῶν,
βίον σώφρονα καὶ σεμνὸν ἔχων. Παρὰ γὰρ τοῖς ἀν-
δράσι τούτοις οὐκ ἐστὶ θέατρα παρανομίας, οὐδὲ ἱπ-
πων ἀμίλλαι, οὐδὲ πόρναι γυναῖκες, οὐδὲ ἡ λοιπὴ τῆς
πόλεως παραχῇ· ἀλλ' ἅπαν μὲν ἀσελγείας εἶδος ἐξελή-
λαται, πολλὴ δὲ πανταχοῦ ἀνθεὶ ἡ σωφροσύνη. Τὸ δὲ
αἴτιον, ἐπίπονος αὐτοῖς ἐστὶν ὁ βίος, καὶ διδασκαλεῖον

^a Savil. et quidam mss. τῆς ἐπισωζομένης. et haec est vera
lectio: Morel. et quidam alii τῆς σωζομένης.

^b Savil. et alii ἐκαλλώπισαν τήμερον καὶ τὴν. (Receptimus τέ-
μερον.) Ibidem mox κατὰ τὴν ἰδίαν γλῶτταν. Infra iidem οὐδὲ ἡ
λοιπὴ τῆς πόλεως βλακεία.

τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σωφροσύνης ἔχουσι τὴν τῆς γῆς δύναμιν, καὶ τέχνην μετιόντες ἦν πρὸ τῶν ἄλλων ἀπασῶν ὁ θεὸς εἰς τὸν βίον εἰσῆγαγε τὸν ἡμέτερον. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ὁ Ἀδάμ, ἥνικα πολλῆς ἀπήλαυσε παρῆρσις, γεωργίαν τινὰ ἐπετάγη μετιέναι, οὐκ ἐπίπονον μὲν οὐδὲ ταλαιπωρίαν ἔχουσαν, πολλὴν δὲ αὐτῷ παρέχουσαν τὴν φιλοσοφίαν. Ἐθηκε γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν τὸν παράδεισον. Τοῦτων ἕκαστον ἴδιος ἂν ἃ, νῦν μὲν ζευγνύοντα βόας ἀροτῆρας καὶ ἀροτρον ἔλκοντα καὶ βαθεῖαν ἀβλαχα κατατέμνοντα^α, νῦν δὲ ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἀναβαίνοντα βῆμα καὶ τὰς ψυχὰς ἀροτριῶντα τῶν ὑπηκόων, νῦν μὲν δρεπάνῃ τὰς ἀκάνθας ἐκτέμνοντα τῆς γῆς, νῦν δὲ λόγῳ τὰς ἀμαρτίας ἐκκαθαίροντα τῶν ψυχῶν. Οὐ γὰρ ἐπαισχύνονται τὴν ἐργασίαν, καθάπερ οἱ τὴν πόλιν ἡμῖν οἰκοῦντες, ἀλλ' ἐπαισχύνονται τὴν ἀργίαν, μαθόντες ὅτι πᾶσαν ἐκείνη τὴν κακίαν^β ἐδίδαξε, καὶ διδάσκαλος πονηρίας ἐγένετο ἐξ ἀρχῆς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτήν. Οὗτοι μάλιστα εἰσιν οἱ τὴν ἀρίστην ἡμῖν φιλοσοφούντες φιλοσοφίαν, οὐκ ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης τὴν ἀρετὴν ἐνδείκνυμενοι τὴν ἐαυτῶν. Ὡς οἱ γὰρ τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι τῶν ἐν τῇ σκηνῇ καὶ ταῖς τῶν μίμων παιδιαῖς οὐδὲν ἀμεινον διακρίνεται, τοῦ τριβῶνος καὶ τοῦ πύγματος καὶ τῆς στολῆς οὐδὲν πλέον ἔχοντες ἐπιδείξασθαι· οὗτοι δὲ τούναντιον ἅπαν, βακτηρίᾳ καὶ πύγωνι καὶ τῇ ἄλλῃ σκευῇ πολλὰ χαίρειν εἰπόντες, τὴν ψυχὴν ἐαυτῶν κατεκόσμησαν τοῖς τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας δόγμασιν, οὐχὶ τοῖς δόγμασι δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς. Κἂν ἔρη τινὰ τούτων τῶν ἐν ἀγορικῇ ζώντων, καὶ ἐν σκαπάνῃ καὶ ἐν ἀρότρῳ διαπνηθέντων, ὑπὲρ τῶν δογμάτων, ὑπὲρ ὧν μυρία περιελθόντες οἱ τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι καὶ πολλοὺς ἀναλώσαντες λόγους οὐδὲν ἡδυνήθησαν ὑγιὲς εἰπεῖν, μετὰ ἀκριβείας ἀποκρίνεται σοὶ πάντα ἐκ πολλῆς τῆς σοφίας. Καὶ οὐ τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστόν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῶν [190] ἔργων βεβαιοῦνται τὴν διὰ τῶν δογμάτων πίστιν. Καὶ γὰρ ὅτι ψυχὴν ἀθάνατον ἔχομεν, καὶ μέλλομεν τῶν ἐνταῦθα πεπραγμένων εὐθύνας διδόναι καὶ βήματι παρίστασθαι φοβερῶ, καὶ τὴν διάνοιαν ἔπεισαν, καὶ τὸν βίον ἅπαντα πρὸς ταῦτα κατεστῆσαντο τὰς ἐλπίδας, καὶ πάσης ἀνώτεροι βιωτικῆς ἐγένοντο φαντασίας, παιδευθέντες παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, ὅτι *Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης*, καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν δοκούντων εἶναι λαμπρῶν κεχῆνασιν.

Οὗτοι καὶ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν ἴσασι ταῦτα, ἅπερ ἐπέταξεν ὁ Θεός· κἂν ἕνα αὐτῶν λαβὼν φιλόσοφόν τινα τῶν ἐξωθεν ἀγάγῃ· εἰς μέσον νῦν· μέλλον δὲ νῦν μὲν οὐδένα ἔστιν εὑρεῖν· ἂν δὲ τινα τούτων λαβὼν, καὶ τὰ βιβλία τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς φιλοσοφούντων ἀναπτύξας ἐπέλθῃς, καὶ τί μὲν οὗτοι ἀποκρίνονται νῦν, τί δὲ ἐκείνοι· τότε φιλοσοφῆσαν παράλληλα θεὸς ἐξετάσῃς, ὅφει πῶς μὲν ἡ τούτων σοφία, πῶς δὲ ἡ ἐκείνων ἀνοία. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν αὐτῶν μηδὲ προνοίας λέγωσιν ἀπολαβεῖν τὰ θνῦτα, μηδὲ ὑπὸ Θεοῦ γεγενῆσθαι τὴν χτίσιν, μήτε τὴν ἀρετὴν αὐτὴν ἐαυτῇ αὐτάρκη εἶναι, ἀλλὰ δεῖσθαι χρημάτων καὶ εὐγενείας καὶ τῆς ἐξωθεν περιφανεύσεως, καὶ ἕτερα πολλῶν τούτων καταγελαστότερα· οὗτοι δὲ καὶ περὶ προνοίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης τῶν μετὰ ταῦτα, καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας τῆς ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα παραγαγούσης, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων φιλοσοφῶσι, τῆς ἐξωθεν ὁλως μὴ μετασχόντες.

^α Alii ἴδοι τις ἂν. Mox idem βοῦς ἀροτῆρας.

^β Alii τέμνοντα.

^γ Savil. et quidam alii τὴν βλακίαν.

παιδεύσεως· τίς οὐκ ἂν αὐτόθεν μάθοι τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν, ἢ τοὺς ἀγχαμμάτους καὶ ἰδιώτας τῶν μέγα ἐπὶ σοφίᾳ κομπαζόντων τοσοῦτον σωωτέρους ἀπέδειξεν, ὅσῳ τῶν μικρῶν παιδῶν τοὺς ἐμφορνας ἄνδρας ὑπερέχοντας ἔστιν ἰδεῖν; Τί γὰρ αὐτοῖς βλάβος ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἰδιωτείας γένοιτο· ἂν, ὅταν τὰ νύκτα αὐτοῖς πολλῆς γέμῃ σοφίας; τί δὲ ὄφελος τοῖς ἐξωθεν ἀπὸ τῆς τῶν λόγων διδασκαλίας, ὅταν ἐρήμη νοημάτων ἢ διάνοια ᾖ; Ὡς περ ἂν εἰ τις μάχαιραν ἔχοι τὴν μὲν λαβὴν ἔχουσαν ἀργυρᾶν, τὸ δὲ σιδήριον μολύβδου παντός ἀσθενέστερον· καὶ γὰρ καὶ τούτοις ἡ μὲν γλῶττα διὰ βημάτων καὶ ὀνομάτων ἐστὶ κεκαλλωπισμένη, ἡ διάνοια δὲ πολλῆς γέμει τῆς ἀσθενείας, καὶ πρὸς ἅπαντα αὐτοῖς, ἔστιν ἀχρηστος· ἀλλὰ οὐχὶ τῶν φιλοσόφων τούτων, ἀλλὰ τούναντιον ἅπαν, πολλῆς αὐτοῖς ἡ διάνοια γέμει φιλοσοφίας^α πνευματικῆς, καὶ ὁ βίος τὰ δόγματα μιμεῖται. Παρὰ τοῦτους οὐκ εἰσι γυναῖκες θρυπτόμεναι, οὐδὲ ἱματίων καλλωπισμὸς, οὐδὲ ἐπιτερίμματα καὶ ὑπογραφαί, ἀλλὰ πᾶσα τοιαύτη διαφθορά τρόπων ἀπελήλκται· ὅθεν καὶ εὐκολώτερον τὸν ὑποταταγμένον αὐτοῖς δῆμον εἰς σωφροσύνην ἄγουσι, καὶ τὸν τοῦ Παύλου νόμον, τὸν κελεύοντα σκεπάσματα ἔχειν καὶ διατροφὰς, καὶ μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν, μετὰ πολλῆς φυλάττουσι τῆς ἀκριβείας. Παρὰ τοῦτοις οὐκ ἔστιν ἀλοιφή μύρων καταγοητεύουσα τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἡ γῆ βοτάνας ἐκφέρουσα παντὸς μυρεψοῦ σφοδρότερον αὐτοῖς κατασκευάζει τὴν ποικίλην τῶν ἀνθρώπων εὐωδίαν. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ τὰ σώματα ὑγιείας ἀπολαύει καθαράς μετὰ τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ πᾶσαν τροφὴν ἀπήλασαν καὶ τὰ πονηρὰ τῆς μέθης ἐξέβαλον ρεύματα, καὶ τοσοῦτον ἐθέουσιν, ὅσον ἀποχρῆν. [191] Μὴ τοῖνυν ἀπὸ τοῦ σχήματος αὐτῶν καταφρονῶμεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν θαυμάζωμεν. Τί γὰρ ὄφελος τῆς ἐξωθεν περιβολῆς, ὅταν ἡ ψυχὴ προσαίτου παντὸς ἀθλιώτερον ἐσταλμένη ᾖ; Τὸν ἄνδρα οὐκ ἀπὸ τῶν ἱματίων, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐπαινεῖν χρὴ καὶ θαυμάζειν. Ἀπόδυσον τούτων^β τὴν ψυχὴν, καὶ ὅφει τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὴν πλοῦτον διὰ τῶν βημάτων, διὰ τῶν δογμάτων, διὰ τῆς ὁλῆς τῶν τρόπων καταστάσεως.

β'. Αἰσχυνέσθωσαν τοῖνυν οἱ Ἕλληνας, ἐγκαλυπτέσθωσαν καὶ καταδεσθῶσαν ἐπὶ τοῖς αὐτῶν φιλοσόφοις, καὶ τῇ πάσης μυρίας ἀθλιωτέρᾳ αὐτῶν σοφίᾳ. Οἱ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς φιλόσοφοι κατὰ τὸν καιρὸν, ὃν ἔζων, ὀλίγους μόλις καὶ σφόδρα εὐαριθμήτους ἔσχυσαν τὰ ἑαυτῶν διδάξαι δόγματα, καὶ κινδύνου μικροῦ καταλαβόντος καὶ τούτους ἀπώλεσαν· οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί, οἱ ἀλείς, καὶ τελῶναι, καὶ σκηνοποιοί, ἐν ὀλίγοις ἔτεσι τὴν οἰκουμένην ἅπασαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανήγαγον, καὶ μυρίων ἐξ ἐκείνου γινόμενων κινδύνων, οὐ μόνον οὐκ ἐσθέσθη τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ ἀνθεὶ καὶ πρὸς τὸ μέζον ἐπιδίδωσι· καὶ φιλοσοφεῖν ἐδίδαξαν ἀνθρώπους ἰδιώτας καὶ γηπόνους καὶ θρέμμασιν ὀμιλοῦντας. Οὗτοι μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων καὶ τὴν πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίαν^γ ἀγάπην ἐβρίζωμένην ἔχοντες, ἔσπευσαν πρὸς ἡμᾶς τοσαύτην δραμόντες ἰλθεῖν ὁδόν, καὶ τὰ οἰκεία περιπτύξασθαι μέλη.

Φέρε οὖν καὶ ἡμεῖς ἀντὶ τῶν δώρων τούτων, τῆς ἀγάπης λέγω καὶ τῆς διαθέσεως, ἐφ' ὅδῃ δόντες αὐτοῖς, οὕτως αὐτοὺς ἀποπεμφόμεν, καὶ τὸν περὶ τῶν ὀρκῶν πάλιν κινήσωμεν λόγον, ὥστε πρόρριζον ἐκ τῆς διανοίας ἀπάντων ἀνασπασθῆναι τὴν πονηρὰν ταύτην συνήθειαν.

^α Alii σοφίας.

^β Savil. τούτου.

^γ Savil. πᾶσαι διδάξαι τὰ.

^δ Savil. et quidam manuscripti οὗτοι μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίαν.

in vitam Deus nostram intulit. Etenim ante peccatum Adam quando multa fruebatur libertate, agriculturam quamdam obire jussus est, non laboriosam quidem, nec ærumnas habentem, sed multam sibi præbentem philosophiam. *Posuit enim ipsum, ait, ut operaretur et custodiret paradisum (Gen. 2. 15).* Horum quemque cerneret nunc quidem boves jugantem aratorios et aratrum trahentem et profundum scindentem sulcum, nunc autem sacrum ascendentem suggestum et subditorum animas arantem: nunc quidem agri spinas excidentem falce, nunc vero sermone ex animis peccata extergentem. Non enim erubescunt culturas, sicut urbis nostræ incolæ, sed erubescunt segnitiam, quoniam didicerunt illam omnem docuisse malitiam: et ab initio se diligentibus nequitiae fuisse magistratam. Hi sunt maxime qui nobis optimam philosophari videntur philosophiam, non ex habitu, sed ex sententia virtutem suam exhibentes. Itaque externorum philosophi, scenici et mimorum ludis vacantibus nihilo melius se habent, pallio et barba et stola nihil amplius exhibere valentes: hi vero contra, baculo et barba et relique apparatu longum valere jussis, animam suam veræ philosophiæ præceptis exornare, nec præceptis tantum, verum et operibus ipsis. Et si horum quempiam interroges in agricultura viventium, et ligone et aratro confectorum, de dogmatis, de quibus infinita querentes externi philosophi, et sermones multos fundentes, nihil sanum dicere potuerunt, sedulo cuncta tibi cum multa respondebit sapientia. Nec hoc tantum est admirabile, verum et quoniam per opera dogmatum fidem firmant. Etenim quod animam habeamus immortalem, et omnium quæ hic geruntur rationes reddere debeamus, et tremendo assistere tribunali, et in mente sibi persuaserunt, et vitam omnem ad hanc spem instituerunt, et omni sæculari pompa superiores redditi, atque a divina eruditii Scriptura, quod *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas (Eccl. 1. 2):* ad nil eorum quæ videntur esse clara, anhelant.

Rustici sapientiores antiquis philosophis. — Ili et de Deo hæc philosophari norunt, quæ Deus mandavit. Ac si assumens eorum unum, philosophum aliquem externorum nunc in medium adducas, imo vero nunc quidem nullus potest inveniri; si vero horum assumas unum, evolvensque priscorum philosophorum libros percurras: et quid hi quidem nunc respondent, quid autem illi tunc philosophati sunt, in comparatione ponens discutias, videbis quanta sit horum sapientia, quanta vero illorum dementia. Cum enim ipsorum quidam nullam in rebus esse providentiam dicant, nec a Deo creatum esse mundum, neque virtutem sibi ipsi sufficientem esse, sed opus esse pecuniis et nobilitate et exteriori claritate, et multa alia his magis ridicula: hi autem et de providentia, et de iudiciis sequentibus, et de Dei creatione, qui ex nihilo omnia produxit, et de aliis omnibus philosophentur, nihil omnino de externa scientes disciplina, quis non hinc Christi potentiam discat, quæ illiteratos et idiotas multum in sapientia gloriantibus tanto sapientiores

demonstraverit, quanto parvis puerulis prudentes viros præstantes cernere est? Quod enim ipsis damnum ex sermonis imperitia esse possit, cum mentes multa sint ipsis plenæ sapientia? quæ vero externis ex sermonum disciplina utilitas, cum mens sensu sit vacua? Ut si quis eusem gereret, capulum quidem argenteum habentem, ferrum vero quolibet plumbo imbecillius: et his enim lingua quidem verbis et nominibus est ornata, mens vero multa repleta est infirmitate, et ipsis ad omnia est inutilis: at non sic horum philosophorum, sed penitus contrarium, multæ mens ipsis philosophiæ spiritualis est plena, et dogmata vita sectatur. Apud hos non sunt mulieres luxuriantes, nec vestimentorum ornatus, nec colores et fuci, sed omnis huiusmodi morum corruptio pulsa est. Unde facilius quoque subditum sibi populum in modestiam deducunt, et Pauli legem velamina et escas habere, et nil amplius querere iubentem (1. Tim. 6. 8), multa cum diligentia custodiunt. Apud hos non est unguentorum usus mentem allectans, sed terra herbas proferens omni unguentario sapientius ipsis variam florum parat suavitatem. Propterea et ipsis corpora cum animis pura sanitate potiuntur, quoniam omnes delicias expulerunt, et nequissima ebrietatis fluentia fugaverunt, et tantum comedunt, quantum ad vivendum sufficit. Ne ipsos igitur ex habitu contemnamus, sed ipsorum mentem admiremur. Quæ namque exterioris amictus utilitas, cum anima mendico sit omni miserius induta? Virum non a vestimentis, imo nec ab ipso corpore, sed ab anima laudare decet et admirari. Horum animam exue, et ipsius pulchritudinem videbis atque divitias per verba, per dogmata et per omnem morum constitutionem.

2. Erubescant igitur gentiles, secedant et abscondantur, de suis philosophis, de sua sapientia omni stultitia miseriore. Apud ipsos enim philosophi per vitæ suæ tempus vix paucos et facile numerabiles dogmata sua docere potuerunt¹, et vel exiguo apprehendente periculo hos etiam perdidierunt; Christi vero discipuli, piscatores, et publicani, et tentoriorum sutores, paucis annis totum mundum ad veritatem converterunt: et innumeris tamén nascentibus periculis non tantum non est extincta prædicatio, verum et floret ac in majus augetur, et philosophari docuerunt homines rudes et agricolas et inter armenta versantes. Ili præter cætera omnia, et omnium bonorum causam, caritatem radicatam habentes², ad nos festinaverunt tantam currentes viam, ut venirent et propria circumplecterentur membra.

Rursus de juramentis. — Eia igitur et nos pro donis istis, caritate dico et affectu, vatica dantes, sic ipsos remittamus, et rursus de juramentis sermonem moveamus, ut radicatus ex omnium mente improba hæc consuetudo revellatur. Prius autem volo pauca de dictis a nobis superius hodie commemorare. Postquam

¹ Sic Morel. Savil. autem, dogmata sua ut observarentur persuadere potuerunt.

² Sav. et quidam Mss.: Sic præter cætera omnia bona, causam charitatem radicatam habentes.

enim a Perside dimissi Judæi et ab illa liberati tyrannide, in propriam rediere patriam: *Vidi falcem, inquit, volantem longitudine cubitorum viginti, et latitudine cubitorum decem (Zach. 5. 1. 2): et prophetam se docentem audierunt: Hæc est maledictio egrediens supra faciem terræ, et ingrediens domum pejerantis, et dissolvit in medio, et ligna et lapides destruet omnes (Ib. v. 3. 4).* Et his tunc lectis, quærebamus quare non juratum solum, sed etiam ipsius domum dissolvit: et hanc causam esse dicebamus, quoniam gravissimorum pœnas peccatorum vult Deus continuas permanere, ut omnes post hæc corrigantur. Quoniam igitur perjurum necesse est mortuum sepeliri et terræ sinibus tradi, ne cum ipsius corpore et iniquitas conspeliatur, domum maceriem fecit, ut prætereuntes cuncti ipsam cernentes et suffossionis causam discerentes, peccati imitationem fugiant. Hoc et in Sodomis factum est. Postquam enim exarserunt in sui concupiscentiam mutuam, etiam terræ natura ab igne superne delato succensa fuit (*Gen. 19*): volebat enim hujus peccati ultionem manere perpetuam. Et nota Dei clementiam: non ipsos peccatores perpetuo usque in præsentem diem ardere fecit, sed illos semel incensos occultavit; terræ vero faciem succensam in medium omnibus proposuit post hæc cernere volentibus, et nunc omni lingua clarius omnes posteras generationes terræ commonet aspectus, tantum non clamans et dicens, Ne patrelis Sodomorum scelera, ne pœnas patiamini Sodomorum. Nec enim sic in mentes sermo pervenire solet, ut aspectus terribilis et per omne tempus calamitatis gerens vestigia. Et attestantur qui ad illa loca profecti sunt, qui sæpius Scripturam de his loquentem audientes, non multum timebant; postquam vero venerunt et regionem ascenderunt, et ipsius omnem superficiem viderunt deletam, et incendium sunt conspicati, et terram quidem nusquam apparentem, cinerem vero cuncta atque favillam, percussi et multam ex aspectu illo capientes temperantiæ disciplinam, sic abierunt: nam ipse ultionis modus peccati modum imitatur. Sicut enim illi congressum infecundum adinvenerunt, ad filiorum procreationem non conferentem: sic profecto et Deus intulit pœnam, quæ terræ ventrem penitus sterilem reddidit et omnibus vacuum fructibus. Idcirco et jurantium domos se deleturum minatus est, ut alios illorum pœnis modestiores faceret.

3. *Juramentorum perniciæ.* — Ego autem hodie demonstro non unam et duas et tres domos juramentis destruetas, sed civitatem totam et populum religiosum, et gentem multa semper providentia uti solitam, et tribus multis elapsam periculis. Etenim Jerusalem, civitas Dei, sanctam arcam habens, et omnem illum cultum, ubi prophætæ fuerunt, et Spiritus gratia, et arca, et tabulæ Testamenti, et urna aurea, ubi angeli sæpe incedebant: hæc civitas, innumeris nascentibus bellis et multis ipsam incursantibus barbaris, tamquam muro ex adamante circumdata, sic omnes illos semper derisit, et regione tota deleta, nihil grave passa est. Nec hoc solum est admirabile,

verum et quod gravem sæpe plagam hostibus inferens, sic eos emittebat: tantam a Deo nacta erat providentiam, ut ipse Deus diceret: *Velut uvam in deserto inveni Israel, et velut signum¹ in fœcu temporaneum vidi patres ipsorum (Osee 9. 10).* Et iterum de ipsa civitate: *Velut grana olivæ in summo excelsi, et dicent, Ne noceas ipsis (Isai. 65. 8).* Verumtamen civitas Deo cara, tot elapsa periculis, in multis peccatis veniam assequuta, et quæ sola ex omnibus aliis captivitatem effugere potuit, semel, bis, et sæpius solo juramento prostrata est: et quomodo id fuerit, dicam. Fuit quidam Sedecias apud ipsos rex: hic Sedecias juramentum dedit barbarorum regi Nabuchodonosor, se in ipsius commilitio permansurum: postea defecit et ad Egypti regem transfugit, juramenta parvi pendens, et tanta passus est, quanta statim audietis. Prius vero necessarium est prophætæ parabolam dicere, per quam hæc omnia significavit. *Factum est verbum, inquit, Domini ad me dicens: Fili hominis, narra narrationem, et dic parabolam, et dices: Hæc dicit Adonai Dominus: Aquila grandis, magnarum alarum, longa extensione, plena unguibus (Ezech. 17. 1-3).* Aquilam hic Babyloniorum regem vocavit: magnam autem ipsam et magnarum alarum dixit, et longam extensione plenamque unguibus nominavit, propter exercitus multitudinem et magnitudinem potentie et incursionis velocitatem; sicut enim aquilis sunt alæ et ungues arma, sic milites regibus et equi. Hæc igitur aquila *Habet, inquit, ductum intrandi in Libanum (Ibid. v. 3).* Quid est, *Ductum?* Consilium, sententiam; Libanum vero Judæam vocavit, quia prope montem illum sita est. Postea juramenta volens et fœdera dicere, *Tulit, inquit, de semine terræ, et dedit in campo sativo, ut acciperet radicationem super aquam multam: ut respiceretur posuit illud: cumque germinasset, crevit in vitem infirmam et parvam magnitudine, et extendit ramos suos ad illam, et radices ejus sub illa erant (Ibid. v. 5).* Civitatem vero Jerusalem vitem hic appellavit; dicendo autem quod ramos suos ad ipsam emisit aquilam, et radices ejus sub illa erant, fœdera significavit et societatem cum ipso initam, et quod seipsam in illum rejecit. Mox iniquitatem ostendere volens, ait: *Et fuit aquila altera, de rege loquens Egyptio, grandis et magnis alis multisque unguibus; et ecce vitis ista implicata erat ad eam, et pampinus ejus in ea, et palmites suos extendit, ut irrigaret eam: propterea dixi, Hæc dicit Deus: Si prosperabit, hoc est, quæ juramentum non servaverit et fœdera, si poterit manere et salvari, et non cadere (Ibid. v. 7-9).* Mox demonstrans non ita futurum esse, sed omnino propter juramentum perituram, de pœna ipsa disserit, et causam ponit: *Radices enim ejus teneritudinis, et fructus putrescet, et arescent quæ ex ea germinant (Ibid. v. 9).* Et demonstrare volens quod non humana vi destruetur, sed quoniam per illa juramenta Deum sibi fecit inimicum, subjunxit: *Non in brachio grandi, neque in populo*

¹ Sic Morel. et quidam Mss. Savil. et alii, *velut fructum, pro, velut signum.*

Βούλομαι δὲ πρότερον μικρὰ τῶν πρώην ἡμῖν εἰρημέ-
λων ἀναμνησάμενοι τήμερον. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς Περσίδος
ἀπαλλαγέντες οἱ Ἰουδαῖοι καὶ τῆς τυραννίδος ἐλευθερω-
θέντες ἐκείνης, πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανήλθον πατρίδα,
ἔιδον δρέπανον, φησὶ, πετόμενον μήκους πηχῶν
εἰκοσι, καὶ πλάτους α' πηχῶν δέκα· καὶ τοῦ προφήτου
παιδεύοντος αὐτοὺς ἤκουον, ὅτι Ἀθεὶ ἐστὶν ἡ ἀρὰ ἡ
ἐκπορευομένη ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς, καὶ εἰσερχο-
μένη εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὀμνύοντος ἐπὶ ψεύδει, καὶ
καταλύσει εἰς τὸ μέσον, καὶ τὰ ξύλα καὶ τοὺς λί-
θους καθελεῖ πάντα. Καὶ τούτων ἀναγνωσθέντων
τότε, ἐξηγοῦμεν τίνος ἕνεκεν οὐχὶ τὸν ὁμῶσαντα μόνον,
ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καταλεῖ· καὶ ταύτην ἐλέγο-
μεν αἰτίαν εἶναι, ὅτι τῶν χαλεποτάτων ἁμαρτημάτων
τὰς τιμωρίας βούλεται μένειν διηνεχῆς ὁ Θεός, ὥστε
τοὺς μετὰ ταῦτα σωφρονίζεσθαι πάντας. Ἐπεὶ οὖν τὸν
ἐπὶ οὐρανὸν ἀποθανόντα ἀνάγκη ταφῆναι καὶ τοῖς κόλποις
παρεδοθῆναι τῆς γῆς, ὥστε μὴ καὶ τῷ σώματι ἵτην πο-
νηρίαν αὐτοῦ συναρπάξαι, τὴν οἰκίαν ἐποίησε χῶμα,
ὕπερ τοῦ τοὺς παριόντας ἀπαντὰς ὀρώντας αὐτὴν καὶ
τὴν αἰτίαν μανθάνοντας τῆς κατασκαφῆς φυγεῖν τὴν τῆς
ἁμαρτίας μίμησιν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Σοδόμων ἐγένετο·
ἐπειδὴ γὰρ ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλή-
λους, ἐξεκαύθη καὶ τῆς γῆς ἡ φύσις ὕπὸ τοῦ κατενε-
χθέντος ἀνωθεν πυρός· ἐβούλετο γὰρ καὶ ταύτης τῆς
ἁμαρτίας τὴν τιμωρίαν μένειν διηνεχῆ. Καὶ σκόπει τοῦ
Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν· [192] οὐχὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας
αὐτοὺς ἐποίησε διηνεχῶς καλεσθαι μέχρι τῆς παρουσίας
ἡμέρας, ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἀπαξ ἐμπρησθέντας ἀπέκρυψε,
τὸ δὲ πρόσωπον τῆς γῆς κατακαύσας, εἰς τὸ μέσον ἅπασι
προῦσθηκε τοῖς μετὰ ταῦτα βουλομένοις ὁρᾶν, καὶ νῦν
φωνῆς ἀπάσης λαμπρότερον πάσαις ταῖς μετὰ ταῦτα
παρανεῖ γενεαῖς ἡ τῆς γῆς ὄψις, μονονοῦχι βοῶσα καὶ
λέγουσα· Μὴ τολμήσητε τὰ Σοδόμων, ἵνα μὴ πάθητε τὰ
Σοδόμων. Οὐδὲ γὰρ οὕτω λόγος καθικέσθαι ἢ διανοίας
εἰσθεῖν, ὡς ὄψις φοδερά καὶ τὰ ἵχνη τῆς συμφορᾶς φέ-
ρουσα διὰ παντός τοῦ χρόνου. Καὶ μαρτυροῦσιν οἱ ἐν
τοῖς χωρίοις ἐκείνοις παραγόμενοι, οἱ πολλάκις τῆς
Γραφῆς ὕπερ τούτων διαλεγόμενης ἀκούοντες, οὐ σφόδρα
ἔδεισαν· ἐπειδὴ δὲ ἤλθον, καὶ τῆς χώρας ἐπέβησαν, καὶ
τὴν ὄψιν αὐτῆς ἠφανισμένην εἶδον ἅπασαν, καὶ τὸν ἐμ-
πρησμὸν ἐθεάσαντο, καὶ γῆν μὲν οὐδαμῶ φαινομένην,
κόνιν δὲ πάντα καὶ τέφραν, καταπλαγέντας καὶ πολλὴν
ἀπὸ τῆς θεωρίας ἐκείνης δεξάμενοι διδασκαλίαν σωφρο-
σύνης, οὕτως ἀπῆλθον. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ τῆς κολάσεως
τρόπος τῆς ἁμαρτίας τὸν τρόπον μεμύηται. Καθάπερ
γὰρ ἐκείνοι μῆξιν ἐπεισῆγαγον ἄγονον, οὐκ εἰς παιδο-
ποιαν τελευτῶσαν, οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεὸς τιμωρίαν ἐπ-
ήγαγεν, ἡ τὴν γαστέρα τῆς γῆς ἐποίησεν ἄγονον καθ-
άπαξ, καὶ καρπῶν ἐρημον ἀπάντων. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν
ὀμνύοντων τὰς οἰκίας καθαλεῖν ἠπειλήσεν, ἵνα ἐτέρους
ταῖς ἐκείνων τιμωρίαις σωφρονεστέροις ποιήσῃ.

γ'. Ἐγὼ δὲ δείκνυμι σήμερον οὐχὶ μίαν καὶ δύο καὶ τρεῖς
καθαίρεθείσας οἰκίας ἀπὸ τῶν ὄρκων, ἀλλὰ πόλιν ὀλό-
κληρον, καὶ δῆμον θεοφιλῆ, καὶ ἔθνος πολλῆς ἀπολαύσαν
προνοίας αἰ, καὶ φυλὴν πολλοὺς διαφυγεῖν κινδύ-
νους. Καὶ γὰρ Ἱερουσαλὴμ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ, ἡ τὴν
κλωτῶν τὴν ἁγίαν ἔχουσα καὶ τὴν λατρείαν ἅπασαν ἐκεί-
νην, ἐνθα προφῆται ἦσαν καὶ Πνεύματος χάρις, καὶ
κλωτῶς, καὶ πλάξης διαθήκης, καὶ σάμνος ἡ χρυσοῦ,
ἐνθα ἄγγελοι πολλάκις ἐφοίτων, αὕτη ἡ πόλις, μυρίων

^a Αἱ μὲν πηχῶν εἰκοσι, καὶ πλάτος: infra alii ἐκ προσώπου
τῆς γῆς.

^b Αἱ καθικνεύσασθαι.

^c Αἱ ἐπισκοπεῖν.

γενομένων πολέμων καὶ πολλῶν αὐτὴν ἐπιδραμόντων
βαρβάρων, καθάπερ τεῖχος ἐξ ἀδάμαντος περιβεβλημένη,
οὕτω πάντων αἰεὶ κατεγέλασεν ἐκείνων, καὶ τῆς χώ-
ρας ἀφανισθείσης ἀπάσης οὐδὲν ἔπαυσε δεινόν. Καὶ οὐ
τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ χαλεπὴν
πολλάκις δοῦσα πληγὴν τοῖς πολεμίοις, οὕτως αὐτοὺς
ἐξέπεμψε, καὶ τοσαύτης ἀπῆλause παρὰ τοῦ Θεοῦ
τῆς προνοίας, ὡς αὐτὸν τὸν Θεὸν λέγειν· Ὡς σταφυ-
λὴν ἐν ἐρήμῳ εὗρον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὡς σκοπὸν ἐν
τῇ^d συκῇ πρώϊμον εἶδον πατέρας αὐτῶν. Καὶ περὶ
τῆς πόλεως αὐτῆς πάλιν, Ὡς ῥώγες ἐλαίας ἐπ' ἄκρῳ
τοῦ μετεώρου, καὶ ἐρούσι, μὴ λυμήνῃ αὐτοὺς. Ἀλλ'
ὅμως ἡ τοῦ Θεοῦ φίλη πόλις, καὶ τοσοῦτος διαφυγεῖς
κινδύνους, καὶ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις συγγνώμης τυχεύουσα,
καὶ δυνθεῖσα ἀπάντων ἀπαχθέντων τῶν ἄλλων μόνῃ
τὴν αἰχμαλωσίαν διαφυγεῖν, καὶ ἅπαξ, καὶ δις, καὶ
πολλάκις, ἀπὸ ὄρκου μόνου κατηνέχθη· καὶ πῶς, ἐγὼ
λέγω. Ἐγένετο τις Σεδεκίας παρ' αὐτοῖς βασιλεὺς· ὁ-
τός ὁ Σεδεκίας τῷ βασιλεῖ τῶν βαρβάρων τῷ Ναβουχο-
δονόσορ ὄρκον [193] ἔδωκεν, ὥστε μένειν ἐπὶ τῆς ἐκείνου
συμμαχίας· μετὰ ταῦτα ἀπέστη καὶ πρὸς τὸν Αἰγύπτου
ἡτόμολησε βασιλεῖ, τῶν ὄρκων καταπτύσας, καὶ το-
σαῦτα ἐπαθεν, ὅσα αὐτίκα ἀκούσεσθε. Πρότερον δὲ
ἀναγκαῖον εἰπεῖν τὴν παραβολὴν τοῦ προφήτου, δι' ἧς
ἅπαντα ταῦτα ἠνέλετο. Ἐγένετο λόγος Κυρίου, φησὶ,
πρὸς με λέγων· Ἰὲ ἀνθρώπου, διηγήσαιο διήγησά,
καὶ εἰπε παραβολὴν, καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει ὁ Κύριος·
Ὁ ἀστὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερός, ὁ
μακρὸς ἐν ἑκτάσει, ὁ πλήρης ὀνύχων. Ἀστὸν ἐνταῦθα
τὸν βασιλεῖα τῶν Βαβυλωνίων ἐκάλεσε, μέγαν δὲ αὐτὸν
καὶ μεγαλοπτερόν· ὅτι ἐκτάσει καὶ πλὴρ ὀνύχων ὀνόμασε,
διὰ τὸ τῆς στρατιᾶς πλῆθος καὶ τὸ τῆς δυναμείας μέγεθος καὶ τὸ τάχος τῆς ἐφόδου·
καθάπερ γὰρ τῷ ἀστὲρ πτερυγες καὶ δυναγες ὅπλα, οὕτω
τοῖς βασιλεῦσι στρατιῶται καὶ ἱπποὶ. Οὗτος τοίνυν ὁ
ἀστὸς, φησὶν, ἔχει τὸ ἥγημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Αἴβα-
νον. Τί ἐστὶ τὸ ἥγημα; Βουλὴν, γνώμην. Αἴβανον δὲ
τὴν Ἰουδαίαν ἐκάλεσε, διὰ τὸ πλησίον ἐκείνου κεῖσθαι
τοῦ ὄρκου. Εἴτα βουλόμενος εἰπεῖν τοὺς ὄρκους καὶ τὰς
συνθήκας, Ἐλθε, φησὶν, ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς
γῆς, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸ πεδῖον τὸ σκόρμιον λαβεῖν
ρίζωσιν ἐν ὕδατι πολλῷ· ἐπιβλεπόμενον ἔταξεν
αὐτό· καὶ ἀνέτειλε, καὶ ἐγένετο εἰς ἄμπελον ἀσθε-
νοῦσαν καὶ μικρὰν τῷ μεγέθει, καὶ ἐξέτεινε τὰ κλή-
ματα αὐτῆς ἐπ' αὐτόν, καὶ αἱ ρίζαι αὐτῆς ὑποκάτω
αὐτοῦ ἦσαν. Ἀμπελον δὲ ἐνταῦθα τὴν πόλιν ἐκάλεσε
τὴν Ἱερουσαλὴμ· τὸ δὲ εἰπεῖν, ὅτι τὰ κλήματα αὐτῆς
ἐπ' αὐτὸν ἔβαλε τὸν ἀστὸν, καὶ αἱ ρίζαι αὐτῆς ὑποκάτω
αὐτοῦ ἦσαν, τὰς συνθήκας ἐδήλωσε καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν
συμμαχίαν, καὶ ὅτι ἐπέρριψεν αὐτὴν ἐπ' ἐκείνον. Εἴτα
βουλόμενος δεῖξαι τὴν παρανομίαν, φησὶ· Καὶ ἐγένετο
ἀστὸς ἕτερος, περὶ τοῦ Αἰγυπτίου βασιλεῖος λέγων,
μέγας καὶ μεγαλοπτερός καὶ πόλις τοῖς ὀνύχ·
καὶ ἡ ἄμπελος αὐτῇ περιπλεομένη ἐπ' αὐτόν, καὶ
ὁ ἐλὶς αὐτῆς ἐπ' αὐτόν, καὶ τὰ κλήματα αὐτῆς
ἐξέπεσσε· καὶ τοῦτο εἶπον· Τάδε
λέγει ὁ Κύριος· Εἰ κατεθνήκει, τοῦτο ἐστὶ παρα-
βόλα τὸν ὄρκον καὶ τὰς συνθήκας, εἰ δυνήσεται μεῖναι
καὶ σωθῆναι, καὶ μὴ διαπείσεται. Εἴτα δεικνύς, ὡς οὐκ
ἐστὶ τοῦτο, ἀλλ' ἀπολείπεται πάντως διὰ τὸν ὄρκον, περὶ
τῆς κολάσεως αὐτῆς διαλέγεται, φησὶ, τῆς ἀκαλόγητος, καὶ ὁ
καρπὸς σαπῆσεται, καὶ ξηρανθήσονται πάντα τὰ
προσανατέλλοντα αὐτῇ. Καὶ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι
οὐκ ἀνθρωπινῇ δυνάμει καθαίρεθῆσεται, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν

^d Morel. et quidam mss. ὡς σκοπὸν ἐν τῇ. Savi. et alii ὡς
καρπὸν ἐν τῇ.

Θεὸν ἐξεπολέμωσεν αὐτῇ διὰ τοὺς ὅρκους ἐκείνους, ἐπῆγαν· ὅσα ἐν βραχίονι μεγάλῳ, οὐδὲ ἐν λαῷ πολλῷ τοῦ ἐκπαύσαι αὐτὴν ἐκ ριζῶν αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν παραβολὴ αὕτη, πάλιν δὲ αὐτὴν σαφηνίζει οὕτως εἰπὼν· Ἰδοὺ ἔρχεται βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Εἰτα εἰπὼν ἑτέρα τινα μεταξὺ, λέγει τοὺς ὅρκους καὶ τὰς συμμυχίας· Διαθήσεται γὰρ, φησί, πρὸς αὐτὸν διαθήκη. Εἰτα καὶ τὴν ἀποστασίαν δηλῶν, καὶ ἀποστήσεται, φησὶν, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἐξαποστέλλειν ἀγγέλους εἰς Αἴγυπτον τοῦ δοῦναι αὐτῷ ἱπποὺς καὶ λαὸν πολὺν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάγει, δεικνὺς ὅτι διὰ τὸν ὅρκον ταῦτα πάντα γίνεται [194] τὰ τῆς ἀπωλείας· Εἰ μὴ ἂν τῷ τόπῳ τοῦ βασιλέως τοῦ βασιλεύσαντος αὐτὸν, δὲ ἡτλώσας τὴν ἀράν μου, καὶ παρέδῃ τὴν διαθήκην μου, ἐν μέσῳ Βαβυλῶνος τελευτήσῃ, καὶ οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλῃ, οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ πολλῷ, ὅτι ἡτλώσας τὴν ὀρκωμοσίαν, τοῦ παραδῆναι τὴν διαθήκην μου, ἢ τὴν τὴν ὀρκωμοσίαν μου, ἢ ἡτλώσας, καὶ τὴν διαθήκην μου, ἢ παρέδῃ, δώσω αὐτὴν εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐκπέσας ἐπ' αὐτὸν τὸ δεικνόν μου. Ὅπως πῶς οὐκ ἀπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πλεονάκις εἶπεν, ὅτι διὰ τὸν ὅρκον ταῦτα πάντα ἔπασχεν ἐκεῖνος; καὶ γὰρ ἀπαράκλητος ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὑβρίζομενων ὁρκῶν. Ὅσα ἐκ τῆς κολάσεως δὲ μόνος τῆς ἐπαγγελίας ἢ τῇ πόλει διὰ τὸν ὅρκον τοῦτον, τοῦτο ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μελλήσεως καὶ τῆς ἀναβολῆς, ὅσην ποιεῖται ὁ Θεὸς τὴν σπουδὴν ὑπὲρ τοῦ μὴ καταπατεῖσθαι τοὺς ὅρκους. Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ ἑννάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Σεδεκίου, ἐν τῷ μηνὶ τῷ δευτέρῳ, ἐν τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνός, ἦλθεν Ναβουχοδοносор ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος καὶ πάσα ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ· καὶ περιεκάθισεν αὐτὴν, καὶ περιωκοδόμησεν αὐτὴν τείχος κυκλόθεν· καὶ ἦλθεν ἡ πόλις εἰς συνοχὴν ἕως τοῦ ἐνδεκάτου ἔτους Σεδεκίου τοῦ βασιλέως, ἑννάτῳ τοῦ μηνός, καὶ ἐνίσχυσε ὁ λιμὸς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, καὶ οὐκ ἦν ἄρτος τοῦ φαγεῖν τῷ λαῷ, καὶ ἐξήρατ' ἡ πόλις. Ἦθύνοντο μὲν γὰρ ἐκ πρώτης εὐθὺς αὐτοὺς παραδοῦναι τῆς ἡμέρας καὶ ποιῆσαι τοῖς πολεμίοις ὑποχειρίους, ἀλλὰ διὰ τοῦτο χρόνον ἐν μέσῳ τριῶν ἐτῶν τριβήναι συνεγύρησε, καὶ πολιορκίας αὐτοὺς αἰσθέναι· χαλεπωτάτης ἐποίησεν, ἵνα καὶ τῷ τῶν στρατιωτῶν ἔξωθεν φόβῳ καὶ τῷ συνέχοντι τὴν πόλιν ἔνδον λιμὲν σωφρονίζομενοι, καὶ ἀκούοντα τὸν βασιλέα καταναγκάσων ὑποτάξῃναι τῷ βασιλεῖ, καὶ γενέσθαι· τινὰ τῷ ἀμαρτήματι παραμυθίαν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθὲς καὶ οὐκ ἔμψος ὁ στοχασμὸς, ἀκούουσιν τί διὰ τοῦ προφήτου φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἐν ἐξέλειθς πρὸς ἡγεμόνας βασιλέως Βαβυλῶνος, ζήσεται ἡ ψυχὴ σου, καὶ ἡ πόλις αὕτη οὐ μὴ κατακαυθῇ ἐν πυρὶ, καὶ ζήσῃ σὺ καὶ ἡ οἰκία σου. Ἐὰν δὲ μὴ ἐξέλειθς σὺ πρὸς τοὺς ἀρχοντας βασιλέως Βαβυλῶνος, παραδοθήσεται ἡ πόλις αὕτη εἰς χεῖρας τῶν Χαλδαίων, καὶ κατακαύσουσιν αὐτὴν, καὶ σὺ οὐ μὴ σωθῇς ἐκ χειρὸς αὐτῶν. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς· Λόγον ἔχω τῶν Ἰουδαίων τῶν περυνκῶν πρὸς τοὺς Χαλδαίους, μὴ πυρὸς εἶς εἰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ κατακαύσωσιν αὐτοὺς. Καὶ εἶπεν Ἱερემίας· Οὐ μὴ παραδώσουσί σε ἀκούσον τὸν λόγον Κυρίου, ὃν ἔγωγε λαλῶ πρὸς σέ· καὶ βέλτιον ἔσται σοι, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ σου, καὶ εἰ μὴ θέλῃς εἰς ἐξέλειθ, οὗτος ὁ λόγος, ὃν ἔδειξέ μοι ὁ Κύριος· Πᾶσαι αἱ γυναικες αἱ καταλειφθεῖσαι ἐν οἴκῳ βασιλέως Ἰουδα ἐξέρχονται πρὸς τοὺς ἀρχοντας βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ αὗται λέγουσιν· Ἠπάτησάν σε, καὶ ἡδυνήθησάν σοι ἄνδρες εἰρηνικοὶ σου· κατεῖχουσιν ἐν ὁλοθνήσῃ πόδας σου ἀπέστρεψαν ἀπὸ σοῦ, καὶ πάσας τὰς γυναικὰς σου ἐξάξουσιν.

^a Bibl. 2d ἐγώ... ἐν μοί...

^b Alii ἐπευθύνοντες.

^c Τούτων a Savilio mutati sunt. Edit.

^d Sic editio Veneta cum LXX int.; aliae ἡγεμόνας. Edit.

^e Alii (inter quos Saviu.) post αὐτὴν addunt πυρὶ ἐκείνῃ.

^f Sav... τῶν περυνκῶν... μὴ δώσουσι με. Bibl. μὴ δώσουσιν με. Edit.

πρὸς τοὺς Χαλδαίους, καὶ οὐ μὴ σωθῇς ἐκ χειρὸς αὐτῶν, ἐπὶ ἐν χειρὶ βασιλέως Βαβυλῶνος συλληφθήσῃ, καὶ ἡ πόλις αὕτη κατακαήσεται πυρὶ. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔπεισε ταῦτα λέγων, ἀλλ' ἐμείνεν ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς παρανομίας, μετὰ τρία ἔτη τὴν πόλιν παρέδωκεν ὁ Θεός, καὶ τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν [195] ἐπιδείξας καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην τὴν ἐκείνου. Καὶ ἐξαλθόντες μετ' εὐκολίας πολλῆς ἐνέπρηνον τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου καὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς οἴκους Ἱερουσαλήμ, καὶ πάντα οἶκον μέγαν ἐνέπρηνον ὁ ἀρχιμάγειρος, καὶ τὸ ταίχος Ἱερουσαλήμ καθεῖλε, καὶ πάντα τοῦ πυρὸς ἢν βαρβαρικῶν, τοῦ ὅρκου τῶν ἐμπρησῶν στρατηγούτων καὶ τὴν φλόγα πανταχοῦ περιάγοντος· καὶ τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ ἐν τῇ πόλει καὶ τοὺς προσκεχωρηκότας τῷ βασιλεῖ μετῴκισεν ὁ ἀρχιμάγειρος. Καὶ τοὺς στύλους τοῦ θαλάμου τοῦ ἐν οἴκῳ Κυρίου κατέκοψαν οἱ Χαλδαῖοι, καὶ τὸς βάσεις, καὶ τὴν θάλασσαν τὴν χαλκὴν τὴν ἐν οἴκῳ Κυρίου συνέκοψαν οἱ Χαλδαῖοι, καὶ τοὺς λέβητας, καὶ τὰς κρεβάττας, καὶ τὰς σιάλας, καὶ τὰς θυλάκας, καὶ πάντα τὰ σκεύη τὰ χαλκὰ, ἐν οἷς ἐλειτούργουν ἐν αὐτοῖς, ἔλαβον, καὶ τὰ πυρεῖα, καὶ τὰς σιάλας τὰς χρυσαῖς καὶ ἀργυρὰς ἔλαβον, καὶ τῶν στυλῶν τῶν ὁσίων, καὶ τῶν βάσεων, καὶ τῆς θαλάσσης, ἢ ἐποίησεν ὁ Σολομών ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἔλαβε Ναβουζαδδάν ὁ ἀρχιμάγειρος· καὶ ἔλαβον τὸν Σαρὰ τὸν ἱερεὰ τὸν πρῶτον, καὶ τὸν Σαζάρ τὸν ἱερεὰ τὸν δεύτερον, καὶ τοὺς τρεῖς τοὺς φυλάσσοντας τὸν σταθμὸν, καὶ ἐκ τῆς πόλεως ἐντρούχον ἕνα τὸν καθοσταμένον ἐπὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς πολεμοῦντας, καὶ πέντε ἄνδρας τοὺς ὀρωτάς τὸ πρῶτον τοῦ βασιλέως, καὶ τὸν Σαζάρ τὸν ἀξιωματικόν, καὶ τὸν τριμμάτα, καὶ ἐξήκοτα ἄνδρας· καὶ ἔλαβον αὐτούς, καὶ ἀπήγαγον αὐτοὺς πρὸς τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐθανάτωσεν αὐτούς. Ἀναμνήσθητί μοι οὖν τῆς δρεπάνης· νῦν τῆς πετομένης καὶ καταλούσης ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ὀνύοντος, καὶ καθαιρούσης τοὺς τοίχους καὶ τὰ ἔλλα καὶ τοὺς λίθους· ἀναμνήσθητί μοι, πῶς ὁ ὅρκος οὗτος εἰσελθὼν ἐν τῇ πόλει καὶ οἰκίας καὶ ναὸν καὶ τείχη καὶ οἰκοδομήματα λαμπρὰ καθεῖλε, καὶ χωρὶς τὴν πόλιν ἐποίησε, καὶ οὕτως τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, οὕτως τὰ σκεύη τὰ ἱερά, οὕτως ἄλλο οὐδὲν ἀπέστρεψε τὴν κλίσιν καὶ τὴν τιμωρίαν ἐκείνην διὰ τὸ παραδοθῆναι τὸν ὅρκον. Καὶ ἡ μὲν πόλις οὕτως ἐλεινὴς κατελύετο· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐλεινότερα καὶ ὀδυνηρότερα τούτων ἔπασχε· καὶ καθάπερ τὰ οἰκοδομήματα καθεῖλεν αὕτη ἡ δρεπάνη ἡ πετομένη, οὕτως καὶ τοῦτον φεύγοντα καθεῖλεν· Ἐξήλθε γὰρ ὁ βασιλεὺς, φησὶ, νυκτὸς ὁδὸν πύλης, καὶ οἱ Χαλδαῖοι ἐκύκλουν τὴν πόλιν, καὶ κατεδίωξε δύναμις τῶν Χαλδαίων ὀπίσω τοῦ βασιλέως, καὶ κατέλαβον αὐτόν, καὶ συνέλαβον τὸν βασιλέα, καὶ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ ἐλάλησεν ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος μετὰ Σεδεκίου κρίσειν, καὶ ἐσφαξε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς Σεδεκίου ἐξέφυλωσε· καὶ ἔθηκεν αὐτόν ἐν πέδαις, καὶ ἀπήγαγον αὐτόν εἰς Βαβυλῶνα. Τί ἐστίν, Ἐλάλησε μετ' αὐτοῦ κρίσειν; Ἀπήγαγον αὐτόν εὐθύνας, ἐδικάσατο μετ' αὐτοῦ, καὶ πρῶτον τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ κατέσφαξεν, ἵνα θεωρὸς γένηται τῆς οἰκίας συμφορᾶς, καὶ τὴν τραγωδίαν ἐκείνην ἴδῃ ἢ τὴν ἐλεινὴν, καὶ τότε αὐτὸν ἐξετύφλωσε. Τίνας ἐνεκεν τοῦτο πάλιν γίνεται; Ἵνα διδάσκαλος τοῖς βαρβάροις ἀπέλθῃ καὶ τοῖς ἐκεῖ κατοικοῦσιν Ἰουδαίοις, καὶ ἵνα μάθωσιν οἱ ῥητόρες διὰ τοῦ πεπρωμένου, πόσον κακὸν ὁ ὅρκος. [196] οὐκ ἐκείνῳ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ παρὰ τὴν ὁδὸν πάντες οἰκούντες δεδεμένοι καὶ πεπρωμένοι ὀρώντες μαυρίανουσιν διὰ τῆς συμφορᾶς τῆς

^a Alii sic habent, καὶ ἡδυνήθησάν σοι ἄνδρες εἰρηνικοὶ σου· κατ' ἐν ὁλοθνήσῃ πόδας σου· οὐκ ἀποστρέψουσιν, καὶ πάσας.

^b Ἰδὲ. Sic nos cum Savilio, Morel. et Montf. Idē, pro aīds, quod reddidit interpretes Edit.

multo, ut evelleret eam radicibus (Ezech. 17. 9). Et parabola quidem hæc; rursum vero declarat eam, sic inquit: *Ecce venit rex Babylonis in Jerusalem* (Ibid. v. 12). Postea cum in medio quadam alia dixisset, juramenta dicit et fœdera: *Ferietque cum eo fœdus* (Ibid. v. 13). Mox et rebellionem dicens: *Et recedet*, inquit, *ab eo mittendo nuntios in Ægyptum, ut daret sibi equos et populum multum* (Ibid. v. 15). Et post hæc infert, demonstrans propter juramentum perniciem totam accidisse, *Nisi¹ in loco regis, qui constituit eum regem, qui sprevit maledictionem meam, et qui transgressus est testamentum meum, in medio Babylonis morietur, et non in exercitu grandi, nec in populo multo, quia sprevit juramentum prævaricandum pactum meum; juramentum meum quia sprevit, et fœdus quod prævaricatus est, dabo in caput ejus, et expandam super eum rete meum* (Ibid. v. 16-20). Vides quomodo non semel, nec bis, verum et sæpius dixit, illum propter juramentum hæc omnia passum esse? Implacabilis enim est Deus, contemptis juramentis. Neque vero tantum ex ultione civitati illata propter juramentum hoc intelligere licet, verum et ex cunctatione et dilatione, quantum Deus studium habeat, ne juramenta conculcentur. Factum est enim, inquit, in anno nono regni ejus, in mense secundo, in decima mensis, venti Nabuchodonosor, rex Babylonis, et omnis exercitus ejus super Jerusalem, et circumdedit eam, et extraxit in circuitu ejus munitiones, et clausa est civitas, atque vallata usque ad unum decimum annum regis Sedecie, nona die mensis, et prævaluit fames in ipsa civitate, nec erat panis populo ad comedendum, et scissa est civitas (4. Reg. 25. 1-4). Poterat nempe statim a prima die ipsos tradere, et facere hostibus subditos; sed propterea interim trium annorum tempus cœteri permisit, et ipsos obsidione premi gravissimam, ut et extrinsecus nullum timore, et intrinsecus fame civitatem premente castigati, vel invitum regem barbaris subdi eagerent, et aliquod peccato remedium fieri. Et quod hoc sit verum, neque mea sit conjectura, audi quid per prophetam ad ipsum dicat: *Si exieris ad duces regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas hæc non succendetur igni, et vives tu et domus tua. Si autem non exieris ad principes² regis Babylonis, tradetur civitas hæc in manus Chaldæorum, et succendent eam igni, et non effugies de manibus eorum. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam: Rationem habeo Judæorum, qui fugerunt ad Chaldæos, ne forte tradant me in manus eorum, et illudant mihi. Respondit autem Jeremias, et dixit ei, Non te tradent: audi vocem Domini, quam ego loquor ad te, et melius tibi erit, et vivet anima tua. Quod si nolueris egredi, iste est sermo quem ostendit mihi Dominus: Ecce omnes mulieres quæ remanserunt in domo regis Juda, educuntur ad principes regis Babylonis, et hæc dicent: Seduxerunt te, et prævaluerunt adversum te viri pacifici tui, et prævalebunt in lubricis contra pedes tuos: recesserunt a te, et³ omnes uxores et filios tuos educunt ad Chaldæos, et non effugies manus*

¹ Legit Savil., Certe. In Bibl. vero: *Viro ego si non.*

² Editio Veneta, quæ cum Bibl. quadrat, legit, principes; in omnibus autem aliis legitur, principem.

³ Alii sic habent: *Non revertetur, et, etc.*

eorum, quia in manu regis Babylonis capieris, et civitas hæc comburetur igni (Jerem. 38. 17. 23). Sed postquam non persuasit hæc dicens, sed mansit in peccato et iniquitate, post tres annos civitatem tradidit Deus, et clementiam suam demonstrans et illius ingratum animum. Et ingressi cum magna facilitate, Dei et regis domum incenderunt et domos Jerusalem, et omnem magnam domum incendit princeps coquorum et murum Jerusalem subvertit, et ubique ignis grassabatur barbaricus, juramento ignem ducente et flammam passim circumagente: et populum in civitate relictum et qui transierant ad regem transportavit princeps coquorum (4. Reg. 25). Et columnas areas, quæ erant in domo Domini, et bases, et mare aneum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldæi: ollas quoque areas, et fuscinnas, et phialas, et mortariola, et omnia vasa area in quibus ministrabant, tulerunt: et thuribula, et phialas aureas et argenteas tulerunt: et columnas duas et bases, et mare quod fecit Salomon in domo Domini, tulit Nabuzardan, princeps coquorum: et tulerunt quoque Saream primum sacerdotem, et Saphan sacerdotem secundum, et tres qui custodiebant limen, et de civitate eunuchum unum, qui erat præfectus super bellatores viros, et quinque viros de his qui videbant faciem regis, et Saphan principem exercitus, et scribam, et sexaginta viros, et tulit eos, et abduxit ad regem Babylonis, percussitque eos rex Babylonis et interfecit eos (Ibid. v. 13-21). Itaque recordare mihi falcis volantis et requiescentis in domo jurantis, et parietes destruentis et ligna et lapides: recordare mihi quomodo juramentum hoc urbem ingressum, atque domos et templum et mœnia ædificiaque splendida destruxit, et maceriem fecit civitatem, et neque sancta sanctorum, neque sacra vasa, nec aliud quidquam pœnam et ultionem illam averit, quia violatum fuerat juramentum. Et civitas quidem tam miserabiliter solvebatur, rex autem his miserabiliora et tristiora patiebatur: et sicut ædificia falx ista volans destruxit, sic et hunc fugientem absorpsit. Egressus enim est rex, inquit, nocte de civitate per viam portæ, et Chaldæi circumdederunt civitatem, et persequutus est exercitus Chaldæorum post regem, et ceperunt eum, et comprehenderunt regem, et duxerunt ipsum ad regem Babylonis. Et loquutus est rex Babylonis cum Sedecia iudicium, et occidit filios ipsius in oculis ejus, et oculos Sedecia excæcavit, et vinxit eum compedibus, et abduxit in Babylonem (4. Reg. 25. 4-7). Quid est, Loquutus est cum ipso iudicium? Ab ipso rationes repetivit, rationem posuit cum ipso, et primum ipsius filios jugulavit, ut propriæ calamitatis spectator fieret: et postquam tragediam illam miserabilem vidit, tunc illum excæcavit. Qua de causa rursum hoc agitur? Ut magister barbaris abeat, et illis habitantibus Judæis, ut cernentes per excæcatum disant, quantum mali sit juramentum; nec illi vero tantum, verum et secus viam omnes habitantes, viactum et cæcatum intuentes; per calamitatis magnitudinem peccati pondus discant. Propterea prophetarum alter quidam sic inquit, *Non videbit Babylonem* (Ezech. 12. 13); alter vero, *In P bylonem abducentur* (Jerem. 32. 5). Et

contraria quidem prophetia esse videtur, sed non est : hæc ambo vera : etenim Babylonem non vidit, et in Babylonem abductus est. Quomodo igitur Babylonem non vidit? Quoniam in Judæa excæcatus est. Ubi namque juramentum spretum est, ibi et vindictum est, et ultionem ipse sustinuit. Quomodo abductus est Babylonem? Captivus factus. Quoniam enim duæ erant pœnæ, excæcatio et captivitas, distribuerunt ipsas prophetæ : et hic quidem, *Non videbit*, inquit, *Babylonem*, ipsius excæcationem dicens : ille vero ait, *In Babylonem abducetur*, ipsius significans captivitatem.

4. *Moralis exhortatio.* — Hæc igitur scientes, fratres, et nunc dicta et ante hæc commemorata colligentes, ab hac tandem stulta cessemus consuetudine : sic rogo et oro vos omnes. Si enim antiquitus, cum Judæi ad perfectam disciplinam non exigebantur, sed multa erat indulgentia, tanta propter unum juramentum ira, tantum excidium, tanta captivitas fuit : quid congruum est nunc passuros esse jurantes, post legem hoc facere prohibentem et tantum mandatorum augmentum? Num enim hoc est quod quæritur, ut ad synaxim veniamus et audiamus quæ dicuntur? Hoc quidem et iudicium majus est, et pœna inevitabilis, quando perpetuo audientes non implemus quæ dicuntur. Quam enim habebimus defensionem? quam vero veniam, cum a prima nos ætate usque in extremam canitiem huc convenientes et tanta fruantes disciplina, similes illis remaneamus, et nullum studeamus defectum corrigere? Ne mihi jam aliquis consuetudinem prætendat : propter hoc enim indignor et irascor, quoniam consuetudinem vincere non possumus. Et nisi consuetudinem vincamus, quomodo concupiscentiam vincemus, cujus radix habet a natura principium? Concupiscere enim naturale, male vero concupiscere jam est voluntatis. Jurare nempe nec cepit a voluntate¹ principium, sed ex negligentia sola.

Miræ circulatorum artes. — Et ut discas, non ex rei difficultate, sed propter neglectum nostrum tantum hoc peccatum processisse, cogitemus multo his difficiliora homines exsequi, et hoc nullam inde retributionem expectantes : cogitemus quæ diabolus imperavit, quam laboriosa, quam gravia : nec difficultas fuit ejus mandatis impedimentum. Quid enim ; quæso, difficilior sit, quam cum quispiam juvenis volentibus se emollire et membra sua torquere seipsum tradens, sedulo contendat rote more totum flectere corpus, et in pavimento versari, et per oculos et per manuum circumductionem et aliam revolutionem in femineum genus transire conetur, nec eorum quæ sunt difficultatem, nec ex his ignominiam ratiocinetur? in orchestra rursum eos, qui pertrahuntur, et velut alis membris utuntur corporeis, quis videns non admiraretur? gladios autem alternatim in aerem jaculantes, et omnes rursum per manubrium capientes, quem non confundant nullum pro virtute laborem suscipere volentium? vel quid de his dicatur viris, qui perticam in fronte gestantes, velut arborem in terra radicatam, sic immotam conservant? Non hoc solum est admi-

¹ Korel. et aliquot Mss., a voluntate; alii, a natura.

rabile, verum et id quod puerulos parvos in summo ligno¹ inter se luctari faciunt, et neque manus nec alia corporis pars, sed frons sola omni vinculo firmius illam perticam gerit inconcussam. Alter rursum supra funem angustissimum cum tanta ambulat securitate, cum quanta qui planos campos percurrunt. Verumtamen hæc quæ et cogitatu intolerabilia esse videntur, facta sunt arte possibilia. Quid horum in juramenti, quæso, prætere posse possumus? quam difficultatem? quem sudorem? quam artem? quod periculum? Exiguo tantum studio nobis est opus, et brevi nobis totum expeditum fuerit. Nec mihi dicas, Majorem partem expediti : sed tu nisi totum expediveris, nondum te quidquam fecisse puta : hoc enim exiguum neglectum et omne reliquum destruit. Sæpius namque domos ædificantes homines, et tectum imponentes, unius tegulæ excussæ curam non gerentes, totam domum perdiderunt. Et in vestimentis hoc ipsum evenire quis cernere possit : etenim parva in illis facta scissura, nec resarcita, magnam fecit scissuram. Hoc et in torrentibus multoties evenit : etenim et illi, si vel minimum ceperint ingressum, totum introducunt fluentum. Itaque et tu, licet te undique muniveris, si tamen aliqua pars immunita dimissa est, etiam hanc diabolo obstrue, ut sis ab omni parte firmatus. Vidisti falcem? vidisti caput Joannis? audisti historiam de Saûle? audisti captivitatis Judaicæ modum? cum his autem omnibus audisti Christi sententiam, dicentem quod non pejerare tantum, verum et jurare quomocumque diabolicum est, et tota maligni machinatio (*Math. 5. 33. 34*)? audisti ubique juramenta sequi perjuriam? Hæc, inquam, omnia congregans, inscribe cordi tuo. Non cernis ut mulieres et parvi pueri pro magna custodia collo evangelia suspendunt, et ubique circumferunt quocumque abierint (a)? Tu evangelii mandata et leges² mente describas : non auro nec argento hic est opus et pecuniis, nec librum emere : voluntate sola vobis est opus et affectu animæ expergefactæ, et securius habebis evangelium, non circumferens extrinsecus, sed in animæ penetralibus ipsum reponens. Exurgens igitur e lecto, et domum tuam egrediens, hanc legem repete, videlicet, *Ego autem dico vobis, non jurare omnino* (*Math. 5. 34*) : et erit idonea tibi disciplina verbum illud : nec enim multo labore opus est, sed modica tantum attentione. Et quod hoc sit verum, inde manifestissimum. Filium tuum vocans terre, et minare te ipsi plagas inflicturum, nisi legem hanc exsequatur, et videbis quomodo a consuetudine statim desistet. Quomodo igitur non absurdum, si pueruli parvi timore nostri paventes, mandatum perficiant, nos vero neque sic Deum timeamus, ut nos filii metuunt? Quod autem superius dixi, hoc et nunc dico. Legem nobis ipsis ponamus, non prius publica, non

¹ Alii, in medio ligno. Paulo post idem, aliud corporis membrum.

² Aliquot Mss., tu Evangelii litteras.

(a) Mulieres et parvuli collo Evangelia suspendebant. Hæc de re in sequentibus agetur.

ἀμαρτίας τὸ μέγεθος. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν τῶν προφητῶν φησιν, *Ὅχι ὄψεται Βαβυλῶνα*· ὁ δὲ λέγει, *ὅτι Εἰς Βαβυλῶνα ἀπαχθήσεται*. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐναντία εἶναι ἡ προφητεία· οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλ' ἀμφοτέρω ταῦτα ἀληθῆ. Καὶ γὰρ Βαβυλῶνα οὐκ εἶδε, καὶ εἰς Βαβυλῶνα ἀπήχθη. Πῶς οὖν Βαβυλῶνα οὐκ εἶδεν; Ὅτι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὴν πῆρσιν ὑπέστη· ἔνθα γὰρ ὁ ὄρκος ἤθετήθη, ἐκεῖ καὶ ἐξεδικεῖτο καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτὸς ὑπέμεινε. Πῶς δὲ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα; Αἰχμαλώτος γενόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ δύο ἦσαν αἱ τιμωρίαι, πῆρσις καὶ αἰχμαλωσία, διενείμαντο αὐτὰς οἱ προφῆται, καὶ ὁ μὲν, *Ὅχι ὄψεται, φησὶ, Βαβυλῶνα*, τὴν πῆρσιν αὐτοῦ λέγων· ὁ δὲ φησιν· *Εἰς Βαβυλῶνα ἀπαχθήσεται*· τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτοῦ αἰνιττόμενος.

8. Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀδελφοί, καὶ τὰ εἰρημένα καὶ τὰ πρὸ τούτων λεχθέντα συλλέγοντες, παυσόμεθα ποτε τῆς πονηρᾶς ταύτης συνηθείας, ναὶ δέομαι καὶ ἀντιβῶν πάντων ὑμῶν. Εἰ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὅτε οὐ τὴν ἀκριθεῖ φιλοσοφίαν ἀπητούτο οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ πολλὴ συγκατάθεσις ἦν, τοσαύτῃ ὀργῇ γέγονε δι' ὅρκον ἕνα, τοσαύτῃ ἄλλως καὶ αἰχμαλωσία· τί εἰκὸς ὑποστήσασθαι νῦν τοὺς ὀμνύοντας μετὰ νόμον κωλύοντα τοῦτο ποιεῖν καὶ τοσαύτην ἐντολῶν προσθήκην; Μὴ γὰρ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον, ὅπως εἰς σύναξιν ἔλθωμεν καὶ ἀκούσωμεν τῶν λεγομένων; Τοῦτο μὲν οὖν καὶ κρίμα μέζον ἐστὶ καὶ κόλασις ἀπαραιτήτος, ὅταν συνεχῶς ἴσχυοντες μὴ ποιῶμεν τὰ λεγόμενα. Τίνα γὰρ ἔξομεν ἀπολογίαν, τίνα δὲ συγγνώμην, ὅταν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἡμεῖς ἀκρις ἐσχάτης πολιτείας ἐν ταῦτα συναγαγόμενοι καὶ τοσαύτης ἀπολαύοντες διδασκαλίας, ὅμοιοι μένωνμεν ἐκεῖνοις, καὶ μὴδὲ ἐν ἐλάττωμα διορθώσασθαι σπουδάζωμεν; Μὴ μοι τις λοιπὸν συνηθειαν προβαλέσθω διὰ γὰρ τοῦτο ἀγανακτῶ καὶ ὀργίζομαι, ὅτι συνηθείας περιγενέσθαι οὐ δυνάμεθα, καὶ εἰ συνηθείας μὴ περιγενώμεθα, πῶς περιεσόμεθα ἐπιθυμίας; Ἐκείνης ἡ ρίζα ἀπὸ τῆς φύσεως ἔχει τὴν ἀρχὴν· τὸ μὲν γὰρ ἐπιθυμεῖν, φυσικόν· τὸ δὲ κακῶς ἐπιθυμεῖν, τῆς προαιρέσεως λοιπόν· τὸ μέντοι ὀμνύειν οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς προαιρέσεως· ἔλαβεν, ἀλλ' ἐκ βλάβης μόνης.

Καὶ ἕνα μάθος, ὅτι οὐκ ἐκ τῆς δυσκολίας τοῦ πράγματος, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὀλιγωρίαν τὴν ἡμετέραν μέτρι τοσοῦτον τὸ ἀμάρτημα προῦθη τοῦτο, ἐνοήσωμεν πόσα πολλῶν τούτων δυσκολώτερα κατορθοῦσιν ἄνθρωποι, καὶ ταῦτα μετρίαν ἀμοιβὴν προσδοκῶντες ἐκεῖθεν· ἐνοήσωμεν τίνα ὁ διάβολος ἐπέταξε, πῶς ἐπίπονα, πῶς ἐπιμοχθα, καὶ οὐκ ἐγένετο κύλιμα ἡ δυσκολία τοῖς ἐπιτάγμασι. Τί γὰρ ἂν γένοιτο δυσκολώτερον, εἰπέ μοι, ἀλλ' ἡ ὅταν τις νέος τοῖς βουλομένοις καταμαλάττειν αὐτὸν καὶ λυγίζειν αὐτοῦ τὰ μέλη παραδοῖς αὐτὸν, φιλονεικοῖ πρὸς ἀκριδεῖαν τρογυρὶ δίκην τὸ σῶμα ἅπαν κάμπτειν καὶ στρέφεσθαι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ διὰ τῆς τῶν χειρῶν περιαιγωγῆς [197] καὶ τῆς ἄλλης δινησεως εἰς τὸ θῆλυ γένος ἐκθῆναι βιάζεται, καὶ μήτε τὴν δυσκολίαν τῶν γινομένων, μήτε τὴν αἰσχύνην τὴν ἀπὸ τούτων λογίζεται; τοὺς δὲ ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας πάλιν ἐπισυρομένους, καὶ καθάπερ πτεροῖς τοῖς κώλοις κεκρημένους τοῦ σώματος, τίς οὐκ ἂν ὀρῶν ἐκπλαγείη; οἱ δὲ μαχαίρας ἐναλλάξ εἰς τὸν ἀέρα ἀκοντίζοντες, καὶ πάσας ἀπὸ τῆς λαθρῆς δεχόμενοι πάλιν, τίνα οὐκ ἂν καταίσχυονεν τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς οὐδένα βουλομένον ἀναδεδῆσθαι πόνον; ἡ τί ἂν τις εἴποι περὶ ἐκεῖ-

9. Morel. et aliquot mss. ἐκ τῆς προαιρέσεως, alii ἐκ τῆς φύσεως. Infra Savil. et aliquot mss. πολλῶν τούτων δυσκολώτερα (= quod nobis recipere visum est propter vocem δυσκολία: quae supra legitur in prolasi.) Edit.) Infra lidem πῶς ἐπίπονα, πῶς μοχθηρὰ, καὶ οὐκ.

νων τῶν ἀνδρῶν, οἱ κοιντὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου βαστάζοντες, καθάπερ δένδρον ἐβρίζωμενον ἐπὶ τῆς γῆς, οὕτως ἀκίνητον διατηροῦσι; Καὶ οὐ τοῦτε μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ παιδία μικρὰ ἐκ' ἄκρου τοῦ ξύλου ἢ παλαίειν ἀλλήλοις παρασκευάζουσι, καὶ οὐτε χεῖρες οὐτε ἄλλο τι τοῦ σώματος μέρος, ἀλλὰ τὸ μέτωπον μόνον δεσμοῦ παντὸς ἀσφαλέστερον φέρει τὸν κοιντὸν ἐκείνων ἀσειστον. Ἐτερος πάλιν ἐπὶ σχολίου στενωπότης μετὰ τοσαύτης ἀδείας βαδίζει, μεθ' ὅσης οἱ τὰ ὕπνια πῆδια κατατρέχοντες. Ἀλλ' ὅμως ταῦτα τὰ καὶ ταῖς ἐννοίαις ἀφόρητα εἶναι δοκούντα, τῇ τέχνῃ γέγονε δυνατόν. Τί τούτων ἔχομεν εἰπεῖν ἐπὶ τῶν ὄρκων, εἰπέ μοι; ποίαν δυσκολίαν; ποῖον ἰδρῶτα; ποῖαν τέχνην; ποῖον κίνδυνον; Ὑλῆς χρεῖα σπουδῆς μόνον ἡμῖν, καὶ ταχέως τὸ πᾶν ἡμῖν ἀνυσθῆσται. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὅτι τὸ πλεόν κατ' ὥρθωσα, ἀλλ' εἰ μὴ τὸ πᾶν κατ' ὥρθωσα, μὴδὲν μετέπω πεποιθέναι νόμιζε· τὸ γὰρ ὀλίγον τοῦτο ἀμεληθὲν καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν καθαιρεῖ. Πολλάκις γοῦν οἰκίας οἰκοδομήσαντες ἄνθρωποι, καὶ τὸν ὄροφον ἐπιθέντες, μίς κεραμιδὸς ἀποτιναχθείσης, μὴ ποιησάμενοι σπουδὴν, ὀλόκληρον τὸν οἶκον ἀπόλεσαν. Καὶ ἐπὶ ἱματίων δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ μικρὸν βῆγμα γενόμενον καὶ μὴ ῥαφέν, πολὺ τὸ σχῆμα ἐποίησε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν χειμάρρων συμβαίνει πολλάκις· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μικρὰς ἂν ἐπιλάθωνται μόνον εἰσόδου, ὀλόκληρον τὸ ρεῦμα εἰσάγουσι. Καὶ σὺ τοῖνον εἰ καὶ πάντοθεν σαυτὸν ἐτερίχσας, μικρὸν δὲ ὑπάλειπται μέρος λοιπὸν, καὶ τοῦτο ἀπόρραξον τῇ διαβολῇ, ἵνα ἐστηριγμένος ἦς πάντοθεν. Εἶδες τὴν δρεπάνην; εἶδες τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου; ἤκουσας τῆς ἱστορίας τῆς κατὰ τὸν Σαούλ; ἤκουσας τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαϊκῆς τὸν τρόπον; μετὰ δὲ τούτων πάντων ἤκουσας τῆς ἀποφάσεως τοῦ Χριστοῦ λεγούσης, ὅτι οὐ τὸ ἐπιπορεύειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀμνύειν ὅπως οὐκ ἐπιπορεύειν ἐστὶ, καὶ ὅλον τοῦ πονηροῦ τὸ κατασκευάσασθαι; ἔμαθες ὅτι πανταχοῦ τοῖς ὄρκοις ἐπονται ἐπιπορεύειν; Ταῦτα δὲ πάντα συναγαγὼν ἔγγραφον τῇ διανοίᾳ σου. Οὐχ ὄρεξ, πῶς αἱ γυναῖκες καὶ τὰ μικρὰ παιδία ἀντὶ φυλακῆς μεγάλης Εὐαγγέλια ἐξαρτῶσι τοῦ τραχήλου, καὶ πανταχοῦ περιφέρουσιν, ὅπουπερ ἂν ἄνωσιν; Σὺ δὲ παραγγέλματα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοὺς νόμους ἔγγραφόν σου τῇ διανοίᾳ. Οὐ χρεῖα χρυσοῦ καὶ κτημάτων ἐνταῦθα, οὐτε βιβλίων πρίσθαι, προαιρέσεως δὲ μόνης καὶ διαθέσεως ψυχῆς διεγερμένης, καὶ ἀσφαλέστερον ἔξεις τὸ Εὐαγγέλιον, [198] οὐκ ἔξωθεν περιφέρων, ἀλλ' ἐνδον αὐτὸ τοῖς τῆς ψυχῆς ἀποτιθέμενος ταμείοις. Ἀνιστάμενος τοῖνον ἀπὸ τῆς κλίνης, καὶ τὴν οἰκίαν ἐκβαίνων τὴν σεαυτοῦ, τὸν νόμον ἐπιλεγε τοῦτον, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἐμύσαι διῶν, καὶ ἔσται σοι διδασκαλία τὸ ρῆμα· οὐδὲ γὰρ πολλοὺ δεῖ πόνου, ἀλλὰ μικρὰς προσοχῆς μόνον. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, εὐδηλον ἐκείθεν· τὸν υἱόν σου καλέσας φρόνησον, καὶ ἀπαίτησον αὐτῷ ἐπιθήσειν πληγὰς ὀλίγας, εἰ μὴ κατορθώσῃ τὸν νόμον τοῦτον, καὶ ὅψις ὡς εὐθὺς ἀποστήσεται τὴν συνηθειάν. Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον, εἰ τὰ μὲν μικρὰ παιδία τὸν παρ' ἡμῶν δεδοικέντα φόβον περιγένοιτο τῆς ἐντολῆς, ἡμεῖς δὲ μὴδὲ οὕτω φοδοῦμεθα τὸν θεόν, ὡς ἡμεῖς οἱ υἱοὶ δεδοίκαμεν; Ὅπερ οὖν καὶ πρῶτον εἶπον, τοῦτο καὶ νῦν λέγω. Νῆμον ἑαυτοὺς ὁῦμεν, μὴ πρότερον μὴ δημοσίως, μὴ ἰδιωτικῶν ἀψασθαι πραγμάτων, ἕως ἂν τοῦτον ἐκ-

10. Alii παιδία μικρὰ ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου. Paulo post lidem σώματος μέρος.

11. Aliquot mss. αὐτὰ τὰ γράμματα τοῦ. Mox alii τῶν κτημάτων, alii τῶν χρημάτων. Ibidem alii προαιρέσεως δεῖ μόνης, etc.

τληρώσωμεν τὸν νόμον, καὶ πάντως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης συνωθούμενοι περισσόμεθα βραδίως, καὶ κοσμήσωμεν μὲν ἑαυτοὺς, κοσμήσωμεν δὲ καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν. Ἐννόησον γὰρ ἡλίκον ἐστὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ταῦτα ἀκούειν, ὡς ἐν Ἀντιοχείᾳ κεκράτηεν ἔθους Χριστιανοὶς πρόπον, καὶ οὐδενὸς ἀκούση, κἂν μεγίστη ἀνάγκη ἐπικένηται, ὅρκον προΐεμένου. Πάντως ἀκούσονται ταῦτα αἱ γείτονες πόλεις· μάλλον δὲ οὐχ αἱ γείτονες μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πέρατα τῆς γῆς ὁ λόγος ἀφίξε-ται· καὶ γὰρ εἰκὸς, καὶ ὅμιν ἐπιμιγνυμένους ἐμπόρους, καὶ ἐντεῦθεν ἐτέρους ἀφικνουμένους ταῦτα ἀπαγγέλλειν ἅπαντα. Ὅταν οὖν ἄλλας πόλεις ἐγκωμιάζοντες πολλοὶ λιμένας λέγωσι^α, καὶ ἀγορὰν, καὶ ἀφρονίαν ὧνιν, ὅτε τοῖς ἐντεῦθεν ἀφικνουμένοις λέγειν, ὅτι ὅπερ ἐστὶν ἐν Ἀντιοχείᾳ, τοῦτο οὐδαμοῦ τῶν ἄλλων πόλεων ἐστίν

^α Alii ἐγκωμιάζονται πολλοὶ, λιμένας λέγουσι. Paulo post aliquot mss. τοῦτο ὅμιν οὐ κόσμος ἐστὶ καὶ ἀσφάλεια μόνον, ἀλλὰ καὶ.

ἰδεῖν· ἔλοιnton γὰρ ἂν οἱ ἄνθρωποι οἱ τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκούντες τὴν γλῶτταν ἐκκοπῆναι πρότερον, ἢ ὅρκον ἀπὸ τοῦ στόματος προσέθαι. Τοῦτο ὅμιν κόσμος ἐστὶ καὶ ἀσφάλεια· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ μισθὸν οἷσι πολλύν. Καὶ γὰρ πάντως ζηλώσουσιν ὑμᾶς ἕτεροι καὶ μιμήσονται· εἰ γὰρ ἓνα τις καὶ δύο κερδάνας τοσοῦτον λήφεται μισθὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οἱ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν παιδεύοντες πόσας οὐ λήψεσθε τὰς ἀμοιβὰς; Χρὴ τοίνυν σπουδάζειν καὶ ἐργηγορέναι καὶ νῆφειν, εἰδότες ὡς οὐχὶ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐτέροις κατορθουμένων ἀντίδοσιν ληφόμεθα μεγίστην, καὶ πολλῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς εὐνοίας ἀπολαύσομεν· ἥς γένοιτο διηνεκὺς πάντας ἡμᾶς ἀπολαύσαντας τυχεῖν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[199] Ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ἡ νηστεία τῆς Τεσσαρακοστῆς πρὸς τὸ δύνασθαι κοινωρεῖν, ἀλλὰ καὶ δεῖ^α τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς πρώτης· καὶ πῶς δυνατόν μὴ μνησικακεῖν, καὶ ὅτι πολὺς τῷ Θεῷ τοῦ νόμου τούτου λόγος, καὶ ὅτι πρὸ τῆς γέννησης τοῦ μνησικακεῖν κολάζει τοὺς ἀλόγους· καὶ περὶ τῆς τῶν ὁρκῶν ἀποχῆς, καὶ περὶ τῶν μὴ κατορθωμάτων τὸ μὴ ὁμύρειν.

Ὁμιλία κ'.

α'. Πρὸς τὸ τέλος ἡμῖν τῆς νηστείας λοιπὸν ὁ καιρὸς ἐπέ-γεται· οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς πρὸς πλείονα ἑαυτοὺς ἐπιδύ-μεν^β ἀρετῇ. Ὅπερ γὰρ οὐδὲν ὀφελος τῶν πολλῶν διαύ-λων τοῖς τρέχουσιν, ἂν τῶν βραδείων ἐκπέσωσιν· οὕτως οὐδὲ ἡμῖν ἐστὶ τι κέρδος ἀπὸ τῶν πολλῶν πόνων καὶ ἰδρώ-των τῶν περὶ τὴν νηστείαν, ἐὰν μὴ μετὰ καθαροῦ συνειδέ-τος δυνηθῶμεν τῆς ἱερᾶς ἀπολαύσαι τραπέζης. Διὰ τοῦτο νηστεία καὶ τεσσαρακοστή, καὶ τοσοῦτον ἡμερῶν συνάξεις καὶ ἀκροάσεις^γ καὶ εὐχαὶ καὶ διδασκαλαί, ἵνα παντὶ τρόπῳ τὰ παρὰ πάντα τὸν ἑνιαυτὸν ἡμῖν ἁμαρτήματα προστρι-θέντα διὰ τῆς σπουδῆς ταύτης τῶν θεϊκῶν ἐνταλμάτων ἀποσημειώμενοι, μετὰ παύρησις πνευματικῆς μετά-σχωμεν εὐλαβῶς τῆς ἀναιμάκτου ἐκείνης^δ θυσίας, ὡς, ἂν μὴ τοῦτο ᾖ, μάτην καὶ εἰς^ε καὶ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ τὸν τοσοῦτον ὑπέστημεν πόνον. Ἐκαστος τοίνυν ἀναλογιζέ-σθω παρὶ ἑαυτοῦ, πόλον ἐλάττωμα διώρθωσε, πόλον κατ-όρθωμα προσεκτήσατο, πόλον ἁμαρτίαν ἀπεβάλετο, πόλον κηλῖδα ἀπενίψατο, κατὰ τί βελτίων ἐγένετο· κἂν μὲν εὐρὴ πλεόν τι γενόμενον ἀπὸ τῆς νηστείας ἑαυτοῦ πρὸς τὴν καλὴν ταύτην ἐμπορίαν, καὶ συνίδῃ πολλὴν ἑαυτοῦ πεποιημένον^ς τῶν τραυμάτων τὴν ἐπιμέλειαν, προσερχέσθω· εἰ δὲ ἡμελημένος ἔμεινε, νηστείαν μόνον ἔχων ἐπιδείξασθαι, τῶν δὲ ἄλλων οὐδὲν κατορθωκῶς, ἔξω μενέτω, καὶ τότε εἰσὶτω, ὅταν ἅπαντα ἐκκαθάρῃ τὰ ἁμαρτήματα. Μηδεὶς μόνῃ τῇ νηστείᾳ ἐπιστηριζέσθω, ἐὰν τοῖς κακοῖς ἔμεινεν ἀδιόρθωτος^ς. Τὸν μὲν γὰρ μὴ

νηστεύοντα εἰκὸς καὶ συγγνώμης τυχεῖν, σώματος ἀσθέ-νειαν προβαλλόμενον· τὸν δὲ μὴ διορθώσαντα ἑαυτοῦ τὰ πλημμελήματα, ἀμύχανον ἀπολογίας τυχεῖν.

Οὐκ ἐνστήσεως διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν· τοῖς ἐχθροῖς σου τίνας ἐνεκεν οὐ κατηλλάγης, εἰπέ μοι; Μὴ καὶ ἐνταῦθα ἀσθένειαν σώματος προβαλέσθαι ἔχεις; Πά-λιν ἂν βασκανίαν καὶ φθόνον μένης ἔχων, πόσαν ἔξεις ἀπολογίαν, εἰπέ μοι; Οὐδαμοῦ γὰρ ἐν τοῦτοις τοῖς ἐλατ-τώμασιν ἐπὶ σώματος ἀσθένειαν ἐστὶ καταφυγεῖν. Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Χριστοῦ φιλελευθριότητος ἔργον ἐγένετο, τὸ τὰς κυριωτάτας τῶν ἐντολῶν καὶ συνεχοῦσας ἡμῶν τὴν ζωὴν μηδὲν ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας παραβλά-πτεσθαι. Ἐπεὶ οὖν πάντων μὲν ὁμοίως δεόμεθα τῶν ἱερῶν νόμων, μάλιστα δὲ πάντων τοῦ καλεῖοντος [200] μηδένα ἔχειν ἐχθρὸν, μηδὲ μένειν ὀργιζόμενον διηνεκῶς, ἀλλὰ καταλλάττεσθαι εὐθέως, φέρε περὶ ταύτης ὅμιν διαλε-χθῶμεν σήμερον τῆς ἐντολῆς. Ὡς γὰρ τὸν πορνεύοντα καὶ τὸν βλασφημοῦντα ἀμύχανον μετασχεῖν τῆς ἱερᾶς τραπέζης· οὕτω τὸν ἐχθρὸν ἔχοντα καὶ μνησικακούντα, ἀδύνατον ἀπολαύσαι κοινωνίας ἁγίας· καὶ μάλα εἰκό-τως. Ὁ μὲν γὰρ πορνεύσας καὶ μοιχεύσας ὁμοῦ τε ἐπλήρωσε τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τέλος ἔδωκε τῇ ἁμαρτίᾳ, κἂν θελήσῃ νῦψας ἀνεργεῖν ἀπὸ τοῦ πτώματος πολ-λὴν μετὰ ταῦτα ἐπιβεξάμενος τὴν μετάνοιαν, ἔχει τινα παραμυθίαν· ὁ δὲ μνησικακῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐργάζεται τὴν ἁμαρτίαν, καὶ οὐδέποτε αὐτὴν ἀπαρτίζει. Ἐκεῖ γέγονε^ς τὸ πλημμέλημα, καὶ ἐπληρώθη ἡ ἁμαρ-τία· ἐνταῦθα δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τολμᾶται ἡ ἁμαρ-τία· τίνα οὖν ἔξομεν, εἰπέ μοι, συγγνώμην τοιοῦτον πο-νηρῷ θηρίῳ παραδίδόντες ἑαυτοὺς ἔχοντες; Ὡς δὲ βού- aliquot mss., sed in Morel. desunt. Infra Savil. et aliquot eodd. διὰ τὴν τῆς σαρκὸς σου φύσιν τοῖς.

^ς Savil. ἔξει πάντως παραμυθίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν.

^ς Savil. in marg. ἀπαρτίζει. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μοιχείας γέ-γρον, atque ita legis videtur Nannius.

^α Sic Savil. optime. Morel. et Montf. perperam, καὶ διὰ. En.

^β Sav. in marg. et aliquot mss. συνωθόμεν vel συντείνωμεν.

^γ Savil. in textu, et Morel. συναξίς, καὶ ἀκροάσις. Sav. au- tem in margine συναξίς καὶ ἀκροάσις. Paulo post hæc τῶν θεϊκῶν ἐνταλμάτων absunt a textu Savil. et ab aliquot mss., sed habentur in Morel. et in mss. aliis.

^δ Sic Morel. et Savil. in marg. Savil. in textu πεποιημένον, mss. postri πεποιημένον (sic).

^ε Hæc, Μηδεὶς. . ἀδιόρθωτος, Savil. in marg. addit et habent

prius privata tractare negotia, donec hanc legem impleamus, et omnino necessitate compulsi, facile superabimus, et ornabimus nos ipsos, ornabimus autem et omnem civitatem. Cogita namque quale est, ubique terrarum hæc audire, Antiochiæ prævaluisse morem Christianis congruentem: et ibi neminem audies, licet maxima necessitas instet, juramentum emittere. Prorsus hæc audient vicinæ civitates: quinimo non tantum vicinæ civitates, verum et ad ipsos terræ fines verbum perveniet: etenim verisimile est vobis admixtos mercatores, et hinc alio proficiscentes, aliis quoque hæc omnia nuntiaturus esse. Cum igitur alias civitates laudantes multi, portus memorant, et forum, et venalium copiam, hinc proficiscentibus dicendum tradite, quod est Antiochiæ, id in aliis urbibus nusquamcernere licere: mallent enim urbis illius habitatores prius linguam abscindi, quam ex ore jura-

mentum emittere. Hoc quidem vobis erit ornamentum et munimen; nec id tantum, verum et mercedem afferet magnam¹: etenim omnes vos alii emulaturi sunt atque imitaturi. Si quis enim unum vel duos lucratus, a Deo mercedis tantum capiet: omnem mundum erudientes, quantas capietis retributiones? Oportet igitur studere et vigilare et sobrios esse, scientes non propriorum tantum profectuum, verum et alienorum maximam meritorum retributionem accepturos nos esse, et multam apud Deum benevolentiam assequuturos. Quam nobis omnibus in perpetuum adeptis detur frui regno eorum, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Hoc vobis non solum erit ornamentum et munimen, verum etiam mercedem, etc.

QUOD SOLO QUADRAGESIMALI JEJUNIO NON SATIS PRÆPAREMUR AD COMMUNIONEM, SED OPUS SIT ANIMI VIRTUTE; ET QUI FIERI POSSIT, UT INJURIARUM MEMORIAM DEPONAMUS, QUODQUE DEUS HUIUS LEGIS MAGNAM HABEAT RATIONEM: ET QUOD INJURIARUM MEMORIA HOMINES ETIAM ANTE GEHENNAM CRUCIET: POSTREMO DE VITANDIS JURAMENTIS, ET DE IIS, QUI NONDUM SE ITA CORREXERINT, UT NON AMPLIUS JURENT.

§§§§§

HOMILIA XX (a).

1. Ad finem jejunii jam tempus depererat: quare et nos majori studio virtuti operam demus¹; ut enim currentibus multa stadia emensis nihil lucrī, si a præmio excidant: ita nihil nobis lucrī erit ex multis laboribus et sudoribus jejunio insumptis, nisi cum pura conscientia sacra mensa frui possimus. Ob hoc enim jejunium et Quadragesima et tot dierum synaxes, auditiones, preces et doctrinæ susceptæ sunt, ut absteris accleribus per istiusmodi studium², quæ nobis hoc anno quocumque modo allita inhæserunt, cum spirituali fiducia illius incruenti sacrificii participes efficeremur. Quia nisi id assequamur, temere frustra que et cum nulla utilitate tanti labores tolerati sunt. Quisque igitur secum reputet, quem defectum correxit, quam virtutem acquisivit, quod peccatum deposuit, quem novum eluit, secundum quid melior factus sit: quod si invenerit pulchras istas merces sibi ex jejunio adauctas esse, certusque sit plurimam se vulneribus adhibuisse curam, accedat. Quod si isthic negligens, solum jejunium ostentare poterit, nec in ullis aliis rebus se castigationem factum probare poterit, foris maneat, ac tum introeat, cum se ab omnibus peccatis expurgarit. (Nullus in solo jejunio fiduciam habeat, qui vitis sine emendatione inhæsit.) (b) Fas enim est cum, qui non jejunaverit, veniam consequi

excusata nimirum corporis imbecillitate: is vero, qui non castigaverit delicta, impossibile est, ut ullam excusationem instituat.

A quibus præceptis servandis excusat corporis infirmitas.— Non jejunasti ob corporis infirmitatem¹; sed dic mihi, cur inimicis tuis reconciliatus non es? an hic habes unde præendas corporis infirmitatem? Rursum si odium invidiamque retineas, quid possis excusationis allegare? nusquam enim in istiusmodi delictis, ad corporis imbecillitatem confugere licet. Atque id Christi humanitatis opus est, quod præcipua et vitam nostram continentia præcepta nihil a corporis infirmitate lædantur. Cæterum quoniam æque omnibus sacris legibus indigemus, ac in primis illa, quæ interdicti inimicitias irarumque perpetuitatem, sed reconciliationem statim fieri jubet, age, de hoc præcepto nunc in præsentia disputemus. Ut enim fornicantem blasphemantemque impossibile est sacræ mensæ participem fieri, ita quoque qui inimicitias fovet, aut in ira pertinax est, non potest frui sancta communione; neque id immerito. Qui enim meretricatus est, aut adulterium commisit, simul ut animum explevit, finem peccato imposuit: quod si resipiscens se a lapsu excitare voluerit magnamque ostenderit poenitentiam, assequetur aliquam consolationem; qui autem simultatis tenax est, singulis diebus peccatum facit, nec umquam illud absolvit. Illic simul cum flagitio expletum est peccatum², hic quotidie idem scelus tentatur: quam igitur veniam sperabimus, qui nos tali belluæ ultro dedimus? Quomodo

¹ Sav. in margine et aliquot Mss., *compellamus nos, vel, concitemus ad majorem virtutem.*

² Morel. et quidam Mss., *per studium divinorum mandatorum.*

(a) Hæc homilia collata est cum Codicibus Regiis 1828, 1838, 2424, 2429, 3034, et cum Colbertino 217, additis Sav. et Morelii lectionibus.

(b) Quæ intra parentheses clauduntur, Savil et aliquot Mss. posuerunt in marg.; sed omisit Morel.

¹ Savil. et aliquot Codd., *ob corporis tui naturam.*

² Savil. in margine: *Et quidem in adulterio, cum flagitio expletum est peccatum.* Et sic videtur legisse Nanctus

postulabis Deum tibi mansuetum et mitem fieri, cum te conservo tuo tam gravis sis et inexorabilis? Esto, contumelia te affecit conservus: nonne tu sæpe Deo contumelias facis? Quid æquale inter dominum et servum? Atqui hic interdum contumeliose habitus, contumeliam forte reposuit, et exasperatus es; tu adversus Dominum contumeliose agis, nihil quidem ab illo læsus, sed perpetuis quotidie beneficiis affectus. Cogita ergo quod si vellet Deus adversus se commissa diligenter exquirere, ne ad unum quidem diem viveremus. *Peccata, enim, inquit, si observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit (Psal. 129. 3)?* Et ut omitiam alia omnia peccata, quæ sola cujusque peccatoris conscientia cognita habet, et ubi præter Deum nullum testem reformidat, si de confessis istis et apertis rationem reposceremur, quam veniam, quæso, sperare possemus, si nostram in precibus inertiam et negligentiam expenderet: quod coram eo consistentes ipsumque invocantes, ne tantum quidem pudoris et reverentiæ exhibemus, quantum servi dominis suis, aut milites ducibus, aut amici amicis? cum amico enim colloquens, cum attentione illud facis; cum Deo autem de peccatis tuis agens, et condonationem postulans et veniam orans, subinde torpescis, genibusque humi positis, sæpe per forum, sæpe per ædes mentem tuam divagari sinis, ore tuo interim temere inaniterque garriente: idque non semel aut bis, sed frequenter nobis accidit: quod si vel illud solum ponderare velit Deus, an veniam putas obtinebimus? an purificationem aliquam adornare poterimus? Mihi certe id fieri non posse videtur.

2. Quid si jam convicia quibus quotidie alii alios incessimus, in medium produxerit, iudiciaque inopportuna, quibus proximum condemnamus, idque nulla alia de causa, quam quod maledici sumus; quid poterimus, quæso, pro defensione nostra afferre? Rursum si examinet curiosos nostros intuitus et animi pravas cupiditates, subinde turpibus et immundis cogitationibus imbutas, dum oculis quolibet sine ulla observatione oberrare sinimus, quam pœnam iuemus? Quod si ineatur ratio nostrorum conviciorum (nam *Qui fratri suo dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis [Matth. 5. 22]*), num vel os deducere vel hiscere licebit, aut parvum aut magnum respondere? Jam inanes nostras gloriationes de precibus vel jejuniis vel eleemosynis nostris, si in disquisitionem revocentur, non a Deo, sed a nobis ipsis qui peccavimus: an audebimus vel cælum respicere? Porro si de dolis iudicium fiat, quos alii in alios consuimus, nunc præsentem laudantes fratrem, ac cum eo quasi cum amico colloquia miscentes, nunc absentem criminantes: an pares erimus istiusmodi pœnæ? Quid dicam de juramentis, mendaciis, perjuriis, injusto furore, livore, quo sæpe invidemus viris conspicuis non inimicis modo, sed amicis? quid quod oblectamur alienis malis, arbitramurque alienam infelicitatem nostri infortunii solatium esse?

Confulationes in ecclesia prohibita. — Quod si torporis nostri in sacra collecta ratio exigatur, quidnam patiemur? Illud quippe non ignoratis, quod ipso

Deo sæpe per prophetam cum omnibus nobis colloquente, multas magnasque fabulationes cum proximis habeamus, de rebus ad nos minime pertinentibus. Quod si igitur, omissis cæteris omnibus, par isti delicto supplicium postuletur, quid reliquum erit, quod de salute speretur? Ne existimes id parvum crimen esse: ejus enim magnitudinem si perspicere cupias, in rebus humanis perspicendum est. Aude sis prætere tecum verba habente, imo vel amico aliquanto honestiore, eo omissio sermonem tuum ad servum transferre, ac tum videbis quantum scelus audeas, cum idipsum in Deum facis. Quod si honestior aliquis hujusmodi contumeliam neglecturus non est, Deus tamen lisdem majoribusque injuriis pulsatus quotidie, nec ab uno aut altero vel a tribus solum, sed a nobis ferme omnibus, in mansuetudine sua et tolerantia perseverat, quam non solum adversus istiusmodi, sed et alia multo graviora conservat. Hæc enim confessa et manifesta sunt delicta quæ propemodum ab omnibus designantur; sunt autem et alia, quorum cujusque peccatoris animus est conscius. Quod si hæc omnia mente revolverimus, etiamsi omnium crudelissimi ac immanissimi simus, modo multitudinem peccatorum nostrorum consideremus, præ metu et anxietate ne meminisse quidem vacabit acceptarum injuriarum. Recordare ignei fluvii, vermibus venenatis, horrendi iudicii, in quo omnia nuda et aperta erunt: cogita quod quæ nunc in abdito latent, tunc in lucem proferentur. Quod si proximo remiseris peccata, ea quæ tum retegenda erunt, nunc in hoc sæculo abolentur, exhibisque nihil tecum trahens ex tuis peccatis, adeo ut multo plus recipias, quam dedisti. Multa sæpe istiusmodi deliquimus, quorum neminem conscium habemus: deinde cum cogitamus quod eo die ante oculos omnium peccati nostra exponantur in publico orbis terrarum theatro, tristius id quam ipsum supplicium, augente nos et elidente conscientia, arbitramur. Tantum pudoris, tot peccata, tanta supplicia eluere licet per condonationem offensæ: nihil enim est huic virtuti æquale. Vis cognoscere hujus vires? *Si steterit Moyses, et Samuel ante faciem meam, inquit, non est anima mea ad eos (Jerem. 15. 1).* Attamen quos non potuerunt Moyses et Samuel eripere ab ira Dei, hujus præcepti observatio eripere potuit: ac proinde illis quibus ista dixit, assidue præcepit inquires: *Nequitias fratris vestri singuli ne recordemini in cordibus vestris (Zach. 7. 10): De malefactis proximi singuli ne cogitaveritis (Id. 8. 17).* Non dixit solum, Remitte, sed, Ne vel in mente habeas, ne cogites, omite universam iram, ulcus tolle: dum enim vindictam adornas, primum teipsum tormento afficis, veluti si carnificem iram tibi apposuisse, dilanians tua ipsius viscera.

Qui iram non refrenat, in cruciatu vivit. — Quid enim miserius homine assidue irato? Quemadmodum furiosi numquam fruuntur tranquillitate: ita qui simultatem gerit, et inimicum habet, numquam fruitur ulla pace, perpetuo æstuans¹, tempestatemque cogi-

¹ Alii, incensus.

λοι τὸν Δεσπότην ἡμερόν σοι γενέσθαι καὶ πρῶτον, τῷ συνδουλῷ γενόμενος αὐτὸς χαλεπὸς καὶ ἀσύγγνωστος; Ἄλλ' ὕβρισις σε ὁ συνδουλός; καὶ σὺ τὸν Θεὸν ὕβριζεις πολλάκις. Ποῦ δὲ ἴσον συνδουλός καὶ δεσπότης; Καὶ αὐτὸς μὲν ἕνια μὲν ποὺ ἡδικημένος ὡς ὡς ὕβρις, καὶ παρωξύνθη· σὺ δὲ τὸν Δεσπότην ὕβριζεις, οὐκ ἡδικημένος οὐδὲ ἐπηρεαζόμενος, ἀλλ' εὐεργετούμενος καθ' ἐκάστην ὑπ' αὐτοῦ τὴν ἡμέραν. Ἐνόησον τοίνυν, ὅτι εἰ βουλευθῇ μετὰ ἀκριβείας τὰ εἰς αὐτὸν γινόμενα ὁ Θεὸς ἐξετάζειν, οὐδὲ μίαν βιωσόμεθα τὴν ἡμέραν. Ἀμαρτίας γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης, ἐὰν παρατηρήσῃς, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Καὶ ἵνα παρὼ τὰ ἄλλα πάντα, ἃ τὸ συνεῖδός ἐκάστου τῶν ἀμαρτανόντων ἐπίσταται, καὶ ὧν οὐκ ἔχει μάρτυρας ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸν Θεὸν μόνον, τῶν φανερῶν τούτων καὶ ὠμολογημένων ἂν ἀπαιτηθῶμεν λόγον, ποῖαν ἐν τούτοις ἔχομεν συγγνώμην; Ἄν ἐξετάσῃ τὴν βραθυμίαν ἡμῶν τὴν ἐν ταῖς εὐχαῖς, καὶ τὴν ὀλιγοψύχῃ, καὶ ὅτι ἐμπροσθεν Θεοῦ ἐστῶτες καὶ παρακαλοῦντες αὐτὸν, οὐδὲ τοσαύτην αὐτῷ παρέχομεν αἰδῶ καὶ τιμὴν, ὅσην τοῖς δεσπότηται οἱ δοῦλοι, ὅσην τοῖς ἀρχουσιν οἱ στρατιῶται, ὅσην τοῖς φίλοις οἱ φίλοι; Φίλῳ μὲν γὰρ διαλεγόμενος μετὰ τοῦ προσέχειν τοῦτο ποιεῖς, Θεὸς δὲ ἐντυγχάνων ὑπὲρ ἀμαρτημάτων, ὑπὲρ πλημμελημάτων τοσούτων συγχώρησιν αἰτῶν, καὶ συγγνώμην ἀξίωσιν σοι γενέσθαι, βραθυμίας πολλάκις, καὶ τῶν γονάτων σου χαμαὶ κειμένων, πολλὰ τοῦ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς οἰκίας πλανᾶσθαι σου τὴν διάνοιαν ἐξ, τοῦ στόματός σου ληροῦντος εἰκὴ καὶ μάτην· καὶ τοῦτο οὐχ ἄπαξ οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις πάσχομεν. Ἄν τοίνυν τοῦτο μόνον ἐξετάσαι θελήσῃ ὁ Θεός, ἄρα ἔχομεν συγγνώμην; ἄρα δυνησόμεθα ἀπολογίας τυχεῖν; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι.

β'. Τί δὲ, ἂν τὰς κακηγορίας, ἃς καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀλλήλους λέγομεν κακῶς, εἰς μέσον παραγάγῃ, καὶ τὰς κρίσεις τὰς ἀκαίρους, ἐν αἷς κατακρίνομεν τὸν πλησίον οὐδὲν ἔχοντες πρᾶγμα, ἀλλὰ φιλαίτιοι [201] τινες ὄντες καὶ μεμψίμοιροι, εἰ δυνησόμεθα ἀπολογίσασθαι καὶ εἰπεῖν; Ἄν δὲ τὰς περιέργους ἡμῶν ὄψεις ἐξετάσῃ, καὶ τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας, ἃς ἔχομεν ἐν διανοίᾳ, πολλάκις αἰσχροῦς καὶ ἀκαθάρτους ἀναδεχόμενοι λογισμοὺς ἀπὸ τῆς ἀνεξετάστου τῶν ὀφθαλμῶν πλάνης, πόσῃν ὑποστησόμεθα δίκην; Τῆς δὲ λοιδορίας ἡμᾶς ἂν ἀπαιτήσῃ λόγον (Ὅς γὰρ ἂν εἴπῃ, φησὶ, τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Μωρὲ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν ῥέσσαν τοῦ πυρός), ἄρα δυνησόμεθα διαρᾶν τὸ στόμα; εἰ χῆναι μὲν ὅλως, ἢ μικρὸν ἢ μέγα τι πρὸς τοῦτο εἰπεῖν; Τὰς δὲ κενοδοξίας, ἃς ὑπομένομεν καὶ εὐχόμενοι καὶ νηστεύοντες καὶ ἐλεημοσύνην ποιοῦντες, ἂν ἐξετάσωμεν, οὐ ἴω ὁ Θεός, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὶ οἱ ἡμαρτηκότες, ἄρα δυνησόμεθα εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψαι; Τούς δὲ δόλους, οὓς κατ' ἀλλήλων βράπτουμεν, νῦν μὲν παρόντα ἐπαινοῦντες τὸν ἀδελφόν, καὶ ὡς φίλῳ διαλεγόμενοι, ἀπόντα δὲ κατηγοροῦντες, ἄρα ὑποστησόμεθα τὰς ὑπὲρ τούτων κολάσεις; Τί δὲ τοὺς ὅρκους; τί δὲ τὸ ψεύδος; τί δὲ τὰς ἐπιτοκίας, τοὺς ἀδίκους θυμους, τὴν βασκανίαν, ἣν βασκαίνουμεν πολλάκις εὐδοκίμοισιν, οὐκ ἐχθροῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ φίλοις; καὶ ὅτι ἡδέμεθα πασχόντων ἑτέρων κακῶς, καὶ νομίζομεν παραμυθίαν τῆς οἰκίας συμφορᾶς τὰς ἀλλοτριὰς δυσημερίας; Τῆς δὲ ἐν ταῖς συνάξεσι βραθυμίας ἂν ἀπαιτήσῃ τὰς εὐθύνas, τί ἂν πάθοιμεν; Ἰστε γὰρ δῆπου τοῦτο, ὅτι πολ-
λάκις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διαλεγόμενου πρὸς πάντας ἡμᾶς

διὰ τοῦ προφήτου, πολλοὺς καὶ μακροὺς πρὸς τὸν πλησίον ποιούμεθα λόγους περὶ τῶν οὐδὲν ἡμῖν προσήκοντων. Ἄν τοίνυν πάντα παρείς τὰ ἄλλα ταύτης τῆς ἀμαρτίας θελήσῃ δίκην ἀπαιτῆσαι ἡμᾶς, ποῖα σωτηρίας ἔσται ἡμῖν ἐλπίς; Μὴ γὰρ δὴ μικρὸν εἶναι νομίσῃς τὴ πλημμέλημα· ἀλλ' εἰ βούλει τὸ μέγεθος αὐτοῦ κατιδεῖν, ἐπ' ἀνθρώπων ἂν αὐτὸ τοῦτο ἐξέτασον, καὶ τότε ὄψει τῆς ἀμαρτίας τὸ μέγεθος. Τόλμησον ἀρχοντος πρὸς σὲ φεγεγόμενου, μᾶλλον δὲ φίλου τινὸς τῶν ὀλίγων σεμνοτέρων, ἄφελς αὐτὸν πρὸς τὸν οἰκέτην διαλέγεσθαι τὸν σουτοῦ, καὶ τότε ὄψει ἡλικὸν τολμᾶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποῖων. Ἐὰν γὰρ ἢ τις τῶν περιφανεστέρων ἐκεῖνος, καὶ δίκην σε ἀπαιτήσῃ τῆς ὕβρεως· ἀλλ' ὁ Θεὸς τοσαῦτα καὶ πλείονα τούτων καθ' ἐκάστην ὑβρίζόμενος τὴν ἡμέραν, οὐ παρ' ἑνὸς, καὶ δύο, καὶ τριῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ παρὰ πάντων σχεδὸν ἡμῶν, ἀνέχεται καὶ μακροθυμεῖ καὶ οὐκ ἐπὶ τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἑτέροις πολλῶν χαλεπωτέροις. Ταῦτα μὲν γὰρ ἐστὶ τὰ ὠμολογημένα καὶ πᾶσι δῆλα, καὶ ὑπὸ πάντων σχεδὸν τολμᾶμεν· ἐστὶ δὲ καὶ ἕτερα, ἅπερ τὸ τὸν ἀμαρτανόντων συνεῖδός οἶδεν· ἐὰν ἅπαντα ταῦτα ἐνοήσωμεν· καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀναλογισώμεθα, κἂν ἀπάντων ὦμεν ὠμότεροι καὶ ἀπνηέστεροι, τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν σκοπήσαντες, ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς αγωνίας οὐδὲ μνησθῆναι τῆς παρ' ἑτέρων εἰς ἡμᾶς γεγεννημένης ὕβρεως δυνησόμεθα. Ἀναμνησθητι τοῦ ποταμοῦ τοῦ πυρός, τοῦ σκόληκος τοῦ ἰσθμοῦ, τῆς φοβερᾶς κρίσεως, καθ' ἣν ἅπαντα γυμνά καὶ τετραχλίσμένα ἐνόησον, ὅτι τὰ κρυπτόμενα νῦν ἐκκαλύπτεται τότε. Ἄν τοίνυν ἀφῇς τῷ πλησίον τὰ ἀμαρτήματα, [202] ἅπερ ἐκκαλύπτεσθαι μέλλει τότε, ταῦτα ἐν ταῦθα ἀφανίζεται πάντα, καὶ ἀπελπίσῃ μηδὲν ἐπισυρόμενος ὧν ἐπλημμέλησας, ὥστε μερίζον λαμβάνεις, ἢ δίδως. Καὶ γὰρ πολλὰ πολλάκις ἡμαρτήκαμεν τοιαῦτα, ἃ μὴ δεῖς ἑτέρος οἶδεν· εἴτα ἐννοοῦντες ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπάντων κείσεται ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα ἐν τῷ κοινῷ τῆς οἰκουμένης θεάτρῳ, τῆς κολάσεως χαλεπωτέρον ἀλγοῦμεν, πνιγμένοι καὶ ἀγγόμενοι τῷ συνεῖδῳ. Ἄλλὰ τὴν τοσαύτην κλάσιν ἐστὶν ἀπονίψασθαι διὰ τῆς εἰς τὸν πλησίον συγχωρήσεως· καὶ γὰρ οὐδὲν ταῦτος ἴσον ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. Βούλει μαθεῖν ταύτης τῆς ἀρετῆς τὴν δύναμιν; Ἐὰν στῇ Μωσῆς καὶ Σαμουὴλ, φησὶ, πρὸ προσώπου μου, οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ μου πρὸς αὐτούς. Ἄλλ' ὅμως οὐκ οὐκ ἡδύνατο Μωσῆς καὶ Σαμουὴλ ἐξαρκᾶσαι τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, αὕτη ἡδύνατο ἐξαρκᾶσαι ἡ ἐντολὴ διὰ τοῦτο ἐκείνοις, οἷς ταῦτα εἶπε, συνεχῶς παρεκλείετο λέγων· Κακίαν ἕκαστος τῶ ἀδελφῷ αὐτοῦ μὴ μνησικακεῖτω ἐν ταῖς καρδίαις ὁμῶν· καὶ, Τὴν κακίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἕκαστος μὴ λογιέσθω. Οὐκ εἶπεν, Ἄφες, μόνον, ἀλλὰ, Μὴδὲ ἔχε ἐν διανοίᾳ, μὴδὲ λογίζου· ἄφες τὴν ὀργὴν ἅπαν, ἀφάνισον τὸ ἔλκος. Δοκεῖς μὲν γὰρ ἐκείνων ἀμύνησθαι, πρότερον δὲ σεαυτὸν βασανίζεις, καθάπερ δήμειον ἐνδοθεν περιστήσας σου πανταχόθεν τὸν θυμὸν, καὶ καταβαίνων σουτοῦ τὰ σπλάγχνα.

Τί γὰρ γένοιτο· ἂν ἀβλύγιον ἀνθρώπου διηνεκῶς ὀργίζομενοι; Καὶ καθάπερ οἱ μεμνηνότες οὐδέποτε ἀπολαύουσι γαλήνης, οὕτως ὁ μνησικακῶν καὶ ἐχθρὸν ἔχων, οὐδέποτε ἀπολαύσεται τινος εἰρήνης, διηνεκῶς φλεγμαινών, καὶ τὸν χαιμῶνα τῶν λογισμῶν καθ' ἐκάστην

* Savil. καὶ οὗτος μὲν ἐνόησε καὶ ἔδικ. Paulo post alii οὐκ ἡδικημένος, οὐδὲ ἐπηρεαζόμενος.

h Savil. ἐκάστου τῶν ἀμαρτημάτων.

* Savil. in marg. κακηγορούντες.

d Savil. in marg. et unus codex ἐπ' ἀνθρώπων.

* Savil. et alii codd. ἐννοούμενοι.

f Alii φεγεγόμενος.

αὖθις τὴν ἡμέραν, τὰ ῥήματα ἀναμιμνησκόμενος καὶ τὰ πράγματα, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν προσηγορίαν τοῦ λελητηκότος ἀπεχθῶς ἔχων. Κἀν τὸ ὄνομα μόνον εἴπῃς τοῦ ἔχθρου, ἐκθυριούται καὶ πολλὴν ἔνδον ὑπομένει τὴν ὀδύνην· κἀν φιλήν ἴδῃ τὴν ὀφιν μόνον, δέδοικε καὶ τρέμει, καθάπερ τὰ ἔσχατα· πάσῃων κακῶν· κἀν τινὰς τῶν ἐκείνῳ προσηκόντων, κἀν ἱμάτιον, κἀν οἰκίαν, κἀν στενωπὸν θεάσῃται, ὑπὸ πάντων βάσανιζεται τῶν ὀρωμένων. Καθάπερ γάρ τῶν φιλουμένων καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ αἱ οἰκίαι, καὶ οἱ στενωποὶ περροῦσιν ἡμᾶς εὐθέως ὀφθέντες· οὕτω τῶν ἔχθρῶν καὶ μισουμένων κἀν οἰκίαν, κἀν φίλον, κἀν οἰκίαν, κἀν στενωπὸν ἴδωμεν, κἀν ὅτιον ἕτερον, ὑπὸ πάντων δακνόμεθα, καὶ πυκναὶ καὶ συνεχεῖς ἡμῖν ἀπ' ἐκάστου τῶν ὀρωμένων πληγαὶ γίνονται.

γ'. Τίς οὖν χρεῖα τῆς τοιαύτης πολιορκίας, τοσαύτης βασιάνου καὶ κολάσεως; Εἰ γὰρ καὶ μὴ γένενα προσηπλήτο τοῖς μνησικαίοις, διὰ τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ἡμῖν γινομένην βάσανον ἀφείναι τὰ ἀμαρτήματα τοῖς λελητηκόσι ἔχρην· ὅταν δὲ καὶ ἀθάνατοι μένωσιν αἱ τιμωρίαι, τί γένοιτ' ἂν ἀνοητότερον τοῦ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ κολάζοντος μὲν αὐτὸν, νομίζοντος δὲ τὸν ἔχθρὸν τιμωρεῖσθαι; Ἄν τε γὰρ εὐδοκίμουνα ἴδωμεν, ἀπολλύμεθα ὑπὸ τῆς ἀθυρίας· κἀν δυσπραγοῦντα, δεδοίκαμεν μὴ τις γένηται δεξιὰ [203] πάλιν μεταβολή· ἀμφοτέρων δὲ τούτων ἡμῖν κεῖται κόλασις ἀπαραίτητος. Ἐπὶ γὰρ τῷ ὑποσχελλίσματι τοῦ ἔχθρου σου, φησὶ, μὴ ἐπαίρου. Καὶ μὴ μοι λέγε τῶν ἁδικημάτων τὸ μέγεθος· οὐ γὰρ τοῦτο ἐστὶ τὸ ποιοῦν μένειν παρὰ σοὶ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ τὸ μὴ μνησθῆναι σε τῶν οἰκείων πλημμελημάτων, μηδὲ τὴν γένενα ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἀπὸ τῶν συμβάντων τῇ πόλει τοῦτο ἀποδείξει πειράσσομαι. Ὅτε γὰρ οἱ τῶν παρανομῶν τοιμημάτων ἐκείνων ὄντες ὑπεύθυνοι πρὸς τὸ δικαστήριον ἤχθησαν, ὅτε πῦρ ἔνδον ἐκαίετο, καὶ δῆμοι παρειστήκεισαν καὶ τὰς πλευρὰς κατέβαινον, εἴ τις αὐτοῖς παραστάς ἐκ πλαγίων εἶπεν, ὅτι Εἰ τινὰς ἔχθρὸς ἔχετε, λύσατε τὴν ὀργήν, καὶ δυνησόμεθα ταύτης ὀμὰς ἀπαλλάξαι τῆς κολάσεως· ἄρα οὐκ ἂν καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν κατεφίλησαν; Καὶ τί λέγω τοὺς πόδας; εἰ καὶ δεσπότας τις αὐτοὺς ἐλέσθαι ἐκέλευσεν, οὐκ ἂν παρητήσαντο τότε. Εἰ δὲ ἀνθρωπινὴ κόλασις καὶ τέλος ἔχουσα πάσης ἂν ἐκράτησεν ὀργῆς, πολλῶν μᾶλλον ἢ μέλουσα τιμωρία, εἰ συνεχῶς ἡμῶν τὴν διάνοιαν κατεῖχεν, οὐχὶ μνησικακίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντα ἂν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐξήλασε πονηρὸν λογισμόν. Τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τοῦ τὴν ὀργὴν ἀφείναι τῷ λελητηκῷ; Μὴ γὰρ μακρὰν ἀποδημίαν ἐστὶ στελεσθαι; μὴ γὰρ· χρημάτων δαπανῆσαι, μὴ γὰρ ἐτέρους παρακαλέσαι; Ἀρχεῖ θελῆσαι μόνον, καὶ τὸ κατόρθωμα τέλος ἔλαβε. Τίνος οὖν οὐκ ἂν εἴημεν ἄξιοι κολάσεως, εἰ βιωτικῶν μὲν ἔνεκεν πραγμάτων καὶ δουλοπρεπεῖς ὑπομένομεν διακονίας, καὶ ἀναξίους ἡμῶν ἐπιδοικνόμεθα θρασυείας, καὶ χρήματα ἀναλίσκομεν, καὶ πτωχοῖς διαλεγόμεθα, ἵνα μικροὺς ἀνθρώπους κολακεύσωμεν, καὶ πάντα ποιοῦμεν καὶ λέγομεν ὥστε κατορθωθῆναι· ἡμῖν τὸ προκείμενον, ὑπὲρ

δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων τὸν λελητηκῶτα ἀδελφὸν οὐχ ὑπομένομεν παρακαλέσαι, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνῃ εἶναι νομίζομεν τὸ πρότερον προσδραμεῖν; Αἰσχύνῃ, εἰπέ μοι, μέλλων πρότερος κερδαίνειν; Τούναντίον μὲν ὅν αἰσχύνεσθαι χρὴ τὸ μένειν ἐπὶ τοῦ πάθους, καὶ τὸν λελητηκῶτα ἐκδέχεσθαι πρὸς τὰς καταλλαγὰς ἐλθεῖν· τοῦτο γὰρ καὶ αἰσχύνῃ καὶ θνείδος καὶ ζημία μεγίστη. Ὁ γὰρ πρότερος ἐλθὼν, ἐκεῖνος καρπούται τὸ πᾶν. Ἄν μὲν γὰρ παρ' ἐτέρου παρακληθεὶς ἀφῇ τὴν ὀργήν, ἐκείνῳ λογίζεται τὸ κατόρθωμα (οὐ γὰρ δὴ τῷ Θεῷ πειθόμενος, ἀλλ' ἐκείνῳ χαριζόμενος τὸν νόμον ἐπλήρωσας)· ἂν δὲ μηδενὸς παρακαλοῦντος, μήτε αὐτοῦ τοῦ λελητηκῶτος πρὸς σὲ παραγενομένου καὶ δεηθέντος, αὐτὸς πᾶσαν αἰσχύνῃ καὶ πάντα ὀκνον ῥίψας ἀπὸ τῆς διανοίας, προσδράμῃς τῷ ἁδικηκῷ καὶ καταλύσῃς τὴν ὀργήν, ὁλόκληρόν σου γίνεται τὸ κατόρθωμα, καὶ τὸν πάντα λήψῃ μισθόν. Ἄν εἴπω, Νῆστευσον, ἀσθένειάν μοι προβάλλῃ σώματος πολλάκις· ἂν εἴπω, Δὸς πένησι, παιδοτροφίαν καὶ πενίαν· ἂν εἴπω, Σχόλας εἰς συνάξεις, φροντίδας βιωτικὰς· ἂν εἴπω, Πρόσπεγε αἰ τοῖς λεγομένοις, καὶ νόμις τῆς διδασκαλίας τὴν δύναμιν, ἰδιωτεῖαν· ἂν εἴπω, [204] Κατόρθωσον ἕτερον, λέγεις, ὅτι Οὐχ ὑπακούσεται συμβουλευόμενος· πολλάκις γὰρ εἶπὼν κατεφρονήθη. Ψυχὰ μὲν ὅν αἰ προφάσεις, ἀλλ' ὅμως κἀν πρόφασιν· ἔχῃς εἰπεῖν· ἂν εἴπω, Τὴν ὀργὴν ἄφε, τί τούτων εἴπῃς δυνήσῃ; Οὐτε γὰρ ἀσθένειαν σώματος, οὐτε πενίαν, οὐκ ἰδιωτεῖαν, οὐκ ἀσφολίαν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἔχεις εἰπεῖν, ἀλλ' ἀσύγγνωστος αὐτῇ μάλιστα πάντων ἐστὶν ἡ ἀμαρτία.

Πῶς δυνήσῃ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνειν; Πῶς τὴν γλῶτταν κινήσῃ; Πῶς αἰτήσῃ συγγνώμην; Κἀν γὰρ ὁ βούληται ὁ Θεὸς ἀφείναι τὰς ἀμαρτίας σου, οὐκ ἀφίης αὐτὸς, τὰ τοῦ συνδούλου κατέχων. Ἄλλ' ὅμως ἐστὶ, καὶ ἄγριος, καὶ θηριώδης, καὶ κολάσεως ἐπιθυμεῖ καὶ ἀντιδόσεως. Καὶ οὐκ αὐτοῦ μάλιστα ἄφε. Ἡδίκησαι πολλὰ, καὶ ἀπεστέρησαι, καὶ κακῶς ἤκουσας, καὶ ἐν τοῖς μεγίστοις ἐβλάδης πράγμασι, καὶ βούλει κολάζομενον ἰδεῖν τὸν ἔχθρὸν. Καὶ εἰς τοῦτο σοὶ πάλιν χρήσιμον τὸ ἀφείναι. Ἄν μὲν γὰρ αὐτὸς ἐκδικήσῃ καὶ ἐπεξέλθῃς, εἴτε διὰ βημάτων, εἴτε διὰ πραγμάτων, εἴτε διὰ τῆς εὐχῆς τῆς κατ' αὐτοῦ, ὁ Θεὸς οὐκ ἐπεξελεύσεται· λοιπὸν, ὅτε σοῦ ἡ τὴν τιμωρίαν λαβόντος· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπεξελεύσεται, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀπαιτήσει δίκην ὡς ὀφεισμένος.

δ'. Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται, κἀν τυπτήσωμεν ἀλλότριον οἰκίαν, ὁ δεσπότης ἀγανακτεῖ, καὶ ὄβριον εἶναι φησὶ τὸ πρᾶγμα· κἀν γὰρ ἡδίκημένοι τύχωμεν εἴτε ὑπὸ δούλων, εἴτε ὑπὸ ἐλευθέρων, τὰς παρὰ τῶν ἀρχόντων καὶ τὰς παρὰ τῶν δεσποτῶν ἀναμένειν χρὴ ψήφους· εἰ τοίνυν ἐπ' ἀνθρώπων οὐκ ἀσφαλὲς αὐτοὺς ἐκδικεῖν, πολλῶν μᾶλλον, ὅταν ὁ Θεὸς δικάζῃ. Ἄλλ' ἡδίκησέ σε καὶ λελητηκε, καὶ μυρία διέθηκεν ὁ πλησίον κακὰ.

Μηδὲ οὕτως αὐτὸς αὐτῷ ἐπεξέλθῃς, ἵνα μὴ ὕβρις σου τοῦ τὸν δεσπότην· παραχώρησον τῷ Θεῷ, καὶ αὐτὸς διαθήσῃ τὸ πρᾶγμα· πολλῶν βέλτιον ἢ οὐ σὺ βούλει. Σοὶ μόνον εὐχέσθαι ὑπὲρ τοῦ λελητηκῶτος ἐκέλευσε· τὸ δὲ πῶς ἐκείνῳ δεῖ χρησθῆναι, αὐτῷ καταλείπειν προσέτα-

* Ita Savil.; vulg. ἔχθιστα. Emr.

† Morel. ὑπὸ τῆς ἀθυρίας, et sic Savil. in marg., in textu autem ἀπὸ τῆς δό. Unus codex ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας.

‡ Savil. in marg. post λελητηκῷ, ἡ τὸ διὰ παντὸς κολάζεσθαι; Μὴ γάρ.

δ Allii σχολασον εἰς συνάξεις, φροντίδας βιωτικὰς, πρόσπεγε.

ε Savil. κἀν προφάσεις. Mox id. ἀφε, οὐτε ἀσθένειαν σώμ.

† Γάρ deest in Savil. et uno codice. Mox Savil. οὐ συγγνω-

ρεῖς αὐτόν.

‡ Sic e Savillo rescribendum fuit. Scripserat Montf. παρὰ σου. Emr.

δ Allii πολὺ βέλτιον.

tationum in dies aggravat. verba factaque secum reputat. ipsius quoque nomini infestus, qui injuriam dedit. Si audiat illum tantum nominari, offeratur continuo, magno cum animi cruciatu, et ad solum illius conspectum trepidat et horret, tamquam si ultima patiatur. Quod si quid illius, vel vestem, vel domum, vel angiportum videat, omnium istorum intuitu torquetur: ac quemadmodum dilectorum ac carorum hominum vestes, vultus, calceamenta, domus, item et angiportus, mox ut visa fuerint, excitare nos solent: ita quoque inimicorum et odiosorum hominum servus, amicus, domus, angiportus in conspectum datus, aut quodecumque aliud, animos arrodit, atque alias super alias, ut quodque visum fuerit, plagas nobis inenitit.

5. Quorsum opus igitur est istiusmodi animi obsessione, tantis tormentis ac tali supplicio? Quod si nec gehenna immineret odio laborantibus, saltem ob ipsius odii cruciatum peccata proximorum condonanda essent; cum autem aeterna supplicia nos maneant, quid stultius quam et hic et illic semetipsum mulctare, dum de altero se credit ultionem sumere? Si enim florentem illum videamus, merore perimus; sin afflictum, veremur ne fortuna se in melius commutet: utriusque culpæ nobis poena indeprecabilis constituta est. In supplantatione inimici ne te efferas (Prov. 24. 17), inquit Scriptura. Ne mihi alleges injuriarum acceptarum moles: non enim illud in te facit perinaciam irarum, sed quod parum memor es tuorum delictorum, neque gehennam ante oculos habes aut Dei timorem. Ut autem condiscas id verum esse, ex casibus istius urbis documenta promam. Cum enim rei istorum facinorum ad iudicium trahebantur, ac flamma intus incendebatur, circumstantibus carnificibus ac latera discerpentibus, si quis ibi assistens, ita eos ex transverso alloquutus fuisset, Si habetis inimicos, mittite similitatem, et ex isto supplicio vos liberare poterimus: an non cum osculis ad illius pedes se devolvissent? Imo quid de pedibus loquor? si quis servitutem illis proposuisset, non eam conditionem aspernali fuissent. Quod si humana poena, quæ terminum habet, quaslibet iras superat, multo magis futurum supplicium, si memoria ejus perpetuo nostras mentes teneret, non solum similitatem, sed et omnes pravæ cogitationes ab animo excluderet. Quid enim facilius, dic, quæso, quam homini, qui te læserit, iram remittere? Non enim longis ad id peregrinationibus opus est, non pecuniarum insumptu, non aliorum exorationibus; sufficit ut tantum velis, ac jam virtus illa suum opus explevit. Qua igitur poena digni non fuimus, si sæcularium rerum causa et servilia sustinemus ministeria, et præter dignitatem inservimus, pecunias expendimus, cum janitoribus confabulamur, ut scælestis hominibus adulemur, omnia denique et dicimus et facimus, ut proposita efficiamus; pro divina autem lege fratrem qui læsit, non solum non sustinemus exorare, sed et inter probra ducimus eum priores

adire? An vero tibi probro esse putas, si tu prior lucrum reportes? Imo vero verecundiæ esse debet, si in eo affectu persistas, expectesque donec injuriæ auctor pro reconciliatione te adeat: id probum, id vitium, id ingens damnum. Qui enim prior venit, is totum lucrum anticipat. Si enim ab alio exoratus, iram relinquis, illi bonum opus imputatur: non enim Deo obtemperans, sed illi gratificans, legem adimplevisti; quod si nemine intercedente, neque illo qui læsit te adeunte et preces adhibente, ipse rejecto omni pudore nihil cunctatus, ad injuriæ auctorem accurrearis, eique iras tuas resolveris, tuum ex toto sit illud officium, universamque mercedem ipse recipies. Si dixerò, Jejuna, corporis imbecillitatem mihi subinde obtendis: si dixerò, Des pauperi, allegas contra tuam tenuitatem, et onus educandorum liberorum: si dixerò, Des operam sacræ synaxi, sæculares curas: si dixerò, Attende concionibus ac doctrinæ vim intellige, imperitiam: si dixerò, Fac ut alium emendes, respondes illum tuis monitis non obtemperaturum; sæpe eum te inter dicendum aspernatum fuissæ. Frigidæ quidem istæ sunt causificationes, sed causificationes tamen. Quod si dixerò, Iram dimitte, quid istorum allegare poteris? Non corporis imbecillitatem, non paupertatem, non imperitiam, non occupationes, nil certe istorum obtendi potest: quapropter minime omnium hoc peccatum veniam meretur.

Deus non remittit nobis, si non remittamus aliæ. — Quomodo poteris manus in cælum extendere, aut linguam movere, aut veniam postulare? Si enim voluerit tibi Deus peccata condonare, tu id non permititis, cum adversus conservum offensum animum retineas. Sed crudelis est, inquis, et effusus, poenæ vindictæque avidus. Quin ob id ipsum peccata remitte. Multas injurias tulisti, multis spoliatus es, sæpe convicia audisti, in maximis rebus damnum passus es, ac proinde desideras poenam inimici. Atqui in hoc ipsum utilis tibi condonatio offensarum. Si enim ipse vindictæ incubas ultionemque sumas, sive per verba, sive per facta, sive per imprecationem, Deus ipse a sumenda ultione supersedebit, utpote te satagente circa tui ipsius vindictam: imo non solum non persequetur poenas injuriarum tibi illatarum, sed a teipso mulctam exiget, ut injuriose a te habitus.

4. Quod si in hominibus id sit, ut verberato a nobis alieno servo, Jominus illius indignetur, et hoc injuriam esse dicat; ipsi quoque si injuriis afficiamur vel a servis, vel a liberis, sententia judicum et dominorum expectanda est: si igitur in rebus humanis nemo sibi tuto ultionem sumit, quanto magis id observandum in rebus illis, ubi Deus ipse vindex constitutus est? Te vero injuria affectet læsit, ac innumera tibi fecit proximus mala: cave poenam tuam persequare, ne dominum tuum contumeliose tractes; cede Deo: ipse negotium multo melius administrabit, quam tu cupis.

De non faciendis contra inimicos imprecationibus. —

¹ Savil. in marg. sensum sequentem indicat: Quid est facturus, homini qui te læserit, iram remittere, aut omnimodo ulcisci? Non enim.

¹ Sav. quod si dixerò, « iram dimitte, » non allegare poteris corporis imbecillitatem, etc.

² Sav., tu non consentis.

Tibi solummodo jussum est, ut pro eo qui te læsit, preces fundas; quid autem de eo statuendum sit, sibi reservari jussit. Numquam tibi tales ultiones assequere, quales pro te ille instruxit; modo illi jus tuum concedas, nec imprecationes facias adversus inimicum, sed illi relinquas arbitrium judicandi: sive enim nos injurias condonemus, sive reconciliemur, sive pro inimicis precemur, nisi ipsi conversi fuerint atque in melius se mutaverint, Deus ipse non dimittet; non dimittet autem eorum utilitati studens. Te quippe laudat, tuamque philosophiam amplectitur, illum vero punit, ne tua philosophia deterior reddatur. Quamobrem inanis est illa vulgi sententia. Multi enim a nobis admoniti super reconciliatione, ubi obtemperare non placebat, hanc excusationem prætenderunt, quæ nihil aliud fuit, quam pretextus ipsorum malitiæ: nolle scilicet se reconciliationem, ne deteriorem inimicum faciant, ne acerbiores postea et majorem ejus contemptum experiantur. Ad hæc illud quoque adjiciunt, vulgo existimatum iri, ipsos propter imbecillitatem priores ad reconciliationem placationemque inimici venisse. Hæc omnia vana sunt: oculus enim ille numquam dormit, novit mentem tuam, ac proinde conservorum rumculos curare non debemus, modo judici persuadeas, qui de causa tua judicaturus est. Si autem illud tibi curæ est, ne eum deteriorem tua bonitate facias; scias velim, eum hoc pacto deteriorem non futurum, sed deteriorem potius futurum, si eum non places: nam etsi mortalium omnium scelestissimus sit, etsi non dicat neque palam præ se ferat, attamen tacitus approbabit tuos philosophicos mores, conscientiaque sua tuam reverebitur mansuetudinem. Quod si in eadem malignitate persisterit, nec blanditiis emolliatur, maximam pœnam a Deo sustinebit. Ut autem discatis, tametsi nos oremus pro inimicis et injuriis, Deum non dimittere illis peccata, si ex nostra tolerantia deteriores fiant, veterem historiam vobis recensebo. Obtræxit Moysi Maria: quid hic Deus? Leprosam eam et immundam fecit, probam alioqui et castam; deinde Moyse deprecante, qui eam injuriam passus erat, ut crimen remitteret, noluit Deus, sed quid inquit? *Si inspuens inspuisset pater in ipsius faciem, non confusa fuisset? Maneat, inquit, extra castra septem dies (Num. 12. 14).* Quod autem dicit tale est: Si patrem habuisset, isque eam a conspectu suo removisset, numquid non toleraret eam increpationem? Te quidem laudo de fraterna pietate, mansuetudine et bonitate, mihi autem notum, quando illam oporteat ab hac poena liberari. Quamobrem et tu quoque omnem humanitatem ostende erga fratrem, neque majoris vindictæ cupiditate delicta dimittas, sed caritate et benigno animo. Id tibi certum habe, quod quanto magis aspernatus fuerit tuæ placationis industriam, tanto majorem sibi pœnam coarcevat. Quid ais? deterior fit colendo? Id crimen ipsius, tuum autem encomium, quod cum eum talem videres futurum, non tamen ab eo colendo absteris, ut divinæ voluntati satisfaceres: ipsius crimen, quod tua bonitate nihilo quam antea melior red-

¹ In Savil., *Nulla autem optabilis est*, omissis his vocibus.

ditur. Paulus vero ait, multo optabilius¹ alios incensari propter nos, quam nos propter alios. Ne mihi dixeris frigida ista verba, Verendum ne ob metum me putet ad se accurrisse, ac proinde majores fastus summat: puerilis ista animi sunt et stulti, et ad hominum existimationem obstupescit. Putet sane quod ob metum accessisti: nam et ita merces tua major futura est, cum et istud præcognoscas, et tamen ob timorem Dei omnia sustineas. Qui enim famam hominum aucupans, reconciliationem instituit, abscinditur a remunerandi lucro: qui autem hoc ipsum plane cognitum habet, quod multi et irridebunt et vituperabunt, neque tamen vel ita abstitit a reconciliatione, duplicatam et triplicatam habebit coronam. Et hic potissimum is est, qui propter Deum id fecit. Ne mihi dicas, has et illas injurias intulit: nam si quidquid malorum est in hominibus, id adversus te deprompsisset, etiam ita jussit Deus offensas remittere.

5. *Inimicitias exercens ne ad sacram mensam accedat.* — Ecce prædico, et contestor, et clara voce exclamo, nemo qui inimicum habeat, ad sacram mensam adeat et corpus Christi accipiat²; nemo qui adit, inimicum habeat. Inimicum habes? ne accedas. Vis accedere? reconciliare, et tum sacrum attinge. Imo non ego, sed potius Dominus propter nos crucifixus ista dicit; ut reconciliaret te Patri, ne mactari quidem recusavit aut sanguinem effundere; tu autem ut reconcilieris conservo, nec verbum vis emittere, aut prior accedere? Audi, quid de talibus loquitur Dominus: *Si offers munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris quod frater tuus aliquid habet adversum te (Matth. 5. 23); non dixit, expecta, donec ille veniat ad te, aut ut aliquo alio intercessore utaris, aut deprecatore alleges, sed, tu ipse, inquit, ad illum accurre. Abi, inquit, prius reconciliare fratri tuo (Matth. 5. 24).* O factum incredibile! ipse non accipit pro ignominia, quod donum sibi destinatum relinquatur, et tu contumeliam putas, si prior abeas ad reconciliationem? Dic, queso, quæ venia debetur istis rebus? Si videris membrum abscissum, annon omnia facis, ut conglutines corpori? Idem fac in fratribus tuis: quando videris eos abscissos a tua amicitia, propera celeriter ad amplexus, ne expectes donec ipsi priores ad te veniant, sed ipse prior bravium accipe. e festina.

Unus inimicus esto nobis diabolus. — Unum inimicum jussi sumus habere diabolum, cum illo numquam in gratiam redeas; adversus fratrem vero numquam sis inimico animo, sed si nata fuerit aliqua offensiuicula, longior uno die ne esto, neque spatium diurnum excedito. *Sol, inquit, non occidat super iracundiam vestram (Ephes. 4. 26).* Si ante vesperam stomachum ponis, habes a Deo aliquam veniam: quod si ulterius tua bilis durarit, non ex ira et indignatione raptim

bus, *Paulus vero ait.* Nannius a Paulo etiam memorando abstinet in edit. Morel., et Paulus ipse sententiam hic expressam nullibi protulit.

² In Savil. et in uno Codice, hæc, *ad sacram mensam adeat et corpus Christi accipiat*, desunt. Sed alii et Morel. sic habent, et Savilius in margine adfert. Hæc porro germana esse ipsa series arguit; his enim demptis imperfecta clausula est.

ξεν. Οὐχ οὕτως σὺ σαυτὸν ἐκδικεῖς, ὥς ἐκεῖνός σε ἐκδικήσαι παρεσκεύασται, ἂν αὐτὸν παραχωρήσῃς· μόνον, καὶ μὴ κατεῖξῃ τοῦ λευπηκότος, ἀλλ' αὐτὸν ἀφῆς κύριον γενέσθαι τῆς ψυχῆς· κἂν γὰρ ἡμεῖς ἀφῶμεν τοῖς ἡδικοῦσιν, κἂν καταλλαγώμεν, κἂν ὑπὲρ αὐτῶν δεηθώμεν, ὁ Θεὸς οὐκ ἀφίησιν, ἐὰν μὴ μεταβάλλωνται καὶ αὐτοὶ, καὶ βελτίους γένωνται· οὐκ ἀφίησι δὲ πρὸς τὸ χρήσιμον ἐκείνων βλέπων. Σὲ μὲν γὰρ ἐπαινεῖ καὶ ἀποδέχεται τῆς φιλοσοφίας, ἐκεῖνον αὖ δὲ ἐπεξέρχεται, ἵνα μὴ τῇ σφί φιλοσοφίᾳ χεῖρων γένηται. Ὡστε περικτὸς ὁ τῶν πολλῶν λόγος. Πολλοὶ γὰρ πολλάκις ἐγκαλοῦμενοι παρ' ἡμῶν, ἐπειδὴ παρακαλούμενοι καταλλαγῆναι τοῖς ἐχθροῖς οὐκ ἐπείθοντο, ταύτην ἐδίδουν τὴν ἀπολογίαν προβαλέσθαι παραπέτασμα τῆς ἐαυτῶν οὐσαν πονηρίας· Οὐ βούλομαι καταλλαγῆναι, φησὶν, ἵνα μὴ χεῖρονα αὐτὸν ἐργάσωμαι, ἵνα μὴ τραχύτερον, ἵνα μὴ μειζρόν· μου [205] καταφρονήσῃ μετὰ ταῦτα. Καὶ πρὸς τοῦτοις κάκεινο λέγουσιν, ὅτι Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀσθενείας με νομίζουσι πρότερον ἐπὶ τὰς καταλλαγὰς ἐρχέσθαι καὶ τὸν ἐχθρὸν παρακαλεῖν. Ταῦτα πάντα μάταια· ὁ γὰρ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς εἶδε τὴν β' γνώμην τὴν σὴν· διόπερ οὐδένα χρεὶ ποιεῖσθαι τῶν συνδούλων λόγον, ὅταν τὸν κριτὴν πείσῃ καὶ τὸν μέλλοντά σοι δικάζειν. Εἰ δὲ τοῦ μὴ γενέσθαι σοι χεῖρονα διὰ τῆς σῆς ἐπεικειας τὸν ἐχθρὸν φροντίζεις, ἐκεῖνο μάθανε, ὅτι οὐχ οὕτω γίνεται χεῖρων, ἀλλ' ἂν μὴ καταλλαγῇς μέλλον· κἂν γὰρ ἀπάντων μιαιώτερος ᾖ, κἂν μὴ λέγῃ, κἂν μὴ κηρύττῃ, καὶ σιγῶν πάντως ἀποδέξεται σου τὴν φιλοσοφίαν, αἰδεσθήσεται σου τὴν πραότητα κατὰ τὸ συνειδὸς τὸ ἐαυτοῦ· ἐὰν δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένῃ πονηρίας κολακευόμενος καὶ θεραπευόμενος, ἔξει τιμωρὸν μέγιστον τὸν Θεόν. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὅτι, κἂν ἡμεῖς παρακαλέσωμεν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἡδικοῦσιν, ὁ Θεὸς οὐκ ἀφίησιν, ἂν μέλλωσι γίνεσθαι χεῖρους διὰ τῆς ἡμετέρας ἀνεξικακίας, ἱστορίαν ὑμῖν ἔρω παλαιάν. Κατελάλησέ ποτε τοῦ Μωϋσέως ἡ Παρία· τί οὖν ὁ Θεός; Λέπραν ἐπαφῆκεν αὐτῇ, καὶ ἀκάθαρτον αὐτὴν ἐποίησε, καίτοι γὰρ τὰ ἄλλα οὐσαν ἐπεικὴ καὶ σώφρονα· εἴτα τοῦ Μωϋσέως· αὐτοῦ τοῦ ὑβρισμένου παρακαλοῦντος ἀφίηται τὴν ὀργήν, οὐκ ἠνέσχετο ὁ Θεός· ἀλλὰ τί φησιν; *Εἰ ἐμπύτων ἐνέπυσεν ὁ πατήρ αὐτῆς εἰς τὸ πρόσωπον, οὐκ ἂν ἐνετράπη; Μεινάντω*, φησὶν, *ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἐπὶ τὴν μέραν*. "Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ πατέρα, φησὶν, εἶχε καὶ ἐξ ὅπως αὐτὴν ἐποίησεν, οὐκ ἂν ἠνεγκε τὴν ἐπιτίμησιν; Σὲ μὲν ἀποδέχομαι τῆς φιλαδελφίας καὶ τῆς πραότητος καὶ τῆς ἐπεικειας· ἐγὼ δὲ οἶδα πότε αὐτὴν ἀφίηται δεῖ τῆς κολάσεως. Σὺ μὲν πᾶσαν φιλοφροσύνην ἐπίβειξαι περὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ μὴ κολάσεως ἐπιθυμῇς μείζονος ἀφῆς τὰ πλημμελήματα, ἀλλὰ φιλοστοργίᾳ καὶ γνώμῃ χρηστῇ. Ἐκεῖνο μὲν γάρ τοι σαφῶς ἴσθαι, ὅτι ὅσῃ ἂν θεραπεύοντα ὑπερβῇ σε, τοσούτῃ μείζονα ἐπισπάσεται κατ' ἐαυτοῦ τὴν κόλασιν ἐκείνων. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; Θυρότερος γίνεταί θεραπευόμενος; Τοῦτο ἐκείνου μὲν κατηγορία, σὸν δὲ ἐγκώμιον· σὸν μὲν ἐγκώμιον, ὅτι καὶ ὁρίων τοιοῦτον γινόμενον, διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν οὐκ ἀπέστης· θεραπεύων αὐτόν· ἐκείνῃ δὲ ἐγκλημα, ὅτι οὐδὲ ἀπὸ τῆς σῆς ἐπεικειας βελτίων γέ-

γονε. Παῦλος δὲ φησιν, αἰρετώτερον ἐτέρους ἐγκαλεῖσθαι δι' ἡμᾶς, ἢ ἡμᾶς δι' ἐτέρους. Μηδὲ λέγε τὰ ψυχρὰ ταῦτα ῥήματα· Μὴ νομίσῃ, φησὶν, ὅτι φοβηθεὶς αὐτὸν προσέδραμον. ἵνα μέλλον μου καταφρονήσῃ· παιδικῆς ταῦτα ψυχῆς καὶ ἀνοήτου καὶ πρὸς δόξαν ἐποτημένης ἀνθρωπίνῃ. Νομίζετω, ὅτι φοβηθεὶς προσῆλθες, καὶ οὕτω μείζων ὁ μισθὸς ἔσται σοί, ὅταν καὶ ταῦτα προειδὼς διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ὑπομένης πάντα. Ὁ μὲν γὰρ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρώμενος, καὶ διὰ τοῦτο καταλλαττόμενος, ὑπομένεται τῆς ἀντιδόσεως τὸ κέρδος· ὁ δὲ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, [206] ὅτι πολλοὶ καταγνώσκονται καὶ καταγελάσσονται, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφιστάμενος τῆς καταλλαγῆς^d, διπλασίονα καὶ τριπλασίονα ἔξει τὸν στέφανον· καὶ οὗτος μάλιστα ἔστιν, ὁ διὰ τὸν Θεὸν τοῦτο ποιῶν. Μὴ μοι λέγε, ὅτι Τὰ καὶ τὰ ἡδίκησε· καὶ γὰρ εἰ πᾶσαν πονηρίαν τὴν ἐν ἀνθρώποις ἐπεδείξατο περὶ σέ, καὶ οὕτω σοι πάντα ἀφίηται· ἐκέλευεν ὁ Θεός.

ε'. Ἰδοὺ προλέγω, καὶ διαμαρτύρομαι, καὶ λαμπρῶς βοῶ τῇ φωνῇ, μηδεὶς τῶν ἐχόντων ἐχθρὸν προσίτω τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ καὶ δεχέσθω τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου· μηδεὶς προσίτω ἐχθρὸν ἐχέτω. Ἐχθρὸν ἔχεις; μὴ προσέλθῃς· βούλει προσελθεῖν; καταλλάγηθι, καὶ τότε προσελθὼν ἄψαι τοῦ ἱεροῦ. Μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὁ δι' ἡμᾶς σταυρωθεὶς Δεσπότης αὐτός· ἵνα σε καταλλάξῃ τῷ Πατρὶ, οὐδὲ σφαγῆναι παρητήσῃτο, οὐδὲ τὸ αἷμα ἐκχεῖν· καὶ σὺ ἵνα καταλλαγῇς τῷ συνδούλῳ, οὐδὲ ῥῆμα προσέθαι βούλει, οὐδὲ πρότερος προσδραμεῖν; Ἀκούσου τί φησι περὶ τῶν οὕτω διακειμένων· *Ἐὰν προσφῇς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῇς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ*· οὐκ εἶπεν. Ἀνάμεινον ἐκεῖνον ἐλθεῖν πρὸς σέ, οὐδὲ, Ἐτέρῳ τιλ μεσίτῃ διαλέχθῃ, οὐδὲ, Ἄλλον τινὰ παρακάλεσον, ἀλλ'. Αὐτὸς σὺ πρὸς ἐκεῖνον δράμε· *Υπάγε γάρ, φησὶ, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου*. Ὡς τῆς ὑπερβολῆς! αὐτὸς οὐχ ἡγείται ἀτιμῶν εἶναι, τὸ δῶρον καταλιπαρομένου, καὶ σὺ νομίζεις ὕβριν εἶναι τὸ πρότερος^e ἐπελθεῖν καὶ καταλλαγῆναι; Καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια συγγνώμης, εἰπέ μοι; Ἐὰν ἴδῃς σου μέλος ἐκτεταγμένον, οὐ πάντα ποιεῖς, ὥστε αὐτὸ ἐνώσας τῷ σώματι; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν ποίησον· ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς ἐκτεταγμένους σου τῆς φίλας, περιστέλλαι σπεύσον ταχέως, μὴ πρότερος^f ἀναμείνης ἐκείνους ἐλθεῖν, ἀλλ' αὐτὸς πρότερος^g ἐπείχῃ λαβεῖν τὰ βραβεῖα.

"Ἐνα μόνον ἐχθρὸν ἐκελεύσθημεν ἔχειν τὸν διάβολον· πρὸς αὐτὸν μηδέποτε καταλλάττου, πρὸς δὲ τὸν ἀδελφὸν μηδέποτε κατὰ καρδίας^h ἀπεχθῶς ἔχε, ἀλλὰ κἂν γένηται τις μικροψυχία, ἐφήμερος αὐτῇ μόνον ἔστω, καὶ μὴ ὑπερβαινέτω τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας· Ὁ ἡμῶν γάρ, φησὶ, *μὴ ἐκιδυέντω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν*. Ἄν μὲν γὰρ πρὸς τῆς ἐπείρας καταλλαγῇς, ἔχεις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τινα συγγνώμην· ἂν δὲ περαιτέρω μένης ἐχθρὸς ὢν, οὐκέτι θυμὸς καὶ ὀργῆς συναρπαζούσης, ἀλλὰ πονηρίας ἔστιν ἡ ἀπέχθεια καὶ ψυχῆς μιαιῶς καὶ κακίας

^d Unus codex καταγελάσσονται, καὶ οὐδὲ οὕτως καταγνώσκονται τῆς καταλλαγῆς. Sav. καταγελάσσονται, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφιστάμενος. Morel. καταγ. καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφιστάται.

^e Vide notam Latinam.

^f Alii πρότερον.

^g Savil. concinne, περιστέλλω, ἐνωσον, μὴ πρ. Edm.

^h Κατὰ καρδίαν deest in Savil. et in uno codice.

^a Savil. et aliquot codd. ἐκείνῳ.

^b Savil. et alii οἷε τῶν.

^c Hæc est scriptura Savilli, quam ipse reddidit interpret. Legebatur σὸν δὲ ἐγκώμιον, ὅτι κ. ὁ τ. γ., τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων οὐκ ἀπ. Edm.

μελετώσης. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ὅτι συγγνώμης ἑαυτὸν ἀποστερεῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ κατόρθωμα δυσκολώτερον γίνεται· μίς γὰρ παρελθούσης ἡμέρας πλείων ἢ αἰσχύνῃ, καὶ δευτέρας προσγινομένης αἰσθεται πάλιν· καὶ ἐπιλάβῃ τρίτην καὶ τετάρτην, προσθήσει καὶ πέμπτην· οὕτως αἱ πέντε γίνονται δέκα, αἱ δέκα εἴκοσι, αἱ εἴκοσι ἑκατὸν, καὶ λοιπὸν ἀνάτον ἔσται τὸ ἔλκος· ὅσῳ γὰρ πρόεισιν ὁ χρόνος, τοσούτῳ μᾶλλον διστάμεθα. Ἀλλὰ μὴδὲν τούτων πάθῃς, ὦ ἄνθρωπε, τῶν παρὰ λόγων παθῶν, μὴδὲ ἀλγυνθῇ καὶ ἐρυθριάσῃς, μὴδὲ εἴπῃς πρὸς σεαυτὸν, Πρὸ μικροῦ τοσαῦτα [207] ἀλλήλους ἐλοιδορήσαμεν, μυρία ῥήτῃ καὶ ἄρρητῃ εἵπομεν, καὶ νῦν δραμούμεθα ἐπὶ τὰς καταλλαγὰς; καὶ τίς οὐ καταγνώσεται μου τὴν πολλὴν εὐκολίαν; Οὐδεὶς νοῦν ἔχων εὐκολίαν σου καταγνώσεται, ἀλλ' ὅταν μένης ἀκατάλλακτος, τότε σε πάντες γελάσονται, τότε πολλὴ δώσεις τῇ διαβόλῃ τὸ διάστημα. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ χρόνου λοιπὸν δυσδιάλυτος ἢ ἔχθρα γίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν μεταξὺ γενομένων πραγμάτων. Ὡς περ γὰρ Ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν, οὕτως ἔχθρα καὶ τὰ οὐκ ὄντα ἁμαρτήματα συνίστησι, καὶ πάντες ἀξίοπιστοι οἱ κατηγοροῦντες λοιπὸν, οἱ τοῖς ἀλλοτρίοις χαίροντες κακοῖς, καὶ τὰς ἐτέρων ἐκπομπέοντες ἀσχημοσύνας. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδὼς, πρόλαβε καὶ κάτασχε τὸν ἀδελφόν, πρὶν τέλειον ἀποπρῆσθαι, καὶ δὲ πᾶσαν τὴν πόλιν περιδραμεῖν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ ἐξω τῶν τειχῶν ἀπελθεῖν, καὶ ὁδὸν βαδίσει μακρὰν, πάντα τὰ ἐν χερσὶν ἀφείλ, ἐνδὸς τούτου μόνου γενοῦ τοῦ καταλλάξαι τὸν ἀδελφόν. Εἰ γὰρ ἐργώδες τὸ πρᾶγμα, ἐκινήσουσιν οἱ διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα πάσχοντες ἅπαντα, καὶ ἰκανὴν λήψῃ παράκλησιν· καὶ τὴν ψυχὴν ἀναδυομένην καὶ ὀκνοῦσαν, καὶ ἐρυθρίωσαν, καὶ αἰσχυνομένην διέγειρον, ταύτας αὐτῇ συνεχῶς ἐπάδων τὰς ἐπιρρᾶς. Τί μέλλεις, τί δὲ ἀναδύῃ καὶ ὀκνεῖς; οὐχ ὑπὲρ χρημάτων, οὐδ' ὑπὲρ ἄλλου τινὸς τῶν ἐπιτήκων, ἀλλ' ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ὁ λόγος. Ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖν ἐκέλευσε, καὶ πάντα δευτέρα ἔστω τῶν ἐκείνου προσταγμάτων. Ἐμπορία τίς ἐστὶ πνευματικὴ τὸ πρᾶγμα· μὴ ἀμελῶμεν, μήτε βραθυμώμεν· μανθανέτω ὁ ἐχθρὸς, ὅτι πολλὴν ἐπιπορευόμεθα σπουδὴν, διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· καὶ ὑβρίζῃ πόλιν, καὶ ὅτι οὐκ ἔτερον ἑτερον χυλεπώτερον ποιῇ, φέρωμεν ἅπαντα γενναίως, ὡς οὐδὲν ἐκείνῳ τοσοῦτον, ὅσον ἡμῖν αὐτοῖς χαρίζομεθα· πάντων τῶν κατορθωμάτων τοῦτο μεζόνως ἡμῶν κατ' ἐκείνην προσθήσεται τὴν ἡμέραν. Ἡμάρτομεν πολλὰ καὶ μέγала, καὶ προσεχρούσαμεν, καὶ τὸν Δεσπότην ἡμῶν παρωξύνσαμεν· ἔδωκε διὰ τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ταύτην ὁδὸν καταλλαγῆς· μὴ τοίνυν πρὸς δῶμεν τὸν καλὸν τοῦτον θησαυρόν. Μὴ γὰρ οὐκ ἦν κύριος κελεῦσαι μόνον καταλλάττεσθαι, καὶ μὴδὲνα ἡμῖν εἶναι μισθόν; μὴ γὰρ ἔχει τινὰ τὸν ἀντιλέγοντα καὶ διορθούμενον αὐτοῦ τὰ προσταγμάτων; Ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν καὶ μισθὸν ἡμῖν ὑπέσχετο μέγαν καὶ ἄφατον, καὶ οὐ μάλιστα ἐπιθυμούμεν τυχεῖν, τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν συγχώρησιν, καὶ ταύτην ἢ τὴν ὑπακοὴν ἡμῖν εὐκολώτεραν ποιεῖν.

Τίνα οὖν ἔξομεν συγγνώμην, ὅταν καὶ μισθὸν τοσοῦτον μέλλοντες λαμβάνειν, μὴδὲ οὕτως ὑπακούωμεν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλὰ μένωμεν καταφρονούντες; Ὅτι γὰρ καταφρονήσεις τοῦτο ἐστὶ, ὅλγον ἐκείθεν· Εἰ νόμον ἔθηκεν ὁ βασιλεὺς, τοὺς ἐχθροὺς ἅπαντας ἀλλήλους κατα-

λάττεσθαι, ἢ τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνεσθαι, ἄρα οὐκ ἔστι πάντες ἐσπεύσαμεν ἐπὶ τὰς τῶν πλησίων καταλλαγὰς; Ἐγώ γε οἶμαι. Τίνα οὖν ἔξομεν συγγνώμην, μὴδὲ ταύτην ἀπονέμοντες τῷ Δεσπότη τὴν τιμὴν, ὅσην τοῖς ὁμοδόλοις τοῖς ἡμετέροις; Διὰ τοῦτο ἐκελεύσθημεν [208] λέγειν, Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.

Τί τοῦτου πραότερον; τί δὲ ἡμερώτερον τοῦ προστίγματος; Σὲ κριτὴν ἐποίησε τῆς συγχωρήσεως τῶν τῶν ἁμαρτημάτων· ἂν ὀλίγα ἀφῇς, ὀλίγα ἀφίεται· ἂν πολλὰ ἀφῇς, πολλὰ ἀφίεται· ἂν ἀπὸ καρδίας ἀφῇς καὶ μεθαρῶς, οὕτω σοὶ καὶ ὁ Θεὸς ἀφήσιν· ἂν μετὰ τοῦ συχωρήσαι καὶ φίλον αὐτὸν ἔχῃς, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πρὸς σε διακρίσεται. Ὡς περ μείζονα ἡμάρτε, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἡμᾶς σπεύδειν ἐπὶ τὰς καταλλαγὰς χρὴ, ἐπειδὴ καὶ μεζόνων ἁμαρτημάτων συγχωρήσεως ἡμῖν αἴτιος γίνεται. Βούλει μαθεῖν, ὡς οὐδεμία συγγνώμη μνησικακοῦσιν ἡμῖν, οὐδὲ ἐστὶ τις ἡμᾶς ὁ ἐξαιρούμενος; Ἐπὶ παραδείγματος, δὲ λόγῳ, ποιήσω φανερόν· Τί σε ἡδίκησεν ὁ πλησίον; καὶ χρήματα ἥρπασεν, ἐδήμευσεν, ἐπλεονέκτησεν; οὐ λέγω τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα προστίθημι πλείονα τούτων, καὶ ὅσα περ ἂν ἐθέλῃς· ἀνελεῖν σε ἐκ ἐθύμης, μυρίους σοὶ παρέστησε κινδύνους, πᾶσάν σε ἐπεδείξατο μιαιφάν, καὶ οὐδὲν ἀπέλιπεν ὧλος τῆς θρωπίνης πονηρίας· ἵνα γὰρ μὴ πάντα καθ' ἑκαστὸν ἐπεξίωμεν, θὲς τοσαύτην αὐτὸν ἡδίκηκεναι σε ἀδικίᾳ, ὅσην οὐδεὶς οὐδέποτε τίνα ἡδίκησεν· οὐδὲ γὰρ οὕτω μνησικακῶν ἀξίος ἔση συγγνώμης. Καὶ πῶς ἐγὼ λέγω, Ἐτις οὐκ ἐστὶς ὁς ὠφείλει οὐ χρυσίονος ἑκατὸν, εἴτα ἐκείνῳ ἑτεροῦς τις ὠφείλει ἀργύρια ὀλίγα, καὶ προσελθὼν τοῦ δούλου χρεώστης παρεκάλει σε καὶ ἰκέτευσεν ἀξίως συγγνώμης τυχεῖν, καὶ σὺ τὸν οὐκ ἐτήκον καλέσας τὸ σαυτοῦ προστάξας εἰπὼν ἀφίεται τὸ ὀφειλόμενον τούτῳ καὶ Ἄπο' τοῦ λόγου οὐ ὀφείλεις μοι, λογιζομαι σοὶ τὸ ὀφειλόμενον· εἴτα ἐκείνος ἀναίσχυντων καὶ πονηρευόμενος πάλιν ἤγγε τὸν ὀφειλόμενον· ἄρα ἂν ἐξελετό τις αὐτὸν τῶν σὺν χειρῶν; ἄρα οὐκ ἂν αὐτῷ μυρίας ἐπέθηκεν πληγὰς, ὡς ὑβρισθεὶς τὴν ἐσχάτην ὕβριν; καὶ μάλα ἐκώτως.

Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ποιήσει· ἐρεῖ γὰρ σοὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, Ὡς πονηρὸς δοῦλε καὶ παμμίαρε, μὴ γὰρ ἐστὶν τῶν σὺν αὐτῷ συνεχώρησας; ἐξ ὧν ἐμοὶ ὠφείλεις, ἐκελεύσθης αὐτῷ λογιῶσθαι· Ἄφες γὰρ, φησὶ, καὶ ἀφίεμί σοι. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, καὶ εἰ μὴ τοῦτο προσέβηκεν, καὶ οὕτως ἀφίεται ἐχθρὸν Δεσπότην πειθόμενον· νυνὶ δὲ οὐκ ὡς Δεσπότης ἐπέταξα, ἀλλ' ὡς φίλος ἢ χάριν ἤθελα καὶ ταύτην ἐκ τῶν ἐμῶν, καὶ μείζονα δώσω ὑπεσχόμεν πάλιν· καὶ οὐδὲ οὕτω βελτίων ἐγένου. Καὶ ἄνθρωπος μὲν ὅταν τοῦτο ποιῶσι, τοσοῦτον λογιζονται τοῖς αὐτῶν οὐκείταις, ὅσον ἐστὶ τὸ μέτρον τοῦ ὀφειλήματος· ὅς τις ὀφείλει τῷ Δεσπότην χρυσίονος ἑκατὸν ὁ οὐκ ἐτήκων, ὁ τῷ οὐκ ἐτήκοντος χρεώστης χρυσίονος δέκα· ἂν αὐτῷ συγχωρήσῃ τὸ ὀφειλόμενον, οὐχὶ τοὺς ἑκατὸν αὐτῷ ἀφήσιν ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ τοὺς δέκα μόνους, τοὺς δὲ ἐτέρους ἅπαντας ἀπαιτεῖ· ὁ δὲ Θεὸς οὐκ οὕτως, ἀλλ' ἂν ἀφῇς ὀλίγα τῷ συνδούλῳ, πάντα σοὶ ἀφήσιν αὐτός. Πόθεν τοῦτο δῆλόν; Ἀπ' αὐτῆς τῆς εὐχῆς· Ἐάν γὰρ ἀφῇτε, φησὶ, τοῖς

^c Savil. in textu et unus codex ἐσπουδάσαμεν. Savil. in marg. et alii ἐσπεύσαμεν.

^d Savil. et aliquot codd. τῆς ἀνθρωπίνης βοηθείας.

^e Savil. in marg. συγχωρήσεως τυχεῖν.

^f Morel. φίλον.

^a Alii δυσδιάλλακτος.

^b Savil. conjicit καὶ ταύτην, et sic. Edit.

invadente ista simultas, sed ex malitia, ac mente scelerata, et scelerum meditatrice exoritur. Non illud solum grave est, quod te venia spoliast, sed quod difficiliorem tibi reddis usum istiusmodi virtutis exercendæ: nam una die elapsa grandescit vitium, augetur ex secunda die: quod si tertia et quarta accesserit lux, addetur quinta. Rursus quinque sunt decem, decem autem viginti, viginti centum, ac in posterum vulnus omnino immedicabile est: et quanto plus temporis adjungitur, tanto magis disjungimur intervallis. Cave tibi, homo, ab istis irrationalibus affectibus, neque pudellas, neque erubescas, neque ita loquere: Modo inter nos rixati sumus,landa atque infanda diximus innumera: ac statim ad reconciliationem accurrat? quis non vituperabit meam facilitatem? Nemo cordatus damnabit tuam facilitatem, sed si manseris implacabilis, tum te omnes iridebunt, tum magnum dabis diabolo spatium: non enim ex tempore solum difficilior fiet reconciliatio, sed ex rebus interea oborientibus. Ut *Caritas operit multitudinem peccatorum* (1. Pet. 4. 8), ita inimicitia ea, quæ delicti naturam non habent, delicta facit: adeo ut omnes deinde criminatores, qui de alienis malis gaudet et aliorum vitia traducunt, fidem apud istiusmodi inveniant. Istis igitur cognitis, præoccupat fratrem, eumque detine, priusquam penitus resiliat, etiam si opus sit, ut eo die universam civitatem percurras, etiam si extra moenia pergendum, etiam si longum iter carpendum; relictis omnibus quæ in manibus sunt, id unum cura, ut cum fratre reconcilieris. Quod si arduum sit negotium, cogita quod ob Deum talia pateris, et plenam percipies consolationem: animamque subterfugientem, reformidantem, erubescantem excita, eique continuo ista accine: Quid cessas? quid subterfugis? quid detrectas? non de pecunia, non de aliis fluxis rebus, sed de nostra ipsorum salute agitur. Deus ista facienda præcipit, omnia igitur illius mandatis postponantur. Est hic quidam spiritualis mercatus: ne cunctatores, ne lenti simus; intelligat inimicus magnam a nobis curam adhibitam, ut divinis placitis nos attemperemus: sive denovo contumelias inferat, sive verberet, sive quid aliud acerbius faciat, omnia feramus generose, utpote qui non tantum illi, quantum nobismetipsis gratificemur; præ omnibus virtutibus id ad maiorem mercedem nobis imputabitur in illo die. Multa deliquimus, in magnis offendimus, et Dominum nostrum irritavimus; dedit ex sua humanitate hanc viam reconciliationis: ne igitur deseramus hunc pulchrum thesaurum. Numquid non in illius potestate fuit, præcipere reconciliationem sine ulla proposita mercede? Non enim est qui ipsi contradicat, aut qui ejus præcepta corrigat; attamen ex multa sua benignitate mercedem nobis spopondit et magnam et ineffabilem, et quam maxime desideramus, nimirum veniam nostrorum peccatorum, et hanc obsequentiam nobis facillimam fecit.

6. Quam igitur veniam habebimus, cum et tantum præmii accepturi, ne sic quidem obsequimur legislatori, sed perduramus in eo contemptu? Quod autem contemptus sit, hinc patet. Si legem Imperator sta-

tuisset, ut omnes inimici in gratiam redirent, aut capite plecterentur: an non omnes festinarent ad mutuas reconciliações? Ego quidem sic arbitror. Quam veniam igitur habebimus, cum ne tantundem reverentiæ tribuamus Domino, quantum conservis nostris tribuimus? Ob hoc ipsum jussi sumus dicere: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12).

Reconciliationis modus. — Quid eo mitius, quid mansuetius præcepto? Te judicem fecit in condonatione tuorum criminum; si pauca dimittis, pauca dimittuntur: si plura dimittis, plura dimittuntur: si ex corde dimittis et sincere, eodem pacto tibi Deus remittit: si præter veniam datam etiam eum pro amico habeas, eodem modo erga te Deus afficietur: adeo ut quanto magis quis adversus te peccaverit, tanto magis tibi ad reconciliationem properandum sit, quandoquidem ipse hoc pacto in causa est, ut nobis majora crimina condonentur. Vis cognoscere nullam esse veniam nobis, si memores simus irarum, neque esse, qui nos, si tales simus, eripiat? Quod dico manifestum faciam. Læsit te proximus, bona rapuit, publicavit, fraudavit; non illud solum dico, sed et alia his majora adjungo, et quantacumque tandem vis: occidere te voluit, sexcenta pericula tibi obtulit, omni te injuria læsit, et nihil omnino improbitatis humanæ intentatum reliquit¹. Ne enim omnia sigillatim percurramus, pone tanta ipsum te affecisse injuria, quanta nullus umquam quemquam affecit: ne ita quidem, si iram retineas, venia dignus eris. Quo pacto id fiat, ego dicam. Si servus tuus tibi ad centum aureos oblatus esset, cui alius paucos argenteos deberet, isque debiti condonationem flagitasset: si tu deinde servum jussisses debitorem suum obligatione liberare, teque illi vicissim debiti sui, quod est centum aureorum, gratiam facere, isque deinde, ut impudens et improbus, debitorem suum strangularet, an quispiam illum e tuis manibus eximeret? annon plurimas plagas illi incuteret, quasi extrema injuria ab eo affectus? ac merito quidem.

Quanta merces reconciliationis. — Deus etiam id ipsum faciet: dicet enim tibi in illa die, Improbe servo et perquam scelerate, non de tuo illi remisisses; sed de meo, quod tu mihi debebas, jussus es illi æs alienum relaxare: Dimitte enim, inquit, et dimitto tibi. Atqui si neque illud addidissem, dimittere oportebat, ut obsequeris domino; nunc autem non ut dominus imperavi, sed ut ab amico beneficium postulavi, idque ex meo, et majora me redonaturum spopondi: cæterum ne ita quidem melior factus est. Homines autem cum talia faciunt, tantum servis suis acceptum ferunt, quantum ipsum debitum fuit: exempli causa, debuit hero servus centum aureos, huic vicissim debitor decem aureorum fuit: si ipsi debitum remittat, non centum aureos remittit herus, sed decem tantum, cæterosque omnes repetit. Deus vero non item; sed si pauca condones tuo conservo, omnia tibi in to-

¹ Savil. et aliquot Codd., et nihil tibi reliquit omnino nostri humani, pro, nihil omnino improbitatis... reliquit.

tum. Unde id liquet? Ex ipsa precatione. Si enim, inquit, remiseritis hominibus sua debita, etiam Pater vester cælestis remittet vobis debita vestra (Matth. 6. 14). Quantum autem intervallum inter centum denarios et decies mille talenta, tantum quoque inter illa et ista debita. Qua igitur poena dignus non fueris, qui decies mille talenta pro centum accepturus, ne sic quidem ista minutula remittis, sed tuam precationem in te metipsum convertis? Cum enim dixeris, *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus* (Matth. 6. 12), si tu non dimittas, nihil aliud a Deo postulas, quam ut te omni excusatione, omni venia excludat. Cæterum, inquis, non ausim dicere, Dimitte mihi, sicut dimitto: sed tantum, Dimitte mihi. Quid tum hoc? etiam si tu ipse illud non dicas, Deus tamen ita facit, et quemadmodum dimittis, ita dimittit. Nam illud ex sequentibus quæ postea inducit, clarum facit: Si enim, inquit, non remiseritis hominibus, neque Pater vester cælestis remittet vobis (Ibid. v. 15). Ne igitur cautelam putes, si non totam orationem proferas, neque dimidiatam precationem facias, sed prout instituit, ita precare, ut necessitas dictionis quotidie exterrere compellat te ad proximo veniam condonandam. Ne mihi dicas, Compellavi, sæpe rogavi, supplicavi, sed reconciliationem impetrare non potui; ne prius absistas, quam reconcilieris. Non enim dixit, Dimitte hoc donum, et abi supplicatum fratri tuo, sed, *Vade, reconciliari* (Matth. 5. 24): quamobrem etsi multam supplicationem adhibueris, ne prius desinas, quam persuaseris. Deus per singulos dies a nobis flagitat, et non audimus, nec tamen a flagitatione desistit, et tu a conservo dedignaris flagitare? Qui, quæso, poteris salvus esse? Atqui sæpe rogasti, et sæpe repulsus es; sed tanto maiorem mercedem accipies. Nam quanto ille pervaciator, et tu in sollicitando perseverantior, tanto in majore tua retributio accrescit; rursum quanto cum majore difficultate hoc opus virtutis explas, graviusque reconciliatio instauratur, tanto et illius iudicium majus erit, et splendidiore tua tolerantia coronæ. Non laudanda ista solum, sed factis exhibenda, nec prius abscedamus, quam ad veterem amicitiam reversi fuerimus. Non enim sufficit, quod non lædis, quod nulla Injuria afficis inimicum, et quod non malignum animum adversus eum geris, sed enitendum est ut ipse quoque erga nos benevolum animum induat.

7. Multos enim audio dicentes: Ego nihil infensus sum, nihil doleo, neque quidquam commune cum illo habeo. Verum non id a Deo præceptum est ut nihil cum eo habeas commune, sed ut multa habeas communia. Hac enim de causa frater est tuus: hac de causa non dixit: Remitte fratri tuo, quæ adversus eum habes; sed, *Abi, et cum eo prius reconcilieris* (Matth. 5. 24); et si ille aliquid habet adversum te, ne prius inceptum omittas, quam membrum illud concordia junctum coalescat. Tu autem ut frugi servum compares, et aurum enumeras, et cum mercatoribus multis verba facis, et longam interdum peregrinationem suscipis; ut autem inimicum amicum facias,

non omnia moves et agis, responde mihi? At quomodo poteris Deum in precibus invocare, cum ejus legem tantopere negligas? Servuli possessio non magna emolumenta afferre potest; inimicus contra amicus factus, et Deum nobis propitium et benevolentem faciet, et facile nostra peccata resolvet, et inter homines laudem, et vite nostræ magnam securitatem conciliabit: nihil enim periculosius quam vel unum habere inimicum. Nam et fama vite nostræ læditur, cum ille millies nos apud omnes criminatur, et mens nostra turbatur et conscientia, et tempestatem continuam in animis sustinemus. Quæ omnia cum cognita habemus, libremus nos ipsos a poena et supplicio, et præsens festum (a) cum omnibus jam dictis revereamur, et quod illius gratia ab Imperatore optamus adipisci, id etiam aliis concedamus. Nam ex multis audio, Imperatorem paschale festum reveritum, civitatem in gratiam recepturum, omnesque offensas remissurum. Qui, quæso, igitur non iniquum, ut ab aliis salutem consequare, reverentiam velle esse festo paschali: ubi autem aliis jubemur reconciliari, easdem serias nihil curare, et nullo in honore habere? Nullus enim tantopere contaminat sacrum istum paschalem conventum, quam ille qui eum cum similitate celebrat, imo ne celebrare quidem potest, quamvis decem continuos dies ab omni cibo absteineat. Nam ubi inimicitia et odium, ibi neque jejunium neque festum esse potest. Non audes illotis manibus sacram victimam atrectare, etiam si mille necessitatibus premaris: ne igitur illota accedas anima: hoc enim multo quam illud est gravius, et acerbius supplicium importat. Nihil enim ita implet mentem sordibus, ut ira intus perpetuo consistens. Ubi enim furor est et ira, eo spiritus mansuetudinis non advolat. Homo autem desertus a Spiritu sancto, quem spem salutis habet reliquam? quando recte incedet? Ne igitur, dilecte, dum ulcisci inimicum vis, teipsum præcipites, aut Dei præsidio spolies. Maxime vero quia, etiamsi difficilis res esset, supplicii, quod ex inobsequentia nascitur, magnitudo satis est, ut vel admodum supinum et ignavum erigat excietque ad quemvis suscipiendum laborem; at nunc ipsa oratio magnam hujus negotii ostendit facilitatem, si modo velimus. Ne igitur negligamus nostram ipsorum salutem, sed operam demus ac omnia faciamus, ut sine inimicis sacræ mensæ assistamus. Nihil enim præceptorum Dei difficile erit, si recte consideremus; idque patet ex iis qui feliciter se jam in illis gesserunt. Quot enim jurandi consuetudine abripiebantur, et se id vitii emendare vix posse censebant? Attamen per Dei gratiam, ubi parva a vobis adhibita est cura, majorem partem ejus pravitatis abluistis: quamobrem vos adhortor, ut reliquias quoque deponatis, aliisque magistris vos exhibeatis. Iis vero, qui nondum id assequuti sunt, sed longum nobis tempus prætexunt, quo antea soliti erant juramenta usurpare, dicuntque, impossibile esse intra breve tempus id avellere, quod per multos annos radices egit, responderim ego, ubi

¹ Sav. in marg., magnam utilitatem conciliabit.

(a) Hæc homilia ante Pascha anni 387 habita est.

ἀνθρώποις τὰ ὀφειλήματα αὐτῶν, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει ὑμῖν τὰ ὀφειλήματα [209] ὑμῶν. Ὅσον δὲ ἕκατον θηναρίων καὶ μυρίων ταλάντων τὸ μέσον, τοσοῦτον ἐκείνων καὶ τούτων τῶν ὀφειλημάτων. Ποίας οὖν οὐκ ἂν εἴης κολάσεως ἄξιος ὁ τὰ μύρια τάλαντα ἀντὶ ἕκατον θηναρίων λαμβάνειν μέλλων, καὶ οὐδὲ οὕτω τὰ μικρὰ ταῦτα ἀφείς, ἀλλὰ καθ' αὐτοῦ τὴν εὐχὴν ταύτην ποιούμενος; Ὅταν γὰρ εἴπῃς, Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν, εἰτα σὺ μὴ ἀφῇς, οὐδὲν ἕτερον τὸν Θεὸν παρακαλεῖς, ἀλλ' ἢ πάσης ἀπολογίας ἀποστερεῖν σε καὶ συγγνώμης. Ἄλλ' οὐ τοιμῶ, φησὶν, εἰπείν, Ἄφες μοι, καθὼς ἀφίμη, ἀλλ', Ἄφες μοι, μόνον. Καὶ τί τοῦτο; κἄν γὰρ αὐτὸς μὴ εἴπῃς, ὁ Θεὸς οὕτω ποιεῖ· καθὼς ἀφῇς, οὕτως ἀφίησι. Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς εὐδὴλον ἐποίησεν. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀφῇτε, φησὶ, τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφίησιν ὑμῖν. Μὴ τοίνυν εὐλάβειαν εἶναι νομίσης τὸ μὴ λέγειν ὀλόκληρον τὴν ῥῆσιν, μηδὲ ἐξ ἡμισείας ποιεῖν τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ὡς ἔταξεν, οὕτως εὐχου, ἵνα κἄν ἡ ἀνάγκη τῆς λέξεως φοβοῦσα καθ' ἡμέραν συνωθήσῃ σε πρὸς τὴν τῶν πλησίων συγχώρησιν. Μὴ μοι λέγε· Παρακάλεσα πολλὰ, ἰκέτευσα, ἐδεήθην, καὶ οὐ κατηλλάγη· πρότερον μὴ ἀποστῇς, ἕως ἂν καταλλάξῃς. Οὐ γὰρ εἴπῃς, Ἄφες τὸ δῶρόν σου, καὶ ὑπάγε, ἰκέτευσον τὸν ἀδελφόν σου, ἀλλ', Ὑπάγε, διαλλάγηθι· ὥστε κἄν πολλὰ ἰκετεύσης, μὴ πρότερον ἀποστῇς, ἕως ἂν πείσῃς. Ὁ Θεὸς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡμᾶς παρακαλεῖ, καὶ οὐκ ἀκούομεν, καὶ ὁμοῦ οὐ παύεται παρακαλῶν· σὺ δὲ τὸν σύνδουλόν σου ἀπαίσεις παρακαλέσαι; Καὶ πότε δυνήσῃ σωθῆναι; Ἀλλὰ πολλάκις παρεκάλεσας, καὶ πολλάκις ἀπεκρούσθης· ἀλλὰ πλείονα διὰ τοῦτο λήψῃ μισθόν. Ὅσῳ γὰρ ἂν ἐκεῖνος φιλοκενῇ, καὶ σὺ μένης παρακαλῶν, τοσοῦτον σοὶ τὰ τῆς ἀμοιβῆς αὐξάνεται· ὅσῳ μετὰ πλείονος δυσκολίας τὸ κατάρθωμα γίνεται, καὶ πολλοῦ τοῦ πόνου ἡ καταλλαγή, τοσοῦτον κακείνῳ μείζον ἔσται τὸ κρίμα, καὶ σοὶ λαμπρότεροι τῆς καρτερίας οἱ στέφανοι. Ταῦτα μὴ μόνον ἐπαίνωμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐργῶν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ μὴ πρότερον ἀναχωρήσωμεν, ἕως ἂν εἰς τὴν προτέραν ἐπανελθώμεν φιλίαν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ μὴ λυπεῖν μηδὲ ἀδικεῖν τὸν ἐχθρόν, μηδὲ ἀηδῶς ἔχειν πρὸς αὐτὸν κατὰ διάνοιαν, ἀλλὰ χρὴ κακείνῳ παρασκευάζειν ἡδῶς πρὸς ἡμᾶς ἔχειν.

ζ'. Καὶ γὰρ ἀκούω πολλῶν λεγόντων· Ἐγὼ οὐκ ἐχθραῖνω, οὐδὲ λυπούμαι, οὐδὲ ἔχω τι κοινὸν πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ Θεός, ἵνα μὴδὲν κοινὸν ἔχῃς πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἵνα πρὸς αὐτόν κοινὰ ἔχῃς πολλά. Διὰ τοῦτο γὰρ σοὶ ἔστιν ἀδελφός, διὰ τοῦτο οὐκ εἴπῃς· Ἄφες τῷ ἀδελφῷ σου, ὃ ἔχεις κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ τί; Ὑπάγε, πρῶτον διαλλάγηθι αὐτῷ, κἄν ἐκεῖνος ἔχῃ τι κατὰ σὺν, καὶ μὴ πρότερον ἀποστῇς, ἕως ἂν ἐνώσῃς τὸ μέλος εἰς ὁμόνοιαν. Σὺ δὲ, ἵνα οἰκέτην κτῆση χρήσιμον, καὶ χρυσίον καταβάλλεις, καὶ ἐμπορίοις διαλέγῃ πολλοῖς, καὶ ἀποδημίαν πολλάκις ἀποδημεῖς μακρὰν· ἵνα δὲ τὸν ἐχθρόν [210] ποιήσῃς φίλον, οὐ πάντα κινεῖς καὶ πράττεις, εἰπέ μοι; Καὶ πῶς δυνήσῃ τὸν Θεὸν παρακαλέσαι, τῶν νόμων αὐτοῦ οὕτω καταμελῶν; Καίτοι οἰκέτου μὲν ἡ κτῆσις οὐδὲν μέγα ἡμᾶς ὄνησαι δυνήσεται, ὁ δὲ ἐχθρὸς γινόμενος φίλος, καὶ τὸν Θεὸν ἡμῖν ὡς ποιήσει καὶ εὐ-

μενῇ. καὶ τὰ ἀμαρτήματα ἡμῖν διαλύσει βρόδῳ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἔπαινον καὶ πολλὴν ἡμῖν κατὰ τὸν βίον προξενήσει τὴν ἀσφάλειαν· οὐδὲν γὰρ ἐπισφαλέστερον τοῦ καὶ ἕνα μόνον ἐχθρόν κεκτημένου. Καὶ γὰρ ἡ δόξα τῆς ζωῆς ἡμῶν καταβλάπτεται, μυρία κακῶς ἐκείνου λέγοντος πρὸς πάντας ἡμᾶς, καὶ ἡ διάνοια ἡμῶν θολοῦται, καὶ τὸ συνειδὸς θορυβεῖται, καὶ χεიმῶνα διηνεκῇ λογισμῶν ὑφιστάμεθα. Ἀπερ ἅπαντα συνειδότες ἀπαλλάξωμεν ἑαυτοὺς κολάσεως καὶ τιμωρίας, καὶ τὴν παροῦσαν ἔορτὴν μετὰ τῶν εἰρημένων αἰδεσθῶμεν πάντων, καὶ ὡν παρὰ τοῦ βασιλέως δι' ἐκείνην ἀξιοῦμεν τυχεῖν, τούτων καὶ ἡμεῖς ἀπολαῦσαι δώμεν ἑτέροις. Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούω λεγόντων, ὅτι πάντως ὁ βασιλεὺς τὸ Πάσχα τὸ ἱερὸν αἰδεσθεὶς τῇ πόλει καταλλαγήσεται καὶ τὰ ἀμαρτήματα ἀφήσει πάντα. Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον, ἥνικα μὲν παρ' ἑτέρων σῶζεσθαι δέη, τὴν ἔορτὴν καὶ τὴν ταύτης ἄξιαν προβάλλεσθαι· ἥνικα δὲ ἂν ἑτέροις καταλλάττεσθαι κελευώμεθα, ἀτιμάζειν ταύτην καὶ μηδὲν εἶναι νομίζειν; Οὐδεὶς γὰρ οὕτως, οὐδεὶς τὴν ἱερὰν ταύτην καταισχύνει πανήγυριν, ὡς ὁ μετὰ τοῦ μνησικακεῖν αὐτὴν ἐπιτελῶν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπιτελεῖν αὐτὴν δύναται ὁ τοιοῦτος, κἄν δέκα ἡμέρας ἐφεξῆς ἄσιτος μένῃ· ὅπου γὰρ ἐχθρα καὶ ἀπέχθεια, οὐδὲ νηστεία οὐδὲ ἔορτὴ γένοιτ' ἂν. Μὴ τοιμᾶς ἀνίπτοις χερσὶ τῆς ἱερᾶς ἀψασθαι θυσίας, κἄν πολλὴ ἀνάγκη ἐπικένηται; Μὴ τοίνυν ἀνίπτω προσέρχου ψυχῇ· πολλῷ γὰρ ἐκείνου τοῦτο χαλεπότερον, καὶ μείζονα φέρει τὴν κόλασιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀκαθαρσίας πληροῖ τὴν διάνοιαν, ὡς ὁργὴ διηνεκῶς ἐνδον μένουσα. Ἐνθα γάρ ἐστι θυμὸς ἡ ὁργή, πνεῦμα πραότητος οὐκ ἐφίπταται· Πνεύματος δὲ ἀγίου ἀνθρωπος ἐρημὸς ὢν ποίαν ἐξεῖ σωτηρίας ἐλπίζει; πότε δὲ ὁρᾷ βαδίζει; Μὴ τοίνυν, ἀγαπήτε, τὸν ἐχθρόν ἀμύνεσθαι βουλόμενος, σαυτὸν κατακρῆμνιζε, μηδὲ ἐρημον ποιεῖ τῆς τοῦ Θεοῦ προστασίας. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ δύσκολον ἦν τὸ πρᾶγμα^δ, ἱκανὸν τῆς τιμωρίας· τὸ μέγεθος, ὅπερ ἐκ τοῦ μὴ πείθεσθαι γίνεται, καὶ τὸν σφόδρα ὑπτιον καὶ νωθέστατον ἔστιν ἀναστήσαι, καὶ πάντα πεῖσαι πόνον ὑπνεγκεῖν· νυνὶ δὲ καὶ πολλὴν ἐδειξεν ὁ λόγος τὴν εὐκολίαν οὖσαν, ἂν ἐθέλωμεν. Μὴ τοίνυν καταμελῶσμεν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς, ἀλλὰ σπουδάσωμεν καὶ πάντα ποιῶμεν, ὥστε χωρὶς ἐχθρόν παραστήναι τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ. Οὐδὲν γάρ, οὐδὲν τὸν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων ἔσται δύσκολον, ἐὰν προσέχωμεν· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ῥῶν κατωρθωκότων ὤλον. Πόσοι ὑπὸ τῆς τῶν ὁρκῶν ἐκλείποντο συνηθείας, καὶ τὸ πρᾶγμα δυσκατόρθωτον εἶναι ἐνόμιζον! ἀλλ' ὁμοῦ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἐπειδὴ μικρὰν ἐπεδείξαθε σπουδὴν, τὸ πλὸν ἀπενήψαθε. Διὰ τοῦτο δὴ παρακαλῶ καὶ τὸ [211] λείπον ἀποθέσθαι, καὶ ἑτέροις γενέσθαι διδασκάλους. Τοὺς δὲ μήπω κατορθώσαντας, ἀλλὰ τὸν μακρὸν χρόνον ἡμῖν προβαλλομένους, καθ' ὃν ὡμυνον ἐμπροσθεν, καὶ λέγοντας, ὡς ἀδύνατον ἐν βραχεὶ καιρῷ τὸ πολλοῖς ἔτεσι ριζωθὲν ἀνασπάσαι, ἐκείνο ἂν εἴπωμι, εἰ τι ἐνθα ἂν δέοι κατορθῶσαι τῶν ὑπὸ Θεοῦ κελευομένων, οὐ χρόνου χρεῖα, οὐδὲ

^δ Savil. in marg. τὴν ὠρελῖαν.

^ε Savil. et unus ταύτην.

^δ Savil. τὸ ἐπίταγμα.

πλήθους ἡμερῶν, οὐδὲ διαστήματος ἐνιαυτῶν, ἀλλὰ φόβου μόνον καὶ ψυχῆς εὐλάδειαν ἔχουσας, καὶ πάντως περισσόμεθα, καὶ ἐν βραχεὶ καίρω.

η'. Καὶ ἵνα μὴ νομίσητε, ὅτι ἀπλῶς ταῦτα λέγω, ὃν νομίζετε εἶναι πολυόροχον ἄνθρωπον καὶ πλείονα ὀμνύοντα μᾶλλον ἢ φθειρόμενον, τοῦτον ἐμοὶ παράδοτε δέκα μόνον ἡμέρας, κἂν μὴ πᾶσαν ἐξέλω τὴν συνήθειαν ἐν ταῖς ὀλίγαις ταύταις ἡμέραις, κατὰ γνώμην μου τὴν ἐσχάτην ταύτην^a κατὰ γινωσκῶν· καὶ ὅτι οὐ κόμπος τὰ ῥήματα ταῦτα, ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγεννημένων τοῦτο ἔσται δῆλον ὑμῖν. Τί τῶν Νινευιτῶν ἀλογώτερον; τί δὲ ἀνοητότερον; ἀλλ' ὅμως οὗτοι οἱ βάρβαροι καὶ ἀνόητοι, οἱ μηδενὸς μηδέποτε ἀκούσαντες φιλοσοφοῦντος, οἱ μηδέποτε παραγγέλματα τοιαῦτα λαβόντες, ἀκούσαντες τοῦ προφήτου λέγοντος, *"Ετι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ καταστραφήσεται*, ἐν τρισὶν ἡμέραις πᾶσαν ἀπέθαντο πονηρὰν συνήθειαν· ὁ πόρνος σῶφρων ἐγένετο, ὁ θρασὺς ἐπεικτής, ὁ πλεονέκτης καὶ ἄρπαξ μέτριος καὶ φιλόφρων, ὁ ῥάθυμος σπουδαῖος. Οὐ γὰρ δὴ ἓν, οὐδὲ δύο, καὶ τρία, καὶ τέσσαρα τῶν παθῶν ἦσαν τὰ ἰάματα^b, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτῶν διωρῶσαν τὴν πονηρίαν. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον, φησὶν; Ἀπὸ τῶν τοῦ προφήτου ῥημάτων· αὐτὸς γὰρ ὁ κατηγορήσας αὐτῶν, καὶ εἰπὼν, ὅτι Ἀνέστη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν ἕως τῶν οὐρανῶν, αὐτὸς αὐτοῖς τὸ ἐναντίον ἐμαρτύρησε πάλιν εἰπὼν, ὅτι *Εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι ἀπέστησαν ἕκαστος ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν ποτηρῶν*, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπὸ πορνείας ἢ μοιχείας ἢ κλοπῆς, ἀλλ', ὅτι Ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν ποτηρῶν. Καὶ πῶς ἀπέστησαν; Ὡς ὁ Θεὸς οἶδεν, οὐκ ὡς ἄνθρωπος ἰδοκίμασεν. Εἶτα οὐκ αἰσχυρόμεθα οὐδὲ ἐρυθρῶμεν, εἰ βαρβάρων ἀνθρώπων ἐν τρισὶν ἡμέραις μόνον πᾶσαν ἀποδεμένον κακίαν, ἡμεῖς ἐν τσσαῖταις ἡμέραις ἐνηχοῦμενοι, διδασκόμενοι, μῖς μὴ περιγενοίμεθα πονηρὰς συνήθειας; Καίτοι γε εἰς ἕσχατον ἦσαν κακείνοι πρότερον κακίας ἐληλαχότες· ὅταν γὰρ ἀκούσης, ὅτι Ἀνέστη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν πρὸς μέ, μηδὲν ἄλλο νόμιζε, ἢ τὴν ὑπερβολὴν τῆς πονηρίας αὐτῶν· ἀλλ' ὅμως ἴσχυσαν ἐν τρισὶν ἡμέραις πρὸς ὀλόκληρον ἀρετὴν μετατάξασθαι. Ὅπου γὰρ φόβος Θεοῦ, οὐ χρεῖα ἡμερῶν οὐδὲ διαστήματος χρόνου, ὥσπερ ὅπου ἀξοβία, οὐδὲν ὁφελος ἡμερῶν. Καθάρπερ γὰρ τὰ ἰωθέντα τῶν σκηνῶν ὁ μὲν ὕδατι μόνον ἀποστρίβων, κἂν πολλὴν ἀναλώσῃ χρόνον, πάσης οὐκ ἀπαλλάξει τῆς κακίας ἐκείνης, ὁ δὲ εἰς χωνευτήριον ἐμβάλων, ἐν βραχεὶ καίρῳ ῥοπῇ παιδρότερα τῶν νεοτεύκτων εὐθέως ἐργάζεται· οὕτω δὴ καὶ ψυχῇ, τῇ^c τῆς ἀμαρτίας ἰὼ βαφεῖσα, ἂν μὲν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἑαυτὴν ἀποσμήξῃ, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν μετανοῇ, [12] οὐδὲν πλέον κερδαίνει· ἂν δὲ ὥσπερ εἰς χωνευτήριον τοῦ Θεοῦ^c τὸν φόβον ἑαυτὴν ἐμβάλλῃ, ἐν βραχεὶα καίρῳ ῥοπῇ τὸ πᾶν ἀπονίψεται. Μὴ τοίνυν εἰς τὴν αἰρίαν ἀναβαλλόμεθα· Οὐ γὰρ οἴδμεν τί τέξεται ἢ ἐπιούσα· μὴδὲ λέγωμεν· Περισσόμεθα τῆς συνήθειας κατὰ μικρὸν· τοῦτο γὰρ τὸ, κατὰ μικρὸν, οὐδέποτε ἐπιλείψει. Διόπερ, τοῦτο ἀφέντες, ἐκεῖνο λέγωμεν, ὅτι Ἐὰν μὴ σήμερον κατορθώσωμεν τὸν ὅρκον, οὐκ ἀποστήσόμεθα πρότερον, κἂν μυρία ἀγῆν πράγματα, κἂν ἀποθανεῖν θέῃ, κἂν κολασθῇναι, κἂν πάντα ἀπολέσται· οὐ δὲ

σομεν τῇ διαβολῇ ῥαθυμίας ἐξουσίαν, οὐδὲ ἀναβολῆς πρόσασιν. Ἄν ὁ Θεὸς ἴδῃ σου τὴν πεπυρωμένην ψυχὴν, τὴν διεγρηγμένην προθυμίαν, καὶ αὐτὸς συνεφέσεται σου τῆς διορθώσεως. Ναί, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, σπουδάσωμεν, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν, ὅτι Ἀνδρες Νινευίται ἀναστήσονται, καὶ κατακρινούσι τὴν γενεάν ταύτην, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ὅπασ ἀκούσαντες κατορθώσαν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ πολλάκις ἀκούσαντες ἐπεστράφημεν· ἐκεῖνοι ὀλόκληρον ἀρετὴν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ μέρος ἀρετῆς· ἐκεῖνοι κατασκαφῆναι ἀκούσαντες ἐφοδῆθησαν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ γένναν ἀκούοντες φοβόμεθα· ἐκεῖνοι προφητεῖαν οὐ μετασχύοντες, ἡμεῖς δὲ συνεχῶς ἀπολαύοντες διδασκαλίας καὶ πολλῆς τῆς χάριτος. Ταῦτα λέγω νῦν οὐχ ὑπὲρ τῶν οικειῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων ὑμῖν ἐγκαλῶν ἀμαρτημάτων. Ὑμῖν μὲν γὰρ, εἰ οἶδ' ὅτι, καθάρπερ ἐφθην εἰπὼν, ὁ νόμος οὗτος ὁ περὶ τοῦ ὀμνύειν κατῳρθῶται· ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο εἰς σωτηρίαν ἡμῖν, εἰ μὴ καὶ ἐτέρους διδάξαντες διορθώσωμεν, ἐπεὶ καὶ ὁ τὸ τάλαντον ἐκεῖνο προσεγεγκών, τὴν παρακαταθήκην ὀλόκληρον ἀποδοῖ, ἐπειδὴ τὸ δοθεὶν οὐκ ἐπλεόνασεν, ἐκολάζετο. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς τοῦτο σκοπήσωμεν, εἰ αὐτοῦ τῆς ἀμαρτίας ἀπηλλάγημεν, ἀλλ' ἕως ἂν ἐτέρους ἀπαλλάξωμεν, μὴ ἀποστῶμεν· καὶ ἕκαστος δέκα φίλους ρυθμίσας τῷ Θεῷ προσαγαγέτω, κἂν οἰκέτας ἔχῃ, κἂν μαθητάς. Ἀλλ' οὐδὲ μαθητάς, οὐδὲ οἰκέτας ἔχεις; ἀλλὰ φίλους ἔχεις· τοὺτους κατὸρθώσω. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὅτι Τούτῳ πλείονος τῶν ὁρκῶν ἀπηλάττωσον, ὀλιγάκις δὲ ἀλιςκόμεθα· ἀλλὰ καὶ τὸ ὀλιγάκις τοῦτο ἀνελε. Εἰ χρύσινον ἕνα ἀπολέσεις, οὐκ ἂν ἅπαντας περιτλήθης ἐρευνῶν καὶ ζητῶν, ὥστε αὐτὸν εὐρεῖν; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ὁρκῶν ποίησον. Ἐὰν ἴδῃ, ὅτι ἕνα ὁρκὸν ἐλάττω, θρήνησον, στέναξον, ὡς τῆς οὐσίας σου πάσης ἀπολωλυίας. Πάλιν λέγω, ὁ καὶ πρότερον· σύγκλεισον σαυτὴν ἐπὶ τῆς οικίας, μελέτην ποίησον καὶ γυμνάσιον μετὰ τῆς γυναικὸς, μετὰ τῶν παιδίων καὶ συνοικούντων· εἰπέ πρὸς ἑαυτὸν σὺ πρότερον· Οὐκ ἰδιωτικῶν, οὐ δημοσίων ἔξομαι πραγμάτων, ἕως ἂν τὴν ψυχὴν διορθώσωμαι τὴν ἑμαυτοῦ. Ἄν ὁμῖς τοὺς υἱοὺς τοὺς ἑαυτῶν παιδεύσητε, κακείνοι τοὺς ἑαυτῶν διδάξουσιν, καὶ οὕτω μέχρι τῆς συντελείας τοῦ παρουςίας τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσταγμα βαίνειν, τοῖς τὴν ῥίζαν παρασχοῦσιν ἅπαντα οἶσει τοῦτον τὸν μισθόν. Ἄν μάθῃ λέγειν ὁ υἱός σου, *Πιστευσον*, οὐ δυνήσεται εἰς θέατρον ἀναβῆναι, οὐδὲ [213] εἰς καπηλεῖον εἰσελθεῖν, οὐδὲ ἐν κύβοις διατρίψαι· τὸ γὰρ ῥῆμα τοῦτο ἀντὶ χάλινου τὸ στόμα^d περιεικόμενον, καὶ ἀκοντα ἐρυθριῶν παρασκευάσει καὶ αἰσχύνεσθαι· εἰ ποτε ἐν ἐκείνοις φανείῃ, καὶ ἀποπηδῶν ἀναγκάσει ταχέως. Ἀλλὰ καταγελῶσιν ἐκεῖνοι· ἀλλὰ σὺ δάκρυσον αὐτῶν τὴν παρανομίαν. Πολλοὶ καὶ τοῦ Νῶε καταγέλασάν ποτε, ὅτε τὴν κιβωτὸν κατασκεύαζεν· ἀλλ' ὅτε ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, ἐκεῖνος αὐτὸν καταγέλασε· μᾶλλον δὲ οὐδέποτε αὐτῶν καταγέλασεν ὁ δίκαιος, ἀλλ' ἐθρήνησε καὶ ἐστέναξεν. Ὅταν οὖν ἴδῃς γελῶντας, ἐννόησον, ὅτι οἱ γελῶντες νῦν ὀδόντες τότε κλαυθμὸν καὶ βρυγμὸν ὑποστήσονται χαλεπώτατον, καὶ τοῦ γέλωτος τούτου μνησθήσονται τρίζοντες κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ βρυχόμενοι τότε ἀναμνησθήσονται τοῦ γέλωτος τούτου. Πόσα καταγέλασε τοῦ Λαζάρου ὁ πλουσίος! ἀλλ' ὕστερον ἰδὼν

^a Ταύτην deest in Savil. et in uno codice.

^b Hec τῶν παθῶν ἦσαν τὰ ἰάματα, desunt in Savil. Codex unus habet τὰ τραύματα.

^c Savil. εἰς χωνευτήριον εἰς τοῦ Θεοῦ.

^d Savil. τῷ στοματι.

^e Savil. et unus ἐθρήνησεν αὐτῶν, καί.

quid recte efficiendum est, quod a Deo præcipitur, ibi non opus esse vel temporis vel dierum numero, aut spatiis annorum, sed timore solo et religione, et omnium compotes efficiemur, idque intra exiguum tempus.

8. *Contra malam jurandi consuetudinem.* — Verum ne existimetis me id temere dicere, hominem ad iurandum promptissimum et quem vos arbitramini multo plura iuramenta proferre quam verba, eum mihi date ad decem dies, et nisi illi intra paucos istos dies consuetudinem jurandi abstulero, extremo supplicio me condemnate : et quod ista verba non vanam jactationem habeant, ex rebus ante actis clarum faciam. Quid Ninivitis irrationabilius, quid stultius? attamen barbari isti et stulti, qui neminem umquam philosophum audierant, quibus numquam talia præcepta tradita erant, auditis his prophetæ verbis, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jon. 3. 4) : intra tres dies deposuerunt malam consuetudinem : scortator castus, ferox mansuetus, defraudator et raptor modestus et benignus, ignavus industrius factus est. Neque unum, aut alterum, aut tertium, aut quartum, sed omnia vitia simul correxerunt. Id unde patet? Ex verbis prophetæ, ipse enim accusator eorum, qui dixerat ascendisse ad celos clamorem malitiæ eorum (Jon. 1. 2), ipse, inquam, in contrarium de illis testatus est, dicens, *Vidit Deus quemlibet abstintisse a pravis viis suis* (Id. 3. 10.), non singulatim dixit a scortatione, adulterio aut furto, sed, *A viis suis pravis*. At quomodo abstiterunt? Ut Deus novit, non ut homo censuit. Porro annon pudendum barbaros intra triduum sua vitia exuere, nos ne unam quidem consuetudinem malam superare posse, qui per tot dies institumur atque doceamur? Atqui illi ad extrema vitia eventi erant : cum enim audis, *Clamor malitiæ eorum ascendit ad me*¹, ne mihi aliud intelligas quam immensam malitiam; attamen potuerunt intra triduum ad integram virtutem sese transferre. Ubi enim timor Dei, non opus est diebus aut spatio temporis; ut contra ubi metus non est, nihil commodi ex diebus enascitur. Ut enim vasa æruginosa, si aqua solum ablueris, etsi multum temporis insumas, nequaquam omni vitio expurgabis; qui autem ea in confiatorium immitit, brevi temporis momento splendidiore illa facit, quam quæ nova sunt : ita etiam anima peccati veneno infecta, si leviter et utcumque seipsam extenderit, et per singulos dies poenitentiam assumpserit, nihil amplius nanciscetur : quod si veluti in fornacem Dei timorem se injecerit, brevi temporis momento quicquid vitii est abluet. Ne igitur in proximum diem procrastinemur : *Nescimus enim quid sequens dies pariet* (Prov. 27. 1); neque dicamus, Pedetentim malam consuetudinem evincemus : illud enim pedetentim numquam deerit. Quamobrem istis omissis illud dicamus : Nisi hodie correxerimus jurandi morem, numquam futurum, ut ab eo abstineamus, etiamsi mille premant negotia, etiamsi moriendum sit, supplicia subeunda sint, omnia per-

¹ Hæc sunt Genes. xvm, 20, quæ protulit Chrysostomus pro eo quod est Jonæ 1, 2, *Quia ascendit malitia ejus coram me.* Edit.

denda sint : non dabimus diabolo ignaviæ potestatem neque comperendinationis occasionem. Si Deus viderit tuam animam ignitam et excitatum studium, ipso quoque profectui tuo operam navabit. Obsecro et obtestor, diligentes simus, ne et nos audiamus, *Homines Ninivæ surgent, et condemnabunt generationem istam* (Luc. 11. 32), eo quod illi semel admoniti sese correxerint, nos sæpe admoniti non convertamur : illi in omni virtute profecerunt, nos ne partem quidem virtutis nobis paramus : illi minis eversionis expaverunt, nos denuntiatione gehennæ non exterreamur : illi et si prophetarum participes non fuerint, cum nos perpetua doctrina et multa gratia perfruamur. Hæc nunc loquor, non vos de vestris, sed de alienis criminibus incusans. Ego enim, scio, quod et ante dixi, legem de jurejurando pulchre et efficaciter a vobis præstari. Verum id non satis est ad nostram salutem, nisi et alios docendo correxerimus : quandoquidem ne ille quidem supplicium evasit, qui talentum protulit, et totum depositum reddidit (Matth. 25) : eo quod acceptam pecuniam nullo auctario multiplicarat. Quamobrem non illud a nobis spectandum, an ipsi ab hoc peccato liberi simus; verum antequam et alios liberos reddamus, ne abistamus. Quisque decem amicos a se correctos Deo adducat, sive sint famuli, sive discipuli; quod si nec discipulos nec famulos habes, saltem amicos habes; hos emenda. Neque mihi dicas, Crebram illam jurandi assiduitatem abjecimus, raroque labimur; verum et hanc quoque raritatem depellas. Si unum aureum perdidisses, dic mihi, nonne omnes obires querendo et vestigando, ut invenires? Id quoque in juramentis facito. Si videris te inopinato ad unum jusjurandum lapsum, ingemisce, luge, quasi qui omnia tua bona perdidideris. Iterum dico, quod et antea dixi : Include te intra tuas ædes, meditationem hanc et exercitium instituas cum uxore, cum liberis, cum familiaribus : sic tecum prius loquere, Non prius aut privata, aut publica attingam, quam animam meam castigavero. Si vos ad eum modum filios vestros erudieritis, ipsique rursus suos, atque ita usque ad consummationem et adventum Christi disciplina ista propagetur, illis qui primas radices fixerunt, solidum præmium adferet. Si proferre didicerit filius tuus, *Crede*, non poterit in theatrum ascendere, aut cauponam subire, aut aleæ immorari. Verbum enim illud ejus ori pro freno incumbens, invitum quoque ad pudorem et verecundiam perpellet : quod si aliquando ibi conspiciatur, resiliet inde quamprimum poterit. Sed alii te irrident : tu vicissim illos deplora. Multi et Noe ludibrio habuerunt, cum arcam conderet; exterum cum venit diluvium, ipse eos vicissim irrisit : vel potius eos numquam irrisit vir justus, sed lacrymis et gemitibus prosequutus est. Cum igitur eos ridentes videris, cogita, quod qui nunc cachinnantur, tunc plorant et stridorem gravissimum sustinebunt, et lamentantes in illo die ac collisione stridentes, risus recordabuntur; tunc et tu risus istius recordaberis. Quantopere irrisit Lazarus ille dives? sed postmodum eo in sinu Abraham conspecto, ipsa

seipsum miserabiliter deservit.

9. Horum igitur omnium memor, compelle primum omnes ad hujus præcepti adimpletionem. Neque mihi dicas, Paulatim id faciam, aut in crastinam lucem differas: cras enim illud numquam finem accipiet. Quadraginta dies jam præterierunt: si Pascha quoque sacrum præterierit, nulli jam deinde veniam dabo, non admonitionem, sed vim imperii et severitatem non contemnendam adhibebo. Non enim valida est hæc consuetudinis excusatio. Cur non prætendit fur consuetudinem, et a supplicio liberatur? cur non idem facit homicida et adulter? Jam igitur denuntio et protestor, si conveniam singulos, et ex-

perimentum sumam (nam haud dubie sumam); quod si deprehendam aliquos hæc vitia non correxisse, poenam irrogabo, edicam, ut foris extra sacra mysteria consistant, idque non eo animo ut foris maneant, sed ut postquam se emendaverint, intus recepti cum pura conscientia sacra mensa fruantur: id enim est communionis participem fieri. Precor autem, ut per preces tum præsidum, tum sanctorum omnium hæc et alia vitia omnia emendantes, regnum celorum adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri cum sancto Spiritu gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN EPISCOPI FLAVIANI REDITUM, ET IN IMPERATORIS CUM CIVITATE RECONCILIATIONEM, ET AD PRÆVARICATOS IN STATUARUM SUBVERSIONEM ¹.

HOMILIA XXI.

1. A verbo a quo semper periculorum tempore apud caritatem vestram exordiri consueveram, ab eodem, inquam, et hodie apud vos sermonem incipiam, et dicam vobiscum: Benedictus Deus, qui hanc nos vobiscum sacram solemnitate cum gaudio et lætitia multa hodie celebrare dignatus est, et qui caput corpori reddidit, et pastorem ovibus, præceptorem discipulis, militibus ducem, sacerdotibus pontificem. Benedictus Deus qui ex superabundanti plus facit, quam petimus aut cogitamus (*Ephes. 3. 20*). Nobis enim sufficere videbatur ab instantibus malis interim liberari, et pro hoc omnem emittebamus supplicationem ²; clementissimus autem Deus et donis petitiones nostras semper multo excessu superans, etiam patrem nobis omni spe celerius reddidit. Quis enim expectasset tam paucis diebus et profecturum, et Imperatorem alloquuturum et soluturum adversa, et rursum ad nos tam brevi reversurum esse, ut sacrum Pascha posset prævenire et nobiscum celebrare? Sed eni, inexpectatum hoc factum est, et patrem recepimus, et majore fruimur voluptate, ipsum nunc præter spem suscipiendo. Pro his, inquam, omnibus clementissimo Deo gratias agamus, et ipsius potentiam admiremur, et benignitatem et sapientiam et curam, quam pro civitate gessit. Diabolus nempe omnem ipsam per facinora patrata obruere tentavit, Deus vero civitatem et sacerdotem et Imperatorem per hanc ornavit calamitatem, et omnes reddidit clariore. Civitas nempe splendorem assequuta est, quia periculo tali circumventa, prætermissis omnibus viris potentibus, omnibus divitiis abundantibus, omnibus magnam apud Imperatorem potentiam habentibus, ad Ecclesiam et Dei sacerdotem confugit, et cum multa fide cælesti se spei commisit. Multis namque post communis patris peregrinationem in carcere habitantes terrentibus et decen-

bus, Non lenitur Imperator, sed magis irritatur, et de totius civitatis subversione cogitat, et alia multa his plura divulgantibus, vincti nihilo tunc ex hac fama timidiore redditi sunt; sed nobis dicentibus, Hæc falsa et diaboli fraudis opera sunt, animos vestros consternare volentis, Nihil egemus, aiebant, verborum consolatione: scimus enim ad quem ab initio confugimus, et quali spei adhæsimus: sacræ salutem nostram ancoræ affiximus, nec homini credidimus hanc, sed omnipotenti Deo. Propterea bonum quoque finem futurum omnino confidimus: non est enim, non est hanc spem umquam confundi posse credendum. Hoc quot coronas, quot laudes civitati nostræ comparabit? quantam Dei lucrabitur benevolentiam, etiam in reliquis negotiis? Non est enim, non est cuiuslibet animæ in tentationum incursu vigilare, et ad Deum respicere, et omnia deridendo humana, ad illud auxilium anhelasse.

Flaviani ad Imperatorem profectus. — Igitur civitas quidem ita splendorem assequuta est; sacerdos rursum non minus quam civitas: animam enim suam pro omnibus exposuit, et multis impredientibus, hyeme, ætate, festivitate, nec minus sorore ad extremos deducta spiritus, omnibus superior emicuit impredientis, nec intra seipsum dixit: Quid hoc est? sola nobis derelicta soror, et mecum Christi jugum trahens, et tempore tanto mecum commorata, nunc in extremis est; nos vero ipsam deserentes abibimus, nec expirantem videbimus, et ultimas voces emittem? Et ipsa quidem quotidie orabat, ut sibi oculos clauderemus, et os conjungeremus et componeremus, ac reliqua ad sepulturam consueta curaremus; nunc vero tamquam deserta, et tutore carens, nihil horum assequetur a germano, a quo assequi maxime peroptabat, sed animam emittens, non videbit omnium sibi desideratissimum? et hoc quomodo non erit sæpius repetita morte gravius? Quinimo si longe abfuisset, nonne oportebat currere, et omnia facere et pati, ut hanc ipsi gratiam præberem? nunc vero prope cum sim, deseramne, et dimittens abibo? et quomodo sequentes perferet dies? Ille vero non tantum nihil horum dixit, sed neque cogitavit;

¹ Savil. et quidam alii sic titulum habent: *in reconciliationem Imperatoris cum civitate, et in prævaricatos statuarum subversione, et in reditu Episcopi.*

² Savil. et quidam alii: *Instantia effugisse pericula, pro quibus omnem emittebamus, etc.*

αὐτὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ, αὐτὸν ἐθρήνηι λοιπόν.

Θ'. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἐννοῶν συνῶθει πάντας ταχέως εἰς τὴν τῆς ἐντολῆς ἐκπλήρωσιν. Καὶ μή μοι λέγε, ὅτι Κατὰ μικρὸν, μηδὲ εἰς τὴν αὐριον ἀναβάλλου· ἡ γὰρ αὐριον οὐδέποτε λαμβάνει τέλος. Τεσσαράκοντα λοιπὸν ἡμέραι παρήλθον· ἂν τοίνυν τὸ Πάσχα παρέλθῃ τὸ ἱερὸν, οὐδενὶ συγγνώσεται λοιπὸν, οὐδὲ παραίνεσιν προσάξω, ἀλλ' ἐπιταγὴν καὶ ἀποτομίαν ἀκαταφρόνητον· οὐδὲ γὰρ ἰσχυρὰ αὐτῇ ἡ ἀπολογία ἡ διὰ τῆς συνηθείας. Διὰ τί ὁ κλέπτων οὐ προβάλλεται συνήθειαν, καὶ ἀπαλλάττεται καλᾶσεως; διὰ τί ὁ φονεύων καὶ μοιχεύων; Ἰδοὺ τοίνυν προλέγω καὶ διαμαρτύρομαι, ὅτι ἂν συγ-

γενόμενος ὑμῖν κατ' ἰδίαν καὶ λαβὼν ἀπόπειραν (λήψομαι δὲ πάντως), εὖρω τινὰς μὴ διορθώσαντας τὸ ἑλάττωμα ἀπαιτήσω δίκην, κελεύσας ἔξω μένειν τῶν μυστηρίων τῶν ἱερῶν, οὐχ ἵνα μένωσιν ἔξω, ἀλλὰ ἵνα διορθώσαντες αὐτοὺς οὕτως εἰσελθῶσι, καὶ μετὰ καθαροῦ συνειδότος ἀπολαύσωσι τῆς ἱερᾶς τραπέζης· τοῦτο γάρ ἐστι μετασχεῖν κοινωνίας. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῶν προέδρων καὶ τῶν ἁγίων πάντων καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα πάντα διορθώσαντας ἑλαττώματα, τυχεῖν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἐπισκόπου Φλαδιανοῦ, καὶ εἰς τὴν τοῦ βασιλέως διαλλαγὴν πρὸς τὴν πόλιν· καὶ πρὸς τοὺς πλημμελήσαντας εἰς τὴν τῶν ἀνδριάντων καταστροφήν.

Ὁμιλία κα'.

α'. Ἀπὸ τῆς ῥήσεως, ἃς ἦς ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν κινδύνων πρὸς τὴν ὑμετέραν εἰσθεῖν ἀγάπην προσιμιάζεσθαι, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ταύτης καὶ σήμερον ἄρξομαι τοῦ πρὸς ὑμᾶς λόγου, καὶ ἔρω μεθ' ὑμῶν· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ τὴν ἱερὰν ταύτην ἑορτὴν μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης πολλῆς καταξιώσας ἡμᾶς [214] ἐπιτελεῖσαι σήμερον, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποδοῦς τῷ σώματι, καὶ τὸν ποιμένα τοῖς προβάτοις, καὶ τὸν διδάσκαλον τοῖς μαθηταῖς, τὸν στρατηγὸν τοῖς στρατιώταις, τὸν ἀρχιερέα τοῖς ἱερεῦσιν· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἡ νοοῦμεν. Ἡμῖν μὲν γὰρ ἀρχαῖον εἶναι ἔδοξε τὸ τῶν ἐπικειμένων τῶς ἀπαλλαγῆναι κακῶν, καὶ ὑπὲρ τούτου πᾶσαν ἐποιούμεθα τὴν β' ἱκετηρίαν· ὁ δὲ φιλάνθρωπος Θεὸς, καὶ τῇ δώσει τὰς αἰτήσεις ἡμῶν ἀεὶ νικῶν μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς, καὶ τὸν πατέρα ἡμῖν θάττον ἐλπίδος ἀπάσης ἀπέδωκε. Τίς γὰρ ἂν προσεδόκησεν, ὅτι ἐν οὕτως ὀλίγαις ἡμέραις καὶ ἀπελευσεται, καὶ διαλύσεται τῷ βασιλεῖ, καὶ λύσει τὰ δεινὰ, καὶ πάλιν ἐπανήξει πρὸς ἡμᾶς οὕτω ταχέως, ὥς καὶ τὸ Πάσχα τὸ ἱερὸν θυνηθῆναι φθάσαι καὶ μεθ' ἡμῶν ἐπιτελεῖσαι; Ἀλλ' ἰδοὺ, γέγονε τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο, καὶ τὸν πατέρα ἀπειλήσαμεν, καὶ μελίσσον καρποῦμεθα τὴν ἡδονήν, τῷ παρ' ἐλπίδα αὐτὸν ἀπολαβεῖν νῦν. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἁπάντων εὐχαριστῶμεν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, καὶ θαυμάζωμεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν ὑπὲρ τῆς πόλεως γεγενημένην. Ὁ μὲν γὰρ διάβολος, καταδύσαι πᾶσαν αὐτὴν ἐπεχείρησε διὰ τῶν τολμηθέντων· ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸν ἱερέα καὶ τὸν βασιλέα διὰ ταύτης ἐκόσμησε τῆς συμφορᾶς, καὶ λαμπροτέρους πάντας ἀπέφηνεν. Ἡ πόλις μὲν γὰρ ἠὲδοκίμῃσεν, ὅτι κινδύνου τοιούτου καταλαβόντος, παραδραμοῦσα πάντας τοὺς ἐν δυναστείαις, τοὺς πλοῦτον πολὺν περιδεβλημένους, τοὺς μεγάλην παρὰ βασιλεῖ δύναμιν ἔχοντας, ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἱερέα τοῦ Θεοῦ κατέφυγε, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς πίστεως τῆς ἀνωθεν αὐτὴν ἐξεκρέμασεν ἐλπίδος. Πολλῶν γοῦν μέν τὴν ἀποθιμίαν τοῦ κοινῷ πατέρος τοῦς τὸ δεσποτῆριον οἰκοῦντας θορυβοῦντων, καὶ λεγόντων, ὡς Οὐ καθυψήσῃ ὁ ὀργῆς ὁ βασιλεὺς,

ἀλλὰ παροξύνεται μειζρόνως, καὶ περὶ κατασκαφῆς ὁλοκλήρου τῆς πόλεως βουλευέται, καὶ ἕτερα πολλὰ πλείονα τούτων θρυλλοῦντων, οἱ δεδιμένοι τότε οὐδὲν ἐγίνοντο ἐκ τῆς φήμης ταύτης δειότεροι, ἀλλ' ἡμῶν λεγόντων, ὡς Ψευδῇ ταῦτα καὶ διαδόλου μαγανείας ἐστὶν ἔργα, βουλομένου καταδαλεῖν ὑμῶν τὰ φρονήματα, οὐδὲν δεόμεθα τῆς διὰ λόγων παρακλήσεως, πρὸς ἡμᾶς ἔλεγον· Ἰσμεν γὰρ οὐ τὴν ἀρχὴν κατεφύγομεν, καὶ ποίας ἐλπίδος αὐτοὺς ἐξεκρεμάσαμεν· τῆς ἱερᾶς ἀγκύρας τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐξηρητήσαμεν· οὐκ ἀνθρώπων ταύτην ἐνεπιστεύσαμεν, ἀλλὰ τῷ παντοδυνάμῳ Θεῷ. Διὸ δὴ καὶ θαρρόμεν χρηστὸν εἶσθαι τὸ τέλος πάντως· οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶ τὴν ἐλπίδα ταύτην κατασινυθῆναι ποτε. Τοῦτο ἀντὶ πόσων στεφάνων, ἀντὶ πόσων ἐγκωμίων ἀρκέσει τῇ πόλει; πόσων ἐπισπάσεται τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν, καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πράγμασιν; Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶ τῆς τυχοῦσης ψυχῆς, ἐν τῇ τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγῇ νῆσθαι, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν, καὶ πάντων καταγελάσασαν τῶν ἀνθρωπίνων, πρὸς ἐκείνην κεχνηνᾶν τὴν συμμαχίαν.

Ἡ μὲν οὖν πόλις· οὕτως εὐδοκίμησεν· ὁ δὲ ἱερεὺς πάλιν οὐχ ἦττον ἤπερ ἡ πόλις· τὴν γὰρ αὐτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ πάντων ἔδωκε, [215] καὶ πολλῶν ὄντων τῶν κωλυόντων, τοῦ χειμῶνος, τῆς ἡλικίας, τῆς ἑορτῆς, καὶ οὐκ ἔαττον τῆς ἀδελφῆς πρὸς ἐσχάτας οὐσας ἀναπνοάς, ἀπάντων ὑψηλότερος ἐγένετο τῶν κωλυμάτων, καὶ οὐκ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τί τοῦτο; ἡ μόνη περιλειφθεῖσα ἡμῖν ἀδελφῇ, καὶ μετ' ἐμοῦ τὸν ζυγὸν ἔλκουσα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοσοῦτόν μοι συνοικήσασα χρόνον, πρὸς ἐσχάτας ἐστὶ νῦν ἀναπνοάς· ἡμεῖς δὲ αὐτὴν καταλειψάντες ἀπελευσόμεθα, καὶ οὐκ ὀφόμεθα ἐκπνεύσαν καὶ τὰς τελευταίας ἀφῆσαν φωνάς; Ἀλλ' αὕτῃ μὲν καὶ ἑκάστην ἠύχετο τὴν ἡμέραν ἡμᾶς καὶ ὀφθαλμούς καθελεῖν καὶ στόμα συναλεῖν καὶ περιστεῖλαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ πρὸς τὸν τάφον ἐπιμελήσασθαι· νυνὶ δὲ καθάπερ ἐρημὸς τις καὶ ἀπροστάτετος οὐδενὸς ἐπιτεύξεταί τούτων παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ, παρ' οὗ μάλιστα ἐπεθύμει τυχεῖν, ἀλλ' ἀφῆισα τὴν ψυχὴν, οὐκ ὀφεται τὸν πάντων αὐτῇ ποθεινότερον; καὶ πόσων οὐκ ἐστὶ θανάτων αὐτῇ τοῦτο βαρύτερον; Εἰ γὰρ καὶ πόρρωθεν ἀφαστῆται, οὐκ ἔδει δραμεῖν καὶ πάντα ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὥστε ταύτην αὐτῇ παρασχεῖν τὴν χάριν; νῦν δὲ πλησίον ἐν ἔγκρατὲϊ, καὶ ἀρεῖς ἀπελεύσομαι; καὶ πῶς οἶσει τὰς μετὰ ταῦτα ἡμέρας; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων οὐ μόνον οὐκ εἶπεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν-

* Savil. et quidam alii sic titulum habent: Εἰς τὴν διαλλαγὴν τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν πόλιν, καὶ εἰς τοὺς πλημμελήσαντας εἰς τὴν τῶν ἀνδριάντων καταστροφήν, καὶ εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἐπισκόπου. Paulo post init. Savil. et quidam mss ὅμ. εἰσθα. b Savil. et quidam alii ἐπικειμένων κινδύνων ἐκφυγεῖν, ὑπὲρ ὧν ἑσάν ἐποιούμεθα τὴν.

c Savil. et quidam mss οὐ καθυψήσῃ. Morel. οὐκ ἀφῆσι.

d Alit' διὰ λόγων, alii διὰ λόγου.

e Alit' Ἡμῖν οὖν ἡ πόλις.

ενόησεν, ἀλλὰ καὶ πάσης συγγενείας τὸν τοῦ Θεοῦ προτιμήσας φόβον, ἔγνω τοῦτο καλῶς*, ὅτι καθάπερ τὸν κυβερνήτην οἱ χειμῶνες, καὶ τὸν στρατηγὸν οἱ κίνδυνοι, οὕτω καὶ τὸν ἱερέα ὁ πειρασμὸς ποιεῖ φαίνεσθαι. Πάντες, φησὶ, πρὸς ἡμᾶς κεχῆνασι καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες· μὴ καταισχύνωμεν αὐτῶν τὰς περὶ ἡμῶν ἐλπίδας, μηδὲ τοσοῦτον περιίδωμεν ναυάγιον, ἀλλὰ τὰ καὶ ἡμᾶς ἐπιτρέψαντες τῷ Θεῷ πάντα, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὴν ἐκδῶμεν. Καὶ σκόπει ἱερῶς μεγαλοφυχίαν, καὶ Θεοῦ φιλάνθρωπιαν· ὧν ὑπερεῖδεν ἀπάντων, τοῦτον ἀπῆλυσεν ἀπάντων, ἵνα καὶ τῆς προθυμίας τὸν μισθὸν λάβῃ, καὶ διὰ τῆς ἀπολαύσεως τῆς παρὰ προσδοκίαν μείζονος ἐπιτύχῃ τῆς ἡδονῆς. Ἐλπετο τὴν ἑορτὴν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας καὶ πόρῳ τῶν οἰκείων ἐπιτελεῖσαι διὰ τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν· ὁ δὲ Θεὸς πρὸ τοῦ Πάσχα ἡμῖν αὐτὸν ἀπέδωκεν, ὥστε κοινήν μεθ' ὑμῶν^β τὴν ἑορτὴν ἀγαγεῖν, ἵνα καὶ τῆς προαιρέσεως ἔχῃ τὸν μισθόν, καὶ τῆς εὐφροσύνης ἀπολαύσῃ μείζονος. Οὐκ ἔδεδεκε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους, καὶ θέρος παρὰ πάντα γέγονε τῆς ἀποδημίας τὸν καιρὸν· οὐχ ὑπελόγησάτο τὴν ἡλικίαν, καὶ καθάπερ νέος καὶ σφριγῶν, οὕτω μετ' εὐκολίας διέδραμε τὴν μακρὰν ταύτην ὁδόν· οὐκ ἐνενόησε τὴν τελευταίαν τῆς ἀδελφῆς, οὐδὲ κατεμαλάχθη· καὶ ἐπανελθὼν ζῶσαν αὐτὴν κατελίπε, καὶ πάντων, ὧν ὑπερεῖδε, πάντων ἐπέτυχε.

β'. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς οὕτως εὐδόκιμος γέγονε παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις· τὸν βασιλέα δὲ τοῦ διαδεδωμένου λαμπρότερον τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἐκόσμησε. Πρῶτον μὲν ὅτι δηλὸν ἐγένετο τότε, ὅτι ἅπερ οὐδενὶ ἐτέρῳ, ταῦτα χαριεῖται τοῖς ἱερεῦσιν· ἔπειτα, ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους τὴν χάριν ἔδωκε, καὶ τὴν ὁργὴν ἔλυσεν. Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον καὶ τοῦ βασιλέως τὴν μεγαλοφυχίαν, καὶ τοῦ ἱερέως τὴν σοφίαν, καὶ πρὸ τούτων ἀμφοτέρων τοῦ Θεοῦ μάθητε τὴν φιλάνθρωπιαν. Δότε μοι [216] μικρὰ τῆς ἐκεῖ γεγεννημένης δημηγορίας διηγησασθαι πρὸς ὑμᾶς.

Ἐρῶ δὲ ἂν παρὰ τινος τῶν ἐνθόν ἐστώτων ἔμαθον· ὁ μὲν γὰρ πατὴρ οὔτε μικρὸν οὔτε μέγα εἶπε πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ τὴν Παύλου μεγαλοφυχίαν μιμούμενος, ἀεὶ τὰ οἰκεία χρύπτει κατωρθώματα, καὶ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας πανταχοῦ, εἰ πρὸς τὸν βασιλέα εἶπε, καὶ πῶς ἔπεισε, καὶ πῶς αὐτοῦ τὴν ὁργὴν ἐξέβαλεν ἅπαντα, ταῦτα ἔλεγε τὰ ῥήματα· Οὐδὲν ἡμεῖς εἰς τὸ πρᾶγμα εἰσπνεύκαμεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, τοῦ Θεοῦ μαλάξαντος αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων ῥημάτων πᾶσαν ἀφῆκε τὴν ὁργὴν, καὶ τὸν θυμὸν ἔλυσε, καὶ περὶ τῶν γεγεννημένων διαλεγόμενος, ὡς ἐτέρου τινος ὑβρισθέντος, οὕτω τὰ συμβάντα ἅπαντα χωρὶς ὁργῆς διηγεῖτο. Ἄλλ' ἅπερ οὗτος ἀπέκρυφεν ἀπὸ ταπεινοφροσύνης, ταῦτα ὁ Θεὸς εἰς μέσον ἐξήνεγκε. Τίνα δὲ ἐστί ταῦτα; Μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγὼν ὅμιν διηγήσομαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθε τῆς πόλεως πάντας ἐν τοσαύτῃ καταλιπὼν ἀθυμίᾳ, πολλῶ δεινότερα ἡμῶν ἔπασχε τῶν ἐν αὐτοῖς ὄντων τοῖς δεινοῖς. Πρῶτον μὲν γὰρ συγγενόμενος κατὰ μέσσην τὴν ὁδὸν τοῖς ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν γεγεννημένων παρὰ τοῦ βασιλέως πεμφθεῖσι, καὶ μαθὼν παρ' ἐκείνων, ἐφ' οἷς ἦσαν ἀπεσταλμένοι, καὶ τὰ καταληψόμενα τὴν πόλιν ἀναλογιζόμενος δεινὰ, τοὺς θορύβους, τὰς παραχὰς, τὴν φυγὴν, τὸν φόβον, τὴν ἀγωνίαν, τοὺς κινδύνους, πηγὰς ἡφίει δακρύων, τῶν σπλάγχνων αὐτῷ διασκοπομένων· τοῖς γὰρ πατράσιν ἔθος πολλῶ μείζον

^α Αἱ οὖν φέρον. ἔβλεπε τοῦτο καλῶς.

^β Savil. et aliquot mss. ὥστε κοινή μεθ' ἡμῶν. Idem mox ἵνα καὶ τῆς προδεδωκ.

^γ Savil. et tres mss. αὐτῇ διασπόμενος.

ἀλγεῖν, ὅταν μὴδὲ παρῇναι δύνωνται κακουμένοις τοῖς αὐτῶν πασι. Ὁ δὲ καὶ ὁ φιλοστοργότατος οὗτος ἔπασχεν, οὐ τὰ καταληψόμενα ἡμᾶς δεινὰ θρηγνύν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ πόρῳ ταῦτα πασχόντων ἡμῶν εἶναι· πλὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐγένετο σωτηρίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμαθε ταῦτα παρ' ἐκείνων, θερμότερας ἡφίει πηγὰς δακρύων, καὶ μετὰ πλείονος δέσσεως πρὸς Θεὸν κατέφευγε, καὶ τὰς νύκτας δούπος διῆγε παρακαλῶν, καὶ τῇ πόλει παραγενέσθαι ταῦτα πασχούσῃ, καὶ τοῦ βασιλέως πρᾶστεραν ποιῆσαι τὴν διάνοιαν. Ὡς δὲ ἐπέβη τῆς μεγάλης πόλεως ἐκείνης, καὶ εἰς τὰς βασιλικὰς εἰσῆλθεν αὐλὰς, εἰσῆλθε τοῦ βασιλέως πόρῳθεν, ἄφωνος, δακρύων, κάτω κύπτων, ἐγκαλυπτόμενος, ὥστε αὐτοῦ ὧν ὁ πάντα ἐργασάμενος ἔκειναι. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, τῷ σχήματι, τῷ βλέμματι, τοῖς ῥήμασι πρότερον ἐπισπάσασθαι βουλόμενος αὐτὸν εἰς ἔλεον, καὶ τότε ἄρξασθαι τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπολογίας· μία γὰρ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀπολείπεται συγγνώμη, τὸ σιγῆν καὶ μηδὲν ὑπὲρ τῶν γεγεννημένων φθέγγεσθαι. Ἐβούλετο γὰρ δὴ πάθος τὸ μὲν ἐξενεγκεῖν, τὸ δὲ εἰσενεγκεῖν, ἐκβαλεῖν μὲν τὸν θυμὸν, εἰσαγαγεῖν δὲ ἀθυμίαν, ἵνα οὕτω προδοποιήσῃ τοῖς τῆς ἀπολογίας ῥήμασιν· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Καὶ καθάπερ Μωϋσῆς εἰς τὸ ὄρος ἀναβὰς, τοῦ λαοῦ προσκεκρουκέντος, ἄφωνος εἰσῆλθε αὐτὸς, ἕως ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐξεκαλέσατο εἰπὼν, Ἄφες με, καὶ ἐξαλείψω τὸν λαόν τοῦτον· οὕτω καὶ οὗτος ἐποίησεν.

Ἰδὼν τοίνυν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς δακρύοντα καὶ κάτω κύπτοντα, προσῆλθεν αὐτὸς, καὶ ὅπερ ἔπαθε διὰ τῶν δακρύων τοῦ ἱερέως, τοῦτο ἔδεικνυ διὰ τῶν ῥημάτων τῶν πρὸς αὐτόν· οὐ γὰρ θυμουμένου οὐδὲ ἀγανακτοῦντος ἦσαν οἱ λόγοι, ἀλλ' ἀλγούντος· οὐκ ὀργιζομένου, ἀλλ' ἀθυμούντος [217] καὶ περιδυνῆα κατεχομένου μάλλον· καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, αὐτὰ τὰ ῥήματα ἀκούσαντες εἰσεσθε. Οὐ γὰρ εἶπε· Τί ποτε τοῦτο ἐστίν; ὑπὲρ ἀνθρώπων μιαρῶν καὶ παμμιάρων, καὶ οὐς οὔτε ζῆν ἔδει, πρεσβεῖαν ἤκεις κομίζων, τῶν τυράννων, τῶν νεωτεροποιῶν τῶν πάσης ἀξίῳ κολάσεως; Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἀφελὲς τὰ ῥήματα, ἀπολογίαν συνέθηκεν ἐντροπῆς γέμουσαν καὶ βαρύτητος, καὶ τὰς ἑαυτοῦ κατέλεγεν εὐεργεσίας, ὅσας παρὰ πάντα τὸν καιρὸν τῆς βασιλείας τὴν πόλιν ἡμῶν εὐηργέτησε, καὶ ἐφ' ἐκάστῳ ἔλεγεν· Ταῦτά με ἀντ' ἐκείνων παθεῖν ἔδει; ποῖον ἀδικημάτων με ταύτην ἐπράξαντο δίκην; Τί μικρὸν ἢ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχοντες, οὐκ εἰς ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀπελθόντας ἐνύβρισαν; οὐκ ἤρκει τὸν θυμὸν στήναι μέχρι τῶν ζώντων; ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τοὺς ταφέντας καθυβρίσαιεν, οὐδὲν ἐνόμισαν νεανικὸν ποιεῖν. Ἠδικήκαμεν ἡμεῖς, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν· οὐκοῦν τῶν νεκρῶν φείσασθαι ἔδει τῶν οὐδὲν ἡδικηκότων· οὐ γὰρ δὴ χἀκεῖνοις ταῦτα ἐγκαλεῖν εἶχον. Οὐχὶ ταύτην πάντων προῦσθηκα τὴν πόλιν ἀεὶ, καὶ τῆς ἐνεγκούσης ποθεινότεραν εἶναι ἐνόμιζον, καὶ εὐχῆς μοι διηνεκούς ἔργον ἦν, τὴν πόλιν ἐκείνην ἰδεῖν, καὶ τοῦτον ἐποιοῦμην ὅρκον πρὸς πάντας;

γ'. Ἐνταῦθα μικρὸν ἀνοιμώξας ὁ ἱερεὺς, καὶ θερμότερα ἀφελὲς δάκρυα, οὐκέτι λοιπὸν εἰσῆ· ἔωρα γὰρ τὴν τοῦ βασιλέως ἀπολογίαν μείζονα ποιοῦσαν τὴν κατηγορίαν ἡμῶν· ἀλλὰ στενάζας κατωθεν βαρὺ καὶ μικρὸν, Ὁμολογοῦμεν, φησὶν, ὦ βασιλεῦ, καὶ οὐκ ἂν ἀρνηθῆίμεν τὸν ἔρωτα τοῦτον, ὃν περὶ τὴν πατρίδα ἐπεδείξω τὴν ἡμετέραν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ὀρηνοῦμεν, ὅτι τὴν οὕτω φιλοῦμένην ἐδάσκησαν δαίμονες, καὶ περὶ τὸν

^δ Savil. et quidam alii τὸ δὲ εἰσαγαγεῖν.

^ε Savil. et aliquot mss. ἐφ' ἐκάστῳ ταῦτα ἐπέλεγε.

verum omni consanguinitati Dei timorem præferens, bene se nosse monstravit, quod sicut gubernatorem tempestates, et ducem pericula, sic et sacerdotem tentatio comprobeat. Omnes, inquit, ad nos respiciunt et Judæi et Græci : ne igitur ipsorum de nobis expectationes frustremus, nec tantum parvi pendamus naufragium, sed nostra Deo mandantes omnia, ipsam animam tradamus. Et considera pontificis magnanimitatem, et Dei benignitatem ; omnibus his quæ despexit potius est, ut et alacritatis præmium caperet, et potiundo præter expectationem majorem assequeretur voluptatem. Elegit solemnitatem in aliena terra, et procul a suis propter civitatis salutem celebrare ; Deus autem ante Pascha ipsum nobis reddidit, ut communem nobiscum solemnitatem ageret, ut et propositi mercedem haberet ; et majori lætitia frueretur. Non timuit anni tempus, et per totum peregrinationis tempus ætas fuit : non curavit ætatem, et tamquam juvenis et vigens, sic totam hanc viam facile percurrit : sororis mortem non cogitavit, nec carnis affectione victus est : et regressus viventem ipsam deprehendit, et omnia quæ despexit, assequutus est.

2. Et pontifex quidem ita splendorem et celebritatem cum apud Deum, tum apud homines consequutus est ; Imperatorem vero negotium hoc omni diademate splendidius ornavit. Primum quidem, quod tum palam factum est, eum quæ nulli alteri concederet, hæc sacerdotibus condonaturum esse : deinde, cum multa celeritate gratiam dedisse, et irasci desisse. Sed ut manifestius et Imperatoris magnanimitatem, et sacerdotis sapientiam, et ante hæc utraque Dei discatis benignitatem, date mihi ut pauca ex concione illic habita vobis exponam.

Flaviani modestia. — Dicam autem quæ a quodam eorum, qui intus adstiterunt, didici : pater nempe nihil, neque parvum neque magnum, nobis dixit, sed Pauli semper magnanimitatem imitans, propria celat merita, et undique interrogantibus quid Imperatori dixerit, et quomodo persuaserit, et quomodo ipsius omnem excluserit iram, hæc verba referebat : Nihil nos ad rem contulimus, sed ipse Imperator, leniente Deo cor ipsius, et ante verba nostra omnem remisit iram solvitque furorem : et de gestis disserens, tamquam alio contumelia affecto, ita cuncta quæ acciderunt sine ira commemorabat. Sed quæ celavit hic ex humilitate, hæc Deus in medium protulit. Quæ vero sunt hæc ? Paulo superius sermonem repetens vobis referam. Postquam enim ex urbe egressus est, omnes in tanta relinquens tristitia, multo graviora patiebatur, quam qui in ipsis erant molestiis. Primum nempe in via media conveniens eos, qui ad gestorum examen ab Imperatore missi erant, et ab illis doctus, quorsum essent missi, et mala civitatem invasura, tumultus,urbationes, fugam, timorem, anxietatem, pericula cogitans, lacrymarum fontes emittebat, cum viscera ipsi dissecarentur : patribus enim mos est multo magis dolere, cum filiis suis male habentibus nec adesse possint : quod et piissimus hic passus est, non mala

tantum nos invasura deplorans, sed et quod nobis hæc patientibus procul abesset ; verum et hoc pro nostra salute factum est. Ut hæc enim ab illis didicit, calidiores lacrymarum fontes emittebat, et cum majori supplicatione ad Deum confugiebat, et noctes insomnes ducebat supplicans, ut hæc patienti succurreret civitati, et ut Imperatoris mentem redderet mitiorem. Ut vero magnam civitatem illam ascendit et regias ingressus est aulas, procul Imperatore constitit mutus, lacrymans, deorsum inclinatus, latitans, tamquam ipse esset qui omnia illa patrasset. Hoc autem faciebat, habitu, aspectu, luctibus prius movere volens ipsum ad misericordiam, et tum defensionem pro nobis incipere. Sola namque peccantibus relinquitur venia, tacere et nihil pro gestis loqui. Volebat enim affectum hunc quidem ejicere, illum vero introducere : ejicere quippe iram, tristitiam autem introducere, ut ita viam præpararet defensionis verbis : quod quidem et factum est. Et sicut Moses in montem ascendens, populo lapsus, mutus ipse constitit, donec ipsum Deus provocavit dicens : *Dimitte me, et delebo populum hunc* (Exod. 32. 10) : ita et hic fecit.

Theodosii ad Flavianum verba. — Ipsum itaque Imperator conspicatus lugentem et deorsum inclinatam, accessit ipse, et quod patiebatur propter sacerdotis lacrymas, hoc verbis ad ipsum directis ostendit. Non enim indignantis nec irascentis, sed mœrentis et dolore magis detenti : et quod hoc sit verum, ipsa audientes verba sciatis. Non enim dixit : Quid tandem hoc est ? pro hominibus scelestis et sceleratissimis, et quos nec oportuit vivere, venis legationem obiens, tyrannis, novatoribus, omni supplicio dignis ? Sed hæc omnia dimittens verba, defensionem composuit reverentia plenam et gravitate, et a se collata commemorabat beneficia, quibus per omne regni tempus civitatem nostram prosequutus est, et ad singula hæc repetebat : Hæcine me pro illis pati oportuit ? quarum a me injuriarum has pœnas exegerunt ? quid parvum, quidve magnum accusandam habentes, non me solum, verum et defunctos contumeliis affecerunt ? annon satis erat in vivis furorem satiare ? sed nisi sepultos quoque contumeliose tractarent, nil magnum facere putarunt. Iniqui fuimus nos, ut ipsi putant : igitur mortuis parcere, qui nullam intulerunt injuriam, oportebat : non enim et illis hæc imputare valebant. Nonne semper hanc omnibus præposui civitatem, et patria desiderabiliorem esse putabam : et votum mihi continuum erat urbem illam spectare, et hoc apud omnes faciebam juramentum ?

3. *Flaviani ad Imperatorem oratio pro Antiochenis.* — Hic amare ingemens pontifex, et ferventiores emittebat lacrymas, non amplius tacuit : videbat enim Imperatoris defensionem culpam majorem nostram facere ; sed graviter et amare de profundo gemens, Confitemur, inquit, Imperator, nec negare possumus amorem istum quem erga patriam nostram demonstrasti, et ideo maxime lugemus, quoniam sic amatæ dæmones inviderunt, et erga benefactorem ingrati sumus visi, ac summopere nos amantem exacerbavi-

mus. Sive diruas, sive incendas, sive occidas, sive quodcumque aliud facias, nondum dignam de nobis pœnam exegeris: nam nos ipsos prævenientes innumeris mortibus miserius affecimus. Quid enim amarior esse possit, quam cum benefactorem et sic diligentem injuste exacerbantes appareamus, et omnis hoc mundus discat, et nos ut admodum ingratos condemnet? Si barbari civitatem nostram incursantes, mœnia diruissent, et incendissent domos, et abductis captivis abiissent, minus erat malum. Quare tandem ita? Quoniam te vivente et tantam in nos benevolentiam exhibente, spes erat illa cuncta gravia solutum iri, et nos iterum ad priorem formam redituros, et clariorem recepturos libertatem; nunc autem, ablata benevolentia tua, et amoris vinculo violato, quod omni muro nobis erat tutius, ad quem jam confugimus? quo poterimus alio respicere, tam dulci domino et facili exacerbato patre? Itaque videntur quidem intolerabilia fecisse, sed passi sunt omnium gravissima, ad nullum hominem audentes respicere; nec ipsum spectare solem liberis valentes oculis, pudore undique palpebras contrahente et occultari cogente: libertate ipsis ablata, captivis omnibus nunc miserius affecti sunt, et extremam sustinent ignominiam: et malorum magnitudinem cogitantes, et in quantum contumeliæ resiliunt, nec respirare possunt, cum omnes terram habitantes in sui vehementiorem accusationem ob eum qui injuria affectus est attraxerint. Sed si velis, Imperator, est vulneri medicina et tantis malis remedium. Sæpius et apud privatos homines hoc factum est; magnæ et intolerabiles offensiones magnæ caritatis materia factæ sunt: sic et in natura nostra evenit. Cum enim hominem Deus fecit, et in paradisum induxit, et multo dignum fecit honore, tantam diabolus prosperitatem non ferens, invidit: et illum a data expulit dignitate. Sed Deus non tantum ipsum non reliquit, verum et pro paradiso cælum aperuit, hoc ipso simul propriam demonstrans benignitatem, et diabolum magis puniens. Hoc et tu facias: nunc omnia moverunt dæmones, ut omnium tibi gratissimam civitatem a benevolentia tua separarent; hoc vero tu nunc sriens, pœnam quamvis exigas, priori amicitia ne nos extrudas. Sed et si præter opinionem aliquid nunc dicere fas est, etiam nunc inter dilectarum primas ipsam scribe, si modo dæmonas hæc operatos vis ulcisci. Si nempe destruas et subruas et deleas, quæ prius illi voluerunt, hæc efficies; si vero iram dimittes et te rursus ipsam amare, sicut prius amabas, confitearis, lethalem ipsis plagam intuleris, et ultimam ab ipsis ultionem exegeris, demonstrans non tantum nihil amplius ipsos per insidias perfecisse, verum et cuncta ipsis contraria, quam volebant, accidisse. Æquum autem fuerit, ut hæc facias et civitatis miserearis, cui propter amicitiam tuam dæmones inviderunt; nisi enim ipsam tam vehementer amasses, nec ipsam illi tanta insectati fuissent invidia. Itaque etsi mirandum est quod dicitur, est tamen verum, quod propter te et amicitiam tuam hæc passa sit. Quod tunc incendiis, quanta sub-

versione sunt hæc verba acerbiora, quæ respondens dicebas? Nunc te contumelia affectum dicis, et pertulisse quæ nullus umquam superiorum Imperatorum: sed si velis, o humanissime et sapientissime et multa pietate plene, diademate isto clariorem et majorem tibi coronam hæc afferet contumelia. Hoc nempe diadema est et tuæ virtutis insigne, et ejus qui dedit liberalitatis indicium; sed corona ex hac humanitate contexta tuum solius erit et philosophiæ tuæ meritum: nec te tantum omnes admirabuntur propter istos lapides pretiosos, quantum propter victoriam de indignatione superata reportatam laudabunt. Dejecerunt statuas tuas? sed illis clariores restituere tibi licet. Si enim injuriæ auctoribus crimina renittas, et nullam ipsis inferas pœnam¹, non æream in foro tibi statuam erigent, nec auream, nec lapillis coagmentatam: sed omni materia pretiosiori indutam, humanitate scilicet et misericordia. Talem in mente quisque sua te erigent, et tot habebis statuas, quot orbem habitant homines et habitabunt. Non enim nos tantum, verum et post nos futuri, et post illos omnes hæc audient, et tamquam ipsi bene fuerint habiti, sic te admirabuntur et amabunt. Et quod hæc non assentans dicam, sed sic futurum sit omnino, antiquum tibi referam sermonem quemdam, ut discas non tantum exercitus, arma, pecunias, subditorum multitudinem et alia hujusmodi splendidos facere reges consuevisse, quantum animi philosophiam et mansuetudinem.

Pulchrum Constantini dictum. — Fertur beatus Constantinus, effigie sua aliquando lapidata, multis ipsum instigantibus ad supplicium de auctoribus contumeliæ sumendum, et dicentibus eos omnem ipsius faciem saxis vulnerasse, manu faciem palpans et leniter ridens dixisse: Ego vero nusquam vulnus in fronte factum video, sed sanum quidem caput, sana vero et facies tota. Illi vero reveriti et confusi ab hoc iniquo destitit consilio: et hoc verbum hactenus canunt omnes: nec tantum temporis labefecit, aut hujus philosophiæ memoriam exstinxit. Quot non sit hoc tropæis splendidus? Multas magnasque² urbes ille condidit et multos barbaros superavit, sed meminimus illorum nihil; hoc autem verbum usque in præsentem diem canitur, et posteri nostri et posteri illorum omnes id ipsum audient. Nec solum est admirandum, quod audient, verumetiam quod laudibus et faustis verbis prosequuntur, dicentesque laudabunt, et audientes grate suscipient: nec ullus est qui hæc audiens, silere possit, quin pariter exclamet et talia dicentem laudet, et innumera ipsi vel defuncto bona precetur. Quod si propter illud verbum apud homines tanta potius est gloria, quot apud benignum Deum coronas assequetur?

Theodosii humanitas. — Quid autem opus est Constantinum et aliena exempla commemorare, cum te de propriis meritis tuis opus sit exhortari? Recordare priorum, quando solemnitate hac superveniente per

¹ savil.: Et illos nullam dare pœnam sinas.

² Vocem, magnas, e Savilio adiecinus.

εδεργέτην ἀγνώμονες ἐφάνημεν, καὶ τὸν σφοδρὸν ἡμῶν παροξύναντες ἐραστήν. Κἀν κατασκήψης, κἀν ἐμπρήσης, κἀν ἀποκτείνῃς, κἀν ὀτιοῦν ἕτερον πράξεῃς, οὐδέπω τὴν ἀξίαν ἡμᾶς ἀπήτησας δίκην· φθάσαντες γὰρ ἡμεῖς ἐαυτοὺς μυρίων θανάτων χαλεπώτερα διεθῆκαμεν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο πικρότερον, ἀλλ' ἢ ὅταν τὸν εὐεργέτην καὶ οὕτω φιλοῦντα φανώμεν ἀδίκως παροξύναντες, καὶ τοῦτο πᾶσα ἡ οἰκουμένη μανθάνῃ, καὶ τὴν ἐσχάτην ἡμῶν ἀγνωμοσύνην καταγινώσκῃ; Εἰ βάρβαροι τὴν πόλιν ἡμῶν καταδραμόντες κατέσκαψαν τὰ τείχη, καὶ τὰς οἰκίας ἐνέπρησαν, καὶ λαβόντες αἰχμαλώτους ἀπῆλθον, ἐλαττον ᾖ ἢ τὸ θεινόν. Τί δὴ ποτε; Ὅτι σοὺ ζώντος, καὶ τοσαύτην ἐπιδεικνυμένου περὶ ἡμᾶς εὐνοίαν, ἐλπίς ᾤν ἐκεῖνα πάντα λυθῆσθαι τὰ θεινά, καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ πρότερον ἐπανήξειν σῆμα, καὶ λαμπροτέραν ἀπολήψεσθαι τὴν ἐλευθερίαν· νῦν δέ, τῆς σῆς εὐνοίας ἀφῆρημένης καὶ τοῦ φίλτρου σθεσθέντος, ὃ παντὸς τείχους ᾤν ἡμῖν ἀσφαλέστερον, πρὸς τίνα λοιπὸν καταφευδόμεθα; τοῦ δυνήσομεθα ἰδεῖν ἐτέρωσσε, τὸν γλυκὺν οὕτω δεσπότην καὶ πατέρα προσήνῃ παροργίζαντες; Ὅστε δοκοῦσι μὲν ἀφόρητα πεποιθήκεναι· ἔπαθον δὲ πάντων θεινότερα, πρὸς οὐδένα ἀνθρώπου ἀντιελθεῖν τολμῶντες, οὐδὲ αὐτὸν ἰδεῖν δυνάμενοι τὸν ἥλιον ἐλευθέρους ὀφθαλμοῖς, τῆς [218] αἰσχύνης πανταχοῦ κατασπλῆνους τὰ βλέφαρα καὶ ἐγκαλύπτεσθαι καταναγκαστοὺς· τῆς παρῆρσις οὐκ αὐτοῖς ἀνηρημένης, πάντων αἰχμαλώτων ἀθλιωτέρον διακρίνεται νῦν, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομένουσιν ἀτιμίαν, καὶ τὸ μέγεθος τῶν κακῶν ἐννοοῦντες, καὶ εἰς ὅσον ἀπεσκήρτησαν ὑβρίως, οὐδὲ ἀναπνεῖν δύνανται τοῦ δοκούντος ὑβρίσθαι σφοδρότερος τοὺς τὴν οἰκουμένην οἰκούντας ἅπαντας ἀνθρώπους ἐπισπασάμενοι κατηγόρους. Ἄλλ' ἐὰν θέλῃς, ὦ βασιλεῦ, ἔστιν ἱσσις τῷ τραύματι, καὶ φάρμακον τοῖς τοσοῦτοις κακοῖς. Πολλάκις καὶ ἐπὶ ἰδιωτῶν τοῦτο γέγονε· τὰ μέγιστα καὶ ἀφόρητα προσκρούσματα μεγάλῃς διαθέσεως γέγοναν ὑπόθεσις· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως συνέθετ' ἡμετέρας. Ὅτε γὰρ τὸν ἀνθρώπον ἐποίησεν ὁ θεὸς καὶ εἰς τὸν παρὰ δέξιν εἰσέγαγε καὶ πολλῆς ἤξιωσε τιμῆς, οὐ φέρων τὴν τοσαύτην εὐημερίαν ὃ διὰ δόλος ἐδάσκησεν τὴν αὐτὴν καὶ τῆς δοθείσης ἐξέβαλε προερίας. Ἄλλ' ὁ θεὸς οὐ μόνον αὐτὸν οὐ κατέλιπε, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ παραδείσου τὸν οὐρανὸν ἡμῖν ἀνέψαξε, τοῦτω τε αὐτῷ τὴν τε οἰκίαν φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ τὸν διάβολον μειζνῶς κολάζων. Τοῦτο καὶ σὺ ποίησον· πάντα ἐκίνησαν οἱ δαίμονες νῦν, ὥστε τὴν πασῶν σοι φιλάτην πόλιν ἀπορρῆξαι σοι τῆς εὐνοίας· τοῦτο τοῖνυν εἰδὼς, δίκην μὲν ᾗ θέλεις ἀπαίτησον, τῆς δὲ φιλίας μὴ ἐκβάλῃς ἡμᾶς τῆς προτέρας. Ἄλλ' εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, μεζζονά ἡμῖν ἐπίδειξαι τὴν εὐνοίαν νῦν, καὶ πάλιν εἰς τὰς πρώτας τῶν φιλομένων αὐτὴν ἐγγράψον, εἰ γε βούλει τοῖς ταῦτα κατασκευάσαντας ἀμύνασθαι δαίμονας. Ἄν μὲν γὰρ καθέλῃς καὶ κατασκάψῃς καὶ ἀφανίσῃς, ἅπερ ἐκεῖνοι πάλαι ἐβούλοντο, ταῦτα ἐργάσῃ· ἂν δὲ ἀφῇς τὴν ὀργὴν καὶ πάλιν ὁμολογήσῃς φιλεῖν αὐτὴν ὥσπερ πρότερον ἐφίλεις, καίριαν αὐτοῖς ἔδωκας τὴν πληγὴν, καὶ τὴν ἐσχάτην αὐτοὺς ἀπήτησας δίκην, δείξας ὡς οὐ μόνον αὐτοῖς οὐδὲν πλεόν γέγονεν ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία αὐτοῖς ἅπαντα ἀπέθετο, ἥπερ ἐβούλοντο. Δίκαιος δ' ἂν εἴῃς ταῦτα ποιῆσαι καὶ ἐλεῆσαι πάλιν, ᾗ διὰ τὴν σὴν ἐφθόνησαν φίλιαν οἱ δαίμονες· εἰ γὰρ καὶ σφόδρα αὐτὴν οὕτως ἡγάπησας, οὐκ ἂν αὐτὴν οὐδὲ ἐκεῖνοι τοσοῦτον ἐδάσκησαν ἂν. Ὅστε

* Savil. in marg. et alii ἀπῆλθον, ἐλάττον ᾖν.

εἰ καὶ θαυμαστὸν τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ὁμῶς ἐστὶν ἀληθές, ὅτι διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν φίλιαν ταῦτα ἐπαθε. Πόσων ἐμπρησῶν, πόσων καταστροφῶν ἢ τὰ ῥήματα ταῦτα πικρότερα, ἅπερ ἀπολογούμενος ἔλεγες; Νῦν ὑβρίσθαι φῆς, καὶ πεπονθέναι ὅλα μηδεὶς πώποτε τῶν προτέρων βασιλέων· ἀλλ' ἐὰν θέλῃς, ὦ φιλανθρωπώτατε καὶ φιλοσοφώτατε καὶ πολλῆς εὐσεβείας γέμων, τοῦ διαδήματος τούτου μεζζονά σοι καὶ λαμπρότερον ἢ ὑβρίς αὐτῇ περιθήσῃ στέφανον. Τοῦτο μὲν γὰρ τὸ διαδήμα ἐστὶ καὶ μὲν τῆς σῆς ἀρετῆς ἀπόδειξις· ἐστὶ δὲ καὶ τῆς τοῦ δεδωκότος φιλοτιμίας τεκμήριον· ὃ δὲ ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας σοι ταύτης πλερόμενος στέφανος σὺν μόνον ἔσται κατόρθωμα καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς σῆς· καὶ οὐχ οὕτω σε θαυμάσονται πάντες διὰ τοὺς λίθους τοὺς τιμῶν τοῦτους, ὡς ἐπαινέσονται διὰ τὴν ὑπεροφίαν τὴν κατὰ τῆς ὀργῆς. Καθεῖλόν σου τοὺς ἀνδριάντας; ἀλλ' ἐξεστὶ σοι λαμπροτέρους ἀναστήσαι ἐκεῖνων. [219] Ἄν γὰρ ἀφῇς τοῖς ἡδικοῖς τὰ ἐγκλήματα, καὶ μηδεμίαν ἀπαίτησιν δίκην αὐτοῖς, οὐ χαλκοῦν σε ἐπὶ τῆς ἀγορᾆς ἀναστήσουσιν, οὐδὲ χρυσοῦν, οὐδὲ λιθοκόλλητον, ἀλλὰ τὴν πάσης ὕλης τιμιωτέραν στήλην, φιλανθρωπίαν καὶ ἐλεημοσύνην ἀναθεβλήμενον. Οὕτως ἐπὶ τῆς διανοίας ἕκαστος ἀναστήσουσι σε τῆς ἐαυτῶν, καὶ τοσοῦτους ἔξεις ἀνδριάντας, ὅσοι τὴν οἰκουμένην οἰκοῦσιν ἄνθρωποι, καὶ οἰκήσουσιν. Οὐ γὰρ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς, καὶ οἱ μετ' ἐκείνων ἅπαντες ταῦτα ἀκούσονται· καὶ καθάπερ εἰ παθόντες αὐτοὶ, οὕτω σε θαυμάσονται καὶ φιλήσουσι. Καὶ ὅτι ταῦτα οὐ κολακεῖν λέγω, ἀλλ' οὕτως ἔσται πάντως, ἐρῶ σοι παλαιὸν τινα λόγον, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ οὕτω στρατόπεδα καὶ ὅπλα καὶ χρήματα καὶ ὑπηρετῶν πλήθος καὶ τὰ ἄλλα θῆ ταῦτα λαμπροῦς ποιεῖν τοὺς βασιλεῖς· εὐθὺς, ὡς φιλοσοφία ψυχῆς καὶ ἡμερότης.

Ὁ μακάριος λέγεται Κωνσταντίνος, τῆς εἰκόνης αὐτοῦ καταλευσθείσης ποτὲ, παροξύνοντα αὐτὸν πολλὴν ἐπεξελαθεῖν τοῖς ὑβρίσθαι καὶ δίκην ἀπαίτησαι, καὶ λεγόντων. ὅτι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὄψιν ἔτρωσαν τοὺς λίθους ἐξακοντίζοντες, ψηλαφῆσας τῇ χειρὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἡρέμα μειδιάσας, εἶπεν, ὅτι Οὐδαμῶς πληγὴν ἐπὶ τοῦ μετώπου γεγεννημένην ὀρώ, ἀλλ' ὕγιης μὲν ἡ κεφαλὴ, ὕγιης δὲ ἡ ὄψις ἅπασα, κακείνους ἐρυθρίδασαντας καὶ αἰσχυρθέντας ἀποστήναι τῆς ἀδίκου ταύτης συμβουλῆς. Καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο μέχρι νῦν ᾄδουσιν ἅπαντες, καὶ τοσοῦτος χρόνος οὐκ ἐμάρανεν, οὐκ ἔσβησε τῆς φιλοσοφίας ταύτης τὴν μνήμην. Πόσων οὐκ ἂν εἴῃ τοῦτο τροπαῖον λαμπρότερον; Πολλὰς καὶ μεγάλας ἂν πόλεις ἐκεῖνος ἀνέστησε, καὶ πολλοὺς βαρβάρους ἐνίκησεν, ἀλλ' οὐδενὸς ἐκεῖνων μεμνήμεθα· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦτο μέχρι τῆς σήμερον ᾄδεται, καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς αὐτὸ καὶ οἱ μετ' ἐκείνων ἀκούσονται πάντες. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἀκούσονται, ἀλλ' ὅτι καὶ μετ' ἐπαινῶν καὶ εὐφημίας οἱ τε λέγοντες λέγουσιν, οἱ τε ἀκούοντες δέχονται· καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ὃς ἀνέξεται σιγῆσαι τοῦτο ἀκούσας, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἀνέκραξε, καὶ τὸν εἰρηκότα ἐπήνεσε, καὶ μυρία αὐτῷ καὶ ἀπειλόντι γίνεσθαι ἡξέατο ἀγαθὰ. Εἰ δὲ παρὰ ἀνθρώποις τοσαύτης ἀπῆλause δόξης· εἰ ἐκεῖνο τὸ ῥῆμα, πόσων ἀπολαύσεται παρὰ τῷ φιλανθρωπῶτι Θεῷ στεφάνῳ;

Καὶ τί χρὴ λέγειν Κωνσταντίνον καὶ τὰ ἄλλοτρια παραδείγματα, δέον οἰκθρὸν σε καὶ ἐκ τῶν σὺν παρακα-

^b Savil. et alii πόσων κατασκαφῶν. Infra iidem ὅσα μυρία, et μοι σοφώτατε pro φιλοσοφώτατε.

^c Morel. μηδεμίαν ἀπαίτησιν δίκην, Savil. μηδεμίαν ἔσσεσθαι δίκην, aliquot mss. μηδεμίαν ἀφῆς δούνα δίκην. Infra tres mss. τιμιωτέραν στήλην, melius quam Morel. et Savil. qui habent στήλην.

^d Aberal μεζζας, nos e Savilio recepinus. Emr.

λεῖν κατορθωμάτων· Μένειναι πρῶν, ὅτε τῆς ἐορτῆς ταύτης καταλαβούσης ἐπιστολὴν ἐπεμψας πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης κελεύουσας τοὺς τὸ δεσποτικὸν οἰκούντας ἀφείναι, καὶ συγχεῖν αὐτοὺς τὰ ἐγκλήματα, καὶ ὡς οὐκ ἀρκούντων ἐκείνων δεῖξαι σου τὴν φιланθρωπίαν, ἔλεγες διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι Εἶθε μοι δυνατόν ἦν καὶ τοὺς ἀπελθόντας ἁ καλέσαι καὶ ἀναστῆσαι καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἀναγαγεῖν ζωὴν! Τοῦτων ἀναμνήσθητι τῶν ῥημάτων νῦν· ἰδοὺ καιρὸς τοὺς ἀπελθόντας καλέσαι καὶ ἀναστῆσαι, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπαναγαγεῖν ζωὴν. Καὶ οὗτοι γὰρ ἦδη τεθνήκασι, καὶ πρὶν ἢ τὴν ψῆφον ἐξενεχθῆναι, καὶ παρ' αὐτὰς ἡ πόλις ἐσκήνεται τὰς τοῦ ἁδου πύλας νῦν. Ἀνάστησον οὖν [220] αὐτὴν ἐκείθεν χωρὶς χρημάτων, χωρὶς δαπάνης, χωρὶς χρόνου καὶ πόνου τινός. Ἀρκεῖ γὰρ σοι φεγγέσθαι μόνον, καὶ ἀναστῆσαι τὴν πόλιν τὴν ἐν σκότῳ κειμένην. Νῦν ὁδὸς αὐτὴν καλεῖσθαι λοιπὸν ἀπὸ τῆς σῆς φιλανθρωπίας· οὐδὲ γὰρ τοσαύτην ἴσεται χάριν τῷ παρὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν οἰκίσαντι, ὅσην τῇ ψῆφῳ τῇ σῇ· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀρχὴν αὐτῇ δοὺς ἀπῆλθε, σὺ δὲ αὐξήσεις καὶ γενομένην μεγάλην, καὶ μετὰ τὴν πολλὴν ταύτην εὐμερίαν κατενεχθεῖσαν ἀναστήσεις. Οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστόν, εἰ πολεμίων αὐτὴν ἐλόντων, καὶ βαρδάρων καταδραμόντων, ἀπῆλλαξας τοῦ κινδύνου, ὡς ἐστὶ θαυμαστόν τὸ φεασθαι νῦν· ἐκείνῳ μὲν γὰρ πολλοὶ πολέμους βασιλεῖν ἐποίησαν· τοῦτο δὲ σὺ μόνος ἐργάσῃ, καὶ πρῶτος παρὰ προσδοκίαν ἄπασαν. Κάκεινῳ μὲν οὖν οὐδὲν θαυμαστόν οὐδὲ παράδοξον, ἀλλὰ τῶν ἀεὶ συμβαινόντων ἐστὶ, τὸ τῶν ὑπερκόνων προῖτασθαι, τὸ δὲ τοσαύτα παθόντα καὶ τοιαῦτα ἀφείναι τὴν ὀργήν, τοῦτο πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνει φύσιν. Ἐνόησον ὅτι νῦν οὐ περὶ τῆς πόλεως σοι βουλευτέον μόνον ἐστὶν ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς δόξης τῆς σῆς· μάλλον δὲ καὶ περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ παντός. Νῦν καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη, καὶ βάρβαροι (καὶ γὰρ κάκειναι ταῦτα ἤκουσαν) πρὸς σὲ κεχῆνασι ἀναμείνοντες ἰδεῖν, οἷαν οἷσιν κατὰ τῶν γεγενημένων τὴν ψῆφον· κἂν μὲν φιλάνθρωπον ἐξενέγκῃς καὶ ἡμερον, ἐπαινεσονται τὸ δόγμα πάντες, καὶ δοξάσουσι τὸν Θεόν, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐροῦσι· Βαβαί, πόση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ δύναμις! Ἄνθρωπον οὐδένα ἔχοντα ὁμότιμον ἐπὶ τῆς γῆς, κύριον ὕψα ἀπολέσαι πάντα καὶ διαφθεῖραι, κατέσχε καὶ ἐγαλίνωσε, καὶ φιλοσοφεῖν ἐπαίδευσεν, φιλοσοφίαν, ἣν οὐδ' ἂν ἰδιώτης ἀνθρώπος ἐπέδειξαιτο· ὄντως μέγας ὁ τῶν Χριστιανῶν Θεός, ὃς ἐξ ἀνθρώπων ἀγγέλους ποιεῖ καὶ πάσης ἀνάγκης φυσικῆς ἀνωτέρας καθίστησιν. Μὴ γὰρ δὴ τὸν περιττὸν ἐκείνων δαίτης φόβον, μηδὲ ἀνάσχη λεγόντων τινῶν, ὡς αἱ λοιπαὶ χεῖρους ἔσονται πόλεις καὶ καταφρονήσουσι μάλλον, ταύτης μὴ κολασθεῖς. Εἰ μὲν γὰρ ἀνάτῳ εἶχες ἐπεξελεῖν, αἱ βίαι σου περιεγόντο ταῦτα ποιήσαντες, καὶ ἰσοστάσις ἦν ἡ δύναμις, εἰκότως ταῦτα ὑποπέπτεον ἐχρῆν· εἰ δὲ κατεπτήχασι καὶ προαπέβανον τῷ δέει, καὶ πρὸς τοὺς πόδας ἔδραμον τοὺς σοὺς δι' ἐμοῦ, καὶ οὐδὲν ἕτερον καθ' ἑκάστην προσδοκῶσι τὴν ἡμέραν, ἢ τὸ βάραθρον, καὶ λιτὰς ποιοῦνται κοινὰς, εἰς τὸν οὐρανὸν βλέποντες, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες ἐλθεῖν καὶ συνεφάσθαι τῆς αὐτῆς ἡμῖν πρεσβείας, καὶ καθάπερ οἱ πρὸς τὰς ἐσθλάς ὄντες ἀναπνῶς, περὶ τῶν οἰκίων ἐκείνων ἐπέσκηψε τῶν ἑαυτοῦ, πῶς οὐ περιττὸν τοῦτο τὸ δέος; Οὐκ ἂν, εἰ σπαγγῇαι ἐκλευσθησαν, τοσαῦτα ἂν ἔπαθον, ὅσα πάσχουσι νῦν ἡμέραις τοσαύταις^α φόβῳ καὶ τρόμῳ συζῶντες, καὶ ἐσπερας καταλαβούσης οὐ προσδοκῶντες βλεῖσθαι τὴν ζωὴν, καὶ ἡμέρας γενομένης

οὐκ ἐλπίζουσιν εἰς ἐσπεραν ἀφίεσθαι. Πολλοὶ καὶ θηρίοι ἐνέπεσον τὰς ἐρήμους διώκοντες, καὶ πρὸς τὰς ἀβάτους μετοικισθέντες, οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ παιδία μικρά, καὶ γυναῖκες ἐλεύθεραι καὶ εὐσχημονες πολλὰς νύκτας [221] καὶ ἡμέρας ἐν σπηλαίοις καὶ φάραγξι καὶ ταῖς ὁπαῖς κατακρυπτόμεναι τῆς ἐρήμου. Καὶ καινὰς αἰχμαλωσίας κατέχει τὴν πόλιν τρόπος· τῶν γὰρ οἰκοδομημάτων καὶ τῶν τοιχῶν ἐσθηκῶν χαλεπώτερα τῶν ἐμπρησθεισῶν πάσχουσι πόλεων· οὐδὲν βαρδάρου παρόντος, οὐδὲ πολεμίου φαινομένου ἀβλιώτερον τῶν ἀλόντων διάκεινται, καὶ φύλλον κινούμενον μόνον πάντας αὐτοὺς ἀποσοβεῖ καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Καὶ ταῦτα ἴσασιν ἅπαντες· καὶ εἰ κατασκαφείαν αὐτὴν εἶδον, οὐκ ἂν οὕτως ἐσφωρύνισθον, ὡς νῦν ταύτας αὐτῆς ἀκούοντες τὰς συμφοράς. Μὴ τοίνυν τοῦτο νομίσης, ὡς χεῖρους ἔσονται αἱ λοιπαὶ πόλεις. Οὐκ ἂν, εἰ κατέσκαψας τὰς ἄλλας πόλεις, οὕτως αὐτὰς ἐσφωρύνισας, ὡς νῦν διὰ τῆς ἀδῆλου τῶν ἐσόμενων προσδοκίας σφοδρότερον πάσης κολάσεως παιδεύσας αὐτοὺς. Καὶ μὴ περαιτέρω προενέγκῃς· αὐτοὺς τὰς συμφοράς, ἀλλ' ἄφες ἀναπνεῦσαι λοιπόν. Τὸ μὲν γὰρ κολάσαι τοὺς ἐπευθύνους καὶ δίκην ἀπαιτεῖσαι τῶν νεπραγμένων, ῥάδιον πάντως καὶ εὐκόλον· τὸ δὲ φείσασθαι τῶν ὑβριζόντων, καὶ συγγνώμην δοῦναι τοῖς ἀσύγγνωστα ἡμαρτηκόσιν, ἐνός που καὶ δευτέρου μόλις ἐστὶ, καὶ μάλιστα ὅταν βασιλεὺς ὁ ὕβρισμένος ἦ· καὶ τὸ φόβῳ δὲ ὑποτάξει πόλιν εὐκόλον, τὸ δὲ πάντας ἐραστὰς καταστῆσαι καὶ μετ' εὐνοίας πείσαι διακείσθαι περὶ τὴν βασιλείαν τὴν σὴν, καὶ μὴ μόνον κοινὰς, ἀλλὰ καὶ ἰδίας ὑπὲρ τῆς σῆς ἀρχῆς ποιεῖσθαι εὐχὰς, δυσκατέρθτον· κἂν μυρία τις ἀναλώσῃ χρήματα, κἂν μυρία κινήσῃ στρατόπεδα^β, κἂν ὅστιον ἐργάσῃται, οὐκ εὐκόλως τοσοῦτον ἀνθρώπων διάθεσιν πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπασθαι δυνήσεται, ὃ νῦν ῥάδιον ἐστὶ καὶ εὐκόλον. Οἱ τε γὰρ εὐεργετηθέντες, οἱ τε ἀκούσαντες ὁμοίως τοῖς εὐεργετηθεῖσι περὶ σὲ διακείσονται. Πόσων ἂν ἐπὶ τῷ χρημάτων, πόσων ἂν ἐπὶ τῷ πόνῳ ἐν βραχείᾳ καιροῦ βοήθῃ τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἀνακτήσασθαι, καὶ πείσαι τοὺς τῶν ὄντων ἀνθρώπων τοὺς τὴν ἐσόμενον ἄπαντας ὅσα τοῖς αὐτῶν εὐχόνται παῖσι, τοσαῦτα^γ καὶ τῇ σῇ κεφαλῇ! Εἰ δὲ παρὰ ἀνθρώπων ταῦτα, ἐνόησον ὅσον παρὰ τοῦ Θεοῦ λήψῃ τὸν μισθόν, ὡς τῶν νῦν γινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα παρ' ἐτέρων κατορθουμένων. Εἰ γὰρ ποτε συμβαίῃ γενέσθαι τοιοῦτον, οἷον δὴ γέγονε νῦν, ὃ μὴ γένοιτο, καὶ τινες τῶν ὑβρισμένων βουλευσονται ἐπεξελεῖν τοῖς ὑβριζομένοις, ἡ πραότης ἡ σὴ καὶ ἡ φιλοσοφία ἀντὶ πάσης ἔσται διδασκαλίας αὐτοῖς καὶ παραινέσεως, καὶ ἐρυθριάσουσι καὶ κατασχυνθήσονται τοιοῦτον ἔχοντες φιλοσοφίας παράδειγμα, ἐλάττους φαῖναι. Ὡστε τῶν μετὰ ταῦτα πάντων ἔση διδασκαλός, καὶ τὰ νικητήρια κατ' αὐτῶν ἔξεις, κἂν εἰς αὐτὴν τὴν κορυφὴν τῆς φιλοσοφίας φθάσωσιν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον αὐτὸν κατὰρξαι τοσαύτης πραότητος πρῶτον, καὶ πρὸς ἑτέρον βλέποντα μιμησάσθαι τὰ παρ' ἐκείνων κατορθωθέντα. Διὰ τοῦτο ὅσην ἂν οἱ μετὰ σὲ φιλανθρωπίαν καὶ ἡμερότητα ἐπιδείξωνται, σὺ λήψῃ τὸν μισθὸν μετ' ἐκείνων· ὁ γὰρ τὴν ῥίζαν παρασχών, οὕτως ἂν εἴη καὶ τῶν καρπῶν αἴτιος. Διὰ τοῦτο μετὰ σοῦ μὲν οὐδεὶς δύναται μερῖσθαι νῦν τὸν ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ μισθόν· σὺ γὰρ τὸ κατόρθωμα γέγονε μόνον· σὺ δὲ μετὰ πάντων [222] τῶν μετὰ ταῦτα, εἰ τινὲς ποτε τοιοῦτοι φανεῖν, ἐξ ἴσης δυνήσῃ μετ' αὐτῶν διανεῖμασθαι τὸ κατόρθωμα, καὶ τοσαύτην ἀπενέγκασθαι μοῖραν, ὅσην ἐπὶ τοῖς μαθηταῖς οἱ διδασκαλοὶ· κἂν μηδεὶς γέννηται τοιοῦ-

^α Ἄλλῃ καὶ τοὺς ἀποθάνοντας.

^β Savil. et Morel. ἐπ' ὧσιν κειμένην, ἄλλῃ ἐπ' ὧσιν, ἄλλῃ ἐν σκότῳ κειμένην, et ita legit interpretes.

^γ Ἄλλῃ προεπτήχασι, ἄλλῃ κατεπτήχασι, ἄλλῃ προκατεπτήχασι. Intra Savil. et duo mss. λιτὰς ποιοῦνται κοινὰς, ἄλλῃ λιτὰς κοιοῦνται κοινὰς.

^δ Ἄλλῃ ἡμέρας τοσαύτας. Intra quidam διώκοντες, πρὸς τόπους ἀβάτους μετοικισθέντες.

^ε Ἄλλῃ προσενέγκῃς, et mox δὲ ἀναπνεῦσαι. Intra ἄλλῃ ῥάδιον πάντῃ vel παντί.

^ς Quidam mss. στρατεύματα.

^ζ Ἄλλῃ τοιαῦτα.

totum orbem terrarum epistolam misisti jubentem carcere detentos dimitti, ipsis ignosci crimina : atque illis humanitatem tuam demonstrare non sufficientibus, per litteras dicebas : Utinam mihi liceret et defunctos revocare et resuscitare, et ad priorem vitam reducere ! Horum nunc reminiscere verborum : ecce tempus defunctorum revocandorum et resuscitandorum et ad vitam reducentium pristinam. Et hi namque jam mortui sunt, et priusquam iudicium proferatur, ad ipsas ianuarii fores jam nunc civitas collocata est. Ipsam igitur inde resuscita sine pecuniis, sine impendio, sine tempore et ullo labore. Tibi namque satis est tantum loqui, et revocare civitatem in tenebris jacentem¹. Nunc ipsam jube ab humanitate tua posthac appellari : nec enim tantam habebit gratiam illi, qui ab initio se condidit, quantam sententiæ tuæ : nec immerito. Ille enim principio ipsi dato recessit ; tu vero auctam et magnam effectam, et post multam hanc tranquillitatem destructam resuscitabis. Non fuisset adeo mirandum si hostibus ipsam capientibus, et barbaris populantibus, a periculo liberasses, quam est admirabile nunc pepercisse ; illud enim sæpe multi fecere reges, hoc autem tu solus operaberis et primus præter omnem expectationem. Et illud quidem minime mirandum, nec præter opinionem, sed est quotidianum opus, subditis præesse ; quod autem tot et talia passus iram deponas, hoc omnem naturam excedit humanam. Cogita nunc non de civitate tantum illa tibi consultandum esse, verum et de gloria tua, imo vero de Christianismo toto. Nunc et Judæi et Græci, et totus terrarum orbis et barbari (etenim et illi hæc audierunt) ad te respiciunt, expectantes ut videant, qualem de gestis sententiam feras : nempe si humanam protuleris et mitem, omnes decretum laudabunt, et Deum glorificabunt, et inter se dicent : Papæ, quanta Christianismi potentia ? hominem super terram habentem æqualem neminem, omnia delendi et perdendi dominum, cohibuit et refrenavit, et docuit philosophiam, quam nec homo privatus exhiberet. Vere magnus Christianorum Deus, qui ex hominibus angelos facit, et omni necessitate naturali superiores constituit. Ne namque superfluum timorem illum timeas, nec tolere quosdam dicentes, reliquas civitates peiores futuras esse, et hac non punita, imperium tuum magis contempturas. Si enim ad ultionem infirmus fuisses, et hæc operati te vi superassent, et par esset potentia, congruenter hæc suspicari oportebat : si vero pavelfacti præque timore præmortui sunt, et ad tuos per me cucurrere pedes, nec aliud quotidie expectant quam barathrum, et supplicationes faciunt communes² in cælum respicientes, et Deum venire supplicant, et simul nobiscum legationem obire, et sicut in extremis constituti, de rebus suis singuli consulunt : quomodo non superfluous hic timor ? Si jugulari fuissent jussi, tanta passi non fuissent, quanta patiuntur nunc, tot diebus in timore et tremore viventes, et superveniente vespere,

auroram videre non expectantes : et die orto ad vespem pervenire non sperant. Multi et in feras inciderunt, dum sectantur deserta, in invia translati, nec viri tantum, verum et pueruli parvi, et mulieres liberæ et decoræ per multas noctes et dies in speluncis et convallibus et deserti foraminibus latentes. Et novus captivitatis modus civitatem detinet : ædificiis et muris stantibus, incensis civitatibus graviora patiuntur ; nullo incumbente barbaro, nec hoste apparente, captis miserius affecti sunt, et vel folium si moveatur, omnes ipsos per singulos terret dies. Hæc omnes sciunt : et si subversam ipsam vidissent, non sic essent castigati, ut nunc cum has ipsius audire miseras. Ne igitur hoc cogites, peiores futuras esse civitates reliquas. Non enim si civitates alias evertisses, sic eas castigasses, ut nunc per incertam futurorum expectationem omni supplicio vehementius ipsos punis. Ne igitur ipsis ulterius calamitates producas, sed jam respirare concedas. Subditos nempe castigare et gestorum exigere poenas, facile penitus et promptum ; iis vero qui contumelias intulerunt, parcere, et iis qui veniam indigna patravērunt, veniam dare, unius et vix alterius est, et maxime cum Imperator sit contumeliam passus. Et civitatem quidem metu subdere facile ; omnes autem sui amantes constituere, iisque persuadere ut in regnum tuum se benevole habeant, et non tantum communes, verum et privatas pro tuo preces imperio fundant, difficile : licet infinitas quis expendat pecunias, et innumeris exercitus moveat, et quidquid operetur, non facile tot hominum affectum ad seipsum attrahere poterit, quod nunc tibi facile erit et nullius negotii. Nam et beneficiis affecti, et qui audierint pariter cum iis, qui beneficia acceperint, erga te benevole afficiuntur. Quot pecuniis emisses, quot emissis laboribus, brevi temporis momento totum orbem acquirere, et omnibus qui nunc sunt futurisque persuadere, ut quanta filiis suis optant, tanta et capiti tuo optarent. Si autem ab hominibus hæc, cogita quantam a Deo capies mercedem, non tantum eorum, quæ nunc sunt, verum et quæ post hæc ab aliis peragentur. Si unquam enim contingat fieri tale quid, quale nunc factum est, quod Deus avertat, et injuriam passorum aliqui in contumeliam operatos insurgere velint, benignitas et philosophia tua pro omni ipsis erit disciplina et admonitione : robore pudoreque afficiuntur, tale disciplina exemplum habentes, inferiores apparere. Itaque omnium posterorum eris præceptor, et palmam ipsis præripies, licet ad ipsum philosophiæ verticem perveniant. Non enim par est, quempiam tantam incipere benignitatem primum, et ad alios respicientem eorum acta imitari. Quocirca quicumque post te humanitatem et mansuetudinem quantamcumque exhibuerint, tu cum illis mercedem accipies ; qui enim radicem præbuit, hic utique et fructuum auctor est. Propterea nunc quidem nemo tecum humanitatis mercedem parti potest : tuum enim solius meritum est : tu vero cum omnibus posteris, si qui tales umquam appareant, ex æquo meritum dividere poteris, et tantam

¹ Savil. et Morel., *sub oculis jacentem*.

² Savil. et duo Mss. : *Supplicationes faciunt frequentes*.

reportare partem, quantum in discipulis præceptores: et si nemo talis fuerit, rursum tibi commendationes et laudes per singulas proveniunt generationes. Considera namque quale sit posteros omnes audire, quod tam magna civitate poenæ et ultioni obnoxia, pavementis omnibus, et horrefactis ducibus, præfectis et iudicibus, ac ne vocem quidem pro miseris illis emittere audentibus, unus accedens senex Dei sacerdotium gerens, ex ipso aspectu solo et colloquio ad reverentiam Imperatorem movit: et quod nemini suorum subditorum concessit, uni hoc seni concessit, Dei leges reveritus. Etenim hoc quoque ipso non te parum, Imperator, civitas honoravit, quod me ad te legatum miserit; sententiam enim de te optimam et pulcherrimam protulerunt, quod omni principatui tibi subjecto Dei sacerdotes anteponas, etsi viles esse contingat. Non ab illis vero tantum nunc venio, verum et ante illos a communi angelorum Domino missus sum, ut hæc dicam mitissimæ ac benignissimæ animæ tuæ: Quod si hominibus ipsorum debita dimittatis, et Pater cælestis lapsus vobis dimittet (*Math. 6. 14*). Recordare igitur illius diei, quo omnes de actis rationem reddemus: cogita quod etiam si quid in te peccatum est, omnes ablueri prævaricationes per iudicium et sententiam istam poteris absque laboribus, absque sudoribus. Alii nempe legati aurum et argentum et alia huiusmodi dona ferunt; ego vero cum sacris ad imperium tuum legibus veni, et pro donis omnibus has prætendo, et te Dominum tuum imitari supplico, qui quotidie a nobis contumeliam patiens non cessat bona sua omnibus ministrare. Et ne confundas spem nostram, nec promissiones irritas facias: etenim et hoc cum aliis te scire volo, quod si reconciliari velis et pristinam civitati benevolentiam communicare, et hanc remittere justam indignationem, cum multa revertar fiducia; si vero mente tua civitatem asperneris, non tantum ipsam non repetam, nec ipsius solum videbo, verum et in reliquum prorsus negabo, et in aliam me civitatem conscribam. Ne mihi namque accidat in illam umquam adscribi patriam, erga quam humanissimus tu, et hominum cunctorum mitissimus pacari reconciliarique non velis.

4. *Mitis responsio Imperatricis, qui parcit Antiochenis.* — Hæc et his plura loquutus, sic Imperatorem pufecit, ut idem fieret, quod et in Joseph olim contigit. Sicut enim ille tunc fratres conspicatus, lugere quidem volebat, sed dolorem tegebat, ne simulationem proderet: sic et Imperator lacrymabat quidem mente, non demonstrabat autem, omnium qui tunc aderant causa. Nectamen usque in finem æstum celare potuit, verum et invitum superabatur. Post hanc enim concionem secundis non opus habuit verbis, sed unum solum loquutus est verbum, quod ipsi diademate multo magis ornavit. Quid autem hoc est? Et quid admirabile et magnum est, inquit, si iis, qui nos contumeliis affecerunt, iram remittamus hominibus existentibus, cum et ipsi homines simus; cum mundi Dominus in terram descendens, et propter nos servus factus, et a beneficio affectis crucifixus, pro crucifixoribus suis

Patrem oraverit, dicens: *Ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt* (*Lue. 23. 34*)? quid igitur admirabile, si nos conservis ignoscamus? Et quod hæc verba non sint simulatio, demonstrarunt quidem et reliqua opera, nec iis minus illud quod nunc sum relaturus. Ipsum enim hunc sacerdotem secum hanc solemnitatem celebrare volentem, invitum properare et festinare coegit et se civibus exhibere. Novi, inquit, nunc ipsorum animos contritos, et multas superesse calamitatis reliquias; alii, consolare. Si gubernatorem viderint, nec præteritæ reminiscuntur tempestatis, verum et ipsam tristem memoriam omnem debent. Ut autem institit pontifex petens, ut filium suum mitteret, volens ille manifeste demonstrare, se penitus iram mente delevisse: Orate, inquit, hæc auferri obstacula, hæc bella extinguere, et ego veniam omnino. Quid anima mitius illa esse possit? Confundantur gentiles de reliquo, quinimo ne confundantur, sed erudiantur, et proprium omittentes errorem ad Christianismi virtutem redeant, nostram ab Imperatore et pontifice docti philosophiam. Non enim hactenus tunc substitit piissimus Imperator, sed et postquam ex urbe sacerdos exivit et pertransiit mare, misit ad eum quosdam, sciscitans et satagens, ne forte tempus tereretur et civitati voluptatem diminueret, extra urbem solemnitatem peragens. Quis pater mitis tantam de contumeliam inferentibus curam egit? Dicam et aliam iusti laudem. His enim expeditis non festinavit, ut alius gloriæ cupidus, ipse literas illam tristitiam solventes deferre; sed quoniam lentius ibat, alium quemdam velociter equitare doctum se prævertere rogavit, et bona civitati nuntia afferre, ne ex reditus sui tardatione tristitia prolongaretur. Quod enim ipse quærebat, solum erat, non ut ipse veniret bona hæc deferens voluptatis multæ plena, sed ut ocyus nobis patria respiraret.

Lectisternia in rebus lætis. — Quod igitur tunc fecistis, forum coronantes, et lucernas accendentes, et lectos ante officinas componentes, et tamquam nuper civitate nata, festum agentes, hoc aliter per omne facite tempus, non floribus, sed virtute vos coronantes, lumen per opera in anima vestra accendentes; spirituali gaudentes lætitia, et Deo assidue pro his omnibus gratias agere non desinamus: non tantum quoniam gravia solvit, verum quoniam et ipsa fieri permisit, ei multum ipsi nos debere confiteamur; per utraque enim nobis civitatem ornavit. Hæc autem omnia, secundum propheticum eloquium, filiis vestris annuntiate, et filii vestri filiis suis, et illi rursus generationi posteræ (*Joel 1. 3*), ut omnes qui usque ad consummationem futuri sunt, Dei humanitatem civitati exhibitam discentes, nos quidem beatificent tantam natos benevolentiam; admirentur autem et dominum nostrum, qui sic lapsam civitatem relevavit; lucentur et ipsi, perque talium gestorum exempla ad pietatem impellantur: non enim nos tantum, si ipsorum semper recordemur, verum et posteros, eorum quæ nobis evenerunt narratio, maxime juvare poterit.

τος, πάλιν σοι τὰ τῶν ἐγκωμίων καὶ τῶν ἐπαίνων καθ' ἑκάστην ἐπιδίδωμι τὴν γενεάν. Ἐνόησον γὰρ ἥλικον ἐστὶ τοὺς μετὰ ταῦτα πάντας ἀκούειν, ὅτι πόλεως οὕτω μεγάλης καὶ ὑπευθύνου κολάσει καὶ τιμωρίᾳ γενομένης, πεφρικώτων ἀπάντων, καὶ δεδοικώτων στρατηγῶν καὶ ὑπάρχων καὶ δικαστῶν, καὶ οὐδὲ φωνὴν ῥῆξαι τολμῶντων ὑπὲρ τῶν ἀλλῶν ἐκείνων, εἰς παρελθὼν πρεσβύτης τοῦ Θεοῦ τὴν ἱερωσύνην ἐγχεχειρισμένος ἀπὸ τῆς θύεως μόνης αὐτῆς, καὶ ψιλῆς τῆς συντυχίας ἐνέτρεψε τὸν κρατοῦντα· καὶ ὁ μὴδὲν τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐχαρίσατο, ἐνὶ γέροντι τοῦτο ἔδωκε τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους αἰδεσθεῖς. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτω αὐτῷ οὐ μικρῶς σε, ὦ βασιλεῦ, τετίμηκεν ἡ πόλις, ἐμὲ πρὸς τὴν πρεσβείαν ταύτην ἀποστείλασα· ψῆφον γὰρ ἀρίστην ἐξήνεγκαν περὶ σοῦ καὶ καλλίστην. ὅτι τῆς ἀρχῆς ἀπάτης τῆς ὑπὸ σὲ αἰκεινῆς, τοῦ Θεοῦ τοὺς ἱερέας προτιμᾷς, κἀν εὐτελεῖς ὄντες τύχωσιν. Οὐ παρ' ἐκείνων δὲ ἦκω νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων παρὰ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀγγέλων ἀπέσταλμαι Δεσπότης· ταῦτα εἰπεῖν πρὸς τὴν ἡμεριζάτην σου καὶ πρασιότην ψυχῇ, ὅτι Ἄναφητε τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὀφειλήματα αὐτῶν, καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὁμῶν. Ἀναμνησθετὶ τοῖνυν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἅπαντες δίκην δώσομεν περὶ τῶν πεπραγμένων· ἐνόησον, ὅτι εἰ καὶ τί σοι ἡμάρτηται, πάντα ἀπονέψασθαι ὡς δυνήσῃ τὰ πλημμελήματα διὰ τῆς ψήφου καὶ τῆς γνώμης ταύτης, χωρὶς πόνων, χωρὶς ἰδρώτων. Ἄλλοι μὲν οὖν πρεσβεύονται χρυσίον καὶ ἀργύριον καὶ ἕτερα τοιαῦτα δῶρα κομίζουσιν· ἐγὼ δὲ μετὰ τῶν ἱερῶν πρὸς τὴν σὴν βασιλείαν ἀφίγμαι νόμιον, καὶ ἀντὶ δώρων ἀπάντων τούτους προτείνω· καὶ παρακαλῶ σε μιμήσασθαι σου τὸν Δεσπότην, ὅ· καθ' ἡμέραν παρ' ἡμῶν ὀριζόμενος, οὐ διαλειμνάνει τὰ παρ' αὐτοῦ χορηγῶν ἅπαντα καὶ μὴ κατασχύνῃς ἡμῶν τὰς ἐλπίδας, μηδὲ ἐλέγξῃς τὰς ὑποσχέσεις. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο σε μετὰ τῶν ἄλλων εἰδέναι βούλομαι, ὅτι εἰ μὲν βουλευθείης καταλλαγήναι καὶ τῆς πρότερας εὐνοίας μεταδοῦναι τῇ πόλει, καὶ τὴν ὀργὴν ἀφείναι τὴν δικαίαν ταύτην, μετὰ πολλῆς ἀπειλῆσμαι τῆς παρρησίας· εἰ δὲ ἐκθάλοις τὴν πόλιν τῆς διανοίας τῆς σῆς, οὐ μόνον οὐκ ἐπιδοξοῖμαι, οὐδὲ ὀφθαλμοῖς αὐτῆς τὸ ἔδοξαι, ἀλλὰ καὶ ἀνήρσομαι αὐτὴν καθάπασι λοιπὸν, καὶ εἰς ἑτέραν ἐμαυτὸν ἐγγράψω πόλιν. Μὴ γάρ μοι γένοιτο πατρίδα ἐπιγράφασθαι πτερεῖναι, πρὸς ἣν ὁ φιλανθρωπώτατος σύ καὶ πάντων ἀνθρώπων ἡμερώτατος οὐκ ἂν ἔλοιτο σπείσασθαι καὶ καταλλαγήναι.

δ'. Ταῦτα καὶ πλεονα τοῦτων εἰπὼν, οὕτω τὸν βασιλεῖα συνέχευεν, ὡς ταυτὸν γενέσθαι, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ συνέβη γενέσθαι ποτέ. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος τότε τοὺς ἀδελφοὺς ἰδὼν ἐβούλετο μὲν θαυρῶν, ἔσπευγε δὲ τὸ πάθος, ὥστε μὴ διαφείδειν τὴν ὑπόκρισιν· οὕτω δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐδάκρυε μὲν κατὰ διάνοιαν, [223] οὐκ εἰδείκνυτο δὲ διὰ τοὺς παρόντας ἁπαντας· οὐ μὴν ἴσχυεν εἰς τέλος κρύψαι τὸ πάθος, ἀλλὰ καὶ ἄκων ἠλέγχετο. Μετὰ γὰρ τὴν δημηγορίαν ταύτην οὐκ εἰδέθη βρῆμάτων δευτέρων, ἀλλ' ἐν μόνον ἐφθέγγετο ῥῆμα, ὃ τοῦ διαδήματος αὐτὸν πολλῶ μειζόνως ἐκόσμησε. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Καὶ τί θαυμαστὸν καὶ μέγα, φησὶν, εἰ τοῖς ὀφειλόμενοις ἀφήσομεν τὴν ὀργὴν ἀνθρώποις οὕσιν ἄνθρωποι καὶ αὐτοὶ τυγχάνοντες, ὅπου γε ὁ τῆς οἰκουμένης Δεσπότης ἐπὶ γῆς ἐλθὼν καὶ δι' ἡμᾶς γενόμενος δοῦλος, καὶ παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων σταυρωθεὶς ὑπὲρ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν παρεκάλει τὸν Πατέρα, λέγων, Ἄφετε αὐτοῖς· οὐ γὰρ

οἶδας τί ποιοῦσι; τί τοῖνυν θαυμάστων, εἰ τοῖς ὁμοδοῦλοις καὶ ἡμεῖς ἀφήσομεν; Καὶ ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα οὐχ ὑπόκρισις ἦν, εἰδείξαι μὲν καὶ τὰ γεγενημένα ἅπαντα, οὐκ ἔλαττον δὲ τοῦτων καὶ τοῦτο, ὃ μέλλω νῦν εἰρεῖν αὐτὸν γὰρ τὸν ἱερέα τοῦτον βουλόμενον ἐκεῖ κοινῇ μετ' αὐτοῦ τὴν ὁρτὴν ἐπιτελεῖσαι ταύτην, ἀκούσα κατηνάγκασε κατεπειχθῆναι καὶ σπεῦσαι, καὶ τοῖς πολίταις φανῆναι. Οἶδα, φησὶν, ὅτι νῦν αὐτῶν εἰσιν αἱ ψυχαὶ δεδονημέναι, καὶ πολλὰ τῆς συμφορᾶς τὰ λείψανα· ἀπῆλθε, παρακάλεσον· ἂν ἴδωσι τὸν κυβερνήτην. οὐδὲ τοῦ παρελθόντος μεμνήσονται χειμῶνος, ἀλλὰ καὶ τὴν μνήμην αὐτὴν ἐξαλείψουσι τῶν λυπηρῶν ἁπάντων. Ὡς δὲ ἐπῆκετο ὁ ἱερεὺς, ἀξίω τὸν υἱὸν πέμψαι τὸν αὐτοῦ, βουλόμενος ἐκεῖνος δεῖξαι σαφῶς, ὡς πᾶσαν καθόλου τῆς διανοίας ἐξήλειψε τὴν ὀργὴν, Εὐχασθε, φησὶ, ταῦτα ἀναίρεθῆναι τὰ κλύματα, σβεσθῆναι τοὺς πολέμους τούτους, καὶ αὐτὸς ἀφίξομαι πάντας. Τί τῆς ψυχῆς ἐκείνης ἡμερώτερον γένοιτο; ἂν; Αἰσχυνέσθωσαν Ἑλλήνες λοιπὸν· μέλλον δὲ μὴ αἰσχυνέσθωσαν, ἀλλὰ παυσιδέσθωσαν, καὶ τὴν οἰκείαν ἀφέντες πλάνην ἐπαναγόμενοι ἐπὶ τὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ δύναμιν, ἀπὸ τοῦ βασιλέως. καὶ τοῦ ἱερέως μαθόντες τὴν παρ' ἡμῶν φιλοστομίαν. Οἶδα γὰρ μέχρι τοῦτων ἔσθη τότε ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῆς πόλεως ἐξήλασεν ὁ ἱερεὺς καὶ εἰδὼς τὴν θάλασσαν, ἐπέμψε καὶ ἐκεῖ τινες περιεργαζόμενος καὶ πολυπραγμονῶν, μὴ ποτε τριβὴ τὸν χρόνον, καὶ τῇ πόλει τὴν ἡδονὴν ἐξ ἡμῶν εἰσείας ποιῇ, ἔφη τὴν ὁρτὴν ἐπιτελεῖν. Ποῖος πατὴρ ἡμερὸς τοσαύτην ἂν ὑπὲρ τῶν ὀφειλόμενων ἐποίησατο σπουδὴν; Εἴπω τι καὶ ἕτερον τοῦ δικαίου ἐγκωμίων. Ταῦτα γὰρ ἀνύσας, οὐκ ἔσπευσεν, ὡς ἂν εἰ τις ἑτερος δόξης ἔρων, αὐτὸς τὰ γράμματα τὰ λύοντα τὴν κατῆφειαν ἡμῖν ἐκείνην κομίσαι· ἀλλ' ἐπειδὴ σχολαιότερον ἐδόδισεν, ἑτερόν τινα τῶν ἱκανῶς ἐλαύνειν εἰδόντων ἠξίωσε προλαβεῖν, καὶ κομίσαι τῇ πόλει τὰ εὐαγγέλια, ὥστε μὴ τῇ μελλήσει τῆς ἐπανόδου τῆς αὐτοῦ τὴν ἀθυρίαν ἐπιταθῆναι. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον αὐτῷ μόνον ἦν, οὐχ ὅπως αὐτὸς ἔλθοι φέρων τὰ χρηστὰ ταῦτα καὶ πολλῆς ἡδονῆς γέμοντα, ἀλλ' ὅπως σπασθῇ ἡ πατρίς ἡμῖν ἀναπνεύσειεν.

Ὑπερ οὖν τότε ἐποίησατε στεφανώσαντες τὴν ἀγορὰν, καὶ λύχνους ἄψαντες, καὶ στίβας πρὸ τῶν ἐργαστηρίων συνθέντες, καὶ ὥσπερ ἄρτι τῆς πόλεως τεχθείσης, οὕτω πανηγυρίζαντες· τοῦτο ἑτέρως διὰ παντὸς ποιεῖτε τοῦ χρόνου, μὴ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἀρετῇ στεφανούμενοι, τὸ φῶς τὸ ἀπὸ τῶν ἔργων ἄπτοντες κατὰ τὴν ψυχὴν τὴν ὑμετέραν, εὐφροσύνην εὐφραίνοντες πνευματικῇ, καὶ τῷ Θεῷ διηνεκῶς [224] ὑπὲρ τούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦντες μὴ διαλείπωμεν, μηδ' ὅτι μόνον ἔλυσεν τὰ δεινὰ, ἀλλ' ὅτι καὶ συνεχώρησεν αὐτὰ γενέσθαι, καὶ πολλὴν αὐτῷ χάριν ὁμολογῶμεν· δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἡμῖν τὴν πόλιν ἐκόσμησε. Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον ἀναγγεῖλατε τοῖς τέκνοις ὁμῶν, καὶ τὰ τέκνα ὁμῶν τοῖς τέκνοις αὐτῶν, κάκεινοι πάλιν εἰς γενεὰν ἑτέραν, ἵνα ἅπαντες οἱ μέχρι τῆς συντελείας γινόμενοι τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν τὴν ἐπὶ τῇ πόλει γεγεννημένην μαθόντες· μακαρίζωσι μὲν ἡμᾶς τοὺς τοσαύτης ἀπολαύσαντας εὐνοίας, θαυμάζωσι δὲ ἡμῶν τὸν Δεσπότην τὸν οὕτω καταπίπτουσαν τὴν πόλιν ἀναστήσαντα, κερδάνουσι δὲ καὶ αὐτοὶ, διὰ πάντων τῶν γεγεννημένων πρὸς εὐλάβειαν συνομβόμενοι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἡμᾶς, εἰ μνημονεύοιμεν αὐτῶν διηνεκῶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μεθ' ἡμᾶς γινόμενους, τὰ μέγιστα τῶν συμβάντων ἡμῖν ἡ ἱστορία

^a Sic recte Savil. pro eo quod legebatur ὑπὸ σῶ. Edit.

^b Alii ἀπαλείψασθαι.

^c Savil. et quidam mss. πρὸς τὴν τοῦ. Infra iidem ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς... καὶ τῆς πόλεως ἐξήλασεν ὁ ἱερεὺς.

ὠφελῆσαι δυνήσεται. Ἄπερ οὖν ἅπαντα λογιζόμενοι, μὴ μόνον ἐν τῇ λύσει τῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συγχωρήσει τῶν δεινῶν εὐχαριστῶμεν ἀεὶ τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, ἀπὸ τε τῶν θείων Γραφῶν, ἀπὸ τε τῶν ἡμῖν συμβάντων αὐτὸ δὴ τοῦτο * μαθόντες, ὥς ἅπαντα ἀεὶ πρὸς τὸ δεῖν

* Sic Savil. et duo alii, rectius quam Montf. αὐτῶν δὲ τούτων. Edit.

ἡμῖν οἰκονομεῖ μετὰ τῆς αὐτῆς προεποίτησιν φιλανθρωπίας* ἥς γένοιτο διηνεχῶς ἡμᾶς ἀπολαύοντας, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN CATECHESIS PRIMAM ET SECUNDAM AD ILLUMINANDOS

Hanc catechesin ex unico Federici Morelli codice se mutuatum esse testificatur in notis infra Fr. Ducaus, quem codicem hactenus nancisci non potuimus. Inscribitur autem Κατήχησις πρώτη, *Catechesis prima*, qui titulus aliam vel alias catecheses hanc subsequentes indicat. Nullam porro aliam catechesin in Chrysostomi operibus invenio, quæ hanc sequi potuerit, nisi homiliam vicesimam primam ad populum Antiochenum, quæ item inscribitur, Κατήχησις πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι, *Catechesis ad illuminandos*; habita vero fuit circa finem Quadragesimæ anni, ut putant aliqui, 388. Qua de re infra. Hæc porro, de qua nunc agitur, habita quoque fuit in Quadragesima, triginta nempe diebus ante Pascha, ut indicatur num. 4. In cujus vero anni Quadragesima pronuntiata fuerit jam quærendum. Certe si longum contra jurandi consuetudinem epilogum, quo clauditur oratio, attendamus, in Quadragesima anni 387 catechesin hanc constituemus: per totam enim illam Quadragesimam homilias fere omnes, quas numero 21 habemus, hujusmodi contra juramenta adhortationibus claudi cernimus, ita ut in aliqua earum circa finem Quadragesimæ, ex curandi assiduitate pene depulsum morbum esse testificetur Chrysostomus. Itaque ut eam in annum 387 conferamus, tum hæc ratio suadet, tum etiam alia ex titulo petita: nam *Catechesis prima* congruenter inscribitur, si aliam sequi catechesin deprehendamus; cum autem illa altera catechesis vel in Quadragesima anni 387, ut nos probabilius existimamus, vel in sequenti anni 388, ut Tillemontius opinatur, reponenda sit, prima in Quadragesimam anni 387 conferri posse videtur.

Sed in hanc temporis notam non spernenda quædam objicit Tillemontius, qui mavult illam in Quadragesimam anni 388 conjicere. Hujus catecheseos habitæ dies, inquit, si triginta dies a Paschate retro numeres, in hebdomadem tertiam post Pascha incidit; atqui anno 387 per totam illam hebdomadem se siluisse et a concionibus abstinuisse testificatur Chrysostomus Hom. XI ad populum Antiochenum, quia tota civitas, ob proximam quæ propter eversas statuas expectabatur ultionem, tremore horroreque [225] plena erat, ac singuli plus de fuga capessenda, quam de adeundis concionibus cogitabant. Deinde si in tanta urbis calamitate catechumenos allocutus esset, annon quidpiam de illa omnium animos occupante formidine carptim saltem locutus esset? Ut vero argumenta illa subtilius excutiamus: quod prius objicit, Chrysostomum nempe per totam hebdomadem tertiam Quadragesimæ tacuisse, ut ipse testificatur initio homiliæ undecimæ ad populum Antiochenum, atque adeo non potuisse illa hebdomade hanc catechesin habere; id, inquam, vel ipsius Tillemontii judicio nullum est: nam ait quidem Chrysostomus, Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὰς ἔμπροσθεν ταύτας ἐσιγήσαμεν ἡμέρας, *Ideo nos his superioribus diebus tacuimus*; sed non dicit se per hebdomadem integram siluisse, atque ipso fatente Tillemontio p. 71, potuit hanc concionem XI habere sub finem hebdomadis tertię, vel initio quartæ. Ponamus habuisse

Quæ omnia ratiocinantes, non tantum in gravium solutione, verum et in horum permissione semper clementissimo Deo gratias agamus, tum ex divinis Scripturis, tum ex iis, quæ nobis acciderunt, edocti eum omnia semper ad utilitatem nostram dispensare cum

benignitate sibi semper convenienti : qua nos semper fruantes, cælorum quoque regnum assequi contingat, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

CATECHESIS PRIMA

MONITUM.

feria sexta tertiæ hebdomadis ; cum in sabbatum sequens ejusdem hebdomadis cadat trigesima dies ante Pascha, hac die catechesin habuerit, nihilque tum officient verba illa homiliæ XI die præcedenti habitæ, *His superioribus diebus tacuimus*. Etiam si vero ponamus habitam fuisse homiliam undecimam die Lunæ vel feria secunda hebdomadis quartæ : cum hanc catechesin ad solos juvenes catechumenos, seclusis omnibus aliis, habuerit, quod utique exploratum est, recte dicere potuit, feria secunda insequenti, dum totum populi cœtum alloqueretur, se siluisse, qui concionem ad eos nullam superioribus diebus habuerat : nam silentium illud eos solos respicit, quos tum alloquitur.

Sed qui fieri potest, pergit Tillemontius, ut tanta instante formidine, cum ingens calamitas expectaretur, ne verbum quidem de illa in hac catechesi faciat ? Fateor hinc mihi quidpiam scrupuli oriri, non tanti tamen, ut me a sententia dimoveat. Nam quæ ad calamitatem illam vel imminentem, vel aliquatenus sedatam spectabant, in cœtu quidem et in concionibus publicis, καὶ κοινῶς describere solebat : in catechesi vero ad solos juvenes, qui in Paschate illuminandi erant, habita, cum de illis ad baptismum accipiendum instituendis tantum ageretur, potuit Chrysostomus a deplorandis hujusmodi calamitatibus abstinere, easque ad populares homiliæ reservare.

Aliam huic subjungimus catechesin, quæ hactenus inter homiliæ ad populum Antiochenum et de statutis viciesima prima collocata fuerat. Pronuntiata autem fuit, ut ait initio Chrysostomus, decem diebus post aliam catechesin, quam in eadem ipsa Quadragesima habuerat. Etsi vero non ausim affirmare catechesin illam, quæ in hac quasi decem ante diebus habita memoratur, eam esse, quam primam ponimus, nihil tamen repugnat eandem ipsam esse : siquidem hæc perinde atque illa paulo post eversas statuas habita fuisse videtur, ut ex iis quæ de illa ipsa statuarum eversione dicuntur, argui potest. Quod autem de juramentis nihil habeat, contra quam in omnibus per illam Quadragesimam habitis concionibus observatur, ubi semper de juramento vitando circa finem agitur ; id, inquam, nonnihil scrupuli movere possit ; sed, ut nemo non videt, non talis scrupulus est, qui solus in adversam trahat sententiam. Ut ut vero sit, hanc catechesin secundam inscribimus, quia post illam, quam priorem ponimus, dictam fuisse arbitramur. Hanc porro secundam catechesin non esse illam quæ memoratur in Homilia *De diabolo tentatore*, in sequenti Monito probamus.

Primæ catecheseos interpretationem Latinam anonymi, quæ in editis ferebatur, utpote intricatam minusque accurate concinnatam, rejecimus, novamque paravimus. Interpretationem vero secundæ catecheseos Bernardi Brixiani, aliquot in locis emendatam, e regione Græcorum ponimus.

CATECHESIS PRIMA

AD ILLUMINANDOS, ET CUR LAVACRUM REGENERATIONIS, NON AUTEM REMISSIONIS PECCATORUM DICATUR : QUODQUE PERICULOSUM SIT, NON MODO PEJERARE, SED ETIAM JURARE, ETIAMQUE RECTE JUREMUS.

1. Quam desiderabilis amabilisque nobis est juvenum fratrum chorus! vos enim fratres vel ante partum voco, eorumque qui nondum nati sunt cognationem amplector. Novi quippe, clareque novi, in quantum honorem, in quantum principatum evehendi sitis. Eos autem, qui principatum accepturi sunt, vel antequam accipiant, solent omnes honorare, ut hujusmodi obsequio eorum sibi benevolentiam ad futurum commodum capient. Hoc et ego facio; non solum enim ad principatum, sed ad ipsum regnum promovendi estis; imo non ad regnum simpliciter, sed ad regnum cælorum. Quamobrem oro atque supplico, ut cum ad regnum illud perveneritis, mei reminiscamini. Quodque Joseph pincernarum principi dicebat, *Memento mei cum bene tibi fuerit* (Gen. 40, 14), id et nunc dico vobis: Memento mei cum bene vobis fuerit. Non hanc ut ille somniorum interpretationis mercedem postulo: non enim vobis somniorum interpretes accessi, sed cælestia narraturus, annuntiatorusque bona illa, *Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (1. Cor. 2. 9): talia sunt ea, *Quæ præparavit Deus diligentibus se*. Joseph quidem pincernæ illi dicebat, *Adhuc triduum, et restituet te Pharaon in principatum pincernarum* (Gen. 40, 12, 13): ego vero non dico, Adhuc triduum, et pincernæ tyranni constituemini; sed, Adhuc triginta dies, et restituet vos, non Pharaon, sed cælorum Rex in supernam patriam, in Jerusalem illam liberam, in civitatem cælestem. Ille dicebat, *Dabis calicem in manus Pharaonis* (Ibid.); ego vero non dico: Dabit calicem in manus regis; sed, Ipse Rex in manum vobis tradet calicem illum horrendum, multa plenum virtute atque utraque creatura pretiosorem. Sciunt initiati calicis hujus virtutem, vosque paulo post scietis (a). Mementote igitur mei, cum veneritis in regnum illud cum regale vestimentum acceperitis, cum purpura Dominico sanguine tincta induemini, cum diademate illo redimiti eritis, cujus fulgor undique emicans solaribus radiis splendorior est. Talia quippe sunt sponsi munera, majora quidem dignitate vestra, sed ejus benignitate digna.

(a) Catechumeni non sciebant mysterium calicis.

De iis qui baptismum ad usque mortem differebant. — Ideo jam vos, antequam in sacrum illum thalamum ingrediamini, beatos prædico: nec beatos solum prædico, sed etiam laudo gratum vestrum animum, quod non sicut negligentiores, ad baptismum in extremo halitu accedatis; sed jam inde quasi probi domestici, ad obsequendum magna benevolentia Domino parati, animæ collum multa cum probitate et alacritate sub jugum Christi induxeritis, jugumque illud suave et onus leve susceperitis. Licet enim tam vos, quam ii, qui in vitæ exitu initiantur, parem gratiam accipiat, at voluntatis propositum, apparatusque rerum non pari modo se habent. Illi namque in lecto accipiunt, vos autem in Ecclesiæ communis omnium nostrum matris sinu; illi flentes et lacrymantes, vos gaudentes atque lætantes; illi gementes, vos gratias agentes; illi febri admodum laborantes, vos multa pleni spirituali voluptate. Quapropter hic omnia huic muneri conveniunt, illic omnia sunt muneri contraria: fletus nempe ac gemitus eorum, qui initiantur; adstant pueri lugentes, uxor genas lacerans, amici tristes, domestici lacrymantes, tota domus species hibernum et caliginosum diem imitatur. Quod si jacentis cor scruteris, iis omnibus tristius reperiēs. Quemadmodum enim venti magno impetu alii aliis ex adverso flantes multas in partes pelagus dividunt: sic cogitationes tunc ingruentium malorum, ægri animum invadentes, in multas sollicitudines illius mentem distrahunt. Si filios respiciat, illorum orbitatem cogitat; si uxorem, ejus viduitatem considerat; si domesticos, domus solitudinem secum reputat; si ad seipsum convertatur, præsentem vitam in memoriam revocat, atque instante separatione, magnam mœstitiæ nebulam excipit. Talis mox initiandi animus est. Hinc inter tumultum perturbationemque hujusmodi, ingreditur sacerdos ipsa febri formidabilior, atque ægroti propinquis ipsa morte immanior. Nam vel ipsa medici deploratam ejus valetudinem declarantis voce major desperandi causa esse putatur presbyteri ingressus, atque id, quod æternæ vitæ argumentum est, mortis symbolum esse putatur. At nondum colophonem malis addidi: interim quippe tumultuantibus et sese ap-

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ.

Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτισέσθαι, καὶ διὰ τὴν λουτρὸν παλιγγενεσίας καὶ οὐκ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων λέγεται, καὶ ὅτι ἐπικίνδυνον οὐ τὸ ἐπινοεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁμνῆσαι, καθ' ὅσον ὁμνῶμεν.

α'. Ὡς ποθεῖν καὶ ἐπείραστος τῶν νέων ἡμῖν ἀδελφῶν ὁ χορός· ἀδελφοὺς γὰρ ὑμᾶς ἐγὼ καὶ πρὸ τῶν ὁδίων ἦδη καλῶ, καὶ πρὸ τοῦ τόκου τὴν συγγένειαν τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀσπάζομαι. Οἶδα γὰρ, οἶδα σαφῶς εἰς ὅσην μὲν ἀγεσθαι μέλλετε τιμὴν, εἰς ὅσην δὲ ἀρχὴν· τοὺς δὲ ἀρχὴν μέλλοντας λαμβάνειν, [226] καὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς εἰθίσαι τιμὴν ἅπαντες, διὰ τῆς θεραπείας εὐνοίαν ἑαυτοῖς προαποτιθέμενοι πρὸς τὸ μέλλον. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ποιῶ νῦν· οὐ γὰρ εἰς ἀρχὴν ἀγεσθαι μέλλετε ψιλὴν, ἀλλ' εἰς βασιλείαν αὐτήν· μέλλον δὲ οὐκ εἰς βασιλείαν ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τῶν οὐρανῶν τὴν βασιλείαν. Διὰ τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, ἵνα μνησθῇτέ μου, ὅταν ἔλθῃτε εἰς βασιλείαν ἐκείνην, καὶ ὅπερ ὁ Ἰωσήφ ἔλεγε πρὸς τὸν ἀρχιερονοχόν· *Μνήσθητί μου, ὅταν εὖ σοι γέννηται*· τοῦτο καὶ γὰρ λέγω πρὸς ὑμᾶς ἄρτι· *Μνήσθητέ μου ὅταν εὖ ὑμῖν γέννηται*. Οὐκ ἐνυπνίων ταύτην ἀπαίτῶ τὴν ἀμοιβὴν καθάπερ ἐκεῖνος· οὐ γὰρ ὀνειράτα ἦλθον διαλύσαι ὑμῖν, ἀλλὰ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς διηγησόμενος πράγματα, καὶ εὐαγγέλια κομίζων ἀγαθῶν τοιούτων, *Ὅσα οὐτε ὀφθαλμοὶ εἶδον, οὐτε οὐς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη*· τοιαῦτά ἐστιν Ἄ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ὁ μὲν οὖν Ἰωσήφ ἔλεγε πρὸς τὸν οἰνοχόον ἐκεῖνον· *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ ἀποκαταστήσει σε Φαραὼ εἰς τὴν ἀρχιερονοχοῦσαν του*· ἐγὼ δὲ οὐ λέγω, *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ εἰς οἰνοχοῦσαν ἐνεχθήσεσθε τυράννου*· ἀλλ' ἐτι τριάκοντα ἡμέραι, καὶ ἀποκαταστήσει ὑμᾶς οὐχὶ Φαραὼ, ἀλλ' ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς εἰς τὴν ἄνω πατρίδα, εἰς τὴν ἐλευθερίαν Ἱερουσαλὴμ, εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Κάκεινος μὲν ἔλεγεν, ὅτι *Δώσεις τὸ ποτήριον εἰς χεῖρας τοῦ Φαραὼ*· ἐγὼ δὲ οὐ λέγω, ὅτι δώσετε τὸ ποτήριον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς εἰς χεῖρα τὴν ὑμετέραν δώσει τὸ ποτήριον τὸ φρικτὸν καὶ πολλῆς γέμον δυνάμεως, καὶ τῆς κτίσεως τιμιώτερον ἑκατέρας. Ἰσαίην οἱ μεμνημένοι τοῦ ποτηρίου τούτου τὴν ἰσχύν· εἰσαθε δὲ καὶ ὑμεῖς μικρὸν ὑστερον. Μνήσθητε οὖν, ὅταν ἔλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν ἐκείνην, ὅταν τὸ ἱμάτιον τὸ βασιλικὸν ἀπολάβητε, ὅταν τὴν πορφύραν περιβάλησθε τὴν αἵματι βαφείσαν ἀσποτικῇ, ὅταν διάδημα ἀναδήσῃσθε τῶν ἡλιακῶν ἀκτίων φαιδρότερας ἔχον πανταχόθεν ἐκπηδῶσας λαμπρόνας. Τοιαῦτα γὰρ τοῦ νυμφίου τὰ ἔδνα, μέλζονα μὲν τῆς ἡμετέρας ἀξίας, ἀξία δὲ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας.

Διὰ ταῦτα ὑμᾶς ἐντεῦθεν ἦδη καὶ πρὸ τῶν ἱερῶν ἐκείνων μακαρίζω παστᾶδων· οὐ μακαρίζω δὲ μόνον, ἀλλὰ

καὶ ἐπαινῶ τὴν εὐγνωμοσύνην, ὅτι μὴ καθάπερ οἱ ῥαθυμότεροι τῶν ἀνθρώπων, ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς τῷ φωτισματι προσήλθετε, ἀλλ' ἐντεῦθεν ἦδη καθάπερ οἰκείται εὐγνώμονες, μετὰ πολλῆς εὐνοίας ὑπακούσαι ἀσπότη παρσκευασμένοι, τὸν αὐχένα τῆς ψυχῆς μετὰ πολλῆς ἐπεικειας τε καὶ προθυμίας ὑπὸ τὴν ζεύγλῃν ἡγάγετε τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν ζυγὸν ἐδέξασθε τὸν χρηστὸν, καὶ τὸ φορτίον ἐλάβετε τὸ ἐλαφρόν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ τῆς χάριτος ἴσα ὑμῖν καὶ τοῖς ἐν τῇ τελευτῇ μυσταγωγούμενοις, ἀλλὰ τὰ τῆς προαιρέσεως οὐκ ἴσα, οὐδὲ τὰ τῆς παρασκευῆς τῶν πραγμάτων. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐν τῇ κλίτῃ λαμβάνουσιν, ὑμεῖς δὲ ἐν τοῖς κόλοις τῆς Ἐκκλησίας τῆς κοινῆς ἀπάντων ἡμῶν μητρός· κάκεινοι μὲν ὀδυρόμενοι καὶ θαυμάζοντες, ὑμεῖς δὲ χαίροντες καὶ εὐφραίνόμενοι· ἐκεῖνοι στένοντες, ὑμεῖς δὲ εὐχαριστοῦντες· κάκεινοι μὲν πολλῶν κεκαρωμένοι τῷ πυρετῷ, ὑμεῖς δὲ πολλῆς ἐμπειλησμένοι τῆς πνευματικῆς ἡδονῆς. Ὅθεν ἐνταῦθα μὲν ἅπαντα σύμφωνα τῇ δωρεᾷ, ἐκεῖ δὲ πάντα ἐναντία [227] τῇ δωρεᾷ· καὶ γὰρ ὀρθνός καὶ ὀδυρμὸς πολλὸς μυσταγωγούμενων, καὶ παιδία περισταται κλαίοντα, καὶ γυνὴ τὰς παρεῖς καταξίνουσα, καὶ φίλοι κατηγρεῖς, καὶ οἰκέται θαυμάζοντες, ὅλον τὸ τῆς οἰκίας σχῆμα χειμερινὴν τινα καὶ ζαφωδὴ μίμειται ἡμέραν· ἐν δὲ αὐτῇ τοῦ κατακειμένου τὴν καρδίαν ἀναπτύξῃς, σκυθρωποτέραν τούτων εὐρήσεις. Καθάπερ γὰρ ἀνεμοὶ μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης ἐξεναντίας ἀλλήλους ἐμβάλλοντες εἰς πολλὰ τὸ πέλαγος διατέμνουσι μέρη· οὕτω καὶ οἱ λογισμοὶ τῶν τότε κατεχόντων δεινῶν εἰς τὴν τοῦ κάμνοντος ἐμπέπτοντες ψυχὴν, εἰς πολλὰς τὴν ἐκείνου διάνοιαν σκίζουσι φροντίδας. Ὅταν εἰς τὰ παιδία ἀπίθῃ, τὴν ὀφρανὴν αὐτῶν ἐννοεῖ· ὅταν πρὸς τὴν γυναῖκα ἀποβλέψῃ, τὴν χηρείαν λογίζεται· ὅταν ἴδῃ τοὺς οἰκέτας, τὴν ἐρημίαν ἀπάσης σκοπεῖ τῆς οἰκίας· ὅταν πρὸς ἑαυτὸν ἐπανεέλθῃ, τῆς παρουσίας ἑαυτοῦ ἀναμνησθεῖ ζωῆς, καὶ ἀπορρήγνυσθαι μέλλων, πολὺ δέχεται τῆς ἀθυμίας τὸ νέφος. Τοιαύτη ἡ τοῦ μέλλοντος μυσταγωγείσθαι ψυχὴ. Εἰτα μεταξὺ τῶν θορύβων καὶ τῆς ταραχῆς αὐτῆς, ἐπεισέρχεται ὁ ἱερεὺς αὐτοῦ τοῦ πυρετοῦ φοβερώτερος ὢν, καὶ τοῦ θανάτου τοῖς τοῦ κάμνοντος προσήκουσιν ἀπνέστερας· τῆς γὰρ τοῦ ἱατροῦ φωνῆς τῆς ἀπογινωσκούσης τὴν ζωὴν τὴν ἐκείνου μέλζον ἀπογινώσκαι εἶναι νομίζεται ἢ τοῦ πρεσβυτέρου εἰσοδος, καὶ θανάτου σύμβολον εἶναι δοκεῖ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἢ ὑπὸθεσις. Ἀλλ' οὕτω τὸν κολοφῶνα ἐπέθηκα τῶν κακῶν· μεταξὺ γὰρ θορυβοῦντων τῶν ἐπιτηδεύων καὶ παρασκευα-

ζομένων, πολλάκις ἔρημον ἀφείσα τὸ σῶμα ἀπεπῆδησεν ἢ ψυχὴ, πολλοὺς δὲ καὶ παρούσα οὐδὲν ὤνησεν. Ὅταν γὰρ μήτε τοὺς περόντας ἐπιγινώσκῃ, μήτε φωνῆς ἀκοῇ, μήτε ἀποκρίνασθαι δύνηται τὰ ῥήματα ἐκείνα, δι' ὧν τὴν μακαρίαν συνθήκην πρὸς τὸν κοινὸν ἡμῶν ἀπάντων καταθῆσεται Δεσπότην, ἀλλ' ὥσπερ ξύλον ἄργον ἢ λίθος, δ' φωτίζεσθαι μέλλων πρόκειται νεκρὸν μὴδὲν διαφέρων, τὴ τῆς μυσταγωγίας ὁφελος ἐν ἀναισθησίᾳ τοσαύτῃ;

β'. Τὸν γὰρ τοῖς ἱεροῖς τούτοις καὶ φρικτοῖς μέλλοντα προσιέναι μυστηρίοις ἔργηγορέναι χρὴ καὶ διεγυγέρθαι, πάσης βιωτικῆς φροντίδος εἶναι καθαρὸν, πολλῆς γέμειν σωφροσύνης, πολλῆς προθυμίας, πάντα τὸν μυστηρίων ἀλλότριον λογισμὸν ἐξορίζειν τῆς διανοίας, καὶ πάντοθεν καθαρὸν παρασκευάζειν τὸν οἶκον, ὥσπερ αὐτὸν ὑποδέχεσθαι μέλλοντα τὸν βασιλέα. Τοιαύτῃ τῆς ὑμετέρας διανοίας ἢ παρασκευῇ, τοιοῦτοι παρ' ὑμῖν οἱ λογισμοί, τοιαύτῃ τῆς ψυχῆς ἢ προαίρεσις. Τὴν μὲν οὖν ἀξίαν ἀμοιβὴν τῆς ἀρίστης ταύτης γνώμης ἀναμένετε παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ταῖς ἀντιδόσεσι νικῶντος τοὺς τὴν ὑπακοὴν ἐπιδεικνυμένους τὴν πρὸς αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ χρὴ καὶ τοῖς συνδούλοις τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενεγκεῖν, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰσίστομεν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ταῦτα ἡμέτερά, ἀλλὰ καὶ ταῦτα Δεσποτικά. Τί γὰρ ἔχεις, φησὶν, δ' οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβὼν; Ἐβούλημην μὲν πρῶτον ἀπάντων εἰπεῖν. Τί δὲ ποτε παραδραμόντες ἡμῶν οἱ πατέρες ἄπαντα τὸν ἐνιαυτὸν, ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ μυσταγωγείσθαι τὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας ἐνομοθέτησαν; καὶ τίνας ἔνεκεν μετὰ τὴν παρ' ἡμῶν διδασκαλίαν ὑπολύσαντες ὑμᾶς καὶ ἀποδύσαντες, γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους [228] μετὰ τοῦ χιτωνίσκου μόνου πρὸς τὰς τῶν ἐξορκιζόντων παραπέμπουσι φωνάς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸν καιρὸν ἐκείνους τοῦτον ἡμῖν διετύπωσαν· ἀλλ' ἔχει ταῦτα ἀμφοτέρω μυστικὸν τινα λόγον καὶ ἀπόρρητον. Καὶ τοῦτον ὑμῖν ἐβούλημην εἰπεῖν· ὁρῶ δὲ ὅτι πρὸς ἕτερον ἀναγκαιότερον ἡμᾶς κατεπείγει νῦν ὁ λόγος. Ἀνάγκη γὰρ εἰπεῖν τί ποτέ ἐστι τὸ βάπτισμα, καὶ τίνας ἔνεκεν εἰς τὸν βίον ἐπέλθῃ τὸν ἡμέτερον, καὶ πόσα κομίζει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ.

Ἄλλ', εἰ βούλεσθε, πρότερον περὶ τῆς προσηγορίας τοῦ μυστικοῦ τούτου καθαρμοῦ διαλεχθῶμεν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ὄνομα, ἀλλὰ πολλὰ καὶ παντοδαπά· τὸ γὰρ καθάρσιον τοῦτο καλεῖται λουτρὸν παλιγγενεσίας· Ἔσως γὰρ ἡμᾶς, φησὶ, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινίσεως Πνεύματος ἁγίου. Καλεῖται καὶ φωτισμα, καὶ τοῦτο Παῦλος αὐτὸ πάλιν ἐκάλεσεν· Ἀναμνηθήσεσθε γὰρ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλίαν ὑπεμείνατε παθημάτων· καὶ πάλιν, Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἀπ᾿ εὐφωτισθέντας καὶ γευσάμενους τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίσαι εἰς μετέοιαν. Καλεῖται καὶ βάπτισμα· Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδόξασατε. Καλεῖται ταφὴ· Συνετάφητε γὰρ αὐτῷ, φησὶ, διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον. Καλεῖται περιτομή· Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδόσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός. Καλεῖται σταυρός· Ὁ παλαιὸς γὰρ ἀνθρώπος ἡμῶν συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας. Ἔστι καὶ ἕτερα πλείονα τούτων εἰπεῖν ὀνόματα, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸν καιρὸν ἅπαντα εἰς τὰς προσηγορίας τοῦ χαρίσματος ἀνα-

λώσωμεν, φέρε ἐπὶ τὴν προτέραν προσηγορίαν ἐλθόντες, καὶ ταύτης τὴν σημασίαν εἰπόντες καταπαύσωμεν τὸν λόγον· τῶς δὲ ἀνωτέρω μικρὴν τὴν διδασκαλίαν ἐλκύσωμεν. Ἔστι τὸ κοινὸν ἀπάντων ἀνθρώπων λουτρὸν τὸ διὰ τῶν βαλανείων, δ' τὸν τοῦ σώματος ἀποσμήχειν εἰσθε ῥύπον· ἔστι δὲ καὶ λουτρὸν Ἰουδαϊκόν, ἐκείνου μὲν σεμνότερον, τοῦ δὲ τῆς χάριτος πολὺ κατώτερον· καὶ αὐτὸ μὲν γὰρ σωματικὸν ἀποσμήχει ῥύπον, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς σωματικόν, ἀλλὰ καὶ συνειδότος ἀπτόμενον ἀσθενούς. Ἔστι γὰρ πολλὰ τῶν πραγμάτων, ἃ φύσει μὲν οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτα, ἀπὸ δὲ τῆς ἀσθενείας τοῦ συνειδότος ἀκάθαρτα γίνονται. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν παιδίων τὰ προσωπεῖα καὶ τὰ λοιπὰ μορμολύκεια φύσει μὲν οὐκ ἐστὶ φοβερά, φοβερά δὲ εἶναι τοῖς παιδίοις δοκεῖ διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων ὧν εἶπον· ὅλον τὸ νεκρῶν ἀφασθαι σωμάτων, φύσει μὲν οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτον, ὅταν δὲ ἀσθενούς ἐπιλάβηται συνειδότος, ἀκάθαρτον ποιεῖ τὸν ἀφάμενον. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτον φύσει τὸ πρᾶγμα, αὐτὸς δ' αὐτὰ διαταξάμενος Μωϋσῆς ἐδῆλωσεν, ὁλόκληρον ἐπιπερόμενος μετ' ἑαυτοῦ νεκρὸν τὸν Ἰωσήφ, καὶ μένων καθαρὸς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἡμῖν περὶ τῆς ἀκαθαρσίας ταύτης διαλεγόμενος τῆς οὐ φύσει γινόμενης, ἀλλὰ δι' ἀσθένειας τοῦ συνειδότος, οὕτως πῶς φησιν· *Οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογισμένῳ τι κοινὸν εἶναι*. Ὁρᾷς τὴν ἀκαθαρσίαν οὐκ ἀπὸ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀσθενείας τοῦ λογισμοῦ γινόμενης; Καὶ πάλιν, *Πάντα μὲν καθαρὰ, ἀλλὰ καθὼν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθλοῦντι*. [Ὁρᾷς ὅτι οὐ τὸ ἐσθίειν, ἀλλὰ τὸ διὸ [229] προσκόμματος ἐσθίειν.] τοῦτο αἴτιον ἀκαθαρσίας;

γ'. Τὴν τοιαύτην κηλίδαν τὸ Ἰουδαϊκὸν ἐξεκάθαρε λουτρὸν τὸ δὲ τῆς χάριτος οὐ τοιαύτην, ἀλλὰ τὴν ὄντως ἀκαθαρσίαν τὴν μετὰ τοῦ σώματος καὶ τῇ ψυχῇ πολλὴν ἐντεθεῖσαν τὴν κηλίδα· οὐ γὰρ τοὺς νεκρῶν ἀφάμενους σωμάτων, ἀλλὰ τοὺς νεκρῶν πράξειν ἀφάμενους τούτους ποιεῖ καθαρούς. Κἂν μαλακός, κἂν πόρνος ἢ τις, κἂν εἰδωλολάτρης, κἂν ὅστιον ἐργασμένος διειδὼν, κἂν ἄσασαν τὴν ἐν ἀνθρώποις ποτηρίαν ἔχων ἢ, ἐμπεσὼν εἰς τὴν τῶν ὕδατων κολυμβήθραν, τῶν ἡλιακῶν καθαρώτερος ἀκρίνων ἀνείσιν ἀπὸ τῶν θείων νομάτων. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης κόμπον εἶναι τὰ λεγόμενα, ἀκούσθον Παύλου λέγοντος περὶ τῆς τοῦ λουτροῦ δυνάμεως· *Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε πλεονέκται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοιθοὶ, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι*. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὰ εἰρημένα, φησὶ; τὸ γὰρ ζητούμενον δεῖξαι, εἰ πάντα ἐκκαθαίρει ταῦτα ἢ τοῦ λουτροῦ δύναμις. Οὐκοῦν ἀκούσον τῶν ἐξῆς· *Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγνάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*. Ἡμεῖς μὲν ὑπογενομένηθα δεῖξαι ὑμῖν, καθαρὸς πορνείας ἢ γινόμενους ἀπάσης τοὺς τῷ λουτρῷ προσόντας· ὁ δὲ λόγος πλεον ἀπέδειξεν, οὐ καθαρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἁγίους καὶ δικαίους γενομένους· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀπελούσασθε, μόνον, ἀλλὰ καὶ, *Ἡγιάσθητε καὶ ἐδικαιώθητε*. Τί τούτου γένουσι· ἂν παραδοξότερον, ὅταν πόνοι καὶ ἰδρώτων χωρὶς καὶ κατορθωμάτων δικαιοσύνην τιχτομένη ἢ; τοιαύτῃ γὰρ τῆς θείας δωρεᾶς ἢ φιλανθρωπία χωρὶς

^a Interpres vetus legit *πονηρίας*, et quidem melius, ut videtur.

parantibus propinquis, sæpe anima corpus deserens abscessit : imo plurimis vel præsens nihil profuit. Cum enim neque præsentem agnoscit, neque vocem audit, neque illa respondere verba potest, quibus beatam cum omnium nostrum Domino pactionem deponat, sed est quasi lignum inutile vel lapis, a mortuoque nihil differt is qui mox illuminandus est : quæ initiationis utilitas in tanta sensus omnis inopia?

2. Eum enim, qui ad sacra illa et horrenda mysteria accessurus est, vigilare convenit, omni sæculari cura purum esse, temperantia et alacritate multa plenum esse, omnem a mysteriis alienam cogitationem mente depellere, et undeque mundam domum apparare, quasi ipsum regem excepturus sit. Talis mentis vestra præparatio, tales apud vos sunt cogitationes, tale animi propositum. Dignam itaque optimi hujus consilii retributionem a Deo expectate, qui præmiis obsequentiam sibi præstitam superat. Quoniam vero oportet quæ sua sunt conservis conferre, et nostra conferamus; imo potius hæc non nostra, sed Dominica sunt : Quid enim, inquit, habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis (1. Cor. 4. 7)? Volebam hoc primum omnium dicere : cur patres nostri, missis aliis anni partibus, hoc tempore initiandos esse Ecclesiæ filios lege statuerunt, et cur post doctrinam, discalceatos vos et exutos, nudis pedibus, una tunica operatos ad exorcizantium voces vos transmittunt. Non enim frustra vel temere hunc habitum et hoc tempus nobis constituerunt; sed habent hæc ambo mysticam quamdam et arcanam rationem : et hoc quoque vobis aperire volebam. At video ad aliam rem magis necessariam nos evocari. Necesse quippe est dicere quid sit baptisma, cur in vitam nostram inductum sit, et quanta nobis conferat bona.

Varia baptismi nomina. — Sed si vultis, de hujus mysticæ purgationis vocabulo prius disseramus; non enim ejus nomen unum est, sed plurima varique. Nam hæc purgatio vocatur, lavacrum regenerationis : *Salvavit enim nos, inquit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti* (Tit. 3. 5). Vocatur et illuminatio : ita illud Paulus nuncupavit : *Rememoramini pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum* (Hebr. 10. 32); et rursum, *Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, et gustaverunt etiam domum cælestem, et prolapsi sunt, rursum renovare ad poenitentiam* (Ib. 6. 4). Vocatur et baptisma : *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Galat. 3. 27). Appellatur et sepultura : *Consepulti enim, inquit, estis in ipso per baptismum in mortem* (Rom. 6. 4); itemque circumcisio : *In quo et circumcisi estis in circumcisione non manu facta, in exspoliationem peccatorum carnis* (Col. 2. 11). Vocatur crux : *Vetus enim homo noster crucifixus est, ut destruat corpus peccati* (Rom. 6. 6). Possent plura dici nomina; sed ne tempus omne in charismatis appellationibus insumamus, age ad primum nomen reversi, ejusque explicata significatione, sermonem finiamus : interim vero paulo superius doctrinam re-

petamus. Est commune omnium hominum lavacrum illud balnearum, quod corporis sordes solet abluere : est et lavacrum Judæorum, illo quidem honestius, sed gratiæ lavacro longe inferius : et hoc enim corporeas sordes abluit, nec modo corporeas abluit, sed etiam ad conscientiam infirmitatem attingit. Nam multe res sunt, natura quidem non immundæ, sed quæ infirmitate conscientie efficiuntur immundæ. Ac sicut in pueris larvæ cæteraque terribilia natura quidem formidabilia non sunt, sed talia pueris ob naturæ imbecillitatem esse videntur : sic et in iis quæ dixi; exempli causa mortua corpora contingere, natura quidem non est immundum, verum si id infirmæ conscientie contingat, immundum facit eum qui tetigit. Quod enim illud natura non sit immundum, ipse qui legem tulit Moyses declaravit, qui mortuum Josephum secum detulit, et tamen mundus remansit. Ideoque Paulus de immunditia hujusmodi loquens, quæ non natura, sed infirmitate conscientie accidit, ita loquitur : *Nihil commune per seipsum nisi ei, qui existimat quid commune esse* (Rom. 14. 14). Videntur immunditiam non ex rei natura, sed ex cogitationis imbecillitate contrahi? Ac rursum, *Omnia quidem sunt munda : sed malum est homini, qui per offendiculum manducat* (Ibid. v. 20). [Videntur quod non edere, sed per offendiculum edere, (a)] causa sit immunditiae?

3. *Discrimen inter lavacrum Judæorum et baptismum.* — Talem maculam Judæorum lavacrum emundabat; at gratiæ lavacrum non talem, sed eam, quæ vera immunditia et animam et corpus inficit; non enim eos, qui mortua corpora, sed qui mortua opera contingunt, mundos facit. Etsi mollis, etsi fornicator quis fuerit, etsi idololatra, etsi quidvis mali fecerit, etsi humana omni nequitia plenus sit, si in piscinam aquarum incidat, solaribus radiis purior ex divinis fluentis ascendit. Ne vero putes fastu quopiam hæc proferri, audi Paulum de lavacri virtute hæc loquentem : *Nolite errare : neque idololatrarum, neque fornicatorum, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque avari, neque ebriosi, neque maledicti, neque rapaces. regnum Dei possidebunt* (1. Cor. 6. 9. 10). Ecquid hæc ad propositum, inquires? quod queritur ostende, an scilicet lavacri virtus hæc omnia emundet. Audi itaque ea, quæ sequuntur : *Et hæc quidam fuistis : sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri* (Ib. v. 11). Nos quidem pollicemur vobis ostendere, omni fornicatione¹ puros esse eos, qui ad lavacrum accedunt; verum oratio nostra plus demonstravit, scilicet non modo puros, sed etiam sanctos justosque factos esse. Non tantum enim dixit : *Abluti estis, sed etiam, Sanctificati estis, justificati estis*. Quid hac re mirabilius, quod sine labore, sudore bonisque operibus justitia parietur? Talis est enim divini doni benignitas, ut sine sudoribus justos

¹ Interpres vetus legit, *omni iniquitate*, et melius, ut videtur.

(a) Hæc quæ unctis clauduntur in textu deest, sed in editione Saviliana ex conjectura supplentur.

efficiat. Nam si Imperatoris epistola paucis conscripta literis, innumeris reos criminibus liberos dimittit, alios autem ad honorem etiam evehit maximum; multo magis sanctus Dei Spiritus, qui omnia potest, omni nos nequitia liberabit, multam justitiam largietur, multa implebit fiducia. Ac quemadmodum scintilla mediam in pelagi voraginem incidens, statim exstinguitur et evanescit, aquarum vi demersa: sic et omnis humana nequitia, cum in piscinam divinorum fluentorum inciderit, citius faciliusque quam scintilla demergitur et deletur. At cur, inquires, si peccata nobis omnia lavacrum remittit, non lavacrum remissionis peccatorum, non lavacrum purgationis, sed lavacrum regenerationis vocatur? Quia non solum nobis peccata remittit, neque solum delicta purgat, sed ita id præstat ac si denuo generati essemus. Et enim nos denuo creat, et format, non ex terra rursum effingens, sed ex alio elemento, aquarum scilicet natura, creans; non enim vas simpliciter abstergit, sed totum conflavit denuo. Nam quæ abstergantur, etiamsi accurate mundentur qualitatibus vestigia et sordium reliquias retinent; quæ vero in conflatorium immittuntur, et a flamma renovantur, omnem deponunt maculam, ex caminoeducta, eundem, quem prorsus nova, splendorem emittunt. Quemadmodum si quis auream statuam, tempore, fumo, pulvere, rubigine scædatam, denuo conflaverit, eam nobis purissimam atque fulgentem restituit: sic et naturam nostram Deus, peccati rubigine scædatam multoque affectam delictorum fumo, illa pulchritudine destitutam, quam ipsi ab initio indiderat, denuo conflavit, et in aquas ceu in conflatorium injiciens, et pro igne Spiritus gratiam immittens, hinc renovatos, cum solaribus radiis splendore decertantes educit, contrito veteri homine, novo autem splendidiore, quam vetus erat, condito.

4. Hanc porro nobis contritionem mysticamque purgationem subindicans propheta, dicebat olim, *Tamquam vas figuli conteres eos* (Psal. 2. 9). Nam quod de fidelibus loquatur clare indicant ea, quæ præcedunt: etenim ait: *Filius meus es tu: ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Ibid. v. 7. 8). Vidistin' quomodo Ecclesiam gentium commemoravit, et ubique constitutum Christi regnum dixit? Deinde rursum ait, *Paucas eos in virga ferrea*; non gravi, sed forti: *tamquam vas figuli conteres eos* (Ib. v. 9). Ecce lavacrum magis mystico more sumitur: non enim simpliciter dixit vasa testacea, sed vasa figuli. Verum attendite. Testacea quippe vasa contrita, refici non possunt, ob duritiem nempe ab igne acceptam: vasa autem figuli non sunt testacea, sed ex luto composita; quare si labefacta fuerint, artificis solertia facilius ad secundam formam reduci possunt. Cum itaque calamitatem insanabilem memorat, non vasa figuli dicit, sed vasa testaceum. Nam cum prophetam et Judæos docere vellet, se calamitati insanabili urbem tradidisse, jussit eum accipere vas testaceum, et coram universo populo confringere, dicereque (Jerem.

19), *Sic peribit urbs ac conteretur* (Jerem. 19. 11): cum autem bonam ipsis spem offert, in officinam figuli prophetam deducit, nec ipsi vas testaceum ostendit, sed vas luteum e manu figuli decedens, ac subinfert his verbis: *Si figulus hic vas quod decedit, acceptum denuo reformavit, annon multo magis ego potero vos delapsos emendare* (Jerem. 18. 6)? Potest igitur Deus nos luteos non modo per lavacrum regenerationis emendare, sed Spiritus accepta virtute, iterumque lapsos per sinceram poenitentiam in pristinum statum revocare. Sed non tempus est vos de poenitentia alloqui, imo potius utinam nullo umquam tempore his remediis opus habeatis, sed semper ea servata pulchritudine eosque splendore maneatis, quem nunc accepturi estis. Ut itaque in eo maneatis, age, de vitæ instituto pauca vobis disseramus: nam in hac palæstra athletarum lapsus periculo vacat: cum domesticis enim decertant, et in præceptorum corporibus omnia meditantur. Cum vero certaminum tempus advenit, cum stadium apertum fuerit, cum omnes ad spectaculum congregati, sedes sursum occuparint, præsentē agonothea: tunc necesse est aut ignavo agentes dejici, ac cum ignominia discedere, aut strenue agentes, coronas et bravia consequi; sic hi triginta dies vobis palæstræ, gymnasiorum et exercitationis loco sunt. Jam hinc discamus malignum illum dæmonem vincere: nam contra illum post baptismum in arenam descendere debemus, contra illum pugnare et decertare. Jam hinc ergo insidias ejus ediscamus, undenam malignus sit, undenam facile nos ledere poterit, ut certaminis tempore non inexpertis, novis conspectis certaminibus terreamur, sed jam parati meditatique, ejusque insidias omnes edocti, fidenter certamina cum illo adeamus.

Lingua quot et quanti lapsus. — Undique vero nobis nocere solet, sed in primis lingua et ore. Nullum enim illi ita opportunum organum ad fraudem perniciosam nostram, ut intemperans lingua et os non obturatum. Hinc nobis lapsus plurimi, hinc nobis gravia crimina. Quam facile sit ore labi, sic quidam declaravit: *Multi cecidere gladio, sed non tot quot lingua* (Eccli. 28. 22): ipseque rursum quam gravis sit hujusmodi lapsus indicavit his verbis, *Lapsus de pavimento potius quam lapsus de lingua* (Eccli. 20. 20): id est, melius est labi conterique corpus, quam hujusmodi verbum proferre, quod possit animam nostram perdere. Neque lapsus tantum memorat, sed hortatur ut magnam sollicitudinem geramus, ne supplantemur, his verbis, *Fac ori tuo januam et vectes* (Eccli. 28. 28); non ut vere januas et vectes paremus, sed ut cum magna cautela absurdis verbis linguam claudamus. Rursumque alibi ostendens nos et cum studio nostro et ante studium nostrum superno egere auxilio, ut hanc feram intus contineamus, ad Deum manus tendens propheta dicebat: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis* (Psal. 140. 2. 3). Et qui prius monuit, rursum ait: *Quis dabit ori meo custodiam, et labiis meis stgillum astutum* (Eccli.

ἰσῶτων ποιεῖ δικαίους. Εἰ γὰρ βασιλεύς ἐπιστολῇ, γράμματι προτεθέντα ὄλγχα, μυρίων ὑπευθύνους ἐγκλημάτων ἀφίησιν ἐλευθέρους, ἑτέρους δὲ καὶ πρὸς τιμὴν αἰετὶ μέλονται, πολλῶν μᾶλλον τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα καὶ πάντα δυνάμενον, πάσης μὲν ἡμᾶς ἀπαλλάξει κακίας, πολλὴν δὲ ἡμῖν χαρίζεται δικαιοσύνην, καὶ πολλῆς ἐμπλήσει τῆς παρρησίας. Καὶ καθάπερ σπινθὴρ μέσον εἰς πύλαος ἀγανὲς ἐμπέσων εὐθέως ἂν ἀποσβεσθεῖη, ἥ καὶ ἀφανὴς γένοιτο, τῷ πλήθει τῶν ὁδῶν καταποντισθεῖς· οὕτω καὶ πᾶσα πονηρία ἀνθρωπίνῃ, ὅταν εἰς τὴν κολυμβήθραν ἐμπέσῃ τῶν θείων ναμάτων, ἐκείνου ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον τοῦ σπινθῆρος καταποντίζεται καὶ ἀφανίζεται. Καὶ τίνος ἔνεκεν, φησὶν, εἰ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῖν ἅπαντα ἀφίησι τὸ λουτρὸν, οὐχὶ λουτρὸν ἀφέσεως ἁμαρτημάτων καλεῖται, οὔτε λουτρὸν καθάρσεως, ἀλλὰ λουτρὸν καλὴς γενέσεως; Ὅτι οὐχ ἁπλῶς ἡμῖν ἀφίησι τὰ ἁμαρτήματα, οὐδὲ ἁπλῶς ἡμᾶς καθαίρει τῶν πλημμελημάτων, ἀλλ' οὕτως ὥς ἂν εἰ ἄνωθεν ἐγεννηθῇμεν. Καὶ γὰρ ἄνωθεν ἡμᾶς δημιουργεῖ καὶ κατασκευάζει, οὐκ ἀπὸ τῆς διαπλάττον πάλιν, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου στοιχείου τῆς τῶν ὁδῶν φύσεως δημιουργοῦν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἀποσμήχει τὸ σκεῦος, ἀλλ' ὁλόκληρον αὐτὸ ἀναχύνει πάλιν. Τὰ μὲν γὰρ ἀποσμηχόμενα, κἂν μέγα ἀκριβείας ἐκκαθαίρηται, ἔχει [230] τῆς ποιότητος ἔχνη καὶ τῆς κηλίδος φέρει τὰ λείψανα· τὰ δὲ εἰς χυνομήτριον ἐμπέσοντα καὶ διὰ τῆς φλογὸς ἀνανεωθέντα, πᾶσαν ἀποθέμενα ῥυπαρίαν, τὴν αὐτὴν τοῖς νεοπαγέσιν ἀπὸ τῆς καμίνου προελθόντα τὴν λαμπρότητα ἀφίησιν. Ὡς περ οὖν ἀνδριάντα χρυσοῦν πολλῶν τῷ χρόνῳ καὶ τῷ καπνῷ καὶ τῇ κόνει καὶ ἰὼ ῥυπωθέντα λαβὼν τις καὶ χυνοῦσας, καθαρῶτατον ἡμῖν καὶ ἀστράπτοντα ἀποδίδωσιν, οὕτω καὶ τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ὁ Θεὸς ἠθελοῦσεν τῷ τῆς ἁμαρτίας ἰῷ, καὶ πολλὴν δεξιμένην τὸν καπνὸν τὸν ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, καὶ τὸ κάλλος ἀπολέσασαν, ὅπερ παρ' αὐτοῦ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐγκατέθηκε, λαβὼν ἄνωθεν ἐχώνυσε, καὶ καθάπερ εἰς χυνομήτριον ἐμβαλὼν τὰ ὕδατα, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπαφείψατο χάριν ἀντὶ φλογός, εἴτα νεοπαγείς ἐκείθεν καὶ καινοὺς γενομένους ἀντιθέλειαι λοιπὸν ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτίσι μετὰ πολλῆς ἀνάγει τῆς λαμπρότητος, τὸν μὲν παλαιὸν συντρίψας ἀνθρωπον, νέον δὲ κατασκευάσας τοῦ προτέρου λαμπρότερον.

Θ. Καὶ ταύτην ἡμῖν τὴν συντριβὴν καὶ τὸν μυστικὸν τοῦτον καθαρμὸν αἰνιττόμενος· ὁ προφήτης ἄνωθεν ἔλεγεν· Ὡς σκεῦος κεραμῆως συντρίψεις αὐτούς. Ὅτι γὰρ περὶ τῶν πιστῶν ὁ λόγος, ἡμῖν τὰ ἀνωτέρω δείκνυσιν σαφῶς· Ὡς γὰρ μου εἰ σὺ, φησὶν· ἐγὼ σήμερον γε-
γνηνῇ καὶ σὺ. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι τὰ ἐθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Εἶδες πῶς τῆς ἐκ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἐμνημόνευσε, καὶ τὴν πανταχοῦ τοῦ Χριστοῦ τεταμένην βασιλείαν εἶπεν; Εἰς τὴν φωνὴν πάλιν· Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· οὐ φορτικῇ, ἀλλ' ἰσχυρᾷ· ὥς σκεῦος κεραμῆως συντρίψεις αὐτούς. Ἰδοὺ καὶ τὸ λουτρὸν μυστικώτερον παρελήφθη· οὐ γὰρ εἶπεν ἁπλῶς σκεῦος ὀστράκινα, ἀλλὰ σκεῦος κεραμῆως. Ἄλλα προσέχετε. Τὰ μὲν γὰρ ὀστράκινα σκεῦος συντριβέντα οὐκ ἂν λάβοι διόρθωσιν, διὰ τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς ἐγγενομένην αὐτοῖς ἁπλῆ ἀντιεστῆσαν· ὅτι δὲ τὰ σκεῦος τοῦ κεραμῆως οὐκ ἔστιν ὀστράκινα, ἀλλὰ πῆλινα· ὅθεν καὶ διαστραφέντα ῥιζίδος ἂν πρὸς τὸ δεύτερον ἐπανέλθῃ σχῆμα τῇ τοῦ τεχνίτου σοφίᾳ. Ὅταν μὲν οὖν συμφορὰν ἀνίστατον λέγῃ,

οὐ σκεῦος κεραμῆως φησὶν, ἀλλὰ σκεῦος ὀστράκινον. Ὅτε γοῦν ἐβούλετο διδάξαι τὸν προφήτην καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι συμφορὰ ἀνίσταται παρὶδόντες τὴν πόλιν, ἐκέλευσε λαβεῖν βίβλον ὀστράκινον, καὶ συντρίβει ἐμπροσθεν παντὸς τοῦ δήμου, καὶ εἰπεῖν· Ὅτως ἀπολείπεται καὶ ἡ πόλις, καὶ συντρίβησεται. Ἐπειδὴν δὲ βούληται χρῆσθαι αὐτοῖς ὑποτείνειν ἐλπίδας, εἰς κεραμεῖον κατάγει τὸν προφήτην, καὶ οὐ δείκνυσιν αὐτῷ σκεῦος ὀστράκινον, ἀλλὰ δείκνυσιν αὐτῷ σκεῦος πῆλινον ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ κεραμῆως γινόμενον, διαπίπτον, καὶ ἐπάγει λέγων· Εἰ ὁ κεραμεὺς οὗτος τὸ σκεῦος τὸ διαπεσὼν ἀναλαβὼν ἐρύθμισε πάλιν, οὐ πολλῶν μᾶλλον ἐγὼ δύνησμαι διαπεσόντας ὑμᾶς ἐπαρονοῦμαι; Δυνατὸν μὲν οὖν τῷ Θεῷ οὐχὶ πηλίνους δντας μόνον διορθῶσαι διὰ λουτροῦ πηλικογενέσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος δεξαμένης ἐνέργειαν, καὶ διολισθησαντας διὰ μετανοίας ἡκριδωμένους πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπαναγαγεῖν. Ἄλλ' οὐ καιρὸς οὖν τοὺς περὶ μετανοίας ἀκοῦσαι λόγους· μᾶλλον δὲ μηδέποτε γένοιτο καιρὸς εἰς χρεῖαν ὑμᾶς ἐκείνων ἐμπέσειν τῶν φαρμάκων, ἀλλ' αἰετὶ μένοτε τὸ κάλλος καὶ τὴν λαμπρότητα, [231] ἣν μέλλετε λαμβάνειν νῦν, ἀέριον διατηροῦντες. Ἴνα οὖν αἰετὶ μένοτε, φέρε καὶ περὶ πολιτείας ὑμῖν διαλεχθῶμεν ὀλίγα· ἐν γὰρ τῇ παλαιστρᾷ ταύτῃ ἀκίνδυνα τοῖς ἀθληταῖς τὰ πτώματα· πρὸς γὰρ τοὺς οἰκείους ἡ πάλη, καὶ τοῖς σώματι τῶν διδασκάλων ἐμμελετώσιν ἅπαντα. Ὅταν δὲ ὁ τῶν ἀνόντων παραγένηται καιρὸς, ὅταν ἀνοίγῃ τὸ στάδιον, ὅταν τὸ θέατρον ἄνω καθήμενον ἦ, ὅταν ὁ ἀγωνοθέτης παρῇ, ἀνάγκη λοιπὸν ἢ ῥαθυμῆσαντας πεσεῖν καὶ μετὰ αἰσχύνῃς ἀναχωρῆσαι πολλῆς, ἢ σπουδάζοντας τῶν στεφάνων καὶ τῶν βραβείων ἐπιτυχεῖν. Οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ὑμῶν, αἰετὶ ἀκόνοντα ἡμέραι αὐταὶ παλαίστρα τινὶ προσοίκασι καὶ γυμνασίῳ καὶ μελέτῃ. Μάθωμεν ἐντεῦθεν ἥδη περιγενέσθαι τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐκείνου· πρὸς γὰρ ἐκείνον ἀποδύεσθαι μέλομεν μετὰ τὸ βάπτισμα, πρὸς ἐκείνον πυκτεύειν καὶ μάχεσθαι. Μάθωμεν τοίνυν ἐντεῦθεν ἥδη τὰς λαβὰς ἐκείνου, πῶθεν ἐστὶ πονηρὸς, πῶθεν ἡμῖν εὐκόλως ἐπηρεάσαι δύναται, ἵνα τῶν ἀνόνων παραγενομένων μὴ ξενοπαθῶμεν μηδὲ θορυβώμεθα, καινὰ τὰ παλαισμάτα ὀρώντες, ἀλλ' ἥδη μεταξὺ ἡμῶν αὐτῶν μελετήσαντες, καὶ τὰς μεθοδίας αὐτοῦ μαθόντες ἀπάσας, μετὰ τοῦ θαρρῆναι ἀψώμεθα πρὸς τὴν παλαισμάτων πρὸς ἐκείνον.

Πάντοθεν μὲν οὖν ἐπηρεάσεις ἡμῖν εἰσθεν, μάλιστα δὲ διὰ τῆς γλώττης καὶ διὰ τοῦ στόματος. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιτήδειον ὄργανον ἐκείνῳ πρὸς ἀπάτην καὶ ἀπώλειαν ἡμετέραν, ὥς γλῶττα ἀκόλαστος καὶ στόμα ἀθύρωτον. Ἐντεῦθεν ἡμῖν τὰ πολλὰ πτώματα, ἐντεῦθεν ἡμῖν τὰ χαλεπὰ ἐγκλήματα. Καὶ τὴν μὲν εὐκόλιαν τῶν ὀλισθημάτων διὰ τῆς γλώττης τις δηλῶν ἔλεγεν· Πολλοὶ ἔπεσον διὰ μαχαίρας, ἀλλ' οὐ τοσούτοι δοσι διὰ γλώττης. Τὸ δὲ χαλεπὸν τοῦ πτώματος ἐμφαίνων πάλιν ὁ αὐτὸς εἶπεν· Ὀλισθημα ἀπὸ δόδαρος μᾶλλον, ἢ ὀλισθημα ἀπὸ γλώττης. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Βέλτιόν ἐστι, φησὶ, πεσεῖν καὶ συντριβῆναι τὸ σῶμα, ἢ ῥῆμα προέσθαι τοιοῦτον, ὃ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἀπόλλυσιν. Οὐ λέγει δὲ τὰ πτώματα μόνον, ἀλλὰ καὶ παραινεῖ πάλιν ποιεῖσθαι πρόνοιαν, ὥστε μὴ ὑποσκελισθῆναι, οὕτως εἰπὼν· Ποίησον τῷ στόματί σου θύραν καὶ μοχλοῦς· οὐχ ἵνα θύρας καὶ μοχλοῦς κατασκευάσωμεν, ἀλλ' ἵνα μετὰ πολλῆς τῆς ἀσφαλείας πρὸς τὰ ἄτοπα τῶν ῥημάτων τὴν γλῶτταν ἀποκλείσωμεν. Καὶ πάλιν ἀλλεχοῦ δεικνύς, ὅτι μετὰ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας τῆς ἀνωθεν δεόμεθα βοήθης, ὥστε τὸ θηρίον τοῦτο κατασχέιν ἐνδοῦ, πρὸς τὸν Θεὸν τὰς χεῖρας ἀνατείνας ὁ προφήτης ἔλεγεν· Ἐπαρισί τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Θεοῦ, Κύριε, φυλάκην τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περιοχῆς ἐπὶ τὴν χεῖρά μου. Ὁ δὲ τὰ πρότερον παραινέας, πάλιν καὶ αὐτὸς φησὶ· Τίς δοῦναι ἐπὶ τῷ στόματί μου φυλάκην, καὶ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου

* Savil. in margine conjicit ... ἀντιεστῆσαν· τὰ δὲ σκεῦος, εἰ ποῦ πρότερον ἡβὴν δεικνύον.

μου σφραγίδα πανούργου: Ὁρᾷς ἕκαστον δεδοικῶτα τὰ πτώματα ταῦτα, καὶ θρηγνύοντα καὶ συμβουλευόντα, καὶ εὐχόμενον πολλὰς ἀπολαύσαι τὴν γλῶτταν φυλακῆς; Καὶ τίνος ἐθέκεν, φησὶν, εἰ τοσοῦτον ἡμῖν φέρει τὸν θάνατον τοῦτο τὸ ὄργανον, ἐνέθηκεν ἡμῖν αὐτὸ παρὰ τὴν ἀρχὴν ὁ θεός; Ὅτι καὶ πολλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν· κἂν σπουδάζωμεν, ὠφέλειαν ἔχει μόνον, θάνατον δὲ οὐδένα. Ἀκουσον γοῦν τί φησιν ὁ τὰ πρότερα ἐκεῖνα εἰπών· Ἐν χειρὶ γλωττῆς [232] ζωὴ καὶ θάνατος. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τὰ αὐτὰ δηλοῖ λέγων· Ἀπὸ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ, καὶ ἀπὸ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ. Μέσση γὰρ ἐστὶν καὶ ἡ γλῶσσα τῆς πρὸς ἑκάτερα χρήσεως· σὺ κύριος εἶ. Ὡς τὸ καὶ τὸ ξίφος κείται μέσον· κἂν μὲν κατὰ τὴν πολεμίων χρῆσιν, σωτήριόν σοι τὸ ὄργανον γέγονεν· ἂν δὲ κατὰ σαυτοῦ τὴν πληγὴν ὥθησῃ, οὐχ ἡ σιδήρου φύσις, ἀλλ' ἡ σὴ παρανομία γίνεται τῆς σφαγῆς αἰτία. Οὕτω καὶ περὶ τῆς γλωττῆς λογισώμεθα· ξίφος ἐστὶν ἐν μέσῳ καίμενον· ἀκόντισον οὖν αὐτὴν κατὰ τῆς τῶν ἀμαρτημάτων τῶν σὺν κατηγορίας· μὴ κατὰ ἀδελφοῦ τὴν πληγὴν ὥθησῃ. Διὰ τοῦτο διπλῶ τειχίῳ περιέβαλεν αὐτὴν ὁ θεός, τῷ τῶν ὀδόντων διαφράγματι καὶ τῇ τῶν χιλιῶν περιβολῇ, ἵνα μὴ βράδιος καὶ ἀπερισκέπτως ἐκφέρῃ τὰ ῥήματα τὰ μὴ προσήκοντα. Χαλίνουσιν αὐτὴν ἔνδον. Ἄλλ' οὐκ ἀνέχεται; καὶ σωφρονίσον αὐτὴν διὰ τῶν ὀδόντων, ὥσπερ δημίους τούτοις ἐκδοὺς αὐτῆς τὸ σῶμα, καὶ ποιήσας δακεῖν· καὶ γὰρ βέλτιον αὐτὴν διχθῆναι τοῖς ὀδοῦσι νῦν ἀμαρτάνουσιν, ἢ τότε ζητοῦσαν σταγόνα ὕδατος καὶ τηγανίζομένην μὴ τυχεῖν τῆς παραμυθίας. Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα ἀμαρτάνειν εἴθε λοιδόρουσα, βλασφημοῦσα, αἰσχρὰ προεῖμένη ῥήματα, σκολοφαντοῦσα, ὀμνύουσα, ἐπιπορευοῦσα.

ε'. Ἄλλ' ἵνα μὴ πάντα ἄρδον τήμερον ὑμῖν λέγοντες καταχῶσωμεν ὑμῶν τὴν διάνοιαν, ἔνα τέως τίθεμεν ὑμῖν νόμον τὸν περὶ τῆς τῶν ὀρκίων φυλακῆς, ἐκεῖνο προλέγοντες καὶ διαγορευόντες, ὅτι εἰ μὴ φύγητε τοὺς ὀρκίους, οὐ λέγοι τὰς ἐπιπορεύας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπὶ τῷ δικαίῳ γινόμενους εἰ μὴ φύγητε, οὐκ ἔτι περὶ ἐτέρας ὑποθέσεως ὑμῖν διαλεξόμεθα. Καὶ γὰρ ἄτοπον τοῦ μὲν τῶν γραμμάτων διδασκάλους μὴ δεύτερον τοῖς παιδίοις διδόναι μάθημα, ἕως ἂν τὸ πρότερον ἴδωσι καλῶς ἡμπαγὲν αὐτὸν τῇ μνήμῃ· ἡμᾶς δὲ τὰ πρότερον μαθήματα μὴ δύναμεν ἀπαγγεῖλαι μετὰ ἀκριβείας, ἔτερα προεμβαλεῖν πάλιν· οὐδὲν γὰρ ἕτερον τοῦτο, ἀλλ' ἡ εἰς πῖθον τετρημένον ἀντλεῖν. Ἴνα οὖν ἡμᾶς μὴ ἐπιστομίσητε, πολλὴν τοῦ πράγματος ποιήσασθε τὴν σπουδὴν. Καὶ γὰρ χαλεπὸν τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀμάρτημα, καὶ σφόδρα χυλεπὸν· σφόδρα δὲ ἐστὶ χαλεπὸν, ὅτι οὐ δοκεῖ χαλεπὸν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ δέδοικα, ἐπειδὴ οὐδεὶς αὐτὸ δέδοικα· διὰ τοῦτο ἀνιάτον ἐστὶ τὸ νόσημα, ἐπειδὴ οὐδὲ νόσημα εἶναι δοκεῖ· ἀλλ' ὥσπερ τὸ διαλέγεσθαι ἀπλῶς οὐκ ἐστὶν ἐγκλημα, οὕτως οὐδὲ τοῦτο ἐγκλημα εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς παρήρσιος ἡ παρανομία αὕτη τολμάζεται· κἂν ἐγκαλέσῃ τις, εὐθέως γέλως ἐπεται καὶ χλευασία πολλή, οὐχὶ τοῖς ἐγκαλούμενοις ὑπὲρ τῶν ὀρκίων, ἀλλὰ τοῖς διορθώσαι τὸ νόσημα βουλομένοις. Διὰ τοῦτο μακρὸν ὑπὲρ τούτων ἀποτίσω τὸν λόγον· βαθεῖαν γὰρ ρίζαν ἀνασπᾶσαι βούλομαι, καὶ χρόνιον ἀπαλεῖψαι κακόν· οὐ λέγω τὰς ἐπιπορεύας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐπορίας αὐτάς. Ἄλλ' ὁ θεῖνα, φησὶν, ἄνθρωπος ἐπεικῆς, εἰς ἱερωσύνην τελῶν, πολλῇ σωφροσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ συζῶν. Μὴ μοι τὸν ἐπεικῆ τούτου εἴπῃς, τὸν σῶφρονα, τὸν εὐλαβῆ, τὸν εἰς ἱερωσύνην τελούντα· ἀλλ', εἰ βούλει, θές

Πέτρον εἶναι τούτον ἢ Παῦλον, ἢ καὶ ἀγγέλων ἐξ οὐρανοῦ [233] καταβάντα· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἐπιστρέφονται πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν προσώπων. Νόμον γὰρ οὐχὶ δουλικόν, ἀλλὰ βασιλικὸν ἀναγινώσκω ἐγὼ τὸν περὶ τῶν ὀρκίων· ὅταν δὲ βασιλεὺς ἀναγινώσκηται γράμματα, ἅπαν τὸ τῶν δούλων ἀξίωμα ἡσυχάζειτω. Ἄν μὲν γὰρ ἔχῃς εἰπεῖν, ὅτι ὁ Χριστὸς ὀμνύει ἐκείσευσεν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς οὐ κολάζει τοῦτο γινόμενον, δεῖξον καὶ πεῖθου· εἰ δὲ μετὰ τοσαύτης ἀπειργαίᾳ σπουδῆς, καὶ τοσαύτην ὑπὲρ τοῦ πράγματος ποιεῖται πρόνοιαν, ὥς μετὰ τοῦ Πονηροῦ στήσαι τὸν ὀμνύοντα (Τὸ γὰρ περισσὸν τούτων, τοῦ γὰρ, καὶ τοῦ οὐ, φησὶν, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ), τί μοι τὸν θεῖνα καὶ τὸν θεῖνα προσάγει; εἰς μέσον; οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς βῆθου τῶν συνδούλων οἶσαι σοὶ τὴν ψήφον ὁ θεὸς ταύτην, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπιταγῆς τῶν αὐτοῦ νόμων. Ἐπέταξε, φησὶν, εἰς πεπισθῆναι, καὶ μὴ τὸν θεῖνα προβάλλεσθαι, μηδὲ ἀλλότρια περιεργάζεσθαι κακὰ. Ἐπεὶ ὁ μέγας Δαυὶδ ἡμαρτεν ἀμαρτίαν χαλεπὴν· ἄρα οὐκ ἀκίνδυνον ἡμῖν διὰ τοῦτο τὸ ἀμαρτάνειν, εἰπέ μοι; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν τοῦτο ἀσφαλίζεσθαι χρῆ, καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἁγίων μόνον ζητοῦν· εἰ δὲ που βῆθου καὶ νόμου παράβασις, μετὰ πολλῆς ἀποφύγειν χρῆ τῆς σπουδῆς. Οὐ γὰρ πρὸς τοὺς συνδούλους ἡμῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Δεσπότην ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ τούτῃ τὰς εὐθύνas δώσωμεν τῶν βεβιωμένων ἀπάντων. Πρὸς ἐκεῖνον τοίνυν παρασκευαζόμεθα τὸ δικαστήριον· κἂν γὰρ μυριάκις θαυμαστὸς ἢ καὶ μέγας ὁ τὸν νόμον παραβαίνων τούτων, δώσει πάντως τὴν ἐπὶ τῇ παραβάσει καίμενην τιμωρίαν· οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπολήπτης ὁ θεός. Πῶς οὖν ἐστὶ καὶ τίνι τρόπῳ φυγεῖν τὸ ἀμάρτημα; οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸ ἐγκλημα χαλεπὸν χρῆ δεῖξαι, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἂν ἀπαλλαγῇμεν συμβουλεύσαι. Ἐχεις γυναῖκα, ἔχεις οἰκίαν, ἔχεις παιδί, καὶ φίλον, καὶ συγγενῆ, καὶ γείτονα; πᾶσι τοῦτοις τὴν ἐπὶ τούτων ἐπίτρεψον φυλακὴν. Χαλεπὸν ἢ συνήθεια, καὶ δεινὸν ὑποσκελίσαι, καὶ δυσφύλακτον, καὶ ἀκόντας ἡμᾶς πολλὰκις καὶ οὐκ εἰδότας ἐμβάλλει; Οὐκοῦν ὅση τῆς συνήθειας οἶδας τὴν δύναμιν, τοσοῦτ' εἴς μὲν πονηρὰς συνήθειας ἀπαλλαγῇναι σπουδάσων, πρὸς δὲ τὴν ἐτέραν τὴν χρησιμωτάτην σεαυτὴν μετᾶστησον. Ὡς περὶ γὰρ νῦν σπουδάζοντά σε καὶ φυλαττόμενον καὶ μεριμνῶντα καὶ φροντίζοντα ἴσχυες πολλὰκις ὑποσκελίσαι ἐκείνην, οὕτως ἂν εἰς τὴν ἀγαθὴν σεαυτὸν συνήθειαν μεταστήσης τὴν τοῦ μὴ ὀμνύειν, οὐδὲ ἄνω, οὐδὲ βῆθου ἐμπέσειν δυνήσῃ ποτὲ πρὸς τὰ τῶν ὀρκίων πτώματα· μέγα γὰρ δυνεὺς συνήθεια, καὶ φύσεως ἔχει δύναμιν. Ἴν' οὖν μὴ πονῶμεν συνεχῶς, ἑαυτοὺς εἰς συνήθειαν μεταστήσωμεν ἐτέραν, καὶ ἕκαστος τῶν σοι συγγινόμενων καὶ συνόντων ταύτην αἰτῆσαι τὴν χάριν, ἵνα συμβουλεύῃ καὶ παραινῇ φεύγειν τοὺς ὀρκίους, καὶ ἀλισχόμενον ἀλέγχῃ. Ἡ γὰρ παρ' αὐτῶν εἰς σὲ γινόμενη φυλακὴ καὶ αὐτοῖς ἐστὶ συμβουλή καὶ παραινέσις τοῦ κατορθώματος. Ὁ γὰρ ἐγκαλῶν ἐτέρῳ περὶ ὀρκίων, οὐ βράδιως αὐτὸς εἰς τὸ βάραθρον ἐμπίσεται τοῦτο· βάραθρον γὰρ οὐ τὸ τυχεῖν ἢ πολυορκία, οὐχ ὅταν περὶ τῶν ἐλαχίστων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν περὶ μεγίστων γίνῃται πραγμάτων. Ἡμεῖς δὲ καὶ λέχανα ὀμνύμενοι καὶ ὑπὲρ ὀβολῶν δύο φιλονεικοῦντες, καὶ πρὸς οἰκέτας ὀργιζόμενοι καὶ ἀπειλοῦντες, τὸν θεὸν πανταχοῦ καλοῦμεν μάρτυρα· καὶ ἄνθρωπον μὲν ἐλεύθερον, ἀξίως τινὸς μετασχόντα [234] φίλης οὐκ ἂν ἐτόλμησας ὑπὲρ τοιούτων καλέσαι μάρτυρα ἐπ' ἀγορᾷ, ἀλλὰ κἂν ἐπιχειρήσης, δίκην δώσεις τῆς ὕβρεως· τὸν δὲ τῶν οὐρανῶν βασιλέα, τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην, καὶ περὶ ὧντων, καὶ περὶ χρημάτων, καὶ περὶ τῶν

• Savil. ὁμᾶς.

• Ille deesse verbum ὀμνύειν notat Savil. Edit.

22. 35) ? Viden' singulos hujusmodi lapsus timentes, lugentes, consilia dantes, precantes, ut circa linguam magna cautela adhibeatur? At cur, inquires, si tantam nobis perniciem hoc instrumentum asserat, ipsum nobis a principio indidit Deus? Quia magnam etiam asserit utilitatem, et si caveamus, utilitatem tantum, perniciem vero nullam asserit. Audi enim quid dicat is, qui prius illa dixerat: *In manu linguæ vita et mors* (Prov. 18. 21). Eademque ipsa Christus declarat his verbis, *De sermonibus tuis condemnaberis, atque de sermonibus tuis justificaberis* (Math. 12. 37). Media quippe stat lingua inter utrumque usum; tu dominus es. Ita et gladius jacet medius; si illo contra inimicos utaris, salutare tibi instrumentum efficitur; sin tibi ipsi vulnus infligas, non ferri natura, sed iniquitas tua cædis causa est. Ita et de lingua cogitemus: gladius est in medio jacens, acue illam ad te de peccatis tuis accusandum, ne fratri vulnus infligas. Ideo illam duplici muro Deus circumvallavit, dentium nempe septo et labiorum ambitu, ne facile et inconsulte verba non congruentia proferat. Refrena illam intus. Verum illa non id patitur? dentibus illam castiga, ipsorum ceu carnificum morsui illam tradens: melius quippe est illam nunc peccantem dentibus morderi, quam tunc aridam et aquæ stillam quærentem illa consolatione privari. In multis sane aliis peccare illa solet, conviciis nempe, blasphemis, verbis obscænis, sycophantiis, juramentis, perjuriis.

5. *Adversus jurandi consuetudinem.* — Sed ne confertim omnia dicentes mentem confundamus vestram, unam vobis legem ponimus de vitandis juramentis, hoc vobis prænuntiantes et edicentes, si non modo perjuria, sed etiam juramenta ob iustam causam prolata, non fugiatis, me non aliud argumentum tractaturum. Nam absurdum esset, si, dum ludimagistri non alias pueris tradunt disciplinas, donec videant priorem in ipsorum memoria pulchre hædere, nos, cum priores disciplinas nondum inculcare potuerimus, alias denuo ingeramus: id enim nihil aliud esset quam in pertuso dolio haurire. Ne igitur os nobis claudatis, magnam rei curam habete. Nam grave peccatum est, admodumque grave: ideoque admodum grave, quia non videtur grave esse: ideoque ipsum formido, quia nemo formidat: ideo incurabilis morbus, quia morbus non esse videtur; sed quemadmodum sermo simplex crimen non est, ita et hoc crimen esse non videtur, sed confidenter hoc facinus admittitur; si quis vero redarguat, statim risus et cachinni profusi, non adversus eos, qui juramenta redarguunt, sed adversus eos, qui morbum curare volunt. Ideo longum hac de re sermonem habeo: aliam enim radicem evellere cupio, et diuturnum delere malum; non perjuria solum dico, sed et juramenta juste prolata. At, inquires, ille homo modestus, sacerdotum generis, pie temperanterque vivens, jurat tamen. Ne mihi modestum illum alleges, temperantem, pium, in sacerdotio degentem: sed si vis pone Petrum esse vel Paulum, vel angelum, qui de cælo descenderit: ne sic quidem perso-

narum dignitatem respiciam. Nam legem non servilem, sed dominicam de juramento lego: cum autem imperatoria scripta leguntur, omnis servorum dignitas quiescat. Nam si dicere potes Christum juramenta præcepisse, aut Christum ipsa admissa non ulcisci, ostende mihi, et morem geram. Quod si tanta cura ipsum velat, et tantam hujus rei providentiam gerit, ut cum maligno jurantem constituat (*Quod autem his abundantius est*, ait, nempe, *est et non, a diabolo est* [Math. 5]), quid mihi hunc et illum in medium producis? Non enim ex conservorum negligentia, sed ex legum suarum præcepto, hunc Deus feret calculum. Jussi, inquit: obtemperare oportebat, non hunc et illum prætere, neque aliena mala curiosius investigare. Quandoquidem magnus ille David in grave peccatum lapsus est: ideone, quæso, sine periculo peccare poterimus? Quapropter hoc cavere oportet, atque recta tantum sanctorum gesta imitari. Sicubi vero negligentia vel transgressio legis occurrat, id summa sollicitudine fugiendum est. Non enim cum conservis, sed cum Domino ratio nobis est, rerumque in vita gestarum omnium rationem ipsi reddemus. Ad illud itaque tribunal nos præparemus: nam quantumvis admirandus et magnus sit is qui hanc legem violat, reposito huic prævaricationi supplicio haud dubie plectetur: non enim personas accipit Deus. Quomodo autem quæve ratione potest hoc peccatum vitari? non enim par est quam grave sit peccatum dumtaxat ostendere, sed consilium, quo ab eo liberari possimus aperire. Est tibi conjux, sunt tibi filii, est amicus, cognatus, vicinus: his omnibus hanc super his custodiam demanda. Gravis res est consuetudo, difficile est eam de medio tollere, arduum est ab illa cavere, invitos sæpe et imprudentes invadit. Igitur quanto majorem nosti vim consuetudinis, tanto magis a prava consuetudine liberari satage et ad aliam utilissimam te transfer. Quemadmodum enim te illam curantem sæpe, ab illa caventem teque sollicitè custodiëntem, potuit supplantare, ita si te in bonam non jurandi consuetudinem transferas, nec invitus umquam nec socors poteris in juramenti lapsum deferri. Magna utique res consuetudo, quæ naturæ vim habet. Ne igitur id frequenter agamus, in aliam nos consuetudinem transferamus: a singulis tecum viventibus et versantibus hanc gratiam postula, ut te hortentur atque inducant ad vitandum juramentum, deprehensum arguant. Nam eorum circa te custodia vel ipsius consilium et adhortatio est ad recte agendum. Nam qui alterum de juramento accusat, non facile ipse in hoc barathrum incidet. Barathrum enim non parvum est jurandi frequentia, non modo cum de minimis rebus, sed cum de maximis agitur. Nos autem vel olera euentes, valde de duobus obolis disceptantes, in famulos ira commoti et comminantes, Deum semper advocamus testem. Hominem quidem ingenuum vel levī dignitate præditum, ad hujusmodi res in foro testem advocare non audes, vel si audeas, contumeliæ penas dabis; calorū autem Regem et angelorum Dominum, sive de venalibus, sive de pecuniis, sive de

minimis rebus sermonem habeas, in testimonium trahis; hæccine ferenda? Quomodo poterimus ergo ab hac mala consuetudine liberari? Si custodes, quos dixi, circa nos ponamus, tempusque nobis ipsis ad correptionem constituamus, poenamque nobis indicamus, si elapso tempore non emendati fuerimus. Quodnam tempus ad hoc satis erit? Non puto eos, qui admodum vigilant suæque curandæ salutis intenti sunt, plus decem diebus opus habere, ut a mala iuramentorum consuetudine prorsus liberentur. Quod si post illos decem dies iurantes deprehendamus, poenam nobis constituamus, damnationem et suppli-

cium pro prævaricatione maximum. Quam vero damnationem? Id non ego definiam, sed vos sententiæ dominos constituo. Sic ea, quæ nos spectant, dispensem, non modo circa iuramenta, sed circa alia quælibet delicta; ac tempus nobis constituentes, gravissimis deputatis poenis, si aliquando in ea incidamus, puri ad Dominum nostrum accedemus, et a gehenna ignis liberabimur, fidenterque stabimus ante tribunal Christi: quod nos assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria una cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

CATECHESIS II

AD ILLUMINANDOS, ET DE MULIERIBUS SE TORTIS CRINIBUS ET AURO ORNANTIBUS, ET DE SEC-
TANTIBUS VATICINIA, VEL LIGATURAS, VEL INCANTATIONES: QUÆ CUNCTA A CHRISTIANISMO
SUNT ALIENA.

1. Nuper dictorum apud caritatem vestram fructus a vobis repetiturus adveni: non enim propterea loquimur, ut tantum audiat, verum ut et dictorum memoriam servetis, et per opera nobis memoriam demonstratis; imo vero non nobis, sed Deo mentis arcana scienti. Propterea et catechesis, id est institutio, dicitur, ut et absentibus nobis sermo noster mentes vestras instituat. Et ne miremini, si decem diebus tantum transactis seminum fructus repetituri venimus: etenim die una licet pariter et semina spargere et messem facere: non enim propria tantum virtute, verum et divino auxilio roborati, sic ad certamina vocamur. Quicumque igitur dicta suscepunt et per opera impleverunt, maneat se extendentes in anteriora. Quicumque vero bonam hanc operationem nondum attigerunt, jam attingant, ut ex torpore natam damnationem futuro studio repellant. Licet enim, licet, inquam, eum qui multum torpuit, post hæc diligentia utendo, præteriti temporis omnem sarcire jacturam. Idcirco dicitur: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione* (Psal. 94. 8). Hoc autem dicit, admonens et consulens numquam desperare, sed donec hic sumus, bonam habere spem et anteriora apprehendendi et bravium supernæ Dei vocationis persequendi (Philipp. 3. 14). Hoc igitur faciamus, et magnæ hujus donationis nomina exquiramus. Sicut enim dum ignoratur dignitatis magnitudo, segniores sunt ii qui honorantur: ita si noscatur, gratos reddit et magis studiosos efficit. Alioquin et turpe esset et ridiculum tanto potentes apud Deum honore, nec scire quid ipsius tandem nomina significare velint. Et quid de hoc munere dico? si enim commune generis nostri nomen cogitaveris, maximam ad virtutem capies disciplinam et exhortationem. Hoc enim nomen, *homo*, nos non secundum externos definimus, sed ut divina jussit Scriptura. Nam homo non est quicumque simpliciter manus habet et pedes humanos, nec quicum-

que tantum rationalis est; sed quicumque pietatem et virtutem cum fiducia exercet. Audi namque quid de Job dicit. Cum enim dixisset quod *In terra Ausitide homo erat*, non ex iis eum describit terminis, quibus ethnici, nec hoc dicit, quod duos pedes haberet et ungues latos; sed indicia pietatis illius præbens dicebat, *Justus, verax, colens Deum, abstinens ab omni mala re* (Job 1. 1), demonstrans quod hoc est homo, sicut scilicet et alius inquit, *Deum time, et ipsius mandata custodi, quoniam hoc est omnis homo* (Eccle. 12. 13). Si autem hoc nomen homo tantam ad virtutem præbet exhortationem, multo magis illud, *fidelis*. Fidelis enim ideo vocaris, quoniam et credis Deo, et ab eo creditam ipse justitiam habes, sanctitatem, munditiam animæ, in filium adoptionem, regnum cælorum, et hæc tibi commendavit. Tu vicissim ipsi alia credidisti et commendasti, eleemosynam, preces, modestiam et omnem aliam virtutem. Et quid dico eleemosynam? si vel frigidum ipsi dederis poculum, nec hoc amittes (Matth. 10. 42), verum et hoc in illum reservat sedulo diem, et cum multa reddet superabundantia: hoc quippe admirabile est, quod non tantum deposita servet, verum et multiplicet retributionibus.

Illuminati, seu baptizati officium. — Hoc et te secundum potentiam tuam facere jussit in iis, quæ tibi credita sunt: nempe sanctitatem, quam accepisti, intendere, et ex lavacro justitiam reddere clariorem, et gratiam illustriorem facere: sicut utique et Paulus fecit, sequentibus laboribus et studio diligentiaque augens omnia quæ accepit bona. Et nota Dei providentiam: nec tibi totum hoc dedit, neque toto privavit; sed hæc dedit, illa promisit. Et quare non hic totum dedit? Ut tu fidem in ipsum demonstres, nondum datis ex ipsius promissione sola credens. Quare vero rursus non omnia illic servavit, sed dedit et Spiritus gratiam et justitiam et sanctificationem? Ut tibi labores leves faciat, et ex jam datis

τυχόντων διαλεγόμενος, ἔλκεις εἰς μαρτυρίαν· καὶ πῶς ταῦτα ἀνεκτά; Πῶθεν οὖν ἀπαλλαγεῖμεν ἐκ τῆς πονηρᾶς ταύτης συνθείας; Τοὺς φύλακας οὓς εἶπον περιστέψαντες, χρόνον ῥητὸν ὀρίσαντες ἑαυτοῖς πρὸς διόρθωσιν, καὶ καταδίκην ἐπιθέντες, εἰ τοῦ χρόνου παρελθόντος μὴ κατορθώσασιν τοῦτο. Πόσος οὖν ἡμῖν χρόνος ἀρχέσει πρὸς τοῦτο; Οὐκ οἶμαι τοὺς σφόδρα νήφοντας καὶ διεγερμένους καὶ ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἀγρυπνουῦντας σωτηρίας πλέον ἡμερῶν δέκα δεηθῆσθαι, ὥστε παντελῶς ἀπαλλαγῆναι τῆς πονηρᾶς τῶν ὅρκων συνθείας. Εἰ δὲ μετὰ τὰς δέκα ἡμέρας ὀφείθιμεν ὁμνόντες, δίκην ἑαυτοῖς ἐπιθῶμεν, καὶ τιμωρίαν μεγίστην καὶ καταδίκην ὀρίσωμεν τῆς παραβάσεως. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ κα-

ταδίκη; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο ὀρίζω ἐγὼ, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτοὺς ἀφήμι κυρίους τῆς ψήφου εἶναι. Οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν, μὴ μόνον ἐπὶ τῶν ὁρκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων, καὶ χρόνον ὀρίζοντες ἑαυτοῖς τιμωρίας χαλεπωτάταις, εἰ ποτε περιπέσωμεν τούτοις, καθαρὸν πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀπειλευσόμεθα Δεσπότην, καὶ τῆς τοῦ πυρὸς γέννης ἀπαλλαγῶμεθα, καὶ μετὰ παρῆρσας στησόμεθα ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι· καὶ περὶ γυναικῶν τῶν ἐν πλέγμασι καὶ χρυσῷ κατακοσμουσῶν ἑαυτὰς· καὶ περὶ τῶν κληρονομίῶν, ἢ περιπτώσις, ἢ ἐπιφθαῖς κεχρημένων, ἅπερ ἅπαντα ἀλλότρια Χριστιανισμοῦ.

α'. Τῶν πρώην εἰρημένων πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην πρότερον τοὺς καρποὺς παρεγενόμενῃ ἀπαιτήσων ὑμᾶς· οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο λέγομεν, ἵνα ἀκούσητε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ μνημονεύητε τῶν εἰρημένων καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπίδειξιν ἡμῖν παράσχητε· μάλλον δὲ οὐχ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας εἰδῶτι. Διὰ τοῦτο καὶ κατήχησις λέγεται, ἵνα καὶ ἀπόντων ἡμῶν ὁ λόγος ὑμῶν ἐνηχῇ ταῖς διανοίαις. Καὶ μὴ θαυμάσητε, εἰ δέκα ἡμερῶν διαγενομένων μόνον τοὺς καρποὺς ἤλθομεν ἀπαιτῆσοντες τῶν σπερμάτων· καὶ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ μὴ δυνατόν ὅμοι καὶ σπέρματα καταβαλεῖν καὶ ἀμνηστὸν ποιήσασθαι· οὐ γὰρ οἰκεῖ δύναμις μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ βοῇ δύναμοις, οὕτω πρὸς τοὺς ἀγῶνας καλούμεθα. Ὅσοι μὲν οὖν κατεδέξαντο τὰ εἰρημένα, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρωσαν, μενέτωσαν ἐπεκτεινόμενοι πρὸς τὰ ἔμπροσθεν· ὅσοι δὲ οὐδέπω τῆς ἀγαθῆς ταύτης ἐργασίας, ἤψαντο, ἐντεῦθεν ἀψάσθωσαν, ἵνα καὶ τὴν ἐκ τῆς βαθυμίας καταδίκην τῇ μετὰ ταῦτα προθυμίᾳ ἀποκρούσωσιν. Ἐν γὰρ, ἔνι καὶ τὸν ἐρρηγυμηνότα σφόδρα μετὰ ταῦτα χρησόμενον [235] τῇ προθυμίᾳ τοῦ παρελθόντος χρόνου πᾶσαν ἀνασῶσαι τὴν ζημίαν. Διὸ φησι, *Σήμερον ἐὰν τῆς φωτὸς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὴν καρδίαν ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ*. Τοῦτο δὲ λέγει παραινῶν καὶ συμβουλεύων, μηδέποτε ἀπογινώσκειν, ἀλλ' ἔως ἂν ἐνταῦθα ὦμεν, χρηστὰς ἔχειν τὰς ἐλπίδας, καὶ τῶν ἔμπροσθεν ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ πρὸς τὸ βραβεῖον διώκειν τῆς ἀνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο τοίνυν ποιήσωμεν, καὶ τὰ ὀνόματα τῆς μεγάλης ταύτης ἐξετάσωμεν δωρεὰς. Ὡς περὶ γὰρ ἀγνοούμενον ἀζώματος μέγεθος βῆχυμότερους ποιεῖ τοὺς τιμωμένους, οὕτω γνωριζόμενον εὐχαρίστους καθίστησι καὶ σπουδαιοτέρους ἐργάζεσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ αἰσχροὺς ἂν ἦ καὶ καταγέλαστον τοσαύτης ἀπολαύοντας δόξης παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τιμῆς, μὴδὲ τὰ ὀνόματα αὐτῆς εἰδέναι τί ποτε ἐνδείξασθαι βούλεται. Καὶ τί λέγω περὶ τῆς δωρεᾶς ταύτης; ἂν γὰρ τὸ κοινὸν τοῦ γένους ἡμῶν ἐννοήσης ὄνομα, μεγίστην πρὸς ἀρετὴν λήψην διδασκαλίαν καὶ παράκλησιν. Τὸ γὰρ *ἄνθρωπος* τοῦτο ὄνομα

οὐ κατὰ τοὺς ἔξωθεν ἡμεῖς ὀρίζομεθα, ἀλλ' ὡς ἡ *Θεὸς* Γραφή ἐκέλευσεν. Ἄνθρωπος γὰρ ἐστὶν, οὐχ ὅστις ἀπλῶς χεῖρας καὶ πόδας ἔχει ἀνθρώπου, οὐδ' ὅστις ἐστὶ λογικὸς μόνον, ἀλλ' ὅστις εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν μετὰ παρῆρσας ἀσκέι. Ἀκούσον γοῦν περὶ τοῦ ἰδῶ τι φησιν· εἰπὼν γὰρ, *Ὅτι Ἐν χώρᾳ τῇ Ἀδελτεῖ δι- ἄνθρωπος ἦν*, οὐκ ἀπὸ τούτων αὐτὸν ὑπογράφει τῶν ὄρων, ἀφ' ὧν οἱ ἔξωθεν, οὐδὲ τοῦτο λέγει, *ὅτι πόδας δύο εἶχε καὶ ὄνυχας πλατεῖς*, ἀλλὰ τὰ γνωριστικὰ τῆς εὐσεβείας ἐκείνης συντιθεῖς ἔλεγε, *Δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς ποτηροῦ πρᾶγματος*, δεικνύς ὅτι τοῦτό ἐστιν *ἄνθρωπος*. Καθάπερ οὖν καὶ ἑτερός φησὶ· *Τὸν Θεὸν φοβού, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος*. Εἰ δὲ τὸ *ἄνθρωπος* ὄνομα τοσαύτην εἰς ἀρετὴν παράκλησιν παρέχει, πολλῷ μάλλον τὸ πιστός; Πιστός γὰρ διὰ τοῦτο καλῶν, ὅτι καὶ πιστεύεις τῷ Θεῷ, καὶ πιστεύητε παρ' αὐτοῦ αὐτὸς δικαιοσύνην, ἀγωνίην, καθαρότητη ψυχῆς, υἰοθεσίαν, βασιλείαν οὐρανῶν· ἐνεπίστευες καὶ ταῦτά σοι παρακατέθετο· σὺ πάλιν ἑτέρα αὐτῷ ἐνεπίστευσας καὶ παρακατέθετο, ἐλεημοσύνην, εὐχὰς, σπουδουσύνην, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν. Καὶ τί λέγω ἐλεημοσύνην; καὶ ψυχροῦ αὐτῷ ποτήριον ὄψις, οὐδὲ τοῦτο ἀπολέσεις, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετ' ἀκριβείας φυλάσσει εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καὶ μετὰ πολλῆς ἀποδώσει τῆς περιουσίας· τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐ φυλάττει τὰς παρακαταθήκας μόνον, ἀλλὰ καὶ πλεονάζει ταύτας ταῖς ἀντιδόσεσι.

Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖν ἐκέλευσε κατὰ δύναμιν τὴν σὴν, ἐν οἷς ἐνεπίστεύθης, τὴν ἀγωνίαν τὴν ἑλπίδα ἐπιτείνεις, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ λαμπροτέραν ἐργάζεσθαι, καὶ τὸ χάρισμα φαιδρότερον ποιεῖν· καθάπερ οὖν καὶ Παῦλος ἐποίησε, τοῖς μετὰ ταῦτα πόνους καὶ τῇ σπουδῇ καὶ τῇ προθυμίᾳ αὐξήσας ἅπαντα, ἅπερ ἔλαβεν, ἀγαθὰ. Καὶ σκόπει Θεοῦ κηρυμνίαν· οὕτε σοι τὸ πᾶν ἔδωκεν ἐνταῦθα, οὕτε τοῦ παντός ἀπεστέργησεν, ἀλλὰ τὰ μὲν ἔδωκε, τὰ δὲ ὑπέσχετο. Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐ τὸ πᾶν ἐνταῦθα ἔδωκεν; Ἴνα σὺ τὴν πίστιν ἐπιδείξῃ τὴν περὶ αὐτὸν, τοῖς μηδέπω δοθεῖσιν ἀπὸ τῆς ὑποσχέσεως αὐτοῦ μόνης πιστεύων. Τίνος δὲ ἐνεκεν [236] πάλιν οὐ τὸ πᾶν ἐκεῖ ἐταμείυσας, ἀλλ' ἔδωκε καὶ Πνεύματος χάριν καὶ

* Sav. ἀλλ. Χριστιανῶν ἀποδοδεῖσθαι.

b Sic Savil. et quidam mss.; alii ἀνασώσασθαι. c Editum fuerat e Morello, ἀναστήσει. d Edit.

δικαιοσύνην καὶ ἀγιασμόν· Ἰνα σοι κουφίσῃ τοὺς πό-
νους, καὶ ἐκ τῶν ἡδῶν δούδωνται καὶ ἐκ τῶν μελλόντων
εὐέλπιδά καταστήσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ νεοφώτιστος μέ-
λεις καλεῖσθαι, ὅτι νέον σοι τὸ φῶς αἰ, ἂν ἐθέλῃς, καὶ
οὐδέποτε σβέννυται. Τοῦτο μὲν γάρ, καὶ βουλομένων
ἡμῶν, καὶ μὴ βουλομένων, διαδέχεται νῦν, ἐκείνην δὲ
τὴν ἀκτίνα σκότος οὐκ οἶδε· Τὸ γὰρ φῶς ἐν τῇ σκο-
τίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Οὐχ
οὕτω γοῦν ὁ κόσμος ἐστὶ λαμπρὸς, ἀνισχύουσης τῆς
ἀκτίνος, ὥς ψυχὴ καταυγάζεται καὶ λαμπρότερα γί-
νεται, τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος· ἀδεξιμένη χάριν. Καὶ
μάνθαν τῶν πραγμάτων ἀκριδέστερον τὴν φύσιν·
νυκτὸς μὲν γὰρ κατεχούσης καὶ σκότους ὄντος, πολ-
λόκις καὶ σχοινιδὸν ἰδῶν τις, ἐνόμισεν ὅφιν εἶναι, καὶ
φιλον προσιόντα ὥς ἐχθρὸν ἔφυγε, καὶ φόβου τινὸς
αἰσθόμενος περιδεὴς γέγονεν· ἡμέρας δὲ γενομένης
οὐδὲν τοιοῦτον γένοιτ' ἂν, ἀλλὰ πάντα οἷάπερ ἐστὶ
φαίνεται. Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνει τῆς ἡμετέ-
ρας. Ἐπειδὴν γὰρ ἡ χάρις ἐλθοῦσα τὸ σκότος ἀπελάσῃ
τῆς διανοίας, μαυθάνομεν τὴν τῶν πραγμάτων ἀκρι-
βειαν, καὶ γίνεται ἡμῖν εὐκαταφρόνητα τὰ πρότερον
φοβερά. Οὕτε γὰρ θάνατον ἔτι δεδοίκαμεν, μαυθόντες
ἀκριβῶς παρὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης μυσταγωγίας, ὅτι
οὐκ ἐστὶ θάνατος ὁ θάνατος, ἀλλ' ὕπνος καὶ κοίμησις
πρόσκαιρος· οὐ πένιαν, οὐ νόσον, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοι-
ούτων οὐδὲν, εἰδότες ὅτι πρὸς βελτίονα ζωὴν οδεύομεν,
ἀκήρατον τε καὶ ἀφθάρτον, καὶ πάσης τοιαύτης ἀπηλ-
λαγμένην ἀνωμαλίας.

β'. Μὴ τοίνυν ἐτι πρὸς τὰ βιωτικὰ μέινωμεν κακηνό-
τες, μὴ περὶ τρυφῇ τραπέζης, μηδὲ περὶ πολυτέλειαν
ἱματίων· καὶ γὰρ ἔχεις ἱμάτιον μέγιστον, ἔχεις τρά-
πεζαν πνευματικὴν, ἔχεις τὴν δόξαν τὴν ἀνω, καὶ
πάντα σοι ὁ Χριστὸς γίνεται, καὶ τράπεζα, καὶ ἱμά-
τιον, καὶ οἶκος, καὶ κεφαλὴ, καὶ ρίζα. Ὅσοι γὰρ εἰς
Χριστὸν ἐδαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε· ἰδοὺ
πῶς ἱματίον σοι γέγονε. Βούλει μαθεῖν, πῶς καὶ τρά-
πεζά σοι γίνεται; Ὁ τρώγων με, φησὶν, ὥσπερ ἐγὼ
ζῶ διὰ τὸν Πατέρα, κακεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ. Ὅτι
δὲ καὶ οἶκός σοι γίνεται· Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα
ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ· καὶ ὅτι ρίζα, πάλιν
φησὶν· Ἐγὼ ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· καὶ ὅτι
ἀδελφός, καὶ φίλος, καὶ νυμφίος· Οὐκέτι ὁμᾶς λέγω
δούλους· ὑμεῖς γὰρ φίλοι μου ἐστέ. Καὶ ὁ Παῦλος
πάλιν· Ἡρμοσύμην ὁμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνὴν
παραστήσαι τῷ Χριστῷ· καὶ πάλιν· Εἰς τὸ εἶναι
αὐτὸν, πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὐκ ἀδελ-
φοὶ δὲ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ παῖδιά γινόμεθα· Ἰδοὺ
γὰρ, φησὶν, ἐγὼ, καὶ τὰ παῖδιά, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ
θεός· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ μέλη αὐτοῦ, καὶ
σῶμα αὐτοῦ. Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἀρχούντων τῶν εἰρημέ-
ων ἐπιβέλκει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐνοίαν, ἣν πρὸς ἡμᾶς
ἐπιδείκνυται, καὶ ἕτερον τούτων μεῖζον καὶ ἐγγύτερον
ἔθιχεν, κεφαλὴν ἑαυτὸν ἡμῶν προσειπὼν. Ταῦτα δὲ
πάντα εἰδὼς, ἀγαπητὲ, ἀμειψαί σου τὸν εὐεργέτην
ἄριστη πολιτείᾳ, [237] καὶ ἐννόησας τῆς οὐσίας τὸ μέ-
γεθος, καλλώπιον σου τὰ μέλη τοῦ σώματος. Ἐννόησον
τί δέχῃ τῇ χειρὶ, καὶ μηδέποτε ἀνάσχη τυπῆσαι τινα,
μηδὲ τὴν τοσοῦτω τιμηθεῖσαν δώρῳ καταισχύνῃς τῇ
τῆς πληγῆς ἀμαρτίᾳ· ἐννόησον τί δέχῃ τῇ χειρὶ, καὶ
καθαρὰν αὐτὴν πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς πάσης διατή-
ρησον. Λόγισαι, ὅτι οὐ τῇ χειρὶ δέχῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ
τῷ στόματι προσάγεις καὶ καθαρὰν φύλαττε τὴν γλῶσ-
σαν.

• Allii τὴν γὰρ τοῦ Πνεύμ.

ταν αἰσχυρῶν καὶ ὑβριστικῶν ῥημάτων, βλασφημίας,
ἐπιπορίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἀπάντων. Καὶ
γὰρ ὁλέθριον τὴν διακονομένην μυστηρίοις οὕτω φρι-
κωδεστάτοις, καὶ αἵματι φοινιχθεῖσαν τοιοῦτω, καὶ
χρυσὴν γενομένην μάχαιραν, ἐπὶ λοιδορίας καὶ ὕβρει
καὶ εὐτραπείας μετὰγειν. Αἰδέσθητι τὴν τιμὴν, ἣν
ἐτίμησεν αὐτὴν ὁ θεός, καὶ μὴ καταγάγῃς εἰς τὴν
τῆς ἀμαρτίας εὐτέλειαν· ἀλλ' ἐνθυμηθεὶς πάλιν, ὅτι
μετὰ τὴν χεῖρα καὶ τὴν γλῶσσαν ἡ καρδία δέχεται τὸ
φρικτὸν ἐκεῖνο μυστήριον, μὴ ῥάψῃς ποτὲ κατὰ τοῦ
πλησίον δόλον, ἀλλὰ κακουργίας πάσης καθαρὰν δια-
τήρει σου τὴν διάνοιαν· οὕτω καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ
ἀκοὴν ἀσφαλίσασθαι δυνήσῃ. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστιον,
μετὰ τὴν μυστικὴν ἐκείνην φωνὴν καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν
φερομένην, τὴν ἐκ τῶν Χερουδὶμ λέγω, πορνικούς
ἄσματος καὶ κατακεκλασμένους μέλεις τὴν ἀκοὴν μολύ-
νουν; πῶς δὲ οὐκ ἐσχάτης κολάσεως ἄξιον, τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς, οἷς ὁρᾷ τὰ ἀπόρρητα καὶ φρικτὰ μυστήρια,
τούτοις πόρνας ὀρᾶν, καὶ μοιχεύειν ἐργάζεσθαι τὴν κατὰ
διάνοιαν; Εἰς γάμον ἐκλήθης, ἀγαπητέ· μὴ εἰσέλθῃς
ῥυπαρὰ ἐνδεδυμένος ἱμάτια, ἀλλὰ τῷ γάμῳ κατὰλλ-
λον λαβὲ στήλην. Εἰ γὰρ εἰς γάμους αἰσθητοὺς ἀ-
θροῦναι καλούμενοι, καὶ ἀπάντων ὥς πενέστεροι, χη-
σάμενοι πολλάκις ἢ πριάμενοι ἱμάτιον καθαρὸν, οὕτω
πρὸς τοὺς καλέσαντας αὐτοὺς ἀπαντῶσι· σὺ δὲ ὁ
πρὸς γάμον κληθεὶς πνευματικὸν καὶ δεῖπνα βασιλικά·
ἐννόησον, ἡλίκον ἂν εἴῃ δίκαιόν σε ἱμάτιον πρᾶσθαι·
μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀγοράσαι χρεῖα, ἀλλ' αὐτός σοι δίδωσιν
ὁ καλὸν δωρεάν, ἵνα μὴδὲ πένιαν προβαλέσθαι ἔχῃς.
Τήρει τοίνυν ὅπερ ἔλαβες ἱμάτιον· ἂν γὰρ ἀπολέσῃς,
χρησασθαι οὐ δυνήσῃ λοιπὸν, οὐδὲ πρᾶσθαι· οὐδαμῶ
γὰρ πωλεῖται τοιοῦτον ἱμάτιον. Ἦκουσας, πῶς ἐστέ-
ναξαν οἱ πάλαι μυσταγωγηθέντες, καὶ τὸ στήθος ἐπά-
ταξαν τοῦ συνειδότες ἐνταῦθα διαναστήσαντος; Σκόπει
τοίνυν, ἀγαπητέ, μὴ καὶ σὺ ποτε ἂ τοῦτο πάθῃς· πῶς
δὲ οὐ πείσῃ, τὴν πονηρὰν συνήθειαν μὴ ἐκβαλὼν τῶν
κακῶν; Διὰ τοῦτο καὶ πρῶτῃ εἶπον καὶ νῦν λέγω, καὶ
λέγων οὐ παύσομαι, εἰ τις τὰ ἐλαττώματα τῶν τρόπων
μὴ διώρθωσεν μηδὲ παρεσκευάσεν ἑαυτῷ τὴν ἀρετὴν
εὐκολον, μὴ βαπτισέσθω. Τὰ μὲν γὰρ πρότερα ἀμαρ-
τήματα ἀφείναι δύναται τὸ λουτρόν· θεός δὲ οὐ μικρὸν
καὶ κίνδυνος οὐχ ὁ τυχών, μήποτε πάλιν ἐπ' αὐτὰ
ἐπανέλθωμεν, καὶ γένηται ἡμῖν ἔλκος τὸ φάρμακον.
Ὅσῳ γὰρ μεῖζον γέγονεν ἡ χάρις, τοσοῦτω πλείων ἡ
κολασίς τοῖς μετὰ ταῦτα ἀμαρτάνουσιν.

γ'. Ἰνα οὖν μὴ πρὸς τὸν πρότερον ἐπανέμωμεν ἔμετον,
παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς ἐντεῦθεν ἥδη. Ὅτι γὰρ δεῖ πρό-
τερον μετανοήσαντας καὶ τῶν προτέρων ἀποστάντας
[238] κακῶν, οὕτω τῇ χάριτι προσεῖναι, ἀκούσων τί
μὲν Ἰωάννης φησὶ, τί δὲ ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος
τοῖς βαπτίζεσθαι μέλλουσιν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ φησὶ·
Ποιήσατε καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας, καὶ μὴ ἀρ-
ξήσθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν
Ἀβραάμ· οὗτος δὲ τοῖς ἐρωτῶσι πάλιν εἶλεγε· Μετα-
νοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὁμῶν εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ δὲ μετάνοιαν
οὐκέτι τῶν αὐτῶν ἁπτεται πραγμάτων, ἐφ' οἷς μετ-
ενόησε· διὰ τοῦτο καὶ κελεύομεθα λέγειν· Ἀποτάσσο-
μαί σοι, Σατανᾶ, ἵνα μηκέτι πρὸς αὐτὸν ἐπανέλθωμεν.

• Savil. et quidam mss. διατήρησον τὴν διάνοιαν.

• Savil. et quidam alii non habent οὐ δέ.

• Allii mss. ἐπάταξαν τὸ συνειδότες ἐνταῦθα διαναστήσαντες;
Σκόπει τοίνυν, ἀγαπητέ, καὶ σὺ μήποτε. • Inseruimus καὶ
σὺ, ex quo concluditur illi phrasis. • Εἰρη.

etiam de futuris te bonæ spei constituat. Propterea-
que recenter illuminatus vocari debes : quoniam nova
lux semper tibi, si velis, et numquam exstinguitur.
Hanc nempe lucem et volentibus nobis et nolentibus
nox subsequitur ; illum vero radium tenebræ non no-
runt : *Lux enim in tenebris lucet, et tenebræ eam non
comprehenderunt* (Joan. 1. 5). Non sic enim mundus
est clarus oriente radio, ut anima illustratur et splen-
didior sit a Spiritu gratiam suscipiens. Et considera
diligentius rerum naturam. Nocte enim terras tenente
et tenebris caligantibus, sæpe funiculum quis cernens,
serpentem esse putavit, et amicum accedentem tam-
quam inimicum fugit, et strepitum quempiam sentiens
trepidus factus est ; lucente vero die nihil tale acci-
derit, sed omnia qualia sunt apparent : quod et in
anima nostra contingit. Postquam enim gratia veniens
mente tenebras expulerit, rerum veritatem discimus,
et nobis fluit despicabiles res prius tremendæ : nec
enim amplius mortem timeamus, diligenter ex hac
sacra initiatione discentes, mortem non esse mor-
tem, sed somnum et dormitionem temporariam :
non pauperiem, non morbum, non aliud quid hujus-
modi reformidamus, scientes nos ad meliorem ten-
dere vitam, immortalem et incorruptam, et ab omni
tali liberam inæqualitate.

2. Ne igitur amplius ad mortalia maneamus bian-
tes, nec circa mensæ delicias, nec circa vestimen-
torum ornatum : habes enim maximum indumentum,
habes mensam spiritualem, habes gloriam superne,
et omnia tibi Christus factus est, et mensa, et vesti-
mentum, et domus, et caput, et radix. *Quotquot in
Christo enim baptizati estis, Christum induistis* (Galat.
3. 27). Ecce quomodo vestimentum tibi est. Vis
discere quomodo et mensa tibi sit ? *Qui me comedit,*
inquit, *sicut ego vivo propter Patrem, rivet et ille
propter me* (Joan. 6. 58). Quod autem domus sit tibi :
Qui comedit carnem meam, in me manet et ego in eo
(Ib. v. 57). Et quod radix, rursum inquit : *Ego vitis,*
vos palmites. Et quod frater, et amicus, sponsus :
Non amplius vos dicam servos. Vos enim amici mei estis
(Joan. 15. 5. et 15) : et Paulus : *Despondi vos uni viro
virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11, 2) ; et rur-
sum : *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus* (Rom.
8. 29). Nec fratres tantum ipsius, verum et pueruli
sumus : *Ecce enim, inquit, ego et pueruli, quos tradidit
mihi Deus* (Isai. 8. 18). Non hoc autem solum, ver-
um et membra ipsius et corpus ejus (1. Cor. 12. 27).
Tamquam enim non sufficerent ea, quæ dixerat, ad
demonstrandam benevolentiam, et caritatem quam
erga nos exhibet, et aliud his majus et propius po-
suit, se caput nostrum appellans (Ephes. 1. 22).
Hæc omnia certo sciens, dilecte, sis gratus erga be-
nefactorem tuum optima conversatione, et sacrificii
magnitudinem cogitans, orna corporis tui membra :
cogita quid manu capias, nec umquam ullum verbe-
rare audeas, nec tanto decoratam munere, plagæ
crimine dedecores : cogita quid manu capias, et
ipsam ab omni avaritia et rapina liberam conserva.
Reputa quod non tantum manu capias, verum et ori

admoveas, et linguam custodi a contumeliosis mun-
dam et turpibus verbis, blasphemia, perjurio, et aliis
omnibus hujusmodi. Etenim perniciosum est, tam
tremendis ministrantem mysteriis linguam et san-
guine tali purpuratam, et factam auream, gladium ad
convicia et contumelias et scurrillitates transferre.
Reverere honorem quo Deus ipsam honoravit, nec ad
peccati usum ipsam deducas ; sed rursus animadver-
tens, quod post manum et linguam cor suscipiat tre-
mendum illud mysterium, ne umquam in proximum
consuas dolum, sed mentem tuam ab omni malitia
mundam conserva ; sic et oculos, et aures munire
poteris. Quomodo enim non est absurdum post mys-
ticam illam vocem e cælis delatam, a Cherubim
dico, meretricis cantibus et fractis melodis aures
inquinare ? quomodo vero non extrema poena dignum
est, oculis quibus arcana vides et tremenda myste-
ria, his meretrices spectare, et mente adulterium
exercere ? Ad nuptias vocatus es, dilecte : ne intres
sordidis indutus vestimentis, sed nuptiis congruam
cape vestem. Si enim ad nuptias sensibiles homines
invitati, etsi omnium pauperrimi sint, mutuo su-
mentes sæpe vel ementes vestimentum mundum, sic
se vocantibus occurrunt : et tu ad nuptias spirituales
et prandia vocatus regalia, consideres quale dignum
sit te nuptiale vestimentum comparare. Verum enim
vero nec opus est comparare, sed ipse qui vocat tibi
dat gratis, ne vel paupertatem prætereundum valeas.
Serves itaque quod accepisti vestimentum ; si nam-
que perdidideris, amplius commodato accipere non
poteris, aut emere : nusquam enim venditur tale
vestimentum. Audisti quomodo genuerunt olim sacris
introduci, et pectus percusserunt, eos stimulantio
conscientia¹ ? Considera igitur et tu, dilecte, ne um-
quam hoc patiaris. Quomodo autem non patieris, non
expulsa prava malorum consuetudine ? Propterea et
prius dixi et nunc dico, et dicere non desistam, si
quis morum vitia non correxit nec sibi facilem para-
vit virtutem, ne baptizetur. Priora nempe crimina
lavacrum ablueri potest ; timor autem non parvus et
periculum non mediocre, ne rursus ad eadem redea-
mus, et in vulnus nobis medicina vertatur. Quanto
namque major facta est gratia, tanto amplior postea
peccantibus poena.

3. Ne igitur ad pristinum redeamus vomitum, jam
nos ipsos erudiamus. Quod enim oporteat prius pœ-
nituisse et a prioribus destituisse malis, et sic ad gra-
tiam accedere, audi quid Joannes dicat, quid vero
princeps apostolorum baptizari debentibus. Ille nempe
dicit : *Facite fructum dignum pœnitentia : et ne inci-
piatis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham* (Luc.
3. 8). Hic autem interrogantibus rursus aiebat : *Pœ-
nitentiam agite, et baptizetur quisque vestrum in no-
mine Domini nostri Jesu Christi* (Act. 2. 38). Qui au-
tem agit pœnitentiam, non amplius eadem attingit
negotia, quorum pœnituit : ideoque jubemur dicere :
Abrenuntio tibi, satana, ne amplius ad ipsum rever-

¹ Quidam Mss., *pectus percusserunt, conscientiam, et
pergeficientes.*

tamur. Sicut igitur in pictoribus accidit, sic et nunc fiat; etenim illi tabulas proponentes, et albas circumducentes lineas, et regias depingentes imagines, priusquam colorum veritatem superinducant, cum omni libertate hæc quidem delent, illa vero repingunt, et errata corrigentes et male se habentia transponentes: postquam vero jam colorem induxerint, non amplius libertatem habent rursum delendi et depingendi, quoniam imaginis pulchritudini nocerent, et sine culpa fieri non posset: hoc tu quoque fac: puta animam esse tibi imaginem. Priusquam igitur superveniat vera Spiritus tinctura, male insitas tibi consuetudines dele: sive jurare, sive mentiri, sive contumelias inferre, sive turpia loqui, sive ridicula facere solitus es, sive quid aliud huiusmodi non licitum faciendi consuetudinem habes, erue consuetudinem¹, ne post baptismum rursum ad ipsam regrediaris. Peccata delet lavacrum: tu consuetudinem corrige, ne jam inductis coloribus et illustrata imagine regia, amplius deleas, et vulnera et cicatrices inferas a Deo tibi dato decori. Corripe igitur iram, exstingue furorem, sive quis afficiat injuria sive contumelia, lacrymis illum prosequere: ne indigneris tu, condole, ne exacerberis: ne dicas, in anima patior injuriam. Nemo est in anima injuriam patiens, nisi nos ipsos in anima injuria afficiamus; et quomodo id ita sit, jam dicam. Ablata est res tua; non passus es in anima, sed in pecuniis: si tu vero mali memoriam serves, in anima tu teipsum læsisti: pecunie enim ablatae nihil animam læserunt, verum et adjuverunt; tu vero non iram dimittens, penas illic hujus servatae malorum memorie dabis. Conviciis te quispiam et contumeliis affecit? te nil in anima læsit, sed nec in corpore. Tu vicissim contumelias et convicia intulisti? teipsum in anima læsisti, eorum quæ dixisti, illic penas subiturus. Et hoc omnium maxime vos certum scire volo, Christianum et fidelem in anima posse lædere neminem, nec ipsum diabolum. Nec hoc tantum est admirabile, quod nos Deus omnibus insidiis inexpugnabiles fecerit, verum et quod ad omnem virtutis operationem nos aptos paraverit: et impedimentum nullum est, si velimus, licet pauperes, sive corpore imbecilles, sive abjecti, sive ignobiles, sive servi. Nec enim paupertas, nec imbecillitas, nec corporis mutilatio, non servitus, non aliud talium quidpiam ad virtutem impedimentum esse queat. Et quid dico pauperem et servum et ignobilem? etiam si captivus sis, nec hoc tibi ad virtutem impedimentum sit; et quo id modo sit, dicam. Quidam domesticorum te contristavit et irritavit? ipsi iram remitte. Numquid tibi ad hoc vincula et paupertas et ignobilitas impedimentum facta sunt? Et quid dico impedimentum? et potius quidem adjuvant: namque et cooperantur ad superbiam comprimendam. Vidisti alium feliciter agentem? ne invidas; nam nec hic paupertas impedimentum est. Rursum cum orare convenit, sobria et vigili mente hoc præsta, et nec hic ullum

erit obstaculum. Benignitatem, mansuetudinem omnem exhibe, modestiam, honestatem: nec enim ista exteriorum indigent auxiliorum. Et hoc est imprimis maximum², quod non divitiis, non potentia, non gloria, non alia quapiam talium rerum opus habeat, sed anima tantum sanctificata, et nil amplius inquirat. Respice vero et in gratia hoc ipsum fieri: sive quis enim claudicat, et evulsis sit oculis, et corpore mutilus, sive in extremam delapsus infirmitatem, ab horum pullo gratia venire prohibetur. Animam enim exquirat solam se cum alacritate suscipientem, et hæc omnia exteriora prætereurrat. Externorum quidem militum et corporis staturam et bonam carnis habitudinem exquirunt qui ipsos militie adscribunt; non hæc autem sola militaturum oportet habere, verum et libertatem; si quis enim sit servus, rejicitur: celorum autem Rex³ nihil tale requirit, sed et servos in exercitum suum suscipit, et senes, et invalidos membris, neque eum talium pudet: quo quid humanius aut benignius cogitari potest? Hic enim ea solummodo, quæ in nostra potestate sita sunt, querit; illi vero quæ sita non sunt. Servitus enim vel libertas in potestate nostra sita non sunt, quemadmodum neque proceritas stature aut brevitatis, neque senium, et quæcumque talia; mansuetum autem et mitem esse, et his similia, voluntatis nostræ sunt. Et hæc sola a nobis Deus exigit, quorum nos domini sumus, et valde congruenter: non enim propter propriam utilitatem, sed propter beneficentiam nos ad suam gratiam vocat, reges vero ad ministerium suum: et illi quidem ad bellum trahunt sensibile, hic autem ad pugnam spiritualem. Nec in bellis tantum externis, verum et in certaminibus eandem quis rationem videre possit. In illud enim theatrum qui trahendi sunt, non prius descendunt in certamina, donec ipsos assumens præco sub omnium oculis circumducat clamans, atque dicens: Num quis hunc accusat? etsi illic non animæ, sed corporis pugnae sint: quare igitur nobilitatis rationes requiris? Hic vero nihil tale, sed totum contrarium: cum non in manuum collationibus sint nobis certamina, sed in animi philosophia et mentis virtute, contrarium agonothea noster facit: non ipsum assumens circumducat, et dicit: Num quis hunc accusat? sed clamat: Licet omnes homines, licet dæmones cum diabolo constituti ipsum accusent de turpissimis et occultis criminibus, non rejicio nec abominor, sed ab accusatoribus ipsum liberans et ab iniquitate absolvens, sic ad certamina duco: nec immerito. Illic enim agonothea nil certantibus confert ad victoriam, sed medius constitutus est; hic autem agonothea pietatis propugnatoribus commilito fit et auxiliator, cum ipsis contra diabolum pugnam committens.

4. Nec hoc tantum est admirabile, quod nobis pec-

¹ Alii cum Savil., dele consuetudinem.

² Am, hoc est imprimis virtutis maximum; alii, hæc est imprimis virtutis magnitudo.

³ Alii, universorum autem Rex.

Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν ζωγράφων γίνεται, οὕτω καὶ νῦν γινέσθω· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὰς σανίδας προθέτες, καὶ λευκὰς περιάγοντες γραμμάς, καὶ τὰς βασιλικὰς υπογράφοντες εἰκόνας, πρὶν ἢ τῶν χρωμάτων ἐπαγαγεῖν τὴν ἀλήθειαν, μετ' ἐξουσίας ἀπάσης τὰ μὲν ἐξαλείφουσι, τὰ δὲ ἀντεγγράφουσι, καὶ διορθοῦντες τὰ ἡμαρτημένα καὶ μετατιθέντες τὰ κακῶς ἔχοντα· ἐπειδὴν δὲ τὴν βαφὴν λοιπὸν ἐπαγάγωσιν, οὐκέτι εἰσι κύριοι πάλιν ἐξαλεῖψαι καὶ ἀντεγγράφαι, ἐπεὶ τῷ κάλλει τῆς εἰκόνης λυμαινόνται, καὶ ἔγκλημα τὸ πρᾶγμα γίνεται· τοῦτο δὴ καὶ σὺ ποιήσον· νόμισον εἰκόνα σοι τὴν ψυχὴν εἶναι. Πρὶν ἢ τοῖνον ἐπελθεῖν τὴν ἀληθῆ τοῦ Πνεύματος βαφὴν, ἐξάλειψον τὰς κακῶς ἐντεθεισὰς σοι συνηθείας· εἴτε ἐμύναι, εἴτε ψεύδεσθαι, εἴτε ὑβρίζειν, εἴτε αἰσχρολογεῖν, εἴτε γελωτοποιεῖν, εἴτε ἄλλο τι τῶν τοιοῦτων τῶν μη-νεομισμένων συνήθειαν ἔχεις ποιεῖν, ἔξελε τὴν συνήθειαν^α, ἵνα μὴ πάλιν πρὸς αὐτὴν ἐπανέλθῃς μετὰ τὸ βάπτισμα. Τὰ ἁμαρτήματα ἀφανίζει τὸ λουτρὸν, τὴν συνήθειαν διόρθωσον σὺ, ἵνα τῶν χρωμάτων ἐπενεχθέντων καὶ λαμπρότης τῆς βασιλικῆς εἰκόνης, μηκέτι λοιπὸν ἐξαλείφῃς, καὶ τραύματα καὶ οὐλὰς ἐμποῖς τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντι σοι κάλλει. Κατάστειλον τοῖνον ὀργὴν, σέβεισον θυμὸν· κἂν ἀδικήσῃς τις, κἂν ὑβρίσῃ, δάκρυσον ἐκεῖνον· μὴ ἀγανακτήσῃς σὺ, συνάλησον, μὴ παροξυνῇς, μηδὲ εἴπῃς, ὅτι Εἰς τὴν ψυχὴν ἡδίκημαι· οὐκ ἔστιν οὐδεὶς εἰς ψυχὴν ἀδικήσας, ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἑαυτοὺς εἰς ψυχὴν ἀδικήσωμεν· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω· Ἀφελιστὸ σοὺ τις τὴν οὐσίαν; οὐκ ἡδίκησεν εἰς ψυχὴν, ἀλλ' εἰς χρήματα· ἂν δὲ σὺ μνησικακήσῃς, εἰς ψυχὴν σαυτὴν ἡδίκησας. Τὰ μὲν γὰρ χρήματα ἀφαιρεθέντα οὐδὲν ἐζημίωσεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησε, σὺ δὲ τὴν ὀργὴν οὐκ ἀφελίς, εὐθύνας ἐκεῖ δώσεις τῆς μνησικακίας ταύτης. Ἐλοιδορήσατό τις καὶ ὑβρίσεν; οὐδὲν εἰς ψυχὴν ἡδίκησεν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς σῶμα. Ἀντελοιδορήσας σὺ καὶ ὑβρίσας; σὺ σαυτὸν εἰς ψυχὴν ἡδίκησας, τῶν ῥημάτων, ὡς εἶπας, ἐκεῖ μέλλων εὐθύνας ὑπέξειν. Καὶ τοῦτο δὴ μάλιστα πάντων ὅμως εἰδέναι βούλομαι, ὅτι τὸν Χριστιανὸν καὶ πιστὸν οὐδεὶς εἰς ψυχὴν ἀδικήσαι δύναται, οὐδὲ αὐτὸς ὁ διάβολος. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἀχειρώτους ἡμᾶς ὁ Θεὸς πάσαις ἐποίησε ταῖς ἐπιβουλαῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν ἐπιτηδεύεις ἡμᾶς κατεσκευάσας, καὶ κώλυμα οὐδὲν ἐστίν, ἐὰν θέλωμεν, κἂν πένητες ὦμεν, κἂν ἀσθενεῖς τῷ σώματι, κἂν ἀπερρίμμενοι, κἂν ἀνώνυμοι, κἂν οἰκέται. Οὐτε γὰρ πενία, οὐτε ἀρρώστια, οὐτε σώματος πῆρωσις, οὐ δουλεία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιοῦτων οὐδὲν ἐμπόδιον πρὸς ἀρετὴν γένοιτ' ἂν ποτε. [239] Καὶ τί λέγω πένητα καὶ οἰκέτην καὶ ἀνώνυμον; κἂν δεσμώτης ᾦς, οὐδὲ τοῦτο σοι γίνεται ἐμπόδιον πρὸς ἀρετὴν· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω· Ἐλύπησέ σε τις τῶν ἔνδον καὶ παρωξύνεν; ἀφες αὐτῷ τὴν ὀργήν· μή τι σοι πρὸς τοῦτο τὰ δεσμά καὶ ἡ πενία καὶ τὸ ἄτιμον εἶναι ἐμπόδιον γέρονε; Καὶ τί λέγω ἐμπόδιον; καὶ ἐδοήθησε μὲν οὖν, καὶ συνέπραξε πρὸς τὸ καταστellaί τὸν θυμόν. Εἶδες ἕτερον εὐπραγοῦντα; μὴ βασκῆνῃς· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἡ πενία κώλυμα γίνεται. Πάλιν, ὅταν εὐξασθαι δέῃ, νηφύσῃ καὶ

ἀγρυπνοῦσθ διανοίᾳ τοῦτο ποιήσον, καὶ οὐδὲν ἔσται τὸ κωλύον οὐδὲ ἐνταῦθα. Πραότητα, ἐπεικείαν ἐπιδείκνυστο πᾶσαν, σωφροσύνην, σεμνότητα· οὐδὲ γὰρ ταῦτα τῶν ἔξωθεν δέχεται βοηθημάτων. Καὶ τοῦτο μάλιστα^β τὸ μέγιστόν ἐστι τῆς ἀρετῆς, ὅτι οὐ πλούτου, οὐ δυναστείας, οὐ δόξης, οὐκ ἄλλου τινὸς τῶν τοιοῦτων ἔχει χρεῖαν, ἀλλὰ ψυχῆς μόνῃς ἡγιασμένης, καὶ πλεόν οὐδὲν ἐπιζητεῖ. Ὅρα δὲ καὶ ἐπὶ τῆς χάριτος αὐτὸ τοῦτο γινόμενον· κἂν γὰρ χωλεῦη τις, κἂν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκεκομμένους ᾖ, κἂν τὸ σῶμα πεπηρωμένον, κἂν εἰς ἐσχάτην καταπεπρωκὼς ἀρρώστιαν, οὐδὲν τούτων ἐπελθεῖν ἡ χάρις κωλύεται· ψυχὴν γὰρ ἐπιζητεῖ μόνην μετὰ προθυμίας αὐτὴν δεχομένην, καὶ ταῦτα ἅπαντα παρατρέπει τὰ ἔξωθεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν στρατιωτῶν καὶ σώματος μέτρον καὶ σαρκὸς εὐεξίαν ἐπιζητοῦσιν οἱ μέλλοντες αὐτοὺς καταλέγειν εἰς τὸ στρατόπεδον· οὐ ταῦτα δὲ μόνον ἔχειν χρὴ τὸν μέλλοντα στρατεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερον εἶναι· ἂν γὰρ δοῦλός τις ᾖ, ἐκβάλλεται· ὁ δὲ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς· οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιζητεῖ, ἀλλὰ καὶ δοῦλους δέχεται εἰς τὸ αὐτοῦ στρατόπεδον, καὶ γεγηρακότας καὶ παρειμένους τὰ μέλη, καὶ οὐκ ἐπαισχύνεται. Τί τοῦτο φιλανθρωπότερον; τί χρηστότερον γένοιτ' ἂν; Οὗτος μὲν γὰρ τὰ ἐφ' ἡμῖν ζητεῖ μόνον, ἐκεῖνοι δὲ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Τὸ γὰρ δοῦλον εἶναι ἡ ἐλευθερον, οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τὸ γεγηρακότα καὶ ἄρτιον, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὸ δὲ ἐπικτῆ^γ ἡ χρηστὸν εἶναι καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις, τῆς ἡμετέρας γνώμης. Καὶ ταῦτα ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ μόνως, ὡς ἡμεῖς ἔσμεν κύριοι· καὶ μάλα εἰκότως· οὐ γὰρ δι' οἰκείαν χρεῖαν, ἀλλὰ δι' εὐεργεσίαν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν αὐτοῦ χάριν καλεῖ, οἱ δὲ βασιλεῖς διὰ τὴν ἐαυτῶν διακονίαν· κάκεινοι μὲν ἐπὶ πόλεμον ἔλκουσιν αἰσθητὸν, οὗτος δὲ ἐπὶ μάχην πνευματικὴν. Οὐκ ἐπὶ τῶν πολέμων δὲ μόνον τῶν ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγώνων τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἴδοι τις ἂν· οἱ γὰρ μέλλοντες εἰς τὸ θέατρον ἔλκεσθαι ἐκεῖνον, οὐ πρότερον καθιδάειν εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἔως ἂν αὐτοὺς ὁ κήρυξ λαβὼν ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς περιγάγῃ βῶτον καὶ λέγων· Μὴ τις τούτου κατηγορεῖ; Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ψυχῆς, ἀλλὰ σωματίων τὰ παλαίσματα· τίνος οὖν ἔνεκεν εὐθύνας ἀπαιτεῖς εὐγενείας; Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλ' ἅπαν τούτων· οὐκ ἐν χειρῶν συμπλοκαῖς ὄντων ἡμῖν τῶν παλαισμάτων, ἀλλ' ἐν φιλοσοφίᾳ ψυχῆς καὶ ἀρετῇ^δ διανοίας· τούναντίον ὁ ἀγωνοθέτης ποιεῖ· οὐ γὰρ [240] λαβὼν αὐτὸν περιάγει καὶ λέγει· Μὴ τις τούτου κατηγορεῖ; ἀλλὰ βοᾷ· Κἂν ἄνθρωποι πάντες, κἂν δαίμονες μετὰ τοῦ διαβόλου συστάντες αὐτοῦ κατηγορῶσι τὰ ἔσχατα καὶ ἀπόρητα δεινὰ, οὐκ ἐκβάλλω οὐδὲ βδελύσσομαι, ἀλλὰ τὸν κατηγοροῦν αὐτὸν ἀπαλλάξας, καὶ τῇ πονηρίας ἐλευθερώσας, οὕτως ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας ἄγω· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ ἀγωνοθέτης οὐδὲν συντελεῖ τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὴν νίκην, ἀλλ' ἔστηκε μέσος· ἐνταῦθα δὲ ἀγωνοθέτης τῶν ἀθλῶν τῆς εὐσεβείας σύμμαχος γίνεται καὶ βοηθός, συνεπαπτόμενος αὐτοῖς τῆς πρὸς τὸν διάβολον μάχης.

δ. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἀφίγησιν

^α Alii et Sav. ἐξάλειψον τὴν συνήθειαν.

^β Alii τὸ μέγιστόν ἐστι, alii τὸ μέγιστός ἐστι.

^γ Alii τῶν ἀπάντων β, et μοι αὐτοῦ στρατευμα.

ἡμῖν τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ οὐδὲ ἐκκαλύπτει, οὐδὲ ποιεῖ φανερά καὶ ὅληα, οὐδὲ ἀναγκάζει παρελθόντας εἰς μέσον ἐξεῖπεν τὰ πεπλημμελῆμενα, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ ἀπολογησθαι κελεύει καὶ πρὸς αὐτὸν ἐξομολογήσασθαι. Καίτοι γε ἐκ τῶν ἐξωθεν δικαστῶν εἰ τις εἰπέ τι τῶν ἀλόγων ληστῶν ἢ τυμβωρύχων, εἰπεῖν τὰ πεπλημμελῆμενα, καὶ ἀφεθῆναι τῆς κολάσεως, πάσῃ προθυμίᾳ ἂν κατεδέξαντο τοῦτο, τῇ τῆς σωτηρίας ἐπιθυμίᾳ τῆς αἰσχύνης καταφρονούντες. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀφῆσι τὰ ἀμαρτήματα, καὶ οὐκ ἀναγκάζει παρόντων τινῶν αὐτὰ ἐκπομπεύειν, ἀλλ' ἐν μόνον ἡγεῖται, ὅπως αὐτὸς ὁ τῆς ἀφέσεως ἀπολαύων μάθοι τῆς δωρεᾶς τὸ μέγεθος. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον ἐν οἷς αὐτὸς ἡμᾶς εὐεργετῇ εἰ ἀρκοῖτο τῇ παρ' ἡμῶν μαρτυρίᾳ μόνῃ, ἡμεῖς δὲ ἐν οἷς αὐτὸν θεραπεύομεν, ἐτέρους ἐπιζητοῦμεν μάρτυρας καὶ πρὸς ἐπιβεβαιῶν τι ποιοῦμεν; Θαυμάσαντες τοῖνυν τὴν αὐτοῦ φιλοφροσύνην ἐπιδεικνύμεθα τὰ παρ' ἡμῶν, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων τὴν τῆς γλώττης χαλινώσωμεν ῥύμην, καὶ μὴ ἀεὶ φθεγγώμεθα. Ἐκ γὰρ πολυλογίας οὐκ ἐκφύεῃ ἀμαρτῖαν. Ἄν μὲν οὖν ἔχη τι χρησίμον εἰπεῖν, ἀνοιξὼν τὰ χεῖλη, ἂν δὲ μὴδὲν ἀναγκάσθῃ, σίγα· βέλτιον γάρ.

Χειροτέχνης εἰ; καθεστὼς ὁμοῦ φάλλει· ἀλλ' οὐ βούλει τῷ στόματι φάλλειν; τῇ διανοίᾳ τοῦτο ποιεῖ· μέγας συνόμιλος ὁ φάλλος. Οὐδὲν ἐντεῦθεν ὑποστήσῃ δεινόν, ἀλλ' ὡς ἐν μοναστηρίῳ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ δυνήσῃ καθέζεσθαι· οὐ γὰρ τόπων ἐπιτηδεύσεις, ἀλλὰ τρόπων ἀκρίβεια τὴν ἡσυχίαν ἡμῖν παρέξεται. Παῦλος γοῦν ἐν ἐργαστηρίῳ τῇ τέχνῃ κεχηρμένος, οὐδὲν εἰς τὴν οἰκίαν ἀρετὴν παρεδίδωκε. Μὴ τοῖνυν λέγε σύ· Πῶς δυνήσομαι χειροτέχνης ὢν καὶ πέννης φιλοσοφεῖν; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα δυνήσῃ φιλοσοφεῖν. Καὶ γὰρ πενία πλούτου, καὶ ἐργασία ἀργίας πρὸς εὐλάβειαν ἡμῖν ἐπιτηδεύστερον, ὡς ὁ γε πλούτος τοῖς μὴ προσέχουσιν καὶ ἐμποδίων γίνεται. Ὅταν γὰρ ὀργὴν δέῃ ἀφεῖναι, ὅταν σβῆσαι φθόνον, ὅταν χαλᾶσαι ὁ θυμὸν, ὅταν εὐχὴν ἐπιδείξασθαι, ὅταν ἐπιεικίαν καὶ πραότητα, ὅταν φιλοφροσύνην καὶ ἀγάπην, ποῦ γένοιτο ἂν κύλωμα ἢ πενία; Οὐ γὰρ ἀργύριον καταβαλόντας ταῦτα ἀνύσαι ἐστιν, ἀλλὰ προαίρεσιν ὀρθὴν ἐπιδειξαμένους. Ἐλεημοσύνη μάλιστα ἐστὶν ἡ χρημάτων δεομένη, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ διὰ τῆς πενίας μεζίνους ἐξέλαμψε· καὶ γὰρ ἡ τοῦς δύο ὁδοὺς [241] καταβαλοῦσα, ἀπάντων ἀνθρώπων ἦν πενεστέρα, καὶ πάντας ὑπερηκόνησε. Μὴ τοῖνυν μέγα τι νομίζωμεν εἶναι πλούτον, μηδὲ πηλοῦ βελτίονα εἶναι τὸν χρυσὸν λογιζώμεθα· ἡ γὰρ τιμὴ τῆς ὕλης οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας διανοίας ἐστίν. Εἰ γὰρ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε, πολὺ τοῦ χρυσοῦ σιδήρου ἀναγκαιότερος· ὁ μὲν γὰρ εἰς τὸν βίον οὐδεμίαν εἰσάγει χρεῖαν, οὗτος δὲ τὸ πλεόν ἡμῖν κατεσκεύασε τῆς χρεῖας μυριάς τέχνας ὑπηρετούμενος. Καὶ τί λέγω χρυσοῦ καὶ σιδήρου σύγκρισιν; τῶν γὰρ πολυτελῶν λίθων ἀναγκαιότεροι οἱ λίθοι οὗτοι· ἐξ ἐκείνων μὲν γὰρ οὐδὲν ἂν γένοιτο χρηστὸν, ἀπὸ δὲ τούτων αἰκία τε καὶ τεῖχη καὶ πόλεις ἐστίσαν. Σὺ δέ μοι δεῖξον, τί τὸ κέρδος ἀπὸ τῶν μαργαριτῶν γένοιτο ἂν τούτων, μᾶλλον δὲ ποῖον οὐκ ἂν γένοιτο βλάβος; Καὶ γὰρ ἵνα σὺ κόκκον ἕνα φορέσῃς, μυριοὶ τῷ λιμῷ πένητες ἀγχονταί· ποίας οὖν ἀπολογίας τεύξῃ; τίνος συγγνώμης;

Βούλει κοσμησάμενος τὸ πρόσωπον; μὴ μαργαρίταις, ἀλλὰ σωφροσύνῃ καὶ σεμνότητι· οὕτω χαριεστέραν βφεται

τὴν ὄψιν ὁ ἀνὴρ. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὁ κόσμος καὶ εἰς ζηλοτυπίας ὑπόψιν ἐμβάλλειν εἰσθεν καὶ εἰς ἐχθρας καὶ φιλονεικίας καὶ μάχας· οὐδὲν γὰρ ὤψεως· ὁ ὑποπτευόμενος ἀηδέστερον· ὁ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ σωφροσύνης κόσμος πᾶσαν μὲν ἐκβάλλει πονηρὰν ὑπόνοιαν, παντὸς δὲ δεσμοῦ σφοδρότερον ἐπισπάσεται τὸν σύνοικον. Οὐ γὰρ οὕτω κάλλους φύσις εὐμορφον ποιεῖ γίνεσθαι τὴν ὄψιν, ὡς ἡ τοῦ θεωρουμένου αὐτὴν διάθεσις· διάθεσιν δὲ οὐδὲν οὕτως, ὡς σωφροσύνη καὶ σεμνότης ποιεῖν εἰσθεν. Ὡστε καὶ εὐμορφος ἢ τις, ἀπεχθῶς δὲ πρὸς αὐτὴν ὁ ἀνὴρ ἔχη, πάντων αἰσχυρότερα αὐτῷ φανέται· καὶ μὴ τύχη τις εὐπρεπῆς οὖσα, ἡδῶς δὲ πρὸς αὐτὴν ὁ ἀνὴρ ἔχη, πάντων εὐμορφότερα αὐτῷ φανέται· οὐ γὰρ ἐν τῇ φύσει τῶν ὀρωμένων, ἀλλ' ἐν τῇ διαθέσει τῶν ὀρώντων αἱ ψῆφοι γίνονται. Καλλώπιον τοῖνυν τὴν ὄψιν σωφροσύνη, σεμνότης, ἐλεημοσύνη, φιλάνθρωπια, ἀγάπη, τῇ περὶ τὸν ἄνδρα φιλοφροσύνη, ἐπιεικεία, πραότης, ἀνεξικακία· ταῦτα τῆς ἀρετῆς τὰ χρώματα· διὰ τούτων ἀγγέλους, οὐκ ἀνθρώπους ἑραστὰς ἐπισπάσῃ, διὰ τούτων αὐτὸν ἔχεις τὸν θεὸν ἐπαινέτην· ὅταν δὲ ὁ θεὸς ἀποδέξηται, καὶ τὸν ἄνδρα σοὶ ὑποτάξῃ πάντως. Εἰ γὰρ σοφία ἀνθρώπου φωτίζει τὸ πρόσωπον, πολλῷ μᾶλλον ἀρετὴ γυναικὸς φωτίζει τὴν ὄψιν. Εἰ δὲ μέγαν νομίζεις εἶναι τοῦτον τὸν κόσμον, εἰπέ μοι, τί σοὶ τὸ ὄφελος ἀπὸ τῶν μαργαριτῶν τούτων ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γενήσεται; Καὶ τί χρὴ λέγειν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐξ ἧς καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων ταῦτα ἀποδείξει πάντα; Ὅτε γοῦν οἱ δόξαντες εἰς τὸν βασιλεῖα ὀβρικέσονται, εἰς τὸ δικαστήριον· ἐλκοντο καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνουν, τότε αἱ μητέρες καὶ αἱ γυναῖκες τὰ περιδέρβεια καὶ τὰ χρυσία καὶ τοὺς μαργαρίτας ἀποθέμεναι καὶ τὸν κόσμον ἅπαντα καὶ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσά, λίτην καὶ εὐτελεῖ λαβοῦσαι ἐσθῆτα, καὶ σποδὸν καταπατάμεναι, καὶ πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ δικαστηρίου κυλινδούμεναι, οὕτω τοὺς δικάζοντας ἐπέκαμπτον. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν ἐνταῦθα δικαστηρίων τὰ μὲν χρυσία καὶ οἱ μαργαρίται καὶ ἡ ποικιλὴ ἐσθῆς ἐπιβουλὴ καὶ ἡ προδοσία [242] γένοιτο ἂν, ἡ δὲ ἐπιεικεία καὶ ἡ πραότης καὶ ἡ τέσσαρ καὶ τὰ δάκρυα καὶ τὰ εὐτελεῖ ἱμάτια μᾶλλον ἐπισπάται τὸν δικαστὴν, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀδεκάστου ψῆφου καὶ φοβερᾶς ἐκείνης γένοιτο ἂν τοῦτο. Τίνα γὰρ ἔξεις, εἰπέ μοι, λόγον εἰπεῖν, ποῖαν ἀπολογίαν, ὅταν ὁ δεσπότης ἐγκαλῇ σοὶ περὶ τῶν μαργαριτῶν τούτων, καὶ τοὺς πένητας εἰς μέσον ἀγάγῃ τῷ λιμῷ διαφθαρέντας; Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος εἶπε· *Μὴ ἐν πλῆγμασιν, ἢ χρυσίῳ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολιτευσέσθαι*. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ ἡ ἐπιβουλὴ γένοιτο ἂν· εἰ δὲ καὶ διηνεκῶς αὐτὸν ἀπολαύσαιμεν, ἀλλὰ τῷ θανάτῳ πάντως ἀποστησώμεθα. Ἀπὸ δὲ ἀρετῆς ἀσφάλεια πᾶσα, καὶ μεταβολὴ καὶ μετὰπτωσις οὐδεμία, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡμᾶς ἀσφαλεστέρους ποιεῖ, καὶ ἐκεῖ συμμεμίσταται. Βούλει κτήσασθαι μαργαρίτας, καὶ τὸν πλούτον τοῦτον μηδέποτε ἀποθέσθαι; περιελομένην τὸν κόσμον ἅπαντα εἰς τὰς τοῦ Χριστοῦ χεῖρας ἀπόθου διὰ τῶν πενήτων· ἐκεῖνός σοι φυλάξει τὸν πλούτον ἅπαντα, ἐπειδὴν ἀναστήσῃ σου τὸ σῶμα μετὰ πολλῆς τῆς λαμπρότητος· τότε σοὶ βελτίονα περιθήσει πλούτον καὶ κόσμον μεζίονα, ὡς ὁ γε παρὼν οὗτος· εὐτελεῖς καὶ καταγέλαστος. Ἐννόησον οὖν τίσιν ἀρέσκειν βούλει, καὶ διὰ τίνας περιχεῖσαι τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα ὁ σχοινοστρόφος, καὶ ὁ χαλκοτύπος, καὶ ὁ ἀγοραῖς ἰδόντες θαυμάσωσιν· εἶτα οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ

^b Aliquot mss. καὶ μάχας ἐνάγει, οὐδὲν δὲ ὤψεως.

^c Alii πρὸς τὸ δικαστήριον. Infra αἱ μαργαρίταις ἀποτιθέμεναι.

^a Alii χαλινώσαι.

cata dimittat, verum et quod ipsa non revelet nec manifesta faciat, nec accedentes cogat in medio patrata edicere, sed sibi soli rationem reddere jubeat et sibi confiteri. Etenim ex saecularibus iudicibus si quis alicui captorum latronum vel eorum qui sepulcra effodiunt diceret, ut peccata confiteretur, quo sibi poena dimitteretur, cum omni certe alacritate hoc susceperent, salutis cupiditate pudorem contemnentes. Hic vero nihil tale est, verum et peccata dimittit, nec cogit praesentibus quibusdam ipsa enuntiari: sed unum solum exigit, ut ipse remissione fruens, doni magnitudinem discat. Quomodo igitur non absurdum, ut in quibus nos ipse beneficio afficit, solo testimonio nostro contentus sit; nos autem in quibus ipsum colimus, alios testes quaeramus et ad ostentationem quidquam faciamus? Ipsius igitur benignitatem admirati, nostra ipsi exhibeamus, et praeter omnibus linguae impetum refrenemus, et ne semper loquamur. *Ex multiloquio namque non effugies peccatum* (Prov. 10. 19). Si nempe dicendum utile quid habes, aperi labia: si nihil sit necessarium, tace: melius est enim.

Ubique Deus coli potest. — Artifex manualis es? sedens psalle; sed non vis ore psallere? hoc facias mente: magnus contubernalis psalmus. Nihil hinc grave sustinebis, sed tamquam in monasterio in officina sedere poteris: non enim locorum commoditas, sed morum probitas quietem nobis praebit. Paulus enim in officina artem suam tractans, nihil ad propriam virtutem laesus est (Act. 18. 3). Ne dicas igitur: Quomodo potero, cum artifex et pauper sim, philosophari? Propterea nempe magis poteris philosophari. Nam paupertas divitiis, et negotium otio ad pietatem nobis est opportunus: quippe cum et divitiarum non advertentibus impedimentum fiant. Cum enim iram dimittere oporteat, cum invidiam extinguere, cum remittere furorem, cum orationem offerre, cum benignitatem et mansuetudinem, cum modestiam et caritatem exhibere, ubi paupertas impedimentum esse valeat? Non enim argentum erogantes haec oportet obire, sed rectam exhibentes voluntatem. Eleemosyna maxime pecuniis eget, verum et ipsa per paupertatem magis effulget: etenim quae duos obolos erogavit, omnium hominum erat pauperrima, et omnes superavit (Luc. 21. 2-4). Ne magnum igitur quid divitias esse putemus, nec luto melius aurum esse cogitemus; materiae namque pretium non ex natura est, sed ex opinione nostra. Si quis enim diligenter inquireret, multo magis auro ferrum necessarium: illud namque nullum vitae confert usum, hoc autem pleraque necessaria nobis expedit, innumeris artibus serviens. Et quid dico auri et ferri comparisonem? hi enim vulgares lapides magis necessarii sunt, quam pretiosi: nam ex his nihil utile fieri posset, ex illis vero domus et muri, et urbes constructae sunt. Tu vero mihi demonstra, quae de margaritis utilitas istis, quinimo quod non inde damnum eveniat? Etenim ut tu feras unionem unum, innumeri pauperes fame premuntur: quam igitur defensionem, quam veniam assequeris?

Verus mulieris ornatus. — Vis ornare faciem? non margaritis orna, sed modestia at honestate, sicque vir gratiorem faciem cernet. Ille nempe ornatus et in zelotypiae suspicionem inficere saepe solet et inimicitias et contentiones et pugnas: nil autem vultu suspecto turpius; eleemosynae vero et modestiae ornatus omnem quidem improbam suspicionem expellit, omni autem vinculo firmiter conjugem conciliat: non enim tam decoram natura parat faciem, quam spectantis affectus: affectum vero nihil sic ut modestia et honestas conciliare solet. Itaque licet pulchra sit mulier, vir autem erga ipsam male affectus sit, omnium ipsi turpissima videbitur; si vero non esse pulchram aliquam contingat, illa tamen, si viro suo placeat, omnium ipsi pulcherrima esse videbitur; non enim in eorum, quae cernuntur, natura, sed in cernentium affectu judicia fiunt. Speciem igitur oris exorna modestia, honestate, eleemosyna, humanitate, caritate, erga virum dilectione, mansuetudine, benignitate, malorum tolerantia: hi sunt virtutis colores, per hos allicies angelos, non homines, per hos ipsum habebis Deum laudatorem: cum vero Deus acceptaverit, et virum omnino tibi placabit. Si enim viri sapientia faciem illuminat, multo magis virtus mulieris vultum illuminat (Eccl. 8. 1). Si vero putas esse magnum hunc ornatum, dic mihi, quae utilitas tibi in die illa de margaritis istis veniet? Et quid opus diem illam commemorare, cum liceat et ex praesentibus haec omnia demonstrare? Cum enim ii, qui Imperatori contumeliam intulerant, ad tribunal trahebantur et de extremis periclitabantur, tunc matres et uxores monilia aurea et margaritas deponentes ornamentumque omne et vestimenta aurea, vilem et abjectam vestem sumentes, et cinerem inspergentes sibi, et ante fori januas se volutantes, sic iudices exorabant. Si autem in his iudiciis aurea quidem monilia et uniones et varia vestis insidiae et proditio fuerint, mansuetudo autem, benignitas, cinis, lacrymae et vilia vestimenta magis iudicem conciliant: multo magis in iudicio illo inevitabili et tremendo hoc fiet. Quam enim rationem dicendam habebis? quam, dic mihi, excusationem, quando te Dominus accusabit de margaritis istis, et pauperes fame perditos in mediumaget? Propterea Paulus dicebat: *Non in tortis crinibus, vel auro, vel margaritis, vel vestimento pretioso* (1. Tim. 2. 9). Hinc nempe struuntur insidiae: etsi autem jgitur ipsis fruamur, tamen omnino per mortem ab ipsis separabimur. Ex virtute vero securitas omnis, et mutatio ruinae nulla, verum et hic nos ea reddit tutiores, et illuc comitatur. Vis margaritas possidere, nec umquam has divitias deponere? ornatum omnem auferens in Christi manus per pauperes repone: ille tibi cunctas custodiet divitias, postquam corpus tuum multa cum claritate resuscitaverit, tunc tibi meliores circumponet divitias et ornatum majorem, quippe cum sit hic praesens vilis et ridiculus. Cogita namque quibus vis placere, et propter quos hunc indolis ornatum, ut funarius et aerarius et iustitor admittentur

con-picati : annon confunderis et erubescis te illis ostentans, et quos nec appellatione tua dignos censes, propter hos omnia faciens?

Verba in baptismo prolata. — Quomodo igitur hanc omnem vanitatem deridebis? Si vocis illius recorderis, quam dum sacris initiareris, emisisti; Abrenuntio tibi, satana, et pompæ tuæ et cultui tuo: circa margaritarum enim cultum insania est pompa satanica. Aurum enim cepisti, non ut corpus vincias, sed ut pauperes solvas et enutrias. Dic igitur frequenter, Abrenuntio tibi, satana: nihil hac tutius voce, si ipsam per opera exhibeamus.

5. Hanc et vos initiandi ut discatis, obsecro: hæc enim vox confederatio cum Domino est. Et sicut nos servos ementes, ipsos qui venduntur, prius interrogamus an nobis servire velint: ita facit et Christus; quando debet te in servitum capere, prius interrogat an velis illum crudelem tyrannum dimittere et immittem, et ad fœdera suscipit: non enim coactum est ipsius imperium. Et vide Dei benignitatem. Nos nempe priusquam pretium erogemus, interrogamus eos qui venduntur, et cum didicerimus eos velle, tunc pretium erogamus. Christus autem non ita; verum et pretium erogavit pro omnibus nobis pretiosum sanguinem suum: *Pretio enim, inquit, empti estis (1. Cor. 7. 23)*: et tamen neque sic cogit sibi servire nolentes, sed nisi gratiam habeas et a te ipso et sponte ejus velis dominatui adscribi. Non cogo, inquit, neque compello. Et nos quidem improbos servos ne emimus quidem: quod si quando emamus, pravo consilio tale pretium erogamus: Christus autem ingratos emens servos iniquos, optimi servi pretium erogavit: imo vero multo majus, ac tanto majus ut neque ratio neque mens ipsius magnitudinem capiat: non enim cælum et terram et mare dans, sed omnibus his pretiosorem sanguinem suum effundens, ita nos redemit: et post hæc omnia non testes a nobis, non chirographa exigit, sed sola contentus est voce: et si dicas ex corde, Abrenuntio tibi, satana, et pompæ tuæ, totum receipt. Hoc igitur dicamus, Abrenuntio tibi, satana: tamquam in illa die hujus vocis rationem reddituri, et ipsam custodiamus, ut salvum tunc reddamus depositum. Pompa vero satanica sunt theatra, circenses, et omne peccatum, dierum observatio, præstigiæ, et omina:

Adversus omina. — Et quid tandem sunt omina? Sæpe domo quis sua egressus hominem vidit unoculum, vel claudicantem, et ominatus est. Hæc est pompa satanica: non enim hominis occursus malum facit diem, sed in peccatis vivere. Cum igitur exieris, unum modo cave, ne occurrat tibi peccatum: hoc enim est quod supplantat, præter hoc vero nec ipse diabolus nos quidpiam lædere poterit. Quid dicis? hominem cernis, et ominaris, nec cernis laqueum diabolicum¹, quomodo te illi, qui te nulla affecit injuria, reddit inimicum? quomodo te fratri constituit adversarium ex nulla justa occasione? Et Deus quidem vel inimicos amare nos jussit; tu autem nil lædentem aversaris, nil accusandum habens, nec cogitas, quantum risus, quantum dedecus, imo vero quantum peri-

culum? Dicamne et aliud ridiculosius? Confundor nempe et erubesco, sed cogor propter salutem vestram dicere. Si virgo, inquit, occurrerit, sterilis dies erit; si vero meretrix, dextera et bona, et multa mercatione plena. Occultamini, et frontem percutitis, et ad terram inclinatis: sed non nunc dum dicuntur verba, sed cum fiunt opera, erubescendum erat. Vide nempe quomodo et hic diabolus dolum abscondit, ut modestam quidem aversemur, impudicam vero gratiam habeamus et amemus. Quoniam enim audivit Christum dicentem, *Qui aspicit mulierem ad concupiscendum, jam mæchatus est eam (Math. 5. 28)*, et vidit multos lasciviam vincere, volens rursum per aliam viam ipsos in peccatum impellere, per hanc observationem meritorii mulieribus libenter oculos intendere persuasit.

Ærea Alexandri M. numismata superstitione usurpata. — Quid vero diceret aliquis de iis, qui carminibus et ligaturis utuntur, et de circumligantibus ærea Alexandri Macedonis numismata capiti vel pedibus? Dic mihi, an hæc sunt expectationes nostræ, ut post crucem et mortem Dominicam in gentilis regis imagine spem salutis habeamus? Ignoras quanta crux perfecit? mortem dissolvit, peccatum exstinxit, orcum inanem reddidit, diaboli solvit potentiam, et ad corporis sanitatem præstandam non est fide digna? totum orbem exsuscitavit, et tu in ipsa non confidis? et quid pati dignus non fueris? Non ligaturus vero tantum, sed etiam excantamenta tibi circumducis, vetulas ebrias et titubantes domum ducens: nec confunderis, nec erubescis, post tantam ad hæc trepidans disciplinam: et quod gravius est errore, quando hæc admonemus et dissuademus, putantes se excusari, dicunt, Christiana est mulier hæc excantans, et nihil aliud loquitur, quam Dei nomen. Propterea namque potissimum ipsam odi et aversor, quod Dei nomine ad contumeliam utatur, quod se dicens esse Christianam, gentilium opera faciat: etenim et demones Dei nomen proferebant, sed tamen erant demones, et ita Christo dicebant: *Scimus te, qui sis, sanctus Dei (Marc. 1. 24)*: et tamen ipsos increpavit et ejecit. Propterea quippe vobis supplico, ut ab hac sitis fallacia puri, et tamquam baculum hoc verbum habeatis. Et sicut sine calceamentis vel vestimentis vestrum nemo in forum descendere vellet: ita sine verbo hoc numquam in forum prodeas, sed cum es januæ vestibula transgressurus, hoc prius loquere verbum, Abrenuntio tibi, satana, et pompæ tuæ et cultui tuo, et conjungor tibi, Christe. Ne umquam absque hac voce ex eas: hæc erit tibi baculus, hæc armatura, hæc turris inexpugnabilis. Cum hoc verbo et crucem in fronte imprime: sic enim non tantum homo occurrens, verum nec ipse diabolus te quidquam lædere poterit, cum his te cernens armis ubique apparentem. Et hæc te ipsum jam hinc doce, ut cum signum ceperis, sis miles paratus, et contra diabolum tropæum erigens, justitiæ coronam accipias quam nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria simul et sancto Spiritui, in sæcula sæculorum. Amen.

ἐρυθρίᾳς ἐκείνοις ἐπιδεικνυμένη, καὶ οὗς οὐδὲ ἀξίους εἶναι νομίζεις τῆς σῆς προσήψεως, διὰ τούτους ἅπαντα ποιοῦσα,

Πῶς οὖν καταγελάσεις τῆς φαντασίας ταύτης; Ἄν ἀναμνησθῇς τῆς φωνῆς ἐκείνης, ἣν ἀφήκας μυσταγωγουμένην· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, καὶ τῇ πομπῇ σου καὶ τῇ λατρείᾳ σου· ἡ γὰρ περὶ τὸν κόσμον τῶν μαργαριτῶν μανία πομπῇ σατανικῇ ἐστὶ. Χρυσίον γὰρ ἔλαβες, οὐχ ἵνα τὸ σῶμα καταδήσης, ἀλλ' ἵνα τοὺς πένητας λύσης καὶ διαθρέψῃς. Λέγε τοίνυν συνεχῶς· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ· οὐδὲν ταύτης ἀσφαλέστερον τῆς φωνῆς, εἰ διὰ τῶν ἔργων αὐτὴν ἐπιδειξόμεθα.

ε'. Ταύτην καὶ ὁμᾶς τοὺς μυσταγωγούμεθα μέλλοντας μαθεῖν ἀξιώ· αὕτη γὰρ ἡ φωνὴ συνθήκη πρὸς τὸν Δεσπότην ἐστὶ. Καὶ καθάπερ ἡμεῖς οἰκέτας ἀγοράζοντες, αὐτοὺς τοὺς πωλουμένους πρότερον ἐρωτῶμεν*, εἰ βούλονται ἡμεῖν δουλεύσαι, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ· ἐπειδὴ μέλλει σε εἰς δουλείαν πωλῶμεναι, καὶ ἐπειδὴ ἐρωτᾷ, εἰ βούλει τὸν τύραννον ἐκείνον ἀφαιρεῖναι τὸν ὦμόν καὶ ἀπηνῆ, καὶ συνθήκας δέχεται παρὰ σοῦ· οὐ γὰρ κατηναγκασμένη αὐτοῦ ἡ δεσποτεία ἐστὶ. Καὶ σκόπει Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ πρὶν ἢ τὴν τιμὴν β καταβαλεῖν, ἐρωτῶμεν τοὺς πωλουμένους, καὶ ἐπειδὴ μάθωμεν, ὅτι βούλονται, τότε τὴν τιμὴν καταβάλλομεν· ὁ δὲ Χριστὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ τὴν τιμὴν κατέβαλεν ὑπὲρ ἁπάντων ἡμῶν, τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα· Τιμῇ γὰρ, φησὶν, ἠγοράσθητε· καὶ ὅμως οὐδὲ οὕτως ἀναγκάζει μὴ βουλομένους αὐτῷ δουλεύσαι, ἀλλ' εἰ μὴ χάριν ἔχεις, φησὶ, καὶ παρὰ σαυτοῦ καὶ ἐκὼν θέλεις ἐπιγράφασθαι τὴν δεσποτείαν, οὐκ ἀναγκάζω οὐδὲ βιάζομαι. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ ἂν ἐλοιμέθα πονηροῦς οἰκέτας πρίασθαι· εἰ δὲ καὶ ἐλοιμέθα ποτε, αἰρέσει κακῇ τούτους ἀγοράζομεν, καὶ τοιαύτην καταβάλλομεν τιμὴν· ὁ [243] δὲ Χριστὸς ἀγνώμονας οἰκέτας ἀγοράζων καὶ παρανόμους, πρωτεύου δούλου τιμὴν κατέβαλε, μᾶλλον δὲ πολλὴν μεζίζονα, καὶ τοσοῦτον μεζίζονα, ὥς μηδὲ λόγον μηδὲ ἔννοιαν αὐτῆς παραστήσαι τὸ μέγεθος· οὐ γὰρ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλασσαν δοῦς, ἀλλὰ τὸ πάντων τούτων τιμωτέρως, τὸ ἑαυτοῦ^α αἷμα καταβέβηκε, οὕτως ἡμᾶς ἐξηγόρασε· καὶ μετὰ ταῦτα πάντα οὐ μάρτυρας ἡμᾶς, οὐκ ἐγγράφα ἀπαιτεῖ, ἀλλ' ἀρκεῖται ψιλῇ τῇ φωνῇ, κἂν εἴπῃς ἀπὸ διανοίας· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, καὶ τῇ πομπῇ σου, τὸ πᾶν ἀπέλιπες. Τοῦτο τοίνυν λέγωμεν. Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, ὅς κεῖ μέλλοντες, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην^ε, ταύτην ἀπαιτεῖσθαι τὴν φωνὴν, καὶ φυλάξωμεν αὐτήν, ἵνα σῶαν τὴν παρακαταθήκην ταύτην ἀποδῶμεν τότε· πομπῇ δὲ σατανικῇ ἐστὶ θέατρα καὶ ἱπποδρομίαι, καὶ πᾶσα ἁμαρτία καὶ παρατήρησις ἡμερῶν, καὶ κληδόνες καὶ σύμβολα.

Καὶ τί ποτὲ ἐστὶ σύμβολα; φησὶ. Πολλάκις ἐξελθὼν τις τὴν οἰκίαν τὴν ἑαυτοῦ, εἶδεν ἄνθρωπον ἐτερόφθαλμον ἢ χυλεῦντα, καὶ οἰκνίσαστο. Τοῦτο πομπῇ σατανικῇ· οὐ γὰρ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀνθρώπου πονηρὰν ποιεῖ τὴν ἡμέραν γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐν ἁμαρτίαις ζῆν. Ὅταν τοίνυν ἐξέλθῃς, ἐν μόνον φυλάξαι, μὴ ἁμαρτία σοι ἀπαντήσῃ· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἡμᾶς ὑποσκελίζουσα, χωρὶς δὲ ταύτης οὐδὲν ὁ διάβολος ἡμᾶς βλάψει δυνήσεται. Τί λέγεις; ἄνθρωπον ὀφθαλμοῦ, καὶ οἰκνίσῃ, καὶ οὐχ ὀφθαλμοῦ τὴν πᾶσιν τὴν διαβολικὴν, πῶς ἐκπολεμοῖ σε τῷ μηδὲν

ἡδικοῦ; πῶς ἐχθρόν σε καθίστησι τῷ ἀδελφῷ ἐξ οὐδεμιᾶς δικαίας προφάσεως; Καὶ ὁ μὲν Θεὸς καὶ τοὺς ἐχθροὺς φιλεῖν ἐκείλους, σὺ δὲ καὶ τὸν οὐδὲν ἡδικοῦτα ἀποστρέφῃς, μὴδὲν ἔχων ἐγκαλεῖν, καὶ οὐκ ἐννοεῖς πότος ὁ γέλως, πόσις ἡ αἰσχύνη, μᾶλλον δὲ πόσις ὁ κίνδυνος; Εἶπω καὶ ἕτερον καταγελαστότερον; Αἰσχύνομαι μὲν καὶ ἐρυθρῶ, ἀναγκάζομαι δὲ ὅμως διὰ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν εἰπεῖν· Ἐάν ἀπαντήσῃ παρθένος, φησὶν, ἀπρακτος ἡ ἡμέρα γίνεται· ἐάν δὲ ἀπαντήσῃ πόρνη, δεξιὰ καὶ χρηστὴ καὶ πολλῆς ἐμπορίας γέμουσα. Ἐγκαλύπτεσθε, καὶ τὸ μέτωπον ἐκρούσατε, καὶ πρὸς τὴν γῆν κατεκύψατε; ἀλλὰ μὴ νῦν τῶν ῥημάτων λεγομένων, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων γινομένων. Ὅρα γοῦν καὶ ἐνταῦθα, πῶς τὸν δόλον ἐκρυβεν ὁ διάβολος, ἵνα τὴν μὲν σώφρονα^ε ἀποστρεφώμεθα, τὴν δὲ ἀκόλαστον ἀσπαζώμεθα καὶ φιλῶμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσε αὐτήν, καὶ εἶδε πολλοὺς περιγενομένους ἀκολασίας, βουλόμενος δι' ἑτέρας ὁδοῦ πάλιν ἐμβαλεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν ἁμαρτίαν, διὰ ταύτης τῆς παρατήρησεως, ἐταίρις γυναιξίν ἡδύως προσέχειν ἀνέπεισε.

Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν ἐπιδόλων καὶ περιπίπτους κεκρημένων, καὶ νομίματα χαλκᾷ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα ταῖς κεφαλαῖς καὶ τοῖς ποσὶ περιδεσμούμενους; Αὗται αἱ ἐλπίδες ἡμῶν, εἰπέ μοι, ἵνα μετὰ σταυρὸν καὶ θάνατον Δεσποτικὸν εἰς Ἑλλήνων βασιλέως εἰκόνα τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχωμεν; Οὐκ οἶδας πόσα κατέρωθωσαν ὁ σταυρὸς; τὸν θάνατον κατέλυσε, τὴν ἁμαρτίαν ἐσθεσε, τὸν βῆθιν ἀχρηστον ἐποίησε, τοῦ διαβόλου τὴν δύναμιν ἐξέλυσε, καὶ εἰς σώματος [244] ὕψιστον ὄγκον ἐστὶν ἀξιώπιστος; τὴν οἰκουμένην ἀνέστησεν ἅπασαν, καὶ σὺ αὐτῷ οὐ θαρβείς; καὶ τίνας ἂν ἀξίους εἴῃ, εἰπέ μοι; Οὐ περιπίπτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιδόλως σαυτῷ περιάγεις, γραδίᾳ μεθύνοντα καὶ παραπαίοντα εἰς τὴν οἰκίαν σου εἰσάγων· καὶ οὐκ αἰσχύνη οὐδὲ ἐρυθρίᾳς μετὰ τοσαύτην φιλοσοφίαν πρὸς ταῦτα ἐπιτομήνους; Καὶ τὸ χαλεπώτερον τῆς ἀπάτης· ὅταν γὰρ παραινῶμεν ταῦτα καὶ ἀπάγωμεν, δοκοῦντες ἀπολογισθῆναι φασιν, ὅτι Χριστιανὴ ἐστὶν ἡ γυνὴ ἡ ταῦτα ἐπιδόουσα, καὶ οὐδὲν ἕτερον φθέγγεται, ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. Διὰ τοῦτο μὲν οὖν αὕτην μάλιστα μισοῦ καὶ ἀποστρέφομαι, ὅτι τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πρὸς ὕβριν κατακέρχεται, ὅτι λέγουσα Χριστιανὴ εἶναι, τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιδείκνυται. Καὶ γὰρ καὶ οἱ δαίμονες τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ἐφθέγγοντο, ἀλλ' ἦσαν δαίμονες, καὶ οὕτως ἔλεγον πρὸς τὸν Χριστόν· Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅμως ἐπατίμησεν αὐτοῖς καὶ ἀπῆλθε. Διὰ δὲ ταῦτα παρακαλῶ τῆς ἀπάτης καθευθεῖν ταύτην, καὶ καθάπερ βακτηρίαν ἔχειν τὸ ῥῆμα τοῦτο. Καὶ ὥστερ χωρὶς ὑποδημάτων ἢ ἱματίων οὐκ ἂν ἔλοιτό τις ὁμῶν εἰς τὴν ἀγορὰν καθεῖναι· οὕτω χωρὶς τοῦ ῥήματος τούτου μηδέποτε εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλῃς, ἀλλ' ὅταν μέλλῃς ὑπερβαίνειν τὰ πρόθυρα τοῦ πυλῶνος, τοῦτο φθέγγαι τὸ ῥῆμα πρότερον· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, καὶ τῇ πομπῇ σου καὶ τῇ λατρείᾳ σου, καὶ συντάσσομαί σοι, Χριστέ· καὶ μηδέποτε χωρὶς τῆς φωνῆς ταύτης ἐξέλθῃς· τοῦτό σοι βακτηρία ἐστὶν, τοῦτο ὄπλον, τοῦτο πύργος ἀμάρτος. Καὶ μετὰ τὸ ῥήματος τούτου καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου διατύπωσον· οὕτω γὰρ οὐ μόνον ἄνθρωπος ἀπαντῶν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ διάβολος βλάψει τὴν δυνήσεται, μετὰ τούτων σε ὀρών τῶν θελῶν πανταχοῦ φαινόμενον. Καὶ ταῦτα σαυτὸν ἐντεῦθεν ἡδὴ καλεῖσθαι, ἵνα ὅταν σφραγίδα λάβῃς, ἐπαράσκειος ἢ στρατιώτης, καὶ τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου ἐρῶσιον στήσας, δέξῃ τὴν τῆς δικαιοσύνης στέφανον· οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ὅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Quidam alii ἐρωθεῖα.

α Αἱ τοῦ τοῦ τὴν τιμῇ.

ε Manuscripti non pauci καὶ ἡμεῖς μάλιστα μὲν οὐκ ἂν.

δ Hanc Savili lectionem recepinus, pro eo quod editum fuerat, τοῦ αὐτοῦ. Edit.

ε Unus ἐκείνην τὴν φωνὴν, ταύτην.

ζ Savili. et quidam mss. τὴν πληγὴν

η Αἱ τοῦ τὴν μὲν σώφρονα.

IN TRES SEQUENTES HOMILIAS

Argumenti ratione ducti haece tres homiliae consequenter ponimus : in singulis enim agitur de imbecillitate diaboli, probaturque eum non gubernare mundum, atque ex hominum ignavia socordiaque proficisci quidquid malorum diabolus in vitam humanam importat. In editione Morelliana variis et longe dissitis in locis hae tres conciones positae sunt : ita ut ea, quam primam ponimus, in quinto tomo sexagesima tertia reperiatur : ea vero quam secundam locamus, *De diabolo tentatore*, in primo tomo vicesima quinta jaceat ; tertia, *De ignavia*, in secundo tomo sit postrema. Quod autem in editione Morelliana ita sejunctae reperiuntur, id casu potius, quam consilio accidisse videtur. In editione vero Savilliana duae illae, quas priores locamus, nempe, *Dæmonas non gubernare res humanas*, et, *De diabolo tentatore*, consequenter ponuntur tomo VI, tertia vero *De ignavia*, aliis quibusdam interpositis, separatur : licet et catalogus ille sincerissimus Augustanus eam cum superiori *De diabolo tentatore* connectat, et argumenti temporisque ratio idipsum postulet.

[245] Quod ad primam spectat, nempe, *Dæmonas non gubernare res humanas*, certissimum est habitam eam fuisse post Dominicam illam, qua *De prophetiarum obscuritate* secundam eamque prolixissimam concionem habuerat. In hujus enim, de qua nunc agitur, principio omnia illa ordine repetit, quae in fine concionis illius se dixisse testificatur ; nimirum de sanctis justisque viris, qui sua ipsorum peccata, non autem aliena, cum doloris execrationisque significatione commemorabant : exempla enim eadem, eodemque ordine omnia recenset. Nam quod exemplum desiderari querebatur Tillemontius : nimirum illud Petri, *Esi a me, quia homo peccator sum, Domine* ; illud jam ex antiquissimo codice restitutum habes in postrema illa *De prophetiarum obscuritate* homilia. Ut autem exploratum est hanc de dæmonibus homiliam hebdomada illa insequente Dominicam, qua postremam *De prophetiarum obscuritate* concionem fecit, habitam fuisse : ita admodum incertum est, an ea, quam secundam ponimus *De diabolo tentatore*, eam quam primam posuimus, sequatur praecedatve : itemque dubium eodemne an diverso tempore scripta sit. Nam in ea, quam biduo ante se habuisse commemorat ipso hujus *De diabolo tentatore* homiliae, idipsum argumentum susceperat, quod in hac homilia prosequitur : *Diximus*, inquit, *nuper* (id est biduo ante, ut jam dixerat), *eum per violentiam non vincere neque per tyrannidem, neque necessitatem afferendo, nec cogendo : quoniam, si ita esset, omnia utique perderet : hujusque rei protulimus argumentum porcos, in quos nihil agere dæmones potuerunt, antequam a Domino permissum esset ; armenta Job et greges : neque enim hæc diabolus ausus est perdere, quousque desuper potestatem accepit. Unum igitur hoc primum didicimus, eum per vim aut necessitatem non vincere. Secundum post illud addidimus, eum quamvis fraudibus vincat, non tamen hac ratione cunctis superiores evadere, et rursus athletam ipsum in medium protulimus Job, cui licet mille machinas admoverit, non eum tamen hac ratione superavit, sed et victus abscessit. Una jam restat questio, etc.* In illa igitur, quam hic commemorat, homilia biduo ante habita, de diaboli quidem imbecillitate agebatur : sed eum nihil posse dicebatur in voluntates humanas ; fraudibus vero tantum et dolo incautos vincere. Et hoc videtur præcipuum fuisse illius, quam commemorat, homiliae argumentum. At in ea quam primam ponimus, cujus titulus, *Dæmones non gubernare mundum*, de porcis quidem, qui dæmonum opera præcipientes acti sunt, deque calamitatibus Jobo per diabolum illatis mentio occurrit, sed longe diversa, quam supra narratur, sententia ; ibi namque demonstratum fuisse dicitur, nihil posse diabolum in voluntates hominum, ut eas videlicet per illatas ærumnas in malum pertrahat : in ea vero, quam primam constituimus, homilia probat Chrysostomus, dæmones non gubernare res humanas ; si gubernarent enim, omnia in mundo perderent ac devastarent : exemplum enim porcorum et Jobi familiae illata damna, quæ omnia, Deo permittente, a dæmonibus peracta sunt, argumentum esse dæmonum sævitiei, et malorum quæ hominibus inferrent, si penes eos hujusmodi potestas esset : ac ne verbum quidem habetur de diaboli in voluntates hominum potestate, qua illos ad peccata pertrahat. Quamobrem existimo homiliam illam quæ initio hujus *De diabolo tentatore* concionis memoratur, diversam esse ab ea quæ inscribitur, *Dæmones non gubernare mundum*, atque temporum injuria periisse.

Homiliae, quam secundam locamus, *De diabolo tentatore*, tertiam subjungimus, *De ignavia* et quod diabolus vigilantī homini nocere nequeat. Eam vero postridie ab ea quæ *De diabolo tentatore* inscribitur habitam fuisse putamus : sic enim incipit : *Ante hesternum quidem diem de diabolo nobis apud charitatem vestram est instituta oratio, Πρὸ τῆς χθες ἡμέρας*. Utriusque porro argumentum idipsum est : utrobique

Πρὸς τοὺς λέγοντας, διὲ δαίμονες τὰ ἀνθρώπινα διοικοῦσι, καὶ δυσχεραίνοντάς ἐπὶ ταῖς τεύθει πόλιντες, καὶ σκανδαλιζομένους ἐπὶ ταῖς τῶν ψαύλων εὐημερίαις καὶ δυσπραγίαις τῶν δικαίων.

Homilia α.

α. Ἐγὼ μὲν ἤλπιζον τῇ συνεχείᾳ τῆς διαλέξεως χρόνον ὑμᾶς λήψεσθαι τῶν ἡμετέρων λόγων· ὅρῳ δὲ τὸ ἐναντίον ἐκβαλόν, οὐ χρόνον ὑμῖν ἀπὸ τῆς συνεχείας γινόμενον, ἀλλὰ πόθον αὐξανόμενον, οὐ πλησμονὴν, ἀλλ' ἡρόνην ποσγινομένην· καὶ ταυτὸν συμβαλόν, ὥστε [247] ἐπὶ τῶν ἐξουθεν συμποσίων οἱ φιλοπονοῦντες. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ὥστε ἂν πλείω τὸν

ἀκρατον ἐγγέωσι, τοσούτῳ μᾶλλον τὸ δίψος ἐξάπτουσι· καὶ ὑμῖν, ὥστε ἂν τὴν διδασκαλίαν ἐνηχῶμεν, τοσούτῳ μᾶλλον ἀνάπτουσαν τὴν ἐπιθυμίαν, πλείω ποιοῦμεν τὴν ὀρεξιν, σφοδρότερον τὸν ἔρωτα. Διὰ τοῦτο, καίτοι πενίαν ἐσχάτην ἑμαυτῷ συνειδῶς, οὐ παύομαι τοὺς φιλοτίμους τῶν ἐστιάτορων μιμούμενος, καὶ συνεχῇ παρατιθεὶς ὑμῖν τὴν τράπεζαν καὶ

MONITUM.

enim probatur, non ex nequitia diaboli, sed ex hominum præcipue desidia ignaviaque lapsus vitiaque prodire. Quamobrem jure in antiquissimo illo catalogo Augustano, quem edidit H. Savilius, et in vetusto Codice Colbertino 1030, hæc duæ homiliæ consequenter et hac serie ponuntur, quia id postulat et argu-menti et temporis ratio.

Certum itaque est primam homiliam quæ inscribitur, *Dæmones non gubernare mundum*, paucis post homilias *De prophetiarum obscuritate* diebus habitam fuisse. Secundam vero, *De diabolo tentatore*, eam, quam tertiam ponimus, biduo præcedere manifestum videtur; quantum vero temporis intercesserit primam inter et secundam, et utrum prima secundam vere præcedat, incertum prorsus est, ut diximus. Hoc unum quasi assertum indubitatumque proferre possumus, tres illas homilias Antiochiæ habitas fuisse. Prima namque habita est paucis diebus post conciones *De prophetiarum obscuritate*, ubi Chrysostomus de episcopo ita loquitur, ut non se, sed alium esse episcopum indicet: secundam vero, quam biduo postea secuta est tertia, Antiochiæ præsentem Flaviano episcopo dictam fuisse, ipse palam profitetur initio. Annum autem assignare, quo vel tres illæ, vel ex iis aliquæ habitæ sunt, ne conjectura quidem possumus. Tillemontius, qui primam cui titulus, *Dæmones non gubernare mundum* [246], biduo ante secundam *De diabolo tentatore* habitam fuisse, sed probabiliter tantum, nec sine adversa suspitione arbitratur, ex hac secunda notam anni et temporis erui posse putat, hoc usus argumento: Ea ipsa die qua illam *De diabolo tentatore* concionem habuit, se catechesin quamdam ad illuminandos matutinis horis instituisse dicit Chrysostomus, ubi de diabolo, de abrenuntiatione et de pacto cum Christo inito se verba fecisse dicit: atqui hæc optime conveniunt cum catechesi illa quæ in homiliis *Ad populum Antiochenum* vicesima prima est; illa vero instituta fuit vel anno 387, vel, ut probabilius existimat Tillemontius, anno 389, unde sequatur probabiliter saltem in annum 388 conferendas esse tres hasce de diabolo homilias.

Utrum hæc catechesis in annum 387 an in 388 conferenda sit, jam perquisivimus; an vero ea ipsa sit catechesis, quæ memoratur in homilia *De diabolo tentatore*, jam disquirendum. En Chrysostomi verba: *Verum jam tempus est ut mensam apponamus, reliquias nimirum eorum quæ nuper dicta sunt: adhuc enim de diabolo sermonem habemus, quem ante duo hos dies instituimus, quem et mane ad eos habuimus, qui mysteriis iniciantur, cum de abrenuntiatione deque aggregatione, sive pacto, περί ἀποταγῆς καὶ συνταγῆς, apud istos dissemineremus. Hoc autem agimus, non quod delectet nos de diabolo verba facere, etc.* In catechesi igitur, quam se matutinis horis instituisse dicit, idem argumentum suscepit, quod in hac *De Diabolo tentatore* homilia prosequitur; probaverat nimirum non posse diabolum voluntatem humanam ad malum vi pertrahere: in illa vero catechesi, quæ superest atque inter homilias *Ad populum Antiochenum* vicesima prima antehac numerabatur, ne verbum quidem hac de re occurrit, nec nisi obiter de diabolo agitur: nam quod versus homiliæ finem de omnibus et de amuletis habetur, ad eam hypothesin quæ in homilia *De diabolo tentatore* proponitur, et jam prius instituta memoratur, nihil habet affinitatis. Fateor tamen in illa catechesi *Ad illuminandos sive baptizandos*, de abrenuntiatione Satanæ mentionem fieri, ipsaque abrenuntiationis verba bis proferri, nimirum, *Abrenuntio tibi, Satana*. At observes velim Chrysostomum per annos illos duodecim, quibus presbyter Antiochiæ concionatus est, ab anno videlicet 386 ad annum 398, bis saltem quotannis catecheses ad illuminandos seu baptizandos instituisse: in quibus hæc in baptismo proferri solita verba, *Abrenuntio tibi, Satana*, ita ad manum, ut ita dicam, erant, tam congruenter habitis ad baptizandos concionibus aptari poterant, ut difficile sit, ea a Chrysostomo catechumenos illos baptizandos institute non sæpe usurpata fuisse. Quamobrem cum ea quæ se de diabolo dixisse commemorat, in illam, quæ etiamnum superest, catechesin non conveniant, in aliam jam deperditam convenierint, in qua item solemnem illam abrenuntiationem commemoraverat. Nullam igitur hinc anni notam mutuari possumus: hoc unum ex homilia *De diabolo tentatore* eruere licet; nimirum eam, cum in Quadragesima præsentem Flaviano instituta fuerit, non posse quadrare in annum 387, quia illo anno Flavianus Constantinopolitano suscepto itinere, per totam fere Quadragesimam absens fuit: ac per totam Quadragesimam de Antiochenorum ob eversas statuas calamitate in concionibus semper actum est.

Primæ concionis, *Dæmones non gubernare mundum*, et secundæ *De diabolo tentatore* interpretationem concinnavit Fronto Ducaeus, quam paucissimis immutatis edidimus. Tertiæ *De ignavia* novam adornavimus, quia vetus interpretatio incerti cujusdam viri paraphrasin sapiebat, nec accurata erat.

ADVERSUS EOS, QUI DICUNT DÆMONES GUBERNARE RES HUMANAS, ET DEI PUNITIONES INQUIT ANIMO FERUNT, ATQUE OB MALORUM PROSPERITATES ET JUSTORUM ADVERSITATES SCANDALIZANTUR (a).

HOMILIA I.

1. *Antiocheni populi studium audiendi Chrysostomi.*— Verebar quidem, ne vobis tractatus assiduitas verborum meorum fastidium crearet; verumtamen contrarium evenisse video, nec vobis assiduitatem creasse fastidium, sed desiderium auxisse, nec satietatem, sed voluptatem addidisse: idemque penitus, quod in

(a) collata cum Mss. Colb. 734 et 1030.

profanis conviviis ebriosis hominibus solet, accidisse. Nam et illi quo plus infuderint meri, tanto magis sitim accendunt: et nos quanto prolixiorum doctrinam vobis inculcamus, tanto majorem cupiditatem appetimus, majorem appetitum ac vehementiorem amorem excitamus. Quo fit, ut tametsi mihi summe sim conscius paupertatis, liberales imitatio conviva-

tores non desinam, et assiduam mensam vobis apponam, ac plenam statuum doctrinæ craterem. Siquidem video vos, ubi totum illum exhauseritis, sitibundos rursus discedere. Atque hoc quidem ab omni tempore jam innouit, præsertim autem a Dominica superiore. Nunquam enim divina vobis eloquia fastidium parere, dies ille præsertim indicavit, quo non debere vos mutuo vobis maledicere docebam; quo etiam tempore vobis tutissimam præbebam occasionem accusationis, cum ad propria peccata maledictis incessenda vos cohortarer, non ad aliena curiosius iustiganda: cum sanctos in medium adducerem, qui seipsos accusabant, aliis vero parcebant, Paulum ipsum dicentem, Peccatorum primus ego sum, et cum essem blasphemus et persecutor et contumeliosus misericordiam Dei consequutus sum (1. Tim. 1. 15. et 16), et abortivum seipsum vocantem, nec se apostolorum appellatione dignum arbitrantem (1. Cor. 15. 8): Petrum qui dicebat, *Exi a me, quia homo peccator sum* (Luc. 5. 8): Matthæum, qui tempore apostolatus publicanum seipsum vocabat (Matth. 10. 3): Davidem, qui clamans aiebat: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me* (Psal. 37. 5): et Isaiam qui lamentatur ac loquitur: *Immundus sum, et immunda habeo labia* (Isai. 6. 5): tres pueros qui in camino ignis confitentur, ac dicunt, se peccasse, legem esse transgressos, neque Dei mandatis paruisse¹: Daniele hoc ipsum deplorantem. Quo tempore, tot enumeratis sanctis istis, muscas etiam accusatrices advocavi, ac legitimam exempli causam adjunxi, cum dixi, quemadmodum alienis illarum vulneribus insident, sic et accusatores aliena peccata vellicare, morbumque inde conciliare illis, qui cum ipsis versantur; eos autem, qui contraria facerent, apes appellabam, non quæ colligerent ægritudines, sed quæ summæ pietatis favos concinnarent, ac deinde volantes prato virtutis sanctorum insiderent: tum nimirum, tum inexplebilem præ vobis amorem tulistis. Nam quoniam in prolixitatem sermo noster est productus, ac prolixitatem immensam, et quanta nunquam fuit, sic ut metuerent multi, ne verborum multitudine animi vestri alacritas exstingeretur, contrarium penitus accidit. Amplius enim cor vestrum incalcebat, amplius desiderium exardescerebat. Unde id constat? Majores quidem certe plausus sub finem fuerunt, et clariores acclamationes, idemque accidit quod in firmacibus. Ut enim illic initio quidem non admodum clarum est lumen ignis; postquam autem ligna omnia, quæ imposita fuerant, flamma corripuit, in magnam tollitur altitudinem: sic et illo die tum temporis hoc evenit. Initio quidem non admodum mihi commovebatur hic cætus; ubi vero longius sermo productus est et omnes argumenti propositi partes invasit, ampliorque proseminata doctrina est, tum nimirum ad majorem audiendi cupiditatem exarsistis, ac vehementior plausus erupit. Quo factum

est, ut tametsi me ad pauciora dicenda comparaveram, tum modum excesserim; imo vero nunquam ego modum excessi: siquidem doctrinæ quantitatem non ex eorum quæ dicuntur multitudine, sed ex affectu eorum, qui audiunt, soleo metiri. Nam qui nauseantes nactus est auditores, licet doctrinam contraxerit, molestiam videtur exhibere; qui vero attentos ac vigilantes, licet produxerit longius, ne ita quidem explet cupiditatem.

Non debent infirmi exigere a concionatore ut brevior sit. — Sed quoniam nonnumquam accidit, ut tanto in populo sint imbecilles nonnulli, qui sermonis prolixitatem assequi minime possunt, ad hoc eos statui cohortari, ut cum audierint, quantum capere possunt, et cum acceptis iis, quæ sufficiunt illis, recesserint: nemo quippe vetat neque cogit, ut ultra quam vires ipsorum ferant, hic maneat, ne nobis ante tempus finiendi sermonem necessitatem imponant. Nam tu quidem expletus es, sed frater tuus adhuc esurit: et tu eorum quæ dicta sunt copia ebrius es, sed frater tuus adhuc sitit. Neque tuam imbecillitatem gravet ille plura cogendo suscipere, quam tuæ vires ferant: neque cupiditatem ejus vexes prohibendo, ne totum, quod capere potest, admittat.

2. Hoc et in profanis sit mensis: alii citius, alii tardius expleantur, et neque illos hi reprehendunt, neque hos illi condemnant. Verum illic quidem cito recedere laudabile est: hic vero cito recedere non laudabile est, sed venia dignum: illic tardius cessare vituperio ac reprehensioni obnoxium, hic vero tardius recedere laudem et commendationem parit maximam. Quid ita? Quod illic quidem tarditas ex ingluvie nascatur: hic vero ex spirituali cupiditate sacroque appetitu constantia concilietur et patientia.

Unde originem duxerit divisio linguarum. — Sed jam satis indultum sit procemiis; nos vero deinceps ad illud debitum pergemus, quod nobis illo die reliquum fuit. Quid igitur illud fuit quod tum dicebamus? Unam scilicet tum fuisse linguam cunctis hominibus, quemadmodum et naturam unam, neque ullum fuisse vocis alterius vel alterius lingue. Unde igitur tanta sermonis diversitas? Ex negligentia illorum, qui donum acceperant: quorum utrumque tum diximus, et ex unitate sermonis Domini clementiam demonstravimus atque ex diversitate sermonis ingratorum improbitatem servorum. Nam ille quidem etsi præviderat nos donum amissuros, tamen largitus est; at ii quibus creditum est, malitiam suam in depositi conservatione declararunt. Hic igitur unus est defensionis modus, Deum nos illo dono minime privasse, verum nos quæ data fuerant, amisisse. Secundus ab illo est, quod majora quam fuerant amissa, postea data sint nobis, ac pro laboribus temporariis æterna vita nos remuneratus sit, et effecerit pro spinis ac tribulis ut fructus Spiritus in animabus nostris germinaret. Nihil (a) erat homine vilius, et nihil factum est

¹ Unus Coll., *peccavimus, legem transgressi sumus; et mandata Dei non custodivimus.*

(a) Locus de magnitudine hominis reparati citatus est a Theodoro, Dial. 1.

πλήρη τὸν κρατῆρα τῆς διδασκαλίας ἰστάς. Ὁρῶ γάρ ὅτι μετὰ τὸ πάντα αὐτὸν ἐκπλεῖν, πάλιν διψῶντες ἀναχωρεῖτε. Καὶ τοῦτο ὄφλον μὲν καὶ ἐκ τοῦ παντός ἐγένετο χρόνου, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς παρελθούσης Κυριακῆς. Ὅτι γὰρ ἀκρόεστος ὑμεῖς μετέχετε τῶν θείων λογίων, ἐκείνη μάλιστα ἐδειξεν ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ περὶ τοῦ μὴ δεῖν κακῶς λέγειν ἀλλήλους διελεγόμεν, ὅτε καὶ ὑποθέσιν ὁμῶν κατηγορίας παρῆχον ἀσφαλεστάτην, παραινῶν τὰ οικεῖα ἀμαρτήματα λέγειν κακῶς, ἀλλὰ μὴ τὰ ἀλλότρια περιεργάζεσθαι· ὅτε τοὺς ἀγίους παρήγαγον ἑαυτῶν μὲν κατηγοροῦντας, τῶν δὲ ἄλλων φειδομένους· τὸν Παῦλον λέγοντα, ὅτι Ἀμαρτωλῶν πρῶτός εἰμι ἐγὼ, καὶ οὐτὶ βλάσφημον ὄντα καὶ διώκτην καὶ ὕβριστήν ὁ Θεὸς ἤλεσεν, καὶ ἔκτρωμα ἑαυτὸν καλοῦντα, καὶ οὐδὲ τῆς τῶν ἀποστόλων προσηγορίας ἀξίον εἶναι νομίζοντα· τὸν Πέτρον λέγοντα· Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι ἀνὴρ ἀμαρτωλός εἰμι· τὸν Ματθαῖον τελῶντην ἑαυτὸν προσαγορεύοντα καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποστολῆς· τὸν Δαυὶδ βοῶντα καὶ λέγοντα, Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου· ὥστε φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ· καὶ τὸν Ἡσαΐαν ἀποδυρόμενον καὶ θρηνοῦντα, ὅτι Ἀκάθαρτός εἰμι, καὶ ἀκάθαρτα χεῖρήν ἔχω· τοὺς τρεῖς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ πυρὸς ἐξομολογουμένους καὶ λέγοντας, ὅτι ἡμαρτον καὶ ἠνόμησαν καὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐφυλάξαμεν· τὸν Δανιὴλ δὲ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἀποδυρόμενον. Ὡς μετὰ τὸν τῶν ἁγίων κατάλογον τούτων καὶ μυρία ἐκάλεσα τοὺς κατηγορούς, καὶ τοῦ παραδείγματος δικαίαν ἐπήγαγον τὴν αἰτίαν, λέγων, ὅτι καθάπερ ἐκεῖνοι τοῖς τραύμασιν ἐγκαθίζονται ἄλλοις, οὕτω καὶ οἱ κατηγοροὶ τὰ ἀλλότρια δάκνουσιν ἀμαρτήματα, νόσον ἐκείθεν τοῖς συγγινομένοις συλλέγοντες· καὶ τοὺς τάναντία δὲ ποιοῦντας μελίστας προσηγόρευον, οὐχὶ νοσήματα συναγοῦσας, ἀλλὰ κηρία πηγνυμένας εὐλαθείας μεγίστης, καὶ οὕτω τῷ λαιμῶνι τῆς ἀρετῆς τῶν ἁγίων ἐφιπταμένας· τότε δὴ, τότε τὸν ἀκρόεστον ὑμῶν ἐδείξατε ἔρρωτα. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς μῆκος ἡμῖν ὁ λόγος ἐξετάθη, καὶ μῆκος ἀπειρόν, καὶ ὅσον οὐδέποτε, πολλοὶ μὲν προσεδόκων τῷ πλήθει τῶν λεγομένων τὴν προθυμίαν ὁμῶν σθεσθήσεται, ἐγένετο δὲ τούναντιον· μᾶλλον γὰρ ὁμῶν ἡ καρδία διεθερμαίνεται, μᾶλλον ἐξήπτετο ὁ πόθος. Καὶ πόθεν ὄφλον; Οἱ γοῦν πρὸς τῷ τέλει γενόμενοι κρότοι μείζους ἦσαν, καὶ λαμπρότεροι αἱ βοαί· καὶ ταυτὸν συνέβαινον, ὅσον ἐπὶ τῶν καμίνων. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν οὐ σφόδρα λαμπρόν ἐστι τοῦ πυρὸς τὸ φῶς, ἐπειδὴν δὲ ἀπάντων ἐπιλάθεται τῶν [248] ἐπιχειμένων ξύλων ἡ φλόξ, εἰς ὕψος αἵρεται μέγα· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς ἡμέρας τότε ἐκείνης τοῦτο συνέβη. Παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν οὐ σφόδρα μοι ὁ σὺλλογος οὗτος ἐκεκίνητο· ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος εἰς μῆκος ἐξετάθη καὶ πάντων ἐπελάβετο τῶν ὑποκειμένων, καὶ πλείων ἡ διδασκαλία κατεβλήθη, τότε δὴ, τότε ὁμῶν ἐξεκαίετο τῆς ἀκρόασης ἡ ἐπιθυμία, καὶ σφοδρότερος ὁ κρότος ἐξερρήγγυτο. Διὰ τοῦτο, καίτοι ἐλάττω τῶν εἰρημένων παρεσκευασμένος εἶπεν ὑπερ-

ἔβην τότε τὴν συμμετρίαν· μᾶλλον δὲ οὐδέποτε τὴν συμμετρίαν ὑπερέβην ἐγὼ· τὴν γὰρ ποσότητα τῆς διδασκαλίας οὐ τῷ πλήθει τῶν λεγομένων, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῶν ἀκρωμένων μετρεῖν ἂν πέφυκα. Ὁ μὲν γὰρ ναυτιῶντας λαβὼν ἀκροτάς, καὶ τὰ σπυστεῖν τὴν διδασκαλίαν, παρενοχλεῖν δοκεῖ· ὁ δὲ θερμούς καὶ διεγερμένους καὶ νήφοντας, καὶ ἐκτείνῃ πρὸς μῆκος, οὐδὲ οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπίπλησιν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει εἶναι τινὰς καὶ ἀσθενεῖς ἐν δῆμῳ τοσούτῳ, ἀδυνατοῦντας παρακολουθεῖν τῷ μήκει τοῦ λόγου, ἐκείνο αὐτοὺς παραινέσαι βούλομαι, ἀκούσαντας ὅσα δύνανται δέξασθαι, καὶ τὰ ἀρκούντα λαβόντας ἀναχωρῆσαι· οὐδεὶς ὁ κωλύων οὐδὲ βιαζόμενος πέρα τῆς οικείας μένειν δυνάμει· τὸν μὲντοι λόγον μὴ ἀναγκαζέτωσαν πρὸ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς οικείας ὥρας συστέλλεσθαι. Ἐνεπλήσθη γὰρ σὺ, ἀλλ' ὁ ἀδελφός σου ἐτι πεινᾷ· καὶ σὺ μεθῆεις τῷ πλήθει. τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ὁ ἀδελφός σου ἐτι διψᾷ. Μῆτε ἐκείνους συντριβέτω σου τὴν ἀσθένειαν, ἀναγκάζων πλείω τῆς οικείας δέξασθαι δυνάμει, μῆτε σὺ ἐπὶ πρᾶξ τῇ ἐκείνου ἐπιθυμίᾳ κωλύων ἅπαν, ὅσον δύνανται δέξασθαι, λαβεῖν.

β'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν γίνεται τραπεζῶν· οἱ μὲν θάπτον, οἱ δὲ βραδύτερον ἐμπίπλυνται, καὶ οὕτω οὗτοι ἐγκαλοῦσιν ἐκείνους, οὕτε ἐκείνοι τούτων καταγνώσκουσιν· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν τὸ ταχύτερον ἀποστήναι, ἐγκώμιον, ἐνταῦθα δὲ τὸ ταχύτερον ἀποστήναι, οὐχὶ ἐγκώμιον, ἀλλὰ συγγνώμης ἀξίον· ἐκεῖ τὸ βραδύτερον παύσασθαι, κατηγορία καὶ μῆψις, ἐνταῦθα τὸ βραδύτερον ἀποστήναι, ἔπαινος καὶ εὐφημία μεγίστη. Τί δὴ ποτε; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐξ ἀδελφότητος ἡ βραδύτης γίνεται, ἐνταῦθα δὲ ἐξ ἐπιθυμίας πνευματικῆς καὶ θείας ὁρέξεως ἡ παραμονὴ καὶ ἡ καρτερία συνίσταται.

Ἄλλα τῶν μὲν προοιμίων ἄλλος· ἡμεῖς δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὸ χρέος ἐκείνο βαδίζομεθα, ὅπερ ἐξ ἐκείνης ἡμῶν ὑπελείφθη τῆς ἡμέρας. Τί οὖν τὸ λεγόμενον τότε ἦν; Ὅτι μία φωνὴ πᾶσιν ἀνθρώποις ἦν, καθάπερ καὶ φύσις μία, καὶ οὐδεὶς ἑτερόφωνος ἢ ἑτερόγλωσσος ἦν. Πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη διαφωνία; Ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας τῶν λαβόντων τὸ δῶρον· ἀπερ ἀμφοτέρω τότε εἰρήκαμεν, καὶ διὰ τῆς ὁμοφωνίας τὴν τοῦ Δεσπότης φιλοφροσύνην δεικνύντες, καὶ διὰ τῆς διαφωνίας τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν οικητῶν. Ὁ μὲν γὰρ καὶ προσιδῶς, ὅτι ἀπολούμεν τὸ δῶρον, ὁμοῦ ἔδωκεν· οἱ δὲ ἐμπιστευθέντες [249] κακοὶ περὶ τὴν παρακαταθήκην ἐγένοντο. Εἰς μὲν οὖν ἀπολογίας οὗτος ὁ τρόπος, ὅτι οὐχ ὁ Θεὸς ἐξέβαλε τῆς δωρεᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς ἀπωλέσαμεν τὰ δοθέντα· δευτέρος δὲ μετ' ἐκείνων, ὅτι μείζονα τῶν ἀπολωλῶτων τὰ δοθέντα ὑστερον ἐλάβομεν· ἀντὶ πόνων προσκαίρων ἐτίμησεν αἰωνίῳ ζῳῇ, ἀντὶ ἀκαθῶν καὶ τριβόλων τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν βλαστῆσαι παρεσκεύασεν. Οὐδὲν ἦν εὐτελέστερον ἀνθρώπου, καὶ οὐδὲν γέγονε τιμιώτερον ἀνθρώπου. Τὸ ἐσχατὸν μέρος τῆς λογικῆς κτίσεως ὁ οὗτος ἦν· ἀλλ' οἱ πόδες ἐγένοντο κεφαλὴ, καὶ εἰς τὸν

* Unus Colb. ἡμάρτεον καὶ ἠνομήσαμεν... ἐφυλάξαμεν.

† Unus Colb. ἐραπομένας. Utraque rectio quadrare potest.

* Colbert. unus ἄλλὰ τῇ προθυμίᾳ τῶν.

† Unus Colb. λογικῆ; φύσεως, et sic Savil. in textu, in marg. vero κτίσεως.

θρόνον ἀνῆνέχθησαν τὸν βασιλικὸν διὰ τῆς ἀπαρχῆς. Καθάπερ γὰρ ἀνθρωπὸς τις φιλότιμος καὶ μεγάλῳδωρος ἰδὼν τινα ἐκ ναυαγίου διαφυγόντα, καὶ τὸ σῶμα γυμνὸν ἀπὸ τῶν κυμάτων διασῶσαι δυνήθεντα μόνον, δεξιόμενος ὑπὲρ τὰς ταῖς χερσὶ, λαμπρὰν περιβάλοι στολὴν, καὶ πρὸς τιμὴν ἀγάγοι τὴν ἀνωτάτω· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἐποίησε· πάντα ἀπέβαλεν, ὅσα εἶχεν, ὁ ἀνθρωπὸς, τὴν παρῆρησίαν, τὴν πρὸς Θεὸν ὁμιλίαν, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγὴν, τὸν ἀταλαίπωρον βίον, καὶ καθάπερ ἐκ ναυαγίου, γυμνὸς ἐκείθεν ἐξῆλθεν· ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν δεξιόμενος περιέστειλεν εὐθὺς, καὶ κατὰ μικρὸν χειρουργῶν πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε· καίτοι οὐκ ἦν συγγνώμης τὸ ναυάγιον ἔξιον. Οὐ γὰρ παρὰ τὴν τῶν πνευμάτων βίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ πλεόντος ῥαθυμίαν ἅπαν συνέβη τὸ κλυδώνιον τοῦτο.

Ἄλλ' οὐ πρὸς τοῦτο εἶδεν ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς κατηλέησε, καὶ τὸν ἐν λιμένι παθόντα ναυάγιον, καθάπερ ἐν μέσῳ τῷ πελάγει τοῦτο ὑπομείναντα, οὕτω φιλοφρόνως ἐδέξατο· τὸ γὰρ ἐν παραδείσῳ πεσεῖν, ἐν λιμένι ναυαγίῳ ἐστὶν ὑπομείναι. Τί δὴ ποτε; Ὅτι οὐδέπω λύπης, οὐδέπω φροντίδος, οὐδὲ πόνου, οὐδὲ μόχθου, οὐδὲ τῶν μυρίων τῆς ἐπιθυμίας κυμάτων ἐπικυμαζόντων τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ, ὑπεσκελλίσθη καὶ κατέπεσε. Καὶ καθάπερ οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες κἀκούργοι, μικρῷ σιδήρῳ πολλάκις τὴν ναὺν διατρήσαντες, ἅπασαν ἐπιστάγουσι κάτωθεν τῷ πλοίῳ τὴν θάλατταν· οὕτω δὴ καὶ τότε ἰδὼν τὸν πλοῖον τοῦ Ἀδάμ ὁ διάβολος, τουτέστι τὴν ψυχὴν πολλῶν γέμουσαν αγαθῶν, ὥστε τινὲς σιδήρῳ μικρῷ, τῇ ψιλῇ φωνῇ προσελθὼν καὶ διατρήσας, ἅπαντα ἐκένωσεν ἐκείνου τὸν πλοῦτον, καὶ τὸ σκάφος αὐτὸ κατέδυσεν. Ἄλλ' ὁ Θεὸς μεῖζω τῆς ζημίας τὴν ἐμπορίαν ἐποίησατο, καὶ πρὸς τὸν θρόνον τὸν βασιλικὸν τὴν φύσιν ἀνήγαγε τὴν ἡμετέραν. Διὰ καὶ Παῦλος βοᾷ, λέγων· *Συνήγερτε καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερέβαλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς*. Τί λέγεις; ἦδη τὸ πρᾶγμα γέγονε καὶ τέλος ἔχει, καὶ λέγεις· *Ἴνα ἐν τοῖς αἰῶσι ἐνδείξηται τοῖς ἐπερχομένοις*; οὐ γὰρ ἐνδείξατο; Ἐνδείξατο μὲν ἦδη, ἀλλ' οὐχὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ πιστῷ· ὁ δὲ ἄπιστος οὐδέπω τὸ θαῦμα εἶδε. Τότε δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις εἰς μέσον ἔλθοῦσα θαυμάζεται τὸ γεγεννημένον, ἄλλως τε καὶ ἡμῖν τότε φανερώτερον ἔσται. Πιστεύομεν γὰρ καὶ νῦν, ἀλλ' [250] οὐχ ὁμοίως τὸ θαῦμα παρίστησιν ἀκοῇ καὶ ὄψι· ἀλλ' ὥστε ἐπὶ τῶν βασιλέων ἀκούοντες τὴν ἀλουργίδα καὶ τὸ διάδημα καὶ τὰ χρυσὰ ἱμάτια καὶ τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν, θαυμάζομεν μὲν, μεζόνως δὲ τοῦτο πάσχομεν, ὅταν τῶν παραπετασμάτων συνελκυσθέντων ἴδωμεν αὐτὸν ἐφ' ὕψηλόν τοῦ βήματος προκαθήμενον· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς· ὅταν ἴδωμεν τὰ παραπετάσματα τῶν οὐρανῶν συνελκυσθέντα, καὶ καταβαίνοντα τὸν βασιλέα τῶν ἀγγέλων ἐκείθεν καὶ δορυφορούμενον ὑπὸ τῶν οὐρανίων δῆμων, τότε μεζὼν ἀπὸ τῆς ὄψεως τὸ θαῦμα ἐρχόμεθα. Ἐννόησον γὰρ μοι, οἷόν ἐστιν ἰδεῖν τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ὄχουμένην,

καὶ πᾶσαν αὐτὴ τὴν ἀγγελικὴν περιεχυμένην δύναμιν.

γ'. Σκόπει δέ μοι καὶ τὴν Παύλου σοφίαν, πόσα ὀνόματα ἐπιζητεῖ, ὥστε παραστῆσαι τοῦ Θεοῦ τὴν φιλοανθρωπίαν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς τὴν χάριν, οὐδὲ τὸν πλοῦτον ἀπλῶς, ἀλλὰ τί; *Τὸν ὑπερέβαλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος ἐν χρηστότητι*. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἠτόνησε. Καὶ καθάπερ τὰ ὀλισθηρὰ τῶν σωμάτων μυρίαις κατεχόμενα χερσὶ, διαφεύγει τὰς λαβὰς ἡμῶν καὶ διολισθαίνει ῥαδίως· οὕτω καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίαν, ὅσοις ἂν αὐτὴν κατάσχωμεν ὀνόμασιν, οὐδὲ οὕτω δυνάμεθα περιλαβεῖν, ἀλλὰ νικᾷ τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐκ πολλῆς περιουσίας τῶν ἡμετέρων ῥημάτων τὴν ἀτονίαν α'. *Ὅπερ οὖν καὶ Παῦλος παθὼν, καὶ ἰδὼν ἡττωμένην τῶν ῥημάτων τὴν δύναμιν τοῦ μεγέθους αὐτῆς, ἐν εἰπῶν ῥῆμα ἀπέστη. Ποῖον δὲ τοῦτο; Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ*. Οὕτε γὰρ λόγος, οὕτε νοῦς οὐδεὶς παραστῆσαι δυνήσεται τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα μὲν ἀνεκδιήγητον αὐτὴν εἶναι φησιν, ἀλλαχῷ δὲ, καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν ὑπερβαίνειν, οὕτως λέγων· *Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν*.

Ἄλλ' ὅπερ εἶλεγον, δύο μὲν οὗτοι τέως ἀπολογίας εὐρηγναι· τρόποι, εἰς μὲν, δὲ οὐχ ὁ Θεὸς ἐξέβαλεν, ἀλλ' ἡμεῖς ἀπωλέσαμεν· δεύτερος δὲ, ὅτι πλείω τῶν ἀπολωλότων καὶ μεζίονα τὰ δοθέντα ἡμῖν αγαθὰ. Βούλομαι δὲ καὶ τρίτον εἰπεῖν. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ τρίτος; Ὅτι εἰ καὶ μὴ ἔδωκε μεζίω τῶν ἀπολωλότων τὰ μετὰ ταῦτα, ἀλλ' ἀφείλετο μόνον τὰ δοθέντα ἡμῖν, ἡμῶν παρεχόντων τὴν αἰτίαν (τοῦτο γὰρ προσκείσθω)· καὶ τοῦτο ἱκανὸν καθ' ἑαυτὸ δείξει τὴν κηδεμονίαν αὐτοῦ τὴν εἰς ἡμᾶς. Οὐ γὰρ τὸ δοῦναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀφελῆσθαι τὰ δοθέντα, μεγίστης φιλοανθρωπίας ἐστὶ· καὶ, εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τοῦ παραδείσου τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Ἐδωκε τὸν παράδεισον· τοῦτο τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας· ἀνάγει τῆς δωρεᾶς ὥφθημεν· τοῦτο τῆς ἡμετέρας ἀγνωμοσύνης· ἀφείλετο τὴν δωρεὰν ἀναξίους γενομένους· τοῦτο τῆς αὐτοῦ γένονεν αγαθότητος. Καὶ ποῖα αγαθότης, φησὶ, τὸ ἀφελῆσθαι τὴν δωρεάν; Ἀνάμεινον, καὶ ἀκούση πάντως. Ἐννόησον γὰρ τίς ἐμελλεν ὁ Κἀτὶ ἔσεσθαι, ἐν παραδείσῳ διατρίβων μετὰ τὴν μαιφονίαν. Εἰ γὰρ καὶ ἐκπεσὼν ἐκείνης τῆς διαίτης, εἰ μόχθῳ καὶ πόνῳ καταδικασθεὶς καὶ τοῦ θανάτου τὴν ἀπειλὴν ἐπηρτημένην ὄρων, εἰ τοῦ πατρὸς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν βλέπων [251] τὴν συμφορὰν καὶ ἐν χερσὶν ἔχων ἐπὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὰ ἴχνη, καὶ τοσοῦτος περιεστοιχισμένος δεινός, εἰς τοσοῦτον ἐξαλάττισε πονηρίας, ὥστ' ἀγνοῆσαι τὴν φύσιν, καὶ ἐπιλαθέσθαι τῆς κοινωνίας τῶν ὁδίων, καὶ τὸν οὐδὲν ἡδικοτάτα σφάξαι, καὶ ἀδελφικοῦ σώματος ἄσφασθαι καὶ αἰμάζειν τὴν δεξιάν, καὶ τοῦ Θεοῦ παραινούντος ἡσυχάζειν μὴ ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ὀβρισεῖται τὸν πεποιηκότα, ἀτιμάσαι τοὺς γεγεννηκότας, εἰ ἐν παραδείσῳ διέτριβεν οὗτος, σκόπει πρὸς ὁσπν ἂν ἦλασε κκκίαν. Εἰ γὰρ τοσοῦτων ἐπικειμένων τῶν χαλινῶν, θανάσιμα ἐσκήρτισσε σκιρτήματα, εἰ

homine gloriosius. Erat ille postrema pars ratione præditæ creaturæ, sed pedes caput evaserunt, et in thronum regium per primitias sunt evecti. Quemadmodum enim si homo quispiam liberalis ac magnificus, cum viderit aliquem naufragum, qui solum corpus nudum ex fluctibus eripere potuit, supinis manibus eum excipiat, et candida veste indutum in summo honoris gradu collocet: ita Deus naturam nostram tractavit. Omnia quæ habebat homo perdiderat, libertatem loquendi ac fiduciam, consuetudinem cum Deo, conversationem in paradiso, vitam calamitatis expertam, et tamquam ex naufragio nudus inde exiverat; sed Deus illum exceptum confestim amicitii, et paulatim manu ductum in cælum evexit. Atqui non erat venia dignum naufragium; neque enim ob ventorum impetum, sed ob segnitatem ejus, qui navigabat, tota illa tempestas acciderat.

In portu naufragium fecit Adamus. — Verumtamen ad hoc non respexit Deus, sed ejus misericordiam calamitatis magnitudo commovit, eumque qui in portu naufragium fecerat, perinde quasi medio in pelago id passus esset, benigne ac liberaliter excepit: siquidem in paradiso lapsus esse, id vero est in portu naufragium fecisse. Quid ita? Quia cum nondum tristitia, nondum sollicitudo, nec labores, nec ærumnæ, nec innumeri fluctus libidinum in naturam nostram sævirent, supplantatus est et corruit. Et quemadmodum qui in mari navigant malefici homines, exiguo ferro navim sæpe perforantes, totum mare in navigium ab inferiori parte immittunt: sic nimirum et navia Adami cum videret diabolus, hoc est animam multis refertam bonis, accedens tamquam minuto quodam ferro simplici voce perforavit, et omnes ejus opes exhausit, ipsamque cymbam submersit. At Deus effecit, ut lucrum damno majus esset, et ad thronum regium naturam nostram extulit. Quocirca Paulus etiam clamat dicens: *Conresuscitavit, et consedere nos fecit in dextera sua in cælestibus*, ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ, in bonitate super nos (Ephes. 2. 6. 7). Quid ais? jam res evenit et finem habet, et dicis: *Ut ostenderet in sæculis supervenientibus?* annon enim ostendit? Jam quidem ostendit, sed non omnibus hominibus, at mihi qui sum fidelis: infidelis autem miraculum nondum vidit. Tum vero illo die natura omnis humana in medium progressa, quod fiet admirabitur, præcipue vero nobis etiam tum manifestus erit. Jam enim credimus, sed non ex æquo miraculum exprimit auditus et visus: sed quemadmodum in regibus dum purpuram et diadema et aureas vestes solumque regium audimus, admiramur quidem, at multo amplius id nobis accidit, cum contractis auleis ipsum in sublimi præsidentem cernimus tribunali: sic et in Unigenito, cum cælorum viderimus aulæ contracta, et Regem angelorum inde descendentem a cælestibus turmis stipatum, tum vero majus miraculum nobis oculorum ministerio apparebit. Cogita namque quale sit naturam nostram Cherubinis invectam intueri, totumque angelicum exercitum illi circumfusum.

3. Pauli vero sapientiam quoque mihi considera, quam multa nomina conquirit, ut divinam exprimat benignitatem. Non enim dixit simpliciter gratiam, neque simpliciter divitias, sed quid? *Abundantes divitias gratiæ in bonitate* (Ephes. 2. 7). Sed neque sic tamen exprimere potuit. Et quemadmodum lævia et lubrica corpora licet innumeris manibus teneantur, nobis elabuntur et facile effugiunt: sic et Dei benignitatem quantiscumque nominibus complecti conemur, ne sic quidem comprehendere possumus, sed verborum nostrorum imbecillitatem¹ ejus magnitudo longo superat intervallo. Quod cum expertus esset Paulus, et ipsius magnitudine verborum vim cereret superari, uno prolato verbo discessit. Quodnam illud est tandem? *Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus* (2. Cor. 9. 15). Neque enim sermo ullus, neque mens ulla Dei providentiam poterit exprimere. Propterea hic quidem inenarrabilem illam ait esse, alibi autem et mentem nostram exsuperare, sic dicens: *Pax Dei, quæ exsuperat omnem mentem, custodiet corda vestra.* (Phil. 4. 7).

Deus non cum dat modo, sed etiam cum aufert, bonus. — Sed quod dicebam, duo quidem hactenus defensioni reperti sunt modi: unus, quod non Deus ejecerit, sed nos amiserimus: secundus, quod plura quam fuerant a nobis amissa, in nos collata sint bona: volo autem et tertium dicere. Quis ergo tertius est? Quod nimirum etiamsi majora quam fuerant amissa, postea non dedisset, sed quæ data fuerant, tantum abstulisset, cum nos causam dedissemus (hoc enim addatur): hoc quoque suffecisset unum ad ipsius providentiam et curam erga nos ostendendam. Neque enim quod det tantum, sed etiam quod quæ data sunt auferat, maximæ speciem præ se fert benignitatis. Ac si placeat, ex sermone de paradiso id ostendere aggrediamur. Paradisum dederat, hoc ipsius curæ fuit: indigni hoc munere visi sumus, hoc nostræ fuit improbitatis: abstulit munus illis, qui indigni evaserant: hoc ipsius bonitatitribuendum est. Et quæ tandem hæc bonitas est rem datam auferre? Exspecta, et omnino audies. Cogita namque quis futurus fuisset Cain, si post homicidium in paradiso mansisset. Si enim cum ab illa habitatione excidisset, si ad laborem et ærumnas damnatus et mortis minas intuens imminentes, si cum ante oculos positam parentis calamitatem haberet et objecta pedibus suis iræ Dei vestigia cerneret, ac tantis malis circumseptus esset, in tantam erupit improbitatem, ut naturam ignoraret, communionis partus oblivisceretur, eum, a quo nulla fuerat affectus injuria, necaret, fratrum sanguinem funderet, dexteram cruentaret, cumque Deus illum admoneret ut quiesceret, non pareret, sed conditorem suum probro afficeret, parentibus ignominiam inferret, hic si in paradiso versatus fuisset, expende in quantam nequitiam prorupisset. Nam si tam multis frenis injectis, tot letales saltus dedit, si sublato obi-

¹ URSUS COLB., copiam. 3

ces isti fuissent, quo non seipsum præcipitem egisset?

Eva profuit extra paradysum fuisse.— Vis etiam ex matris hujus exemplo discere, quantum bonum exstiterit a paradysi habitatione excidisse? Scrutare qualis antea esset Eva, et qualis postea evaserit. Antea quidem deceptorem diabolum, malignum illum dæmonem fide digniorem Dei mandatis existimavit, et solo arboris aspectu illecta latam ab illo legem violavit; postquam autem excidit paradiso, quo pacto melior ac modestior sit facta, considera. Cum enim filium esset enixa, *Possedi*, inquit, *hominem per Deum* (Gen. 4. 1). Ad Dominum confestim confugit ea, quæ Dominum ante contempserat, neque naturæ rem adscribit, neque matrimonii legibus partum acceptum fert; sed naturæ Dominum agnoscit, eique nato jam filio gratias agit: quæque maritum antea in fraudem illexerat, filium etiam erudit, eique nomen imposuit, a quo de Dei munere posset admoneri: cumque alterum rursus peperisset, ait: *Suscitavi mihi Deus semen pro Abel, quem occidit Cain* (Gen. 4. 25). Calamitatis recordatur, neque fert impatienter mulier, sed iterum Deo gratias agit, ac filio nomen ex munere divinò imponit, eique perpetuam doctrinæ occasionem præbet. Ita, dum etiam abstulit, Deus majora bona largitus est. Paradiso excidit mulier, sed ad Dei cognitionem hac ejectione deducta est: itaque plus invenit, quam perdidit. Quod si utile erat excidere paradiso, cujus rei gratia paradysum ab initio dedit Deus? Utiliter hoc factum est, mi homo, propter negligentiam nostram: itaque si sibi cavissent illi, ac Dominum agnovissent, et sobrii fuissent ac modesti, permansissent in honore; cum autem datum sibi munus ignominia affecissent, tunc utile fuit, ut ejicerentur. Cur igitur illud initio dedit Deus? Ut suam ostenderet benignitatem, seque paratum semper esse nos ad majores honores provehere; nos vero nobis ubique pœnarum et suppliciorum auctores sumus, dum nos ipsos nostra socordia bonis, quæ nobis fuerant concessa, privamus. Ut igitur indulgens pater initio quidem filium suum domi manere sinit et paternis omnibus frui bonis; postquam autem illum viderit hoc honore fuisse depravatum, arcet a mensa, ac longe a conspectu suo collocat, sæpenumero etiam ex ipsis paternis ædibus ejicit, ut illis privatus et hac contumelia et dedecore melior effectus, dignum reditu seipsum rursus efficiat, ac paternam capiat hereditatem: ita quoque fecit Deus. Paradysum homini dedit: cum se indignum ostendisset, ejecit, ut externa illa habitatione ignominiaque melior effectus ac modestior, dignus reditu appareret. Quoniam igitur postea respuerat, revocat illum rursus, et ait: *Hodie cum eris in paradiso* (Luc. 23. 43). Vides non quod dederit paradysum, sed quod ejecerit e paradiso maximæ curæ specimen exstitisse? nisi enim paradiso excidisset, paradiso dignus rursus non apparuisset.

4. Hunc igitur sermonem perpetuo memoria teneamus, hunc et in argumento proposito, si lubet,

ventilemus. Communem omnibus linguam dedit: hoc ejus fuit benignitatis. Non usi sunt illi dono ut opus fuit, sed in extremam demeritiam sunt prolapsi; quod datum fuerat, rursus abstulit. Si enim quod unam linguam haberent, in tantam insaniam incidissent, ut turrim ad cælos usque pertinentem ædificare vellent, nisi statim puniti fuissent, nonne ipsum quoque cælorum fastigium occupare cupivissent? Licet enim illis esset impossibile, tamen si animi spectes propositum, scelus illud impium admiserunt. Quæ omnia cum prævidisset Deus, quandoquidem linguæ concordia non ut oportuit usi erant, dissidio linguarum, ut oportuit, illos dividit. Ac mihi clementiam ipsius velim consideres. *Eccæ*, inquit, *vox una omnibus, et hoc facere cæperunt* (Gen. 11. 6).

Cur non acciderit citius divisio linguarum.— Quam ob causam non statim eo devenit, ut linguam divideret, sed prius se excusat, quasi in judicio causam dicturus: tametsi nemo illi dicturus est: Quid fecisti? sed in potestate situm est ipsius, ut cuncta, quæ voluerit, faciat. Attamen quasi rationem redditurus ita excusationem ac defensionem instituit, ut nos doceat humanitatem et clementiam exercere. Nam si Dominus servis se excusat atque illis qui injuria ipsum affecerant: multo magis nos mutuo excusare oportet, licet vel maxima fuerimus injuria læsi. Vide, quorso, quo pacto se excuset: *Eccæ labium unum et vox una omnibus*, inquit, *et hoc facere cæperunt* (Ibid.). Quasi diceret: Nemo mihi vitio vertat ista, cum divisam linguam viderit, nemo diversitatem hanc linguarum ab initio fuisse insertam hominibus arbitretur. *Eccæ labium unum et vox una omnibus*: sed non usi sunt dono, ut oportuit. Atque ut intelligas eum non tam quod factum fuerat punire, quam quod futurum erat prævia cautione corrigere, audi quid adjungat: *Et nunc non deficient ab illis omnia, quæcumque conati fuerint facere* (Gen. 11). Horum autem verborum hæc est sententia: nisi jam pœnas dent, et ab ipsa peccatorum radice refrenentur, nullum facient finem scelera perpetrandi. Hoc enim sibi volunt illa verba: *Non deficient ab illis omnia, quæcumque conati fuerint facere*. Quasi diceret: Alia quoque majora scelera adjicient. Talis enim res est malitia: si cum primum initium duxerit, non cohibeatur, tamquam ignis arida ligna corripienti, sic in immensam assurgit altitudinem. Vides hoc ipsum quoque benignitatis fuisse non mediocris, quod unitatem vocis abstulerit? Dissidium quippe linguarum invenil, ne in majorem improbitatem laberentur. Hunc mihi sermonem memoria tenete, nec umquam elabi ex ea sinit, Deum nimirum non modo cum afficit beneficiis, sed etiam cum punit, bonum esse ac benignum. Nam et ipsius pœnæ ac supplicia beneficiorum ejus sunt pars maxima, et providentiæ genus maximum. Cum ergo famem, pestes, aeris siccitates, imbres continuos, et aeris inæqualitates, vel aliud quidpiam videris, quo genus humanum puniatur, nec ægre feras, neque indigneris, sed adora rerum illarum auctorem, atque illum curæ ac sollicitudinis nomine commenda. Ille

καὶ τὰ τευχία ταῦτα ἀνήρητο, ποῦ οὐκ ἂν ἑαυτὸν κατεκρήμνισε;

Βούλει καὶ ἀπὸ τῆς τούτου μητρὸς μαθεῖν, ὅσον ἀγαθὸν γέγονε τὸ τῆς τοῦ παραδείσου διαίτης ἐκπεσεῖν; Ἐξέτασον τίς ἦν ἡ Εὐα πρὸ τούτου, καὶ τίς ἐγένετο μετὰ ταῦτα. Πρὸ τούτου μὲν τὸν ἀπατεῶνα διάβολον, τὸν πονηρὸν δαίμονα ἐκείνον ἀξιοπιστότερον εἶναι ἐνόμισε τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων, καὶ ἀπὸ ψιλῆς ὕψεως τοῦ δένδρου κατεπάτησε τὸν παρ' αὐτοῦ τεθέντα νόμον· ἐπειδὴ δὲ ἐξέπεσε τοῦ παραδείσου, σκόπει πῶς βελτίων ἐγένετο καὶ σωφρονεστέρα· τεκνοῦσα γὰρ υἱὸν, φησὶν· *Ἐκτεσάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ*. Ἐπὶ τὸν Δεσπότην εὐθέως κατέφυγεν ἡ τοῦ Δεσπότης πρὸ τούτου καταφρονήσασα, καὶ οὐχὶ τῇ φύσει τὸ πρᾶγμα λογίζεται, οὐδὲ νόμῳ γάμου τὸν τόνον ἀνατίθεισιν· ἀλλ' οἶδε τὴν τῆς φύσεως Δεσπότην, κάκεινῃ χάριτας ὑπὲρ τῆς τοῦ παιδίου γεννήσεως ὁμολογεῖ. Καὶ ἡ πρὸ τούτου τὸν ἄνδρα ἀπατήσασα, ὕστερον καὶ τὸ παιδίον ἐπαίδευσσε, καὶ δνομα ἐπιτίθεισιν αὐτῷ τὸ δυνάμενον αὐτὸ εἰς ὀμόνησιν ἄγειν τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς· καὶ πάλιν ἔτερον τεκοῦσα, φησὶν· *Ἐξανέστησέ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἀντὶ Ἰδελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάιν*. Μέννηται τῆς συμφορᾶς, καὶ οὐκ ἀποδυσπετεῖ τὸ γυναιον, ἀλλ' εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ πάλιν, καὶ τὸ παιδίον ἀπὸ τῆς δωρεᾶς καλεῖ, διηγεῖται παρέχουσα αὐτῷ διδασκαλίας ὑπόθεσιν. Οὕτω καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀφελέσθαι μερίζονα ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς ἀγαθὰ· ἐξέπεσε τοῦ παραδείσου ἡ γυνή, ἀλλὰ πρὸς θεογονίαν ἐχειραγωγῆθη διὰ τῆς ἐκβολῆς, ὥστε μερίζον εὐρεν, ἡ ἀπώλεσε. Καὶ εἰ χρήσιμον ἦν, φησὶ, τὸ ἐκπεσεῖν τοῦ παραδείσου, τίνας ἔνεκεν ἐδίδου παρὰ τὴν ἀρχὴν τὸν παράδεισον ὁ Θεός; Χρησίμως τοῦτο διὰ τὴν ῥαθυμίαν, ἄνθρωπος, ἐγένετο τὴν ἡμετέραν· ὡς εἰ γε προσεῖχον ἑαυτοὺς ἐκείνοι καὶ τὸν Δεσπότην ἐπεγίνωσκον, καὶ σωφρονεῖν ἠπίσταντο καὶ μετριάξουν, ἔμεναν ἂν ἐπὶ τῆς τιμῆς· ἐπειδὴ δὲ ἐξύθρισαν εἰς τὴν δοθείσαν δωρεάν, τηνικαῦτα χρήσιμον ἐγένετο τὸ ἐκβληθῆναι. Τίνος οὖν ἔνεκεν παρὰ τὴν ἀρχὴν ἔδωκεν ὁ Θεός; Ἰνα τὴν οὐκ εἰς ἐπιβίβληται φιλανθρωπίαν, καὶ οἱ αὐτοὺς μὲν παρεσκεύαστο πρὸς μερίζονα τιμὴν ἄγειν ἡμᾶς· ἀεὶ, ἡμεῖς δὲ αἴτιοι πανταχοῦ τῶν κολάσεων καὶ τῶν τιμωριῶν, ἐκβαλόντες ἑαυτοὺς διὰ ῥαθυμίας τῶν δεδομένων ἡμῖν ἀγαθῶν. Καθάπερ οὖν πατήρ φιλόστοργος παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀφίησιν ἐπὶ τῆς οἰκίας τὸν παῖδα τὸν ἑαυτοῦ διατρίβειν, καὶ τῶν πατρῶν ἀπολαύειν ἀπάντων· ἐπειδὴ δὲ ἴσῃ φαῦλον τῇ τιμῇ γεγεννημένον, ἀπάγει τῆς τραπέζης καὶ πόρρωθεν τῆς οἰκίας ὕψεως καθίστησι, πολλάκις δὲ καὶ αὐτῆς ἐκβάλλει τῆς πατρῴας [232] οἰκίας, ἵνα ἐκπεσὼν ἐκεῖνος καὶ βελτίων γενόμενος ταῖς ὕβρεσι ταύταις καὶ ταῖς ἀτιμίαις, ἄξιον ἑαυτὸν ἀποφῆναι τῆς ἐπανόδου πάλιν, καὶ τὸν πατῆρα διαδέχεται κληρον· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Ἐδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸν παράδεισον· ἀνάξιον φανέντα ἐξέβαλεν, ἵνα διὰ τῆς ἐξω διατριβῆς καὶ τῆς ἀτιμίας βελτίων γενόμενος καὶ σωφρονεστέρος, ἄξιος φανῇ τῆς ἐπανόδου πάλιν. Ἐπειδὴ τοίνυν μετὰ ταῦτα βελτίων ἐγένετο, ἐπαναγείναι πάλιν αὐτὸν, καὶ φησὶ· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ὁρᾷς ὅτι οὐ τὸ δοῦναι τὸν παράδεισον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκβαλεῖν τοῦ παραδείσου, τῆς μεγίστης κηδεμονίας ἦν; εἰ μὴ γὰρ ἐξέπεσε τοῦ

παραδείσου, οὐκ ἂν ἐφάνη τῷ παραδείσῳ πάλιν ἄξιος.

δ'. Τοῦτον τοίνυν διαπαντὸς τηρῶμεν τὸν λόγον, τοῦτον καὶ ἐπὶ τῆς προκειμένης, εἰ βούλεσθε, γυμνάσωμεν ὑποθέσεως. Ἐδωκε φωνὴν κοινὴν ἅπασιν· τοῦτο τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας. Οὐκ ἐχρήσαντο εἰς δέον ἐκείνοι τῷ δώρῳ, ἀλλὰ πρὸς ἄνοιαν ἐξέκλιναν ἐσχάτην· ἀφείλετο τὸ δοθὲν πάλιν. Εἰ γὰρ ἐπειδὴ γλῶσσαν εἶχον μίαν, εἰς τοσαύτην ἐξέπεσον ἄνοιαν, ὥς βουληθῆναι πύργον ἕως τοῦ οὐρανοῦ οἰκοδομῆσαι, εἰ μὴ παραχρῆμα ἐκολάσθησαν, ἄρα οὐκ ἂν ἐπεθύμησαν καὶ αὐτῆς τοῦ οὐρανοῦ τῆς κορυφῆς ἐπιλαβέσθαι; Τί γάρ; Εἰ καὶ ἀδύνατον ἦν ἐκείνοις, ἀλλ' ὅμως ἐκ τῆς προθέσεως τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτοῖς ἀπηρτίετο. Ἀπερ ἅπαντα προορίων ὁ Θεός, ἐπειδὴ εἰς δέον οὐκ ἐχρήσαντο τῇ ὁμοφωνίᾳ, εἰς δέον αὐτοὺς διαίρει τῇ διαφωνίᾳ. Καὶ σκόπει μοι τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ. Ἰδοὺ, φησὶ, *φωνὴ μία πᾶσι, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι*.

Τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθέως ἦλθεν ἐπὶ τὸ διατεμεῖν τὴν γλῶτταν, ἀλλὰ πρότερον ἀπολογεῖται, καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ κρίνεσθαι μέλλων; καίτοι γε οὐδεὶς αὐτῷ εἶρε· τί ἐποίησας; ἀλλὰ κύριός ἐστι πάντα ποιεῖν ὅσα βούλεται. Ἄλλ' ὅμως καθάπερ μέλλων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως ἀπολογίας τίθεισιν, ἡμᾶς διδάσκων ἡμέρους εἶναι καὶ φιλανθρώπους. Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης τοῖς δούλοις ἀπολογεῖται, καὶ ταῦτα ἡδικοῦσι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς ἀλλήλοις ἀπολογεῖσθαι χρή, κἂν τὰ μέγιστα ὦμεν ἡδικοῦμενοι. Ὅρα γοῦν πῶς ἀπολογεῖται· *Ἰδοὺ χειλὸς ἐν καὶ φωνὴ μία πᾶσι, φησὶ, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι*. Ὁσαυεὶ λέγει· *Μηδεὶς ἐγκαλεῖται μοι ταῦτα τὴν γλῶτταν διατεμνομένην ὁρῶν, μηδεὶς ἐξ ἀρχῆς νομίζτω τὴν διαφωνίαν ταύτην τοῖς ἀνθρώποις συγκαταβεβληθῆναι*. Ἰδοὺ *χειλὸς ἐν καὶ μία φωνὴ πᾶσιν*· ἀλλ' οὐκ ἐχρήσαντο εἰς δέον τῇ δωρεᾷ. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ τὸ γινόμενον κολάζει τοσοῦτον, ὅσον τὸ μέλλον προδιωροῦται, ἀκουσον τῆς ἐπαγωγῆς· *Καὶ νῦν οὐ μὴ ἐκλείψῃ ἐξ αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιῆσαι*. Ὁ δὲ λέγει· τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐάν μὴ δῶσι δίκην νῦν, καὶ ἀπὸ τῆς βίξης αὐτῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἀναχαιτισθῶσιν, οὐ στήσονται τῆς πονηρίας οὐδαμῶ· τοῦτο γάρ ἐστιν, *Οὐ μὴ ἐκλείψῃ ἐξ αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιῆσαι*· ὡσανεὶ λέγει· Καὶ ἕτερα προσθήσουσι μερίζονα ἀτοπήματα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ πονηρία· ὅταν ἀρχὴν λαβοῦσα μὴ κωλυθῇ, καθάπερ πῦρ ὕλης [253] ἐπιλαβόμενον, οὕτω πρὸς ὕψος ἀνίστησιν ἄφατον. Ὁρᾷς ὅτι καὶ τὸ ἀφελέσθαι τὴν ὁμοφωνίαν φιλανθρωπίας ἐγένετο πολλῆς; Ἐνέβαλε γὰρ αὐτοὺς εἰς διαφωνίαν, ἵνα μὴ ἐκπέσωσιν εἰς πονηρίαν μερίζονα. Τοῦτον δὲ μοι διατηρεῖτε τὸν λόγον, καὶ πεπηγὼς ἀεὶ παρ' ὑμῖν ἔστω καὶ ἀκίνητος, ὅτι οὐκ εὐεργετῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ κολάζων ἀγαθός ἐστι καὶ φιλάνθρωπος ὁ Θεός· καὶ γὰρ αἱ κολάσεις αὐτοῦ καὶ αἱ τιμωρίαι μέγιστον εὐεργεσίας μέρος, μέγιστον προνοίας εἶδος ἐσιν. Ὅταν οὖν ἴσῃς λιμοὺς γενομένους, καὶ λοιμοὺς, καὶ αὖχμοὺς, καὶ ἐπομβρίας, καὶ αἴρων ἀνωμαλίας, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων τῶν κολάζοντων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μὴ δυσχεράνης μηδὲ ἀποδυσπετήσης, ἀλλὰ προσκύνησον τὸν ποιῶντα, θαύμασον αὐτὸν τῆς κηδεμονίας. Ἐκεῖνος γάρ ἐστιν ὁ ταῦτα

³ Colb. ἀποδείξῃ.

ποιῶν, καὶ τὸ σῶμα κολάζων. ἵνα τὴν ψυχὴν σωφρο-
νίσῃ. Καὶ ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ, φησὶν; Ὁ Θεὸς ταῦτα
ποιεῖ· κἄν ἡ πόλις παρῇ πᾶσα, κἄν ἡ οἰκουμένη
πᾶσα, οὐκ ὀκνήσῃ τοῦτο εἰπεῖν. Εἴθε μοι καὶ σάλ-
πιγγος ἦν φωνὴ λαμπροτέρα, καὶ ἐν ὕψιλῳ στήναι
χωρὶς δυνατόν ἦν, καὶ πᾶσι βοῆσαι καὶ διαμαρτύ-
ρασθαι, ὅτι ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ. Οὐκ ἐξ ἀπονοίας
ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἔχω παρестῶτα τὸν προφήτην μετ'
ἐμοῦ βοῶντα καὶ λέγοντα, ὅτι Οὐκ ἔστι κακία ἐν
πόλει, ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησε· κακία δὲ ὁμῶνυ-
μόν ἐστιν ὄνομα· καὶ τῆς προσηγορίας ἑκατέρας
βούλομαι τὴν ἀκριθεῖ μαθεῖν ὑμᾶς σημασίαν, ἵνα
μὴ διὰ τὴν ὁμωνυμίαν τῶν πραγμάτων συγχέοντες
τὴν φύσιν, εἰς βλασφημίαν ἐμπίσσητε.

ε'. Ἔστι τοίνυν κακία, ἡ ὄντως κακία, πορνεία, μοι-
χεία, πλεονεξία, καὶ τὰ μυρία δεῖνὰ τὰ τῶν ἐσχάτων
ὄντα ἐγκλημάτων ἄξια καὶ τιμωρίων. Πάλιν ἐστὶ
κακία, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ λέγεται, λιμὸς,
λοιμὸς, θάνατος, νόσος, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ταῦτα γὰρ
οὐκ ἂν εἴη κακά· διὰ τοῦτο εἶπον, λέγεται, μόνον. Τί
δὴ ποτε; Ὅτι εἰ κακά ἦν, οὐκ ἂν ἀγαθὸν ἡμῖν αἰτία
εἰγεῖν, σωφρονίζοντα τὴν ἀπόνοιαν, ἐγκόπτοντα
τὴν ῥαθυμίαν καὶ πρὸς σπουδὴν ἐπανάγοντα, προσ-
εκτικωτέρους ποιοῦντα. Ὡς γὰρ, φησὶν, ἀπέκτει-
νεν αὐτοὺς, τότε ἐξεζήτησαν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρε-
ψον, καὶ ὤρθησαν πρὸς τὸν Θεόν. Κακίαν οὖν
ταύτην φησὶ τὴν σωφρονίζουσαν, τὴν λαμπροῦς
ποιοῦσαν, τὴν σπουδαιοτέρους ἐργαζομένην, τὴν
πρὸς φιλοσοφίαν ἐπανάγουσαν, οὐκ ἐκείνην τὴν δια-
βεδωμένην καὶ ἐγκλημάτων ἄξιαν· ἐκείνη γὰρ οὐ
θεοῦ ἔργον, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως εὗρε-
μα, αὕτη δὲ πρὸς τὴν ἐκείνης ἀναίρεσιν γίνεται. Κα-
κίαν οὖν ταύτην καλεῖ τὴν κάκωσιν, τὴν ἐκ τῶν τι-
μωρίων γινομένην ἡμῖν, οὐ κατὰ τὴν οἰκίαν φύσιν,
ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀνθρώπων, οὕτως αὐ-
τὴν ὀνομάζων. Ἐπειδὴ γὰρ κακίαν καλεῖν εἰώθαμεν,
οὐ τὰς κλοπὰς καὶ τὰς μοιχείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς
συμφορὰς, ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψήφου οὕτω τὸ
πρᾶγμα ἐκάλεσε. Τοῦτο οὖν ἐστὶν ὃ φησὶν [254] ὁ
προφήτης, ὅτι Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἢν Κύ-
ριος οὐκ ἐποίησε. Τοῦτο καὶ διὰ Ἡσαίου παρεδή-
λωσεν ὁ Θεὸς εἰπόν· Ἐγὼ Θεὸς ποιῶν εἰρήνην, καὶ
κτίζων κακὰ· κακὰ πάλιν τὰς συμφορὰς ὀνομάζων.
Ταύτην καὶ ὁ Χριστὸς τὴν κακίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις
αἰνίττειται, οὕτω λέγων τοῖς μαθηταῖς· Ἀρκετὸν τῇ
ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς, τουτέστιν, ἡ κάκωσις, ἡ τα-
λαιπωρία. Πανταχόθεν οὖν δῆλον, ὅτι κακίαν ἐνταῦ-
θα τὰς τιμωρίας καλεῖ, καὶ ταύτας ἡμῖν αὐτοὺς ἐπ-
άγει, μέγιστον προνοίας εἶδος παρεχόμενος. Καὶ γὰρ
ὁ ἱατρός, οὐχ ὅταν εἰς παραδείσους καὶ λιμῶνας ἐξ-
αγάγῃ τὸν κάμνοντα, θαυμαστός ἐστὶ μόνον, οὐδ' ὅταν
εἰς βαλανεῖα καὶ κολυμβήθρας ὑδάτων, οὐδ' ὅταν
τράπεζαν παρατίβῃ πλουσίαν, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἄσιτον
κελεῦθ διαμένειν, καὶ ὅταν ἀγῆν λιμὴν καὶ δίψην κατα-
τείνῃ, τῇ κλίνῃ προσελθὼν καὶ τὴν οἰκίαν δεσποτῆ-
ριον ποιοῦμενος, καὶ αὐτοῦ τοῦ φωτὸς ἀποστερῶν
καὶ συσκιᾶς πανταχόθεν τὸ δωματίον παραπετά-
σμασι, καὶ ὅταν τέμνῃ, καὶ ὅταν καίῃ, καὶ ὅταν πικρά
πρὸς αὐτὴν φάρμακα, ἱατρός ἐστὶν ὁμοίως. Πῶς οὖν
οὐκ ἀποπον ἐκείνον μὲν τοσαῦτα ἐργαζόμενον κακὰ
ἱατρὸν καλεῖν, τὸν δὲ Θεόν, εἰ ποτε ἐν τούτων ποιή-

σειεν, ὅσον ἡ λιμὴν ἢ θάνατον ἐπαγάγοι, βλασφημεῖν
καὶ τῆς τοῦ παντὸς ἐκβάλλειν προνοίας; καίτοι γε ὁ
ἀληθὴς ἱατρός οὗτος μόνος ἐστὶ καὶ ψυχῶν καὶ σω-
μάτων. Διὰ τοῦτο πολλάκις τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν
παραλαβὼν ἐξ εὐθηνίας σκιρτῶσαν, καὶ πυρετὸν
ἀμαρτημάτων ὠδίνουσαν, ἐνδεία καὶ λιμὴν καὶ θανά-
τον καὶ συμφορὰς ἐτέραις, καὶ τοῖς ἄλλοις οἷς αὐτὸς
οἶδε φαρμάκοις ἀπαλλάττει τῶν νοσημάτων. Ἄλλ'
οἱ πένητες αἰσθάνονται μόνον τοῦ λιμοῦ, φησὶν. Ἄλλ'
οὐχὶ μόνον λιμὴν κολάζει, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις μυρίοις·
τὸν ἐν πενίᾳ μὲν ὄντα λιμὴν πολλάκις ἐσωφρόνισε, τὸν
πλουτοῦντα δὲ καὶ εὐπορίας ἀπολαύοντα κινδύνους,
νοσήμασι, θανάτοις ἄνωροις· εὐμήχανος γὰρ ἐστὶ, καὶ
τοικίλα ἔχει τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὰ φάρμακα.

Οὕτω καὶ δικαστὰς ποιοῦσιν· οὐ τιμῶσι μόνον ου-
δὲ στεφανοῦσι τοὺς τὰς πόλεις οἰκοῦντας, οὐδὲ δω-
ρεὰς παρέχουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ κολάζουσι πολλάκις.
Διὰ τοῦτο καὶ ξίφος αὐτοῖς ἠκόνηται, καὶ βάραθρα
παρεσκευάσται, καὶ τροχός, καὶ ξύλα, καὶ δῆμιοι,
καὶ ἕτερα μυρία κολάσεων εἶδη. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῶν
δικαστῶν ὁ δῆμιος, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λιμὸς, καθά-
περ δῆμιος, σωφρονίζων ἡμᾶς καὶ τῆς κακίας ἀπ-
άγων. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν γεωργῶν ἐστὶν ἰδεῖν. Οὐ γὰρ
δὴ μόνον περιστέλλουσι τὴν ῥίζαν τῆς ἀμπελίου οὐδὲ
περιφράττουσιν, ἀλλὰ καὶ περικόπτουσι καὶ πολλὰ
τῶν κλημάτων ἀποτέμνουσι· διὰ τοῦτο οὐχὶ σκαπάνη
μόνον ἐκείνοις, ἀλλὰ καὶ ὀρέπανα πρὸς τομὴν ἐπι-
τίθεται. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐγκαλοῦμεν οὐδὲ τούτοις·
ἀλλὰ καὶ τότε μάλιστα αὐτοὺς θαυμάζομεν, ὅταν ἰδω-
μεν πολλὰ τῶν ἀχρήστων ἐκκόπτοντας, ὥστε τῇ τῶν
περιττῶν ἀποβολῇ τοῖς μένουσι πολλὴν παρασκευάσαι
τὴν σωτηρίαν. Πῶς οὖν οὐκ ἀποπον, πατέρα μὲν,
καὶ ἱατρὸν, καὶ δικαστὴν, καὶ γεωργὸν οὕτω δοκι-
μάζειν, καὶ μῆτε ἐκείνον ἐκβάλλοντα τὸν υἱὸν τῆς
οἰκίας, μῆτε τὸν ἱατρὸν ἐκτείνοντα τὸν κάμνοντα,
μῆτε τὸν δικαστὴν κολάζοντα, μῆτε τὸν γεωργὸν
κόπτοντα μέμφεσθαι καὶ αἰτιᾶσθαι· τὸν δὲ Θεόν, εἰ
ποτε [255] βουληθεῖ καθάπερ καρθαροῦντας ἡμᾶς
ἀπὸ τῆς πολλῆς ἀναστῆσαι μέθης τῆς κατὰ τὴν πο-
νηρίαν, μέμφεσθαι καὶ μυρία βάλαι κατηγορίας;
Πόσης οὐκ ἂν εἴη μανίας, μηδὲ τῆς αὐτῆς τῷ Δε-
σπότηι μεταδιδόμει δικαιολογίας, ὅσης μεταδίδομεν τοῖς
συνδούλοις;

ζ'. Ταῦτα ὑπὲρ αὐτῶν τῶν ἐγκαλοῦντων δεδοικώς
λέγω νῦν. ἵνα μὴ πρὸς κέντρα λακτίζοντες, τοὺς πό-
δας αἰμάσσωσιν, ἵνα μὴ εἰς οὐρανὸν τοὺς λίθους βάλ-
λοντες, τῇ κεφαλῇ τὰ τραύματα δέξωνται. Ἐγὼ δὲ
καὶ ἐτέραν ὑπερβολὴν ἔχω πλείω ταύτης εἰπεῖν.
Ἀνελὼν γὰρ τὸ ζῆτεῖν (κατὰ συγχώρησιν λέγω) εἰ
χρησίμως ἔλαβε παρ' ἡμῶν ὁ Θεός, ἐκείνο λέγω μό-
νον, ὅτι εἰ ἔλαβε τὰ δοθέντα, οὐδὲ οὕτως ἐγκαλεῖν τις
εἶχεν αὐτῷ· καὶ γὰρ κύριος ἦν τῶν αὐτοῦ. Ἐν ἀν-
θρώποις μὲν, ὅταν ἡμῖν παρακαταβῶνται ἡ χρήματα
καὶ δανείζωσιν ἀργύριον, χάριν ὁμολογοῦμεν τοῦ
χρόνου, καὶ ὃν δὴ ἐδάνεισαν, οὐκ ἀγανακτοῦμεν δὲ
ὑπὲρ τοῦ χρόνου, καὶ ὃν ἀφαιροῦνται τὰ ἴδια· τῷ
Θεῷ δὲ τὰ αὐτοῦ βουλομένῳ λαβεῖν ἐγκαλέσομεν, εἰπέ-
μοι; καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας; Ἄλλ' οὐχ ὁ
μέγας καὶ γενναῖος Ἰωὴ οὕτως ἐποίησεν; οὐδὲ ἡνίκα
ἐλάμβανε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἀφήρητο, χάριν ὡμο-

^b Savil. ἐπιτείνοντα.

^c Savil. El ἀνθρ. ὅταν ἡμῖν παρὰ. Inde pronomen
h'min recipimus, quod Monlf. nos ediderat. Lxir.

^a Colb. uterque ἐργαζόμενος.

quippe est, qui hæc omnia peragit, et corpus castigat, ut anima emendetur. An vero Deus hæc peragit, dicet aliquis? Ille vero hæc peragit; quamvis civitas omnis adesset, quamvis universus orbis terrarum, hoc dicere me pigebit. Atque minam tuba clarior mihi vox esset, atque in sublimi loco possem consistere atque omnibus proclamare ac testificari Deum ista præstare. Neque præ nimia arrogantia hæc a me dicuntur, sed assistentem habeo prophetam mecum clamantem ac dicentem, quia *Non est malitia in civitate, quam non fecerit Dominus* (Amos 3. 6): est autem nomen æquivocum, malitia, et utriusque appellationis volo vos exactam significationem ediscere, ne forte propter dictionis ambiguitatem, naturam confundentes rerum in blasphemiam incidatis.

5. *Malitia nomen variis modis accipitur.*—Est igitur malitia, quæ vere malitia est, fornicatio, adulterium, avaritia, et innumera mala, quæ summis criminibus suppliciisque sunt digna. Rursus est malitia, vel potius non est, sed dicitur malitia, fames, pestis, mors, ægri-tudo, et alia ejusmodi. Hæc enim non sunt vere mala: propterea dixi tantum appellari. Quid ita? Quod si mala essent, bonorum nobis causæ non essent, dum arrogantiam reprimunt, torporem excutunt et ad diligentiam incitant, dum attentiores nos reddunt. Cum enim, inquit, *occideret eos, tunc quærebant eum: et reverbantur, et diluculo veniebant ad Deum* (Psalm. 77. 34). Malitiam igitur hanc dicit, quæ corrigit, quæ reddit illustres, quæ diligentiores efficit, quæ philosophiam inserit, non illam accusationi et reprehensionem obnoxiam. Nam illa Dei opus non est, sed nostræ voluntatis inventum, hæc autem ad illam tollendam instituta est. Malitiam igitur hanc appellat afflictionem, quæ nobis ex suppliciis oritur, non ex sua natura, sed ex hominum opinione tale illi nomen imponens. Nam quoniam malitiam solemus vocare non furta solum et adulteria, sed etiam calamitates, ex hominum sententia ita rem appellavit. Hoc igitur est, quod ait propheta, quia *Non est malitia in civitate, quam non fecerit Dominus* (Amos 3. 6). Hoc etiam per Isaiam: ista significavit Deus, cum dixit: *Ego Deus faciens pacem, et creans mala* (Isai. 43. 7); mala rursus calamitates appellans. Hanc etiam Christus malitiam in Evangeliiis subindicat, cum discipulis ita dicit *Sufficit diei malitia sua* (Matth. 6. 34), hoc est afflictio, miseria. Liqueat igitur undique malitiam hic eum penas appellare, quas et ipse nobis dum infert maximum suæ curæ ac providentiæ genus exhibet. Nam et medicus, non cum ægrum in hortos ac prata deducit, laudandus est tantum, nec cum in balnea et piscinas aquarum, nec cum opiparam mensam apponit, sed et cum jejunum jubet manere, cum fame torquet et siti excruciat, cum lecto affligit, et donum convertit in carcerem, cum ipso lumine illum privat ac domum undique tapetibus obumbrat, cum secat et urit, cum acerba porrigit medicamenta, ex æquo medicus est. Annon igitur absurdum est, illum tot malis illatis medicum vocare, Deum vero, si quid tale præstiterit, exempli causa, si famem aut mortem invexerit, blasphemare,

atque illi eam universi detrabere? atqui verus medicus est ipse solus et animarum et corporum. Quocirca sæpenumero naturam nostram ex nimia prosperitate insulantem deprehendens, et cui jam peccatorum febris ingrueret, egestate, fame, morte ac cæteris ærumnis aliisque medicamentis sibi notis ab ægri-tudine illam liberat. Atqui pauperes soli famem sentiunt, inquit. Sed non sola fame castigat, verum aliis quoque innumeris: ac paupertate quidem pressum, sæpe fame vexatum emendavit; divitem autem et opibus abundantem periculis, morbis, acerbis funeribus; solers enim est, eique varia suppetunt salutis nostræ medicamenta.

Deus puniens comparatur cum iudicibus.—Ita quoque faciunt iudices: non honoribus tantum afficiunt et coronant urbium incolæ, neque dona tantum largiuntur, sed et sæpenumero puniunt. Propterea gladius illorum exacuitur, et barathra parantur, et rota, et equulei, et carnifices, et alia innumera genera suppliciorum. Quod igitur est apud iudices carnifex, hoc apud Deum est fames, quæ tamquam carnifex nos castigat et a vitio revocat. Idem et in agricolis cernere licet: non enim tantum radicem obtegunt vitis et circumvallant sepibus, sed etiam amputant et multos palmites resecant: idcirco non ligonem tantum habent illi, sed et falcem aptam ad secandum. Attamen illos non reprehendimus, sed et illos tum maxime laudamus, cum inutilia multa viderimus ab illis resecta, ut superfluis rejectis, quæ remanent saniora reddantur. Annon igitur absurdum est, patrem quidem, et medicum, et iudicem, et agricolam approbare, ac neque illum dum filium pellit ex ædibus, neque medicum dum torquet ægrotum, neque iudicem dum castigat, neque agricolam dum amputat, reprehendere vel accusare; Deum vero, si quando nos tamquam capitis gravedine laborantes ex nimia excitare velit ebrietate, quam malitia ingenerat, carpere et innumeris impetere criminationibus? Annon extremæ dementiæ fuerit, non eandem permittere Domino causam suam defendendi facultatem, quam conservis nostris permittimus?

6. Hæc a me idcirco dicuntur, quod eorum ipsorum causa formidem, qui criminini vertunt, ne forte adversus stimulos calcitrantes, pedes erigunt, ne dum in cælum lapides jaciunt, capitibus suis vulnera excipiant. Mihi vero aliud longe gravius dicendum suppetit. Omittens enim querere (ut hoc illis concedam), num utiliter id nobis abstulerit Deus, id dico tantum: si quæ data fuerant abstulisset, ne sic quidem posset ullus Deum accusare: siquidem rerum suarum dominus erat. Quod si hominibus, cum pecunias nobis crediderint et argentum mutuo dederint, gratias agimus ob illud tempus, quo mutuati sunt; nec indignamur ob illud tempus, quo a nobis auferunt, quæ sunt propria: num Deum, quæso, reprehendemus, cum repetere a nobis res suas voluerit? quis vero non illud extremæ esse dementiæ judicaverit? At non ita magnus ac generosus ille Job fecit: neque enim solum eum accepit, sed etiam cum spoliatus est, maxima

agebat gratias, cum ita diceret: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 1. 21). Quod si pro utroque istorum sigillatim gratiæ sunt agendæ, neque minus utilis est privatio, quam ipsa largitio, qua tandem venia digni erimus. qui tam miteni Dominum, tam benignum, tam sollicitum, et quovis medico sapientiore, et quovis patre indulgentiore, et iudice quovis justiore, et qui diligentius quam ullus agricola nostras animas excolit, factis contrariis remuneramur, et quem adorare oportuit, adversus eum stomachamur? Quidquamne esse potest amentius aut stupidius iis, qui, cum tanto ordine res sint dispositæ, dicunt res nostras Dei esse providentia curaque destitutas? Ut enim si quis obscurum ac frigidum solem esse dicat, hac sua sententia extremæ stultitiæ profert indicium: ita si quis de Dei providentia curaque dubitet, multo magis amentitiæ crimini est obnoxius.

Sævitici dæmonum exempla. — Non ita lucidus sol est, ac Dei providentia manifesta: tamen audent nonnulli dicere dæmones res nostras gubernare. Quid faciam? Benignum Dominum habes; mavult a te blasphemias lacessi, dum ejusmodi verba profers, quam permissa dæmonibus rerum tuarum cura te experientia docere, quo pacto dæmones gubernent. Tum enim probe intelligeres experientia magistra, quanta sit illorum nequitia: imo vero nunc etiam possumus id tanquam exiguo quodam exemplo demonstrare. Occurrerunt Domino quidam a dæmone correpti, ex sepulchris egressi, et rogabant eum dæmones, ut sibi permitteret in gregem porcorum intrare: et permisit, atque illi abeuntes, omnes statim in mare præcipites egerunt (*Matth. 8. 28. seq.*). Ita gubernant dæmones. Atqui nihil illis erat rei cum porcis; tecum autem semper irreconciliabile bellum habent susceptum, et pugnam acerrimam, et odium immortale. Quod si illos, quibuscum nihil illis erat commune, ne ad exiguum temporis momentum tolerare potuerint, si hostes suos et a quibus perpetuo mordentur, obnoxios sibi nos habuerint, quid non facient? quo nos irreparabili incommodo non afficient? Propterea namque Deus in gregem porcorum irrure illos permisit, ut in corporibus rationis expertum animalium, ipsorum nequitiam discas. Atque illos quidem eadem facturos fuisse dæmoniacis, quæ porcis, nisi et in ipsa insania illorum, curam gereret dæmoniacorum Deus, omnibus manifestum est. Et nunc igitur, si quando videris hominem agiturum a dæmone, Dominum adora, nequitiam dæmonum discas, siquidem, utrumque in his dæmoniacis cernere licet, et Dei benignitatem, et dæmonum improbitatem: ac dæmonum quidem improbitatem, cum turbent et exagitent animam dæmoniaci; Dei vero benignitatem, cum ita sævum inquilinum et hominem præcipitare cupientem retineat et coerceat, neque omni sua potestate uti permittat, sed tantam vim sinat ostendere, ut et hominem castiget, et illorum nequitiam manifestet. Vis etiam et altero rursus exemplo conspiciere, qua ratione dæmon gubernet, cum a Deo illi permittitur, ut potestatem

suam exerceat? Veniant tibi in mentem armenta et greges Job, quo pacto uno temporis momento cuncta assumpserit, miserabilis liberorum ejus mors, inflicta corpori ejus plaga: et crudelitatem, inhumanitatem ac sævitiam nequitiae dæmonum intuebere, atque inde manifeste cognosces, si hoc etiam universum Deus illorum permitteret potestati, futurum, ut cuncta confunderent et turbarent, et ita nos tractarent, ut porcos et armenta illa, sic ut ne exiguo quidem temporis momento salutem nostram possent parcere. Si dæmones gubernarent, nihilo meliori essemus in statu quam dæmoniaci: imo vero deteriori in statu quam illi. Neque enim illos in universum illorum tyrannidi exposuit Deus; alioqui multo istis graviora passi essent, quam nunc patiuntur. Ego vero lubens ex iis qui ista dicunt sciscitarem, quam tandem in rebus præsentibus confusionem cernant, ut negotiorum nostrorum regimen omne dæmonibus tribuant? At enim solem videmus per tot annorum curricula ordinate quotidie gradientem; varium siderum chorum, qui suum ordinem servat, lunæ cursus numquam interruptos, noctis ac diei successionem accuratam; omnia cum supera tum infera tanquam in concinna quadam chorea, vel potius multo melius et exactius singula suum locum servare, neque suum ordinem transgredi, quem illis Deus ab initio præscripsit.

7. *An sit in rebus humanis confusio.* — Sed quid ista prosunt, dicit aliquis, quod cælum quidem et sol et luna, et cætus astrorum, et alia cuncta multum ordinem præ se ferant, res autem nostræ confusionis ac perturbationis sint plenæ? Cujus tandem confusionis, mi homo, aut perturbationis? Ille dives est, inquit, et vim facit, rapit et fraudat, pauperum facultates assumit quotidie, neque quidquam illi mali accidit; alter modeste vivit, temperantiam et justitiam exercet, ac cæteris bonis ornatus est, et paupertate, morbis et extremis malis affligitur. Hæcne sunt ergo, quæ te scandalizant? Hæc sunt, inquit. Si ergo multos ex iis, qui rapiunt, affligi videas, et ex iis, qui virtute præditi vivunt, nonnullos, vel etiam innumeros bonis abundare, cur non sententiam hanc deponis, neque Dominum laudas? Quia nimirum hoc ipsum est, quod me amplius scandalizat. Cur enim, cum duo sint improbi, unus punitur, et alter evitato supplicio discedit, et cum duo sint boni, unus honoribus cumulatur, alter continuis poenis affligitur? Hoc ipsum etiam providentiæ divinæ opus est maximum. Si enim improbos omnes hic puniret, et omnes bonos honoribus hic afficeret, supervacaneus iudicii dies esset. Rursus si nullum improbum puniret, nec ullum bonum honore afficeret, et pravi pejores fierent ac deteriores, ut qui multo sint probis negligentiores: et qui blasphemare vellent, Deum magis accusarent, planeque res nostras negarent Dei providentia gubernari. Nam si nunc etiam cum improbi nonnulli puniuntur, et honorantur boni, æque dicunt res humanas Dei providentia minime regi: si ne hoc quidem fieret, quid non dicerent, quæ verba non effutirent? Propterea quosdam punit, quosdam non punit ex im-

λόγει μεγίστην, οὕτως λέγων· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· εἴη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἰ δὲ ὑπὲρ ἀμφοτέρων τούτων εὐχαριστεῖν δεῖ καὶ καθ' ἑαυτὸ, καὶ τῆς δόσεως ἡ ἀφαίρεσις οὐκ ἔλαττον ἢ χρησιμώτερα, ποῖαν ἂν σχοίημεν συγγνώμην, εἰπέ μοι, τὸν οὕτως ἡμερον καὶ φιλόανθρωπον καὶ κηδεμόνα, καὶ παντὸς λατροῦ σφώτερον, καὶ παντὸς πατρὸς φιλοστοργότερον, καὶ παντὸς δικαστοῦ δικαιότερον, καὶ γεωργοῦ παντὸς ἐπιμελότερον τὰς ἡμετέρας θεραπεύοντα ψυχὰς τοῖς ἐναντίοις ἀμειδόμενοι, καὶ ὃν προσκυθεῖν δεόν, ἀποδυσπετοῦντες; Ἄρα γένοιτ' ἂν τι μανικώτερον καὶ ἀναισθητότερον τῶν ἐν εὐταξίᾳ τοσαύτῃ λεγόντων ἀποστερεῖσθαι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἡμᾶς; Ἄσπερ γὰρ εἰ τις φιλονεικοῖ τὴν ἥλιον εἶναι ζοφερόν καὶ ψυχρὸν, ἐσχάτης παραφροσύνης ἐκφέρει δειγμα τῇ ψήφῳ· οὕτως εἰ τις ἀμφιδόλῳ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, πολλῷ μᾶλλον μανίας ἐγκλήμασιν ἔστιν ὑπεύθυνος.

Οὐχ οὕτως ἥλιος φανὸς, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια σαφής· ἀλλ' ὅμως τολμῶσί τινες λέγειν, ὅτι δαίμονες τὰ καθ' ἡμᾶς διοικοῦσι. Τί πάθω; Φιλόανθρωπον ἔχεις Δεσπότην· αἰρεῖται μᾶλλον βλασφημεῖσθαι ὑπὸ σοῦ διὰ τῶν ῥημάτων τούτων, ἢ τοῖς δαίμοσιν ἐπιτρέψας τὰ σὰ πείτῃ σε διὰ τῶν πραγμάτων πῶς δαίμονες διοικοῦσι. Τότε γὰρ ἂν ἔγνω; καλῶς τὴν ἐκείνων πονηρίαν διὰ τῆς πείρας αὐτῆς· μᾶλλον δὲ καὶ νῦν δυνατόν ὑμῖν παραστήσαι, ὥς ἐν μικρῷ τινι παραδείγματι· Ἀπήντησαν τῷ Χριστῷ δαιμονιζόμενοι τινες ἐκ τῶν μνησίων ἐξερχόμενοι, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν οἱ δαίμονες ἐπιτρέψαι αὐτοῖς εἰς τὴν ἀγγέλην τῶν χοίρων εἰσελθεῖν· καὶ ἐπέτρεψε, καὶ ἀπήλθον καὶ κατεκρήμνισαν αὐτοὺς εὐθὺς ἀπαντας· οὕτω δαίμονες διοικοῦσι. Καίτοι πρὸς τοὺς χοίρους οὐδεὶς ἦν αὐτοῖς λόγος, πρὸς δὲ σὰ ἀεὶ [256] πόλεμος ἀσπονδός καὶ ἀκήρυκτός· ἔστι μάχη, καὶ ἔθρα ἀθάνατος. Εἰ δὲ ἐκείνων, πρὸς οὓς οὐδὲν ἦν αὐτοῖς κοινόν, οὐδὲ μικρὰν καιροῦ ῥοπήν ἀνασχέσθαι ὑπέμειναν· εἰ τοὺς πολεμίους αὐτοῖς καὶ διηνεκῶς αὐτοὺς δάκνοντας ὑποχειρίους ἔλαβον ἡμᾶς, τί οὐκ ἂν εἰργάζαντο; τί δὲ οὐκ ἂν τῶν ἀνηκέστων διέθηναν; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐμπεσεῖν τῇ τῶν χοίρων ἀγγελίᾳ, ἵν' ἐν τοῖς τῶν ἀλόγων σώμασι μάθῃς αὐτῶν καὶ τὴν πονηρίαν. Καὶ ὅτι τοὺς δαιμονιζομένους ἐκείνους ταῦτα ἂν ἐποίησαν, ἃ καὶ τοὺς χοίρους, εἰ μὴ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μανίᾳ πολλῆς ἀπῆλθον οἱ δαιμονῶντες τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, δῆλον ἅπασιν. Καὶ νῦν οὖν, ὅταν ἴδῃς ἄνθρωπον ὑπὸ δαίμονος κινούμενον, προσκύνησον τὸν Δεσπότην, μάθῃς τῶν δαιμόνων τὴν πονηρίαν· ἀμφοτέρα γὰρ ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῶν δαιμονῶντων τούτων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων κακίαν· τὴν μὲν τῶν δαιμόνων κακίαν, ὅταν ταράττωσι καὶ θορυβώσι τὴν ψυχὴν τοῦ παραπαίοντος· τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ὅταν οὕτως ἄγριον δαίμονα, ἐνοικον ὄντα καὶ ἐπιθυμοῦντα κατακρήμνισαι τὸν ἄνθρωπον, κατέχη καὶ κωλύῃ, μὴ συγχωρῶν εἰς ἅπαν τῇ οἰκειᾷ χρῆσασθαι δυνάμει, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐπιτρέπων ἐνδείξασθαι τὴν ἰσχύϊν, ὅσον καὶ τὸν ἄνθρωπον σωφρονίσει, καὶ τὴν οἰκειὰν ἐκφανῇ ποιῆσαι πονηρίαν. Βούλει καὶ ἐφ' ἑτέρου παραδείγματος· πάλιν ἰδεῖν πῶς διοικεῖ δαίμων, ὅταν ὁ Θεὸς αὐτῷ συγχωρεῖ τῇ οἰκειᾷ κεχρηθῆναι δυνάμει; Ἐν-

νόησον τὰ βουκάλια, τὰ ποίμνια τοῦ Ἰωβ, πῶς ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ πάντα κατανόησε, τὸν ἐλεεινὸν τῶν παίδων αὐτοῦ θάνατον, τὴν κατὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πληγὴν ἐνεχθεῖσαν· καὶ ὅβρι τοὺς ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον καὶ ἀφειδὲς τῆς τῶν δαιμόνων πονηρίας, καὶ ἀπὸ τούτων εἴση σαφῶς, ὅτι εἰ καὶ τότε τὸ πᾶν ἐπέτρεψεν αὐτῶν τῇ ἐξουσίᾳ ὁ Θεός, πάντα ἂν συνέχεαν καὶ συνετάραξαν, καὶ τὰ τῶν χοίρων ἡμᾶς διέθηναν καὶ τὰ τῶν βουκαλίων ἐκείνων, ὡς οὐδὲ μικρὰν καιροῦ ῥοπήν φείσασθαι τῆς ἡμετέρας ἂν ἠνέσχοντο σωτηρίας. Εἰ δαίμονες διψοῦν, οὐδὲν τῶν δαιμονῶντων ἀνθρώπων ἀμεινὸν διεκείμεθα, μᾶλλον δὲ κἀκείνων χείρους ἂν ἦμεν. Οὕτε γὰρ ἐκείνους καθόλου τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων ἐξέδωκεν ὁ Θεός, ἐπεὶ πολλῷ τούτων χαλεπώτερα ἂν ἔπαθον, ὢν πάσχουσι νῦν. Ἐγὼ δὲ κἀκεῖνο ἂν ἐπιθόμην τῶν ταῦτα λεγόντων, ποῖαν δὴ ἀταξίαν ἐν τοῖς παρούσιν ὀρώντες, δαιμόνων διοικήσει· τὰ καθ' ἡμᾶς ἀνατιθέας πάντα; Καίτοι γε ἥλιον ὀρώμεν ἐπὶ τοσοῦτοις ἔτεσιν εὐτακτα καθ' ἑκάστην βαδίζοντα τὴν ἡμέραν, ποικίλον ἀστέρων χορὸν τὴν οἰκίαν διατηροῦντα τάξιν, σελήνης δρόμους ἀπαρεμποδίστους*, νυκτὸς καὶ ἡμέρας διαδοχὴν ἀκριβῆ, πάντα, καὶ τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω ὥσπερ ἐν ἀρμονίᾳ τινὶ χορείᾳ, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον καὶ ἀκριβέστερον, τὴν οἰκίαν ἕκαστον χώραν διαφυλάττον, καὶ οὐκ ἐξιστάμενον τῆς τάξεως ἧς παρὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὰ ποῖων ἔταξεν ὁ Θεός.

Ζ'. Καὶ τί τούτων ὄφελος, φησὶν, ὅταν οὐρανὸς μὲν, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρων χορὸς, καὶ τὰ ἄλλα [257] πάντα πολλὴν ἔχη τὴν εὐταξίαν, τὰ δὲ ἡμέτερα συγχύσεως ἢ πεπληρωμένα καὶ ἀταξίας; Ποίας συγχύσεως, ἀνθρώπε, καὶ ἀταξίας; Ὁ δαίνα πλουτεῖ, φησὶ, καὶ βιάζεται, ἀρπάζει καὶ πλεονεκτεῖ, τὰς τῶν πενήτων οὐσίας καταπίνει καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ οὐδὲν πάσχει δεινόν· ἕτερος ἐν ἐπιεικειᾷ ᾗ, σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπασιν ἀγαθοῖς κεκοσμημένος, καὶ πενία καὶ νόσοις καὶ τοῖς ἐσχάτοις κολάζεται δεινοῖς. Ταῦτ' οὖν ἐστὶ τὰ σκανδαλίζοντά σε; Ταῦτα, φησὶν. Ἐάν οὖν ἴδῃς καὶ τῶν ἀρπαζόντων πολλοὺς κολαζομένους, καὶ τῶν ἐν ἀρετῇ ζώντων ἐνίους, ἢ καὶ μυρίους ἀπολαύοντας ἀγαθῶν, διὰ τί μὴ λύεις ταύτην τὴν ψήφον, μηδὲ ἀποδέχῃ τὸν Δεσπότην; Ὅτι αὐτὸ τοῦτο ἐστὶ τὸ σκανδαλίζον με πλέον. Διὰ τί γὰρ δύο ὄντων τῶν πονηρῶν, ὁ μὲν κολάζεται, ὁ δὲ διαφυγὼν ἀπέρχεται, καὶ δύο ὄντων ἀγαθῶν, ὁ μὲν τιμᾶται, ὁ δὲ τιμωρούμενος διατελεῖ; Καὶ τοῦτο αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας μέγιστον ἔργον ἐστίν. Εἰ γὰρ πάντας ἐνταῦθα ἐκόλαζε τοὺς πονηροὺς, καὶ πάντας ἐνταῦθα ἐτίμα τοὺς ἀγαθοὺς, περιττὴ ἡ τῆς κρίσεως ἦν ἡμέρα. Πάλιν εἰ μηδένα ἐκόλαζε πονηρὸν, μηδὲ ἐτίμα τινὰ τῶν ἀγαθῶν, καὶ οἱ φαῦλοι φαυλότεροι καὶ κακίους ἂν ἐγένοντο, ὡς πολλῶν τῶν χρηστῶν ραθυμότεροι· καὶ μειζύνουσι οἱ βουλόμενοι βλασφημεῖν, κατηγόρησαν ἂν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁλοσχερῶς ἂν εἶπον ἀποστερεῖσθαι προνοίας τὰ καθ' ἡμᾶς. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κολαζομένων τινῶν πονηρῶν, καὶ τιμωμένων ἀγαθῶν, ὁμοίως φασὶν ἀπρο-

* Colb. ἀπαρεμποδίστως. Edit. ἀπαρροδίστως.

νόητα εἶναι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, εἰ μὴ δὲ τοῦτο ἐγίνετο, τί οὐκ ἂν εἶπον; ποῖα δὲ οὐκ ἂν ἐξέβαλον ῥήματα; Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν κολάζει, τοὺς δὲ οὐ κολάζει τῶν πονηρῶν, καὶ τοὺς μὲν τιμᾷ, τοὺς δὲ οὐ τιμᾷ τῶν ἀγαθῶν. Οὐ κολάζει μὲν ἅπαντας, ἵνα σε παῖση, ὅτι ἐστὶν ἀνάστασις· κολάζει δὲ τινάς, ἵνα τοὺς ῥαθυμωτέρους τῷ φόβῳ διὰ τῆς τῶν ἐτέρων τιμωρίας ποιήσῃ σπουδαιοτέρους. Πάλιν τιμᾷ μὲν τινάς τῶν ἀγαθῶν, ἵνα ἐτέρους ἐπισπάσῃται ταῖς τιμαῖς πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς ζῆλον· οὐ τιμᾷ δὲ πάντας, ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐστὶν ἕτερος καιρὸς ἀποδιδούς ἅπασιν τὰς ἀμοιβάς. Εἰ μὲν γὰρ ἅπαντες ἐνταῦθα ἀπελάμβανον τὰ κατ' ἀξίαν, ἡπίστησαν ἂν τῷ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ· εἰ δὲ μηδεὶς ἀπελάμβανε τὰ κατ' ἀξίαν, οἱ πλείους ἂν ἐγέγονοντο ῥαθυμώτεροι. Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν κολάζει, τοὺς δὲ οὐ κολάζει, καὶ τοὺς κολαζομένους καὶ τοὺς μὴ κολαζομένους ὠφελῶν· ἐκείνων μὲν γὰρ ἐκκόπτει τὴν κακίαν, τοὺς δὲ ἐτέρους τῇ τούτων τιμωρίᾳ σωφρονωτέρους ποιεῖ. Καὶ τοῦτο ἐξ ὧν αὐτὸς εἶπεν ὁ Χριστὸς δῆλον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπήγγειλαν αὐτῷ, ὅτι πύργος κατενεχθὲς ἀνθρώπους τινὰς κατέχωσε, φησὶ πρὸς αὐτούς· *Τί νομίζετε, ὅτι ἐκεῖνοι ἀμαρτωλοὶ ἦσαν μόνον; Οὐ, λέγω ὑμῖν· ἀλλ' ἐὰν μὴ μετανοήσητε, καὶ ὑμεῖς τὰ αὐτὰ πείσεσθε.*

Εἶδες πῶς κἀκεῖνοι δι' ἀμαρτίας ἀπώλοντο, καὶ οἱ λοιποὶ οὐ διὰ δικαιοσύνης διέφυγον, ἀλλ' ἵνα ταῖς ἐκείνων τιμωρίαις βελτίους γένωνται; Οὐκοῦν ἡδίκηνται, φησὶν, οἱ κολαζόμενοι· ἐδύναντο γὰρ μὴ κολασθέντες ταῖς ἐτέρων τιμωρίαις αὐτοὶ γενέσθαι βελτίους. Ἄλλ' εἰ ἥδει βελτίους [258] ἐσομένους ἐκ μετανοίας, οὐκ ἂν ἐκόλασεν ὁ Θεός. Εἰ γὰρ πολλοὺς προειδὼς οὐδὲν ἀπὸ τῆς μακροθυμίας, αὐτοῦ κερδανούντας, ὅμως φέρει μετὰ πολλῆς τῆς ἀνεξικακίας, τὸ αὐτοῦ πληρῶν καὶ παρέχων αὐτοῖς ἀναγῆναι ποτε ἐκ τῆς οικείας ἀνομίας· πῶς ἂν τοὺς μέλλοντας βελτίους ἀπὸ τῆς ἐτέρων γενέσθαι τιμωρίας, ἀπεστέρησεν ἂν τοῦ τῆς μετανοίας κέρδους; Ὡστε οὐδὲν οὗτοι ἡδίκηνται, καὶ τῆς κακίας αὐτοῖς ἐκκοπήσεως τῇ τιμωρίᾳ, καὶ τῆς ἐκεῖ κολάσεως κουφοτέρας ἐσομένης, διὰ τὸ παραδόντας ἐνταῦθα παθεῖν κακῶς. Πάλιν οἱ μὴ κολασθέντες οὐδὲν ἡδίκηνται. Ἐξῆν γὰρ αὐτοῖς, εἴπερ ἐβούλοντο, τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ πρὸς μεταβολὴν ἀρίστην χρῆσασθαι, καὶ θαυμάσαντας τὸ ἀνεξίκακον αἰδεσθῆναι τῆς ἀνοχῆς τὴν ὑπερβολὴν, καὶ μεταστῆναι ποτε πρὸς ἀρετὴν, καὶ ταῖς ἐτέρων τιμωρίαις τὴν οικείαν κερδᾶναι σωτηρίαν. Εἰ δὲ ἐπιμένουσι τῇ πονηρίᾳ, οὐχ ὁ Θεὸς αἴτιος, ὁ διὰ τοῦτο μακροθυμῶν, ἵνα αὐτοὺς ἀνακτήσῃται, ἀλλ' ἐκεῖνοι συγγνώμης ἀνάξιοι, οἱ μὴ χρῆσάμενοι εἰς δέον τῇ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίᾳ. Οὐ τοῦτον δὲ τὸν λόγον μόνον ἐστὶν εἰπεῖν, δι' ὃν οὐ κολάζονται πάντες ἐνταῦθα οἱ πονηροί, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἐλάττωνα τούτου. Ποῖον δὲ τοῦτον; Ὅτι εἰ πᾶσι παρ' αὐτὰ τὰ ἀμαρτήματα τὰς κολάσεις ἐπήγαγεν ὁ Θεός, προανηρπάθη ἂν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ οὐκ ἂν ἐφθασεν εἰς διαδοχὴν ἰλθεῖν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἀκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε, τίς ὀκισθήσεται;* Εἰ δὲ δοκεῖ καὶ βασανίσαι τὴν ῥῆσιν, τὸν ἐκάστου βλὼν ἀφέντες μετὰ ἀκριβείας ἐξετάζειν (οὐδὲ γὰρ δυνατόν ἡμῖν εἰδέναι τὰ ἐκάστῳ βεβιωμένα), ἅπερ ἀναντιρρήτως ἅπαντες ἀμαρτάνο-

μεν, ταῦτα εἰς μέσον ἀγάγωμεν, καὶ ἐκ τούτου δῆλον ἡμῖν ἔσται καὶ φανερόν, ὅτι εἰ καθ' ἕκαστον ἐκολάζομεθα τῶν ἀμαρτημάτων, πάλαι ἂν ἀπωλώλοιμεν. Ὁ καλέσας τὸν ἀδελφὸν μωρὸν, ἐνοχὸς ἐστὶν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ πυρὸς, φησὶν. Ἔστιν οὖν τις ἡμῶν ὃς οὐχ ἡμαρτε τὴν ἀμαρτίαν ταύτην; τί οὖν, εὐθέως ἀναρπασθῆναι εἶδει; οὐκοῦν πάντες ἀνηρπάσθημεν τε καὶ ἡφανίσθημεν ἂν πάλαι καὶ πρόπαια. Πάλιν ὁ ὁμῶν, φησὶ, κἂν εὐορκῇ, τὰ ἐκ τοῦ Πονηροῦ ποιεῖ πράγματα. Τίς οὖν ἐστὶν, ὃς οὐκ ὤμοσε; μάλλον δὲ τίς ἐστὶν, ὃς οὐκ ἐπιώρκησε πώποτε; Ὁ πρὸς γυναῖκα ἰδὼν, φησὶν, ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, ἀπηρτισμένος ἐστὶ μοιχός. Καὶ ταύτης δὲ τῆς ἀμαρτίας πολλοὺς εὐροὶ τις ἂν ὑπευθύνους. Ὅταν οὖν τὰ ὠμολογημένα τοιαῦτα ᾖ, οὕτως ἀφόρητα, καὶ τούτων ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ κόλασιν ἀπαραίτητον ἡμῖν ἐπάγῃ, εἰ καὶ τὰ λάθρα ἡμῖν ἡμαρτημένα ἀναλογισαίμεθα, τότε ὀφόμεθα μάλιστα τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν οὐκ ἐπάγουσαν καθ' ἕκαστον ἀμάρτημα τὴν τιμωρίαν ἡμῖν. Ὡστε ὅταν ἴδῃς τινὰ ἀρπάζοντα, πλεονεκτοῦντα, καὶ μὴ κολαζόμενον, ἀνάπτειν καὶ σὺ τὸ σαυτοῦ συνειδὸς, ἀναλόγισαι σου τὴν [259] ζωὴν, ἐπελθε τὰ ἡμαρτημένα, καὶ μαθήσῃ καλῶς ὅτι σοὶ πρώτῳ οὐ συμφέρει καθ' ἕκαστον τῶν ἀμαρτημάτων κολάζεσθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀπειδῶς οἱ πολλοὶ φθέγγονται, ἐπειδὴ οὐ τὰ ἴδια πρὸ τῶν ἄλλοτρίων σκοποῦσιν, ἀλλὰ τὰ ἡμέτερα ἀφέντες, τὰ τῶν ἄλλων ἐξετάζουмен ἅπαντες. Ἀλλὰ μηκέτι τοῦτο ποιῶμεν, ἀλλὰ τούναντίον· κἂν μὲν δικαίον τινα κολαζόμενον ἴδῃς, ἀναμνήσθῃ τοῦ ἰδῶ· ἂν τε γὰρ δίκαιος ᾖ τις, οὔτε δικαιοτέρος ἐστὶ ἐκείνου, οὔτε κατὰ μικρὸν ἐγγύς· ἂν τε μυρία πάσχη κακὰ, οὐδὲν οὐδέπω τοσοῦτον ἔπαθεν, ὅσον ἐκεῖνος.

η'. Τοῦτο τοῖνον εἰς νοῦν λαβὼν, παῦται κατηγορῶν τοῦ Δεσπότη, μαθὼν ὅτι οὐκ ἐγκαταλιμπάνων τὸν τοιοῦτον ὁ Θεὸς ἀφήσῃ πάσχειν κακῶς, ἀλλὰ στεφανώσαι καὶ λαμπρότερον ποιῆσαι βουλόμενος. Ἄν δὲ ἀμαρτωλὸν ἴδῃς τιμωρούμενον, ἀναμνήσθῃ τοῦ παρὰλυτικοῦ τοῦ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐπὶ τῆς κλίνης. Ὅτι γὰρ κἀκεῖνος δι' ἀμαρτίας τῇ νόσῳ παρεδόθη τότε ἐκείνῃ, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Ἴδε ὁ ὕμης γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χειρόν τί σοι γένηται.* Ἡ γὰρ ἀμαρτημάτων τίνωμεν δίκας κολαζόμενοι, ἢ στεφάνῳ λαμβάνομεν ὑπόθεσιν, ἂν ἐν κατορθώμασι ζῶντες πάσχωμεν κακῶς. Ὡστε κἂν ἐν δικαιοσύνῃ, κἂν ἐν ἀμαρτίαις ζῶμεν, χρήσιμον ἡμῖν ἡ κόλασις, ὅτε μὲν λαμπροτέρους ποιοῦσα, ὅτε δὲ σωφρονωτέρους ἐργαζομένη, καὶ τὴν μέλλουσαν ἡμῖν ἐπικουφίζουσα τιμωρίαν. Ὅτι γὰρ ἐστὶν ἐνταῦθα κολασθέντα καὶ ἐνεγκόντα εὐχαρίστως, πραοτέρας ἀπολαύσαι ἐκεῖ τῆς τιμωρίας, ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα· κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.*

Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες, καὶ τὰ τοιαῦτα φιλοσοφῶμεν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπιστομίζωμεν. Κἂν ᾖ τι τῶν γιγνομένων τὴν διάνοιαν ὑπερβαῖνον τὴν ἡμετέραν, μὴ ἀπὸ τούτου τὰ

probris : et quosdam honore afficit , quosdam honore non afficit ex bonis. Non punit omnes , ut tibi resurrectionem esse persuadeat ; quosdam vero punit , ut negligentiores per aliorum supplicium timore percussos diligentiores efficiat. Rursus nonnullos ex bonis honore afficit , ut ceteros ad amorem virtutis honoribus illis alliciat ; non omnes autem honoribus afficit , ut alterum tempus esse cognoscas , quod omnibus mercedem persolvat. Si enim omnes in hac vita , que meruerunt , acciperent , sermoni de resurrectione fidem habere recusarent ; quod si nemo quæ meruerat , recepisset , plures certe negligentiores evasissent. Propterea quosdam punit , quosdam minime punit , et cum eis qui puniuntur , tam eis qui non puniuntur prodest ; nam istorum quidem reprimit improbitatem , illorum vero supplicio modestiores ceteros reddit. Atque hoc ex illis , quæ dixit Christus ipse , manifestum est. Cum enim renuntiati illi esset collapsam turrim homines quosdam obruisse , ait ad illos : *Quid existimatis quia et ipsi peccatores fuerint solum ? Non , dico vobis : sed si poenitentiam non egeritis , et vos eadem patientini (Luc. 13. 4).*

Cur non omnes hic puniantur.—Vides ut illi quoque propter peccata perierint , et ceteri propter justitiam non evaserint , sed ut illorum supplicio fierent meliores ? Itaque injuria sunt affecti , inquit , illi , qui poenas dederunt : poterant enim et ipsi non puniti , aliorum supplicio fieri meliores. Atqui si meliores illos per poenitentiam evasuros scivisset , nequaquam illos punivisset. Si enim cum prævideat multis suam longanimitatem nihil profuturam , tamen eos multa cum patientia tolerat , suas partes agens , et illis concedens , ut a stultitia sua respiceant : quomodo eos , qui ceterorum supplicio meliores evasuri erant , eo fructu privaret , qui ex poenitentia percipitur ? Itaque nulla isti læsi sunt injuria , quod et illorum malitia sit supplicio repressa , et quod leviores propterea futuræ sint poenæ , quas in altero sæculo luituri sunt , quod in isto mala sustinuerint. Rursus illi qui puniti non sunt , nulla sunt injuria læsi. Licuit enim ipsis , si quidem voluissent , longanimitate Dei ad optimam uti mutationem , patientiam ejus laudando summam ejus tolerantiam revereri , et ad virtutem aliquando converti , atque ex aliorum supplicio salutem suam lucrificare. Quod si in nequitia perseverant , non Deus est in causa , qui propterea patienter fert , ut eos sibi reconciliet ; verum illi venia sunt indigni , qui Dei longanimitate , ut oportuit , non sint usi. Neque vero rationem tantum istam afferre possumus , ob quam in hac vita mali omnes minime plectuntur , sed et aliam nihilo ista minorem. Quam tandem ? Quod nimirum , si confestim post peccata poenas sumeret Deus , sublatum esset e medio genus humanum , neque continua successione ad hæc tempora pervenisset. Atque ut hoc verum esse cognoscas , audi prophetam dicentem : *Si iniquitates observaveris , Domine , quis sustinebit (Psal. 129. 3) ?* Quod si lubeat hoc dictum examinare , omnia in singulorum vitam exacta inquisitione (neque enim fieri potest , ut quæ quisque gesserit in vita sciamus) , quæ sine contradictione cuncti peccamus , ea in

medium proferamus , et ex hoc nobis liqueat , quod si ob singula peccata puniremur , jam olim periissemus. Qui fratrem suum satum appellavit , reus est gehennæ ignis (*Matth. 5. 22*) , inquit. An igitur est aliquis nostrum , qui hoc peccatum non commiserit ? ergone subito e medio tolli oportuit ? Itaque sublatis omnibus essemus e medio , atque deleti quondam et jamdudum. Rursus is qui jurat , inquit , etsi recte juret , rem agit , quæ a malo est (*Ib. v. 37*). Quis igitur est qui non juravit ? imo vero , quis est qui non aliquando pejeravit ? Qui mulierem , inquit , aspexit lascivis oculis , adulter perfectus est (*Ib. v. 28*). Atque hujus sane peccati multos offendere possumus reos. Cum igitur hæc quæ in confesso sunt , talia tamque intoleranda sint , et horum singula seorsim supplicium nobis accersant inevitabile , si ea quoque nobiscum reputemus , quæ occulte peccavimus , tum præsertim divinam providentiam agnoscemus , quæ non in singula nobis peccata supplicium inferat. Itaque si quem videris rapientem , fraudantem , et eum minime puniri , excute tu quoque conscientiam tuam , reputa tecum vitam tuam , et tua delicta percurrere : tum probe intelliges tibi primo non expedire , ut in peccatis singulis puniaris. Idcirco enim severe multi loquuntur , quod non sua prius quam aliena considerent : sed nostris omissis omnes in res aliorum inquiramus. Verumtamen ne amplius id agamus , sed plane contrarium. Ac si quidem justum aliquem puniri videas , Job recordare : etsi enim justus sit aliquis , nec tamen justior illo erit , neque vel modicum illi proximus erit : ac licet innumera sit mala passus , necdum tamen quidquam tale passus est , quale vir ille.

8. Hoc igitur mente versans , desine Dominum accusare , cum intelligas Deum , non quod illum deserat , talem sinere malis affligi , sed quod illum corona donare atque illustriorem velit reddere. Si vero peccatorem videas castigari , recordare paralytici , qui triginta et octo jam annos in lecto decubuerat (*Joan. 5. 5*). Nam illum propter peccata tum traditum illi morbo fuisse , audi quo pacto Christi verba testentur : *Ecce sanus factus es : jam noli peccare , ne deterius tibi aliquid contingat (Ibid. v. 14)*. Vel enim eorum quæ commisimus , luimus poenas , dum castigamur : vel occasionem accipimus coronarum , si dum recte vivimus , malis affligimur. Itaque sive in justitia sive in peccatis vitam degamus , utile nobis est puniri , quod id aliquando illustriores nos reddat , aliquando modestiores efficiat , ac futurum supplicium nobis mitiget. Posse namque aliquem , qui fuerit in hac vita punitus , et cum gratiarum actione cuncta pertulerit , gravitatem supplicii in altera vita subeundi mitigare , discit ex his Pauli verbis : *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles , et dormiunt multi. Quod si nosmetipsos judicaremus , non utique judicaremur ; dum judicamur autem , a Domino corripimur , ut non cum mundo damnemur (1 Cor. 11. 30-32)*.

Providentiæ Dei demonstratio.—Hæc igitur omnia cum explorata sint nobis , ita de providentia Dei philosophemur , eisque qui contradicunt os obturemus. Quod si quid accadat , quod mentem nostram excedat ,

ne idcirco res nostras divina regi providentia ne-
gemus; sed cum eam ex parte comprehenderimus, in
iis quæ comprehendere minime queunt, investigabili
ejus sapientiæ eedamus. Si enim hominis artificium
homo imperitus assequi minime potest, multo magis
impossibile est, ut immensam Dei providentiam intel-
ligat mens humana. *Inscrutabilia quippe sunt judicia
ejus, et investigabiles viæ ejus (Rom. 11. 33).* Verum-
tamen cum ex paucis de toto possimus probationem
ac fidem certam accipere, pro cunctis quæ accidunt
Deo gratias agamus. Nam et alia ratione possumus
absque ulla contradictione de providentia divina phi-
losophari, si velimus. Interrogemus enim adversarios,
an sit Deus? quod si dixerint non esse Deum, ne illos
responso dignemur. Ut enim furiosis æquum non est
ut quidquam respondeamus, ita nec illis qui Deum
non esse dicunt. Nam si navigium, in quo pauci nautæ
fuerint et vectores, fieri nequit ut incolume servetur,
ne ad unius quidem stadii spatium, absque manu gu-
bernatoris: multo magis tantus hic mundus, qui tot
in se corpora continet ex elementis conflata, tanto
tempore non durasset, nisi esset aliqua providentia,
quæ illi præesset, et hoc universum tueretur semper

ac regeret. Quod si communem omnium sententiam
et ipsam rerum experientiam¹ reveriti Deum esse fa-
teantur, hoc illis dicamus: Si sit Deus, ut profecto
est, sequitur eum etiam justum esse: nisi enim justus
sit, ne Deus quidem est: quod si justus sit, unicuique
pro meritis reddit. Atqui videmus non omnes hic pro
meritis recipere: proinde necesse est alteram nobis
repositam retributionem speremus, ut cum pro me-
ritis unusquisque receperit, appareat justitia divina.
Hæc enim oratio non de providentia solum, sed etiam
de resurrectione philosophiam nobis introducit. Hæc
igitur scientes, cum ipsi de providentia et resurre-
ctione meditemur, tum ceteros doceamus, et omne
studium in id conferamus, ut iis, qui adversus Domi-
num insaniant, os ocludamus, eumque nos in omni-
bus glorificemus. Sic enim majorem ejus curam ac
patrocinium promerebimur, et multum auxilium obti-
nebimus, atque ita vera malitia liberabimur, et futura
bona consequemur, gratia et benignitate Domini no-
stri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria,
una cum Spiritu Sancto, nunc et semper, et in sæcula
sæculorum. Amen.

¹ Colb., *ipsarum rerum consensionem.*

AD EOS QUI OBJICIUNT, CUR E MEDIO SUBLATUS NON SIT DIABOLUS, ET QUOD HUIUS MALITIA
NIHIL NOS LEDAT, SI ATTENDAMUS, ET DE POENITENTIA (a).

HOMILIA II.

1. *Laus Flaviani episcopi.* — Isaac quidem cum ex-
optasset aliquando prandium filii manibus paratum
comedere, filium ex ædibus ad venationem emisit:
hic vero noster Isaac cum exoptasset prandium su-
mere manibus nostris paratum, non ex ædibus nos
emisit, sed ipse nostram ad mensam accurrit. Quis
majorem paternum amorem umquam exhibuit? quis
humilitatem majorem eo, qui tam ardentem dignatus
est ostendere caritatem, tantumque voluit se demit-
tere? Quamobrem nos etiam, qui et vocis intentio-
nem et pedum firmitatem matutina sermocinatione
depressimus, paterni vultus aspectu recreati, conti-
nuo infirmitatis obliti sumus, torporem excussimus,
voluptate commoti sumus et erecti, splendidam vidi-
mus canitiem, et anima nostra luce repleta est.
Propterea quoque prompto et alacri animo mensam
appouimus, ut nos, cum comederit, benedicat. Non
hic furtum est et dolus, ut illic tum fuit: alius qui-
dem afferre jussus est, alius vero attulit; sed ego af-
ferre jussus sum, ego quoque attuli. Tu vero bene-
dictione spirituali benedic nobis, pater, et ea quam
accipere optamus omnes, quæque non modo tibi, sed
et mihi et omnibus his sit utilis: communem omnium
nostrum Dominum precare, ut vitam tuam ad pro-
ximam Isaac senectutem producat: hoc enim et mihi
(a) Collata cum Codice Regio 1694, et Colb. 1030

et istis rore cæli ac pinguedine terræ multo præ-
tiosius est et fructuosius.

Homiliam præcedentem commemorat. — Verum-
enimvero jam tempus est, ut mensam apponamus:
quæ porro illa est? Reliquiæ nimirum eorum, quæ
nuper caritati vestræ dicta sunt: adhuc enim, adhuc,
inquam, de diabolo sermonem habemus, quem ante
duos hos dies instituimus, quem et mane ad eos ha-
buimus, qui mysteriis initiantur, cum de abrenuntia-
tione deque aggregatione apud istos dissereremus.
Hoc autem agimus, non quod delectet nos de diabolo
verba facere, sed quod tuta sit vobis quæ de eo do-
ctrina profertur. Est enim inimicus et hostis noster:
illud porro securitatem magnam parit, si nobis res
inimicorum plane sint notæ. Diximus nuper eum per
violentiam non vincere, neque per tyrannidem, neque
necessitatem afferendo, nec cogendo: quoniam si ita
esset, omnes utique perderet: hujusque rei protuli-
mus argumentum porcos, in quos nihil agere dæmo-
nes potuerunt, antequam a Domino permissum esset
(*Matth. 8. 31. seqq.*); armenta Job, et greges; neque
enim hæc diabolus ausus est perdere, quousque desu-
per potestatem accepit. Unum igitur hoc primum di-
dicimus, eum per vim aut necessitatem non vincere:
secundum post illud addidimus, quod quamvis fraudi-
bus vincat, non tamen sic cunctis superior evadit;
et rursus athletam ipsum in medium protulimus Job,
cui licet mille machinas admoverit, non eum tamen
hac ratione superavit, sed et victus abcessit. Una

καθ' ἡμᾶς ἀπρόνοητα εἶναι νομίζωμεν, ἀλλ' ἐκ μέ-
ρους καταλαβόντες αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν, ἐν τοῖς ἀκα-
τάληπτοις παραχωρῶμεν αὐτοῦ τῇ ἀνεξιχνίαστῃ τῆς
σοφίας. Εἰ γὰρ ἀνθρώπου τέχνην οὐ δυνατόν καταλα-
βεῖν τῷ ἰδιώτῃ, πολλῶ μᾶλλον τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας
τὴν ἀπειρον ἀδύνατον συνιδεῖν ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ.
Ἀνεξερεύνητα γὰρ τὰ κριματά αὐτοῦ, καὶ ἀνεξι-
χνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τῶν ὀλίγων
καὶ περὶ τοῦ παντός· σαφὴ καὶ δῆλην λαβόντες πίστιν,
ὕπὲρ πάντων τῶν γιγνομένων εὐχαριστῶμεν αὐτῷ.
Καὶ γὰρ καὶ ἑτερός ἐστι λόγος ἀναντιρρήτος τοῖς
βουλομένοις περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας φιλοσοφεῖν.
Ἐρώμεθα γὰρ τοὺς ἀντιλέγοντας, Ἄρα ἐστὶ Θεός;
καὶ μὲν εἰπωσιν, ὅτι οὐκ ἐστὶ, μηδὲ ἀποκρινόμεθα.
Ὅσπερ γὰρ τοῖς μαινομένοις οὐκ ἄξιον ἀποκρίνεσθαι,
οὕτως οὐδὲ τοῖς λέγουσι μὴ εἶναι Θεόν. Εἰ γὰρ πλοῖον
ὀλίγου ναύτας ἔχον καὶ ἐπιδάτας, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐν
στάδιον διασωθεῖσθαι χωρὶς τῆς κυβερνήσεως αὐτὸ χει-
ρὸς, πολλῶ μᾶλλον κόσμος [260] τοσούτος, τσαυτά
σώματα ἔχων ἐν ἐαυτῷ ἐκ διαφόρων συγκαίμενα στοι-
χείων, ἐπὶ τοσούτον χρόνον οὐκ ἂν διήρχεσθαι, εἰ μὴ
πρόνοια ἦν τις ἐφεστῶσα, καὶ τότε τὸ πᾶν συγκρα-
τούσα καὶ συνέχουσα διηλεκτῶς. Ἄν δὲ αἰσχυρθέντες
τὴν κοινὴν ἀπάντων ψῆφον καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμά-

των πείραν, ὁμολογήσωσιν εἶναι ἃ Θεόν, ἐκεῖνο λέγω-
μεν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι εἰ ἐστὶν ὁ Θεός, ὥσπερ οὖν καὶ
ἐστὶν, ἀκολουθοῦν εἶναι καὶ δίκαιον· εἰ γὰρ μὴ ἐστὶ
δίκαιος, οὐτὰ Θεός ἐστιν· εἰ δὲ δίκαιός ἐστιν, ἐκάστῳ
τὰ κατ' ἀξίαν ἀποδίδωσιν. Ἀλλ' ὁρῶμεν οὐ πάντας
ἐνταῦθα κατ' ἀξίαν ἀπολαμβάνοντας· οὐκοῦν ἀνάγκη
τινὰ ἐλπίσαι ἑτέραν ἀποκατεμένην ἀμοιβήν, ἵνα ἐκά-
στου τὰ κατ' ἀξίαν ἀπολαβόντος, φανῇ τοῦ Θεοῦ τὸ
δίκαιον. Οὗτος γὰρ ὁ λόγος, οὐ τὴν περὶ προνοίας
μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ἀναστάσεως συνεισάγει φι-
λοσοφίαν ἡμῖν. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, καὶ αὐτοὶ μελε-
τῶμεν τὰ περὶ προνοίας καὶ ἀναστάσεως, καὶ ἐτέρους
διδάσκωμεν, καὶ σπουδῇ ποιησόμεθα ἅπασαν τοὺς
κατὰ τοῦ Δεσπότης λυτῶντας ἐπιστομίζεσθαι, καὶ αὐτοὶ
δοξάζωμεν αὐτὸν ἐν πᾶσιν. Οὕτω γὰρ πλείω τὴν κη-
δεμονίαν αὐτοῦ ἐπισπασόμεθα, καὶ πολλῆς ἀπολαύ-
σομεν ῥοπῆς, καὶ οὕτω δυνησόμεθα τῆς ὄντως ἀπαλ-
λαγῆναι κακίας, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν ἀγα-
θῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ᾧμα
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Colib. πραγμάτων ὁμολογίαν, εἰπωσιν εἶναι.

Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, τίνας· ἔνεκεν οὐκ ἐκ μέσου γέγονεν ὁ διάβολος· καὶ ὅτι οὐδὲν ἡμῶς
βλάπτει ἢ τούτου πονηρία ἐν προσέχωμεν· καὶ περὶ μετανοίας.

Ὁμιλία β'.

α'. Ὁ μὲν Ἰσαὰκ ἐπιθυμήσας ποτὲ ἄριστον ἐκ τῶν
χειρῶν τοῦ παιδὸς φαγεῖν, τὸν παῖδα εἰς τὴν θήραν
ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς οἰκίας· οὗτος δὲ ὁ Ἰσαὰκ ἐπιθυ-
μήσας ἄριστον ἐκ τῶν ἡμετέρων χειρῶν λαβεῖν, οὐχ
ἡμᾶς ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς οἰκίας, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς τὴν
ἡμετέραν ἔδραμε τράπεζαν. Τί τοῦτο φιλοστοργίτε-
ρον γένοιτ' ἂν; τί δὲ ταπεινότερον; ὅς οὕτω θερμὴν
ἐπιδειξασθαι τὴν ἀγάπην κατηξίωσε, καὶ τοσούτον
καταδῆναι ἠνέσχετο. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡμεῖς καὶ τὸν
τόνον τῆς φωνῆς καὶ τὴν δύναμιν τῶν ποδῶν^b κατα-
βαλόντες ἀπὸ τῆς ἐσωθινῆς διαλέξεως, ἰδόντες τὴν πα-
τρικὴν ὕψιν, εὐθέως ἐπελαθόμεθα τῆς ἀσθενείας,
ἀπεθέμεθα τὸν ὀκνον, ἀνεπερῶθημεν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς,
εἶδομεν τὴν λαμπρὰν πολιάν, καὶ φωτὸς ἐνεπλήσθη
ἡμῶν ἡ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ προθυμίας τὴν
τράπεζαν παρατιθέμεθα, ἵνα φαγὼν εὐλογῇσθαι [261]
ἡμᾶς. Οὐκ ἐστὶν ἐνταῦθα κλοπὴ καὶ δόλος, καθάπερ
ἐκεῖ τότε· ἔτερος μὲν ἐπατάγει εἰσενεγκεῖν, ἔτερος δὲ
εἰσάγει· ἀλλ' ἐγὼ καὶ ἐπατάγει εἰσενεγκεῖ, καὶ
εἰσάγει. Εὐλόγησον δὴ ἡμᾶς, ὦ πάτερ, εὐλογίαν
πνευματικὴν, καὶ ἦν πάντες εὐχόμεθα λαβεῖν ἀεὶ,
καὶ τὴν οὐ σοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμοῖ καὶ τοῦτοις πᾶσι
χρησίμην· παρακάλεσον τὸν κοινὸν ἡμῶν αὐτοῖς ἀπὸ
Δεσπότην, εἰς τὸ μακρὸν γῆρας τοῦ Ἰσαὰκ τὴν ζωὴν

τὴν σὴν ἐξαγαγεῖν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ τούτοις
τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς πίστεως τῆς γῆς τι-
μιωτέρον καὶ ἀναγκαϊότερον.

Ἀλλὰ γὰρ ὦρα λοιπὸν παραθεῖναι τὴν τράπεζαν·
τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Τὰ λείψανα τῶν πρώην εἰρημέ-
νων πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀγάπην· ἐτι γὰρ, ἐτι τὸν
περὶ τοῦ διαβόλου λόγον ἀνακινούμεν, ὃν πρὸ τούτων
τῶν δύο ἡμερῶν ἐκινήσαμεν· ὃν καὶ ἔωθεν πρὸς τοὺς
μυσταγωγούμενους εἶπαμεν, ὅτε περὶ ἀποταγῆς καὶ
συνταγῆς διελεγόμεθα τούτοις. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο
οὐκ ἐπειδὴ ἡδὺς ἡμῖν ὁ περὶ τοῦ διαβόλου λόγος,
ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσφαλὲς ὤμην^c ἡ περὶ τοῦτο διδασκα-
λία· ἐχθρὸς γὰρ ἐστὶ καὶ πολέμιος· μεγάλη δὲ ἀσφά-
λεια τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰδέναι σαφῶς. Εἰρήκαμεν πρώην,
ὅτι βίβρα οὐ κρατεῖ, οὐδὲ τυραννίδι, οὐδὲ ἀναγκάζων,
οὐδὲ βιαζόμενος· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, πάντας ἂν ἀπ-
ώλεσε. Καὶ τούτου τεκμήριον παρηγάγομεν τοὺς χοί-
ρους, ὧν οὐκ ἠδυνήθησαν κατατολμησαί οἱ δαίμονες
πρὸ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Δεσπότης· τὰ βουκόλια τοῦ
Ἰωβ καὶ τὰ ποῖμνια· οὐδὲ γὰρ ταῦτα διαφθεῖραι
ἐτόλμησεν ὁ διάβολος, ἕως ἀνοῖθεν τὴν ἐξουσίαν ἔλα-
θεν. Ἐν τοίνυν τοῦτο πρῶτον ἐμάθομεν, ὅτι βίβρα ἡμῶν
οὐ κρατεῖ, οὐδὲ ἀνάγκη· δεύτερον μετ' ἐκεῖνο προσ-
εθήκαμεν, ὅτι καὶ ἀπάτῃ κρατῶν, οὐδὲ οὕτω πάντων
περιγίνεται· καὶ πάλιν αὐτὸν τὸν ἀθλητὴν εἰς μέσον
παρηγάγομεν τὸν Ἰωβ, καθ' οὗ μωρία κινήσας μη-
χανήματα, οὐδὲ οὕτω περιεγένητο, ἀλλὰ καὶ ἡττηθεὶς
ἀνεχώρησεν. Ἐν ὑπολείπεται ζήτημα λοιπόν· Ποῖον

^a Titulus in Sav. πρὸς τοὺς ζητοῦντας τίνας, κ. τ. εἰ.

^b Τῶν ποδῶν. Ita Reg., et hanc lectionem affert in notis
Fronto Duceus: quæ utique vera et germana est, contra ve-
ro illa, quam præfert edit. Morel. τῶν πολλῶν viliata, ul ex
serie liquet. Pari vitio laborabat lectio sequens λαμπρὰν
πολιν pro λαμπρὰν πολιάν, splendidam civitatem, quam lectio-
nem habet idem codex Reg. et Fronto Duceus in notis, qui
tamen πολιν in textu reliquerat, et civilem in versione.

^c Ὑμῖν Sic Reg., rectius quam Monif. qui ediderat
ἡμῖν. Edit.

δη τοῦτο; Ὅτι εἰ καὶ μὴ βίῃ, φησὶ, κρατεῖ, ἀλλ' ἀπίτη· καὶ διὰ τοῦτο βέλτιον ἢ αὐτὸν ἀφανισθῆναι. Εἰ γὰρ καὶ περιεγένετο ὁ Ἰώδ, ἀλλ' ἠπατήθη ὁ Ἀδάμ καὶ ὑπεσκέλισθη· εἰ δὲ ἀνηρέθη ἐκ μέσου καθάπαξ, οὐδὲ ὁ Ἀδάμ ἂν ὑπεσκέλισθη ποτέ· νῦν δὲ μένων ἡττᾶται μὲν ὑφ' ἐνός, περιγίνεται δὲ πολλῶν· δέκα αὐτοῦ κρατοῦσιν, ἀλλὰ μυρίων αὐτὸς κρατεῖ καὶ καταγωνίζεται· εἰ δὲ ἀνέλειν αὐτὸν ἐκ τοῦ μέσου, οὐκ ἂν οὐδὲ ῥι μύριοι ἀπώλοντο. Τί οὖν πρὸς τοῦτο ἐροῦμεν; Ὅτι μάλιστα μὲν πολλὴ τιμιώτεροι τῶν ἡττωμένων οἱ κρατοῦντες, καὶ οἱ μὲν πλείους, οἱ δὲ ἐλάτους ὧσι. *Κρείσσων γὰρ εἰς, φησὶ, ποιῶν θέλημα Θεοῦ, ἢ μύριοι παράνομοι.* Δεύτερον δὲ ὅτι ἀναιρεθέντος τοῦ ἀνταγωνιστοῦ, αὐτὸς ὁ κρατῶν ἐπηρεάζεται δι' ἐκείνου. Ἄν μὲν γὰρ ἀφῆς μένειν τὸν ἀντίπαλον, οἱ ῥαθυμότεροι οὐχὶ διὰ τοὺς σπουδαιότερους, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτῶν ῥαθυμίαν ἐπηρεάζονται· ἂν δὲ ἀνέλῃς [262] τὸν ἀνταγωνιστὴν, οἱ σπουδαιότεροι διὰ τοὺς ῥαθυμούς· ἐπεβουλεύθησαν, καὶ τὴν οἰκίαν οὐκ ἐπέδειξαντο δύναμιν, οὐδὲ τῶν στεφάνων ἐπέτυχον.

β'. Τάχα οὐδέπω συνήκατε τὸ λεχθέν· οὐκοῦν ἀνάγκη σαφέστερον αὐτὸ πάλιν εἰπεῖν· Ἐστω ἀνταγωνιστὴς εἰς· ἔστωσαν δὲ καὶ ἀθληταὶ δύο πρὸς ἐκεῖνον παλαίειν μέλλοντες, καὶ τούτων τῶν δύο ἀθλητῶν ὁ μὲν ὑπὸ γαστριμαργίας ἔστω διεσφαρμένος, ἡμελημένος, ἐξησθενημένος, ἐκνενευρισμένος, ἕτερος δὲ σπουδαζων, εὐεκτῶν, ἐν παλαίστρᾳ διατρίβων, ἐν γυμνασίοις πολλοῖς, πᾶσαν τὴν ἀσκήσιν τὴν περὶ τὴν ἀθλησιν ἐπιδεικνύμενος· ἂν τοῖνον ἀνέλῃς τὸν ἀνταγωνιστὴν, τίνι ἐπηρεάσας τοῦτον; ἄρα τῷ ῥαθυμῷ καὶ ἀμελεῖ, ἢ τῷ σπουδαίῳ τῷ τοσαῦτα πεπονηκότι; Εὐδὴλον ὅτι τῷ σπουδαίῳ· ὁ μὲν γὰρ διὰ τὸν ῥαθυμον ἡδίκηται ἀναιρεθέντος τοῦ ἀνταγωνιστοῦ· ὁ δὲ ῥαθυμος μένοντος τούτου οὐκ ἔτι διὰ τὸν σπουδαῖον ἐπηρεάζεται· ἀπὸ γὰρ τῆς οἰκείας ῥαθυμίας κατέπεσεν.

Εἶπω καὶ ἑτέραν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ὁ διάβολος ἐπηρεάζει, ἀλλ' ἡ οἰκεία ῥαθυμία πανταχοῦ ὑποσκελίζει τοὺς μὴ προσέχοντας. Ἀφεῖσθω ὁ διάβολος ὁ σφόδρα πονηρὸς οὐ φύσει, ἀλλὰ προαιρέσει καὶ γνώμῃ· ὅτι γὰρ οὐκ ἔστι φύσει πονηρὸς ὁ διάβολος, ἀπ' αὐτῶν τῶν ὀνομάτων μάνθανε· διάβολος γὰρ ἀπὸ τοῦ διαβάλλειν εἰρηται· διέβαλε γὰρ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν· *Οὐχὶ δωρεὰν σέβεται σε Ἰώδ, λέγων· ἀλλ' ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι ὧν ἔχει· εἰ μὴ εἰς πρόσωπόν σε βλασφημήσει.* Διέβαλε πάλιν τὸν Θεὸν πρὸς τὸν ἄνθρωπον· *Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,* λέγων, καὶ κατέφλεγε τὰ πρόβατα· ἐσπούδαζε γὰρ αὐτὸν πείσαι, ὅτι ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν ὁ πόλεμος οὗτος ἀνερρίπισθη, καὶ συνέκρουσε τὸν οἰκέτην πρὸς τὸν δεσπότην, καὶ τὸν δεσπότην πρὸς τὸν δοῦλον· μᾶλλον δὲ οὐ συνέκρουσεν, ἀλλ' ἐπεχείρησε μὲν, οὐκ ἴσχυσε δὲ, ἵν' ὅταν ἴδῃς ἕτερον συγκρουόμενον οἰκέτην πρὸς τὸν δεσπότην, τὸν Ἀδάμ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ πιστεύοντα αὐτοῦ τῇ διαβολῇ, μάθῃς ὅτι οὐκ ἀπὸ τῆς οἰκείας

δυνάμεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνου ῥαθυμίας τε καὶ ἀμελείας τὴν ἰσχὺν ἔλαθε. Διάβολος τοῖνον διὰ τοῦτο εἰρηται· τὸ διαβάλλειν δὲ καὶ μὴ διαβάλλειν οὐ φύσις ἐστίν, ἀλλὰ πρᾶγμα γιγνόμενον καὶ ἀπογιγνόμενον, συμβαῖνον καὶ ἀποσυμβαῖνον· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐ φύσεως ἐπέχει τάξιν οὐδὲ οὐσίας. Οἶδα ὅτι πολλοὺς δυσκατάληπτος ὁ λόγος οὗτος ὁ περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν συμβεβηκότων· ἀλλ' εἰσὶν οἱ καὶ λεπτότερον ἀκούειν δυνάμενοι· διόπερ καὶ ἡμεῖς ταῦτα εἰρήκαμεν. Βούλεσθε καὶ ἐφ' ἕτερον ὄνομα εἰδῶ; καὶ ὄψεσθε κάκεινο οὐ τῆς οὐσίας οὐδὲ τῆς φύσεως ὄνομα ἐν. Πονηρὸς καλεῖται, ἢ δὲ πονηρία οὐ φύσεώς ἐστιν, ἀλλὰ προαιρέσεως· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ποτὲ μὲν ἐγγίνεται, ποτὲ δὲ ἀπογίνεται. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο μοι εἴπῃς, ὅτι ἐπ' ἐκείνου διαπαντὸς μένει· καὶ γὰρ καὶ ἐπ' ἐκείνου οὐκ ἐξ ἀρχῆς ἦν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐπεγένετο, διὸ καὶ ἀποστάτης λέγεται· καίτοι πολλῶν ἀνθρώπων ὄντων πονηρῶν, μόνος ἐκείνος πονηρὸς κατ' ἐξοχὴν [263] λέγεται. Τί δὴ ποτε· οὐν οὕτω καλεῖται; Ὅτι οὐδὲν παρ' ἡμῶν ἡδικοῦμενος, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχων, ἰδὼν τιμηθέντα τὸν ἄνθρωπον, εὐθέως ἐδόσκηκεν αὐτοῦ τοῖς ἀγαθοῖς. Ταύτης οὖν τῆς πονηρίας τί γένοιτ' ἂν χεῖρον, ἀλλ' ἢ ὅταν ἔχθρα καὶ πόλεμος ἢ ἡμελίαν εὐλογον αἰτίαν ἔχων; Ἀφεῖσθω τοῖνον ὁ διάβολος, καὶ παραγάγωμεν εἰς μέσον τὴν κτίσιν, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ὁ διάβολος ἡμῖν αἴτιος τῶν κακῶν, ἐὰν θέλωμεν προσέχειν· ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ ἀσθενὴς τὴν προαίρεσιν καὶ ἡμελημένος καὶ ῥαθυμος, καὶ διαδόλου οὐκ ὄντος καταπίπτει καὶ εἰς βάραθρα πολλὰ κακίας αὐτὸν καταβάλλει. Ὁ διάβολος πονηρὸς ἐστίν· οἶδα καὶ γὰρ, καὶ ὁμολόγηται τοῦτο παρὰ πάντων, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας πρόσχε τοῖς μέλλουσι βῆθῃσεσθαι νῦν. Οὐ γὰρ τὰ τυχόντα ἐστίν, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν πολλοῦ πολλοῖς πολλάκις γίνονται λόγοι, ὑπὲρ ὧν πολλὴ μάχη καὶ πόλεμος οὐχὶ πιστοῖς πρὸς ἀπίστους μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστοῖς πρὸς πιστούς· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐδύνης γέμον.

γ'. Ὁ μὲν οὖν διάβολος ὁμολόγηται, καθὼς ἔφην, πονηρὸς εἶναι παρὰ πάντας· τί περὶ τῆς κτίσεως ἐροῦμεν τῆς καλῆς ταύτης καὶ θαυμαστῆς; ἢ καὶ ἡ κτίσις πονηρά; Καὶ τίς οὕτω μισαρὸς, τίς οὕτως ἀναίσθητος καὶ παραπλὴξ ὡς κατηγορεῖσθαι τῆς κτίσεως; Τί οὖν περὶ ταύτης ἐροῦμεν; Οὐ γὰρ ἐστὶ πονηρά, ἀλλὰ καὶ καλὴ καὶ δειγμά της τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως καὶ φιλοanthρωπίας ἐστίν. Ἀκούσον γοῦν πῶς αὐτὴν ὁ προφήτης θαυμάζει, λέγων· *Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας·* οὐ καθέκαστον ἐπεξηλθεν, ἀλλὰ παρεχώρησε τῷ ἀκατάληπτῳ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ καὶ χρησίμως αὐτὴν οὕτω καλὴν καὶ μεγάλην ἐποίησεν, ἀκούσόν τινας λέγοντος, ὅτι *Ἐκ μεγέθους καὶ καλότητος κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται·* ἀκούσον καὶ τοῦ Παύλου λέγοντος· *Τὰ γὰρ δόγματα αὐτοῦ ἀπὸ κρίσεως κέκαστον τοῖς ποιήμασι νοοῦμενα καθαροῦται.* Τούτων γὰρ ἕκαστος ἠνέκατο δι' ὧν εἶπεν, ὅτι αὕτη πρὸς θεογνωσίαν ἡμῶς

* Reg. et Colb. τοὺς ῥαθυμότερους.

* Sic Reg. et Colb. Morel. et Sav. ἐδόσκηκεν.

jam restat questio. Quenam illa tandem? Quod licet per vim, inquit, non vincat, attamen fraudibus vincit: ideoque melius foret, ut penitus deletus esset. Quamvis enim Job superior evaserit, Adam tamen deceptus est et supplantatus: quod si semel e medio sublatus esset, ne Adam quidem supplantatus unquam fuisset; jam vero, dum manet, ab uno quidem superatur, ac multis superior evadit: decem illum vincunt, sed ab eo mille superantur et expugnantur: sin autem illum e medio sustulisset, neque mille isti perissent. Quid igitur ad hoc respondebimus? Multo nimium plures esse faciendos qui vincunt, quam qui superantur, licet hi plures sint, illi pauciores. *Melior enim est, inquit, unus qui faciat voluntatem Dei quam mille iniqui (Eccli. 16. 3).* Deinde vero quod adversario sublato victor ipse per illud damno afficiatur. Nam si adversarium quidem manere permittas, ignaviores non ob eos, qui magis strenui sunt, sed ob ignaviam suam damna patiuntur; sin autem sustuleris adversarium, qui magis strenui sunt, ob ignavos afficiuntur injuria, neque virtutis suae specimen edunt, neque coronas adipiscuntur.

2. Nondum fortasse percipitis, quæ dixi: quam obrem clarius eadem est necesse dicantur. Sit pugil unus¹; sint et athletæ duo qui cum eo sint luctaturi, atque ex his duobus athleticis unus quidem sit ingluvie corruptus, contemptus, viribus defectus, enervatus; alter vero qui strenuus se gerat, bene habito sit corpore, in palaestra versetur, in multis gymnasiis, omnique se athletica exercitatione corroboret: si adversarium ergo sustuleris, utri horum injuriam inferes? num ignavo et negligentem, an strenuo, qui tot labores exantlaverit? Haud dubium, quin strenuo: nam hic quidem propter ignavam adversario sublato damnum est passus; at ignavus illo manente non jam ob strenuum injuria est affectus, quippe qui propter ignaviam suam conciderit.

Non diabolus lædit hominem, sed propria ignavia. — Dicam et aliam questionis hujus solutionem, ut intelligas non diabolum injuriam inferre, sed propriam ignaviam eos, qui minime attentum sunt, ubique supplantare. Relinquatur diabolus admodum malus non natura, sed animi proposito ac sententia: malum enim natura non esse diabolum, ex nominibus ipsis cognosce. Diabolus namque, hoc est accusator, dictus est ab accusando: hominem enim apud Deum accusavit, *Num gratis Job te colit?* inquit, *sed mitte manum tuam, et tange quæ habet: si non in faciem te blasphemabit*² (Job 1. 9. 11). Accusavit rursus Deum apud hominem, *Ignis cecidit de celo*, inquit, *et combussit oves* (Ib. v. 16): siquidem illi persuadere nitebatur, desuper e caelis bellum istud in eum esse commotum, et servum cum domino collidebat, dominumque cum servo: imo vero non collidebat, sed conatus est quidem, at non valuit: ut cum alterum

videris servum cum domino commissum et odio in eum commotum, Adam scilicet in Deum, ejusque calumniam fidem habentem, non ex propria virtute, sed ex illius eum ignavia socordiaque discas robur acquisivisse. Diabolus igitur idcirco dictus est, id est accusator: porro accusare et non accusare natura non est, sed actio, quæ fit et esse desinit, quæ accidit et accidere desinit: res autem ejusmodi non naturæ neque substantiæ conditionem sunt pactæ. Scio multis comprehensu difficilem hunc esse de substantia deque accidentibus sermonem; sed sunt qui subtilius audire possunt: quam ob causam et nos hæc diximus. Vultis et ad alterum nomen veniam, ac videbitis illud quoque non substantiæ neque naturæ nomen esse? Malus vocatur: malitia vero non est naturæ, sed arbitrii ac propositi: nam et ipsa nonnumquam inest, et nonnumquam inesse desinit. Noli enim mihi dicere in illo eam perpetuo manere: nam et in illo ab initio non fuit, sed postea accessit; quamobrem et apostata dicitur: tametsi cum multi sint homines mali, solus ille per excellentiam Malus dicitur. Quam tandem igitur ob causam sic appellatur? Quod nullatenus a nobis injuria lacessitus, cum nihil exiguum, nihil magnum posset obicere, cum honore affectum vidisset hominem, continuo bonis ejus invidit. Quid igitur hæc malitia nequius fingi possit, quam cum nulla legitima de causa odium ac bellum exoritur? Relinquatur itaque diabolus; ac creaturam in medium proferamus, ut discas non causam nobis malorum esse diabolum, si animum attendere velimus: ut intelligas eum, qui proposito animi est imbecillis, negligens et ignavus, etiamsi diabolus non sit, concidere et in multa vitiorum barathra seipsum præcipitem agere. Diabolus malus est: scio equidem, et in confesso est apud omnes; sed attende diligenter ad ea, quæ nunc dicturi sumus: non enim res sunt vulgares, sed de quibus a multis sæpenumero multis in locis habentur sermones de quibus multa sæpe contentio et bellum exoritur, non fidelibus tantum adversus infideles, sed et fidelibus adversus fideles: hoc enim est, quod dolorem inurit.

3. Diabolum igitur malum esse fatentur omnes: quid de creatura ista bona et admiratione digna dicemus? an etiam malam esse creaturam? Et quis ille adeo scelestus, quis adeo stupidus ac mente captus, ut creaturam accuset? Quid ergo de illa dicemus? Non enim mala est, sed et bona, et sapientiæ Dei, virtutis ac benignitatis est argumentum. Audi ergo quo pacto illam admiretur propheta dicens: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti* (Psalm. 103. 24). Non sigillatim perecurrit; sed incomprehensibili divini sapientiæ immensitati cessit. Utiliter autem adeo bonam et magnificam illam a Deo factam esse ut noveris, audi quempiam dicentem: *Ex magnitudine et specie creaturarum per proportionem creator illarum videtur* (Sap. 43. 5): audi etiam Paulum dicentem: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* (Rom. 1. 20). Horum enim quisque per ea, quæ di-

¹ Hæc, sit pugil unus, ὁὗτος ἀνταγωνιστὴς etc, deerant in Edit. Morel., sed habentur in Reg. et Colb., monetque in notis suis Duceus esse restituenda.

² Reg. solus habet, si tibi benedicit, σὶ εὐλογῇ, quod eodem recidit.

xit, nos ab ea, quasi manu, duci ad Dei cognitionem, subindicavit, quod illa efficiat, ut Dominum agnoscamus. Quid igitur? Si bonam hanc et admirabilem creaturam multis impietatis causam exstilissee videamus, num illam accusabimus? Nequaquam, sed eos qui medicina, ut oportuit, non sunt usi. Quomodo ergo causa impietatis erit illa, quæ ad Dei cognitionem nos provehit? *Obtenebrati sunt, inquit, in cogitationibus suis philosophi, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam creatori (Rom. 1. 21. 25).* Nusquam diabolus hic, nusquam hic dæmon, sed creatura sola divinæ cognitionis magistra in medio proposita est. Quonam ergo pacto causa impietatis est facta? Non ex natura sua, sed ex eorum incuria, qui ad res suas attentum non erant. Quid igitur? tollemusne, quæso, creaturam quoque?

Rectum membrorum usum corrumpit ignavia. — Sed quid ego de creatura loquor? Ad membra nostra veniamus: nam et ipsa causam esse perditionis reperimus, nisi animum attendamus, non ex propria natura, sed ex ignavia nostra. Ac vide, quæso; datus est oculus, ut creaturam intuens, Dominum glorifices; at si oculo recte non utaris, adulterii tibi conciliator evadit. Lingua vero data est, ut laudes, ut celebres creatorem; at si recte non attendas, blasphemie tibi sit administra. Manus datæ sunt, ut ad preces illas extendas; sed si sobrius non sis, ad rapinam eas extendis. Pedes dati sunt, ut ad bona opera curras; sed si negligens fueris, eorum ope malas actiones insequeris. Vides infirmum cuncta lædere? vides infirmum remedia salutaria præcipitem in mortem agere, non ex natura sua, sed ex illius imbecillitate? Cælum condidit Deus, ut opus admirans, Dominum adorares; at alii conditore derelicto cælum ipsum adorant: id vero propter eorum ignaviam et insipientiam accidit. Sed quid ego creaturam dico? Enimvero quid salutaris cruce fieri possit? atqui crux ista scandalum infirmis est facta: *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis autem qui salvi sunt, Dei virtus est (1. Cor. 1. 18);* et rursus, *Prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam (1. Cor. 1. 23).* Quid ad docendum aptius Paulo fingi possit et apostolis? at isti apostoli multis odor mortis sunt facti: ait igitur, *Aliis quidem odor mortis in mortem; aliis autem odor vitæ in vitam (2. Cor. 2. 16).* Vides infirmum a Paulo etiam lædi, validum autem ne a diabolo quidem affici damno?

4. Vis etiam de Christo sermonem instituamus? Quid cum illa salute conferri potest? quid illo adventu fructuosius? atqui hic ipse adventus salutaris et utilis, multis accessio poenarum est factus. *In iudicium enim, inquit, in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant (Joan. 9. 39).* Quid sis? lux cæcitatibus causa facta est? Non lux facta est causa cæcitatibus, sed oculorum animæ imbecillitas recipere lumen non valuit. Vides infirmum undique lædi, validum autem undique utilitatem decerpere? Nam quæque voluntas est in causa, ubique nostrum arbitrium

est auctor: quandoquidem diabolus, si nosse velis, etiam utilis nobis est, si eo, prout oportet, utamur, magnamque nobis utilitatem parit; neque mediocre nobis inde lucrum obvenit. Hoc multoties et ex ipso Job ostendimus: potest autem ex ipso quoque Paulo intelligi: sic enim ait de fornicatore scribens: *Tradite huiusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit (1. Cor. 5. 5).* Ecce etiam salutis auctor factus est diabolus, tametsi non ex ipsius mente, sed ex artificio apostoli. Nam quemadmodum medici vi-peras sumunt, et perniciosiis membris resectis theriaca medicamenta conficiunt: ita quoque Paulus fecit; quidquid inerat utile ex illato a diabolo supplicio sumens reliquum omisit. Ut enim intelligas non esse salutis auctorem diabolum, sed illum in id incubuisse, ut hominem perderet ac devoraret, apostolum autem sapientia sua gulam ei fregisse, audi quid in secunda ad Corinthios Epistola de eodem fornicatore dicat: *Confirmate in illum caritatem, ne forte abundantiori tristitia absorbeat qui ejusmodi est, et circumveniamur a satana (2. Cor. 2. 8. 7. 11):* præcipiamus ex belluæ faucibus hominem, ait. Tamquam enim carnifice per-sæpe diabolo usus est apostolus; carnifices autem maleficos quidem puniunt, at non quantum volunt, sed quantum iudices sinunt: ea quippe lex est carnificis, ut ad iudicis nutum attendens poenam inferat. Vides ad quantam ascenderit apostolus dignitatem? Qui circumdatus erat corpore incorporeo tamquam carnifice utebatur; et quod diabolo communis Dominus de Job ita præcipiens ait, *Tange carnem ejus, verumtamen animam ejus ne tetigeris (Job 2. 6):* limites mensurasque poenarum præscribens, ne cum procax et effrænata sit belua, insolentius impetum faciat: hoc etiam agit apostolus: cum enim tradidisset ei fornicatorem, ait, *In interitum carnis (1. Cor. 5. 5),* hoc est, Animam ejus ne tetigeris. Vides auctoritatem servi? Noli ergo diabolum timere, licet incorporeus sit: impegit enim; at nihil imbecillius est eo, qui impegit, licet minime corpore sit circumdatus; quemadmodum neque robustius est quidquam eo, qui libere et cum fiducia possit agere, licet mortale corpus circumferat.

5. Hac a me nunc dicta sunt omnia, non ut diabolum crimine liberarem, sed ut vos ab ignavia liberos redderem: siquidem magnopere contendit ille, peccatorum ut nostrorum in ipsum culpam rejiciamus: ut hac spe lactati, cum omne genus scelerum pervaserimus, multa supplicia nobis augeamus, nec ullam ideo veniam impetremus, quod culpam in eum trans-tulerimus, sicut nec Eva impetravit. Nos vero nequaquam id agamus, sed nos ipsos agnoscamus, vulnera agnoscamus: sic enim et medicamenta poterimus adhibere: nam qui morbum non novit, nihil de ægritudine sollicitus erit. Multa peccavimus; scio equidem; omnes enim poenis obnoxii sumus; at venia nobis negata non est, nec a poenitentia excidimus: adhuc enim stamus in scammate, et in poenitentia certaminibus versamur. Senex es, et ad ipsum exitum vite pervenisti? Ne tum quidem a poenitentia te arbitreris

χειραγωγεί· ὅτι αὐτὴ ποιεῖ ἐπιγινώσκειν τὸν Δεσπότην. Τί οὖν, ἐάν ἴδωμεν τὴν καλὴν ταύτην καὶ θαυμαστήν, αὐτὴν γενομένην ἀσεβείας αἰτίαν πολλοῖς, σκιασμέθα αὐτήν; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ἐκείνους τοὺς μὴ χρήσιμους, εἰς δέον τῷ φάρμακῳ. Πού οὖν ἀσεβείας αἰτία αὕτη ἡ χειραγωγούσα πρὸς θεογνωσίαν; Ἐσκοτίσθησαν, φησὶν, ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν οἱ φιλόσοφοι, καὶ ἐσεδάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Οὐδαμοῦ διάβολος ἐνταῦθα, οὐδαμοῦ δαίμων ἐνταῦθα, ἀλλὰ κτίσις εἰς τὸ μέσον πρόκειται μόνη διδάσκαλος τῆς θεογνωσίας. Πῶς γοῦν γέγονεν ἀσεβείας αἰτία; Οὐ παρὰ τὴν ἐαυτῆς φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀμέλειαν τῶν μὴ προσεχόντων. Τί οὖν; ἀναιρήσομεν καὶ τὴν κτίσιν, εἰπέ μοι;

Καὶ τί λέγω περὶ τῆς κτίσεως; Ἐπὶ τὰ μέλη ἐλθόμεν τὰ ἡμέτερα· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα εὐρήσομεν ἀπωλείας αἰτία, ἐάν μὴ προσέχωμεν, οὐ [264] παρὰ τὴν οἰκείαν δὲ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ῥαθυμίαν. Σκόπει δέ· Ὁφθαλμὸς ἐδόθη, ἵνα βλέπωμεν τὴν κτίσιν δοξάζειν τὸν Δεσπότην· ἀλλ' ἐάν μὴ καλῶς χρῆσται τῷ ὀφθαλμῷ, μοιχεύει σοι γίνεταί· πρόξενος· γλῶττα δὲ ἐδόθη, ἵνα εὐφημῇς, ἵνα ὁμνῇς τὸν Ποιητὴν· ἀλλ' ἐάν μὴ καλῶς προσέχῃς, βλασφημίας σοι γίνεταί· αἰτία· χεῖρες δὲ ἐδόθησαν, ἵνα ἀνατείνῃς αὐτὰς εἰς εὐχάς· ἀλλ' ἐάν μὴ νήφῃς, εἰς πλεονεξίαν αὐτὰς ἐκτείνεις / πόδες ἐδόθησαν, ἵνα τρέχῃς εἰς καλὰ ἔργα· ἀλλ' ἐάν ἀμελήῃς, τὰς πονηρὰς δι' αὐτῶν ἔξεις πράξεις. Ὅρξ· ὅτι τὸν ἀσθενῆ πάντα βλάπτει; ὅρξ· ὅτι τὸν ἀσθενῆ καὶ τὰ φάρμακα τὰ σωτήρια εἰς θάνατον ἐμβάλλει, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθενείαν τὴν ἐκείνου; Ἐποίησεν οὐρανὸν ὁ Θεός, ἵνα θαυμάσας τὸ ἔργον προσκυνήσῃς τὸν Δεσπότην· ἀλλ' ἔπειτα τὸν Ποιητὴν ἀφέντες, αὐτὸν τὸν οὐρανὸν προσεκύνῃσαν· ταῦτα δὲ ἀπὸ τῆς ἐκείνων ῥαθυμίας τε καὶ ἀνοίας. Ἀλλὰ τί λέγω κτίσιν; Καὶ μὴν τί τοῦ σταυροῦ σωτηριωδέστερον γένοιτο ἄν; ἀλλ' ὁ σταυρὸς οὕτως σκάνδαλον τοῖς ἀσθενούσι γέγονεν· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις δύναμις Θεοῦ· καὶ πάλιν· Κηρύττισεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Τί τοῦ Παύλου διδασκαλικώτερον γένοιτο ἄν καὶ τῶν ἀποστόλων; ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι οὗτοι ὁσμή θανάτου τοῖς πολλοῖς ἐγένοντο· φησὶ γοῦν· Ὅς μὲν ὁσμή θανάτου εἰς θάνατον, ὅς δὲ ζωῆς εἰς ζωὴν. Ὅρξ· ὅτι ὁ μὲν ἀσθενὴς καὶ ἀπὸ τοῦ Παύλου βλάπτεται, ὁ δὲ ἰσχυρὸς οὐδὲ ἀπὸ τοῦ διαβόλου ἀδικεῖται;

δ'. Βούλει καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν λόγον γυμνάζωμεν; Τί τῆς σωτηρίας ἐκείνης ἴσον; τί τῆς παρουσίας ἐκείνης χρησιμώτερον; ἀλλ' αὕτη ἡ παρουσία ἡ σωτηριώδης, ἡ χρησίμη, πολλοῖς προσθήκη κολάσεως γέγονεν· Εἰς κρίμα γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τούτον, ἵνα ὁ μὴ βλέπωντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες εὐφλόγῃ. Τί λέγει; τὸ φῶς πρῶτως αἰτίον γέγονεν; Οὐ τὸ φῶς πρῶτως αἰτίον γέγονεν, ἀλλ' ἡ ἀσθένεια τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς τὸ φῶς ὑποδέξασθαι οὐκ ἴσχυεν. Εἶδες ὅτι ἀσθενὴς πάντοθεν βλάπτεται, ὁ δὲ ἰσχυρὸς παντοθεν ὠφελεῖται; Πανταχοῦ γὰρ ἡ προαίρεσις αἰτία, πανταχοῦ ἡ γνώμη κυρία· ἐπεὶ ὁ διάβολος, εἰ βούλει μαθεῖν, καὶ χρήσιμος ἡμῖν ἐστίν, ἐάν εἰς δέον αὐτῷ χρῶμεθα, καὶ τὰ μεγάλα ἡμᾶς ὠφελεῖ, καὶ κερδαίνομεν οὐ τὰ τυχόντα. Καὶ τοῦτο

ἐδείξαμεν πολλοστὸν καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰωβ· ἔξεστι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Παύλου μαθεῖν· περὶ γὰρ τοῦ πεπορευκότες γράφων οὕτω λέγει· Παρδότε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δόλερον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. Ἰδοὺ καὶ σωτηρίας αἰτίας· ὁ διάβολος γέγονεν, ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην, ἀλλὰ παρὰ τὴν τέχνην τοῦ Ἀποστόλου. Καθάπερ γὰρ οἱ ἱατροὶ ἐχίδνας λαμβάνοντες καὶ τὰ ὀλέθρια αὐτῶν ἀποτιέμοντες μέλη, τὰ θηριακά κατασκευάζουσι φάρμακα· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν· ὅσον χρήσιμον ἦν ἀπὸ τῆς κολάσεως τῆς ἐπαγομένης παρὰ τοῦ διαβόλου λαβὼν, τὸ λοιπὸν ἔλασεν. Ἰνα γὰρ μάθῃς, ὅτι οὐχ ὁ διάβολος τῆς σωτηρίας αἰτίας, ἀλλ' ἀπόλεσα· τὸν ἄνθρωπον καὶ καταπεινὴν ἠπειλετο, ὁ δὲ Ἀπόστολος διὰ τῆς αὐτοῦ σοφίας τὴν λαίμην· [265] ἐνέκοψεν, ἀκούσον ἐν τῇ δευτέρᾳ τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ τί φησι περὶ αὐτοῦ τοῦ πεπορευκότες· Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, μὴ πῶς τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος, καὶ πλεονεκτῇ ὑπὸ τοῦ Σατανᾷ· προσεξαρπάσωμεν τῆς φάρυγγος τοῦ θηρίου τὸν ἄνθρωπον, φησὶν. Ὡς γὰρ δημίῳ πολλάκις ἐχρήσατο τῷ διαβόλῳ ὁ Ἀπόστολος· οἱ δὲ δημίῳ κολάζουσι μὲν τοὺς ἡμαρτηκότες, οὐ μὴν ὅσον βούλονται, ἀλλ' ὅσον οἱ δικάζοντες ἐπιτρέπουσιν· οὗτος γὰρ δημίῳ νόμος, τῷ νεύματι τοῦ δικαστοῦ προσέχοντα τιμωρεῖσθαι. Εἶδες εἰς ὅσον ἀξίωμα ἀνέβη ὁ Ἀπόστολος; Ὁ σῶμα περιειμένος τῷ ἀσώματῳ ὡς δημίῳ ἐχρήσατο, καὶ ὅπερ ὁ κοινὸς Δεσπότης λέγει περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰωβ, παραγγέλλων οὕτως, Ἀψαι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἀψῇ, ὅρους αὐτῷ δεδοὺς καὶ μέτρα τιμωριῶν, ἵνα μὴ προπετὴς ᾖ τὸ θηρίον ἀναισχυρότερον ἐπιτηδῆσθαι, τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος ποιεῖ· παραβοῶν γὰρ αὐτῷ τὸν πεπορευκότεν, φησὶν· Εἰς δόλερον τῆς σαρκός· τοῦτο ἐστὶ, τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἀψῇ. Εἶδες αὐθεντὶαν οἰκέτου; Μὴ τοίνυν φοβοῦ τὸν διάβολον, κἂν ἀσώματος ἢ· προσέκρουσε γὰρ· οὐδὲν δὲ τοῦ προσκεκρουκότες ἀσθενέστερον, κἂν μὴ σῶμα περιειμένος ἢ· ὥσπερ οὖν οὐδὲν τοῦ παρρησίαν ἔχοντος ἰσχυρότερον, κἂν σῶμα περιφέρῃ θνητόν.

ε'. Ταῦτά μοι πάντα εἰρηται νῦν, οὐχ ἵνα τὸν διάβολον ἐγκλημάτων ἀπαλλάξω, ἀλλ' ἵνα ὁμᾶς ἐλευθερώσω τῆς ῥαθυμίας. Καὶ γὰρ σφόδρα βούλεται ἐκείνος τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων ἐπ' αὐτὸν ἄγειν τὴν αἰτίαν, ἵνα ταύταις ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι, καὶ πᾶν εἶδος κακίας ἐπιόντες, πολλὴν αὐξήσωμεν καθ' ἑαυτῶν τὴν κόλασιν, οὐδεμίαν τυγχάνοντες συγγνώμης ἀπὸ τοῦ μετατιθέναι ἐπ' αὐτὸν τὴν αἰτίαν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἡ Εὐα ἔτυχεν. Ἀλλ' ἡμεῖς μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἀλλ' ἐπιγινώμεν ἑαυτοὺς, ἐπιγινώμεν τὰ τραύματα· οὕτω γὰρ καὶ τὰ φάρμακα ἐπιθεῖναι δυνασμέθα· ὁ γὰρ τὴν νόσον ἀγνοῶν οὐδεμίαν ποιῆσται τῆς ἀρρώστιας ἐπιμείλειαν. Ἡμάρτομεν πολλὰ· οἶδα καὶ γὰρ πάντες γὰρ ὅσμεν ἐν ἐπιτιμίοις· ἀλλ' οὐκ ἀπεστέρημεθα συγγνώμης, οὐδὲ ἐξεπέσομεν μετανόας· ἔτι γὰρ ἐν τῷ σκάμματι ἐστήκαμεν, καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσι τῆς μετανόας ἐσμέν. Γέρων εἰ β καὶ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀπήντηχας ἔξοδον; Μὴ νομίσης μηδὲ οὕτως ἐκπεπτωκέναι μετανόας, μηδὲ ἀπο-

^a Reg. et Colb. λύμην, mendose.

^b Sic Reg. et Colb. recte. Edit. Morel. γεγωναί, perperam.

γνῶς τῆς σωτηρίας τῆς ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐννόησον τὸν ληστὴν τὸν ἐν τῷ σταυρῷ ἐλευθερωθέντα. Τί γὰρ τῆς ὥρας; ἐκείνης βραχύτερον, καθ' ἣν ἔσπεφανοῦτο; ἀλλ' ὅμως ἤρκεσεν αὐτῷ καὶ αὕτη πρὸς σωτηρίαν. Νέος εἶ; μὴ θαρσῆσαις τῇ νεότητι, μηδὲ νομίσης ἱκανὴν ἔχειν προθεσμίαν τῆς ζωῆς. Ἡ γὰρ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτει ἐν νυκτί, οὕτως ἐρχεται. Διὰ τοῦτο ἀγῆλον ἡμῶν ἐποίησε τὴν τελευταίην, ἵνα δῆλὴν ποιησώμεθα τὴν σπουδὴν καὶ τὴν πρόνοιαν. Οὐχ ὁρᾷς ἄνθρωπος καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀναπαυομένους; διὰ τοῦτο παραινεῖ τις. Μὴ ἀνάμεινε ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον, μηδὲ ἀναβάλλου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, μὴ ποτε, καὶ μέλλεις, ἐκτριβῆς. Ὁ γέρων [266] ἐκείνην ἐχέτω τὴν παραινεσίν· ὁ νέος ταύτην ἐχέτω τὴν νοουθεσίαν. Ἄλλ' ἐν ἀσφαλείᾳ εἶ, καὶ πλουτεῖς, καὶ κομᾷ; χρήμασι, καὶ οὐδὲν σοι γίνεται δεινόν; ἀλλ' ἀκουσον· τί φησιν ὁ Παῦλος· Ὅταν δὲ λέγωσις εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐρίσεται δεινός. Πολλὰς γέμει μεταβολῆς τὰ πράγματα· οὐκ ἐσμὲν κύριοι τῆς τελευταίας· γινώμεθα κύριοι τῆς ἀρετῆς· φιλόφρονες ἐστὶν ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστός.

Βούλεσθε εἰπω καὶ μετανοίας ὁδοῦς; Πολλὰς τινὲς εἰσι καὶ ποικίλαι καὶ διάφοροι, καὶ πάσαι πρὸς τὸν εὐρανὸν φέρουσιν. Ἔστι πρώτη μετανοίας ὁδὸς ἀμαρτημάτων κατάγνωσις. Λέγει γὰρ σὺ πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς· διὸ καὶ ὁ προφήτης ἔφη· Εἰπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφήκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. Κατάγνωσις τοίνυν καὶ σὺ τῶν ἡμαρτημάτων· ἀρκεῖ τοῦτο τῷ Δεσπότη πρὸς ἀπολογίαν· ὁ γὰρ καταγνούς τῶν ἡμαρτημάτων, ὀκνηρότερός ἐστι πρὸς τοὺς αὐτοὺς πάλιν περιπατεῖν. Κίνησον τὸν κατήγορον ἔνδον τὸ σὸν συνεῖδός, ἵνα μὴ ἐκεῖ κατήγορον ἔχῃς ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Κυρίου. Μία μὲν οὖν μετανοίας ὁδὸς ἀρίστη αὕτη· ἐστὶ δὲ καὶ ἑτέρα ταύτης οὐκ ἐλάττω, τὸ μὴ μνησικακεῖν τοὺς ἐχθροὺς, τὸ κρατεῖν ὀργῆς, τὸ ἀφιναί τὰ συνδουλικά ἀμαρτήματα· οὕτω γὰρ ἡμῖν ἀφεθήσεται καὶ τὰ εἰς τὸν Δεσπότην γεγενημένα· ἰδοὺ καὶ δεύτερον ἀμαρτημάτων καθάρσιον· Ἐάν γὰρ ἀφῆτε, φησὶ, τοῖς ὀφειλέταις ὑμῶν, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει ὑμῖν. Βούλει καὶ τρίτην μαθεῖν μετανοίας ὁδόν; Εὐχὴ ζέουσα καὶ ἀκριβὴς, καὶ ἀπὸ βαρυτάτης καρδίας τοῦτο ποιεῖν. Οὐκ εἶδες ἐκείνην τὴν χήραν, πῶς τὸν ἀναίσχυντον δικαστὴν ἐπεσπάσατο; Εὐ δὲ ἡμερον ἔχεις Δεσπότην καὶ προσήν καὶ φιλόφρονον·

ποιον· ἐκείνη κατ' ἐχθρῶν ἦται, σὺ δὲ οὐ κατ' ἐχθρῶν αἰτεῖς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σεαυτοῦ σωτηρίας. Εἰ δὲ καὶ τετάρτην θέλεις μαθεῖν, τὴν ἐλεημοσύνην ἐρῶ· πολλὴν γὰρ δύναμιν αὕτη ἔχει, καὶ ἄφατον· καὶ γὰρ τῷ Ναβουχοδονόσορ εἰς πᾶν εἶδος κακίας ἐλθόντι, καὶ πᾶσαν ἀσέβειαν ἐπιβλόντι, φησὶν ὁ Δαυὶδ· Βασιλεῦ, ἡ βουλὴ μου ἀρεσάτω σοι· τὰς ἀμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναῖς λύτρωσαι καὶ τὰς ἀνομίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς περιήτω. Τί γένοιτο ταύτης ἴσον τῆς φιλάνθρωπίας; Μετὰ μυρία ἀμαρτήματα, μετὰ τοσαύτας παρανομίας ἐπαγγέλλεται καταλλάττεσθαι τῷ προσκεκρουκῶτι, εἰ τοῖς συνδούλοις φιλοφρονεῖται τοῖς αὐτοῦ. Καὶ τὸ μετριάζειν δὲ καὶ ταπεινοφρονεῖν τῶν εἰρημένων πάντων οὐχ ἥττον δαπανᾷ ἀμαρτημάτων φύσιν· καὶ μάρτυς ὁ τελώνης, κατορθώματα μὲν οὐκ ἔχων εἰπεῖν, ἀντὶ δὲ πάντων τὴν ταπεινοφροσύνην προσφέρων, καὶ τὸ βαρὺ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποτιθέμενος φορτίον. Ἰδοὺ πάντες μετανοίας ὁδοὺς ἐδείξαμεν, πρῶτην τὴν καταγνώσιν τῶν ἡμαρτημάτων, δευτέραν τὸ ἀφεῖναι τοὺς πλησίον τὰ ἀμαρτήματα, τρίτην τὴν ἀπὸ τῆς εὐχῆς γιγνόμενην, τετάρτην τὴν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης, πέμπτην τὴν ἀπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης. Μὴ τοίνυν ἄργεῖ, [267] ἀλλὰ πάσας ταύτας καθ' ἑκάστην ἔδευε τὴν ἡμέραν· καὶ γὰρ εὐκολοὶ αἱ ὁδοί, καὶ οὐκ ἔχεις προβαλέσθαι πέναν· ἀλλὰ καὶ ἀπάντων πτωχότερον βίβεις, καὶ ὀργὴν ἀφεῖναι καὶ ταπεινοφρονῆσαι δυνατόν, καὶ εὐξασθαι ἐκτενῶς, καὶ καταγνῶναι τῶν ἡμαρτημάτων, καὶ οὐδὰμοῦ κώλυμα ἢ πένια γίνεσθαι. Καὶ τί λέγω ἐνταῦθα, ὅπου οὐδὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ὁδῷ τῆς μετανοίας, ἐν ἣ χρήματα καταβαλεῖν ἐστι (τὴν ἐλεημοσύνην λέγω), οὐδὲ ἐκεῖ κωλύει τι πρὸς ἐντολὴν ἡμᾶς ἢ πένια; Καὶ εἰδήλωσεν ἡ τὰ δύο λεπτά καταβαλοῦσα χήρα. Μαθόντες οὖν τὴν θεραπεσίαν τῶν ἡμετέρων τραυμάτων, συνεχὴ ταῦτα ἐπιθώμεν καὶ φάρμακα, ἵνα πρὸς ὑγίειαν ἀπαναλθόντες τὴν ἀληθί, καὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης μετὰ παρρησίας ἀπολαύσωμεν, καὶ μετὰ πολλῆς δόξης ἀπαντήσωμεν τῷ βασιλεῖ τῆς δόξης Χριστῷ, καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν αγαθῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλόφρονι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ, ἅμα τῷ παναγίῳ καὶ αγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Haec, καὶ πᾶσαν ἀσέβειαν ἐπιβλόντι, deest in ed. Morel.: habentur in Reg. Colb., ac δι' ὁμοιοτέλετον excludant.

Ὅτι ἐκ βραθυμίας ἢ κακίας, καὶ ἀπὸ σπουδῆς ἢ ἀρετῆς, καὶ οὐδὲν οὕτως οἱ ἄνθρωποι πορνολογῶντες, οὕτως αὐτοὺς ὁ διὰ τοῦτο τὸν νόμον παραβιάζων δύναται· καὶ ἡ ἀπόδειξις ἀλλοθεν τε πολλὰ λαχόντες, καὶ ἐκ τῶν κατὰ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν Ἰώβ.

Ὁμιλία γ'.

α'. Ἡμεῖς μὲν πρὸ τῆς χθρᾶς ἡμέρας τοὺς περὶ τοῦ διαβόλου λόγους πρὸς τὴν ἀγάπην ἐκινούμεν τὴν ὑμετέραν· ἕτεροι δὲ πρὸ τῆς χθρᾶς ἡμέρας, λόγων κινουμένων ἐνταῦθα τοιοῦτων, ἐν τοῖς θεάτροις καθήμενοι, τοῦ διαβόλου τὴν πομπὴν ἐθεώρουν· ἀσμά-

των μετῴκων ἐκείνοι πορνικῶν, ὑμεῖς ἀκραμάτων ἐκινῶντες πνευματικῶν· ἥσθιον ἐκείνοι τὴν ἀκαθαρσίαν τὴν διαβολικὴν, εἰσιτεῖσθε ὑμεῖς τὸ μύρον τὸ πνευματικόν. Τίς ἄρα αὐτοὺς ἀπεδουλόκησε; τίς ἄρα αὐτοὺς ἀπέσχεσε τῆς ποιμνῆς τῆς ἱερᾶς; Ἄρα

excidisse; neque de tua salute desperes, sed latro tibi veniat in mentem, qui in cruce libertate donatus est. Quid enim brevius illa hora, in qua coronatus est? attamen hæc etiam illi ad salutem sufficit. Juvenis es? noli confidere juventuti, nec existimes longum te vitæ spatium habiturum: *Dies enim Domini sicut fur in nocte, ita veniet* (1. Thess. 5. 2). Propterea incertum nobis obitum reddidit, ut certum studium ac sollicitudinem adhibeamus. Non vides eos, qui prematuro in dies obitu abripiuntur? idcirco admonet quidam, *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem* (Eccli. 5. 8.), ne forte, dum cunctaris, conteraris. Adhortatio illa seni adhibeatur; hac juvenis admonitione doceatur. At in tuto versaris, et divitiis affluus; pecuniis redundas, neque mali tibi quidquam accidit? verum audi, quid dicat Paulus: *Cum dixerint pacem et tranquillitatem, tunc repentinus eis superveniet interitus* (1. Thess. 5. 3). Multa laborant vicissitudine ac mutatione res humanæ: non est in potestate nostrâ obitus, sit in potestate nostra virtus: benignus est Dominus noster Christus.

6. *Quinque pœnitentiæ via.* — Vultis etiam pœnitentiæ vias commemorare? Multæ sane sunt illæ, varix ac differentes, et omnes ad cælum ducunt. Prima est pœnitentiæ via damnatio peccatorum: *Dic enim tu primus peccata tua, ut justificeris* (Isai. 43. 26). Propterea quoque dicebat propheta: *Dixi, pronuntiabo adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei* (Psal. 31. 5). Damna igitur et tu ea, in quibus peccasti: hoc Domino sufficit ad excusationem: qui enim ea damnat, in quibus peccavit, tardius in eadem rursus incidit: domesticum accusatorem excita conscientiam tuam, ne accusatorem illic habeas coram Domini tribunali. Hæc igitur una est optima pœnitentiæ via; adhuc autem et altera est nihilo inferior ista, ut acceptarum ab inimicis injuriarum memores non simus, ut iræ imperemus, ut conservorum peccata dimittamus: sic enim et quæ in Dominum commissa fuerint, dimittentur: en alteram etiam peccatorum expiationem. *Si enim dimiseritis, inquit, debitoribus vestris, dimittet et vobis Pater vester cælestis* (Math. 6. 14). Vis et tertiam pœnitentiæ viam discere? Oratio fervens et accurata, atque ex intimo corde promanans. Non tu viduam illam vidisti, quo pacto impudentem sibi judicem illum conciliarit (Luc. 18. 5)? At tu man-

suetum nactus es Dominum, bonum et clementem: illa adversus inimicos postulabat; tu vero non adversus inimicos, sed pro tua salute postulas. Quod si quartam etiam nosse velis, eleemosynam dicam: multam enim ea et copiosam vim habet: siquidem Nabuchodonosori, qui ad omne improbitatis genus proventus erat, et omnem impietatem molitus erat, ait Daniel: *Rex, consilium meum placeat tibi: peccata tua in eleemosynis redime, et iniquitates tuas in miserationibus pauperum* (Dan. 4. 24). Quid cum hac benignitate conferri queat? Post innumera peccata, post tot et tantas calamitates placatum iri se pollicetur ei, qui offenderat, si erga conservos suos benigne se gesserit. Et vero, si modeste agat quis, et humilis sit, hoc non minus quam quæ dicta sunt omnia, peccatorum naturam absumit: cuius rei testis est publicanus, qui recte facta quidem commemorare non poterat, sed omnium loco humilitatem obtulit, et grave peccatorum onus deposuit (Luc. 18. 13). Ecce quinque pœnitentiæ vias indicavimus: primam peccatorum damnationem, secundam cum proximis peccata dimittimus, tertiam quæ in oratione consistit, quartam quæ in eleemosyna, quintam quæ in humilitate. Noli igitur otiari, sed quotidie per has omnes incede: sunt enim faciles viæ, neque paupertatem potes obtendere: sed licet in egestate graviore vitam traducas, et iram deponere et humilitatem præ te ferre poteris, et assidue precari, et peccata damnare, neque paupertas uspiam impedimentum affert: quid dico hic, quandoquidem nec in illa pœnitentiæ via, in qua pecunias licet erogare (eleemosynam dico), ne illic quidem nobis ad mandatam exsequendum obicit impedimentum paupertas? Id vero vidua demonstravit, quæ duo minuta misit (Marc. 12. 42). Cum igitur hanc vulnera nostra curandi rationem didicerimus, hæc medicamenta adhibeamus, ut vera sanitate recuperata, sacra mensa cum fiducia perfruamur, et multa cum gloria Christo regi gloriæ occurramus, æternæque assidue bonæ consequamur, gratia, misericordia, et benignitate Domini nostri Jesu Christi; per quem et cum quo Patri gloria, imperium, honor, una cum sancto, bono ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

QUOD EX DESIDIA IMPROBITAS, EX DILIGENTIA VIRTUS ORIATUR: QUODQUE NEC IMPROBI HOMINES, NEC IPSE DIABOLUS HOMINI VIGILANTI NOCERE POSSINT. DEMONSTRATIO AUTEM PETITUR TUM ALIIS MULTIS EX LOCIS, TUM EX IIS QUÆ ADAMO ET JOBO CONTIGERUNT (a).

HOMILIA III.

1. Ante hesternum quidem diem de diabolo nobis apud caritatem vestram est instituta oratio; alii vero eodem die, cum nos hic ea de re dissereremus, in thea-

tris sedentes, diaboli pompam spectabant: illi meretriciarum cantilenarum, vos doctrinæ spiritualis participes eratis: illi impurissimis diaboli escis vescabantur. vos unguento spirituali pascebamini. Quis ergo illos aberrare fecit? quis a sacro ovili segregava-

(a) Collata cum codice Reg. 1964 et Colbert. 1030.

vit? Num illos quoque diabolus decepit? quomodo igitur vos non decepit? Et vos et illi homines estis, secundum naturam loquor: eadem utrique natura præditi estis, iisdem naturalibus cupiditatibus: quomodo igitur non idem vestrum eorumque studium? Quia non eadem utrisque voluntas: ideo illi decepti sunt, vos non item. Neque ita loquor, ut diabolum e crimine eruam, sed ut vos a peccatis liberos reddam. Malignus est diabolus, id ego fateor; sed sibi ipsi malignus, non nobis, si vigilemus. Talis quippe est malignitatis natura: ea præditi solum est pernicio; virtus autem contra non ipsa præditi tantum, sed etiam proximis utilis esse potest. Ut vero discas improbum sibi improbum, bonum autem aliis etiam esse bonum, proverbiale tibi testimonium proferam: *Fili, inquit, si malus sis, solus hauries mala; si sapiens, et tibi ipsi et proximo eris sapiens* (Prov. 9. 12).

Contra theatralium spectaculorum sectatores. Voluntas ubique domina. — Illi decepti sunt in theatris; at vos non decepti estis. Magnum illud ex rebus ipsis argumentum, clara demonstratio et ratiocinatio non dubia, voluntatem ubique dominam esse. Hæc tu item argumenti ratione utere: et si videas hominem in nequitia vivere, atque improbitatem omnem sectari, ac deinde providentiam Dei criminari dicereque, cum fortunæ et fati necessitati dæmonumque tyrannidi nostram subjecisse naturam, et undique culpam a se amoliri, atque in creatorem, qui universo huic providet, eam transferre: ejus os obtura, non verbo, sed facto, ostendeque illi alium conservum probe ac temperate viventem. Non opus est longa oratione, non opus concinno apparatu, non syllogismis; sed operibus sit demonstratio. Dic illi: Et tu servus es ut ille, tu homo ut ille: in eodem mundo versaris, sub eodem celo iisdem vesceris cibis: cur tu in nequitia degis, ille in virtute? Ideo permisit Deus malos bonis permixtos esse, nec aliam bonis terram, alium malis orbem dedit; sed hos illis commiscuit, rem utilissimam operatus. Nam boni probatiores apparent, dum in medio hominum, qui eos a recta vivendi ratione avocant et ad malum trahunt, versantur, et tamen virtutem sectantur. *Oportet enim, inquit, hæreses esse in vobis, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19).

Cur boni cum malis permixti. — Ideo igitur malos in medio reliquit, ut boni magis splenderent. Viden' quantum lucrum? Sed non ab improbis lucrum, sed a constantia bonorum. Idcirco Noe admiramur, non quod justus ac perfectus esset tantum, sed quod in generatione illa prava atque perversa virtutem servasset, cum nullum virtutis exemplum haberet, cum omnes eum ad malitiam evocarent: at ipsis contrariam viam tenebat, velut si viator quispiam, magna multitudine eodem itinere cum impetu pergente, contrarium carpat iter. Quapropter non simpliciter dixit, *Noe justus et perfectus*, sed adjecit, *in generatione sua* (Gen. 6. 9), perversa scilicet et desperata, ubi nullum virtutis commercium erat. Itaque ab improbis id bonis lucri accedebat: sic et arbores a contrariis ventis

agitatae robustiores fiunt. Est etiam improbis a bonorum consortio lucrum: verecundantur nempe, pudore afficiuntur et erubescunt ab eis; etiamsi vero a nequitia non abstant, attamen latenter solum audent facinora perpetrare. Nec parum est iniquitatis audaciam tolli: aliorum quippe vita illorum nequitiam criminatur. Audi igitur quid dicatur de justo: *Molestus est nobis vel dum conspicitur* (Sap. 2. 13). Neque id minimum est emendationis initium, cum ejus præsentia torquentur: nisi enim eis molestus esset illius conspectus, non ita loquerentur. Nec modicum illud impedimentum est, quo minus malitia sua libere utantur. Vidisti quantum lucrum bonis per improbos, improbis per bonos accedat? ideo non separavit eos Deus, sed commixtos reliquit.

2. *Cur diabolus relinquatur.* — Idem itaque nobis etiam de diabolo sit sermo. Ideo enim illum hic esso sivit, ut te fortiorem redderet, ut splendidiorem athletam faceret, ut majora forent certamina. Si quis igitur dicat, Cur diabolus reliquit Deus? hæc illi responde, Quia iis qui vigilant et sibi attendunt, non modo nihil nocet, sed etiam utilis est, non arbitrio suo, quod malum est, sed illorum fortitudine, qui ejus malitia ut par est utuntur. Siquidem et cum Jobo conflixit, non ut illum clariorem redderet, sed ut supplantaret: ideoque malus est, quod tali sit proposito ac voluntate; attamen nihil justum læsit, sed hic potius lucrum ex tali pugna reportavit, ut jam ostendimus: atque dæmon, nequitiam, justus vero fortitudinem exhibuit. At multos supplantat, inquit: ob illorum scilicet infirmitatem, non autem virtute sua, quod jam pluribus demonstratum est. Tuum ergo recte dirige animum, et nunquam ab aliquo detrimentum accipies, imo maxima lucraberis, non a probis modo, sed etiam ab improbis. Ideo enim, ut antea dixi, commixtos reliquit Deus homines, maxime bonos cum malis, ut hos ad suam propriam reducant virtutem. Audi quid discipulis dicat Christus: *Simile factum est regnum celorum mulieri, quæ acceptum fermentum abscondit in farinæ satis tribus* (Matth. 13. 33). Itaque justi vim fermenti habent, ut ad suam conditionem improbos transferant. Sed pauci sunt justi, quia et fermentum parvum est; verum illa paucitas massam non lædit, sed totam farinam pro insita virtute in suam transfert conditionem. Sic justorum quoque virtus non in numero sita est, sed in gratia Spiritus robur totum habet. Duodecim erant apostoli: viden' quam modicum sit fermentum? totus orbis in infidelitate versabatur: viden' quanta massa? sed illi duodecim totum orbem ad se converterunt. Fermentum et massa ejusdem sunt naturæ, sed non ejusdem qualitatis: quamobrem inter justos reliquit improbos, ut quemadmodum hi ejusdem naturæ sunt atque justi, sic ejusdem propositi fient.

Homo solus auctor peccati. — Hæc memoria teneatis, his os obturate ignavis illis, dissolutis, segnioribus, qui virtutis labores refugiunt, qui communem nostrum Dominum incensant. *Peccasti, inquit, quiescis?* (Gen. 4. 7): ne adjicias aliud gravius peccatum (Ec-

κάκεινους ὁ διάβολος ἠπάτησε· πῶς οὖν ὑμεῖς οὐκ ἠπάτησεν; Οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι ὑμεῖς κάκεινοι, κατὰ τὴν φύσιν λέγω· τὴν αὐτὴν ἔχετε ψυχὴν ὑμεῖς κάκεινοι, τὰς αὐτὰς ἔχετε ἐπιθυμίας τὰς παρὰ τῆς φύσεως· πῶς οὖν οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὑμεῖς κάκεινοι; Ἐπεὶ αἱ προαίρεσεις οὐκ αἱ αὐταί· ὅμιν κάκεινοι· διὰ τοῦτο ἐκείνοι μὲν ἐν ἀπάτῃ, ὑμεῖς δὲ ἐκ τῆς ἀπάτης. Οὐ πάλιν τὸν διάβολον ἀπαλλάττων ἐγκλημάτων ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὑμεῖς ἁμαρτημάτων ἐλευθερώσαι σπουδάζω. Πονηρὸς ὁ διάβολος, ὁμολογῶ καὶ γὰρ, ἀλλ' ἐαυτῷ πονηρὸς, οὐχ ἡμῖν, ἀν νῆφωμεν· τοιαύτη γὰρ τῆς κακίας ἡ φύσις· τοῖς κεκτημένοις ἐστὶν ὀλεθρία μόνον, ἡ δὲ ἀρετὴ τὸναντίον· οὐχὶ τοὺς κεκτημένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον ὠφελεῖν δύναται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ μὲν κακὸς ἐαυτῷ κακὸς, ὁ δὲ ἀγαθὸς, καὶ ἑτέροις ἀγαθὸς, μαρτυρεῖται σοι παρέχων παροιμιώδη. *Τέκνον, φησὶν, ἐὰν κακὸς γένη, μόνος ἀντ' ἑλθῇς τὰ κακὰ· ἐὰν δὲ σοφὸς, ἐαυτῷ καὶ τῷ πλησίον.*

Ἠπατήθησαν ἐν τοῖς θεάτροις, ἀλλ' ὑμεῖς οὐκ ἠπατήθητε. Μεγίστη αὕτη πραγμάτων ἀπόδειξις, ἔλεγχος σαφὴς καὶ λογισμὸς [268] ἀναμφισβήτητος τοῦ πανταχοῦ τὴν προαίρεσιν εἶναι κυρίαν. Τοῦτω δὴ καὶ αὐτὸς κέχρητο τῷ τρόπῳ τῆς ἀποδείξεως· καὶ ἴσῃς ἄνθρωπον ἐν πονηρίᾳ ζῶντα καὶ πᾶσαν κακίαν ἐπιδεικνύμενον, εἴτα αἰτιώμενον τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν καὶ λέγοντα, οὐκ τύχης καὶ εἰμαρμένης ἀνάγκη καὶ δαιμόνιον τυραννίδι τὴν ἡμετέραν ἐξέδωκε φύσιν, καὶ πάντοθεν τὴν αἰτίαν ἀφ' ἐαυτοῦ μὲν ἀπάγοντα, ἐπὶ δὲ τὸν δημιουργὸν καὶ τοῦδε τοῦ παντὸς προνοοῦντα μεταφέροντα, ἀπόφραζον αὐτοῦ τὸ στόμα, μὴ λόγῳ, ἀλλ' ἔργῳ, ἐπιδείξας σύνδουλον ἑτερον ἐν ἀρετῇ καὶ ἐπιεικείᾳ ζῶντα. Οὐ χρεῖα λόγων μακρῶν, οὐ χρεῖα κατασκευῆς συμπεπλεγμένης, οὐδὲ συλλογισμῶν· διὰ τὸν ἔργον ἡ ἀπόδειξις γίνεται· εἰπεὶ πρὸς αὐτόν· Καὶ σὺ δοῦλος, κάκεινος δοῦλος· καὶ σὺ ἄνθρωπος, κάκεινος ἄνθρωπος· τὸν αὐτὸν κόσμον οἰκεῖς, ὑπὸ τὸν αὐτὸν οὐρανὸν τὰς αὐτὰς τρέφῃ τροφάς· πῶς σὺ μὲν ἐν πονηρίᾳ, ἐκείνος δὲ ἐν ἀρετῇ; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἀφῆκε τοὺς πονηροὺς τοῖς ἀγαθοῖς ἀναμεμίσχαι, καὶ οὐκ ἄλλην μὲν τοῖς πονηροῖς ἔδωκε γῆν, εἰς ἑτέραν δὲ τοὺς ἀγαθοὺς οἰκουμένην ἀπέκτισεν, ἀλλὰ ἀνέμιξε τοὺς ἐκείνοις, πολὺ τὸ χρῆσιμον ἐργάζομενος. Οἱ γὰρ ἀγαθοὶ δοκιμώτεροι φαίνονται, ἐν μέσῳ τῶν κωλύοντων αὐτοὺς ὀρθῶς ζῆν καὶ πρὸς κακίαν ἐλκόντων ὄντες, καὶ τῆς ἀρετῆς ἀνταμβανόμενοι. Δεῖ γὰρ, φησί, καὶ αἰρεῖσθαι εἶναι ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δοκιμοὶ σωτηρίῳ γένηται ἐν ὑμῖν.

Οὐκοῦν καὶ διὰ τοῦτο τοὺς πονηροὺς ἀφῆκεν εἶναι ἐν τῷ μέσῳ, ἵνα οἱ ἀγαθοὶ διαλάμπωσι μάλλον. Ὅρξες τὸ κέρδος ὅσον; Ἄλλ' οὐ παρὰ τῶν πονηρῶν τὸ κέρδος, ἀλλὰ παρὰ τῆς ἀνδρείας τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Νῶε θασυμάζομεν, ὅχι ὅτι δίκαιος ἦν, οὐδὲ ὅτι τέλειος ἦν μόνον, ἀλλ' ὅτι ἐν γῇ γενεᾷ ἐκείνῃ τῇ διεστραμμένῃ καὶ πονηρᾷ δέσποζε τὴν ἀρετὴν, ὅτε οὐκ εἶχε παράδειγμα ἀρετῆς, ὅτε πάντες πρὸς πονηρίαν αὐτὸν παρεκάλουν· καὶ πᾶσαν ἀπ' ἐναντίας ἦλθεν ἐκείνους, καθάπερ τις ὀδότης πολλῶν πληθεὶ ῥύμη φερομένη τὴν ἐναντίαν ὁδεύων ὁδόν. Διὰ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς εἶπε, Νῶε δίκαιος, τέλειος, ἀλλὰ προσέθηκεν, ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, ἐν τῇ διεστραμμένῃ, ἐν τῇ ἀπεγνωσμένῃ, ὅτε οὐδὲν ἐμπόρευμα ἦν ἀρετῆς. Τοῖς μὲν οὖν ἀγαθοῖς ἀπὸ τῶν πονηρῶν τοῦτο τὸ κέρδος ἦν· οὕτω γοῦν καὶ δένδρα ὑπὸ ἀνέμων ἐναντίων ῥιπιζόμενα ἰσχυρότερα γίνεται. Ἔστι δὲ

* Reg. ἡ προαίρεσις οὐκ ἡ αὐτή.

καὶ τοῖς πονηροῖς κέρδος ἀπὸ τῆς ἐπιμελείας τῶν ἀγαθῶν· αἰδοῦνται, αἰσχύνονται, ἐρυθρῶσιν ἐκείνους, καὶ μὴ ἀποστῶσι τῆς κακίας, ἀλλ' ὁμοῦ μετὰ τοῦ λανθάνειν τολμῶσιν ἄπερ τολμῶσιν. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο, μὴ ἔχειν πεπαρρησιασμένην τὴν παρανομίαν· ὁ γὰρ τῶν ἄλλων βίος κατήγορος τῆς τούτων κακίας γίνεται. Ἀκουσον γοῦν τί φασὶ περὶ τοῦ δικαίου· *Βαρὺς ἐστὶν ἡμῖν καὶ βλεπέμενος.* Οὐ μικρὰ δὲ ἀρχὴ διορθώσεως τὸ δάκνεσθαι αὐτοῦ τῇ παρουσίᾳ· καὶ γὰρ εἰ μὴ ἔδωκεν αὐτοῖς ἡ ὄψις τοῦ δικαίου, οὐκ ἂν τοῦτο ἐφθόγγαντο τὸ ῥῆμα· τὸ δὲ δάκνεσθαι καὶ στυφέσθαι τὸ συνεῖδός ἀπὸ τῆς παρουσίας ἐκείνου, οὐ μικρὸν ἂν εἴη κώλυμα τοῦ μὴ μετὰ ἀδείας τῇ πονηρίᾳ κεχρησθαι. Εἶδες πόσον ἐστὶ κέρδος καὶ τοῖς ἀγαθοῖς τὸ ἐν πονηρῶν, καὶ τοῖς πονηροῖς ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν; διὰ τοῦτο οὐ διεῖλεν αὐτοὺς ὁ Θεός, ἀλλ' ἀφῆκεν ἀναμεμίσχαι.

[269] β'. Ὁ αὐτὸς τοῖνυν ἡρῶν λόγος καὶ περὶ τοῦ διαβόλου. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοῦτον ἀφῆκεν ἐν ταῦθα εἶναι, ἵνα σὺ ἰσχυρότερον ἐργάσῃται, ἵνα λαμπρότερον ποιῇ τὸν ἀθλητὴν, ἵνα μελίζον ἢ τὰ ἀγωνίσματα. Ὅταν οὖν λέγῃ τις, Διὰ τί τὸν διάβολον ἀφῆκεν ὁ Θεός; ταῦτα λέγε πρὸς ἐκείνον τὰ ῥήματα· Ὅτι τοὺς νῆφοντας καὶ προσέχοντας οὐ μόνον οὐδὲν παρέδωκεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησεν, οὐ παρὰ τὴν ἐαυτοῦ προαίρεσιν (πονηρὰ γὰρ ἐστὶν), ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀνδρείαν τῶν τῇ πονηρίᾳ εἰς δεῦν χρησαμένων. Ἐπεὶ καὶ τῷ Ἰὼβ προσεπλάκη μὲν, οὐ διὰ τοῦτο δὲ, ἵνα αὐτὸν λαμπρότερον ποιῇ, ἀλλ' ἵνα ὑποσκελίσῃ· διὰ τοῦτο πονηρὸς, διὰ τὴν τοιαύτην γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν· ἀλλ' ὁμοῦ οὐδὲν παρέδωκε τὸν δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ἀπάνωτα μάλλον ἐκείνος ἀπὸ τῆς μάχης, ὅπερ οὖν καὶ ἀπεδείξαμεν· καὶ ὁ δαίμων τὴν πονηρίαν, καὶ ὁ δίκαιος τὴν ἀνδρείαν ἐπέδειξε. Ἄλλὰ καὶ ὑποσκελίζει πολλοὺς, φησί· παρὰ τὴν αὐτὸν ἀσθένειαν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἰσχύν· καὶ γὰρ τοῦτο ἀπεδείχθη διὰ πολλῶν ἡδῇ. Τὴν αὐτοῦ τοῖνυν κατέρωσιν γνώμην, καὶ παρ' οὐδενὸς οὐδέποτε δέξῃ βλάβος, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα κερδανεῖς, οὐχὶ παρὰ τῶν ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν πονηρῶν. Διὰ γὰρ τοῦτο, καθάπερ ἐμπροσθεν εἶπον, μετ' ἀλλήλων ἀφῆκεν εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ὁ Θεός, καὶ μάλιστα τοὺς ἀγαθοὺς μετὰ τῶν πονηρῶν, ἵνα κάκεινους πρὸς τὴν οἰκίαν μεταγέτωσιν ἀρετῇ. Ἀκουσον γοῦν τί φησὶ τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστός· *Ὁμοιώθη ἡ βασιλεὶα τῶν οὐρανῶν τυναί, ἥτις λαβοῦσα ζύμην ἐκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία.* Ὅστε ζύμης δύναμιν ἔχουσιν οἱ δίκαιοι, ἵνα πρὸς τὴν ἐαυτῶν ποιότητα τοὺς πονηροὺς μεταστήσωσιν. Ἄλλ' ὀλίγοι οἱ δίκαιοι, καὶ γὰρ καὶ ἡ ζύμη μικρά· ἀλλ' οὐδὲν ἡ μικρότης παραβλάπτει τὸ φύραμα, ἀλλ' ἡ σμικρότης ἐκείνη ἵπαν τὸ ἀλευρον πρὸς ἐαυτὴν μεθίστηται διὰ τῆς ἐνούσης αὐτῇ δυνάμεως. Οὕτω δὲ καὶ ἡ δύναμις τῶν δικαίων οὐκ ἐν τῇ ποσότητι τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι τὴν ἰσχύν ἔχει. Δώδεκα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι· εἶδες πῶς μικρὰ ἡ ζύμη; ὅλη ἡ οἰκουμένη ἐν ἀπιστίᾳ ἦν· εἶδες πόσον τὸ φύραμα; ἀλλ' ἐκείνοι οἱ δώδεκα πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πρὸς ἑαυτοὺς ἐπέστρεψαν. Ἡ ζύμη καὶ τὸ φύραμα τῆς αὐτῆς φύσεως, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς ποιότητος· διὰ τοῦτο ἀφῆκε μεταξὺ τῶν δικαίων τοὺς πονηροὺς, ἵν' ὥσπερ τῆς αὐτῆς φύσεως εἰσι τοῖς δικαίοις, οὕτω καὶ τῆς αὐτῆς προαίρεσεως γένωνται.

Τούτων μέμνησθε, τούτοις ἐπιστομίζετε τοὺς βαθυμούς, τοὺς διακεχυμένους, τοὺς ἀκηροτέρους, τοὺς ἀναδυομένους πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους, τοὺς τοῦ κοινοῦ δεσπότης κατηγοροῦντας. Ἠμαρτες, φησὶν,

ἡσύχασον, μὴ προσθῇς δευτέραν ἁμαρτίαν χαλεπωτέραν· οὐχ οὕτω χαλεπὸν τὸ ἁμαρτεῖν, ὥς μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Δεσπότης κατηγορεῖν. Ἐπίγνωθι τὸν αἴτιον τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐδένα ἄλλον εὐρήσεις, ἢ τὸν ἡμαρτηκότα σέ. Πανταχοῦ προαιρέσεως χρεῖα ἀνάγκης· ἐδείξα ὑμῖν τοῦτο οὐκ ἀπὸ λογισμῶν φιλῶν, ἀλλ' ἀπὸ συνδούλων τῶν ἐν αὐτῇ τῇ κόσμῳ ζώντων. Ταύτη καὶ αὐτὸς κέχηρτο τῇ ἀποδείξει· οὕτω καὶ ὁ κοινὸς ἡμᾶς κρινεῖ Δεσπότης· μάθετε τοῦτον τῆς ἀποδείξεως τὸν τρόπον, καὶ οὐδεὶς ὑμᾶς δυνήσεται συλλογίσασθαι. Ἀ. Πορνεύει τις; δεῖξον αὐτῷ σωφρονούntα ἑτέρον· πλεονεκτεῖ [270] τις καὶ ἀρπάζει; δεῖξον αὐτῷ τὸν ἐλεημοσύνην δίδοντα· ἐν βασιλείᾳ ζῇ καὶ φθόνῳ; δεῖξον αὐτῷ τὸν καθαρὸν τοῦ πάθους· ὑπ' ὀργῆς κρατεῖται; τὸν ἐν φιλοσοφίᾳ ζῶντα εἰς μέσον ἀγαγε. Οὐ γὰρ δεῖ μόνον εἰς τὰ παλαιὰ ἀνατρέχειν διηγήματα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων λαμβάνειν τὰ παραδείγματα· καὶ γὰρ καὶ τήμερον τοῦ πάθους τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οὐκ ἐλάττονα τῶν προτέρων ἐστὶ τὰ κατορθώματα. Ἀπιστός ἐστι καὶ ψευδὲς ἡγεῖται τὰς Γραφὰς εἶναι; οὐ πιστεύει, ὅτι ὁ Ἰῶβ τοιοῦτος ἦν; δεῖξον αὐτῷ ἑτέρον ἀνθρώπου τὸν ἐκείνου τοῦ δικαίου ζηλοῦντα τὸν βίον. Οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης ἡμᾶς κρινεῖ· συνδούλους ἴσῃσι μετὰ συνδούλων, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ κρίσεως φέρει τὴν ψῆφον, ἵνα μὴ ἀρξῇται λέγειν τις πάλιν, καθάπερ ἐκείνος ὁ οἰκίτης ὁ τὸ τάλαντον πιστευθεὶς, καὶ ἀντὶ τάλαντου κατηγορίαν προσενεγκών, *Ὅτι σκληρὸς εἶ. Δέον γὰρ στένειν, ὅτι οὐκ ἐδιπλασίασε τὸ τάλαντον, ἀλλὰ καὶ χαλεπωτέραν τὴν ἁμαρτίαν ἐργάσατο, τὴν κατηγορίαν τὴν κατὰ τοῦ δεσπότης προσθεὶς τῇ οἰκείᾳ ἀργίᾳ. Τί γὰρ φησιν; Εἰδὼν σε ὅτι σκληρὸς εἶ. Ὡς ἄλλοι καὶ ταλαίπωροι, καὶ ἀγνώμων, καὶ ὀκνηρὸς ὁμιλῶν· τῆς σαυτοῦ κατηγορίαν ἀργίαν καὶ ὑπερβάλῃσι τῆς προτέρας ἁμαρτίας, σὺ δὲ ἐπὶ τὸν δεσπότην τὴν κατηγορίαν μετενεγκών, ἀντὶ τοῦ τάλαντου τὴν ἁμαρτίαν ἐδιπλασίασας.*

γ'. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς δούλους καὶ δούλους ἴσῃσιν, ἵνα οὗτοι ἐκείνους κρίνωσι, κἀκεῖνοι διὰ τούτων κρινόμενοι μὴ ἔχωσι λοιπὸν κατηγορεῖν τοῦ Δεσπότης. Διὰ τοῦτο φησιν· *Ἐρχεται ὁ Ὑῖος τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Ὅρα τῆς δόξης τὸ ἀπαράλλακτον· οὐκ εἶπεν, Ἐπὶ δόξης ὁμοίας τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' Ἐπὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, καὶ συνάξει τὰ ἔθνη πάντα·* φοβερὸν τὸ κριτῆριον, φοβερὸν τοῖς ἁμαρτάνουσιν καὶ ὑπευθύνουσιν· ἐπὶ τοῖς συνειδόσιν αὐτοῖς κατορθώματα ποθεῖν καὶ προσηγές· *Καὶ στήσει τὰ πρόβατα ἐκ δεξιῶν, καὶ τὰ ἐρίφια ἐξ ἐκωνύμων·* καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι ἀνθρώποι. Διὰ τί οὖν ἐκείνῳ μὲν πρόβατα, οὗτοι δὲ ἐρίφια; Οὐχ ἵνα τὴν ἐναλλαγὴν τῆς φύσεως, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐναλλαγὴν τῆς προαιρέσεως μάθῃς. Διὰ τί δὲ οἱ μὴ διδόντες ἐλεημοσύνην ἐρίφια; Ὅτι ἀκαρπὸν ἐστὶ τὸ ζῶν, καὶ οὕτε τὴν ἀπὸ τοῦ γάλακτος λειτουργίαν, οὕτε τὴν ἀπὸ τῶν γεννημάτων, οὕτε τὴν ἀπὸ τῶν τριχῶν εἰσφέρειν δύναται τοῖς κεκτημένοις, πανταχόθεν ἔρμηνον διὰ τῆς τοιαύτης εἰσφορᾶς· διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον. Διὰ τοῦτο τοὺς οὐδένα καρπὸν ἐλεημοσύνης φέροντας ἐκάλlesen ἐρίφια, τοὺς ἐκ δεξιῶν πρόβατα· ἀπὸ γὰρ τούτων πολλὴ ἡ φορὰ, ἐκ τῆς τοῦ ἐρίου φύσεως, ἐκ τῶν γεννημάτων, ἐκ τοῦ γάλακτος. Τί οὖν φησι πρὸς αὐτούς; Πεινῶντά με εἴδετε, καὶ ἐδρέφατε· γυμνῶν, καὶ περιεβάλετε· ξένον, καὶ συνηγάγετε. Πάλιν πρὸς ἐκείνους τὰ ἐναντία· καίτοι γε οἱ αὐτοὶ ἀνθρώποι καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι, τὰς αὐτὰς ἐλα-

θον ἐπαγγελίας καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι, τὰ αὐτὰ ἐπαθλα ἀμφοτέροις προέκειτο κατορθώσασιν, ὁ αὐτὸς καὶ πρὸς τοὺτους καὶ πρὸς ἐκείνους ἦλθε, μετὰ τῆς αὐτῆς γυμνότητος καὶ πρὸς τοὺτους καὶ πρὸς ἐκείνους, μετὰ τῆς αὐτῆς πείνης, καὶ ξένος ὁμοίως· πάντα ἴσα κἀκεῖνοι καὶ τοῖσι.

Πῶς οὖν τὸ τέλος οὐκ ἴσον; Ὅτι ἡ προαίρεσις οὐκ ἀφῆκεν· αὕτη γὰρ μόνη τὴν διαίρεσιν [271] ἐποίησατο. Διὰ τοῦτο ἐκείνῳ μὲν εἰς γένειαν, οὗτοι δὲ εἰς βασιλείαν· εἰ δὲ ὁ διάβολος ἦν αὐτοῖς τῶν ἁμαρτημάτων ὁ αἴτιος, οὐκ ἂν, ἄλλου ἁμαρτάνοντος καὶ ὠθησαντος, οὗτοι ἐμελλον καλᾶσθαι. Εἶδες ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ τοὺς κατορθώσαντας; εἶδες πῶς ἰδόντες τοὺς συνδούλους ἐπεστομίσθησαν; Φέρε σοι καὶ ἐφ' ἑτέρον παράδειγμα τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Παρθένῳ, φησὶν, ἦσαν δέκα. Πάλιν ἐνταῦθα αἱ προαίρεσις αἱ κατορθώσασαι, πάλιν αἱ διαμαρτυοῦσαι, ἵνα ἐκ παραλλήλων καὶ τούτων τὰ ἀμαρτήματα ἴσῃ, κἀκεῖνων τὰ κατορθώματα· ἡ γὰρ σύγκρισις σαφέστερα ταῦτα ποιεῖ. Καὶ αὗται παρθέναι κἀκεῖναι, καὶ αὗται πέντε κἀκεῖναι· λαμπάδας εἶχον καὶ αὗται κἀκεῖναι· τὸν νυμφῶνα ἀνέμενον πᾶσαι. Πῶς οὖν αἱ μὲν εἰσῆλθον, αἱ δὲ οὐκ εἰσῆλθον; Ὅτι αἱ μὲν ἀπάνθρωποι ἦσαν, αἱ δὲ ἡμεροὶ καὶ φιλόανθρωποι. Ὅρᾳ πάλιν τὴν προαίρεσιν τοῦ τέλους αἰτίαν γινομένην, οὐχὶ τὸν διάβολον· εἶδες ἐκ παραλλήλων τὰς κρίσεις, καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων φερομένην τὴν ψῆφον; Σύνδουλοι συνδούλους κρινούσι. Βούλει σοι δεῖξαι καὶ ἐξ ἀνομοίων γινομένην σύγκρισιν; γίνεται γὰρ καὶ ἐξ ἀνομοίων, ὥστε τὴν κατάκριαν γενέσθαι σαφεστέραν. *Ἀνδρες Νινευίται, φησὶν, ἀναστήσονται καὶ κατακρινουσὶ τὴν γενεάν ταύτην.* Οὐκέτι ὅμοιοι οἱ κρινόμενοι· οἱ μὲν γὰρ βάρβαροι, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι· οἱ μὲν προφητικῶς ἐπὶ πλάουσιν διδασκαλίας, οἱ δὲ οὐδέποτε μετέσχον θείας ἀκροάσεως. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶ τὸ διάφορον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖ μὲν δούλος ἀπῆλθεν, ἐνταῦθα δὲ ὁ Δεσπότης· κἀκεῖνος μὲν καταστροφὴν ἐκέρχεται παραγινόμενος, οὗτος δὲ βασιλείαν οὐρανῶν εὐηγγελίζεται. Τίνες οὖν εἰκὸς ἦν πιστεῦσαι μᾶλλον, τοὺς βαρβάρους καὶ ἀνοήτους καὶ μηδέποτε μετασχόντας θείας διδασκαλίας, ἢ τοὺς ἐκ πρώτης ἡλικίας προφητικῶς ἐκτραφέντας βίβλους; Παντὶ ὄχλῳ, ὅτι τοὺς Ἰουδαίους μᾶλλον· ἀλλὰ γέγονε τούναντίον. Καὶ οὗτοι μὲν ἠπίσθησαν τῷ Δεσπότη βασιλείαν οὐρανῶν κηρύττοντι, ἐκείνῳ δὲ ἐπίστευσαν τῷ συνδούλῳ καταστροφὴν ἀπειλοῦντι, ἵνα μειζύωνος κἀκεῖνων ἡ ἐπισκεψία καὶ τούτων ἡ ἀγνομία φανήσῃται. Μὴ τι δαίμων; μὴ τι διάβολος; μὴ τι τύχη; μὴ τι εἰμαρμένη; οὐχὶ ἕκαστος ἐαυτῷ αἴτιος καὶ τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς ἐγίνετο; Εἰ γὰρ μὴ αὐτοὶ ἐμελλον ὑπεύθυνοι ἐσεσθαι, οὐκ ἂν εἶπεν, ὅτι *Κατακρινουσὶ τὴν γενεάν ταύτην·* οὐκ ἂν καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ νότου κατακρίνειν τοὺς Ἰουδαίους ἔφη. Οὐ γὰρ δὴ ὤημοι δῆμους μόνον κατακρινουσί τότε, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀνθρώπος δῆμον δόκλῃρον πολλάκις, ὅταν οὗς μὲν ἐνεδέχετο μᾶλλον ἀπατηθῆναι, φαίνονται μέιναντες ἀνεξαρτήτοι, οἱ δὲ ἐκ παντὸς τρόπου περιγενέσθαι ὀφείλυντες, ἤττηθέντες τύχῳσι. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Ἰῶβ ἐμνήσθημεν· ἀνάγκη γὰρ πάλιν ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνην, ὥστε τὰ λείψανα ἀποδοῦναι τῷ λόγῳ. Τῷ μὲν οὖν Ἀδὰμ διὰ ὁμιμάτων προσέβαλε ψιλῶν, τῷ δὲ Ἰῶβ καὶ διὰ πραγμάτων· τὸν μὲν γὰρ τοῦ πλοῦτου παντὸς ἐγύμνωσε καὶ τῶν παιδῶν ἀπεστέρησε· τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα τι τῶν ὄντων ἀφείλετο. Μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα ἐξετάσωμεν, [272] καὶ τῆς ἐπιβολῆς· τὸν

* Reg. συλλήσασθαι.

b Duo mss. τοιαύτης φορᾶς.

* Savilius τῆς ἐπιβολῆς, et sic interpr.

cli. 21. 1) : non ita grave est peccare, quam post admissum peccatum Dominum accusare. Agnosce peccati auctorem, nullumque alium reperies, quam te qui peccasti. Ubique bono opus est proposito voluntatis; id autem vobis comprobavi, non solum ratiociniis, sed exemplo conservorum, qui in hoc mundo vivebant. Hac et tu utere demonstratione: sic et communis Dominus nos judicabit: hunc demonstrationis modum discite, et nemo vobis poterit verba dare¹. Fornicatur quispiam? ostende illi alium continenter agentem. Avarus est alius et rapax? eleemosynam erogantem illi exhibe. In livore et invidia versatur? ab hoc morbo liberum ei ostende. Iracundus est? in medium adduc eum, qui cum philosophia vivit. Non enim veteres solum historias repetere est opus; sed a præsentibus exempla sumenda sunt. Nam hodieque per Dei gratiam non minora prioribus sunt præclara opera. Incredulus est, et mendaces putat esse Scripturas? non credit Jobum talem fuisse? ostende illi alium hominem, qui illius justitiam imitetur vitam. Sic et nos Dominus judicabit: conservos cum conservis constituit, nec suo judicio fert sententiam, ne quis dicat iterum, quemadmodum ille famulus, cui talentum creditum fuerat, et pro talento accusationem retulit: *Quia austerus es* (Matth. 25. 24). Cum enim ingemiscere oportuisset, quod talentum non duplicasset, gravius admisit peccatum, propriæ segnitiei accusationem contra dominum adjiciens. Quid enim ait? *Sciebam quia austerus es*. O miser, o infelix et ingratus et ignave! cum ignaviam tuam accusare deberes, et sic prius peccatum minuire, tu contra dominum accusationem vertens, loco talenti peccatum duplicasti.

3. Idcirco Deus servos et servos statuit, ut hi illos judicent, et illi ab his judicati, non habeant ultra unde Dominum accusent. Propterea dicit: *Venit Filius hominis in gloria Patris sui* (Matth. 16. 27). Vide gloriæ aequalitatem: non dixit, In gloria simili gloriæ Patris, sed, *In gloria Patris, et congregabit gentes omnes*: terribile trilateral, terribile peccatoribus et reis: nam sibi consilis de bono opere, desiderabile dulceque est: *Et constituet oves a dextris, et hædos a sinistris* (Matth. 25. 33): et hi et illi homines sunt. Cur itaque illi oves, hi hædi? Non ut differentiam naturæ, sed ut voluntatis discrimen ediscas. Cur autem ii, qui eleemosynam non erogarunt, hædi sunt? Quia infructuosum est animal, quod neque lactis ministerium, neque prolem, neque pilorum utilitatem possit afferre dominis, quia ob præmaturam ætatem talis proventus expers est. Ideo eos qui nullum eleemosynæ fructum ferunt, hædos vocavit; eos autem qui a dextris, oves. Ab illis enim ingens proventus ex lana, ex prole, ex lacte. Quid igitur ait illis: *Esurientem me vidistis, et nutritistis me; nudum, et induistis; hospitem, et collegistis* (Matth. 25. 35). Rursum ad illos contraria: et quidem tam illi quam hi homines erant, easdem utrique acceperant promissiones, eadem utrisque bene operantibus præmia proposita: idem ipse pro his et pro illis venit, eadem cum nuditate ad utrosque,

¹ neg., vos capere, pro, vobis verba dare.

eadem fame, hospes itidem: omnia sunt et his et illis æqualia.

Ex voluntatis proposito boni vel mali sumus.—Cur ergo finis non similis? Quia id voluntatis propositum non permisit: illud enim solum distinctionem illam fecit. Hujus causa illi in gehennam, hi in regnum, pergunt: quod si diabolus ipsis auctor peccatorum esset, non utique, alio peccante et ad peccatum impellente, hi supplicio afficiendi erant. Viden' hic et qui peccaverunt et qui bene egerunt? viden' quomodo conservos videntes, obmutuerunt? Age ad aliud exemplum sermonem transferamus. Virgines, inquit, decem erant (Matth. 25). Illic rursus voluntates sunt quæ bene operantur, et quæ delinquant, ut ex opposito et harum peccata videas, et illarum bona opera: comparatio enim hæc clare exhibet. Et hæ et illæ virgines, et hæ et illæ quinque; lampadas utraque habebant, omnes sponsum expectabant. Cur aliæ ingressæ, aliæ non ingressæ sunt? Quia illæ quidem inhumanæ erant, hæ vero mansuetæ et humanæ. Viden' rursus voluntatis propositum causam fuisse finis, non autem diabolum? vides ex opposito judicia, et ex similibus calculos ferri? Conservi conservos judicabunt. Visne tibi ostendam etiam ex dissimilibus fieri comparisonem? fit enim et ex dissimilibus, ut condemnatio sit clarius. *Viri Ninivitæ, inquit, surgent et condemnabunt generationem hanc* (Matth. 12. 41). Non ultra similes sunt lide quibus iudicium fertur: nam alii barbari sunt, alii Judæi: hi propheticam doctrinam assequuti erant, alii numquam de divinis audierant. Neque hoc tantum interest discriminis, sed quod ad illos servus, ad hos Dominus venerit: et ille quidem futuram subversionem prænuntiabat, hic vero regnum cælorum prædicabat. Quos ergo credituros esse verisimilius erat, barbarosne illos, insipientes, qui numquam divinæ doctrinæ participes fuerant, an eos qui a teneris in prophetis libris educati fuerant? Nemini non videtur Judæos potius credituros; sed contrarium accidit. Illi quidem non crediderunt Domino regnum cælorum prædicanti, illi vero crediderunt conservo subversionem comminanti, ut clarius et eorum æquitas, et horum improbitas appareret. Numquid dæmon? numquid diabolus? numquid fortuna? numquid fatum? numquid sibi quisque causa fuit tam nequitie, tum virtutis? Nisi enim illi rei futuri essent, nequaquam dixisset: *Condemnabunt generationem hanc*: nequaquam dixisset reginam Austri condemnaturam Judæos esse. Non solum enim populi populos, sed unus homo sæpe integrum populum condemnat: quando ii, qui facile decipi posse videbantur, non decepti fuisse deprehenduntur, et qui omni modo vincere debebant, tamen superantur. Ideo Adami et Jobi mentionem fecimus: jam enim ad illud argumentum redire necesse est, ut quod reliquum est expediamus. Adamum igitur nudis tantum verbis, Jobum factis aggressus est: hunc enim omnibus divitiis spoliavit filiisque orbavit, illi nec minimum nec magnum quidpiam abstulit. Quin potius ipsa verba perpendamus, et insidiarum modum. *Accessit, inquit, serpens, et dixit mulieri: Cur dixit vobis*

Deus, Non comedetis ex omni ligno, quod est in paradiso (Gen. 3. 1)? Hic serpens, illic uxor Jobo insidiatur: hic multum interest inter consiliarios discriminis. Nam ille quidem servus, hæc vitæ particeps: hæc auxiliatrix, ille vero subditus erat. Viden' quam nullus sit veniæ locus? illam enim subditus ac servus devicit: illum nequidem consors et auxiliatrix vincere potuit. At videamus quid dicat: *Cur dixit vobis Deus, Non comedetis ex omni ligno?* Atqui non id Deus dixerat, sed prorsus contrarium. Considera itaque vafritiem diaboli: dixit quod non dictum fuerat, ut ediceret quod dictum fuerat. Quid igitur mulier? cum oportuisset illi os obturare, vel non respondere, stulte dominicam sententiam aperuit: hincque illi magnam præbuit ansam.

4. Vide quantum malum sit sese temere inimicis et insidiatoribus tradere: ideo Christus dicebat: *Nolite dare sancta canibus, neque projiciatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conversi disrumpant vos (Matth. 7. 6).* Hoc autem Evæ contigit: dedit sancta cani, et porco; ille verba conculcavit, et conversus feminam disrupit. Animadvertite autem quam vafre loquatur: *Non morte moriemini (Gen. 3. 4),* inquit. Hic vero animam advertite: potuit mulier fraudem intelligere: statim enim inimicitiam et bellum adversus Deum denunciavit, statim ei contradixit. Esto, prius Dei sententiam ediscere volenti dicebas; at ipsum contraria postea dicentem cur sequebaris? Dixerat Deus, *Morte moriemini*: his contradixit ille his verbis, *Nequaquam morte moriemini*. Quid hoc bello clarius? undenam poterat melius cognosci inimicus et hostis, quam quod contraria Deo loqueretur? Confestim ergo decipulam hanc confugere par fuit, a laqueo resilire oportuit. *Nequaquam morte moriemini*, inquit: *scit quippe Deus, quod qua die comederitis, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii.* Spe majoris promissi etiam bona, quæ in manibus erant, perdidit: promiserat ille se deos effecturum, et in mortis tyrannidem conjecit. Unde ergo, mulier, diabolo fidem habuisti? quid boni perspiciebas? annon sat tibi erat auctoritas legislatoris, quodque Deus creator et opifex esset, ille vero diabolus et inimicus? Necdum diabolus dixerim, serpentem enim tantum esse putabas: serpentemne tanti facere oportuit, ut Dominicam ipsi sententiam denuntiasses? Vides potuisse fraudem videre; at noluit ipsa. Atqui Deus jam multa beneficentiae suæ argumenta dederat, operibusque providentiam curamque suam demonstraverat. Namque hominem, qui antea non erat, efformavit, animam ipsi inspiravit, ad imaginem suam illum fecit, principem omnium, quæ in terra essent, constituit, adjutricem dedit, paradisum plantavit, et usu cæterorum lignorum concessio, unum tantum ne attingerent vetuit: quod ipsum ad ipsorum utilitatem prohibuit. Diabolus vero neque minimum, neque magnum quidpiam boni opere præstitit; sed nudis tantum verbis mulieris animum extollens, vanaque spe inflans, ita decepit. Quæ tamen diabolus Deo fide digniorem existimavit, etsi Deus operibus benevolentiam suam demonstrasset: ei, qui nuda verba nihilque præ-

terea obtulit, fidem habuit mulier. Viden' ex stultitia tantum et ignavia, non autem vi fraudem profectam esse? Utque clarius ediscas, audi quomodo Scriptura mulierem accuset. Non enim dixit, *Decepta, sed, Conspicata lignum, quod pulchrum esset, comedit.* Itaque crimen illud intemperantis aspectus erat, non fallaciæ diabolicæ tantum: a propria namque concupiscentia, non a dæmonis malitia superata est. Ideo veniam non est consequuta, sed cum dixisset, *Serpens decepit me*, extremas tamen poenas luit: penes illam enim erat non cadere. Quod ut clarius evadat, age ad Jobum sermonem convertamus, a victis ad victorem, a superatis ad superantem: ille namque majores nobis animos faciet, ut manus cum diabolo conseramus. Illic serpens erat, qui decipiebat, et vici; hic mulier, quæ non prævaluit, tametsi ad persuadendum aptior, quam ille. Ac Jobo quidem post pecuniarum jacturam, filiorum amissionem, necnon bonorum omnium, machina admovebatur; illic vero nihil erat ejusmodi: filios non amiserat nec pecunias Adam, neque in fimo sedebat, sed in paradiso voluptatis habitabat, et omnis generis lignorum copia fruebatur, fonte item, fluviiis, aliisque omnibus commodis: nusquam labor, non tristitia, non mœror, non contumeliæ et convicia, neque innumera illa mala, quæ Jobo immissa sunt; attamen cum nihil adesset hujusmodi, lapsus et supplantatus est. Annon liquet id ex ignavia accidisse? Eodem modo cum ille iis omnibus instantibus et prementibus, fortiter stetit, annon planum est id ex animi vigilantia ortum esse?

5. *Jobi patientia omnibus consolatio.* — Utrique igitur, carissime, magnum lucrum decerpere possis: Adamum imiteris cave, gnarus quanta ex segnitie mala oriantur: Jobi pietatem imitare, cum didiceris quanta ex diligentia bona nascentur: hunc semper tecum reputa victorem coronatum, atque in quovis dolore et calamitate magnam habebis consolationem. Quemadmodum enim in communi orbis theatro constitutus beatus ac generosus ille, omnes per ærumnas suas hortatur, ut quæ accidunt omnia fortiter ferant, neque calamitatibus ingruentibus cedant. Non est ullum, non est, inquam, ullum mali genus, in quo non possimus inde consolationem mutuari. Omnes quippe in toto sparsæ orbe ærumnæ in hoc unum corpus congestæ sunt. Quæ igitur venia ei, qui non potest vel partem quamdam eorum, quæ ipsi inflictæ sunt, cum gratiarum actione ferre, cum ille non partem solum, sed universa hominum mala pertulisse videatur? Ac ne me ut nimia dicentem dâmes, age singulas ærumnas pertrahentes, dictis fidem faciamus. Et si placet, quod omnium maxime intolerabile videtur, in medium adducamus, paupertatem, inquam, et dolorem inde natum: id enim homines ubique deplorant. Quid ergo Jobo pauperius fuit, qui etiam iis, qui in balneis abjecti sunt, vel in cinere camini cubant, et omnibus prorsus hominibus pauperior erat? Hi enim vestem saltem scissam habent, ille vero nudus sedebat, et quod solum a natura vestimentum habebat, carnis

τρεπόν. Προσῆλθε, φησὶν, ὁ θεός, καὶ εἶπε τῇ γυναικί· *Τί ὅτι εἶπεν ὁ θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ἐξ ὧλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ*; Ἐνταῦθα θῆς, ἐκεῖ γυνὴ ἐπὶ τοῦ ἰώδ· τέως πολὺ τῶν συμβούλων τὸ μέσον. Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος, ἡ δὲ κοινωνὸς τοῦ βλου· ἡ μὲν βοηθός, ὁ δὲ ὑπετάχτατο. Εἶδες τὸ ἀσύγγνωστον ὅσον; τὴν μὲν γὰρ ὁ ὑποτεταγμένος καὶ δουλεύων ἠπάτησεν, ἐκεῖνον δὲ οὐδὲ ἡ κοινωνὸς καὶ βοηθὸς ὑποσκελίσαι ἴσχυσεν. Ἀλλ' ἰδωμεν καὶ τί φησι· *Τί ὅτι εἶπεν ὁ θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ἐξ ὧλου*; Καὶ μὴν οὐκ εἶπεν ὁ θεός τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον. Ὅρα οὖν κακουργίαν τοῦ διαβόλου· εἶπε τὸ μὴ εἰρημένον, ἵνα μάθῃ τὸ εἰρημένον. Τί οὖν ἡ γυνὴ; Ἀέον ἐπιστομίσαι, δέον μὴ μεταδοῦναι λόγῳ, ὑπὸ ἀνοίας ἐξεδάλησε τὴν γνῶμην τὴν Δεσποτικὴν· διὰ τοῦτο παρέσχεν αὐτῇ λαθὴν ἰσχυράν.

δ'. Ὅρα ὅσον κακὸν ἐστὶ τὸ ἀπλῶς τοῖς ἐχθροῖς καὶ τοῖς ἐπιβούλοις ἑαυτοὺς ἐγγειρίζειν. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς εἶλε· *Μὴ δότε τὰ ἄγια τοῖς κυσὶ, μὴδὲ ρίψετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε στραφέντες ρήξωσιν ὑμᾶς*. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἑβρας· ἔδωκε τὰ ἄγια τῷ κυνὶ, τῷ χοίρῳ· κατεπάτησεν ἐκεῖνος τὰ ῥήματα, στραφείς ἐρρήξε τὴν γυναῖκα. Καὶ ὅρα πῶς κακουργεῖ· *Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*, φησὶν. Ἐνταῦθά μοι προσέχετε, ὅτι δυνατὴ ἦν ἡ γυνὴ αὐνοεῖν τὴν ἀπάτην. Εὐθέως γὰρ τὴν ἐχθραν καὶ τὸν πόλεμον προεκήρυτε τὸν πρὸς τὸν θεόν, εὐθέως ἀπεναντίας ἐφθέγγετο. Ἔστω πρὸς τοῦτο βουλομένη μαθεῖν τὴν γνῶμην εἰλεγε· μετὰ ταῦτα ἐναντία εἰπόντι τί ἠκολούθει; Εἶπεν ὁ θεός· *Θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*· ἀντεφθέγγετο τοῦτος ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν· *Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*. Τί τοῦ πολέμου τοῦτου σαφέστερον; πῶθεν ἄλλοθεν ἔδει μαθεῖν τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, ἀλλ' ἡ ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ ἀντιφθέγγεσθαι τῷ θεῷ; Ἐκεῖ τοίνυν φυγεῖν εὐθέως τὸ δέλεαρ, ἔδει τῆς παγίδος ἀποπηδῆσαι. *Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*, φησὶν· ἥδει γὰρ ὁ θεός, *ὅτι ἡ ἀνὴρ ἡμέρα φάγητε, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἴσεσθε ὡς θεοί*. Ἐλπίδι μείζονος ὑποσχέσεως καὶ τὰ ἐν χερσὶν ἐξέβαλεν αγαθά· ἐπηγγέλματο ποιήσιν θεοὺς, καὶ κατέβαλεν εἰς τὴν τοῦ θανάτου τυραννίδα. Πῶθεν οὖν ἐπίστευσας, ὦ γύναι, τῷ διαβόλῳ; τί συνείδες ἰσχυρίας ἀξιώσαι ἐχρῆν, ὡς καὶ Δεσποτικὴν γνῶμην ἐξαγγελίαι αὐτῇ; Ὅρᾳς ὅτι δυνατὸν ἦν συνειδεῖν τὴν ἀπάτην, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν αὐτή. Καίτοι ὁ μὲν θεός ἱκανὸς ἔδωκε τῆς εὐεργεσίας τῆς ἑαυτοῦ τὰς ἀποδείξεις, καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τὴν κηδεμονίαν ἐπεδείξατο· καὶ γὰρ οὐκ ἦντα τὸν ἀνθρώπων ἐπλασε, καὶ ψυχὴν ἐνέπνευσε, καὶ κατ' εἰκόνα αὐτὸν ἐποίησεν, ἀρχοντα τῶν ἐπὶ γῆς ποιήσας ἀπάντων, καὶ βοηθὸν ἐχαρίσατο, καὶ παράδεισον ἐφύτευσε, καὶ τὴν χρῆσιν τῶν λοιπῶν ἐπιτρέψας δένδρων, ἐνὸς ἀπηγόρευσε μὴ ἔφασθαι [273] μόνου· καὶ ταῦτο δὲ αὐτὸ χρησίμως ἐκώλυσε. Ὁ δὲ διάβολος ἔργῳ μὲν οὐτε μικρὸν, οὐτε μέγα ἐπεδείξατο αγαθόν, ῥήμασι δὲ φιλοῖς ἐπάρας τὴν γυναῖκα, καὶ φουσῆσας ταῖς ματαλαῖς ἐλπίσιν, οὕτως ἠπάτησεν. Ἀλλ' ὅμως τοῦ θεοῦ τὸν διάβολον ἀξιοπιστότερον εἶναι ἐνόμισε, καίτοι διὰ τῶν ἔργων

ἐπιδειξαμένου τὴν εὐνοίαν· τὰ ῥήματα φιλά προσεγγόντι μόνα, ἄλλο δὲ οὐδὲν, ἐπίστευσεν ἡ γυνὴ. Ὅρᾳς ὅπως ἐξ ἀνοίας μόνης καὶ ῥαθυμίας, οὐκ ἀπὸ βίας ἡ ἀπάτη γέγονε; Καὶ ἵνα μάθῃς αὐτὸ σαφέστερον, ἀκουσον, πῶς καὶ ἡ Γραφὴ κατηγορεῖ τῆς γυναικὸς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀπατηθεῖσα, ἀλλ', Ἰδοῦσα τὸ ἐξ ὧλου, ὅτι ὠραῖον ἐστίν, ἐραγεν. Ὅστε τῆς ὀφείας τῆς ἀκρατοῦς τὸ ἐγκλημα, οὐ τῆς ἀπάτης τῆς παρὰ τοῦ διαβόλου μόνης· ὑπὸ γὰρ τῆς ἐπιθυμίας ἠττήθη τῆς οἰκείας, οὐχ ὑπὸ τῆς πονηρίας τοῦ δαίμονος. Διὰ τοῦτο οὐδὲ συγγνώμης ἀπῆλauseν, ἀλλ' εἰποῦσα, ὅτι Ὁ θεός ἠπάτησέ με, καὶ οὕτω δίκην ἔδωκε τὴν ἐσχάτην· ἐν αὐτῇ γὰρ ἦν τὸ μὴ πασεῖν. Καὶ ἵνα μάθῃς τοῦτο σαφέστερον, φέρε ἐπὶ τὸν ἰώδ τὸν λόγον ἀγᾶγμεν, ἀπὸ τῶν ἠττηθέντων ἐπὶ τὸν κρατήσαντα, ἀπὸ τῶν νενικημένων ἐπὶ τὸν νενικηκότα· καὶ γὰρ πλείονα ἡμῖν οὗτος δώσει προθυμίαν, ὥστε ἀντάραι χεῖρας κατὰ τοῦ διαβόλου. Ἐκεῖ θῆς ἦν ὁ ἀπάτης, καὶ ἐκράτησεν, καὶ τῆς ἄλλης ἀδείας ἀπάνω· καίτοι γε αὐτὴ πολλῷ πιθανώτερά ἐκείνου. Καὶ τῷ μὲν ἰώδ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χρημάτων, μετὰ τὴν ἀποβολὴν τῶν παίδων καὶ τὴν γύμνωσιν τῶν δυνειν ἀπάντων ἡ μηχανὴν προσήγετο· ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τοιούτων ἦν· οὐκ ἀπέβαλε παῖδας, οὐκ ἀπώλεσε χρήματα ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἐπὶ κοπρίας ἐκάθητο, ἀλλὰ παράδεισον ὤκει τρυφῆς, καὶ δένδρων ἀπῆλause παντοδαπῶν καὶ πηγῆς καὶ ποταμῶν καὶ τῆς ἄλλης ἀδείας ἀπάνω. Οὐδαμῶς πόνος οὐδὲ ὀδύνη, οὐδὲ ἀθυμία καὶ φροντίδες, οὐδὲ ὄνειδος καὶ λοιδορίαι, οὐδὲ τὰ μυρία κακὰ, ἀπερ κατέσκηψεν εἰς τὸν ἰώδ· ἀλλ' ὅμως οὐδενὸς ὄντος τοιούτου, κατέπεσε καὶ ὑπεσκέλιστο. Οὐκ ἐδύηλον, ὅτι διὰ ῥαθυμίαν; Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνος πάντων τούτων ἐπικειμένον καὶ βαρύνοντα ἔστη γενναῖως, καὶ οὐ κατέπεσεν, οὐκ ἐδύηλον ὅτι καὶ οὗτος διὰ νῆψιν ψυχῆς;

ε'. Ἐκατεβθενοῦν, ἀγαπητῇ, κάρπωσαι μέγιστον κέρδος, καὶ φύγε τὸν τοῦ Ἀδάμ ζῆλον, εἰδὼς ὅσα ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας τίκτεται κακὰ· ζήλωσον δὲ τὴν τοῦ ἰώδ εὐλάβειαν, μαθὼν ὅσα ἀπὸ τῆς σπουδῆς βλαστάνει καλὰ· τοῦτον διαπαντὸς μολίζου τὸν στεφανίτην, καὶ πάσης ὀδύνης καὶ περιστάσεως ἱκανὴν ἔξεις παραμυθίαν. Καθάπερ γὰρ ἐν κοινῇ θεάτρῳ τῆς οἰκουμένης ἐστὼς ὁ μακάριος καὶ γενναῖος ἐκεῖνος, ἀπασιν διὰ τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ παθῶν διαλέγεται πάντα φέρειν τὰ συμπίπτοντα γενναῖως, καὶ πρὸς μηδὲν ἐνδιδόναι τῶν ἐπιόντων δεινῶν. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶν οὐδὲν ἀνθρώπινον πάθος, ὃ μὴ δύναται παραμυθίαν ἐκείθεν διέξασθαι· ὃ γὰρ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ διέσπαρται πάθος, ταῦτα ὁμοῦ συνελθόντα εἰς ἐν σῶμα κατέσκηψε τὸ ἐκεῖνον. Τίς οὖν ἐσται συγγνώμῃ τῷ μὴ δυναμένῳ τι μέρος τῶν ἐπαχθέντων ἐκείνῳ δεινῶν μετ' εὐχαριστίας [274] ἐνεγκεῖν, ὃς μὴ μέγας μόνον, ἀλλ' ὀλόκληρος φαίνεται τὰ πάντων ἀνθρώπων φέρων κακὰ; Καὶ ἵνα μὴ καταγῶς ὑπερβολὴν τοῦ λόγου, φέρε καθ' ἕκαστον προχειρισάμενον τῶν ἐπελθόντων αὐτῷ, τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἀπαγῶμεν. Καὶ, εἰ βούλει, τὸ πάντων ἀφορητότερον εἶναι δοκοῦν, πρῶτον εἰς μέσον ἀγᾶγμεν, τὴν πενίαν λέγω, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ὀδύνην· τοῦτο γὰρ πανταχοῦ πάντες ἀνθρώποι θρηνοῦσι. Τί οὖν τοῦ ἰώδ πενέστερον ἢ γέγονεν, ὃς καὶ τὸν ἐν βαλανεῖοις ἐρρίμμενον, καὶ τὸν ἐν τῇ χαμινιαῖα τέφρᾳ καθευδόντων, καὶ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων πενέστερος ἦν; Οὗτοι μὲν γὰρ καὶ ἱμάτιον ἔχουσι διε-

* Reg. ὅτι δυνατὸν ἦν τῇ γυναικί.

h Duo mss. τίς οὖν ἰώδ πενέστερος.

ρωγός, ἐκεῖνος δὲ γυμνός ἐκάθητο, καὶ ἡ μόνον ἱμάτιον εἶχε παρὰ τῆς φύσεως, τῆς σαρκὸς τὴν περιβολὴν, χαλεπὴ σπηλιὴ καὶ τοῦτο πανταχόθεν διέφθειρεν ὁ διάβολος. Πάλιν οὗτοι οἱ πένητες κἂν ὑπὸ στέγῃν εἰσι προφυλάων τῶν ἐν τοῖς βαλανεῖοις, κἂν καλύβη καλύπτονται· ἐκεῖνος δὲ αἰθριὸς αἰτανυκτερεύων· αἶψα διετέλει, οὐδὲ τὴν ἀπὸ ψυχῆς στέγης παραμυθίαν ἔχων· καὶ τὸ δὴ μείζων, ὅτι οὗτοι μὲν πολλὰ ἑαυτοῖς συνίστασι τὰ δεινὰ, ἐκεῖνος δὲ οὐδὲν ἑαυτῷ συνήδει. Τοῦτο γὰρ καθ' ἕκαστον τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ παρατηρούμενον, ὃ μείζονα αὐτοῦ τὴν ὁδὸν ἔποιε, καὶ πλείονα τὴν ἀπορίαν εἰργάζετο, τὸ μὴδὲ τὴν αἰτίαν τῶν γινόμενων εἰδέναι. Οὗτοι μὲν οὖν, ὅπερ ἔφη, πολλὰ ἂν ἔχοιεν αὐτοὺς αἰτιάσθαι· οὐ μικρόν δὲ τοῦτο εἰς παραμυθίαν συμφορᾶς, τὸ συνειδέναι ἑαυτῷ δικαίως τιμωρούμενον· ἐκεῖνος δὲ καὶ ταύτης ἀπεστέρητο τῆς παραμυθίας, καὶ πολιτείαν ἐπιδείξας ἀρετῆς γέμουσαν, τὰ τῶν ἔσχατα ὑπερβοληκότων ὑπέμεινε. Καὶ οὗτοι μὲν οἱ παρ' ἡμῖν πένητες ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐνεμελέτησαν τῇ συμφορᾷ· ἐκεῖνος δὲ ἀμελέτητον ὑπέμεινε πενίαν, ἀθρόον δεξιόμενος τὴν ἐκ τοῦ πλοῦτος μεταβολήν. Ὅσπερ οὖν τὸ τὴν αἰτίαν εἰδέναι τῶν γινόμενων, μέγιστος εἰς παραμυθίαν, οὕτως οὐκ ἔλαττον ἐκεῖνου, τὸ μελετήσαντα πενίαν ἐξ ἀρχῆς, οὕτως ἐν πενίᾳ διάγειν· ὧν ἀμφοτέρων ὁ δίκαιος ἐκεῖνος ἐστέρητο, καὶ οὐδὲ οὕτω κατέπιπτεν. Εἶδες αὐτὸν καὶ πρὸς ἐσχάτην ἰλθόντα πενίαν, καὶ μεθ' ἣν ἐτέραν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν; τί γὰρ ἂν τοῦ γυμνοῦ, καὶ μὴδὲ στέγῃν ἔχοντος πενέστερον γένοιτο; ἂν; Μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐδάφους πάντως ἀπολαύειν κύριος ἦν· οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐκάθητο. Οὐκοῦν ὅταν ἴδῃς αὐτὸν ἐν πενίᾳ γενόμενον, ἐννόησον τοῦ δικαίου τὸ πάθος, καὶ εὐθέως ἀναστήσῃ, καὶ πάντα ἀποκρούσῃ λογισμὸν ἀθυμίας. Μία μὲν οὖν αὕτη συμφορὰ πάντων ὁμοῦ τῶν δεινῶν ὑπόθεσις εἶναι δοκεῖ τοῖς ἀνθρώποις· δευτέρα δὲ μετ' ἐκείνην, μᾶλλον δὲ πρὸ ἐκείνης, ἡ τοῦ σώματος πληγή. Τίς οὖν οὕτως ἡρόωτος ὁ πρὸς; τίς τοιαύτην νόσον ὑπέμεινε; τίς τοσαύτην πληγὴν ἐδέξατο, ἢ ἕτερον δεξιόμενον εἶδεν; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Κατὰ μικρὸν αὐτῷ τὸ σῶμα ἔδαπανᾷτο, καὶ πηγῇ σκωλήκων αὐτῷ πάντοθεν ἔβρυν ἀπὸ τῶν μελῶν, καὶ διηνεκτῆς ἦν αὕτη ἡ ἐπιβρόχῃ, καὶ πολλὴ πανταχόθεν ἡ δυσωδία, καὶ τὸ σῶμα κατὰ μικρὸν ἀναίρουμένον καὶ τοιαύτη σπηλιὴν τυχόμενον ἀπὸ τῆς σιτίας ἐποίησε, καὶ λιμὸς ἦν αὐτῷ ἐξ ὧν καὶ παράδοξος· οὐδὲ γὰρ δεδομένης ἡ δύνατο τῆς τροφῆς ἀπολαύειν· *Βρόμιον* γὰρ, φησὶν, ὁρῶ τὰ σιτία μου. Ὅταν οὖν ἀρρώστιά περιπέσης, ἀνθρώπων, ἀναμνησθετὶ τοῦ σώματος ἐκείνου, καὶ τῆς [275] σαρκὸς τῆς ἁγίας· ἁγία γὰρ ἦν καὶ καθαρὰ, καὶ τοιαῦτα ἔχουσα τραύματα. Κἂν ἐν στρατείᾳ δὲ τις τελεῖ, εἴτα ἀδικῶς καὶ χωρὶς εὐλόγου τινὸς προφάσεως ἀναρτηθεὶς ἐν τῷ ῥυτί διαζαίνονται τὰς πλευράς, μήτε θνεῖος ἐνὶ νόμῳ νομιζέτω τὸ πᾶγμα, μήτε πρὸς τὴν ὁδὸν ἑνδοξάτω, τὸν ἅγιον τοῦτον ἐννοῶν. Ἀλλ' ἰκανὴν εἶχεν οὗτος παράκλησιν καὶ παραμυθίαν, φησὶ, τὸ εἰδέναι τὸν Θεὸν αὐτῷ ταῦτα ἐπάγοντα. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸν μάλιστα ἐτάραττε καὶ ἠθορύβετο, ὅτι τὸν δίκαιον Θεὸν, καὶ παντὶ τρόπῳ παρ' αὐτοῦ θεραπευθέντα, τοῦτον ἐνόμιζεν αὐτῷ πολεμεῖν. Καὶ πρόφασιν τινα εὐλογον εὑρεῖν τῶν γινόμενων οὐκ εἶχεν· ἐπεὶ, ὅτε γε ἔμαθεν ὑπερὸν τὴν αἰτίαν, ὅρα πόσῃν εὐλό-

γειαν ἐπέδειξετο· ὅτε γὰρ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός· *Ἄλλως με οἶσι σοι κεχρηματιζέται, ἢ ἵνα δίκαιος ἀναφανῇς; καταπλαγείς, φησὶ· Χεῖρα θήσω ἐπὶ στόματι μου· ἅπαξ ἐλάλησα, ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω. Καὶ πάλιν, Ἔως μὲν ὡς ἀκοῆς ἤκουόν σε τὸ πρότερον· νυνὶ δὲ ὁφθαλμός μου ὥρακέ σε· διὸ ἐξαυτίσθα ἑμᾶντόν, καὶ ἐτάκην· ἡγήμαι δὲ ἑμᾶντόν γῆν καὶ σποδόν.*

ζ'. Εἰ δὲ ἀρκεῖν τοῦτο εἰς παράκλησιν νομίζεις, δυνήσῃ δὲ καὶ αὐτὸς ταύτην τὴν παραμυθίαν ἔχειν. Κἂν γὰρ μὴ διὰ τὸν Θεὸν πάθῃς τι τῶν δεινῶν, ἀλλ' ἐξ ἀνθρώπων ἐπηρείας, εὐχαριστήσης δὲ, καὶ μὴ βλασφημήσῃς τὸν δυνάμενον καλύσαι μὲν, ἀφέντα δὲ τῆς σῆς ἐνεκεν δοκιμῆς, ὥσπερ οἱ διὰ τὸν Θεὸν παθόντες στεφανοῦνται, οὕτω καὶ σὺ τῶν αὐτῶν ἐπιτεύξῃ μισθῶν, ὅτι τὰς παρὰ ἀνθρώπων ἐπαχθείσας σοι συμφορὰς γενναίως ἠνεγκας, καὶ τῷ δυναμένῳ αὐτὰς καλύσαι μὲν, μὴ βουληθέντι δὲ, ἡγαρίστησας. Ἰδοὺ τοίνυν καὶ πενίαν καὶ νόσον, καὶ ἀμφοτέρα μετὰ τῆς ἐσχάτης ὑπερβολῆς εἶδες ἐπενεχθέντα τῷ δικαίῳ. Βούλεις σοι καὶ τὸν παρὰ τῆς φύσεως πόλεμον ἐπιδείξῃς μετὰ τοσαύτης ὑπερβολῆς τῇ γενναίῳ τότε ἐπιθέμενον ἐκεῖνον; Δέκα τέκνα ἀπώλεσε, τὰ δέκα ἀθρόον, τὰ δέκα ἐν αὐτῷ τῷ ἄνδρι τῆς ἡλικίας, τὰ δέκα πολλὴν ἀρετὴν ἐπιδεδειγμένα, καὶ οὐδὲ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ, ἀλλὰ βιαίῳ θανάτῳ καὶ ἔλεεινῷ. Τίς ἂν ἔχοι τοιαύτην συμφορὰν εἰπεῖν; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Ὅταν οὖν ἀποβάλλῃς υἱὸν καὶ θυγατέρα ὁμοῦ, ἀνάδραμε πρὸς τὸν δίκαιον ἐκεῖνον, καὶ πάντως εὐρήσεις πολλὴν αὐτῷ τὴν παραμυθίαν. Ἄρα οὖν ταῦτα μόνα αὐτῷ συνέβη τὰ δεινὰ; Ἡ δὲ τῶν φίλων ἐγκατάλειψις καὶ προδοσία, τὰ δὲ σκώμματα καὶ αἱ λοιδορίαι, ἡ δὲ χλευασία καὶ ὁ γέλως· τὸ δὲ ὑπὸ πάντων διασῦρεσθαι τι ἀφόρητον ἦν. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ τῶν συμφορῶν φύσις, ὥς οἱ παρὰ τὰς συμφορὰς ἡμῖν ὀνειδίζοντες δάκνουν ἡμῶν εἰσθασίαν τὴν ψυχὴν. Οὐ μόνον ὁ παρακαλῶν οὐκ ἦν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ πολλαχόθεν ἐπέκειντο ὀνειδίζοντες. Καὶ ὁρᾷς αὐτὸν τοῦτο ἀποδεδυρόμενον, καὶ λέγοντα· Ἀτὰρ δὲ καὶ ὑμεῖς ἐπέβητέ μοι· καὶ ἀνελεθμονας αὐτοὺς καλεῖ, καὶ φησιν· *Ὅτι ἐκαταπαύετο με οἱ πλιησίον μου, καὶ οἱ οἰκέται μου κατ' ἐμοῦ ἐλάλουν, καὶ νισθὲς παλλυκίδων μου ἐκάλουν, αὐτοὶ δὲ ἀπεπῆδων.* Ἔτεροι δὲ, φησὶν, ἐνέταπτόν μοι, καὶ θρύλλημα πάντων ἐγενόμην, καὶ αὕτη, φησὶν, ἡ στολίη μου ἐβδελύξατο με. Ταῦτα γε οὐδὲ ἀκοῦσαι φορητὰ, μήτι γε διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ὑπομείναι. [276] Πενία ἐσχάτη, καὶ νόσος ἀφόρητος καὶ κακὴ καὶ παράδοξος· παίδων ἀποβολὴ τοσούτων καὶ τοιούτων καὶ τοιούτῳ τρόπῳ· ὀνειδὴ καὶ σκώμματα καὶ λοιδορίαι παρὰ ἀνθρώπων· οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ ὀνειδίζον, οἱ δὲ κατεφρόνουν, οὐκ ἐχθροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ φίλοι· οὐ φίλοι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἰκέται· οὐκ ἐχλεύαζον δὲ οὐδὲ ὀνειδίζον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐβδελύσσοντο, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπὶ δύο καὶ τρισὶ καὶ δέκα ἡμέραις, ἀλλ' ἐπὶ πολλοῖς τοῖς μηνσὶ· καὶ ὅπερ ἐπ' ἐκείνου συνέβη μόνον, οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς νυκτὸς εἶχε παραμυθίαν, ἀλλὰ τῶν μεθ' ἡμέραν δεινῶν προσθήκη μείζων ἦν ἡ τῶν νυκτερινῶν πόθων φαντασία. Ὅτι γὰρ χαλεπώτερα ἐν τοῖς ὕπνοις ὑπέμεινε, ἀκούσον τί φησι· *Διὰ τί με φοβεῖς ἐν ὕπνοις, καὶ ἐν ὁράμασι με καταπλήσσεις;* Ποῖος σιδηροῦς ἀνθρώπος, ποῖος ἀδάμας τοσαῦτα ἂν ὑπέμεινε δεινὰ; Εἰ γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸ τοῦτων ἕκαστον ἀφόρητον, ἐννόησον ὁμοῦ συνελθόντα πόσον ἤγειρε θόρυβον.

* Haec, ἐκεῖνος δὲ οὐδὲν ἑαυτῷ συνήδει, deerant in editis, si d ex Reg. suppletur, et ad sensum desiderantur.

amictum, gravi putredine undique corruerat diabolus. Rursum hi pauperes saltem sub tectis sunt vestibulorum in balneis, saltem latibulo teguntur; ille vero sub dio nocte dieque semper degebat, neque simplicis recti solatium nactus: quodque gravius est, hi quidem multorum sibi malorum conscii sunt; ille vero nullius sibi conscius erat¹. Hoc autem in singulis quoque casibus observandum est: quod sane majorem ipsi dolorem majoremque anxietatem pariebat, quod ne causam quidem contingentium malorum nosset. Illi, inquam, de multis se accusare potuerunt: nec parum illud ad consolationem juvat, cum jure sibi poenas infligi agnoscitur; ille autem hac vacuus erat consolatione, et cum vitam virtute plenam duxisset, extrema sceleratissimorum supplicia luebat. Hi, qui penes nos sunt, pauperes jam olim a principio huic calamitati sunt assueti; ille vero inopinatam tulit paupertatem, confestim divitiarum jacturam passus. Quem admodum igitur causam calamitatum nosse magnum affert ad consolationem momentum, ita non minorem parit in paupertate degenti pristina ejusdem paupertatis exercitatio: utrorumque autem justus ille expertus erat, neque tamen sic animo concidit. Vidisti eum in extremam redactum paupertatem, cui similis nulla esse potest? quid enim nudo tectoque carente pauperius fuerit? Imo ille ne quidem solum quo gauderet habebat; neque enim in terra, sed in fimo sedebat. Itaque cum te videris paupertate afflictum, cogita justus illius calamitatem statimque animum eriges, et omnem morboris cogitatum repelles. Atque hæc quidem calamitas omnium malorum quasi fundamentum hominibus esse videtur; altera vero posterior, imo prior, erat corporis plaga. Quis umquam hoc morbi genere laboravit? quis talem ægritudinem tulit? quis talem excepit plagam, aut alium excipientem vidit? Nemo sane. Paulatim ipsi corpus absumebatur, membra undique vermicibus scatebant, perpetuus erat ille fluxus, et fœtor undique gravissimus, corpusque dum sic paulatim interiret et tanta putredine tabesceret, ingratos etiam cibos reddebat, famesque illi erat insolita incredibilisque: neque enim oblato cibo frui poterat. *Fœtorem enim, inquit, video esse cibos meos (Job 6. 7).* Cum ergo in morbum incideris, o homo, recordare corporis illius sanctæque carnis: sancta quippe erat atque pura, licet his vulneribus affecta. Si quis in exercitu positus injuste nullaque saltem probabili de causa ligno suspensus, latera sibi lacerari videat, nequaquam id ignominie loco habeat, neque se dolore confici sinat, sanctum illum memoria repetens. At ille, inquires, summam habuit consolationem, quod sciret Deum hæc sibi infligere. Atqui hoc ipsum magis illum turbabat affligebatque, quod cogitaret justum Deum, quem ipse omni modo coluisset, secum pugnare. Nec ullam vel probabilem eorum, quæ accedebant, causam reperire poterat. Nam ubi demum causam didicit, vide quantam pietatem exhibuerit. Cum enim illi Deus dixit: *Alione putas modo me tibi oracula*

fudisse, quam ut justus appareres (Job 40. 8)? perculsus ille respondit: *Manum ponam super os meum: semel loquutus sum, secundo non addam (Ib. v. 4. 5): ac rursum, Usque ad auris auditum audivi te antea; nunc autem oculus meus vidit te, Quare meipsum vilem reputavi, et extabui: reputavi autem me ipsum terram et cinerem (Job. 42. 5. 6).*

6. Quod si hæc satis ad consolationem esse putas, poteris et ipse hac consolatione frui. Nam licet non pro Deo aliquid mali sustineas, sed ex hominum documento, si gratias egeris nec blasphemaveris in eum, qui impedire quidem poterat, sed ad tuam probationem permisit, sicut ii qui propter Deum patiuntur coronantur, sic et tu eandem consequeris mercedem, quia illatas tibi ab hominibus calamitates fortiter tulisti, et ei qui cum illas prohibere posset, noluit tamen, gratias egisti. Ecce igitur et paupertatem et morbum supra modum omnem justo illatum vidisti. Visne etiam ut bellum, quod ipsi natura intulit, eodem cum impetu fortem virum invasisse ostendam? Decem filios perdidit, decem simul, decem eodem juvenutis flore, decem virtute præditos, nec communi naturæ lege, sed violenta miserabilique morte. Quis talem calamitatem exprimere valeat? Nemo sane. Cum ergo ei filium et filiam simul amiseris, recurre ad justum illum, multamque nancisceris consolationem. Num hæc tantum ipsi accidere mala? Amicorum insuper defectio et proditio, scommata, convicia, derisiones, sanni: ab omnibus autem divexari quam intolerandum fuerit! Non enim ita ærumnarum natura, ut ii, qui nobis æumnas exprobrant, mordere solet. Non modo non aderat, qui consolaretur; sed multi undique instabant conviciantes. Videsque illum hac de re conqueri, ac dicere: *At vos invaditis me (Job 19. 5), eosque immisericordes vocat his verbis: Quia abnegaverunt me proximi mei; et domestici mei contra me loquebantur, et filios pellicum mearum vocabam: illi vero resiliiebant (Ib. v. 14. 17).* Alii, inquit, conspuebant in me, ac ludibrium factus sum omnibus (Job 39. 9. 10): et ipsa, inquit, vestis me abominata est (Job 9. 31). Hæc ne auditu quidem ferenda, nedum ipso rerum facto sustinenda. Paupertas extrema, morbus intolerandus, novus et inauditus, tot et talium filiorum amissio tali modo facta, convicia, scommata, vituperia ab hominibus. Alii quidem irridebant, alii conviciabantur, alii spernebant, non inimici tantum, sed et amici; non amici tantum, sed et domestici. Neque solum irridebant et convicia jactabant, sed etiam abominabantur; hæc porro non duobus, vel tribus, vel decem diebus, sed multis mensibus: et quod illi uni contigit, ne noctis quidem consolationem habebat, sed diurnis æumnis accessionem majorem faciebat nocturnarum formidinum phantasia. Quod enim vel in somnis graviora passus sit, audi illum dicentem: *Quare me terres in somnis, et in visionibus me consternas (Job 7. 14)?* Quis tam ferreus homo, quis adamas hæc mala sustinere possit? Nam si quodlibet eorum seorsim consideratum intolerandum est, quantum tumultum omnia concurrentia attulerint te-

¹ Vide notam Græcam

cum reputa. Attamen ille hæc omnia tulit, et in nullis eorum, quæ sibi accidebant, peccavit, neque in labiis ejus fuit dolus.

7. Sint itaque illius ærumnæ malorum nostrorum remedia : et graves quibus agitatus ille est fluctus, calamitatum nostrarum portus sint : atque in singulis, quæ nobis accidunt, sanctum reputemus : ac videntes unum corpus universa orbis hausisse mala, fortiter in singulis affecti erimus. Et velut ad matrem amantissimam undique manus extendentem, et liberos exterritos excipientem ac recreantem, sic ad hunc librum semper confugiamus : etiamsi omnium miserimis malis afficiamur, magnam in omnibus adepti consolationem, sic discedemus.

Cum Spiritus gratia faciliora certamina sunt. — Quod si dicas, Ille Job erat, et ideo hæc tulit ; ego non illi sum similis : his dictis majori te dignum reprehensione reddis, et laudem illius justi viri extollis ; par esset enim hæc te potius perferre, quam

ipsum. Quare ? Quia ille quidem ante gratiam et ante legem, quo tempore non ita diligenter vita instituebatur, quo non tanta erat Spiritus gratia, quo expugnatum difficile peccatum erat, quo maledictum obtinebat, quo mors terribilis erat ; nunc autem faciliora certamina reddita sunt, post adventum Christi his sublati omnibus. Quare post tantum tempus, tantum incrementum, post tot dona nobis a Deo collata, si non possumus ad eam virtutis mensuram pertingere, nulla nobis superest excusatio. Hæc igitur omnia considerantes : quod gravioribus ille malis premeretur, et cum difficilior certamen esset, tunc se ad pugnam ille comparaverit, et manus conseruerit ; omnia, quæ nobis accidunt, fortiter seramus, et cum magna gratiarum actione, ut possimus easdem quas ille coronas consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[277] IN HOMILIAS DE POENITENTIA

Difficilem operosamque rem aggredimur. cum homiliarum *De poenitentia* ordinem, tempus, quarumdam etiam vel νοθείαν vel γνησιότητα statuere conamur. Qui enim ante huic rei manum admovent, vel eas ut sese offerebant, nulla seriei, nulla γνησιότητος vel νοθείας habita ratione, confertim ediderunt ; vel tædio difficultatis fracti, partem suo loco pro facultate restituerunt, alias hinc inde avulsas et a reliquis segregatas posuerunt. Qui primus huic rei operam dedit Lælius Tifernas 10 *De poenitentia* homilias Latine edidit ; quarum prior inscripta est *De poenitentia homil. prima*, cujus initium Græce est Φαῖδρα σημερον ἡ πανήγυρις. Secundam posuit Lælius homiliam eam, quæ prima est inter homilias in *Genesis* ; tertiam eam, quæ sic Græce incipit, Εἰ καὶ χθὲς ὑμῶν ἀπελείφθην ; quartam eam, quæ sic Græce init, Οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα ; quintam eam quæ incipit Græce, Πάντοτε μὲν ; sextam eam, quæ non Græce reperitur, estque supposititia ; septimam cujus initium Latine, *Jam ergo turbine* ; estque cento variis ex locis consarcinatus, ut ostendit in notis Fronto Ducaeus infra ; octavam eam, cujus exordium est, ὡς τερπνὰ τῆς πνευματικῆς ; nonam eam, cujus principium Græce, ἄρα οἴδατε πόθεν ἡμῖν ὁ λόγος ; decimam et postremam, quæ sic incipit, ἄρα ἐμνήσθε ἡμῶν. Lælii Tifernatis ordinem partim secutus est, partim ejecit Fronto Ducaeus : primam enim ut supra retinuit ; secundam quia erat prima in *Genesis* omisit, et cum aliis in *Genesis* edendam censuit ; tertiam, cujus Græcum contextum nondum repererat, in serie homiliarum *De poenitentia* prætermisit, sed postea cum reperisset, eam cum titulo homiliz tertiz *De poenitentia* in quarto tomo procul ab aliis *De poenitentia* homiliis positam locavit ; quartam post primam, nulla interposita alia, cum titulo quartæ posuit, et postea quintam ut Lælius edidit ; sextam et septimam ob causam supra memoratam rejectit : ita ut octavam, nonam et decimam, cum titulis octavæ, nonæ et decimæ, post quintam posuerit. Savilius longe alium secutus ordinem est : homiliarum enim *De poenitentia* primam posuit eam, quæ sic incipit : ἄρα ἐμνήσθε ἡμῶν, quæ in editione Frontonis Ducaei est decima et postrema ; secundam, quæ sic init, Πάντοτε μὲν ὁ θεὸς ἀπόστολος, quam Fronto Ducaeus quintam inscripsit ; tertiam εἰδοτε τῇ προτέρᾳ κυριακῇ, quæ in edit. Frontonis Ducaei extra seriem homiliarum *De poenitentia* in finem quinti tomi alegata est ; quartam et καὶ χθὲς ἀπελείφθην, tertiam apud Ducaëum ; octavam, ὥστε τῶν σπείρουσιν ὅφελος οὐδὲν, quæ in edit. Frontonis extra seriem homiliarum *De poenitentia* est tom. V, p. 488 : est autem suspecta, fragmentumque videtur ; sextam, ἄρα οἴδατε πόθεν ἡμῖν ὁ λόγος, nonam edidit Fronto Ducaeus ; septimam, οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα, quartam Fronto posuit ; octavam, ὥστε δὴ καὶ τῶν ἡμετέρων, quæ in editione Frontonis Ducaei non compareret, sed lacera est in edit. Savil. et passim hiulca, integram illam et sartam tectam dedit Franciscus Combessius anno 1645. Concionem vero, quam primam *De poenitentia* posuit Fronto Ducaeus, primam. *De jejuniis*, περὶ νηστίας, edidit Savilius ; hujus initium, Φαῖδρα σημερον ἡμῖν ἡ πανήγυρις ; secundam *De jejuniis* addidit, ὡς τερπνὰ τῆς πνευματικῆς, quæ apud Frontonem Ducaëum est octava *De poenitentia*, Tres alias *De poenitentia* homilias edidit Henr. Savilius eodem t. VI, p. 905, quæ pro spuris jure habentur. Prima init, ἀεὶ μὲν μνημονεύειν ; secunda, βασιλέως μὲν τοῦ ἐπιγείου ; tertia, διαγράφωμεν, ἀγαπῶμεν, τὰ τῆς μετ.

Ex hisce porro omnibus permistim positis *De poenitentia* homiliis, sex solum ut germanas agnoscimus, cæteras vero tanquam ut minimum suspectas subiungimus, quasdam etiam aperte spurias alium in locum ablegavimus. Primam inter germanas ponimus, ἄρα ἐμνήσθε ἡμῶν ; secundam, Εἰδοτε τῇ προτέρᾳ κυριακῇ ; tertiam, ἄρα οἴδατε πόθεν ; quartam, Οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα ; quintam, Φαῖδρα σημερον ἡμῖν ἡ πανήγυρις ; sextam, ὡς τερπνὰ τῆς πνευμ. Hic Savilii ordinem sequimur, iis solum omissis, quæ vel admodum suspectæ vel omnino spuriz videntur, ut suo loco probabitur. Homilias vero duas, quas *Περὶ νηστίας*, *De jejuniis*, Savilius inscripsit, præcipue de poenitentia agere nemo non videat, quamobrem eas in serie homiliarum *De poenitentia*, sicut et Fronto Ducaeus, locavimus.

Restat ut de harumce homiliarum inter se ordine disseramus. Illa, quam primam cum Savilio poni-

'Αλλ' ὅμως ἐκεῖνος ἅπαντα ταῦτα ὑπήνεγκε, καὶ ἐν ἅπασι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐχ ἡμαρτεν, οὐδὲ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ ἐγένετο ὁ λόγος.

Ζ'. Γενέσθω τοίνυν ἐκεῖνου τὰ πάθη φάρμακα τῶν ἡμετέρων κακῶν, καὶ τὸ χαλεπὸν τοῦτου κλυδώνιον τῶν ἡμετέρων παθῶν λιμὴν, καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τῶν συμβαινόντων ἡμῖν ἀναλογιζώμεθα τὸν ἅγιον· καὶ ὁρῶντες ἐν σώμα τὰ τῆς οἰκουμένης ἀντλήσαν δεινὰ, γενναίως ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος διακείσμεθα· καὶ καθάπερ πρὸς μητέρα τινὰ φιλόστοργον πανταχόθεν τὰς χεῖρας ἐκτείνουσιν, καὶ τὰ παιδία πεφοβημένα δεχομένην καὶ ἀνακτωμένην, οὕτω πρὸς τὴν βίβλον ταύτην αἰεὶ καταφεύγωμεν· κἄν τὰ πάντων οὐκτιςτὰ ἡμῖν ἐπὶ δεινὰ, ἱκανὴν πάντων λαδόντες τὴν παραμυθίαν, οὕτως ἀπελευσόμεθα.

Εἰ δὲ λέγοις, ὅτι, 'Εκεῖνος Ἰωδ ἦν καὶ διὰ τοῦτο ἤνεγκεν, ἐγὼ δὲ οὐκ εἰμὶ κατ' ἐκεῖνον, μεῖζονά μοι σαυτοῦ λέγεις κατηγορεῖν, καὶ τοῦ δικαίου πάλιν ἔπαινον· μᾶλλον γὰρ σὲ εἰκὸς ἐνεγκεῖν, ἢ ἐκεῖνον. Τί

δήποτε; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν πρὸ τῆς χάριτος καὶ πρὸ τοῦ νόμου, ὅτε οὐ πολλῇ τῆς πολιτείας ἦν ἀκριβεία. ὅτε οὐ τοσαύτη τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, ὅτε δυσκαταγώνιστος ἡ ἁμαρτία, ὅτε ἡ κατὰρα ἐκράτει, ὅτε ὁ θάνατος φοβερός ἦν· νυνὶ δὲ εὐκολώτερα τὰ παλαίσματα γέγονε, μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν πάντων τούτων ἀνηρημένων. Ὡστε οὐδεμία ἡμῖν ἀπολογία, μετὰ τοσούτον χρόνον καὶ τοσαύτην ἐπίδοσιν καὶ τοσαύτας δωρεὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθείσας ἡμῖν μὴ δυναμένοις εἰς τὰ αὐτὸ ἐκείνῳ φθάσαι μέτρον. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοοῦντες, ὅτι μεῖζονα ἐκείνου ἦν τὰ δεινὰ, καὶ ὅτε χαλεπώτερος ἦν ὁ ἀγὼν, τότε ἀπεδύσατο καὶ ἐπάλασε, φέρωμεν ἅπαντα τὰ ἐπὶόντα γενναίως ἡμῖν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐχαριστίας, ἵνα δυνηθῶμεν τῶν αὐτῶν ἐκείνῳ στεφάνων τυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

mus, ejus initium, ἄρα ἐμέμνησθε, quamque decimam et postremam Fronto Ducæus locavit, [278] an cum cæteris tempore cohæreat, an jure priorem occupet locum, necne, perinde ignoramus. Hanc porro concionem habuit postquam rure aliquantum temporis valetudinis causa versatus, ad solum concionandi officium rediit. Antiochiense vero an Constantinopoli hanc recitaverit homiliam certo dicere non valemus; libentius vero credam Antiochiæ. An secunda, ejus initium, Εἰδότε τῇ πρῶτ., primam vere secuta sit; ne conjectura quidem possumus dicere: si secuta sit, nonnisi alia interposita secutam fuisse opinor; etenim ea, quam se postremam habuisse memorat in secunda, de diaboli pugna contra Christum et de Christi victoria agebat, inquit Chrysostomus: id vero non observatur in homilia prima. Secundam autem homiliam, nulla intermedia, secuta est certissime tertia, quæ sic incipit, Ἄρα οἴδατε, πόθεν. Cum enim in secunda de variis poenitentiae viis agat, in tertia easdem, de quibus se nuper, πρῶτην, locutum esse testificatur, poenitentiae vias retractat. Quo tempore autem editæ sint, ne conicere quidem possumus, libentius tamen credam, ut de priori dicebam, eas Antiochiæ habitas fuisse. Nam in tertia declarat se in urbe suburbii ornata prædicare, ubi populus audiendæ Christi doctrinæ cupidus singulis Dominicis in ecclesiam diligenter concurrebat, quod potius Antiochiam designat quam Constantinopolin.

Homilia quarta, Οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα, jure quartæ nomine insignitur, quandoquidem Chrysostomus initio dicit se jam quarta die et vice de Poenitentia agere. Sed cave putes perinde certum esse eam tres illas, quas priores posuimus, aut aliquam ex illis secutam esse. Planum est tres ante hanc quartam de poenitentia homilias habitas fuisse, sed hasne tres quas præmisimus, aliasve, id ignotum prorsus. Antiochiæ autem habitam fuisse suadent hæc verba num. 2: *Quandoquidem nos cum exagitabamur vexati fame, peste, grandine, siccitate, incendiis, hostium incursu, nonne quotidie ecclesia multitudinem convenientium angustabatur? ... Postquam autem Deus iram deposuit, atque post tantos fluctus procellam abegit, ad pristinos iterum mores reversi sumus. Atqui in ipso tentationum tempore hæc prædicare et testificari non desistebam.* Hic longam calamitatum seriem memorat, quibus præsens ipse erat, et concionibus vacabat, quæ nonnisi ad tempus, quo Antiochiæ presbyter erat, quadrare possunt. Hostium autem incursus putat Tillemontius esse invasionem illam Hunnorum, quæ anno 395 contigit, quod sat quidem verisimile videtur. Ut ut vero sit, hancq̃n ultimos, quibus Antiochiæ concionatus est, annos opportune rejicimus.

Quinta, Φαῖδρά σήμερον ἡμῖν ἡ πανήγυρις, est pulcherrima Chrysostomi homilia, quam *Ἐπεὶ ῥητορίας*, id est, *De jejunio*, inscripsit Savilius. Et est quidem de jejunio, sed præcipue de poenitentia, quæ quo pacto cum aliis cohæreat, deprehendi nullo modo potest. Antiochiæ vero habitam fuisse indicat Chrysostomus, cum monachorum in montibus proxime degentium exemplum considerandum offert, ut solet in concionibus Antiochiæ habitis. Sexta, Ὡς τερπνὰ τῆς πνευματικῆς, de jejunio maxime agit; an vero Antiochiæ, an Constantinopoli habitata fuerit, nullo, ut videtur, modo deprehendi potest. Homilias illas duas in *psalmum quinquagesimum*, quæ in quinto tomo locum habebunt, putant quidam homiliis *De poenitentia* adjungendas esse: at, ut suo loco dicemus, nullatenus videntur cum his cohærare.

Tres sequentes homilias, quarum hæc sunt initia, septimæ Πάντοτε μὲν ὁ θεός, octavæ, Εἰ καὶ χθὲς ἀπελείφθην, nonnæ, Ὡς περ τοῖς σπείρουσιν, non pares γνησιότητος notas præferunt. Stylus a Chrysostomi eleganti non parum recedit. Quamobrem non sine aliquo scrupulo eas inter germana Chrysostomi opera relinquimus; nec tamen ab aliis sejungendas esse duximus, quoniam, ut jam alibi monuimus, in dicendi genere non semper sibi constat sanctus doctor. Alias insuper Chrysostomi nomine *De poenitentia* homilias habemus, quas, utpote aperte spurias, in appendicem ablegamus.

Homiliarum quartæ, septimæ et octavæ interpretationem novam edidimus, quia vetus prorsus vitiosa erat: secundæ interpretatio est Frontonis Ducæi; cæterarum autem interpretationem a Lælio Tifernate editam multis in locis emendavimus.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ

Εξ ἀγροῦ αὐτοῦ ἐπανελθόντος *.

[279] Ὁμιλία α'.

α'. Ἄρα ἐμένησθε ἡμῶν, ἥνικα τὸν μεταξὺ τοῦτον ἐχωρίσθημεν χρόνον ὑμῶν; Ἐγὼ μὲν γὰρ ὑμῶν οὐδέποτε ᾔδυνθην ἐπιλαθέσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ἄφελς, τὴν ὑμετέραν οὐκ ἀφῆκα μνήμην· ἀλλ' ὥσπερ οἱ τῶν λαμπρῶν ἐρώντες σωμάτων, ὅπου περ ἂν ἀπίωσι, μεθ' ἑαυτῶν τὴν ποθομένην περιφέρουσιν ὄψιν, οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς τοῦ κάλλους τῆς ὑμετέρας ψυχῆς ἐρασθέντες, αἰ μεθ' ἑαυτῶν τὴν εὐμορφίαν τῆς ὑμετέρας περιφέρομεν διανοίας. Καὶ καθάπερ οἱ ζωγράφοι, ποικίλα χρώματα κεραννύντες, τὰς τῶν σωμάτων εἰκόνας ἐργάζονται, οὕτω καὶ ἡμεῖς τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ἐν ταῖς συνάξεσι, τὴν προθυμίαν τὴν περὶ τὴν ἀκρόασιν, τὴν εὐνοίαν τὴν περὶ τὸν λόγοντα, τὰ ἅλλα πάντα κατορθώματα καθάπερ ποικίλα χρώματα ἀρετῆς κεράσαντες, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ψυχῆς ὑμῶν υπογράφαντες, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας θέντες, ἱκανὴν διὰ τῆς φαντασίας ταύτης ἐλαμβάνομεν τῆς ἀποδημίας παραμυθίαν. Καὶ ταῦτα, καὶ οἱ καὶ καθήμενοι καὶ διανιστάμενοι, καὶ ὁδοιποροῦντες καὶ ἀναπαυόμενοι, καὶ εἰσίντες καὶ ἐξίντες, ἐστρέφομεν συνεχῶς, τὴν ὑμετέραν ὁνειροπολοῦντες ἀγάπην· καὶ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτὶ ταύταις ἐνετρυφώμεν ταῖς φαντασίαις. Καὶ ὅπερ ὁ Σολομὼν ἔφη, Ἐγὼ καθεύδω καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ· τοῦτο καὶ ἡμεῖς τότε ἐπάσχομεν. Ἡ μὲν γὰρ ἀνάγκη τοῦ ὕπνου κατέστειλεν ἡμῶν^α τὰ βλέφαρα· ἡ δὲ τῆς ἀγάπης τῆς ὑμετέρας τυραννὶς ἀφύπνισε τοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν ὀφθαλμούς· καὶ πολλάκις ὑμῖν θναρ διαλέγεσθαι ἐδόκουν. Καὶ γὰρ πέφυκεν ἡ ψυχὴ ταῦτα φαντάζεσθαι νύκτωρ, ἅπερ ἂν μεθ' ἡμέραν λογίζηται· ὅπερ οὖν καὶ ἐφ' ἡμῶν τότε συνέβαινε· καὶ οὐχ ὅρῳ ὡς τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς σαρκὸς, ἐὼν ὡς τῆς ἀγάπης τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ μὴ παρὼν ὑμῖν τῷ σώματι, παρήμην ὑμῖν τῇ διαθέσει, καὶ μοι τὰ ὡς αἰ' ὑπὸ^β τῆς ὑμετέρας περιηχεῖτο κραυγῆς. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀρρωστίας ἐπὶ πλεόν ἐκεῖ διατρίβειν ἀναγκαζούσης, καὶ τῆς τοῦ ἀέρος ὠφελείας εἰς τὴν τῆς σαρκὸς ἀπολαύειν ὕγιαν, ἡ τῆς ἀγάπης βία τῆς ὑμετέρας οὐκ ἠνέσχετο τοῦτο^γ, ἀλλὰ κατεδόρησε, καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη διενυχλούσα, ἕως ἡμᾶς καὶ πρὸ τῆς προσηκούσης ὥρας ἀναστῆναι ἔπεισε, καὶ ὕγιαν καὶ τέρψιν καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἀγαθὸν τὴν ὑμετέραν ἠγάσασθαι συνεβούλευσε συνουσίαν. Ταύτῃ δὲ πεισθέντες ἡμεῖς, εἰλόμεθα μᾶλλον ἔχοντες ἐπὶ τὰ λείψανα τῆς ἀρρωστίας ἐπανελθεῖν, ἢ καθαρῶς ἀποθέμενοι τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, ἐπὶ πλεόν λυπητοὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Καὶ γὰρ ἐκεῖ διατρίβων ἤκουον ὑμῶν τὰ ἐγκλήματα, καὶ συνεχεῖς ἐπιστολαὶ ταῦτα ἡμῖν διεκμήζον· καὶ γὰρ προσεῖχον τοῖς ἐγκαλοῦσιν^δ· οὐχ ἤτεον, ἢ τοῖς ἐγ-

^α Colbert. τοῦ ἐν ἁγίοις... Χρυσόστομος ἐξ ἀγροῦ διὰ χρόνου ἐλθόντος, καὶ περὶ μετανόιας.

^β Co'b. ἡμῖν.

^γ Alii ἀπὸ.

^δ Sic omnes præter Morel. qui habet τούτου. Infra Morel. συνεβούλευσα, duo mss. συμβουλευούσα, Savil. συμβουλευούσαν.

^ε Alii καὶ χάριν εἶχον τοῖς ἐγν.

χωμιάζουσι· ψυχῆς γὰρ εἰδυίας φιλεῖν ἦσαν αἱ μέμψεις ἐκείναι. Καὶ διὰ ταῦτα ἀναστὰς ἔδραμον· [280] διὰ ταῦτα οὐδέποτε ὡμὰς τῆς διανοίας ᾔδυνθην ἐκβαλεῖν τῆς ἐμῆς. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ἐν ἀγρῷ διατρίβων ἐγὼ, καὶ ἀδείας ἀπολαύων, τῆς ὑμετέρας ἐμεμνήμην ἀγάπης, ὅπου γὰρ Παῦλος δεσμὰ περικαίμενος, καὶ δεσμωτήριον οἰκῶν, καὶ μυρίους ὁρῶν ἐπηρημένους αὐτῷ κινδύνους, καθάπερ ἐν λειμῶνι τῷ δεσμωτηρίῳ διάγων, οὕτω τῶν ἀδελφῶν ἐμέμνητο, καὶ γράφων ἔλεγε· Καθὼς ἐστὶ δικαίον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν περὶ ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσει τοῦ Εὐαγγελίου· Ἐξωθεν ἄλλους ἢ παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἔσωθεν ἄλλους ἢ τοῦ φίλτρον τῶν μαθητῶν· ἀλλ' ἡ μὲν ἔξωθεν ἀπὸ σιδήρου ἐκεχάλκευτο, ἡ δὲ ἐξωθεν ἐξ ἀγάπης ἐγενένητο· κατέκρινεν μὲν πολλάκις καὶ ἀπέθετο, ταύτην δὲ οὐδέποτε ἀπέβηξεν· ἀλλ' ὥσπερ αἱ γυναῖκες ὅσαι πεῖραν ὠδίνων ἔλαβον καὶ μητέρας ἐγένοντο, τοῖς τεχθεῖσι παιδίοις, ὅπου περ ἂν ὦσιν, εἰσὶ διηνεκῶς συνδεδεμένοι· οὕτω καὶ Παῦλος, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ τούτων σφοδρότερον αἰ τοῖς μαθηταῖς προσήλωτο τοῖς αὐτοῖς, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσην τῶν φυσικῶν τόκων οἱ τοῦ πνεύματος εἰσι θερμότεροι. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὠδινεν οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις τοὺς αὐτοὺς, καὶ ἐβόα λέγων· Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω. Καίτοι γὰρ τοῦτο οὐδέποτε ἂν πάθοι ἡ γυνή, οὐδ' ἂν ὑποσταίῃ τὰς αὐτὰς πάλιν ὠδίνας, ἀλλὰ Παῦλος ὑπέμεινε τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τῆς φύσεως ἰδεῖν οὐκ ἔστι, καὶ τοὺς ἅπαξ τεχθέντας πάλιν ἀναλαβεῖν, καὶ τὰς ὀριμείας ἐπ' αὐτοῖς ὑπομείναι ὠδίνας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐντρέφει βουλόμενος αὐτοὺς, ἔλεγεν, Οὐς πάλιν ὠδίνω· μονονουχὶ λέγων· Φείσασθέ μου· οὐδεὶς υἱὸς δευτέρου τὴν μητρικὴν γαστέρα ταῖς ὠδὶσι δέτεινεν, ὅπερ ἀναγκάζετέ με πάσῃν ὁμιλίᾳ· καίτοι ἐκείναι μὲν αἱ ὠδίνες ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ κατατείνουσι, καὶ τοῦ παιδίου τῆς νηδύος ἐξολισθήσαντος, συνεξέρχονται· αὐταὶ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ μῆνας ὀλοκλήρους μένουσι· καὶ γὰρ ἐνιαυτὸν ὅλον ὠδινε πολλάκις, καὶ οὐκ ἔτεκε τοὺς κυομένους ὁ Παῦλος· καίτοι μὲν τῆς σαρκὸς ὁ πόνος, ἐνταῦθα δὲ οὐ γαστέρα διατείνουσι αἱ ἀλγυθόνες, ἀλλ' αὐτὴν τῆς ψυχῆς τὴν ἰσχὺν καταξάνουσι. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι θερμότεραι αὐταὶ αἱ ὠδίνες, τίς ποτε ὑπὲρ τῶν τεχθέντων παιδίων ἠύετο ὑπομείναι γένναν; Οὗτος δὲ οὐ μόνον αἰρεῖται ὑπομείναι γένναν, ἀλλὰ καὶ εὐχεται ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὥστε δυνηθῆναι τοὺς Ἰουδαίους ἀποτεκεῖν, οὓς ὠδινεν αἰεὶ καὶ διηνεκῶς, καὶ ἐπειδὴ μὴ συνέβαινε τοῦτο, ὠδυνᾶτο λέγων· Λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὁδὸν τῇ καρδίᾳ μου. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν· Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἀκρις οὐ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Τί τῆς νηδύος ἐκείνης μακαριώτερον γένοιτο ἂν, ἢ τοιαῦτα παιδία τίκειν ἐδύνατο, ὥς τὸν Χριστὸν ἔχειν ἐν αὐτοῖς; τί δὲ εὐφορύτερον, ἢ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἀπεγέννησεν; τί δὲ δυνατότερον, ἢ τὴς τεχθέντας καὶ αὐξηθέντας εἰς ἀμδύσις ἐκπαιδεύοντας, ἀναλαβεῖν ἰσχυρε πάλιν καὶ ἀνωθεν διαπλάσαι; τοῦτο

DE PŒNITENTIA,

CUM RURE IPSE REDIISET¹.

HOMILIA I (a).

1. *Amor et sollicitudo Chrysostomi erga populum. Paulo æmulatur filios iterum parturienti.* — Num, quæso, memores nostri fuistis, quanto tempore a vobis absumus? Nam ipse quidem vestri nusquam obvisci potui, sed urbem dimittens, memoriam vestri non dimisi: quemadmodum enim qui corporum præstanti forma capiuntur, quocumque recesserint, secum desideratam faciem circumferunt: haud secus ipsi venustate animarum vestrarum tacti, eam mentis vestræ speciem semper nobiscum circumferimus. Et quemadmodum pictores coloribus variis mixtis corporis imagines effingere consueverunt: ita et ipsi studium vestrum in collectis, in audiendo alacritatem, benevolentiam erga concionatorem, cæteraque omnia officia veluti colores virtutum varios immiscentes, atque ipsum animarum vestrarum characterem imprimentes mentisque apponentes oculis, ea speculatione satis nostræ peregrinationis accepimus solatii. Hæc et sedentes et surgentes, et ambulantes et quiescentes, et introeuntes et exeuntes, continuo versabamur, caritatem vestram vel in somniis intuentes, neque interdiu solum, sed etiam noctu iisdem cogitationibus quasi deliciis enutriebamur, illud cum Salomone scientes: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (Cant. 5. 2). Idipsum et nobis contingebat: nam somni quidem necessitas palpebras ipsas contrahabat, tyrannis vero amoris vestri oculos nostræ mentis excitabat: atque sæpenumero per somnum vobiscum loqui mihi videbar. Etenim consuevit anima quæ interdiu cogitat, eadem in somnis per phantasiam cernere, quod et nobis tunc accidit: et vos carnis oculis minime videns, oculis caritatis cernebam, corporeque absens, affectu præsens eram, et meæ aures semper clamore vestro personabant. Quare et corporis ægritudine ibi diutius cogente immorari, et aeris salubritate ad carnis sanitatem proficiente, id vis amoris vestri non tolerabat, sed exclamabat, neque prius molestando cessavit, quam nobis suaserit ante præfixum tempus exsurgere, et sanitatem et voluptatem et omne quodcumque est bonum, conventum hunc vestrum existimare. Huic igitur morem gerentes, maluimus redire, tametsi morbi reliquæ restarent, quam corporis infirmitatem prorsus deponere satagentes, de cætero caritati vestræ molestias inferre. Nam et illic manens criminationes vestras audiebam: continuæ enim literæ has nobis afferebant, animumque adhuc criminantibus non minus, quam laudantibus². Nam animæ scientis amare illæ crimi-

nationes fuerant, absentiam nostram accusantes. Propterea surgens cucurri; propterea numquam mea vos mente quivi excludere: sed quid mirum rursi commoratus, licentia quadam et libertate fruens, vestræ caritatis non sum oblitus: quandoquidem Paulus vinculis alligatus, carcerem inhabitans, atque infinita pene pericula imminentia videns, in carcere non secus quam in prato versatus, sic fratrum memoriam habebat, et scribebat dicens: *Sicut est iustum mihi hoc sentire pro omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde et in vinculis meis, in defensione et confirmatione evangelii* (Philipp. 4. 7)? Extra inimicorum catena, intra amoris discipulorum catena: sed exterior quidem ex ferro constructa, interior ex caritate facta; et illam quidem sæpenumero deposuit, hanc vero numquam dissolvit. Sed quemadmodum mulieres quotquot dolorum partus experimentum sumpserunt, et matres factæ sunt, horum, quos pepererunt, ubicumque fuerint, vinculis semper sunt astrictæ: sic et Paulus, atque adeo multo fortius, discipulis suis adhærebat, tantoque magis, quanto naturalibus spiritualibus partus sunt ferventiores. Nam non semel, sed eosdem bis parturivit, et clamabat dicens, *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19). Id vero mulier numquam patetur, neque sufferet eosdem iterum dolores: sed tolerabat hoc Paulus, quod in natura non est videre: ut quos semel pepererat, iterum reciperet, et acutus super illis dolores perferret. Propterea et confundere eos volens, dixit: *Quos iterum parturio*: quasi diceret, *Parcite mihi: nullus filius secundo maternum uterum partus doloribus affecit, quod me pati cogitis. Licet dolores illi uno temporis momento torqueant, atque infante ex alvo delabente et ipsi quoque delabantur: hi vero non sic, sed et mensibus integris maneant: nam et annum totum sæpenumero parturivit Paulus, atque conceptos non peperit: et illic quidem carnis est labor, hic vero dolores non ventrem distendunt, sed animæ robur lacerant. Atque ut discas eos ferventiores esse dolores, quæ unquam mater optat natorum loco gehennam sustinere? Illic vero non modo gehennam, sed optat etiam anathema esse a Christo* (Rom. 9. 3), quo posset Judæos parere quos semper continue parturiebat, et quoniam id non eveniebat, ideo dolebat et dicebat: *Tristitia mihi est magna, et continuus dolor cordi meo* (Rom. 9. 2). Atque hic rursus: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Gal. 4. 19). Quidnam alvo illa beatus fuit, quæ tales filios parere potuit, qui in se Christum haberent? quid vero fecundius ea, quæ orbem progeniuit totum? quid ea fortius, quæ editos et adultos abortivos posset denuo concipere ac reformare? id enim in naturali

¹ Colbert. sic titulum habet, *in sanctis... Chrysostomi recens a rure regressi, et de pœnitentia.*

² Alii, et gratias egi criminantibus, etc.

(a) Collata cum codicibus Regiis 1828, 1829 et 2424, et cum Colbertino 3061.

partu præter humanas est vires. Quare igitur non dixit : *Filioli mei, quos iterum progenero, sed, parturio* ? Etenim alibi generare se dicit, *In Christo enim Jesu ego vos genui* (1. Cor. 4. 15). Illic ergo cognationem tantummodo ostendere voluit, hic vero et dolorem coram statuere conatus est. Quomodo enim filios vocat, quos nondum enixus est ? si enim parturit, nondum peperit : quomodo ergo filios vocat ? Ut discas, illum non prioribus partus doloribus tunc cruciatum, quod satis illis erat ad ruborem. Etenim, inquit, semel factus sum pater, debitumque in vos partum toleravi, vos vero filii semel facti estis : quomodo me ad secundos iterum dolores mittitis ? satis enim qui principio habentur, sunt partus dolores ; quid me secundo doloribus cruciatis ? Nam fidelium lapsus, non minorem ipsi, quam qui nondum crediderant, laborem inferebant. Intolerabile enim erat post talium mysteriorum communionem videre quosdam ad impietatem sponte declinare. Quare acriter admodum ac omni muliere miserabilius ingemiscebat dicens : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Gal. 4. 19). Id autem dicebat, ut illis fiduciam simul et timorem induceret. Cum enim ostendit non formatum in ipsis Christum, timorem incussit et agoniam : cum demonstravit posse formari, iterum fiduciam indidit. Cum enim dicitur, *Donec formetur*, utrumque ostenditur, et nondum formatum esse, et formari iterum posse. Si enim fieri non posset, in vacuum ad eos dixisset, *Donec Christus formetur in vobis* : et ipsos spe vana lactasset.

2. *Desperatio et segnitie perniciose.* — Hæc igitur scientes, neque ipsi a spe cadamus, sed neque omnino pigritemur ; utraque enim hæc perniciose. Desperatio quidem jacentem exsurgere non sinit, pigritia vero et stantem cadere facit : atque illa quidem jam partis privare nos solet bonis, hæc malis quibus urgemur nos liberari non sinit, et neglectus quidem ex ipsis detrudit cælis, desperatio vero in ipsam malitiæ deducit abyssum, sicut si non desperemus, cito illinc reducimur. Considera vero utriusque vim : diabolus antea bonus erat ; pigritans vero et desperans cecidit, tantaque obrutus malitia est, ut in posterum non resurgat. Quod enim bonus fuerit, audi quid dicatur : *Vidi satanam veluti fulgur cadentem de celo* (Luc. 10. 18). Fulguris enim similitudo ; et claritatem pristinae conversationis ostendit, et casus velocitatem. Paulus blasphemus erat, et persecutor, et contumeliosus : quia vero desudavit et spe non decidit, et exsurrexit, par angelis effectus : Judas apostolus erat, sed pigritans factus est proditor. Latro item post tantum malitiæ, quia de spe non lapsus est, ante alios paradisum ingreditur : Pharisæus confidens ex ipso virtutis culmine decidit in profundum : publicanus quia non desperavit, sic erectus est, ut illum præveniret. Vis ut tibi ostendam et urbem totam hoc fecisse ? Ninivitarum urbs sic omnis servata est : illos certe lata jam sententia a spe depulerat. Non enim dixit, Si pœnitentiam egerint, servabuntur : sed solum, *Tres adhuc dies, et*

Ninive subvertetur (Jon. 3. 4). Sed tamen munitis Deo, et propheta clamante, sententia dilationem non habente neque distinctionem¹, non ceciderunt animis, neque bonas spes perdidērunt. Propterea enim distinctionem non apposuit, neque dixit, Pœnitentiam si egerint, servabuntur : quo et ipsi latam Dei sententiam sine distinctione audientes, neque sic spe cadamus, sed ad illud exemplum respicientes, non desperemus. Neque in eo solum videre est Dei clementiam, quod sententiæ nulla adhibita distinctione, tamen pœnitentibus reconciliatus sit ; sed vel ex eo etiam quod absolute lata sit. Nam augere volens timorem, ingentemque illorum segnitiam tangere, id effecit, ipsumque pœnitentiæ tempus ineffabilem ejus ostendit clementiam. Quomodo enim tres dies effecissent, ut deleteretur malitia tanta ? Cernis quod etiam inde Dei providentia appareat ? plus enim hæc ad ejus urbis salutem contulit.

Desperatio telum diaboli. — Hæc igitur scientes, spe numquam cadamus. Neque enim ullum adeo validum est telum diaboli, ac desperatio ; idcirco neque tam lætum eum peccantes reddimus, quam desperantes. Audi in fornicante, quod plus quam peccatum Paulus desperationem timuerit. Corinthiis enim scribens sic inquit : *Omnino auditur in vobis fornicatio, et talis quæ nec inter gentes nominatur* (1 Cor. 5. 1). Non dixit, Quam nec in gentibus audent, sed, *Neque nominatur* : quod vel nomine solum illis intolerabile est, id ipsi opere ausi estis. *Et vos inflati estis* (Ibid. v. 2) ? Et non dixit, Ille inflatus est : sed eum, qui peccaverat, dimittens, sanos alloquitur : quemadmodum medici faciunt, ægros dimittentes, apud propinquos plures sermones habent. Alioquin hi omnis arrogantia illi auctores erant, quod eum non corripere nec terrent. Crimen igitur commune fecit, quo facilis curatio vulneris esset. Grave quidem peccatum est, sed multo gravius altum sapere in peccato. Nam si de justitia inflari, justitiæ sit evacuatio : multo magis id in peccatis si contingat, maximam nobis iacturam inferet, atque ipsis peccatis majus crimen fuerit. Propterea inquit : *Cum omnia quæ præcipiuntur vobis, feceritis, dicite quia servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10). Si enim eos, qui omnia faciunt, dejicere se oportet : multo magis et peccatorem flere decet, et infimum sese omnium existimare. Id itaque ostendens, tunc dixit, *Et non magis flevistis* (1. Cor. 5. 2) ? Quid dicis ? alter peccavit, et ego plorabo ? Ita, inquit : corporis enim et membrorum exemplo mutuo compacti sumus ; in corpore autem tametsi pes vulnus accipiat, humi caput inclinari videmus. Et quid eo venerabilius ? Sed tamen dignitatem suam non novit calamitatis tempore : idem et ipse fac. Quare et Paulus admonet, *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flenti-*

¹ si Sarravio credatur ad Salmasium scribentem, loco vocis Græcæ διαστολήν, quæ distinctionem significat, legendum est διασποράν, id est, moram. Sed, ni fallor, διαστολή seu distinctionem optime quadrat : ceterum huic lectioni favet series ipsa ; et alioquin quater repetitur vox, διαστολή.

γὰρ ἐπὶ τῶν φυσικῶν τόκων ἀδύνατον. Διὰ τὴ δὲ οὐκ [281] εἶπε· *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ἀναγεννῶ, ἀλλ' ὠδίνω*; καίτοι γε ἀλλαχθὺ γεννῶν φησιν· Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμᾶς ἐγέννησα. Ἐκεῖ μὲν οὖν τὴν συγγένειαν δηλώσας μόνον ἐβούλετο· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὸν πόνον παραστήσαι ἐσπούδαζε. Πῶς δὲ τέκνα καλεῖ τὰ μηδέπω τεχθέντα; εἰ γὰρ ὠδίνει, οὐδέπω ἔτεκε· πῶς οὖν τέκνα καλεῖ; Ἰνα μάθῃς, ὅτι (οὐ) ταύτας ὠδίνει τὰς πρώτας ὠδίνας, ὅπερ ἱκανὸν ἦν ἐκείνους ἐντρέψαι. Καὶ γὰρ ἐγενόμην, φησὶν, ἀπαξ κατήρ, καὶ τὸν ὀφειλόμενον ἐφ' ὑμῖν ὑπέμεινα τόκον, ἐγένεσθε δὲ τέκνα καὶ ὑμεῖς ἀπαξ· πῶς οὖν πάλιν με εἰς δευτέρας ὠδίνας ἐμβάλλετε; ἱκανοὶ οἱ πόνοι τῶν τόκων τῶν ἐξ ἀρχῆς, τί με διατείνει πάλιν ταῖς ὀδύναις; Τῶν γὰρ μηδέπω πεπιστευκότων οὐκ ἐλάττονα πόνον παρεῖχεν αὐτῶ τῶν πιστῶν τὰ πτώματα. Καὶ γὰρ ἦν ἀφόρητον, μετὰ τὴν τῶν τοιοῦτων μυστηρίων κοινωνίαν πρὸς τὴν ἀσέβειαν αὐτομολοῦντας ὀρεῖν· διὸ καὶ σφόδρα δριμύ καὶ πάσης γυναικὸς περιπαθέστερον ἀνωλόυσε, λέγων· *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν*. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ θαρρύναι καὶ φοβῆσαι βουλούμενος· τὸ μὲν γὰρ δεῖξαι μὴ μορφωμένον ἐν αὐτοῖς τὸν Χριστὸν, ἀγωνίαν καὶ φόβον ἐνέβαλλε· τὸ δὲ ἐμφηναὶ ὅτι δυνατόν αὐτὸν μορφωθῆναι, πάλιν θαρρύνειν παρεσκεύαζε. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἀχρις οὗ μορφωθῇ*, ἀμφοτέρω ταῦτα ἐστὶν ἐνδείκνυμένου, καὶ ὅτι οὐδέπω μεμόρφωται, καὶ ὅτι δυνατόν μορφωθῆναι πάλιν. Εἰ γὰρ μὴ δυνατόν ἦν, εἰκὴ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν, *Ἀχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν*, καὶ ματαίαις αὐτοὺς ἔτρεφεν ἐλπίσι.

β'. Ταῦτα οὖν εἰδότες μηδὲ ἡμεῖς ἀπογινώσκωμεν, ἀλλὰ μηδὲ βρθυμῶμεν ἀπλῶς· ἐκάτερα γὰρ ταῦτα ἐλέθρια. Ἡ μὲν γὰρ ἀπόγνωσις τὸν κείμενον οὐκ ἀφίησιν ἀναστῆναι, ἡ δὲ βρθυμία τὸν ἐστῶτα· ποιεῖ καταπίπτειν· ἐκείνη τῶν πορισθέντων ἀγαθῶν ἀποστερεῖν εἰσθεν, αὕτη τῶν ἐπιχειμένων οὐκ ἀφίησιν ἀπαλλαγῆναι κακῶν· καὶ ἡ μὲν καταφρόνησις καὶ ἐξ αὐτῶν καταφέρει τὸν οὐρανὸν, ἡ δὲ ἀπόγνωσις εἰς αὐτὴν κατάγει τῆς κακίας τὴν ἄδυσσον, ὥσπερ οὖν τὸ μὴ ἀπογινῶναι κακείθεν ταχέως ἀναδραμεῖν ποιεῖ. Σκόπει δὲ ἀμφοτέρων τὴν ἰσχύν· ὁ διάβολος ἀγαθὸς ἦν πρὸ τοῦτο· βρθυμῆσας δὲ καὶ ἀπογνοῦς ἔπεσεν εἰς τοσαύτην κακίαν, ὥς μηδὲ ἀναστῆναι λοιπόν· ὅτι γὰρ ἀγαθὸς ἦν, ἀκούσων τί φησιν· *Εἶδον τὸν Σατανᾶν ὡς ὀστρακὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα*. Ἡ δὲ ἀστραπὴς παραβολὴ καὶ τὸ φαῖδρον τῆς προτέρας δεικνυσιν ἀναστροφῆς, καὶ τὴν τῆς πτώσεως ὀξύτητα. Ὁ Παῦλος βλάσφημος ἦν, καὶ διώκτης, καὶ ὀβριστής· ἐπειδὴ δὲ ἐσπούδασε καὶ οὐκ ἀπέγνω, καὶ ἀνέστη καὶ τῶν ἀγγέλων γέγονεν ἴσος· ὁ δὲ ἰούδας ἀπόστολος ἦν, ἀλλὰ βρθυμῆσας γέγονε προδότης. Ὁ ληστής πάλιν μετὰ τοσαύτην κακίαν, ἐπειδὴ μὴ ἀπέγνω, πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων εἰς τὸν παράδεισον εἰσῆλθεν· ὁ Φαρισαῖος τούτου ποιήσας; Ἡ τῶν Νινευιτῶν πόλις οὕτως ἐσώθη πάσα· καίτοι γε ἡ ἀπόφρασις εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐνέβαλεν· οὐ γὰρ [282] εἰπεν οὗτος, Ἐὰν μετανοήσωσι, σωθήσονται, ἀλλ' ἀπλῶς,

Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺς καταστραφήσεται· ἀλλ' ὁμως ἀπειλοῦντος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ προφήτου βοῶντος, καὶ τῆς ἀποφάσεως οὐκ ἐχοῦσης μείλλῃσιν οὐδὲ διορισμὸν, οὐκ ἀνέπεισον, οὐδὲ τὰς χρηστὰς προέδωκαν ἐλπίδας. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ προσέθηκε διορισμὸν, οὐδὲ εἶπεν, Ἐὰν δὲ μετανοήσωσι, σωθήσονται, ἵνα καὶ ἡμεῖς, ὅταν ἀκούσωμεν ἀποφάσεως τοῦ Θεοῦ φερομένης χωρὶς διορισμοῦ, μηδὲ οὕτως ἀπογινώσκωμεν, μηδὲ ἀπαγορεύσωμεν, εἰς ἐκεῖνο τὸ ὑπόδειγμα βλέποντες. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἔστι τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἰδεῖν, ὅτι μὴ προσθεῖς διορισμὸν τῇ ἀποφάσει, ὁμως μετανοήσας κατηλλάγη, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τὴν ἀπόφασιν ἀπρητισμένην ἐξενεργεῖν. Αὐξῆσαι γὰρ τὸν φόβον βουλόμενος καὶ τῆς πολλῆς αὐτῶν βρθυμίας καθάψασθαι, τοῦτο ἐποίησε, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ χρόνος τῆς μετανοίας δεικνυσιν αὐτοῦ τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν. Τί γὰρ ἡμέραι τρεῖς τοσοῦτον ἐλργάσαντο, ὥς ἀρᾶνισαι κακίαν τοσαύτην; Ὅρξ· πῶς καὶ ἐντεῦθεν ἡ τοῦ Θεοῦ φαίνεται κηδεμονία; τὸ γὰρ πλεον αὕτη συνειστέθηκεν εἰς τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν.

Ταῦτα οὖν εἰδότες, μηδέποτε ἀπογινώσκωμεν· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν ὅπλον τῷ διαβόλῳ, ὥς ἀπόγνωσις· διὰ τοῦτο οὐχ οὕτως αὐτὸν εὐφραίνωμεν ἁμαρτάνοντες, ὥς ἀπογινώσκοντες. Ἀκούσων γοῦν ἐπὶ τοῦ πεπορευκότος, πῶς τῆς ἁμαρτίας μᾶλλον τὴν ἀπόγνωσιν δίδοικεν ὁ Παῦλος· γράφων γὰρ Κορινθίοις οὕτως ἔλεγεν· *Ὅπως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἣτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται*· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσι τολμᾶται, ἀλλ', Οὐδὲ ὀνομάζεται· ὁ γὰρ μέχρις προσηγορίας ἐκείνοις ἀφόρητον, τοῦτο ὑμῖν ἔργῳ τετόλμηται. Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ; Καὶ οὐκ εἶπε, Καὶ ἐκεῖνος πεφυσιωται, ἀλλ' ἀφελὲς τὸν ἡμαρτηκότα, τοῖς ὑγιαίνουσι διαλέγεται· καθάπερ οἱ ἱατροὶ ποιοῦσιν, ἀφέντες τοὺς κάμνοντας, πρὸς τοὺς προσήκοντας αὐτοῖς πλείονι ἐχέρηνται λόγῳ· ἄλλως δὲ καὶ οὗτοι τῆς ἀπονομίας αἰτίου πάσης ἦσαν αὐτῶν, μὴ ἐπιτιμῶντες μηδὲ ἐπιπλήττοντες. Ἐκοίνωσε^β τοῖνυν τὸ ἐγκλημα, ἵνα βρῆτα γέννηται τοῦ τραύματος ἡ θεραπεία. Διὸν μὲν γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν, πολλῶν δὲ χαλεπώτερον τὸ καὶ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν. Εἰ γὰρ ἐπὶ δικαιοσύνῃ τὸ φεῖσθαι καὶ κένωσις δικαιοσύνης ἐστὶ, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι τοῦτο συμβαίνειν ἐσχάτην οἶσει βλάβην ἡμῖν, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν μείζον τὸ ἐγκλημα ἔσται. Διὰ τοῦτο φησιν· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοὶ ἔσμεν*. Εἰ δὲ οἱ πάντα ποιοῦντες ὀφείλουσι συνεστάλθαι, πολλῶν μᾶλλον τὸν ἡμαρτηκότα καὶ θρηνεῖν καὶ ἐν τοῖς ἔσχατοις ἑαυτὸν ἀριθμεῖν ἄξιον. Ὅπερ οὖν καὶ τότε δηλῶν ἔλεγε· *Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενοήσατε; Τί λέγετε; ἕτερος ἡμαρτε, καὶ ἐγὼ πενοθήσω; Ναί, φησὶ· σώματος γὰρ καὶ μελὸν δίκην ἄλλήλοις ἔσμεν συνδεδεμένοι*· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος κἂν ὁ πῶς δέξεται τραῦμα, τὴν κεφαλὴν ἐπικύπτουσιν ὁρώμεν. Καίτοι τί ταύτης σημνότερον; Ἄλλ' οὐχ ὅρξ τὴν ἀξίαν ἐν τῷ καιρῷ τῆς συμφορᾶς· [283] οὕτω καὶ σὺ ποιήσον. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος παραινεί *Χαίρειν μετὰ χαυρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαίοντων*. Διὰ τοῦτο καὶ Κορινθίοις φησὶ· *Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενοήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου*

^α Savil. καὶ τὸν ἐστῶτα, bene. Edit.

^β Alii ἐκοίνωσε, alii ἐκοινώνησε.

ὡμῶν δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας; Οὐκ εἶπε, Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐσπουδάσατε, ἀλλὰ τί; Οὐχὶ μᾶλλον ἐπεσθῆκατε, ὡς νόσου κοινῆς καὶ λοιμοῦ τὴν πόλιν καταλαβόντος· μονονοῦχὶ λέγων· Εὐχῆς καὶ ἐξομολογήσεως δεῖ καὶ ἱκετηρίας, ἵνα τὸ νόσημα ἀπελαθῇ τῆς πόλεως ἀπάσης. Ὅρξας πρὸς αὐτοὺς φόβον ἐπεκρέμασεν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμιζον μέχρις ἐκείνου μόνον ἐσθάναι τὸ δεινόν, ἐναγωνίους αὐτοὺς καθίστησι λέγων· Οὐκ οἰδάτε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; Ὁ δὲ λέγει· τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅδῳ τὸ κακὸν βαδίζον, καὶ τῶν λοιπῶν ἄφεται μελὼν· ὡς ὑπὲρ κοινῶν τοίνυν κακῶν βουλευομένους, οὕτως φροντίζειν χρῆ. Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπης, ὅτι ἐκεῖνος ἡμαρτε μόνος, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι σηπεδὼν τίς ἐστι· τὸ δεινόν, καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν ἐπινέμεται σῶμα. Καὶ καθάπερ οἰκίας καιομένης, καὶ οἱ μηδέπω δεξάμενοι τὸ κακόν, τῶν ὄντων ἐν τῇ συμφορᾷ οὐκ ἔλαττον ἐπιγίονται καὶ πάντα συνεισφέρουσιν, ὥστε μὴ τὴ πῦρ ἐπιειγόμενον καὶ ἐπὶ τὰς αὐτῶν θύρας ἔλθῃ· οὕτως καὶ τοὺς ὁ Παῦλος διεγείρει λέγων· Πυρὰ τίς ἐστι, προκαταλάβωμεν τὸ δεινόν· σθέσωμεν τὸν ἐμπρησμόν, πρὶν ἢ καταλαβεῖν τὴν Ἐκκλησίαν· εἰ δὲ καταφρονεῖς τῆς ἁμαρτίας ὡς ἐν ἀλλοτρίῳ γενομένης σώματι, μάλιστα μὲν καὶ οὕτω κακῶς· μέλος γάρ ἐστι τοῦ παντὸς σώματος ἐκεῖνος.

γ'. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι ἂν ῥαθυμῆσης καὶ παρῶν, καὶ σὲ καταλήφεται ποτε. Ὡστε εἰ καὶ μὴ δὲ τὸν ἀδελφόν, διὰ τοῦν σουτὸν διεγέρθητι, καὶ ἀνάστειλον τὸν λοιμὸν, καὶ προκατάσχε τὴν σηπεδῶνα, καὶ τὴν νομὴν διάκοπον. Ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ πλείονα τοῦτων εἰπὼν, καὶ κελεύσας παραδούναί αὐτὸν τῷ Σατανᾷ, φησὶν ὕστερον, ἐπειδὴ μετεβάλετο καὶ βελτίων ἐγένετο· Ἰκανὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῇ ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων· κυρώσατε οὖν εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν κοινὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον κατέστησεν ἅπασι καὶ τῆς ἀγέλης ἐξέβαλε καὶ τοῦ σώματος ἀπέκοψεν, ὅρα πόσῃ χέρεται σπουδῇ, ὥστε κολλῆσαι καὶ συνάψαι πάλιν αὐτόν. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἀγαπήσατε αὐτὸν ἀπλῶς, ἀλλὰ, Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, τουτέστι βεβαίαν, καὶ ἀκίνητον ἐπιδείξασθε τὴν φιλίαν, θερμὴν τινα καὶ ζέουσαν καὶ πεπυρωμένην, ἀντίρροπον τῆς προτέρας ἀπεχθείας τὴν εὐνοίαν εἰσαγάγετε. Τί γέγονεν; εἰπέ μοι· οὐχὶ τῷ Σατανᾷ παρέδωκας αὐτόν; Ναί, φησὶν, ἀλλ' οὐχὶ ἵνα μένῃ ἐν ταῖς τοῦ Σατανᾷ χερσίν, ἀλλ' ἵνα ἀπαλλαγῇ ταχέως αὐτοῦ τῆς τυραννίδος. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, σκόπει πῶς δέδοικε τὴν ἀπόγνωσιν ὁ Παῦλος, ὡς μέγα ὄπλον τοῦ διαβόλου· εἰπὼν γάρ, Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι· Μὴ πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Ἐν τῇ φάρυγι τοῦ λύκου, φησὶν, ἐστὶ τὸ πρόβατον· φθάσωμεν τοίνυν, προεξαρπάσωμεν ὃ πρὶν ἢ καταπίῃ καὶ διαφθεῖρῃ τὸ μέλος ἡμῶν. Ἐν κλυδωνίῳ νῦν ἐστὶν ἡ ναῦς, πρὸ τοῦ ναυαγίου διασωσάμεν αὐτὴν σπουδάσωμεν. Καθάρῃ γὰρ θαλάττης αἰρομένης καὶ κυμάτων [284] πάντοθεν κορυφουμένων, ὑποβρύχιον γίνεται τὸ σκάφος, οὕτω καὶ ψυχὴ τῆς ἀθυμίας αὐτὴν πάντοθεν περιστοιχιζομένης, ἀποπνίγεται ταχέως, εἰ μὴ τινα ἔχη τὴν χεῖρα ὀρέγοντα, καὶ ἡ σωτήριος ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι λύπη ὀλέθριος ὑπὸ τῆς ἀμετρίας γίνεται. Καὶ ὅρα πῶς ἀκριβῶς εἶπεν· οὐ γὰρ εἶπε, Μὴ ἀπολέσῃ αὐτὸν ὁ διάβολος, ἀλλὰ τί; Μὴ

πλεονεκτεθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾷ· πλεονεξία δὲ ἐστὶ τὸ τῶν ἀλλοτρίων ἐπισθῆναι. Δεικνύς τοίνυν ὅτι ἀλλότριος αὐτοῦ γέγονε λοιπὸν, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ποίμνης οἰκεὶν αὐτὸν διὰ τῆς μετανοίας κατέστησε, φησὶ· Μὴ πλεονεκτεθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾷ. Ἐὰν γὰρ κατάσῃ λοιπὸν αὐτόν, ἡμέτερον ἀρπάξει μέλος, τὸ τῆς ἀγέλης λαμβάνει πρόβατον· ἀπέθετο γάρ τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς μετανοίας.

Εἰδὼς τοίνυν ὁ Παῦλος, ὅπερ ἐποίησεν ὁ διάβολος ἐπὶ τοῦ Ἰούδα, εἶδισε μὴ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ γένηται τοῦτο. Τί δὲ ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ Ἰούδα; Μετενόησεν ὁ Ἰούδας· Ἡμαρτορ γάρ, φησὶ, παραδοὺς αἷμα ἀθῶον· ἤκουσε τῶν ῥημάτων τούτων ὁ διάβολος· ἔγνω τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀρχόμενον ὁδοῦ καὶ πρὸς σωτηρίαν βαδίζοντα, καὶ ἐφοδίσθη τὴν μεταβολὴν. Φιλῶνθρωπον, φησὶν, ἔχει δεσπότην· ὅτε ἐμείλλεν αὐτὸν προδιδόναι, ἐδάκρυσεν αὐτὸν καὶ μυρία παρεκάλεσεν· οὐ πολλῷ μᾶλλον μετανοοῦντα δέξεται; Ἀδιόρθωτον ὄντα ἐφεικύσατο καὶ ἐκάλεσεν· οὐ πολλῷ μᾶλλον διορθωθέντα καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἐπιγινώσκοντα ἐπισπάσεται; διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σταυρωθῆναι ἤλθε. Τί οὖν ἐποίησεν; Ἐθωρόδυσεν αὐτόν· ἐσκότωσε τῇ τῆς ἀθυμίας ὑπερβολῇ, ἐδίωξεν, ἤλασεν ἕως ἐπὶ τὸν βρόχον ἤγαγε, καὶ τῆς παρουσίας ὑπεξήγαγε ζωῆς, καὶ τῆς προθυμίας τῆς κατὰ τὴν μετάνοιαν ἀπεστέρηνσεν. Ὅτι γὰρ, εἰ ἔζη, καὶ αὐτὸς ἐσώθη ἂν, ὅλῳν ἐκ τῶν σταυρωσάντων· εἰ γὰρ τοῖς ἐπὶ τὸν σταυρὸν αὐτὸν ἀναβιδάσαντας ἐσωσε, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ ὡν παρεκάλεε τὸν Πατέρα, καὶ συγγνώμην αὐτοῖς ἤτει τοῦ τολμήματος, εὐθὺς ὅτι καὶ τὸν προδόντα, εἰ νόμῳ τῷ προσήκοντι τὴν μετάνοιαν ἐπεδείξατο, μετὰ πάσης ἂν ἐμμενείας ἐδέξατο· ἀλλ' ἐκεῖνος οὐκ ἠνέσχeto ἐμμεῖναι τῷ φαρμάκῳ, τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθεῖς. Τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ Παῦλος φοβούμενος, ἐπείγει τοὺς Κορινθίους ἐξαρπάσαι τῆς φάρυγγος· τοῦ διαβόλου τὸν ἀνθρωπον. Καὶ τί χρὴ λέγειν τὰ Κορινθίων; Πέτρος μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν ἠρνήσατο τρίς, καὶ δακρύσας ἀπήλειψεν ἅπαντα· Παῦλος διώκτης ὢν καὶ βλάσφημος καὶ ὀβριστής, καὶ οὐχὶ τὸν σταυρωθέντα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐκεῖνου διώκων, μετανοήσας, ἀπόστολος γέγονε. Μόνον γὰρ πρόφασιν ὁ θεὸς βραβεῖν ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν, καὶ πολλῶν ἡμῖν ἁμαρτημάτων χαρίζεται ἄφεσιν δ. Εἴπω καὶ παραβολὴν τοῦτο αὐτὸ ἐγγυωμένην ὡμῖν.

δ. Δύο τινὲς ἦσαν ἀδελφοί· διανεμιόμενοι δὲ τὴν πατρικὴν περιουσίαν ἑκάτεροι, ὁ μὲν αὐτῶν ἐμείνεν ἐπὶ τῆς οἰκίας· ὁ δὲ πάντα τὰ δοθέντα καταφαγών, εἰς τὴν ὑπερβολὴν μετέστη, τὴν ἀπὸ τῆς πενίας οὐ φέρων αἰσχύνῃ. Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν προήχθη εἰπεῖν, ἵνα μάθῃτε, ὅτι καὶ τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτημάτων ἐστὶν ἄφεσις, εἰ μὴ προσέχωμεν· λέγω δὲ οὐχὶ ἵνα εἰς ῥαθυμίαν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα ἀπὸ [285] ἀπογνώσεως ἀπαγάγω· καὶ γὰρ χεῖρονα τῆς ῥαθυμίας ἡμᾶς ἡ ἀπόγνωσις ἐργάζεται κακὰ. Οὕτως τοίνυν ὁ υἱὸς εἰκόνα τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν φέρει πεσόντων· ὅτι δὲ τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα παραπεσόντας ὁλοῖ, ὅλῳν ἐκείθεν· υἱὸς γὰρ λέγεται· οὐδεὶς δὲ υἱὸς βαπτίσματος ἂν κληθεῖ χωρὶς. Καὶ τὴν οἰκίαν δὲ ὥκει τὴν πατρῴαν, καὶ τὰ πατρῴα διενεμάτο πάντα· πρὸ

α. Αἱ τοὺς ὀφθαλμοῦ.

β. Sic Savil. recte; editum fuerat προαρπάσωμεν. Edit.

ε. Αἱ τοὺς ὀφθαλμοῦ.

δ. Colb. παρ' ἡμῶν, καὶ πάντα ἀφίησιν ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα.

ε. Colb. μετέστη· εἴτα τὴν ἀπὸ τῆς πενίας.

bus (Rom. 12. 15). Ideo et Corinthiis dicit : *Et non magis flevistis, ut tolleretur de medio vestrum qui opus id fecerat* (1. Cor. 5. 2)? Non dixit, Et non magis studuistis : sed quid? *Non magis flevistis*, quasi morbo communi et peste civitatem comprehendente : quasi diceret, Oratione opus est et confessione et precibus, quo morbus e tota civitate pellatur. Vides quantum his timoris incussit? Nam quoniam putabant ad illum dumtaxat pervenisse malum ac constitisse, eos sollicitos reddit, dicens : *Nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit* (1 Cor. 5. 6)? Quod autem dicit, tale est : malum ultra procedens, reliqua attinget membra : veluti de communi malo consulentes, sollicitos vos esse decet. Neque id mihi dixeris, quod ille solus peccavit, sed illud considera, quod sanies quædam est peccatum, reliquum corporis depascens. Ac veluti domo ardente, qui nondum malo leduntur, iis, qui in malo sunt, molestia non minori premuntur, atque universa conferunt, quo ne urgens ignis ad proprias invadat domos : sic et istos Paulus excitat, dicens : *Pyra quædam est, præveniamus malum : exstinguamus incendium, priusquam Ecclesiam invadat* ; si vero neglexeris peccatum, veluti in alieno existens corpore, maxime quidem vel sic male. Ille enim homo membrum totius est corporis.

3. Verum et id considera, quod si pigritatus fueris ac spreveris, te quoque quandoque comprehendet : quare si non fratris, tua tamen causa exciteris. Reprime pestem, saniem coerce, depopulationem amputa. Hæc et his plura dicens, et mandans tradi illum satanæ, denique inquit, quandoquidem conversus, et melior factus est : *Satis huic ea fuit objurgatio a pluribus : confirmate igitur in eum caritatem* (2. Cor. 2. 8). Postquam enim eum communem inimicum et adversarium statuit universis et a grege exclusit atque a corpore recidit, vide quanto in eum utilis studio, ut eum rursus conjungat et annectat. Non modo, Amate eum, dixit : sed, *Confirmate super eum caritatem*, id est, firmam et immobilem in eum ostendite amicitiam, calentem quamdam et fervidam atque ignitam : æquivalentem priori inimicitie dilectionem inferte. Quid factum est, quæso? nonne tradidisti eum satanæ? Ita, inquit, sed non quo in manibus satanæ permaneat, sed ut ab ejus tyrannide cito liberetur. Et quemadmodum dixi, considera quam timuerit desperationem Paulus tamquam magnam diaboli armaturam : cum dixisset enim : *Confirmate super eum caritatem* ; et causam addit, *Ne forte nimia tristitia absorbeat qui est ejusmodi* (1b. v. 7). In lupi faucibus est ovis : præveniamus igitur, præripiamus antequam absorbeat aut corrumpat nostrum membrum. Periculatur navis : priusquam obruatur, eripere naufragio studeamus. Quemadmodum enim mari sese tollente et fluctibus usque ad summum se elevantibus, scapha demergitur : sic et anima undique mœrore circumdata, velociter suffocatur, ni quempiam habuerit qui manum porrigat : et quæ salutaris in peccatis est mœstitia, exitialis est si immoderata

sit. Ac vide quomodo accurate loquutus sit : non enim dixit, Ne hunc diabolus perdat : sed quid? *Ut non circumveniamur a satana* (2 Cor. 2. 11). Circumvenire autem hic est aliena concupiscere : ostendens igitur ipsum alienum ab eo de cætero factum, atque in Christi gregem se per poenitentiam reduxisse, ait, *Ne circumveniamur a satana*. Si enim de cætero comprehendat eum, nostrum rapiet membrum, de grege ovem surripiet : nam poenitentia peccatum deposuit.

Judas si non desperasset, salutem consequuturus erat. — Sciens igitur Paulus quid fecerat diabolus Judæ, timuit ne hic fortasse idem faceret. Quid autem fecit in Juda? Poenituit Judam : *Peccavi*, inquit, *tradens sanguinem justum* (Matth. 27. 4) : audivit hæc verba diabolus, novit eum in melius viam inire et ad salutem tendere, timuitque mutationem. Clementem, inquit, dominum habet : qui cum se traditurus fuerat, ploravit : atque ipsum miris provocavit modis : annon multo magis poenitentem suscipiet? Obstinatum et incorrectum alexit et vocavit : nonne multo magis correctum et peccatum agnoscentem trahet? idcirco enim crucifigendus venit. Quid ergo fecit? Exterruit eum et obtenebravit mœrore magnitudine, persequutus est, impulit donec ad laqueum duxit, atque e præsentī eduxit vita, poenitentique proposito privavit. Quod enim si vixisset, et ipse salutem consequuturus esset, palam est ex crucifixoribus. Si enim hos qui eum crucifixerant salute donavit, et ipse in cruce existens rogavit Patrem, indulgentiamque tantæ audaciæ postulavit : constat quod et ipsum proditorem digne poenitentem cum omni mansuetudine suscepisset ; sed ille in remedio manere non tulit, mœrore nimio absorptus. Id igitur et Paulus timens, Corinthios sollicitabat eripere a faucibus diaboli hominem. Et quid opus est de Corinthiis dicere? Petrus enim post mysteriorum communionem ter negat, et plorans delevit omnia : Paulus persequitur, blasphemus et contumeliosus, non crucifixum modo, sed illius universos persequens, poenitentia ductus, apostolus efficitur. Solum a nobis Deus occasionem vel parvam requirit, atque universa dimittit nobis peccata. Dicam vobis et parabolam idipsum confirmantem.

4. Duo quidam erant fratres, paternaque divisa substantia, horum unus quidem domi mansit, alter autem cuncta quæ obvenerant, comedens, patria extorris factus erat, paupertatis non ferens pudorem (Luc. 15. 11. sqq). Hanc autem parabolam in medium idcirco protuli, quo sciatis et peccatorum quæ post baptismum contrahuntur, remissionem esse, si attendamus : dico autem non uti ad inertiam compellam, sed ut a desperatione revocem : nam desperatio quam inertia majora nobis confert mala. Hic igitur filius eorum, qui post baptismum lapsi sunt, imaginem præ se fert : eos enim qui post baptismum lapsi sunt eum significare hinc constat, quod filius dicatur : nam extra baptismum nemo filii appellatione nominatur. Et domum habitaverat paternam, et paternam omnem

substantiam diviserat; ante baptismum autem non licet paternam accipere, neque hereditatem consequi: ita ut ex his omnibus fidelium status adumbretur. Et probi frater erat; frater vero sine spiritali regeneratione nequaquam fuerit. Hic igitur ad summam malitiam delapsus, quid inquit? *Revertar ad patrem meum* (Luc. 15. 18). Propterea hunc pater dimiserat, neque prohibuerat, quominus in regionem abiret alienam, quatenus experimento disceret accurate, quantum beneficium susceperit domi manens. Sæpe enim Deus, cum dictis minus suadet, rerum experimentis doctrinam permittit. Quod et ad Judæos dicebat: quoniam quidem infinita per prophetas verba cum impendisset, non suasit neque illexit; permittens eos per flagella corrigi, dicit illis: *Corripiet te rebellio tua, et malitia tua arguet te* (Jer. 2. 19). Oportuerat ipsum quidem fide dignum haberi vel ante ipsarum rerum eventum; quoniam vero tam stupidi fuerunt, ut eo momento et consulente non crederent, cum eos prius repressisset, ne malitiæ obtemperarent, permisit eos rerum eventu corrigi, quo vel sic eos recuperaret. Postquam igitur concedens ille prodigus, in alienam terram rebus ipsis perdidit, quid mali sit paternam domo excidere, et rediit, non fuit memor injuriæ pater, sed passus eum suscepit manibus. Quid ita? Quia pater, non iudex erat. Et choreæ et epulæ et festi conventus deinde facti sunt, lætaque et gaudens erat domus. Quid dicis? hæcine sunt malitiæ præmia? Non malitiæ, o homo, sed reditus: non peccati, sed pœnitentiæ: non improbitatis, sed in melius mutationis: et quod est majus, de his indignatus est major filius; hic autem et ipsum mansuete mitigavit, dicens: *Quoniam tu quidem semper mecum es, hic vero perierat, et inventus est: mortuus erat, et revixit* (Luc. 15. 31. 32). Cum vero perditum servare oportet, inquit, non iudicii tempus est, neque subillioris examinis, sed clementiæ veniæque duntaxat. Nullus enim medicus, inisso medicamentorum usu, incontinentiæ pœnas ab eo exegerit. Si vero pœnas non dare oportuit, satis pœnarum, cum in aliena regione versatus est, dedit. Tanto enim a nobis tempore segregatus, fame dedecoreque ac summis conflictatus malis, laborabat: propterea inquit, *Perierat, et inventus est: mortuus erat, et revixit*. Non enim, inquit, attende præsentia, sed prioris calamitatis magnitudinem considera: fratrem intueris, non alienum: ad patrem reversus est, qui priorum ne vel minimum recordari potest; magis vero eorum solum

reminiscitur, quæ ad compassionem, misericordiam, clementiam, indulgentiam trahere possunt genitoribus accommodatam. Propterea non quæ fecit, dixit, sed quæ passus est: non quod substantiam dissipaverit, meminit, sed quod innumeris conflictatus sit malis. Sic et ovem tanto studio quesivit, vel etiam majori: hic enim ipse rediit filius, illic autem ipse abiit pastor, et inveniens reduxit, et lætatus est super ea magis, quam super cæteris, quæ salvæ erant. Vide autem quomodo reduxit: non flagellavit, sed ferens humeris rursus gregi reddidit (Luc. 15. 4. 6). Hæc igitur intelligentes, non modo a redeuntibus non averti Deum, sed hoc non minori cum jucunditate, quam ipsos qui recte se gesserint, recipere: nec modo pœnas non exigere, sed ad errantium inquisitionem proficisci: ac de his repertis amplius gaudet, quam de cæteris tuto in loco perseverantibus; ipsi neque malis obruti, spem deponamus, neque bonis abundantes, confidamus; sed et cum recte nos gesserimus, timeamus, ut ne per confidentiam labamur, et ut lapsi pœnitentiam agamus. Quod enim incipiens dixi, et nunc dico, duo hæc: stantem confidere, et desperare jacentem, prodigionem salutis nostræ esse. Quare stantes cautiones reddens Paulus dicit, *Qui se putat stare, videat ne cadat*. Et iterum. *Timeo ne forte aliis prædicans ipse reprobus fiam* (1 Cor. 10. 12; 9. 27): jacentes autem erigens, et ad ulterius excitans studium, testificabatur Corinthiis sic scribens, *Ne forte multos defleam, qui ante peccaverunt, et pœnitentiam non egerunt* (2. Cor. 12. 21): ostendens non tam peccantes, quam non pœnites dignos lacrymis esse. Et propheta ad eosdem: *Numquid qui cadit, non resurgit, aut aversus non revertitur* (Jer. 8. 4)? Quare et eosdem exhortans David dicit, *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione* (Psal. 94. 8). Quamdiu igitur hodie dicitur, ne animum despondeamus; sed bonam in Domino spem habentes, et pelagus ejus clementiæ recogitantes, omnem conscientiam excutientes malam multa cum spe propositoque adhæreamus virtuti, et pœnitentiam majorem in modum ostendamus, ut hic universa deponentes peccata multa fiducia coram Christi tribunali stare possimus, regnumque cælorum consequi. Cujus omnes nos participes fieri contingat, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri, simulque sancto Spiritui gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE PŒNITENTIA,

ET DE MOESTITIA REGIS ACHAB, ET DE JONA PROPHETA (a).

HOMILIA II.

1. Vidistis superiori Dominica pugnam et victoriam, pugnam quidem diaboli, victoriam autem Christi? vidistis, ut pœnitentia laudaretur, et diabolus

(a) Collata cum Mss. Reg. 1828, 1829, 2032, 2121. Hæc homilia tertium locum obtinet in Savio.

plagam non ferret, sed trepidaret et horreret? Quid times, o diable, dum pœnitentia laudatur? quid gemis? quid horres? Merito sane, inquit, gemo et affligor: magna mihi vasa rapuit pœnitentia ista. Quænam illa tandem? Meretricem, publicanum, latronem, blasphemum. Enimvero multa vasa ejus sine dubio

δὲ βεπτίσματος οὐκ ἔστι πατὴρ α· λαβεῖν, οὐδὲ δέ-
 ξασθαι κληρονομίαν· ὥστε διὰ πάντων ἡμῶν τούτων
 τῶν πινυμένων αἰνιττεται τάγμα. Καὶ ἀδελφός δὲ ἦν
 τοῦ εὐδοκμηκότος· ἀδελφός δὲ οὐκ ἂν γένοιτο χωρὶς
 πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Οὗτος τοίνυν εἰς κακίαν
 ἐσχάτην πεσών, τί φησιν; *Ἐπανήξω πρὸς τὸν πα-
 τέρα μου*· διὰ γὰρ τοῦτο αὐτὸν καὶ ἀφῆκεν ὁ πατήρ,
 καὶ οὐκ ἐκώλυσεν εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπελθεῖν, ἵνα διὰ
 τῆς πείρας μάθῃ καλῶς, ὅσης ἀπῆλυσεν εὐεργεσίας
 οἴκοι μένων. Πολλάκις γὰρ ὁ Θεὸς ὅταν λέγων μὴ
 πείθῃ, τῇ διὰ τῶν πραγμάτων πείρᾳ τὴν διδασκαλίαν
 ἀφῆκεν· ὅπερ οὖν καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν.
*Ἐπειδὴ γὰρ μυρίους ἀναλώσας διδόνων προφητῶν λό-
 γους, οὐκ ἔπεισεν οὐδὲ ἐπισπάσασθαι, ἀφελὲς δὲ τῆς κολά-
 σεως αὐτοὺς παιδεύθῃναι, φησὶ πρὸς αὐτούς· Παιδεύ-
 σαι σε ἡ ἀποστασία σου, καὶ ἡ κακία σου ἠλέγξει
 σε.* Ἐδὲ μὲν γὰρ αὐτὸν ἀξιόπιστον εἶναι καὶ πρὸ
 τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως· ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἀναί-
 σθητῶς διεκριντο, ὥς ἀπιστεῖν αὐτοῦ ταῖς παραινέ-
 σεσι καὶ ταῖς συμβουλαῖς, προαναστέλλον τῇ κακίᾳ
 μὴ πειθεσθαι, ἐπιτρέπει διὰ τῶν πραγμάτων αὐτοὺς
 παιδεύθῃναι, ἵνα οὕτως αὐτοὺς ἀνακτήσῃται πάλιν.
*Ἐπειδὴ τοίνυν ἀπελθὼν ὁ ἄσωτος εἰς τὴν ἀλλοτρίαν,
 καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν μαθὼν ὅσον κακὸν ἐκπε-
 σὲν πατρῴας οἰκίας, ἐπανῆλθεν, οὐκ ἐμνησιμάχησεν
 ὁ πατήρ, ἀλλ' ὑπείλαις αὐτὸν ἐδέξατο ταῖς χερσὶ. Τί
 δὴ ποτε;* Ὅτι πατήρ ἦν, καὶ οὐ δικαστής. Καὶ χοροὶ,
 καὶ θαλαῖαι, καὶ πανηγύρεις λοιπὸν, καὶ παιδῶν καὶ
 περιχαρῆς ἦν ἡ οἰκία πᾶσα. Τί λέγεις; αὐταὶ τῆς
 κακίας αἱ ἀμοιβαί; Οὐχὶ τῆς κακίας, ἀνθρωπε, ἀλλὰ
 τῆς ἐπαπόδου· οὐχὶ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ τῆς μετανοίας·
 οὐχὶ τῆς πονηρίας, ἀλλὰ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μετα-
 βολῆς. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ἡγανάκτησεν ἐπὶ τούτοις ὁ
 υἱὸς ὁ πρότερος· ὁ δὲ καὶ τοῦτον πρῶτος ἔπεισε λέγων,
*Ὅτι σὺ μὲν ἀεὶ μετ' ἐμοῦ διετρίβεις, οὗτος δὲ ἀπο-
 λωλὼς ἦν, καὶ εὐρέθη· νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησεν.*
*Ὅταν δὲ τὸν ἀπολωλὸτα διασῶσαι δέῃ, φησὶν, οὐ
 δικαστηρίων καιρὸς, οὐδὲ ἀκριβοὺς ἐξετάσεως, ἀλλὰ
 φιλανθρωπίας καὶ συγγνώμης μόνον. Οὐδεὶς ἱατρὸς
 ἀφελὲς ἐπιθεῖναι φάρμακον τῷ κάμνοντι, τῆς ἀταξίας
 αὐτὸν εὐθύνας ἀπαιτεῖ καὶ τιμωρίαν. Εἰ δὲ καὶ δίκην
 αὐτὸν ὅλως δοῦναι ἐχρῆν, ἰκανὴν ἔδωκε δίκην τὴν ἐν
 τῇ ἀποστολῇ διατριβῇ. Τοσοῦτον γοῦν χρόνον τῆς
 ἡμετέρας ἐχωρίσθη συνουσίας, καὶ λιμὴν καὶ ἀτιμία
 καὶ τοῖς ἐσχάτοις καλαιὼν κακοῖς διετέλεσε. Διὰ τοῦτο
 φησιν, Ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὐρέθη· νεκρὸς ἦν, καὶ
 ἀνέζησε. Μὴ τὰ παρόντα ἴδῃς, φησὶν, ἀλλ' ἐννόη-
 σον τῆς προτέρας συμφορᾶς τὸ μέγεθος· ἀδελφὸν ὄρα,
 οὐκ ἀλλότριον. Πρὸς πατέρα ἐπανῆλθεν. οὐδὲν [286]
 δυνάμενον ἀναμνησθῆναι τῶν προτέρων· μᾶλλον δὲ*

ἐκεῖνα μνησθῆναι μόνον, ἅπερ εἰς συμπάθειαν ἀγα-
 γεῖν δύναται καὶ ἑλεον καὶ σπογγὴν καὶ φειδῶ τὴν
 τοῖς γεγεννηκόσι προσήκουσαν. Διὰ τοῦτο οὐχ ἅπερ
 ἔπραξεν εἶπεν, ἀλλ' ἅπερ ἔπαθεν· οὐχ ὅτι κατέφαγε
 τὴν οὐσίαν ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' ὅτι μυρίοις περιέπαισε
 κακοῖς. Οὕτω τὸ πρόβατον ἐζήτει μετὰ τοσαύτης
 σπουδῆς· μᾶλλον δὲ μετὰ μαίζονος. Ἐνταῦθα μὲν
 γὰρ αὐτὸς ἐπανῆλθεν ὁ υἱὸς· ἐκεῖ δὲ αὐτὸς ἀπῆλθεν
 ὁ ποιμὴν, καὶ εὐρὼν ἤγαγε, καὶ ἔχαιρεν ἐπ' αὐτῷ
 μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τοῖς διασεσωσμένοις ἄπασιν. Ὅρα δὲ
 καὶ πῶς ἐπανήγαγεν· οὐκ ἐμάστιξεν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν
 ὤμων φέρων καὶ βαστάζων, πάλιν τῇ ποιμνῇ ἀπ-
 ἔδωκε. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἀποστρέ-
 φεται ἐπανιόντας, ἀλλὰ καὶ τῶν κατωρθωκότων οὐκ
 ἔλαττον δέχεται· ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἀπαιτεῖ δίκην,
 ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπιζήτησιν τῶν πεπλανημένων ἔρχεται
 καὶ τῶν διασεσωσμένων μᾶλλον ἐπὶ τῇ τούτων εὐ-
 ρέσει χαίρει, μῆτε ἐν πονηροῖς ὄντες ἀπογινώσκωμεν,
 μῆτε ἐν ἀγαθοῖς ὄντες θαρρόμεν, ἀλλὰ καὶ κατορ-
 θούντες, φοβώμεθα, ἵνα μὴ θαρρήσαντες πείσωμεν,
 καὶ ἀμαρτάνοντες μετανῶμεν. Ὅπερ γὰρ ἀρχό-
 μενος εἶπεν, τοῦτο λέγω καὶ νῦν, ὅτι προδοσία τῆς
 ἡμετέρας σωτηρίας ταῦτα ἀμφοτέρω, καὶ τὸ θαρβεῖν
 ἐστῶτα, καὶ τὸ ἀπογινώσκειν κείμενον. Διὰ τοὺς μὲν
 ἐστῶτας ἀσφαλίζόμενος ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὁ δοκῶν
 ἐστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ.* Καὶ πάλιν· *Φοβοῦμαι,
 μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένημαι*
*τοὺς δὲ κειμένους ἀνίστας καὶ εἰς προθυμίαν πλείονα
 διεγείρων, διεμαρτύρωτο Κορινθίους γράφων οὕτως·
 Μὴ πως περθῇσώ πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων,
 καὶ μὴ μετανοησάντων· δεικνύς ὅτι οὐχ οὕτως οἱ
 ἀμαρτάνοντες ὥς οἱ μὴ μετανοοῦντες ἐπὶ τοῖς ἀμαρ-
 τήμασιν εἰσι θρήνων ἄξιοι. Καὶ ὁ προφήτης δὲ πρὸς
 αὐτοὺς φησὶ· *Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται, ἢ ὁ
 ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει;* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
 Δαυὶδ τοὺτους αὐτοὺς παρακαλεῖ λέγων· *Σήμερον
 ἐὰν τῆς φωτὸς αὐτοῦ ἀκουσῇτε, μὴ σκληρύνετε
 τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παρρησιασμῷ.* Ἔως
 οὖν τὸ σήμερον λέγεται, καὶ τῆς ἀπογινώσκωμεν, ἀλλὰ
 χρηστὰς εἰς τὸν Δεσπότην ἔχοντας τὰς ἐλπίδας, καὶ
 τὸ πέλαγος αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας ἐννοοῦντες, πᾶν
 πονηρὸν ἀποτιναξάμενοι συνεῖδος, μετὰ πολλῆς τῆς
 προθυμίας, καὶ τῆς ἐλπίδος ἐπιδαύμεθα τῆς ἀρε-
 τῆς, καὶ τὴν μετάνοιαν μεθ' ὑπερβολῆς ἐπιδειξώμεθα
 πάσης, ἵνα πάντα ἐνταῦθα ἀποθέμενοι τὰ ἀμαρτή-
 ματα, μετὰ παύσεως δυνήθωμεν στήναι ἐπὶ τοῦ
 βήματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς βασιλείας τυχεῖν τῶν
 οὐρανῶν· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι
 καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα,
 κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.*

* Savil. πατὴρ α.

[287] ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ,

Καὶ εἰς τὴν σκυθρωπότητα βασιλεύς Ἀχαάβ, καὶ εἰς Ἰωῶν τὸν προφήτην.

Ὁμιλία θ.

α'. Εἴδετε τῇ προτέρᾳ κυριακῇ πόλεμον καὶ νίκην,
 πόλεμον μὲν τοῦ διαβόλου, νίκην δὲ τοῦ Χριστοῦ;
 εἴδετε πῶς μετάνοια ἐνεκωμιάζετο, καὶ ὁ διάβολος
 τὴν πλῆγην οὐκ ἐβάστασεν, ἀλλ' ἐφοβήθη καὶ ἐφρίξε;

Τί δέδοικας, ὦ διάβολε, μετάνοιας ἐγκωμιαζομένης;
 τί δόδωρη, τί φρίτεις; Ναί, φησὶ, δικαίως δόδομαι
 καὶ θλίβομαι· μεγάλη μου σκευὴ ἤρπασεν ἡ μετάνοια
 αὐτή. Ποῖα ταῦτα; Τὴν πόρνην, τὸν τελώνην, τὸν
 ληστὴν, τὸν βλάσφημον. Καὶ γὰρ ἀληθῶς πολλὰ

σκαύη αὐτοῦ ἤρπασεν ἡ μετάνοια, καὶ αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν αὐτοῦ καθείλε, καὶ καιρίαν ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μετανόιας. Ἐξῆς, ἀγαπητὲ, ἀφ' ὧν ἡ πείρα πρῶτην ἔδειξε. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁμιλίας τοιαύτης οὐκ ἀπολαύομεν, καὶ ἐφ' ἑκάστης εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπαντῶμεν, τὴν μετάνοιαν ἀπαζόμενοι; Κἂν ἀμαρτωλὸς ᾖς, εἰσελθε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἵνα λέγῃς τὰς ἀμαρτίας σου· κἂν δίκαιος ᾖς, εἰσελθε, ἵνα μὴ ἐκπέσης τῆς δικαιοσύνης· λιμὴν γὰρ ἀμφοτέρους ἐστὶν ἡ ἐκκλησία.

Ἀμαρτωλὸς εἶ; μὴ ἀπογνῶς, ἀλλ' εἰσελθε μετάνοιαν προβαλλόμενος. Ἡμαρτες; εἰπέ τῷ Θεῷ ὅτι, Ἡμάρτηκα. Ποῖος κάματος οὗτος; ποῖα περίοδος; ποῖα θλίψις; ποῖα στενωχολία λόγον εἰπὼν ὅτι, Ἡμαρτον; Μὴ γὰρ σὺ, σαυτὸν ἐὰν μὴ εἴπῃς ἀμαρτωλὸν, οὐκ ἔχεις κατήγορον τὸν διάβολον; Πρόλαβε, καὶ ἄρπασον αὐτοῦ τὸ ἄξιωμα· ἐκείνου γὰρ ἄξιωμα τὸ κατηγορεῖν. Τί οὖν οὐ προλαμβάνεις αὐτὸν, καὶ λέγεις τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἐξαλείφεις τὸ ἁμάρτημα, εἰδὼς ὅτι τοιοῦτον κατήγορον ἔχεις σιγῇσαι μὴ δυνάμενον; Ἡμαρτες; εἰσελθε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰπέ τῷ Θεῷ ὅτι, Ἡμαρτον. Οὐδέν σε ἄλλο ἀπαιτῶ, ἢ τοῦτο μόνον. Ἡ γὰρ θεία Γραφὴ φησὶ· *Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*^α· εἰπέ τὴν ἀμαρτίαν, ἵνα λύσῃς τὴν ἀμαρτίαν. Οὐκ ἐστὶν ἐν τούτῳ κάματος, οὐδὲ περίοδος λόγων, οὔτε χρημάτων δαπάνη, οὔτε ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν· λόγον εἰπὼν^α, εὐγνωμόνησον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ εἰπέ ὅτι, Ἡμάρτηκα. Καὶ πόθεν τοῦτο, φησὶν, ὅτι ἐὰν εἴπω τὴν ἀμαρτίαν πρῶτος, λύω τὴν ἀμαρτίαν; Ἐχω ἐν τῇ Γραφῇ καὶ τὰν εἰπόντα καὶ λύσαντα, καὶ τὸν μὴ εἰπόντα καὶ κατακριθέντα. Κάιν ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀβελ τῷ φθόνῳ κατεχόμενος, ὡς τῷ φθόνῳ φόνον ἐπακολουθῆσαι· καὶ γὰρ λαβὼν αὐτὸν εἰς τὸ πεδίον ἀνέβη. Καὶ τί φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; *Ποῦ Ἀβελ ὁ ἀδελφός σου;* Ὁ ἐπιστάμενος τὰ πάντα ἐρωτᾷ, οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' εἰς μετάνοιαν ἔλκων τὸν φονεῦσαντα. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀγνοῶν ἠρώτα, ἔδειξε· *Ποῦ Ἀβελ ὁ ἀδελφός σου;* [288] Ὁ δὲ εἶπεν, *Οὐκ οἶδα· μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμὶ ἐγώ*; Ἔστω, οὐκ εἰ φύλαξ· διὰ τί καὶ ἀναιρετὴς; οὐκ ἐφύλαττες· διὰ τί καὶ ἀπέκτεινες; Ὅμως ὁμολογεῖς ταῦτα; Αἴτιος εἶ καὶ τῆς φυλακῆς. Τί οὖν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν; *Φωνὴ αἱμάτων τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με ἐκ τῆς γῆς*. Ἠλεγξεν εὐθέως καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτῷ ἐπιήγαγεν, οὐ τοσοῦτον διὰ τὸν φόνον, ὅσον διὰ τὴν ἀναιδέειαν· οὐ γὰρ τοσοῦτον μισεῖ ὁ Θεὸς τὸν ἀμαρτάνοντα^β, ὅσον τὸν ἀναισχυνοῦντα. Ἀμέλει τὸν Κάιν εἰς μετάνοιαν ἐλθόντα οὐ δέχεται, ἐπειδὴ μὴ πρῶτος εἶπε τὴν ἀμαρτίαν. Τί γὰρ φησὶ; *Μεῖζων ἡ ἀμαρτία μου τοῦ ἀφελῆσθαι με*^α· ἀντὶ τοῦ, Μέγα ἡμαρτον· οὐκ εἰμὶ ἄξιος ζῆσαι. Τί οὖν πρὸς αὐτόν ὁ Θεός; *Στένων καὶ τρέμων ἔσθ' ἐπὶ τῆς γῆς*· καὶ τιμωρίαν αὐτῷ ἀπέφηνεν δεινὴν καὶ χαλεπὴν. Οὐκ ἀναιρῶ σε, φησὶν, ἵνα μὴ λήθῃ παραδοθῇ ἡ ἀλή-

θεια, ἀλλὰ ποιῶ σε νόμον ὑπὸ πάντων ἀναγινωσκόμενον, ἵνα ἡ συμφορὰ μὴ τῇ φιλοσοφίᾳ γένηται. Καὶ περιῆει ὁ Κάιν, νόμος ἐμφυγός, στήλη κινουμένη, σωπῶσα, καὶ σάλπιγγος λαμπροτέραν ἀφείσα τὴν φωνήν. Μὴ τις ποιήσῃ, φησὶ, τοιαῦτα· ἵνα μὴ πάθῃ τοιαῦτα. Ἐλαβε τὴν τιμωρίαν διὰ τὴν ἀναισχυρίαν, καὶ μὴ εἰρηκῶς, ἐλεγχθεὶς δὲ, κατεκρίθη διὰ τὴν ἀμαρτίαν. Εἰ γὰρ αὐτῷ ὁμολόγησε, κἂν ἐξαλείψας ἦν τὴν ἀμαρτίαν πρῶτος.

β'. Ἴνα δὲ μάθῃς, ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, μάθε πῶς ἄλλος τις πρῶτος εἰπὼν ἔλυσεν τὴν ἀμαρτίαν. Ἐλθωμεν ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, τὸν προφήτην καὶ βασιλέα· μάλλον δὲ αὐτὸν ἡδεῖς ἀπὸ τῆς προφητείας καλῶ· ἡ μὲν γὰρ βασιλεία εἰς Παλαιστίνην, ἡ δὲ προφητεία εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης· καὶ ἡ μὲν βασιλεία μικρῷ καταλύθῃ τῷ χρόνῳ, ἡ δὲ προφητεία ἀθάνατα φερεῖ τὰ ῥήματα. Αἰρετώτερόν ἐστι τὸν ἥλιον σεοσθῆναι, ἢ τὰ ῥήματα τοῦ Δαυὶδ λήθῃ παραδοθῆναι. Οὗτος περιέπεσε μοιχείᾳ καὶ φόνῳ· Εἶδε γὰρ, φησὶ, γυναῖκα καλὴν λουομένην, καὶ ἠράσθη αὐτῆς· εἶτα τὰ δόξαντα αὐτῷ εἰς ἔργον ἐξήγαγε. Καὶ ἦν ὁ προφήτης ἐν μοιχείᾳ, ὁ μαργαρίτης ἐν βορβόρῳ. Ἄλλ' οὕτω ἥδει ὅτι ἡμαρτεν· οὕτως ἦν κεκαρωμένος τῷ πάθει. Τοῦ γὰρ ἡνίοχου μεθύοντος καὶ τὸ ἄρμα ἀτάκτως φέρεται· ὅπερ δὲ ἡνίοχος καὶ ἄρμα, τοῦτο ψυχὴ καὶ σῶμα· ἐὰν ἡ ψυχὴ σκοτωθῇ, καὶ τὸ σῶμα ἐν βορβόρῳ κυλίσται· ἕως γὰρ ἔστηκεν ὁ ἡνίοχος, καὶ τὸ ἄρμα καλῶς ἐλαύνεται· ὅταν μέντοι αὐτὸς ἀτονῇ, καὶ οὐ δύναται περικρατῆς γενέσθαι τῶν ἡνίων, καὶ αὐτὸ τὸ ἄρμα ἐν δεινότεροις ὁράται. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου· ἕως ἂν μὲν νῆφῃ ἡ ψυχὴ καὶ γρηγορῇ, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐν ἀγνεῖᾳ ἐστὶν· ἐπὶ δὲ ἡ ψυχὴ σκοτωθῇ, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐν βορβόρῳ καὶ ἡδονῇ κυλίσται. Τί οὖν ὁ Δαυὶδ; Ἐμοίχευσεν· ἀλλ' οὐκ ἥδει, οὔτε ἠλέγχετο ὑπὸ τίνος, καὶ τοῦτο ἐν ἐσχάτῃ πολιῇ, ἵνα μάθῃς ὅτι, ἐὰν ᾖς ῥάθυμος, οὔτε ἡ πολιὰ σε ὠφελεί, οὔτε πάλιν, ἐὰν σπουδαῖος ᾖς, ἡ νεότης [289] παραβλάψαι σε δύναται. Οὐ γὰρ τῆς ἡλικίας ὁ τρόπος, ἀλλὰ τῆς γνώμης τὸ κατόρθωμα· ἐπειδὴ καὶ Δανιὴλ δώδεκα ἐτῶν ἦν, καὶ ἔκρινεν· οἱ δὲ πρεσβύτεροι, παλαιοὶ ἐν ἡμέραις, καὶ δρᾶμα μοιχείας ἐπραξαν, καὶ οὔτε ἐκείνους ἡ πολιὰ ὠφέλησεν, οὔτε τοῦτον ἡ νεότης παρέβλαψε. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐκ ἐν τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ γνώμῃ τὰ πράγματα τῆς σωφροσύνης κρίνεται, ὁ Δαυὶδ ἐν αὐτῇ τῇ πολιᾷ ὦν, καὶ τότε εἰς μοιχείαν ἐμπεσὼν, φόνον εἰργάσατο, καὶ διέκειτο οὕτως ὥστε μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι ἡμαρτεν· ὁ γὰρ ἡνίοχος νοῦς ἦν μεθυσθεὶς ἀπὸ ἀκρασίας. Τί οὖν ὁ Θεός; Πέμπει πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προφήτην· ὁ προφήτης ἔρχεται πρὸς τὸν προφήτην· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἱερέων γίνεται· ὅταν ἱερεὺς ἀσθενήσῃ, ἄλλου ἱερέως ἐν χρεῖᾳ γίνεται. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ταῦτα· προφήτης ἦν ὁ ἡμαρτηκὼς, καὶ προφήτης ἦν ὁ τὰ φάρμακα ἐπιχοιμώμενος. Ἐρχεται οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Νάθαν, καὶ οὐκ εὐθὺς ἀπὸ θυρῶν ἐλέγχει αὐτόν καὶ

^α Sic unus codex, m^{ss} l^{ms} quam alii et editi, λόγον εἰπὼν.
^β Alⁱⁱ τὸν ἀμαρτάνοντα.

^α Sic mss. Edd. ταῦτα. Paulo post κἂν deest in qui busdam

rapuit poenitentia, et ipsam ejus arcem evertit, ac letali vulnere est a poenitentia confossus : quod ex iis intelliges, dilectissime, quæ nuper experimento comperta sunt. Cur igitur ejusmodi congressu non fruimur, nec singulis diebus ad ecclesiam ventitamus, ut poenitentiam complectamur? Sive enim peccator sis, ingredi in ecclesiam, ut peccata tua dicas : sive justus sis, ingredi, ne a justitia excidas : portus enim est utrique ecclesia.

Prima poenitentiae via confessio peccati. Exemplum peccatoris peccatum non confessi et puniti. — Peccator es? Ne respondeas animum, sed ingredi, ac poenitentiam obtende. Peccasti? Dic Deo : Peccavi. Quis hic labor est? quis circuitus? quæ fatigatio? quæ angustiae verbum hoc proferre? Peccavi? Num enim tu, nisi te ipsum dixeris peccatorem, a diabolo non accusaberis? Præoccupas, et eripe illi suam dignitatem; ejus enim dignitas est accusare¹. Cur igitur illum non praevenis, et peccatum dicis, et crimen purgas, cum probe scias talem accusatorem tibi, qui tacere nequeat, imminere? Peccasti? In ecclesiam ingredi, dic Deo : Peccavi. Nihil aliud abs te nisi solum istud exigo. Ait enim Scriptura sacra : *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris (Isai. 43. 26)*; dic peccatum, ut solvas peccatum. Non in hoc labor est, non circuitus verborum, neque pecuniarum expensæ, neque aliud quidquam ejusmodi; dic verbum, bonæ fidei esto circa peccatum, et dic, Peccavi. Unde vero sit hoc, dicet aliquis, ut si primus peccatum dixerò, peccatum deleam? Habeo in Scriptura hominem, qui peccatum dixit, et delevit : et qui non dixit, et damnatus est. Cain occidit fratrem suum Abel, invidia correptus, sic ut cædes invidiam sequeretur : siquidem eum seductum in campum interfecit. Quid autem ait illi Deus? *Ubi est Abel frater tuus (Gen. 4. 9)*? Qui novit omnia, non quod ignoret, interrogat, sed ut homicidam alliciat ad poenitentiam. Satis enim indicavit se interrogantem non ignorare : *Ubi est Abel frater tuus (Ibid.)*? At ille dixit : *Nescio; numquid custos fratris mei sum ego?* Esto, non es custos, cur etiam interemptor es? non custodiebas : cur etiam interfecisti? Tamen ista confiteris? Reus es quoque atque obnoxius custodiæ. Quid igitur ad illum Deus? *Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra (Ib. v. 10)*. Arguit illum statim, et poenam intulit non tam ob cædem quam ob impudentiam : non enim ita Deus odit eum qui peccat, ut eum qui impudenter se gerit. Certe Cain ad poenitentiam accedentem non admittit, quia peccatum primus non dixit. Quid enim ait? *Majus est peccatum meum, quam ut remittatur mihi (Ib. v. 13)* : quasi diceret : Multum peccavi, non sum dignus ut vivam. Quid ergo ad illum Deus? *Gemens ac tremens eris super terram (Ib. v. 12)* : et gravem illi molestamque poenam imposuit. Non interfectio te, inquit, ne veritas oblivioni tradatur, sed efficio, ut sis lex, quæ ab omnibus legatur, ut calamitas philosophiæ mater fiat. Et cir-

cuitat Cain, lex animata, columna motoria, quæ tacebat, et tamen vocem tuba clariorem emittebat. Nemo, inquit, talia faciat, ne talia patiat. Propter impudentiam supplicio est affectus, et cum non dixisset peccatum, sed convictus esset, ob illud commissum damnatus est. Si enim sua sponte confessus esset, peccatum a se primo detectum delevisset.

2. Laus Davidis et psalorum. Confertur anima cum curru; demonstratur quod, circa virtutem et vitium, minus ætatis quam voluntatis ratio habenda est. — Ut autem hæc ita se habere intelligas, cognosce, quo pacto alius quispiam cum dixisset primus, peccatum deleverit. Veniamus ad Davidem, prophetam et regem; sed lubentius cum ex nomine prophetiæ appello : siquidem regnum ejus in Palæstinam, prophetia vero in fines orbis terrarum extendebatur : et regnum quidem modico tempore terminatum est, prophetia vero immortalia verba pronuntiat. Satiùs esset solem extinguere, quam verba Davidis oblivioni tradi. Hic in adulterium et homicidium lapsus est : vidit enim, inquit Scriptura, mulierem pulchram se lavantem, et adamavit eam : deinde quod apud se statuerat, peregit (2. Reg. 11. 2). Et erat in adulterio propheta, in medio luto margarita. Verumtamen se peccasse nondum noverat : adeo perturbatione animi sopitus erat. Cum enim ebrius est auriga, incomposite fertur currus : porro quod auriga et currus, hoc anima sunt et corpus. Si forte obtenebrata sit anima, tum et corpus in luto volutatur. Quamdiu namque stat auriga, currus quoque recte dirigitur; cum vero destituitur viribus ille, neque potest habenas tenere, tum vero etiam currus malo esse in statu cernitur. Ita quoque fit in homine : quamdiu sobria est et vigilat anima, corpus ipsum etiam purum permanet; ubi vero obtenebrata fuerit anima, corpus etiam ipsum in luto ac voluptatibus volutatur. Quid igitur David? Commisit adulterium; sed nesciebat, neque ab ullo arguebatur, idque cum senex admodum esset : ut intelligas, si forte sis negligens, neque tibi canitiem prodesse, neque rursus, si studiosus sis ac diligens, juventutem posse te ledere. Neque enim ab ætate mores, sed ab animi sententia recte facta promanant : nam et Daniel duodecim annorum¹ erat, et judicabat; seniores autem, inveterati in diebus, adulterii fabulam confluxerunt, et nec illis canities profuit, nec juvenus isti nocuit (Dan. 13. 45 seqq.). Et ut intelligas non ex ætate, sed ex animi proposito de actionibus temperantiæ judicium ferri, David cum in ipsa cana senectute versaretur, tunc in adulterium lapsus est, cædem commisit, et sic affectus erat : ut se peccasse ipse nesciret : siquidem auriga mens ejus erat incontinentiæ ebrietate correpta. Itaque intulit ad eum Nathan prophetam Deus : propheta venit ad prophetam. Sic enim cum medicis agitur : si quando fuerit arger medicus, tum altero indiget ille medico. Idem hic quoque accidit : commiserat peccatum propheta, et propheta erat, qui remedium afferebat. Venit igitur ad illum

¹ Sic MSS. Hæc Morellius manca ediderat.

¹ In saviio, decem annorum.

Nathan, neque statim ab ipso limine illum arguit, aut dicit: Scelesti ac detestande, adulter et homicida: tot honoribus a Deo cumulatus es, et tu ipsius mandata violasti? Nihil tale dixit Nathan, ne impudentiorem illum redderet; cum enim peccata divulgantur, tum ad maiorem impudentiam is, qui peccaverat, provocatur. Venit igitur ad illum, et confictam litis fabulam texit, atque: Litem habeo apud te, o rex! Dives erat quidam, et pauper quidam erat: habebat autem dives armenta et greges multos, pauper vero unam habebat ovem, quæ de calice ipsius bibebat, et de mensa ejus edebat, et in sinu ejus dormiebat. Hoc loco viri erga uxorem amorem significat. Cum autem peregrinus quispiam venisset, suis parcens dives acceptam pauperis ovem jugulavit (2 Reg. 12. 1-5). Vides ut hoc loco fabulam texat, et spongia obiectum ferrum gestet? Quid ergo rex? Existimans se adversus alterum sententiam ferre, quam celerrime sententiam adjunxit. Sic enim facere solent homines: adversus alios libenter et severe sententias ferunt et pronuntiant. Et quid ait David? *Vixit Dominus, dignus morte est talis, atque ovem in quadruplum reddet* (1b. v. 5. 6). Quid igitur Nathan? Non interjecto multarum horarum spatio plagam emoluit, sed statim exseruit, et repentinam sectionem admovit, ne doloris sensum¹ eximeret. *Tu es, o rex* (1b. v. 7). Quid ergo rex ait? *Peccavi Domino* (1b. v. 13), inquit, Non dixit: Quis enim es tu, qui me reprehendis? quis te misit, ut tam libere loquereris? quæ vero audacia impulsus hoc fecisti? Nihil tale dixit, sed peccatum agnovit, et quid ait: *Peccavi Domino* (1b. v. 13). Quid igitur ad eum Nathan? *Etiā Dominus dimisit peccatum tuum*. Te ipsum condemnasti, tibi ego pœnam condono: bona fide peccatum confessus es, peccatum delevisi. Tibi ipsi multam accersivisti, ego sententiam meam rescidi. Vides ut impletum fuerit quod scriptum est: *Dic tu prius iniquitates tuas, ut justificeris* (Isai 43. 26)? Quis labor primum peccata dicere?

3. *Alterā pœnitentiā via lacrymæ: in exemplum profertur Achaab*. — Habes autem et alteram pœnitentiæ viam: quam tandem illam? Peccatum flere. Peccasti? fletu, et peccatum solvis. Quisnam hic labor? nihil a te amplius requiro, quam ut fleas peccatum: non dico tibi, ut emetiaris maria, ut in portus te recipias, neque ut iter conficias, neque ut longissimam peregrinationem suscipias, neque ut pecunias numerares, aut sævis fluctibus te committas; sed quid? Propter admissum peccatum plora. Unde vero hoc fit, inquit, ut si plorem, peccatum solvam? Hujus rei demonstrationem habes etiam ex Scriptura. Fuit rex quidam (3 Reg. 21) Achaab: hic vero justus fuisse perhibetur. Cæterum propter Jezabel uxorem suam injuste regnabat. Hic Nabuthe ejusdam Jesraelitæ vineam concupivit, et misit ad eum dicens: Da mihi vineam tuam, quam concupivi, et vel pecuniam a me accipe, vel cum altero commuta loco. At ille dixit: Absit, ut hereditatem patrum meorum vendam tibi!

Achaab autem cupiebat quidam vineam, sed illi vim facere nolebat, sic ut in morbum idcirco incideret. Ingressa autem ad illum Jezabel, muliercula impudens, desperata, immunda, detestanda, inquit: Quid contristaris, et non comedis? surge et manduca: ego efficiam, ut possideas vineam Nabuthe Jesraelitæ. Et accipiens scripsit epistolam ex persona regis ad seniores dicens: Prædicate jejunium, et statuite viros mendaces adversus Nabuthe, quia benedixit Deum et regem, hoc est blasphemavit. O jejunium summa iniquitate plenum! Prædicarunt jejunium, ut eadem patrarent. Quid ergo accidit? Lapidatus est Nabuthe, ac mortuus est. Hoc ubi didicit Jezabel, dixit Achaab: Surge, possideamus vineam; quia mortuus est Nabuthe. At ille tum temporis contristatus, ingressus est tamen, et vineam possedit. Mittit ad eum Eliam prophetam Deus. Vade, inquit, dic Achaab: Quoniam occidisti, et possedisti, sic effundetur sanguis tuus, et canes sanguinem tuum lingent, et meretrices lavabunt in sanguine tuo (3. Reg. 21). Ira divinitus emissa, absoluta sententia, supplicium est adimpletum. Ac vide, quo illum mittat: in vineam. Ubi iniquitas, ibi quoque supplicium. Et quid ait? Cum intuitus est ipsum, Achaab dixit: *Invenisti me inimicus meus*; quasi diceret: Reum me deprehendisti, quia peccavi: nunc tibi data est occasio mihi insultandi. *Invenisti me inimicus meus*. Quia semper Elias reprehendebat Achaab, sciens Achaab se peccasse, Tu quidem semper, inquit, me reprehendebas: nunc autem opportune mihi insultas. Sciebat enim se peccasse. Ex adverso recitat illi sententiam: *Hæc dicit Dominus: Quoniam occidisti, et possedisti, et sanguinem viri justī effudisti, sic effundetur sanguis tuus, et canes lingenteum, et meretrices lavabunt in sanguine tuo*. Hæc cum audiisset Achaab, contristatus est, et propter peccatum suum plorabat. Agnovit iniquitatem, et latam in eum sententiam revocavit Deus. Sed prius Eliæ se excusavit Deus, ne forte mendax videretur, eique accideret, quod Jonæ accidit¹: tale quid enim passus est et Jonas. Dixit illi Deus: Vade, prædica in Ninive civitate, in qua habitant centum et viginti millia hominum absque mulieribus et parvulis: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jon. 1. 2). Nolebat abire Jonas, utpote cui nota esset Dei misericordia; sed quid facit? In fugam convertitur: ait enim, Ego prædicaturus abibo: tu cum misericors sis, sententiam mutabis; at ego tamquam falsus propheta trucidabor. Verumtamen exceptum illum mare non abscondit, sed terræ illum reddidit, et salvum illum Ninive incolumemque servavit, et tanquam optima conserva suum conservum custodivit. *Descendit enim, inquit, Jonas ut fugeret, et invenit navim euntem in Tharsis, et dedit nautum ejus et ascendit in eam* (Jon. 1. 3) (a). Quo fugis, o Jona? num aliam in terram

¹ Hunc locum in Savil. et aliis partim differentem sic recte interpretari videtur: *Sed prius quæ ad Eliam spectant observa, ne mendax videatur Elias, eique accidat quod Jonæ accidit*.

(a) Cum his confer ea quæ dicuntur supra Homil. 1 de pœnitentiā, num. 3.

¹ Mss., homicidii sensum.

λέγει· Παράνομε καὶ ἐναγέστατε, μοιχὲ καὶ φονεῦ, ποταύτας τιμὰς ἐδίξω παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ σὺ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ κατεπάτησας· Οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν ὁ Νάθαν, ἵνα μὴ ἀναίσχυντότερον αὐτὸν ἀπεργάσῃται· δημοσιευόμενα γὰρ τὰ ἁμαρτήματα εἰς ἀναίσχυντιαν προκαλεῖται τὸν ἁμαρτηκότα. Ἐρχεται οὖν πρὸς αὐτὸν καὶ ὁρᾷα δίκης ὑφαίνει· καὶ τί φησι· Βασιλεῦ, δίκη μοί ἐστι πρὸς σέ. Ἦν τις πλούσιος καὶ ἦν τις πέννης· εἶχε δὲ ὁ πλούσιος βουκόλια καὶ ἀγέλας πολλὰς· ἦν δὲ καὶ ὁ πέννης ἔχων ἀμνάδα μίαν, ἥ τις ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ ἔπινε, καὶ ἐκ τῆς τραπέζης αὐτοῦ ἔσθιε, καὶ ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ ἐκάθευδεν· ἐνταῦθα τὸ γνήσιον τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα δεικνυσιν· ἐλθόντος δὲ ξένου τινὸς, ἐφέστατο ὁ πλούσιος τῶν ἰδίων^α, καὶ λαβὼν τὴν ἀμνάδα τοῦ πέννητος ἔστραξεν αὐτήν. Εἶδες πῶς ἐνταῦθα ὑφαίνει τὸ δῆμα, τῷ σπόγγῳ ἐπιεκρυμμένον ἔχων τὸ σιδήριον· Τί οὖν ὁ βασιλεὺς; Νομίζω κατὰ ἄλλου ἀποφαίνεσθαι, ὁξυτάτην ἐπήγαγε τὴν ἀπόφασιν. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἀνθρώποι· κατὰ τῶν ἄλλων ἡδέως τὰς ἀποφάσεις καὶ ἀποτόμως ποιοῦνται καὶ ἐκδιδάσκει. Καὶ τί φησιν ὁ Δαυὶδ· Ζῇ Κύριος, ἄξιός θανάτου ὁ τοιοῦτος, καὶ ἀποδώσει τὴν ἀμνάδα τετραπλασίονα. Τί οὖν ὁ Νάθαν· Οὐκ ἐμάλαξε πολλαὶς ὥραις τὴν πληγὴν, ἀλλ' εὐθὺς ἐκφαίνει, καὶ ὁξυτάτην ἐπήγαγε τὴν τομὴν, ἵνα μὴ κλέψῃ τὴν αἰσθησιν τοῦ πόνου^β. Σὺ εἰ, βασιλεῦ. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς φησιν· Ἡμάρτον τῷ Κυρίῳ. Οὐκ εἶπε, Τίς γὰρ εἰ ὁ ἐλέγχων με· τίς δέ σε ἀπέστειλε παρῆρησιάζεσθαι· ποία δὲ τόλμη τοῦτο πεποίηκας· Οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, ἀλλὰ συνέγνω τὴν ἁμαρτίαν. Καὶ τί φησιν· Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ. Τί οὖν ὁ Νάθαν πρὸς αὐτόν· Καὶ Κύριος ἀφῆκε τὸ ἁμάρτημά σου· ἑαυτὸν κατεδίκασας, ἐγὼ σοι συγχωρῶ τὴν καταδίκην· εὐγνωμόνως ὠμολόγησας, ἔλυσας τὴν ἁμαρτίαν· σαυτῷ τὴν καταδίκην [290] ἐπεσπάσω, ἐγὼ ἔλυσα τὴν ἀπόφασιν. Εἶδες πῶς ἐπληρώθη τὸ γεγραμμένον, Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς· Ποῖος κάματος οὗτος τὸ εἰπεῖν πρῶτον τὴν ἁμαρτίαν;

γ'. Ἐχεις δὲ μετανοίας ὁδὸν καὶ ἑτέραν· ποῖαν δὴ ταύτην· Τὸ πενθῆσαι τὴν ἁμαρτίαν^γ. Ἡμάρτες· πένθησον, καὶ λύεις τὴν ἁμαρτίαν. Ποῖος κάματος οὗτος· οὐδὲν σε πλείον ἀπαιτῶ, ἢ τὸ πενθῆσαι τὴν ἁμαρτίαν· οὐ λέγω σοι πελάγη τεμεῖν, οὔτε εἰς λιμένας καταγαγεῖν, οὔτε ὁδοπορῆσαι, οὔτε ὁδὸν ἀπειρον ἀπελθεῖν, οὔτε χρημάτων καταβολὴν, οὔτε κυμάτων ἀγρίων ποιήσασθαι δίοδον, ἀλλὰ τί· Πένθησον ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ. Καὶ πόθεν τοῦτο, φησὶν, οἱ ἐν πενθήσω, λύω τὴν ἁμαρτίαν· Ἐχεις καὶ τούτου ἀποδείξιν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς. Ἦν τις Ἀχάθ βασιλεὺς· δίκαιος δὲ οὗτος μαρτυρεῖται· ἐβασίλευσε δὲ οὗτος εἰς κακὰ ὑπὸ Ἰεζάβελ τῆς γυναίκας αὐτοῦ· οὗτος τινος Ναβουθὲ Ἰεζραηλῆτι ἀμπελῶνα ἐπαθύμῃσε, καὶ ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν λέγων· Δός μοι τὸν ἀμπελῶνά σου ὃν ἐπαθύμῃσα, καὶ ἡ ἀργύριον λαβὲ παρ' ἐμοῦ, ἢ ἀντάλλαγμα τοῦ τόπου. Ὁ δὲ εἶπε· Μὴ μοι γένοιτο

κληρονομίαν πατέρων μου πωλῆσαι σοι. Ὁ δὲ Ἀχάθ ἐπαθύμῃσε μὲν τοῦ ἀμπελῶνος· οὐκ ἤθελε δὲ βιάσασθαι αὐτόν, ὥς ἐκ τούτου κακώσει αὐτὸν περιπεσεῖν. Εἰσελθούσα δὲ πρὸς αὐτὸν Ἰεζάβελ, γύναιον ἀναίσχυτον καὶ ἀπηγορευμένον, ἀκάθαρτον καὶ ἐναγέστατον, φησὶ· Τί λυπῇ, καὶ οὐκ ἐσθίεις· ἀνάστα, φάγε· ἐγὼ σε ποιῶ κληρονομήσαι τὸν ἀμπελῶνα Ναβουθὲ τοῦ Ἰεζραηλῆτι. Καὶ λαβούσα γράφει ἐπιστολὴν ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, λέγουσα· Κηρύξατε νηστείαν, καὶ στήσατε ἀνδρὰς ψευδεῖς κατὰ Ναβουθὲ, ὅτι εὐλόγησε Θεὸς ἐν καὶ βασιλεῖα, τούτέστιν, ἐβλασφήμησεν. Ἡ νηστεία ἐπιτεταμένη τῆς παρανομίας πεπληρωμένη· ἐκέρυξαν νηστείαν, ἵνα φόνον ποιήσωσι. Τί οὖν γέγονεν· Ἐλιθάσθη Ναβουθὲ, καὶ ἀπέθανε. Μαθούσα δὲ Ἰεζάβελ λέγει τῷ Ἀχάθ· Ἀνάστα, κληρονομήσωμεν τὸν ἀμπελῶνα, ὅτι ἀπέθανε Ναβουθὲ. Ὁ δὲ λυπηθεὶς πρὸς τὸ παρὸν, εἰσῆλθε μέντοι, καὶ ἐκληρονόμησε τὸν ἀμπελῶνα. Πέμπει πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· Ἥλιαν τὸν προφήτην· Ἀπελθε, φησὶν, εἰπὼν τῷ Ἀχάθ, Ἀνθ' ὧν ἐφόνευσας καὶ ἐκληρονόμησας, οὕτως ἐκχυθήσεται τὸ αἷμά σου, καὶ οἱ κύνες λείξουσιν τὸ αἷμά σου, καὶ αἱ πόρται λούσονται ἐν τῷ αἵματι σου. Θεήλατος ἡ ὀργή, ἀπηρτισμένη ἡ ἀπόφασις, πεπληρωμένη ἡ καταδίκη. Καὶ ὅρα ποῦ πέμπει αὐτόν· εἰς τὸν ἀμπελῶνα. Ὅπου ἡ παρανομία, ἐκεῖ καὶ ἡ τιμωρία. Καὶ τί φησιν· Ἰδὼν αὐτὸν Ἀχάθ λέγει· Εὐρηκάς με ὁ ἐχθρὸς μου, ἀντί τοῦ, Ὑπαίτιόν με ἔλαβες ὅτι ἡμάρτηκα· νῦν καίρην ἔχεις ἐπεμδῆναί μοι. Εὐρηκάς με ὁ ἐχθρὸς μου. Ἐπειδὴ ἤλεγχεν αἰὲς ὁ Ἥλιος τὸν Ἀχάθ, ὁ Ἀχάθ εἰδὼς ὅτι ἥμαρτεν, καὶ μὲν ἤλεγχάς με, φησὶ· νῦν δὲ εὐκαίρως μοι ἐπιθαίνεις· ἦδει γὰρ ὅτι ἡμάρτηκα. Παραναγινώσκει αὐτῷ τὴν ἀπόφασιν· Τάδε λέγει Κύριος, φησὶν· Ἀνθ' ὧν ἐφόνευσας καὶ ἐκληρονόμησας καὶ αἷμα ἀνδρὸς δικαίου ἐέχεας, οὕτως ἐκχυθήσεται τὸ αἷμά σου, καὶ οἱ κύνες λείξουσιν [291] αὐτό, καὶ αἱ πόρται λούσονται ἐν τῷ αἵματι σου. Ἀκούσας ταῦτα Ἀχάθ ἦν σκυθρωπάζων καὶ πενθὼν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ· συνέγνω τὴν ἀδικίαν, καὶ ἔλυσε τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον ὁ Θεός. Ἀλλὰ πρῶτον ἀπελογήσατο ὁ Θεὸς τῷ Ἥλι, ἵνα μὴ ὡς ψεύστης φανῇ^δ καὶ πάθῃ ὅπερ ἔπαθεν Ἰωνᾶς· τοιοῦτον γὰρ ὑπέστη καὶ ὁ Ἰωνᾶς. Λέγει πρὸς αὐτόν ὁ Θεός· Ἀπελθε, κήρυξον εἰς Νινευὶ τὴν πόλιν ἐν ἣ κατοικοῦσι δώδεκα μυριάδες ἀνθρώπων χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδιῶν· Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ καταστραφήσεται. Ὁ Ἰωνᾶς οὐκ ἠβούλετο ἀπελθεῖν, εἰδὼς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλονεικίαν· ἀλλὰ τί ποιεῖ· Εἰς φυγὴν τρέπεται· λέγει γὰρ, Ἐγὼ ἀπέρχομαι κηρύσσω· σὺ φιλάνθρωπος ὢν μεταμέλῃ, ἐγὼ δὲ ὡς ψευδοπροφήτης ἀναιρούμαι. Ἀλλ' ὅμως ἡ θάλασσα αὐτὸν λαβούσα οὐκ ἐκρυψεν, ἀλλ' ἀπέδωκε τῇ γῇ, καὶ ἀπέστεισε πάλιν εἰς Νινευὶ, καθάπερ ἀρίστη σύνδουλος σύνδουλον διατηρούσα. Κατέβη γὰρ, φησὶν, Ἰωνᾶς τοῦ φυγεῖν, καὶ εἶρε πλοῖον βαλόντα εἰς θάλασσας, καὶ ἔδωκε τὸν ναῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀνέβη εἰς αὐτό. Ποῦ φεύγεις Ἰωνᾶ· εἰς γῆν ἄλλην ἀπέρχῃ· Ἀλλὰ τοῦ

^α Savilius τῶν οἰκείων, quod eodem recidit. Edit.

^β Mss. τοῦ φόνου.

^γ Ἄλλῃ τὴν αἰτίαν.

^δ Ἄλλῃ (inter quos Savil.) κατ' αὐτοῦ δίκην ὁ Θεός. Ἀλλὰ πρῶτον ἀναλόγισαι τὰ τοῦ Ἥλιου, ἵνα μὴ ψεύστης φανῇ ὁ Ἥλιος.

Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Ἀλλ' εἰς τὴν θάλασσαν; Οὐκ οἶδας ὅτι Αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν; Ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανόν; Οὐκ ἔχουσας τοῦ Δαυὶδ λέγοντος, ὅτι Ὁψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου; Ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνος φόβῳ κατεχόμενος, ἔφυγε τῷ δοκεῖν. Θεὸν γὰρ ἀληθῶς φυγεῖν ἀδύνατον. Ὅμως ὅτε ἀποκατέστησεν αὐτὸν ἡ θάλασσα, καὶ ἦλθεν εἰς Νινευί, ἐκήρυξε λέγων ὅτι, Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ καταστραφῇσεται. Ἵνα δὲ μάθῃς ὅτι τοῦτο ἔχων ἐν διανοίᾳ εἰς φυγὴν ἔδωκεν ἑαυτὸν, ὅτι ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος ὢν μετανοεῖ ἐπὶ τῇ κακίᾳ ἣ ἐλάλησε περὶ αὐτῶν, καὶ ἔμελλεν αὐτὸς ὡς ψευδοπροφήτης εἶναι, αὐτὸς ἑαυτῷ δείκνυσιν α. Μετὰ γὰρ τὸ κηρύξαι ἐν τῇ Νινευί, ἐξηλλθεν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ παρατῇρει τί ἂν γένηται· ὅτε δὲ εἶδε τρεῖς ἡμέρας παρελθούσας, καὶ οὐδαμοῦ οὐδὲν τῶν ἠπειλημένων γινόμενον, τότε τὸν πρῶτον αὐτοῦ λογισμὸν κινεῖ, καὶ λέγει· Οὐχ οὗτοι εἰσιν οἱ λόγοι μου οὐς ἔλεγον, ὅτι ὁ Θεὸς ἐλεήμων ἐστὶ καὶ μακροθύμος καὶ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις ἀνθρώπων; Ἵν' οὐν μὴ τι τοιοῦτον πάθῃ Ἡλίας, οἷον καὶ Ἰωνᾶς, λέγει ὁ Θεὸς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τῷ Ἀχαάβ συνεχώρησε. Καὶ τί φησιν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἡλίαν; Εἶδες πῶς ἐπορεύθη Ἀχαάβ περὶ τῶν καὶ σκυθρωπάων ἐνώπιόν μου; Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ. Βαβαί, δεσπότης δούλου συνήγορος γίνεται, καὶ ἀπολογεῖται Θεὸς ἀνθρώπῳ ὑπὲρ ἀνθρώπου. Μὴ νόμιζε, φησὶν, ὅτι ἀπλῶς συνεχώρησα αὐτῷ· μετεβόηθις ἐν τῷ τρόπῳ, καὶ μετέβαλον τὴν ὁργὴν μου καὶ ἀνέλυσα. Καὶ ἔγω μὴ νομισθῇς σὺ ὡς ψευδοπροφήτης· σὺ γὰρ ἀληθῶς εἶπας· εἰ μὴ μετέβαλε τὸν τρόπον, ὑπομείναι εἶχε τὰ τῆς ἀποφάσεως· ἀλλ' οὗτος μὲν μετέβαλε τὸν τρόπον, κἀγὼ ἀνέλυσα τὴν ὁργὴν μου. Καὶ φησιν [292] ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἡλίαν· Εἶδες πῶς ἐπορεύθη Ἀχαάβ περὶ τῶν καὶ σκυθρωπάων; Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὁργὴν μου. Εἶδες ὅτι τὸ πενήθαι ἐξαιλεῖται ἀμαρτίας;

δ. Ἐχεις δὲ καὶ τρίτην ὁδὸν μετανοίας. Πολλὰς δὲ ὁδοὺς μετανοίας εἶπον, ἵνα τῇ ποικιλίᾳ τῶν ὁδῶν εὐκολόν σοι τὴν σωτηρίαν ἐργάσωμαι. Ποία δὲ αὕτη ἡ τρίτη ὁδός; Ἡ ταπεινοφροσύνη· ταπεινοφρονήσων, καὶ ἔλυσας τὰς σειράς τῶν ἀμαρτιῶν. Καὶ ἔχεις καὶ ταύτης ἀπόδειξιν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῆς κατὰ τὸν τελώνην καὶ τὸν Φαρισαῖον. Ἀνῆλθον, φησὶν, ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ τελώνης εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι, καὶ ἤρξατο ὁ Φαρισαῖος τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἀπαριθμεῖσθαι. Οὐκ εἰμὶ καγὼ, φησὶν, ἀμαρτωλὸς ὡς πᾶς ὁ κόσμος, οὕτε ὡς ὁ τελώνης οὗτος. Ἀθλίᾳ καὶ ταλαίπωρῳ ψυχῇ β, ὅλην τὴν οἰκουμένην κατεδίκασας, διὰ τί καὶ τὸν ἐγγύς σου ἐθλιψας; οὐκ ἤρκεσε σοι ἡ οἰκουμένη, εἰ μὴ καὶ τὸν τελώνην κατέκρινας; πάντας ἐντεῦθεν διέβαλες, καὶ οὐδὲ τοῦ ἐνὸς ἀνδρὸς ἐφείσω. Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὡς πᾶς ὁ κόσμος, οὐδὲ ὡς ὁ τελώνης οὗτος· δεύτερον τῆς ἐβδομάδος νηστεύω, ἀποδεκατῶ τὰ ὑπάρχοντά μου τοῖς πτωχοῖς. Ἀλαζονείας ῥήματα ἐφθέγγετο. Ἀθλίᾳ ἀνθρώπῳ,

ἔστω, τὴν οἰκουμένην κατεδίκασας, τί καὶ τὸν ἐγγύς σου τελώνην ἐπέπληξας; οὐκ ἐνεπλήσθης τῇ κατηγορίᾳ τῆς οἰκουμένης, εἰ μὴ καὶ τὸν σὺν σοὶ κατέκρινας; Τί οὖν ὁ τελώνης; Ἀκούσας ταῦτα οὐκ εἶπε· Σὺ γὰρ τίς εἰ ὁ τοιαῦτά μοι λέγων; πόθεν οἶδας τὸν βίον μου; οὐ συναναστράφης μοι· οὐ συνέμεινας, οὐ συνεχρόνισας· διὰ τί τοσοῦτον ὑπερηφανεύῃ; σοὶ γὰρ τίς μαρτυρεῖ ἀγαθοεργίας; τί σεαυτὸν ἐπαινεῖς; τί σεαυτῷ χαρίζῃ; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἶπεν ὁ τελώνης, ἀλλὰ κύψας προσεκύνησε καὶ εἶπεν· Ὁ Θεός, ἰδούσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ· καὶ ταπεινοφρονήσας ὁ τελώνης ἐγένετο δίκαιος. Ὁ δὲ Φαρισαῖος κατῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ δικαιοσύνην ἀπολέσας, καὶ ὁ τελώνης κατῆλθε δικαιοσύνην κτησάμενος· καὶ ῥήματα πράγματα ἐνίκησαν. Ὁ μὲν γὰρ ἔργους δικαιοσύνης ἀκώλεσεν, ὁ δὲ λόγῳ ταπεινοφροσύνης δικαιοσύνην ἐκτήσατο. Καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνη ἦν ἐκεῖνο· ταπεινοφροσύνη γὰρ τοῦτο ἐστίν, ὅταν τις μέγας ὢν ἑαυτὸν ταπεινῇ· τοῦτο δὲ τοῦ τελώνου οὐκ ἦν ταπεινοφροσύνη, ἀλλ' ἀλήθεια· ἀληθινὰ γὰρ ἦν τὰ ῥήματα· ἁμαρτωλὸς γὰρ ἦν.

ε. Τί γὰρ τελώνου χεῖρον, εἰπέ μοι; τῶν ἀλλοτρίων συμφορῶν ἐστὶ πραγματευτής, τῶν ἀλλοτρίων πόνων συμμεριστής· καὶ τὸν μὲν κάματον οὐκ ἐπιβλέπει, τὸ δὲ κέρδος συμμερίζεται· ὥστε ἐσχάτη ἀμαρτία τοῦ τελώνου. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶ τελώνης ἢ πεπαρῶρησασμένη βία, ἐνομος ἀμαρτίας, εὐπρόσωπος πλεονεξία. Τί γὰρ χεῖρον τελώνου τοῦ καθεζομένου κατὰ τὴν ὁδόν, καὶ ἀλλοτρίων πόνων τοὺς καρποὺς τρυγώντος, καὶ ὅτε μὲν οἱ κάματοι, οὐδεμία αὐτῷ φροντίς, ὅτε δὲ τὸ κέρδος, ἐξ ὧν οὐκ ἔκαμε, τὴν μερίδα λαμβάνει; Ὅστε εἰ ἀμαρτωλὸς [293] ὢν ὁ τελώνης τοσαύτης ἐπέτυχε τῆς δωρεᾶς ταπεινοφρονήσεως, πόσω μᾶλλον ὁ ἐνάρετος ὢν καὶ ταπεινοφρονῶν; Ὅστε ἐὰν ὁμολογήσῃς τὰς ἀμαρτίας σου καὶ ταπεινοφρονήσῃς, δίκαιος γίνῃ. Θέλεις δὲ μαθεῖν ταπεινόφρων τίς ἐστὶ; βλέπε Παῦλον τὸν ὄντως ταπεινόφροντα, Παῦλον τὸν διδάσκαλον τῆς οἰκουμένης, τὸν ῥήτορα τὸν πνευματικόν, τὸ σκευὸς τῆς ἐκλογῆς, τὸν λιμένα τὸν ἀκύμαντον, τὸν πύργον τὸν ἀσάλευτον, τὸν ἐν σώματι βραχεῖ τὴν οἰκουμένην κυκλοῦντα, καὶ καθάπερ ὑπόπετρόν τινα ταύτην περιδραμόντα· βλέπε ἐκεῖνον ταπεινοφρονούντα, τὸν ἰδιώτην καὶ φιλόσοφον, τὸν πέννητα καὶ πλούσιον. Ἐκεῖνον ἀληθῶς ταπεινόφροντα λέγω, τὸν μυρίους καμάτους ἀντήσαντα, τὸν μυρία τρόπαια κατὰ τοῦ διαδόχου ἐνδειξάμενον, τὸν κηρύττοντα καὶ λέγοντα, Ἡ χάρις αὐτοῦ εἰς ἐμὲ οὐ κενὴ ἐγενήθη, ἀλλὰ περισσώτερον πάντων ἐκοίτασα· ὁ φυλακὰς ὑπομείνας, καὶ πληγὰς καὶ μάστιγας· ὁ δι' Ἐπιστολῶν τὴν οἰκουμένην σαχηνεύσας· ὁ οὐρανὸν φωνῇ κληθεὶς, ἐκεῖνος ταπεινοφρονεῖ λέγων· Ἐγὼ γὰρ εἰμὶ ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. Εἶδες ταπεινοφροσύνης μέγεθος, εἶδες Παῦλον ταπεινοφρονούντα, ἐλάχιστον ἑαυτὸν καλοῦντα; Ἐγὼ γὰρ εἰμὶ, φησὶν, ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς ταπεινοφροσύνη, τὸ ταπεινοῦσθαι ἐν πᾶσι, καὶ ἑαυτὸν καλεῖν ἐλάχιστον. Ἐνόησον τίς ἦν ὁ λέγων ταῦτα τὰ ῥήματα· Παῦλος ὁ οὐρανοπολίτης, ὁ τὸ σῶμα ἀπώ,

α. Ἄλλι αὐτὸς ἑαυτὸν δείκνυσιν.

β. Unus inss. ἄθλις, καὶ ἀκόρεστος τῇ ψυχῇ. Duo alii δόλις καὶ ἀχόρταστος τῇ ψυχῇ.

proficisceris? Atqui *Domini est terra et plenitudo ejus*. Num in mare? Nescis quod, *Ipsius est mare, et ipse fecit illud* (Psal. 25. 1 et 94. 5)? Num in cælum? Non audisti Davidem dicentem: *Videbo cælos tuos opera digitorum tuorum* (Psal. 8. 4)? Verumtamen ille timore correptus fugere se putabat: Deum namque vere fugere nemo potest. Ubi tamen eum mare restituit, et venit Niniven, prædicavit dicens: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jon. 3. 4). Ut autem intelligas hoc illum animo volentem sese in fugam convertisse, Deum nimirum, cum sit misericors, poenitentiam acturum super malitia, quam de illis erat loquutus, futurumque ipsum falsum prophetam, ipse per se indicat. Postquam enim in Ninive prædicavit, extra civitatem egressus est, et quid accideret observabat. Cum autem præterisset tres dies vidit, neque quidquam eorum, quæ comminatus fuerat, uspiam evenire, tum priorem suam cogitationem in mentem revocat, et ait: *Nonne isti sunt sermones mei quos dicebam: quoniam Deus misericors est, et longanimis, et agens poenitentiam super malitiis hominum* (Jon. 4. 2)? Ne igitur tale quid accideret Eliæ, quale Jonæ, causam exponit Deus, propter quam Achaab condonavit. Et quid ait Eliæ Deus? *Vidisti, quemadmodum incesserit plorans et tristis Achaab coram me? Non faciam secundum malitiam ejus* (3. Reg. 21. 29). Papæ! Dominus servi sit advocatus, et apud hominem Deus homini patrocinatur. Noli existimare, inquit, sine causa me illi pepercisse: mutavit mores, et iram meam mutavi atque mitigavi. Ne vero falsus propheta censearis, siquidem vera pronuntiasti; nisi mores mutasset, ea passurus erat, quæ sententia minabatur; verum iste mores mutavit, et iram meam ego mitigavi. Et ait Deus ad Eliam: *Vidisti quemadmodum incesserit Achaab plorans et tristis? Non faciam secundum iram meam. Vides ploratu peccata deleri?*

4. *Tertia poenitentiae via humilitas.* — Habes et tertiam poenitentiae viam. Porro multas poenitentiae vias dixi, ut diversitate viarum facilem tibi salutem reddam. Quænam est tandem hæc tertia via? Humilitas: humilis esto, et peccatorum vincula solvisti. Hujus quoque demonstrationem exhibet Scriptura, et lectio narrationis de publicano et Pharisæo (Luc. 18. 40. sqq.). Ascendebant, inquit, in templum Pharisæus et publicanus, ut orarent, et cæpit Pharisæus suas enumerare virtutes: *Non sum ego, inquit, peccator sicut mundus totus, neque sicut iste publicanus. Misera et infelix anima!*, totum orbem terrarum condemnasti: cur etiam proximum tuum affixisti? non sufficiebat tibi totus orbis, nisi publicanum quoque damnare? omnes hac ratione vituperasti, et ne uni quidem viro pepercisti. Non sum ego sicut mundus totus, neque sicut iste publicanus: ejucito bis in hebdomada, decimas eorum, quæ possideo, do pauperibus. Arrogantiae verba proloquutus est. Homo infelix, esto, terrarum orbem condemnasti, cur etiam proximum tuum publicanum reprehendisti? non exsa-

turatus es accusatione totius orbis, nisi et comitem tuum damnare? Quid igitur publicanus? Ille cum audisset ille, non dixit: Tu vero quisnam es, qui mihi hæc objicis? unde tibi vita mea innotuit? non conversatus es mecum, non habitasti mecum, non mecum ætatem transegesti. Cur adeo superbis? quis bona opera tua suo testimonio commendat? cur te ipsum landas? cur tibi ipsi blandiris? Sed nihil horum dixit publicanus, verum capite in terram inclinato adoravit, et dixit: *Deus propitius esto mihi peccatori*; et cum humilitatem præ se tulisset, justus est factus. Pharisæus autem amissa justitia ex templo descendit, et publicanus justitiam adeptus descendit; et verba facta vicerunt. Nam ille quidem operibus justitiam amisit; hic vero humilitatis sermone justitiam acquisivit. Quamquam ne humilitas quidem erat illud; siquidem humilitas est hoc, cum quis magnus cum sit, seipsum humiliat; hoc vero publicani factum non humilitas fuit, sed veritas: vera enim erant illa verba, cum peccator esset ille.

5. *Publicanorum conditio qualis.* — Quid enim, quæso, pejus publicano? in alienis calamitatibus lucra sectatus, alienorum laborum sit particeps: et molestiam quidem non respicit, quæstus autem in consortium venit: itaque summum est publicani peccatum. Nihil quippe aliud est publicanus, quam audax et honesta quædam violentia, peccatum lege concessum, speciosa quædam rapina. Quid enim publicano pejus, qui juxta viam sedet, et alienorum fructus laborum metit, et cum labores quidem subeundi sunt, nihil curat, cum vero lucrum obvenit, in participationem venit eorum, in quibus minime laboravit? Itaque si cum peccator esset publicanus, tantum adeptus est donum, cum humilitatem exhibuisset: quanto magis qui virtute præditus sit, et humilitatem exhibeat? Ergo si peccata tua confitearis, et humilis sis, justus evadis. Scire cupis quis vere sit humilis? Paulum respice qui vere humilis erat, Paulum doctorem orbis terrarum, spiritualem oratorem, vas electionis, portum tranquillum, turrim inconcussam, qui modico cum esset corpore, totum orbem terrarum circumivit, et quasi alatus esset illum percurrit. Cerne illum humiliter ac modeste sentientem de se, idiotam et philosophum, egenum et divitem. Illum vere humilem dico, qui labores innumeros exantlat, qui mille tropæa adversus diabolum erexerat, qui prædicabat, ac dicebat: *Gratia ejus in me vacua non fuit, sed plus omnibus laboravi* (1. Cor. 15. 10): qui carceres sustinuit, et plagas, et verbera, qui orbem terrarum epistolis venatus est, qui cælesti voce vocatus est, ille humilis erat, cum diceret: *Ego sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus* (1. Cor. 15. 9). Vides humilitatis magnitudinem? vides humiliter sentientem de se Paulum, qui seipsum minimum vocat? *Ego enim sum, inquit, minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus*. Hoc enim vere humilitas est, in omnibus seipsum abjicere, ac se minimum appellare. Cogita quisnam esset is, qui hæc verba proferebat: Paulus cælorum civis, qui corpore erat utcum-

¹ Cum Ms., *misere et insatiabilis animo*.

que circumdatos, Ecclesiarum columna, terrestres angelus, homo celestis. Etenim hujus viri mentioni libenter immoror, dum virtutis ejus pulchritudinem specto. Non ita sol exorietur et splendor emittens radios oculos meos exhilarat, ut Pauli virtus mentem meam illuminat. Nam sol quidem illustrat oculos, at Paulus ad ipsos fornices calorum nos evehit: animam enim sublimiorem sole, ac luna reddit celsiorem. Talis quippe virtutis est potentia, ut hominem in angelum convertat, efficiatque ut anima velut pennis prædita in cælum tendat: hanc virtutem nos docet Paulus: hujus virtutis imitatores fieri studeamus. Sed non oportet nos a proposito digredi argumento. Illic enim scopus orationis nostræ fuit, ut tertiam pœ-

nitentiæ viam esse humilitatem ostenderemus, publicanum non seipsum ultra modum depressisse, sed veritatem esse confessum, cum sua peccata detegeret, ac justum esse factum, non cum pecunias numerasset, non cum maria emensus esset, neque cum multum iter pedibus confecisset, neque cum immensa æquora peragrasset, neque cum amicos rogasset, neque cum multum temporis impendisset, sed humilitatis eum opera sibi justitiam comparasse, ac regno calorum esse donatum: ejus nos omnes utinam compotes fieri contingat, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui gratia et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

EJUSDEM ORATIO

DE ELEEMOSYNA, ET IN DECEM VIRGINES (a).

HOMILIA III.

1. *De homilia præcedenti loquitur.* — An novistis nunc nobis nuper sermo inceperat, aut quo desierat, aut ex quo argumento, in quod desierant prioris homiliæ verba? Sed vos oblitos existimo, quo loco a nobis ille sermo finitus sit; ego vero novi, neque vos acuso aut redarguo. Quisque enim vestrum uxorem habens peryllus studet, et quæ domi sunt curat omnia: alii militiam sectantur, alii artifices sunt, ac vestrum quisque diversis insudat operibus. Nos vero in his versamur, in his cogitamus, atque in his nostrum terminus tempus. Itaque ea in re haud accusandi estis, magis pro studio laudandi, quod nulla nos relinquatis Dominicâ die, sed omnibus neglectis ad ecclesiam veniatis. Is enim laudum est cumulus civitati nostræ, non tumultum et suburbia, non domos deauratis trabibus, et triclinia, sed diligentem populum habere atque excitatum. Neque enim ex frondibus generosam arborem, sed ex fructibus agnoscimus. Ideirco enim mutis animalibus prælati sumus, quod sermonem habeamus, sermone mutuo colloquamur, sermonem amemus. Homo enim qui a sermone abhorret, jumentis est minus rationalis, non satis sciens cujus gratia honoratur, atque unde honorem accipit. Quare bene propheta, *Homo, inquit, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Psalm. 48. 15)*. En, homo, cui proprium loqui, sermonem non amas, et quamam indulgentia dignaberis? Itaque mihi præ omnibus magis necessarij estis quotquot ad virtutis sermonem advolavistis, et omnia divino verbo posteriora duxistis. Age ergo nos quoque rem aggrediamur, atque iis, quæ nuper diximus, sequentia connectamus. Debeo enim vobis, atque ipse læto vobis

animo debitum persolvo: non enim id mihi inopiam affert, sed divitiis colligit. In externis negotiis a creditoribus debitores fugiunt, quo minus reddant; ego vero persequor, ut reddam: et merito quidem. Nam exteris in rebus restitutio inopiam parit; ipsa vero sermonis dispensatio gignit divitiis. Exempli causa: debeo cuidam pecuniam: si persolvero, nequit et apud illum esse atque etiam apud me, sed a me deficiens, illi adhæsit; sermonem vero si persolvero, et mecum est, atque vos omnes habetis: si sermonem retinevero, neque communicavero, tunc inops sum: si persolvero, tunc ditior fiam; si non persolvero sermonem, solus ipse ditesco: si persolvero, cum omnibus vobis fructum refero.

Multa viæ penitentiae. Exempla proponuntur. — Eia ergo debitum reddamus. Quidnam id est? De penitentia sermonem instituimus nuper ac diximus quod multa variaeque sunt penitentiae viæ, quibus facilis nobis salus fiat. Nam si unam nobis dedisset Deus viam penitentiae, repulsemus eam utique, dicentes: Nequimus hanc ingredi, salvari nequimus. Nunc ipsam hanc tuam amputans objectionem, non unam tibi, neque secundam, neque tertiam, sed plures ac diversas dedit, quo multitudine tibi ad cælum facilis ascensus fiat. Et dicebamus facilem penitentiam, neque onus in ea esse. Peccator es? ecclesiam ingredi: dic, Peccavi, et solvisti peccatum. Produximus enim peccantem David, et solventem peccatum. Hinc secundam subjecimus viam, super peccatum flere, et diximus: Quisnam hic labor? non pecuniam opus effundere, non longas ire vias, neque aliud quid agere, sed peccatum flere dumtaxat. Hoc de Scriptura induximus, quod in Achaab Deus consilium mutavit, eo quod flevit, quod moestus fuerit; atque hoc ipse dicebat Eliæ: *Vidisti ut incesserit Achaab coram me fletus, et contritus? Non faciam secundum iram meam*¹,

(a) Collata cum Mss. Regijs 2037, et 2121, qui mendis scædet. Atque ita differt ab editione Morelli, ut alia prorsus series videatur. Multum item variat Savilius: quæ magis necessaria videbantur notavimus. Savil. sic titulum effert: *De penitentia et de elemosyna homilia sexta.*

¹ In Savil., secundum iram meam quam dixi.

περικείμενος, ὁ στυλος τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ ἐπίγειος ἀγγελος, ὁ ἐπουράνιος ἄνθρωπος. Ἡδεὺς γὰρ λοιπὸν ἐνδιατρίβω τῷ ἀνδρὶ, θεωρῶν αὐτοῦ τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς. Οὐχ οὕτως ἥλιος ἀνατείλας καὶ λαμπρὰς ἀφίεις τὰς ἀκτίνας εὐφραίνει μου τὰς ὄψεις, ὡς τὸ πρόσωπον Παύλου καταυγάζει μου τὴν διάνοιαν· ὁ μὲν γὰρ ἥλιος τὰς ὄψεις φωτίζει, ὁ δὲ Παῦλος εἰς αὐτὰς ἀναπτέροι τὰς ἀψίδας τῶν οὐρανῶν· τὴν γὰρ ψυχὴν καὶ ὀφθαλμοὺς τοῦ ἡλίου ἀπεργάζεται, καὶ ἀνωτέραν τῆς σελήνης· τοιαύτη γὰρ ἡ δύναμις τῆς ἀρετῆς· ἀγγελον τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ, τὴν ψυχὴν ἀναπτέροι εἰς τὸν οὐρανόν. Ταύτην τὴν ἀρετὴν διδάσκει ἡμᾶς ὁ Παῦλος· σπουδάζωμεν ζηλωταὶ αὐτοῦ γενέσθαι τῆς ἀρετῆς. Ἄλλ' οὐ δεῖ ἐξελθεῖν ἡμᾶς τοῦ προκειμένου· δεῖξαι

γὰρ ἦν ὁ σκοπὸς τρίτην ὁδὸν μετανοίας τὴν ταπεινοφροσύνην, ὅτι ὁ τελώνης οὐκ ἐταπεινοφρόνησεν, ἀλλ' ἀλήθειαν εἶπε, τὰς ἰδίας ἁμαρτίας γυμνώσας*, καὶ δίκαιος ἐγένετο, οὐ χρήματα καταβάλλων, οὐτε πελάγη διατεμὼν, οὐτε πολλὴν ὁδὸν πεζεύσας, οὐτε ἀπειρα πελάγη περάσας, οὐτε φίλους ἀξιώσας, οὐτε χρόνον πολὺν καταναλώσας, ἀλλὰ διὰ ταπεινοφροσύνης δικαιοσύνην ἐκτήσατο, καταβῶν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. ἀπογυμνώσας.

· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ

[294] Περὶ ἐλεημοσύνης, καὶ εἰς τὰς δέκα παρθένους.

Ὁμιλία γ'.

α'. Ἄρα οἴδατε, πόθεν ἡμῖν ὁ λόγος πρώην ἤρξατο, ἢ ποῦ κατέλυσεν^β, ἢ ἐκ ποίας ὑποθέσεως εἰς ποίαν ἐληξε τὰ τῆς προτέρας ὁμιλίας ῥήματα; Ἄλλ' ὑμᾶς μὲν νομίζω ἐπιλελῆσθαι· τοῦ ἡμῖν ὁ λόγος κατέπαυσεν· ἐγὼ δὲ οἶδα, καὶ οὐκ αἰτιῶμαι ὑμᾶς ἐν τούτῳ οὐδὲ κατηγορῶ. Ἐκαστος γὰρ ὑμῶν γυναῖκα ἔχει, καὶ παῖδων ἀντέχεται, καὶ τῶν περὶ τὸν οἶκον φροντίζει· πάντων· οἱ μὲν καὶ ἐν στρατείαις ἀσχολοῦνται, ἄλλοι δὲ χειροτέχναι εἰσι· καὶ εἰς διαφόρους χρεῖας ἕκαστος ὑμῶν ἀσχολεῖται. Ἡμεῖς δὲ ἐν τούτοις σπερφόμεθα, καὶ ἐν τούτοις μελετῶμεν, καὶ ἐν τούτοις τὸν χρόνον ἡμῶν διατρίβομεν· ὥστε οὐ μεμπτέοι ἐστέ ἐν τούτῳ, ἀλλ' ἐπαινετέοι ἐν τῇ σπουδῇ, ὅτι οὐδὲ μίαν ἡμᾶς Κυριακὴν καταλιπάνετε, ἀλλὰ πάντων καταφρονούντες εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντάτε. Τοῦτο γὰρ μέγιστον ἐγκώμιόν ἐστι τῆς ἡμετέρας πόλεως, οὐ τὸ θορύβους ἔχειν καὶ πρόσδετα, οὐδὲ χρυσοφόρους οἰκούς καὶ τρικλίνους, ἀλλὰ τὸ ἔχειν δῆμον σπουδαῖον καὶ διεγερμένον. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν φύλλων τὴν εὐγένειαν τοῦ δένδρου, ἀλλ' ἐκ τῶν καρπῶν ἐπιγινώσκουμεν. διὰ τοῦτο γὰρ τῶν ἀλόγων ζώων προτετιμῆμεθα ἐν τῷ λόγον ἔχειν, καὶ λόγου μεταλαμβάνειν, καὶ λόγου ἐρᾶν· ἄνθρωπος γὰρ μὴ ἐρῶν λόγου, πολὺ ἀλογώτερος τῶν κτηνῶν ἐστι, μὴ εἰδὼς διὰ τί τιμῆθη, καὶ πόθεν ἔχει τὴν τιμὴν. Καὶ καλῶς ἔλεγεν ὁ προφήτης· Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνήκε· παρασυρβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. Ἀνθρωπος λογικὸς ὢν, λόγου οὐκ ἐρᾷς; εἰπέ μοι, καὶ ποίαν ἐξεις συγγνώμην; Ὄστε ὅμως ἐμοὶ πάντων ἀναγκαῖότεροι οἱ πρὸς τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ἀναπτέρουμένοι, καὶ πάντα τῶν θείων λόγων δευτέρα τιθέντες. Φέρε οὖν καὶ ἡμεῖς τῆς ὑποθέσεως ἀψώμεθα, καὶ τῶν πρώην ῥηθέν-

των τὰ ἀκόλουθα εἰπωμεν· χρεωστῷ γὰρ ὑμῖν, καὶ ἡδεὺς καταβάλλω τὸ χρέος· οὐ γὰρ πενίαν μοι φέρει, ἀλλὰ πλοῦτον συνάγει. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἐξωθεν πραγμάτων οἱ χρεωσταὶ φεύγουσι τοὺς δανειστάς πρὸς τὸ μὴ ἀποδοῦναι, ἐγὼ δὲ καταδιώκω εἰς τὸ ἀποδοῦναι, καὶ μάλα γε εἰκότως· ἐπὶ γὰρ τῶν ἐξωθεν πραγμάτων ἡ ἀπόδοσις πενίαν ἐργάζεται, ἐπὶ δὲ τοῦ λόγου ἡ ἀπόδοσις πλοῦτον γεννᾷ. Οἶδ' ἂν λέγω· χρήματα χρεωστῷ τινι ταῦτα ἐὰν καταβάλω, οὐ δύναται καὶ παρ' ἐκείνῳ εἶναι καὶ παρ' ἐμοὶ, ἀλλ' ἀπ' ἐμοῦ μὲν ἀνεχώρησεν, ἐκείνῳ δὲ ἐκολλήθη· λόγον δὲ ἐὰν καταβάλω, καὶ μετ' ἐμοῦ ἐστι, καὶ πάντες αὐτὸν ἔχετε· ἐὰν κατάσχω τὸν λόγον καὶ μὴ μεταδῶ, τότε πένης εἰμι, ὅταν δὲ καταβάλω, τότε εὐπωρότερος γίνομαι· ἐὰν μὴ καταβάλω τὸν λόγον, τότε μόνος πλοῦτῳ, ἐὰν δὲ καταβάλω, μετὰ πάντων ὑμῶν τὸν καρπὸν ἀποφέρωμαι.

Φέρε οὖν ἀποδῶμεν τὸ χρέος· τί δὲ ἦν [295] τοῦτο; Περὶ μετανοίας τὸν λόγον ἐγυμνάζομεν πρώην καὶ ἐλέγομεν, ὅτι πολλὰ καὶ ποικίλα ὀδεῖ τῆς μετανοίας, ἵνα εὐκολος ἡμῖν γένηται ἡ σωτηρία. Εἰ γὰρ μίαν ἡμῖν ἔδωκεν ὁδὸν ὁ Θεὸς μετανοίας, ἀνεδαλόμεθα ἂν λέγοντες· Οὐ δυνάμεθα ταύτην μετελθεῖν, σωθῆναι οὐ δυνάμεθα· νῦν δὲ ἐκκόπτων σου τὴν πρόφασιν ταύτην, οὐ μίαν σοι δέδωκε μόνον ὁδὸν, οὐδὲ δευτέραν, οὐδὲ τρίτην, ἀλλὰ πολλὰς καὶ διαφόρους, ἵνα τῷ πλήθει εὐκόλον σοι ποιῇ τὴν ἀνάβασιν τὴν εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ἐλέγομεν ὅτι εὐκολος ἡ μετάνοια, καὶ οὐδὲν βάρος ἐν αὐτῇ. Ἀμαρτωλὸς εἰ; εἰσέλθε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰπέ ὅτι ἡμάρτηκα, καὶ ἔλυσας τὴν ἁμαρτίαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸν Δαυὶδ παρηγάγομεν εἰς μέσον ἁμαρτήσαντα, καὶ λύσαντα τὴν ἁμαρτίαν· εἶτα δευτέραν ὁδὸν ὁπεσθέμεθα, τὸ πενθῆσαι ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ ἐλέγομεν, πόλος κάματος οὗτος; οὐκ ἐνὶ χρήματα καταβαλεῖν, οὐδὲ πολλὴν ὁδὸν πεζεύσαι, οὐτε ἄλλο τοιοῦτον, ἀλλὰ πενθῆσαι μόνον ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ· καὶ παρηγάγομεν ἀπὸ τῆς Γραφῆς τοῦτο, ὅτι ὁ Θεὸς μετεμελήθη ἐπὶ τοῦ Ἀγαθῆ, διὰ τὸ πενθῆσαι αὐτὸν καὶ σκυθρωπάσαι· καὶ τοῦτο αὐτὸς ἔλεγε τῷ Ἠλῖᾳ· Εἶδες πῶς ἐπορεύθη Ἀγαθὸς ἐνὶ τῷ ὄρει μου πενθῶν, καὶ σκυθρωπάων; Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὸν

* Sic se habet in Savillio titulus: Περὶ μετανοίας καὶ ἐλεημοσύνης λόγος γ'.

^β Morel. ἔπου κατέλυσεν. Savil. ἢ ποῦ κατέληξε, mss. Reg. ἢ ποῦ κατέλυσεν. Deinde Savil. sic pergit πόθεν ἤρξαμεθα, ἢ ποῦ ἐπαυσάμεθα; ἢ ἐκ ποίας ὑπόθ. Mss. Reg. autem ἢ ποῦ ἐπαυσάμεθα τῆς προτέρας.

* Savil. καὶ οἶκον φροντίζει. Unus Reg. καὶ τὰ περὶ οἶκον φροντίζει ἅπαντα. Mox idem ἄλλοι δὲ ἐν χειροτέχναις, καὶ εἰς... ὑμῶν ἀναστρέφεται, καὶ εἰς.

θυμόν μου. Εἶτα καὶ τρίτην ὁδὸν ἐδιδόσαμεν μετανοίας, καὶ παρηγόριον ἐκ τῆς Γραφῆς εἰς τὸ μέσον τὸν Φαρισαῖον καὶ τὸν τελώνην, ὅτι ὁ μὲν Φαρισαῖος ὑπερηφάνως ἀλαζονευόμενος, τῆς δικαιοσύνης ἐξέπεσεν· ὁ δὲ τελώνης ταπεινοφρονήσας, ἔγκαρτος δικαιοσύνης κατήλθε, καὶ οὔτε ἓνα κάματον ἀναλώσας δίκαιος ἐγένετο· ῥήματα ἔβαλε, καὶ πράγματα ἔλαβε. Φέρε οὖν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἔλθωμεν, καὶ τετάρτην ὁδὸν μετανοίας προάξωμεν· ποῖαν δὲ ταύτην; Λέγουσιν δὴ τὴν ἐλεημοσύνην τὴν βασιλίδαν τῶν ἀρετῶν, τὴν ταχέως ἀνάγουσαν εἰς τὰς ἀφίδας τῶν οὐρανῶν τοὺς ἀνθρώπους, τὴν συνηγοροῦσαν τὴν ἀρίστην. Μέγα πρᾶγμα ἐλεημοσύνη· διὰ τοῦτο καὶ Σολομὼν ἐδίδα· *Μέγα ἀνθρώπος καὶ τίμιος ἄνθρωπος ἐλεήμων*. Μεγάλα τὰ περὰ τῆς ἐλεημοσύνης· τέμνει τὸν ἀέρα, παρέρχεται τὴν σελήνην, ὑπερβαίνει τὰς ἑκτίνας τοῦ ἡλίου, εἰς αὐτὰς ἀνέρχεται τὰς ἀφίδας τῶν οὐρανῶν. 'Αλλ' οὐτ' ἐκεῖ ἴσταται, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν παρέρχεται, καὶ τοὺς δῆμους τῶν ἀγγέλων πατατρέπει, καὶ τοὺς χοροὺς τῶν ἀρχαγγέλων, καὶ τὰς ἀνωτέρας πάσας θυνάμεις, καὶ αὐτῷ παρίσταται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ· καὶ ἐξ αὐτῆς διδάχεται τῆς Γραφῆς τοῦτο λεγούσης· *Κορηλῆ, αἱ προσευχαί σου, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*. Τὸ δὲ, *Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, Κἂν πολλὰς ἔχῃς ἁμαρτίας, ἐλεημοσύνη δὲ ἢ συνηγορος, μὴ φοβοῦ· οὐδεμία γὰρ αὐτῇ τῶν ἄνω δυνάμεων ἀντιτάσσεται· χρεὸς ἀπαιτεῖ, ἴδιον ἔχει χειρόγραφον μετὰ χεῖρας βασιτάζουσα*. Αὐτοῦ γάρ ἐστι τοῦ Δεσπότης φωνή, ὅτι· *Ὅς ἂν ποιῇσιν ἐνὶ τῶν ἐλαχίστων τούτων, ἐμοὶ ἐποίησεν*. Ὅστε οὖν θσας ἔχεις ἄλλας ἁμαρτίας, ἡ ἐλεημοσύνη σου βαρεῖ τὰς θσας. [296] β'. Ἡ οὐκ οἶδας ἐν τῇ Εὐαγγελίῳ τῶν δέκα παρθένων τὸ ὑπόδειγμα, πῶς αἱ μὴ ἔχουσαι ἐλεημοσύνην, παρθενίαν δὲ ἀσκήσανται· ἔξω ἔμειναν τοῦ νυμφώνος; *Ἦσαν γὰρ, φησί, δέκα παρθένοι, πέντε μωραὶ, καὶ πέντε φρόνιμοι· καὶ αἱ μὲν φρόνιμοι ἔλαιον εἶχον, αἱ δὲ μωραὶ ἔλαιον οὐκ εἶχον, ἐσθένυντο δὲ αἱ αὐτῶν λαμπάδες*. Προσέλθουσαι δὲ αἱ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπον· *Δότε ἡμῖν ἔλαιον ἐκ τῶν ἀγγέλων ὑμῶν*. Αἰσχύνομαι καὶ ἐρυθριῶ καὶ δακρύω, ὅταν παρθένοι μωρὰν ἀκούσω· τοῦτο τὸ δνομα ἀκούων ἐρυθριῶ, μετὰ τοσαύτην ἀρετὴν, μετὰ παρθενίας ἀσκήσιν, μετὰ τὸ σῶμα εἰς οὐρανὸν ἀναπερῶσαι, μετὰ τὸ πρὸς τὰς ἄνω θυνάμεις τὴν ἡμιλλαν ἔχειν, καὶ τὸν καύσωνα ὑπομεῖναι, μετὰ τὸ τὴν κάμινον τῆς ἡδονῆς καταπατήσαι· τότε μωραὶ ἤκουσαν, καὶ δικαίως μωραὶ, ὅτι τὸ μέγα ποιήσασαι, ὑπὸ τοῦ μικροῦ ἡτήθησαν. *Καὶ προσῆλθον, φησὶν, αἱ μωραὶ*.

* Savil. et Reg. τὴν ταχὺ ἀνοίγουσαν τὰς ἀφίδας... τοῖς ἀνθρώποις. Ultraque lectio quadrat.

ἢ Savil. : « Κορηλῆ... ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Τὸ δὲ, « ἐνώπιον Θεοῦ, » τοῦτο ἐστὶ, Κἂν πολλὰς ἔχῃς ἁμαρτίας, ἐλεημοσύνην δὲ ἔχῃς μετὰ σοῦ συνηγορον, μὴ φοβοῦ· οὐδεὶς γὰρ αὐτῇ τῶν ἄνω δυνάμεων ἀντιτάσσεται. « Ἐλεος κατακαυχᾶται κρίσις » καὶ, « Ἐρ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποίησα. » Καὶ πολλὰ ἕτερα ἐστὶν εὐρεῖν ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης ἐγγεγραμμένα, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· *Χρεὸς γὰρ ἀπαιτεῖ ἴδιον, χειρόγραφον βασιτάζουσα τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον*. Vide notam Latinam.

* Hæc est lectio Savilli, quam recipere placuit. Vulgo pro τὸν καύσωνα ὑπομ., legebatur τὸν κάματον ποιῆσαι, et post τῆς μωραὶ vox ἤκουσαν abest. Enit.

καὶ εἶπον ταῖς φρονίμοις· *Δότε ἡμῖν ἔλαιον ἐκ τῶν ἀγγέλων ὑμῶν*. Αἱ δὲ εἶπον· *Οὐ δυνάμεθα δοῦναι ὑμῖν, μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν· οὐδ' ἀσπλαγγνίαν τοῦτο ποιοῦσαι, οὐδὲ διὰ κακίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ· ἐμελλε γὰρ ὁ νυμφίος ἐρχεσθαι*. Εἶχον καὶ αὐταὶ λαμπάδας· ἀλλ' ἐκείνων μὲν εἶχον ἔλαιον, αὐτῶν δὲ οὐκ εἶχον. Τὸ γὰρ πῦρ ἐστὶν ἡ παρθενία, τὸ δὲ ἔλαιον ἐστὶν ἡ ἐλεημοσύνη. Ὅσπερ οὖν τὸ πῦρ, ἐὰν μὴ ἔχῃ ἔλαιον ἐπιστάζον, ἀφανίζεται, οὕτω καὶ ἡ παρθενία, ἐὰν μὴ ἔχῃ ἐλεημοσύνην, ἐσθέννυται. *Δότε ἡμῖν ἔλαιον ἐκ τῶν ἀγγέλων ὑμῶν*. Αἱ δὲ πρὸς αὐτάς· *Οὐ δυνάμεθα δοῦναι ὑμῖν*. Ἄλλ' οὐ κακίας τὸ ῥῆμα τοῦτο· ἀλλὰ φόβου· *Μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν· μήποτε ὡς ζητοῦμεν ὅλαι εἰσελθεῖν, ὅλαι ἀπομεινῶμεν*. Ἄλλ' ἀπελθεῖσαι ἀγοράσατε ἀπὸ τῶν πωλούντων. Τίνες δὲ οἱ ἔμποροι τοῦ ἔλαιου τούτου; ὁ ἰ πτωχοί, οἱ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθεζόμενοι πρὸ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ πόσον; Ὅσον θέλεις· τιμὴν οὐκ ἐπιτίθημι, ἵνα μὴ πενίαν προβάλλῃ. Ὅσον ἔχεις, τοσούτου ἀγόρασον· ἔχεις ὁβολόν; ἀγόρασον τὸν οὐρανόν· οὐχ ὅτι εὖωνος ὁ οὐρανός, ἀλλ' ὅτι φιλάνθρωπος ὁ Δεσπότης. Οὐκ ἔχεις ὁβολόν; ποτήριον ὁδὸς ψυχροῦ ὕδατος· Ὅς ἂν ποτίσῃ ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος ἓνα τῶν ἐλαχίστων τούτων ἕνεκα ἐμοῦ, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθόν αὐτοῦ. Ἐμπορία καὶ πραγματεία ὁ οὐρανός, καὶ ἡμεῖς ἀμελοῦμεν. Δὲς ἄρτον, καὶ λαβὲ παρὰ δεῖξον· δὲς μικρὰ, καὶ λαβὲ μεγάλαι· δὲς θνητὰ, καὶ λαβὲ ἀθάνατα· δὲς φθαρτὰ, καὶ λαβὲ ἀφθαρτα. Εἰ ἦν πανήγυρις, καὶ εὖωνίαν ἔχουσα, καὶ ἀφθονίαν σιτίων, καὶ τὰ πολλὰ ὀλγίου πιπρασκόμενα, οὐκ ἂν τὰς οὐσίας διαπωλίσαντες, καὶ πάντα δευτέρῃ θέντες, τῆς πραγματείας ἐκείνης περικρᾶτεῖς ἐγένεσθε; Καὶ ὅπου μὲν φθαρτὰ, τοσαύτην ἐνδείκνυσθε σπουδὴν· ὅπου δὲ πραγματεία ἀθάνατος, τοσούτου βαθυμᾶτε καὶ ἀναπεπτώκατε; Δὲς πένθητι, ἵνα κἂν σὺ σιωπᾷς, καὶ μυρία στόματα ὑπὲρ σοῦ ἀπολογῶνται, τῆς ἐλεημοσύνης ἐνεστώσης καὶ συνηγορούσης· λῦτρον ψυχῆς ἐστὶν ἐλεημοσύνη. Διὰ τοῦτο ὥσπερ οἱ λουτήρες ὕδατος πεπληρωμένοι εἰσὶ πρὸ τῶν θυρῶν τῆς ἐκκλησίας, ἵνα νύψῃ τὰς χεῖρας· οὕτω τῆς ἐκκλησίας ἔξω οἱ πένητες καθέζονται, ἵνα πλύνῃ τὰς χεῖρας τῆς ψυχῆς. Ἐπλυνας τὰς χεῖρας [297] τὰς αἰσθητάς τῷ ὕδατι; πλύνον τὰς χεῖρας τῆς ψυχῆς τῇ ἐλεημοσύνῃ. Μὴ πενίαν προβάλλου· ἡ χῆρα ἐν τῷ ἐσχάτῳ τῆς πενίας ἐξέτισε τὸν ἥλιον, καὶ ἡ πενία κώλυμα οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς χαρᾶς αὐτὸν ὑπεδέξατο· διὸ καὶ ἀξίως ἀπέλαβε τοὺς καρπούς, καὶ θέρειρε τὸν στάχυν τῆς ἐλεημοσύνης. Ἄλλ' ἴσως ὁ ἀκροατὴς φησὶ, Δὲς μοι τὸν ἥλιον. Τί ζητεῖς τὸν ἥλιον; τὸν Δεσπότην σοι δίδωμι τοῦ ἥλια, καὶ οὐ τρέφεις αὐτόν. Τὸν ἥλιον εἰ εὖρες, πῶς ἂν ἐξέτισας αὐτόν; Χριστοῦ ἐστὶ τοῦ Δεσπότης τῶν ὅλων ἀπόφασις· Ὅς ἂν ποιῇσιν ἐνὶ τῶν ἐλαχίστων τούτων, ἐμοὶ ἐποίησεν. Εἰ βασιλεὺς ἓνα τινὰ ἐκάλεσεν ἐπὶ τοῦ δείπνου, καὶ

ἢ ὁ ἰ πτωχοί... καθεζόμενοι. Καὶ πόσον; ὅσον θέλεις, ὅσον ἱσχύεις· οὐχ ὅσον θέλει ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅσον ἱσχύεις σὺ... προβάλλῃ. Ὅσον ἔχεις ὁβολόν, ἀγόρασον τὸν οὐρανόν... ὁ Δεσπότης. Οὐκ ἔχεις χρυσίον δοῦναι; δὲς ἄρριον, δὲς ὁβολόν, δὲς ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος. Τὸ γὰρ πολλὸ καὶ τὸ ὀλίγον οὐ τὴν μέτρην τῶν διδομένων ὁρίζει ὁ Θεός, ἀλλὰ τὴν θυνάμει τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ δόντος. Sic Savil., qui ita variare pergit. Enit.

(3. Regum 21. 29). Hinc tertiam dedimus pœnitentiæ viam¹, ac de Scriptura Phariseum duximus in medium, simul et publicanum: quod Phariseus quidem superbe elatus, a iustitia exciderit; publicanus vero humiliter sentiens, fructum iustitiæ suscepit, neque ullo suscepto labore iustificatus sit: verba dedit, res accepit. Age ergo cœptum sequamur, et quartam proferamus pœnitentiæ viam. Et quænam ea est? Eleemosyna, regina virtutum, quæ homines celerrime ipsorum in cælorum axes adducit² advocati optimi loco fungens. Magna res eleemosyna; propterea clamabat et Salomon: *Magna res homo, et pretiosa vir misericors* (Prov. 20. 6). Magnæ sunt alæ eleemosynæ: præcidit aerem, transit lunam, solis radios excedit, ad ipsum venit cælorum culmen. Sed nec illic subsistit, ipsos pertransiens cælus, et angelorum turmas decurrens, archangelorumque choros, et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno: quod ex ipsa discite Scriptura: *Corneli, eleemosynæ, inquit, et orationes tuæ ascenderunt in conspectu Dei* (Act. 10. 4). Illud autem, *In conspectu Dei*, est, tametsi multa habueris peccata, si advocatrix eleemosyna sit, ne timeas. Nulla enim ex supernis potestatibus huic resistit: debitum reposcit, chirographum suum manibus gestans. Ipsius enim Domini est vox³: *Si quis fecerit uni ex minimis his, mihi fecit* (Matth. 25. 40). Ita ergo quotquot alia habueris peccata, eleemosyna tua omnibus est gravior.

2. Oleum est eleemosyna quæ quinque virginibus fatuis deficiebat. — Annon intellexisti in evangelio decem virginum parabolam, quod eleemosynam non habentes, virginitatem licet servarent, extra thalamum nuptialem manserunt? Erant enim, inquit, decem virgines, quinque fatuæ et quinque prudentes (Ibid. v. 2. 3): prudentes quidem oleum habebant, stultæ vero non habebant oleum, sed earum lampades exstinguebantur. Accedentes autem stultæ ad prudentes dixerunt: *Date nobis oleum de vasis vestris* (Ib. v. 8). Pudet me et rubore confundor et lacrymor virginem stultam audiens. Erubescio cum audio nomen, post talem virtutem, et virginitatis studium, ubi corpus in cælum exereant, ubi cum ipsis supernis virtutibus certamen habuerant, æstumque toleraverant, ubi ipsam voluptatis flammam conculcaverant⁴, tunc fatuæ, et jure fatuæ vocabantur, quod majus cum fecissent, a minore victæ sint. Et accedentes fatuæ dixe-

runt sapientibus: *Date nobis oleum de vasis vestris. Ille autem dixerunt: Non possumus vobis dare, ne forte non sufficiat nobis et vobis* (Matth. 25. 8. 9): non ex inclementia vel improbitate id agentes, sed propter temporis angustias: venturus enim erat sponsus. Habebant et ipsæ lampades; sed illarum quidem vasa oleum habebant, harum vero non habebant. Ignis est virginitas, oleum autem est eleemosyna; nam ut ignis, nisi oleum destillans habeat, perit; sic virginitas, nisi conjunctam habeat eleemosynam, exstinguitur. *Date nobis oleum de vasis vestris*. At illæ responderunt ipsis: *Non possumus vobis dare. Et non malitiæ illud verbum, sed timoris: Ne forte non sufficiat nobis et vobis: ne forte quemadmodum omnes intrare querimus, omnes remaneamus; sed abeuntes emite vobis a vendentibus*. Quinam sunt mercatores olei hujus? Pauperes ad eleemosynam pro foribus ecclesiæ sedentes. Et quanti emitur? Quanti liberit: pretium non appono, ne officias inopiam. Quanti potes, tanti eme. Habes obolum? eme cælum, non quod vili pretio venale sit cælum, sed quod clemens sit Dominus. Non habes obolum? da calicem frigida aquæ: inquit enim: *Quicumque dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigida propter me, non perdet mercedem suam* (Matth. 10. 42). Mercatura negotia, tioque cælum est, et nos pigritamur. Da panem, et accipe paradysum: parva da, et magna suscipe: da mortalia, immortalia recipe: da corruptibilia, incorruptibilia accipe. Si essent nundinæ atque in iis annonæ vilitas et abundantia, multaque parvo emerentur, annon substantiam vendentes, cunctaque postponentes, in partem ejus negotiationis veniretis? Ubi corruptibilia sunt, tanto studio laboratis: et ubi immortalis est negotiatio, pigritamini, atque adeo conciditis? Da inopi, ut, quamvis tu taceris, ora pro te respondeant infinita, eleemosyna tua stante ac patrocinante: pretium redemptionis animæ eleemosyna est. Ideo quemadmodum vasa aquæ plena pro foribus ecclesiæ sunt, quo manus laves, sic et pauperes pro ecclesia sedent, ut animæ manus abluas. Aqua manus corporeas lavisti? eleemosyna manus animæ lava. Ne inopiam prætendas: vidua in extrema paupertate Eliam hospitabatur (3. Reg. 17), ac paupertas non fuit impedimento, sed eximio cum gaudio suscepit eum: quare et dignos recepit fructus, et metens eleemosynæ spicam legit. Sed fortasse auditor dicet, Da et mihi Eliam. Quid queris Eliam? Dominum Eliæ do tibi, nec ipsum cibus: Eliam si inveneris, quomodo hospitaberis? Christi universorum Domini sententia est, *Quicumque uni ex minimis fecerit, mihi fecit* (Matth. 25. 40). Si forte rex quempiam ad cœnam appellaverit, atque, famulis adstan-

¹ Savil., hunc monstravimus tertiam pœnitentiæ viam.

² Savil. et Reg., quæ celeriter aperit axes cælorum: utraque lectio quadrat.

³ Sav., Ascenderunt, in memoraculum, in conspectu Dei. Illud vero, «in conspectu Dei» hoc est: Tametsi multa habueris peccata, si eleemosynam tecum habes advocatricem ne timeas, nulla enim ex supernis potestatibus huic resistit. «Misericordia judicium deridet»: et, «redime peccata tua in eleemosynis»; et, «quandiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.» Hæc et multa alia reperire est de eleemosyna scripta, sicut loquatur Scriptura. Debitum enim suum reposcit, chirographum gestans sanctum Evangelium. Ipsius enim Domini est vox, etc. In sequentibus item nulla pene clausula est, in qua inter utramque disciplina nulla pene occurrant. Sed sincerior videtur Morelianæ contextus. Cum vero nonnisi exscribendo totum Savilianæ contextum, omnia possumus annotare, id monuisse satis esto.

⁴ Sic habet Sav. Legebatur, laboremque egerant. Mox deditur vox, vocabantur, quam ex Savilio restituiimus.

⁵ Illud, pro foribus ecclesiæ, deest in Savilio et in Reg. Codd. Et sic prosequitur Savilius: Et quantum? tantum eme quantum vis, quantum potes, non quantum alius vult, sed quantum potes tu; ne officias inopiam. Obolis, quot lubas, cælum eme, non quod vili pretio venale sit cælum, sed quod clemens sit Dominus. Non habes unde aurum dones, argentum dona: da obolum, da poculum frigida: Deus eam amplitudinem aut exiguitatem definit, non secundum mensuram datorum, sed secundum facultatem status donantis. Et alie sequuntur in Savilio hujus generis varietates.

tibus, ad eos dixerit : Reddite gratias huic meo nomine quamplures, qui me inopia laborantem nutrit et hospitio excepit, qui mihi beneficia in tempore angustiae permulta contulit : annon certatim quisque accurrens pecunias omnes suas expenderit ejus causa, cui rex gratias egerit ? annon hæc illi accepta tulerit ? annon se illi quisque commendare atque amicitia jungere studuerit ?

3. *Eleemosynæ fructus.* — Vidistis sermonis virtutem ? Si ergo apud hominem regem tantum honoris res ipsa tribuit, cogita Christum in illa die coram angelis omnibusque Virtutibus vocantem ac dicentem : Hic me in terra suscepit hospitio, hic mihi innumera contulit beneficia, hic me peregrinum excepit : cogita de cætero fiduciam inter angelos, inter cælestes choros gaudium. Igitur cui testimonium Christus perhibet, non fiduciam super angelos habuerit ? Magna igitur res eleemosyna, fratres. Hanc amplectamur, cui nihil æquale : potens est enim peccata alia delere, judiciumque propulsare : te tacente stat et patrocinatur ; imo vero te tacente innumera ora pro te gratias reddunt. Tot ex eleemosyna proficiunt bona, et ipsi pigritamur et concidimus. Da panem pro facultatibus tuis : non habes panem ? da obolum : non habes obolum ? da vel frigidae aquæ calicem : atqui neque id habes ? vel malis oppresso compatere, atque appensam mercedem habes. Non enim necessitatis, sed intentionis est merces. Sed ecce dum de his disserimus, virginum cura nobis excidit ; age ergo ad propositum redeamus. *Date nobis oleum de vasis vestris.* Non possumus vobis dare, *Ne forte non sufficiat nobis et vobis, sed euntes emite a vendentibus.* Absentibus autem ipsis, venit sponsus, et quæ habebant lampades splendidas, intraverunt cum eo, et clausa est janua thalami (Matth. 25. 10). Quinque autem fatue accedentes januam thalami pulsabant clamantes : *Aperi nobis (1b. v. 11).* Vox autem sponsi ab intra ad eas : *Recedite a me, nescio vos (Ibid. v. 12).* Et post tantos labores quid audierunt ? *Nescio vos.* Id est quod dixi, frustra et incassum magnam virginittatis possessionem possederunt. Cogita quomodo post tot labores exclusæ sunt, postquam frenarant incontinentiam, postquam supernis cum Virtutibus certamen habuerant, postquam vitæ hujus res spreverant, postquam æstum toleraverant magnum, postquam septa transilierant, postquam de terra ad cælum evolaverant, postquam corporis signaculum non solverant, ac magnum virginittatis specimen acquisiverant, postquam certamen cum angelis inierant, postquam corporis necessitates superaverant, postquam naturæ oblitæ fuerant, postquam in corpore, quæ incorporeorum sunt, perfecerant, postquam magnum atque invictum virginittatis bonum possederant, tunc audierunt : *Recedite a me, nescio vos.* Neque enim mihi existimaveris tantillam virginittatis esse magnitudinem : talis enim virginittas est, ut eam potuerit nemo veterum conservare. Propterea enim gratia magna, quod quæ tremenda prophetis fuerunt et veteribus, eadem nunc facilia levique

existimantur. Quænam enim fuerant gravissima et violenta ? Virginittas, mortisque despectus ; at ea nunc vel teneræ puellæ parvi pendunt. Adeo enim gravis erat virginittatis possessio, ut hac se nemo veterum religaret. Noe justus erat, et a Deo testimonium accepit, sed mulieri adhæsit : similiter Abraham et Isaac, ejusdem ac ille promissionis heredes, cum muliere consuetudinem habuerant. Joseph castus adulterii facinus se patraturum negavit (Gen. 39), sed hic cum muliere consuetudinem habuit : gravis etenim erat virginittatis professio. Ex eo tempore firma facta est virginittas, ex quo flos virginittatis germinavit. Nemo igitur veterum poterat virginittatem servare : magnum etenim est corpus frenare. Pinge mihi sermone virginittatis specimen ; atque virtutis magnitudinem discas : quod bellum habeat quotidie nullatenus sedandum, ipso barbarico bello deterius. Nam barbarorum bellum vel tempus quietis habet, cum paciscuntur ; et quandoque quidem pugnant, quandoque non ; et ordines et statuta tempora sunt : belli vero cum virginittate gesti nulla datur quies. Diabolus est enim semper bellum inferens, qui temporis observationem non novit, non tempus exspectat ad conflictum, sed quærît semper virginem nudam invenire, quo mortale infligat vulnus ; neque ab hoc bello umquam virgo cessare potest, sed in se tumultum hostemque circumagit. Et damnati quidem etiamsi ad tempus judicem videant, non paribus tamen molestiis premuntur ; virgo autem quocumque abierit, et judicem circumagit secum, et hostem secum portat, qui neque vesperi permittit respirare, non nocte, non diluculo, non meridie, sed bellum gerit semper, voluptatemque submittit, nuptias in memoriam adducens, quo virtutem excludat, malitiamque in ea generet, continentiam expellat, fornicationem inferat : incenditur singulis horis voluptatis fornax suaviter succensa. Cogita quantus talis officii labor sit. At illæ post hæc omnia audiverunt : *Recedite a me, nescio vos.* Vide quam magna res sit virginittas ; cum sororem habuerit eleemosynam, in eam nulla adversa poterunt, sed omnibus superior erit : propterea non introiverunt illæ, quod cum virginittate eleemosynam non habuerint. Multo rubore digna res est : voluptatem cum debellasses, pecuniam non sprevisi ; sed virgo quæ vitæ renuntiasti, crucifixa pecuniam amas. Utinam virum desiderasses, atque minus criminandum fuerat : nam ejusdem substantiæ rem ac materiam desiderasses ; jam vero majus est crimen, quod materiam alienam desideraveris. Esto, quæ sub viro sunt sævitiam male ostendunt filiorum prætextu : quod si ei dixeris, Da eleemosynam, Filios, inquit, habeo, et nequeo. Deus filios tibi dedit, fructum ventris accepisti, non quo sæva, sed quo pia misericorsque fias. Ne igitur causam clementiæ pietatisque sævitiae causam feceris. Cupis hereditatem bonam filiis tuis relinquere ? eleemosynam relinque, quo te omnes laudibus efferant, celebremque tui memoriam relinquant. Tu vero non habens filios, sed mundo crucifixa, quid pecunias congregas ?

τῶν θεραπόντων παρεστηκότων εἶπε πρὸς αὐτούς· Εὐχαριστήσατε τούτῳ πολλὰ ἀντ' ἐμοῦ· οὗτός με ἐν πενία ὄντα διέθρεψε καὶ ἐξένισεν, οὗτος ἐμοὶ πολλὰς εὐεργεσίας ἐν καιρῷ στενοχωρίας παρέσχε· πῶς οὐκ ἂν ἕκαστος τὰ χρήματα αὐτοῦ ἔλα πρὸς ἐκεῖνον ἀνῆλθωσιν, ὥς βασιλεὺς ἡ χάρις τοῦ θεοῦ; πῶς οὐκ ἂν ἀπελογίσαιο; πῶς οὐκ ἂν ἕκαστος ἐσπουδάσεν ἑαυτὸν αὐτῷ παραθέσθαι καὶ φιλιωθῆναι;

γ'. Εἰδότε τὴν δύναμιν τοῦ λόγου· Εἰ δέ γε ἐπὶ βασιλείᾳ ἀνθρώπου τοσαύτην τιμὴν ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἐννόησον Χριστὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καλοῦντα ἐπὶ ἀγγέλων καὶ πάσης δυνάμεως, καὶ λέγοντα· Οὗτός με ἐν τῇ γῇ ἐξένισεν· οὗτός με μυρία εὐεργέτησεν· οὗτός με ξένον ὄντα συνήγαγεν· ἐννόησον λοιπὸν τὴν παρρησίαν τὴν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, τὸ καύχημα τὸ ἐπὶ τῶν δῆμων τῶν ἄνω. Ὁ ὁ Χριστὸς μαρτυρεῖ, πῶς οὐκ ἂν σχῇ παρρησίαν ὑπὲρ ἀγγέλων· Μέγα οὖν πρᾶγμα ἐλεημοσύνη, ἀδελφοί· ταύτην ἀπαυμάμεθα, ἥς οὐδὲν ἴσον· ἰκανὴ ἐστὶ καὶ ἁλλας ἀμαρτίας ἐξαλεῖψαι, καὶ τὴν κρίσιν ἀπελάσαι· σοὺ σιωπῶντος ἔστηκε καὶ συνηγορεῖ· μᾶλλον δὲ σοὺ σιωπῶντος μυρία στόματα εὐχαριστεῖ ὑπὲρ σοῦ. Τοσαῦτα ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἡμεῖς ἀμελοῦμεν καὶ ἀναπεπνύκαμεν. Ἀδς κατὰ δύναμιν ἄρτον· οὐκ ἔχεις ἄρτον; ὁδς ὁθαλόν· οὐκ ἔχεις ὁθαλόν; ὁδς ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος· οὐκ ἔχεις τοῦτο; συμπεπνύθησιν τῷ θλιτομένῳ, καὶ ἔχεις μισθόν. Οὐ γὰρ τῆς ἀνάγκης ὁ μισθός, ἀλλὰ τῆς προαίρεσως. Ἄλλ' ὥς ἐτι περὶ τούτου διαλεγόμεθα, ἐξηλθεν ἡμῖν ἡ φροντίς τῶν παρθένων· φέρε ὡν εἰς τὸ προκείμενον ἐπαυθίωμον. Δότε ἡμῖν, φησὶν, *ἐλαίον ἐκ τῶν ἀγγέλων ὁμῶν. Οὐ δύναμεθα δοῦναι ἡμῖν, μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὁμῖν· ἀλλ' ἀπελθούσαι ἀγοράσατε ἀπὸ τῶν πωλούντων. Ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, ἦλθεν ὁ νυμφίος, καὶ αἱ ἔχουσαι τὰς λαμπάδας φαιδρὰς συνεσῆλθον αὐτῷ, καὶ ἀπεκλείσθη ἡ θύρα νυμφῶνος.* Ἦλθον δὲ καὶ αἱ πέντε μυραὶ, καὶ ἐκρούον τὴν θύραν τοῦ νυμφῶνος βοῶσαι· Ἄνοιξον ἡμῖν· καὶ φωνὴ ἐσῶθεν πρὸς αὐτάς τοῦ νυμφίου· Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Καὶ μετὰ τοσούτους καμύτους τί ἤκουσαν; Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Τοῦτό ἐστιν, ὃ ἔλεγον, εἰκὴ καὶ μάτην ἐκτίσαντο τὸ μέγα κτῆμα τῆς παρθενίας. Ἐνόησον, μετὰ τοσούτους καμύτους ἐξεβλήθησαν, ὅτε ἀκρασίαν ἐχαλίνωσαν, [298] ὅτε πρὸς τὰς ἄνω δυνάμεις τὴν ἁμίλλαν εἶχον, ὅτε τῶν βιωτικῶν κατεγέλασαν πραγμάτων, ὅτε τὸν καύσωνα ὑπὲρνευαν τὸν μέγαν, ὅτε τὰ σκάμματα ὑπερέδωσαν, ὅτε ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνεπετρώθησαν, ὅτε τοῦ σώματος τὴν σφραγίδα οὐ διέλυσαν, ὅτε τὸ μέγα εἶδος τῆς παρθενίας ἐκτίσαντο, ὅτε τὴν ἁμίλλαν πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἔσχον, ὅτε τοῦ σώματος τὰς ἀνάγκας κατεπάτησαν, ὅτε τῆς φύσεως ἐπελήσθησαν, ὅτε ἐν σώματι τὰ ἀσώματα ἐπετέλεσαν, ὅτε τὸ μέγα καὶ ἀκαταμάχητον κτῆμα τῆς παρθενίας ἐκτίσαντο· τότε ἤκουσαν, Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Μὴ γὰρ ἐμοὶ νομίσης τὸ τῆς παρθενίας μέγεθος μικρὸν εἶναι· τοιοῦτόν ἐστιν ἡ παρθενία, ὅτι οὐδεὶς ἡδυνήθη τῶν ἀρχαίων τοῦτο τηρεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ χάρις μεγάλη, ὅτι ἂν φοβερά

ἐν τοῖς προφήταις καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις, ταῦτα ἐγένετο νῦν εὐκαταφρόντητα. Τίνα γὰρ ἦν τὰ βαρύτατα καὶ ἀναγκαῖα; Παρθενία, καὶ θανάτου ὑπερβολή· ἀλλὰ τούτων νῦν καὶ κόραι εὐτελεῖς καταφρονοῦσι. Βαρὺ γὰρ ἦν τὸ τῆς παρθενίας κτῆμα οὗτος, ὡς μηδένα δύνασθαι ταύτην ἀσκήσαι τῶν παλαιῶν. Νῦν δίκαιος καὶ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ γυναικὶ προσωμίλησεν· ὁμοίως δὲ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ οἱ συγκληρονόμοι αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας γυναικὶ προσωμίλησαν. Ἰωσήφ ὁ σώφρων τὸ μέγα ὄραμα τῆς μοιχείας ἠρνήσατο· ἀλλὰ καὶ οὗτος γυναικὶ προσωμίλησεν· βαρὺ γὰρ ἦν τὸ ἐπάγγελμα τῆς παρθενίας. Ἐκτοτε ἰσχυρὰ ἡ παρθενία ἐγένετο, ἐξέτε τὸ ἀνθος τὸ τῆς παρθενίας ἐβλάστησεν. Οὐδεὶς τοίνυν τῶν παλαιῶν ἡδυνήθη παρθενίαν ἀσκήσαι· μέγα γὰρ πρᾶγμα σῶμα χαλινῶσαι. Ἀναζωγράφει τὸν λόγῳ τὸ τῆς παρθενίας εἶδος, καὶ κατὰμαθε τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς αὐτῆς· ἐτι πόλεμον ἔχει ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας οὐδέποτε δυνάμενον ἡσυχάσαι· χεῖρων τοῦ βαρβαρικοῦ πολέμου οὗτος ὁ πόλεμος. Ὁ μὲν γὰρ τῶν βαρβάρων πόλεμος καιρὸν τινα ἔχει ἀνοχῆς ἐν ταῖς συνθήκαις, καὶ ποτὲ μὲν συμβάλλουσι, ποτὲ δὲ οὐ, καὶ τάξεις καὶ χρόνοι εἰσὶν· ἐπὶ δὲ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τὴν παρθενίαν οὐκ ἔστιν ἀνοχή· διάβολος γὰρ ἐστὶν ὁ πολεμῶν, οὐ καιρὸν ἐπιτηρεῖν ἐπιθέσεως εἰδώς, οὐ συνταξὶν πρὸς τὴν συμβολὴν ἐκδεχόμενος, ἀλλ' ἔστηκεν ἀεὶ ζήτησιν τὴν παρθένον γυμνὴν εὐρεῖν, ἵνα καιρίαν ἐπαγάγῃ τὴν πληγὴν· καὶ οὐδέποτε δύναται ἡ παρθένος τοῦ πολέμου παύσασθαι τοῦτου, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τὸν τάραχον περιάγει καὶ τὸν πολεμιστὴν. Καὶ οἱ μὲν κατάδικοι καὶ πρὸς καιρὸν ἔωσι τὸν ἀρχοντα, οὐχ οὕτω χαϊμάζονται· ἡ δὲ παρθένος ὅπου περ ἂν ἀπέρχεται, τὸν δικαστὴν περιάγει μεθ' ἑαυτῆς, καὶ τὸν πολέμιον περιφέρει, καὶ ὁ πολέμιος οὐχ ἐσπέρας αὐτῇ διδῶσιν ἄνεσιν, οὐκ ἐν νυκτὶ, οὐκ ὄρθρου, οὐκ ἐν μεσημβρίᾳ· ἀλλὰ πολεμεῖ πάντοτε, ἡδονὴν ὑποτιθέμενος, γάμον μηνύων, ὅπως τὴν ἀρετὴν ἐξ αὐτῆς ἀποδιώξῃ, καὶ ὅπως τὴν κακίαν ἐν αὐτῇ ἐγγενήσῃ· ὅπως τὴν σωφροσύνην αὐτῆς ἀπελάσῃ, ὅπως πορνείαν ἐνσπεύρῃ· ἐκκαίεται ἐφ' ἐκάστης ὥρας τῆς ἡδονῆς ἡ κάμινος μαλθακῶς ὑποκαίμενη. Ἐνόησον πόσος τοῦ κατορθώματος ὁ κάματος. Ἄλλ' ἐκεῖναι μετὰ ταῦτα πάντα ἤκουσαν, Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Ὅρα πῶς μέγα πρᾶγμα ἡ παρθενία· ὅταν ἐχῇ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς τὴν ἐλεημοσύνην, οὐδὲν αὐτῆς περιγίνεται τῶν [299] δεινῶν, ἀλλ' ἀνωτέρα πάντων ἐστὶ. Διὰ τοῦτο ἐκεῖναι οὐκ εἰσῆλθον, ἐπειδὴ μετὰ τῆς παρθενίας τὴν ἐλεημοσύνην οὐκ εἶχον. Πολλῆς αἰσχύνῃς τὸ ῥῆμα ἔδωκεν ἡδονὴν καταπαλαίσασα, χρημάτων οὐ κατεφρόνησας· ἀλλὰ παρθένος ἀποταξαμένη τῷ βίῳ, καὶ σταυρωθεῖσα χρημάτων ἐρᾷ. Εἶθε ἀνδρὸς ἐπεθύμησας, καὶ οὐ τοσοῦτον τὸ ἐγκλημα ἦν· τῆς γὰρ ὁμοουσιου ὕλης ἐπεθύμεις· νῦν δὲ μεῖζον ἡ κατηγορία, ὅτι ἀλλοτριᾷ ὕλης ἐπεθύμησας. Ἔστω, αἱ ὑπανδρὸι ἐκεῖναι κακῶς ἀπανθρωπῶν ἐπιδεικνυνται, διὰ τὴν τῶν τέκνων πρόφασιν· καὶ ἐὰν εἴπῃς αὐταῖς, Δός μοι ἐλεημοσύνην· Τέκνα ἔχω, φησὶ, καὶ οὐ δύναμαι. Ὁ Θεός σοι ἔδωκε τέκνα, καρπὸν κοιλίας ἔλαβες, ἵνα φιλάνθρωπος γένῃ, οὐχ ἵνα ἀπάνθρωπος· μὴ τὴν ὑπόθεσιν τῆς φιλάνθρωπίας εἰς ἀφορμὴν ἀπάνθρωπίας ἐκλάμβανε. Θέλεις κληρονομίαν καλὴν καταλεῖψαι τοῖς τέκνοις σου; κατάλειψαν ἐλεημοσύνην, ἵνα πάντες ἐγκωμιάσωσί σε, καὶ πολυθρύλλῃτον τὴν μνημὴν σου καταλείπης. Σὺ δὲ μὴ τέκνα ἔχουσα, ἀλλ' ἐσταυρωμένη τῷ βίῳ, ἵνα τί χρήματα συλλέγεις

δ. Ἄλλ' ὁ λόγος ἡμῖν ἐμφυχός ἐστι, καὶ περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς μετανοίας, καὶ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης. Ἐλέγομεν ὅτι μέγα κτήμα ἡ ἐλεημοσύνη· ἐκεῖθεν διεδέξατο ἡμᾶς τὸ πέλαιος τῆς παρθενίας. Ἐχεις οὖν πρώτην καὶ μεγάλην μετάνοιαν τὴν ἐλεημοσύνην, λυτρώσασθαι τῆς σειρᾶς ἀμαρτημάτων δυνάμειν· ἄλλ' ἔχεις καὶ ἄλλην ὁδὸν μετάνοιας εὐχερεστάτην πάλιν, δι' ἧς δύνασαι ἀπαλλαγῆναι τῶν ἀμαρτημάτων. Εὐχου ἐφ' ἐκάστης ὥρας, καὶ μὴ ἐκκαχθῆς εὐχόμενος, μήτε βραθύμως τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν αἰτεῖ, καὶ οὐκ ἀποστρέφεται ἐμμένοντα, ἀλλὰ συγχωρήσει σοι τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ δώσει τὰ αἰτήματά σου. Εὐχόμενος ἔαν εἰσακουσθῇς, μένε εὐχαριστῶν ἐν τῇ εὐχῇ· εἰ δὲ οὐκ εἰσ ακουσθῇς, ἐπιμένε εὐχόμενος, ἵνα εἰσακουσθῇς. Καὶ μὴ λέγε ὅτι Πολλὰ ἠδὲ ἀμην καὶ οὐκ εἰσηκούσθην· καὶ γὰρ ἐν τοιαύτῃ ἀνάγκῃ ὦν καὶ χρεῖαν ἔχων βραθυμίεις, καὶ οὐ παραμένεις τῇ εὐχῇ, τί εἰ μηδεὶς τούτων ἔχρηξας; Ὅπως καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος, θέλων σε μὴ ἀπολιμπάνεσθαι τῆς εὐχῆς, τοῦτο ποιεῖ. Μένε οὖν εὐχόμενος καὶ μὴ βραθύμει· πολλὰ γὰρ δύναται ἡ εὐχὴ ἀνύσαι, ἀγαπητὴ, καὶ μὴ ὡς μικρῶν πράγματι προσέλθῃς τῇ εὐχῇ. Ὅτι δὲ εὐχὴ ἀφήτιν ἀμαρτίας, ἐκ τῶν θεῶν Εὐαγγελίων τοῦτο παιδεύθῃ. Τί γὰρ φησιν; Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ, ὃς ἐκλείσει τὴν θύραν αὐτοῦ, καὶ ἀνέπεσε μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ· ἦλθε δὲ τις ἐσπέρας θέλων λαβεῖν ἄρτους παρ' αὐτοῦ, καὶ κρούει λέγων· Ἄνοιξόν μοι, ὅτι χρεῖαν ἔχω ἄρτων. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Οὐ δύναμαι σοι δοῦναι νῦν· ἀνέπεσομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ παῖδιά ἡμῶν. Ὁ δὲ ἐπέμνε κρούων τὴν θύραν. Καὶ φησι πάλιν πρὸς αὐτόν· Οὐ δύναμαι σοι δοῦναι· ἀνέπεσομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ παῖδιά. Ὁ δὲ καὶ ταῦτα ἀκούσας [300] ἐπέμνε κρούων, καὶ μὴ ἀναχωρῶν, ἕως οὗ εἶπεν ὁ οἰκοδεσπότης, Ἄνάστητε, δότε αὐτῷ καὶ ἄφετε ἀπελθεῖν. Διδάσκει σε οὖν εὐχεσθαι αἶ, καὶ μὴ ἀκηδεῖν αἶ, ἀλλὰ καὶ ἔαν μὴ λάθῃς, παραμένειν ἕως ἂν λάθῃς. Καὶ πολλὰς ἄλλας ὁδοὺς μετάνοιας εὐρήσεις ἐν τῇ Γραφῇ. Αὕτη ἡ μετάνοια καὶ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐκηρύττετο διὰ τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος· Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται, ἡ δὲ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; καὶ πάλιν, Μετὰ ταῦτα εἰπον αὐτῇ, Μετὰ τὸ πορνεύσαι δεῦρο ἀνάστρεφον πρὸς μέ. Καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς καὶ ἄλλας ὁδοὺς διαφόρους ἔδωκεν ἡμῖν, ἵνα ἐκκόψῃ πᾶσαν ἡμῶν πρόφασιν βραθυμίας. Εἰ γὰρ μίαν ὁδὸν εἴχομεν μόνην, διὰ ταύτης εἰσελθεῖν οὐκ ἂν ἠδυνήθημεν. Ταύτην τὴν μάχαιραν αἶ φεύγει ὁ διάβολος. Ἡμαρτες; εἰσελθε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐξάλειψόν σου τὴν ἀμαρτίαν. Ὅσακις ἂν πένθῃς εἰς τὴν ἀγορὰν, τοσαυτάκις ἐγείρῃ· οὕτως ὁσακις ἂν ἀμαρτήσῃς, μετανόησον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ· μὴ σαυτοῦ ἀπογνῶς· κἂν δεῦτερον ἀμαρτήσῃς, δεῦτερον μετανόησον, μὴ διὰ βραθυμίαν τέλειον ἐκπέσῃς τῆς τῶν προκειμένων ἀγαθῶν ἐλπίδος· κἂν ἐν ὀσχάτῃ πολὺ ἦς καὶ ἀμαρτήσῃς, εἰσελθε, μετανόησον· ἱατρῶν γὰρ ἔστιν ἐνταῦθα, οὐ β' οἰκαστήριον, οὐκ εὐθύνas ἀμαρτημάτων ἀπαιτοῦν, ἀλλὰ συγχώρησιν ἀμαρ-

τημάτων παρέχον. Θεῷ μόνῳ εἰπέ τὴν ἀμαρτίαν σου· Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα· καὶ συγχωρεῖται σοι ἡ ἀμαρτία. Ἐχεις δὲ καὶ ἄλλην ὁδὸν μετάνοιας, οὐ δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πάντῃ εὐχερεστάτην. Ποίαν δὲ ταύτην; Κλαῦσον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ σου, καὶ διδάχθῃ· ἐκ τῶν θεῶν Εὐαγγελίων τοῦτο. Πέτρος ἐκεῖνος, ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων, ὁ πρῶτος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ φίλος Χριστοῦ, ὁ τὴν ἀποκάλυψιν παρὰ ἀνθρώπων μὴ δεξάμενος, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς, καθὼς αὐτῷ μαρτυρεῖ ὁ Δεσπότης λέγων· Μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος· οὗτος ὁ Πέτρος· Πέτρον δὲ ὅταν εἶπω, τὴν πέτραν λέγω τὴν ἀβραγῆ, τὴν κρηπίδα τὴν ἀσάλευτον, τὸν ἀπόστολον τὸν μέγαν, τὸν πρῶτον τῶν μαθητῶν, τὸν πρῶτον κληθέντα, καὶ πρῶτον ὑπακούσαντα· ἐκεῖνος οὐ μικρὸν τι πρᾶγμα ἔδρασεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα, ὡς αὐτὸν ἀρνήσασθαι τὸν Δεσπότην· τοῦτο λέγω οὐ κατηγορῶν τοῦ δικαίου, ἀλλὰ οὐ ὑπόθεσιν διδοὺς τῆς μετανοίας, αὐτὸν τὸν Δεσπότην τῆς οἰκουμένης, τὸν κηδεμόνα, τὸν Σωτῆρα τῶν πάντων ἠρνήσατο. Ἰνα δὲ ἀνωθεν τὴν ὑπόθεσιν εἰπωμεν, ἐν τῇ παραδόσει εἶδεν ὁ Σωτὴρ τινὰς ἀναχωρήσαντας, καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ· Μὴ καὶ σὺ ἀναχωρήσαι θέλεις; Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε, Κἂν δέη μὲν σὺν σοι ἀποβαῖν, οὐ μὴ σε ἀπαρνήσομαι. Τί λέγεις, Πέτρε; Θεὸς ὁ ἀποφθινάμενος, καὶ ἀντιμάχῃ; Ἄλλ' ὅμως ἡ προαίρεσις τὸ ἴδιον εἶδει, τῆς δὲ φύσεως ἡ ἀσθένεια ἠλέγγετο. Ταῦτα δὲ πότε; Ἐν νυκτὶ, ἐν ᾗ παρεδόθη ὁ Χριστός· τότε οὖν, φησὶν, εἰστέχει ὁ Πέτρος παρὰ τὴν ἀνδρακίαν θερμαινόμενος, καὶ κόρη τις προσῆλθε, καὶ λέγει αὐτῷ· Χθὲς καὶ σὺ μετὰ τούτου τοῦ ἀνθρώπου ἦς. Ὁ δὲ· Οὐκ οἶδα τὸν ἀνθρώπον τούτον. Εἶτα καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον· καὶ ἐπληρώθη ἡ ἀπόφασις. [301] Εἶτα ὁ Χριστὸς ἐνέδλεψε τῷ Πέτρῳ, φωνὴν διὰ τοῦ βλέμματος ἀφείλ· οὐ γὰρ διὰ στόματος αὐτῷ ἐλάλησεν, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ αὐτὸν ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸν ἴδιον κατασχῇ μαθητὴν, ἀλλὰ διὰ τοῦ βλέμματος τὴν φωνὴν ἀφῆκε· τουτέστι, Πέτρε, ὁ Ελεγον, γέγονεν. Ἀμέλει γοῦν καὶ ὁ Πέτρος ἀσθανόμενος τότε ἤρξατο κλαίειν, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς ἐκλαυσεν, ἀλλὰ πικρῶς, δεῦτερον βάπτισμα διὰ τῶν δακρῶν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ποιήσας. Ἀλλὰ κλαύσας οὕτω πικρῶς, ἐξήλειψε τὴν ἀμαρτίαν· μετὰ ταῦτα δὲ πιστεύεται τὰς κλίεις τῶν οὐρανῶν. Εἰ δὲ Πέτρος κλαυθρὸς τηλικαύτην ἐξήλειψεν ἀμαρτίαν, σὺ ἔαν κλαύσῃς, πῶς οὐκ ἂν ἀπαλείψῃς τὴν ἀμαρτίαν; Οὐ γὰρ μικρὸν ἦν ἔγκλημα τὸ ἀρνήσασθαι τὸν ἴδιον Δεσπότην, ἀλλὰ μέγα καὶ ἰσχυρόν· ἀλλ' ὅμως τὰ δάκρυα ἐξήλειψε τὸ ἀμαρτήμα. Κλαῦσον οὖν καὶ σὺ ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ σου· ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ μετὰ σχήματος, ἀλλὰ κλαῦσον πικρῶς, ὡς ὁ Πέτρος· ἐξ αὐτοῦ τοῦ βάθους προσάγαγε τὰς πηγὰς τῶν δακρῶν, ἵνα οὕτως σπλαγχνισθεῖς ὁ Δεσπότης συγχωρήσῃ σοι τὴν πλημμέλημα· φιλάνθρωπος γάρ ἐστιν· αὐτὸς γὰρ εἶπεν· Οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφειν, καὶ μετανοῆσαι, καὶ ζῆν αὐτόν. Μικρὸν θέλει παρὰ σοῦ πόνον^α, καὶ αὐτὸς παρέχει τὰ μεγάλα· πρόφασιν ζητεῖ παρὰ σοῦ, ἵνα σοι ὀρθοσαυρὸν σωτηρίας. Πρόβαλε μετάνοιαν, καὶ αὐτὸς σοι δίδωσι συγχώρησιν· πρόβαλε μετάνοιαν,

^α Savil. fusius· Κλαῦσον ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ σου. Ἐκλαυσας; ἐξήλειψας τὴν ἀμαρτίαν σου. Καὶ διδάχθῃ. Εἰρη.

^α Savil. et Reg. unus ἄλλ' ὁ λόγος ἡμῖν ἐμφυχός ἐστι ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς μετανοίας. Περὶ ἐλεημοσύνης γὰρ ἐλέγομεν, ὅτι μᾶλλον... Ἡραque lectio vili quidpiam prae se ferre videtur.

^β Savil. καί.

^δ Haec verba, κλαῦσον θέλει παρὰ σοῦ πόνον, et sequentia bene multa usque ad illud, ὑπόπτερος τὴν οἰκουμένην περιελθὼν, quae post 27 lineas sequuntur; haec, inquam, omnia desunt in Reg.

4. *Pœnitentiæ viæ varîe, preces, lacrymæ* (a).—Sed vivus nobis sermo est et circa pœnitentiæ et circa elemosynæ viam. Diximus elemosynam magnam possessionem¹: inde suscepit nos virginitatis pelagus. Habes igitur pœnitentiâ principalem et magnam elemosynam, valentem peccati catenam dissolvere: habes et viam aliam pœnitentiæ opportunam, qua poteris a peccatis te vindicare. Ora per singulas horas, neque orans deficias neque negligenter Dei clementiam implora; non repellat te perseverantem, sed peccata dimittet, et petita concedet. Orans quidem si exauditus fueris, permane gratias agens in oratione: non exauditus, mane orans ut exaudiaris. Neque dixeris, multum oravi, atque haud exauditus sum: etenim vel id sape tuæ utilitatis sit gratia. Novit enim quod piger sis, et animo deficias; et si compos voti fueris, abeas oratione dimissa: et per occasionem necessitatis differt te, quo crebrius Deum alloquaris, orationique vaces. Nam si ea in necessitate existens, atque indigens pigritaris, neque orationi insistis: quidnam egeris, horum si nullo indigeris? Itaque id tibi facit ad utilitatem tuam, nolens te abstinere ab oratione. Mane ergo et ora, dilecte, neque segnis esto: multum enim oratio potest, neque tamquam rem parvam aggrediens, orationi vaces. Quod autem oratio peccatum dimittat, vel ex divinis evangelii discere: quid enim inquit? Simile est regnum celorum homini, qui suam januam clausit, et recubuit cum filiis suis: venit autem quidam vespere, accipere volens ab eo panes, et pulsat dicens: Aperi mihi, quoniam indigeo panibus. Hic ad eum: Non possum dare tibi: recubimus enim et nos et pueri nostri. At ille perseverabat januam pulsans. Et ait rursus ad eum: Non possum tibi dare: recubimus enim et nos et pueri nostri. Ille autem his auditis insistebat pulsans, neque recedebat, donec dixit paterfamilias: Surgite, et date ei, et sinite abire (*Luc. 11. 5. sqq.*). Docet ergo te orare semper, neque obtempescere: et si minus acceperis, permanere, quoad acceperis. Plures alias pœnitentiæ vias in Scripturis invenies. Ipsa pœnitentia et ante Christi adventum per ejus prophetam Jeremiam prædicabatur dicentem: *Numquid cadens non resurgit, aut avertens se non revertitur* (*Jer. 8. 4*)? et iterum, *Postea dixi ei: Postquam fornicata es, accede, convertere ad me* (*Jer. 3. 7*). Propterea et multas vias alias pœnitentiæ dedit, quo nobis omnem desidii occasionem amputet: nam si unam haberemus solam, hac vadere nequiremus. Mucronem hunc diabolus semper fugit. Peccasti? ecclesiam ingredere, atque tuum dele peccatum. Quoties cecideris in foro, toties exurgis: sic quoties peccaveris, peccati pœniteat, neque desperes: tametsi secundo peccaveris, secundo pœniteat, neque animo consternatus a spe repositum bonorum cadas. Quamvis in extrema canitie peccaveris, ingredere, pœniten-

tiam age: medicinæ locus est hic, non iudicii¹: non pœnas exigens, sed peccatorum remissionem tribuens. Deo soli dic peccatum tuum: *Tibi soli peccavi, et in conspectu tuo soli feci* (*Psal. 50. 6*); et dimittitur tibi peccatum. Habes et aliam pœnitentiæ viam haud difficilem, sed omnino accommodatissimam. Qualem hanc? Desse super peccatum tuum², idque ex sacris discere evangelii. Petrus ille apostolorum princeps, in Ecclesia primus, amicus Christi, qui revelationem ab hominibus non accepit, sed a Patre, sicut ipsi testimonium Dominus reddit: *Bentus es Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in celis est* (*Matth. 16. 17*): hic Petrus (Petrum cum dico, petram nomino infrabilem, crepidinem immobilem, apostolum magnum, primum discipulorum, primum vocatum, et primum obediendum): ille non parvum facinus admisit, sed maximum, qui Dominum negavit: hoc dico, non justum accusans, sed tibi pœnitentiæ præbens occasionem: ipsum orbis Dominum negavit, procuratorem, Salvatorem omnium. Ut vero altius repetamus, vidit Salvator quosdam abeuntes retro (*Joan. 6. 67*), et dixit Petro: *Numquid et tu abire vis?* *Petrus autem dixit: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo* (*Matth. 26. 35*). Quid dicis, Petre? Deus est qui denuntiat, quid ipse reluctaris? Sed tamen intentio, quod suum erat ostendit, naturæ vero infirmitas redarguitur. Hæc vero quando? Nocte qua traditus est Christus: tunc igitur, inquit, stetit Petrus ante prunas calefaciens se, puella quædam accessit, et dixit ei: *Heri et tu cum homine isto eras* (*Matth. 26. 69*). Ille autem: *Non novi hominem hunc* (*Marc. 14. 68*). Deinde secundo et tertio, et impleta est denuntiatio. Hinc Christus respiciens in Petrum, vocem dimisit per ipsum intuitum (*Luc. 22. 61*): non enim ore loquutus est, ne ipsum coram Judæis redargueret, et proprium confunderet discipulum, sed per oculum dimittens vocem, quasi diceret, Petre, quod dixi, factum est. Igitur Petrus tunc sentiens cepit flere: et non flevit modo, sed amare, secundum baptismum per lacrymas ex oculis efficiens: cumque flevisset amare, delevit peccatum: post hæc enim claves illi celorum creduntur. Quod si Petri fletus tantum delevit peccatum, qui flere poterit, ut si fleveris, peccatum non deleas? Non enim parvus fuit reatus, proprium Dominum negasse, sed magnus et gravis; eum tamen lacrymæ delevere. Desse igitur et ipse super peccatum, neque quoquo modo desse aut specie tantum, sed desse amare, quemadmodum et Petrus: ex ipso profundo deduc fontes lacrymarum, quo Dominus misericordia motus, tibi peccatum dimittat: elemens etenim est: ipse enim dixit: *Nolo mortem peccatoris, sicut converti ipsum, et pœnitentiam agere, et vivere* (*Ezech. 18. 25*). Exiguum expetit a te laborem, et magna ipse largitur: occasionem a te quaerit, ut tibi salutis thesaurum tribuat. Profer lacrymas, et ipse indulgentiam impertitur:

¹ Sav. et Reg. unus: *Sed vivus nobis adhuc sermo est de via pœnitentiæ. De elemosyna enim diximus, quod magna possessio est.*

(a) vide sub finem præcedentis homilæ.

² In Savilio: et iudiciu, pro. non iudiciu.

³ In Savil., *Desse super peccatum tuum. Deflevisti? iniquitatem tuam deleveristi: idque, etc.*

profer poenitentiam, et ipse remissionem tribuit peccatorum : occasionem tu exigam confer, ut speciosam habeas excusationem : quædam enim ab illo sunt, quædam a nobis : quæ a nobis sunt si contulerimus, et ipso rursus quæ sunt ab ipso præbebit. Jam igitur quæ ab illo sunt, ipse præbuit : solem nimirum, lunam, varium stellarum chorum fundavit, aerem diffudit, terram expandit, mare obvallavit, montes dedit, saltus, colles, fontes, lacus, fluvios, innumera plantarum genera, viridaria, cætera omnia : tu rursus aliquid exiguum confer, ut ita cælestia tibi largiatur. Ne igitur nos ipsos negligamus, neque a salute nostra procuranda desistamus, cum tantum nobis pelagus benignitatis omnium Domini pateat, qui super peccatis nostris poenitentia ducitur. Propositum est regnum cælorum et paradisi, eaque bona, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis, qui ipsum diligunt (1. Cor. 2. 9) ; et non debemus omnem operam adhibere, ut aliquid conferamus, ne ab his excidamus ? An ignoras quid dicat Paulus ? qui multos labores exantlavit, et innumeros de diabolo triumphos reportavit, qui in

corpore orbem terrarum peragravit, qui terram, mare, aeremque percurrit, qui tamquam alis subvolutus aliquis orbem terrarum perambulavit, lapidatus, cæsus, verberatus, qui omnia pro Dei nomine tulit, qui cælesti voce desuper compellatus, hic quid dicat, et qualem emisit vocem vide : Accepimus, inquit, gratiam a Deo, sed et ego laboravi, et simul contuli, *Et gratia ejus, quæ in me est, vacua non fuit, sed plus quam ipsi omnes laboravi et simul contuli* (1. Cor. 15. 40). Novimus, inquit, novimus gratiæ magnitudinem quam accepimus, sed non desidem me invenit : manifesta sunt quæ a me fuerunt illata. Sic et ipsi, fratres, manus ad eleemosynam doceamus, ut parum quid inferamus : ploremus super peccatum, ingemiscamus super iniquitatem, quo videamur vel parum quid inferre : quandoquidem magna nobis in futuro reposita sunt, quæ potestatem nostram exsuperant : paradisi enim est, et cælorum regnum : cujus et ipsi omnes participes simus, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et simul cum Spiritu sancto gloria, imperium et honor, et nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE POENITENTIA ET ORATIONE.

HOMILIA IV.

1. Pastores illo frequentius ducunt oves, ubi densiorem herbam esse vident, neque prius inde abigunt, quam totam grex totonderit. Hos vero nos quoque imitati, hac quarta jam die (a) ad poenitentiam modum hunc pascimus gregem, neque vel hodie, digredi paramus : multum namque adhuc pabuli esse videmus, multum lætitiæ et utilitatis.

Poenitentia omnimodam consolationem affert. — Neque enim arborum comæ, quæ ad meridianas horas tecti vice sunt ovibus, ita eas recreant, ita desiderabilem utilemque umbram præbent, ad somnumque magna cum voluptate pertrahunt, ut divinarum Scripturarum lectio mœrentes et angore animi detentas animas recreat ac refrigerat, dum vehementiam ardoremque doloris lenit, solatiumque qualibet umbra suavius amœniusque impertit. Neque enim : oium in pecuniarum jactura, aut in liberorum amissione, aut in aliis similibus, sed etiam in peccatorum calamitatibus magnam illa nobis affert consolationem. Cum enim homo peccato interceptus et circumventus cecidit, posteaque mordetur a conscientia, peccatique assidue memor, sese mœoris magnitudine obruit, perque singulos dies incenditur : innumerisque ipsum consolantibus, si consolationem non admisit, ingressus in ecclesiam, postquam audivit sanctorum plurimos lapsos surrexisse, atque ad priorem rediisse dignitatem, clam multo solatio plenus egreditur. Et qui in homines plerumque peccamus, ne revelare quidem peccatum audemus pudore ruboreque detenti ;

(a) Vide in Monito precedenti.

quod si revelemus, nihil tantum consequimur : cum autem Deus exhortatur, corque nostrum tangit, satanica omnis tristitia statim fugatur. Ideo justorum lapsus nobis conscripti sunt : quo et qui recte et qui improbe vivunt hinc maxime lucrifaciant. Nam peccator in desperationem non abit, cum videt alium lapsum, qui resurgere potuit ; qui vero justitiam colit, diligentior erit et firmior. Cum enim multos se meliores lapsos viderit, illorum casu factus cautior, semper sollicitus erit, multaque se cautione muniet. Sic itaque is, qui virtutem colit, persistet ; peccator vero a desperatione liberabitur : ille firmiter stabit, hic in priorem, a quo excidit, statum confestim revertetur. Nam cum homo quispiam nos mœstos consolatur, etiamsi ad modicum tempus quid solatii habere videamur, in eandem tamen rursus tristitiam delabimur ; cum vero Deus per alios hortatur, qui post peccatum resipiscentes salutem consequuntur, suam nobis bonitatem manifestam facit, ne propria de salute dubitemus, firmam certamque nacti consolationem. Quemadmodum igitur in peccatorum casibus, sic etiam in periculis contingentibus, congruentem mœrentibus medelam veteres Scripturarum historiæ animam adhibere volentibus subministrant : ac sive facultatum publicatio, sive sycophantarum molestia, sive carceres, sive flagella, sive aliud quidpiam mali nos intercipiat : ad justos respicientes, qui eadem ipsa passi sunt ac tolerare, ad nosmetipsos statim redire poterimus. In corporeis namque morbis, si æger alios ægrotos respiciat, suum augeat morbum, quandoque etiam quam non habebat infirmitatem contrahit : exempli causa, cum nonnulli alios oculis

καὶ αὐτὸς σοι παρέχει ἀφεσιν ἁμαρτιῶν· πρόφασιν μικρὰν σὺ εἰσένεγκε, ἵνα εὐπρόσωπον ἔχῃς τὴν ἀπολογίαν· τὰ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῦ ἐστὶ, τὰ δὲ παρ' ἡμῶν· τὰ παρ' ἡμῶν ἂν εἰσένεγκωμεν, πάλιν καὶ αὐτὸς παρέχει τὰ παρ' αὐτοῦ. Ἦδη μὲν οὖν τὰ παρ' αὐτοῦ αὐτὸς παρέσχεν, ἥλιον, σελήνην, ποικίλον χορὸν ἀστέρων ἐθεμελίωσεν, ἀέρα ἐξέχεε, γῆν ἥπλωσε, θάλασσαν ἐτείχισεν, ἔδωκεν ὄρη, νάπας, βουνοὺς, πηγὰς, λίμνας, ποταμούς, τὰ μυρία γένη τῶν φυτῶν, παραδείσους, τὰ ἅλλα πάντα· πάλιν σὺ συνεισένεγκε μικρὸν, ἵνα οὕτω καὶ τὰ ἄνω σοι χαρίσθῃται. Μὴ οὖν ἀμελήσωμεν ἑαυτῶν, μηδὲ ἀποστεινόμεν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, τοσοῦτον πέλαιος φιλανθρωπίας ἔχοντες τοῦ πάντων Δεσπότη, καὶ μετανοοῦντος ἐπὶ ταῖς ἡμετέραις ἁμαρτίαις. Βασιλεῖα οὐρανῶν πρόκειται καὶ παράδεισος, καὶ τὰ ἀγαθὰ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὁ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· καὶ οὐκ ὀφειλομεν ἅπαντα ποιῆσαι, ἵνα τι συνεισενέγκωμεν, ὥστε τούτων μὴ ἐκπεσεῖν; Ἡ οὐκ οἶδας Παῦλος τί λέγει, ὁ πολλὰ κοπιήσας, καὶ μυρία τρόπαια κατὰ τοῦ διαβόλου στήσας, ὁ ἐν σώματι τὴν οἰκουμένην πεζεύσας, ὁ γῆν καὶ θάλατταν καὶ ἀέρα περιδραμῶν, ὁ καθάπερ ὑπόπτερός τις τὴν οἰκου-

μένην περιελθὼν, ὁ λιθοσθεῖς, ὁ φονευθεὶς, ὁ τυπτηθεὶς, ὁ πάντα διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ παθὼν, ὁ οὐρανὸν φωνῇ κληθεὶς ἀνωθεν· ὅρα, οὗτος τί λέγει, ποῖαν φωνὴν ἐρρήξεν· Ἐλάβομεν ἡ χάριν, φησὶν, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκποίησα, καὶ συνεισένηγκα· Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ κερὴ οὐκ ἐγενήθη· ἀλλὰ καὶ περισσώτερον αὐτῶν πάντων ἐκποίησα καὶ συνεισένηγκα. Οἶδα μὲν, φησὶν, οἶδα μὲν τῆς χάριτος τὸ [302] μέγεθος, ὁ ἐλάβομεν, ἀλλ' οὐκ ἀργὸν με εὖρε· φανερὰ τὰ παρ' ἐμοῦ εἰσενεχθέντα. Οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς τὰς χεῖρας πρὸς ἐλεημοσύνην διδάζκωμεν, ἵνα συνεισενέγκωμεν μικρὸν τι· κλαύσωμεν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ, ὀρνήσωμεν ἐπὶ τῇ ἀνομίᾳ, ἵνα δόξωμεν μικρὸν τι συνεισφέρειν, ἐπειδὴ καὶ μεγάλα τὰ μέλλοντα διδοσθαι ἡμῖν, καὶ υπερβαίνει τὴν ἡμετέραν δύναμιν· παράδεισος γάρ ἐστι, καὶ βασιλεῖα οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

α Sav. ὁ οὐρανὸν φωνῇ κληθεὶς, ὅρα ποῖαν φωνὴν εἶπεν· Ἰδόμεν.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΧΗΣ.

Ὁμιλία δ'.

α'. Οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα ἐνθα ἂν ἴδωσι βαθυτέραν οὖσαν τὴν πόαν, συνεχῶς ἀγροῦσι, καὶ οὐ πρότερον ἐκείθεν ἐγείρουσιν, ἕως ἂν αὐτὴν πᾶσαν ἀποκίρῃ τὰ ποίμνια. Τούτους δὲ καὶ ἡμεῖς μιμούμενοι, τετάρτην ταύτην ἡδὴ ἡμέραν εἰς τὸν τῆς μετανόιας τρόπον βόσχομεν τοῦτο τὸ ποίμνιον, καὶ οὐδέποτε καὶ σήμερον ἀναστήται παρασκευαζόμεθα· ὀρώμεν γὰρ πολλὴν οὖσαν ἐτι νομῆς εὐπορίαν, καὶ πολλὴν τέρψιν ὁμοῦ καὶ ὠφέλειαν.

Οὐδὲ γὰρ οὕτως αἱ κόμαι τῶν δένδρων ἀντὶ στέγης τοῖς προβάτοις γινόμεναι κατὰ τὸ μεσημερινὸν τῆς ἡμέρας ἀνιπαύουσι τὰ πρόβατα, ποθεινὴν τε καὶ ὠφέλιμον παρεχοῦσι τὴν σκιά, καὶ μετὰ πολλῆς κατακοιμίζουσι τῆς ἡδονῆς, ὥς ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις τὰς ὀδυρμένας ψυχὰς καὶ ἀθυμίας κατεχομένας ἀνακτᾷ καὶ καταψύχει, τὸ μὲν σφοδρὸν καὶ διακαλὲς τῆς δόξης ἀποχρισμένη, παραμυθίαν δὲ σκιάς ἀπάσης ἡδίου καὶ περιποτέραν παρέχουσα. Οὐ γὰρ μόνον ἐν ταῖς τῶν χρημάτων ζημίαις, οὐδὲ ἐν ταῖς τῶν τέκνων ἀποβολαῖς, οὐτε ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιοῦτοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν ἁμαρτιῶν περιστάσεσι πολλὴν ἡμῖν αὕτη παρέχει τὴν παραμυθίαν. Ὅταν γὰρ ἄνθρωπος ὑπὸ ἁμαρτίας ἀλούς καὶ ὑποσκελισθεὶς καταπέσῃ, εἴτα κατεσθῇ αὐτὸν τὸ συνεῖδός, καὶ τῆς ἁμαρτίας συνεχῶς ἀναμνησθῶν, ἑαυτὸν ἀπομνησκῇ τῇ τῆς ἀθυμίας ὑπερβολῇ, καὶ καθ' ἐκάστην ἐμπροσθίῃ τὴν ἡμέραν, καὶ μυρίων παρακαλούντων, ἂν μὴ προσήται ἡ τὴν παράκλησιν, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀκούσας ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων πεσόντες ἀνέστησαν, καὶ εἰς τὴν προτέραν πάλιν ἐπανήλθον εὐδοκίῃσιν, λανθάνοντας λαβὼν τὴν παραμυθίαν ἀπέργετα. Καὶ ἀνθρώποις μὲν πολλάκις ἁμαρτύντες οὕτε ἐκκαλύφει τὸ πλημμέλημα ὑπομένομεν αἰσχυρόμενοι καὶ ἐρυθριῶντες, καὶ δὲ ἐκκαλύφωμεν, οὐδὲν

καρπωσόμεθα τοσοῦτον· ὅταν δὲ Θεὸς παρακαλῇ, καὶ τῆς καρδίας ἀπητηται, πᾶσα ταχέως φυγαδεύθεται σατανικὴ λύπη. Διὰ τοῦτο καὶ πτώματα τῶν δικαίων ἐστὶν ἡμῖν ἀνάγραπτα, ἵνα οἱ τε κατορθούντες, οἱ τε ἁμαρτάνοντες τὰ μέγιστα ἐκ τούτων κερδάνωσιν. Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων οὐκ ἔρχεται εἰς ἀπόγνωσην καὶ ἀπεπισμὸν [303], ἰδὼν ἕτερον πεσόντα, καὶ πάλιν ἀναστῆναι δυναθέντα· ὁ δὲ δικαιοσύνην ἐργαζόμενος, σπουδαίτερος ἐστὶ καὶ ἀσφαλέστερος. Ὅταν γὰρ τῶν αὐτοῦ πολλὴ βελτιόνων πολλοὺς καταπεσόντας ἴδῃ, τῷ φόβῳ τῆς ἐκείνων πτώσεως σωφρονιζόμενος, ἐναγώνιος ἐσται πάντοτε, καὶ πολλὴν περὶ ἑαυτοῦ ἐπιδείξεται τὴν ἀσφάλειαν· καὶ οὕτως ὁ μὲν τὴν ἀρετὴν κατορθῶν, ὁ δὲ ἁμαρτάνων τῆς ἀπογνώσεως ἀπαλλαγεί, ὁ μὲν στήσεται ἀσφαλῶς, ὁ δὲ ἐπανάξει ταχέως, ὅθεν ἐξέπεσεν. Ὅταν γὰρ ἡμᾶς ἄνθρωπος παρακαλῇ λυπομένους, καὶ δόξωμεν πρὸς ὀλίγον παραμυθεῖσθαι, πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν ἀθυμίαν καταπίπτομεν· ἐπὶ δὲ ὁ Θεὸς προτρέπεται δι' ἑτέρων ἁμαρτησάντων, καὶ μετανοησάντων, καὶ σωθέντων, φανερὰν ἡμῖν ποιεῖ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, ἵνα μὴ ἀμφιδόλωμεν περὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ὁμολογουμένην καὶ ἀσφαλῆ δεχόμενοι τὴν παράκλησιν. Ὅσπερ οὖν ἐν ταῖς τῶν ἁμαρτημάτων περιστάσεσι, οὕτω καὶ ἐν ταῖς τῶν κινδύνων ἐπαγωγαῖς, ἱκανὸν τοῖς ἀθυμοῦσι φάρμακον αἱ παλαιαὶ τῶν Γραφῶν ἱστορίαι παρέχουσι πᾶσι τοῖς βουλομένοις προσεγγεῖν. Καὶ εἴτε χρημάτων ἐνέμουσι, εἴτε συκοφαντῶν ἐπὶ ἥρσειαι, εἴτε δεσμωτήρια, εἴτε μάστιγες, καὶ ὅτιον ἕτερον τῶν δεινῶν ἡμᾶς καταλάβῃ, ἀποβλέποντες εἰς τοὺς δικαίους τοὺς τὰ αὐτὰ παθόντας καὶ ὑπομείναντας, ταχέως εἰς ἑαυτοὺς ἐλθεῖν δυνασόμεθα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν τοῦ σώματος παθῶν τὸ πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀφορᾷ ἐπιτείνει τὴν νόσον τοῦ ἀρρώστοῦντος, πολλάκις δὲ καὶ οὐκ οὖσαν ἐργάζεται· ὁλον ὀφθαλμούς πάσχοντας ἰδόντες τινὲς, μέτελθον τοῦ νοσήματος ἀπὸ τῆς θέας μόνως· ἐπὶ δὲ ψυχῆς οὐκ οὕτως,

α Hanc scripturam nobis suppeditarit Savil., qui ediderat προσέταται Monif. autem προσείη. Ebrt.

ἀλλὰ τὸ ἐναντίον γίνεται, καὶ τὸ συνεχῶς ἐννοεῖν τοὺς τὰ τοιαῦτα πεπονητάς, ἡμῖν κουφοτέραν ποιεῖται τὴν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις κακοῖς ἀθυμίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τοὺς ὄντας πιστοὺς τοῦτον παρακαλεῖ τὸν τρόπον, οὐχ ὅτι τοὺς ζῶντας μόνον ἁγίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποθανόντας εἰς μέσον παράγων. Ἑβραίοις μὲν γὰρ διαλεγόμενος μάλλουςιν ὑποσκελίζεσθαι καὶ καταπίπτειν, τοὺς ἁγίους ἄνδρας εἰς μέσον παράγει, τὸν Δαυιδά, τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς, τὸν Ἡλῖαν, τὸν Ἐλισαίον, οὕτως λέγων· *Ἐφραζαν στόματα λεόντων, ἐσβασαν δύναμιν πυρὸς, ἐφωγον στόματα μαχαίρας, ἐλιθάσθησαν, ἐμπαίγησαν καὶ μαστίγων πείραν ἔλαβον, ἐπὶ δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰχμαῖς δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος.*

Ἡ δὲ κοινωνία τῶν παθῶν ἃ τοῖς ὀδυνημένοις παρέχει παραμυθίαν· καὶ καθάπερ τὸ μόνον παθεῖν τι δεινόν, ἀπαραμύθητον ἔχει τὸ κακόν, οὕτω τὴ εὐρεῖν ἕτερον τοῖς αὐτοῖς περιπεσόντα κακοῖς κουφοτέραν ἐργάζεται τὴν πληγὴν.

β'. Ἴν' οὖν ἐν πᾶσι τοῖς δοκοῦσιν ἡμᾶς ἐνοχλεῖν μὴ καταπίπτειν, μετὰ ἀκριβοῦς προσέχωμεν ταῖς τῶν Γραφῶν ιστορίαις· πολλῆς γὰρ ὑπομονῆς ἐντεῦθεν ληψόμεθα ἀφορμὴν, οὐ τῇ κοινωνίᾳ τῶν τὰ αὐτὰ παθόντων παραμυθούμενοι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ μανθάνειν τὸν τρόπον τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἐπαγομένων ἡμῖν δεινῶν, καὶ μετὰ τὸν ἄνεον μένειν πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς, καὶ μήτε εἰς βραθυμίαν ἐκπίπτειν, μήτε εἰς ἀπόνοιαν αἰρεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ κακῶς πράττοντας συστήλλεσθαι καὶ ταπεινοῦσθαι καὶ πολλὴν εὐλάβειαν ἐπιδείκνυσθαι, θαυμαστὸν οὐδέν· αὕτη γὰρ ἡ τῶν πειρασμῶν φύσις καὶ τοὺς λιθίνῃν [304] ἔχοντας καρδίαν καταναγκάζει τοῦτο ποιεῖν, τὸ λυπεῖσθαι· ψυχῆς δὲ ἐστὶν εὐλαβοῦς, καὶ τὸν Θεὸν ἐχούσης διηνεκῶς πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ μετὰ τὴν τῶν πειρασμῶν ἀπαλλαγὴν μηδέποτε εἰς λήθην ἐμπεσεῖν· ὅπερ Ἰουδαῖοι συνεχῶς ἔπασχον. Διὸ καὶ σκώπτων αὐτοὺς ὁ προφήτης ἔλεγεν· *Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, τότε ἐζήτουν αὐτόν, καὶ ἐπέστηνον, καὶ ᾄδοντες πρὸς τὸν Θεόν.* Καὶ Μωσῆς δὲ αὐτοῖς τοῦτο αὐτὸ συνειδῶς, παρήγει συνεχῶς λέγων· *Φαγὼν καὶ πίνων καὶ ἐμπλησθεῖς, πρόσχεε σεαυτῷ, μὴ ἐπιλάβῃ Κυρίῳ τοῦ Θεοῦ σου.* Τοῦτο γοῦν καὶ ἐγένετο· *Ἐφωγε γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ ἐλιπάρθη, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἡγαπημένος.* Διὸπερ οὐ διὰ τοῦτο χρὴ θαυμάζειν τοὺς ἁγίους, ὅτι τῆς θλίψεως αὐτῆς ἀκμαζούσης, οὕτως ἦσαν εὐλαβεῖς καὶ φιλόσοφοι, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦ χειμῶνος παρελθόντος καὶ γαλήνης γινομένης, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔμενον ἐπιεικείας καὶ σπουδῆς. Καὶ ἱπποὶν δὲ ἐκείνων θαυμάζειν μάλιστα χρὴ τὸν χωρὶς χαλίνου δυνάμενον εὐρυθμὰ βαλίζειν· ἂν δὲ, κημοῦ καὶ χαλίνου κατέχοντος αὐτόν, εὐτακτῇ, θαυμαστὸν οὐδέν· οὐ γὰρ τῇ εὐγενείᾳ τοῦ ζώου, ἀλλὰ τῇ ἀνάγκῃ τοῦ χαλίνου τὴν εὐταξίαν λογίσασθαι χρὴ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ ψυχῆς ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι φόβου μὲν ἐπιχειμένου ἡρεμεῖν, θαυμαστὸν οὐδέν· ὅταν δὲ παρελθῶσιν οἱ πειρασμοί, καὶ τὸν χαλινὸν τοῦ φόβου περιέλῃ τις, τότε μοι δεῖξον φιλοσοφίαν ψυχῆς, καὶ τὴν εὐταξίαν ἄπασαν. Ἀλλὰ φοβούμεαι μὴ, βουλόμενος Ἰουδαίων κατηγορεῖν, τῆς ἡμετέρας κατηγορήσω πολιτείας· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἡνίκα ἐσταυρώμεθα ἀπὸ τε λιμοῦ καὶ λοιμοῦ καὶ χαλᾶς καὶ

ἀδροχίας καὶ ἐμπρησμῶν καὶ ἐπαναστάσεως ἐχθρῶν, οὐχὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡ ἐκκλησία τῷ πληθεῖ τῶν συναγομένων ἐστανοχωρεῖτο; καὶ πολλὰ τις ἦν ἡμῶν ἡ φιλοσοφία καὶ ὑπεροφία τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, καὶ οὐτε χρημάτων πόθος, οὐτε δόξης ἐπιθυμία, οὐτε βρεξίς καὶ ἔρως ἀσελγείας, οὐτε ἄλλος τις λογισμὸς πονηρὸς τότε ἠνώχλει, ἀλλὰ πάντες εἰς θεοσέβειαν ἑαυτοὺς ἐπεδῶκατε, μετὰ δεήσεως καὶ δακρύων· καὶ ὁ πόρνος μὲν ἐσωφρόνει τότε, ὁ δὲ μνησίκακος ἐπὶ τὰς καταλλαγὰς ἐτρέπετο, ὁ πλεονέκτης πρὸς ἐλεημοσύνην ἐκάμπετο, ὁ ὀργίλος καὶ θρασὺς εἰς ταπεινοφροσύνην καὶ πραότητα μετεβάλλετο· καὶ ἐπ' αὐτὸν ὁ Θεὸς τὴν ὀργὴν ἐκείνην διεσκέδασε, καὶ τὸν χειμῶνα παρήγαγε, καὶ γαλήνην ἐποίησεν ἐκ τοσοῦτων κυμάτων, εἰς τὰς πρότερον πάλιν ἐπανήλθομεν προλήψεις. Καίτοι γε οὐκ ἐπαυόμην τότε παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν τῶν πειρασμῶν προλέγων ταῦτα, καὶ προδιαμαρτυρούμενος· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἡμῖν ἐγένετό τι πλεόν, ἀλλ' ὥς ἔνθα καὶ σκιάν παρελθοῦσαν, οὕτως ἅπαντα ἐκεῖνα τῆς διανοίας ἐξεβάλετε. Διὰ δὲ τοῦτο δέδοικα νῦν μάλλον ἢ τότε, καὶ ὁ τότε ἔλεγον, νῦν δέδοικα μεζύνως, μὴ χαλεπώτερα τῶν προτέρων ἐπισπασώμεθα κακὰ, καὶ τότε δεξώμεθα πληγὴν ἀνίστατον ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὅτε γὰρ τις συνεχῶς ἁμαρτάνων συγγνώμης τυγχάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἴτα μὴδὲν ἀπὸ τῆς ἀνεξικακίας ταύτης κερδάνῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν τῆς κακίας ἀπαλλαγὴν, λοιπὸν τοῦτον παρασκευάζει, ὥστε καὶ μὴ [305] βουλόμενον αὐτὸν τὸν κολοφῶνα τῶν κακῶν ἐπαγαγεῖν, καὶ ἐκτρίβει αὐτὸν τέλειον, καὶ μηκέτι δοῦναι μετανοίας τινὰ προθεσμίαν, ἥ καὶ ἐπὶ τοῦ Φαραὼ συνέβη. Ἐπειδὴ γὰρ προτέρᾳ, καὶ δευτέρᾳ, καὶ τρίτῃ, καὶ τετάρτῃ, καὶ ταῖς μετ' ἐκείνας πληγαῖς, πολλῆς ἀπῆλause μακροθυμίας παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν ἐγένετο αὐτῷ τι χρήσιμον, ἐξετρίβη λοιπὸν καὶ ἠφανίσθη μετὰ τῆς πόλεως Ἄρδην. Τοῦτο καὶ Ἰουδαῖοι πεπόνθασιν. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς μέλλων αὐτοὺς ἀφανίζειν καὶ ἐρημίαν ἐπάγειν αὐτοῖς ἀδιόρθωτον, οὕτως ἔλεγε· *Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησate, Ἰδοὺ ἀφίσταται ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος.* Δέδοικα οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ πάθωμεν, ὅτι οὐτε τοῖς ἁλλοτρίοις, οὐτε τοῖς ἡμετέροις σωφρονισώμεθα κακοῖς. Οὐ πρὸς ὁμᾶς δὲ μόνον λέγω ταῦτα τοὺς νῦν παρόντας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀποβράχυντας τῆς καθημερινῆς σπουδῆς, καὶ τῶν προτέρων θλίψεων ἐπιλελησμένους· πρὸς οὓς οὐ διέλιπον αἰεὶ διαβρῆγγνύμενος, καὶ λέγων, ὅτι εἰ καὶ παρήλθον οἱ πειρασμοί, μέντω ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τῶν πειρασμῶν ἡ μνήμη, ἵνα καὶ τῆς εὐεργεσίας συνεχῶς μνημονεύοντες, διηνεκῶς εὐχαριστῶμεν τῷ ταύτην παρασχόντι Θεῷ.

γ'. Ταῦτα καὶ τότε ἔλεγον, καὶ νῦν λέγω ὑμῖν, καὶ δι' ὁμῶν ἐκείνους· μιμησώμεθα τοὺς ἁγίους, οἵτινες οὐτε ὑπὸ τῶν θλίψεων κατεπόθησαν, οὐτε ὑπὸ τῆς ἀνέσεως χαυνότεροι γεγόνασιν, ὅπερ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων νῦν πάσχουσιν, καθάπερ τὰ κοῦφα τῶν πλοίων ὑπὸ πάσης περιστάσεως κυμάτων περιαντλούμενα βαπτίζεται. Καὶ γὰρ πενία πολλάκις ἡμῖν ἐπελθοῦσα ἐδάπτισε καὶ ὑποβρυχίους ἡμᾶς ἐποίησε, καὶ πλοῦτος προσγενόμενος, πάλιν ἐφύσησεν ἡμᾶς, καὶ εἰς ἐσχάτην ὀλιγωρίαν ἐνέβαλε. Διὸ παρακαλῶ, παραλιπόντες ἅπαντα, τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ρυθμίσωμεν πρὸς σωτηρίαν ἑκάστος ἡμῶν· ταύτης γὰρ

* Savil. τῶν παθόντων.

δ Savil. ἐξεβάλομεν.

laborantes respicerent, a solo intuitu eundem in morbum inciderunt; in anima vero non idipsum, sed contrarium prorsus evenit: si enim assidue cogitemus eos, qui eadem ipsa perpessi sunt, hinc malorum nostrorum lenitur dolor. Ideo Paulus fideles hoc hortatur modo, non solum sanctos qui in vivis sunt, sed etiam mortuos in medium adducens. Hebræos enim alloquens, qui notabant moxque lapsuri erant, Danielelem in medium adducit, tres pueros, Eliam, Eliakum, his verbis: *Obtulerunt ora leonum, exstinxerunt virtutem ignis, effugerunt ora gladii, lapidati sunt, ludibria et verbera experti sunt, insuperque custodiam carcerum. Circuierunt in melotis et caprinis pellibus, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus (Hebr. 11. 34 et seqq.).*

Ærumnarum communio solatium præbet afflictis. —

Ærumnarum autem communio solatium præbet afflictis: ac quemadmodum si quis solus grave quidpiam patiatur, nullam habet in malo consolationem; ita si quis inveniat alium in mala delapsum, hinc leviores experitur plagam.

2. Ut igitur in omnibus, quæ nobis molesta accidunt, non concidamus, Scripturarum historiis diligenter attendamus: multam enim hinc patientiæ occasionem mutuabimur, non solum ex societate eadem passorum consolationem nacti, sed edocti etiam modum, quo ab ærumnis illis liberemur, et adepti tranquillitatem eodem in statu maneamus, nec vel in desidiā labamur, vel arrogantia esferamur. Nam quod cum malis affligimur, demissi humilesque simus, magnamque pietatem exhibeamus, nihil mirum: hæc quippe est tentationum natura, ut vel eos, qui lapideo corde sunt, ad hunc statum præ afflictione deducant: sed animæ est religiosæ, Deumque continuo præ oculis habentis, etiam postquam liberata est a tentationibus, in oblivionem minime cadere: quod Judæis frequenter accidit. Quare irridens eos propheta dicebat: *Cum occideret eos, quærebant eum, et revertebantur, et diluculo veniebant ad Deum (Psal. 77. 34).* Et Moyses horum conscius, frequenter hortabatur his verbis: *Cum comederis, et biberis, et saturatus fueris, attende tibi, ne obliviscaris Domini Dei tui (Deut. 6. 12. 15).* Illud igitur evenit: *Comedit enim, inquit, Jacob, et impinguatus est, et incrassatus est, et recalcitravit dilectus (Deut. 32. 15).* Quamobrem sanctos non ideo mirari par est, quod urgente tribulatione, ita pii et philosophi fuerint; sed quod transacta hyeme, et adveniente tranquillitate, in eadem modestia diligentiaque manserint. Equum certe illum maxime mirari oportet, qui sine freno concinne iter facere potest; quod si freno habenisque cogentibus ordine incedat, nihil mirum: non enim generositati animalis, sed necessitati a freno inductæ illa gressus concinnitas tribuenda est. Idipsum de anima dicendum, si instante metu moderate agat, nihil mirum esse; cum autem tentationes transierint, et timoris frenum remotum fuerit, tunc mihi animi philosophiam exhibe, omnemque disciplinam. Sed vereor ne Judæos accusare volens, nostrum accusem vitæ institutum: quandoquidem et

PATROL. GR. XLIX.

nos cum exagitabamur, vexati fame, peste, grandine, siccitate, incendiis, hostium incursu, nonne quotidie ecclesia multitudine convenientium angustabatur? tunc magna nobis inerat philosophia, et secularium rerum contemptus: non pecuniarum cupido, non gloriæ desiderium, non appetitus et amor lascivie, neque alius pravus cogitatus tunc nos agitabat; sed universi vos ad Dei cultum contulistis cum oratione et lacrymis. Tunc fornicator temperanter agebat, injuriarum memor ad reconciliationem properabat, avarus ad eleemosynam flectebatur, iracundus et truculentus ad humilitatem et mansuetudinem convertebatur. Postquam autem Deus iram illam deposuit, ac procellam abegit, atque post tantos fluctus tranquillitatem paravit, ad pristinos iterum mores reversi sumus. Atqui in ipso tentationum tempore hæc prædicere et testificari non desistebam: attamen nihil profecimus; sed velut somnium et umbram transeuntem, sic illa omnia ab animis vestris removit. Propterea nunc timeo plus, quam tunc metuebam, et quod tunc dicebam, nunc magis formido, ne graviora prioribus nobis attrahamus mala, tuncque plagam incurabilem a Deo accipiamus. Cum enim quis frequenter peccans a Deo veniam consequitur, et postea nihil ab ejusmodi tolerantia Dei lucratur ad nequitiam depennendam, demum ita cum illo agit Deus, ut vel invito illi malorum colophonem immittat, eumque penitus conterat, neque ultra illi inducias ad poenitentiam concedat, quod et ipsi Pharaoni contigit. Ubi enim priori, secunda, tertia, quarta aliisque sequentibus plagis, Dei longanimitatem expertus, nihil hinc utilitatis accepisset, attritus demum est cum tota civitate, funditusque deletus. Idipsum et Judæi passi sunt. Quamobrem Christus cum eos perditurus vastitatemque ipsis perpetuam inducturus esset, sic dicebat: *Quoties volui congregare filios tuos, et noluisti? Ecce relinquetur domus vestra deserta (Luc. 15. 34).* Timeo igitur ne nos quoque eadem ipsa patiamur, quia nec alienis, nec nostris malis ad meliorem frugem reducimur. Non vobis solum nunc presentibus hæc dico, sed iis etiam, qui a quotidiana diligentia abstracti sunt, et priorum calamitatum oblii: quos non cessabam semper, me ipsum quasi disrumpens, sic alloqui: *Etiam si tentationes transierint, maneat in animis vestris tentationum memoria, ut beneficii frequenter recordantes, gratias perpetuo referamus illud conferenti Deo.*

3. *Sancti neque ærumnis, neque secundis rebus franguntur.* — Hæc et tunc dicebam, et nunc dico vobis, ac per vos illis. Imitemur sanctos, qui neque a calamitatibus absorpti sunt, neque secundis rebus molliores evasere, ut complures hominum nunc facimus; sicut leviores cymbæ, quæ qualibet procellarum ingruente vi circumventæ demerguntur. Nam sæpe paupertas ingruens nos in profundum dejecit ac demersit: iterumque affluentes divitiæ nos inflaverunt, et in extremam deduxere negligentiam. Quapropter rogo, omnia relinquentes, animas nostras ad salutem singuli componamus: hac enim bene scire habente,

quodcumque ingruet mali, sive fames, seu morbus, seu sycophantia, seu pecuniarum direptio, seu aliud quidvis, tolerabile erit ac leve propter Domini præceptum ac spem, quam in illum habemus: quemadmodum rursus anima erga Deum non recte disposita, etsi divitiæ affluant, adsint liberi, immensaque pecunia, magnos sibi mœrores et sollicitudines attrahet is, qui illorum potitur. Ne itaque divitias quæramus, ne paupertatem fugiamus; sed præ omnibus nostram singuli curemus animam, eamque idoneam paremus tum ad præsentis vitæ dispensationem, tum ad profectum ex hac vita ad futuram. Adhuc enim modicum, et probatio uniuersusque nostrum fiet, cum omnes adstabimus ante horrendum illud tribunal Christi propriis actionibus circumdati, et propriis videntes oculis, hinc lacrymas pupillorum, inde turpes lascivias, quibus animas nostras inquinavimus; itemque viduarum gemitus, inopum colaphos, rapinas pauperum; non hæc autem solum et his similia, sed etiam si quid pravam mente fecimus: quoniam ipse est *Cogitationum discretor, et intentionum iudex* (Hebr. 4. 12); ac rursus, *Scrutans corda et renes* (Psalm. 7. 10), et, *Reddens unicuique secundum opus suum* (Matth. 16. 27).

Vera virginitas quæ. — Hic porro sermo non eos solum respicit, qui in sæculo vivunt, sed etiam eos, qui monasticæ vitæ causa tugurja sibi in montibus struxerunt: quia non modo corpora sua ab omni fornicationis labe pura servant oportet, sed et animam ab omni satanica habendi cupiditate. Non enim mulieres tantum alloquitur Paulus apostolus, sed etiam viros universamque Ecclesiam, cum dicit animam in virginitate perseverantem oportere sanctam esse corpore et spiritu (1. Cor. 7. 34); ac rursus, *Exhibete corpora vestra virginem castam* (2. Cor. 11. 2). Castam quomodo? *Non habentem maculam vel rugam* (Ephes. 5. 27). Quandoquidem virgines illæ, quæ extinctas habebant lampades (Matth. 25. 8. et seq.), virgines erant corpore, sed non corde puræ; verum tametsi vir eas non corruerat, at pecuniarum amor corruerat. Corpus earum purum erat, sed anima adulterio admodum plena, pravis cogitationibus eas occupantibus, pecuniæ item amore, inhumanitate, ira, invidia, desidia, oblivione, superbia, omnibus pariter virginitatis earum dignitatem labefactantibus. Ideo dicebat Paulus: *Ut virgo sit sancta corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34); et iterum, *Virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11. 2). Quemadmodum enim corpus fornicatione corrumpitur, ita et anima a satanicis cogitationibus sædatur, a corruptis dogmatibus, ab absurdis cogitationibus. Nam qui dicit, Virgo sum corpore, anima vero invidet fratri, hic virgo non est: virginitatem enim ejus vitia vitiorum livoris commixtio. Item inanis gloriæ appetens, non est virgo: virginitatem quippe ejus corruptit livoris cupido: etenim morbus ille animi ingressus, ejus virginitatem solvit. Qui vero odit fratrem suum, ille homicida potius, quam virgo est. Utque summam dicam, quisque eo, quo tenetur animi morbo, virginitatem suam corrumpit.

Idcirco Paulus hæc pravas omnes commixtiones abigit, atque jubet nos ita virgines esse, ut nullam contrariam cogitationem in anima sponte suscipiamus.

4. Quid igitur ad hæc dicemus? quomodo misericordiam consequemur? quomodo salutem? Ego dicam: orationem in corde semper suscipiamus, ejusque fructus, nempe humilitatem, et mansuetudinem; *Discite enim, inquit, a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. 11. 29); rursusque David: *Sacrificium Deo spiritus contritulus: cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Ps. 50. 19). Nihil enim ita Deus amplectitur et amat, ut animam mitem et humilem et gratam. Adverte igitur et tu, frater; cum quid inexpectatum tibi acciderit molestiamque crearit, ne ad homines confugas, ne ad mortale auxilium respicias; sed omnes transcurrens, mente tua ad animarum medicum te confer. Nam ipse solus cordi medelam afferre potest, qui finxit singillatim corda nostra et intelligit omnia opera nostra (Ps. 32. 15): ipse potest in conscientiam nostram ingredi, mentem tangere animamque cohortari. Quod si ipse non cohortetur corda nostra, quæ ab hominibus accedent, superflua et inutilia erunt: quemadmodum vicissim Deo cohortante et consolante, etiamsi sexcentas homines molestias creaverint, ne minimum quidem nobis nocere poterunt: cum enim ille cor nostrum firmaverit, nemo illud exagitare valebit.

Quam facilis ad Deum aditus. — Hæc cum sciamus, dilecti, ad Deum semper confugiamus, qui vult et potest calamitates solvere nostras. At enim quando homines exorare oportet, ostiarios prius alloqui necesse nobis est, parasitos item adulescentesque precari, multumque itineris capessere: apud Deum vero nihil simile, sed sine intercessore exorabilis est, sine pecuniis, sine sumptibus petitioni annuit; sufficit solo corde clamare, et lacrymas offerre, et statim ingressus, eum attraxeris. At hominem cum rogamus, sæpe metuimus, ne quis ex inimicis, aut amicus eorum, aut adversarius quispiam rem audiat, aliusve referat ea, quæ dicta sunt, et jus pervertat: in Deo autem nihil tale suspicari licet. Cum enim me voveris precari, inquit, solus accede, nemine præsentem; id est, corde clama, neque labia movens: nam *Intra, inquit, in cubiculum tuum, claude ostium tuum, et ora Patrem tuum, qui est in abscondito: et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi in publico* (Matth. 6. 6). Vide honoris excellentiam. Cum me rogas, inquit, nemo videat; cum autem te honore afficio, orbem evoco beneficii testem. Obtemperemus ergo, neque ad ostentationem precemur, neque contra inimicos nostros, nec modum auxilii doceamus eum. Nam si caudicis et rhetoribus apud forenses iudices tractanda negotia nostra dicimus tantum, modum autem defensionis ipsis relinquimus, ut pro lubito res nostras disponant: multo magis erga Deum ita faciendum est. Dixisti ei causam tuam, dixisti quæ passus es? cave dicas illi quo pacto tibi auxilium sit ferendum: ille quippe no-

καλῶς οικειμένης, ὑπερ ἂν ἐμπέσῃ τῶν δεινῶν, κἂν λιμὸς, κἂν νόσος, κἂν συκοφαντία, κἂν χρημάτων διαρπαγή, κἂν ὁ τι ἄλλο οὖν, φορητὸν ἔσται καὶ κούφον, διὰ τὴν τοῦ Δεσπότου ἐντολὴν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα· ὥσπερ πάλιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἐχούσης καλῶς, κἂν πλοῦτος ἐπιβέβῃ, κἂν παῖδες παρῶσι, κἂν μυρίων ἀπόλαυσις ἢ χρημάτων, ἀθυμίας πολλὰς ἐπισπάσεται ὁ τοιοῦτος καὶ φροντίδας. Μὴ τοίνυν πλοῦτον ζητῶμεν, μὴ πέναν φεύγωμεν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῆς ἑαυτῶν ἐπιμελώμεθα ψυχῆς ἑκάστος, καὶ ποιῶμεν ἐπιτηδεῖαν αὐτὴν πρὸς τε τὴν τοῦ παρόντος βίου οἰκονομίαν, καὶ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν ἐκείσε ἀποδημίαν. Ἐτι γὰρ μικρὸν, καὶ ἡ δοκιμασία ἐκάστου ἡμῶν γενήσεται, ἡνίκα πάντες παραστῶμεν τῷ φοβερῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, περιβεβλημένοι τὰς ἑαυτῶν πράξεις, καὶ τοῖς ἀφθαλμοῖς ἡμῶν ὁρῶντες, τοῦτο μὲν τὰ δάκρυα τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦτο δὲ τὰς αἰσχρὰς ἀσελγείας, ἐν αἷς ἐμιάναντες τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, τοῦτο δὲ τοὺς στεναγμούς τῶν χρηρῶν, τοῦτο δὲ τοὺς κουνδουλισμούς τῶν πενήτων, τὰς ἀρπαγὰς τῶν πτωχῶν· οὐ μόνον δὲ ταῦτα, καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια, ἀλλ' εἴ τι καὶ ἐν διανοίᾳ ἄστογον διεπράξαμεν· ὅτι αὐτὸς ἐστὶν Ἐνθυμήσεων Δικαστὴς, καὶ ἐννοίων Χρηστὴς· καὶ πάλιν· Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς, καὶ, [306] Ἀποδιδοὺς ἐκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Οὗτος δέ μοι ὁ λόγος οὐ πρὸς τοὺς ἐν τῷ βίῳ ἐξεταζομένους μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐν τοῖς ὅρεσι τὰς ἑαυτῶν καλύβας πηξαμένους τοῦ μοναδικοῦ ἔνεκεν βίου, ὅτι οὐ μόνον τὰ σώματα αὐτῶν οἱ τοιοῦτοι φυλάττειν ὀφείλουσιν ἀπὸ μολυσμοῦ πορνείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν ἀπὸ πάσης σατανικῆς πλεονεξίας. Οὐ γὰρ γυναιξὶ μόνον διαλέγεται ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι καὶ οὐλοκλήρῳ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι, φησί, τὴν παρθενομένην ψυχὴν εἶναι δεῖ ἁγίαν καὶ σώματι καὶ πνεύματι· καὶ πάλιν, Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν παρθένον ἀγνήν· ἀγνήν δὲ πῶς; Μὴ ἔχουσιν σπῆλλον ἢ ρυτίδα. Ἐπεὶ κακεῖναι αἱ παρθένοι αἱ τὰς λαμπάδας ἔχουσαι ἐσπεσμένας, παρθένοι ἦσαν τῷ σώματι, ἀλλ' οὐχ ἁγνὰ τῇ καρδίᾳ, ἀλλ' εἰ καὶ μὴ ἀνὴρ αὐτάς διεφθείρε, ἀλλ' ὁ τῶν χρημάτων διεφθείρεν ἔρως· τὸ σῶμα αὐτῶν ἦν καθαρὸν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ αὐτῶν πολλὰς ἦν ἐμπεπλησμένη τῆς μοιχείας, πονηρῶν λογισμῶν εἰς αὐτάς χωρησάντων, τῆς τε φιλοχρηματίας, καὶ ἀσπλαγχνίας, καὶ ὀργῆς, καὶ φθόνου, καὶ ἀργίας, καὶ λήθης, καὶ ὑπερηφανίας, λυμαινωμένων πάντων τὴν σεμνότητα τῆς παρθενίας αὐτῶν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Ἰνα ἡ παρθένος ἢ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· καὶ πάλιν, Παρθένον ἀγνήν παραστήσῃς τῷ Χριστῷ. Ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα ὑπὸ μοιχείων· διαφθείρεται, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ὑπὸ λογισμῶν σατανικῶν μαίνεται, ὑπὸ δογμάτων διεφθαρμένων, ὑπὸ νοημάτων ἀτόπων. Ὁ γὰρ λέγων, Παρθένος εἰμι τῷ σώματι, τῇ δὲ ψυχῇ φθονεῖ τῷ ἀδελφῷ, οὗτος οὐκ ἐστὶ παρθένος· τὴν γὰρ παρθενίαν αὐτοῦ διέφθειρεν ἡ τοῦ φθόνου μέλις. Πάλιν ὁ κενόδοξος οὐκ ἐστὶ παρθένος· τὴν γὰρ παρθενίαν αὐτοῦ διέφθειρεν ὁ τῆς βασκανίας ἔρως· τὸ γὰρ πάθος εἰσελθόν, τῆς ψυχῆς ἔλυσεν αὐτοῦ τὴν παρθενίαν. Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, οὗτος ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ μάλλον ἢ παρθένος· καὶ ἀπαχαπλῶς, ἑκαστος εἰς ὃ κρατεῖται πάθος πονηρὸν, ἐν τούτῳ τὴν παρθενίαν αὐτοῦ διαφθείρει. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος πάσας τὰς πονηρὰς ταύτας ἐξώρισε μί-

σεις, καὶ καλεῖται παρθένοὺς ἡμᾶς· εἶναι οὕτως, ὥς μηδένα λογισμὸν ἐναντίον παραδέχεσθαι ἐκουσίως τῇ ψυχῇ.

δ'. Τί οὖν πρὸς ταῦτα λέγωμεν; πῶς ἐλεθῶμεν; πῶς σωθῶμεν; Ἐγὼ λέγω· τὴν εὐχὴν ἐν τῇ καρδίᾳ ἀναλάβωμεν πάντοτε, καὶ τοὺς ταύτης καρποὺς, λέγω δὴ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ πραότητα. Μάθετε γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσεται ἀνδραπανεῖν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· καὶ πάλιν ὁ Δαυὶδ· Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀποδέχεται ὁ Θεὸς καὶ ἀγαπᾷ, ὥς ψυχὴν πρῶτον καὶ ταπεινόφρονα καὶ εὐχάριστον. Ἐλπίε οὖν καὶ σύ, ἀδελφε, ἐπὶ τῆς τι τῶν ἀδοκῆτων προσπεσὼν καὶ ἐνοχλοῦν σοι, μὴ πρὸς ἀνθρώπους καταφύγῃς, καὶ πρὸς θνητὴν ἰδὼς βοήθειαν, ἀλλὰ πάντας παραδραμὼν ἀνάδραμε τῇ διανοίᾳ σου πρὸς τὸν τῶν ψυχῶν ἱατρόν. Καρδίαν γὰρ θεραπεύσαι ἐκεῖνος μόνος δύναται ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ συνιεὶς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν· αὐτὸς δύναται εἰς τὸ συνιᾶν ἡμῶν εἰσελθεῖν, καὶ τῆς διανοίας ἀψάσθαι, καὶ παρακαλεῖται τὴν ψυχὴν. Ἐάν δὲ ἐκεῖνος μὴ παρακαλεῖται τὰς καρδίας ἡμῶν, τὰ παρὰ ἀνθρώπων [307] περιττὰ καὶ ἀνόνητα· ὥσπερ πάλιν τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος καὶ παραμυθουμένου, κἂν μυρία ἀνθρώποι παρανοχλοῦσιν, οὐδὲ εἰς τὴν τυχὴν ἡμᾶς παραβλάψαι δυνήσονται· ὅταν γὰρ ἐκεῖνος στερεώσει καρδίαν, οὐδεὶς αὐτὴν διασειεῖται δύναται.

© Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, αἱ πρὸς τὸν Θεὸν καταφύγωμεν, τὸν καὶ βουλόμενον καὶ δυνάμενον λύσαι ἡμῶν τὰς συμφορὰς. Ἀνθρώπους μὲν γὰρ ὅταν δέῃ παρακαλεῖσαι, καὶ πωλοῦς ἡμᾶς συντυχεῖν ἀνάγκη πρότερον, καὶ παρασίτους καὶ κόλακας παρακαλεῖσαι, καὶ ὁδὴν πολλὴν ἀπελθεῖν· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλὰ χωρὶς μεσίου παρακαλεῖται, χωρὶς χρημάτων, χωρὶς δαπάνης ἐπινεύει τῇ δεήσει· ἀρκεῖ μόνον βοῦσαι τῇ καρδίᾳ καὶ δάκρυα προτενέγκαι, καὶ εὐθέως εἰσελθὼν αὐτὸν ἐπιστάσῃ. Καὶ ἀνθρώπων μὲν παρακαλοῦντες πολλάκις δεδοίκαμεν, μὴ τις τῶν ἐχθρῶν παρῶν, ἢ φίλος, ἢ τις τῶν ἀντιδίκων ἀκούσῃ τοῦ πράγματος, καὶ ἄλλος ἐκφάνῃ τὰ λεγόμενα, καὶ διαφθείρῃ τὸ δίκαιον· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν τούτων ὑποπτεύσαι ἐνι. Ὅταν γὰρ βούλῃ με, φησὶ, παρακαλεῖται, μόνος μοι πρόσελθε μηδὲν παρόντος, τουτέστι, τῇ καρδίᾳ βήσον, μὴ κινῶν τὰ χεῖλη. Ἐλπίθε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ ταμεῖόν σου· ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, καὶ πρόσευξαι τῷ Πατρὶ σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ Πατὴρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. Ὅρα τιμὴς ὑπερβολὴ· ὅταν δὲ ἐγὼ σε τιμῶ, τὴν οἰκουμένην φέρω μάρτυρα τῆς εὐεργεσίας. Πειθώμεθα τοίνυν, καὶ μὴ πρὸς ἐπιδειξιν εὐχόμεθα, μηδὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἡμετέρων, καὶ μὴ τὸν τρόπον τῆς βοήθειας διδάσκωμεν αὐτόν. Εἰ γὰρ ἀνθρώποις τοῖς συνηγοροῦσι καὶ ῥητορεύουσιν ἐπὶ τῶν ἐξῴθεν δικαστῶν τὰ πράγματα τὰ ἡμέτερα λέγομεν μόνον, τὸν δὲ τρόπον τῆς συμμαχίας ἐκεῖνοις καταλιμπάνομεν, ὅπως ἂν βούλωντο διαθεῖναι τὰ ἡμέτερα, πολλὰ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο χρὴ ποιεῖν. Εἰπες αὐτῷ τὴν δίκην τὴν σὴν, εἶπες ἅπερ ἔπαθες; μηκέτι λέγε τὸ καὶ πῶς βοηθήσαι· αὐτὸς γὰρ

* Sic Savil. recte pro vulg. μοιχῶν. Εοῖς.

οἶδεν ἀκριβῶς τὸ συμφέρον σοι. Εἰσι δὲ πολλοὶ οἵτινες μωροῦς στίχους ἀπαγγέλλουσι τῆς εὐχῆς ἕνεκεν λέγοντες· Κύριε, δός μοι ὑγίειαν σώματος, διπλάσιόν μου τὰ ὑπάρχοντα, ἀμύνου μου τὸν ἐχθρόν· ὅπερ πολλῆς ἀλογίας ἐστὶ πεπληρωμένον. Διὰ χρῆ ταῦτα πάντα ἀφέντας ἱκετεύειν καὶ παρακαλεῖν μόνον κατὰ τὸν τελώνην τὸν λέγοντα· Ὁ Θεὸς, *ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ*· καὶ αὐτὸς οἶδε λοιπὸν πῶς σου ἀντιλάβηται· *Ζητεῖτε γάρ, φησί, πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*. Οὕτως οὖν, ἀγαπητοί, φιλοσοφῶμεν μετὰ πόνου καὶ ταπεινώσεως, τυπτοντες ἑαυτὸν τὰ στήθη, καθάπερ ἐκεῖνος, καὶ ἐπιτευζόμεθα ὥνπερ αἰτούμεν· ἐάν δὲ θυμοῦ καὶ ὀργῆς πεπληρωμένοι προσευχώμεθα, βδελυκτοὶ καὶ μισητοὶ παρὰ Θεῷ εὐρισκόμεθα. Συντρίβωμεν οὖν ἡμῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ταπεινώσωμεν ἡμῶν τὰς ψυχὰς, καὶ εὐχόμεθα ὑπὲρ τε ἑαυτῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν λυπησάντων ἡμᾶς. Εἰ γὰρ βούλει τὸν δικαστὴν ἐπιστάσασθαι πρὸς βοήθειαν τῆς σῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σοῦ μέρους αὐτὸν ποιῆσαι, μηδέποτε αὐτῷ ἐντύγχανε κατὰ [308] τοῦ λελητηκότος. Τοιοῦτος γάρ ἐστι τοῦ δικαστοῦ ὁ τρόπος· ἐκείνους μάλιστα ἐπινεύει καὶ δίδωσι τὰ αἰτήματα, τοὺς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχομένους, τοὺς μὴ μνησικακοῦσι, τοὺς μὴ ἐπαιρομένοις ἃ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Καὶ ὅσον οὗτοι ποιοῦσι τοῦτο, τοσοῦτον ἐκεῖνοις ὁ Θεὸς ἐπιεξέρχεται, ἐάν μὴ μεταβληθῶσιν εἰς μετάνοιαν.

ε'. Βλέπετε οὖν, ἀδελφοί, ὅταν τις ἀτιμία ἡμῖν ἐπενεχθῇ παρὰ τινος, μὴ εὐθέως δυσχεράνωμεν καὶ ἀθυμῶμεν, ἀλλ' εὐχαριστῶμεν φιλοσοφούντες, καὶ ἀναμένοντες τὴν βοήθειαν τοῦ Κυρίου. Μὴ γὰρ οὐκ ἔδυνάτο ὁ Θεὸς πρὸ τῆς αἰτήσεως, δίδοναι ἡμῖν τὰ αγαθά; μὴ βίον ἡμῖν ἀνῶντον χαρίσασθαι, καὶ πάσης θλιψέως κεραισμένον; Ἀλλὰ ἀμφοτέρᾳ ἀπὸ φίλτρου ποιεῖ. Τί γὰρ παραχωρεῖ θλιβήναι ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπάγει ταχέως ἀπαλλαγὴν; Διὰ τί; Ἵνα αὐτῷ προσεδρεύωμεν ἀντεχόμενοι τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας, καὶ αὐτῷ προσφεύγωμεν, καὶ συνεχῶς αὐτὸν καλῶμεν εἰς ἀντιλήψιν ἡμῶν. Διὰ τοῦτο οὖν ἀληθῶς σώματος, διὰ τοῦτο ἀφορταὶ καρπῶν, διὰ τοῦτο λιμοί, ἵνα ἀπὸ τῶν θλίψεων τούτων πάντοτε πρὸς αὐτὸν ἐκκρεμώμεθα, καὶ οὕτω διὰ τῶν προσκαίρων θλίψεων τὴν αἰώνιον ζωὴν κληρονομήσωμεν. Ὅστε οὖν καὶ ὑπὲρ τούτων εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ Θεῷ, τῷ διὰ πολλῶν μεθοδεῶν ἰωμένῳ καὶ σώζοντι τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἐάν τυχόν εὐεργετήσωσιν ἡμᾶς ποτε, εἴτα ἀκόντες αὐτοὺς λυπησώμεν τι μικρὸν, εὐθὺς ὀνειδίζουσι τὴν εὐεργεσίαν προφέροντες ὥς πολλοὺς

* Savil. ἐπαρωμένοις.

καταρᾶσθαι ἑαυτοὺς, ὅτι ὅλως παρ' αὐτῶν εὐεργετήθησαν· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ τὰς εὐεργεσίας καταφρονούμενος καὶ ὑβριζόμενος, ἀκμὴν καὶ ἀπολογεῖται, καὶ εὐθύνας παρέχει τοῖς ὑβριζέσιν αὐτὸν, οὕτως λέγων· *Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι; Αὐτοὶ Θεὸν οὐκ ἐβούλοντο αὐτὸν καλεῖν, καὶ αὐτὸς οὐ διέλειπε λαὸν αὐτοὺς ὀνομάζειν· αὐτοὶ παρητούντο τὴν δεσποτείαν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἤρνετο αὐτοὺς, ἀλλ' ὥκειοῦτο, καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἶλακε λέγων· Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι; Μὴ φορτικὸς σοι, φησὶν, ἐγενόμην, ἢ βαρὺς καὶ ἐπαχθὴς; Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔχεις εἰπεῖν· εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ἦν, οὐδὲ οὕτως ἔδει σε ἀποσκηρτῆσαι. Τίς γὰρ ἐστὶν υἱός, ὃν οὐ καιδεύει πατήρ; Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτο ἔχετε εἰπεῖν. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· *Τί εὐρυσαν οἱ πατέρες ὁμῶν ἐν ἔμοι πλημμέλημα; Μέγα καὶ θαυμαστὸν τὸ εἰρημένον*· ὁ γὰρ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τί ἡμαρτον, φησὶν; Ὁ Θεὸς λέγει τοῖς ἀνθρώποις, Τί ἡμαρτον; ὅπερ οὐδὲ δούλοι τὸν δεσπότην φθέγγασθαι ἀνέχονται. Καὶ οὐ λέγει, Τί ἡμαρτον εἰς ὁμᾶς, ἀλλ', εἰς τοὺς πατέρας ὁμῶν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο, φησὶν, ἔχετε εἰπεῖν, ὅτι πατρικὴν εἰς ἐμὲ τηρεῖτε ἐχθραν· οὐδὲ γὰρ τοὺς προγόνους ὁμῶν ἐγκαλέσαι ποτὲ ἄφηκα τῇ ἐμῇ προνοίᾳ, ἐν μικρῷ ἢ μεγάλῳ παριδὼν αὐτοῦς. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Τί ἐσχον οἱ πατέρες ὁμῶν, ἀλλὰ, *Τί εὐρον*; Πολλὰ ζητήσαντες, πολλὰ περιελθόντες ἐν τοσοῦτοις ἔτεσιν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἀρχὴν γενόμενοι, οὐδὲν εὐρον ἐν ἔμοι πλημμέλημα. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα συνεχῶς πρὸς αὐτὸν καταφεύγωμεν, [309] καὶ ἐν πάσῃ ἀθυμίᾳ ζητούμεν τὴν παραμυθίαν αὐτοῦ, ἐν πάσῃ συμφορᾷ τὴν αὐτοῦ λύσιν, τὸν αὐτοῦ ἔλεον, ἐν παντὶ πειρασμῷ τὴν αὐτοῦ βοήθειαν· οἷον γὰρ ἐάν ἡ δεινὸν, οἷον ἐάν ἡ μέγεθος συμφορᾶς, πάντα καὶ λύσαι καὶ παραγαγεῖν δύναται· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀσφάλειαν καὶ δύναμιν καὶ δόξαν ἀγαθὴν, καὶ ὑγίειαν σώματος, καὶ φιλοσοφίαν ψυχῆς, καὶ ἐλπίδας χρηστὰς, καὶ τὸ μὴ ταχέως ἁμαρτάνειν, ἢ ἀγαθότης αὐτοῦ παρέξει ἡμῖν. Μὴ οὖν κατὰ τοὺς ἀγνώμονας δούλους γογγύζωμεν, μηδὲ τοῦ δεσπότης κατηγόρησωμεν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν εὐχαριστῶμεν, καὶ ἐν μόνον δεινὸν εἶναι νομίζωμεν, τὸ εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτάνειν. Καὶ ἐάν οὕτω πρὸς τὸν Θεὸν διατεθῶμεν, οὐ νόσος, οὐ πένια, οὐκ ἀτιμία, οὐκ ἀφορία καρπῶν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν διαδέξεται ἡμᾶς, ἀλλὰ καθαρὰν ἡδονὴν καὶ ἀγνὴν καρπούμενοι διαπαντός, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτευξόμεθα, διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία περὶ νηστείας καὶ εἰς τὸν προφήτην Ἰωάν, καὶ Δανιήλ, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας.
Ἐλέχθη δὲ εἰς τὴν εἰσόδον τῶν ἁγίων νηστεῶν.

Ὁμιλία ε'.

α'. Παῖδρά σήμερον ἡμῖν ἡ πανήγυρις, καὶ λαμπρότερος τοῦ συνήθους ὁ σύλλογος. Τί ποτε ἄρα τὸ αἷτιον; Νηστείας τὸ κατόρθωμα τούτου· οἶδα καὶ γὰρ νηστείας οὐχὶ παρούσης, ἀλλὰ προσδοκώμενης. Ἐκείνη γὰρ ἡμᾶς πρὸς τὸν πατρῶον συνήγαγεν οἶκον· ἐκείνη καὶ τοὺς πρὸ τού-

του βεθυμοτέρους, σήμερον πρὸς τὰς μητρικάς· ἐπανήγαγε χεῖρας. Εἰ δὲ καὶ προσδοκώμενη μόνον τοσαύτην ἡμῖν ἐνεποίησε σπουδὴν, φανείσα καὶ παραγενομένη πόσῃ ἐν ἡμῖν ἐργάζεται τὴν εὐλάβειαν; Οὕτω καὶ πόλις ἀρχόντος εἰσελευσέναι μέλλοντος φοβεροῦ, πᾶσαν ἀπο-

* Savil. et unus Regius τὰς πατρικάς.

vit quid tibi competat. Sunt autem plurimi, qui mille versus inter orandum proferunt, dicuntque: Domine, da mihi corporis sanitatem, duplo plures, quam habeo, facultates, ulciscere inimicum meum: quod est ingenti plenum absurditate. Quamobrem his omnibus omissis ita orandum precandumque est, ut publicanus ille qui dicebat: *Deus propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13); et ipse novit quo pacto tibi sit opitulandum: nam *Quærite*, inquit, *primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. 6. 33). Sic itaque, dilecti, cum labore et humilitate philosophemur, percutientes pectora nostra, quemadmodum ille, et quæ petimus consequemur: sin ira furorēque pleni precemur, abominabiles et odiosi apud Deum reperiemur. Conteramus igitur mentem nostram, humillemus animas nostras, precemurque pro nobis, proque iis qui nos molestia affecerunt. Si namque velis iudicem ad auxilium animæ tuæ demulcere, et ad tuas partes attrahere, numquam eum contra adversarium tuum compellaveris. Etenim iudicis illius talis est mos: illis maxime annuit et postulata concedit, qui pro inimicis orant, qui non sunt injuriæ memores, qui contra inimicos suos non efferuntur. Et quanto magis hi se ita gerunt, tanto magis Deus eorum inimicos ulciscitur, nisi ad poenitentiam convertantur.

5. *Cur Deus nos assidue vexari permittat.* — Videte ergo, fratres, ne injuria a quopiam lacerasti statim indignemur et in tristitiam labamur, sed philosophantes gratias agamus, expectantes auxilium Domini. Annon poterat Deus ante precationem bona nobis conferre? annon vitam dolore vacuam concedere, atque a quavis ærumna remotam? Sed utraque ille summo amore facit. Cur enim nos vexari permittit, nec illico auxilium admoveat? Qua de causa? Ut ipsum assidue adeamus, ejus postulantes opem, ad ipsumque confugiamus, et frequenter ipsum ad auxilium vocemus. Ideo corporis dolores, ideo penuriæ fructum, ideo fames: ut ex his ærumnis ab illo semper pendeamus, atque sic per temporales ærumnas vitam æternam in hæreditatem consequamur. Itaque pro his etiam Deo gratias agere debemus, qui multis modis sanitatem et salutem confert animabus nostris. Homines enim si minimum quidpiam nobis beneficii contulerint, iisque postea vel inviti aliquantulum molestiæ afferamus, statim exprobrant beneficium, ita ut multi sibi ipsis maledicant, quod ab iis beneficium quodvis acceperint: Deus vero non sic; sed etiam-

si statim post collata beneficia contemnatur afficiaturque contumelia, adhuc sese purgat, rationesque inquit cum iis, qui se injuria affecerunt, his verbis: *Popule meus, quid feci tibi* (Mich. 6. 3)? Ipsi nolebant eum vocare Deum, ille vero non cessabat ipsos populum suum nominare: ipsi dominium dellectabant, ille vero non negabat eos, sed ut suos tractabat, et ad se trahebat dicens, *Popule meus, quid feci tibi*? An tibi onerosus fui, inquit, an gravis et molestus? At hoc non potes dicere: quin etiamsi hoc esset, neque sic oportuit resiliere: *Quis enim est filius, quem pater non corrigat* (Hebr. 12. 7)? Attamen hoc non potestis dicere. Et iterum alibi: *Quod invenerunt patres vestri in me delictum* (Jer. 2. 5)? Magnum et mirabile dictum: quod enim dicit hujusmodi est: Quid peccavi? inquit Deus hominibus: Quid peccavi? quod neque servi a dominis dici concedunt. Neque dicit, Quid peccavi in vos; sed, In patres vestros. Verum neque hoc, ait, potestis dicere, quod paternam erga me inimicitiam servetis. Neque enim progenitores vestros permisi umquam providentiam meam incusare, in parvo aut magno despiciens eos. Neque simpliciter dixit: Quid habuerunt patres vestri, sed, *Quid invenerunt*? Quamvis multa quæsierint, multa circumquaque moverint tot annis meo sub imperio degentes, nullum invenerunt in me delictum. Igitur horum omnium causa frequenter ad eum confugiamus, et in omni mœrore consolationem ejus quæramus, in omni calamitate ejus solutionem, ejus misericordiam, in omni tentatione ejus auxilium: quantumcumque enim malum fuerit, quantumcumque calamitatis magnitudo, omnia ille solvere et amovere potest: neque hoc tantum, sed omnem securitatem, virtutem, veram gloriam, incolumitatem corporis, philosophiam animæ, spem bonam, et ut non facile peccemus, id nobis ejus bonitas conferet. Ne itaque ingratorum servorum more murmuremus, neque Dominum incusemus; sed in omnibus gratias agamus, et unum solum malum esse putemus, nempe in eum peccare. Atque si ita erga Deum affecti simus, non morbus, non paupertas, non ignominia, non sterilitas fructuum, non aliud quidpiam eorum, quæ inter mala computantur, nos excipiet; sed puram castamque voluptatem semper nacti, etiam futura bona consequemur: gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

EJUSDEM HOMILIA DE JEJUNIO ET IN JONAN PROPHETAM, ET DANIELEM, ET TRES PUEROS, ET DE POENITENTIA. DICTA EST AUTEM IN SACRORUM JEJUNIORUM INGRESSUM.

HOMILIA V (a).

1. Læta nobis hodie ac festiva celebritas, solitoque illustrior cætus. Quænam ergo causa? Jejunii præclarum opus hoc esse novi, jejunii non præsentis, sed expectati. Illud namque nos huc ad paternam con-

gregavit domum: illud etiam eos qui antehac pigriores fuerunt, ad maternas¹ reduxit manus. Si vero quod expectetur solum, tantum studii nobis ingessit, cum apparuerit adveneritque, quantam in nobis venerationem efficiet? Sic et civitas, principe tremendo ingres-

(a) Collata cum Mss. Regiis 1828, 1829, 2124.

¹ Sav. et unus Reg., *paternas*.

suro, omnem omittit desidiam, majorique excitatur studio.

Dæmones jejunium Christianorum metuunt. — Sed haud timete tremendum principem jejunium audientes : non enim vobis, sed dæmoniorum naturæ tremendum est. Etenim si lunaticus fuerit quis, jejunii ei faciem ostende, atque lapidibus ipsis immobilior manet timore constrictus, et veluti vinculo quodam detentus : idque potissimum, cum viderit jejunio adjunctam sororem contubernalemque jejunii, orationem : ideo Christus dicit : *Hoc genus non ejicitur nisi in oratione et jejunio* (Matth. 17. 20). Cum itaque nostræ salutis hostes sic persequatur, atque inimicis vitæ nostræ tam sit timendum, amare et diligere id oportet, non timere : si enim timendum est, ebrietas et crapula, non jejunium timeri debet. Illa siquidem nostras post terga ligans manus, vitiorum tyrannidi, veluti cuidam prævæ dominæ, servos nos captivosque reddit : jejunium vero servos existentes nos atque ligatos inveniens, vincula solvit et tyrannide liberat, pristinamque in libertatem reducit. Igitur quando inimicos nostros expugnat, servituteque nos liberat, atque ad priorem reducit libertatem, quam aliam majorem ejus erga nostrum genus amicitiae rationem exquiris? Etenim maximum amoris indicium id esse videtur, si eosdem nobiscum amet quis, et odio prosequatur.

Monachorum laus. — Vis discere, quantus hominibus ornatus sit jejunium, quantum tutamen ac custodia? considera beatum atque admirabile monachorum genus. Hi namque tumultum sæculi fugientes, atque ad ipsa montium cacumina currentes, tuguria in eremi quiete veluti in tranquillo quodam portu figentes, jejunium ceu commercii vitæque socium susceperunt. Quare angelos ex hominibus illos fecit : non illos modo, sed et in urbibus quotquot se tolerantantes invenit, ad ipsum philosophiæ culmen evehit. Nam et Moses et Elias, prophetarum in Veteri Testamento turris, tametsi ex aliis illustres magnique haberentur, ac multa fiducia gauderent; tamen si quando Deum volebant adire et alloqui, quantum homini possibile erat, ad hoc confugiebant, atque per hujus manus ad Deum ducebantur. Idcirco Deus hominem a principio faciens, illico delatum eum jejunii manibus commendavit, veluti piæ amabilique matri et magistræ optimæ committens. Nam *Ab omni ligno paradisi comedēs, de ligno vero scientiæ boni et mali non comedetis* (Gen. 2. 16. 17) : id species jejunii est. Si autem in paradiso jejunium necessarium fuit, extra paradisum multo magis : si ante plagam utilis medicina fuerat, multo magis post plagam : si necdum bello cupiditatum insurgente nobis arma fuerant opportuna, multo magis post tantum cupiditatum prelium a dæmonibus nobis illatum, necessarium nobis est jejunii commilitium. Si hanc audisset vocem Adam, nequaquam secundam audisset : *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 19). Sed quoniam hanc quidem transgressus est, propterea mors et curæ et ærumnæ et tristitiæ et vita omni morte gravius : propterea spinæ et tribuli, propterea labores et dolores, vitæque angustis plena.

De jejunio lætatur Deus. Pœnitentia fervens, licet brevis, multa peccata delet. — Vidisti quomodo irascitur Deus jejunio spreto? disce et quomodo lætatur jejunio honorato. Quemadmodum enim jejunio spreto, spernenti supplicium inflixit mortem : sic iterum eodem honorato, de morte revocat. Nam et volens tibi ostendere rei virtutem, potestatem ipsi dedit post sententiam, post abductionem, abductos ad mortem media de via rapere, atque reducere ad vitam; idque non in duobus tribusve, aut viginti hominibus, sed in universo Ninivitarum populo; et urbem magnam admirabilemque ac genibus flexis jacentem, ad ipsum barathrum jam inclinantem caput, venientem desuper plagam accepturam, veluti quædam virtus desuper advolans ex porta mortis eripuit, atque ad vitam reduxit. Sed si videtur, et ipsam audiamus historiam. *Factum est, inquit, verbum Domini ad Jonam, dicens : Surge et vade in Niniven civitatem grandem* (Jon. 1. 1. 2). Statim ex ipsa urbis magnitudine vult illum flectere, futuram prævidens prophetæ fugam. Sed prædicationem audiamus : *Adhuc tres dies¹, et Ninive subvertetur* (Jon. 3. 4). Et cujus rei gratia, quæ facturus es mala prædicis? Ut non faciam quæ prædico. Propterea et gehennam minatus est, quoad gehennam non abducatur. Terreant, inquit, vos verba, ne res conturbent. Cujus autem rei gratia præfinitum spatium ad tam breve tempus redegit? Quo et barbarorum discas virtutem, dico autem Ninivitarum, qui tribus diebus tantam peccatorum iram solvere potuerunt : atque Dei clementiam admireris, trium dierum pœnitentia contenti tot pro peccatis : tuque desperatione non corruas, etsi millies peccaveris. Quemadmodum enim anima pigritans atque negligens, quamquam multum ad pœnitentiam temporis accipiat, nihil operatur magnum, neque sibi ipsi Deum conciliat ob desidiam : sic qui proposito servet, atque multa cum diligentia pœnitentiam ostendit, brevi temporis momento longævi temporis peccata delere poterit. Nonne tertio Petrus negavit? nonne tertio cum juramento? nonne vilis cujusdam ancillæ verba timens (Matth. 26. 69. 70)? Quid ergo? oportuitne illum ad pœnitentiam multos annos terere? Nequaquam, sed eadem nocte lapsus est et erectus, vulnusque et medicinam accepit : agrotavit, atque ad priorem rediit sanitatem. Qualiter et quomodo? Flens et lugens, imo non modo flens, sed multo cum studio et affectu : propterea evangelista non dicit quoniam solum flevit; sed, *Flevit amare* (Ibid. v. 75). Et qualis, inquit, quantaque fuerit lacrymarum vis, sermo nullus poterit explicare : ipse autem rerum exitus manifeste ostendit. Etenim gravem post illum casum; nam nullum negationi per malum : sed tamen post tantum malum, iterum eum ad priorem honorem revexit, Ecclesiæ præfecturam ipsi per universum mundum tradidit : quodque omnium est sublimius, ostendit nobis

¹ Sic legitur a primis Ecclesiæ sæculis in LXX interpretibus. vulgata, ut in Hebræo, *adhuc quadraginta dies*, etc. Origenes in Num. dicit secundum Hebræos scribi, *adhuc quadraginta tres dies*; sed labitur.

τίθεται ῥαθυμίαν, καὶ ἐν πλείονι καθίσταται τῇ σπουδῇ.

Ἀλλὰ μὴ πτήξετε φοβερὸν ἄρχοντα τὴν νηστείαν ἀκούσαντες· οὐ γὰρ ἡμῖν ἐστὶ φοβερά, ἀλλὰ τῇ τῶν δαιμόνων φύσει. Ἐὰν σεληνιάζομενος ἢ τις, δεῖξον αὐτῷ νηστείας πρόσωπον, καὶ τῶν λίθων αὐτῶν ἀκινήτερος μένει τῷ φόβῳ πηγνύμενος, καὶ καθάπερ δεσμῷ τινι κατεχόμενος, καὶ μάλιστα ὅταν ἴδῃ τῇ νηστείᾳ συμβεβλημένην τὴν ἀδελφὴν τῆς νηστείας καὶ ὁμόζυγον, τὴν εὐχὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς φησὶ· *Τὸ γένος τοῦτο οὐκ ἐξέρχεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ*. Ὅταν οὖν τοὺς πολεμίους τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας οὕτως ἐλαύνῃ, καὶ τοῖς ἐχθροῖς τῆς ζωῆς ἡμῶν οὕτως ἢ φοβερά, φιλεῖν αὐτὴν καὶ ἀσπάζεσθαι, οὐχὶ δεδοικέναι χρὴ· εἰ γὰρ φοβεῖσθαι δεῖ μέθην καὶ ἀδηφάγίαν, οὐχὶ νηστείαν φοβεῖσθαι χρὴ. Ἐκεῖνη μὲν γὰρ ὅπισθ' αὐτὰς χεῖρας ἡμῶν δῆσασα, τῇ τυραννίδι τῶν παθῶν, καθάπερ τινὶ δεσποίνῃ χαλεπῇ, δούλους καὶ αἰχμαλτούς ἐκδίωσιν· ἡ δὲ νηστεία [310] δουλεύοντας ἡμᾶς καὶ δεδεμένους εὐροῦσα, ἀνίσει τῶν δεσμῶν, ἀπαλλάττει τῆς τυραννίδος, καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐπανάγει τὴν προτέραν. Ὅταν οὖν καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν πολεμῇ, καὶ δουλείας ἀπαλλάττῃ, καὶ πρὸς ἐλευθερίαν ἐπαναγῇ, ποῖαν ἑτέραν μερίζονα ζητεῖ; ἀπόδειξιν τῆς φιλίας αὐτοῦ, τῆς πρὸς τὸ γένος τὸ ἡμέτερον; Μεγίστη γὰρ φιλίας ἀπόδειξις εἶναι δοκεῖ τὸ τοὺς αὐτοὺς ἡμῖν φιλεῖν καὶ μισεῖν.

Βούλει μαθεῖν, ὅσος κόσμος ἀνθρώποις ἡ νηστεία, ὅση φυλακὴ καὶ ἀσφάλεια; ἐννόησόν μοι τὸ μακάριον καὶ θαυμαστὸν τῶν μοναζόντων γένος. Οὗτοι γὰρ τοὺς ἐν μέσῳ θορύβου φυγόντες, καὶ πρὸς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρων ἀναδραμόντες, καὶ τὰς καλύδας ἐν τῇ τῆς ἐρημίας ἡσυχίᾳ, καθάπερ ἐν εὐδεινῷ τινι λιμένι πηξάμενοι, ταύτην συνέμπορον καὶ συγκοινωνὸν τοῦ βίου παντὸς ἔλαβον. Τοιγαροῦν καὶ ἀγγέλου αὐτοὺς ἐξ ἀνθρώπων ἐποίησαν, οὐκ ἐκείνους δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ὅσους ἂν εὐρὴν προσιεμένους αὐτὴν, πρὸς αὐτὸ τῆς φιλοσοφίας ἀνάγει τὸ ὕψος. Καὶ γὰρ Μωϋσῆς καὶ Ἥλίας, οἱ πύργοι τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ προφητείᾳ, καίτοι καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ὄντες λαμπροὶ καὶ μεφῆτοι, καὶ πολλὴν ἔχοντες παρρησίαν, ὅτε ἐβόλυντο προσελθεῖν τῷ θεῷ καὶ διαλεχθῆναι, ὡς ἀνθρώπων δυνατόν ἦν, πρὸς ταύτην κατέφυγον, καὶ διὰ τῶν ταύτης αὐτῷ προσεφέροντο χειρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπων ποιὼν ἐξ ἀρχῆς, εὐθέως αὐτὸν ταῖς τῆς νηστείας φέρων παρακατέθετο χερσίν, ὥστε φιλοστόργῳ μητρὶ καὶ ἀρίστῃ διδασκάλῳ τὴν ἐκείνου σωτηρίαν ἐγγειρίζων αὐτῇ. Τὸ γὰρ, *Ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ παραδείσου ἂ βρώσει φαιγῇ, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ ῥινώσκειν καλὸν καὶ κονηρὸν οὐ φάγεσθε*· νηστείας εἰδὸς ἐστίν. Εἰ δὲ ἐν παραδείσῳ ἀναγκαῖα ἡ νηστεία, πολλῷ μᾶλλον ἐκτὸς τοῦ παραδείσου· εἰ πρὸ τῆς πληγῆς χρήσιμον τὸ φάρμακον, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὴν πληγὴν· εἰ μηδέπω τοῦ πολέμου τῶν ἐπιθυμιῶν ἀναστάντος ἐπιτρέπει ἡμῖν τὸ ὅπλον ἦν, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὴν τοσαύτην μάχην τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν, τὴν ἀπὸ τῶν δαιμόνων, ἀναγκαῖα ἡ παρὰ τῆς νηστείας συμμαχία. Εἰ ταύτης ἤκουσε τῆς φωνῆς ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἂν ἤκουσε τῆς δευτέρας τῆς λεγούσης· *Γῆ ἐλ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· ἄλλ' ἐπειδὴ ταύτης παρήκουσε, διὰ τοῦτο θάνατος καὶ φροντίδες καὶ πόνοι καὶ ἀθυμία καὶ ζωὴ θανάτου παντός βαρυτέρα· διὰ

τοῦτο ἀκάνθαι καὶ τρίβολοι, διὰ τοῦτο πόνοι καὶ ὠδίνες καὶ βίος ἐπίμοχος.

Εἶδες πῶς ὁ Θεὸς ἀγανακτεῖ νηστείας ὑβριζομένης; μάθε καὶ πῶς εὐφραίνεται νηστείας τιμωμένης. Ὅσπερ γὰρ ὑβρισθείσης αὐτῆς θάνατον ἐπέθηκε τῷ ὑβρίσαντι τὸ ἐπιτίμιον, οὕτω πάλιν τιμηθείσης αὐτῆς θάνατον ἀνεκαλέσατο. Καὶ γὰρ βουλόμενός σοι δεῖξαι τοῦ πράγματος τὴν δύναμιν, ἔδωκεν ἐξουσίαν αὐτῇ μετὰ ἀποφασιν, μετὰ ἀπαγωγῆν, τοὺς ἀπαγομένους τὴν ἐπὶ θάνατον ἐκ μέσης ἀναρπάσαι τῆς ὁδοῦ, καὶ πρὸς ζωὴν μεταγαγεῖν· καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ δύο, ἢ καὶ τριῶν καὶ εἰκοσιν ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ὅμιον ὀλόκληρον, τὴν τῶν Νινευιτῶν πόλιν μεγάλην καὶ θαυμαστήν ἐπὶ γόνυ κειμένην, παρ' αὐτὸ τὸ βάραθρον τὴν κεφαλὴν κλίνας, καὶ μέλλουσαν τὴν ἀνωθεν φερομένην δεχέσθαι πληγὴν, καθάπερ τις ἀνωθεν ἐπιπτάσα δύναμις, καὶ ἐξ αὐτῶν ἤρπασε τῶν τοῦ θανάτου [311] πύλων, καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανήγαγεν. Ἀλλ' εἰ δοκεῖ, καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐπακούσωμεν. Καὶ ἐγένετο, φησὶ, λόγος Κυρίου, πρὸς *Ἰωνᾶν λέγων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι εἰς Νινευὶ τὴν πόλιν τὴν μεγάλην*. Εὐθέως αὐτὸν ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως δυσωπήσαι βούλεται, τὴν μέλλουσαν προεὐδῶς τοῦ προφήτου φυγῇ. Ἀλλ' ἀκούσωμεν καὶ τοῦ κηρύγματος·

Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ κατιστραφήσεται. Καὶ τίνος ἕνεκεν ἂ μέλλεις δεῖν ποιεῖν προλέγεις; Ἴνα μὴ ποιήσω ἂ προλέγω. Διὰ τοῦτο καὶ γένναν ἠπειλήσεν, ἵνα μὴ ἀπαγάγῃ εἰς γένναν· *Φοβεῖτω, φησὶν, ὁμᾶς τὰ ῥήματα, καὶ μὴ λυπεῖτω τὰ πράγματα*. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ τὴν προθεσίαν εἰς οὕτω στενὸν συνάγει χρόνον; Ἴνα καὶ τὴν τῶν βαρβάρων μάθησις ἀρετῇ, βαρβάρων λέγω τῶν Νινευιτῶν ἐν τρισὶν ἡμέραις δυνήθην τοσαύτην ἀμαρτημάτων ὀργὴν καταλύσαι, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν θαυμάσιον μετανοῇ τριῶν ἡμερῶν ἀρκεσθέντος ὑπὲρ τοσούτων πλημμελημάτων, καὶ αὐτὸς μὴ καταπέσῃ εἰς ἀπόγνωσιν, κἂν μυρία ἡμαρτηκὼς ᾦς. Ὅσπερ γὰρ ὁ νωθεὶς τὴν ψυχὴν καὶ ὀλίγωρος, κἂν πολὺν λάθῃ πρὸς μετάνοιαν χρόνον, οὐδὲν μέγα ἐργάζεται, οὐδὲ καταλλάξει τὸν Θεὸν ἑαυτῷ διὰ ῥαθυμίας· οὕτως ὁ διεγυγερμένος καὶ τῇ προθυμίᾳ ζέων, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν μετάνοιαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ ἐν βραχείᾳ καὶ ὀλίγῳ χρόνῳ παραπτώματα ἀφανίσαι δυνήσεται. Οὐχὶ τρίτον ὁ Πέτρος ἠρνήσατο; οὐχὶ μεθ' ὅρκου τὸ τρίτον; οὐχὶ θεραπευομένου τινος εὐτελοῦς ῥήματα δέσας; Τί οὖν; ἐνῆαυτον πολλῶν ἐδέξηται αὐτῷ πρὸς μετάνοιαν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτῇ τῇ νυκτὶ καὶ ὥλισθησε καὶ ἀνέστη, καὶ τὴν πληγὴν καὶ τὸ φάρμακον ἐδέξατο, καὶ ἠρρώθησε, καὶ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἐπανήλθε. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Κλαύσας καὶ ἀποδυράμενος· μᾶλλον δὲ οὐ κλαύσας ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ διαθέσεως· καὶ διὰ τοῦτο ὁ εὐαγγελιστὴς οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐκλαυσεν ἀπλῶς, ἀλλ', *Ἐκλαυσε πικρῶς*. Καὶ ποταπὴ τῶν σαρκῶν ἐκείνων ἡ δύναμις, φησὶ, λόγος μὲν οὐδεὶς παραστῆσαι δυνήσεται· ἡ δὲ τῶν πραγμάτων ἐκδασὶς δείκνυσσι σαφῶς. Μετὰ γὰρ τὸ χαλεπὸν ἐκεῖνο πῶμα· ἀρνήσεως γὰρ οὐδὲν ἴσον κακόν· ἀλλ' ὅμως μετὰ τοσούτου κακὸν πάλιν αὐτὸν πρὸς τὴν προτέραν ἐπανήγαγε τιμὴν, καὶ τὴν ἐπιστάσιαν τῆς οἰκουμένης; Ἐκκλησίας ἐνεχείρισε· καὶ ὁ πάντων μερίζων ἐστίν, ἀπέδειξεν ἡμῖν αὐτὸν πλεῖον τῶν ἀποστόλων ἀπάντων ἔχοντα τὴν εἰς τὸν δεσπότην ἀγάπην. Πέτρος γὰρ,

^a Unus Regius et Savil. τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ.

φησί, *φιλείς με πλείον τούτων*; Τούτου δ' οὐδὲν γένοιτο ἂν ἴσον εἰς ἀρετῆς λόγον. Ἵνα γὰρ μὴ λέγῃς ὅτι τοὶς Νινευίταις ἐκόντως συνέγνω, ἀνθρώποις βαρβάρους καὶ ἀνοήτοις, ὁ γὰρ δοῦλος, φησὶν, *ὁ μὴ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται ἀλλίγας*. Ἵνα οὖν μὴ τοῦτο λέγῃς, διὰ τοῦτό σοι καὶ τὸν Πέτρον εἰς μέσον παρήγαγε, δοῦλον μάλιστα τὸ θέλημα τοῦ κυρίου εἰδῶτα. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὗτος ἁμαρτῶν καὶ τὴν ἐσχάτην ἁμαρτίαν, ὅρα πρὸς ὅσον παρῆρσας ὕψος ἀνῆλθε.

Μὴ τοίνυν μὴδ' αὐτὸς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι καταπέσης· τὸ γὰρ χαλεπώτερον τῆς ἁμαρτίας; τὸ μένειν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ τὸ δεινότερον τοῦ πτώματος, τὸ κείσθαι ἐν τῷ πτώματι. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος θρηνεῖ καὶ [312] ἀποδύρεται, τοῦτο πένθους ἄξιον εἶναι φησι. *Μὴ πως γὰρ, φησὶν, ἐλθόντος μου πρὸς ὑμᾶς, ταπεινώσῃ με ὁ Θεός, καὶ πενήθω πολλοὺς, οὐχὶ τῶν ἡμαρτηκόντων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῶν μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ, καὶ ἀκαθάρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ ἣ ἐπραξαν*. Πρὸς δὲ μετάνοιαν ποῶς ἐπιτηδεότερος γένοιτο· ἂν καιρὸς τοῦ τῆς νηστείας καιροῦ;

γ'. Ἄλλ' ἐπαινῶμεν εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἀκούσας γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα ὁ προφήτης κατέβη εἰς Ἰσραὴλ τοῦ φεῦγειν εἰς Θαρσεῖς ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Ποῦ φεύγεις, ἄνθρωπε; οὐκ ἤκουσας τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω*; Εἰς τὴν γῆν; Ἀλλὰ, *Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς*. Ἄλλ' εἰς τὸν ἄδην; *Κἄν καταβῶ, φησὶν, εἰς τὸν ἄδην, πάρει*. Εἰς τὸν οὐρανόν; *Ἀλλ' ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ*. Ἄλλ' εἰς τὴν θάλασσαν; *Καὶ ἐκεῖ, φησὶ, καθέξει με ἡ δεξιὰ σου*. Ὅ δὲ καὶ ἐπὶ τούτου γέγονεν. Ἀλλὰ τοιοῦτον ἡ ἁμαρτία· εἰς πολλὴν ἀνοιαν ἐμβάλλει τὴν ἡμετέραν ψυχὴν. Καθάπερ γὰρ οἱ καρηβαρία καὶ μέθη κατεχόμενοι ἀπλῶς καὶ εἰκῇ περιφέρονται, καὶ βράθυρον, καὶ κρημνὸς, καὶ ὅτι οὖν ἢ ὑποκείμενον, καταπίπτουσιν ἀφυλάκτως· οὕτω καὶ οἱ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐξολισθαίνοντες, καθάπερ μέθη τινὶ τῇ τῆς πράξεως ἐπιθυμίᾳ κατεχόμενοι, οὐκ ἴσασιν ὅπερ πράττουσιν· οὐ τῶν παρόντων, οὐ τῶν μελλόντων τι προορῶσι.

Τὸν δεσπότην φεύγεις, εἰπέ μοι; Οὐκοῦν μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν μαθήσῃ, ὅτι οὐδὲ τῆς δούλης θαλάττης τὰς χεῖρας δυνήσῃ διαφυγεῖν. Ὅμοῦ γὰρ ἐπέβη τῆς νηὸς οὗτος, κάκειν τὰ κύματα διανέστησε, καὶ πρὸς ὕψος ἤγειρετο μέγα· καὶ καθάπερ βεράπαινά τις εὐγνώμων σύνδουλον εὐροῦσα φυγάδα, τῶν δεσποτικῶν ὑφελόμενον τι κτημάτων, οὐ πρότερον ἀφίσταται μυρία τοῖς ὑποδεξαμένοις αὐτὸν παρέχουσα πράγματα, ἕως ἂν λαβοῦσα αὐτὸν ἀπέλθῃ· οὕτω δὲ καὶ ἡ θάλαττα τὸν σύνδουλον εὐροῦσα τὸν ἑαυτῆς καὶ ἐπιγνοῦσα, μυρία τοῖς ναύταις παρέχει πράγματα, τάρατους, βοῶσα, οὐκ εἰς δικαστήριον ἔλκουσα, ἀλλ' αὐτὰνδρον ἀπειλοῦσα καταδύσιν τὸ σκάφος, εἰ μὴ τὸν ὁμέδουλον ἀποδοῖεν αὐτῇ. Τί οὖν οἱ ναῦται, τούτων γινόμενων; *Ἐποίησαντο, φησὶν, ἐκβολὴν τῶν σκευῶν τῶν ἐν τῷ πλοίῳ· τὸ δὲ πλοῖον οὐκ ἐκουφίζετο*. ὁ γὰρ εὐρύτος ἅπας ἔνδον ἔμενεν ἔτι, τοῦ προφήτου τὸ σῶμα, τὸ βαρὺ φορτίον, οὐ παρὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὸ τῆς ἁμαρτίας ἄχθος· οὐδὲν γὰρ οὕτω βαρὺ καὶ δυσβά-

στακτον, ὥς ἁμαρτία καὶ παρακοή. Διὰ τοῦτο καὶ Ζαχαρίας εἰς ὄψιν μοιῶδου διετύπωσεν αὐτήν· ὁ Δαυὶδ δὲ τὴν φύσιν αὐτῆς διαγράφων ἔλεγεν· *Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆσαν τὴν κεφαλὴν μου, ὥσει φορτίον· βαρὺ ἐδαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ*. Ὁ δὲ Χριστὸς πρὸς τοὺς ἐν ἁμαρτίας βεβωκότας πολλὰς ἐβόα· *Δεῦτε πρὸς μὲ πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἄνθρωποι πᾶσι ὑμᾶς*. Αὕτη τοίνυν καὶ τὸ πλοῖον ἐδάρυνε τότε καὶ βαπτίζειν ἔμελλεν· ὁ δὲ Ἰωάννης ἐκάθευδε καὶ ἐρεγγε. Βαρὺς ὁ ὕπνος οὐκ ἦν ἡδονῆς, ἀλλὰ λύπης, οὐχὶ ῥεθυμίας, ἀλλὰ ἀθυμίας. Οἱ γὰρ εὐγνώμονες τῶν οἰκετῶν ταχέως αἰσθάνονται τῶν ἁμαρτημάτων· ὅπερ κάκεινος [313] ἔπαθε. Μετὰ γὰρ τὴν πρᾶξιν τῆς ἁμαρτίας, ἔγνω τῆς ἁμαρτίας τότε τὸ δεινόν· καὶ γὰρ τοιοῦτον ἡ ἁμαρτία· μετὰ τὸ τεχθῆναι, πλήρης τότε τὰς ὠδῖνας ἐγείρει τὴν τεκοῦσάν ψυχὴν, ἀπειναντίας τῷ νόμῳ τῆς ἡμετέρας γεννήσεως. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὁμοῦ τεχθέντες τὰς ὠδῖνας, λύομεν, ἐκείνη δὲ ὁμοῦ τεχθεῖσα διασπᾷ ταῖς ὠδῖνας τοὺς τεκόντας αὐτὴν λογισμούς. Τί οὖν ὁ πρωρεὺς; Προσηλθε, φησὶν, αὐτῷ καὶ λέγει· *Ἀνάστα, καὶ ἐπικαλοῦ Κύριον τὸν Θεόν σου*. Ἐγὼ λοιπὸν ἀπὸ τῆς πείρας, ὅτι οὐκ ἦν συνήθης ὁ χειμὼν, ἀλλὰ θελήματος ἦν ἡ πληγὴ, καὶ μεῖζον τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης τὸ κλυδωνίον, καὶ ὅτι τῶν τοῦ κυβερνήτου χειρῶν ὄφελος οὐδέν· ἐτέρου γὰρ ἔδειτο μεῖζονος κυβερνήτου τὰ γινόμενα, τοῦ τὴν κόσμον διακυβερνῶντος ἅπαντα, καὶ τῆς ἀνωθεν χρεῖαν εἶχε βοῆς. Διὰ τοῦτο κάκεινος κύπας καὶ ἱστία καὶ σχοινία καὶ πάντα ἀφέντες καὶ τῆς εἰρεσίας τὰς χεῖρας ἀποστήσαντες πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνέτειναν, καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν. Ὡς δὲ οὐδὲ οὕτως ἐγένετό τι πλεον, ἔβηλον κλήρους, φησὶ· καὶ παρέδωκε λοιπὸν ὁ κλήρος τῇ ψυχῇ τὸν ὑπεύθυνον. Οἱ δὲ οὐδὲ οὕτως αὐτὸν λαδόντες κατεπόντισαν, ἀλλὰ θορύβου τοσούτου καὶ ταραχῆς ἐπικειμένης, ὥσπερ ἡσυχίας πολλῆς ἀπολαύοντες, οὕτως δικαστήριον ἐν τῷ πλοίῳ καθιστάντες, καὶ λόγου μετέδωκαν αὐτῷ, καὶ ἀπολογίας ἤξισαν, καὶ πάντα μετὰ ἀκριβείας ἐξήτατον, ὥσπερ μέλλοντες τινὶ παρέχειν εὐθύνas, ὧν ἂν ψηφίσωνται. Ἀκούσον γοῦν αὐτῶν, ὥσπερ ἐν δικαστηρίῳ πάντα ἐξετάζοντων. Τίς σου ἡ ἐργασία ἐστὶ; καὶ πόθεν ἐρχῃ; καὶ ποῦ πορεύῃ; καὶ ἐκ ποίας χώρας, καὶ ἐκ ποίου λαοῦ εἰ σὺ; Καίτοι κατηγόρησε μὲν ἡ θάλασσα καταβῶσα, ἤλεγξε δὲ ὁ κλήρος, καὶ κατεμαρτύρησεν· ἀλλ' ὅμως οὐτε τῆς θαλάσσης καταβώσης, οὐτε τοῦ κλήρου καταμαρτυρήσαντος τὴν ψῆφον ἐπάγουσιν οὐδέπω, ἀλλ' ὥσπερ ἐν δικαστηρίῳ, καὶ κατηγόρων παρόντων, καὶ μαρτύρων ἐφεστηκότων, καὶ ἐλέγχων γινόμενων, οὐ πρότερον οἱ δικάζοντες τὴν ψῆφον ἐπάγουσιν, ἕως ἂν αὐτὸς ὁ κατάδικος κατήγορος τῆς ἰδίας ἁμαρτίας γένηται· οὕτω δὲ καὶ οἱ ναῦται ἐνταῦθα, ἄνθρωποι βαρβαροὶ καὶ ἀνόητοι, τὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις εὐταξίαν ἐμμυῶντο· καίτοι τοσούτου φόβου, τοσούτου κλυδωνίου, τοσαύτης ταραχῆς περιεστῶσης αὐτοῖς, καὶ τῆς θαλάσσης οὐδὲ ἀναπνεῖν ἐπιτρέπουσας· οὕτως ἐθορύβει, καὶ κατέπευθε μαινομένη καὶ καταβῶσα καὶ συνεχῇ τὰ κύματα ἐπεγείρουσα. Πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη πρόνοια γέγονεν, ἀγαπητοί, περὶ τὸν προφήτην; Ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας. Ὁ γὰρ Θεὸς ψικονόμει ταῦτα γίνεσθαι, τὸν προφήτην διὰ τούτων παιδεύων φιλόανθρωπον εἶναι καὶ ἡμερον, καὶ μονονουχί βοῶν πρὸς αὐτὸν καὶ λέγων· *Μίμησαι τοὺς ναύτας, ἀνθρώπους ἀνοήτους*.

* Vide an cum Savilio legere malis παρήγαγον. Edit.

† Sic Savil. et duo Regg., magis proprie. Legebatur κατα- φρονται. Edit.

ε Allii δόλυνες.

δ Allii et Savil. ἐπιγινωμένως.

eum erga Dominum majorem quam omnes apostolos caritatem habuisse. *Petre*, inquit, *diligis me plus his* (Joan. 21. 15)? Huic autem ad virtutis rationem nihil sane par fuerit. Quo vero minime dicas merito Deum Ninivitis ignovisse, barbaris hominibus et insipientibus: *Servus enim*, inquit, *nesciens voluntatem domini, et non faciens, vapulabit paucis* (Luc. 12. 48): ut ergo hoc non dicas, Petrum tibi in medium propterea duxit¹, servum voluntatem Domini maxime scientem. Sed tamen hic idem peccans maximo peccato, respice quantum ad fiduciæ culmen rediit.

Ob peccata nunquam desperandum. — Igitur et ipse peccatis admissis ne animum despondeas. Quod enim in peccato gravius, est in peccato stare: et quod pejus in casu, est jacere in eo. Hoc et Paulus desilet et ingemiscit, hoc fletu dignum esse dicit: *Ne forte*, inquit, *cum venero ad vos, humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis qui non solum peccaverunt, sed ex iis qui pœnitentiam non egerunt super impudicitia et immunditia et fornicatione, quam fecerunt* (2 Cor. 12. 21). Ad pœnitentiam vero quale congruentius tempus posset accedere jejunii tempore?

3. Sed ad historiam revertamur. Audiens autem propheta verba hæc, descendit in Joppen, ut fugeret in Tharsis a facie Domini (Jon. 1. 3). Quoniam fugis, homo? numquid audivist prophetam dicentem: *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* (Psal. 138. 7)? In terram? Sed *Domini est terra et plenitudo ejus* (Psal. 23. 1). Ad infernum? Si *descendero*, inquit, *in infernum, ades*. In cælumne? Si *ascendero in cælum, tu illic es* (Psal. 138. 8). An in mare? *Et illic*, inquit, *tenebit me dextera tua* (Ib. v. 10). Quod et huic evenit. Sed tale est peccatum, ut ad ignorantiam multam redigat animam. Nam sicut qui gravitate capitis ebrietateque tenentur, stulte ac temere seruntur, quamvis præcipitium, quamvis barathrum, et aliud quid simile subsit, concidunt incaute: sic qui corruunt in peccatum, veluti ebrietate actionis desiderio detenti, nesciunt quid faciant, non præsentia, non futura prævidentes.

Similitudo pulcherrima. — Dominum, die mihi, fugis? Parumper igitur mane, atque per rerum disces eventum, te neque maris, servi ejus, posse manus effugere. Vix enim navim iste conscenderat, cum illi fluctus extulit, in altumque levavit, et veluti fidelis ancilla conservum inveniens fugientem, qui ex domini bonis quidpiam surripuerit, nusquam ab eo recedit, milleque impedimenta ingerit recipientibus illum, quoad ipsum vindicans reducat: sic et mare conservum inveniens et agnoscens, mille impedimenta nautis excitat, turbans, clamans, non in judicium trahens, sed comminans navem demergere cum nautis, nisi conservum suum sibi reddiderint. Quid ergo nautæ, his contingentibus? *Jactum*, inquit, *vasorum fecerunt, navis vero nequaquam alleviatur* (Jon. 1. 5): totum enim adhuc onus manebat, propheta

corpus scilicet, onus grave, non ex natura corporis, sed ob pondus peccati; nihil enim tam onerosum et grave, quam peccatum et inobedientia. Propterea et Zacharias id plumbi figuravit similitudine (Zach. 3. 7): David vero describit ejus naturam, dicens: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me* (Psal. 37. 5). Christus autem iis qui in peccatis multis vixerant, clamabat: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (Matth. 11. 28). Ipsum ergo peccatum scapham tunc gravabat, et demersurum erat: Jonas vero dormiebat et stertebat. Gravis ille non voluptatis erat somnus, sed mœroris, non pigritiæ, sed afflictionis. Nam qui ex domesticis bene affecti sunt, cito peccata sentiunt: quod et illi accidit. Post commissum enim peccatum, peccati novit gravitatem: nam ejusmodi est. Cum enim factum fuerit, tunc dolores parturienti animæ excitat contra leges nostræ nativitat. Nos enim cum primum nati sumus, parturienti dolores solvimus: illud autem simul editum distrahit doloribus parientes ipsum cogitationes. Quid porro gubernator? Accessit, et ait: *Surge, et invoca Dominum Deum tuum* (Jon. 1. 6). Novi demum ipsa experientia insuetam illam esse procellam, atque adeo illatam plagam majores humana industria fluctus, ubi gubernatoris manus non prodessent: alterius enim majoris gubernatoris rei illius casus, hunc universum scilicet gubernantis mundum, ope atque superno indigebat auxilio. Propterea et illi remos et vela et funes atque universa dimittentes, manus a remigatione traductas in cælum tendebant, Deumque orabant. Ubi vero neque sic profecerunt, Miserunt, inquit, sortes; sors demum prodidit noxium. Hi vero neque sic arripientes eum demerserunt, sed tanto tumultu, tanta tempestate incumbente, veluti multa in quiete, sic judicium in navi statuentes, ut pro se loqueretur, seque defenderet, ei permiserunt, atque cuncta subtili cum indagine exquirebant, veluti rationes eorum, quæ decreverint, alicui reddituri. Audi igitur eos sicut in judicio cuncta perquirentes. Quod opus est tuum? unde venis? quo vadis? qua de regione? quo de populo es tu? Et quidem accusabat mare, acclamans contra: sors damnabat et testimonium contra ferebat; sed tamen neque mari contra exclamante, neque sorte ex adverso testimonium reddente, sententiam adhuc dabant, sed veluti in judicio et accusatoribus presentibus, et testibus instantibus, indicibus atque argumentis veridicis, non prius judices sententiam ferunt, quam damnandus ipse propriæ sit accusator culpæ: sic et hi nautæ, homines barbari et insensati, eum, qui in judiciis est, ordinem imitantur: et id quidem, tanto metu, tot fluctibus, tanta ipsos circumstante procella, et mari neque vel respirare permittente: tantum furebat sonabatque continuosque fluctus excitabat. Unde igitur tanta fuit providentia erga prophetam? A Dei dispensatione. Etenim hoc fieri Deus permittebat, prophetam vel ex his admonens, ut mansuetus esset ac mitis, quasi ad eum clamans, et dicens: Imitare

¹ Duxi, juxta Savil.

nautas, homines insensatos: siquidem hi neque unam spernunt animam, neque uni tuo non parcent corpori; tu vero universam urbem tot millia hominum habentem, quantum in te fuit, exposuisti: et hi quidem, comperta malorum suorum causa, non impetu ad damnationem irruunt; tu vero, in nullo valens Ninivitas accusare, demersisti eos atque perdidisti. Tu, me præcipiente eos ad salutem tua prædicatione revocare, non paruisti; hi autem nemine audito nihil non agunt et moliantur, quo te noxium a supplicio revocent. Etenim post ipsam maris accusationem, post indicium sortis, cum incusaret sese fugamque lateretur, neque sic irruerunt ad prophetæ necem, sed nitebantur atque omnia faciebant, quo eum neque post ejus manifestissimam culpam violentiæ maris exponerent. Sed non permittebat mare, vel potius Deus, sicuti per nautas eum, ita et per cetum ad sanum consilium reducere volens. Nam postquam auditum est, *Tollite me, et mittite me in mare, et cessabit mare a vobis* (Jon. 1. 12), viribus conabantur in aridam evadere, sed nequaquam permittebant fluctus.

4. Tu autem, quemadmodum fugientem vidisti prophetam, audi eum et confitentem ex inferioribus de ceti ventre. Illud quidem veluti homo passus est, hoc vero quasi propheta ostendit. Accipiens igitur eum mare, veluti in quodam carcere in ceti ventre deposuit, salvum Domino fugitivum servans: neque acres undæ suscipientes suffocaverunt, neque cetus undis ipsis acrior in ventre oppressit, sed servavit, ad urbemque reduxit; et mare et cetus contra naturam obtemperavit, quo per omnia propheta instrueretur. Veniens igitur in civitatem, sententiam legit, veluti regalem epistolam, pœnas a rege indictas ferentem, et clamabat dicens: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jon. 3. 4).

Pœnitentiæ ac jejunii vis magna; abstinencia, mater sanitatis. — Audierunt illi hæc, neque non crediderunt, neque neglexerunt, sed illico cursus omnium unus ad jejunium, virorum mulierumque, servorum, herorum, principum, subditorum, juvenum, senum, puerorum; neque irrationabilium natura immunis ab eo erat officio: ubique saecus, ubique cinis, ubique fletus et ejulatus. Nam et ipse diademate caput ornatus, a regali descendens throno, saccum sibi substravit, cinerem sparsit, atque sic urbem periculis eripuit: et rem quidem novam videre erat, purpuram sacco cedentem. Quod enim purpura nequivit, id saecus potuit: quod consummare diadema non valuit, hoc cinis perfecit. Vides quomodo haud in vacuum dixi, non jejunium, sed ebrietatem crapulamque timeri oportuisse? Nam ebrietas et crapula urbem stantem concussit, ad casumque nutare compulsi: jejunium nutantem ipsam casuramque firmavit. Cum hoc et Daniel leonum ingressus lacum, quasi cum ovibus mansuetis versatus exivit. Nam æstuantes ira, torum mortiferumque respicientes, appositam non tangebant mensam, sed ipsa excitante

natura (nihil enim ferocius illis bestiis), et fame (nam et septem diebus non acceperant cibum) veluti carnisce quodam intrinsecus urgente, atque non prophetæ viscera discerperent clamante¹, cibum reventi sunt. Cum hoc tres pueri in Babylonicum caminum ingressi, atque in igne multo etiam tempore versati, igne ipso fulgidiora corpora habentes, egressi sunt: quamquam si vere ignis erat ignis ille, quomodo quæ ignis sunt partes non implebat? si corpora erant illa, quomodo iis, quæ corporibus contingere consueverunt, non contingebant? Quomodo? jejunium interroga, et respondebit, tibi quæ ænigma solvet: vere namque fuit ænigma. Etenim corporum natura cum natura ignis certabat, corporumque victoria evenit. Vidisti pugnam admiratione dignam? vidisti magis admirabilem victoriam? Igitur jejunium mirare, pronisque manibus suscipe: quando enim et in camino fert opem, atque in leonum custodit lacu, dæmonesque fugat, et Dei revocat sententiam, vitiorumque furorem supprimit, et ad ipsam nos reducit libertatem, plurimamque in nostris cogitationibus quietem insinuat; quomodo non extremæ fuerit insanie illud, tot tantaque in manibus habens bona, fugere et timere? Macerat, inquis, corpus nostrum infirmumque reddit². Sed quantum exterior homo corrumpitur, tantum interior homo renovatur de die in diem (2. Cor. 4. 16): imo si rem diligentius vuleris intueri, et sanitatis bonæque habitudinis matrem esse ipsum invenies. Atque si meis sermonibus derogas fidem, de his medicos percontare, ipsique eadem tibi manifestius explicabunt, qui abstinenciam matrem sanitatis appellant: pedum vero dolores, et gravedinem capitis, apoplexiam, vomitum, hydropisim, inflammationes ac tumores, milleque morborum aliorum torrentes, a delicatis cibis crapulaque provenire dicunt, quasi a pessimo quodam fonte pravorum rivulos, bonam corporis habitudinem, et animæ sanam mentem ledentes.

5. Ne igitur jejunium timeamus, tot a nobis excludens mala. Neque enim ego vos sine causa id moneo, sed quoniam quidem plurimos video homines pigritantes et detrectantes non secus ac si horridæ cuidam mulieri dandi in manus forent, ebrietate hodie crapulaque seipsos corrumpentes, ideo moneo ne quis futuram a jejunio utilitatem gula ingluvieque perinat. Nam qui stomachi vitio cibos fastidiunt, cum asperas sunt medicinas accepturi, si nimia sese esca repleant, atque sic medicinam accipiant, acerbiter quidem illam pertulerunt, utilitate vero exciderunt, remedio difficiliorem adversus pravorum humores pugnam parantes. Quamobrem medici eos incenatos dormire jubent, quo virtus totius medicinæ statim morboris occurrat humoribus. Sic et jejunio contingit: si te ipsum hodie multa obrueris ebrietate, crastina vero eam acceperis medicinam, hanc tibi profecto vanam

¹ Sic Savil. et unus Reg. Morel. vero, *utque prophetæ viscera discerperent clamante*.

² Sav. et unus Reg., *urget infirmitatem corporis nostri*.

ἐπερ οὗτοι μὲν οὐδὲ μίᾳ καταφρονούσι ψυχῆς, οὐδὲ
 θνὸς ἀπειδοῦσι σώματος τοῦ σου· σὺ δὲ ἐλόκληρον πόλιν
 τοσαύτας ἔχουσιν μυριάδας ἐξέδικας τό γε σὺν μέρος·
 καὶ αὐτοὶ μὲν τὸν αἴτιον τῶν γεγενημένων αὐτοῖς κα-
 κῶν εὐρόντες, οὐδὲ οὕτως ὁρμῶσιν ἐπὶ τὴν καταδικά-
 ζουσαν ψῆφον· σὺ δὲ οὐδὲν ἔχων ἐγκαλεῖν τοῖς Νινευίταις
 κατέδυσας αὐτοὺς καὶ ἀπώλεσας. Καὶ σὺ μὲν, ἐμοῦ κε-
 λεύσαντος ἀπέναι, καὶ πρὸς σωτηρίαν αὐτοὺς ἀνακα-
 λείσθαι διὰ τοῦ κηρύγματος, οὐχ ὑπήκουσας· οὗτοι δὲ
 οὐδενὸς [314] ἀκούσαντες, πάντα ποιοῦσι, καὶ πραγμα-
 τεύονται, ὥστε ὅς τὸν ὑπεύθυνον γενόμενον τιμωρίας ἂ
 ἀνακαλέσασθαι. Καὶ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς θαλάττης
 κατηγορίαν, μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τὴν διὰ τοῦ κλήρου,
 ὅτε αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγόρησε, καὶ τὴν φυγὴν ὡμολόγησε,
 οὐδὲ οὕτως ὁρμήσαν ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ προφήτου,
 ἀλλὰ ἠνείχων καὶ ἐδιάζοντο καὶ πάντα ἐποίουν, ὥστε
 αὐτὸν μηδὲ μετὰ τοσαύτην ἀπόδειξιν ἐκδοῦναι τῇ τῆς
 θαλάττης ὁρμῇ. Ἄλλ' οὐκ ἐπέτρεπεν οὐδὲ οὕτως ἡ θά-
 λαττα· μᾶλλον δὲ ὁ Θεὸς οὐκ ἤφει, ὥσπερ διὰ τῶν
 νευτῶν, οὕτω καὶ διὰ τοῦ κήτους αὐτὸν σωφρονίσαι βου-
 λόμενος. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ ἀκούσαι, Ἄρατέ με καὶ ἐμ-
 βάλετε εἰς τὴν θάλατταν, καὶ κοπάσει ἡ θάλαττα ἀρ-
 ὅμων, παρεδίδόντο εἰς τὴν γῆν ἀπαλεῖν, ἀλλὰ τὰ
 κύματα οὐκ ἐπέτρεπε.

δ. Σὺ δὲ, ὥσπερ εἶδες τὸν προφήτην φεύγοντα, ἀκούσον
 αὐτοῦ καὶ ἐξομολογουμένου κάτωθεν ἀπὸ τῆς γαστρὸς
 τοῦ θηρίου· ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἔπαθεν ὡς ἄνθρωπος, τοῦτο
 δὲ ὡς προφήτης ἐπεδείξατο. Λαβοῦσα τοῖνυν αὐτὸν ἡ
 θάλαττα, καθάπερ ἐν δεσμοτηρίῳ τινὶ τῇ γαστρὶ τοῦ
 κήτους ἐναπέτετο, σὼν τῷ Δεσπότην φυλάττουσα τὸν
 φυγάδα· καὶ οὕτε κύματα ἀγρία λαβόντα ἀπέπνιξαν,
 οὕτε κήτος κυμάτων ἀγριώτερον ὑποδεξάμενον αὐτὸν ἐν
 κοιλίᾳ διέφθειρεν, ἀλλὰ δέσσωσε καὶ πρὸς τὴν πόλιν
 ἐπανήγαγε· καὶ θάλαττα καὶ κήτος παρὰ φύσιν ὑπήκου-
 σαν, ἵνα διὰ πάντων ὁ προφήτης παιδεύηται. Ἐλθὼν
 τοῖνυν εἰς τὴν πόλιν ἀνέγνω τὴν ἀπόφασιν, καθάπερ ἐπι-
 στολὴν βασιλικὴν κώλασιν ἔχουσιν, καὶ ἐβόα λέγων·
 Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺ κατωστραφήσεται.

Ἦκουσαν ταῦτ' ἐκεῖνοι, οὐ διηπίστησαν, οὐ κατεφρό-
 νησαν, ἀλλ' εὐθέως ὁρμός ἀπάντων εἰς ἐπὶ τὴν νηστείαν,
 ἀνδρῶν, γυναικῶν, δούλων, δεσποτῶν, ἀρχόντων, ἀρχομέ-
 νων, παιδῶν, πρεσβυτέρων· οὐδ' ἡ τῶν ἀλόγων φύσις ταύ-
 της ἀτελής ἦν τῆς λειτουργίας· πανταχοῦ σάκκος, παντα-
 χοῦ σποδός, πανταχοῦ ὀρθνός καὶ οἰμωγὴ^β. Καὶ γὰρ καὶ
 αὐτὸς· ὅ τὸ διάδημα περικείμενος, ἀπὸ τοῦ θρόνου καταβὰς
 τοῦ βασιλικοῦ, σάκκον ὑπεστρώσαστο, σποδὸν κατεπάσαστο,
 καὶ οὕτω τὴν πόλιν ἐξήρπασε τῶν κινδύνων· καὶ ἦν ἰδεῖν
 πρᾶγμα παράδοξον ὑπὸ σάκκου πορφυρίδα παρρηδοκι-
 μηθεῖσαν. Ὅπερ γὰρ οὐκ ἴσχυεν ἀλουρίξ, τοῦτο ἴσχυ-
 σεν ὁ σάκκος· ὅπερ οὐκ ἦνυσε τὸ διάδημα, τοῦτο κατῶρ-
 θωσεν ἡ σποδός. Ὅρξας ὡς οὐ μάτην εἶπον ὅτι οὐ νηστείαν,
 ἀλλὰ μέθην καὶ ἀδηφαγίαν δεδοικέναι χρή· Ἡ μὲν
 γὰρ μέθη καὶ ἀδηφαγία τὴν πόλιν ἐστύσαν δέεισις, καὶ
 καταβαλεῖν ἐμελλεν· ἡ δὲ νηστεία σαλευσμένην αὐτὴν
 καὶ μέλλουσαν καταπίπτειν ἐσθῆσε. Μετὰ ταύτης καὶ ὁ
 Δανιὴλ εἰς λάκκον λεόντων εἰσελθὼν, καθάπερ προβά-
 τοις ἡμέροις συγγενόμενος, οὕτως ἐξῆε. Καὶ γὰρ καὶ
 τῷ θυμῷ ζέοντες, καὶ φόνιον βλέποντες, τῆς τραπέζης

περικειμένης οὐχ ἤπτοντο, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς
 διεγειρούσης (οὐδὲν γὰρ ἀγριώτερον ἐκεῖνων τῶν θη-
 ρίων) καὶ τοῦ λιμοῦ (καὶ γὰρ ἑπτὰ ἡμέρας οὐ μετέσχον
 τροφῆς), καθάπερ δημίον τινὸς ἐνδοθεν καθήμενον, καὶ
 τῶν λαγόνων μὴ ἀπτεσθαι· βωῶντος τῶν προφητικῶν,
 ἠδέσθησαν τὴν τροφήν. Μετὰ ταύτης καὶ οἱ παῖδες οἱ
 τρεῖς [315] εἰς τὴν Βαβυλωνίαν κάμινον εἰσελθόντες,
 καὶ πολλὸν χρόνον ὁμιλήσαντες τῷ πυρὶ, αὐτοῦ τοῦ πυ-
 ρὸς λαμπρότερα ἔχοντες τὰ σώματα, ἀπὸ τῆς καμίνου
 τότε ἐξῆσαν· καίτοι γε εἰ πῦρ ἦν ἐκεῖνο ὄντως τὸ πῦρ,
 πῶς οὐκ ἐποίησε τὰ τοῦ πυρὸς; εἰ σώματα ἦν ἐκεῖνα τὰ
 σώματα, πῶς τὰ τῶν σωμάτων οὐκ ἔπαυχε; Πῶς; ἐπώ-
 τησεν τὴν νηστείαν, καὶ ἀποκρινεῖται σοι, καὶ αὐτὴ λύ-
 σι σου τὸ αἶνιγμα· καὶ γὰρ ἦν ὄντως αἶνιγμα· σωμα-
 των γὰρ φύσις ἐμάχετο φύσει πυρὸς, καὶ ἡ νίκη τῶν
 σωμάτων ἐγένετο. Εἶδες παράδοξον μάχην; εἶδες παρ-
 δοξοτέραν τὴν νίκην; Θαύμασον τὴν νηστείαν, καὶ
 ὑπταίς ὑπόδεξαι χερσίν· ὅταν γὰρ καὶ ἐν καμίνῳ βοηθῇ,
 καὶ ἐν λάκκῳ λεόντων φυλάττῃ, καὶ δαίμονας ἀπελαύνῃ,
 καὶ ἀπόφασιν ἀναλύῃ Θεοῦ, καὶ παθῶν μανίαν κατα-
 στέλλῃ, καὶ πρὸς ἐλευθερίαν ἡμᾶς ἐπανάγῃ, καὶ πολλὴν
 ἐν τοῖς λογισμοῖς ἡμῶν ποιῆται· τὴν γαλήνην, πῶς οὐκ
 ἐσχάτης ἀνείη παρανοίας, τοσαῦτα ἔχουσιν ἐν ταῖς χερ-
 σὶν ἀγαθὰ φεύγειν καὶ δεδοικέναι; Ἐπιτρέψει γὰρ ἡμῖν τὸ
 σῶμα πρὸς τὴν ἀσθένειαν, φησὶν^δ. Ἄλλ' ὅσοι ὁ ἔξω ἡμῶν
 ἄνθρωπος φθείρεται, τοσούτω ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται ἡμέρας
 καὶ ἡμέρας· μᾶλλον δὲ, εἰ βουληθείς μετὰ ἀκριβείας
 ἐξετάσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ εὐεξίας αὐτὴν εὐρήσεις μητέρα
 τυγχάνουσιν. Καὶ εἰ τοῖς ἑμοῖς ἀπιστεῖς λόγοις, παῖδας
 λατρῶν περὶ τούτων ἐρώτησον, καὶ αὐτοὶ ταῦτα σαφέστε-
 ρον ἐροῦσιν, οἱ τὴν μὲν ἔνδειαν μητέρα τῆς ὑγείας κα-
 λοῦσι, τὰς δὲ ποδολγίας καὶ καρρηθαρίας καὶ ἀποπληξίας
 καὶ φθῆν καὶ ὕδρον καὶ φλεγμονὰς καὶ οἰδήματα, καὶ
 μυρίων ἐτέρων νοσημάτων χειμάρρους, ἀπὸ τῆς τρυφῆς
 καὶ τῆς ἀδηφαγίας ἐξίναει φασίν, ὥσπερ ἀπὸ τίνος πο-
 νηροτάτης πηγῆς πονηροῦς ῥύακας, καὶ τῇ τοῦ σώμα-
 τος εὐεξίᾳ, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς σωφροσύνῃ λυμαινομέ-
 νους.

ε'. Μὴ τοῖνυν φοβώμεθα νηστείαν, τὴν τῶν τοσούτων
 ἡμᾶς ἀπαλλάττουσαν κακῶν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ὁμῖν τοῦτο
 παραινῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς ὁρῶ τῶν ἀνθρώπων,
 καθάπερ ἀγρίῳ τινὶ γυναικὶ παραδιδόσθαι μέλλοντας,
 οὕτως ὀκνοῦντας καὶ ἀναδουμένους, καὶ μέθη καὶ ἀδη-
 φαγίᾳ τήμερον ἑαυτοὺς διαφθείροντας· διὰ τοῦτο παρ-
 αινῶ ὥστε μὴ τὴν ἐκ τῆς νηστείας ἐσομένην ὠφελειαν
 προανελεῖν λαιμαργίᾳ καὶ μέθῃ. Καὶ γὰρ οἱ κακόςτοι
 τῶν ἀνθρώπων, ὅταν πικρὰ μέλλωσι πίνειν φάρμακα,
 ἀν πολλῆς ἑαυτοὺς ἐμπλήσωσι τροφῆς, καὶ οὕτω τὰ
 φάρμακα λάθωσι, τὴν μὲν πικρίαν ὑπέμειναν, τῆς δὲ
 ὠφελείας ἐξέπεσον, δυσκολωτέραν τῷ φαρμάκῳ ποιοῦντες
 τὴν πάλην πρὸς τὴν τῶν διεφθορότων χυμῶν πονηρίαν.
 Διὰ τοῦτο αὐτοὺς οἱ τῶν λατρῶν παῖδες μὴ δειπνήσαντας
 κελεύουσι καθεθεῖν, ἵνα πᾶσαν τῶν φαρμάκων τὴν
 δύναμιν ἐκ πρώτης εὐθείας τοῖς νοσοποιοῖς τῶν περι-
 τωμάτων προσαγάγῃ χυμοῖς. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ νηστείᾳ·
 ἐὰν μὲν πολλῆς ἑαυτὸν ἐμπλήσῃ τῆς μέθης τήμερον,
 καὶ αὐρίου ὑποδέξῃ τὸ παρ' ἐκείνης φάρμακον, ἀχρη-

^α Morel. τιμωρίας. Unus ms. Reg. et Savil in textu τιμω-
 ρίαν, in marg. τιμωρία.

^β Alii ἄγριοι καὶ οἰμωγαί.

^γ Sic Savil. et unus Reg. Morel. vero λαγόνων ἀπτεσθαι.

^δ Savil. et unus Reg. ἥντιν τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος, φησίν.

στον αὐτὸ καὶ ἀνόνητον ἐποίησας, καὶ τὸν μὲν πόνον ὑπέμεινας, τὸ δὲ κέρδος οὐκ ἐκαρπώσω τοῦ πράγμα-
τος, [316] εἰς τὴν πρόσφατον ἐκ τῆς μέθης ἐγγινομένην
κακίαν ἄπασαν αὐτοῦ καταδαπανώσας τὴν ὁδὸν αἰν-
εῖν δὲ κοῦφον αὐτῇ τὸ σῶμα παρασκευάσας καὶ νήφοντι
λογισμῷ τὸ φάρμακον δέξῃ, πολλὰ τῶν παλαιῶν ἀμαρτη-
μάτων ἀποκαθάραι δύνησθαι. Μὴ τοίνυν διὰ μέθης ἴωμεν
εἰς τὴν νηστείαν, μηδὲ ἀπὸ νηστείας εἰς μέθην κατα-
λύσωμεν πάλιν, ἵνα μὴ ταῦτον γένηται, ὅσον εἰ τις
ἀβρῶστούνηται σῶματι καὶ διανίστασθαι μέλλοντι λάξ
ἐμβαλὼν σφοδρότερον καταβάλῃ πάλιν. Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς
ψυχῆς τῆς ἡμετέρας γίνεται, ὅταν ἐξ ἐκατέρου μέρους,
καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῆς νηστείας, τῇ νεφέλῃ
τῆς μέθης· τὴν ἐκ τῆς ἀνείας γενομένην ἡμῖν νῆψιν
συσκιδώσωμεν. Καθάπερ γὰρ οἱ θηρίοις πυκτεῦσιν μέλ-
λοντες, πολλοὶς ὅπλοις καὶ ἀσφαλίμασι τὰ καιρία τῶν
μελῶν περιφράξαντες, τὴν πρὸς ἐκεῖνα ἀναδέχονται
μάχην· οὕτω καὶ νῦν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσιν, οἱ
καθάπερ θηρίῳ τῇ νηστείᾳ πυκτεῦσιν μέλλοντες, οὕτω
τῇ γαστριμαργίᾳ καθοπλίζονται, καὶ διαβρῆξαντες
ἐαυτοὺς καὶ σκοτώσαντες μετὰ πολλῆς τῆς παραφρο-
σύνης ὑποδέχονται τὸ γαλήνιον καὶ ἥμερον τῆς νηστείας
ἔμμα. Κἂν μὲν ἐρωτήσω σε, Τίνος ἕνεκεν εἰς βαλανεῖον
τρέχεις σήμερον; Ἴνα καθαρῶ τῷ σῶματι τὴν νηστείαν

* Hæc est Savillii lectio, quæ admissa, gravissimum editio-
nis Benedictinæ mendum nobis correxisse videmur. Legeba-
tur enim... ἄπασαν αὐτοῦ καταδαπανήσας, deficiente aut sane
tæcæ doctum fugiente sensu. Edit.

ὑποδέξωμαι, φήσεις· ἂν δὲ ἐρωτήσω, Τίνος ἕνεκεν με-
θύεις; Ἐπειδὴ εἰς νηστείαν μέλλω εἰσελθεῖν, πάλιν ἐρεῖς.
Καὶ πῶς οὐκ ἀποπὼν ἐστὶ, σῶματι μὲν καθαρῶ, ψυχῇ
δὲ ἀκαθάρτῳ καὶ μεθυούσῃ, τὴν καλλίστην ταύτην ἐρ-
τὴν ὑποδέχεσθαι; Ἐνῇ μὲν οὖν καὶ πλεονα τούτων
εἰπεῖν, ἀλλὰ τοῖς σωφρονοῦσι καὶ ταῦτα ἀρκεῖ πρὸς
διόρθωσιν. Διόπερ ἀνάγκη καταπαῦσαι τὸν λόγον· καὶ
γὰρ τῆς τοῦ πατρὸς φωνῆς ἐπιθυμῶ ἀκούσαι. Ἡμεῖς
μὲν γὰρ, κατὰ τὰ παιδία τὰ ποιμενικά, λεπτῷ τῷ κα-
λάμῳ συρίζομεν, ὥσπερ ὑπὸ τινα δρῦν ἢ λεύκην, τῇ
σκιᾷ τῶν ἱερῶν ἑ τούτων καθήμενοι· οὗτος δὲ καθὰ
μουσικὸς τις ἄριστος χρυστὴν ἄρμωσάμενος κιθάραν, τῇ
συμφωνίᾳ τῶν κρουσμάτων ὁλόκληρον ἀνίστησι θέατρον·
οὕτω δὴ καὶ οὗτος, οὐ συμφωνία κρουσμάτων, ἀλλὰ
συμφωνία λόγων καὶ πράξεων πολλὴν ἡμῖν ἐντίθησι
τὴν ὠφέλειαν. Τοιούτους καὶ ὁ Χριστὸς ζητεῖ διδασκά-
λους· Ὁ γὰρ ποιήσας, φησὶ, καὶ διδάξας, οὗτος
μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.
Τοιούτος οὗτός ἐστι· διὸ καὶ μέγας ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν
οὐρανῶν ἐστὶ. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς εὐχαῖς αὐτοῦ καὶ τῶν
συνέδρων ἁπάντων δυνθῆναι καταξωθῆναι τῆς βα-
σιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα,
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

b Morel. ἀπὲρ, Savil. et unus Reg. ἐορτήν.

c Savilius non habet τῶν ἱερῶν.

d Savil. πρόεδρων.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΧΘΕΙΣΑ ΠΕΡΙ ΝΗΣΤΕΙΑΣ

τῇ ἑκτῇ ἐβδομαδί τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς*.

*Ομιλία ζ'.

α'. Ὡς τερπνὰ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἡμῖν θαλάσσης
τὰ κύματα, καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῷ πελάγει τερπνότερα.
Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἀνέμων ἀταξία, ταῦτα δὲ ἀκροάσεως
ἐπιθυμία διανίστησι· κακεῖνα μὲν [317] κορυφοῦμενα
πολλὴν τῷ κυβερνήτῃ τὴν ἀγωνίαν παρέχει, ταῦτα δὲ
φαινόμενα πολλὴν τῇ λέγοντι τὴν παρρησίαν ἐντίθησι.
Τὰ μὲν γὰρ ἐστὶ χειμαζομένης θαλάσσης τεκμήρια,
ταῦτα δὲ ψυχῆς εὐφραίνουσας σημεῖα· κακεῖνα μὲν
ταῖς πέτραις προσαρττόμενα ἀσημον τὸν ἦχον ἀφίησι,
ταῦτα δὲ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας προσρηγνύμενα
προσηγνῆ τῇ φωνῇ ἀφίησιν. Οὕτω καὶ ῥεφύρου πνοαὶ
ὅταν ἐμπέσωσιν εἰς λῆλα, καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀστα-
γύων ἐπικλίνωσι καὶ διανίστωσι^b, τὰ κύματα τῆς θα-
λάσσης ἐπὶ τῆς χέρσου μιμοῦνται. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνων τῶν
λῆτων ταῦτα τερπνότερα· οὐ γὰρ ῥεφύρου πνοαὶ, ἀλλὰ
Πνεύματος χάρις τὰς ὑμέτερας· διανέστησε ψυχὰς καὶ
ἐθέρμανε, καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, ὃ πάλοι ὁ Χριστὸς ἔλεγεν,
ἐν Πύρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰ θέλω, εἰ
ῥῆθι ἀνήσθη; τοῦτο ὅρῳ καταβεβηγμένον καὶ καίμενον
ἐν ταῖς ὑμέτεραις ψυχαῖς. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτας ἡμῖν
λαμπάδας ὁ τοῦ Χριστοῦ φόδος ἀνήψε, φέρε ἐντεῦθεν
τὸ τῆς διδασκαλίας ἔλαιον ἐπιστάζωμεν, ὥστε διαρκέ-
στερον ἢ ἡμῖν γενέσθαι τὸ φῶς.

Ὁ γὰρ καιρὸς τῆς νηστείας ἡμῖν λοιπὸν πρὸς τὸ
τέλος ἐπείγεται· εἰς γὰρ τὰ μέσα τῶν σταθίων φθά-
σαντες πρὸς τὸ τέλος λοιπὸν ἀπηγνῆκαμεν. Ὡς περ γὰρ
ὁ ἀρχόμενος ἐμέσασεν, οὕτως ὁ πρὸς μέσον ἐλθὼν τοῦ
τέλους ἐπεληπται. Ὁ μὲν οὖν καιρὸς πρὸς τὸ τέλος

* Sic titulus in ms. Ottoboni. Edit. : Λόγος περὶ νηστείας.
Barocc. εἰς τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστὴν περὶ νηστείας.

b Ottob. διαναστήσωσι.

c Sic Ottobon. et Barocc. recte. Morel. vero διαρκὲς ἔτερον.

ἐπείγεται, καὶ πρὸς τὸν λιμένα βλέπει τὸ σκάφος
λοιπὸν, ἀλλὰ τὸ ζητούμενον οὐ πρὸς τὸν λιμένα ἐλθεῖν,
ἀλλὰ μὴ κενὸν τῆς ἐμπορίας ἐλκύσαι τὸ σκάφος^d. Δέμναι
πάντων ὕμνων καὶ ἀντιδῶν, εἰς τὸ συνεῖδς ἕκαστος αὐ-
τοῦ ἀναλογιζέσθω τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας πραγματείαν,
κἂν μὲν εὐρὴν κέρδος πολὺ γεγεννημένον, προστιθέτω τῇ
πραγματείᾳ· ἂν δὲ μηδὲν ἢ συνειλεγμένον, τῷ λειπο-
μένῳ τοῦ χρόνου κεχρήσθω πρὸς τὴν ἐμπορίαν. Ἐως
ἔστηκεν ἡ πανήγυρις, μέγα πραγματευσάμενοι κέρδος
ἀναχωρήσωμεν, ἵνα μὴ κεναῖς ἀναχωρήσωμεν^e χερσίν,
ἵνα μὴ πόνον ὑπομείναντες νηστείας, μισθὸν νηστείας
ἀπολέσωμεν. Ἔστι γὰρ καὶ πόνον ὑπομείναι νηστείας,
καὶ μισθὸν νηστείας μὴ λαβεῖν· πῶς; Ὅταν βρωμάτων
μὲν ἀπεχώμεθα, ἀμαρτημάτων δὲ μὴ ἀπεχώμεθα·
ὅταν κρέα μὲν μὴ ἐσθίωμεν, κατεσθίωμεν δὲ τὰς τῶν
πενήτων οἰκίας· ὅταν ὀνῖρ μὲν μὴ μεθύωμεν, μεθύωμεν
δὲ ἐπιθυμία πονηρᾷ· ὅταν πᾶσαν τὴν ἡμέραν ἄσιτοι
διατελώμεν, πᾶσαν δὲ διτμερεῶμεν ἐν ἀκολάστοις θεά-
μασι. Ἰδοὺ καὶ πόνος νηστείας, καὶ μισθὸς νηστείας
οὐδαμῶς^f, ὅταν εἰς τὰ θέατρα τῆς παρανομίας ἀναβαί-
νωμεν. Οὐ πρὸς ὕμνος ὁ λόγος· οἶδα γὰρ ὅτι καθαροὶ
τῆς κατηγορίας ἐστέ, ἀλλ' ἔθος τοῖς ὀδυνημένοις, ὅταν
τοὺς αἰτίους μὴ λάβωσιν, εἰς τοὺς παρόντας ἀξίεναί τὴν
ὀργήν. Πῶς κέρδος νηστεύοντος εἰς τὰ θέατρα παρα-
νομίας ἀναβαίνειν, εἰς τὸ κοινὸν τῆς ἀσελείας διδα-
σκαλεῖον εἰσελθεῖν, εἰς τὸ δημόσιον τῆς ἀκολασίας γυ-
μνάσιον, ἐπὶ τὴν καθέδραν καθέζεσθαι τῶν λοιπῶν; Καὶ
γὰρ καὶ καθέδραν λοιμοῦ, καὶ ἀκολασίας γυμνάσιον, καὶ
διδασκαλεῖον ἀπειθείας, καὶ πάντα τὰ αἰσχίστα τὴν
ὀρχήστραν τις προσεπώνον οὐκ ἂν ἀμαρτοί, τὸ πονηρό-

d Ambo mss. τὸ πλοῖον.

e Sic ambo mss. Editi vero ἀπελευσόμεθα.

f Sic ambo mss. Editi autem οὐδαμῶς, minus commodè.

inutilemque effeceris, et laborem quidem pertuleris, lucrum inde futurum non assequeris, dum ejus vim totam in malum recenti ebrietate partum impendis: si vero leve præparaveris corpus, sobriaque mente susceperis medicinam, ex delictis veteribus multa poteris expurgare. Ne igitur per ebrietatem ad jejunium pergamus, neque a jejunio in ebrietatem declinemus, ne forte periinde accidat ac si quis ægrum corpus atque resurgens a valetudine calcibus impetens velocius deiciat. Quod et in nostra sit anima, cum utraque jejunii ex parte, principio videlicet ac fine, ebrietatis nube mundationem in nobis ab abstinentia factam offuscamus. Veluti enim qui cum feris dimicaturi, armis multis, munimentisque principalia quæque membra circumdant, atque ita cum illis bellum suscipiunt: sic et nunc homines multi cum jejunio quasi cum fera quadam pugnaturi, ventris se crapula muniunt, disrumpentesque sese et obtenebrantes, multa cum imprudentia mitem ac quietum jejunii aspectum suscipiunt. Atque si quempiam interrogavero, Cujus rei gratia ad thermas hodie properas: Ut abluto corpore, inquires, jejunium suscipiam. Si vero te interrogavero, Quare inebriaris,

iterum dices, Quoniam jejunium sum ingressurus. Quomodo igitur non erroneum, corpore quidem puro, impura vero ebriaque anima, pulcherrimum hoc festum excipere? Plura dicenda supererant, sed hæc sobriis ad correctionem sufficiunt. Quare necesse est dicendi finem facere: nam cupio patris audire vocem: quoniam ipsi quidem quasi pastorales pueri subtili calamo sibilamus, veluti sub quercu aut fago quadam ad umbram sacrorum horum sedentes; hic autem veluti musicus optimus auream citharam modulatus, sonorum concentu universum excitat theatrum: sic et hujus non pulsationum, sed verborum et operum concentus plurimam nobis affert utilitatem. Ejusmodi et Christus doctores quaerit: *Qui enim fecerit et docuerit*, inquit, *hic magnus vocabitur in regno caelorum* (Matth. 5. 19). Ejusmodi est iste: quapropter et magnus est in regno caelorum. Contingat autem et nos ejus, omniumque præsulum orationibus regno caelorum dignos fieri, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Sic Sav. et unus Reg. in B. et apud Morel., *pulcherrimam hanc virtutem suscipere.*

DE POENITENTIA,

QUARTA HEBDOMADA SACRÆ QUADRAGESIMÆ.

HOMILIA VI (a).

1. Quam jucundi spiritualis hujus nobis maris sunt fluctus, et ipsis, qui in pelago sunt, jucundiores. Nam illi quidem ventorum insolentia, hi auditis desiderio excitantur: et illi quidem sublimius agglomerati, trepidationem gubernatori plurimam inferunt: hi ubi apparuerunt, dicentem fiducia multa replent. Illi enim furibundi maris argumenta, hi animæ lætitudinē sunt indicia: illi petris illis ignobilem sonitum reddunt, hi vero doctrinæ verbo contriti blandam vocem emittunt. Sic et zephyri flatus in sata cadentes, atque ipsa spicarum capita inclinant ac relevantes, in terra maris fluctus imitantur. Sed et illis satis jucundiora sunt hæc: non enim zephyri flatus, sed Spiritus gratia vestras animas excitat et inflamat, et ignem illum, de quo olim Christus: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendatur* (Luc. 12. 49)? Hunc video immissum incensumque in animabus vestris. Quoniam igitur tot lampades nobis Christi timor accendit, agite hinc doctrinæ oleum instillemus, quo nobis diuturnior lux fiat.

Jejunii fructus querendus: in studium spectaculorum invehitur. — Etenim nobis de cætero jejunii tempus ad finem prægit: nam ad stadii medium progressi, deinceps ad ipsum finem concedimus. Sicut enim qui in-

cepit, in medio est: ita qui ad medium devenit, finem apprehendit. Igitur tempus ad finem vergit, atque de cætero portum cymba prospicit: sed quod quaeritur, non jam est ad portum pervenire, sed navem haud lucri vacuum trahere. Oro vos omnes et obsecro, suam quisque ad conscientiam jejunii negotiationem reputet, ac si quidem lucrum multum accumulatum invenerit, negotiationi addat: si nihil congregatum, reliquum temporis negotiationi impendat. Quoadusque stant nundinæ, negotiantes de magno lucro contendamus, ne vacuis recedamus manibus, ne jejunii laborem tolerantes, jejunii amittamus præmium. Licet enim et jejunii laborem sufferre, et jejunii fructum non consequi: quomodo? Cum scilicet esca abstinemus, peccato non abstinemus: cum carnibus quidem non vescimur, devoramus tamen pauperum domos: cum vino quidem haud inebriamur, inebriamur vero desiderii pravis: cum quidem inedia totam transigimus diem, atque eandem impudicis in spectaculis consumimus, Ecce jejunii labor, et jejunii fructus nusquam est, cum iniquitatis theatra conscendimus. Non ad vos mihi est sermo, novi enim ab ea accusatione vos vacuos esse: sed mos dolore pressis est, cum eis non adsunt, qui doloris dant causam, in præsentibus iracundie vomere. Quod enim lucrum jejunantes theatra iniquitatis ascendere, ad communem luxuriæ scholam introire, ad publicum incontinentiæ gymnasium, super cathedram sedere pestilentiarum? Etenim et cathedram pestilentiae, et incontinentiæ gymnasium, scholamque luxuriæ, et omnia turpissima orchestram ai-

(a) Collata cum Codice Em. Card. Ottoboni cujus nota est R. VI. 16, et cum Cod. Barocciano 212 a D. Weistenoio Basiliensi.

quis dixerit, haud peccaverit, pessimum illum locum, plurimorumque morborum plenum, Babylonicam fornacem. Nam velut in fornacem quamdam compellens in theatrum diabolus urbem, sic ab imo succendit, non jam malleolos submittens, veluti tunc barbarus ille, neque naphtham, neque stupam, neque picem; sed his multo pejora¹, fornicarios visus, turpia verba, membra molliora flexa, atque omnis plenos malitiae cantus. Illam igitur fornacem barbaricae manus accenderunt, hanc autem fornacem cogitationes barbaris insipientiores accendunt: hæc illa pejor, quandoquidem ignis deterior, non qui corporis naturam, sed qui bonam animæ depopulatur habitudinem: et quod nocentius est, neque ipsi qui comburuntur, idipsum sentiunt; si enim sentirent, non jam effusum illum in his risum emitterent. Igitur id vel pessimum est malum, cum quis infirmatur, neque idipsum quod infirmatur novit: et misere ardens et ærumnose, non sentit incendium. Quænam jejunii utilitas, dic mihi, cum quidem corpus arces legitimo a nutrimento, iniquum vero nutrimentum animæ inducis? cum diem illic trabis sedens, communem naturam deturpatam intuens ac traductam, mulieresque fornicarias, adulteria representantes illic eos, qui cujusque domus mala colligunt? Nam et fornicationes videre datur, et audire blasphemias, quo et per oculos, et per auditum ipsi animæ morbus procedat: alienas imitantur calamitates, unde et ipsi turpitudinis nomen impositum est. Quod igitur jejunii lucrum anima cibis ejusmodi nutrita? quibus oculis uxorem illis a spectaculis videbis? quibus oculis videbis filium? quibus domesticum? quibus oculis amicum? Necesse autem dicentem illic gesta turpitudine, aut tacentem rubore confundi. Sed hinc non sic abis: licebit vero domi multa cum fiducia universa narrare, propheticas voces, apostolica dogmata, leges Dominicas, omnem virtutis mensam apponere, uxoremque narrationibus ejusmodi pudiciorem reddere, prudentiorem filium, benivolentiorum domesticum, amiciorem amicum, atque ipsum inimicum persuadebis odium deponere.

2. *Vera jejunii ratio quæ.* — Vides quomodo hæc quidem ubique salutaria dogmata, illa vero acroamata ubique inutilia? Quæ igitur jejunii utilitas, quæso, cum corpore quidem jejunas, oculis vero mæcharris? Adulterium enim est non ipsa modo conglutinatio aut copula corporis, sed et impudicus visus. Quæ utilitas cum illuc hinc abis? Ego corrogo, ille corrumpit: ego medicinas morbo adhibeo, ille cūsam morbi ministrat: ego naturæ flammam extinguo, ille libidinis flammam accendit. Quæ utilitas, dic mihi? *Unus ædificans et unus destruens: quid lucrati sunt plus quam labores* (Eccli. 34: 23). Non ergo hic et illic, sed hic solum conversemur, quo fructuose, quo non in vanum hic, quo non inutiliter, neque ad damnationem: *Unus ædificans et unus destruens: quid lucrati sunt plus quam labores?* Et quamvis multi ædificantes forent, unus vero de-

struens, facilitate subversionis ædificantium multitudo vincitur. Magnæ profecto turpitudinis et juvenes et senes ad tale studium festinare. Sed utinam usque ad turpitudinem esset malum: tametsi id homini libero intolerabile fortasse videtur, et damnum cordato maximum, si turpitudine et ignominia notetur: verum non ad ignominiam usque tantum pœna procedit, sed ultio ingens ac supplicium imminet: necesse est enim illic sedentes peccato adulterii omnes teneri, non quod ibi mulieribus copulentur, sed quod impudicis eas intueantur oculis. Etenim hos quoque necesse esse adulterio teneri ut intelligatis, non meum vobis dicam sermonem, ne forte despiciatis, sed divinam legem explicabo, ubi despectui nequaquam locus. Quid ergo divina lex inquit? *Audistis quia dictum est antiquis: Non mæchaberis* (Exod. 20. 14); *ego autem dico vobis, quod quicumque viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Math. 5. 27. 28). Vidisti adulterium consummatum? vidisti completum peccatum? et quod deterius, in adulterio deprehensum adulterum, non humano, sed divino sub judicio adulterii reum esse, ubi immortales sunt pœnæ. *Quicumque enim viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo.* Non modo morbum, sed et morbi radicem evellit; radix enim adulterii concupiscentia impudica: quare non modo plectit adulterium, sed et concupiscentiam, adulterii matrem. Sic et medici faciunt, non ad morbos instant solum, sed ad causas etiam tollendas: quod si ægrotantem oculum viderint, pravam humorem desuper a temporibus compescunt: sic et Christus facit. Cæcitas mala est adulterium; oculorum est morbus, non corporis solum, sed animæ prius: idcirco inde compescit humorem impudiciæ per timorem legis; quare non modo adulterium punit, sed concupiscentiam quoque ulciscitur. *Jam mæchatus est eam in corde suo.* Corde autem corrupto, quæ deinceps utilitas in reliquo corpore? Quemadmodum enim in plantis et lignis, si quando cor exesum videmus, reliquam de cætero repudiamus partem: sic et in homine cum id perierit, incassum est inde reliqua corporis sanitas. Auriga perit, fractus, dejectus est, frustra in posterum equi currunt: laboriosa lex et multum oneris habet: sic igitur et magnam habet coronam. Ejusmodi sunt enim res laboriosæ; magnas habent retributiones. Tu vero nequaquam laborem attende, sed retributionem considera: sic et in vitæ rebus fit. Si enim laborem bonorum operum prospexeris, grave atque onerosum; si vero retributionem cogitaveris, leve et facile quod subest. Sic et gubernator, si fluctus viderit solum, numquam e portu scapha digredietur, sed si quæstum prius, quam fluctus respexerit, tunc immensum adire pelagus audet. Sic et miles si vulnera cædesque viderit, nusquam induet thoracem; si vero triumphos victoriasque prius, quam vulnera, tamquam ad pratum currit ad prælium. Quæ enim natura gravia, sic levia sunt, cum jam non labores cogitamus, sed ipsos laborum fructus consideramus. Discerene vis quomodo natura gravia, levia sunt? Paulum audi dicentem: *Nam et*

¹ verba usque ad, hæc illa pejor, desiderabantur in editis; sed ex Ottob. et Barocc. restituta sunt.

τατον ἐκεῖνο χωρίον καὶ νοσημάτων γέμον παντοδα-
πῶν, [318] τὴν Βαβυλωνίαν· κάμινον. Καθάπερ γὰρ
εἰς κάμινον τινα εἰς τὸ θέατρον τὴν πόλιν ἐμβάλων ὁ
διάβολος, οὕτω κἀνθεν ὑποκαίει, οὐ κληματίδας ὑπο-
τιθείς, καθάπερ ὁ βάρβαρος τότε ἐκεῖνος, οὐδὲ νάφθαν,
οὐδὲ στυππεῖον, οὐδὲ πίσσαν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ τούτων
χαλεπώτερα^β, πορνικὰς βίβας, αἰσχρὰ ῥήματα, διακε-
κλασμένα μέλη, πάσης γέμοντα πονηρίας ἔσματα.
Ἐκεῖνῳ μὲν οὖν βαρβαρικά τὴν κάμινον χεῖρες ἀν-
ῆψαν, ταύτην δὲ τὴν κάμινον ἀνοητότεροι τῶν βαρβάρων
ἄπαιστοι λογισμοί· χαλεπώτερα αὐτῇ ἐκεῖνης, ἐπειδὴ καὶ
τὸ πῦρ χαλεπώτερον· οὐ γὰρ σώματι καίει φύσιν,
ἀλλὰ ψυχῇ εὐέξιαν λυμάνεται· καὶ τὸ χαλεπώτερον,
ὅτι οὐδὲ ἀισθάνονται οἱ καϊόμενοι· εἰ γὰρ ἡσθάνοντο,
οὐκ ἂν πλατὺν γέλωτα ἐπὶ τοῖς γενομένοις ἤφισαν·
ὅπερ οὖν ἐστὶ χαλεπώτατον, ὅταν τις νοσῶν μηδὲ αὐτὸ
τοῦτο οἶδεν ὅτι νοσεῖ, καὶ καίμενος ἀθλῶς καὶ ταλαι-
πύρως, οὐκ αἰσθάνεται τῶν ἐμπρησμένων. Τί τὸ θεῖος
τῆς νηστείας, ὅταν τὸ μὲν σῶμα κωλύσῃ τῆς νενομι-
σμένης τροφῆς, τῇ δὲ ψυχῇ προσάγῃ τὴν παράνομον
τροφὴν; ὅταν διημερεύσῃ ἐκεῖ καθήμενος, βλέπων τὴν
κοινήν φύσιν ἀσχημονοῦσαν καὶ παραδειγματιζομένην,
γυναῖκας πορνεύουσας, μοιχεύας ὑποκρινομένους ἐκεῖ
τοὺς· τὰ ἐκάστης οἰκίας κακὰ συλλέγουσας; Καὶ γὰρ
καὶ πορνείας καὶ μοιχεύας ἐστὶν ἰδεῖν, καὶ βλασφημίας
ἀκοῦσαι, ἵνα καὶ δι' ὀφθαλμῶν καὶ δι' ἀκοῆς ἡ νόσος
ἐπιστῇ τῇ ψυχῇ· μιμοῦνται τὰς ἀλλοτρίας συμφορὰς,
ὅθεν αὐτοῖς καὶ τὸ θῶμα τῆς αἰσχύνῃς ἐπίκειται. Τί
οὖν τὸ κέρδος τῆς νηστείας, τοιαῦτα τῆς ψυχῆς σιτου-
μένης; ποιοῖς ὀφθαλμοῖς βλεῖ τὴν γυναῖκα ἀπὸ τῶν
θεαμάτων ἐκείνων; ποιοῖς ὀφθαλμοῖς βλεῖ τὸν υἱὸν,
ποιοῖς τὸν οἰκέτην, ποιοῖς τὸν φίλον; Ἀνάγκη γὰρ λέ-
γοντα τὰ ἐκεῖ γινόμενα ἀσχημονεῖν, ἢ σιγῇ καὶ κατα-
δύεσθαι ἐρυθρίωντα. Ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν οὕτως ἀναχω-
ρεῖς, ἀλλ' ἔξεις ἐν τῇ οἰκίᾳ μετὰ πολλῆς τῆς παύρη-
σίας πάντα τὰ λεγόμενα διηγεῖσθαι, προφητικὰς φωνάς,
ἀποστολικὰ δόγματα, νόμους θεσποτικούς, ἅπασαν τῆς
ἀρετῆς παρατιθέμεναι τὴν τράπεζαν, καὶ γυναῖκα σωφρο-
νεστέραν ποιεῖς τοῖς ἐντεῦθεν διηγήμασιν, καὶ υἱὸν συν-
ετώτερον ἐργάζῃ, καὶ οἰκέτην εὐνοώτερον, καὶ φίλον
φιλικώτερον, καὶ τὸν ἐχθρὸν δὲ αὐτὸν πείθεις καταλύσαι
τὴν ἵχθραν.

β'. Ὅρῳς ὡς ταῦτα μὲν πανταχοῦ σωτήρια τὰ δόγματα,
ἐκεῖνα δὲ ἀχρηστα πανταχοῦ τὰ ἀκούσματα; Τί τοῖνυν
θεῖος νηστείας, εἰπέ μοι, ὅταν τῷ σώματι μὲν νη-
στεύῃς, διὰ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν μοιχεύῃς; μοιχεύει γὰρ
ἐστὶν οὐ συμπλοκή μόνον, οὐδὲ ὀμιλία σώματος, ἀλλὰ
καὶ βίβας ἀκόλαστος· τί τὸ θεῖος ὅταν· ἐνταῦθα πα-
ραγίνῃ κάκει; Ἐγὼ παιδεύω, ἐκεῖνος διαφθείρει· ἐγὼ
φάρμακα ἐπάγω τῇ νόσῳ, ἐκεῖνος προστίθεισιν ὑπόθε-
σιν τῇ νόσῳ· ἐγὼ σθενύνω τὴν φλόγα τῆς φύσεως,
ἐκεῖνος ἀνάπτει τὴν φλόγα τῆς ἐπιθυμίας. Τί τὸ θεῖος,
εἰπέ μοι; Εἰς οἰκοδομῶν καὶ εἰς καθαιρῶν· τί ὠφέ-
λησαν πλῆθον ἢ κόπους; Μὴ τοῖνυν ἐνταῦθα καὶ
ἐκεῖ, ἀλλ' ἐνταῦθα μόνον διατρίβωμεν, ἵνα χρῆσιμός
ἐνταῦθα, ἵνα μὴ μάτην ἐνταῦθα, ἵνα μὴ εἰκὴ, μηδὲ ἐπὶ
κατακρίσει· Εἰς οἰκοδομῶν καὶ εἰς καθαιρῶν· τί ὠφέ-
λησαν πλῆθον ἢ [319] κόπους; Καίτοι γε εἰ καὶ πολλοί

οἱ οἰκοδομοῦντες εἶεν, εἰς δὲ ὁ καθαιρῶν, νικᾷ τὴν πολυ-
χειρίαν τῶν οἰκοδομοῦντων ἢ εὐκολία τῆς καταστροφῆς.
Μεγάλη ὄντως αἰσχύνῃ καὶ νεάζοντα καὶ γεγηρακέντας
ἐπὶ τὴν τοιαύτην τρέχειν σπουδῇ. Ἀλλ' εἴθε μέχρις
αἰσχύνῃς ἦν τὸ κακόν· καίτοι γε οὐδὲ τοῦτο φορητὸν
ἀνδρὶ ἐλευθέρῳ, ἀλλ' ἐσχάτῃ ζημίᾳ τῷ νοῦν ἔχοντι καὶ
κατάγωγσις καὶ αἰσχύνῃ· ἀλλ' οὐ μέχρι τῆς αἰσχύνῃς
τὸ ἐπιτίμιον, ἀλλὰ καὶ κόλασις ἐπίκειται μεγάλη καὶ
τιμωρία. Ἀνάγκη γὰρ τοὺς ἐκεῖ καθημένους μοιχεύας
ἁμαρτίᾳ πάντας ἀλίσκεσθαι, οὐκ ἐπειδὴ συμπλέκονται
ταῖς ἐκεῖ γυναῖξιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀκολάστοις βλέπουσιν
αὐτάς· ὀφθαλμοῖς. Ὅτι γὰρ καὶ τοὺτους ἀνάγκη μοι-
χεύει ἀλίσκεσθαι, οὐκ ἐμὸν ὅμιν ἐρῶ λόγον, ἵνα μὴ κα-
ταφρονήσῃτε, ἀλλὰ θεῶν ὅμιν ἀναγνώσσομαι νόμον·
ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι καταφρονεῖν δυνατόν. Τί οὖν ὁ
θεὸς νόμος φησὶν; Ἠκούσατε ὅτι ἐβρόχθη τοῖς ἀρ-
χαίοις, οὐ μοιχεύετε· ἐγὼ δὲ λέγω ὅμιν, ἔτι πᾶς ὁ
ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη
ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Εἰδὼς ἀπρη-
τισμένον τὸν μοιχόν; εἰδὼς πεπληρωμένην τὴν ἁμαρ-
τίαν; καὶ τὸ χαλεπώτερον, τὸν μοιχὸν μοιχεύας ἀλόντα
οὐκ ἐν ἀνθρωπίνῳ, ἀλλ' ἐν θεῷ δικαστηρίῳ τῆς μοι-
χεύας γινόμενον ὀπτεύοντο, ἐνθα ἀθάνατα τὰ τὴν τιμω-
ρίων. Πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι
αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.
Ὅν τὸ νόημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ῥίζαν ἀναίρει τοῦ νοσή-
ματος· ῥίζα γὰρ μοιχεύας ἐπιθυμία ἀκόλαστος· διὸ οὐ
μοιχεύειν κολάζει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμῆσαι, τὴν τῆς
μοιχεύας μητέρα. Οὕτω καὶ οἱ λαοὶ ποιοῦσιν· οὐ πρὸς
τὰ νοσήματα ἴστανται μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς αἰτίας
αὐτάς· κἂν ἴδωσιν ὀφθαλμοῖς νοσούντας, τὸ πονηρὸν
βεῦμα ἀκνῶν ἀπὸ τῶν κροτάφων ἀναστέλλουσιν·
οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ. Ὁφθαλμία χαλεπὴ μοιχεύ-
α τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ τὸ νόημα, οὐ τῶν τοῦ σώματος,
ἀλλὰ πρότερον τῶν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο ἐκείθεν ἀν-
έστεϊλε τὸ βεῦμα τῆς ἀκολασίας, τῷ φόβῳ τοῦ νόμου·
διὰ τοῦτο οὐχὶ μοιχεύειν μόνον ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ ἐπι-
θυμῆσαι ἐτιμωρήσατο. Ἦδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ
καρδίᾳ αὐτοῦ· τῆς δὲ καρδίας διεφθαρμένης, τί λοι-
πὸν θεῖος τοῦ λοιποῦ σώματος; Ὅπερ γὰρ ἐπὶ φωτῶν
καὶ ξύλων, ὅταν ἴδωμεν τὴν καρδίαν διαφραγεῖσθαι, τὸ
λοιπὸν ἀποδοκιμάζοντες μέρος· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώ-
που ὅταν ἐκείνη ἀπόληται, εἰκὴ λοιπὸν ἡ τοῦ σώματος
ὕγιαι. Ὁ ἡνίοχος ἀπόλωλε, διεφθάρται καὶ καταβέβλη-
ται, μάτην τρέχουσιν οἱ ἵπποι λοιπὸν· ἐπίγονος ὁ ἄλλος
καὶ πολὺ τὸ φορτικὸν ἔχει, ὥστε οὖν καὶ μέγαν ἔχει τὸν
στέφανον. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐπίγονα, μεγάλας ἔχει τὰς
ἀμοιβάς. Σὺ δὲ μὴ τῷ πόνῳ πρόσεχε, ἀλλὰ τὴν ἀμοιβὴν
ἐννόει· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν γίνεται πραγμά-
των. Ἄν μὲν γὰρ τὸν πόνον ἴδῃς τῶν κατορθωμάτων,
βαρὺ καὶ φορτικόν· ἂν δὲ τὴν ἀμοιβὴν ἴδῃς, κοῦφον καὶ
ῥᾶστον τὸ προκείμενον. Οὕτω καὶ κυβερνήτης ἂν τὰ
κύματα βλέπῃ μόνον, οὐδέποτε ἐξέλκει τοῦ λιμένος τὸ
σκάφος, ἀλλὰ πρὸ τῶν κυμάτων τὴν [320] ἐμπορίαν
ὀρῶν, οὕτω καὶ ἀπλῆτος κατατολμᾷ πελάγους. Οὕτω
καὶ στρατιώτης ἂν τὰ τραυμάτια βλέπῃ, καὶ τὰς σφαγὰς,
οὐδέποτε ἐνδύσεται θώρακα· ἂν δὲ πρὸ τῶν τραυμάτων
τὰ τρόπαια σκοπῇ καὶ τὰς νίκας, ὥστε εἰς λειμῶνα
δραμεῖται τὴν παράταξιν. Τὰ γὰρ φύσει βαρέα, οὕτω
κοῦφα γίνονται, ὅταν μὴ τοὺς πόνους λογιζόμεθα, ἀλλὰ
καὶ τὰς ἀμοιβὰς αὐτῶν σκοπῶμεν. Βούλει μαθεῖν πῶς
τὰ φύσει βαρέα κοῦφα γίνονται; ἀκούσον τοῦ Παύλου

^a Ambo Βαβυλωνιακήν. Ultraque lectio quadrat.

^b Hæc usque ad χαλεπώτερας sequens, desiderabantur in edi-
tis; sed ex Ottob. et Baroc. rescripta sunt, et ab interprete
lecta fuere.

^c In Baroc. ἐκεῖ τοὺς δεest. Ottob. autem habet ἐκείνους.

^d Ottob. ὀφθαλμοῖς.

^e Sic ambo; ὅταν δεest in editis.

^f Ambo mss. ἀνίστασθαι.

λέγοντος· Τὸ γὰρ *παρὰντίκα* ἐλαφρόν τῆς θλίψεως, καὶ ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης ἡμῖν *κατεργάζεται*. Αἰνίγμα τὸ εἰρημένον ἐστίν· εἰ θλίψεως, πῶς ἐλαφρόν; εἰ ἐλαφρόν, πῶς θλίψεως; ταῦτα γὰρ ἐναντία. Ἄλλ' ἔλυσεν τὸ αἰνίγμα τῇ ἐπαγωγῇ διέκτας ἐλαφρόν· πῶς; Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα. Ἐθεκε τὸν στέφανον, καὶ κοῦφον ἐποίησε τὸν ἀγῶνα· ἔδειξε τὸ βραβεῖον, καὶ παρεμυθήσατο τοὺς ἰδρωτάς. Καὶ σὺ τοῖνυν ὅταν ἴδῃς γυναῖκα λάμπουσιν ἀπὸ τῆς ὕψεως, φαιδρὰν ἀπὸ τῆς στολῆς, ἴδῃς ἐπιθυμίαν γαργαλίζουσιν^α, ἴδῃς τὴν ψυχὴν ἐπιθυμοῦσαν τῆς θεωρίας· ἀνάβλεψον πρὸς τὸν ἄνω σοι κείμενον στέφανον, ἵνα παραδράμῃς τὴν τοιαύτην ὕψιν. Εἶδες συνδούλην; ἐννόησον τὸν Δεσπότην, καὶ πάντως καταπαύσεις τὸ νόσημα. Εἰ γὰρ παιδία παιδαγωγῶ ἀκολουθοῦντα οὐ περιστρέφονται, οὐ κεχῆνασιν, οὐκ ἐπτόνγνται, πολλῶ μᾶλλον σὺ τὸν Χριστὸν ἂν ἴδῃς τοῖς λογισμοῖς παρόντα, οὐδὲν πείσῃ τοιοῦτον. Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμολχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἡδῶς καὶ συνεχέστερον ἀναγινώσκω τὸ νόμον τὰ γράμματα· εἶπε καὶ διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἦν τοῦτο λέγειν πρὸς ὕμᾶς, μᾶλλον δὲ οὐχὶ πρὸς ὕμᾶς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὑπευθύνους τοῖς ἁμαρτηματινύνας· μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς ὕμᾶς· καὶ γὰρ ὑμεῖς ἀσφαλέστεροι ἐξεσθε, οἱ δὲ ἐν τῇ νόσῳ ὄντες ταχέως πρὸς τὴν ὕψιν ἐκταφίσουσιν. Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμολχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

γ'. Ἀρκεῖ πᾶσαν τῆς ἁμαρτίας τὴν σπηιδόνα καθάραι ψιλὰ ἀναγνωσθέντα τὰ ῥήματα. Ἀλλὰ σύγγνωτα· τραύματα καθαίρομεν, τὸν δὲ τραῦμα καθαίροντα, ἀνάγκη καὶ πικρὰ ἐπιτιθεῖν φάρμακα· ὥσπερ ἂν ἐνέγκητε τὰ ῥήματα, τοσοῦτον μᾶλλον ἐκκαθαίρεται ὁ ἰός. Ὡσπερ γὰρ τοῦ πυρὸς ἡ φύσις, ὥσπερ ἂν ἐπιπλέον· ὁμιλήσῃ τῇ τοῦ χρυσοῦ φύσει, τοσοῦτον μᾶλλον διαπαντὶ τὸν ἰόν· οὕτω καὶ τῶν ῥημάτων τούτων ὁ φόβος, ὥσπερ ἂν ἐνηχηθῇ τῇ ὑμετέρᾳ διανοίᾳ, τοσοῦτον μᾶλλον ἅπασαν ἐκκαθαίρει τῆς ἀκολασίας τὴν ἁμαρτίαν. Πυρῶσμεν αὐτὴν ὥδε τῇ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, ἵνα μὴ ἀναγκασθῇ αὐτὴν ἐκεῖ πυρῶσαι τῷ πυρὶ τῆς γέννησης. Τὴν μὲν γὰρ ἐντεῦθεν ἀπελθεῖσαν καθαρὰν οὐδὲν ἐκεῖνο βλάψει τὸ πῦρ· τὴν δὲ μετὰ ἁμαρτημάτων ἀπελθεῖσαν ἐντεῦθεν ἐκεῖνο δέξεται τὸ πῦρ. Ἐκάστου γάρ, φησὶ, τὸ ἔργον ὁμοῖον ἐστὶ τὸ πῦρ δοκιμάσει. Δοκιμάσωμεν ἑαυτοὺς νῦν χωρὶς ὁδύνης, ἵνα μὴ δοκιμασθῶμεν τότε μετὰ ὁδύνης. [321] Ὅσα ἂν εἴπῃς, φησὶν, ἐπίπνοος ὁ νόμος. Τί οὖν; ἀδύνατα ἡμῖν ὁ Θεὸς προστάττει; Οὐ· φημι· ἐπιστομίζου^δ, μὴ κατηγόρει τοῦ Δεσπότη· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀπολογίας τρόπος, ἀλλὰ ἁμαρτίας προσθήκη τῆς προτέρας χαλεπωτέρας. Ὅτι δὲ τοῖς πολλοῖς τῶν ἁμαρτανόντων ἔθος ἐπὶ τὸν Δεσπότην ἀφίειν· τὰ ἐγκλήματα, ἀκουσόν. Προσῆλθεν ἐκεῖνος ὁ τὰ πάντα τάλαντα πιστευθεὶς, καὶ προσήνεγκεν ἄλλα πέντε· προσῆλθεν ὁ τὰ δύο τάλαντα πιστευθεὶς, καὶ προσήνεγκεν ἄλλα δύο· προσῆλθεν ὁ τὰ τάλαντον πιστευθεὶς, καὶ ἐπειδὴ ἄλλο

τάλαντον προσήνεγκεν οὐκ εἶχεν, ἀντὶ τάλαντον κατηγορίαν προσήνεγκε. Πῶς φησὶ; Ἐγὼν σε ὅτι σκληρός εἶ. Ὁ ἀγνωμοσύνης οἰκέτου· οὐκ ἀρκεῖται τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ καὶ κατηγορίαν εἰσάγει κατὰ τοῦ Δεσπότη· *Θερίζων ὅπου οὐκ ἐσπείρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας*. Οὕτω καὶ ἐν τῇ παρόντι βίῳ ὅσοι μὴδὲν ἐργάζονται ἀγαθόν, προσθήκην τῶν κακῶν ἑαυτῶν ποιοῦνται τὴν κατηγορίαν τοῦ Δεσπότη.

Μὴ τοῖνυν κατηγόρει τοῦ Δεσπότη· οὐκ ἐπέταξεν ἀδύνατα. Βούλει μαθεῖν ὅτι οὐκ ἐπέταξεν ἀδύνατα. Πολλοὶ τὰ προστάγματα ὑπερβαίνουσιν, οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἀδύνατα ἦν, ὑπερέβησαν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως. Παρθενίαν οὐκ ἐπέταξε, καὶ κατορθοῦσι πολλοί· ἀκτῆμοσύνην οὐκ ἐπέταξε, καὶ πολλοὶ τὰ ἑαυτῶν ῥίπτουσι, διὰ τῶν ἔργων μαρτυροῦντες πολλὴν εὐκολίαν τοῖς τῆς ἐπιταγῆς νόμοις· οὐ γὰρ ἂν ὑπερέβησαν αὐτὰ, εἰ μὴ αὐτὰ τὰ ἐπιταγέστα εὐκολα ἦν. Οὐκ ἐπέταξε παρθενίαν· ὁ μὲν γὰρ ἐπιτάξας παρθενίαν ὑπὸ τὴν ἀνάγκην ἀγει τοῦ νόμου καὶ τὸν μὴ βουλόμενον· ὁ δὲ παραινέσας κύριον ἀφίειν τῆς αἰρέσεως τὸν ἀκροατὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος φησὶ, *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ διδῶμι*. Ὁρᾷ οὐκ ἐπιταγὴν, ἀλλὰ συμβουλὴν; ὁρᾷ οὐ πρόσταγμα, ἀλλὰ παραινέσιν; Πολὺ δὲ τὸ μέσον· τὸ μὲν γὰρ ἀνάγκης ἐστίν, τὸ δὲ προαιρέσεως. Οὐκ ἐπιτάσσω, φησὶν, ἵνα μὴ βαρῆσθ· παραινῶ καὶ συμβουλεύω^ε, ἵνα ἐναγάγω. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς· οὐκ εἶπε, Πάντες δὲ παρθενεύετε· εἰ μὲν γὰρ ἐπέταξε παρθενεύειν ἅπαντας καὶ νόμον ἐποίησε τὸ πρόσταγμα, οὕτε κατορθώσας ἂν πολλῆς ἀπέλαυσε τιμῆς δαψνῆς, καὶ ὁ παρακούσας τὴν ἐσχάτην ἂν ἔδωκε δίκην. Εἶδες πῶς ἡμῶν ὁ νομοθέτης φείδεται; πῶς κηδεταί τῆς ἡμετέρας σωτηρίας; Μὴ γὰρ οὐκ ἐδύνατο καὶ τοῦτο ἐπίταγμα ποιῆσαι, καὶ εἰπεῖν ὅτι Οἱ μὲν παρθενεύοντες τιμᾶσθωσαν, οἱ δὲ μὴ παρθενεύοντες κολαζέσθωσαν; Ἄλλ' ἐδάρη τὴν φύσιν· φείδεται τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας. Ἀφῆκεν ἔξω τῶν σταδίων, ἀφῆκεν ἀνωτέρω τῶν ἀγώνων τὴν παρθενίαν, ἵνα καὶ οἱ κατορθοῦντες τὴν οἰκείαν μεγαλοφυσίαν ἐπιδείξωνται, καὶ οἱ μὴ κατορθοῦντες τῆς συγγνώμης ἀπολαύσωσι τοῦ Δεσπότη. Οὕτω καὶ τῆς ἀκτῆμοσύνης οὐκ ἐποίησε τὸ πρᾶγμα ἐπίταγμα. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, *Πᾶν ὃν σου τὰ υπάρχοντα, ἀλλ', εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πᾶν ὃν σου τὰ υπάρχοντα*. Ἐν τῇ βουλῇ κείσθω τῇ σῇ, κύριος ἔσο τῆς γνώμης· οὐκ ἀναγκάζω, οὐδὲ βαρῶ, ἀλλὰ κατορθώσαντα μὲν στεφανῶ, μὴ κατορθώσαντα [322] δὲ οὐ κολάζω. Τὰ μὲν γὰρ ἐξ ἐπιταγῆς γινόμενα καὶ ἐξ ὀφειλῆς, οὐ τοσοῦτον ἔχει μισθόν· τὰ δὲ ἐκ προαιρέσεως καὶ ἐξ οἰκείας φιλοτιμίας λαμπροὺς ἔχει τοὺς στεφάνους. Καὶ τούτων Παῦλον παράγω μάρτυρα· *Ἐὰν εὐαγγελίζωμαι, φησὶν, οὐκ ἔστι μοι κῆρυγμα*. Διὰ τί; Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπικείται. *Οὐαὶ δὲ μοι ἐστίν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι*. Ὁρᾷ, ἐν τοῖς νόμοις ὁ μὲν κατορθώσας οὐκ ἔχει πολὺν μισθόν· ἀνάγκη γὰρ ἐστίν· ὁ δὲ μὴ κατορθώσας ὑπεύθυνός ἐστι τῇ κολάσει καὶ τῇ τιμωρίᾳ. *Οὐαὶ γάρ μοι, φησὶν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι*. Ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐχ οὕτως, ἐπὶ τῶν ἐκ προαιρέσεως, ἀλλὰ τί; *Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀδικῶν ὁθῶ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ*

^α Ambo πῶς θλίψις. Mox post Ἐλαφρόν sequens uterque cōdex τὸ τῆς θλίψεως, πῶς οὖν ἐστὶν ἐλαφρόν, πῶς;

^β Ambo mss. γαργαλίζουσιν. Edit. γαργαλιζόμεν. Infra Oitob. καταπαύσεται. σοὶ τὸ νόσημα. Quae lectio non spernenda. Ibid. Oitob. παιδαγωγόν.

^γ Oitob. αλέω. Et mox idem, καὶ ἐπὶ τῶν ῥημ.

^δ Oitob. εὐφῆμαι, καὶ ἐπιστομίζου, non male.

^ε Savil. legendum conjicere ἀναφέρειν. Edit.

¹ Oitob. et Baroc. Ἡδῶς σε ὅτι.

² Oitob. παραίνω δὲ καὶ συμβ.

ipsum momentaneum et leve tribulationis nostræ supra modum in sublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis (2. Cor. 4. 17). Ænigma est quod dicitur : si tribulationis, quomodo leve ? si leve, quomodo tribulationis ? hæc enim repugnant. Sed solvit ænigma, cum per additionem ostendit levitatem. Quomodo ? Non hæc quæ videntur nobis dumtaxat considerantibus. Coronam proposuit, ac certamen leve reddidit : ostendit bravium, et desudantem solatus est. Tu ergo, cum mulierem videris formosam, vultu splendentem, ornatam stola, cum videris libidinem titillantem, et aspectu concupiscentem animam : respice desuper stantem coronam, quo tale spectaculum prætereas. Vidisti conservam ? Dominum considera, atque omnino morbum curabis. Si enim qui discipuli pædagogum sequuntur, non vagantur, non otio torpent, non studio desistant : multo magis tu, si Christum quasi præsentem cogitationibus intuearis, nihil horum patieris. Qui mulierem viderit ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28). Jucunde ac sæpius legis scripta lego : utinam et per totum diem ad vos eadem verba facere possem : imo non ad vos, sed ad eos qui peccatis sunt obnoxii ; imo ad vos quoque : nam vos firmiores essetis, et qui morbo laborant, ad sanitatem citius redirent. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo.

3. Sufficiunt ad omnem peccati morbum purgandum nuda hæc verba recitata. Sed ignoretis : vulnera purgamus, vulnera vero purgantem necesse est amaras medicinas imponere. Quanto vero magis portabitis verba, tanto magis purgabitur virus. Quemadmodum enim ignis natura quanto magis auri naturæ cohærebit, tanto magis rubiginem consumit : sic et horumce verborum timor quanto magis vestræ menti imprimetur, tanto magis peccatum impuditiæ purgabit. Hic igne examinemus, verbo scilicet doctrinæ, quo minus ipsum cogamur examinare gehennæ igne. Nam purgatam animam hinc abeuntem ille non lædet ignis ; eam autem quæ cum peccatis hinc abierit, ille ignis excipiet. Uniuscujusque enim opus quale, inquit, sit, ignis probabit (1. Cor. 3. 13). Probemus nosmetipsos nunc sine dolore, quo nec cum dolore tunc probemur. Quidquid dixeris, inquit, laboriosa est lex. Quid igitur ? impossibilia mandat nobis Deus ? Non, inquam ; obmutescite ¹, neque Dominum accusetis : non enim hic excusationis modus, sed peccati additamentum priori pejus. Quod autem peccatorum plurimi consueverint in Dominum suas accusationes retorquere, audi. Accessit ille cui talenta quinque tradita fuerant, et alia quinque attulit : accessit cui duo, et alia duo attulit : accessit cui unum fuit creditum, et quoniam non habuit talentum aliud quod ferret, pro talento accusationem attulit. Quomodo ? Novi, inquit, quod austerus sis (Matth. 25. 24). O servi proterviam !

non contentus peccato etiam contra dominum statim accusationem : Metens ubi non seminasti, et tollens quod non dispersisti (Luc. 19. 21). Sic et in præsentī vita quotquot nihil operantur boni, additamentum malorum suorum faciunt, accusationem adversus Dominum.

Deus non nisi possibilia mandat. — Nequaquam igitur Dominum incuses : hæud mandat impossibilia. Vis discere ipsum non mandare impossibilia ? Multi et ipsa superant mandata ; at si impossibilia fuissent, non sua sponte superassent. Virginitatem nusquam mandat, et illam multi servant : in bonis nihil possidere nusquam mandat, et a se propriam substantiam multi abiciunt, ipsis operibus reddentes testimonium legibus mandatorum inesse multum facilitatis : nequaquam enim superassent ea, nisi facilia, quæ mandata sunt, essent. Non mandavit virginitatem : nam virginitatem qui mandat, necessitati legis subjicit etiam non volentem ; qui vero admonet, auditorem relinquit dominum propriæ voluntatis. Propterea Paulus inquit : De virginibus autem præceptum Domini non habeo ; consilium autem do (1. Cor. 7. 25). Cernis non mandatum, sed consilium ? cernis non præceptum, sed admonitionem ? Multum est intermedium : alterum necessitatis est, alterum voluntatis. Non præcipio, inquit, ut non onerem : moneo et consilium do, ut alliciam. Sic et Christus : non dixit : Omnes virginitatem servate. Nam si mandasset omnes virginitatem tenere, et legem voluisset esse præceptum, his obediens jam non honore tanto dignaretur, et inobediens pœnas dedisset ingentes. Vidisti quemadmodum nobis parciit legislator ? quomodo nostra sollicitus est pro salute ? Numquid non poterat et præceptum hoc ponere, ac dicere : Qui virginitatem sequentur, honorentur : qui vero non, puniantur ? Sed onerasset naturam : parciit ergo naturæ nostræ. Dimisit extra stadium, dimisit superiorem certaminibus virginitatem, quo et eam præclare servantes suam magnanimitatem ostendant : non servantes vero, Domini indulgentia digni habeantur. Sic et paupertatem non posuit in præcepto, neque simpliciter dixit : Vende quæ habes : sed, Si vis perfectus esse, vade, et vende quæ habes (Matth. 19. 21). In tua sit voluntate situm, dominus esto consilii tui : non eogo, non gravo, sed custodientem quidem coronam, non custodientem autem non punio. Nam ea quæ ex mandato, quæ ex debito fiunt, præmium jam non tale consequuntur : quæ ex voluntate et proposito, splendidas coronas suscipiunt. Atque horum Paulum inducam testem : Si evangelizavero, inquit, non est mihi gloriatio. Quare ? Necessitas enim mihi imposita est. Væ autem mihi est, nisi evangelizavero (1. Cor. 9. 16). Cernis in legibus hunc quidem observantem non multum habere præmii : necessitas enim est ; eum autem qui non observat, reum esse supplicio et vindicta : Væ enim est mihi nisi evangelizavero. In cæteris vero, quæ ex proposito, non sic, sed quid ? Quæ est ergo merces mea ? Ut evangelium prædicans, sine sumptu ponam evangelium Dei, ut non abutur potestate mea

¹ Duo Mss. sic legunt hunc locum : Ostendit levitatem, levitatem tribulationis. Quomodo igitur est tribulationis levitas, quomodo ?

² Obmut., obedi et obmutescite ; non male.

(1. Cor. 9. 18). Ibi lex erat, propterea mercedis multum non habuit : hic propositum, quare mercedis multum habuit.

4. *Lex Dei potest servari.* — Hæc a me omnia non in vacuum dicta sunt, sed divinæ legis gratia, ut ostendam gravem non esse, non esse onerosam, non laboriosam, neque impossibilem. Age vero ex ipsis Christi verbis hoc ipsum demonstramus. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 28). Vidit simul et id ipsum Christus, multos legis difficultatem accusatos : quapropter eam laud nudam, neque simplicem induxit, neque solam : sed antiquæ legis memoriam reduxit, a comparatione facilitatem illius atque humanitatem suam ostendit. Quomodo autem, attendite. Non enim simpliciter dixit, *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (hic diligenter attendite) ; sed prius antiquæ legis reminiscitur, dicens : *Audistis quia dictum est antiquis, Non mæchaberis* (Exod. 20. 14) ; *ego autem dico vobis : Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 28). Vidisti geminas leges, veterem et novam, quam posuit Moses, et quam ipse introduxit ? imo vero et illam posuit ; etenim per Mosem ipse loquutus est. Unde vero perspicuum est eam ab ipso fuisse positam ? Non ex Joanne, aut apostolorum quoquam testimonium usurpabo : nam cum Judæis mihi nunc concertatio est ; sed a prophetis quibus videntur credere : ab ipsis ostendam et Veterem et Novam unum habere legislatorem. Quid igitur Jeremias inquit ? *Disponam vobis testamentum novum* (Jer. 31. 31). Vides et novi nomen in veteri ? vides et ipsam appellationem tot ante annis effulsisse ? *Disponam vobis testamentum novum*. Sed unde videmus quod et vetus ipse dederit ? Cum dixisset, *Disponam vobis testamentum novum*, adjecit, *Non juxta testamentum quod disposui patribus vestris* (Ibid. v. 32). Ita ; sed nondum rem ostendimus : oportet enim universa ejusmodi refragantia adducere in medium, manifestaque facere, quo sermo undique purus nobis sit, nullamque impudentibus relinquamus ansam. *Disponam vobis testamentum novum, juxta testamentum quod disposui patribus vestris*. Disposuit testamentum Noe, cum diluvium fuit, volens nos a timore liberare, ne diluvium cogitantes, et imbrem assidue videntes, commune illud exitium timeremus : propterea inquit : *Disponam testamentum tecum, et cum universa carne* (Gen. 9. 9). Iterum ad Abraham testamentum circumcisionis disposuit : disposuit et testamentum per Mosem, omnibus notum. Dixit Jeremias : *Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum quod disposui patribus vestris*. Dic, quibus patribus ? nam et Noe pater fuit, et Abraham pater fuit : quibusnam igitur patribus ? etenim personarum indeterminatio confusionem parit. Hic advertite : *Non juxta testamentum quod disposui patribus vestris*. Ne igitur diceret illud Noe temporibus datum, neve temporibus Abraham datum intelligeres, ipsius tem-

poris testamentorum meminit : cum enim dixisset, *Disponam vobis testamentum novum, non juxta testamentum quod disposui patribus vestris*, subjunxit et tempus, *In die qua tenui manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti*. Vides quantam perspicuitatem attulerit temporis determinatio ? Jam non amplius ne Judæus quidem contradicit : recordare temporis, et legislationem accipe : *In die qua tenui manum eorum*. Cur autem etiam modum dicit exitus ? *Cum tenuissem manum eorum, ut educerem eos ex Ægypto*. Quo paternum ostenderet amorem, non quasi servos eduxit, sed veluti parvulum filium manu accipiens pater, sic liberavit : non post tergum sequi mandavit quasi servum, sed veluti filium nobilem et liberum manu tenens, sic eduxit. Vidisti testamentorum duorum legislatorem unicum ? Quoniam igitur certamine liberati sumus, et ex novo id tibi ostendam, ut testamentorum consonantiam noscas. Vidisti prophetiam quæ ex verbis est ? disce vel eam quæ figuris constat, quamvis id ipsum ideo perspicuum non sit, quidnam sit prophetia per figuram, quidve prophetia per sermonem : paucis ergo id ipsum manifestum faciemus. Prophetia per figuram est ea quæ per res fieri solet ; altera vero est, quæ per verba fit : nam prudentioribus quibusque verbis persuasit, rudiores vero per rerum visionem cohortatus est. Quoniam enim futurum erat rem magnam in lucem prodire, et Deus carnem suscepturus erat : quandoquidem terra cælum¹ fieri debebat, nostraque natura ad angelorum nobilitatem ascendere : quia spem ipsam superavit et expectationem sermo futurorum bonorum, ne novum et inauditum illud, repente comparens, audientes videntesque turbaret, figuravit olim per res, perque verba nostrum assuefaciens et auditum et visum, quodque in lucem proditurum erat præparans. Hoc autem erat quod diximus, quid sit per figuram prophetia, et quid sit per sermonem prophetia : altera quidem rerum, altera sermonum. Dicam tibi rerum prophetiam et verborum circa rem eandem ? *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se* (Isai. 53. 7). Hæc est per verbum prophetia. Cum enim Abraham tulit Isaac, tunc arietem videns hærentem cornibus, ad sacrificium duxit opere, veluti per figuram proclamans nobis salutarem passionem.

5. *Unus legislator utriusque testamenti.* — Quod igitur dixi, vis tibi duo hæc testamentum per opera ostendam ? Quemadmodum vidisti ovem in verbo, disce et in re. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse* (Gal. 4. 21). Bene dixit, *vultis*, non enim erant sub lege : si enim fuissent sub lege, non fuissent sub lege. Fortasse ænigma est quod dicitur : nam lex auditores Christo transmissit : qui magistrum aspernatur, ignorat et pædagogum. Quare, inquit, *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non audistis ? quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, alterum de libera ; quæ sunt per allegoriam dicta* (Ibid. v. 22. 23). Vidisti per rem

¹ sic pierique editi et ipse Montefalconius. In recentiori editione Parisiensi legitur, *terra et cælum* : male.

καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου. Ἐκεῖ νόμος ἦν, διὰ τοῦτο μισθὸν οὐκ εἶχε πολὺν· τοῦτο δὲ προαιρέσεως ἦν, διὸ πολὺν ἔσχε τὸν μισθόν.

δ. Ταῦτά μοι πάντα οὐκ ἀπλῶς εἴρηται, ἀλλὰ διὰ τὸν νόμον τὸν θεῖον, ἵνα δείξω οὐκ ὄντα βαρύν, οὐκ ὄντα φορτικόν, οὐκ ὄντα ἐπιπονον οὐδὲ ἀδύνατον. Φέρε δὴ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων αὐτὸ τοῦτο φανερόν ποιήσωμεν· Ὁ ἐμβλέψας γυναικα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Συνεῖδε καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μέλλουσι πολλοὶ τοῦ νόμου κατηγορεῖν τὴν δυσκολίαν· διὰ τοῦτο αὐτὸν οὐ γυνὴν εἰσέτηγεν, οὐδὲ ψιλόν, οὐδὲ καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τοῦ παλαίου ἀναμνησκει νόμου, ἀπὸ τῆς συγχρίσεως καὶ τὴν εὐκολίαν καὶ τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ἐνδεικνύμενος. Πῶς δὲ, προσέχετε. Οὐκ εἶπε γὰρ ἀπλῶς, Ὁ ἐμβλέψας γυναικα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ (ἐνταῦθα προσέχετε μετὰ ἀκριβείας)· ἀλλὰ πρότερον ἀνέμνησε τοῦ παλαίου νόμου οὕτω λέγων· Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναικα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Εἶδες τοὺς δύο νόμους, τὸν παλαιὸν καὶ τὸν καινόν, ὃν ἔθηκε Μωϋσῆς, καὶ ὃν εἰσάγει αὐτός; μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτον αὐτὸς ἔθηκε· καὶ γὰρ διὰ Μωϋσέως αὐτὸς ἐλάλησε. Καὶ πῶθεν ὦλλον ὅτι κακείνων αὐτὸς ἔθηκεν; Οὐκ ἀπὸ Ἰωάννου, οὐδὲ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν μαρτυρίαν παρέξομαι· πρὸς γὰρ Ἰουδαίους μοι νῦν ὁ ἀγὼν· ἀλλ' ἀπὸ τῶν προφητῶν οἷς δοκοῦσι πιστεῦειν, ἀπ' αὐτῶν ἀποδείξω, ὅτι καὶ Παλαιὰ καὶ Καινὴ νομοθέτην ἓνα ἔχει. Τί οὖν ὁ Ἰερεμίας φησί; Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν. Εἶδες καὶ τῆς Καινῆς τὸ ὄνομα ἐν τῇ Παλαιᾷ; εἶδες καὶ τὴν προσηγορίαν πρὸ τοσούτων διαλάμπουσιν χρόνων; Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν. Ἀλλὰ πῶθεν ὦλλον ὅτι καὶ τὴν Παλαιάν αὐτὸς ἔδωκεν; Εἰπὼν, ὅτι Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, ἐπῆγγαγεν, Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν. Ναί· ἀλλ' οὐπω τὸ πρᾶγμα ἀπεδείξαμεν· δεῖ γὰρ ἅπαντα τὰ ἀντικρούοντα παραγαγεῖν εἰς μέσον καὶ δῆλα ποιεῖν, ἵνα πάντοθεν ὁ λόγος ἡμῖν ἐκκαθαίρηται, καὶ μὴδὲ τοῖς ἀναίχουντοῖσι καταλείπηται πρόφασις. Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν. Διέθετο διαθήκην [323] πρὸς τὸν Νῶε, ἥνικα ὁ κατακλυσμὸς ἐγένετο, βουλόμενος ἡμᾶς ἀπαλλάξει τῶν φόβων, ἵνα μὴ δὴ κατακλυσμὸν βλέποντες, καὶ ὁμιροῦ ὄροντες ἀεὶ, καὶ τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην προσδοκῶμεν ἔσεσθαι· διὰ τοῦτο, φησί, Διαθήσομαι διαθήκην μετὰ σοῦ, καὶ μετὰ πάσης σαρκός. Διέθετο πάλιν πρὸς τὸν Ἀβραάμ διαθήκην τὴν τῆς περιτομῆς· διέθετο διαθήκην διὰ Μωϋσέως τὴν καὶ πᾶσι γινώριμον. Εἶπεν ὁ Ἰερεμίας· Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν. Εἰπέ, ποίοις πατράσι; καὶ γὰρ ὁ Νῶε πατήρ ἦν, καὶ ὁ Ἀβραάμ πατήρ ἦν· ποίοις οὖν λέγει πατράσι; τὸ γὰρ ἀδιόριστον τοῦ προσώπου σύγχυσιν ποιεῖ. Ἐνταῦθα προσέχετε· Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃς ὅτι τὴν ἐπὶ Νῶε λέγει, ἵνα μὴ λέγῃς ὅτι τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ λέγει, αὐτοῦ τοῦ χρόνου λοιπὸν τῶν διαθηκῶν ἐμνημόνευσεν οὕτως· εἰπὼν γὰρ, ὅτι Διαθήσομαι ὑμῖν δια-

θήκην, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν, ἐπῆγγαγε καὶ τὸν χρόνον· Ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Εἶδες ὁ τοῦ καιροῦ διορισμὸς πόσῃ ἐποίησε τὴν σαφήνειαν; Οὐκέτι λοιπὸν οὐδὲ Ἰουδαῖος ἀντιλέγει· ἀναμνήσθητι τοῦ χρόνου, καὶ λάβε τὴν νομοθεσίαν· Ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν. Διὰ τί δὲ καὶ τὸν τρόπον λέγει τῆς ἐξόδου; Ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἰνα πατρικὴν δέξῃ φιλοστοργίαν, οὐχ ὡς δούλους ἐξήγαγεν, ἀλλ' ὡς παῖδιν λαβὼν πατήρ, οὕτως ἀπῆλλαξεν, οὐκ ἐπισθεν βαδίζειν καλεῖται ὥσπερ οἰκέτην, ἀλλ' ὡς υἱὸν εὐγενῆ καὶ ἐλευθερον, τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, οὕτως ἐξήγαγεν. Εἶδες δύο διαθηκῶν ἓνα νομοθέτην; Οὐκοῦν λοιπὸν ἐπειδὴ τῶν ἀγώνων ἀπληγάγημεν, καὶ ἀπὸ τῆς Καινῆς δείξω σοι τοῦτο, ἵνα εἰδῇς τὴν συμφωνίαν τῶν διαθηκῶν. Εἶδες τὴν προφητείαν διὰ τῶν ῥημάτων; μάθε τὴν προφητείαν καὶ διὰ τῶν τύπων, εἰ καὶ διὰ τοῦτο πάλιν ἀσαφές ἐστιν, τί ποτὲ ἐστὶ διὰ τύπου προφητεία, καὶ τί ποτὲ ἐστὶ διὰ λόγου προφητεία· οὐκοῦν ἐν βραχείᾳ καὶ τοῦτο ποιῶ σαφές. Ἡ προφητεία ἡ διὰ τοῦ τύπου ἡ διὰ πραγμάτων ἐστὶ προφητεία, ἡ δὲ ἄλλη προφητεία ἡ διὰ τῶν ῥημάτων ἐστὶ προφητεία· τοὺς μὲν γὰρ συνεσιωτέρους διὰ τῶν λόγων ἐπίθετο, τοὺς δὲ ἀναισθητοτέρους καὶ διὰ τῆς τῶν πραγμάτων βέβαιης ἐπιληροφορεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ πρᾶγμα ἐμελλεν ἐκθῆσεσθαι μέγα, καὶ ὁ θεὸς σάρκα ἐμελλεν ἀναλαμβάνειν· ἐπειδὴ ἡ γῆ οὐρανὸς ἐμελλεν ἔσεσθαι, καὶ ἡ ἡμετέρα φύσις πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων εὐγένειαν ἀνάγεσθαι· ἐπειδὴ ὑπερέβαιναν ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν ὁ λόγος τῶν μελλόντων ἐκθῆσεσθαι ἀγαθῶν, ἵνα μὴ τὸ καινὸν καὶ παράδοξον ἀδρόως φανέν θορυβήσῃ τοὺς τότε ὄροντας, καὶ ἀκούοντας, ἀνωθεν προετύπωσε ἡ διὰ πραγμάτων καὶ διὰ ῥημάτων ἐθίζων ἡμῶν τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὄψιν, καὶ τὸ μέλλον ἐκθῆσεσθαι παρασκευάζων. Τοῦτο δὲ ἦν ὅπερ ἐλέγομεν, τί ἐστὶν ἡ διὰ τύπου προφητεία, καὶ τί ἐστὶν ἡ διὰ λόγου προφητεία· ἡ μὲν διὰ πραγμάτων, ἡ δὲ διὰ ῥημάτων. Εἶπω σοι διὰ πράγματος προφητείαν καὶ διὰ ῥήματος εἰς αὐτόν· Ὡς πρὸβατον ἐπὶ σφαγῇν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐνατίον τοῦ [324] κειροντοῦ αὐτόν. Τοῦτο διὰ ῥήματος προφητεία. Ὅτε γὰρ τὸν Ἰσαὰκ ἀνήγαγεν ὁ Ἀβραάμ, τότε πρὸβατον ἰδὼν ἐκκρεμάμινον ἐκ τῶν κεράτων, πρὸς τὴν θυσίαν ἤγαγεν Ἐργῆρ, καθάπερ ἐν τύπῳ προαναφωνῶν ἡμῖν τὸ σωτήριον πάθος.

ε'. Ὅπερ οὖν εἶλεγον, βούλει σοι δείξω τὰς δύο διαθήκας ταύτας διὰ τῶν ἔργων; Ὅσπερ εἶδες τὸ πρὸβατον ἐν τῷ ῥήματι, μάνθανε καὶ ἐν τῷ πράγματι. Λέγετέ μοι οἱ ὅπῃ νόμον θέλοντες εἶναι. Καλῶς εἶπε, θέλοντες εἶναι· οὐ γὰρ ἦσαν· εἰ γὰρ ἦσαν ὑπὸ νόμον, οὐκ ἂν ἦσαν ὑπὸ νόμον. Τάχα αἰνιγμά ἐστι τὸ λεγόμενον. Ὁ γὰρ νόμος· τῷ Χριστῷ παρέπεμπε τοὺς προσέχοντας· ὁ τὸν διδάσκαλον ἀτιμάζων, ἀγνοεῖ καὶ τὸν παιδαγωγόν. Διδ, φησί, Λέγετέ μοι οἱ ὅπῃ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, ὅτι ὁ Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδισκῆς, καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας, αὐτὰν ἐστὶν ἀλληγοροῦμεν. Εἶδες διὰ τοῦ

^a Legendum forsitan εἰ καὶ δὴ quamvis si cui placuerit praepositionem διὰ simpliciter expungere, per me licet. Edit.

^b Ottob. προανατύπωσεν. Mox Morel. ἐθίζων, Savil. ἐπεθίζων. Ottob. ἐνεθίζων.

πράγματος προφητείαν· Τὸ γὰρ γυναῖκας ἔχειν οὐ ῥῆμα, ἀλλὰ πρᾶγμα· καὶ δούλην καὶ ἐλευθέραν ἐδείξα σοι διὰ τῶν ῥημάτων, ὅτι δύο διαθηκῶν εἰς ἑστὶ νομοθέτης· μάνθανε καὶ διὰ τῶν τύπων τὸ αὐτὸ τοῦτο. Ἀβραὰμ δύο γυναῖκας ἔσχεν· αὐταὶ δὲ εἰσι δύο διαθηκαί, καὶ εἰς νομοθέτης· ὥσπερ ἐκεῖ πρῶτον καὶ πρῶτον, τὸ μὲν ἐν ῥήματι, τὸ δὲ ἐν πράγματι, πολλὴ δὲ καὶ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἡ συμφωνία· οὕτως καὶ ἐνταῦθα διαθήκαι δύο, καὶ ταῦτας ὁ μὲν Ἰερεμίας διὰ ῥήματος προείπεν, ὁ δὲ Ἀβραὰμ διὰ τῶν ἔργων ἐτύπωσεν ἐν τῷ δύο γυναῖκας ἔχειν. Ὡσπερ γὰρ εἰς ἀνὴρ καὶ δύο γυναῖκες, οὕτως εἰς νομοθέτης καὶ δύο διαθήκαι. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, καὶ δι' ὅ πάντα ταῦτα κεκίνηται· οὐδὲ γὰρ χρὴ τῆς ὑποθέσεως ἐκπαθεῖν· Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ναί· ἀλλὰ, δι' ὅ ταῦτα πάντα ἐκινήσαμεν, τίνος ἕνεκεν αὐτοῖς παλαιὸν ἀναγινώσκαι νόμον; λέγει γὰρ αὐτοῖς· Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις. Συνείδεν ὅτι δύσκολόν ἐστι τὸ ἐπιταγῆναι, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν βεβουλημένην τῶν ἀκούοντων. Πολλὰ γὰρ καὶ φύσει εὐκόλα ὄντα δυσκατέρωστα γίνονται, ὅταν βεβουλημένοι· ὥσπερ οὖν καὶ δύσκολα ὄντα, κοῦφα καὶ ῥᾶστα γίνονται σπουδαζόντων ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἡ δυσκολία, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει τῶν μετιόντων. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθὲς ὅλον ἐντεῦθεν· τὸ μέλι φύσιν ἔχει γλυκεῖαν καὶ ἡδίστην, ἀλλὰ τοῖς νοσοῦσι καὶ πικρόν ἐστι καὶ ἀηδές, ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀρρώστιαν ἐκείνων· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἂν δοκῇ φορτικὸς εἶναι, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν βεβουλημένην. Οὐ πολὺς μοι πόνος δείξει εὐκόλον ὄντα, ἵνα κατορθωθῇ· τὸ γὰρ δύσκολον αὐτὸν ποιοῦν τὸ ἕτερον ἦν εἰπεῖν. Νῦν μὲν γὰρ λέγει, Φύγε τὴν βῆσιν τῆς γυναικὸς, ἀπόστηθι τῆς ἀσελείας· τὸ δὲ χαλεπὸν τὸ ἐναντίον ἦν εἰπεῖν· Καταμάνθανε τὰς γυναῖκας, περιεργάζου τὰ κάλλη τὰ ἀλλότρια, καὶ οὕτω τῆς ἐπιθυμίας κράτει. Τοῦτο δὲ δύσκολον ἦν· τὸ δὲ εἰπεῖν αὐτὸν, Φύγε τὴν κάμινον, ἀπόστηθι τοῦ πυρός, μὴ προσεγγίσῃς τῇ φλογί, ἵνα μείνῃς ἀσινῆς, πολλὴν ἔχει τὴν εὐκόλιαν· κατὰ [325] φύσιν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐπιταγῆναι. Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἡμᾶς ὑπομνήσκει τοῦ παλαιοῦ νόμου, ἕτερον μέλλον εἰσαγεῖν; Ἴνα ἀπὸ τῆς συγκρίσεως μάθῃς, ὅτι οὐκ ἐστὶ μάχη τοῦτου κάκεινου· ὅταν γὰρ σύγκρισις ἦ, τότε φανερωτέρα ἡ κρίσις γίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλόν ἔγκλειν τινες, ὅτι ἀντινομοθετῶν ταῦτα λέγει· Ἰδοὺ, φησὶν, ἐκατέρωθεν παράλληλα τίθενται τοὺς νόμους· δοκίμασον καὶ μάθε τὴν συμφωνίαν· οὐ τοῦτου δὲ ἡ μόνον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ καὶ εὐκόλον ὄντα, καὶ εὐκαίρως εἰσαγόμενον. Διὰ τοῦτο φησιν, Ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· τοσοῦτον χρόνον ἐμελετήσατε τὸν παλαιὸν νόμον. Ὡσπερ διδάσκαλος πρὸς παιδίον λέγων ὀκνηρὸν τοῖς πάλαι βουλούμενον ἐνδιατριβεῖν ἐπὶ μαθήμασι, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἀναγαγεῖν θέλων λέγει, Ἐνόησον πόσον χρόνον τὸ μάθημα τοῦτο κατέσχες· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀναμνήσκων, ὅτι πολὺν χρόνον ἐμελέτησαν, καὶ κατέσχον τὸν παλαιὸν νόμον, καὶ καιρὸς λοιπὸν πρὸς τὸν ὑψηλότερον ἀνελθεῖν, εἰς

τὴν ποτε αὐτοῖς νομοθεσίαν τῶν πατέρων ἀνήγαγε λέγων, Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις. Ἐκεῖνο τοῖς ἀρχαίοις ἐρρέθη, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἀρχαίοις ἔλεγεν, εἰκότως ἤσχαλλες, ὅτε ἀτελέστερον ὁμῶν ἡ φύσις διέκειτο· ὅτε δὲ ἐπέδωκεν ἡ φύσις, ὅτε τελειότερα γέγονε, καὶ διδαγμάτων τελειότερων λοιπὸν καιρὸς. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος τῆς νομοθεσίας, ἵνα μή τις τὴν ἐπίτασιν ὀρῶν τῆς φιλοσοφίας ὀκνῇ καὶ ἀναδύηται, φησὶν, Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλέον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πλεονά με ἀπαιτεῖς τὸν πόνον; διὰ τί; οὐχὶ τῆς αὐτῆς κοινῶν φύσεως ἐκείνοις, οὐχὶ ἀνθρωπὸς εἰμι καθάπερ ἐκεῖνοι; Ἴνα μὴ ταῦτα λέγων, τίνος ἕνεκεν ἐπέτεινεν ἡμῖν τοὺς πόνους; τίνος ἕνεκεν μέλζονα ἔθηκε τὰ σκάμματα; προανέλε τὴν ἀντίθεσιν εἰπὼν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· Μελζονα, φησὶ, φέρω τὰ ἐπαθλα· εἰπὼν τοὺς πόνους, εἰπὼν τοὺς ἀγῶνας, εἰπὼν τὴν ἐπίτασιν τῆς νομοθεσίας, ἐμνημόνευσε καὶ τῶν ἐπάθλων. Οὐ γὰρ τὴν Παλαιστίνην ὑμῖν δέδωκα, φησὶν, οὐδὲ τὴν γῆν βέουσιν γάλα καὶ μέλι, ἀλλ' αὐτὴν ὑμῖν κομιζῶ τὸν οὐρανόν. Οὐκ ἐν τῷ μισθῷ δὲ τῶν κατορθωμάτων πλεονεκτοῦμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν παραβάσει τῶν ἀμαρτημάτων μέλζονα τὴν κόλασιν ὑπομένομεν. Ὡσπερ γὰρ οἱ πρὸ τοῦ νόμου πρῶτον διδάσκει τιμωρίαν τῶν ἐν τῷ νόμῳ· Ὅσοι γὰρ, φησὶν, ἀνέμωσι ἡμᾶς, ἀνέμωσι καὶ ἀπολοῦνται, τοῦτέστιν, οὐκ ἔχουσι τὸν νόμον κατήγορον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς οἶσω τὴν ψῆφον, φησὶ, μεταξύ τῶν λογισμῶν κατηγοροῦντων, ἡ καὶ ἀπολογουμένων· οὕτω τῶν ἐν τῷ νόμῳ πταισάντων οἱ ἐπὶ τῆς χάριτος ἀμαρτανόντες ἀφορητοτέρων ὑποστήσονται τὴν κόλασιν. Καὶ τούτων τὴν διαφοράν οὕτως ἐδείξεν ὁ Παῦλος εἰπὼν, Ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρῶν ἐπὶ δυσίᾳ ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει· πόσῳ δοκεῖτε χειρότερος ἀξιωθῆσθαι τιμωρίας ὅσον Ἰδοὺ τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα [326] τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγήσάμενος, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας; Ὁρᾷς ἐπὶ τῆς χάριτος μέλζονα τὴν τιμωρίαν, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἐπαθλα μέλζονα; Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶν μυστηρίων ὑμᾶς ἀνέμνησα τῶν φρικτοδεσμάτων καὶ πνευματικῶν, παρακαλῶ καὶ ἀντιβολῶ καὶ δέομαι καὶ μετὰ πάσης ἀξίως σπουδῆς, ὥστε πᾶσαν ἀμαρτίαν ἀποθεμένους οὕτω προσεῖναι τῇ φρικτῇ ταύτῃ τραπέζῃ. Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν θμιασμόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὄφεται τὸν Κύριον. Ὁ δὲ τὸν Κύριον οὐκ ὦν ἀξίως ἰδεῖν, οὐδὲ τῆς κοινωνίας ἀξίος ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ δεσποτικοῦ. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος, Ἐκμιστος δὲ δοκιμαζέτω ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. Οὐκ ἀπεκάλυψε τὸ ἔλλος, οὐκ εἰς κοινὸν θέατρον ἤγαγε τὴν κατηγορίαν, οὐ περιέστησε μάρτυρας τῶν πλημμελημάτων· ἔνδον ἐν τῇ συνειδήσει, μηδενὸς παρόντος πλην τοῦ ἐὰν πάντα ὀρῶντος Θεοῦ, ποιῶν τὴν κρίσιν, καὶ τῶν ἡμαρτημένων τὴν εξέτασιν, καὶ πάντα τὸν βίον ἀναλογιζόμενος ὑπὸ τοῦ νοῦ τοῦ κριτηρίου ἀγε τὰ ἀμαρτήματα· διόρθω τὰ πλημμελήματα, καὶ οὕτω μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδήτος τῆς ἱερᾶς ἁπτοῦ τραπέζης, καὶ τῆς ἁγίας μέτεχε θυσίας. Ταῦτα

* Suppl'e. ἐνεκεν, nisi malis legere τοῦτο loco τούτου. ENIT.
b Olib. et Barocc. τοῖς παλαιοῖς.

* Uterque codex ἀνακρινέτω pro δοκιμαζέτω.

prophetiam? In eo enim quod mulieres habet, non verbum, sed res est: et servam et liberam ostendi tibi per verba, quoniam duorum testamentorum unus est legislator, disce et ipsum per figuras. Abraham duas uxores habuit; hæ autem sunt duo testamenta, et unus legislator: quemadmodum illic ovis et ovis, altera quidem in verbo, altera autem in re, multa vero et operum et verborum concordantia inest: sic et hic testamenta duo: et hæc Jeremias quidem per verba prædixit, Abraham autem duas habens uxores, operibus figuravit. Quemadmodum enim unus vir et uxores duæ, sic et unus legislator, et testamenta duo. Sed quod dixi, et cujus causa universa hæc proposita sunt: non enim a proposito discedendum est: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 28). Ita est; sed quod in proposito nobis erat cum hæc omnia agitaremus, cur veterem ipsis legem recitat? dicit enim ipsis: *Audistis quoniam dictum est antiquis, Non mæchaberis*. Cognitione difficile esse mandatum, non sapientia, sed audientium desidia. Multa enim quæ natura facilia sunt, difficilia fiunt cum pigritamur, sicut difficilia quæ sunt, levia et facilia fiunt nobis accurate prospicientibus. Non enim difficultas rerum naturæ inest, sed exercentium proposito: quod verissimum esse vel ex hoc apparet. Mel natura dulcedinem habet, atque eandem jucundissimam, sed agrotis amarum quid atque ingratum est, non propria, sed illorum aegritudinis natura: sic lex tametsi videatur onerosa, non sua natura, sed nostra fit pigritia. Haud mihi multum laboris, ostendere factum facilem esse: nam quod difficile illam facit aliud dicendum erat. Nunc enim dicit, Fuge mulieris visum, a luxuria recede: quod autem difficile, oppositum dicere poterat, Exquire mulieres, scrutare alienas formas, atque sic libidinem vince. Id ergo difficile fuerat: nam dicere, Fornacem fuge, recede longius ab igne, flammæ propius non accesseris, quo sis innocuus, multum facilitatis habet: etenim juxta naturam mandatum est. *Audistis quia dictum est antiquis, Non mæchaberis* (Ibid.). Cujus igitur rei gratia antiquam legem nobis ad memoriam redegit, alteram introducturus? Quo scilicet ex comparatione discas non esse hujus atque illius pugnam: cum enim ponitur comparatio, tunc fit manifestius judicium. Quoniam objecturi erant quidam quod ut contrariam legem ferret, hæc diceret: Ecce, inquit, utrasque alternatim leges pono, tenta et disce consonantiam: non ob id solum, sed etiam ut ostendat facilem opportuneque introductam: propterea inquit: *Audistis quia dictum est antiquis, Non mæchaberis*: tamdiu in antiqua lege vos exercuistis. Quasi doctor pigritanti parvulo præteritis adhuc disciplinis infanti volenti, atque ad altiora eum tollere cupiens dicit: Cogita quantum temporis hac in disciplina contrivisti: sic et Christus revocans in memoriam eos prolixiori tempore tenuisse legem antiquam, et in ea se exercuisse, esseque tempus de cætero ad altiorum conscendere, ad ipsam quæ patrum quandoque

fuerat, legislationem traducit dicens: *Audistis quia dictum est antiquis, Non mæchaberis*. Id antiquis dictum est, *Ego autem dico vobis*. Si enim antiquis dixisset, merito quereretur, cum imperfectior adhuc esset nostra natura. Ea vero cum aucta, cum perfectior facta est, disciplina etiam perfectiori de cætero opus erat. Propterea incipiens a legislatione, ne quis intuens philosophiæ sublimitatem pigritetur, aut mora teneatur, inquit: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum celorum* (Matth. 5. 20). Plus a me laboris exigit? quare? num una cum illis non sum natura? numquid non homo similis illis? Ut non hæc dicerent (a), Quare nobis labores addidit? quare majora certamina posuit? occurrit objectioni regnum celorum proferens: Majora, inquit, præmia defero: dicens labores, dicens certamina, dicens extensionem legis, et præmiorum meminit. Nequaquam enim, inquit, Palestinarum do, neque terram fluentem lacte et melle, sed ipsum vobis celum defero. Neque in officiorum mercedem plura solum recipimus, sed etiam in ipsa peccatorum transgressionem supplicium majus trahimus. Quemadmodum enim qui legem præcesserunt, mitiorem poenam iis dederunt, qui peccaverunt in lege. *Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt* (Rom. 2. 12), id est legem accusatorem nequaquam habebunt; sed contra illos ab ipsa natura sententiam, inquit, feram inter cogitationes accusantes, vel defendentes (Ibid. v. 15): sic et iis, qui in lege peccaverunt, delinquentes sub gratia gravioribus suberunt tormentis. Et istorum differentiam ipse ostendit Paulus, dicens: *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratia contumeliam fecerit* (Hebr. 10. 28. 29). Cernis sub gratia majorem poenam, veluti et præmia majora? Sed quoniam sancta mysteria ad memoriam vobis retuli tremenda ac spiritualia, rogo, obsecro, deprecor atque omni cum instantia expeto, omne deponentes peccatum, sic ad tremendam hanc mensam accedere. *Pacem, inquit, sequimini cum omnibus et sanctificationem, sine qua nemo videbit Deum* (Hebr. 12. 14). Qui autem Dominum videre dignus non est, neque communione dignus est Domini corporis. Propterea Paulus inquit: *Probet¹ autem se homo, et sic de pane illo comedat, et de calice bibat* (1. Cor. 11. 28). Non revelavit ulcus, non in commune theatrum accusationem produxit, non delictorum testes statuit: intus in conscientia adstante nemine, præter eum qui cuncta videt Deum, judicium et examen peccatorum statue, et vitam omnem recogitans in mentis judicium peccata deducito, reforma quod deliquisti, atque sic pura conscientia sacram attinge mensam, et particeps

¹ Uterque Codex: *Dijudicet*, pro, *probet*.

(a) Hic quidam deerant, quæ ex utroque Ms. supplentur.

sacri sacrificii fias. Hæc mente retinentes, et omnium quæ de luxuria diximus recordati, quantaque his pœna posita sit, qui incontinenter et minus pudice respiciunt in mulieris faciem, et præ gehenna Dei timorem et caritatem habentes ante oculos, nosmetipsos undique purgantes, sic sacris mysteriis propinquemus, ne in iudicium damnationemque nobis fiant,

sed in salutem, et animæ sanitatem, fiduciamque continuum salutis hujus suscipiamus : in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæculæ sæculorum. Amen¹.

¹ Octob.: Cui gloria et imperium, magnitudo et magnificentia cum Patre et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO DE PœNITENTIA

ET COMPUNCTIONE, ET QUOD DEUS SIT PROMPTUS AD SALUTEM, ET TARDUS AD PœNAM : IN QUO ET MIRABILIS DE RAHAB HISTORIA.

NOMILIA VII (a).

1. Semper quidem divinus apostolus divina cælestique utitur lingua, ac scientia multa evangelicum textit verbum : non ex sua sententia temere loquens, sed regali auctoritate dogmata proferens. Hæc vero potissimum utitur scientia, quando peccantibus pœnitentiæ verbum ingerit : quæ de re vos jam admoniturus sum. Audistis itaque, ut sigillatim ea quæ dicta sunt tangam, quomodo Corinthios alloquens dicebat strenuus ille vir atque admirandus : *Ne forte veniens, multos defleam eorum qui prius peccaverunt, et pœnitentiam non egerunt* (2. Cor. 12. 21). Homo quidem natura magnus hic doctor erat, sed proposito Dei minister : ideo velut cælesti quadam utitur lingua, et quasi ex ipsis cælis loqueretur, sic interminatur peccatoribus, et pœnitentibus propitiationem promittit. Cum autem hæc dico, nequaquam Pauli linguæ auctoritatem adscribo, sed ad Dei gratiam totum refero : de quo ipse dicebat : *An experimentum ejus quaeritis, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 3) ? Igitur peccantibus beneficii medicinam supponit, et pœnitentiam ad salutem. Concurrit autem hodie cum apostolica lectione evangelica etiam Salvatoris auctoritas, quæ peccatorum remissionem copiose largitur. Nam cum paralyticum sanaret, dicebat Salvator, ut modo audistis : *Fili, remittuntur tibi peccata tua multa* (Marc. 2. 5) : remissio autem peccatorum est fons salutis, et præmium pœnitentiæ. Remedium quippe est pœnitentia, quod peccatum tollit : donum cæleste, virtus admirabilis, gratia legum cursum superans. Quamobrem non fornicatorem renuit, non mœchum abigit, non ebriosum aversatur, non idololatram detestatur, non maledicum repellit, non blasphemum persequitur, non arrogantem ; sed omnes immutat, peccati enim conflatorium est pœnitentia¹. Operæ pretium autem est primum Dei scopum cognoscere, non ex cogitationibus nostris talem speculationem adeuntes, sed ex ipsis divinis Scripturis attestatam veritatem demonstrantes.

Virtus parentum posteris prodest. — Scopus Deo, dum longanimitè agit, duplex est, ad salutemque

propitius : ipsis nimirum pœnitentibus salutem procurat, eorumque posteris, qui in virtute progressus facturi sunt, beneficium reservat. Et ut iterum sermonem repetam, Deus longanimitè agit, ut et peccator respiscat, et ut posteris suis salutis viam non claudat. Licet enim peccator in lapsibus perseveret, parcat sæpe radici, ut fructus custodiat ; sæpenumero etiam ipsam radicem immutat, ut ante dixi. Sed ubi illa in omnimodam nequitiam delapsa est, Deus utiliter differt supplicium, pœnitentiam salutem expectans : quomodo autem, audi. Tharra pater Abrahamæ idolorum cultor erat ; sed non hic dedit impietatis pœnas, et quidem jure. Nam si Deus radicem præcidisset, undenam tantus fidei fructus pullulasset ? Quid Esau nequius ? Vide mihi et aliud benignitatis argumentum. Quid illa malitia impudentius ? nonne fornicator et profanus (Heb. 12. 16), ut ait apostolus ? nonne parricida et matricida ? nonne fratricida quantum ad propositum ? nonne Deo perosus, ut testificatur Scriptura dicens, *Jacob dilexi, Esau autem odio habui* (Rom. 9. 13) ? Si ergo fornicator, fratricida, profanus et odio habitus, cur non e medio tollitur ? cur non excinditur ? cur non statim promerito supplicio afficitur ? Quare ? pulchrum sane est causam proferre. Si excisus fuisset, magnum mundus justitiæ fructum amisisset ; et qualem audi. *Esau genuit Raguel, Raguel Zaram, Zaram Job* (Gen. 36). Viden' quantus patientiæ flos deletus esset, si præveniens Deus pœnas a radice exegisset ?

2. Omnibus igitur in rebus hanc considerationem admitte. Ideo longanimitè agit cum Ægyptiis intolerabiles blasphemias proferentibus, ob ecclesias nempe, quæ nunc florent in Ægypto, ob monasteria et eos qui angelicam vitam sunt amplexi. Etenim, ut aiunt juris publici periti, et ut præcipiunt Romanæ leges, prægnans si in erimen incidat morte dignum, non prius interfici jubetur, quam pepererit : idque jure merito : non enim justum consueverunt legum latores, innoxium cum noxia de medio tolli. Quod si humanæ leges nihil peccantibus parcent, annon multo magis Deus radicem custodiet, fructibus pœnitentiæ beneficium reservans ? Accipe de cætero super ipsis peccantibus pœnitentiæ beneficium : nam et in ipsis

¹ Unus Reg., sed omnes recipi omnesque immutat ; virtutis enim conflatorium est pœnitentia.

(a) Collata cum Mss. Regiis 1828, 2519, 2424, 2809.

¹ Unus Reg., Evangelicam.

ἔχοντες ἐν νῷ, καὶ τῶν περὶ ἀκολασίας ἡμῖν εἰρημένων μεμνημένοι, καὶ ὅση κεῖται τιμωρία τοῖς ἀπλῶς καὶ ἀκολάστως ὁρῶσι τὰς τῶν γυναικῶν ὕψεις, καὶ πρὸ τῆς γέννησός τοις Θεοῦ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, πανταχόθεν ἑαυτοὺς καθαίροντες, οὕτω καὶ προσώμεν τοῖς ἱεροῖς μυστηρίοις, ἵνα μὴ εἰς κρίμα

καὶ κατάκριμα, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν καὶ ὑγίειαν ψυχῆς, εἰς παρρησίαν διηνεκῇ τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπολάβωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Οὐτοὶ καὶ τὸ κράτος, μεγαλοσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ

καὶ κατανύξεως, καὶ ὅτι ταχύς ὁ Θεὸς εἰς σωτηρίαν καὶ βραδύς εἰς τιμωρίαν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς Παύλου παράδοξος ἱστορία.

Ὁμιλία ζ'.

α'. Πάντοτε μὲν ὁ θεὸς Ἀπόστολος θεῖα καὶ οὐράνιη κέχρηται γλώττῃ, καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιστήμης τὸν εὐαγγελικὸν ὑφαίνει λόγον· οὐκ ἐξ οἰκείας γνώμης ἀπλῶς φθεγγόμενος, ἀλλ' ἐκ τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ αὐθεντίας προσφέρων τὰ δόγματα· ἐξαιρέτως δὲ ταύτῃ κέχρηται τῇ ἐπιστήμῃ, ὅταν τὸν τῆς μετανόιας εἰσαγγὴ λόγον τοῖς ἁμαρτάνουσι· περὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου πάντας ὁμᾷς ὑπομνήσω. Ἦκούσατε τοίνυν, ἵνα ἐκ μέρους ἀψώμαι τῶν εἰρημένων, ὡς ἀκριβῶς διαλεγόμενος τοῖς Κορινθίοις ἔλεγεν ὁ γενναῖος ἐκείνος καὶ θαυμάσιος ἀνὴρ· *Μήπως ἐλθὼν πολλοὺς πενήτησω τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων*. Ἀνθρώπος μὲν ἦν τῇ φύσει ὁ μέγας οὗτος διδάσκαλος, Θεοῦ δ' ὑπηρετῆς τὴν πρόθεσιν· διὰ τοῦτο ὡς περ οὐράνιη κέχρηται γλώττῃ, καὶ ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν οὐρανῶν φθεγγόμενος, οὕτω καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀπειλεῖ, καὶ τοῖς μετανοοῦσιν ἱλασμόν ἐπαγγέλλεται. [327] Ὅταν δὲ ταῦτα εἶπω, οὐ τῇ Παύλου γλώττῃ, τὴν αὐθεντίαν ἐπιγράφω, ἀλλ' ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν τὸ πᾶν αναφέρω, περὶ οὗ νῦν αὐτὸς ἔλεγεν· *Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; Ὑποτίθεται τοίνυν τοῖς ἁμαρτάνουσι φάρμακον εὐεργετίας, καὶ μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν. Συνέδραμε δὲ σήμερον τῇ ἀποστολικῇ ἀναγνώσει καὶ ἡ εὐαγγελικὴ τοῦ Σωτῆρος αὐθεντία, ἁμαρτιῶν ἄρεσιν ἀφθόνως χαρίζομένη. Τὸν γὰρ παραλυτικὸν ὁ Σωτὴρ ἰώμενος ἔλεγεν, ὡς ἀκριβῶς ἀκηκόατε· *Τέκνον, ἀφένται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου αἱ πολλαί*. ἄρεσις δὲ ἁμαρτιῶν πηγὴ σωτηρίας καὶ ἔπαθλον μετανόιας· ἱατρεῖον γάρ ἐστιν ἀναιρετικὸν τῆς ἁμαρτίας ἡ μετάνοια· ὥρὸν ἐστὶν οὐράνιον, δύναμις θαυμαστή, χάριτι νικῶσα τὴν τῶν νόμων ἀκολουθίαν. Διὰ τοῦτο οὐ πόρνον ἀποσεύεται, οὐ μοιχὸν ἀποσοβεῖ, οὐ μέθυσον ἀποστρέφεται, οὐκ εἰδωλολάτριν βδελύσεται, οὐ λοιδορὸν ἀπελαύνει, οὐ βλάσφημον ἀποδιώκει, οὐκ ἀλαζόνα, ἀλλὰ πάντας μεταποιεῖ· χωνευτήριον γάρ ἐστι τῆς ἁμαρτίας ἡ μετάνοια. Ἀναγκαῖον δὲ πρῶτον γνωρίζαι τοῦ Θεοῦ τὸν σκοπὸν, οὐκ ἐξ ἡμετέρων ἐνομιῶν ἐπιβάλλοντας ταύτῃ τῇ θεωρίᾳ, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν ἁλίων Γραφῶν μεμαρτυρημένην ἀποδεικνύοντας τὴν ἀλήθειαν. Σκοπὸς τῷ Θεῷ μακροθυμεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσι διπλοῦς ἐστὶν εἰς σωτηρίαν ὡς· μνηστευόμενος αὐτοῖς τὴν ἐκ μετανόιας σωτηρίαν, καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν ἀπογόνους τοῖς εἰς ἀρετὴν ἐπιδιδόναι μέλλουσι ταμειυόμενος τὴν*

* Unus Reg. πάντας δέχεται καὶ πάντας μεταποιεῖ· χωνευτήριον γάρ ἐστιν ἀρετῆς ἡ μετάνοια

εὐεργεσίαν. Καὶ ἵνα πάλιν ἀναλάβω τὸν λόγον, ὁ Θεὸς μακροθυμεῖ, ἵνα καὶ ὁ ἁμαρτάνων μετανόηση, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ τυχτομένοις μὴ ἀποκλείσῃ τὴν σωτηρίαν. Κἂν γὰρ αὐτὸς ὁ ἁμαρτάνων ἀμετανόητα πταίῃ, φεῖδεται πολλάκις τῆς ῥίξης, ἵνα φυλάξῃ τοὺς καρπούς· πολλάκις μὲν οὖν καὶ αὕτη μεταβάλλει τὴν ῥίξαν, ὡς ἔφθην εἰπών· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς παντελὴ κακίαν ἐκείνη πέσῃ, ὁ Θεὸς ὑπερτίθεται χρησίμους τὴν τιμωρίαν, ἀναμένων τῶν μετανοοῦντων τὴν σωτηρίαν· καὶ ὅπως, ἀκουε. Θάρρα ὁ πατὴρ Ἀβραάμ εἰδῶλων ἦν προσκυνητῆς, ἀλλ' οὐ δίδωκεν ἐνταῦθα τῆς ἀσεβείας τὴν δίκην· καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ προλαβὼν ὁ Θεὸς ἀπέτεμε τὴν ῥίξαν, πόθεν ὁ τοσοῦτος καρπὸς τῆς πίστεως ἀνεδίδετο; Τί τοῦ Ἠσαΐ μοχθηρότερον; Σκόπει μοι καὶ ἐτέρας φιλανθρωπίας ὑπόθεσιν. Τί τῆς κακίας ἐκείνης ἀναιδέστερον; οὐ πόρνος καὶ βέβηλος, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος; οὐ μητρολόας καὶ πατρολόας; οὐκ ἀδελφοὺς φονεὺς ὅσους εἰς πρόθεσιν; οὐχ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μισούμενος; ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ λέγουσα· *Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαΐ ἐμίσησα*. Εἰ τοίνυν πόρνος καὶ ἀδελφοκτόνος καὶ βέβηλος καὶ μεμισθόμενος, διὰ τί μὴ ἀφανίζεται; διὰ τί μὴ ἐκκόπεται; διὰ τί παραχρῆμα τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν οὐ δέχεται; Διὰ τί; καλὸν ὡς ἀληθῶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν. Εἰ ἐξ-εκόπη, μέγιστον καρπὸν δικαιοσύνης ὁ κόσμος ἀπόλεσεν ἂν· καὶ ὅποιον, ἀκουε. *Ἠσαΐ ἐγέννησεν τὸν Παγούηλ, Παγούηλ τὸν Ζαρά, Ζαρά τὸν Ἰώβ*. Ὅρξας πηλίκον ὑπομονῆς ἄνθος ἤφανετο, εἰ προλαβὼν ὁ Θεὸς δίκην ἀπήτησε τὴν ῥίξαν;

β'. Καθ' ὅλων οὖν τῶν πραγμάτων ταύτην ἐκλάμβανε τὴν θεωρίαν. Διὰ τοῦτο μακροθυμεῖ τοῖς Αἰγυπτίοις [328] ἀνύποιστα βλασφημοῦσι, διὰ τὰς νῦν ἀνθούσας Ἐκκλησίας ἐν Αἰγύπτῳ, διὰ τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ἀγγελικὸν ἐπανηρημένους βίον. Καὶ γὰρ, ὡς φασιν οἱ τῶν νόμων τῶν κοινῶν ἑμπειροί, καὶ ὡς οἱ ῥωμαίων παρακελεύονται νόμοι, τὴν κυοφοροῦσαν, εἰ ποτε περιπέσοι πταίσματι θανάτου δίκην ἐπάγοντι, μὴ πρότερον ἀναεῖσθαι, πρὶν ἂν τέχῃ τὸ κυοφορούμενον· καὶ μάλα εἰκότως· οὐ γὰρ ἐδικαίωσαν οἱ καλῶς θεοεικότες τοὺς νόμους συναφανισθῆναι τὸ ἀναμάρτητον τῇ ἁμαρτησάσῃ. Εἰ δὲ οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι φεῖδονται τῶν μηδὲν ἁμαρτηκότων, ὁ Θεὸς οὐ πολλῷ μᾶλλον εἰκότως φυλάξει τὴν ῥίξαν, τοῖς καρποῖς ταμειυόμενος τὴν ἐκ τῆς μετανόιας εὐεργεσίαν; Λάβε μοι λοιπὸν καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν ἐκ μετανόιας εὐεργεσίαν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ

b Unus Reg. εὐαγγελικόν.

τούτων ὁ αὐτὸς τῆς φιλανθρωπίας ἀποδίδεται λόγος. Εἰ προσλαμβάναν ἢ δίκην τὴν διόρθωσιν, ὁ κόσμος παντελῶς ἀπώλλυτο καὶ διεφθείρετο· εἰ ὅξυς ἦν πρὸς τιμωρίαν ὁ Θεὸς, οὐκ ἂν ἐκτίσαστο Παῦλον ἢ Ἐκκλησίαν, οὐκ ἰδέχεται τὸν τοιοῦτον καὶ τηλοῦτον. Διὰ τοῦτο οὐν ὑπερέβητο βλασφημοῦντα, ἵνα δείξῃ μετανοοῦντα. Ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία τὸν διώκτην ἐποίησε κήρυκα· ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία τὸν λύκον μετέβαλεν εἰς ποιμένα· ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία τὸν τελώνην ἐποίησεν εὐαγγελιστήν· ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία πάντας ἡμᾶς ἤλεσε, πάντας μετέβαλε, πάντας μετέστρεψεν. Ἐὰν ἴδῃς τὸν ποτε μέθυσον, νηστευτήν, ἐὰν ἴδῃς τὸν ποτε βλάσφημον, θεολόγον, ἐὰν ἴδῃς τὸν ποτε αἰσχραῖς φθὰς τὸ στόμα μολύναντα, νῦν τοῖς θεοῖς ὕμνοις τὴν ψυχὴν καθαίροντα, θαύμαζε τὴν μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπαίνει τὴν μετάνοιαν, καὶ ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως λέγε ἀναλαβών. Αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Ἀγαθὸς μὲν ὁ Θεὸς πρὸς πάντας, ἐξαιρέτως δὲ τὴν αὐτοῦ μακροθυμίαν ἐνδείκνυται πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας. Καὶ εἰ βούλει ξένον ἐπακοῦσαι λόγον, ξένον μὲν ὅσον εἰς συνήθειαν, ἀληθινὸν δὲ ὅσον εἰς εὐσέδειαν, ἀκουσον.

Βαρὺς ὁ Θεὸς πανταχοῦ φαίνεται τοῖς δικαίοις, χρηστὸς δὲ τοῖς ἀμαρτωλοῖς, καὶ ταχὺς εἰς φιλανθρωπίαν· τὸν ἀμαρτάνοντα καὶ πεσόντα διανίστησι, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; ἡ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; καὶ Ἰνατί ἀπέστρεψεν ἀποστρέφον ἀναιδῆ ἢ ἀσύνητος θυγάτηρ Ἰούδα; καὶ πάλιν· Ἐπιστρέφῃς πρὸς μέ, καὶ ἐπιστροφῆσομαι πρὸς ὅμῳ. Καὶ ἐτέρωθι δὲ ὅρκω βεβαίωσεν τὴν ἐκ μετανοίας σωτηρίαν διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν. Ζῶ γὰρ ἐγὼ, λέγει Κύριος· οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Πρὸς δὲ τὸν δίκαιον λέγει· Ἐὰν ποιῇσθ ἄνθρωπος πᾶσαν δικαιοσύνην καὶ πᾶσαν ἀλήθειαν, καὶ στραφεῖς ἀμαρτίᾳ, οὐ μὴ μνησθῇ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνῃται. Ὡ πολλῆς ἀκριβείας τῆς πρὸς τὸν δίκαιον· ὦ πολλῆς θαύμασις τῆς πρὸς τὸν ἀμαρτάνοντα. Οὕτω δὲ ποικίλως καὶ διαφόρως μηχανάται, οὐκ αὐτὸς μεταβαλλόμενος, ἀλλὰ χρησίμως μερίζων τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τὰς οἰκονομίας· καὶ ὅπως, ἀκουε. Τὸν ἀμαρτωλὸν καὶ ἐμμένοντα ταῖς ἀμαρτίαις, ἐὰν φοβῇσθ, εἰς ἀπόγνωσιν αὐτόν καὶ ἀπαγόρευσιν τῆς ἐλπίδος φέρεται· τὸν δὲ δίκαιον ἐὰν μακαρίσθ, χαυνοί [329] τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ τὸν τόνον, καὶ ὡς ἴδῃ μακαρισθέντα, ἀμελεῖν αὐτόν τῆς σπουδῆς παρασκευάζει. Διὰ τοῦτο τὸν μὲν ἀμαρτωλὸν ἐλεεῖ, τὸν δὲ δίκαιον φοβεῖ. Φοβερός γὰρ ἐστὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ· καὶ, Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπτῃσι. Φοβερός, φησὶν, ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ· καὶ τίνες ἂν εἴεν, ἀλλ' ἡ οἱ ἄγιοι; Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ὁ ἐκδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας καὶ φοβερός ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Ἐὰν ἴδῃ πεσόντα, ἐκτείνει χεῖρα φιλανθρωπίας· ἐὰν ἴδῃ ἐστῶτα, ἐπάγει φόβον· καὶ τοῦτο δικαιοσύνης καὶ δικαιοκρατίας. Τὸν μὲν γὰρ δίκαιον τῷ φόβῳ στηρίζει, τὸν δὲ ἀμαρτωλὸν τῇ φιλανθρωπίᾳ διεγείρει. Καὶ θέλει αὐτοῦ γινώσκει τὴν εὐκαιρον ἀγαθότητα καὶ τὴν εὐχρηστον καὶ ἀρμόζουσαν ἡμῖν ἀποτομίαν; Πρόσεχε ἀκριβῶς, μὴ σε διαφύγῃ τῆς θεωρίας τὸ μέγεθος· ἡ ἀμαρτωλὸς ἐκείνη γυ-

νὴ ἡ μαρτυρημένη ἐπὶ πάσῃ ἀμαρτίᾳ καὶ ἀνομίᾳ, ἡ τοσαῦτα ἀμαρτήσασα, καὶ τοσοῦτοις ἀμαρτιῶν ἔργοις ἐνεχομένη, διψήσασα τὴν ἐκ μετανοίας σωτηρίαν ὕπαισθηλθε τῷ συμποσίῳ τῶν ἁγίων· καλὸν δὲ συμπόσιον ἁγίων, ἐπειδὴ παρὼν ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος κατακεκλιμένου ἐν τῷ οἴκῳ Σίμωνος τοῦ Φαρισαίου, ὕπαισθηλθεν ἡ γυνὴ ἡ ἀμαρτωλὸς ἐκείνη, καὶ τῶν ποδῶν ἤπτετο τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῖς δάκρυσιν ἀπέπλυνεν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς θριξίν ἐξέματτε· καὶ τὴν τοσοῦτοις λεχωσμένην ἀμαρτήμασι διανίστησιν ὁ φιλόανθρωπος, λέγων· Ἀφένται αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι. Οὐ γὰρ πρόκειται μοι νῦν ἐξετάσαι πᾶσαν τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ μόνον παραγαγεῖν τὴν μαρτυρίαν. Ὅρα τοίνυν τὴν θαύθειαν· Ὁδὴ χάρις λέγω σοι, ἀφένται αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι αἱ πολλαί, ὅτι πολὺ ἠγάπησεν. Τοσοῦτων οὖν ἀμαρτημάτων ἀμνηστίαν ἐκομίσατο ἡ ἀμαρτωλὸς γυνή. Καὶ Μαρία δὲ, ἡ ἀδελφὴ Μωυσέως, διὰ μικρὸν γογγυσμὸν λέπρα καταδικάζεται. Τοῖς ἀμαρτάνουσι λέγει· Ἐὰν ὦσιν αἱ ἀμαρτίαι ὅμιον ὧς κόκκον, ὥς χιόνα· λευκανώ· καὶ μεταβάλλει τὸ σκότος εἰς φῶς, τῇ μεταβολῇ τῆς μετανοίας, καὶ τοσαύτην κακῶν ἀφθονίαν διαλύει τῇ φωνῇ τῆς ἀγαθότητος· πρὸς δὲ τὸν ἐν δικαιοσύνῃ βαδίζοντά φησιν· Ὅς ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Μωρὲ, ἐροχός ἐστι τῇ γυναικὶ τοῦ πυρός. Ἐνὶ ῥήματι τοσαύτην ἐπέθηκεν ἀκρίβειαν, καὶ τοσοῦτοις ἀμαρτήμασι τοσαύτην μετρεῖ τὴν ἀφθονίαν.

Καὶ ἑτέρον μοι σκόπησον θαυμαστόν. Ἐπειδὴ τὰ ἀμαρτήματα ὡς ὀφλήματα ἀναγράφεται, τοῖς μὲν ἀμαρτωλοῖς καὶ τὸ κεφάλαιον συγχωρεῖ μετανοοῦσι· παρὰ δὲ τῶν δικαίων καὶ τόκους ἀπαιτεῖ. Προσῆλθεν αὐτῷ χρεωφειλῆτης πολλῶν ταλάντων, καὶ ὡς τῇ μετανοίᾳ καὶ τῇ πολλῇ ἰκσείᾳ ἐδυσώπησε τὴν δίκην, καὶ εἶπε· Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα ἀποδώσω. Οὐκ ἀνέμεινε τὴν ἀπόδοσιν ὁ φιλόανθρωπος, ἀλλὰ τὴν ἐξομολόγησιν λύσιν ἐποίησε τοῦ ὀφλήματος· τῷ ὀφειλέτῃ τῶν μυρίων ταλάντων πάντα συνεχώρησε καὶ αὐτὸ τὸ κεφάλαιον. Παρὰ δὲ τῶν δικαίων ἐπαγγέλλεται καὶ τόκους ἀπαιτεῖν. Διὰ τὴν γὰρ οὐκ ἐδώκετε τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις· κάρῳ ἐλθὼν σὺν τόκοις ἀπῆτησα; Ταῦτα λέγω, οὐκ ὡς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς δικαίους [330] ἀπεχθῶς διαχειρόμενος· οὐδὲν γὰρ τῷ Θεῷ τοῦ δικαίου ποθεινότερον· ἀλλ', ὡς ἐφθον εἰπὼν, παραμυθεῖται τὸν ἀμαρτωλὸν, ἵνα διεγείρῃ· φοβεῖ καὶ τὸν δίκαιον, ἵνα στηρίξῃ· καὶ τοῖς μὲν τὰ πολλὰ συγχωρεῖ πλημμελήματα ὡς ἔχθροισ καὶ πεφυσιασμένοις, τοῖς δὲ καὶ περὶ τῶν τυχόντων ἀκριβολογεῖται. μὴδὲν αὐτοῖς ἑλλίπες εἶναι βουλόμενος εἰς ἀκρότητα. Ὁ γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῳ πλούσιος, τοῦτο τῷ Θεῷ δίκαιος· καὶ ὁ ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ πένης, τοῦτο τῷ Θεῷ ἀμαρτωλός· οὐδὲν πτωχότερον τοῦ ἀμαρτάνοντος, καὶ οὐδὲν πλουσιώτερον τοῦ δικαιοπραγούντος. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν τῶν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ εὐθηνίᾳ διαγόντων φησὶν ὁ Παῦλος· Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. Περὶ δὲ τῶν ἀσεβούντων ὁ μακάριος Ἰερεμίας λέγει· Ἰσως πτωχοὶ εἰσιν, διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύνατο ἀκούειν λόγον Κυρίου. Ὅρξες ὅπως πτωχοὺς καλεῖ τοὺς ἀπεχθονισμένους τῆς

^b Αἱ μὲν παρεισάγειν.

^c Unus Reg. ὡς φοινίκων, ὡς χιόνα. Infra idem βαδίζοντα, τὴν φωνὴν ὁ τὰ πολλὰ χαρίσματα δίδους, ὡς ἄν.

^d Reg. unus εἰς τράπεζαν.

^a Unus Reg. ἐπάγει φόβον δικαιοσύνης καὶ δικαιοκρατίας· καὶ τοῦτον τῷ φόβῳ στηρίζει, καθεῖνον τῇ φιλανθρωπίᾳ ἐγείρων.

eadem clementiæ redditur ratio. Si emendationem ultio prævertisset, mundus deletus esset funditusque periisset : si velox ad pœnam sumendam fuisset Deus, Paulum Ecclesia non possedisset, talemque ac tantum virum non accepisset. Propterea igitur distulit blasphemantem, ut ostenderet pœnitentem. Dei longanimitas persecutorem effecit præconem : Dei longanimitas lupum mutavit in pastorem : Dei longanimitas publicanum fecit evangelistam : Dei longanimitas nostrum omnium miserta est, omnes mutavit, omnes convertit. Si videris ebriosum olim nunc jejunare ; si videris olim blasphemum, theologum ; si videris eum, qui quondam turpibus cantilenis os inquinabat, nunc divinis hymnis animum purgare : mirare Dei longanimitatem, lauda pœnitentiam, et ex illa mutatione occasionem accipe dicendi : *Hæc mutatio dexteræ Excelsi (Psalm. 76. 11).* Bonus est Deus erga omnes, præcipue vero bonitatem suam exhibet erga peccatores. Et si volueris peregrinum quidpiam audire, peregrinum quidem secundum consuetudinem, verum autem secundum pietatem, audi.

Cur cum justis asperere agat Deus. — Gravis justis ubique videtur Deus, lenis autem peccatoribus, atque velox ad clementiam ; peccantem et cadentem erigit, ac sic alloquitur : *Numquid cadens non resurgit, aut aversus non revertitur (Jer. 8. 4) ? et, Quare aversa est aversione impudenti imprudens filia Juda (Ibid. v. 5) ?* ac rursum, *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos (Zach. 1. 3).* Alibi autem præ nimia benignitate salutem ex pœnitentia juramento confirmat. *Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat (Ezech. 33. 11).* Ad justum autem dicit : *Si fecerit homo omnem justitiam, et omnem veritatem, et aversus peccaverit, non recordabor justitiæ illius, sed in peccato morietur (Ezech. 18. 24).* O magnam erga justum cautionem ! o magnam erga peccatorem largitatem ! Sic varia et diversa molitur, non ipse mutatus, sed bonitatis suæ dispensationem utiliter dividens. Et quomodo, audi. Peccatorem et in peccatis perseverantem si terruerit, in desperationem ille labitur : justum vero si laudaverit, viro virtutis ejus emollit ; et eum, utpote qui jam sit consequutus laudem, in negligentiam labi efficit. Quamobrem peccatorem miseratur, justum terret : *Terribilis enim super omnes, qui in circuitu ejus sunt (Psalm. 88. 8), et, Suavis Dominus universis (Psalm. 144. 9).* Terribilis, inquit, est super omnes, qui in circuitu ejus sunt. Et quinam illi, nisi sancti ? Deus enim, inquit David, qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis est super omnes, qui in circuitu ejus sunt (Psalm. 88. 8). Si viderit lapsum, clementiæ manum porrigit ; si stantem viderit, timorem incutit : et hoc est justitiæ justique judicii. Justum enim timore firmat, peccatorem vero clementia suscitatur. Vis scire opportunitatem ejus benignitatem, simulque utilem et accommodatam nobis severitatem ? Attende diligenter, ne te contemplationis hujus magnitudo fugiat. Mulier illa peccatrix, quam in omni

peccato et iniquitate volutata esse in confesso erat, tot peccatorum rea, et tot pravis operibus detenta, salutem ex pœnitentia siliens, sanctorum convivio subrepsit ; sanctorum convivium voco, quia aderat Sanctus sanctorum. Nam Salvatore discumbente in domo Simonis Pharisæi, subingressa est mulier illa peccatrix, Salvatorisque pedes tetigit, lacrymisque lavabat pedes ejus, et capillis tergebat (*Matth. 26. 6. sqq.*). Et tot peccatis obrutam erigit ille benignus, dicens : *Dimituntur ejus peccata (Luc. 7. 47).* Neque enim mihi in proposito nunc est totam discutere historiam : sed solum testimonium proferre. Considera itaque largitatem : *Propterea dico tibi, remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum (Ibid.).* Totergo peccatorum oblivionem retulit peccatrix illa mulier. Et Maria, soror Moysis, ob exiguum murmur leproæ damnationem refert (*Num. 12. 10*). Peccatoribus dicit : *Si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nivem dealbabo (Isai. 1. 18) :* et tenebras in lucem transfert pœnitentiæ mutatione, totque malorum copiam bonitatis voce solvit. Ambulanti vero in justitia dicit : *Quicumque¹ dixerit fratri suo, Fatus, reus erit gehennæ ignis (Matth. 5. 22).* Uni verbo tantam imposuit muletam, et tot peccatis tantam exhibet liberalitatem.

3. Atque aliud admirandum animadverte. Quoniam peccata quasi debita adscribuntur, peccatoribus quidem totam summam concedit, a justis vero etiam usuras exigit. Accessit ad eum qui debebat multa talenta, et quasi per pœnitentiam plurimamque supplicationem judicium mitigavit, et dixit : *Domine, patientiam habe in me, et omnia reddam tibi (Matth. 18. 26).* Non exspectavit ut solveret ille benignus et clemens, sed confessionem debiti solutionem fecit. Debitori decem millium talentorum omnia remisit totamque summam : a justis vero etiam usuram se repetiturum edicit : *Quare non dedistis argentum meum nummulariis, et ego veniens cum usuris exegissem (Luc. 19. 23 ; Matth. 25. 27) ?*

Peccatore nihil pauperius, justo nihil ditius. — Hæc porro dico, non quasi Deus erga justos inimico sit animo : Deo enim nihil justo acceptius : sed, ut ante dixi, consolatur peccatorem, ut excitet ; justum terret, ut confirmet. Et illis quidem, ut inimicis et inflatis, multa remittit delicta ; hos vero etiam de levissimis rationem reddere cogit, nihil iis ad summam perfectionem deficere volens. Quod enim est in hoc mundo dives, hoc est apud Deum justus : et quod est in hoc mundo pauper, hoc est apud Deum peccator : nihil est peccatore pauperius, et nihil justo ditius. Quapropter de iis, qui in pietate et virtutis copia degunt, ait Paulus : *Gratias ago Deo, quia in omni divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia (1. Cor. 1. 4. 5).* De impiis vero beatus Jeremias dicit : *Fortasse pauperes sunt, ideo non potuerunt audire verbum Domini (Jer. 5. 4).* Vides quomodo pauperes vocat eos, qui sunt a pie-

¹ Unus Reg., *timorem incutit justitiæ et justis judicii ; alterum clementia suscitans.*

¹ Unus Reg. : *Ambulanti vero in justitia, quomodo qui plerumque gratias largitur, dicit : « Quicumque, » etc. nisi malis interpretationem quæ ex mutata tantum græcæ versionis interpunctione oriretur, nempe eam : Ambulanti vero in justitia, quid dicit qui gratias plerumque largitur ? « Quicumque, » etc.*

tate dissiti? Peccatores igitur quasi pauperes miseratur, et a justis quasi a divitibus rationem exigit; ipsis quidem ob pauperatē elargiens, ab illis vero ob pietatis divitias cum multa accuratione rationes exposcens. Quod autem facit circa justos et peccatores, id ipsum facit circa divites et pauperes: ac quemadmodum peccatorem per clementiam excitat, et justum per severitatem terret, sic et in mundi negotiis suam dispensationem moderatur. Si viderit dignitatibus fulgentes, reges, principes, quotquot divitiis affluunt, hos terrorem incutiens alloquitur, atque utiliter potestati terrorem immitit: *Et nunc reges intelligite, erudimini omnes qui judicatis terram. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore (Psal. 2. 10); quoniam Rex est regum, et Dominus dominantium (1. Tim. 6. 15).* Ubi imperium est potestatis, ibi regni sui terrorem imponit: ubi vero humilitas vilitatis, ibi remedium profert suae benignitatis. Deus enim est hic magnus Rex regum, et Dominus dominantium. Illic ipse rursus de sua dignitate descendens, invenitur secundum sanctam Scripturam Pater orphanorum, et Judex viduarum (*Psal. 67. 6*), Rex regum, Princeps principum, dominorum Dominus. Vides multam clementiae ubertatem? vides utilem metum pietatis et potentiae? Ubi namque vidit potentiam ad solamen sufficere, ibi metum ad utilitatem imposuit: ubi vero vidit orphanitatem vilitate, et pauperatē imbecillitate viduitatis debilitatam, clementiam ad consolationem adhibuit. *Ego Pater orphanorum.* Duo facit, et benignitatem ostendit, et potentiam punit. Vocat seipsum Patrem orphanorum, ut et eos, qui in calamitate constituti sunt, consoletur, et potentes deterreat, ne orphanis viduisque molesti sint; quandoquidem mors hunc patre, illam viro orbavit, et quos corrupti mors naturalis, benignitatis decretum restituit. Atque eadem ipsa gratia huic quidem dedit iudicem, orphano autem patrem Regem sanctorum. Itaque, o inique, ait, si viduam laedas, viduarum procuratorem provocas; si orphanos vexes, vexas filios Dei. Ego sum Pater orphanorum, et Judex viduarum. Quis autem sic audax ad impietatem, ut filios Dei laedat, et viduis sub Dei tutela positis molestiam pariat? Vides quam utiliter pietatis remedia praeparat, et hos quidem tegerat, illos vero miseretur, non ipse divisus, sed ad hominum sententiam accommodatus? Nobis itaque in remedium ad salutem adhibeamus poenitentiam; imo potius a Deo accipiamus poenitentiam nobis merentem. Non enim nos hanc illi offerimus, sed ille nobis eam subministravit. Vides ejus in lege severitatem? vides ejus in gratia benignitatem? Cum autem dico severitatem in lege, non detraho iudicio, sed evangelicae gratiae clementiam praedico: quoniam lex sine remissione peccatores puniebat, gratia vero multa cum longanimitate differt supplicium, ut emendationem inducat. Poenitentiam itaque suscipiamus, fratres, medelam ad salutem, suscipiamus medicinam peccata nostra delentem. Poenitentia autem est, non quae verbo

praedicatur, sed quae operibus firmatur; poenitentia est, quae ex ipso corde delet maculam impietatis. Nam *Lavamini, inquit, mundi estote, auferite nequitias ex cordibus vestris a conspectu oculorum meorum (Isai. 1. 16).* Quid sibi vult ea dictionis redundantia? nam illud, *Auferite nequitias ex cordibus vestris*, nonne satis erat ad totum indicandum? Cur addidit, *A conspectu oculorum meorum*? Quoniam alio modo vident oculi hominum, alio oculus Dei: *Homo enim in faciem, Deus in cor (1. Reg. 16. 7).* Ne specie, inquit, poenitentiam adulteretis, sed in conspectu oculorum meorum occulta scrutantium ostendite fructus poenitentiae.

4. Oportet autem nos a peccatis purgatos ipsa peccata ante oculos habere. Quamvis enim Deus clementia sua peccatum condonet, tu ad securitatem animae tuae peccatum ante oculos habe: praecedentium enim memoria futurorum impedimentum est: et qui de prioribus mordetur, ad sequentia cautiorem exhibet mentem. Ideoque David, *Et peccatum meum, inquit, contra me est semper (Psal. 50. 5),* ut praecedentia ante oculos habens, ne incidat in futura. Quod autem hunc a nobis Deus statum expetat, ipsum audi dicentem: *Ego sum qui deleo peccata tua, et non recordabor: tu autem recordare, et judicemur, dicit Dominus: dic tu prius peccata tua, ut justificeris (Isai. 43. 25. 26).* Non exspectat Deus tempus a poenitentia. Dixisti peccatum tuum, justificatus es: poenitentiam egisti, misericordiam es consequutus. Non tempus excusat, sed poenitentis mores peccatum extinguunt. Fieri potest, ut qui multo tempore excubaverit, salutem non consequatur, et modico tempore sincere confessus, peccatum exuat. Multum temporis insumpsit Samuel pro Saule deprecans, multasque noctes insomnes transegit pro peccantis salute; Deus autem tempori non attendens, quia prophetae supplicatio non concurrebat cum peccatoris poenitentia, prophetae suo dixit: *Usquequo tu luges Saül, et egrejeci eum (1. Reg. 16. 1)?* Illud, *usquequo*, tempus declarat, et supplicantis perseverantiam: et repulit Deus tempus deprecationis prophetae: non enim cum iusti interventu regis poenitentia concurrit. Beato autem Davidi, qui correptionem sancti Nathanis prophetae suscepit, et statim post comminationem veram conversionem ostenderat, dixeratque, *Peccavi Domino (2. Reg. 12. 13);* statim uno temporis momento verbum sincere prolatus integram poenitentiam attulit salutem: confestim namque sententiam emendatio sequuta est. Ait igitur illi Nathan: *Et Dominus dimisit peccatum tuum (Ibid.).*

Deus tardus ad poenam, velox ad salutem. — Vide mihi Deum tardum ad poenam et velocem ad salutem. Et mihi primum cogita quomodo multo post tempore correctionem clemens intulit. Peccavit David, utrum gestavit mulier, nullaque correctio peccatum sequuta est; sed post infantis de peccato nati partum, mititur peccati medicus. Cur autem peccantem protinus non correxit? Quoniam vidit in ipsis peccatorum

¹ Morel. et Savil., *amenu viduitatis.*

¹ Reg. unus, *Dominus sustulit.*

εὐσεβείας. Ὡς πτωχοὺς τοῖνον τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐλεεῖ, καὶ ὡς πλουσίους τοὺς δικαιοπραγούντας ἀπαιτεῖ, τοῖς μὲν διὰ τὴν πενίαν χαριζόμενος, τοῖς δὲ διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας πλοῦτον μετὰ πολλῆς ἀκριθείας τοὺς λόγους εἰσπραττόμενος. Ὁ δὲ ποιεῖ ἐπὶ δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, τοῦτο ποιεῖ καὶ ἐπὶ πλουσίων καὶ πενήτων· καὶ ὥσπερ τὸν ἀμαρτάνοντα ἐγείρει διὰ φιλανθρωπίαν, τὸν δὲ δίκαιον φοβεῖ διὰ τῆς ἀποτομίας· οὕτω καὶ ἐν τοῖς κοσμικοῖς πράγμασιν διατίθῃ τὴν ἑαυτοῦ οἰκονομίαν. Ἐάν τῃ δυναστῇ ἀξιωμασὶν ὑπεράμποντας, βασιλεῖς, ἀρχοντας, πάντας τοὺς ἐν πλούτῳ διαπρέποντας· τοῖς τοῖς διαλέγεται μετὰ φόβου, καὶ ἐπιτίθῃσι χρησίμῳ τῇ δυναστείᾳ τὸν φόβον. Καὶ νῦν, βασιλεῖς, σύνετε, παιδεύετε πάντες οἱ κρίνοντες τὴν γῆν· δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ· ὅτι Βασιλεὺς ἐστὶ τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων. Ὅπου ἀρχὴ δυναστείας, ἐπιτίθῃσι τὸν φόβον τῆς αὐτοῦ βασιλείας· ὅπου ταπεινώσις εὐτελείας, προσφέρει· τὸ φάρμακον τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας. Ὁ γὰρ Θεὸς οὗτος μέγας βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων· οὗτος αὐτὸς, πάλιν ὑποβαίνειν τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας, εὐρίσκειται κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφὴν πατὴρ ὁρφανῶν καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν, βασιλεὺς βασιλέων, ἀρχὸντων ἀρχῶν, κυριευόντων Κύριος. Ὅρξας πολλὴν ἀφθονίαν φιλανθρωπίας· ὁρξας χρησίμους τὸν φόβον τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἐξουσίας· Ὅπου μὲν γὰρ εἶδεν ἀρκούσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς παραμυθίαν, ἐπέθηκε τὸν φόβον εἰς ὠφέλειαν· ὅπου δὲ εἶδε παραλελυμένην τῇ εὐτελείᾳ τὴν ὁρφανίαν, καὶ τὴν πτωχείαν τῇ ἀτονίᾳ· τῆς χρείας, προσήγαγε τὴν φιλανθρωπίαν εἰς παραμυθίαν. Ἐγὼ πατὴρ τῶν ὁρφανῶν. Δύο ποιεῖ, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν δείκνυσιν, καὶ τὴν δυναστείαν κολάζει. Καλεῖ ἑαυτὸν πατέρα τῶν ὁρφανῶν, ἵνα καὶ τοὺς ἐν συμφορᾷ παραμυθησῇ, καὶ τοὺς ἐν δυναστείᾳ καταπλήξῃ, ὥστε μὴ ἐπιπράξει ὁρφανὸς τε καὶ χήρῃ· ἐπειδὴ ὁ θάνατος ἐγύμνωσε τὸν μὲν τοῦ πατρὸς, τὴν δὲ ἐστέρησε τοῦ ἀνδρός, καὶ οὐς διέφθειρεν ὁ τῆς φύσεως νόμος, ἀνεκαίνισεν ὁ τῆς φιλανθρωπίας ὅρος· καὶ ἡ αὐτὴ χάρις τῇ μὲν ἔδωκε τὸν κριτὴν, τῇ δὲ ὁρφανὸν πατέρα, τὸν βασιλέα τῶν [331] ἁγίων. Ὅστες, φησὶν, ὧ ἀδικεῖ, ἐὰν χήρῃς ἐπιπράξῃς, τὸν τῶν χηρῶν προνοητὴν παροξύνεις· ἐὰν ὁρφανὸς ἀδικῇς, τοὺς ἀδικεῖς Θεοῦ. Ἐγὼ εἰμι ὁ πατὴρ τῶν ὁρφανῶν, καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν· τίς δὲ οὕτω τολμηρὸς πρὸς ἀσέβειαν, ὥστε τοὺς ἀδικεῖν Θεοῦ, καὶ ταῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προνοουμέναις χήρῃς ἐπιπράξει; Ὅρξας πῶς χρησίμως κατασκευάζει τὰ φάρμακα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοὺς μὲν φοβεῖ, τοὺς δὲ ἐλεεῖ, οὐκ αὐτὸς μεριζόμενος, πρὸς δὲ τὰς γνώμας τῶν ἀνθρώπων ἀρμολόμενος; Προσάγωμεν τοῖνον ἑαυτοῖς, ἀδελφοί, φάρμακον εἰς σωτηρίαν τὴν μετάνοιαν· μαλλὸν δὲ δεξιόμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν μετάνοιαν λατρεύουσιν ἡμᾶς. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ ταύτην προσάγομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν ταύτην ἐχορήγησεν. Ὅρξας αὐτοῦ τὴν ἀκριθείαν τὴν ἐν τῷ νόμῳ· ὁρξας τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ τὴν ἐν τῇ χάριτι; Ὅταν δὲ εἴπω τὴν ἀκριθείαν τὴν ἐν τῷ νόμῳ, οὐ διαβάλλω κρίσιν, ἀλλὰ τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος κηρύττω τὴν φιλανθρωπίαν· ὅτι ὁ μὲν νόμος ἀπαραίτητως ἐκόλαζε τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἡ δὲ χάρις μετὰ πολλῆς μακροθυμίας ὑπεριβέβαιε τὴν τιμωρίαν, ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν διόρθωσιν. Δεξιόμεθα τοῖνον μετάνοιαν, ἀδελφοί, φάρμακον εἰς σωτηρίαν, δεξιόμεθα φάρμακον ἐξαλείφον ἡμῶν

* Sic Savil., magis proprie quam Monif., qui scripserat proferre. Edit.

b Morel et Savil. τῇ ἀπονοίᾳ. Unus Reg. τῇ ἀτονίᾳ, mellius.

τὰ πταίσματα. Μετάνοια δὲ ἐστίν, οὐχ ἡ λόγῳ κηρυτομένη, ἀλλ' ἡ πράγμασι βεβαιουμένη· μετάνοια ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς καρδίας ἐξαλείφουσα τὸν ῥύπον τῆς ἀσεβείας. Λούσασθε γὰρ, φησὶ, καθαροὶ γίνεσθε· ἀφέλτε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Τί βούλεται τὸ περὶ τῆς λέξεως; τὸ γὰρ Ἀφέλτε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, οὐκ ἱκανὸν μνηῦσαι τὸ πᾶν; Διὰ τί οὖν Ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου; Ἐπειδὴ ἄλλως ὁρῶσιν ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπων, καὶ ἄλλως ὁρᾷ ὀφθαλμὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀνθρώπος γὰρ εἰς πρόσωπον, Θεὸς δὲ εἰς καρδίαν. Μὴ σχήμασι, φησὶ, νοθεύσητε τὴν μετάνοιαν, ἀλλ' ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, τῶν τὰ κρυπτά ἐρευνούντων, δείξατε τοὺς καρποὺς τῆς μετάνοιας.

δ. Δεῖ δὲ ἡμᾶς καθαιρομένους ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν πρὸς ὀφθαλμῶν ἔχειν αὐτὰ τὰ ἀμαρτήματα· καὶ ὁ Θεὸς διὰ φιλανθρωπίαν συγχωρήσῃ σοι τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλὰ σὺ πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς πρὸς ὀφθαλμῶν ἔχε τὴν ἀμαρτίαν. Ἡ γὰρ μνήμη τῶν προλαβόντων ἐποχὴ γίνεται τῶν μελλόντων· καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς προτέροις δακνόμενος, περὶ τὰ δευτέρα ἀσφαλίστην τὴν γνώμην δείκνυσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ· Καὶ ἡ ἀμαρτία μου, φησὶν, ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός· ἵνα πρὸς ὀφθαλμῶν ἔχω τὰ προλαβόντα, μὴ περιπέσῃ τοῖς μελλουσιν. Ὅτι δὲ ταύτην παρ' ἡμῶν ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ τὴν κατάστασιν, ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι· σὺ δὲ μνησθήσῃ, καὶ κηρώμεν, λέγει Κύριος· λέγε σὺ πρῶτον τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς. Οὐκ ἀναμένει ὁ Θεὸς χρόνον τὸν ἀπὸ τῆς μετάνοιας· εἴπῃς τὴν ἀμαρτίαν σου, εἰδικαίωθῃς· μετενόησας, ἡλεήθῃς. Οὐ χρόνος ἀπολογεῖται, ἀλλ' ὁ τρόπος τοῦ μετανοοῦντος τὴν ἀμαρτίαν σθένουσιν· ἐστὶ καὶ χρόνῳ πολλῷ παρεδρεύσαντα μὴ τυχεῖν σωτηρίας, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ γνησίως ἡ ἐξομολογησάμενος ἀποδοῦσάσθαι τὴν ἀμαρτίαν. Πολὺν ἀνάλωσε χρόνον ὁ μακάριος Σαμουὴλ ἀξίων περὶ τοῦ Σαουλ, καὶ πολλὰς [332] νύκτας διήνυσεν ἀγρυπνῶν περὶ τῆς τοῦ ἀμαρτήσαντος σωτηρίας· ὁ δὲ Θεὸς τὸν χρόνον παραπεμπόμενος (οὐ γὰρ συνέδραμε τῇ ἱκεσίᾳ τοῦ προφήτου ἡ μετάνοια τοῦ ἀμαρτήσαντος), λέγει πρὸς τὸν αὐτοῦ προφήτην· Ἔως πότε σὺ πενθεῖς περὶ Σαουλ, καὶ γὰρ ἀπώρμαι αὐτόν; Τὸ Ἔως πότε, τὸν χρόνον δείκνυσιν, καὶ τὴν παραμονὴν τοῦ ἱκετεύοντος· καὶ ἀπεπέμψατο ὁ Θεὸς τὸν χρόνον τῆς ἱκεσίας τοῦ προφήτου· οὐ γὰρ συνέδραμε τῇ πρεσβείᾳ τοῦ δικαίου ἡ μετάνοια τοῦ βασιλέως. Τῷ δὲ γε μακαρίῳ Δαυίδ, δεξαμένῳ τὸν ἔλεγον τῆς ἀμαρτίας διὰ τοῦ ἁγίου Ναβὼν τοῦ προφήτου, καὶ εὐθέως πρὸς τὴν ἀπειλὴν ἐπιδειξαμένῃ τὴν γνησίαν ἐπιστροφήν, καὶ εἰπόντι, Ἡμαρτον τῷ Κυρίῳ, εὐθέως ῥῆμα ἐν ἐν μὲν ῥοπῇ προενεχθὲν γνησίως ὀλόκληρον ἤνεγκε τῷ μετανοήσαντι τὴν σωτηρίαν· εὐθέως γὰρ ἡ διόρθωσις κατέλαβε τὴν ἀπόφασιν. Φησὶ γοῦν πρὸς αὐτὸν ὁ Ναβὼν· Καὶ Κύριος ἀφῆκε τὴν ἀμαρτίαν σου.

Ὅρα δέ μοι τὸν Θεὸν βραδύνει εἰς τιμωρίαν, καὶ ταχύνει εἰς σωτηρίαν· καὶ μοι πρῶτον ἐνόησον, ὅπως τὸν ἔλεγον ὁ φιλόφρωνος μετὰ πολλοὺς προσήγαγε χρόνους. Ἡμαρτεν ὁ Δαυὶδ· ἐκσυφόρῃσεν ἡ γυνὴ, καὶ οὐδεὶς ἔλεγχος τῇ ἀμαρτίᾳ παρηκολούθησεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀποτεχθῆναι τὸ βρέφος τὸ ἐκ τῆς ἀμορτίας, ἀποστέλ-
λεται ὁ λατὴρ τῆς ἀμαρτίας. Διὰ τί δὲ ἀμαρτήσαντα

c Savil. et unus Reg. νοθεύσητε.

d Unus Reg. καὶ ἐν ἀβρόα ῥοπῇ γνησίως.

e Reg. unus Κύριος παρεβίβασε.

εὐθέως οὐ διασώσεται; Ἐπειδὴ οἶδεν ἐν ταῖς ἀκαμίαις τῶν ἀμαρτημάτων τυφλώττουσαν τὴν ψυχὴν τῶν ἀμαρτανόντων, διότι ἐκκεκώφωται τὰ ὦτα τῶν βεβαπτισμένων ἐν τῷ βάθει τῆς ἀμαρτίας. Ὑπερτίθεται οὖν φλεγμαίνοντι τῷ πάθει προσάγειν τὴν βοήθειαν, καὶ μετὰ τοσούτου χρόνου ὁ Ἐλεγχος προσέρχεται· καὶ ἐν μιᾷ καιρῷ ῥοπή ἡ μετάνοια καὶ ἡ ἄφεσις. Καὶ Κύριος ἀφῆκε τὴν ἀμαρτίαν σου. Ὡς τῆς οἰκονομίας τοῦ ἀπειλήσαντος. Ὅρξας ὅτι ὀξὺς εἰς σωτηρίαν; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ποιεῖ, βραδύνων μὲν πρὸς καθαίρεσιν, ταχύνων δὲ πρὸς ἀντίληψιν. Οἶδον· τι λέγω· ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων διὰ πολλῶν χρόνων τὰ κτίσματα κατασκευάζεται, καὶ ἐν πολλῷ χρόνῳ κτίζομεν οἶκον· καὶ τῆς μὲν οἰκοδομῆς πολὺς ὁ χρόνος, τῆς δὲ καθαίρεσews ὀλίγος. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀνάπαλιν· ὅταν κτίξῃ, ταχέως κτίζει· ὅταν καταστρέφῃ, βραδέως καταστρέφει. Ταχὺς ὁ Θεὸς κτίζων, βραδὺς καταστρέφων· ἐπειδὴ Θεῷ τὰ δύο πρέποντα· καὶ γὰρ ἐκεῖνο, δυνάμει, καὶ τοῦτο, ἀγαθότητος· δι' ὑπερβολὴν δυνάμειος ταχὺς, διὰ πολλὴν ἀγαθότητα βραδὺς· Ἐλεγχος δὲ τῶν ῥημάτων, ἡ πείρα τῶν πραγμάτων. Ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὰ μεγέθη τῶν ὀρέων, τὰς πεδιάδας, τὰς φάραγγας, τὰς νάπας, τὰς ὕλας, τὰ βλαστήματα, πηγὰς, ποταμούς, παράδεισον, πᾶσαν τὴν ὀρωμένην ποικιλίαν, τὴν θάλατταν αὐτὴν τὴν μεγάλην καὶ εὐρύχωρον, τὰς νήσους, τὰ; παραλίους χώρας, καὶ τὰς μεσογείους· πάντα τὸν ὀρώμενον τοῦτον κόσμον, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ κάλλος, ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεός· τὰ ἐν αὐτῷ ζῶα τὰ λογικὰ, καὶ τὰ ἄλογα, καὶ πᾶσαν τὴν ὀρωμένην διακόσμησιν ἐν ἑξ ἡμέραις ποιεῖ. Οὗτος οὖν ὁ ταχὺς εἰς τὸ κτίζειν, ὅτε ἐβουλεύσατο μίαν πόλιν καθελεῖν, εὐρέθη βραδὺς [333] δι' ἀγαθότητα. Θέλει καθελεῖν τὴν Ἱερὺν, καὶ φησι πρὸς τὸν Ἰσραὴλ· Κυ· κλῶσατε αὐτὴν ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας· καὶ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ πεσεῖται τὸ τεῖχος. Τὸν κόσμον ὅλον ἐν ἑξ ἡμέραις κατασκευάζεις, καὶ μίαν πόλιν ἐν ἑπτὰ ἡμέραις λύεις; τί γὰρ ἐμποδίζει σου τῇ δυναστείᾳ; διὰ τί γὰρ μὴ ἄθρόον καθαίρεις; οὐ περὶ σοῦ ὁ προφήτης βοᾷ λέγων· Ἐὰν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανόν, τρόμος λήγεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακῆσονται ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός; οὐ τὰ ἔργα τῆς δυνάμεώς σου διηγούμενος, φησὶν ὁ Δαυὶδ, Οὐ φοβηθῇσόμεθα ἐν τῷ ταρασσεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετὰ τὴν ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσοῦ· Ὅρη δύνῃ μεθιστῆν, καὶ εἰς θάλασσαν ἐμβάλλειν, καὶ μίαν πόλιν οὐ θέλεις καθελεῖν ἀντιλέγουσαν, ἀλλ' ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας δίδως τῇ καθαίρει; διὰ τί; Οὐχ ἡ δύναμις, φησὶν, ἀτονεῖ, ἀλλ' ἡ φιλοφροσύνη μακροθυμεῖ. Δίδωμι ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας, ὡς τῇ Νινευὶ τρεῖς ἡμέρας· Ἰσως δίδεται κήρυγμα μετανόας, καὶ σωθήσεται. Καὶ τίς ὁ κηρύττων αὐτοῖς τὴν μετάνοιαν; Πολέμοι τὴν πόλιν περιτειχίσαντο· ὁ στρατηγὸς ἐκύκλω τὰ τεῖχη· πολὺς ὁ φόβος, πολὺς ὁ ὀρυζμός· ποίαν οὖν αὐτοῖς ὁδὸν τῆς μετανόας ἀνέφες; μὴ γὰρ προφήτην ἀπέστειλας; μὴ γὰρ εὐαγγελιστὴν διεπέμψω, μὴ γὰρ ἦν τις αὐτοῖς ὑποτιθέμενος τὸ συμφέρον; Ναί, φησὶν, εἶχον ἔνδον διδάσκαλον τῆς μετανόας τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην Ῥαββί, ἣν ἔσωσα διὰ μετανόας. Τοῦ αὐτοῦ ἦν φωράματος· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ οὐκ ἦν τοῦ φρονήματος, οὐκ ἐκοινώνησε τῇ ἀμαρτίᾳ ἢ μὴ κοινωνήσασα τῇ ἀπιστίᾳ.

ε'. Καὶ ὅρα μοι τὸ ξένον τῆς φιλοφροσύνης κήρυγμα· ὁ λέγων ἐν τῷ νόμῳ· Οὐ μοιχεύσεις, οὐ πορνεύσεις, με-

4 Reg. unus et Savil. περιστοιχίσαντο.

ταβαλὼν τὸ ῥῆμα διὰ φιλοφροσύνην, βοᾷ διὰ τοῦ μακαρίου Ἰησοῦ· Ῥαββί ἡ πόρνη ζήτω. Ἰησοῦς ἐκεῖνος ὁ Ναυῆ υἱὸς ὁ λέγων, Ἡ πόρνη ζήτω, εἰκὼν ἦν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ τοῦ λέγοντος· Πόρραι καὶ τελῶναι πρόσδεουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Εἰ ζῆν ὀφείλει, διὰ τὴν πόρνην; εἰ πόρνη, διὰ τὴν ζήτω; Λέγω, φησὶ, τὴν προτέραν κατάστασιν, ἵνα θαυμάσῃς τὴν δευτέραν μετέστασιν. Καὶ τί ἐποίησε, φησὶν, ἡ Ῥαββί σωτήριος πρόξενον; ὅτι ἀδέξαστο τοὺς κατασκόπους μετὰ εἰρήνης; Τοῦτο καὶ πανδοχεύτρια ποιεῖ. Ἄλλ' οὐκ ἀπὸ τῆς λέξεως μόνως καρποῦται τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ προηγουμένως ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν διαθέσεως. Καὶ ἵνα μάθῃς τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐν αὐτῇ πίστεως, ἀκουε αὐτῆς τῆς Γραφῆς διηγουμένης τὰ μεμαρτυρημένα αὐτῇ κατορθώματα. Ἦν ἐν πορνείᾳ, ὡς περ μαργαρίτης ἐν βορβόρῳ συμπεφυρμένος, χρυσὸς ἐν πηλῷ διεβριμμένος, ἄνθος εὐσεβείας ἀκάνθαις κεχωσμένος, εὐσεβὴς ψυχὴ ἐν ἀσεβείας χώρῳ κατεκέκλειστο. Καὶ μοι πρόσχε τὸν νοῦν ἀκριδὺς. Ἐδέξαστο τοὺς κατασκόπους, καὶ ἂν προέδωκεν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, τοῦτον ἐκέρυεν ἡ Ῥαββί ἐν τῇ πορνείᾳ. Οἶον τί λέγω, ὁ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ; Ὅτε τὸ ὄρος ἐπεπλήρωτο νεφέλης, καὶ γνόφου, καὶ σαλπγγων, καὶ ἀστραπῶν, καὶ τῶν ἄλλων φοβήτρων, ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐκ μέσου τοῦ πυρός· Ἀκουε Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἔσθιν· οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι· ἐγὼ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεός οὐκ [334] ἔστι· ταῦτα ἀκούον ὁ Ἰσραὴλ, μόσχον ἐχώνευσε, καὶ Θεὸν ἡθέτησεν· ἠγγόνισε τὸν Δεσπότην, ἀπέγνω τὸν εὐεργέτην, καὶ λέγει τῷ Ἀαρών· Ποίησον ἡμῖν θεούς. Εἰ θεοὺς, διὰ τί ποίησον; πῶς θεοὶ τὰ γινόμενα; Οὕτως ἡ κακία τυφλώττουσα, αὐτὴ αὐτῇ μάχεται, καὶ αὐτὴν ἀφανίζει. Εἰς ἐγένετο μόσχος, καὶ βοᾷ ὁ ἀχάριστος Ἰσραὴλ· Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Οὗτοι οἱ θεοὶ ἵνα βλέπῃς μόσχον, ἐν τῷ γινόμενον εἰδωλόν, διὰ τί οὖν, Οὗτοι οἱ θεοὶ; Ἰνα δείξῃ, ὅτι οὐχ ὁ βλέπει μόνον προσκυνεῖ, ἀλλὰ πολυθεῖαν φαντάζεται· τὴν γνώμην ἐρηπνεύει, οὐ τὸ φαινόμενον κρίνει. Ἰνα δὲ εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν πάλιν, ἃ ἤκουσεν Ἰσραὴλ, ὁ τοσούτοις περιστοιχισόμενος θαύμασι, καὶ τοσούτῳ νόμῳ παιδαγωγούμενος, καὶ ἠρνήσατο, ταῦτα ἡ Ῥαββί ἀποκλεισμένη ἐν τῇ πορνείᾳ κηρύττει· λέγει γὰρ τοῖς κατασκόποις· Ἐργωμεν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός ὑμῶν τοῖς Αἰγυπτίοις. Ὁ Ἰουδαῖος λέγει· Οὗτοι οἱ θεοὶ σου οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἡ πόρνη, οὐ θεοὶς, ἀλλὰ Θεῷ ἐπιγράφει τὴν σωτηρίαν. Ἐργωμεν ὅσα ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐποίησε τοῖς Αἰγυπτίοις ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἠκούσαμεν, καὶ ἐτάκη ἡμῶν ἡ καρδιά, καὶ ἰσχυρὸς ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. Ἐργωμεν ὅσα ὁ Θεός ὑμῶν ἐποίησε. Βλέπεις πῶς ἀναλαμβάνει τοῦ νομοθέτου τὸ ῥῆμα διὰ πίστεως; Καὶ οἶδα, ὅτι ὁ Θεός ὑμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ πλὴν αὐτοῦ Θεός οὐκ ἔστιν.

Εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας ἡ Ῥαββί τῆς ποτε πεφυρμένης τῇ πορνείᾳ τῶν δαιμόνων, δεχομένης δὲ νῦν τοὺς τοῦ Χριστοῦ κατασκόπους, οὐ τοὺς παρὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἀλλὰ τοὺς ἀποστόλους τοὺς παρὰ Ἰησοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Σωτῆρος ἀπεσταλμένους. Ἐργων, φησὶν, ὅτι ὁ Θεός ὑμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ πλὴν αὐτοῦ Θεός οὐκ ἔστιν. Ταῦτα παρέλαβον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐφύλαξαν· ταῦτα ἤκουσεν ἡ Ἐκκλησία,

primordiis excaecatam peccantium animam, quia oblutatae erant aures eorum, cum in profundum peccati demersi essent. Differt ergo tumentis animi morbo auxilium admove, postque tantum temporis prodiit correctio; atque in uno temporis momento poenitentia et remissio. *Et Dominus dimisit peccatum tuum.* O dispensationem comminantis! Viden' quod velox sit ad salutem? Id et in aliis facit tardans quidem ad destructionem, ad protectionem vero properans. Exempli causa, apud nos homines multo tempore aedificia construuntur, multoque tempore domum aedificamus: atque ipsius structurae multum est temporis, parum vero destructionis. In Deo autem contrarium accidit: cum aedificat, velociter aedificat: cum destruit, tarde destruit. Velox Deus struens, tardus diruens: quia Deo haec ambo conveniunt: illud enim potentiae est, hoc bonitatis: potentiae excellentia velox, magnitudine bonitatis tardus. Argumentum verborum est experientia rerum. Sex diebus fecit Deus caelum et terram, magnitudines montium, planities, valles, saltus, sylvas, plantas, fontes, flumina, paradysum, visibilem omnem varietatem, hoc mare magnum et spatiosum, insulas, maritimas regiones, et mediterraneas; omnem hunc visibilem mundum ejusque pulchritudinem sex diebus fecit Deus: animalia in eo rationalia, et irrationalia, omnemque, qui sub aspectum cadit, ornatum sex diebus perficit. Hic igitur tam velox in construendo, cum deliberaret de una destruenda urbe, tardus ob bonitatem repertus est. Vult Jerichuntem diruere, et ait ad Israelem: *Circuite eam septem diebus, et septima die cadet murus* (Jos. 6. 3. 5). Mundum universum sex condidit diebus, et unam urbem septem diebus solvis? quid tuam impedit potentiam? cur eam repente non destruis? annon de te clamat propheta, dicens, *Si aperueris caelum, tremor a te montes occupabit, et liquecent sicut cera a facie ignis* (Isai. 64. 1. 2)? annon David potentiae tuae opera narrans ait, *Non timebimus dum turbabitur terra, et transferentur montes in cor maris* (Psal. 45. 5)? Montes transferre et in mare injicere potes, atque urbem unam repugnantem non vis destruere, sed septem dies excidio tribuis? quare? Non potentia, inquit, deficit, sed clementia diutius tolerat: do septem dies, ut triduum Ninivae: forte recipiet poenitentiae praedicationem, et salutem consequetur. Et quis eis poenitentiae praedicator? Hostes urbem circumseperant, dux circumdabat muros: magnus terror, ingens tumultus: quam ergo ipsis poenitentiae viam aperuisti? num prophetam misisti? num evangelistam? num quis erat inter eos, qui ea, quae facere conveniret, suggereret? Etiam, inquit, habebant intus poenitentiae doctorem, mirabilem illam Rahab, quam per poenitentiam salvam feci. Ejusdem erat massae, sed quia ejusdem non erat sententiae, non communicavit peccato, quae non communicavit incredulitati.

5. Et vide mihi novam clementiae praedicationem: qui in lege dicit, *Non machaberis* (Exod. 20. 14), non fornicaberis, hoc verbum propter clementiam

mutans clamat per beatum Jesum: *Rahab meretrix vivat* (Jos. 6. 17)! Jesus ille filius Nave, qui dicit, *Meretrix vivat*, imago erat Domini Jesu, qui dicit: *Meretrices et publicani praecedent vos in regno caelorum* (Math. 21. 31). Si vivere debet, quare meretrix est? si meretrix, quare vivat? Dico, inquit, priorem statum, quo sequentem mireris mutationem. Et quid fecit, inquires, Rahab quod ad salutem conducere? quod exploratores cum pace susceperit? Hoc et hospita facit. At non ex solo sermone salutem consequitur; sed praecipue ex fide et affectu erga Deum. Atque ut discas fidei illius magnitudinem, audi eandem ipsam Scripturam, ejus praecara gesta narrantem atque testantem. Erat in fornice, ceu margarita in caeno volutata, aurum projectum in luto jacens, flos pietatis spinis obrutus, pia anima in impietatis loco concludebatur. Mentem mihi diligenter adhibe. Excepit exploratores, et quem prodidit Israel in deserto, hunc praedicavit Rahab in lupanari. Quid memoro Israel in deserto? Cum mons replebatur nube et caligine, tubis, fulguribus, aliisque terribilibus, audivit a Deo de medio ignis: *Audi Israel. Dominus Deus tuus, Dominus unus est* (Deut. 6. 4). *Non erunt tibi dii alii* (Exod. 20. 4). *Ego in caelo sursum et in terra deorsum, et praeter me non est Deus* (Deut. 4. 39). Haec audiens Israel vitulum conflagavit, Deumque reprobavit: ignoravit Dominum, repudiavit benefactorem, et dicit Aaroni: *Fac nobis Deos* (Exod. 32. 1). Si dii, quare dicis, fac? quomodo dii, si fiant? Sic malitia excaecata, secum ipsa pugnat, semetipsam destruit. Unus factus est vitulus, et clamat ingratus Israel: *Hi dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti* (Exod. 32. 4). *Hi dii*: unum videt vitulum, unum factum idolum; cur ergo *hi dii*? Ut ostenderet se non modo id quod videbat adorare, sed et deorum pluralitatem confingere: sententiam suam interpretatur, non autem id quod videtur judicat. Ut autem ad propositum revertamur, quae audivit Israel, tot circumseptus portentis, et tanta imbutus lege, et tamen negavit, haec Rahab in lupanari inclusa praedicat: dicit enim exploratoribus, *Novimus quanta fecit Deus vester Aegyptiis* (Jos. 2. 9). Judas dicit, *Hi sunt dii tui, qui eduxerunt te de terra Aegypti* (Exod. 32. 4); et meretrix non diis, sed Deo salutem adscribit: *Novimus quanta Deus vester fecit Aegyptiis in deserto, et audivimus, et liquefactum est cor nostrum, et fortitudo non est in nobis. Novimus quanta fecit Deus vester.* Vides quomodo recipit legislatoris verbum per fidem? *Et novi quod Deus vester in caelo sursum, et in terra deorsum: et praeter eum non est Deus.*

Rahab Ecclesiae figura. — Rahab est figura Ecclesiae in fornicatione demonum olim volutatae, nunc vero Christi exploratores suscipientis, non a Jesu Nave filio, sed a Jesu vero Salvatore missos apostolos. Novi, inquit, quod Deus vester in caelo sursum, et in terra deorsum: et praeter eum non est Deus (Jos. 2. 11). Haec acceperunt Judei, et non custodierunt: haec audivit Ecclesia, et observavit. Digna igitur

omni laude Rahab, Ecclesiae imago. Quare generosus Paulus cum ejus fidei dignitatem edidicisset, non eam reprobam putans ob priorem statum, sed acceptabilem ob divinam mutationem, eam sanctis omnibus connumerat : et postquam dixerat, *Fide Abel sacrificium obtulit, fide Abraham hoc et illud fecit (Hebr. 11. 4)*, fide Noe arcam fecit, fide Moyses hæc et illa præclare gesta edidit; ac multos deinde sanctos memoraverat tandem adjecit, *Fide Rahab meretrix non perit cum incredulis, exploratores excipiens, et alia via remittens (Hebr. 11. 31)*. Et vide quomodo multa cum sapientia humanitatem tuam attemperaverit. Nam cum a rege missi sunt qui exploratores perquirerent, dicunt ei, *Si ingressi sunt ad te viri (Jos. 2. 3. 4)*? respondit eis, Etiam ingressi sunt. Primo veritatem ædificat, atque ita mendacium inducit. Numquam enim mendacium per se creditur, nisi veritatem prius ostendere occupaverit. Ideo qui modo ad persuadendum apto mentiuntur, primo vera dicunt atque ea, quæ apud omnes in confesso sunt; ac deinde mendacia et dubia inducunt. Ingressi sunt ad te exploratores? respondet, Etiam. Si enim a principio dixisset, Non, ad scrutinium provocasset eos, qui adveniant. Sed, Et ingressi sunt, inquit, et egressi sunt hac via: persequimini, et comprehendetis eos. O pulchrum mendacium! o pulchrum dolum, divina non proden-tem, sed pietatem custodientem! Si igitur Rahab illam pœnitentia salute dignam effecit, et ipsa per sanctorum ora prædicatur, Jesu Nave in deserto clamante, *Vivat Rahab meretrix*, Paulo autem dicente, *Fide Rahab meretrix non perit cum non credentibus*: quanto magis nos si pœnitentiam exhibeamus, salutem consequemur? Pœnitentiæ tempus nunc est: ingens enim timor instat imminenti peccatorum, nisi supplicium prævertat pœnitentia. *Præoccupemus faciem ejus in confessione (Psal. 94. 2)*: exstinguamus peccatorum rogam, non multis aquis, sed parvis lacrymis. Multus est ignis peccati, et tamen modicis lacrymis exstinguitur: nam lacrymæ exstinguunt rogam peccatorum, et peccati fetorem abluunt. Id testificatur beatus David dicens, et quanta sit vis lacrymarum ostendens: *Lavabo*, inquit, *per singulas noctes lectum meum, et lacrymis meis stratum meum rigabo (Psal. 6. 7)*. Atqui si lacrymarum ubertatem voluisset ostendere, satis erat dixisse, *Lacrymis meis stratum meum rigabo*: cur ergo præmisit illud, *Lavabo*? Ut ostendat lavacrum et piaculum peccatorum esse lacrymas.

6. *Peccata omnium causa malorum.* — Omnium causa malorum sunt peccata: propter peccata dolores, propter peccata tumultus, propter peccata bella, morbi, et quotquot nobis accidunt sanatu difficiles ægri-tudines. Quemadmodum igitur optimi medici non modo apparentes morbos explorant, sed etiam eorum causam scrutantur: ita et Servator ostendere volens omnium quæ hominibus contingunt malorum causam esse peccatum, paralytico dicit, quia nempe videbat ille animarum medicus eum anima prius, deinde corpore paralyticum, ait, inquam, illi: *Ecce sanus fa-*

ctus es, noli amplius peccare, ne quid tibi deterius contingat (Joan. 5. 14). Igitur et præcedentis infirmitatis causa peccatum erat; id damni causa, id doloris, id calamitatis universæ materia. Cæterum illud admiror, quomodo qui hunc dolorem ab initio homini dederat Deus propter peccatum, sententia sententiam solvat, et condemnatione condemnationem ejiciat. Quomodo, audi. Data est tristitia propter peccatum, et per tristitiam peccatum solvit. Attende diligenter: mulieri comminans Deus, et propter prævaricationem supplicium inducens, ait illi: *In dolore paries filios (Gen. 3. 16)*: ostenditque fructum peccati esse dolorem. Sed, o magnificum! quod dedit ad supplicium, in salutem mutavit. Peccatum dolorem peperit: dolore peccatum consumpsit: et quemadmodum vermis e ligno natus ipsum lignum consumit, sic et dolor e peccato natus peccatum consumit per pœnitentiam inductus. Quapropter Paulus dixit: *Quæ secundum Deum est tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur (2. Cor. 7. 10)*. Bona est tristitia vere pœnitentibus: convenit peccantibus luctus pro peccato: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur (Matth. 5. 5)*. Luge peccatum, ut non lugeas supplicium: purga te apud judicem, antequam ad tribunal venias. An ignoras quotquot judicem mitigare volunt, non in ipso examine cause, sed antequam in judicium ingrediantur, ipsum sibi benevolam parare, sive per amicos, sive per patrones, sive alio quovis modo? Igitur et apud Deum judicii tempore, non est quod judicem flectas: sed ante judicii tempus potest judex mitigari. Quamobrem dicebat David: *Præoccupemus faciem ejus in confessione (Psal. 94. 2)*. Illic magnum judicem non circumvenit ars rhetorum, non potentia flectit: dignitati non ille morem gerit, personam non veretur, pecuniis non corrumpitur, sed tremendum et implacabile est justum judicium.

Eleemosyna Deum placat. — Illic itaque judicem exoremus et placemus, huic omni robore supplicemus: non pecuniis; imo ut verius dicamus, pecuniis placatur benignus ille, non ipse recipiens, sed per pauperes. Da inopi pecuniam, et judicem placasti. Hæc autem dico vobis quasi familiaribus; quia pœnitentia sine eleemosyna mortua est alisque caret: nequit pœnitentia volare, sine ala eleemosynæ. Ideo probe pœnitenti Cornelio ala ad pietatem fuit eleemosyna: *Eleemosynæ tuæ*, inquit, *et orationes tuæ in cælum ascenderunt (Act. 10. 4)*: ita ut si non habuisset alam eleemosynæ pœnitentia, nequaquam in cælum pervenisset. Aperiunt ergo hodie emporium eleemosynæ. Videmus enim captivos et pauperes, videmus in foro circumeuntes, videmus clamantes, lacrymantes, gementes: nundinæ nobis mirabiles proponuntur: nundinarum vero non alia ratio est, negotiatori non alius animus, quam venalia parvo emere, magno vendere. Annon hic est quorumlibet negotiatorum scopus? num propter aliud quispiam negotiationem adit, nisi ut quæ parvo emit magno vendat, et multiplicatam negotiationem referat? Tales igitur nobis nundinas Deus proposuit: modico justitias eme, ut multo vendas in futuro; si tamen venditionem appel-

καὶ διετήρησεν. Ἀξία τοίνυν ἐπαίνου παντὸς Παῦδ, ἡ εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ γενναῖος Παῦλος, καταμαθὼν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα τῆς πίστεως, καὶ οὐκ ἀδόκιμον ἡγησάμενος διὰ τὴν προτέραν κατάστασιν, ἀλλὰ δόκιμον διὰ τὴν ἔνθεον μεταβολὴν, συναριθμεῖ αὐτὴν τοῖς ἁγίοις πᾶσι, καὶ εἰρηκῶς· *Πίστει Ἀβελ θυσιῶν προσήνεγκε· πίστει Ἀβραὰμ τὸ καὶ τὸ ἐποίησε· πίστει Νῶε κιβωτὸν εἰργάσατο· πίστει Μωϋσῆς τὰ καὶ τὰ ἐποίησε καὶ κατέρωθε· καὶ πολλῶν ἐφεξῆς μνηστῆς ἁγίων, τὸ τελευταῖον ἐπήγαγε· Πίστει Ῥαββὴ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους, καὶ ἐτέρᾳ ὁδῷ ἐκβαλοῦσα.* Καὶ ὅρα πῶς μετὰ πολλῆς σοφίας ἐκέρασε τὴν αὐτῆς εὐγνωμοσύνην. Ὅτε γὰρ ἀπεστάλησαν παρὰ τοῦ βασιλέως ζητοῦντες τοὺς κατασκόπους, λέγουσιν αὐτῇ· *Εἰ εἰσῆλθον πρὸς σὲ ἄνδρες· ἢ δὲ πρὸς αὐτοὺς·* Ναί, φησὶν, εἰσῆλθον. Πρῶτον οἰκοδομεῖ τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὕτως ἐπάγει τὸ ψεῦδος. Οὐδέποτε γὰρ καθ' αὐτὸ τὸ ψεῦδος πιστεύεται, ἐὰν μὴ προλαβὼν ἐνδείξηται τὴν ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο οἱ πιθανῶς ψευδομένοι πρῶτον λέγουσι τάληθῃ καὶ πᾶσιν ὠμολογημένα, καὶ τότε ἐπάγουσι τὰ ψευδῆ καὶ ἀμφιβαλλόμενα. Εἰσῆλθον πρὸς σὲ κατὰ σκοποὺς· λέγει, Ναί· εἰ γὰρ εἶπεν ἐξ ἀρχῆς, Οὐ, προεκαλεῖτο εἰς ἔρευναν τοὺς ἐπελθόντας· [335] ἀλλὰ, Καὶ εἰσῆλθον, φησὶ, καὶ εἰσῆλθον τῆς τῇ ὁδῷ, καταδιώξετε, καὶ καταλήψεσθε αὐτοὺς. Ὁ καλοῦ ψεύδους· ὃ καλοῦ ὁδου οὐ προδιδόντος τὰ θεῖα, ἀλλὰ φυλάττοντος τὴν εὐσέβειαν. Εἰ τοίνυν τὴν Ῥαββὴ ἐκείνην ἡ μετάνοια σωτηρίας τοσαύτης ἤξιωσε, καὶ διὰ στόματος ἁγίων κηρύττεται, Ἰησοῦ μὲν τοῦ Ναυῆ βωόντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ζήτω Ῥαββὴ ἡ πόρνη, Παύλου δὲ λέγοντος, *Πίστει Ῥαββὴ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν, πῶς μᾶλλον ἡμεῖς, ἐὰν προσάγωμεν τὴν μετάνοιαν, δεξόμεθα τὴν σωτηρίαν·* Μετανοίας νῦν ὁ παρὼν καιρὸς· πολὺς γὰρ ὁ φόβος τὸν ἐπιχειμῶνα ἡμῶν ἀμαρτημάτων, ἂν μὴ προλάβοι τὴν τιμωρίαν ἡ μετάνοια. *Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει·* σέσωμεν τὴν πυρκαϊὰν τῶν ἀμαρτημάτων, οὐχ ὕδασι πολλοῖς, ἀλλὰ μικροῖς δάκρυσι. Πολὺ τὸ πῦρ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ὀλίγῳ δακρύῳ σβέννυται· τὸ γὰρ δάκρυον σβέννυσσι πυρκαϊὰν ἀμαρτημάτων, καὶ ἀποπλύνει δυσωδίαν ἀμαρτίας. Μαρτυρεῖ Δαυὶδ ὁ μακάριος λέγων, καὶ δεικνύων τὴν δύναμιν τῶν δακρύων ὅσον ἰσχύει· *Λούσω γὰρ, φησὶ, καθ' ἐκάστην ῥυτίτι τὴν κλίθην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμινὴν μου βρέξω.* Καὶ μὴν εἰ τὴν ἀφθονίαν ἐβούλετο δεῖξαι τῶν δακρύων, ἤρκει τὸ εἰπεῖν· *Ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμινὴν μου βρέξω.* Διὰ τί οὖν προέταξε τὸ, Λούσω; Ἵνα δείξῃ ὅτι λουτρὸν ἐστὶ καὶ καθάρισον ἀμαρτημάτων τὰ δάκρυα.

ζ'. Πάντων τῶν κακῶν αἰτία τὰ ἀμαρτήματα. Διὰ τὰ ἀμαρτήματα λύπαι, διὰ τὰ ἀμαρτήματα ταραχαί, διὰ τὰ ἀμαρτήματα πόλεμοι, διὰ τὰ ἀμαρτήματα νόσοι, καὶ πάντα ὅσα ἡμῖν προσπίπτει δυσίατα πάθη. Ὅσπερ οὖν οἱ ἄριστοι τῶν ἱατρῶν οὐ τὰ φαινόμενα πάθη ἐξετάζουσιν, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν τῶν φαινομένων ἐπιζητοῦσιν· οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ βουλόμενος δεῖξαι πάντων τῶν κακῶν τὴν ἐν ἀνθρώποις αἰτίαν τὴν ἀμαρτίαν, φησὶ τῷ παραλελυμένῳ τὸ σῶμα· *ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὸν ὁ ἱατρὸς τῶν ψυχῶν πρότερον τὴν ψυχὴν παραλυθέντα, καὶ τότε τὸ σῶμα, λέγει πρὸς αὐτόν· Ἴδε, ὅγῃς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται.* Οὐχοῦν καὶ τῆς προλαβούσης ἀβρώστιας αἰτίων ἡ ἀμαρτία· τοῦτο καὶ ζημία· αἰτίων· τοῦτο καὶ λύπη, τοῦτο καὶ συμφορὰς

ἀπάσης ὑπόθεσις γίνεται. Πλὴν θαυμάζω ἐκεῖνον, πῶς τὴν λύπην ἀπ' ἀρχῆς τῷ ἀνθρώπῳ δοὺς ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἀμαρτίαν τῇ ἀποφάσει τὴν ἀπόφασιν λύει, καὶ τῇ καταδικῇ τὴν καταδικὴν ἐκβάλλει· καὶ ὅπως, ἄκουε. Ἐδόθη λύπη διὰ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ διὰ λύπης λύεται ἀμαρτία. Πρόσεχε ἀκριβῶς· τῇ γυναικὶ ἀπειλῶν ὁ Θεός, καὶ διὰ τὴν παράδοσιν τὴν τιμωρίαν ἐπάγων, φησὶ πρὸς αὐτήν· *Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα·* καὶ εἶδε καρπὸν τῆς ἀμαρτίας, τὴν λύπην· ἀλλ', ὦ τοῦ μεγαλοδωροῦ! ὃ ἔδωκεν εἰς τιμωρίαν, μετέβαλεν εἰς σωτηρίαν. Ἀμαρτία λύπην ἐγέννησε· λύπη τὴν ἀμαρτίαν ἀνάλωσε, καὶ ὥστερ σκώληξ ἀπὸ τοῦ ξύλου τικτόμενος, αὐτὸ δαπανᾷ τὸ ξύλον· οὕτω καὶ ἡ λύπη τεχθεῖσα ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἀναλίσκει τὴν ἀμαρτίαν, διὰ τῆς μετανοίας προσαγομένη. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος· *Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοια εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον* [336] *ἐργάζεται.* Καλὴ ἡ λύπη τοῖς γνησίως μετανοοῦσι· πρέπει τοῖς ἀμαρτάνουσι τὸ ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας πένθος· *Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.* Πένθησον τὴν ἀμαρτίαν, ἵνα μὴ θρηνησῇς τὴν τιμωρίαν· ἀπολόγησαι τῷ κριτῇ, πρὶν ἔλθῃς εἰς τὸ κριτήριον. Ἡ οὐκ οἶδας, ὅτι πάντες οἱ βουλόμενοι δυσωπῆσαι τὸν κριτὴν, οὐκ ἐν αὐτῇ τῇ ἐτάσει τῆς δίκης θεραπεύουσιν, ἀλλὰ πρὶν εἰσελθεῖν εἰς τὸ κριτήριον, ἡ δὲ φίλων, ἡ δὲ προστατῶν, ἡ δὲ ἐτέρου τρόπου τινὸς τὴν δικαστὴν θεραπεύουσιν; Οὐχοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ βήματος οὐκ ἐστὶ πείσαι τὸν δικαστὴν· πρὶν δὲ τοῦ καιροῦ τῆς κρίσεως δυνατόν δυσωπῆσαι τὸν κριτὴν. Διὸ περ εἶλεν ὁ Δαυὶδ· *Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει.* Ἐκεῖ τὸν μέγαν κριτὴν οὐ παραλογίζεται· ῥητόρων τέχνη· οὐ δυσωπεῖ δυναστεία· ἀξιῶματι οὐ πείθεται· πρόσωπον οὐκ αἰσχύνεται· χρήμασιν οὐ διαφθείρεται, ἀλλὰ φοβερά ἐστὶ καὶ ἀδυσώπητος ἡ δικαιοκρισία.

Ἐνταῦθα α· οὖν τὸν κριτὴν δυσωπήσωμεν, καὶ παρακαλέσωμεν· ἐνταῦθα παντὶ σθένει κατεκτεύσωμεν, ἀλλ' οὐ χρήμασι· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τάληθῃ λέγειν, πείθεται καὶ χρήμασιν ὁ φιλόδηρος, οὐκ αὐτὸς δεχόμενος, ἀλλὰ διὰ τῶν πενήτων. Ἀδὲς πενομένων χρήματα, καὶ τὸν κριτὴν ἐδυσώπησας. Ταῦτα δὲ λέγω οἰκείουμένος ὑμᾶς, ἐπειδὴ μετάνοια ἐκτὸς ἐλεημοσύνης νεκρά ἐστὶ καὶ ἄπτερος· οὐ δύναται μετάνοια πετρωθῆναι, μὴ ἔχουσα πτερὰ ἐλεημοσύνης. Διὰ τοῦτο τῷ καλῶς μετανοήσαντι Κορνηλίῳ πτερὰ ἐγένετο τῆς εὐσεβείας ἡ ἐλεημοσύνη· *Αἱ ἐλεημοσύναι σου γὰρ, φησὶ, καὶ αἱ προσευχαὶ σου εἰς οὐρανὸν ἀνέβησαν.* Ὡς εἰ μὴ εἶχε πτερὰ τὴν ἐλεημοσύνην ἡ μετάνοια, οὐκ ἂν εἰς οὐρανὸν ἐχώρησεν. Ἀνέψκται οὖν σήμερον ἐμπορεῖον ἐλεημοσύνης· ὀρώμεν γὰρ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς πένιτας· ὀρώμεν τοὺς ἐν ἀγορᾷ περιφερομένους, ὀρώμεν τοὺς βοῶντας, ὀρώμεν τοὺς δακρύοντας, ὀρώμεν τοὺς στένοντας· πανήγυρις ἡμῖν πρόκειται θαυμαστὴ, πανηγύρεως δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἐπάγγελμα, καὶ τῷ ἐμπόρῳ οὐδὲν ἕτερον ἐστὶ φρόνημα, ἢ τὰ ἐν τοῖς ὠνίοις ὀλίγου μὲν ἀγοράσαι, πολλοῦ δὲ πωλῆσαι. Οὐχ οὕτως τῶν ἐμπόρων ἐκάστω ὁ σκοπός; μὴ δὲ ἕτερον τί ἐπιβάλλεται τις τῇ ἐμπορίᾳ, ἢ ἵνα τὰ μικροῦ ἐωνημένα μεγάλου διαπωλῇ, καὶ ἄρῃ πολυπλασιαζομένην αὐτῷ τὴν ἐμπορίαν; Τοιαύτην οὖν πανήγυριν προέθηκεν ἡμῖν ὁ Θεός· ὀλίγου τὰς δικαιοσύνας ἀγόρασον, ἵνα πολλοῦ μεταπωλήσῃς ἐν τῷ μέλλοντι· εἰ γε δεῖ μετὰ πρᾶσιν εἰ-

α· Unus Reg. ἐνταῦθεν bis.

πείν τὴν ἀνταπόδοσιν. Ἐνταῦθα δι' ὀλίγων ἀγοράζεται δικαιοσύνη, δι' εὐτελοῦς κλάσματος ἄρτου, δι' εὐτελοῦς ἱματίου, διὰ ποτήριον ψυχροῦ. Ὅς ποτὶς ποτήριον ψυχροῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, φησὶν ὁ τῆς πνευματικῆς ἐμπορίας διδάσκαλος, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Ποτήριον ψυχροῦ ἔμισθον, ἱμάτια καὶ χρήματα διδόμενα δι' εὐεργεσίαν οὐκ ἔμισθα; Τούναντιον μὲν οὖν καὶ πολύμισθα. Διὰ τί οὖν ποτήριον ἐμνημόνευσε ψυχροῦ; Ἀδάπανον εἶπεν ἐλεημοσύνην· τῷ γὰρ ψυχρῷ οὐτὰ ξύλον ἀναλίσκεις, οὐτὰ ἑτερόν τι προσδαπανᾷς. Εἰ δ' ὅπου ἀδάπανος ἡ δόσις, τοσαύτη τῆς εὐεργεσίας ἡ χάρις, ἐνθα ἱματίων ἀφθονία, [337] χρημάτων χορηγία, τῶν ἄλλων αγαθῶν ἡ περιουσία, πόσον ἀπεκδέχεται χρὴ μισθὸν παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ; Ἐν ὅσῳ οὖν πρόκειται αἱ ἀρεταὶ ὀλίγου πωλούμεναι, παρὰ τοῦ μεγαλοδωροῦ λάβωμεν, ἀρπάσωμεν, ἀγοράσωμεν. Οἱ διψῶντες, φησὶ, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε. Ἐν ὅσῳ πρόκειται ἡ πανήγυρις, ἀγοράσωμεν ἐλεημοσύνας, μᾶλλον δὲ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἀγοράσωμεν τὴν σωτηρίαν. Χριστὸν ἐνδύει, πτωχὸν ἐνδύνει. Ταῦτα, φησὶν, οἶδα καλῶς καὶ ἀκριδῶς· ταῦτα προμεμάθηκα, οὐ σὺ πρῶτος ἐδίδαξας· οὐ παρὰ σοῦ τοῦτο πρῶτον ἀκηκόαμεν· οὐ ξένα κηρύττεται, ἀλλ' ἃ πολλὰκις ἡμεῖς πολλοὶ τῶν παρόντων ἐδίδαξαν. Οἶδα καὶ αὐτὸς, οἶδα, ὅτι ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πολλὰκις μεμαθήκατε, ἀλλ' εἴθε πολλὰκις μαθόντες, καὶν ὀλίγον τὸ καλὸν εἰργαζώμεθα. Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ. Θεῷ δανείσωμεν τὴν ἐλεημοσύνην, ἵνα παρ' αὐτοῦ λάβωμεν φιλανθρωπίας ἀντίδοσιν. Ἄλλ' ὡ τοῦ σοφωτάτου ρήματος! Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ. Διὰ τί οὖν οὐκ εἶπεν, Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δίδωσι Θεῷ, ἀλλὰ, δανεῖζει; Οἶδεν ἡ Γραφή τὴν ἡμετέραν πλεονεξίαν· προσέσχεν ὅτι ἡ ἀπληστία ἡμῶν πρὸς πλεονεξίαν βλέπουσα τὸν πλεονασμὸν ζητεῖ. Καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν ἀπλῶς· Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δίδωσι Θεῷ, ἵνα μὴ ἀπλῆν τὴν ἀντιμισθίαν νομίσης· ἀλλ' Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ. Εἰ δανεῖζεται Θεὸς παρ' ἡμῶν, ἅρα χρεώστης ἡμῶν ἔστι. Τί οὖν θέλεις αὐτὸν ἔχειν, κριτὴν ἢ χρεώστην; Ὁ χρεώστης αἰδεῖται τὸν δανείσαντα· ὁ κριτὴς οὐ δυσωπεῖται τὸν δανειζόμενον.

Ζ'. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἰδεῖν, τίνας ἔνεκεν ὁ Θεὸς εἶπεν, ὅτι ἔμοι δανεῖζει ὁ δίδους πτωχῷ. Ἐπειδὴ εἶδεν ἡμῶν τὴν πλεονεξίαν βλέπουσαν εἰς πλεονασμὸν, ὡς ἐφθην εἰπὼν, καὶ μηδαμοῦ τὸν χρήματα ἔχοντα δανεῖζειν θέλοντα ἀνευ ἀσφαλείας· ἀπαιτεῖ γὰρ ὁ δανείζων ἢ ὑποθήκην, ἢ ἐνέχυρα, ἢ τὸν ἀντιφωνοῦντα, καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων ἀσφαλειῶν ἐμπιστεύει τὰ ἑαυτοῦ χρήματα, ἢ ἐγγύας δεχόμενος, ὡς ἐφθην εἰπὼν, ἢ ὑποθήκην πραγμάτων, ἢ ἐνέχυρα· ἐπειδὴ οὖν εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι ἐκτός τούτων οὐδεὶς δανεῖζει, οὐδὲ εἰς φιλανθρωπίαν βλέπει, ἀλλ' εἰς μόνον τὸ κέρδος ὀρεῖ, πάντων δὲ τούτων ἔρημος ὁ πτωχός, οὐχ ὑποθήκην ἔχων· οὐ κέκτηται γὰρ οὐδὲν οὐκ ἐνέχυρα φέρων· γεγύμνωται γάρ· οὐ τὸν ἀντιφωνοῦντα παρέχων· ἀπιστεῖται γὰρ διὰ τὴν ἀπορίαν· ὡς οὖν εἶδεν αὐτὸν διακινδυνεύοντα τῇ ἀπορίᾳ, καὶ τὸν ἔχοντα χρήματα κινδυνεύοντα διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν, μέσον ἑαυτὸν παρενέβηκεν, ἐγγύου μὲν τῷ πένητι, ἐνέχυρον δὲ τῷ δανείζοντι. Ἀπιστεῖς τούτῳ, φησὶ, διὰ τὴν ἀπορίαν, ἐμοὶ πιστεύουσιν διὰ τὴν ἀφθονίαν. Εἶδε τὸν πτωχὸν, καὶ ἠλέησεν· εἶδε τὸν πτωχόν, καὶ οὐ παρεῖδεν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔδωκεν ἐνέχυρον τῷ μηδὲν

ἔχοντι, καὶ τῷ ἀπόρῳ παρέστη διὰ πολλὴν αγαθότητα, ἐπαληθεύοντος τοῦ μακαρίου Αὐαὶτὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ [338] ταύτῃ, καὶ λέγοντος· Ὅτι παρέστη ἐκ δεξιῶν πένητος. Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ. Θάρσει, φησὶν, ἐμοὶ δανεῖζεις. Καὶ τί τοσούτον καρδαίνω σοι δανείζων; Μάλιστα μὲν οὖν παρανομώτατον παρὰ Θεοῦ λόγον ἀπαιτεῖν· πλὴν ἵνα συγκαταβῶ σοι τῇ ἀνομίᾳ, καὶ λύσω τῇ φιλανθρωπίᾳ τὴν ἀποτομίαν, ἀντεξετάσωμεν πρὸς ταῦτα. Δανείζων τοῖς ἄλλοις τί καρδαίνεις; τί παρ' αὐτῶν εἰς πλεονασμὸν ἐπιζητεῖς; οὐχ ἑκατοστήν, ἐὰν τὴν ἐννομον ζητήσης; Ἐὰν δὲ πλεονάσης τὴν ἀπληστίαν, διπλὴν καὶ τριπλὴν καρπώσῃ τὴν ἀδικίαν. Ἐγὼ δέ σου νικῶ τὴν πλεονεξίαν· ὑπερβαίνω σου τὴν ὀρεῖν τῆς ἀπληστίας· καλύπτω τῇ ἐμῇ ἀφθονίᾳ τὴν σὴν ἀμετρίαν. Σὺ ἑκατοστήν ζητεῖς, ἐγὼ δὲ ἑκατονταπλασίονα δίδωμι σοι. Εἶτα δανεῖζῃ, Κύριε· καὶ δανεῖζῃ παρ' ἐμοῦ ἐνταῦθα τὴν εἰς τὸν πτωχὸν ἐλεημοσύνην, ἵνα πότε μοι ταῦτα ἀποδῷς; Ἀπαιτῶ τὰ σύμφωνα, στηρίζαι βουλόμενος τὸ συνάλλαγμα. Δός μοι τῆς ἀντιδόσεως τὸν καιρὸν· ὀρισον τῆς ἀπολήψεως τὴν προθεσίμian. Μάλιστα μὲν οὖν τοῦτο περιττόν· Πιστὸς γὰρ Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἔθος καὶ σκοπὸς τῷ δανειζομένῳ εὐγνωμόνως, χρόνους μετρεῖν, καὶ ἡμέρας ὀρίζειν, ἀκουε πότε καὶ πού σοι τὴν ὀφειλὴν ἀποδίδωσιν ὁ διὰ τοῦ πτωχοῦ δανεισάμενος. Ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ στήσῃ τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ ἐσωτέρων, καὶ ἐρεῖ τοῖς ἐκ δεξιῶν· ἐνταῦθα πρόσεχε πῶς ὁ χρεώστης εὐγνωμόνων περὶ τὸν δανείσαντα, πῶς δὲ δανεισάμενος μετὰ πολλῆς χάριτος ἀποδίδωσι· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὑπὲρ τίνων; Ὅτι ἐπειράσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· γυμνὸς ἦμην, καὶ ἐνεδύσατέ με· ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθετε πρὸς μέ· ἀσθενὴς ἦμην, καὶ ἐεσκέψασθέ με· ξένος ἦμην, καὶ συννηγάγετέ με. Εἶτα οἱ καλῶς ἐν καιρῷ διακονήσαντες, εἰς τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν ἀπορῶντες, καὶ εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ δανεισαμένου, λέγουσι· Κύριε, πότε σε εἰδομεν πεινῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν; ἢ διψῶντα, καὶ ἐποτίσαμεν; εἰς ὅν οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν ἀφθονίᾳ; Ὡς τῆς πολλῆς αγαθότητος! κρύπτει τὴν ἀξίαν διὰ φιλανθρωπίαν· Ἐπειράσα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ὦ τῆς πολλῆς αγαθότητος, ὦ τῆς ἀμέτρου χρηστότητος! ὁ δίδους τροφήν πάσῃ σαρκί, καὶ ἀνοίγων τὰς χεῖρας, καὶ ἐμπλύνων πᾶν ζῶον εὐδοκίας, Ἐπειρῶν, φησὶ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· οὐ τῆς ἀξίας ἐλαττουμένης, ἀλλὰ τῆς φιλανθρωπίας τοὺς πτωχοὺς ἐγγυώμενης. Ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με. Τίς ὁ ταῦτα λέγων; Ὁ λίμναις καὶ ποταμοῖς καὶ πηγαῖς τῶν ὕδατων τὴν φύσιν ἐγγέγων· ὁ διὰ τῶν Εὐαγγελίων φάσκων, ὅτι Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ κοιλίας αὐτοῦ βρυσσοῦσιν ὕδατος ζῶντος· ὁ εἰπὼν, Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς μέ, καὶ πινέτω. Ἀλλὰ, Γυμνὸς ἦμην,

* Savil. et unus Reg. πλεονάσης τὴν ἀπιστίαν.

† Savilius ἐχέων.

lare oportet retributionem. Hic modico iustitia emittitur, vili panis fragmento, vili vestimento, calice aquæ frigidae: Si quis potum dederit calicem aquæ frigidae, amen dico vobis, ait spiritualis negotiationis doctor, non perdet mercedem suam (Matth. 10. 42). Calix aquæ frigidae dignus est mercede, et vestimenta pecunieque per beneficium data non digna erunt mercede? Imo e contrario multa erunt mercede digna. Quare ergo calicem aquæ frigidae memoravit? Eleemosynam sine sumptibus dixit: nam frigida aqua neque lignum, neque aliud quidpiam impendit. Quod si largitione sine sumptu facta tanta est beneficii gratia, ubi vestimentorum copia, pecuniarum subministratio, aliorumque bonorum abundantia, qualem a justo iudice mercedem referre oportet? Quando igitur prostant virtutes parvo vendibiles, a magnifico illo accipiamus, rapiamus, emamus. Sitientes, inquit, venite ad aquam: et qui non habetis argentum, euntes emite (Isai. 55. 1). Dum proponuntur nundinae, emamus eleemosynas, imo potius per eleemosynam emamus salutem. Christum vestis, qui pauperem vestis. Hæc, inquires, probe et accurate novi: hæc prius didici, non tu prior docuisti: neque a te primum hoc audivimus: non nova prædicas, sed quæ sæpe multi ex presentibus nos docuerunt. Novi utique, novi et ipse vos et hæc et similia sæpe didicisse; sed utinam sæpe docti, saltem bonum aliquod exiguum præstemus. Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo (Prov. 19. 17). Deo fœneremur eleemosynam, ut ab eo clementiæ retributionem accipiamus. Sed, o sapientissimum verbum! Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo. Cur ergo non dixit, Qui miseretur pauperem, dat Deo, sed Fœneratur? Novit Scriptura avaritiam nostram: attendit insatiabilem cupiditatem nostram, ad avaritiam spectantem, quæstum requirere, ideoque non dixit simpliciter, Qui miseretur pauperis, dat Deo: ne simplicem retributionem putares, sed Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo. Si Deo fœneramur, ergo debitor ille nobis est. Quem ergo eum tibi vis esse, iudicem an debitorem? Debitor veneratur fœnerantem, iudex vero non reveretur eum, cui ipse fœneratus est.

7. Necesse autem est, ut secundum aliam rationem videamus, cur Deus dixerit sibi fœnerari eum, qui dat pauperi. Quoniam videbat avaritiam nostram ad quæstum tendere, ut jam dixi, et eum qui pecuniam habeat, nullatenus velle sine securitate fœnerari: postulat enim fœnerator, aut hypothecam, aut pignus, aut sponsores: atque hæc triplici cautione pecuniam credit suam, aut sponsonem accipiens, ut jam dixi, aut hypothecam, aut pignus. Cum sciret itaque Deus neminem his sine cautionibus fœnerari, neminem sola clementia moveri, sed lucro tantum intentos omnes: pauperem vero illis omnibus esse destitutum; non hypothecam habere, qui nihil possideat, non pignora qui nudus sit, non sponsores, cui nemo credat ob inopiam: ut vidit itaque illum ob inopiam periclitari, divitem quoque periclitari ob inhumanitatem, seipsum medium protulit vadem pauperi, pignus fœneranti.

PATROL. GR. XLIX.

Non credis huic, inquit, ob inopiam, mihi propter copiam crede. Vidit pauperem, et misericordia motus est: vidit pauperem, et non despexit; sed seipsum dedit in pignus ei, qui nihil haberet, et ob ingentem benignitatem inopi adstitit: hanc vere benignitatem esse testificatur beatus David his verbis, Quia adstitit a dextris pauperis (Psal. 108. 34). Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo (Prov. 19. 17). Confide, inquit, mihi fœneraris. Et quid tantum lucri facio tibi fœnerans? Sane iniquissimum est a Deo rationem exigere: verum ut nequitia tua me attemperem, et clementia servitiem tuam solvam, hæc mutuo examinemus. Ahiis fœnerans quid lucraris? quid ab illis fœneris requiris? num centesimam, si legitimam requiras? Quod si inexplabilem cupiditatem auxeris¹, duplicem triplicemque lucraberis iniquitatem. Ego vero avaritiam tuam supero, inexplabilemque cupiditatem vinco: copia mea immoderatum appetitum tuum operio. Tu centesimam quæris, ego centuplum do tibi. Itaque in fœnus accipis, Domine, et hic in fœnus accipis eleemosynam pauperi datam, quandonam hæc mihi reddes? Quæro pacta conventa, contractum confirmare volens. Designa mihi retributionis tempus: constitue solutionis terminum. Imo vero hoc superfluum est, nam Fidelis Dominus in omnibus verbis suis (Psal. 144. 13): quia vero in more et in scopo est ei, qui bona fide fœnus accipit, tempus metiri, diemque definire, audi quando et ubi debitum tibi reddat is, cui per pauperem fœneraris. Cum sederis Filius hominis in throno gloriæ suæ, et statuerit oves quidem a dextris suis, hædos vero a sinistris, et dicet iis, qui a dextris sunt: hic attende quam benevolus sit debitor erga fœneratorem: quo pacto is, qui mutuum accepit, multa cum gratia reddat. Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Quare? Quia esurivi, et dedistis mihi manducare: sitiivi, et dedistis mihi bibere: nudus eram, et cooperuistis me: in carcere, et venistis ad me: infirmus eram, et visitastis me: hospes eram, et collegistis me (Matth. 25. 31. seqq.). Deinde qui in tempore bene ministrarunt, propriam infirmitatem respicientes, atque ejus, qui mutuum accepit, dignitatem, dicent: Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te? aut sitientem, et potavimus? in quem oculi omnium sperant, et tu das escam illorum in abundantia (Psal. 144. 15)? O multum bonitatem! occultat dignitatem ob clementiam: Esurivi enim, et dedistis mihi manducare. O multam bonitatem! o immensam benignitatem! qui dat escam omni carni, qui aperit manus, et implet omne animal benedictione (Psal. 144. 16), Esurivi, inquit, et dedistis mihi manducare, non imminuta dignitate, sed ejus clementia pro pauperibus fidejudente. Sitiivi, et potastis me. Quisnam hæc dicit? Qui lacubus, fluminibus, fontibus aquæ naturam infundit, qui per Evangelia dicit: Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Joan. 7. 38): qui dixit, Si quis sitit, veniat ad me, et bibat (Ibid. v. 37). Sed

¹ In Savil. et uno Reg., quod si malam fidem abundare feceris.

*nudus eram, inquit, et cooperuistis me. Cooperuimus eum, qui operit celum nubibus, qui universam Ecclesiam, et orbem. Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. 3. 27). In carcere eram. In carcere tu, qui educis vinctos? Interpretare quæ loqueris: nam dignitas fidem derogat dictis. Quando te in tanta inopia vidimus? quando hæc fecimus? In quantum, ait, uni ex his minimis fecistis, mihi fecistis (Matth. 25. 40). Annon verus est sermo, Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo (Prov. 19. 17)? Et vide rem mirabilem: nullum aliud virtutis opus præter illud memoravit. Atqui poterat dicere: Venite benedicti, quia continentes, quia virgines fuistis, quia evangelicam vitam suscepistis; sed hæc tacet, non quod mentione sint indigna, sed quod post benignitatem secunda sint. Verum quemadmodum iis, qui a dextris erant, ob benignitatem delatum ostendit regnum, sic et iis qui a sinistris, ob sterilitatem comminatus est pœnam: *Ite, maledicti, in tenebras exteriores, paratas diabolo, et angelis ejus (Matth. 25. 41)*. Quare? qua de causa? *Quia esurivi, et non dedistis mihi manducare*. Non dixit, quia fornicati estis, quia adulteri fuistis, quia furati estis, quia falsum testimonium tulistis, quia pejerastis. Hæc quippe manifeste quidem mala sunt, sed inferiora quam durities et inhumanitas. Quare, Domine, non aliarum viarum mentionem facis? Non judico, inquit, peccatum, sed inhumanitatem: non iudeo peccatores, sed eos qui pœnitentiam non egerunt: inclementia vos damno, quod talem tantamque salutis medicinam habentes, eleemosynam scilicet, qua omnia peccata delentur, hoc beneficium despexistis. Itaque inclementiam exprobro, ut nequitia omnisque impietatis radicem, clementiam vero laudo, ut radicem omnium bonorum; et illis quidem ignem æternum comminor, his vero regnum cælorum promitto. Pulchra, Domine, promissa tua, pulchrum, quod exspectatur regnum tuum, itemque gehenna, quam contaminaris; quorum illud allicit, hæc vero*

deterret¹: allicit pulchre regnum, deterret utiliter gehenna. Gehennam enim comminatur Deus; non ut in gehennam inijciat, sed ut a gehenna liberet. Si enim punire vellet, non ante minatus esset, ut caute minas vitaremus. Comminatur supplicium, ut supplicii experimentum fugiamus: terret verbo, ut non puniat opere. Fœneremur itaque Deo clementiam. Fœneremur, ut inveniamus illum debitorem, ut ante dixi, non iudicem: reveretur enim debitor fœnerantem, reveretur eum et erubescit. Si fœnerator ad debitoris januam accedat, hic si inops sit, fugit; sin opulentus, eum cum fiducia excipit. Vide mihi alterum iusti iudicis miraculum humanis ex rebus propositum. Si cui in paupertate degenti fœneratus fueris, ac deinde ad prosperam fortunam venerit is, qui mutuum accepit, tibi quæ debitum reddere possit, multos latet, et reddit, ne de priori suo statu erubescat: et gratias quidem reddit, sed præ inopia pristina pudore beneficium occultat. At non ita Deus facit, sed clam mutuum accipit, et palam libereque mutuum reddit. Cum enim accipit, clam per eleemosynam accipit; cum autem reddit, in oculis universæ creaturæ reddit. At fortasse dicat quispiam: Quare tandem? ut mihi diviti dedit, non ita quoque pauperi dedit? Poterat quidem tibi similiter dare, ut pauperi dedit; sed noluit, nec divitias tuas infructuosas esse voluit, nec illius paupertatem sine mercede. Tibi diviti concessit ut per eleemosynam dives esses, et dispergeres in iustitia: *Dispersit enim, dedit pauperibus: iustitia ejus manet in sæculum (Psal. 111. 9)*. Vides quod dives per eleemosynam æternam thesaurizet iustitiam? vide rursus pauperem, quia divitias non habet, quibus iustitiam operetur, habet paupertatem, qua patientiam lucratur æternam. Nam *Patientia pauperum non peribit in æternum (Psal. 9. 19)*: in Christo Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Verba, hæc vero deterret, non habentur in Morel. et Savil.; sed in Reg. supra memorato leguntur, et optime quadrant ad sensum.

DE PœNITENTIA.

HOMILIA VIII (a).

1. Etiamsi heri a vobis abfuerim, at invitus, at necessitate compulsus: corpore abfui, non proposito; absentia carnis, non affectu animi. Etenim pro virili mea vos complectebam, menteque omnes circumferebam. Rursus, fratres, hoc temporario misso morbo ardenti studio contendimus vestram contueri faciem: manentibus enim adhuc ægritudinis reliquiis properavi ad caritatem vestram. Nam ægri quidem [morbo relevati] lavacra expetunt et balnea; ego vero operæ pretium esse duxi desideratam vestram faciem videre, ac debitum illud vestrum audiendi explere studium, magnum hoc pelagus, nihil habens salsuginis, mare fluctibus vacuum. Veni arvum invisurus vestrum expurgatum. Quis enim talis portus est¹, qualis est

(a) Collata cum Codice Reg. 2349.

¹ Pro, talis portus, quod habet Reg., Editi, tale pratum.

Ecclesia? quis paradisi cœtui vestro similis? Nullus hic insidiator serpens, sed Christus institutor: non Eva supplantatrix, sed Ecclesia erectrix: non hic folia arborum, sed fructus spiritus: non sepes spinarum, sed vinea fructifera. Si quam enim spinam offendam, in olivam commuto: non enim hic valet inopia naturæ, sed libertas arbitrii honoratur. Si lupum invenero, ovem facio, non naturam mutans, sed propositum transferens.

Ecclesia arcæ Noe comparatur (a). — Quamobrem non erraverit quispiam si dixerit Ecclesiam esse arcæ præstantiorem. Etenim arcæ animalia excipiebat et animalia conservabat, Ecclesia vero animalia excipit et immutat. Exempli causa, illic ingressus accipiter accipiter exit; ingressus lupus, exiit lupus: at huc ingressus accipiter, exit columba; ingressus lupus,

(a) vide Homil. in terræ motum tom. 1.

ψησὶ, καὶ ἐνεδύσατέ με. Ἐνεδύσαμεν τὸν ἐνδύοντα τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις, τὸν ἐνδύοντα τὴν Ἐκκλησίαν ἅπαν, καὶ τὴν οἰκουμένην. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Ἐν φυλακῇ ἤμην· ἐν φυλακῇ σὺ ὁ ἐξάγων [339] πεπεδημένους; Ἐρμήνευσον ἂν λαλεῖς· ἡ γὰρ ἀξία ἀρνείται τὰ λεγόμενα. Πότε σε εἶδομεν ἐν ἐνδείᾳ τοσαύτῃ; πότε ταῦτα πεποιήκαμεν; Ἐφ' ὅσον, ψησὶν, ἐνὶ τούτῳ τῶν ἐλαχίστων πεποιήκατε, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Μὴ οὐκ ἀληθὲς ὁ λόγος, ὅτι Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανείζει Θεῷ; Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστὸν· οὐδὲν ἕτερον ὑπέμνησεν ἔργον ἀρετῆς ἢ τοῦτο· καίτοι ἐδύνατο εἰπεῖν· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι, ὅτι ἐσωφρονήσατε, ὅτι ἐπαρνευέσασθε, ὅτι ἀγγελικὴν πολιτείαν ἀνελάβετε· ἀλλὰ σιωπᾷ ταῦτα, οὐχ ὅτι ἀνάξια μνήμη, ἀλλ' ὡς δεύτερα φιланθρωπίας. Ἀλλ' ὥσπερ τούτοις τοῖς ἐκ δεξιῶν διὰ τὴν φιλανθρωπίαν ἔδειξε δεδωρημένην τὴν βασιλείαν· οὕτω καὶ τοῖς ἐξ ἀριστερῶν διὰ τὴν ἀκαρπίαν ἡπειλίσθη τὴν τιμωρίαν. Πορεύσθε οἱ κατηγορούμενοι εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Διὰ τί; ὑπὲρ τίνος; Ὅτι ἐπέμνω, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Οὐκ εἶπεν Ὅτι ἐπορεύεσθε, ὅτι ἐμοιχεύσατε, ὅτι ἐκλέψατε, ὅτι ἐψευδομαρτυρήσατε, ὅτι ἐπωρκήσατε· κακὰ μὲν ὁμολογούμενος καὶ ταῦτα, ἀλλὰ τῆς ἀπανθρωπίας κατώτερα καὶ τῆς ἀνελεημοσύνης. Διὰ τί δὲ, ὦ Κύριε, οὐκ ἄλλων ὁδῶν φέρεις μνήμην; Οὐ κρίνω, ψησὶ, τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν ἀπανθρωπίαν· οὐ κρίνω τοὺς ἁμαρτήσαντας, ἀλλὰ τοὺς μὴ μετανοήσαντας· ὑπὲρ ἀπανθρωπίας ὁμᾷς· καταδικάζω, ὅτι ἔχοντες τοσοῦτον καὶ τηλικούτον φάρμακον σωτηρίας, τὴν ἐλεημοσύνην, ἐν ἣ ἐξηλειφето πάντα τὰ ἁμαρτήματα, παρήκατε τοσαύτην εὐεργεσίαν. Ὅνειδίζω τοῖνυν τὴν ἀπανθρωπίαν ὡς ρίζαν κακίας καὶ πάσης ἀσεβείας· ἐπαινώ τὴν φιλανθρωπίαν ὡς ρίζαν πάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀπειλῶ τοῖς μὲν πῦρ αἰώνιον, τοῖς δὲ βασιλείαν οὐρανῶν ἐπαγγέλλομαι. Καλαί σου, ὦ Δέσποτα, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· καλὴ σου καὶ ἡ προσδοκώμενη βασιλεία, καὶ ἡ γέννα πάλιν ἀπειλουμένη· ἡ μὲν προτρέ-

πομένη, ἡ δὲ ἐκφοδοῦσα· προτρέπεται γὰρ καλῶς ἡ βασιλεία, φοβεῖ δὲ χρησίμως ἡ γέννα. Ἀπειλεῖ γὰρ γένναν ὁ Θεός, οὐχ ἵνα εἰς γένναν ἐμβάλῃ, ἀλλ' ἵνα γέννης ἀπαλλάξῃ. Εἰ γὰρ ἐβούλετο κολάσαι, οὐκ ἂν προηπειλίσθη, ἵνα ἀσφαλίσάμενοι φύγωμεν τὰ ἀπειλούμενα. Ἀπειλεῖ τὴν τιμωρίαν, ἵνα φύγωμεν τὴν πείραν τῆς τιμωρίας· φοβεῖ τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ κολάσῃ τῷ ἔργῳ. Δανείσωμεν τοῖνυν τῷ Θεῷ τὴν φιλανθρωπίαν, δανείσωμεν, ἵνα εὐρωμεν αὐτὸν χρεώστην, ὡς ἐβθην εἰπὼν, καὶ μὴ δικαστὴν· αἰδεῖται γὰρ ὁ χρεώστης τὸν δανείσαντα, αἰδεῖται αὐτὸν καὶ δυσωπεῖται. Ἐάν ἀπέλθῃ δανειστής εἰς θύραν χρεώστου, ἐάν μὲν ἦ ἄπορος, φεύγει· ἐάν δὲ εὐπορος, μετὰ παρρησίας δέχεται αὐτόν. Ὅρα δὲ μοι καὶ ἕτερον θαῦμα τοῦ δικαίου κριτοῦ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων παρατιθέμενον· ἐάν τιτι ἐν πενίᾳ καθ' ἐστῶτι δανείσῃς, προέλθῃ δὲ εἰς εὐθηνίαν ὁ δανεισάμενος, καὶ δύνῃται σοι λοιπὸν ἀποδοῦναι τὸ χρέος, λανθάνει τοὺς πολλοὺς, καὶ ἀποδίδωσιν, ἵνα μὴ αἰσχύνῃται ἐπὶ τῇ προτέρᾳ καταστάσει· καὶ χάριτος μὲν ὁμολογεῖ, κρύπτει δὲ τὴν εὐεργεσίαν, τὴν προτέραν ἐνδείαν αἰσχυρόμενος. Ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτω ποιεῖ, [340] ἀλλ' ἐν κρυπτῷ δανειζόμενος, παρρησίᾳ τὸ χρέος ἀποδίδωσιν. Ὅτε μὲν γὰρ λαμβάνει, διὰ λανθανούσης ἐλεημοσύνης· ὅτε δὲ ἀποδίδωσιν, ἐπ' ὅψῃ πάσης τῆς δημιουργίας ἀποδίδωσιν. Ἀλλ' ἔρει τις ἴσως· Διὰ τί δὲ ὅλως ὥσπερ ἐμοὶ τῷ πλουσίῳ δέδωκεν, οὐχὶ καὶ τῷ πένητι παρακλησίως δέδωκεν; Ἐδύνατο μὲν καὶ σοὶ δοῦναι ὁμοίως, καὶ τῷ πένητι, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν οὕτε σοὶ ἄκαρπον εἶναι τὸν πλοῦτον, οὕτε ἐκείνου ἄμισθον τὴν πενίαν. Σοὶ τῷ πλοῦτῳ τὸν δέδωκε πλουτεῖν ἐλεημοσύνη, καὶ σκορπίζει ἐν δικαιοσύνῃ· Ἐσκόρπισε γὰρ· ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅρᾳ, ὅτι ὁ πλούσιος ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης θησαυρίζει δικαιοσύνην αἰώνιον; ὅρα πάλιν καὶ τὸν πένητα· ἐπειδὴ οὐκ ἔχει πλοῦτον, ὥ ἐργάσθηται δικαιοσύνην, ἔχει πενίαν, ἐξ ἧς καρποῦται ὑπομονὴν αἰώνιον· Ἡ γὰρ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολείπει εἰς τὸν αἰῶνα· ἐν Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

* Hæc, ἡ δὲ ἐκφοδοῦσα, non habentur in Mor. et Savil., sed in Reg. supra memorato leguntur, et optime quadrant ad sensum.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ.

Ὁμιλία η'.

α'. Εἰ καὶ χθὲς ὑμῶν ἀπειλείσθην, ἀλλ' οὐκ ἐκὼν, ἀλλ' ἀναγκασθεὶς· ἀπειλείσθην δὲ σώματι, οὐ γνώμῃ· ἀπειλείσθην ἀπουσίᾳ σαρκὸς, οὐ διαθέσει διανοίας. Καὶ γὰρ περιεπλεκόμενος, πρὸς ὃ ἐδυνάμην, ἀπαντας ὁμᾷς, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας ἔφερον. Πάλιν, ἀδελφοί, τὴν πρόσκαιρον ταύτην νόσον παρέντες, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον· ὑμῶν ἰδεῖν. ἔτι γὰρ τὰ λείψανα τῆς ἀβρωστίας ἔχων ἔδραμον πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Οἱ μὲν γὰρ ἀβρωστοντες λουτρὰ καὶ βαλάντια [μετὰ τὴν ἀβρωστίαν] ζητοῦσιν· ἐγὼ δὲ τὰ ποθοῦμενα ὑμῶν πρόσωπα ἄξιον ἡγησάμην^α θεάσασθαι, καὶ τὴν ὀφειλομένην ἐπιθυμίαν τῆς ἀκροάσεως ἀποπληρῶσαι, τὸ πέλαγος τοῦτο τὸ μέγα, καὶ ἄλμην οὐκ ἔχον, τὴν θάλατταν ταύτην τὴν κυμάτων ἀπληλαγμένην. Ἦλθον ὑμῶν τὴν ἀουραν τὴν κεκαθαρμένην ἰδεῖν. Τίς γὰρ τοιοῦτος λι-

μὴν, οἷος ἡ Ἐκκλησία; τίς τοιοῦτος παράδεισος, ὡς ἡ σύνοδος ἡ ὑμετέρα; Οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα θρῖς ἐπιβουλεύων, ἀλλ' ὁ Χριστὸς μυσταγωγῶν· οὐκ ἔστιν Εὐα ὑποσκελίζουσα, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία ὀρθοῦσα· οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα φύλλα δένδρων, ἀλλ' ὁ καρπὸς τοῦ πνεύματος· οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα φραγμὸς ἀκανθῶν, ἀλλ' ἁμπελος εὐθηνόουσα. Ἐάν δὲ ἀκανθὰν εὐρω, εἰς ἐλαίαν μεταφέρω· οὐ γὰρ ἀπορία φύσεως τὰ ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐλευθερίᾳ προαιρέσεως τετίμηται· ἐάν δὲ λύκον εὐρω, πρόσδοτον ποιῶ, οὐ τὴν φύσιν μεταβάλλων, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν μεταφέρων.

Διὰ τοῦτο οὐκ ἂν ἁμάρτοι τις τῆς κιθωτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν μερίζον προσειπῶν. Ἡ μὲν γὰρ κιθωτὸς παρελάμβανε τὰ ζῶα, καὶ ἐφύλαττε ζῶα, ἡ δὲ Ἐκκλησία παραλαμβάνει τὰ ζῶα καὶ μεταβάλλει. Οἷόν τι λέγω· Εἰσῆλθεν ἐκεῖ ἰέραξ, καὶ ἐξῆλθεν ἰέραξ· εἰσῆλθε λύκος, καὶ ἐξῆλθε λύκος· εἰσῆλθε τις ἰέραξ ἐνταῦθα, καὶ ἐξέρχεται περιστέρα· εἰσέρχεται λύκος, καὶ ἐξέρχεται πρό-

^α Savil. τὰ πρόσωπα.

^β Sic Savil. Morel. vero dixit ἡγησάμην. Infra pro λιμὴν, quod habet Reg., edit. λιμῶν.

δατον· εἰσέρχεται ὄψις, καὶ [341] ἐξέρχεται ἄρνιον, οὗ τῆς φύσεως μεταβαλλομένης, ἀλλὰ τῆς κακίας ἐλαυνομένης. Διὰ τοῦτο συνεχῶς τὸν περὶ μετανοίας κινῶ λόγον. Ἡ γὰρ μετάνοια, διενὴ καὶ φοβερά τῷ ἁμαρτωλῷ, φάρμακον τῶν πλημμελημάτων, δαπάνημα τῶν παρανομίων, ἀνάλωμα τῶν δακρύων, παρῆρσις πρὸς τὸν Θεόν, ὅπλον κατὰ τοῦ διαβόλου, μάχαιρα ἀποτέμνουσα αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, σωτηρίας ἐλπίς, ἀπογνώσεως ἀναίρεσις· αὕτη τὸν οὐρανὸν ἀνοίγει, αὕτη εἰς τὸν παράδεισον εἰσάγει, αὕτη τοῦ διαβόλου περιγίνεται (διὰ δὲ τοῦτο συνεχῶς τὸν περὶ τούτου κινῶ λόγον), ὥσπερ καὶ τὸ θαρβεῖν ποιεῖ ὑποσκελίζεσθαι. Ἀμαρτωλὸς εἰ; μὴ ἀπογνῶς· οὐ παύομαι συνεχῶς ταῦτα ἐπαλείφω τὰ φάρμακα· καὶ γὰρ οἶδα ἡλικὸν ὅπλον ἐστὶ κατὰ τοῦ διαβόλου τὸ μὴ ἀπογινώσκειν ὕμᾶς. Ἄν ἐχῃς ἁμαρτήματα, μὴ ἀπογνῶς· οὐ παύομαι ταῦτα συνεχῶς λέγων· καὶ καθ' ἡμέραν ἁμαρτάνης, καθ' ἡμέραν μετανόει· καὶ ὅπερ ἐν ταῖς παλαιαῖς ποιοῦμεν οἰκίας, ὅταν σαθρωθῶσιν, ὑπεξαίρουμεθα τὰ σεσαθρωμένα, καὶ καινὰ ἐπισκευάζομεν, καὶ οὐδέποτε συνεχῶς ἐπιμελείας ἐπιλανθανόμεθα· τοῦτο καὶ ἐν ἡμῖν ποιῶμεν. Εἰ ἐπαλαιώθης σήμερον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἀνακαινίσον σεαυτὸν ἀπὸ τῆς μετανοίας. Καὶ ἐνί, φησί, μετανόησαντα σωθῆναι; Καὶ πάνυ ἐνί. Πάντα τὸν βίον ἐν ἁμαρτίαις διέτριψα, καὶ ἐὰν μετανόησω, σώσομαι; Πάνυ. Πόθεν ὦλλον; Ἀπὸ τῆς τοῦ δεσπότου σου φιланθρωπίας. Μὴ γὰρ τῇ μετανόῃ σου ὁάρβω; καὶ γὰρ ἡ μετάνοιά σου ἰσχύει τοσαῦτα κακὰ ἀποσμήξασθαι; Εἰ ἡ μετάνοια μόνη ἦν, εἰκότως ἐφόβου· ἐπειδὴ δὲ τῇ μετανόῃ κεράννυται Θεοῦ φιланθρωπία, ὁάρβει· Θεοῦ γὰρ φιланθρωπίας μέτρον οὐκ ἐστίν, οὐδὲ λόγῳ ἐρμηνευθῆναι δύναται αὐτοῦ ἡ ἀγαθότης. Ἡ μὲν γὰρ σὴ κακία μέτρον ἔχει, τὸ δὲ φάρμακον μέτρον οὐκ ἔχει· ἡ σὴ κακία οἷα ἐὰν ᾖ, ἀνθρωπίνῃ ἐστὶ κακία, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιланθρωπία ἄπειρος· καὶ ὁάρβει, ὅτι περιγίνεται σου τῆς κακίας. Ἐνόησον σπινθῆρα εἰς πέλαγος ἐμπέσοντα· μὴ δύναται στήναι ἢ φανῆναι; Ὅσον σπινθῆρ πρὸς πέλαγος, τοσοῦτον κακία πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ φιланθρωπίαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοσοῦτον, ἀλλὰ πολλῶν πλέον. Τὸ μὲν γὰρ πέλαγος, καὶ μέγα ᾖ, μέτρον ἔχει· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιланθρωπία ἀπερίοριστος.

Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ὕμᾶς βραθυμότερος ἐργάσωμαι, ἀλλ' ἵνα σπουδαιότερος καταστήσω. Παρήνεσα πολλάκις εἰς θέατρον μὴ ἀναβαίνειν· ἤκουσας, οὐκ ἐπέστης· ἀνέβης εἰς τὸ θέατρον, παρήκουσάς μου τοῦ λόγου· μὴ αἰσχυνθῇς πάλιν εἰσελθεῖν, καὶ ἀκοῦσαι. ἤκουσα, καὶ οὐκ ἐτήρησα, πῶς δύναμαι πάλιν εἰσελθεῖν; Τέως αὐτὸ τοῦτο οἶδας, ὅτι οὐκ ἐτήρησας· τέως αἰσχύνῃ, τέως ἐρυθρίῃς, τέως μηδένος σε ἐλέγχοντος τὸν χαλινὸν περιφέρεις, τέως τὸν λόγον μου ἔχεις ἐβρίζωμενον, τέως μὴ φαινομένου ἡ διδασκαλία μου καθαίρει σε. Οὐκ ἐτήρησας, κατέγνως σεαυτοῦ; εἰς τὸ ἡμισυ ἐτήρησας, καὶ μὴ τηρήσης, εἴπης δὲ, Οὐκ ἐτήρησα· ὁ γὰρ καταγνῶς ἐαυτοῦ ἐπὶ τῷ μὴ τηρῆσαι, ἐπὶ τῷ [342] τηρῆσαι σπουδάζει. Ἐδωήρησας; ἐργάσω παρανομίαν; αἰχμάλωτος ἐγένον τῆς πόρνῃς; κατέβης ἀπὸ τοῦ θεάτρου; πάλιν

ἐμνήσθης; ἡσχύνθης; πρόσελθε. Ἐλυπήθης; παρακάλεσον τὸν Θεόν· ἀνέστης μέχρι· οὗτου. Οὐαί μοι, ἤκουσα, καὶ οὐκ ἐτήρησα· πῶς εἰσελθῶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν; πῶς πάλιν ἀκούσω; Μᾶλλον εἰσελθε, ἐπειδὴ οὐκ ἐτήρησας, ἵνα πάλιν ἀκούσας τηρήσης. Φάρμακον ἐὰν ἐπιθῇ σοι ὁ ἱατρός, καὶ μὴ καθάρσῃ σε, ἄλλην ἡμέραν οὐκ ἐπιτίθῃσιν αὐτὸ πάλιν; Ἔστι τις δρυστόμος· θελήτω τέμνειν δρύν, λαμβάνει ἀξίνην, κόπτει τὴν ρίζαν· ἐὰν δῶ μίαν πληγὴν, καὶ μὴ πέσῃ τὸ ἄκαρπον δένδρον, οὐ δίδωσιν ἄλλην πληγὴν, οὐ τὴν τετάρτην, οὐ τὴν πέμπτην, οὐ τὴν δεκάτην; Οὕτω καὶ σὺ ποιεῖ· δρὺς ἐστὶν ἡ πόρνη, ἄκαρπον δένδρον, βαλάνους ἐκφέρουσα χοίρων ἄλλοτε τροφὴν· ἐν πολλῷ χρόνῳ ἐβρίζωθη ἐν τῇ διανοίᾳ σου, ἐν τῇ περιβολῇ τῶν δένδρων κατέβαλε σου τὸ συνεῖδός· ὁ λόγος μου ἀξίνη ἐστίν. ἤκουσας μίαν ἡμέραν· πῶς εἰς μίαν ἡμέραν ἵππεις ἡ τοσοῦτον χρόνον ἐβρίζωμένη; Ἐὰν γὰρ δις, ἐὰν γὰρ τρίς, ἐὰν γὰρ ἑκατοντάκις, ἐὰν γὰρ μυριάκις, οὐκ ἐστὶ θαυμαστόν· μόνον ἐκκοψὸν πρῶγμα πονηρὸν καὶ ἰσχυρὸν, συνήθειαν πονηράν. Μάννα ἤσθιον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ κρόμμυα ἐξήτουν τὰ ἐν Αἰγύπτῳ· Καλῶς ἦν ἡμῖν ἐν Αἰγύπτῳ· οὕτως αἰσχρὸν πρῶγμα συνήθειά καὶ κακίστον. Κἂν γὰρ εἰς δέκα ἡμέρας κατορθώσῃ, ἐὰν γὰρ εἰς εἴκοσιν, ἐὰν γὰρ εἰς τριάκοντα, οὐκ ἀγαπῶ, οὐ χάριν ἔχω, οὐ περιπτύσσομαι σε· μόνον μὴ ἀποκάμῃς, ἀλλὰ αἰσχύνου καὶ καταγίνωσκε.

β'. Πάλιν διελέχθη περὶ ἀγάπης· ἤκουσας, ἀπῆλθες καὶ ἤρπασας; οὐκ ἐπέδειξω διὰ τῶν ἐργῶν τὸν λόγον; Μὴ αἰσχυνθῇς πάλιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· αἰσχύνου ἁμαρτάνων, μὴ αἰσχύνου μετανόων. Πρόσεχε τί ἐποίησέ σοι ὁ διάβολος. Δύο ταῦτά ἐστιν, ἁμαρτία καὶ μετάνοια· ἁμαρτία τραῦμα, μετάνοια φάρμακον. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ σώματι τραύματα καὶ φάρμακα· οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἁμαρτήματα καὶ μετάνοια· ἀλλ' ἡ ἁμαρτία τὴν αἰσχύνῃν ἔχει, ἡ δὲ μετάνοια τὴν παρῆρσιν κέχτηται. Πρόσεχε μοι μετὰ ἀκριβείας, παρακαλῶ, ἵνα μὴ τὴν τάξιν συγγένῃ ἀπολέσῃς τὴν ὠφέλειαν. Ἔστι τραῦμα καὶ φάρμακον, ἁμαρτία καὶ μετάνοια· τὸ τραῦμα ἡ ἁμαρτία, τὸ φάρμακον ἡ μετάνοια· ἐν τῷ τραύματι σηπεδὼν, ἐν τῷ φαρμάκῳ καθαρισμὸς σηπεδόνος· ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ σηπεδὼν, ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ θνείδος, ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ γέλιος· ἐν τῇ μετανόῃ παρῆρσις, ἐν τῇ μετανόῃ ἐλευθερία, ἐν τῇ μετανόῃ καθαρισμὸς ἁμαρτήματος. Πρόσεχε μετὰ ἀκριβείας. Τῇ ἁμαρτίᾳ αἰσχύνῃ ἐπεται, τῇ μετανόῃ παρῆρσις ἀκολουθεῖ. Πρόσεχες ὧς λέγω; Τὴν τάξιν ὁ Σατανᾶς ἀντέστρεψε, καὶ ἔδωκε τὴν παρῆρσιν τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ τὴν αἰσχύνῃν τῇ μετανόῃ. Οὐκ ἀφίσταμαι ἕως ἐσπέρας, ἕως οὐ αὐτὸ λύσω· δεῖ με τὴν ὑπόσχεσιν πληρῶσαι· ἀμήχανόν με ἀποστήναι. Ἔστι τραῦμα καὶ φάρμακον· τὸ τραῦμα τὴν σηπεδὼν ἔχει, τὸ φάρμακον τὸν καθαρισμὸν τῆς σηπεδόνος κέχτηται. Μὴ ἐν τῷ [343] φαρμάκῳ σηπεδὼν; μὴ ἐν τῷ τραύματι ἱσσις; οὐκ ἔχει ταῦτα τὴν οἰκείαν τάξιν, κακεῖνα τὴν οἰκείαν; μὴ δύναται μεταβῆναι τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο, ἢ ἐκεῖνο πρὸς τοῦτο; Οὐδαμῶς. Ἐλθόμεν λοιπὸν ἐπὶ ἡ τῆς ψυχῆς τῶν ἁμαρτημάτων. Ἡ ἁμαρτία τὴν αἰσχύνῃν ἔχει, ἡ ἁμαρτία τὸ θνείδος ἔχει, καὶ τὴν ἀτιμίαν συγκεκληρωμένην· ἡ μετάνοια τὴν παρῆρσιν ἔχει, ἡ μετάνοια τὴν νηστείαν

^a Sic Savil. melius quam Morel. ἀγνωσίας ἀναίρεσις.

^b Sic Savil. Morel. vero ἐπιμελείας ἀπολύομεν, minus recte.

^c Hec, τοῦτο καὶ ἐν ἡμῖν ποιῶμεν, quibus sententia perlicitor, nobis suppediavit Savilius. Edit.

^d Savil. φιλανθρωπία ἀπερίοριστος. Morel. vero φιλανθρωπία ἄπειρος. Reg. post φιλανθρωπία nihil habet. Infra vero Savil. ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία μέτρον οὐκ ἔχει.

^e Savil. et Reg. ἀλλ' ἔστις μέχρι.

^f Savil. ἡ πορνεία.

^g Sic Sav. Morel. ἤκουσε μίαν ἡμέραν, πρὸς μίαν ἡμέραν.

^h Locum vitiatum Boisius conjectura sarcire nititur.

exit ovis; ingressus serpens, egreditur agnus; non mulata natura, sed explosa nequitia. Ideo frequentem de poenitentia moveo sermonem. Est enim poenitentia, molesta et formidabilis peccatori, medela delictorum, consumptio iniquitatum, effusio lacrymarum, fiducia apud Deum, armatura contra diabolum, gladius ejus caput abscindens, spes salutis, desperationis profligatio¹. Hæc cælum aperit, hæc in paradysum introducit, hæc diabolum superat (ideoque hæc de re frequenter sermonem moveo): nam fiduciam inducit ipsum posse prosterni. Peccator es? ne desperes: non desino vos jugiter hisce medicamentis allinere: etenim novi quantum contra diabolum sit telum non desperare. Si in peccatis sis, ne desperes: hæc dicendi nullum finem facio: si quotidie peccas, quotidie poenitentiam age: et quod in vetustis adibus agere solemus, cum labefactæ fuerint, quæ labefacta sunt auferimus, ac nova admovemus, neque usquam ab assidua cura desistimus: hoc etiam in nobis faciamus². Si inveteratus es hodie a peccato, renova teipsum per poenitentiam. Licetne, inquires, per poenitentiam salutem consequi? Plane licet. Totam vitam in peccatis contrivi, et si poenitentiam egero, salvus ero? Prorsus eris. Id unde liquet? Ab ipsa Domini tui erga homines benignitate. Num ex poenitentia tua sumo fiduciam? num poenitentia tua potest tot abstergere mala? Sane si poenitentia sola esset, jure timeres; sed quando poenitentia tua admiscetur Dei clementia, confide. Dei enim clementia nulla est mensura, neque ejus bonitas explicari sermone potest. Nam malitia quidem tua mensuram habet, remedium vero mensuram non habet; malitia tua, qualiscumque sit, humana est malitia; Dei vero clementia est immensa³: confide fore ut ea tuam vincat malitiam. Cogita mihi scintillam in pelagus eademem: num potest illa stare, aut apparere? Quanta est scintilla cum pelago collata, tanta est malitia, si cum benignitate Dei comparetur; imo vero non tanta, sed multo major benignitas illa. Pelagus enim, magnum licet sit, mensuram habet, benignitas vero Dei nullam habet terminum.

Vitia paulatim eradicantur. — Hæc dico, non ut vos segiores reddam, sed ut diligentiores efficiam. Vos sæpe monui ne in theatra ascenderetis. Audisti, nec morem gessisti: in theatrum ascendisti, sermoni meo non obtemperasti: ne te pudeat rursus ingredi, et audire. Audivi, nec observavi, quomodo possum ingredi? Interim hoc ipsum nosti, te non observasse: interim te pudet, interim erubescis; interim nemine arguente frenum circumfers; interim sermonem meum radicum habes⁴, neque non præsentem doctrinam meam te purificat. Non observasti, condemnasti te? ex dimidia parte observasti, etiamsi non observaveris, sed dixeris tantum, non observavi: nam qui

seipsum condemnat eo quod non observaverit, co-festinat ut observet. Respexisti? iniquitatem operatus es? meretricis captivus effectus es? descendisti de theatro, et iterum recordatus pudore affectus es? accede. Mœrore affectus es? Obsecra Deum: hucusque resurrexisti. Væ mihi, audiui et non observavi, quomodo in ecclesiam ingrediar? quomodo rursus audiam? Imo ingredi, quia non observasti, ut rursus audiens, observes. Medicamentum si tibi medicus imponat, nec te curaverit, annon insequenti die rursus apponet? Si quis lignarius quercum velit erdere, securim arripit, incidit radicem: si uno ictu infrugifera arbor non ceciderit, annon addit alium? annon quartum et quintum? annon decimum? Sic et tu facito. Quercus est meretrix⁵, arbor infrugifera, glandes proferens in alimoniam porcorum irrationabilium: multo tempore radices posuit in animo tuo, in arborum ambitus conscientiam tuam deiecit: sermo meus securis est. Audisti die uno. Quomodo die uno cadat⁶ tanto radicata tempore? Si enim bis, sicut, si centies, si decies millies, nihil mirabile fuerit, ut res mala et firma, prava consuetudo, excindatur. Manna comedebant Judæi, et cepas Aegyptias requirebant: *Bene nobis erat in Aegypto* (Num. 11. 18): ita turpis pessimaque res est consuetudo. Etsi per decem dies recte egeris, si per viginti, si per triginta, non te approbo, non tibi gratiam habeo, non te amplector: taptum ne deficias, sed te pudeat, teipsum coarguas.

2. Rursus de caritate disserui: audisti, abiisti, et rapuisti? operibus verbum non exhibuisti? Ne tamen te pudeat rursus ingredi in ecclesiam: te pudeat peccati, non te pudeat poenitentia. Attende quid tibi fecerit diabolus. Duo sunt hæc, peccatum et poenitentia: peccatum est vulnus, poenitentia vero medela. Quemadmodum enim in corpore sunt medelæ et vulnera: sic et in anima peccata et poenitentia; sed peccatum pudorem habet, poenitentia vero fiduciam obtinet. Attende, quæso, mihi diligenter, ne ordinem confundens utilitatem perdas. Est vulnus et remedium, peccatum et poenitentia: vulnus est peccatum, remedium poenitentia: in vulnere sanies, in remedio expurgatio saniei: in peccato sanies, in peccato probum, in peccato risus: in poenitentia fiducia, in poenitentia libertas, in poenitentia purgatio peccati. Attende diligenter. Peccatum pudor, poenitentiam fiducia sequitur. Animadvertisti quod dico? Ordinem invertit satanas, deditque peccato confidentiam, poenitentia pudorem. Non desinam usque ad vesperam, donec illud solvero: promissum impleam oportet: non possum absistere. Est vulnus et remedium: vulnus saniem habet, remedium saniei purgationem obtinet. Num in remedio sanies? num in vulnere medela? annon et hæc et illa proprium tenent ordinem? num potest hoc ad illud, illud ad hoc transcendere? Nullo modo. Jam veniamus ad animam peccatis onustam. Peccatum probum, peccatum pudorem ignominiamque sortitur: poenitentia fiduciam habet, poenitentia

¹ Sic Savil. melius quam Morel., qui legit, *ignorantie profligatio*.

² Illam propositionem addidit Savil. et nos ex Savilio.

³ Reg., *clementia vero Dei est*. Savil., *clementia autem Domini mensuram non habet*.

⁴ Savilius addit, *in mente tua*.

⁵ In Savil., *fornicatio, pro, meretrix*.

⁶ Morel., *audivit die uno; intra unum diem cadet, etc.*

jejunium, poenitentia justitiam obtinet : *Dic enim tu iniquitates tuas primus, ut justificeris (Isai. 43. 25. 26) : et, Justus in principio sermonis accusator est sui (Prov. 18. 17)*. Cum igitur sciat satanas, quod peccatum sequatur pudor, qui possit peccatorem detertere ; poenitentia vero fiduciam habeat, quæ possit poenitentiam allicere : ordinem invertit, deditque poenitentiae pudorem, peccato fiduciam. Undenam id liquet? ego dicam. Capitur quis ardenti concupiscentia publicæ meretricis ; meretricem ille ceu captivus sequitur, in prostibulum ingreditur ; nullo pudore, rubore nullo affectus cum meretrice congruitur, peccatumque admittit : post admissum peccatum illinc egreditur : et de poenitentia agenda erubescit. Miser, quando cum meretrice congrediebaris, non erubescebas ; at cum ad poenitentiam accedis, tunc erubescis? Pudet eum, dic mihi. Quare cum fornicaretur non pudore afficiebatur? facinus perpetrat, et non pudore afficitur, et de verbo erubescit? Diaboli astutia est. In peccato non sinit eum erubescere, sed publice innotescere sinit ; scit enim fore ut si pudore afficiatur, peccatum fugiat : in poenitentia vero erubescere facit ; novit enim eum præ pudore poenitentiam non acturum esse. Duo mala facit, ad peccatum pellicit, et a poenitentia arceat. Cur te jam pudet? Cum fornicareris, non erubescebas ; cum remedium admoves, pudore suffunderis? cum teipsum a peccato liberas, erubescis? Tunc erubescere debebas, tunc pudesceri oportebat, cum peccares. Cum peccator fieres, non erubescebas ; cum justus efficeris, erubescis? *Dic tu iniquitates tuas primus, ut justificeris (Isai. 43. 25. 26)*. Non dixit, ut non plectaris supplicio ; sed, *Ut justificeris*. Annon sufficiebat ei, quod non punias eum, etiam justum efficit? Plane quidem. At sermoni sedulo mentem adhibe. Justum illum efficio. Et ubinam hoc fecit? In latrone, ut hoc tantum sodali diceret : *Neque tu times Deum. Et nos quidem jure ; nam digna factia recipimus (Luc. 23. 40. 41)*. Dicit et Salvator : *Hodie tecum eris in paradiso (Ibid. 43)*. Non dixit, Te a pœna et supplicio eximo, sed ipsum justum in paradisum introducit.

Confessio justum efficit. — Vidistin' justum per confessionem effectum? Admodum benignus est Deus : filio non pepercit, ut servo parceret : tradidit Unigenitum, ut ingratos servos redimeret : sanguinem Filii sui in pretium deposuit. O benignitatem Domini! Ne mihi rursum dicas : Peccavi multum, quomodo potero salutem consequi? Tu non potes, Dominus tuus potest : atque ita potest, ut deleat peccata tua. Attende diligenter : ita delet peccata, ut ne vestigium quidem eorum maneat. In corporibus non item : nam etsi medicus millies studium et remedia adhibeat, vulnus quidem e medio tollit ; sed plerumque ei, qui in facie plagam accepit, vulnus quidem curat, sed cicatrix remanet, et in argumentum vulneris vultus deformitatem circumfert : milleque modis annuitur medicus cicatricem delere, sed non potest ; repugnat enim infirmitas nature, nec non artis et remediorum imbecillitas. Contra vero Deus cum peccata delet, nec ci-

catricem relinquit, nec vestigium manere sinit, ac cum sanitate formæ decus largitur, cum immunitate a supplicio justitiam dat, eumque qui peccavit ei, qui non peccavit, parem efficit. Tollit enim peccatum, atque id efficit ut neque sit, neque factum fuerit ; ita scilicet universim delet illud : non manet cicatrix, non vestigium, non argumentum, non signum.

3. Id undenam liquet? Dictorum enim demonstrationes exhibere debeo, ita ut non meam proferam sententiam, sed ex Scripturis demonstrarem, ut res certa indubitataque maneat. Induco igitur vobis homines vulneribus sauciatos, populum integrum homines plenos ulceribus, sanie, vermibus, qui nihil aliud quam vulnus et ulcus sint : qui tamen ita curari possint, ut nec cicatrix, nec vestigium, nec signum supersit : homines qui non unum, non duo, non tria, non quatuor vulnera habeant, sed a capite ad pedes toti vulnus sint. Attende diligenter orationi : est enim hic sermo noster communis atque salutaris. Medicamenta paro medicorum remediis præstantiora, quæ ne reges quidem adornare possunt. Quid rex potest? E carcere erueret, a gehenna autem eximere non potest : pecunias largiri, animam vero servare non valet. Sed in manus poenitentiae vos trado, ut vim ejus ediscatis, ut discatis peccatum non ei prævalere, neque ullam esse iniquitatem, quæ vim ejus superare possit. Interim induco non unum, non duos, non tres, sed pluries millenos homines, vulneribus ulceribusque plenos, innumeris peccatis onustos, qui per poenitentiam ita salutem consequi potuere, ut neque vestigium neque cicatrix priorum ulcerum remaneret. Verum diligenter attendite sermoni, neque solum attendite, sed etiam ea, quæ dicuntur, memoriae mandate, ut absentes instituatis, et eos, qui utilitate sermonis hujus destituti sunt, diligentiores reddatis. Accedat igitur ille Seraphinorum spectator Isaias, qui mysticam illam melodiam audivit, qui infinita de Christo prædixit. Quid dicat percontemur : *Visio, quam vidit Isaias adversus Judæam et adversus Jerusalem (Isai. 1. 1)*. Dic visionem, quam vidisti. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est (Ibid. 2)*. Alia pollicitus es, et alia dicis. Quænam alia pollicitus sum? Principio dicis, Visio adversus Judæam, et adversus Jerusalem, et missa Judæa atque Jerusalem, cælum alloqueris, et ad terram sermonem declinas : rationales homines missos facis, et cum irrationabilibus elementis verba conseris? Quia nempe irrationabilibus rationabiliores facti sunt rationabiles illi : neque ideo tantum, sed quia cum introducturus eos esset Moyses in terram promissionis, et quæ futura erant prævideret, quod nimirum quæ sibi tradita fuerant contempturi essent : *Audi, cælum, inquit, et attendat terra verba ex ore meo (Deut. 32. 1)*. Contestor vobis cælum et terram, inquit Moyses, quod si ingressi fueritis in terram promissionis, et dereliqueritis Dominum Deum, futurum sit ut dispergamini in omnes gentes. Venit Isaias : futurum erat ut comminatio in opus prodiret : non poterat Moysem evocare, nec eos, qui ipsum audierant, utpote defunctos ; et elementa advo-

ἄπερ διαμαρτύρετο Μωϋσῆς. Ἰδοὺ ἐξεδίληθε τῆς ἐπαγγελίας, ὦ Ἰουδαῖοι· ἰδοὺ ἐγκαταλείπατε τὸν Θεόν· πῶς σε καλέσω, Μωϋσῆ· ἀπέθανες γὰρ καὶ τελευτήσας. Πῶς καλέσω τὸν Ἀριὺν; καί κείνος τελευτῇ παρεδόθη. Οὐκ ἔχεις πῶς καλέσαι ἄνθρωπον; Κάλεσον τὰ στοιχεῖα. Διὰ γὰρ τοῦτο κατὰ ζῶν οὐχὶ τὸν Ἀριὺν μόνον, καὶ τόνδε καὶ τόνδε διαμαρτυράμην, ἐπειδὴ περ ἐμελλον τελευτᾶν, ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ μένοντα διαμαρτύρομαι ὑμῖν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Λέγει οὖν ὁ Ἡσαῖας· Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Ὑμᾶς γὰρ ἐνετείατο Μωϋσῆς καλέσαι σήμερον. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον αὐτὰ καλεῖ τὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἐπειδὴ διελέχθη τοῖς Ἰουδαίοις. Ἄκουε, οὐρανέ, σὺ γὰρ τὸ μάννα κατήνεγκας· Ἐνωτίζου, ἡ γῆ, σὺ γὰρ τὴν ὀρυγομήτραν ἔδωκας. Ἄκουε, οὐρανέ, ἄκουε· σὺ γὰρ τὸ μάννα κατήνεγκας, σὺ γὰρ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐπεδείξω· ἄνω ἦς, καὶ ἄλωνα ἐμμήσω. Ἐνωτίζου, γῆ· σὺ γὰρ κάτω ἦς, καὶ τράπεζαν ἐσχεδιασμένην κατεσκεύασας· Ἦρχει ἡ φύσις, καὶ εἰργάζετο ἡ χάρις· οὐδὲ βοῶν ἐργασία, καὶ ὁ στάχυς παρεσκευασμένος· οὐ μαγεύων χεῖρες, οὐκ ἐπίταγμα, ἀλλ' ἦν τὸ μάννα πάντα γινόμενον, πηγὴ ἡγιασμένη· ἡ φύσις τῆς οικίας ἀσθενείας ἐπελάθετο. Πῶς τὰ ἱμάτια αὐτῶν οὐ κατερίδῃ; πῶς τὰ ὑποδήματα αὐτῶν οὐκ ἐπαλαιώθησαν; Πάντα ἐγένοντο πρὸς τὴν τούτων διακονίαν. Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Μετὰ τῶν ὑπομνημάτων καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων, ὑβρίζεται ὁ Δεσπότης. Τίτι ἐντύχω; ἡ ὁμῶν; Ἀνθρωποὶ οὐκ ἔχω τὸν ἀκούοντα. Ἰδοὺ ἤλθοι, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐλάλησα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀκουσόμενος. Τοῖς ἀλόγοις διαλέγομαι, ἐπειδὴ οἱ λογικοὶ εἰς ἀλόγων εὐτέλειαν κατηνέχθησαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἄλλος προφήτης βλέπει τὸν βασιλεῖα μαινόμενον, τὸ εἰδωλὸν θεραπευόμενον, τὸν Θεὸν ὑβρίζομενον, τοὺς ἄλλους ἅπαντας κατεπηχότας, καὶ λέγει· Ἀκουσον, θυσιαστήριον, ἀκουσον μου. Λίθω διαλέγῃ; Ναί· ἐπειδὴ λίθου ἀναισθητότερος ὁ βασιλεὺς. Ἀκουσον μου, θυσιαστήριον, ἀκουσον· τάδε λέγει Κύριος. Καὶ εὐθέως διεσχίσθη τὸ θυσιαστήριον· καὶ ὁ λίθος ἤκουσεν, ὁ λίθος ἐρράγη, καὶ ἐξέχευε τὴν θυσίαν. Πῶς οὐκ ἤκουσεν ὁ ἄνθρωπος; Ἐξέτεινε [346] τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀρπάσαι τὸν προφήτην· καὶ τί ποιεῖ ὁ Θεός; Ἐξήρανε αὐτὸν τὴν χεῖρα. Βλέπε τί ἐποίησε, βλέπε φιланθρωπίαν Δεσπότης, καὶ ἀμαρτίαν δούλου. Διὰ τί ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἐξήρανε αὐτοῦ τὴν χεῖρα; Ἵνα τῷ πάθει τοῦ λίθου σωφρονέστερος γένηται. Εἰ γὰρ μὴ ἐσχίσθη ὁ λίθος, ἐφειδόμεν σου· ἐπειδὴ δὲ διεσχίσθη ὁ λίθος, καὶ σὺ οὐ διωρθώθης, ἐπὶ σὲ φέρω τὴν ὀργήν. Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα ἀρπάσαι τὸν προφήτην, καὶ ἐξηράνθη ἡ χεῖρ. Εἰστέχει τὸ τρόπαιον· δορυφόροι τοσοῦτοι καὶ στρατηγοὶ καὶ βοήθεια πολλή, καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ συστήλαι οὐκ ἠδύναντο· ἀλλ' εἰστέχει ἡ χεῖρ φωνῇ ἀφείσα, στήλιτεύουσα τῆς ἀσθελείας τὴν ἦτταν, καὶ ἀσθελείας τὸ τρόπαιον, τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καί κείνου τὴν ἀπόνοιαν. Καὶ συστήλαι αὐτὴν οὐκ ἠδύναντο.

δ. Ἄλλ' ἵνα μὴ λόγον ἐκ λόγου ὑφαίνοντες τῆς ὑποθέσεως ἐπιλαθώμεθα, φέρε οὖν ἀ ἐπηγγελίαμεθα δεῖξωμεν. Τί δὲ ἐπηγγελίαμην; Ὅτι εἰ μὴτα τραύματά τις ἔχει, μετανοήσει δὲ καὶ ποιήσει τὸ χρηστὸν, οὕτως αὐτὰ ἐξαιλεῖται ὁ Θεός, ὡς μὴδὲ οὐλὴν, μὴδὲ ἔχκος, μὴδὲ δεῖγμα φαίνεσθαι τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων· ταῦτα ὑποσχόμενος, ταῦτα ἐπιδείξει· πειράσεται. Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Εἰπέ μοι τί

ἐλάλησεν; Ὑλοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωμα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἐγγὺς τοὺς τὸν κτησόμενον; [ἀλόγων ἀλογότεροι.] καὶ θεὸς τὸν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ [δυνὸν ὀνομάστεροι.] Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλόν. Διὰ τί, φησὶν, οὐκ ἐνὶ σωτηρίας ἐλπίς; Οὐαὶ διὰ τί λέγεις, εἰπέ μοι; Ὅτι οὐκ εὐρίσκω ἴασιν. Οὐαὶ διὰ τί λέγεις; Ὅτι ἐπέθηκα φάρμακα, καὶ οὐκ εἶδες τὸ ἔλκος· διὰ τοῦτο ἀπεστράφη. Τί οὖν ἔχω ποιῆσαι; οὐδὲ θεραπεῦσαι κοπιῶ. Οὐαὶ. Θρηνοῦσαν γυναῖκα μιμεῖται· καὶ καλῶς ποιεῖ. Παρακαλῶ, προσέχετέ μοι μετὰ ἀκριθείας. Οὐαὶ, διὰ τί; Ἐπειδὴ καὶ τὸ αὐτὸ ἐπὶ σωματίων γίνεται. Ὅταν γὰρ ἰδῇ ὁ ἱατρός τὸν νοσοῦντα οὐκ ἔχοντα σωτηρίας ἐλπίδα, δακρύει, καὶ οἱ οἰκεῖοι καὶ προσήκοντες ὀλοφυρόμενοι στενάδουσιν· ἀλλ' ἐκεῖ εἰκὴ καὶ μάτην. Ὅταν γὰρ μέλλῃ τελευτᾶν ὁ τελευτῶν, καὶ ὁ κόσμος ὅλος θρηνησῇ, οὐκ ἔγερει αὐτόν· ὥστε πένθους ὁ θρῆνος, οὐ διωρθώσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἐὰν θρηνησῇ, πολλάκις ἐγείρει τὸν νεκρὸν τῇ ψυχῇ. Διὰ τί; Ὅτι τὸ σῶμα μὲν ἀποθανόν, οὐκ ἐγείρεται· δυνάμει ἀνθρωπίνῃ, ψυχὴ δὲ ἀποθανούσα διωρθώσεται· ἐγείρεται. Βλέπε πόρον, καὶ θρῆνησον· καὶ ἐγείρει αὐτὸν πολλάκις. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος οὐκ ἔγραφε μόνον, οὐδὲ παρήγει, ἀλλὰ καὶ ἐθρήνει μετὰ δακρύων, νοθετῶν ἕνα ἕκαστον. Ἐστὼ νοθετεῖς, τί καὶ δακρύεις; Ἵνα ἐὰν μὴ ἰσχύσῃ ἡ νοθεσία, τὰ δάκρυα βοηθήσῃ. Οὕτως καὶ ὁ προφήτης θρῆνει. Ὁ Δεσπότης ἡμῶν τὴν Ἱερουσαλὴμ πεπτωκυῖαν λέγει· Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς σέ. Ἀνακαλεῖται τὴν πόλιν πεπτωκυῖαν, καὶ μιμεῖται ἄνθρωπον θρηνοῦντα. Καὶ ὁ προφήτης· Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλόν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν· μὴ ἔχει ὕγιες τὸ σῶμα. Εἶδες αὐτοὺς ἡλωμένους; Σπέρμα [347] ποτηρόν, υἱοὶ ἀνόμοιοι. Διὰ τί θρῆνεις, εἰπέ μοι; Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν Ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Τί ἐτι πληγῆς; Τί ἔχω ὁμᾶς πληῖσαι; λιμὴν, ἡ λοιμὴ; Πᾶσα τιμωρία ἦλθε, καὶ ἡ κακία ὁμῶν οὐκ ἀνῆλθῃ. Προσθεθέντες ἀνομίας. Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Οὐκ ἐνὶ τραῦμα, οὐ μάλωψ· Καινὰ βράγματα. Πρὸ μικροῦ ἔλεγε· Σπέρμα ποτηρόν, υἱοὶ ἀνόμοιοι, ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν Ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ, Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλόν! Θρῆνεις, κόπη, ὀδύρη, καταλέγεις τὰ τραύματα, καὶ ἐπανιών λέγεις, ὅτε τραῦμα, οὐτε μάλωψ; Πρόσεχε· τραῦμα τότε γίνεται, ὅταν τὸ μὲν ἄλλο μέρος τοῦ σώματος ὕγιες ᾖ, ἐν δὲ μέρος τοῦ σώματος ἀναίσθητον μένῃ· ἐνταῦθα ὁ δὲ λέγει, ὅτι ὅλον τραῦμά ἐστιν. Ὅτε τραῦμα, οὐτε μάλωψ, οὐτε πληγὴ φλεγμαίνουσα, ἀλλὰ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὐτε ἔλαιον, οὐτε καταδέσμους. Ἢ γῆ ὁμῶν ἐρημος, αἱ πόλεις πυρκαίνονται, τὴν χώραν ὁμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσι. Πάντα ταῦτα ἐποίησα, καὶ ὑμεῖς οὐ διωρθώθητε· πάντα ἐποίησα τὰ τῆς τέχνης, ὁ δὲ νοσερός μένει νεκρός. Δεῦτε, ἀκούσατε λόγον Κυρίου, οἱ ἀρχόντες Σοδομῶν καὶ Γομορράς. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὁμῶν; Τί οὖν; Σοδομῆνοὺς διαλέγεται; Οὐχί, ἀλλὰ Ἰουδαίους Σοδομῆνοὺς καλεῖ·

^a Savil. οὐ δύναμαι θεραπεῦσαι.

^b Sic Savil. At Morel. καὶ.

^c Savil. σώματος· ἔχῃ τραῦμα· ἐνταῦθα.

cat, quæ contestatus erat Moyses. Ecce a promissione excidistis, o Judæi: ecce dereliquistis Deum. Quo pacto te advocabo, Moyses? defunctus enim es, et vitam obijisti. Quo pacto item Aaronem evocabo? ille quoque mortem oppetivit. Non potes hominem evocare? evoca elementa. Idcirco enim et ego dum vivebam, non Aaronem solum, non illum et illum contestabar, quia obituri erant; sed elementa, quæ manent, nempe cælum et terram, contestor. Ait igitur Isaias, *Audi, cælum, et auribus percipe, terra.* Vos enim jussit Moyses hodie advocare. Neque hanc solum ob causam vocat elementa, sed quia Judæos alloquebatur. *Audi, cælum;* tu enim manna demisisti: *Auribus percipe, terra;* tu namque coturnicem dedisti. *Audi, cælum,* audi: tu enim manna demisisti; tu enim quæ supra naturam erant exhibuisti: sursum eras, et aream imitabar. *Auribus percipe, terra:* tu enim deorsum eras, et extemporale mensam parasti. Quisq[ue] erat natura, et gratia operata est: hominum nullus erat labor, et spica proferebatur: non coquorum manus, non jussum aderat: sed manna fontis sancti insar omnium vicem supplebat: natura propriæ infirmitatis obliviscebatur. Quo pacto ipsorum vestes detritæ non sunt? Quomodo ipsorum calceamenta non sunt vetustate consumpta? Omnia ad illorum ministerium inserviebant. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra.* Post tot monita, post tot beneficia, contumelia afflictor Dominus. Quem alloquar? num vos? Neminem qui audiat habeo. *Ecce veni, et nullus erat homo: loquutus sum, nec erat qui audiret.* Irrationabilia alloquar, quandoquidem rationabiles ad irrationabilem vilitatem delapsi sunt. Quamobrem alius propheta videt furem regem, idolum cultu honoratum, Deum contumelia affectum, alios omnes attonitos, et dicit: *Audi me, altare, audi me* (3. Reg. 15. 2). Lapidem ne alloqueris? Etiam: quandoquidem rex minus est compos sensuum, quam lapis. *Audi me, altare, audi;* hæc dicit Dominus. Et statim altare disruptum est: et lapis audivit, lapis disruptus est, et sacrificium effudit. Quomodo non audivit homo? Extendit manum suam, ut raperet prophetam: et quid facit Deus? Arefecit ejus manum. Vide quidnam fecerit, vide Domini clementiam, et servi peccatum. Quare non ab initio manum ejus arefecit? Ut disrupto lapide resipisceret. Etenim si lapis disruptus non fuisset, tibi pepercissem: quia vero discissus est lapis, et tu non emendatus es, iram in te transfero. Extendit manum ut raperet prophetam, et arefacta est manus. Erectum erat tropæum: aderant tot satellites et duces exercitus, auxilium ingens, et manum ejus contrahere non poterant; sed stabat manus voce declarans impietatis profligationem, pietatis tropæum, Dei erga homines benignitatem, illius insaniam. Et illam contrahere non poterant.

4. Verum ne verbum ex verbo texentes argumenti obliuiscamur, age quæ polliciti sumus ostendamus. Quidnam polliciti sumus? Quod si quis sexcentis sit affectus vulneribus, poenitentiamque agat, et bonum operetur, sic ea delebit Deus, ut nec cicatrix, nec vestigium, nec indicium priorum peccatorum appa-

reat. Hæc promisi, hæc demonstrare conabor. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est* (Isai. 4. 2. ad 4.). Dic mihi, quid loquutus est? *Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem, irrationabilibus irrationabiliores: et asinus præsepe domini sui, asinis hebetiores. Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit. Væ genti peccatrici.* Cur, inquit, nulla est spes salutis? Qua de causa dicis, *Væ*? Quia non invenio medelam. Qua de causa dicis, *Væ*? Quia medicamenta adhibui, nec cessit ulcus! ideo aversus sum. Quid mihi igitur faciendum est? Non laborabo ut eirem. *Væ!* Mulierem representat lamentantem: et bene facit. Animum, quæso, mihi adhibete diligenter. *Væ,* quare? Quia idipsum in corporibus fieri solet. Cum enim viderit medicus agrum nullam salutis spem habentem, lacrymatur: et domestici et affines ejulant atque lamentantur, sed frustra nulloque fructu: moriturum enim ne mundus quidem totus deplorans excitabit. Planetus ergo ille ad luctum valet, non ad restaurandam sanitatem. Secus autem in anima: nam si flevieris, sæpe eum, qui anima mortuus est, excitabis. Quare? Quia corpus mortuum vi humana non excitatur, anima vero mortua correctione excitatur. Respice fornicarium, et plora, sæpeque illum excitabis. Ideoque Paulus non scribebat et admonebat solum, sed etiam eum lacrymis et lamentis hortabatur unumquemque. Esto admoneas, cur etiam ploras? Ut si non valeat admonitio, auxilientur lacrymæ. Sic et propheta lamentatur. Dominus item noster videns proximam Jerosolymæ ruinam dicit: *Jerusalem, quæ occidit prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt* (Matth. 23. 37). Urbem compellat lani lapsam, hominemque lugentem imitatur. Propheta vero, *Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis* (Isai. 4. 4): nihil habet sanum corpus illud. Vidistin? eos ulceribus plenos? *Semini nequam, populo pleno peccatis.* Cur, quæso, lamentatis? *Dereliquistis Dominum, et irritastis Sanctum Israel. Quid ultra percutiamini* (Ibid. 5)? Qua vos plaga feriam? famene an peste? O une supplicii genus accessit, et nequitia vestra consumpta non est: *Addentes prævaricationes. Omne caput in laborem, et omne cor in tristitiam: non est plaga, non cicatrix* (Ibid. 6). Res nova¹. Paulo ante dicebas: *Semen nequam, filii iniqui, dereliquistis Dominum, et irritastis Sanctum Israel;* et, *Væ genti peccatrici.* Lamentaris, luges, quereris, vulnera recenses; et deinde dicis, *Neque vulnus, neque cicatrix?* Attende. Tunc vulnus efficitur, cum alia corporis parte incolumi, una corporis pars sensu destituta manet: hic vero dicit, totum corpus esse vulnus: *Neque vulnus, neque cicatrix, neque plaga tumens;* sed a pedibus usque ad caput non potest imponi fomentum, non oleum, non ligamina. *Terra vestra deserta, civitates vestra succensæ igni, regiones vestras alieni comedunt* (Ibid. 7). Hæc omnia feci, et vos non resipuistis: omnem adhibui artem, et ager mortuus manet. *Venite, audite verbum Domini, principes Sodomorum et Gammorrahæ. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum*

¹ sic Savil. At Morel., res vane.

(Isai. 1. 10)? Quid igitur? Sodomitasne alloquitur? Nequaquam, sed Judæos Sodomitas appellat. Quoniam enim eorum mores imitabantur, eorum ipsis nomen imponit. *Venite, audite verbum Domini, principes Sodomorum et Gomorrhæ. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum nolo. Si offeratis mihi similes, vanum: thymiana abominatio est mihi: neomenias vestras et sabbata odit anima mea: jejunium et diem magnum non fero. Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis (Ibid. 13-15).* Estne ira huic æqualis? Propheta cælum advocat, lamentatur, ejulat, plorat, dicitque illi, *Non est vulnus, non est cicatrix: Deus irascitur, non suscipit victimam, non neomeniam, non sabbatum, non similes, non orationem, non manuum extensionem. Vidistin' ulcus? vidistin' morbum incurabilem, non unius, non duorum, non decem, sed multorum millium? Quid igitur postea? Lavamini, mundi estote (Ibid. 16).* Num est peccatum pro quo sit desperandum? ipse Dominus, qui dicit, *Non audio vos; dicit etiam, Lavamini. Ad quid hæc loqueris? Cur ista? ambo sunt utilia: illa, ut terream; hæc, ut attraham. Si non audis illos, spem salutis non habent: si spem salutis non habent, cur dicis, Lavamini? Verum Pater est filiorum amans, solus bonus, plus quam pater ad commiserationem pronus. Et ut discas ipsum esse patrem, ait illis, Quid faciam, Judæa? An nescis quid facturus sis? Novi plane, sed nolo: exigit peccatorum natura, sed cohibet clementiæ magnitudo. Quid faciam tibi? parcamne tibi? at segnior evades. Ultionem de te sumam? sed id non patitur clementia mea. Quid faciam tibi? an ut Sodomam te ponam, vel ut Gomorrhæam eveream te? Conversum est cor meum. Affectu licet vacuus, hominem affectu præditum imitatur; imo potius matrem prolis amantem. Conversum est cor meum; ac*

si dicat mulier de puero, *Conversum est cor meum, materno more. At non satis habuit priora illa dixisse, sed, Turbatus sum in poenitentia mea (Osee 11. 8). Deusne turbatur? Absit. Numenurbationis expertus est; sed, ut jam dixi, nostrum loquendi morem imitatur. Conversum est cor meum; Lavamini, mundi estote. Quid sum vobis pollicitus? Quod peccatores, etiam sexcentis onustos peccatis, ulceribusque plenos, si poenitentiam agant, Deus susceptos ita curet, ut ne vestigium, ut ne cicatricem, ut ne indicium quidem peccatorum relinquat. Lavamini, mundi estote, auferte nequitias vestras ab animabus vestris: discite bene facere (Isai. 1. 16. 17). Et quid boni præcipis? Judicate pupillum, et justifyate viduam. Non gravia præcepta sunt, sed ad quæ natura ipsa prona sit: mulieri enim convenit misericordia. Et venite, et disceptemus (Ibid. 18). Dicit Dominus, modicum quidpiam facite, et ego quod reliquum est addam: exiguum aliquid mihi date, et totum ego impertiam. Venite. Quoniam abeamus? Ad me, quem provocastis, quem irritastis; ad me qui dico, *Non audio vos*, ut interminatione perterriti, iram sedetis. Venite ad non audientem, ut audiat. Et quid facis? Non relinquo vestigium, non indicem, non cicatricem. Venite, et disceptemus, dicit Dominus: et addit, *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nivem dealbabo (Ibid. 18). Numcubi cicatrix? numcubi ruga etiam cum colore expiationis? Et si fuerint ut coccinum, quasi lanam dealbabo. Numcubi nigricans color? numcubi macula? Et quo pacto fiunt ista? Num alie promissiones? os enim Domini hæc loquutum est. Non solum magnitudinem vidisti promissorum, sed et dignitatem largitionis. Deo enim possibilia sunt omnia, qui potest a sordido facere mundum. Hunc igitur cum audierimus, et poenientiæ medelam noverimus, gloriam ipsi transmittamus: quia ipsius est gloria et imperium in sæcula. Amen.**

DE POENITENTIA, ET DE IIS QUI A COLLECTIS ABFUERUNT, ITEMQUE DE SACRA MENSA ET DE JUDICIO ¹.

HOMILIA IX.

Quemadmodum nihil prodest iis qui seminant, si juxta viam semina jacent: ita neque nobis quidquam proderit, si Christiani dicamur, nisi quæ appellationis nostræ convenient opera præstemus. Ejus rei, si placet, adhibebo fide dignum testem fratrem Dei Jacobum dicentem: *Fides sine operibus mortua est (Jacob. 2. 17).* Ergo ubique opus est mandatorum operatione: nam illa absente, neque Christiani nominis appellatio nobis prodesse poterit. Et ne mireris. Quid enim, dic mihi, lucri habet miles quando in exercitu est, nisi militia dignus sit, et pro rege a quo

alitur, militet? Forte autem, tametsi terribile est quod dicitur, melius ei erat non militare, quam in militia curam et honorem regis negligere. Qui enim fieri potest ut non puniatur is, qui a rege nutritur, pro rege autem non certat? Quid autem dico pro rege? utinam etiam pro nostris animabus curam gereremus! Et quomodo, ait, possibile in mundo et medio hominum sic versantem salvari? Quid dicis, homo? Vis breviter ostendam non esse locum qui salvet, sed mores et voluntatem? Adam in paradiso, ut in portu naufragium fecit (Gen. 3): Loth in Sodomis sicut in pelago servatus est (Gen. 19): Job in stercore justificatus est (Job 2): Saul ille in thesauris versans regno præsentis et futuro excidit (1. Reg. 18). Non est defensio, quod dicis, Non possum in mundo versari, atque in medio negotiorum salvari. Sed hæc gravia unde accidunt? Quia alii divinis præ-

Titulus in Colbert., *Ejusdem de necessitate sacris assistendi collectis, rejecto omni impedimento, et de poenitentia, sermo trigesimus, secundum MSS. ordinem. Initium vero sermonis sic habet: Dilecti, non sufficit nos temere et inconsulto Christianos nominari, et, si placeat, adhibebo testem fide dignum fratrem Dei Jacobum dicentem: Fides, infra deest, et ne mireris.*

¹ In Colbert., *Quid enim lucri habet miles ex militia, nisi quia virtute militem deest pro regis militet?*

ἐπειδὴ γὰρ αὐτῶν τὸν τρόπον ἐμιμησαντο, καὶ τὸ νομα αὐτοῖς ἐπιτίθησι. Δεῦτε, ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων καὶ Γομόρρας. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμι δλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀνῶν οὐ βούλομαι. Ἐὰν προσφέρῃτέ μοι σερμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστὶ· τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· νηστεῖαν καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Ὅταν ἐκτείνῃτε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν. Ἐνὶ τῆς ὀργῆς ταύτης ἴσον; Ὁ προφήτης τὸν οὐρανὸν καλεῖ, θρηνεῖ, ὀλοφύρεται, ὀδύρεται, λέγει· Οὐκ ἐνὶ τραῦμα, οὐκ ἐνὶ μάλωψ· ὁ Θεὸς ὀργίζεται, οὐ δέχεται θυσίαν, οὐ νεομηνίαν, οὐ σάββατον, οὐ σερμίδαλιν, οὐκ εὐχὴν, οὐκ ἔκτασιν χειρῶν. Εἶδες ἔλεος; εἶδες νόσημα ἀνιάτον, οὐκ ἐνὸς, οὐ δύο, οὐ δέκα, ἀλλὰ χιλιάδων; Τί οὖν μετὰ ταῦτα; Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε. Μὴ ἐστὶν ἁμαρτία ἀπόγνωσιν ἔχουσα; Αὐτὸς λέγει ὁ Θεός, οὐκ ἀκούω ὑμῶν· καὶ λέγεις· Λούσασθε. Εἰς τί ἐκεῖνα λέγεις; Εἰς τί ταῦτα; χρησίμως ἀμφότερα· ἐκεῖνα, ἵνα φοβήσωμαι, ταῦτα, ἵνα ἐπισπάσωμαι. Εἰ οὐκ ἀκούεις αὐτῶν, οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα σωτηρίας· εἰ οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα σωτηρίας, πῶς λέγεις, Λούσασθε; Ἄλλὰ πατὴρ ἐστὶ φιλόστοργος, μόνος ἀγαθός, καὶ σπλαγγιζόμενος ὑπὲρ πατέρα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι πατὴρ ἐστὶ, λέγει αὐτοῖς· Τί ποιήσω, Ἰούδα; Οὐκ οἶδας τί ποιήσεις; Οἶδα· ἀλλ' οὐ βούλομαι· ἀπαιτεῖ τῶν ἁμαρτημάτων ἡ φύσις, καὶ κατέχει τῆς φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος. Τί σοι ποιήσω; Φείσομαι σου; ἀλλὰ γίνῃ ῥαθυμότερος. Ἄλλ' ἐπέλω σοι; ἀλλ' οὐκ ἀνέχεται ἡ φιλανθρωπία. Τί σοι ποιήσω; ὡς Σόδομα θήσομαι σε, καὶ ὡς Γόμορρα [348] καταστρέψω σε; Ἐστράφη ἡ καρδία μου. Ὁ ἀπαθὴς ἐμπαθὴ ἄνθρωπον μίμειται, μᾶλλον δὲ μητέρα φιλόστοργον. Ἐστράφη ἡ καρδία μου· ἔπερ ἂν εἴποι γυνὴ ἐπὶ παιδίῳ· ἐστράφη ἡ καρδία μου

κατὰ τὴν μητέρα. Ἄλλ' οὐκ ἠρκίσατο τῇ προτέρᾳ λέξει· ἀλλ', Ἐστράφη ἐν τῇ μεταμελείᾳ μου. Θεὸς τὰρτάται; Ἀπαγε! μὴ γένοιτο! ἀτάραχον τὸ θεῖον ἀλλ' ὑπὲρ εἶπον, μίμειται τὰς λέξεις ἡμῶν. Ἐστράφη ἡ καρδία μου· Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε. Τί ὑπεσχόμην ὑμῖν; Ὅτι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, καὶ μυρίων γέγονε; ἁμαρτημάτων, καὶ ἡλωμένων λαβὼν ὁ Θεὸς μετανοοῦντας, οὕτω θεραπεύει, ὥς μὴ ἀφεῖναι αὐτοῖς ἔγχο; ἁμαρτημάτων, ὥς μὴ ἀφεῖναι οὐλήν, ὥς μὴ ἀφεῖναι ὑπόμνημα. Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ὑμῶν ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· μᾶθτε καλὸν ποιεῖν. Καὶ καλὸν τί ἐπιτάττει; Κρίνατε ὄψων καὶ δικαιοσύνας χίτριν. Οὐδὲ βαρεῖα τὰ ἐπιτάγματα, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἡ φύσις ἐπίσταται, ὅτι καὶ γυναικὶ ὁ ἔλεος συμφέρει. Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος· ποιήσατε μικρὸν, καὶ τὸ λοιπὸν ἐγὼ προστίθμι· ὀλίγον μοι ὅδε, καὶ τὸ ὅλον ἐγὼ χαρίζομαι. Δεῦτε. Καὶ ποῦ ἀπέλωμεν; Πρὸς ἐμε, δὲ παρωξύνετε, δὲ παρωργίζετε. πρὸς ἐμε τὸ εἰπόντα· Οὐκ ἀκούω ὑμῶν. ἵνα φοβηθέντες τὴν ἀπειλήν, λύσητε τὴν ὀργήν. Δεῦτε πρὸς τὸν οὐκ ἀκούοντα, ἵνα ἀκούσω. Καὶ τι ποιεῖς; Ὅτι οὐκ ἀφίημι ἔγχο, οὐκ ὤφειμι δειγμα, οὐκ ἀφίημι οὐλήν. Δεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν. λέγει Κύριος· καὶ φησιν· Ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικὸν, ὡς χιόνα λευκανῶ. Μήπου οὐλή; μήπου ῥυτίς καὶ μετὰ τοῦ χρώματος τῆς καθαρότητος; Καὶ ἐὰν ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Μήπου μελανία; μήπου σπῖλος; Καὶ πῶς γίνονται ταῦτα; Μὴ ἄλλαι αἱ ἐπαγγελίαι; τὸ γὰρ στόμα τοῦ Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Οὐ μόνον τὸ μέγεθος; εἶδες τῶν ἐπαγγελθέντων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ δωροδότητος. Τῷ γὰρ Θεῷ πάντα δυνατὰ τῷ δυναμένῳ ποιῆσαι καθαρὸν ἀπὸ ῥύπου. Τοῦτον τοῖνον ἀκούσαντες, καὶ τῆς μετανοίας τὸ φάρμακον εἰδότες, δόξαν αὐτῷ ἀναπέμφωμεν· ὅτι αὐτοῦ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀμήν.

• Περὶ μετανοίας, καὶ εἰς τοὺς ἀπολειφθέντας ἐν ταῖς συνάξεσιν, ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης καὶ περὶ κρίσεως.

Ὁμιλία θ.

Ὅσπερ τοῖς σπεύρουσιν ὄφελος οὐδὲν, ὅταν παρὰ τὴν ὁδὸν ῥίπτωσι τὰ σπέρματα· οὕτως οὐδὲ ἡμῖν ὄφελος ἐκ τοῦ ἀκούειν ἡμᾶς Χριστιανοὺς, ἐὰν μὴ καὶ τοῖς ἔργοις κατὰλληλον ἔχωμεν τὴν προσγορίαν. Καὶ εἰ βούλεσθε, παρᾶν ὑμῖν ἀξιόπιστον μάρτυρα τὸν ἀδελφόμενον Ἰάκωβον φάσκοντα· Ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν. Ἄρα οὖν πανταχοῦ χρῆ [349] τῆς τῶν ἔργων ἐργασίας· ταύτης γὰρ ἀπουσίας, οὕτε ἡ τοῦ Χριστιανοῦ προσγορία ὠφελῆσαι ἡμᾶς δύναται. Καὶ μὴ θαυμάσης. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, κέρδος ἔχει ὁ στρατιώτης ἐκ τοῦ στρατεύεσθαι αὐτὸν, ἐὰν μὴ ἀξίος ἢ τῆς στρατείας, καὶ πολεμῇ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τρεπόμενος παρ' αὐτοῦ; Τάχα δὲ, εἰ καὶ φοβερόν ἐστι τὸ λεγόμενον, ἀμεινον ἦν αὐτὸν μὴ στρατευθῆναι, ἢ στρατευθέντα

• Collata cum codice Colbertino 49, qui toto caelo differt ab edito. Titulus in Colb.: Τὸ αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνεμποδίστως σχολάζειν ἡμᾶς ταῖς ἀγίας συνάξεσι. Καὶ περὶ μετανοίας λόγος λ. secundum ms. ordinem. Initium vero sermonis sic habet: Ἀγαπῶντο, οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἀπλῶς καὶ ὡς ἐτυχεν ἀκούειν ἡμᾶς Χριστιανούς. Καὶ εἰ βούλεσθε, ἀξιόπιστον παρᾶν μάρτυρα τὸν ἀδελφόμενον Ἰάκωβον λέγοντα, «Ἡ πίστις.» Paulo post πανταχοῦ χρῆται. Paulo post καὶ μὴ θαυμάσης deest. Mox ἐκ τοῦ στρατεύματος, ἐὰν μὴ ἀξίως τῆς στρατείας πολεμήσῃ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Infra hæc, τρεπόμενος παρ' αὐτοῦ, desunt.

ἀμελεῖν τῇ; τοῦ βασιλέως τιμῆς· πῶς γὰρ οὐ τιμωρηθήσεται ὁ ἐκ τοῦ βασιλέως τρεπόμενος, ὑπὲρ δὲ τοῦ βασιλέως μὴ ἀγωνιζόμενος; Καὶ τί λέγω ὑπὲρ τοῦ βασιλέως; εἴθε καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ψυχῶν ἐφροντίζομεν. Καὶ πῶς, ὦ φησὶ, δύναμαι ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι, καὶ ἐν μέσῳ πραγμάτων, καὶ σώζεσθαι; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Βούλει συντόμως δεῖξαι με μὴ τὸν τόπον εἶναι τὸν σώζοντα, ἀλλὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν προαίρεσιν; Ὁ Ἀδὰμ ἐν παραδείσῳ ὡς ἐν λιμένι τὸ ναυάγιον ὑπέστη· ὁ δὲ Ἀὐτὸς ἐν τοῖς Σοδόμοις ὡσπερ ἐν πελάγει διεσώθη· ὁ Ἰωὴ ἐπὶ τῆς κοπρίας ἐδικαιώθη· ὁ δὲ Σαούλ ἐν τοῖς ταμεῖσι ὢν, τῆς βασιλείας ἐκ τῆς ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκεῖ ἐξέπεσεν. Οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἀπολογία, τὸ λέγειν· Οὐ δύναμαι ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι, καὶ ἐν μέσῳ πραγμάτων, καὶ σώζεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα πῶθεν; Ὅτι οἱ μὲν ἐν ταῖς προσευχαῖς, οἱ δὲ ἐν ταῖς θείαις συνάξε-

• Sequentia in Reg. sic se habent: φησὶ δυνατόν ἐν κόσμῳ καὶ ἐν μέσῳ τῶν πραγμάτων ἀνατρεπόμενον σώζεσθαι. Τί λέγεις; Θέλεις συντόμως δεῖξαι μὴ τὸν τόπον... τὴν ὁρὴν προαίρεσιν.. ναυάγιον ὑπέμεινεν, ὁ δὲ.

• Reg καὶ τῆς ἐνταῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐξέπεσεν... τὸ λέγειν, οὐκ ἐστὶ δυνατόν τὸν ἐν μέσῳ τῶν πραγμάτων σώζεσθαι· ἀλλὰ ταῦτα μανθάνομεν ἐκ τοῦ μὴ ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ ταῖς ταῦτα θείαις συνάξεσι σχολάζειν ἡμᾶς. Ἡ οὖν... πῶς παρεδρεύουσι... κινῶσιν ἵνα ἐπιτύχωσιν οὐ αἰτοῦνται; Ταῦτα.

σιν οὐ συνεχῶς παραγίνεσθε. Ἡ οὐχ ὁρᾶτε τοὺς βουλο-
μένους ἀξιώματα λαβεῖν παρὰ τοῦ ἐπιγείου βασιλέως,
πῶς προσεδρεύουσιν, πῶς καὶ ἑτέρους εἰς παράκλησιν
κινεῖσιν, ὅπως τοῦ ζητούμενου μὴ ἐκπέσωσι; Ταῦτα
πρὸς τοὺς ἀπολιμπανόμενους τῶν θεῶν συνάξουν εἰρη-
ται, καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ τῆς φοβεράς καὶ μυστικῆς
τραπέζης ὥρᾳ εἰς συντυχίας καὶ ματαιολογίας ἀσχολου-
μένους. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; οὐχ ὑπέσχοιο τῇ ἱερᾷ εἰ-
πόντι, Ἄνω σχώμεν ἡμῶν τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας,
καὶ εἶπας, Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον; οὐ φοβῇ, οὐκ
ἐρυθρίξῃ κατ' αὐτὴν τὴν φοβεράν ὥραν ψεύστης εὐρι-
σκόμενος; Βαβα! τοῦ θαύματος! Τῆς τραπέζης τῆς μυ-
στικῆς ἐξηρτισμένης, τοῦ ἁμνοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ σοῦ ἁ
σφαγιαζομένου, τοῦ ἱερέως ὑπὲρ σοῦ ἀγωνιζομένου,
πυρὸς πνευματικοῦ ἐκ τῆς ἀγράφτου ἀναβλύζοντος τρα-
πέζης, τῶν Χερουβὶμ παρισταμένων, καὶ τῶν Σεραφίμ
ἱσταμένων, τῶν ἐξαπετέρῳ τὰ πρόσωπα κατακαλυ-
πτόντων, πασῶν τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων μετὰ τοῦ
ἱερέως ὑπὲρ σοῦ πρεσβευσουσῶν, τοῦ πυρὸς τοῦ πνευμα-
τικοῦ κατερχομένου, τοῦ αἵματος ἐν τῷ κρατῆρι εἰς
σὴν κάθαρσιν ἐκ τῆς ἀγράφτου πλευρᾶς κενουμένου, οὐ
φοβῇ, οὐκ ἐρυθρίξῃ καὶ κατὰ ταύτην τὴν φοβεράν ὥραν
ψεύστης εὐρισκόμενος; Ἐκατὸν ἐξήκοντα ὀκτώ ὥρας
ἐχούσης τῆς ἑβδομάδος, μίαν καὶ μόνην ὥραν ἀφιόρι-
σεν αὐτῷ ὁ Θεός· καὶ ταύτην εἰς πράγματα βιωτικά
[350] καὶ εἰς γελῶτα καὶ εἰς συντυχίας ἀναλίσκει; Μετὰ
ποίας λοιπὸν παρόρροιας τοῖς μυστηρίοις προσ-
έρχῃ; μετὰ ποίου συνεδίου μεμολυσμένου; Ἄρα εἰ
ἐδίστασας; κόπρον ἐν ταῖς χερσὶ σου, ἐτόλμας προσφαῦ-
σαι τοῦ κρασπέδου τοῦ ἐπιγείου βασιλείως; Οὐδαμῶς.

Μὴ ὅτι ἄρτος ἐστὶν ἰσθῆς, μηδ' ὅτι οἶνός ἐστι νομίσης·
οὐ γὰρ ὡς αἱ λοιπαὶ βρώσεις εἰς ἀφεδρῶνα χωρεῖ·
ἀπαγε! μὴ τοῦτο νόε· ἀλλὰ ὥσπερ κηρὸς πυρὶ προσ-
οιλήσας οὐδὲν ἀπουσιάζει, οὐδὲν περισεύει· οὕτω καὶ
ὡδε νόμιζε συναναλίσκεσθαι τὰ μυστήρια τῇ τοῦ σώμα-
τος οὐσίᾳ. Διὸ καὶ προτερηζόμενοι, μὴ ὡς ἐξ ἀνθρώπου
νομίστητε μεταλαμβάνειν τοῦ θείου σώματος, ἀλλ' ὡς ἐξ
αὐτῶν τῶν Σεραφίμ τῇ λαβίδι τοῦ πυρὸς, ἦν περ Ἡσαΐας
εἶδε, τοῦ θείου σώματος μεταλαμβάνειν νομίζετε, καὶ
ὡς τῆς θείας καὶ ἀγράφτου πλευρᾶς ἐφαπτόμενοι τοῖς
χειρῶσιν, οὕτω τοῦ σωτηρίου ἡ αἵματος μεταλάβωμεν.

* Reg. σφαγιαζομένου, καὶ πυρὸς πνευματικοῦ ἐκ τῆς ἱερᾶς
ἀναβλύζοντος τραπέζης, τῶν Σεραφίμ παριστάων, τῶν Χερουβὶμ
ἱσταμένων, τῶν ἐξαπετέρῳ τὰ πρόσωπα κατακαλυπτόντων, τοῦ
πυρὸς ἐν πνεύματι κατερχομένου, τοῦ αἵματος ἐν κρατῆρι... κε-
νουμένου. Οὐκ αἰσγύνη, καὶ ἐρυθρίξῃ, καὶ ἐντρέψῃ, μηδὲ ὑπὲρ
σταυτοῦ τὸν Θεὸν ἐξελουόμενος, οὐδὲ τὸ συνεδῶν, ὡς ἄνθρωπος,
κατακρίνει σε; ὅτι ἐπὶ τὰς ἡμερὰς ἐχούσης τῆς ἑβδομάδος, τὴν
μίαν οὐκ ἀποδίδῃς (sic) τῷ Θεῷ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἀλλὰ καὶ
ἐν αὐτῇ ἀπασχολῇσαι ἐν ματαιολογίαις καὶ διακαστηρίοις. Καὶ τί
λέγω, πάσαν τὴν ἡμέραν; Εἶδε καὶ τρεῖς ὥρας ἀπεβύδαμεν τῷ
Θεῷ μετὰ προθυμίας. Ἀλλ' ὡς τῆς ἀναστήσεως, μᾶλλον δὲ τῆς
ἀνθρωποσύνης, μίαν καὶ μόνην ἡμέραν αὐτῷ ἀφώρισεν ὁ Θεός,
καὶ ταύτην... γελῶτα καὶ συντυχίας ἀναλίσκει, ἄνθρωπε, μετὰ
ποίας... προτέρῃ, ἢ μετὰ ποίου συνεδίου; εἰ μεμολυσμένος
ἄρα, ἢ βεβορωμένος εἶχες τὰς χεῖρας, ἐτόλμας ἐγγίσει τῷ
κρασπέδῳ τοῦ βασιλείως; οὐδαμῶς, etc.

b Reg. αἵματος μεταλαμβάνειν ἡγήσασθε, μηδὲ, παρακαλῶ, τῶν
ἐκκλησιῶν ἀπολιμπανόμενα, μηδὲ ἐν ταῖς συντυχίαις αὐτοὺς
ἀσχολῶμεν στήμεν, καθὼς προείρηται, ἐντρομοί, ἐμφοδοί,
κατηρεῖς, ὀδοντοί, κάτω νεύοντες τῷ ὁματι, ἄνω δὲ τῇ ψυχῇ.
Στενάζομεν ἄφρωνος, ἀλαλάζομεν τῇ καρδίᾳ. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς
τοῦτο τῷ ἐπιγείῳ καὶ φθαρτῷ καὶ προσκαίρῳ καὶ αἰσθητῷ βα-
σιλεῖ. Vide notiam Latini.

Τοιγαροῦν, ἀδελφοί, τῶν ἐκκλησιῶν μὴ ἀπολειπώμεθα,
μητὲ πάλιν ἐν αὐταῖς συντυχίαις αὐτοὺς ἀσχολῶμεν·
στώμεν ἐμφοδοί καὶ ἐντρομοί, κάτω νεύοντες τὸ ὄμμα,
ἄνω δὲ τὴν ψυχὴν· στενάζοντες ἄφρωνος, ἀλαλάζομεν
τῇ καρδίᾳ. Ἡ οὐχ ὁρᾶτε τοὺς τῷ αἰσθητῷ καὶ φθαρτῷ
καὶ προσκαίρῳ καὶ ἐπιγείῳ βασιλεῖ παρισταμένους,
πῶς εἰσὶν ἀμετακίνητοι, μὴ φεγγόμενοι, μὴ σειόμενοι,
μὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὧδε κἀκεῖσε πέμποντες, ἀλλὰ
στεγνοί, κατηρεῖς, ἐμφοδοί; Ἐξ αὐτῶν, ὡς ἄνθρωπος,
τὸν ἐλεγχον λάβε, καὶ οὕτω παρακαλῶ παριστασθαι
ὁμᾶς τῷ Θεῷ, ὥσπερ εἰσερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ ἐπι-
γείου βασιλέως συγγάνετε· πολλῷ μᾶλλον τῷ ἐπουρανίῳ
βασιλεῖ μετὰ φόβου παριστασθαι χρή. Ταῦτα πολλὰ
λέγων οὐ παύσομαι, ἕως οὐ διορθωθέντας ἴδω. Εἰσερχό-
μενοι δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὡς Θεῷ πρέπει εἰσελθώμεν,
μὴ μνησικακίαν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχοντες, μήπως εὐχόμενοι,
καθ' αὐτῶν εὐχόμεθα, λέγοντες· Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ
ἡμεῖς ἀρίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Φοβερὸν γάρ
ἐστι τὸ λεγόμενον, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, τοιοῦτο πρὸς τὸν
Θεὸν βοᾶ ὁ τοῦτο λέγων· Ἄφῃκα, Δέσποτα, ἄφες· ἔλυσα,
λύσον· συνεχώρησα, συγχώρησον· εἰ ἐκράτησα, κρά-
τησον· εἰ μὴ ἔλυσα τῷ πλησίον, μηδὲ σὺ λύσῃ; τὰ ἐμὰ
ἁμαρτήματα· ἐν ᾧ μέτρῳ ἐμέτρησα, ἀντιμετρηθήτω
μοι.

Ταῦτα εἰδότες, καὶ τὴν φοβεράν ἡμέραν ἐκείνην ἐν-
θυμηθέντες, καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, καὶ τὰ φοβερά κολαστή-
ρια εἰς νοῦν λαβόντες, ἐπιστρέψωμεν λοιπὸν ἐκ τῆς πε-
πλανημένης ὁδοῦ ἡμῶν. Ἐλευσεται γὰρ ὥρα ὅταν τὸ
θεάτρον τοῦ κόσμου τοῦτου διαλυθῇται· καὶ οὕτως
οὐκ ἐστι λοιπὸν ἀγωνίζεσθαι· οὐκ ἐστὶ μετὰ τὴν πά-
ρθον τοῦ βίου πραγματεύεσθαι, οὐκ ἐστὶ μετὰ τὴν τοῦ
θεάτρον ἀπόλυσιν στεφανώσθαι. Οὗτος ὁ καιρὸς μετα-
νοίας, ἐκεῖνος· κρίσεως· οὗτος ὁ καιρὸς τῶν ἀγώνων,
ἐκεῖνος τῶν στεφάνων· οὗτος κόπρου, ἐκεῖνος ἀνέσεως·
οὗτος καμάντων, ἐκεῖνος ἀνταποδόσεως. Διεγέρθητε, πα-
ρακαλῶ, διεγέρθητε, καὶ τῶν λεγαμένων [351] προθύ-
μως ἀκούσωμεν. Ἐξήσαμεν τῇ σαρκὶ, ζήσωμεν λοιπὸν
καὶ τῷ πνεύματι· ἐξήσαμεν ταῖς ἡδοναῖς, ζήσωμεν
λοιπὸν καὶ ταῖς ἀρεταῖς· ἐξήσαμεν τῇ ἀμελείᾳ, ζήσω-
μεν καὶ τῇ μετανοίᾳ. Τὴν ὑπερηφανεύεται γῇ καὶ σπο-
δός; Τί φυσιοῦσαι, ὡς ἄνθρωπος; τί μεγαλαυχεῖς σεαυ-
τόν; τί ἐλπίζεις ἐκ τῆς τοῦ κόσμου δόξης καὶ τοῦ πλού-
του; Ἐξέλθωμεν ἐπὶ τοὺς τάφους, παρακαλῶ, καὶ
ἴδωμεν τὰ ἐκεῖσε μυστήρια· ἴδωμεν τὴν φύσιν διεπα-
ραγμένην, ὅσα βεβρωμένα, σώματα σεσηπότα· καὶ
σοφὸς ἦς, ἐπίσκεψαι, καὶ φρόνιμος, εἰπέ μοι, τίς ἐκεῖ
ὁ βασιλεὺς καὶ τίς ὁ ιδιώτης, τίς ὁ εὐγενὴς καὶ τίς ὁ
δοῦλος, τίς ὁ σοφὸς καὶ τίς ὁ ἀσοφός. Ποῦ τὸ κάλλος
ἐκεῖ τὸ τῆς νεότητος; ποῦ ὁ περιχαρὴς ὄψις; ποῦ οἱ
ὀφθαλμοὶ οἱ εὐεδαῖς; ποῦ ἡ εὐθετος ρίς; ποῦ τὰ πυρί-
ζοντα χεῖλη; ποῦ τὰ κάλλη τῶν παρειῶν; ποῦ τὸ ἀπο-
στίλβον μέτωπον; οὐ πάντα κόνις; οὐ πάντα τέφρα; οὐ
σποδός; οὐ πάντα σκώληξ καὶ δυσωδία; οὐ πάντα βρώ-
μος; Ταῦτα ἐννοοῦντες, ἀδελφοί, καὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας
ἐκείνης ἐνθυμηθέντες, ὡς κειρὸν ἔχομεν, ἐπιστρέψωμεν
ἐκ τῆς πεπλανημένης ὁδοῦ ἡμῶν. Αἵματι τιμὴν ἡγορά-
σθημεν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐπὶ γῆς ὥφθη· διὰ σέ, ὡς
ἄνθρωπος, Θεὸς ἐπὶ γῆς ὥφθη, μὴ ἔχων ποῦ τὴν κεφαλὴν
κλίνει. Βαβα! τοῦ θαύματος! ὁ κριτὴς διὰ τοὺς κατα-
κρίτους εἰς κριτήριον ἔρχεται· ἡ ζωὴ θανάτου γεύεται·
ὁ πλάστης ὑπὸ τοῦ πλάσματος βαπτίζεται· ὁ τοῖς Σερα-

cibus, alii divinis conventibus frequentes non adestis¹. Annon videtis eos qui volunt dignitatem a terreno rege accipere, quomodo assident, quomodo alios ad patrocinandum incitant, ut potiantur eo quod querunt? Hæc ego dixerim ad eos qui divinas collectas relinquunt, et sub horam terribilis et mysticæ mensæ colloquiis et vanis sermocinationibus occupati sunt. Quid facis, homo? non promissisti sacerdoti, qui dixit, *Sursum mentem et corda*, et dixisti, *Habemus ad Dominum*? non revereris et erubescis, quod illa ipsa hora mendax inveniatis? Papæ! mensa mystica parata est, et agnus Dei pro te immolatur, sacerdos pro te angitur, ignis spiritualis ex sacra mensa erumpit, Cherubim adstant, Seraphim advolant, et spiritus sex alas habentes faciem tegunt, omnes incorporeæ virtutes pro te cum sacerdote intercedunt: ignis spiritualis e cælo descendit, sanguis in cratere in tuam purificationem ex immaculato latere effusus est: et non erubescis ac revereris, nec te pudet in illa tremenda hora mendacem te deprehendi? Centum sexaginta octo horas habente hebdomada, unam et solam horam sibi ipsi segregavit Deus, et hanc in opera sæcularia, et in ridicula, et in vana colloquia insumis? Cum qua postea fiducia ad mysteria accedes? cum qua polluta conscientia? Num si stercus in manibus haberes, auderes contingere fimbriam terreni regis?

In Eucharistia non panis, non vinum est, sed corpus et sanguis Christi. — Ne quasi panem id respicias, neu quasi vinum existimes: neque enim hæc sicut reliqui cibi in secessum vadunt. Absit: ne sic cogites. Quemadmodum enim cera igni admota, nihil substantiæ amittitur, nihil superfluit: sic et hic puta mysteria consumi corporis substantia. Propter quod et accedentes ne putetis vos accipere divinum corpus ex homine, sed ex ipsis Seraphim forceipe ignem, ut scilicet Isaias vidit (*Isai. 6*), divinum corpus accipere putate: et quasi divino et impolluto lateri adnoti labiis, sic salutarī sanguini participemus. Quocirca, fratres, oro vos et obsecro, ne absimus ab ecclesiis, neque ibi colloquiis et garrulitati vacemus: stemus trementes et timidi, demissis oculis, elevata autem anima, gementes sine voce, jubilantes corde. Annon videtis eos, qui sensibili, corruptibili, temporali, et

terreno regi assistunt², quam sint immobiles, non loquentes, non agitati, non oculos huc et illuc mittentes, sed mæsti, demissi, pertimescentes? Ex ipsis documentum accipite, o homines, et sic assistite Deo, veluti ad terrenum regem accedentes facitis: multo magis cælesti regi cum timore adstare oportet. Hoc sæpe dico, et dicere non cessabo, donec correctos videam. Inredientes autem in ecclesiam, ut deest Deum accedamus, ne vindictæ cupiditatem in mente habentes, adversus nos precemur, dicentes: *Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*Matth. 6. 12*). Terribile enim est hoc, quod dicitur, et ferme sic ad Deum clamat, qui hoc dicit: Dimisi, Domine, dimitte; solvi, solve; ignovi, ignosce: si retinui, retine; si non solvi proximo, neque tu mea solvas peccata: in qua mensura metior proximo, eadem remetiaris mihi.

Post mortem nihil meremur. — Igitur cum hæc sciamus, ac diem illum terribilem nobis reputemus, et ignem illum, et terribilem tormentorum locum in mentem accipiamus, convertamus nos in posterum a via qua erravimus. Veniet enim hora quando theatrum vitæ hujus solvetur, et nullus postea certabit: non est post hujus vite finem negotiatio: hoc soluto theatro coronas mereri non datur. Hoc tempus est poenitentia, illud iudicii: hoc agonum, illud coronarum: hoc laboris, illud relaxationis: hoc ærumnar, illud retributionis. Excitemini, obsecro, excitemini, et quæ dicuntur suaviter audiamus. Viximus in carne, vivamus posthac in spiritu: viximus in voluptatibus, vivamus in virtutibus: viximus in negligentia, vivamus in poenitentia. *Quid superbi terra et cinis* (*Eccli. 10. 9*)? Quid inflaris, homo? quid arrogans es? quid speras ex gloria mundi et divitiis? Egrediamur ad sepulcra, obsecro; videamus ibi mysteria, videamus discriptam naturam, ossa corrosa, corpora putrefacta. Si sapiens es, considera; si prudens, dic mihi, quis illic rex et quis privatus, quis nobilis et quis servus, quis sapiens et quis insipiens? Ubi pulchritudo illic adolescentiæ, ubi graciosus aspectus, ubi oculi speciosi, ubi elegans nasus, ubi ignita labia, ubi pulchritudo genarum, ubi frons radians? annon omnia cinis? nonne omnia pulvis? nonne omnia favilla? nonne omnia vermis? nonne omnia putredo et foetor? Hæc animo reputantes, fratres, et extremum diem animo versantes, dum tempus habemus, convertamur a via nostra, qua erravimus. Sanguine pretioso redempti sumus (*1. Petr. 1*). Propter te, homo, Deus super terram visus est, non habens ubi caput reclinet (*Luc. 9. 58*). Papæ, rem mirabilem! iudex ad tribunal ducitur propter reos: vita mortem gu-

¹ Reg.: Non est defensio quod dicis: impossibile est in medio negotiorum versantem salvare; sed ea discamus ori i ex hoc quod precibus et præsertim divinis illis collectis non vacamus.

² Totum hunc locum sic legit Reg.: Papæ! Cum mensa mystica parata est, et agnus Dei pro te immolatur; cum ignis spiritualis et sacra mensa erumpit; cum adstant Seraphim, cum Cherubim advolant; cum spiritus sex alas habentes faciem tegunt; cum ignis in spiritu descendit; cum sanguis in cratere.... effusus est. Non te pudet, non erubescis, neque quidem Deum placare, neque conscientia, o homo, te accusat? quod scilicet, septem dies habente hebdomada, unam non tribuas Deo ex toto corde, sed in illa ipsa die vanis colloquiis et negotiis iudicialibus indulgeas. Et quid dico, unam diem? utinam vel tres horas Deo cum .rdore persolverimus! Sed, o corda torpentia, aut potius ingrata! unam et solam diem sibi segregavit Deus, et illam in opera sæcularia... insumis! O homo, quacum fiducia ad mysteria postea accedes, aut quacum conscientia? Num, si manus pollutas aut stercore contaminatas haberes, fimbriam regis auderes contingere?

¹ Reg.:... Sic salutarī sanguini participare animo ducite, neque, obsecro, ab ecclesiis absimus, neque colloquiis indulgeamus: stemus, sicut præceptum est, trementes et timidi, vultu demisso mæsti, in terram oculos, in cælum mentem ferentes. Gemamus sine voce, corde jubilemus. Nonne vides eos qui huic terreno et corruptibili et temporali et sensibili regi assistunt. Reliqua ad finem usque adeo differant non re, sed sensu, ut exscribi omnia opus sit ei, qui discrimina omnia repræsentare velit; quod sane nullo opera pretio fieret.

stat : Creator a creatura alapis cæditur ; qui a Seraphim videri nequit, a servo conspuitur : fel et acetum gustat, lancea configitur, in sepulcrum deponitur : et tu negligens es, et dormis, et contemnitis, o homo ? An nescis, quod etsi proprium sanguinem pro ipso effundas, non quantum oportet impleas ? alius enim est sanguis Domini, et alius sanguis servi. Præveni pœnitentia et conversione egressum animæ tuæ, nequando si mors advenerit, inutilis sit omnis pœnitentiæ medicina : quoniam super terram tantum, et non in inferno, pœnitentia robur habet. Quæramus Dominum, dum tempus habemus (Galat. 6. 10) : operemur bonum, ut a gehenna, quæ sine caret, liberemur, et celorum regnum consequamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

φείμ ἀθεώρητος, ὑπὸ τοῦ δούλου ἐμπτύεται, ὄξους καὶ χολῆς γεύεται, λόγχῃ κεντᾶται, τάφῳ κατατίθεται· καὶ σὺ ἀμελεῖς, εἰπέ μοι, καὶ καθεύδεις, καὶ καταφρονεῖς, ἀνθρώπε ; Οὐκ οἶδας, ὅτι καὶ τὸ ἴδιον αἷμα ἔαν ἐκχέης ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐδὲ οὕτω τὸ δέον ἐπλήρωσας ; ἐπειδὴ [γάρ] ἄλλο αἷμα δεσπότικόν, καὶ ἄλλο αἷμα δουλικόν. Πρόλαβε τῇ μετανοίᾳ καὶ τῇ ἐπιστροφῇ τὴν ἐξοδὸν τῆς ψυχῆς, μήποτε θανάτου ἐπιθρόντος, ἀρτήσῃ πᾶσα τῆς μετανοίας ἡ θεραπεία· ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἡ μετάνοια ἰσχύει, καὶ μόνον ἐν τῷ ᾄδῃ τοῦτο οὐκ ἐστὶ. Ζητήσωμεν τὸν Κύριον, ὡς καιρὸν ἔχομεν· ἐργασώμεθα τὸ ἀγαθόν, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἀταλευτήτου γεέννης ἀπαλλαγώμεν, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξιωθώμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI

SERMONES PANEGYRICI

IN SOLEMNITATES DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI ET SANCTORUM.

IN HOMILIAM IN DIEM NATALEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI MONITUM.

[352] Hanc homiliam habuit Chrysostomus in die Natali Domini nostri Jesu Christi, quinque diebus post concionem in sanctum Philogonium, quam inter homilias contra Anomæos ediditque tomo primo. Quid vero causæ fuerit, cur eam in sanctum Philogonium, quæ inter panegyricas De sanctis homilias locanda videbatur, inter illas de Anomæis posuerimus, ibidem in Monito enuntiatur. In hac porro de Natali Christi concione illius ut nuper habitæ mentionem facit Chrysostomus, n. 7, his verbis : *Et quod nuper vos cohortatus sum, ad id etiam nunc, et in posterum semper vos cohortari non desistam. Quidnam hoc ? cum accessuri estis ad tremendam divinamque illam mensam, et ad sacra mysteria, cum timore ac tremore hoc facite, cum pura conscientia, cum jejuniis et precatione : non tumultuantes, etc.* Quibuscum confer sodes ea, quæ sub finem homiliæ De S. Philogonio habentur.

Hac prima vice de die Natali Jesu Christi concionatus est Chrysostomus, vertente scilicet anno 386, die vicesima quinta Decembris, quo ineunte anno in presbyterum ordinatus, concionari cœpit. Cum enim nondum decimus annus esset, inquit Chrysostomus, ex quo dies ille Antiochenis innotuerat, ab Occidente ubi ab exordio celebratus fuerat, Antiochiam delatus : multi diem festum hujusmodi quasi novum a recenter inductum detrectabant, alii tamen magno numero libenter admittebant : quam disceptationem ut sopiret Chrysostomus, ubi primum occurrit illa celebritas, hanc homiliam habuit, ut in ipso presbyteratus sui initio subortam litem tolleret, et diem Christi Natalem in vicesimam quintam Decembris incidere multis argumentis probaret. Non hoc uno nitimur argumento, ut illam in annum 386 conferamus : aliud longe validius suppeditant ipsa Chrysostomi concionantis verba num. 5 : ubi ait se mense Septembri proximo multos prolixosque contra Judæos habuisse sermones ; illi vero contra Judæos sermones incidunt in Septembrem anni 386 : siquidem anno sequenti 387, quo eadem anni tempestate multos longosque contra Judæos sermones iterum habuit, eversionem statuarum eodem anno, mense Februario factam memorat. Verum hac de re pluribus in Monito ad conciones contra Judæos supra Tomo I.

His porro argumentis præcipue utitur Chrysostomus ut probet Natalem Christi in 25 Decembris incidere. Primo ait hinc probabiliter argui eam esse veram sententiam, quod tanta celeritate quaqua versus denuntiata, Deo ita providente, ab omnibus suscepta sit. Deinde illam diem ab exordio per totum Occidentem celebratam fuisse, maximeque Romæ ; cum autem census Cyrenii jussu Augusti factus, in tabulisque descriptus, penes Romanos haberetur : hinc veram germanamque Natalis Christi diem Romanos hausisse. Aliud deinde argumentum mutuatur ex eo die quo ingressus est in Sancta sanctorum Zacharias, quem ipse summum fuisse pontificem putat : inde vero calculum ducit, ut probet in vicesimam quintam Decembris incidere diem Natalem Domini. Verum quia rem quam accuratissime [353] potuimus in Præfatione ad Cosmæ Egyptii topographiam excussimus, non abs re erit illa, quæ tunc diximus, huc transferre, utpote quæ non parum lucis rei quæ per totam hanc homiliam agit, afferant. Monemus tamen id, quod in fine diximus, nimirum hanc homiliam a nonnullis doctis viris in vobis suspicionem vocari, ne minimam quidem ἀμφολύα; nebulam obtendere posse : siquidem tum ex styli notis atque signis omnibus conspicuum est, hanc concionem esse verum germanumque Chrysostomi fetum. Hæc itaque diximus in memorata Præfatione, pag. xiv.

Observatu porro digna sunt quæ de Natali die habet Cosmas; nam de ritu Ægyptiorum et Jerosolymitanorum talia satur: Cum Zacharias decima septimi mensis ingressus esset in templum, secundum legis traditionem, ac nuntium accepisset de Joanne sibi ex Elisabetha nascituro, sexto illius mense Virgo quoque nuntium accepit; ita ut tunc primi mensis initium esset. Nam cum decima septima mensis Zacharias nuntium acceperit, et eodem mense Elisabetha conceperit, palam sane est sex anni menses tunc præterisse, ac sex reliquos fuisse, exceptis decem illis diebus; vel fortasse duobus aliis, aut tribus, aut septem, donec Zacharias abiret domum, ita ut dies superessent clxxviii, aut clxxvii, aut clxxiii. Initium itaque conceptionis Domini, id est, initium primi mensis, sextus mensis Elisabethæ erat secundum Evangeliorum traditionem; nam hunc ordinem Deus semper servavit et servat. Hinc vero liquet, quod omnes ortum Christi nono decurso mense a primi mensis initio celebremus, id est, Chioiac 28, Jerosolymitani vero, quasi ex B. Lucæ auctoritate, qui ait Christum baptizatum fuisse incipientem quasi annorum triginta, in die Epiphaniæ natalem celebrant. Et vere quidem tam Lucas, quam Jerosolymitani supputant: at accurata ratio non sic habet; sed tamen in ipso ortus die baptisma contigit, ut aiunt Lucas et Jerosolymitani. Verum Ecclesia ab antiquis temporibus, ne duas illas solemnitates eo ipso die celebrans alterutrius oblivionem induceret, præcepit, ut, secundum numerum apostolorum, duodecim dies intercederent, atque tunc Epiphaniæ solemnitas celebraretur: quemadmodum etiam xl dierum Jejunium Domini, quod ante pugnam cum diabolo ineundam persolvit, Resurrectione Domini claudi jussit; ut et nos secundum exemplar pro facultate pugnantes, et Christum imitantes, excipiamus Passionem et Resurrectionem Domini, etiamsi non iisdem diebus contingerit. Simili itaque modo Epiphania Domini nostri Jesu jussit post duodecim a Natali ejus dies celebrari. Soli autem Jerosolymitani ex conjectura probabili, nec tamen ex accurata ratione, in Epiphaniæ natale agunt: in die autem Natali memoriam celebrant Davidis et Jacobi apostoli: non quod ambo eadem ipsa die mortui sint, sed, ut arbitror, ne ipsi extra festum cognatorum Christi neglecti maneant, eorum memoriam omnes colunt.

Quod habet Cosmas, Zachariam Joannis patrem decima septimi mensis in templum ingressum esse, in Epistolis Cyrilli Jerosolymitani ad Julium Papam, et in ἀποκρίσεις Julii ad eundem prorsus modum enarratur: unde fortasse Cosmas hanc opinionem mutuatus est. Illæ vero mutæ Cyrilli et Julii epistolæ in epist. Joannis archiepiscopi Nicæni ad Zachariam catholicum Armeniæ asseruntur: uti videas Natalem Domini diem ad vicesimam quintam Decembris a Julio papa celebrandam edici. Cujus calculi rationem ex libro quodam Josephi historię scriptoris, Romæ, ut dicitur ibidem, deprehensi, peti et usurpari animadvertas. Hæc porro Josephi verba in testimonium asseruntur, Ὅτι ἐν μηνὶ τοῦ ζ', ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Σκηνοπηγίας, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ διασποῦ, ὡφθ' ἀγγελος τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτοῦς οὗτος ὁ λεγόμενος. Id est, Mense septimo, in festo Scenopiegiæ, visus est angelus Dei. Et mutus factus sacerdos, etc. Sub hæc autem Joannes Nicænus Julium inducit Hebræorum menses cum Romanis conferentem. Quia vero edita computatione, Annuntiationem et Incarnationem, utpote sexto prægnantis Elisabethæ mense factam, in Hebræorum mensem Nisan cadere comperit, hinc colligit natum Christum esse xxviii mensis Chioiac, sive xxv Decembris. Vide Combefis. Hist. Monothelitarum, p. 298. Veteres tamen Ægyptii et Orientales omnes, ut concors universorum sententia est, pari ritu Epiphaniæ Natalisque Domini festum vi Januarii celebrabant. At versus quarti sæculi medium in vecta easdem in regiones consuetudo fuit, ut vicesima quinta Decembris Natalem diem agerent: unde Athanasius ad xxv Decembris ortum Christi consignat in Fragmentis Commentarii in Mattheum, p. 26. Verum priscam illam consuetudinem ad ætatem usque suam in Ecclesia Jerosolymitana obtinere testis est Cosmas; aliis ritum posterius inductum servantibus. Idipsum confirmat Joannes Nicænus, dum ait asseverare Jerosolymitanos, Jacobum fratrem Domini primum Jerosolymorum episcopum ad natalem Christi diem celebrandam [354] Januarii sextam diem assignavisse: Cosmas vero priscum Ægyptiorum ritum, quo non xxv Decembris, sed Januarii vi Natalem celebrabant, vel prorsus ignoravit, vel consulto tacuit. Tametsi, ut supra dictum est, Orientales ad usque medium sæculi quarti ritum celebrandi xxv Decembris vix noverant, ut videre est in sermone Gregorii Nysseni De die Natali, Nunc per totum orbem habitatum, inquit, diem festum celebrantium concors sonus auditur. Nunc scilicet, et non antea. In hac homilia autem De natali Domini, auctore Chrysostomo, quam putamus ab eo adhuc presbytero Antiochiæ pronuntiatam, dicitur a paucis annis Natalis Domini festum in Orientalium notitiam venisse, atque ab Occidentalibus in Orientem advectum fuisse. Apud Occidentales vero nonnisi post Epiphaniæ solemnitatem Natalis Domini festum institutum fuerat: indeque erat quod in Occidente et in urbe Roma Natali potior Epiphania haberetur, ut legitur in veteri Ordine Romano. Nec hoc prætereundum est, quod secunda natiuitas Christi (quo intelligitur Epiphania), tot illustrata mysteriis, honoratior sit quam prima, videlicet quam Natalis: quod item ad verbum legitur in libro De divinis officiis, cap. De baptismo Domini. qui Alcuino quidem ascribitur, sed nonnisi post decimum sæculum editus putatur. Nec prætereundum est Cosmam, dum ait, ex traditione Æmæ legis, Moysis legem indicare, putareque Zachariam in die Propitiationis in sanctuarium ingressum esse, ut in lege præcipitur. In lege porro id muneris uni summo pontifici ascribitur: quo videas eam Cosmæ opinionem esse, Zachariam, nimirum Joannis patrem, fuisse summum pontificem. Neque mirum est in ea fuisse sententia Cosmam, quando idipsum, etsi falsum, a multis antiquorum creditum est. Sic Chrysostomus in hoc de Natali sermone, Zachariam pro summo pontifice habens, in sanctuarium in festo Tabernaculorum ingressum illum esse colligit, sive potius in die Propitiationis, quæ quatuor tantum diebus festum Tabernaculorum anteverit: qua die soli summo pontifici hanc peragere functionem licebat.

Interpretatio Latina ea est, quam Petrus Pantinus Tiletanus, decanus Bruxellensis, edidit, sed non paucis in locis emendata

Εἰς τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀδελφον μὲν εἶτι οὖσαν τότε, καὶ δὲ ὀλίγων ἐτῶν γνωρισθεῖσαν παρὰ τινῶν τῶν ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐλθόντων καὶ ἀναγγελλόντων.

α'. Ἄ πάλα: πατριάρχαι μὲν ὠδινον, προφῆται δὲ προύλεγον, δίκαιοι δὲ ἰδεῖν ἐπεθύμουν, ταῦτα ἐξέβη, καὶ τέλος ἔλαβε σήμερον· καὶ Θεὸς ἐπὶ γῆς ὤφθη διὰ σαρκὸς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Χαίρων μιν τοῖνον καὶ ἀγαλλιώμεθα. ἀγαπητοί. Εἰ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ νηδίᾳ τῆς μητρὸς ὡν, τῆς Μαρίας· εἰσαλθούσης πρὸς τὴν Ἐλισάβετ, ἐσκήρτισε· πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς οὐχὶ τὴν Μαρίαν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Σωτῆρα ἡμῶν σήμερον τεχθέντα θεασαμένους, σκιρτᾶν καὶ ἀγάλλεσθαι χρὴ καὶ θαυμάζειν καὶ ἐκπλήττεσθαι τῆς οἰκονομίας τὸ μέγεθος πᾶσαν ὑπερβαίνον διάνοισιν. Ἐνόησον γὰρ ἡλικίον ἐστίν, ἥλιον ἐκ τῶν οὐρανῶν καταδύντα, ἐπὶ γῆς τρέχοντα ὄρῃν, καὶ τὰς ἀκτίνας πᾶσιν ἀφίεντα ἐντεῦθεν. Εἰ δὲ ἐπὶ τοῦ αἵσθητοῦ φωστήρος τοῦτο συμβῆν πάντας ἐξέπληξεν ἂν τοὺς θεωμένους, σκόπει μοι καὶ λογιζοῦ νῦν, ἡλικίον ἐστὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ἐκ τῆς ἡμετέρας σαρκὸς ἀφίεντα τὰς ἀκτίνας ὄρῃν, καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν καταυρῶντα. Πάλαι ταύτην ἐπεθύμουν ἐγὼ τὴν ἡμέραν ἰδεῖν, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἰδεῖν, ἀλλὰ μετὰ πλήθους [355] τοσούτου· καὶ διηνεκῶς ἠυχόμεν οὕτως ἡμῖν πληρωθῆναι τὸ θέατρον, ὥσπερ ἐστὶ νῦν ὄρῃν πεπληρωμένον. Τοῦτο τοῖνον ἐξέβη καὶ τέλος ἔλαβε. Καίτοι γε οὐπω δέκατόν ἐστιν ἔτος, ἐξ οὗ δὴλη καὶ γνώριμος ἡμῖν αὕτη ἡ ἡμέρα γενένηται· ἀλλ' ὅμως, ὡς ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλῶν ἡμῖν παραδοθεῖσα ἐτῶν, οὕτως ἦνθησε διὰ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς. Ὅθεν οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ νέαν αὐτὴν ἡμῶν καὶ ἀρχαίαν προσεπιπῶν· νέαν μὲν διὰ τὸ προσφάτως ἡμῖν γνωρισθῆναι, παλαιὰν δὲ καὶ ἀρχαίαν διὰ τὸ ταῖς περὶ σπουδαῖς ταχέως ὁμῆλικά γενέσθαι, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ τῆς ἡλικίας· αὐταῖς φθάσαι μέτρον. Καθόπερ γὰρ τὰ γενναῖα καὶ εὐγενῆ τῶν φυτῶν (καὶ γὰρ ἐκεῖνα ὁμοῦ τε εἰς τὴν γῆν κατατίθεται, καὶ πρὸς ὕψος εὐθὺς ἀνατρέχει μέγα, καὶ τῷ καρπῷ βρίθεται), οὕτω καὶ αὕτη παρὰ μὲν τοῖς τὴν Ἐσπέραν^α οἰκοῦσιν ἄνωθεν γνωριζομένη, πρὸς ἡμᾶς δὲ κομισθεῖσα νῦν, καὶ οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀθρόον οὕτως ἀνέδραμνεν, καὶ τοσούτον ἤνεγκε τὸν καρπὸν, ὅσον περ ἐστὶ νῦν ὄρῃν, τῶν περιβάλλον ἡμῖν πεπληρωμένων, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπάσης στενοχωρουμένης τῷ πλήθει τῶν συνδραμόντων. Τὴν μὲν οὖν ἀξίαν ἀμοιβὴν τῆς τοσαύτης σπουδῆς παρὰ τοῦ σήμερον τεχθέντος κατὰ σάρκα προσδοκῆσθε Χριστοῦ· ἐκεῖνος ὅμως ἀμείβεται πάντως τῆς προθυμίας ταύτης· ἡ γὰρ περὶ τὴν ἡμέραν φιλία καὶ σπουδὴ, τῆς περὶ τὸν τεχθέντα ἀγάτης μεγίστην ἐστὶ σημεῖον. Εἰ δὲ χρὴ τινα καὶ παρ' ἡμῶν τῶν συνδούλων εἰσνευχθῆναι, καὶ ἡμεῖς τὰ κατὰ δυνάμιν εἰσίσωμεν· μᾶλλον δὲ, ὥστε ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις δὴ λεχθῆναι διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν. Τί οὖν ἐπιθυμεῖτε ἀκοῦσαι σήμερον;

^α Duo mss. ὄρῃν. Καὶ τοῦτο ἐξέβη καὶ τὸ τέλος ἔλαβε νῦν.

^β Omnes mss. εἰπὼν.

^γ Tres mss. τὴν Ἐσπερίον. Infra iidem ὄρῃν, τὸν περιέβολον ὡν πεπληρωμένον.

τί δὲ ἄλλο, ἢ περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης; Εὖ γὰρ οἶδα, ὅτι πολλοὶ εἶτι καὶ νῦν πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητοῦσιν, οἱ μὲν ἐγκαλοῦντες, οἱ δὲ ἀπολογούμενοι· καὶ πολλὸς περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης πανταχοῦ γίνεται λόγος, τῶν μὲν αἰτιωμένων, ὅτι νέα τις ἐστὶ καὶ πρόσφατος, καὶ νῦν εἰσενήνκεται, τῶν δὲ ἀπολογουμένων, ὅτι παλαιὰ καὶ ἀρχαία ἐστὶ, τῶν προφητῶν ἤδη προειπόντων περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ ἄνωθεν τοῖς ἀπὸ Θράκης μέχρι Γαδείρων οἰκοῦσι κατάδηλος καὶ ἐπίσημος γέγονε. Φέρε οὖν, τὸν περὶ τούτων κινήσωμεν λόγον. Εἰ γὰρ ἀμφισβητούμενη τοσαύτης ἀπολαύει παρ' ὑμῶν εὐνοίας, εἰ γένοιτο γνωριμωτέρα, εὐδελον ὅτι πολλῶν πλείονος σπουδῆς ἀπολαύσεται, τῆς κατὰ τὴν διδασκαλίαν σαφηνείας πλείονα^δ τὴν περὶ αὐτὴν διάθεσιν ἐργαζομένης ὑμῖν.

Ἐχω τοῖνον τρεῖς ἀποδείξεις εἰπεῖν, δι' ὧν εἰσὸς μεθα πάντως, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Θεὸς Λόγος ἐτέχθη. Καὶ τῶν τριῶν τούτων μία μὲν ἐστὶν ἀπόδειξις, τὸ ταχέως οὕτω πανταχοῦ περιεργασθῆναι, καὶ πρὸς ὕψος ἐπιδοῦναι τοσούτον, καὶ ἀνθῆσαι τὴν ἑορτήν· καὶ ὅπερ ὁ Γαμαλιὴλ ἔλεγε περὶ τοῦ κηρύγματος, ὅτι Εἰ ἐστὶν ἐξ ἀνθρώπων, καταλυθήσεται, εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστὶν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτὸ, μήποτε καὶ θεομάχοι εὐρεθῆτε· τοῦτο [356] καὶ γὰρ περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης εἶπομι· ἂν θάρρῶν, ὅτι, ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεὸς Λόγος ἐστὶ, διὰ τοῦτο οὐ μόνον οὐ κατελύθη, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπιδίδωσι, καὶ λαμπρότερα γίνεται· ἐπεὶ καὶ τὸ κήρυγμα ἐν ὅλῃσι ἔτεσι τὴν πᾶσαν κατέλαθεν οἰκουμένην, καίτοι σκηνοποιῶν, αἰλιῶν, ἀγρομαμάτων, ἰδιωτῶν πανταχοῦ διακομιζόντων αὐτό· ἀλλ' οὐδὲν ἔβλαπτεν ἡ τῶν διακονούντων εὐτέλεια, τῆς τοῦ κηρυττομένου δυνάμεως πάντα προκαταλαμβάνουσας, καὶ τὰ κωλύματα ἀναιρούσας, καὶ τὴν οἰκίαν ἐπιδεικνυμένης ἰσχύος.

β'. Εἰ δέ τις τῶν φιλονεικῶν οὐκ ἀνέχοιτο τῶν εἰρημῶν, ἐστὶ καὶ δευτέρα εἰπεῖν. Ποίαν δὴ ταύτην; Τὴν ἀπὸ τῆς ἀπογραφῆς^ε τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις κειμένης. Ἐγένετο γάρ, φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηναίου. Καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ἐκ πόλεως Ναζαρέθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαυὶδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατρὸς Δαυὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίας τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικὶ εὐσθῇ ἐγ-

^δ Tres mss. διδασκαλίαν ἀσφαλείας πλείονα.

^ε Duo mss. οὐ δύνασθε, et mox εὐρεθώμεν. Paulo post tres ex Θεοῦ Θεός Λόγος ἐστὶ. In edito Θεός Λόγος de erat.

^ζ Duo mss. διακονουμένων.

^η Duo mss. ἀπὸ τῆς γραφῆς.

HOMILIA IN SERVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI DIEM NATALEM, QUI QUIDEM DIES INCOGNITUS ADHUC ILLIS TEMPORIBUS, ANTE PAUCOS ADMODUM ANNOS INNOTUERAT PER ALIQUOS, QUI EX OCCIDENTE VENERANT ATQUE INDICAVERANT (a).

1. Quæ jam olim patriarchæ ardebant, prophetae prædicebant, justi cernere cupiebant (*Matth. 13. 17*), ea evenere, et finem hodierno die acceperunt: Deusque per carnem in terra visus est, et cum hominibus conversatus est (*Buruch 5. 38*). Gaudeamus proinde et exsulemus, dilecti. Nam si Joannes adhuc in utero materno, Maria ingrediente ad Elizabet, exsultavit: multo magis nos, non Mariam, sed ipsummet Servatorem nostrum hodie natum conspicientes, exsultare et gaudio gestire par est; et suspicere atque cum stupore admirari incarnationis ejus magnitudinem, omni cogitatione superiorem. Tecum enim reputa quantum sit, solem ex caelis descendentem videre in terra currentem, radiosque hinc suos omnibus emittentem. Quod si tale aliquid in sensili illo luminari eveniens, merito omnes, quotquot id viderent, in stuporem raperet: considera nunc mihi et perpende, quam longe majus sit, justitiæ solem ex nostra carne radios suos ejaculantem aspicere, animasque nostras illustrantem. Desiderabam ego jam pridem diem hunc videre; idque non simpliciter, sed cum tanta frequentia, quanta nunc adestis: identidemque intueri exoptabam theatrum nostrum ita compleri, quemadmodum nunc videre est. Cujus desiderii mei summa denique evenit. Nondum decimus annus est ex quo hic ipse dies manifeste nobis innotuit: attamen, perinde ac si jam olim a multis annis nobis traditus esset, ita opera vestra celebratus inclauit. Quare non erraverit, qui eundem novum simul et antiquum nuncupet: novum quidem quod nunc demum illius notitia ad nos pervenerit; antiquum vero et vetustum, quod celeriter vetustioribus ætate velut suppar redditus sit, et ad eandem cum ipsis ætatis mensuram pervenerit. Ut enim generosæ et nobiles stirpes simul atque terræ inseruntur, etiam celeriter in altitudinem magnam succrescunt, fructibusque onerantur: non aliter hic dies, cum ab exordio iis, qui in Occidente habitant, cognitus fuerit, nunc ad nos demum non ante multos annos transmissus, repente ita increvit, talemque tulit fructum, qualem nunc cernere licet, septis nostris ubique refertis, temploque universo præ multitudinem concurrentium angustato. Quo vestro tam prompto studio dignum præmium ab eo, qui hodie secundum carnem Christus natus est, expectate: ille vobis hanc alacritatem abunde remunerabitur; maximum siquidem erga natum amoris indicium est studium hodierno die impensum. Quod si nonnulla etiam a nobis conservis vestris ad hanc rem facientia afferri oporteat, ea feremus et nos, quæ poterimus; vel potius, quæ divina gratia ad utilitatem

vestram dicenda dederit. Quid igitur hodierno die audire cupitis? quid aliud, quam de hoc ipso die? Nam multos etiam nunc inter se de eo ipso disceptare probe novi: et hos quidem illum reprehendere, alios defendere; multos ubique de hoc die sermo, partim incusantium, quasi novus sit, nuncque recens inventus, partim eundem propugnantium, tamquam antiquum ac vetustum; cum et olim nativitatem ejus prophetae prædixerint, et jam inde a primordio ab ipsa Thracia Gades usque incolentibus manifestus et celebris fuerit. Agedum igitur, de hisce sermonem exordiamur. Si enim hic ipse dies adhuc in disceptatione positus tanta animi vestri propensione fruitur, utique si notior, atque adeo manifestus evadat, haud dubie longe majorem hujusce studii vestri fructum percipiet, perspicuitate, quæ ex hac docendi ratione nascetur, hanc ipsam animi vestri affectionem majorem in vobis efficiente.

Tribus demonstrationibus probat eo tempore natum esse Christum. Evangelii prædicatio qualis. — Habeo porro tres ad probandum demonstrationes, per quas omnino intelligimus hoc ipsum esse tempus, quo Jesus Christus Dominus noster ac Deus Verbum in lucem est editus. Quarum hæc prima est, quod tanta celeritate quaquaversus hoc festum denuntiatur sit, et ad tantum fastigium excreverit, adeoque inclaruerit. Et quod Gamaliel de prædicatione dixit: Quoniam si est ex hominibus, dissolvetur; si vero ex Deo est, non potestis ¹ dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini (*Act. 5. 38. 39*): hoc et ego fidenter de die hoc pronuntiaverim: quoniam ex Deo Deus Verbum, est idcirco non solum non dissolutum esse: quin potius per annos singulos majus incrementum sumere clarioremque evadere: quoniam et illa prædicatio paucorum annorum spatio universum terrarum orbem occupavit; quamquam tentiorum opifices, piscatores, literarum rudes et imperiti homines essent, qui illam quoquoversus perferrent: neque quidquam ministrorum vilis nocuit, cum potentia ejus qui prædicabatur, omnia anticiparet, impedimenta submoveret, ac suam vim exsereret.

2. Altera demonstratio. Ex tempore descriptionis tempus Nativitatis patet. — Quod si quis forte pervicacior, illis quæ dicta sunt non acquiescat: est altera demonstratio, quam afferemus. Quæ vero ista? Quæ in descriptione illa, cujus Evangelia mentionem faciunt, sita est. Factum est enim, inquit evangelista (*Luc. 2*), in diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio. Et ibant omnes, ut profiterentur, singuli in civitatem suam. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehém, eo quod esset de domo et familia David: ut profiteretur cum Maria

¹ DUO MSS., non possumus; et mox, inveniamur.

(a) Collata cum Mss. Regiis 1830, 2026, 2028, 2543

desponsata sibi uxore pręgnante. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret: et peperit filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in præsepio: quia non erat eis locus in diversorio. Ex his liquet, primę descriptionis tempore natum esse. Et cui veteres historiarum codices, qui Romę publice asservantur, lectitare libeat, perfacile etiam tempus hujus descriptionis accurate discere poterit. Cęterum quid hoc ad nos dicat aliquis, qui illic neque sumus neque fuimus umquam? Ausculta; neque diffidas, quia ab illis qui exactam hujus rei cognitionem habent quique illam urbem inhabitant, hunc diem accepimus: nam illi ipsi, qui illic commorantur, multo ante et ex antiqua traditione ipsum celebrantes, ad nos usque illius notitiam nunc transmiserunt. Neque enim evangelista simpliciter nobis illud tempus indicavit; sed ita, ut etiam una hunc diem nobis manifestum redderet et exploratum, Deique incarnationem patefaceret. Neque enim suoapte impulsu, aut ex se ipso Augustus edictum hoc promulgavit, sed Deo animum ipsius concitante, ut vel invitatus adventui Unigeniti subserviret. At quid hoc, inquis, ad incarnationem ostendendam momenti habet? Non parvum, dilecte, neque ubivis obvium, sed magnum omnino: adeoque unum ex iis hoc est, quę necessario ac studiose quæruntur. Quale tandem illud? Galilęa regio quędam est Palestinę; Nazareth autem in ea civitas. Rursus Judęa regio est, ab indigenis hoc nomine vocitata; Bethlehem vero Judęa civitas. Christum porro omnes prophete prędixerant, non a Nazareth, sed a Bethlehem venturum, illicque nasciturum. Ita enim scriptum est: *Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda. Ex te enim exiet Dux, qui reget populum meum Israel* (Matth. 2. 6; Mich. 5. 2). Et Judei olim ab Herode interrogati, ubi nasceretur Christus, hoc ipsum ei testimonium retulerunt. Hanc eandem ob causam loquente Nathanaele ad Philippum, postquam ei dicenti, *Jesus a Nazareth invenimus* (Joan. 1. 45-47), respondisset, *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Christus de ipso ait: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Cujus autem rei gratia ipsum ita commendavit? Quod nuntio illo Philippi non protinus fuerit abreptus: nam manifeste planeque sciebat, neque in Nazareth, neque in Galilęa Christum nasci debere, sed in Judęa et in Bethlehem: quod et ita factum fuerat. Quandoquidem ergo Philippum id latebat, Nathanael autem pro peritia quam legis habebat, cum sciret ea, quę a prophetis dicta essent, responsum vaticinio superius allato consentaneum dabat, a Nazareth Christum non venturum: propterea etiam inquit Christus: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Hac etiam de causa quidam Judęorum Nicodemo dicebant: *Scrutare, et vide quia e Galilęa propheta non excitatur* (Joan. 7. 52). Et rursus: *Nomine a Bethlehem castello, ubi erat David, Christus venit* (Ibid. 42)? Atque adeo communis omnium sententia erat, haud dubie illinc, non autem a Galilęa, venturum esse.

Qua occasione Christus natus in Bethlehem.—Itaque

cum Joseph et Maria, cives Bethlehemitę, relicta patria in Nazareth vitam suam instituissent, et illic commorarentur, ut videlicet sæpe multis hominibus usu venire solet, qui e civitatibus, unde ortum duxerant, emigrantes, in aliis in quibus ab initio nati non fuerant, commorentur; oporteretque Christum in Bethlehem nasci: exiit edictum, quod, Deo ita statuerente, etiam invitos illam in urbem compulit. Lex enim quę jubebat unumquemque in patria sua nomen profiteri, adegit eos a Nazareth pedem efferre et in Bethlehem redire ad nomen illic suum describendum. Hoc ergo subindicans evangelista ait: *Ascendit ergo Joseph a Galilęa ex civitate Nazareth in Judęam, in civitatem David, quę vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo et familia David: ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore pręgnante. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret, et peperit filium suum primogenitum* (Luc. 2. 4-7).

3. Vidisti, dilecte, providentem Dei administrationem, per infideles atque fideles ea quę ad se pertinent dispensantes: nempe ut vim potentiamque ejus, qui a vero ipsius cultu alieni sunt, agnoscant. Et stella quidem magos ab Oriente perduxit (Matth. 2. 1. et 2); at lex Mariam in patriam a prophetis prędictam traxit. Hinc nobis evidenter constat etiam Virginem ipsam ex genere Davidico fuisse. Nam si ex Bethlehem ortum duxit, manifestum est, quod etiam ex domo et familia David fuerit. Quod item superius manifeste docuit evangelista, cum dixit, *Ascendit autem et Joseph ex Galilęa cum Maria, eo quod esset ex domo et familia David* (Luc. 2. 4). Nam cum seriem stirpis Joseph recensuisset, hujus autem majores nemo ut illius enumerasset, ne hinc tibi dubitatio oriretur, ac diceres, unde ergo manifeste patet etiam ipsam e David ortam? audies. *In mense, inquit, sexto missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilęa, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David* (Luc. 1. 26. 27). Quę verba, de domo David, accipienda sunt tamquam de Virgine dicta, quod et hic manifeste indicatum est. Atque hac de causa edictum et lex illa promulgata fuit, quę eos in Bethlehem duceret: simul atque enim in civitatem ascendissent, confestim etiam Jesus nascitur: ac proinde etiam in præsepī reclinatur; quod undique multi eo concurrissent, et loca præoccupassent, magnasque divertendi angustias effecissent: quo in loco etiam magi illum adoraverunt. Ut autem (hujusce diei) lucidiorem adhuc demonstrationem exhibeam, vęstris mecum adsurgite animis; nam longiorem rerum memoriam excitare et pręscas leges recitare statui, ut ex omni parte vobis orationem nostram manifestiorem reddam.

Lex Judęorum quędam antiqua.—Lex erat Judęis, eaque perantiqua: sed age, potius paulo altius sermonem repetamus. Quo tempore ab Ægyptiacis turbis et barbara Pharaonis tyrannide Hebręorum populum Deus liberavit; videns ipsos impietatis adhuc secum reliquias habere, rebusque omnibus sub sensum ca-

κῶφ. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν· καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἔσπαρξάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Ὅθεν ὄηλον, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἀπογραφὴν ἐτέχθη. Καὶ τοῖς ἀρχαίοις· τοῖς δημοσίᾳ κειμένοις κώδιξιν ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἔξεστιν ἐντυχόντα καὶ τὸν καιρὸν τῆς ἀπογραφῆς μαθόντα, ἀκριβῶς εἰδέναι τὸν βουλόμενον. Τί οὖν πρὸς ἡμᾶς, φησὶ, τοῦτο τοὺς οὐκ ὄντας ἐκεῖ οὔτε παρὰ γενόμενους; Ἀλλ' ἄκουε, καὶ μὴ ἀπίσται, ὅτι παρὰ τῶν ἀκριβῶς ταῦτα εἰδόντων, καὶ τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκούντων παρελήφθαμεν τὴν ἡμέραν. Οἱ γὰρ ἐκεῖ διατρίβοντες, ἄνωθεν καὶ ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως αὐτῶν ἐπιτελούντες, αὐτοὶ νῦν αὐτῆς ἡμῖν τὴν γνώσιν διεπέμφσαντο. Οὐδὲ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς ἀπλῶς τὸν καιρὸν ἐπισμῆνατο τοῦτον, ἀλλ' ὥστε καὶ τὴν ἡμέραν ἡμῖν δῆλόν ποιῆσαι καὶ γυρίσμον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν ἐνδείξασθαι. Οὐ γὰρ οἶκον, οὐδὲ παρ' αὐτοῦ τότε ὁ Αἰγύσιος τὸ δόγμα τοῦτο ἐξέπειμεν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ κινουμένου αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἵνα καὶ ἄκων ὑπηρετήσῃται τῇ τοῦ Μονογενοῦς παρουσίᾳ. Καὶ τί τοῦτο συντελεῖ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ταύτην, φησὶν; Οὐ μικρὸν, οὐδὲ τὸ τυχόν, ἀγαπητέ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα, καὶ τῶν ἀναγκαίων καὶ σπουδαζομένων ἐν β. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἡ Γαλιλαία χώρα τίς ἐστι ἐν Παλαιστίνῃ, ἡ δὲ Ναζαρεθ πόλις τῆς Γαλιλαίας. Πάλιν [357] ἡ Ἰουδαία χώρα τίς ἐστι, παρὰ τῶν ἐγγυρίων οὕτω καλουμένη, ἡ δὲ Βηθλεὲμ πόλις τῆς Ἰουδαίας. Τὸν δὲ Χριστὸν οἱ προφῆται προῦλεγον ἄπαντες, οὐκ ἀπὸ τῆς Ναζαρεθ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Βηθλεὲμ ἦξεν, καὶ ἐκεῖ τεχθήσεται. Οὕτω γὰρ γέγραπται· Καὶ σὺ Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγοούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ τότε παρὰ τοῦ Ἡρώδου ἐρωτώμενοι, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, ταύτην εἶπον αὐτῷ τὴν μαρτυρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Ναθαναὴ εἰπόντος πρὸς τὸν Φίλιππον, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἔλεγεν, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρεθ· εὐρήκαμεν, Ἐκ Ναζαρεθ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι; ὁ Χριστὸς περὶ αὐτοῦ φησιν· Ἰδε ἀληθῶς Ἰσραηλῆτις ἐν ᾧ ὁδός οὐκ ἔστι. Καὶ τίνος, φησὶν, ἔνεκεν αὐτὸν ἐπήνεσεν; Ἐπειδὴ οὐ συντηράγει τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Φίλιππου, ἀλλ' ἥδει σαφῶς καὶ ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἐν Ναζαρεθ, οὔτε ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἔδει τὸν Χριστὸν τεχθῆναι, ἀλλ' ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ ἐν τῇ Βηθλεὲμ· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Ἐπεὶ οὖν ὁ μὲν Φίλιππος τοῦτο ἠγγέλησεν ὁ δὲ Ναθαναὴλ, ἅτε νομομαθὴς ὢν, ἀπεκρίνατο τὰ κατὰ τὴν ἀνωθεν προφητείαν εἰρημένα, εἰδὼς, ὅτι οὐκ ἐκ Ναζαρεθ ἦξει ὁ Χριστὸς· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς, Ἰδε ἀληθῶς Ἰσραηλῆτις, φησὶν, ἐν ᾧ ὁδός οὐκ ἔστι. Διὰ τοῦτο καὶ τινες τῶν Ἰουδαίων ἔλεγον πρὸς τὸν Νικάνορον· Ἐρευνήσον, καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγγήρεται. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Οὐκ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν Δαυὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται. Καὶ κοινὴ πάντων ψῆφος ἦν, ὅτι πάντως ἐκεῖθεν αὐτὸν δεῖ παραγενέσθαι, οὐκ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας.

^a Scaliger De emendatione temporum, ubi de Natali Domini, legendum contendit τοῖς ἀρχαίοις, archivis. At praeterquam quod reclamant mss. omnes, non video quo pacto ἀρχαίους quadrare posset ad vocem sequentem κώδιξιν· nam ἀρχαίος est substantivum et hic requiritur adjectivum.

^b Duo mss. σπουδαζομένων, καὶ πνευματικῶν ἔν.

^c Duo mss. εὐρήνευται.

^d Alii τῇ ἀγγελίᾳ.

Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ Μαρία τῆς Βηθλεὲμ ὄντες πολῖται, ἐκείνην ἀφέντες, ἐν τῇ Ναζαρεθ τὸν βίον αὐτῶν κατεστῆσαντο, καὶ ἐδίετριβον (οἷα δὲ πολλὰ συμβαίνειν εἰκὸς ἐπὶ πολλῶν ἀνθρώπων, τὰς μὲν πόλεις, ὅθεν ἐγένοντο, καταλιμπανόντων, ἐν ἄλλαις δὲ, ἐν αἷς οὐκ ἐφύσαν παρὰ τὴν ἀρχὴν, διατρίβόντων), ἔδει δὲ τὸν Χριστὸν ἐν Βηθλεὲμ τεχθῆναι· ἐξῆλθε τὸ δόγμα, καὶ ἄκοντας αὐτοὺς συνωθοῦν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, τοῦ Θεοῦ οὕτως οἰκονομουήσας. Ὁ γὰρ νόμος ὁ κελεύων ἕκαστον εἰς τὴν ἰδίαν ἀπογράφασθαι· πατριδα, ἡνάγκαζεν ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀνίστασθαι, ἀπὸ τῆς Ναζαρεθ λέγω, καὶ ἔρχεσθαι εἰς τὴν Βηθλεὲμ, ὥστε ἀπογράφεσθαι. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ αἰνιττόμενος καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς, ἔλεγεν· Ἀνέβη δὲ καὶ ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ἐκ πόλεως Ναζαρεθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαυὶδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίᾳ τῇ μεμνησταιμένη αὐτῷ γυναικὶ οὕτῳ ἐγνώφ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον.

γ'. Εἶδες, ἀγαπητέ, οἰκονομίαν Θεοῦ, καὶ διὰ τῶν ἀπίστων καὶ τῶν πιστῶν τὰ καθ' αὐτὸν οἰκονομουήσας, ἵνα μάθωσιν οἱ ἄλλοι τοῖς εὐσεβείας τὴν ἰσχύον καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἀσπὴρ τοὺς μάγους ἤγαγεν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, ὁ δὲ νόμος [358] τὴν Μαρίαν εἰλκεν ἐπὶ τὴν πατριδα τὴν ὑπὸ τῶν προφητῶν εἰρημένην. Ἐντεῦθεν ἡμῖν δῆλόν ἐστιν, ὅτι καὶ ἡ Παρθένος ἐκ γένους ἐστὶ Δαυιδικοῦ· ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς Βηθλεὲμ ἦν, εὐδῆλον ὅτι καὶ ἐκ τοῦ οἴκου καὶ τῆς πατριᾶς ἦν τοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω ἐδήλωσεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐν οἷς ἔλεγεν· Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας σὺν Μαρίᾳ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν Ἰωσήφ ἐγενεαλογήθη, τοὺς δὲ ταύτης προγόνους οὐδεὶς ἡμῖν ἠριθμήσεν οὕτως, ὡς τοὺς ἐκείνου· ἵνα μὴ ἀμφιβάλλῃς καὶ λέγῃς, Πόθεν οὖν ὄηλον, ὅτι ἐκ τοῦ Δαυὶδ ἐστὶ καὶ αὐτῆς; ἄκουσον· Ἐν τῷ μῆτρὶ τῷ ἔκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἀγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ἥ ὄνομα Ναζαρεθ, πρὸς περιθέρον μεμνησταιμένην ἄνδρ, ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ, ἐξ οἴκου Δαυὶδ. Τὸ, ἐξ οἴκου Δαυὶδ, περὶ τῆς Παρθένου ὑποληπτέον εἰρησθαι· ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα δεδήλωται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ πρόσταγμα καὶ ὁ νόμος οὕτως ἐποίησεν, ἀνάγων ἐπὶ τὴν Βηθλεὲμ αὐτοὺς· ὁμοῦ τε γὰρ τῆς πόλεως ἐπέβησαν, καὶ ἡ ἰσχύς εὐθέως ἐτίκτετο. Διὸ καὶ ἐν φάτῃ κατεκλίνετο, πολλῶν πανταχόθεν τότε συντρέχόντων, καὶ τοὺς τέκους προκαταλαμβάνόντων, καὶ πολλὴν ποιοῦντων τὴν στενοχωρίαν· ὅθεν ἐκεῖ αὐτὸν καὶ οἱ μάγοι προσεκύνησαν. Ἵνα δὲ σαφεστέραν καὶ γνωριμωτέραν ὑμῖν ἀποδείξιν παράσχωμαι, διανύσθητέ μοι, παρακλῶ, νῦν· καὶ γὰρ μακρὴν ἱστορίαν ἀνακινήσαι βούλομαι, καὶ παλαιούς ἀναγνῶναι νόμους, ὥστε πάντοθεν ὑμῖν γενέσθαι τὸν λόγον σαφέστερον.

Νόμος ἦν παλαιὸς τοῖς Ἰουδαίοις· μάλλον δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν· ὅτε τῶν Αἰγυπτιακῶν θορύβων καὶ τῆς τοῦ βαρβάρου τυραννίδος τὸν τῶν Ἑβραίων δῆμον ἀπήλλαξεν ὁ Θεός, ὁρῶν αὐτοὺς ἐπὶ λείψανα ἀσεβείας ἔχοντας καὶ περὶ τὰ αἰσθητὰ ἐπιποτημένους, καὶ μεγέθη καὶ κάλλη ναῶν θαυμάζον-

* Ἀλλ' ἀπογράφεσθαι, et sic infra.

† Ἀλλ' ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ.

τας, ἐκέλευσεν αὐτοῖς οἰκοδομηθῆναι ναὸν, οὐχὶ τῇ πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον, οὐδὲ τῇ ποικιλίᾳ τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ τῷ σχήματι τῆς οἰκοδομῆς πάντας τοὺς ἐν τῇ γῇ ναοὺς ἀποκρύπτοντα. Καὶ καθάπερ πατὴρ φιλόστοργος διὰ πολλοῦ χρόνου τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ μιαιοῖς ἀνθρώποις καὶ φθορεῖσι καὶ ἀσώτοις συναναστραφέντα καὶ πολλῆς ἀπολαύσαντα τρυφῆς λαβὼν, μετὰ ἀσφαλείας καὶ σεμνότητος ἐπὶ πλείονι καθίστησιν αὐτὸν ἀφρονίᾳ, ὥστε μῆτε στενοχωρηθέντα τῶν προτέρων μνήμην λαβεῖν, μῆτε εἰς ἐπιθυμίαν ἐκείνων ἔλθειν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς βλέπων τοὺς Ἰουδαίους περὶ τὰ αἰσθητὰ ἐπιτοημένους, καὶ ἐν τούτοις πολλὴν ποιεῖται τὴν υπερβολὴν, ὥστε αὐτοὺς μηδέποτε εἰς ἐπιθυμίαν τῶν Αἰγυπτίων ἢ τῶν παρ' Αἰγυπτίους ἔλθειν. Καὶ ποιεῖται τὸν ναὸν πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου παντός, τοῦ τε αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ. Καθάπερ γάρ ἐστι γῆ καὶ οὐρανός, καὶ μέσον διάφραγμα τὸ στερέωμα [359] τοῦτο· οὕτω κἀκεῖνον ἐκέλευσε γενέσθαι. Καὶ εἰς δύο διατεμὼν τοὺς ναοὺς τούτων, καὶ καταπέτασμα ἀφελὲς μέσον, τὸ μὲν ἔξω τοῦ καταπετάσματος πᾶσι συνεχώρησεν εἶναι βατὸν, τὸ δὲ ἔνδον ἄβατον καὶ ἀθέατον πᾶσι, πλην τοῦ ἀρχιερέως μόνου. Καὶ ὅτι οὐχ ἡμέτερος ταῦτα στοχασμός, ἀλλ' ἐν τύπῳ τοῦ κόσμου παντός ὁ ναὸς κατεσκευάσθη, ἄκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος, περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβάντος· *Ὁ δὲ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπος τῶν ἀληθινῶν*^α· δεῖκνυς ὅτι τὰ ἐνταῦθα ἀντίτυπα ἦν τῶν^β ἀληθινῶν. Ὅτι δὲ καὶ τὸ καταπέτασμα διεῖργε τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἀπὸ τῶν ἁγίων τῶν ἔξω, καθάπερ οὗτος ὁ οὐρανὸς τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ἀποτειχίζει τοῦτον τῶν κατ' ἡμᾶς ἀπάντων, ἄκουσον πάλι καὶ τοῦτο ἡνίκα, τὸν οὐρανὸν καταπέτασμα καλέσας. Περὶ γὰρ τῆς ἐλπίδος λέγων, ὅτι ὡς ἀγκυραν αὐτὴν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν, ἐπήγαγε· *Καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρὸδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς*^γ, ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἄνω. Ὅρξ πῶς καταπέτασμα τὸν οὐρανὸν ἐκάλεσεν; Ἐξω μὲν οὖν τοῦ καταπετάσματος ἦν ἡ λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ βωμὸς χαλκοῦς, τὰς θυσίας δεχόμενος καὶ τὰ ὀλοκαυτώματα· ἔσω δὲ τοῦ καταπετάσματος ἡ κιβωτός, περιεκαλυμμένη^δ πάντοθεν χρυσῷ, τὰς πλάκας ἔχουσα τῆς διαθήκης, καὶ τὴν στάμνον τὴν χρυσήν, καὶ τὴν βάβδον Ἀαρὼν τὴν βλαστήσαν, καὶ βωμὸν χρυσοῦν, οὐχὶ θυσίων οὐδὲ ὀλοκαυτωμάτων, ἀλλὰ θυμιάματος μόνου. Καὶ τὰ μὲν ἔξω πατεῖν πᾶσιν ἐφείτο, τὰ δὲ ἔνδον μόνῳ τῷ ἀρχιερεῖ. Καὶ τούτων δὲ αὐτῶν μαρτυρίαν παρέξομαι πάλιν, τοῦ Παύλου οὕτω πῶς λέγοντος· *Εἶχε μὲν οὖν ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιοῦματα λατρείας, τό τε ἅγιον κοσμικόν*. Ἄγιον δὲ κοσμικὸν καλεῖ τὴν ἔξω σκηνήν, ἐπειδὴ τῷ κόσμῳ παντὶ εἰσιέναι θέμις ἦν· *Ἐν ἣ ἦ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα καὶ ἡ πρόσθιος τῶν ἁγίων*. Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴ ἡ λεγομένη τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυματήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περιεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσῷ^ε· ἐν ἣ

στάμνος χρυσοῦ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης· ὑπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουβὶμ δύο, κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον. Τούτων δὲ οὕτω κατεσκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διαπαντὸς εἰσίσαν οἱ ἱερεῖς, τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες· εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀπαξ τοῦ ἔνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος, δὲ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἁγιοματῶν. Ὅρξ ὅτι καὶ μόνος εἰσέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ἀπαξ τοῦ ἔνιαυτοῦ παντός;

δ. Τί οὖν ταῦτα, φησὶ, πρὸς τὴν προκειμένην ἡμέραν; Ἀναμείνεται μικρὸν, καὶ μὴ θορυβεῖσθε. Ἄνωθεν γὰρ τὴν πηγὴν διορτύτομεν, καὶ ἐπ' αὐτὴν σπεύδομεν τὴν κορυφὴν ἔλθειν, ὥστε μετ' εὐκολίας ὁμῶς ἅπαντα γενέσθαι· ὁμοῦ μᾶλλον δὲ, ἵνα μὴ μέτρι [360] πολλοῦ ὁ λόγος συνεσκιασμένος ἦ, μηδὲ ἀσαφέστερος ὢν ἀπαγορεύειν ὑμᾶς ποιήσῃ πρὸς τὸ μήκος τῶν λεγομένων, ἥδη τὴν αἰτίαν ὁμῶς ἔρω, δι' ἣν ταῦτα πάντα ἀνεκίνησα. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; Ἐξ μὴνας ἐν γαστρὶ ἐχούσης τῆς Ἐλισάβετ τὸν Ἰωάννην, ἡ Μαρία ἤρξατο συλλαμβάνειν. Ἄν τοῖνον μάθωμεν ποῖος ἐκεῖνος ὁ μὴν ὁ ἔκτος ἦν, εἰσόμεθα καὶ πότε ἤρξατο συλλαμβάνειν ἡ Μαρία· εἰτα μαθόντες, πότε ἤρξατο συλλαμβάνειν, εἰσόμεθα καὶ πότε ἔτεκεν, ἐννέα μῆνας ἀριθμήσαντες ἐκ τῆς συλλήψεως.

Πόθεν οὖν εἰσόμεθα, ποῖος ἦν ὁ ἔκτος μὴν τῆς κυήσεως τῆς Ἐλισάβετ; Ἄν μάθωμεν ποῖος ἦν ὁ μὴν, καθ' ὃν ἤρξατο συλλαμβάνειν. Πόθεν δὲ εἰσόμεθα ποῖος ἦν ὁ μὴν, καθ' ὃν συνέλαθεν; Ἄν μάθωμεν κατὰ ποῖον καιρὸν εὐηγγελίσθη Ζαχαρίας ὁ ταύτης ἀνὴρ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν ἡμῖν ἔσται γνῶριμον; Ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν, καὶ καὶ ἀπαξ εἰσέρχεται εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ μόνος, καὶ πότε, καὶ ποῖῳ μηνί τοῦ ἔνιαυτοῦ τὸ ἀπαξ τοῦτο εἰσέρχεται, εὐδὴλος ἔσται ὁ καιρὸς, καθ' ὃν εὐηγγελίσθη· τούτου δὲ γενομένου ὅλῳ, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς συλλήψεως ἔσται τοῖς πᾶσι γνῶριμος. Ὅτι μὲν οὖν ἀπαξ τοῦ ἔνιαυτοῦ εἰσέρχεται, καὶ ὁ Παῦλος ἐδήλωσε, καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ τοῦτο αὐτὸ δῆλον ποιεῖ, οὕτω λέγων· *Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων· Ἀά, λησον πρὸς Ἀαρὼν τὸν ἀδελφόν σου, καὶ μὴ εἰσπορευέσθω πᾶσαν ὥραν εἰς τὸ ἅγιον τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἱλαστηρίου*^ι, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου, καὶ οὐκ ἀποθαρσείται. Καὶ πάλιν· *Καὶ πᾶς ἄνθρωπος οὐκ ἔσται ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, εἰσπορευομένου αὐτοῦ ἐξιλάσασθαι εἰς τὰ ἅγια, ὥς ἂν ἐξέλθῃ, καὶ ἐξιλάσεται περὶ αὐτοῦ· καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ πάσης τῆς συναγωγῆς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἐξιλάσεται ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐναντὶ Κυρίου*. Ὅτι μὲν οὖν οὐ διὰ παντὸς εἰσφει εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, οὕτε ἔνδον ἐντος αὐτοῦ ἄφασθαι θέμις ἦν τινα, ἀλλ' ἔξω παρὰ τὸ καταπέτασμα ἐστάναι, δῆλον ἀπὸ τούτων. Ἀλλὰ κατέχετε δὴ ταῦτα μετὰ ἀκριβείας. Ὑπολοῖπον γάρ ἐστι δεῖξαι, ποῖος ἦν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν εἰσφει εἰς τὰ Ἅγια τῶν

* Alii ὁ Θεὸς λαβὼν τοὺς, alii ὁ Θεὸς βλέπων τοὺς, quam postremam lectionem sequitur interpretes.

^β Alii ἦν ἐκείνων τῶν.

^γ Alii εἰσῆλθεν Χριστός.

^δ Alii κατακαλυμμένη.

* Alii ἀποδείκνυμεν.

^ι Sic edit. εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἱλαστηρίου, mss. εἰς τὸ ἱλαστήριον, et sic legit interpretes.

dentibus ad insaniam usque addictos, templorumque magnitudinis ac pulchritudinis admiratione duci, templum ipsis ædificari præcipit, quod non modo materiæ magnificentia atque artis varietate, sed et structura forma, cætera omnia, quæ ubique terrarum erant templa, obscuraret. Et quemadmodum pater liberorum amans filium profligatis, perniciosis, lascivis hominibus usum, nimioque luxu dissolutum, ad se longo temporis intervallo recipiens, tuto et cum dignitate in majori rerum abundantia constituit, ne in angustias aliquas conjectus, priorum recordatione, atque etiam cupiditate corripatur: ita Deus Judæos ad res sensiles cum stupore propensos videns, in hisce ipsis rebus præstantissimum aliquid efficit, ne umquam postea Ægyptiorum aut eorum quæ apud Ægyptios experti fuerant, cupiditate caperentur (*Exod. 26*): templumque ipsis statuit ad mundi exemplar, totiusque universi, tam quod sensu, quam quod solo intellectu percipi potest. Sicut enim terra est, et cælum, et medium, sepimenti instar, hoc firmamentum: ita et illud quoque fieri jussit. Duasque in partes diviso hoc templo, et ad medium obtento velo, eam partem, quæ extra velum erat, omnibus ingrediendi potestatem fecit: ad alteram vero illam interiorem nemini, præterquam summo sacerdoti, aditum atque intuitum patere permisit. Cæterum quod hæc non nostra conjectura sit, sed quod templum revera totius mundi ad exemplum exstructum fuerit, audi quid Paulus de Christo in cælum ascendente loquens dicat: *Non enim in manufacta sancta introivit Christus, exemplaria verorum* (*Hebr. 9. 24*): ostendens, quod quæ apud nos sunt, verorum sint exemplaria. Quod porro velum dirimeret sancta sanctorum a sanctis extra positis, sicut hoc cælum quæ super se sita sunt, ab omnibus quæ apud nos sunt, disjungit: audi quomodo etiam hoc subindicaverit, cum cælum velum appellat. De spe namque referens, quod ipsam sicut anchoram animæ habeamus unam ac firmam, deinde subjungit: *Et incidentem usque ad interiora velaminis; ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, supra cælum sursum* (*Hebr. 6. 19. 20*). Vides quomodo cælum velamen appellaverit? Extra velum autem erat candelabrum, et mensa, et altare æreum, ad sacrificia et holocaustomata excipienda. Intra velum vero arca circumtectæ ex omni parte auro, tabulas testamenti habens, et urnam auream, ut virgam Aaron quæ fronderat, et altare aureum, non illud sacrificiorum et holocaustorum, sed solius suffimenti. Et per ea quæ extra erant, omnibus incedere fas erat; per ea vero quæ intus, soli summo sacerdoti. De hisce ipsis rursus testimonium ex Paulo dabo, qui sic ait: *Habuit quidem prius tabernaculum justificationes culturæ, et sanctum sæculare* (*Hebr. 9. 1*): sanctum sæculare appellat exterius tabernaculum: quandoquidem tunc mundo ingredi licebat: *in quo candelabrum et mensa et propositio panum. Post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, et arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens*

manna, et virga Aaron quæ fronderat, et tabulæ testamenti: super eam autem erant Cherubim gloriæ, obumbrantia propitiatorium. His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes; in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua et populi ignorantia (*Hebr. 9. 2-7*). Vides solum ingredi summum sacerdotem, idque semel dumtaxat toto anno?

4. Verum quid hæc, inquis, ad præsentem diem? Expectate paulisper, nec tumultuemini: a capite enim fontem ducimus, et ad ipsum rei fastigium pervenire contendimus, ut cuncta nullo negotio vobis aperta atque perspecta sint. Quinimo ne diutius verborum integumentis nostra obumbretur ratio, neve implicatio fiat, nimiaque eorum, quæ dicuntur, longitudine defatigemini: jam rationem vobis exponam, cur hæc omnia, tam alte repetita, moverim. Quæ porro hujus rei ratio? Cum menses jam sex Elizabeth Joannem in utero gestaret, tum Maria concepit. Itaque si discamus, quisnam sextus ille mensis fuerit, certo etiam sciemus, quando cæperit Maria concipere. Deinde cum cognoverimus, quodnam conceptus sui principium habuerit, utique quando pepererit cognoscemus, novem menses a conceptione numerantes.

Zacharias quo tempore angelum alloquutus. — Unde igitur, quisnam ille sextus mensis fuerit prægnationis Elizabeth, nobis constabit? Hinc scilicet, si quo mense gravida fieri cæperit, intelligamus. Unde autem, quis ille fuerit, addiscemus? Si sciamus quo tempore lætum hæc de re nuntium Zacharias ejus maritus acceperit. Cæterum hoc ipsum unde nobis explicatum erit? Ex divinis Scripturis: quomodo sacrum Evangelium refert Zachariæ versanti intra sancta sanctorum angelum lætum attulisse nuntium, et de partu Joannis ei prædixisse. Si ergo e sacris literis clare docuerimus, semel dumtaxat sancta sanctorum summum sacerdotem sine ullo comite ingredi, et quo tempore, et quoto anni mense, unica illa vice introeat: in cognitionem apertam temporis, quo lætum illum nuntium accepit, deveniemus: quo declarato, etiam principium conceptionis protinus omnibus elucescet. Itaque quod semel tantum in anno huc introiretur, etiam Paulus manifestavit: quin et Moyses idipsum aperte ostendit, hoc modo loquens: *Et loquutus est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, et ne omni tempore ingrediatur sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio, quod est supra arcam testimonii, et non moriatur* (*Lev. 16. 1*). Et iterum: *Et omnis homo non erit in tabernaculo testimonii, quando ipse sanctuarium ingreditur ad expiandum, donec egrediatur; et expiabit pro se et domo sua, et pro universo cætu Israel* (*Ibid. 17*). *Et expiabit super altare, quod est coram Domino* (*Ib. 18*). Ex his liquet, non quolibet tempore in sancta sanctorum ingressum fuisse, et dum intus esset, nemini fas fuisse ea contingere, sed extra velum consistendum fuisse. Verum hæc vos sedulo mente vestra tenete. Reliquum enim est, ut quodam illud tempus

fuert, quo solus ingrediebatur in sancta sanctorum, idque semel dumtaxat in anno, vobis demonstrum. Qua ratione autem hoc patebit? Ex eodem nimirum hoc libro : ita enim dicitur : *Mense septimo, decima die mensis, humiliabit animas vestras, et omne opus non facietis : sive indigena, sive advena, qui additur inter vos. In hac enim die expiatio erit vestri, ut emundemini ab omnibus peccatis vestris : coram Domino mundemini : sabbata sabbatorum, requies erit hæc vobis, et humiliabit animas vestras ; erique vobis hoc legitimum sempiternum. Expiabit autem sacerdos, quem unxerint, et ejus manus initiaverint, ut sacerdotio fungatur post patrem suum, et induetur stola sancta, et expiabit sancta sanctorum, et tabernaculum testimonii ; et altare expiabit ; et pro sacerdotum peccatis, et pro universo populi cætu expiabit. Eritque hoc vobis legitimum sempiternum, ut expietis pro filiis Israel ab omnibus peccatis eorum. Semel in anno fiet, sicut præcepit Dominus Moysi (Levit. 16-29). De festo Tabernaculorum hic sermo est : tunc enim semel summus sacerdos quotannis ingrediebatur : quod et ipse explicavit his verbis, quoniam semel in anno hoc fiet.*

5. Si ergo festi Tabernaculorum tempore solus summus sacerdos ingreditur in sancta sanctorum ; age deinceps ostendamus, tunc Zachariæ angelum apparuisse, quando in sanctis sanctorum erat : soli enim ipsi incensum adolenti visus est : solus vero numquam ingreditur summus sacerdos, nisi tunc temporis. Nihil autem impedit quin ipsa audiamus verba evangelistæ. *Fuit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias, et uxor illius de filiabus Aaron, et nomen ejus Elizabet (Luc. 1. 5). Factum est autem, cum ipse sacerdotio fungeretur in ordine ricis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit, ut incensum poneret, ingressus in templum Domini. Et omnis multitudo populi erat orans foris, hora incensi (Ibid. 8-10). Hoc loco in memoriam revoca, dilecte, testimonium illud, quod ait : *Et omnis homo non erit in tabernaculo testimonii, ingrediente ipso ad expiandum in sancta sanctorum, donec egrediantur (Levit. 16. 17). Apparuit autem illi angelus Domini stans a dextris altaris incensi (Luc. 1. 11). Non dixit altaris sacrificiorum, sed altaris incensi : propterea quod altare sacrificiorum et holocaustorum foris easset, istus vero incensi, ut vel hinc, quod ipsi soli conspiceretur, et quod dicatur populus ipsum foris exspectasse, manifestum evadat, in sancta sanctorum ipsum ingressum fuisse. Et turbatus est Zacharias videns, et timor cecidit super ipsum. Dixit autem ad ipsum angelus : *Ne timeas, Zacharia ; quoniam audita est deprecatio tua, et uxor tua Elizabet pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem (Ib. 12. 13). Et erat plebs exspectans Zachariam : et mirabantur, quod tardaret ipse in templo. Egressus autem innuebat, neque poterat loqui ipsis (Ib. 21. 22). Vides intra velum fuisse? Tunc igitur hunc lætum nuntium accepit. Tempus autem tum erat festi Tabernaculorum et jejunii : hoc enim illa verba sibi volunt, *Humiliabit animas vestras (Levit. 16. 29)*, idque a Judæis sub finem mensis***

Septembris, quod et vos testamini, celebrabatur. Tunc enim longis copiosisque orationibus in Judæos usi sumus, importunum eorum jejunium accusantes. Hoc ergo tempore etiam Elizabet uxor Zachariæ concepit. Et occultabat se mensibus quinque, dicens : *Sic mihi fecit Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines (Luc. 1. 25)*. Cæterum opportunum nunc videtur, ut ostendamus præterea, cum sextum jam mensem ipsa Joannem in utero gestaret, Mariam lætum de conceptione sua nuntium accepisse. Quando enim venit ad eam Gabriel, et dixit : *Ne timeas, Maria ; invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum (Luc. 1. 30. 31)*. Cumque ipsa hoc sermone turbaretur, modumque ejus rei discere quæreretur, respondens angelus dixit ad eam : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Et ecce Elizabet cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua : et hic mensis est sextus illi, quæ vocatur sterilis, quia non erit impossibile apud Deum omne verbum (Ibid. 35-37)*. Quod si ergo post mensem Gorpiceum seu Septembrem Elizabet concepit, ut ostensum est : adnumerare oportet sex ab eo intermedios menses : sunt autem hi, Hyperberetæus sive October, Dius sive November, Appellæus seu December, Audonæus seu Januarius, Peritius seu Februarius, Dystrus seu Martius.

Conceptionis mensis primus. — Itaque post hunc sextum mensem principium conceptionis accepit Maria : a quo si novem menses numeremus, utique in præsentem hunc mensem deveniemus. Est igitur primus conceptionis mensis Aprilis sive Xanticus, deinde Artemisius seu Maius, Desius sive Junius, Panemus sive Julius, Loius, sive Augustus, Gorpiceus seu September, Hyperberetæus, sive October, Dius sive November, Appellæus seu December. Atque hic mensis est, quem præsentem habemus, quo et hunc diem celebramus. Ut autem quod dico etiam apertius vobis clariusque evadat, breviter hæc rursum repetens, dilectioni vestræ edisseram. Semel in anno ingrediebatur solus summus sacerdos in sancta sanctorum, idque Gorpiceo seu Septembri mense. Tunc ingressus est Zacharias in sancta sanctorum, tunc nuntium de Joannis nativitate habuit. Illinc abiit : tunc uxor ejus concepit. Post mensem autem Gorpiceum seu Septembrem, cum sextum jam mensem ipsa in utero haberet, qui scilicet est Dystrus seu Martius, ipsa denique Maria concepit. A Xantico seu Aprili igitur incipiendo, novem menses si numeremus, in præsentem incidemus, quo Dominus noster Jesus Christus natus est.

6. Atque omnia quidem, quæ de hoc die dicenda erant, vobis hactenus exposuimus. Unum tantum si nunc addidero, orationi meæ finem imponam ; quæ majora sunt, communi doctori dicenda relinquens.

Infideles Christiana dogmata irrident ; Hæreticorum delicta. — Quoniam enim multi ethnicorum, cum audiunt Deum in carne natum, irrident nos, et inse-

αγίων, καὶ ὅτι ἅπασι τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος τοῦτο ἐπραττε. Πόθεν οὖν τοῦτο δῆλον; Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βιβλίου τούτου. Οὕτω γὰρ πῶς φησιν: Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἑβδόμῳ, δεκάτῃ τοῦ μηνός, ταπεινῶσθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε ἐν αὐτῇ, οὐ αὐτόχθων, καὶ ὁ προσήλυτος ὁ προσκελμένος ἐν ὑμῖν. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐξιλάσεται περὶ ὑμῶν, καθαρῶσαι ὑμᾶς περὶ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν ἐναντίον Κυρίου καθαρῶσθαι. Σάββατα σαββάτων, ἀνάπαντος αὕτη ἔσται ὑμῖν, καὶ ταπεινῶσθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν· νόμιμον αλώνιον ἔσται ὑμῖν. Καὶ ἐξιλάσεται ὁ ἱερεὺς, ὃν ἂν χρῶσιν αὐτὸν, καὶ ὃν ἂν τελειώσωσι τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἱερατεῦν μετὰ τὸν πατέρα αὐτοῦ· καὶ ἐνδύσεται τὴν [361] στολὴν αὐτοῦ τὴν ἁγίαν, καὶ ἐξιλάσεται τὸ ἅγιον τοῦ ἁγίου, καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐξιλάσεται, καὶ ἐξιλάσεται περὶ τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἱερέων, καὶ περὶ πάσης τῆς συναγωγῆς ἐξιλάσεται. Καὶ ἔσται τοῦτο ὑμῖν νόμιμον αλώνιον, ἐξιλάσκεισθαι περὶ τῶν νίων Ἰσραὴλ ἀπὸ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ποιηθήσεται, καθάπερ συνέταξε Κύριος τῷ Μωϋσῇ. Περὶ τῆς Σκηνοπηγίας ἐνταῦθα διαλέγεται. Τότε γὰρ ἅπασι τοῦ ἐνιαυτοῦ ὁ ἄρχιερεὺς εἰσθίει· ὅπερ οὐκ αὐτὸς ἐδήλωσεν, εἰπὼν, ὅτι Ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦτο ποιηθήσεται.

ε'. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ τῆς Σκηνοπηγίας εἰσέρχεται εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ὁ ἄρχιερεὺς μόνος, φέρεσθαι ἀποδείξωμεν, ὅτι τότε ὥφθη ὁ ἄγγελος τῷ Ζαχαρίᾳ, ἥνικα εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἦν· μόνον γὰρ αὐτῷ ὥφθη θυμῶντι· μόνος δὲ ὁ ἄρχιερεὺς οὐδέποτε εἰσέρχεται, ἀλλ' ἢ τότε μόνον. Οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ αὐτὸν ἀκούσαι τῶν ῥημάτων· Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἱερεὺς τις ὀνόματι Ζαχαρίας, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρῶν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἑλισάβετ. Ἐγένετο δὲ, ἐν τῷ ἱερατεῦν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐξημερίας αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι, εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου. Καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω, τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάματος. Ἀναμνησθῆναι μοι, ἀγαπητέ, τῆς μαρτυρίας ἐκείνης, τῆς λεγούσης· Καὶ πᾶς ἄνθρωπος οὐκ ἔσται ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, εἰσπορευομένου αὐτοῦ ἐξιλάσασθαι εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἕως ἂν ἐξέλθῃ. Ὁ ὥφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, ἐστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. Οὐκ εἶπε, τοῦ θυσιαστηρίου τῶν θυσιῶν, ἀλλὰ, τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. Τὸ γὰρ θυσιαστήριον τὸ ἔξω θυσιῶν ἦν καὶ ὀλοκαυτωμάτων, τὸ δὲ ἔσω θυμιάματος. Ὅστε καὶ ἀπὸ τούτου, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁφθῆναι αὐτῷ μόνον, καὶ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι, ὅτι ἔξω ἦν ὁ λαὸς προσερχόμενος αὐτῷ, εὐδην ὅτι εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆλθε. Καὶ ἐπαράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν· Ἐπεὶ δὲ πρὸς αὐτόν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνὴ σου Ἑλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν, καὶ ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρόνῳ αὐτοῦ. Ἐξελθὼν δὲ διέκρινεν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἠδύνατο λαλῆσαι. Ὅρξ ἐτι ἐσπεύρω τοῦ καταπατάσματος ἦν; Τότε τοίνυν εὐηγγελίσθη. Ὁ δὲ καιρὸς τοῦ εὐαγγελισμοῦ ὁ τῆς Σκη-

νοπηγίας ἦν καὶ τῆς νηστείας· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ταπεινῶσθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Τελεῖται δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη τοῖς Ἰουδαίοις περὶ τὰ ἑσπέρια τοῦ Γορπιαίου μηνός*, καθὼς καὶ ὑμεῖς μαρτυρεῖτε· τότε γὰρ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς πρὸς Ἰουδαίους ἀνηλώσαμεν λόγους, τῆς ἀκαίρου αὐτῶν νηστείας κατηγοροῦντες. Τότε τοίνυν καὶ ἡ Ἑλισάβετ συνέλαβεν, ἡ γυνὴ Ζαχαρίου· καὶ περιέκρυθεν αὐτὴν μῆνας πέντε, λέγουσα, ὅτι Οὕτω μοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις αἷς ἐπέειδεν ἀφελεῖν τὸ ἐνεδόξ μου ἐν ἀνθρώποις. Εὐχαίρον οὖν δεῖξαι λοιπὸν, ὅτι τὸν [362] ἔκτον μῆνα ταύτης ἐχούσης ἐν τῇ κυστί τοῦ Ἰωάννου, ἡ Μαρία λαμβάνει τῆς συλλήψεως τὰ εὐαγγέλια. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε πρὸς αὐτὴν Γαβριήλ, καὶ ἔλεγε· Μὴ φοβοῦ, Μαρία· εὖρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· θορυβουμένης δὲ ἐκείνης, καὶ τὸν τρόπον ἐπιζητούσης μαθεῖν, ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Καὶ ἰδοὺ Ἑλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὕτη συνεληψυῖα υἱὸν ἐν γαστρὶ αὐτῆς· καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ· ὅτι οὐκ ἀδυνατήσκει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥήμα. Εἰ τοίνυν μετὰ τὸν Γορπιαῖον μῆνα^β ἀρχὴν ἔλαβε συλλαμβάνειν ἡ Ἑλισάβετ, καθὼς ἀποδίδεται, ἀριθμῆσαι ἐξ ἐκείνου δεῖ τοὺς μεταξὺ μῆνας ἔξ. Εἰσὶ τοίνυν οὗτοι οἱ μῆνες, Ὑπερβερεταῖος, Δίος, Ἀπελλαῖος, Αὐδοναῖος, Περίτιος, Δύστρος.

Μετὰ τοῦτον οὖν τὸν ἕκτον μῆνα ἀρχὴν ἡ Μαρία τῆς συλλήψεως ἔλαβεν· ὅθεν καὶ ἐννέα μῆνας ἀριθμοῦντες, εἰς τὸν παρόντα τοῦτον ἀπαντησόμεθα μῆνα. Ἔστιν οὖν ὁ πρῶτος μῆν τῆς συλλήψεως τοῦ Δεσπότη τοῦ Ἀπριλλίου, ὃς ἐστὶ Σανθικός^α μεθ' ὃν Ἀρτεμίδιος, Δέσιος, Πάνεμος, Λώιος, Γορπιαῖος, Ὑπερβερεταῖος, Δίος, Ἀπελλαῖος, καὶ οὗτος ὁ μῆν ὁ ἐνεστώς, καθ' ὃν τὴν ἡμέραν ἐπιτελούμεν. Ἰνα δὲ καὶ σαφέστερον ὑμῖν πάλιν γένηται τὸ λεγόμενον, ἐν συντόμῳ τὰ αὐτὰ πάλιν ἀναλαμβάνω, ἐρῶ πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· Ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰσέρχεται μόνος ὁ ἄρχιερεὺς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων. Πότε δὲ τοῦτο ἐγένετο; Ἐν τῷ μηνὶ τῷ Γορπιαίῳ^ε. Τότε οὖν εἰσῆλθεν ὁ Ζαχαρίας εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· τότε καὶ εὐηγγελίσθη περὶ τοῦ Ἰωάννου. Ἀνεχώρησεν οὖν ἐκεῖθεν, καὶ ἤρξατο συλλαμβάνειν ἡ γυνὴ αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν Γορπιαῖον, ἔκτον μῆνα ἐχούσης τῆς Ἑλισάβετ, ὅπερ ἐστὶν ὁ Δύστρος^δ, ἤρξατο συλλαμβάνειν, λοιπὸν ἡ Μαρία. Ἀπὸ Σανθικοῦ τοίνυν ἐννέα ἀριθμοῦντες μῆνας, εἰς τὸν παρόντα ἤξομεν μῆνα, καθ' ὃν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐτέχθη.

ς'. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῆς ἡμέρας πάντα ὑμῖν δῆλα ἐποίησαμεν· ἐν δὲ λοιπὸν εἰπὼν, καταπαύτω τὸν λόγον, τῷ κοινῷ διδασκάλῳ τῶν μεζόνων παραχωρήσας.

Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀκούοντες, ὅτι Θεὸς ἐτέχθη ἐν σαρκί, καταγελῶσι διασύροτες, καὶ

^α Tres mss. τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, atque ita legit interpretes.

^β Mss. τὸν Σεπτέμβριον μῆνα, et infra οὗτοι οἱ μῆνες, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκεμβριος, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος καὶ Μάρτιος. Et infra Ἀπρίλιος μεθ' ὃν Μάιος, Ἰούνιος, Ἰούλιος, Αὐγούστος, Σεπτέμβριος, Ὀκτώβριος, Νοέμβριος. Romanos item menses expressit interpretes.

^γ Mss. τῷ Σεπτεμβρίῳ.

^δ Mss. Μάρτιος et infra ἀπὸ Ἀπριλλίου τοίνυν.

πολλοὺς τῶν ἀφελεστέρων θορυβοῦσι καὶ ταραττοῦσιν· ἀναγκαῖον καὶ πρὸς ἐκείνους, καὶ πρὸς τοὺς ταραττομένους εἰπεῖν, ὥστε μὴ θορυβεῖσθαι ποτε, ὅτῳ ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀναπειθόμενους, μήτε ταραττεσθαι ἐκ τοῦ τῶν ἀπίστων γέλωτος. Καὶ γὰρ τὰ [363] παιδία τὰ μικρὰ πολλάκις γελᾷ, σπουδαιολογουμένων ἡμῶν καὶ περὶ τῶν ἀναγκαίων ἀσχολουμένων· ἀλλ' οὐ τῆς τῶν γελωμένων πραγμάτων εὐτελείας, ἀλλὰ τῆς τῶν γελόντων ἀνοίας τεκμήριον ὁ γέλως ἐστίν. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι παῖδων ἀνοητότερον σχεδὸν διακείμενοι, τὰ φρίκης ἄξια καὶ πολλοῦ θαύματος γέμοντα διασύρουσι, τὰ δὲ ἀληθῶς καταγέλαστα σεμνύνουσι καὶ περιστέλλουσιν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ ἡμέτερα παρ' ἐκείνους γελῶμενα ἐπὶ τῆς οικείας σεμνότητος μένει, οὐδὲν ἀπὸ τοῦ γέλωτος ἐκείνων εἰς τὴν αὐτῶν παραβλαπτόμενα δόξαν· καὶ τὰ αὐτῶν πανταχόθεν περιστελλόμενα τὴν οικεῖαν ἀσχημοσύνην ἐνδείκνυται. Πῶς γὰρ οὐκ ἐσχάτης παραπληξίας, αὐτοὺς μὲν εὐλοῖσθους ὑπάρχοντας εἰς λίθους καὶ ξύλα καὶ εὐτελῆ ἔξωθεν τοὺς αὐτῶν εἰσάγοντας θεοὺς, καὶ καθάπερ ἐν δεσμητηρίῳ τινὶ ἀποκλείοντας, μηδὲν αἰσχρὸν ἡγεῖσθαι μήτε ποιεῖν, μήτε λέγειν· ἡμῖν δὲ ἐγκαλεῖν λέγουσιν, ὅτι ναὶ αὐτῶν κατασκευάσας ὁ Θεὸς ζῶντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου, δι' αὐτοῦ τὴν οἰκουμένην ὠφέλησε; Καὶ ποῖον ἐγκλημα τοῦτο; Εἰ γὰρ αἰσχρὸν, ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι Θεὸν οἰκῆσαι, πολλῶν μᾶλλον ἐν λίθῳ καὶ ξύλῳ, καὶ τοσούτον, ὅσον λίθος καὶ ξύλον ἀτιμότερον ἀνθρώπου, εἰ μὴ ἄρα καὶ τῶν ἀναισθητῶν τούτων ὕλῳ εὐτελέστερον τὸ γένος ἡμῶν αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ. Αὐτοὶ γὰρ καὶ εἰς αἰλούρους καὶ κύνας, πολλοὶ δὲ τῶν αἰρετικῶν καὶ εἰς ἐπὶ τούτων ἀτιμότερα τοῦ Θεοῦ κατάγειν τολμῶσι τὴν οὐσίαν. Ἡμεῖς δὲ τούτων μὲν οὐδὲν οὔτε λέγομεν, οὔτε ἀκοῦσαι ποτε ἂν ἀνασχοίμεθα· ἐκεῖνο δὲ φαμεν, ὅτι καθαρὰν σάρκα καὶ ἁγίαν καὶ ἁμῶν καὶ ἀμαρτίᾳ ἀπάσῃ γεγεννημένην ἄδατον ἐκ παρθενικῆς μητέρας ἀνέλαθεν ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ οικεῖον διωρθώσατο πλάσμα. Κάκεινοι μὲν, καὶ οἱ τὰ αὐτὰ ἀσεβοῦντες αὐτοῖς Μανιχαῖοι, εἰς κύνας καὶ πιθήκους καὶ θηρία παντοδαπὰ τὴν οὐσίαν εἰσάγοντες τοῦ Θεοῦ (τὴν γὰρ ψυχὴν τούτοις ἅπασιν ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνης εἶναι φασιν), οὐ φρίττουσιν οὐδὲ καταδύονται, ἡμᾶς δὲ ἀνάξια τοῦ Θεοῦ λέγειν φασιν, ὅτι τούτων μὲν οὐδὲν οὔτε εἰς νοῦν λαβεῖν ἀνεγόμεθα· ὃ δὲ αὐτῶν πρέπον ἦν καὶ προσήκον, λέγομεν, ὅτι τὸ οικεῖον ἔργον ἐλθὼν διωρθώσατο τῷ τῆς γεννήσεως ταύτης τρόπῳ. Τί λέγεις, εἰπέ μοι, ὦ ἄνθρωπε; Τὴν τῶν ἀνδροφόνων ψυχὴν καὶ τὴν τῶν γοήτων τῆς οὐσίας εἶναι λέγων τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν τολμᾶς ἐγκαλεῖν, ὅτι τούτων μὲν οὐδὲν ἀνεγόμεθα, οὔτε ὑπομένομεν ἀκοῦσαι λεγόμενον, ἀλλὰ καὶ τοὺς λέγοντας ἀσεβείας κρίνομεν μετόχους· ἐκεῖνο δὲ φαμεν, ὅτι ναὶ ἅγιον αὐτῶν κατασκευάσας ὁ Θεός, δι' ἐκείνου τὴν τῶν οὐρανῶν πολιτείαν εἰς τὸν βίον εἰσῆγαγε τὸν ἡμέτερον. Καὶ πῶς οὐ· ἂν εἴητε μυρίων θανάτων ἄξιοι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐγκλημάτων, ὧν ἡμῖν ἐγκαλεῖτε, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀσεβημάτων, ὧν ἀσεβοῦντες οὐ παύεσθε; Εἰ

γὰρ ἀπρεπὲς Θεῷ, σῶμα οἰκῆσαι καθαρὸν καὶ ἁμῶν, ὡς ὑμεῖς λέγετε· πολὺ μᾶλλον ἀπρεπέστερον, τὸ τοῦ γόητος, τὸ τοῦ τυμωρῶντος, τὸ τοῦ ληστοῦ, τὸ τοῦ πιθήκου, τὸ τοῦ κυνός, οὐκ αὐτὸ ἂν τὸ [364] ἅγιον καὶ ἁμῶν καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς νῦν καθεζόμενον. Ποία γὰρ ἂν βλάβη τῷ Θεῷ γένοιτ' ἂν ἀπὸ τῆς οἰκονομίας ταύτης, ἢ ποία κηλὶς; Οὐχ ὁρᾷτε τουτοῖν τὸν ἥλιον, οὗ τὸ σῶμά ἐστιν αἰσθητὸν καὶ φθαρτὸν καὶ ἐπίκηρον, καὶ μυριάκις ἀποπνίγνεται Ἑλλήνες καὶ Μανιχαῖοι ταῦτα ἀκούοντες; Οὐχ οὗτος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ πᾶσα ἀπλῶς ἡ ὀρωμένη κτίσις, τῇ ματαιότητι ὑποτίεταται. Καὶ ἄκουε Παύλου τοῦτο δηλοῦντος, ἐν οἷς φησι· *Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἔκουσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι*. Εἶτα δηλῶν, τί ποτὲ ἐστὶ, ματαιότητι ὑποταγῆναι, ἐπήγαγε, λέγων· *Ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ*. Ποτε νῦν ἐπίκηρός ἐστι, καὶ φθαρτὴ ἐστὶ· τὸ γὰρ τῇ φθορᾷ δουλεύειν οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ φθαρτὸν εἶναι. Εἰ τοίνυν ὁ ἥλιος, σῶμα φθαρτὸν ὢν, πανταχοῦ τὰς ἀκτίνας ἀφίησι, καὶ βορβοροὶς καὶ μολυσμοῖς καὶ πολλοῖς ἄλλοις τοιοῦτοις ὁμιλῶν πράγμασι, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ὁμιλίας τῶν σωμάτων ἢ εἰς τὴν οικεῖαν καθαρότητα παραβλάπτεται, ἀλλὰ καὶ καθαρὰς συστέλλει τὰς ἀκτίνας πάλιν, τῆς οικείας ἀρετῆς πολλοῖς τῶν ὑποδεξαμένων αὐτὸν σωμάτων μεταδίδους, τῆς δὲ δυσωδίας καὶ τοῦ μολυσμοῦ οὐδὲ τὸ τυχερὸν αὐτὸς προσλαμβάνων· πολλῶν μᾶλλον ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ὁ τῶν ἁσωμάτων δυνάμεων Δεσπότης, εἰς καθαρὰν σάρκα ἐλθὼν, οὐ μόνον οὐκ ἐμολύνθη, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην καθαρωτέραν, καὶ ἁγιωτέραν εἰργάσατο. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἐννοοῦντες, καὶ μνημονεύοντες τῆς φωνῆς τῆς λεγούσης· *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω*· καὶ πάλιν, *Ἔγμεις ναὶ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐνοικεῖ ἐν ὑμῖν*, καὶ ἡμεῖς πρὸς ἐκείνους λέγωμεν, καὶ τὰ ἀναίσχυντα τῶν ἀσεδῶν ἀποφράττωμεν στόματα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις ἀγαθοῖς εὐφραίνωμεθα, καὶ τὸν σαρκωθέντα Θεὸν δοξάζωμεν ὑπὲρ τῆς τοσαύτης συγκαταβάσεως, καὶ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἄξιαν ἀποδῶμεν αὐτῷ καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀμοιβήν· Θεῷ δὲ ἀμοιβὴ οὐδεμία παρ' ἡμῶν γένοιτ' ἂν, ἀλλ' ἢ μόνον ἡ σωτηρία ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. καὶ ἡ περὶ τὴν ἀρετὴν ἐπιμέλεια.

Ζ'. Μὴ τοίνυν γενώμεθα ἀγνώμονες περὶ τὸν εὐεργέτην, ἀλλὰ τὰ κατὰ δύναμιν ἅπαντες ἅπαντα εἰσενέγκωμεν, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, σωφροσύνην, ἐλεημοσύνην, φιλοξενίαν. Καὶ ὁ πρῶν ὕμνος παρεκάλεσα, τοῦτο καὶ νῦν, καὶ αἰεὶ παρακαλῶν οὐ παύσομαι. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Μέλλοντες προσεῖναι τῇ φρικτῇ καὶ θείᾳ ταύτῃ τραπέζῃ καὶ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τοῦτο ποιεῖτε, μετὰ καθαροῦ συνειδότος, μετὰ νηστείας καὶ προσευχῆς, μὴ θορυβοῦντες, μηδὲ λακτίζοντες, μηδὲ ὠθοῦντες τοὺς πλησίον· ἐσχάτης γὰρ τοῦτο παρανοίας, καὶ καταφρονήσεως οὐ τῆς τυχοῦσης. Διὸ καὶ πολλὴν [365] ἐπάγει τοῖς ταῦτα

* Haec verba, οὐκ αὐτό, non habet Savilius.

* Mss ἀπὸ τοῦ μολυσμοῦ σωματικῶν ῥύπων.

etantur, multosque ex simplicioribus turbant atque inquietant: opus est, cum ad ipsos, tum ad hujusmodi qui hisce turbantur, sermonem dirigere, ne quid umquam insanis hominibus acquiescentes commoveantur, aut turbentur ex hujusmodi infidelium irrisione. Nam et parvi pueri res serias, atque adeo necessarias sæpe nobis agitantibus ridere solent: non tamen idcirco risus hic argumentum est rerum, quæ ridentur, vilitatis, sed eorum, qui rident, stoliditatis. Quod idem nobis de hisce ethnicis dicere licet: qui pueris ipsis prope amentiores cum sint, ea irrident, quæ religioso quodam horrore atque omni admiratione plena sunt, illa autem, quæ revera ridenda erant, magnifice extollunt atque exornant. Verum enim vero et nostra ita ab ipsis irrisa in propria sua nihilominus majestate perdurant, nullo per ipsorum risum, quod ad præstantiam suam attinet, damno accepto: et ipsorum contra, licet exornata, privatam suam turpitudinem produunt. Nonne enim extremi cujusdam stuporis est, illos erroneos in lapides, ligna, et vilia signa deos suos inducentes, et tamquam in carcere quopiam concludentes, nihil tamen arbitrari se turpe aut dicere aut facere: nos autem accusare, quod asseramus, Deum sibi templum vivum construxisse ex Spiritu sancto, per quod orbi terrarum universo profuit? Et cujusmodi tandem hoc accusationis genus? Si enim turpe est Deum in humano corpore habitare, multo magis in ligno et lapide: sane tanto turpius, quanto lapis et lignum homine vilius: nisi forte ipsa materia sensus experte genus nostrum abjectius illis esse videatur. Quin etiam in feles et canes ipsi, multi autem hæreticorum in alia insuper hisce ignominiosiora audient Dei essentiam habitum inmittere. Quod nos neque dicimus, neque dicentes aliquando audire sustineamus. Sed illud tantum asserimus, Christum carnem mundam, sanctam, irreprehensibilem peccatoque omni inaccessam, ex virgineo utero prodeuntem assumpsisse, atque ita suum figmentum restaurasse. Ac illi quidem, et qui pari cum ipsis impietate delinquant Manichæi, in canes et simias ferasque omnis generis divinam essentiam inducentes: animam enim omnibus his ex illa essentia esse dicunt; non horrent neque erubescunt: nos vero Deo indigna dicere aiunt, quia nihil horum ne cogitatione quidem admittimus, sed tantum quod Deo conveniens atque decens erat dicimus: nempe ipsum advenisse, et hoc generationis modo proprium suum opus restaurasse. Quid ais? dic mihi. Tunc, qui homicidarum et præstigiatorum animam divinæ essentiae esse asseris, nos accusare audes, qui horum quidem nihil non modo non ferimus aut sustinemus audire, sed qui illa dicunt, impios esse judicamus? Quid igitur dicimus? Illud nimirum: Deum constructo sancto hoc sibi templo, per idipsum ex cælo cælestem quemdam rerum statum in vitam nostram invexisse. Et quidni merito millies vos capit dammandi, tum ob accusationem, qua nos impeccatis, tum ob impietatem, quam in Deum admittere non desistitis? Si enim Deo est indecens, ut vos

dicitis, inhabitare corpus purum et immaculatum, multo certe indecentius est præstigiatoris, sepulcrorum suffossoris, latronis, imo simiæ et canis; non autem sanctum illud atque incontaminatum, quodque nunc in dextera Patris sedet. Quod enim damnum, aut macula Deo accesserit ex hac œconomia? Non videtis solem hunc, cujus corpus sensibile, corruptioni subjectum atque infirmum est, rumpantur licet millies hæc audientes gentiles ac Manichæi? Neque vero sol dumtaxat, sed etiam terra, mare, atque omnis omnino rerum fabrica sub aspectum cadens, vanitati subjecta est. Nam audi Paulum hoc manifeste docentem, dum ait: *Vanitati enim creatura subjecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe (Rom. 8. 20).* Qui deinde ostendere volens quidnam sit illud vanitati subjectum esse, subintulit dicens: *Quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei (Ibid. 21).* Nempe corruptibile quid nunc est creatura: siquidem corruptioni servire nihil est aliud, quam corruptibile esse. Quod si ergo sol, corpus corruptibile cum sit, ubique radios suos emittit, cæno, sordibus, aliisque multis id genus rebus sese communicans, nihil tamen ex hac fœditate corporearum istiusmodi sordium in sua illa puritate læditur, sed mundos illos suos in se radios retrahit, ac multis rursus corporibus, quæ ipsum suscipiunt, vim suam virtutemque participat, ac noxii aut sordidi ex illis ne minimum quidem ipse in se recipiens: quanto magis justitiæ ille Sol, ille Virtutum incorporearum Dominus, in puram carnem ingrediens non solum non inquinatus est, sed contra etiam puriorem eam ipsam sanctioremque effecit? Atque hæc quidem omnia mente volentes, et commemorantes divinam vocem, dicentem: *Inhabitabo in illis, et inambulabo (Levit. 26. 12; 2. Cor. 6. 16);* et rursus: *Vos templum Dei estis, et Spiritus Dei inhabitat in vobis (1. Cor. 3. 16),* etiam nos adversus istos dicamus, et impudentia impiorum ora obstruamus, nostrisque interim bonis lætemur, ac Deum incarnatum ob tam indulgentem ad nos usque sui demissionem glorificemus, et pro virium nostrarum facultate condignam ipsi venerationem gratiamque reddamus: Deo autem nulla a nobis gratiarum par retributio fieri queat, nisi solum ea, quæ consistit in nostra animarumque nostrarum salute, atque in virtutis studio.

7. Quis modus accedendi ad divina mysteria. —

Ne simus ergo hic ingrati erga tanti in nos beneficii auctorem, sed omnes omnia ei pro virili offeramus, fidem, spem, caritatem, temperantiam, misericordiam, hospitalitatem. Et ad quod nuper vos cohortatus sum, ad id etiam nunc et in posterum semper vos cohortari non desistam. Quidnam hoc? Cum accessuri estis ad tremendam divinamque illam mensam et sacra mysteria, cum timore ac tremore hoc facite (a), cum pura conscientia, cum jejuniis et precatione: non tumultuantes, non calcitrantes, non proximum

(a) Vide Homiliarum in S. Philogonium, t. 1.

impellentes : extremæ enim hoc superbiæ est, contemptionisque minime vulgaris : quare etiam talia perpetrantibus punitionem multam conciliat. Tecum reputa, o homo, qualem hostiam es contrectaturus, qualem mensam aditurus; tecum reputa, quod cum terra sis et cinis, corpus et sanguinem Christi sumis. Et si vos rex quidem ad convivium vocet, cum timore accumbitis, cibosque appositos cum reverentia et silentio sumitis; Deo autem te ad suam mensam vocante, Filiumque suum ibi apponente, ubi angelicæ potestates adsistunt cum timore et tremore, ubi Cherubini velant facies suas, atque Seraphini cum tremore clamant, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus : tu mihi audes vociferando ac tumultuando ad spiritale illud convivium accedere? An te fugit eo tempore multa tranquillitate mentem esse plenam oportere? Multaque pace ac quiete opus est, non autem tumultu, iracundia, strepituque : hæc enim immundam animam accedentem efficiunt. Quænam autem venia nobis habeatur, si post tanta peccata, saltem tempus hoc, quo ad sacram hanc mensam adimus, ab irrationabilibus hisce perturbationibus non purgemus? Quid autem omnino est magis necessarium, quam ea quæ in hac mensa proponuntur? aut quid urget nos, ut connitamur, spiritualibus rebus relictis, illuc properare? Ne, rogo vos atque obtestor, ne divinam in nos iram concitemus : medicamentum est id quod proponitur vulnerum nostrorum salutare, divitiæ indesinentes, quæ cælorum nobis regnum conciliant. Cum horrore itaque accedamus, gratias agamus, procumbamus confitentes peccata nostra; lacrymemur mala nostra lugentes; intentas ac largas preces Deo fundamus : sicque nos ipsos emundantes, tacite, et cum debita modestia tamquam ad cælorum regem adeuntes accedamus : sanctamque hanc et immaculatam ho-

stiam recipientes, exosulemur, oculis eam complexi, mentemque et animum incendamus, ne in iudicium aut damnationem conveniamus, sed in animæ temperantiam, in dilectionem, in virtutem, et cum Deo reconciliationem, in pacem firmam, ac mille denique bonorum occasionem : ut et nos ipsos sanctos reddamus, et proximos ædificemus. De his assidue vobiscum ago, nec agere desistam. Quæ enim utilitas omnino temere huc concurrere, si nihil quod utile sit, addiscatis? Quodnam, obsecro, lucrum offert, semper ad gratiam vobis concionari? Breve præsens hoc tempus est, o dilecti : sobrii simus, vigilemus, nos ipsos componamus; omne benevoli animi studium in omnes sincere ostendamus : in omnibus reverenter agamus, seu divina verba audire, sive orare, sive ad Dei mensam accedere, sive aliud quid denique faciendum sit, cum timore ac tremore¹ id fiat : ne negligentia nostra maledictionem nobis accersamus. *Maledictus enim, inquit propheta, omnis, qui facit opus Domini negligenter* (Jer. 48. 10). Tumultuatio enim et iracundia² efficitur contumelia in hostiam quæ proponitur. Certe extrema contemptio est, contaminatum se offerre Deo : nam audi quid de talibus dicat apostolus : *Si quis templum Dei corrumpat, disperdet illum Deus* (1. Cor. 3. 17). Ne ergo pro eo quod Deum nobis reconciliare debebamus, cum in nos irriteretur : sed omnem curam, munditiam, animæque tranquillitatem præ nobis ferentes, cum precibus et corde contrito accedamus. Ut hoc pacto Dominum nostrum Jesum Christum nobis propitium reddentes, promissa nobis bona obtinere possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri una cum sancto Spiritu gloria, potestas, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Mss., ut festinemus et, spiritualia relinquentes, ad corporalia properemus.

² Alii, cum timore et iudicio.

³ Editi, et clamor; Mss., et iracundia.

IN HOMILIAM DE BAPTISMO CHRISTI ET DE EPIPHANIA

Hanc homiliam paucis elapsis post præcedentem de Natali Christi diebus, nimirum in die Epiphaniæ anni 387 habitam fuisse, quædam suadere videntur. Nam quod dicit infra numero quarto : *Scio fore ut quamplurimi apud nos ex festi consuetudine ad sacram hanc mensam accurrant : sane quidem expediret, id quod alias sæpe dicere præverti, ὥς καὶ πολλάκις ἐφθην εἰπών, ut festa nequaquam observarentur quando communicare opus esset, sed ut conscientia mundaretur, etc.*, illud ipsum porro dixerat paucis ante diebus, nimirum in festo S. Philogonii, xx Decembris anni 335, num. 24 : *Nunc autem multi fidelium in tantam vecordiam tantumque venere contemptum, ut cum innumeris scateant malis, nullamque vitæ suæ curam habeant, in diebus festis negligenter ac temere ad mensam hanc accedant, etc.* In hoc item De baptismo Christi sermone, eodem numero quarto sic habet : *Quodnam igitur illud peccatum est? quod cum tremore non accedamus, sed calcibus impetentes, percutientes, ira turgent, clamantes, conviciantes proximum, trudentes : hæc et sæpe dixi, et dicere non cessabo.* In oratione autem de Natali Christi similiter numero 7 : *Et ad quod nuper (scilicet in festo S. Philogonii) vos cohortatus sum, ad id etiam nunc et in posterum semper vos cohortari non desistam. Quidnam hoc? Cum accessuri estis ad tremendam divinamque illam*

ποιοῦσι τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν. Ἐννόησον, ὦ ἄνθρωπε, ποίας μέλλεις ἄπεισθαι θυσίας, ποίας προσέρχεσθαι τραπέζῃ· ἐνθυμήθητι καὶ ὅτι γῆ ὦν καὶ σποδός, αἷμα καὶ σῶμα Χριστοῦ μεταλαμβάνεις. Καὶ βασιλεύς μὲν εἰς εὐχαρίαν καλοῦντος ὑμᾶς, μετὰ φόβου ἀνακλίνεσθε, καὶ τῶν προκειμένων μετὰ αἰδοῦς καὶ ἡσυχίας μεταλαμβάνετε ἐδεσμάτων· τοῦ Θεοῦ δὲ καλοῦντος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ τράπεζαν, καὶ τὸν ἑαυτοῦ προτιθέντος Ἰῖδν, ἀγγελικῶν δυνάμεων παρασταμένων μετὰ φόβου καὶ τρόμου, καὶ τῶν Χερουβὶμ κατακαλυπτόντων τὰ πρόσωπα, τῶν Σεραφὶμ κραζόντων τρόμῳ, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος· σὺ κράξεις, εἰπέ μοι, καὶ βορῶθῃ πρὸς τὴν πνευματικὴν ταύτην ἐστίασιν; Οὐκ οἶδας, ὅτι γαλήνης δεῖ γέμειν τὴν ψυχὴν κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν; Εἰρήνης πολλῆς καὶ ἡσυχίας χρεῖα, οὐχὶ βορῶδου καὶ θυμοῦ καὶ ταραχῆς· ταῦτα γὰρ ἀκάθαρτον ποιεῖ τὴν προσιοῦσαν ψυχὴν. Τίς οὖν ἂν γένοιτο ἡμῖν συγγνώμη, εἰ μετὰ τὰς αὐτὰ ἁμαρτήματα μὴδὲ τὸν καιρὸν τῆς προσελεύσεως καταρεῦομεν τῶν ἀλόγων παθῶν ἐκείνων; Τί δὲ ὅλως ἀναγκαϊότερον τῶν προκειμένων; ἢ τί ἡμᾶς βορῶδει, ἵνα σπουδάσωμεν, τοῦτο καταλιπόντες, ἐκεῖ τρέχειν^a; Μὴ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ κινήσωμεν τὴν ὁργὴν τοῦ Θεοῦ καθ' ἑαυτῶν. Φάρμακόν ἐστι σωτήριον τῶν ἡμετέρων τραυμάτων τὸ προκείμενον, πλούτός ἐστιν ἀνελλιπής, βασιλείας οὐρανῶν πρόξενος. Φρίξωμεν τοίνυν προσιόντες, εὐχαριστήσωμεν, προσπέσωμεν, ἐξομολογούμενοι τὰ πταίσματα ἡμῶν, θακρῶσωμεν τὰ οἰκτεῖα πενθοῦντες κακὰ, ἐκτενεῖς εὐχὰς ἀποδύμεν τῷ Θεῷ· καὶ οὕτω διακαθάραντες ἑαυτοὺς ἡρέμα, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης εὐταξίας, ὡς τῷ βασιλεῖ προσιόντες τῶν οὐρανῶν, οὕτω προσέλθωμεν· καὶ δεξιόμενοι τὴν ἡμῶν καὶ ἁγίαν θυσίαν καταφιλήσω-

^a Mss. ἵνα σπουδάσωμεν, καὶ τὰ πνευματικὰ καταλιπόντες, εἰς τὰ σαρκικά σπεύδωμεν.

μεν, τοῖς ὀφθαλμοῖς περιπτωζόμεθα, διαθερμάνομεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, ἵνα μὴ εἰς κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα συνερχώμεθα, ἀλλ' εἰς σωφροσύνην ψυχῆς, εἰς ἀγάπην, εἰς ἀρετὴν, καὶ καταλλαγὴν τὴν πρὸς τὸν Θεόν, εἰς εἰρήνην βεβαίαν, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ὑπόθεσιν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς ἀγιάσωμεν, καὶ τοὺς πλησίον οἰκοδομήσωμεν. Ταῦτα συνεχῶς λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι. Τί γὰρ ὄφελος, ἀπλῶς καὶ εἰκὴ τρέχειν ἐνταῦθα, μὴδὲν τῶν χρησίμων μανθάνοντας; ποῖον δὲ κέρδος, ἀεὶ τὰ πρὸς χάριν ὁμιλεῖν; Βραχύς ὁ παρὼν καιρὸς, ἀγαπητοί· νήψωμεν, γρηγορήσωμεν, συγκροτήσωμεν ἑαυτοὺς, πᾶσαν σπουδὴν περὶ πάντα γνησίαν ἐπιδειξώμεθα, καὶ πάντα γεννώμεθα εὐλαβεῖς· κἂν ἀκροᾶσθαι δέοι τῶν θείων λογίων, κἂν εὐχεσθαι, κἂν προσεῖναι, κἂν ἑτερόν τι ποιεῖν, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τοῦτο γινέσθω^b, ἵνα μὴ κατάραν ἐπισπασώμεθα διὰ τῆς ῥηθυμίας. Ἐπικατάρατος γὰρ, φησὶ, πᾶς ὁ ποιῶν τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου ἀμελῶς. Ὁ θόρυβος καὶ ἡ ὁργὴ^c ὕβρις εἰς τὴν προκείμενην θυσίαν γίνεται. Καταφρόνησις ἐσχάτη, μεμολυσμένος [366] ἑαυτὸν προσενέγκαι τῷ Θεῷ. Ἀκούσον τί περὶ τῶν τοιούτων φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Εἰ τις τὸν ραδὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός*. Μὴ τοίνυν ἀντὶ καταλλαγῆς παρεξύνωμεν τὸν Θεόν, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ πάντα κόσμον ἐπιεικνύμενοι, καὶ ἀταραξίαν ψυχῆς, μετ' εὐχῆς καὶ συνετρεμμένης καρδίας προσώμεν, ἵνα καὶ αὐτῷ τούτῳ τὸν Δεσπότην ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξιλωσάμενοι, δυνηθῶμεν ἐπιτυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Alii φόβου καὶ διὰ κρίσεως γινέσθω.

^c Editi καὶ ἡ κραυγὴ, mss. καὶ ἡ ὁργὴ.

MONITUM.

mensam, et sacra mysteria, cum timore ac tremore hoc facite, cum pura conscientia, cum jejuniis et precatione: non tumultuantes, non calcitrantes, non proximum impellentes, etc. His porro conspectis probabiliter existimamus. hasce tres homilias eodem tempore, paucisque interpositis inter singulas diebus habitas fuisse.

In hac porro *De baptismo et Epiphania Christi* concione, postquam populum ad ecclesiam frequentandam hortatus est, de duplici Christi Epiphania agit, de illa nempe, qua Magis apparuit, deque postrema qua in consummatione sæculi cum gloria et splendore venturus est. Miraculum deinde circa aquam baptismi enuntiat: nam cum versus mediam noctem diem Epiphaniæ præcedentem, singuli de aqua illa baptismi latices, νάματα, secum asportarent, aqua illa non corrumpebatur, sed integro anno, quin et biennio et triennio incorrupta manebat. Docet deinde quid intersit discriminis inter baptismum Judæorum, baptismum Joannis et baptismum Christi. Hinc explicat quomodo Christus impleverit omnem justitiam; demumque claudat hortatus populum ut magna cum reverentia ad tremenda mysteria accedant.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducai.

[367] * Πρὸς τοὺς ἀπολιμπανόμενους τῶν θείων συνάξεων, καὶ εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῶν ἀναξίως κοινοῦντων, καὶ ὅτι οἱ ἀτέλειστοι καταλιμπάνοντες τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ πρὸ τῆς τελευταίας εὐχῆς ἐξερχόμενοι, τὸν Ἰούδα μμιοῦνται, λόγος.

α'. Πάντες ὑμεῖς ἐνεύθυμία τήμερον, ἐγὼ δὲ ἐν ὀδύνῃ μόνος. Ὅταν γὰρ εἰς τὸ πέρατος ἀπὸ τοῦτο τὸ πνευματικόν, καὶ τὸν ἀπειρον τῆς Ἐκκλησίας θεάσωμαι πλοῦτον, εἰτα λογίσωμαι ὅτι τῆς ἑορτῆς παρελθούσης, καὶ τὸ πλῆθος ἡμῖν τοῦτο πάλιν ἀποπηδῆσαν οἰχῆσεται, δάκνομαι καὶ ὀδυῖμαι τὴν ψυχὴν, ὅτι τοσαῦτα τεκοῦσα τέκνα ἡ Ἐκκλησία, οὐ καθ' ἑκάστην σὺναξιν ἀπολαύειν αὐτῶν δύναται, ἀλλ' ἐν ἑορτῇ μόνον. Πῶσον ἦν ἀγαλλίαμα πνευματικόν, πόση χαρὰ, πόση δόξα Θεοῦ, πόση ψυχῶν ὠφέλεια, εἰ καθ' ἑκάστην σὺναξιν οὕτω πεπληρωμένους ἐωρῶμεν τοὺς περιβόλους τῆς ἐκκλησίας; Νῦν δὲ ναῦται μὲν καὶ κυβερνῆται πάντα ποιοῦσιν, ὅπως τὸ πέρατος διαφράμωμεν^δ, καὶ πρὸς τὸν λιμένα καταντήσωσιν ἡμεῖς δὲ διὰ παντός πελάγους θαλάσσης φιλονεικοῦμεν, ἐν ταῖς τῶν βιωτικῶν πραγμάτων τρικυμίαις συνεχῶς ποντοῦμενοι, καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις στρεφόμενοι, ἐνταῦθα δὲ ἀπαξ ἡ δευτέρον μολὶς τοῦ παντός ἀπαντῶντες ἐναιτούμεν.

Ἦ ἀγνοεῖτε ὅτι καθάπερ λιμένας ἐν πελάγει, οὕτω τὰς ἐκκλησίας ἐν ταῖς πόλεσιν ἐπηξεν ὁ Θεός, ἵνα ἀπὸ τῆς ζάλης τῶν βιωτικῶν θορυβῶν ἐνταῦθα καταφεύγοντες, γαλήνης μεγίστης^ε ἀπολαύωμεν; Οὐδὲ γὰρ κυμάτων ἐστὶν ἐνταῦθα δεῖσαι τρικυμίας, οὐ ληστῶν ἐπιδρομὰς, οὐ κακοῦργων ἔφοδον, οὐ πνευμάτων βίας, οὐ θηρίων ἐπιβουλὰς· λιμὴν γὰρ ἐστὶν ἀπάντων τούτων ἀπηλλαγμένος, λιμὴν ἐστὶ ψυχῶν πνευματικός. Καὶ τῶν λεγομένων μάρτυρες ὑμεῖς. Εἰ γὰρ τις ὑμῶν τὸ συνεῖδος ἀναπτύξει νῦν, πολλὴν ἔνδον εὐρήσει τὴν ἡσυχίαν· οὐ θυμὸς γὰρ ἐνοχλεῖ^δ, οὐκ ἐπιθυμία φλέγει, οὐ βασκανία τήκει, οὐκ ἀπόνοια φουσφί, οὐ κενοδοξίας ἔρως διαφθείρει, ἀλλὰ πάντα ταῦτα κατέσταλται· τὰ θηρία, καθάπερ θείας τιμῆς ἐπώδης, τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἀκρόασης, διὰ τῆς ἐκαστοῦ ἀκοῆς πρὸς τὴν ψυχὴν εἰσιούσης, καὶ κοιμιζούσης τὰ ἄλογα ταῦτα^ε πάθῃ. Πόσης οὖν ἀθλιότητος οὐκ ἂν εἴη, τοσαύτης μέλλοντας ἀπολαύειν

φιλοσοφίας μὴ συνεχῶς ἐπιχωριάζειν καὶ φοιτᾶν πρὸς τὴν κοινὴν ἀπάντων μητέρα, τὴν Ἐκκλησίαν λέγω; Ποῶν γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν μοι ταύτης ἀναγκασιότατον διατριβὴν; τίνα δὲ χρηστοτέραν συνουσίαν; τί δὲ τὸ ἐμπόδιον [368] τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς; Πάντως μοι τὴν πενίαν ἐρεῖς κύλυμά σοι γίνεσθαι τοῦ καλοῦ τοῦδε συλλόγου· ἀλλ' οὐκ εὐλόγος ἡ πρόφασις. Ἐπεὶ ἡμέρας ἡ ἐβδομάς ἔχει· τὰς ἐπὶ ταύτας ἐμερίσατο πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ οὐχ ἑαυτῷ μὲν τὸ πλεόν, ἡμῖν δὲ τὸ ἔλαττον ἔδωκε, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐξ ἡμισείας αὐτὰς διενείματο, οὐκ ἔλαβε τρεῖς, καὶ ἔδωκε τρεῖς, ἀλλὰ σὺ μὲν ἀπένειμεν ἐξ, ἑαυτῷ δὲ κατέλιπε μίαν. Καὶ οὐδὲ ἐν ταύτῃ τῇ ὅλῃ ἀνέχη τῶν βιωτικῶν ἀπηλλάχθαι πραγμάτων, ἀλλ' ὅπερ οἱ τὰ ἱερὰ σολώντες χρήματα ποιοῦσι, τοῦτο καὶ σὺ ἐπὶ τῇ ἡμέρας ταύτης τολμᾷ, αὐτὴν οὖσαν ἱερὰν καὶ ἀνακαινιστὴν τῇ τῶν πνευματικῶν ἀκρόασει λογίων ἀρχαίων καὶ καταχρώμενος εἰς βιωτικὰς φροντίδας. Τί δὲ λέγω περὶ ἡμέρας ὀλοκλήρου; ὅπερ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης ἐποίησεν ἡ χήρα, τοῦτο ποίησον ἐπὶ τοῦ καιροῦ καὶ σὺ τῆς ἡμέρας· καθάπερ ἐκείνη δύο κατέβαλεν ὀβολούς, καὶ πολλὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπεσπάσατο τὴν εὐνοίαν· οὕτω καὶ σὺ δύο δάνεισον ὥρας τῷ Θεῷ, καὶ μυρίων ἡμερῶν κέρδος εἰς τὴν οἰκίαν εισάξεις τὴν σὴν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη, σκόπει μὴ ποτε, μικρὸν ἡμέρας μέρος οὐ βουλόμενος ἑαυτὸν ἀποστήσαι τῶν γῆινων κερδῶν, ὀλοκλήρων ἐναιυτῶν ἀπολῆσης πόνους. Οἶδε γὰρ ὁ Θεός καταφρονούμενος καὶ τὰ συλλεγέντα κενοῦν χρήματα· ὥσπερ οὖν καὶ Ἰουδαῖος ἀπειλῶν ἔλεγεν, ἐπειδὴ τῆς περὶ τὸν ναὸν κατεφρόνουν ἐπιμελείας· *Εἰσηγέκατε αὐτὰ εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν, καὶ ἐξεφύσησα αὐτὰ*, λέγει Κύριος. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, διδάξει σε τῶν ἀναγκαίων δυνεσθῆναι, ἀπαξ τοῦ ἐναιυτοῦ ἡ δευτέρον παρ' ἡμῖν φοιτῶντα, περὶ ψυχῆς, περὶ σώματος, περὶ ἀθανασίας, περὶ βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ κολάσεως, περὶ γενένης, περὶ μακροθυμίας Θεοῦ, περὶ συγγνώμης, περὶ μετανοίας, περὶ βαπτίσματος, περὶ ἀμαρτημάτων ἀφέσεως, περὶ τῆς κτίσεως ταύτης τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς κατὰ, περὶ ἀνθρώπων φύσεως, περὶ ἀγγέλων, περὶ τῆς τῶν δαιμόνων κακοουργίας, περὶ τῶν μεθεσίων τοῦ διαβόλου, περὶ πολιτείας, περὶ δογματικῶν, περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως, περὶ τῶν διεφθαρμένων αἰρέσεων; Ταῦτα γὰρ καὶ πολλὰ πλείονα τούτων τῶν Χριστιανὸν εἶδέναι χρή, καὶ τούτων πάντων ἀποδιδόναι λόγον τοῖς ἐρωτοῦσιν ὑμᾶς. Ὑμεῖς δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τούτων εἶδέναι δυνήσεσθε μέρος, ἀπαξ

* Titulus in Savil. : εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸς τοὺς ἀπολιμπανόμενους τῶν θείων συνάξεων, καὶ περὶ τῶν ἀναξίως κοινοῦντων, καὶ ὅτι οἱ ἀτέλειστοι καταλιμπάνοντες τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ πρὸ τῆς τελευταίας εὐχῆς ἐξερχόμενοι, τὸν Ἰούδα μμιοῦνται.

^δ Sic duo mss. et Savil. Alii διαφράμωμεν. Mox Savil. et duo mss. διὰ παντός πελάγιοι.

^ε Μεγίστης deest in codicibus nostris.

^δ Alii οὐ θυμὸς παρενοχλεῖ.

* Ταῦτα deest in duobus mss. Ibidem φοιτᾶν παρὰ τὴν.

ADVERSUS EOS QUI A DIVINIS ABSUNT OFFICIIS, ET DE SANCTO AC SALUTARI BAPTISMATE SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI, DEQUE IIS QUI INDIGNE COMMUNICANT, ET QUOD QUI LITURGIAM IMPERFECTAM DERELINQUUNT, ATQUE ANTE POSTREMAM ORATIONEM EGREDIUNTUR, JUDAM IMITENTUR, ORATIO (a).

1. Omnes vos in lætitia hodie, ego vero in mœrore sum solus. Nam cum in hoc spirituale pelagus oculos meos converto, et immensas Ecclesie divitias contempler, ac deinde perpendo fore, ut cum primum solemnitas ista præterierit, multitudo rursus ista resiliat ac discedat, crucior et animi dolore angor: quod, cum tam multos liberos pepererit Ecclesia, non illis itidem in singulis collectis, sed in festo solummodo frui possit. Quanta, queso, illa spiritualis exultatio foret, quantum gaudium, quanta Dei gloria, quanta utilitas animarum, si collectæ cujusque tempore sic repleta ecclesiæ septa cerneremus? Jam vero nautæ quidem ac gubernatores omnia efficiunt, ut pelagus emensi, tandem ad portum perveniant: nos contra in alto mari fluctuare contendimus, dum sæcularium negotiorum procellis semper obruimur, atque in foris et tribunalibus judicum jactamur, hic autem semel aut iterum vix toto anno comparemus.

Ecclesia portus. — An vero ignoratis, ut in mari portus, sic ecclesias Deum in urbibus erexisse, ut a tumultuum sæcularium turbine huc confugientes summa tranquillitate potiamur? Non enim fluctuum hic est reformidanda tempestas, non latronum incursionem, non eruptiones prædonum, non ventorum impetus, non insidiæ belluarum: portus enim est ab his omnibus immunis ac liber, portus est spiritualis animarum. Atque eorum quæ dixi vosmetipsi mihi testes estis. Si quis enim vestrum conscientiam suam excusserit, multam intus reperiet tranquillitatem: non enim ira negotium facessit, non cupiditas inflamat, non invidia tabefacit, non inflat arrogantia, non inanis gloriæ amor corrumpit; sed coercentur omnes hæ belluæ, cum primum, quasi quoddam divinum carmen, sacrarum auditio Scripturarum per aures in animam cujusque penetravit, et illas alienas a ratione perturbationes sopivit. Quis non igitur eos vel infelicissimos judicet, qui cum tantam morum sanctitatem possent adipisci, non assidue versentur, ac ventitent ad communem omnium parentem, Ecclesiam nimirum? Etenim quam tandem esse tibi magis

fructuosam occupationem causari possis aut congressum utiliore? quodnam autem impedimentum, quominus hic nobiscum veriseris? Paupertatem nimirum tibi impedimento esse dices, quominus præclaro huic cœtui intersis: at legitima non est hæc excusatio. Septem habet dies hebdomada: divisit hos septem nobiscum Deus, neque sibi quidem potiore partem, nobis autem minorem impertiit; imo ne in duas quidem æquales partes eas distribuit; non sibi tres assumpsit, tresque largitus est: verum tibi quidem sex impertiit, unam vero sibi reliquit: nec in hac tamen tota a negotiis sæcularibus abstinere dignaris, sed hoc ipsum quod faciunt qui sacras pecunias depredantur, tu hæc etiam die patrare audes: dum illam jam sanctam et spiritualium eloquiorum auditioni consecratam surripis, et ad sæculares curas abutendo traducis. Sed quid ego de integro die loquor? vel id unum, quod in eleemosyna vidua fecit, tu in hujus diei tempore facito: sicut illa duos obolos misit (*Marc. 12. 42. sqq.*), multamque a Deo gratiam inivit: sic et tu duas horas Deo commoda, et sexcentorum dierum lucrum in domum tuam importabis. Quod si id detrectes, vide ne forte, dum ad exiguum temporis spatium te ipsum non vis a terrenis lucris avocare, integrorum annorum labores amittas. Solet enim Deus cum contemptus fuerit collectas pecunias dissipare: quod et Judæis minitendo dicebat, quoniam sollicitudinem templi omnem abiciebant: *Intulistis ea in domos vestras, et exsufflavi ea, dicit Dominus (Aggæi 1. 9)*. Quid enim, queso, ex iis, quæ necessaria sunt, te poterimus docere, cum semel aut iterum annis singulis ad nos ventites, de anima nimirum, de corpore, de immortalitate, de regno cælorum, de penis, de gehenna, de Dei longanimitate, de indulgentia, de penitentia, de baptismo, de remissione peccatorum, de istis mundi cum superioris tum inferioris creaturis, de hominum natura, de angelis, de improbitate dæmonum, de diaboli fraudibus, de moribus, de dogmatibus, de recta fide, de corruptis hæresibus? si quidem ista et multo plura nosse Christianum oportet, horumque omnium reddere rationem iis qui sciscitentur. Vos vero ne minimam quidem horum tenere partem poteritis, si semel hic, idque perfunctorie

(a) collata cum Codd. Reg. 1964, 1976, qui mire differunt ab Editis; præcipuas solum lectiones annotavimus. Item cum Regiis 2028, 2545 et Colbert. 970.

convenistis, nec tam propter animæ pietatem, quam propter consuetudinem solemnitatis: vix enim cuique assistendo collectæ, aliquis ex omnibus exatle posset omnia illa discere. Servos habetis multi, horum qui hic adsunt, et filios: cumque illos artium magistris in disciplinam tradere vultis, quos elegeritis, vestrarum illis ædium ingressu interdictis semel, ubi stragulam vestem, cibaria omnemque aliam suppellectilem et apparatus suppeditastis: una cum magistro habitatum mittitis, ac ne domum vestram adeant prohibetis: ut, dum ibi continue versantur, facilius artem ediscant, nec ulla sollicitudine studium illorum et occupatio interpelletur. Jam vero cum non vulgaris ars quædam, sed omnium maxima vobis sit ediscenda, quo pacto Deo placendum sit, et cælestia bona consequenda, perfunctorie vos id perficere posse censetis? Quantæ hoc, quæso, est dementia? Nam disciplinam esse hoc negotium, quod multum exigit attentionem, ex his cognoscite: *Discite, inquit, a me, quia mitis sum et humilis corde (Matth. 11. 29): et rursus propheta: Venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos (Psalm. 33. 12): et iterum: Vacate et videte quoniam ego sum Deus (Psalm. 45. 11)*. Itaque multa opus est vacatione illi, qui hanc morum disciplinam et philosophiam sibi voluerit comparare.

2. *Dux apparitiones Christi; cur non dies ortus, sed dies baptismi Epiphania. Miraculum circa baptismi aquam.* — Verum ne tempus omne in eorum reprehensione conteramus, qui solent abesse, his quæ ad ipsorum negligentiam corrigendam sunt dicta contenti, age quiddam de præsentī solemnitate philosophemur. Nam multi quidem festa celebrant (a), et nomina eorum noverunt, historias autem et occasiones, unde ortæ sunt, non noverunt. Atque Epiphaniam quidem, sive apparitionem, dici hanc celebritatem omnibus liquet, hæc vero apparitio quænam sit, et utrum una sit an duæ, id non item noverunt; et quod summa notandum ignominia risuque dignum est, cum singulis annis solemnitatem istam celebrent, ejus argumentum et occasionem ignorant. Primum igitur operæ pretium est caritati vestræ indicare non unam esse tantum apparitionem, sed duas: una quidem est ista præsens quæ jam contigit; altera vero quæ futura est, et in consummatione sæculi cum splendore et gloria est eventura. Ac de utraque illarum Paulum hodie Tito disserentem audistis, atque in hæc verba de præsentī quidem loquentem, *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo; de futura vero, Expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi (Tit. 2. 11. 12. 13)*. Et vero propheta de illa ipsa sic dixit: *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et illustis (Joel. 2. 31)*. At enim qui sit, ut non ea dies, qua natus est, Epiphania et apparitio appelletur, sed ea qua baptizatus est? Hæc enim dies est qua baptizatus

est, et aquarum naturam sanctificavit. Idcirco etiam in hac solemnitate sub mediam noctem omnes, cum aquati fuerint, domum latice referunt ac recondunt; et per integrum annum conservant, utpote quod hodierna die sanctificatæ sint aquæ: sitque miraculum evidens, dum nihil temporis longinquitate aquarum illarum natura vitatur, sed integro anno atque adeo biennio et triennio sæpe, quæ hodie fuit hausta, incorrupta et recens permanet, ac post tantum temporis cum iis quæ nuper fuerint e fontibuseductæ certat. Quamnam igitur ob causam hæc apparitio appellatur? Quia nimirum non omnibus manifestus est redditus, cum partu est editus, sed cum est baptizatus: nam ad hunc usque diem vulgo erat ignotus. Nam incognitum eum fuisse vulgo, neque quisnam esset plerosque scivisse constat ex istis Joannis Baptistæ verbis: *Medius vestrum stetit, quem vos nescitis (Joan. 1. 26)*. Quid vero mirum si alii non nossent, quando illum etiam ipse Baptista ad eum usque diem ignorabat? *Et ego nesciebam eum, inquit: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto (Ib. 33)*. Duas igitur esse apparitiones ex his liquet; sed quanam de causa venerit ad baptismum Christus, nunc res postulat ut dicamus, et ad quemnam baptismum venerit: nam et hoc operæ pretium est cognoscere, ut sane etiam illud. Et hoc prius caritatem vestram docere oportet: nam et ex hoc illud intelligimus. Judaicum erat baptisma, quod sordes corporum, non peccata quæ in conscientia resident, abluebat. Neque enim si quis adulterium perpetrasset, neque si quis furti se alligasset, neque si quis aliud quidpiam scelus admisisset, eum criminibus exiabat: sed si quis mortuorum ossa tetigisset, si quis velitos a lege cibos degustasset, si quis a corruptione advenisset, si quis cum leprosis versatus esset, lavabatur, et immundus erat usque ad vesperam, deinde mundabatur. *Lavabitur enim, inquit, corpus ejus aqua munda, et immundus erit usque ad vesperam, et mundabitur (Levit. 15. 5. sqq. et 13)*. Non enim hæc vere peccatum erant neque pollutio, sed quod imperfectiores essent, per ejusmodi res eos efficiens religiosiores, Deus ad majorum rerum observationem aptiores et diligentiores olim reddebat.

3. *Baptismi Judæorum et baptismi Joannis ratio.* — Itaque Judaica illa quidem expiatio nequaquam a peccatis liberabat, sed a corporeis sordibus tantum; nostra vero talis non est, sed multo major, ac multa gratia referta: nam et liberat a peccatis, et animam emundat, et Spiritus gratiam largitur. Joannis vero baptisma Judaico quidem multo sublimius fuit, humilior vero nostro, veluti pons quidam utriusque baptismatis hujus, ab illo ad istud per se quasi manu ducens: non enim eos utique ad observationem corporis purgationum inducebat, sed ab illis avocans cohortabatur et consulebat, ut a vitio traducerentur ad virtutem, atque in operum recte factis spem salutis non in diversis baptismis et aquarum ablutionibus

^a In hæc verba (Gr. Ἐπεγενούτω:) desinit Codex Reg. 1964. (a) Dies Epiphaniæ celebrabatur.

¹ Duo Mss., *descendentem quasi columbam*.

ἐνταῦθα καὶ τοῦτο παρέργως συναγόμενοι, καὶ διὰ συνήθειαν ἑορτῆς, οὐ εἰς εὐλάβειαν ψυχῆς. Ἀγαπητῶν γὰρ εἰ καθ' ἑκάστην σὺναξιν ἐνταῦθα τις ἀπαντῶν δυνήσεται μετ' ἀκριβείας ἀπαντα ταῦτα κατασχεῖν. Οἰκέτας ἔχετε πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα παρόντων καὶ υἱοὺς, καὶ μέλλοντες αὐτοὺς παραδίδόναι τοῖς τῶν τεχνῶν ἐπιστάταις, ὧν ἂν ἑλίσθε, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῖς τὴν ὑμετέραν ἄβατον ποιεῖτε καθάπαξ, καὶ στρώματα καὶ τροφὰς καὶ τὴν ἄλλην ἀπασαν αὐτοῖς παρασκευάσαντες διακονίαν, τῷ διδασκάλῳ συγκατοιχίζετε ἀπειργόντες αὐτοὺς τῆς οἰκίας ἐπιθαίνειν τῆς ὑμετέρας, ἵνα ἡ συνεχὴς ἔκει διατριβὴ τὴν διδασκαλίαν ἀκριβεστέραν ἐργάσθῃται, μηδεμιᾶς φροντίδος τὴν σχολὴν διακοποῦσης. Νυνὶ δὲ οὐ τέχνην τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ τὴν πατρὸς μίξονα μυσθάνειν μέλλοντες, πῶς ἀρέσκει τῷ Θεῷ δεῖ, καὶ τῶν οὐρανίων ἐπιτυχεῖν, παρέργως ἡγείσθε δύνασθαι τοῦτο [369] κατορθοῦν. Καὶ πόσῃς τοῦτο ἀνοίς; Ὅτι γὰρ μάθησις τὸ πρῶτόν ἐστι πολλῆς δεόμενον τῆς προσχῆς, ἀκούσον τί φησι· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*· καὶ πάλιν ὁ προφήτης· *Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβος Κυρίου διδάξω ὑμᾶς*· καὶ πάλιν· *Σχολάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός*. Ὅσα πολλῆς σχολῆς χρεῖα τῷ μέλλοντι ταύτης ἀπολαύσεσθαι τῆς φιλοσοφίας.

β'. Ἀλλὰ γὰρ, ἵνα μὴ τὸν χρόνον ἀπανταεῖς ἐγκληματῶν ἀπολιμπανομένων ἀναλώσωμεν, ἀρκεσθέντες τοῖς εἰρημένους εἰς τὴν τῆς [αὐτῶν] ἐκείνων βαθμυίας διόρθωσιν, φέρε τι περὶ τῆς παρούσης ἑορτῆς φιλοσοφῶμεν. Πολλοὶ γὰρ τὰς μὲν ἑορτὰς ἄγουσι, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν Ἰσασι, τὰς δὲ ὑποθέσεις, ὅθεν ἐτέχθησαν, ἀγνοοῦσιν. Ὅτι μὲν οὖν Ἐπιφάνεια ἡ παρούσα λέγεται ἑορτῇ, δηλόν ἐστι πᾶσι· τίς δὲ ἔστιν ἡ ἐπιφάνεια αὕτη, καὶ πότερον μία τις ἔστιν ἢ δύο, τοῦτο οὐκ ἔτι ἴσασι· ὅπερ ἐσχάτης αἰσχύνῃς ἂν εἴη καὶ πολλοῦ τοῦ καταγέλωτος, καθ' ἑκαστον ἐνιαυτὸν τὴν ἑορτὴν ταύτην ἄγοντας, τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς ἀγνοεῖν. Πρώτον μὲν οὐν ἀναγκαῖον εἰπεῖν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅτι οὐ μία τις ἔστιν ἐπιφάνεια, ἀλλὰ δύο· μία μὲν ἡ παρούσα αὕτη καὶ γενομένη, δευτέρα δὲ ἡ μέλλουσα καὶ κατὰ τὴν συντέλειαν ἐνδύως γενησομένη. Καὶ περὶ ἑκατέρας αὐτῶν ἡκούσατε σήμερον Παύλου Τίτῳ διαλεγομένου καὶ λέγοντος οὕτω· περὶ μὲν τῆς παρούσης· *Ἐπεφάνη ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρρησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*· περὶ δὲ τῆς μελλούσης· *Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Καὶ ὁ προφήτης δὲ περὶ αὐτῆς ἐκεῖνης ἔλεγεν οὕτως· *Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἔλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ*. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν οὐχὶ ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐτέχθη, ἀλλ' ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐβαπτίσθη, ἐπιφάνεια λέγεται; Αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐβαπτίσματο, καὶ τὴν τῶν

ὕδατων ἡγίασε φύσιν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐν μεσονυκτίῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην ἅπαντες ὕδρευσάμενοι = σὺκαζε τὰ νάματα ἀποτίθενται, καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον φυλάττουσιν, ἅτε δὴ σήμερον ἁγιασθέντων τῶν ὑδάτων· καὶ τὸ σημεῖον γίνεται ἐναργὲς οὐ διαφθειρομένης τῆς τῶν ὑδάτων ἐκείνων φύσεως τῷ μήκει τοῦ χρόνου, ἀλλ' εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον καὶ δύο καὶ τρία πολλάκις ἔτη τοῦ σήμερον ἀντηληθέντος ὕδατος ἀκραίου καὶ νεαροῦ μένοντος, καὶ μετὰ τοσοῦτον χρόνον τοῖς ἀρτί τῶν πηγῶν ἐξαρπασθεῖσιν ὕδασι ἀμιλλωμένον. Τίνας οὖν ἔνεκεν αὕτη ἐπιφάνεια λέγεται; Ἐπειδὴ οὐχ ὅτε ἐτέχθη, τότε πᾶσιν ἐγένετο κατὰδῆλος, ἀλλ' ὅτε ἐβαπτίσματο· μέχρι γὰρ ταύτης ἡγνοεῖτο τῆς ἡμέρας τοῖς πολλοῖς. Καὶ ὅτι ἡγνοῦν αὐτὸν οἱ πολλοὶ, καὶ οὐκ ἤδεισαν ὅστις ποτὲ ἦν, ἀκούσον τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου λέγοντος· *Μέσος* [370] *ὁμῶν ἐστῆκεν, ὃν ὁμείς οὐκ οἶδατε*. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ἄλλοι ἡγνοῦν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ὁ Βαπτιστῆς αὐτὸν ἡγνῶει ἑως τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης; Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· *Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον^b, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*. Ὅτι μὲν οὖν ἐπιφάνειαι δύο, δηλόν ἐκ τούτων· τίνες δὲ ἔνεκεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχεται ὁ Χριστὸς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, καὶ ἐπὶ ποῖον ἔρχεται βάπτισμα· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶδέναι, ὥσπερ οὖν κάκεινο. Καὶ τοῦτο πρότερον διδάξαι χρὴ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· ἀπὸ γὰρ τούτου κάκεινο εἰσόμεθα. Βάπτισμα ἦν τὸ Ἰουδαϊκόν, τὸ ρύπων σωματικῶν ἀπαλλάττον, οὐ τῶν κατὰ τὸ συνειδὸς ἀμαρτημάτων. Οὐ γὰρ εἰ τις μοιχείαν εἰργάσατο, οὐδὲ εἰ τις κλοπὴν ἐτόλμησεν, οὐδὲ εἰ τις ἄλλο τι τοιοῦτον παρηγόμνησεν, ἀπῆλλαττεν αὐτὸν τῶν ἐγκλημάτων· ἀλλ' εἰ τις ὅσων ἤφατο νεκρῶν, εἰ τις μὴ νενομισμένης ἐγεύσατο τροφῆς, εἰ τις ἐκ φόβου παρῆγενετο, εἰ τις λεπροῖς συνεγίνετο, ἑλούετο, καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἀκάθαρτος ἦν, εἰτα ἐκαθαίρετο. Λούσεται γὰρ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὕδατι καθαρῷ, φησὶν, καὶ ἀκάθαρτος ἐσται ἕως ἐσπέρας, καὶ καθυμνήσθῃσεται. Οὐ γὰρ ἀληθῶς ἀμαρτία ταῦτα ἦν οἱδὲ ἀκαθαρσία, ἀλλὰ ἀτελεστέρας ὄντας διὰ τῶν τοιούτων ποιῶν εὐλαβιστέρας ὁ Θεός, πρὸς τὴν τῶν μεζόνων παρατήρησιν· ἀκριβεστέρους ἀνωθεν παρασκευάσει.

γ'. Τὸ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὸν καθάρσιον ἀμαρτημάτων μὲν οὐκ ἀπῆλλαττε, ρύπων δὲ σωματικῶν μόνον, τὸ δὲ ἡμέτερον οὐ τοιοῦτον, ἀλλὰ πολλῷ μείζον καὶ πολλῇ γέμον χάριτος· καὶ γὰρ ἀμαρτημάτων ἀπαλλάττει, καὶ ψυχὴν ἀποσμήχει, καὶ Πνεύματος δίδωσι χορηγίαν. Τὸ δὲ τοῦ Ἰωάννου τοῦ μὲν Ἰουδαϊκοῦ σφῆδρα ὑψηλότερον ἦν, τοῦ δὲ ἡμετέρου ταπεινότερον, καθάπερ γέφυρά τις ὃν ἑκατέρωθεν τούτων τῶν βαπτισμάτων, ἀπ' ἀκείνου πρὸς τοῦτο δι' αὐτοῦ χειραγώγουν· οὐ γὰρ δὴ εἰ; παρατήρ, σ.ν καθαρῶν σωματικῶν αὐτοὺς ἐνήγεν, ἀλλ' ἀποστήσαν ἐκείνων παρήγει καὶ συνεβούλευε μεταβαλεῖν ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἐν τοῖς τῶν ἔργων κατορθώμασι τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχειν, οὐκ ἐν βαπτισμοῖς δια-

^a Duo mss. ὕδρευσάμενοι. Morel. ὕδρευσάμενοι. Savil. ὕδαίνονται καί.

^b Duo mss. καταβαῖνον ὥστε περιστεράν.

φόρους καὶ καθαρμούς ὕδατων. Οὐ γὰρ ἔλεγε· Πλύνον τὰ ἱμάτιά σου, καὶ λούσον τὸ σῶμά σου, καὶ ἔσθι καθάρως· ἀλλὰ τί; *Ποιήσατε καρπὸν ἀξίον τῆς μετανοίας*. Καὶ κατὰ τοῦτο ὑψηλότερον ἦν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ, τοῦ δὲ ἡμετέρου ταπεινότερον· ἐπειδὴ μήτε Πνεῦμα ἅγιον ἐδίδου τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, μήτε τὴν διὰ τῆς χάριτος παρεῖχε συγχώρησιν· μετανοεῖν γὰρ ἐκέλευεν, οὐκ ἀφίεναι κύριος ἦν. Διόπερ καὶ ἔλεγεν· *Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι**, ἐκεῖνος δὲ ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Δηλώνει οὕτως οὐκ ἐβάπτιζε Πνεύματι. Τί δὲ ἔστιν, *Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ*; Ἀναμνήσθητί μοι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ὠφθησαν τοῖς ἀποστόλοις διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἓνα ἕκαστον [371] αὐτῶν. Καὶ οὗτοι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἀτελὲς ἦν, οὕτε Πνεύματος χορηγίαν ἔχον, οὕτε ἀμαρτημάτων ἀφεσιν, ὅλην ἐκείθεν· Εὐρὼν γάρ τινας μαθητὰς ὁ Παῦλος φησὶ πρὸς αὐτούς. *Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεῦσάτε*; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν· *Ἄ.λ.κ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἡκούσαμεν. Εἰπέ τε πρὸς αὐτούς· Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε*; Οἱ δὲ εἶπον· *Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα*. Εἶπε δὲ Παῦλος· *Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας· μετανοίας, οὐκ ἀφέσεως*. Καὶ τίνας ἔνεκεν ἐβάπτισεν; Τῷ λαῷ λέγων· *Εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν Ἰησοῦν πιστεῦσάτωι, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν*. Καὶ ἀκούσαντες ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐκινδύνους αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἥλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς. Εἶδες πῶς ἀτελὲς ἦν τὸ Ἰωάννου βάπτισμα; Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἀτελὲς, οὐκ ἂν αὐτοὺς πάλιν ἐβάπτισεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν αὐτοῖς τὰς χεῖρας ἐπέθηκε· νυνὶ δὲ ἀμφοτέρω ταῦτα ποιήσας, ἐδείκνυε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βαπτίσματος τοῦ ἀποστολικοῦ, καὶ ὅτι ἐκείνο τοῦτο πολὺ κατώτερον ἦν. Ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν βαπτισμάτων διαφορὰν ἐκ τούτων ἐμάθομεν· τίνας δὲ ἔνεκεν ὁ Χριστὸς βαπτίζεται, καὶ ποῖον βάπτισμα, λοιπὸν ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Οὕτε τὸ Ἰουδαϊκὸν τὸ πρότερον, οὕτε τὸ ἡμέτερον τὸ μετὰ ταῦτα· οὕτε γὰρ ἀμαρτημάτων συγχωρήσεως ἔδειτο· πῶς γὰρ ὁ μηδεμίαν ἀμαρτίαν ἔχων; *Ἀμαρτίαν γάρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*· καὶ πάλιν, *Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας*; Οὕτε Πνεύματος ἁμοιρος ἦν ἐκείνη ἡ σὰρξ· πῶς γὰρ ἂν ἡ ἐκ Πνεύματος ἁγίου κατασκευασθεῖσα τὴν ἀρχὴν; Εἰ τοίνυν μήτε Πνεύματος ἁγίου ἁμοιρος ἦν ἡ σὰρξ ἐκείνη, μήτε ἀμαρτημάτων ὑπεύθυνος, τίνας ἔνεκεν ἐβαπτίζετο; Ἀλλὰ πρότερον ἀναγκαῖον μαθεῖν ποῖον ἐβαπτίσατο βάπτισμα, καὶ τότε καὶ τοῦτο σαφέστερον ἡμῖν γενήσεται. Ποῖον οὖν ἐβαπτίσατο; Οὕτε τὸ Ἰουδαϊκόν, οὕτε τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ Ἰωάννου. Διὰ τί; *Ἰνα καὶ δι' αὐτῆς τῆς τοῦ βαπτίσματος φύσεως μάθῃς, ὅτι οὐ δι' ἀμαρτίας ἐβαπτίσατο, οὐδὲ ὡς τῆς τοῦ Πνεύματος δέσμενος χορηγίας*· ἐκαιτέρων γὰρ τούτων ἔρημον ἐκείνο τὸ βάπτισμα, καθάπερ οὖν καὶ ἀπαδείξαμεν. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτε δι' ἄρεσιν ἀμαρτημάτων, οὕτε διὰ Πνεύματος χορηγίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ὅλην ἐκ

τούτων· ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις τῶν τότε παρόντων ὅτι ἐπὶ μετανόια, καθάπερ οἱ λοιποὶ, παραγίνεσθαι, ἀκούσον καὶ τοῦτο πῶς ὁ Ἰωάννης προδιωρθώσατο. Ὁ γὰρ τοῖς ἄλλοις λέγων, *Ποιήσατε καρπὸν ἀξίον τῆς μετανοίας*, ἀκούσον τί τοῦτω φησὶν· *Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· καὶ σὺ ἐρχη πρὸς με*; Τοῦτο δὲ ἔλεγε δηλῶν ὅτι οὐ διὰ τὴν αὐτὴν τοῖς πολλοῖς χρεῖαν παρεγένετο πρὸς αὐτόν· καὶ ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει διὰ τοῦτο βαπτίζεσθαι, ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ Βαπτιστοῦ πολλῶν μείζων ἦν. καὶ ἀσυγκρίτως καθαρώτερος. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐβαπτίζετο, εἰ μήτε ἐπὶ μετανόια, μήτε ἐπὶ ἀμαρτημάτων ἀφέσει, μήτε [372] ἐπὶ Πνεύματος χορηγία τοῦτο ἐποίει; Ἐτέρων δυῶν ἔνεκεν αἰτίων, μίαν μὲν ἡ; φησὶν ὁ μαθητὴς, ἑτέρας δὲ ἡς αὐτὸς πρὸς τὸν Ἰωάννην εἶπε. Τίνα οὖν φησὶν ὁ Ἰωάννης αἰτίαν τοῦ βαπτίσματος εἶναι τούτου; *Ἰνα γνωρισθῇ τοῖς πολλοῖς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεῦσάτωι*· τοῦτο ἦν τὸ κατόρθωμα τοῦ βαπτίσματος. Τὸ μὲν γὰρ εἰς τὴν ἐκείνου περιεῖναι οἰκίαν, καὶ ταῖς θύραις προσιόντα καλεῖν ἔξω καὶ λέγειν κατέχοντα τὸν Χριστόν, ὅτι οὕτως ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὑποπτον ἐποίει τὴν μαρτυρίαν καὶ σφόδρα ἐργώδες ἦν· τὸ δὲ λαβόντα πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν εἰσελθεῖν καὶ δεῖκνύναι, καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁμοίως ὑποπτον ἐποίει τὴν μαρτυρίαν πάλιν· τὸ δὲ τῶν ὄχλων ἀπάντων ἐξ ἐκείνου πῶλεως ἐκχυθέντων ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, καὶ περὶ τὰς ὁδοὺς διατριβόντων τοῦ ποταμοῦ, ἐλθόντα καὶ αὐτὸν ἐπὶ τὸ βαπτισθῆναι, δεῖξασθαι τὴν ἀνωθεν σύστασιν τὴν διὰ τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς, τὴν διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Πνεύματος τῆς ἐν εἰδεί περισσευούσης, ἀνυποπτον ἐποίει γενέσθαι τὴν Ἰωάννου τὴν ἐπ' αὐτῷ μαρτυρίαν. Διὰ τοῦτο, *Κἀγὼ, φησὶν, οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἀξιώσιστον τὴν ἑαυτοῦ καθιστῶν μαρτυρίαν*. Ἐπειδὴ γὰρ συγγενεῖς ἦσαν ἀλλήλων κατὰ σάρκα (*Ἰδοὺ γάρ, φησὶν, Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συνειληγνῆς υἱόν, τῇ Μαριάμ φησὶν ὁ ἀγγελλος περὶ τῆς μητρὸς Ἰωάννου*· εἰ δὲ αἱ μητέρες συγγενεῖς ἦσαν, ἐδηλῶν ὅτι καὶ τὰ παῖδιά· ἐπεὶ οὖν συγγενεῖς ἦσαν, ἵνα μὴ διὰ τὴν συγγένειαν δόξῃ μαρτυρεῖν τῷ Χριστῷ, ψυχονόμησεν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις· πᾶσαν τὴν πρώτην ἡλικίαν ἐν ἐρήμῳ τὸν Ἰωάννην διάγειν, ἵνα μὴ διὰ φιλίαν ἢ ἐκ κατασκευῆς τίνος τσιαυτῆς ἡ μαρτυρία γίνεσθαι δόξῃ, ἀλλ' ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ μαθὼν, οὕτως αὐτὸν καταγγεῖλῃ. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν*. Πῶθεν οὖν ἔμαθες; Ὁ πέμψας με, φησὶ, *βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπε*. Τί οὖν εἶπεν; *Ἐγὼ ἐν ἁρ' ἰδὼς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστέρην, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, αὐτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*. Ὅρα; ὅτι διὰ τοῦτο ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὡς τότε πρώτων ἐπιφοιτήσαν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸν χρησιμώτερον, ὥσπερ δακτύλῳ τινὶ τῇ πῆξει πᾶσιν αὐτὸν γινώσκον ποιοῦν; Διὰ τοῦτο τοίνυν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα. Καὶ δι' ἑτέραν δὲ αἰτίαν, ἣν αὐτὸς φησὶ· *πολλὰν δὲ ταύτην*; Τοῦ Ἰωάννου εἰπόντος, *Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἐρχη πρὸς με*; αὐτὸς ἀπεκρίνατο λέγων· *Ἄφεες ἄρει*· οὕτω γὰρ *πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύ-*

* Sic mss. et Sav. Morel. vero post ἐν ὕδατι addit εἰς μετανόiam. Deinde post, Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, mss. addunt δηλώνει αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζε Πνεύματι. Τί δὲ ἔστιν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ; ἀνμν. Hæc περιόμιοντες οmissa fuisse videntur in Sav. et Morel. Nam optime quadrat ad sensum.

b Unus codex et Savil. συγγενίδας.

collocarent. Non enim dicebat, Ablue vestimenta tua, et lava corpus tuum, et mundus eris: quid ergo? *Facite fructum dignum poenitentiae* (Matth. 3. 8). Ac si hoc species, Judaico sublimius erat, humilior vero nostro; quandoquidem neque Spiritum sanctum dabat Joannis baptisma, neque remissionem per gratiam conferebat: poenitentiam enim agere jubebat, non dimittendi potestate pollebat. Quapropter et aiebat, *Ego quidem baptizo vos in aqua*¹, *ille autem baptizabit vos in Spiritu sancto et igni* (Ibid. 11). Scilicet ille non baptizabat in Spiritu. Quid est autem, *In Spiritu sancto et igni*? Recordare mihi diei illius, quo apostolis dispersitae linguae apparuerunt tamquam ignis, seditque supra singulos eorum (Act. 2. 3). Ac baptismum Joannis imperfectum fuisse, neque Spiritus largitum esse gratiam, neque remissionem peccatorum, inde constat: cum enim quosdam discipulos offendisset Paulus, ait illis, *Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque si Spiritus sanctus est audivimus. Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt, In Joannis baptismate. Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismum poenitentiae* (Act. 19. 2-6); poenitentiae non remissionis. Quare vero baptizabat? *Populo dicens, In eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, in Dominum Jesum. His auditis baptizati sunt in nomine Domini Jesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos.* Vides, ut imperfectus fuerit Joannis baptismus? Si enim imperfectus non fuisset, non eos rursus baptizasset Paulus, non ipsis manus imposuisset; jam vero cum utrumque istud praestiterit, apostolici baptismi excellentiam, atque illum multo inferiorem hoc fuisse declaravit. Verum ex his quidem quodnam sit inter baptismos discrimen didicimus, quam vero de causa Christus baptizetur, et quonam baptismo, deinceps operae pretium est dicamus. Neque Judaico illo priori, neque hoc nostro posteriori: non enim remissione peccatorum indigebat: qui enim id fieri posset, cum nullum in eo peccatum esset? *Peccatum enim, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* (1. Petr. 2. 22): et rursus, *Quis ex vobis arguet me de peccato* (Joann. 8. 46)? Neque Spiritus expers erat illa caro: qui enim esse posset, quae a principio fuerat a Spiritu sancto effecta? Si ergo neque Spiritus sancti expers erat illa caro, neque obnoxia peccatis, qua de causa baptizabatur? Verumtamen prius necesse est discamus quonam baptismate sit baptizatus, tumque istud quoque manifestius evadet. Quonam igitur est baptizatus? Neque Judaico, neque nostro, sed Joannis. Quamobrem? Ut ex ipsa baptismatis natura intelligas eum propter peccata non fuisse baptizatum, neque quod gratia Spiritus indigeret: nam utriusque horum expers erat hoc baptisma, ut jam a nobis demonstratum est. Atque

¹ Sic Mss. et Savil. Morel. vero addit, *in poenitentiam*. Mox post haec verba, *in Spiritu sancto et igni*, Mss. addunt, *scilicet ipse non baptizabat in Spiritu. Quid est autem in Spiritu sancto et igni?*

ex his quidem liquet eum neque ad peccatorum remissionem, neque ad Spiritus largitionem obtinendam ad Jordanem venisse: ne vero quispiam ex iis, qui tunc aderant, existimaret eum poenitentiae causa sicut ceteros adventare, audi et hoc quo pacto Joannes ante correxerit: qui enim aliis dicebat, *Facite fructum dignum poenitentiae* (Matth. 3. 8), audi quid huic dicat: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (Ibid. 14)? Illoc vero dicebat declarans eum non ob eandem egestatem, ob quam vulgus, venisse, tantumque abesse, ut idcirco baptizetur, ut vel ipso etiam Baptista sit longe major, et sine comparatione mundior. Quam igitur ob causam baptizabatur, si neque poenitentiae causa, neque ob remissionem peccatorum, neque ad Spiritus copiam obtinendam id agebat? Dnas nimirum alias ob causas, unam quidem, quam dixit discipulus, alteram vero quam ipse Joanni indicavit. Quamnam ergo causam esse baptismi hujus dixit Joannes? Ut innotesceret vulgo, sicut et Paulus dicebat, quia *Joannes baptizavit baptismum poenitentiae, in eum, qui venturus esset post ipsum, ut crederent* (Act. 19. 4); hoc erat baptismatis illius officium. Etenim si singulorum aedes circumiret, et ad fores accedens foras excitaret, diceretque Christum tenens, Hic est Filius Dei, suspectum hoc redderet testimonium, et operosum valde foret; sin autem eo secum assumpto in synagogam ingrederetur, eumque indicaret, hoc quoque ipsum redderet testimonium suspectum: quod vero populis omnibus ex urbibus singulis ad Jordanem effusis, et circa fluminis ripas versantibus, cum et ipse ut baptizaretur venisset, ab audita de caelo paterna voce fuerit commendatus, et illi in specie columbae descendens Spiritus sanctus insederit, id testimonium quod illi Joannes dicebat, omni suspitione liberabat. Propterea, *Et ego, inquit, nesciebam eum* (Joann. 1. 31); tum fide dignum esse testimonium suum ostendit. Nam quoniam cognati erant inter se secundum carnem; *Ecce enim, inquit, Elizabet cognata tua et ipse concepit filium* (Luc. 1. 36), inquit angelus Mariae de Joannis matre: quando autem cognatae matres erant, liquet et parvulos cognatos fuisse: quoniam igitur cognati erant, ne cognationis gratia testimonium dicere Christo videretur, ita disposuit Spiritus gratia, ut priorem aetatem Joannes ageret in deserto, ne amicitiae causa aut ex composito talive quodam officio perhiberi testimonium videretur, sed tamquam a Deo admonitus eum renuntiaret. Propterea, *Et ego, inquit, nesciebam eum*. Unde igitur didicisti? *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit. Quid tibi dixit? Super quem videris Spiritum descendentem quasi columbam, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto* (Joann. 1. 33). Vides idcirco venisse Spiritum sanctum, non quasi tum primum adveniret, sed ut eum, qui predicabatur, volatu ipso quasi digito monstraret, omnibusque notum redderet? Haec igitur de causa ad baptismum venit. Et vero aliam ob causam quam ipse dicit: quoniam illa porro est? Cum dixisset Joannes, *Ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me*, respondit ipse dicens: *Sine modo; sic*

enim decet nos implere omnem justitiam (Matth. 3. 14. 15). Vidisti modestiam famuli? vidisti Domini humilitatem? Quid tandem est, Implere omnem justitiam? Justitia dicitur omnium Dei mandatorum adimpletio, ut cum ait: *Erant justi ambo incedentes in mandatis Domini sine querela* (Luc. 1. 6). Quando igitur justitiam istam implere homines oportebat omnes, nemo autem illam perfecit nec explevit, ut venit Christus, hanc justitiam implet.

4. *Quomodo Christus implevit omnem justitiam.* — Quanam porro hæc est justitia, dicet aliquis, baptizari? Prophetæ parere justitia erat: ut igitur circumciscus est et sacrificium obtulit, et sabbata observavit et Judaicas festivitates implevit: ita et hoc quod restabat adjunxit, ut prophetæ baptizanti obediret. Nam ut Dei voluntatem fuisse scias, ut tum baptismum susciperent omnes, audi quid dicat Joannes: *Qui misit me baptizare in aqua* (Joan. 1. 33); et rursus Christus, *Publicani et turba justificaverunt Deum baptizati baptismo Joannis: Pharisei autem et scribæ consilium Dei spreverunt non baptizati ab eo* (Luc. 7. 29. 30). Si ergo justitia est Deo parere, Deus autem Joannem misit, ut populum baptizaret, cum cæteris legis præceptis hoc etiam Christus implevit. Finge igitur ducentos esse denarios mandata legis; hoc debitum genus nostrum persolvere oportebat: non persolvimus: coercebat nos mors obnoxios istis criminibus. Cum venisset Christus nosque coercitos offendisset, æs alienum dissolvit, debitum illud implevit, et eos qui solvendo non erant liberavit. Idcirco non dixit, *Decet nos hoc vel illud facere, sed, Implere omnem justitiam* (Matth. 3. 15). Me Dominum decet, inquit, qui habeo pro iis, qui non habent, persolvere: hæc est baptismatis occasio, ut legem omnem videatur implere, et hæc, et illa causa est, quæ ante istam est allata. Quapropter et Spiritus in specie columbæ descendit: ubi enim est reconciliatio Dei, ibi et columba. Nam et arce Noe tempore ramum gestans olivæ columba venit divinæ benignitatis signum tempestatisque sedate (Genes. 8): nunc quoque in specie columbæ, non in corpore (hoc enim sedulo notandum est), venit Spiritus Dei, denuntians misericordiam orbi terrarum, simulque virum spiritualem designans innocentem ac simplicem, minimeque malum esse oportere: quemadmodum et Christus ait, *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum* (Matth. 18. 3). Atque illa quidem arca, tempestate sedata, mansit in terris, hæc vero arca divina iracundia sedata, in cælum abrepta est, et nunc est in dextera Patris immaculatum illud et impollutum corpus.

De reverentia sacræ Eucharistiæ exhibenda. — Verumenimvero quando de Domini corpore facta est mentio, operæ pretium est, ut ubi de eo pauca apud vos disseruerimus, orationi finem imponamus. Scio fore ut quamplurimi apud nos ex festi consuetudine ad sacram hanc mensam accurrant: sane quidem expedit, id quod alias sæpe dixi, ut festa nequaquam observarentur, quando communicare opus esset, sed

ut conscientia mundaretur, ac tum sanctum istud sacrificium attingeretur; qui enim piacularis est et immundus, ne in festo quidem æquum est ut sanctæ illius ac tremendæ carnis particeps fiat; qui vero mundus est, et accurata poenitentia delicta abstersit, cum in solemnitate, tum semper dignus fuerit, qui mysteriis divinis communicet, ac Dei donis perfruatur. Sed quoniam hoc nescio quo pacto negligitur a quibusdam, multique sexcentis scatenis sceleribus cum adventare festum viderint, tamquam ab ipsa die protrusi, mysteria sacra contingunt, quæ ne oculis quidem cernere sic affectis fas est: eos quidem, qui manifesti sunt nobis, plane arceamus: eos vero qui nobis ignoti sunt, Deo relinquemus, qui mentis cujusque secreta novit: id quidem certe in quo ab omnibus aperte peccatur, hodie conabimur emendare. Quodnam igitur illud peccatum est? Quod cum tremore non accedamus, sed calcibus impetentes, percutientes, iratuentes, clamantes, conviciantes, proximum trudentes, perturbatione repleti. Hæc et sæpe dixi, et dicere non cessabo. Nonne videtis in Olympicis certaminibus dum capite coronam gestans, amictus stola, virgam manu tenens agonotheta per forum incedit, quanta sit tranquillitas ac modestia, dum præco voce denuntiat, ut omnes sileant ac decenter quiescant? Cui igitur non absurdum videatur, ut ubi triumphat diabolus, quies tanta sit; ubi vero Christus ad se vocat, tumultus plurimus audiatur? In foro silentium, et in ecclesia clamor? in pælogo tranquillitas, et in portu tempestas? Quid, quæso, tumultuaris, mi homo? quid te urget? negotiorum nimirum advocat te necessitas: an vero tu illa tibi hora ulla esse negotia arbitraris? an tu te omnino in terris esse meministi? an te cum hominibus versari censes? Quis hoc non sacræ mentis esse dicat, illo se tempore in terris consistere arbitrari, non cum angelis choreas ducere, cum quibus mysticum illum hymnum pronuntiasti? cum quibus Deo canticum illud triumphale cecinisti? Propterea et nos aquilas Christus appellavit, cum dixit, *Ubi cadaver, ibi congregabuntur et aquilæ* (Luc. 17. 37), ut in cælum ascendamus, ut in altum evolemus spiritus pennis subvecti; at nos contra serpentum more humi serpimus, terramque manducamus. Vultis dicam unde tumultus et clamor oriat? Quod non toto sacri tempore vobis fores occludamus, sed ante postremam gratiarum actionem resilire vos, domumque redire patiamur, quod et ipsum non mediocrem contemptum habet. Quid facis, mi homo? Præsentio Christo, adstantibus angelis, proposita ista tremenda mensa, dum adhuc fratres tui mysteriis initiantur, tu relictis illis abscedis? Atqui ad prandium quidem si vocatus fueris, tametsi prius saturatus sis, recumbentibus cæteris non audes ante amicos discedere; hic vero dum Christi mysteria celebrantur, dum sanctum illud sacrificium adhuc peragitur, omnia in medio derelinquis et abscedis? Quis hæc tandem venia digna censuerit? quis defensione purgari? Vultis dicam cujusnam opus perficiant illi qui ante completum finemque discedunt, neque cæna absoluta

νην. Εἶδες εὐγνωμοσύνην οἰκέτου; εἶδες ταπεινοφροσύνην Δεσπότη; Τί ποτέ ἐστὶ τὸ, πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην; Δικαιοσύνη λέγεται τῶν ἐντολῶν παῶν ἢ πλήρωσις· ὡς περ ὅταν λέγῃ· *Ἦσαν ἀμφοτέρωθεν δίκαιοι κορευόμενοι ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου ἀμειπτοί*. Ἐπεὶ οὖν εἶδες πληρῶσαι τὴν δικαιοσύνην ταύτην τοὺς ἀνθρώπους ἅπαντας; οὐδεὶς δὲ αὕτην ἀπῆρτισεν οὐδὲ ἐπλήρωσεν, ἐλθὼν ὁ Χριστὸς πληροῖ τὴν δικαιοσύνην ταύτην.

δ. Καὶ ποία δικαιοσύνη, φησὶ, τὸ βαπτισθῆναι; Τὸ τῷ προφῆτῃ πεισθῆναι δικαιοσύνη ἦν. Ὡς περ οὖν [373] περιετέμνετο, καὶ θυσίαν ἀνήνεγκε, καὶ σάββατα ἐτήρησε, καὶ ἐορτὰς ἐπλήρωσεν Ἰουδαϊκὰς, οὕτω καὶ τοῦτο τὸ λειπόμενον προσέθηκε, τὸ πεισθῆναι προφῆτῃ βαπτίζοντι. Ὅτι γὰρ Θεοῦ βούλημα ἦν τὸ βαπτίζεισθαι πάντας τότε, ἀκούσον τί φησὶν ὁ Ἰωάννης· *Ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι*· καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς, *Οἱ τελῶναι καὶ ὁ δῶλος ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς ἠθέτησαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ*. Εἰ τοίνυν τὸ τῷ Θεῷ πείθεσθαι δικαιοσύνη, ὃ δὲ Θεὸς ἐπέμψεν τὸν Ἰωάννην, ὥστε βαπτίσει τὸν λαόν, μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν νομικῶν καὶ τοῦτο ἐπλήρωσεν ὁ Χριστὸς. Ὑπόμνω τοίνυν διακρίσις δηνάρια τοῦ νόμου τὰς ἐντολὰς εἶναι· τοῦτο τὸ χρέος εἶδε τὸ γένος τὸ ἡμέτερον καταβαλεῖν· οὐ κατεβάλομεν· κατέχεν ἡμᾶς ὁ θάνατος ὀυεθυβύνους ὄντας τοὺς ἐγκλήμασι τούτοις. Ἐλθὼν ὁ Χριστὸς καὶ εὐρών ἡμᾶς κατεχομένους, κατέβαλε τὸ χρέος, ἐπλήρωσε τὸ ὄφλημα, ἐξήρπασε τοὺς οὐκ ἔχοντας δοῦναι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Πρέπον ἐστὶν ἡμῖν ποιῆσαι τὸ καὶ τὸ, ἀλλὰ, *Πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην*. Ἐμὸς τῷ Δεσπότη πρέπον ἐστὶ, φησὶ, τῷ ἔχοντι, καταβαλεῖν ὑπὲρ τῶν οὐκ ἔχόντων. Αὕτη ἡ αἰτία τοῦ βαπτίσματος, ἵνα δόξῃ τὸν νόμον ἅπαντα πληροῦν, καὶ αὕτη, καὶ ἡ πρὸ ταύτης εἰρημένη. Διὸ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἰδὲς περιστερὰς κατέειπεν· ὅπου γὰρ καταλλαγὴ Θεοῦ, περιστερὰ. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τῆς ἐπὶ Νῶε φέρουσα κλάδον ἐλαίας ἦλθεν ἡ περιστερὰ, σύμβολον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, καὶ τῆς τοῦ χειμῶνος ἀπαλλαγῆς· καὶ νῦν ἐν εἰδὲς περιστερὰς, οὐκ ἐν σώματι (δεῖ γὰρ ἀσφαλῶς ταῦτα εἰδέναι), τὸ Πνεῦμα ἔρχεται, τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ καταγγέλλον τῇ οἰκουμένῃ, ἅμα δὲ καὶ δηλοῦν, ὅτι τὸν πνευματικὸν ἄνδρα ἀπόντηρόν τινα εἶναι χρὴ καὶ ἀπλοῦν καὶ ἄκακον· καθάπερ καὶ ὁ Χριστὸς φησὶν· *Ἐὰν μὴ στραφῇτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσελθῇτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Ἐκείνη μὲν οὖν ἡ κιβωτὸς, τοῦ χειμῶνος λυθέντος, ἔμεινεν ἐπὶ τῆς γῆς· αὕτη δὲ ἡ κιβωτὸς, τῆς ὀργῆς λυθείσης, εἰς τὸν οὐρανὸν ἠρπάζετο, καὶ νῦν ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς τὸ ἄμωμον ἐκεῖνο καὶ ἀκήρατον σῶμα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦ σώματος ἐμνήσθη Δεσποτικῷ, ἀναγκαῖον πρὸς ὑμᾶς μικρὰ περὶ τούτου διαλεχθέντας καταπαῦσαι τὸν λόγον. Οἶδα ὅτι πολλοὶ παρ' ἡμῖν διὰ τὴν τῆς ἐορτῆς συνήθειαν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ προσδραμεύονται τραπέζῃ. Ἐδεῖ μὲν οὖν, ὡς καὶ πολλάκις ἐφθην εἰπὼν, μὴ ἐορτὰς παρατηρεῖν, ἡνίκα ἂν δέοι κοινωνεῖν, ἀλλὰ τὸ συνεῖδός καθαίρειν, καὶ τότε τῆς ἱερᾶς ἀπτεσθαι θυσίας. Ὁ μὲν γὰρ

ἐναγῆς καὶ ἀκάθαρτος οὐδὲ ἐν ἐορτῇ δίκαιος ἂν εἴη μετέχειν τῆς ἁγίας ἐκείνης καὶ φρικτῶδους σαρκός· ὃ δὲ καθαρὸς καὶ διὰ μετανοίας ἀκριβοῦς ἀποσημειώμενος τὰ πλημμελήματα, καὶ ἐν ἐορτῇ καὶ αἰεὶ δίκαιος ἂν εἴη μετέχειν τῶν θείων μυστηρίων, καὶ ἀπολαύειν ἂν εἴη ἄξιος τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο οὐκ οἶδα πῶς παρῶπαί τισι, καὶ μυρίων πολλοὶ γέμοντες κακῶν, ὅτε τὴν ἐορτὴν ἴδωσι παραγενομένην, ὡς ὑπ' αὐτῆς ὠδοῦμενοι τῆς ἡμέρας, ἀπτονται τῶν ἱερῶν [374] μυστηρίων, ἃ μὴδὲ ἰδεῖν οὕτω διακειμένους θέμις· τοὺς μὲν δῆλους ἡμῖν αὐτοὶ πάντως ἡμεῖς ἀπείρομεν, τοὺς δὲ ἀγνώστους ἡμῖν τῷ Θεῷ καταλείβομεν, τῷ τὰ ἀπόρρητα τῆς ἐκάστου διανοίας εἰδῶτι· τὸ γοῦν φανερώς ἀμαρτανόμενον παρὰ πάντων περασόμεθα διορθῶσαι τήμερον. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο τὸ ἀμάρτημα; Τὸ μὴ μετὰ φρίκτος προσεῖναι, ἀλλὰ λακτίζοντας, τύπτοντας, θυμοῦ γέμοντας, βωδύντας, λοιδοροῦντας, τοὺς πλησίον ὠδοῦντας, παραχῆς ἐμπηλησμένους. Ταῦτα καὶ πολλὰκις εἶπον, καὶ λέγων οὐ παύσομαι. Οὐχ ὁρᾶτε ἐπὶ τῶν Ὀλυμπίων ἀγώνων, ὅταν ἀγνωσθῆτης διὰ τῆς ἀγορᾶς βαδίξῃ, στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχων, στολὴν ἀναβεβλημένος, ῥάβδον ἐν ᾗ χειρὶ κατέχων, ὅση ἢ εὐταξία, τοῦ κήρυκος βωδύντος ἡσυχίαν εἶναι μετ' εὐκοσμίας; Πῶς οὖν οὐκ ἀποπον, ἐνθα μὲν ὁ διάβολος πομπεύει, τοσαύτην εἶναι τὴν ἡσυχίαν, ἐνθα δὲ ὁ Χριστὸς πρὸς αὐτὸν καλεῖ, πολλὴν εἶναι τὸν θόρυβον; Ἐν ἀγορᾷ ἡσυχία, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ κραυγὴ; ἐν πελάγει γαλήνη, καὶ ἐν λιμένι κύματα; Τὴ θορυβῇ, εἰπέ μοι, ἄνθρωπε; τί δὲ ἐπέιγῃ; πραγμάτων ἀνάγκη σε καλεῖ πάντως; ὅπως γὰρ οἶδας ὅτι πράγματα ἔχεις κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην; μέμνησαι γὰρ ὅπως. ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς εἶ; νομίζεις δὲ μετὰ ἀνθρώπων εἶναι; Καὶ πῶς οὐχὶ λιθίνης ταῦτα διανοίας, τὸ νομίζειν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐπὶ γῆς ἐστάναι, ἀλλ' οὐ μετ' ἀγγέλων χορεύειν, μεθ' ὧν τὸ μυστικὸν ἐκεῖνο μίλος ἀνέπεμψας, μεθ' ὧν τὴν ἐπινίκιον ἐκείνην ἀνήνεγκες ψῶδῃ τῷ Θεῷ; Διὰ τοῦτο καὶ ἀετοὺς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἐκάλεσεν εἰπὼν, *Ὅπου τὸ πτόμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί*, ἵνα οὐρανοδοτῶμεν, ἵνα ὑψηλὰ πετώμεθα τοῖς πτεροῖς τοῦ πνεύματος κουφιζόμενοι· ἡμεῖς δὲ κατὰ τοὺς ὄψεις χαμαὶ συρόμεθα· καὶ γῆν ἐσθίμεν. Βούλεσθε εἰπω πῶθεν ὁ θόρυβος καὶ ἡ κραυγὴ γίνεται; Ὅτι οὐ διαπαντὸς ὑμῖν τὰς θύρας ἀποκλειόμεν, ἀλλὰ συγχωροῦμεν πρὸ τῆς ἐσχάτης· εὐχαριστίας ἀποπηδῶν καὶ ἀναχωρεῖν οἴκαδε· ὃ καὶ αὐτὸ πολλῆς ἂν εἴη καταφρονήσεως. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Τοῦ Χριστοῦ παρόντος, τῶν ἀγγέλων παρεστῶτων, τῆς φρικτῆς ταύτης τραπέζης προκειμένης, τῶν ἀδελφῶν σου μυσταγωγουμένων ἐτι, αὐτὸς καταλιπὼν ἀποπηδῶς; Καὶ ἐπὶ δεῖπνον μὲν κληθεῖς, καὶ πρότερον κορεσθῆς, οὐ τολμᾷς τῶν ἄλλων ἀνακειμένων ἀναχωρεῖσαι πρὸ τῶν φίλων αὐτός· ἐνταῦθα δὲ τῶν φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων ἐπιτελουμένων, τῆς ἱερᾶς τελετῆς συνεστῶσης ἐτι, καταλιμπάνεις ἐν μέσῳ πάντα καὶ ἀναχωρεῖς; Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; ποίας δὲ ἀπολογίας; Βούλεσθε εἰπω τίνος ἔργον ποιοῦσιν οἱ πρὸ τῆς συμπληρώσεως ἀναχωροῦντες, καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ψῆδὰς οὐκ ἐπιφέ-

* Allii πολλοὶ πάλιν διὰ.

τῷ τέλει τῆς τραπέζης; Τάχα φορτικόν ἐστὶ
 ἵνα βοηθῆσθαι, ἀλλ' ὁμῶς ἀναγκαῖον λεχθῆναι
 τῶν πολλῶν ῥηθυμίαν. Ὅτε ἐκοινωνήσε τὸ
 δεῖπνον ὁ Ἰούδας τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν
 δείπνῃν, τῶν ἄλλων ἀπάντων [375] ἀνακειμένων,
 ὁ πρῶτος προσηδῆσας ἐξέβη. Ἐκεῖνον τοῖνον μιμοῦνται
 καὶ οὗτοι, οἱ πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀποπηδῶντες εὐχαρι-
 στίας. Ἐκεῖνος γὰρ εἰ μὴ ἐξῆλθεν, οὐκ ἂν ἐγένετο
 προδότης· εἰ μὴ κατέλιπε τοὺς συμμαθητάς, οὐκ ἂν
 ἀπώλετο· εἰ μὴ τῆς ἀγέλης ἑαυτὸν ἀπέρρηξεν^b,
 οὐκ ἂν αὐτὸν εὗρεν ὁ λύκος μόνον, καὶ κατέφαγεν· εἰ
 μὴ τοῦ ποιμένου ἑαυτὸν ἐχώρισεν, οὐκ ἂν θηριάλωτος
 γέγονε. Διὰ δὲ τοῦτο ἐκεῖνος μὲν μετὰ Ἰουδαίων,
 οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ Δεσπότου ὑμνήσαντες ἐξῆλθον.
 Ὅρας ὅτι ἡ ἐσχάτη μετὰ τὴν θυσίαν εὐχὴ κατ' ἐκεῖ-
 νον γίνεται τὸν τύπον; Καὶ νῦν, ἀγαπητοί, ταῦτα ἐν-
 νοώμεν, ταῦτα λογιζόμεθα, φοβούμενοι τὸ καίμενον
 ἐπὶ τούτῳ κρίμα. Αὐτός σοι τῆς σαρκὸς μεταδίδωσι·

* Unus cod. ἐκοινωνήσε τῶν ἐσχάτων δεῖπνων. Paulo post
 τοῖνον post ἐκείνον deest in duobus mss.

^b Sic Morel. Savil. in textu ἀπέρρηξεν ἐκεῖνης τῆς ἱερᾶς.
 Duo autem mss. et Savil. in marg. ἀπέρριψεν.

σὺ δὲ οὐδὲ λόγοις αὐτὸν ἀμείβῃ, οὐδὲ εὐχαριστεῖς
 ὑπὲρ ὧν ἔλαβες, ἀλλὰ σωματικῆς μὲν τροφῆς ἀπο-
 λαύων μετὰ τὴν τράπεζαν ἐπὶ εὐχὴν τρέπῃ, πνευμα-
 τικῆς δὲ καὶ ὑπερβαλλούσης τὴν κτίσιν ἅπασαν τὴν
 ὁρατὴν καὶ τὴν ἀόρατον μετέχων, ἄνθρωπος ὢν καὶ
 τῆς εὐτελοῦς φύσεως, οὐ μένεις εὐχαριστῶν καὶ ῥή-
 μασι καὶ πράγμασι; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα
 κολάσεως ἄξια; Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαινῇτε μόνον,
 οὐδ' ἵνα θορυβῇτε καὶ κράζετε, ἀλλ' ἵνα ἐπὶ τοῦ και-
 ροῦ τούτων μεμνημένοι τῶν ῥημάτων, τὴν προσ-
 ῆκουσαν εὐταξίαν ἐπιδείξησθε. Μυστήρια καὶ λέγεται,
 καὶ ἐστὶν· ἔνθα δὲ μυστήρια, πολλὴ σιγὴ. Μετὰ
 πολλῆς τοῖνον τῆς σιγῆς, μετὰ πολλῆς τῆς εὐταξίας,
 μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας, τῆς ἱερᾶς ταύτης
 ἀπώμεθα θυσίας, ἵνα εἰς πλείονα τὴν εὐνοίαν τὸν
 Θεὸν ἐπισπασώμεθα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐκκαθάρωμεν,
 καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο
 πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ
 ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ
 προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS SEQUENTES DE PRODITIONE JUDÆ HOMILIAS

Homiliæ duæ *De proditione Judæ* et *De mystica cæna*, non solum argumento, sed etiam serie ipsisque
 verbis ita similes sunt, ut unum eundemque esse Chrysostomi fetum secundis curis recognitum nemo
 qui legerit non statim deprehendat. Nimirum cum Chrysostomus eam quæ prior ponitur, cujus hoc est
 initium Ὁλγα ἀνάγκη σήμερον, aliquot ante annos habuisset, posteriorem, quæ sic init, Ἐβουλόμην,
 ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην, eandem quam priorem, sed retractatam et aliquot in locis auctam,
 eadem ipsa Quadragesima habuit; qua homilias priores 32 in *Genesim*, quarum postremæ Abrahamum
 spectabant: nam solet ille Abrahamum per ἀντονομασίαν patriarcham simpliciter appellare. Id vero
 aperte declarat ille initio: *Volebam, dilecti, de patriarcha rursus sermonem habere, et inde vobis spirituale*
convivium apponere: sed ingratus proditoris animus ad illius pertractandum facinus linguam nostram per-
trahit. Homiliarum in *Genesim* cursum intercept, ut non modo de proditione Judæ Feria quinta in Cæna
 Domini, sed etiam, ut de aliis consequenter et pro ratione temporis diceret, ut pluribus declarat ille
 initio tricesimæ tertię in *Genesim* homiliæ: *Mensa autem, inquit, vobis proponenda erat suis congrua*
temporibus. Et idcirco quando venit dies Traditionis et Passionis, continua docendorum serie rejecta, præ-
sentibus, quæ urgebant, nos accommodantes, primum in proditorem linguam laxavimus; deinde de cruce ali-
qua in medium protulimus: postea illucescente Resurrectionis die, necessarium erat ut de Resurrectione
Domini charitatem vestram institueremus: et sequentibus diebus, per ea miracula quæ tunc facta sunt,
Resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat. Quando etiam Acta apostolorum accipientes, inde vobis
frequentia convivia apposuimus, ac multas crebrasque admonitiones iis dedimus, qui nuper (baptismi) gratiam
acceperunt.

Hic magnam vides homiliarum eodem anno habitarum seriem, in quarum tamen nulla vel minimum
 quidpiam habetur, unde quis annus ille fuerit expiscari possimus. Homilias in *Genesim* Tillemontius
 in annum 395 probabiliter conferre satagit. Qui calculus si stare, in eundem annum homiliam hanc

gratularum actionis hymnos offerunt? Durum fortasse videbitur quod sum dicturus, sed necesse est tamen ut ob plerorumque negligentiam dicatur. Quando ultimæ cœnæ communicavit Judas nocte illa postrema, cæteris omnibus recumbentibus, ipse se proripiens excessit. Illum imitantur et isti qui ante ultimam gratiarum actionem discedunt. Nisi enim exiisset ille, proditor factus non esset; nisi condiscipulos deseruisset, non periisset; nisi seipsum extra ovile proripuisset¹, non eum lupo solum repertum devorasset; nisi seipsum a pastore segregasset, bellæ præda factus non esset. Idcirco nimirum ille cum Judæis, isti vero cum Domino hymno dicto exierunt. Vides ut extrema illa post sacrificium oratio ad illud fiat exemplum? Nunc igitur, dilectissimi, hæc mente versemus, hæc apud nos cogitemus, et huic propositam sceleri damnationem reformidemus. Ipse suam tibi carnem largitur, at tu ne verbis quidem eum remuneraris, neque pro iis quæ accepisti gratias agis?

¹ In Savil. legitur, *extra ovile illud sacrum proripuisset.*

Atqui dum hoc corporeo vesceris cibo, post mensam ad orationem te convertis: dum vero spiritualis et omnem creaturam tum visibilem tum invisibilem superantis, sis particeps, tametsi homo sis et vilis naturæ, non exspectas ut gratias agas et verbis et factis? Quid est aliud quam extremo supplicio sese obnoxium reddere? Hæc ego dico non ut laudetis solum, neque ut tumultuemini et clametis, sed ut cum tempus exegerit, horum memores verborum convenientem modestiam præ vobis feratis. Mystera et dicuntur, et sunt; ubi vero sunt mysteria, multum silentium est. Cum multo ergo silentio, cum multa modestia, decentique reverentia sanctum hoc sacrificium attingamus, ut majorem nobis Dei benevolentiam conciliemus, et animum perpurgemus, æternæque bona consequamur; quæ nos omnes ut obtineamus, faxit gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque Spiritui sancto, gloria, imperium, et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

secundam *De Juda proditore* incunctanter conjiceremus. Verum levibus, ni fallor, conjecturis hanc temporis rationem instituit Tillemontius, ut pluribus dicetur in *Monito ad homilias in Genesim*. Hæc de homilia secunda cujus initium, Ἐθούλῳην, ἀγαπητοί: de homiliæ vero primæ, quæ sic incipit, Ὅλγα ἀνάγκη, tempore, nihil aliud vel certo, vel admodum probabiliter statuere possumus, quam quod illa aliquot ante secundam annis habita fuerit: neque vero tacendum est hanc primam, Ὅλγα ἀνάγκη, in perantiquo illo Catalogo Augustano inter γνήσια opera locum habere, non vero secundam; quia videat licet initio et paucis aliis exceptis, quæ a Chrysostomo ipsam retractante inducta fuerant, eadem ipsa erat: et alioquin, ut recte monuit Savilius, Catalogus ille Augustanus ita concinnatus est, ut omni-quidem opuscula, quæ in eo memorantur, vera germanaque sint; sed cave putes omnia, quæ ab illo abunt, esse spuria; quinimo multo plura sunt Chrysostomi γνήσια opera, quam ea quæ in eodem Catalogo recensentur. Cæterum quia eandem concionem retractavit Chrysostomus, et in plerisque ita mutavit, ut duas ex una homiliis effecerit, nihil mirum si tanta sit in Manuscriptis varietas; cum vero lectiones varix ad alterutram pertineant, satis habuimus utramque edidisse, et a frequentissimis illis variis lectionibus annotandis abstinuimus. Notatu dignus est in utraque homilia locus ille num. 6: *Adest et nunc Christus mensam exornans. Neque enim homo est is, qui facit ut proposita corpus et sanguis Christi efficiantur. Figuram tantum implens stat sacerdos et supplicationem offert: gratia autem et virtus Dei est, quæ omnia efficit.* Hoc est corpus meum, inquit: hoc verbum proposita transformat. Hic et transsubstantiatio et præsentia Christi in Eucharistia clare prædicantur, ut pluribus dicetur suo loco.

Quod vero in utraque homilia dicit se jam quarto die de oratione pro inimicis agere, indicat utique Chrysostomum in utroque, quæ has homilias habuit, anno eundem concionandi ordinem tenuisse.

Utriusque homiliæ interpretationem novam edimus.

ροντες τῷ τέλει τῆς τραπέζης; Τάχα φορτικόν ἐστὶ τὸ μέλλον ῥηθῆσθαι, ἀλλ' ὅμως ἀναγκαῖον λεγθῆναι διὰ τὴν τῶν πολλῶν ῥηθυμίαν. Ὅτε ἐκοινωνήσε τὸ ἔσχατον δεῖπνον * ὁ Ἰούδας τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα ἐκείνην, τῶν ἄλλων ἀπάντων [375] ἀνακειμένων, αὐτὸς προσηδήσας ἐξέβη. Ἐκείνους τοίνυν μιμῶνται καὶ οὗτοι, οἱ πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀποπηδῶντες εὐχαριστίας. Ἐκείνος γὰρ εἰ μὴ ἐξῆλθεν, οὐκ ἂν ἐγένετο προδότης· εἰ μὴ κατέλιπε τοὺς συμμαθητάς, οὐκ ἂν ἀπώλετο· εἰ μὴ τῆς ἀγέλης ἑαυτὸν ἀπέρρηξεν ^b, οὐκ ἂν αὐτὸν εὗρεν ὁ λύκος μόνον, καὶ κατέφαγεν· εἰ μὴ τοῦ ποιμένος ἑαυτὸν ἐχώρισεν, οὐκ ἂν θηριάλωτος γέγονε. Διὰ δὴ τοῦτο ἐκείνος μὲν μετὰ Ἰουδαίων, οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ Δεσπότης ὑμνήσαντες ἐξῆλθον. Ὅρῳς οὖν ἡ ἐσχάτη μετὰ τὴν θυσίαν εὐχὴ κατ' ἐκείνους γίνεται τὸν τύπον; Καὶ νῦν, ἀγαπητοί, ταῦτα ἐνωώμεν, ταῦτα λογιζώμεθα, φοβούμενοι τὸ χεῖμενον ἐπὶ τούτῳ κρίμα. Αὐτός σοι τῆς σαρκὸς μεταδίδωσι·

* Unus cod. ἐκοινωνήσε τῶν ἐσχάτων δεῖπνων. Paulo post τοίνυν post ἐκείνους deest in duobus mss.

^b Sic Morel. Savil. in textu ἀπέρρηξεν ἐκείνης τῆς ἱερᾶς. Duo autem mss. et Savil. in marg. ἀπέρριψεν.

οὐ δὲ οὐδὲ λόγοις αὐτὸν ἀμείβῃ, οὐδὲ εὐχαριστεῖς ὑπὲρ ὧν ἔλαβες, ἀλλὰ σωματικῆς μὲν τροφῆς ἀπολαύων μετὰ τὴν τράπεζαν ἐπὶ εὐχὴν τρέπῃ, πνευματικῆς δὲ καὶ ὑπερβαλλούσης τὴν κτίσιν ἀπασαν τὴν ὁρατὴν καὶ τὴν ἀόρατον μετέχων, ἄνθρωπος ὢν καὶ τῆς εὐτελοῦς φύσεως, οὐ μένεις εὐχαριστῶν καὶ ῥήμασι καὶ πράγμασι; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα κολάσεως ἄξια; Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαινῇτε μόνον, οὐδ' ἵνα θορυβῇτε καὶ κράζετε, ἀλλ' ἵνα ἐπὶ τοῦ καιροῦ τούτων μεμνημένοι τῶν ῥημάτων, τὴν προσήκουσαν εὐταξίαν ἐπιδείξησθε. Μυστήρια καὶ λέγεται, καὶ ἔστιν· ἔνθα δὲ μυστήρια, πολλὴ σιγή. Μετὰ πολλῆς τοίνυν τῆς σιγῆς, μετὰ πολλῆς τῆς εὐταξίας, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαδίας, τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀπώμεθα θυσίας, ἵνα εἰς πλείονα τὴν εὐνοιαν τὸν Θεὸν ἐπισπασώμεθα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐκκαθάρωμεν, καὶ τῶν αἰώνων ἐπιτύχωμεν ἀγαθὸν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS SEQUENTES DE PRODITIONE JUDÆ HOMILIAS

Homiliæ duæ De proditione Judæ et De mystica cæna, non solum argumento, sed etiam serie ipsisque verbis ita similes sunt, ut unum eundemque esse Chrysostomi fetum secundis curis recognitus nemo qui legerit non statim deprehendat. Nimirum cum Chrysostomus eam quæ prior ponitur, cujus hoc est initium Ὅλγῃ ἀνάγκῃ σήμερον, aliquot ante annos habuisset, posteriorem, quæ sic init, Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην, eandem quam priorem, sed retractatam et aliquot in locis auctam, eadem ipsa Quadragesima habuit, qua homilias priores 32 in Genesim, quarum postremæ Abrahamum spectabant: nam solet ille Abrahamum per ἀντονυμασίαν patriarcham simpliciter appellare. Id vero aperte declarat ille initio: *Volebam, dilecti, de patriarcha rursus sermonem habere, et inde vobis spirituale convivium apponere: sed ingratus proditoris animus ad illius pertractandum facinus linguam nostram pertrahit.* Homiliarum in Genesim cursum intercepit, ut non modo de proditioe Judæ FERIA quinta in Cæna Domini, sed etiam, ut de aliis consequenter et pro ratione temporis diceret, ut pluribus declarat ille initio tricesimæ tertiæ in Genesim homiliæ: *Mensa autem, inquit, vobis proponenda erat suis congrua temporibus. Et idcirco quando venit dies Traditionis et Passionis, continua docendorum serie rejecta, præsentibus, quæ urgebant, nos accommodantes, primum in proditorem linguam laxavimus; deinde de cruce aliqua in medium protulimus: postea illucescente Resurrectionis die, necessarium erat ut de Resurrectione Domini charitatem vestram institueremus: et sequentibus diebus, per ea miracula quæ tunc facta sunt, Resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat. Quando etiam Acta apostolorum accipientes, inde vobis frequentia convivia apposuimus, ac multas crebrasque admonitiones iis dedimus, qui nuper (baptismi) gratium acceperunt.*

Hic magnam vides homiliarum eodem anno habitarum seriem, in quarum tamen nulla vel minimum quidpiam habetur, unde quis annus ille fuerit expiscari possimus. Homilias in Genesim Tillemontius in annum 395 probabiliter conferre satagit. Qui calculus si staret, in eundem annum homiliam hanc

gratularum actionis hymnos offerunt? Durum fortasse videbitur quod sum dicturus, sed necesse est tamen ut ob plerorumque negligentiam dicatur. Quando ultimæ cœnæ communicavit Judas nocte illa postrema, cæteris omnibus recumbentibus, ipse se proripiens excessit. Illum imitantur et isti qui ante ultimam gratiarum actionem discedunt. Nisi enim exiisset ille, proditor factus non esset; nisi condiscipulos deseruisset, non periisset; nisi seipsum extra ovile proripuisset¹, non eum lupus solum repertum devorasset; nisi seipsum a pastore segregasset, bellæ præda factus non esset. Idcirco nimirum ille cum Judæis, isti vero cum Domino hymno dicto exierunt. Vides ut extrema illa post sacrificium oratio ad illud fiat exemplum? Nunc igitur, dilectissimi, hæc mente versemus, hæc apud nos cogitemus, et huic propositam sceleri damnationem reformidemus. Ipse suam tibi carnem largitur, at tu ne verbis quidem eum remuneraris, neque pro iis quæ accepisti gratias agis?

¹ In Savil. legitur, *extra ovile illud sacrum proripuisset.*

Atqui dum hoc corporeo vesceris cibo, post mensam ad orationem te convertis: dum vero spiritualis et omnem creaturam tum visibilem tum invisibilem superantis, sis particeps, tametsi homo sis et villis naturæ, non expectas ut gratias agas et verbis et factis? Quid est aliud quam extremo supplicio sese obnoxium reddere? Hæc ego dico non ut laudetis solum, neque ut tumultuemini et clametis, sed ut cum tempus exegerit, horum memores verborum convenientem modestiam præ vobis feratis. Mysteria et dicuntur, et sunt; ubi vero sunt mysteria, multum silentium est. Cum multo ergo silentio, cum multa modestia, decentique reverentia sanctum hoc sacrificium attingamus, ut majorem nobis Dei benevolentiam conciliemus, et animum perpurgemus, æternaque bona consequamur; quæ nos omnes ut obtineamus, faxit gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque Spiritui sancto, gloria, imperium, et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

secundam *De Juda proditore* incunctanter conjiceremus. Verum levibus, ni fallor, conjecturis hanc temporis rationem instituit Tillemontius, ut pluribus dicetur in Monito ad homilias in *Genesim*. Hæc de homilia secunda cujus initium, Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί: de homiliæ vero primæ, quæ sic incipit, Ὁλὴν ἀνάγκη, tempore, nihil aliud vel certo, vel admodum probabiliter statuere possumus, quam quod illa aliquot ante secundam annis habita fuerit: neque vero tacendum est hanc primam, Ὁλὴν ἀνάγκη, in perantiquo illo Catalogo Augustano inter γνήσια opera locum habere, non vero secundam; quia videat licet initio et paucis aliis exceptis, quæ à Chrysostomo ipsam retractante inducta fuerant, eadem ipsa erat: et alioquin, ut recte monuit Savilius, Catalogus ille Augustanus ita concinnatus est, ut omniquidem opuscula, quæ in eo memorantur, vera germanaque sint; sed cave putes omnia, quæ ab illo absunt, esse spuria; quinimo multo plura sunt Chrysostomi γνήσια opera, quam ea quæ in eodem Catalogo recensentur. Cæterum quia eandem concionem retractavit Chrysostomus, et in plerisque ita mutavit, ut duas ex una homiliis effecerit, nihil mirum si tanta sit in Manuscriptis varietas; cum vero lectiones variæ ad alterutram pertineant, satis habuimus utramque edidisse, et a frequentissimis illis variis lectionibus annotandis abstinuimus. Notatu dignus est in utraque homilia locus ille num. 6: *Adest et nunc Christus mensam exornans. Neque enim homo est is, qui facit ut proposita corpus et sanguis Christi efficiantur. Figuram tantum implens stat sacerdos et supplicationem offert: gratia autem et virtus Dei est, quæ omnia efficit.* Hoc est corpus meum, inquit: hoc verbum proposita transformat. Hic et transsubstantiatio et præsentia Christi in Eucharistia clare prædicantur, ut pluribus dicetur suo loco.

Quod vero in utraque homilia dicit se jam quarto die de oratione pro inimicis agere, indicat utique Chrysostomum in utroque, quæ has homilias habuit, anno eundem concionandi ordinem tenuisse.

Utriusque homiliæ interpretationem novam edimus.

IN PRODITIONEM JUDÆ,

ET IN PASCHA, INQUE TRADITIONEM MYSTERIORUM, AC QUOD NON OPORTEAT INJURIARUM MEMINISSE, IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUINTA (a).

HOMILIA I.

Paucis hodie cum vestra caritate tractare necessarium est : et ideo paucis, non quod dictorum copia gravemini : nullam enim aliam civitatem reperire est audiendorum spiritualium sermonum adeo studiosam. Non propterea igitur pauca dicimus, quod vobis multitudinem sermonum fastidium pariamus, sed quia alia intervenit hodie brevitatis causa. Etenim multos video fideles ad horrendorum mysteriorum communionem festinantes. Ut igitur neque illa mensa excidant, neque hac prorsus frustrentur, necesse est moderatum cibum apponere, ut utrimque vobis lucrum accedat, et hoc ceu doctrinæ viatico muniti, sic cum timore, tremore, debitaque reverentia ad tremendam horrendamque communionem accedatis.

Lugendi ii qui male agunt, non qui mala patiuntur; orandum pro inimicis. — Hodie, dilecti, Dominus noster Jesus Christus traditus est : hujus namque diei vespera Judæi illo comprehenso abierunt. Verum ne contristeris audiens Christum proditum esse : imo potius contristare, et acerbè luge, non proditum Jesum, sed proditorem Judam. Etenim qui proditus est, mundum salvum fecit, proditor vero animam suam perdidit : qui proditus est, ad dexteram Patris sedet in cælis, proditor in inferno nunc est, inevitabile ferens supplicium. Hujus causa luge et ingemisce, hujus causa lacrymare, ejus quippe causa flevit Christus. Nam *Cum vidisset eum*, inquit, *turbatus est, et dixit, Unus ex vobis tradet me* (Joan. 13. 21). O quanta misericordia Domini, proditus proditorem luget. *Cum vidisset eum*, ait, *turbatus est, et dixit, Unus ex vobis tradet me*. Quare mœstus fuit? Simul ut amorem ostenderet suum, et hos doceret, non eum qui mala patiatur, sed eum, qui male agat, semper lugendum esse. Hoc enim illo pejus est; imo potius id non malum est, male pati, sed male agere, id prorsus malum. Etenim male pati, id regnum cælorum conciliat, male autem agere, gehennæ nobis et supplicii causa est. Nam, *Beati*, inquit, *qui persecutionem patiun-*

(a) Collata cum Mss. Regiis 2032, 2424, 2429, et Coisl. 283, et 304, et Colb. 1714, ubi tot lectionum discrimina occurrunt, vix ut possint omnia notari. In editione autem Savil. tanta varietas observatur, ut bini textus edantur e regione, in quibus idem argumentum; sed ordiendi modus, series, verba plerumque discrepant. Qua de re pluribus in monito supra.

tur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum (Matth. 5. 10). Viden' malorum perpressionem, hic mercedem ac præmium, consequi regnum cælorum? Audi quomodo malum perpetrare pœnam et supplicium afferat. Cum enim dixisset Paulus de Judæis, *Dominum occiderunt, prophetas persecuti sunt* (1 Thess. 2. 15), intulit, *Quorum finis erit secundum opera eorum* (2 Cor. 11. 15). Viden' quomodo ii, qui persecutionem patiuntur, regnum accipiant, ii vero qui persequuntur, iram sibi parent? Hæc porro non temere nunc a me dicta sunt, sed ut non contra inimicos irascamur, sed misereamur illos ac lugeamus cum iisque doleamus. Illi enim sunt, qui male patiuntur, nempe qui nobis sunt inimici. Si sic animam nostram temperemus, etiam pro ipsis orare poterimus. Ideo enim quartam jam insumo diem cohortando vos ut pro inimicis oretis, quo firmior sit doctrina, frequentia admonitionis radicata. Ideo frequenter sermonibus insto, ut iræ tumorem evacuem et ardorem compescam, ut qui oratum venit ira vacuus sit. Nam Christus non inimicorum tantum gratia hæc cohortatus est, sed etiam nostri causa, qui peccata illis dimittimus : majora enim accipis, quam das, cum iram remittis inimico. Et quomodo majora accipio, inquires? Si inimico peccata remiseris, remittuntur tibi delicta contra Dominum admissa. Hæc insanabilia sunt ac veniam non merentur, illa autem veniam et solatium reperiunt. Audi Heli dicentem filiis suis : *Si peccans peccaverit homo in hominem, pro illo orabunt : si vero in Deum peccaverit, quis orabit pro eo* (1 Reg. 2. 25)? Ita ut vulnus illud ne oratione quidem facile solvatur : oratione quidem non solvitur, sed remissione peccatorum proximi solvitur. Quamobrem illa in Dominum peccata decem millia talenta vocavit Christus, hæc vero centum denarios (Matth. 18. 23. sqq.). Dimitte ergo centum denarios, ut decem millia talenta remittantur tibi.

2. Sed de oratione quidem pro inimicis satis loquuti sumus; jam, si placet, ad proditionem redeamus, et videamus quomodo Dominus noster proditus sit. *Tunc abiit unus de duodecim, Judas Iscariotes dicitur, ad principes sacerdotum, et dixit, Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum* (Matth. 26. 14. 15)?

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑΝ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ,

Και εἰς τὸ Πάσχα, καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μυστηρίων, καὶ περὶ τοῦ μὴ μνησικακεῖν. Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Πέμπτῃ.

Ὁμιλία α'.

α'. Ὅλγᾳ ἀνάγκῃ σήμερον πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἰπεῖν· ὀλίγα δὲ ἀνάγκῃ εἰπεῖν, οὐκ ἐπειδὴ τῷ πλήθει τῶν λεγομένων ὑμεῖς βαρύνεσθε· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἑτέρα πόλιν εὐρεῖν οὕτως ἐρωτικῶς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῶν πνευματικῶν λογίων διακειμένην. Οὐ τοῖνον διὰ τοῦτο ὀλίγα λέγομεν, ἐπειδὴ ἀποκναίμεν ὑμᾶς τῷ πλήθει, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναγκαῖα τῆς βραχυλογίας σήμερον ἡ αἰτία· καὶ γὰρ ὁρῶ πολλοὺς τῶν πιστῶν ἐπειγομένους πρὸς τὴν τῶν φρικτῶν μυστηρίων κοινωνίαν. Ἰν' οὖν μήτ' ἐκείνης τῆς τραπέζης ἀποτύχωσι, μήτε ταύτης ἐκπέσωσιν, ἀνάγκῃ σύμμετρον ποιήσασθαι τὴν ἐστίασιν, ἵν' ἐκατέρωθεν ὑμῖν τὸ κέρδος γένηται, καὶ [377] ἀπὸ ταύτης ἐφοδιασθέντες καὶ τῶν παρ' ἡμῶν λόγων, οὕτως ἀπέλθῃτε, καὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ τῆς προσηκούσης εὐλαθείας τῇ φοβερᾷ καὶ φρικτῇ προσέλθῃτε κοινωνίᾳ.

Σήμερον, ἀγαπητοί, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρεδόθη· τῇ γὰρ ἐπιούσῃ ἐσπέρα ταύτῃ, λαθόντες αὐτὸν, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ μὴ γένη κατήφης, ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς παρεδόθη· μᾶλλον δὲ γενοῦ κατήφης, καὶ κλαῦσον πικρῶς, ἀλλὰ μὴ ὑπὲρ τοῦ παραδοθέντος Ἰησοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ προδότου Ἰούδα. Ὁ μὲν γὰρ παραδοθείς τὴν οἰκουμένην ἔσωσεν, ὁ δὲ προδοὺς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπώλεσε· καὶ ὁ μὲν προθυεὶς ἐν δεξιᾷ κάθηται τοῦ Πατρὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὁ δὲ παραδοὺς ἐν ᾄδου νῦν ἔστι, τὴν ἀπαράτητον ἀναμένων κόλασιν. Διὰ τοῦτον οὖν κλαῦσον καὶ στενάξον, διὰ τοῦτον πένθησον, ἐπειδὴ καὶ ὁ Δεσπότης ἡμῶν διὰ τούτου ἐδάκρυσεν. Ἰδὼν γὰρ αὐτὸν, φησὶν, *ἐταράχθη καὶ εἶπεν·* Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Ὡ πόση εὐσπλαγχνία τοῦ Δεσπότη! ὁ παραδοθεὶς ὑπὲρ τοῦ προδόντος ἀλγεῖ. Ἰδὼν γὰρ αὐτὸν, *ἐταράχθη, φησὶ, καὶ εἶπεν·* Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Τίνος ἔνεκεν ἠθύμῃσεν; Ὁμοῦ καὶ τὴν φιλοστοργίαν τὴν ἑαυτοῦ ἐπιδεικνύμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι οὐ τὸν πάσχοντα κακῶς, ἀλλὰ τὸν ποιοῦντα κακῶς, τοῦτον θρηγεῖν πανταχοῦ δίκαιον. Τοῦτο γὰρ ἐκείνου χεῖρον, μᾶλλον δὲ ἐκεῖνο μὲν οὐ κακὸν, τὸ κακῶς παθεῖν, κακὸν δὲ τὸ ποιῆσαι κακῶς. Τὸ μὲν γὰρ κακῶς παθεῖν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν προξενεῖ, τὸ δὲ κακῶς ποιῆσαι αἴτιον ἡμῖν τῆς γέννησιν καὶ τῆς κολάσεως γίνεται. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ δεδιωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία

τῶν οὐρανῶν. Ὅρξ πῶς τὸ κακῶς παθεῖν ἔχει μισθὸν καὶ ἐπαθλον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; Ἀκουσον πῶς τὸ κακῶς ποιῆσαι κόλασιν φέρει καὶ τιμωρίαν. Εἰπὼν γὰρ ὁ Παῦλος περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι *τὸν Κύριον ἀπέκτειναν, καὶ τοὺς προφήτας ἐδίωξαν, ἐπήγαγεν·* Ὅν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Εἶδες πῶς οἱ μὲν διωκόμενοι τὴν βασιλείαν λαμβάνουσιν, οἱ δὲ διώκοντες τὴν ὀργὴν κληρονομοῦσι; Ταῦτα δὲ μοι οὐκ ἀπλῶς νῦν εἴρηται, ἀλλ' ἵνα τοῖς ἐχθροῖς ὀργιζώμεθα, ἀλλ' ἐλεῶμεν αὐτοὺς καὶ θρηνώμεν καὶ συναλγῶμεν αὐτοῖς· ἐκεῖνοι γὰρ εἰσιν οἱ κακῶς πάσχοντες, οἱ ἐχθραίνοντες ἡμῖν. Ἄν οὕτω παρασκευάσωμεν τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, θυνησόμεθα αὐτῶν καὶ ὑπερέχουσι. Διὰ γὰρ τοῦτο τετάρτην ἡμέραν ταύτην ἔχω διαλεγόμενος ὑμῖν περὶ εὐχῆς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἵνα μόνιμος γένηται τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος, τῇ συνεχεῖ τῆς παραίνεσις ῥιζωθεῖς. Διὰ τοῦτο συνεχῶς ἀπαντιλοῦμαι τοῖς ῥήμασιν, ὥστε τὸ οἶδημα τῆς ὀργῆς ὑπονοστήσῃ, καὶ κατασταλῇ τὴν φλεγμονήν, ὥστε καθαρὸν ὀργῆς εἶναι τὸν εὐχῇ προσιόντα. Οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ταῦτα παρήνεσε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀφιέντων ἐκείνοις τὰ ἁμαρτήματα· μείζονα γὰρ λαμβάνεις ἢ δίδως, ἀφίεις τὴν ὀργὴν τῷ ἐχθρῷ. Καὶ πῶς ἐκείνα λαμβάνω; φησὶν. Ἐὰν ἀφήσῃς τὰ εἰς τὸν ἐχθρὸν ἁμαρτήματα, συγχωρεῖται σοι τὰ εἰς τὸν Δεσπότην πλημμελήματα. Ἐκεῖνα ἀνιάτα εἰσι καὶ [378] ἀσύγγνωστα· ταῦτα πολλὴν ἔχει παραμυθίαν καὶ συγγνώμην. Ἀκουσον γοῦν τοῦ Ἁλ' λέγοντος πρὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· Ἐὰν ἁμαρτάνῃς ἁμάρτη ἀνθρώπου εἰς ἀνθρώπον, καὶ προσεύξῃται περὶ αὐτοῦ· ἔαν δὲ εἰς Θεὸν ἁμάρτη, τίς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ; Ὡστε ἐκεῖνο τὸ τραῦμα οὐτε εὐχῇ ῥάδιως λύεται· εὐχῇ μὲν οὐ λύεται, συγχωρήσει δὲ τῶν ἁμαρτημάτων τῶν εἰς τὸν πλησίον λείπεται. Διὸ ἐκεῖνα μὲν μύρια τάλαντα ἐκάλεσεν ὁ Χριστὸς, τὰ εἰς τὸν Δεσπότην ἁμαρτήματα· ταῦτα δὲ ἐκατὸν δηνάρια. Ἄφες οὖν ἐκατὸν δηνάρια, ἵνα ἀφεθῇ σοι μύρια τάλαντα.

β'. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῆς εὐχῆς τῆς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ἱκανῶς εἴρηται· ἐπὶ δὲ τὸν τῆς προδοσίας, εἰ δοκεῖ, ἐπανέλθωμεν λόγον, καὶ ἴωμεν πῶς παρεδόθη ἡμῶν ὁ Δεσπότης. Τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα, Ἰούδας ὁ λεγόμενος Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπε· Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω

^a Sic mss. Edit. vero λογίων

αὐτόν; Καὶ δοκεῖ μὲν σαφὲς εἶναι τὸ λεγόμενον, καὶ μὴ πλεοναίνεσθαι· εἰ δέ τις ἀκριβῶς ἐξετάσῃ ἐν ἑκάστῳ τῶν λεγομένων, πολλὴν ἔχει τὴν θεωρίαν, καὶ πολὺ τὸ βάθος τῶν νοημάτων. Καὶ πρῶτον, ὁ καιρὸς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτὸν ἐπισημαίνεται ὁ εὐαγγελιστὴς· οὐ γὰρ εἶπε *πορευθεὶς* ἀπλῶς, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ *τότε πορευθεὶς*. Τότε; εἰπέ μοι, πότε; καὶ τίνας ἐνεκεν ἐπισημαίνει τὸν χρόνον; τί με βούλεται διδάξαι; Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἴρηται τὸ, *τότε*, καὶ γὰρ Πνεύματι φεγγόμενος οὐδὲ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ φθέγγεται. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, *τότε*; Πρὸ αὐτοῦ τοῦ χρόνου, πρὸ αὐτῆς τῆς ὥρας προσήλθε πόρνη, ἀλάστρον μύρου ἔχουσα, καὶ κατέχευε τὸ ἔλαιον ἐκεῖνο ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Κυρίου. Ἐπεδείξατο πολλὴν θεραπείαν, ἐπεδείξατο πολλὴν πίστιν, πολλὴν ὑπακοὴν καὶ εὐλάβειαν· μετεβλήθη ἀπὸ τοῦ προτέρου βίου, ἐγένετο βελτίων καὶ σωφρονεστέρα. Καὶ ὅτε ἡ πόρνη μετενόησεν, ὅτε τὸν Δεσπότην ἐπισπάσαστο, τότε ὁ μαθητὴς τὸν διδάσκαλον προέδωκε. Διὰ τοῦτο εἶπε, *τότε*, ἵνα μὴ κατηγορήσῃ τοῦ διδασκάλου ἀσθένειαν, ὅταν ἴδῃς τὸν μαθητὴν προδιδόντα τὸν διδάσκαλον. Τσαυτὴ γὰρ ἦν ἡ δύναμις τοῦ διδασκάλου, ὡς καὶ πόρνας ἐπισπᾶσθαι εἰς τὴν οἰκίαν ὑπακοῇ.

Τί οὖν, φησὶν, ὁ πόρνας ἐπισπᾶμενος, μαθητὴν οὐκ ἴσχυεν ἐπισπᾶσθαι; Ἰσχυεν ἐπισπᾶσθαι· τὸν μαθητὴν, ἀλλ' οὐκ ἤθουλετο ἀνάγκη ποιῆσαι καλὸν, οὐδὲ βίβ' ἐλκύσαι πρὸς ἑαυτὸν. *τότε πορευθεὶς*. Ἐχει τι καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν θεώρημα, τὸ, *πορευθεὶς*· οὐ γὰρ μετακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, οὐκ ἀναγκασθεὶς οὐδὲ βιασθεὶς, ἀλλ' αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ οἰκνοῦν ἐτεκε τὸν δόλον, καὶ τὴν γνώμην ἐξήγαγε ταύτην, οὐδένα ἔχων σύμβουλον τῆς πονηρίας ταύτης. *τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα*. Τί ἐστίν, *εἰς τῶν δώδεκα*; Καὶ τοῦτο μεγίστη αὐτῷ δεικνύουσα οὖσαν τὴν κατηγορίαν τῷ εἰπεῖν, *εἰς τῶν δώδεκα*. Καὶ γὰρ ἦσαν ἕτεροι μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ ἐβδομήκοντα τὸν ἀριθμὸν· ἀλλ' ἐκεῖνοι τὰ δευτερεῖα εἶχον, ἐκεῖνοι οὐ τοσαύτης ἀπέλαυσον τῆς τιμῆς, οὐδὲ τοσαύτης μετεῖχον τῆς παρήσας, οὐκ ἐκινώνησαν ἀπορρήτων τοσούτων, ὡς οἱ δώδεκα. Οὗτοι μάλιστα ἦσαν δοκιμοί, καὶ ὁ περὶ τὸν βασιλεῖα χορὸς οὗτος ἦν· αὕτη ἡ συμμορία ἡ περὶ τὸν διδασκαλόν, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐξεπλήθησεν ὁ Ἰούδας. Ἰν' οὖν μάθῃ; ὅτι οὐ μαθητὴς ἀπλῶς αὐτὸν προέδωκεν, ἀλλὰ τῆς [379] δοκιμωτάτης τάξεως εἰς, διὰ τοῦτο φησὶν· *εἰς τῶν δώδεκα*. Καὶ οὐκ αἰσχύνεται ὁ ταῦτα γράψας Ματθαῖος. Τίνας ἐνεκεν οὐκ αἰσχύνεται; Ἰνα μάθῃς, εἰ πανταχοῦ μετὰ ἀληθείας πάντα φθέγγονται, καὶ οὐδὲν ἀποκρύπτονται, οὐδὲ τὰ δοκοῦντα εἶναι ἐπινειδίστα. Ταῦτα γὰρ τὰ δοκοῦντα εἶναι ἐπινειδίστα, ταῦτα δεικνύσι τοῦ Δεσπότην τὴν φιλανθρωπίαν· ὅτι τὸν προδότην, τὸν ληστήν, τὸν κλέπτην, τοσούτων ἤξιωσεν αγαθῶν, καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης διαδοσάξων αὐτὸν διατέλει τῆς ὥρας· καὶ γὰρ ἐνουθετεῖ καὶ παρῆνε καὶ πάντα τρέπον ἐπεμελείτο. Εἰ δὲ μὴ προσεῖχεν ἐκεῖνος, οὐχ ὁ Κύριος αἴτιος· καὶ μάρτυς ἡ πόρνη· αὕτη γὰρ προσέχουσα ἑαυτῇ ἐσώθη. Μὴ τοῖνον ἀπογνῶς σεαυτοῦ, πρὸς τὴν πόρνην ἀπιδῶν· μὴ δὲ θαρρῆσῃς σεαυτοῦ, πρὸς τὸν Ἰούδαν ἰδῶν. Ἀμφοτέρα γὰρ ταῦτα ὀλέθρια, καὶ τὸ θαρρῆν, καὶ τὸ ἀπογινώσκειν· τὸ μὲν γὰρ θαρρῆν τὸν ἐστηκότα ποιεῖ πεσεῖν, τὸ δὲ ἀπογινώσκειν τὸν κείμενον οὐκ ἀφίησιν ἀναστῆναι. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος παρῆνε λέγων· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω*

μὴ πέσῃ. Ἐχεις ἀμφοτέρων τὰ παραδείγματα, πῶς ὁ μαθητὴς δοκῶν ἐστάναι, ἔπεσε· καὶ πῶς ἡ πόρνη κειμένη, ἀνέστη. Εὐδελισθὸν ἡμῶν ἡ γνώμη, εὐπερίτρεπτον ἡ προαίρεσις· διὰ τοῦτο ἑαυτοὺς πανταχόθεν ἀσφαλίζεσθαι καὶ τειχίζεσθαι χρή. Τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα, Ἰούδας Ἰσκαριώτης. Ὁρᾷς ἀπὸ ποίου χοροῦ ἐξέπεσεν; ὁρᾷς ποίας διδασκαλίας κατεφρόνησεν; ὁρᾷς ὅσον κακόν ἐστὶν ἡ ῥαθυμία καὶ ἡ ὀλιγωρία; Ἰούδας ὁ λεγόμενος Ἰσκαριώτης. Τί μοι λέγεις αὐτοῦ τὴν πόλιν; Εἴθε μὴ τοῦτον ἐγίνωσκον! Ἰούδας ὁ λεγόμενος Ἰσκαριώτης. Τίνας ἐνεκεν τὴν πόλιν αὐτοῦ λέγεις; Ἦν ἕτερος Ἰούδας μαθητὴς, ζηλωτὴς ἐπικαλούμενος. Ἰν' οὖν διὰ τῆς ὁμωνυμίας μὴ γένηται τις πλάνη, διεῖλε τοῦτον ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἐκεῖνον μὲν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ὠνόμασεν, Ἰούδας ὁ ζηλωτὴς· τοῦτον δὲ οὐκ ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς κακίας· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰούδας ὁ προδότης. Καίτοι ἐχρῆν, ὥσπερ ἐκεῖνον ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐκάλεσεν, οὕτως καὶ τοῦτον ἀπὸ τῆς κακίας προσαγορεύσαι, καὶ εἰπεῖν, Ἰούδας ὁ προδότης· ἀλλ' ἵνα σε παιδεύῃ καθαράν ἔχειν κατηγορίας τὴν γλῶτταν, καὶ αὐτοῦ τοῦ προδότης φείδεται. Πορευθεὶς γὰρ, φησὶν, *εἰς τῶν δώδεκα*, Ἰούδας Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπεν αὐτοῖς· *τί μοι θέλετε δοῦναι, καὶ γὰρ ὅμην παραδώσω αὐτόν*; Ὡς τῆς μαρᾶς ἐκείνης φωνῆς! Καὶ πῶς ἐξεπλήθησε τοῦ στόματος; πῶς ἐκίνησε τὴν γλῶσσαν; πῶς οὐκ ἐνάγκησεν ἅπαν τὸ σῶμα; πῶς οὐκ ἐξέστη ἡ διάνοια;

γ'. *τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὅμην παραδώσω αὐτόν*; Ταῦτά σε ἐπαίδευσεν ὁ Χριστὸς, εἰπέ μοι; οὐ διὰ τοῦτο ἔλεγε, *μὴ κτήσασθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρόν, μηδὲ χαλκόν εἰς τὰς ζώας ἡμῶν*, ἀνωθεν προναστέλλον σου τῆς φιλαργυρίας τὴν ὑπόθεσιν; οὐ ταῦτα παρῆνε διηγεῖσθαι καὶ μετὰ τούτων ἔλεγεν, *Ἐάν τις σε βυτίσῃ εἰς τὴν δεξιάν σου, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην*; *τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὅμην παραδώσω αὐτόν*; Ὡς τῆς ἀπονοίας! Ἄντι τίνος, εἰπέ μοι; τί μικρὸν ἢ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχων. παραδίδως τὸν διδασκαλόν; ὅτι σοι παρέδωκε τῶν [380] δαιμόνων τὴν ἐξουσίαν; ὅτι νοσήματα λύειν ἐποίησεν; ὅτι λέπρας καθαίρειν; ὅτι νεκροὺς ἀνίσταν; ὅτι τῇ τυραννίδι ἐπέστησε τοῦ θανάτου; ἀντι τούτων τῶν εὐεργεσιῶν ταύτας δίδως τὰς ἀμοιβάς; *τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὅμην παραδώσω αὐτόν*; Ὡς τῆς ἀπονοίας! μᾶλλον δὲ, ὡς τῆς φιλαργυρίας! πάντα γὰρ ἐκείνη ἔτεκε τὰ κακὰ· ἐκείνης αὐτὴ ἐπιθυμήσας, προέδωκε τὸν διδασκαλόν. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶν ἡ πονηρὰ βίβ' ἐκείνη, δαίμονος χαλεπώτερον τὰς ἀλούσας ἐκβαλκεῖ ψυχὰς, καὶ ποιεῖ πάντας ἀγνοεῖν, καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς πλησίον καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, καὶ αὐτὸν ἐκβάλλει τῶν φρενῶν καὶ παραπλήγας ἐργάζεται. Ὅρα γὰρ πόσα ἐξέβαλεν ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα ψυχῆς· τὴν ὁμίλιαν, τὴν συνθήμιαν, τὴν κοινωνίαν τὴν ἐν τραπέζῃ, τὰ θαύματα, τὴν διδασκαλίαν, τὴν παραίνεσιν, τὴν νοουθεσίαν· ταῦτα πάντα εἰς λήθην ἐνέβαλεν ἡ φιλαργυρία τότε. Διὰ τοῦτο ἐκτότως ὁ Παῦλος ἔλεγεν, *ἐν τῇ Πίλᾳ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία*. — *τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὅμην παραδώσω αὐτόν*. Πολλὴ ἡ ἀπόνοια τοῦ ῥήματος. Παραδίδως, εἰπέ μοι, τὸν πάντα κρατοῦντα, τὸν δαιμόνων ἐξουσιάζοντα, τῇ θαλάττῃ ἐπιτάττοντα, τὸν τῆς φύσεως ἀπάντων Δεσπότην; Ἰν' οὖν αὐτοῦ καταστελῇ τὴν ἀπόνοιαν, καὶ δεῖξῃ ὅτι εἰ μὴ ἐβούλετο, οὐκ ἂν παρεδόθη, ἀκούσον τί ποιεῖ. Κατ' αὐτὸν τὸν καὶ πρὸς τῆς προδοσίας, ὅτε ἐπῆλθον αὐτῷ, ζύλα

* Mss. βοῦλει, quo | si recipiatur, legendum etiam erit ἐνός ἐνεκεν «ἐπισημαίνῃ» τὸν χρόνον. Edit.

ἢ ἅλλι οὐδὲ τῶν δοκούντων εἶναι ἐπινειδίστων.

Et videtur quidem id quod dictum est clarum esse, nihilque amplius subindicare; sed si quis accurate singula, quæ dicta sunt, examinet, magnam præbent contemplandi materiam, multamque sensuum profunditatem. Primo tempus considerandum est. Non enim simpliciter illud indicat evangelista; neque enim dixit solum, *Abiit*, sed adjecit, *Tunc abiit*. *Tunc*? die mihi quandonam, et quanam de causa tempus indicet? quid me docere vult? Non enim temere dictum est illud, *tunc*: siquidem cum Spiritu motus loqueretur, nec temere nec frustra loquebatur. Quid igitur est illud, *tunc*? Ante illud tempus, ante illam horam accessit meretrix alabastrum unguenti habens, et effudit oleum illud super caput Domini. Magnam curam ostendit, grandem fidem, multam obedientiam ac pietatem; priorem vitam mutavit, facta est melior et temperantior. Et quando meretrix respuit, quando sibi Dominum attraxit, tunc discipulus magistrum prodidit. Ideo dixit, *tunc*, ne magistrum infirmitatis accusares, ubi videres eum a discipulo prodi. Tanta enim vis erat magistri, ut etiam meretrices ad obsequendum sibi pertraheret.

Deus non necessitate pertrahit ad bonum agendum. — Quid igitur, inquires, qui meretrices potuit, discipulum pertrahere non potuit? Poterat quidem discipulum pertrahere, sed noluit illum necessitate bonum facere, neque vi ad se pertrahere. *Tunc abiens*. Etiam illud, *abiens*, aliquam habet contemplandi materiam: non enim accitus a principibus sacerdotum, non necessitate inductus, non coactus; sed a seipso et sua sponte dolum peperit, et hanc extulit sententiam, nemine alio sibi nequitiae hujus auctore. *Tunc abiens unus de duodecim*. Quid est, *Unus de duodecim*? Hoc illi magno crimini vertitur, quod dicatur, *Unus de duodecim*. Etenim erant et alii Jesu discipuli numero septuaginta: sed illi secundas habebant, illi non tanto fruebantur honore, nec tanta erant præditi fiducia, non tantorum erant participes arcanorum, quantum duodecim illi. Hic maxime probati erant, hic erat regius chorus; hic cuneus magistro hærens: ab hoc resiliit Judas. Ut igitur discas non discipulum simpliciter ipsum prodidisse, sed unum ex probatissimo ordine, ideo dicit, *Unus de duodecim*. Neque erubescit is, qui hæc scripsit Matthæus. Quare non erubescit? Ut discas eos semper cum veritate cuncta dicere, nec vel ea celare, quæ sibi probrosa videntur. Hæc quippe ipsa quæ videntur probrosa, Domini benignitatem ostendunt, quod proditorem, latronem, furem tantis dignatus sit bonis, et usque ad extremam horam ipsum tulerit. Etenim admonerat, hortabatur, omnemque curam gerebat illius: quod si ille non animum adhibuit, non in causa erat Dominus. Testis est ipsa meretrix: illa namque cum sibi attenderet, salutem nacta est. Ne itaque desperes, illam contuens meretricem; neque confidas tibi, ad Judam respiciens. Utrumque enim perniciosum est et confidere et desperare: confidentia enim stantem prosternit; desperatio lapsum resurgere non sinit. Ideo Paulus his verbis hortabatur: *Qui videtur stare, videas ne cadat* (1. Cor.

10. 12). Habes amborum exempla, quomodo discipulus cum stare videretur, ceciderit, et quomodo meretrix jacens surrexerit. Ad lapsum pronus est animus noster, volubilis voluntas: quamobrem opus est ut nos undique muniamus sepiamusque. *Tunc abiens unus de duodecim, Judas Iscariotes*. Viden' a quali choro exciderit? viden' quam doctrinam despexerit? viden' quantum malum sit segnitie et negligentia? *Judas qui dicebatur Iscariotes*. Cur mihi patriam ejus memoras? Utinam ne ipsum quidem nossem! *Judas qui dicebatur Iscariotes*. Cur ejus civitatem nominas? Alius erat Judas discipulus, cognomento Zelotes: ne igitur ex eodem nomine error nasceretur, hunc distinxit ab illo: et illum quidem a virtute nominavit Judas Zelotes, hunc autem a nequitia non nominavit: neque enim dixit, Judas proditor. Atqui par erat ut illum a virtute nominavit, hunc etiam a nequitia appellare ac dicere, Judas proditor: verum ut te doceret linguam accusatione puram servare, vel ipsi proditori parci. *Abiens enim, inquit, Judas Iscariotes ad principes sacerdotum, ait illis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* O execrandam vocem! quomodo ex ore exsiliit, quomodo linguam movit? quomodo totum corpus non obtorpuit? quomodo mens non excessit?

3. *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* Hæcine te docuit Christus, dic mihi? nonne ideo dicebat: *Nolite possidere aurum neque argentum, neque æs in zonis vestris* (Matth. 10. 9), ut avaritiam illam jam olim in te comprimeret? nonne hæc assidue hortabatur, ac præterea dicebat: *Si quis te percuterit in dexteram maxillam, verte illi et aliam* (Matth. 5. 39)? *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum* (Matth. 26. 15)? O stultitiam! Pro qua re, quæso, quam vel parvam vel magnam accusationem proferre valens, magistrum prodis? an quia potestatem tibi dedit adversus dæmonas? an quia morbos curare fecit, vel lepram mundare? an quia mortuos suscitare? an quod contra mortis tyrannidem te constituit? hæcine mercedem pro tot beneficiis rependis? *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam?* O stultitiam! imo potius, o avaritiam! nam hæc tot mala peperit: hujus ille concupiscentia magistrum prodidit. Talis quippe est illa mala radix; quas invadit animas plus quam dæmon in furorem vertit, omnium ignorantiam parit, et sui et proximi et naturalium legum; ab ipsa mente excedere facit, et furiosos efficit. Vide quanta ex Judæ animo ejecerit, conversationem, consuetudinem, mensæ societatem, miracula, doctrinam, cohortationem, admonitionem: in horum omnium oblivionem tunc conjecit eum avaritia. Ideo Paulus jure dicebat: *Radix omnium malorum est avaritia* (1. Tim. 6. 10). *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam?* Magna dicti stultitia. Tradisne, quæso, eum qui omnia continet, dæmonibus imperat, mari præcipit, universæ naturæ Dominum? Ut igitur ejus arrogantiam comprimeret, et ostenderet se, si nolisset, numquam traditum iri, audi quid faciat: eodem proditoris tempore, cum ipsum invaderent, cum fustibus, lampadi-

bus et lumine, dicit illis, *Quem queritis (Joan. 18. 4) ?* et ignorabant quem capere deberent. Tantum aberat, ut eum Judas tradere posset, ut neque præsentem cerneret eum, quem traditurus erat, licet cum lampadibus et lumine tanto: hoc subindicans evangelista dicit, lampades habebant et lumen, et non videbant eum (*Ibid. 3*).

Libere bonum operamur, non necessitate. — Quotidie Christus eum commonefaciebat tum operibus, tum verbis ostendens, quod eum non latere posset proditorus: neque palam eum præsentibus omnibus arguebat, ne sic impudentiorem redderet, neque tacebat etiam, ne si latere se putasset, sine metu ad prodicionem veniret: sed frequenter dicebat, *Unus vestrum tradet me*; neque tamen eum palam declarabat multos de gehenna sermones instituebat, multos de regno: suamque in hac utraque re potentiam exhibebat, sive in puniendo peccatores, sive in honorando justos. Verum hæc omnia ille despexit, Deus autem vi eum non attraxit. Quia enim et malorum, et bonorum operum electionis nos dominos fecit, nos libere bonos vult esse. Ideo si noluerimus, non cogit, neque necessitatem infert: nam coactum esse bonum, id non est esse bonum. Quoniam igitur et ille arbitrii sui dominus erat, et in ejus potestate erat non obsequi, et ad avaritiam non declinare, ideo mente excæcatus est, et salutem suam prodidit: et ait, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam?* Mentis igitur ejus excitationem et insaniam arguens evangelista ait, tempore invasionis Judam prope eos stetisse, illum scilicet qui dixerat: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam?* Neque hinc solum potestas Christi conspicitur, sed etiam quod ipso vocem emittente, recesserint illi et ceciderint in terram. Quia vero neque sic ab impudentia destiterunt, demum seipsum tradidit, ac si dixisset: Quod meum erat totum feci, potentiam declaravi meam, ostendi vos ea aggredi, quæ fieri nequeant. Volebam nequitiam vestram comprimere: quando autem vos nolulistis, sed in insaniam perseverastis, meipsum utique trado. Hæc porro dixi, ne quidam Christum accusarent, ac dicerent, Cur Judam non mutavit? cur eum temperantem moderatumque non fecit? Quomodo eum moderatum efficere par erat? necessitate, an arbitrio? Si quidem necessitate, neque sic melior futurus erat; nullus enim necessitate melior efficiatur: si arbitrio et electione, omnia quæcumque arbitrium et electionem corrigere poterant, intulit. Si autem ille remedium accipere noluit, non fuit medici culpa, sed ejus qui medelam repulit. Vide igitur quanta fecerit ut eum ad meliorem frugem et salutem reduceret: omnem eum philosophiam docuit operibus ipsis, atque verbis, daemonibus superiorem fecit, facultatem dedit ut multa miracula ederet, gehennæ comminatione terruit, regni promissione cohortatus est, arcana ejus consilia assidue arguit, nec arguendo publica fecit, pedes ejus ut et aliorum abluit, mensæ et ciborum participem fecit: nihil aut parvum aut magnum retro reliquit: ille vero libens sine emendatione mansit. Et ut discas eum,

cum mutari posset, noluisse, sed ex ejus segnitie totum prodiisse, audi. Cum enim prodidisset eum, projecit triginta argenteos, et ait: *Peccavi tradens sanguinem justum (Matth. 27. 4)*. Quid hoc rei est? Cum miracula patrantem videres, non dicebas, *Peccavi tradens sanguinem justum*; sed, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* Ubi autem malum ulterius processit, et proditio finem sortita est, peccatumque consummatum est, tunc peccatum agnovisti. Quid igitur hinc discimus? Nimirum quando in segnitie degimus, nihil nos admonitionem juvare; quando autem studiose agimus, etiam a nobismet ipsis nos erigere posse. Quandoquidem et hic eum magister admoneret, non audit; cum vero nullus moneret, ejus propria conscientia commota est; nemineque doctore sese mutavit, facinus suum damnavit, triginta argenteos projecit. *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* Et constituerunt ei, inquit, *triginta argenteos*. Pretium numeraverunt sanguinis pretium non habentis. Cur accipis triginta argenteos, o Judas? Gratis venit Christus sanguinem pro mundo effusus, pro quo tu impudentia pacta et conventiones statuis. Quid impudentius hac pactione?

4. Tunc accesserunt discipuli. — Tunc: quandonam? Cum hæc fierent, eum proditio statureretur, cum seipsum Judas perdidit, *Accesserunt ad eum discipuli dicentes, Ubi vis paremus tibi comedere Pascha (Matth. 26. 17. et 14)?* Vidisti discipulum? vidisti discipulos? Ille prodit Dominum, hi de Paschate curant: ille pacta init, hi ad ministerium apparant. Iisdem et hic et illi miraculis clauerant, eadem doctrina instituti, eadem potestate præditi: undenam mutatio? Ex proposito. Hæc omnium ubique causa et bonorum et malorum. *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Hodierna hæc vespera tunc erat: quia igitur Dominus domum non habebat, ideo dicunt illi: *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Non habemus diversorium definitum, non tabernaculum, non domum. Discant illi, qui splendidas construunt domos, latas porticus, longa septa, Christum non habuisse ubi caput suum reclinaret (*Matth. 8. 20*). Quamobrem interrogant illi, *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Quale Pascha? Non hoc nostrum, sed interim Judaicum. Illud enim discipuli paraverunt, hoc vero nostrum ipse paravit: neque solum ipse paravit, sed etiam ipse Pascha effectus est. *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Illud Judaicum Pascha erat, illud in Ægypto initium habuerat. Qua ergo de causa Christus illud comedit? Quia legalia omnia implevit. Etenim cum baptizabatur dicebat: *Sic enim convenit nobis implere omnem justitiam (Matth. 3. 15)*. Veni hominem redimere ex maledicto legis: nam *Deus Filium suum misit natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret (Galat. 4. 4. 5)*, et legem abrogaret. Ne igitur quis diceret, Ideo abrogavit, quia implere non poterat, utpote gravem, onerosam ac difficilem; postquam ea, quæ ad ipsam spectabant, omnia implevisset, tunc solvit illam. Ideo Pascha fecit, legis enim jussio Pascha erat. Cur lex Pascha comedere jussit? Ingrati

εὐεργέτην οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παρ' αὐτὰς τὰς εὐεργεσίας ἐπελανθάνοντο τοῦ προστάγματος τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ὅτε ἐξῆλθον ἐξ Αἰγύπτου, ἰδόντες θάλασσαν σχιζομένην καὶ συνιούσαν πάλιν, καὶ ἄλλα μυρία θαύματα, ἔλεγον· *Ποιήσωμεν ἑαυτοῖς θεοὺς, οἱ πορευόμενοι ἡμῶν*. Τί λέγεις; τὰ θαύματα ἐν χερσίν ἐστι, καὶ ἐπ' αὐτῶν τοῦ εὐεργέτου; Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἦσαν ἀναισθητοὶ καὶ ἀγνώμονες, τῇ ὑποθέσει τῶν ἑορτῶν ἐγκατέδρασε τῶν δωρεῶν τὰ ὑπομνήματα ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πάσχα θύειν ἐκέλευσεν, *Ἰνα, ἔὰν σε ἐρωτήσῃ, φησὶν, ὁ υἱὸς σου, Τί ἐστὶ τὸ Πάσχα τοῦτο; εἰπῇς, ἔτι τοῦ προβάτου τὸ αἷμα ἐπέχρισαν ταῖς θύραις ποτὲ ἡμῶν οἱ πρόγονοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύων ἐλθὼν καὶ ἰδὼν τολμῇ εἰσπηδῆσαι, καὶ ἐπαγάγῃ πληγὴν*. Καὶ ἦν ἡ ἑορτὴ λοιπὸν ὑπόμνησις σωτηρίας διηγετικής. Μᾶλλον δὲ οὗ τοῦτο μόνον ἐκέρβαινον, ὅτι τῶν παλαιῶν αὐτοὺς ἀνεμνησκέναι εὐεργετημάτων, ἀλλὰ καὶ ἕτερον μείζον, ὅτι τὰ μέλλοντα προδιέτυπον. Καὶ γὰρ τύπος ἦν ἐκεῖνος ὁ ἄμυθος ἑτέρου ἀμνοῦ πνευματικοῦ, καὶ πρόβατον προβάτου· καὶ τὸ μὲν ἦν σκιά, τὸ δὲ ἀλήθεια. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανε ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ἡ σκιά λοιπὸν ἐπαύσατο· ἡλίου γὰρ ἀνίσχοντος, κρύπτεται ἡ σκιά. Διὰ τοῦτο γὰρ [383] ἐν αὐτῇ τῇ τραπέζῃ ἐκάτερον γίνεται Πάσχα, καὶ τὸ τοῦ τύπου, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας. Καθὰπερ γὰρ οἱ ζωγράφοι ἐν αὐτῷ τῷ πίνακι καὶ τὰς γραμμὰς περιάγουσι καὶ τὴν σκιάν γράφουσι^α, καὶ τότε τὴν ἀλήθειαν τῶν χρωμάτων αὐτῷ ἐπιτιθέασιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν· ἐπ' αὐτῆς τῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπικὸν Πάσχα ὑπέγραψε, καὶ τὸ ἀληθινὸν προσέθηκε· *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμεν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; *Ἦν τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα τότε*^β, ἀλλὰ τοῦ ἡλίου ἐλθόντος, μηχανεὶ λύχνος φαίνετο, τῆς ἀληθείας παραγενομένης, ἀργεῖτω λοιπὸν ἡ σκιά.

ε'. Ταῦτα πρὸς Ἰουδαίους λέγω, ἐπειδὴ δοκοῦσι Πάσχα ποιεῖν, ἐπειδὴ γνώμη ἀναισχύντω τὰ ἄζυμα προβάλλουσιν οἱ ἀπερίτμητοι ταῖς καρδίαις. Πῶς, εἰπέ μοι, τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖς, ὦ Ἰουδαῖε; Ὁ ναὸς κατέσκαπται, ὁ βωμὸς ἀνήρηται, τὸ Ἅγια τῶν ἁγίων πεπάνθηται, πάσης θυσίας εἶδος λελύται· τίνοις οὖν ἐνεκεν ταῦτα τολμᾷ τὰ παράνομα πράττειν πράγματα; Ἀπῆλθες εἰς Βαβυλῶνά ποτε. κάκει ἔλεγον οἱ αἰχμαλωτεύσαντές σε· *Ἄσπετε ἡμῖν ἐκ τῶν φῶδων Σιών*^α· καὶ οὐκ ἔνεσχον. Καὶ ταῦτα δεικνύς ὁ Δαυὶδ, ἔλεγεν· *Ἐπὶ τὸν ποταμὸν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσαιμεν καὶ ἐκλαύσαιμεν· ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαιμεν τὰ ἔργα ἡμῶν, τούτεστι, ψαλτήριον, κιθάραν, λύραν, καὶ τὰ λοιπὰ*^β· τούτοις γὰρ ἐκέχρητο τὸ παλαιὸν, καὶ διὰ τούτων τοὺς ψαλμοὺς ᾄδον. Καὶ ταῦτα ἀπελθόντες εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἔλαβον, ἔν' ἔχουσιν τὴν ὑπόμνησιν τῆς πολιτείας τῆς ἐν τῇ πατρίδι, οὐχ ἵνα χρήσονται. Ἐκεῖ γὰρ, φησὶν, ἐπρωτόησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους φῶδων. Καὶ εἰπομεν· *Πῶς ᾄσωμεν τὴν φῶδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτριᾶς*; Τί λέγεις; τὴν φῶδὴν Κυρίου οὐκ ᾄδεις ἐπὶ γῆς ἄλλοτριᾶς, καὶ τὸ Πάσχα Κυρίου ἐπιτελεῖς ἐπὶ γῆς ἄλλοτριᾶς; Εἶδες τὴν ἀγνωμοσύνην; εἶδες τὴν παρανομίαν; Ὅτε πολέμιοι ἦσαν οἱ καταναγκάζοντες, οὐδὲ φάσμα ἐπείν ἐτολμων ἐπὶ γῆς ἄλλοτριᾶς· νῦν δὲ ἀπ' ἑαυτῶν, μηδενὸς ἀναγκάζοντος, μὴδὲ βιαζομένου, πόλεμον εἰσάγουσι πρὸς τὸν Θεόν. Ὅρξ· πῶς ἀκάθαρτα τὰ ἄζυμα; πῶς παράνομος ἡ

ἐορτή; πῶς Πάσχα οὐκ ἐστὶν Ἰουδαϊκόν; Ἦν Πάσχα Ἰουδαϊκόν ποτε, ἀλλ' ἐλύθη νῦν, καὶ ἐπῆλθε τὸ πνευματικὸν Πάσχα, ὃ παρείδου τότε ὁ Χριστός. Ἐσθιόντων γὰρ αὐτῶν καὶ πινόντων, φησὶ, λαβὼν ἄρτον, ἔκλασε καὶ εἶπε· *Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα. Καὶ πάλιν τὸ ποτήριον, λέγων· *Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*. Καὶ παρῆν ὁ Ἰούδας, τοῦ Χριστοῦ ταῦτα λέγοντος. Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα, ὃ ἐπώλησας, Ἰούδα, τριάκοντα ἀργυρίων· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα, ὑπὲρ οὗ πρὸ μικροῦ τὰ ἀναιδῆ σύμφωνα ἐποίησαν πρὸς τοὺς ἀγνώμονας Φαρισαίους. Ὡς τῆς τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπίας! Ὡς τῆς τοῦ Ἰούδα παραπληξίας! Ὡς τῆς ματίας! ὁ μὲν γὰρ ἐπώλησεν αὐτὸν τριάκοντα δηνάρων· ὁ Χριστὸς δὲ καὶ μετὰ τοῦτο οὐ παρετήρησεν αὐτὸ τὸ αἷμα τὸ πρᾶθὲν δοῦναι εἰ, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τῷ πεπρακότε, εἰ γε ἠθέλησε. Καὶ γὰρ παρῆν Ἰούδας, καὶ μετέβη τῆς ἱερᾶς τραπέζης. Ὅσπερ γὰρ οὗς πόδας αὐτοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἐνίψε μαθητῶν, οὕτω καὶ τῆς ἱερᾶς μετέβη τραπέζης, ἵνα μηδεμίαν ἀπολογίαν ἔχη πρόφασιν, ἔὰν ἐπιμεινῇ τῇ πονηρίᾳ. Πάντα γὰρ [384] τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπεδείξατο, καὶ εἰσήνεγκεν· ὃ δὲ ἔμεινε τὴν πονηρὰν διατηρῶν γνώμην.

ς'. Ἀλλὰ καιρὸς λοιπὸν τῇ φοικτῇ ταύτῃ προσελθεῖν τραπέζῃ. Πάντες τοίνυν προσελθόμεν μετὰ τῆς προσήκουσας σωφροσύνης καὶ νήψεως· καὶ μηδεὶς ἔστω Ἰούδας ἐτι, μηδεὶς ἔστω πονηρὸς, μηδεὶς ἔχων ἴδν, μὴ ἄλλα μὲν ἐπὶ τοῦ στόματος φέρων, ἄλλα δὲ ἐπὶ τῆς διανοίας. Πάρεστιν ὁ Χριστὸς, καὶ νῦν ἐκεῖνος ὃ τὴν τράπεζαν διακοσμήσας ἐκείνην, οὗτος καὶ ταύτην διακοσμεῖ νῦν. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπῶς ἐστὶν ὁ ποιὼν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστός. Σχῆμα πληρῶν ἔσθιεν ὁ ἱερεὺς, τὰ ῥήματα φεγγόμενος ἐκείνη· ἡ δὲ δύναμις καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα, φησὶ. Τοῦτο τὸ ῥῆμα μεταρρύθμιζει τὰ προκείμενα· καὶ καθάπερ ἡ φωνὴ ἐκείνη ἡ λέγουσα· *Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*, ἐρῶντὴν μετὰ ἀπαξ, διὰ παντὸς δὲ τοῦ χρόνου γίνεται ἔργῳ ἐνδυναμούσα τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς παιδοποιαν· οὕτω καὶ ἡ φωνὴ αὕτη ἀπαξ λεχθεῖσα καθ' ἐκάστην τράπεζαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐξ ἐκείνου μέχρι σήμερον καὶ μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, τὴν θυσίαν ἀπληρυσμένην ἐργάζεται. Μηδεὶς τοίνυν ὑπουργὸς ἔστω, μηδεὶς πονηρίας γέμων, μηδεὶς ἴδν ἔχων ἐν τῇ διανοίᾳ, ἵνα μὴ εἰς κατάκριμα μεταλαμβάνῃ. Καὶ γὰρ τότε, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν προσφοράν, ἐπεπλήθησε τῷ Ἰούδᾳ ὁ διάβολος, οὐ τοῦ σώματος καταφρονήσας τοῦ Δεσποτικοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀναισχύντην καταφρονῶν τὸν Ἰούδα, ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῖς ἀναξίως μετέχουσιν τῶν θεῶν μυστηρίων, τούτοις μάλιστα ἐπιπηδᾷ καὶ ἐπιβάλλει συνέχως ὁ διάβολος, ὥσπερ καὶ τῷ Ἰούδᾳ τότε. Αἱ γὰρ τιμαὶ τοὺς μὲν ἀξίους ὠφελοῦσι, τοὺς δὲ παρὰ τὴν ἀξίαν ἀπολαύοντας εἰς μέγιστον τιμωρίαν ἐμβάλλουσι. Καὶ ταῦτα, οὐχ ἵνα φοβῆσω, λέγω, ἀλλ' ἵνα ἀσφαλίσωμαι. Μηδεὶς τοίνυν ἔστω Ἰούδας, μηδεὶς εἰσιὼν ἴδν ἔχων πονηρίας. Τροφή γὰρ ἐστὶ πνευματικὴ ἡ θυσία· καὶ καθάπερ ἡ σωματικὴ τροφή, ὅταν εἰς γαστέρα χυμοὺς ἔχουσιν πονηροὺς ἐμπέσῃ, πλέον ἐπιτείνει τὴν ἀρρώστιαν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς γαστρὸς^β· οὕτω δὴ καὶ

^α Αἱ καὶ σκιογράφουσι.

^β Αἱ τῆς σαρκός. Ἰνφρα ἐπειδὴν εἰς διάνοιαν ἐμπέσῃ, ἵκαλ.

erga beneficium erant Judæi, et statim post accepta beneficia præcepti divini obliviscebantur. Nam cum egressi sunt ex Ægypto, postquam mare viderunt scissum et rursus coalescens, aliaque innumera miracula, dicebant : *Faciamus nobis deos, qui præcedant nos* (Exod. 32. 1). Quid dicis? miracula adhuc in manibus sunt, et jam benefici oblitus es? Quia igitur usque adeo stupidi et ingrati erant, festivitatum argumento Deus donorum commemorationem adstrinxit, ideoque Pascha immolare jussit : *Ut, si te interrogaverit, inquit, filius tuus, Quid est hoc Pascha?* dicas, Quia agni sanguine januas unxerunt olim majores nostri in Ægypto, ne vastator angelus veniens vidensque insultare auderet, et plagam infligeret (Exod. 12. 27). Eratque deinceps festum perpetua salutis commemoratio. Imo vero non id solum lucrabantur, quod eis antiquorum beneficiorum memoriam revocaret, sed et aliud majus, quod futura præfigeretur. Ille quippe agnus figura erat alterius agni spiritualis, et ovis ovem prænotabat. Atque illud quidem umbra, hoc veritas erat. Cum autem apparuisset Sol justitiæ, umbra cessavit : oriente quippe sole solvitur umbra. Ideo in eadem ipsa mensa utrumque Pascha perficitur, et typi et veritatis. Quemadmodum enim pictores in eadem ipsa tabula et lineas circumducunt et umbram depingunt, tuncque colorum veritatem apponunt : sic et Christus fecit : in eadem ipsa mensa typicum Pascha descripsit, et verum addidit. *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Tunc Judaicum erat Pascha, sed veniente sole, lucerna ne luceat : accedente veritate, cesset deinde umbra.

5. *Contra Judæos.* (Vide in Homiliis contra eos, T. 1.) — Hæc Judæis dico, quia videntur Pascha celebrare, quia impudenti consilio azyma objiciunt illi incircumcisi corde. Quomodo, quæso, Pascha celebras, Judæe? Templum dirutum est, altare sublatum, sancta sanctorum conculcata, omne sacrificii genus solutum est : cur ergo audes hæc illegitima perpetrare? Babylonem aliquando concessisti, atque illic dicebant, qui te captivum adduxerant, *Cantate nobis de canticis Sion* (Psal. 136. 3) : et tu renuebas. Hæc porro declarans David dicebat : *Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus : in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra* (Ibid. v. 4. 2), id est, psalterium, citharam, lyram, et cætera. Illis enim olim utebantur, et his psalmos canebant : hæcque in captivitatem abducti secum tulerant, ut monumentum patriæ consuetudinis haberent, non ut iis uterentur. Illic enim, ait, interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cationum (Ibid. v. 3). Et diximus, *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Quid dicis? canticum Domini non cantas in terra aliena, et Pascha Domini celebras in terra aliena? Viden' ingratum animum? viden' iniquitatem? Cum inimici erant qui coegerant, ne psalmum quidem dicere audebant in terra aliena; nunc autem sua sponte, nemine cogente, nemine vim inferente, bellum inferunt Deo. Viden' quam impura sint azyma? quam illegitimum festum? quam vere non sit Pascha Judaicum? Erat olim Pascha Ju-

daicum, sed nunc solutum est, advenitque Spirituale Pascha, quod tunc tradidit Christus. Illis enim manducantibus ac bibentibus, inquit, accipiens panem fregit et dixit : *Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum* (Matth. 26. 26). Sciunt ii, qui initiati sunt, illa quæ dicuntur, et rursus calicem dicens : *Hic est sanguis meus, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum* (Ibid. 28). Aderat Judas hæc Christo dicente. Hoc est corpus, quod vendidisti, Juda, triginta argenteis; hic est sanguis, pro quo nuper pacta impudenter inibis cum improbis Phariseis. O Christi benignitatem! o Judæ dementia et insaniam! Ille namque vendidit illum triginta denariis, Christus vero postea non recusavit hunc ipsum sanguinem venditum vendenti dare in remissionem peccatorum, siquidem voluisset. Aderat Judas, et sacræ mensæ particeps erat. Sicut enim pedes ejus lavit, ut et aliorum discipulorum, ita et sacræ mensæ particeps ille fuit, ut nullum excusationis locum haberet, si in nequitia perseveraret. Omnia enim quæ penes se erant Dominus exhibuerat et protulerat : ille vero in malo suo proposito mansit.

6. *Panis transformatur in Eucharistia, et fit sacrificium perfectum.* — Sed tempus demum est ad horrendam hanc mensam accedendi. Omnes itaque accedamus cum congruenti temperantia ac vigilantia : nullus ultra Judas esto, nullus improbus, nullus veneno infectus, neque alia in ore versans, alia in mente retinens. Adest Christus, et nunc is, qui mensam illam apparavit, hic ipse hanc nunc exorat. Non enim homo est, qui facit ut proposita efficiantur corpus et sanguis Christi, sed ipse Christus qui pro nobis crucifixus est. Figuram implens stat sacerdos verba illa proferens : virtus autem et gratia Dei est. *Hoc est corpus meum*, inquit. Hoc verbum transformat ea, quæ proposita sunt. Ac quemadmodum vox illa : *Crescite, et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28), semel quidem prolata est, omni vero tempore naturæ nostræ vim præbet ad filiorum procreationem; ita et vox hæc semel prolata in Ecclesiis ad unamquamque mensam, ab illo ad hodiernum usque tempus et usque ad adventum ejus, sacrificium perfectum efficit. Nullus igitur simulatus accedat, nullus nequitia plenus, nullus venenata mente, ne in condemnationem particeps efficiatur. Tunc enim post acceptam oblationem, diabolus insiliit in Judam, non Domini corpus despiciens, sed Judam ob impudentiam contemnens; ut discas in eos maxime, qui divina mysteria indigne participant, frequenter insilire et irrumperè diabolum, ut tunc Judæ contigit. Etenim honores eos qui digni sunt juvant, eos vero qui indigne iis fruuntur, in majus supplicium conjiciunt. Hæc porro non ut vos terrefaciam dico, sed ut cautiore reddam. Nemo itaque sit Judas, nemo ingrediatur nequitie veneno infectus. Nam sacrificium est spiritualis cibus : ac quemadmodum cibus corporeus, cum in ventrem pravis humoribus repletum inciderit, auget morbum, non natura sua, sed ventris infirmitate : ita etiam contingit in spiritualibus mysteriis; nam cum in sani-

nam inciderint nequitia plenam, illam magis corrumpunt et labefactant, non natura sua, sed recipientis animæ infirmitate. Nemo igitur malas cogitationes intus habeat, sed mentem purgemus: etenim ad purum sacrificium accedimus; sanctam reddamus animam: hoc enim vel uno die perfici potest. Quomodo, qua ratione? Si quid habeas contra inimicum, tolle iram, plagam illam cura, solve inimicitiam, ut a mensa medelam accipias: ad horrendum enim et sanctum sacrificium accedis. Reverere hujus oblationis argumentum, occisus jacet Christus. Cujus vero causa et quare occisus est? Ut celestibus simul et terrenis pacem afferret, ut te angelorum etiam amicum faceret, ut te cum Deo universorum reconciliaret, ut te hostem et adversarium amicum faceret. Ille animam suam dedit pro iis, qui se oderant; tu vero inimicitiam servas contra conservum? et quo pacto adire poteris mensam pacis? et ille ne mori quidem pro te recusavit, tu vero iram conservo tui ipsius causa remittere abnuis? ecqua hæc venia digna sunt? Mihi damnum intulit, inquit, et admodum me læsit. Et quid hoc est? Pecuniarum est damnum: nondum enim vulnere sicut Christum Judas; attamen ipse sanguinem, qui effusus est, in ipsorum, qui effundebant, salutem dedit. Quid huic rei par dicere valeas? Si non dimiseris inimico, non illum lædis, sed teipsum. Illum siquidem sæpe in hac vita læsisti, teipsum vero venia indiguam reddidisti, in actione futuri judicii. Nihil enim ita Deus odit ut hominem injuriarum memorem, ut cor tumens et animum ira ardentem. Audi igitur quid dicat: *Cum obtuleris munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris adstans altari, quod frater tuus habeat aliquid adversum te: relinque munus tuum ad altare, et abiens reconciliare fratri tuo, et tunc offer munus tuum* (Matth. 5. 23. 24). Quid dicis, Dimittamne?

Etiam, inquit, ob pacem enim cum fratre tuo hoc sacrificium institutum est. Si igitur ob pacem cum fratre tuo servandam hoc sacrificium institutum est, tu autem pacem non inis, frustra sacrificium participas: inutile namque tibi hoc opus efficitur. Illud itaque primum facito, pro quo sacrificium oblatum est, et tunc illo pulchre frueris. Ideo descendit Filius Dei, ut naturam nostram Domino suo reconciliaret: neque ideo solum venit, sed etiam ut nos, si rem hujusmodi faceremus, suæ appellationis participes efficeret. Nam *Beati, inquit, pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur* (Matth. 5. 9). Quod enim fecit unigenitus Filius Dei, id tu pro virili tua facito, ut pacis conciliator et tibi sis et aliis. Ideo te pacificum, filium Dei vocat: ideo tempore sacrificii nullum aliud præceptum memorat, quam reconciliationem cum fratre, ostendens illud omnium maximum esse. Volebam prolixior habere sermonem, sed iis qui sibi attendunt hæc sola sufficiunt, si memoriam retineant. Horum itaque, dilecti, verborum semper recordemur, nec non sanctorum osculorum, tremendique amplexus, quem mutuo damus. Hoc quippe animas colligat nostras, et omnes unum corpus efficit, quandoquidem et de uno corpore omnes participamus. Nos ergo in unum et idem corpus coalescamus: non corpora commiscuentes, sed animas mutuo caritatis vinculo copulantes. Sic poterimus hac mensa cum fiducia frui: etiam si enim sexcentis abundemus justitiæ operibus, si injuriarum memoriam retineamus, omnia in vanum et frustra cedunt, ac nullum inde fructum ad salutem excerpere poterimus. Hæc itaque docti, omnem solvamus iram, purgataque conscientia, cum mansuetudine et modestia omni accedamus ad mensam Christi, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, etc.

IN DIVINAM ET MYSTICAM COENAM SALVATORIS, ET DE PRODITIONE JUDE: IN PASCHA ITEM, ET IN DISPENSATIONEM DIVINORUM MYSTERIORUM, ET DE OBLIVIONE INJURIARUM. HABITA EST HOMILIA IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUINTA.

HOMILIA II.

1. *Judas potius quam Jesus, et generatim, male agentes potius quam mala passi lugendi sunt.* — Volebam, dilecti, de patriarcha rursus sermonem habere, et inde vobis spirituale convivium apponere: sed ingratus proditoris animus ad illius pertractandum facinus linguam nostram pertrahit, et diei opportunitas, ut de insania sceleris ejus agamus, nos cohortatur. Hodie quippe Dominus noster Jesus Christus a proprio discipulo Judæorum manibus traditus est. Verum tu hoc audiens, carissime, ne tristis esto, nec graviter feras, quod Dominus traditus sit: imo potius ingemisce et in fletus erumpe, non ob traditum Jesum, sed ob traditorem Judam. Nam traditus Jesus mundum servavit, proditor vero Judas animam suam perdidit; proditus Jesus ad dexteram Patris sedet in cælis, proditor Judas in inferno nunc est, atque indepreceabile æternamque expectat supplicium. Ideo ingemisce, ideo in fletus erumpe: quandoquidem et

ipse Dominus noster Jesus Christus videns Judam turbatus est et flevit. *Videns enim eum, inquit, turbatus est, et dixit, Unus vestrum tradet me* (Joan. 13. 21). Quare turbatus est? Cogitans scilicet, eum post tantam doctrinam, post tam multas adhortationes, in quantum sese præcipitum ageret, non presentiscere. Videns igitur Dominus discipuli insaniam, et misericordia in eum motus, turbatus est et flevit. Hoc enim ultro citroque memorant evangelistæ, ut æconomice veritati fidem faciant. Turbatus itaque est Dominus discipuli animum summo opere ingratus intuitus, ut nos doceat illos maxime lugendos esse qui male agunt, non autem eos qui mala patiuntur. Nam qui injusta et indigna patiuntur, digni potius sunt qui beatè prædicentur. Quapropter dicebat Christus: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum* (Matth. 5. 10). Videtur quantum esse lucrum ostendit eorum, qui male

ἐπὶ τῶν μυστηρίων τῶν πνευματικῶν συμβαίνειν εἰσθε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ, ἐπειδὴν εἰς ψυχὴν ἐμπέσῃ πονηρίας γέμουςαν, μᾶλλον αὐτὴν διαφθείρει καὶ ἀπόλλυσιν, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς δεξαμένης ψυχῆς. Μηδεὶς τοίνυν ἐχέτω ἔνδον πονηρῶς λογισμούς, ἀλλὰ καθάρωμεν τὴν διάνοιαν· καὶ γὰρ καθαρὰ προσερχόμεθα θυσία· ἁγίαν ποιήσωμεν τὴν ψυχὴν· δυνατὸν γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦτο γενέσθαι. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἐάν ἔχης τι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐξελε τὴν ὀργὴν, θεράπευσον τὴν πληγὴν, λύσον τὴν ἐχθραν, ἵνα λάθῃς θεραπείαν ἀπὸ τῆς τραπέζης· θυσίᾳ γὰρ προσέρχῃ φρικτῇ καὶ ἀγίᾳ. Αἰδέσθητι τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς; τῆς προσφορᾶς· ἐσφαγμένος πρόκειται ὁ Χριστός. Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐσφαγῇ, καὶ διὰ τί; Ἵνα εἰρηνοποιήσῃ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα καὶ ἀγγέλων φίλον σε ποιήσῃ, ἵνα σε τῷ Θεῷ τῶν ὅλων καταλλάξῃ, ἐχθρὸν ὄντα σε καὶ [385] πολέμιον, ἵνα ποιήσῃ φίλον. Ἐκεῖνος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν μισούντων· σὺ δὲ τὸν σύνδουλόν μένεις ἐχθραίαν; καὶ πῶς δύνη βαθεῖσαι ἐπὶ τὴν τῆς εἰρήνης τράπεζαν; Κάκεινος μὲν οὐδ' ἀποθανεῖν ὑπὲρ σοῦ παρητήσατο· σὺ δὲ ὀργὴν ἀρείναι τῷ συνδούλῳ σου διὰ σαυτὸν οὐκ ἀνέχῃ; καὶ ποίας ταῦτα συγγνώμης ἔξεις; Ἐπηρεάσας, φησί, καὶ τὰ μέγιστα ἐπεσονέκτης. Καὶ τί τοῦτο; Εἰς χρήματα πάντως ἡ ζημία· οὐδέπω γὰρ ἔτρωσας, καθάπερ τὸν Χριστὸν ὁ Ἰούδας· ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα, ὅπερ ἐξέχεεν, εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς τοῖς ἐκχέασιν ἔδωκε. Τί τοῦτο ἴσον ἔχεις εἰπεῖν; Ἐάν μὴ ἀφῇς τῷ ἐχθρῷ, οὐκ ἐκείνον ἠδίκησας, ἀλλὰ σαυτὸν· ἐκείνον μὲν γὰρ πολλὰκις εἰς τὸν παρόντα βίον ἐβλάψας· σαυτὸν δὲ ἀσύγνωστον ἐποίησας πρὸς τὴν ἀπολογίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω μισεῖ ὁ Θεός, ὡς μνηστικακὸν ἀνθρώπων, ὡς οἰδαίνουσιν καρδίαν καὶ φλεγμαίνουσιν ψυχὴν. Ἀκουσον, γούν τι φησιν· Ὅταν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κάκει μνησθήσῃ ἄνω παρεστώς ἐπὶ τῷ θυσιαστήριῳ, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄρας τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἀπελθὼν διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ

τότε πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. Τί λέγεις. Ἀφῆσω, Ναί, φησί· διὰ γὰρ τὴν εἰρήνην τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν σου καὶ αὕτη ἡ θυσία γέγονεν. Εἰ τοίνυν διὰ τὴν εἰρήνην τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν γέγονεν ἡ θυσία, σὺ δὲ οὐ κατορθοῖς τὴν εἰρήνην, εἰκὴ μετέχεις τῆς θυσίας· ἀνόντην γὰρ σοὶ τὸ κατόρθωμα γέγονε. Ποίησον τοίνυν ἐκεῖνο πρῶτον, δι' ὅπερ ἡ θυσία προσενηνέχεται, καὶ τότε αὐτῆς ἀπολαύσεις καλῶς. Διὰ τοῦτο κατήλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καταλλάξῃ ἡμῶν τὴν φύσιν τῷ Δεσπότη· διὰ τοῦτο οὐκ αὐτὸς μόνον ἦλθεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἡμᾶς τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας ποιήσῃ τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας κοινωνούς. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ καλεῖσονται. Ὅπερ γὰρ ἐποίησεν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦτο καὶ σὺ ποιήσον κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην, εἰρήνης γενόμενος πρόβιος καὶ σεαυτοῦ καὶ τοῖς ἄλλοις. Διὰ τοῦτο σε καὶ υἱὸν Θεοῦ καλεῖ τὸν εἰρηνοποιόν· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς θυσίας οὐδεμιὰς ἄλλης ἐμνημόνευσεν ἐντολῆς, ἀλλ' ἡ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγῆς, δεικνύς, ὅτι πάντων μείζον ἐστὶ τοῦτο. Ἐβούλομην παρεκτείνειν τὸν λόγον, ἀλλ' ἄρκει καὶ τὰ εἰρημένα τοῖς προσέχουσιν, ἐάν μνημονεύωσι. Μνημονεύωμεν οὖν διαπαντός τούτων τῶν ρημάτων, ἀγαπητοί, καὶ τῶν ἁγίων φιλημάτων, καὶ τοῦ φρικτωδεστάτου ἀσπασμοῦ τοῦ πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτο γὰρ συμπλέκει τὰς διανοίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖ σῶμα γενέσθαι ἐν ἅπαντας, ἐπειδὴ καὶ ἐνὸς σώματος μετέχωμεν οἱ πάντες. Κεράσωμεν οὖν ἑαυτοὺς εἰς σῶμα ἐν, οὐ τὰ σώματα ἀλλήλοις ἀναφύροντες, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἀλλήλαις τῷ τῆς ἀγάπης συνδέσμῳ συνάπτοντες· οὕτω δυνησόμεθα μετὰ παθήσεως ἀπολαύσαι τῆς προκειμένης τραπέζης. Κἂν γὰρ μυρία ἔχωμεν δικαιοματά, μνηστικάκοι δὲ ὦμεν, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην, καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἰς σωτηρίας λόγον καρπώσασθαι δυνησόμεθα. Ταῦτα οὖν συνειδότες, πάσαν καταλύσωμεν ὀργὴν, καὶ καθαίροντες ἑαυτῶν τὸ συνειδὸς, μετὰ πρᾶυτης καὶ ἐπιεικειας πάσης προσέλθωμεν τῇ τραπέζῃ τοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, κ. τ. λ.

[386] Εἰς τὸ θεῖον καὶ μυστικὸν δειπνον τοῦ Σωτῆρος, καὶ περὶ τῆς τοῦ Ἰουδα προδοσίας, καὶ εἰς τὸ Πάσχα, καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν θείων μυστηρίων, καὶ περὶ τοῦ μὴ μνησικακεῖν. Λεχθεὶς τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Πεντάδι.

Ὁμιλία 3.

α'. Ἐβούλομην, ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην πάλιν ὑποθέσεως ἀψαθαι, καὶ ἐντεῦθεν ὁμῖν τὴν ἐπίστασιν παραθεῖναι τὴν πνευματικὴν· ἀλλ' ἡ τοῦ προδότου ἀγνωμοσύνη πρὸς τὴν κατ' αὐτὸν ὑπόθεσιν τὴν ἡμετέραν ἔλκει γλῶτταν, καὶ τῆς ἡμέρας ὁ καιρὸς προτρέπεται τῆς τόλμης αὐτοῦ τὴν μανίαν εἰπεῖν. Σήμερον γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρεβόθη ταῖς τῶν Ἰουδαίων χερσὶν ὑπὸ τοῦ οἰκείου μαθητοῦ. Ἀλλὰ σὺ τοῦτο ἀκούων, ἀγαπητέ, μὴ γένῃ κατηφής, μηδὲ στυγνὸς ἀκούων, ἀλλὰ παρεδόθη ὁ Δεσπότης· μᾶλλον δὲ καὶ στέναξον καὶ δάκρυσον, μὴ διὰ τὸν παραδοθέντα Ἰησοῦν, ἀλλὰ διὰ τὸν παραδόντα αὐτὸν Ἰούδαν. Ὁ μὲν γὰρ προδοθεὶς Ἰησοῦς τὴν οἰκουμένην ἔσωσεν, ὁ δὲ προδοὺς Ἰούδας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπώλεσε· καὶ ὁ μὲν προδοθεὶς Ἰησοῦς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ἐν οὐρανοῖς κάθηται, ὁ δὲ προδοὺς Ἰούδας ἐν ᾧδου νῦν ἐστὶ, τὴν ἀπαράφτητον καὶ αἰώνιον ἀναμείνω κώλασιν. Διὰ τοῦτο στέναξον, διὰ τοῦτο

δάκρυσον· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἰδὼν τὸν Ἰούδαν ἐταράχθη καὶ ἰδάκρυσεν. Ἰδὼν γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐταράχθη καὶ εἶπεν· Εἰς ἐξ ὧν παραδώσει με. Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐταράχθη; Ἐννοῶν ὅτι μετὰ τὴν τοσαύτην διδασκαλίαν, μετὰ τὰς τοσαύτας παραθέσεις, εἰς οἷον χρημὸν ἑαυτὸν ὠθῶν οὐκ ἠσθάνετο. Θεωρῶν τοίνυν ὁ Δεσπότης τοῦ μαθητοῦ τὴν μανίαν, καὶ ἐπελεῶν αὐτὸν ἐταράχθη καὶ ἰδάκρυσε. Τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω τιθέασιν οἱ εὐαγγελισταί, ἵνα πιστώσωνται τῆς οἰκονομίας τὴν ἀλήθειαν. Ἐταράχθη τοίνυν ὁ Δεσπότης, ἰδὼν τοῦ μαθητοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγνωμοσύνην, καὶ διδάσκων ἡμᾶς ἐκείνους μάλιστα θρηνεῖν, τοὺς κακῶς ποιοῦντας, οὐ τοὺς κακῶς πάσχοντας· οἱ γὰρ κακῶς καὶ ἀδικῶς πάσχοντες, οὗτοι μᾶλλον μακαρισμοῦ ἀξιοὶ εἰσι. Αἰὶ καὶ ἔλεγεν ὁ Χριστός· Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Εἶδες πόσον τὸ κέρδος

ἔδειξε τῶν κακῶς πασχόντων; Βλέπε πάλιν ἀλλαχοῦ τῶν κακῶς ποιούντων τὴν ἀπαραίτητον τιμωρίαν· ἄκουε τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος· Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοί, μιμηταὶ ἐγενήθητε τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδιῶν συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείναντων Ἰησοῦν, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ κωλυόντων ἡμᾶς, φησί, τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι, ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας· ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος. Εἶδεν, ὅτι ἐκείνους μάλιστα δίκαιον θρηνεῖν καὶ κόπτεσθαι τοὺς κακοποιούντας; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης ὁρῶν τοῦ μαθητοῦ τὴν τόλμαν, ἐταράττετο καὶ ἐδάκρυε, [387] τὴν περὶ τὸν μαθητὴν συμπαθεῖαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ δεικνὺς αὐτοῦ τῆς φιланθρωπίας τὸ μέγεθος, ὅτι καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς προδοσίας οὐκ ἐπαύετο τῆς τοῦ μαθητοῦ διορθώσεως προσοφύμενος. Διὰ τοῦτον οὖν δάκρυον πικρὸν καὶ στυναλόν μῆλλον, ἐπεὶ καὶ ὁ Δεσπότης δι' ἐκείνον ἠθύμην· Ἐταράχθη γάρ, φησιν, ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν· Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Ὡς πόση εὐσπλαγχνία, πόση ἀγαθότης Δεσπότου! ὁ προδοθεὶς ὑπὲρ τοῦ προδότου ἀλείφει· Ὅρῶν γάρ αὐτὸν ἐπιμένοντα τῇ πονηρίᾳ, Ἐταράχθη καὶ εἶπεν· Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Σκόπει, πόση μακροθυμία! πόση φιλανθρωπία! πῶς φείδεται τοῦ ἀγνώμονος, καὶ οὐ βούλεται αὐτὸν ἀναίσχυτον ἐργάσασθαι. ἀλλὰ πάντα εἰς δειλίαν ἐνάγει τοὺς μαθητάς καὶ ἐνταυνίους ποιεῖ, πρὸς τὸ ἀφορμῇν τινα ἐκείνων παρασχεῖν τοῦ μεταγνῶναι τῆς μανίας! Ἄλλ' ὅταν ἀναίτητος γένῃται ἡ ψυχὴ μὴ δεχομένη τὸν σπῆρον τῆς εὐσεβείας, οὐ παραινέσιν δέχεται, οὐ συμβουλήν, ἀλλὰ σκοτωθεῖσα ὑπὸ τοῦ πάθους κατὰ χρημῶν ἀπεισι· διόπερ οὐτε οὗτος ἐκέρδανεν τι ἐκ τῆς τοσαύτης μακροθυμίας. Εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, φησὶ. Τίνος ἔνεκεν ἐταράχθη καὶ ἠθύμην; Ὁμοῦ καὶ τὴν φιλοστοργίαν τὴν αὐτοῦ ἐπιδεικνύμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι ἐκείνους μάλιστα δεῖ θρηνεῖν, τοὺς κακῶς τῶν πλῃστον κατεργαζομένους. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι καθ' αὐτῶν τὴν ὀργὴν ἐπιφέρουσιν· οὐχὶ δὲ τὸν πάσχοντα κακῶς, ἀλλὰ τὸν ποιοῦντα κακὰ, τοῦτον θρηνεῖν πανταχοῦ δίκαιον. Τὸ μὲν γὰρ κακῶς παθεῖν, τὴν βασιλείαν ἡμῶν τῶν οὐρανῶν προξενεῖ· τὸ δὲ κακῶς ποιῆσαι τινι αἴτιον ἡμῶν τῆς γεέννης καὶ τῆς κολάσεως γίνεται. Μακάριοι γάρ, φησὶν, οἱ διωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης. Ὁρᾷς, πῶς τὸ κακῶς παθεῖν ἔχει μισθὸν καὶ ἑπαλόν, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν; Ἀκούσον πῶς καὶ τὸ κακῶς ποιῆσαι κολασιν φέρει καὶ τιμωρίαν. Εἰπὼν γάρ ὁ Παῦλος περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι τὸν Κύριον ἀπέκτειναν, καὶ τοὺς προφήτας ἐδίωξαν, ἐπήγαγεν· Ὁρ' τὸ τέλος ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Εἶδεν πῶς οἱ μὲν διωκόμενοι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν λαμβάνουσιν· οἱ δὲ διώκοντες, τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργὴν κληρονομῶσι;

Ταῦτα δὲ οὐχ ἁπλῶς κινούμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀλλ' ἵνα παιδευόμεθα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἐλεῶμεν αὐτοὺς, καὶ δακρύωμεν καὶ ἀλγῶμεν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐκεῖνοι γάρ εἰσιν οἱ κακῶς πάσχοντες, οἱ ἐχθραίνοντες ἡμῖν μάτην. Ἄν οὕτω παρασκευάζωμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν, ὥς μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀλγεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, δυνησόμεθα κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν καὶ ὑπερυχεσθαι αὐτῶν, καὶ πολλὴν διὰ τοῦτο τὴν ἀνωθεν ἐπισπάσασθαι βοήθην. Διὰ γὰρ τοῦτο τετάρτην ἡμέραν

ἔχω διαλεγόμενος ὑμῖν περὶ εὐχῆς τῆς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἵνα μόνιμος γένῃται τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινέσεως, ἵνα βιώσῃ ὑμῶν ταῖς διανοαῖς. Διὰ τοῦτο συνεχῶς ἐπαντλούμεν ὑμῖν τοὺς ῥήμασιν, ὥστε τὸ σῆμα τῆς ὀργῆς ὑπονοσθῆσαι, καὶ κατασταλῆναι τὴν φλεγμονήν, καὶ καθαρὸν ὀργῆς εἶναι τὸν εὐχῇ προσόντα. Οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ταῦτα παραινεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀφιέντων ἐκεῖνους τὰ ἀμαρτήματα. Μείζονα γάρ [388] λαμβάνεις ἢ δίδως, ἀφίεις τὴν ὀργὴν τῷ ἐχθρῷ. Καὶ πῶς μείζονα λαμβάνω, φησὶ; Πρόσεχε ἀκριβῶς. Ἐν ἀφίᾳ τοῖνυν τὰ εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀμαρτήματα, συγχωρεῖται σοι τὰ εἰς τὸν Δεσπότην πλημμελήματα. Ἐκεῖνα ἀνιάτᾳ ἐστὶ καὶ ἀσύγγνωστα, ταῦτα δὲ πολλὴν ἔχει παραμυθίαν καὶ συγγνώμην. Ἀκούσον γοῦν τοῦ ἡλλ' λέγοντος πρὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· Ἐὰν ἀμαρτῶν ἀμάρτη ἄνθρωπος εἰς ἄνθρωπον, ὁ ἱερεὺς προσεύχεται περὶ αὐτοῦ· ἐὰν δὲ εἰς τὸν Θεὸν ἀμάρτη, τίς προσεύχεται περὶ αὐτοῦ; Ὅτε ἀφίᾳ μέγα τραῦμα, οὐδ' εὐχῇ βράδεις λύεται. Καὶ εὐχῇ μὲν οὐ λύεται τὸ τοιοῦτον παράπτωμα, συγχωρεῖται δὲ τῶν ἀμαρτημάτων τῶν εἰς τὸν ἐχθρὸν λύεται παραυτίκα. Διὸ ἐκεῖνα μὲν μύρια τάλαντα ἐκάλεσεν ὁ Θεός, τὰ εἰς τὸν Δεσπότην ἀμαρτήματα, ταῦτα δὲ ἑκατὸν δηνάρια· ἃ ἐὰν ἀφῇς, ἀφεθήσεται σοι τὰ μύρια τάλαντα.

β'. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς εὐχῆς ἱκανῶς εἰρήται. Εἰ δὲ δοκεῖ, μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγόντες, ἐπὶ τῇ τῆς προδοσίας ἐπανεῖλθωμεν λόγον, καὶ ἰδῶμεν πῶς παρεδόθη ἡμῶν ὁ Δεσπότης. Ἴνα δὲ καὶ τοῦ προδότου τὴν μανίαν ἀπασαν καταμάθωμεν, καὶ τοῦ μαθητοῦ τὴν ἀγνωμοσύνην γνῶμεν, καὶ τοῦ Δεσπότου τὴν ἀφροντὴν φιλανθρωπίαν, ἀκούσομεν τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πῶς ἡμῖν αὐτοῦ διηγείται τὴν τόλμαν· Τότε, φησὶ, πορευθεὶς εἰς τὴν δώδεκα, Ἰούδας ὁ λεγιόμενος Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπεν αὐτοῖς· Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἡμῖν παραδώσω αὐτόν; Δοκεῖ μὲν γὰρ σαφές εἶναι τὸ λεγόμενον, καὶ μηδὲν πλεόν αἰνιττεσθαι· εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειεν ἕκαστον τῶν εἰρημένων, πολλὴν ἔχει θεωρίαν καὶ πολὺ τὸ βάθος τῶν νοημάτων. Καὶ πρῶτον ὁ καιρὸς. Οὐ γὰρ ἁπλῶς αὐτὸν ἐπιστημαίνεται ὁ εὐαγγελιστής· οὐ γὰρ εἶπε, πορευθεὶς ἁπλῶς· ἀλλὰ προσέθηκε, Τότε πορευθεὶς. Τότε· πότε; Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐπιστημαίνει τὸν χρόνον; Οὐχ ἁπλῶς ἡμῖν ἐπιστημαίνεται τὸν καιρὸν ὁ εὐαγγελιστὴς Πνεύματι ἁγίῳ φθεγγόμενος· ὁ γὰρ Πνεῦματι φθεγγόμενος, οὐδὲν ἁπλῶς οὐδὲ εἰκὴ φθέγγεται. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, τότε; Πρὸ αὐτοῦ τοῦ χρόνου, πρὸ αὐτῆς τῆς ὥρας προσήλθε κρίρη ἀλάστρον μύρου ἔχουσα, καὶ κατέχευε τὸ ἔλαιον ἐκείνῳ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Κυρίου. Ἐπεδείξατο πολλὴν πίστιν ἡ γυνὴ, ἐπεδείξατο πολλὴν θεραπείαν, ἐπεδείξατο πολλὴν ὑπακοήν καὶ εὐλάβειαν· μετεβάλλετο ἀπὸ τοῦ βίου τοῦ προτέρου, καὶ ἐγένετο βελτίον καὶ σωφρονεστέρα. Καὶ ὅτε ἡ πόρνη μετενόησεν, ὅτε τὸν Δεσπότην ἐπέγνω, τότε ὁ μαθητὴς τὸν διδάσκαλον παρέδωκε. Τότε· πότε; Ὅτε πόρνη προσελθούσα, τὸ ἀλάστρον τοῦ μύρου καταχέασα κατὰ τὸν ποδῶν τοῦ Ἰησοῦ, ταῖς οἰκταῖς θριβὶν ἐξέμαζε, καὶ πολλὴν τὴν θεραπείαν ἐπεδείκνυτο, τὰ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ἀμαρτήματα ἐξαλείφουσα διὰ τῆς ἐξομολογήσεως αὐτῆς. Τότε οὖν, ὅτε ἐκείνην ἐθέασατο τοσαύτην θεραπείαν τῇ διδασκάλῳ ἐπιτεταμένην, τότε αὐτὸς ἐπὶ τὴν παράνομον προδοσίαν

patiuntur? Vide rursum alio in loco male agentium inevitabile supplicium : audi B. Paulum dicentem : *Vos autem, fratres, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa ; quoniam eadem passi estis et vos a propriis contribulibus, quemadmodum et ipsi a Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum, et proprios suos prophetas, et impediunt nos loqui gentibus, ut salvæ fiant, ut impleant peccata sua : pervenit autem ira Dei super illos usque in finem (1. Thess. 2. 14-16).* Videntur eos maxime par esse lugere et fletu prosequi, qui mala perpetrant? Quapropter clementissimus Dominus, cum videret discipuli facinus, turbabatur et flebat, commiserationem erga discipulum suam ostendens, benignitatisque suæ magnitudinem exhibens, quod vel usque ad ipsam proditorem discipuli emendationi prospicere non cessaret. Propter hunc igitur potius acerbè luge et ingemisce, quia Dominus illius causa mœstus fuit. *Turbatus est, inquit, Jesus, et dixit, Unus vestrum tradet me (Joan. 13. 21).* O quantam misericordiam! quantam Domini bonitatem! Qui proditur proditoris gratia dolet. Videns enim cum in nequitia immorantem, *Turbatus est et dixit, Unus vestrum tradet me.* Vide, quantam animi tolerantiam! quantam humanitatem! quomodo ingrato parcat, nec vult eum impudentissime agere: sed omnes discipulos in timorem et anxietatem deducit, ut illi ansam præbeat resipiscendi ab insania. At cum anima omni dimisso sensu semen pietatis non accipit, non admonitionem, non consilium admittit, sed affectu animi obtenebrata per præcipitia abit. Quamobrem neque hic ex tanta Christi patientia quidpiam lucratus est. *Unus vestrum tradet me, inquit.* Cur turbatus et mœrore affectus est? Ut suum simul amorem ostenderet, nosque doceret, eos maxime lugendos esse, qui contra proximum mala perpetrant. Et enim illi iram contra seipsos excitant. Neutiquam eum qui male patitur, sed eum qui mala perpetrat, ubique lugere par est. Nam si male patiamur, id nobis regnum cœlorum adipiscitur; sin male cuiquam faciamus, id in causa est ut in gehennam et supplicium mittamur. Nam *Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur propter justitiam (Matth. 5. 10).* Videntur quomodo male pati in mercedem et præmium afferat regnum cœlorum? Audi quomodo mala perpetrare poenam et supplicium afferat: cum enim dixisset Paulus quod Judæi Dominum occidissent, et prophetas persecuti essent, adjecit: *Quorum finis est secundum opera eorum (2. Cor. 11. 15).* Videntur quomodo ii, qui persecutionem patiuntur, regnum cœlorum lucentur; ii vero, qui persequuntur, iram Dei in hereditatem accipiant?

Orandum pro inimicis. — Hæc porro non temere apud caritatem vestram agitamur, sed ut discamus adversus inimicos nostros non irasci; sed potius ut misericordia erga illos moveamur, illorumque gratia mœrorem et planctum assumamus. Illi quippe male patiuntur, qui sine causa nobis adversantur. Si animum nostrum ita comparemus, ut non irascamur, sed illorum gratia doleamus, etiam poterimus secundum Do-

mini vocem pro illis orare, illoque modo multam nobis opem cœlitus conciliare. Ideo quarta jam die apud vos sermonem habeo de oratione pro inimicis, ut admonitionis frequentia firmior sit doctrina, ut radices agat in animis vestris. Ideoque frequenter apud vos sermonibus instamus, ut iræ tumorem tollamus, et fervorem sedemus, utque puri ad orationem accedatis. Neque enim Christus inimicorum tantum gratia ad id hortatur, sed etiam nostri causa qui illis peccata remittimus. Plura enim accipis, quam das cum iram tuam inimico dimittis. Quomodo plus accipio, inquires? Attende diligenter. Si inimico peccata dimittas, delicta tua in Christum perpetrata dimittuntur tibi. Hæc porro vix dimitti et veniam habere possunt, illa vero veniam et solatium multum reperiunt. Audi Heli filiis suis dicentem, *Si peccans peccaverit homo in hominem, sacerdos orabit pro eo; si vero in Deum peccaverit, quis pro illo orabit (1. Reg. 2. 25).* Itaque magnum est vulnus illud, neque facile oratione solvitur; imo ne oratione quidem solvitur tale delictum, sed per veniam peccatorum inimico concessam statim solvitur. Ideo illa quidem decem millia talenta vocavit Deus, nempe delicta in Dominum; hæc vero centum denarios (*Matth. 19. 25. sqq.*), quos si dimiseris, dimittentur tibi decem millia talenta.

2. Verum de oratione satis. Si placet autem, repetito paulo altius sermone, ad proditorem redeamus, videamusque quomodo Dominus noster proditus sit. Ut vero totam proditoris insaniam ediscamus, simulque ingratum discipuli animum et Domini ineffabilem clementiam agnoscamus, audiamus quomodo evangelista nobis ejus facinus enarret. *Tunc, inquit, abiit unus de duodecim, Judas dictus Iscariotes, ad principes sacerdotum, et dixit eis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum (Matth. 26. 14. 15).* Videtur quidem id quod dictum est clarum esse nihilque amplius subindicare; sed si quis singula, quæ dicta sunt, examinet, magnam præbent contemplandi materiam, multamque sensuum profunditatem. Primo tempus considerandum est. Non enim simpliciter illud indicat evangelista; neque enim dixit solum, *abiit*; sed adjecit, *Tunc abiit. Tunc*, quandonam? Ecquæ de causa tempus indicat? Non sine causa nobis tempus significat evangelista ex Spiritu sancto loquens: nam qui ex Spiritu loquitur, nihil sine causa vel temere loquitur. Quid igitur est illud, *tunc*? Ante illud tempus, ante illam horam accessit puella habens alabastrum unguenti, et effudit oleum illud super caput Domini. Multam fidem ostendit mulier, multam ministrandi curam, obedientiam, pietatem: mutata est a pristina vita, meliorque ac temperantior effecta est. Et cum meretrix respicit, cum Dominum agnovit, tunc discipulus magistrum prodidit. Tunc, quandonam? cum meretrix accedens, effuso super pedes Jesu unguenti alabastro, propriis illos capillis abstersit, multumque ministerium exhibuit, per hujusmodi confessionem cuncta præteriti temporis peccata delens. Tunc itaque, cum illam vidit tantum officium magistro exhibentem, tunc ille ad ini-

quam proditorem festinavit. Et illa quidem ex ipso nequitiae fundo in ipsum caelum ascendit; hic vero post innumera miracula et signa, post tantam doctrinam, post ineffabilem illam Domini attemperationem, in tartari fundum decidit. Tantum malum est socordia et corrupta voluntas. Quamobrem Paulus dicebat: *Qui videtur stare, videat ne cadat* (1. Cor. 10. 12): et propheta clamabat olim: *Num qui cadit, non resurget? et qui avertit se, non revertetur* (Jerem. 8. 4)? Ut neque is qui stat confidat, sed semper certo consistat; nec qui decidit, desperet. Tanta enim vis erat magistri, ut etiam meretrices et publicanos pertraheret ad propriam obsequentiam.

Deus non necessitate pertrahit ad bonum agendum.

— Quid ergo, inquires, qui meretrices pertraxit, discipulum non potuit pertrahere? Etiam potuit et discipulum pertrahere; sed noluit ipsum necessitate facere bonum, neque vi illum ad seipsum pertrahere. Ideo evangelista nobis ea narrans, quæ ad ingratum discipulum spectabant, dixit: *Tunc abiit*, id est, non ab aliis vocatus, neque coactus ab alio, neque alio se hortante; sed suo sponte motu ad id conversus est, ostendens se sua sponte et proprio arbitrio ad iniquum illud facinus properasse, nulla movente causa; sed a nequitia intus scaturiente ad Domini traditionem seipsum impulit. *Tunc abiens unus de duodecim*. Non parvum crimen illud est quod dicatur, *Unus de duodecim*. Quia enim erant et alii septuaginta discipuli, ideo dixit, *Unus de duodecim*; id est, ex selectis, qui quotidie cum illo versabantur, qui magna fiducia fruebantur. Ut igitur discas ipsum ex præcipuis discipulis fuisse, ait, *Unus de duodecim*. Neque id tacet evangelista, ut tu credas, hæc, quæ videntur probrosa esse, Domini erga nos sollicitudinem ostendere, quod scilicet proditorem et furem tot bonis dignatus, et usque ad ultimam vesperam cohortatus sit. Vidistin' meretricem, quæ abluerat, salutem nactam esse; discipulum vero, quia segnis fuerat, decidisse? Ne igitur de te desperes, ad meretricem respiciens; neque confidas, ad discipuli facinus oculos convertens: ambo enim perniciose sunt. Ad lapsum enim proclivis est animus noster, volubilis voluntas; quamobrem undique nos muniamus oportet. *Tunc abiens unus de duodecim, Judas Iscariotes*. Viden' ex quanto choro decidit? viden' quanta sese disciplina privavit? viden' quantum sit malum segnitias? *Judas*, inquit, *Iscariotes*, quia alius erat huic cognominis, qui dicebatur Jacobi. Viden' evangelistæ sapientiam, qui illum non a facinore, sed a loco notum nobis facit, qui alium non a loco, sed a patris nomine cognoscendum nobis præbet. Atqui consequenter dixisset Judam proditorem; verumtamen ut nos doceret linguam servare a criminatione puram, a proditoris nomine abstinere. Discamus igitur inimicorum neminem cum convicio memorare. Si enim beatus hic vir proditorem noluit criminari, cum hoc iniquum facinus enarraret, sed hoc quidem tacuit, a loco autem unde prodierat notum illum fecit: quærimus venia digni, cum proximum criminamur, ac

sæpe non solum inimicos cum contumelia memoramus, sed etiam eos, qui erga nos bene affecti videntur. Ne, quæso, id agamus. Id et Paulus præcipit dicens: *Omnis sermo malus de ore vestro ne prodeat* (Ephes. 4, 29). Ideo ab hujusmodi morbo plane purus beatus Matthæus dicebat: *Tunc abiens unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum dixit, Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* O execrandam vocem! o insanum facinus! Dum hæc cogito, tremo, dilecti. Quomodo talis vox ex ore exiliit? quomodo linguam movit? quomodo anima a corpore non abcessit? quomodo labia non obtorpuerunt? quomodo non mente excessit?

3. *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?*— Dic mihi, Juda, hæccine magister tanto tempore te docuit? itane in oblivionem frequentium admonitionum venisti? nonne ideo dixit, *Nolite possidere aurum, neque argentum* (Matth. 10, 9), ut jam inde a principio tuum erga pecunias furorem comprimeret? nonne hortabatur dicens: *Si quis te percusserit in maxillam dexteram, verte illi et aliam* (Matth. 5, 39)? Cur, quæso, magistrum prodis? an quia potestatem tibi dedit adversus dæmonia, ita ut morbos curares, leprosos mundares, et alia multa miracula perpetrares? pro hisne beneficiis hæc illi præmia retribuisti? O furorem, imo potius, avaritiam! hæc enim mala omnia avaritia peperit, radix illa malorum, quæ animas nostras obtenebrat, necnon ipsas leges naturæ, quæ id efficit, ut mente excedamus, neque permittit ut vel amicitiae, vel cognationis, vel alterius cujuspiam recordemur: sed semel exæcans oculos mentis nostræ, nos in tenebris incedere facit. Et ut hoc clare discas, vide quanta tunc ejecerit ex anima Judæ. Subingressa isthæc avaritia, colloquia, consuetudinem, communionem, mirabilem illam doctrinam, omnia, inquam, illa in oblivionem adduxit. Pulchre dicebat Paulus, *Radix omnium malorum est avaritia* (1. Tim. 6, 10). *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* Tradis, Juda, eum qui omnia continet verbo? vendis incomprehensibilem, et opificem cæli et terræ, creatorem naturæ nostræ, qui verbo et nutu omnia constituit? Ut igitur ostendat quod lubens traditus sit, audi quid faciat. Ipso proditoris tempore, quando invaserunt eum cum gladiis et lignis, lampadibus et laternis instructi, dicit eis: *Quem quæritis* (Joan. 18, 4)? Et ignorabant eum, quem capturi erant. Tantum aberat ut eum prodere posset, qui neque præsentem eum videre poterat, quem traditurus erat, etsi tot lampadibus luminibusque instructus. Quod enim hæc subindicaret eum dixit eos et lampades et laternas habuisse, neque sic eum invenisse, id innuit eum ait, *Et Judas stabat cum illis*, is qui dixerat, *Ego vobis tradam eum*. Eorum quippe mentem exæcavit, ut potentiam suam ostenderet, et illi discerent ea se aggredi, quæ fieri non possent. Deinde audita ejus voce abierunt supini, et ceciderunt in terram. Vidisti quomodo ne vocem quidem ferre potuerunt, sed prolapsu infirmitatem suam demonstrarunt? Vide Domini clemencia-

ἔσπευε. Κάκειν μὲν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πυθμένος τῆς κακίας εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἀνῆλθεν· οὗτος δὲ μετὰ μυρία θαύματα καὶ σημεῖα, μετὰ τὴν τοσαύτην διδασκαλίαν, μετὰ τὴν ἀφαιτον συγκατάθεσιν, εἰς αὐτὸν τὸν πυθμένα τῶν ταρτάρων κατέπεσε. Τοσοῦτον ἐστὶ βριθυμία κακῶν καὶ [389] προαίρεσις διεφθαρμένη. Αἰδὼ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· καὶ ὁ προφήτης πάλαι εἶδε· Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; ἵνα μήτε ὁ ἐσθὼς θαρρῇ, ἀλλ' ἐναγώνιος ᾗ διηνεκῶς, μήτε ὁ καταπεσὼν ἀπογνῶ ἑαυτοῦ. Τοσαύτη γὰρ ἡ δύναμις τοῦ διδασκάλου, ὥς καὶ πόρνας καὶ τελώνας ἐπισπασάσθαι πρὸς τὴν οἰκίαν ὑποταγῆν.

Τί οὖν φησιν; Ὁ πόρνας ἐπισπασάμενος, μαθητὴν οὐκ ἴσχυεν ἐπισπασάσθαι; Ναί, ἴσχυεν ἐπισπασάσθαι καὶ τὸν μαθητὴν· ἀλλ' οὐκ ἐβούλετο αὐτὸν ἀνάγκη ποιῆσαι καλὸν, οὐδὲ βίβ' ἐλκύσαι αὐτὸν πρὸς ἑαυτόν. Διὰ τοῦτο ὁ εὐαγγελιστὴς διηγούμενος ἡμῖν τὰ κατὰ τὸν μαθητὴν τὸν ἀγνώμονα ἔλεγε· Τότε πορευθεῖς, τοῦτέστιν, οὐχ ὑφ' ἐτέρων κληθεῖς, οὔτε βιασθεῖς παρ' ἄλλου, οὐδὲ παρ' ἑτέρου δεξιόμενος τὴν προτροπὴν, ἀλλ' οἰκοθεν κινούμενος ἐπὶ τοῦτο ἐπάρατι, δείκνυς ὅτι αὐτομάτως, καὶ ἐξ οἰκείας γνώμης ἐπὶ τὸ παράνομον τοῦτο τὸλμημα ὤρμησεν, ἐξ οὐδεμιᾶς αἰτίας κινούμενος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς πηγαίους ἔνδοθεν κακίας ἐπὶ τὴν προδοσίαν τοῦ Δεσπότου ἑαυτὸν ὠθήσας. Τότε πορευθεῖς εἰς τῶν δώδεκα. Καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν ἐγκλημα τὸ εἰπεῖν, *Εἰς τῶν δώδεκα*. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν καὶ ἕτεροι ἐβδόμηκοντα μαθηταί, διὰ τοῦτο εἶπεν, *Εἰς τῶν δώδεκα*, τοῦτέστι, τῶν ἐγχρίτων, τῶν καὶ καθ' ἐκάστην αὐτῷ συναναστρεφόμενων, τῶν πολλῆς ἀπολαυόντων τῆς παύσεως. Ἴνα οὖν μάθῃ; ὅτι μαθητὴς ἦν τῶν δοκίμων, φησὶν *Εἰς τῶν δώδεκα*. Καὶ οὐ παραιοπῆ ταῦτα γράφων ὁ εὐαγγελιστὴς, ἵνα σὺ πεισθῇς ὅτι ταῦτα τὰ δοκούντα ἐπὶνεύεισθαι εἶναι δείκνυσιν τοῦ Δεσπότου τὴν πρὸς ἡμᾶς κηδεμονίαν, ὅτι τὸν προδότην, τὸν κλέπτην τοσοῦτον ἤξιωσεν ἀγαθῶν, καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης ἐσπέρας παρῆναι. Εἶδες πῶς ἡ πόρνη μὲν ἐσώθη, ἐπειδὴ ἔνυεν· ὁ μαθητὴς δὲ βριθυμίας κατέπεσε; Μὴ τοίνυν ἀπογνῶς τὴν πόρνην πρὸς τὴν πόρνην ἀφορῶν, μὴδὲ θαρσύνῃς πάλιν πρὸς τὴν τοῦ μαθητοῦ τὸλμαν ἀπειδὴν· ἀμφοτέρω γὰρ ὀλέθρια. Εὐδίστοθς γὰρ ἡμῶν ἡ γνώμη, εὐπερίτρεπτος ἡ προαίρεσις· διὸ πάντοθεν ἀσφαλίζεσθαι χρὴ. Τότε πορευθεῖς εἰς τῶν δώδεκα, Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης. Ὁρᾷ; ποίου χοροῦ ἐξέπεσαν; ὁρᾷ; ποίας διδασκαλίας αὐτὸν ἐστέρησεν; ὁρᾷ; πόσον κακὸν ἡ βριθυμία; Ἰούδας, φησὶν, ὁ Ἰσκαριώτης, ἐπειδὴ ἕτερος ἦν τοῦτο ὁμῶνυμος ὁ λεγόμενος Ἰακώβου. Ὁρᾷ; τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν σοφίαν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ τολμήματος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τόπου, ὅλῳν ἡμῖν αὐτὸν ποιεῖ, ἐκείνου οὐκ ἀπὸ τοῦ τόπου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πατρωνυμίας γνώριμον ποίωι; Καίτοι γε ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, Ἰούδαν τὸν προδότην· ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς παιδεύῃ καθαρὰν ἔχειν κατηγορίαν τὴν γλῶσσαν, καὶ αὐτὸ τὸ εἰπεῖν προδοτὸν φεῖσθαι. Παιδευνόμεθα τοίνυν μηδένα τῶν ἐχθρῶν κακῶς μεμνήσθαι. Εἰ γὰρ ὁ μακάριος οὗτος τοῦ προδοτοῦ οὐκ ἠνέσχετο κατηγορεῖσθαι, τὸ παράνομον τοῦτο τὸλμημα διηγούμενος, τοῦτο μὲν ἀπεσιώπησεν, ἀπὸ δὲ τοῦ τόπου, ὅθεν ὤρμητο, ὅλῳν αὐτὸν ποιεῖ· ποίας ἂν εἴρμην ἡμεῖς ἄξιον συγγνώμης τοὺς πλησίον κακηγοροῦντες; Καὶ πολλάκις οὐ μόνον

[390] τῶν ἐχθρῶν μεμνήμεθα μετ' ὕβρεως, ἀλλὰ καὶ τῶν δοκούντων πρὸς ἡμᾶς ἔχειν διάθεσιν. Μὴ, παρακαλῶ. Τοῦτο καὶ Παῦλος παραινέει λέγων· Πᾶς λόγος σαφρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω. Διὰ τοῦτο παντὸς τοιοῦτου πάθους καθαρεύων ὁ μακάριος Ματθαῖος ἔλεγε· Τότε πορευθεῖς εἰς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς εἶπε· Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἡμῖν παραδώσω αὐτόν; Ὁ μαρὰς φωνῆς! ὦ τὸλμης ἀνοία! ἐνθυμούμενος τρέμω, ἀγαπητοί, πῶς ἐξεπῆδησε τοῦ στόματος ἡ φωνή, πῶς τὴν γλῶτταν ἐκίνησε, πῶς οὐκ ἀπέστη τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, πῶς οὐκ ἐνάρχησαν τὰ χεῖλη, πῶς οὐκ ἐξέστη τῇ διανοίᾳ.

γ. Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἡμῖν παραδώσω αὐτόν; Εἰπέ μοι, Ἰούδα, ταῦτα σοὶ ἐπαίδευσεν ὁ διδάσκαλος ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ; οὕτω λήθην ἐποίησω τῶν συνεχῶν παραινέσεων; οὐ διὰ τοῦτο ἔλεγε, *Μὴ κτήσῃσθε χρυσόν, μήτε ἀργυρόν*, ἀνωθεν προαναπέλλων σου τῆς περὶ τὰ χρήματα μανίας τὴν ὑπερβολήν; οὐ παρῆναι λέγων, *Ἐάν τις σε βιάσῃ εἰς τὴν δεξιάν σου ἰαγόναν, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην*; Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, παραδίδως τὸν διδάσκαλον; ὅτι τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἐξουσίαν σοὶ παρέδωκεν, ὥς καὶ νοσήματα θεραπεύειν, καὶ λεπρούς καθαίρειν, καὶ ἕτερα πολλά τοιαῦτα θαύματα ἐπιδείκνυσθαι; ἀντὶ οὖν τῶν εὐεργεσιῶν τούτων ταύτας αὐτῷ ἀποδίδως τὰς ἀμοιβάς; Ὁ τῆς μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς φιλαργυρίας! Πάντα γὰρ ταῦτα τὰ κακὰ ἡ φιλαργυρία πεποίηκεν, ἡ βίβλα τῶν κακῶν, ἥτις τὰς ψυχὰς ἡμῶν σκοτοῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς τῆς φύσεως νόμους, καὶ αὐτῶν ἡμᾶς ἐκβάλλει τῶν φρενῶν, καὶ οὐκ ἀφίησιν οὔτε φίλας οὔτε συγγενεῖς οὔτε ἄλλου τινὸς μεμνήσθαι· ἀλλὰ καθάπαξ πηρώσασα ἡμῶν τὰ ὅρματα τῆς διανοίας, οὕτως ἐν σκοτει ποιεῖ βλαδίειν. Καὶ ἵνα μάθῃς τοῦτο σαφῶς, ὅρα τότε πόσα ἐξέβαλεν ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα ψυχῆς. Αὕτη ἐπεισελθοῦσα τὴν ὁμίαν, τὴν συνήθειαν, τὴν κοινωνίαν, τὴν θαυμαστὴν διδασκαλίαν, πάντα ταῦτα εἰς λήθην ἐνέβαλεν ἡ φιλαργυρία. Καλῶς ἔλεγε Παῦλος, ὅτι *Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία*. — Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἡμῖν παραδώσω αὐτόν; Παραδίδως, Ἰούδα, τὸν τὰ πάντα συνέχοντα λόγῳ; πωλεῖς τὸν ἀκατάληπτον, τὸν κτίστην οὐρανὸν τε καὶ γῆς, τὸν δημιουργὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως, τὸν λόγῳ καὶ νεύματι τὰ πάντα συστησάμενον; Ἴνα οὖν δείξῃ ὅτι ἐκὼν παρεδόθη, ἀκουσον τί ποιεῖ. Κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς προδοσίας, ὅτε ἐπῆλθον αὐτῷ μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων, λαμπάδας καὶ φανούς ἔχοντες, λέγει αὐτοῖς· *Τίνα ζητεῖτε*; Καὶ ἠγνόησαν ὅν ἡμελλον συλλαμβάνειν. Τοσοῦτον ἀπείχεν ἐκείνους τὸ δυνήθῃναι παραδοῦναι αὐτὸν, ὅτι οὐδὲ ὅρῃν αὐτὸν ἡδύνατο παρὼντα, ὅν ἡμελλε παραδίδοναι, καὶ ταῦτα λαμπάδων οὐστῶν καὶ φωτὸς τοσοῦτου. Ὅτι γὰρ τοῦτο αἰνιττόμενος εἶπεν, ὅτι λαμπάδας καὶ φανούς εἶχον, καὶ οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἠύρισκον, φησὶ [γὰρ], *Καὶ Ἰούδας εἰστήκει μετ' αὐτῶν*, ἐκείνος εἰπὼν· *Ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*. Ἐπῆρσας γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιν, βουλόμενος δείξαι τὴν οἰκίαν δύναμιν, καὶ ἵνα μάθωσιν ὅτι ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦσιν. Εἰτα ἀκούσαντες [391] τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀπῆλθον ὑπτιοί, καὶ ἔπесον χαμαί. Εἶδες πῶς οὔτε τὴν φωνὴν ἐνεγκεῖν ἡδυνήθησαν, ἀλλὰ διὰ τῆς καταπτώσεως τὴν ἑαυτὸν ἀσθένειαν ἐναργῶς ἀπέδειξαν; Ὅρα Δεσπότου φλανθρωπίαν. Ἐπειδὴ

οὐδὲ οὕτω καθίκετο τῆς ἀναίσχυντίας τοῦ προδότου, οὕτε τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνης, αὐτὸν ἐκδί-
δωσι, καὶ φησιν ὁ Κύριος· "Ὅτε ἐδεῖξα ὡς ἀδυνατοίς
ἐπιχειροῦν, ἡβουλήθη αὐτὸν ἀναστεῖλαι τὴν μα-
νίαν· οὐ βούλονται, ἀλλ' ἐτι ἐπιμένουσι τῇ πονηρίᾳ·
ἰδοὺ ἐμαυτὸν παραδίδωμι.

Ταῦτα λέγω ὑμῖν, ἵνα μὴ κατηγορήσῃς τινες τοῦ
Χριστοῦ, λέγοντες· Διὰ τί οὐ μετέβαλε τὸν Ἰούδαν;
διὰ τί οὐκ ἐποίησεν αὐτὸν βελτίονα; Καὶ πῶς ἔδει
ποιῆσαι τὸν Ἰούδαν σώφρονα καὶ ἐπιεικῆ; ἀνάγκη, ἢ
γνώμη; Εἰ μὲν γὰρ ἀνάγκη, οὐδὲ οὕτως ἐμελλεν
ἐσεσθαι βελτίων· οὐδεὶς γὰρ ἀνάγκη γίνεται βελτίων·
εἰ δὲ γνώμη καὶ προαιρέσει, πάντα εἰσέγαγε τὰ
δυνάμενα αὐτὸν ἀναγαγεῖν. Εἰ δὲ μὴ ἡβουλήθη
δέξασθαι ἐκεῖνος τὰ φάρμακα, οὐ τοῦ ἱατροῦ τὸ
ἐγκλημα, ἀλλὰ τοῦ τὴν θεραπείαν διακρουομένου ἢ
κατηγορίας. Θέλεις μαθεῖν πόσα ἐποίησεν, ὥστε αὐτὸν
ἀνακτῆσασθαι; Ἐδωρῆσατο αὐτῷ πολλὰ θαύματα,
προεῖπεν αὐτῷ περὶ τῆς προδοσίας, οὐδὲν ἐνέλειπεν
ὧν ἐχρῆν εἰς μαθητὴν ἐπιδείξασθαι. Καὶ ἵνα μάθῃς,
ὅτι δυνατὸς ὢν μεταβαλεῖσθαι οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ τῆς
αὐτοῦ βουλήσεως τὸ πᾶν ἐγένετο· ἐπειδὴ παρέδωκεν
αὐτὸν, καὶ τὴν μανίαν αὐτοῦ εἰς τέλος ἤγαγεν, Ἐρρίψε
τὰ τριάκοντα ἀργύρια, λέγων· Ἑμάρτορ παρα-
δοῦς αἷμα ἀδῶν. Πρὸ τούτου ἔλεγες· Τί θέλετέ μοι
δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Ἐπειδὴ
ἐτελέσθη ἡ ἁμαρτία, τότε ἔγνω τὴν ἁμαρτίαν. Ἐν-
τεῦθεν μετανῶμεν ὅτι, ὅταν βουλώμεν, οὕτε
παραίνεις ἡμᾶς ὠφελεῖ, οὕτε νοουεῖς· ὅταν δὲ σπου-
δάωμεν, καὶ αὐτοὶ ἀφ' αὐτῶν δυνάμεθα διαναστή-
ναι. Ἐνόησον γάρ· Ὅτε παρήγει αὐτόν, καὶ ἀνέστει-
λεν αὐτόν τῆς κακῆς ἐπιχειρήσεως, οὐκ ἤκουσεν οὕτε
κατεδέξατο τὴν νοουεσίαν· ὅτε δὲ οὐδεὶς ἦν ὁ παραι-
νῶν, τὸ οἰκεῖον συνειδὸς ἐπανέστη, καὶ οὐθενὸς ὄντος
τοῦ διδάσκοντος μετεβάλετο, καὶ ἔρριψε τὰ τριάκοντα
ἀργύρια. Ἔστησαν γάρ, αὐτῷ, φησί, τριάκοντα
ἀργύρια. Τιμὴν κατέβαλον αἵματος τιμὴν οὐκ ἔχον-
τος. Τί λαμβάνεις τριάκοντα ἀργύρια, ὦ Ἰούδα;
Ἀρρεὶν ἦλθεν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ὁ Χριστὸς ἐχέας
τὸ αἷμα, ὑπὲρ οὐ σύμφωνα νῦν ποιεῖς. Τί γὰρ ἂν
ἀναίσχυντότερον τοῦ συναλλάγματος τούτου; τίς εἶδε,
τίς ἤκουσε ποτε;

δ. Ἄλλ' ἵνα μάθωμεν τὴν διαφορὰν τοῦ προδότου
καὶ τῶν μαθητῶν, ἀκούσωμεν· ἅπαντα γὰρ μετὰ
ἀκριθείας ἡμῖν διηγείται ὁ εὐαγγελιστής. Ὅτε ταῦτα,
φησὶν, ἐγένετο, ὅτε ἡ προδοσία προσχώρησεν, ὅτε
ἀπώλεσεν αὐτὸν ὁ Ἰούδας, ὅτε τὰς παρανόμους
ἐκεῖνας συνθήκας ἐποιήσατο, καὶ ἐζήτηι, φησὶν,
εὐκαιρίαν, ἵνα αὐτὸν παραδῷ. Τότε προσῆλθον αὐτῷ
οἱ μαθηταὶ λέγοντες· Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι
φαγεῖν τὸ Πάσχα; Εἶδες μαθητὰς, εἶδες μαθητὴν;
Ἐκείνος περὶ τὴν προδοσίαν ἡγχολεῖτο, οὗτοι περὶ
τὴν διακονίαν· ἐκεῖνος σύμφωνα ἐποίει, καὶ τοῦ
αἵματος τοῦ Δεσποτικοῦ τὴν τιμὴν λαμβάνειν ἐπιχει-
ρει, οὗτοι περὶ τὴν [392] ὑπηρεσίαν παρασκευάζον-
ται. Τῶν αὐτῶν θεωμάτων ἀπῆλυσαν καὶ οὗτος
κἀκεῖνοι, τῶν αὐτῶν διδαγμάτων· πόθεν οὖν ἡ δια-
φορά; Ἀπὸ τῆς προαιρέσεως. Αὕτη αἰτία τῶν κακῶν
καὶ τῶν ἀγαθῶν γίνεται. Ἡ ἐσπέρα αὕτη ἦν, καθ'
ἣν οἱ μαθηταὶ ταῦτα ἔλεγον. Τί ἐστι, Ποῦ θέλεις
ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; Διδασκόμεθα
ἐντεῦθεν, ὅτι οὐκ εἶχεν οἰκίαν ἀφωρισμένην ὁ Χρι-
στός. Ἀκουέτωσαν οἱ τὰς λαμπρὰς οἰκίας οἰκοδο-
μούντες καὶ τοὺς μακροὺς περιβόλους, ὅτι ὁ Ὑἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνειν. Διὰ τοῦ

τούτου λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί· Ποῦ θέλεις ἐτοι-
μάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; Ποῖον Πάσχα; Τὸ
Ἰουδαϊκόν, τὸ ἀπ' Αἰγύπτου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκός·
ἐκεῖ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐπετέλεσαν. Καὶ τίνος ἐνεκεν
ἐπιτελεῖ αὐτὸ ὁ Χριστός; Ὅσπερ ἅπαντα τὰ ἄλλα
νόμιμα ἐπλήρωσεν, οὕτω καὶ τοῦτο. Διὰ τοῦτο καὶ
πρὸς τὸν Ἰωάννην ἔλεγεν· Οὕτω γὰρ πρέπον ἡμῖν
ἐστὶ πληρῶσαι πάσαν δικαιοσύνην. Οὐ τοίνυν τὸ
ἡμέτερον Πάσχα, ἀλλὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν ἐτοιμάσαι· ἐβού-
λοντο οἱ μαθηταί. Τοῦτο μὲν γὰρ αὐτοὶ ἠτοίμασαν,
τὸ δὲ ἡμέτερον αὐτοὺς παρεσκεύασεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς
Πάσχα ἐγένετο διὰ τοῦ τιμίου πάθους. Τίνος οὖν
ἐκεκεν ἐπὶ τὸ πάθος ἐρχεται; Ἰνα ἡμᾶς λυτρώσεται
ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου. Διὸ καὶ Παῦλος ἐβόα·
Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον
ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ
νόμον ἐξαγοράσῃ. Ἰνα οὖν μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ
τούτου ἐπαυσεν, ἐπειδὴ πληρῶσαι αὐτὸν οὐκ ἠδύνατο,
ὡς φορτικὸν καὶ ἐπαχθὴ καὶ δυσκατόρθωτον, διὰ
τούτου αὐτὸν πληρῶσαι· ἅπαντα, τότε αὐτὸν ἔλυσε. Διὰ
τούτου καὶ Πάσχα ἐποίησε· νόμου γὰρ ἐπίταγμα αὐ-
τοῖς ἦν ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτή. Ἀκούουσιν· Ἀγνώμονες
ἦσαν περὶ τὸν εὐεργέτην οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παραυτὰ
ἐπελανθάνοντο τοῦ εὐεργέτου. Καὶ ἵνα μάθῃς ἀκρι-
θῶς, ἐξηλθὼν ἐξ Αἰγύπτου, διέβησαν τὴν Ἐρυθρὰν
θάλασσαν, εἶδον αὐτὴν διαιρεθεῖσαν, καὶ πάλιν συν-
αποτομένην· καὶ μετ' οὐ πολὺ λέγουσι τῷ Ἀαρὼν·
Ποιῆσον ἡμῖν θεοὺς ὡς προσορεύονται ἡμῶν. Τί
λέγεις, ὦ ἀγνώμων Ἰουδαῖε; εἶδες τοιαῦτα θαύματα,
καὶ ἐπελάθου Θεοῦ τοῦ τρέφοντός σε, καὶ οὕτε μνη-
μην ποιεῖς τοῦ εὐεργέτου; Ἐπεὶ οὖν ἐπελανθάνοντο
τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ, τῇ ὑποθέσει τῶν ἑορτῶν ἐγ-
κατέθησε τῶν δωρεῶν τὰ ὑπομνήματα ὁ Θεός, ἵνα
καὶ ἐκόντες καὶ ἄκοντες ἐναυλοῦν ἔχωσι τὴν μνήμην.
Καὶ ἐκεῖνοι μὲν οὕτω· διὰ τί; Ἰν', ὅταν ἐπερωτήσῃ
σε ὁ υἱὸς σου, Τί ἐστὶ τούτου, εἴπῃς, ὅτι τοῦτο
προβάτου τὸ αἷμα ἐπέχρισαν ταῖς φλιαῖς τῶν θυρῶν,
καὶ διεφυγον τὸν θάνατον ὃν ὁ ὀλοθρεύων ἐπήγαγε
τοῖς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἅπασιν· καὶ διὰ τὸ αἷμα τούτου
οὐκ ἴσχυεν εἰσπεδοῖσθαι καὶ τὴν πληγὴν ἐπαγαγεῖν.
Ἐκεῖνοι οὖν ἄκοντες, ὧδε δὲ ἐκὼν θύεται Χριστός.
Διὰ τί; Ἐπειδὴ τύπος ἦν ἐκεῖνο τοῦ πνευματικοῦ.
Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅρα ὅση ἡ συγγένεια· Ἀμνὸς καὶ
ἀμνός, ἀλλ' ὁ μὲν ἄλογος, ὁ δὲ λογικός· πρόβατον
καὶ πρόβατον, σκιά καὶ ἀλήθεια· ἀλλ' ἐπέφανεν ὁ
τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, καὶ ἡ σκιά πέπτωται· ἡλίου
γὰρ ὄντος κρύπτεται ἡ σκιά. Διὰ τοῦτο ἀμνός καὶ
ἐν τῇ τραπέζῃ τῇ μυστικῇ, ἵνα τῷ αἵματι αὐτοῦ
ἀγιαζώμεθα. Διὰ τοῦ ἡλίου ἐλθόντος λύχνος μηκέτι
φανέντος· τύποι γὰρ ἦσαν τῶν μελλόντων τὰ γε-
γονότα.

ε'. Ταῦτα πρὸς Ἰουδαίους λέγω, ἵνα μὴ ἀπατώντες
ἑαυτοὺς, δοκῶσι Πάσχα ἐπιτελεῖν, ἐπειδὴ γνώμη [393]
ἀνασχύντω τὰ ἄζυμα προλαμβάνουσι, καὶ προσβά-
λονται ἑορτῇ, οἱ δὲ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ. καὶ
τοῖς ὡς βαρέως ἀκούουσιν. Πῶς, εἰπέ μοι, Πάσχα
ἐπιτελεῖς, ὦ Ἰουδαῖε; Ὁ ναὸς κατέσκαπται· ὁ βωμὸς
ἀνήρηται, τὰ ἅγια τῶν ἁγίων πεπάντηται, πᾶσα θυ-
σία καταλέλυται· τίνος οὖν ἐνεκεν τολμᾷς παρανο-
μεῖν; Ἀπῆλθες ποτε εἰς Βαβυλῶνα, ἤκουσας τῶν
αἰχμαλωτευσάντων ὑμᾶς λεγόντων, Ἄσαστε τὴν φῶδὴν
ἡμῖν τοῦ Κυρίου· καὶ οὐκ ἠνέσχου. Καὶ διὰ τί ἐξῴθεν
Ἰερουσόλυμον ποιεῖς τὸ Πάσχα; Σὺ εἶπας· Πῶς ἔσωμεν
τὴν φῶδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳς; Καὶ ταῦτα

* Forte ἐκ τοῦτο. Savil.

tiam. Quia ne sic quidem proditoris impudentiam, neque ingratum Judæorum animum flexit, seipsum tradit, atque dicit: Quando ostendi eos illa aggredi, quæ facere non possent, volui eorum comprimere furorem: at illi nolunt, sed in nequitia perseverant: ecce meipsum trado.

Non necessitate bonum operamur, sed voluntate. — Hæc dico vobis, ne quipiam Christum accusent, dicantque: Cur non mutavit Judam? cur non meliorem illum effecit? At quomodo oportuit Judam temperantem ac probum efficere? an necessitate, an arbitrio suo? Si necessitate, neque sic melior futurus erat; nemo quippe necessitate melior efficitur: si vero ex arbitrio et voluntate, omnia induxit ea, quæ poterant ipsum ad frugem reducere. Quod si ille remedia noluit accipere, non medicus, sed is qui medicinam respuit, in culpa est. Vis scire quanta fecerit ut eum reduceret? Multa miracula ut faceret dedit, prædixit illi ea, quæ ad proditorem spectabant, nihil retro reliquit eorum, quæ pro discipulo facere par erat. Et ut discas eum, cum mutari posset, noluisse, sed ex ejus segnitie totum prodiisse: cum prodidisset eum, et furorem suum ad finem deduxisset, *Proiecit triginta argenteos* dicens, *Peccavi tradens sanguinem justum* (Matth. 27. 3). Antea dicebas, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum?* Cum consummatum fuit peccatum, tunc peccatum agnovit. Hinc ediscimus nos cum segnitè agimus, neque hortatu neque monitis juvari; cum vero diligenter, a nobis ipsis posse resurgere. Tecum enim reputa eum, cum hortaretur Dominus, et a pravo facinore deterreret, non audivisse nec admonitioni obtemperasse; cum vero nullus admoneret, ex propria conscientia surrexisse, et nemine docente mutatum esse, trecentosque argenteos projecisse. *Constituerunt*, inquit, *illi triginta argenteos* (Matth. 26. 15). Pretium sanguinis deposuerunt nullo pretio æstimandi. Cur accipis triginta argenteos, o Juda? Gratis venit Christus pro orbe sanguinem effusus, pro quo tu nunc pacta statuis. Quid impudentius hac conventionem? quis vidit, quis audivit umquam?

4. Sed ut discamus quod sit discrimen proditorem inter et discipulos, audiamus: omnia quippe diligenter nobis enarrat evangelista. Cum hæc fierent, inquit; cum proditio procederet, cum Judas seipsum perdidit, cum iniqua illa pacta fecit, cum quæreretur, inquit, opportunitatem, ut eum traderet: *Tunc accesserunt discipuli ejus dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* (Matth. 26. 17)? Vidisti discipulos, vidisti discipulum? Ille proditorem, hi ministerium curabant: ille pacta inibat et Dominici sanguinis pretium accipere satagebat, hi ad famulatum se præparant. Et hic et illi iisdem miraculis claruerant, eadem doctrina imbuti erant; undenam ergo discrimen? Ex voluntate. Hæc et malorum et bonorum causa est. Vespera illa erat cum discipuli hæc dicerent. Quid illud est, *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Hinc ediscimus non statum domicilium habuisse Christum. Audiant qui splendidas construunt domos, amplaque septa, quod Filius hominis non habeat ubi ca-

put suum reclinet: ideo dicunt ei discipuli: *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Quod Pascha? Judaicum, quod in Ægypto initium sumpserat: nam illic initio celebrantur illud. Ecqua de causa illud Christus celebrat? Ut omnia legalia implevit, sic et istud. Ideo Joanni dicebat: *Sic nos decet implere omnem justitiam* (Matth. 23. 15). Non nostrum igitur, sed Judaicum Pascha parare volebant discipuli. Nam illud discipuli pararunt, nostrum vero Pascha ipse præparavit, imo ipse Pascha per venerandam passionem suam effectus est. Cur ergo ad passionem accedit? Ut nos redimeret a maledicto legis. Quamobrem Paulus clamabat: *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret* (Galat. 4. 4. 5). Ne quis ergo diceret, ideo illam abrogasse, quia illam implere non poterat, utpote gravem, onerosam et difficilem; ideo cum illam totam implevisset, tunc ipsam solvit. Idcirco et Pascha fecit: legis enim mandatum ipsis erat Paschæ solemnitas. Audi. Ingrati erga beneficium erant Judæi, statimque benefici obliviscebantur. Idque ut accurate discas: egressi sunt ex Ægypto, mare Rubrum transierunt, ipsum viderunt scissum, rursusque coalescens: nec multo elapso tempore dicunt Aaroni: *Fac nobis deos, qui præcedant nos* (Exod. 32. 1). Quid dicis, ingrati Judæe? tot taliave miracula vidisti, et oblitus es Dei, qui te nutrit, neque benefici mentionem facis? Quia igitur obliviscebantur beneficiorum ejus, festivitatum argumento Deus donorum commemorationem adstrinxit, ut velint nolint manentem memoriam habeant. Et illi quidem sic: quare? *Ut cum interrogaverit te filius tuus, Quid est hoc?* dicas: Quia agni hujus sanguine januarum limina unxerunt, mortemque effugerunt, quam vastator angelus Ægyptiis omnibus intulit: propterque hunc sanguinem non potuit irruere et plagam infligere. Illi itaque inviti, hic vero lubens Christus immolatur. Quare? Quia illud erat figura spiritualis Paschatis. Ut id vero discas, vide quanta sit affinitas. Agnus et agnus; sed ille irrationalis, hic rationalis: ovis et ovis, umbra et veritas; sed apparuit Sol justitiæ, et umbra cessavit: lucente namque sole, fugatur umbra. Ideoque agnus etiam in mensa mystica, ut sanguine illius sanctificemur. Quamobrem accedente sole, lucerna non ultra appareat: nam quæ tum facta sunt figuræ erant futurorum.

5. *Contra Judæos. Vide in Homiliis contra eosdem, T. 1.* — Hæc Judæis dico, ne seipsos decipientes putent se Pascha celebrare; quia impudenti consilio azyma accipere prævertunt, et festum obijciunt, qui semper incircumcisi sunt corde, et auribus graviter audiunt. Quomodo, quæso, Pascha celebras, o Judæe? Templum solo æquatum est, altare sublatum, sancta sanctorum conculcata, omne sacrificium solum: cur ergo prævaricari audes? Abisti aliquando Babylonem, audisti eos qui captivos duxerant vos dicentes, *Cantate nobis canticum Domini* (Psal. 136. 3), et non tulisti. Et cur extra Jerosolymam Pascha celebras, qui dixisti, *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (Ibid. v. 3)? Et hæc declarans

beatus David dicebat : *Super flumen Babylonis, illic sedimus et flevimus : in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra* (Psal. 136.1.2); id est, psalterium, cytharam, lyram : his enim olim utebantur, et his psalmos canebant. Illic enim, inquit, interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum (Ibid. v. 3). Et diximus : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? Quid, quæso, dicis? canticum Domini non cantas in terra aliena, et Pascha celebras in terra aliena? Viden' stupiditatem Judæorum? Cum aderant inimici qui cogere, ne psalmum quidem recitare volebant in terra aliena : et nunc sua sponie, nemine cogente, bellum inferunt Deo. Quapropter beatus Stephanus dicebat illis : Vos semper Spiritui sancto resistitis* (Act. 7. 51). Vides quam impura sint azyma, quam iniquum Judæorum festum? Erat olim Pascha Judaicum, sed solum est. Tunc, inquit, *Jesus, manducantibus illis et bibentibus, accipiens panem in sanctas et intemeratas manus suas, gratias agens fregit, dixitque discipulis suis : Accipite et manducate : hoc est corpus meum* (Matth. 26. 26), quod pro vobis et multis frangitur in remissionem peccatorum. Et calicem rursus accipiens, dedit eis dicens : *Hic est sanguis meus qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum* (Ibid. v. 27. 28). Aderatque Judas, cum hæc diceret Dominus. Hic est sanguis, o Juda, quem vendidisti triginta argenteis : hic est sanguis, pro quo nuper impudentia pacta inibas cum improbis Phariseis. O quantam Christi benignitatem! o ingratorum Judæ animum! Dominus nutriebat, et servus vendebat. Ille namque vendidit eum acceptis triginta argenteis; Christus vero in redemptionem nostram proprium sanguinem effudit, et venditori tradidit, siquidem voluisset. Aderat enim Judas ante proditorem, et sacræ mensæ particeps erat, mysticaque cœna fruebatur. Quemadmodum enim pedes discipulorum lavit Dominus, sic et sacræ mensæ particeps fuit Judas; ut nullam haberet excusationem, sed judicium acciperet. Nam in prava sententia perseverabat, et egressus, osculi loco proditorem fecit, immemor beneficiorum. Ac post proditorem projecit triginta argenteos dicens : *Peccavi tradens sanguinem innocentem* (Matth. 27. 3). O cecitatem! cœnæ particeps fuisti, et beneficium prodidisti? Et Dominus quidem quod scriptum erat libens implebat. *Vae autem illi per quem scandalum venit* (Matth. 18. 7)!

6. *Hæc verba, Hoc est corpus meum proposita transformant. Pacis studium necessarium ad rite communicandum.* — Sed tempus demum est ad horrendam hanc tremendamque mensam accedendi. Omnes igitur cum pura conscientia accedamus. Nullus hic Judas esto dolose agens in proximum suum, nemo adsit improbus, nemo venenum occultet in corde suo. Adest et nunc Christus mensam exornans : neque enim homo est is, qui facit ut proposita corpus et sanguis Christi efficiantur. Figuram tantum implens stat sacerdos, et supplicationem offert : gratia autem et virtus Dei est, quæ omnia efficit. *Hoc est corpus meum* (Matth. 26. 26), inquit. Hoc verbum proposita

transformat. Et quemadmodum vox illa, *Crescite, et multiplicamini et replete terram* (Gen. 1. 28), verbum erat, et factum est opus, quod humanæ naturæ ad liberorum procreationem vim inderet : sic et hæc vox prolata semper gratia augeat eos, qui digne participant. Nullus itaque simulatus sit, nullus improbus, nullus rapax, nullus contumeliosus, nullus fratrum osor, nullus avarus, nullus ebriosus, nullus ambitiosus, nullus masculorum concubitor, nullus invidus, nullus fornicationi deditus, nullus fur, nullus insidiosus, ne judicium sibi sumat. Etenim tunc Judas mysticam cœnam indigne participavit, et egressus Dominum prodidit : ut discas in eos maxime et frequentius diabolum insilire, qui mysteria indigne participant, eosque ipsos in majus se supplicium conjicere. Hæc dico non ut terream, sed ut cautiore reddam. Quemadmodum enim corporeus cibus, cum in ventrem pravis humoribus plenum inciderit, morbum augeat : sic et spiritualis cibus cum indigne participatur, graviores damnationes attrahit. Nemo igitur, obsecro, pravas intus cogitationes habeat, sed cor nostrum expurgemus : etenim templa Dei sumus, si pure agamus. Castam reddamus animam nostram : nam vel uno die id fieri potest. Quomodo et quæ ratione? Si quidpiam habueris contra inimicum, tolle iram, solve inimicitiam, ut medelam remissionis a mensa recipias. Ad sacrificium accedis horrendum et sanctum : immolatus jacet Christus. Verum cogita quæ de causa occisus sit. O qualibus mysteriis privatus es, Juda? Christus libenter passus, ut medium parietem maceræ (Ephes. 2. 14) solveret, et jungeret inferna supernis, ut te inimicum et hostem, angelorum consortem faceret. Et Christus quidem animam suam tradidit pro te ; tu vero inimicitiam servas adversus conservum? Ecqui poteris accedere ad mensam pacis? Dominus tuus non recusavit omnia pati propter te, tu vero ne iram quidem remittere vis? Cur quæso? Caritas est radix, fons et mater omnium bonorum. Maximas, inquit, mihi molestias intulit, innumera damna, in vitæ discrimen me conjecit. Ecquid hoc est? nondum te cruci affixit, ut Dominum Judæi. Si non remiseris proximo tuo injuriam, nec Pater tuus cælestis remittet tibi peccata tua. Quæ conscientia dices, *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum*, et cætera? Similiter Christus et sanguinem, quem illi effuderunt, in salutem effundentium dedit. Quid huic rei par efficere potest? Si non dimiseris inimico, non illum læsisti, sed teipsum : illum quidem sæpe in præsentī vita læsisti, tibi vero supplicium, quod nunquam remittetur, parasti in futurum illum diem. Neminem enim ita Deus aversatur, ut injuriarum memorem hominem, ut cor tuum, et ira incensam animam. Audi enim quid dicat Dominus : *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliare fratri tuo ; et tunc veniens offer munus tuum* (Matth. 5. 23. 24). Quid dicis? ibine relinquam munus, seu sacrificium? Etiam, inquit : nam propter

ὁρίων ὁ μακάριος Δαυὶδ ἔλεγεν· Ἐπὶ τὸν ποταμὸν Βαβυλωνίαν, ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν· ἐπὶ ταῖς ἰκταῖς ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκπερόσαμεν τὰ ἔργα ἡμῶν, τούτῃ, τὸ φάλῃρον, τὴν καρδίαν, τὴν λύραν· τούτοις γὰρ τὸ παλαιὸν ἐκέχρητο, καὶ διὰ τούτων τοὺς ψαλμοὺς ᾄδον. Ἐκεῖ γάρ, φησὶν, ἐπηρώτησαν ἡμῖς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμῶς λόγους ψάλλον· καὶ εἶπαμεν· Πῶς ἴσωμεν τὴν ψῆδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳ; Τί λέγεις, εἰπέ μοι; τὴν ψῆδὴν Κυρίου οὐκ ἔδεις ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳ, καὶ τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖς ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳ; Εἶδες ἀναίσθησαν Ἰουδαίων; Ὅτε πολέμιοι ἦσαν οἱ καταναγκάζοντες, οὔτε ψαλμὸν εἴλοντο εἰπεῖν ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳ; καὶ νῦν ἀφ' ἑαυτῶν, οὐδενὸς ἀναγκάζοντος, πόλεμον εἰσάγουσι πρὸς τὸν Θεόν. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Στέφανος ἔλεγε πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς δὲ τὸν Πνεῦματι τῷ ἀγίῳ ἀντιπλήτετε. Ὅρξες ὡς ἀκάθαρτα τὰ ἔξω; πῶς παράνομος ἡ ἑορτὴ ἡ Ἰουδαϊκὴ; Ἦν Πάσχα Ἰουδαϊκὸν ποτε, ἀλλ' ἐλύθη. Τότε, φησὶν, Ὁ Ἰησοῦς, ἐσθιώμενοι αὐτῶν καὶ κινώμενοι, λαβὼν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἀγίων καὶ ἀγνάντων αὐτοῦ χειρῶν, εὐχαριστήσας καὶ κλάσας εἶπε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Ἀδέσθε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν κλώμενον εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ τὸ ποτήριον πάλιν λαβὼν, ἐδίδου αὐτοῖς λέγων· Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχεόμενον εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ παρῆν καὶ Ἰούδας τοῦτο λέγοντος τοῦ Κυρίου. Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα, ὦ Ἰούδα, ὅπερ ἐπώλησας τριάκοντα ἀργυρίων· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα, ὑπὲρ οὗ πρὸ μικροῦ τὰ ἀναίδη σύμφωνα ἐποίου πρὸς τοὺς ἀγνώμονας Φαρισαίους. Ὡ πόση ἡ τοῦ Χριστοῦ φιλονητορία! ὡς τῆς τοῦ Ἰούδα ἀγνωμοσύνης! ὁ Δεσπότης ἔτρεφε, καὶ ὁ δούλος ἐπίπρασεν· ὁ μὲν γὰρ ἐπώλησεν αὐτὸν λαβὼν τριάκοντα ἀργύρια, ὁ δὲ Χριστὸς λυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχευ, καὶ τῷ πεπρακτόι δέδωκεν, εἰπερ ἠθέλησε. Καὶ γὰρ παρῆν καὶ Ἰούδας πρὸ τῆς προδοσίας, καὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης μετέσχε, καὶ τοῦ μυστικοῦ δεύπνου ἀπήλαυσε. Ὡς περ γὰρ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ἐνέπλεον, οὕτω καὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης μετέσχε Ἰούδας, ἵνα μηδεμίαν ἔχη ἀπολογίαν, ἀλλὰ κρίμα λήψεται. Ἐπέμενε γὰρ τῇ πονηρᾷ γνώμῃ, καὶ ἐξεληθὼν ἀντὶ φιλήματος προδοσίαν εἰργάσατο, μὴ μνησθεὶς τὴν εὐεργεσίαν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὴν προδοσίαν ἐβόρε τὰ τριάκοντα ἀργύρια, λέγων· Ἡμαρτον παραδόντες αἷμα [394] δώσω. Ὡς τύφλωσις! τοῦ δειπνῶν μετέσχε, καὶ τὸν εὐεργέτην παρέδωκε; Καὶ ὁ μὲν Κύριος ἐκὼν τὸ γεγραμμένον ἐπλήρου· Οὐαὶ δὲ δὲ! οὗ τὸ σκάνδαλον ἦλθεν.

ζ'. Ἀλλὰ καιρὸς λοιπὸν τῇ φρικτῇ ταύτῃ καὶ φοβερᾷ τραπέζῃ προσεῖναι. Πάντες τοίνυν μετὰ καθαροῦ συνειδότης προσέλθωμεν· μηδεὶς ἔστω Ἰούδας ἐνταῦθα δολιεύμενος τοὺς πλησίον αὐτοῦ, μηδεὶς πονηρὸς, μηδεὶς ἰδὼν ἔχον ἐγκεκρυμμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Πάρεστι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς τὴν τράπεζαν κοσμῶν· οὐ γὰρ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ ποῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Σχῆμα πληρῶν μόνον ἔστικεν ὁ ἱερεὺς, καὶ δέησεν προσφέρει· ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ ἡ πάντα ἐργαζομένη. Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, φησὶ. Τοῦτο τὸ ῥῆμα τὰ προκείμενα μεταφθαρτίζει. Καὶ καθάπερ ἐκείνη ἡ φωνή, ἡ λέγουσα, Ἀδάγεσθε, καὶ πλῆθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, ῥῆμα ἦν, καὶ ἐγένετο ἔργον, ἐνδυναμούσα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς παιδοποιίαν·

οὕτω καὶ αὕτη ἡ φωνή, ἡ λέγουσα, διαπαντὸς αὖξει τῇ χάριτι τοὺς ἀξίους μετέγοντας. Μηδεὶς τοίνυν ὑπουλὸς ἔστω, μηδεὶς πονηρὸς, μηδεὶς ἄρπαξ, μηδεὶς λοιδόρος, μηδεὶς μισοδελφός, μηδεὶς φιλάργυρος, μηδεὶς μέθυσος, μηδεὶς πλεονέκτης, μηδεὶς ἀρσενικοῦ, μηδεὶς φθονερὸς, μηδεὶς πορνείᾳ δουλευέτω, μηδεὶς κλέπτης, μηδεὶς ἐπίβουλος, ἵνα μὴ κρίμα ἑαυτῷ λήψεται. Καὶ γὰρ τότε ὁ Ἰούδας ἀναξίως μετέσχε τοῦ μυστικοῦ δεύπνου, καὶ ἐξεληθὼν παρέδωκε τὸν Κύριον, ἵνα μάθῃ, ὅτι τοῖς ἀναξίως μετέχουσι τῶν μυστηρίων, τοῖς μάλιστα συνεχῶς ἐπιπρόβῃ ὁ διάβολος, καὶ εἰς μείζω τιμωρίαν αὐτοὺς ἐμβάλῃ. Ταῦτα λέγω οὐχ ἵνα φοβήσῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀσφαλεστέρους ποιήσω. Καθάπερ γὰρ σωματικὴ τροφή, ὅταν εἰς γαστέρα χυμὸς ἔχουσιν πονηροὺς ἐμπέσῃ, πλεῖον ἐπιτείνει τὴν νόσον· οὕτω καὶ ἡ πνευματικὴ τροφή, ὅταν ἀναξίως μετέχῃται, πλεον κρίμα ἑαυτῷ σωρεύει. Μηδεὶς τοίνυν πονηροὺς ἐνδον ἐχέτω λογισμοὺς, παρακαλῶ, ἀλλ' ἐκκαθάρωμεν ἡμῖν τὴν καρδίαν· καὶ γὰρ νοαὶ Θεοῦ ἔσμεν, ἐάν καθαρεύωμεν. Ἀγνὴν ἡμῶν ποιήσωμεν τὴν ψυχὴν· καὶ γὰρ δυνατόν ἐστι τοῦτο ποιῆσαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἐάν ἔχης τι κατὰ τὸ ἐχθροῦ, ἐξέλε τὴν ὀργήν, λύσον τὴν ἐχθρῶν, ἵνα λάβῃς θεορπαίαν ἀφέσεως ἀπὸ τῆς τραπέζης. Θυσία προσέρχη φρικτῇ καὶ ἀγίᾳ· ἐσφαγμένος πρόκειται ὁ Χριστός. Ἀλλ' ἐννόησον τίνας ἐνεκεν ἐσφαγή. Ὡς ποῶν μυστηρίων ἐσπερήθη, Ἰούδα! Χριστὸς ἐκὼν ἔπαθεν, ἵνα λύσῃ τὸ μεστότοιχον τοῦ σφαγμοῦ, καὶ ἐνώσῃ τὰ κάτω τοῖς ἄνω, ἵνα ἀγγέλων ποιήσῃ κοινωνὸν ἐχθρῶν ὄντα σε καὶ πολέμιον. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὑπὲρ σου· σὺ δὲ τῷ συνδούλῳ μένεις ἐχθραίνων; καὶ πῶς δυνήσῃ βαλῆσαι ἐπὶ τὴν τῆς εἰρήνης τράπεζαν; Ὁ Δεσπότης σου οὐ παρητήσατο πάντα ὑπομείναι διὰ σέ, σὺ δὲ οὐδὲ ὀργὴν ἀφίμει ἀνέχῃ; Τίνος ἐνεκεν, εἰπέ μοι; Ἡ ἀγάπη βίβα καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ ἐστὶ πάντων τῶν αγαθῶν. Ἐμπρίασέ μοι, φησὶ, τὰ μέγιστα, μυρία ἡδέκασέ μοι, τὸν περὶ τοῦ ζῆν ἐπεκρῆμαδέ μοι κίνδυνον. Καὶ εἰ τοῦτο; [395] ἀλλ' οὐδέπω σε ἐσταύρωσε, καθάπερ τὸν Κύριον οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐάν μὴ ἀφῇς τῷ πλησίον σου τὸ ἀδίκημα, οὐδὲ ὁ Πατήρ σου ὁ οὐράνιος ἀφήσει σοι τὰ ἁμαρτήματά σου. Ποῖον δὲ συνεῖδός ἐρείς, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγασθήτω τὸ ὄνομά σου, καὶ τὰ ἐξῆς; Ὁμοίως ὁ Χριστὸς καὶ τὸ αἷμα, ὃ ἐξέχεαν ἐκεῖνοι, εἰς σωτηρίαν τῶν ἐκχεόντων δέδωκε. Τί τοῦτου ἴσον ἔχεις ποιῆσαι; Ἐάν μὴ ἀφῇς τῷ ἐχθρῷ, οὐκ ἐκείνον ἡδύνῃσας, ἀλλὰ αὐτόν· ἐκείνον μὲν γὰρ πολλάκις εἰς τὸν παρόντα βίον ἐδίαψας, αὐτόν δὲ ἀσύγνωστον ἐποίησας τὴν τιμωρίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν. Οὐδένα γὰρ οὕτω μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται ὁ Θεός, ὡς μνηστικὸν ἀνθρώπου, ὡς οἰδαίνουσιν καρδίαν καὶ φλεγμαίνουσιν ψυχὴν. Ἀκουσον γοῦν τί φησὶν ὁ Κύριος· Ἐάν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ εἰ μνησθήσῃ, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἀφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἀπέλθε πρότερον καὶ διαλλάτθηθι τῷ ἀδελφῷ σου· καὶ τότε ἔλθων πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. Τί λέγεις, Ἀφῆσω ἐκεῖ τὸ δῶρον, ἔγουν τὴν θυσίαν; Ναί, φησὶ· διὰ γὰρ τὴν εἰρήνην τὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν σου καὶ αὕτη ἡ θυσία ἐγένετο. Εἰ τοίνυν διὰ τὴν εἰρήνην τὴν εἰς τὸν πλησίον ἡ θυσία ἐστὶ, σὺ δὲ οὐ κατορθοῖς τὴν εἰρήνην, εἰ καὶ μετέχεις τῆς θυσίας, ἀνωφελὲς σοι ἡ μετάληψις γέγονεν ἀνευ τοῦ κατορθώματος τῆς

εἰρήνης. Ποῦσον τοίνυν ἐκείνου πρῶτον, λέγω δὴ τὴν εἰρήνην, δι' ὅπερ καὶ ἡ θυσία προσενήκεται, καὶ τότε αὐτῆς ἀπολαύσεις καλῶς. Διὰ γὰρ τοῦτο ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καταλλάξῃ ἡμῶν τὴν φύσιν τῷ Πατρὶ, ὡς πού καὶ Παῦλος φησι· *Νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν ἑαυτῷ τὰ πάντα, διὰ τοῦ σταυροῦ ἀποκτείναν τὴν ἐχθρὰν ἐν αὐτῷ*. Διὰ τοῦτο οὐχὶ αὐτὸς μόνον ἦλθεν ποιῶν εἰρήνην, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς μακαρίζει τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας, καὶ ποιεῖ τῆς αὐτοῦ προσηγορίας κοινωνοὺς. *Μακάριοι γὰρ οἱ εἰρηνοποιοί, οἳ αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ καλεῖται*. Ὅπερ οὖν ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦτο καὶ σὺ ποιήσον κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην, εἰρήνης γενόμενος πρὸς ἑαυτὸν καὶ τῷ πλησίον σου. Διὰ τοῦτο καὶ υἱὸν Θεοῦ καλεῖ τὸν εἰρηνοποιόν· διὰ τοῦτο ἐν τῷ καιρῷ τῆς θυσίας οὐδεμιᾶς ἐτέρας ἐμνημόνευσε δικαιοσύνης, ἀλλ' ἢ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγῆς, δεικνύς, ὅτι πασῶν ἀρετῶν μέζων ἡ ἀγάπη ἐστίν. Ἐβουλόμην μὲν οὖν, ἀγαπήτοι, ἐπὶ πλείστον παρατείνειν τὸν λόγον· ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ τὰ εἰρημένα τοῖς μετὰ προσοχῆς καὶ συνέσεως δεχομένοις τὸν σπόρον τῆς εὐσεβείας, καὶ προσέχειν ἐθέλουσι τοῖς λεγομένοις. Μνημονεύωμεν τοίνυν, παρακαλῶ, διαπαντὸς τούτων τῶν ῥημάτων, καὶ τοῦ φρικωδεστάτου ἀσπασμοῦ τοῦ πρὸς ἀλλήλους. Οὗτος γὰρ ὁ ἀσπασμὸς συμπλέκει τὰς διανοίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖ γενέσθαι σῶμα ἐν ἅπαντας, καὶ μέλη Χριστοῦ, ἐπεὶ καὶ ἐνὸς σώματος μετέχομεν ἅπαντες. Γενώμεθα οὖν κατ' ἀλήθειαν σῶμα ἐν, οὐ τὰ σῶματα ἀλλήλοις ἀναφύροντες, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἀλλήλαις τῷ τῆς ἀγάπης συνδέσμῳ συνάπτοντες. Οὗτος γὰρ ποιοῦντες, δυνήσόμεθα μετὰ παύρησίᾳ ἀπολαῦσαι τῆς προκειμένης τραπέζης, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τῷ τέλει βραβευθείσης εἰρήνης δοχεῖα γενέσθαι. Κἂν γὰρ μυρία ἔχωμεν κατορθώματα, μνη-

σίχακοι δὲ ὦμεν, πάντα εἰκῇ καὶ μάτην [596] εἰργασάμεθα, καὶ οὐδὲν ἐκ τούτων εἰς σωτηρίαν λόγον καρπώσασθαι δυνήσόμεθα. Μέλλων γὰρ ὁ Σωτὴρ ἀνελεῖν πρὸς τὸν Πατέρα, ἀντὶ δόξης προσκαίρου καὶ πλοῦτου μεγάλου ταύτην τοῖς μαθηταῖς κληρονομίαν ἀφίησιν, εἰπὼν· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν*. Ποῖος γὰρ πλοῦτος, ἢ πόση χρημάτων περιουσία γένοιτ' ἂν τιμιωτέρα τῆς εἰρήνης τοῦ Χριστοῦ, τῆς πάντα λόγον καὶ νοῦν ὑπερεχούσης; Τοῦτο οὖν καὶ ὁ προφῆτης Μαλαχίας εἰδὼς χαλεπὸν εἶναι καὶ ὑπέρογκον τὸ παράπτωμα, ἔλεγεν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Λαός μου, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος κακίαν ἐν τῇ καρδίᾳ τῷ πλησίον αὐτοῦ μὴ μνησικακεῖτε, καὶ ὄρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπᾶτε· καὶ οὐ μὴ ἀποθαρσείτε, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος*. Ὡς ἂν εἰ μέλλοιτε εἶναι ψεῦσται, μνησίχακοι, ἐπίορκοι, ἐπιλαθόμενοι τῶν ἐντολῶν μου, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες, ἀγαπήτοι, πᾶσαν καταλύσωμεν ὀργήν, καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰρηνεύσωμεν, καὶ τὴν ῥίζαν τῆς κακίας ἐκτιλάντες, καὶ καθάραντες ἡμῶν τὸ συνεῖδος, μετὰ πραότητος καὶ ἐπιεικειᾶς καὶ πολλῆς τῆς εὐλαβείας προσώμεν τῇ μεταλήψει τῶν φρικτῶν τούτων καὶ φοβερῶν μυστηρίων, μὴ ὥθουντες καὶ λακτίζοντες, μήτε κτύποις καὶ κραυγαῖς ἐκβοῶντες, ἀλλὰ φόβῳ πολλῷ καὶ τρόμῳ μετὰ κατανύξεως καὶ θαυρώων προσερχόμενοι, ἵνα καὶ ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης, ἐποπεύσας ἡμῶν ἄνωθεν τὴν εἰρηνικὴν κατάστασιν, καὶ τὴν ἀνυπόκριτον ἀγάπην, καὶ τὴν φιλάδελφον κοινωνίαν, καὶ τούτων τῶν αγαθῶν καὶ τῶν ἐπηγγελμένων πάντας ἡμᾶς ἀξιώσῃ, χάριτι καὶ φιλοανθρωπῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE COEMETERIO ET DE CRUCE

Hanc homiliam habuit Chrysostomus viginti aut paulo minus diebus antequam de sanctis mulieribus Bernice, Prosdoce, et Domnina concionaretur; ut non dubiis notis colligitur ex initio postremæ hujusce concionis, ubi se ante viginti fere dies de cruce Domini concionatum, multa dixisse ait in hæc verba: *Contrivit portas æneas, et vectes ferreos confregit*: quæ optime conveniunt in hanc *De cœmeterio et de cruce* homiliam. Hinc Græci putantes, festum de Cruce, quod mense Septembri die xiv occurrit, hic a Chrysostomo memorari, festum sanctarum Domninæ et filiarum viginti postea diebus, quarta videlicet Octobris celebrant; sed perperam: non enim in festo sanctæ Crucis, quæ in Septembrem incidit, quæque nondum illo ævo celebrabatur, hanc habuit homiliam Chrysostomus, sed in die Parasceves, eadem nempe qua crucifixus est Dominus, ut ipse plurimis in locis declarat. Ea vero de re audiendus Tillemontius, pag. 571: *Reliquum igitur est ut credamus festum sanctæ Domninæ et sociarum Antiochiæ, non quarta Octobris, sed decima quarta Aprilis, qua die notatur in Martyrologio Hieronymi et aliorum, celebratum fuisse. Quod spectat autem ad annum, quo hæc duæ homiliæ habitæ sunt, queritur Chrysostomus, tunc magnum excitari tumultum cum accederetur ad sacram communionem: eademque utilis querimonia in concione de Natali, anno 386, et in concione de Epiphania, paucis post diebus habitæ, anno 387. Unde fortassis [397] in alterutrius anni sanctam Parasceven hæc homilia conjicienda videntur. Verum*

pacem cum fratre tuo hoc sacrificium factum est. Si igitur propter pacem cum proximo tuo sacrificium offertur, tu vero pacem non recte servas, etiamsi sacrificii particeps sis, inutilis tibi hæc participatio efficitur sine studio servandæ pacis. Illud ergo prius facito, pacem scilicet cura, propter quam sacrificium offertur, et tunc recte illo frueris. Propterea enim Filius Dei venit in mundum, ut naturam nostram Pa-ri-reconciliaret, quemadmodum ait Paulus: *Nunc autem reconciliavit sibi omnia* (Colos. 1. 22), *per crucem interficiens inimicitiam in semetipso* (Ephes. 2. 16). Ideo non ipse solus venit ut pacem iniret, sed et nos quoque beatos prædicat, si paria faciamus, nosque suæ appellationis consortes efficit. Nam *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (Matth. 5. 9). Quod itaque Christus Filius Dei fecit, idipsum et tu secundum humanam facultatem facito, pacisque conciliator et tibi sis, et proximo tuo. Ideo filium Dei vocat pacificum: eam ob rem in tempore sacrificii nullum alium memorat justitiæ modum, nisi reconciliationem cum fratre, ostendens caritatem omnium virtutum maximam esse. Volebam sane, dilecti, prolixiorem habere sermonem: verum sufficiunt ea quæ dicta sunt iis, qui semen pietatis cum attentione et intelligentia suscipiunt, quique dictis animum adhibere volunt. Horum, quæso, verborum semper recodemur, tremendique amplexus, quem mutuo damus. Illic enim amplexus animas colligat nostras, et omnes unum corpus ac membra Christi efficit: quoniam unius corporis particeps sumus omnes. Unum itaque secundum rei veritatem corpus efficiamur omnes, non corpora commiscentes, sed animas mutuo caritatis vinculo colligantes. Si enim ita faciamus, hæc frui mensa cum fiducia et a victore Christo tandem

conciliatæ pacis receptacula fieri poterimus. Etenim si sexcenta bona opera penes nos habeamus, et injuriarum memores simus, omnia frustra et in cassum egimus, nihilque inde ad salutem lucrari poterimus. Ascensurus enim ad Patrem Christus, loco gloriæ temporariæ et magnarum opum, hanc discipulis hereditatem relinquit dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joan. 14. 27). Quæ divitiæ, quanta pecuniarum copia pretiosior fuerit Christi pace, quæ omne verbum, omnem mentem superat? Hoc itaque cum sciret Malachias propheta, et grave et atrocissimum esse delictum, ex persona Dei dicebat: *Popule meus, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, et unusquisque malitiam in corde suo contra proximum suum non cogitet injuriæ memor: et juramentum mendax ne diligite, et non moriemini domus Israel, dicit Dominus* (Zach. 8. 16. 17). Ac si diceret, si futuri estis mendaces, injuriarum memores, perjuri, obliviscentes mandata mea, morte moriemini. Hæc igitur omnia scientes, dilecti, omnem solvamus iram, pacem mutuo servemus, avulsa nequitiae radice purgataque conscientia; cum mansuetudine et modestia magnaue pietate ad horrendorum et terribilium mysteriorum participationem accedamus, non impellentes, non calcibus impetentes, non cum strepitu et clamore vociferantes, sed cum timore et tremore magno, cum compunctione et lacrymis: ut benignus ille Dominus, pacificum animi statum, non simulatam caritatem, et fraterni amoris consortium superne respiciens, et his bonis et promissis nos omnes dignetur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, et una sancto Spiritui, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ADMONITIO.

anno 586 festum sanctæ Dominæ, sive decima quarta dies Aprilis, undecimo post Parasceven, et anno 587 undecimo ante Parasceven die occurrebat. Probabilius ergo referatur in annum 592, quo Pascha celebrabatur vicesima octava Martii, et decima quarta Aprilis occurrebat octodecim diebus post sanctam Parasceven. Imo viginti dies, si vicesimam sextam Martii qua Parasceves, et decimam quartam Aprilis, qua S. Dominæ festum celebrabatur, connumeret.

His adjicimus, nos ex admonitione circa tumultum in accedendo ad sacram communionem non multum moveri, ut eam vel in annum 586, vel in annum 587 conjiciamus. Neque enim in homiliis tantum de Natali et de Ephiphania admonitio hujusmodi occurrit, sed etiam in homilia præcedenti *De Judæ proditione*, cujus annum assignare non potuimus. Quid enim incommodi accedat, si ponamus Chrysostomum multis variisque annis, quia par tumultus a populo concitabatur, eadem uti adhortatione opus habuisse? Meliori igitur calculo in annum 593 referamus: etsi non omnis prorsus tollatur dubitandi causa: nam ut diximus Monito in homiliis contra Judæos, Tabulæ paschales, quæ sunt posterioribus sæculis concinnatæ, cum veteribus calculis non concordare facile possunt, iisque non omnino fides est habenda.

Jacobi Gretseri interpretationem Latinam, aliquot in locis castigatam, edidimus.

IN COEMETERII APPELLATIONEM

ET IN CRUCEM DOMINI ET DEI ET SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI.

1. *Cur extra civitatem concio haberetur; cœmeterium unde dictum.* — Sæpe apud animum meum disquisivi, cujus gratia majores nostri, relictis ædibus, quas in urbibus habent, lege lata statuerint, ut extra civitatem hodie, et quidem in hoc loco in concionem conveniremus: neque enim sine causa, neque temere id fecisse videntur. Quocirca et causam indagavi, et cum Dei gratia inveni justam esse, et rationi consentaneam, præsentique festo competentem. Quæ igitur causa est? Crucis memoriam agimus. At crucifixus extra civitatem cruci affixus est: propterea extra civitatem nos eduxerunt. Nam pastorem, inquit, sequuntur oves. Ubi vero rex, ibi et milites; et ubi cadaver, ibi et aquilæ (*Matth. 24. 28*). Sed extra civitatem hanc quidem ob causam (congregamur). Ceterum hanc esse causam, satius fortassis fuerit demonstrare prius ex divinis Scripturis: ne enim existimetis hanc esse conjecturam nostram, Paulum vobis testem do. Quid igitur ille ait de sacrificiis? *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccatis in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra* (*Hebr. 13. 11*). Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improprium ejus portantes. Dixit, jussit Paulus; obtemperavimus, exivimus. Extra igitur hac de causa congregamur. At cujus gratia in hoc martyrio, non in alio? Etenim divino munere quocumque ex latere urbs nostra sanctorum reliquiis circummunitur. Cujus igitur gratia hic, non in alio martyrio (a) nos convenire voluerunt majores nostri? Quia hic mortuorum multitudo sita est. Cum igitur hodie Dominus ad mortuos descenderit, ea de causa hic colligimur, ob id ipse etiam locus cœmeterium nominatus est: ut discas, mortuos, et eos qui hic siti, non mortuos, sed somno consopitos esse et dormire. Nam ante Christi adventum mors nomen mortis habebat. *Quacumque, inquit, die comederitis de ligno, morte moriemini* (*Gen. 2. 17*). Et iterum: *Anima quæ pec-*

cat, ipsa morietur (*Ezech. 18. 20*). Et David: *Mors peccatorum mala* (*Psal. 53. 22*): rursus, *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Psal. 115. 15*). Et Job, *Mors viro requies* (*Job 3. 23. et 17. 16*). Neque solum mors, sed et infernus vocabatur. Audi Davidem dicentem: *Verumtamen Deus eruet animam meam de manu inferi, cum acceperit me* (*Psal. 48. 16*); et Jacob, *Deducelis senectutem meam cum mœrore ad infernum* (*Gen. 42. 38*). Hæc nomina habebat obitus noster anteactis temporibus: at postquam Christus venit, et pro mundi vita mortem subiit, mors non amplius vocatur mors, sed somnus et dormitio. Dormitionem appellari testantur illa Domini verba: *Lazarus amicus noster dormit*, (*Joan. 11. 11*). Non enim dixit, Mortuus est, quamvis revera mortuus esset. Ut vero intelligas nomen dormitionis peregrinum fuisse, considera quomodo hoc audito nomine discipuli turbentur, et dicant: *Domine, si dormit, salvus erit* (*Ibid. v. 12*). Adeo non intellexerant, quid sibi dictum illud voluerit. Iterum Paulus: *Ergo et qui dormierunt, perierunt* (*1. Cor. 15. 18*)? ad quosdam ait. Rursus alibi de defunctis loquens, *Nos, inquit, qui vivimus, non præveniemus eos qui dormierunt* (*1. Thess. 4. 14*). Et alibi: *Surge, qui dormis* (*Ephes. 5. 14*). Et ut ostenderet se de mortuis hoc dicere, addit: *Et exsurge a mortuis*. Vide quomodo ubique mors nomine somnus: qua de causa et locus cœmeterii, quasi dicas, dormitorii, nomen invenit. Utile enim hoc nomen est, et philosophiæ multæ plenum. Quando igitur huc mortuum ducis, ne ipse te concidas. Non enim ipsum ad mortem, sed ad somnum ducis: sufficit tibi nomen hoc ad calamitatis solatium et levamen. Disce quo ducas; in cœmeterium: et quando ducis; post mortem Christi, postquam nervi mortis excisi sunt: ita ut et a loco, et a tempore multum consolationis percipere possitis. Maxime ad mulieres oratio hæc nobis instituitur, cum sexus hic affectibus magis sit obnoxius, et ad anxietatem desperationemque perquam proclivis. Sed idoneum habes pharmacum mœrori leniendo, nomen loci. Propterea ergo hic congregamur.

2. *Mortem quo pacto Christus devicerit. Infernus thesaurus dicitur.* — Hodie enim omnia inferorum loca

(a) *Martyrium*, id est, ecclesia martyrum nomine consecrata, vel in qua martyrum ossa deposita sunt. Vox frequens apud scriptores ecclesiasticos. Vide quæ diximus in Editione S. Athanasii in Onomastico. Vide etiam glossarium Gr. Cangi ad vocem *μάρτυριον*.

ΕΙΣ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΥ.

Και εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Πολλάκις ἐζήτησα πρὸς ἑμαυτὸν, τίνας ἔνεκεν οἱ πατέρες ἡμῶν τοὺς οἴκους τοὺς εὐκτηρίους τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι παραδραμόντες, ἔξω τῆς πόλεως ἡμᾶς σήμερον καὶ ἐνταῦθα ἐκκλησιάζειν ἐνομοθέτησαν· οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ μοι δοκοῦσι τοῦτο πεποιθέναι. Διὸ καὶ τὴν αἰτίαν ἐζήτησα, καὶ εὗρον τῇ τῷ Θεοῦ χάριτι δικαίαν οὖσαν καὶ εὐλογον, καὶ τῇ παρούσῃ πρέπουσαν ἑορτῇ. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; Σταυροῦ μνείαν ἐπιτελοῦμεν· ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἔξω τῆς πόλεως ἐσταυρώθη· διὰ τοῦτο ἔξω τῆς πόλεως ἡμᾶς ἤγαγον*. Τῷ γὰρ ποιμένι, φησὶν, ἀκολουθεῖ τὰ πρόβατα· ἐνθα ὁ βασιλεὺς, ἐκεῖ καὶ οἱ στρατιῶται· καὶ ὅπου τὸ πτώμα, ἐκεῖ καὶ οἱ ἄστοι. Ἄλλ' ἔξω μὲν τῆς πόλεως διὰ τοῦτο· μᾶλλον δὲ πρότερον δεῖξωμεν, ὅτι διὰ τοῦτο, καὶ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν. Ἵνα γὰρ μὴ νομίσητε ἡμέτερον εἶναι στοχασμὸν, Παῦλον ὑμῖν παράγω μάρτυρα. Τί οὖν ἐκείνός φησι περὶ τῶν θυσιῶν; Ὡς γὰρ εἰσφέρεται ζῶων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα ἔξω τῆς παρεμβολῆς κατακαίεται. Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιασθῇ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν, ἔξω τῆς πόλεως ἔπαθε. Τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. Εἶπεν, ἐκέλευσε Παῦλος· ὑπηρετούμεν, ἐξήλθομεν. Ἐξωθεν οὖν διὰ τοῦτο συναγόμεθα. Τίνας δὲ ἔνεκεν ἐν τῷ μαρτυρίῳ τούτῳ, καὶ οὐχὶ ἐν ἑτέρῳ; Καὶ γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἐξ ἐκάστης πλευρᾶς ἡ πόλις ἡμῖν τοῖς λευφάνοις τῶν ἁγίων τειχίζεται. Τίνας οὖν ἔνεκεν ἐνταῦθα, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ μαρτυρίῳ συνάγεσθαι ἡμᾶς ἐκέλευσαν οἱ πατέρες; Ὅτι ἐνταῦθα τῶν νεκρῶν κεῖται πλῆθος. [398] Ἐπεὶ οὖν σήμερον Ἰησοῦς πρὸς τοὺς νεκροὺς κατέβη, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα συλλεγόμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ τόπος κοιμητήριον ὀνόμασται, ἵνα μάθῃς ὅτι οἱ τετελευτηκότες καὶ ἐνταῦθα κείμενοι οὐ τεθνῆκασιν, ἀλλὰ κοιμῶνται καὶ καθεύδουσι. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς παρουσίας Χριστοῦ ὁ θάνατος θάνατος ἔκαλεῖτο· Ἡ δὲ ἡμέρα φάγηται ἀπὸ τοῦ ξύλου, φησὶ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· καὶ πάλιν, Ψυχὴ ἡ ἁμαρτά-

νουςα, αὐτὴ καὶ ἀποθνήσκει. Καὶ ὁ Δαυὶδ· Θάνατος ἁμαρτωλῶν ποτηρὸς· καὶ πάλιν, Τίμος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Καὶ ὁ Ἰώβ· Θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπανσις. Οὐχὶ θάνατος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ᾄδης ἔκαλεῖτο. Καὶ ἄκουε τοῦ Δαυὶδ λέγοντος· Πλὴν ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ᾄδου, ὅταν λαμβάνῃ με· καὶ ὁ Ἰακώβ· Κατάξετε τὸ γῆρας μου μετὰ λύπης εἰς ᾄδην. Ταῦτα εἶχε τὰ ὀνόματα ἡμῶν ἡ τελευταῖα πρὸ τούτου· ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ὑπὲρ ζωῆς τοῦ κόσμου ἀπέθανεν, οὐκέτι θάνατος καλεῖται λοιπὸν ὁ θάνατος, ἀλλὰ ὕπνος καὶ κοίμησις. Καὶ ὅτι κοίμησις καλεῖται, ὅθλον ἐξ ὧν φησιν ὁ Χριστὸς· Ἀδελφοί, ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀπέθανε, καίτοι γε τεθνηκώς ἦν. Ἵνα δὲ μάθῃς ὅτι τὸ ὄνομα ξένον ἦν τὸ τῆς κοιμήσεως, ὅρα πῶς ἀκούσαντες τοῦτο οἱ μαθηταὶ θορυβοῦνται καὶ λέγουσι· Κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται· οὕτως οὐκ ᾔδεισαν τί ποτε ἦν τὸ λεγόμενον. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· Ἄρα οἱ κοιμηθέντες ἀπώλοντο; πρὸς τινὰς λέγων. Καὶ πάλιν ἀλλαχού· Ἡμεῖς οἱ ζῶντες οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας, περὶ τῶν νεκρῶν λέγων. Καὶ πάλιν ἀλλαχού· Ἐγείναι, ὁ καθεύδων. Καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι περὶ νεκροῦ τοῦτο λέγει, ἐπήγαγε· Καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν. Ὅρα πανταχοῦ ὕπνον καλούμενον τὸν θάνατον· διὰ τοῦτο καὶ ὁ τόπος κοιμητήριον ὀνόμασται· χρησίμων γὰρ ἡμῖν καὶ τὸ ὄνομα, καὶ φιλοσοφίας γέμον πολλῆς. Ὅταν τοίνυν ἀγῆς ἐνταῦθα νεκρὸν, μὴ κατάκοπτε αὐτόν· οὐ γὰρ πρὸς θάνατον, ἀλλὰ πρὸς ὕπνον αὐτὸν ἀγεις. Ἀρκεῖ σοι τοῦτο τὸ ὄνομα εἰς παραμυθίαν συμφορᾶς. Μάθε ποῦ ἀγεις· εἰς κοιμητήριον· καὶ πότε ἀγεις· μετὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, ὅτε τὰ νεύρα ἐξεκόπη τοῦ θανάτου. Ὡστε καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ πολλὴν δύνασθε καρπώσασθαι τὴν παραμυθίαν. Μάλιστα πρὸς γυναῖκας ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος ἀρμόζει, ἐπειδὴ συμπαθέστερόν πως τὸ γένος τοῦτο καὶ πρὸς ἀθυμίαν εὐέμπωτόν ἐστιν. Ἄλλ' ἀρκοῦν ἔχεις φάρμακον τῆς ἀθυμίας, τοῦ τόπου τὸ ὄνομα. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα συναγόμεθα.

β'. Σήμερον γὰρ τὰ ἐν ᾧ περικυλῇ πάντα ὁ Δεσπότης ἡμῶν· σήμερον τὰς χαλκὰς πόλεις συν-

* Pluralem numerum, serie orationis postulante, restitui. Editum fuerat ἡγαγον. Edit.

ἐκλασε· σήμερον τοὺς μοχλοὺς τοὺς σιδηροὺς συνέθλασεν. Ὅρα τὴν ἀκρίθειαν τῆς λέξεως. Οὐκ εἶπεν, Ἀνέψες πύλας χαλκᾶς, ἀλλὰ, Συνέθλασε πύλας χαλκᾶς, ἵνα ἀκρηστον γένηται τὸ δεσμοκτήριον. Οὐκ ἀφείλε τοὺς μοχλοὺς, ἀλλὰ συνέθλασεν, ἵνα ἀσθενὴς γένηται ἡ φυλακή. Ὅπου γε οὔτε θύρα, οὔτε μοχλὸς, κἂν εἰσέλθῃ τις, οὐ κατέχεται. Ὅταν οὖν ὁ Χριστὸς συνθλάσῃ, τίς ἑτερος διορθῶσαι δυνήσεται; Ὁ γὰρ Θεὸς διαστρέφει, φησί, τίς διορθώσει λοιπόν; Οἱ βασιλεῖς ὅταν μέλλωσιν ἀρίνειν τοὺς δεσμώτας, πέμποντες ἐπιστολὰς, οὐχ οὕτω ποιοῦσιν, ἀλλ' ἀφίπαι καὶ τὰς θύρας καὶ τοὺς φύλακας, δηλοῦντες [399] ὅτι εἰσελθεῖν πάλιν ἀνάγκη ἐκεῖ ἢ καὶ τοὺς ἀφειθέντας, ἢ ἐτέρους ἀντ' ἐκείνων τινάς. Ὁ δὲ Χριστὸς οὐχ οὕτως· ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι τέλος ὁ θάνατος ἔχει, συνέθλασεν αὐτοῦ τὰς πύλας τὰς χαλκᾶς· χαλκᾶς δὲ ὠνόμασεν, οὐκ ἐπειδὴ ἀπὸ χαλκοῦ ἦσαν αἱ πύλαι, ἀλλὰ τὸ ἀπηνὲς καὶ ἀπαραίτητον τοῦ θανάτου δηλῶν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ὁ χαλκὸς καὶ ὁ σιδηρὸς τὸ ἀτενὲς καὶ ἀνένδοτον δηλοῖ, ἀκουστον τί φησι πρὸς τινα ἱταμόν· Τὸ νεῦρόν σου σιδηροῦν, ὁ τράχηλός σου καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν· τοῦτο δὲ οὕτως εἶπεν, οὐκ ἐπειδὴ νεῦρον εἶχε σιδηροῦν, οὐδ' ἐπειδὴ μέτωπον εἶχε χαλκοῦν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμελικτον ὄφιν καὶ ἀναίσχυντον εἶχε καὶ ἀπηνή. Βούλει μαθεῖν πῶς ἦν ἀμελικτος καὶ ἀνένδοτος; καὶ αὐτοαδμας; Ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ οὐδεὶς αὐτὸν ἐπείσειν ἀφείναι οὐδένα τῶν κατεχομένων, ἕως αὐτὸν ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης κατελθὼν ἠνάγκαζε. Πρῶτον μὲν γὰρ ἔδοξε τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὰ σκεῦή αὐτοῦ διήρπαξε· διὸ καὶ ἐπάγει· Θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀοράτους. Εἰ καὶ τὸ λεγόμενον ἔν, ἀλλὰ διπλοῦν τὸ νοούμενον· ἔστι γὰρ σκοτεινὰ χωρία, ἀλλ' ὁραθῆναι πολλάκις δύνανται, λύχνου καὶ φωτὸς εἰσαχθέντος· ἐκεῖνο δὲ τοῦ ἄδου τὸ χωρίον ζωοδέστατον ἦν καὶ ἀτερπές, καὶ οὐδέποτε φωτὸς ἐδείξατο φύσιν· διὰ τοῦτο σκοτεινοὺς, ἀοράτους εἶπεν αὐτοῦς. Καὶ γὰρ ὄντως σκοτεινοὶ ἦσαν, ἕως οὗ κατῆλθεν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, καὶ κατέλαμψε, καὶ τὸν ἄδην ἐποίησεν οὐρανόν· ὅπου γὰρ ὁ Χριστὸς, ἐκεῖ καὶ ὁ οὐρανός. Θησαυροὺς δὲ σκοτεινοὺς καλεῖ τὸν ἄδην· εἰκότως, διότι πολλὸς πλοῦτος ἀπέκειτο ἐκεῖ. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων πᾶσα ἡ φύσις πλοῦτος ὑπάρχουσα τοῦ Θεοῦ, ὑπὸ τοῦ ἀπατήσαντος τὸν πρῶτον ἀνθρώπου διαβολῇ ἀπεσπλήθη, καὶ τῷ θανάτῳ καθυπεξεύχθη. Ὅτι δὲ πλοῦτος ἦν τῷ Θεῷ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, δείκνυσιν Παῦλος λέγων· Πλουτῶν εἰς πάντας, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐπικυλούμενους αὐτόν. Ὅσπερ οὖν βασιλεὺς τις λήσταρχον εὐρὺν κατατρέχοντα τὰς πόλεις, ἀρπάζοντα πάντοθεν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια καταδύμενον, καὶ ἀποτιθέμενον ἐκεῖ τὸν πλοῦτον, δῆσας τὸν λήσταρχον, ἐκείνον μὲν κολάσει παραδίδωσι, τὸν δὲ θησαυρὸν αὐτοῦ μεταφέρει εἰς τὰ ταμεία τὰ βασιλικὰ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, τὸν λήσταρχον καὶ τὸν δεσμοφύλακα, τὸν διάβολον ὁμοῦ καὶ τὸν θάνατον, διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ δῆσας, καὶ τὸν πλοῦτον πάντα, τῶν ἀνθρώπων λέγω τὸ γένος, μετήγαγεν εἰς τὰ ταμεία τὰ βασιλικὰ. Τοῦτο καὶ Παῦλος δηλοῖ λέγων· Ἐλυ-

τρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τῆς ἀγάπης. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἐπέστη· καίτοι γε βασιλεὺς οὐδεὶς ἂν καταξιώσειε τοῦτο ποιῆσαι ποτε, ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπηρετῶν ἀφίπαι τοὺς δεδωμένους. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ αὐτὸς ἦλθε πρὸς τοὺς δεσμώτας ὁ βασιλεὺς, καὶ οὐκ ἐπησχύνθη τὸ δεσμοκτήριον οὐδὲ τοὺς δεδωμένους· ὃν γὰρ ἐπλάσεν, ἐπαίσχυνεσθαι οὐκ ἔμελλε· καὶ συνέκλασε τὰς θύρας, συνέτριψε τοὺς μοχλοὺς, ἐπέστη τῷ ἄδῃ, ἔρημον [400] αὐτοῦ τὴν φυλακὴν ἐποίησεν ἅπασαν, καὶ τὸν δεσμοφύλακα λαβὼν δεδεμένον, οὕτως ἡμῖν ἐπαγγέλου. Ὁ τύραννος αἰχμάλωτος ἦγαστο, ὁ ἰσχυρὸς δεδεμένος· ὁ θάνατος αὐτὸς ῥίψας τὰ ὅπλα, γυμνὸς πρὸς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως ἔδραμεν.

Εἶδες νίκην θαυμαστήν; εἶδες σταυροῦ κατορθώματα; Εἰπω σοὶ καὶ ἄλλο θαυμαστότερον; μάθε τὸν τρόπον τῆς νίκης, καὶ τότε ἐκπλαγῆσθαι πλέον. Δι' ὧν γὰρ ἐνίκησεν ὁ διάβολος, διὰ τούτων αὐτοῦ περιεγένητο ὁ Χριστὸς· καὶ αὐτὰ τὰ ἐκείνου λαβὼν ὅπλα, τοῦτοις αὐτὸν κατηγωνίσαστο· καὶ πῶς, ἀκουσον· Παρθένος καὶ ζύλον, καὶ θάνατος τῆς ἡττης ἡμῶν ἦν τὰ σύμβολα. Παρθένος ἦν ἡ Εὐα· οὐπω γὰρ ἀνδρα ἐγίνωσκε· ζύλον ἦν τὸ δένδρον, καὶ θάνατος ἦν τὸ ἐπιτίμιον τοῦ Ἀδάμ. Ἄλλ' ἰδοὺ, πάλιν παρθένος καὶ ζύλον καὶ θάνατος, τὰ τῆς ἡττης σύμβολα ταῦτα, καὶ τῆς νίκης ἐγένετο σύμβολα. Ἀντὶ γὰρ τῆς Εὐας ἡ Μαριάμ· ἀντὶ τοῦ ζύλου τοῦ εἰδέναι τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν, τὸ ζύλον τοῦ σταυροῦ· ἀντὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδάμ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Εἶδες, δι' ὧν ἐνίκησε, διὰ τούτων αὐτὸν ἡττώμενον; Περὶ τοῦ δένδρου κατηγωνίσαστο τὸν Ἀδὰμ ὁ διάβολος· περὶ τὸν σταυρὸν κατεπάλασε τὸν διάβολον ὁ Χριστὸς· καὶ ζύλον τὸ μὲν ἔπεμπεν εἰς ἄδην, τὸ δὲ καὶ τοὺς ἀπελθόντας ἐκεῖθεν ἀνεκαλεῖτο. Πάλιν ζύλον τὸ μὲν τὸν αἰχμάλωτον γυμνὸν ἔκρυψε, τὸ δὲ τὸν νικητὴν γυμνὸν ἐφ' ὑψηλοῦ πᾶσιν ἐδείκνυ. Καὶ θάνατος ὁ μὲν τοὺς μετ' αὐτὸν κατέκρινεν, ὁ δὲ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ γενομένους ἀνέστησε. Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου; Ἀπὸ θανάτου γεγονάμεν ἀθάνατοι· ταῦτα τοῦ σταυροῦ τὰ κατορθώματα. Ἐμαθες τὴν νίκην; Ἐμαθες τὸν τρόπον τῆς νίκης; μάθε καὶ πῶς ἀπονητὶ γέγονε τὸ κατόρθωμα. Οὐχ ἡμάχαμεν ἡμεῖς τὰ ὅπλα, οὐκ ἔστημεν ἐπὶ τῆς παρατάξεως, οὐκ ἐδεξάμεθα τραύματα, οὐδὲ εἶδομεν τὸν πόλεμον, καὶ τὴν νίκην ἐλάβομεν· ὁ ἀγὼν τοῦ Δεσπότη, καὶ ὁ στέφανος ἡμέτερος. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμετέρα ἡ νίκη, ἀλαλάζουμεν, καθάπερ στρατιῶται, τὴν ἐπινίκιον ᾠδὴν πάντες σήμερον, εἰπωμεν ὁμνούντες τὸν Δεσπότην· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος· ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; ποῦ σου, ἄδῃ, τὸ κέντρον; Ταῦτα ὁ σταυρὸς ἡμῖν κατώρθωσε· σταυρὸς τὸ κατὰ τῶν δαιμόνων τρόπαιον, ἡ κατὰ τῆς ἀμαρτίας μάχαιρα, τὸ ξίφος, ὃ τὸν ὄφιν ἐκέντησεν ὁ Χριστὸς· σταυρὸς τοῦ Πατρὸς θέλημα, ἡ τοῦ Μονογενοῦς δόξα, τὸ τοῦ Πνεύματος ἀγαλλίαμα, ὁ τῶν ἀγγέλων κόσμος, τῆς

circuit Dominus noster, hodie portas æreas confregit : hodie vectes ferreos contrivit (*Psalm. 106. 16; Isai. 45. 2*). Vide dicti accuratorem. Non dixit, Aperuit portas æreas, sed, *Confregit portas æreas*; ut inutilis deinceps carcer fiat. Non abstulit vectes, sed contrivit, ut custodia deinceps infirma reddatur : ubi neque janua, neque vectis; et licet quis intret, non tenetur. Quando igitur Christus confregit, quis alius reparare poterit? Quod enim Deus evertet, inquit, quis de cætero restituet? Reges cum victos dimittere volunt, missis epistolis, non ita agunt, sed tam fores, quam custodes relinquunt, ut ostendant, eo denuo ingrediendum esse, vel illis, qui jam liberi abierunt, vel loco eorum aliis. Non ita Christus, sed demonstrare volens mortem jam ad finem metamque pervenisse, æreas ejus portas confregit : æreas vero nominavit, non quod portæ illæ ex ære sint fabricatæ, sed ut declararet immittem illam et inexorabilem mortis necessitatem. Et ut intelligas, tam æs quam ferrum significare idem quod rigidum et inflexibile, audi quid ad quemdam impudentem Deus dicat : *Nervus ferreus, cervix tua, et frons tua ærea* (*Isai. 48. 4*). Ille dixit, non quod æream frontem habuerit; sed quia implacabilem vulum et impudentem et imitem habuit. Vis discere quomodo fueris implacabilis, inflexibilis, et ipsissimus adamas? Tanto tempore nemo umquam ei persuadere potuit, ut quemquam ex illis, quos captivos tenebat, dimitteret; quoadusque angelorum Dominus eo descendens, eum vi sua coegit. Nam primum quidem alligavit fortem, et tunc vasa ejus diripuit : quare et adjungit : *Thesaurus tenebricosos, invisibiles* (*Isai. 45. 3*). Licet dictum hoc simplex sit, at duplex est sensus; sunt enim loca tenebricosa, sed videri possunt candela et lumine illato; ille vero inferni locus caliginosissimus erat, et ingratus, neque umquam lucis naturam intra se receperat : propterea tenebricosos et invisibiles eos dixit. Vere enim tenebricosi erant, donec descendit Sol justitiæ, eosque illustravit, et ex inferno cælum fecit. Nam ubi Christus, ibi et cælum. Thesaurus autem tenebricosos nominat infernum : merito, quia multæ divitiæ isthic erant repositæ. Et enim tota hominum natura, quæ gaze quædam Dei est, a diabolo, qui primum hominem in fraudem impulit, spoliata, mortique subjecta est. Quod vero hominum naturam Deus divitiarum loco habuerit, testatur his verbis Paulus : *Dives in omnes, et super omnes, qui invocant eum* (*Rom. 10. 12*). Quemadmodum igitur rex, comprehenso duce latronum et prædationum, qui civitates percurrit, et undique rapit, et antra subit, ut ibi reponat divitias raptas, latronum ducem ligat, supplicioque meritis penas persoluturum tradit, thesaurum vero ejus in regium ærarium convertit : sic et Christus fecit, principem illum prædationum et carceris custodem, diabolum, simul et mortem, cum per mortem suam vinxisset, omnes divitias, humanum inquam genus transtulit in æraria regia. Ille et Paulus indicat, cum ait : *Redemit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum dilectionis ejus* (*Coloss. 1. 13*). Porro quod admiratione di-

gnissimum est, ipse Rex advenit. Atqui nullus revumquam hoc dignaretur facere, sed ministri victos dimittere : secus hic; ipsemet Rex ad victos venit. Non erubuit carcerem, neque detentos in carcere : de eo enim quem finxerat, erubescere non potuit; et confregit fores, et vectes contrivit, superstitit inferno, et desertam fecit totam illius custodiam, carcerisque custode in vincula conjecit, ad nos remeavit. Tyrannus captivus ducebatur, fortis victus : ipsa mors abjectis armis, nuda ad Regis pedes currit.

Per quæ vicerat diabolus vincitur; victoria sine labore nostro. — Vidisti mirandam victoriam? vidisti crucis præclara facinora? Dicam tibi quiddam adline mirabilis? disce modum victoriæ, et tunc magis obstupesces. Per quæ enim diabolus vicerat, per eadem Christus eundem devicit, et acceptis quibus usus fuerat armis, eum debellavit : et quomodo, audi. Virgo, lignum et mors cladis nostræ fuerunt symbola. Virgo erat Eva : necdum enim virum cognoverat; lignum erat arbor, mors mulcta Adami. At ecce iterum Virgo et lignum et mors, illa cladis symbola, ipsius victoriæ symbola facta sunt. Nam loco Evæ est Maria; loco ligni scientiæ boni et mali lignum crucis; loco mortis Adami mors Christi. Vides eum, per quæ vicit, per eadem et victum esse? Circa arborem prostravit diabolus Adamum, circa arborem debellavit Christus diabolum. Et illud quidem lignum mittebat ad inferos : at hoc etiam illos, qui jam eo descendebant, revocabat. Iterum lignorum alterum hominem jam captum nudumque occulavit : at hoc victorem nudum in alto omnibus ostendit. Et illa quidem mors eos, qui post ipsam nati sunt, condemnavit; at ista mors etiam illos qui nati fuerant ante ipsam, resuscitavit. *Quis loquatur potentias Domini* (*Psalm. 105. 2*)? A morte immortales facti sumus : hæc sunt crucis præclara facinora.

Intellexisti victoriam? intellexisti modum victoriæ? disce nunc, quomodo et sine labore et sudore nostro victoria hæc fuerit parata. Nos arma non cruentavimus, non stetimus in acie, non accepimus vulnera, neque vidimus bellum, et tamen victoriam obtinimus : certamen Domini fuit, corona nostra. Cum ergo et nostra sit victoria, milites imitemur, lætisque vocibus victoriæ laudes et carmina hodie decantemus : dicamus Dominum laudantes : *Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi stimulus tuus, inferne* (*Osee 13. 14; 1. Cor. 15. 54. 55*)? Hæc omnia præclare facta crux nobis peperit : crux tropæum contra dæmones erectum, gladius contra peccatum, gladius quo serpentem confodit Christus : crux Patris voluntas, Unigeniti gloria, Spiritus exsultatio, angelorum decus, Ecclesiæ securitas, gloriatio Pauli, sanctorum murus, totius orbis lumen. Quemadmodum enim si quis lucernam in domo quapiam tenebris obsita accendat et in altum statuatur, tenebras repente fugat : sic tenebris per universum orbem sparsis, Christus, tamquam lampadem quamdam, crucem accendit, et in altum erexit, omnemque caliginem totius terræ

dissipavit. Et quemadmodum lampas supra in vertice lumen habet, sic et crux habuit supra in vertice Solem justitiæ effulgentem. Ilunc cum videret mundus clavis affixum, cohorrui, mota est terra, disruptæ petreæ. Sed licet disruptæ sint petreæ, durities tamen Judæorum non est disrupta: velum templi scissum est, et non est scissa improba illorum conspiratio.

Velum templi cur scissum. — Quare scissum est velum? Quia templum non potuit videre Dominum crucifixum, et per ea, quæ velo suo acciderunt, tantum non exhortationis modo ista protulit. De cætero sancta sanctorum conculcet, quisquis volet. Quid enim istis opus habeo, tali sacrificio extra oblato et peracto? quid mihi prodest testamentum? frustra et incassum tanto tempore istos docui. Quæ ex lege ad me utilitas redit? Hoc et propheta clamabat dicens: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania* (Psal. 2. 1)? Audierant: *Tamquam ovis ad occisionem ductus est, et tamquam agnus coram tondente se obmutuit* (Isai. 53. 7): et cum hanc prophetiam tanto tempore considerassent, præsentem jam eo, quod prædictum fuerat, non crediderunt. Cernis, quomodo meditati sunt inania? Propterea scissum est templum, significans solitudinem et vastationem posthac in perpetuum futuram.

5. *Ad Communionem quo pacto eundum.* — Cum igitur eum, qui in cruce affixus est, nos itidem sub vesperam visuri simus, tamquam agnum mactatum et immolatum, moneo, et cum tremore, veneratione et reverentia multa accedamus. An nescitis, quomodo angeli adstiterint sepulcro corpus non habenti, sepulcro vacuo? attamen cum semel totum corpus Domini recepisset, multum honoris ipsi etiam loco exhibent. Angeli, qui naturam nostram excellentia sua longe superant, tanta reverentia et observantia sepulcro assistunt: nos non ad sepulcrum inane, sed ad ipsam mensam, in qua Agnus positus est, adituri, cum tumultu et turbatione accedimus? Et quæ nobis de reliquo venia speranda erit? Non dico hæc simpliciter et temere, sed cum videre solem hac vespera multos tumultuantes, clamantes, sese mutuo trudentes, exsistentes, convicia jacentes, magisque poenam quam salutem sibi comparantes, ea de causa hanc admonitionem instituo.

Invocatio Spiritus sancti. — Quod facis, homo? quando sacerdos stat ante sacram mensam, manibus in cælum extensis, invocans Spiritum sanctum, ut ad-

veniat, ut proposita dona contingat, magna quies, magnum silentium: quando Spiritus gratiam suam tribuit, quando descendit, quando proposita dona contingit, quando ovem mactatam et consummatam cernis, tunc tumultum, tunc turbas, tunc contentionem excitas et convicia jadis? Quomodo sacrificio hoc perfui potes, cum tanto tumultu et strepitu ad mensam hanc accedas? Non sufficit nobis peccatis conaminatos accedere, sed ipsum etiam accessus momentum non sinimus a peccato liberum præterire. Quando enim jurgamur, quando tumultuamur, quando nos mutuo mordemus, quomodo a peccatis immunes erimus? Dic mihi, quid properas? cujus gratia festinas, cum ovem jam occisam aspicias? nam si tota nocte sacrificium hoc intueri deberes, an spectaculum hoc, cedo, satietatem afferret? Toto die patienter expectasti, bonam noctis partem transmisisti, tantumque laborum brevi temporis puncto prodigis et perdis? Cogita, quidnam sit illud quod propositum est, et quæ sit ejus causa: occisus est propter te, et tu deseris illum ipsum immolatum aspiciens. *Ubi cadaver, inquit, ibi et aquilæ* (Math. 24. 28). Nos autem non ut aquilæ, sed ut canes accedimus: tanta nostra est impudentia. Cogita quid tandem illud sit, quod effusum est: sanguis est, sanguis qui chirographum peccatorum delevit: sanguis, qui animam tuam mundavit, qui maculam eluit, qui principatus et potestates triumphavit. *Exspolians enim, inquit, principatus et potestates traduxit confidenter triumphans in cruce* (Coloss. 2. 15). Multa victoriæ symbola habuit tropæum: spolia superne de cruce pendent. Quemadmodum enim magnanimus aliquis rex, confecto feliciter difficillimo bello, thoracem et clypeum et arma tyranni et militum quos devicit, super excelsum tropæum ponit: sic et Christus, finito bello, quod cum diabolo gesserat, arma ejus universa, mortem et maledictionem ab excelsa cruce suspendit, tamquam de tropæo quodam: ut omnes tropæum illud conspicerentur, supernæ Virtutes, quæ in cælis, homines, qui inferne terram incolunt; ipsique mali dæmones, qui devicti sunt. Cum igitur tanto munere affecti simus, dignos nosmetipsos pro viribus ostendamus horis illis, quæ nobis sunt concessa, ut et cælorum regnum assequamur, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri simul et Spiritui sancto, gloria, honor, potentia, in sæcula sæculorum. Amen.

Ἐκκλησίας ἡ ἀσφάλεια, τὸ καύχημα Παύλου, τὸ τῶν ἁγίων τεῖχος, τὸ φῶς τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Καθάπερ γὰρ σκότῳ κατεχομένῳ οἴκου λαμπάδα τις ἀνάψας καὶ ὁρθὴν ἀναστήσας ἀπελαύνει τὸ σκότος· οὕτω τῆς οἰκουμένης ὑπὸ ζόφου κατεχομένης, καθάπερ λαμπάδα τινὰ τὸν σταυρὸν ἀνάψας καὶ ὁρθὴν ἀναστήσας ὁ Χριστὸς, τῆς γῆς ἅπαντα τὸν ζόφον ἔλυσε. Καὶ καθάπερ ἡ λαμπὰς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ἄνω τὸ φῶς ἔχει, οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς ἄνω ἐν τῇ κεφαλῇ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης εἶχεν ἐκλάμποντα. Τοῦτον ἰδὼν προσηλωμένοι ὁ κόσμος ἔβριξεν, ἐκλονήθη ἡ γῆ, διεβράγχθησαν αἱ πέτραι. Ἄλλ' εἰ καὶ διεβράγχθησαν αἱ πέτραι, ἡ ἀναισθησία τῶν Ἰουδαίων οὐ διεβράγχη· ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα, καὶ οὐκ [401] ἐσχίσθη ἡ πονηρὰ συμφωνία ἐκείνων.

Διὰ τί ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα; Ὅτι οὐκ ἤδυνάτο τὸν Δεσπότην ὁρᾶν σταυρούμενον ὁ ναός· δι' ὧν δὲ εἰς τὸ αὐτοῦ καταπέτασμα γέγονε, μονονουχί τοῦτο προτρέπων φησὶν· Ὁ βουλόμενος πατεῖται τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων λοιπόν. Τί γάρ μοι τὸ ὕψος τούτων, ἔξω τοιαύτης θυσίας προσερχεῖσθαι; τί μοι τὸ ὕψος τῆς διαθήκης; τί μοι τὸ ὕψος τοῦ νόμου; εἰκὴ καὶ μάτην τοῦτους ἐπαίδευσα τοσούτον χρόνον. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἐβόα, λέγων· *Ἰσραὴל ἐφύραξαν ἔσθην, καὶ Ἰαοὶ ἐμελέτησαν κενὰ*; Ἦκουσαν· Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνός ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφωρός· καὶ μελετῶντες ἐν τοσούτῳ χρόνῳ τὴν προφητείαν, τοῦ πράγματος παραγενόμενου ἠπίστησαν. Εἶδες πῶς ἐμελέτησαν κενὰ; Διὰ τοῦτο περιεσχίσαστο ὁ ναός, τὴν ἐρήμωσιν προδηλῶν τὴν μετὰ ταῦτα ἐσομένην διηνεκώς.

Ἐπεὶ οὖν τὸν ἐν τῷ σταυρῷ προσηλωμένον μέλ-
λομεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην ἰδεῖν, ὡς ἄμνόν ἐσφαγμένον καὶ τεθυμένον, μετὰ φρίκης προσ-
ίωμεν, παρακαλῶ, καὶ αἰδοῦς πολλῆς καὶ εὐλαβείας. Οὐκ ἔγνωτε τοὺς ἀγγέλους, πῶς παριστῆκεισαν τῷ τάφῳ οὐκ ἔχοντι σῶμα, τάφῳ κενῷ; Ἄλλ' ὅμως ἐπειδὴ ὅλως ἐδέξατο τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικόν, πολλὴν ἀπονέμουσι καὶ τῷ τόπῳ τὴν τιμὴν. Οἱ ἄγγελοι ὑπερβαίνοντες τὴν ἡμετέραν φύσιν μετὰ τοσαύτης αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας παριστῆκεισαν τῷ τάφῳ· ἡμεῖς δὲ οὐ τάφῳ μέλλοντες παρίστασθαι κενῷ, ἀλλ' αὐτῇ τῇ τραπέζῃ τῇ τὸν ἄμνόν ἔχουσῃ, μετὰ θορύβου καὶ παραχῆς πρόσμεν; Καὶ τίς ἡμῖν ἔσται συγγνώμη λοιπόν; Οὐχ ἀπλῶς ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς ὁρῶ κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην θορυβοῦντας, βοῶντας, ἐπικειμένους ἀλλήλοις, πηδῶντας, λοιδορουμένους, καὶ μᾶλλον ἑαυτοῖς κόλασιν ἢ σωτηρίαν προξενού-
ντας· τοῦτο χάριν τὴν ὑπὲρ τούτων ποιούμεαι παραί-
νεσιν. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; ὅταν ἐστήκη πρὸ τῆς

τραπέζης ὁ ἱερεὺς, τὰς χεῖρας ἀνατείνων εἰς τὸν οὐ-
ρανόν, καλῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦ παραγενέ-
σθαι καὶ ἄψασθαι τῶν προκειμένων, πολλὴ ἡσυχία, πολλὴ σιγὴ· ὅταν διδῷ τὴν χάριν τὸ Πνεῦμα, ὅταν κα-
έλθῃ, ὅταν ἀφῇται τῶν προκειμένων, ὅταν ἴδῃς τὸ πρό-
βατον ἐσφαγιασμένον καὶ ἀπηρετισμένον, τότε θόρυβον, τότε παραχὴν, τότε φιλονεικίαν, τότε λοιδορίαν ἐπει-
σάγει; καὶ πῶς συνήθη τῆς θυσίας ἀπολαύσαι ταύτης, μετὰ τοσαύτης παραχῆς τῇ τραπέζῃ προσίων ταύτῃ; Οὐκ ἀρκεῖ ἡμῖν ὅτι μετὰ ἁμαρτημάτων προσερχό-
μεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς προσόδου ἐκτὸς γενέσθαι πλημμελημάτων οὐκ ἀνεχόμεθα; Ὅταν γὰρ φιλονεικῶμεν, ὅταν θορυβώμεθα, ὅταν ἀλλήλους δάκνωμεν, πῶς ἔξω ἁμαρτημάτων ἐσόμεθα; Τί σπεύ-
δεις, εἰπέ μοι; τίνας ἔνεκεν ἐπαίγῃ τὸ πρόβατον ὁρῶν ἐσφαγιασμένον; εἰ γὰρ διὰ πάσης τῆς νυκτὸς ἦν πρὸς τὴν θυσίαν αὐτὴν ὁρᾶν, εἶχε χρόνον, εἰπέ μοι, τὸ πρᾶγμα; [402] Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκατέρη-
σας, τὸ πλεόν τῆς νυκτὸς διήγαγες, καὶ τοσούτον κάματον ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ προδίδως καὶ ἀπο-
λύεις; Ἐννόησον τί ποτὲ ἐστὶ τὸ προκειμένον, καὶ πόθεν ἔλαβε τὴν αἰτίαν· ἐσφαγὴν διὰ σὲ, καὶ σὺ ἐγ-
καταλιμπάνεις αὐτὸν ἐσφαγιασμένον ὁρῶν. Ὅπου τὸ πτώμα, φησὶν, *ἐκεῖ καὶ οἱ ἀετοί*. Ἡμεῖς δὲ οὐχ ὡς ἀετοί, ἀλλ' ὡς κύνες προσερχόμεθα· τοσαύτη ἡμῶν ἡ ἀναισχυντία. Ἐννόησον τί ποτὲ ἐστὶ τὸ κεχυμένον· αἷμά ἐστιν, αἷμα δὲ τὸ χειρόγραφον τῶν ἁμαρτιῶν ἀπῆλειψεν· αἷμα δὲ τὴν ψυχὴν σου ἐκάθαρσεν, δὲ τὴν κηλὶδα ἀπέπλυνεν, δὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐθριάμβευσεν. Ἀπεκδυσάμενος γάρ, φησὶ, *τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδεγμᾶτισεν ἐν παρρη-
σίᾳ θριαμβεύσας ἐν τῷ σταυρῷ*. Πολλὰ, φησὶ, τὸ τρόπαιον ἔχει τῆς νίκης τὰ σύμβολα· τὰ λάφυρα κρέμαται ἄνω ἐφ' ὕψους ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Καθάπερ γὰρ βασιλεὺς γενναῖος πόλεμον νικήσας χαλεπώτατον, τὸν θώρακα καὶ τὴν ἀσπίδα καὶ τὰ ὅπλα τοῦ τυράν-
νου καὶ τῶν στρατιωτῶν τῶν ἡττηθέντων ἐφ' ὕψους τοῦ τρόπαιου τίθησιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν πόλε-
μον νικήσας τὸν πρὸς τὸν διάβολον, τὰ ὅπλα αὐτοῦ πάντα, τὸν θάνατον, τὴν κατάραν ἐκρέμασεν ἐφ' ὕψους τοῦ σταυροῦ, καθάπερ ἐπὶ τρόπαιον τινὸς, ἵνα πάντες τὸ τρόπαιον βλέπωσιν, αἱ ἄνω δυνάμεις, αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, οἱ κάτω ἄνθρωποι, οἱ ἐπὶ τῆς γῆς, αὐτοὶ οἱ πονηροὶ δαίμονες οἱ ἡττηθέντες. Ἐπειδὴ οὖν τοσαύτης ἀπελαύσαμεν δωρεᾶς, ἑαυτοὺς κατὰ δυνάμιν ἀξίους ἐπιδείξωμεν τῶν ὑπηργμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τύ-
χωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS SEQUENTES DE CRUCE ET LATRONE HOMILIAS

Quod in homilia de Judæ prodicione animadvertimus, idipsum deprehendimus in presentī concione. nempe Chrysostomum, quam aliquot ante annis habuerat, eandem secundis curis recognitam, et quibusdam in locis, in principio maxime, mutatam eodem recurrente die Parasceves iterum pronuntiasse. Non series modo eadem est, sed etiam verba plerumque: atque Scripturæ loca eodem ipso in utraque ordine locantur. Quæ prior, quæ posterior dicta fuerit, nulla possumus conjectura assequi. Ea vero, quam post Henricum Savilium priorem ponimus, longe brevior est altera: de cætero autem omnia in utraque similia sunt, uno excepto loco num. 5, ubi quæ prior editur, cujus initium, *Σήμερον ὁ Κύριος*, sic habet: *Imitemur itaque Dominum, et pro inimicis precemur: eandem enim cohortationem resumo; jam quinto die vocis de eodem argumento dissero: quæ vero posterior locatur: Imitemur igitur et nos Dominum, et pro inimicis precemur. Quæ heri monui, eorundem et nunc communesacio, sciens communesacio facit magnitudinem, etc.* In priore itaque de precatōne pro inimicis jam quinto agebatur; in posteriore vero, secundo tantum: quæ varietas ex annorum quibus singulas habuit diversitate promanavit.

Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστὴν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν *.

Ὁμιλία α'.

α'. Σήμερον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν σταυρῷ, καὶ ἡμεῖς ἑορτὴν ἄγομεν, ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ σταυρὸς ἑορτὴ καὶ πανήγυρις πνευματικῇ. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ σταυρὸς ὄνομα καταδίκης ἦν, νυνὶ δὲ πρᾶγμα τιμῆς γέγονε· πρῶτον σύμβολον κατακρίσεως, νυνὶ δὲ ὑπόθεσις σωτηρίας. Οὗτος γὰρ μυρίων ἡμῶν αγαθῶν αἰτίος γέγονεν, οὗτος ἡμᾶς τῆς πλάνης ἀπῆλλαξεν, οὗτος ἐν σκότει καθημένους ἐφώτισεν; οὗτος ἐκπεπολεμωμένους ἡμᾶς τῷ Θεῷ κατήλλαξεν, ἀπηλλοτριωμένους ὥκειωσε, μακρὰν ὄντας ἐγγὺς εἶναι ἐποίησεν· οὗτος ἐχθρας ἀναιρέσεις, οὗτος εἰρήνης ἀσφάλεια, μυρίων ἡμῶν αγαθῶν θησαυρὸς γέγονε. Διὰ τοῦτον οὐκέτι πλανώμεθα ἐν ἐρημίαις· τὴν γὰρ ἀληθινὴν ὁδὸν ἀπέγνωμεν· οὐκέτι τῶν βασιλείων ἔξω διάγομεν· τὴν γὰρ θύραν εὗραμεν· οὐ φοβούμεθα τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου· τὴν γὰρ πηγὴν εἰδομεν. Διὰ τοῦτον οὐκέτι ἐσμεν ἐν χρεῖα· τὸν γὰρ νυμφίον ἀπειλήσαμεν· οὐ δεδοίκαμεν τὸν λύκον· τὸν γὰρ ποιμένα τὸν καλὸν ἔχομεν· Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Διὰ τοῦτον οὐ φρίττομεν τὸν τύραννον* προσεδρεύομεν γὰρ τῷ βασιλεῖ· καὶ διὰ ταῦτα ἑορτὴν ἄγομεν, σταυροῦ μνήμην τελούντες. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε διὰ τὸν σταυρὸν ἑορτὴν ἄγειν· *Ἐορτάζωμεν γὰρ, φησὶ, μὴ ἐν ζύμῃ καταιαῖ, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκλειείας καὶ ἀληθείας.* Εἴτα τὴν αἰτίαν προστιθείς, ἐπήγαγεν· *Ὅτι τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.* Ὅρξ πῶς διὰ τὸν σταυρὸν ἑορτάζειν κελεύει; ἐν γὰρ τῷ σταυρῷ ἐτύθη ὁ Χριστός. Ὅπου δὲ θυσία, ἐκεῖ ἀναιρέσεις ἀμαρτημάτων, ἐκεῖ καταλλαγὴ Δεσπότου, ἐκεῖ ἑορτὴ καὶ χαρὰ. Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Καὶ ποῦ ἐτύθη, εἰπέ; Ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ ἱεροῦ. Καὶνὸν τὸ θυσιαστήριον τῆς θυσίας ταύτης, ἐπειδὴ καὶ ἡ θυσία καὶνὴ καὶ παράδοξος.

Ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ θυσία καὶ ἱερεὺς ἦν· θυσία μὲν κατὰ σάρκα, ἱερεὺς δὲ κατὰ πνεῦμα· ὁ αὐτὸς καὶ προσῆγε καὶ προσήγετο* δὲ κατὰ σάρκα. Ἀκούσον γοῦν πῶς ἀμφοτέρω ταῦτα ὁ Παῦλος ἐδήλωσε· *Πᾶς ἀρχιερεὺς, φησὶν, ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὸ ἀνθρώπων καθίσταται· ὁ δὲ ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον ὁ προσενέγκει.* Ἰδοὺ αὐτὸς προσφέρει ἑαυτὸν. Ἀλλὰ καὶ φησὶν, ὅτι Χριστὸς ἅπασι προσερχεῖς εἰς τὸ [404] π. α. ἰ. ὡ. ἀνενεργεῖν ἀμαρτίας, σφθίζεται τοῖς αὐτῶν ἀπεχδεχομένοις εἰς σωτηρίαν. Ἰδοὺ ἐνταῦθα προσνήχθη, ἐκεῖ δὲ ἑαυτὸν προσήνεγκεν. Εἶδες πῶς καὶ θυσία καὶ ἱερεὺς ἐγένετο, καὶ θυσιαστήριον ὁ σταυρὸς ἦν; Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐκ ἐν τῷ ναῷ, φησὶν, ἡ θυσία προσφέρεται, ἀλλ' ἔξω τῆς πόλεως καὶ τῶν τειχῶν; Ἰνα ἐκεῖνο πληρωθῇ, ὅτι *Ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐλογίσθη.* Τίνας δὲ ἔνεκεν ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ ἱεροῦ σφάττεται, καὶ οὐχ ὑπὸ στέγῃ; Ἰνα τοῦ ἀέρος τὴν φύσιν ἐκκαθάρῃ, διὰ τοῦτο ἐφ' ὑψηλοῦ, οὐκ ἐπικειμένης στέγης, ἀλλ' ἐπικειμένου οὐρανοῦ. Ἐκαθαίρετο μὲν γὰρ ὁ ἀήρ ἐφ' ὑψηλοῦ θυομένου τοῦ προβάτου· ἐκαθαίρετο δὲ καὶ ἡ γῆ· ἔσταζε γὰρ τὸ αἷμα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ἐπ' αὐτήν. Διὰ τοῦτο οὐχ ὑπὸ στέγῃ, διὰ τοῦτο οὐκ ἐν τῷ ναῷ τῷ Ἰουδαϊκῷ, ἵνα μὴ νοσφίσωνται τὴν θυσίαν Ἰουδαῖοι, μηδὲ νομίσης ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἐκεῖνου μόνου ταύτην προσάγεσθαι· διὰ τοῦτο ἔξω πᾶσι καὶ τειχῶν, ἵνα μάθῃς ὅτι καθολικὴ ἡ θυσία, ὅτι ὑπὲρ τῆς γῆς ἀπάσης ἡ προσφορά, ἵνα μάθῃς ὅτι κοινὸς ὁ καθαρισμὸς ἐστίν, οὐ μερικὸς, καθάπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ διὰ τοῦτο ἐκέλευσαν ὁ Θεὸς πᾶσαν ἀφίειναι τὴν γῆν, καὶ εἰς ἓνα τόπον προσφέρειν τὰς θυσίας καὶ εὐχεσθαι, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ γῆ ἀκάθαρτος ἦν, καπνοῦ καὶ κνίσσης· καὶ πάντων τῶν ἄλλων μολυσμῶν τῶν ἐκ τῶν θυσιῶν τῶν Ἑλληνικῶν ἐπ' αὐτὴν φερομένων· ἡμῶν δὲ, ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐλθὼν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξέκαθαρεν, ἅπας τόπος εὐκτήριον γέγονε. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος θαρρῶν παρ-

* Addit Savil. in marg., Ἐρρέθη τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρσκενῇ.

MONITUM.

Advertendum autem est, licet in posteriore dicat, *Quæ heri monui, eorundem et nunc commonesacio*, non excludi tamen parem præcedentibus diebus habitam admonitionem. Nam in duabus de Proditione Judæ concionibus, quæ, uti certum videtur, hasce duas de Cruce et Latrone uno tantum die præcesserunt, sic loquitur [403] Chrysostomus : *Ideo quarta jam die apud vos sermonem habeo de Oratione pro inimicis*. Hæc porro duæ conciones eadem recurrente Feria quinta in Cœna Domini, sed diversis annis, habitæ sunt, ut diximus in Monito ibidem : in utraque vero, quarta jam adhortatio ad orandum pro inimicis, in hisce autem duabus quinta numerabatur; nisi fortasse quis dixerit posteriorem, in qua hesternam tantum adhortatio memoratur, neutram ex duabus, quæ supersunt, de Proditione Judæ homiliam sequi debere, sed in alium annum esse conjiciendam : verum id pro certo statuere non ausim. De tempore et anno, quo habitæ sunt hæc duæ conciones, vide in Monito ad Homilias de Proditione Judæ.

Prioris homiliæ interpretationem Latinam adornavimus; posterioris vero a Gretsero editam versionem, sed emendatam, damus.

HOMILIA IN CRUCEM ET IN LATRONEM : ITEM DE SECUNDO CHRISTI ADVENTU, ET QUOD FREQUENTER SIT ORANDUM PRO INIMICIS ¹.

HOMILIA I.

Quanta nobis bona crux offerat; quivis locus precationi aptus. — Hodie Dominus noster Jesus Christus in cruce, et nos festum agimus, ut discas crucem esse festum et celebritatem spiritualem. Antehac enim crux nomen erat damnationis, nunc vero res honorabilis effecta est : prius symbolum condemnationis, nunc argumentum salutis. Hæc enim nobis innumera-bilium bonorum causa effecta est : hæc nos ab errore liberavit, hæc in tenebris positos illuminavit, hæc jam debellatos, cum Deo reconciliavit, abalienatos domesticos effecit, procul positos proximos constituit : hæc inimicitie destructio, pacis tutamen, sexcentorum bonorum thesaurus. Propter eam non ultra in desertis vagamur; veram quippe viam novimus : non amplius extra regiam degimus; januam enim invenimus : non timemus ignita diaboli tela, fontem siquidem vidimus. Per crucem non amplius in viduitate sumus; sponsum enim recepimus : non timemus lupum; bonum quippe pastorem habemus : nam, *Ego sum*, inquit, *pastor bonus* (Joan. 10. 11). Per hanc tyrannum non perhorrescimus; Regi enim assidemus : et ideo festum agimus, crucis memoriam celebrantes. Ita et Paulus jussit per crucem festum agere : *Festum agamus*, inquit, *non in sermone veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (1. Cor. 5. 8). Deinde causam adjiciens, ita pergit : *Quia Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus*. Viden' quomodo per crucem festum agere præcipiat? in cruce namque immolatus est Christus. Ubi namque sacrificium, ibi peccatorum abolitio, ibi reconciliatio cum Domino, ibi festum et lætitia. *Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus*. Ubi, quæso, immolatus? In excelso patibulo. Novum altare hujus sacrificii,

quia ipsum sacrificium novum stupendumque est. Idem quippe et sacrificium et sacerdos erat : sacrificium secundum carnem, sacerdos secundum spiritum : idem et offerebat, et secundum carnem offerebatur. Audi quomodo hæc ambo Paulus declaraverit : *Omnis Pontifex*, inquit, *ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur; unde necesse est ut habeat quidpiam, quod offerat. Ecce ipse offert semetipsum* (Hebr. 5. 1; et 8. 3). Alibi vero dicit : *Christus semel oblatus ad multorum auferenda peccata, apparebit expectantibus se in salutem* (Hebr. 9. 28). Ecce hic oblatus est, illic vero semetipsum obtulit. Viden' quomodo et sacrificium et sacerdos factus sit, et crux altare fuerit? Et cur, inquires, non in templo hostia offertur, sed extra urbem et mœnia? Ut impleteretur illud, *Cum iniquis reputatus est* (Isai. 53. 12). Cur autem in sublimi patibulo jugulatur, non sub tecto? Ut aeris naturam purgaret; ideo in sublimi, non imminente tecto, sed imminente calo. Aer quippe purgabatur, cum ovis in sublimi immolaretur : purgabatur item et terra : fluebat enim e latere sanguis in ipsam. Ideo non sub tecto, ideo non in templo Judaico; ne sibi Judæi hostiam sequestrarent, neve putares pro illa gente tantum hanc offerri. Idcirco extra urbem et mœnia, ut discas universale sacrificium esse, quia pro universa terra erat oblatio : ut disceres item purgationem, communem, non peculiarem esse, quemadmodum apud Judæos. Judæis enim ideo præcepit Deus ut universam terram relinquerent, et uno in loco hostias et preces offerrent, quia tota terra impura erat, fumo, nidore reliquisque omnibus gentilitiorum sacrificiorum inquinamenti eam occupantibus. Nobis vero, quia Christus tandem veniens totum orbem purgavit, quivis locus orandi locus effectus est. Ideo Paulus confidenter hortabatur, ut ubique sins

¹ Adjecit Savil., *habita est in sancta et magna die Parasceves*.

timore preces emitterentur, his verbis: *Volo viros orare in omni loco, levantes sanctas manus* (1. Tim. 2. 8). Viam quomodo purgatus sit orbis? Per locum enim licet ubique levare sanctas manus: quoniam omnis terra sancta effecta est, et sanctis illis templi interioribus sanctior. Illie enim offerebatur ovis irrationalis, hic vero spiritalis: quanto autem majus est sacrificium, tanto auctior sanctificatio. Quapropter crux est celebritas.

2. Vis discere aliud ejus insigne opus? Paradisum a quinque mille et amplius annis clausum, hodie nobis aperuit. Hoc quippe die, hac ipsa hora latronem eo introduxit Deus, duo praeclara designans opera; unum, quod paradisum aperuerit, aliud, quod latronem introduxerit. Hodie antequam patriam nobis reddidit, hodie in patriam civitatem nos reduxit, et communi hominum naturae domum dedit: nam *Hodie*, inquit, *tecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43). Quid dicis? Crucifixus es et clavis affixus, et paradisum polliceris? Etiam, inquit, ut in cruce virtutem meam ediscas. Quia enim res erat tristis, ne naturae crucis attenderes, sed crucifixi virtutem edisceres, in cruce hoc perpetrat miraculum, quod ejus maxime virtutem demonstrat. Non enim mortuum cum suscicaret, non cum mare ac ventos increparet, non cum daemonas fugaret, sed crucifixus, clavis perforatus, contumeliis, sputis, conviciis, opprobriis oneratus, improbum latronis animum mutare potuit, ut utrimque virtutem, ejus videas: creaturam quippe totam commovit, petras scidit, petra duriorum latronis animam attraxit et honoravit: nam ait, *Hodie tecum eris in paradiso*. Atqui Cherubini paradisum servabant; verum hic Cherubinatorum etiam Dominus: est flammeus gladius ibi volvitur; verum ipse et flammæ et gehennæ, et vitæ et mortis potestatem habet. Atqui rex nullus umquam patitur latronem hominem, vel alium quempiam ex famulis secum sedentem introducere in urbem. Verum Christus hoc fecit, inque sacram patriam ingrediens, secum furem introducit, non paradisum conculcans, neque pedibus latronis deturpans, imo potius honorans: honor quippe paradisi est talem habere dominum, qui possit vel furem voluptatis, quæ est in paradiso, dignum facere. Etenim cum publicanos et meretrices introducebat in regnum caelorum, non dedecori, sed honori id erat, ostendens hujusmodi esse Dominum regni caelorum, qui meretrices et publicanos ita spectabiles faceret, ut digni viderentur tanti honoris et muneris. Quemadmodum enim medicum tunc maxime miramur, cum videmus eum homines incurabilibus morbis laborantes ab aegritudine liberare, et sanitati restituere: ita et Christum mirari justum est, cum insanabilis curat vulnera, cum publicanum et meretricem in tantam sanitatem reducit, ut caelo digni videantur. Ecquid tantum fecit latro, inquit, ut post crucem paradisum sit adeptus? Visne ut virtutem ejus breviter demonstrem? Cum Petrus negabat infra, tunc ille supra confitebatur. Non Petrum incusans hæc dico, absit; sed latronis magnanimitatem

exhibere volens. Discipulus vilissimæ puellæ minas non tulit, latro autem videns populum totum, circumstantem, clamantem, blasphemias et dicteria jaculantem, non attendit illis, non cogitavit præsentem crucifixi vilitatem, sed fidei oculis hæc omnia prætercurrens, missis illis vilibus impedimentis, agnovit caelorum Dominum, et ad ipsum animo procumbens dicebat: *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum* (Luc. 23. 42). Ne latronem hunc, quæso, prætercurramus, neque nos pudeat eum doctorem accipere, quem Dominus noster non erubuit primum inducere in paradisum: ne erubescamus magistrum accipere eum, qui ante universam naturam dignus apparuit conversationis ejus, quæ in caelis est: sed singula accurate executiamur, ut crucis virtutem discamus. Non dixit ei, quemadmodum Petro: *Veni post me, et faciam te piscatorem hominum* (Matth. 4. 19): non dixit ei, ut et illis duodecim, *Sedebitis super thronos duodecim judicantes duodecim tribus Israel* (Matth. 19. 28): imo ne verbo quidem ipsum dignatus est: non miraculum ostendit, non mortuum ille suscitatum vidit, non pulsos daemonas, non obediens mare vidit: non illum de regno caelorum alloquutus est, non de gehenna; et tamen ille ante omnes ipsum confessus est, idque socio conviciante: conviciabatur enim ei latro alter. Etenim alius quoque latro crucifixus cum eo erat, ut impleteretur illud, *Inter iniquos reputatus est* (Isai. 53. 12). Volebant enim gloriam ejus obscurare Judæi, et undequaque iis, quæ agebantur, insultabant; verum undique veritas fulgebat, et per ipsa impedimenta agebatur. Conviciabatur ergo ei latro alter. Viden' latronem, et latronem? ambo in cruce, ambo ex vita prædatoria, ambo a nequitia; sed non ambo in iisdem: alius enim regnum caelorum in hereditatem accepit, alius in gehennam missus est. Eodem modo et hesternæ die discipuli et discipulus, Judas et undecim; sed illi quidem dicebant, *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* hic vero proditorem parabat, et dicebat: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis tradam eum* (Matth. 26. 17. et 15)? illi quidem ad ministerium divinarumque mystagogiarum sese apparabant, hic vero ad prodendum festinabat. Ita et nunc latro ei latro, sed ille quidem conviciatur, hic adoratur: ille blasphematur, hic benedicitur, et blasphemantem increpat his verbis, *Neque tu times Deum? nam digna factis recipimus* (Luc. 23. 40. 41).

3. Vidisti fiduciam latronis? vidisti fiduciam in cruce? vidisti philosophiam in supplicio, et pietatem in cruci? Quod enim sibi præsens, non mente excesserit clavis confixus, quis non stupeat? Ille vero non modo mente constabat, sed omnibus suis relictis, de aliorum rebus curabat, doctor in cruce factus, increpansque his verbis: *Neque tu times Deum?* Ne attendas, inquit, ad inferius hoc tribunal: est aliud iudex invisibilis, est incorruptum tribunal. Ne te moveat, quod infra condemnatus sit: nam superna non sunt hujusmodi. In hoc quippe terreno tribunali justique quantumque damnantur, et injusti poenam effugiant; non xi-

ἦναι λοιπὸν ἀδεῶς προσεύχεσθαι πανταχοῦ, λέγων οὕτως· *Βούλομαι προσεύχεσθαι τὸν ἄνδρα ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαθρότας ὁσίας χείρας*. Εἶδες πῶς ἐκαθάρθη ἡ οἰκουμένη; Διὰ γὰρ τοῦ τόπου πανταχοῦ ἐπαίρειν χείρας ὁσίας δυνάμεθα, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ γῆ ἁγία γέγονεν ἁγιωτέρα τῶν ἁγίων τῶν ἔνδον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ προσπνέχοντα πρόβατον ἄλογον, ἐνταῦθα δὲ πνευματικὸν ὄσω δὲ μεῖζων ἡ θυσία, τοσοῦτ' ὑπελείων καὶ ὁ ἁγιασμός. Διὰ τοῦτο ἐορτὴ ὁ σταυρός.

β'. Βούλει μαθεῖν αὐτοῦ καὶ ἕτερον κατόρθωμα; Τὸν παράδεισον πεντακτιχίλια ἔτη καὶ πλείω κεκλεισμένον σήμερον ἡμῖν ἠνέωξεν. Ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ, τὸν ληστὴν εἰσάγαγεν ὁ Θεός, δύο κατορθώματα ἐργασάμενος· ἓν μὲν, ὅτι παράδεισον ἠνέωξεν, ἕτερον δὲ, ὅτι ληστὴν εἰσήγαγε. Σήμερον ἀπέδωκεν ἡμῖν τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, σήμερον ἐπανήγαγεν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν πατρῴαν πόλιν, καὶ τὴν οἰκίαν ἐχαρίσατο τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει. Σήμερον γὰρ, φησὶν, *μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Τί λέγεις; ἑσταύρωσαι καὶ προσήλωσαι, καὶ παράδεισον ἐπαγγέλλῃ; Ναί, φησὶν. Ἦν ἐν τῷ σταυρῷ τὴν δύναμιν τὴν ἡμῶν καταμάθης. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρᾶγμα σκυθρωπὸν ἦν, ἵνα μὴ τῇ φύσει τοῦ σταυροῦ πρόσχημα, ἀλλὰ τὴν δύναμιν τοῦ σταυρουμένου μάθῃς, ἐν σταυρῷ τὸ θαῦμα ἐργάζεται τοῦτο, ὃ μάλιστα δεῖκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Οὐ γὰρ νεκρὸν ἀναστήσας, οὐ θαλάττῃ καὶ πνεύμασιν ἐπιτιμῆσας, οὐ δαίμονας ἀπελάσας, ἀλλὰ σταυρουμένος, προσηλούμενος, ὕβριζόμενος, ἐμπιπόμενος, λοιδορούμενος, διασυρόμενος ἰσχυσεν τὴν πονηρίαν τοῦ ληστοῦ διάνοιαν μεταθεῖναι, ἵνα ἐκατέρωθεν τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἴδῃς. Τὴν τε γὰρ κτίσιν ἐκλόνησεν ἅπασαν, καὶ τὰς πέτρας [405] διέβρηξε, τῆς πέτρας τε ἀναισθητοτέραν τοῦ ληστοῦ ψυχὴν ἐπισπάσας καὶ ἐτίμησε· *Σήμερον γὰρ μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*, φησὶ. Καίτοι τὰ χερουθὶμ ἔτληρε τὸν παράδεισον· ἀλλ' οὗτος καὶ τῶν χερουθὶμ Δεσπότης· φλογὶν ῥομφαία ἐκεῖ στρέφεται· ἀλλ' αὐτὸς καὶ φλογὸς καὶ γενένης καὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἔχει. Καίτοι γε βασιλεὺς οὐδεὶς ἂν ποτε ἀνάσχοιτο ληστὴν ἀνθρώπων, ἢ ἑτέρον τινα τῶν ὁμοθύλων μεθ' αὐτοῦ καθίσας, οὕτως εἰς πόλιν εἰσαγαγεῖν. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς τοῦτο ἐποίησε, καὶ εἰς τὴν ἱερὰν εἰσερχόμενος πατρίδα, μεθ' αὐτοῦ τὸν ληστὴν εἰσάγει, οὐ καταπατῶν τὸν παράδεισον, οὐδὲ κατασχώνων τοὺς ποσὶ τοῦ ληστοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τιμῶν τὸν παράδεισον· τιμὴ γὰρ παραδείσου, τὸ τοιοῦτον ἔχειν δεσπότην, ὡς καὶ ληστὴν ἄξιον ποιῆσαι τῆς τρυφῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ. Καὶ γὰρ ὅτε τελώνας καὶ πόρνας εἰσῆγαγεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἀτιμάζων τοῦτο ἐποίησε, ἀλλὰ μᾶλλον ἐτίμα, δεῖκνυς ὅτι τοιοῦτός ἐστιν ὁ Κύριος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὡς καὶ πόρνας καὶ τελώνας οὕτως ἐργάσασθαι δοκίμους, ὡς ἀξίους φανῆναι· τῆς ἐκείσε τιμῆς καὶ δωρεᾶς. Καθάπερ γὰρ λατὸν τότε μάλιστα θαυμάζομεν, ὅταν ἴδωμεν ἀνθρώπους ἀνιάτα παθήματα ἔχοντας ἀπαλλάττοντα τῆς ἀβρυσίας καὶ πρὸς ὕψιαν ἐπανάγοντα· οὕτω καὶ τὸν Χριστὸν θαυμάζειν δεῖκαίον, ὅταν τραύματα ἀνιάτα θεραπεύῃ, ὅταν τελώνην καὶ πόρνην εἰς τοσαύτην ὕψιαν ἐπαναγάγῃ, ὡς ἀξίους ἀποφῆναι τῶν οὐρανῶν. Καὶ τί τοιοῦτον ὁ ληστής ἐπέδειξε, φησὶν, ἵνα παραδείσου τύχη μετὰ σταυρῶν; Βούλει συντόμως εἶπω τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ; Ὅτε Πέτρος ἠρνήσατο κάτω, τότε ἐκεῖνος ὠμολόγησεν ἄνω. Καὶ ταῦτα οὐ τοῦ Πέτρου κατηγορῶν λέγω,

μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τοῦ ληστοῦ τὴν μεγαλοψυχίαν δεῖξαι βουλόμενος. Ὁ μαθητὴς ἀπειλὴν οὐκ ἤνεγκεν εὐτελοῦς κορασίῳ· ὁ δὲ ληστὴς ὁρῶν δῆμον ἐλόκληρον περιστώτα, βοῶντα, μαίνόμενον, βλασφημίας καὶ σκώμματα ἐξακοντίζοντα, οὐ προσέσχεν ἐκείνους, οὐκ ἐνενόησε τὴν φαινομένην εὐτέλειαν τοῦ σταυρουμένου, ἀλλὰ τοὺς τῆς πίστεως ὀφθαλμοὺς ἄπαντο ταῦτα παραδραμὼν, καὶ τὰ ταπεινὰ καλύμματα ἀφείλ, ἐπέγνω τὸν τῶν οὐρανῶν Δεσπότην, καὶ αὐτῷ προσπεσὼν ἔλεγε· *Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Μὴ δὲ παραδράμωμεν ἀπλῶς τὸν ληστὴν τοῦτον, μὴδὲ ἐπαισχυνθῶμεν διδάσκαλον λαβεῖν, ὃν οὐκ ἐπησχύνθη ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· πρῶτον εἰσαγαγεῖν εἰς τὸν παράδεισον· μὴ ἐπαισχυνθῶμεν διδάσκαλον λαβεῖν ἀνθρώπων πρὸ τῆς φύσεως ἀπάτης ἄξιον φανέντα τῆς πολιτείας τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀλλὰ τὸ καθ' ἑκαστον ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν, ἵνα μάθωμεν τοῦ σταυροῦ τὴν δύναμιν. Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς τὸν Πέτρον· *Δεῦρο ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω σε ἀλιέα ἀνθρώπων*· οὐδὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς τοὺς δώδεκα, *ὅτι καθίσασθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ*· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ῥήματος αὐτὸν ὁμιλῶν ἠξίωσεν· οὐ θαῦμα ἔδειξεν, οὐ νεκρὸν ἀνιστάμενον ἐθεάσατο, οὐ δαίμονας ἀπελαυνόμενος· οὐ θαλάτταν εἶδεν ὀπακούσασαν, οὐ περὶ βασιλείας αὐτῷ τι εἶπεν, οὐ περὶ γενένης· καὶ πρὸ πάντων αὐτὸν ὠμολόγησε, καὶ ταῦτα, τοῦ ἐτέρου λοιδοροῦντος· ἑλοῖδ' οὐ γὰρ αὐτὸν ὁ ἄλλος ληστὴς. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλος ληστὴς ἦν ἐσταυρωμένος μετ' αὐτοῦ, ἵνα πληρωθῇ ἐκεῖνο, ὅτι *Ἐν [406] τοῖς ἀνόμοις ἡ λογίσθη*. Ἐβούλοντο γὰρ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ διαβαλεῖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πανταχόθεν ἐπηρέαζον τοὺς γινομένους· ἀλλὰ πανταχόθεν διέλαμπεν ἡ ἀλήθεια, καὶ ᾤδετο διὰ τῶν κωλυμάτων αὐτῶν. Ἐλοῖδ' οὐ γὰρ τοῖνον αὐτὸν ὁ ἄλλος ληστὴς. Εἶδες ληστὴν καὶ ληστὴν; ἀμφοτέροι ἐν σταυρῷ, ἀμφοτέροι ἀπὸ βίου ληστρικοῦ, ἀμφοτέροι ἀπὸ πονηρίας· ἀλλ' οὐκ ἀμφοτέροι ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ μὲν βασιλείαν ἐκληρονόμησεν, ὁ δὲ εἰς γένενα ἐπέμπετο. Οὕτω καὶ χθές· μαθηταὶ καὶ μαθητὴς, Ἰούδας καὶ οἱ ἑνδεκά· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἔλεγον· *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; οὗτος δὲ προσδοσίαν παρσκευάζετο καὶ ἔλεγε· *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*; κἀκεῖνοι μὲν πρὸς διακονίαν ὑπηρεπίζοντο καὶ τὴν θεῖαν μυσταγωγίαν, οὗτος δὲ πρὸς τὸ προδοῦναι ἔσπευδεν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ληστὴς καὶ ληστὴς· ἀλλ' ὁ μὲν λοιδορεῖ, ὁ δὲ προσκυνεῖ· καὶ ὁ μὲν βλασφημεῖ, ὁ δὲ εὐφημεῖ, καὶ τὸν βλασφημοῦντα ἐπιτομιζεῖ λέγων· *Οὐδὲ φοβῆ σὺ τὸν Θεόν*; ἀξία γὰρ ὦρ ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν.

γ'. Εἶδες παῖρῃσιαν ληστοῦ; εἶδες παῖρῃσιαν ἐν σταυρῷ; εἶδες φιλοσοφίαν ἐν τιμωρίᾳ, καὶ εὐλάβειαν ἐν κολάσει; Ὅτι γὰρ ἐν αὐτῷ ἦν, ὅτι φρένας εἶχε, τῶν ἡλίων αὐτῷ ἐμπεπαρμένον, τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγῇ, ὅτι οὐ μόνον ἐν αὐτῷ ἦν, ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' αὐτοῦ ἀφείλ, τὰ τῶν ἄλλων ἐφρόντιζας, διδάσκαλος ἐν σταυρῷ γινόμενος, καὶ ἐπιτιμῶν καὶ λέγων· *Οὐδὲ φοβῆ σὺ τὸν Θεόν*; Μὴ πρόσχε, φησὶ, τῷ κάτω δικαστηρίῳ· ἔστιν ἕτερος κριτὴς ὁράτος, ἔστιν ἀδέκαστον δικαστήριον. Μὴ τοῖνον ἴδῃς, ὅτι κατεκρίθη κάτω· τὰ γὰρ ἄνω οὐ τοιαῦτα· ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἐν τῷ κάτω δικαστηρίῳ καὶ δίκαιοι κατακρίνονται, καὶ ἀδικοὶ διαφεύγουσι, καὶ ὑπεύθυνοι ἀφένται, καὶ ἀνεύθυνοι κολά-

ζονται. Καὶ γὰρ ἐκόντες καὶ ἄκοντες πολλὰ ἁμαρτάνουσιν οἱ δικάζοντες· ἡ γὰρ ἀγνοοῦντες τὸ δίκαιον καὶ ἀπατῶμενοι, ἡ εἰδότες μὲν, ὑπὸ χρημάτων διὰ διαφθορῆντες, προέδωκαν πολλάκις τὴν ψῆφον. Ἄνω δὲ οὐδὲν τοιούτων ἐστίν· ὁ γὰρ Θεὸς κριτὴς δίκαιος, καὶ τὸ κριμα αὐτοῦ ὡς φῶς ἐξελεύσεται οὐκ ἔχον σκότος οὐδὲ ἀγνοίαν. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃ, ὅτι καταδικάσθη κάτω καὶ κατεκρίθη, ἀνήγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸ ἄνω δικαστήριον· ἀνέμνησεν ἐκείνου τοῦ φοβεροῦ βήματος, μονοουχὶ λέγων· Ἐκεῖ βλέπε, καὶ οὐκ εἴσεις τὴν κατακρίνουσαν ψῆφον, οὐδὲ στήσῃ μετὰ τῶν κάτω διεφθαρμένων κριτῶν, ἀλλ' ἀποδείξῃ τὴν ἄνω γενομένην κρίσιν. Εἶδες φιλοσοφίαν ληστοῦ; εἶδες σύνεσιν ἀδασκαλίαν; Ἀθρόον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνεπήδησεν. Εἶτα καὶ ἐκ παρουσίας αὐτὸν ἐπιστομίζων, *Ὁ δέδοικας*, φησὶν, *ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἔσμεν; Τί ἐστίν, Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἔσμεν; Ἐν τῇ αὐτῇ κολάσει. Μὴ γὰρ οὐχὶ καὶ σὺ ἐν τῷ σταυρῷ εἶ; Ἐκείνον τοίνυν ὀνειδίζων, ἑαυτὸν πρὸ ἐκείνου προβάλλῃ. Ὡς περ γὰρ ὁ ἐν ἁμαρτήμασιν ὢν. Ἐτερον κατηγορῶν, ἑαυτὸν πρὸ ἐκείνου κατηγορεῖ, οὕτω καὶ ὁ ἐν συμφορῇ ὢν καὶ ὀνειδίζων ἐτέρῳ συμφορᾷ, [407] ἑαυτὸν πρὸ ἐκείνου ὀνειδίζει. Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἔσμεν. Ἀποστολικὸν αὐτῷ νόμον ἀναγιγνώσκει, εὐαγγελικὰ ρήματα λέγοντα· *Μὴ κρίνετε, ἰνὰ μὴ κριθῆτε. Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἔσμεν. Τί ποιεῖς, ὦ ληστὰ; ἀπολογήσασθαί* ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιχειρῶν, κοινωνὸν σαυτὸν ἐποίησας τοῦ ληστοῦ; Οὐχί, φησὶ· διορθοῦμαι τὴν ὑπόνοιαν ταύτην διὰ τὴν ἐξῆς. Ἰνα γὰρ μὴ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς τιμωρίας· νομίσῃς ὅτι κοινωνὸν αὐτὸν ἐποίησε τῆς ἁμαρτίας, ἐπήγαγε τὴν διορθώσιν, λέγων· *Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως ἄξια γὰρ ὡν ἐπράξαμεν πεπόνθαμεν*. Εἶδες ἐξομολόγησιν ἀπηρτισμένην; εἶδες πῶς ἐν τῷ σταυρῷ τὰ ἁμαρτήματα ἀπεδύσατο; *Λέγε γὰρ, φησὶ, σὺ τὰς ἁμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*. Οὐδεὶς ἠνάγκασεν, οὐδεὶς ἐβιάσατο, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξέπόμευσεν, εἰπὼν· *Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως ἄξια γὰρ ὡν ἐποιήσαμεν πεπόνθαμεν*· οὗτος δὲ οὐδὲν πορνὴν ἐποίησε. Καὶ μετὰ ταῦτα φησὶ· *Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Οὐκ ἐτόλμησε πρῶτερον εἰπεῖν, *Μνήσθητί μου ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*, ἕως ὅτε διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἀπέθετο τῶν ἁμαρτιῶν τὸ φορτίον.*

Ὅρξες πόσον ἐστὶν ἐξομολόγησις; Ἐξομολογήσατο, καὶ τὸν παράδεισον ἠνέψεν· ἐξομολογήσατο, καὶ παρῆρσιαν ἔλαβε τοσαύτην, ὡς ἀπὸ ληστείας βασιλείαν αἰτήσαι. Ὅρξες πόσων ἀγαθῶν ἡμῖν αἴτιος ὁ σταυρὸς; Βασιλείας μέμνησαι; Τί γὰρ ὁρξες τοιούτων, εἰπέ μοι; Ἥλοι καὶ σταυρὸς τὰ ὀρώμενα· ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ σταυρὸς, φησὶ, τῆς βασιλείας ἐστὶ σύμβολον. Διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸν βασιλεῖα καλῶ, ἐπειδὴ βλέπω αὐτὸν σταυρούμενον· βασιλεῖος γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων ἀποθνήσκειν. Αὐτὸς δι' αὐτοῦ εἶπεν· *Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθῃσιν ὑπὲρ τῶν προβάτων*. Οὐκοῦν καὶ ὁ βασιλεὺς ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθῃσιν ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων. Ἐπεὶ οὖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν, διὰ τοῦτο αὐτὸν βασιλεῖα καλῶ. *Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*.

δ'. Εἶδες πῶς καὶ βασιλείας ὁ σταυρὸς σύμβολον; Πουλὴ καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο μαθεῖν; Οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀνέσπασεν αὐτὸν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε. Πόθεν τοῦτο ὅλον; Ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ μέλλει ἔρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἵνα μάθῃς πῶς σεμνὸν πρᾶγμα ὁ σταυρὸς, διὸ καὶ ὁξάν αὐτὸν ἐκάλεσαν. Ἄλλ' ἰδω-

μεν πῶς μετὰ τοῦ σταυροῦ ἔρχεται· ἀναγκαῖον γὰρ ἐπαναγαγεῖν τὴν ἀπόδειξιν. *Ἐὰν εἰπωσι, φησὶν, ἰδοὺ ἐν ταῖς ταμίαις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστὶ, μὴ ἀπέληθε*· περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας λέγων τῆς ἐνδόξου διὰ τοὺς ψευδοχρίστους, διὰ τοὺς ψευδοπροφήτας, διὰ τὸν Ἀντίχριστον, ἵνα μὴ τις πλανηθεὶς ἐκείνῳ περιπέσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀντίχριστος ἔρχεται, ἵνα μὴ ζητῶν τις τὸν ποιμένα τῷ λύκῳ περιπέσῃ, διὰ τοῦτο σοὶ λέγω γνῶρισμα τῆς τοῦ ποιμένος παρουσίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη αὐτοῦ παρουσία λανθάνουσα γέγονεν, ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι καὶ ἡ δευτέρα τοιαύτη γίνεται, τοῦτο δέδωκε τὸ σημεῖον. Αὕτη μὲν γὰρ λανθάνουσα εἰκότως γέγονεν· ἦλθε γὰρ ζητῶν τὸ ἀπολωλός· ἐκείνη δὲ οὐκ οὕτως· ἀλλὰ ὥπως, εἰπέ; Ὡς περ γὰρ ἐξέρχεται ἡ ἀστράπη ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀθρόον ἅπασι φανήσεται, καὶ οὐ δεήσει οὐδεὶς ἐρωτῆσαι, εἴτε ἐνταῦθα, εἴτε ἐκεῖ [408] ὁ Χριστός. Ὡς περ γὰρ ἀστράπτης φαινομένης οὐ δεόμεθα ἐξετάζειν εἰ ἐγένετο· οὕτω τῆς παρουσίας γινόμενης τοῦ Χριστοῦ, οὐ δεόμεθα ἐξετάζειν, εἰ παρεγένετο ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, εἰ μετὰ σταυροῦ ἔρχεται· μὴ γὰρ δι' ἐπιλαθώμεθα τῆς ὑποσχέσεως. Ἀκουσον τοίνυν τῶν ἐξῆς. Τότε, φησὶ· τότε, τότε; *Ὅταν ἔρχεται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἥλιος σκότισθῇσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶγος αὐτῆς*. Τοσαύτη γὰρ ἔσται τοῦ φωτὸς τότε ἡ ὑπερβολή, ὡς καὶ τὰ φαιδρότατα ἄστρα ἀποκρυφθῇ. Τότε καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται, τότε τὸ σημεῖον φανήσεται τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. Εἶδες πόση ἀρετὴ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ; Ὁ ἥλιος σκοτισθῇσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ φανήσεται· ἐκείνο δὲ λάμπει καὶ φαίνει, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ ἥλιος καὶ σελήνης φαιδρότερον. Καὶ καθάπερ βασιλεὺς εἰς πόλιν εἰσιόντος, οἱ στρατιῶται· προλαμβάνοντες τὰ λεγόμενα σίγνα, βασιλεύουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν, προαγγέλλοντες τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ· οὕτω καὶ τοῦ Κυρίου κατιόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν προέρχεται τὰ στρατόπεδα τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, τὸ σημεῖον ἐκείνο φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ εἰσοδὸν ἀπαγγέλλοντες ἡμῖν. Τότε *σαλευθῇσονται αἱ dunámεις τῶν οὐρανῶν*, περὶ τῶν ἀγγέλων φησὶ· τρόμος λήφεται αὐτοὺς τότε καὶ φόβος πολὺς. Καὶ τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Φοβερὸν ἔσται τὸ δικαστήριον ἐκείνο· πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ φύσις μέλλει κρίνεσθαι καὶ παρίστασθαι τῷ φοβερῷ δικαστῇ. Τίνος οὖν ἔνεκεν οἱ ἄγγελοι δεδοίκασι καὶ φρίττουσιν; οὐ γὰρ ἐκείνου μέλλουσι κρίνεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἀρχόντος δικάζοντος, οὐχὶ ὁ ὑπεύθυνος μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς τάξεως, οἱ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες δεδοίκασι καὶ φρίττουσι διὰ τὸν φόβον τοῦ δικαστοῦ· οὕτω καὶ τότε, τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας κρινόμενης, καὶ οἱ μηδὲν αὐτοῖς συνειδότες ἄγγελοι δεδοίκασι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ φόβου τοῦ δικαστοῦ. Ἀλλὰ διὰ τί ὁ σταυρὸς φαίνεται τότε, καὶ διὰ τί ἔχων αὐτὸν ἔρχεται; Ἰνα μάθωσι τὴν οἰκίαν αὐτῶν ἀγνωμοσύνην οἱ σταυρούσαντες αὐτὸν, διὰ τοῦτο αὐτὸ τὸ σύμβολον τῆς ἀναίσχυνης αὐτῶν δείκνυσιν. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο αὐτὸν φέρει, ἀκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Τότε κόψονται αἱ φυλαὶ τῆς γῆς*, βλέπουσαι τὸν κατήγορον, καὶ ἐπιγινώσκουσαι τὸ ἁμάρτημα. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τὸν σταυρὸν φέρων ἔρχεται, ὅπου γε καὶ αὐτὰ τὰ τραύματα τότε δείκνυσιν· *Ὁφθονταί γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν ἐξεκέντησαν*; Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Θωμᾶ ἐποίησε, βουλόμενος ἀπι-

dimittuntur, et innoxii afficiuntur supplicio. Etenim iudices, velint nolint, in multis peccant; siquidem vel ius ignorantes et decepti, vel gnari quidem, sed pecunia corrupti verum calculum prodiderunt. Superne autem secus: Deus enim iudex justus, et iudicium ejus quasi lux egrediatur, non tenebris, non ignorantia obscurantibus. Etenim ne diceret, eum infra damnatum fuisse, ad supernum tribunal illum deduxit, commonefecit illius horrendi tribunalis; ac si diceret: Eo respice, nec damnationis calculum feres, neque infra stabis cum corruptis iudicibus, sed iudicium superne latum acceptabis. Vidisti philosophiam latronis? vidisti prudentiam, et doctrinam? Confestim a cruce in caelum avolavit. Deinde ex abundanti ipsum increpans: *Non times, dicebat, quia in eadem damnatione sumus (Luc. 23. 40).* Quid sibi vult illud, *Quia in eadem damnatione sumus?* In eodem nempe supplicio. Nonne tu etiam es in cruce? Dum ergo illi conviciaris, teipsum prius impetis. Quemadmodum enim is, qui in peccatis est, si alterum criminetur, seipsum prius criminatur: sic et is, qui in calamitate constitutus, alteri calamitatem vitio vertit, seipsum prius damnat. *Quia in eadem damnatione sumus.* Apostolicam legit ipsi legem, haec scilicet evangelica verba: *Nolite iudicare, ut non iudicemini (Matth. 7. 1).* *Quia in eadem damnatione sumus.* Quid facis, o latro? dum eum defendis, latronisne socium te facis? Nequaquam, ait: ex sequentibus hanc suspicionem amoveo. Ne putes enim eum ex communione supplicii consortem illum peccati fecisse, sic prius dictum corrigit: *Et nos quidem iuste: nam digna factis patimur (Luc. 23. 41).* Vides confessionem perfectam? vides quomodo in cruce peccata exiit? Nam legitur: *Dic tu peccata tua primus, ut iustificeris (Isai. 43. 26).* Nemo coegit illum, nemo vim ipsi fecit, sed ipse semetipsum protulit dicens: *Et nos quidem iuste, nam digna factis patimur; hic vero nihil mali fecit (Luc. 23. 41. 42):* additque postea: *Memento mei, Domine, in regno tuo.* Non prius ausus est dicere, *Memento mei in regno tuo,* quam per confessionem peccatorum sarcinam deposuisset.

Confessio quanta res sit. — Viden' quanta res sit confessio? Confessus est, et paradisum aperuit: confessus est, et tantam accepit fiduciam, ut a latrocinio regnum peteret. Viden' quantorum nobis bonorum crux causa fuerit? Regnum petis? Quid vides huiusmodi? Clavi et crux in conspectu sunt; verum ea ipsa crux, inquit, est symbolum regni. Ideo ipsum regem voco, quia video crucifixum: regis enim est pro subditis mori. Hic ipse dixit: *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus (Joan. 10. 11):* ergo et bonus rex animam suam ponit pro subditis. Quoniam igitur animam suam posuit, ideo regem illum voco. *Memento mei, Domine, in regno tuo.*

4. Viden' quomodo crux sit regni symbolum? Visne et aliunde illud discere? Non reliquit eum in terra, sed attraxit eum et in caelum deduxit. Unde hoc palam est? Quia venturus est cum illo in secundo et glorioso ejus adventu, ut discas crucem esse rem hono-

rabilem; quare et gloriam illam vocavit. At videamus quomodo cum cruce veniat: necesse quippe est demonstrationem in medium reducere. *Si dixerint, inquit, ecce in penetralibus est Christus, ecce in deserto est; ne abeat (Matth. 24. 26);* de secundo et glorioso suo adventu sic loquens propter falsos Christos, propter falsos prophetas, propter Antichristum, ne quis seductus in illum incideret. Quia enim Antichristus venturus est ante Christum, ne quis pastorem quaerens in lupum incidat, ideo indicium tibi do pastoris adventus. Nam quia prior ejus adventus latuit, ne putes secundum adventum talem futurum esse, hoc tibi signum dedit. Jure autem ille adventus clam fuit: venit enim quaesitum quod perierat; at hic secundus non ita, sed quomodo, quaeso? *Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et apparet usque ad Occidentem, sic erit et adventus Filii hominis (Ibid. v. 27).* Confestim omnibus apparebit, neminique interrogatu opus erit, num hic, num illic sit Christus. Quemadmodum enim apparente fulgure, non opus est perquirere an apparebit; sic et in adventu Christi non opus erit quaerere an Christus advenerit. At quod quaeritur est, an cum cruce venturus sit: non enim promissi obliti sumus. Audi igitur ea, quae sequuntur. *Tunc, inquit; tunc, quandonam? Cum venerit Filius hominis, sol obscurabitur, et luna non dabit lucem suam (Ib. v. 29).* Tanta enim tunc erit lucis copia, ut splendiores stellae obscurandae sint. *Tunc stellae cadent, tunc signum Filii hominis apparebit in caelo.* Viden' quanta sit virtus signi crucis? Sol obscurabitur, et luna non apparebit: illud vero fulget et apparet, ut discas illud esse splendidius sole et luna. Ac quemadmodum, rege in urbem intrante, milites accepta signa, ut vocant, gestant humeris, ejus ingressum praenuntiantes: sic et Domino descendente de caelis, praebunt exercitus angelorum et archangelorum, signum huiusmodi ferentes humeris, et regium ejus ingressum nobis praenuntiantes. *Tunc commovebuntur Virtutes caelorum (Ibid.),* de angelis loquitur: tremor apprehendet eos, et timor magnus. Et cur, quaeso? Tremendum erit tribunal illud: universa quippe natura nostra iudicari debet, et ad stare ante formidabi em illum iudicem. Quare ergo angeli timent et exhorrescunt? neque enim illi iudicandi sunt. Quemadmodum iudicante principe, non rei tantum, sed etiam alii ex militia, qui nullius sibi criminis conscii sunt, timent et horrent ob metum Iudicis: ita et tunc cum de natura nostra iudicabitur, nullius mali sibi conscii angeli timebunt, ob immensam Iudicis formidinem. Verum quare tunc crux apparebit, et cur cum illa venturus est? Ut ii, qui illum crucifixerunt, ingrati animi sui nequitiam agnoscant: ideo illorum impudentiae symbolum ostendet. Quod autem ideo illam allaturus sit, audi prophetam declarantem: *Tunc plangent tribus terrae (Ib. v. 30),* videntes accusatorem, et peccatum agnoscentes. Et cur miraris si crucem gestans veniet, quando et ipsa vulnera tunc ostendet? Nam ait: *Videbunt in quem transfixerunt (Zach. 12. 10).* Quemadmodum enim erga Thomam fecit, cum, ut discipuli increduli-

talum emendaret, ostendit ei fixuram clavorum et vulnera dicens : *Infer manum tuam, et vide quia spiritus carnem et ossa non habet* (Joan. 20. 27; Luc. 24. 39); sic et tunc ostendit vulnera et crucein, ut demonstret hunc ipsum esse qui crucifixus fuit.

5. Neque ex cruce tantum, sed etiam ex verbis his in cruce prolatis immensam ejus benignitatem videre est : crucifixus enim, diceris, eachinnis et sputis dehonestatus dicebat : *Pater, dimitte illis peccatum : non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Et crucifixus pro crucifigentibus precatur : quamquam illi contra dicebant : *Si Filius Dei es, descende de cruce, et credemus tibi* (Matth. 27. 40. et 42). Atqui ideo ille non descendit de cruce, quia Filius Dei est; et ideo venit, ut crucifigeretur pro nobis. *Descende de cruce*, inquit, *et credemus tibi*. Hæc verba sunt, et incredulitatis obtentus. Nam multo majus erat lapide superposito ex sepulcro resurgere, quam de cruce descendere; multo majus erat mortuum vinctum et quadrumanum Lazarum cum ipsis fasciis e monumento educere, quam de cruce descendere. Illi igitur dicebant : *Si Filius Dei es, salvum fac teipsum*; ille vero nihil non agebat, ut illos ipsos qui se conviciis onerabant salvos faceret, dicens : *Dimitte illis peccatum : non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Quid igitur? num illis peccatum dimisit? Dimisisset utique, si voluissent poenitentiam agere. Si enim non dimisisset illis peccatum, numquam Paulus fuisset apostolus : si non dimisisset illis peccatum, non tria illa millia, non quinque millia, non multæ myriades credidissent. Quod enim multæ Judæorum myriades crediderint, audi quid apostoli Paulo dicant : *Vides, frater, quot sint myriades Jullæorum qui crediderunt* (Act. 21. 20).

Frequens circa orationem pro inimicis admonitio. — Imitemur itaque Dominum, et pro inimicis precemur: eandem enim cohortationem resumo, jam quinto die vobis de eodem argumento dissero, non quasi inobsequentes vos arguens, absit; sed sperans vos obtemperaturos esse. Quod si qui sint duri, iracundi et morosi, qui nostris circa orationem monitis non morem gerant, ex numero saltem dierum pudefacti, inimicitias et simulates deponent. Imitare Dominum : crucifixus est, et pro crucifigentibus Patrem compellavit. Et quomodo? possim, inquires, Dominum imitari? Si velis, poteris : nisi enim posses imitari, cur dixisset, *Dicite a me quia mitis sum et humilis corde* (Matth. 11. 29)? Nisi posses imitari, non dixisset Paulus, *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 4). Ceterum si non vis imitari Dominum, imitare conservum, Stephanum videlicet apostolum : etenim ille Dominum imitatus est. Et quemadmodum Christus inter crucifigentes, missa cruce, missis iis, quæ ad se spectabant, pro crucifigentibus se Patrem precabatur : ita et servus inter lapidantes, ab omnibus impetitus, excipiens lapidum ictus, misso dolore, quo hinc afficiebatur, dicebat, *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59). Viden' quomodo loquatur Dominus? Viden' quomodo precetur servus? Ille dicit,

Pater, dimitte illis hoc peccatum ; non enim sciunt quid faciunt (Luc. 23. 34) : hic vero, *Ne statuas illis hoc peccatum*. Ut vero discas illum studiose precari, norians, lapidibus licet obrutus, orat, sed positus genibus eum compunctione loquitur, et cum multa commiseratione. Vis ostendam tibi conservum alium longe graviora, quam ille, patientem? Paulus ait, *A Judæis ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, nocte et die in profundo fui* (2. Cor. 11. 24. 25). Quid tum postea? *Optabam, inquit, ipse anathema esse pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem* (Rom. 9. 3). Visne et alium videre, non ex novo, sed ex veteri Testamento? Hoc enim est maxime omnium mirabile, quod ubi non præcipiebantur inimicos diligere, quin potius oculus pro oculo exsculpere, et dentem pro dente (Exod. 21. 24. 25), atque in malis par pari referre, ad apostolicam pervenerint philosophiam. Audi quid dicat Moyses, qui sæpe a Judæis lapidatus, et contemptui habitus est : *Si dimittis illis peccatum, dimitte ; si vero non, etiam me dele de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Viden' quemlibet ex Justis aliorum securitatem præposuisse salutis suæ? Nihil peccasti, et cur vis esse eorum supplicii consors? Quia, inquit, cæteris malo affectis, rei meæ prosperæ sensum non percipio. Hæc exempla satis essent : ad majorem autem nostri emendationem alium eadem philosophia utentem in medium adducam. At enim David beatus ille mansuetusque vir, postquam exercitus totus defecerat, atque necem ejus moliens filio Abesalom tyrannidem detulerat; deinde Deo ob illud facinus in iram concitato (quid enim interest si aliam interfectionis causam proferat?) ipsoque angelum mittente, qui districto gladio plagam superne inferret, videns, inquam, David omnes gladio cadere, quid dicit? *Ego qui pastor sum peccavi, et ego pastor inique egi : sit manus tua super me, et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Vides iterum similia præclare gesta? Vis ostendam tibi et alium? neque enim deerit alter qui eodem modo philosophetur. Samuel ille propheta a Judæis contumelia affectus est, depositus, contemptus, ita ut Deus ipsum consolari cupiens diceret, *Non te contempserunt, sed me* (1. Reg. 8. 7). Quid igitur ille contemptus, despectus, contumelia affectus? *Absit a me ut ita peccem, ut cessem orare pro vobis Dominum* (1. Reg. 12. 23). Peccatum putavit esse non orare pro inimicis. Absit a me ut ita peccem, ut non orem pro vobis! Christus dicit : *Pater, dimitte illis peccatum ; non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34) : Stephanus vero, *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59); Paulus autem, *Optabam anathema esse pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem* (Rom. 9. 3). Moyses dicit, *Si dimittis peccatum illis, dimitte ; si vero non, etiam me dele de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32); David vero, *Sit manus tua super me, et super domum patris mei* (1. Reg. 24. 17); Samuel autem, *Absit a me ita peccare, ut cessem orare pro vobis Dominum* (1. Reg. 12. 23). Quam igitur veniam consequemur, Domino et servis tum novi tum veteris Testamenti concitantibus ad orationem pro inimicis, si

στίαν διορθώσασθαι μαθητοῦ, καὶ ἀναστὰς ἔδειξεν αὐτῷ τὸν τύπον τῶν ἡλίων, καὶ τὰ τραύματα, εἰπὼν, *Βάλε τὴν χεῖρά σου, καὶ βλέπε, ὅτι πνεῦμα σώρκα καὶ ὁσὰ οὐκ ἔχει*· οὕτω καὶ τότε δείξει τὰ τραύματα καὶ τὸν σταυρὸν, ἵνα δείξῃ ὅτι οὗτος ἦν ἐκεῖνος ὁ σταυρωθεὶς.

ε'. Οὐκ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ῥημάτων τῶν ἐν τῷ σταυρῷ τὴν ἀφαινον αὐτοῦ φιλανθρωπῶν ἐστιν ἰδεῖν. Ἐτι γὰρ προσηλωμένος καὶ κωμωδούμενος καὶ καταγελῶμενος τότε καὶ ἐμπυούμενος, ἔλεγε· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν*· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιῶσι. Καὶ σταυρούμενος ὑπὲρ τῶν σταυρούμενων εὐχεται· καίτοι ἐκεῖνοι τὸ ἐναντίον ἔλεγον· *Εἰ γιός εἰ τοῦ Θεοῦ, κατάρθῃ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομέν σοι*, φησί. Καὶ μὴν [409] διὰ τοῦτο οὐ καταδίδει ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἐπειδὴ γιός ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἤλθεν, ἵνα σταυρωθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. *Κατάρθῃ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ*, φησί, καὶ πιστεύσομέν σοι. Ῥήματα ταῦτα, καὶ πρόφασις ἀπιστίας. Τοῦ γὰρ καταθῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολλῶ μεῖζον ἦν τὸ ἀναστῆναι, τοῦ λίθου ἐπικειμένου τῷ τάφῳ· τοῦ καταθῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολλῶ μεῖζον ἦν τὸ, νεκρὸν δεδεμένον καὶ τετραήμερον ὄντα τὸν Λάζαρον μετὰ τῶν χειρῶν ἐξαγαγεῖν τοῦ μνήματος. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἔλεγον· *Εἰ γιός εἰ τοῦ Θεοῦ, σώσον σεαυτὸν*· αὐτὸς δὲ πάντα ἔπραττεν, ὅπως ἐκεῖνους σώσῃ τοὺς δυνειδίζοντας αὐτὸν, λέγων· *Ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν*· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιῶσι. Τί οὖν; ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν; Ἀφῆκεν, εἰ ἐδούλοντο μετανοήσαι. Εἰ γὰρ μὴ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν Παῦλος ἀπόστολος ἐγένετο· εἰ μὴ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν εὐθέως τρισχιλίοι ἐπίστευσαν καὶ πεντακισχιλιοὶ καὶ πολλὰ μυριάδες. Ὅτι γὰρ πολλὰ μυριάδες Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἀκούσαν τί λέγουσιν οἱ ἀπόστολοι τῷ Παύλῳ· θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων;

Μιμησώμεθα τοίνυν τὸν Δεσπότην, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχόμεθα. Πάλιν γὰρ αὐτὴς ἐπιλαμβάνομαι τῆς παραίνεσιν· πέμπτην ἔχω σήμερον. ἡμέραν ὑπὲρ ταύτης ὅμιν τῆς ὑποθέσεως διαλεγόμενος, οὐχὶ καταγινώσκων ὁμῶν παρακοήν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ μάλιστα ἐλπίζων ὅτι πεισθήσεσθε. Εἰ δὲ τινὲς εἰσι σκληροὶ καὶ ὀργιστοὶ καὶ δυσανάγωγοι, ὥστε παρακούσαι τῶν περὶ τῆς εὐχῆς ῥηθέντων, κἂν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν αἰδεσθέντες ὑπόθωνται ποτε τὴν ἐχθραν καὶ τὴν μικροφυλίαν. Μιμήσαι σου τὸν Δεσπότην· ἔσταυρότο, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούμενων τῷ Πατρὶ διελέγετο. Καὶ πῶς δύναμαι, φησί, τὸν Δεσπότην μιμήσασθαι; Ἐὰν θέλῃς, δύνασαι. Εἰ μὴ γὰρ οἶός τε ἦς μιμήσασθαι, πῶς ἔλεγε, *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ*; Εἰ μὴ δυνατόν ἦν μιμήσασθαι, οὐκ ἂν ἔλεγον ὁ Παῦλος· *Μιμῆται μου γίνεσθε, καθὼς κατὰ Χριστοῦ*. Πλὴν ἄλλ' οὐ βούλει τὸν Δεσπότην μιμήσασθαι; μίμησαι τὸν σύνδουλον, Σέφρανον λέγει τὸν ἀπόστολον· καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸν Δεσπότην ἐμιμήσατο. Καὶ καθάπερ ὁ Χριστὸς μεταξὺ τῶν σταυρούμενων, ἀφίει τὸν σταυρὸν, ἀφίει τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὑπὲρ τῶν σταυρούμενων παρακαλεῖ τὸν Πατέρα· οὕτω καὶ ὁ δούλος μεταξὺ τῶν λιθαζόντων, βαλλόμενος ὑπὸ πάντων, δεχόμενος τὰς βολὰς τῶν λίθων, καὶ τὰς ὀδύνας τὰς ἐκ τούτων γινόμενας ἀφίει, ἔλεγε· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Εἶδες πῶς διαλέγεται ὁ γιός; εἶδες πῶς δέεται ὁ δούλος; Ἐκεῖνός φησι· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν*

ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιῶσιν· ὁσ-
τος δὲ φησι· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρ-
τίαν ταύτην*. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι μετὰ σπουδῆς εὐχε-
ται, οὐχ ἀπλῶς εὐχεται ἐστὼς καὶ καταλεινόμενος,
ἀλλὰ θεὸς τὰ γόνата εἶπε μετὰ κατανύξεως, μετὰ
πολλῆς συμπαθείας. Βούλει σοι δείξω καὶ ἄλλον σύν-
δουλον πολλῶ μεῖζονα ἐκείνου παθόντα; Ὁ Παῦλος
φησιν· Ὑπὸ Ἰουδαίων τρίς ἐρραβδόστην, ἀπαξ
ἐλθασθὴν, *νυχθήμερον ἐν τῷ θυτῷ πεποιήκα*.
Τί οὖν μετὰ ταῦτα; *Ἠσχόμην*, φησὶν, αὐτὸς ἀνάθε-
μα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν
μου κατὰ σάρκα. Θέλει καὶ ἄλλον [410] ἰδεῖν, οὐκ
ἀπὸ τῆς Καινῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς; Τοῦτο γὰρ
ἐστὶ μάλιστα τὸ θαυμαστόν, ὅτι ἔπου οὐκ ἐκλείοντο
τοὺς ἐχθροὺς φιλεῖν, ἀλλ' ὀφθαλμὸν ἐκκῶπτειν ἀντ'
ὀφθαλμοῦ, καὶ ὁδόντα αὐτὸν ἐκείνους καὶ τοὺς ἰσοῦς
ἀμείψασθαι κακοῖς, πρὸς ἀποστολικὴν ἐφθασαν φιλο-
σοφίαν. Ἀκούσαν τί φησὶν ὁ Μωϋσῆς, ὁ λιθασθεὶς ὑπὸ
τῶν Ἰουδαίων πολλάκις, καὶ καταφρονηθεὶς ὑπ' αὐ-
τῶν· *Εἰ μὲν ἀφίει αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες*· εἰ
δὲ μὴ, *καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἐγρα-
ψας*. Ὅρξ ἐκαστον τὴν τῶν ἄλλων ἀσφάλειαν πρὸ
τῆς οἰκείας σωτηρίας τιθέμενος; Οὐδὲν ἡμαρτες·
καὶ τί βούλει κοινωνῆσαι αὐτοῖς τῆς τιμωρίας; Ὅτι
οὐ σφόδρα αἰσθάνομαι, φησί, τῆς εὐπραγίας, ἐτέρων
πασχόντων κακῶς. Ἦρκει μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἡμῖν
τὰ παραδείγματα· ἵνα δὲ ἐκ περιουσίας διορθώσωμεν
ἑαυτοὺς, καὶ ἕτερον τὰ αὐτὰ φιλοσοφούντα πειράσο-
μαι α. Καὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ, ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ
πρὸς, τοῦ στρατοπέδου παντὸς κατεξαναστάτος αὐ-
τοῦ, καὶ τὸν υἱὸν καθολίσαντος τὸν Ἀδυσσάλωμ, καὶ
ἐπιθεμένου τῇ τυραννίδι, καὶ βουληθέντος αὐτὸν σφά-
ξαι, εἰτα τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦτο παροξυνθέντος (τί γὰρ
εἰ καὶ πρόφασιν ἐτέραν ἐπέθηκε τῇ σφαγῇ;) καὶ τὸν
ἄγγελον πέμψαντος βομφαίαν ἐσπασμένον, καὶ τὴν
πληγὴν ἐπιφέροντα ἀνωθεν, ὅρῳ ἀπολλυμένους
ἅπαντας, τί φησιν; Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτων, κατὰ
ὁ ποιμὴν ἐκακοποιήσα. Γενέσθω ἐπ' ἐμὲ ἡ χεὶρ
σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου. Ὅρξ πά-
λιν συγγενὴ τῇ καταρθώματι; Βούλει σοι δείξω καὶ
ἄλλον; οὐδὲ γὰρ ἐτέρου τὰ αὐτὰ φιλοσοφούντος ἀπο-
ρήσομεν. Σαμουὴλ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ὕβρισθη παρὰ
τῶν Ἰουδαίων, ἀπεχειροτονήθη, ἡτιμάσθη οὕτως, ὥς
τὸν Θεὸν θελήσαι αὐτὸν παρεμυθεῖσθαι καὶ εἰπεῖν·
Οὐ σὲ ἐξουθενήκασιν, ἀλλ' ἐμέ. Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ
ἐξουθενηθεὶς, ὁ ὕβρισθεὶς; Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο, φη-
σὶν, ἁμαρτεῖν οὕτως, ὥς διαλίπειν προσευχόμενον
ὑπὲρ ὁμῶν τῷ Κυρίῳ. Ἁμαρτῖαν ἐνόμισεν εἶναι,
τὸ μὴ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Μὴ γένοιτο
γὰρ μοι ἁμαρτεῖν οὕτως, ὥς μὴ προσεύχεσθαι ὑπὲρ
ὁμῶν. Ὁ Χριστὸς λέγει· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν
ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιῶσιν. Ὁ Σέφρανος
λέγει· Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύ-
την. Ὁ Παῦλος λέγει· Ἠσχόμην ἀνάθεμα εἶναι
ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν κατὰ σάρ-
κα. Ὁ Μωϋσῆς λέγει· *Εἰ μὲν ἀφίει αὐτοῖς τὴν
ἁμαρτίαν, ἄφες*· εἰ δὲ μὴ, *καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς
βίβλου ἧς ἐγραψας*. Ὁ Δαυὶδ λέγει· Γενέσθω ἡ
χεὶρ σου ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς
μου. Ὁ Σαμουὴλ λέγει· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἁμαρ-
τεῖν τοῦ διαλίπειν προσευχόμενον ὑπὲρ ὁμῶν τῷ
Κυρίῳ. Ποίας οὖν τύχῃμεν συγγνώμης, εἰπέ μοι,
τοῦ Δεσπότη, τῶν δούλων, τῶν ἀπὸ τῆς Καινῆς, τῶν
ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς, πάντων ἡμῶν ὁσούντων εἰς τὴν

^a Forte δείξει πειράσομαι. Savil.

ὕπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχὴν, αὐτοὶ τὸ ἐναντίον ποιούντες, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν εὐχόμενοι; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ, ἀδελφοί. Καὶ γὰρ ὅσῃ πλείονα τὰ παραδείγματα, τοσοῦτον, ἐὰν μὴ μιμησώμεθα, μείζων ἢ κόλασις. Μείζων τὸ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι τοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων· οὐδὲ γάρ οὕτως ὡμὰς ὡφελεῖ ἐκείνο, ὥς τοῦτο. Ἐὰν γὰρ φιλήτε τοὺς φιλοῦντας ὑμᾶς, οὐδὲν μέγα ποιεῖτε, φησί· καὶ γὰρ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν. Ὅστε ἐὰν ὑπὲρ τῶν φίλων εὐχόμεθα, οὐδέπω τῶν ἐθνικῶν ἢ τελωνῶν ἐγεγόμεθα βελτίους· ὅταν δὲ

τοὺς ἐχθροὺς φιλήσωμεν, τοῦ Θεοῦ κατὰ δύναντα [411] ἀνθρωπίνην ὁμοίαν γεγόναμεν, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Γενώμεθα τοίνυν ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς. Γίνεσθε γὰρ, φησὶν, ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καταξιώθωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν σταυρὸν, ἐλέχθη εἰς τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην Παρασκευὴν· καὶ εἰς τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ἰησοῦ, καὶ ὅτι χρὴ ἡμᾶς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι.

Ὁμιλία β'.

α'. Ἐορτὴν ἄγομεν σήμερον καὶ πανήγυριν, ἀγαπητοί· ὁ γὰρ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τυγχάνει τοῖς ἥλοις πεπαρμένους. Καὶ μὴ ξενισθῆς, εἰ τοῦ πράγματος σκυθρωποῦ τυγχάνοντος ἡμεῖς ἐορτάζομεν· τοιαῦτα γὰρ ἅπαντα τὰ πνευματικὰ, ἀπεναντίας τῇ συνήθειᾳ τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐστί. Καὶ ἵνα μάθῃς τοῦτο ἀκριβῶς, ὁ σταυρὸς πρότερον καταδικῆς ὄνομα καὶ τιμωρίας ἦν, νῦν δὲ πρᾶγμα γέγονε τίμιον καὶ ποθεινόν· ὁ σταυρὸς πρότερον αἰσχύνῃς ἦν καὶ κολάσεως ὑπόθεσις, νῦν δὲ γέγονε δόξης καὶ τιμῆς ἀφορμή. Καὶ ὅτι δόξα ὁ σταυρὸς, ἄκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί, δόξαν τὸν σταυρὸν καλῶν. Σταυρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας· σταυρὸς ἡ τὸν μυρίων ἀγαθῶν ὑπόθεσις. Διὰ τοῦτον οἱ πρότερον ἠτιμωμένοι καὶ ἐκπτωτοί, νῦν εἰς τὴν τῶν υἱῶν τάξιν ἐδέχθημεν· διὰ τοῦτον οὐκέτι πλανώμεθα, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνωμεν· διὰ τοῦτον οἱ δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἐλευθερίαν· τῆς δικαιοσύνης ἀνήχθημεν· διὰ τοῦτον ἡ γῆ οὐρανὸς λοιπὸν γέγονεν. Οὗτος ἡμᾶς τῆς πλάνης ἡλευθέρωσεν, οὗτος πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγώγησεν, οὗτος καταλλαγὰς Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐποιήσατο, οὗτος ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τῆς κακίας ἡμᾶς ἀνασπάσας, εἰς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν ἀνήγαγεν, οὗτος τῶν δαιμόνων τὴν πλάνην ἐσθεσεν, οὗτος τὴν ἀπάτην καθεῖλε. Διὰ τοῦτον οὐκέτι καπνὸς καὶ κνίσσα καὶ αἱμάτων ἀλόγων ἔκχυσις, ἀλλὰ πανταχοῦ λατρεῖται πνευματικῶς, ὕμνοι καὶ εὐχαὶ· διὰ τοῦτον δαίμονες δραπετεύουσι, διὰ τοῦτον ὁ διάβολος φυγαδεύεται, διὰ τοῦτον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὴν ἀγγελικὴν πολιτείαν ἀμιλλᾶται, διὰ τοῦτον παρθενία ἐπὶ γῆς πολιτεύεται. Ἀφ' οὗ γὰρ ὁ ἐκ Παρθένου προήλθε, τῆς ἀρετῆς ταύτης τὴν ὁδὸν ἐπέγνω ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις. Οὗτος ἡμᾶς ἐν σκότει καθημένους ἐφώτισεν, οὗτος ἡμᾶς ἐκ πεπολεμωμένων κατήλλαξεν, οὗτος μακρὰν ὄντας ἐγγὺς εἶναι πεποίηκεν, οὗτος ἀπηλλοτριωμένους ὄντας ὥκειωσεν, οὗτος ξένους γεγόντας, οὐρανοῦ πόλιν κατεσκεύασεν, οὗτος ἡμῖν πολέμων ἀναίρεσις· γέγονεν, οὗτος ἡμῖν εἰρήνης ἀσφάλεια κατέστη. [412]

Διὰ τοῦτον οὐκέτι φοβούμεθα τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου· τὴν γὰρ πηγὴν τῆς ζωῆς εὕρομεν· διὰ τοῦτον οὐκ ἐσμέν ἐν χρεῖᾳ· τὸν γὰρ νυμφίον ἀπελάβομεν· διὰ τοῦτον οὐκέτι δεδοίκαμεν τὸν λύκον· τὸν γὰρ ποιμένα τὸν καλὸν ἐπέγνωμεν· Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Διὰ τοῦτον οὐκέτι φρίττομεν τὸν τύραννον· τῷ γὰρ βασιλεῖ προσεδράμομεν. Ὅρξες πόσων ἡμῖν ἀγαθῶν ὑπόθεσις ὁ σταυρὸς; Εἰκότως οὖν ἐορτὴν ἄγομεν. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐορτάζειν παραινεῖ λέγων· Ὅστε ἐορτάζομεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκλειρίας καὶ ἀληθείας. Καὶ τίνας ἔνεκεν ἐορτάζειν ἡμᾶς κελεύεις, ὦ μακάριε Παῦλε; Εἰπέ τὴν αἰτίαν, Ὅτι τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν, φησὶν, ἐτύθη Χριστός ὁ Θεός. Ὅρξες πῶς ἐορτὴ ὁ σταυρὸς; Ἐμαθες ὅτι διὰ τὸν σταυρὸν κελεύει ἐορτάζειν; Ἐν γὰρ τῷ σταυρῷ ἐτύθη· ὅπου δὲ θυσία, ἐκεῖ ἁμαρτημάτων ἀναίρεσις, ἐκεῖ καταλλαγὴ Δεσπότη, ἐκεῖ ἐορτὴ καὶ χαρὰ. Τὸ Πάσχα ἡμῶν, φησὶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Ποῦ ἐτύθη, εἰπέ; Ἐφ' ὕψους σταυροῦ. Καὶνὸν καὶ ξένον τὸ θυσιαστήριον, ἐπειδὴ ξένῃ καὶ παρελλαγμένη ἡ θυσία. Ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ θυσία καὶ ἱερεὺς· θυσία μὲν, κατὰ σάρκα, ἱερεὺς δὲ κατὰ πνεῦμα· ὁ αὐτὸς καὶ προσήγος καὶ προσήγγο. Ἄκουε πάλιν τοῦ Παύλου λέγοντος· Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Ὅθεν ἀνάγκη ἔχειν τι καὶ τοῦτον, ὁ προσενέγκῃ. Ἰδοὺ τίως προσφέρει. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν φησὶν· Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἑαυτὸν προσενέγκας εἰς τὸ πολλῶν ἀνεγκεῖν ἁμαρτίας. Ἰδοὺ ἐνταῦθα προσνήχθη, ἐκεῖ αὐτὸν προσήνεγκεν. Εἶδες πῶς καὶ θυσία καὶ ἱερεὺς ἐγένετο, καὶ θυσιαστήριον ἦν ὁ σταυρὸς; Ἄλλ' ἀναγκαῖον μαθεῖν, τίνας ἔνεκεν οὐκ ἐν τῷ ναῷ ἢ θυσία προσφέρεται, ἐν τῷ ναῷ λέγων τῷ Ἰουδαϊκῷ, ἀλλ' ἐξω τῆς πόλεως, ἐξω τῶν τειχῶν. Ἐξω γὰρ τῆς πόλεως ἐσταυρώθη, καθάπερ τις κατὰδικος, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου, ὅτι Καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη.

Τίνας οὖν ἔνεκεν ἐξω τῆς πόλεως, ἐφ' ὕψους, καὶ οὐκ ὑπὸ στέγην τινά; Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ἵνα τοῦ ἀέρος καθάρῃ τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐφ' ὕψους, καὶ οὐκ ἐπικειμένης στέγης, ἀλλ' ἀντὶ στέγης ἐπικειμένου τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα καθαρῇ ὁ οὐρανὸς ἀπαξ, ἐφ' ὕψους θυσίᾳ τοῦ προβάτου. Ἐκαθάρθη

* Sevil. in marg. εἰς τὴν κορυφὴν.

nos e contrario contra inimicos precemur? Ne, quæso, ne id agamus, fratres. Etenim quanto plura exempla, tanto majus, si eos non imitemur, supplicium. Præstantius est pro inimicis, quam pro amicis orare: non enim tantum hinc, quantum inde luci refertis. Si enim dilexeritis, inquit, eos, qui vos diligunt, nihil magnum facitis: etenim et publicani hoc faciunt (Matth. 5. 46). Itaque si pro amicis oremus tantum, ethnicis et publicanis nondum meliores facti sumus. At cum ini-

micos diligimus, Deo pro humana facultate similes efficiamur, Qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos (Matth. 5. 45). Simus igitur similes Patris: nam Estote, inquit, similes Patri vestri, qui in cælis est, ut regnum cælorum consequi mereamur, gratia et benignitate Domini et Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO IN CRUCEM ET IN CONFESSIONEM LATRONIS, RECITATA IN SANCTA ET MAGNA PARASCEVE,
ET QUOD OPORTEAT PRO INIMICIS ORARE.

HOMILIA II.

1. *Quanta nobis bona Crux afferat.* — Festum hodie agimus et conventum, carissimi, quoniam Dominus noster clavus est cruci affixus. Neque peregrinum tibi videatur, si cum res odiosa et avversanda fuerit, nos festum diem celebremus. Ejusmodi enim sunt omnia spiritualia, contraria humanæ naturæ. Et ut hoc probe cognoscas, crux prius condemnationis et supplicii nomen erat; at nunc res est venerabilis et desiderabilis. Crux antea dedecoris et poenæ argumentum erat; nunc gloriæ et honoris est occasio: quodque crux sit gloria, audi Christum dicentem: *Pater, clarifica me gloria, quam habui apud te ante mundi constitutionem* (Joan. 17. 5); gloriam crucem nominans. Crux caput nostræ salutis: crux infinitorum honorum argumentum. Propter hanc nos, qui prius inglorii et rejecti eramus, nunc in filiorum ordinem recepti sumus: propter hanc non oberramus amplius, sed veritatem cognovimus: propter hanc nos, qui prius ligna et lapides adorabamus, nunc omnium rerum Creatorem cognovimus: propter hanc, qui servi peccati eramus, ad libertatem¹ justitiæ everti sumus: propter hanc terra cælum de cætero facta est. Hæc ab errore nos liberavit, hæc ad veritatem adduxit, hæc reconciliationem Dei cum hominibus instituit, hæc nos ex profundo malitiæ ereptos, in ipsum virtutis fastigium eduxit; hæc errorem daemonum exinixit, hæc deceptionem e medio sustulit. Propter hanc non est amplius fumus et nidor, et sanguinis bruti effusio; sed ubique cultus spirituales, hymni, laudes, et preces visuntur: propter hanc demones fugiunt, diabolusque profligatur: propter hanc humana natura cum angelica vivendi ratione contenta: propter hanc virginitas in terris versatur. Ex quo enim ex Virgine ille prodiit, cognovit humana natura virtutis hujus viam. Hæc nos in tenebris sedentes illuminavit; hæc nos expugnatos et debellatos liberavit; hæc nos, qui procul aberamus, vicinos esse fecit; hæc nos abalienatos domesticos fecit; hæc nos peregrinos factos cæli cives constituit; hæc nobis bella sustulit, pacis securitas effecta est. Propter hanc non formidamus amplius ignita diaboli jacula; tam vitæ fontem invenimus: propter hanc non su-

mus in viduitate; sponsum enim recepimus: propter hanc non timemus amplius lupum; nam bonum pastorem agnovimus: dicit enim, *Ego sum pastor bonus* (Joan. 10. 11). Propter hanc non horremus amplius tyrannum; ad Regem enim accurrimus. Vides quantum bonorum crux sit nobis causa? Jure igitur diem festum agimus. Sic et Paulus monet ut festivitatem agamus his verbis: *Itaque seriemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (1. Cor. 5. 8). Et cujus gratia nos diem festum agere præcipis, o beate Paule? Agendum causam indica. Quia Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus Deus (Ibid. 7). Vides quomodo crux sit nobis festum? intellexisti quod propter crucem nos festum celebrare jubet? In cruce enim oblati est; ubi vero sacrificium, ibi et peccatorum remissio, ibi reconciliatio Domini, ibi festum et gaudium. Pascha nostrum, inquit, pro nobis immolatus est Christus. Ubi immolatus est? In excelsa cruce. Novum et peregrinum altare, cum novum et inusitatum fuerit sacrificium. Idem et sacrificium et sacerdos erat, sacrificium secundum carnem, sacerdos secundum spiritum; idem immolavit et immolabatur. Audi iterum Paulum dicentem: *Omni enim pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum* (Heb. 5. 1. et 8. 3). Unde necesse est et hunc habere aliquid quod offerat. Ecce seipsum offert. Alibi vero iterum ait: *Sic et Christus semel oblati est ad multorum exhaustiendæ peccata* (Hebr. 9. 28). Ecce hic oblati est, ibi seipsum obtulit. Vidisti, quomodo idem sacrificium seu victima et sacerdos fuerit: et crux erat altare. Sed disquirendum est, cur non in templo sacrificium offeratur, in templo, inquam, Judaico, sed extra civitatem, extra mœnia. Extra civitatem crucifixus est tamquam damnatus quispiam et reus, ut impleretur illud prophætæ dictum: *Et cum iniquis reputatus est* (Isa. 53. 12).

Extra civitatem cur passus Christus. Templum est jam tota terra. — Quare igitur extra civitatem in edito loco, et non sub tecto quopiam? Non sine causa hoc contigit, sed ut seris naturam purgaret: ideo in excelsa loco oblati est, sub nullo tecto, sed loco tecti cælo superimposito, ut universum cælum mun-

¹ Savil in margine, ad summum.

daretur ove in sublimi loco immolata. Purgatum igitur est cælum, purgata terra. Stillabat enim sanguis ex latere super terram, omnesque ejus maculas et inquinamenta eluit. Et hujus quidem gratia sacrificium hoc sub tecto non peragitur, quare vero non in ipso templo Judaico? Neque hoc temere et sine causa accidit: videlicet ne Judæi hoc sacrificium sibi ut proprium vindicarent, ne putares pro sola illa gente sacrificium hoc oblatum esse: propterea sit extra mœnia, ut discas, generale esse sacrificium, ut discas pro universa terra oblationem esse et communem expiationem institui. Judæis enim ob hoc præcepit Deus, ut tota terra relicta in uno loco immolarent et preces in uno loco funderent. Nam cum tota terra tunc contaminata esset fumo et nidore et idololatrico sanguine, et aliis gentilium inquinamentis, ideo illis unum locum imperavit. Sed cum Christus venit, et extra civitatem mortem obiit, universam terram mundavit, omnemque locum orationi idoneum effecit. Vis discere quomodo tota terra in posterum sit templum effecta, et quomodo omnis locus orationi sit destinatus? Audi iterum beatum Paulum dicentem: *In omni loco levantes puras manus sine ira et disceptatione* (1. Tim. 2. 8). Vidisti quomodo terrarum orbem expurgarit? vidisti quomodo ubique puras manus levare possimus? Omnis enim terra de cætero sanctificata est, imo sanctior est illis Judæorum sanctis. Qua ratione? Quia ibi quidem rationis experts, hic vero ratione prædita ovis oblata est. Quanto igitur præstantius id quod rationem habet, eo quod ratione caret, tanto amplior et hic sanctificatio est. Vere igitur crux nobis festum diem parit.

2. *In Cruce cur promissus paradisos.* — Vis et aliud crucis factum præclarissimum, et quod omnem humanam intelligentiam superat, ediscere? Paradisum clausum aperuit hodie: hodie enim latronem in illum introduxit. Duo præclarissima facinora: paradisum reseravit, et latronem introduxit. Reddidit illi antiquam patriam, reduxit in paternam civitatem. *Hodie mecum eris*, inquit, *in paradiso* (Luc. 23. 43). Quid dicis? crucifixus et cruci clavis affixus es, et paradisosum promittis? quomodo hæc talia largieris? Atqui Paulus ait: *Crucifixus est ex infirmitate*. Audi vero quæ sequuntur: *Sed vivit ex virtute Dei* (2. Cor. 13. 4). Et rursus alibi: *Virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Propterea in cruce polliceor, ut et per hanc discas meam potentiam. Cum enim crux sit res injucunda et molesta, ne vultum dejicias ad crucis naturam attendens, sed ut lætus et alacer efficiaris, ad crucifixi potentiam respiciens, ea de causa ille ibi suam tibi virtutem ostendit. Non enim mortuum excitans, non mari imperans, non demones increpans, sed crucifixus, clavis affixus, injuria affectus, sputis oblitus, conviciis impetitus, irrisui et ludibrio apud omnes habitus, potuit ad se malam latronis mentem attrahere. Vide utrumque potentiam illius effulgentem. Creaturam concussit, petras dirupit, animam latronis petra duriorum cera molliorem effecit. *Hodie mecum eris in paradiso*. Quid

dicis? Cherubim et flammeus ensis custodiunt paradisosum, et tu latroni ingressum eo polliceris? Utique, ait. Nam et ego Cherubinorum Dominus sum, atque ignis et gehennæ, vitæque et mortis potestatem habeo; propterea dicit: *Hodie mecum eris in paradiso*. Cum virtutes illæ Dominum viderint, statim cedent, locumque dābunt. Atqui nullus rex umquam patitur latronem, aut alium quempiam ex famulis secum considentem in urbem ingredi: at iste humanissimus Dominus hoc fecit: in sanctam suam patriam ingressus latronem secum introducit, non inhonorans paradisosum, absit, pedibus latronis, sed hoc ipso magis honorans. Honor enim paradisi est habere talem Dominum, tam potentem et humanum, ut et latronem possit efficere dignum paradisi deliciis. Etenim quando publicanos et meretrices in regnum vocabat, non utique id fecit cum regni sui dedecore, sed potius majore cum honore; ostendit enim se esse ejusmodi regni cælorum Dominum qui etiam meretrices et publicanos tam probatos facere queat, ut digni videantur ea, quæ inibi est, gloria et munere. Quemadmodum igitur medicum tum admiramur, cum intuemur eum homines incurabilibus morbis laborantes, depulsa infirmitate, pristinae et puræ sanitati restituere: ita et Christum admirare, carissime, et obstupescere, quia homines immedicabilibus animæ morbis obstrictos potuit et a malitia liberare, et regno cælorum dignos reddere eos, qui ad supremum improbitatis culmen ascenderant. *Hodie mecum eris in paradiso*. Grandis honor, ingens hujus humanitatis magnitudo, inexplicabilis hujus bonitatis immensitas. Nam eo quod paradisosum ingreditur, major gloria est quod cum Domino ingreditur. Quid, quæso, accidit? quid latro ejusmodi egit, ut ex improvviso de cruce dignus paradiso judicaretur? Breviter, si placet, dicam, latronisque bonitatem et probitatem ostendam. Quando Petrus discipulorum princeps negabat infra, tunc ille supra fixus in cruce confessus est. Et hoc non dixi animo reprehendendi Petrum, absit; sed ut magnanimitatem latronis, et excellentem illis philosophandi rationem demonstrarem. Ille non tulit simplicis puellæ minas; hic totum populum insanientem, et assistentem, et vociferantem, et infinita in crucifixum convicia jactantem conspicatus, non vertit oculos ad injuriam crucifixi; sed fidei oculis omnia hæc prætercurrens, omnique indigna, et quæ impedimento esse poterat, persuasione abjecta, agnovit cælorum Dominum, paucula illa verba proloquutus, quæ illum paradiso dignum ostenderunt: *Memento mei in tuo regno* (Luc. 23. 42). Ne prætervolemus simpliciter hoc dictum, neque pudeat nos magistrum accipere latronem, cujus Dominum nostrum non puduit, quominus primum in paradisosum induceret: ne erubescamus magistrum habere hominem illum, qui ante totum humanum genus dignus est habitus conversatione paradisi. Singula igitur verba expendamus, ut et hinc virtutem crucis discamus. Neque enim ad illum, ut ad Petrum et Andream, dixit: *Venite et faciam vos pascatores hominum* (Matth. 4. 19): neque dixit ad

ὡν οὐρανός, ἐκαθάρθεν δὲ καὶ ἡ γῆ. Ἔσταξε γὰρ τὸ αἷμα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τὸν μολυσμὸν αὐτῆς ἅπαντα ἐξέκαθαρσεν. Ἄλλ' ὑπὸ στέγην μὲν αὐτῆς ἔνεκεν τῆς αἰτίας οὐ προσφέρεται ἡ θυσία· τίνος δὲ ἔνεκεν οὐχὶ ἐν αὐτῇ τῷ ναβὶ τῷ Ἰουδαϊκῷ; Καὶ τοῦτο πάλιν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἵνα μὴ ἰδιοποιήσωνται τὴν θυσίαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ νομίσης ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἐκείνου μόνην θυσίαν προσφέρεισθαι, διὰ τοῦτο ἔξω τῆς πόλεως, ἔξω τῶν τειχῶν, ἵνα μάθῃς, ὅτι καθολικὴ ἐστὶν ἡ θυσία, ἵνα μάθῃς, ὅτι ὑπὲρ τῆς γῆς ἀπάσης ἐστὶν ἡ προσφορά, καὶ ὅτι κοινὸς τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπάσης ἐστὶν ὁ καθαρισμός. Τοῖς μὲν γὰρ Ἰουδαίοις διὰ τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς πᾶσαν τὴν γῆν ἀφίνειν, καὶ εἰς ἓνα τόπον [413] προσφέρειν, εἰς ἓνα τόπον εὐχεσθαι· ἐπειδὴ πᾶσα ἡ γῆ τότε ἀκάθαρτος ἦν ἀπὸ τοῦ καπνοῦ, καὶ τῆς κινήσεως, καὶ τῶν εἰδωλικῶν αἱμάτων, καὶ τῶν ἄλλων μολυσμῶν τῶν Ἑλληνικῶν· διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἓνα τόπον ἐπέταξεν. Ἄλλ' ἔλθων ὁ Χριστὸς, καὶ τῆς πόλεως ἔξω παθῶν, πᾶσαν τὴν γῆν ἀκάθαρτε, πάντα τόπον εὐκτήριον εἰργάσατο. Βούλει μαθεῖν πῶς πᾶσα ἡ γῆ λοιπὸν ναὸς ἐγένετο, καὶ πῶς πᾶς τόπος εὐκτήριος κατέστη; Ἀκουσον πάλιν τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος· Ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίρειν ὁσίου χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ. Εἶδες πῶς ἐκάθαρσεν τὴν οἰκουμένην; εἶδες πῶς πανταχοῦ ἐπαίρειν ὁσίου χεῖρας δυνάμεθα; Πᾶσα γὰρ ἡ γῆ γέγονεν ἅγια λοιπὸν, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους· ἅγιον ἁγιοτέρα. Πῶς; Ὅτε ἐκεῖ μὲν ἄλογον, ἐνταῦθα δὲ λογικὸν προσήχθη πρόδοτον. Ὅσῳ τοίνυν κρείττον τὸ λογικὸν τοῦ ἀλόγου, τοσούτῳ πλείον ἐνταῦθα καὶ ὁ ἁγιασμός. Οὐκοῦν ἀληθὺς ἑορτὴ ὁ σταυρός.

β'. Βούλει μαθεῖν αὐτοῦ καὶ ἕτερον κατόρθωμα μέγιστον, πᾶσαν ὑπερβαῖνον ἀνθρωπίνην διάνοιαν; Τὸν παράδειον ἀποκεκλεισμένον σήμερον ἀνέψξε· σήμερον γὰρ τὸν ληστὴν εἰσῆγαγεν ἐν αὐτῷ. Δύο τὰ μέγιστα κατορθώματα, καὶ τὸν παράδειον ἀνέψξε, καὶ τὸν ληστὴν εἰσῆγαγεν· ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, ἐπανήγαγεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν πατρίαν πόλιν. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι, φησὶν, ἐν τῷ παραδείσῳ. Τί λέγεις; ἐσταύρωσαι καὶ προσήλωσαι ἐν τῷ σταυρῷ ἡμῖς, καὶ παράδεις ἐπαγγέλλῃ; πῶς οὖν τοιαῦτα χαρίζῃ; Καὶ μὴν ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι Ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας· ἀλλ' ἀκουε τῶν ἐπαγομένων· Ἀλλὰ ζῆ, φησὶν, ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελεῖται. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ σταυρῷ νῦν, φησὶν, ἐπαγγέλλομαι, ἵνα καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐμὴν καταμάθης δύναμιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρᾶγμα σκυθρωπὸν ἐστίν, ἵνα μὴ κατηφῆς γένῃ τῇ φύσει τοῦ σταυροῦ προσέχων, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ σταυρουμένου δύναμιν ἀποδιέψας, φαιδρὸς ᾗς καὶ γεγανωμένος, διὰ τοῦτο ἐκεῖ ἐπιδείκνυσαι σοὶ τὴν ἰσχὺν τὴν ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ νεκρὸν ἀναστήσας, οὐ θαλάττῃ ἐπιτάξας, οὐ δαίμοσιν ἐπιτιμῆσας, ἀλλ' ἐσταυρωμένος, προσηλωμένος, ὑβρίζόμενος, ἐμπυτός, λοιδορούμενος, γλευαζόμενος, παρὰ πάντων διασυρόμενος ἰσχυσε τὴν πονηρὰν τοῦ ληστοῦ διάνοιαν ἐφ' ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι. Ὅρα ἐκατέρωθεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν διαλάμπουσιν. Τὴν κρίσιν ἐκλόνησε, τὰς πέτρας διέβρῆξε, τὴν πέτρας ἀναισθητοτέρα τοῦ ληστοῦ ψυχὴν κηροῦ μαλακώτεραν εἰργάσατο. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. Τί λέγεις; Τὰ χειροῦ μετρητὴ τὸν παράδεισον καὶ ἡ φλογὶν ῥομ-

φαία, καὶ σὺ τῷ ληστῇ τὴν ἐκεῖ εἰσοδὸν ἐπαγγέλλῃ; Ναί, φησὶν. Ἐγὼ γὰρ καὶ τῶν χειροῦ μετρητῶν, καὶ φλογὸς καὶ γέννης καὶ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν ἔχω· διὸ καὶ λέγει· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἀν ἴδωσι τὸν Δεσπότην αἱ δυνάμεις ἐκείναι, εὐθέως παραχωροῦσι καὶ ὑπελείπεται. Καίτοι γε βασιλεὺς οὐδεὶς ἀν ποτε ἀνάσχοιτο ληστὴν ἀνθρώπων, ἢ ἕτερον τινα τῶν ὁμοούλων μεθ' [414] ἑαυτοῦ εἰσκαθίσας, οὕτως εἰς τὴν πόλιν εἰσελεύσιν· ὁ δὲ φιλόανθρωπος Δεσπότης τοῦτο ἐποίησεν. Εἰς τὴν ἱερὰν γὰρ εἰσὼν πατρίδα, τὸν ληστὴν μεθ' ἑαυτοῦ εἰσφέρει, οὐχὶ ἀτιμάζων τὸν παράδεισον, μὴ γένοιτο, τοῖς ποσὶ τοῦ ληστοῦ, ἀλλὰ ταύτῃ μᾶλλον τιμῶν. Τιμὴ γὰρ παραδείσου, τὸ τοιοῦτον ἔχειν Δεσπότην, οὕτω δυνατόν καὶ φιλόανθρωπον, ὥς καὶ ληστὴν δύνασθαι ποιῆσαι ἄξιον τῶν τρυφῶν ἐν τῷ παραδείσῳ. Καὶ γὰρ ὅτε τελώνας καὶ πόρνας εἰς τὴν βασιλείαν ἐκάλει, οὐ κατασχύνων τὴν βασιλείαν τοῦτο ἐποίησε, ἀλλὰ τιμῶν μάλιστα, καὶ δεικνύς ὅτι τοιοῦτός ἐστιν ὁ Κύριος τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, ὥς καὶ πόρνας καὶ τελώνας οὕτως ἐργάσασθαι δοκίμους, ὥς ἄξιους φανῆναι τῆς ἐκεῖ τιμῆς καὶ δωρεᾶς. Καθάπερ οὖν λατρὸν τότε θαυμάζομεν, ὅταν ἴδωμεν ὅτι ἀνθρώπους ἀνιάτα νοσήματα ἔχοντας ἀπαλλάξαι, καὶ τῆς πρὸς καθαρὰν ὑγίαν ἐπανήγαγεν· οὕτω καὶ τὸν Χριστὸν θαύμασον, ἀγαπητέ, καὶ ἐκπλάγῃς, ὅτι λαβὼν ἀνιάτα νοσήματα ψυχῆς ἔχοντας ἀνθρώπους, ἰσχυσε καὶ τῆς κακίας ἀπαλλάξαι, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἄξιους ἀποφῆναι τοὺς πρὸς τὴν ἐσχάτην πονηρίαν ἐληλακότες. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. Μεγάλῃ τιμῇ, πολὺ τῆς φιλοανθρωπίας τὸ μέγεθος, ἄφατος ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀγαθότητος· τοῦ γὰρ εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθεῖν μετὰ τὸν Δεσπότην εἰσελθεῖν. Τί γέγονεν, εἰπέ μοι; τί τοιοῦτον ὁ ληστὴς ἐπεδείξατο, ἵνα ἀθρόον παράδεισον ἄξιός φανῇ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ; Βούλει συντόμως εἰπῶ, καὶ δεῖξαι τοῦ ληστοῦ τὴν εὐγνωμοσύνην; Ὅτε ἰκτίρος ἤρνετο κάτω ὁ τῶν μαθητῶν κορυφαῖος, τότε ἐκείνος ἦν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τυγχάνων ὁμολόγησε. Καὶ τοῦτο οὐ τοῦ Πέτρου κατηγορῶν εἶπον, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τοῦ ληστοῦ τὴν μεγαλοψυχίαν δεῖξαι βουλόμενος, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλοσοφίαν. Ἐκείνος οὐκ ἤνεγκε κόρη ἀπειλὴν εὐτελοῦς· οὗτος δὲ ὄρων δῆμον ὁλόκληρον μεμνηνὸς καὶ περιστώτα καὶ βούντα καὶ μυρία εἰς τὸν ἐσταυρωμένον λοιδορούμενον, οὐκ εἶδε πρὸς τὴν ὕβριν τοῦ ἐσταυρωμένου, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἅπαντα ταῦτα παραδραμὼν, καὶ τὰ ταπεινά καὶ τὰ κυλόμενα κάτω ἀφείλε, ἐπέγνων τὸν τῶν οὐρανῶν Δεσπότην, εἰπὼν τὰ βραχέα ἐκείνα ῥήματα καὶ τοῦ παραδείσου ἄξιον αὐτὸν ἀποφῆναι· *Μνήσθητί μου ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Μὴ παραδράμωμεν ἀπλῶς τὸ εἰρημένον, μηδὲ ἐπαισχυνθῶμεν διδάσκαλον λαβεῖν τὸν ληστὴν, ὃν οὐκ ἐπησχύνθη ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος πρῶτον εἰς τὸν παράδεισον εἰσαγαγεῖν· μὴ ἐπαισχυνθῶμεν διδάσκαλον λαβεῖν ἀνθρώπων, πρὸ παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἄξιον φανέντα τῆς πολιτείας τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ. Καθ' ἕκαστον τοίνυν τῶν ῥημάτων ἐξετάσωμεν, ἵνα μάθωμεν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ σταυροῦ τὴν δύναμιν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς Πέτρον καὶ Ἀνδρέαν *Δεῦτε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων*· οὐδὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, καθάπερ πρὸς τοὺς δώδεκα μαθητάς, ὅτι *Καθίσεσθε*

ἐπὶ δώδεκα ὁρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Ὅπως δὲ οὐδὲ ῥήματος αὐτὸν ἤξισεν. Οὐδὲ θαύματα εἶδεν, οὐ νεκρὸν ἀνιστάμενον, οὐ δαίμονας ἑλαιομένους, οὐ θάλατταν εἰκουςαν αὐτοῦ τῷ ἐπιτάγματι, οὐ περὶ βασιλείας αὐτῷ διελέχθη. [415] πῶθεν δὲ ἦδεν καὶ τῆς βασιλείας αὐτῷ δομῆς; Ἰδόμεν αὐτοῦ τὴν σύνεσιν τὴν πολλήν. Ἐλοιδῶρει αὐτὸν, φησὶν, ὁ ἕτερος; ληστής· καὶ γὰρ ἕτερος ἦν ληστής συνεσταυρωμένος, ἵνα πληρωθῇ τὸ παρὰ τοῦ προφήτου εἰρημίζον, ὅτι καὶ μετὰ ἀνδρῶν ἐλογίσθη. Ἐδοῦλοντο γὰρ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ διαβάλλειν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι, καὶ πανταχόθεν ἐπηρέαζον τοῖς γινόμενοις· ἀλλὰ διὰ πάντων ἡ ἀλήθεια ἠῤῥανε, καὶ δι' αὐτῶν τῶν κωλυμάτων λαμπροτέρα ἐγίνετο. Ἐλοιδῶρει τοίνυν αὐτὸν ὁ ἕτερος ληστής· εἰς δὲ τις τῶν εὐαγγελιστῶν φησιν, ὅτι ἀμφοτέροι ἐλοιδῶρουν τὸν Ἰησοῦν· καὶ τοῦτο δὲ ἀληθές, ὃ καὶ μάλιστα ἐπιτείνει τοῦτου τὴν εὐγνωμοσύνην. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν λοιδορήσαι μὲν παρὰ τὴν ἀρχὴν, θρόνον δὲ τοσαύτην τὴν μεταβολὴν ἐπιδείξασθαι. Ἐλοιδῶρει τοίνυν αὐτὸν, φησὶν, ὁ ἕτερος ληστής. Εἶδες ληστὴν καὶ ληστὴν; ἀμφοτέροι ἐν τῷ σταυρῷ, ἀμφοτέροι ἀπὸ πονηρίας, ἀμφοτέροι ἀπὸ βίου ληστικοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀμφοτέροι ἐν τοῖς αὐτοῖς· ἀλλ' ὁ μὲν βασιλείαν ἐκκληρόνησεν, ὁ δὲ εἰς γέενναν παρεπέμπετο. Οὕτω καὶ χθὲς, μαθητὴς καὶ μαθηταί· ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς προδοσίαν παρεσκευάζετο, οἱ δὲ πρὸς διακονίαν εὐτρεπίζοντο· καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔλεγε τοῖς Φαρισαίοις· *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*; οὗτοι δὲ προσήλθον τῷ Ἰησοῦ λέγοντες· *Ποῦ θέλεις ἐτοιμάζωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα*; Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ληστής καὶ ληστής· ἀλλ' ὁ μὲν ἐλοιδορεῖτο, ὁ δὲ ἐπιστομίζει· ὁ μὲν βλασφημεῖ, ὁ δὲ ἐγκαλεῖ, καὶ ταῦτα ὥρων ἐσταυρωμένον αὐτόν, κατακεκριμένον, τὸν δῆμον κάτωθεν λοιδοροῦμενον, ἐπιδοῦντα μεγάλα· ἀλλ' ὁμως οὐδὲν τούτων αὐτὸν παρέτρεψεν, οὐδὲ τῆς προσηκούσης δόξης ἀπήγαγεν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἑτέρῳ ληστῇ σφοδρῶς ἐπιτίθεται, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· *Οὐδὲ φοβῆ τὸν Θεὸν σὺ*;

γ'. Εἶδες παρῥήσιαν ληστοῦ; εἶδες πῶς οὐδὲ ἐν σταυρῷ τῆς οικίας· τέχνης ἐπιλανθάνεται, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁμολογίας αὐτῆς ληστεύει τὴν βασιλείαν; *Οὐδὲ φοβῆ τὸν Θεὸν σὺ*, φησὶν; Εἶδες παρῥήσιαν ἐν σταυρῷ; εἶδες φιλοσοφίαν, εἶδες εὐλάβειαν; *Ὅτι γὰρ ἐν ἑαυτῷ ἦν, ὅτι τὰς φρένας διως εἶχε τοῖς ἥλοις ἐμπεπαρμένος, καὶ τὰς ἐκ τῶν ἡλιν δούνας ὑπομένων τὰς ἀφορήτους, οὐχὶ θαυμάζεσθαι ἄξιος τοῦ γενναίου φρονήματος ἔνεκα*; Ἐγὼ μὲν οὐ θαυμάζεσθαι μόνον ἄξιον, ἀλλὰ καὶ μακαρίζεσθαι αὐτὸν δικαίως ἂν εἴποιμι. Καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐπιστρέφετο πρὸς τὰς ἀλγηδόνας, ἀλλ' ἀφελὲς τὰ καθ' ἑαυτὸν, τὰ ἐτέρου ἐφρόντιζε, καὶ ὅπως ἐκεῖνον ἐξαρκάσῃ τῆς πλάνης, καὶ διδάσκαλος γένηται ἐν σταυρῷ, ἐσπούδαζεν. *Οὐδὲ φοβῆ τὸν Θεὸν*, φησὶ, σὺ; Μονονοῦχι λέγει πρὸς αὐτόν· *Μὴ τῷ κάτω δικαστηρίῳ πρόσσεχε, μὴ ἀπὸ τῶν ὁρμώμενων ψηφίζου, μὴ τὰ γινόμενα μόνον δρα· ἔστιν ἕτερος κριτὴς ἀόρατος, ἀδέκαστος ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον, παραλοισθηταὶ μὴ δυνάμενον. Μὴ τοίνυν ἰβῆς, ὅτι κατακριθὴ κάτω· ἀλλὰ τὰ ἄνω οὐ τοιαῦτα. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἐν τῷ κάτω δικαστηρίῳ καὶ ἀνεύθυνοι πολλάκις καταδικάζονται, καὶ ὑπεύθυνοι ἀφίενται, [416] καὶ δίκαιοι κατακρίνονται, καὶ*

ἀδικοὶ διαφεύγουσι. Τὰ μὲν γὰρ ἐχόντες τῶν κρινόμενων, τὰ δὲ ἀκοντες διαφθείρουσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων· ἡ γὰρ ἀγνοοῦντες τὸ δίκαιον καὶ ἀπατηθέντες, ἢ ἰδόντες μὲν, ὑπὸ χρημάτων δὲ διαφθαρέντες προέδωκαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ κατεψήφισαν τοὺς ἀνευθύνων. Ἄνω δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν. Ὁ Θεὸς γὰρ κριτὴς δίκαιος, καὶ τὸ κρίμα αὐτοῦ ὡς φῶς ἐξελεύσεται· οὐκ ἔχει σκότος, οὐκ ἔχει ἀποκρυφὴν, οὐδεμίαν δέχεται παρατροπήν. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃ ἐκεῖνος, ὅτι κατεδικάσθη κάτω, τί αὐτῷ συνηγορεῖς; ἀνήγαγεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἄνω δικαστήριον, ἐπὶ τὸ βῆμα τὸ φοβερόν, ἐπὶ τὸ κριτήριον τὸ ἀδέκαστον, ἐπὶ τὸν ἀπαράλογιστον δικαστὴν, ἀνέμνησεν αὐτὸν ἐκεῖνου τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου. Ἐκεῖ βλέπε, φησὶ, καὶ οὐκ οἴσεις τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον, οὐδὲ στήσῃ μετὰ τῶν κάτω ἀνθρώπων, ἀλλὰ θαυμάσεις, καὶ ἀποδέξῃ τὴν ἀνωθεν κρίσιν. *Οὐδὲ φοβῆ, φησὶ, τὸν Θεὸν σὺ*; Εἶδες φιλοσοφίαν ληστοῦ, εἶδες σύνεσιν, εἶδες διδασκαλίαν; ἄθρόον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνέπτη. Καὶ ὅρα αὐτὸν ἀποστολικὸν νόμον ἡδὴ πληροῦντα, καὶ οὐ τὰ ἑαυτοῦ μόνον σκοποῦντα, ἀλλὰ πάντα ποιοῦντα καὶ πραγματευόμενον, ὥστε καὶ ἐκεῖνον τῆς πλάνης ἀπαλλάξαι, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγαγεῖν. Εἰπὼν γὰρ, *Οὐδὲ φοβῆ τὸν Θεὸν σὺ*, ἐπήγαγεν, *Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι* ἔσμεν. Σκόπει ἐξομολόγησιν ἀπρητισμένην. Τί ἐστιν, Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἔσμεν; Ἐν τῇ αὐτῇ, φησὶ, κολάσει· καὶ ἡμεῖς γὰρ ἐν σταυρῷ ἔσμεν. Ἐκεῖνον τοίνυν ὀνειδίζων, σαυτὸν πρὸ ἐκεῖνου βάλλεις ταῖς λοιδορίαις. Ὡς περ οὖν ὁ ἐν ἁμαρτήμασιν ὢν, καὶ ἕτερον καταδικάζων, ἑαυτὸν πρὸ ἐκεῖνου καταδικάζει· οὕτω καὶ ὁ ἐν συμφορᾷ ὢν, καὶ ὀνειδίζων ἑτέρου συμφορὰν, ἑαυτὸν πρὸ ἐκεῖνου ὀνειδίζει. *Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι*, φησὶν, ἔσμεν. Ἀποστολικὸν αὐτῷ νόμον ἀναγινώσκει, εὐαγγελικὰ ῥήματα λέγοντα· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. Ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι* ἔσμεν. Τί ποιεῖς, ὦ ληστή; κοινωνῶν ὁμῶν αὐτῶν ποιεῖς λέγων, Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἔσμεν; Οὐχί, φησὶν· ἐπάγω τὴν διόρθωσιν διὰ τῶν ἐξῆς· *Καὶ ἡμεῖς μὲν, φησὶ, δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐποιήσαμεν ἀπολαμβάνομεν*. Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὅτι εἶπεν, Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἔσμεν, νομίσης ὅτι κοινωνῶν αὐτὸν τῆς ἁμαρτίας ἐποίησας, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὴν διόρθωσιν, καὶ φησιν· *ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐποιήσαμεν ἀπολαμβάνομεν*. Εἶδες ἐξομολόγησιν τελείαν ἐν σταυρῷ; εἶδες πῶς ἀπενίψατο διὰ τῶν ῥημάτων τὰ ἁμαρτήματα; εἶδες πῶς ἐπλήρωσεν ἐκεῖνο τὸ προφητικὸν παράγγελμα· *Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*; Οὐδεὶς αὐτὸν ἠγάγασεν, οὐδεὶς κατηγόρησεν, οὐδεὶς ἐπίθετο· αὐτὸς ἑαυτοῦ κατήγορος γίνεται· διὰ τοῦτο οὐδένα λοιπὸν εἶχεν ἕτερον κατήγορον. Προλαβὼν γὰρ ἤρπασε τὴν τάξιν τοῦ κατηγόρου, καὶ ἑαυτὸν ἐστηλίτευσε λέγων· *ἡμεῖς δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν*· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἐπράξεν. Εἶδες εὐλάβειαν ἐπιτεταμένην; Ὅτε δὴ κατηγόρησεν ἑαυτοῦ, ὅτε ἐξ-επόμευσεν [417] τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὅτε ἀπελογήσατο ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου εἰπὼν, ὅτι *ἡμεῖς μὲν δικαίως, οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἐπράξε*· τότε καὶ τὴν ἰκε-

illum ut ad duodecim discipulos, *Sedebitis super duodecim sedes, judicantes duodecim tribus Israel (Math. 19. 28)*. Plane vero neque verbo illum dignatus est: neque miracula vidit, non mortuos excitatos, non demones expulsos, non mare imperio ejus obtemperans, neque de regno cum illo verba fecit: unde autem vel regni nomen novit? Videamus quanta intelligentia præditus fuerit. Conviciis insectabatur illum, inquit, alter latro. Etenim et alter latro crucifixus erat, ut impleretur illud prophætæ dictum: *Quia cum iniquis reputatus est (Isai. 53. 12)*. Volebant namque insipientes Judæi gloriam etiam ejus traducere: et undequaque iis, quæ accidebant, insultabant; sed per illa omnia excrevit veritas, et per ipsa obstacula splendidiore, et manifestior evasit. Conviciabatur ergo ei alter latro: unus vero evangelistarum dicit, ambos in Jesu convicia jecisse (*Marc. 15. 32*): et hoc verum est, et maxime hujus probitatem intendit. Nam probabile est principio quidem ipsum conviciatum fuisse, derepente autem tantam mutationem subisse: conviciabatur ergo, inquit, alter latro. Vides latronem, et latronem? ambo in cruce, ambo ab improbitate, ambo a vita prædatoria arrepti, sed non ambo in iisdem: nam alter regnum heres adiit, alter in gehennam demissus est. Ita et heri discipulus et discipuli: sed ille ad proditionem accingebatur, isti ad ministerium sese præparabant: ille Phariseis dicebat: *Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam (Math. 26. 15. et 47)*? isti accedebant ad Jesum dicentes: *Ubi vis paremus tibi manducare Pascha?* Ita et hic latro, et latro: at ille conviciabatur, hic convicianti os obstruit; ille blasphematur, hic vero objurgatur; et hæc, cum aspiceret illum crucifixum, condemnatum, populum infra conviciantem, grandi voce vociferantem, sed tamen nihil horum illum transversum egit, aut a conveniente existimatione abduxit, sed et alterum latronem graviter increpat, his ad illum verbis usus: *Neque tu times Deum?*

3. Vidisti libertatem latronis? vidisti quomodo neque in cruce artis suæ obliviscitur, sed per ipsam confessionem prædatur regnum? *Neque tu times Deum?* inquit. Vidisti libertatem in cruce, vidisti philosophiam, vidisti reverentiam? Quod enim sibi præsens fuerit quod de statu mentis non dejectus, etsi clavis affixus, immensosque cruciatus ex clavis ortos perpessus: an non eum admirari æquum est, ob tam generosam animi constantiam? Non solum dignum dixerim quem admiremur, sed quem beatum prædicemus. Etenim non solum non advertentem mentem ad cruciatus, sed omnibus suis relictis, res alterius curabat: et ut illum ab errore eriperet, et magister ejus in cruce fieret, omni ope studebat. *Nec tu times Deum?* inquit. Tantum non ad illum dicit: Ne solum attendas ad id quod apud homines est tribunal, ne ex iis, quæ vides rem æstimes; ne ea quæ sunt tantummodo intuearis: est alius judex invisibilis, incorruptum et sincerum est ejus tribunal, nec decipi aut a vero deflecti potest. Ne te moveat, quod infra condemnatus est, sed quæ supra sunt, ea talia non sunt. In judicio

enim quod hic agitur, sæpe etiam innocentes condemnantur, et nocentes dimittuntur, justis poenis addicuntur, et iniusti effugiunt. Et plerique mortalium judicia corrumpunt partim lubentes, partim nolentes. Vel enim jus et fas ignorantes, et decepti, vel videntes quidem, pecuniis vero corrupti prodiderunt veritatem, et contra innocentes sententiam tulerunt. At supra nihil horum locum habet. Nam Deus judex justus est, et judicium ejus ut lumen egredietur: tenebris caret, nullas habet latebras, nec ullo modo de recta semita deijci potest. Ne enim ille diceret, Apud homines jam condemnatus est, quid ei patrocinaris? duxit eum ad supernum judicium, ad terribile illud tribunal, ad forum illud incorruptum, ad judicem, quem nullis rationibus in errorem inducere licet: revocavit ei in memoriam tremendum illud judicium. Eo, inquit, respice, et non feres condemnationis sententiam, neque infra cum hominum turba consistes, sed admiraberis et approbabis judicium cæleste. *Neque tu times Deum?* inquit. Vidisti philosophiam latronis, vidisti intellectum, vidisti doctrinam? confestim a cruce ad cælum tetendit. Vide quomodo apostolicam legem impleat, nec sua tantum curet, sed omnia faciat et molietur, ut alterum ab errore exsolvat et ad veritatem traducat. Cum enim dixisset, *Neque tu times Deum?* addidit: *Quia in eadem damnatione sumus (Luc. 23. 40)*. Considera confessionem absolutam. Quid est, *In eadem damnatione sumus?* In eadem, inquit, poena; nam et nos in cruce sumus. Ergo cum illum opprobriis appetis, te ipsum prius conviciis inaccessis. Quemadmodum igitur is, qui peccatis obstrictus alterum condemnat, se ante illum condemnat: sic et is qui calamitate pressus alteri calamitatem exprobat, sibi ipsi prius quam alteri calamitatem exprobat. *In eadem*, inquit, *damnatione sumus*. Apostolicam ipsi legem evangelicæ consonam recitat; *Nolite judicare, ut non judicemini (Math. 7. 1)*. *Quia in eadem damnatione sumus*. Quid facis, o latro? num vestri participem illum facis, cum ais, *In eadem damnatione sumus?* Nequaquam, inquit: corrigo dictum per ea, quæ mox sequuntur: *Et nos quidem*, inquit, *juste digna enim factis recipimus (Luc. 23. 41)*. Ne enim audito, quod dixit, *In eadem damnatione sumus*, putares, quod Christum scelerum participem fecisset; ideo se ipsum quasi corrigens adjecit: *Nos quidem juste: nam digna factis recipimus*. Vides confessionem perfectam in cruce? vides quomodo his verbis peccata sua eluerit? vides quomodo propheticum illud monitum impleverit: *Dic primum tuas iniquitates, ut justificeris (Isai. 43. 26)*? Nemo illum coegit, nemo accusavit, nemo instituit: ipse sui ipsius sit accusator: quæ de causa in posterum omni accusatore caruit. Antevertens enim partes accusatoris sibi sumpsit, et se ipsum, quis esset, publice prodidit his verbis *Nos juste; nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali egit*. Vides reverentiam longe lateque diffusam? Quando se ipsum accusarat, quando arcana pectoris sui exprompserat, quando pro Domino defensionem instituerat: *Nos quidem juste, hic vero*

nihil mali egit. tunc et supplicationem offerre ausus fuit his verbis: *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum*. Non ausus fuit prius dicere, *Memento mei*, quoadusque per confessionem sese a sordibus peccatorum expurgavit; quoadusque seipsum condemnans, justum et innocentem effecit; quoadusque per accusationem scelera deposuit.

Confessio peccatorum. — Vides quantum possit confessio etiam in ipsa cruce? Hæc audiens, carissime, ne desperes teipsum: sed infinitam benignitatis divinæ magnitudinem tecum reputans, properes ad emendationem peccatorum. Si enim latronem in cruce tanto honore dignatus est, multo magis nos insita sua benignitate dignabitur, si voluerimus peccatorum confessionem instituere. Ut igitur et nos benignitate illius perfruamur, peccata propria confiteri ne erubescamus: magna enim confessionis vis est, et multa ejus potentia. Ecce enim et iste confessus est, et paradisu reperit apertum: confessus est, libertatemque loquendi ac regnum petendi adeptus est is qui latro fuerat. Ad id enim usque tempus non petivit regnum cælorum. Unde, dic mihi, o latro, regni recordatus es? quid ejus simile nunc vidisti? Quæ vides, clavi sunt et crux et accusationes et scommata et convicia. Utique, inquit: nam ipsa crux regni mihi videtur symbolum esse. Propterea ipsum Regem voco, quia ipsum video crucifixum: regis enim est, pro subditis mori. Ipsemet dixit: *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus* (Joan. 10. 11). Igitur et bonus rex animam suam ponit pro subditis. Cum ergo animam suam posuerit, eapropter Regem nomino. *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum.*

4. Vis discere quomodo crux sit regni nota et symbolum et quam inclyta res sit? Non reliquit ipsam in terra, sed duxit eam in cælum. Unde hoc liquet? Cum ipso ventura est in secundo ejus et glorioso adventu. Sed videamus quando cum ipso sit ventura. Audi ipsum Christum dicentem: *Si dixerint vobis, Ecce in penetralibus est Christus, ecce in solitudine, ne exeatis* (Matth. 24. 26). De secundo suo adventu hæc dicit, propter falsos Christos, et propter pseudopphetas, et propter Antichristum, ne quis circumventus in illum incidat. Cum enim Antichristus ante Christum venturus sit, Ne, inquit, pastorem quærentes incidatis in lupum, ob id indicio vobis certum indicium et argumentum pastoris præsentis: cujus primus adventus licet occultus fuerit; ne tamen existimetis talem etiam fore secundum. Nam ille merito occultus fuit: venit enim quærere quod perierat; iste vero non ita erit, at quomodo? dic et doce. *Sicut*, inquit, *exit fulgur ab Oriente et apparet usque in Occidentem: ita erit et adventus Filii hominis* (Ibid. v. 27). Derepente omnibus apparebit: non necesse erit, ut quisquam interroget. Quemadmodum enim facto fulgure non opus habemus inquirere, num fulgur exstiterit: ita in secundo illo adventu necesse non erit quærere, num Christus venerit. At vero necdum id quod quærebatur, diximus, num videlicet cum cruce sit venturus. Audi igitur, quomodo et hoc manifeste explicet.

Tunc, inquit, hoc est, cum venero, sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum (Matth. 24. 29). Tanta enim tunc erit lucis copia, ut etiam lucidissima sidera sint abscondenda: *Nam et stellæ*, inquit, *cadent, et sic signum Filii hominis apparebit in cælo*. Vides quanta sit excellentia hujus signi, quanta claritas, quantus fulgor? Sol obtenebratur, et luna non splendet, astra cadunt: illud vero solum apparet, ut intelligas illud et luna splendidius, et sole fulgentius esse. Quemadmodum enim rege ingrediente, exercitus præeuntes signa humeris ferunt, regisque ingressum annuntiant: sic et Domino omnis creaturæ de cælis descendente, exercitus angelorum et archangelorum signum illud ferunt, et regium ingressum nobis annuntiant. *Tunc*, inquit, *et Virtutes cælorum commovebuntur* (Ibid.), angelos et archangelos et omnes illas inaspectabiles Potestates intelligens: tremor enim illos apprehendet multosque timor et horror. At cujus gratia, dic, quæso, Virtutes etiam illæ percelluntur? Merito. Terribile erit illud tribunal, de universa hominum natura tunc judicabitur, et rationem illa reddet, et terribili tribunali adsistet. Cur autem angeli tunc tremunt, et incorporæ illæ Virtutes formidant? neque enim de illis judicabitur. Quemadmodum iudice nocentes condemnante, et in solio excelso considente, non solum sontes, sed et qui ex eodem ordine circumstant, nec cujusquam mali sibi conscii sunt, nihilominus timent et horrescunt formidine iudicis: ita et tunc, cum de natura judicabitur, et rationes ob commissæ piacula reposcentur, etiam illi, qui nihil sibi sciunt angeli, et reliquæ Virtutes metuunt et tremunt propter minas iudicis. Et hoc quidem jam intelleximus: cujus vero gratia (a), et quare crucem habens venturus est? Disce et hujus rei causam. Ut enim ex ipsis operibus illi, qui eum crucifixerunt, propriam insipientiam cognoscant, ipsam illis ostendit crucem, qua eorum redarguatur insania. Et ut intelligas, eum propterea crucem ferre, ut illos confundat et increpet; audi evangelistam dicentem. *Tunc apparebit signum Filii hominis, et plangent omnes tribus terræ* (Ibid. v. 30), videntes accusatorem, et agnoscentes peccatum suum. Et quid miraris, quod crucem ferens veniat? ipsa vulnera secum ferens veniet. Et undenam liquet eum sua vulnera secum ferentem venturum esse? Audi prophetam dicentem: *Videbunt in quem confixerunt* (Zach. 12. 10). Sicut enim cum Thoma egit, volens incredulitatem discipuli emendare, ostenditque ei fixuram clavorum et ipsas cicatrices, et ait: *Mitte digitum tuum huc, et infer manum tuam* (Joan. 20. 27), et vide, quia spiritus carnem et ossa non habet (Luc. 24. 39), ut illi monstraret, se vere resurrexisse: sic et tunc fert vulnera et crucem, ut eis ostendat se illum esse, quem crucifixerunt. Magnum ergo bonum et salutare, et evidens argumentum divinæ benevolentiae.

5. Quin imo non solum crux, sed et ipsa in cruce prolata verba inenarrabilem ejus humanitatem decla-

(a) Hunc locum inter alia refert S. Leo Papa ad calcem Epistolæ 434, ubi magis sensum quam verba exprimit.

σίαν προσαγαγείν ἐθάδρῃσε, λέγων· *Μνήσθητί μου, Κύριε, όταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Οὐκ ἐτόλμης πρότερον εἰπεῖν, *Μνήσθητί μου*, ἕως ὅτε διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἐκάθηνεν ἑαυτὸν τοῦ ρύπου τῶν ἀμαρτημάτων, ἕως ὅτε καταδικάσας ἑαυτὸν ἀνεύθυνον εἰργάσατο, ἕως ὅτε διὰ τῆς κατηγορίας ἀπέθετο τὰ πλημμελήματα.

Ὅρᾷ πόσον ἰσχύει ἐξομολόγησις καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ· Ταῦτα ἀκούων, ἀγαπητὲ, μηδέποτε ἀπογνῶς σαυτοῦ, ἀλλ' ἐννοῶν τὸ ἀφανὸς μέγεθος τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἐπείγου πρὸς τὴν τῶν ἡμαρτημάτων διόρθωσιν. Εἰ γὰρ ἐν σταυρῷ ὄντα τὸν ληστὴν τοσαύτης ἡξιώσεως τῆς φιλοτιμίας, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τῆς οικείας ἀξιώσει φιλανθρωπίας, εἰ βουληθείμεν τῶν πεπλημμελημένων τὴν ἐξομολόγησιν ποιήσασθαι. Ἵνα τοίνυν καὶ ἡμεῖς τῆς παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἀπολαύσωμεν, ἐξομολογείσθαι τὰ ἑαυτὸν ἀμαρτήματα μὴ ἐπαισχυνόμεθα· μεγάλη γὰρ τῆς ἐξομολογήσεως ἡ ἰσχὺς, καὶ πολλὴ ταύτης ἡ δύναμις. Ἰδοὺ γὰρ καὶ οὗτος ἐξομολογήσατο, καὶ τὸν παράδεισον εὗρεν ἀνεύθυνον· ἐξομολογήσατο, καὶ παρρησίαν ἔλαβεν, ὃ ἐν ληστείᾳ ὦν, βασιλείαν αἰτήσαι. Μέχρις ἐκείνου τοῦ καιροῦ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν οὐκ ἤτησε. Πόθεν, εἰπέ μοι, βασιλείας, ὦ ληστὰ, μέμνησαι; τί γὰρ εἶδες τοιοῦτον νῦν; Ἥλοι καὶ σταυρὸς τὰ ὀρώμενα, καὶ κατηγορία καὶ σκώμματα καὶ λοιδορία. Ναί, φησὶν· αὐτὸς γὰρ ὁ σταυρὸς βασιλείας εἶναι μοι δοκεῖ σύμβολον. Διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸν βασιλεῖα καλῶ, ἐπειδὴ βλέπω αὐτὸν σταυρούμενον· βασιλέως γὰρ ἐστὶν ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων ἀποθνήσκειν. Αὐτὸς εἶπεν· *Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων*· οὐκοῦν καὶ ὁ βασιλεὺς ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων. Ἐπεὶ οὖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθει, διὰ τοῦτο αὐτὸν βασιλεῖα καλῶ. *Μνήσθητί μου, Κύριε, όταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*.

δ. Βούλει μαθεῖν πῶς καὶ βασιλείας σύμβολον ὁ σταυρὸς, καὶ πῶς σεμνὸν τὸ πρᾶγμα ἐστίν; Οὐκ ἀρῆκεν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀνέσπασεν αὐτὸν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε. Πόθεν ὅλην τοῦτο; Μετ' αὐτοῦ μέλλει ἔρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Ἄλλ' ἰδωμεν καὶ πῶς μέλλει μετ' αὐτοῦ ἔρχεσθαι. Ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· *Ἐὰν εἰπωσιν ὑμῖν, Ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μὴ ἐξέλθῃτε*· περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας λέγων, διὰ τοὺς ψευδοχρίστους, διὰ τοὺς ψευδοπροφήτας, διὰ τὸν Ἀντίχριστον, ἵνα μὴ τις πλανηθεὶς ἐκείνῳ περιπέσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀντίχριστος ἔρχεται, ἵνα μὴ ζητούντες, φησί, τὸν ποιμένα, τῷ λύκῳ περιπέσῃτε, διὰ τοῦτο ὑμῖν λέγω γνωρίσματα τῆς τοῦ ποιμένου παρουσίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη αὐτοῦ παρουσία λαοθάουσα ἐγένετο, μὴ νομίσατε, φησὶν, ὅτι καὶ ἡ δεύτερα τοιαύτη ἐσται. Ἐκεῖνη γὰρ εἰκότως λαοθάουσα ἐγένετο· ἤλθε γὰρ ζητῆσαι τὸ ἀπολλυμένον· αὕτη δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πῶς; εἰπέ καὶ διδάσκει. Ὅσπερ ἐξέρχεται, φησὶν, ἡ ἀστραπὴ ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ὥς δυσμῶν, οὕτως ἐσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀθρόον πᾶσι φαίνεται· οὐ δεῖσεται οὐδεὶς ἐρωτῆσαι. Ὅσπερ γὰρ ἀστραπὴς φαινομένης, οὐ δεόμεθα ἐξετάζειν, [418] εἰ ἐγένετο ἀστραπὴ· οὕτω τῆς παρουσίας αὐτοῦ γενομένης, οὐ δεησόμεθα ἐξετάζειν εἰ παρεγένετο ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον οὐδέπω καὶ νῦν εἰρήκαμεν, εἰ μετὰ τοῦ σταυροῦ ἔρχεται. Ἀκούε τοίνυν καὶ τοῦτο σαφῶς αὐτοῦ δηλοῦντος.

Τότε, φησὶ, τουτέστιν, ὅταν ἔρχωμαι, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Τοσαύτη γὰρ ἐστὶ τοῦ φωτός τότε ἡ ὑπερβολή, ὥς καὶ τὰ φανότατα ἀστρα ἀποκρύπτεσθαι. Καὶ οἱ ἀστέρες γὰρ, φησὶ, πεσοῦνται, καὶ οὕτω τὸ σημεῖον φανήσεται τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. Εἶδες πόση ἡ ὑπερβολὴ τοῦ σημείου, πόση φαιδρότης, πόση λαμπρότης; Ὁ ἥλιος σκοτίζεται, ἡ σελήνη οὐ φαίνει, τὰ ἀστρα πίπτει· ἐκεῖνο δὲ μόνον φαίνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ σελήνης φανότερον καὶ ἡλίου φαιδρότερόν ἐστι. Καθάπερ γὰρ βασιλέως εἰσόντος, τὰ στρατόπεδα προλαμβάνοντα τὰ σημεία φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ προαγγέλλει τὸν βασιλέως τὴν εἰσοδὸν· οὕτω τοῦ τῆς κτίσεως Δεσπότη καταβαίνοντος ἐκ τῶν οὐρανῶν, προλαμβάνει τὰ στρατόπεδα τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀρχαγγέλων τὸ σημεῖον ἐκεῖνο βαστάζοντα, καὶ τὴν βασιλίαν εἰσοδὸν ἡμῖν ἀπαγγέλλοντα. Τότε, φησὶ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται, περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀρχαγγέλων λέγων, καὶ πασῶν τῶν ἀοράτων δυνάμεων· τρόμος γὰρ αὐτοῦς λήψεται, καὶ φόβος πολὺς καὶ αγωνία. Τίνος δὲ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ αἱ δυνάμεις ἐκείναι ἐν φόβῳ καθεστήκασιν; Εἰκότως. Φοβερόν ἐσται τότε τὸ δικαστήριον, ἅπανα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις μέλλει κρίνεσθαι καὶ εὐθύναις ὑπάρχειν καὶ παρίστασθαι βήματι φοβερῷ. Τί δήποτε δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι τότε τρέμουν, καὶ αἱ ἀνάτομοι δυνάμεις ἐκείναι δεδοίκασι; οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι μέλλουσι κρίνεσθαι. Καθάπερ δικαστοὺς τοὺς ὑπευθύνους καταδικάζοντος, καὶ ἐφ' ὕψους τοῦ βήματος καθεζομένου, οὐχὶ οἱ ὑπεύθυνοι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς τάξεως αὐτῆς παρεστώτες, οἱ μὴδὲν ἑαυτοὺς συνειδότες, ὁμοῦ δεδοίκασι καὶ φρίττουσι διὰ τὸν φόβον τοῦ δικαστοῦ· οὕτω καὶ τότε, τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας κρινομένης καὶ τῶν πλημμελημάτων τὰς εὐθύναις ἀπαιτουμένης, καὶ οἱ μὴδὲν συνειδότες ἑαυτοὺς ἄγγελοι, καὶ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις δεδοίκασι καὶ τρέμουν διὰ τὴν ἀπειλὴν τοῦ δικαστοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἔγνωμεν· τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ διὰ τί ἔχουν τὸν σταυρὸν ἔρχεται; Μάθωμεν καὶ τοῦτο τὴν αἰτίαν. Ἵνα γὰρ δι' αὐτῶν τῶν ἔργων μάθωσιν οἱ σταυρούσαντες τὴν οικίαν ἀγωνισομένην, διὰ τοῦτο αὐτὸν τὸν ἔλεγχον τῆς μαρίας· αὐτοῖς δείκνυσιν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο αὐτὸν φέρει, ἵνα αὐτῶν καθάψεται, ἄκουε πάλιν αὐτοῦ τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· *Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, βλέπουσαι τὸν κατήγορον, καὶ ἐπιγινώσκουσαι τὸ ἀμάρτημα*. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τὸν σταυρὸν φέρων ἔρχεται; αὐτὰ τὰ τραύματα μεθ' αὐτοῦ φέρων ἔρχεται. Πόθεν ὅλην, ὅτι αὐτὰ τὰ τραύματα φέρει μεθ' αὐτοῦ; Ἀκούε τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ὅφονται εἰς δὴ ἐξεκέντησαν*. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Θωμᾶ ἐποίησεν, βουλόμενος τὴν ἀπιστίαν διορθῶσαι τοῦ μαθητοῦ, καὶ ἐδείξεν αὐτῷ τοὺς τύπους τῶν ἡλίων, καὶ αὐτὰ τὰ τραύματα, καὶ λέγει, [419] *Βάλε τὸν δάκτυλόν σου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ ἴδε, ὅτι κτενίμα σάρκα καὶ ὀστά οὐκ ἔχει, ἵνα δείξῃ αὐτῷ, ὅτι ἀληθῶς ἀνέστη*· οὕτω καὶ τότε φέρει τὰ τραύματα καὶ τὸν σταυρὸν, ἵνα αὐτοὺς δείξῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ σταυρωθεὶς. Μέγα ἄρα ἀγαθὸν καὶ σωτήριον, καὶ τεκμήριον ἐναργὲς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας.

ε'. Μᾶλλον δὲ οὐχ ὁ σταυρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· δείκνυσιν αὐτοῦ

τὴν ἀπατον φιλανθρωπίαν. Καὶ ἄκουε αὐτῶν τῶν ρημάτων. Παρεστώτων γὰρ αὐτῶν τῶν σταυρωσάντων καὶ τῷ θυμῷ ζούντων, *Πάτερ, φησὶν, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιοῦσιν.* Εἶδες φιλανθρωπίαν Δεσπότης; σταυρούμενος, ὑπὲρ τῶν σταυρούντων παρεκάλει· καίτοι ἐκεῖνοι ἐγχεύον καὶ δίσυρον αὐτὸν λέγοντες· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατέβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.* Καὶ μὴν διὰ τοῦτο οὐ καταβαίνει ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἐπειδὴ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ ἦλθεν, ἵνα σταυρωθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. *Καταβῶ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἵνα ἴδωμεν, καὶ πιστεῦσωμεν εἰς αὐτόν.* Ὅρα ἀναίσχυνταί τὰ ῥήματα καὶ προφάσεις ἀπιστίας. Τοῦ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ μίζον ἐποίησε, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν, καὶ νῦν λέγουσι· *Κατέβα ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεῦσομέν σοι.* Τοῦ γὰρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολὺ μείζον ἦν τὸ νεκρὸν ἀναστῆναι, τοῦ λίθου ἐπικειμένου τῷ τάφῳ· τοῦ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολὺ μείζον ἦν τετραήμερον ὄντα τὸν Ἀδάμαν κειρίαις ἐνελιμ[μ]ένον, μετὰ τούτων ἐξαγαγεῖν ἐκ τοῦ μνημείου. Εἶδες ἀνοίας ῥήματα; εἶδες μανίας ὑπερβολὴν; ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, παρακαλῶ, ἵνα εἰδῇτε Θεοῦ φιλανθρωπίαν ὑπερβάλλουσαν, καὶ πῶς αὐτῇ τῇ ἀνοίᾳ αὐτῶν ἀφορμὴ κέχρηται εἰς συγγνώμην ὁ Χριστός. *Πάτερ, φησὶν, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιοῦσι.* Μονονοχὶ γὰρ τοῦτο δηλοῖ, δι' ὃν φησὶν· Ἀνόητοί εἰσι, καὶ ἀγνοοῦσιν ὃ πράττουσι. Κάκεινοι μὲν ἔλεγον· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, σῶσον σεαυτὸν· αὐτὸς δὲ ἐσπούδαζεν ὅπως ἐκείνους σώσῃ τοὺς οὐκ οἰκίζοντας αὐτῷ καὶ κωμωδούντας καὶ λοιδορούμενους.* Ἄφες αὐτοῖς, φησὶ, *τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιοῦσι.* Τί οὖν; ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν; Ἀφῆκε τοῖς βουλομένοις τὴν μετάνοιαν ἐπιδειξάσθαι. Καὶ εἰ μὴ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν Παῦλος ἀπόστολος ἐγένετο· εἰ μὴ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν εὐθέως τρισχίλιοι καὶ πεντακισχίλιοι, οὐκ ἂν αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν ὕστερον. Ἀκουσον γὰρ τί φησι πρὸς τὸν Παῦλον Ἰάκωβος ἐν Ἱερουσολύμοις· *Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσοι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων Ἰουδαίων.*

Μιμησώμεθα τοίνυν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς τὸν Δεσπότην, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχώμεθα. Ἄπερ χθὲς πᾶρρησα, ταῦτα καὶ νῦν πάλιν παραινῶ· εἰδὼς τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος, μίμησαί σου τὸν Δεσπότην· ἐκεῖνος ἐσταυροῦτο, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούντων παρεκάλει. Καὶ πῶς δύναμαι, φησὶ, τὸν Δεσπότην μιμῆσασθαι; Ἄν ἐθέλῃς, δύνασαι· εἰ μὴ ἦν δυνατὸν, οὐκ ἂν ἔλεγε· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ·* εἰ μὴ δυνατὸν ἦν ἀνθρώπου μιμῆσασθαι, οὐκ ἂν ὁ Παῦλος εἶπε· *Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κατὰ Χριστοῦ.* Πλὴν ἀλλ' οὐ βούλει μιμῆσασθαι τὸν Δεσπότην; μίμησαί σου τὸν [420] σύνδουλον, τὸν Στέφανον λέγω, τὸν πρῶτον ἀνολέξαντα τὰς τοῦ μαρτυρίου θύρας· ἐκεῖνος τὸν Δεσπότην ἐμίμησато. Καθάπερ γὰρ ὁ Δεσπότης μεταξὺ τῶν σταυρούντων αὐτὸν κρεμνόμενος ὑπὲρ τῶν σταυρούντων παρεκάλει, οὕτω καὶ ὁ δούλος μεταξὺ τῶν λιθαζόντων ὢν, βαλλόμενος ὑπὸ πάντων, καὶ τὰς νιφάδας τῶν λίθων δεχόμενος, τὰς ὀδύνας τὰς ἐκ τούτων γινομένας ἀφελὲς ἔλεγε· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.* Εἶδες πῶς Υἱὸς διαλέγεται, καὶ πῶς δούλος εὐχεται; ἐκεῖνος λέγει· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδας τί*

ποιοῦσιν· ὁτος λέγει· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.* Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἐσπούδασμένως τοῦτο ποιεῖ, οὐκ ἀπλῶς ἠΐετο, οὐδὲ ἀφωσιωμένως, οὐδὲ ἐστώς, ἀλλὰ θεὸς τὰ γόνата, μετὰ κατανύξεως, μετὰ πολλῆς τῆς συμπαθείας. Βούλει σοι δείξω καὶ ἄλλον σύνδουλον μείζονα εὐχόμενον εὐχὴν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν; ἄκουε τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν ὅσα πέπονθεν, ὅτι *Πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν παρὰ Ἰουδαίων ἔλαβον, τρίς ἑρραβδόσθη, ἀπαξ ἐλιθάσθη, τρίς ἐνανάγησα·* καὶ ἀπαριθμήσασθαι τὸν ὄρμαθόν καὶ τὰς ἐπιβουλὰς, ἃς παρ' αὐτῶν καθ' ἐκάστην ὑπέμεινε, φησὶ καὶ αὐτός· *Ἠχόμην ἀνάθεμα εἶναι αὐτὸς ἐγὼ ἀπὸ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλίται.* Θέλεις καὶ ἐτέρους ἰδεῖν, οὐχὶ ἀπὸ τῆς Καινῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦντας; Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅταν οἱ μὴ κελευσθέντες τοὺς ἐχθροὺς φιλεῖν, ἀλλ' ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐκβάλλειν, καὶ τοῖς ἰσοῖς ἀμύνεσθαι, οὗτοι πρὸς τὴν ἀποστολικὴν φθάσῃ κορυφῇ. Ἀκουσον γοῦν τί φησι Μωϋσῆς ὁ καταλευσθεὶς πολλάκις ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων· *Εἰ μὲν ἄφῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες·* εἰ δὲ μὴ, *κάμῃ ἐξέλθειν ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας.* Ὅρᾳς ἕκαστον τῶν δικαίων τὴν τῶν ἄλλων ἀσφάλειαν πρὸ τῆς οἰκείας σωτηρίας τιθέμενον; Οὐδὲν ἡμαρτες· τίνος ἔνεκεν κοινωνῆσαι βούλει αὐτῶν τῆς τιμωρίας; Οὐκ αἰσθάνομαι, φησὶ, τῆς ἐυπραγίας, ἐτέρων πασχόντων κακῶς. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον ἰδεῖν τοιαύτην ποιοῦμενον εὐχὴν. Πολλὰ γὰρ ἐπίτῃδες παρὰ τὰ παραδείγματα, ἵνα καὶ οὕτως ἑαυτοὺς διορθώσωμεν, καὶ τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα τῆς αὐτῶν ψυχῆς ἐξορίσωμεν, τὸ κατεύχεσθαι λέγω τῶν ἐχθρῶν. Ἀκουε καὶ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ, ἡνίκα τοῦ Θεοῦ παροξυνθέντος καὶ ἀγγελον ἀποστείλαντος τὸν τιμωρησόμενον τὸ πλῆθος, τί φησιν, ὅρῳ λοιπὸν γυμνῇ τὴν βομφαλὴν δεικνύοντα τὸν ἀγγελον καὶ τὴν πληγὴν ἐπιφέρειν μέλονται· *Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἑκακοποίησα, καὶ οἱ τοῖοι τὸ ποίμνιον τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν τοῦ πατρὸς μου.* Ὅρᾳς πάλιν συγγενὴ τὰ κατορθώματα; Βούλει σοι δείξω καὶ ἕτερον τοῦτο ποιοῦντα; Σαμουὴλ ὁ προφήτης ὕβρισθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐξουθενήθη, ἡτιμώθη οὕτως, ὡς τὸν Θεὸν θελήσαι αὐτὸν παραμυθῆσασθαι. Προσέχετε, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριβείας. Εἶπε γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· *Οὐ σὲ ἐξουθενήκασιν, ἀλλ' ἐμέ.* Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ ἐξουθενηθεὶς, [421] ὁ ἀτιμασθεὶς, ὁ καταφρονηθεὶς, ὁ ὕβρισθεὶς; Ἀκουε τί φησιν· *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἁμαρτεῖν τῷ Κυρίῳ τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ἡμῶν.* Ἄμαρτίαν ἐνόμισεν εἶναι τὸ μὴ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Μὴ γένοιτό μοι, φησὶν, ἁμαρτεῖν οὕτως, ὡς μὴ προσεύεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν. Εἶδες ἕκαστον τῶν δικαίων, πόσῃν τοῦτου τοῦ κατορθώματος ἐποίησато τὴν ἐπιμέλειαν, τῷ Δεσπότην κατακολουθῶν; Ἰδωμεν τοίνυν ἄνωθεν τὰ εἰρημένα. Ὁ Δεσπότης λέγει· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδας τί ποιοῦσιν.* Ὁ Στέφανος εἶπε· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.* Ὁ Παῦλος λέγει· *Ἠχόμην ἀνάθεμα εἶναι αὐτὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ*

rant. Audi ipsa verba : circumstantibus enim ipsis a quibus crucifixus fuerat, iraque et furore æstuantibus, *Pater, inquit, ignosce illis peccatum hoc : non enim sciunt, quid agant* (Luc. 23. 34). Vides benignitatem Domini? crucifixus pro crucifigentibus orabat, etsi illi subsannabant et illudebant eum dicentes : *Si Filius Dei es, descende de cruce* (Matth. 27. 40). Atqui propter hoc ipsum non descendit de cruce, quod Filius Dei sit : ideo enim venit, ut crucifigeretur pro nobis. *Descendat, aiunt, de cruce, ut videamus et credamus in eum* (Ibid. et 42). Intuere impudentiæ verba, et excusationes incredulitatis. Grandiora fecit, quam sit descensus de cruce, et non crediderunt : et nunc dicunt, *Descende de cruce, et credemus in te*. Multo majus erat mortuum surgere ex sepulcro, lapide imposito, quam descendere de cruce : multo majus erat quatrduanum Lazarum fasciis involutum, una cum illis educere ex monumento. Vidisti stultitiæ verba? vidisti insanix magnitudinem? sed attendite, moneo, diligenter, ut Dei immensam benignitatem cognoscatis : et quomodo illa ipsa eorum vesania, Christus, velut occasione sit usus ad veniam. *Pater, inquit, ignosce illis hoc peccatum : non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Tantum non hoc indicat, Per quæ, inquit, insipientes sunt, per eadem ignorant, quod faciunt. Et illi quidem dicebant, *Si Filius Dei es, saluta te ipsum* (Matth. 27. 40). Ipse vero elaborat, quomodo illos salvaret, illos inquam, a quibus opprobria perpetiebatur, illudebatur, et conviciis proscindebatur. *Dimitte illis, inquit, hoc peccatum : non enim sciunt quid faciunt*. Quid ergo? num dimisit illis peccatum? Dimisit eis, qui pœnitentiam subire voluerint : si non remisisset illis peccatum, Paulus non fuisset factus apostolus : si non remisisset illis peccatum, non statim tria millia et quinque millia neque multæ Judæorum myriades postea credidissent. Audi enim quid Jacobus Jerosolymis dicat ad Paulum : *Vides, frater, quot millia Judæorum sunt, qui crediderunt* (Act. 21. 20).

Frequens circa orationem pro inimicis admonitio. — Imitemur igitur et nos Dominum, et pro inimicis precemur. Quæ heri monui, eorundem et nunc commonefacio, sciens præclare facti magnitudinem, imitare tuum Dominum. Ille crucifigebatur, et pro crucifigentibus orabat. Et quomodo possum, inquis, Dominum imitari? Si velis, potes : si fieri non posset, non dixisset, *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* (Matth. 11. 29) : si homo imitari non potuisset, non dixisset Paulus : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 11. 1). Cæterum si nolis imitari Dominum, iniare conservum, Stephanum dico, qui primus martyrii fores aperuit : jille Dominum imitatus est. Quemadmodum enim Dominus inter eos, a quibus crucifixus fuerat, suspensus pro crucifigentibus orabat; sic et servus inter eos, a quibus lapidabatur, constitutus, et ab omni turba lapidibus appetitus, lapidesque nivis instar irruentes excipiens, neglectis qui inde oriebantur doloribus, dicebat : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59). Vidisti, quibus

PATROL. GR. XLIX.

verbis Filius utatur, et quomodo servus oret : ille dicit, *Pater, dimitte illis hoc peccatum ; non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34) : hic dicit, *Ne statuas illis hoc peccatum*. Et ut intelligas hæc illum diligenter et accurate agere, non simpliciter orabat, neque obiter et leviter, neque stans, sed positus genibus, cum dolore et compunctione et cum multa commiseratione. Vis tibi ostendam et alium majorem conservum similiter preces pro inimicis fundentem? audi beatum Paulum : postquam enumerasset, quanta perpeccatus esset; nam ait, *Quinquies quadraginta una minus accepi, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci* (2. Cor. 11. 24. 25) : et cum percensuisset totam illam seriem, et insidias quas ab ipsis quotidie sustinebat, addit et ipse : *Optabam anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israelitæ* (Rom. 9. 3). Vis et alios videre non ex novo, sed ex veteri quoque Testamento, qui idem faciunt? Tunc enim maxime admirandum est, quando illi, quibus non est imperatum inimicos diligere, sed oculum pro oculo, et dentem pro dente ejicere (Exod. 21. 24. 25), et par pari referre, ad apostolicæ perfectionis culmen evadunt. Audi ergo, quid dicat Moyses, toties a Judæis lapidibus appetitus : *Si dimittis illis peccatum, dimitte : si vero non, dele et me de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Vides quemlibet ex justis alienam securitatem præposuisse suæ? Nihil peccasti; cur vis esse particeps supplicii? Non sentio, inquit, felicitatem, si alii rebus adversis conflictentur. Possumus autem et alium reperire, qui similem precationem instituat. Data enim opera assero multa exempla, ut vel sic nos ipsos corrigamus, gravique hoc morbo animam liberemus, nempe ne mala imprecemur inimicis. Audi et beatum Davidem, quid ait, Deo irritato, et jam misso angelo qui multitudinem puniret: videns angelum stricto gladio instructum, ictumque jamjam intentantem : *Ego, inquit, qui pastor sum, peccavi : hi, qui oves sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua super me, et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Vides iterum similia præclare facta? vis et alium tibi ostendam idem facientem? Samuel propheta a Judæis injuria affectus, contemptus, rejectus, et tanta ignominia notatus est, ut Deus ipse ei aliquid consolationis asserere voluerit. Attendite, oro, diligenter. Dixit enim ad illum Deus : *Non te abjecerunt, sed me* (1. Reg. 8. 7). Quid igitur ille, quid rejectus fuerat, dedecore, contemptu, et injuria affectus? Audi quid dicat : *Absit autem a me hoc peccatum in Dominum, ut cessem orare pro vobis* (1. Reg. 12. 25) : peccatum arbitratus est non orare pro inimicis. Absit a me, inquit, ut ita peccem, ut desinam pro vobis orare. Vides quomodo quilibet ex justis hujus præclare facti singulorem curam habuerit, Domini vestigiis insistens? Resumamus igitur de integro quæ dicta sunt. Dominus ait : *Pater, dimitte illis hoc peccatum : non enim sciunt, quid faciunt* (Luc. 23. 34). Stephanus dixit : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59). Paulus dicebat : *Optabam anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis*

meus secundum carnem (Rom. 9. 3). Moyses similiter : *Si dimittis illis peccatum, dimitte : si vero non, dele et me de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 32). David ait : *Fiat manus tuas super me, et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Ad eundem modum Samuel : *Absit a me hoc peccatum in Dominum, ut cessem orare pro vobis* (1. Reg. 12. 23). Quam igitur veniam nos consequemur in posterum, cum qui de novo sunt, et qui de veteri Testamento, omnes nos impellant ad hoc, ut preces pro inimicis fundamus, si non omni studio et diligentia hoc præstare conemur? Ne igitur cunctemur, rogo; quo enim plura suppetunt exempla, tanto major nobis impendebit poena, si imitari nolumus. Multo enim majus est pro inimicis orare, quam pro amicis; nec tantam nobis fert utilitatem oratio pro amicis, quantam oratio pro inimicis. Audi Christum dicentem : *Si diligitis eos, qui vos diligunt quæ vobis merces erit? nonne et publicani hoc faciunt* (Matth. 5. 46)? Si igitur pro amicis oremus, nondum publicanis meliores sumus effecti : at cum inimicos diligimus, et pro inimicis oramus, Deo similes efficimur, quantum quidem humanæ naturæ fas est. *Eritis enim, inquit, similes Patris vestri, qui in cælis est, quia solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos* (Matth. 5. 45). Cum igitur et a Domino et a servis exempla nobis subministrentur, æmulemur et reipsa virtutem hanc præstemus : ut etiam digni habeamur consequi regnum cæleste, et ad metuendam hanc mensam majore cum libertate accedamus, expurgata propria conscientia, promissaque bona adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul, et sancto Spiritui gloria, potentia, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

^a Post παρρησίας addendum videtur προσεδιωμεν, vel quid simile.

σάρκα. Ὁ Μωϋσῆς ὁμοίως· Εἰ μὲν ἀφ᾽ ἧς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἀφεῖς· εἰ δὲ μὴ, κάμει ἐξ ἀλειψῶν ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας. Ὁ Δαυὶδ λέγει· Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου. Ὁ Σαμουὴλ ὡσαύτως· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἁμαρτεῖν τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὑμῶν. Ποίας οὖν τύχοιμεν ἡμεῖς συγγνώμης λοιπὸν, τῶν ἀπὸ τῆς Καινῆς, τῶν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς, ὥσπερ πάντων ἡμᾶς ὠθούντων εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχὴν, εἰ μὴ μετὰ πάσης σπουδῆς τοῦτο κατορθοῦν σπουδάσομεν; Μὴ τοίνυν βραθυμώμεν, παρακαλῶ. Ὅσῳ γὰρ πλείονα τὰ παραδείγματα, τοσούτῳ, ἂν μὴ μιμησώμεθα, μείζων ἡ κόλασις. Πολὺ γὰρ μεῖζόν ἐστι τὸ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι, ἢ ὑπὲρ τῶν φίλων· οὐχ οὕτως ἡμᾶς ὠφελεῖ τὸ ὑπὲρ τῶν φίλων εὐχεσθαι, ὥς τὸ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Ἄκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ἐὰν ἀγαπήσῃτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶνται τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; Ὅταν τοίνυν ὑπὲρ τῶν φίλων εὐξώμεθα, οὐδέπω τῶν τελωνῶν γινόμεθα βελτίους· ἐὰν δὲ τοὺς ἐχθροὺς φιλήσωμεν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐξώμεθα, ὅμοιοι γινόμεθα τῷ Θεῷ κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην. Ἔσεσθε γὰρ, φησὶν, ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ὅταν οὖν καὶ ἀπὸ τοῦ Δεσπότη, καὶ ἀπὸ τῶν δούλων ἔχωμεν τὰ παραδείγματα, ζηλώσωμεν, κατορθώσωμεν τὴν ἀρετὴν· ἵνα καὶ τῆς βασιλείας (τῶν οὐρανῶν) ἐπιτύχῃν καταξιωθώμεν, καὶ τῇ φρικτῇ ταύτῃ τραπέζῃ μετὰ πλείονος τῆς παρρησίας^a, τὸ συνειδὸς ἑαυτῶν ἐκκαθάραντες, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

FINIS TOMI QUADRAGESIMI NONI.

8
αζ
βκ
ω
δς
το
ερ
ν,
ρ
ον
ον
δ.
η
ιν
λ-
ον
-
ς
ε
ν
.
υ
ο
-
γ
ε
ι